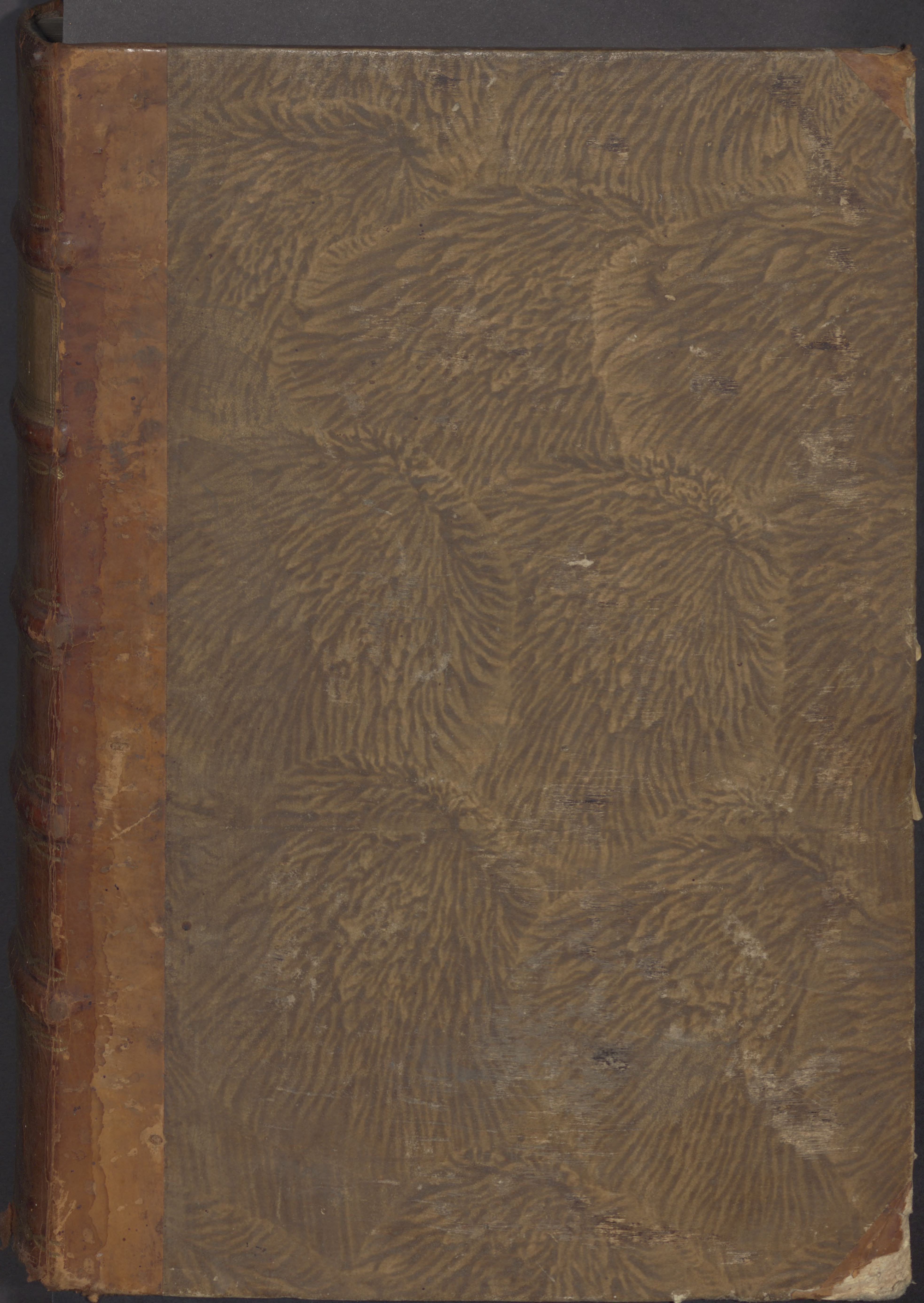

T. LIVII PATAVINI LATINAE HISTORIAE PRINCIPIS DECADES TRES CVM DIMIDIA, LONGE TAMEN QVÀM NVPER

emaculatiores, quòd nunc demum ad uetera contulerimus exemplaria, ubi quantum sit deprehensum mendorum, facilè indicabunt doctissimæ in hunc autorem Beati Rhenani & Sigismundi Gelenij adiunctæ Annotationes.

~~Addita est Chronologia Henrici Glareani, ab ipso recognita & aucta: cum gemino Indice, quorum alter, qui est orationum huius autoris, iam primum accessit.~~

BASILEAE PER IOAN. HERVAGIVM
ANNO M. D. XLIII.

Cum priuilegio Cæsareo ad annos quinque.

GENEROSO EQVITI DOMINO FRANCISCO DILPHO SIGISMVNDVS GELENIVS S. P. D.

IN COMMVNI OPERA circa emendationem Liuianę historiæ, decebat quidem eum pręfari, cuius partes in hac functione tanto potiores fuissent, quanto ipse omnibus ingenij dotibus antecellit: quanquam uererer ne uel hoc arrogantię speciem habeat, cum BEATO RHENANO homine iuuādis literis nato, quocunq; modo conferri aut coniungi, ni parata esset excusatio, quòd is ipse in consortiū huius prouinciæ me ultro asciuerit: sed quandoquidem is, conscientia nimirum meritæ quum in castigando pro parte sua tum in annotando laudis securior, nihil amplius patrocinandum huic negotio obstinate animum induxit: mihi tamen si uellem id permittens: equidem meam certe unius uicem solicitus, aliud patrocinium à Beato destitutus circumspectare cœpi. Et quamuis bonam causam me habere confiderem, malui tamen non solum iudicandi perito, sed etiā beneuolo atq; amico alicui eam credere. Qua in reputatione nemo te prior occurrebat doctissime Dilphe. Nam & pro mutua beneuolentia non detrectaturum patrocinium sperabam: & quatenus patrocinari oporteat, facile dispecturum pro insigni eruditione, qua non apud exteras solum, sed etiam longinquas gentes præclaram existimationem acquisisti: tametsi tu non hac una laude censendus es, sed multis præterea magnisq; dotibus: imaginū claritate, corporis specie, ingenij uigore, multarum gentium linguarum ac morum cognitione, quæ non exigua prudentiæ pars est: principum amicitia, in negotijs dexteritate, comitate in colloquijs, in conuictu ciuilitate, humanitate in officijs. Sed desino plura de te, præsertim apud te. Præstat fortasse indicare paucis, quibus præsidijs hoc negotium absolutum sit. Primum uir acerrimi iudicij Rhenanus, diligenti habita per collegia simul & cœnobia conquisitione, geminum exemplar omnium qui extant Liuij librorum, excepta dimidia Decade tertia, sibi comparauit: eo consilio, ut prælucente antiqua lectione, facilius mendarum tenebras discuteret. quis enim non uideat, ubi uetera archetypa tam inter se consentiunt, quàm à uulgatis editionibus dissonant, multo quum expeditius tum certius synceram lectionem restitui posse? atq; ita bonæ partis Liuiani operis collationem ac castigationem quàm accuratissime peregit. Reliquum pari cura, ne dicam religione, atq; eorundem exemplarium ope, ipse confeci: factumq; operæpretiū haud quaquam pœnitendum, abundè declarabunt Annotationes subiunctę. Visum est enim rationē singulorum reddere, nisi sicubi euidentior ea est quàm ut probatione opus sit. Ne quis igitur mihi hic protinus reclamet, tolli receptam lectionem: sed prius consideret, quid sublatum, quid ue repositum. Equidem eam lectionem iustius pro recepta habēdam censeo, quæ ante annos plus mille recepta est, quàm quæ proximis annis per typographorum oscitantiam primum irrepsit, mox numerosa uoluminum propagine latius in dies inualuit, doctis interim uel dissimulantibus, uel aliud agentibus. Neq; negauerim quosdam & ante nos quandoque uetera inspexisse exemplaria: uerum plurimum interest, quo pacto quis illis utatur. Id si cui dubium est, unum afferetur exemplum: non quòd libeat alienę industrię obtrectare, sed quia animaduerto, esse qui non ita magni negotij putent antiqua uolumina legere. Aetate nostra adiectus est reliquo operi tertius quartæ Decadis liber, tum recens repertus in exemplari quod nos quoque in hac editione sequuti sumus. Et tamen non pauca loca in eo castigatorem fefellerunt, ob imperitiam legendi & scripturæ difficultatem: quemadmodum ex Annotationibus euidenter apparebit. Hanc igitur nostram opellam si tuo calculo comprobaueris, spes est cæteros doctos libenter tuo iudicio accessuros: quæ si non fallet, Plinij quoque Naturalis Historiæ castigationem, æquè ex gemini exemplaris utriusque emendatissimi collatione iam paratam, in gratiam studiosorum breui emissuri sumus. Vale, & me inter tuos habere perge.

L. FLORI EPITOME HISTORIARVM TITI LIVII PATAVINI LIBRI PRIMI.

ADVENTVS Aeneæ in Italiam, & res ab eo gestæ, Ascanij regnum, Albæ & Syluij Aeneę, ac deinceps Syluiorum regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte cōpressa, nati Romulus & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui feretrio lata. In curias populus diuisus. Fidenates & Veientes uicti. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit. Iano templum constituit, eiusq; portam, pacatis omnibus circà populis, primus clausit: cum dea Aegeria sibi cōgressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Post hæc trigeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine absumptus est. Ancus Martius cæremonias à Numa institutas renouauit: Latinis uictis, & ad ciuitatem ascitis mōtem Auentinum assignauit. Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quàm prisci Latini occupauerāt, diruit: pōtem Sublicium in Tyberi fecit: Ianiculū collem urbi addidit: fines imperij protulit. Ostiam cōdidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitiam receptus. Centum additis patrum numerum auxit, Latinos subegit, circum designauit, ludos edidit. Sabinorum bello petitus, equitum cēturias ampliauit. Tentādæ scientiæ causa Accij Nauij auguris, cōsuluisse fertur: an id de quo cogitaret, effici posset: quod cum ille fieri posse respōdisset, iussisse eum nouacula cotem præcidere, idq; protinus factum. Sabinos præterea acie uicit, urbem muro circumdedit, cloacas fecit. Seruius Tullius natus ex captiua Corniculana, cui puero in cunis posito caput arsisse traditum est: Veientes atq; Hetruscos prælio fudit, censum primus omnium egit, lustrum cōdidit, classes centuriasq; descripsit. Pomœrium protulit: colles urbi, Quirinalem Viminalem, Esquilinumq; adiecit: templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Lucius Tarquinius Superbus, occiso Seruio socero, inuasit regnum. quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit, Turnum Herdonium fraude interemit: bellum cum Volscis gessit, & ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixere, quorum aræ moueri non potuerūt. Filius Sextus Tarquinius dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filijs Delphos profectis, & cōsulentibus, quis eorum regnaturus esset Romæ: dictum est, eum regnaturum, qui primus matrem osculatus esset. quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur: Iunius Brutus qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit, & terram osculatus est. idq; factū eius euentus rei comprobauit. nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium suum adduxisset, ad ultimum propter expugnatam nocturna ui à Sex. filio eius Lucretiæ pudicitiā, quæ uocato patre ad se Tricipitino, & uiro Collatino, obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maximè expulsus est: cum regnasset annos uigintiquinq;. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

LIBRI II

BRutus iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passurum, Tarquiniū Collatinū collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coëgit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere: bona regū diripi iussit: agrum Marti consecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoq; & fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit: seruo indici, cui Vindicius nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine uindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis

Veien

Veientium & Tarquiniorum copijs bellum intulerant, exercitũ duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est: eumq; matronæ annum luxerũt. L. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquinijs suscepto, cum ad Ianiculum uenisset, ne Tyberim transiret. uirtute Coclitis Horatij prohibitus est. qui dum alij pontem Subliciũ rescindunt, solus Hetruscos sustinuit, & ponte rupto armatus se in flumen misit, & ad suos tranauit. Alterum accessit uirtutis exemplum à Mutio. qui cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset: occiso scriba, quem regem esse putabat: comprehensus, impositam altaribus manũ, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est: dixitq;, tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis: quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellũ omisit, acceptis obsidibus. ex quibus uirgo una Clœlia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit, & cũ reddita esset, à Porsena honorificè remissa, equestriq; statua donata est. Appius Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, ut essent triginta una. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem Aulus Posthumius dictator prosperè pugnauit apud lacum Regillum. Plebs cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus. Tribuni plebis quinq; creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est uirtute & opera Cn. Martij, qui ob hoc Coriolanus uocatus est. Titus Latinius uir de plebe, cum in uisu admonitus esset, ut de quibusdã religionibus ad senatũ perferret, & neglexisset: amisso filio, debilis factus, posteaquàm delatus ad senatũ lectica, eadem illa indicauerat, usu pedum recepto, domum reuersus est. Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exilium pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi primò admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patriæ inferret: Veturia mater, & Volumnia uxor, impetrauerunt ab eo ut recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est necatusq;. Oppia uirgo uestabilis ob incestũ uiua defossa est. Cum uicini hostes Veientes incommodi magis quàm graues essent: familia Fabiorum id bellum gerendũ depoposcit, misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremeram ad unum ab hostibus cæsi sunt, uno impubere domi relicto. Res præterea aduersum Volscos & Aequos & Veientes, & seditiones inter patres plebemq; continet. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus male pugnatũ esset, decimum quemq; militum fuste percussit.

LIBRI III

SEditiones de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatũ: cæsis ijs receptum est. Census bis actus est: priore lustro censa sunt ciuium capita centum quatuor & uiginti millia, CCXIIII. præter orbos orbasq;: sequenti. CXXXII millia, CCCCXIX. Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad bellum gerendum accersitus est. Is uictos hostes sub iugum misit. Tribunorum pleb. numerus ampliatus est, ut essent decem: XXXVI anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis atticis legibus: ad constituendas eas, proponendasq; decemuiri pro cõsulibus sine ullis alijs magistratibus creati, altero & trecentesimo anno, quàm Roma condita erat: & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros trãslatum imperium. Ii decem tabulis legum positis, cum modestè se in honore gessissent: & ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum detinuerunt, donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Appij Claudij. qui cum in amorem uirginis incidisset: summisso qui eam in seruitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, ut filiam interimeret: cũ aliter eam tueri non posset, ne in potestatem stuprum illaturi ueniret. hoc tã magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata montem Auentinum occupauit, coëgitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius,

bus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos & Volscos & Aequos prosperè gestas cōtinet, & parum honestum populi Romani iudiciū. qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

LIBRI IIII

LEx de connubio patrum & plebis, contentione magna patribus repugnantibus, perlata est à trib. plebis. Aliquot annis res populi Romani domi militiæq; per hoc genus magistratus administratæ sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinis Romani populi iudicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret, Sp. Melius eques Romanus frumentū populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans, à Caio Seruilio Hala magistro equitū iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius index boue aurata donatus est.

Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniā ob Rempublicā occubuerant, statuę in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda retulit. Mamercus Aemylius dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ, eoq; coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates cum defecissent à populo Romano, à Mamerco Aemylio dictatore uicti sunt: & Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatē ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes continet.

LIBRI V

IN obsidione Veiorum tabernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentiū non dari plebi nec per hyemē militiæ requiem. Equites tum primū equis suis merere cœperunt. Cum inundatio in lacu Albano facta esset: uates qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit, simulachrum Romam transtulit. decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimq; deditione facta, Faliscorum uictoriam iustitia consecutus est.

Cum alter ex censoribus, Iulius decessisset, in locum eius M. Cornelius suffectus est. nec id postea factum est: quoniā eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio trib. ple. dicta esset, in exilium abijt. Cum Senones Clusium obsiderent, & legati à senatu missi ad componendum inter eos & Clusinos pacem, pugnātes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent, hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt: fusisq; ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium, in quod se iuuenes contulerant, maiores natu cum insignibus honorū quos quisq; gesserat, in uestibulis ædium sedentes occiderunt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summū euasissent: proditi clangore anserū, M. Manlij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter famē Romanis despōdere, ut mille pondo auri darent, & hoc pretio finem obsidionis emerēt, Furius Camillus dictator absens creatus inter pēdendum aurum cum exercitu uenit: & Gallos post sextum mensem urbe expulit, ceciditq;. Aedes Ioui Capitolino facta, quo loco ante urbem captam uox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam & dirutam urbem. quod consilium Camillo autore discussum est. Mouit populum uocis quoq; omen ex cēturione auditæ. qui cum in forum uenisset, manipularijs suis dixerat: sta miles, hic optimè manebimus.

LIBRI VI

REs aduersus Aequos & Volscos & Hetruscos prosperè gestas cōtinet. Quatuor tribus additæ sunt, Stellatina, Sabbatina, Prometina, Arniensis. M. Manlius qui Capitolium à Gallis defenderat, cum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam s c factum est, ne cui de Mālia gente

gente Marco cognomen esset. C. Licinius & L. Sextius tribuni pl. legem promulgarunt, ut consules etiam ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur, eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum ijdem tribuni pl. per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex, ne cuiquàm plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

LIBRI VII

DVo noui magistratus adiecti sunt, pretura & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit. eamq; insignem fecit mors Furij Camilli. cuius remedium & finis cum per nouas religiones quæreretur, ludi scenici tunc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à Marco Pomponio trib. pl. propter delectum acerbè factum, & ob T. Manlium filium relegatum sine ullo crimine: adolescẽs ipse, cuius relegatio patri obijciebatur, uenit in cubiculum tribuni, strictoq; gladio coëgit in uerba sua iurare, non perseueraturum se in accusatione, tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patentem uoraginẽ urbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit, eaq; expleta est. Manlius adolescẽs, qui patrem à tribunitia uexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamẽ descendit, eiq; occiso torquem aureum detraxit, quèm ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pontina, & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentorũ iugerum agri possideret. M. Valerius tribunus militum Gallum, à quo prouocatus erat, insidente galea coruo, & unguibus rostroq; infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit, colulq; proximo anno creatus est ob uirtutem, cum XXIII haberet annum. Amicitia cum Carthaginiensibus iuncta. Campani cum urgerentur à Samnitibus bello, auxilio aduersus eos à senatu petito. cum id non impetrarent, urbem atq; agros populo Ro. dediderunt. ob quàm causam ea quæ populi Rom. facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio cos. exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militum opera seruatus est, qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites sederant, occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit, ipse ab hostibus circumsessus erupit. Milites Romanos qui Capuæ in præsidio erant relicti, cum de ea occupanda urbe conspirassent, & detecto cõsilio, metu supplicij à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui consilio suo eos à furore reuocauerat, patriæ restituti sunt.

LIBRI VIII

LAtini cum Cãpanis defecerunt, & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt, ut si pacem habere uellent: alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut axanimaretur. T. Manlius Cos. filium suum, quod contra edictum pugnauerat aduersum Latinos, quamuis prosperè pugnasset, securi percussit. Laborantibus Ro. P. Decius tunc cum Mãlio Cos deuouit se pro exercitu, & cõcitato equo cũ in medios hostes se intulisset, interfectus morte sua Romanis uictoriã restituit. Latini in deditionem uenerunt. T. Manlio in urbem reuerso nemo ex iuuentute obuiam processit. Minucia uirgo uestalis incesti damnata est. Ausonibus uictis, in oppidum Cales Colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deducta est. Veneficium complurium matronarum deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de ueneficio tunc primũ cõstituta est. Priuernatibus cum rebellassent, uictis ciuitas data est. Palæpolitani uicti bello, & obsidione in deditionem uenerunt. Q. Publio qui eos obsederat, primum imperium prolatum, & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter L. Papyrij creditoris libidinem, qui C. Publio debitori suo stuprum inferre uoluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbẽ ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitũ occasione rei bene gerẽdę inuitatus, cõtra edictũ eius præliatus est, qui prosperè aduersus Samnites pugnauit, ob eam causam cum dictator de magistro equitũ suppliciũ sumpturus uideretur: Fabius Romam profugit, & cum causa parũ proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prosperè gestas continet.

Libri

LIBRI IX

TItus Veturius, & Sp. Posthumius, apud Caudinas furcas deducto in locum iniquũ exercitu, nulla cum spes euadendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitũ abduxerũt, ut omnes sub iugum mitterentur. ijdemq́ autore Sp. Posthumio Cos. qui in senatu suaserat: ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur: cum duobus trib. plebis, et omnibus qui per fœdus spoponderant, dediti Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multo postea fusis à Papyrio Cursore Samnitibus & sub iugum missis, receptisq́ sexcẽtis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt, Vfentina et Falerina. Suessa & Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquã Claudiam perduxit: uiam strauit, quæ Appia uocata est: Libertinorum filios in senatum legit. ideoq́ quoniam is ordo uidebatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt, quemadmodum antè per proximos censores obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Aequos & Samnites quibus fœdus erat restitutum, prosperè gestas continet. Flauius scriba Libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus. quæ cum comitia & campum turbaret, & in ijs propter nimias uires dominaretur, à Q. Fabio cẽsore in quatuor tribus redacta est: eaq́ res Fabio maximo nomen dedit.

LIBRI X

COloniæ deductæ sunt Sora & Alba & Carseoli. Marsi in deditionem accepti sunt, Collegium augurum ampliatum est, ut essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populum à Valerio Cos. tunc primũ lata est. Duę tribus adiectę sunt, Anniensis & Terentina. Sãnitibus bellum indictum, & aduersus eos prosperè pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos P. Decio & Q. Fabio ducibus pugnaretur, Romanusq́ exercitus in maximo esset discrimine, P. Decius secutus exemplum patris, deuouit se pro exercitu, & morte sua uictoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitũ, qui iureiurãdo adstrictus fuerat, quo maiore constantia uirtutis in aciem descenderet, fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducentia sexaginta duo millia, & trecenta uigintiduo.

EPITOMES PRIMAE DECADIS FINIS.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS PRIMAE LIBER PRIMVS.

ACTVRVS'ne operæpretium sim, si à primordio urbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim. quippe qui cum ueterem, tum uulgatam esse rem uideam: dum noui semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem uetustatem superaturos credunt. Vtcunque erit, iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi pro uirili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me consoler. Res est præterea & immensi operis, ut quę supra septingentesimũ annum repetatur: & quæ ab exiguis profecta initijs eò creuerit, ut iam magnitudine laboret sua: & legentium plerisq; haud dubito, quin primæ origines proximaq; originibus, minus præbitura uoluptatis sint, festinãtibus ad hęc noua, quibus iam pridem præualentis populi uires se ipsæ conficiunt. Ego contrà hoc quoq; laboris præmium petam, ut me à cõspectu malorum quæ nostra tot per annos uidit ætas, tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, & si nõ flectere à uero, solicitum tamen efficere posit. Quæ ante conditam condendamúe urbem, poeticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc uenia antiquitati, ut miscendo humana diuinis primordia urbium augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre autores: ea belli gloria est populo Romano, ut cum suum conditorisq; sui parentem Martem potissimum ferat: tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, utcunq; animaduersa aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisq; acriter intendat animum, quę uita, qui mores fuerint: per quos uiros, quibusq; artibus, domi militiæq;, & partum & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina, uelut dissidentes primo mores sequatur animo. deinde ut magis magisq; lapsi sint: tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora quibus nec uitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documẽta in illustri posita monumẽto intueri: inde tibi tuæq; Reipublicæ quod imitere capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod uites. Cæterum aut me amor negotij suscepti fallit, aut nulla unquam Respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quã tam seræ auaritia luxuriaq; immigrauerint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit: adeò quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes uoluptates desideriũ per luxũ atq; libidinẽ pereundi perdendiq; omnia inuexere. Sed querelę ne tum quidẽ gratæ futuræ, cum forsitan necessariæ erunt: ab initio certe tantę ordiendę rei absint, cum bonis potius ominibus, uotisq; ac precationibus deorum dearumq;, si ut poëtis nobis quoq; mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tanti operi successus prosperos darent.

AM primum omnium satis constat, Troia capta in cæteros sæuitum esse Troianos, duobus, Aenea Antenoreq;, & uetusti iure hospitij, & quia pacis reddẽdæq; Helenæ semper autores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse. Casibus deinde uarijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes & ducem rege Pylemene ad Troiam amisso, quęrebant: uenisse in intimum maris Adriatici sinum: Euganeisq; qui inter mare alpesq; incolebant, pulsis, Henetos Troianosq; eas tenuisse terras. & in quem primum egres

T. Livii Patavini
Latinæ historiæ Principis Decades
tres cum dimidia, longe tamen quam
nuper emaculatiores, quod nunc demum
ut veterea contulerimus Exemplaria,
ut quantum sit deprehensum men
dorum, facilé indicabunt doctissi=
me in hunc autorem Beati Rhe=
nani et Sigismundi Gelenij ad=
junctæ Annotationes

Vignet

Basileæ per Ioan. Hervagium
anno MDXL.III
Cum Privilegio Cæsareo ad annos
quinque
Dedicatio fol: 3
Opus ipsum a pag. 1—244
Titi Livii Patavini Decas ter=
tia a pag. 3—243

Titi Livii Patavini Decas. quarta a pag. 3 — 211

T. Livii Patavini historiarum ab urbe condita decadis quinta libri quinque

Vignet

Basileæ per Ioan: Hervagium Anno MDXLIII.

opus ipsum a pag. 3 — 91

T. Livii Patavini Decadum XIV Epitome fol: non Signata 15

Chronologia non signata fol: 26

Appendix fol: 19

In folio

si sunt locum, Troia uocatur: pagoꝗ inde Troia nomen est, gens uniuersa Veneti appellati.
Aeneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, pri/
mo in Macedoniam uenisse: inde in Siciliam quærentem sedes delatum: ab Sicilia classe Lau
rentem agrum tenuisse. Troia & huic loco nomen est: ibi egressi Troiani, ut quibus ab im/
menso propè errore nihil præter arma & naues superesset, cum prædam ex agris agerent: La/
tinus rex Aboriginesꝗ qui tum ea tenebant loca, ad arcendam uim aduenarum armati ex
urbe atque agris concurrunt. Duplex exinde fama est. alij prælio uictum Latinum pacem
cum Aenea, deinde affinitatem iunxisse tradunt. alij cum instructæ acies constitissent, prius/
quam signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemꝗ aduenarum euocasse ad
colloquium: percunctatum deinde qui mortales essent? unde? aut quo casu profecti domo?
quidue quærentes in agrum Laurentem exissent? Postquàm audierit multitudinem Troia/
nos esse: ducem Aeneam, filium Anchisæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, se/
dem, condendæꝗ urbi locum quærere: & nobilitatem admiratum gentis uiriꝗ, & animum
uel bello uel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Inde fœdus ictum
inter duces, inter exercitus salutationem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio.
ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse fœdus, filia Aeneæ in ma/
trimonium data, ea res utique Troianis spem affirmat tandem stabili certaꝗ sede finiendi
erroris. Oppidum condunt. Aeneas ab nomine uxoris Lauinium appellat. breui stirps quo/
que uirilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanium parẽtes dixere nomen. Bello deinde Abo
rigines Troianiꝗ simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum
Aeneæ fuerat: prælatum sibi aduenam ægrè patiens. simul Aeneæ Latinoꝗ bellum intule/
rat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt. uicti Rutuli: uictores Aborigines Troianiꝗ du/
cem Latinum amisere. Inde Turnus Rutuliꝗ diffisi rebus, ad florentes Hetruscorum opes
Mezentiumꝗ eorum regem confugiũt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, iam in/
de ab initio minime lætus nouæ origine urbis, & tum nimio plus quàm satis tutum esset acco
lis rem Troianam crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduersus
tanti belli terrorem ut animos Aboriginum sibi cõciliaret, ne sub eodem iure, solum, sed etiã
nomine omnes essent: Latinos utranꝗ gentem appellauit. nec deinde Aborigines Troianis
studio, ac fide erga regem Aeneam cessere. fretusꝗ his animis coalescentium in dies magis
duorum populorum Aeneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, ut iam non terras so/
lum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab alpibus ad fretum Siculum fama no/
minis sui implesset: tamen cum mœnibus bellum propulsare posset, in aciem copias eduxit.
Secundum inde prælium Latinis, Aeneæ etiam ultimum operum mortalium fuit. Situs est,
quemcunque eum dici ius fasꝗ est, super Numicum flumen. Iouem Indigetem appellant.
Nondum maturus imperio Ascanius Aeneę filius erat, tamen id imperium ei ad puberem
ætatem incolume mansit. tantisper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res la/
tina & regnum auitum, paternumꝗ puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem
tam ueterem pro certo affirmet) hiccine fuerit Ascanius: an maior quàm hic, Creusa matre Ilio
incolumi natus, comesꝗ inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens autorem nomi
nis sui nuncupat. is Ascanius, ubicunque, & quacunque matre genitus (certe natum Aenea
constat) abundante Lauinij multitudine, florentem iam (ut tum res erant) atque opu/
lentam urbem matri, seũ nouercæ reliquit: nouam ipse aliam sub Albano monte condidit.
quę ab situ porrectæ in dorso urbis longa Alba appellata. Inter Lauinium & Albam lõgam
coloniam deductam triginta fermè interfuere anni. tantum tamẽ opes creuerant, maxime fu/
sis Hetruscis: ut ne morte quidem Aeneę, nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentũꝗ
primum puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Hetrusciꝗ, aut ulli alij accolæ ausi sint.
Pax ita conuenerat, ut Hetruscis Latinisꝗ fluuius Albula, quem nunc Tyberim uocant, fi/
nis esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in syluis natus. is Aeneam Sylui
um creat. is deinde Latinum Syluium. ab eo colonię aliquot deductæ, Prisci Latini appellati.
mansit Syluius postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba

Atys

Atys, Ati Capys, Capi Capetus, Capeto Tyberinus; qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnum per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanę urbis cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atque Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, regnum uetustum syluiæ gentis legat. plus tamen uis potuit, quàm uoluntas patris aut uerecundia ætatis. pulso fratre Amulius regnat. addit sceleri scelus. stirpem fratris uirilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per speciem honoris, cum uestalem eam legisset, perpetua uirginitate spem partus adimit. Sed debebatur (ut opinor) fatis tantæ origo urbis, maximiq; secundum deorum opes imperij principium. ui compressa uestalis cum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia deus autor culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. sed nec dij, nec homines, aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia uindicant. sacerdos uincta in custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte quadam diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri usquam ad iusti cursum poterat amnis, & posse quamuis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita uelut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, ubi nunc ficus ruminalis est (Romularem uocatam ferunt) pueros exponunt. uastæ tum in ijs locis solitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem alueum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus, qui circà sunt, ad puerilem uagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeò mitem præbuisse mammas: ut lingua lambentem pueros magister regij pecoris inuenerit: (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ uxori educandos datos. Sunt qui Laurentiam uulgato corpore lupam inter pastores uocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati. cum primum adoleuit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, uenando peragrare saltus. hinc robore corporibus animisq; sumpto, iam non feras tantum subsistere, sed in latrones præda onustos impetum facere, pastoribusq; rapta diuidere: & cum his, crescente in dies grege iuuenum, serias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, & à Palanteo urbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis antè tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, ut nudi iuuenes Lycæum Pana uenerantes, per luxum atque lasciuiam currerent. quem Romani deinde uocarunt Inuum. huic deditis ludicro, cum solenne uotum esset: insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, cum Romulus ui se defendisset, Remum cepisse: captum regi Amulio tradidisse ultro accusantes. crimini maximè dabant in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari. nam & expositos iussu regis infantes sciebat: & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere: sed rem immaturam nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior uenit. ita metu subactus Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cum in custodia Remum haberet: audissetq; geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minimè seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoq; eodem peruenit, ut haud procul esset, quin Remum agnosceret. ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad uim apertam par) sed alijs alio itinere iussis certo tempore ad regiam uenire pastoribus, ad regem impetum facit. & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse urbem atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes uidit: extemplo aduocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seq; eius autorem ostendit. Iuuenes per mediam contionem agmine ingressi, cum auum regem salutassent: secuta ex omni multitudine consentiens uox ra-

tum nomen imperiumq; regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remūq; cupido cepit, in ijs locis ubi expositi, ubiq; educati erant, urbis condendæ. & supererat multitudo Albanorum Latinorumq;. ad id pastores quoque accesserāt, qui omnes facilè spem facerēt: paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea urbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamen coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis uerecundia discrimen facere posset. ut dij in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent qui nomen nouæ urbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus: Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. priori Remo augurium uenisse fertur, sex uultures. iamq; nuntiato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset, utrunque regem sua multitudo consalutauerat. tempore illi præcepto, at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi certamine irarum ad cędem uertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est: ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros: inde ab irato Romulo, cum uerbis quoq; increpitans adiecisset: sic deinde, quicunque alius transiliet mœnia mea, interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus, cōdita urbs conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse erat educatus, munijt. sacra dijs alijs Albano ritu, Grȩco Herculi, ut ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone interēpto boues mira specie abegisse memorāt, ac prope Tyberim fluuium, quà præ se armentum agens nando traiecerat: loco herbido, ut quiete & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fessum uia procubuisse, ibi cū eum cibo uinoq; grauatum sopor oppressisset: pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox uiribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prædam uellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa uestigia quærentem dominum eò deductura erant: auersos boues eximium quenque pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus, cum gregem perlustrasset oculis. & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam: si fortè eo uestigia ferrent. quæ ubi omnia foras uersa uidit, nec in partem aliam ferre: confusus atque incertus animi ex loco infesto agere porrò armentum occepit. Inde cum actæ boues quædam ad desiderium (ut fit) relictarum mugissent: reddita inclusarum ex spelunca boum uox Herculem conuertit. quem cum uadentem ad speluncam Cacus ui prohibere conatus esset: ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, autoritate magis quàm imperio regebat loca: uenerabilis uir miraculo literarum, rei nouę inter rudes artium homines: uenerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæ gentes fuerant. is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus facinorisq; causam audiuit: habitum formamq; uiri aliquantum ampliorem augustioremq; humana intuens, rogitat, qui uir esset? ubi nomen patremq; ac patriam accepit: Ioue nate Hercules salue, inquit. te mihi mater ueridica interpres deûm aucturum cœlestium numerum cecinit: tibiq; aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens maximam uocet, tuoq; ritu colat. Dextra Hercules data accipere se omen, impleturumq; fata, ara condita atq; dicata, ait. Ibi tum primum boue eximia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemq; Potitijs ac Pinarijs, quę tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant, factum. Fortè ita euenit, ut Potitij ad tempus præsto essent. ijsq; exta apponerentur: Pinarij extis adesis ad cæteram uenirent dapem. inde institutum mansit, donec Pinariū genus fuit, ne extis solennibus uescerentur. Potitij ab Euandro edocti antistites sacri eius per multas ætates fuerunt, donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorum interijt. Hæc tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis uirtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis rite perpetratis: uocataq; ad concilium multitudine, quæ coalescere in populi unius corpus nulla re, præterquam legib. poterat, iura dedit. quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse uenerabilem insignibus imperij fecisset, cum cętero habitu se augustiorem, tum maximè lictoribus duodecim sumptis fecit. alij ab numero auium quæ

augurio

augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. me haud pœnitet eorum sententiæ esse: quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est: numerum quoque ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim urbs munitionibus, alia atq; alia appetendo loca: cum in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat, munirent. deinde, ne uana urbis magnitudo esset: adijciendæ multitudinis causa, uetere consilio condentium urbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebātur: locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarū rerum perfugit. idq; primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam uirium haud pœniteret, consiliū deinde uiribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certè ab honore: patricijq; progenies eorum appellati. Iam res Romana adeò erat ualida, ut cuilibet finitimarum ciuitatū bello par esset, sed penuria mulierum hominis ætatem duratura magnitudo erat. quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit: qui societatem connubiumque nouo populo peterent. Vrbes quoque, ut cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua uirtus ac dij iuuent, magnas opes magnumq; nomen sibi facere. satis scire origini Romanæ & deos affuisse, & non defuturam uirtutem. proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquā benigne legatio audita est: adeò simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentē molem sibi ac posteris suis metuebant. à plerisque rogitantibus dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent? id enim demum compar connubium fore. Ægre id Romana pubes passa: et haud dubie ad uim spectare res cœpit. cui tempus locumq; aptum ut daret Romulus ægritudinem animi dissimulās, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia uocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet. quātoq; apparatu tum sciebant aut poterāt, concelebrant: ut rem claram expectatamq; facerent. Multi mortales conuenère studio etiam uidendæ nouæ urbis. maximè proximi quique, Ceninenses, Crustumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac cōiugibus uenit: inuitati hospitaliter per domos cum situm mœniaq; & frequentem tectis urbem uidissent: mirantur tam breui rem Romanā creuisse. Vbi spectaculi tempus uenit, deditæq; eò mentes cum oculis erant: tum ex composito orta uis: signoq; dato iuuentus Romana ad capiendas uirgines discurrit. magna pars fortè ut in quem quæque inciderat, raptę. quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longè ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo Talassij cuiusdam raptam ferunt: multisq; sciscitantibus cuinam eam ferrent, identidem, ne quis uiolaret, Talassio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc uocem factam. Turbato per metum ludicro, mœsti parentes uirginum profugiunt, incusantes uiolati hospitij fœdus, deumq; inuocantes, cuius ad solenne ludosq; per fas ac fidem decepti uenissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor. sed ipse Romulus circumibat docebatq;, patrum id superbia factum. qui connubium finitimis negassent. illas tamen in matrimonio in societate fortunarum omnium ciuitatisq;, &, quo nihil carius humano generi sit, liberûm fore. mollirent modò iras, & quibus sors corpora dedisset, darent animos. sæpe ex iniuria postmodum gratiam ortam: eoq; melioribus usuras uiris, quòd annixurus pro se quisque sit, ut cum sua uice functus officio sit: parentum etiam patriæq; expleat desiderium. accedebant blanditiæ uirorum factum purgantium cupiditate atque amore: quæ maximè ad muliebre ingenium efficaces preces sunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parentes tum maximè sordida ueste, lachrymisq; & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, sed congregabantur undiq; ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quod maximum Tatij nomen in his regionibus erat, cōueniebant. Ceninenses Crustuminiq; & Antemnates erant, ad quos eius in

iuriæ pars pertinebat: lētè agere ijs Tatius Sabiniq; uisi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. nec Crustumini quidem atque Antemnates pro ardore iraq; Ceninensium satis se impigre mouent. ita per seipsum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit: sed effuse uastantibus fit obuius cum exercitu Romulus, leuiq; certamine docet uanam sine uiribus iram esse: exercitum fundit fugatq;, fusum persequitur: regem in prælio obtruncat & spoliat: duce hostium occiso, urbem primo impetu capit. Inde exercitu uictore reducto, ipse cum factis uir magnificus, tum factorũ ostentator haud minor, spolia ducis hostium cæsi suspensa fabricato ad id aptè ferculo gerens in Capitolium ascendit: ibiq; ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designauit templo Iouis fines, cognomenq; addidit deo: Iupiter Feretri, inquit, hęc tibi uictor Romulus rex regia arma fero, templumq; ijs regionibus quas modo animo metatus sum, dedico: sedem opimis spolijs quę regibus ducibusq; hostiũ cæsis me autorem sequentes posteri ferent. Hæc templi est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est. ita deinde dijs uisum nec irritam conditoris templi uocem esse, qua laturos eò spolia posteros nuncupauit: nec multitudine cõpotum eius doni uul
94 gari laudem. bina postea inter tot annos, tot bella opima parta sunt spolia. adeò rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerũt, Antemnatium exercitus per occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. raptim & ad hos Romana legio ducta palantes in agris oppressit. fusi sunt igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum, dupliciq; uictoria ouantem Romulum Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata, orat ut parentibus earum det ueniam, & in ciuitatẽ accipiat. ita rem coalescere cõcordia posse. facilè impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes. ibi minus etiam quòd alienis cladibus ceciderãt animi, certaminis fuit. utroq; coloniæ missę, plures inuẽti, qui propter ubertatem terræ in Crustuminiũ nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est à parentibus maximè ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bellum ortum, multoq; id maximum fuit. nihil enim per iram aut cupiditatem actum est. nec ostenderunt bellum prius quàm intulerunt: consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ prę erat arci. huius filiam uirginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. aquã forte ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. accepti, obrutam armis necauere: seu ut ui capta potius arx uideretur, seu prodẽdi exempli causa ne quid usquam fidum proditori esset. additur fabulæ, quod uulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatosq;, magna specie annulos habuerint: pepigisse eam quod in sinistris manibus haberent. eo scuta illi pro aureis donis cõgesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, decreto arma petisse dicant: & fraude uisam agere, sua ipsam peremptã mercede. tenuere tamen arcem Sabini. atque inde postera die, cum Romanus exercitus instructus, quod inter palatinum capitolinumq; collem campi est, complesset, nõ prius descenderunt in æquum, quàm ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere. Principes
10 utrinq; pugnã ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. hic rem romanã iniquo loco ad prima signa animo atq; audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies. fusaq; est ad ueterem portam palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter tuis, inquit, iussus auibus hic in palatino prima urbi fundamẽta ieci. arcem iam scelere emptam Sabini habent. inde huc armati superata media ualle tendunt, at tu pater deũm hominumq;, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis, fugamq; fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris: tua præsenti ope seruatam urbem esse, uoueo. Hæc precatus, ueluti sensisset auditas preces: hinc, inquit, Romani Iupiter optimus maximus resistere atq; iterare pugnam iubet. restitere Romani, tanquam cœlesti uoce iussi. ipse ad primores Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantum foro spatium est. nec procul iam à porta palatij erat, clamitans, uicimus perfidos hospites, imbelles hostes. iam sciunt longè aliud esse uirgines rapere, aliud pugnare cum uiris. in eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetũ facit. ex equo tum forte Metius pu

tius pugnabat:eo pelli facilius fuit.pulsum Romani persequuntur.& alia Romana acies audacia regis accensa,fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit.auerteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri.Et ille quidem annuentibus ac uocantibus suis fauore multorum addito animo,euadit. Romani Sabinique in media conualle duorum montium redintegrant prælium.sed res Romana erat superior.Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat: crinibus passis scissaque ueste, uicto malis muliebri pauore,ausæ se inter tela uolantia inferre: ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies,dirimere iras:hinc patres,hinc uiros orantes,ne se sanguine nefando soceri generique respergerent:ne parricidio macularent partus suos: nepotum illi, liberûm hi progeniem.si affinitatis inter uos,si connubij piget, in nos uertite iras.nos causa belli, nos uulnerum ac cædium uiris ac parentibus sumus.melius peribimus, quàm sine alteris uestrum uiduæ, aut orbæ uiuemus.Mouet res tum multitudinem,tum duces.silentium & repentina fit quies. inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, sed ciuitatem unam ex duabus faciunt: regnum consociant, imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curibus appellati.monimentum eius pugnæ, ubi primum ex profunda emersus palude equum Curtius in uado statuit: Curtium lacum appellarunt.Ex bello tam tristi læta repentè pax cariores Sabinas uiris ac parentibus, & ante omneis Romulo ipsi fecit. Itaque cum populum in curias triginta diuideret, nomina earum curijs imposuit.id non traditur, cum haud dubiè aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit:ætate,an dignitatibus suis uirorumue, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs darent.Eodem tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt.Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati.Lucerum nominis & originis causa incerta est. inde non modo commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tatij legatos Laurentium pulsant. cumque Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum,& preces plus poterant. igitur illorum pœnam in se uertit: nam Lauinij, cum ad solenne sacrificium eò uenisset,concursu facto interficitur. eam rem minus ægrè quàm dignum erat,tulisse Romulum ferunt: seu ob infidam societatem regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaque bello quidem abstinuit.ut tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisque cædes: fœdus inter Romam Lauiniumque urbes renouatum est. Et cum his quidem insperata pax erat,aliud multo propius, atque in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates nimis uicinas propè se conualescere opes rati, prius quàm tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere, iuuentute armata immissa, uastatur agri quod inter urbem ac Fidenas est.inde ad læuam uersi, quia dextra Tyberis arcebat: cum magna trepidatione agrestium populantur. tumultusque repens ex agris in urbem illatus pro nuntio fuit.excitus Romulus(neque enim dilationem pati tam uicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, egressus omnibus copijs, partem militum locis circa densa obsita uirgulta obscuris subsidere in insidijs iussit.cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat,tumultuoso & minaci genere pugnæ obequitando ipsis propè portis hostem exciuit. fugæ quoque quæ simulanda erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit. & cum uelut inter pugnæ fugæque consilium trepidante equitatu pedes quoque referret gradum,plenis repente portis effusi hostes,impulsa Romana acie, studio instandi sequendique trahuntur ad locum insidiarum. inde subito exorti Romani transuersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem mota è castris signa eorum qui in præsidio relicti fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates,prius penè quàm Romulus,quique cum eo equites erant,circumagerent frenis equos,terga uertunt:multoque effusius,quippe uera fuga, qui simulantes pauloante secuti erant, oppidum repetebant. non tamen eripuêre se hosti. Hærens in terga Romanus,prius quàm fores portarum obijcerentur,uelut agmine uno irrumpit.Belli Fidenatis contagione iritati Veientiû animi,& consanguinitate,nam Fidenates quoque Hetrusci fuerunt:& quòd ipsa propinquitas loci,si Romana arma omnibus infesta finitimis essent,stimulabat,

 labat,

labat,in fines Romanos excurrerunt,populabundi magis quàm iusti more belli.Itaque non castris positis,non expectato hostium exercitu,raptam ex agris prædam portantes, Veios rediere.Romanus contra, postquam hostem in agris non inuenit: dimicationi ultimæ instructus intentusꝗ, Tyberim transit.quē postquàm castra ponere,& ad urbem accessurū Veientes audiuere:obuiam egressi,ut potius acie decernerent,quàm inclusi de tectis mœnibusꝗ dimicarent.ibi uiribus nulla parte adiutis,tātum ueterani robore exercitus rex Romanus uicit: persecutusꝗ fusos ad mœnia hostes,urbe ualida muris ac situ ipso munita abstinuit.agros rediens uastat,ulciscendi magis quàm prædæ studio.eaꝗ clade haud minus quàm aduersa pugna subacti Veientes,pacem petitum oratoresRomam mittunt.agri parte multatis in centū annos induciæ datæ.Hæc fermè Romulo regnante domi militiæꝗ gesta.quorum nihil absonum fidei diuinæ originis,diuinitatisꝗ post mortem creditę,fuit:non animus in regno auito recuperando,non condendę urbis consilium,non bello ac pace firmandæ.ab illo enim profecto uiribus datis tantum ualuit,ut in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet.multitudini tamen gratior fuit quàm patribus:longè ante alios acceptissimus militū animis.trecentosꝗ armatos ad custodiam corporis,quos celeres appellauit,nō in bello solum,sed etiam in pace habuit.His immortalibus editis operibus,cū ad exercitū recensendum contionē in campo ad Capræ paludem haberet: subitò coorta tempestas cū magno fragore tonitribusꝗ tā denso regem operuit nimbo,ut conspectū eius cōtioni abstulerit.nec deinde in terrisRomulus fuit.Romana pubes sedato tandem pauore, postquam ex tam turbido die serena & tranquilla lux rediit:ubi uacuam sedem regiam uidit:&si satis credebat patribus,qui proximi steterant,sublimem raptum procella:tamen uelut orbitatis metu icta,mœstum aliquandiu silentium obtinuit.deinde à paucis initio facto,deum deo natum,regem parentemꝗ urbis Romanæ saluere uniuersi Romulum iubent,pacem precibus exposcūt,uti uolens propitius suā semper sospitet progeniē.Fuisse,credo,tum quoꝗ aliquos,qui discerptū regem patrum manibus taciti arguerent:manauit enim hęc quoꝗ,sed perobscura fama.illam alterā admiratio uiri,et pauor presens nobilitauit.cōsilio etiā unius hominis addita rei dicitur fides. nanꝗ Proculus Iulius solicita ciuitate desiderio regis & infensa patribus,grauis,ut traditur,quāuis magnę rei autor,in contionē prodit. Romulus,inquit, Quirites parens urbis huius prima hodierna luce cœlo repente delapsus se mihi obuium dedit,cum perfusus horrore uenerabundusꝗ astitissem,petens precibus,ut contrà intueri fas esset:abi,nuntia,inquit,Romanis cœlestes ita uelle,ut mea Roma caput orbis terrarū sit.proinde rem militarē colant,sciātꝗ & ita posteris tradāt:nullas opes humanas armis Romanis resistere posse.hæc,inquit,locutus, sublimis abiit.

Mirum,quantū illi uiro nuntianti hæc fides fuerit.quamꝗ desideriū Romuli apud plebem exercitumꝗ facta fide immortalitatis,lenitū sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido uersabat.nec dum à singulis,quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerāt factiones.inter ordines certabatur.oriundi ab Sabinis,ne, quia post Tatii mortem ab sua parte non erat regnatū in societate æqua,possessionē imperii amitterent,sui corporis creari regem uolebant.Romani ueteres peregrinum regem aspernabantur.in uariis uoluntatib. regem tamē omnes uolebant,libertatis dulcedine nondum experta.Timor deinde patres incessit:ne ciuitatem sine imperio,exercitum sine duce,multarum circà ciuitatum irritatis animis uis aliqua externa adoriretur.& esse igitur aliquod caput placebat:& nemo alteri cōcedere in animum inducebat.itaꝗ rem inter se centum patres decem decuriis factis,singulisꝗ in singulas decurias creatis,qui summæ rerum præessent,consociant.decem imperitabāt,unus cum insignibus imperii & lictoribus erat.quinꝗ dierum spatio finiebatur imperiū, ac per omnes in orbem ibat:annuumꝗ interuallum regni fuit.id ab re,quod nunc quoꝗ tenet nomen,Interregnum appellatum.Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutē:centum pro uno dominos factos.nec ultrà,nisi regem, & ab ipsis creatum uidebantur passuri. Cum sensissent ea moueri patres,offerendum ultrò rati quod amissuri erant.ita gratiam ineunt,summa potestate populo permissa,ut non plus darent iuris quàm detinerent.decreuerūt enim,ut cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si patres autores fierent.hodieꝗ in legibus magistratibusꝗ

rogandis

rogandis usurpatur idem ius, ui ademptum: priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum euentum patres autores fiunt. Tum interrex contione aduocata. Quod bonum, faustum felixq; sit, inquit, Quirites regem create. ita patribus uisum est. patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, autores fient. Adeò id gratum plebi fuit: ut, ne uicti beneficio uiderentur, id modò sciscerent iuberentq;, ut senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iustitia religioq; ea tempestate Numæ Pompilij erat. Curibus Sabinis habitabat cõsultissimus uir, ut in illa quisquam ætate esse poterat, omnis diuini atque humani iuris. Autorem doctrinæ eius, quia non extat alius, falsò Samium Pythagoram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romæ cẽtum amplius post annos, in ultima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamq;, & Crotonem iuuenum æmulantium studia cœtus habuisse cõstat. ex quibus locis, & si eiusdem ætatis fuisset: quæ fama in Sabinos: aut quo linguę commercio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quoúe præsidio unus per tot gentes dissonas sermone, moribusq; peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum animum uirtutibus fuisse opinor magis: instructumq; non tam peregrinis artibus, quàm disciplina tetrica, ac tristi ueterũ Sabinorum. quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto uidebantur: tamen neque se quisquam. nec factionis suæ alium, nec denique patrum aut ciuium quenquam præferre illi uiro ausi, ad unum omnes Numæ Pompilio regnum deferẽdum decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato in urbe condenda regnum adeptus est, de se quoque deos consuli iussit. inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicũ id perpetuumq; sacerdotium fuit: deductus in arcem, in lapide ad meridiem uersus consedit. augur ad læuam eius capite uelato sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenẽs: quem lituum appellauerunt. inde ubi prospectu in urbem agrumq; capto, deos precatus, regiones ab oriẽte ad occasum determinauit: dextras ad meridiem partes, læuasq; ad septentrionem esse dixit. signum contra quod longissimè conspectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuam manum translato, dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita. Iupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romæ esse, ut tua signa nobis certa ac clara sint inter eos fines, quos feci. Tum peregit uerbis auspicia quæ mitti uellet. quibus missis declaratus rex Numa de templo descendit. qui regno ita potitus, urbem nouã conditam ui & armis, iure eam legibusq; ac moribus de integro condere parat. quibus cum inter bella assuescere uideret non posse: quippe efferatis militia animis: mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus. Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis belliq; fecit: apertus ut in armis esse ciuitatem, clausus pacatos circà omneis populos significaret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostræ ætati dij dederunt ut uideremus, post bellum Actiacum ab imperatore Cæsare Augusto pace terra mariq́ue parta. Clauso eo, cum omnium circà finitimorum societate ac fœderibus iunxisset animos: positis externorum periculorum curis ne luxuriarent otio animi: quos metus hostium disciplináque militaris continuerat: omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam. deorum metum injiciendum ratus est, qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset: simulat sibi cum dea Aegeria congressus nocturnos esse: eius se monitu, quæ acceptissima dijs essent, sacra instituere: sacerdotes suos cuique deorum præficere. atque omnium primum ad cursum lunę in duodecim menses describit annum. quem, quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet, desuntq; dies solido anno, qui solstitiali circum agitur orbe: intercalares mensibus interponendo ita dispensauit, ut uigesimoquarto quoque anno ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis annorum omnium spatijs dies congruerent. Idem nefastos dies fastosq́ue fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit. quanquam ipse plurima sacra obibat: ea maximè quę nunc ad dialem flaminem pertinent. sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quàm Numæ similes reges putabat fore, iturosq; ipsos ad bella, ne sacra regiæ uicis

desererentur,

desererentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insigniꝙ eum ueste, & curuli regia sella adornauit. huic duos flamines adiecit: Marti unum, alterum Quirino. Virginesꝙ Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. his, ut assiduæ templi antistites essent, stipendium de publico statuit: uirginitate alijsꝙ cærimonijs uenerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, tunicæꝙ pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen. cœlestiáque arma quæ ancilia appellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudijs solenniꝙ saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus legit: eiꝙ omnia exscripta exsignatáque attribuit: quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent: atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur. cætera quoque omnia publica priuataꝙ sacra pontificis scitis subiecit: ut esset quò consultum plebs ueniret: nequid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinosque asciscendo turbaretur. nec cœlestes modo cærimonias, sed iusta quoque funebria, placandosꝙ manes ut idem pontifex edoceret: quæꝙ prodigia fulminibus, aliòue quo uisu missa susciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio arã in Auentino dicauit: deumque consuluit augurijs quæ suscipienda essent ad hæc consultanda procurandáque, multitudine omni à ui & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant: & deorum assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen uideretur, ea pietate omnium pectora imbuerat: ut fides ac iusiurandum propulso legum ac pœnarum metu ciuitatem regerent. & cum ipsi se homines in regis, uelut unici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi. qui ante castra, non urbem positam in medio ad sollicitandam omnium pacem crediderant: in eam uerecundiã adducti sunt, ut ciuitatem totam in cultum uersam deorum, uiolari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. quò quia se persæpe Numa sine arbitris, uelut ad congressum deę inferebat: camœnis eum lucum sacrauit, quòd earum sibi concilia cum cõiuge sua Ægeria essent. & soli fidei solenne instituit. ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato uehi iussit, manuꝙ ad digitos usꝙ inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedemꝙ eius etiam in dextris sacratã esse. Multa alia sacrificia, locaꝙ sacris faciendis, quę Argeos pontifices uocant, dedicauit. omnium tamẽ maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis quàm regni. ita duo deinceps reges, alius alia uia, ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt. Romulus septẽ & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tũ ualida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res redijt. Inde Tullum Hostilium nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit. patres autores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas uiresꝙ, tum auita quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem otio ratus, undique materiam excitandi belli quęrebat. Forte euenit, ut agrestes Romani ex Albano agro: Albani ex Romano prædas inuicẽ agerent. imperitabat tum C. Cluilius Albæ. utrinꝙ legati ferè sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, ne quid prius quàm mandata agerent. satis sciebat negaturum Albanum: ita piè bellum indici posse. Ab Albanis socordius res acta, excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani & res repetiuerant priores: & neganti Albano bellum in trigesimum diem indixerant. Hæc renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicẽdi potestatem quid petentes uenerint, facit. illi omnium ignari primum purgando terunt tẽpus. Se inuitos quicquã, quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi. res repetitum se uenisse: ni reddantur, bellum indicere iussos. Ad hæc Tullus, nuntiate inquit, regi uestro, regem Romanũ deos facere testes: uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetãt huiusce clades belli. Hęc nũtiant domũ Albani. Et bellũ utrinꝙ summa ope parabatur, ciuili simillimũ bello, propè inter parentes natosꝙ, Troianã utrãꝙ prolem, cum Lauiniũ ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorũ stirpe regũ oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilẽ dimicationẽ fecit: quod nec acie certatũ est, & tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum cõfusi sunt.

si sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab urbe haud plus quinq; millia passuum locant, fossa circundant. fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoq; uetustate aboleuit. in his castris Cluilius Albanus rex moritur. dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox præcipuè morte regis, magnumq; deorum numen ab ipso capite orsum, in omne nomẽ Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitãs, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab statiuis exciuit Metiũ. ducit quàm proxime ad hostem potest. inde legatum præmissum nuntiare Tullo iubet, priusquam dimicent, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum, quę nihilo minus ad rem Romanã quàm ad Albanam pertineant. haud aspernatus Tullus, tametsi uana afferebãtur, suos in aciem educit. exeunt contrà & Albani. Postquàm instructi utrinq; stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. ibi infit Albanus. Iniurias & nõ redditas res ex fœdere quæ repetitæ sunt: & ego regem nostrum Cluilium causam huisce esse belli audisse uideor: nec te dubito Tulle eadem præ te ferre. sed si uera potius quàm dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperij duos cognatos uicinosq; populos ad arma stimulat. neq; recte, an perperã interpretor: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit. me albani gerẽdo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitũ uelim: hetrusca res, quãta circa nos teq; maximę sit, quo propiores uos, hoc magis scis. multum illi terra, plurimũ mari pollent. memor esto iam cum signum pugnæ dabis, has duas acies spectaculo fore: ut fessos confectosq;, simul uictorem ac uictum aggrediantur. Itaq; si nos dij amant, quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperij ser uitijq; aleam imus: ineamus aliquam uiam, qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusq; populi decerni possit. Haud displicet res Tullo, quanquã tum indole animi, tum spe uictorię ferocior erat. Quærẽtibus utrinq; ratio initur, cui & fortuna ipsa præbuit materiam. Forte in duobus tum exercitibus erãt trigemini fratres, nec ætate nec uiribus dispares. Horatios Curiatiosq; fuisse satis constat, nec fermè res antiqua alia est nobilior. tamẽ in re tam clara nominũ error manet, utrius populi Horatij, utrius Curiatij fuerint, autores utroq; trahũt. plures tamẽ inuenio, qui Romanos Horatios uocent. hos ut sequar, inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges, ut pro sua quisq; patria dimicent ferro. ibi imperiũ fore unde uictoria fuerit. nihil recusatur, tempus & locus cõuenit. priusquã dimicarent, fœdus ictum inter Romanos & Albanos est his legibus, ut cuius populi ciues eo certamine uicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia alijs legibus, cæterũ eodẽ modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus. nec ullius uetustior fœderis memoria est. fœcialis regem Tullum ita rogauit, Iubesnẽ me rex cum patrepatro populi Albani fœdus ferire? iubente rege, Sagmina, inquit, te rex posco. rex ait. puram tollito. fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit. rex, facisnẽ me tu regium nũtium populi Romani Quiritium? uasa comitesq; meos? Rex respondit. Quod sine fraude mea, populiq; Romani Quiritium fiat, facio. Fœcialis erat M. Valerius. is patrempatratũ Sp. Fusium fecit, uerbena caput capillosq; tangens (paterpatratus ad iusiurandum patrandũ, id est, fanciendũ fit) fœdus multisq; id uerbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus deinde recitatis. audi inquit Iupiter, audi paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus: ut illa palàm prima postrema ex illis tabulis ceraue recitata sunt sine dolo malo: utiq; ea hic hodie rectissimè intellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet. si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito, ut ego hũc porcum hodie feriam: tantoq; magis ferito, quanto magis potes pollesq;. id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumq; iusiurandum per suum dictatorẽ, suosq; sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, trigeminis, sicut cõuenerat, arma capiũt. Cum sui utrosq; adhortarẽtur: deos patrios, patriam ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suopte ingenio, & pleni adhortantiũ uocibus in medium inter duas acies procedunt. Consederant utrinq; pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis quàm curæ expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum uirtute

atque

atq; fortuna positum. itaq; ergo erecti suspensiq; in minime gratum spectaculum animo in tenduntur. Datur signum: infestisq; armis, uelut acies, terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his, nec illis periculum suum, sed publicum imperium seruitiumq; obuersatur animo, futuraq; ea deinde patriæ fortuna quam ipsi fecissent. Vt primo statim cōcursu increpuere arma, micantesq; fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe torpebat uox spiritusq;. Consertis deinde manibus, cum iam non motus tantum corporum, agitatioq; anceps telorum armorumq;, sed uulnera quoq; & sanguis spectaculo essent. duo Romani, super aliū alius, uulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. ad quorum casum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes uice unius, quem tres Curiatij circumsteterant. Forte is integer fuit, ut uniuersis solus nequaquā par, sic aduersus singulos ferox: ergo, ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam: ita ratus secuturos, ut quenq; uulnere affectum corpus sineret. Iam aliquantum spatij ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, cum respiciens uidet magnis interuallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse. in eum magno impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatijs, uti opem ferant fratri, iam Horatius cæso hoste uictor secundam pugnam petebat. tunc clamore qualis ex insperato fauentiū solet, Romani adiuuant militem suum: & ille defungi prælio festinat. Prius itaq; quàm alter qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iamq; æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec uiribus pares, alterum intactū ferro corpus, & geminata uictoria ferocem in certamē tertium dabant. alter fessum uulnere, fessum cursu trahens corpus, uictusq; fratrū ante se strage, uictori objicitur hosti: nec illud præliū fuit. Romanus exultans, duos, inquit, fratrū manibus dedi: tertium causam belli huiusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma gladiū superne iugulo defigit, iacētem spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo prope metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis uertūtur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. sepulchra extāt, quo quisq; loco cecidit: duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam uersus, sed distantia locis, ut & pugnatū est. Priusquam inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, uti iuuentutem in armis habeat: usurum se eorū opera, si bellū cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, trigemina spolia præ se gerens. cui soror uirgo, quæ despōsa uni ex Curiatijs fuerat, obuia ante portam Capenā fuit: cognitoq; super humeros fratris paludamento sponsi quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum comploratio sororis in uictoria sua, tātoq; gaudio publico. Stricto itaq; gladio simul uerbis increpans trāsfigit puellam. Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum uiuiq;, oblita patriæ. Sic eat quęcunq; Romana lugebit hostem. Atrox uisum id facinus patribus plebiq;: sed recens meritum facto obstabat: tamē raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratiq; ad uulgus iudicij, ac secundum iudicium supplicij autor esset: concilio populi aduocato, duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionē iudicent secundum legem, facio. lex horrendi carminis erat. Duumuiri perduellionem iudicent. si à duumuiris prouocarit, prouocatiōe certato. si uincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito: uerberato uel intra pomœrium, uel extra pomœrium. Hac lege duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse; cum condemnassent, tum alter ex his, P. Horati tibi perduellionē iudico, inquit. lictor colliga manus. accesserat lictor, injciebatq; laqueū. tum Horatius autore Tullo clemente legis interprete, prouoco, inquit: ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio, maximè P. Horatio patre proclamante, se filiā iure cæsam iudicare. ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. orabat deinde, ne se, quem pauloante cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. inter hęc senex iuuenem amplexus, spolia Curatiorum fixa eo loco, qui nūc Pila Horatia appellatur, ostentans: hūccine, aiebat, quem modo decoratum ouantemq; uictoria incedentem uidistis Quirites, eum sub furca uinctum inter uerbera

et crucia-

& cruciatus uidere potestis? quod uix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I lictor, colliga manus, quæ pauloantè armatæ imperium populo Rom. pepererunt. i caput obnube liberatoris urbis huius, arbori infelici suspende, uerbera uel intra pomœrium, modo inter illa pila, & spolia hostium: uel extra pomœrium, modo intra sepulchra Curiatiorum, quò enim ducere hũc iuuenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta fœditate supplicij uindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absoluerunt[que] admiratione magis uirtutis, quàm iure causæ. Itaq[ue] ut cædes manifesta, aliquo tamẽ piaculo lueretur, imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica. is quibusdam piacularibus sacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per uiam tigillo, capite adoperto, uelut sub iugum misit iuuenem. id hodie publicè quoq[ue] semper refectum manet: sororium tigillum uocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit. inuidia uulgi, quod tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, uanum ingeniũ dictatoris corrupit. &, quoniam recta consilia haud bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus, quàm uirium cernebat esse, ad bellum palàm, atq[ue] ex edicto gerendum alios concitat populos, suis per speciem societatis proditionem reseruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus socijs cõsilij assumptis, pacto transitionis Albanorũ, ad bellum atq[ue] arma incitantur. Cum Fidenæ apertè descissent, Tullus Metio, exercituque eius ab Alba accito, contra hostes ducit. ubi Anienem transijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum, & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuère dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus Veiẽtem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat, quàm fidei: nec manere ergo, nec transire apertè ausus, sensim ad montes succedit. inde ubi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem, fluctuans[que] animo, ut tereret tempus, ordines explicat. Consilium erat, quà fortuna rem daret eà inclinare uires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt. inde eques citato equo nuntiat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim uouit salios, fana[que] Pallori, ac Pauori. equitem clara increpans uoce, ut hostes exaudirent, redire in prælium iubet. Nihil trepidatione opus esse: suo iussu circunduci Albanorũ exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat, ut hastas equites erigere iubeat. Id factum magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis albani exercitus intersepsit. qui uiderant: id, quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit: & audiuerant clara uoce dictum: et magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis essent, latinè sciebant. Itaque ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga uertunt. Instat Tullus, fuso[que] Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quò postquam fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæ[que] consiliũ oppressi. non alia antè Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. contrà Tullus Metium benigne alloquitur. quod bene uertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, ut assolet, uocari ad concionem utrunq[ue] exercitum iubet. precones ab extremo orsi primos exciuere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, ut Regem Romanum concionantẽ audirent, proximi constitère. ex composito armata circundatur Romana legio. centurionibus datum negotium erat, ut sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit. Romani, si unquam antè aliàs ullo in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gratias ageretis, deinde uestræ ipsorum uirtuti, hesternum id prælium fuit. dimicatum est enim non magis cum hostibus, quàm (quæ dimicatio maior, ac periculosior est) cum proditione ac perfidia sociorũ. nam, ne uos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subière ad montes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperij simulatio fuit: ut nec uobis ignorantibus deseri uos, auerteretur à cer-

tamine animus: & hostibus circunueniri se ab tergo ratis, terror ac fuga inijceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt, ut & uos, siquò ego inde agmen declinare uoluissem, fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius fœderis Romani Albaniq; ruptor. audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunsistunt. rex cætera, ut orsus erat, peragit. Quod bonum, faustum, fœlixq; sit populo Romano, ac mihi, uobisq; Albani, populum omnem Albanum Romã traducere in animo est: ciuitatem dare plebi. primores in patres legere. unam urbem, unam rempub. facere. ut ex uno quondam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in unum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis septa in uarijs uoluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet. tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem ac fœdera seruare, uiuo tibi ea disciplina à me adhibita esset. nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, at tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te uiolata sunt. ut igitur pauloantè animum inter Fidenatem Romanamq; rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Exin de duabus admotis quadrigis in currus earum distentum illigat Metium. deinde in diuersum iter equi concitati, lacerũ in utroq; curru corpus, qua inhæserant uinculis membra, portantes. auertère omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, ultimumq; illud suppliciũ apud Romanos exempli parum memoris legum humanarũ fuit. in alijs gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam urbem. quæ ubi intrauère portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis, stratis ue ariete muris, aut arce ui capta, clamor hostilis, & cursus per urbem armatorũ omnia ferro flammaq; miscet. sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantesq; alij alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimum illud uisuri peruagarentur. Vt uero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur, puluisq; ex distantibus locis ortus, uelut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisq; poterat elatis. cum larem ac penates, tectáque, in quibus natus quisq; educatus que esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat uias: & conspectus aliorũ mutua miseratione integrabat lachrymas: uocésque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipuè, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac uelut captos relinquerent deos. Egressis urbem Albanis Romanus passim publica priuataq; omnia tecta adæquat solo. unaq; hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat excidio ac ruinis dedit. templis tamen deũm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatũ est. Roma interim crescit Albæ ruinis, duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur urbi mons: &, quò frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, ut ea quoq; pars reipublicæ cresceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Chlœlios: templumq; ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia usq; ad patrum nostrorum ætatem appellata est. & ut omnium ordinũ uiribus aliquid ex nouo populo adijceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones etiã ueteres eodem supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ uiris armisq;. utrinq; iniuriæ factæ, ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum uirium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam, circunspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat uicina, proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorum iras maximè solicitatis ad defectionem animis, uoluntarios traxère, & apud uagos quosdam ex inopi plebe etiam merces ualuit. publico auxilio nullo adiuti sunt. ualuit que apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo

induciarum fides. Cum bellum utrinque summa ope pararent, uerti que in eo res uideretur, utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinū transire. pugna atrox ad syluam Malicusam fuit. ubi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies ualuit. ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde illis constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria, magnisque opibus regnum Tulli, ac tota res Romana esset, nuntiatum regi, patribusque est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cū credi uix posset, missis ad id uisendum prodigium, in conspectu haud aliter, quàm cum grandinem uenti glomeratā in terras agunt, crebri cecidere cœlo lapides. uisi etiam audire uocem ingentē ex summi cacuminis luco, ut patrio ritu sacra Albani facerent, quæ uelut dijs quoque simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunæ (ut fit) obirati cultum reliquerant deûm. Romanis quoque ab eodem prodigio nouendiale sacrum publicè susceptum est: seu uoce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum monitu. mansit certè solennè ut quandocunque idem prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies agerentur. Haud ita multo pòst pestilentia laboratum est, unde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur à bellicoso rege, salubriora etiam credente militiæ quàm domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoque longinquo morbo est implicitus, tunc adeò fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, ut qui nihil antè ratus esset minus regiū, quàm sacris dedere animum, repentè omnibus, magnis, paruisque superstionibus obnoxius degeret, religionibusque etiam populum impleret. uulgò iam homines eum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, unam opem ægris corporibus relictam, si pax ueniaque ab dijs impetrata esset, credebāt. Ipsum regem tradunt uoluentem commentarios Numæ, cum ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse. sed non ritè initum, aut curatum id sacrum esse: nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Iouis sollicitati praua religione fulmine ipsum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, ut institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hique interregem nominauerant: quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit, patres fuère autores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus Ancus Martius erat. qui ut regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum cætera egregium ab una parte haud satis prosperum fuerat. aut neglectis religionibus, aut prauè cultis: longeque antiquissimum ratus sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentarijs regis pontificem maximū in album relata proponere in publico iubet. inde & ciuibus otij cupidis & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerant animos. & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddiderunt, desidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquàm quòd aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo, etiam quòd illi contigisset otium sine iniuria, id se haud facilè habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni, temporaque esse Tullo regi aptiora quàm Numæ. ut tamen, quoniam Numa in pace religiones, instituisset, à se bellicæ cerimoniæ proderentur: nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit, unde res repetuntur, capite uelato (filum lanæ uelamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunque gentis sunt, nominat) audiat fas. ego sum publicus nuntius populi Romani, iustè pieque legatus uenio, uerbisque meis fides sit. Peragit deinde postulata. inde Iouem testem facit. Si ego iniustè, impieque illos homines, illasque res dedier nuntio populi Romani mihi exposco, tum patriæ compotem me nunquam finas esse. Hæc cum fines supra scandit, hæc quicunque ei primus uir obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis uerbis carminis, concipiendique iurisiurandi mutatis, peragit, si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita in-

Prodigium

[illegible]

Ancus Martius Rex Romanorum.

dicit. Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, dijq́ omnes cœlestes, uosq́ terrestres, uosq́ inferni audite. ego uos testor, populum illum (quicunq́ est, nominat) iniustum esse, neq́ ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu cõsulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur.

Cum his nuntius Romam ad consulendum redit, confestim rex ex his fermè uerbis patres consulebat. Quarum rerum, litium, causarum condixit paterpatratus populi Romani Quiritium, patripatrato priscorum Latinorum, hominibusq́ priscis Latinis, quas res nec dederũt. nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat, quid censes? tum ille. Puro pioq́ duello quærendas censeo, itaq́ consentio consciscoq́. Inde ordine alij rogabantur, quandoq́ pars maior eorũ, qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum: ut fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret.

Quod populi priscorum Latinorũ hominesq́ prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatusq́ populi Romani Quiritium censuit, consensit, cõsciuit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego, populusq́ Romanus populis priscorũ Latinorum, hominibusq́ priscis Latinis bellum indico, facioq́. Id ubi dixisset, hastam in fines eorũ emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremq́ eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorũ flaminibus sacerdotibusq́ alijs, exercitu nouo conscripto profectus Politorium urbem Latinorum ui cepit, secutusq́ morẽ regũ priorũ, qui rẽ Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinẽ omnẽ Romam traduxit. & cum circa palatium sedem ueteres Romani, Sabini Capitolium atq́ arcem. Cœlium montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum, additi eidem haud ita multo pòst, Tellenis Ficanaq́ captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitũ, quod uacuũ occupauerãt prisci Latini. eaq́ causa diruendæ urbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi marte incerto, uaria uictoria pugnatum est. nam & urbs tuta munitionibus, præsidioq́ firmata ualido erat: & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copijs connixus Ancus acie primũ uincit, inde ingenti præda potitus Romam redit, tum quoq́ multis millibus Latinorum in ciuitatẽ acceptis. quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculum quoq́ adiectum, non inopia loci, sed nequando ea arx hostium esset. id nõ muro solum, sed etiam ob commoditatem itineris ponte Sublicio, tum primum in Tyberi facto, coniungi urbi placuit. Quiritium quoq́ fossa, haud paruum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis. cum in tanta multitudine hominum, discrimine, rectè an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur. nec urbs tantum hoc rege creuit, sed etiam ager finesq́: sylua Mæsia Veientibus adempta, usq́ ad mare imperiũ prolatũ: & in ore Tyberis Hostia urbs condita, salinæ circà factæ: egregieq́ rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnãte Lucumo uir impiger, ac diuitijs potens Romam commigrauit, cupidine maximè ac spe magni honoris. cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoq́ peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Demarati Corinthij filius erat. qui ob seditiones domo profugus cùm Tarquinijs fortè consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit. nomina his Lucumo, atq́ Aruns fuerũt. Lucumo superfuit patri bonorũ omnium hæres: Aruns prior quàm pater moritur, uxore grauida relicta. nec diu manet superstes filio pater. qui cum ignorans nurum uentrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hæredi bonorum cum diuitiæ iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facilè ijs, in quibus nata erat, humiliora sineret. ea cum innupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem nõ potuit. oblitaq́ ingenitæ erga patriam charitatis, dummodo uirum honoratũ uideret, cõsilium migrandi ab Tarquinijs cepit.

Roma

Roma est ad id potissimũ uisa. In nouo populo, ubi omnis repentina atq; ex uirtute nobilitas sit, futurum locũ forti ac strenuo uiro, regnasse Tatium Sabinũ: accersitum in regnum Numã à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum nobilemq; una imagine Numæ esse. facilè persuadet. ut cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itaque rebus cõmigrant Romam. Ad Ianiculum fortè uentum erat. ibi ei carpento sedenti cum uxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superq; carpentum cum magno clangore uolitãs rursus uelut ministerio diuinitus missa capiti aptè reponit: inde sublimis abijt, accepisse id augurium lęta dicitur Tanaquil, perita, ut uulgo Hetrusci cœlestium prodigiorum mulier. excelsa & alta sperare complexa uirum iubet. eam alitem ea regione cœli & eius dei nuntiam uenisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, ut diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationesq; secum portantes urbem ingressi sunt domicilioq; ibi comparato, L. Tarquinium Priscum edidere nomen. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipse quoq; fortunam benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficijsq; quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoque de eo fama perlata est. notitiamq; eam breui apud regem, liberaliter dextreq; obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura: ut publicis pariter ac priuatis consilijs bello domiq; interesset: & per omnia expertus, postremo tutor etiam liberis regis testamento institueretur.

Regnauit Ancus annos quatuor & uiginti, cuilibet superiorum regũ belli pacisq; & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erant. eò magis Tarquinius instare: ut quàm primum comitia regi creando fierent. quibus indictis, sub tempus pueros uenatum ablegauit. isq; primus & petisse ambitiose regnum, & orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos cõpositam. Cum se non rem nouã petere: quippe qui nõ primus, quod quisquã indignari mirariue posset sed tertius Romæ peregrinus regnum affectet. & Tatium non ex peregrino solum, sed etiam ex hoste regem factum. & Numam ignarum urbis, non petentem in regnum ultrò accitum. se ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse. maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officijs fungantur homines, Romę se quàm in uetere patria uixisse. domi militiæq; sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem ingenti cõsensu populus Romanus regnare iussit. ergo uirum cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi: quàm augendæ reip. memor, centum in patres legit: qui deinde minorum gentium sunt appellati: factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam uenerãt. Bellum primũ cum Latinis gessit. & oppidum ibi Apiolas ui cepit: prædaq; inde maiore quàm quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructiusq; quàm priores reges fecit. Tum primũ circo, qui nũc Maximus dicitur, designatus locus est. loca diuisa patribus, equitibusq;, ubi spectacula sibi quisq; facerent: fori appellati. Spectauêre, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit equi. pugilesq; ex Hetruria maximè acciti. solẽnes deinde annui mansere ludi, Romani magniq; uarie appellati. ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca. porticus, tabernæq; factæ. muro quoq; lapideo circundare urbem parabat, cum Sabinum bellum cœptis interuenit. adeoq; ea subita res fuit, ut prius Anienem transirent hostes, quàm obuiã ire, ac prohibere exercitus Romanus posset. itaq; trepidatum Romæ est. & primo dubia uictoria magna utrinq; cęde pugnatum est. reductis deinde in castra hostium copijs datoq; spatio Romanis ad comparandum deintegro bellum, Tarquinius equitem maximè suis deesse uiribus ratus ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat (addere alias constituit, suoq; insignes relinquere nomine, id quia inaugurato Romulus fecerat: negare Accius Nauius inclytus ea tempestate augur, neque mutari, neq; nouũ constitui nisi aues addixissent, posse. ex eo ira regi mota. eludensq; artem (ut ferunt) agedum, inquit, diuine tu, inaugura: fieri ne possit, quod nunc ego mente concipio. cum ille in augurio rem expertus profectò futuram dixisset: atqui hoc animo agitaui, inquit: te nouacula cotem discissurum. cape hæc, & perage

quod aues tuæ fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt.

Statua Accij capite uelato. quo in loco res acta est. in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit, cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorāt, ut esset ad posteros miraculi eius monimentum. auguriis certe, sacerdotio que augurum tantus honos accessit, ut nihil belli domique postea, nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus uocati, summa rerū, ubi aues non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutauit, numero tantum alterū adiecit, ut mille & trecenti equites in tribus centuriis essent. posteriore modo sub hisdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt. quas nunc quia geminatæ sunt, sex uocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur. sed præterquam quod uiribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnā uim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conijcerent: uento que iuuante accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta sublicis cum hærerent, pontem incendunt. ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam impedijt. multi que mortales cū hostem effugissent, in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tyberi, prius penè, quàm nuntiari posset, insignem uictoriam fecere. Eo prælio præcipua equitū gloria fuit. utrinque ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modo Sabinas legiones ferociter instantes cedētibus, sed subito in fugam auerterent, montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere. maxima pars, ut antè dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda captiuis que Romam missis, spolijs hostium (uotum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sabinum exercitum inducere. & quanquam malè gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant. tamen quia consulendi res non dabat spatium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. iterum que ibi fusi perditis iam propè rebus pacē petiere. Collatia & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptū. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditos que Collatinos ita accipio, eam que deditionis formulam esse. Rex interrogauit. Estis ne uos legati oratores que missi à populo Collatino, ut uos, populum que Collatinum dederetis? Sumus. Est ne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditis ne uos, populum que Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, diuina humana que omnia, in meam populi que Romani ditionē? Dedimus. Et ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam redijt. inde priscis Latinis bellum fecit. ubi nusquam ad uniuersæ rei dimicationem uentum est. ad singula oppida circunferēdo arma nomen omne Latinum domuit. Corniculū, Ficulnea uetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quàm quanta mole gesserat bella, ut nō quietior populus domi esset, quàm militiæ fuisset. nam & muro lapideo cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, quà nondū munierat, cingere parat: & infima urbis loca circa forum, alias que interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facilè euehebant aquas, cloacis è fastigio in Tyberim ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam uouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium uisu euentu que mirabile fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomē fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantę rei miraculum orto excitum regem. & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedato que iam tumultu, moueri uetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset. mox cum somno & flammam abijsse. Tum abducto in secretum uiro Tanaquil. Vides ne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurū præsidium que regiæ afflictæ. proinde materiē ingentis publicè priuatim que decoris omni indulgentia nostra nutriamus, inde puerum liberùm loco cœptū haberi. erudiri que artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultū excitantur. Euenit facilè quod dijs cordi esset, iuuenis euasit uere indolis regiæ. nec, cū quereretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis ulla arte conferri potuit

fuit. filiam'que ei suam rex despondit. Hic quacunque de causa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum, paruum'que ipsum seruisse. eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto Seruij Tullij, qui princeps in illa urbe fuerat, grauidam uiro occiso uxorem, cũ inter reliquas captiuas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio partum Romæ edidisse Prisci Tarquinij domo. inde tãto beneficio, & inter mulieres familiaritatem auctã, & puerum in domo à paruo eductum in charitate, atque honore fuisse. fortunam matris, quòd capta patria in hostium manus uenerit, ut serua natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modò, sed apud patres plebem'que longè maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo etsi antea semper pro indignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenam, non modò uicinæ, sed ne Italicę quidem stirpis: tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum. sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: ut in eadem ciuitate post centesimum ferè annum, quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnũ, donec in terris fuerit, id seruus serua natus possideat. tum cõmune Romani nominis, tum præcipuè id domus suæ dedecus fore, si Anci regis uirili stirpe salua, nõ modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quàm in Seruium eos stimulabat: & quia grauior ultor cædis, si superesset, rex futurus erat, quàm priuatus: tum Seruio occiso, quemcunque alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus uidebatur. ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant uterque agrestibus ferramentis, in uestibulo regiæ quàm potuere tumultuosissimè specie rixæ in se omnes apparitores regios conuertunt. inde cũ ambo regem appellarẽt, clamor'que eorum penitus in regiam peruenisset, uocati ad regem pergunt. primo uterque uociferari, & certatim alter alteri obstrepere. coërciti ab lictore, & iussi in uicem dicere, tandem obloqui desistunt. unus rem ex composito orditur. dum intentus in eum se rex totus auerteret alter elatam securim in caput deiecit: relicto'que in uulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarquinium moribundum cum qui circa erant excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concursus'que populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam iubet, arbitros eijcit: simul quæ curando uulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulo comparat: simul, si destituat spes alia præsidia molitur. Seruio properè accito cum penè exanguem uirum ostendisset, dextram tenens, orat, ne inultam mortem soceri, ne socrũ inimicis ludibrio esse sinat. tuum est, inquit, Serui, si uir es, regnum, non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecère. erige te, deósque duces sequere. qui clarum hoc fore caput diuino quondam circunfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis excitet flamma. nunc expergiscere uere, & nos peregrini regnauimus: qui sis, nõ unde natus sis, reputa. si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Cũ clamor impetus'que multitudinis uix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in Nouam uiam uersas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur. Iubet bono animo esse, sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam ad se redisse inspectum uulnus absterso cruore, omnia salubria esse. confidere propediem ipsum eos uisuros. Interim Seruio Tullio iubere populum dicto audiẽtem esse: eum iura redditurũ, obiturum'que alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de alijs consulturũ se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies, cum iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciẽ alienæ fungendæ uicis suas opes firmauit. tum demũ palàm facta ex comploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi uoluntate patrũ regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, ut uiuere regem, & tantas esse opes Seruij nuntiatũ est, Suessam Pometiam exulatũ ierant. Nec iam publicis magis cõsilijs Seruius quàm priuatis munire opes & ne qualis Anci liberûm animus aduersus Tarquiniũ fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberûm esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atque Arũti Tarquinijs, iungit. nec rupit tamẽ fati necessitatẽ humanis cõsilijs, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atque infesta faceret.

Peropportune ad præsentis quietem status bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) aliisq; Hetruscis sumptũ, in eo bello, & uirtus, & fortuna, enituit Tullii, fusoq; ingenti hostium exercitu haud dubius rex, seu patrũ, seu plebis animus periclitaretur. Romam rediit. aggrediturq; inde pacis longe maximũ opus, ut quemadmodũ Numa diuini autor iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis ordinumq;, quibus inter gradus dignitatis fortunæq; aliquid interlucet, posteri fama ferrent. Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq; munia non uiritim, ut antè, sed pro habitu pecuniarum fierent. tum classes, centuriasq;, & hũc ordinem ex censu descripsit, uel paci decorum uel bello. Ex iis, qui centum millium æris, aut maiorem censum haberent, LXXX confecit centurias, quadragenas seniorũ ac iuniorum. prima classis omnes appellati. seniores, ad urbis custodiam ut præsto essent: iuuenes, ut foris bella gererent. arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hæc ut tegumenta corporis essent. tela in hostem, hastaq; & gladius. additæ huic classi duæ fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum usq; ad quinq; & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, iunioribusq; uiginti conscriptæ centuriç: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse uoluit. totidem centuriæ & hæ, eodemq; discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantũ ademptæ. In quarta classe census quinq; & uiginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & uerutum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidesq; missiles hi secum gerebant, in his accensi cornicines, tibicinesq; in tres centurias distributi. undecim millibus hæc classis cẽsebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem habuit. Inde una centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoq;, equitum ex primoribus ciuitatis XII. scripsit centurias. sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem, quibus inauguratę erant, nominibus fecit. ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderẽt. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, ut ab Romulo traditum cæteri seruauerant reges, uiritim suffragium eadem ui, eodemq; iure promiscuè omnibus datum est, sed gradus facti, ut neq; exclusus quisquam suffragio uideretur, & uis omnis penes primores ciuitatis esset. equites enim uocabantur primi, LXXX. inde primæ classis centuriæ primũ peditum uocabantur. ibi si uariaret, quod raro incidebat, ut secundæ classis uocarentur: nec ferè unquam infrà ita descenderent, ut ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinq; & XXX. tribus, duplicato earum numero centuriis iuniorum, seniorumq; ad institutam ab Seruio Tullio summam non cõuenire. quadrifariam enim urbe diuisa regionibus, collibusq;, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit. ut ego arbitror, ab tributo. nam eius quoq; æqualiter ex censu cõferendi ab eodem inita ratio est. neq; hæ tribus ad centuriarum distributionem numerumq; quicquam pertinuère. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de incensis latæ, cum uinculorũ minis mortisq;: edixit, ut omnes ciues Romani equites peditesq; in suis quisq; centuriis in campo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitum omnem suoue taurilibus lustrauit. idq; cõditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. Milia LXXX. eo lustro ciuium censa dicuntur. Adiicit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor: eorum, qui ferre arma possent. eum numerũ fuisse. Ad eam multitudinem urbs quoq; amplificanda uisa est. addit duos colles, Quirinalem, Viminalemq;. inde deinceps auget Esquilias: ibiq; ipse, ut loco dignitas fieret, habitat. aggere, & fossis, & muro urbem circundat: ita pomœrium profert. Pomœrium uerbi uim solam intuentes postmœniũ interpretantur esse. est autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quõdam Hetrusci, quà murum ducturi erant, certis circà terminis inaugurato consecrabant: ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc uulgo etiam coniungunt, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. hoc spatium. quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quàm quod murus post id. pomœrium Romani

mani appellarunt.& in urbis incremento ſemper,quantum mœnia proceſſura erant,tantũ termini hi conſecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine urbis,formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis uſus,ne ſemper armis opes acquirerentur,conſilio augere imperiũ conatus eſt, ſimul & aliquod addere urbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Epheſiæ fanum. id communiter à ciuitatibus Aſiæ factũ fama ferebat. Cum cõſenſum deosq́ conſociatos laudaret mire Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publicè priuatimq́ hoſpitia amicitiasq́ de induſtria iunxerat,ſæpe iterando eadem,perpulit tandem,ut Romæ fanum Dianę populi Latini cum populo Romano facerent.ea erat confeſsio, caput rerum Romam eſſe: de quo toties armis certatum fuerat.id quanquam omiſſum iam ex omnium cura Latinorum ob rem toties infeliciter tentatã armis, uidebatur, uni ſe ex Sabinis fors dare uiſa eſt priuato conſilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine ac ſpecie.fixa per multas ætates cornua in ueſtibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo.habita,ut erat,res prodigij loco eſt.& cecinêre fates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolaſſet,ibi fore imperium.idq́ carmẽ peruenerat ad antiſtitem fani Dianæ.Sabinus, ut primum apta dies ſacrificio uiſa eſt,bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ,& ante aram ſtatuit.Ibi antiſtes Romanus,cum eum magnitudo uictimæ celebrata fama mouiſſet memor reſponſi,Sabinum ita alloquitur.Quidnam tu hoſpes paras, inquit, inceſte ſacrificiũ Dianæ facere?quin tu antè uiuo perfunderis flumine?infima ualle præfluit Tyberis.Religione tactus hoſpes,qui omnia,ut prodigio reſponderet euentus,cuperet rite facta.extemplo deſcendit ad Tyberim.interea Romanus immolat Dianæ bouem.id mirè gratum regi,atq; ciuitati fuit.Seruius,quanquam iam uſu haud dubiè regnum poſſederat,tamen quia interdum iactari uoces à iuuene Tarquinio audiebat,ſe iniuſſu populi regnare, conciliata prius uoluntate plebis,agro capto ex hoſtibus uiritim diuiſo, auſus eſt ferre ad populum, uellent,iuberéntne ſe regnare.tantoq́ conſenſu,quanto haud quiſquam alius antè,rex eſt declaratus. neq; ea res Tarquinio ſpem affectandi regni minuit.imò eo impenſius,quia de agro plebis aduerſum patrum uoluntatem ſenſerat agi,criminandi Seruij apud patres,creſcendiq́ in curia ſibi occaſionem datam ratus eſt,& ipſe iuuenis ardentis animi,& domi uxore Tullia inquietum animum ſtimulante. Tulit enim & Romana regia ſceleris tragici exemplum, ut tædio regum maturior ueniret libertas,ultimumq́ regnum eſſet,quod ſcelere partum foret. Hic L. Tarquinius Priſci Tarquinij regis filius nepoſue fuerit,parum liquet:pluribus tamen autoribus filium crediderim, fratrem habuerat Aruntem Tarquinium,mitis ingenij iuuenem. His duobus, ut an- 19
tè dictum eſt,duæ Tulliæ regis filiæ nupſerant,& ipſæ longe diſpares moribus. Fortè ita inciderat, ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna, credo, populi Romani, quo diuturnius Seruij regnum eſſet,conſtituiq́ ciuitatis mores poſſent. Angebatur ferox Tullia nihil materiæ in uiro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam eſſe, tota in alterum uerſa Tarquinium,eum mirari, eum uirum dicere, ac regio ſanguine ortum: ſpernere ſororem, quod uirum nacta muliebri ceſſaret audacia. Contrahit celeriter ſimilitudo eos,ut ferè fit malum malo aptiſſimum.ſed initium turbandi omnia à fœmina ortum eſt, ea ſecretis uiri alieni aſſuefacta ſermonibus,nullis uerborũ contumelijs parcere de uiro ad fratrem,de ſorore ad uirum: & ſe rectius uiduam, & illum cœlibem futurum fuiſſe contendere, quàm cum impari iungi, ut elangueſcendum aliena ignauia eſſet.ſi ſibi eum,quo digna eſſet,dij dediſſent uirum, domi ſe propediem uiſuram regnum fuiſſe,quod apud patrem uideat. celeriter adoleſcentem ſuæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio feciſſent, iunguntur nuptijs magis non prohibente Seruio, quàm approbante. Tum uero in dies infeſtior Tullij ſenectus, infeſtius cœpit regnum eſſe. iam enim ab ſcelere ad aliud ſpectare mulier ſcelus: nec nocte,nec interdiu uirum conquieſcere pati, ne gratuita præterita parricidia eſſent. Non ſibi defuiſſe cui nupta diceretur, nec cum quo tacita ſeruiret.defuiſſe qui ſe regno dignum putaret, qui meminiſſet ſe eſſe Priſci Tarquinij filium, qui habere quàm ſperare regnum mallet. ſi tu is es, cui nuptam eſſe me arbitror, & uirum, & regem appello. ſin minus, eo nunc peius mutata eſt res, quod iſtic

cum ignauia est scelus. quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, ut patri tuo,
peregrina regna moliri necesse est. dij te penates, patrijq;, & patris imago, & domus regia &
in domo regale solium, & nomen Tarquinium creat, uocatq; regem. aut si ad hæc parum est
animi, quid frustraris ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conspici sinis? facesse hinc Tar/
quinios, aut Corinthum: deuoluere retrò ad stirpem, fratri similior quàm patri. His alijsq;
increpando iuuenem instigat. nec conquiescere ipsa potest: si, cum Tanaquil peregrina mulier
tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna, uiro, ac deinceps genero dedisset: ipsa
regio semine orta nullum momentum in dando adimendoq; regno faceret. His muliebribus
instinctus furijs Tarquinius circumire & prehensare minorum maximè gentiũ patres, admo/
nere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia
pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo ut iam agendæ rei tempus
uisum est, stipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde omnibus perculsis pauore, in re/
gia sede pro curia sedens, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit.
Conuenere extemplo, alij iam antè ad hoc præparati, alij metu: ne non uenisse fraudi esset: no/
uitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ul
tima orsus. Seruum, seruaq; natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, ut
antea, inito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non autoribus patribus, mulie/
bri dolo regnum occupasse, ita natum, ita creatum regem fautorẽ infimi generis hominũ, ex
quo ipse sit, odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse:
omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse cen
sum: ut insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset, & parata, ubi uellet, egentissimis lar/
giretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset, trepido nuntio excitatus: extemplo à uestibu
lo curiæ magna uoce, Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me uiuo uocare ausus
es patres? aut in sede considere mea? Cum ille ferociter ad hæc, se patris sui tenere sedem, mul/
to quàm seruum potiorem filium regis regni hæredem: satis illum diu per licentiam eludentẽ
insultasse dominis. Clamor ab utriusq; fautoribus oritur, & cõcursus populi fiebat in curiam:
apparebatq; regnaturum, qui uicisset. Tum Tarquinius necessitate iam etiam ipsa cogente ul
tima audere, multo & ætate & uiribus ualidior, medium arripit Seruiũ: elatumq; è curia in in/
feriorem partem per gradus deijcit. inde ad cogendum senatum in curiam redit. fit fuga regis,
apparitorum, atq; comitum. ipse propè exanguis cum semianimis regio comitatu domum se
reciperet, peruenissetq; ad summũ Cyprium uicum: ab ijs, qui missi ab Tarquinio fugientem
consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere: admonitu Tulliæ id
factum, carpento certe, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum uirorum,
euocauit uirum è curia: regemq; prima appellauit. à quo facessere iussa ex tanto tumultu, cum
se domum reciperet: peruenissetq; ad summum Cyprium uicum, ubi Dianium nuper fuit: fle/
ctẽte carpentum dextra in Virbium cliuum, ut in collem Esquiliarum eueheretur, restitit paui
dus, atque inhibuit frenos is, qui iumenta agebat, iacentemq; dominæ Seruium trucidatum
ostendit. fœdum inhumanumq; inde traditur scelus, monumentoq; locus est: Sceleratum ui/
cum uocant: quo amens agitantibus furijs sororis, ac uiri, Tullia per patris corpus carpentum
egisse fertur: partemq; sanguinis ac cædis paternæ cruento uehiculo, contaminata ipsa resper/
saq; tulisse ad penates suos, uirique sui: quibus iratis malo regni principio similes propediem
exitus sequerentur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta: ita, ut bono e/
tiam, moderatoq; succedenti regi difficilis æmulatio esset. cæterum id quoque ad gloriam ac/
cessit: quod cum illo simul iusta, ac legitima regna occiderunt. Idipsum tam mite, ac tam mode
ratum imperium, tamen quia unius esset, deponere eum in animo habuisse quidam autores
sunt: ni scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset. Inde L. Tarqui/
nius regnare occœpit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia socerum gener sepultu/
ra prohibuit, Romulũ quoq; insepultũ perisse dictitans: primoresq; patrũ, quos Seruij rebus
fauisse credebat, interfecit. conscius deinde male quęrendi regni ab seipso aduersus se exemplũ
capi posse, armatis corpus circũsepsit. neq; enim ad ius regni quicquam præter uim habebat:
ut qui

Seruij Tullij ipsa Tarquinij interfect.

Regnauit annos quatuor & 40

Illustri et gentis deberent esse exempl.

ut qui neq; populi iussu, neq; autoribus patribus regnaret. eò accedebat, ut in charitate ciuium nihil spei reponenti metu regnum tutandum esset. quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consilijs per se solus exercebat: perq; eam causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat, non supectos modò aut inuisos, sed unde nihil aliud, quàm prædam sperare posset. Ita patrum præcipuè numero imminuto, statuit nullos in patres legere: quo contemptior paucitate ipsa ordo esset. minusq; per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omnibus senatum consulendi soluit, domesticis consilijs rempublicam administrauit: bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus uoluit, iniussu populi ac senatus fecit diremitq;. Latinorum sibi maximè gentem conciliabat, ut peregrinis quoq; opibus tutior inter ciues esset. neque hospitia modò cum primoribus eorum, sed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Thusculano: is longe princeps latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse deaq; Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptũ dat: perq; eas nuptias multos sibi cognatos, amicosq; eius conciliat. Iam magna Tarquinij autoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam ut ad lucum Ferentinæ conueniãt, indicit. esse quæ agere de rebus cõmunibus uelit. Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diẽ quidem seruauit, sed pauloantè quàm sol occideret, uenit. multa ibi toto die in concilio uarijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo inditum Romæ cognomen (iam enim ita clàm quidam mussitantes, uulgo tamen eum appellabant) an quicq; superbius esse quàm ludificari sic omne nomẽ latinũ? principibus longe ab domo excitis, ipsum qui conciliũ indixerit, non adesse. tentari profecto patientiam, ut si iugum acceperint, obnoxios premat. cui enim non appareret, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptum parricidio sit: credere & Latinos. quanquam ne sic quidem alienigenæ deberent. sin suos eius pœniteat, quippe qui alij super alios trucidentur, exulatũ eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, domum suam quenq; inde abituros: neq; magis obseruaturos diem cõcilij, quàm ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc atq; alia eodem pertinentia seditiosus facinorosusq; homo, hisq; artibus opes domi nactus, cum maximè dissereret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auersi omnes ad Tarquiniũ salutandum. Qui silentio facto monitus à proximis ut purgaret se, quod id temporis uenisset: disceptatorem ait se sumptum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum esse. & quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum, quæ cõstituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse tacitum ferunt. dixisse enim, nullam breuiorem esse cognitionem, quàm inter patrem & filium, paucisq; transigi uerbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius aliquanto, quàm uidebatur, ægrius ferens, cõfestim Turno necem machinatur: ut eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat, Latinis inijceret. & quia pro imperio palàm interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppressit. per aduersæ factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corrupit, ut in diuersorium eius uim magnam gladiorum inferri clàm sineret. ea cum una nocte perfecta essent: Tarquinius paulò ante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam, uelut deorum quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi atq; illis fuisse, ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatam rem esse, quod autor concilij abfuerit, quem maximè peteret. inde illam absentis insectationem esse natam, quod morando spem destituerit. non dubitare, si uera deferantur, quin prima luce ubi uentum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu armatusq; uenturus sit. dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum conuectum. id uanum nécne sit, extemplo sciri posse. rogare eos, ut inde secum ad Turnum ueniant. Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinij, quod uidebatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen nisi gladijs deprehensis, cætera uana existimaturi. ubi est eò uentum: Turnum ex somno excitatum

circunsistunt

circunsistunt custodes: comprehensisq; seruis, qui charitate domini uim parabant, cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherētur: enimuero manifesta res uisa, iniectæq; Turno catenæ, & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, ut indicta causa nouo genere leti, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate superne iniecta, saxisq; congestis mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius, collaudatisq;, qui Turnum nouātem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita uerba fecit. Posse quidem se uetusto iure agere, quòd cum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur: quo ab Tullo res omnis albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. cæterum se utilitatis id magis omnium causa censere, ut renouetur id fœdus: secundaq; potius fortuna populi Romani ut participes Latini fruantur, quàm urbium excidia, uastationesq; agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante perpessi sint, semper aut expectent, aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare, ac sentire cum rege uidebant: & Turnus sui cuiq; periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus: indictúmque iunioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucūm Ferentinę armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenēre: ne ducem suum, néue secretum imperium, propriaue signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis Romanis'que: ut ex binis singulos faceret, binos'que ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit. Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit, quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoq; decori obfecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suessam que Pometiam ex his ui cepit. ubi cum diuendita præda XL. talenta argenti auriq; recepisset: concepit animo eam amplitudinem Iouis templi, quę digna deûm hominumq; rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestate esset: captiuā pecuniam in ædificationem eius templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam urbem nequicquam ui adortus, cum obsidendi quoq; urbē spes pulso à mœnibus adempta esset: postremo minimè arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. nam cum uelut posito bello fundamentis templi faciendis, alijsq; urbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos uertisse superbiam: & liberorum quoq; eum frequentiæ tædere, ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoq; faciat: ne quam stirpem, ne quē hæredem regni relinquat. se quidem inter tela & gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos inuasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturū se omne Latium: Volscosq; se inde, & Aequos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atq; impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaq; se aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cum, si nihil mouerentur, infensus ira porrò inde abiturus uideretur: benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si qualis in ciues, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset. in seipsum postremo sæuiturum, si alia desint. sibi uero gratum aduentum eius esse: futurumq; credere breui, ut illo adiuuante ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in consilia publica adhiberi. ubi cum de alijs rebus assentire se ueteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipse identidem belli autor esset, in eo sibi præcipuam prudentiam assumere: quod utriusq; populi uires nosset: sciretq; inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret, & dictis factisq; omnibus ad fallendum instructis, uana accresceret fides, dux ad ultimum belli legitur. ibi cùm inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiósque fierent, quibus plerunque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimiq; Gabinorum Sex. Tarquinium dono deûm sibi missum ducem credere. apud milites

uero obeundo pericula ac labores,pariter prędam munifice largiendo,tanta charitate esse,ut non pater Tarquinius potẽtior Romę quàm filius Gabijs esset.Itaq; postquam satis uirium collectum ad omnes conatus uidebat: tum è suis unum sciscitatum Romã ad patrem mittit, quidnam se facere uellet:quandoquidem ut omnia unus Gabijs posset,ei dij dedissent.Huic nuntio,quia credo dubię fidei uidebatur,nihil uoce responsum est.rex uelut deliberabundus in hortum ædium trãsit sequente nuntio filij.ibi inambulãs tacitus summa papauerum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoq; responsum nuntius fessus,ut re imperfecta redit Gabios.quæ dixerit ipse,quęq; uiderit,refert.seu ira,seu odio,seu superbia insita ingenio,nullam eum uocem emisisse. Sexto ubi quid uellet parens,quidúe præciperet tacitis ambagibus,patuit:primores ciuitatis,criminãdo,alios apud populum,alios sua ipsos inuidia opportunos interemit.multi palàm,quidam,in quibus minus speciosa criminatio erat futura,clàm interfecti. patuit quibusdam uolẽtibus fuga, aut in exilium acti sunt.absentiũq; bona iuxtà atq; interemptorum diuisa fuère. Largitionis inde prædæq; & dulcedine priuati commodi,sensus malorũ publicorum adimi, donec orba consilio auxilioq; Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabijs receptis Tarquinius pacem cum Æquorum gente fecit,fœdus cum Thuscis renouauit.Inde ad negotia urbana animum conuertit.quorum erat primum,ut Iouis templum in monte Tarpeio monumẽtum regni sui nominisq; relinqueret. Tarquinios reges ambos,patrem uouisse, filium perfecisse.& ut libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis templiq; eius quod inædificaretur,exaugurare fana sacellaq; statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulũ pugnæ uota,consecrata inaugurataq; postea fuerant.Inter principia condendi huius operis, mouisse numen ad indicãdam tanti imperij molem traditur deos, nam cum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano nõ addixere. idq; omen auguriũq; ita acceptum est,non motam Termini sedem,unumq; eum deorum nõ euocatum sacratis sibi finibus firma stabiliaq; cuncta portẽdere.Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutũ aliud magnitudinẽ imperij portendẽs prodigium est: Caput humanum integra facie aperiẽtibus fundamenta templi dicitur apparuisse. quæ uisa species haud per ambages arcem eam imperij,caputq; rerum fore portendebat.idq; ita cecinère uates,quiq; in urbe erant, quosq; ad eã rem consultandam ex Hetruria acciuerant.Augebatur ad impensas regis animus. itaq; pomptinæ manubiæ,quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erãt,uix in fundamenta suppeditauère. Eo magis Fabio,præterquam quod antiquior est, crediderim XL ea sola talenta fuisse,quàm Pisoni,qui XL millia pondo argenti seposita in eam rem scribit.quam summam pecuniæ neq; ex unius tum urbis præda sperandam: & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exuperaturam. Intentus perficiendo templo fabris undique ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus, sed operis etiam ex plebe, qui cum haud paruus & ipse militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur,se templa deûm exędificare manibus suis.quæ posthac & ad alia ut specie minora, sic laboris aliquãto maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos, cloacamq; maximam receptaculũ omnium purgamentorũ urbis,sub terram agendam. quibus duobus operibus uix noua hęc magnificentia quicquam adęquare potuit.His laboribus exercita plebe,quia & urbi multitudinem,ubi usus non esset, oneri rebatur esse:& colonis mittendis occupari latius imperij fines uolebat: Signiam Circeiosq; colonos misit,pręsidia urbi futura terra mariq;.Hęc agẽti portentum terribile uisum. anguis ex columna lignea elapsus cum terrorem fugamq; in regiã fecisset: ipsius regis non tã subito pauore perculit pectus, quàm anxijs impleuit curis. Itaq; cũ ad publica prodigia Hetrusci tantum uates adhiberentur,hoc uelut domestico exterritus uisu,Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere statuit. neq; responsa sortiũ ulli alij cõmittere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Græciã misit.Titus & Aruns profecti.comes his additus L.Iunius Brutus Tarquinia sorore regia natus,iuuenis longe alius ingenio quàm cuius simulationem induerat. Is, cũ primores ciuitatis in quibus fratrem suum ab auunculo interfectum audisset:neq; in animo suo quicquam regi timen-

timendum, neque in fortuna cōcupiscendum relinquere statuit: contemptuque tutus esse, ubi in iure parum presidij esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, cum se suaque prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen: ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens aperiretur tempore suo. Is tum ab Tarquinijs ductus Delphos ludibrium uerius quàm comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiē ingenij sui. Quò postquā uentum est, perfectis patris mādatis, cupido incessit animos iuuenum sciscitādi, ad quem eorum regnum Romanum esset uenturum. ex infimo specu uocem redditam ferunt: imperium summum Romę habebit, qui uestrum primus ô iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinij, ut Sextus, qui Romę relictus fuerat, ignarus responsi expersque imperij esset, rem summa ope taceri iubent. ipsi inter se uter prior cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittūt. Brutus aliò ratus spectare pythicam uocem, uelut si prolapsus cecidisset, terram osculo cōtigit: scilicet quòd ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, ubi aduersus Rutulos bellum summa ui parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione atque in ea ætate, diuitijs prępollens. eaque ipsa causa belli fuit, quòd rex Romanus tum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, tum pręda delinire popularium animos studebat, præter aliam superbiam regno infestos etiam, quòd se in fabrorum ministerijs, ac seruili tādiu habitos opere ab rege indignabant. Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset. ubi id parū processit, obsidione munitionibusque cœpti premi hostes. In ijs statiuis (ut fit) longo magis quàm acri bello satis liberi cōmeatus erant: primoribus tamen magis quàm militibus. regij quidem iuuenes interdū otium conuiuijs comessationibusque inter se terebāt.

Forte potantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerij filius, incidit de uxoribus mentio. suam quisque laudare miris modis. inde certamine accenso, Collatinus negat uerbis opus esse. paucis id quidem horis posse sciri, quantum cęteris pręstet Lucretia sua. quin si uigor iuuentæ inest, conscendimus equos? inuisimusque pręsentes nostrarum ingenia? Idque cuique spectatissimum sit: quod nec opinato uiri aduētu occurrerit oculis. incaluerant uino. age sanè, omnes citatis equis aduolant Romam. quò cum primis se intēdentibus tenebris peruenissent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam haudquaquā ut regias nurus, quas in conuiuio luxuque cum æqualibus uiderant tempus terentes, sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. aduenieēs uir Tarquinijque excepti benigne. uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiæ per uim stuprādę capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sex. Tarquinius inscio Collatino cū comite uno Collatiam uenit. ubi exceptus benigne ab ignaris cōsilij, cum post cœnā in hospitale cubiculum deductus esset: amore ardens postquam satis omnia tuta circà, sopitique omnes uidebant, stricto gladio ad dormientem Lucretiam uenit. sinistraque manu mulieris pectore oppresso, tace Lucretia, inquit, Sex. Tarquinius sum. ferrum in manu est: moriēre, si emiseris uocē. Cum pauida è somno mulier nullam opem, propè mortem imminentem uideret, tum Tarquinius fateri amorem, orare: miscere precibus minas: uersare in omnes partes muliebrē animum. ubi obstinatam uidebat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus. cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait: ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum uicisset obstinatam pudicitiā uelut uictrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset: Lucretia mœsta tanto malo nuntium Romam eūdem ad patrē Ardeamque ad uirum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis ueniant: ita facto maturatoque opus esse, rē atrocē incidisse. SP. Lucretius cū P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit: cum quo forte Romam rediens, ab nuntio uxoris erat cōuentus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. aduentu suorum lachrymæ obortæ. quærentique uiro satin' salue? minime, inquit. quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? uestigia uiri alieni Collatine in lecto sunt tuo. cęterum corpus est tantū uiolatum. animus insons: mors

testis

testis erit.sed date dextras fidem q́;,haud impunè adultero fore. Sex. Tarquinius est, qui hostis pro hospite priore nocte ui armatus mihi sibi q́;,si uos uiri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem:consolātur ægram animi, auertendo noxam ab coacta in autorem delicti. mentem peccare non corpus: & unde consilium absuerit, culpam abesse. Vos,inquit,uideritis,quid illi debeat:ego me & si peccato absoluo, supplicio non libero,nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo uiuet. Cultrum,quem sub ueste abditum habebat, eum in corde defigit:prolapsa q́; in uulnus moribunda cecidit. Conclamant uir pater q́;. Brutus illis luctu occupatis, cultrum ex uulnere Lucretiæ extractum manantem cruore præ se tenens,per hūc,inquit,castissimū ante regiam iniuriam sanguinem iuro, uos q́; dij testes facio, me L. Tarquinium Superbum cum scelerata cōiuge,& omni liberorū stirpe,ferro,igni,quacunq; dehinc ui possim,exacturum:nec illos, nec alium quēquam regnare Romę passurum. cultrum deinde Collatino tradit.inde Lucretio ac Valerio stupētibus miraculo rei, unde nouum in Bruti pectore ingenium.ut præceptum erat,iurant, toti q́; ab luctu uersi in iram. Brutum iam inde ad expugnandum regnum uocantem sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt,concient q́; miraculo(ut fit)rei nouę,atq; indignitate homines. pro se quisq; scelus regium ac uim quæruntur. mouet tum patris mœstitia:tum Brutus castigator lachrymarum atque inertium querelarum,autor q́;,quod uiros, quod Romanos deceret,arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisq; iuuenum cum armis uoluntarius adest:sequitur & cætera iuuentus. inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibus q́; datis, ne quis eum motum regibus nūtiaret:cæteri armati duce Bruto Romam profecti.ubi eò uentum est,quacunq; incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit.rursus ubi anteire primores ciuitatis uidēt,quicquid sit,haud temerè esse rentur, nec minorē motum animorum Romæ tam atrox res facit, quàm Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur.quò simul uētum est, præco ad tribunum celerum,in quo tum magistratu forte Brutus erat,populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingenij q́;,quod simulatū ad eam diem fuerat:de ui ac libidine Sex. Tarquinij,de stupro infando Lucretię & miserabili cęde,de orbitate Tricipitini,cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. addita superbia ipsius regis, miseriæ q́; & labores plebis in fossas cloacas q́; exhauriendas demersæ. Romanos homines uictores omnium circà populorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Seruij Tullij regis memorata cędes: & inuecta corpori patris nefando uehiculo filia,inuocati q́; ultores parentū dij. His atrocioribus q́;, credo,alijs,quæ pręsens rerum indignitas haud quaquam relatu scriptoribus facilia subijcit, memoratis,incensam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exules q́; esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis. ipse iunioribus qui ultro nomina dabant lectis armatis q́;, ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus, imperium in urbe Lucretio præfecto urbis iam antè ab rege instituto reliquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quàcunq; incedebat, inuocantibus q́; parentū furias uiris mulieribus q́;. Harum rerum nuntijs in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus,flexit uiam Brutus(senserat enim aduentum)ne obuius fieret, eodem q́; ferè tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clausæ portæ, exilium q́; indictum: liberatorem urbis læta castra accepēre,exacti q́; inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cære in Hetruscos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab ultoribus ueterum simultatum,quas sibi ipse cædibus rapinis q́; conciuerat,est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos V & XX. Regnatum Romæ ab condita urbe ad liberatam annos CCXLIIII. Duo consules inde comitijs centuriatis à pręfecto urbis ex commentarijs Seruij Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus & L. Tarquinius Collatinus.

IBERI iam hinc populi Romani res pace belloq; gestas, annuos magistratus imperiaq; legũ potentiora quàm hominum peragam. quæ libertas ut lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, ut haud immerito omnes deinceps conditores partium cœptæ urbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctę multitudini addiderunt, numerentur. neq; ambigitur, quin Brutus idẽ, qui tãtum gloriæ Superbo exacto rege meruit: pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorũ regũ alicui regnũ extorsisset. Quid enĩ futurum fuit, si illa pastorum cõuenarumq; plebs trãsfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi aut libertatẽ, aut certe impunitatẽ adepta, soluta regia metu agitari cœpta esset tribunitijs procellis? & in aliena urbe cum patribus serere certamina, priusq; pignora cõiugum ac liberorũ, charitasq; ipsius soli, cui longo tẽpore assuescit, animos eorũ cõsociasset? dissipatæ res nõdum adultæ discordia forẽt: quas fouit trãquilla moderatio imperij, eoq; nutriendo perduxit, ut bonã frugem libertatis maturis iam uiribus ferre possent. libertatis autẽ originem inde magis, quia annuũ imperium cõsulare factũ est, quàm quod diminutũ quicq; sit ex regia potestate, numeres. omnia iura, omnia insignia primi consules tenuẽre. id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror uideretur. Brutus prior concedente collega fasces habuit: qui nõ acrior uindex libertatis fuerat, quàm deinde custos fuit. Omniũ primum auidũ nouæ libertatis populũ, ne postmodũ flecti precibus aut donis regijs posset, iureiurando adegit, neminẽ Romæ passuros regnare. deinde quo plus uiriũ in senatu frequẽtia etiã ordinis faceret: cædibus regis diminutum patrum numerũ primoribus equestris gradus lectis ad trecentorum summã expleuit. traditumq; inde fertur, ut in senatum uocarẽtur, qui patres, quiq; cõscripti essent. cõscriptos uidelicet nouum senatum appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosq; patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi regum desiderium esset, regem sacrificulum creant. id sacerdotium pontifici subiecẽre, ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. ac nescio an nimis undique eam minimis quoque rebus muniendo, modum excesserint. consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit. nomen inuisum ciuitati fuit. Nimium Tarquinios regno assuesse, initium à Prisco factum. regnasse deinde Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto oblitum tanq; alieni regni Superbum Tarquinium uelut hæreditatem gentis, scelere ac ui repetisse, pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. nescire Tarquinios priuatos uiuere. non placere nomen, periculosum libertati esse. Hic primo sensim tentantium animos sermo per totam ciuitatem est datus, solicitatamq; suspicione plebem Brutus ad concionem uocat: ibi omnium primum iusiurandũ populi recitat, neminẽ regnare passuros, nec esse Romæ unde periculum libertati foret. id summa ope tuendum esse, neq; ullam rem quæ cò pertineat, cõtemnendam. inuitum se dicere hominis causa: nec dicturum fuisse, ni charitas reipublicę uinceret. non credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse. regium genus, regium nomen non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua uoluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomẽ. res tuas tibi non solũ reddent ciues tui autore me, sed siquid deest, munificè augebunt. amicus abi, exonera ciuitatẽ uano forsitan metu. ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum.

Consuli primo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat uocem. dicere deinde incipientem, primores ciuitatis circumsistunt, eadẽ multis precibus orant. & cæteri quidem mouebãt minus. postquam Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, socer pręterea ipsius agere uarie, rogando alternis suadẽdoq; cœpit, ut uinci se cõsensu ciuitatis pateretur: timẽs consul ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissiõe, additaq; alia insuper ignominia acciderent

ciderent, abdicauit se cōsulatu: rebusq́ suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit. Brutus ex senatusconsulto ad populū tulit, ut omnes tarquiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat: æquales sodalesq́ adolescentium Tarquiniorum, assueti more regio uiuere. eā tum ęqua to iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem inter se conquerebantur. Regem hominē esse, à quo impetres ubi ius, ubi iniuria opus sit. esse gratiæ locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atq; inimicū discrimen nosse. leges rem surdā, inexorabilem esse, salubriorem melioremq́ inopi quàm potenti: nihil laxamenti nec ueniæ habere, si modum excesseris. periculosum esse, in tot humanis erroribus sola innocentia uiuere. Ita iam sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus, bona tantum repetentes. eorum uerba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non reddita belli causa, reddita belli materia & adiumentum essent. Interim legati cum alijs alia moliri, apertè bona repetentes, clàm recuperandi regni consilia struere: & tanquā ad id quod agi uidebatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentabant. à quibus placidè oratio accepta est. his literas ab Tarquinijs reddunt: & de accipiendis clàm nocte in urbem regibus colloquuntur. Vitellijs Aquilijsq́ fratribus primo commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat, iamq́ ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusq́: eos quoque in societatem consilij auunculi assumunt. præterea & nobiles aliquot adolescentes conscij assumpti, quorū uetustate memoria abijt. Interim cum in senatu uicisset sententia quæ censebat reddenda bona: eamq́ ipsam causam moræ in urbe haberent legati, quod spatium ad uehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt: euincuntq́ instādo, ut literæ sibi ad Tarquinios darentur, nam aliter quì credituros eos, nō uana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literę ut pignus fidei essent, manifestū facinus fecerunt. nam cum, pridie quàm legati ad Tarquinios proficiscerentur, & cœnatū forte apud Vitellios esset, coniuratiq́ ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (ut fit) consilio egissent, sermonē eorum ex seruis unus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, ut literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postq́ datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos cōiuratosq́ profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literarum in primis habita cura, ne interciderent. proditoribus extemplo in uincula coniectis, de legatis paulułum addubitatum est. & quanquam uisi sunt cōmisisse, ut hostium loco essent, ius tamen gentium ualuit. De bonis regijs quę reddenda antè censuerant, res integra refertur ad patres. illi uicti ira uetuère reddi, uetuère in publicum redigi. diripienda plebi sunt data, ut contacta regia præda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum qui inter urbem ac Tyberim fuit, consecratus Marti. Martius deinde campus fuit. Forte ibi tū seges farris dicitur fuisse matura messi. quē campi fructum quia religiosum erat consumere, desectā cum stramento segetem magna uis hominum simul immissa corbibus fudère in Tyberim tenui fluentem aqua, ut medijs caloribus solet, ita in uadis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & alijs quæ fert temerè flumen eodem inuectis, factam. postea credo additas moles, manuq́ adiutum, ut tam eminens area, firmaq́ templis quoq; ac porticibus sustinendis esset.

Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumq́ supplicium, conspectius eo, quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorē supplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes. sed à cæteris uelut ab ignotis capitibus, consulis liberi omniū in se auerterant oculos. miserebatq́ non pœnæ magis homines quàm sceleris, quo pœnam meriti essent. illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatū ortum ex domo Iunia, pa

tres, plebem, quicquid deorum hominumque Romanorum esset, induxisse in animum ut Superbo quondã regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam: missique lictores ad sumendum suppliciũ, nudatos uirgis cędunt, securique feriunt: cum inter omne tempus pater, uultusque & os eius, spectaculo esset: eminente animo patrio inter publicę pœnę ministerium. Secundum pœnam nocentium, ut in utranque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille primum dicitur uindicta liberatus. quidam uindictæ quoque nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomẽ fuisse. post illum obseruatum, ut qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti uiderent.

His sicut acta erant, nuntiatis, incensus Tarquinius non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iraque, postquam dolo uiam obseptam uidit: bellum apertè moliẽdum ratus, circumire supplex Hetruriæ urbes: orare maxime Veientes Tarquiniensesque, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescẽtibus ante oculos suos perire sinerent. alios peregre in regnum Romam accitos: se regem augẽtem bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno uisus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse, nequis expers sceleris esset. patriam se regnumque suum repetere, & persequi ingratos ciues uelle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoque ueteres iniurias ultum irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes. ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas, belloque amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet. pulchrum uidebatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloque persequẽdos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum uentum est, obuiam hosti cõsules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, ubi ex lictoribus procul consulem esse: deinde iam propius, ac certius facie quoque Brutum cognouit: inflammatus ira, ille est uir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus magnificè incedit. dij regum ultores adeste. concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem dirigit. sensit in se iri Brutus. decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus. auide itaque se certamini offert. adeoque infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem uulneraret, sui protegendi corporis memor, ut contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit. neque ita multo pòst & pedites superueniũt. Ibi uaria uictoria, & uelut æquo Marte pugnatum est. dextra utrinque cornua uicêre, læua superata. Veiẽtes uinci ab Romano milite assueti. fusi fugatique sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset: tantus terror Tarquinium atque Hetruscos incessit: ut omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisque suas quisque abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnæ, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentẽ editam uocem: Syluani uocem eam creditam: hæc dicta, Vno plus Hetruscorum cecidisse in acie: uincere bello Romanum. Ita certe inde abiêre Romani ut uictores, Hetrusci pro uictis. nam postquã illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat. P. Valerius cos. spolia legit: triumphansque inde Romã redijt. collegæ funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multo maius morti decus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, ut parentem eum luxerunt, quòd tam acer ultor uiolatæ pudicitiæ fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, ut sunt mutabiles uulgi animi, ex fauore nõ inuidia modò, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta. regnũ eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in summa Velia. ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta uulgo creditaque cum indignitate angerent consulis animum: uocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionem ascendit. Gratum id multitudini spectaculum fuit. summissa sibi esse imperij insignia: confessionemque factam, populi quàm consulis maiestatem

uimque

uim'q maiorem esse. Vbi audire iussi, consul laudare fortunam collegæ, quod liberata patria in summo honore pro Republica dimicans, matura gloria, necdum se uertente in inuidiam, mortem occubuisset, se superstitem gloriæ suæ ad crimen atque inuidiam superesse: ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitelliosq́ recidisse. Nunquam ne ergo, inquit, ulla adeo à uobis spectata uirtus erit, ut suspicione uiolari nequeat? ego me illum acerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerē? ego si in ipsa arce Capitolioq́ habitarem, metui me crederem posse à ciuibus meis? tam leui momento mea apud uos fama pendet? adeóne est fundata leuiter fides: ut ubi sim, quàm qui sim magis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati uestræ Quirites, tuta erit uobis Velia. deferā non in planum modò ædes, sed colli etiam subijciam: ut uos supra suspectum me ciuem habitetis. in Velia ædificēt, quibus melius quàm P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam, & ubi nunc uicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non solum quæ regni suspicione consulem absoluerent: sed quæ adeò in contrarium uerterent, ut popularem etiam facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandoq́ue cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Gratæ in uulgus leges fuēre. quas cum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius COS. qui magno natu, non sufficientibus iam uiribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam ueteres autores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusq́ COSS. sortiti uter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientiū bellum profectus. Ægrius quàm dignum erat tulere Valerij necessarij, dedicationem tam incliti templi Horatio dari. id omnib9 modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant: postem iam tenenti consuli fœdum inter precationem deûm nūtium incutiunt: mortuum eius filium esse, funestaq́ familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tātum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum nuntium à proposito auersus, quàm ut cadauer efferri iuberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæq́ue gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius COSS. facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium precesq́, nunc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdem sanguinis nominisq́, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta ui ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum: nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter deos hominesq́ pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu uenit. Non unquam aliàs antè tantus terror senatum inuasit: adeò ualida res tum Clusina erat, magnumq́ Porsenæ nomen. nec hostes modò timebant, sed suosmetipsi ciues, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbē regibus uel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data. annonæ in primis habita cura, & ad frumentum comparandum missi, alij in Volscos, alij Cumas. salis quoque uendendi arbitrium, quia impenso pretio uenibat in publicum, omni sumptu ademptū priuatis: portorijs quoq; & tributo plebe liberata, ut diuites conferrent, qui oneri ferendo essent. pauperes satis stipendij pendere, si liberos educent. Itaque hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeò concordem ciuitatem tenuit, ut regium nomen nō summi magis quàm infimi horrerent: nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset, quàm tum bene imperādo uniuersus senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisq; in urbem ex agris demigrant: urbē ipsam sepiunt præsidijs. alia muris, alia Tyberi obiecto uidebātur tuta. pons Sublicius iter penè hostibus dedit: ni unus uir fuisset, Horatius

Cocles:(id munimētum illo die fortuna urbis Romanæ habuit) qui positus forte in statione pontis,cum captum repentino impetu Ianiculum, atq; inde citatos decurrere hostes uidisset: trepidamq; turbā suorum arma ordinesq; relinquere. reprehensans singulos,obsistēs,obtestansq; deūm & hominum fidem,testabatur:nequicquā deserto præsidio eos fugere.si transitum pontem à tergo reliquissent: iam plus hostiū in Palatio Capitolioq;, quàm in Ianiculo fore.Itaq; monere prædicere,ut pontem ferro,igni,quacunq; ui possent, interrumpāt: se impetum hostium,quantum corpore uno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis:insignisq; inter cōspecta cedentium pugnæ terga,obuersis cominus ad ineundum prœliū armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. duos tamen cum eo pudor tenuit,Sp.Largium ac T.Herminiū, ambos claros genere factisq;. Cum his primam periculi procellā,& quod tumultuosissimum pugnę erat,parumper sustinuit:deinde eos quoq; ipsos exigua parte pontis relicta,reuocantibus qui rescindebant,cedere in tutum coēgit. Circunferens inde minaciter truces oculos ad proceres Hetruscorū,nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes:seruitia regum superborum suę libertatis immemores alienam oppugnatum uenire.Cunctati aliquandiu sunt,dum alius alium, ut prælium incipiant,circunspectant.pudor deinde commouit aciem,& clamore sublato undiq; in unum hostem tela coniiciunt.quę cum in obiecto cūcta scuto hæsissent, neq; ille minus obstinatus ingenti pontē obtineret gradu:iam impetu detrudere conabantur uirum,cū simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorū alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, Tyberine pater,inquit,te sancte precor, hæc arma & hūc militem propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit,multisq; superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit:rem ausus plus famæ habituram ad posteros quàm fidei. Grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit.statua in comitio posita,agri quantum uno die circūarauit, datum. priuata quoq; inter publicos honores studia eminebant.nam in magna inopia pro domesticis copiis unusquisq; ei aliquid,fraudans se ipse uictu suo,contulit. Porsena primo conatu repulsus,cōsiliis ab oppugnanda urbe ad obsidendā uersis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit:nauibus undiq; accitis et ad custodiam,nequid Romam frumenti subuehi sineret: & ut prædatū milites trans flumen per occasiones aliis atq; aliis locis traiicerent. breuiq; adeò infestum omnem romanum agrum reddidit, ut non cætera solum ex agris, sed pecus quoq; omne in urbem cōpelleretur: neq; quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis non metu magis quàm consilio concessum. namq; Valerius consul intentus in occasionē multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligens ultor grauem se ad maiora uindicem seruabat.itaq; ut eliceret prædatores,edicit suis: postero die frequentes porta esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerēt pecus:scituros id hostes ratus,quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerent. Et sciēre perfugæ indicio:multoq; plures,ut in spem uniuersæ prędæ,flumē traiiciunt.P. Valerius inde T.Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina uia occultum cōsidere iubet:Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portā Collinam stare,donec hostis prętereat. deinde se obiicere,ne sit ad flumen reditus,cōsulum alter T. Lucretius porta Nęuia cum aliquot manipulis militum egressus:ipse Valerius Cœlio mōte cohortes delectas educit. hiq; primi apparuēre hosti. Herminius ubi tumultum sensit, concurrit ex insidiis: uersisq; in Lucretium Hetruscis terga cædit.dextra lęuaq;,hinc à porta Collina,illinc ab Nęuia redditus clamor.ita cęsi in medio prędatores,neq; ad pugnā uiribus pares,& ad fugam septis omnibus uiis.finisq; ille tam effuse uagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilominus, & frumenti cum summa caritate inopia:sedendoq; expugnaturum se urbem,spem Porsena habebat.cum C.Mutius adolescens nobilis,cui indignum uidebatur, populum Romanum seruientē, cum sub regib⁹ esset,nullo bello,nec ab hostibus ullis obsessum esse:liberum eundē populum ab iisdem Hetruscis obsideri,quorum sæpe exercitus fuderit: itaq; magno audaciq; aliquo facinore eā indignitatem uindicandā ratus,primò sua sponte penetrare in hostium castra cōstituit:dein metuens ne si consulum iniussu & ignaris omnibus iret,forte deprehensus à custodibus romanis

retra-

retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante, senatũ adijt. Transire Tyberim, inquit, patres, & intrare, si possim, castra hostium uolo, nõ prædo, nec populationum in uicem ultor. maius, si dij iuuant, in animo est facinus. Approbant patres. abdito intra uestem ferro proficiscitur. ubi eò uenit, in cõfertissima turba propè regium tribunal constitit. ibi cum stipendium forte militibus daretur, & scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, eumq́ milites uulgo adirent: timẽs sciscitari uter Porsena esset, ne ignorando regẽ semetipse aperiret quis esset: quò temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. uadentem inde quà per trepidam turbã cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cum concursu ad clamorem facto cõprehensum regij satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tum quoq; inter tantas fortunæ minas, metuendus magis q̃ metuẽs: Romanus sum, inquit, ciuis: C. Mutium uocant. hostis hostem occidere uolui, nec ad mortem minus animi est, quàm ad cædem fuit. & facere & pati fortia, romanum est. nec unus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus. proinde in hoc discrimẽ, si iuuat, accingere: ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrum hostem q́ in uestibulo habeas regię. hoc tibi iuuentus romana indicimus bellum. nullã aciem, nullum prælium timueris. uni tibi, & cũ singulis res erit. Cum rex simul ira infensus periculo q́ conterritus, circundari ignes minitabundus iuberet, nisi expromeret propere, quas insidiarũ sibi minas per ambages iaceret: en tibi, inquit, ut sentias q̃ uile corpus sit ijs qui magnam gloriam petunt. dextram q́ accenso ad sacrificium foculo inijcit. quã cum uelut alienato ab sensu torreret animo: propè attonitus miraculo rex, cum ab sede sua prosiluisset, amoueri q́ ab altaribus iuuenem iussisset: tu uero abi, inquit, in te magis q̃ in me hostilia ausus. iuberem macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret. nunc iure belli liberum te, intactum inuiolatum q́ hinc dimitto. Tum Mutius quasi remunerans meritum, quandoquidẽ, inquit, est apud te uirtuti honos, ut beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti cõiurauimus principes iuuentutis Romanæ, ut in te hac uia grassaremur. mea prima sors fuit. cæteri, utcunq; ceciderit primum, quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisq; tẽpore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scæuolæ à clade dextræ manus cognomentum inditum: legati à Porsena Romã secuti sunt. adeò mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorẽ insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties quot cõiurati superessent, ut pacis conditiones ultrò ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicq; de Tarquinijs in regnũ restituendis, magis quia id negare ipse nequiuerat Tarquinijs, quàm quod negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituẽdo impetratũ: expressa q́ necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci uellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsena, & agro romano excessit.

Patres C. Mutio uirtutis causa trans Tyberim agrum dono dedêre, quæ postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, fœminæ quoque ad publica decora excitatæ.

Clœlia uirgo, una ex obsidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul ripa Tyberis locata essent, frustrata custodes, dux agminis uirginum inter tela hostium Tyberim tranauit: sospites q́ omnes Romã ad propinquos restituit. Quod ubi regi nuntiatũ est, primo incensus ira oratores Romam misit ad Clœliam obsidem deposcendã, alias haud magni facere. deinde in admirationem uersus supra Coclites Mutiosq́ dicere id facinus esse: & præ se ferre, queẽadmodum, si nõ dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatam q́ ad suos remissurũ. Vtrinq; cõstitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regẽ Hetruscum non tuta solũ, sed honorata etiã uirtus fuit. laudatã q́ uirginem parte obsidũ se donare dixit: ipsa quos uellet, legeret. productis omnibus elegisse impubes dicitur: quod & uirginitati decorũ, & cõsensu obsidum ipsorum probabile erat: eam ętatẽ potissimum liberari ab hoste, quæ maxime opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata, Romani nouam in fœmina uirtutem nouo genere honoris, statua equestri donauêre. in summa Sacra uia fuit posita uirgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab urbe regis Hetrusci abhorrẽs mos traditus ab antiquis usq; ad nostrã ætatẽ inter cętera solennia manet: bonis uendendis bona Porsenæ regis uendendi. cuius originem moris necesse est aut inter bellum

natam esse, necq; omissam in pace, aut à mitiore creuisse principio, quàm hic præ se ferat titulus, bona hostiliter uendendi. proximũ uero est ex ijs quæ traduntur: Porsenã discedentem ab Ianiculo castra opulenta conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetrurię aruis commeatu, Romanis dono dedisse: inopi tũ urbe ab longinqua obsidione, ea deinde, ne populo immisso diriperẽtur hostiliter, uenisse bona: quæ Porsenæ appellata, gratiam muneris magis significante titulo, quàm auctionem fortunæ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omisso Romano bello Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus uideretur, cũ parte copiarum filium Arũtem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res nec opinata perculerat, accersita deinde auxilia et à Latinis populis, et à Cumis tantũ spei fecère, ut acie decernere auderent. Prælio inito adeo concitato impetu se intulerant Hetrusci, ut funderent ipso incursu Aricinos. Cumanę cohortes arte aduersus uim usę, declinauère paululũ: effusecq; prælatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam uictores cæsi Hetrusci: pars perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romã inermes & fortuna & specie supplicũ delati sunt. ibi benignè excepti, diuisicq; in hospitia. Curatis uulneribus alij profecti domos, nuntij hospitaliũ beneficiorum: multos Romę hospitũ urbiscq; charitas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde Thuscum uicum appellarunt.

P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo anno postremum legati à Porsena de reducendo in regnum Tarquinio uenerunt. quibus cũ responsum esset, missurum ad regem senatum legatos: missi confestim honoratissimus quiscq; ex patribus. nõ quin breuiter reddi respõsum potuerit, nõ recipi reges, ideo potius delectos patrum ad eum missos, quàm legatis eius Romę daretur responsum: sed ut in perpetuum mentio eius rei finiretur, ne in tantis mutuis beneficijs inuicem animi solicitarẽtur: cum ille peteret quod cõtra libertatem populi Romani esset: Romani, nisi in perniciem suam faciles esse uellẽt, negarẽt, cui nihil negatum uellent. Non in regno populũ Romanũ, sed in libertate esse. ita induxisse in animũ: hostibus potius quàm regibus portas patefacere. eam esse uolũtatem omnium, ut qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. proinde si saluam esse uellet Romam, ut patiatur liberam esse, orare. Rex uerecundia uictus, quando id certũ atcq; obstinatum est, inquit: necq; ego obtundã, sæpius eadem nequicquã agendo, nec Tarquinios spe auxilij, quod nullũ in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exilio quærant locum, nequid meam uobiscum pacẽ distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidum quod reliquũ erat, reddidit. agrum Veientem, fœdere ad Ianiculum icto ademptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generum Mamilium Octauium Tusculũ abijt. Romanis pax fida ita cum Porsena fuit. Consules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis, cõsules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bellũ parabãt. aduersus eos, & nequid simul ab Tusculo, unde & si non apertũ, suspectũ tamen bellum erat: repentini periculi oriretur, P. Valerius quartum, T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter belli paciscq; autores orta in Sabinis aliquantũ inde uirium trãstulit ad Romanos. nancq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romę cognomẽ, cum pacis ipse autor à turbatoribus belli premerẽt, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientiũ comitatus manu, Romã transfugit. His ciuitas data, agercq; trãs Anienẽ. uetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus, qui ex eo uenirẽt agro, appellata. Appius inter patres lectus haud ita multo pòst in principum dignitatẽ peruenit. Cõsules infesto exercitu in agrum Sabinũ profecti, cum ita uastatione, deinde prelio afflixissent opes hostiũ. ut diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romã redierunt. P. Valerius omniũ consensu princeps belli paciscq; artibus, anno pòst, Agrippa Menenio, P. Posthumio coss. moritur, gloria ingẽti, copijs familiaribus adeò exiguis, ut funeri sumptus deesset. de publico est elatus. Luxère matronæ, ut Brutũ. Eodẽ anno duæ coloniæ latinę, Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt. cũ Auruncis bellũ initũ, fusocq; ingẽti exercitu, qui se ingrediẽtib⁹ fines cõsulib⁹ ferociter obtulerat: omne auruncũ bellũ Pometiã cõpulsum est. Nec magis post preliũ, quàm in prælio cędibus tẽperatũ est. & cęsi aliquãto plures erãt quàm capti, & captos passim trucidauerunt. ne ab obsidibus

quidem

quidem, qui ccc accepti numero erãt, ira belli abstinuit. Et ho: anno Romæ triumphatũ.
Secuti cõsules Opiter Virginius, Sp. Cassius Pometiã primo ui, deinde uineis alijsq; operibus oppugnauerunt, in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quàm spe aliqua, aut occasione coorti, cum plures igni quàm ferro armati excurrissent, cęde incendioq; cuncta complent: uineis incensis, multis hostium uulneratis & occisis, consulum quoque alterum (sed uerum nomen autores non adijciunt) graui uulnere ex equo deiectum propè interfecerunt. Romam inde male gesta re reditum. inter multos saucios consul spe incerta uitæ relictus. Interiecto deinde haud magno spatio, quod uulneribus curãdis supplẽdoq; exercitui satis esset: tũ ira maiore belli, tum uiribus etiam auctis Pometię arma illata. & cum uineis refectis, aliaque mole belli iam in eo esset, ut in muros euaderet miles, deditio est facta. cęterum nihilo minus fœde dedita urbe quàm si capta foret, Aurũci passim principes securi percussi, sub corona uenierunt coloni alij: oppidum dirutũ, ager uenijt. Cõsules magis ob iras grauiter ultas quàm ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium & T. Largium coss. habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominum rixa ac propè prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionem spectare res uidebatur. Supra belli Latini metũ id quoq; accesserat, quod triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio, satis constabat. In hac tãtarum expectatione rerum solicita ciuitate, dictatoris primum creandi mẽtio orta. sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex factione Tarquinia essent (id quoque enim traditur) parum creditum sit: nec quis primum dictator creatus sit, satis constat. apud ueterrimos tamen autores T. Largium dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos inuenio. consulares legère. ita lex iubebat, de dictatore creãdo lata. eo magis adducor ut credã Largium, qui consularis erat, potius quàm M. Valerium, Marci filium, Volesi nepotẽ qui nondũ consul fuerat, moderatorem & magistrum cõsulibus appositum. qui si maximè ex ea familia legi dictatorem uellent: patrem multo potius M. Valerium spectatæ uirtutis & consularẽ uirum legissent. Creato dictatore primum Romæ, postquam præferri secures uiderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum. neq; enim ut in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neque prouocatio erat: neq; ullum usquã, nisi in cura parendi auxilium. Sabinis etiã creatus Romæ dictator eo magis, quod propter se creatum crediderant, metum incussit. itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem senatumq;, ut ueniã erroris hominibus adolescentibus darent: responsum, ignosci adolescentibus posse, senibus non posse, qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de pace, impetrataq; foret, si quod impensę factum in bellum erat, pręstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. bellum indictum. tacite induciæ quietum annum tenuère. Consules Seruius Sulpicius, M. Manlius Tullus. nihil dignum memoria actum. T. Ebutius deinde & C. Vetusius. His cõsulibus Fidenę obsessę, Crustumeria capta, Pręneste ab Latinis ad Romanos desciuit. nec ultra bellum Latinum gliscens iam per aliquot annos dilatum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitum magnis copijs peditum equitumq; profecti ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerũt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplo cõfligerent. ergo etiam prælium aliquanto quàm cætera grauius atque atrocius fuit. non enim duces ad regendam modo consilio rem affuère. sed suismetipsis corporibus dimicantes miscuère certamina. nec quisquam procerum fermè hac aut illa ex acie sine uulnere, præter dictatorẽ Romanum, excessit. In Posthumium prima in acie suos adhortantem instruentẽq; Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & uiribus erat grauior, equum infestus admisit. ictusq; ab latere cõcursu suorum receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius magister equitum in Octauium Mamilium impetum dederat. nec fefellit ueniẽs Tusculanum ducem: contra quem & ille concitat equum, tantaq; uis infestis uenientium hastis fuit, ut brachium Ebutio traiectum sit, Mamilio pectus percussum. hũc quidem in secundã aciem Latini recepère: Ebutius cum saucio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus uulnere

nere prælium ciet. & quia suos perculsos uidebat, accersit cohortem exulum Romanorũ, cui L. Tarquinij filius præerat. ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriamq́ ademptam, pugnã parumper restituit. Referentibus iam pedẽ ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentantem se in prima exulũ acie, domestica etiam gloria accensus, ut cuius familiæ decus eiecti reges erant, eiusdem interfecti forent: subdit calcaria equo, & Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius retrò in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium temere inuectum in exulum aciem ex trãsuerso quidã adortus transfigit: nec quicquam equitis uulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse talem uirum, exules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere animaduertit: cohorti suæ quam delecta manu præsidij causa circa se habebat, dat signum, ut quem suorum fugientem uiderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti uersi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris tum primum prælium inijt, integris corporibus animisq́ fessos adorti exules cædũt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus ubi cohortem exulum à dictatore Romano propè circumuentam uidit, ex subsidiarijs manipulos aliquot in primam aciem secum rapit. hos agmine uenientes, T. Herminius legatus cõspicatus, interq́ eos insignem ueste armisq́ Mamiliũ noscitans, tãto ui maiore, quàm paulo antè magister equitũ cum hostiũ duce prælium inijt, ut & uno ictu transfixũ per latus occiderit Mamilium: & ipse inter spoliandũ corpus hostis ueruto percussus, cum uictor in castra esset relatus, inter primam curationẽ expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obtestãs, ut fesso iam pedite descendant ex equis, & pugnam capessant. dicto paruère: desiliunt ex equis, prouolãt in primum, & pro antesignanis parmas obijciunt. recipit ex templo animum pedestris acies, postquam iuuentutis proceres æquato genere pugnæ secum partem periculi sustinẽtes uidit. tum demũ impulsi Latini, perculsaq́ inclinauit acies. equitibus admoti equi, ut persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ, nec humanæ opis dictator prætermittens ædem Castori uouisse fertur: ac pronũtiasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset. tantusq́ ardor fuit, ut eodem impetu quo fuderãt hostem, Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator & magister equitum triumphantes in urbem redière. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit. Consules Q. Clœlius & T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minucius. his consulibus ædes Saturno dedicata: saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius & T. Virginius coss. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatũ apud quosdam inuenio. A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, se consulatu abdicasse, dictatorẽ inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui cõsules secũdum quosdam, nec quid quoq́ anno actum sit, in tanta uetustate nõ rerum modo, sed etiam autorum digerere possis. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius consules facti. Insignis hic annus est nuntio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis, quò se post fractas opes Latinorũ ad Aristodemum tyrannum cõtulerat. Eo nuntio erecti patres, erecta plebs. sed patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia. plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitũ erat, iniuriæ à primoribus fieri cœpère. Eodem anno Signia colonia quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorum iterum deducta est. Romæ tribus una & xxx factæ. Aedes Mercurij dedicata est idibus Maijs. Cum Volscorum gente Latino bello neq́ pax, neq́ bellũ fuerat. nam & Volsci comparauerãt auxilia quæ mitterẽt Latinis, ni maturatũ ab dictatore Romano esset: et maturauit Romanus, ne prælio uno cum Latino Volscoq́ cõtenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxère. Volscos consilij pœnam nõ metuentes nec opinata res perculit. armorum immemores obsides dant ccc principum à Cora atq́ Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiões. Nec ita multo pòst Volscis leuatis metu suũ redijt ingeniũ. rursus occultum parãt bellum, Hernicis in societatẽ armorum assumptis. legatos quoq́ ad solicitandũ Latiũ passim dimittunt. sed recens ad Regillũ lacum accepta clades Latinos ira odioq́ eius: quicunq́ arma suaderet, ne ab legatis quidẽ uiolandis abstinuit. cõ-

prehensos

prehensos Volscos Romam duxere. ibi traditi consulibus indicatumq́ est, Volscos Herni/cosq́ parare bellum Romanis. Relata re ad senatũ, adeò fuit gratum patribus, ut & captiuorum sex millia Latinis remitterent, & de fœdere, quod propè in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magistratus reijcerent. Enimuero tum Latini gaudere facto, pacis autores in ingenti gloria esse. coronam aureã Ioui donum in Capitolium mittunt, cum legatis, donoq́, qui captiuorum remissi ad suos fuerant. magna circumfusa multitudo uenit. pergunt domos eorũ, apud quem quisq́ seruierant, gratias agunt liberaliter habiti, cultiq́ in calamitate sua, inde hospitia iungunt. Nunquã aliàs antè publicè priuatimq́ latinum nomen Romano im/perio cõiunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemq́ flagrabat odio, maximè propter nexos ob æs alienum. Fremebãt, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremque in bello, quàm in pace, inter hostes, quàm inter ciues libertatem plebis esse. inuidiamq́ eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum om/nium maiorũ suorum insignibus se in forum proiecit. obsita erat squalore uestis, fœdior cor/poris habitus pallore ac macie perempti. adhoc promissa barba & capilli efferauerant speciẽ oris. noscitabatur tamẽ in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaq́ militiæ decora uulgo miserantes eum iactabant. ipse testes honestarũ aliquot locis pugnarũ cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus? unde deformitas? cum circunfusa turba esset propè in concionis modum: Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modò caruerit, sed uilla incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tri/butum iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse. id cumulatũ usuris primo se agro paterno auitoq́ exuisse, deinde fortunis alijs, postremo uelut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab creditore non in seruitiũ, sed in ergastulũ & carnificinã esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus uestigijs uerberum. Ad hæc uisa auditaq́ clamor ingens oritur, nõ iam foro se tumultus continet, sed passim totã urbem peruadit, nexu uincti, solutiq́ se undiq́ in publicum proripiunt, implorant Quiritiũ fidem. nullo loco deest seditionis uoluntarius comes. multis passim agminibus per omnes uias cum clamore in forũ curritur. Magno cũ periculo suo, qui forte patrum in foro erant, in eam turbam inciderunt. nec temperatũ manibus foret, ni properè consules P. Seruilius, & Ap. Claudius ad cõprimendam seditionẽ interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare uincula sua, deformitatemq́ aliam. hęc se meritos dicere, exprobrantes suam quisq́ alius alibi militiã. postulare minaciter magis, quàm suppliciter, ut senatum uocarent. curiamq́ ipsi futuri arbitri, moderatoresq́ publici consilij circunsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus non cu/ria modò, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiã poterat senatus. Tum uero eludi atq́ extrahi se multitudo putare, & patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos tergiuersari: nec dubiè ludibrio esse miserias suas. Iam propè erat, ut ne consulum quidem maiestas coërceret iras hominum, cum incerti morando, an ueniendo plus periculi contraherent, tandem in senatum ueniunt. frequentiq́ tandem curia non modò inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius uehementis ingenij uir, imperio consulari rem agendam censebat: uno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenibus remedijs aptior, concitatos animos flecti, quàm frangi putabat cum tutius tum facilius esse. Inter hæc maior alius terror. Latini equites cũ tumul/tuoso aduolant nuncio: Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandã uenire. quæ audita (adeò duas ex una ciuitate discordia fecerat) longè aliter patres ac plebem affecere. exultare gaudio plebes, ultores superbiæ patrũ adesse dicere deos. alius aliũ confirmare, ne nomina darent: cũ omnibus potius, q̃ solos perituros. patres militarent. patres arma caperent, ut penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At uero curia mœsta ac trepida ancipiti metu, & ab ciue, & ab hoste, Seruilium consulem: cui ingeniũ magis populare erat, orare, ut tan/tis circunuentam terroribus expediret rempublicam. Tum consul misso senatu in concionem prodit. ibi curæ esse patribus ostendit, ut consulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima

quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, metum pro uniuersa republica interuenisse. nec posse, cum hostes propè ad portas essent, bello præuertisse quicquam: nec, si sit laxamenti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria non cepisse: neq; patribus satis decorum, per metum potius, quàm postmodum uoluntate, afflictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem. quo edixit, ne quis ciuem Romanum uinctũ aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret: ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut uẽderet: liberos, nepotesúe eius moraretur. Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina: & undiq; ex tota urbe proripientium se ex priuato, cum retinendi ius creditori non esset, cõcursus in forũ, ut sacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neq; aliorũ magis in Volsco bello uirtus, atq; opera enituit. Consul copias cõtra hostem educit, paruo dirimente interuallo castra ponit. proxima inde nocte Volsci discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditioue fieri possit, tentant castra. sensere uigiles: excitatus exercitus: signo dato cõcursum est ad arma: Ita frustrà id inceptum Volscis fuit. reliquum noctis utrinq; quieti datum. postero die prima luce Volsci fossis repletis uallum inuadunt. Iamq; ab omni parte munimenta uellebant, cum consul, quanquam cuncti undiq;, & nexi ante omnes ut signum daret, clamabant, experiendi animos militum causa parumper moratus, postq; satis apparebat ingens ardor, dato tãdem ad erumpendum signo, militẽ auidum certaminis emittit. primo statim incursu pulsi hostes: fugientibus quoad insequi pedes potuit, terga cęsa. eques usq; ad castra pauidos egit. mox ipsa castra legionibus circundatis, cum Volscos inde etiam pauor expulisset, capta direptaq;. Postero die ad Suessam Pometiam, quò confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum prędæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Cõsul cum maxima gloria sua uictorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam Ecetranorũ Volscorum legati rebus suis timentes post Pometiam captã, adeunt. His ex senatus consulto data pax, ager ademptus. Confestim & Sabini Romanos territauére. tumultus enim fuit uerius, quàm bellum. Nocte in urbem nuntiatum est, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnẽ peruenisse: ibi passim diripi atq; incendi uillas. Missus extemplo eò cum omnibus copijs equitum A. Posthumius, qui dictator bello latino fuerat, secutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. plerosq; palantes eques circũuenit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. fessi tum itinere, tum populatiõe nocturna, magna pars in uillis repleti cibo uinoq;, uix fugæ quod satis esset uiriũ habuère. Nocte una audito, perfectoq; bello Sabino, postero die in magna iam spe undiq; partę pacis legati Aurunci senatũ adeunt, ni decedatur Volsco agro, bellũ indicentes. cum legatis simul exercitus Auruncorũ domo profectus erat. cuius fama haud procul iam ab Aricia uisi tãto tumultu cõciuit Romanos, ut nec consuli ordine patres, nec pacatũ responsum arma inferentibus arma ipsi capientes dare possent. Ariciã infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata: prælioq; uno debellatum est. Fusis Auruncis uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis, fidemq; senatus expectabat: cum Appius & insita superbia animo, & ut collegæ uanam faceret fidem, quàm asperrimè poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui antè nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alij. Quod ubi cui militi inciderat, collegã appellabat, cõcursus ad Seruiliũ fiebat: illius promissa iactabãt, illi exprobrabãt sua quisq; belli merita, cicatricesq; acceptas: postulabãt, ut aut referret ad senatũ, aut ut auxilio esset consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant cõsulem hæc, sed tergiuersari res cogebat. adeò in alterã causam nõ collega solũ pręceps ierat, sed omnis factio nobiliũ. ita medium se gerendo, nec plebis uitauit odium, nec apud patres gratiã inijt. Patres mollem cõsulem & ambitiosum rati, plebs fallacẽ. breuiq; apparuit, æquasse eum Appij odium. Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercurij ædẽ. senatus à se rẽ ad populum reiecit, utri eorum dedicatio iussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorũ collegiũ instituère, solẽnia pro põtifice iussit suscipere. populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipili cẽturioni: quod facile appareret nõ tã ad honorẽ eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum, quàm ad consulum igno-

lum igno-

lum ignominiã. Sæuire inde utiq; consulũ alter, patresq;. sed plebi creuerant animi, & longe alia quàm primo instituerãt, uia grassabantur. desperato enim consulum senatusq; auxilio, cũ in ius duci debitorem uidissent, undiq; conuolabant: neq; decretũ exaudiri consulis præ strepitu & clamore poterat: neq; cum decreuisset, quisquam obtemperabat. ui agebatur, metusq; omnis & periculũ libertatis, cum in conspectu consulis singuli à pluribus uiolarentur, in creditores à debitoribus uerterant. Super hæc timor incessit Sabini belli. delectuq; decreto, nemo nomen dedit, furente Appio, & insectante ambitionẽ collegæ: qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia ius non dixisset, adijceret, ut ne delectũ quidẽ ex senatus consulto haberet. non esse tamẽ desertã omnino rempublicã, neq; proiectũ consulare imperiũ. se unũ & suæ & patrũ maiestatis uindicẽ fore. Cum circũstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum insignẽ ducem seditionũ iussit: ille cum à lictoribus iam traheretur, prouocauit, nec cessisset prouocationi consul, quia non dubiũ erat populi iudiciũ, nisi ægrè uicta pertinacia foret consilio magis & autoritate principũ, quàm populi clamore. adeò supererant animi ad sustinendã inuidiã. Crescere inde malum in dies non clamoribus modò apertis, sed quod multo perniciosius erat, secessione, occultisq; colloquijs. Tandẽ inuisi plebi cõsules magistratu abeũt. Seruilius neutris, Appius patribus mirè gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatũ ineunt. Tum uero plebs incerta quales habitura cõsules esset, cœtus nocturnos pars in Esquilijs, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consilijs, & omnia temere ac fortuito ageret. Eã rem consules rati, ut erat, perniciosam, ad patres referunt: sed delatã consulere ordine nõ licuit. adeò tumultuose excepta est clamoribus undiq;, & indignatione patrũ. si quod imperio cõsulari exequendũ esset, inuidiã eius consules ad senatũ rejcerent. profecto si essent in republica magistratus, nullum futurũ fuisse Romæ nisi publicũ concilium. nunc in mille curias, concionesq;, cũ alia in Esquilijs, alia in Auentino fiãt concila, dispersam & dissipatã esse rempublicã. unum Hercule uirum (id enim plus esse, quàm cõsulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momẽto temporis discussurũ illos cœtus fuisse. Correpti consules cũ quid ergo se facere uellent (nihil enim segnius molliusue, quàm patribus placeat, acturos) percunctarentur: decernunt, ut delectũ quamacerrimũ habeant. otio lasciuire plebẽ. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores. cũ ad nomẽ nemo responderet, circunfusa multitudo in cõcionis modũ, negare ultra decipi plebem posse. nunquã unũ militẽ habituros, ni præstaretur fides publica. libertatem unicuiq; prius reddendã esse, quàm arma danda, ut pro patria ciuibusq;, nõ pro dominis pugnent. Consules quid mandatũ esset à senatu, uidebant, sed eorũ, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminẽ adesse inuidiæ suæ participẽ. & apparebat atrox cũ plebe certamẽ. prius itaq; quàm ultima experirẽtur, senatũ iterũ consulere placuit. tũ uero ad sellas consulũ properè conuolauere minimus quisq; natu patrũ, abdicare consulatu iubentes, & deponere imperiũ, ad quod tuendũ animus deesset: Vtraq; re satis experta, tum demũ consules. Ne prædictũ negetis Patres Conscripti, adest ingens seditio. postulamus, ut ij, qui maxime ignauiã increpant, adsint nobis habentibus delectũ. acerrimi cuiusq; arbitrio quando ita placet, rem agemus. Redeunt in tribunal, citari nominatim unũ ex ijs, qui in conspectu erãt, dedita opera iubent. cum staret tacitus, & circa eum aliquot hominũ, ne fortè uiolaretur, constitisset globus, lictorẽ ad eum consules mittunt. quo repulso, tum uero indignũ facinus esse clamitãtes, qui patrum consulibus aderãt, deuolant de tribunali, ut lictori auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud quàm prehendere prohibito, cum cõuersus in patres impetus esset, consulũ intercursu rixa sedata est. in qua tamẽ sine lapide, sine telo plus clamoris atq; irarũ, quàm iniuriæ fuerat. Senatus tumultuose uocatus, tumultuosius consulitur, quæstionẽ postulantibus ijs qui pulsati fuerant, decernente ferocissimo quoq; nõ sententijs magis quàm clamore & strepitu. tandẽ cum iræ resedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia, quàm in foro esse. ordine cõsuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem nõ uulgabat. de ijs tantũ, qui fidem secuti. P. Seruilij cõsulis Volsco, Aurunco, Sabinoq; militassent bello, agendum censebat. T. Largius, nõ id tempus esse, ut merita tantummodo exoluerentur. totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omni-

bus consulatur. quin si alia aliorũ sit cõditio, accendi magis discordiã, quàm sedari. Ap. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrũ laudibus: non miserijs ait, sed licentia tantum concitum turbarũ: & lasciuire magis plebẽ, quàm sæuire. id adeò malũ ex prouocatione natũ. quippe minas esse cõsulum, nõ imperiũ, ubi ad eos, qui unà peccauerint, prouocare liceat. agedum, inquit, dictatorẽ, à quo prouocatio non est, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor. pulset tum mihi lictorẽ, qui sciet ius de tergo uitaq; sua penes unum illum esse, cuius maiestatem uiolauit. Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Appij sententia: rursus Virginij Largijq;, exemplo haud salubres, utiq; Largij putabant sententiã, quæ totã fidem tolleret. medium maxime, & moderatum utroq; consilium Virginij habebatur. sed factione, respectuq; rerum priuatarum, quæ semper offecère, officientq; publicis cõsilijs, Appius uicit: ac propè fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utiq; alienasset plebem periculosissimo tempore, cum Volsci Aequiq; & Sabini fortè unà omnes in armis essent. sed curæ fuit consulibus & senioribus patrum, ut imperiũ suo uehemens mansueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorẽ Volesi filium creant. Plebs etsi aduersus se creatum dictatorem uidebat, tamen cum prouocationẽ fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste, nec superbum timebat. edictum deinde à dictatore propositum cõfirmauit animos. Seruilij ferè cõsulis edicto cõueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. quantus nunquã antè exercitus, legiones decem effectæ, ternæ inde datæ cõsulibus, quatuor dictator usus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi latinũ agrum inuaserant. oratores Latinorum à senatu petebãt, ut aut mitterent subsidiũ, aut seipsos tuendorũ finium causa capere arma sinerẽt. Tutius uisum est, defendi inermes Latinos. quàm pati retractare arma. Vetusius consul missus est, is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis, locoq; magis, quàm armis freti, summis se iugis montiũ tutabãtur. Alter Cõsul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus, uastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumq; acie exciuit. medio inter castra campo ante suum quisq; uallum infestis signis cõstitère, multitudine aliquantum Volsci superabãt. itaq; effusi, & cõtemptim pugnã inière. Consul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: ubi ad manum uenisset hostis, tum coortos tota ui gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi cum se uelut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impressionẽ sensere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quàm si in insidias incidissent, turbati uertunt terga. & ne ad fugã quidem satis uirium fuit, quia cursu in prelium ierant. Romani cõtrà, quia principio pugnæ quieti steterant, uigentes corporibus facilè adepti fessos, & castra impetu ceperunt, & castris exutum hostẽ Velitras persecuti, uno agmine uictores, cum uictis in urbem irrupere. plusq; ibi sanguinis promiscua omnium generũ cæde, quàm in ipsa dimicatione factum. paucis data uenia, qui inermes in deditionẽ uenerunt: Dum hec in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi longè plurimum belli fuerat, fundit fugatq;, exuitq; castris. Equitatu immisso mediã turbauerat hostium aciẽ, qua, dum se cornua latius pandunt, parum aptè introrsum ordinibus aciem firmauerãt. turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra capta debellatumq; est. Post pugnã ad Regillum lacũ non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem inuehitur. super solitos honores locus in circo ipsi, posterisq; ad spectaculũ datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab urbe missi & colonia deducta. Cum Aequis post aliquãto pugnatũ est, inuito quidẽ consule, quia loco iniquo subeundũ erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, ut dictator, priusquam ipsi redirent in urbem, magistratu abiret: irritaq;, sicut ante consulis, promissa eius caderent: perpulère ut forte temere in aduersos montes agmẽ erigeret, id male cõmissum ignauia hostiũ in bonum uertit. qui, priusquã ad coniectũ teli ueniretur, obstupefacti audacia Romanorũ, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas ualles desiluère. ubi satis prædæ, & uictoria incruenta fuit. Ita trifariã re bello bene gesta, de domesticarum rerum euentu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cũ gratia, tum arte præparauerãt fœneratores, quæ non modò plebem, sed ipsum etiam dictatorẽ frustrarentur. Nanq; Valerius post

Vetusij

Vetusij consulis reditum omnium actionum in senatu primā habuit pro uictore populo, retulitq; quid de nexis fieri placeret, quæ cū reiecta relatio esset, nō placeo, inquit, cōcordiæ autor. optabitis mediusfidius propediem, ut mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neq; frustrabor ultra ciues meos, neq; ipse frustra dictator ero. discordię intestinę, bellum externū, fecere ut hoc magistratu egeret respublica. pax foris parta est, domi impedit, priuatus potius, quàm dictator seditioni interero. Ita curia egressus dictatura se abdicauit. apparuit causa plebi, suam uicem indignantem magistratu abisse. Itaq; uelut persoluta fide, quoniam per eum nō stetisset quin præstaretur, decedentē domū cum fauore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti cōiurationesq; fierent. itaq; quanquā per dictatorē delectus habitus esset, tamen quia in consulum uerba iurassent, sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Aequis belli educi ex urbe legiones iussere. quo facto maturata est seditio. & primo agitatū dicitur de consulum cæde, ut soluerentur sacramento. doctos deinde nullā scelere religionē exolui, Sicinio quodā autore iniussū consulum in Sacrum montē secessisse trans Anienem amnē tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est, quàm, cuius Piso autor est, in Auentinum secessionē factā esse. Ibi sine ullo duce, uallo fossaq; cōmunitis castris, quieti rem nullam nisi necessariā ad uictum sumendo, per aliquot dies neq; lacessiti, neq; lacessentes sese tenuēre. pauor ingens in urbe, metuq; mutuo suspensa erant omnia. timere relicta ab suis plebes uiolentiā patrū, timere patres residem in urbe plebē, incerti manere eam, an abire mallent, quādiu autem tranquillam, quæ secesserit, multitudinē fore? quid futurū deinde, si quod externū interim bellum existat? nullā profectò, nisi in cōcordia ciuium spem reliquā ducere. eam per ęqua, per iniqua reconciliandā ciuitati esse. Placuit igitur oratorē ad plebem mitti Menenium Agrippā, facundum uirum, & quod inde oriundus erat, plebi carum, is intromissus in castra prisco illo dicēdi & horrido modo nihil aliud quàm hoc narrasse fertur. Tempore, quo in homine non, ut nunc, omnia in unū consentiebant: sed singulis membris suū cuiq; cōsilium, suus sermo fuerat: indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio uentri omnia quęri: uentrem in medio quietum nihil aliud, quàm datis uoluptatibus frui: cōspirasse inde ne manus ad os cibū ferrent: nec os acciperet datum: nec dentes conficerent. hac ira dum uentrem fame domare uellent, ipsa unà membra, totumq; corpus ad extremam tabem uenisse. inde apparuisse, uentris quoq; haud segne ministeriū esse: nec magis ali, quàm alere eum, reddentē in omnes corporis partes hunc, quo uiuimus uigemusq;, diuisum pariter in uenas maturum confecto cibo sanguinē. Comparando hinc quàm intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in patres, flexisse mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum, concessumq; in conditiones: ut plebi sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilij latio aduersus consules esset, ne ue cui patrū capere eum magistratum liceret, ita tribuni plebei creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas sibi creauerunt. in his Siciniū fuisse seditionis autorē, de duobus qui fuerint, minus cōuenit. Sunt qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibiq; sacratam legem latam. Per secessionem plebis Sp. Cassius, & Posthumus Cominius consulatum inierunt. his cōsulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendū cōsul alter Romæ mansit, alter ad Volscum bellum missus, Antiates Volscos fundit fugatq;: compulsos in oppidum Longulam persecutus, mœnibus potitur. inde protinus Mucamitem Volscorū cepit. tum magna ui adortus est Coriolos. Erat tū in castris inter primores iuuenū Cn. Martius, adolescens & consilio & manu promptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Cum subito exercitū Romanum Coriolos obsidentem atq; in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentū sine ullo metu extrinsecus imminentis belli, Volscæ legiones profectæ ab Antio inuasissent, eodemq; tempore ex oppido erupissent hostes, forte in statione Martius fuit. is cum delecta militū manu non modo impetum erumpentium retudit, sed per patentē portam ferox irrupit, cædeq; in proximo urbis facta ignē temere arreptum imminentibus muro ædificijs iniecit. clamor inde oppidanorum mistus muliebri puerilis; ploratu ad terrorē, ut solet, primo ortus, & Romanis auxit animum, & turbauit Volscos: utpote capta urbe, cui ad ferendā opem uenerāt. Ita fusi Volsci

Antiates, Corioli oppidum captum, tantum q; sua laude obstitit famæ consulis Martius: ut, nisi fœdus cũ Latinis columna ænea insculptũ monumento esset, ab Sp. Cassio uno, quia collega absfuerat, ictum: Posthumũ Cominiũ bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, uir omni uita pariter patribus ac plebi carus. post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitroq; cõcordiæ ciuium, legato patrũ ad plebem, reductori plebis Romanæ in urbem, sumptus funeri defuit. extulit eũ plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cum & foris quieta omnia bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo grauius malum ciuitatẽ inuasit, caritas primum annonę ex incultis per secessionẽ plebis agris, fames deinde, qualis clausis solet. uentumq; ad interitũ seruitiorũ utiq; & plebis esset, ni cõsules prouidissent, dimissis passim ad frumentũ coëmendum nõ in Hetruriã modò dextris ab Hostia litoribus, lęuoq; per Volscos mari usq; ad Cumas, sed quæsitũ in Sicilia quoq;. adeò finitimorũ odia longinquis coëgerãt indigere auxilijs. Frumentũ cum Cumis coëmptũ esset, naues pro bonis Tarquiniorũ ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentę sunt. in Volscis Pomptinoq; ne emi quidem potuit. periculum quoq; ab impetu hominũ ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentũ Tyberi uenit. eo sustentata est plebs. Incõmodo bello in tam arctis cõmeatibus uexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade cõterritis hostium animis, ut etiã ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorũ Romani, & Norbæ in montes nouã coloniã, quę arx in Pomptino esset, miserũt. M. Minutio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna uis frumẽti ex Sicilia aduecta, agitatũq; in senatu, quanti plebi daretur. Multi uenisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandiq; iura, quæ extorta secessione ac ui patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribuniciæ potestatis, si annonam, inquit, ueterẽ uolunt, ius pristinum reddãt patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentẽ uideo sub iugum missus, tanquã à latronibus redemptus? ego ne has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquinium regẽ, qui nõ tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet plebẽ, patet uia in Sacrum montẽ, aliosq; colles: rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodũ tertio anno rapuêre: utantur annona, quàm furore suo fecêre. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorũ fore, quàm ut armati per secessionem coli prohibeãt. Haud tam facilè dictu est, faciendum ne fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribunitiam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox uisa sententia est, & ira plebẽ propè armauit. Fame iam se sicut hostes peti, cibo uictuq; fraudari: peregrinũ frumentũ, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio uincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat. eum sibi carnificẽ nouũ exortũ, qui aut mori aut seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni per opportune tribuni diem dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicem quisq;, se dominũ uitæ necisq; inimici factũ uidebat. Cõtemptim primo Martius audiebat minas tribunicias. auxilij, nõ pœnæ ius datũ illi potestati: plebisq;, nõ patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat infensa plebs, ut unius pœna defungendũ esset patribus. restiterunt tamen aduersa inuidia, usiq; sunt qua suis quisq;, qua totius ordinis uiribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à concionibus, concilijsq;, disijcere rem possent. uniuersi deinde processere (quicquid erat patrũ, reos diceres) precibus plebem exposcentes. unum sibi ciuem, unum senatorem, si innocentẽ absoluere nollent pro nocente donarent. ipse cum die dicta nõ adesset, perseueratũ in ira est. damnatus absens in Volscos exulatũ abijt, minitãs patriæ, hostilesq; iam tum spiritus gerens. Venientẽ Volsci benignè excepêre: benigniusq; indies colebãt, quo maior ira in suos eminebat, crebræq; nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur Accij Tullij. longè is tũ princeps Volsci nominis erat, Romanisq; semper infestus. ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. haud facilè credebant plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendũ in exoleto iam uetustate odio, ut recenti aliqua

ira

ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romę parabantur. instaurãdis hæc causa fuerat ludis. Mane seruum quidam paterfamiliæ nondum cõmisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, uelut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo pòst T. Latinio de plebe homini somniũ fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse. nisi magnificè instaurarentur hi ludi, periculũ urbi fore. iret, ea cõsulibus nuntiaret. Quãquam haud sanè liber erat religione animus, uerecundia tamen maiestatis magistratuum timorem uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cũctatio stetit. filium nanq; intra paucos dies amisit. cuius repentinę cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, uisa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat propere ac nuntiet consulibus. Iam præsentior res erat: cunctantẽ tamen, ac prolatantẽ ingẽs uis morbi adorta est debilitate subita. tum enimuero deorũ ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instantibusq;, cõsilio propinquorum adhibito, cũ uisa atq; audita, & obuersatũ toties somno Iouem, minas irasq; cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, cõsensu inde haud dubio omnium qui aderãt, in forũ ad consules lectica defertur. inde in curiã iussu cõsulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omniũ admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus mẽbris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum redisse, traditum memoriæ est. Ludi quàm amplissimi ut fierent, senatus decreuit. Ad eos ludos autore Accio Tullio uis magna Volscorũ uenit. priusquàm cõmitterentur ludi, Tullius, ut domi cõpositum cum Martio fuerat, ad consules uenit. dicit esse quæ secretò agere de rep. uelit. arbitris remotis, Inuitus, inquit, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicq; ab ijs, criminatum uenio, sed cautum, ne admittãt. Nimio plus quàm uelim, nostrorũ ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui nõ nostro merito, sed uestra patientia incolumes simus. magna hic nunc Volscorum multitudo est, ludi sunt, spectaculo intẽta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorũ iuuentute in hac urbe cõmissum sit. horret animus, nequid inconsultè, ac temerè fiat. hæc nostra, uestraq; causa prius dicenda uobis consules ratus sum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domũ abire in animo est, ne cuius facti, dictiue contagione præsens uioler. Hæc locutus abijt. Consules cum ad patres rem dubiã sub autore certo detulissent, autor magis (ut fit) quàm res ad præcauendũ uel ex superuacuo mouit. factoq; senatusconsulto ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta, se ut consceleratos cõtaminatosq; ab ludis, festis diebus, cœtu quodãmodo hominum deorumq; abactos esse. Cũ propè continuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput Ferentinum, ut quisq; ueniret, primores eorũ excipiens, querendo, indignandoq;, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ uerba, & per eos multitudinem aliã in subiectum uiæ cãpum deduxit. ibi in concionis modũ orationẽ exorsus. Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gẽtis Volscorũ, ut omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hãc contumeliam quo tandẽ animo fertis? qua per nostram ignominiã ludos commisere? an nõ sensistis triumphatũ hodie de uobis esse? uos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? uestras cõiuges, uestros liberos traductos per ora hominũ? quid eos, qui audiuère uocẽ præconis? quid qui uos uidere abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse, quod si intersimus spectaculo, uiolaturi simus ludos, piaculũq; merituri: ideo nos ab sede piorũ, cœtu, cõcilio q; abigi. quid deinde illud nõ succurrit? uiuere nos, quod maturauimus proficisci? si hęc profectio, & nõ fuga est. & hãc urbẽ uos nõ hostiũ ducitis, ubi si unũ diẽ morati essetis, moriendũ omnibus fuit. Bellũ uobis indictũ est magno eorum malo, qui indixère, si uiri estis. Ita & sua sponte irarũ pleni, & incitati domos inde digressi sunt. instigandoq; suos quisque populos effecère, ut omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorũ sentẽtia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositũ. quã spem nequaq; fefellit, ut facile appareret, ducib⁹ ualidiorem, quàm

exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primum colonos, inde Romanos expulit: liberamq; eam urbem Volscis tradidit: inde in latinã uiam trãsuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Pollustiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lanuuium recepit. tunc deinceps Corbionẽ, Viteliam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. postremum ad urbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinq; ab urbe millia passuum castris positis, populatur inde agrũ Romanũ, custodibus inter populatores missis, qui patritiorũ agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis: siue ut discordia inde inter patres plebẽq; oriretur. Quæ profecto orta esset. adeò tribuni iam ferocem per se plebẽ criminãdo in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor maximum concordiæ uinculũ, quãuis suspectos, infensosq; inter se iungebat animos. Id modò non conueniebat: quod senatus, consulesq; nusq; alibi spem, q̃ in armis ponebant: plebes omnia q̃ bellum malebat. Sp. Nautius iã, & Sex. Furius cõsules erãt. Eos recensentes legiones, pręsidia per muros, aliaq; in quibus stationes uigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes multitudo ingẽs pacẽ poscentium primũ seditioso clamore cõterruit: deinde uocare senatũ, referre de legatis ad Cn. Martiũ mittendis coëgit. Accepẽt relationẽ patres: postq; apparuit labare plebis animos, missiq; de pace ad Martiũ oratores, atrox respõsum retulerunt. Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace. si præda belli per otiũ frui uelint, memorẽ se & ciuiũ iniurię & hospitum beneficij, adnisurũ ut appareat exilio sibi iritatos, nõ fractos animos esse. Iterũ deinde ijdem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoq; suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostiũ, traditũ est: nihilo magis q̃ legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrẽ Coriolani, Volumniãq; uxorem frequentes coëunt. id publicũ consiliũ, an muliebris timor fuerit, parũ inuenio. peruicère certe: ut & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferẽs filios secum in castra hostiũ irent: & quã armis uiri defendere urbẽ non possent, mulieres precibus lachrymisq; defenderẽt. Vbi ad castra uentũ est, nuntiatumq; Coriolano, adesse ingens mulierum agmen: primo, ut qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tãta offusa oculis animoq; religiõe motus esset, multo obstinatior aduersus lachrymas muliebres erat. dein familiarium quidã, qui insignẽ mœstitia inter cęteras cognouerat Veturiã, inter nurum nepotesq; stantẽ: nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi cõiunxq; & liberi adsunt. Coriolanus propè ut amens, cõsternatus ab sede sua cum ferret matri obuiæ cõplexum: mulier in iram ex precibus uersa, Sine priusq; cõplexum accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filiũ uenerim: captiua, materne in castris tuis sim. in hoc me longa uita, et infelix senecta traxit: ut exulem te, deinde hostẽ uiderem? potuisti populari hanc terram quę te genuit atq; aluit? nõ tibi, quamuis infesto animo & minaci perueneras: ingredienti fines ira cecidit? nõ, cum in cõspectu Roma fuit, succurrit? intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, coniunx, liberiq;? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberẽ, libera in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum: nec ut sim miserrima, diu futura sum. de his uideris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusq; ab omni turba mulierum ortus, & cõploratio sui patriæq;, fregère tandem uirum. cõplexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia regi oppressum perisse tradũt, alij alio leto. apud Fabium lõge antiquissimum autorem, usq; ad senectutẽ uixisse eundem inuenio. refert certe hanc sæpe eum exacta ætate usurpasse uocem: multo miserius seni exiliũ esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus uiri Romani. adeò sine obtrectatione gloriæ alienæ uiuebatur. monumento quoq; quod esset, templũ Fortunæ muliebri ædificatũ dedicatumq; est. Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrum Romanũ. sed Aequi Accium Tulliũ haud ultra tulère ducẽ. Hinc ex certamine Volsci Aequi ne imperatorẽ cõiuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prælium ortũ. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus perniciosos, quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci. Aquilio Hernici (nã ij quoq; in armis erãt) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cum Volscis ęquo Marte discessum est. Sp. Cassius deinde & Proculus Virginius

consules

consules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidiũ Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adijciebat huic muneri agri aliquantũ, quem publicum possideri à priuatis criminabatur. Id multos quidẽ patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarũ terrebat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione cõsulem periculosas libertati opes struere. Tũ primũ lex agraria promulgata est, nunc deinde usq ad hanc memoriã sine maximis motibus rerum agitata. Cõsul alter largitioni resistebat, autoribus patrib⁹, nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus uulgatũ à ciuibus isse in socios. sæpe deinde & Virginium consulem in concionibus uelut uaticinantem audiebat: pestilẽs collegæ munus esse: agros illos seruitutem ijs, qui acceperint, laturos: regno uiã fieri. quid ita enim assumi socios, & nomen latinum? quid attinuisse, Hernicis pauloantè hostib⁹ capti agri tertiã partem reddi? nisi ut hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. uterq deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se asignari agros, dum ne cui, nisi ciui Romano asignent. Cassius, quia in agraria largitiõe ambitiosus in socios, eoq ciuibus uilior erat: ut alio munere sibi recõciliaret ciuium animos, iubere pro siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id uero haud secus, quàm præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeò propter suspicionem insitam regni, uelut abundarent omnia, munera eius in animis hominum respuebãtur. quem, ubi primũ magistratu abijt, dãnatum necatumq constat. Sunt, qui patrem autorẽ eius supplicij ferant. eum cognita domi causa uerberasse ac necasse: peculiumq filij Cereri cõsecrauisse: signum inde factũ esse, & inscriptũ. ex Cassia familia datum. Inuenio apud quosdã, idq propius fidem est. à quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Valerio diem dictã perduellionis: damnatumq populi iudicio, dirutas publicè ædes, ea est area ante Telluris ædem. Cæterũ siue illud domesticum, siue publicum fuit iudicium, dãnatur Serg. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Cassiũ fuit, dulcedo agrariæ legis ipsa per se dempto autore subibat animos: accensaq ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis eo anno Volscis. Aequisq militem præda fraudauêre. quicquid captũ ex hostibus est uendidit Fabius consul, ac redegit in publicũ. inuisum erat Fabium nomẽ plebi propter nouissimũ consulem: tenuêre tamen patres, ut cum L. Aemylio Cæso Fabius cõsul crearetur. eo infestior facta plebes. seditio domestica bellũ externũ exciuit: bello deinde ciuiles discordiæ intermissæ. uno animo patres ac plebs rebellãtes Volscos, & Aequos duce Aemylio prospera pugna uicêre. plus tamẽ hostium fuga, quàm præliũ absumpsit. adeò pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodem anno Idibus Quintilibus dedicata est. uota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis popularem potestatẽ lege populari celebrabãt. patres satis superq gratuiti furoris in multitudine credentes esse, largitiones, temeritatisq inuitamẽta horrebant, acerrimi patribus duces ad resistendũ consules fuêre. ea igitur pars reipublicæ uicit. nec in præsens modò, sed in uenientẽ etiã annum M. Fabiũ Cæsonis fratrem, & magis inuisum alterũ plebi accusatione Sp. Cassij, L. Valeriũ cõsulem dedit. Certatũ eo quoq anno cũ tribunis est. uana lex, uaniq legis autores, iactando irritum munus, facti. Fabium inde nomẽ ingens post tres continuos cõsulatus, unoq uelut tenore omnes expertos tribunitijs certaminibus habitũ. itaq ut bene locatus mãsit in ea familia aliquandiu honos. Bellũ inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa propè supererãt uires, abutebanturq ijs inter semetipsos certãdo. Accessere ad ægras iã omnium mentes prodigia cœlestia, propè quotidianas in urbe, agrisq ostentantia minas. motiq ira numinis causam nullam aliam uates canebãt, publicè priuatimq nunc extis, nunc per aues cõsulti, quàm, haud rite sacra fieri. qui terrores tamen eò euasêre, ut Oppia uirgo uestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, & C. Tullius cõsules facti. Eo anno nõ segnior discordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta. Veientes agrum quoque Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum crescente cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Artonam latinã urbem Æqui oppugnabant. Veientes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugnaturos

turos minitabantur. qui terrores, cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatq; non sua sponte plebi mos detrectandi militiã, sed Sp. Licinius tribunus plebis uenisse tempus ratus per ultimã necessitatem legis agrarię patribus iniungendę, susceperat rem militarem impediendã. cęterum tota inuidia tribunitiæ potestatis uersa in autorẽ est: nec in eum consules acrius, q̃ ipsius eius collegæ coorti sunt. auxilioq; eorum delectum consules habẽt. Ad duo simul bella exercitus scribit: ducendus Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur. & in Æquis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus negocij cum ciuibus, quàm cũ hostibus fuit. unus ille uir ipse consul rempub. sustinuit, quã exercitus odio consulis, quantum in se fuit prodebat. nam cum cõsul præter cęteras imperatorias artes, quas parando gerendoq; bello edidit plurimas, ita instruxisset aciẽ, ut solo equitatu emisso exercitum hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. nec illos, & si non adhortatio inuisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare: aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa referunt: mœstiq; (crederes uictos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quæsita sunt. adeò excellentibus ingenijs citius defuerit ars qua ciuem regant, quàm qua hostem superent. Consul Romam redijt, non tam belli gloria aucta, quàm irritato exacerbatoq; in se militum odio. Obtinuère tamen patres, ut in Fabia gente cõsulatus maneret. M. Fabium consulem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum autorem legis Agrariæ habuit. Tib. Pontificius fuit. is eandem uiã, uelut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum paulisper impedijt. Perturbatis iterum patribus Ap. Claudius uictam tribunitiã potestatem dicere priore anno, in præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum: quãdo inuentũ sit, suis ipsam uiribus dissolui. neq; enim unquam defuturum, qui ex collega uictoriã sibi, & gratiã melioris partis bono publico uelit quęsitã. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulũ paratos fore, & unum uel aduersus omnes satis esse. darent modo & consules, & primores patrum operam: ut, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reip. ac senatui conciliarent. Præceptis Appij moniti patres & uniuersi comiter ac benigne tribunos appellare: & cõsulares, ut cuiq; eorũ priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim autoritate obtinuère: ut tribunitiæ potestatis uires salubres uellent reipub. esse. quatuorq; tribunorũ aduersus unum moratorem publici cõmodi auxilio delectum consules habent. Inde ad Veiens bellum profecti: quò undiq; ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia concitata, quàm quòd in spem uẽtum erat: discordia intestina dissolui rem Romanam posse. principesq; in omnium Hetruriæ populorũ concilijs fremebant: æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sęuiant. id unum uenenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam: ut magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum partim patrum cõsilijs, partim patientia plebis, iam ad extrema uenisse, duas ciuitates ex una factas: suos cuiq; parti magistratus, suas leges esse. primum in delectibus sęuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicunq; urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse. iam non parẽdi magistratibus morem in castra quoq; Romanum militẽ sequi. proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine cõsensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis: signa deserta: imperatorem in acie relictum, iniussu in castra reditũ. profecto si instetur: suo milite uinci Romam posse. nihil aliud opus esse, quàm indici ostendiq; bellum: cætera sua spõte fata & deos gesturos. Hæ spes Hetruscos armauerant, multis inuicem casibus uictos uictoresq;. coss. quoque Romani nihil præterea aliud, quàm suas uires, sua arma horrebãt: memoriaq; pessimi proximo bello exempli terrebantur: ne rem committerent eò, ubi duæ simul acies timendæ essent. itaq; castris se tenebãt. tam ancipiti periculo auersi. diem, tempusq; forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemq; animis allaturum. Veiens hostis Hetruscíq; eo magis præpropere agere: lacessere ad pugnam primo obequitando castris, prouocandoq;: postremo ut nihil mouebant qua consules ipsos, qua exercitum increpãdo. simulationem intestinæ discordiæ remedium timoris inuentũ. & cõsules magis nõ cõfidere, quàm nõ credere suis militibus. nouũ seditionis

genus

genus,silentium,otiumque inter armatos.ad hæc in nouitatē generis, originisque qua falsa, qua uera iacere.Hæc cū sub ipso uallo portisque streperēt, haud ægrè cōsules pati. ac imperitæ multitudini nunc indignatio,nunc pudor pectora uersare,& ab intestinis auertere malis.nolle inultos hostes,nolle successum,nō patribus,nō consulibus.externa,& domestica odia certare in animis.tandē superant externa,adeò superbè insolenterque hostis eludebat.frequentes in prętorium conueniunt,poscunt pugnā,postulant ut signum detur. Consules uelut deliberabundi capita conferunt,diu colloquuntur.pugnare cupiebant,sed retro reuocanda & addenda cupiditas erat,ut aduersando remorandoque incitato semel militi adderēt impetum.Redditur responsum immaturā rem agi,nondum tempus pugnæ esse castris se tenerent: edicunt inde, ut abstineāt pugna.si quis iniussu pugnauerit,ut in hostem animaduersuros.ita dimissis,quo minus consules uelle credunt,crescit ardor pugnādi.accendunt insuper hostes ferocius multo,ut statuisse non pugnare cōsules cognitum est.quippe impune se insultaturos. nō credi militi arma.rem ad ultimum seditionis erupturā, finemque uenisse Romano imperio. His freti occursant portis,ingerunt probra,ægrè abstinent,quin castra oppugnent. Enimuero nō ultra contumeliā pati Romanus posse.totis castris undique ad consules curritur.nō iam sensim, ut antè, per centurionū principes postulant,sed passim omnes clamoribus agunt.Matura res erat,tergiuersatur tamen Fabius.deinde ad crescentē tumultum,iam metu seditionis collega cōcedente,cum silentium classico fecisset:ego istos Cn.Manli posse uincere scio,uelle ne scirē,ipsi fecerunt.itaque certum atque decretum est,non dare signum, nisi uictores se redituros ex hac pugna iurent.cōsulem Romanū miles semel in acie fefellit,deos nunquā fallet. Centurio erat M.Flauoleius inter primores pugnæ flagitator.uictor,inquit,M. Fabi reuertar ex acie.si fallat,Iouē patrē, Gradiuumque Martem,aliosque iuratus inuocat deos.Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat.Iuratis datur signum,arma capiunt,eunt in pugnā irarum speique pleni.nunc iubent Hetruscos probra iacere,nunc armatis sibi quisque lingua promptū hostē offerri. Omniū illo die,qua plebis,qua patrū eximia uirtus fuit,Fabiū nomē,Fabia gens maximè enituit:multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt.instruitur acies. Nec Veiens hostis Hetruscæque legiones detrectāt. propè certa spes erat,non magis secū pugnaturos,quàm pugnauerint cū Aequis.maius quoque aliquod in tam irritatis animis, & occasione ancipiti,haud desperandū esse facinus.res aliter longe euenit.nam non alio antè bello infestior Romanus (adeò hinc contumelijs hostes, hinc consules mora exacerbauerāt) prælium inijt. Vix explicādi ordinis spatiū Hetruscis fuit, cum pilis inter primā trepidationē abiectis temerè magis quàm emissis pugna iam ad manus,iam ad gladios, ubi mars est atrocissimus,uenerat. Inter primores genus Fabiū insigne spectaculo exemploque ciuibus erat. ex his Q. Fabium(tertio hic anno antè consul fuerat)principem in confertos Veientes euntē ferox uiribus & armorū arte Thuscus, incautū inter multas uersantē hostiū manus, gladio per pectus transfigit.telo extracto præceps Fabius in uulnus abijt.Sensit utraque acies unius uiri casum.cedebatque inde Romanus:cum M. Fabius consul transilijt iacentis corpus, obiectaque parma,hoc iurastis,inquit,milites? fugiētes uos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis,quàm Iouem,Martemque, per quos iurastis? at ego iniuratus aut uictor reuertar,aut prope te hic Q.Fabi dimicās cadā,consuli tum Cæso Fabius prioris anni consul. uerbis ne istis frater ut pugnēt te impetraturū credis? dij impetrabunt, per quos iurauère.& nos, ut decet proceres,ut Fabio nomine est dignum,pugnando potius,quàm adhortando accendamus militum animos. Sic in primum infestis hastis prouolāt duo Fabij, totamque mouerunt secum aciem. Prælio ex parte una restituto,nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius consul pugnā ciebat.ubi propè similis fortuna est uersata.nam ut altero in cornu Q.Fabium, sic in hoc ipsum consulem Manlium iam uelut fusos agentem hostes,& impigrè milites secuti sunt:& ut ille graui uulnere ictus ex acie cessit,interfectum rati,gradum retulere,cessissentque loco,ni cōsul alter cum aliquot turmis equitū in eam partem citato equo aduectus, uiuere clamitans collegam, se uictorem fuso altero cornu adesse,rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoque ad restituendam aciem se ipse coràm offert.duorum consulum cognita ora accendunt

militum

militum animos. simul & uanior iam erat hostiū acies, dum abundante multitudine freti sub tracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quàm pugnæ memores tererent tempus: triarij Romani, qui primā irruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nuntijs quo loco res essent, cōglobati ad prætoriū redeunt, & sua sponte prælium ipsi renouant: & Manilius consul reuectus in castra ad omnes portas milite opposito hostibus uiam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis quàm audaciam accendit. nam cum incursantes quacunque exitum ostenderet spes, uano aliquoties impetu issent: globus iuuenū unus in ipsum consulem insignem armis inuadit. prima excepta à circunstantibus tela: sustineri deinde uis nequit. cōsul mortifero uulnere ictus cadit, fusiq; circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema uentum foret, ni legati rapto consulis corpore patefecissent una porta hostibus uiam. ea erumpunt, consternatoq; agmine abeuntes in uictorem alterum incidunt cōsulem. ibi iterū cæsi, fusiq; passim. Victoria egregiè parta, tristis tamē duobus tam claris funeribus. Itaq; consul, decernente senatu triumphū, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facilè passurū respondit: se familia funesta Q. Fabij fratris morte, rep. ex parte orba consule altero amisso, publico, priuatoq; deformē luctu lauream non accepturum. Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit, adeo spreta in tempore gloria interdum cumulatior redit. Funera deinde duo, deinceps collegæ fratrisq; ducit. idem in utroque laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. neque immemor eius quod initio cōsulatus imbiberat: reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati: nec alibi maiore cura habiti. inde populares iam esse Fabij: nec hoc ulla, nisi salubri reipublicæ arte. Igitur non patrum magis quàm plebis studijs Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neq; bella, neque delectus, neque ullam aliam priorem curam agere, quàm ut iam aliqua ex parte inchoata concordię spe primo quoq; tempore cū patribus coalescerent animi plebis. Itaq; principio anni censuit: priusquā quisquam agrariæ legis autor tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum agrum plebi quammaximè æqualiter darent. æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & euanescere uiuidum quondam illud Cæsonis ingenium. nullæ deinde urbanę factiones fuere. Vexabantur incursionibus Aequorum Latini, eò cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Aequorum agrum depopulandū transit. Aequi se in oppida receperunt, murisq; se tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumq; de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio uenisset. Ex eo tempore neq; pax neque bellum cum Veientibus fuit. res proximè formam latrocinij uenerat. legionibus Romanis cedebant in urbem: ubi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes. ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, ut ab Aequis Volscisq;, non diutius, quàm recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat. Sabinos semper infestos, Hetruriamq; omnem. sed Veiens hostis assiduus magis quàm grauis, contumelijs sæpius quàm periculo animos agitabat: quod nullo tēpore negligi poterat, aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia gens senatum adit. consul pro gente loquitur. Assiduo magis quàm magno præsidio, ut scitis patres conscripti, bellū Veiens eget. uos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. autores sumus, tutam ibi maiestatem Romani nominis fore, nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. respub. & milite illic, & pecunia uacet. Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus comitante Fabiorum agmine qui in uestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum redijt. iussi armati postero die ad limen cōsulis adesse, domos inde discedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt. familiā unam subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma uersum. si sint duæ roboris eiusdem in urbe gentes: deposcāt, hæc Volscos sibi, illa Aequos: populo Romano tranquillā pacem agente, omnes finitimos subigi populos

posse

posse. Fabij postera die arma capiunt: quò iussi erant, côueniunt. Consul paludatus egrediês in uestibulo gentem omnem suam instructo agmine uidet: acceptus in medium signa ferri iubet. nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama & admiratione hominû per urbem incessit. Sex & CCC. milites, omnes patricij, omnes unius gêtis, quorum neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant unius familiȩ uiribus Veienti populo pestem minitâtes. sequebatur turba, propria alia cognatorum sodalium'q;, nihil medium nec spem nec curam, sed immêsa omnia uoluentiû animo: alia publica solicitudine excitata, fauore & admiratione stupens, ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: côsulatus inde ac triumphos, omnia præmia ab se, omnes honores sperare. Prȩtereuntib⁹ Capitoliû arcê'q; & alia templa, quicquid deorû oculis, quicquid animo occurrit, precanť: ut illud agmen faustum atq; felix mittant: sospites breui in patriam ad parentes restituant. Incassum missæ preces. infelici uia à dextro Iano portæ Carmentalis profecti, ad Cremerâ flumen peruenîût. is opportunus uisus locus côminiendo præsidio. L. Æmylius inde, & C. Seruilius COSS. facti. & donec nil aliud quàm in populationibus res fuit: non ad præsidiû modo tutandû Fabij satis erât, sed tota regione, qua thuscus ager Romano adiacet: sua tuta omnia, infesta hostium, uagâtes per utrunq; finem fecêre. Interuallum deinde haud magnû populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu præsidiû Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Aemylio COS. adductæ cominus cum Hetruscis dimicant acie. quanquam uix dirigêdi aciem spatiû Veientibus fuit. adeò inter primâ trepidationem, dum post signa ordines introeunt, subsidia'q; locant, inuecta subito ab latere Romana equitû ala, non pugnæ modò incipiendæ, sed côsistendi ademit locum. ita fusi retrò ad saxa Rubra (ibi castra habebât) pacem supplices petunt. cuius impetratȩ ab insita animis leuitate ante deductû Cremera Romanû prȩsidium pœnituit, rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine ullo maioris belli apparatu certamê. nec erât incursiones modò in agros. aut subiti impetus incursantium, sed aliquoties æquo campo, collatis'q; signis certatû: gens'q; una populi Ro. sæpe ex opulentissima, ut tum res erât, Hetrusca ciuitate uictoriam tulit. Id primo acerbum indignum'q; Veientibus uisum. inde consiliû ex re natum, insidijs ferocem hostê captandi: gaudere etiâ multo successu Fabijs audaciâ crescere. itaq; & pecora prædantibus aliquoties uelut casu incidissent, obuiam acta: & agrestiû fuga uasti relicti agri: & subsidia armatorû ad arcendas populatiôes missa, sępius simulato q; uero pauore refugerunt. Iam'q; Fabij adeò contempserant hostem, ut sua inuicta arma neq; loco, neq; tempore ullo crederent sustineri posse. hęc spes adeò prouexit, ut ad conspecta procul à Cremera magno campi inreruallo pecora, quâquam rara hostium apparebant arma, decurrerêt. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palati'q; passim uaga, ut fit, pauore iniecto raperent pecora, subito ex insidijs côsurgitur. & aduersi & undiq; hostes erant. primo clamor circûlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebât. coeûntibus'q; Hetruscis iam côtinenti agmine armatorû septi, quo magis se hostis inferebat, cogebâtur breuiore spatio & ipsi orbê colligere. quæ res & paucitatem eorum insignem, et multitudinem Hetruscorû, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum omissa pugna quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se omnes inclinant. eò nixi corporibus armis'q; rupêre cuneo uiam. duxit uia in editum leniter collem. inde primo restitêre: mox ut respirandi superior locus spatium dedit, recipiendi'q; à pauore tanto animum, pepulêre etiâ subeuntes: uincebat'q; auxilio loci paucitas, ni iugo circûmissus Veiens, in uerticem collis euasisset. ita superior rursus hostis factus: Fabij cęsi ad unû omnes prȩsidium'q; expugnatû CCCVI. perisse satis conuenit: unum propè puberem ætate relictum, stirpem genti Fabię dubijs'q; rebus populi Ro. sępe domi belli'q; uel maximum futurum auxilium. Cum hæc accepta clades esset, iam C. Horatius & T. Menenius COSS. erant. Menenius aduersus Thuscos uictoria elatos côfestim missus. tum quoq; male pugnatum est. & Ianiculum hostes occupauêre: obsessa'q; urbs foret, super bellû annona premente (transierant enim Hetrusci Tyberim) ni Horatius COS. ex Volscis esset reuocatus. adeo'q; id bellum ipsis institit mœnibus, ut primo pugnatû ad Spei sit æquo marte. iterum ad portâ Collinam. ibi quan

quam paruo momento superior Romana res fuit: meliorem tamen militem recepto pristino animo in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruilius coss. fiunt. post acceptam proximam pugnæ cladem Veientes abstinuêre acie, populationes erãt, & uelut ab arce Ianiculi passim in Romanũ agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, nõ agrestes erant. capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora præcipitauêre in insidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atq; initium fuit. traiecto enim nocte Tyberi castra Seruilij cos. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde in Ianiculum se ægre receperunt. Confestim consul & ipse transit Tyberim, castra sub Ianiculo communit. postero die luce orta non nihil & hesterna felicitate pugnæ ferox: magis tamen, quod inopia frumenti, quãuis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat cõsilia: temere aduerso Ianiculo ad castra hostiũ aciem erexit. fœdiusq; inde pulsus quàm pridie pepulerat, interuẽtu collegæ ipse exercitusq; est seruatus. inter duas acies Hetrusci, cũ inuicẽ his atq; illis terga darẽt, occidione occisi. Ita oppressũ temeritate felici Veiens bellũ. Vrbi cum pace laxior etiam annona rediјt, & aduecto ex Campania frumento, & postquã timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abіјt, eo quòd abditũ fuerat, prolato. Ex copia deinde otioq; lasciuire rursus animi: & pristina mala postq; foris deerant, domi quærere. tribuni plebẽ agitare suo ueneno, agraria lege: in resistẽtes incitare patres, nec in uniuersos modò, sed in singulos. Q. Cõsidius & T. Genutius autores agrariæ legis T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidiũ, cum haud procul inde statiua cõsul habuisset. eam oppressit: cũ & patres haud minus quàm pro Coriolano annixi essent, & patris Agrippæ fauor haud dum exoleuisset. In mulcta temperarunt tribuni: cũ capitis anquisissent, duo millia æris damnato mulctam edixerunt. ea in caput uertit. negãt tulisse ignominiã: ægritudinẽq;, inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Seruilius, ut consulatu abіјt, C. Nautio & P. Valerio coss. initio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio trib. die dicta, nõ ut Menenius precibus suis aut patrum, sed cum multa fiducia innocẽtiæ gratiæq; tribunitios impetus tulit. et huic prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini. sed feruidi animi uir ut in publico periculo antè, sic tum in suo, non tribunos modò, sed plebem oratione feroci refutando, exprobrãdoq; T. Menenij damnationẽ mortemq;, cuius patris munere restituta quõdam plebs eosipsos, quibus tum sæuiret magistratus, eas leges haberet: periculum audacia discussit. iuuit & Virginius collega testis productus, participãdo laudes: magis tamen Menenianum (adeò mutauerant animũ) profuit iudicium. Certamine domi finito, Veiens bellũ exortum, quibus Sabini arma cõiunxerant. P. Valerius cos. accitis Latinorum Hernicorũq; auxilijs cum exercitu Veios missus, castra Sabina quæ pro mœnibus sociorũ locata erant, cõfestim aggreditur: tãtamq; trepidationẽ iniecit, ut dum dispersi, alij alia manipulatim excurrũt ad arcendam hostium uim, ea porta cui signa primum intulerat caperet. intra uallum deinde cædes magis quàm præliũ esse. tumultus è castris & in urbem penetrat. tanq; Veіјs captis, ita pauidi Veientes ad arma currũt. pars Sabinis eũt subsidio, pars Romanos toto impetu intẽtos in castra adoriuntur. paulisper auersi turbatiq; sunt. deinde & ipsi utroq; uersis signis resistũt: & eques ab consule immissus Thuscos fundit fugatq;. eadẽq; hora duo exercitus duæq; potentissimæ & maximæ finitimæ gentes superatæ sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci Aequiq; in Latino agro posuerãt castra, populatiq; fines erant. eos per se ipsi Latini assumptis Hernicis sine Romano aut duce, aut auxilio castris exuerũt. ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamẽ ab Roma consul in Volscos C. Nautius. mos credo nõ placebat, sine Romano duce exercituq; socios proprijs uiribus cõsilijsq; bella gerere. nullũ genus calamitatis contumeliæq; nõ editum in Volscos est, nec tamẽ perpelli potuêre, ut acie dimicarent. L. Furius inde & C. Manlius coss. Manlio Veientes prouincia euenit. non tamen bellatũ. induciæ in annos XL. petentibus datæ, frumento stipendioq; imperato. Paci externæ confestim cõtinuatur discordia domi. agrariæ legis tribunicijs stimulis plebs furebat cõsules nihil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, summa ui resistunt. abeũtes magistratu consules Genutius Tr. pl. arripuit. L. Æmylius & Opiter Virginius consulatũ ineunt

eunt. Vopiscum Iulium pro Virginio in quibusdam annalibus cõsulem inuenio. Hoc anno, quoscunque consules habuit: rei ad populum Furius & Manlius circumeunt sordidati non plebem magis quàm iuniores patrum. suadẽt, monent, honoribus & administratione reipub. abstineant. cõsulares uero fasces, prætextam curulem que sellam, nihil aliud quàm pompam funeris putent. claris insignibus uelut infulis uelatos ad mortem destinari. quod si cõsulatus tanta dulcedo sit, iam nunc ita animum inducãt: cõsulatum captum & oppressum ab tribunitia potestate esse. consuli uelut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperium que tribuni agenda esse. si se commouerit, si respexerit patres, si aliud quàm plebem esse in repub. crediderit: exilium Cn. Martij, Menenij damnationem & mortem sibi proponat ante oculos. His accensi uocibus patres consilia inde non publica, sed in priuato, seducta que à plurium cõscientia habuẽre. ubi cum id modo cõstaret, iure an iniuria eripiendos esse reos: atrocissima quæque maxime placebat sentẽtia: nec autor quamuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die cum plebs in foro erecta expectatione staret: mirari primo quòd non descenderet tribunus: deinde cum iam mora suspectior fieret, deterritũ à primoribus credere, & desertam ac proditam causam publicam queri. tandẽ qui obuersati uestibulo tribuni fuerant, nuntiant: domi mortuum esse inuẽtum. quod ubi in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alij aliò. pręcipuus pauor tribunos inuaserat, quàm nihil auxilij sacratę leges haberẽt, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderatè ferre lętitiam. adeo que neminẽ noxæ pœnitebat ut etiam insontes fecisse uideri uellent, palam que ferrent, malo domandam tribunitiã potestatem. Sub hac pessimi exempli uictoria delectus edicitur, pauẽtibus que tribunis sine intercessione ulla cõsules rem peragunt. Tum uero irasci plebs tribunorũ magis silentio, quàm consulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua: rursus ad antiqua reditũ, cum Genutio unà mortuam ac sepultam tribunitiã potestatem: aliud agendum, ac cogitandum quo modo resistatur patribus. id autem unum cõsilium esse, ut se ipsa plebs, quãdo aliud nihil auxilij habeat, defendat. quatuor et uiginti lictores apparere cõsulibus, ut eos ipsos plebis homines, nihil contemptius neque infirmius, si sint qui contemnant. sibi quenque ea magna atque horrenda facere. His uocibus alij alios cum incitassent, ad Voleronẽ Publiũ de plebe hominem, quia quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est à consulibus. Volero appellat tribunos. cum auxilio nemo esset, cõsules spoliari hominem, & uirgas expediri iubent. prouoco inquit ad populum Volero, quoniam tribuni ciuem Romanũ in conspectu suo uirgis cędi malunt, quàm ipsi in lecto suo à uobis trucidari. quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere & spoliare lictor. Tum Volero & præualens ipse, & adiuuantibus aduocatis repulso lictore, ubi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eò se in turbã cõfertissimam recipit clamitans. prouoco & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste cõmilitones, nihil est quod expectetis tribunos. quibus ipsis uestro auxilio opus est. Concitati homines ueluti ad prælium se expediunt: apparebat que omne discrimen adesse, nihil cuiquam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempestati cum se cõsules obtulissent, facile experti sunt, parum tutam maiestatẽ sine uiribus esse. uiolatis lictoribus, fascibus fractis è foro in curiã compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret uictoriam. Cõticescente deinde tumultu, cum senatum uocari iussissent: querũtur iniurias suas, uim plebis, Voleronis audaciã. Multis ferociter dictis sentẽtijs, uicère seniores, quibus ira patrum aduersus temeritatem plebis certari nõ placuit. Voleronem amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunum plebis creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium coss. habuit. cõtra que omnium opinionem, qui eum uexandis prioris anni consulibus administraturũ tribunatũ credebant, post publicã causam priuato dolore habito, ne uerbo quidem uiolatis cõsulibus rogatiõem tulit ad populum, ut plebeij magistratus tributis comitijs fierent. Haud parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur, sed quæ patricijs omnem potestatẽ per clientũ suffragia creãdi quos uellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi cum summa ui resisterent patres: nec quæ una uis ad resistendũ erat, ut intercederet aliquis ex collegio, autoritate aut cõsulum, aut principum adduci posset: res tamen suo ipsa molimine grauis certaminibus in annum extra-

hitur. Plebs Voleronem trib. reficit. patres ad ultimū dimicatiōis rati rem uenturā, Ap. Claudium Appij filiū, iam inde à paternis certaminibus inuisum infestumq́ plebi, cōsulem faciūt. collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius q̄ de lege agebatur. sed ut inuentor legis Volero, sic Lectorius collega eius autor tū recētior, tū acrior erat. ferocē faciebat belli gloria ingens, quod ætatis eius haud quisq́ manu promptior erat. is cum Volero nihil præterquàm de lege loqueretur insectatione abstinēs COSS. ipse in accusationem Appij familiæq́ superbissimæ, ac crudelissimæ in plebē Ro. exorsus, cum à patribus nō COS. sed carnificē ad uexandā & lacerandā plebem creatum esse cōtenderet, rudis in militari homine lingua nō suppetebat libertati animoq́. itaq́ deficiente oratione, quandoquidē non tā facile loquor, inquit, Quirites, quàm quod locutus sum pręsto. crastino die adeste. ego hic aut in cōspectu uestro moriar, aut perferā legē. Occupāt tribuni templū postero die. consules nobilitasq́ ad impediendā legem in concione consistunt. summoueri Lectorius iubet, præterquàm qui suffragium ineāt. adolescentes nobiles stabāt nihil cedētes uiatori. tum ex his prehendi quosdā Lectorius iubet. Consul Appius negare, ius esse tribuno in quenq́, nisi in plebeiū: nō enim populi, sed plebis eum magistratū esse: nec illū ipsum summouere pro imperio posse more maiorum, quia ita dicat: si uobis uidetur, discedite Quirites. Facile & cōtemptim de iure disserendo perturbare Lectoriū poterat. ardens igitur ira tribunus uiatorē mittit ad consulē: consul lictorem ad tribunū, priuatū esse clamitās, sine imperio, sine magistratu. uiolatusq́ esset tribunus, ni & cōcio omnis atrox coorta pro tribuno in consulē esset: & cōcursus hominū in forum ex tota urbe cōcitatæ multitudinis fieret. sustinebat tamen Appius pertinacia tantā tempestatem: certatumq́ haud incruento prȩlio foret, ni Quintius COS. alter consularibus negotio dato, ut collegam ui, si aliter non possent, de foro abducerent: ipse nunc plebem sęuientem precibus lenisset: nunc orasset tribunos, ut conciliū dimitterent: darent iræ spaciū, non uim suā illis tempus adempturū, sed consiliū uiribus additurū: & patres in populi, & consulē in patrum fore potestate. Ægre sedata ab Quintio plebs, multo ægrius cōsul alter à patribus. Dimisso tandem concilio plebis, senatū cōsules habēt. ubi cū timor atq́ ira inuicem sententias uariassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandum aduocabant, eo plus abhorrebant à certatione animi: adeò ut Quintio gratias agerēt, quòd eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur, ut tantā consularem maiestatē esse uellet, quāta in cōcordi ciuitate esse posset. dum tribuni cōsulesq́ ad se quisq́ omnia trahāt, nihil relictū esse uirium in medio. distractam laceratamq́ rempub. per magistratus, magis quorū in manu sit, quàm ut incolumis sit, quæri. Appius contrà, testari deos atq́ homines, rempub. prodi per metum ac deseri: non cōsulē senatui, sed senatū cōsuli deesse: grauiores accipi leges, quàm in Sacro mōte acceptæ sint. uictus tamen patrū consensu quieuit. lex silentio perfert. Tum primū tributis comitijs creati tribuni sunt. numero etiam additos tres, perinde ac duo antè fuerint. Piso autor est. nominat quoq́ tribunos, Cn. Sicciū, L. Numitorium, M. Duelliū, Sp. Icilium, L. Meciliū. Volsci tum Aequiq́ inter seditionē Romanā & bellum coortū, uastauerant agros, ut siqua secessio plebis fieret, ad se receptū haberēt. cōpositis deinde rebus, castra retrò mouere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia sęuitia Appij, quæ domi esse, eo liberior quod sine tribunitijs uinculis erat. odisse plebē plus q̄ paterno odio, quod se uictum uidebat ab ea, se unico cōsule obiecto aduersus tribunitiā potestatem, perlatā legem esse, quam minore conatu, nequaq́ tanta patrum spe, priores impedierant consules. Hęc ira indignatioq́ ferocem animum ad uexandum sęuo imperio exercitū stimulabat. nec ulla ui domari poterat, tantū certamē animis imbiberāt. segniter, otiose, negligēter, cōtumaciter omnia agere. nec pudor nec metus coërcebat. si citius agi uellet agmen, tardius sedulo incedere. si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam remittere industriā. prȩsenti uultus demittere, tacitè prȩtereuntē execrari: ut inuictus ille odio plebeio animus interdū moueret. omni nequicq́ acerbitate prompta: nihil iam cum militibus ageret, à cēturionibus corruptū exercitum diceret: tribunos plebei, cauillās interdū & Volerones uocaret. Nihil eorum Volsci nesciebant: instabantq́ eo magis, sperantes idem certamen animorū aduersus Appium habiturum exer-

rum exercitum Romanũ,quod aduersus Fabium cos. habuisset.cæterũ multo Appio quàm Fabio uiolẽtior fuit.nõ enim uincere tantũ noluit,ut Fabianus exercitus, sed uinci uoluit.productus in aciẽ turpi fuga petit castra, nec antè restitit, quàm signa inferẽtem Volscũ munimẽtis uidit,fœdãq; extremi agminis cędem. tum expressa uis ad pugnãdũ, ut uictor iam à uallo summoueretur hostis:satis tamen appareret, capi tantũ castra militem Romanũ noluisse.alij gaudere sua clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper sæuire uellet,concionem q; aduocaret:concurrunt ad eum legati tribuniq; monẽtes, ne utiq; experiri uellet imperiũ,cuius uis omnis in cõsensu obedientiũ esset.negare uulgo milites se ad cõcionẽ ituros,passimq; exaudiri uoces postulantiũ, ut castra ex Volsco agro moueãt.hostem uictorem pauloantè propè in portis ac uallo fuisse,ingentisq; mali non suspicionẽ modò sed apertam speciem obuersari ante oculos.uictus tandem (quandoquidẽ nihil pręter tempus noxæ lucrarentur)remissa concione iter in sequentem diem pronuntiari cum iussisset,prima luce classico signum profectionis dedit.Cum maxime agmen è castris explicaretur, Volsci ut eodem signo excitati nouissimos adoriuntur,à quibus per latus ad primos tumultus,eo pauore signaq; & ordines turbauit,ut neq; imperia exaudiri,neq; instrui acies possent. nemo ullius nisi fugæ memor,ita effuso agmine per stragẽ corporum armorũq; euasere,ut prius hostis desisteret sequi,quàm Romanus fugere.Tandẽ collectis ex dissipato cursu militibus,consul cũ reuocando nequicquã suos persecutus esset,in pacato agro castra posuit.aduocataq; cõcione, inuectus haud falso in proditorẽ exercitũ militaris disciplinæ,desertorẽ signorũ, ubi signa,ubi arma essent?singulos rogitãs,inermes milites,signo amisso signiferos, ad hoc cẽturiones duplicariosq; qui reliquerãt ordines, uirgis cæsos securi percussit. cætera multitudo sorte decimus quisq; ad suppliciũ lecti. Cõtra ea in Æquis inter cõsulem ac militẽ comitate ac beneficijs certatũ est. & natura Quintius erat lenior, & sęuitia infelix collegæ quo is magis gauderet ingenio suo,effecerat. Huic tãtæ cõcordiæ ducis exercitusq; nõ ausi offerre se Aequi,uagari populabundũ hostem per agros passi.nec ullo antè bello latius inde actæ prędæ. omnis militi data est.addebantur & laudes,quibus haud minus q̃ præmio gaudent militum animi. Tum duci,tum propter ducẽ patribus quoq; placatior exercitus redijt: sibi parentẽ,alteri exercitui dominum datũ ab senatu memorãs.Varia fortuna belli,atroci discordia domi forisq; annum exactum,insignẽ maxime comitia tributa efficiũt:res maior uictoria suscepti certaminis quàm usu.plus enim dignitatis comitijs ipsis detractũ est, patribus ex cõcilio summouendis,quàm uiriũ aut plebi additũ,aut demptũ patribus. Turbulentior inde annus excepit,L. Valerio,T.Aemylio coss. tũ propter certamina ordinũ de lege agraria:tum propter iudiciũ Ap.Claudij.cui acerrimo aduersario legis, causamq; possessorũ publici agri tanquã tertio cõsuli sustinẽti M.Duellius & Cn.Siccius diem dixère. Nunquã antè tam inuisus plebi reus ad iudicium uocatus populi est, plenus suarũ, plenus paternarũ irarũ. patres quoq; non temerè pro ullo æque annixi sunt:propugnatorẽ senatus,maiestatisq; uindicem suæ ad omnes tribunitios,plebeiosq; oppositũ tumultus,modũ duntaxat in certamine egressum,obijci iratæ plebi.Vnus è patribus ipse Ap. Claudius & tribunos & plebẽ & suum iudiciũ pro nihilo habebat.illum non minæ plebis,non senatus preces perpellere unq; potuère, nõ modo ut uestem mutaret, aut supplex prehensaret homines, sed ne ut ex cõsueta quidẽ asperitate orationis,cũ ad populũ agenda causa esset,aliquid leniret atq; summitteret.idẽ habitus oris, eadem contumacia in uultu,idem in oratione spiritus erat:adeò ut magna pars plebis Appium nõ minus reũ timeret, q̃ consulem timuerat. semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu:adeoq; constantia sua & tribunos obstupefecit & plebem,ut diem ipsi sua uoluntate producerẽt:trahi deinde rẽ sinerent. haud ita multũ interim tẽporis fuit: ante tamẽ quàm prædicta dies ueniret,morbo moritur. cuius laudationẽ cũ tribuni plebis impedire conarentur,plebs fraudari solenni honore supremũ diem tanti uiri noluit:& laudationẽ tam æquis auribus mortui audiuit, quàm uiui accusationẽ audierat, & exequias frequẽs celebrauit.

Eodem anno Valerius cos. cũ exercitu in Aequos profectus, cum hostẽ ad præliũ elicere nõ posset,castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cũ grandine ac tonitrib⁹

cœlo deiecta. admirationē deinde auxit, signo receptui dato, adeò trãquilla serenitas reddita ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad pópulationē agri uertit. Alter cõsul Æmylius in Sabinis bellũ gessit. & ibi, quia hostis mœnibus se tenebat, uastati agri sunt. Incẽdijs deinde nõ uillarũ modò, sed etiam uicorum, quibus frequenter habitabatur. Sabini exciti cum prędatoribus occurrissent, ancipiti prȩlio digressi, postero die retulére castra in tutiora loca. id satis cõsuli uisum, cur pro uicto relinqueret hostē, integro inde decedẽs bello. Inter hęc bella manente discordia domi, T. Numitius Priscus A. Virginius coss. facti. Non ultra uidebatur latura plebs dilationem agrariæ legis, ultimaq; uis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendijs uillarũ, fugaq; agrestiũ cognitũ est. ea res maturam iam seditionem ac propè erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ad bellum, educta ex urbe iuuentute, tranquilliorem cęterã plebem fecerunt. Et hostes quidẽ nihil aliud quàm perfusis uano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidijs propè magna accepta clade, uirtus militum rem prolapsam negligentia cõsulis restituit. Melius in Volscis imperatũ est. fusi primo prȩlio hostes, fugaq; in urbem Antium, ut tum res erant, opulentissimã acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonē aliud oppidum nequaq; tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volsciq; Romanos exercitus tenent, Sabini usq; ad portas urbis populãtes incessére. deinde ipsi paucis pòst diebus à duobus exercitibus, utroque per irã consule ingresso in fines, plus cladium quàm intulerãt, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed ut semper aliàs, solicitȩ certamine patrum et plebis. Irata plebs interesse consularibus comitijs noluit, per patres clientesq; patrũ cõsules creati, T. Quintius & Q. Seruilius. similẽ annum priori cõsules habẽt, seditiosa initia, bello deinde externo trãquilla. Sabini crustuminos campos citato agmine transgressi, cum cædes & incendium circum Anienem flumen fecissent, à porta propè Collina mœnibusq; pulsi, ingentes tamen prædas hominum pecorumq; egêre. quos Seruilius cos. infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeò effusè fecit, ut nihil bello intactum relinqueret, multiplicíq; capta præda rediret. Et in Volscis respublica egregiè gesta, tum ducis, tum militum opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatum, ingẽti cȩde utrinq;, plurimo sanguine. Et Romani, quia paucitas dãno sentiendo propior erat, gradum retulissẽt, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans cõcitasset aciem. impetu facto, dum se putant uincere, uicêre. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamen, signum receptui dedit. Intercessére pauci dies, uelut tacitis inducijs utrinque quiete sumpta: per quos ingens uis hominum ex omnibus Volscis Aequisq; populis in castra uenit: haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros. itaq; tertia ferè uigilia ad castra oppugnanda ueniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militem iussisset. Hernicorum cohortē in stationē educit: cornicines tubicinesq; in equos impositos canere ante uallum iubet, solicitumq; hostem ad lucem tenêre. reliquũ noctis adeò tranquilla omnia in castris fuêre, ut somni quoq; Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse & Romanos putabãt: fremitus hinnitusq; equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sęuiebant: intentos uelut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer satiatusq; somno, productus in aciem, fessum stando & uigilijs Volscum primo impetu perculit, quanquã cessére magis, quàm pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Cõsul ubi ad iniquum locum uentum est, sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & poscere, ut perculsis instare liceat, ferocius agunt equites circumfusi ducibus: uociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul uirtutum milite fretus, loco parum fidens: conclamant se ituros. clamoremq; res est secuta. fixis in terram pilis, quo leuiores ardua euaderẽt, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus ingerit in subeuntes: turbatosq; ictibus crebris urget ex superiore loco. Sic propè oneratũ est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum consul increpando simul temeritatẽ, simul igna

uiam, pudore metum excusisset. restitêre primo obstinatis animis: deinde ut obtinêtes locum uires ferebant, audent ultro gradũ inferre, & clamore renouato cõmouent aciẽ. tum rursus impetu capto enituntur atq; exuperant iniquitatẽ loci. iam propè erat ut in summũ cliui iugum euaderent, cum terga hostes dedêre: effusoq; cursu penè agmine uno, fugientes sequentesq; castris incidêre. in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua ui, sed quod iam inde ab infelici pugna, castrisq; amissis ceciderant animi.

DECADIS PRIMAE LIBER III.

NTIO CAPTO T. Aemylius & Q. Fabius coss. fiunt. hic erat Fabius, qui unus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu Aemylius dandi agri plebi fuerat autor. itaque secundo quoque consulatu eius & agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatam adiutore utique consule obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. possessores & magna pars patrum tribunicijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant. atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse, Antium propinquam, opportunam & maritimam urbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qui agrum accipere uellent. Fecit statim (ut fit) fastidium copia: adeoq; pauci nomina dedêre, ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle, quàm alibi accipere. Aequi à Q. Fabio (is eò cum exercitu uenerat) pacem petiêre, irritamq; eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecêre. Q. Seruilius in sequenti anno, is enim cum Sp. Posthumio COS. fuit: in Aequos missus, in Latino agro statiua habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio coss. Fabio extra ordinem, quia is uictor pacem Aequis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nuntiare iussit: Q. Fabium COS. dicere, se ex Aequis pacem Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum afferre, eadem dextera armata, quam pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia & periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamen, utcunque sit, etiam nunc, pœnitere sua sponte Aequos, quàm pati hostilia, malle. si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore. sin periurio gaudeant, dijs magis iratis quàm hostibus gesturos bellum. Hæc dicta adeò nihil mouerunt quenquam, ut legati propè uiolati sint, exercitusq; in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ ubi Romam sunt nunciata, indignitas rei magis quàm periculum consulem alterum ab urbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad hostẽ accessere, acie instructa, ut confestim dimicarent. Sed cum fortè haud multum diei superesset, unus ab statione hostium exclamat. Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctẽ imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His uocibus irritatus miles in diem posterum in castra reducitur, longam uenire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo somnoq; curant. ubi illuxit postero die, prior aliquanto cõstitit Romana acies, tandem & Aequi processere. prælium fuit utrinq; uehemẽs, quod & Romanus miles ira odioq; pugnabat: & Aequos cõscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, ultima audere & experiri cogebat. Non tamen sustinuêre aciem Romanam Aequi. pulsiq; cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quod in aciem qua pugnandi arte Romanus excellat, cõmissa

res sit. Aequos populationibus incursionibusq́ meliores esse: et multas passim manus, quàm magnam molem unius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaq́ castris presidio, egressi tãto cum tumultu inuasere fines Romanos, ut ad urbem quoq́ terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quod nihil minus quàm ne uictus, ac propè in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestesq́ pauidi incidentes portis nõ populationẽ, nec prædonum paruas manus, sed omnia uano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad urbẽ clamabãt. Ab his proximi audita incerta, eoq́ uaniora ferre ad alios: cursus clamorq́ uocantium ad arma, haud multũ à pauore captæ urbis abesse. Fortè ab Algido Quintius COS. redierat Romã: id remedium timori fuit: tumultuq́ sedato, uictos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. uocato deinde senatu cum ex autoritate patrum iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto urbis relicto, hostem in agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregiè est. qui quà uenturũ hostem sciebat, grauẽ prẹda, eoq́ impeditiore agmine incedentẽ aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostiũ euasere ex insidijs, præda omnis recepta est. Sic finem iustitio quod quatriduum fuit, reditus Quintij COS. in urbẽ fecit. Census deinde actus, & conditũ à Quintio lustrum. Censa ciuium capita centum quatuor & XX millia, CCXIIII. dicuntur, præter orbos orbasq́. In Aequis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepêre, uri sua populariq́ passi. Cõsul cum aliquoties per omnem hostiũ agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prẹdaq́ Romã redijt. Cõsules inde Posthumius Albus, Sp. Furius. Furios, Fusios scripsêre quidã. id admoneo, ne quis immutationẽ uirorum ipsorũ esse, quæ nominũ est, putet. Haud dubium erat, quin cum Aequis alter consulum bellum gereret. itaq́ Aequi ab Ecetranis Volscis præsidium petiêre. quo cupidè oblato (adeò ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauêre) bellum summa ui parabatur. Sentiunt Hernici & prẹdicunt Romanis, Ecetranũ ad Aequos descisse. suspecta & colonia Antiũ fuit, quòd magna uis hominũ inde, cũ oppidum captum esset, confugisset ad Aequos. isq́ miles per bellum æquicũ uel acerrimus fuit. Cõpulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa cũ Antium redisset, sua spõte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Nec dum matura re, cum defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulib9 ut principibus coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei esset? qui cum haud grauatè uenissent: introducti à cõsulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, ut magis suspecti quàm uenerant, dimitterentᷣ. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius cõsulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Aequos, Hernicorum in agro populabũdum hostẽ inuenit: ignarusq́ multitudinis, quia nusq́ uniuersa cõspecta fuerat, imparem copijs exercitum temerè pugnẹ cõmisit. primo cõcursu pulsus se in castra recepit. neq́ is finis periculi fuit. nãq́ et proxima nocte & postero die tanta ui castra sunt circumsessa atq́ oppugnata, ut ne nuntius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & malè pugnatũ, & consulẽ exercitumq́ obsideri, nuntiauerunt: tantumq́ terrorẽ incussere patribus, ut (quæ forma senatus consulti ultimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri cõsulum negotiũ daretᷣ: uideret nequid respublica detrimenti caperet. Ipsum cõsulem Romæ manere ad cõscribendos omnes qui arma ferre possent, optimum uisum est: procõsulẽ T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendũ Latini Hernicíq́, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabãt) iussi. Multi per eos dies motus, multiq́ impetus hinc atq́ illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariã uires Romanas ut non suffecturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantᷣ, simul pars exercitus ad populandũ agrum Romanum missa, urbemq́ ipsam, siqua fortuna daret, tentandã. L. Valerius ad præsidium urbis relictus cõsul Posthumius ad arcendas populationes finiũ missus. Nihil remissum ab ulla parte curæ aut laboris. uigiliæ in urbe, stationes ante portas, præsidiaq́ in muris disposita: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius COS. cum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit, nequa ex parte altera in castra uis
fieret

fieret. Furium legatum (frater idem cõsulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neq; hostiũ ab tergo incursum uidit, ita exclusus multis sæpe frustra conatibus captis, ut uiam sibi ad castra faceret, acriter dimicans cecidit. Et consul nuntio circũuenti fratris conuersus ad pugnam, dum se temerè magis quàm satis cautè in mediã dimicationem infert, uulnere accepto, ægrè ab circũstantibus ereptus, & suorũ animos turbauit, & ferociores hostes fecit: qui cæde legati, & cõsulis uulnere accensi nulla deinde ui sustineri potuêre, cũ cõpulsi in castra Romani rursus obsiderẽtur, nec spe, nec uiribus pares: uenissetq; in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copijs cum Latino Hernicoq; exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Æquos, legatiq; caput ferociter ostentãtes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta, magnã uim hostium circũuenit. Minor cędes, fuga effusior Aequorum in agro fuit Romano. in quos palatos prędam agẽtes Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetũ dedit. ij uagi dissipato agmine fugientes in Quintium uictorem cum saucio cõsule reuertentem incidêre. Tum consularis exercitus egregia pugna cõsulis uulnus, legati & cohortiũ ultus est cædem. Magnæ clades ultro citroq; illis diebus & illatæ & acceptæ. difficile ad fidẽ est in tam antiqua re quot pugnauerint ceciderintúe, exacto affirmare numero. audet tamen Antiâs Valerius cõcipere summas. Romanos cecidisse in Hernico agro v. Mil. ac ccc. Ex prædatoribus Aequorũ, qui populabundi in finibus Romanis uagabantur, ab A. Posthumio cos. duo millia cccc. cęsos: cæteram multitudinẽ prædam agentem quæ inciderit in Quintiũ, nequaquam pari defunctam esse cęde: interfecta inde quatuor millia, & exequẽdo subtiliter numerum, cc. ait & xxx. Inde Romam reditum est, iustitium remissum est. Cœlum uisum est ardere plurimo igni, portẽtaq; alia aut obuersata oculis, aut uanas exterritis ostentauêre species. His auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem deûm exposcentium uirorum mulierumq; turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæq;, ab senatu gratijs ob impigram militiã actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia serum auxiliũ post prælium uenerant, propè cum ignominia dimissi. Comitia inde habita. creati consules L. Ebutius, P. Seruilius calendis sextilibus, ut tunc principiũ anni agebatur, cõsulatum ineũt. Graue tempus & fortè annus pestilens erat urbi agrisq;, nec hominibus magis quàm pecori. & auxere uim morbi terrores populationis, pecoribus agrestibusq; in urbem acceptis. ea colluuio mistorũ omnis generis animantiũ, & odore insolito urbanos, & agrestẽ cõfertum in arcta tecta æstu ac uigilijs angebat: ministeriaq; inuicem ac contagio ipsa uulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nuntiant: in agro suo Aequos Volscosq; cõiunctis copijs castra posuisse, inde ingẽti exercitu fines suos depopulari. pręterquam quod infrequens senatus indicio erat socijs, afflictam ciuitatem pestilentia esse: mœstum etiã responsum tulêre, ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: urbem Romanam subita deûm ira morbo populari. si qua eius mali quies ueniat: ut anno antè, ut semper aliâs, socijs opem laturos. Discessêre socij, pro tristi nuntio tristiorem domũ referẽtes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quod uix Romanis fulti uiribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis cõtinuit. pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria uastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret: perq; omnia non pręsidijs modò deserta, sed etiam cultu agresti, transirent: peruenêre ad tertium lapidem Gabina uia. Mortuus Ebutius erat Romanus cõsul, collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animã: affecti pleriq; principũ, patrũ maior pars, militaris ferè ætas omnis: ut nõ modò ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. munus uigiliarum senatores, qui per ætatem ac ualetudinem poterant, per se ipsi obibant: circuitio ac cura ædilium plebis erat: ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperij uenerat. Deserta omnia sine capite, sine uiribus dij præsides ac fortuna urbis tutata est: quæ Volscis Aequisq; prædonum potius mentem quàm hostium dedit. adeò enim nulla spes non potiundi modò, sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cœpit: tectaq; procul uisa atque imminentes tumuli auertêre mentes eorum: ut totis passim castris fremitu orto, quid in uasto

ac deser-

ac deserto agro, inter tabem pecorum hominũq́, desides sine preda tempus tererent, cum integra loca, Thusculanum agrum opimum copijs petere possent: signa repente conuellerent: trãsuersisq́ itineribus per lauicanos agros in Thusculanos colles trãsirent. eò uis omnis tempestasq́ belli conuersa est. Interim Hernici Latiniq́ pudore etiam, non misericordia solum moti, si nec obstitissent cõmunibus hostibus, infesto agmine Romanã urbem petentibus, nec opem ullam obsessis socijs ferrent: coniuncto exercitu Romã pergunt. ubi cum hostes nõ inuenissent, secuti famam ac uestigia, obuij fiunt descendentibus à Thusculano in Albanã uallem. ibi haudquaq́ æquo prælio pugnatum est: fidesq́ sua socijs parũ felix in præsentia fuit. Haud minor Romę fit morbo strages, quàm quãta ferro sociorũ facta erat. cõsul qui unus superat, moritur. mortui & alij clari uiri, M. Valerius. T. Virginius Rutilius augures. Ser. Sulpicius, curio maximus. & per ignota capita latè uagata est uis morbi: inopsq́ senatus auxilij humani, ad deos populũ ac uota uertit, iussi cũ coniugibus ac liberis supplicatũ ire, pacẽq́ exposcere deũm. ad id quod sua quenq́ mala cogebant, autoritate publica euocati, omnia delubra implent. stratę passim matres crinibus tẽpla uerrentes, ueniã irarum cœlestiũ finemq́ pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deũm impetrata, seu grauiore tẽpore anni iã circũacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpêre: uersisq́ animis iam ad publicam curã, cum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publicola tertio die quàm interregnũ inierat, cõsules creat L. Lucretium Tricipitinum & T. Veturium Geminũ, siue ille Vetusius fuit. Ante diem III. idus sextiles consulatum ineunt, iã satis ualida ciuitate, ut non solum arcere bellum, sed ultrò etiam inferre posset. Igitur nuntiantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigrè promissum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultrò inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non ultrà quàm in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit fugatq́. Lucretiũ dũ in Hernicis sedet, prædonũ agmen fefellit, supra mõtes Prænestinos ductũ. inde dimissum in campos, uastauêre agros, Prenestinum Gabinũq́: ex Gabino in Thusculanos flexêre colles, urbi quoq́ Romę ingens præbitus terror, magis in re subita, quàm quod in arcendã uim parum uiriũ esset. Q. Fabius præerat urbi. is armata iuuentute, dispositisq́ præsidijs tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaq́ hostes præda ex proximis locis rapta appropinquare urbi non ausi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius ab urbe hostium abscederent, eo solutiore cura, in Lucretium incidunt cõsulem, iam antè exploratis itineribus suis instructũ, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculsos adorti, aliquãto pauciores multitudinem ingentem fundunt fugantq́: et compulsos in cauas ualles, cum exitus haud in facili esset, circumueniunt. ibi Volscum nomen propè deletum est. XIII. millia CCCCLXX. cecidisse in acie ac fuga, M. CCL. uiuos captos, signa XXVII. militaria relata, in quibusdam annalibus inuenio. ubi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certè cædes fuit. Victor consul ingenti præda potitus eadem in statiua redijt. tum consules castra coniungunt. & Volsci Aequiq́ afflictas uires suas in unum contulêre. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadẽ fortuna uictoriam dedit. fusis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquũ statum redijt: secundæq́ belli res extemplo urbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa tribunus plebis eo anno fuit. is cõsulibus absentibus ratus locum tribunicijs actionibus datũ, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maximè in consulare imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa propè atrocius quàm regium esse. quippe duos pro uno dominos acceptos immoderata, infinita potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omnis metus legum, omniaque supplicia uerterent in plebem. quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut quinqueuiri creentur legibus de imperio consulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulem usurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerent patres, ne absentibus consulibus iugum acciperent. senatus à præfecto urbis Q. Fabio uocatur. qui adeò atrociter in rogationem latoremq́ ipsum est inuectus, ut nihil, si ambo consules infesti circumstarent tribunum, relictum minarum atque

terroris

terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum Rempublicam. si quem similē eius priore anno inter morbum, bellumq́ irati dij tribunum dedissent, non potuisse sisti. mortuis duobus cōsulibus, iacente ægra ciuitate in colluuione omnium rerum, ad tollendum è repub. cōsulare imperium laturum leges fuisse, ducē Volscis, Aequisq́ ad oppugnandā urbem futurum. Quid tandē illi nō licere? si quid cōsules superbè in aliquē ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quorum in aliquē sæuitum sit. nō illum cōsulare imperium, sed tribunitiā potestatem inuisam, intolerandāq́ facere: quam pacatam reconciliatāq́ patrib9 deintegro in antiqua redigi mala. neq́ illum se deprecari quò minus pergat ut cœperit. Vos, inquit, Fabius, cæteri tribuni oramus, ut primum omnium cogitetis, potestatem istā ad singulorum auxilium, nō ad perniciem uniuersorum cōparatam esse: tribunos plebis uos creatos, nō hostes patribus. nobis miserū, inuidiosum uobis est, desertā Rempublicā inuadi. non ius uestrum, sed inuidiam minueritis. agite cum collega, ut rem integrā in aduentum consulum differat. ne Aequi quidem ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli superboq́ nobis bello institêre. Agunt cum Terentillo tribuni, dilataq́ in speciē actione, re ipsa sublata, cōsules extemplo accersiti, Lucretius cum ingenti præda, maiore multo gloria redijt. & auget gloriā adueniens, exposita omni in campo Martio præda, ut suum quisq́ per triduum cognitū abduceret. reliqua uēdita, quibus domini nō extitêre. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente. id antiquius cōsuli fuit. Iactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad ultimū maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori exercituiq́ honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Aequisq́, triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datū, ut ouās sine militibus urbem iniret. Anno deinde insequenti lex Terentilla ab toto relata collegio nouos aggressa cōsules est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpicius. Eo anno cœlū ardere uisum, terra ingenti cōcussa motu est. bouem locutā, cui rei priore anno fides nō fuerat, creditū. Inter alia prodigia & carne pluit, quem imbrem ingens numerus auium interuolitādo rapuisse fertur: quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, ut nihil odor mutaret. Libri per duūuiros sacrorū aditi. pericula à cōuentu alienigenarū prędicta, ne qui in loca summa urbis impetus cędesq́ inde fierēt. inter cætera monitū ut seditionibus abstinerēt. Id factum ad impediendā legem tribuni criminabantur, ingensq́ aderat certamen. Ecce (ut idem in singulos annos orbis uolueretur) Hernici nuntiāt, Volscos & Aequos, etsi accisę res sint, reficere exercitus: Antij summā rei positā, Ecetrę, Antiates colonos palàm concilia facere: id caput, eas uires belli esse. Vt hęc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consules belli administrationē inter se dispartiri iussi: alteri ut Volsci, alteri ut Aequi prouincia esset. Tribuni coràm in foro personare, fabulam cōpositā Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne uirtute quidem premi libertatē populi Ro. sed arte eludi, quia occidione propè occisos Volscos, & Aequos mouere sua sponte arma posse, iā fides abierit: nouos hostes quæri. coloniā fidam propinquam infamem fieri. bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratā armis ex urbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium ulciscentes tribunos. sic nequid aliud actum putent, uictam legem esse: nisi dum integro res sit, dum domi, dum rogati sint, caueant: ne possessione urbis pellantur, ne iugum accipiant, si animus sit, non defore auxilium. consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum esse. cauisse deos priore anno ut tutò libertas defendi posset. Hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis delectum habebant. eò decurrunt tribuni, contionemq́ secum trahunt. citati pauci, uelut rei experiundæ causa, & statim uis coorta. quencūque lictor iussu consulis prehēdisset, tribunus mitti iubebat. neq́ suum cuiq́ ius modum faciebat: sed uirium spe, sed manu obtinendum erat quod intenderes. quēadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impediēda gerebant. Initiū erat rixæ, cum discedere populū iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sinebāt. nec ferè seniores rei intererant: quippe quæ non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæq́ esset. multum & consules se abstinebāt, necui in colluuione rerum maiestatem

statem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac uiribus. ad ea munera data à dijs, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamq; in foro, ut nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberet. Hic cum in medio patrum agmine cōstitisset, eminens inter alios, uelut omnes dictaturas cōsulatusq; gerēs in uoce ac uiribus suis, unus impetus tribunicios popularesq; procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusq; abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legem esse. Tum propè iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio unus Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis quàm cōterruerat. eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos uelut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiæq; flammam ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quàm ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsultè dicta factaq; in unius Cæsonis suspectum incidunt ingenium. tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi. Ecquid sentitis iam uos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quam cupitis, habere non posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat, expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum uiribus & audacia regnantem uidetis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes, & tribunū ad rem peragendam ultrò incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq; uulgo homines in damnatione Cęsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cū multa referret sua familiæq; decora, affirmabat neq; in Quintia gente, neq; in ciuitate Romana tantam indolem tam maturæ uirtutis unquam extitisse. suum primum militem fuisse, se sæpe uidente pugnasse in hostē. Sp. Furius missum ab Quinto Capitolino sibi eum in dubijs suis rebus uenisse subsidio, neminē unum esse, cuius magis opera putet Rempublicā restitutam, L. Lucretius cos. anni prioris, recenti gloria nitēs, suas laudes participare cum Cęsone, memorare pugnas, referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nūc in acie. suadere & monere: iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæ omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis in quācunque uenisset, suum quàm alienum mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id in dies crescere. senescentibus uitijs, maturescente uirtute, sinerent tātum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos. L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, nō iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed ueniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, nō facto quenquam offendisset, ut condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut uerecundia, aut metu: alij se suosq; mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum
65 pręferebant. Premebat reum, præter uulgatam inuidiam, crimen unum: quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat: se haud multo postq; pestilentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. Ibi rixam natā esse, fratremq; suum maiorem natu necdum ex morbo satis ualidum pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus domum allatum: mortuumq; inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per cōsules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitāte adeò concitati homines sunt: ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, & in uincula duci. patricij ui contra uim resistunt. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudiciū, eum indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamen in uinculis esse ad iudicij diem: ut qui hominē necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediūt, in uincula cōijci uetant: sisti reum, pecuniamq; nisi sistatur populo promitti, placere pronunciant. summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, ueniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus dum consulerentur patres, retentus in publico est. uades dare placuit. unum uadem III. Mil. æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot ua/

dibus accusator uadatus est reũ. Hic primus uades publicos dedit. Dimissus è foro nocte proxima iussu consulum in Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum excusaretur solum uertisse exilij causa, nihilo minus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere conciliũ, pecunia à patre exacta crudeliter, ut diuenditis omnibus bonis aliquandiu trans Tyberim ueluti relegatus deuio quodam in tugurio uiueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem. ab externis armis otiũ fuit. cum uelut uictores tribuni perculsis patribus Cæsonis exilio propè perlatã esse crederent legem, & quod ad seniores patrum pertineret cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maximè quod Cæsonis sodaliũ fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos. sed ibi plurimum profectum est, quod modo quodã temperauêre impetus suos. Cum primo post Cæsonis exiliũ lex cœpta ferri est, instructi paratiq; cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, ubi primum summouentes præbuêre causam, adorti sunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam glorię domum inuidiæ'ue ferret, mille pro uno Cæsones extitisse plebes quereretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat. benigne salutare, alloqui plebis homines, domũ inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere. nunquam ulli neq; publicè, neq; priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modo tribuni tranquillè peregêre, sed refecti quoq; in insequentẽ annum. ne uoce quidẽ incõmoda, nedum ut ulla uis fieret, paulatim permulcendo, tractandoq; mansuefecerant plebem. H's per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatẽ placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ, aut accipiendæ cura ciuitatẽ tenebat. Quantũ iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contrà tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent, coniurationẽ factam, Cæsonẽ Romę esse, interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis cõsilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum, ut iuuentus tribuniciam potestatẽ è republica tolleret, formaq; eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & Aequis statũ iam ac propè solẽne in singulos annos bellum timebatur, propiusq; aliud nouũ malum nec opinato exortum. Exules, seruiq; ad quatuor millia hominũ, et quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitolium atq; arcẽ occupauêre. confestim in arce facta cædes eorum, qui coniurare & simul capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternæ uoces, ad arma, & hostes in urbe sunt, audiebantur, consules & armare plebem, & inermẽ pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum, an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude urbem inuasisset, sedabant tumultus, sedando interdum mouebãt: nec enim poterat pauida et cõsternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, nõ uulgo, tantũ ut in incerto hoste pręsidiũ satis fidũ ad omnia esset. soliciti reliquũ noctis, incertiq; qui homines, quantus numerus hostiũ esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnia urbis loca egere. Lux deinde aperuit bellũ, ducemq; belli. seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio uocabat. se miserrimi cuiusq; suscepisse causam, ut exules iniuria pulsos in patriam reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano autore fieri. si ibi spes non sit, se Volscos, & Aequos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. præter ea tamen, quę denuntiabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: & cum tantũ in urbe hostiũ esset, mox sabinæ hetruscæq; legiones ex composito adessent: tum æterni hostes Volsci & Aequi non ad populandos, ut ante, fines, sed ad urbem ut ex parte captam uenirent. Multi & uarij timores. inter cæteros eminebat terror seruilis, ne suus cuiq; domi hostis esset, cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum. uixq; concordia sisti uidebatur posse. tantum superantibus alijs ac emergẽtibus malis: nemo tribunos aut plebem timebat: mansuetum id malum, & per aliorum quietem malorum, semper exoriens, tumq; esse peregrino terrore sopitũ uidebatur. Ad id propè unum maximè inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, ut non bellum, sed uanã imaginẽ belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent: patriciorum hospites clientesq;, si

perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant, maiore quàm uenerint silentio abituros. Concilium inde legi perferendæ habere, auocato populo ab armis. Senatū interim cōsules habent alio se maiore à tribunis metu ostendente, quàm quem nocturnus hostis intulerat. Postquā arma poni, & discedere homines ab statiōibus nunciatū est: P. Valerius, collega senatum retinente, se ex curia proripit, inde in tēplum ad tribunos uenit. Quid hoc rei est, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu & auspicio rempublicam euersuri estis? tam felix uobis corrumpendis fuit, qui seruitia nō commouit autor? cum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesq́ ferri placet? Inde ad multitudinem oratione uersa, Si uos urbis Quirites, si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos uestros ab hostibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina, & Minerua, alij dij deæq́ obsidentur, castra seruorū publicos uestros penates tenent. hæc uobis forma sanæ ciuitatis uidetur? tantum hostiū nō solum intra muros est, sed in arce supra forum, curiamq́: comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: uelut cum otium superat, senator sententiam dicit, alij Quirites suffragium ineunt. non quicquid patrum, plebisq́ est, consules, tribunos, deos, hominesq́, omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mētem tuam, qua quondam arcem ab his ijsdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ. iube hanc ingredi uiam, quā tu dux, quam tuus ingressus exercitus est. primus en ego consul quantum mortalis deum possum, te, ac tua uestigia sequar. Vltimū orationis fuit, se arma capere, uocare omnes Quirites ad arma. si quis impediat, iam se cōsularis imperij, iam tribuniciæ potestatis, sacratarūq́ legum oblitū, quisquis ille sit, ubicunq́ sit, in Capitolio, in foro pro hoste habiturum. iuberent tribuni, quoniā in Ap. Herdonium uetarent, in P. Valerium consulē sumi arma. ausurum se in tribunis, quod princeps familię suę ausus in regibus esset. Vim ultimā apparebat futuram, spectaculoq́ seditionē Romanam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppressit. tribuni cessere nocti, timentes consulum arma: Amotis inde seditionis autoribus, patres circumire plebem, inserentesq́ se in circulos sermones tempori aptos serere: admonere, ut uiderent in quod discrimen rempublicā adducerent: non inter patres ac plebem certamen esse, sed simul patres, plebemq́, arcem urbis, templa deorum, penates publicos priuatosq́ hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causa aguntur, consules interim, ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur, circa portas murosq́ discesserant. Eadem nocte & Thusculum de arce capta, Capitolioq́ occupato, & alio turbatæ urbis statu nuntij ueniunt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is cōfestim cōuocato senatu, atq́ introductis nuntijs, magnopere censet, ne expectent, dum ab Roma legati auxilium petentes ueniat: periculum ipsum, discrimenq́, ac sociales deos, fidemq́ fœderum id poscere. demerendi beneficio tam potentē, tam propinquam ciuitatem, nunquā parem occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium, iuuentus cōscribitur, arma dantur. Romam prima luce uenieētes procul speciē hostium præbuere. Aequi, aut Volsci uenire uisi sunt. deinde ubi uanus terror abijt, accepti in urbem agmine in forum descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciem. autoritas uiri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, & urbe pacata, si se doceri siuissent quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorē cognominis, quod populi colendi uelut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset, cōcilium plebis non impediturum. hunc ducem secuti nequicquā reclamantibus tribunis, in cliuum Capitolinum erigunt aciem. adiungitur & Thusculana legio. certare socij ciuesq́, utri recuperatæ arcis suum decus facerent. dux uterq́ suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec ulli satis rei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani socijq́. Iam in uestibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis uidit cadentem. is dato negotio suis ut corpus obtegerent, ipse in locum uicemq́ consulis prouolat. præ ardore impetuq́ tantæ rei sensus non peruenit ad militē. prius uicit, quàm se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauêre templum, multi uiui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatū. De captiuis ut quisq́ liber aut seruus esset, suæ fortunæ à quoq́ sumptum

supplicium

ſupplicium eſt. Thuſculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatũ atq; luſtratum. In conſulis do/mum plebes quadrãtes, ut funere ampliore efferretur, iactaſſe fertur. Pace parta, inſtare tum tribuni patribus, ut P. Valerij fidem exoluerent, inſtare Claudio, ut collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege ſineret. Cõſul, antequam collegam ſibi ſubrogaſſet, negare paſſurum agi de lege. hæ tenuêre contentiones uſq; ad comitia conſulis ſubrogandi. Decembri menſe ſummo patrum ſtudio L. Quintius Cincinnatus pater Cæſonis cõſul creatur, qui magiſtratũ ſtatim occiperet. Perculſa erat plebes conſulem habitura iratum. potentẽ fauore patrum, uir/tute ſua, tribus liberis, quorum nemo Cæſoni cedebat magnitudine animi, conſilium & mo/dum adhibendo ubi res poſceret, priores erant. Is ut magiſtratũ inijt, aſsiduis cõcionibus pro tribunali nõ in plebe coërcenda, quàm ſenatu caſtigando uehementior fuit. cuius ordinis lan/guore, perpetui iam tribuni plebis nõ ut in republica populi Romani, ſed ut in perdita domo lingua, criminibusq; regnarent, cum Cæſone filio ſuo uirtutem, conſtantiã, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulſa ex urbe Romana, & fugata eſſe: loquaces, ſeditioſos, ſemina diſcor/diarum, iterum ac tertium tribunos peſsimis artibus regia licentia uiuere. Aulus, inquit, il/le Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus ſupplicij, quàm Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, quia uerè rem æſtimare uelit. Herdonius ſi nihil aliud, hoſtẽ ſe fatendo pro pè denuntiauit, ut arma caperetis. hic negando bella eſſe, arma uobis ademit, nudosq; ſeruis ueſtris & exulibus obiecit. & uos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquar) prius in cliuũ Capitolinum ſigna intuliſtis, quàm hos hoſtes de foro tolleretis? pudet deorum hominumq; cum hoſtes in arce, in Capitolio eſſent, exulum, & ſeruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thuſculi antequam Romę ſumpta ſunt arma. in dubio fuit, utrum L. Mamilius thuſculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius cõſules Romanã arcem liberarent. & qui ante Latinos ne pro ſe quidẽ ipſis, cum in finibus hoſtem haberent, attinge/re arma paſsi ſumus: nunc niſi Latini ſua ſpõte arma ſumpſiſſent, capti & deleti eramus. Hoc eſt tribuni auxilium plebi ferre? inermem eam hoſti trucidandam obijcere? ſcilicet ſi quis uo/bis humillimus homo de ueſtra plebe, quam partem ueluti abruptã à cętero populo ueſtram patriã, peculiaremq; remp. feciſtis: ſi quis ex his domũ ſuã obſeſſam à familia armata nuntia/ret, ferendum auxilium putaretis: Iupiter optimus maximus, exulum atq; ſeruorum ſeptus ar/mis, nulla humana ope dignus erat? & hi poſtulant, ut ſacroſancti habeantur? quibus ipſi dij neq; ſacri, neq; ſancti ſunt. at enim diuinis humanisq; obruti ſceleribus legem uos hoc anno perlaturos dictitatis? tũ hercule illo die, quo ego cõſul ſum creatus, malè geſta reſpublica eſt, peius multo, quàm cum P. Valerius conſul perijt, ſi tuleritis. Iam primũ omnium, inquit, Qui/rites, in Volſcos & Aequos mihi atq; collegæ legiones ducere in animo eſt. neſcio quo fato magis bellantes quàm pacati propitios habemus deos. quantũ periculum ab illis populis fue/rit, ſi Capitolium ab exulibus obſeſſum ſciſſent, ſuſpicari de præterito, quàm re ipſa experiri, eſt melius. Mouerat plebem oratio conſulis. erecti patres reſtitutam credebant rempublicã. conſul alter comes animoſior, quàm autor, ſuſcepiſſe collegam priorem actionem tam grauis rei facile paſſus, in peragendis conſularis officij partem ad ſe uendicabat. Tum tribuni eluden/tes uelut uana dicta, perſequi, quærendo quonam modo exercitum educturi conſules eſſent. quos delectum habere nemo paſſurus eſſet? Nobis uero, inquit Quintius, nihil delectu opus eſt, cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendũ Capitolium arma plebi dedit, omnes in uer/ba iurauerint, cõuenturos ſe iuſſu conſulis, nec iniuſſu abituros, edicimus itaq;, omnes, qui in uerba iuraſtis, craſtina die armati ad lacũ Regillum adſitis. Cauillari tum tribuni, & populum exoluere religione uelle: priuatum eo tempore Quintium fuiſſe, cum ſacramento adacti ſint. ſed nondum hæc, quæ nunc tenet ſeculum, negligentia deũm uenerat: nec interpretando ſibi quiſq; iuſiurandum, & leges aptas faciebat, ſed ſuos potius mores ad ea accommodabat. Igi/tur tribuni, ut impediendæ rei nulla ſpes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis quod & augures iuſſos adeſſe ad Regillum lacũ fama exierat: locumq; inaugurari, ubi auſpicato cum populo agi poſſet: ut quicquid Romę ui tribunitia rogatum eſſet, id comitijs ibi abrogaretur. omnes id iuſſuros, quod conſules uellent. neq; enim prouocationẽ eſſe longius ab urbe mille

passuum,& tribunos, si eò ueniant, in alia turba Quiritium subiectos fore consulari imperio. Terrebant hæc.sed ille maximus terror animos agitabat,quòd sæpius Quintius dictitabat,se consulum comitia non habiturum.non ita ciuitatẽ ægram esse, ut consuetis remedijs sisti posſit.dictatore opus esse reipublicæ,ut qui se mouerit ad solicitandũ statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse.Senatus in Capitolio erat.eò tribuni cum perturbata plebe ueniunt.multitudo clamore ingenti nunc cõsulum,nunc patrum fidem implorant.nec antè mouerunt de sententia consulem,quàm tribuni se in autoritate patrum futuros esse polliciti sunt.

Tunc referente consule de tribunorũ,& plebis postulatis,senatus consulta fiunt:neq; tribuni legem eo anno ferrent,neq; consules ab urbe exercitũ educerent. in reliquum magistratus continuari,& eosdem tribunos refici,iudicare senatum contra rempublicam esse,consules fuere in patrum potestate.tribuni reclamantibus cõsulibus refecti: patres quoq;,nequid cederẽt plebi:& ipsi L.Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. Mirer, inquit, si uana uestra patres conscripti ad plebẽ autoritas est.uos eleuatis eam. quippe quia plebs senatus consultũ in continuandis magistratibus soluit, ipsi quoq; solutum uultis,ne temeritati multitudinis cedatis:tanquam id sit plus posse in ciuitate,plus leuitatis,ac licentiæ habere. leuius enim, uaniusq́; profectò est,sua decreta & consulta tollere, quàm aliorum.Imitamini patres cõscripti turbam inconsultam: & qui exemplo alijs esse debetis, aliorũ exemplo peccetis potius, quàm alij uestro rectè faciant: dum ego ne imiter tribunos, nec me contra senatus consultũ consulem renuntiari patiar. Te uero C.Claudi adhortor,ut & ipse populum Romanum hac licentia arceas,& de me hoc tibi persuadeas:me ita accepturum,ut non honorem meum à te impeditum,sed gloriam spreti honoris auctam,inuidiamq́; quæ ex continuato eo impenderet,leuatam putem. Communiter inde edicunt,ne quis L.Quintium consulem faceret.si quis fecisset,se id suffragium nõ obseruaturos. Consules creati Q.Fabius Vibulanus tertium,& L.Cornelius Maluginensis. Census actus eo anno. lustrum propter Capitolium captum,cõsulem occisum,condi religiosum fuit. Q.Fabio,& L.Cornelio cõsulibus, principio anni statim res turbulentæ.instigabant plebem tribuni.bellum ingens à Volscis,& Aequis Latini atq; Hernici nuntiabant.Iam Antij Volscorum legiones esse,& ipsam coloniã ingens metus erat defecturã,ægreq́; impetratum à tribunis, ut bellum præuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio ut Antium legiones duceret,datum: Cornelius ut Romæ præsidio esset,ne qua pars hostium,qui Aequis mos erat,ad populandum ueniret. Hernici & Latini iussi milites dare ex fœdere,duæq́; partes sociorum in exercitu,tertia ciuium fuit. Postquam ad diem præstitutum uenerunt socij, consul extra portam Capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antiũ profectus,haud procul oppido statiuisq; hostium consedit. Vbi cum Volsci,quia nondum ab Aequis uenisset exercitus,dimicare non ausi,quemadmodum quieti uallo se tutarentur pararent:postero die Fabius non permistam unam sociorum ciuiumq́;,sed trium populorum tres separatim acies circa uallum hostium instruxit.ipse erat medius cum legionibus Romanis, inde signum obseruare iussit,ut pariter & socij rem inciperent, referrẽtq́; pedem,si receptui cecinisset.equites item suæ cuique parti post principia collocat.Ita trifariam adortus castra circumuenit:& cum undiq; instaret, nõ sustinentes impetum Volscos uallo deturbat.transgressus inde munitiones, pauidam turbam inclinatamq́; in partem unam castris expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare uallum haud facilè fuerat, cum ad id spectator pugnæ astitisset, libero campo adeptus, parte uictoriæ fruitur,territos cædendo. Magna & in castris,& extra munimenta cædes fugientium fuit:sed præda maior,quia uix arma secum efferre hostis potuit. deletusq́; exercitus foret, ni fugientes syluæ texissent. Dum ad Antium hæc geruntur,interim Æqui robore iuuentutis præmisso,arcẽ thusculanã improuiso nocte capiunt:reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi cõsidunt,ut distinerent hostiũ copias. Hæc celeriter Romã,ab Roma in castra Antium perlata mouẽt Romanos haud secus, quàm si Capitoliũ captum nuntiaretur.adeò & recens erat thusculanorũ meritum, & similitudo ipsa periculi reposcere datũ auxiliũ uidebatur. Fabius omissis omnibus,prædam ex castris raptim Antium conuehit.ibi modico præsidio relicto,citatum agmen Thusculum rapit.nihil præter

arma,&quod cocti ad manum fuit cibi,ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parte exercitus consul castra Æquorum oppugnabat.partē Thusculanis dederat ad arcem recuperandam. ui nunquam eô subire potuit. fames postremo inde detraxit hostem . quò postquā uentum ad extremum est,inermes, nudiq; omnes sub iugum ab Thusculanis missi.hos ignominiosa fuga domum se recipientes Romanus consul in Algido consecutus,ad unum omnes occidit. Victor ad Columen(id loco nomen est) exercitu relicto castra locat. Et alter consul, postquam mœnibus Romanis iam pulso hoste periculum esse desierat,& ipse ab Roma profectus. ita bifariam consules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno descisse Antiates,apud plerosq; autores inuenio. L.Cornelium cōsulem id bellum gessisse,oppidumq; cepisse,certum affirmare,quia nulla apud uetustiores scriptores eius rei mentio est, nō ausim. Hoc bello perfecto tribunitium domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quod foris teneatur exercitus:frustrationem eam legis tollendę esse,se nihilo minus rem susceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus urbis,ut actiones tribunitiæ in aduentum cōsulum differrentur. Erat & noua exorta causa motus. A.Cornelius,& Q.Seruilius quæstores M. Volscio, quod falsus haud dubio testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant. 60
multis enim emanabat indicijs, neq; fratrem Volscij, ex quo semel fuerit æger, unquam non modò uisum in publico,sed ne assurrexisse quidem ex morbo multorūq; tabe mensium: nec his temporibus,in quæ testis crimen coniecisset,Cæsonem Romæ uisum: affirmantibus, qui unà meruerant,secum eum tum,frequentemq; ad signa sine ullo commeatu fuisse . ni ita esset multi priuatim ferebant Volscio iudicem.cum ad iudicium ire non auderet, omnes eæ res in unum congruentes haud magis dubiam damnationem Volscij,quàm Cæsonis Volscio teste fuerat,faciebant.in mora tribuni erant,qui comitia quæstores habere de reo,nisi prius habita de lege essent,passuros negabant.ita extracta utraq; res in consulum aduentū est. Qui ubi triumphantes uictore cum exercitu urbem inierūt:quia silentium de lege erat, perculsos magna pars credebant tribunos.at illi(etenim extremum anni iam erat)quartum affectantes tribunatum, in comitiorum disceptationem ab lege certamen auerterāt.& cum cōsules nihilo minus aduersus cōtinuationem tribunatus,quàm si lex minuendæ suæ maiestatis causa promulgata ferretur,tetendissent,uictoria certaminis penes tribunos fuit. Eodē anno Aequis pax est petentibus data. Census,res priore anno inchoata,perficitur: idq; lustrum ab origine urbis decimum conditum. Fuerunt censa ciuium capita centumtrigintaduo millia, CCCCXIX. Consulum magna domi belliq; eo anno gloria fuit:quod & foris pacem peperere: & domi, etsi non concors,minus tamen quàm aliàs infesta ciuitas fuit. L.Minutius inde,& L.Nautius cōsules facti duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni iudicium de Volscio impediebāt,sed in quæstoribus nouis maior uis,maior autoritas erat. Cum M.Valerio Valerij filio, Volesi nepote quæstor erat T.Quintius Capitolinus,qui ter consul fuerat.is quoniā neq; quintiæ familiæ Cæso,neq; reipublicæ maximus iuuenum restitui posset,falsum testem,qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset, iusto, ac pio bello persequebatur. Cum Virginius maximè ex tribunis de lege ageret, duûm mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendā legem:ut,cum edocuissent populum, quid fraudis occultæ ferretur,sinerent deinde suffragium inire.hoc interualli datum res tranquillas in urbe fecit. Nec diuturnam quietē Aequi dederunt. Qui rupto fœdere. quod ictum erat priore anno cum Romanis,imperiū ad Gracchum Cluilium deferunt.is tum longè princeps in Aequis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum,inde in Thusculanū hostili populatione ueniūt,pleniq; prædæ in Algido castra locāt. In ea castra Q.Fabius,P.Volumnius,A.Posthumius legati ab Roma uenerunt questum iniurias,& ex eo fœdere res repetitum. eos Aequorum imperator quæ mandata habeant ab senatu Romano,ad quercum iubet dicere:se alia interim acturum.quercus ingēs arbor prætorio imminebat,cuius umbra opaca sedes erat. Tum ex legatis unus abiens,& hæc,inquit,sacrata quercus,& quicquid deorum est,audiant fœdus à uobis ruptum:nostrisq; & nunc querelis adsint,& mox armis,cum deorum hominumq; simul uiolata iura exe-

quemur. Romam ut rediêre legati, senatus iussit alterum consulem cõtra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationẽ finium Aequorum prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectũ. & forsitan ad ultimum impedissent, sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens propè ad mœnia urbis infesta populatione uenit. fœdati agri, terror iniectus urbi est, tũ plebs benignè arma cepit: reclamantibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti, alterum Nautiꝰs contra Sabinos duxit. castrisq; ad Eretum positis per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incursionibus tantam uastitatẽ in sabino agro reddidit, ut comparati ad eam, propè intacti bello fines Romani uiderentur. Minutio neq; fortuna, nec uis animi eadem, in gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. Quod ubi senserant hostes, creuit ex metu alieno (ut fit) audacia. & nocte adorti castra, postquam parum uis aperta profecerat, munitiones postero die circundant. Quę priusquam undiq; uallo obiectæ clauderent exitus, quinq; equites inter stationes hostium emissi, Romam pertulere, consulem, exercitumq; obsideri. Nihil tam nec opinatũ, nec tam insperatum accidere potuit. itaq; tantus pauor, tanta trepidatio fuit, quanta, si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt. in quo cum parum præsidij uideretur, dictatoremq; dici placeret, qui rem perculsam restitueret: L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operæpretiũ est audire, qui omnia præ diuitijs humana spernunt, neq; honori magno locum, neque uirtuti putant esse, nisi ubi effuse affluant opes. Spes unica imperij populi Romani L. Quintius trans Tyberim cõtra eum ipsum locum, ubi nunc naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum, quę prata Quintia uocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certè, id quod constat, agresti intentus, salute data inuicem, redditaq;, rogatus ut (quod bene uerteret ipsi, reiq; publicæ) togatus mandata senatus audiret: admiratus, rogitansq; satin' salua omnia, togam propere è tugurio proferre uxorem Raciliam iubet. qua simul absterso puluere ac sudore uelatus processit, dictatorem eum gratulantes cõsalutant, in urbem uocant, qui terror sit in exercitu, exponunt. Nauis Quintio publicè parata fuit, transuectumq; tres obuiam egressi filij excipiunt, inde alij propinqui atq; amici, tum patrũ maior pars. ea frequentia stipatus antecedentibus lictoribus deductus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam tam læta Quintium uidit, & imperij nimium, & uirum in ipso imperio uehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam uigilatum est in urbe. Postero die dictator cum ante lucem in forum uenisset, magistrum equitum dicit L. Tarquiniũ patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longè Romanæ iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionẽ uenit, iustitium edicit, claudi tabernas tota urbe iubet, uetat quenquam priuatę quicquam rei agere. Tum quicunq; ætate militari essent, armati cum cibarijs in dies quinq; coctis, uallisq; duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent, quibus ætas ad militandum grauior esset, uicino militi, dum is arma pararet, uallumq; peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurrit ad uallum petendum. sumpsere, unde cuiq; proximũ fuit, prohibitus nemo est: impigreq; omnes ad edictum dictatoris præstò fuere. Inde composito agmine non itinere magis apto, quàm prælio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroq; agmine quas tempus ipsum poscebat adhortationes erant: adderent gradum, maturato opus esse, ut nocte ad hostem peruenire possent. consulem exercitumq; Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse: quid quæq; nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta uerti. accelera signifer, sequere miles, inter se quoq; gratificãtes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: & ut sensere se iam prope hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantũ nocte prospici poterat, equo circumuectus, contemplatusq; qui tractus castrorũ, quæq; forma esset, tribunis militum imperauit, ut sarcinas in unum conijci iubeant, militem cum armis uallóq; redire in ordines suos. facta quę imperauit. Tum quo fuerãt ordine in uia, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris: & ubi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quenq; ducere fossam, & iacere uallũ. Edito

imperio signum secutū est, iussa miles exequitur, clamor hostes circūsonat. superat inde castra hostium, & in castra consulis uenit: alibi pauorē, alibi gaudiū ingēs facit. Romani ciuilem esse clamorem, atq; auxiliū adesse inter se gratulantes, ultro ex stationibus ac uigilijs territant hostem. Consul differendū negat. illo clamore nō aduentū modò significari, sed rem ab suis cœptam: mirumq; esse, ni iam exteriore parte castra hostium oppugnent. itaq; arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte initū prælium est, legionibus dictatoris clamore significantib9 ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circundati opera Æqui parabāt, cum ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum uersi, uacuam noctem operi dedêre. pugnatumq; cum consule ad lucem est: luce prima iam circunuallati ab dictatore erāt, & uix aduersus unū exercitum pugnā sustinebāt. tum à quintiano exercitu, qui cōfestim à perfecto opere ad arma redijt, inuaditur uallum. hic instabat noua pugna, illa nihil remiserat prior. tum ancipiti malo urgēte à prælio ad preces uersi, hinc dictatorem, hinc consulē orare, ne in occidione uictoriā ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis ignominiam infensus addidit. Gracchū Cluilium ducē, principesq; alios uinctos ad se adduci iubet, oppido Corbione decedi: sanguinis se Æquorū non egêre. licere abire: sed, ut exprimatur tandē cōfessio, subactā domitāq; esse gentem, sub iugū abituros. Tribus hastis iugū fit, humi fixis duabus, superq; eas transuersa una deligata. sub hoc iugo dictator Æquos misit. Castris hostiū receptis plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) prædā omnē suo tantū militi dedit. cōsularē exercitum, ipsumq; consulē increpās, carebis, inquit, prędæ parte miles ex eo hoste, cui propè prædæ fuisti. & tu L. Minuci, donec consularē animū incipias habere, legatus his legionibus prœeris. Ita se Minucius abdicat cōsulatu, iussusq; ad exercitū manet. Sed adeò tum imperio meliori animus māsuete obediēs erat, ut beneficij magis quàm ignominiæ hic exercitus memor, & coronam aureā dictatori libræ pondo decreuerit, & proficiscentē eum patronū salutauerit. Romæ à Q. Fabio prefecto urbis senatus habitus triumphantē Quintiū quo ueniebat agmine urbē ingredi iussit. ducti ante currum hostiū duces, militaria signa prælata, secutus exercitus prędа onustus. epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omniū domos: epulantesq; cum carmine triumphali, & solēnibus iocis comessantiū modo currū secuti sunt. Eo die L. Mamilio Thusculano approbātibus cunctis ciuitas data est. Cōfestim se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscij falsi testis tenuissent. ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius dānatus Lanuuium exulatū abijt. Quintius XVI die dictatura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies cōsul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregiè pugnat. ad uastatos agros ea quoq; clades accessit Sabinis. Minucio Fabius successor in Algidū missus. Extremo anno agitatū de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberāt, nequid ferretur ad populū, patres tenuêre. plebes uicit, ut quintū eosdem tribunos crearēt. Lupos uisos in Capitolio ferūt à canibus fugatos: ob id prodigiū lustratū Capitoliū esse. Hæc eo anno gesta. Sequuntur cōsules, Q. Minucius, M. Horatius Puluillus. Cuius initio anni cū foris otiū esset, domi seditiones ijdē tribuni, eadē lex faciebat. ulteriusq; uentū foret, adeò exarserant animis, ni uelut dedita opera nocturno impetu Æquorū Corbione amissum pręsidiū, nuntiatū esset. Senatū consules uocāt. iubentur subitariū scribere exercitū, atq; in Algidū ducere. Inde posito legis certamine, noua de delectu cōtentio exorta. uincebaturq; cōsulare imperiū tribunitio auxilio, cū alius additur terror: sabinū exercitū prędatū descēdisse in agros Romanos, inde ad urbē uenire. is metus perculit, ut scribi militē tribuni sinerēt, nō sine pactione tamē: ut, quoniā ipsi quinquenniū elusi essent, paruumq; id plebi præsidium foret: decē deinde tribuni plebis crearent. Expressit hoc necessitas patribus. id modo excepêre, ne postea eosdē tribunos iuberēt. Tribunitia comitia, ne id quoq; post bellū, ut cætera, uanū esset, extemplo habita. Tricesimosexto anno à primis tribunis plebis decē creati sunt, bini ex singulis classibus. itaq; cautū est ut postea crearēt. Delectu deinde habito Minucius cōtra Sabinos profectus nō inuenit hostē. Horatius, cum iam Æqui Corbione interfecto pręsidio Hortanā etiam cepissent, in Algido pugnat, multos mortales occidit, fugat hostē non ex Algido modò, sed à Corbione Hortanaq;. Corbionem

etiā diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. Domi forisq; otium fuit. annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis iidem refecti. Hi sequente anno T. Romulio, & C. Veturio consulibus legē omnibus concionibus suis celebrant. Pudere se numeri sui nequicquam aucti: si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum maxime hęc agerent, trepidi nuntij ab Thusculo ueniunt: Æquos in agro thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilij. ambo cōsules cum exercitu missi hostem in sua sede in Algido inueniunt. Ibi pugnatū. supra septem millia hostium cæsa: alij fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ærarij cōsules uendiderunt. inuidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea deniq; tribunis materiā criminandi ad plebem cōsules præbuit. Itaq; ergo, ut magistratu abiêre. Sp. Tarpeio A. Æternio cōsulibus, dies dicta est Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis. uterq; magna patrum indignatione damnatus: Romulius decem millibus æris, Veturius xv millibus. Nec hęc priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules. & se damnari posse aiebant: & plebem, & tribunos legē ferre non posse. Tum abiecta lege, quę promulgata consenuerat: tribuni lenius agere cum patribus. Finē tandem certaminum facerent: si plebeiæ leges displicerent, at illi cōmuniter legum latores, & ex plebe, & ex patribus, qui utrisq; utilia ferrent: quæq; æquandæ libertatis essent, sinerent creari. Rem non aspernabātur patres, daturum leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus conueniret, de latore tantum discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus. A. Manlius. P. Sulpitius Camerinus: iussiq; inclytas leges Solonis describere: & aliarum Græciæ ciuitatū, instituta, mores iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit. quietior insequēs P. Curiatio, & Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum. quod primo legatorum, qui Athenas ierant, legumq; peregrinarum expectatio præbuit: deinde duo simul mala ingentia exorta, fames, pestilentiaq; fœda homini, fœda pecori. uastati agri sunt: urbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locū C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legêre. mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multiplici clade fœdatus annus. ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius. P. Sextius Capitolinus. neq; eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierant legati cum atticis legibus. eo intentius instabant tribuni: ut tandem scribēdarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione, & nequis eo anno alius magistratus esset: admiscerenturne plebei, controuersia aliquandiu fuit. postremo cōcessum patribus: modo ne lex Acilia de Auentino, aliæq; sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero, quàm condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus antè ad consules uenerat: translato imperio minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. lęta enim principia magistratus eius nimis luxuriauêre. eo citius lapsa res est, repetitumq; duobus uti mādaretur cōsulum nomen imperiūq;.

Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati consules in eum annum fuerāt, pro honore honor redditus: & Sextio alteri cōsulum prioris anni, quod eā rem collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti: qui Athenas ierant: simul ut pro legatione tā longinqua pręmio esset honos: simul peritos legum peregrinarū ad condenda noua iura usui fore credebant. suppleuêre cęteri numerū. graues quoq; ætate electos nouissimis suffragijs ferunt: quo minus ferociter aliorum scitis aduersarent. Regimē totius magistratus penes Appium erat fauore plebis. adeoq; nouum sibi ingeniū induerat, ut plebicola repēte omnisq; auræ popularis captator euaderet, pro truci sæuoq; insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singuli accensi apparebant. & unica concordia inter ipsos, qui cōsensus priuatis interdū inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderatiōis eorum argumentū exemplo unius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso

cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gētis uirum inuento prolatoq; in concionem, in re iuxtà manifesta atq; atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populū extitit, cuius rei iudex legitimus erat: decessitq; iure suo, ut demptum de ui magistratus populi libertati adijceret. Cum promptum hoc ius uelut ex oraculo incorruptum pariter ab his summi infimiq; ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominum expectatione propositis decem tabulis populum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum, faustū, felixq; reipublicæ, ipsis liberisq; eorum esset: ire, & legere leges propositas iussêre: se, quantū decem hominū ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura æquasse. plus polle re multorum ingenia, consiliaq;. uersarent in animis secum unāquanq; rem, agitarent deinde sermonibus, atq; in medium quid in quaq; re plus, minusue esset, conferrēt. eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium non iussisse latas magis, quàm tulisse uideri posset. Cum ad rumores hominum de uno quoq; legum capite edito satis correctæ uiderentur, centuriatis comitijs x tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoq; in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse uelut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præterquàm quod consulū nomen haud secus quàm regum perosa erat, ne tribunitium quidem auxilium cedentibus inuicem appellatione decemuiris quærebat. Postquàm uero comitia decemuiris creandis in trinum nundinū indicta sunt: tanta exarsit ambitio, ut primores quoq; ciuitatis (metu credo ne tāti possessio imperij uacuo ab se relicto loco haud satis dignis pateret) prehensarent homines, honorem summa ope ab se impugnatum ab ea plebe, cum qua contenderēt, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas ea ætate, hisq; honoribus actis, stimulabat Ap. Claudium. nescires utrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petēdo, quàm gerendo magistratui erat. criminari optimates, extollere cādidatorū leuissimum quenq; humillimumq;. ipse medius inter tribunitios Duellios Iciliosq; in foro uolitare, per illos se plebi uenditare. donec collegæ quoq; qui unicè illi dediti fuerant ad id tempus, coniecêre in eum oculos, mirantes quid sibi uellet: apparere nihil synceri esse: profecto haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem se ipsum cogere, & uulgari cum priuatis, non tā properantis abire magistratu, quàm uiam ad continuandum magistratū quærentis esse. Propalàm obuiā ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire impetū aggrediunt. comitiorū illi habendorū, quando minimus natu sit, munus cōsensu iniungunt. ars hæc erat, ne semetipse creare posset. quòd præter tribunos plebis, & id ipsum pessimo exemplo, nemo unquam fecisset. ille enimuero, quod beneuertat, habiturū se comitia professus, impedimentū pro occasiōe arripuit. deiectisque honore per contionē duobus Quintijs, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantissimo uiro in optimatium causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, nequaq; splendore uitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factum improbabant boni, quàm nemo facere ausurum crediderat. Creati cū eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merēda, Cęso Duellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde uiuere ingenio cœpit, nouosq; collegas iam prius quàm inirent magistratū, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris. inde impotentibus instructi cōsilijs, quæ secretò ab alijs coquebant, iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles, ad idus maias rem perduxêre. Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum honoris diem denuntiatione ingentis terroris insignem fecêre. nam cū ita priores decemuiri seruassent, ut unus fasces haberet, & hoc insigne regium in orbem, suā cuiusq; uicē per omnes iret, subitò omnes cum duodenis fascibus prodiêre. centum uiginti lictores forū impleuerant, & cum fascibus secures illigatas præferebant. nec attinuisse demi securim, cum sine prouocatione creati essent, interpretabant. decem regum species erat, multiplicatusq; terror nō infimis solum, sed primoribus patrū, ratis, cædis causam ac principiū quæri, ut

siquis

siquis memorem libertatis uocem aut in senatu aut in populo misisset, statim uirgæ securesq; etiam ad cęterorum metum expedirentur. nam præterquàm quod in populo nihil erat præsidij, sublata prouocatione, intercessionem quoq; consensu sustulerant: cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent: & quędam, quæ sui iudicij uideri possent, ad populum reiecissent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus uertere in plebem cœpit. abstinebatur à patribus: in humiliores libidinosè crudeliterq; cõsulebatur: hominum, non causarũ toti erant: ut apud quos gratia uim æqui haberet. iudicia domi cõflabant: pronuntiabant in foro. siquis collegam appellasset: ab eo, ad quem uenerat, ita discedebat: ut pœniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine autore exierat: non in præsentis modo temporis eos iniuriam conspirasse: sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurãdo ictum: ne comitia haberent, perpetuoq; decemuiratu possessum semel retinerent imperiũ. Circunspectare tum patritiorum uultus plebeij: et inde libertatis captare auram, unde seruitutem timendo, in eum statum remp. adduxerant. primores patrum odisse decemuiros: odisse plebẽ: nec probare quę fierent: & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem, in seruitutem elapsos. iuuare nolle: cumulare quoq; iniurias: ut tędio pręsentium cõsules duo tandem, & status pristinus rerum in desiderium ueniant. Iam & processerat pars maior anni: & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ, nec quicq; iam supererat si hæ quoque leges centuriatis comitijs perlatæ essent, cur eo magistratu reipub. opus esset. expectabant quàm mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modo plebs agitabat, quonam modo tribunitiam potestatem munimentum libertatis, rem intermissam repararent: cũ interim mentio comitiorũ nulla fieri: & decemuiri, qui primo tribunitios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentauerãt plebi, patricijs iuuenibus sepserant latera: eorum cateruæ tribunalia obsidebant. Hi ferre agere plebem plebisq; res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset. & iam ne tergo quidem abstinebatur: uirgis cędi alij, alij securi subijci: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta non modo non ire obuiã iniuriæ: sed propalàm licentiam suã malle, q̃ omnium libertatem. Idus Maię uenêre, nullis subrogatis magistratibus: priuati pro decemuiris neq; animis ad imperium inhibendum imminutis, neq; ad speciem honoris insignibus prodeũt. Id uero regnum haud dubiè uideri: deploratur in perpetuũ libertas: nec uindex quisquam existit aut futurus uidetur. Nec ipsi solum despõderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis: imperiumq; ibi esse, ubi nõ esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecêre: lateq; populati, cum hominum atq; pecudum inulti prędas egisset, recepto ad Eretum, quod passim uagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuntij solum, sed per urbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuiri consultant quid opus facto sit. destitutis inter patrũ & plebis odia addit terrorẽ insuper alium fortuna. Æqui alia ex parte castra in Algido locant: depopulatumq; inde excursionibus thusculanum agrũ, legati ab Thusculo præsidium orantes, nuntiant. Is pauor perculit decemuiros: ut senatum simul duobus circunstantibus urbem bellis, cõsulerent. citari iubent in curiã patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempestas: omnes uastati agri periculorumq; imminentium causas in se congesturos: tentationemq; eã fore abolendi sibi magistratus: ni consensu resisterent, imperioq; inhibendo acriter in paucos pręferocis animi, conatus aliorum cõprimerent. Postquam audita uox in foro est pręconis, patres in curiã ad decemuiros uocantis: uelut noua res, quia intermiserãt iamdiu morem consulendi senatus, mirabundã plebem conuertit: quidnã incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetã usurparent. hostibus belloq; gratiam habendã, quod solitum quicq; liberæ ciuitatis fieret. circũspectare omnibus fori partib9 senatorẽ, raroque usq; noscitare: curiã inde ac solitudinem circa decẽuiros intueri, cũ & ipsi cõsensu inuisum imperiũ: & plebs, quia priuatis ius nõ esset uocandi senatũ: nõ conuenire patres, interpretarentur. iã caput fieri libertatẽ repetentium: si se plebs comitẽ senatui det, & quemadmodũ patres uocati nõ coẽant in senatũ, sic plebs abnuat delectũ. Hæc fremebat plebes. Patrum haud ferè

quisquam

quisque in foro, in urbe rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarumque rerum erant, amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati quantũ à cœtu congressuque impotentiũ dominorum se amouissent. Postque citati nõ conueniebãt, dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandumque, num consulto detrectarent? referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit, quàm si præsentes detrectare imperiũ referrent. iubent acciri omnes, senatumque in diẽ posterum indicunt. qui aliquanto spe ipsorum frequentior cõuenit. quo facto proditam à patribus plebs libertatem rata, quod ijs, qui iam magistratu abissent, priuatisque ius abesset, tanquã iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter uentum in curiam est, quàm obnoxiè dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditũ memoriæ est, post relationem Ap. Claudij. priusquàm ordine sententiæ rogarentur, postulãdo ut de rep. liceret dicere, prohibẽtibus minaciter decemuiris, proditurum se ad plebem denunciantẽ, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, x Tarquinios appellantem admonentemque, Valerijs & Horatijs ducibus pulsos reges: nec nominis homines tum pertesum esse. quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem urbis, deincepsque reges appellatos, quod sacris etiam ut solenne retentum sit. superbiã, uiolentiamque tum perosos regis. quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quẽ laturum in tot priuatis? uiderent, ne uetãdo in curia libere homines loqui, extra curiam etiã mouerent uocem. neque se uidere, qui sibi minus priuato ad cõcionem populum uocare, quàm illis senatũ cogere liceat. ubi uellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua uindicanda, quàm cupiditas in iniusta dominatione esset. De bello sabino eos referre, tãquã maius ullum populo Romano bellum sit, quàm cum ijs, qui legum ferendarũ causa creati nihil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicissitudinẽ imperitãdi, quod unum exæquãdæ sit libertatis, sustulerint: qui priuati fasces & regium imperiũ habeãt. Fuisse regibus exactis patritios magistratus, creatos postea post secessionem plebis, plebeios. cuius illi partis essent, rogitare. populares? quid em̃ eos per populum egisse? optimates? qui anno iam propè senatum nõ habuerint, tunc ita habeant, ut de repub. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patiãtur uideri iam hominibus, quàm quæ metuãt. Hæc uociferante Horatio cum decemuiri nec iræ nec ignoscendi modum reperirent: nec quò euasura res esset, cernerent: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiri erat, oratio fuit precibus quàm iurgio similis, orãtis per sui fratris, parentisque eius manes, ut ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quàm fœderis nefariè icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare, quàm reipublicæ. quippe rempub. si à uolentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum euentum se horrere. Cum aliud preterquam de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent: Claudium interpellandi uerecundia fuit. sententiã igitur peregit, nullum placere senatus cõsultum fieri. omnesque ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: multique ex consularibus uerbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, uim minorem aliquãto habuit, quæ patritios coire ad prodendum interregẽ iubebat. cẽsendo enim quoscunque magistratus esse, qui senatum haberent, iudicabat, quos priuatos fecerat autor nullius senatus cõsulti faciendi. Ita labante iã causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis M. Cornelij decemuiri frater, cum ex cõsularibus ad ultimum dicendi locũ consulto seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasque eius tuebatur: quonam fato incidisset mirari se dictitans, ut decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarẽt: aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate nemo iusti ne magistratus summæ rerum præessent, controuersiam fecerit: nunc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent quid agatur. Cæterum neminem, maiore cura occupatis animis, uerum ex se præiudiciũ rei tantæ afferre. sibi placere de eo, quod Valerius Horatiusque ante idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quæ immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita se parare Ap. Claudium, ut comitiorum, quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse

esse, utrum in unum annum creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falsò famam uulgatam, uanaq; non nuntios solum, sed Thusculanorum etiã legatos attulisse putent: speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nuntijs & legatis habeatur, delectum primo quoq; tempore haberi: decemuiros quò cuiq; eorum uideat, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam ut discederetur, iuniores patrum euincebant. ferociores iterum coorti Valerius Horatius'q; uociferari: ut de repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. neq; enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neq; se imaginarijs fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam propè esse ratus: ut, ni uiolentiæ eorum pari resisteretur audacia, uictum imperium esset: nõ erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, uocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorãte Valerio à curiæ limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo diremit certamen. factaq; per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ uellet, cum libertas non ultra uocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. cõsulares quoq; ac seniores ab residuo tribuniciæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multo acrius, quàm consularis imperij rebantur esse: propè malebãt postmodum ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset: aut bellis interpositis, aut moderatione consulũ in imperijs exercendis, posse in obliuionem tribunorum adduci. Silentio patrum edicitur delectus. iuniores cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respõdent. Legionibus scriptis, inter se decemuiri comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decẽuiros erant Q. Fabius, & Ap. Claudius. bellũ domi maius, quàm foris apparebat. Appij uiolentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quàm gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim uirum egregium olim domi militiæq;, decemuiratus collegæq; ita mutauerãt: ut Appij quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mãdatum. M. Cornelius in Algidũ missus cum L. Minucio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorũ imperio decernunt. Nihilo militiæ quàm domi melius respub. administrata est, illa modò in ducibus culpa, quod ut odio essent ciuibus, fecerãt: alia omnis penes milites noxa erat. qui nequid ductu atq; auspicio decemuirorum prosperè usquam gereretur, uinci se per suum atq; illorum dedecus patiebant. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi propius urbem inter Fidenas Crustumeriãq; loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoq; amissa erant: exutusq; omnibus utensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaq; uicturus hospitum (quæ tamen non fefellerunt) contulerant. Romam tanti erant terrores allati: ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerẽt: omnes qui per ætatem arma ferre possent: custodire mœnia. ac pro portis stationes agere iuberent: arma Thusculum ad supplementum decernerent, decemuirosq; ab arce Thusculi digressos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in sabinum agrum transferri: belloq; ultro inferẽdo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora decemuiri belli domiq; adijciunt, L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, secessionisq; mentiones ad uulgus militũ sermonibus occultis serentẽ, prospeculatum ad locum castris capiendũ mittunt. datur negotiũ militibus, quos miserant expeditionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecère. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidère: cum ipse se præualidus pari uiribus animo circumuentus tutaretur. Nuntiãt in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregiè pugnantem, militesq; quosdam cum eo amissos. Primo fides nuntiantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum, permissu, postq;

nullum

nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumq; in medio iacentē, armatumq; omnibus in eum uersis corporibus uidere: hostium neq; corpus ullum, nec uestigia abeuntium: profecto ab suis interfectum memorantes retulere corpus. inuidiaeq; plena castra erant, & Romā ferri protinus Sicciū placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorū in uulgus fama est. Sequitur aliud in urbe nefas ab libidine ortū, haud minus fœdo euentu, quàm quod per stuprum caedemq; Lucretiae urbe regnoq; Tarquinios expulerat: ut non finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperij amittendi esset. Ap. Claudium uirginis plebeiae stuprandae libido cepit. pater uirginis L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, uir exempli recti domi militiaeq;. perinde uxor instituta fuerat, liberiq; instituebantur. desponderant filiā L. Icilio tribunicio, uiro acri, & pro causa plebis expertę uirtutis. hanc uirginem adultam, forma excellentem Appius amore ardens pretio ac spe pellicere adortus, postquā omnia pudore septa animaduerterat, ad crudelem superbamq; uim animum conuertit. M. Claudio clienti negotium dedit, ut uirginem in seruitutem assereret: neq; cederet secūdum libertatem postulantibus uindicias: quod pater puellae abesset, locum iniuriae esse ratus. uirgini ueniēti in forum (ibi nanque in tabernis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis manum iniecit, serua sua natam seruamq; appellans esse: sequiq; se iubebat, cunctantem ui abstracturū. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritū implorantis fit concursus. Virginij patris sponsiq; Icilij populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei uirgini conciliat. Iam à ui tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine cōcitata ait: se iure grassari, non ui. uocat puellam in ius, autoribus qui aderant, ut sequeretur. ad tribunal Appij peruentū est. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum autorem argumēti, peragit. puellam domi suae natam, furtoq; inde in domū Virginij translatam, suppositam ei esse. id se indicio compertum afferre: probaturumq; uel ipso Virginio iudice, ad quē maior pars iniuriae eius pertineat. interim dominum sequi ancillam aequum esse. Aduocati puellę, cum Virginium reipub. causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nuntiatum ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulāt ut rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata uindicias det secundum libertatem, neu patiatur uirginem adultam famę prius, quàm libertatis periculum adire. Appius decreto praefatus quàm libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginij amici postulationi suae praetendant. caeterum ita in ea firmum libertati fore praesidium, si nec causis nec personis uariet. in his enim quae asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse: in ea quae in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. placere itaq; patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamq; in aduentū eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fremerēt, q̄ quisquam unus recusare auderet: P. Numitorius puellae auunculus, & sponsus Icilius interueniunt: dataq; inter turbam uia, cum multitudo Icilij maxime interuentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait: uociferantemq; Icilium summouet. Placidum quoq; ingenium tam atrox iniuria accendisset. Ferro hinc tibi summouendus sum Appi, inquit, ut tacitum feras, quod celari uis. uirginem ego hanc sum ducturus. nuptamq; pudicam habiturus. proinde omnes collegarum quoq; lictores cōuoca, expediri uirgas & secures iube: non manebit extra domū patris sponsa Icilij. nō, si tribuniciū auxiliū & prouocationem plebi Romanae, duas arces libertatis tuendae ademistis: ideo in liberos quoq; nostros coniugesq; regnum uestrae libidini datū est. saeuite in tergum & in ceruices nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si uis afferetur: ego praesentiū Quiritium pro sponsa, Virginius militū pro unica filia, omnes deorum hominūq; implorabimus fidem: neq; tu istud unquam decretum sine caede nostra referes: postulo Appi, etiam atq; etiam cōsideres quò progrediare. Virginius uiderit de filia, ubi uenerit, quid agat. hoc tantum sciat, sibi, si huius uindicijs cesserit, cōditionem filiae quaerendam esse. me uindicantem sponsam in libertatem uita citius deseret quàm fides.

Concitata multitudo erat, certamenq; instare uidebatur. lictores Icilium circunsteterāt: nec ultra minas tamen processum est, cum Appius non Virginiā defendi ab Icilio, sed inquietum

hominem & tribunatū etiam nunc ſpirantem, locum ſeditionis quærere diceret: non præbitu/ rum ſe illi eo die materiam: ſed ut iam ſciret, non id petulantiæ ſuæ, ſed Virginio abſenti & pa/ trio nomini & libertati datum, ius eo die ſe nō dicturū, neq; decretū interpoſiturū: à M. Clau dio petiturū, ut decederet iure ſuo, uindicariq; puellā in poſterū diem pateretur. quod niſi pa/ ter poſtero die affuiſſet, denuntiare ſe Icilio ſimilibusq; Icilij: neq; legi ſuæ latorem, neque de/ cemuiro conſtantiā defore: nec ſe utiq; collegarū lictores conuocaturū ad coërcendos ſeditio/ nis autores, contentū ſe ſuis lictoribus fore Cum dilatum tempus iniuriæ eſſet, ſeceſſiſſentq; aduocati puellæ, placuit omnium primū fratrem Icilij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portam, & quantum accelerari poſſet, Virginiū acciri è caſtris. in eo uer/ ti puellæ ſalutem, ſi poſtero die uindex iniuriæ ad tempus præſto eſſet. Iuſſi pergunt, citatiſq; equis nuntiū ad patrem perferunt. Cum inſtaret aſſertor puellę ut uindicaret, ſponſoreſq; da ret: atq; id ipſum agi diceret Icilius, ſedulo tempus terens, dum præciperent iter nuntij miſſi in caſtra: manus tollere undiq; multitudo, & ſe quiſq; paratum ad ſpondendū Icilio oſtendere. atq; ille lachrymabundus, gratum eſt, inquit, craſtina die ueſtra opera utar, ſponſorum nūc ſa tis eſt. Ita uindicatur Virginia ſpōdentibus propinquis. Appius pauliſper moratus, ne eius rei cauſa ſediſſe uideretur: poſtq; omiſſis rebus alijs præ cura unius nemo adibat, domum ſe rece pit: collegiſq; in caſtra ſcribit, ne Virginio cōmeatum dent, atq; etiam in cuſtodia habeant. Im probum conſilium ſerum, ut debuit, fuit: & iam cōmeatu ſumpto profectus Virginius prima uigilia erat, cum poſtero die mane de retinendo eo nequicq; literæ redduntur. At in urbe pri/ ma luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta ſtaret: Virginius ſordidatus filiam ſuam ob/ ſoleta ueſte comitātibus aliquot matronis cum ingenti aduocatione in forum deducit. circum/ ire ibi & prehenſare homines cœpit: & non orare ſolum precariam opem, ſed pro debita pete re. ſe pro liberis eorum ac coniugibus quotidie in acie ſtare: nec alium uirum eſſe, cuius ſtrenuè ac ferociter facta in bello plura memorari poſſent. quid prodeſſe, ſi incolumi urbe quæ capta ultima timeantur, liberis ſuis ſint patienda? Hæc propè concionabundus circūibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, q; ulla uox mouebat. Aduerſus quæ omnia obſtinato animo Appius (tanta uis amentię uerius q; amoris mentem turbauerat) in tribunal aſcēdit: & ultro querente pauca petitore, quod ius ſibi pridie per ambi/ tionem dictum non eſſet, priuſq; aut ille poſtulatū perageret, aut Virginio reſpondendi dare tur locus, Appius interfatur. Quem decreto ſermonem prætenderit, forſan aliquem uerū au/ tores antiqui tradiderunt. quia nuſquā ullum in tanta fœditate decreti ueriſimilem inuenio: id quod conſtat, nudum uidetur proponendū. decreſſe uindicias ſecundū ſeruitutem. Primo ſtu/ por omnes admiratione rei tam atrocis defixit: ſilentium inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circūſtantibus matronis iret ad prehendendā uirginem, lamētabiliſq; eum mu/ lierum cōploratio excepiſſet: Virginius intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appi, nō ti bi filiam deſpondi, & ad nuptias non ad ſtuprū educaui. placet pecudū ferarumq; ritu promi/ ſcue in cōcubitus ruere? paſſurí ne hæc iſti ſint, neſcio. nō ſpero eſſe paſſuros illos qui arma ha/ bent. Cū repelleretur aſſertor uirginis à globo mulierū circūſtantiumq; aduocatorū, ſilētium factum per præconē. Decemuir alienato ad libidinē animo, negat ex heſterno tantū conuitio Icilij uiolentiaq; Virginij, cuius teſtem P R habeat, ſed certis quoq; indicijs compertū ſe habe re: nocte tota cœtus in urbe factos eſſe ad mouendā ſeditionem. itaq; ſe haud inſcium eius di/ micationis cum armatis deſcendiſſe, non ut quenq; quietum uiolaret, ſed ut turbātes ciuitatis otiū pro maieſtate imperij coërceret: proinde quieſſe erit melius. i, inquit lictor, ſummoue tur/ bam, & da uiam domino ad prehendendū mancipium. Cum hæc intonuiſſet plenus irę, mul/ titudo ipſa ſe ſua ſponte dimouit, deſertaq; præda iniuriæ puella ſtabat. Tum Virginius ubi nihil uſquam auxilij uidit: quæſo, inquit, Appi, primum ignoſce patrio dolori, ſi inclementius in te ſum inuectus: deinde ſinas hic coram uirgine nutricem percunctari, quid hoc rei ſit? ut ſi falsò pater dictus ſum, æquiore hinc animo diſcedam. Data uenia ſeducit filiam ac nutricem propè Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc nouis eſt nomē: atque ibi ab lanio cultro arrepto, hoc te uno, quo poſſum, ait, modò filia in libertatem uindico. pectus deinde puellæ transfi/

git:respectansq; ad tribunal.te, inquit, Appi, tuumq; caput sanguine hoc consecro. clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius comprehendi Virginium iubet.ille ferro,quacunq; ibat,uiā facere,donec multitudine etiā prosequentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusq; exangue corpus sublatum ostentāt populo:scelus Appij, puellæ infelicē formam, necessitatē patris deplorant.sequentes clamitant matronæ,eam ne liberorum procreādorum conditionem?ea pudicitiæ præmia esse? cæteraq; quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo,eo miserabilia magis querentibus subijcit. Virorū & maxime Icilij uox tota tribuniciæ potestatis ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarūq; indignationum erat.Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris,partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nūc uocari Icilium,nunc retractantem arripi:postremo cum locus adeundi apparitoribus nō daretur,ipse cum agmine patriciorum iuuenum per turbā uadēs in uincula duci iubet.Iam circa Icilium nō solum multitudo,sed duces quoq; multitudinis erāt,L. Valerius & M. Horatius qui repulso lictore,si iure ageret,uindicare se à priuato Icilium aiebāt:si uim afferre conaretur,ibi quoq; haud impares fore.Hinc atrox rixa oritur. Valeriū Horatiumq; lictor decemuiri inuadit,franguntur à multitudine fasces.In concionē Appius ascēdit,sequūtur Horatius Valeriusq;,eos concio audit,decemuiro obstrepitur.Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat:cum fractis animis Appius uitæ metuens in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit.Sp.Oppius ut auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrumpit,uidet imperium ui uictū. Agitatus deinde consilijs atq; ex omni parte assentiēdo multis autoribus trepidus,senatum postremo uocari iussit.ea res quod magnæ parti patrum displicere acta decemuirorum uidebantur:spe per senatum finiendę potestatis eius multitudinem sedauit.Senatus nec plebem iritādam censuit:& multo magis prouidendum,nequid Virginij aduētus in exercitu motus faceret.itaq; missi iuniores patrum in castra,quæ tum in monte Vecilio erāt,nuntiant decemuiris,ut omni ope ab seditione milites contineāt,ubi Virginius maiorem q̄ reliquerat in urbe,motum exciuit.Nam preterq̄ quòd agmine propè quadringentorum hominū ueniens,qui ab urbe indignitate rei accēsi comites ei se dederant,conspectus est:strictum etiā telum,respersusq; ipse cruore tota in se castra conuertit.et togæ multifariā in castris uisæ maioris aliquāto q̄ erat,speciem urbanæ multitudinis fecerant.Quærentibus quid rei esset,flens diu uocem non misit,tandem ut iam ex trepidatione concurrentium turba cōstitit ac silentium fuit:ordine cuncta ut gesta erāt,exposuit. Supinas deinde tendens manus,cōmilitones appellans orabat,ne quod scelus Ap.Claudij esset, sibi attribuerent:neu se ut parricidā liberûm auersarentur.sibi uitā filiæ sua cariorem fuisse,si liberę ac pudicæ uiuere licitū fuisset,cum uelut seruā ad stuprum rapi uideret,morte amitti melius ratum q̄ cōtumelia liberos,misericordia se in speciem crudelitatis lapsum.nec se superstitem filiæ futurū fuisse.nisi spem ulciscendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuisset,illis quoq; etiā filias,sorores cōiugesq; esse.nec cum filia sua libidinem Ap.Claudij extinctam esse:sed quo impunitior sit,eo effrenatiorem fore.aliena calamitate documentum datū illis cauendæ similis iniuriæ.quod ad se attineat,uxorem sibi fato ereptam,filiam,quia non ultra pudica uictura fuerit, miseram,sed honestam mortem occubuisse,non esse iam Appij libidini locum in domo sua:ab alia uiolentia eius eodem se animo suum corpus uindicaturū, quo uindicauerit filiæ.cęteri sibi ac liberis suis cōsulerent. Hæc Virginio uociferanti succlamabat multitudo,nec illius dolori,nec suę libertati se defuturos.Et immisti turbę militū togati cum eadē illa querēdo docendoq; quāto uisa, q̄ audita indigniora potuerint uideri:simul profligatam iam rem nuntiando Romæ esse,insecutosq; qui Appium propè interemptū in exilium abisse dicerent:perpulerunt, ut ad arma cōclamaretur:uellerentq; signa,& Romam proficiscerētur. Decemuiri simul ijs quæ uidebant,ijsq; quæ acta Romæ audierant,perturbati,alius in aliam partē castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum nō redditur. imperio si quis inhiberet, & uiros & armatos se esse respondetur. eunt agmine ad urbem, & Auentinum insidunt,ut quisq; occurrerat plebem ad repetendam libertatem creandosq; tribunos plebis adhortantes.alia uox nulla uiolenta audita est.senatum Sp. Oppius habet. ni-

hil placet asperè agi. quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati cōsulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpicius, qui quærerent senatus uerbis, cuius iussu castra deseruissent? aut quid sibi uellent, qui armati Auentinum obsedissent? belloq; auerso ab hostibus patriam suā cepissent? Non defuit quid respōderetur: deerat qui daret responsum, nullo dum certo duce, nec satis audētibus singulis inuidiæ se offerre. id modo à multitudine cōclamatum est, ut L. Valerium & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, in re non maxima pauloantè trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit: responsumq; quanq; non inutiliter, fortuito tamen magis cōsensu q̃ cōmuni consilio esse. placere decem creari, qui summæ rei præessent, militariq; honore tribunos militum appellari. Cū ad eum ipsum primum is honos deferretur, melioribus meis uestrisq; rebus reseruate inquit. ista de me iudicia, nec mihi filia in uita honorem ullum iucūdum esse patitur: nec in perturbata repub. eos utile est præesse uobis, qui proximi inuidiæ sint. siquis usus mei est: nihilo minor ex priuato capietur. Ita decē numero tribunos militares creāt. Neq; in Sabinis quieuit exercitus, ibi quoq; autore Icilio Numitorioq; secessio ab decēuiris facta est: nō minore motu animorum Sicc[ij] cædis memoria renouata, q̃ quē noua fama de Virginia adeò fœde ad libidinē petita accenderat. Icilius ubi audiuit tribunos militū in Auentino creatos, ne comitiorū militariū prærogatiuā urbana comitia ijsdem tribunis plebis creādis sequerētur: peritus rerū populariū, imminēsq; ei potestati, & ipse prius quàm iretur ad urbē. pari potestate eundem numerū ab suis creādum curat, Porta Collina urbem intrauere sub signis mediaq; urbe agmine in Auentinum pergunt. ibi cōiuncti alteri exercitui xx tribunis militū negotium dederunt, ut ex suo numero duos crearēt, qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Manilium creāt. Patres soliciti de summa rerū, cum senatus quotidie esset iurgijs sępius terunt tempus quàm cōsilijs. Siccij cædes decēuiris & appiana libido, & dedecora militiæ obijciebantur. placebat Valeriū Horatiūq; ire in Auentinū. illi negabant se aliter ituros, quàm si decemuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Decemuiri querentes se in ordinem cogi, non ante quàm perlatis legibus, quarum causa creati essent, depositurós imperiū se aiebāt. Per M. Duellium qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino trāsit: affirmante Duellio non prius quàm deseri urbē uideant, curā in animos patrum descensuram: admoniturum Sacrum montem cōstantiæ plebis, scituros, quod sine restituta potestate redigi in concordiā res nequeant. Via Nomentana cui tum Ficulensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere modestiā patrum suorum, nihil uiolādo, imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retractante: prosequuntur coniuges liberiq;, cuinā se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset? miserabiliter rogitātes. Cum uasta Romæ omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorū nemo esset: uocatis utiq; in senatum patribus, desertū apparuisset forum: plures iam quàm Horatius & Valerius uociferabātur. Quid expectabitis Pa. Conscripti? si decemuiri finē pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac parietibus iura dicturi estis? non pudet lictorum uestrorum maiorem propè numerum in foro conspici quàm togatorū aliorū? Quid si hostes ad urbē ueniant, facturi estis? quid si plebs mox ubi parum secessione moueamur, armata ueniat? occasune urbis uultis finire imperium? atqui aut plebs non est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patricijs magistratibus quàm illi plebeijs. nouā inexpertamq; eam potestatē eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderium: cum præsertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur, uicti consensu decemuiri futuros se, quādo ita uideatur, in potestate patrum affirmant. id modo simul orant ac monent, ut ipsis ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius Horatiusq; missi ad plebem conditionibus quibus uideretur reuocandam, componendasq; res, decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præcauere iubētur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud

dubiè

dubie & motus initio, & exitu rei: ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudi ne uerba facit. Idem cum de cōditionibus ageretur, quęrentibus legatis quæ postulata plebis essent: composito iam ante aduētū legatorum cōsilio ea postulauit, ut appareret in æquitate rerū plus quàm in armis reponi spei. potestatē enim tribuniciā prouocationēq; repetebant, quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerāt. & necui fraudi esset, cōcisse milites, aut plebem ad repetendam per secessionē libertatem. de decemuirorū modo supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos ęquum cēsebant, uiuosq; igni cōcrematuros minabantur. Legati ad ea. Quæ consilij fuerunt, adeò æqua postulastis, ut ultro uobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, nō licentiæ ad impugnandū alios. iræ uestræ magis ignoscendū q̃ indulgendū est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatē ruitis, & prius penè q̃ ipsi liberi sitis, dominari iam in aduersarios uultis. Nunquámne quiescet ciuitas nostra à supplicijs, aut patrum in plebēRomanā, aut plebis in patres? Scuto uobis magis quàm gladio opus est. satis superq; humilis est, qui iure æquo in ciuitate uiuit, nec inferendo iniuriam, nec patiēdo. etiam siquādo metuendos uos præbituri estis, cū recuperatis magistratibus, legibusq; uestris iudicia penes uos erunt: de capite nostro fortunisq;, tunc, ut quæq; causa erit, statuetis, nūc libertatem repeti satis est. Facerēt ut uellent permittentibus cunctis, mox redituros se legari rebus perfectis affirmant. Profecti cū mandata plebis patribus exposuissent: alij decemuiri, quandoquidē præter spem ipsorū supplicij sui nulla mentio fieret, haud quicquā abnuere. Appius truci ingenio, & inuidia præcipua, odiū in se aliorū suo in eos metiēs odio: haud ignaro, inquit, imminet fortuna. uideo donec arma aduersarijs tradantur, differri aduersus nos certamen. dandus inuidię est sanguis: nihil ne ego quidē moror, quo minus decēuiratu abeam. Factum senatesconsultū, ut decemuiri se primo quoq; tēpore magistratu abdicarent: Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & necui fraudi esset secessio militū plebisq;. His senatus cōsultis perfectis, dimisso senatu. decemuiri prodeunt in concionē, abdicantq; se magistratu ingenti hominū lætitia. Nuntiantur hęc plebi. legatos quicquid in urbe hominū supererat, prosequitur. huic multitudini lęta alia turba ex castris occurrit, congratulantur libertatē cōcordiamq; ciuitati restitutā. Legati pro contione: Quod bonum, faustum felixq; sit uobis, reiq; publicæ, redite in patriam ad penates, coniuges liberosq; uestros. sed qua hic modestia fuistis, ubi nullius ager in tot usu rerum necessario tantę multitudini est uiolatus, eam modestiam ferte in urbē. in Auētinum ite, unde profecti estis. ibi felici loco, ubi prima initia inchoastis libertatis uestræ, tribunos plebis creabitis. præstò erit pontifex maximus, qui cōmitia habeat. Ingens assensus alacritasq; cuncta approbantiū fuit. cōuellunt inde signa, profectiq; Romam certant cum obuijs gaudio, armati per urbem silentio in Auentinū perueniunt. ibi extēplo pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creauerunt, omniū primū A. Virginium, inde L. Icilium & P. Numitoriū auunculum Virginiæ, autores secessiōis: tum C. Sicinium, progeniē eius, quē primum tribunum plebis creatum in Sacro mōte proditum memorię est, & M. Duellium, qui tribunatum insignē ante decemuiros creatos gesserat: nec in decēuiralibus certaminib. plebi defuerat. spe deinde magis q̃ meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius. C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extēplo plebem rogauit: & plebs sciuit, necui fraudi esset secessio ab decemuiris facta, confestim de cōsulibus creandis cum prouocatiōe M. Duellius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminijs cōcilio plebis acta, quem nunc circum Flaminiū appellant. Per interregē deinde cōsules creati, L. Valerius & M. Horatius, qui extemplo magistratū occœperunt: quorum cōsulatus popularis sine ulla patrum iniuria. nec sine offensiōe fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primum, cum ueluti in controuerso iure esset, tenerentur ne patres plebiscitis: legē centuriatis comitijs tulere, ut quod tributim plebes iussisset, populum teneret. qua lege tribunitijs rogatiōibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de prouocatiōe, unicum præsidiū libertatis, decemuirali potestate euersam non restituunt modò, sed etiam in posterū muniunt: sanciendo nouam legem, ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet, qui creasset, eum ius fasq; esset occidi: néue ea cæ

des capitalis noxæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio satis firmassent: ipsis quoq; tribunis ut sacrosancti uiderentur: cuius rei propè iam memoria aboleuerat: relatis quibusdam ex magno interuallo cærimonijs, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt: sanciendo, ut qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decẽuiris nocuisset: eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæq; uenum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse, sed eum, qui eorum cuiq; nocuerit, sacrum sanciri. itaq; ædilem præhendi, duciq; à maioribus magistratibus: quod & si non iure fiat, (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos uetere iureiurando plebis, cum primum eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur: eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus quia eisdem auspicijs, quibus consules crearentur: cautũ esse. iudicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio: quod his temporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab ijsdem consulibus: ut senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ antè arbitrio consulum supprimebantur uitiabanturq;. M. Duellius deinde tribunus plebis plebem rogauit: plebesq; sciuit: qui plebem sine tribunis reliquisset, quiq; magistratum sine prouocatione creasset: tergo, ac capite puniretur. Hæc omnia ut inuitis, ita non aduersantibus patricijs transacta: quia nondum in quenquam unum sæuiebatur. Fundata deinde & potestate tribunicia, & plebis libertate, tum tribuni aggredi singulos tutum maturũq; iam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Cum diem Appio Virginius dixisset: & Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis, cum ipsum satellitesq; eius uidissent. Tum Virginius, Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est. itaq; neq; ego accusando apud uos eum, tempus teram, à cuius crudelitate uosmetipsi armis uindicastis: nec istum ad cætera scelera impudẽtiam in defendendo se adijcere patiar. Omnium igitur tibi AP. Claudi, quæ impiè nefarieq; per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. unius tantum criminis nisi te uindices, ab libertate in seruitutẽ contra leges uindicias non dedisse, in uincula te duci iubeo. Nec in tribunicio auxilio Appius, nec in iudicio populi ullam spem habebat: attamen & tribunos appellauit & nullo morante arreptus à uiatore, prouoco, inquit, Audita uox una uindex libertatis ex eo missa ore, quo uindiciæ nuper ab libertate dictæ erãt, silentiũ fecit. Et dum pro se quisq; deos tandem esse, & non negligere humana fremunt: & superbiæ crudelitatiq; & si seras, non leues tamen uenire pœnas prouocare qui prouocationẽ sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapiq; in uincula egentem iure libertatis, qui liberũ corpus in seruitutem addixisset: ipsius Appij inter cõcionis murmur fidem populi Romani implorãtis uox audiebatur. Maiorum merita in rempub. domi militiæq; commemorabat: suum infelix erga plebẽ Romanam studium, quod æquandarum legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset: suas leges, quibus manentibus lator earũ in uincula ducatur. cæterum sua propria bona malaq; cum causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum. in pręsentia se cõmuni iure ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare, ut dicere liceat, ut iudicium populi Ro experiri. non ita se inuidiã pertimuisse, ut nihil in æquitate & misericordia ciuium suorũ spei habeat. quòd si indicta causa in uincula ducatur: iterum se tribunos plebis appellare, & monere, ne imitentur quos oderint. quod si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollendæ appellationis causa, in quam cõspirasse decemuiros criminati sint: ait se prouocare ad populum: implorare leges de prouocatione, & consulares, & tribunicias eo ipso anno latas. quem enim prouocaturum, si hoc indemnato indicta causa nõ liceat? cui plebeio, & humili præsidium in legibus fore, si Ap. Claudio nõ sit? se documento futurum: utrum nouis legib. dominatio, an libertas firmata sit: & appellatio prouocatioq; aduersus iniuriã magistratuum ostentata tantũ inanibus literis, an uere data sit. Contra ea Virginius unũ Ap. Claudium & legum expertem, & ciuilis & humani fœderis esse aiebat. respiceret tribunal homines castellum omnium scelerũ: ubi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuiũ infestus,

uirgas

uirgas, securesq́ omnibus minitans, deorum hominumq́ contemptor, carnificibus nō licto ribus stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinē uerso, uirginem ingenuam in oculis populi Romani uelut bello captam, à complexu patris abreptā ministro cubiculi sui clienti dono dederit: ubi crudeli decreto, nefandisq́ uindicijs dexteram patris in filiam armauerit: ubi tollentes corpus semianime uirginis, sponsum, auunculumq́ in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quàm cęde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis Romanę uocare sit solitus. Proinde ut ille iterū ac sæpius prouocet, sic se iterū ac sępius iudicem illi ferre, ni uindicias ab libertate in seruitutē dederit. si ad iudicē nō eat, pro dānato in uincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, cum tanti uiri supplicio suamet plebi iam nimia libertas uideretur, in carcerem est coniectus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrū ac plebis Romam uenerunt: donumq́ ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulêre parui ponderis. prout res haud opulentæ erant, colebanturq́ religiones piè magis quàm magnificè. Iisdem autoribus cognitum est Æquos Volscosq́ summa ui bellum apparare. Itaq́ pătiri prouincias consules iussi, Horatio Sabini, Valerio Aequi euenêre: Cū ad ea bella delectum edixissent, fauore plebis non iuniores modò, sed emeritis etiam stipendijs pars magna uoluntariorum ad nomina danda præsto fuêre: eoq́ non copia modò, sed genere etiam militum ueteranis admistis firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egrederētur, leges decēuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera, & ante omneis fratris filij superbiæ infestus, Regillum antiquā in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius uitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusq́ in foro prehensabat singulos: orabatq́, ne claudię genti eam inustam maculam uellent, ut carcere & uinculis uiderentur digni. uirum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem conditoremq́ Romani iuris iacere uinctum inter fures nocturnos ac latrones, auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemq́ animos: & potius, unum tot Claudijs deprecantibus condonarent, quàm propter unius odium multorum preces aspernarētur. se quoq́ id generi ac nomini dare: nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ uelit succursum. uirtute libertatē recuperatam esse, clementia concordiam ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quàm eius pro quo agebat causa. sed Virginius sui potius ut misererētur orabat, filiæq́: nec gentis claudiæ regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginię trium tribunorum preces audirent: qui ad auxiliū plebis creati, ipsi plebis fidem atq́ auxilium implorarent. Iustiores hæ lachrymæ uidebantur. Itaq́ spe incisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortem cōsciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in urbe fuerat, cum iniustæ uindiciæ à collega dicerētur. plus tamen facta iniuria Oppio, quàm non prohibita inuidiæ fecit. testis productus, qui VII & XX enumeratis stipendijs, octies extra ordinē donatus, donaq́ ea gerens in conspectu populi, scissa ueste tergum laceratum uirgis ostendit, nihilum deprecans quin, si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterum sæuiret. Oppius quoque ductus in uincula est, & ante iudicij diem finem ibi uitę fecit. Bona Claudij Oppijq́ tribuni publicauêre. collegæ eorum exilij causa solum uertêrunt, bona publicata sunt, & M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus, ipso remittente Virginio ultimam pœnam, dimissus Tybur exulatum abijt: manes que Virginiæ mortuæ, quàm uiuæ feliciores per tot domos ad petendas pœnas uagati, nullo relicto sonte tandem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres, uult usque iam ijdem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duillius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimiæ potestatis: & libertatis, inquit, nostræ & pœnarum ex inimicis satis est. itaque hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in uincula duci quenquam sum passurus. nam neque uetera peccata repeti iam obliterata placet, cum noua expiata sint decemuirorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod uim tribunitiam desideret, spondet perpetua consulum ambo-

rum in libertate uestra tuenda cura. Ea primum moderatio tribuni metum patribus dempsit. eademq; auxit consulum inuidiam: quod adeò toti plebis fuissent, ut patrum salutis libertatisq; prior plebeio magistratui q̃ patricio cura fuisset: & ante inimicos satietas pœnarum suarum cepisset, q̃ obuiam ituros licentię eorũ consules appareret. multiq; erãt, qui mollius consultum dicerent, quòd legum ab ijs latarum patres autores fuissent neq; erat dubiũ, quin turbato reipub. statu tempori succubuissent. Cõsules rebus urbanis cõpositis, fundatoq; plebis statu, in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volscorumq; sustinuit cõsilio bellũ, quod si extemplo rem fortunę cõmisisset, haud scio an (qui tum animi ab deceuirorum infelicib. auspicijs Romanis hostibusq; erãt) magno detrimento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias continebat. hostes medium inter bina castra spatium acie instructa cõplebant, prouocantibusq; ad prælium responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nequicquã expectando certamen Æqui Volsciq;, postquam concessum propemodum de uictoria credebãt: pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis castris præsidium, q̃ satis uirium ad certamen. Quod ubi sensit consul, reddit illatum antea terrorem, instructaq; acie ultrò hostem lacessit, ubi illi conscientia quid abesset uirium detrectauere pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro uictis habebant pauentes intra uallum. Cum per totum diem stetissent intenti ad certamen, nocti cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haudquaquam pari hostes animo nũtios passim trepidi ad reuocandos prædatores dimittũt. recurritur ex proximis locis, ulteriores nõ inuẽti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, uallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa iam dies erat, neq; mouebatur quicquã ab hoste, iubet signa inferri consul. motaq; acie indignatio Æquos & Volscos incessit. si uictores exercitus uallum potius quàm uirtus & arma tegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnæ accepere. Iam q; pars egressa portis erat: deincepsq; alij seruabant ordinem, in suum quisq; locum descendentes, cũ consul Romanus prius quàm totis uiribus fulta cõstaret hostiũ acies, intulit signa: adortusq; nec omnes dum eductos, nec qui erãt, satis explicatis ordinibus, propè fluctuantẽ turbam trepidantium huc atq; illuc, circũspectãtiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atq; impetu, inuadit. Retulere primo pedem hostes. deinde cũ animos collegissent, & undiq; duces uictis ne cessuri essent, increparẽt. restituitur pugna. Cõsul ex altera parte Romanos meminisse iubebat: illo die primũ liberos pro libera urbe Romana pugnare, sibimetipsis uicturos, nõ ut decemuirorũ uictores pręmiũ essent. nõ Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per duces, non per milites stetisse ne uincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse quàm contra hostes, & domi quàm foris seruitutẽ magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum esset: unum Appium ciuem periculosæ libidinis: at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millib. hostium periculum fore. Nolle ominari quę nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs conditę urbi accidere. Auentini Sacriq; montis admonebat, ut ubi libertas parta esset paucis antè mensibus: eò imperium illibatum refertẽt: ostenderẽtq;, eandem indolem militibus Romanis post exactos deceuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam uirtutem populi Romani esse. Hæc ubi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites. Agite iuuenes, inquit, pręstate uirtute peditem, ut honore atque ordine præstatis. primo concursu pedes mouit hostem, pulsum uos immissis equis exigite è campo: non sustinebunt imperium, & nunc cunctantur magis quàm resistunt. Concitant equos, permittuntq; in hostem pedistri iam turbatũ pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circũuecti, iam fugam undiq; capessentes plerosq; à castris auertunt, pręterequitantesq; absterrent. peditũ acies & consul ipse, uisq; omnis belli fertur in castra: captisq; cum ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in urbem modò, sed in Sabinos ad alterum exercitũ, in urbe lætitia modò celebrata est: in castris animos militum ad æmulandũ decus accẽdit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, prælijsq; leuibus experiundo

tiundo, assuefecerat sibi potius fidere, & meminisse ignominiæ decemuirorũ ductu acceptæ,
paruaq; certamina in summã totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini feroces ab re prio
re anno bene gesta lacessere atq; instare, rogitantes quid latrocinij modo procursantes pauci,
recurrentesq; tererent tempus? & in multa prælia paruaq; carperent summã unius belli? quin
illi congrederentur acie? inclinandamq; semel fortunæ rem darent? Ad id quod sua sponte sa/
tis collectum animorũ erat, indignitate etiam Romani accendebantur. iam alterũ exercitum
uictorem in urbem reditur ũ, sibi ultro per contumelias hostem iusultare. quando aũt se, si tũ
non sint, pares hostibus fore? Vbi hęc fremere militem in castris consul sensit: concione aduo
cata, Quemadmodum, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror uos milites audisse, qualẽ liberi
populi exercitũ decuit esse, talis fuit. consilio collegę, uirtute militum uictoria parta est. Quod
ad me attinet, id consilij animiq; habiturus sum, quod uos milites mihi effeceritis. & trahi bel
lum salubriter, & mature perfici potest. si trahendum est, ego ut in dies spes uirtusq; uestra cre
scat, eadem qua institui disciplina efficiam. si iam satis animi est decerniq; placet, agitedum cla
morẽ, qualem in aciem sublaturi estis, tollite hic indicem uoluntatis uirtutisq; uestrę. Postq;
ingenti alacritate clamor est sublatus: quod bene uertat, gesturũ se illis morem, posteroq; die
in aciem deductur ũ, affirmat. reliquum diei apparandis armis cõsumptum est. Postero die si/
mul instrui Romanam aciem Sabini uidere, & ipsi iam auidi certaminis procedunt. Prælium
fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, ueteris perpetuæq; alterum gloriæ, alterum
nuper noua uictoria elatũ. Consilio etiam Sabini uires adiuuẽre. nam cum æquassent aciem,
duo extra ordinem millia, quæ in sinistrũ cornu Romanorum in ipso certamine impressionẽ
facerent, tenuẽre. quæ ubi illatis ex transuerso signis degrauabãt propè circunuentum cornu:
equites duarũ legionum sexcenti ferè ex equis desiliunt: cedẽtibusq; iam suis prouolant in pri
mum: simulq; & hosti se opponũt. & æquato primũ periculo, pudore deinde animos peditum
accendũt. uerecundię erat, equitem suo alienoq; marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem
degresso equiti parem esse. Vadunt igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum ex quo
cesserant, repetunt: momẽtoq; nõ restituta modo pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu.
eques inter ordines peditum tectus se ad equos recipit: transuolat inde in partem alteram suis
uictoriæ nuntius: simul & in hostes iam pauidos. quippe fuso suæ partis ualidiore cornu, im/
petum facit. non aliorũ eo prælio uirtus magis enituit. Consul prouidere omnia, laudare for/
tes, increpare, sicubi segnior pugna esset. castigati fortium statim uirorum opera edebant: tan
tũq; hos pudor, quantũ alios laudes excitabant. Redintegrato clamore undiq; omnes cõnixi
hostẽ auertũt: nec deinde Romana uis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra ho
sti ad prædã relinquunt, ibi nõ sociorum sicut in Algido res, sed suas Romanus populationi
bus agrorum amissas recipit. Gemina uictoria duobus bifariam prælijs parta, malignè sena/
tus in unum diem supplicationes consulum nomine decreuit. populus iniussu & altero die fre
quẽs ijt supplicatum. & hæc uaga popularisq; supplicatio studijs propè celebratior fuit. Con
sules ex composito eodem biduo ad urbem accessẽre, senatumq; in Martium campum euoca
uẽre. ubi cum de rebus ab se gestis agerẽt, questi primores patrũ, senatũ inter milites dedita o/
pera terroris causa haberi. itaq; inde consules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia,
ubi nunc ædes Apollinis est: (circum iam tum Apollinarẽ appellabant) auocauẽre senatũ. ubi
cum ingenti cõsensu patrũ negaretur triumphus, L. Icilius trib. pl. tulit ad populum de trium/
pho consulum: multis dissuasum prodeuntibus, maxime C. Claudio uociferante, de patribus
non de hostibus cõsules triumphare uelle: gratiamq; pro priuato merito in tribunũ, non pro
uirtute honorem peti. nunquã antè de triumpho per populum actum, semper æstimationem
arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse. ne reges quidem maiestatem summi ordinis
imminuisse, ne ita omnia tribuni potestatis suæ implerẽt, ut nullum publicum consilium sine
rent esse. ita demum liberã ciuitatem fore, ita æquatas leges, si sua quisq; iura ordo, suam maie
statem teneat. in eandem sentẽtiam multa & à cæteris senioribus patrum cum essent dicta, o/
mnes tribus eam rogationẽ acceperũt. Tum primũ sine autoritate senatus populi iussu trium
phatum est: Hæc uictoria tribunorum plebisque propè in haud salubrem luxuriam uertit,

conspi-

cōſpiratione inter tribunos facta, ut ijdem tribuni reficerētur: & quo ſua minus cupiditas emineret, conſulibus quoq; cōtinuarent magiſtratū. conſenſum patrum cauſabantur, quo per contumeliā conſulum iura plebis labefactata eſſent. quid futurum, nōdum firmatis legibus ſi nouos tribunos per factiones ſuas cōſules adorti eſſent? non enim ſemper Valerios Horatiosq; coss. fore, qui libertati plebis ſuas opes poſtferrēt. Forte quadam utili ad tempus, ut comitijs præeſſet, potiſſimum M. Duellio ſorte euenit, uiro prudenti, & ex continuatione magiſtratus inuidiam imminentem cernenti. qui cum ex ueteribus tribunis negaret ullius ſe rationem habiturum: pugnarentq; collegæ ut liberas tribus in ſuffragium mitteret: aut concederet ſortē comitiorum collegis, habituris è lege potius comitia quàm ex uoluntate patrū: iniecta cōtentione Duellius cōſules ad ſubſellia accitos cum interrogaſſet, quid de comitijs cōſularibus in animo haberēt? reſpōdiſſentq; ſe nouos cōſules creaturos: autores popularis ſententiæ haud populares nactus, in concionē cum ijs proceſſit, ubi cum cōſules producti ad populum, interrogatiq;, ſi eos PR memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumq; geſtarum cōſules iterum faceret: quidnā facturi eſſent? nihil ſententiæ ſuæ mutaſſent: collaudatis conſulibus, quòd perſeuerarent ad ultimum diſſimiles deceuirorum eſſe, comitia habuit. & quinq; tribunis plebis creatis, cum præ ſtudijs apertè petentium nouē tribunorum alij candidati tribus nō explerent, cōcilium dimiſit: nec deinde comitiorum cauſa habuit. ſatisfactū legi aiebat, quę numero nuſquā præfinito tribunis, modo ut relinquerentur, ſanciret: & ab ijs qui creati eſſent, cooptari collegas iuberet. recitabatq; rogationis carmen, in quo. Si tribunos plebis decē rogabo, ſi qui uos minus hodie decē tribunos plebis fecerint: hi tum utiq; quos ſibi collegas cooptaſſint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei ſint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cum ad ultimum perſeueraſſet, negando XV. tribunos plebis rempublicā habere poſſe, uicta collegarum cupiditate, pariter patribus plebiq; acceptus magiſtratu abijt. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum uoluntatē fouerunt: duos etiam patricios conſularesq;, Sp. Tarpeium & A. Æternium cooptauēre. Conſules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cælimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis cauſam inclinati otiū domi ac foris habuēre. L. Trebonius trib. pl. infeſtus patribus, quod ſe ab ijs in cooptandis tribunis fraude captum, proditumq; à collegis aiebat: rogationē tulit, ut qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret: is uſq; eò rogaret, dum X tribunos plebis faceret. inſectandisq; patribus, unde Aſpero etiam inditum eſt cognomen, tribunatū geſſit. Inde M. Geganius Macrinus & C. Iulius coss. facti, conciones tribunorum aduerſus nobilium iuuentutē ortas, ſine inſectatione poteſtatis eius, conſeruata maieſtate patrū, ſedauēre: plebē decreto ad bellum Volſcorum & Æquorum delectu ſuſtinendo. rem ab ſeditionibus cōtinuēre: urbano quoq; otio foris omnia tranquilla eſſe affirmantes, per diſcordias ciuiles externos tollere animos. curā pacis concordiæ quoq; inteſtinæ cauſa fuit. Sed alter ſemper ordo grauis alterius modeſtiæ erat. quieſcenti plebi ab iunioribus patrum iniuriæ fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus eſſent. in primis parum proderat: deinde ne ipſi quidem inuiolati erant. utiq; poſtremis menſibus cum & per coitiones potētiorum iniuria fieret: & uis poteſtatis omnis aliquanto poſteriore anni parte languidior fermè eſſet: iamq; plebs ita in tribunatu ponere aliquid ſpei, ſi ſimiles Icilio tribunos haberet: nomina tātum ſe biennio habuiſſe. Seniores contrà patrum ut nimis feroces ſuos credere iuuenes eſſe: ita malle ſi modus excedendus eſſet, ſuis quàm aduerſarijs ſuperesſe animos. adeò moderatio tuendæ libertatis, dum æquari uelle ſimulando ita ſe quiſque extollit, ut deprimat alium, in difficili eſt: cauendo que ne metuant homines, metuendos ultrò ſe efficiunt: & iniuriam à nobis repulſam, tanquam aut facere aut pati neceſſe ſit, iniungimus alijs. T. Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius conſules inde facti, nec ſeditionem domi, nec foris bellum acceperunt: ſed imminebat utrunque. Iam non ultra diſcordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis ſemper certaminibus conciones turbaret. Ad quarum primum ſtrepitum uelut ſigno accepto arma cepere Aequi ac Volſci: ſimul quod perſuaſerant ijs duces cupidi prædarum: biennio ante delectum indictum haberi non potuiſſe, abnuente iam plebe imperium.

eo aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumque cum externis fuerit, in ipsos uerti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo uindex occurrebat, tum uero exultantibus belli autoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ accessere, uastationem agrorum urbi per contumeliam ostentãtes. unde postquàm inulti prædam præ se agentes retrò ad Corbionẽ agmine iere: Quintius COS. ad concionem populum uocauit. ibi in hanc sententiam locutũ accipio. Etsi mihi nullius noxæ conscius Quirites sum, tamen cum pudore summo in concionẽ uestrã processi: hoc uos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri: Aequos & Volscos uix Hernicis modo pares, T. Quintio quartũ cõsule ad mœnia urbis Romæ impune armatos uenisse. hanc ego ignominiam (quãquam iamdiu ita uiuitur, is status rerũ est, ut nihil boni diuinet animus) si huic potissimũ imminere anno scissem, uel exilio uel morte, si alia fuga honoris nõ esset, uitassem. Ergo si arma illa uiros habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? satis honorũ, satis superque uitæ erat: mori consulem tertiũ oportuit. Quẽ tandem ignauissimi hostium cõtempsere? nos consules? an uos Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperiũ indignis: & si id parũ est, insuper pœnas expetite. si in uobis, nemo deorũ nec hominũ sit, qui uestra puniat peccata Quirites, uosmet tantum eorum pœniteat. Non illi uestrã ignauiam contempsere, nec suæ uirtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatique, castris exuti, agro mulctati, sub iugum missi, & se & uos nouère. discordia ordinum est uenenũ urbis huius, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec uobis libertatis est modus: dũ tedet uos patriciorũ, nos plebeiorũ magistratuũ, sustulere illi animos. Prò deûm fidem, quid uobis uultis? tribunos plebis cõcupistis, concordiæ causa concessimus. decẽuiros desiderastis, creari passi sumus. decemuirorũ uos pertesum est, coëgimus abire magistratu. manente in eosdem priuatos ira uestra, mori atque exulare nobilissimos uiros honoratissimosque passi sumus. tribunos plebis creare iterũ uoluistis, creastis. cõsules facere uestrarum partium, etsi patribus uidebamus iniquũ, patricium quoque magistratum plebi donũ fieri uidimus. auxilium tribuniciũ, prouocationẽ ad populum, scita plebis iniuncta patribus, sub titulo æquandarum legum nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquãdo unã urbem habere, ecquando cõmunem hanc esse patriam licebit? Victi nos æquiore animo quiescimus, quàm uos uictores. satis'ne est, nobis uos metuendos esse? Aduersus nos Auentinũ capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab hoste propè captas, & scandentẽ in aggerẽ Volscum hostem nemo submouit. in nos uiri, in nos armati estis. Agitedum, ubi hic curiam circũsederitis, & forum infestũ feceritis, & carcerẽ impleueritis principibus, hisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinã. aut si ne hoc quidẽ audetis, ex muris uisite agros uestros ferro ignique uastatos, prædã abigi, fumare incensa passim tecta. Atenim cõmunis res per hæc loco est peiore. ager uritur, urbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res uestræ quo in statu sunt? iam unicuique ex agris sua damna nuntiabuntur. quid est tandem domi, unde ea expleatis? tribuni uobis amissa reddent ac restituent? uocis uerborumque quantum uoletis, ingerent, & criminum in principes, & legum aliarum super alias & concionum, sed ex illis concionibus nunquam uestrum quisquam re fortunaque domũ auctior redijt. Ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos, præter odia, offensiones, simultates publicas priuatasque? à quibus semper nõ uestra uirtute innocentiaque, sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules cum stipenda nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris non in foro faciebatis, & in acie uestrum clamorem hostes non in concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum gloriæque simul publicæ, simul priuatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum uestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete affixi concionibus, & in foro uiuite: sequitur uos necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Aequos & Volscos proficisci? ante portas est bellum. si inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet: & in domos uestras uos persequetur. Biennio ante senatus delectum haberi, & educi exercitum in

Algi-

Algidum iussit. sedemus desides domi, mulierũ ritu inter nos altercantes, præsenti pace læti, cernentes ex otio illo breui multiplex bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia esse scio, sed me uera pro gratis loqui, & si meum ingenium non moneret, necessitas cogit. uellem equidem uobis placere Quirites, sed multo malo uos saluos esse, qualicunq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatũ est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicũ cõmodum uidet. nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos, qui uos nec in armis, nec in otio esse sinunt: uestra uos causa incitare & stimulare putatis. concitati aut honori aut quæstui illis estis. & quia in cõcordia ordinum nullos se usquã esse uident: malæ rei se quàm nullius, turbarum ac seditionum duces esse uolunt. Quarũ rerum si uos tædium tandem capere potest: & patrum uestrosq; antiquos mores uultis pro his nouis sumere: nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosq; castris exuero: & à portis nostris mœnibusq; ad illorum urbes hunc belli terrorem quo nunc uos attoniti estis, transtulero. Raro aliâs tribuni popularis oratio acceptior plebi, quàm tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoq; quæ inter tales metus detrectationẽ militiæ, telum acerrimũ aduersus patres habere solita erat, bellum & arma spectabat. & agrestiũ fuga spoliatiq; in agris & uulnerati, fœdiora ijs quæ subijciebantur oculis nuntiantes, totã urbem ira impleuêre. In senatum ubi uentũ est, ibi uero in Quintium omnes uersi, ut unum uindicem maiestatis Romanæ intueri: & primores patrum dignã dicere concionem imperio consulari, dignam tot consulatibus anteactis, dignam uita omni plena honorum sæpe gestorum, sæpius meritorũ. alios consules aut per proditionẽ dignitatis patrum plebi adulatos, aut acerbe tuendo iura ordinis asperiorem domando multitudinem fecisse: T. Quintium orationem memorem maiestatis patrum concordiæq; ordinum, & temporum in primis habuisse. orare eum collegamq;, ut capesseret rempub. orare tribunos, ut uno animo cum consulibus bellum ab urbe ac mœnibus propulsari uellent, plebemq; obedientẽ in re tam trepida patribus præberent. appellare tribunos communẽ patriam, auxiliumq; eorum implorare, uastatis agris, urbe propè oppugnata. Consensu omnium delectus decernitur habeturq;. Cum cõsules in concione pronuntiassent, tempus nõ esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio adessent: cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurũ, cuius non probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæq; centuriones legerunt, bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omniã adeò mature perfecta accepimus, ut signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta delataq; in campũ, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis cohortibus ueterum militũ uoluntate sequẽtibus, manserit ad decimũ lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraq; ad Corbionem castris sunt coniuncta. tertio die cum ira Romanos, illos cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarũ rerum est, summa imperij concedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summitentis se comiter respondebat, cõmunicando consilia laudesq;, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpiciũ equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauêre, haud segniter resistentibus Volscis. P. Sulpicius per mediã hostium aciem cum equitatu perrupit. unde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquã hostis turbatos ordines reficeret: terga impugnare hostium satius uisum est. momentoq; temporis in auersam incursando aciem ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum prælio equites Volscorum & Aequorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi uero Sulpicius negare cunctandi tempus esse, circũuentos interclusosq; ab suis uociferans, ni equestre prælium connixi omni ui perficerẽt. nec fugare equitem integrum satis esse. conficerent equos urosq;, nequis reueheretur inde ad præliũ, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta peditũ acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. impressione una totum equitatum fudere, magnam uim ex equis præcipitauere

ta uere: ipsos, equosq; spiculis cōfodere. Is finis pugnę equestris fuit. Tunc adorti peditū aciē, nuntios ad consules rei gestę mittunt, ubi iam inclinabatur hostiū acies. nuntius deinde & uincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Aequos. In media primū acie uinci cœpti, qua pręmissus equitatus turbauerat ordines. sinistrū deinde cornu ab Quintio cōsule pelli cœptū. in dextro plurimū laboris fuit. Ibi Agrippa ætate uiribusq; ferox cum omni parte pugnæ melius rē geri, quàm apud se uideret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quędam iacere etiam in confertos hostes cœpit. cuius ignominiæ metu concitati milites inuasere hostem. ita æquata ex omni parte uictoria est. Nuntius tum à Quintio uenit, uictorem iam se imminere hostiū castris, nolle irrumpere antequā sciat debellatum & in sinistro cornu esse. si iam fudisset hostes, conferret ad se signa, ut simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad uictorē collegā, castraq; hostiū uenit. ibi paucis defendentibus, momentoq; fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt, prædaq; ingenti compotem exercitū, suis etiā rebus recuperatis, quæ populatione agrorū amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum ijs ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti, aut non sperati honoris. ego quantū in tanto interuallo temporū conijcio, cum Valerio atq; Horatio consulibus, qui præter Volscos & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriā pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, uerecundiæ fuit pro parte dimidia rerū consulibus petere triumphum: ne, etiam si impetrassent, magis hominū ratio, quàm meritorū habita uideretur. Victoriam honestā ex hostibus partam turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini atq; Ardeates de ambiguo agro cum sæpe bello certassent, multis inuicē cladibus fessi iudicē populum Romanū cepêre. Cum ad causam orandā uenissent, concilio populi à magistratibus dato, magna contentione actū. iamq; editis testibus cum tribus uocari, & populum inire suffragiū oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe magno natu. Et, si licet, inquit, consules de rep. dicere, errare ego populū in hac causa nō patiar. Cum ut uanū eum negarent consules audiendum esse, uociferantem q; prodi publicā causam, summoueri iussissent, tribunos appellat. Tribuni, ut ferè semper reguntur à multitudine magis, quàm regūt, dedêre cupidæ audiendi plebi ut quæ uellet, Scaptius diceret. Ibi infit, annū se tertiū & octogesimū agere, & in eo agro, de quo agitur, militasse nō iuuenem, sed uicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bellatum. eo se rem uetustate obliteratā, cęterum suæ memoriæ infixā afferre. agrū, de quo ambigitur, finiū Coriolanorū fuisse, captisq; Coriolis iure belli publicū populi Romani factum. mirari se, quonā more Ardeates Ariciniq;, cuius agri ius nunq; usurpauerint incolumi Coriolana re, eum se à populo Romano, quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguū uitę tempus superesse: nō potuisse se tamē inducere in animum, quin quem agrū miles pro parte uirili manu cepisset, eum senex quoq; uoce, qua una posset, uindicaret. magnopere se suadere populo ne inutili pudore suam ipse causam damnaret. Cōsules cum Scaptiū nō silentio modò, sed cum assensu etiā audiri animaduertissent: deos, hominesq; testantes flagitiū ingens fieri, patrū primores accersunt. cum his circūire tribunos, orare, ne pessimum facinus peiore exemplo admitterent iudices, in suā rem litē uertendo: cum præsertim, etiā si fas sit curam emolumenti sui iudici esse, nequaq; tantum agro intercipiendo acquiratur, quantū amittatur alienandis iniuria sociorū animis. nam famę quidē ac fidei damna maiora esse, quàm quę æstimari possent. Hoc legatos referre domum? hoc uulgari? hoc socios audire? hoc hostes? quo cū dolore hos? quo cū gaudio illos? Scaptio'ne hoc cōcionali seni asignaturos putarent finitimos populos? clarū hac fore imagine Scaptiū nomē: populū Romanum quadruplatoris, & interceptoris litis alienę personā laturum. quem enim hoc priuatę rei iudicem fecisse, ut sibi controuersiosam adiudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem, & si præmortui iam sit pudoris, nō facturum. Hæc consules, hæc patres uociferant. sed plus cupiditas, & autor cupiditatis Scaptius ualet. uocatæ tribus iudicauerunt agrum publicū populi Rom. esse. nec abnuitur ita fuisse. si ad iudices alios itum foret, nunc haud sanè quicquam bona causa eleuatur dedecus iudicij, idq; non Aricinis Ardeatibusq;, quàm patribus Romanis, fœdius atque acerbius uisum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus, & ab externis mansit.

Os secuti M. Genutius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisq; infestus. nam anni principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit, qua contaminari sanguinem suum patres, confundiq; iura gentium rebantur: & mentio primò sensim illata à tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri, eò processit deinde, ut rogationem nouem tribuni promulgarent, ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus uellet, consules faciendi. Id uero si fieret, non uulgari modò cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Læti ergo audire patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Aequosq; ob communitam Verruginem fremere. adeò uel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaque in maius etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribuniciæ, delectus haberi, bellum, armaq; ui summa apparari iubent, si quo intentius possit, quàm T. Quintio cõsule, apparatum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu uociferatus, nequicquam territando consules auertere plebem à cura nouarum legum: nunquam eos se uiuo delectum habituros, antequàm ea, quæ promulgata ab se collegisq; essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam ultra ferri posse furores tribunicios. uentum iam ad finem esse, domi plus belli concitari, quàm foris. id adeò non plebis quàm patrum, neq; tribunorum magis quàm consulum culpa accidere, cuius rei præmium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis uniuersisq; semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent: & quemadmodum plebs gloriari posset, auctiorem ampliorem q; esse. finem ergo non fieri, nec futurum, donec quàm felices seditiones, tam honorati seditionũ autores essent. Quas, quantasq; res C. Canuleium aggressum? colluuione gentium perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumq; afferre, nequid synceri, nequid incontaminati sit: ut discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam uim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum propè ritu uulgentur cõcubitus plebis, patrumq;? ut qui natus sit, ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id uideri, quòd omnia diuina humanaq; turbentur, iam ad cõsulatum uulgi turbatores accingi, & primo, ut alter consul ex plebe fieret, id modò sermonibus tentasse: nunc rogari, ut seu ex patribus, seu ex plebe uelit, populus consules creet: & creaturos haud dubiè ex plebe seditiosissimũ quenq;. Canuleios igitur Iciliosq; consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eò recidere. & se millies morituros potius, quàm ut tantum dedecoris admitti patiantur. certum habere, maiores quoq;, si diuinassent, concedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex aliis iniquiora postulando cum prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur. quia tum cõcessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse: in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse: potiusq; serò quàm nunquam obuiam eundum audaciæ temeritatiq;. illi ne ut impunè primò discordias serentes, concitent finitima bella? deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem defendiq; prohibeant? & cum hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam uictoris patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quàm minari se proditurum patriam: oppugnari atq; capi passurum? quid eam uocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Aequis & Veientibus allaturam? non'ne Canuleio duce se speraturos Capitolium atq; arcem scandere posse, si patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta, animos etiã eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quàm aduersus hostiũ arma. Cum maximè hæc in senatu agerẽtur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus cõsules ita

differuit

disseruit. Quantopere uos Quirites contemnerent patres, quàm indignos ducerent, qui una se cum urbe intra eadem mœnia uiueretis, sæpe equidē & ante uideor animaduertisse: nunc tamen maximè, quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt, quibus quid aliud quàm admonemus ciues nos eorum esse, & si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis externisq́ dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quàm connubium est, hostibus etiam uictis, dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id, quod populi est, repetimus atq; usurpamus: ut quibus uelit, populus Romanus honores mandet. Quid tandē est, cur cœlum ac terras misceant? cur in me impetus modò penè in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? uiolaturosq́ denuntient sacrosanctam potestatē? Si populo Romano liberum suffragiū datur, ut quibus uelit, consulatū mandet: & nō præciditur spes plebeio quoq;, si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris: stare urbs hęc non poterit? de imperio actum est? Et perinde hoc ualet, plebeius ne consul fiat, tanquā seruum, aut libertinum aliquis cōsulem futurum dicat. Ecquid sentitis in quanto contemptu uiuatis? Lucis uobis huius partem, si liceat, adimant. quod spiratis, quod uocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. quinetiam (si dijs placet) nefas aiunt esse cōsulem plebeium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad cōmentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiā sciunt, consules in locum regum successisse: nec aut iuris, aut maiestatis quicquam habere, quod non in regibus antè fuerit? en unquam creditis fando auditum esse: Numam Pompilium non modo non patricium, sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus autoribus Romę regnasse? L. deinde Tarquinium non modò Romanæ, sed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs. uiuis liberis Anci, regē factum? Seruium Tullium post hunc captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & uirtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam? quem ipse Romulus parens urbis in societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret uirtus, creuit imperiū Romanum. pœniteat nunc uos plebeij consulis, cum maiores nostri aduenas reges non fastidierint, & ne regibus quidē exactis clausa urbs fuerit peregrinæ uirtuti. Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modò accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrino ne patricius, deinde consul fiat? ciuis Romanus si sit ex plebe, præcisa cōsulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, ut uir fortis ac strenuus, pace belloq́ bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an ne si sit quidē, ad gubernacula reip. accedere eum patiemur? potiusq́ decemuiris teterrimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quàm optimis regum nouis hominibus similes consules sumus habituri? At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea? nulla ne res noua institui debet? & quod nondum est factum, multa enim nondū sunt facta in nouo populo, ea ne si utilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erāt, ab Numa Pompilio creati sunt. census in ciuitate, & descriptio centuriarum classiumq́ non erat, ab Seruio Tullio est facta. consules nunquam fuerant, regibus exactis creati sunt, dictatoris nec imperium, nec nomē fuerat, apud patres esse cœpit. tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erant, institutū est ut fierent. decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos & creauimus, & è republica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum urbe condita, & in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentium, hominumq́ instituantur? Hoc ipsum, ne connubiū patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse ulla maior, aut insignitior cōtumelia potest, quàm partem ciuitatis uelut cōtaminatam, indignam connubio haberi? quid est aliud, quàm exilium intra eadem mœnia, quàm relegatiōem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur? Cauent ne societur sanguis. quid, hoc si polluit nobilitatem istam uestram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi: synceram seruare priuatis cōsilijs nō poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; uestras filias sororesq́ enubere sinendo è patribus?

Nemo plebeius patriciæ uirgini uim afferret: patriciorũ ista libido est: nemo inuitum pactionem nuptialem quenquam facere coëgisset. uerumenimuero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim non confertis, ne sit cõnubium diuitibus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum ubiq; semper fuit, ut in quam cuiq; fœminæ conuenisset domum, nuberet: ex qua pactus esset uir domo, in matrimonium duceret: id uos sub legis superbissimæ uincula conijcitis, qua dirimatis societatem ciuilem duasq; ex una ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne uicinus patricio sit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit? si patriciam plebeius? quid iuris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec, quod nos ex connubio uestro petamus, quicquam est, præterquàm ut hominum, ut ciuium numero simus. nec uos (nisi in contumeliam ignominiamque nostram certare iuuat) quod contendatis, quicquam est. Denique utrum tandem populi Romani, an uestrum summum imperium est? regibus exactis utrum uobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet licere populo Romano, si uelit iubere legem. an ut quæque rogatio promulgata erit, uos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribunus uocare tribus in suffragium cœpero, tu statim consul sacramento iuniores adiges? & in castra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quantum istæ minæ aduersus plebis consensum ualerent, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis consultum uolebatis, certamine abstinuistis? an ideo non est dimicatum, quod quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos uestros illi tentabunt semper, uires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa, seu uera sunt, consules parata uobis plebs est, si connubijs redditis, unam hanc ciuitatem tandem facitis: si coalescere, si iungi, misceri q; uobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores uiris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipublicæ esse: si, quod æquæ libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere, atque imperitare licet. Si hæc impediet aliquis, ferte sermonibus, & multiplicate fama bella. nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis cum quibus nec in re publica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cum in concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem uertisset, interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse uerè, sic parum utiliter in præsens certamen respondit, quod nemo plebeius auspicia haberet. ideoq; decemuiros connubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maximè indignatione exarsit, quod auspicari tanquam inuisi dijs immortalibus negarẽtur posse. Nec antè finis contentionum fuit, cum & tribunum acerrimum autorem plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quàm uicti tandem patres ut de connubio ferretur concessere: ita maximè rati contentionem de plebeijs consulibus tribunos aut totam deposituros, aut post bellum dilaturos esse: contentamq; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius uictoria de patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alij tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa ui pugnant: & crescente in dies fama belli, delectũ impediunt. Consules, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, cõsilia principum domi habebant: apparebat, aut hostibus, aut ciuibus de uictoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atq; Horatius nõ intererant cõsilijs. C. Claudij sententia cõsules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatiq; & Capitolini, sententiæ abhorrebant à cæde, uiolandisq; quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia cò deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscuè ex patribus, ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis nihil mutaretur, eoq; contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis extemplo quicunque aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, quàm maximè tribunicij & prehensare homines, & concursare toto foro candidati cœpêre: ut patricios desperatio primò irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremo coacti tamen à primoribus, petiere, ne cessisse possessione reipublicæ uiderentur. Euentus eorum comitiorum

docuit

docuit, alios animos in cõtentione libertatis dignitatisq;, alios ſecundum depoſita certamina incorrupto iudicio eſſe. tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum eſſet. Hanc modeſtiam æquitatemq;, & altitudinem animi ubi nunc in uno inueneris, quæ tum populi uniuerſi fuit? Anno trecenteſimo decimo quàm urbs Roma condita erat. primum tribuni militum pro cõſulibus magiſtratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cæcilius. quorum in magiſtratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt qui propter adiectum Aequorum Volſcorumq; bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo conſules obire tot ſimul bella nequirent, tribunos militũ tres creatos dicant, ſine mentione promulgatæ legis de conſulibus creandis ex plebe: & imperio, & inſignibus conſularibus uſos. Non tamen pro firmato iam ſtetit magiſtratus eius ius, quia tertio menſe quàm inierũt, augurum decreto, perinde ac uitio creati honore abiere, quod C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat, parum recte tabernaculum cepiſſet. Legati ab Ardeatibus Romam uenerũt, ita de iniuria querentes, ut ſi demeretur ea, in fœdere atq; amicitia manſuros reſtituto agro appareret. Ab ſenatu reſponſum eſt: iudicium populi reſcindi ab ſenatu non poſſe, præterquàm quod nullo nec exemplo, nec iure fieret, concordiæ etiã ordinum cauſa. ſi Ardeates ſua tempora expectare uelint, arbitriumq; ſenatui leuandæ iniuriæ ſuæ permittant, fore, ut poſtmodum gaudeant ſe iræ moderatos: ſciantq; patribus æque curæ fuiſſe, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna eſſet. Ita legati, cum ſe rem integram relaturos dixiſſent, comiter dimiſsi. Patricij cum ſine curuli magiſtratu reſpublica eſſet, coiere, & interregem creauere. contentio, conſules ne, an tribuni militũ crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex, ac ſenatus conſulum comitia, tribuni plebis & plebs tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia & plebs patricijs ſeu hunc, ſeu illum delatura honorem, fruſtra certare ſuperſedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio ſui, quàm quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoque plebis certamen ſine effectu in beneficio apud primores patrum reliquère. T. Quintius Barbatus interrex conſules creat L. Papyrium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His conſulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum eſt. Idq; monumenti eſt, conſules eos illo anno fuiſſe, qui neque in annalibus priſcis, neque in libris magiſtratuum inueniuntur. credo, quòd tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac ſi totum annum in imperio fuerint, ſuffectis his conſulibus, prætermiſſa nomina conſulum horum. Licinius Macer autor eſt & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis oſtentati eſſent, & domi otium fuit. Hunc annum, ſeu tribunos modo, ſeu tribunis ſuffectos conſules quoque habuit, ſequitur annus haud dubijs cõſulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum conſule. Idem hic annus cenſuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta eſt, ut morum diſciplinæq; Romanæ penes eam regimen, ſenatus equitumq; centuriæ, decoris dedecorisq; diſcrimen ſub ditione eius magiſtratus, publicorum ius, priuatorumq; locorum, uectigalia populi Romani ſub nutu, atque arbitrio eſſent. ortum autem initium rei eſt, quod in populo per multos annos incenſo neque differri cenſus poterat, neq; conſulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab ſenatu eſt, rem operoſam, ac minimè conſularem ſuo proprio magiſtratu egêre: cui ſcribarum miniſterium, cuſtodiæq; & tabularum cura, cui arbitrium formulæ cenſendi ſubijceretur. Et patres quanquam rem paruam, tamen quo plures patricij magiſtratus in republica eſſent, læti accepêre: id quod euenit, futurũ credo etiam rati, ut mox opes eorum qui præeſſent, ipſi honori ius maieſtatemq; adijcerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis neceſſariam, quàm ſpecioſi miniſterij procurationem intuentes, ne paruis quoque rebus incommodè aduerſarentur, haud ſanè tetendêre. Cũ à primoribus ciuitatis ſpretus honor eſſet: Papyrium Semproniumq;, quorum de conſulatu dubitabatur, ut eo magiſtratu parum ſolidum conſulatum explerent, cenſui agendo populus ſuffragijs præfecit. Cenſores ab re appellati ſunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea ueniunt, pro ueterrima ſocietate, renouatoq; fœdere recenti auxilium propè euerſæ urbi implorantes. frui nanque pace optimo

consilio cum populo Romano seruata, per intestina arma non licuit. quorum causa, atque initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, eruntque pluribus populis magis exitio, quàm bella externa. quàm fames morbi'ue, quæque alia in deûm iras uelut ultima publicorum malorum uertunt. Virginem plebeij generis maximè forma notam petiêre iuuenes: alter uirgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant: nobilis alter, nulla re. præter quàm forma captus. adiuuabant eum optimatium studia, per quæ in domum quoque puellę certamen partium penetrauit. nobilis superior iudicio matris esse, quæ quàm splendidissimis nuptijs iungi puellam uolebat. tutores in ea quoque re partium memores, ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, uentum in ius est. postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed uis potentior fuit. nanque tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palàm in foro concionati, manu facta uirginem ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit prælium atrox. Pulsa plebs nihil Romanæ plebi similis, armata ex urbe profecta colle quodam capto in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. urbem quoque omnis etiam expertem antè certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec ulla species, cladesque belli abest, uelut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti utrique domi armorum bellique est uisum. optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciuêre. Priores Volsci duce Aequo Cluilio Ardeam uenerunt, & mœnibus hostium uallum obiecêre. Quod ubi Romam est nuntiatum, extemplo M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit, præcipitique iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde uigilia signa profert: cœptumque opus adeò approperatum est, ut sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos, quàm à se urbem uiderent. & alia parte consul muro Ardeæ brachium iniunxerat, qua ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator: qui ad eam diem non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluisset militem: postquàm septus uallo repente inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa uenerit Romanus, abducturũ se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, uictis conditionis accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque ut uenerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abitutos Volscos esse. dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes uictos se esse, & imperio parêre. aliter tam abeuntibus, quàm manentibus se hostem infensum, uictoriam potius ex Volscis, quàm pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis, alia undique abscisa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur: ad preces à certamine uersi, dedito imperatore, traditisque armis sub iugum missi, cum singulis uestimentis ignominiæ cladisque pleni dimittuntur. & cum haud procul urbe Thusculo consedissent, uetere Thusculanorum odio inermes oppressi dederũt pœnas, uix nuntijs cædis relictis. Romanus cõsul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Demptamque iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monumentum uidebatur. Consul triumphans in urbem redijt, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisque spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Aequauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ pacisque domesticam curam, iura infimis summisque moderando, ita tenuit: ut eum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem crediderint: & aduersus tribunos autoritate plura, quàm certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, uitaque omnis consulariter acta, uerendum penè ipsum magis quàm honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum domi forisque gestarum succedere se cernebant: maximè autem me-

morabilem

morabilem annum apud finitimos socios hostesq́ esse, quòd Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum: eo impensius, ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicij, senatuscõsultum fecerunt: ut, quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset: coloni eò præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palàm relatum in tabulas, ut plebem tribunosq́ falleret iudicij rescindendi consilium initum. consenserant autem ut multo maiore parte Rutulorum colonorum quàm Romanorum scripta, nec ager ullus diuideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec ulli prius Romano ibi, quàm omnibus Rutulis diuisus esset, gleba ulla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui præter minime populare ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset: cum plebem offendissent, ne primoribus quidem patrũ satis accepti, quod nihil gratiæ cuiusquam dederant: uexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, coloni ascripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitięq́ habebant, uitauêre. Pax domi forisq́ fuit, & hoc & in sequenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso coss. Ludi ab decemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatusconsulto uoti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsita. qui tribunus plebis iterum ea ipsa denuntiando factus, neq́ ut de agris diuidendis plebi referrent consules ad senatum, peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset ut consulerentur patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari iussi sunt. ludibrioq́ erant minæ tribuni denuntiantis se delectũ impediturum: cum quietis finitimis neq́ bello, neq́ belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato coss. multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno prope per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent, uix ope deorum omnium res sisti potuisset. Cœpêre à fame mala: seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine concionũ & urbis, deserto agrorũ cultu. nã utrunq́ traditur. & patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo perpulêre plebem haud aduersante senatu, ut L. Minucius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quàm ad curationem ministerij sui, quanquam postremo annonæ quoq́ leuatæ haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra mariq́ nequicquam missis, nisi quod ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est: & nullum momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & uendere quod usui menstruo superesset: fraudandoq́ parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis, q̃ leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa, potius quàm ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitauerũt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine: ut illis temporibus, prædiues: rem utilem pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumento namq́ ex Hetruria priuata pecunia per hospitum clientiumq́ ministeria coëmpto, (quæ credo ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemq́ hoc munere delinitam, quacunq́ incederet cõspectus, elatusq́ supra modum hominis priuati, secum trahere, haud dubium consulatum fauore ac spe despondentem. Ipse, ut est humanus animus insatiabilis eò quòd fortuna spondet: ad altiora & non concessa tendere: & quoniam consulatus quoq́ eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare. id unum dignum tanto apparatu consiliorum, & certamine, quod ingens exudandum esset, præmium fore. Iam comitia consularia instabant: quæ res eum nec dum compositis maturisue satis consilijs, oppressit. Consul sextum creatus T. Quintius Capitolinus, minime opportunus uir nouanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen. & L. Minucius præfectus annonæ, seu refectus, seu quoad res posceret, inincertum creatus. nihil enim cõstat: nisi in libros linteos utroq́ anno relatum inter magistratus pręfecti nomen. Hic Minucius eandem reip. curationem agens, quam Melius priuatim agendam susceperat:

cum in utraque domo genus idem hominum uersaretur: rem compertam ad senatum refert: tela in domum Melij conferri, eumque conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse: tempus agendæ rei nondum stare, cætera iam cōuenisse: & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se penè, quàm tutum fuerit, ne cuius incerti uanique autor esset, ea deferre. Quæ postquam sunt audita: & undique primores patrum & prioris anni consules increparent: quod eas largitiones, cœtusque plebis in priuata domo passi essent fieri: & nouos consules, quod expectassent, donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur: quæ consulem non autorem solum desideraret, sed etiam uindicem: tum T. Quintius, consules immerito increpari ait: qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum uirium in magistratu ad eam rem pro atrocitate uindicandam, quantum animi haberent. opus esse non forti solum uiro, sed etiam libero, exolutoque legum uinculis. Itaque se dictatorem L. Quintium dicturum. ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: &, quid sibi uellent, rogitare: qui se ætate exacta tantæ dimicationi obijcerent? Dein cum undique plus in illo senili animo non consilij modò, sed etiam uirtutis esse, quàm in omnibus alijs dicerent: laudibusque haud immeritis onerarent: & consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecoriue reipublicæ esset: dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halam magistrum equitum dicit. Postero die dispositis præsidijs cum in forum descendisset: conuersaque in eum plebs nouitate rei, ac miraculo esset: & Meliani, atque ipse dux eorum in se intentam uim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipublicæ quæsisset? rogitarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, uocat te, inquit, dictator. Cum pauidus ille quid uellet, quæreret: Seruiliusque causam dicendam esse proponeret: crimenque à Minucio delatum ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cateruam suorum: & primum circunspectans tergiuersari, postremo cum apparitor iussu magistri equitum eum duceret: ereptus à circumstantibus, fugiensque, fidem plebis Romanæ implorare: & opprimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne fecisset: orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent: neue ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum uociferantem assecutus Hala Seruilius obtruncat: respersusque cruore obtruncati, stipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renuntiat: uocatum ad eum Melium repulso apparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, macte uirtute, inquit, C. Seruili esto, liberata republica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem uocari iussit: & Melium iure cæsum pronunciauit: etiam si regni crimine insons fuerit, qui uocatus à magistro equitum ad dictatorem non uenisset. se ad causam cognoscendam consedisse: qua cognita, habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. uim parantem ne iudicio se comitteret, ui coërcitum esse. nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse: qui natus in libero populo inter iura legesque, ex qua urbe reges exactos sciret: eodemque anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatā recipiendorum in urbem regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu, atque exulare iussū: in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite mulctatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo? quanquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere uiam. sed tamen Claudios, Cassios consulatibus, decēuiratibus suis, maiorumque honoribus, splēdore familiarum sustulisse animos, quò nefas fuerit Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optandus, quàm sperandus fuerit: frumentarium diuitem bilibre farris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse: ciboque obijciendo ratum uictorem finitimorum omniū populum in seruitutem perlici posse: ut quem senatorem cōcoquere ciuitas uix posset, regem ferret, Romuli conditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atque imperiū habentē. non pro

scelere

ſcelere id magis, quàm pro monſtro habendum. Nec ſatis eſſe ſanguine eius expiatum: niſi te cta parietesq́ intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſsiparentur: bonaq́ contacta pretijs regni mercandi, publicarentur. Iubere itaq; quæſtores uendere ea bona, atq; in publi cum redigere. Domum deinde, ut monumento area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei: dirui extem plo iuſsit. id Æquimelium appellatū eſt. L. Minucius boue aurato extra portam trigeminam eſt donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum melianum aſsibus in modios æſtima tum plebi diuiſit. Hunc Minucium apud quoſdā autores tranſiſſe à patribus ad plebem, un decimumq́ tribunum plebis cooptatum, ſeditionem motam ex meliana cæde ſedaſſe, inue nio. cæterum uix credibile eſt, numerum tribunorum patres augeri paſſos: idq́ potiſsimū ex emplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebem conceſſum ſemel obtinuiſſe, aut certe tentaſſe. ſed ante omnia refellit falſum imaginis titulum, paucis ante annis lege cau tum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cęcilius, Q. Iunius, Sex. Titinnius, ſoli ex colle gio tribunorum neque tulerant de honoribus Minucij legem: & criminari nunc Minucium, nunc Seruilium apud plebē. queriq́ indignam necem Melij non deſtiterant. peruicerunt igi tur, ut tribunorum militum potius, quàm cōſulum comitia haberentur: haud dubij, quin ſex locis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo ſe ultores fore melianæ cædis, crearentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno & uarijs motibus erat nec plures quàm tres tribunos conſulari poteſtate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius di ctaturæ inuidia tumultus quærebatur. prælatus ſuffragijs Quintio Mamercus Æmylius, uir ſummæ dignitatis. L. Iulium tertium creant. in horum magiſtratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecère. maius additum defectioni ſcelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, L. Roſciū legatos Romanos, cauſam noui conſilij quærentes, iuſſu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidem regis facinus. in teſſera rum proſpero iactu uocem eius ambiguā, ut occidi iuſsiſſe uideretur, à Fidenatibus exceptā, cauſam mortis legatis fuiſſe. rem incredibilem: interuentu Fidenatium Nouorum ſociorū cō ſulentium de cæde, ruptura ius gentium, nō auerſum ab intentione luſus animum: nec deinde in horrorem uerſum facinus. propius eſt fidem: obſtringi Fidenatium populum, ne reſpicere ſpem ullam ab Romanis poſſet conſcientia tanti ſceleris uoluiſſe. Legatorum, qui Fidenis cæ ſi erant, ſtatuæ publicè in roſtris poſitæ ſunt. Cum Veientibus Fidenatibusq́ præterquàm fi nitimis populis ab cauſa etiā tam nefanda bellum exorſis, atrox dimicatio inſtabat. Itaq; ad curam ſummæ rerum quieta plebe, tribunisq́ eius, nihil controuerſiæ fuit quin conſules crea rentur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas: à bello, credo, quod deinde geſsit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium ſecundo prælio confli xit: nec incruentam uictoriam retulit. Maior itaq; ex ciuibus amiſsis dolor, quàm lætitia fuſis hoſtibus, fuit. & ſenatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Æmylium iuſsit: is magiſtrum equitum ex collegio prioris anni, quo ſimul tribuni militum cōſulari poteſtate fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad delectum à conſuli bus habitum centuriones ueteres belli periti adiecti: & numerus amiſſorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum ſequi ſe dictator iuſ ſit. Cum poteſtas maior, tum uir quoque poteſtati par hoſtes ex agro Romano trans Anie nem ſubmouère: collesq́ inter Fidenas, atque Anienem ceperunt, referentes caſtra: nec antè in campos digreſsi ſunt, quàm legiones auxilio Faliſcorum uenerunt. tum demum caſtra He truſcorum pro mœnibus Fidenarum poſita. Et dictator Romanus haud procul inde ad con fluentes conſedit in utriuſque ripis amnis, qua ſequi munimento poterat, uallo interpoſito. poſtero die in aciem eduxit. Inter hoſtes uariæ fuère ſententiæ. Faliſcus procul ab domo mili tiam ægrè patiens, ſatisq́ fidens ſibi, poſcere pugnam: Veienti Fidenatiq́ plus ſpei in trahē do bello eſſe. Tolumnius quanquam ſuorum magis placebant conſilia: ne longinquam mili tiam non paterentur Faliſci, poſtero die ſe pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quod detrectaſſet pugnam hoſtis, animi acceſsère. poſteroq́ die iam militibus caſtra urbemq́ ſe oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, utrinque acies inter bina caſtra in medium campi

campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem caſtra Romana aggrederentur, poſt montes circummiſit. Trium populorum exercitus ita ſtetit inſtructus: ut dextrum cornu Veientes, ſiniſtrũ Faliſci tenerent, medij Fidenates eſſent. Dictator dextro cornu aduerſus Faliſcos, ſiniſtro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit ſigna: ante mediã aciem cum equitatu magiſter equitum proceſsit. Parumper ſilentium & quies fuit: nec Hetruſcis, niſi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam reſpectante, ut ab auguribus ſimul aues rite admiſiſſent, ex compoſito tolleretur ſignum. quod ubi conſpexit: primos equites clamore ſublato in hoſtem emiſit. ſecuta peditum acies ingenti ui conflixit. nulla parte legiones Hetruſcæ ſuſtinuere impetum Romanorum. eques maximè reſiſtebat. equitumq; longe fortiſſimus ipſe rex ab omni parte effuſè ſequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Coſſus eximia pulchritudine corporis, animo ac uiribus par, memorq; generis: quod ampliſsimum acceptum, maius auctiusq; reliquit poſteris. Is cum ad impetum Tolumnij quacunq; ſe intendiſſet, trepidantes Romanas uideret turmas, inſignemq; eum regio habitu uolitãtem tota acie cognouiſſet: hiccine eſt, inquit, ruptor fœderis humani, uiolatorq; gentium iuris? iam ego hanc mactatam uictimam (ſi modò ſancti quicquam in terris eſſe dij uolunt) legatorum manibus dabo. calcaribus ſubditis infeſta cuſpide in unum fertur hoſtem. quem cum ictum equo deieciſſet, confeſtim & ipſa haſta innixus ſe in pedes excipit. aſſurgentem ibi regem umbone reſupinat, repetitumq; ſæpius cuſpide ad terram affixit. tum exangui detracta ſpolia, caputq; abſciſum uictor ſpiculo gerens, terrore cæſi regis hoſtes fundit. Ita equitum quoq; fuſa acies, quæ una fecerat anceps certamẽ. Dictator fugatis legionibus inſtat: & ad caſtra compulſos cædit. Fidenatium plurimi locorũ notitia effugere in montes. Coſſus Tyberim cum equitatu tranſuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter prælium & ad caſtra Romana pugnatum eſt aduerſus partem copiarum ab Tolumnio, ut antè dictum eſt, ad caſtra miſſam. Fabius Vibulanus corona primum uallum defendit: intentos deinde hoſtes in uallum, egreſſus dextra principali cum triarijs repentè inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis re bene geſta, dictator ſenatuſconſulto, iuſſuq; populi triumphãs in urbem redijt. Longè maximum triumphi ſpectaculum fuit Coſſus ſpolia opima regis interfecti gerens. in eum milites carmina incondita æquãtes eum Romulo, canere. Spolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli ſpolia, quæ prima opima appellata ſola ea tempeſtate erant, cum ſolenni dedicatione dono fixit. auerteratq; in ſe à curru dictatoris ciuium ora, & celebritatis eius diei fructum propè ſolus tulerat. Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia populi iuſſu in Capitolio Ioui donum poſuit. Omneis ante me autores ſecutus, A. Cornelium Coſſum tribunum militum ſecunda ſpolia opima Iouis Feretrij templo intuliſſe expoſui. cæterum, præterquàm quod ea rite opima ſpolia habentur, quæ dux duci detraxerit: nec ducem nouimus, niſi cuius auſpicio bellum geritur: titulus ipſe ſpolijs inſcriptus illos, meq́ue arguit: conſulem ea Coſſum cepiſſe. Hoc ego cum Auguſtum Cæſarem templorum omnium conditorem aut reſtitutorem, ingreſſum ædem Feretrij Iouis quam uetuſtate dilapſam refecit, ſeipſum in thorace linteo ſcriptum legiſſe audiſſem: propè ſacrilegium ratus ſum, Coſſum ſpoliorum ſuorũ, Cæſaremq; ipſius templi autorem ſubtrahere teſtem. qui ſi ea in re ſit error: quod tam ueteres annales quodq; magiſtratuum libri, quos linteos in æde repoſitos Monetæ Macer Licinius citat identidem autores: ſeptimo poſt demum anno cum T. Quintio Pœno A. Cornelium Coſſum conſulem habeant: exiſtimatio communis omnibus eſt. nam etiam illud accedit: ne tam clara pugna in eum annum transferri poſſet: quod imbelle triennium fermè peſtilentia, inopiaq; frugum circa A. Cornelium conſulem fuit: adeò, ut quidam annales uelut funeſti, nihil præter nomina cõſulũ ſuggerãt. tertius ab cõſulatu Coſsi annus tribunũ eum militũ cõſulari poteſtate habet: eodẽ anno magiſtrum equitũ: quo in imperio alterã inſignẽ edidit pugnã equeſtrẽ. ea libera cõiectura eſt. ſed (ut ego arbitror) uana uerſare in omnes opiniones licet: cũ autor pugnæ recentibus ſpolijs in ſacra ſede poſitis, Iouem propè ipſum cui uota

erant

erant, Romulumq́ intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Corneliũ Cossum consulem scripserit. M. Cornelio Maluginẽse, L. Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem, ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum, pecorumq́, hostis in agris nusquam inuentus, neq; pugnandi copia facta. urbes tamen nõ oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quęsitæ sunt, nec motæ tamẽ, ab Sp. Melio trib. plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, & Minucio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat: falsis criminibus à Minucio circumuẽtum Melium arguens: Seruilio cædem ciuis indemnati obijciens. quæ uaniora ad populum ipso autore fuère. Cęterum magis uis morbi ingrauescens curæ erat, terroresq́; ac prodigia, maxime quòd crebris motibus terræ ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaq; à populo duúmuiris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Iulio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum metum uastitatis in urbe agrisq́; fecit: ut non modò pręd andi causa quisquam ex agro Romano non exiret: belliúe inferendi memoria patribus aut plebi esset: sed ultrò Fidenates, qui se primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerãt, populabundi descenderent in agrum Romanum. deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad instaurandũ bellum, neq; clade Romanorũ, neq; sociorum precibus potuère) duo populi transière Anienem: atq; haud procul Collina porta signa habuère. Trepidatum itaq; non in agris magis quàm in urbe est. Iulius consul in aggere murisq́; explicat copias. à Virginio senatus in æde Quirini consulitur. dictatorẽ dici A. Seruilium placet, cuiq́; Prisco alij, alij Structo fuisse cognomẽ tradunt. Virginius dum collegã consuleret moratus, permittente eo nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Posthumium Ebutium Heluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. quibuscunq; uires suppetebant ad arma ferenda, præstò fuère: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ cum agerentur, hostes in loca altiora concessère. eò dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit hetruscas legiones: compulit inde in urbem Fidenas, ualloq́ue circumdedit. sed neq; scalis capi poterat urbs alta, & munita: neq; in obsidione uis ulla erat: quia frumentum nõ necessitati modò satis, sed copiæ quoq; abundè ex antè cõuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter, cogendiq́; ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis ab auersa parte urbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat: agere in arcẽ cuniculum instituit. ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederẽt ad pugnam: continenti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à castris monte erecta in arcem uia est. intentisq́; Hetruscis ad uanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus censores uillam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq́; primum census populi est actus. Eosdem consules insequenti anno refectos, Iulium tertium, Virginiũ iterum, apud Macrũ Licinium inuenio. Valerius Antiâs, & Q. Tubero M. Manliũ, & Q. Sulpicium cõsules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepãti editione & Tubero & Macer libros linteos autores profitentũ: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditũ à scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet: & Tubero incert⁹ ueri est. sed inter cætera uetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positũ. Trepidatũ in Hetruria est post Fidenas captas, nõ Veientibus solũ exterritis metu similis excidij, sed etiã Faliscis, memoria initi primo cum ijs belli: quanq́; rebellantibus non affuerãt. Igitur cum duæ ciuitates legatis circa XII populos missis impetrassent, ut ad Voltũnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ cõcilium: uelut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercũ Æmyliũ dictatorẽ iterũ dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitũ est dictus. bellumq́; tãto maiore, quàm proximo conatu apparatum est: quanto plus erat ab omni Hetruria periculi, quàm ab duobus populis fuerat. Ea res aliquãto expectatione omnium trãquillior fuit. Itaq; cũ renuntiatum à mercatoribus esset: negata Veientibus auxilia, iussosq́; suo consilio bellum initũ, suis uiribus exequi: nec aduersarũ rerum quærere socios, cum quibus spem integrã cõmunicati nõ sint: tum dictator, ne nequicq́; creatus esset: materiæ quærendæ bello gloriæ adempta, in pace

aliquid

aliquid operis edere, quòd monumẽtum esset dictaturæ, cupiens, censurã minuere parat: seu nimiam potestatẽ ratus: seu nõ tam magnitudine honoris, quàm diuturnitate offensus. Concione itaq; aduocata, rempub. foris gerendam ait, tutaq; omnia præstanda, deos immortales suscepisse. se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani consulturũ. maximã autem eius custodiam esse: si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi nõ posset. Alios magistratus annuos esse: quinquẽnalem censuram grauem esse: ijsdem per tot annos magna parte uitæ obnoxios uiuere. se legem laturum, ne plus quàm annua ac semestris censura esset. Consensu ingenti populi legẽ postero die pertulit. Et ut re ipsa, inquit, sciatis Quirites, quàm mihi diuturna non placeãt imperia: dictatura me abdico. Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito fine alteri, congratulatione ac fauore ingenti populi domũ est reductus. Censores ægrè passi, Mamercũ, quod magistratũ populi Romani minuisset, tribu mouerunt, octuplicatoq; censu ærariũ fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: causam potius ignominiæ intuentem, quàm ignominiam. primores patrum, quanquam diminutum censuræ ius uoluissent, exemplo acerbitatis censoriæ offensos. quippe cum se quisque diutius ac sæpius subiectum censoribus fore cerneret, quàm censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut uis à cẽsoribus nullius autoritate, præterquàm ipsius Mamerci, deterreri quiuerit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo cõsularia comitia, cum res propè ad interregnum perducta esset: euicere tandem, ut tribuni militũ consulari potestate crearentur, uictoriæ præmium, quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullũ fuit. omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum otium præbuit. ædes Apollini pro ualetudine populi uota est. multa duumuiri ex libris placandæ deûm iræ, auertẽdæq; à populo pestis causa, fecêre. magna tamen clades in urbe agrisq; promiscue hominum pecorumq; pernicie accepta. famem cultoribus agrorum timentes, in Hetruriam, pomptinumq; agrum, & comas, postremo in Siciliam quoq; frumenti causa misêre. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militũ consulari potestate omnes patricij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno uis morbi leuata, neq; à penuria frumenti, quia antè prouisum erat, periculũ fuit. Cõsilia ad mouenda bella in Volscorũ Æquorumq; concilijs, & in Hetruria ad fanũ Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res: decretoq; cautum, ne quod ante concilium fieret: nequicq; Veiente populo querente eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminêre Veijs fortunam. Interim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam imminentes spei maioris honoris, dum foris otium esset, cœtus indicere in domos tribunorum plebis. ibi secreta consilia agitare. Queri se à plebe adeò spretos: ut cum per tot annos tribuni militum consulari potestate creentur: nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit: multum prouidisse suos maiores, qui cauerint, necui patricio plebeij magistratus paterent: aut patricios habendos fuisse tribunos plebis. adeò se suis etiam sordere, nec à plebe minus, quàm à patribus contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres uertêre. eorum ambitione artibusq; fieri, ut obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus minisq; liceat, memorem eam suorum inituram suffragia esse: & parto auxilio imperium quoq; ascituram. Placet tollendæ ambitionis causa tribunos legem promulgare, ne cui album uestimẽtum addere petitionis causa liceret. Parua nunc res, & uix serio agenda uideri posit: quæ tunc ingenti certamine patres ac plebẽ accendit. Vicêre tamen tribuni: ut legem perferrent: apparebatq; iritatis animis plebem ad suos studia inclinaturam. quæ ne libera essent, senatus consultum factum est, ut consularia comitia haberentur. Tumultus causa fuit: quem ab Æquis & Volscis, Latini atque Hernici nuntiârant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus, (eidem & Pœno cognomẽ additur) & Cn. Iulius Mento consules facti. nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos uis cogendæ militiæ erat: delectu habito, utrinq; ualidi exercitus profecti in Algidum conuenêre. ibiq; seorsum Æqui, seorsum Volsci castra communiuêre: intentiorque, quàm unquam antè, muniendi, exercendiq; militem cura ducibus erat. eo plus nuntij terroris Romã attulêre. Senatui

dictato-

dictatorē dici placuit:quia etsi sæpe uicti populi, maiore tamen conatu, quàm aliàs unquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo absumptum erat. ante omnia prauitas consulum, discordiaq́ inter ipsos, & certamina in consilijs omnibus, terrebant. Sunt qui malè pugnatum ab his consulibus in Algido autores sint: eamq́ causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat: ad alia discordes, in uno aduersus patrum uoluntatem consensisse: ne dicerent dictatorem, donec, cum alia alijs terribiliora afferrentur: nec in autoritate senatus cōsules essent. Q. Seruilius Priscus summis honoribus egregiè usus, Vos, inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema uentum est, senatus appellat: ut in tanto discrimine reipublicæ dictatorem dicere consules pro potestate uestra cogatis. Qua uoce audita, occasionē oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedunt: proq́ collegio pronuntiant: placere consules senatui dicto audientes esse: si aduersus cōsensum amplissimi ordinis ultrà tendāt, in uincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis, quàm ab senatu uinci maluerunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumq́ sub iugum tribunitiæ potestati consulatum memorantes: siquidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, & (quo quid ulterius priuato timendum foret?) in uincula etiam duci possent. Sors, ut dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas cōuenerat) T. Quintio euenit. is A. Posthumium Tubertum, socerū suum, seuerissimi imperij uirum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neq́ aliud tota urbe agi, quàm bellum apparari. cognitio uacantiū militię munere post bellum differtur. ita dubij quoque inclinant ad nomina danda. & Hernicis Latinisq́ milites imperati. utrinq́ enixè obeditū dictatori est. Hæc omnia celeritate ingēti acta. relictoq́ Cn. Iulio cōsule ad præsidium urbis, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, nequa res, qua eguissent in castris, moraretur: dictator præeūte A. Cornelio pōtifice maximo ludos magnos tumultus causa uouit: profectusq́ ab urbe diuiso cum Quintio cōsule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostiū paruo inter se spatio distantia uiderant: ipsi quoq́ mille fermè passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorē locum castris ceperūt. Ita quatuor exercitus totidē munimenta, planiciē in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed uel ad explicandas utrinq́ acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus prælijs est: facilè patiente dictatore, cōferendo uires spem uniuersæ uictorię, tentato paulatim euentu certaminum, suos pręcipere. Itaq́ hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis rem in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subito ortus nō consulis modò uigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoq́ ex somno exciuit. Vbi præsenti ope res egebant, cōsul nec animo deficit, nec cōsilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eò plus animaduertitur quid opus facto sit. missum extēplo ad castra subsidium: cui Sp. Posthumius Albus legatus pręficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locū maximè secretum ab tumultu petit. unde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpicium legatū præficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manū, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ uel alius imperator prudens, & impiger in tali re præciperet, ageretq́: præcipit ordine, atq́ agit. Illud eximiū consilij, animiq́ specimen, & neutiquam uulgatæ laudis: quod ultro ad oppugnanda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat: M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquam intentos homines in euentum periculi alieni, pro se incautos neglectis uigilijs stationibusq́ est adortus: prius penè cepit castra, quàm oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, ut conuenerat, datum signum ubi conspectum ab dictatore est: exclamat: capta hostium castra, nuntiariq́ passim iubet. Et iam lucescebat, omniaq́ sub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & consul eruptionem è castris in trepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera, subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus, hosti undiq́ obiecerat uictorem peditem equitemq́. Circumuenti igitur iam in medio ad unum omnes pœnas rebellionis dedissent: ni Vectius Messius ex Volscis nobilior uir factis quàm genere, iam orbē uoluentes suos increpans clara

uoce, Hic præbituri, inquit, uos telis hostiũ estis indefensi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid ultrò bellum intulistis? in otio tumultuosi, in bello segnes? quid hic stantibus spei est? an deum aliquem protecturum uos, rapturumq́ hinc putatis? ferro uia facienda est. hac, qua me pręgressum uideritis, agite qui uisuri domos, parentes, coniuges, liberos estis, ite mecum: non murus, nec uallũ, sed armati armatis obstant: uirtute pares, necessitate quæ ultimum ac maximum telum est, superiores estis. Hæc locutũ, exequentemq́ dicta, redintegrato clamore secuti, dant impressionẽ, qua Posthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerunt uictorẽ, donec dictator pedem iam referentibus suis aduenit: eoq́ omne pręliũ uersum est. Vni uiro Messio fortuna hostium innititur. multa utrinq́ uulnera, multa passim cędes est. Iam ne duces quidẽ Romani incruenti pugnant. Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Nõ dictatorẽ humerus uulneratus, nõ Fabium propè affixum equo femur, non brachium abscissum consulẽ ex tam ancipiti pręlio summouit. Messium impetus per stratos cęde hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum, quæ nõdum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos usq́ ad uallũ persecutus, ipsa castra uallumq́ aggreditur. eodem & dictator alia parte copias admouet. nõ segnior oppugnatio est, q̃ pugna fuerat. Cõsulem signum quoq́ intra uallum iniecisse ferunt, quò milites acrius subirent: repetendoq́ signo primam impressionem factã. Et dictator prorupto uallo iam in castra pręlium intulerat. Tum abijci arma passim, ac dedi hostes cœpti: castrisq́ & his captis, hostes, præter senatores, omnes uenundati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atq́ Hernicis reddita: partem sub hasta dictator uendidit: prępositoq́ consule castris, ipse triumphans inuectus urbem, dictatura se abdicauit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt: qui filium ab A. Posthumio, quòd occasione bene pugnãdi captus iniussu discesserit præsidio: uictorẽ securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in uarijs opinionib⁹, & argumẽto est, quod imperia Manliana, nõ Posthumiana, appellata sint: quum qui prior autor tam sæui exempli foret, occupaturus insignem titulũ crudelitatis fuerit. Imperioso quoq́ Manlio cognomen inditum: Posthumius nulla tristi nota est insignitus. Cn. Iulius consul ædem Apollinis absente collega sine sorte dedicauit. ægrè id passus Quintius, cũ dimisso exercitu in urbẽ redisset: nequicq́ in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanã pertinere uisum: quòd Carthaginiẽses tanti hostes futuri, tum primũ per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecére. Agitatum in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: nec obtineri potuit. Cõsules fiunt L. Papyrius Crassus, L. Iulius. Æquorum legati fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorũ octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis belliq́ autores in iurgia & seditiones uersa. Vndiq́ otium fuit Romanis. Legem de mulctarum æstimatione pergratam populo, cum ab tribunis parari cõsules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterũ, Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos cõsules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrũ Romanũ excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse. cognitioq́ eius rei L. Sergio & Q. Seruilio & Mamerco Æmylio permissa. Quidã Hostiam relegati, quod cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat: colonorum additus numerus, agerq́ ijs bello interemptorũ assignatus. Siccitate eo anno plurimũ laboratũ est: nec cœlestes modò defuerunt aquæ, sed terra quoq́ ingenito humore egens, uix ad perẽnes suffecit amnes. defectus alibi aquarũ circa torridos fontes, riuosq́, stragẽ siti pecorũ morientium dedit: scabie alia absumpta, uulgatiq́ contactu in homines morbi: & primo in agrestes ingruerãt seruitiaq́, urbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo: sed animos quoq́ multiplex religio, & pleraq́ externa inuasit: nouos ritus sacrificãdo, uaticinãdo inferẽtib⁹ in domos, quib⁹ quęstui sunt capti superstitione animi, donec publicus iã pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus uicis sacellisq́ peregrina atq́ insolita piacula pacis deũm exposcendæ. Datũ inde negotiũ ædilibus, ut ani-

ut animaduerterent, ne qui, nisi Romani dij, neu quo alio more ꝙ patrio colerentur. Iræ aduersus Veientes in insequentē annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano consulibus dilatæ sunt. Tunc quoq; ne cōfestim bellum indiceretur, neue exercitus mitterentur, religio obstitit: fœciales prius mittendos ad res repetendas censuēre. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæq; inde, non pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellauerāt, missi tamen fœciales: nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, uerba sunt audita. Cōtrouersia inde fuit, utrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset senatus cōsultum. Peruicēre tribuni, denuntiando impedituros se delectū, ut Quintius consul de bello ad populū ferret: omnes cētutiæ iussēre. In eo quoq; plebs superior fuit, quod tenuit ne consules in proximū annum crearentur. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt: T. Quintius Pœnus ex cōsulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Corneli⁹ Cossus: ex ijs Cossus præfuit urbi: tres delectu habito profecti sunt Veios: documentoq; fuēre, quàm plurium imperiū bello inutile esset. Tendēdo ad sua quisq; cōsilia, cum aliud alij uideretur, aperuerunt ad occasionē locum hosti. incertā nāq; aciem, signum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, inuasere opportunè Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dātes accepēre. Plus itaq; ignominię quàm cladis est acceptū. Mœsta ciuitas fuit, uinci insueta: odisse tribunos: poscere dictatorē: in eo uerti spes ciuitatis. & cū ibi quoq; religio obstaret, ne posset nisi ab cōsule dici dictator, augures cōsulti eam religionē exemēre. A. Cornelius dictatorē Mamercum Æmyliū dixit: & ipse ab eo magister equitū est dictus. adeò simul fortuna ciuitatis uirtute uera eguit: nihil censoria animaduersio effecit, quo minus regimē rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati, missis circum Hetruriæ populos legatis, iactando tres duces Romanos ab se uno pręlio fusos, cum tamen nullam publici cōsilij societatem mouissent: uolūtarios undiq; ad spem prædæ adsciuerūt. Vni Fidenatiū populo rebellare placuit: & tanq; nisi ab scelere bellū ordiri nefās esset, sicut legatorū antea, ita tum nouorum colonorū cæde imbutis armis, Veientibus sese cōiungunt. Cōsultare inde principes duorum populorū, Veios, an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ uisæ opportuniores. Itaq; traiecto Tyberi Veientes Fidenas transtulerūt bellum. Romæ terror ingens erat: accito exercitu ab Veijs, hostibus positis ad Fidenas: eoq; ipso ab re malè gesta perculsa castra locātur ante portam Collinam: & in muris armati dispositi, & iustitiū in foro, tabernæq; clausæ: fiuntq; omnia castris quàm urbi similiora. Tum trepidā ciuitatē pręconibus per uicos dimissis dictator ad concionē aduocatā increpuit, quod animos ex tam leuibus fortunæ momētis suspēsos gererent: ut parua iactura accepta, quæ ipsa nō uirtute hostiū, nec ignauia Romani exercitus, sed discordia imperatorū accepta sit: Veientem hostem sexies uictum pertimescāt: Fidenasq; propè sæpius captas quàm oppugnatas: eosdē & Romanos & hostes esse: qui per tot secula fuerint: eosdē animos, easdē corporis uires, eadē arma gerere: se quoq; eundē dictatorem Mamercum Æmylium esse, qui ante Veientium Fidenatiumq; adiunctis Faliscis ad Nomentū exercitus fuderit: & magistrū equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in cōspectu duorū exercituū occiso, spolia opima Iouis Feretrij templo intulerit. proinde memores secum triumphos, secū spolia, secū uictoriā esse, cum hostibus scelus legatorū contra ius gentium interfectorū, cædem in pace Fidenatium colonorū, inducias ruptas, septimā infelicem defectionē, arma caperēt, simul castra castris cōiunxissent, satis cōfidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnū ex ignominia exercitus Romani gaudium fore, & populū Romanum intellecturū quāto melius de repub. meriti sint, qui se dictatorē tertiū dixerint, quàm eos qui ob ereptū cēsuræ regnū labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nūcupatis profectus, M. & D. passus citra Fidenas castra locat, dextra mōtibus, lęua Tyberi amne septus. T. Quintium Pœnum legatū occupare montes iubet, occultūq; id iugū capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die, cū Hetrusci pleni animorū, ac pristini diei meliore occasione ꝙ pugna in aciē processissent, cūctatus parūper, dum speculatores referrent, Quintium euasisse in iugum propinquū arci Fidenarū, signa profert, peditumq; aciē instructā pleno gradu in hostem inducit, magistro equitū præcipit

pit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum ut memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romuliq́ ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti cõfligunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorũ infanda cæde, respersos sanguine colonorũ suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisq́ odiũ explet. Cõcusserat primo statim congressu hostem: cũ repente patefactis Fidenarum portis noua erupit acies, inaudita ante id tempus inusitataq́. Ignibus armata ingens multitudo, facibusq́ ardentibus tota collucens, uelut phanatico instincta cursu in hostem ruit: formaq́ insolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit. Tum dictator magistro equitum, equitibusq́, tum ex mõtibus Quintio accito præliũ ciens, ipse in sinistrũ cornu, quod incẽdio similius quàm prelio territum cesserat flammis, accurrit: claraq́ uoce. Fumóne uicti, inquit, uelut examen apũ loco uestro exacti, inermi cedetis hosti? non ferro extinguitis ignes? non faces has ipsas pro se quisq́, si igni non telis pugnandũ est, ereptas ultrò inferetis? agite nominis Romani, ac uirtutis patrũ uestræq́ memores: uertite incendiũ hoc in hostium urbem: & suis flammis delete Fidenas, quas uestris beneficijs placare non potuistis. legatorũ hoc uos uestrorũ, colonorumq́ sanguis, uastatiq́ fines monent. Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissę excipiuntur, partim ui eripiunt: utraq́ acies armatur igni. Magister equitum & ipse nouat pugnam equestrem. frenos ut detrahant equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis euectus effreno equo, in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostẽ. Puluis elatus mistusq́ fumo lucẽ ex oculis uirorum equorumq́ aufert: ea quæ militẽ terruerat species, nihil terruit equos. ruinæ igitur similem stragem eques quacũq́ peruaserat, dedit. Clamor deinde accidit nouus. qui cum utranq́ mirabundã in se aciem uertisset, dictator exclamat. Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos. ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum duæ acies duo diuersa prælia circũuentos Hetruscos & à frõte & ab tergo urgerent: neq́ in castra retrò, neq́ in montes, unde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitẽ passim liberi frenis dispulissent equi: Veientium maxima pars Tyberim effusi petunt: Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendunt. infert pauidos fuga in mediam cædem: obtruncãtur in ripis: alios in aquam compulsos gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo & uulnera & pauor degrauant, pauci ex multis tranant. alterum agmen fertur per castra in urbẽ: eadem & Romanos sequentes impetus rapit: Quintium maximè, & cum eo degressos modò de montibus, recentissimũ ad laborem militẽ: quia ultimo prælio aduenerat. Hi postq́ mixti hostibus portam intrauère, in muros euadunt: suisq́ capti oppidi signum ex muro tollunt. quod ubi dictator conspexit, (iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat) cupientẽ militem discurrere ad prædam, spe iniecta maioris in urbe prædæ, ad portam ducit: receptusq́ intra muros, in arcem quò ruere fugientium turbã uidebat, pergit. Nec minor cædes in urbe quàm in prelio fuit: donec abiectis armis, nihil præter uitam petentes dictatori dedunt. Vrbs castraq́ diripiunt. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionem sorte ductis, & quorum eximia uirtus fuerat, binis, alijs sub corona uenundatis, exercitum uictorem opulentumq́ prędatriumphans dictator Romam reduxit: iussoq́ magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisq́ rebus acceperat. Classi quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidam in annales retulère: rem æquè difficilem atq́ incredibilem: nec nunc lato satis ad hoc amne: & tum aliquanto, ut à ueteribus accepimus, arctiore. nisi in traiectu fortè fluminis prohibendo aliquarum nauiũ cõcursum, in maius (ut fit) celebrãtes, naualis uictoriæ uanum titulum appetiuère. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Semproniũ Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinũ, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum xx inducię datæ, & Æquis triennij, cum plurĩũ annorũ petissent. Et ab seditionibus urbanis otium fuit.

Annũ insequentẽ neq́ bello foris, neq́ domi seditione insignem, ludi bello uoti celebrẽ & tribunorũ militũ apparatu, & finitimorũ cõcursu fecère. Tribuni consulari potestate erãt, Cl. Crassus. Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus. spectaculum comitate

etiam

etiam hoſpitum, ad quod publico cõſenſu uenerant, aduenis gratius fuit. Poſt ludos concio/
nes ſeditioſæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinẽ: quod admiratione eo/
rum quos odiſſent, ſtupens, in æterno ſe ipſa teneret ſeruitio: & non modo ad ſpem cõſulatus
in partem reuocandã aſpirare non auderet, ſed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ
cõmunia eſſent comitia patrum ac plebis) aut ſui aut ſuorum meminiſſet. deſineret ergo mi/
rari, cur nemo de cõmodis plebis ageret: eò impendi laborem ac periculum: unde emolumen
tum atque honos ſperetur. nihil non aggreſſuros homines, ſi magna conatis magna præmia
proponant: ut quidẽ aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu
nullo: ex quibus pro certo habeat, patres, aduerſus quos tenderet, bello inexpiabili ſe perſecu
turos: apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo ſe honoratiorẽ fore: neq; ſperandũ, neq; po
ſtulandũ eſſe. magnos animos, magnis honoribus fieri, neminẽ ſe plebeium cõtempturum,
ubi conteni deſiſſent. experiendã rem deniq; in uno aut altero eſſe: ſit ne aliquis plebeius fe/
rendo magno honori: an portento ſimile miraculo q; ſit, fortem ac ſtrenuũ uirum aliquẽ exi/
ſtere ortum ex plebe. Sũma ui expugnatũ eſſe, ut tribuni militũ cõſulari poteſtate & ex plebe
crearent. petiſſe uiros domi militiæq; ſpectatos: primis annis ſugillatos, repulſos, riſui patri/
bus fuiſſe: deſiſſe poſtremò præbere ad contumeliã os. nec ſe uidere cur nõ lex quoq; abroge/
tur, qua id liceat quod nunq; futurũ ſit: minorẽ quippe ruborẽ fore in iuris iniquitate, quàm
ſi per dignitatem ipſorum prætereantur. Huius generis orationes cum aſſenſu auditæ incita/
uere quoſdam ad petẽdum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum ſe
in magiſtratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarum q; deducendarum oſtentatæ
ſpes: & uectigali poſſeſſoribus agrorum impoſito, in ſtipendium militum erogandi æris. Ca/
ptatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per diſceſſum hominũ ab urbe, cum patres
clandeſtina denuntiatione reuocati ad diem certam eſſent, ſenatuſcõſultum fieret abſentibus
tribunis plebis: ut quoniã Volſcos in Hernicorum agros prędatum exiſſe, fama eſſet, ad rem
inſpiciendam tribuni militum proficiſcerentur, cõſularia q; comitia haberentur. Profecti Ap
pium Claudium filium decẽuiri præfectum urbis relinquũt, impigrum iuuenem, & iam inde
ab incunabilis imbutum odio tribunorũ plebis q;: tribunis plebis nec cum abſentibus ijs qui
ſenatus conſultum fecerant: nec cum Appio tranſacta re, quod cõtenderent, fuit. Creati con/
ſules, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, ſed memoria digna tra
ditur eo anno facta. Vulturnum Hetruſcorum urbẽ, quæ nunc Capua eſt, ab Samnitibus ca/
ptam: Capuam q; ab duce eorum Capye, uel (quod propius uero eſt) à campeſtri agro appel/
latam. cepere autẽ prius bello fatigatis Hetruſcis, in ſocietatẽ urbis agrorum q; accepti: dein/
de feſto die grauatos ſomno epulis q; incolas ueteres noui coloni nocturna cæde adorti. His
rebus actis, conſules ij quos diximus, idibus Decẽbribus magiſtratũ occœpere. Iam non ſo/
lum qui ad id miſſi erant, retulerant imminere Volſcum bellũ: ſed legati quoq; ab Latinis &
Hernicis nuntiabãt: non antè unquam Volſcos nec ducibus legendis, nec exercitui ſcribendo
intentiores fuiſſe: uulgo fremere, aut in perpetuũ arma bellum q; obliuioni dãda, iugum q; ac/
cipiendũ: aut ijs cũ quibus de imperio certetur, nec uirtute nec patientia, nec diſciplina rei mi/
litaris cedẽdum eſſe. Haud uana attulére: ſed nec perinde patres moti ſunt, & C. Sempronius
cui ea prouincia ſorte euenit, tanquã conſtantiſſimæ rei fortunæ fretus, quod uictoris populi
exercitũ aduerſus uictos duxiſſet, omnia temere ac negligẽter egit: adeò ut diſciplinæ Roma/
næ plus in Volſco exercitu, quàm in Romano eſſet. ergo fortuna, ut ſępe aliàs, uirtutẽ eſt ſecu
ta. Primo prælio quod ab Sẽpronio incaute incõſulte q; cõmiſſum eſt, non ſubſidijs firmata
acie, non equite aptè locato cõcurſum eſt. clamor indiciũ primũ fuit quò res inclinatura eſſet,
excitatior crebrior q; ab hoſte ſublatus ab Romanis diſſonus, impar, ſegnis, ſæpe iteratus, in
certo clamore prodidit pauorẽ animorũ. Eo ferocior illatus hoſtis urgere ſcutis, micare gladijs:
altera ex parte nutant circũſpectantibus galeæ, & incerti trepidãt, applicant q; ſe turbæ. ſigna
nunc reſiſtẽtia deſeruntur ab anteſignanis, nunc inter ſuos manipulos recipiuntur. Nondum
fuga certa, nondũ uictoria erat. tegi magis Romanus, quàm pugnare. Volſcus inferre ſigna:
urgere aciem: plus cædis hoſtium uidere, quàm fugæ. Iam omnibus locis ceditur, nequicquã

Sempronio cõsule obiurgante atq; hortante: nihil nec imperiũ nec maiestas ualebat: dataq; mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum labente iam re præsenti animo subuenisset. Qui cum magna uoce exclamasset, ut equites qui saluam remp. uellent esse, ex equis desilirẽt: omnium turmarũ equitibus uelut ad consulis imperium motis, Nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetum hostiũ, actũ de imperio est. sequimini pro uexillo cuspidem meã: ostẽdite Romanis Volscisq;, neq; equitibus uobis ullos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore cõprobata adhortatio esset, uadit alte cuspidẽ gerens: quacunq; incedunt, ui uiam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis, ubi suorũ plurimum laborem uidẽt. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerent, dat signum Volscus imperator, ut parmatis, nouæ cohorti hostium locus detur, donec impetu illati ab suis excludantur. quod ubi est factum, interclusi equites: nec prorumpere eadem qua transierant posse: ibi maxime confertis hostibus, qua uiam fecerant. & consul legionesq; Romanæ, cum quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquã uiderent. ne tot fortissimos uiros interclusos opprimeret hostis, tendunt in quencunq; casum diuersi. Volsci, hinc cõsulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atq; equitibus. qui cum sæpe conati nequissent perrũpere ad suos, tumulo quodã occupato, in orbem se tutabant, nequaquã inulti. nec pugnæ finis ante noctẽ fuit. consul quoq; nusquã remisso certamine, dum quicquã superfuit lucis, hostẽ tenuit: nox incertos diremit. tantusq; ab imprudentia euẽtus utraq; castra tenuit pauor, ut relictis saucijs, & magna parte impedimentorũ, ambo pro uictis exercitus se in mõtes proximos reciperẽt. tumultus tamen circũsessus ultra mediã noctẽ est: quo cum circũsedentibus nuntiatũ esset castra deserta esse, uictos rati suos & ipsi qua quenq; in tenebris pauor tulit, fugierunt. Tẽpanius metu insidiarũ suos ad lucem tenuit: digressus deinde ipse cũ paucis speculatũ, cum ab saucijs hostibus sciscitando cõperisset castra Volscorũ deserta esse, lætus ab tumulo suos deuocat, & in castra Romana penetrat: ubi cum uasta desertaq; omnia, atq; eandem quã apud hostes fœditatẽ inuenisset, prius quàm Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat saucijs ductis secũ, ignarus quã regionem cõsul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnæ aduersæ castrorumq; desertorũ perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites non priuato magis quàm publico luctu: Fabiusq; consul terrore urbi quoq; iniecto stationẽ ante portas agebat: cum equites procul uisi non sine terrore ab dubijs quinã essent, mox cogniti tantã ex metu lætitiã fecẽre, ut clamor urbẽ peruaderet gratulantiũ saluos uictoresq; redisse equites: & ex mœstis paulò antè domibus quæ cõclamauerant suos, procurreretur in uias: pauidæq; matres ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiã agmini occurrerẽt, in suos quæq; simul corpore atq; animo uix præ gaudio cõpotes effusæ. Tribunis plebis qui M. Posthumio & T. Quintio diem dixerant, quod ad Veios eorũ opera male pugnatũ esset, occasio uisa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaq; aduocata cõcione cum proditam Veijs remp. esse ab ducibus, proditũ deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitũ, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra uociferati essent: C. Iulius unus ex tribunis Tẽpanium equitem uocari iussit. coramq; eis, Sexte Tẽpani, inquit, quæro de te, arbitreris'ne C. Semproniũ consulẽ aut in tempore pugnã inisse, aut firmasse subsidijs aciem? aut ullo boni consulis functũ officio? & tu'ne ipse uictis legionibus Romanis tuo cõsilio equitẽ ad pedes deduxeris? restitueris'q; pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atq; equitibus nũ aut cõsul ipse subuenerit, aut miserit præsidiũ? postero deniq; die ecquid præsidij usquã habueris? an tu cohorsq; in castra uestra uirtute perruperitis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitũ inueneritis? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro uirtute tua fideq; qua una hoc bello resp. stetit, dicenda tibi sunt hodie. Deniq; ubi C. Sẽpronius, ubi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris consulem exercitumq;? uicti deniq; simus, an uicerimus? Aduersus hæc Tempanij oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis uana laudibus, nõ crimine alieno læta: Quãta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse

esse, sed populi Romani fuisse, cum eum comitijs cõsulem legeret. Itaq; ne ab se imperatoria consilia, neu cõsulares artes exquirerent: quæ pensitanda quoq; magnis animis atq; ingenijs essent: sed quod uiderit, referre posse. Vidisse autem se prius quàm ab acie intercluderetur, cõsulem in prima acie pugnantẽ, adhortãtem, inter signa Romana tela q; hostium uersantem: postea se ab cõspectu suorum ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse usq; ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari uelut ipse in re trepida loci præsidio se suosq; sit tutatus, sic consulem seruãdi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorũ meliores res esse credere quàm populi Romani fortunã, noctem q; omnia erroris mutui implesse. precantem q; deinde ne se fessum labore ac uulneribus tenerent, cum ingenti laude non uirtutis magis quàm moderationis dimissum. Cum hęc agerentur, iam cõsul uia lauicana ad fanũ Quietis erat. eò missa plaustra iumenta q; alia ab urbe, exercitum affectum prælio ac uia nocturna excepére. Paulopost in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amouens culpam, quàm Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratæ ducibus M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat: decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Æmylij res prosperè gesserat: totam culpã eius temporis in prædãnatum collegã transferentem, omnes tribus absoluerunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, & exactæ iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orãs, ne se breui reliquo uitæ spatio tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio autore equites. Senatus cum odio Sempronij consulare nomen offenderet: tribunos militum consulari potestate creari iussit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merẽda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sẽpronio consuli anni prioris diem dixit, quẽ cum quatuor collegæ inspectãte populo Romano orarent, ne imperatorẽ suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, uexaret: ægrè Hortẽsius pati, tentationẽ eam credẽs esse perseuerãtiæ suæ, nec precibus tribunorum quæ in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaq; modo ad eum conuersus, ubi illi patricij spiritus, ubi subnixus & fidens innocentiæ animus esset quærebat: sub tribunicia umbra cõsularem uirum delituisse. modo ad collegas. uos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius populo, & euersuri tribuniciam potestatem? Cum illi & de Sempronio, & de omnib⁹ summam populi Romani potestatem esse dicerent: nec se iudiciũ populi tollere aut uelle aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non ualuissent, se uestem cum eo mutaturos: tum Hortensius, nõ uidebit, inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Semproniũ nihil moror, quãdo hoc est in imperio consecutus, ut tam carus esset militibus. nec pietas quatuor tribunorum quàm Hortensij tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi patribusq; gratior fuit. Non diutius fortuna Æquis indulsit, qui ambiguam uictoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant. proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino cõsulibus, ductu Fabij, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. cum trepidam tantum ostendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur haud magno consulis decore. Itaque triumphus negatus: cæterum ob Sempronianæ cladis leuatam ignominiam, ut ouãs urbem intraret concessum est. Quemadmodũ bellum minore quàm timuerãt dimicatione erat perfectum: sic in urbe ex trãquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorũ numero, quã rem, ut præter duos urbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præstò essent, à consulibus relatam cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. aduersus quam actionem primo & consules & patres summa ope annixi sunt. concedendo deinde ut quemadmodum in tribunis con

ſulari poteſtate creãdis uſi ſunt, adæque in quæſtoribus liberum eſſet arbitrium populi:cum parum proficerent,totã rem de augendo quæſtorum numero omittunt. Excipiunt omiſſam tribuni,aliæq́ſubinde,inter quas & agrariæ legis,ſeditioſæ actiões exiſtũt:propter quos motus cũ ſenatus cõſules quàm tribunos creari mallet: neq́ poſſet per interceſsiones tribunicias ſenatus conſultũ fieri:reſp.à cõſulibus ad interregnum,neq́ id ipſum (nam coire patricios tribuni prohibebãt) ſine certamine ingenti redit. Cum pars maior inſequentis anni per nouos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta eſſet: modo prohibẽtibus tribunis patricios coire ad prodendũ interregem,modo interregẽ interpellantibus ne ſenatus conſultũ de comitijs cõſularibus faceret:poſtremo L. Papyrius Mugillanus proditus interrex caſtigãdo nunc patres nunc tribunos plebis, deſertam omiſſamq́ ab hominibus remp. deorũ prouidentia curaq́ exceptã memorabat Veientiũ inducijs, & cunctatione Æquorum ſtare: unde ſi quid increpet terroris,ſine patricio magiſtratu placere remp.opprimi: nõ exercitum, non ducẽ ſcribendo exercitui eſſe.an bello inteſtino bellum externũ propulſaturos? quæ ſi in unum cõueniant,uix deorũ opibus quin obruatur Romana res, reſiſti poſſe: quin illi,remittendo de ſumma quiſq́ iuris medijs copularẽt concordiã: patres patiendo tribunos militum pro cõſulibus fieri:tribuni plebis nõ intercedendo, quo minus quatuor quęſtores promiſcuè de plebe ac patribus libero ſuffragio populi fierẽt.tribunicia primũ comitia ſunt habita:creati tribuni conſulari poteſtate omnes patricij, L.Quintius Cincinnatus tertiũ,Sex.Furius Medullinus iterum,M.Manlius, A.Sẽpronius Atratinus.Hoc tribuno comitia quæſtorum habente,petẽtibusq́ inter aliquot plebeios filio Antiſtij tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex.Pompilij,nec poteſtas,nec ſuffragatio horũ ualuit,quin quorũ patres auosq́ conſules uiderant,eos nobilitate præferrẽt. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antiſtiusq́ repulſa ſuorum acceſi.quid nam id rei eſſet?non ſuis beneficijs, non patrum iniurijs,non deniq́ uſurpandi libidine, cum liceat quod antè non licuerit,ſi non tribunum militarem:ne quæſtorẽ quidem quenq́ ex plebe factum: nõ ualuiſſe patris pro filio,fratris pro fratre preces,tribunorũ plebis,poteſtatis ſacroſanctæ ad auxiliũ libertatis creatæ.Fraudẽ profecto in re eſſe,& A. Sẽpronium comitijs plus artis adhibuiſſe, q̃ fidei: eius iniuria queri ſuos honore deiectos.Itaq́ cũ in ipſum & innocentia tutũ,& magiſtratu in quo tunc erat, impetus fieri non poſſet,flexère iras in C.Sempronium patruelem Atratini:eiq́ ob ignominiã Volſci belli adiutore collega M.Canuleio diem dixère.ſubinde ab eiſdem tribunis mẽtio in ſenatu de agris diuidẽdis illata eſt:cui actioni ſemper acerrime C. Sempronius reſtiterat: ratis id quod erat,aut depoſita cauſa leuiorem futurum apud patres reum,aut perſeuerantem ſub iudicij tempus plebẽ offenſurum.aduerſæ inuidiæ obijci maluit,& ſuæ nocere cauſæ, quàm publicæ deeſſe:ſtetitq́ in eadem ſententia,ne qua largitio ceſſura in trium gratiã tribunorum fieret.nec tum agrum plebi,ſed ſibi inuidiam quęri:ſe quoq́ ſubiturum eam tempeſtatem forti animo:nec ſenatui tanti ſe ciuem aut quenquã alium debere eſſe, ut in parcendo uni malum publicum fiat.Nihilo demiſſiore animo cum dies uenit cauſa ipſe pro ſe dicta, nequicquã omnia expertis patribus ut mitigarẽt plebem,quindecim millibus æris dãnatur.Eodem anno Poſthumia uirgo ueſtalis de inceſtu cauſam dixit,crimine innoxia:ob ſuſpicionẽ propter cultum amœniorem,ingeniumq́ liberius quàm uirginem decet, parum abhorrens famã. Ampliatam,deinde abſolutam pro collegij ſentẽtia pontifex maximus abſtinere iocis,coliq́ ſancte potius quàm ſcite iuſsit. Eodẽ anno à Cãpanis Cumæ, quã Græci tum urbem tenebant, capiuntur.Inſequens annus tribunos militum cõſulari poteſtate habuit Agrippã Meneniũ Lanatum,P.Lucretium Tricipitinũ,Sp.Nautium.Annus felicitate populi Romani periculo potius ingenti,quàm clade inſignis. ſeruitia urbẽ ut incenderẽt diſtantibus locis, cõiurarunt: populoq́ ad opẽ paſsim ferendã tectis intento,ut arcẽ Capitoliumq́ armati occuparẽt.Auertit nefanda cõſilia Iupiter: indicioq́ duorũ cõprehenſi ſontes pœnas dederũt. indicibus dena millia grauis æris,quæ tũ diuitiæ habebant, ex ærario numerata, & libertas præmiũ fuit.Bellũ inde ab Æquis reparari cœptũ: & nouos hoſtes Lauicanos cõſilia cum ueteribus iungere, haud incertis autoribus Romã eſt allatũ. Æquorum iã uelut anniuerſarijs armis aſſueuerat

ciuitas

ciuitas. Lauicos legati missi cum responsa inde retulissent dubia, quibus ne tunc bellũ parari, nec diuturnã pacem fore appareret: Thusculanis negotium datũ, aduerterent animos nequid noui tumultus Lauicis oriret. Ad insequẽtis anni tribunos militũ cõsulari potestate, inito magistratu legati ab Thusculo uenerũt, L. Sergiũ Fidenatẽ, M. Papyrium Mugillanũ, C. Seruilium Q. Seruilij Prisci filiũ, quo dictatore Fidenæ captæ fuerãt. nuntiabant legati Lauicanos arma cepisse, & cum Æquorũ exercitu depopulatos agrum Thusculanũ castra in Algido posuisse. Tum Lauicanis bellum indictũ: factoq; senatuscõsulto ut duo ex tribunis ad bellũ proficiscerent, unus res Romæ curaret, certamen subito inter tribunos exortum. se quisq; belli ducem potiorẽ ferre: curã urbis ut ingratã ignobileq; aspernari. Cum parum decorũ inter collegas certamẽ mirabũdi patres cõspicerent: Q. Seruilius quãdo nec ordinis huius ulla, inquit, nec reip. est uerecundia, patria maiestas altercationẽ istã dirimet: filius meus extra sortẽ urbi præerit. bellum utinam qui appetunt, cõsideratius cõcordiusq; quàm cupiunt, gerãt. Delectũ haberi nõ ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductę sunt. ex his scriptos iuniores duo tribuni ad bellũ duxère. Cœpta inter eos in urbe certamina cupiditate eadẽ imperij multo impensius in castris accendi: nihil sentire idẽ, pro sentẽtia pugnare, sua cõsilia uelle, sua imperia sola rata esse: cõtemnere inuicem & cõtemni: donec castigãtibus legatis tandẽ ita cõparatum est, ut alternis diebus summã imperij haberẽt. Quæ cum allata Romã essent, dicitur Q. Seruilius ætate & usu doctus, precatus ab dijs immortalibus ne discordia tribunorũ damnosior reipu. esset q̃ ad Veios fuisset: & uelut haud dubia clade imminẽte, institisse filio ut milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus uates fuit. nam ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris, cum quia simulato metu receperat se hostis ad uallũ, spes uana expugnandi castra eò traxisset: repentino impetu Æquorũ per supinã uallem fusi sunt: multiq; in ruina maiore q̃ fuga oppressi obtrũcatiq;: castraq; eo die ægrè retẽta, postero die circũfusis iam magna ex parte hostibus, per auersam portã fuga turpi deserunt. duces legatiq; & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculũ petière. Palati alij per agros passim multis itineribus maioris q̃ accepta erat, cladis nuntij Romã cõtenderunt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori hominũ cõgruens fuerat: & quod subsidia quæ respicerẽt, in re trepida præparata erant ab tribuno militũ: iussuq; eiusdẽ per minores magistratus sedato in urbe tumultu, speculatores properè missi nuntiauère Thusculi duces exercitũq; esse, hostẽ castra loco nõ mouisse. & quod plurimũ animorũ fecit, dictator ex senatuscõsulto dictus Q. Seruilius Priscus, uir cuius prouidentiã in rep. cũ multis alijs tẽpestatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quod uni certamẽ tribunorũ suspectũ ante rem male gestã fuerat: magistro equitũ creato, à quo ipse tribuno militũ dictator erat dictus, filio suo, ut tradidère quidã, (nã alij Halã Seruiliũ magistrũ equitũ eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellũ, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuũ ab hoste locũ castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaq; ad Æquos quæ in Romanis ducibus fuerat. Itaq; primo statim prælio cũ dictator equitatu immisso antesignanos hostiũ turbasset: legionũ inde signa inferri properè iussit: signiferũq; ex suis unum cunctantẽ occidit. tantus ardor ad dimicãdum fuit, ut impetũ Æqui nõ tulerint: uictiq; acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore & certamine minor castrorũ oppugnatio fuit quàm pręliũ fuerat. captis direptisq; castris cum prædam dictator militi cõcessisset, secutiq; fugientẽ ex castris hostẽ equites renuntiassent omnes Lauicanos uictos, magnam partem Æquorum Lauicos cõfugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidumq; corona circundatum, scalis captum ac direptum est. Dictator exercitu uictore Romam reducto, die octauo q̃ creatus erat, magistratu se abdicauit, & opportune senatus priusq; ab tribunis plebis agrarię seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequens coloniam Lauicos deducendã. coloni ab urbe mille & quingenti missi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militũ cõsulari potestate Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterũ omnib9 his, & Sp. Rutilio Crasso: & insequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio: bienniũ trãquillè externæ res, discordia

domi

domi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores uulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promulgassent ut ager ex hostibus captus uiritim diuideretur, magnæq; partis nobilium eo plebiscito publicarētur fortunæ (nec enim fermè quicquā agri, ut in urbe alieno solo posita, nō armis partum erat: nec quod uenisset, assignatumúe publice esset, præterquam plebs habebat(atrox plebi patribusq; propositum uidebatur certamē: nec tribuni militū nunc in senatu, nunc in cōsilijs priuatis principum cogendis uiā consilij inueniebāt. Cum Ap. Claudius, nepos eius qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio dicitur dixisse: uetus se ac familiare cōsilium domo afferre: proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse patribus uiam unam dissoluendæ tribuniciæ potestatis per collegarum intercessionem. facile homines nouos autoritate principum de sententia deduci, si temporū interdum potius quàm maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: ubi uideāt collegas principes agēdæ rei gratiā omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinaturos se ad causam senatus: per quàm uniuerso ordini cum primoribus se patrū cōcilient. Approbantibus cūctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe claudia collaudante iuuenē, negotiū datur ut quos quisq; posset ex collegio tribunorū ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prehensantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicēdoq; gratum id singulis priuatim, gratū uniuerso senatui fore, sex ad intercessionē cōparauere. Posteroq; die cum ex cōposito relatum ad senatum esset de seditione quā Mecilius Metiliusq; largitione pessimi exēpli cōcirent: eæ orationes à primoribus patrū habitæ sunt, ut pro se quisq; iā nec consilium sibi suppetere diceret: nec se ullā opem cernere aliā usquā, præterq; in tribunicio auxilio: in eius potestatis fidem circunuentā remp. tanquā priuatū inopem cōfugere. præclarū ipsis potestatiq; esse, non ad uexandum senatū, discordiāq; ordinum mouendā plus in tribunatu uirium esse, quàm ad resistendū improbis collegis. Fremitus deinde uniuersi senatus ortus, cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarent: tum silentio facto ij qui præparati erāt gratia principum, quā rogationem à collegis promulgatā senatus censeat dissoluendæ reip. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata proditores plebis commodorum, ac seruos cōsularium appellātes, aliaq; truci oratione in collegas inuecti actionē deposuère. Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus, tribuni militū cōsulari potestate fuerunt: ni Veiens bellū religio principū distulisset, quorū agros Tyberis super ripas effusus maxime ruinis uillarum uastauit: simul Aequos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ gētis populo præsidiū ferre. Excursiones inde in confinē agrū Lauicanū factę erant, nouisq; colonis bellū illatū. Quā noxā cum se cōsensu omniū Æquorum defensuros sperasset, deserti ab suis, ne memorabili quidē bello per obsidionē leuemq; unam pugnā & oppidū & fines amisère. Tentatū ab L. Sextio tribuno plebis ut rogationē ferret, qua Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterent: per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitū, nisi ex autoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Volis insequēte anno receptis Æqui, coloniaq; eò deducta nouis uiribus oppidū firmarunt, tribunis militū Romæ cōsulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterū, M. Posthumio Regillensi. huic bellū aduersus Æquos permissum est, prauæ mentis homini: quantū uictoria magis quàm bellū ostendit. Nā exercitu impigrè scripto, ductoq; ad Volas, cū leuibus prælijs Æquorū animos fregisset: postremo in oppidū irrupit: deinde ab hostibus in ciues certamē uertit: & cum inter oppugnationē prædā militis fore edixisset, capto oppido fidē mutauit. Eam magis adducor ut credā iræ causam exercitui fuisse, quàm quod in urbe nuper direpta, coloniaq; noua, minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam irā postq; ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in urbē reuertit, audita uox eius in concione stolida, ac propè uecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariā ferenti, simul Volas quoq; ut mitterētur coloni laturū se dicēti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumq; Volanum esse: malum quidem militibus meis, inquit

quit,nisi quieuerint.quod auditū non concionem magis quàm mox patres offendit. & tribunus plebis uir acer,nec infacūdus, nactus inter aduersarios superbum ingenium immodicā'q; linguam,quam iritando agitando'q; in eas impelleret uoces,quæ inuidiæ non ipsi tātum,sed causæ atq; uniuerso ordini essent neminē ex collegio tribunorū militum sæpius quàm Posthumium in disceptationē trahebat. Tum uero secundum tam sęuum atq; inhumanum dictum,auditis,inquit,Quirites,sicut seruis malum minantē militibus? tamen hęc bellua dignior uobis tāto honore uidebitur,quàm qui uos urbe agris'q; donatos in colonias mittunt.qui sedem senectuti uestræ prospiciunt, qui pro uestris commodis aduersus tam crudeles superbos'q; aduersarios depugnāt. Incipite deinde mirari, cur pauci iam uestram suscipiāt causam: quid ut à uobis sperent? an honores: quos aduersarijs uestris potius quàm PR propugnatoribus datis? Ingemuistis modo uoce huius audita.quid id refert? iā si suffragium detur, hūc qui malum uobis minatur,ijs qui agros sedes'q; ac fortunas stabilire uolunt,præferetis. Perlata hęc uox Posthumij ad milites,multo in castris maiorem indignationem mouit.prędæ'ne interceptorem fraudatorem'q; etiam malum minari militibus. Itaq; cum fremitus apertè esset, & quæstor P. Sextius eadem uiolentia coërceri putaret seditionē posse, qua mota erat:misso ad uociferantem quendā militem lictore,cum inde clamor & iurgium oriretur.saxo ictus turba excedit:insuper increpāte qui uulnerauerat,habere quæstorem, quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultū accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus,crudelib⁹ supplicijs.postremo cum modum iræ nullum faceret: ad uociferationem eorum quos necari sub crate iusserat,concursu facto. ipse ad interpellantis pœnam uecors de tribunali decurrit.ibi cum summouentes passim lictores centuriones'q; uexarent turbam,eò indignatio erupit,ut tribunus militum ab exercitu suo lapidib⁹ cooperiretur. Quod tam atrox facinus post'q; est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus tribuni plebis intercedebāt.sed ea contentio ex certamine alio pendebat:quòd cura incesserat patres,ne metu quæstionum plebs ira'q;,tribunos militum ex plebe crearet:tendebant'q; summa ope,ut consules crearentur.Cum senatuscōsultū fieri tribuni plebis non paterent,ijdem intercederent consularibus comitijs,res ad interregnū redijt.uictoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, cōsules creati sunt. A.Cornelius Cossus,L.Furius Medullinus. His cōsulibus principio anni senatusconsultū factum est ut de quæstione posthumianæ cædis tribuni primo quoq; tempore ad plebem ferrent:plebs'q; prçficeret quçstioni quem uellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mādatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos consciisse mortem satis creditū est,transacta re,nequiuere tamen consequi ut non ægerrimè id plebs ferret.iacere tandiu irritas sanctiones,quæ de suis commodis ferrentur:cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tātam uim habere.Aptissimum tempus erat,uindicatis seditionibus delinimētum animis Volani agri diuisionem obijci:quo facto minuissent desideriū agrariæ legis, quæ possesso per iniuriam agro publico patres pellebat.Tunc hæc ipsa dignitas angebat animos: non in retinendis modo publicis agris, quos ui teneret,pertinacem nobilitatem esse: sed ne uacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere,mox paucis,ut cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines,legiones ductæ à Furio COS. cum hostem ibi nō inuenissent:Ferentinum quò magna multitudo Volscorum se cōtulerat,cepēre.minus prædæ quàm sperauerant,fuit: quod Volsci postquàm spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte oppidum reliquerūt.postero die propè desertum capitur. Hernicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorū quietum excepit trib.pl.L.Icilius, Q.Fabio Ambusto, C.Furio Pacilio COSS.Is cum principio statim anni uelut pensum nominis familiæ'q;, seditiones agrarijs legibus promulgādis cieret:pestilentia coorta,minacior tamē quàm perniciosior, cogitatiōes hominum à foro certaminibus'q; publicis ad domum curam'q; corporū nutriendorū auertit:minus'q; eam dānosam fuisse q; seditio futura fuerit,credunt.Defuncta ciuitate plurimorū morbis,perpaucis funeribus,pestilentē annum, inopia frugum neglecto cultu agrorū (ut plerūq; fit) exce-

fit)excepit, M. Papyrio Atracino, C. Nautio Rutilio cõsulibus. Iam fames, quàm pestilentia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui Hetruscum mare, quiq; Tyberim accolunt, ad frumentum mercandũ, annonæ foret subuentum. superbè ab Samnitibus, qui Capuam habebãt Cumasq;, legati prohibiti commercio sunt: contra ea benignè ab Siculorum tyrannis adiuti. maximos cõmeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem in ciuitate ægra experti cõsules sunt: cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes, coacti sunt binos equites adijcere. Præterquã ab morbo, annonaq; nihil eo biennio intestini, externiue incõmodi fuit. at ubi hæ solicitudines discessêre, omnia quibus turbari solita erat ciuitas, domi discordia, foris bellum exortũ. M. Æmylio, C. Valerio Potito, cõsulibus, bellum Æqui parabant: Volscis, quanquam non publico consilio capessentibus arma, uoluntarijs mercede secutis militiam. Ad quorum famã hostium (iam enim in Latinum Hernicũq; transcenderant agrum) delectum habentem Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariæ lator, cum impediret: auxilioq; tribuni nemo inuitus sacramẽto diceret: repẽte nuntiatur: arcem Caruentanã ab hostibus occupatã esse. Ea ignominia accepta cum apud patres inuidiæ Menenio fuit: tum cæteris tribunis iam antè præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit iustiorem causam resistendi collegæ. Itaq; cum res diu ducta per altercationem esset: consulibus deos hominesq; testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæq; aut iam acceptum esset, aut immineret, culpam penes Menenium fore: qui delectum impediret: Menenio contrà uociferante, si iniusti domini possesione agri publici cederent, se morã delectui nõ facere: decreto interposito nouem tribuni sustulerunt certamẽ: pronuntiauerũtq; ex collegij sententia: C. Valerio consuli se, dãnum aliamq; coërcitionem aduersus intercesionem collegæ delectus causa detrectãtibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto cõsul armatus cum paucis appellantibus tribunum collum torsisset: metu cæteri sacramẽto dixêre. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuisus infestusq; consuli erat: impigrè primo statim aduentu, deiectis qui in presidio erant, arcẽ recepit. prædatores ex præsidio per negligentiã dilapsi occasionem aperuêre ad inuadendum. Prædæ ex asiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquãtum. uenditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit: tum prædicans participem prædæ fore exercitũ, cum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum in cõsulem iræ. itaq; cum ex senatusconsulto urbem ouans introiret: alternis incõditi uersus militari licentia iactati: quibus cõsul increpitus, Menenij celebre nomen laudibus fuit: cum ad omnem mentionẽ tribuni fauor circũstantis populi plausuq; & assensu cum uocibus militũ certaret. plusq; ea res, quàm propè solennis militum lasciuia in consulem, curæ patribus iniecit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum honos Menenij, si peteret, cõsularibus comitijs est exclusus. Creati cõsules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Nõ aliâs ægrius plebs tulit tribunitia sibi comitia non cõmissa. eum dolorem quæstorijs comitijs simul ostendit & ulta est, tunc primum plebeijs questoribus creatis: ita, ut in quatuor creandis uni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeij, Q. Silius, P. Ælius, P. Pipius, clarissimarum familiarũ iuuenibus præferrentur. Autores fuisse tam liberi populo suffragij Icilios accipio, ex familia infestissima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumq; rerum molem auidissimo adeò populo ostentãtes: cũ affirmassent nihil se moturos: se ne quæstorijs quidẽ comitijs, quæ sola promiscua plebi patribusq; reliquisset senatus: satis animi populo esset ad id, quod tandiu uellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaq; uictoria id fuit plebi: quæsturãq; non honoris ipsius finem æstimabant: sed patefactus ad consulatum, ac triumphos locus nouis hominibus uidebatur. Patres contrà, non pro cõmunicatis, sed pro amissis honoribus fremere: negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cernẽtesq; alios in possesione dignitatis suæ, salij, flaminesq; nusq; aliò, quàm ad sacrificandum pro populo sine imperijs ac potestatibus relinquantur. Iritatis utriusq; partis animis, cum & spiritus plebes sumpsisset: & tres ad popularẽ causam celeberrimi nominis haberet duces. patres omnia quæstorijs comitijs, ubi utrunq; plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad cõ-

sulum

fulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilij cõtra tribunos militum creandos dicere & tandem aliquando impartiendos plebi honores. Sed nulla erat consularis actio, quàm impediendo id quod petebant, exprimerent: cum mira opportunitate Volscos & Aequos prædatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumq́, affertur. ad quod bellum ubi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt: obstare tunc enixè tribuni, sibi plebiq́ eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant & omnes acerrimi uiri, generosiq́ etiam, ut inter plebeios. duo singuli singulos sibi consules asseruandos asidua opera desumunt: uni cócionibus data nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum consules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant. inclinante deinde se fortuna ad causam plebis, nuntij ueniunt: arcem Caruentanã dilapsis ad prædam militibus qui in præsidio erant, Aequos interfectis paucis custodibus arcis inuasisse: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cęsos. Ea aduersa ciuitati res uires tribunitiæ actioni adiecit. nequicquam enim tentari ut tum deniq́ desisteret impediendo bello, postquam non cessere nec publicæ tempestati nec suæ inuidię peruincunt, ut senatusconsultũ fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset: ne'ue quis reficeretur in annũ tribunus plebis: haud dubie Icilios denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus, petere cõsulatum insimulabant. Tum delectus haberi, bellumq́ omniũ ordinum cõsensu apparari cœptum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanã, an alter ad comitia habenda substiterit, incertum diuersi autores faciunt. illa pro certo habenda, in quibus non dissentiunt: ab arce Caruentana, cum diu nequicquam oppugnata esset. recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam, populationesq́ & prædas & in Aequis & in Volsco agro ingentes factas. Romæ sicut plebis uictoria fuit in eo, ut quæ mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum patres uicere. nanq́ tribuni militum cõsulari potestate cõtra spem omnium tres patricij creati sunt, C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. Artem adhibitam ferunt à patricijs, cuius eos Icilij tum quoq́ insimulabant, quod turbam indignorum candidatorũ intermiscendo dignis, tedio sordium in quibusdam insignium populum à plebeijs auertissent. Volscos deinde & Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidiũ ad iram cum impulisset, fama affertur, summa ui ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos utriusq́ gentis populos circumisse, castigantes ignauiam: quod abditi intra muros populabundos in agris uagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent. iam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinũ etiã de se captũ Hernicis donasse. Ad hæc cum inflammarentur animi, ut ad quosq́ uentum erat, numerus iuniorũ conscribebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium cõtracta. ibi castris positis hostem opperiebãtur. Quæ ubi tumultu maiore etiam quàm res erat, nũtiatur Romam: senatus extemplo (quod in rebus trepidis ultimum consilium erat) dictatorem dici iusit. Quam rem ægrè passos, Iulium Corneliumq́ ferunt: magnoq́ certamine animorum rem actam: cum primores patrum nequicquã conquesti non esse in autoritate senatus tribunos militum, postremo etiã tribunos plebis appellarent, & cõsulis quoq́ ab ea potestate uim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis læti discordia patrum, nihil esse in his auxilij dicerent, qui non ciuium, non deniq́ hominũ numero essent. siquando promiscul honores, communicata respublica esset: tum se animaduersuros, ne qua superbia magistratuũ irrita senatus cõsulta essent. interim patricij soluti legum magistratuumq́ uerecundia, per se quoq́ tribunitiam potestatem agerent. Hæc contentio minimè idoneo tempore, cum tantũ belli in manibus esset, occupauerat cogitationes hominũ: donec ubi diu alternis Iulius Corneliusq́, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, nõ esse æquum, mandatum sibi á populo eripi honorem, disseruere: tum Hala Seruilius Trib. mil. tacuisse se tandiu ait, non quia incertus sententiæ fuerit: (quem enim bonum ciuem secernere sua à publicis cõsilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere autoritati senatus quàm tribunitiam potestatem aduersus se implorari paterentur. tum quoq́ si res sineret, libenter se daturum tempus ijs fuisse ad receptũ nimis pertinacis sententiæ. sed cum belli necessitates non ex-

pectent humana consilia, potiorē sibi collegarum gratia rempub. fore. & si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat, senatusconsulti autoritate se fore contentum. Quo facto, cum haud immeritam laudem, gratiamq; apud omnes tulisset: dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo magister equitum creatus est. Exemplo fuit collegas, cum q; intuentibus, quàm gratia atq; honos opportuniora interdum non cupientibus essent. Bellum haud memorabile fuit. uno, atq; eo facili prælio cæsi ad Antium hostes. uictor exercitus depopulatus Volscum agrum. castellum ad lacum Fucinum ui expugnatum: atq; in eo tria millia hominum capta: cæteris Volscis intra mœnia cōpulsis, nec defendētibus agros. Dictator bello ita gesto, ut tantum non defuisse fortunæ uideretur: felicitate, quàm gloria maior in urbem rediit, magistratuq; se abdicauit. Tribuni militum mentione nulla comitiorū cōsularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorū militum comitia edixerunt. Tum uero grauior cura patribus incessit: quippe cum prodi causam ab suis cernerēt. Itaq; sicut priore anno per indignissimos ex plebeijs candidatos omnium etiā dignorum tedium fecerant: sic tum primoribus patrum splendore gratiaq; ad petendum præparatis, omnia loca obtinuēre: ne cui plebeio aditus esset. quatuor creati sunt, omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, C. Seruilius Hala. hic refectus continuato honore, cum ob alias uirtutes, tum ob recentem fauorem unica moderatione partū. Eo anno, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat: per legatos fœcialesq; res repeti cœptę. quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuiā fuit. petiēre, ne priusquam ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab ijs repeterentur. tātum abfuit ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine præsidio. ubi tantum in tempore fuit momenti: ut, cum precātibus opem militibus, qui ibi à Volscis obsidebantur, succurri, si maturatum esset, potuisset: ad id uenerit exercitus subsidio missus ut ab recenti cæde palati ad prædandum hostes opprimerētur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quàm tribunis. qui, quia summa ui resistere nuntiabātur: parum cogitauerunt, nulla non uirtute superari humanarum uirium modum. fortissimi milites non tamen nec uiui, nec post mortē inulti fuere.

Insequenti anno, P. & Cn. Cornelijs Coss. C. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Veiens bellum motum ob superbum respōsum Veientis senatus. qui legatis repetētibus res, ni facesserēt, properè urbe finibusq;, daturos quod Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. Id patres ægrè passi, decreuere: ut tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoq; die ad populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum est, fremere iuuentus: nondum debellatum cum Volscis esse: modo duo præsidia occidione occisa cum periculo retineri: nullum annum esse, quo non acie dimicetur: & tāquam pœniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo, & potentissimo parari: qui omnem Hetruriam sit cōcitaturus. Hęc sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt. Maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant: eam de industria uexandā militia, trucidandamq; hostibus obijci: eam procul urbe haberi atq; ablegari: ne domi per otium memor libertatis coloniarumq;, aut agri publici, aut suffragij libere ferendi cōsilia agitet. prehensantesq; ueteranos, stipendia cuiusq;, & uulnera ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore loci ad noua uulnera accipienda? quid superesse sanguinis, qui dari pro republica posset? rogitantes. Hęc cum in sermonibus, concionibusq; interdum agitantes, auertissent plebem ab suscipiendo bello, profertur tēpus ferundæ legis: quam, si subiecta inuidiæ esset, antiquari apparebat. Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romæ relictus. Tres tribuni, postquàm nullo loco castra Volscorum esse, nec commissuros se prælio apparuit: tripartito ad deuastandos fines discessere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacunq; incessere, latè populati sunt tecta agrosq;, ut distinerent Volscos. Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum sine ulla populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt: urbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationē ostendit. Circūmissæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum imminentem urbi collem

cepissent

cepissent:ex loco altiore,qua nullum erat præsidium,ingenti clamore ac tumultu mœnia inuasere. ad quem tumultum obstupefacti,qui aduersus Fabium urbem infimã tuebantur,locum dedêre scalas admouendi.plenaq; hostium cuncta erant:&in muris diu cædes pariter fugientium ac resistentiũ armatorum atq; inermium fuit.cogebãtur itaq; uicti, quia cedentibus spei nihil erat,pugnã inire:cum pronuntiatum repente,nequis præter armatos uiolaretur,reliquã omnem multitudinem uoluntariam exuit armis:quorum ad duo millia & quingenti uiui capiuntur.à cætera præda Fabius militem abstinuit,donec collegæ uenirent:ab illis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse,qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent.Qui ubi uenerunt.oppidum uetere fortuna opulentũ tres exercitus diripuêre . eaq; primum benignitas imperatorum plebẽ patribus conciliauit.Additum deinde omnium maximè tempestiuo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorum ue decerneret senatus, ut stipendiũ miles de publico acciperet, cũ ante id tempus de suo quisq; functus eo munere esset.Nihil acceptum unquã à plebe tanto gaudio traditur.cõcursum itaq; ad curiã esse,prehensatasq; exeuntium manus,& patres uerè appellatos:effectum esse fatẽtibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquã uirium superesset, corpori aut sanguini suo parceret:cum cõmoditas iuuaret,rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atq; operatum reipub.esset.tum quod ultrò sibi oblatum esset.nõ à tribunis plebis unquam agitatum,non suis sermonibus efflagitatũ:id efficiebat multiplex gaudium cumulatioremq; gratiam rei.Tribuni plebis cõmunis ordinum lætitiæ concordiæq; soli expertes, negare tam id lætum patribus uniuersis,nec prosperum fore quàm ipsi crederent.consilium specie prima melius fuisse quàm usu appariturum.unde enim eam pecuniam cõfici posse,nisi tributo populo indicto?ex alieno igitur alijs largitos.neq; id etiam si cæteri ferant,passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent,meliore cõditione alios militare quàm ipsi militassent:& eosdem in suã stipendia impensas fecisse,& in aliorum facere. His uocibus mouerunt partem plebis.postremo indicto iam tributo,edixerunt etiam tribuni,auxilio se futuros.siquis in militare stipendium tributum non contulisset.Patres bene cœptam rem perseueranter tueri:conferre ipsi primi : & quia nondum argentum signatum erat,æs graue plaustris quidam ad ærarium cõuehentes,speciosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset,primores plebis nobilium amici ex composito cõferre incipiunt.quos cum & à patribus collaudari,& à militari ætate tanquã bonos ciues cõspici uulgus hominum uidit:repentè spreto tribunicio auxilio,certamen cõferendi est ortum.& lege perlata de indicendo Veientibus bello,exercitum magna ex parte uoluntarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, Q.Quintius Cincinnatus, C.Iulius Tullus iterũ,A.Manilius,L.Furius Medullinus tertiũ,M.Æmylius Mamercus. Ab his primum circumsessi Veij sunt.sub cuius initium obsidionis cum Hetruscorũ concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitũ esset,parum constitit, bello'ne publico gentis uniuersæ tuendi Veientes essent.Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit,parte tribunorum exercitusq; ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C.Valerium Potitum tertium.M.Sergium Fidenatem,P.Corneliũ Maluginẽsem,Cn.Cornelium Cossum,C.Fabium Ambustum,Sp.Nautium Rutilium iterum.Cum Volscis inter Ferentinũ atq;Ecetram signis collatis dimicatum.Romanis secunda fortuna pugnę fuit. Artena inde Volscorum oppidum ab tribunis obsideri cœpta.inde inter eruptionẽ tentatam cõmpulso in urbem hoste,occasio data est Romanis irrumpendi,præterq; arcem,cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorum concessit.infra arcem cæsi captiq; multi mortales. Arx deinde obsidebatur : nec aut ui capi poterat, quia pro spatio loci satis præsidij habebat: aut spem dabat deditionis,omni publico frumẽto priusquã urbs caperetur,in arcem cõuecto. tedioq; recessum inde foret,ni seruus arcem Romanis prodidisset.ab eo milites per locum arduum accepti,cepere, à quibus cum custodes trucidarentur,cætera multitudo repentino pauore oppressa in deditionem uenit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnisq; uis Romana Veios conuersa est. Proditori præter libertatem duarum familiarũ bo

na in præmium data. Seruius Romanus uocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Volscorum fuisse credãt. præbet errorem, quòd eiusdem nominis urbs inter Cære atq; Veios fuit. sed eam reges Romani deleuere: Ceretumq;, nõ Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit. cuius excidium est dictum.

DECADIS PRIMAE LIBER V.

ACE alibi parta, Romani Veijq; in armis erant, tanta ira odioq;, ut uictis finem adesse appareret. Comitia utriusque populi longè diuersa ratione facta sunt. Romani auxère tribunorum militum consulari potestate numerum octo, quot nunquam antea, creati, M. Aemylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contrà, tedio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos non maiore odio regni, quàm ipsius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus superbiaq;, quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est, uiolenter diremisset: cum ob iram repulsæ, quod suffragio XII populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama est Veijs propter metum regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non noui sermonis autorem habebat. Romanis & si quietæ res ex Hetruria nuntiabantur: tamen, quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebãt, ut ancipitia munimenta essent: alia in urbem & contra oppidanorum eruptiones uersa: alijs frons in Hetruriam spectãs auxilijs, siqua forte inde uenirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quàm in oppugnatione esset, hybernacula etiam, res noua militi Romano, ædificari cœpta: consiliumq; erat hyemando continuare bellum, quod postquàm tribunis plebis, iamdiu nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, solicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta. nec se fefellisse, id donum inimicorum ueneno illitum fore. uenisse libertatem plebis remotam in perpetuum, & ablegatam ab urbe & ab republica iuuentutem iam ne hyemi quidem aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliam inuenturos, quàm nequid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus uires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. uexari prætere a, & subigi multo acrius, quàm Veientes. Quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situq; naturali urbem tutantes. militem Romanũ in opere ac labore, niuibus pruinisq; obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio, quæ omnium bellorum terra mariq; sit quies, arma deponentem. Hoc neque reges, neque ante tribuniciam potestatẽ creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperium, neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, ut perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi consules dictatores ue facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immeritò. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos. nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire: & ne in turba quidem hærere plebeium quenquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas: liberos, & ciues eorum, nõ seruos militare, quos hyeme saltẽ in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosq; ac coniuges inuisere, & usurpare libertatẽ, & creare magistratus. Hæc, taliaq; uociferantes aduersarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunicias seditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeijs: quem autorem aliquot annis antè fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribuniciæ

buniciæ potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus ingenio tantum, sed usu etiã exercitatus talem orationem habuit. Si unquam dubitatum est Quirites, utrum tribuni plebis uestra, an sua causa seditionũ semper autores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo. & cum lętor tandem longi erroris uobis finẽ factum esse, tum quòd secundis potissimum uestris rebus hic error est sublatus, & uobis & propter uos reipu. gratulor. An est quisquã qui dubitet, nullis iniurijs uestris, si quæ forte aliquando fuerunt. unquam æquè quàm munere patrum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare uelle, nisi cõcordiam ordinũ? quam dissoluendæ maximè tribuniciæ potestati rentur esse. Sic hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in rep. uolunt, ut sit ad cuius curationem à uobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? utrum militantium aduersarij estis? an causam agitis? nisi fortè hoc dicitis, quicquid patres faciunt, displicet: siue illud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodũ seruis suis uetant domini quicquã rei cum alienis hominibus esse, pariterq́ʒ in ijs beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic uos interdicitis patribus cõmercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atq́ʒ obediens sit. Quanto tandem, si quicquã in uobis nõ dico ciuilis, sed humani esset, fauere uos magis, & quantum in uobis esset, indulgere potius comitati patrum atq́ʒ obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit maximũ hoc imperium inter finitimos breui futurũ esse? Atq́ʒ ego quàm hoc consiliũ collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitũ noluerunt: non utile solum, sed etiã necessarium fuerit, postea disseram. nunc de ipsa cõditione militantium dicere libet. quam orationem non apud uos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror uideri posse. in qua si mihiipsi nihil quod dicerem, in mentẽ uenire posset, aduersariorũ certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquã data essent. quonã modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid noui adiectũ commodi sit, eis laborem etiam nouum pro portione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentũ fermè sine impensa opera est. labor uoluptasq́ʒ dissimilima natura, societate quadam inter se naturali sunt iuncta. Molestè antea ferebat miles se suo sumptu operam reipu. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quærere unde domi militiæq́ʒ se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi rempub. esse, & lætus stipendiũ accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, paulo diutius ebesse. an si ad calculos eum respub. uocet, non merito dicat? annua æra habes, annuam operam ede. an tu æquum censes, militia semestri solidum te stipendiũ annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. sic enim agere debent qui mercenario milite utuntur. nos tanquam cum ciuibus agere uolumus: agiq́ʒ tanquam cum patria nobiscum, æquum censemus: Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani. & perfici quàmprimum oportet. perficietur autem, si urgemus obsessos, si non antè abscedimus quàm spei nostræ finem captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata est ob unam mulierem ab uniuersa Gręcia, quàm procul ab domo? quot terras quot maria distãs? nos intra uicesimum lapidem, in conspectu propè urbis nostræ annuam oppugnationem perferre piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseuerandum stimulet. Septies rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coëgerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: autores fuere contra ius gentium cædis impię legatorum nostrorum: Hetruriam omnem aduersus nos concitare uoluerunt, hodieq́ʒ id moliuntur: res repetentes legatos nostros haud procul abfuit quin uiolarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iustum odium nihil mouet ne illa quidem oro uos mouẽt? operibus ingentibus septa urbs est. quibus intra muros coërcetur hostis. agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate solum ulciscendi, sed etiam necessitate

k 3 imposita

imposita ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros? non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus: Quid? illud, quod propriè ad milites pertinet: quibus boni tribuni plebis cum stipendiũ extorquere uoluerint, nunc cõsultum repente uolunt: quale est? uallum fossamq́ꝫ, ingentis utranqꝫ rem operis, per tantum spatij duxerunt: castella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in urbem modo, sed in Hetruriã etiam spectantes, siqua inde auxilia ueniant, opposuêre. quid turres? quid uineas testudinesq́ꝫ, & alium oppugnandarũ urbium apparatũ loquar? cum tantum laboris exhaustum sit: & ad finem iam operis tandem peruentum: relinquẽdáne hæc censetis, ut ad æstatem rursus nouus deintegro his instituendis exudetur labor? quanto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq́ꝫ cura? breuis enim profecto res est: si uno tenore peragitur, nec ipsi per intermissiones has interuallaq́ꝫ lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de tẽporis iactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus: num obliuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ cõcilia de mittendis Veios auxilijs patiuntur? ut nunc res se habet: irati sunt, oderunt, negant missuros: quantũ in illis est, capere Veios licet. quis est, qui spondeat, eundem, si differtur bellum, animũ postea fore? cum si laxamentum dederis, maior frequentiorq́ꝫ legatio itura sit: cum, id, quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spatio mutari interposito posit, uel consensu ciuitatis, ut eo reconcilient Hetruriæ animos, uel ipsius uoluntate regis, qui obstare regnũ suum saluti ciuium nolit. Videte quot res quàm inutiles sequantur illam uiam consilij: iactura operum tanto labore factorũ: uastatio imminens finium nostrorũ: Hetruscũ bellum pro Veiente concitatũ. Hæc sunt tribuni consilia uestra, non hercule dissimilia, ac si quis ęgro, qui curari se fortiter passus, extemplo cõualescere posit: cibi gratia præsentis aut potionis, longinquũ & forsitan insanabilem morbũ efficiat. Si medius fidius ad hoc bellum nihil petineret, ad disciplinam certè militiæ plurimum intererat insuescere militem nostrũ non solum parta uictoria frui: sed, si res etiã lentior sit, pati tedium: & quamuis seræ spei exitum expectare: &, si non sit æstate perfectũ bellum, hyemem operiri: nec sicut æstiuas aues, statim autumno tecta ac recessum circumspicere. Obsecro uos: uenandi studium ac uoluptas homines per niues ac pruinas in montes syluasq́ꝫ rapit. belli necessitatibus eam patientiam nõ adhibebimus, quam uel lusus ac uoluptas elicere solet, adeo'ne effœminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeò molles animos, ut hyemem unã durare in castris, abesse ab domo non possint? ut tanquam nauale bellum tempestatibus captãdis, & obseruando tempore anni gerant? non æstus, non frigora pati possunt? erubescant profectò, si quis eis hæc obijciat: contendantq́ꝫ, & animis, & corporibus suis uirilem patientiam inesse: & se iuxtà hyeme, atqꝫ æstate bella gerere posse: nec se patrocinium mollitiæ inertiæq́ꝫ mandasse tribunis: & meminisse hanc ipsam potestatem nõ in umbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc uirtute militum uestrorũ, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tãtũ, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famã & ad alia bella, & ad cæteros populos in posterum quærere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis? utrum tandem finitimi populum Romanũ eum esse putent, cuius siqua urbs primum illum breuissimi temporis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hic sit terror nominis nostri, ut exercitum Romanũ nõ tedium longinquæ oppugnationis, nõ uis hyemis ab urbe circunsessa semel amouere posit? nec finẽ ullum alium belli, quàm uictoriam nouerit? nec impetu potius bella, quàm perseuerantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maximè tamen in obsidendis urbibus necessaria est: quarum plerasqꝫ munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame, sitiq́ꝫ tempus ipsum uincit atqꝫ expugnat: sicut Veios expugnabit: nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint: & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quicquam quod Veientibus optatum æque contingere posit: quàm ut seditionibus primũ urbs Romana, deinde uelut ex contagione castra impleãtur? At hercule apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tedio, non deniqꝫ regni, quicquam apud eos nouatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis irritauerint animos. morietur enim extemplò, quicunqꝫ erit seditionis autor: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud uos impune dicuntur. fustuarium meretur, qui signa

relinquit, aut præsidio decedit. autores signa relinquendi, & deserendi castra, nō uni aut alteri militi. sed uniuersis exercitibus, palàm in concione audiuntur. adeò quicquid tribunus plebis loquit, & si prodendæ patriæ, dissoluendæq; reip. est, assuestis audire: & dulcedine potestatis eius capti, quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est, ut quæ hic uociferantur, eadem in castris & apud milites agāt, & exercitus corrumpant, ducibusq; parere non patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatū, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinā uereri militię. Par iam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis, cum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appium in causa, & concordiā ordinum maiorem, ardoremq; ab obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem, uineæq; tantum non iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt intentius, quàm nocte custodiuntur, patefacta repentè porta, ingens multitudo facibus maximè armata ignes cōiecit: horæq; momento simul aggerem ac uineas, tam longi temporis opus incendium hausit: multiq; ibi mortales nequicquam opem ferentes, ferro igniq; absumpti sunt. Quod ubi Romam est nuntiatum, mœstitiā omnibus, senatui curam metumq; iniecit, ne tum uero sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis uelut ab se uictæ reipub. insultarent: cum repente, quib' census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt: factaq; dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis uerbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaq; ea forum atque urbem peruasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq; Reipublicæ extra ordinem polliceri, seu Veios, seu quò aliò ducere uelint. si Veios ducti sint, negāt se inde prius, quàm capta urbe hostium,redituros esse. Tum uero iam superfundenti se lętitię uix temperatum est. nō enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iussi: neq; aut in curiam uocati, quibus responsum daretur, aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, uoce manibusq; significare publicam lętitiam. beatam urbem Romanam, & inuictam, & æternam illa cōcordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem ipsum laudibus ferre: uictam esse fateri comitatem benignitatemq; senatus. certatim patribus plebiq; manare gaudio lachrymæ, donec reuocatis in curiam patribus senatusconsultum factum est: ut tribuni militares concione aduocata peditibus equitibusq; gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore: placere autem omnibus his uolūtariam extra ordinem professis militiam æra procedere. & equiti certus numerus æris est assignatus. Tum primum equis merere equites cœperūt. Voluntarius ductus exercitus Veios nō amissa modò restituit opera, sed noua etiam instituit. ab urbe commeatus intentiore quàm antea subuehi cura, nequid tam benemerito exercitui ad usum deesset. Insequens annus tribunos militum cōsulari potestate habuit, C. Seruilium Halam tertium, Q. Seruilium, P. Virginium, Q. Sulpitium, A. Mālium iterum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium uagationibus militum, & Volscos mercatores uulgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est. minus militū periit, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros uicinasq; urbes negotiabātur. Nec Veiis melius gesta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quàm aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum aduentu repentino Capenatium atq; Faliscorum. Hi duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erant, deuictis Veiis bello quoq; Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se iam antea immiscuerāt per legatos ultrò citroq; missos iureiurando inter se obligati: cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt: ingentemq; terrorem intulēre, quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderāt. eadem opinio Veientes in urbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concursantesq; cū huc atq; illuc signa transferrent: nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam uim

ac tueri se ab exteriore poterãt hoste. una spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, ut diuersæ legiones, aliæ aduersus Capenatẽ ac Faliscũ, aliæ cõtra eruptionem oppidanorũ pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestusq;. is cum pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, utrinq; inuehi hostem nũtiaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegã dictitãs ad se missurũ. Huius arrogãtiã pertinacia alterius æquabat, qui nequã opem ab inimico uideretur petisse: uinci ab hoste quàm uincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima atq; ipse Sergius Romam pertenderunt. ubi cum omnem culpam in collegam inclinaret: acciri Virginiũ ex castris, interea præesse legatos placuit: Acta deinde in senatu res est, certatũq; inter collegas maledictis. pauci reipublicæ, huic atq; illi, ut quosq; studiũ priuatim aut gratia occupauerunt, adsunt. primores patrum siue culpa, siue infelicitate imperatorũ tam ignominiosa clades accepta esset, censuere nõ expectandum iustũ tempus comitiorũ, sed extemplo nouos tribunos militũ creandos esse, qui Calẽdis octobribus magistratũ occiperent. In quã sententiã cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil cõtradicere. at enimuero Sergius Virginiusq;, propter quos pœnitere magistratuũ eius anni senatũ apparebat: primo deprecari ignominiã, deinde intercedere senatuscõsulto. negare se ante Idus Decembres, solennẽ ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter hęc tribuni plebis, cũ in cõcordia hominũ secundisq; rebus ciuitatis inuiti silentiũ tenuissent, feroces repẽte minari tribunis militũ, nisi in autoritate senatus essent, se in uincula eos duci iussuros esse. Tum C. Seruili⁹ Hala trib. mil. Quod ad uos attinet tribuni plebis minasq; uestras, næ ego libenter experirer quàm non plus in his iuris q; in uobis animi esset. sed nefas est tendere aduersus autoritatẽ senatus. proinde & uos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut facient quod censet senatus: aut si pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam, qui eos abire magistratu cogat. Cum omnium assensu cõprobata oratio esset, gauderẽtq; patres, sine tribuniciæ potestatis terriculis inuentã esse aliã uim maiorem ad coërcendos magistratus, uicti consensu omnium comitia tribunorum militum habuere, qui Calẽdis octobribus magistratum occiperent: seq; eã ante diem magistratu abdicauêre. L. Valerio Potito quartũ, M. Furio Camillo iterum, M. Æmylio Mamerco tertium, Cn. Cornelio Cosso iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo, Tr. mil. consulari potestate, multa domi militięq; gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios & ad Capenam, & ad Falerios & in Volscis, ut Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptãdis contentio fuit: & haud paruum motũ duo iudicia eorum, qui pauloantè consulari potestate fuerãt, exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectũ haberi: nec iuniores modo conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, ut urbis custodiã agerent. Quantum autem augebatur militũ numerus, tanto maiore pecunia in stipẽdium opus erat: eaq; tributo conferebatur inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoq; militari laborandũ seruiendumq; reipub. erat. Hęc per se grauia, indigniora ut uiderentur, tribuni plebis seditiosis cõcionibus faciebant: ideo æra militib⁹ constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerẽt. Vnum bellum annum iã tertium trahi, & cõsulto malè geri, ut diutius gerãt. in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos, & pueros quoq; ac senes extractos. Iam nõ æstatis nec hyemis discrimen esse, ne ulla quies unq; miseræ plebi sit: quæ nunc etiã uectigalis ad ultimum facta sit, ut cum cõfecta labore, uulneribus, postremo ætate corpora retulerint, incultaq; omnia diutino dominorũ desiderio domi inuenerint, tributũ ex affecta re familiari pendant, æraq; militaria uelut fœnore accepta, multiplicia reip. reddãt. Inter delectũ tributumq;, & occupatos animos maiorũ rerũ curis, comitijs tribunorũ pl. numerus expleri nequijt. Pugnatum inde in loca uacua ut patricij cooptarent. postq; obtineri nõ poterat, tamen labefactãdę legis tribuniciæ causa effectum est ut cooptarẽtur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubiè patriciorum opibus. Fors ita tulit, ut eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare uideretur Treboniæ legis patrocinium. is quod petissent patres quidam primo

incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse uociferans, legem treboniam sublatam & cooptatos tribunos plebis nō suffragijs populi, sed imperio patriciorū, & eò deuolui rem, ut aut patricij, aut patriciorū asseclæ habendi tribuni plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem: id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia non patres modò, sed etiā tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerāt: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerū suarum in Sergium Virginiumq; prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis inuidiamq; die dicta auertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasq; belli sit grauis: qui clade accepta ad Veios doleāt: qui amissis liberis, fratrib9, propinquis, affinibus lugubres domos habeāt: ijs publici priuatiq; doloris exequendi ius potestatemq; ex duobus noxijs capitibus datam ab se memorāt. omnium nanque malorum in Sergio Virginioq; causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quàm fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum causam conferant: fugam Sergij Virginius, Sergius proditionē increpans Virginij. quorum adeò incredibilem amentiam fuisse: ut multo uerisimilius sit: cōpacto eam rem, & cōmuni fraude patriciorum actā. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendēda opera, belli trahendi causa: & nunc proditū exercitū: tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri ut cōsenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaq; urbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patriciorum possint. Præiudicium iā de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipsorū collegis factum esse. nam & senatusconsulto eos ab republica remotos esse: & recusances abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coërcitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui nō Idibus Decembribus die solenni, sed extemplo Cal. octobribus magistratum occiperent: quia stare diutius respub. his manentibus in magistratu non posset. Et tamē eos tot iudicijs confossos, prædamnatosq; uenire ad populi iudicium: & existimare defunctos se esse: satisq; pœnarum dedisse, quod duobus mensibus citius priuati facti sint: neq; intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptā esse, non pœnam irrogatā. quippe & collegis abrogatum imperiū, qui certè nihil deliquissent. illos repeterent animos Quirites: quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenum uulnerum ac pauore incidētem portis exercitum uiderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere: neminē in cōcione stare, qui illo die non caput, domū, fortunasq; L. Virginij ac M. Sergij sit execratus detestatusq;. minime conuenire, quibus iratos quisq; deos precatus sit, in ijs sua potestate, cum liceat & oporteat, non uti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi læsos arment. His orationibus incitata plebs denis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio martem cōmunem belli, fortunamq; accusante: Virginio deprecante, ne infelicior domi, quàm militiæ esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorum, fraudisq; contra legem treboniā factæ memoriā obscuram fecit. Victores tribuni ut præsentem mercedem iudicij plebes haberet: legem agrariā promulgāt. tributumq; cōferri prohibēt: cū tot exercitibus stipēdio opus esset, resq; militia ita prospere gererentur, ut nullo bello ueniretur ad exitū spei. nanq; Veijs castra, quæ amissa erant, recuperata castellis præsidijsq; firmantur. Præerant tribuni militum, M. Æmylius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliscis, & Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ, incendijsq; uillarum ac frugū uastati fines, oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm, & postq; uis irrita erat, uallo fossaq; obsideri cœptū. Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militariū rerum, seditio intestina maiore mole coorta, quàm bella tractabantur. & cū tributum conferri per tribunos nō posset, nec stipendiū imperatoribus mitteretur, æraq; militaria flagitaret miles, haud procul erat, quin castra quoq; urbanæ seditionis cōtagione turbarent. Inter has iras plebis in patres cū tribuni plebis nūc illud tēpus esse dicerēt stabiliendæ libertatis, & ab Sergijs Virginijsq; ad plebeios uiros fortes ac strenuos trāsferendi summi honoris, nō tamē ultra processum est, q; ut unus ex plebe usurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus

tribunus

tribunus militum cōſulari poteſtate crearetur.cæteri patricij creati:P.Manlius & P. Titinius, P.Melius,L.Furius Medullinus,L.Popilius Volſcus.Ipſa plebes mirabatur ſe tantā rem obtinuiſſe,non is modo qui creatus erat,uir nullis antè honoribus uſus,uetus tantum ſenator,& ætate iam grauis.Nec ſatis conſtat,cur primus ac potiſsimus ad nouum delibandū honorem ſit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris,qui tribunus militum priore anno fuerat:triplexq́ ſtipēdium equitibus dederat, gratia extractum ad tātum honorem credunt.alij orationem ipſum tempeſtiuam de cōcordia ordinū, patribus plebiq́ gratā habuiſſe. Hac uictoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maximè rempublicā impediebat, de tributo remiſerunt.collatum obedienter miſſumq́ ad exercitum eſt.Anxur in Volſcis breui receptum eſt,neglectis die feſto cuſtodijs urbis.Inſignis annus hyeme gelida ac niuoſa fuit:adeò ut uiæ clauſæ,Tyberis innauigabilis fuerit.Annona ex antè cōuecta copia nihil mutauit.Et quia P.Licini9 ut cœperat haud tumultuoſè magiſtratum maiore gaudio plebis quàm indignatione patrum,ita etiā geſsit:dulcedo inuaſit proximis comitijs tribunorū militū plebeios creandi. unus M.Veturius ex patricijs candidatis locum tenuit.plebeios alios tribunos militum conſulari poteſtate omnes ferè cēturiæ dixère,L.Titinium,P.Menenium Raciliū,Cn.Genutium, L.Atilium. triſtem hyemem,ſiue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta,ſiue alia qua de cauſa,grauis peſtilensq́ omnibus animalibus æſtas excepit. cuius inſanabili pernicie quādo nec cauſa nec finis inueniebat:libri Sibyllini ex ſenatuſcōſulto aditi ſunt.duūmuiri ſacris faciundis,lectiſternio tunc primū in urbe Romana facto, per dies octo Apollinē Latonāq́ & Dianam,Herculem, Mercuriū atq́ Neptunum tribus quàm ampliſsimè tum apparari poterat,ſtratis lectis placauēre.priuatim quoq́ id ſacrum celebratum eſt.tota urbe patētibus ianuis,promiſcuoq́ uſu rerum omnium in propatulo poſito,notos ignotosq́ paſsim aduenas in hoſpitium ductos ferunt:& cum inimicis quoq́ benignè ac comiter ſermones habitos,iurgijs ac litibus temperatum:uinctis quoq́ dempta in eos dies uincula : religioni deinde fuiſſe, quibus eam opem dij tuliſſent,uinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, trib9 in unum bellis collatis.nanq́ eodem quo antea,modo circa munimenta,cum repente Capenates Faliſciq́ ſubſidio ueniſſent:aduerſus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum eſt.ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac Virginij.itaq́ maioribus caſtris,unde antea ceſſatum fuerat,breui ſpatio circumductæ copiæ Capenates in uallum Romanum uerſos ab tergo aggrediuntur.Inde pugna cœpta & Faliſcis intulit terrorem,trepidātesq́ eruptio ex caſtris opportunè facta auertit.repulſos deinde inſecuti uictores,ingentem ediderunt cædem.Nec ita multo pòſt iam palantes,ueluti fortè oblati,populatores Capenatis agri reliquias pugnæ abſumpſere.& Veientium refugientes in urbē multi ante portas cæſi,dum præ metu ne ſimul Romanus irrumperet,obiectis foribus extremos ſuorum excluſere.Hæc eo anno acta.Et iam comitia tribunorum militum aderāt,quorum propè maior patribus quàm belli cura erat: quippe non cōmunicatum modo cum plebe, ſed propè amiſſum cernētibus ſummum imperiū:itaq́ clariſsimis uiris ex cōpoſito præparatis ad petendum,quos prætereundi uerecundiam crederent fore:nihilo minus ipſi perinde ac ſi omnes candidati eſſent,cuncta experientes,nō homines modò,ſed deos etiam excipiebāt, in religionem uertentes comitia biennio habita.priore anno intolerandā hyemem prodigijsq́ diuinis ſimilem coortam:proximo non prodigia,ſed iam euentus,peſtilentiam agris urbiq́ illatam haud dubia ira deūm, quos peſtis eius arcēdæ cauſa placādos eſſe,in libris fatalibus inuentum ſit.comitijs, auſpicato quæ fierent, indignum dijs uiſum honores uulgari,diſcriminaq́ gentium confundi.Præterquam maieſtate petentium,religione etiam attoniti homines patricios omnes, partem magnā honoratiſsimū quenque,tribunos militum conſulari poteſtate creauēre, L.Valerium Potitum quintum,M. Valerium Maximum,M.Furium Camillum tertium, L.Furium Medullinum tertium,Q.Seruilium Fidenatem iterum,Q.Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum eſt.tota uis in populatiōibus fuit.duo ſummi imperatores,Potitus à Valerijs,Camillus à Capena prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re,cui ferro, aut igni noceri poſſet.Prodigia interim multa nūtiari, quorū pleraq́, & quia ſinguli autores

erant

erant,parum credita,ſpretaq́: & quia hoſtibus Hetruſcis, per quos ea procurarent, aruſpices non erant. In unum omnium curæ uerſæ ſunt,quod lacus in Albano nemore ſine ullis cœleſtibus aquis,cauſa ue qua alia,quæ rem miraculo eximeret,in altitudinẽ inſolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio,miſsi ſciſcitatum oratores ad delphicũ oraculum. ſed propior interpres fatis oblatus ſenior quidam Veiens. qui inter cauillantes in ſtationibus ac cuſtodijs milites Romanos Hetruſcosq́ uaticinantis in modũ cecinit: priuſquã ex lacu Albano aqua emiſſa foret,nunquam potiturum Veijs Romanum. quod primo uelut temere iactum ſperni,agitari deinde ſermonibus cœptũ eſt:donec unus ex ſtatione Romana percunctatus proximum oppidanorum,iam per longinquitatẽ belli cõmercio ſermonum facto:quisnam is eſſet qui per ambages de lacu Albano iaceret:poſtquam audiuit aruſpicem eſſe,uir haud intacti religione animi,cauſatus de priuati portenti procuratione, ſi operæ illi eſſet, conſulere uelle, ad colloquium uatem elicuit.cumq́ progreſsi ambo à ſuis longius eſſent inermes,ſine ullo metu, præualens iuuenis Romanus ſenem infirmum in cõſpectu omniũ raptum nequicquam tumultuantibus Hetruſcis,ad ſuos tranſtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde Romam ad ſenatum miſſus eſſet:ſciſcitantibus quidnam id eſſet, quod de lacu Albano docuiſſet:reſpondit, profectò iratos deos Veienti populo illo fuiſſe die, quo ſibi eam mentem obieciſſent, ut excidium patriæ fatale proderet.itaq́ quæ tum cecinerit diuino ſpiritu inſtinctus,ea ſe nec ut indicta ſint, reuocare poſſe: & tacendo forſitan quæ dij immortales uulgari uelint, haud minus quàm celanda effando,nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, ſic diſciplina Hetruſca traditum eſſe:ut quando aqua Albana abundaſſet,tum ſi eam Romanus ritè emiſiſſet, uictoriã de Veientibus dari:antequã id fiat,deos mœnia Veientiũ deſerturos nõ eſſe. Exequebatur inde quæ ſolennis deriuatio eſſet. Sed autorem leuem, nec ſatis fidum ſuper tanta re patres rati, decreuere legatos,ſorteſq́ oraculi pythici expectandas. Priuſq́ à Delphis oratores redirẽt, Albani ue prodigij piacula inuenirẽtur,noui tribuni militũ conſulari poteſtate, L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Poſthumius Regillenſis, P. Cornelius Maluginenſis, A. Manilius, magiſtratum inierũt. Eo anno Tarquinienſes noui hoſtes exorti: quia multis ſimul bellis, Volſcorũ ad Anxur,ubi præſidiũ obſidebatur: Aequorũ ad Lauicos qui Romanã ibi coloniam oppugnabant:ad hoc Veienti quoq́,& Faliſco,& Capenati bello occupatos uidebãt Romanos:nec intra muros quietiora negotia eſſe certaminibus patrum ac plebis,inter hæc locũ iniuriæ rati eſſe, prędatũ in agrum Romanũ cohortes expeditas mittũt. aut enim paſſuros inultam eam iniuriã Romanos,ne nouo bello ſe onerarẽt:aut exiguo,eoq́ parũ ualido exercitu perſecuturos. Romanis indignitas maior,quàm cura populationis Tarquinienſium fuit,eò nec magno conatu ſuſcepta,nec in longũ dilata res eſt. A. Poſthumius, & L. Iulius non iuſto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur) ſed propè uoluntariorũ quos adhortando incitauerant,coacta manu:per agrum cæretẽ obliquis tramitibus egreſsi,redeuntes à populationibus,graueſq́ pręda Tarquinieſes oppreſſere.multos mortales obtruncant,omnes exuunt impedimentis:& receptis agrorũ ſuorum ſpolijs Romam reuertuntur. Biduum ad recognoſcendas res datũ dominis:tertio incognita (erant aũt ea pleraq́ hoſtiũ ipſorum) ſub haſta ueniere,quod q́ inde redactũ,militibus eſt diuiſum. Cætera bella, maximeq́ Veiens,incerti exitus erãt. Iamq́ Romani deſperata ope humana, fata & deos ſpectabant, cũ legati ab Delphis uenerũt,ſortem oraculi afferentes congruentem reſponſo captiui uatis. Romane,aquam Albanã caue lacu cõtineri,caue in mare manare ſuo flumine ſinas. emiſſam per agros rigabis,diſsipatam q́ riuis extingues. tũ tu inſiſte audax hoſtiũ muris, memor quã per tot annos obſides urbẽ,ex ea tibi his,quæ nunc pandũtur,fatis uictoriã datam.bello perfecto donũ amplum uictor ad mea templa portato:ſacraq́ patria, quorũ omiſſa cura eſt, inſtaurata,ut aſſolet,facito. Ingens inde haberi captiuus uates cœptus, eumq́ adhibere tribuni militũ Cornelius, Poſthumiusq́ ad prodigij Albani procurationẽ,ac deos ritè placãdos cœpere. inuentumq́ tandem eſt, ubi neglectas cerimonias, intermiſſum ue ſolenne dij arguerent,nihil profectò aliud eſſe:quàm magiſtratus uitio creatos. Latinas,ſacrumq́ in Albano monte non ritè concepiſſe,unam expiationẽ eorũ eſſe, ut tribuni militũ abdicarent ſe magiſtratu, auſpicia de inte-

de integro repeterentur,& interregnũ iniretur.Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q.Seruilius Fidenas, M.Furius Camillus. nunquã desitum interim turbari,comitia interpellãtibus tribunis plebis,donec cõuenisset prius, ut maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur.Quæ dum aguntur, cõcilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusq; Capenatibus ac Faliscis,ut Veios cõmuni animo cõsilioq; omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperent,responsum est:antea se id Veientibus negasse, quia unde cõsilium non petissent super tanta re,auxiliũ petere non deberent, nunc iam pro se fortunã suam illis negare.maximè in ea parte Hetruriæ gentem inusitatã, nouos accolas Gallos esse,cum quibus nec pax satis fida,nec bellũ pro certo sit.sanguini tamen nominiq;,& præsentibus periculis consanguineorũ id dari,ut siqui iuuentutis suę uoluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerũ fama Romæ erat. eoq; mitescere discordiæ intestinę metu cõmuni,ut fit,cœptæ.Haud inuitis patribus P. Liciniũ Caluum prærogatiua tribunum militum non petentem creant,moderationis expertæ in priore magistratu uirum,cæterũ iam tum exactæ ætatis.omnesq; deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat,L.Titinium,P.Menenium, Cn.Genutium,L.Attilium:qui priusquã renuntiarẽtur, iure uocatis tribubus permissu interregis P. Licinius Caluus ita uerba fecit. Omen concordiæ Quirites, rei maximè in hoc tempus utilis, memoria nostri magistratus uos his comitijs petere in sequentem annum uideo: si & collegas eosdem reficitis, etiam usu meliores factos. me iam nõ eundem,sed umbram nomenq; P.Licinij relictũ uidetis.uires corporis affectæ,sensus oculorum atq; aurium hebetes,memoria labat,uigor animi obtusus.En uobis, inquit, iuuenem,filium tenens,effigiem atq; imaginẽ eius,quem uos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis.hunc ego institutũ disciplina mea,uicarium pro me reipub.do dicoq;: uosq; quæso Quirites delatũ mihi ultrò honorẽ huic petẽti,meisq; pro eo adiectis precibus mandetis.Datũ id petenti patri,filiusq; eius P.Licinius Tr. mil.cõsulari potestate cum ijs quos suprà scripsimus,declaratus.Titiniusq; Genutiusq; Tr.mil.profecti aduersus Faliscos Capenatesq;, dum bellum maiore animo gerunt quàm cõsilio,præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens,ante signa inter primores cecidit:Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis,aciem restituit:nec se tamen ęquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat quàm cladis acceptum.quæ propè in cladem ingentem uertit:tantum inde terroris non Romæ modò,quò multiplex fama peruenerat:sed in castris quoq; fuit ad Veios. ægrè ibi miles retentus à fuga est, cum peruasisset castra rumor, ducibus exercituq; cæso uictorem Capenatem ac Faliscum,Hetruriæq; omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ.iam castra ad Veios oppugnari,iam partẽ hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant:concursumq; in muros est,& matronarũ quas ex domo conciuerat publicus pauor,obsecrationes in templis factæ: precibusq; ab dijs petitũ, ut exitiũ ab urbis tectis templisq; ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosq; eum auerterent terrorem, si sacra renouata ritè,si procurata prodigia essent.Iam ludi latinæq; instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros, Veiosq; fata appetebant.Igitur fatalis dux ad excidiũ illius urbis seruandæq; patriæ,M.Furius Camillus dictator dictus,magistrũ equitum P.Cornelium Scipionem dixit.Omnia repente mutauerat imperator mutatus,alia spes,alius animus hominum,fortuna quoq; alia urbis uideri. Omniũ primũ in eos qui à Veijs in illo pauore fugerãt, more militari animaduertit,efficitq; ne hostis maximè timẽdus militi esset,deinde indicto delectu in diem certã,ipse interim Veios ad cõfirmandos militũ animos intercurrit:inde Romã ad scribendũ nouum exercitũ redit,nullo detrectante militiã.peregrina etiam iuuentus,Latini Hernicique operã suam pollicentes ad id bellum uenẽre.quibus cum gratias in senatu egisset dictator,satis iam omnibus ad id bellũ paratis,ludos magnos ex senatusconsulto uouit Veijs captis se facturũ:ædemq; Matutæ matris refectã dedicaturum, iam antè ab rege Seruio Tullio dedicatã.Profectus cum exercitu ab urbe expectatione hominũ maiore q̃ spe,in agro primũ Nepesino cum Faliscis & Capenatibus signa confert.omnia ibi summa ratione cõsilioq; acta. fortuna etiam,ut fit,secuta est.non prælio tantũ fudit hostes, sed castris quoq; exuit:ingentiq;

præda

præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraq; castella facta: & à procursationibus, quę multæ temerè inter murum ac uallum fiebāt, edicto nequis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. operum fuit omnium lōgè maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostiū agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem cōficeret, in partes sex munitorum numerū diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquā antè omissum, quàm in arcem uiam facerēt. Dictator, cum iam in manibus uideret uictoriam esse: urbem opulentissimā capi: tātumq; prædæ fore, quantū non omnibus in unum collatis ante bellis fuisset: ne quā inde aut militum iram ex malignitate prędæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet: literas ad senatum misit. Deum immortalium benignitate, suis cōsilijs, patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani. quid de præda faciendū censerent? Duæ senatum distinebant sententię. senis P. Licinij. quem primum dixisse à filio interrogatū ferūt: edici palàm placere populo, ut qui particeps esse prædæ uellet, in castra Veios iret. altera Ap. Claudij. qui largitionem nouam, prodigam, inæqualem, inconsultā arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse: autor erat stipendij ex ea pecunia militi numerandi: ut eo minus tributi plebes conferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: non auidas in direptiones manus otiosorum urbanorum, pręrepturas fortium bellatorum pręmia esse: cum ita fermè eueniat, ut segnior sit prædator, ut quisq; laboris periculiq; præcipuā petere partem soleat. Licinius contrà suspectam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasq; criminum ad plebē, seditionum inde, ac legum nouarum præbiturā. satius igitur esse: recōciliari eo dono plebis animos: exhaustis atq; exinanitis tributo tot annorū succurri: & sentiri prędę fructum ex eo bello, in quo propè cōsenuerint. gratius id fore, lętiusq;, quod quisq; sua manu ex hoste captum domum retulerit, quàm si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorē fugere inuidiam ex eo criminaq;, eo delegasse ad senatum: senatū quoq; debere reiectā rem ad se permittere plebi, ac pati habere, quod cuiq; fors belli dederit. Hæc tutior uisa sententia est, quæ popularē senatum faceret. Edictum itaq; est: ad prædam Veientem quibus uideretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cum edixisset ut arma milites caperent. Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq; numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibiq; hinc decimā partem prædæ uoueo. te simul Iuno regina, quę nunc Veios colis, precor: ut nos uictores in nostram, tuamq; mox futurā urbem sequare: ubi te dignum amplitudine tua templū accipiat. Hęc precatus, superāte multitudine ab omnibus locis urbem aggredit̄, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam ab suis uatibus, iā ab externis oraculis proditos, iam in partem prędæ suæ uocatos deos, alios uotis ex urbe sua euocatos hostium templa nouasq; sedes spectare, seq; ultimum illū diem agere, nihil minus timentes, quàm subrutis cuniculo mœnibus arcem iam plenā hostium esse, in muros pro se quisq; armati discurrūt, mirātes quidnā id esset, quod cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset, tum uelut repentino icti furore improuidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolāte rege Veientium, uocem aruspicis dicentis, qui eius hostiæ exta prosecuisset, ei uictoriā dari, exauditā in cuniculo mouisse Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperent: & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis si quę similia ueri sint, pro ueris accipiantur, satis habeam. hęc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, quàm ad fidem, neq; affirmare, neq; refellere operæpretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus: in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repentè edidit. & pars auersos in muris inuadūt hostes. pars claustra portarū reuellunt: pars, cum ex tectis saxa tegulæq; à mulieribus ac seruitijs iacerent, inferunt ignes. Clamor omnia uarijs terrentiū ac pauentium uocibus, misto mulierum ac puerorū ploratu, cōplet. Momento temporis deiectis ex muro undiq; armatis, patefactisq; portis, cum alij agmine irruerent, alij desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cęde, senescit pugna: & dictator prę

cones edicere iubet, ut ab inermi abstineat. Is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantũ spe atq; opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlũ tollens precatus esse: ut sicui deorũ, hominumq; nimia sua fortuna, populiq; Romani uideretur: ut eam inuidiam lenire quàm minimo suo priuato incõmodo, publicoq; Romani populi liceret. cõuertentẽ se inter hãc uenerationem, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse: idq; omẽ pertinuisse postea euẽtu rem cõiectantibus uisum ad dãnationem ipsius Camilli, captæ deinde urbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Atq; ille dies cęde hostiũ, ac direptione urbis opulẽtissimæ est cõsumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona uẽdidit. ea sola pecunia in publicũ redigit, haud sine ira plebis. & quod retulẽre secum prędæ, nec duci, qui ad senatum, malignitatis autores quærẽdo, rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatũ retulisset. pater tam popularis sentẽtiæ autor fuisset: acceptũ referebãt. Cũ iam humanæ opes asportatæ, egestæq; à Veijs essent: amoliri tũ deûm dona ipsosq; deos, sed colentium magis, q; rapientiũ modo, cœpere. nanq; delecti ex omni exercitu iuuenes, pure lautis corporibus, candida ueste, quibus deportanda Romã regina Iuno assignata erat: uenerabundi templum inière, primo religiose admouẽtes manus: quod id signũ more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde cum quidã seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, uis'ne Romã ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam cõclamauerũt. inde fabulę adiectum est: uocem quoq; dicentis, uelle, auditam. motã certè sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus leuem ac facilem translatu fuisse: integramq; in Auentinum æternã sedem suam, quò uota Romani dictatoris uocauerãt, perlatã: ubi templum ei postea idem, qui uouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, urbis opulentissimæ Hetrusci nominis, magnitudinem suã uel ultima clade indicãtis: quod decem æstates hyemesq; cõtinuas circũsessa, cum plus aliquanto cladiũ intulisset q; accepisset, postremo iam fato quoq; urgente, operibus tamen, non ui expugnata est. Romam ut nuntiatum est Veios captos: quanq; & prodigia procurata fuerant: & uatum responsa, & pythicæ sortes notæ: & quantũ humanis adiuuari cõsilijs potuerat res, ducẽ M. Furium maximum imperatorũ omnium legerant: tamen quia tot annis uariè ibi bellatum erat, multęq; clades acceptæ: uelut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusq; senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrũ gratias dijs agentiũ erant. senatus in quatriduũ, quod dierum nullo antè bello, supplicationes decernit. Aduentus quoq; dictatoris omnibus ordinibus obuiam effusis celebratior, quàm ullius unq; antea fuit: triumphusq; omnem cõsuetũ honorãdi illius diei modum aliquantum excessit. maximè conspectus ipse est, curru equis albis iuncto urbẽ inuect⁹: parumq; id non ciuile modo, sed humanum etiam uisum. Iouis Solisq; equis æquiperatum dictatorem in religionem etiã trahebant. triumphusq; ob eam unam maximè rem clarior, q; gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitq; Matutę matris. atq; his diuinis humanisq; reb⁹ gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam uouisse prędæ partem cum diceret Camillus: pontifices soluendum religione populum censerent: haud facilè inibatur ratio iubendi referre prędam populum: ut ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem eò, quod leuissimum uidebat, decursum est, ut qui se domumq; religione exoluere uellet, cum sibimetipse prædam æstimasset suam, decimę pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureum dignũ amplitudine templi, ac numine dei ex dignitate populi Romani fieret. ea quoq; collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hęc pacificatũ legati à Volscis, & Æquis uenerunt. impetrataq; pax, magis ut fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, q; quod digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum & Scipionem, M. Valerium maximum iterũ, C. Fabium Ambustum iterũ, L. Furium Medullinũ quintum, Q. Seruilium tertiũ. Cornelijs Faliscum bellũ, Valerio ac Seruilio Capenas forte euenit. ab ijs non urbes ui aut operibus tentatæ: sed ager est depopulatus: prędæq; rerũ agrestium actæ: nulla fœlix arbor, nihil frugiferum in agro relictũ. Ea clades capenatem populũ

subegit

ſubegit.pax petentibus data. In Faliſcis bellum reſtabat. Romæ interim multiplex ſeditio erat, cuius leniendæ cauſa coloniam in Volſcos, quò tria millia ciuium Romanorum ſcriberẽtur, deducendam cenſuerant: triumuiriq́ ad id creati terna iugera, & ſeptunces uiritim diuiſerant. Ea largitio ſperni cœpta: quia ſpei maioris auertendæ ſolatium obiectum cenſebant. cur enim relegari plebem in Volſcos? cũ pulcherrima urbs Veij agerq́ Veientanus in conſpectu ſit, uberior ampliorq́ Romano agro: urbem quoq́ urbi Romę uel ſitu, uel magnificentia publicorum priuatorumq́ tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoq́ actio mouebatur, quæ poſt captam utiq́ Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cęterũ partem plebis, partem ſenatus deſtinabant habitandos Veios: duasq́ urbes cõmunes reipub. incoli à Romano populo poſſe. Aduerſus quæ cũ optimates ita tenderẽt, ut morituros ſe citius dicerent in conſpectu populi Romani, quàm quicquam earum rerum rogaretur: quippe nũc in una urbe tantum diſſenſionum eſſe, quid in duabus urbibus fore? uictámne ut quiſquam uictrici patriæ præferret? ſineretq́ maiorem fortunam captis eſſe Veijs, quàm incolumibus fuerit? poſtremo ſe relinqui à ciuibus in patria poſſe: ut relinquãt patriam atq́ ciues, nullam uim unquam ſubacturam: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogatiõis eius lator erat) conditorem Veios ſequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente & autore urbis Romæ. Hęc cum fœdis certaminibus agerentur: (nam partem tribunorum plebis patres in ſuam ſententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat: quàm quod ubi rixæ committendæ cauſa clamor ortus eſſet, principes ſenatus primi turbæ offerentes ſe, peti, feriri, atq́ occidi iubebant. ab horum ætatibus dignitatibusq́ & honoribus uiolandis dum abſtinebaĩ & ad reliquos ſimiles conatus uerecundia iræ obſtabat. Camillus identidẽ omnibus locis cõcionabatur. haud mirum id quidẽ eſſe: furere ciuitatem, quæ damnata uoti omnium rerũ potiorem curam, quàm religione ſe exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere ſtipis uerius, quàm decimæ: quãdo ea ſe quiſq́ priuatim obligauerit, liberatus ſit populus. enimuero illud ſe tacere, ſuam conſcientiam non pati: quòd ex ea tantum præda, quę rerum mouentium ſit, decima deſignetur: urbis, atq́ agri capti, quæ & ipſa uoto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea diſceptatio anceps ſenatui uiſa, delegata ad pontifices eſſet: adhibito Camillo, uiſum collegio: quod eius ante conceptum uotum Veientium fuiſſet, & poſt uotum in poteſtatem populi Romani ueniſſet, eius partem decimã Apollini ſacrã eſſe. ita in æſtimationem urbs agerq́ uenit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum cõſularibus ut aurum ex ea coẽmerẽt, negotium datum. cuius cum copia non eſſet: matronæ cœtibus ad eam rem conſultãdam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum & omnia ornamenta ſua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, ut quæ maximè, ſenatui unquã fuit: honoremq́ ob eam munificentiã ferunt matronis habitum: ut pilento ad ſacra ludosq́, carpentis feſto profeſtoq́ uterentur. Pondere ab ſingulis auri accepto, æſtimatoq́, ut pecuniæ ſoluerentur, crateram aureã fieri placuit: quæ donum Apollini Delphos portaret. Simul ab religione animos remiſerũt integrant ſeditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eum prædam Veientanam publicando ſacrandoq́ ad nihilum redegiſſe. abſentes ferociter increpãt: præſentium, cum ſe ultro iratis offerrent, uerecundiam habent. Simul extra hi rem ex eo anno uiderunt tribunos plebis latores legis in annum eoſdem reficiũt. & patres hoc idem de interceſſoribus legis anniſi. ita tribuni plebis magna ex parte ijdem refecti. Comitijs tribunorum militum patres ſumma ope euicerunt ut M. Furius Camillus crearet̃. propter bella ſimulabãt parari ducem, ſed rogationi tribuniciæ aduerſarius quærebatur. cum Camillo creati tribuni militum conſulari poteſtate, L. Furius Medullinus ſextum, C. Æmilius, L. Valerius Publicola, Sp. Poſthumius, P. Cornelius iterũ. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Faliſcos, cui id bellum mandatum erat: proficiſceretur. differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduerſarium maximè metuerant, gloria in Faliſcis creuit. Nam cum primo mœnibus ſe hoſtes tenerent, tutiſsimum id rati: populatione agrorum, atq́ incẽdijs uillarum coẽgit eos egredi urbe, ſed timor longius progredi prohibuit. mille ferè paſſuũ ab oppido caſtra locant: nulla re alia fidentes ea ſatis tuta eſſe, quàm

difficultate aditus, asperis confragosisq; circa, & partim arctis, partim arduis uijs. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatq;. tantumq; inde pauoris Faliscis iniectum est: ut effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterent. multi cæsi uulneratiq;, priusquam pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta cum magna militum ira. sed seueritate imperij uicti eādem uirtutem & oderant & mirabantur. Obsidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occasiōem impetus oppidanorum in Romanas stationes præliaq; parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe: cum frumentum, copiæq; aliæ ex ante conuecto largius obsessis quàm obsidentibus suppeterent. uidebaturq; æque diuturnus futurus labor ac Veijs fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis uirtutis specimen & maturam uictoriam dedisset. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum & comite uti: simulq; plures pueri, quod hodie quoq; in Græcia manet, unius curæ demandabātur. principum liberos sicut ferè fit, qui scientia uidebatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendiq; causa producere: nihil eo more per belli tēpus intermisso, dum modo breuioribus, modo lōgioribus spatijs trahendo eos à porta lusu, sermonibusq; uariatis lōgius solito ubi res dedit, progressus inter stationes eos hostium castraq; inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addit: Falerios se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit: non ad similem inquit tui nec populum, nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto munere uenisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, utrisq; est eritq;. sunt & belli, sicut pacis iura: iusteq; ea non minus quàm fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduersum eam ętatem, cui etiam captis urbibus parcitur, sed aduersus armatos & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quātum in te fuit, nouo scelere uicisti: ego Romanis artibus, uirtute, opere, armis, sicut Veios uincam. Denudatum deinde eum manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: uirgasq; eis, quibus proditorem agerent in urbem uerberātes, dedit. Ad quod spectaculum cōcursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re noua uocato senatu, tāta mutatio animis est inie cta, ut qui modo efferati odio iraq; Veientium exitum penè quàm Capenatium pacem mallent, apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensuq; omnium legati ad Camillum in castra, atq; inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. introducti ad senatum ita locuti traduntur. Patres conscripti, uictoria cui nec deus nec homo quisquam inuideat, uicti à uobis & imperatore uestro dedimus nos uobis: rati, quo nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro, quàm legibus nostris uicturos. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. uos fidem in bello, quàm præsentem uictoriam maluistis: nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus: sub ditione uestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiāt: nec uos fidei nostræ, nec nos imperij uestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actę: Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quàm cum triumphantem albi per urbem uexerant equi, insignis iustitia fideq; hostibus uictis cum in urbem redisset: tacitè eius uerecundiam non tulit senatus, quin sine mora uoti liberaretur: crateramq; aureā donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius missi longa una naue, haud procul freto siculo à piratis liparensium excepti deuehuntur Liparas. mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam Romanis uir similior quàm suis, qui legatorum nomen, donumq; & deum cui mitteretur, & doni causam ueritus ipse, multitudinē quoque, quæ semper fermè regenti est similis, religionis iustæ impleuit: adductosq; in publicum

hospitium

hospitium legatos cum præsidio etiã nauium Delphos prosecutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaq́ publicè data. Eodem anno in Æquis uarie bellatum: adeò ut in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ, uicissent, uictine essent. Imperatores Romani fuère ex tribunis militum C. Æmylius, Spurius Posthumius. primo rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, Æmylium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines uastare. ibi eum incomposito agmine negligẽtius ab re bene gesta euntẽ adorti Æqui terrore iniecto in proximos compulère tumulos: pauorq́ inde Verruginem etiã ad præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in tutum receptis cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam. fusos esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: cõclamat uniuersus exercitus, merito se ea audire, & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neq́ diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes ut confestim inde ad castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos corpora curare: paratosq́ esse quarta uigilia iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea uia, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuère obuij: prœliumq́ ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Romana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, ut nequicquam retinente atq́ obsecrante Æmylio, Thusculum palati fugerent. inde fama Romam perlata est Posthumium, exercitumq́ occisum. Qui ubi prima lux metum insidiarum effusè sequentibus sustulit: cum perequitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris, ut non ultra sustinuerint impetum Æqui. cædes inde fugientiũ, qualis ubi ira magis q́ uirtute res geritur, ad perniciem hostium facta est. tristemq́ ab Thusculo nuntium nequicquam exterrita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: uictoriam populi Romani esse: Æquorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs cõtinuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitijs plebs ualuit. quem dolorem ulti patres sunt, senatusconsulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. annum post quintumdecimũ creati cõsules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpicius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat: coortis ad perferendã legẽ tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum cõsulibus resistentibus, omniq́ ciuitate in unam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Æqui expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa urbis fugam dederat: Romam perfugère. L. Lucretio cõsuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes uicit: uictorq́ Romam ad maius aliquanto certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris A. Virginio, & Q. Pomponio: quos defendi patrũ consensu ad fidem senatus pertinebat. neq́ enim eos aut uitæ ullo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quod gratificantes patribus rogationi tribuniciæ intercessissent. uicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris condemnati sunt. id ægrè passi patres. Camillus palàm sceleris plebem arguere: quæ iam in suos uersa nõ intelligeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse: intercessione sublata tribuniciã potestatem euertisse. Nam quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus patres laturos, falli eos. si tribunicia uis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse. consulesq́ increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus autoritatẽ secuti essent. Hæc propalàm cõcionabundus in dies magis augebat iras hominum. senatum uero incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter descenderent in forum cum dies ferendæ legis uenisset, quàm ut qui meminissent sibi pro aris focisq́, & deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. nam quod ad se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoq́ esse, urbem ab se captam frequentari: quotidie se frui monimento gloriæ suæ: & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo: insistere omnes uestigijs laudum suarum, sed nefas ducere desertam, ac relictam ab dijs immortalibus incoli urbem: & in captiuo solo

habitare populum Romanum: & uictrice patria uictam mutari. His adhortationibus principis concitati patres, senes iuuenesq́, cum ferretur lex agmine facto in forum uenerunt: dissipatiq́ per tribus, suos quisque tribules prehensantes orare cum lachrymis cœpere: ne eam patriam, pro qua fortissime felicissimeq́ ipsi ac patres eorum dimicassent, desererēt: Capitoliū, ædem Vestæ, cætera circa templa deorum ostentātes: ne exulem, extorrem populum Ro. ab solo patrio, ac dijs penatibus in hostium urbem agerent: eoq́ rem adducerēt, ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non ui agebant sed precibus, & inter preces multa deorum mentio erat, religiosum parti maximæ fuit: & legem unam plures tribus antiquarunt, quàm iusserunt. adeoq́ ea uictoria læta patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatusconsultū fieret, ut agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ tātum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur: uellentq́ in eam spem liberos tollere. Eo munere delinita plebe nihil certatum est, quo minus cōsularia comitia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi cōsules magnos ludos fecēre: quos M. Furius dictator uouerat ueienti bello. eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodemq́ bello uota dedicatur: celebratamq́ dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Æquis gestum est, fusis hostibus prius penè, quàm manus cōsererent. Valerio quod perseuerantior cędendis in fuga fuit, triumphus: Manlio ut ouans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum: quo propter famem, pestilentiamq́ in agro Romano ex siccitate caloribusq́ nimijs ortā, exercitus duci nequiuit. ob quæ Volsiniēses Salpinatibus adiūctis superbia elati ultro agros Romanos incursauēre. bellum inde duobus populis indictū. C. Iulius censor decessit: in eius locum M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde unq́ in demortui locum censor sufficitur. cōsulibusq́ morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. itaq́ cum ex senatusconsulto cōsules magistratu se abdicassent: interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate: ut etiam si cui eorum incōmoda ualetudo fuisset, copia magistratuum reipub. esset. Calendis quintilibus magistratum occepēre L. Lucretius, Seruius Sulpicius, M. Æmylius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Æmylius iterum. Ex his L. Lucretio, & C. Æmylio Volsinienses prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpicio. Prius cum Volsiniensibus pugnatum est. bellum numero hostium ingens, certamine haud sanè asperum fuit. fusa concursu primo acies in fugam. millia octo armatorum ab equitibus interclusa positis armis in deditionem uenerūt. Eius belli fama effecit, ne se pugnæ cōmitterent Salpinates: mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi, nulla eā uim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus fessis bello, ea conditione, ut res populo Romano redderent, stipendiumq́ eius anni exercitui præstarent: in uiginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cæditius de plebe nuntiauit tribunis: se in Noua uia, ubi nunc sacellum est: supra ædem Vestæ uocem noctis silentio audisse clariorē humana: quæ magistratibus dici iuberet: Gallos aduētare. Id (ut fit) propter autoris humilitatem spretum: & quod longinqua, eoq́ ignotior gens erat. Neque deorum modò monita ingruente fato spreta: sed humanam quoque opem, quæ una erat, M. Furiū ab urbe amouēre. qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter prædam Veientanam, filio quoq́ adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat: percūctatus animos eorum, responsum tulisset: se collaturos quanti damnatus esset: absoluere eum non posse: in exilium abijt. precatus ab dijs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoq́ tempore desiderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat: aduentante fatali urbis clade, legati ab Clusinis ueniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq́ uini noua tum uoluptate captam, alpes transisse:

agrosq́

agrosq́ ab Hetruscis ante cultos possedisse. & inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpotente iuuene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa uis quęsita esset, nequirent. hunc transeuntibus alpes ducem, autoremq́ Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim: Clusium Gallos ab Arūte, seu quo alio Clusino adductos. sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi alpes transierint, satis cōstat. ducentis quippe annis antè, quàm Clusium oppugnarent, urbemq́ Romā caperent, in Italiam Galli trāscenderunt: nec cum his primum Hetruscorum, sed multo antè cum ijs, qui inter Apenninū, Alpesq́ incolebāt, sæpe exercitus Gallici pugnauêre. Thuscorum ante Romanum imperium latè terra, mariq́ opes patuêre. mari supero inferoq́, quibus Italia insulæ modo cingitur, quātum potuerint, nomina sunt argumento: quod alterum Thuscum cōmuni uocabulo gentis, alterum adriaticum mare ab Adria Thuscorum colonia uocauêre Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenū, atq; Adriaticum uocāt. Ii in utrūq; mare uergenteis incoluêre urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad inferum mare: postea trans Apenninū totidem, quot capita originis erāt, colonijs missis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circuncolūt maris, usque ad alpes tenuêre. Alpinis quoq; ea gentibus haud dubiè origo est, maximè Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, uirtute fortunaq́ cum sua tum publica prępollens: quod in imperio eius Gallia adeò frugum hominumq́ fertilis fuit, ut abundans multitudo uix regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dij dedissent augurijs sedes, ostendit. quātum ipsi uellent numerum hominum, excirent, ne qua gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercynei saltus. Belloueso haud paulo lętiorem in Italiā uiam dij dabāt. Is, quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitumq́ copijs in Tricastinos uenit. Alpes inde oppositæ erāt, quas inexuperabiles uisas haud equidem miror, nulla dum uia (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum uelut septos montiū altitudo teneret Gallos circunspectarentq́ quanam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarum trāsirent, religio etiam tenuit: quod allatum est, aduenas quęrentes agrum ab Saluium gente oppugnari. Massilienses erant hij, nauibus à Phocæa profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuêre, ut quem primum in terram egressi occupauerāt locum, patentibus syluis cōmunirent. ipsi per Taurinos saltusq́ Iuliæ Alpis trāscenderunt: fusisq́ acie Thuscis haud procul Ticino flumine, cum, in quo consederāt, agrum Insubrium appellari audissent, cognominem Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere urbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce uestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum trāscendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, locos tenuere Libui, considunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinū amnem, petiere Apēninum. deinde Boij, Lingonesq́ transgressi, cum iam inter Padum atq; Alpes omnia tenerē tur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modò, sed etiam Vmbros agro pellunt: intra Apenninum tamen sese tenuêre. Tum Senones recentissimi aduenarū ab Vfente flumine usq; ad Athesim fines habuêre. hanc gentem Clusiū, Romamq́ inde uenisse cōperio: id parum certū est, solámne, an ab omnibus Cisalpinorū Gallorum populis adiutā. Clusini nouo bello exterriti, cū multitudinem, tum formas hominū inusitatas cernerēt, & genus armorū: audirentq́ sępe ab ijs cis Padum, ultraq́, legiones Hetruscorum fusas: quanquā aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiæue erat, nisi quod Veientes consanguineos aduersus populum Rom. non defendissent, legatos Romam qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres, M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus populiq́ue Romani

nomine agerent cum Gallis: ne à quibus nullam iniuriam accepissent: socios populi Romani atq; amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoq;, si res cogat, tuendos esse: sed melius uisum bellum ipsum amoueri, si posset, & Gallos nouam gẽtem pace potius cognosci, quàm armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallisq; magis quàm Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum. Etsi nouum nomen audiant Romanorum, tamẽ credere uiros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione aduersus se maluerint, quàm armis tueri socios, ne se quidem pacẽ, quam illi afferant, aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quàm colant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari nõ posse. & responsum coram Romanis se accipere uelle: & si negetur ager, coram ijsdem Romanis dimicaturos ut nuntiare domũ possint quantũ Galli uirtute cæteros mortales præstarent. Quodnam id ius esset? agrum à possessoribus petere? aut minari arma? Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium uirorum esse ferociter dicerent, accensis utrinq; animis ad arma discurritur, & prælium cõseritur. ibi, iam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt. nec id clàm esse potuit, cum ante signa Hetruscorũ tres nobilissimi fortissimiq; Romanæ iuuentutis pugnarent. tantum eminebat peregrina uirtus. quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferociter in ipsa signa Hetruscorum incursantem per latus transfixũ hasta occidit. spoliaq; eius legentem Galli agnouère, perq; totam aciem Romanum legatum esse signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira receptui canunt, minantes Romanis. Erãt, qui extemplo Romam eundum censerent. uicere seniores, ut legati prius mitterentur questum iniurias, postulatumq;, ut pro iure gentium uiolato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & ius postulare barbari uidebantur. sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis uiris, ambitio obstabat. itaq; ne penes ipsos culpa esset cladis forte gallico bello acceptæ, cogniti onem de postulatis Gallorum ad populum rejciũt. ubi tanto plus gratia atq; opes ualuère, ut quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in sequentem annũ crearentur. quo facto haud secus quàm dignum erat, infensi Galli bellum propalàm minantes. ad suos redeunt. Tribuni militũ cũ tribus Fabijs creati P. Sulpicius Longus, Q. Seruilius quartũ, P. Seruilius Malugiensis. Cum tanta moles mali instaret (adeò occæcat animos fortuna, ubi uim suam ingruentem refringi non uult) ciuitas, quæ aduersus fidenatem ac ueientem hostem, aliosq; finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tũc inusitato atq; inaudito hoste, ab oceano terrarũq; ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæsiuit. Tribuni quorum temeritate bellum contractũ erat, summæ rerũ, præerant: delectũq; nihilo accuratiorẽ, quàm ad media bella haberi solitus erat, extenuantes etiã famam belli, habebant. Interim Galli, postquam accepère, ultro honorem habitum uiolatoribus iuris humani, elusamq; suam legationem esse, flagrantes ira, cuius impotens est gens, confestim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntiũ raptim tumultum cum exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaq; agrestium fieret: Romã se ire magno clamore significabãt, quacunq; ibant, equis, uirisq; longe ac late fuso agmine immẽsum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuntijsq; Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit. quippe quibus uelut tumultuario exercitu raptim ducto ægrè ad undecimum lapidem occursum est, qua flumẽ Allia crustuminis montibus præalto defluens alueo haud multum infra uiam Tyberino amni miscetur. Iam omnia cõtra, circaq; hostiũ plena erant, & nata in uanos tumultus gens truci cãtu clamoribusque uarijs horrendo cuncta compleuerãt sono. Ibi tribuni militũ non loco castris antecapto, non præmunito uallo, quò receptus esset, non deorum saltem, si nõ hominum memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem diductã in cornua, ne circunueniri multitudine hostium possent. nec tamen æquari frontes poterant, cũ extenuando, infirmam, & uix cohærentem mediã aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quem subsidiarijs repleri placuit. eaq;
res

res ut initium pauoris ac fugæ, sic una salus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hostium artem maximè timẽs, ratus ad id captum superiorem locũ, ut, ubi Galli cum acie legionum recta fronte concurrissent, subsidia in auersos transuersosq; impetum darent, ad subsidiarios signa cõuertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo campi tantũ superanti multitudini uictoriam fore. adeò nõ fortuna modò, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, nõ apud milites erat. pauor fugaq; occupauerat animos, & tanta hominũ obliuio, ut multo maior pars Veios in hostiũ urbem, cum Tyberis arceret, quàm recto itinere Romã ad cõiuges ac liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus. in reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius penè quàm uiderent, nõ modò nõ tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactiq; fugerunt. nec ulla cædes pugnantium fuit. terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impedientium fugã. circa ripam Tyberis, quò armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: multosq; imperitos nandi, aut inualidos graues loricis, alijsq; tegminibus hausere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, unde non modò præsidij quicquam, sed ne nuntius quidem cladis Romam est missus, ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterat: Romam omnes petiêre, & ne clausis quidem portis urbis in arcem cõfugerunt. Gallos quoq; uelut obstupefactos miraculum uictoriæ tam repentinæ tenuit. & ipsi pauore defixi primũ steterunt, uelut ignari quid accidisset: deinde insidias uereri: postremo cæsorum spolia legêre, armorumq; cumulos, ut mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil usquam hostile cernebatur, uiam ingressi haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. ubi cum prægressi equites non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris retulissent, aliud priori simile miraculum eos sustinuit. noctemq; ueriti, & ignotę situm urbis, inter Romam atq; Anienem cõsedêre, exploratoribus missis circa mœnia aliasq; portas, quęnam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petijsset quàm Romam, nemo superesse quenquam præter eos, qui Romam refugerant, credere: cõplorati omnes pariter uiui mortuiq; totam propè urbem lamẽtis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquàm hostes adesse nuntiatum est. mox ululatus cantusq; dissonos uagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita tenuit animos usq; ad lucem alteram, ut identidem iam in urbem futurus uideretur impetus primo aduentu, quo accesserant ad urbem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc consilij foret, deinde sub occasum solis, quia haud multũ diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pauoris inferrent. postremo lux appropinquans exanimare. timoriq; perpetuo ipsum malum continens fuit, cũ signa infesta portis sunt illata. nequaquã tamen ea nocte, neq; insequenti die similis illi, quę ad Alliam tam pauidè fugerat, ciuitas fuit. nam cũ defendi urbem posse tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cũ cõiugibus ac liberis iuuentutem militarẽ, senatusq; robur in arcem, Capitoliumq; concedere: armisq;, & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; & Romanũ nomen defendere. flaminem, sacerdotesq; uestales, sacra publica à cæde, ab incendijs procul auferre: nec ante deseri cultum eorũ, quàm nõ superessent qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici consilij, si militaris iuuentus superfuerit imminenti ruinæ urbis, facilem iacturã esse seniorũ, relictæ in urbe utiq; perituræ turbæ. & quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales cõsularesq; simul se cum illis palàm dicere obituros: nec his corporibus, quibus nõ arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiã armatorum. Hęc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen iuuenum. quos in Capitolium, atque in arcem prosequebantur, cõmendantes uirtuti eorum iuuentęq; urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis uictricis, quæcunq; reliqua esset, fortunã. digredientibus qui spem omnem atq; opem secum ferebãt, ab ijs, qui captæ urbis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesq; miserabilis erat, tum muliebris fletus, & cõcursatio incerta nunc hos nunc illos sequentium rogitãtiumq;

uiros

uiros natosq;,cui se fato darent:nihil,quod humanis superesset malis, relinquebant.magna pars tamen earum in arcem suos persecutæ sunt,nec prohibente ullo,nec uocante:quia quod utile obsessis ad minuẽdam imbellem multitudinẽ,id parum humanũ erat. Alia maxime ple bis turba,quam nec capere tam exiguus collis,nec alere in tanta inopia frumẽti poterat,ex ur be effusa uelut agmine iam uno petijt Ianiculũ.inde pars per agros dilapsi,pars urbes petunt finitimas,sine ullo duce,aut consensu, suã quisq; spem,sua consilia, communibus deploratis, exequentes. Flamẽ interim quirinalis uirginesq; uestales omissa rerum suarũ cura,quæ sacro-rum secum ferenda,quæ,quia uires ad omnia ferenda deerant,relinquenda essent consultan-tes,quisúe ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimũ ducunt,cõdita in doliolis sacella proximo ædibus flaminis quirinalis,ubi nunc despui religio est,defodere.cætera inter se one re partito ferũt uia,quæ Sublicio põte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustro coniugem ac liberos habens inter cæteram tur-bam,quæ inutilis bello urbe excedebat,saluo etiam tum discrimine diuinarũ humanarum q; rerum,irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraq; populi Ro.pedibus ire,ferriq; se ac suos in uehiculo conspici, descendere uxorem ac pueros iussit,uirgines sacraq; in plaustrum impo suit,& Cære,quò iter sacerdotibus erat,peruexit. Romæ interim satis iam omnibus,ut in tali re,ad tuendã arcem cõpositis, turba seniorum domos regressa aduẽtum hostiũ obstinato ad mortem animo expectabat. qui eorũ curules gesserãt magistratus,ut in fortunæ pristinæ ho-norumq; aut uirtutis insignibus morerentur,quæ augustissima uestis est thensas ducentibus, triumphantibusúe,ea uestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt,qui M. Fabio pontifi ce maximo præfante carmen deuouisse eos se pro patria, quiritibusq; Romanis tradant. Gal li & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserant animos:& quòd nec in acie anci-piti usquam certauerant prælio, nec tum impetu aut ui capiebant urbem:sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patente Collina porta in forum perueniunt, circunfe-rentes oculos ad templa deûm,arcemq; solã belli speciem tenentem.inde modico relicto pręsidio,nequis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad prædam uacuis oc-cursu hominum uijs,pars in proxima quęq; tectorum agmine ruunt,pars ultima,uelut ea de mum intacta & referta pręda,petunt.inde rursus ipsa solitudine absterriti,nequa fraus hosti-lis uagos exciperet,in forũ ac propinqua foro loca conglobati redibant:ubi eos, plebis ædifi-cijs obseratis,patẽtibus atrijs principum,maior propè cunctatio tenebat aperta quàm clausa inuadendi.adeò haud secus quàm uenerabundi intuebantur in ædium uestibulis sedentes ui-ros præter ornatum habitumq; humano augustiorẽ, maiestate etiam, quã uultus grauitasq; oris præ se ferebat,simillimos dijs. Ad eos uelut simulachra uersi cũ starẽt: M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam suam,ut tum omnibus promissa erat, permulcenti scipione ebur neo in caput incusso iram mouisse: atq; ab eo initiũ cędis ortũ, cæteros in sedibus suis trucida-tos. Post principũ cędem nulli deinde mortaliũ parci,diripi tecta,exhaustis inijci ignes. Cæte-rum,seu nõ omnibus delendi urbẽ libido erat,seu ita placuerat principibus Gallorũ,& osten-tari quædã incendia terroris causa, si cõpelli ad deditionẽ caritate ædium suarum obsessi pos-sent:& nõ omnia cõcremari tecta,ut quodcunq; superesset urbis,id pignus ad flectendos ho-stium animos haberẽt: nequaquam perinde atq; in capta urbe prima die aut passim, aut late uagatus est ignis. Romani ex arce plenã hostium urbem cernentes, uagosq; per uias omnes cursus,cum alia atq; alia parte noua aliqua clades orirer, non mentibus solum concipere,sed ne auribus quidem,atq; oculis satis constare poterãt.quocunq; clamor, sonitus hostiũ mulie-rum puerorumq; ploratus,sonitus flammę,& fragor ruentium tectorum auertisset,pauentes ad omnia animos oraq; & oculos flectebant: uelut ad spectaculum à fortuna positi occiden-tis patriæ,nec ullius rerum suarũ relicti,præter quàm corporum uindices:tanto ante alios mi-serandi magis,qui unquam obsessi sunt,quod interclusi à patria obsidebantur,omnia sua cer-nentes in hostiũ potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actũ excepit. Lux deinde no-ctem inquietam insecuta est. nec ullum erat tempus, quod à nouæ semper cladis alicuius spe-ctaculo cessaret. nihil tamen tot onerati atq; obruti malis flexerunt animos, quin & si omnia

flammis

flammis ac ruinis æquata uidissent, quãuis inopem paruũq́, quem tenebãt, collem libertati relictum uirtute defenderent:& iam cum eadem quotidie acciderẽt uelut assueti malis abalie nauerãt ab sensu rerum suarum animos, arma tantũ, ferrum q́ in dextris uelut solas reliquias spei suæ intuẽtes. Galli quoq; per aliquot dies in tecta modo urbis nequicq́; bello gesto, cum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil superesse præter armatos hostes uiderẽt: nec quicq́; tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni uis adhiberetur: experiri ultima, & impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instrui/tur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeũt. aduersus quos Romani nihil temere, nec trepide, ad omnes aditus stationibus firmatis, quà signa ferri uidebãt, eà robore uirorum op/posito scandere hostem sinunt: quò successerit magis in arduũ, eò pelli posse per procliue faci lius rati. medio ferè cliuo restitẽre: atq; inde ex loco superiore, qui propè sua spõte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudẽre Gallos: ut nunq́; postea nec pars, nec uniuersi tentauerint tale pugnæ genus. Omissa itaq; spe per uim atq; arma subeundi, obsidionem pa rant: cuius ad id tempus immemores, & quod in urbe fuerat frumentũ, incendijs urbis absum pserãt, & ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso partim per fi nitimos populos prędari placuit, partim obsideri arcem, ut obsidentibus frumentũ populato tes agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam uirtutem fortuna ipsa Ardeam, ubi Camillus exulabat, duxit. Qui mœstior ibi fortuna publica quàm sua, cũ dijs hominibusq́; accusandis senesceret, indignando mirandoq́; ubi illi uiri essent, qui secum Veios Faleriosq́; cepissent, qui alia bella fortius semper quàm felicius gessissent, repen te audit Gallorũ exercitũ aduentare, atq; de eo pauidos Ardeates cõsultare. Nec secus quàm diuino spiritu tactus, cum se in mediam concionem intulisset, abstinere suetus antè talibus cõ cilijs. Ardeates, inquit, ueteres amici, noui etiam ciues mei, quando & uestrum beneficiũ ita tu lit, & fortuna hoc egit mea, nemo uestrum cõditionis meæ oblitum me huc processisse putet. sed res, ac periculum cõmune cogit, quod quisq; possit in re trepida pręsidij, in medium cõfer re. & quando ego uobis pro tantis uestris in me meritis gratiam referã, si nunc cessauero? aut ubi usus erit mei uobis, si in bello nõ fuerit? hac arte in patria steti, & inuict9 bello in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis aũt Ardeates fortuna oblata est, & pro tantis pristinis po puli Romani beneficijs, quãta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referendæ: & huic urbi decus ingens belli ex hoste cõmuni pariendi. Quæ effuso agmi ne aduentat, gens est, cui natura corpora, animosq́; magna magis quàm firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quàm uirium ferunt. argumento sit clades Romana: patẽtem ce pere urbem: ex arce Capitolioq́; his exigua resistitur manu. iam obsidionis tedio uicti absce/dunt, uagiq́; per agros palantur. cibo, uinoq́; raptim hausto repleti, ubi nox appetit, prope ri/uos aquarum sine munimento, sine stationibus ac custodijs passim ferarum ritu sternuntur. nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si uobis in animo est tueri mœnia uestra, nec pati hæc omnia Galliam fieri, prima uigilia capite arma frequentes: me sequimini ad cæ/dem, nõ ad pugnam. nisi uictos somno uelut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eun dem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Æquis iniquisq́; persuasum erat, tantum bello uirum neminem usquam ea tempestate esse. cõcione dimissa corpora curant, in tenti quàm mox signum dareẽ. quo dato primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præ/stò fuẽre. egressi haud procul urbe, sicut prædictum erat, castra Gallorũ intuta neglectaq́; ab omni parte nacti cum ingenti clamore inuadunt. nusq́; præliũ, omnibus locis cædes est: nu/da corpora, & soluta somno trucidãtur. extremos tamẽ pauor cubilibus suis excitos, quæ, aut unde uis esset ignaros, in fugam, & quosdam in hostem ipsum improuidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circunueniuntur. Simi lis in agro Veienti Thuscorum facta strages est. qui urbis iam propè quadringentesimum an num uicinæ oppressæ ab hoste inusitato inauditoq́; adeò nihil miserti sunt, ut in agrum Ro/manum eo tempore incursiones facerent, pleniq́; prædæ Veios etiam præsidiumq́;, & spem ultimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani

uagantes

uagantes per agros, & cõgregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atq; ex ea ira animos cepit. Hetruscis ne etiam, à quibus bellum Gallicũ in se auertissent, ludibrio esse clades suas. uix tẽ perauêre animis, quin extemplo impetum facerent: cõpressiq; à Cæditio centurione, quem si bimetipsi præfecerãt, rem in noctẽ sustinuêre. tantũ par Camillo defuit autor, cætera eodem ordine, eodemq; fortunæ euẽtu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliã manum Thuscorũ ad Salinas profecti nocte insequenti ex improuiso maiorem cædem edidêre, dupliciq; uictoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunq; obsidio segnis, & utrinq; silentiũ esse ad id tantum intentis Gallis, nequis hostiũ euadere inter stationes posset. cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues, hostesq; conuertit. sacrificium erat statum in quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorsuo, gabino cinctu, sacra manibus gerens cũ de Capitolio descendisset, per medias hostiũ stationes egressus, nihil ad uocem cuiusquam, terroremue motus in Quirinalem collem peruenit. ibiq; omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter constanti uultu graduq; satis sperans propitios esse deos, quorum cultũ ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitoliũ ad suos redijt: seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiã motis, cuius haudquaquã negligens gens est. Veijs interim non animi tantum indies, sed etiam uires crescebãt: nec Romanis solum eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ urbis palati fuerant, sed etiam ex Latio uoluntarijs cõfluentibus, ut in parte prædæ essent. Maturum iam uidebatur repeti patriam, eripiq; ex hostium manibus, sed corpori ualido caput deerat. locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioq; eius res prosperè gesserant. & Cæditius negare se commissurum cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius quàm ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. adeò regebat omnia pudor, discriminaq; rerũ propè perditis rebus seruabãt. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubãs cortici secundo Tyberi ad urbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa per præruptũ, eoq; neglectũ hostiũ custodiæ saxum in Capitoliũ euadit, & ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, ut & comitijs curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur, militesq; haberent imperatorẽ quem uellent. eadem digressus nuntius Veios cõtendit: missiq; Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxêre: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quàm comperit legem latam: quod nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictatorq; absens dictus. Dum hæc Veijs agebantur interim arx Romæ Capitoliũq; in ingenti periculo fuit. nãq; Galli seu uestigio notato humano, quà nuntius à Veijs peruenerat: seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo: nocte sublustri cum primo inermem, qui tentaret uiam, præmisissent, tradẽtes inde arma, ubi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesq; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus, tanto silentio in summum euasere, ut nõ custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, solicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. anseres non fefellêre quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quę res saluti fuit. nanq; clangore eorum, alarumq; crepitu excitus M. Manlius, qui triennio antè consul fuerat, uir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens uadit. & dum cæteri trepidant: Gallum qui iam in summo constiterat, umbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes alios armisq; omissis saxa, quibus adhęrebant, manibus amplexos trucidat. iamq; & alij cõgregati telis, missilibusq; saxis proturbare hostes, ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum pręteritum quoq; periculum solicitaret, quieti datum est. Luce orta uocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum & recte, & perperam facto pretium deberetur: Manlius primum ob uirtutem laudatus, donatusq; non ab tribunis solum militum, sed

consensu

consensu etiam militari:cui uniuersi selibras farris,&quartarios uini ad ædes eius quæ in arce erant.contulerunt:rem dictu paruam:cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis:cum se quisq; uictu suo fraudans detractum corpori atq; usibus necessarijs ad honorem unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci, quà fefellerat ascendens hostis,citati:& cum in omnes more militari se animaduersurũ P. Sulpicius tribunus militum pronunciasset,consentiẽte clamore militum in unum uigilem conijcientiũ culpam,deterritus à cæteris abstinuit:reum haud dubium eius noxę approbantib. cunctis de saxo deiecit.Inde intentiores utrinq; custodiæ esse:&apud Gallos,quia uulgatũ erat,inter Veios Romamq; nuntios commeare:&apud Romanos,ob nocturni periculi memoriam.Sed ante omnia obsidionis belliq; mala fames utrinq; exercitum urgebat:Gallos pestilẽtia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendijs torrido & uaporis pleno,cineremq; non puluerem modo ferẽte,cũ quid uenti motum esset:quorũ intolerãtissima gens est,humoriq; ac frigori assueta:tum æstu &angore uexati, uulgatis uelut in pecora morbis morerẽtur. Iã pigritia singulos sepeliendi, promiscue aceruatos cumulos hominum urebãt:bustorumq; inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorũ habita:in quibus cum idẽtidem Galli famem obijcerent,eaq; necessitate ad deditionem uocarent,dicitur auertẽdæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes.Sed iam neq; dissimulari,neq; ferri ultra fames poterat:itaque dum dictator delectum per se Ardeæ habet,magistrum equitum L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet:parat,instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes:interim capitolinus exercitus stationibus uigilijsq; fessus, superatis tamen humanis omnibus malis cum famem unã natura uinci non sineret:diem de die prospectans ecquod auxiliũ ab dictatore appareret,postremo spe quoq; iam,non solum cibo deficiente,&cum stationes procederent propè obruẽtibus infirmum corpus armis,uel dedi,uel redimi se quacũq; pactione possent,iussit:iactantibus non obscure Gallis,haud magna mercede se adduci posse ut obsidionẽ relinquant. Tum senatus habitus,tribunisq; militum negotium datum,ut paciscerentur.Inde inter P. Sulpicium tribunum militum,& Brennum regulum Gallorũ colloquio transacta res est,& mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factũ.Rei fœdissimæ per se,adiecta indignitas est: pondera ab Gallis allata iniqua:&tribuno recusante,additus ab insolente Gallo ponderi gladius:auditaq; intolleranda Romanis uox,uæ uictis esse. Sed dijq; & homines prohibuere redemptos uiuere Romanos.nam fortè quadam,prius quàm infanda merces perficeretur, per altercationẽ nondũ omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri iubet.cum illi renitentes pactos dicerẽt sese, negat eam pactionem ratam esse,quæ postquàm ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset:denuntiatq; Gallis,ut se ad prælium expediant:suos in aceruum conijcere sarcinas & arma aptare,ferroq; non auro recuperare patriam iubet. in conspectu habentes fana deûm & coniuges & liberos,& solum patriæ deforme belli malis,& omnia quæ defendi repetiq; & ulcisci fas sit.Instruit deinde aciẽ ut loci natura patiebatur,in semirutæ solo urbis & natura inæquali:&omnia quæ arte belli secunda suis elegi pręparariue poterant,prouidit.Galli noua re trepidi arma capiunt,iraq; magis quàm consilio in Romanos incurrunt. Iam uerterat fortuna,iam deorum opes humanaq; consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo cõcursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quàm ad Alliam uicerant.Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina uia, quò se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioq; Camilli uincuntur.Ibi cædes omnia obtinuit,castra capiuntur,& ne nũtius quidem cladis relictus. Dictator,recuperata ex hostibus patria. triumphans in urbem redit:interq; iocos militares quos inconditos iaciunt,Romulus ac parens patrię conditorq; alter urbis haud uanis laudibus appellabatur. Seruatã deinde bello patriam iterum in pace haud dubiè seruauit, cum prohibuit migrari Veios:&tribunis rem intentius agẽtibus post incensam urbem,&per se inclinata magis plebe ad id consilium. eaq; causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ,senatu obsecrante ne rempublicam in incerto relinqueret statu. Omnium primũ ut

erat diligentissimus religionũ cultor, quæ ad deos immortales pertinebant, retulit, & senatus consultum facit: fana omnia quod ea hostes possedissent, restituerentur, terminarentur expiarenturq́; expiatioq́; eorum in libris per duumuiros quæreretur. cum Ceretibus publice hospitium fieret: quòd sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioq́; eius populi non intermissus honos deûm immortaliũ esset. ludi Capitolini fierent, quod Iupiter optimus maximus suam sedem atq; arcem P R in re trepida tutatus esset: collegiumq́; ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex ijs qui in Capitolio atq; arce habitarent. Expiandæ etiam uocis nocturnæ, quæ nuntia cladis ante bellum gallicum audita neglectaq́; esset, mentio illata, iussumq́; templum in Noua uia Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptũ erat, quodq́; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cellam collatum, cum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset: sacrum omne iudicatũ, & sub Iouis sella poni iussum. Iam antè in eo religio ciuitatis apparuerat: quod cum in publico deesset aurum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis cõfieret, à matronis collatum acceperãt: ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actę, honosq́; additus, ut earum sicut uirorum, post mortem sollennis laudatio esset. Iis peractis quæ ad deos pertinebant, quæq́; per senatum agi poterant. tum demum agitantibus tribunis plebem assiduis concionibus, ut relictis ruinis in urbem paratam Veios trãsmigrarẽt, in concionem uniuerso senatu prosequente ascendit, atq; ita uerba fecit. Adeò mihi acerbę sunt Quirites contentiões cum tribunis plebis, ut nec tristissimi exilij solatium aliud habuerim quoad Ardeæ uixi. quàm quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc non, nisi me senatuscõsulto populiq́; iussu reuocaretis, rediturus unquam fuerim: nec nũc me, ut redirem, mea uoluntas mutata: sed uestra fortuna perpulit. quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur: non ut ego utiq; in patria essem. & nũc quiescerem & tacerem libenter, nisi hęc quoq; pro patria dimicatio esset, cui deesse quoad uita suppetat, alijs turpe, Camillo etiam nefas est.

Quid enim repetijmus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus? si recuperatã ipsi deserimus? & cum uictoribus Gallis capta tota urbe, Capitoliũ tamen atq; arcem dijq́; & homines romani tenuerint, habitauerint: uictorib. Romanis recuperata urbe, arx quoq; & Capitolium deseretur? & plus uastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet, quàm aduersa fecerit? Equidem si nobis cum urbe simul positæ, traditæq́; per manus religiones nullę essent: tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, ut omnem negligẽtiam diuini cultus exemptã hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorũ uel secundas res uel aduersas: inuenietis omnia prosperè euenisse sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iam omniũ primum ueiens bellum, per quot annos, quanto labore gestum non antè cepit finem, quàm monitu deorum aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hęc tandem urbis nostrę clades noua? num antè exorta est, quàm spreta uox cœlo emissa de aduentu Gallorum? quàm gentium ius ab legatis nostris uiolatum? quàm à nobis cum uindicari deberet, eadẽ negligentia deorum prętermissum? Igitur uicti captiq́;, ac redempti tantum pœnarũ dijs hominibusq́; dedimus, ut terrarum orbi documento essemus. aduersę deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad sedẽ Iouis optimi maximi, sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas urbes amouimus ab hostium oculis deorum cultum deserti ab dijs hominibusq́;, tamen non intermisimus. reddidere igitur patriam & uictoriam & antiquum belli decus amissũ: & in hostes qui cæci auaritia in ponde re auri fœdus ac fidem fefellerunt, uerterũt terrorem fugam q; & cædem. Hæc culti neglectiq́; numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites quãtũ uixdum ex naufragijs prioris culpæ cladisq́; emergentes paremus nefas. Vrbem auspicato inaugurato q; conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deorumq́; est plenus: sacrificijs solennibus nõ dies magis stati quàm loca sunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatosq́; Quirites deserturi estis? quam par uestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescẽte C. Fabio non minore hostium admiratione quàm uestra conspectum est? cum inter Gallica tela digressus ex arce solenne Fabię gentis in colle Quirinali obijt. An gẽtilicia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiã in pace deseri

seri placet? & pontifices flaminesq; negligentiores publicarum religionum esse, quàm priuatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri saluis cerimonijs potest: & ne omnia generatim sacra, omnesq; percenseã deos, in Iouis epulo num alibi, quàm in Capitolio puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoq; quod imperij pignus custodia eius tẽpli tenetur, loquar? quid de ancylibus uestris. Mars Gradiue, tuq; Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra æqualia urbi, quædam uetustiora origine urbis? Et uidete quid inter nos ac maiores intersit: illi sacra quædã in monte Albano Lauinioq; nobis facienda tradiderũt. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit: hinc sine piaculo in hostium urbem Veios trãsferemus? Recordamini agitè dum, quoties sacra instaurentur: quia aliquid ex patrio ritu negligentia casuue prætermissum est. Modo quę res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum auspiciorũq; renouatio affectæ Veiẽti bello reipub. remedio fuit? At etiam tanquam ueterum religionum memores &, peregrinos deos transtulimus Romã, & instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper in Auentino quàm insigni ob excellens matronarum studium. celebriq; dedicata est die? Locutio templum propter cœlestem uocẽ exauditam in Noua uia iussimus fieri: capitolinos ludos sollennibus alijs addidimus: collegiumq; ad id nouum autore senatu condidimus. Quid horum opus fuit suscipi: si unà cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? si nõ uolũtate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? de sacris loquimur & de templis, quid tandem de sacerdotibus? nónne in mentẽ uenit, quantũ piaculi committatur? Vestalibus nempe una illa sedes est, ex qua eas nihil unquam pręterquàm urbs capta mouit. flamini diali noctem unã manere extra urbem nefas est. hos Veientes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & uestales tuæ te deserent Vesta & flamen peregrè habitando, in singulas noctes tantum sibi reiq; publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quę auspicato agimus omnia ferè intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligẽtię damus? Comitia curiata, quę rem militarem continent: comitia centuriata, quibus consules tribunosq; militares creatis: ubi auspicato, nisi ubi adsolent, fieri possunt? Veios ne hęc trãsferemus? an comitiorũ causa populus tanto incõmodo in desertã hanc ab dijs hominibusq; urbem conueniet? Sed res ipsa cogit uastatã incendijs ruinisq; relinquere urbem, & ad integra omnia Veios migrare: nec hic ædificando inopem plebem uexare. Hanc aũt iactari magis causam, quàm ueram esse, ut ego non dicam, apparere uobis Quirites puto, qui meministis ante Gallorum aduentum saluis tectis publicis priuatisq;, stante incolumi urbe, hanc eandẽ rem actã esse: ut Veios transmigraremus. Et uidete quantum inter meam sententiam uestramq; intersit tribuni: uos etiam si tũc faciendum non fuerit, nunc utiq; faciendum putatis: ego contrà (nec id mirati sitis prius, quàm quale sit audieritis) etiamsi tunc migrandum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas nõ conserem: quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi uictoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris: nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriam uidebimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circunsessum Capitolium necessitatis imposuisse: ut desereremus penates nostros, exiliumq; ac fugam nobis ex eo loco conscisceremus, quem tueri nõ possemus. & Galli euertere potuerunt Romã, quam Romani restituere non uidebuntur potuisse? Quid restat, nisi ut si iam nouis copijs ueniant, (constat enim uix credibilem multitudinẽ esse) et habitare in capta ab se, deserta à uobis hac urbe uelint, sinatis? Quid si non Galli hoc, sed ueteres hostes uestri, Æqui, Volsciue faciant, ut commigrent Romam? uelitis ne illos Romanos: uos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem uestram quàm urbem hostium esse? non equidem uideo quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota urbe nullum melius, amplius ue tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est nostri: non in casis ritu pastorũ agrestiumq; habitare est satius inter sacra penatesq; uestros, quàm exulatum publicè ire? Maiores nostri cõuenæ, pastoresq;, cum in his locis nihil præter syluas paludesq; esset, nouã urbem tam breui ædificarunt. nos Capitolio, arce incolumi, stantibus

tibus templis deorum, ædificare incẽsam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent: hoc in publico incendio uniuersi recusamus facere? Quid tandem, si fraude, si casu Veijs incendium ortum sit, uentoq; (ut fieri potest) diffusa flamma magnam partem urbis absumat: Fidenas inde aut Gabios, aliamúe quam urbem quæsiteri sumus, quò transmigremus? adeò nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra quam matrem appellamus? sed in superficie tignisq; charitas nobis patriæ pendet? Et quidem fatebor uobis: etsi minus iniuriæ uestræ quàm meç calamitatis meminisse iuuat: cum abessem, quotiescunque patria in mentem ueniret. hæc omnia occurrebant, colles campiq; & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatusq; essem. quæ uos Quirites nunc moueant potius charitate sua, ut maneatis in sede uestra, quàm postea cum reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine causa dij hominesq; hunc urbi condendæ locum elegerunt: saluberrimos colles, flumẽ opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehãtur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare uicinum ad commoditates, nec expositũ nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italię medium, ad incrementum urbis natum unicè locum. argumẽto est ipsa magnitudo tam nouæ urbis. trecentesimus sexagesimus quintus annus urbis Quirites agitur. inter tot ueterrimos populos tãdiu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar urbes: non coniuncti cum Aequis Volsci, tot tam ualida oppida, non uniuersa Hetruria tantũ terra mariq; pollens, atq; inter duo maria latitudinem optinens Italiæ, bello uobis par est. Quod cum ita sit, quæ malum ratio est expertis alia experiri? cum iam ut uirtus uestra transire aliò possit, fortuna certe loci huius transferri non possit. Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano inuento responsum est, eo loco caput rerum summam q; imperij fore. hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminusq; maximo gaudio patrum nostrorum moueri se nõ passi. hic Vestæ ignes, hic ancylia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus uobis dij.

Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quæ ad religiones pertinebat, maximè dicitur. sed rem dubiam decreuit opportunè uox emissa, quod cum senatus post paulò de his rebus in curia Hostilia haberetur: cohortes'que ex præsidijs reuertentes fortè agmine forum transirent: centurio in comitio exclamauit. signifer, statue signum, hic manebimus optimè. Qua uoce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit, & plebs circunfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscuè urbs ędificari cœpta. tegula publicè prębita est: saxi materiæq; cædendæ unde quisq; uellet ius factum, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omisso sui alieni'que discrimine, in uacuo ædificant, ea est causa, ut ueteres cloacæ primo per publicum ductę, nunc priuata passim subeant tecta: formaqúe urbis sit occupatæ magis quàm diuisæ similis.

DECADIS PRIMAE LIBER VI.

VAE ab condita urbe Roma ad captam eandem urbẽ Romani sub regibus primum, consulibus deinde ac dictatoribus, decemuiris'q; ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinq; libris exposui, res cũ uetustate nimia obscuras, uelut quæ magno ex interuallo loci uix cernuntur: tum quod perraræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerũ gestarum, & quod etiam si quæ in commentarijs pontificum, alijsq; publicis priuatisq; erant monumentis: incensa urbe pleræq; interiere. clariora deinceps certioraq; ab secunda origine, uelut ab stirpibus lætius feraciusq; renatæ urbis, gesta domi militiæq; exponentur. Cæterũ primo quo adminiculo erecta erat, eodẽ innixa M. Furio principe stetit: neq; eũ abdicare se dictatura, nisi anno circũacto passi sunt. Comitia in insequentẽ annũ tribunos habere, quorũ in magistratu capta urbs esset, nõ placuit: res ad interregnum redijt. Cũ ciuitas in opere ac labore assiduo reficiẽdæ urbis teneret: interim Q. Fabio, simul primũ magistratu abijt: ab C. Marcio tri

cio tribuno plebis dicta dies est: quod legatus in Gallos, ad quos missus erat orator, cõtra ius gentium pugnasset. cui iudicio eum mors adeò opportuna, ut uoluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum init P. Cornelius Scipio interrex, & post eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium L. Æmyliũ, L. Posthumium. Ii ex interregno cum extemplo magistratum inissent, nulla de re prius quàm de religionibus senatum cõsuluere. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) conquiri, quæ comparerent, iusserunt. alia ex eis edita etiam in uulgus, quę autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maximè, ut religione obstrictos haberẽt multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diem 'que ad XV calendas sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum: à posteriore clade Alliensem appellarunt, insignem 'que rei nulli publicè priuatim 'que agendæ fecerunt. Quidam, quod postridie idus Quintiles non litasset Sulpicius tribunus militum: neque inuenta pace deûm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum: inde ut postridie calẽdas quo'que ac nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam graui casu reipublicæ secum agitare. Hinc Volsci ueteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant. Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum, Hernicorum 'que, qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos propè centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque cum tanti undi'que terrores circunstarent: appareret 'que omnibus non odio solum apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdem auspicijs defendi rempublicam, cuius recuperata esset: dictatorem 'que dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruilium Halam magistrum equitum dixit. iustitio 'que indicto delectum iuniorũ habuit: ita ut seniores quo'que, quibus aliquid roboris superesset: in uerba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatum 'que trifariam diuisit. partẽ unam in agro Veiente Hetruriæ opposuit. alteram ante urbem castra locare iussit: tribunus militum his A. Manlius, illis qui aduersus Hetruscos mittebãtur, L. Aemylius præpositus. tertiã partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quod propè omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat: ut uallo se ipsi, uallum congestis arboribus sepirent: nequa intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem conijci iussit, & fortè erat uis magna uenti uersa in hostẽ. ita'que non aperuit solum incendio uiam, sed flammis in castra tendentibus, uapore etiam ac fumo, crepitu'que uiridis materiæ flagrantis ita consternauit hostes. ut minor moles superantibus uallum in castra Volscorum Romanis fuerit, quàm transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, cæsis'que, cum castra impetu cepisset dictator, prædam militi dedit, quo minus speratã minimè largitore duce, eo militi gratiorem. persecutus deinde fugientes, cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demũ anno subegit. Victor ex Volscis in Aequos transijt, & ipsos bellum molientes. exercitũ eorum ad Bolas oppresſit: nec castra modò, sed urbem etiam aggressus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat. ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat. quorũ legati opem rebus affectis orantes cum senatum adissent, decretum tulere, ut dictator primo quo'que tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset: confecta'que paucitas oppidanorum opere, uigilijs uulneribus'que, quæ semper eosdem urgebant: per pactionem urbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi uestimentis, miserabili agmine penates relinquerẽt: eo fortè tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit. cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset: principũ'que orationẽ necesſitate ultima expressam, fletus

mulierum ac puerorum, qui exilij comites trahebantur, excepisset: parcere lamentis Sutrinos iussit: Hetruscis se luctum lachrymasq́; ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinosq́; ibi considere modico præsidio relicto, arma secum militẽ ferre iubet. ita expedito exercitu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta omnia rebus (ut fit) secundis inuenit: nullam stationẽ ante mœnia, patentes portas, uictorem uagum prædam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: uictores Hetrusci pasim trucidantur ab nouo hoste, neq; se cõglobandi coëundiq́; in unũ, aut arma capiẽdi datur spatium. cum pro se quisq; tenderent ad portas, siqua fortè se in agros eijcere possent: clausas (id enim primũ dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere, alij quos forte armatos tumultus occupauerat, cõuocare suos ut prælium inirent. quod accensum ab desperatione hostiũ fuisset, ni præcones per urbem dimissi poni arma, & parci inermi iussissent, nec præter armatos quenquam uiolari. Tum etiam quibus animi in spe ultima obstinati ad decertandum fuerant: postquam data spes uitæ est, iactare pasim arma: inermesq́;, quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidum ante noctem redditũ Sutrinis inuiolatum, integrumq́; ab omni clade belli, quia non ui captum, sed traditum per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans redijt, trium simul bellorum uictor. longè plurimos captiuos ex Hetruscis ante currum duxit. quibus sub hasta uenundatis, tantum æris redactũ est, ut pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod supererat, tres pateræ aureę factæ sint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium incensum in Iouis cella constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientium Capenatiumq́; ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerq́; ijs nouis ciuibus asignatus. reuocati quoq; in urbẽ senatuscõsulto à Veijs, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi uacuis tectis Veios se contulerant. & primo fremitus fuit aspernantium imperium. dies deinde præstituta capitalisq́; pœna, qui nõ remigrasset Romam, ex ferocibus uniuersis singulos metu suo quenq; obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere. tum tota simul exurgere ædificijs: & republica impensas adiuuante, & ædilibus uelut publicum exigentibus opus, & ipsis priuatis (admonebat enim desiderium usus) festinantibus ad effectum operis. intraq́; annum noua urbs stetit. Exitu anni comitia tribunorum militum consulari potestate habita. Creati, T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintũ, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpitius Rufus. Exercitum alterum in Aequos, non ad bellum (uictos nanq; se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fines, nequid ad noua consilia relinquerent uiriũ, duxêre: alterum in agrum tarquiniensem. ibi oppida Hetruscorũ Cortuosa & Contenebra ui capta dirutaq́;. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improuiso adorti primo clamore atq; impetu cepêre, direptum oppidum atq; incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationẽ sustinuit, laborq́; continuus non die, non nocte remissus subegit eos. cum in sex partes diuisus exercitus romanus senis horis in orbem succederet prælio: oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos obijceret: cessere tandem, locusq́; inuadendi urbem romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quàm cõsilium segnius fuit. dum cunctantur, iam militum præda erat, nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum operibus cresceret urbs, Capitolium quoq; saxo quadrato substructum est, opus uel in hac magnificentia urbis conspiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrarijs conabãtur. ostentabatur in spem pomptinus ager, tum primũ post accisas à Camillo Volscorũ res possesionis haud ambiguæ. Criminabantur multo eum infestiorem agrum ab nobilitate esse quàm à Volscis fuerit. ab illis enim tantum, quoad uires & arma habuerunt, incursiones eò factas. nobiles homines in possesionem agri publici grassari: nec nisi antequàm omnia præcipiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eodem exhaustam impensis, eoq́; agri immemorem, ad quem instruendum uires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiã ab recenti clade superstitiosis principibus, ut renouarentur auspicia, res ad interregnum redijt. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpicius Camerinus, L. Va-

L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Æmylium iterum, L. Licinium, M. Menenium, L. Valerium Publicolam tertium, creat. hi ex interregno magistratum occœpere. Eo anno ædes Martis Gallico bello uota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomatina, Sabbatina, Arniensis: eæq; triginta quinque tribuum numerum expleuêre. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem iam populum, mobilioremq; ad cupiditatem agri, quàm fuerat. Et de Latino Hernicoq; bello mentio facta in senatu, maioris belli cura, quod Hetruria in armis erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate rediit: collegæ additi quinq;, Sergius Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fidenâs sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curę hominum sunt à bello Hetrusco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem, attulit: Antiates in armis esse, Latinorumq; populos iuuenturem submisisse ad id bellum, eo abnuentes publicum fuisse consilium: quod non prohibitos tantummodo, uoluntarios dicerêt militare, ubi uellent. Desierant iam ulla contemni bella. itaq; senatus diis agere gratias: quod Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegæ fateri regimẽ omnium rerum, ubi quid bellici terroris ingruat, in uiro uno esse: sibiq; destinatum in animo esse Camillo summittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius uiri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem iam quartum creasset, magnum à senatu talibus de se iudiciis eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaq; si quid laboris uigiliarumq; adiici possit, certâtem secum ipsum annisurum, ut tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi esse: se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi autorem esse. Circunsederi urbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaq; & ducibus pluribus & exercitibus administrandam rempublicã esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperii consiliiq; legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu instructo paratoq; in urbe castra habere intentum: siue Hetruria se interim, ut nuper, siue noua hæc cura, Latini atq; Hernici mouerint: pro certo habeo ita rem gesturum, ut patre, auo, teq; ipso ac sex tribunatibus dignum est: tertius exercitus ex causariis senioribusq; à L. Quintio scribatur, qui urbi mœnibusq; præsidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. Te Sergi Corneli, præsidem huius publici consilii, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicêtibus operam, Valerius socius imperii lectus adiecit: M. Furium sibi pro dictatore: seq; ei pro magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent. Se uero bene sperare patres & de bello & de pace, uniuersaq; republica erecti gaudio fremunt: nec dictatore unquam opus fore reipublicæ, si tales uiros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parere atque imperare iuxtà paratos, laudemq; conferentes potius in medium quàm ex communi ad se trahentes. Iustitio indicto, delectuq; habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti: quò non Volscorum modò iuuentutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorumq; conciuerant ex integerrimis diutina pace populis. itaque nouus hostis ueteri adiunctus commouit animos militis Romani. Quod ubi aciem iam instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt, turbatas militum mentes esse: segniter arma capta, cunctabundosq; & resistentes egressos castris esse: quin uoces quoque auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos: & ægrè inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in equum insilit: & ante signa obuersus in aciem, ordines interequitans. Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an uos ignoratis? hostis est, quid aliud quàm perpetua materia uirtutis gloriæq; uestræ? uos contrà, me duce (ut Falerios Veiosq;

captos, & in capta patria Gallorũ legiones cæsas taceam) modo trigeminæ uictoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis & Æquis & ex Hetruria egistis. an me, quòd non dictator uobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neq; ego maxima imperia in uos desidero: & uos in me nihil preter me ipsum intueri decet. neq; enim dictatura mihi unquam animos fecit, ut ne exiliũ quidem ademit. Iidem igitur omnes sumus: & cum eadẽ omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attulimus: eundem euentum belli expectemus. simul cõcurreritis, quod quisq; didicit ac cõsueuit, faciet: uos uincetis, illi fugient. Dato deinde signo ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit: infer miles clamitans signũ. Quod ubi uidere ipsum Camillum iam ad munera corporis senecta inualidum uadentem in hostes, procurrunt pariter omnes clamore sublato, sequere imperatorem pro se quisq; clamantes. emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt: idq; ut repeteretur concitatos antesignanos. Ibi primum pulsum Antiatem, terroremq; non in primã tãtum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec uis tãtum militum mouebat excitata præsentia ducis: sed quod Volscorum animis nihil terribili⁹ erat, quàm ipsius Camilli fortè oblata species. ita quocunq; se intulisset, uictoriam secum haud dubiam trahebat. maximè id euidens fuit, cum in læuũ cornu propè iam pulsum arrepto repente equo cum scuto pedestri aduectus conspectu suo prælium restituit, ostentãs uincentem cæteram aciem. Iam inclinata res erat, sed turba hostium & fuga impediebatur: & longa cæde conficienda multitudo tãta fesso militi erat: cum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis uictoriam quàm prælium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini nãq; & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt, malis consilijs pares adepti euentus.

Volsci ubi se desertos ab eis uidere quorũ fiducia rebellauerãt: relictis castris, mœnib⁹ Satrici se includunt. quos primo Camillus uallo circundare & aggere atq; operibus oppugnare est adortus. Quæ postquàm nulla eruptione impediri uidet: minus esse animi ratus in hoste, quàm ut in eo tam lentæ spei uictoriam expectaret: cohortatus milites ne tanquam Veios oppugnãtes in opere longinquo sese terrerent, uictoriã in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia undiq; aggressus scalis oppidum cepit. Volsci obiectis armis sese dediderunt. Cęterum animus ducis rei maiori, Antio imminebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisq; tam ualida urbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rem Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxiliũ aduersus Hetruscos petentes ueniunt. breuem occasionem esse ferendi auxilij memorantes: eò uim Camilli ab Antio fortuna auertit. nanq; cum ea loca opposita Hetruriæ, & uelut claustra inde portæq; essent: & illis occupandi ea cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi tuendiq; cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit ut omisso Antio bellum Hetruscum susciperet. legiões urbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur: quanquam expertũ exercitum assuetumq; imperio qui in Volscis erat, mallet, nihil recusauit: Valerium tantummodo imperij socium depoposcit. Quintius, Horatius successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenêre: ex parte altera interseptis itineribus ægrè oppidanos uim hostium ab se arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosq; & in præsentia rem inclinatam sustinuit: & spatium ad opẽ ferendam dedit. Itaq; diuiso exercitu Camillus collegam eam in partem circunductis copijs quam hostes tenebant, mœnia aggredi iubet: non tanta spe scalis capi urbem posse, quàm ut auersis eò hostibus, & oppidanis iam oppugnãdo fessis laxaretur labor, & ipse spatiũ intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod cum simul utrinque factum esset, ancepsque terror Hetruscos circunstaret: & mœnia summa ui oppugnari: & intra mœnia esse hostem uiderent, porta se, quæ una forte non obsidebatur, trepidi uno agmine eiecêre. magna cædes fugientium & in urbe & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuêre, nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi

fecêre

fecere. Sutrio recepto, restitutoq́ socijs, Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum iam totum Hetrusci habebant. Videbatur plus in ea urbe recipiēda laboris fore, nō in eo solum quod tota hostium erat, sed etiam quod parte Nepesinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamē ad principes eorum placuit, ut secernerēt se ab Hetruscis: fidemq́ quam implorassent ab Romanis, ipsi præstarent. Vnde cum responsum allatū esset, nihil suę potestatis esse: Hetruscos mœnia, custodiasq́ portarū tenere: primo populationibus agri terror est opidanis admotus: deinde postquàm deditionis quàm societatis fides sanctior erat, fascibus sarmentorū ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisq́ fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetuq́ oppidum capitur, Nepesinis inde edictū ut arma ponant, parciq́ iussum inermi. Hetrusci pariter armati atq; inermes cæsi. Nepesinorum quoq; autores deditionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumq́ cum præsidio relictum. Ita duabus socijs urbibus ex hoste receptis, uictorem exercitū tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisq́ res repetitæ, quæsitūq́ cur per eos annos militem ex instituto nō dedissent. Responsum frequenti utriusq; gentis cōcilio est, nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quod suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos praui consilij pœnam habere, nec quenquam ex his reducem esse. militis autem non dati causam, terrorem assiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhærentē lateri suo tot super alia alijs bellis exhauriri nequisse. Quæ relata patrib. magis tēpus, quàm causam nō uisa belli habere. Insequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintijs Capitolinis, L. Papyrio Cursore tribunis cōsulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à Volscis adiuncta Latinorum atq; Hernicorum defectione: seditio, unde minimè timeri potuit, à patriciæ gentis uiro & inclytæ famæ M. Manlio Capitolino: qui nimius animis cum alios principes sperneret, uni inuideret, eximio simul honoribus atq; uirtutibus M. Furio: ęgre ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tātum iam eminere, ut ijsdem auspicijs creatos non pro collegis, sed pro ministris habeat: cum interim, si quis uere ęstimare uelit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius capitolium atq; arx seruata esset: & ille inter aurum accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit: ipse armatos capientesq́ arcē depulerit: illius gloriæ pars uirilis apud omnes milites sit, qui simul uicerint, suæ uictoriæ neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc uitio quoq; ingenij uehemens & impotens, postquàm inter patres nō quantū æquum censebat excellere suas opes animaduertit: primū omniū ex patribus popularis factus cum plebeijs magistratibus cōsilia cōmunicare, criminādo patres, alliciēdo ad se plebem, iam aura non consilio ferri. famæq́ magnæ malle q̃ bonæ esse, & non contentus agrarijs legibus. quę materia semper tribunis plebis seditionum fuisset, idem moliri cœpit. acriores quippe æris alieni stimulos esse, qui nō egestatē modo atq; ignominiam minentur, sed neruo ac uinculis corpus liberum territēt, & erat æris alieni magna uis, res damnosissima etiam diuitibus, ædificando contracta. Bellū itaq; Volscum graue per se, oneratū Latinorum atq; Hernicorū defectione in speciem causæ iactatum, ut maior potestas quæreretur. sed noua cōsilia Manlij magis compulere senatū ad dictatorē creandum, creatus A. Cornelius Cossus magistrū equitum dixit T. Quintium Capitolinū. Dictator etsi maiorem dimicationē propositā domi, q̃ foris cernebat: tamē seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu uictoria triumphoq́ dictaturæ ipsi uires se additurū ratus, delectu habito in agrum Pomptinum, quò à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito præter satietatem tot iam libris assidua bella cū Volscis gesta legentibus illud quoq; succursurū. quod mihi percensenti propiores temporibus harū rerū autores miraculo fuit, unde toties uictis Volscis & Æquis suffecerint milites. quod cum ab antiquis tacitum prætermissumq́ sit, cuius tandem ego, rei prẹter opinionē, quæ sua cuiq; coniectanti esse potest, autor sim? Simile ueri est, aut interuallis bellorū, sicut nunc in delectibus fit romanis, alia atq; alia soboleiuniorū ad bella instaurāda toties usos esse: aut non ex ijsdem semper populis exercitus scriptos: quanq̃ eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilē multitudinē liberorū capitū in eis fuisse

locis

locis quę nunc uix seminario exiguo militũ relicto seruitia Romana ab solitudine uindicant. Ingens certè (quod inter omnes autores conueniat) quanquam nuper Camilli ductu atq; auspicio accisæ res erant. Volscorũ exercitus fuit. ad hoc Latini Hernicíq; accesserant, & Circeiẽsium quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cũ auspicato prodisset, hostiaq; cæsa pacem deûm adorasset, lætus ad milites iam arma ad propositum pugnæ signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit. Nostra uictoria, est milites, inquit, si quid dij uatesq; eorum in futurum uident. itaq; ut decet certę spei plenos, & cum imparibus manus cõserturos, pilis ante pedes positis, gladijs tãtum dextram armemus: ne procurri quidem ab acie uelim, sed obnoxios uos stabili gradu impetũ hostium excipere. ubi illi uana iniecerint missilia, & effusi stantibus uobis se intulerint tum micent gladij, & ueniat in mentem unicuiq; deos esse, qui Romanum adiuuent: deos, qui secundis auibus in pręlium miserint. Tu Quinti equitem intẽtus ad primum initium moti certaminis teneas: ubi hęrere iam aciem collato pede uideris, tum terrorem equestrẽ occupatis alio pauore infer: inuectusq; ordines pugnantium dissipa. Sic eques, sic pedes, ut præceperat, pugnant. nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hostium nulli rei præter quàm numero freta & oculis utramq; metiẽs aciem, temere prælium inijt, temere omisit: clamore tantũ, missilibusq; telis, & primo pugnæ impetu ferox gladios & collatum pedem & uultum hostis ardore animi micantem ferre non potuit: Impulsa frons prima, & trepidatio subsidijs illata, & suum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motaq; omnia, & fluctuanti similis acies erat. deinde postquàm cadentibus primis iam ad se quisq; peruenturam cædem cernebat, terga uertunt, instare Romanus & donec armati confertiq; abibant, peditum labor in persequẽdo fuit. Postquam iactari arma passim, fugaq; per agros spargi aciem hostium animaduersum est: tum equitum turmæ emissæ, dato signo ne in singulorum morando cæde spatium ad euadẽdum interim multitudini darẽt: satis esse missilibus ac terrore impediri cursum, obequitandoq; agmen teneri, dum assequi pedes & iusta cæde conficere hostem posset. fugæ, sequendiq; nõ ante noctem finis fuit: capta quoq; ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaq; omnis, præter libera corpora, militi concessa est, pars maxima captiuorũ ex Latinis atq; Hernicis fuit: nec hominũ de plebe, ut credi posset mercede militasse: sed principes quidam iuuentutis inuenti: manifesta fides publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium quoq; quidã cogniti, & coloni à Velitris: Romamq; omnes missi percunctantibus primoribus patrum eadem quę dictatori, defectionem sui quisq; populi haud perplexè indicauere. Dictator exercitum in statiuis tenebat, minimè dubius bellum cũ his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles coëgit acciri Romã eum. gliscente in dies seditione, quam solito magis metuendam autor faciebat. non enim iam orationes modo M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum duci uidisset: medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit: uociferatusq; de superbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miserijs plebis, uirtutibus eius uiri fortunaq;. Tum uero ego, inquit, nequicquam hac dextra Capitolium arcemq; seruauerim, si ciuem commilitonemq; meum tãquam Gallis uictoribus captum in seruitutem ac uincula duci uideam. inde rem creditori palàm populo soluit: libraq; & ære liberatum emittit, deos atq; homines obtestantẽ ut M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant. acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, alijsq; deinceps bellis ostentans: se militantẽ, se restituentem euersos penates multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortem usuris obrutum fœnore esse: uidere lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi deuouere corporis uitæq; ac sanguinis quod supersit: quodcunq; sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum uno homine esse. His uocibus instincta plebes cum iam unius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda cõsilij res. fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi, Ne quem uestrũ, inquit, Quirites, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum, addictum'ue duci patiar. Id uero ita

accẽdit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi uindicem libertatis uideretur. ad hoc domi cõcionãtis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine uera an uana iaceret, thesauros gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidẽdis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoq; publicam auertãt: ea res si palàm fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ ubi obiecta spes est, enimuero indignum facinus uideri, cum cõferẽdum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum in paucorum prædam cessisse. itaq; exequebantur quærẽdo ubi tantę rei furtum occultaretur: differente q;, & tempore suo se indicaturũ dicente, cæteris omissis eò uersæ erant omnium curæ: apparebatq; nec ueri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspẽsis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem uenit. postero die senatu habito cum satis periclitatus uoluntates hominum discedere senatum ab se uetuisset: stipatus ea multitudine sella in comitio posita uiatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu uocatus cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal uenit. hinc senatus, hinc plebs suum quisq; intuentes ducem uelut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto, Vtinã, inquit, mihi patribusq; Romanis ita de cæteris rebus cũ plebe cõueniat: quemadmodum quod ad te attinet, eamq; rem quam de te sum quæsiturus, conuenturũ satis confido. Spẽ factã à te ciuitati uideo, fide incolumi ex thesauris gallicis, quos primores patrũ occultent, creditũ solui posse: cui ego rei tantum abest ut impedimẽto sim, ut contra te M. Mãli adhorter: liberes fœnore plebẽ Romanã: & istos incubantes publicis thesauris ex prȩda clandestina euoluas. quod nisi facis: siue ut & ipse in parte prædæ sis, siue quia uanũ indicium est: in uincla te duci iubebo, nec diutius patiar à te multitudinem fallaci spe cõcitari. Ad ea Manlius nec se fefellisse ait nõ aduersus Volscos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos Hernicosq;, quos falsis criminibus in arma agant: sed aduersus se ac plebẽ Romanam dictatorem creatũ esse: iam omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebẽ: iam sibi ex fauore multitudinis crimen & perniciem quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, uosq; patres conscripti circunfusa turba lateri meo: quin eam diducitis à me singuli uestris beneficijs? intercedendo. eximẽdo de neruo ciues uestros. prohibendo iudicatos addictosq; duci, ex eo quod affluit opibus uestris sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego uos de uestro impendatis hortor? sortem aliam ferte, de capite deducite quod usuris pernumeratũ est: iam nihilo mea turba, quàm ullius conspectior erit. At enim quid ita solus ego ciuiũ curam ago? nihilomagis quod respõdeam habeo, q̃ si quęras quid ita solus Capitolium arcemq; seruarim: & tum uniuersis quàm potui, opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros gallicos attinet, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. cur enim quęritis quod scitis? cur quod in sinu uestro est, excuti iubetis potius q̃ ponatis? nisi aliqua fraus subest, quo magis argui præstigias iubetis uestras, eo plus uereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculos. Itaq; nõ ego uobis ut indicem prędas uestras, sed uos id cogendi estis ut in medium proferatis. Cum mittere ambages dictator iuberet, & aut peragere uerũ indicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæq; uani furti inuidiæ: negantẽ arbitrio inimicorũ se locuturũ in uincula duci iussit. Arreptus à uiatore, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunoq; regina, ac Minerua, cæteriq; dij deęq; qui Capitoliũ arcemq; incolitis, siccine uestrum militem ac prȩsidẽ sinitis uexari ab inimicis? hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris uestris, iam in uinculis & cathenis erit? Nullius nec oculi, nec aures indignitatẽ ferebant: sed inuicta sibi quędã patiẽtissima iusti imperij ciuitas fecerat: nec aduersus dictatoriã uim aut tribuniplebis, aut ipsa plebs attollere oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerẽ Manlio, satis constat magnãpartem plebis uestem mutasse, multos mortales capillum ac barbã promisisse, obuersatãq; uestibulo carceris mœstã turbam. Dictator de Volscis triũphauit: inuidięq; magis triumphus, q̃ glorię fuit: quippe domi, non militiæ partũ eum: actumq; de ciue, non de hoste fremebãt: unum defuisse tantum superbiæ, quod nõ M. Manlius ante currũ sit ductus. Iamq; haud procul seditiõe res erat: cuius leniẽdę causa postulante nullo largitor uoluntarius repente senatus factus Satricũ coloniam

coloniam duo millia ciuiũ. Romanorum deduci iussit. bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum & paruum & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlij interpretarentur, remedio iritatur seditio: & iam magis insignis sordibus & facie reorum turba Manliana erat: amotusq; post triumphum abdicatione dictaturę terror & linguam & animos liberauerat hominum. audiebantur itaq; propalàm uoces exprobrãtium multitudini quod defensores suos in præcipitẽ semper locum fauore tollat: deinde in ipso discrimine periculi destituat, sic Sp. Cassium in agros plebem uocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impẽsis propulsantem oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahẽtem proditum inimicis. saginare plebem populares suos ut iugulentur. hoccine patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit uir consularis? fingerent mentitum antè, atq; ideò non habuisse quod tum responderet: cui seruo unquam mẽdacij pœnam uincula fuisse? Non obuersatam esse memoriam noctis illius, quę penè ultima atque æterna nomini Romano fuerit: non speciem agminis Gallorũ per Tarpeiam rupem scãdentis: non ipsius M. Manlij: qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penè Ioue erepto ex hostium manibus uidissent. selibris ne farris gratiam seruatori patriæ relatã? & quem propè cœlestem, cognomine certè capitolino Ioui parem fecerint, eum pati uinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? adeò in uno omnib. satis auxilij fuisse: nullam opem in tam multis uni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur: refracturosq; carcerem minabantur: cum remisso, id quod erepturi erãt, ex senatus consulto Manlius uinculis liberatur. quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentib. ut suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod ciues Romani patrię oppugnandæ nefanda cõsilia inissent. Non negatum itaq; tantum de captiuis: sed, in quo ab socijs tamen temperauerant, denuntiatũ senatus uerbis: facesserent propere ex urbe ab ore atq; oculis populi Romani: ne nihil eos legationis ius, externo non ciui comparatũ, tegeret. Recrudescente Manliana seditõe sub exitu anni comitia habita, creatiq; tribuni militũ consulari potestate Sergius Cornelius Maluginensis secundum, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Seruius Sulpicius Ruffus iterũ. C. Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundũ. Cuius principio anni & patribus & plebi peropportune externa pax data: plebi, quod non auocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnãdi: patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars utraq; acrior aliquãto coorta esset, iam in propinquum certamẽ aderat: & Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouandarũ rerum interdiu noctuq; cõsilia agitat, plenior aliquanto animorum irarumq;, quàm antea fuerat. iram accenderat ignominia recens in animo ad cõtumeliã inexperto. spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset: & uinculorum suorum inuidiam nõ dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidẽ sustinere potuisset. His simul inflatus exacerbatusq; iam per se accensos incitabat plebis animos. Quousq; tandem ignorabitis uires uestras, quas natura ne belluas quidem ignorare uoluit? numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis: si singuli singulos agressuri essetis, tamen acrius crederem uos pro libertate, quàm illos pro dominatione certaturos. quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus unum hostem eritis. ostendite modo bellũ, pacem habebitis. uideãt uos paratos ad uim, ius ipsi remittent. audendum est aliquid uniuersis. aut omnia singulis patiẽda. Quousq; me circunspectabitis? ego quidem nulli uestrũ deero. ne fortuna mea desit, uidete. ipse uindex uester ubi uisum inimicis est, nullus repẽte fui: & uidistis in uincula duci uniuersi eum qui à singulis uobis uincula depuleram. quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassij Melijq; expectem? bene facitis quòd abominamini: dij prohibebunt hæc: sed nunquàm propter me de cœlo descendent: uobis dent mentem oportet, ut prohibeatis: sicut mihi dederunt armato togatoq;, ut uos à barbaris hostibus, à superbis defenderem ciuibus. Tam paruus animus

mus tanti populi est, ut semper uobis auxiliũ aduersus inimicos satis sit? nec ullum, nisi quatenus imperari uobis sinatis, certamẽ aduersus patres noritis? nec hoc natura insitum uobis est, sed usu possidemini. cur enim aduersus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum censeatis? quia consuestis cum eis pro imperio certare, aduersus hos tentare magis quàm tueri libertatem. tamen qualescunque duces habuistis. qualescunque ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunque petistis, obtinuistis, seu ui seu fortuna uestra. tempus est etiam maiora conari, experimini modo & uestram felicitatẽ, & me (ut spero) feliciter expertum: minore negotio qui imperet patribus imponetis, quàm qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturę cõsulatusque. ut caput attollere Romana plebes possit. Proinde adeste, prohibete ius de pecunijs dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen induit. uos si quo insigni magis imperij honorisue nomine uestrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea quæ uultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia peruenerint, sat planũ traditur. At in parte altera senatus de secessione in domum priuatã plebis, fortè etiam in arce positam, & imminenti mole libertati agitat. magna pars uociferantur, Seruilio Hala opus esse, qui nõ in uincula duci iubendo iritet publicum hostẽ, sed unius iactura ciuis finiat intestinum bellum. decurritur ad leniorem uerbis sententiã, uim tamen eandem habentem, ut uideant magistratus ne quid ex perniciciosis consilijs M. Manlij respub. detrimenti capiat. Tum tribuni consulari potestate tribunique plebis: nam &, quia eundẽ & suæ potestatis quem libertatis omniũ finem cernebant, patrum autoritati se dediderant: hi tum omnes quid opus facto sit consultant. Cum præter uim & cędem nihil cuique occurreret, eam aũt ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius & Q. Publius trib. pl. quid patrũ & plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus unum pestiferum ciuem debet? quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est? ut suis ipse oneratus uirib⁹ ruat. diem dicere ei nobis in animo est. nihil minus populare quàm regnum est. simul multitudo illa non secum certari uiderint, & ex aduocatis iudices facti erunt, & accusatores de plebe, patriciũ reum intuebuntur, & regni crimen in medio nulli magis quàm libertati fauebunt suę. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quod ubi est factum, primo commota plebs est, utique postquam sordidatum reum uiderunt: nec cum eo non modò patrum quenquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu uenisset, ut in tanto discrimine non & proximi uestem mutarent. Appio Claudio in uincula ducto C. Claudium inimicum Claudiamque omnem gentem sordidatã fuisse. cõsensu opprimi popularem uirum, quod primus à patribus ad plebem defecisset. Cum dies uenit, quæ præter cœtus multitudinis seditiosasque uoces & largitionem & fallax indicium, pertinentia propriè ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminẽ autorem inuenio. nec dubito haud parua fuisse, cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum uidetur, ut sciant homines quæ & quanta decora fœda cupiditas regni nõ ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit. Homines propè CCCC produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona uenire. quos duci addictos prohibuisset. ad hæc decora quoque belli non cõmemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæsorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo. ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seruilium magistrũ equitum absentem nominatum. & cum ea quoque quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis æquãdo memorasset: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis: & identidem Capitolium spectãs, Iouem deosque alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusque esse ut quam mentem sibi capitolinã arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos uniuersosque ut Capitolium atque arcem intuentes, ut ad deos immortales uersi de se iudicarent. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoque hominũ liberassent à tanti memoria deco-

ris, nuncq́ꝫ fore in præoccupatis beneficio animis uero crimini locũ. ita producta die, in Petelinum lucum extra portam Flumẽtanam, unde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. ibi crimen ualuit, & obstinatis animis triste iudicium, inuisumq́ꝫ etiam iudicibus factum. sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerent, creatos, autores sint. Damnatum tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt. locusq́ꝫ idem in uno homine & eximiæ gloriæ monumentum, & pœnæ ultimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt. publica una, quod cum
169. domus eius fuisset, ubi nunc ædes atqꝫ officina Monetæ est, latum ad populũ est, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. gentilicia altera, quod gentis Manliæ decreto cautũ est, ne quis deinde M. Manlius uocaretur. Hunc exitum habuit uir, nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis. Populum breui postquã periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem uirtutes desiderium eius tenuit. pestilentia etiam breui consecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti uideri orta. uiolatum Capitoliũ esse sanguine seruatoris. nec dijs cordi fuisse pœnam eius oblatam propè oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentiam, inopiam frugum, & uulgatam utriusqꝫ mali famam, anno insequente multiplex bellũ excepit, L. Valerio IIII, A. Manlio III Ser. Sulpicio III L. Lucretio, L. Aemylio III, M. Trebonio, tribunis militũ cõsulari potestate. Hostes noui, præter Volscos uelut sorte quadam propè in æternum exercendo Romano militi datos, Circeiosq́ꝫ & Velitras colonias iamdiu molientes defectionẽ, & suspectum Latium, Lanuuini etiam, quæ fidelissima urbs fuerat, subito exorti. Id patres rati contẽptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tandiu impunita defectio esset, decreuerũt, ut primo quoqꝫ tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiã quo paratior plebes esset, quinqueuiros pomptino agro diuidendo, & triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tũ ut bellum iuberent, latum ad populum est, & nequicquã dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est, exercitus propter pestilentiam nõ eductus: eaq́ꝫ cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum, & magna hominum pars eò, ut legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat: ni priuato (ut fit) periculo publicum implicitum esset, autoresq́ꝫ defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti piacula iræ Romanorum dederentur, auertissent colonias à consilijs pacis neqꝫ in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum Romanũ exirent. hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorũ quoqꝫ defectione eo anno primum fama exorta: arguentibusq́ꝫ eos Thusculanis, & Gabinis, & Labicanis, quorum in fines incursatũ erat, ita placidè ab senatu responsum est, ut minus credi de criminibus, quia nollent ea uera esse, appareret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrij noui tribuni militum cõsulari potestare Velitras legiones duxêre, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense III, Q. Seruilio, C. Sulpicio, L. Aemylio quartũ, tribunis ad præsidium urbis, & siqui ex Hetruria noui motus nuntiarentur (omnia enim inde suspecta erant) relictis. Ad Velitras aduersus maiora penè auxilia Prænestinorum, quàm ipsam colonorum multitudinem secundo prælio pugnatũ est: ita, ut propinquitas urbis hosti & causa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuêre, quia & anceps erat: nec in perniciem coloniæ pugnandum censebant. literæ Romam ad senatum cum uictoriæ nuntijs acriores in prænestinũ, quàm in ueliternum hostem missæ. Itaqꝫ ex senatusconsulto, populiq́ꝫ iussu bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti Volscis anno insequente Satricum coloniã populi Romani pertinaciter à colonis defensam ui expugnarũt, fœdeq́ꝫ in captis exercuêre uictoriam. Eam rem ægrè passi Romani M. Furium Camillum VII. tribunum militum creauêre. additi collegæ, A. & L. Posthumij Regillenses, ac L. Furius cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambusto. Volscũ bellum M. Furio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis sorte L. Furius datur, nõ tam è re pub. quàm ut collegæ materia ad omnem laudem esset: & publicè, quod rem temeritate eius prolapsam restituit: & priuatim, quod ex errore gratiam potius eius sibi quàm suam gloriam petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitijsq́ꝫ iurare parato in uerba excusandæ ualetudini solita consensus populi restiterat. sed uegetum ingenium in uiuido pectore uigebat, uirebatq́ꝫ

batq; integris sensibus,& ciuiles iam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium scriptis,exercitu indicto ad portam Esquilinam in postetam diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculsi, fidentes militum numero,quo aliquantum præstabant,opperiebantur.postquam appropinquare Romanos senserunt: extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summæ rerum facerent.ita paucitati hostium nihil artes imperatoris unici quibus solis confiderent, profuturas esse. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam ulla res,præterquam unius uiri consilium atque imperium morabatur,qui occasionem iuuandarum ratione uirium trahendo bello quærebat.eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantum suis explicare aciem, sed procedere in medium campi, & uallo propè hostium signa inferendo superbam fiduciam uirium ostentare. Id ægrè patiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L.Furius, ferox tum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos spe inflatus, hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua una poterat, ætate autoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans,& cum corporibus uigere & deflorescere animos. cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens castra urbesq; primo impetu capere sit solitus, eum residem intra uallum tempus terere: quid accessurum suis, decessurum'ue hostium uiribus sperantem? quam occasionem? quod tempus? quem insidijs instruentem locum? frigere ac torpere senis consilia. sed Camillo tum uitæ satis tum gloriæ esse. quid attinere cum mortali corpore uno,ciuitatis,quam immortalem esse deceat,pati consenescere uires?His sermonibus tota in se auerterat castra.& cum omnibus locis posceretur pugna: sustinere, inquit, M.Furi non possumus militum impetum:& hostis cuius animos cunctãdo auximus,iam minimè toleranda superbia insultat. cede unus omnibus, & patere te uinci consilio, ut maturius bello uincas.ad ea Camillus. Quæ bella suo unius auspicio gesta ad eam diem essent,negare in eis neq; se,neq; populum Romanum aut consilij sui,aut fortunæ pœnituisse.nunc scire se collegam habere iure imperio q; parem,uigore ætatis præstantem.itaq; se quod ad exercitum attineat,regere consuesse,non regi.collegæ imperium se non posse impedire.dijs bene iuuantibus ageret,quòd è republica duceret.ætati suæ se ueniã etiã petere, ne in prima acie esset. quæ senis munia in bello sint,ijs se non defuturũ.Id à dijs immortalibus precari,ne qui casus suum consilium laudabile efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia,nec à dijs tam piæ preces auditæ sunt.primam aciem autor pugnæ instruit,subsidia Camillus firmat,ualidam q; stationem pro castris opponit.ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni cõsilij cõstitit. Simul primo concursu concrepuere arma,hostis dolo,nõ metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra:& quòd multitudo suppeditabat,aliquot ualidas cohortes in castris armatas instructasq; reliquerant:quæ inter commissum iam certamen, ubi uallo appropinquasset hostis,erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequendo in locum iniquũ pertractus,opportunus huic eruptioni fuit. uersus itaque in uictorem terror & nouo hoste, & supina ualle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes qui è castris impetũ fecerant: integrant & illi pugnam, qui simulata cesserant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis ferociæ ueterisq; decoris,terga passim dabat,atq; effuso cursu castra repetebat:cum Camillus sublatus à circũstantibus in equum, & raptim subsidijs oppositis, hæc est,inquit, milites pugna quam poposcistis? quis homo quis deus est,quem accusare positis? uestra illa temeritas,uestra ignauia hæc est,secuti alium ducem,sequimini nunc Camillum:&, quòd ductu meo soletis,uincite.quid uallum & castra spectatis? neminem uestrum illa,nisi uictorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos:inde ut circumagi signa, obuertiq; aciem uiderunt in hostem: & dux præterquàm quòd tot insignis triumphis,etiam ætate uenerabilis inter prima signa,ubi plurimus labor periculumq; erat,se offerebat: increpare singuli se quisque & alios,& adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit:sed missus à collega restituente peditum aciem ad equites,non castigando,ad quam rem leuiorem autorem eum culpæ societas fecerat:sed ab imperio totus ad preces uersus, ora-

re singulos uniuersosq́;,ut se reum fortunæ eius diei crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega,temeritatis me omnium potius socium, quàm unius prudentiæ dedi.Camillus in utraq; uestra fortuna suam gloriam uidet:ego,ni restituitur pugna: quod miserrimum est: fortunam cum omnibus,infamiam solus sentiã. Optimum uisum est in fluctuantẽ aciem tradi equos,& pedestri pugna inuadere hostem. eunt insignes armis animisq́;, qua premi parte maximè peditum copias uident:nihil neq; apud duces,neq; apud milites remittitur à summo certamine animi.Sensit ergo euentus uirtutis enixæ opem:& Volsci, qua modò simulato metu cesserant,ea in uerã fugam effusi,magna pars & in ipso certamine, & pòst in fuga cæsi: cæteri in castris,quę capta eodem impetu sunt,plures tamen capti,quàm occisi. Vbi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarẽtur,secreti ab alijs ad tribunos adducuntur:percunctantibusq; fassi publico cõsilio se militasse. Cuius tam uicini belli metu Camillus motus extemplo se Romam captiuos ducturum ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate descisse:castris exercituiq; interim.si uideatur,præsit collega.documento unus dies fuerat: ne sua consilia melioribus præferret.nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam eius uidebatur: qua data in tam præcipitem casum respub.esset. & tum in exercitu,tum Romæ constans omnium fama erat,cum uaria fortuna in Volscis gesta res esset: aduersæ pugnæ fugæq; in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis, cum bello persequẽdos Thusculanos patres censuissent Camilloq; id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem unum petit: permissoq; ut ex collegis optaret,quem uellet,contra spem omnium L.Furium optauit. Qua moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam,tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum.pace constanti uim Romanam arcuerunt,quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis,non demigratum ex propinquis itineri locis,nõ cultus agrorum intermissus:patentibus portis urbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex urbe & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positis, eadem ne forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens: ingressus urbem,ubi patentes ianuas,& tabernis apertis proposita omnia in medio uidit intentosq; opifices suo quemq; operi,& ludos literarum strepere discentium uocibus: ac repletas semitas inter uulgus aliud puerorum & mulierum huc atq; illuc euntium,quà quenq; suorum usuum causæ ferrent: nihil usquam non pauidis modò, sed ne mirantibus quidem simile circunspiciebat,omnia inquirens oculis,ubi nam bellum fuisset.adeò nec amotę rei usquam,nec oblatæ ad tempus uestigium ullum erat:sed ita omnia constanti tranquilla pace, ut eò uix fama belli perlata uideri posset. Victus igitur patientia hostium, senatum eorum uocari iussit. Soli adhuc,inquit,Thusculani uera arma,uerasq; uires,quibus ab ira Romanorum uestra tutaremini, inuenistis. ite Romam ad senatum. æstimabunt patres:utrum plus antè pœnæ,an nunc ueniæ meriti sitis.nõ præcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi potestatem à me habueritis,precibus euentum uestris senatus quem uidebitur dabit. Postquã Romam Thusculani uenerunt:senatusq; paulo ante fidelium sociorum mœstus in uestibulo curiæ est conspectus: moti extemplo patres,uocari eos iam tum hospitaliter magis, quàm hostiliter iussere. Dictator Thusculanus ita uerba fecit. Quibus bellum indixistis,intulistisq;,patres conscripti, sicut nunc uidetis nos stantes in uestibulo curiæ uestræ,ita armati paratiq; obuiam imperatoribus legionibusq; uestris processimus.hic noster,hic plebis nostræ habitus fuit,eritq; semper,nisi si quando à uobis,proq; uobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus uestris,& exercitibus:quod oculis magis,quàm auribus crediderunt: & ubi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt. pacem quam nos præstitimus, eam à uobis petimus:bellum eò, sicubi est,auertatis precamur. In nos quid arma polleant uestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur:hæc mens nostra est, dij immortales faciant, tam felix quàm pia. Quod ad crimina attinet,quibus moti bellum indixistis:& si reuicta rebus,uerbis cõfutare nihil attinet: tamen etiamsi uera sint, uel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum censemus. peccetur in uos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat. Tantum ferè uerborum ab Thusculanis

lanis factum. pacem in præsentia, nec Ita multo pòst ciuitatem etiam impetrauerunt. ab Thusculo legiones reductæ. Camillus consilio & uirtute in Volsco bello, fœlicitate in Thusculana expeditione, utrobiq; singulari aduersus collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abijt: creatis militaribus trib. in insequentẽ annũ L. & P. Valerijs, Lucio v. Publio III. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense. Censoribus quoque eguit annus, maximè propter incertam famam æris alieni, aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quàm fortuna debentium laborare creditum uideri expediebat. Creati censores, C. Sulpicius Camerinus. Sp. Posthumius Regillensis. cœptaq; iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. igitur cum Sulpicius abdicasset se magistratu, censores alij uitio creati non gesserunt magistratum. tertios creari, uelut dijs non accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit. Eam uero ludificationem plebis tribuni ferendã negabant. Fugere senatũ testes tabulas publicas census cuiusq;, quia nolint conspici summã æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte ciuitatis, cum interim obæratam plebem obiectari alijs atq; alijs hostibus. passim iam sine ullo discrimine bella quæri: ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Thusculũ legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis, iam intentari arma ciuium magis quàm hostium odio, ut in armis terant plebem: nec respirare in urbe, aut per otium libertatis meminisse sinant: aut cõsistere in concione, ubi aliquando audiant uocem tribuniciam de leuando fœnore, & fine aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quenquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros: neque delectum haberi, donec inspecto ære alieno, initaq; ratione minuendi eius, sciat unusquisq; quid sui, quid alieni sit: superesit sibi liberum corpus, an id quoq; neruo debeatur. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit. nam & addicebantur multi, & ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerant. quæ utraq; simul auxilio tribunicio, & consensu plebis impediri cœpta. nam neq; duci addictos tribuni sinebant, neq; iuniores nomina dabant, cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quàm delectus esset: quippe iam à Præneste profectos hostes in agro Sabino consedisse nuntiabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa iritauerat magis ad susceptum certamen quàm deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendam in urbe quàm propè illatũ mœnibus ipsis bellum ualuit. Nam cum esset Prænestinis nuntiatũ, nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse: patres ac plebem in semetipsos uersos: occasionem rati duces eorum, raptim agmine facto peruastatis protinus agris ad portã Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. conclamatum ad arma, concursumq; in muros atq; portas est: tandemq; ab seditione ad bellum uersi dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere. is magistrum equitum A. Semproniũ Atratinum dixit. Quod ubi auditum est, (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, & iuniores Romani ad edictum sine detrectatione cõuenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum latè populantes, fatalem se urbi Romanæ locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugam fore, ac bello gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemq; nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Alliensi die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profectò his ibi truces Gallorum sonumq; uocis, in oculis atque in auribus fore. Has inanium rerum inanes ipsas uoluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contrà, ubicunque esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillum lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis iritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris quàm ut timorem faciat, ne qua terra sit nefasta uictoriæ suæ. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnaturos, ut Romæ pugnauerint in repetenda patria, ut postero die ad Gabios: tunc cũ effecerint ne quis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuntium secundæ aduersæq; fortunæ domum perferret. His utrinque animis ad Alliam uentum est. Dictator Romanus, postquàm in conspectu hostes erant in-

structi, intentiq́; uides'ne tu. inquit, A. Semproni loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dij immortales certioris quicquam fiduciæ, maiorisue quod sit auxilij, dederint. at tu fretus armis animisq́;, concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos, trepidantesq́; inferam signa. Adeste dij testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul uobis uiolatis, nobisq́; per uestrum numen deceptis. Non equitem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt, deinde postquam nullo loco constabat acies, terga uertunt: consternatiq́;, & præter castra etiam sua pauore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quàm in conspectu Præneste fuit. ibi ex fuga dissipati, locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, si intra mœnia se recepissent, extemplo ureretur ager, depopulatisq́; omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquã direptis ad Alliam castris uictor Romanus aderat, id quoque munimentum relictum: & uix mœnia tuta rati, oppido se Præneste includunt. Octo preterea oppida erant sub ditione Prænestinorum. ad ea circumlatum bellum: deincepsq́; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Præneste uentum. id non ui, sed per deditionem receptum est. T. Quintius semel acie uictor, binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Præneste in deditionẽ accepto, Romam reuertit: triumphansq́; signum Præneste deuectum Iouis imperatoris in Capitolium tulit. dedicatum est inter cellam Iouis, ac Mineruæ: tabulaq́; sub eo fixa, monumentum rerum gestarum his fermè incisa literis fuit. Iupiter, atq́; diui omnes hoc dederunt, ut T. Quintius dictator oppida nouem caperet. Die xx. quàm creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate, quibus æquatus patriciorum plebeiorumq́; numerus. Ex patribus creati, P. & C. Manlij cum L. Iulio, plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit. Manlijs, quod genere plebeios, gratia Iulium anteibãt, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & ipsos postmodo, & patres. qui dederant, pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere. quibus uelut circumuentis, cum id falso nuntiatum esset, dum præsidio ut essent, citati feruntur, ne autore quidẽ asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat, ipsi in insidias præcipitauere. ibi dum iniquo loco sola uirtute militum restantes cæduntur, cæduntq́;, castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus utrobique proditæ temeritate atq́; inscitia res. quicquid superfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis uirtus tutata est. Quæ ubi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos uictoria & tempore uti, reuocati etiam inde exercitus ac duces: otiumq́; inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno etiã ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni ascripti. Rebusq́; haud prosperis bello domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq́; inter suos obtinuit, solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio II, Licinio Menenio III, P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia, & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. nanq́; trepidi nuntij primo, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, populariq́; passim Romanum agrum, attulêre. In qua trepidatione tantum abfuit, ut ciuilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo uiolentior tribunicia potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositæ patribus, ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret, eo laxamento plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium. Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obuius fuit: populatioq́; non illi uagæ similis, quam Volscus latrocinij more discordia hostium fretus, & uirtutem metuens per trepidationem raptim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoq́; temporis grauior, quippe à Volscis timentibus, ne

interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hostico morādi erat causa, ut hostem ad certamen eliceret. Itaq; omnibus passim tectis agrorum, uicisq; etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominū pecudumq; præda abacta, Romā utrinq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro iurisdictio: & tātum abesse spes ueteris leuandi fœnoris, ut tributo nouum fœnus contraheretur in murum à censoribus locatum, saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectū impedirent, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omneis coacta principum opib⁹ fecit. L. Æmylium, P. Valerium IIII. C. Veturium, Ser. Sulpiciū, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, ut aduersus Latinos, Volscosq;, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebant: nullo impediente omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: unum ad præsidium urbis: alterum, qui, si qui alibi motus extitisset, ad subita belli mitti posset. tertium longè ualidissimum P. Valerius & L. Æmylius ad Satricum duxêre. ubi cum aciem instructam hostium loco æquo inuenissent, extemplo pugnatum: & ut nondum satis claram uictoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua uirtute fortunaq; Latinæ maximè legiones longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quantumq; Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti. & ut semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana uis erat. Fusi hostes cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maximè cæsi. castra capta, direptaq;. Ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus propè in uestigijs sequeretur, plus tamen timor, quàm ira celeritatis habuit. prius itaq; mœnia intrauere hostes, quàm Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde aliquot dies uastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnæ casum. Seditio tum inter Antiates Latinosq; coorta, cum Antiates uicti malis, subactiq; bello, in quo & nati erant & consenuerāt, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. finis certaminis fuit, postquam utrisq; apparuit, nihil per alteros stare quo minus incepta persequerentur. Latini profecti à societate pacis ut rebantur, inhonestæ sese uindicauerunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, urbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant: eò erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius superfuit urbis, cum faces pariter sacris profanisq; inijcerent, quàm matris Matutæ templum. inde eos nec sua religio, nec uerecundia deûm arcuisse dicitur, sed uox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouissent. incensos ea rabie impetus Thusculum tulit, ob iram, quod deserto communi concilio Latinorum non in societatem modò Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. patentibus portis cum improuiso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugêre cum cōiugibus ac liberis: nuntiosq; Romam, qui certiorem de suo casu senatum facerent, misere. Haud segnius quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpicius tribuni militum duxêre. clausas portas Thusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri uident, illinc arcem oppugnare, terrere unà ac pauere. aduentus Romanorum mutauerat utriusq; partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirētur, in exiguam de se ipsis spem uerterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. utrinq; urgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentiū ex superiore loco sustinēt: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesq; obijces portarum arcere possunt. scalis prius

mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & à fronte & à tergo urgeret: nec ad pugnam ulla uis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cæsi ad unum omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo exercitus Romã est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe uis patrum in dies miseriæq; plebis crescebãt, cum eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaq; cum iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atq; addicti creditoribus satisfaciebãt, pœnaq; in uicem fidei cesserat. adeò ergo obnoxios summiserant animos non infimi solum, sed principes etiam plebis, ut non modò ad tribunatũ militum inter patricios petendũ, quod tãta ui ut liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendosq; ulli uiro acri, experientiq; animus esset: possessionemq; honoris usurpati modo à plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuũ patres uiderentur. Ne id nimis lętum parti alteri esset, parua (ut plerunq; solet) rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabij Ambusti potẽtis uiri tum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquã inter id genus contemptor eius habebatur: filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpicio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem uiro, tamẽ plebeio: eaq; ipsa affinitas haud spreta gratiã Fabio ad uulgũ quæsierat. Fortè ita incidit, ut in Ser. Sulpicij tribuni militum domo sorores Fabiæ cum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent: lictor Sulpicij cum is de foro se domũ reciperet, forem (ut mos est) uirga percuteret. cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui sorori fuit mirãti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit. frequentia quoq; prosequentiũ rogantiumq; nunquid uellet: credo fortunatum matrimonium ei sororis uisum: suiq; ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisq; minimè anteiri uult, pœnituisse. cõfusam eam ex recenti morsu animi cum pater forte uidisset, percunctatus satin' saluæ? auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in uirum honorificam, elicuit comiter sciscitando ut fateretur eam esse causam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo, quam nec honos, nec gratia intrare posset. cõsolans inde filiam Ambustus bonum animum habere iussit: eosdem propediem domi uisuram honores, quos apud sororem uiderat. Inde cõsilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter genus patricium deesset. Occasio uidebatur rerum nouandarũ propter ingentem uim ęris alieni, cuius leuamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis nullum speraret. accingendum ad eam cogitationem esse, conando agendoq; iam eo gradum fecisse plebeios, unde si porrò annitantur, peruenire ad summa, & patribus æquari tam honore quàm uirtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu sibimetipsi uiam ad cæteros honores aperirent. creatiq; tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgauère leges omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis. unam de ære alieno, ut deducto eo de capite quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio æquis portionibus persolueretur. alterã de modo agrorũ nequis plus quingenta iugera agri possideret. tertiã ne tribunorum militum comitia fierent, cõsulumq; utiq; alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia & quæ sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, honorum discrimine proposito, conterriti patres cum trepidassent, publicis priuatisq; consilijs nullo remedio alio pręter expertam multis iam antè certaminibus intercessionem inuento, collegas aduersus tribunicias rogationes comparauerunt. qui ubi tribus ad suffragium ineundum citari à Licinio Sextioq; uiderunt: stipati patrum præsidijs nec recitari rogationes, nec solenne quicquam aliud ad sciscendum plebi fieri passi sunt. Iamq; frustra sæpe concilio aduocato cum pro antiquatis rogationes essent: bene habet inquit Sextius, quandoquidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebem. agitedum, comitia indicite patres tribunis militum creandis, faxo ne iuuet uox ista, ueto, qua nunc concinentes collegas nostros tam læti auditis. Haud irritæ cecidere minæ: comitia præter ædilium tribunorumq; plebis nulla sunt habita, Licinius Sextiusq; tribuni plebis refecti nullos curules magistratus creari passi sunt, eaque solitudo magistratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his

comitia

comitia tribunorum militũ tollentibus per quinquenniũ urbem tenuit. Alia bella opportune quieuêre: Veliterni coloni gestiẽtes otio, quod nullus exercitus Romanus esset, & agrum Romanum aliquoties incursauêre, & Thusculũ oppugnare adorti sunt. eaq; res Thusculanis ueteribus socijs, nouis ciuibus opem orantibus, uerecundia maximè nõ patres modò, sed etiã plebem mouit. remittẽtibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatiq; tribuni militum L. Furius, A. Manlius. Ser. Sulpicius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij haudquaquã tam obedientem in delectu, quàm in comitijs plebem habuere: ingentiq; cõtentione exercitu scripto profecti nõ ab Thusculo modò submouere hostẽ, sed intra suamet ipsum mœnia compulere. obsidebanturq; haud paulo ui maiore Velitræ, quàm Thusculũ obsessum fuerat: nec tamen ab eis, à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. antè noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C. Veturius, A. & M. Cornelij, Q. Quint. M. Fabius. nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. in maiore discrimine domi res uertebãtur. nã præter Sextium Liciniumq; latores legum iã octauum tribunos plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum Stolonis socer quarũ legum autor fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum plebis primo intercessores legum fuissent, quinq; soli erãt: & (ut fermè solent, qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi uocibus alienis id modò, quod domi præceptum erat intercessioni suæ prętendebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse, in aduentum militum comitia differri debere, ut uniuersa plebes de suis cõmodis suffragium ferret. Sextius Liciniusq; cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio artifices iam tot annorũ usu tractãdi animos plebis, primores patrum productos interrogando de singulis, quæ ferebantur ad populũ, fatigabant. auderent'ne postulare, ut cum bina iugera agri plebi diuiderẽtur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret? ut singuli propè trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio homini uix ad tectum necessarium, aut locũ sepulturæ, suus pateret ager? an placeret fœnore circunuentam plebem, ni potius, quàm sortem creditum soluat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri uinctis nobiles domos? & ubicunq; patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse? Hęc indigna miserandaq; auditu cum apud timentes sibimetipsos maiore audientiũ indignatione quàm sua increpuissent: atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium patribus unquam fore affirmabant, nisi alterũ ex plebe consulem custodem suæ libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ potestas iam suam ipsa uim frangat intercedendo: non posse æquo iure agi, ubi imperium penes illos, penes se auxilium tãtum sit: nisi imperio communicato nunquam plebem in parte pari reipublicę fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur: nisi alterum consulem utique ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quàm consules creari placuisset, ut & plebeijs pateret summus honos: IIII. & XL. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? qui crederent duobus ne in locis sua uolũtate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint? & ad consulatum uiam fieri passuros, qui tribunatum septum tandiu habuerint? lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus præmium semper potentioris futurus sit. nec iam posse dici id, quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos uiros ad curules magistratus. nunquid enim socordius, aut segnius rempublicam administrari post P. Licinij Calui tribunatũ, qui primus ex plebe creatus sit: quàm per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. quæstores quoque, sicut tribunos militum, paucis antè annis ex plebe cœptos creari: nec ullius eorum populum Romanum pœnituisse. consulatum superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen: si eò peruentum sit, tum populum Romanum uere exactos ex urbe Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebem uentura omnia, quibus patricij excellant, imperium atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem,

magna ipsis fruēda, maiora liberis relinquēda. Huius generis orationes ubi accipi uidere: nouam rogationē promulgant, ut pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creentur: ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumq; earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus quàm à Velitris reducerentur legiones. ita suspēsa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem, duos utique qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpicius, Sp. Seruili⁹, L. Papyrius, L. Veturius. Principio statim anni ad ultimam dimicationem de legibus uentum: & cum tribus uocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo ultima auxilia, summum imperium, summumq; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Æmylium cooptat. Legum quoque latores aduersus tantum apparatum aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armāt: cōcilioq; plebis indicto tribus ad suffragium uocāt. cum dictator stipatus agmine patriciorū plenus iræ minarumq; consedisset, atq; ageretur res solito primum certamine inter se tribunorū plebis ferentium legem, intercedentiumq;: & quanto iure potentior intercessio erat, tantum uinceretur fauore legum ipsarum latorumq;: & uti rogassent primæ tribus dicerent. Tum Camillus, quandoquidem, inquit, Quirites iam uos tribunicia libido, nō potestas regit, & intercessionem secessiōe quondam plebis partam uobis eadem ui facitis irritam, qua peperistis: nō reipub. magis uniuersæ q̄ uestra causa dictator intercessioni adero: euersumq; uestrum auxilium imperio tutabor. itaq; si C. Licinius & L. Sextius intercessioni collegarum cedūt, nihil patricium magistratum inseram concilio plebis: si aduersus intercessionem tāquam captæ ciuitati leges imponere tendent, uim tribuniciam à se ipsa dissolui nō patiar. Aduersus ea cum cōtemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerent: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebē emouerent, misit. & addidit minas: si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturū, exercitum extemplo ex urbe deducturum. Terrorem ingentem incusserat plebi, ducibus plebis accēdit magis certamine animos quàm minuit. sed re neutrò inclinata magistratu se abdicauit: seu quia uitio creatus erat, ut scripsere quidā: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idq; plebs sciuit, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset: quingentùm milliū æris ei mulcta esset. Sed auspicijs magis quàm noui exempli rogatione deterritum ut potius credam, cum ipsius uiri facit ingenium: tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator, quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius uictus esset? & quod eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit, haud sine pudore certè factum priore anno in se imperium repetiturum: simul quod eo tempore, quo promulgatū de mulcta eius tradit, aut & huic rogationi qua se in ordinem cogi uidebat, obsistere potuit: aut ne illas quidē, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quod usq; ad memoriam nostram tribunicijs consularibusq; certatum uiribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam nouamq; à Manlio initam ab tribunis uelut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atq; agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta utraque res esset, ni tribuni se in omnia simul cōsulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto. Id ægrè patres passos accipio: dictatorē propinqua cognatione Licinij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum maius quàm tribuni consularis imperiū esse. Licinius Sextiusq;, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut negando iam sibi uelle continuari honorem acerrimè accenderent ad id quod dissimulando petebant, plebem. nonum se annum iā uelut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento stare: consenuisse iam secum & rogationes promulgatas, & uim omnem tribuniciæ potestatis. primo intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse: deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen

plebeio

plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit. se ipsam plebem, & cōmoda morari sua. liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessorib⁹ exemplo, si uelit, habere posse, quæ munera quādo tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis cōmodis rogationes spem honoris latoribus earum incidāt? non esse modestiæ populi Romani id postulare, ut ipse fœnore leuetur: & in agrū iniuria possessum à potentibus inducatur: per quos ea consecutus sit, senes tribunicios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primum statuerent apud animos quid uellent: deinde comitijs tribunicijs declararent uoluntatem. si coniunctim ferre ab se promulgatas rogationes uellēt, esse quod eosdē reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgauerint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modò accipi uelint: opus esse nihil inuidiosa cōtinuatione honoris. nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumq; inde cęteros patrū defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraq;, q̄ spei ad dissuadendum processisse: & locutus in hāc ferè sententiam esse. Neq; nouum, neq; inopinatum mihi sit quirites, si quod unum familiæ nostrę semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoq; audiā: Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in repub. patrū maiestate fuisse: semper plebis cōmodis aduersatos esse. quorum alterum neq; nego, neq; inficias eo: nos, ex quo asciti sumus simul in ciuitatem & patres enixè operam dedisse ut per nos aucta potius, q̄ imminuta maiestas earum gentiū, inter quas nos esse uoluistis, dici uere posset. illud alterum pro me maioribusq; meis contendere ausim quirites (nisi quæ pro uniuersa repub. fiāt, ea plebi tanquam aliam incolenti urbem aduersa quis putet) nihil nos neq; priuatos, neq; in magistratibus quod incommodum plebi esset, scientes fecisse: nec ullum factum, dictumue nostrum contra utilitatem uestram, & si quædā contra uoluntatem fuerint, uere referri posse. An hoc, si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus: sed unus quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & uiuere in libera ciuitate sciam: reticere possim? L. illum Sextium, & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, ut uobis negent potestatem liberam suffragij nō in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse? sub conditione inquit nos reficietis decimum tribunos. quid est aliud dicere? quod petunt alij, nos adeò fastidimus, ut sine mercede magna non accipiamus. sed quæ tandem ista merces est, qua uos semper tribunos plebis habeamus? ut rogationes inquit nostras, seu placent seu displicent, seu utiles seu inutiles sunt, omnes cōiunctim accipiatis. Obsecro uos Tarquinij tribuni plebis, putate me ex media concione unum ciuem succlamare. bona uenia uestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. non, inquit, licebit tu de fœnore atq; agris quod ad uos omnes pertinet, iubeas: & hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti L. Sextium atq; hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, uideas. aut omnia accipe: aut nihil fero. ut si quis ei, quem urgeat fames, uenenum ponat cum cibo: & aut abstinere eo quod uitale sit, iubeat: aut mortiferum uitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent? abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. quid si tu non tuleris quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Siquis patricius, si quis (quod illi uolūt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis uestrum quirites ferret? nunquàm ne uos res potius, quàm autores spectabitis? sed omnia semper quæ magistratus ille dicet, secundis auribus quæ ab nostrum quo dicentur, aduersis accipietis? At hercule sermo est minimè ciuilis. Quid rogatio qualis est, quam à uobis antiquatam indignantur? sermoni quirites simillima. consules inquit rogo ne uobis, quos uelitis, facere liceat. an aliter rogat, qui utique alterum ex plebe fieri consulem iubet? nec duos patricios creandi potestatem uobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit, cum Porsena ianiculum insedit: quale gallicum modo, cum præter Capitolium atq; arcem omnia hęc hostium erāt: & cōsulatū cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret possetis ne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare?

Hoccine

Hoccine est in commune honores uocare? ut duos plebeios fieri cōsules liceat, duos patricios non liceat? & alterū ex plebe creari necesse sit, utrunque ex patribus præterire liceat? Quænam ista societas, quænam cōsortio est? parum est si cuius pars tua nulla adhuc fuit in partem eius uenis, nisi partem petēdo totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud? quia indignos uestra uoluntate creaturi non estis, necessitatem uobis creandi quos non uultis, imponā. quid sequitur nisi ut ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patricijs unus petierit plebeius, & lege se, nō suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quærunt: & ita maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidem debeant: & occasionibus potius quàm uirtute petere honores malunt. Est aliquis qui se inspici æstimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes cōpetitores æquū censeat esse? qui se arbitrio uestro eximat? qui uestra necessaria suffragia pro uoluntarijs, & serua pro liberis faciat? omitto Liciniū Sextiumque, quorum annos in perpetua potestate tanquam Regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in ciuitate tam humilis, cui nō uia ad cōsulatū facilior per istius legis occasionē, quàm nobis ac liberis nostris fiat? si quidem nos ne cum uolueritis quidē creare interdum poteritis, istos etiā si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum est: (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atque auspicijs, quæ propria deorū immortalium cōtemptio atque iniuria est, loquar? auspicijs hanc urbem conditam esse auspicijs bello ac pace, domi militiæque omnia geri, quis est qui ignoret? penes quos igitur sunt auspicia more maiorū? nempe penes patres. nam plebeius quidē magistratus nullus auspicato creatur: nobis adeò propria sunt auspicia, ut non solum quos populus creat patricios magistratus, non aliter quàm auspicato creet, sed nos quoque ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus, & priuatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidē habēt. Quid igitur aliud quàm tollit ex ciuitate auspicia, qui plebeios cōsules creando à patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Eludāt nunc licet religiōes. quid enim est si pulli nō pascent? si ex cauea tardius exierint? si occinuerit auis? parua sunt hæc. sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt. nunc nos tanquam iam nihil pace deorum opus sit, omnes cæremonias polluimus. uulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet apicem dialem, dum modo homo sit, imponamus: tradamus ancylia, penetralia, deos deorumque curam, quibus nefas est: non leges auspicato ferantur: nō magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres autores fiant: Sextius & Licinius tāquam Romulus ac Tatius in urbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem uenit altera lege solitudines uastas in agris fieri pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa uobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis, deos uelim fortunare. Oratio Appij ad id modò ualuit, ut tempus rogationum iubendarum proferret. Refecti decumum ijdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorum ex parte de plebe creādis pertulēre. creati quinque patrum, quinque plebis: graduque eo iam uia facta ad consulatum uidebatur. Hac uictoria contenta plebes cessit patribus, ut in præsentia consulum mentione omissa tribuni militū crearentur. creati A. & M. Cornelij iterū, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius. VI. Cum præter Velitrarum obsidionem, tardi magis rerum exitus quàm dubij, quietę externæ res Romanis essent: fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem ut M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen autor est Claudius: inclytamque in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum cęsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus autoribus magis adducor ut credam decem haud minus post annos ea acta: hoc autem anno in albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria pristinæ cladis attulerant, uictoria fuit. multa milia Barbarorum in acie, multa captis castris cæsa. palati alij Apuliam maximè petentes, cum fuga se longinqua, tum quod passim

cos

eos simul pauor terrorq; distulerant, ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrum, plebisq; triumphus decretus. Vix dum perfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator, senatusq; uictus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur: & comitia consulum aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus cos. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patricij se autores futuros negabant, propè secessionem plebis res, terribilesq; alias minas ciuilium certaminum uenit. cum tamẽ per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt: cõcessumq; ab nobilitate plebi de consule plebeio: à plebe nobilitati de prętore uno, qui ius in urbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus. cum dignam eam rem senatus censeret esse: merito q; id, siquando unquam aliàs, deûm immortaliũ causa libenter facturos: fore ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis, cõclamatum à patricijs est iuuenibus, se id honoris deûm immortalium causa libenter acturos, ut ædiles fierent, quibus cum ab uniuersis gratiæ actæ essent, factum senatus consultum ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres autores omnibus eius anni comitijs fierent.

DECADIS PRIMAE LIBER VII.

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate, hos sibi patricij quæsiuere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarum gentium uiris gratia campestri ceperunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Aemylius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, nequid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atque ijsdem auspicijs creatum: uerecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. primo ut alternis annis ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genutio, & Q. Seruilio coss. & ab seditione, & à bello quietis rebus nequando à metu ac periculis uacarent, pestilentia ingens orta. censorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq; eam pestilentiam insignem mors quàm matura, tam acerba M. Furij fecit. fuit enim uerè uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloq; prius quàm exulatum iret: clarior in exilio uel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: uel felicitate, qua restitutus in patriam secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinq; & xxx. annos (tot enim postea uixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum à Romulo cõditorem urbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone coss. pestilentia fuit. eo nihil dignũ memoria actum, nisi quod pacis deûm exposcendæ causa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit, & cum uis morbi, nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur. uictis superstitione animis. ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoq; (ut fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus more Thusco dabant. imitari deinde eos iuuentus simul inconditis inter se iocularia fundentes uersibus cœpere: nec absoni à uoce motus erant. Accepta itaq; res sæpiusq; usurpando excitata. uernaculis artificibus, quia hister thusco uerbo ludio uocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante fescennino uersu similem incompositum temerè, ac rudem alternis iaciebant: sed impletas modis sa-

tyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuq; cögruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem (scilicet id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus uocem obtudisset, uenia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticũ egisse aliquanto magis uigente motu, quia nihil uocis usus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptũ, diuerbiaq; tantum ipsorum uoci relicta. Postquàm lege hac fabularũ ab risu, ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim uerterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta uersibus iactitare cœpit. quæ inde exodia postea appellata, consertaq; fabellis potissimum atellanis sunt. quod genus ludorũ ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, ut actores atellanarum nec tribu moueãtur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciãt. Inter aliarum parua principia rerum, ludorũ quoq; prima origo ponenda uisa est, ut appareret quàm ab sano initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilem insaniã uenerit. nec tamẽ ludorum primũ initium procurãdis religionibus datũ aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quin etiam cum medios forte ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id uero uelut auersis iam dijs, aspernantibusq; placamina iræ, terrorẽ ingentẽ fecit. Itaq; C. Genutio, L. Aemylio Mamerco secundũ consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos quàm corpora morbi afficerent, repetitũ ex seniorum memoria dicitur pestilentiã quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus senatus dictatorem claui figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium magistrũ equitũ dixit. Lex uetusta est priscis literis uerbisq; scripta, ut qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clauum pangat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea parte qua Mineruæ templum est. eum clauũ, quia raræ per ea tempora literę erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eoq; Mineruę templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum sit. Volsinijs quoq; clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscę deæ comparẽre, diligens talium monimentorum autor Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege templũ Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos. à consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat solenne claui figendi translatum est. Intermisso deinde more digna etiam per se uisa est res, propter quam dictator crearetur. qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac reipub. gerendæ, ac non soluendæ religione gratia creatus esset, bellum Hernicũ affectans delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemq; omnibus in eũ tribunis plebis coortis, seu ui, seu uerecundia uictus dictatura abijt, neq; eò minus principio insequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio II COSS. dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. acerbitas in delectu nõ damno modo ciuiũ, sed etiam laceratione corporum lata, partim uirgis cæsis, qui ad nomina non respondissent, partim in uincula ductis, inuisa erat. & ante omnia inuisum ipsum ingeniũ atrox, cognomenq; Imperiosi graue liberæ ciuitati ab ostentatione sæuitię ascitũ, quam nõ magis in alienis, quàm in proximis: ac sanguine ipso suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter cætera dabat, quod filium iuuenem nullius probri compertum extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitũ in opus seruile, propè in carcerem atq; in ergastulum dederit: ubi summo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret uere imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum utrum nutriendũ patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandũ, ac uexatione insigne faciendũ fuisse? ne mutas quidẽ bestias minus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Manliũ malũ malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & siquid in eo exiguũ naturalis uigoris sit, id extinguere uita agresti, & rustico cultu inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quàm ipsius iuuenis irritatus est animus. quin contra se quoq; parenti causam inuidiæ atq; criminũ esse ægrè passus, ut omnes dij hominesq; scirent, se parenti opem latam quàm inimicis eius malle, capit consilium rudis quidem atq; agrestis animi, & quanquã non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in urbem, atq; à porta domum confestim ad M. Pompo-

nium

nium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait, nuntiaret T.Manliũ Lucij filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendam deferre) salute accepta redditaq; esse ait quæ cum eo agere arbitris remotis uelit. procul inde omnibus abire iussis, cultrum stringit, & super lectũ stans ferro intento, nisi in quæ ipse concepisset uerba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquã habiturum, se eum extemplo transfixurum minatur. pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem, illum prævalidum iuuenem, & quod haud minus timendum erat, stolidè ferocem uiribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est uerba. & præ se deinde tulit, ea ui subactum se incepto destitisse. nec perinde ut maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli, & superbo reo potestatem fieri, ita ægrè habuit filium id pro parente ausum: eoq; id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas, patria nihil à pietate auertisset. Itaque non patri modo remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuisset tribunos militũ ad legiones suffragio fieri (nam & antea sicut nunc, quos ruffulos uocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæq; ad conciliandum gratiam meritis, ut qui rure, & procul cœtu hominum iuuentã egisset. Eodem anno seu motu terræ, seu qua ui alia forum medium fermè specu uasto collapsum in immensam altitudinẽ dicitur: neq; eam uoraginem cõiectu terræ, cum pro se quisq; gereret, expleri potuisse prius, quàm deûm monitu quæri cœptum, quo plurimũ populus Romanus posset. id enim illi loco dicandum uates canebant, si rempub. Romanam perpetuam esse uellent. tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes an ullum magis Romanum bonum, quàm arma uirtusq; esset: Silentio facto templa deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumq; intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quàm poterat maximè exornato insidentem armatũ se in specum immisisse, donaq; ac fruges super eum à multitudine uirorũ ac mulierum cõgestas: lacumq; Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. cura nõ deesset, siqua ad uerum uia inquirentem ferret. nunc famæ rerum standum est, ubi certam derogat uetustas fidem. & lacus nomẽ ab hac recentiore insignius fabula est. post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus cum fœciales ad res repetendas nequicquam misisset. primo quoq; die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusq; id bellum frequens iussit. L. Genutio consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspicijs gesturus esset: deinde ut eueniret res, ita communicatos honores prospere, aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus, ut Genutius ad hostes magno conatu profectus in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinato pauore fusis consul circumuentus ab inscijs quem interfecissent, occideretur. Quod ubi est Romam nuntiatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent cõsules ex plebe, transferrent auspicia, quò nefas esset. potuisse patres plebiscito pelli honoribus suis, num etiam in deos immortales inauspicatam legem ualuisse? uindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ ut primum contacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur. His uocibus curia, & forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem, maiore nunc autoritate euentum reprehensi ab se consilij incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit: delectusq; & iustitium indictum. Prius quàm dictator legionesq; nouæ in Hernicos uenirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregiè est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes hortante legato, & plenis iræ atq; indignitatis militum animis eruptio est facta. multũ ab spe adeundi ualli res Hernicis absfuit, adeò turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus ueteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumq;, quorum uirtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæ

teros ad æmulandas uirtutes acuit. Neq; segnius ad hostes bellum apparatur, qui & parti ante decoris memores, neq; ignari auctarum uirium hostis, suas quoq; uires augent. omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringenariæ octo cohortes, lecta robora uirorum scribuntur. hunc eximium florem iuuentutis eo etiã, quod ut duplex acciperent stipendium decreuerant, spei animorumq; impleuere. immunes quoq; operum militarium erant, ut in unum pugnæ laborem reseruati plus sibi, quàm pro uirili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior uirtus esset. Duum millium planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari fermè utrinq; spatio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquã sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquàm equestris pugna effectu, quàm conatibus uanior erat. consulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis clamore prouolant ante signa, & nouã integrant pugnam. neque sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum, animorumq; robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc, aut illinc communis Mars bello aufert, multiplex quàm pro numero damnum est: uulgus aliud armatorum uelut delegata primoribus pugna euentum suum in uirtute aliena ponit. multi utrinque cadunt, plures uulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, quid deinde restaret quærendo, si neq; ex equis pepulissent hostem, neq; pedites quicquã momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se uocibus concitati clamore renouato inferunt pedem: & primum gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremò iam haud dubiæ auertunt. neq; tam uires pares quæ superauerit res, facilè dictu est: nisi quod perpetua fortuna utriusque populi & extollere animos, & minuere potuit. Vsque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuère. diu non perlitatum tenuerat dictatorẽ ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & saucij relicti quidã inuenti: agmenq; fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum ac per agros trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta uictoria fuit, quarta pars militum amissa: &, ubi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidère. Insequenti anno cum L. Sulpicius, & C. Licinius Caluus consules in Hernicos exercitum duxissent, neq; inuentis in agro hostibus Ferentinum urbem eorum ui cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea ultima fuit causa, cum multæ antè querimoniæ ultro citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit: quia collega comitia bello præferre festinante ut continuaret consulatum, obuiam eundem prauæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus leuiorem autorem Licinium facit. cum mentionẽ eius rei in uetustioribus annalibus nullam inueniam, magis ut belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria uia trans pontem Anienis castra habuère. Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentiq; exercitu ab urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset: prœlia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis uiribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus processit: & quantum maxima uoce potuit, quem nunc inquit Roma fortissimum uirum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum euentus ostendat utra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum & abnuere certamen uererentur, & præcipuã sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. Filius, qui patrẽ à uexatione tribunitia uindicauerat, ex statione ad dictatorem pergit. iniussu tuo, inquit, imperator extra ordinem nunquam pugnauerim, non si certam uictoriam uideam. si tu permittis, uolo ego illi belluæ ostendere, quando adeò ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe

Tarpeia deiecit: Tum dictator macte uirtute inquit, hac pietate in patrē patriamq́ T. Manli esto; perge, & nomen Romanū inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem æquales: pedestre scutū capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam, armatum adornatumq́ aduersus Gallum stolide lætum, & (quoniā id quoq́ memoria dignum antiquis uisum est) linguā etiam ab irrisu exerentem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem, & duo in medio armati spectaculi magis more, quàm lege belli destituuntur, nequaquā uisu ac specie æstimantibus pares, corpus alteri magnitudine eximium, uersicolori ueste, pictisq́ & auro cęlatis refulgens armis. media in altero militaris statura, modicaq́ in armis habilibus magis quàm decoris species, nō cantus, non exultatio, armorumq́ agitatio uana, sed pectus animorum iræq́ tacitæ plenum, omnem ferociā in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitêre inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuq́ pendentibus, Gallus uelut moles superne imminens proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis uanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucrone surrecto cum scuto scutum imum perculisset, toto q́ corpore interior periculo uulneris factus insinuasset se inter corpus, armáque uno alteroq́ subinde ictu uentrē, atq́ inguina hausit, & in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia uexatione intactū uno torque spoliauit, quem respersum cruore collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi, laudantes gratulantesq́ ad dictatorem perducunt. inter carminum propemodum incondita quædā militariter ioculantes Torquati cognomen auditum, celebratum deinde posteris etiam, familiæq́ honori fuit. dictator coronā auream addidit donum, mirisq́ pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercule tāti ea ad uniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepidè castris in Tyburtem agrum, atq́ inde societate belli facta, commeatuq́ benignè ab Tyburtibus adiutus, mox in Campaniā transierit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus Cos. cum collegæ eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret, ad quorum auxilium cum Galli ex Cāpania redissent, fœdæ populationes in Lauicano, Thusculanoq́, & Albano agro haud dubiè Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tyburtem hostem duce Cos. contenta resp. esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Seruilius Hala, T. Quintium magistrum equitum dixit, & ex autoritate patrum, si prosperè id bellum euenisset, ludos magnos uouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes, consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores nullo detrectante militiā sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius uiribus urbis, in conspectu parentum coniugumq́ ac liberorum, quæ magna etiā absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis simul uerecundia, misericordiaq́ militem accendebant: Magna utrinq́ edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum, fuga Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. palati à Cos. Petilio haud procul Tybure excepti. egressis ad opem ferendā Tyburtibus simul cum his intra portas compelluntur. Egregiè cum ab dictatore, tum ab Cos. gesta est res. Et Cos. alter Fabius prælijs primum paruis, postremo una insigni pugna cum hostes totis adorti copijs essent, Hernicos deuincit. Dictator Coss. in senatu, & apud populum magnificè collaudatis, & suarum quoq́ rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusq́ geminum triumphum egit. Fabio satis uisum, ut ouans urbem iniret. Irridere Petilij triumphū Tyburtes: ubi enim eum secum acie cōflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisq́ Gallorum extra portas egressos, postquàm in se quoq́ fieri impetum uiderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se in urbem. eam tem triumpho dignam uisam Romanis. ne nimis mirum magnumq́ censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua uisuros. Itaque in sequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio Coss. primo silentio noctis ab Tybure agmine infesto profecti ad urbem Romam uenerunt. terrorem repente ex somno excitatis subita res, & nocturnus pauor præbuit, ad hoc multorum inscitia qui, aut unde hostes aduenissent, conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, muriq́ præsidijs firmati, & ubi

prima lux mediocrem multitudinē ante mœnia, neq; alium quàm Tyburtem hostem ostendit, duabus portis egressi cōsules, utrinq; aciem subeuntium iam muros aggrediuntur. apparuitq; occasione magis, quàm uirtute fretos uenisse: adeò uix primum impetum Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat, orientemq; iam seditionem inter patres & plebem metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris, quàm urbi terribilior. populabundi Tarquinienses fines Romanos maximè qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusq; nequicquam repetitis, noui consules C. Fabius, & C. Plautius iussu populi bellum indixère: Fabioq; ea prouincia, Plautio Hernici euenère. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit, pax Latinis petētibus data, & magna uis militū ab ijs ex fœdere uetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit, quod Gallos mox Præneste uenisse, atque inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquāto bellum, quàm parti utriq; placebat, fuit: cum primo Galli tantū auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam uinceret. dictatori neutique placebat, quando nulla cogeret res, fortunę se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem in dies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento morantem: ad hoc ijs animis corporibusq;, quorum omnis in impetu uis esset, parua eadem languesceret mora. His consilijs dictator bellum trahebat: grauemq; edixerat pœnam, si quis iniussus in hostem pugnasset. milites ægrè id patientes primo in stationibus uigilijsq; inter se dictatorē sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quod non iussissent per consules geri bellum. electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturam in sinum uictoriam censeat. eadem deinde hæc interdiu propalàm, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immisceriq; militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed iam in principijs ac prætorio in unum sermones confundi: atq; in concionis magnitudinem crescere turba, & uociferari ex omnibus locis, ut extemplo ad dictatorem iretur: uerba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut uirtute eius dignum esset. Septimum primum pilum iam Tullius ducebat, neq; erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, uir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit. mirantiq; Sulpitio non turbā magis quàm turbæ principem Tullium imperijs obedientissimum militem. Scilicet dictator inquit cōdemnatum se uniuersus exercitus à te ignauię ratus, & propè ignominiæ causa destitutum, sine armis, orauit me ut suam causam apud te agerem. Equidem sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa obijci nobis possint, tamen hoc à te impetrari æquum censerem, ut nos uirtute culpam nostram corrigere. & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fusę legiones eandem, quam per pauorem amiserant, patriam profectæ postea ab Veijs uirtute recuperauere. nobis deûm benignitate, felicitate tua populiq; Romani & res & gloria est integra: quanquam de gloria uix dicere ausim, si nos & hostes haud secus quàm fœminas abditos intra uallum omnibus contumelijs eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse: & prius quàm expertus nos esses, de nobis ita desperasti, ut te mancorum ac debilium ducē iudicares esse. quid enim aliud esse causæ credamus, cur ueternus dux fortissimus bello cōpressis, quod aiunt, manibus sedeas? utcunq; enim se habeat res, te de nostra uirtute dubitasse uideri, quàm nos de tua uerius est. Sin autem nō tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab urbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso ut quę dicam, nō à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ sicut uos uestra habeatis cōsilia, sic se sua habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos uestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciē educat, ut uiris ac Romanis dignum sit pugnaturos: si nihil armis opus sit,

otiū Romæ potius quàm in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, ut nobis pugnandi copiam facias: tum uincere cupimus, tum duce te uincere: tibi lauream insignē deferre, tecum triumphantes urbem inire: tuum sequentes currum Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesq; adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & undiq; ut signum daret, ut capere arma iuberet, clamabant. Dictator quanquā rem bonam exemplo haud probabili actam censebat: tamen facturum quod milites uellent, se recepit: Tulliumq; secreto, quæ nam hæc res sit, aut quo acta more, percūctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, néue imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitatæ, quæ fermè autoribus similis esset. non subtraxisse se ducem: ne quis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidē nihil non arbitrio imperatoris acturum. Illi quoq; tamen uidendum magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet: differri non posse: adeò concitatos animos ipsos sibi locū, ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hęc loquūtur, iumenta fortè pascentia extra uallum Gallo abigēti duo milites Romani ademerūt. in eos saxa cōiecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum utrinq; est. Iamq; haud procul iusto pręlio res erant: ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorem fides est. nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamē, ut qui magis animis quàm uiribus fretus ad certamē descenderet, omnia circunspicere atq; agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem nouam excogitat: qua deinde multi nostri atq; externi imperatores, nostra quoq; quidam ætate usi sunt. mulis strata detrahi iubet: binisq; tantum centunculis relictis agasones partim captiuis, partim ægrorū armis ornatos imponit: his ferè mille effectis centum admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neq; inde antè moueri, quàm ab se acciperent signū. ipse ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, ut aduersus montes consisteret hostis. Instructo iam uani terroris apparatu, qui quidē terror plus penè ueris uiribus profuit: primo credere duces Gallorū non descensuros in æquū Romanos: deinde ubi digressos repente uiderunt, & ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quàm signū ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrū cornu: neq; sustineri potuissent, ni fortè eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpās rogitansq; siccine pugnaturos milites spopondisset? ubi illi clamores sint arma poscentiū? ubi minæ iniussu imperatoris prelium inituros? en ipsum imperatorē clara uoce uocare ad prelium, & ire armatū ante prima signa. ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantos pudor stimulos admouit, ut ruerēt in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primo impetus propè uecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postq; labantem una parte uidit aciem, signa in læuum cornu cōfert, quò turbā hostium cōgregari cernebat: & ijs, qui in monte erant, signum quod cōuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tendere obliquo mōte ad castra Gallorum uisi sunt: tum metu ne excluderentur, omissa pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebantur. ubi cum occurrisset eis M. Valerius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis, ad montes syluasq; uertunt fugā, plurimiq; ibi à fallaci equitū specie, agasonibusq; excepti sunt, & eorū, quos pauor pertulerat in syluas, atrox cædes post sedatum præliū fuit. Nec alius post M. Furium, quàm C. Sulpicius iustiorem de Gallis egit triumphum. auri quoq; ex Gallicis spolijs satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit, Eodem anno & à C o s s. uario euētu bellatum. nā Hernici à C. Plautio deuicti, subactiq; sunt. Fabius collega eius incaute atq; incōsulte aduersus Tarquinienses pugnauit, nec in acie tantum ibi cladis acceptū, quàm quod CCCVII milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt. qua fœditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignitior fuit. accessit ad eam cladem & uastatio Romani agri, quā Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. Eodē anno duæ tribus Pōptina, & Publilia additæ. Ludi uotiui, quos M. Furius dictator uouerat, facti. & de ambitu à C. Petilio

tribuno plebis autoribus patribus tum primum ad populum latũ est: eaq; rogatione nouorum maximè hominum ambitionẽ, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant. Haud æque patribus læta insequenti anno C. Marcio, Cn. Manlio Coss. de unciario fœnore à M. Duellio, L. Menenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquãto eã cupidius sciuit, accepitq;. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoq; hostes exorti duplici crimine: quod & cum Tarquiniensibus iuuentus eorũ militauerat: & eos, qui Falerios perfugerant, cum male pugnatũ est, repetentibus fœcialibus Romanis nõ reddiderãt. ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Marcius exercitum in agrum Priuernatẽ, integrum pace longinqua induxit: militemq; præda impleuit. ad copiam rerum addidit munificentiã: quod nihil in publicum secernendo augenti rem priuatã militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris permunitis cõsedissent: uocatis ad concionem militibus, castra nunc, inquit, uobis hostium, urbemq; prædæ do: si mihi pollicemini uos fortiter in acie operam nauaturos: nec prędæ magis, quàm pugnæ paratos esse. Signũ poscunt ingenti clamore: celsiq;, & spe haud dubia feroces in prælium uadunt: ibi ante signa Sex. Tullius, de quo antè dictum est, exclamat. aspice imperator inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet: piloq; posito, stricto gladio in hostem impetum facit: sequuntur Tulliũ antesignani omnes: primoq; impetu auertêre hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus de Priuernatibus actus. Ab altero Cos. nihil memorabile gestum: nisi quod legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de uicesima eorum, qui manu mitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud paruum uectigal inopi ærario additum esset, autores fuerunt. cæterum tribuni plebis non tam lege quàm exemplo moti, nequis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege decem millibus æris est damnatus: quod mille iugerum agri cum filio possideret. emancupandoq; filium fraudem legi fecisset. Noui Coss. inde M. Fabius Ambustus II & M. Popilius Lenas II duo bella habuere: facile alterum cum Tyburtibus, quod Lenas gessit: qui hoste in urbem compulso agros uastauit. Falisci, Tarquiniensesq; alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit: quod sacerdotes eorum facibus ardẽtibus, anguibusq; prælatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie: & tunc quidem uelut lymphati, & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt. deinde ubi consules legatiq;, ac tribuni puerorum ritu uana miracula pauentes irridebant, increpabantq;, uertit animos repente pudor: & in ea ipsa, quæ fuerant, uelut cæci ruebant. discusso itaq; uano apparatu hostium cum in ipsos armatos se intulissent, auerterunt totã aciem: castrisq; etiam eo die potiti, præda ingenti parta uictores reuerterunt militaribus iocis cum apparatum hostium, tum suum increpantes pauorẽ. Concitatur deinde omne nomen Hetruscum: & Tarquiniensibus Faliscisq; ducibus ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorem dictator C. Marcius Rutilius primus de plebe dictus magistrũ equitum, item de plebe C. Plautium dixit. Id uero patribus indignum uideri, etiam dictaturam iã in promiscuo esse: omniq; ope impediebãt nequid dictatori ad id bellum decerneretur, parareturúe. eo promptius cuncta ferẽte dictatore populus iussit. profectus ab urbe utraq; parte Tyberis, ratibus exercitu quocunque fama hostium ducebat traiecto, multos populatores agrorum uagos, palantes oppressit: castra quoque nec opinato aggressus cepit. & VIII millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine autoritate patrum populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi uolebant: & alter consul Fabius bello retinebatur: res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Æmylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est: quod duo patricij consules creabantur: intercedentibusqúe tribunis interrex Fabius aiebat in XII tabulis legem esse: ut quodcunque postremum populus iussisset, id ius ratumq; esset, iussum populi & suffragia esse. Cum intercedendo tribuni nihil aliud, quàm ut

differrent comitia ualuissent: duo patricij C o s s. creati sunt, C. Sulpicius Peticus tertiũ, M. Valerius Publicola: eodemq́ die magistratum inierunt. Quadringẽtesimo anno quàm urbs Romana condita erat, quinto tricesimo quàm à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricij C o s s. ambo ex interregno magistratum iniêre, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: siue duorũ C o s s. auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidã: seu per idem tẽpus Tarquiniensium quoq; sunt uastati agri ab Sulpicio C o s. quo Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamẽ C o s s. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solum uirtutis ducebãt esse, ut accepissent duo patricij consulatum, ita ambobus patricijs mandare. quin aut toto cedendum esse, si plebeius iam magistratus fiat consulatus: aut possidendum totum, quam possessionẽ integram à patribus accepissent. Plebs contrà fremit. quid se uiuere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominum uirtute L. Sextij, ac C. Licinij partum sit, id obtinere uniuersi nõ possint? uel reges, uel decemuiros, uel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quàm ambos patricios C o s s. uideant, nec inuicẽ pareatur atq; imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata plebem nusquam aliò natam quàm ad seruiendum putet. Non desunt tribuni autores turbarum: sed inter concitatos per se omnes uix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cum esset, multiq́ per seditiones acti comitiales dies: postremo uictæ perseuerantia C o s s. plebis eò dolor erupit, ut tribunos actum esse de libertate uociferantes, relinquendumq́ non campum iam solum, sed etiam urbem captam atq; oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt. creati consules ambo patricij M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalib' pro T. Quintio M. Popilium C o s. inuenio. Duo bella eo anno prosperè gesta: cũ Tyburtibusq; ad deditionem pugnatum: Sassula ex his urbs capta. cęteraq́ oppida eandem fortunam habuissent, ni uniuersa gens posit's armis in fidem consulis uenisset. triumphatũ de Tyburtibus: alioquin mitis uictoria fuit. In Tarquinienses acerbè sæuitum, multis mortalibus in acie cęsis: ex ingẽti captiuorum numero CCCLVIII delecti nobilissimus quisq;, qui Romam mitterentur: uulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui missi Romã erant, mitior fuit. medio in foro omnes uirgis cæsi ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ ut Samnites quoq; amicitiam peterent, effecerunt, legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi, quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. nã etsi unciario fœnore facto leuata usura erat: sorte ipsa obruebantur inopes: nexumq́ inibant. eo nec patricios ambo cõsules, nec comitiorum curã, publicaue studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterq; apud patricios manet. Consules creati, C. Sulpicius Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia cõsanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat: legati Latini ad Volscos cõuertere, nuntiantes: exercitum conscriptum, armatumq́ iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum uenturos esse. Cẽsuit igitur senatus neutram negligendã rem esse. utroq; legiones scribi: cõsulesq; sortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum: postquam literis Sulpicij cõsulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est: depopulatum agrum circa Romanas salinas: prædæq; partem in Cæritum fines auectam, & haud dubiè iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaq; Valerium consulẽ Volscis oppositum, castraq; ad finem Thusculanum habentẽ, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucij filium dixit. Is, cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset: consulari exercitu contentus, ex autoritate patrum ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites tanquam in uerbis hostium uis maior ad bellũ significandũ, quàm in suis factis, qui per populationẽ Romanos lacessierant, esset, uerus belli terror inuasit: & quàm nõ suarũ uiriũ ea dimicatio esset, cernebãt: pœnitebatq́ populationis. & Tarquinienses execrabantur defectionis autores, nec arma, aut bellum quisquã apparare,

sed

sed pro se quisq; legatos mitti iubebat ad petendam erroris ueniã. Legati senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta ritè procurassent: ut Romanos florentes ea sui misericordia caperet: quæ se rebus adfectis quondam populi Romani cepisset: cõuersi q; ad delubra Vestæ, hospitium flaminum, uestaliumq; ab se castè ac religiose cultum inuocabant. Eáne meritos crederet quisquam, hostes repente sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent: consilio id magis quàm furore lapsos fecisse: ut sua uetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficijs? florentem q; populum Romanum ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiã cœpissent? ne appellarent cõsilium, quæ uis ac necessitas appellanda esset. Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter uiam nihil petissent, traxisse quosdã agrestium populationis eius, quæ sibi crimini detur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cęre sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatum q; crimine belli, hospitio Vestalium cultis q; dijs darent. Mouit populũ non tam causa præsens quàm uetus meritum, ut maleficij quàm beneficij potius immemores essent. itaq; pax populo Cæreti data: induciasq; in centũ annos factas in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine uis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent ab oppugnatione urbium temperatum: legionibusq; Romam reductis reliquum anni muris turribusq; reficiendis consumptum. & ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit: tribunis negãtibus passuros comitia haberi, ni secũdum Liciniã legem haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum è repu. consulatum, quàm promiscuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs cum dictator magistratu abisset: res ad interregnum redijt. Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabãt: propior dolor plebi fœnoris ingrauescẽtis erat: curæq; priuatæ in certaminibus publicis erumpebant. quorum tedio patres L. Cornelium Scipionẽ interregem concordiæ causa obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolæ datus è plebe collega C. Marcius Rutilius. Inclinatis semel in cõcordiã animis, noui consules fœnebrem quoq; rem, quæ distinere unanimos uidebatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicã curam uerterunt: quinqueuiris creatis, quos mensarios ab dispẽsatione pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaq; sunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Æmylius: qui rem difficillimam tractatu, & plerunq; parti utriq;. semper certe alteri grauẽ, cum alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura sustinuerũt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quàm facultatibus, aut ærarium mẽsis cum ære in foro positis dissoluit, ut populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerũ pretijs liberauit, ut non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonijs partis utriusq; exhausta uis ingens æris alieni sit. Terror inde uanus belli Hetrusci, cũ coniurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coëgit. dictus in castris (eò enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius. cui magister equitum adiectus L. Æmylius. Cęterum foris trãquilla omnia fuere. Tentatum domi per dictatorẽ ut ambo patricij cõsules crearentur. rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpicius, & M. Fabius interpositi obtinuère, quod dictator frustra tetenderat: mitiore iam plebe ob recens meritum leuati æris alieni, ut ambo patricij cõsules crearentur. creati ipse C. Sulpicius Peticus, qui prior interregno abijt: & T. Quintius Pœnus. quidam Cæsonem, alij C. cognomen Quintio adijciũt. Ad bellũ ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpicius Tarquiniense, nusquã acie cõgresso hoste, cũ agris magis quàm cum hominibus, urendo populãdoq; gesserunt bella. cuius lentæ uelut tabis senio uicta utriusq; pertinacia populi est, ut primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent: in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorum quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarũ rerum mutauerat dominos,

censum agi placuit. cæterum, cum censoribus creandis indicta comitia essent: professus se petere censuram C. Marcius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat: concordiam ordinum turbauit. quod uidebatur quidem tempore alieno fecisse: quia ambo tum forte patricij consules erant: qui rationem eius se habituros negabãt. sed & ipse constãtia inceptum obtinuit: & tribuni omni ui recuperãdo ius consularibus comitijs amissum, adiuuerunt. & cum ipsius uiri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset uiam, censuram quoque in partem uocari plebs uolebat. Nec uariatum comitijs est, quin cum Manlio Næuio censor Marcius crearetur. Dictatorem quoq; hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs cõsularibus obseruaret. Magister equitũ dictatori additus Q. Seruilius. nec tamen dictatura potentiorem eum cõsensum patrum consularibus comitijs fecit, quàm censorijs fuerat. M. Popilius Lenas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoq; illustriorem plebeium consulem fecit. nam cum ingentem Gallorum exercitũ in agro Latino castra posuisse nuntiatũ esset: Scipione graui morbo implicito Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigrè exercitu scripto cũ omnes extra portam Capenam ad Martis ædem cõuenire armatos iuniores iussisset: signaq; eodẽ quæstores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus, quod superfuit militũ, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: autor patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus subsidium reipub. esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisq;, ad hostem pergit. cuius ut prius nosceret uires, quàm periculo ultimo tentaret: in tumulo, quẽ proximum castris Gallorum capere potuit, uallum ducere cœpit. Gens ferox & ingenij auidi ad pugnam, cum procul uisis Romanorũ signis ut extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquam neq; in æquum dimitti agmẽ uidit, & cum loci altitudine, tum uallo etiam tegi Romanos: perculsos pauore rata, simul opportuniores, quod intenti tum maximè operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum: triarij erant, qui muniebant & ab hastatis principibusq;, qui pro munitoribus intenti armatiq; steterant, prælium initum. Præter uirtutem locus quoq; superior adiuuit, ut pila omnia hastæq; non tanquam ex æquo missa, uana (quod plerunq; fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur. oneratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta: cũ cursu penè in aduersum subissent, primo incerti restitére: dein cum ipsa cunctatio & his animos minuisset & auxisset hosti, impulsi retrò ruere alij super alios: stragemq; inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeò præcipiti turba obtriti plures, quàm ferro necati. Necdum certa Romanis uictoria erat. alia in campum digressis supererat moles. nanq; multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, uelut noua rursus exoriente acie integrum militem aduersus uictorem hostem ciebat. stetitq; suppresso impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat, læuo humero materi propè traiecto cesserat parumper ex acie. Iamq; omissa cunctando uictoria erat, cum consul uulnere alligato reuectus ad prima signa, quid stas miles? inquit. non cum Latino Sabinoq; hoste res est, quẽ uictum armis sociũ ex hoste facias. in belluas strinximus ferrũ: hauriendus aut dandus est sanguis. propulistis à castris, supina ualle præcipites egistis, stratis corporibus hostiũ superstatis. cõplete eadẽ strage cãpos, qua mõtes replestis. nolite expectare, dum stantes uos fugiant. inferenda sunt signa, & uadendũ in hostẽ. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in mediũ agmen perrumpũt. Inde Barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent, uertunt impetũ in suos: fusiq; per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcẽ Albanã petunt. Consul nõ ultra castra insecutus, quia & uulnus degrauabat, & subijcere exercitũ pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, uictorem exercitum, opulentumq; Gallicis spolijs Romam reduxit. morã triumpho uulnus cõsulis attulit. eademq; causa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset qui ægris cõsulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitũ P. Cornelio Scipione, reddidit patrib. possessionẽ

pristinam

pristinã consulatus. ipse ob id meritũ ingenti patrum studio creatus consul, collegã Ap. Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magistratum, triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis: mussantesꝗ inter se rogitabant: num quem plebeij consulis pœniteret? simul dictatorem increpabant: qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate, quàm publica iniuria fœdiorem, cepisset: ut se ipse consulem dictator crearet. Annus multis uarijsꝗ motibus fuit insignis. Galli ex Albanis mõtibus, quia hyemis uim pati nequiuerant: per campos maritimaꝗ loca uagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat: oraꝗ litoris Antiatis, Laurensꝗ tractus, & Tyberis hostia: ut prędones maritimi cum terrestribus congressi ancipiti semel prælio decertarẽt: dubijꝗ discesserint in castra Galli, Græci retrò ad naues, uictos se, an uictores putarent. Inter hos longe maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinę habita: responsumꝗ haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum: absisterent imperare ijs, quorũ auxilio egerẽt. Latinos pro sua libertate potius, quàm pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa defectione etiã sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos, quos fides non tenuisset: extendere omnes imperij uires cõsules delectu habendo iussit. ciuili quippe stã dum exercitu esse, quando socialis cœtus desereret. Vndiꝗ non urbana tantum, sed etiã agre

181. sti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur, quaternũm millium & ducenorum peditum, equitumꝗ trecenorum. quem nunc nouum exercitum, siqua externa uis ingruat: hæ uires populi Romani, quas uix terrarũ capit orbis, cõtractæ in unum haud facilè efficiãt. adeò in quæ laboramus sola creuimus, diuitias luxuriãꝗ. Inter cętera tristia eius anni cõsul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur. redierãtꝗ res ad Camillum: cui unico consuli uel ob aliã dignationem haud subijciendam dictaturæ, uel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum uisum est patribus. Consul duabus legionibus urbi pręposítis, octo cum L. Pinario prętore diuisis, memor paternę uirtutis Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcosꝗ arcere litoribus iussit. & cum in agrum pomptinum descendisset: quia neꝗ in campis congredi nulla cogente re uolebat: & prohibendo populationibus, quos rapto uiuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statiuis delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit magnitudine atꝗ armis insignis: quatiensꝗ scutum hasta cum silentiũ fecisset, prouocat per interpretem unum ex Romanis qui secũ ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militũ, adolescẽs: qui haud indigniorem eo decore se quàm T. Mãlium ratus, prius sciscitatus consulis uoluntatem, in mediũ armatus processit. Minus insigne certamẽ humanum numine interposito deorum factum. nãꝗ conserenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit in hostem uersus. quod primo ut augurium cœlo missum lætus accepit tribunus: precatus deinde si diuus, si diua esset, qui sibi præpetem misisset, uolẽs propitius adesset. dictu mirabile: tenuit nõ solum ales captã semel sedem: sed quotiescunꝗ certamen initum est, leuãs se alis, os oculosꝗ hostis rostro & unguibus appetijt: donec territum prodigij talis uisu, oculisꝗ simul ac mente turbatum Valerius obtruncat. coruus è cõspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ utrinꝗ stationes fuere. Postꝗ spoliare corpus cęsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad uictorem etiã ocior fuit: ibi circa iacẽtis Galli corpus cõtracto certamine, pugna atrox cõcitatur. Iã non manipulis proximarum stationũ, sed legionibus utrinꝗ effusis res geritur. Camillus lætum militẽ uictoria tribuni, lætum tam præsentibus ac secundis dijs, ire in prælium iubet. ostentansꝗ insignẽ spolijs tribunũ, hunc imitare miles, aiebat: & circa iacentẽ ducem sterne Gallorũ cateruas. Dij hominesꝗ illi affuere pugnæ: depugnatumꝗ haud quaquã certamine ambiguo cum Gallis est: adeò duorum militum euentum, inter quos pugnatũ erat, utraꝗ acies animis pręceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciuerat, atrox prælium fuit: alia multitudo, priusquam ad coniectũ teli ueniret, terga uertit. primo per Volscos falernumꝗ agrum dissipati sunt: inde Apuliam ac mare inferũ petierunt. Cõsul concione aduocata laudatũ tribunum decẽ bobus aureaꝗ corona donat. ipse iussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore iunxit castra

ſtra.ibi,quia res trahi ſegnitia Græcorum non committentiũ ſe in aciem uidebantur:dictato-
rem comitiorũ cauſa T.Manliũ Torquatum ex autoritate ſenatus dixit. Dictator magiſtro
equitum A.Cornelio Coſſo dicto conſularia comitia habuit,æmulumq; decoris ſui abſentem
M.Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) ſummo fauore populi treis &
uiginti natum annos cõſulem renuntiauit.collega Coruino de plebe,M.Popilius Lenas IIII.
conſul futurus datus eſt. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis geſta res.nec illi terra,
nec Romanus mari bellator erat.Poſtremo cũ litoribus arcerentur,aqua etiã prçter cætera ne
ceſſaria uſui deficiẽte,Italiã reliquere.Cuius populi ea cuiusq; gẽtis claſsis fuerit,nihil certi eſt.
maximè Siciliæ fuiſſe tyrannos crediderim.nam ulterior Græcia ea tempeſtate inteſtino feſſa
bello,iam Macedonũ opes horrebat. Exercitibus dimiſsis cum & foris pax,& domi concor-
dia ordinũ otium eſſet,ne nimis lætæ res eſſent, peſtilentia ciuitatẽ adorta coëgit ſenatũ impe-
rare decemuiris,ut libros Sibyllinos inſpicerent,eorumq; monitu lectiſterniũ fuit. Eodem
anno Satricũ ab Antiatibus colonia deducta,reſtitutaq; urbs quã Latini diruerãt. Et cum
Carthaginiẽſibus legatis Romæ fœdus ictum,cum amicitiã ac ſocietatem.petentes ueniſſent.
Idem otium domi foriſq; manſit,T.Manlio Torquato,C.Plautio ſecundũ COSS. ſemun-
ciarium tantũ ex unciario fœnus factum,& in penſiones æquas trienniĳ, ita ut quarta præſens
eſſet,ſolutio æris alieni diſpenſata eſt.& ſic quoq; parte plebis affecta, fides tamẽ publica pri-
uatis difficultatibus potior ad curam ſenatui fuit.leuatæ maximæ res, quia tributo ac delectu
ſuperſeſſum. Tertio anno poſt Satricũ reſtitutũ à Volſcis,M.Valerius Coruinus ſecundũ
COS.cum C.Petilio factus,cum ex Latio nuntiatũ eſſet,legatos ab Antio circũire populos La-
tinorum ad concitandũ bellum: priuſq; plus hoſtiũ fieret, Volſcis arma inferre iuſſus ad Sa-
tricum exercitu infeſto pergit.quò cum Antiates,aliĳq; Volſci præparatis iam antè, ſi quid ab
Roma moueretur,copĳs occurriſſent:nulla mora inter infenſos diutino odio dimicandi facta
eſt. Volſci ferocior ad rebellandũ q̃ ad bellandũ gens,certamine uicti fuga effuſa Satrici mœ
nia petunt. & ne in muris quidẽ ſatis firma ſpe,cum corona militũ cincta iam ſcalis caperetur
urbs,ad quatuor millia præter multitudinẽ imbellem,ſeſe dedidère. oppidum dirutũ atq; in-
cenſum.ab æde tantum matris Matutæ abſtinuère ignem.præda omnis militi data,extra præ
dam quatuor millia deditorum habita.eos uinctos conſul ante currum triumphans egit:uen-
ditis deinde magnam pecuniã in ærariũ redegit. Sunt qui hanc multitudinem captiuã ſeruo-
rum fuiſſe ſcribant.idq; magis ueriſimile eſt quàm deditos uænĳſſe. Hos conſules ſecuti ſunt
M.Fabius Dorſuo,Ser.Sulpicius Camerinus.Auruncum inde bellum ab repentina popula
tione cœptũ.metuq;,ne id factum populi unius conſiliũ omnis nominis Latini eſſet: dictator
uelut aduerſus armatũ iam Latium L.Furius creatus,magiſtrũ equitum Cn.Manliũ Capito-
linum dixit.& cum (quod per magnos tumultus fieri ſolitũ erat) iuſtitio indicto delectus ſine
uacationibus habitus eſſet:legiones quantũ maturari potuit,in Aurũcos ductæ. ibi prædonũ
magis q̃ hoſtiũ animi inuenti.prima itaq; acie debellatum eſt. Dictator tamen, quia & ultrò
bellum intulerant:& ſine detrectatione ſe certamini offerebãt:deorũ quoq; opes adhibendas
ratus,inter ipſam dimicationẽ ædem Iunoni Monetæ uouit.cuius damnatus uoti,cum uictor
Romã reuertiſſet,dictatura ſe abdicauit. Senatus duumuiros ad eandem ædem pro amplitu-
dine P R faciendam creari iuſsit.locus in arce deſtinatus,quæ area ædium M. Manlĳ Capito 146
lini fuerat.Conſules dictatoris exercitu ad bellum Volſcum uſi,Soram ex hoſtibus,incautos
adorti,ceperũt. Anno poſtquam uota erat,ædes Monetę dedicatur, C.Marcio Rutilio III,
T.Manlio Torquato II COSS. Prodigium extemplo dedicationem ſecutum, ſimile uetu-
ſto montis Albani prodigio.nanq; & lapidibus pluit,& nox interdiu uiſa intendi.libriſq; in-
ſpectis,cum plena religione ciuitas eſſet,ſenatui placuit dictatorem feriarum cõſtituendarum
cauſa dici.dictus P.Valerius Publicola,magiſter equitum ei Q. Fabius Ambuſtus datus eſt.
Non tribus tantum ſupplicatum ire placuit,ſed finitimos etiã populos:ordoq; ĳs quo quiſq;
die ſupplicarẽt,ſtatutus. Iudicia eo anno populi triſtia in fœneratores facta. quibus ab ædi
libus dicta dies eſſet,traduntur.Et res haud ulla inſigni ad memoriã cauſa ad interregnum re-
diĳt. Ex interregno,ut id actum uideri poſſet,ambo patricĳ cõſules creati ſunt,M.Valerius

Coruinus III, A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & uiribus hostium, & longinquitate uel regionum, uel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur. nanq; eo anno aduersus Samnites, gentem opibus armisq; ualidã mota arma. Samnitium bellum ancipiti Marte gestũ. Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. quanta rerũ moles? quoties in extrema periculorum uentum? ut in hanc magnitudinẽ, quæ uix sustinetur, erigi imperium posset? Belli autem causa cum Samnitibus Romanis, cũ societate amicitiaq; iuncti essent, extrinsecus uenit, nõ orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia uiribus plus poterant cũ intulissent, coacti inopes ad opulentiorũ auxilium cõfugere, Campanis sese cõiungunt. Campani magis nomẽ ad præsidiũ sociorum, quàm uires cum attulissent, fluentes luxu ab duratis usu armorũ in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnẽ belli uerterũt. nanq; Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorũ, Campanos adorti: unde æquè facilis uictoria, prædæ atq; gloriæ plus esset: Tifata imminentes Capuæ colles cũ præsidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planiciem, quæ Capuã Tifataq; interiacet. ibi rursus acie dimicatum. aduersoq; prælio Campani intra mœnia cõpulsi, cum robore iuuentutis suæ acciso nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum maximè in hanc sententiam locuti sunt. Populus nos Campanus legatos ad uos P C misit, amicitiam in perpetuum, auxilium præsens à uobis petitum. quam si secundis rebus nostris petissemus, sicut cœpta celerius, ita infirmiore uinculo contracta esset. tum eñ, ut qui ex æquo nos uenisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atq; obnoxij uobis minus essemus. nunc misericordia uestra cõciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, beneficium quoq; acceptũ colamus oportet, ne ingrati, atq; omni ope diuina humanaq; indigni uideamur. Neq; hercule, quod Samnites priores amici socijq; uobis facti sunt, ad id ualere arbitror, ne nos in amicitiã suscipiamur: sed ut uetustate, & gradu honoris nos p̃stent. neq; enim fœdere Samnitiũ, ne qua noua iungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidẽ apud uos semper satis iusta causa amicitiæ, uelle eũ uobis amicũ esse, qui uos appeteret. Cãpani, etsi fortuna præsens magnificè loqui prohibet, nõ urbis amplitudine, non agri ubertate ulli populo præterq; uobis cedentes, haud parua (ut arbitror) accessio bonis rebus uestris in amicitiam uenimus uestram. Aequis, Volscisq; æternis hostibus huius urbis, quandocunq; se mouerint, ab tergo erimus: & quod uos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio uestro, & gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos uosq; sunt, quod propediẽ futurũ spondet & uirtus & fortuna uestra, cõtinens imperium usq; ad nos habebitis. Acerbũ & miserum est, quod fateri nos fortuna nostra cogit. eò uentum est P C. ut aut amicorum aut inimicorũ Campani simus. si defenditis, uestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo, & Campaniam omnem uestris, an Samnitium uiribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem Romani uestram misericordiam, uestrumq; auxilium æquum est patere: ijs tamen maximè, qui eam implorantibus alijs auxilium dum supra uires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem uenerunt. quanq; pugnauimus uerbo pro Sidicinis, re pro nobis, cum uideremus finitimũ populum nefario latrocinio Samnitium peti: & ubi cõflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec eñ nunc, quia dolẽt iniuriã acceptã Samnites, sed quia gaudẽt oblatã sibi esse causam, oppugnatũ nos ueniũt. an si ultio iræ hæc, & nõ occasio cupiditatis explendæ esset, parũ fuit quod semel in Sidicino agro, iterũ in Cãpania ipsa legiones nostras cecidere? quæ est ista tam infesta ira, quã per duas acies fusus sanguis explere nõ potuerit? adde huc populationẽ agrorum, prædas hominũ atq; pecudũ actas, incendia uillarũ, ac ruinas, omnia ferro igniq; uastata. Hiscine ira expleri nõ potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnandam Capuam rapit. aut delere urbem pulcherrimã, aut ipsi possidere uolunt. Sed uos potius Romani beneficio uestro occupate eam, quàm illos habere per maleficiũ sinatis. Non loquor apud recusantẽ iusta bella populũ. sed tamen si ostenderitis auxilia uestra, ne bello quidẽ arbitror uobis opus fore. usq; ad nos cõtemptus Samnitiũ peruenit, suprà nõ ascẽdit. itaq; umbra uestri auxilij Romani tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, uestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, nobis Capua urbs frequentabitur

tabitur: conditorũ, parentum, deorum immortaliũ numero nobis eritis. nulla colonia uestra erit, quæ nos obsequio erga uos fideq; superet. Annuite patres cõscripti nutũ nomenq; uestrũ inuictum Campanis, & iubete sperare incolumen Capuam futurã. Qua frequentia omnium generũ multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia uotorum lachrymarumq; plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatũ populumq; Campanũ, coniuges liberosq; nostros esse? stare omnem multitudinẽ ad portas, uiã hinc ferentem prospectantes certum habeo, quid illis nos P C solicitis ac pendentibus animis renuntiare iubeatis. Alterum responsum salutem, uictoriã, lucem ac libertatem: alterum ominari horreo, quę ferat. Proinde ut aut de uestris futuris socijs atq; amicis, aut nusq; ullis futuris nobis cõsulite. Summotis deinde legatis cum cõsultus senatus esset: etsi magnæ parti urbs maxima opulentissimaq; Italiæ, uberrimus ager, mariq; propinquus ad uarietates annonæ horreum populi Romani fore uidebatur: tamen tanta utilitate fides antiquior fuit. respondit q; ita ex autoritate senatus consul. Auxilio uos Campani dignos censet senatus: sed ita uobiscum amicitiã institui par est, nequa uetustior amicitia ac societas uioletur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt. itaq; arma deos prius quàm homines uiolatura, aduersus Samnites uobis negamus: legatos sicut fas iusq; est, ad socios atque amicos precatũ mittemus, ne qua uobis uis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatũ attulerat) quandoquidẽ, inquit, nostra tueri aduersus uim atq; iniuriam iusta ui non uultis, uestra certè defendetis. itaq; populum Campanum urbemq; Capuam, agros, delubra deûm, diuina humanaq; omnia in uestram P C populiq; Romani ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dediticij uestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad cõsules tendentes, pleni lachrymarũ in uestibulo curiæ procubuerunt. Cõmoti patres uice fortunarũ humanarũ, si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, à quo pauloantè auxiliũ finitimi petissent, adeò infractos gereret animos, ut se ipse suaq; omnia potestatis alienæ faceret. tum iam fides agi uisa, deditos nõ prodi: nec facturum æqua Samnitiũ populum censebant, si agrum urbemq; per deditionem factã populi Ro. oppugnarent. legatos itaq; extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata, ut preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ Samnitium memor, deditionem postremo factã, Samnitibus exponerent: peterẽt pro societate amicitiaq;, ut deditic ijs suis parcerent: neq; in eum agrum, qui populi Romani factus esset, hostilia arma inferrent. si leniter agendo parum proficerent, denuntiarent Samnitibus populi Romani senatusq; uerbis, ut Capua urbe Cãpanoq; agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in cõcilio Samnitiũ, adeò est ferociter responsum, ut nõ solum gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum è curia egresi stantibus legatis præfectos cohortium uocarent: ijsq; clara uoce imperarẽt, ut prædatũ in agrum Campanũ extemplo proficiscerentur. Hac legatione Romã relata, positis omniũ aliarũ rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas missis, belloq;, quia nõ redderentur, solenni more indicto, decreuerunt: ut primo quoq; tempore de ea re ad populũ ferretur. iussu q; populi consules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti. Valerius in Campaniã, Cornelius in Samnium, ille ad montẽ Gaurum, hic ad Satriculã castra ponunt. Priori Valerio Samnitiũ legiones (eò nanq; omnem belli molem inclinaturã censebant) occurrũt. simul in Campanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt uero castra Romana uiderunt: ferociter pro se quisq; signum duces poscere, affirmare eadem fortuna Romanum Campano laturum opẽ, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ita multos moratus dies, signum pugnæ proposuit, paucis suos adhortatus. Ne nouum bellum eos nouusq; hostis terreret. quicquid ab urbe longius proferrent arma, magis magisq; in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumq; cladibus Samnitium æstimarent uirtutem. qualescunq; inter se certauerint, necesse fuisse alterã partem uinci. Campanos quidem haud dubiè magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaq; sua quàm ui hostium uictos esse. Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitiũ aduersus tot decora populi Romani, qui triumphos penè plures q; annos ab urbe cõdita numeret: qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Aequos, Volscos, Auruncos,

domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs cæsos, postremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac uirtute sua quenq; fretos ire in aciem debere: tum etiã intueri cuius ductu auspicioq; ineunda pugna sit: utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, uerbis tantũ ferox, operum militariũ expers? an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, uersari media in mole pugnæ sciat? Facta mea, non dicta uos milites, inquit, sequi uolo: nec disciplinã modò, sed exemplum etiã à me petere. Non factionibus modò, nec per conciones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summamq; laudẽ peperi. Fuit cũ hoc dici poterat. patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista cõsulatum, quo urbs hæc consulem habuit. Nunc iam nobis patribus, uobisq; plebeijs promiscuus cõsulatus patet: nec generis ut antè, sed uirtutis est præmiũ. proinde summũ quodq; spectate milites decus. Non, si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs autoribus homines dedistis: Publicolarum uetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebẽ Romanam militiæ, domiq;, priuatus, in magistratibus paruis magnisq;, æquè tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus colo atq; colui. Nunc quod instat, dijs bene iuuantibus nouum atq; integrum de Samnitibus triumphũ mecũ petite. Non aliàs militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militũ haud grauatè munia obeundo, in ludo prætereà militari, cum uelocitatis uiriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis uincere ac uinci uultu eodem: nec quenq; aspernari, parem qui se offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ q; suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, ijsdẽ gerebat. Itaq; uniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium ut quod maximè unquã pari spe, utrinque æquis uiribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ. & paucos ante dies geminata uictoria. Romanis contrà, quadringentorũ annorum decora, & cõditæ urbi æqualis uictoria. utrisq; tamen nouus hostis curam addebat. pugna indicio fuit, quos gesserint animos, nanq; ita conflixerunt, ut aliquandiu in neutrã partem inclinaret acies. Tum consul trepidationem inijciendã ratus, quando ui pelli non poterant: equitibus immissis turbare prima signa hostium conatur. quos ubi nequicquã tumultuãtes in spatio exiguo uoluere turmas uidit: nec posse aperire in hostes uiam, reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo, nostrum, inquit, peditum illud milites est opus: agite dum, ut me uideritis, quacunq; incessero, in aciẽ hostium ferro uiam facientem, sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage uasta cernetis. Hæc dicta dederat, cum equites cõsulis iussu discurrunt in cornua, legionibusq; in mediam aciem aperiunt uiam. Primus omnium consul inuadit hostẽ, & cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accẽsi, dextra læuaq; ante se quisq; memorandũ prælium ciet. stant obnixi Samnites, quanq; plura accipiunt quàm inferunt uulnera. Aliquandiu iam pugnatũ erat, atrox cædes circa signa Samnitiũ fuga ab nulla dum parte erat. adeò morte sola uinci destinauerãt animis. Itaq; Romani cum effluere iam lassitudine uires sentirent, & diei haud multum superesse, accensi ira cõcitant se in hostem. Tum primum referri pedẽ atq; inclinari rem in fugã apparuit, tum capi, occidi Samnis, nec superfuissent multi, ni nox uictoriam magis quàm prælium diremisset. & Romani fatebantur nunquam cum pertinaciore hoste conflictum. & Samnites, cum quæreretur quænam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere uisos aiebant, uesanosq; uultus & furentia ora. inde plusquam ex alia ulla re terroris ortum. Quem terrorem non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione cõfessi sunt. Postero die uacuis hostium castris Romanus potitur, quò se omnis Campanorũ multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna propè clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius Cos. exercitum incautè in saltum caua ualle peruium, circaq; insessum ab hoste induxit, nec prius quàm recipi tutò signa non poterant, imminentẽ capiti hostem uidit. Dum id moræ Samnitibus est, quo ad totum in uallem infimã demitteret agmen, P. Decius tribunus militum cõspicit unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud

haud difficilem. itaq; consuli territo animi, uides ne tu, inquit, A. Corneli cacumen illud supra hostem? arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam, quam cæci reliquêre Samnites impigrè capimus. nec tu mihi plus, quàm unius legionis principes hastatosq; dederis: cm quibus ubi euasero in summum, perge hinc omni liber metu: teq; & exercitũ serua. neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra uirtus expediet. Collaudatus à consule, accepto præsidio uadit occultus per saltũ: nec prius ab hoste est uisus, quàm loco quem petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cum omniũ in se uertisset oculos: & spatium consuli dedit ad subducendum agmen in æquiorem locum: & ipse in summo constitit uertice. Samnites dum huc illuc signa uertunt: utriusq; rei omissa occasione, neq; insequi cõsulem, nisi per eandem uallem, in qua paulo antè subiectum eum telis suis habuerant, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulum. sed cum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant: tum propinquitas loci. atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circundare undiq; collem armatis uolunt: ut à consule Decium intercludant: nunc uiam patefacere, ut digressos in uallem adorian tur. incertos quid agerent, nox oppresit. Decium primum spes tenuit cum subeuntibus in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturum: deinde admiratio incesit: quod nec pugnã inirent: nec si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se uallo'q; circundarent. Tum centurionibus ad se uocatis. Quænam illa inscitia belli ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis Campanisq; uictoriã pepererunt? huc atq; illuc signa moueri, ac modo in unum conferri, modo educi uidetis. opus quidem incipit nemo: cum iam circũdati uallo potuerimus esse. Tum uero nos similes istorum simus: si diutius hic moremur, quàm commodum sit. agitè dum, ite mecum: ut dum lucis aliquid superest, quibus locis præsidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item manipulari um militum habitu ductis, ne ducẽ circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigilijs deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari iubet: ubi secundæ uigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se uenirent. Quò ubi, sicut edictum erat, taciti conuenerunt: Hoc silentium milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruandũ est. ubi sententiã meam uobis peregero: tum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti transibitis, quæ pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic uos circumuenit hostis. uirtute cepistis locum: uirtute hinc oportet euadatis. ueniendo huc exercitũ egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc uosmetipsos seruate. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit: hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo non antè uiderit quàm captum à nobis, nos tam paucos tot ipse millibus hominũ nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum, cum diei tantum superesset, uallo circundederit. quem uidentem ac uigilantem sic eluseritis. sopitum oportet fallatis: immo necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ, ut ego uobis magis necessitatis uestræ index, quàm consilij autor sim. neque enim maneatis, an abeatis hinc, deliberari potest: cum, præter arma & animos armorum memores, nihil uobis fortuna reliqui fecerit: fame & siti moriendum sit: si plus quàm uiros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo una est salus, erumpere hinc atque abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubium. quippe si lux expectetur. quæ spes est nõ uallo perpetuo fossaq; nos septurum hostem? qui nunc corporibus suis subiectis undiq; cinxerit, ut uidetis, collem. atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profectò noctis aptissima hora est. signo secundæ uigiliæ conuenistis, quod tempus mortales somno altissimo premit, per corpora sopita uadetis, uel silentio incautos fallentes, uel sentientibus clamore subito pauorẽ iniecturi. me modo sequimini, quem secuti estis, ego eandem, quæ duxit huc sequar fortunam. Quibus hæc salutaria uidentur, agitè dum, in dextram partem pedibus transite. Omnes transierunt, uadentemq; per intermissa custodijs loca Deciũ secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum superscandens uigilum strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitum. quo excitatus uigil cum proximum

mouiſſet, erectiq; alios concitarent, ignari ciues an hoſtes eſſent: pręſidium erumperet, an con/ſul caſtra cepiſſet: Decius, cum nō fallerent, clamorem tollere iuſsis militibus, torpidos ſomno inſuper pauore exanimat: quo præpediti nec arma impigrè capere, nec obſiſtere, nec inſequi poterant. Inter trepidationem tumultumq; Samnitium, præſidium Romanum, obuijs custo/dibus cæſis, ad caſtra conſulis peruadit. Aliquantum ſupererat noctis: iamq; in tuto uideban/tur eſſe, cum Decius macti uirtute inquit, milites Romani eſte. ueſtrum iter, ac reditum omnia ſecula laudibus ferent. ſed ad conſpiciendam tantam uirtutem luce ac die opus eſt: nec uos di/gni eſtis quos cum tanta gloria in caſtra reduces ſilentium ac nox tegat. hic lucem quieti oppe/riamur. Dictis obtemperatum. atque ubi primum illuxit, præmiſſo nuntio ad conſulem, in caſtra ingenti gaudio concitantur: & teſſera data, incolumes reuerti qui ſua corpora pro ſalute omnium haud dubio periculo obieciſſent, pro ſe quiſque obuiam effuſi laudant, gratulantur: ſingulos uniuerſosq; ſeruatores ſuos uocant: dijs laudes gratesq; agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decij caſtrenſis triumphus fuit, incedentis per media caſtra cum armato præſi/dio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum conſuli æquantibus. Vbi ad prætorium uentum eſt: conſul claſsico ad concionem conuocat: orſusq; meritas Decij laudes, interfante ipſo Decio diſtulit concionem. qui autor omnia poſthabendi, dum occaſio in ma/nibus eſſet: perpulit conſulem, ut hoſtes & nocturno pauore attonitos, & circa collem caſtella tim diſsipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad ſe ſequendū emiſſos per ſaltum uagari. Iuſſæ legiones arma capere, egreſſæque caſtris, cum per exploratores notior iam ſaltus eſſet: uia patentiore ad hoſtem ducuntur. quem incautum improuiſo adortæ, cum palati paſsim Samnitium milites: plerique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra uallum ſe poſſent: pauentem primum intra caſtra compellunt: deinde caſtra ipſa turbatis ſta/tionibus capiunt. perfertur circa collem clamor: fugatq; ex ſuis quenque præſidijs. ita magna pars abſenti hoſti ceſſit. quos intra uallum egerat pauor (fuere autem ad XXX millia) omnes cæſi, caſtra direpta. Ita rebus geſtis Cos. aduocata concione P. Decij non cœptas ſolum an/tè, ſed cumulatas noua uirtute laudes peragit: & præter militaria alia dona aurea corona eum, & centum bobus, eximioq; uno albo opimo auratis cornibus donat. Milites, qui in præſidio ſimul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præſentia ſingulis bobus, binisq; priuis tu/nicis donati. Secundum conſulis donationem legiones gramineam coronam obſidialem cla/more donum approbantes Decio imponunt: altera corona eiuſdem honoris index à præſi/dio ſuo impoſita eſt. His decoratus inſignibus bouem eximium Marti immolauit, centum bo/ues militibus dono dedit, qui ſecum in expeditione fuerant. ijſdem militibus legiones libras farris, & ſextarios uini contulerunt. omniaq; ea ingenti alacritate per clamorem militarem, in/dicem omnium aſſenſus, gerebantur. Tertia pugna ad Sueſſulam cōmiſſa eſt: qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri ſtatuit. Ab Sueſſula nuntij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valeri/um Cos. opem oratum ueniunt. Confeſtim ſigna mota: relictisq; impedimentis caſtrorum ualido præſidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoſte locum exiguum, ut quibus præter equos cæterorum iumentorum calonumq; turba abeſſet, caſtris cepit. Samnitium exercitus, uelut haud ulla mora pugnæ futura eſſet, aciem inſtruit, deinde poſtquam nemo obuius ibat, infeſtis ſignis ad caſtra hoſtiū ſuccedit. ibi ut militem in uallo uidit, miſſiq; ab omni parte ex/ploratum, quàm in exiguum orbem contracta caſtra eſſent, paucitatem inde hoſtiū colligen/tes, retulerunt, fremere omnis acies, complendas eſſe foſſas, ſcindendumq; uallum, & in caſtra irrumpendum. tranſactumq; ea temeritate bellum foret, ni duces continuiſſent impetum mi/litum. Cæterum quia multitudo ſua commeatibus grauis, & prius ſedendo ad Sueſſulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia eſſet, placuit dum incluſus paue/ret hoſtis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus quantum humeris inter arma geri poſſet, frumenti ſecum attuliſſet, defutura omnia. Conſul palatos per agros cum uidiſſet hoſtes, ſtationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus ad caſtra oppugnanda ducit. quæ cum primo clamore atq; impetu cepiſſet, pluribus hoſtiū in tentorijs

ſuis

suis,quàm in portis uallo'q; cæsis,signa captiua in unum locū conferri iussit.relictisq; duabus
legionibus custodiæ & præsidij causa, graui edicto monitis, ut donec ipse reuertisset, præda
abstinerent:profectus agmine instructo,cum præmissus eques uelut indagine dissipatos Sa-
mnites ageret,cędem ingentem fecit.nam neq; quo signo coirent inter se: neq; utrū castra pe-
terent,an longiorē intenderent fugam,territis constare poterat.tantumq; fugæ ac formidinis
fuit,ut ad XL millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cum ijs, quæ in castris
capta erant:ad CLXX ad consulē deferrentur.Tum in castra hostium reditū:ibiq; omnis præ-
da militi data. Huius certaminis fortuna & Faliscos,cum in inducijs essent,fœdus petere ab
senatu coëgit: & Latinos iam exercitibus cōparatis ab Romano in Pelignum uertit bellum.
Neq; ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit:sed Carthaginiēses quoq; legatos gratulatum
Romam misere cum coronæ aureæ dono:quæ in Capitolio in Iouis cella poneretur. fuit pon
do XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt: sequente Decio insigni cum laude,
donisq;:cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen,quàm consulū esset.

Campanorum deinde,Suessanorumq; auditæ legationes:precantibusq; datum,ut præsi-
dium eò in hyberna mitteretur,quo Samnitium excursiones arcerentur.Iam tum minime sa-
lubris militari disciplinæ Capua, instrumento omnium uoluptatū delinitos militum animos
auertit à memoria patriæ.inibanturq; consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campa-
nis Capuæ,per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: neq; immerito suum ipsorū ex- *101*
emplum in eos uersurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum,dignā agro
urbem,qui nec se nec sua tutari possint: quàm uictor exercitus haberet: qui suo sudore ac san-
guine inde Samnites depulisset? An æquū esse, dedititios suos illa fertilitate atq; amœnitate
perfrui:se militando fessos in pestilenti atq; arido circa urbem solo luctari?aut in urbe insidē-
tem labem crescentis in dies fœnoris pati?Hęc agitata occultis cōiurationibus, necdum uulga
ta in omnes consilia inuenit nouus Cos.C.Marcius Rutilius:cui Campania sorte prouincia
euenerat: Q.Seruilio collega ad urbē relicto. Itaq; cum omnia ea, sicut gesta erant,per tribu-
nos cōperta & ætate haberet,& usu doctus:quippe qui iam IIII. Cos.esset, dictatorq; & cen
sor fuisset:optimū ratus,differendo spem quandocūq; uellent consilij exequendi, militarē im
petū frustrari, rumorem dissipat in ijsdem oppidis & anno post præsidia hybernatura.diuisa
enim erant per Campaniæ urbes: manauerantq; à Capua consilia in exercitum omnem.Eo
laxamento cogitationibus dato,quieuit in presentia seditio.consul educto inæstiua milite,dū
quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum insti-
tuit:alijs emerita dicendo stipendia esse:alios graues iam ætate, aut uiribus parū ualidos.qui-
dam in cōmeatus mittebantur,singuli primo,deinde & cohortes quædam,quia procul ab do
mo ac rebus suis hybernassent, per speciē etiam militariū usuum cum alij aliò mitterentur,ma
gna pars ablegati.quā multitudinē consul alter Romæ, prætorq; alias ex alijs fingēdo moras
retinebat.& primo quidem ignari ludificationis minime inuiti domos reuisebāt. postquam
neq; reuerti ad signa primos, nec fermè alium, quàm qui in Campania hybernassent, præci-
puęq; ex ijs seditionis autores mitti uiderunt, primum admiratio, deinde haud dubius timor
incessit animos,consilia sua emanasse,iam quæstiones,iam iudicia, iam occulta singulorū sup
plicia,impotensq; & crudele consulū ac patrum in se regnū passuros. Hęc qui in castris erant.
occultis sermonibus serunt,neruos coniurationis eiectos arte cōsulis cernentes, Cohors una,
cum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit,ad
excipiendos quos cōsul alijs atq; alijs (ut antè dictum est) causis mittebat. Iam ualido admo-
dum numero manus erat,nec quicq; ad iusti exercitus formā, præter ducē, deerat. incompo-
siti itaq; prędantes in agrum Albanum perueniūt, & sub iugo Albæ Longæ castra uallo cin-
gunt.perfecto inde opere reliquū diei de imperatore sumēdo sentētijs decertant, nulli ex præ
sentibus satis fidentes,quem aūt ab Roma posse acciri? quē patrum aut plebis esse qui aut se
tāto periculo sciens offerat,aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa recte cōmittatur? Po
stero die cum eadem deliberatio teneret,ex prędatoribus uagis quidā cōpertum attulerūt, T.
Quintiū in Thusculano agrū colere,urbis honorūq; immemorē. Patriciæ hic uir gentis erat.

cui cum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex uulnere claudus fecisset: ruri agere uitam procul ambitione ac foro cōstituit. Nomine audito, extemplo agnouere uirū: & quod bene uerteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, uoluntate quicquam facturum. uim adhiberi ac metum placuit. Itaq; silentio noctis cum tectum uillæ, qui ad id missi erant, intrassent: somno graui Quintium oppressum, nihil medium, aut imperium atq; honorem, aut, ubi resti taret, mortem, ni sequeretur, denuntiantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt: & ad urbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quàm cōsilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum uiæ, quæ nunc Appia est, perueniunt: issentq; confestim ad urbem: ni uenire contra exercitum, dictatoremq; aduersus se M. Valerium Coruinū dictum, audissent, & magistrum equitum L. Æmylium Mamercum. Vbi primum in conspectu uentum est: arma, signaq; agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: ultimaq; rabies secessio ab suis habebatur. Itaque iam duces, iam milites utrinq; congressus quęrere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriam: Coruin⁹ omnes charitate ciues præcipue milites, & ante alios suum exercitum cōplexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs uerecundia, quàm ab suis silentium datum. Deos, inquit, immortales milites uestros publicos, meosq; ab urbe proficiscens ita adoraui, ueniamq; supplex poposci: ut mihi de uobis concordiæ partæ gloriam, non uictoriā darent: satis fuit, eritq;, unde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. quod deos immortales inter nuncupanda uota expoposci, eius me cōpotem uoti uos facere potestis: si meminisse uultis non uos in Sānio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ uestræ esse: si hunc exercitum ciuium uestrorum: si me consulē uestrum: cuius ductu auspicioq; priore anno bis legiones Samnitiū fudistis, bis castra ui cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus milites: cuius uos nobilitatē beneficijs erga uos, non iniurijs sensistis: nullius superbæ in uos legis, nullius crudelis S C autor: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quàm in uos. Ac sicui genus, sicui sua uirtus, sicui etiam maiestas, sicui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram: ut potuerim treis & xx annos natus consul patribus quoq; ferox esse, nō solum plebi. Quod meum factum, dictumue consulis grauius, quàm tribuni audistis? eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: ut neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quàm in uos, horreo dicere hostes. Ergo uos prius in me strinxeritis ferrum, quàm in uos ego. istinc signa canent: istinc clamor prius incipiet atque impetus, si dimicandum est. inducite in animum, quod non induxerunt patres auiq; uestri, non illi, qui in sacrum montem secesserunt, non hi, qui postea Auentinum insederunt. expectate dum uobis singulis, ut olim Coriolano, matres coniugesq; crinibus passis obuiæ ab urbe ueniant. tum Volscorum legiones, quia Romanum habebāt ducem, quieuerunt, uos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti, quocunq; istic loco seu uolens seu inuitus constitisti, si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito, fugeris etiam honestius, tergumq; ciui dederis, quàm pugnaueris contra patriam. nunc ad pacificandum bene atq; honeste inter primos stabis, & colloquij huius salutaris interpres fueris. postulate ęqua, & ferte, quanquam uel iniquis standum est potius, quàm impias inter nos conseramus manus. T. Quintius plenus lachrymarum ad suos uersus, Me quoq;, inquit, milites, siquis usus mei est, meliorem pacis quàm belli habetis ducem. non enim illa modo Volscos aut Samnis, sed Romanus uerba fecit, uester consul, uester imperator milites, cuius auspicia pro uobis experti, nolite aduersus uos uelle experiri. Qui pugnarent uobiscum infestius, & alios duces senatus habuit, qui maxime uobis suis militibus parceret, cui plurimū uos imperatori uestro crederetis, eum elegit. pacem, etiam qui uincere possunt, uolunt. quid nos uelle oportet? quin omissis ira & spe fallacibus autoribus, nos ipsos nostraq; omnia cognitæ permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit,

oraui

orauit,ut causam miserorum ciuium susciperet:susceptamq; eadem fide,qua rempub.admini strare solitus esset,tueretur.sibi se priuatim nihil cauere:nolle alibi, quàm in innocentia spem habere.militibus cauendum,quod apud patres semel plebi,iterum legionibus cautum sit:ne fraudi secessio esset.Quintio collaudato,cęteris bonum animum habere iussis,dictator ęquo citato ad urbem reuectus,autoribus patribus tulit ad populum in luco Petilino:ne cui militũ fraudi secessio esset.orauit etiam bona uenia Quirites:ne quis eam rem ioco, serioue cuiquam exprobraret.Lex quoq; sacrata militaris lata est:ne cuius militis scripti nomẽ, nisi ipso uolente deleretur:additum q; legi: ne quis,ubi tribunus militũ fuisset, postea ordinum ductor esset. 41
id propter P.Salonium postulatum est ab cõiuratis:qui alternis propè annis & tribunus militum,& primus centurio erat,quem nunc primi pili appellant.huic infensi milites erãt,quod semper aduersatus nouis cõsilijs fuisset, & ne particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaq; cum hoc unum propter Salonium ab senatu non impetraretur: tum Salonius obtestatus P C ne suum honorem pluris,quàm cõcordiam ciuitatis ęstimarent:perpulit,ut id quoq; ferretur. Æque impotens postulatum fuit, ut de stipendio equitum (merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur:quod aduersati coniurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam L.Genutium tribunum plebis tulisse ad populum: ne fœnerare liceret.Item alijs plebiscitis cautum: ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus uno anno gereret, utiq; liceret Coss.ambos plebeios creari.quæ si omnia concessa sunt plebi:apparet haud paruas uires defectionem habuisse. Alijs annalibus proditum est:neq; dictatorem Valerium dictum,sed per Coss.omnem rem actam: neque antequam Romam ueniretur, sed Romæ eam multitudinem cõiuratorum ad arma consternatam esse: nec in T.Quintij uillam,sed in ædes C.Manlij nocte impetum factum: eumq; à coniuratis comprehensum, ut dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec ab ducibus mentionem cõcordiæ ortam,sed repente, cum in aciem armati exercitus processissent,salutationem factam:& permistos dextras iungere,ac complecti inter se lachrymãtes milites cœpisse:coactosq; Coss.cum uiderent auersos à dimicatione militum animos,retulisse ad patres de concordia reconcilianda.adeò nihil,prȩterquam seditionem fuisse, eamq; compositam, inter antiquos rerum autores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum,aliquot populos ab Romana societate auertit.& præter Latinorum infidum iam diu fœdus,Priuernates etiam Norbam atq; Setiam, finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt.

DECADIS PRIMAE LIBER VIII.

IAM Coss. erant C. Plautius secundum,L.Æmylius Mamercus,cum Setini Norbaniq; Romam nuntij defectionis Priuernatium cum querimonijs acceptæ cladis uenerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. utrunque bellum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes: oppidum captum, redditumque Priuernatibus, præsidio ualido imposito: agri partes duæ ademptæ. Inde uictor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna utrinque cæde atrox prælium fuit. & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos uiros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro uictis Antium agmine trepido,saucijs ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna uis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se Cos. dixit, finesque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri Cos.Æmylio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones usquam oppositæ. ferro ignique uastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt, à quo reuecti ad senatum,potestate

facta

facta dicendi, positis ferocibus animis pacem sibi ab Romanis, belliq; ius aduersus Sidicinos petierunt. quæ se eo iustius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, nō aduersis, ut Campani uenissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam, nec, ut Campani, auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitium T. Æmylius Pr. senatum cōsuluisset, reddendumq; his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: Nec, quo minus perpetua amicitia esset, per populum Romanum stetisse: nec contradici quin, quoniam ipsos belli culpa sua cōtracti tedium ceperit, amicitia de integro recōcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis belliq; liberum arbitrium sit. Fœdere icto cum domum reuertissent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio, & trium mensium frumēto accepto, quod pepigerat consul, ut tempus inducijs daret, quoad legati redissent. Samnites copijs ijsdem, quibus usi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti haud in dubia spe erant mature urbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est. deinde postquā patres ut seram eam, ultimaq; tādem necessitate expressam aspernabantur: ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (adeò iniuriæ Samnitium, quàm beneficij Romanorum memoria præsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis ingēs exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus quàm prælijs cladium fecit. & quanq; superiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne sæpius dimicandū foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi, qui cum adijssent senatum, conquesti eadē se fœderatos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis petiere, ut satis ducerēt Romani uictoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoq; hoste eripuissent, ne uinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent. Latinos Campanosq;, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro. sin imperium abnuerent, armis coërcerent. Aduersus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse, timebantq; ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam cōditionem esse, qui nō fœdere, sed per deditionem in fidem uenissent. itaq; Campanos, seu uelint, seu nolint, quieturos. in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quibus ipsi uelint, prohibeantur. Quod responsum, sicut dubios Samnites quidnam facturum Romanum censerent, dimisit: ita Campanos metu abalienauit: Latinos, uelut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque per speciem aduersus Samnites belli parandi crebra cōcilia indicentes, omnibus cōsultationibus inter se principes occulte Romanū coquebant bellum. huic quoq; aduersus seruatores suos bello Campanus aderat. Sed quanquam omnia de industria celabantur, priusq; quàm mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem uolebant: tamē per quosdam priuatis hospitijs necessitudinibusq; coniunctos indicia coniurationis eius Romā emanarunt. iussisq; ante tempus cōsulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tātam molem belli crearentur: religio incessit ab eis, quorum imminutum imperium esset, comitia haberi. itaq; interregnū initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. Creauit consules T. Manlium Torquatum III. P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epeiri regem in Italiam classe appulisse constat. quod bellum, si prima satis prospera fuissent: haud dubiè ad Romanos peruenisset. Eadem ætas rerum magni Alexādri est, quem sorore huius ortum, in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cęterū Romani, etsi defectio sociorum nominisq; Latini haud dubia erat: tamen tanquā de Samnitibus, non de se curam agerent: decē principes Latinorū Romā euocauerunt, quibus imperarent quæ uellent. Prætores tum duos Latini habebant L. Annium Setinum & L. Numitium Circeiensem, ambo ex colonijs Romanis: per quos præter Signiam Velitrasq; & ipsas colonias Romanas, Volsci etiā exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re accirentur. itaq; concilio prius habito prætores quàm Romā proficiscerentur: euocatos se ab senatu docent Romano, & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea respōderi placeat, referunt.

Cum

Cum aliud alij censerent, tum Annius. Quanquam ipse ego retuli quid responderi placeret: tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, quid agendum nobis, quàm quid loquendum sit. facile erit, explicatis consilijs, accommodare rebus uerba. Nam si etiam nunc sub umbra fœderis æqui seruitutem pati possumus: quid abest quin proditis Sidicinis non Romanorum solum, sed Samnitium quoq; dicto pareamus? respondeamusq; Romanis: nos, ubi innuerint, posituros arma. Sin autē tandem libertatis desiderium remordet animos: si fœdus est: si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiuncto duplicent uires suas, quem secernere ab se COSS. bellis proprijs ponendis sumendisq; nolint: cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis COS. datur? ubi pars uirium, ibi & imperij pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum: quippe concedentibus Romam caput Latio esse: sed ut amplum uideri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui siquādo unquam cōsociandi imperij, usurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & uirtute uestra, & deûm benignitate uobis datum. Tentastis patientiam negando militem. quis dubitat exarsisse eos cum plus ducentorum annorū morem solueremus? pertulerunt tamē hunc dolorem. bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus. qui ne nostrorum quidem finium per nos tuēdorum ius antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos descisse, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab urbe. unde hęc illis tanta modestia, nisi à conscientia uirium & nostrarum & suarum? Idoneos autores habeo, querentibus de nobis Sānitibus ita responsum ab senatu Romano esse: ut facile appareret ne ipsos quidem iam postulare ut Latiū sub Romano imperio sit. usurpate modo postulando, quod illi uobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet: en ego ipse audiente non populo Romano modo senatuq;, sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum: ut, si nos in fœdere, ac societate esse uelint, COS. alterū ab nobis senatusq; partem accipiant. Hęc ferociter nō suadenti solum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserunt, ut ageret diceretq;, quæ è repub. nominis Latini, fideq; sua uiderentur. Vbi est Romam uentum, in Capitolio ei senatus datus est. Ibi cum T. Manlius COS. egisset cum eis ex autoritate patrum: ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius tāquam uictor armis Capitolium cepisset, nō legatus iure gentium tutus loqueretur: tempus erat inquit T. Manli, uosq; P C. tandem iam uos nobiscum nihil pro imperio agere, cum florentissimū deûm benignitate nūc Latium armis uirisq;, Samnitibus bello uictis, Sidicinis Campanisq; socijs, nunc etiam Volscis adiunctis, uideretis: colonias quoq; uestras Latinum Romano prætulisse imperium. sed quoniam uos regno impotenti finem ut imponatis, non inducitis in animum: nos quanq; armis possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamē hoc dabimus, ut cōditiones pacis feramus æquas utrisq;: quoniā uires quoq; æquari dijs immortalibus placuit. COS. alterū Roma, alterū ex Latio creari oportet: senatꝰ partē æquā ex utraq; gente esse, unum populū, unā remp. fieri. & ut imperij eadē sedes sit, idemq; omnibus nomen: quoniā ab alterutra parte cōcedi necesse est: quod utrisq; bene uertat, sit hęc sanè patria potior & Romani omnes uocemur. Forte ita accidit, ut parē ferociæ huius & Romani COS. T. Manlium haberēt: qui adeò nō tenuit irā, ut si tanta dementia P C. cepisset, ut ab Setino homine leges acciperēt, gladio cinctū in senatū uenturū se esse palàm diceret, & quemcunq; in curia Latinum uidisset, sua manu interempturū. & cōuersus ad simulachrū Iouis, Audi Iupiter hæc scelera, inquit, audite ius fasq;. Peregrinos COSS. & peregrinū senatū in tu Iupiter augurato templo captus, atq; ipse oppressus uisurus es? hæccine fœdera Tullus Romanus rex cū Albanis patribus uestris Latini, hęc L. Tarquinius uobiscum postea fecit? non uenit in mentē pugna apud Regillum lacum? adeò & cladium uestrarum ueterū, & beneficiorū nostrorum erga uos obliti estis? Cum COS. uocē subsecuta patrū indignatio esset, proditur memorię: aduersus crebram implorationē deûm, quos testes fœderū sæpius inuocabant COSS. uocem Annij spernētis numina Iouis Romani auditā. certe cum cōmotus ira se ab uestibulo tēpli citato gradu proriperet: lapsus per gradus, capite grauiter offenso impactus imo ita est saxo, ut sopiretur.

Exanimatum

Exanimatũ autores quoniam nõ omnes sunt, mihi quoq; in incerto relictum sit: sicut inter fœ-
derum ruptorũ testationem ingenti fragore cœli procellã effusam. nam & uera esse, & aptè ad
repręsentandam iram deûm ficta, possunt. Torquatus missus ab senatu ad dimittendos lega-
tos, cũ iacentem Anniũ uidisset: exclamat, ita ut populo patribusq; audita uox pariter sit. Be-
ne habet. dij pium mouete bellũ. est cœleste numen, es magne Iupiter. haud frustra te patrem
deûm hominũq; hac sede sacrauimus. Quid cessatis Quirites, uosq; patres conscripti arma ca-
pere dijs ducibus? sic stratas legiones Latinorũ dabo: quemadmodũ legatum iacentem uide-
tis. Assensu populi excepta uox cõsulis tantũ ardoris animis fecit, ut legatos proficiscentes cu-
ra magistratuũ magis, qui iussu consulis prosequebantur, quàm ius gentium ab ira impetuq;
hominum tegeret. Cõsensit & senatus bellũ: Consulesq; duobus scriptis exercitibus per Mar-
sos Pelignosq; profecti, adiuncto Sãnitium exercitu, ad Capuã. quò iam Latini socijq; cõue-
nerant, castra locãt. Ibi in quiete utriq; consuli eadẽ dicitur uisa species uiri maioris quàm pro
humano habitu augustiorisq;, dicentis: Ex una acie imperatorẽ, ex altera exercitum dijs mani-
bus matriq; Terræ deberi: utrius exercitus imperator legiones hostium superq; eas se deuo-
uisset, eius populi partisq; uictoriam fore. Hos ubi nocturnos uisus inter se consules contule-
runt. placuit auerrũcandæ deûm iræ uictimas cædi: simul ut si extis eadẽ quæ somno uisa fue-
rant, portenderentur, alteruter consulũ fata impleret. Vbi responsa aruspicũ insidenti iam ani-
mo tacitæ religioni cõgruerunt, tum adhibitis legatis tribunisq;, & imperijs deûm propalàm
expositis, ne mors uoluntaria consulis exercitũ in acie terreret: cõparant inter se, ut ab utra par-
te cedere Romanus exercitus cœpisset: inde se consul deuoueret pro populo Romano Quiri-
tibusq;. Agitatum etiã in concilio est, ut si quando unq; seuero ullum imperio bellũ admini-
stratũ esset: tũc uti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curã acuebat, quod ad-
uersus Latinos bellandum erat: lingua, moribus, armorũ genere, institutis ante omnia milita-
ribus cõgruentes: milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis cõpares colle-
gæq; ijsdem præsidijs, sępe ijsdem manipulis permisti fuerant. Per hæc ne quo errore milites
caperentur: edicunt consules, nequis extra ordinẽ in hostem pugnaret. Forte inter cęteros tur-
marum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erãt: T. Mãlius cos filius super
castra hostiũ cũ suis turmalibus euasit, ut uix teli iactu ab statione proxima abesset. ibi Thu-
sculani erant equites, pręerat Geminius Metius, uir tum genere inter suos, tum factis clarus. is
ubi Romanos equites, insignemq; inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter
se utique illustres uiri noti erant) cognouit: unáne, ait, turma Romani cum Latinis socijsque
bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in
tempore, Manlius inquit, & cum illis aderit Iupiter ipse fœderum à uobis uiolatorũ testis, qui
plus potest polletq;. Si ad Regillum lacum ad satietatem uestram pugnauimus. hic quoq; ef-
ficiemus profecto, ne nimis acies uobis, & collata signa nobiscum cordi sint. Ad ea Geminius
paululum ab suis equo prouectus. uis'ne igitur dum dies ista uenit, qua magno conatu exerci-
tus moueatis, interea tu ipse congredi mecum: ut nostro duorum iã hinc euentu cernatur quã-
tum eques Latinus Romano pręstet? Mouet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectan-
di certaminis pudor, seu inexuperabilis uis fati. oblitus itaq; imperij patrij consulumq; edicti,
præceps ad id certamen agitur, quo uinceret an uinceretur, haud multum interesset. equitibus
cæteris uelut ad spectaculum summotis, spatio quod uacui interiacebat campi, aduersos con-
citant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis,
Metij trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis cum prior ad iterãdum ictum
Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius uulneris sensum cum equus
prioribus pedibus erectis magna ui caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmaq;
innixum, attollentem se à graui casu Manlius ab iugulo, ita ut per costas ferrum emineret, ter-
ræ affixit. spolijsq; lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atque inde ad
prætorium ad patrem tendit: ignarus facti futurique, laus an pœna merita esset. Vt me o-
mnes, inquit, pater tuo sanguine ortum uere ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta
ex hoste cęso porto. Quod ubi audiuit consul, extemplo filium auersatus, concionem classico

aduocari iussit, quæ ubi frequens conuenit. Quandoquidem, inquit, tu M. Manli neq; impe
rium consulare, neq; maiestatem patriam ueritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem
in hostem pugnasti: & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Ro
mana res, soluisti: meq; in eam necessitatem adduxisti, ut aut reipublicæ mihi, aut mei meo/
rumq; obliuiscendũ sit: nos potius nostro delicto plectemur, quàm respub. tanto suo damno
nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterũ salubre iuuentuti erimus. Me quidem cũ
ingenita charitas liberûm, tum specimen istud uirtutis deceptũ uana imagine decoris in te mo
uet: sed cum aut morte tua sancienda sint cõsulum imperia, aut impunitate in perpetuũ abro/
ganda: nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare cẽseam, quin disciplinam mili/
tarem culpa tua prolapsam pœna restituas. I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam
atroci imperio: nec aliter quàm in se quisq; districtã cernentes securim, metu magis quàm mo
destia quieuêre. Itaq; uelut emerso ab admiratione animo cum silentio defixi stetissent: repen
te postquam ceruice cæsa fusus est cruor: tum libero conquestu coortæ uoces sunt, ut neque la
mentis neq; execrationibus parceretur: spolijsq; contectum iuuenis corpus, quãtum militari
bus studijs funus ullum concelebrari potest, structo extra uallum rogo cremaretur: Manlia/
naq; imperia non in præsentia modò horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent.
Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquàm quod custodiæ uigi
liæq; & ordo stationum intentioris ubiq; curæ erant: in ultimo etiam certamine, cum descen/
sum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. Adeò nihil
apud Latinos dissonũ ab Romana republica, præter animos erat. Clypeis antea Romanis usi
sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecêre: & quod antea phalan/
ges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse, postremo in plu/
res ordines instruebantur: ordo sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habe
bat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium: mani
pulus leueis uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat, leues aũt, qui hastam tãtum
gæsaq; gererent, uocabantur. Hæc prima frõs in acie florem iuuenum pubescentium ad mili/
tiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorũ, quibus principibus est nomẽ, hos
sequebantur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc x x x manipulorum agmen ante
pilanos appellabant. quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo
unusquisq; tres partes habebat: earum unamquãq; primum pilum uocabant: tribus ex uexil- 177.
lis constabat: uexillum C L X X X V I homines erant. Primum uexillum triarios ducebat, uete
ranum militem spectatæ uirtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate factisq;: tertium ac
censos, minimæ fiduciæ manum, eò & in postremam aciem reijciebantur. Vbi his ordinibus
exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnã inibant. si hastati profligare hostem
non possent, pede presso eos retrocedentes in interualla ordinum principes recipiebant. tum
principum pugna erat, hastati sequebantur. triarij sub uexillis considebant: sinistro crure por/
recto, scuta innixa humeris, hastas suberecta cuspide in terra fixas, haud secus quàm uallo se/
pta inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoq; haud satis prosperè esset pugnatum, à
prima acie ad triarios sensim referebãtur. Inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouer/
bio increbuit. Triarij consurgẽtes, ubi in interualla ordinum suorum principes & hastatos re
cepissent extemplo compressis ordinibus uelut claudebãt uias: unoq; cõtinente agmine iam
nulla spe post relicta in hostem incedebant. id erat formidolosissimũ hosti, cum uelut uictos
insecuti nouam repentè aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem
quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis, alterũ 168.
tantum ex Latino delectu adijciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemq; or
dine instruxerant aciem, nec uexilla cum uexillis tantum, uniuersi hastati cum hastatis, princi
pes cum principibus, sed centurio quoq; cum centurione, si ordines turbati non essent, cõcur/
rendũ sibi esse sciebat. Duo primipili ex utraq; acie inter triarios erant: Romanus corpore
haudquaquam satis ualidus, cæterum strenuus uir peritusque militiæ, Latinus uiribus ingens
bellatorq; primus, notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud sa

q tis fiden-

tis fidenti uiribus iam Romæ permissum erat ab c o s s. ut subcenturionem sibi, quem uellet,
legeret: qui tutaretur eum ab uno destinato hoste. isq; iuuenis in acie oblatus, ex centurione
Latino uictoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis: qua uia ad Ve
serim ferebat. Romani c o s s. prius quàm educerent in aciem, immolauerūt. Decio caputioci
neris à familia parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam dijs hostiam esse:
Manlium egregie litasse. Atqui benehabet, inquit Decius, si ab collega litatum est. Instructis,
sicut antè dictum est, ordinibus processère in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præ
erat. Primo utrinque equis uiribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo
cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorū, se ad principes recepère. In hac
trepidatione Decius c o s. M. Valerium magna uoce inclamat. Deorum, inquit, ope, Valeri
opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi uerba, quibus me pro legionibus
deuoueam. Pontifex eum togam prætextā sumere iussit, & uelato capite manu subter togam
ad mentum exerta, super telum subiectū pedibus stantem sic dicere. Iane, Iupiter, Mars, pa-
ter Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij Indigetes, diui quorū est potestas nostrorū,
hostiumq;, dijsq; manes, uos precor, ueneror, ueniam peto feroq;: uti populo Romano Quiri-
tiū uim uictoriamq; prosperetis: hostesq; populi Romani Quiritiū terrore, formidine, mor-
teq; afficiatis. Sicut uerbis nuncupaui, ita pro republica Quiritiū, exercitu, legionibus, auxilijs
populi Romani Quiritium, legiones auxiliaq; hostium mecum dijs manibus Tellurićq; deuo
ueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet: matureq; collegæ se deuotum pro
exercitu nuntiare. ipse incinctus cinctu gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios ho
stes immisit. Conspectus ab utraq; acie aliquanto augustior humano uisu, sicut cœlo missus,
piaculum omnis deorū iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, pa
uorq; cum illo latus signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem perua-
sit. Euidentissimum id fuit, quòd quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus quàm pestifero
sidere icti pauebant: ubi uero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie cōsternatæ cohortes
Latinorū fugam ac uastitatē late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, uelut
tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & rorarij procurrebant in
ter antepilanos, addiderantq; uires hastatis ac principibus: & triarij genu dextro innixi nutū
c o s. ad consurgendum expectabant. procedente deinde certamine cum alijs partibus multi-
tudo superaret Latinorum, Manlius c o s. audito euentu collegæ, cum, ut ius fasq; erat lachry
mis non minus quàm laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortē esset: paulisper
addubitauit an cōsurgendi iam triarijs tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad ulti-
mum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui ubi subiè-
re, extemplo Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, triarios suos excitauerunt: qui aliquā-
diu pugna atroci cum & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent aut hebetassent, pel-
lerent ui tamen hostem, debellatū iam rati peruentumq; ad extremam aciem: tum c o s. tria-
rijs. Consurgite, nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ parentumq; & coniugū
ac liberorū, memores c o s. pro uestra uictoria morte occubantis. Vbi triarij consurrexerunt
integri, refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinū an-
tepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisq; ora fodientes primo ro-
bore uirorū cæso, per alios manipulos uelut inermes propè intacti euasere: tantaq; cæde per-
rupere cuneos, ut uix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoq; sub radicibus
montis procul instructi præbuère terrorem Latinis. Cæterū inter omnes ciues sociosq; præ-
cipua laus eius belli penes c o s s. fuit: quorum alter omnes minas periculaq; ab deis superis
inferisq; in se unum uertit: alter ea uirtute, eóque cōsilio in prælio fuit, ut facile cōuenerit inter
Romanos Latinosq;, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Man
lius dux fuisset: eius futuram haud dubie fuisse uictoriam. Latini ex fuga se Minturnas contu
lerunt. castra secundum prælium capta, multique mortales ibi uiui oppressi, maxime Cam-
pani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærētes oppressit: postero die inuentum inter
maximam hostium stragem coopertum telis, funusq; par morti, celebrante collega, factum.

Illud

Illud adijciendum uidetur:licere consuli,dictatoriq́,& prętori,cum legiones hostiū deuoueat:non utiq́ se, sed quem uelit ex legione Romana scripta ciuem deuouere. si is homo qui deuotus est moritur, probe factum uideri:ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi,& piaculum hostia cædi.ubi illud signum defossum erit,eò magistratum Romanum descendere fas non esse. sin autem sese deuouere uolet,sicuti Decius deuouit: ni moritur,neq́ suum.neq́ publicū diuinū pure faciet,qui sese deuouerit. Vulcano arma,siue cui alij diuo uouere uolet:siue hostia,siue quo alio uolet:ius esto. Telo,super quod stans cōsul precatus est,hostem potiri fas non est:si potiatur,Marti suouetaurilibus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humaniq́ moris memoria aboleuit, noua peregrinaq́ omnia priscis ac patrijs præferendo:haud ab re duxi,uerbis quoq́ ipsis,ut tradita nuncupataq́ sunt,referre. Romanis post prælium demum factum Samnites uenisse subsidio,expectato euentu pugnæ, apud quosdam autores inuenio:Latinis quoq́ ab Lauinio auxilium,dum deliberando terunt tempus,uictis demū ferri cœptum.& cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa:nuntio allato de clade Latinorum,cum conuersis signis retrò in urbem rediretur,prętorem eorum nomine Milionium dixisse ferunt:pro paulula uia magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dissipati cum se in unum conglobassent, Vescia urbs eis receptaculū fuit. Ibi in concilijs Numisius imperator eorum, affirmando communem uere Martem belli,utranq́ aciem pari cæde prostrauisse:uictoriæq́ nomen tantum penes Romanos esse , cæterā pro uictis fortunam & illos gerere:funesta duo consulum prætoria,altetum parricidio filij,alterum consulis deuoti cæde:trucidatum exercitū omnem:cæsos hastatos principesq́,stragem & ante signa & post signa factā: triarios postremo rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisę copiæ sint, tamen supplemento uel Latium propius esse, uel Volscos,quàm Romam. Itaq́,si uideatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis iuuentute properè excita,rediturū infesto exercitu Capuam esse:Romanosq́ nihil tum minus quàm prælium expectantes,nec opinato aduentu perculsurum. Fallacibus literis circa Latium nomenq́ Volscum missis,quia qui non interfuerūt pugnæ,ad credendū temere faciliores erant,tumultuarius undiq́ exercitus raptim conscriptus cōuenit. Huic agmini Torquatus consul ad trifanum(inter Sinuessam Minturnasq́ is locus est)occurrit. prius quàm castris locus caperetur,sarcinis utrinq́ in aceruū coniectis, pugnatum debellatumq́ est. adeò enim accisæ res sunt,ut consuli uictorem exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini,deditionemq́ eam Campani sequerentur. Latium Capuaq́ agro mulctati. Latinus ager Priuernati addito agro,& Falernus,qui populi Campani fuerat,usq́ ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita ut dodrantem ex Priuernati complerent,data:terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuēre Latinorū Laurentes, Campanorumq́ equites:quia non desciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum. renouaturq́ ex eo quotannis post diem decimū Latinarum. equitibus Campanis ciuitas data:monumentoq́ ut esset,æneā tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. uectigal quoq́ eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotānis(fuēre autem mille,& sexcenti)denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmijs pœnaq́ pro cuiusq́ merito persolutis, T. Manlius Romam redijt. cui uenienti senio res tantum obuiam exisse constat:iuuentutem & tunc & omni uita deinde auersatā cum exe/cratamq́, Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius COS. quia ipse per ualetudinem id bellum exequi nequierat,dictatorē L. Papyriū Crassum, qui tum forte erat prætor, dixit: ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est,cum aliquot menses statiua in agro Antiati habuisset. Anno insigni uictoria de tot ac tam potentibus populis,ad hoc cōsulum alterius nobili morte,alterius sicut truci,ita claro ad memoriā imperio,successere COSS. T. Æmylius Mamercus,& Q. Publius Philo:neq́ in similem materiam rerum,& ipsi aut suarum rerum,aut partium in republica magis,q̃ patrię memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt,castrisq́ exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspi

cioq; res gestę erant, in deditionē accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuentus cæsa erat: Æmylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Pręnestinus, Veliternusq; populus: uenerant & ab Lanuuio, Antioq; auxilia. Vbi cum prælijs quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam Pedum, castraq; sociorum populorũ, quæ urbi adiuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repente omisso consul, quia collegæ decretum triumphum audiuit: ipse quoq; triumphi ante uictoriam flagitator Romam redijt. Qua cupiditate offensis patribus, negantibusq; nisi Pedo capto aut dedito triũphum, hinc alienatus ab senatu Aemylius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neq; quoad fuit consul, criminari apud populum patres destitit, collega haud quaquã aduersante: quia & ipse de plebe erat. materiam autem præbebat criminib. ager in Latino Falernoq; agro maligne plebi diuisus. & postquàm senatus finire imperium consulibus cupiens dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Aemylius cuius tum fasces erant, collegam dictatorē dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus: Dictatura popularis & orationibus in patres criminosis fuit: & quòd tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: unam, ut plebiscita omnes Quirites tenerent: alterã, ut legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres autores fierent: tertiam, ut alter utiq; ex plebe, cum eò uentum sit ut utrunq; plebeium fieri liceret, censor crearetur. plus eo anno domi acceptũ cladis ab consulibus, ac dictatore, quàm ex uictoria eorum, bellicis que rebus foris auctum imperium patres credebãt.

Anno insequenti L. Furio Camillo, C. Mænio COS. quo insignitius omissa res Amylio superioris anni COS. exprobraretur: Pedum armis, uirisq;, & omni ui expugnandum ac delendum senatus fremit: coactiq; noui cõsules omnibus eam rem præuerti, proficiscũtur. Iam Latio is status erat rerum, ut neq; bellum, neq; pacem pati possent. ad bellũ opes deerant: pacẽ ob agri adempti dolorē aspernabantur. medijs consilijs standum uidebatur: ut oppidis se tenerent: ne lacessitus Romanus causam belli haberet: & si cuius oppidi obsidio nuntiata esset, undiq; ex omnibus populis auxilia obsessis ferretur. Neq; tamē nisi admodum à paucis populis Pedani adiuti sunt. Tyburtes, Prænestiniq;, quorũ ager propior erat, Pedũ peruenêre. Aricinos, Lanuuinósque, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumen Mænius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maxime ualido exercitu maiore molę, quanq; æque prospero euentu pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus cõuersa Camillus nõ compulit solum eos intra mœnia: sed eodē etiam die, cum ipsos auxiliaq; eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animoq; ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium uictorem circunducere exercitum. nec quieuêre, ante quàm expugnando, aut in deditionem accipiendo singulas urbes, Latium omne subegêre. Pręsidijs inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. additus triumpho honos: ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur.

Prius quàm comitijs in insequētem annum consules rogarent: Camillus de Latinis populis ad senatum retulit: atq; ita disseruit. P. C. quod bello armisq; in Latio agendum fuit, id iam deûm benignitate, ac uirtute militum ad finem uenit. cæsi ad Pedum Asturamq; sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut ui capta, aut recepta in deditionem præsidijs tenentur uestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos solicitant: quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. dij immortales, ita uos potentes huius consilij fecerunt, ut sit Latium deinde, an non sit, in uestra manu posuerint. Itaq; pacem uobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum uel sæuiendo, uel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter cõsulere in deditos, uictósque? licet delere omne Latium: uastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaq; sæpe usi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanã uictos in ciuitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem metumque suspensos animi habetis: & uestram itaq; de eis curam quàmprimũ absolui, & illorum animos,

dum

dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrum enim fuit efficere ut omnium rerum uobis ad consulendum potestas esset. uestrum est decernere quod optimum uobis, reiq; publicæ sit. Principes senatus relationē consulis de summa quidē rerū laudare: sed cum aliorū causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, ut pro merito cuiusq; statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretumq;. Lanuuinis ciuitas data: sacraq; sua reddita cum eo, ut ædes lucusq; Sospitæ Iunonis communis Lanuuinis municipibus cū populo Romano esset, Aricini, Nomētaniq;, & Pedani eodē iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Thusculanis seruata ciuitas, quā habebant: crimenq; rebellionis à publica fraude in paucos autores uersum. In Veliternos ueteres ciues romanos, quòd toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri deiecti: & senatus inde abductus: iussiq; trans Tyberim habitare: ut eius, qui cis Tyberim deprehensus esset, usq; ad mille pōdo clarigatio esset: nec prius quàm ęre persoluto, is qui cepisset extra uincula captū haberet. In agrum senatorū coloni missi: quibus ascriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni uellent. naues inde longæ abactæ: interdictumq; mari Antiati populo est: & ciuitas data. Tyburtes, Prænestiniq; agro mulctati: neq; ob recēs tantum rebellionis commune cum alijs Latinis crimen: sed quod tedio imperij Romani cum Gallis gente efferata arma quondam consociassent. Cæteris Latinis populis connubia cōmerciaq;, & consilia inter se ademerūt. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent: Fundanisq;, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataq; semper fuisset uia: ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosq; eiusdem iuris cōditionisq;, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductę, partim incensæ: rostrisq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit: rostraq; id templum appellatum. C. Sulpicio Longo, P. Aelio Peto COSS. cum omnia nō opes magis Romanæ, quàm beneficijs parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos, Auruncosq; bellum ortum. Aurunci à T. Manlio COS. in deditionem accepti nihil deinde mouerant: eo petēdi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quàm consules ab urbe (iusserat enim senatus) defendendi Auruncos exercitum educerent: fama affertur Auruncos metu oppidū deseruisse: profugosq; cum coniugibus ac liberis Suessam cōmunisse: quæ nunc Aurunca appellata, mœnia antiqua eorū, urbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus COSS. senatus, quorū cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis: magistrū equitum C. Claudiū Hortatorē dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures uitio creatum uideri dixissent, dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minucia uestalis suspecta primo propter mundiorē iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio uiua sub terram ad portam Collinā dextra uiam stratā defossa scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomē factū.

Eodem anno Q. Publius Philo prætor primū de plebe aduersante Sulpicio COS. qui negabat rationem eius se habiturum, est factus: senatu, cum in summis imperijs id non obtinuisset, minus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cæsone Duellio COSS. Ausonū magis nouo quàm magno bello fuit insignis. ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: unoq; prælio haud sanè memorabili duorum populorum exercitus fusus propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iā Sidicini aut ipsi mouerant bellū, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt, ut maximum ea tēpestate imperatorem M. Valerium Coruinum COS. IIII. facerent: collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petitum ab consulibus, ut extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu uictore à superioribus consulibus accepto ad Cales, unde bellum ortū erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pauidos clamore atq; impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militū quidem is erat ardor, ut iam inde cum scalis succedere ad muros uellent, euasurosq; contenderēt.

Coruinus: quia id arduum factu erat, labore militum potius, quàm periculo peragere inceptum uoluit. itaq; aggerem & uineas egit: turresq; muro admouit: quarum usum forte oblata opportunitas præuertit. nanq; M. Fabius captiuus Romanus cũ per negligentiam custodum festo die uinculis ruptis per murum inter opera Romanorum religata ad pinnam muri reste suspensus manibus se demisisset, perpulit imperatorem ut uino epulisq; sopitos hostes aggrederetur. nec maiore certamine capti cum urbe Ausones sunt, quàm acie fusi erãt. præda capta ingens est: præsidioq; imposito Calibus. reducte Romã legiones. COS. ex SC. triumphauit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iussi ambo COSS. aduersus Sidicinos ducere exercitũ, dictatorem ante ex senatus consulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. Æmylium Mamercum: is magistrũ equitum Q. Publiũ Philonem dixit. Dictatore comitia habente COSS. creati sunt T. Veturius, Sp. Posthumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat: tamen ut beneficio præuenirent desiderium plebis, de colonia deducẽda Cales retulerunt: factoq; SC ut duo millia quingẽti homines eò scriberentur, III uiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidundo creauerunt, Cæsonem Duellium, T. Quintium, M. Fabium. Noui deinde COSS. à ueteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines populando usq; ad mœnia atq; urbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe uidebantur: & Samnium fama erat conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex autoritate senatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit uitio eos creatos: magistratuq; se abdicauerunt. & quia pestilentia insecuta est, uelut omnibus eo uitio cõtactis auspicijs, res ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintum demũ interregem M. Valerium Coruinũ creati COSS. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu ualuit ut dictatorem dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus: & magister equitum P. Valerius Publicola. à quibus cum delectus intentius quàm aduersus finitima bella haberetur: exploratores missi attulerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samniũ quoq; iam alterum annũ turbari nouis consilijs suspectũ erat: eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus, cæterũ Samnites bellũ Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit, qui duo populi aduersus regem excursionem à Pæsto facientem signis collatis pugnauerũt. eo certamine superior Alexander, incertũ qua fide culturus si perinde cętera processissent, pacẽ cum Romanis fecit. Eodem anno census actus, nouiq; ciues censi: tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia: cẽsores addiderũt, Publius Philo, Sp. Posthumius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætore lata: qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæq; gesta. Fœdus insequens annus seu intẽperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio COSS. Flaccũ, Potitumq; uarie in annalib. cognomẽ consulis inuenio: cæterum in eo parui refert, quid ueri sit. illud peruelim (nec omnes autores sunt) proditum falsò esse: uenenis absumptos, quorũ mors infamem annum pestilentia fecerit. sicut proditur tamen res, ne cui autorum fidem abrogauerim. exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemq; fermè omnes euentu morerentur: ancilla quædam ad Q. Fabium Maximũ ædilẽ curulẽ indicaturã se causam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset haud futurũ noxæ indicium. Fabius confestim rem ad COSS. consules ad senatũ referunt: cõsensuq; ordinis fides indici data. Tum patefactũ muliebri fraude ciuitatem premi: matronasq; ea uenena coquere: & si sequi extemplo uelint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicẽ & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerũt, quibus in forum delatis, & ad XX matronis, apud quas deprehensa erant, per uiatorẽ accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patricię utraq; gentis, cum ea medicamẽta salubria esse cõtenderent, ab confutante indice bibere iussæ, ut se falsum commentã arguerent: spatio ad colloquendum sumpto cum summoto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnuẽtibus & illis bibere, epoto medicamento suametipse fraude omnes interierunt. comprehẽsæ extẽplo earum comites magnum numerũ matronarum indicauerunt: ex quibus ad CLXX damnatæ. Neq; de ueneficijs ante eã diem Romæ quæsitũ est. prodigij ea res loco habita: captisq; magis mentibus, quàm consceleratis similis uisa. Itaq; memoria ex annalibus repetita, in secessionibus

nibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum, alienatasq; discordia mentes hominũ eo 158. ~iz.
piaculo compotes sui fecisse, dictatorem claui figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clauo magistratu se abdicarunt. Creati coss. L. Papyrius Crassus iterũ, L. Plautius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni, & Lucani Romam uenerunt, orantes ut in fidẽ reciperẽtur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atq; obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denuntiatumq; Samnitibus ut eorũ populorũ finibus uim abstinerẽt. ualuitq; ea legatio, non tam quia pacẽ uolebant Samnites, quàm quia nondũ parati erant ad bellum. Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius socij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, uir non domi solum, sed etiã Romæ clarus. ædes fuere in palatio eius, quę Vacci prata diruto ædificio, publicatoq; solo appellata. aduersus hunc uastantem effuse setinũ norbanumq; & coranum agrum L. Papyrius profectus haud procul castris eius consedit. Vitruuio nec ut uallo se teneret aduersus ualidiorem hostem sana cõstare mens: nec ut longius à castris dimicaret, animus suppetere. uix tota extra portam castrorũ explicata acie, fugam magis retro quàm præliũ aut hostem spectãte milite, sine consilio, sine audacia depugnat: & ut leui momento, nec ambigue est uictus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam propinqua castra, haud ægre militem à multa cæde est tutatus: nec ferè quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremę, cum in castra ruerent, cæsi: primisq; tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, ut muris potius quàm uallo sese tutarẽtur. A Priuerno Plautius alter cos peruastatis passim agris, prædaq; abacta, in agrum fundanũ exercitum inducit: ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamq; eius secutis precatũ uenisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli esse ipsum Vitruuium iudicasse: cum receptaculum fugæ Priuernum habuerit, non patriam Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani quærendos, persequendosq; esse: qui simul à Fundanis ac Romanis utriusq; patriæ immemores defecerint, Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptę ciuitatis: orare se cõsulem ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem, corpora ipsorum coniugumq; ac liberorũ suorũ, in potestate populi Romani esse, futuraq;. Collaudatis Fundanis cos. literisq; Romam missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, à cos. scribit Claudius: ad CCCL ex cõiuratis uinctos Romam missos: eamq; deditionem ab senatu nõ acceptã: quod egentium atq; humilium pœna defungi uelle Fundanum populũ censuerint. Priuernũ duobus consularibus exercitibus cum obsideretur, alter cos. comitiorũ causa Romã reuocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nondum perfunctos cura priuernatis belli, tumultus gallici fama atrox inuasit, haud fermè unquã neglecta patribus. Extẽplo igitur coss. noui L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die cal. Quintilibus, quo magistratus inierunt, cõparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui gallicũ bellum euenerat, scribere exercitũ sine ulla uacationis uenia. quin opificiũ quoq; uulgus, & sellularij, minime militię idoneũ genus, exciti dicuntur: Veiosq; ingens exercitus contractus, ut inde obuiam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete à Gallis Priuernum omnis cõuersa uis. Duplex inde fama est. Alij ui captam urbem, Vitruuiumq; uiuũ in potestatẽ uenisse: alij, prius quã ultima adhiberetur uis, ipsos se in deditionem consulis caduceũ præferentes permisisse autores sunt: Vitruuiumq; ab suis traditum, Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; cõsultus coss. Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioq; ualido imposito, ad triumphũ accersit. Vitruuiũ in carcerem asseruari iussit quoad cõsul redisset: tum uerberatũ necari: ædes eius, quæ essent in palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodq; æris ex eis redactũ est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi uersus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, usq; ad triumphũ Plautij silentiũ de Priuernatibus fuit: post triũphum cos. necato Vitruuio socijsq; eius noxæ, apud satiatos iam

suppliciis nocentium tutam mentionē de Priuernatibus ratus, quoniam autores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab diis mortalibus, & à uobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem & si meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cum uideā Priuernates uicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est: quàm minimū irarum inter nos illosq́ue relinqui uelim. Cum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusque ingenium erat atrocius, mitius ue suadētibus: tum incertiora omnia unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quàm præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodā tristioris sententiæ autore quam pœnam meritos Priuernates cēseret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos uideret cōsul eos, qui antè Priuernatium causam impugnabant: ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: quid, si pœnā, inquit, remittimus uobis, qualē nos pacem uobiscū habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum uero minari, nec id ambigue, Priuernatē quidā, & illis uocibus ad rebellandum incitari pacatos populos: pars melior senatus ad meliora responsa trahere: & dicere: uiri, & liberi uocem auditam: an credi posse ullum populum, aut hominem denique in ea cōditione, cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit mansurum? ibi pacem esse fidam, ubi uoluntarii pacati sint, neque eo loco, ubi seruitutem esse uelint, fidem sperādam esse. In hanc sententiam maxime consul ipse inclinauit animos: identidem ad principes sententiarum consulares. uti exaudiri posset à pluribus, dicendo: eos demum, qui nihil præterquàm de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaque & in senatu causam obtinuere: et ex autoritate patrum latum ad populum est ut Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. secutus est annus nulla re belli, domi ue insignis P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula COSS. præterquā quod Fregellas (Signinorū is ager, deinde Volscorū fuerat) colonia deducta: & populo uisceratio data à M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur: quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratę matrisfamilię absoluisset. Data uisceratio in pręteritā iudicii gratiam, honoris etiā ei causa fuit: tribunatu q́ue, plebis proximis comitiis absens præsentibus præfertur. Palępolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus populus idē habitabat: Cumis erāt oriundi. Cumani Chalcide euboica originem trahūt. Classe, qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accollūt, potuēre. Primo in insulas Aenariā, & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis uiribus, tum Samnitium infidæ aduersus Romanos societati freta, siue pestilentiæ, quæ Romanā urbem adorta nuntiabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanū Falernum q́ue incolentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone iterū COSS. fœcialibus Palæpolim ad res repetēdas missis cum relatum esset à Græcis, gente lingua magis strenua quàm factis, ferox responsum: ex autoritate patrum populus Pelæpolitanis bellum fieri iussit. Inter COSS. prouinciis comparatis, bello Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se mouerēt, oppositus. fama autem erat defectioni Campanorum imminentes admoturos castra: ibi optimum uisum Cornelio statiua habere. Ab utroque cōsule exiguā spem pacis cum Samnitibus esse certior fit senatus. Publius duo millia Nolanorū militum, & quatuor Samnitium magis Nolanis cogētibus, quàm uoluntate Græcorum recepta Palępoli miserat. Romæ compertum delectum indictum à magistratibus: uniuersum Samniū erectum ac uicinos populos. Priuernatem Fundanum q́ue & Formianū, haud ambigue solicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites: quàm bellum fieret: responsum redditur à Samnitibus ferox. ultro incusabant iniurias Romanorum: neque eo neglegētius ea, quę ipsis obiicerentur, purgabant. Haud ullo publico cōsilio, auxilioue iuuari Græcos: nec Fundanū, Formianūm ue à se solicitatos. quippe minime pœnitere se uiriū suarū, si bellū placeat. Cęterum non posse dissimulare, ægre pati ciuitatem Samnitiū quod Fregellas ex Volscis captas dirutasq́ue ab se restituerit Romanus populus, coloniāq́ue in Samnitiū agro imposuerit, quam coloni

coloni eorum Fregellas appellent. eam se contumeliã iniuriamq́, ni sibi ab ijs qui fecerint de matur, ipsos omni ui depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad cõmunes socios atq; amicos uocaret: quid perplexe agimus, inquit? nostra certamina Romani, nõ uerba legatorũ, nec hominum quisquam disceptator, sed campus campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulamq́ castra castris conferamus: & Samnis Romanus ne imperio Italiã regat decernamus. Legati Romanorum cũ se non quò hostis uocasset, sed quò imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimq́ loco oportunè capto, diremerat hostibus societatem auxilij mutui: qua ut quisq; locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaq; cum & commitiorũ dies instaret: & Publiũ imminentẽ hostium muris auocari ab spe capiende in dies urbis haud è republica esset: actum cum tribunis est, ad populum ferrent, ut cum Publius Philo cõsulatu abisset, proconsul rem gereret quoad debellatũ cum Gręcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidẽ in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat literæ missæ, ut dictatorem comitiorũ causa diceret. dixit M. Claudium Marcellũ: ab eo magister equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita: quia uitio ne creatus esset, in disquisitionẽ uenit. consulti augures, uitiosum uideri dictatorẽ pronuntiauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamemq́ criminando fecerunt. nam neq; facile fuisse id uitium nosci: cum consul oriente nocte silentio diceret dictatorẽ: neq; ab cõsule cuiquam publice priuatim'ue de ea re scriptum esse: nec quẽquam mortaliũ extare, qui se uidisse, aut audiuisse quid dicat, quod auspiciũ dirimeret: neq; augures diuinare Romę sedentes potuisse quid in castris consuli uitij obuenisset. cui non apparere, quod plebeius dictator sit, id uitium auguribus uisum? Hæc, aliaq́ ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit: dilatisq́ alia atq; alia de causa comitijs, quartusdecimus demũ interrex Lucius Aemylius C O S S. creat, C. Petilium, L. Papyrium Mugilanũ: Cursorem in alijs annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Aegypto proditum conditam: Alexandrumq́ Epeiri regem ab exule Lucano interfectum sortes dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam Pandosiamq́ urbem: ibi fatis eius terminũ dari. eoq́ ocyus transmisit in Italiã: ut quàm maxime procul abesset urbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (ut fermè fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias Lucanasq́ legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis Sipontumq́, Brutiorum coloniam Acerinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset urbes: & trecẽtas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset: haud procul Pandosia urbe imminente Lucanis ac Brutijs finibus, treis tumulos aliquantum inter se distantes insedit: ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos fermè Lucanorum exules circa se pro fidis habebat, ut pleraq; eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. imbres continui campis omnibus inundantes cum interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso hostium aduentu opprimuntur: deletisq́ eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi, inde ab Lucanis exulibus ad suos nuntij missi sunt: pactoq́ reditu promissum est regem aut uiuum, aut mortuum in potestatem daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes: & ducem Lucanorum cominus congressum obtruncat: contrahensq́ suos ex fuga palatos peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem uis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto uado transiret agmen, fessus metu ac labore miles increpans nomen abominãdum fluminis, iure Acheros uocaris inquit. Quod ubi ad aures accidit regis: adiecit extemplo animum fatis suis: substititq́ dubius an transiret. Tum Sotimus minister ex regijs pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogãs, indicat Lucanos insidijs quærere locum. quos ubi respexit rex procul grege facto uenientes, stringit gladium: & per medium amnem transmittit equum. Iamq́ in uadum egressum eminus ueruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium

præsidia

præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. nanque præciso medio partem Consentiā misere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quę cum iaculis saxisque procul incesseretur, mulier una ultra humanarum irarum fidem sæuienti turbæ immista, ut parūper sustinerent precata, flens ait uirum sibi liberosque captos apud hostes esse: sperare corpore regio utcunque mulctato se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultumque Cōsentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius ossaque Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram uxorem, sororemque Olympiadem: quarum mater magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hęc de Alexandri Epeirensis tristi euentu, quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditam urbem ijsdem, quibus antè, placandis habitum est dijs. Noui deinde consules iussu populi cum misissent qui indicerent Samnitibus bellū, & ipsi maiore conatu quàm aduersus Græcos cuncta parabāt, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserūt auxilia. Lucani atque Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem uenerunt arma uirosque ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta: tria oppida in potestatem uenerunt, Alife, Callife, Ruffrium: aliusque ager primo aduentu COSS. longè, lateque est peruastatus. Hoc bello tam prospere cōmisso, alteri quoque bello, quo Græci obsidebantur, iā finis aderat. nam prẹter quàm quod interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat: fœdiora aliquanto intra muros ijs, quibus hostis territabat, patiebantur: & uelut capti à suis metipsis præsidijs indigna iam liberis quoque ac cōiugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaque cum, & à Tarento, & à Samnitibus fama esset noua auxilia uentura: Samnitium plus quàm uellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorum iuuentutem Gręci Græcos haud minus per quos Samniti Nolanoque, quàm ut Romanis hostibus resisterēt, expectabant. Postremo leuissimum malorum deditio ad Romanos uisa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis communicato inter se consilio partes ad rem agendā diuisere: ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad præbendam opportunā consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Philonem uenit: &, quod bonum, faustum, felix Palæpolitanis, populoque Romano esset: tradere se ait mœnia statuisse, eo facto utrum ab se prodita, an seruata patria uideatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquam, nec petere: publicè petere quàm pacisci magis, ut si successisset inceptū, cogitaret Populus Romanus potius cum quanto studio periculoque reditū in amicitiam suam esset, quàm qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore tria millia militum ad occupandam eam partē urbis, quam Samnites insidebāt, accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitiū arte aggressus pepulerat, ut quoniā omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset: sineret se classe circūuehi ad Romanū agrum, non oram modò maris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturum. sed ut falleret, nocte proficiscendum esse, extemploque naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium prẹter necessarium urbis præsidiū ad litus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine semetipsa impediente sedulo alijs alia imperia turbās terit tempus. Charilaus ex cōposito ab socijs in urbem receptus cum summa urbis Romano milite implesset, tolli clamorē iussit: ad quē Græci signo accepto à principibus, quieuere: Nolani per auersam partē urbis uia Nolā ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postque periculo euaserūt, uisa: quippe qui inermes nulla rerū suarū nō relicta inter hostes, ludibriū nō externis modò, sed etiā popularibus, spoliati atque egētes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Sānitibus facta traditur: cū autoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanū (eò enim deinde summa rei Græcorū uenit) similius uero facit ipsos in amicitiā redisse. Publio triūphus decretus: quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidē uenisse. Duo singularia hæc ei uiro primū contigere, prorogatio imperij nō ante in ullo facta, et acto honore triumphus. Aliud subinde bellū cum alterius oræ Græcis exortū. nanque cū Tarentini

rentini rẽ Palepolitanã uana spe auxilij aliquandiu sustinuissent, postquã Romanos urbe potitos accepere, uelut destituti, ac non qui ipsi destituissent, increpare Palepolitanos: ira atq; inuidia in Romanos furere: eo etiam quod Lucanos & Appulos (nam utraq; eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani uenisse allatum est. quippe propemodum peruentum ad se esse: iamq; in eo rem fore, ut Romani aut hostes aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium. euentuq; eius uerti: eam solam gentẽ restare, nec eam ipsam satis ualidam, quando Lucanus defecerit: quẽ reuocari adhuc, impelliq; ad abolẽdam societatem Romanam posse: si qua ars serendis discordijs adhibeatur. Hęc consilia cum apud cupidos rerum nouandarũ ualuissent: ex iuuẽtute quidam Lucanorum pretio asciti. clari magis inter populares quàm honesti, inter se mulctati ipsi uirgis cũ corpora nuda intulissent in ciuium cœtum uociferati sunt se, quòd castra Romana ingredi ausi essent, à coss uirgis cæsos, ac propè securi percussos esse. Deformis suapte natura res, cũ speciẽ iniuriæ magis quàm doli præ se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatũ uocare: & alij circunstantes concilium bellum in Romanos poscunt: alij ad cõcitandam in arma multitudinẽ agrestium discurrunt: tumultuq; etiam sanos cõsternante animos decernitur, ut societas cum Samnitibus renouaretur: legatiq; ad eam rem mittantur. Repentina res quia quàm causam nullam, tam ne fidem quidem habebat, coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde breui fraus cœpit. postquam criminum falsorum autores Tarentum commigrauere: sed amissa omni de se potestate, nihil ultra quàm ut pœniteret frustra, restabat. Eo anno plebi Romanę uelut aliud initium libertatis factum est, quod necti desierunt. mutatum autem ius ob unius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit. cui cum se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset: quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: dein postquàm asperna bantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunę: postremo cum ingenuitatis magis quàm præsentis conditionis memorem uideret, nudari iubet, uerberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemq; cõquerens fœneratoris: ingens uis hominum cum ætatis miseratione atque indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberumq; suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrit. & cum coss tumultu repentino coacti senatum uocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam unius ingens uinculum fidei: iussiq; coss. ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. ita nexi soluti: cautumq; in posterum, ne necterentur. Eodem anno cum satis per seipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, autoresq; defectionis Tarentini sollicitos haberent patres: accessit ut & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quæ res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quàm in publico ullo concilio est: ita insequentis anni coss. L. Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Scæuæ, nulla prior potiorq; uisa est, de qua ad senatum referrent, & quanquam noua res erat: tamen tanta cura patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamq; timerent: ne aut impunitas eorum lasciuia superbiaq;, aut bello pœnę expetitę metu propinquo atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Pelignique & Marucini: quos si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars. quæ in præsentia uideri potuit maioris animi quàm consilij: sed euentus docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex autoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit: exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum coss. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat: morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussusq; dictatorem dicere rei gerendæ causa,

longẽ

longe clarissimũ bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen qua propè ad ultimum dimicationis uẽtum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum: nec usquam uario euentu gestum est. nam & peruastauit agros: & populando atq; urendo tecta hostium sataq;, in aciem inuitos extraxit: & ita prælio uno accidit Vestinorum res haudquaquam tamen incruento milite suo, ut non in castra solum refugerêt hostes, sed iam ne uallo quidem ac fossis freti dilaberẽtur in oppida, situ urbium mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoq; ui expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut uulnerum ira, quod haud ferè quisquàm integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliam, utriusq; urbis prædam militibus, quod eos neq; portæ, neq; muri hostiũ arcuerant, cõcessit. In Samnium incertis itum auspicijs est: cuius rei uitium non in belli euẽtum quod prospere gestum est, sed in rabiem atq; iras imperatorum uertit. Nanq; Papyrius dictator à pullario monitus, cum ad auspicium repetendũ Romam proficisceretur, magistro equitum denuntiauit ut sese loco teneret: neu absente se cum hoste manum consereret. Fabius cũ post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore uiderentur reposita esse: seu occasione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo parato q; profectus ad Imbrinium (ita uocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum sit, quo si affuisset dictator, res melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam autore L. Cominio Tr. mil. qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis: atque ita cõcitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla uis posset. per arma, per uiros late stragem dedere. secutus pedes impetum equitum turbatis hostibus intulit signa. uiginti millia hostiũ cæsa eo die traduntur. Autores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestam. apud antiquissimos scriptores una hæc pugna iuuenitur. in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, ut ex tanta cæde multis potitus spolijs, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit, seu uotum id deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio autore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomen q; ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoq; de re prospere gesta ad senatum non ad dictatorem missæ, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit. ut lætis alijs uictoria parta præ se ferret iram tristitiamq;. misso itaque repente senatu se ex curia proripuit: tum uero non Samnitium magis legiones, quàm maiestatem dictatoriam & disciplinam militarem à magistro equitum uictam & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaque plenus minarum iræq; profectus in castra cum maximis itineribus isset, non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. præcurrerant enim ab urbe, qui nuntiarent dictatorem auidum pœnę uenire, alternis penè uerbis T. Manlij facta laudantem. Fabius concione extemplo aduocata, obtestatus milites est, ut qua uirtute rempublicam ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicioq; uicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia, iratum uirtuti alienæ felicitatiq; furere, quod se absente respublica egregie gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites quàm Romanos uictoriam esse. imperium dictitare spretum, tanquam non eadem mente pugnari uetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire uirtutem alienã uoluisse, cupidissimisq; arma ablaturũ fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægre pati, quod sine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint, quod se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac nõ accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt Marsq; communis, aduersa pugna euenisset: qui sibi deuictis hostibus, republica bene gesta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum, & tunc uictori minetur? Neque illũ magistro equitum infestiorẽ quàm tribunis militum, quàm centurionibus, quàm militibus esse: si possit in omnes sęuiturũ fuisse: quia id nequeat, in unum sæuire: etiam inuidiam

tanquam

tanquam ignem summa petere, in caput cõsilij, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc uictorem uelut in capto exercitu dominantem quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati: si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda uictoria uideat, & salutẽ unius omnibus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. postremo se uitam, fortunasq́ suas illorum fidei uirtutiq́ permittere. Clamor è tota concione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi uim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo post dictator aduenit: classicoq́ extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrũ equitũ citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator, quæro, inquit, de te Q. Fabi, cum summũ imperium dictatoris sit: pareantq́ ei COSS. regia potestas, prætores ijsdem auspicijs quibus COSS. creati, æquum censeas nécne magistrum equitum dicto audientem esse? itemq́ illud interrogo, cum me incertis auspicijs profectum ab domo scirem, utrum mihi turbatis religionibus respub. in discrimen committenda fuerit? an auspicia repetenda, nequid dubijs dijs agerem? simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitũ solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo? cum, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad uoluntatis interpretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit, quin tu respondes, uetuerim'ne te quicquam rei me absente agere? uetuerim'ne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinamq́ maiorũ, & numen deorum ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue uocem mittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset: & nunc quereretur eundem accusatorẽ capitis sui, ac iudicem esse: modò uitam sibi eripi citius, quàm gloriam rerum gestarum posse uociferaretur: purgaretq́ se inuicem, atq́ ultro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira spoliari magistrum equitum, ac uirgas & secures expediri iussit: Fabius fidem militum implorans, lacerantibus uestem lictoribus ad triarios tumultũ iam in cõcionem miscẽtes sese recepit. inde clamor in totam concionẽ est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi forte tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris nosci tari poterant: orabant ut parceret magistro equitũ: neu cum eo exercitum damnaret. extrema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementẽ dictatorem, nec procul seditione aberant: Ne tribunal quidem satis quietum erat. legati circunstantes sellam orabant ut rem in posterum diem differret, & iræ suæ spatium, & consilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis deformatã uictoriam: ne ad extremum finem supplicij tenderet: neu unico iuueni, neu patri eius clarissimo uiro, neu Fabiæ genti eã inureret ignominiam, cum parũ precibus, parũ causa proficerent: intueri sæuientem concionem iubebant: ita iritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse ætatis, nõ prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnã deprecãti suam uitio uersurum, sed dictatori: si occæcatus ira infestam multitudinem in se prauo certamine mouisset. Postremò ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se iusiurandũ dare paratos esse: non uideri è repub. in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His uocibus cum in se magis incitarent dictatorem, quàm magistro equitum placarent, iussi de tribunali descendere legati: & silentio nequicquam per præconem tentato, cum præ strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorũ eius uox audiretur, nox uelut in prælio certamini finem fecit. magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyrium exarsurũ agitatum contentione ipsa exacerbatumq́, clàm ex castris Romam profugit: & patre autore M. Fabio, qui ter iam COS. dictatorq́ fuerat, uocato extemplo senatu cũ maxime conquereretur apud patres uim atq́ iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum submouentium auditur: & ipse infensus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio: & prehendi Papyrius Fabium iussit. ubi cum deprecãtibus primoribus patrum, atq́ uniuerso senatu perstaret in incepto immitis animus: tum pater M. Fabius, quãdoquidem inquit apud te nec autoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec uirtus nobilitasq́ magistri equitum à te ipso

nominati ualet:nec preces,quæ sæpe hostem mitigauere,quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello:& prouoco ad populum:eũq; tibi fugienti exercitus tui,fugienti senatus iudicium iudicem fero:qui certe unus plus quàm tua dictatura potest polletq;,uidero cessurus ne prouocationi sis:cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit.Ex curia in concionẽ itur.quo cum paucis dictator,cum omni agmine principum magister equitum cum ascendisset:deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit. secutus pater.bene agis,inquit,cum eò nos deduci iussisti, unde & priuati uocem mittere possemus. Ibi primo non tam perpetuæ orationes,quàm altercatio exaudiebantur.uicit deinde strepitũ uox & indignatio Fabij senis increpantis superbiam crudelitatemq; Papyrij: se quoq; dictatorẽ Romæ fuisse,nec à se quenquã ne plebis quidem hominem,non centurionem,non militem uiolatum.Papyrium tanquã ex hostium ducibus,sic ex Romano imperatore uictoriam & triumphum petere. Quantum interesset inter moderationem antiquorum,&nouam superbiam crudelitatémque.dictatorem Quintium Cincinnatum in L.Minucium COS.ex obsidione à se ereptum nõ ultra sæuisse,quàm ut legatum eum ad exercitũ pro COS.relinqueret.M.Furium Camillum in L.Furio,qui contempta sua senectute & autoritate,fœdissimo cum euentu pugnasset: non solum in præsentia moderatum iræ esse,nequid de collega secus populo aut senatui scriberet:sed cum reuertisset, potissimũ ex tribunis consularibus habuisse,quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit.Nam populi quidem,penes quem potestas omnium rerũ esset:ne iram quidẽ unquã atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atq; inscitia exercitus amisissent, quàm ut pecunia eos mulctaret: capite anquisitũ ob rem bello male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse:nunc ducibus populi Romani, quę nec uictis quidẽ bello fas fuerit, uirgas & secures uictoribus,& iustissimos meritis triũphos intentari. Quid enim tandem passurũ fuisse filium suum,si exercitũ amisisset? si fusus, fugatus,castris exutus fuisset? quo ultra iram uiolentiamq; eius excessuram fuisse,quàm ut uerberaret necaretq;? Quam cõueniens esse propter Q.Fabium ciuitatẽ in lætitia,uictoria, supplicationibus ac gratulationibus esse:eum propter quem deum delubra pateant:aræ sacrificijs fument,honore donis cumulentur:nudatum uirgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atq; arcem, deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu auspicijsq; uicisset,laturum?quem luctum in castris Romanis,quam lætitiam inter hostes fore? Hæc simul iurgans querens,deûm hominumq; fidem obtestans,& complexus filium plurimis cum lachrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas,fauor populi,tribunitium auxiliũ,memoria absentis exercitus. Ex parte altera imperiũ inuictum populi Romani:& disciplina rei militaris,& dictatoris edictum pro numine semper obseruatũ, & Manliana imperia,&posthabita filij charitas publicæ utilitati iactabantur.Hoc etiam L. Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse.nunc patres comes,& senes faciles de alieno imperio spreto tanquã rei paruæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti gratiam facere:se tamen perstaturũ in incepto:nec ei,qui aduersus dictum suum turbatis religionibus, ac dubijs auspicijs pugnasset,quicquam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperij perpetua ne esset,non esse in sua potestate:L.Papyrium nihil de eius iure diminuturũ.optare ne potestas tribunicia inuiolata ipsa uiolet intercessione sua Romanũ imperium:neu populus Romanus in se potissimum dictatorem & ius dictaturæ extinguat.Quod si fecisset, non L.Papyrium,sed tribunos, sed prauũ populi iudicium nequicquã posteros accusaturos:cum polluta semel militari disciplina non miles centurionis,non centurio tribuni,non tribunus legati,non legatus COS. nõ magister equitum dictatoris pareat imperio:nemo hominũ, nemo deorum uerecundiam habeat,nõ edicta imperatorum,non auspicia obseruentur:sine cõmeatu uagi milites in pacato in hostico errent,immemores sacramenti, licẽtia sola se ubi uelint,exautorent:infrequẽtia deserantur signa,neq; conueniatur ad edictum: nec discernatur interdiu nocte,ęquo iniquo loco,iussu iniussu imperatoris pugnent:& non signa,nõ ordines seruent: latrocinij modo cæca, & fortuita pro solenni & sacrata,militia sit.Horum criminum uos reos in omnia secula offerte tribuni plebis:uestra obnoxia capita pro licentia Q.Fabij objicite.Stupentes tribunos,& suã

iam uicem magis anxios, quàm eius, cui auxiliũ ab se petebatur: liberauit onere consensus po
puli Romani ad preces & obtestationem uersus: ut sibi pœnam magistri equitum dictator re
mitteret, tribuni quoq; inclinatã rem in preces subsecuti, orare dictatorẽ insistunt, ut ueniam
errori humano, ueniam adolescentiæ Q. Fabij daret: satis eum pœnarũ dedisse. iam ipse ado/
lescens, iam pater M. Fabius contentionis obliti procumbere ad genua, & irã deprecari dicta
toris. Tum dictator silẽtio facto, bene habet, inquit, quirites. uicit disciplina militaris: uicit im
perij maiestas: quæ in discrimine fuerunt an ulla post hanc diem essent. nõ noxæ eximitur Q.
Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: sed noxæ damnatus donatur populo Ro
mano: donatur tribunitiæ potestati, precariũ non iustũ auxilium ferenti. Viue Q. Fabi felicior
hoc cõsensu ciuitatis ad tuendũ te, quàm qua paulo antè exultabas uictoria: uiue id facinus au
sus, cuius tibi ne parens quidẽ, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papyrius, ueniã dedisset. Mecũ
ut uoles reuerteris in gratiam: populo Romano, cui uitam debes, nihil maius præstiteris, q̃ si
hic tibi dies satis documenti dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia possis. Cũ se nihil
morari magistrũ equitũ pronuntiasset: digressum eum templo lætus senatus, lætior populus,
circũfusi, ac gratulantes hinc magistro equitũ, hinc dictatori prosecuti sunt. firmatumq; impe
rium militare haud minus periculo Q. Fabij, q̃ supplicio miserabili adolescẽtis Manlij uide
batur. Forte ita eo anno euenit, ut quotiescũq; dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio
mouerentur. cæterũ in oculis exemplũ erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat:
ne quam uim hostium magis, quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaq; frumẽtatores cum
circũuenti ex insidijs cæsi loco iniquo essent: creditũ uulgo est subueniri eis ab legato potuisse,
ni tristia edicta exhorruisset. ea quoq; ira alienauit à dictatore militũ animos iam antè infen/
sos: quod implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius populo Romano
ueniã dedisset. Postq; dictator præposito in urbe L. Papyrio Crasso magistro equitũ. Q. Fa/
bio uetito quicq; pro magistratu agere, in castra redijt: neq; ciuibus satis lætus aduentus eius
fuit: nec hostibus quicquam attulit terroris. Nanq; postero die seu ignari uenisse dictatorem,
seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantũ mo/
menti in uno uiro L. Papyrio fuit, ut si ducis cõsilia fauor subsecutꝰ militũ foret, debellari eo
die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitũ sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidijs:
ita omni arte bellica firmauit. Cessatũ à milite: ac de industria, ut obtrectaretur laudibus du/
cis, impedita uictoria est. Plures Samnitiũ cecidere: plures Romani uulnerati sunt. Sensit pe/
ritus dux quæ res uictoriæ obstaret: temperãdum ingenium suũ esse, & seueritatẽ miscendam
comitati. itaq; adhibitis legatis ipse circũ saucios milites inserens in tentoria caput, singulos ut
sese haberent rogitans, curã eorum nominatim legatis, tribunisq;, & præfectis demandabat:
rem per se popularẽ ita dexter egit: ut medendis corporibus animi multo prius militũ impera
tori reconciliarẽtur: nec quicquã ad salubritatem efficacius fuerit, quàm quòd grato animo ea
cura accepta est. Refecto exercitu cum hoste congressus haud dubia spe sua militũq;, ita fudit
fugauitq; Samnites: ut ille ultimus eis dies cõferendi signa cũ dictatore fuerit. Incessit deinde
quà duxit prędę spes, uictor exercitus: perlustrauitq; hostiũ agros. nulla arma, nullã uim, nec
apertam, nec insidijs expertus. Addebat alacritatẽ, quòd dictator prædam omnem edixerat
militibus: nec ira magis publica, quàm priuatum cõpendium in hostem acuebat. His cladibus
subacti Samnites pacem à dictatore petiêre: cum quo pacti, ut singula uestimenta militibus,
& annuum stipendium darent: cum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorẽ respon/
derunt, unius eius fidei, uirtutiq; causam suam cõmendantes. ita deductus ex Samnitibus ex/
ercitus. Dictator triumphans urbẽ est ingressus: & cum se dictatura abdicare uellet, iussu pa/
trum prius quàm abdicaret, C O S S. creauit C. Sulpiciũ Longum iterum, Q. Æmylium Cære/
tanum. Samnites infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retu
lerunt: nec earũ ipsarũ sancta fides fuit, adeò postquã Papyrium abisse magistratu nuntiatum
est, arrecti ad bellandũ animi sunt. C. Sulpicio, Q. Aemylio (Aulium quidã annales habent)
C O S S. ad defectionem Samnitium Apulum nouum bellum accessit. utroque exercitus missi,
Sulpicio Samnites, Apuli Aemylio sorte euenerũt. Sunt qui nõ ipsis Apulis bellum illatũ,

ſed ſocios eius gentis populos ab Samnitium ui atq; iniurijs defenſos ſcribant. Cæterum fortuna Samnitium uix à ſeipſis eo tempore propulſantiũ bellum, propius ut ſit uero facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, ſed cum utraq; ſimul gente bellũ Romanis fuiſſe. Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager apulus, Samniumq; euaſtatũ: hoſtes nec hic nec illic inuenti. Romę nocturnus terror ita ex ſomno trepidam repente ciuitatem exciuit, ut Capitoliũ atque arx, mœniaq; & portæ plena armatorum fuerint. & cum concurſatum clamatumq; ad arma omnibus locis eſſet: prima luce nec autor, nec cauſa terroris comparuit. Eodem anno de Thuſculanis flauia rogatione populi fuit iudicium. M. Flauius Tr. pl. tulit ad populum ut in Thuſculanos animaduerteretur: quorum ope ac conſilio Veliterni Priuernatesq; populo Romano bellum feciſſent. Populus Thuſculanus cum coniugibus ac liberis Romam uenit: ea multitudo ueſte mutata, & ſpecie reorum tribus circuit, genibus ſe omnium aduoluẽs. Plus itaq; miſericordia ad pœnæ ueniam impetrandam, quàm cauſa ad crimẽ purgandum ualuit. Tribus omnes, præter Polliam antiquarunt legem. Polliæ ſententia fuit, puberes uerberatos necari: coniuges liberosq; ſub corona lege belli uenire: memoriamq; eius iræ Thuſculanis in pœnæ tam atrocis autores manſiſſe ad patrum ætatem conſtat: nec quenquàm ferme ex Pollia tribu candidatum papyriam ferre ſolitum. Inſequenti anno Q. Fabio, L. Fuluio COSS. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambuſtus magiſter equitũ metu grauioris in Samnio belli (cõducta enim pretio à finitimis iuuentus dicebatur) intẽtiore delectu habito egregium exercitum aduerſus Samnites duxerunt: caſtra in hoſtico incurioſe ita poſita, tanquã procul abeſſet hoſtis: cum ſubito aduenêre Samnitium legiones tanta ferocia, ut uallum uſq; ad ſtationem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri, nec diſſimulabant orta luce poſtero die facturos. Dictator ubi propiorem ſpe dimicationẽ uidit: ne militũ uirtuti damno locus eſſet, ignibus crebris relictis, qui conſpectũ hoſtium fruſtrarentur, ſilentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem caſtrorũ potuit. eques extemplo inſecutus ita inſtitit agmini, ut donec luceſceret, prelio abſtineret: nec pedeſtres quidem copiæ ante lucem caſtris egreſſæ. Eques luce demũ auſus incurſare in hoſtem, carpendo nouiſſimos: premendoq; iniquis ad tranſitum locis agmen detinuit. interim pedes equitẽ aſſecutus, & totis iam copijs Samnis urgebat. Tum dictator poſtq; ſine magno incõmodo progredi non poterat, eum ipſum, in quo conſtiterat, locum caſtris dimetari iuſſit. Id uerò circumfuſo undiq; equitatu, ut uallum peteretur, opusq; inciperet, fieri non poterat. Itaq; ubi neque eundi, neq; manendi copiã eſſe uidet, inſtruit aciem, impedimẽtis ex agmine remotis: inſtruũt contrà & hoſtes, & animis & uiribus pares. auxerat id maxime animos, quòd ignari loco iniquo nõ hoſti ceſſum, uelut fugientes ac territos terribiles ipſi ſecuti fuerant. Id aliquãdiu æquauit pugnã, iam pridẽ deſueto Samnite clamorẽ Romani exercitus pati. At Hercule illo die ab hora diei tertia ad octauã ita anceps dicitur certamen ſtetiſſe, ut neque clamor ut primo ſemel cõcurſum eſt ſublatus, iteratus ſit: neq; ſigna promota loco, retròue recepta: neq; recurſum ab ulla ſit parte. in ſuo quiſq; gradu obnixi, urgentes ſcutis ſine reſpiratione, ac reſpectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorq; idem pugnæ in defatigationem ultimã, aut noctẽ ſpectabat. Iam uiris uires, iam ferro ſua uis, iam conſilia ducibus deerant, cum ſubitò Samnitiũ equites cum turma una longius profecta accepiſſent impedimenta Romanorũ procul ab armatis ſine præſidio, ſine munimento ſtare, auiditate prædæ impetum faciũt. Quod ubi dictatori trepidus nuntius attulit: ſine modo, inquit, ſeſe præda præpediant. alij deinde ſuper alios diripi paſſim, ferriq; fortunas militum uociferabantur. Tum magiſtro equitũ accito, uides tu, inquit, M. Fabi ab hoſtium equite omiſſam pugnam? hęrent impediti impedimentis noſtris, aggredere (quod inter prædandũ omni multitudini euenit) diſſipatos, raros equis inſidentes, raros quibus ferrum in manu ſit, inuenies, equosq; dum præda onerant, cæde inermes, cruentamq; illis prædã redde. mihi legiones, peditumq; pugna curæ erũt, penes te equeſtre ſit decus. Equitum acies qualis quæ eſſe inſtructiſſima poteſt, iuuecta in diſſipatos impeditosq; hoſtes cæde omnia replet. inter ſarcinas omiſſas repente obiacẽtes pedibus fugientiũ, conſternatorũq; equorũ neq; pugnæ, neq; fugæ ſatis potentes cædũtur. Tum deleto prope equitatu hoſtium

M. Fabius

M.Fabius circũductis paulatim alis ab tergo pedestrem aciem adoritur.clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit::&dictator,ubi respectãtes hostium antesignanos,turbataq́ signa,& fluctuantem aciem uidit:tum appellare,tum adhortari milites:tribunos,principesq́ ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam uocare.Nouato clamore signa inferuntur,&quicquid progrediebantur,magis magisq́ turbatos hostes cernebant.Eques ipse iam primis erat in cõspectu:& Cornelius respiciens ad manipulos militũ, quod manu,quod uoce poterat,monstrabat:uexilla se suorum,parmasq́ cernere equitum. Quod ubi auditum, simulq́ uisum est:adeò repente laboris per diem penè totum tolerati,uulnerumq́ obliti sunt, ut haud secus quàm si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem.nec ultra Samnis tolerare terrorem equitũ peditumq́ uim potuit:partim in medio cęsi, partim in fugam dissipati sunt.pedes restantes,ac circumuentos cecidit:ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitiũ res ita infregit:ut omnibus concilijs fremerent,minime id quidem mirũ esse,si impio bello,&contra fœdus suscepto infestioribus merito dijs,quàm hominibus nihil prospere agerent,expiandũ id bellum magna mercede,luendumq́ esse. id referre tantum, utrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine. audebantq́ iam quidem nominare autores armorũ.unum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis,potensq́ erat,haud dubie proximarum induciarum ruptor.de eo coacti referre prætores decretum fecerunt ut Brutulus Papius Romanis dederetur:&cum eo præda omnis Romana,captiuiq́ ut Romã mitterentur:quæq́ res per fœciales ex fœdere repetitæ essent,secundum ius fasq́ restituerentur.Fœciales Romã ut censuerunt missi: & corpus Brutuli exanime: ipse morte uoluntaria ignominiæ se ac supplicio subtraxit:placuit cum corpore bona quoq́ eius dedi. nihil tamen earum rerum præter captiuos, ac siqua cognita ex præda sunt,acceptũ est:cęterarum rerum irrita fuit deditio.dictator ex S C triumphauit.Hoc bellum à COSS. bellatum quidam autores sunt: eosq́ de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse,atq́ inde magnas pręda egisse.nec discrepat quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit.id ambigitur, belli ne gerendi causa creatus sit, an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius pretor graui morbo forte implicitus erat,signũ mittẽdis quadrigis daret, functusq́ eo haud sanè memorandi imperij ministerio se dictatura abdicaret, nec facile est aut rem rei, aut autorem autori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor,falsisq́ imaginum titulis, dum familia ad se quæq́ famam rerum gestarum,honorumq́ fallente mẽdacio trahunt: inde certe & singulorum gesta,& publica monimenta rerum confusa,nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat,quo satis certo autore stetur.

DECADIS PRIMAE LIBER NONVS.

SEQVITVR hunc annum nobilis clade Romana caudina pax T. Veturio Caluino,Sp.Posthumio COSS. Samnites eo anno imperatorem C.Põtium Herennij filium habuerunt,patre longe prudentissimo natum,primum ipsum bellatorem ducemq́.Is,ubi legati,qui ad dedendas res missi erant,pace infecta redierunt:ne nihil actum,inquit,hac legatione censeatis,expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit.Satis scio, quibuscunq́ dijs cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant, ijs non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationẽ spretam. Quid enim ultra fieri ad placandos deos,mitigandosq́ homines potuit,q̃ quod nos fecimus? Res hostium in præda captas,quæ belli iure nostræ uidebantur,remisimus:autores belli, quia uiuos non potuimus, perfunctos iam fato dedimus: bona eorũ nequid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romã portauimus.Quid ultra tibi Romane,quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarum irarum,quem meorum suppliciorum iudicem feram? neminem neq́ populum,neq́ priuatũ fugio.Quod si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi:at ego ad deos uindices intolerandæ superbiæ confugiã:& precabor ut iras suas uertãt in eos, quib.

non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorũ sæuitiã non mors noxiorũ, non deditio exanimatorũ corporum, non bona sequentia domini deditionẽ exsat'ent: placari nequeant, nisi hauriendũ sanguinẽ, laniandaq́ uiscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum Samnites, quibus necessariũ: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarũ maximũ momentũ sit quàm propitijs rem, quàm aduersis agãt dijs: pro certo habete priora bella aduersus deos magis q̃ homines gessisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis, quàm uera uaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra quàm potest occultissime locat: inde ad Calatiã, ubi iã COS. Romanos, castraq́ esse audiebat, milites decem pastorũ habitu mittit, pecoraq́ diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidijs: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet: legiones Samnitiũ in Apulia esse, Luceriã omnibus copijs circũsedere: nec procul abesse, quin ui capiant. iam & is etiam rumor antè de industria uulgatus uenerat ad Romanos, sed fidem auxere captiui, eo maxime, quod sermo inter omnes cõgruebat. Haud erat dubium quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentẽ terrorem deficeret, ea modò, quà irent, cõsultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebãt uiæ, altera præter oram superi maris patens apertaq́, sed quanto tutior, tanto ferè longior: altera per furculas caudinas breuior. sed ita natus locus est. saltus duo alti angusti syluosiq́ sunt, montibus circa se perpetuis inter se iuncti: iacet inter eos satis patẽs clausus in medio cãpus, herbidus, aquosusq́, per quẽ mediũ iter est. sed ante quàm uenias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt, & aut eadem, qua te insinuaueris, retrò uia repetenda: aut si ire porrò pergas, per alium saltum arctiorẽ, impeditioremq́ euadendum. In eum campum uia alia per cauam rupem Romani demisso agmine: cum ad alias angustias protinus pergerent, septas deiectu arborũ saxorumq́ ingentiũ obiacentẽ molẽ inuenere. cum fraus hostilis apparuisset: præsidium etiã in summo saltu cõspicitur: citati inde retrò, quà uenerãt, pergunt repetere uiam: eã quoq́ clausam sua obice, armisq́ inueniunt. sistunt inde gradum sine ullius imperio. stuporq́ omniũ animos, ac uelut torpor quidã insolitus membra tenet: intuentesq́ alij alios, cum alterum quisq́ magis mentis compotẽ ac consilij ducerẽt, diu immobiles silent deinde ubi prætoria consulũ erigi uidere, & expedire quosdam utilia operi, quanquam ludibrio fore muniẽtes perditis rebus, ac spe omni adempta cernebãt: tamẽ ne culpã malis adderẽt, pro se quisq́ nec hortante ullo, nec imperãte ad muniendum uersi castra propter aquã uallo circundãt, sua ipsi opera, laboremq́ irritum, præterquàm quod hostes superbe increpabant, cũ miserabili cõfessione eludẽtes. ad COSS. mœstos ne aduocantes quidẽ in consiliũ, quãdo nec cõsilio nec auxilio locus esset, sua sponte legati, ac tribuni cõueniunt, milites q́ in prætoriũ uersi opẽ, quã uix dij immortales ferre poterãt, ab ducibus exposcunt. Querentes magis, quàm cõsultantes nox oppressit, cum pro ingenio quisq́ fremerẽt: alius, per obices uiarũ, alius per diuersa montiũ, per syluas, quà ferri arma poterãt, eamus: modò ad hostem peruenire liceat, quem per annos iam propè XXX uincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitẽ pugnanti, alius, quò, aut quà eamus? num montes moliri sede sua paramus? dum hæc imminebunt iuga, quà tu ad hostem uenies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti atque uicti sumus. ne ferrũ quidẽ ad bene moriendũ oblaturus est hostis: sedens bellũ conficiet. His inuicẽ sermonibus qua cibi, qua quietis immemor nox traducta est. Ne Samnitibus quidem consiliũ in tam lætis suppetebat rebus. itaq́ uniuersi Herenniũ Pontium patrem imperatoris per literas consulendum censent. Iã is grauior annis non militaribus solũ, sed ciuilibus quoq́ abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto uigebat uis animi cõsilijq́. Is ubi accepit ad furculas caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: cõsultus ab nuntio filij censuit omnes inde quàm primũ inuiolatos dimittendos. quæ ubi spreta sententia est: iterumq́ eodẽ remeante nuntio cõsulebatur: censuit ad unũ omnes interficiendos. Quæ ubi tam discordia inter se uelut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quanquã filius ipse in primis iam animum quoq́ patris cõsenuisse in affecto corpore rebatur: tamẽ consensu omniũ uictus est ut ipsum in consilium acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur aduectus, uocatusq́ in consilium

filium ita fermè locutus esse, ut nihil sententiæ suæ mutaret, causas tantum adijceret, Priore se consilio, quod optimũ duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficiũ perpetuã firmare pacem amicitiamq́: altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitib. haud facile receptura uires Romana res, bellum differre. tertium nullum cõsilium esse. Cum filius alijq́ principes percunctando exquirerent, quid si media uia consilium caperetur? ut & dimitterentur incolumes, & leges ijs iure belli uictis imponerentur? ista quidẽ sentẽtia, inquit, ea est, quę neq; amicos parat, neq; inimicos tollit: seruate modo, quos ignominia irritaueritis. Ea est Romana gẽs, quæ uicta quiescere nesciat: uiuet semper in pectorib. illorũ quicquid istuc præsens necessitas inusserit: neq; eos ante multiplices pœnas expetitas à uobis quiescere sinet. Neutra sententia accepta, Herennius domũ è castris est auectus. Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendũ capti essent, & iam omnium rerũ inopia esset, uicti necessitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent: si pacem nõ impetrarent uti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatũ esse respondit: & quoniã ne uicti quidem ac capti fortunã fateri scirent, inermes cum singulis uestimentis subiugum missurũ: alias cõditiones pacis æquas uictis ac uictoribus fore: si agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, suis deinde legibus Romanũ ac Samnitẽ æquo fœdere uicturũ. His conditionibus paratum se esse fœdus cum COSS. ferire: siquid eorum displiceat, legatos iam redire ad se uetuit. Hæc cum legatio renuntiaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaq́ mœstitia incessit, ut nõ grauius accepturi uiderentur, si nuntiaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Cum diu silentiũ fuisset, nec COSS. aut pro fœdere tam turpi, aut cõtra fœdus tam necessarium hiscere possent: Tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorũ uirtute atq; honoribus erat: patrem meũ, inquit, COSS. sępe audiui memorantẽ, se in Capitolio unum nõ fuisse autorem senatui redimẽdæ auro à Gallis ciuitatis: quãdo nec fossa ualloq́ ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si, ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hostẽ licuit, quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt: ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset: non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesse. Equidem mortem pro patria præclarã esse fateor: & me uel deuouere pro populo Romano legionibusq́, uel in medios me mittere hostes paratus sum. sed hic patriã uideo: hic quicquid Romanarum legionum est: quæ nisi pro se ipsis ad mortẽ ruere uolunt, quid habent quod morte sua seruẽt? tecta urbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam, à qua urbs incolitur. imò hercule produntur magis omnia deleto hoc exercitu, non seruantur. quis enim ea tuebitur? imbellis uidelicet atque inermis multitudo? tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. an à Veijs exercitum, Camillumq́ ducem implorabunt? Hic omnes spes opesq́ sunt: quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est: sed ea charitas patriæ est, ut tam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista quantacunque est indignitas: & pareatur necessitati, quam ne dij quidem superãt. Ite COSS. redimite armis ciuitatem, quam auro maiores uestri redemerunt. COSS. profecti ad Pontium in colloquium, cũ de fœdere uictor agitaret: negarunt iniussu populi fœdus fieri posse: nec sine fœcialibus, cærimoniaq́ alia solẽni. Itaque non ut uulgo credunt, Claudiusq́ etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? per quem populum fiat quo minus legibus dictis stetur: ut eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur? Spoponderunt COSS. legati, quæstores, tribuni militum: nomináque omnium, qui spoponderunt extant: ubi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent. & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam DC equites imperati: qui capite luerent, si pacto non staretur. tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituq́ inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus: ut uix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quàm uenissent, abituri, illis non

ducem locorum, nõ exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foueam missos, alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaq́ corpora hosti. Proponere sibimetipsi ante oculos iugum hostile, & ludibria uictoris: & uultus superbos, & per armatos inermium iter. inde fœdi agminis miserabilem uiam, per sociorum urbes reditum in patriam, ac parentes: quò sæpe ipsi, maioresq́ eorum triumphantes uenissent. Se solos sine uulnere, sine ferro, sine acie uictos: sibi non stringere licuisse gladios, nõ manum cum hoste cõferre: sibi nequicquã arma, nequicquam uires, nequicquã animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia tristiora experiundo factura, quàm quæ præceperant animis. Iam primum cum singulis uestimentis inermes extra uallũ exire iussi: & primi traditi obsides, atq́ in custodiã abducti. Tum à COSS. abire lictores iussi: paludamentaq́ detracta tantam inter ipsos, qui paulo ante eos execrantes, dedendos, lacerandosq́ censuerant, miseratione fecit: ut suæ quisq́ cõditionis oblitus ab illa deformatione tantę maiestatis uelut ab nefando spectaculo auerteret oculos. Primi COSS. propè seminudi sub iugũ missi: tum ut quisq́ gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinceps singulæ legiones. circũstabant armati hostes exprobrantes, eludentesq́: gladij etiam plerisq́ intentati: & uulnerati quidam, necatiq́: si uultus eorum indignitate rerũ acrior uictorẽ offendisset. ita traducti sub iugum. &(quod penè grauius erat) per hostiũ oculos, cum ex saltu euasissent, & si uelut ab inferis extracti tum primum lucẽ aspicere uisi sunt, tamẽ ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaq́ cum ante noctẽ Capuã peruenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor præpediebat, circa uiã haud procul Capua omniũ egena corpora humi prostrauerũt. Quod ubi est Capuam nuntiatũ: euicit miseratio iusta sociorũ, superbiã ingenitam Cãpanis. cõfestim insignia sua COSS. fasces, lictores, arma, equos, uestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & uenientibus Capuã cunctus senatus, populusq́ obuiã egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisq́ & publicis fungitur officijs: neq́ illis sociorũ comitas, uultusq́ benigni, &alloquia nõ modò sermonẽ elicere, sed ne ut oculos quidẽ attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. adeò super mœrorẽ pudor quidam effugere colloquia & cœtus hominum cogebãt. Postero die cum iuuenes nobiles missi à Capua ut proficiscentes ad finẽ Campanũ prosequerentur, reuertissent: uocatiq́ in curiã percunctantibus maioribus natu multo sibi mœstiores &abiectiores animi uisos referrent: adeò silens, ac propè mutum agmen incessisse: tacere indolẽ illã Romanã: ablatosq́ cum armis animos: non reddere salutẽ, non salutantibus dare responsum: non hiscere quenq́ præ metu potuisse: tanquã ferentibus adhuc ceruicibus iugũ, sub quod emissi essent. Habere Samnites uictoriam non præclarã solum, sed etiã perpetuã: cepisse enim eos non Romam, sicut antè Gallos: sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanã uirtutẽ, ferociamq́. Cum hæc dicerentur, audirenturq́: & deploratũ penè Romanum nomẽ in cõsilio sociorũ fidelium esset: dicitur Offilius Calauius Ouij filius, clarus genere factisq́, tum etiã ætate uerendus, longe aliter se habere rem dixisse: silentiũ illud obstinatũ, fixosq́ in terrã oculos, &surdas ad omnia solatia aures, & pudorẽ intuendæ lucis, ingentẽ molem irarum ex alto animo cientis indicia esse: aut se Romana ignorare ingenia: aut silentiũ illud Samnitibus flebiles breui clamores gemitusq́ excitaturum: caudinæq́ pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis tristiorẽ memoriam fore. quippe suos quenq́ eorum animos habiturũ, ubicunq́ congressuri sint: saltus Caudinos non ubiq́ Sãnitibus fore. Iam & Romæ sua infamis clades erat. obsessos primũ adierunt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis, quàm periculi nuntius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorum apparatus, postq́ deditionẽ tam fœde factã acceperunt: extemploq́ sine ulla publica autoritate concessum in omnem formam luctus est. Tabernæ circa forum clausæ. iustitiumq́ in foro sua sponte cœptũ, prius quàm indictum: lati claui, annuli aurei positi: penè mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solũ atq́ autoribus, sponsoribusq́ pacis irasci: sed innoxios etiam milites odisse, & negare urbe tectis ue accipiendos. Quam concitationẽ animorum fregit aduentus exercitus. etiã iratis miserabilis. non enim tanq́ in patriã reuertẽtes ex insperato incolumes, sed captorum habitu uultuq́ ingressi

fero

ſeto in urbem ita ſe in ſuis quiſq; tectis abdiderũt, ut poſtero, atq; inſequẽtibus diebus nemo eorum forum aut publicũ aſpicere uellet. Cõſules in priuato abditi nihil pro magiſtratu agere, niſi quod expreſſum ſenatus conſulto eſt, ut dictatorẽ dicerent comitiorum cauſa. Q. Fabium Ambuſtũ dixerunt, & P. Aelium Petum magiſtrum equitum. quibus uitio creatis, ſuffecti M. Aemylius Pappus dictator, L. Valerius Flaccus magiſter equitũ. nec per eos comitia habita: & quia tedebat populum omnium magiſtratuum eius anni, res ad interregnum rediјt. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Coruinus. is c o s s. creauit Q. Publiũ Philonẽ, et L. Papyriũ Curſorẽ iterum, haud dubio conſenſu ciuitatis, quod nulli ea tempeſtate duces clariores eſſent. Quo creati ſunt die, eo (ſic enim placuerat patribus) magiſtratũ inierũt, ſolennibusq; s c perfectis, de pace caudina retulerũt. & Publius, penes quem faſces erant: dic Spuri Poſthumi inquit. Qui ubi ſurrexit, eodẽ illo uultu, quo ſub iugũ miſſus erat, haud ſum ignarus, inquit, c o s s. ignominiæ, nõ honoris cauſa me primũ excitatũ: iuſſumq; dicere nõ tãquã ſenatorẽ, ſed tanquã reũ, quã infelicis belli, quã ignominioſæ pacis. ego tamẽ, quãdo neq; de noxa noſtra, neq; de pœna retuliſtis: omiſſa defenſione, quæ nõ difficillima eſſet apud haud ignaros fortunarũ humanarum, neceſſitatumq;: ſententiã de eo, de quo retuliſtis, paucis peragam: quę ſentẽtia teſtis erit mihi ne, an legionibus ueſtris pepercerim: cum me ſeu turpi, ſeu neceſſaria ſponſione obſtrinxit, qua tamen, quando iniuſſu populi facta eſt, nõ tenetur populus Romanus: nec quicquã ex ea, præter quàm corpora noſtra. debentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi uinctiq;: exoluamus religiõe populum, ſiqua obligauimus: nequid diuini, humani'ue obſtet, quo minus iuſtum piumq; de integro ineat bellum. interea c o s s. exercitum ſcribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hoſtium fines, quàm omnia iuſta in deditionem noſtrã perfecta erunt. Vos dij immortales precor, quæſo q;, ſi uobis non fuit cordi Sp. Poſthumium, T. Veturium c o s s. cum Samnitibus proſpere bellum gerere: at uos ſatis habeatis uidiſſe nos ſub iugum miſſos: uidiſſe ſpõſione infami obligatos: uidere nudos uinctosq; hoſtibus deditos, omnem iram hoſtium noſtris capitibus excipientes: nouos c o s s. legionesq; Romanas ita cum Samnite gerere bellum uelitis, ut omnia ante nos cõſules bella geſta ſunt. Quæ ubi dixit, tanta ſimul admiratio miſeratioq; uiri inceſſit homines, ut modò uix crederent illum eundẽ eſſe Sp. Poſthumium, qui autor tam fœdę pacis fuiſſet: modò miſerarentur quod uir talis etiam præcipuum apud hoſtes ſupplicium paſſurus eſſet ob iram diremptæ pacis. cum omnes laudibus modo proſequẽtes uirum in ſententiã eius pedibus irent tentata pauliſper interceſſio eſt ab L. Liuio, & Q. Melio Tr. pl. qui neq; exolui religione populum aiebant deditiõe ſua, niſi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuiſſent, reſtituerentur: neq; ſe pro eo, quod ſpondẽdo pacem ſeruaſſent exercitum populi Ro. pœnam ullam meritos eſſe: neq; ad extremum cum ſacroſancti eſſent, dedi hoſtibus, uiolari'ue poſſe. Tum Poſthumius, interea dedite, inquit, profanos nos, quos ſalua religiõe poteſtis: dedetis deinde & iſtos ſacroſanctos, cum primum magiſtratu abierint: ſed, ſi me audiatis, prius quàm dedantur, hic in comitio uirgis cæſos, hanc iam ut intercalatæ pœnæ uſuram habeant. Nam quod deditione noſtra negant exolui religione populum, id iſtos magis ne dedantur, quàm quia ita ſe res habeat, dicere quis adeò iuris fœcialium expers eſt, qui ignoret? neq; ego inficias eo Patres conſcripti, tam ſponſiones, quàm fœdera ſancta eſſe apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: ſed iniuſſu populi nego quicquam ſanciri poſſe, quod populum teneat. An ſi eadem ſuperbia, qua ſponſionem iſtam expreſſerunt nobis Samnites, coëgiſſent nos uerba legitima dedẽtium urbes nuncupare, deditum populum Romanum uos tribuni diceretis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium eſſe? omitto deditionem, quoniam de ſponſione agitur. Quid tandem, ſi ſpopondiſſemus urbem hanc relicturum populum Romanum? ſi incenſurum? ſi magiſtratus, ſi ſenatum, ſi leges non habiturum? ſi ſub regibus futurum? Dij meliora, inquis, atqui non indignitas rerum ſponſionis uinculum leuat. Siquid eſt, in quo obligari populus poſſit, in omnia poteſt. & ne illud quidem, quod quoſdam forſitan moueat, refert, c o s. an dictator, an prætor ſpoponderit. & hoc ipſi etiam Samnites iudicauerunt. quibus non fuit ſatis c o s s. ſpondere, ſed legatos

quæſtores

quæſtores, tribunos militum ſpondere coëgerunt. Nec à me nunc quiſquam quæſiuerit quid ita ſpoponderim: cum id nec conſulis ius eſſet: nec illis ſpondere pacẽ. quæ mei non erat arbitrij: nec pro uobis, qui nihil mandaueratis, poſſem. Nihil ad Caudiũ patres conſcripti humanis conſilijs geſtum eſt, dij immortales & ueſtris, & hoſtiũ imperatoribus mentẽ ademerunt, nec nos in bello ſatis cauimus: & illi male partam uictoriam male perdiderunt: dũ uix locis, quibus uicerant, credunt: dum quacunq; cõditione arma uiris in arma natis auferre feſtinãt. An ſi ſana mens fuiſſet, difficile illis fuit, dum ſenes ab domo ad conſultandũ accerſunt, mittere Romam legatos? cum ſenatu, cũ populo de pace, ac fœdere agere? tridui iter expeditis erat. interea in inducijs res fuiſſet: donec ab Roma legati aut uictoriam illis certam, aut pacem afferrent, ea demũ ſpõſio eſſet, quàm populi iuſſu ſpopondiſſemus. ſed neq; uos tuliſſetis: nec nos ſpopõdiſſemus: nec fas fuit alium rerũ exitum eſſe, quàm ut & illi uelut ſomnio lætiore, quàm quod mentes eorum capere poſſent, nequicquam eluderentur: & noſtrũ exercitũ eadem quæ impedierat fortuna, expediret: uanam uictoriã uanior irritam faceret pax: ſponſio interponeretur, quæ neminem præter ſponſorem, obligaret. Quid enim uobiſcum patres conſcripti? quid cum populo Romano actum eſt? quis nos appellare poteſt? quis ſe à uobis dicere deceptum? hoſtis? an ciuis? hoſti nihil ſpopõdiſtis: ciuem neminem ſpondere pro uobis iuſsiſtis. nihil ergo uobis, nec nobiſcum eſt, quibus nihil mandaſtis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egiſtis. Samnitibus ſponſores nos ſumus rei ſatis locupletes in id, quod noſtrum eſt: in id, quod præſtare poſſumus, corpora noſtra, & animos: in hæc ſæuiant: in hæc ferrum in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet: cõſulite utrum præſens deditio eorũ fieri poſsit: an in diem differatur: nos interim T. Veturi, uosq; cæteri uilia hæc capita luendæ ſponſionis feramus, & noſtro ſupplicio liberemus Romana arma. Mouit patres cõſcriptos tum cauſa, tum autor: nec cæteros ſolũ, ſed tribunos etiam plebis, ut ſe in ſenatus dicerent fore poteſtate. magiſtratu inde ſe extemplo abdicauerũt: traditiq; fœcialibus cum cæteris Caudiũ ducendi. Hoc facto ſenatus conſulto, lux quædã affulſiſſe ciuitati uiſa eſt: Poſthumius in ore erat: eum laudibus ad cœlum ferebant: deuotioni P. Decij cos. alijs claris facinoribus æquabant: emerſiſſe ciuitatẽ ex obnoxia pace illius cõſilio, & opera: ipſum ſe cruciatibus, & hoſtium iræ offerre: piaculaq; pro populo dare Romano. arma cuncti ſpectãt & bellũ. en unquã futurũ, ut congredi armatis cum Samnite liceat. In ciuitate ira odioq; ardente delectus omnium propè uoluntariorũ fuit: reſcriptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductusq; ad Caudium exercitus. Prægreſſi fœciales ubi ad portã uenere, ueſtem detrahi pacis ſponſoribus iubent: manus poſt tergũ uinciri. Cum apparitor uerecũdia maieſtatis Poſthumium laxe uinciret: quin tu, inquit, adducis lorum, ut iuſta fiat deditio? Tum ubi in cœtũ Samnitiũ, & ad tribunal uentum Pontij eſt, A. Cornelius Aruina fœcialis ita uerba fecit: Quandoquidem hiſce homines iniuſſu populi Romani Quiritiũ fœdus ictum iri ſpoponderunt: atq; ob eam rem noxam nocuerũt: ob eam rem, quo populus Romanus ſcelere impio ſit ſolutus, hoſce homines uobis dedo. Hæc dicenti fœciali Poſthumius genu femur quanta maxime poterat ui, perculit: & clara uoce ait: ſe Samnitẽ ciuem eſſe, illum legatũ: fœcialem à ſe contra ius gentium uiolatum: eo iuſtius bellum geſturos. Tum Pontius, nec ego iſtam deditionem accipiã inquit: nec Samnites ratam habebunt. quin tu Spuri Poſthumi, ſi deos eſſe cenſes, aut omnia irrita facis, aut pacto ſtas? Samniti populo omnes, quos in poteſtate habuit: aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captũ uictori cum qua potes fide reſtituis? populum Romanũ appello: quem ſi ſponſionis ad furculas caudinas factæ pœnitet: reſtituat legiones intra ſaltũ, quo ſeptæ fuerunt. nemo quenquam deceperit: omnia pro infecto ſint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in caſtra ſua: quicquid pridie habuerunt, quàm in colloquiũ eſt uentum, habeant. tum bellum, & fortia conſilia placeant: tunc ſponſio & pax repudietur. ea uero fortuna ijs locis, quę ante pacis mentionẽ habuimus, geramus bellũ. nec populus Romanus conſulum ſponſionẽ, nec nos fidẽ populi Romani accuſemus. Nunquámue cauſa defiet cur uicti pacto nõ ſtetis? obſides Porſenæ dediſtis: furto eos ſubduxiſtis. auro ciuitatem à Gallis redemiſtis: inter accipiendum aurum cæſi ſunt. pacem nobiſcũ pepigiſtis, ut legiones uobis captas

restitueremus:eam pacem irritā facitis,& semper aliquam fraudi speciē iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas? pacem sibi habeat, legiones captas uictori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus cerimonijs dignū erat, ut quidem tu, quod petisti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes? ego pacem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu A. Corneli, hoc uos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego uero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatam sponsione commissa iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen, redeant, gerite bellum, quādo Sp. Posthumius modò legatum fœcialem genu perculit: ita dij credent Samnitem ciuem Posthumium, non ciuem Romanū esse: & à Samnite legatum Romanum uiolatum: eo uobis iustum in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucem proferre? & uix pueris dignas ambages senes ac cōsulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme uincula Romanis, moratus sit nemo, quo minus ubi uisum fuerit, abeant. Et illi quidem forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellum, omniaque quæ deinde uenerunt, non in animis solū sed propè in oculis esse, & serò ac nequicquam laudare senis Pontij utraque consilia: inter quæ se media lapsos uictoriæ possessionem pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnaturos cū eis, quos potuerint in perpetuum uel inimicos tollere, uel amicos facere. adeoque nullodum certamine inclinatis uiribus post caudinam pacem animi mutauerant, ut clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quàm Pontium incruenta uictoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro uictoria certa haberent: Samnites simul rebellasse & uicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Satricanos cum ijs satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosque usque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initiū fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quod uocem audiri præconis passi sunt, incolumem abiturū qui arma posuisset. ea spes remisit à certamine animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portam erupit: turiorque eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum cæteris pauor: quos circundatos igni, nequicquam deos fidemque inuocantes, Samnites cōcremauerūt. COS. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriā pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudiū dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus caudinas legiones. Distēdit ea res Samnitium animos, quod nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur satis audebant. optimum uisum est cōmittere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. itaque in aciem copias ducunt. aduersus quos Publius COS. cum dimicaturus esset, prius alloquēdos milites ratus, cōcionem aduocari iussit. cæterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est, ita præ clamore poscētium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita est: suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in præliū urgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emitendis, stringendisque inde gladijs esset, pila uelut dato ad id signo abijciunt, strictisque gladijs cursu in hostem feruntur. nihil illic imperatoriæ artis ordinibus, aut subsidijs locandis fuit: omnia ira militaris propè uesano impetu egit. Itaque non fusi modò hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in unum agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quę per mediam aciem hostium tulerat & in castra pertulit. ibi plus quàm in acie sanguinis, ac cædis factū: prędæque pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio COS. locis maritimis peruenerat Arpos per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quàm beneficio ullo populi Romani. nam Samnites ea tempestate in montibus uicatim habitantes: campestria & maritima loca contemptu cultorum molliore, atque, ut euenit, ferè locis simili genere ipsi montani atque agrestes depopulabātur, quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omniū, exclusos à

commeatibus

commeatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidẽtes obsessosque inopia uexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cæterũ adeò exigue, ut militi occupato stationibus uigilijsque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum ueheret, interdũ occursu hostiũ cogeretur abiecto ex equo frumento pugnare, & obsessis prius quàm alter COS. uictore exercitu aduenit, & cõmeatus ex montibus Samnitiũ inuecti erant, & auxilia intro missa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, uacuus per agros cuncta infesta cõmeatibus hostiũ fecerat. Itaque cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites, qui ad Luceriam castra habebant, undique contractis uiribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus utrisque se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus, Romanisque, ut bellũ omitterent: per utros stetisset quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum cum collega se communicaturum respondit: accitoque eo cum tempus omne in apparatu cõsumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit. Agentibus diuina humanaque, quæ assolent cum acie dimicandum est, COSS. Tarentini legati occursare, responsum expectãtes: quibus Papyrius ait. Auspicia secunda esse Tarentini pullarius nuntiat: litatum præterea est egregie. autoribus dijs, ut uidetis, ad rem agẽdam proficiscimur. Signa inde ferre iussit, & copias eduxit, uanissimam increpans gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordijsque, alijs modum pacis ac belli facere æquũ censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curam belli remisissent, quia aut pacem uere cupiebant, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, uociferari se in autoritate Tarentinorũ manere, nec descendere in aciem, nec extra uallum arma ferre: deceptos potius quodcunque casus ferat, passuros, quàm ut spreuisse pacis autores Tarentinos uideantur. Accipere se omen COSS. aiunt, & eam precari mentem hostibus, ut ne uallũ quidem defendant: ipsi inter se partitis copijs succedunt hostium munimentis: & simul undique adorti, cũ pars fossas explerent. pars uellerent uallum, atque in fossas proruerent: nec uirtus modò insita, sed ira etiã exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, nõ hæc furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, ubi errorem fraus superbè uicisset, sed Romanam uirtutem, quam nec uallum, nec fossæ arcerent, memorantes: cædũt pariter resistentes fusosque, inermes atque armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaque. nec ullum superfuisset animal, ni COSS. receptui signũ dedissent, auidosque cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ cõfestim oratio habita est, ut doceretur miles minime cuiquam militum COSS. odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse: ni respectus equitum sexcẽtorum, qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata uenia hostes cæcos in supplicia eorũ ageret, perdere prius, quàm perire optãtes. Laudare ea milites, lætarique obuiam itum iræ suæ esse: fateri omnia patienda potius. quàm proderetur salus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimissa concione cõsiliũ habitum, omnibúsne copijs Luceriã premerent, an altero exercitu & duce Appuli circa, gens dubiæ ad id uoluntatis, tentarentur. Publius COS. ad peragrandũ profectus Appuliam, Aliquot expeditione una populos aut ui subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papyrio quoque, qui obsessor Luceriæ restiterat, breui ad spem euentus respondit. nam insessis omnibus uijs, per quas cõmeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad COS. Romanũ, ut receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidiõe. His Papyrius ita respondit. Debuisse eos Pontiũ Herennij filium, quo autore Romanos sub iugum misissent, consulere quid uictis patiendum censeret. cæterum, quoniam ab hostibus in se æqua statui, quàm in se ipsi ferre maluerint, nuntiare Luceriam iussit, arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerẽt: militem se cum singulis uestimentis sub iugum missurum, ulciscentem illatam, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum. septem millia militum sub iugum missa. prædáque ingens Luceriæ capta, receptis

receptis omnibus signis, armisq́, quæ ad Caudium amiserant: &, quod omnia superabat gau/dia: equitibus recuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud fermè alia mutatione subita rerum clarior uictoria populi Romani est. siquidem etiam (quod quibusdã in annalibus inuenitur) Pontius Herennij filius, Samnitiũ imperator, ut ex/piaret C o s s. ignominiã, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror obscu rum esse de hostium duce dedito, missoq́ sub iugum. id magis mirabile est, ambigi Lucius ne Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atque inde Luceriã gesserit: ultorq́ unicus Romanę ignominię haud sciam an iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphauerit: an C o s. Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error: Cursor ne Papyrius proximis comitijs cum Q. Aemylio Cæretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu consul ter/tium creatus sit: an L. Papyrius Mugillanus: & in cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per consules reliqua belli perfecta. Aemylius cum Ferentanis uno secundo prælio debellauit: urbemq́ ipsam, quò se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionẽ accepit. Pari for tuna consul alter cum Satricanis, qui ciues Romani post caudinam cladem ad Samnites defe cerant, præsidiumq́ eorum in urbem acceperant, rem gessit. nam cum ad mœnia Satrici ad/motus esset exercitus: legatisq́ missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, nisi præsidio Samnitiũ interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus ea uoce, quàm armis illatis, terroris colonis iniectũ. Itaq́ subinde cum exequerentur quæren/do à consule legati, quonam se pacto paucos, & infirmos crederet præsidio tam ualido & ar/mato uim allaturos: ab ijsdẽ consilium petere iussi, quibus autoribus præsidium in urbem ac/cepissent, discedunt: ægreq́ impetrato ut de ea re cõsuli senatum, responsaq́ ad se ferri sineret, ad suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebant: una cuius principes erant defectionis à populo Romano autores: altera fidelium ciuium, certatum ab utrisq́ tamen est, ut ad recon ciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera. cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset: nuntiare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamq́ per portam, & quam in uiam egressurus hostis foret, altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portã etiam C o s. aperue runt, armatosq́ clàm hoste in urbem acceperunt. ita duplici proditione & præsidium Samni/tium, insessis circa uiã syluestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab urbe plena hostium clamor sublatus: momentoq́ unius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus: & omnia in pote/state C o s. erant. qui quæstione habita, quorum opera defectio esset facta: quos sontes com/perit, uirgis cæsos securi percussit: præsidioq́ ualido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam rece/ptam, Samnitesq́ sub iugum missos, autores sunt, & fuit uir haud dubiè dignus omni belli/ca laude, non animi solum uigore, sed etiam corporis uiribus excellens. præcipua pedum per/nicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: uictoremq́ cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu uirium ui, seu exercitatione multa, cibi uiniq́ eundem capacissimum: nec cum ullo aspe riorem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitiq́. equi tes etiã aliquando ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne utiq́ dorsum demulceatis, cũ ex equis descen/detis. & uis erat in eo uiro imperij ingens pariter in socios, ciuesq́. Prænestinus prætor per ti/morem segnius ex subsidijs suos duxerat in primã aciem: quem cum inambulans ante taber/naculum uocari iussisset: lictorẽ expedire securim iussit. ad quam uocem exanimi stante Præ/nestino, agedum lictor, excide radicẽ hanc, inquit, incommodam ambulantibus: perfusumq́ ultimi supplicij metu, mulcta dicta dimisit. Haud dubiè illa ætate, qua nulla uirtutum feracior fuit, nemo unus erat uir, quo magis innixa res Romana staret, quin eum parem destinant ani mis magno Alexandro ducem: si Arma Asia perdomita in Europam uertisset. Nihil minus quæsitum à principio huius operis uideri potest, quàm ut plus iusto ab rerum ordine declina/rem, uarietatibusq́ distinguendo opera, & legentibus uelut diuerticula amœna, & requiem

animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus ſæpe tacitis cogitationibus
uolutauit animum, eas euocat in medium: ut quęrere libeat: quinam euentus Romanis rebus,
ſi cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere uidentur, militum
copia & uirtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maximè in res bellicas po-
tens. Ea & ſingula intuenti & uniuerſa, ſicut ab alijs regibus gentibusꝙ, ita ab hoc quoꝗ faci-
lè præſtant inuictum Romanũ imperium. Iam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis:
haud equidem abnuo egregiũ ducem fuiſſe Alexandrum. ſed clarioré tamen eum facit, quod
unus fuit: quod adoleſcens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus deceſ-
ſit. Vt alios reges claros ducesꝙ omittã, magna exempla caſuum humanorũ, Cyrum, quem
maximè Græci laudibus celebrant, quid niſi longa uita, ſicut Magnũ modo Pompeiũ, uerten-
ti præbuit fortunæ? Recenſeam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, ſed ipſos cos
cum quibus C o s s. aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum,
C. Marcium Rutilium, C. Sulpitium, T. Manlium Torquatum. Q. Publium Philonem,
L. Papyrium Curſorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcum
Curium. deinceps ingentes ſequuntur uiri: ſi Punicum Romano præuertiſſet bellum: ſeniorꝙ
in Italiam traieciſſet. Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in Alexandro erat, animi
ingenijꝙ: tum diſciplina militaris iam inde ab initijs urbis tradita per manus, in artis perpetu-
is præceptis ordinatæ modum uenerat. Ita reges geſſerant bella: ita deinde exactores regum
Iunij, Valerijꝙ, ita deinceps Fabij, Quintij, Cornelij, ita Furius Camillus, quem iuuenes duo
quibus cum Alexandro dimicandũ erat, ſenem uiderant. Militaria opera pugnando obeunti
Alexandro (nam ea quoꝗ haud minus clarum eum faciunt) ceſsiſſet uidelicet in acie oblatus
par Manlius Torquatus, aut Valerius Coruinus, inſignes antè milites quàm duces? ceſsiſſent
Decij deuotis corporibus in hoſtem ruentes? ceſsiſſet Papyrius Curſor illo corporis robore,
illo animi? uictus eſſet conſilijs iuuenis unius, ne ſingulos nominem, ſenatus ille? quem qui ex
regibus conſtare dixit, unus ueram ſpeciem Romani ſenatus cepit. Id uero erat periculum, ne
ſolertius, quàm quiuis unus ex ijs quos nominaui, caſtris locum caperet, commeatus expedi-
ret: ab inſidijs præcaueret, tempus pugnæ eligeret: aciem inſtrueret, ſubſidijs firmaret. nõ iam
cum Dario rem eſſe dixiſſet, quem mulierum ac ſpadonum agmẽ trahentem inter purpuram
atque aurum eneruatum fortunæ ſuæ apparatibus, prædam uerius quàm hoſtem, nihil aliud
quàm bene auſus uana contemnere, incruentus deuicit. Longè alius Italiæ. quàm Indiæ per
quã temulento agmine comeſſabundus inceſsit, uiſus illi habitus eſſet: ſaltus Apuliæ, ac mon-
178. tes Lucanos cernenti, & ueſtigia recentia domeſticæ cladis: ubi auunculus eius nuper, Epeiri
rex Alexander abſumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merſo ſecundis rebus,
quarum nemo intolcrantior fuit. qui ſi ex habitu nouæ fortunæ, noui'que, ut ita dicam, inge-
nij, quod ſibi uictor induerat, ſpectetur, Dario magis ſimilis, quàm Alexandro in Italiam ue-
niſſet, & exercitum Macedoniæ oblitum, degenerantemꝙ iam in Perſarum mores adduxiſ-
ſet. Referre in tanto rege piget ſuperbã mutationem ueſtis, & deſideratas humi iacentium a-
dulationes, etiam uictis Macedonibus graues, nedum uictoribus, & fœda ſupplicia, & inter
uinum & epulas cędes amicorum, & uanitatem ementiendæ ſtirpis. Quid, ſi uini amor in di-
es fieret acrior? quid, ſi trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter ſcriptores refe-
ro) nulla ne hæc damna imperatorijs uirtutibus ducimus? Id uero periculum erat, quod leuiſ-
ſimi ex Græcis, qui Parthorum quoꝗ contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare ſo-
lent: ne maieſtatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuiſſe, ſu-
ſtinere non potuerit populus Romanus: & aduerſus quem Athenis, in ciuitate fracta Mace-
donum armis, cernente tum maximè propè fumantes Thebarũ ruinas, concionari liberè auſi
ſint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduerſus eum nemo ex tot proceri-
bus Romanis uocem liberam miſſurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur
animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicita-
te: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus etſi nullo bello multis tamen prælijs ui-
ctus ſit, Alexandro nullius pugnæ non ſecunda fortuna fuerit, non intelligunt ſe hominis res
geſtas

gestas,& eius iuuenis,cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre.miremur,si,cum ex hac parte secula plura numerentur,quàm ex illa anni:plus in tam longo spatio,quàm in ætate XIII annorum fortuna uariauerit.Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce,fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem: quibus nunquã aduersa fortuna pugnæ fuit? paginas in annalibus magistratuũ,fastisq́ percurrere licet, consulum,dictatorumq́:quorũ nec uirtutis,nec fortunæ ullo die populum Romanũ pœnituit. Et quo sint mirabiliores,quàm Alexander,aut quisquã alius rex:denos,uicenosq́ dies quidã dictaturam,nemo plusquàm annum consulatum gessit.ab Tr.pl. delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt:ante tempus,comitiorum causa reuocati sunt:in ipso conatu rerum circumegit se annus:collegæ nunc temeritas,nunc prauitas impedimento,aut damno fuit: malè gestis rebus alterius successum est:tironem,aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At Hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumq́,trahunt consilijs cuncta,non sequuntur.Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset:& eadem fortunæ pignora in discrimẽ detulisset:immo etiam eo plus periculi subisset,quod Macedones unum Alexandrum habuissent,multis casibus non solum obnoxium,sed etiam offerentem se:Romani multi fuissent Alexandro uel gloria,uel rerum magnitudine pares:quorum suo quisq́ fato sine publico discrimine uiueret,moreretur q́. Restat ut copiæ copijs comparentur uel numero,uel militum genere,uel multitudine auxiliorũ.Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena milla capitum.Itaq́ in omni defectione sociorum Latini nominis urbano propè delectu decem scribebantur legiones.quaterni,quiniq́ exercitus sæpe per eos annos,in Hetruria,in Vmbria,Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebãt bellum.Latium deinde omne cum Sabinis,& Volscis,& Aequis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæq́, & Picentibus, & Marsis, Pelignisq́ ac Vestinis atq́ Apulis,adiunctaq́ omni ora Græcorum inferi maris à Thurijs Neapolim & Cumas, & inde Antio atq́ Hostia tenus Samnites,aut socios ualidos Romanis. aut fractos bello inuenisset hostes.Ipse traiecisset mare cum ueteranis Macedonibus,non plus triginta millibus hominum,& quatuor millibus equitum,maximè Thessalorũ.hoc enim roboris erat. Persas, Indos,aliasq́ si adiunxisset gentes,impedimẽtum maius quàm auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti exercitus consenuisset. Arma,clypeus,sarissæq́ illis:Romano scutum, maius corpori tegumentum,& pilum, haud paulo quam hasta uehementius ictu missuq́ telum.statarius uterque miles,ordines seruans:sed illa phalanx immobilis & unius generis: Romana acies distinctior ex pluribus partibus constans:facilis partienti quacunq́ opus esset, facilis iungenti.Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno prælio uictus Alexander,bello uictus esset.Romanum,quem Caudium,quem Cannæ non fregerunt,quæ fregisset acies? Næ ille sæpe,etiam si prima prospere euenissent, Persas & Indos,& imbellem Asiam quæsisset, & cum fœminis sibi bellum fuisse dixisset, quod Epeiri regem Alexandrũ mortifero uulnere ictum dixisse ferunt,sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuuene cum sua conferentem.Equidem cum per annos quatuor & uiginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recordor,uix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum.& forsitan cum & fœderibus uetustis iuncta Punica res Romanæ esset,& timor par aduersus cõmunem hostem duas potentissimas armis uirisq́ urbes armaret,simul Punico Romanoq́ obrutus bello esset.Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus,sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochum,Philippum,& Persen,non modò cum clade ulla,sed ne cum periculo quidem suo.absit inuidia uerbo,& ciuilia bella sileant. nunquam ab equite hoste,nunquam à pedite, nunquam aperta acie,nunquam æquis utiq́,nunquam iniquis locis laborauimus.Equitem,sagittas, saltus impeditos,auia commeatibus loca,grauis armis miles timere potest. mille acies grauiores quàm Macedonũ atq́ Alexandri,auertit,auertetq́,modo sit perpetuus huius qua uiuimus pacis amor, & ciuilis cura cõcordiæ. M.Follius Flaccina inde,& L.Plautius Venox Coss.

facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, reiecti ad populum haudquaquã tam efficaces habebant preces. itaque de fœdere negatum: induciæ biennij, cum per aliquot dies fatigassent singulos precibus impetratæ. Et ex Apulia Theanenses Canusiniq; populationibus fessi, obsidibus L. Plautio C o s. datis, in deditionem uenerunt. Eodem anno primum præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum utrunque ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ additæ tribus, Vfentina ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, Theates quoq; Apuli ad nouos C o s s. C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylium Barbulam fœdus petitum uenerunt. pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano autores, id audacter spondendo, impetrauerunt ut fœdus daretur: neque ut æquo tamen fœdere, sed in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita (nam Tarento quoq; ualido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Aemylij C o s. Nerulum ui captũ. Et postquã res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios uulgauit: Antiatibus quoque, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur: dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniæ patroni, nec arma modò, sed iura etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemylius Barbula C o s s. exitu anni non C o s s. ab se creatis, Sp. Nautio & M. Popilio, cæterum dictatori L. Aemylio legiones tradiderunt. Is cũ L. Fuluio magistro equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios haud procul castris Romanorũ castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraq; spe alieni magis auxilij, quàm uiribus freta suis, iusto mox prælio inito Romanos urgent. & quanquam anceps dimicatio erat, tamen utrinq; tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumueniendum cepit: & diuersa statuit signa. infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia cõpulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. uictoria sicut sera, ita nec dubia, nec uaria fuit. Fusi in castra Samnites extinctis nocte ignibus tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculæ tuendæ, Plistiam ipsi socios Romanorũ, ut parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestũ est, C o s s. noui, sicut superiores, Romæ manserunt: Fabius ad accipiendum ab Aemylio exercitũ ad Satriculam cum supplemento uenit. neq; enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem quo antè loco posuerunt, lacessentesq; prælio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in mœnia hostium uersus, id bellum tanti ducere, quod urbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, nequa in castra uis fieret. eo ferocius adequitare Samnites uallo, neq; otium pati, & cum iam propè in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aemylius Cæretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, ut insignis utrinque clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. prior Samnitium imperator ægrè patiens, quò tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugariq;, orando hortandoq; equites, prælium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum: ut uno ictu exanimem equo præcipitaret: nec ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quàm irritata est multitudo omnis. Qui circà erant, in Aemylium temerè inuectum per hostium turmas tela coniecerunt: fratri que præcipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. Is uictorem detractum ex equo magistrũ equitum plenus mœroris atque iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactiq; idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum. pedestre prælium inijt, quo haud dubiè superat Romanus: recuperatumq; Aemylij corpus mista cum dolore lætitia uictores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis uiribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebantur

rebantur, ad Plistiæ obsidionem redeunt: intraq́ paucos dies Satricula Romanus per deditionem. Plistia per uim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram è Samnio Apuliaq́ traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quò cum prior Romanus exercitus ad ulciscendam ciuium necem, recuperandamq́ coloniam magnis itineribus peruenisset, & sparsi per uias speculatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios nuntiarent, obuiam itum hosti, atq; ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos uicti, uictores'ne essent, diremit. Inuenio apud quosdam aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atq; in ea cecidisse Q. Aulium magistrum equitum. Suffectus in locum Aulij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nuntios consulto dictatore ubi subsisteret, quo ue tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur. substitit occultus ad omnia satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra uallum, obsessi magis quàm obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit, & efficacius ratus ad accendendos uirorum fortium animos nullam alibi, quàm in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoq́ exercitu militem celauit: & tanquam nulla, nisi in eruptione spes esset, Locis, inquit angustis milites deprehensi, nisi quam uictoria patefecerimus, uiam nullam habemus. statiua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nam & circà omnia defecerunt, unde subuehi commeatus poterāt: & si homines iuuare uelint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego uos castra hic relinquendo, in quæ infecta uictoria, sicut pristino die, uos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. castra habeant, repetantq́, quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præter quàm uictoriæ nobis abscindamus. ferte signa in hostem: ubi extra uallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendant. damna uestra milites omnium circa, qui defecerunt, populorum præda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis ultimæ index erat, milites accensi uadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit irritamentum. Itaque uelut uecordes illati signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquàm ardentia procul uidit castra magister equitum (id cōuenerat signum) hostium terga inuadit. ita circumuenti Samnites, quà potest quisque, fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in unum metu conglobata, ac semetipsam turba impediens in medio cæsa. castra hostium capta direptaq́, quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam uictoria lætum, quàm quod præter exiguam deformatam incendio partem cætera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouiq́ coss. M. Petilius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte ueterum militum dimissa, nouis'que cohortibus in supplementum adductis. Cæterū cum propter difficilem urbis situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo uictoria esset, Soranus transfuga clàm ex oppido profectus cum ad uigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet, deductusq́ traditurum urbem promittit. uisus inde, cum quonam modo id præstaturus esset percunctantes doceret, haud uana afferre, perpulit propè adiuncta mœnibus Romana castra, ut sex millia ab oppido remouerentur. fore ut minus intentæ in custodiam urbis diurnæ stationes, ac nocturnæ uigiliæ essent. ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua, ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quàm pro numero uirorum missilibus telis eò collatis. ad hoc saxa erant, & temerè iacentia (ut fit) in asperetis, & de industria etiam, quò locus tutior esset, ab oppidanis congesta. ubi cum cōstituisset Romanos, semitamq́ angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset: hoc quidem ascensu, inquit, uel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: uos & decem numero, & quod plus est, Romani Romanorumq́ fortissimi uiri estis, & locus pro uobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto maiora territis ostentat. ego iam terrore omnia implebo, uos arcē intenti tenete. decurrit inde quantomaximè poterat cum tumultu, ad arma & prò uestram fidem ciues clamitans, arx ab hostibus capta est.

defendite, ite. hæc incidens principum foribus, hæc obuijs, hæc excurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab uno pauorem plures per urbem ferunt. Trepidi magistratus missis ad arcem exploratoribus, cum tela, & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. fuga cuncta complentur: portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per unam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concursantes per uiam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum C o s s. prima luce aduenêre, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his c c x x v, qui omnium consensu destinabantur & infandæ colonorum cædis & defectionis autores, uinctos Romam deducunt. cæteram multitudinem incolumem præsidio imposito Soræ relinquunt. omnes, qui Romam deducti erant, uirgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis: cuius maximè intererat, tutam ubique, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. C o s s. ab Sora profecti, in agros atq; urbes Ausonum bellum intulerunt. mota nanque omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, coniurationesq; circa Campaniam passim factæ. nec Capua ipsa crimine caruit. quin Romam quoque, & ad principum quosdam inquirendos uentum est. cæterum Ausonum gens proditione urbium, sicut Sora in potestatem uenit. Ausona, & Minturnæ, & Vestina urbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem urbium suarum coniurati ad consules ueniunt. docent: suos iampridem exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro uictis Romanos habuisse, iuuentute armis Samnites iuuisse. fugatis inde Samnitibus incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accersant bellum, & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur. in ea fluctuatione animorum opprimi incautos posse. His autoribus mota propius castra: missiq; eodem tempore circa tria oppida milites: partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderét loca: partim togati, tectis ueste gladijs, qui sub lucé apertis portis urbes ingrederent. ab ijs simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, ut ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ, tria'que oppida eadem hora, eodem'que consilio capta. sed quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Ausonum gens uix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodem anno prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu urbs sita in plano capitur. Lucerini ac Samnites ad internicionem cæsi, eoq; ira processit, ut Romæ cum de colonis mittendis Luceriam cõsuleretur senatus, multi delendam urbem censerent. præter odium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. uicit tamen sententia, ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principum coniurationes patefactæ. de quibus cum ad senatum relatum esset, haudquaquã neglecta res est. quæstiones decretæ: dictatorem'q; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. is M. Follium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaque siue timore eius, seu conscientia, Calauios, Ouium Nouiumq; (ea capita coniurationis fuerant) prius quàm nominarentur apud dictatorem, mors haud dubiè ab ipsis conscita iudicio subtraxit. Deinde ut quæstioni Campanæ materia decessit, uersa Romam interpretando res, non nominatim, qui Capuæ, sed in uniuersum, qui usquam coissent, coniurassentue aduersus Romanum populum, quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, aduersus rempub. esse. latior'que & re, & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine ulla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusq; tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. inde nobilitas nec ij modo, in quos crimen intendebatur, sed uniuersi simul negare nobiliũ id crimen esse, quibus, si nulla obstetur fraude, pateat uia ad honorem, sed hominum nouorum. ipsos adeò dictatorem magistrumq; equitum, reos magis quàm quæstores idoneos eius criminis esse, intellecturosq; ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enim uero Mænius iam famæ magis,

quam

quàm imperij memor, progressus in concionem ita uerba fecit: Et omnes anteactæ uitæ uos conscios habeo Quirites, & hic ipse honos delatus ad me testis est innocẽtiæ meæ. neq; enim quod sæpe aliâs, quia ita tempora postulabãt reipub. qui bello clarissimus esset, sed qui maximè procul ab his coitionibus uitam egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de causa uos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones omni ope annisi sunt: dein postquam ad id parum potentes erant, ne causam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem & tribunicium auxilium, patricij confugerunt: postremo repulsi inde (adeò omnia tutiora, quàm ut innocentiam suam purgarẽt, uisa) in nos irruerunt, & priuatis dictatorem poscere reum uerecundiæ non fuit: ut omnes dij hominesq; sciant: ab illis, etiam quæ non possint, tentari, ne rationem uitæ reddant: me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum: dictatura me abdico. Vos quæso C o s. si uobis datum ab senatu negotium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quæstiones exerceatis: ut appareat innocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminibus istis esse. Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Follius magisterio equitum: primiq; apud C o s s. (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobilium testimonia egregiè absoluuntur. P. etiam Philo multiplicatis summis honoribus post res tot domi belloq; gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam dixit: absolutusq; est. Nec diutius (ut fit) quàm dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum uiguit. inde labi cœpit ad uiliora capita, donec coitionibus factionibusq;, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam uersos rursus ad Caudium reuocauit: ut inde ex propinquo, siqui motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eò C o s s. cum ualido exercitu uenerunt. & primo circa saltus, cum utrinque ad hostem iniqua uia esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, campanos campos, agmen demittunt. ibiq; primum castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs, equitum sæpius quàm peditũ, utrinq; periculum factum. nec aut euẽtus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium cõtra ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli uires suæ uidebantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quibus præceptum erat intẽtiores ad respectũ castrorum, ne qua eò uis fieret, quàm ad prælium starent: aciẽ pediti tutã fore. C o s s. Sulpicius in dextro, Petilius in læuo cornu consistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circũeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta stetit. sinistris, præterquam quod confertiores steterãt, repentino consilio Petilij C o s. additæ uires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reseruabantur, in primam aciem extemplo emisit: uniuersisq; hostem primo impetu uiribus impulit. Cõmota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. in hunc transuerso agmine inter duas acies se inferentẽ Romanus equitatus concitat equos: signaq; & ordines peditum atq; equitum confundit, donec uniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Petilius solus, sed Sulpicius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nondum conserentibus manus ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. unde haud dubiam uictoriam cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis uiris, dissimilem ibi fortunam inuenit: Romanos loco pulsos, uictorẽ hostem signa in perculsos inferentem. cæterum omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & cõspectu ducis refectus militum est animus: & maius quàm pro numero auxiliũ aduenerat, fortes uiri: & partis alterius uictoria audita, mox uisa etiam, prælium restituit. tota deinde iam uincere acie Romanus: et omisso certamine, cædi capiq; Samnites: nisi qui Maleuentũ, cui nunc urbi Beneuentũ nomẽ est, perfugerũt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitiũ, proditum memoriæ est. C o s s. egregia uictoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnãdum legiones ducunt: ibiq; hyberna egerunt: donec ab nouis C o s s. L. Papyrio Cursore quintũ, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum, exercitũ accepit. Is cum audisset arcẽ Fregellanã ab Samnitibus captã, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. unde post

nocturnam Samnitium fugam ſine certamine receptis Fregellis, pręſidioq; ualido impoſito, in Campaniam reditum, maximè ad Nolam armis repetendã. eò ſe intra mœnia ſub aduentum dictatoris, & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agreſtis, contulerant. Dictator urbis ſitu circumſpecto, quò apertior aditus ad mœnia eſſet, omnia ædificia (& frequenter ibi habitatur) circumiecta muris incendit: nec ita multo pòſt, ſiue à Petilio dictatore, ſiue ab C. Iunio C o s. (nam utrunq; traditur) Nola eſt capta. Qui captæ decus Nolæ ad C o s. trahunt, adijciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas: Petilium autem peſtilentia orta claui figendi cauſa dictatorem dictum. Sueſſa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ ſunt. Sueſſa, Auruncorum fuerat: Volſci Pontias inſulam ſitam in conſpectu litoris ſui incoluerat. & in tertiam Caſsinum ut deduceretur colonia, S C. factum eſt. ſed III uiros creauere, ac miſere colonorum quatuor millia inſequentes C o s s. M. Valerius. P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello, prius quàm ea cura decederet patribus Romanis, Hetruſci belli fama exorta eſt: nec erat ea tempeſtate gens alia, cuius ſecundum Gallicos tumultus arma terribiliora eſſent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaq; altero C o s. in Sãnio reliquias belli perſequente, P. Decius, qui grauiter æger Romæ reſtiterat, autore ſenatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo poſtulabat, omnes iuniores ſacramẽto adigit: arma, quæq; alia res poſcit, ſumma induſtria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat, quieturus haud dubiè, niſi ultrò arma Hetruſci inferrent. Eadem in comparando cohibendoq; bello conſilia & apud Hetruſcos fuère. neutri finibus egreſsi. Et cenſura clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad poſteros nomen Appij, quod uiam muniuit, & aquam in urbem duxit: eaq; unus perfecit, quia ob infamem atque inuidioſam ſenatus lectionem uerecundia uictus collega magiſtratu ſe abdicauerat. Appius iam inde antiquitus inſitam pertinaciam familiæ gerendo, ſolus cenſuram obtinuit. Eodem Appio autore Poticia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare ſacerdotium fuerat ſeruos publicos miniſterij delegandi cauſa ſolennia eius ſacri docuerat.

Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis ſtatu ſuo ſacris religionem facere poſſet: cum duodecim familiæ ea tempeſtate Potitiorum eſſent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum ſtirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interijſſe, ſed cenſorem etiã Appium memori deûm ira poſt aliquot annos luminibus captum. Itaque C o s s. qui eum annum ſecuti ſunt, C. Iunius Bubulcus III. & Q. Æmylius Barbula iterum, initio anni queſti apud populum deformatũ ordinem praua lectione ſenatus, qua potiores aliquot lectis præteriti eſſent: negauerunt eam lectionem ſe, quæ ſine recti prauiq; diſcrimine ad gratiam ac libidinem facta eſſet obſeruaturos: & ſenatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante cenſores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, utraq; pertinentia ad rem militarẽ: unum, ut tribuni militum ſenideni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis ſuffragio populi relictis locis, dictatorum & conſulum fermè fuerant beneficia. tulere eam rogationem Trib. pl. L. Atilius, C. Marcius. alterum, ut II uiros nauales claſsis ornandæ reficiendæq; cauſa idem populus iuberet. Lator huius plebiſciti fuit M. Decius Tr. pl. Eiuſdem anni rem dictu paruam præterirem, ni ad religionem uiſa eſſet pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis cenſoribus erãt in æde Iouis ueſci, quod traditum antiquitus erat, ægrè paſsi, Tybur uno agmine abierunt: adeò, ut nemo in urbe eſſet, qui ſacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosq; Tybur miſerunt, ut darent operam ut hi homines Romanis reſtituerentur. Tyburtini benignè polliciti, primum accitos eos in curiam hortati ſunt, ut reuerterentur Romam: poſtquam perpelli nequibant, conſilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die feſto alij alios per ſpeciem celebrandarum cantu epularum cauſa inuitãt, & uino, cuius auidum fermè genus eſt, oneratos ſopiunt: atq; ita in plauſtra ſomno uictos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius ſenſere, quàm plauſtris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppreſsit. Tunc concurſus populi factus, impetratoq; ut manerent, datum, ut triduum quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc ſolennis eſt, licentia per urbem uagarentur: reſtitu/

restitutumq́ in æde uescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hęc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites, Æmylio nouum bellum Hetruria sorte obuenit. In Samnio Cluuiam præsidium Romanum, quia nequiuerat ui capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: uerberibusq́ fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, ui cepit: atque omnes puberes interfecit. Inde uictor exercitus Bouianum ductus. caput hoc erat Pentrorum Samnitium, longe ditissimum atq; opulentissimum armis uirisq́. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prędæ milites accensi, oppido potiuntur. minus itaq; sæuitum in hostes est: prædæ plus penè, quàm ex omni Samnio unquam egestum: benigneq́ omnis militi concessa. & postquam prępotentem armis Romanum nec acies subsistere ullę, nec castra, nec urbes poterant: omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ, ut insidijs quæreretur locus: si qua licentia populando effusus exercitus excipi, ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidā, pars fortè, pars consilio oblati congruentia ad consulem afferentes, quæ & uera erant: pecoris uim ingentem in saltum auium compulsam esse: perpulerunt ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquam intrasse Romanos uidit saltum, repēte exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. & primo noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium. dein, postquam ut quisq; liberauerat se onere, aptaueratq́ armis, ad signa undiq; coibant, & notis ordinibus in ueteri disciplina militiæ iam sine præcepto ullius sua sponte struebatur acies: consul ad ancipitem maximè pugnam aduectus, desilit ex equo: & Iouem Martemq́, atq; alios testatur deos: se nullam suam gloriam inde, sed prędā militi quærentem. in eum locum deuenisse, neq; in se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse. ab eo se dedecore nullam rem aliam, quàm uirtutem militum uindicaturā. cōniterentur modò uno animo omnes inuadere hostem uictum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse iam uirtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranaq́, & ubicunq; iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, uadit aduersus imminentem hostium aciem. ubi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. cæterum postquam prima signa planiciem summam ceperunt, sensitq́ acies æquo se iam institisse loco, uersus extemplo est terror in insidiatores: easdemq́ latebras, quibus se pauloantè texerant, palati atq; inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita ipsos tum sua fraude impediebant. itaque ergo perpaucis effugium patuit. Cæsa ad uiginti millia hominum: uictorq́ Romanus ad oblatam ultrò ab hoste prędam pecorum discurrit. Dum hęc geruntur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Arretinos ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ urbs socia Romanis uelut claustra Hetruriæ erat, ingens orsi bellū. Eò alter Cos. Æmylius cum exercitu ad liberandos obsidione socios uenit. aduenientibus Romanis Sutrini cōmeatus benignè in castra ante urbem posita aduexère. Hetrusci diē primum consultādo maturarent, traherentne bellū, traduxerunt: postero die, ubi celeriora quàm tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum est: armatiq́ in aciem procedunt. Quod postquam consuli nuntiatum est, extemplo tesseram dari iubet, ut prandeat miles, firmatisq́ cibo uiribus arma capiat. dicto paretur. consul ubi armatos paratosq́ uidit, signa extra uallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti utrinque steterunt, expectantes ut ab aduersarijs clamor & pugna inciperet. & prius sol meridie se inclinauit, quàm telum hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntq́ tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. concurrunt infensis animis. numero hostis, uirtute Romanus superat. anceps prælium multos utrinque, & fortissimum quenque absumit. nec prius inclinata res est, quàm secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidijs fulta prima acies fuit, ante signa circaq́ omnes ceciderunt. nullo unquam prælio fugæ

minus

minus,nec plus cædis fuisset: ni obstinatos mori Thuscos nox texisset: ita, ut uictores prius quàm uicti pugnãdi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab utroq; in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est:quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat, subsidiarijs modo relictis,uix quod satis esset ad castrorum præsidium,& apud Romanos tantum uulnerum fuit,ut plures post prælium saucij decesserint,quàm ceciderant in acie. Q.Fabius insequentis anni C o s.bellum ad Sutrium excepit.collega Fabio C.Marcius Rutilius datus est. cæterum & Fabius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruscis uenit. Permulti iam anni erãt,cum inter patricios magistratus,tribunosq; nulla certamina fuerant:cum ex ea familia,quæ uelut fatalis tum tribunis ac plebi erat,certamẽ oritur. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod Æmylia lege finitum censuræ spatium temporis erat:cum C.Plautius collega eius magistratu se abdicasset:nulla ui cõpelli ut abdicaret,potuit.P.Sempronius erat Tribunus pleb.qui finiendæ cẽsuræ intra legitimum tempus actionem susceperat,nõ popularem magis quàm iustam, nec in uulgus,quàm optimo cuique gratiorem.Is cum identidem legem Æmyliam recitaret,autoremq; eius Mamercum Æmylium dictatorem laudibus ferret, qui quinquennalem antè censuram, & longinquitate potestatem dominantem intra sex mensium & anni coëgisset spatiũ: dic agédum, inquit,Ap. Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt,censor fuisses? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex Æmylia eos cẽsores, quorum in magistratu lata esset:quia post illos censores creatos eam legem populus iussisset,quodq; postremum iussisset, id ius ratumq; esset:non tamen aut se,aut eorum quenquam,qui post eam legem latam creati censores essent,teneri ea lege potuisse. Hæc sine ullius assensu cauillante Appio, En,inquit, Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annum creatus, altero anno se ipse creauit, tertio nec ab se,nec ab ullo creatus,priuatus fasces & imperium obtinuit, nec antè continuando abstitit magistratu, quàm obruerent eum malè parta, malè gesta, malè retenta imperia. hæc est eadem familia Quirites,cuius ui atque iniurijs compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis.hęc,aduersus quam tribunicium auxilium uobis cõparastis. hæc, propter quam duo exercitus Auentinum insedistis. hæc,quæ fœnebres leges. hæc, quæ agrarias semper impugnauit.hęc connubia patrum & plebis interrupit.hęc plebi ad curules magistratus iter obsepsit. hoc est nomen multo, quàm Tarquiniorum infestius uestræ libertati. Itáne tandem Ap.Claudi, cum centesimus iam annus sit ab Mamerco Æmylio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi fortissimiq; uiri,nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo id ius esse,quod postremo populus iussisset, sciuit? immo uero omnes sciuerunt, ideo Æmyliæ potius legi paruerunt,quàm illi antiquæ,qua primúm censores creati erant, quia hanc postremum iusserat populus,& quia ubi duæ contrarię leges sunt,semper antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi? non teneri Æmylia lege populum? an populum teneri, te unum extra legem esse? Tenuit Æmylia lex uiolentos illos censores, C.Furium & M.Geganium.qui quid iste magistratus in Repub.malè facere posset,indicarunt,cum ira finitæ potestatis, Mamercum Æmylium principem ætatis suæ belli domiq;,ærarium fecerunt, tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spatium.tenet C.Plautium collegam tuum, ijsdem auspicijs, eodem iure creatum.An hunc non ut qui optimo iure censor creatus esset,populus creauit? tu unus eximius es,in quo hoc præcipuum ac singulare ualeat? quem tu regem sacrificiorum crees? amplexus regni nomen,ut qui optimo iure rex Romę creatus sit,creatum se dicet.quem semestri dictatura,quem interregno quinq; diebus contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quàm isti stolidos ac socordes uideri creditis eos, qui intra uicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt? aut qui uitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C.Mænius dictator, quia cum quæstiones sæuerius quàm quibusdam potentibus tutum erat, exerceret contagio eius quod quærebat,ipsi criminis obiectata ab inimicis est,ut priuatus obuiam iret

crimini

crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam: ne degeneraueris à familia imperiosissima & superbissima: non die, nō hora citius, quàm necesse est, magistratu abieris, modò ne excedas finitū tempus, satis est aut diem, aut mensem censuræ adijcere. Triennium, inquit, & sex menses ultra quàm licet Æmylia lege, censuram geram, & solus geram. hoc quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis? quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est. pœnitet enim, quod antiquissimum solenne, & solum ab ipso cui fit institutum deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruorum ministerium religiosus censor deduxisti, gens antiquior originibus urbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac tuam cēsuram intra annum ab stirpe extincta est, nisi uniuersam rempublicam eo nefario obstrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est, quo demortuo collega C. Iulio censore L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Malugi nensem collegam subrogauit. & quanto modestior illius cupiditas fuit, quàm tua Appi? nec solus, nec ultra finitum lege tempus L. Papyrius censuram gessit. tamē neminem inuenit qui se postea autorem sequeretur. omnes deinceps censores post mortem collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec quod dies exijt censuræ, nec quod collega magistratu abijt, nec lex, nec pudor coërcet: uirtutem in superbia in audacia, in contemptu deorum hominumq́ ponis. Ego te Appi Claudi pro istius magistratus maiestate ac uerecundia, quem gessisti, non modò manu uiolatum, sed ne uerbo quidem inclementiori à me appellatum uellem: sed & hęc, quę adhuc egi, peruicacia tua & superbia coëgit me loqui: & nisi Æmyliæ legi parueris, in uincula duci iubebo: nec cum ita comparatum à maiorib us sit, ut comitijs censorijs, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renuntiato altero comitia differantur: ego te, qui solus censor creari nō possis solum censuram gerere patiar. Hęc taliaq́ cum dixisset, prehendi censorem & in uincula duci iussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellāti Appio auxilio fuerunt: summaq́ inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum ea Romę gerun tur, iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: consuliq́ Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem socijs, tentandasq́ munitiones, siqua posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinem cum ostenderet subiecta latè planicies: consul, ut loco paucitatem suorum adiuuaret, flectit paululum in cliuos agmen: (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obuertit. Hetrusci omnium, præterquàm multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores, prelium ineunt adeò raptim & auidè, ut abiectis missilibus, quò celerius manus consererent, stringerent gladios uadentes in hostem. Romanus contrà, nunc tela, nūc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat, ingerere. igitur scuta, galeęq́ ictæ cum etiā quos non uulnerauerant, turbarent: neq́ subire erat facile ad propiorem pugnam: neq́ missilia habebant, quibus eminus rem gererent: stantes, & expositos ad ictus cum iam satis nihil tegeret: quosdam etiam pedem referentes fluctuantesq́, & instabilem aciem redintegrato clamo re strictis gladijs hastati & principes inuadunt. eum impetum non tulerunt Hetrusci: uersisq́ signis fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani pręuecti per obliqua campi cum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra itinere montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac uexato uulneribus in syluam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Hetruscorum cæsis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atque horrenda, quàm nuper fuere Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud ferè quisquam præter ducem ipsum audebat. alijs omnibus cladis caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex ijs qui aderant, consulis frater (M. Fabium, Cæsonem alij, C. Claudium quidam matre eadem qua Cos. genitum tradunt) speculatum se iturum professus, breuiq́ omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat: linguamq́ Hetruscam probè nouerat. Habeo autores: uulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Hetruscis literis erudiri solitos. sed propius est uero: præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. seruus ei dicitur comes unus fuisse, nutritus unà, eoq́ haud ignarus

linguæ

linguæ eiuſdem. nec quicquam aliud proficiſcentes, quàm ſummatim regionis, quæ intranda erat naturam, ac nomina principũ in populis accepêre: nequa inter colloquia inſigni nota hæſitantes deprehendi poſſent. iêre paſtorali habitu agreſtibus telis, falcibus gæſiſq; binis armati. Sed neque commercium linguæ, nec ueſtis armorum'ue habitus ſic eos texit: quàm quòd abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios ſaltus intraturũ. Vſq; ad Camertes Vmbros penetraſſe dicuntur. ibi, qui eſſent, fateri Romanum auſum: introductumq; in ſenatum, conſulis uerbis egiſſe de ſocietate amicitiaq;: atq; inde comi hoſpitio acceptum, nuntiare Romanis iuſſum: cõmeatum exercitui dierum xxx præſtò fore, ſi ea loca intraſſet: iuuẽtutemq; Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hęc cum relata conſuli eſſent: impedimentis prima uigilia præmiſsis, legionibus poſt impedimenta ire iuſsis, ipſe ſubſtitit cum equitatu: & luce orta poſtero die obequitauit ſtationibus hoſtium: quæ extra ſaltum diſpoſitæ erant. & cum ſatis diu tenuiſſet hoſtem, in caſtra ſeſe recepit: portaq; altera egreſſus, ante noctem agmen aſſequitur: poſtero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta prędа, tumultuariæ agreſtium Hetruſcorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ Romanis occurrunt, adeò incompoſitæ, ut uindices prædarum propè ipſi prędæ fuerint. Cæſis fugatiſq; ijs, latè depopulato agro uictor Romanus, opulentuſq; rerum omniũ copia, in caſtra redijt.

Eò fortè v legati cum duobus Tr. pl. uenerant denuntiatũ Fabio ſenatus uerbis: ne ſaltum Ciminium trãſiret. lætati ſerius ſe, quàm ut impedire bellum poſſent, ueniſſe, nuntij uictoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione conſulis motum latius erat, quàm profligatum bellũ. uaſtationẽ nanq; ſub Ciminij montis radicibus iacens ora ſenſerat: cõciuerátq; indignatione non Hetruriæ modo populos, ſed Vmbriæ finitima. itaq; quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium uenit: neq; è ſyluis tantummodo promota caſtra: ſed etiam auiditate dimicãdi quàm primum in campos delata acies: deinde inſtructa primo ſuo ſtare loco: relicto hoſtibus ad inſtruendum contra ſpatio. deinde poſtquam detrectare hoſtem ſenſere pugnam: ad uallum ſubeunt. ubi poſtquam ſtationes quoq; receptas intra munimenta ſenſere: clamor repente circa duces ortus, ut eò ſibi è caſtris cibaria eius diei deferri iuberent, manſuros ſe ſub armis. & aut nocte, aut certè luce prima caſtra hoſtium inuaſuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora, cum cibum capere conſul milites iubet, præcipit ut in armis ſint, quacunque diei noctis'ue hora ſignum dederit. paucis milites alloquitur, Samnitium bella extollit: eleuat Hetruſcos: nec hoſtem hoſti, nec multitudinẽ multitudini comparandam ait eſſe: præterea telum aliud occultum ſcituros in tempore, interea taceri opus eſſe. His ambagibus prodi ſimulabat hoſtes, quò animus militum multitudine territus reſtitueretur, & quod ſine munimento conſiderant, uerisimilius erat quod ſimulabatur. Curati cibo corpora quieti dant, & quarta ferè uigilia ſine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum proruendum, foſſáſque implendas. intra munimenta inſtruitur acies: delectę cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde ſigno paulò ante lucẽ, quod æſtiuis noctibus ſopitæ maximè quietis tempus eſt: proruto uallo erupit acies: ſtratos paſsim inuadit hoſtes: alios immobiles, alios ſemiſomnos in cubilibus ſuis, maximam partem ad arma trepidantes cædes oppreſsit. paucis armandi ſe datum ſpatiũ eſt. eos ipſos non ſignum certum, non ducem ſequentes fundit Romanus, fugatoſq; perſequitur. ad caſtra, ad ſyluas diuerſi tendebant. ſyluæ tutius dedere refugium. nam caſtra in campis ſita eodem die capiuntur. aurum argentumq; iuſſum referri ad cõſulem. cętera præda militis fuit. Cæſa aut capta eo die hoſtium millia ad ſexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam ſyluam ad Peruſiam pugnatam quidam autores ſunt: metuq; in magno ciuitatem fuiſſe, ne interclusus exercitus tam infeſto ſaltu coortis undiq; Thuſcis Vmbriſq; opprimeretur. Sed ubicunq; pugnatum eſt, res Romana ſuperior fuit. itaq; à Peruſia, & Cortona, & Arretio, quæ fermè capita Hetruriæ populorum ea tempeſtate erant, legati pacem fœduſq; ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hęc in Hetruria geruntur, Cos. alter C. Marcius Rutilius Allifas de Samnitibus ui cepit. multa alia caſtella, uiciq;

aut

aut deleta hostiliter, aut integra in potestatē uenêre. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quem senatus maritimæ oræ præfecerat: in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim uastatis, unde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (ut fit) prædæ longius progressi exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt, quæ superfuit cædi, trepida multitudo ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantū Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samniū ad hostes tulerat: interclusum Romanū exercitū obsideri: cladisq́ imaginem furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate auidā ulteriorū semper gentē in saltus inuios deductā, septam non hostiū magis armis, quàm locorum iniquitatibus esse. Iam gaudiū inuidia quadā miscebatur: quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset. itaq; armis, uirisq́ ad obterendū C. Marciū Cos. concurrunt: protinus inde Hetruriā per Marsos ac Sabinos petituri, si Marcius dimicandi potestatē non faciat. Obuius ijs Cos. fuit. dimicatū prælio utrinq; atroci, atq; incerto euentu est. & cum anceps cædes fuisset: aduersæ tamen rei fama in Romanos uertit, ob amissos quosdā equestris ordinis, tribunosq́ militū, atq; unum legatū, & (quod insigne maximè fuit) consulis ipsius uulnus. Ob hæc etiam aucta fama (ut solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq́ dici placebat, nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tū summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquā erat: sed nec in Samniū nuntium perferri omnibus infestis tuto posse: nec uiuere Marcium Cos. satis fidebant. Alter Cos. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consulariū numero mittendos ad eum senatus cēsuit: qui sua quoq; eum, non publica solum autoritate mouerent: ut memoriam simultatū patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium Cos. cum s c tradidissent, adiecissentq́ orationē conuenientem mandatis: consul demissis in terram oculis tacitus ab incertis quidnam esset acturus, legatis recessit. nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papyrium dictatorem dixit. cui cum ob animū egregiè uictum legati gratias ageret, obstinatū silentiū obtinuit: ac sine responso ac mentione facta sui, legatos dimisit: ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papyrius C. Iunium Bubulcū magistrum equitū dixit: atq; ei legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Faucia curiæ fuit principium duabus insignis cladibus, captæ urbis, & Caudinæ pacis: quod utroq; anno eiusdē curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiā clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandā eam curiā facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legē, & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam peruenit: acceptisq́ à Martio Cos. ueteribus militibus, in aciem copias eduxit, nec hostes detrectare uisi pugnam. instructos deinde, armatosq́, cum ab neutris prælium inciperetur, nox oppressit. Quieti aliquandiu, nec suis diffidentes uiribus, nec hostē spernētes, statiua in propinquo habuêre. Nam & cū Vmbrorū exercitu acie depugnatū est. fusi tamen magis, quàm cæsi hostes, quia cœptam acriter non tolerarunt pugnam. & ad uadimonis lacum Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, 177 cum uir uirum legisset, quantis nunquā aliàs antè simul copijs, simul animis dimicatū, tātoq; irarum certamine res gesta est, ut ab neutra parte emissa sint tela. gladijs pugna cœpit, & acerrimè cōmissa ipso certamine, quod aliquādiu anceps fuit, accensa est, ut non cum Hetruscis totiēs uictis, sed cum aliqua noua gente uideretur dimicatio esse. nihil ab ulla parte mouetur fugæ, cadunt antesignani, & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secūda prima acies. ab ultimis deinde subsidijs cietur miles, adeo q; ad ultimū laboris ac periculi uentum est, ut equites Romani omissis equis ad primos peditū per arma, per corpora euaserint, ea uelut noua inter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorū. secuta deinde impetū eorum, utcunq; affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostiū. Tunc uinci pertinacia cœpta, & auerti manipuli quidam, & ut semel dedêre terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna ueteri abundantes Hetruscorū fregit opes. cæsum in acie, quod roboris fuit, castra eo impetu capta, direptaq́. Pari subinde periculo, gloriæq́ euentu bellū in Samnitibus erat, qui præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorū insignibus, fecerūt. duo

exercitus erant:scuta alterius auro,alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti:summum latius qua pectus atq; humeri tegunt,fastigio æquali:ad imum cuneatior,mobilitatis causa,spógia pectori tegumentũ:& sinistrum crus ocrea tectum.galeæ cristatæ,quæ speciẽ magnitudini corporum adderent.tunicæ auratis militibus uersicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum:illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat:doctiq; à ducibus erant,horridum militẽ esse debere,non cælatum auro argentoq;,sed ferro & animis fretum.quippe illa prędam uerius quàm arma esse,nitentia ante rem, deformia inter sanguinẽ & uulnera.uirtutẽ esse militis decus,& omnia illa uictoriã sequi: & ditem hostem quamuis pauperis uictoris præmium esse.His Cursor uocibus instinctos milites in prælium ducit.dextro ipse cornu cõsistit:sinistro pręfecit magistrũ equitum.Simul est cócursum,ingens fuit cum hoste certamẽ:nõ segnius inter dictatorẽ & magistrum equitum, ab utra parte uictoria inciperet.Prior forte Iunius cõmouit hostẽ,leuo dextrum cornu,sacratos more Samnitium milites,eo q; candida ueste,& paribus candore armis insignes.eos se orco mactare Iunius dictitãs cum intulisset signa, turbauit ordines.& haud dubiẽ impulit aciẽ.Quod ubi sensit dictator,ab læuo ne cornu uictoria incipiet?inquit:& dextrũ cornu,dictatoris acies alienam pugnã sequet,non partem maximã uictoriæ trahet?cócitat milites. Nec peditum uirtuti equites,aut legatorum studia ducibus cedunt.M.Valerius à dextro, P.Decius ab lęuo cornu, ambo cõsulares,ad equites in cornib.positos euehuntur:adhortatiq; eos, ut partem secum capesserẽt decoris,in transuersa latera hostiũ incurrunt.is nouus addit⁹ terror cum ex parte utraque circumuasisset aciẽ,& ad terrorẽ hostium legiones Romanę redintegrato clamore intulissent gradum.tum fuga à Samnitibus cœpta.Iam strage hominum, armorumq; insigniũ campi repleri.ac primo pauidos Samnites castra sua accepêre:deinde ne ea quidẽ retenta. captis, direptisq; ante noctem iniectus ignis. Dictator ex S C. triumphauit. cuius triumpho longe maximã speciem captiua arma præbuêre. tantum magnificentiæ uisum in ijs,ut aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandum diuiderentur: inde natum initium dicit fori ornandi ab ædilibus cum thensæ ducerent.Et Romani quidem ad honorẽ deũm insignibus armis hostium usi sunt:Campani ab superbia & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat,eo ornatu armarunt,Samnitiumq; nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorum ad Perusiã,quæ ipsa induciarum fidẽ ruperat,Fabius C o s. nec dubia,nec difficili uictoria dimicat.Ipsum oppidum(nam ad mœnia uictor accessit)cepisset:ni legati dedentes urbem exissent.Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiã petentibus præ se Romam ad senatum missis, C o s.præstantiore etiam quàm dictator uictoria triumphans urbem est inuectus.Quinetiã deuictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos,P.Decium & M.Valeriũ,est uersum: quos populus proximis comitijs ingenti cõsensu C o s.alterum.alterum prætorẽ declarauit.Fabio ob egregiè perdomitã Hetruriã continuatur consulatus:Decius collega datur.Valerius prætor quartum creatus.C o s s.partiti prouincias:Hetruria Decio,Samnium Fabio euenit.Is profectus ad Nuceriã.Allifates iam tum pacem petentes,quod uti ea cum darẽ noluissent,aspernatus,oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum.haud magno certamine hostes uicti.neq; eius pugnæ memoria tradita foret,ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent.Secuti Marsorum defectionem Peligni,eandem fortunã habuerunt.Decio quoq; alteri C o s.secunda belli fortuna erat.Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere,atq; inducias in XL annos petere. Volsiniensium castella aliquot ui cepit,quædã ex ijs diruit,ne receptaculo hostibus essent: circunferendoq; passim bello tantum terrorẽ sui fecit,ut nomẽ omne Hetruscum fœdus à C o s. peteret.ac de eo quidem nihil impetratũ.induciæ annuæ datæ.stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum,& binæ tunicæ in militem exactę.ea merces induciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorum, gentis integræ à cladibus belli,nisi quod transitum exercitus ager senserat.ij cõcitata omni iuuentute sua & magna parte Hetruscorum ad rebellionem cõpulsa,tantum exercitum fecerãt,ut relicto post se in Hetruria Decio,ad oppugnandam inde Romã ituros,magnificè de se,ac contemptim de Romanis loquentes,iactarent.Quod inceptum eorũ ubi ad Decium C o s. perlatum est, ad urbem

ex He-

ex Hetruria magnis itineribus pergit:& in agro Pipinienſi ad famã intentus hoſtium cõſedit. Nec Romæ ſpernebat̃ Vmbrorũ bellum:& ipſæ minæ metũ fecerant expertis à Gallica clade quàm intutã urbẽ incolerent. Itaq; legati ad Fabiũ Cos. miſsi ſunt:ut ſi quid laxamenti à bello Samnitiũ eſſet:in Vmbriã properè exercitũ duceret. Dicto paruit Cos. magniſq; itineribus ad Meuaniã, ubi tum copię Vmbrorũ erant, perrexit. Repens aduentus Cos. quẽ procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant:ita exterruit Vmbros, ut alij recedendũ ad urbes munitas, quidã bellum omittendũ cenſerẽt. Plaga una (Materinã ipſi appellant) nõ continuit modo cæteros in armis:ſed cõfeſtim ad certamen egit. caſtra uallantẽ Fabiũ adorti ſunt. Quos ubi effuſos ruere in munimenta cõſul uidit:reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempuſq; patiebat̃, ita inſtruxit:cohortatuſq; prædicatione uera qua in Thuſcis, qua in Samnio partorũ decorum, exiguã appendicẽ Hetruſci belli cõficere iubet:& uocis impię pœnas expetere:qua ſe urbem Romanã oppugnaturos minati ſunt. Hæc tanta ſunt alacritate militũ audita, ut clamor ſua ſponte ortus loquentẽ interpellauerit ducẽ. ante imperiũ deinde concentu tubarum ac cornuũ, curſu effuſo in hoſtẽ feruntur: nõ tanquã in uiros, aut armatos incurrũt. mirabilia dictu:ſigna primo eripi cœpta ſigniferis: deinde ipſi ſigniferi trahi ad cõſulẽ, armatiq; milites ex acie in aciẽ transferri. & ſicubi eſt certamen, ſcutis magis q̃ gladijs geritur res. umbonibus, incuſſaq; ala ſternuntur hoſtes, plus capitur hominũ, quàm cęditur:atq; una uox ponere arma iubentiũ per totã fertur aciẽ. Itaq; inter ipſum certamẽ facta deditio eſt à primis autoribus belli. poſtero inſequentibuſq; diebus & cæteri Vmbrorũ populi deduntur, Ocriculani ſponſione in amicitiã accepti. Fabius alienæ ſortis uictor belli, in ſuam prouinciã exercitum reduxit. itaq; ei ob res tam feliciter geſtas, ſicut priore anno populus cõtinuarat conſulatum:ita ſenatus in inſequentẽ annum, quo Ap. Claudius, L. Volumnius Coss. fuerũt, prorogauit, maximè Appio aduerſante imperiũ. Appium cenſorẽ petiſſe cõſulatum, comitiaq; eius ab L. Furio Tr. pl. interpellata, donec ſe cenſura abdicauit: in quibuſdam annalibus inuenio. Creatus cõſul, cum collegæ nouũ bellum Salentini hoſtes decernerentur, Romæ manſit, ut urbanis artibus opes augeret:quando belli decus penes alios eſſet. Volumniũ prouinciæ haud pœnituit. multa ſecunda prælia fecit:aliquot urbes hoſtiũ ui cepit. prædæ erat largitor, & benignitatem per ſe gratam comitate adiuuabat, militemq; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidũ. Q. Fabius proconſul ad urbẽ Alliſas cum Samnitiũ exercitu ſignis collatis cõfligit. minimè ambigua res fuit. Fuſi hoſtes, atq; in caſtra cõpulſi. nec caſtra forent retenta, ni exiguũ ſuperfuiſſet diei. ante noctẽ tamen ſunt circumſeſſa, & nocte cuſtodita, ne quis elabi poſſet. poſtero die uix dum luce certa, deditio fieri cœpta, & pacti, qui Samnitiũ forent, ut cum ſingulis ueſtimentis emitterent̃. hi omnes ſub iugũ miſsi. ſocijs Samnitiũ nihil cautum. ad ſeptẽ millia ſub corona ueniẽre. qui ſe ciuẽ Hernicum dixerat, ſeorſum in cuſtodia habitus. eos omnes Fabius Romã ad Senatũ miſit, & cum quæſitũ eſſet, delectu, an uoluntarij pro Samnitibus aduerſus Romanos bellaſſent, per Latinos populos cuſtodiendi dantur. Iuſsiq; eam integrã rem noui Coss, P. Cornelius Aruina, Q. Martius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad ſenatũ referre. Id ægrè paſsi Hernici, cõcilium populorũ omniũ habentibus Anagninis in circo, quẽ Maritimum uocant:præter Alatrinatẽ Ferentinatemq;, & Verulanũ, omnes Hernici nominis populo Romano bellũ indixerunt. In Samnio quoq; quia deceſſerat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præſidiaq; quæ in ijs Romana erant, expugnata:& in captiuorũ corpora militum fœde ſæuitum. itaq; eò P. Cornelius cum exercitu miſſus. Martio noui hoſtes (iam enim Anagninis Hernicisq; alijs bellũ iuſſum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hoſtes inter cõſulum caſtra interceperunt, ut peruadere expeditus nuntius non poſſet, & per aliquot dies incerti rerum omnium, ſuſpenſiq; de ſtatu alterius, uterque conſul ageret:Romamq; is metus manaret:adeò, ut omnes iuniores ſacramento adigerentur:atq; ad ſubita rerum duo iuſti ſcriberentur exercitus. Cæterũ Hernicum bellum nequaquã pro præſenti terrore ac uetuſtate gentis gloriæ fuit. nihil uſquã dictu dignum auſi trinis caſtris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita ut ad ſenatum Romã legatos mitterent, pacti ſunt bimeſtri ſtipendio frumẽtoq;, & ſingulis in militem tunicis. Ab ſenatu ad Martium reiecti:cui S C. per

missum de Hernicis erat:isq; gentem in deditioné accepit. Et in Samnio alter Cos. superior uiribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes:saltusq; peruios ceperát:nequa subuehi cómeatus possent.neq; eos, cum quotidie signa in acié consul proferret, elicere ad certamen poterat:satisq; apparebat neq; Samnité certamen presens, nec Romanú dilationé belli laturum. Aduentus Marcij, qui Hernicis subactis maturauit collegæ uenire auxilio:morá certaminis hosti exemit.ná, ut qui ne alteri quidé exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi utiq; pasi duos cósulares exercitus, nihil crederent superesse spei:adueniente incóposito agmine Marcium aggrediunt. Raptim collatæ sarcinæ in mediú:& prout tempus patiebat, instructa acies, clamor primú in statiua perlatus, deinde cóspectus procul puluis tumultú apud alterum cósulem in castris fecit.isq; cófestim arma capere iussis, raptimq; eductis in acié militibus, tráuersam hostiú aciem, atq; alio certamine occupatá inuadit: clamitans summú flagitiú fore:si alterum exercitú utriusq; uictoriæ cópotem sinerent fieri:nec ad se sui belli uindicarent decus. quà impetú dederat, perrumpit:aciéq; per mediá in castra hostiú tendit:& uacua defensoribus capit atq; incendit. Quæ ubi flagrantia marcianus miles cóspexit, & hostes respexêre: tum pasim fuga cœpta Samnitiú fieri, sed omnia obtinet cædes:nec in ullá partem tutú perfugium est. Iam triginta millibus hostiú cæsis, signú receptui consules dederant:colligebantq; in unum copias, inuicé inter se gratantes:cum repente uisæ procul hostium nouæ cohortes, quæ in supplementú scriptæ fuerát. integrauêre cædé. in quas nec iussu consulum, nec signo accepto uictores uadunt:malo tyrocinio imbuendú Samnité clamitantes. Indulgent Coss. legionú ardori:ut qui probè scirent nouú milité hostium inter perculsos fuga ueteranos ne tentando quidé satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitiú copię, ueteres, nouæq; montes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies:nec quicquá satis tuti loci uictis est:& de iugis, quæ ceperát, fundunt. iamq; una uoce omnes pacé petebant. Tum trium mensiú frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis in milité tunicis, ad senatú pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphás in urbé redijt. statuaq; equestris in foro decreta est:quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorú tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt quàm ciuitatem, suæ leges redditæ:connubiumq; inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorú habuerunt, permissum. Anagninis, quiq; arma Romanis intulerát, ciuitas sine suffragij latione data:concilia, cónubiaq; adempta:& magistratibus, præterquam sacrorum curatione interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Iunio Bubulco censore locata est:quam Cos. bello Samnitium uouerat. ab eodé collegaq; eius M. Valerio Maximo uiæ per agros publica impensa factæ. Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renouatum:legatisq; eorum, qui ad id uenerát, comiter munera missa.

Dictatorem idem annus habuit, P. Cornelium Scipioné cum magistro equitum P. Decio Mure. ab ijs, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, quia neuter Coss. potuerát bello abesse. Creati Coss. L. Posthumius, T. Minutius. Hos Coss. Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit:biennio exempto, quo Claudiú Volumniumq;, & Corneliú cum Marcio Coss. factos tradidimus, memoria ne fugerit in annalibus digerendis:an cósulto binos consules falsos ratus transcenderit:incertum est. Eodé anno in campum stellatem agri Campani Samnitium incursiones factę. itaq; ambo Coss. in Samniú missi. cum diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianú Minutius petissent: Posthumij prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alij haud dubiè Samnites uictos, ac triginta millia inde hominum capta tradunt: alij Marte æquo discessum:& Posthumium metum simulanté nocturno itinere clàm in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul, ut statiua tuta, copiosaq; (& ita erant) petisse uideretur:postquàm & munimétis castra firmauit, & omni apparatu rerum utiliú instruxit:relicto firmo præsidio uigilia tertia, qua duci proximè potest expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersos alios sedentem, ducit. ibi autore Posthumio Minucius cum hostibus signa confert. & cum anceps prælium in multú diei processisset: tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium improuiso inuadit. itaque cum lassitudo ac uulnera fugam quoque præpedissent, occidione occisi hostes: signa unum & uiginti

uiginti capta:atq; inde ad castra Posthumij perrectũ.ibi duo uictores exercitus perculsum iam fama hostẽ adorti fundunt fugantq;: signa militaria sex & uiginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius,multiq; alij mortales:& castra utraq; capta:& Bouianũ, ubi postero die cœptum oppugnari,breui capit.magnaq; gloria rerum gestarũ cõsules triumpharunt. Minutium Cos.cum uulnere graui relatũ in castra mortuum,quidã autores sunt,& M.Fuluiũ in locum eius cõsulem suffectum:& ab eo,cum ad exercitũ Minucij missus esset, Bouianũ captum. Eodẽ anno Sora,Arpinũ,Cõsentia,recepta ab Samnitibus.Herculis magnum simulachrũ in Capitolio positũ,dedicatumq;. P.Sulpicio Auerrione,P.Sempronio Sopho Coss. Samnites,seu finẽ,seu dilationẽ belli quærentes,legatos de pace Romã misere. quibus suppliciter agentib.responsum est:nisi sæpe bellũ parantes pacẽ petissent Samnites,oratione ultro citroq; habita,de pace transigi potuisse.nunc,quãdo uerba uana ad id locorũ fuerint, rebus standum esse.P.Semproniũ Cos.cum exercitu breui in Samnio fore:eum ad bellũ pacem'ne inclinent animi,falli nõ posse:cõperta omnia Senatui relaturũ:decedentẽ ex Samnio Cos.legati sequerentur.Eo anno cum pacatũ Samnium exercitus Romanus benignè præbito cõmeatu peragrasset:fœdus antiquũ Samnitibus redditum.Ad Æquos inde ueteres hostes,cæterũ per multos annos sub specie infidæ pacis quietos,uersa arma Romana:quod incolumi Hernico nomine missitauerãt simul cum ijs Samniti auxilia & post Hernicos subactos uniuersa propè gens sine dissimulatione cõsilij publici ad hostes desciuerat:& postq; icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœciales uenerant res repetitum,tentationẽ aiebant esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterent.quod quãtopere optandũ foret,Hernicos docuisse:cũ quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint:quibus legendi quid mallent copia nõ fuerit,pro pœna necessariã ciuitatẽ fore.Ob hæc uulgo in cõcilijs iactata populus Romanus bellũ fieri Æquis iussit.cõsules'q; ambo ad nouũ profecti bellũ quatuor mil.à castris hostiũ cõsederunt. Æquorum exercitus(ut qui suo nomine permultos annos imbelles egissent)tumultuario similis,sine ducibus certis,sine imperio trepidare. alij exeundum in aciẽ,alij castra tuenda censent. mouet plerosq; uastatio futura agrorũ,ac deinceps cum leuibus præsidijs urbium relictarum excidia. itaq; postq; inter multas sentẽtias una,quæ omissa cura cõmunium ad respectũ suarũ quenq; rerum auertisset,audita:ut prima uigilia diuersi è castris ad deportãda omnia,tuendasq; mœnibus in urbes abirent:cuncti eã sententiã ingenti assensu accepère. Palatis hostib9 per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie cõsistunt:& ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostiũ tendunt.cæterum postq; ibi neq; stationes pro portis,nec quenquã in uallo, nec fremitũ cõsuetum castrorũ animaduerterunt,insolito silentio moti,metu insidiarũ subsistunt. transgressi deinde uallum cum deserta omnia inuenissent,pergunt hostẽ uestigijs sequi.sed uestigia in omnes æquè ferentia partes,ut in dilapsis passim,primo errorẽ faciebant,pòst per exploratores cõpertis hostium cõsilijs ad singulas urbes circumferendo bello unum & quadraginta oppida intra dies sexaginta om̃ia oppugnãdo ceperunt:quorum pleraq; diruta,atq; incensa,nomẽq; Æquorum propè ad internecionẽ deletum. De Æquis triumphatum,exẽploq; eorũ clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini mitterẽt Romã oratores pacis petendæ,amicitiæq;.ijs populis fœdus petentibus datum.Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba patre libertino humili fortuna ortus,cæterum callidus uir & facundus,ædilis curulis fuit.Inuenio in quibusdam annalibus,cum appareret ædilibus,fieriq; se pro tribu ędilem uideret,neq; eius accipi nomẽ,quod scriptum faceret,tabulã posuisse,& iurasse se scriptũ nõ facturum quem aliquanto antea dedisse scriptum facere arguit.Macer Licini9,tribunatu ante gesto,triumuiratibusq;,nocturno altero,altero coloniæ deducendæ. Cæterum(id quod haud discrepat) contumacia aduersus cõtemnentes humilitatem suã nobiles certauit.ciuile ius repositum in penetralibus pontificũ euulgauit,fastosq; circa forum in albo proposuit,ut quãdo lege agi posset sciretur.ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit,coactusq; cõsensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus uerba præire,cum more maiorũ negaret nisi Cos.aut imperatorẽ posse templum dedicare.Itaq; ex autoritate senatus latum ad populum est,nequis templum,arámue iniussu senatus,aut Tr.pl.partis maioris dedicaret.Haud memo

rabilem rem per se, nisi documentũ sit aduersus superbiã nobiliũ plebeiæ libertatis, referã. Ad collegã ægrũ uisendi causa Flauius cum uenisset: consensuq; nobiliũ adolescentiũ, qui ibi assidebant, assurrectũ ei nõ esset: curulẽ afferri sellã eò iussit: ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterũ Flauiũ dixerat ædilẽ forensis factio, Ap. Claudij censura uires nacta: qui Senatũ primus libertinorũ filijs lectis inquinauerat, & posteaq; eam lectionẽ nemo ratã habuit, nec in curia adept⁹ erat quas petierat opes urbanas: humilib. per oẽs tribus diuisis, forum & campũ corrupit. tantũq; Flauij comitia indignitatis habuerũt, ut plerique nobiliũ annulos aureos, & phaleras deponerẽt. Ex eo tẽpore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor bonorũ, aliud forensis factio tenebat: donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul cõcordiæ causa, simul ne humillimorũ in manu comitia essent, omnẽ forensem turbã excretã in quatuor tribus cõiecit: urbanasq; eas appellauit. adeoq; eam rem acceptã gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot uictorijs nõ pepererat, hac ordinũ temperatione pareret. Ab eodẽ institutũ dicitur, ut equites Idibus quintilibus transueherent.

DECADIS PRIMAE LIBER X.

VCIO Genutio, Ser. Cornelio Coss. ab externis fermè bellis otium fuit. Soram atq; Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederãt Samnites. eò quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulanisq; ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati: quod Hernicos ab eis sollicitatos cõpertum: capitaq; coniurationis eius, quæstione ab Coss. ex S C. habita, uirgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est: quod nuntiabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa uulnera accepta, maximeq; lapidum ictu, donec altero specus eius ore (nam peruius erat) inuento, utræq; fauces congestis lignis accensæ. ita intus fumo ac uapore ad duo millia armatorum ruentia nouissimè in ipsas flammas dum euadere tendunt, absumpta. M. Liuio Dentre, & C. Aemylio Coss. redintegratum Aequorum bellum. Coloniã ægrè patientes uelut arcem suis finibus impositã in summa ui expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. cæterum tantum Romæ terrorem fecère, quia uix credibile erat tam affectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos, ut tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magistro equitum. profectus primo congressu Aequos subegit. ac die octauo triumphans in urbem cum redisset, ædem Salutis, quam Cos. uouerat, censor locauerat: dictator dedicauit. Eodem anno classis Græcorũ Cleonymo duce Lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa Thurias urbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostem Cos. Aemylius missus, prælio uno fugatum compulit in naues. Thuriæ redditæ ueteri cultori: salentinoq; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorẽ missum in Salentinos in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quàm cõfligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumuectus inde Brundusij promontoriũ, medioq; sinu Hadriatico uentis latus, cum leua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburniq; & Istri, gentes feræ & magna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerent: penitus ad littora Venetorum peruenit. expositis paucis, qui loca explorarẽt, cum audissent tenue prætentum littus esse, quod transgressis, stagna ab tergo sunt irrigua æstib. maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: ulteriora colles uideri esse, ostium fluminis præalti, quò circumagi naues in stationem tutam, uidisse (Meduacus amnis erat) eò inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorũ uicis colentibus eam orã peruenit. Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto, uicos expugnant, inflammant tecta, hominum, pecudumq; prædas agunt, & dulcedine prædandi longius usque à nauibus procedunt. Hæc ubi Patauium sunt nuntiata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas

partes

partes iuuentutẽ diuidunt. altera in regionẽ, qua effusa populatio nuntiabatur: altera: ne cui præsidio obuia fieret, altero itinere ad stationẽ nauiũ (millia aũt XIIII. ab oppido aberat) ducta. In naues paruas custodibus interemptis impetus factus: territiq́ nautæ coguntur naues in alteram ripã amnis traijcere. & in terra prosperum æque in palatos prædatores prælium fuerat: refugientibusq́ ad stationẽ Græcis Veneti obsistunt. Ita in medio circumuenti hostes, cæsiq́. pars capti classem indicãt, regemq́ Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo uico in custodiã datis, pars fluuitiales naues ad superanda uada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis cõplent, profectiq́ ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quàm hostem timentes circumuadunt: fugientesq́ in altum, ac nusq́ repugnantes usq́ ad ostium amnis persecuti, captis quibusdã, incensisq́ nauibus hostiũ, quas trepidatio in uada intulerat, uictores reuertunt. Cleonymus uix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauium, spoliaq́ Laconum in æde Iunonis ueteri fixa, multi supersunt qui uiderunt. Patauij monimentũ naualis pugnę eo die, quo pugnatum est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercet. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiã ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriã rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nuntiabatur: ubi Liciniũ gens prępotens, diuitiarum inuidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrum ui tueri: in quẽ colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominũ scriptis. Itaq́ propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrũ equitũ sibi legit M. Æmylium Paulũ, id magis credo, quàm Q. Fabium ea ætate, atq́ eis honoribus Valerio subiectũ. cæterũ ex Maximi cognomine ortum errorẽ haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu prælio uno Marsos fundit, cõpulsis deinde in urbes munitas, Milioniã, Plestinã, Fresiliam intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos uersum bellũ. & cum dictator auspiciorum repetendorũ causa profectus Romã esset, magister equitum pabulatum egressus ex insidijs circumuenit: signisq́ aliquot amissis fœda militũ cæde ac fuga in castra est cõpulsus. qui terror nõ eo tantum à Fabio abhorret: quod si qua alia arte cognomen suum æquauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam quod memor papyrianæ sęuitiæ nunq́ ut dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nuntiata ea clades Romã maiorẽ quàm res erat terrorẽ exciuit. nam ut exercitu deleto, ita iustitium indictum: custodiæ in portis, uigiliæ uicatim exactæ: arma, tela in muros cõgesta. Omnibus iunioribus sacramẽto adactis dictator ad exercitum missus omnia spe tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta. cohortes, quæ signa amiserãt, extra uallum sine tentorijs destitutas, inuenit: exercitum auidum pugnæ, quo maturius ignominia aboleretur. Itaq́ cõfestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. eò & hostes secuti, quanq́ ex bene gesta re summam & in aperto certamine uirium spem habebant: tamẽ insidijs quoq́, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta uici per uastationẽ agrorum deusti haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in conspectu præsidij Romani, cui præerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. ad quam illecebram cum cõmoueretur nemo ab Romana statione: pastorum unus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctãter ab ruinis uici pecus propellentes: quid cessarent, cum per media castra Romana tuto agere possent? Hæc cum legato Cærites quidã interpretarent: & per omnes manipulos militum ingens esset indignatio, nec tamẽ iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguæ attendere animum, pastorũ sermo agresti an urbano propior esset. Cum referrent sonũ linguæ, & corporum habitum, & nitorẽ cultiora, quàm pastoralia esse: ite igitur, dicite inquit, detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis iã dolo capi, quàm armis uinci posse. Hæc ubi audita sunt, & ad eos, qui consederant in insidijs perlata. consurrectum repente ex latebris est, & in patentem ad conspectum undiq́ cãpum prolata signa. uisa legato maior acies, q̃ quæ ab suo præsidio sustineri posset. itaq́ propere ad dictatorem auxilia accitum mittit, interea ipse impetus hostium sustinet. Nuntio allato, dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erant. rapta extemplo signa armaq́, & uix ab impetu & cursu tenebantur.

cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum cõcitatior accidẽs clamor ab increscente certa mine. urgẽt itaq; alij alios. hortãturq; signiferos ut ocius eant. quo magis festinãtes uidet dicta tor, eo impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci cõtrà, principio exciti pu gnæ omnibus copijs aderãt: & super alios alij nuntiãt dictatori omnes legiões Hetruscorũ ca pessisse pugnã: nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco in quãto discrimine prçsidiũ esset: cçterum satis fretus esse etiã nunc tolerãdo certamini legatũ, nec se procul abesse periculi uindicẽ, quã maxime uult fatigari hostẽ, ut integris adoriat̃ uiribus fessos. quanq; lente procedunt, iã tamen ad impetũ capiendum equiti utiq; modicũ erat spatium. prima incedebãt signa legionũ, nequid occultum aut repentinũ hostis timeret: sed reliquerat interualla inter or dines peditũ, quà satis laxo spatio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & im missus eques libero cursu in hostem inuehit̃: incõpositisq; aduersus equestrẽ procellã subitum pauorẽ offundit. Itaq; ut propè serũ auxilium iã penè circũuentis, ita uniuersa requies data est. integri accepere pugnã. nec ea ipsa lõga, aut anceps fuit. fusi hostes castra repetũt, inferẽtib9q; iã signa Romanis cedunt, & in ultimã castrorũ partem cõglobant̃. hçrent fugiẽtes in angustijs portarũ: pars magna aggerẽ uallumq; cõscendunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliquã & euadere possent. Forte quodã loco male dẽsatus agger põdere suprastãtium in fossã procubuit: atq; eà cũ deos pandere uiã fugæ cõclamassent, plures inermes q̃ armati euadunt. Hoc prçlio fractæ iterum Hetruscorũ uires: & pacto annuo stipendio, & duũm mensiũ frumẽ to, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterent Romã. pax negata: induciæ biennij datæ. dictator triumphans in urbẽ redijt. Habeo autores, sine ullo memorabili prælio pacatã ab dictatore Hetruriã esse, seditionibus tantũ Arretinorũ cõpositis, & Licinio genere cũ plebe in gratiã reducto. C o s. ex dictatura fact9 M. Valerius. nõ petentẽ, atq; adeò etiã absentẽ crea tum credidere quidã: & per interregẽ ea comitia facta. id unum nõ ambigit̃ cõsulatum cũ Apu leio Pansa gessisse. M. Valerio, & Q. Apuleio C o s s. satis pacatæ foris res fuẽre. Hetruscũ ad uersç belli res, & induciæ quietũ tenebant: Sãnitem multorũ annorũ cladibus domitum haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq; plebẽ quietam & exoneratã deducta in colonias multitudo præstabat. tamen ne undiq; tranquillæ res essent, certamen iniectũ inter primores ciuitatis, patricios plebeiosq;, ab Tr. pl. Q. & Cn. Ogulnijs. qui undiq; criminandorũ patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susce perunt, qua non infimã plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesq; plebeios: quorum honoribus nihil, prçter sacerdotia, quæ nõdum promiscua erãt, deesset. Ro gationem promulgarunt, ut cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tẽpestate essent: pla ceretq; augeri sacerdotum numerum, quatuor pontifices, quinq; augures, de plebe omnes ad legerentur. Quẽadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi col legium potuerit, nõ inuenio: cum inter augures cõstet imparem numerum debere esse, ut tres antiquç tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, cum ad quatuor quinq; adiecti nouem numerum, ut terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterum quia de plebe adlegebantur: iuxta eam rem ægre passi patres quam cum consulatum uulgari uide rent: simulabant ad deos id magis, quàm ad se pertinere. ipsos uisuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, nequa in rempub. clades ueniat. Minus autem tetendẽre, assueti iam tali genere certaminum uinci. & cernebant aduersarios nõ id, quod olim uix sperauerint, affectan tes magnos honores, sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos multiplices consulatus, censurasq;, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Ap. Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cum eadem fermè de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, cõtraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, disseruissent, retulisse dicitur Decius parentis sui speciem, qua lem eum multi, qui in concione erant, uiderant, incinctum gabino cultu, super telum stantem, quo se habitu pro populo, ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium C o s. purum piumq; dijs immortalibus uisum, æque ac si T. Manlius collega eius deuoueretur.

eundem P.Decium,qui sacra publica populi Romani faceret,legi rite nō potuisse?id esse periculum,ne suas preces minus audirent dij,quàm Ap.Claudij? castius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere,quàm se?quē pœnitere uotorū,quæ pro republica nūcupauerint tot Coss.plebeij,tot dictatores,aut ad exercitus euntes,aut inter ipsa bella? Numerarent̄ duces eorum annorū,quibus plebeiorū ductu & auspicio res geri cœptæ sunt:numerarent̄ triumphi: iā ne nobilitatis quidē suæ plebeios pœnitere.pro certo habere,si quod repens bellū oriat̄,nō plus spei fore Senatui populoq́ Romano in patricijs,quàm in plebeijs ducib⁹.Quod cū ita se habeat,cui deorū hominūue indignū uideri potest,inquit,eis uiris,quos uos sellis curulib⁹,toga prętexta,tunica palmata,& toga picta,& corona triūphali,laureaq́ honoraritis:quorū domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis,pōtificalia atq́ auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt.Max.ornatu decoratus,curru aurato per urbē uectus in Capitoliū ascenderit:si cōspiciatur cum capide ac lituo,capite uelato uictimā cædat:auguriūue ex arce capiat? cuius imaginis titulo cōsulatus,cēsuraq́,& triumphus ęquo animo leget:si auguratū aut pōtificatum adiecceritis,nō sustinebunt legētium oculi?equidē(pace dixerim deūm)eos nos iā populi Romani beneficio esse spero,qui sacerdotijs nō minus reddamus dignatione nostra honoris,quàm acceperimus:& deorum magis,quàm nostra causa expetamus,ut quos priuatim colimus,publice colamus.Quid aūt ego sic adhuc egi.tanq́ integra sit causa patriciorū de sacerdotijs?& nō iam in possessiōe unius amplissimi simus sacerdotij?decēuiros sacris faciundis,carminum Sibyllæ ac fatorū populi huius interpretes, antistites eosdē appollinaris sacri cerimoniarumq́ aliarū plebeios uidemus.nec tum patricijs ulla iniuria facta est, cū duumuiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus:& nūc tribunus,uir fortis ac strenuus,quinq́ augurū loca,quatuor pōtificum adiecit,in quæ plebeij nominent̄: nō ut uos Appi uestro loco pellāt,sed ut adiuuent uos homines plebeij diuinis quoq́ rebus procurādis:sicut in cęteris humanis pro parte uirili adiuuāt.Noli erubescere Appi collegā in sacerdotio habere, quē in censura,quē in cōsulatu collegā habere potuisti,cuius tā dictatoris magister equitū, quàm magistri equitum dictator esse potes.Sabinum aduenā principem nobilitatis uestræ,seu Ap.Clausum,seu Ap.Claudium mauultis,illi antiqui patricij in suum numerum acceperūt.ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. multa nobiscū decora afferimus, imò omnia eadē, quæ uos superbos fecerunt.L.Sextius primus de plebe Cos.est factus, Caius Licinius Stolo primus magister equitum, C.Marcius Rutilius primus & dictator,& censor,Q.Publius Philo primus prætor.Semper ista audita sunt eadem,penes uos auspicia esse uos solos gentē habere,uos solos iustum imperium & auspicium domi militiæq́,æque adhuc prosperum plebeium,ac patricium fuit,porroq́ erit.En unq́ fando audistis patricios primo esse factos,non de cœlo demissos,sed qui patrē ciere auumq́ possent,id est.nihil ultra quàm ingenuos. Cōsulem iam patrē ciere possum,auumq́ iam poterit filius meus.nihil est aliud in re Quirites,nisi ut omnia negata adipiscamur.certamen tantum patricij petunt, nec curant quem euentum certaminum habeāt.Ego hāc legem,quod bonum, faustum felixq́ sit uobis ac reip.uti rogastis,iubendam censeo.Vocare tribus extemplo populus iubebat, apparebatq́ accipi legem,ille tamen dies est intercessione sublatus. postero die deterritis tribunis ingenti cōsensu accepta est. Pōtifices creantur,suasor legis P.Decius Mus,P.Sempronius Sophus,C.Marcius Rutilius, M.Liuius Denter.Quinq́ augures item de plebe,C.Genutius,P.Ælius Pętus,M.Minucius Fessus,C.Marcius,T.Publius.Ita octo pōtificum,nouē augurum numerus factus. Eodē anno M.Valerius Cos.de prouocatione legē tulit diligētius sanctā. tertio ea tum post reges exactos lata est,semper à familia eadē.causam renouandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm quod plus paucorū opes,quàm libertas plebis poterāt. Portia tamen lex sola pro tergo ciuiū lata uidetur,quod graui pœna,siquis uerberasset,necassetue ciuem Romanum sanxit.Valeria lex,cum eum,qui prouocasset, uirgis cædi securiq́ necari uetuisset, siquis aduersus ea fecisset. nihil ultra,quàm improbè factū,adiecit.id(qui tum pudor hominū erat) uisum, credo, uinculum satis ualidum legis.nunc uix seruo ita minetur quisq́. Bellum ab eodē consule haudquaquam memorabile aduersus rebellantes Æquos,cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna

fortuna haberent:gestum est. Alter C o s. Apuleius in Vmbria Nequinũ oppidũ circũsedit. lo cus erat arduus, atq; in parte una præceps, ubi nunc Narnia sita est: nec ui, nec munimẽto capi poterat. itaq; eã infectã rẽ M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui C o s s. acceperunt. In eum annum cum Q. Fabium C o s. nõ petentẽ omnes dicerent cẽturiæ: ipsum autorẽ fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi cõsulatus in bellicosiorem annum: eo anno maiori se usui reip. fore urbano gesto magistratu: ita nec dissimulantẽ quid mallet, nec petentem tamen, ædilẽ curulẽ cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerẽ, uetustior annalium autor Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruiliũ, Q. F. Maximũ. id credo cognomen errorẽ in ædilibus fecisse: secutãq; fabulã mistã ex ædilicijs & cõsularibus comitijs, cõuenientẽ errori. Et lustrum eo anno cõditum à P. Sẽpronio Sopho, & P. Sulpicio Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Aniensis ac Terẽtina. Hęc Romæ gesta. cæterũ ad Nequinũ oppidum cũ segni obsidione tẽpus tereretur: duo ex oppidanis, quorum erãt ędificia iuncta muro: specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad cõsulem deducti pręsidium armatũ se intra mœnia & muros accepturos cõfirmant. Nec aspernanda res uisa, neq; incaute credenda. cũ altero eorum (nã alter obses retentus) duo exploratores per cuniculũ missi: per quos satis cõperta re, trecenti armati transfuga duce in urbẽ ingressi nocte portã, quę proxima erat, cepẽre. qua refracta C o s. exercitusq; Romanus sine certamine urbẽ inuasere. ita Nequinum in ditionẽ populi Romani uenit. colonia eò aduersus Vmbros missa à flumine Narnia appellata. exercitus cũ magna prædа Romã reductus. Eodẽ anno ab Hetruscis aduersus inducias paratũ bellum. sed eos alia molientes Gallorum ingẽs exercitus fines ingressus paulisper à proposito auertit. pecunia deinde, qua multum poterãt, freti, socios ex hostibus facere Gallos conãtur, ut eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarẽt. de societate haud abnuũt barbari, de mercede agit. qua pacta, acceptaq;, cum parata cætera ad bellum essent, sequiq; Hetruscus iuberet, inficias eunt mercedẽ se belli Romanis inferendi pactos, quicquid acceperint accepisse ne agrum Hetruscum uastarent, armisq; lacesserẽt cultores. militaturos tamẽ se si utiq; Hetrusci uelint, sed nulla alia mercede, quàm ut in partẽ agri accipiant. tandemq; aliqua sede certa cõsistant. Multa de eo cõcilia populorum Hetruriæ habita, nec perfici quicq; potuit, non tam, quia imminui agrum, quàm quia accolas sibi quisq; adiungere tã efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli pecuniam ingentẽ sine labore ac periculo paratã retulerũt. Romæ terrorẽ præbuit fama Gallici tumultus ad bellũ Hetruscum adiecti, eo minus cunctãter fœdus ictũ cum Picẽti populo est. T. Mãlio C o s. Hetruria prouincia sorte euenit, qui uix dum ingressus hostiũ fines, cum exercere tur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus extẽplo propè expirauit, tertius ab eo casu dies finis uitæ C o s. fuit. Quo uelut omine belli accepto, deos pro se cõmisisse bellũ memorantes Hetrusci sustulere animos. Romæ tum desiderio uiri, tum incõmoditate tẽporis tristis nuntius fuit, ut patres ab iubendo dictatore cõsulis subrogãdi comitia ex sententia principũ habita deterruerint. M. Valeriũ C o s. omnes sententiæ, cẽturiæq; dixere, quẽ senatus dictatorẽ dici iussurus fuerat. tum extẽplo in Hetruriã ad legiones proficisci iussit. aduẽtus eius cõpressit Hetruscos, adeò ut nemo extra munimẽta egredi auderet, timorq; ipsorũ obsidioni similis esset. neq; illos nouus C o s. uastãdis agris, urendisq; tectis, cũ passim nõ uillæ solũ, sed frequentes quoq; uici incendijs fumarẽt, elicere ad certamẽ potuit. Cum hoc segnius bellũ opinione esset alterius belli, quod multis inuicẽ cladibus haud immerito terribile erat, fama Picẽtium nouorum sociorũ indicio exorta est: Sãnites arma ad rebellionẽ spectare, seq; ab ijs sollicitatos esse. Picentibus gratiæ actæ, & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Sãnites uersa est. Caritas etiã annonæ solicitã ciuitatẽ habuit, uentũq; ad inopiæ ultimũ foret, ut scripsere, quibus ædilẽ fuisse eo anno Fabiũ Maximũ placet, ni eius uiri cura, qualis in bellicis reb⁹ multis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonæ dispensatione pręparando ac cõuehendo frumẽto fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnũ initũ. interreges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpici⁹. is comitia cõsularia habuit. creauit L. Corneliũ Scipionẽ, Cn. Fuluiũ C o s s. Principio huius anni oratores Lucanorũ ad nouos C o s s. uenerunt questũ, quia cõditionib⁹

perlicere

perlicere se nequiuerint ad societatē armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos uastare: belloq́ ad bellum cogere. Lucano populo satis superq́ erratum quondam. nunc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quàm ut unquā postea nomen Romanum uiolent. Orare patres, ut & Lucanos in fidē accipiāt, & uim atq́ iniuriā ab se Samnitium arceant. Se, quanquā bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamē obsides dare paratos esse. Breuis cōsultatio Senatus fuit. ad unū omnes iungendum fœdus cum Lucanis, resq́ repetendas ab Samnitibus censent. Benigne responsum Lucanis: ictumq́ fœdus. Fœciales missi, qui Sānitem decedere agro sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent. quibus obuiā missi ab Samnitibus qui denuntiarent: si quod adissent in Samnio concilium, haud inuiolatos abituros. Hæc postquàm audita sunt Romę, bellum Samnitibus & patres censuerunt, & populus iussit. C o s s. inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Sānites obuenerunt: diuersiq́ ad suum quisq́ bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum & simile prioris anni militiæ expectanti hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerunt. pugnatum maiore parte diei. magna utrinq́ cęde. nox incertis qua data uictoria esset, interuenit. lux insequēs uictorē, uictumq́ ostendit. nā Hetrusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus egressus in aciem ubi profectione hostium concessam uictoriā uidet, progressus ad castra uacuis cum plurima præda (nam & statiua trepide deserta fuerāt) potitur. inde in Faliscum agrum copijs reductis, cum impedimenta Falerijs cum modico præsidio reliquisset, expedito agmine ad populandos hostium fines incedit. omnia ferro igniq́ uastātur: prædæ undiq́ actæ. nec solum modo uastum hosti relictum, sed castellis etiam uicisq́ illatus ignis. urbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Hetruscos cōpulerat. Cn. Fuluij C o s. clara pugna in Samnio ad Bouianum haudquaquā ambiguę uictoriæ fuit. Bouianum inde aggressus, nec ita multo pòst Aufidenam, ui cepit. Eodem anno Carseolos Colonia in agrum Æquiculorum deducta. Fuluius C o s. de Sānitibus triumphauit. Cum comitia consularia instarent, fama exorta: Hetruscos, Samnitesq́ ingentes cōscribere exercitus: palàm omnibus cōcilijs uexari principes Hetruscorum, quod nō Gallos quacūq́ conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quod exercitum aduersus lucanum hostem comparatum obiecerint Romanis. itaq́ suis sociorumq́ uiribus consurgere hostes ad bellum, & haudquaq́ pari defungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres uiri consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primo non petētem, deinde ut inclinata studia uidit, etiam recusantem conuertit. Quid se iā senem, ac perfunctum laboribus laborumq́ præmijs, sollicitarent? nec corporis, nec animi uigorem remanere eundem: & fortunam ipsam uereri, ne cui deorum nimia iam in se, & constantior quàm uelint humanæ res, uideatur. & se gloriæ seniorum succreuisse, & ad suam gloriā consurgentes alios lætum aspicere. nec honores magnos fortissimis uiris Romæ, nec honoribus deesse fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia: quæ uerecundia legum restinguēda ratus, legem recitari iussit: qua intra decē annos eundē consulē refici non liceret. uix præ strepitu audita lex est. tribuniq́ plebis nihil id impedimēti futurum aiebant. se ad populum laturos, uti legibus solueretur. & ille quidē in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdē, qui tulissent, fraus fieret? iam regi leges, nō regere. Populus nihilominus suffragia inibat: &, ut quæque intrò uocata erat cēturia, C o s. haud dubię Fabiū dicebat. Tum demū cōsensu ciuitatis uictus, dei approbēt, inquit, quod agitis, acturiq́ estis Quirites. cæterū quoniā in me, quod uos uultis, facturi estis: in collega sit meæ apud uos gratiæ locus. P. Decium expertū mihi cōcordi collegio uirum, dignū uobis, dignū parēte suo, quęso mecū cōsulē faciatis. Iusta suffragatio uisa. omnes quæ supererāt cēturiæ Q. Fabiū, P. Deciū C o s s. dixere. Eo anno plerisq́ dies dicta ab ædilibus: quia plus, quàm quod lege finitum erat, agri posiderēt: nec quisq́ fermè est purgatus: uinculumq́ ingens immodicæ cupiditatis iniectū est. C o s s. noui, Q. Fabius Maximus quartum, & P. Decius Mus tertium, cum inter se agitarent uti alter Sānites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæq́ in hanc aut in illam prouinciā copiæ satis essent, & uter ad utrum bellum dux idoneus magis esset, ab Sutrio, & Nepete, & Falerijs legati, autores, concilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt.

Profecti Coss. quo expeditiores cõmeatus essent: & incertior hostis, qua uenturũ bellũ foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinũ agrum, in Sãnium legiones ducunt. Vbi in hostiũ fines uentum est: uterq; populabundus effuso agmine incedit: explorant tamen latius quàm populãtur. Igitur non fefellêre ad Trifernũ hostes in occulta ualle instructi: qua ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locũ tutum remotis, præsidioq; modico imposito, premonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras succedit. Sãnites desperantes improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaq; & in æquum descendunt: ac fortunæ se maiore animo, quàm spe cõmittunt. cęterũ siue quia ex omnium Sãnitium populis quodcunq; roboris fuerat, contraxerant: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos: aliquãtum aperta quoq; pugna prębuerunt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hostem loco moueri uidet, M. Fuluium & Valerium Tr. mil. cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet: & adhortari, ut siquando unq; equestri ope adiutã rempub. meminerint, illo die annitantur ut ordinis eius gloriam inuictã præstent. peditum certamine immobilẽ hostẽ restare: omnem reliquã spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate utrunque nunc laudibus, nunc promissis onerat. Cæterum quando ne ea quoq; tentata uis proficeret: consilio grassandum, si nihil uires iuuarẽt, ratus, Scipionem legatum hastatos primæ legionis subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm posset occultissime, circunducere iubet: inde ascensu abdito à cõspectu erigere in montes agmen, auersoq; hosti ab tergo repẽte se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus quàm suis, ex improuiso ante signa euecti, prębuerunt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies, nec parte ulla pelli, aut perrumpi potuit. & postquàm irritum inceptũ erat, recepti post signa prælio excesserunt. Creuit ex eo hostium animus, nec sustinere frons prima tam longum certamen. increscentemq; fiducia sui uim potuisset, ni secunda acies iussu Cos. in primum successisset. Ibi integræ uires sistunt inuehentem se iam Samnitẽ. & tempore improuisa ex montibus signa, clamorq; sublatus non uero tantum metu terruere Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit, & pro se quisq; miles adesse alterũ Cos. adesse legiones gaudio alacres fremunt, errorq; utilis Romanis oblatus, fugæ formidinisq; Samnites impleuit, maxime territos ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cędes quàm pro tãta uictoria fuit. tria millia & cccc cęsi, capti trecenti fermè & uiginti, signa militaria capta tria & uiginti. Samnitibus Appuli se ante prælium coniunxissent, ni P. Decius Cos. ijs ad Maleuentũ castra obiecisset, extractosq; deinde ad certamen fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit, quàm cædis, duo millia Appulorũ cæsa. spretoq; eo hoste Decius in Sãnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diuersis uagati partibus omnia spatio quinq; mensium euastarunt. quadraginta & quinq; loca in Samnio fuere, in quibus Decij castra fuerunt, alterius Cos. sex & octoginta. nec ualli tantum, ac fossarũ uestigia relicta, sed multa illis insigniora monimenta uastitatis circà, regionumq; depopulatarũ. Fabius etiam urbem Cimetrã cepit. ibi capta armatorum duo millia cccc. cæsi fermè pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorũ causa Romam profectus maturauit eam rem agere. cũ primo uocatæ Q. Fabium Cos. dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, uir acer & ambitiosus, non sui magis honoris causa, quàm ut patricij recuperarent duo cõsularia loca, cum suis, tum totius nobilitatis uiribꝰ incubuit, ut se cum Q. Fabio Cos. dicerent. Fabius primo de se eadẽ ferè, quæ priore anno dicendo abnuêre. circunstare sellam omnis nobilitas, orare ut ex cœno plebeio consulatũ extraheret, maiestatẽq; pristinã tum honori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominũ sedauit. facturũ enim se fuisse dixit, ut duorũ patriciorũ nomina reciperet, si aliũ, quàm se Cos. fieri uideret, nunc se sui rationẽ comitijs, cum cõtra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio Cos. est factus, priore item cõsulatu inter se cõparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium collegam, eloquentia ciuilibusq; artibus haud dubiè præstantem. Comitijs perfectis ueteres Coss. iussi bellum in Samnio gerere prorogato in sex menses imperio.

Itaq;

Itaq; insequẽti quoq; anno L. Volumnio, Ap. Claudio Coss. P. Decius, qui Cos. in Sãnio relictus à collega fuerat: proconsul idem populari nõ destitit agros: donec Samnitiũ exercitũ nusq; se prælio cõmittentem postremo expulit finibus. Hetruriã pulsi petierunt: & quod legationibus nequicq; sæpe tentauerãt, id se tanto agmine armatorũ mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt principũ Hetruriç cõcilium. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cũ Romanis, exponunt. omnia expertos esse, si suismetipsorũ uiribus tolerare tantã molem belli possent: tentasse etiã haud magni momenti finitimarũ gentiũ auxilia: petisse pacẽ à populo Romano, cum bellum tolerare nõ possent: rebellasse, quod pax seruientib. grauior, q; liberis bellum esset. unã sibi spem reliquã in Hetruscis restare: scire gentẽ Italiç opulentissimã armis, uiris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrũ & arma natos, feroces cũ suopte ingenio, tum aduersus Romanũ populum: quẽ captum à se, auroq; redemptũ haud uana iactantes memorẽt. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenç quondã, maioribusq; eorũ fuerit: quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogãt. Samnitẽ illis exercitum paratũ, instructũ, armis stipendio uenisse: cõfestim secuturos, uel si ad ipsam Romanã urbem oppugnandã ducant. Hęc eos in Hetruria iactantes, molientesq; bellũ domi Romanũ urebat. nam P. Decius ubi cõperit per exploratores profectũ Samnitiũ exercitum: aduocato cõcilio, quid per agros inquit uagamur uicatim circunferentes bellũ? quin urbes ac mœnia aggredimus? nullus iam exercitus Sãnio præsidet, cessere finibus: ac sibimetipsi exilium cõsciuere. Approbantibus cunctis ad Murgantiã ualidã urbem oppugnandã ducit: tãtusq; ardor militũ fuit, & charitate ducis, et spe maioris quàm ex agrestibus populationibus prædæ, ut uno die ui atq; armis urbẽ caperent. ibi duo millia Samnitium & centum pugnantes circunuenti, captiq;: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmẽ oneraret, cõuocari milites Decius iubet. haccine inquit uictoria sola, aut hac pręda cõtenti estis futuri? uultis uos pro uirtute spes gerere? omnes Samnitiũ urbes, fortunæq; in urbibus relictæ, uestræ sunt: quãdo legiones eorum tot prælijs fusas, postremo finibus expulistis. uendite ista: & illicite lucro mercatorẽ, ut sequatur agmen. ego subinde suggerã quæ uendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi uos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda, ultro adhortantes imperatorẽ ad Romuleã pergunt. Ibi quoq; sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla ui deterriti à muris, qua cuiq; proximum fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. captum oppidum, ac direptum est. ad duo millia & ccc. occisi: & sex millia hominum capta. Et miles ingenti præda potitus: quam uendere, sicut priorem coactus, Ferentinum inde, quanquã nihil quietis dabatur, tamẽ summa alacritate ductus. cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. & defensa summa ui mœnia sunt: & locus erat munimẽto naturaq; tutus. sed euicit omnia assuetus prædæ miles. ad tria millia hostium circa muros cæsa: præda militis fuit. Huius oppugnatarum urbium decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur: Murgantiã ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamq;, oppugnatas tradunt. sunt qui nouorũ consulum hanc gloriã faciant. quidã non amborum, sed alterius, P. Volumnij: ei Samnium prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuius cunctq; ductu auspicioq;, gererentur, Romanis in Hetruria interim bellũ ingens multis ex gentibus concitur: cuius autor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Thusci ferè omnes consciuerant bellum: traxerat contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede solicitabantur. omnis ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens post quàm Romã perlatus est, cũ iam L. Volumnius Cos. cum legionibus secunda ac tertia, sociorumq; millibus quindecim profectus in Samnium esset, Ap. Claudium primo quoq; tempore in Hetruriã ire placuit, duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Cæterũ magis eò profectum est, quod mature uentum erat: ut quosdam spectantes iam arma in Hetruria populos metus Romani nominis comprimeret: quàm quod ductu Cos. quicquã ibi satis scite, aut fortunate gestum sit. Multa prælia locis & temporibus iniquis commissa: spesq; in dies grauiorem hostem faciebat. & iam propè erat, ut nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegã accersendum

u ex Sam-

ex Sãnio missas in trinis annalib⁹ inuenio. piget tamen incertũ ponere, cũ ea ipsa inter Coss. populi Romani iã iterum eodẽ honore fungentes discrepatio fuerit, Appio abnuente missas, Volũnio affirmante Appij se literis accitum. Iã Volũnius in Sãnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostiũ cęsa erãt, dimidiũ ferè eius captum. Et Lucanorũ seditiones, à plebeis & egentibus ducib. ortas, summa optimatiũ uoluntate per Q. Fabium procõsulẽ missum eò cũ ueteri exercitu cõpresserat. Decio populandos hostiũ agros relinquit: ipse cũ suis copijs in Hetruriã ad collegã pergit: quẽ aduenientẽ lęti oẽs accepère. Appium ex cõscientia sua credo animum habuisse haud immerito iratum, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantẽ. uix eñ salute mutua reddita cum obuiã egressus esset: satin saluæ inquit, Luci Volumni? ut sese in Sãnio res habent? quæ te causa ut prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Sãnio res prosperas esse ait: literis eius accitum uenisse: quę si falsę fuerint, nec usus sui sit in Hetruria, extemplo cõuersis signis abiturum. Tu uero abeas, inquit: neq; te quisq; moratẽ. etenĩ minimè cõsentaneum est, cum bello tuo forsitan uix sufficias: hic te ad opem ferendã alijs gloriari uenisse. Bene Hercules uerteret, dicere Volumni⁹: malle frustra operã insumptã: quàm quicq; incidisse cur nõ satis esset Hetruriæ unus consularis exercitus. Digredientes iam Coss. legati tribuniq; ex Appiano exercitu circũsistunt: pars imperatorẽ suum orare ne collegæ auxilium, quod acciendum ultro fuerit, sua spõte oblatum sperneret: plures abeunti Volumnio obsistere, atq; obtestari ne prauo cum collega certamine remp. prodat. si qua clades incidisset, desertori magis, quàm deserto noxiæ fore. eò rem adductã, ut omnis rei bene, aut secus gestæ in Hetruria decus dedecusq; ad L. Volumniũ sit delegatum. neminẽ quæsiturũ quæ uerba Appij, sed quæ fortuna exercit⁹ fuerit. dimitti ab Appio eum: sed à repub. & ab exercitu retineri. experireĩ modo uoluntatẽ militũ. Hęc monendo, obtestandoq; propè restitãtes Coss. in cõcionem pertraxerunt. ibi orationes lõgiores habitæ in eandẽ fermè sententiã, in quã inter paucos certatũ uerbis fuerat. Et cum Volumnius causa superior, ne infacundus quidẽ aduersus eximiã eloquentiã collegę uisus esset: cauillansq; Appius sibi acceptum referre diceret debere, quod ex muto atq; elingui facundum etiam Cos. haberent: priore cõsulatu primis utiq; mensibus hiscere eum nequisse, nunc iã populares orationes serere: quàm mallẽ, inquit Volumni⁹, tu à me strenue facere, quàm ego abs te scitè loqui didicissem. Postremo cõditionẽ ferre, quæ decretura sit, non orator (neq; enim id desiderare rempub.) sed imperator uter sit melior: Hetruriam & Samnium prouincias esse: utram mallet, eligeret: suo exercitu se uel in Hetruria: uel in Samnio rẽgesturum. Tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso cõsensu Volumnius: quoniam in collegæ uoluntate interpretanda, inquit, erraui, non cõmittam ut quid uos uelitis, obscurũ sit. manere, an abire me uelitis, clamore significate. tum uero tantus est clamor exortus, ut hostes è castris exciret, armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac uexilla efferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt: cernentẽ seu pugnante, seu quieto se fore collegæ uictoriã: deinde ueritũ ne suæ quoq; legiones Volumnium sequerenĩ, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis commode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gelius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suo q; impetu magis milites, quàm cuiusquã ductu, aut imperio pugnam capessebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quàm Appius ad hostem perueniret. itaq; frõte inæquali concursum est: & uelut forte quadã mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad cœlum sublatis conspicereĩ, ita precatus esse. Bellona, si hodie nobis uictoriam duis: ast ego templum tibi uoueo. Hæc precatus uelut instigante Dea, & ipse collegæ, & exercitus uirtutem adæquauit ducis. imperatoria opera exequitur: & milites ne ab altera parte prius uictoria incipiat, anniтuntur. ergo fundunt fugantq; hostes, maiorẽ molem haud facile sustinentes, quàm cum qua manus conserere assueti fuerant. urgendo cedentes, insequendoq; effusos cõpulere ad castra. ibi interuentu Gelij, cohortiumq; sabellarũ, paulisper recruduit pugna. ijs quoq; mox fusis, iam à uictoribus castra

oppugnabant. & cum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonã uictricẽ identidẽ celebrãs, accenderet militũ animos: per uallũ, per fossas irruperunt. castra capta, direptaq́ꝫ: præda ingens parta, & militi cõcessa est. septẽ millia ac trecenti hostiũ occisi, duo millia & centũ uiginti capti. Dum ambo Coss. omnisq́ꝫ Romana uis in Hetruscum bellum magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines per Vestinos in Campaniã Falernumq́ꝫ agrũ trãscendunt, ingentesq́ꝫ prædas faciunt. Volumniũ magnis itineribus in Samniũ redeuntẽ (iam enim Fabio Decioq́ꝫ prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitium exercitu, populatiõibusq́ꝫ Campani agri ad tuendos socios cõuertit. Vt in Calœnũ agrũ uenit: & ipse cernit recẽtia cladis uestigia: & Calœni narrãt tantũ iã prędę hostes trahere, ut uix explicare agmen possint: itaq́ꝫ iam propalã duces loqui, extẽplo eundum in Samniũ esse: ut relicta ibi præda in expeditionẽ redeant: nec tam oneratũ agmen dimicationi cõmittant. Ea quanq́ꝫ similia ueris erant, certius tamẽ exploranda ratus, dimittit equites, qui uagos prædatores in agros palantes excipiãt: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturnũ flumen sedere hostem: inde tertia uigilia moturũ iter in Samniũ esse. His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostibus cõsedit, ut nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset: & egredientem è castris hostẽ opprimeret. aliquanto ante lucẽ ad castra accessit: gnarosq́ꝫ oscæ linguæ exploratum quid agãt mittit. Intermisti hostibus (quod facilè erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædã prędæq́ꝫ custodes exire, ignobile agmẽ, & sua quenq́ꝫ molientẽ, nullo inter alios cõsensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimũ uisum est: & iam lux appetebat. itaq́ꝫ signa canere iussit: agmenq́ꝫ hostium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradũ, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti utrum progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationẽ opprimuntur. & Romani iam transcenderant uallum, cædesq́ꝫ ac tumultus erat in castris. Samnitium agmẽ præter quàm hostili tumultu, captiuorum etiã repentina defectione turbatũ erat: qui partim ipsi soluti uinctos soluebãt: partim arma in sarcinis deligata rapiebãt, tumultumq́ꝫ prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebãt. memorandum deinde ediđere facinus: nam Statium Egnatium ducem adeuntẽ ordines, hortantemq́ꝫ inuadunt: dissipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circunsistunt: insidentemq́ꝫ equo captũ ad Cos. Romanũ rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitiũ: præliumq́ꝫ iam profligatum integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominũ: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: & quod lętissimum uictoribus fuit, captiuorum recepta septẽ millia & cccc. præda ingens sociorum: acciti q́ꝫ edicto domini ad res suas noscendas. recipiendasq́ꝫ præstituta die. quarũ rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactiq́ꝫ uendere prædã ne alibi quàm in armis animũ haberent. Magnũ ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde uolumnianum exercitum Hetruriã concitã in arma, & Gelium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem uocari: & Gallos pretio ingenti sollicitari. His nuntijs Senatus conterritus iustitium indici, delectum omnis generis hominũ haberi iussit. nec ingenui modò, aut iuniores sacramẽto adacti sunt: sed seniorum etiã cohortes factæ: libertiniq́ꝫ centuriati: & defendendæ urbis consilia agitabantur: summæq́ꝫ rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterũ parte curæ exonerarunt senatum Lucij Volumnij Cos. literæ: quibus cæsos fusosq́ꝫ populatores Campaniæ cognitũ est. Itaq́ꝫ & supplicationes ob rem bene gestã Cos. nomine decernunt: iustitium remittit, quod fuerat dies decem octo: supplicatioq́ꝫ perlęta fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptũ. itaq́ꝫ placuit ut duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: una ad hostiũ Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu uestino Falernũ contingente agrum: ubi Synope dicitur græca urbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, ut plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darẽt, facilè inueniebantur: quia in stationẽ se propè perpetuã infestæ regionis, nõ in agros mitti rebantur, auertit ab eis curis senatũ Hetruriæ ingrauescens bellũ:

& crebræ literæ Appij, monentis ne regionis eius motũ negligeret, quatuor gentes cõferre arma, Hetruscos, Samnites, Vmbros, Gallos. iam castra bifariã facta esse: quia unus locus capere tantã multitudinẽ nõ posit. Ob hęc & iam appetebat tẽpus, comitiorũ causa L. Volumnius Cos. Romã reuocat⁹. qui prius q̃ ad suffragiũ centurias uocaret, in concionẽ aduocato populo multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum, cũ ipse ibi cum collega rem pariter gessrit: fuisse tantũ bellũ, ut nec duce uno, nec exercitu geri potuerit: accessisse postea dici Vmbros, & ingentẽ exercitũ Gallorũ. Aduersus quatuor populos duces Cos. illo die deligi meminissent. se, nisi cõfideret eum cõsensu populi Romani Cos. declaratũ iri, qui haud dubiè tũ primus omniũ ductor habeat̃: dictatorẽ fuisse extẽplo dicturũ. Nemini dubiũ erat quin Q. Fabius omnium cõsensu destinaret̃: eumq̃ & prærogatiuæ, & primo uocatæ omẽs centuriæ cõsulem cum L. Volumnio dicebãt. Fabij oratio fuit qualis biennio antè: deinde ut uincebat̃ cõsensu, uersa postremo ad collegã P. Deciũ poscendũ. id senectuti suæ adminiculũ fore: cẽsura, duobusq̃ cõsulatibus simul gestis expertũ se nil cõcordi collegio firmius ad remp. tuendã esse. nouo imperij socio uix iam assuescere senilẽ animũ posse: cum moribus notis facili⁹ se cõmunicaturum cõsilia. Subscripsit orationi eius Cos. cũ meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex cõcordia cõsulum bona, queq̃ ex discordia mala in administratione rerum militarium euenirẽt, memorando, q̃ propè ad ultimum discrimẽ suis & collegæ certaminib. nuper uentum foret: admonendo Decium Fabiumq̃, ut uno animo, una mente uiuerẽt. Esse præterea uiros natos militiæ, factis magnos, ad uerborum linguæq̃ certamina rudes: ea ingenia cõsularia esse. callidos solertesq̃, iuris atq̃ eloquẽtiæ cõsultos, qualis Ap. Claudius esset: urbi ac foro prędes habendos, prætoresq̃ ad reddẽda iura creandos esse. His agẽdis dies est cõsumptus, postridie ad præscriptum Cos. & cõsularia & prętoria comitia habita. Coss. creati. Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor, omẽs absentes. & L. Volumnio ex S C & scito plebis prorogatum in annũ imperium est. Eo anno prodigia multa fuerũt: quorũ auerruncandorũ causa supplicationes in biduum Senat⁹ decreuit. publicè uinum ac thus præbitũ. supplicatũ ière frequentes uiri fœminæq̃. Insignẽ supplicationẽ fecit certamẽ in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro bouario est ad ædẽ rotundã Herculis, inter matronas ortum. Virginiã Auli filiã, patriciã plebeio nuptam L. Volumnio Cos. matronæ, quod è patrib. enupsisset, sacris arcuerãt. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionẽ animorum exarsit. cum se Virginia & patriciã & pudicã in patriciæ Pudicitię tẽplum ingressam: & uni nuptã, ad quẽ uirgo deducta sit: nec se uiri, honorumue eius ac rerum gestarum pœnitere uero gloriaret̃: facto deinde egregio magnifica uerba adauxit, in uico Longo, ubi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramq̃ ibi posuit. & cõuocatis plebeijs matronis cõquesta iniuriã patriciarum, hanc ego arã, inquit, Pudicitiæ plebeię dedico: uosq̃ hortor, ut quod certamẽ uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit, detisq̃ operã, ut hæc ara, quàm illa, siquid potest, sanctius, & à castioribus coli dicat̃. Eodẽ fermè ritu & hæc ara, quo illa antiquior culta est, ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ uni uiro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solũ, sed omnis ordinis fœminis, postremo in obliuionem uenit. Eodẽ anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diẽ dixerunt. quorum bonis mulctatis, ex eo quòd in publicum redactum est: ænea in Capitolio limina: & trium mensarum argentea uasa in cella Iouis, Iouẽq̃ in culmine cum quadrigis, & ad Ficũ Ruminalẽ simulachra infantium cõditorum urbis sub uberib. lupæ posuerunt: semitãq̃ saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. & ab ędilibus plebeijs L. Ælio Pęto, & C. Fuluio Curuo ex mulctaticia item pecunia, quam exegerunt pecuarijs damnatis, ludi facti: pateræq̃ aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintum, & P. Decius quartum, consulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraq̃ collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat: quàm concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset: ordinum magis, quàm ipsorum inter se certamẽ interuenisse reor: patricijs tendentibus ut Fabius Hetruriam extra ordinẽ prouinciam haberet: plebeijs autoribus Decio, ut ad sortem reuocaret. Fuit certè contentio in Senatu. & postq̃ ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum est. in concione, ut inter militares uiros, & factis potius

potius quàm dictis fretos, pauca uerba habita. Fabius, quam arborē cōseruisset, sub ea legere alium fructū, indignū esse dicere. se aperuisse Ciminiā syluam: uiāq; per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis sollicitassent, si alio duce bellū gesturi essent? Nimirū aduersariū se, nō sociū imperij legisse sensim exprobrat: & inuidisse Deciū cōcordibus collegijs tribus. Postremo se tendere nihil ultra, quàm ut, si se dignū prouincia ducerent, in eam mitterent, in Senatus arbitrio se fuisse, & in potestate populi futurū. P. Decius Senatus iniuriā querebat. Quoad potuerint patres annisos, ne plebeijs adit⁹ ad magnos honores esset. postq; ipsa uirtus peruicerit, ne in ullo genere hominū inhonorata esset: quæri quemadmodū irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiā fortunæ, & in paucorū potestatē uertantur. Omnes antè se cōsules sortitos prouincias esse, nunc extra sortē Fabio Senatū prouinciā dare. Si honoris eius causa, ita eum de se, deq; repub. meritū esse, ut faueat Q. Fabij gloriæ: quæ modo nō sua contumelia splendeat. cui aūt dubium esse: ubi unum bellum sit asperū ac difficile, cum id alteri extra sortē mandetur: quin alter cōsul pro superuacaneo atq; inutili habeat? gloriari Fabiū rebus in Hetruria gestis: uelle & P. Deciū gloriari, & forsitan quem ille obrutum ignē reliquerit: ita, ut toties nouū ex improuiso incendiū daret: eum se extincturū. Postremo se collegę honores pręmiaq; cōcessurum uerecundia ætatis eius maiestatisq;: cum periculum, cum dimicatio proposita sit, neq; cedere sua sponte, neq; cessurū, & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum, ut quod populi sit, populus iubeat potius, quàm patres gratificentur. Iouem optimum maximū, deosq; immortales se precari: ut ita sortem æquam sibi cum collega dent: si eandem uirtutem felicitatemq; in bello administrando daturi sint. certe id & natura æquum, & exemplo utile esse: & ad famam populi Romani pertinere: eos consules esse, quorum utrolibet duce bellum Hetruscū geri recte posſit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm ut prius quàm intrò uocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent: comitio abit. nec minore populi cōsensu, quàm senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursus inde ad consulem factus omniū fermè iuniorū: & pro se quisque nomina dabant. tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circunfusus turba, quatuor millia, inquit peditū, & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est. hodierno, & crastino die qui nomina dederitis, mecum ducam. maiori mihi curæ est ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quod non desiderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, unde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt. qui ut lictores prægredi uiderunt, Fabiumq; esse consulem accepère, læti atq; alacres dijs populoq; Romano gratias agunt, quod eum sibi imperatorem misissent. Circunfusi deinde cum consulem salutarent, quærit Fabius quò pergerent. respondentibusq; lignatū se ire, ain tandem, inquit. num castra uallata nō habetis? ad hoc cum succlamatum esset: duplici quidem uallo, & fossa: & tamen in ingenti metu esse: habetis igitur, inquit, affatim lignorū: redite, & uellite uallum. Redeunt in castra, terroremq; ibi uellentes uallum & ijs, qui in castris remanserant, militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisq; alij alijs dicere, consulis se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota: & Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam statiua Romanis fuère. negabat utile esse uno loco sedere exercitū: itineribus, ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorē esse. fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hyems hauddum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium, quod Camars olim appellabant: præpositoq; castris L. Scipione proprætore, Romam ipse ad consultandum de bello redijt: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in conspectu erat, quàm quantū esse famæ crediderat: siue senatusconsulto accitus: nam in utrumq; autores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidā uideri uolunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas asſiduè fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. non suffecturum ducē unum, nec exercitū unum aduersus quatuor populos. periculosum esse, siue iuncti unum premant, siue id diuersi gerant bellū, ne ad omnia simul obire unus non posſit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinq; millia peditum equitumq; cum Fabio uenisse. sibi placere, P. Decium consulem primo

quoq; tempore in Hetruriã ad collegã proficisci: L. Volumnio Samniũ prouinciã dari. si consul malit in suam prouinciã ire, Volumniũ in Hetruriã ad cõsulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnã partem moueret oratio prætoris, P. Deciũ censuisse ferunt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio seruarent: donec uel ipse, si per cõmodum reip. posset, Romã uenisset, uel aliquẽ ex legatis misisset: à quo disceret Senatus quantũ in Hetruria belli esset: quãtisq; administrandũ copijs, & quot per duces esset. Fabius ut Romam redijt: & in Senatu, & productus ad populum, mediã orationẽ habuit, ut nec augere nec minuere uideretur belli famã: magisq; in altero assumendo duce aliorũ indulgere timori, quàm suo, aut reipub. periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorẽ belli, sociumq; imperij darent: quonã modo se obliuisci P. Decij cõsulis per tot collegia experti posse? neminẽ omnium secum cõiungi malle: & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunq; nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorẽ. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium, uel in Hetruriã proficisci paratũ esse ostendisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur uictoria animis: triumphusq;, non bellum decretum cõsulibus uideret. Inuenio apud quosdã, extemplo cõsulatu inito profectos in Hetruriã Fabium Deciumq;, sine ulla mentione sortis prouinciarũ certaminumq; inter collegas, quæ exposui. Sunt quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum, & pertinaciã aduersus præsentem Cos. prætoris: contentionemq; aliam inter collegas: tendente Decio, ut suæ quisq; prouinciæ sortẽ tueretur. Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo Coss. ad bellum sunt.

Cæterum anteq; Coss. in Hetruriã peruenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium uenerũt, legionẽ Romanã castraq; oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandam paucitatẽ suorum militum ratus, in colle qui inter urbẽ & castra erat, aciẽ erexit. sed ut in re subita, parum explorato itinere ad iugum perrexit, quod hostes ceperant parte alia aggressi. ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis undiq; urgeret, circunuenta. Deletam quoq; ibi legionẽ, ita ut nuntius nõ superesset, quidã autores sunt: nec antè ad cõsules, qui iam haud procul à Clusio aberant, famã eius cladis perlatã, quàm in cõspectu fuere Gallorũ equites, pectoribus equorũ suspensa gestãtes capita, & lanceis infixa, ouantesq; moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptũ: & circumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionẽ proprætorẽ subsidium è castris tulisse: uictoresq; Vmbros redintegrato prælio uictos esse: captiuosq; eis ac prædã ademptã. Similius uero est, à Gallo hoste, quàm Vmbro eam cladem acceptã. quod cum sæpe aliàs, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; præterquàm quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisq; mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorũ nominisq; latini maiore exercitu, quàm Romani: alij duo exercitus haud procul urbe Hetruriæ oppositi: unus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Posthumius Megillus, proprætores ambo, statiua in eis locis habere iussi. cõsules ad hostes transgresso Apennino in agrum sentinatem peruenerunt. ibi quatuor millium fermè interuallo castra posita. Inter hostes deinde cõsultationes habitæ: atq; ita conuenit, ut ne unis castris miscerentur omnes: ne'ue in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti. dies indicta pugnæ: Samniti Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci Vmbriq; iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfugæ Clusini tres, clàm nocte ad Fabium consulẽ transgressi. qui editis hostium consilijs dimissi cum donis, ut subinde ut quæq; res noua decreta esset, exploratam perferrent. cõsules Fuluio, ut ex Falisco: Posthumio, ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueãt: summaq; ui fines hostium depopulentur: scribunt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro sentinate ad suos fines tuendos mouit. instare inde cõsules, ut absentibus ijs pugnaretur. per biduum lacessiere prelio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci utrinq; cecidere: magisq; iritati sunt ad iustum certamen animi, quàm ad discrimen summa rerum adducta. tertio die descensum in campũ omnibus copijs est. Cum instructæ acies starent, cerua fugiens lupum è montibus

montibus exacta per campos inter duas acies decurrit:inde diuersæ feræ,cerua ad Gallos, lu/
pus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines uia,ceruã Galli cõfixere. Tum ex
antesignanis Romanus miles,illac fuga,inquit,& cædes uertit, ubi sacrã Dianæ feram iacentē
uidetis:hinc uictor Martius lupus,integer & intactus,gentis nos Martię & cõditoris nostri ad
monuit. Dextro cornu Galli,sinistro Samnites cõstiterunt.aduersus Samnites Fabius pri/
mam ac tertiã legiones pro dextro cornu,aduersus Gallos pro sinistro Decius quintã & sextã
instruxit.secunda & quarta cum L.Volumnio proconsule in Samnio gerebãt bellum.Primo
cõcursu adeò æquis uiribus gesta res est:ut,si affuissent Hetrusci & Vmbri,aut in acie,aut in ca
stris,quocunqꝫ se inclinassent,accipienda clades fuerit.cæterum quanqꝫ cõmunis adhuc Mars
belli erat:necdum discrimē fortuna fecerat,quà datura uires esset:haudquaqꝫ similis pugna in
dextro,lęuoqꝫ cornu erat:Romani apud Fabiũ arcebãt magis,quàm inferebant pugnã:extra/
hebaturqꝫ in quàm maximè serũ diei certamē:quia ita persuasum erat duci:& Samnites,& Gal
los primo impetu feroces esse:quos sustineri satis sit:longiore certamine sensim residere Sam/
nitium animos:Gallorũ quidē etiã corpora intolerantissima laboris atqꝫ ęstus fluere:primaqꝫ
eorũ prælia plusqꝫ uirorũ,postrema minus quàm fœminarũ esse.In id tempus igitur,quo uin/
ci solebat hostis,quàm integerrimas uires militi seruabat.Ferocior Decius & ætate & uigore
animi,quantumcunqꝫ uiriũ habuit.certamine primo effudit:& quia lentior uidebat pedestris
pugna,equitatũ in pugnã concitat:& ipse fortissimæ iuuenũ turmæ immistus orat proceres iu/
uentutis,ut secũ in hostē impetũ faciant:duplicē illorũ gloriã fore,si ab læuo cornu,& ab equi/
te uictoria incipiat.Bis auertēre Gallicũ equitatũ.iterum longius euectos, & iam inter media
equitũ agmina prælium cientes,nouũ pugnæ cõterruit genus:essedis carrisqꝫ superstans arma/
tus hostis ingenti sonitu equorũ rotarumqꝫ aduenit,& insolitos eius tumultus Romanorũ cõ/
territ equos.Ita uictorem equitatum uelut lymphaticus pauor dissipat:sternit inde ruentes,
equos uirosqꝫ improuida fuga.turbata hinc etiã signa legionum:multiqꝫ impetu equorũ,ac ue
hiculorum raptorum per agmē,obtriti antesignani:& insecuta,simul territos hostes uidit.Gal
lica acies nullum spatium respirandi recipiendiqꝫ se dedit. Vociferare Decius, quo fugerent:
quamue in fuga spem haberent:obsistere cedentibus,ac reuocare fusos.deinde ut nulla ui per
culsos sustinere poterat:patrē P.Decium nomine cõpellans,quid ultra moror,inquit,familia/
re fatum:datum hoc nostro generi est,ut luendis periculis publicis piacula simus.iam ego me
cum legiones hostiũ mactandas Telluri ac dijs manibus dabo.Hæc locutus,M.Liuium Pon/
tificem,quem descendēs in aciē digredi uetuerat ab se:præire iussit uerba, quibus se legionesqꝫ
hostium pro exercitu populi Romani Quiritium deuoueret.deuotus inde eadē precatione,eo
demqꝫ habitu,quo pater P.Decius ad Veserim bello latino se iusserat deuoueri: cum secundũ 162
solennes precationes adiecisset:pręse agere sese formidinē ac fugã,cędemqꝫ ac cruorē:cœlestiũ,
infernorum iras:contacturum funebribus diris signa,tela,arma hostium,locumqꝫ eundē suæ
pestis,& Gallorum ac Samnitium,fore,hæc execratus in se,hostesqꝫ,quà confertissimã cerne/
bat Gallorum aciē,concitat equum:inferensqꝫ se ipse infestis telis interfectus est. Vix huma/
næ inde opis uideri pugna potuit.Romani duce amisso,quæ res terrori aliàs esse solet: sistere
fugam ac nouã de integro uelle instaurare pugnã. Galli,& maximè globus circunstans cõsulis
corpus,uelut alienata mente uana incassum iactare tela:torpere quidam:& nec pugnæ memi/
nisse,nec fugæ.At ex parte altera pontifex Liuius,cui lictores Decius tradiderat:iusseratqꝫ pro
prætorem esse,uociferari:uicisse Romanos,defunctos consulis fato:Gallos Samnitesqꝫ Tel/
luris matris ac deorum manium esse:rapere ad se ac uocare Decium deuotam secum aciem:fu
riarumqꝫ ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus
pugnã Cornelius Scipio & C.Martius,cum subsidijs ex nouissima acie iussu Q.Fabij cõsulis
ad præsidium collegæ missi.ibi auditur P.Decij euentus,ingens hortamē ad omnia pro rep.
audenda.itaqꝫ cum Galli structis ante se scutis cõferti starent:nec facilis pede collato uideretur
pugna:iussu legatorum collecta humi pila,quæ strata inter duas acies iacebãt,itaqꝫ in testudi/
nem hostiũ coniecta:quibus plerisqꝫ in scuta,plerisqꝫ uerutis in corpora ipsa fixis,sternitur cu
neus:ita,ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent.hæc in sinistro cornu Roma

norum fortuna uariauerat. Fabius in dextro cornu primo (ut antè dictũ est) cunctando extra/
xerat diem: deinde, postq; nec clamor hostiũ, nec impetus, nec tela missa eandẽ uim habere ui
sa: prefectis equitũ iussis ad latus Samnitiũ circũducere alas, ut signo dato in transuersos quan
to maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & cõmouere hostem.
Postq; non resisti uidit, &haud dubiã lassitudinẽ esse: tum collectis omnibus subsidijs, quę ad
id tempus reseruauerat, & legiones concitauit, & signũ ad inuadendos hostes equitibus dedit.
Nec sustinuerunt Samnites impetũ prǽterq; aciẽ ipsam Gallorũ relictis in dimicatione socijs.
ad castra effuso cursu ferebant. Galli testudine facta cõferti stabant. Tum Fabius audita mor/
te collegæ, Campanorũ alam, quingentos ferè equites excedere acie iubet: & circũuectos à ter/
go Gallicã inuadere aciẽ: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & quà turbatũ agmen ho/
stium uiderent impetu equitũ instare ac territos cædere. Ipse ædẽ Ioui Victori, spoliaq; hostiũ
cum uouisset, ad castra Samnitiũ perrexit: quò multitudo omnis cõsternata agebatur. sub ipso
uallo, quia tantã multitudinẽ portæ nõ recepêre, tentata ab exclusis turba suorũ pugna est. ibi
Gelius Egnatius imperator Samnitiũ cecidit. cõpulsi deinde intra uallũ Samnites: par uoq; cer
tamine capta castra: & Galli à tergo circũuenti. Cæsa eo die hostiũ xxv millia, octo capta.
nec incruenta uictoria fuit. nam ex P. Decij exercitu cæsa septem millia. ex Fabij mille ac ducen
ti. Fabius dimissis ad quærendũ collegæ corpus, spolia hostiũ coniecta in aceruũ Ioui uictori
cremauit. Cõsulis corpus eo die, quia obrutũ super stratis Gallorũ cumulis erat, inueniri non
potuit. postero die inuentũ, relatumq; est cum multis militũ lachrymis. Intermissa inde omniũ
aliarũ rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq; meritis celebrat. Et in He/
truria per eos dies ab Cn. Fuluio proprætore res ex sententia gesta: & præter ingentẽ illatã po
pulationibus agrorũ hosti cladẽ, pugnatum etiã egregiè est: Perusinorumq; & Clusinorũ cæsa
amplius tria millia: & signa militaria ad uiginti capta. Samnitiũ agmen cum per Pelignum
agrũ fugeret, circumuentum à Pelignis est. ex millibus quinq; ad mille cæsi. Magna eius diei,
quo in Sentinati agro bellatũ, fama est, etiã uero stanti. Sed superiecêre quidã augendo fidẽ:
qui in hostiũ exercitu peditũ quadraginta millia, cccxx. equitũ sex & quadraginta millia,
mille carpentorũ scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris Thuscisq;: quos & ipsos pugnæ affuisse.
& ut Romanorũ quoq; augerent copias: L. Volumniũ proconsulem ducẽ consulibus, exerci/
tumq; eius legionibus cõsulum adijciunt. In pluribus annalibus duorũ ea cõsulum propria ui/
ctoria est. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumq; exercitũ in Tifernũ montẽ
cõpulsum, non deterritus iniquitate loci fundit fugatq;. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in
Hetruria, suis legionibus deductis ad urbẽ, de Gallis Hetruscisq; ac Samnitibus triumphauit.
milites triumphantem secuti sunt. celebrata inconditis carminibus militaribus non magis ui/
ctoria Q. Fabij, quàm mors præclara P. Decij est: excitataq; memoria parentis, æquata euen/
tu publico priuatoq; filij laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaq;, & tu/
nicæ, præmia illa tempestate militiæ haudquaquam spernenda. His ita rebus gestis, nec in Sa
mnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat, nam & Perusinis autoribus post deductum ab con/
sule exercitũ rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum Formianumq;,
& parte alia in Esetruniũ, quæq; Vulturno adiacẽt flumini, descẽdere. Aduersus eos Ap. Clau
dius prætor cum exercitu Deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor mil/
lia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti
singuli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus concessa. Samnitiũ legiones cum par
tim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatẽ con
uenerunt: ibi & Samnitiũ legiones omnes considunt, & Appius Volumniusq; castra coniun/
gunt. pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebellantes totiens: illinc ab
ultima iam dimicantibus spe. Cæsa ergo Samnitium xvi. millia trecenti, capta duo millia se/
ptingenti. ex Romano exercitu cecidêre duo millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, pe/
stilentia grauis, prodigijsq; solicitus. nam & terra multifariã pluuisse, & in exercitu Ap. Clau/
dij plerosq; fulminibus ictos, nuntiatum est: libriq; ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gur/
ges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia mulctauit, ex quo

mulctaticio

mulctaticio ære Veneris ædē, quæ propè circū est, faciendā curauit. Supersunt etiā nunc Samnitium bella quæ cōtinua per quartū iam uolumē, annumq; sextū & quadragesimū à M. Valerio A. Cornelio cōsulibus, qui primi Sānio arma intulerūt, agimus. & ne tot annorū clades utriusq; gentis, laboresq; actos nunc referā: quibus nequiuerint tamē dum illa pectora uinci: proximo anno Sānites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernū, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, misti alienis, ab quatuor exercitib⁹, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant: imperatorem clarissimū gentis suæ amiserant: socios belli Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadē fortuna uidebāt, qua ipsi erāt, nec suis, nec externis uiribus iam stare poterāt, tamē bello nō abstinebāt. adeò ne infeliciter quidē defensæ libertatis tædebat: & uinci, quàm nō tentare uictoriā, malebant. quinā sit ille, quē nō pigeat lōginquitatis bellorū scribendo, legēdoq;, quæ gerentes nō fatigauerunt? Q. Fabiū, P. Deciū, L. Posthumius Megillus, & M. Attilius Regulus cōsules secuti sunt. Sānium ambobus decreta prouincia est, quia tres scriptos hostium exercitus, uno Hetruriā, altero populationē Campaniæ repeti, tertiū tuendis parari finib⁹, fama erat. Posthumiū ualetudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extēplo profectus, ut in Sānio hostes (ita em̄ placuerat patribus) nōdum egressos opprimeret: uelut ex cōposito ibi obuium habuere hostē: ubi & intrare, nedum uastare ipsi Sānitium agrum prohiberent: & egredi inde in pacata, sociorūq; populi Romani fines Sānites prohiberēt. cum castra castris collata essent: quod uix Romanus totiens uictor auderet, ausi Sānites sunt (tantum desperatio ultima temeritatis facit) castra Romana oppugnare. & quanq; non uenit ad finem tam audax incœptū, tamen haud omnino uanum fuit. Nebula erat ad multū diei, densa adeò, ut lucis usum eriperet, nō prospectu modò extra uallum adēpto, sed propinquo etiā cōgredientium inter se conspectu. hac uelut latebra insidiarū freti Samnites, uix dum sat's certa luce, & eā ipsam premēte caligine, ad statiōem Romanā in porta segniter agentē uigilias perueniūt. Improuiso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec uirium fuit. ab tergo castrorum decumana porta impetus factus. itaq; captum quæstorium: quæstorq; ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatum inde ad arma. Cōsul tumultu excitus cohortes duas sociorum, Lucanam Suessanamq;, quæ proximæ forte erāt tueri prætorium iubet: manipulos legionū principali uia inducit. uix dum satis aptatis armis in ordines eunt: & clamore magis quàm oculis hostem noscunt, nec quantus numerus sit, æstimari potest. cedunt primo incerti fortunæ suæ. & hostē introrsum in media castra accipiunt. inde cum consul uociferaretur, expulsi ne extra uallum castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato cōnixi primo resistunt: deinde inferunt pedem, urgentq;: & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portam, uallumq;: inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat, non ausi, liberatis castris cōtenti receperunt se intra uallum, trecentis fermè hostium occisis. Romanorum stationis primæ, uigilumq;, & eorum qui circa quæstorium oppresi, periēre ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modò proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quàm res erant, perlata Romam coēgit L. Posthumiū C o s. uix dum ualidum proficisci ex urbe, prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis conuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex mulctaticia pecunia faciendā curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium ad castra collegæ perrexit. inde postquam Samnites diffisi duobus exercitib⁹ resisti posse recesserunt: diuersi C o s s. ad uastandos agros, urbesq; oppugnandas discedunt. Posthumius Milioniam oppugnare adortus ui primo, atq; impetu: deinde postq; ea parum procedebant, opere, ac uineis demum iniunctis muro cepit. ibi capta iam urbe, ab hora quarta usq; ad octauam ferè horam omnibus partibus urbis diu incerto euentu pugnatum est. postremo potitur oppido Romanus. Sānitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia c c. præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit C o s. primo ita compositus instructusq; mœnibus successit, tanquam idem, quod ad

Miloniã fuerat, certaminis foret: deinde ut silẽtium uastum in urbe, nec arma, nec uiros in turribus ac muris uidit: auidũ inuadendi deserta mœnia militẽ detinet: ne quã occultã in fraudem incautus rueret: duas turmas sociorũ latini nominis circũequitare mœnia, atq; explorare oĩa iubet. equites portã unam alterãq; eadem regione in propinquo patentes cõspiciunt, itineribusq; ijs uestigia nocturnæ hostiũ fugæ. adequitãt deinde sensim portis: urbẽq; ex tuto rectis itinerib⁹ peruiã cõspiciunt: & cõsuli referunt, excessum urbe, solitudine haud dubia id perspicuum esse, & recentibus uestigijs fugæ, ac strage rerũ in trepidatione nocturna passim relictarum. His auditis C os. ad eam partẽ urbis, quã adierant equites, circũducit agmen: cõstitutisq; haud procul porta signis, quinq; equites iubet intrare urbẽ: & modicũ spatiũ progressos tres manere eodẽ loco, si tuta uideant: duos explorata ad se referre. Qui ubi redierunt: retuleruntq; eò se progressos, unde in omnis partes circumspectus esset, lõge lateq; silentium ac solitudinẽ uidisse: extẽplo C os. cohortes expeditas in urbẽ induxit: cæteros interim castra cõmunire iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos inueniunt, relictaq;, quæ migratu difficilia essent. ea direpta: & cognitum ex captiuis est, cõmuni cõsilio aliquot circa urbes cõscisse fugam, suos prima uigilia profectos, credere eandẽ in alijs urbibus solitudinẽ inuenturos. Dictis captiuorũ fides extitit, desertis oppidis C os. potit. Alteri C os. M. Attilio nequaq; tam facile bellũ fuit. cum ad Luceriã duceret legiones, quã oppugnari ab Samnitib⁹ audierat: ad finẽ Lucerinum ei hostis obuius fuit. ibi ira uires æquauit. pręliũ uarium & anceps fuit, tristius tamen euentu Romanis: & quia insueti erãt uinci: & quia digrediẽtes magis quàm in ipso certamine senserunt, quantũ in sua parte plus uulnerũ ac cædis fuisset. Itaq; is terror in castris ortus, qui si pugnantes cepisset, insignis accepta clades foret. tum quoq; sollicita nox fuit, iam inuasurum castra Samnitẽ credẽtibus, aut prima luce cum uictoribus cõserendas manus. Minus cladis, cæterum nõ plus animorũ ad hostes erat. ubi primũ illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed uia una, & ea ipsa præter hostes erat: quam ingressi præbuere speciẽ recta tendentium ad castra oppugnanda. C os. arma capere milites iubet & sequi se extra uallum: legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quenq; facto opus est. Omnes affirmant se quidẽ omnia facturos: sed militum iacere animos: tota nocte inter uulnera, & gemit⁹ morientiũ uigilatum esse si ante lucẽ ad castra uentum foret, tantũ pauoris fuisse, ut relicturi signa fuerint: nũc pudore à fuga cõtineri, alioquin pro uictis esse. Quæ ubi cõsul accepit, sibimet ipsi circumeundos alloquendosq; milites ratus, ut ad quosq; uenerat, cunctantes arma capere increpabat. quid cessarent tergiuersarenturq;? hostẽ in castra uenturũ, nisi illi extra castra exissent, & pro tentorijs suis pugnaturos, si pro uallo nollent. armatis ac dimicãtibus dubiã uictoriam esse: qui nudus atq; inermis hostẽ maneat, ei aut mortẽ, aut seruitutẽ patiendã. Hęc iurganti increpantiq; respõdebant, cõfectos se pugna hesterna esse: nec uiriũ quicq;, nec sanguinis superesse maiorẽ multitudinẽ hostiũ apparere, quàm pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, uallũ secum portare Samnitẽ affirmant: nec dubium esse quin castra circũuallaturi sint. Tunc enimuero C os. indignũ facinus esse uociferari, tantam cõtumeliam ignominiãq; ab ignauissimo accipi hoste. etiam'ne circumsedebimur, inquit, in castris: ut fame potius per ignominiã, quàm ferro, si necesse est, per uirtutẽ moriamur? Dij bene uerterent: facerentq; quod se dignum quisq; ducerent. C os. M. Attiliũ uel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes: casurumq; inter signa Samnitium potius, quàm circunuallari castra Romana uideat. Dicta consulis legati, tribuniq;, & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinũ approbauère. tum pudore uictus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur: longo agmine, nec continenti, mœsti ac propè uicti procedunt uersus hostẽ, nec spe, nec animo certiorẽ. itaq; simul cõspecta sunt Romana signa, extẽplo à primo Samnitiũ agmine ad nouissimũ fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendũ iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidẽ patere uiam, illo loco aut cadendũ esse, aut stratis hostibus per corpora eorũ euadendũ. in medio sarcinas conijciunt: armati suis quisq; ordinibus instruunt aciẽ. Iam exiguũ inter duas acies erat spatiũ: & stabant expectãtes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum.

Diuersiq;

Diuersiq; integri atq; intacti abissent, ni cedenti instaturũ alterũ timuissent. sua spõte inter inuitos tergiuersantesq; segnis pugna, clamore incerto atq; impari, cœpit: nec uestigio quisquã mouebat. Tum Cos. Romanus ut rem excitaret, equitũ paucas turmas extra ordinẽ immisit: quorum cum pleriq; delapsi ex equis essent, & alij turbati, & ab Sãnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderãt & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paululũ irritata pugna est: sed aliquãto & impigre magis, & plures procurrerãt Sãnites: & turbat⁹ eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totã auertit aciem Romanã. Iamq; in terga fugientiũ Samnites pugnabãt: cum Cos. equo præuectus ad portã castrorum, ac statione equitũ ibi opposita, edictoq; ut quicunq; ad uallum tenderet siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberet: hęc ipsa minitãs obstitit profuse tẽdentibus suis in castra. quò pergis, inquit, miles? & hic arma, & uiros inuenies: nec uiuo Cos. tuo nisi uictor castra intrabis: proin delige cum ciue, an hoste pugnare malis. Hęc dicente Cos. equites infestis cuspidibus circũfundunt, ac peditem in pugnã redire iubent. Nõ uirtus solum Cos. sed fors etiã adiuuit: quod nõ institerunt Samnites, spatiumq; circũagendi signa, uertendiq; aciem à castris in hostẽ fuit. Tum alij alios hortari ut repeterent pugnã: centuriones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incõpositis effuse uenire hostes. Inter hæc Cos. manus ad cœlum attollens uoce clara, ita ut exaudiret templũ Ioui Statori uouet, si cõstitisset à fuga Romana acies: redintegratoq; prẹlio cecidisset uicissetq; legiones Sãnitium. omnes undiq; annisi ad restituendã pugnã, duces, milites, peditũ equitumq; uis. numen etiã deorum respexisse nomen Romanum uisum. adeò facile inclinata res: repulsiq; à castris hostes: mox etiã redacti ad eum locum, in quo cõmissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas cõiecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorũ sarcinis circundãt. Tũ uero eos à fronte urgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæsi, captiq;. Captiuorum numerus fuit septẽ millia ccc. qui omnes nudi sub iugũ missi. cęsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidẽ lęta uictoria fuit. recensente Cos. biduo acceptam cladem, amissorũ militum numerus relatus septẽ millia trecenti. Dum hęc in Apulia gerebãt: altero exercitu Samnites Interamnã coloniam Romanã, quæ uia latina est: occupare conati, urbem nõ tenuerunt: agros depopulati cum prædã aliam inde mistam hominũ atq; pecudũ, colonosq; captos ageret: in uictorem incidunt Cos. ab Luceria redeuntẽ: nec prędã solũ amittunt sed ipsi lõgo ac impedito agmine incõpositi cædunt. Consul Interamnã edicto dominis ad res suas noscẽdas recipiendasq; reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorũ causa Romã est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militũ: & quod captiuos sine pactione sub iugum misisset. Cos. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat: in Hetruriã traducto exercitu primũ peruastauerat Volsiniensem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorũ depugnat. duo millia cc. Hetruscorum cęsi: cæteros propinquitas urbis tutata est. In Rosellanum agrum exercitus traductus. ibi non agri tãtum uastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cęsa. Pax tamen clarior maiorq;, quàm bellum in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres ualidissimæ urbes, Hetruriæ capita, Volsinij, Perusia, Arretium pacem petiere: & uestimentis militum, frumẽtoq; pacti cum Cos. ut mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt. mulcta præsens quingentûm milliũ æris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas cõsul cum triumphum ab Senatu moris magis causa, quàm spe impetrandi petisset: uideretq; alios, quod tardius ab urbe exisset: alios, quod iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriã transisset: partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoq; negare triumphum: non ita, inquit, Patres conscripti uestræ maiestatis meminero, ut me consulem esse obliuiscar: eodẽ iure imperij, quo bella gessi, bellis fœliciter gestis, Samnio atq; Hetruria subactis, uictoria & pace parta triumphabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebãt: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: uocatusq; eò consul cum L. Horatiũ, Marcum Valerium cõsules,

C. Marcium

C.Marciũ Rutilium nuper, patrē eius qui tunc censor esset: nō ex autoritate Senatus, sed iussu populi triumphasse diceret: adijciebat se quoq; laturum fuisse ad populũ: ni sciret mãcipia nobilium tribunos plebis legem impedituros: uoluntatē sibi ac fauorem cõsentientis populi pro omnibus iussis esse ac futurã: posteroq; die auxilio tribunorũ plebis trium aduersus intercessionē VII. tribunorum & cõsensum Senatus, celebrãte populo diem, triumphauit. Et huius anni parum constans memoria est. Posthumiũ autor est Claudius in Sãnio captis aliquot urbibus, in Apulia fusum fugatumq;, saucium ipsum cum paucis Luceriã cõpulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumq; triũphasse. Fabius ambos Coss. in Sãnio, & ad Luceriã res gessisse scribit: traductũq; in Hetruriã exercitũ: sed ab utro Cos. nõ adiecit: & ad Luceriã utrinq; multos occisos: inq; ea pugna Iouis Statoris ædem uotã, ut Romulus antè uouerat: sed fanũ tantum, id est locus tẽplo effatus iam sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, ut ædem etiã fieri Senatus iuberet, bis eiusdem uoti dãnata respub. in religionē uenit. Sequitur hũc annum & Cos. insignis, L. Papyrius Cursor qua paterna gloria, qua sua: & bellum ingens, uictoriaq; quantã de Samnitib. nemo ad eam diem, prȩter L. Papyrium patrē Cos. pepererat. & forte eodē conatu apparatuq; omni opulentia insignium armorũ bellum adornauerant: & opes deorum etiã adhibuerant ritu quodã sacramenti uetusto uelut initiatis militib⁹, delectu per omne Samniũ habito noua lege: ut qui iuniorum nõ cõuenisset ad imperatoriũ edictum, quiq; iniussu abisset, caput Ioui sacratũ erat. tum exercitus omnis Aquiloniã est indictus. ad XL. millia militum, quod roboris in Samnio erat, cõuenerunt. ibi medijs ferè castris locus est cõseptus cratibus, pluteisq; & linteis cõtectus, patēs ducētos maximè pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro uetere linteo lecto sacrificatũ sacerdote Ouio Paccio quodã, homine magno natu: qui se id sacrum petere affirmabat ex uetusta Samnitium religione: qua quondã usi maiores eorum fuissent, cum adimēdæ Hetruscis Capuæ clandestinum cepissent cõsilium. Sacrificio perfecto per uiatorem imperator acciri iubebat nobilissimum quenq; genere factisq;. singuli introducebanť. erat cum alius apparatus sacri, qui perfundere religione animũ posset: tum in loco circa omni cõtecto aræ in medio uictimæq; circa cæsæ, & circũstantes centuriones strictis gladijs. admouebať altarib⁹ miles, magis ut uictima, q̃ ut sacri particeps: adigebaturq; iureiurando, quæ uisa auditaq; in eo loco essent, nõ enuntiaturum. dein iurare cogebatur diro quodã carmine in execrationē capitis familiæq; & stirpis cõposito, nisi isset in prȩlium, quò imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset: aut si quem fugientē uidisset, nõ extemplo occidisset. Id primo quidē abnuentes iuraturos se obtruncati circa altaria sunt: iacentes deinde inter stragem uictimarũ documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum ut uir uirum legerēt: donec sexdecim millium numerum cõfecissent. ea legio linteata ab integumento cõsepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. his arma insignia data, & cristatæ galeȩ, ut inter cȩteros eminerēt. Paulò plus uiginti milliũ alius exercitus fuit, nec corporũ specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legiõi dispar. hic hominũ numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniã cõsedit. Coss. profecti ab urbe: prior Sp. Caruilius: cui ueteres legiones, quas M. Attilius superioris anni Cos. in agro interamnati reliquerat, decretæ erãt. cum eis in Samniũ profectus, dum hostes operati superstitionibus cõcilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus ui cepit. cæsa ibi millia hominũ duo fermè atq; octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniã urbem expugnauit: minus quàm collega cepit hominum: plus aliquanto occidit: præda opulenta utrobiq; est parta. Inde peruagati Sãnium Coss. maximè depopulato attinate agro, Caruilius ad Cominiũ, Papyrius ad Aquiloniã, ubi summa rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est, neq; gnauiter pugnatum: lacessendo quietos resistentibus cedendo, comminandoq; magis quàm inferendo pugnã dies absumebatur. quod cum inciperetur, remittereturq;, omnium rerum etiã paruarum euētus proferebatur in dies. Altera Romana castra uiginti millium spatio aberant: & absentis collegæ cõsilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorq; Caruilius, quo maiore discrimine res uertebať, in Aquiloniã, quàm ad Cominium, quod obsidebat, erat.

erat L. Papyrius iam per omnia ad dimicandũ satis paratus nuntium ad collegã mittit: sibi in animo esse postero die, si per auspicia liceret, cõfligere cum hoste: opus esse & illũ quanta maxima ui posset, Cominiũ oppugnare: nequid laxamẽti fit Sãnitibus ad subsidia Aquiloniã mittenda. diem ad proficiscendũ nuntius habuit: nocte rediit, approbare collegã cõsulta referẽs. Papyrius nuntio misso extẽplo cõcionẽ habuit: multa de uniuerso genere belli, multa de præsenti hostiũ apparatu uana magis specie, quàm efficaci ad euentũ, disseruit. Nõ ẽm cristas uulnera facere: & per picta atq; aurata scuta trãsire Romanũ pilum: & candore tunicarũ fulgẽtẽ aciẽ ubi res ferro geratᷓ, cruentari. Aureã olim atq; argenteã Samnitium aciẽ à parente suo occidione occisam: spoliaq; ea honestiora uictori hosti, quàm ipsis arma fuisse. Datũ hoc nomini familiæq; suæ: ut aduersus maximos conatus Sãnitium opponerenᷓ duces: spoliaq; ea referrent, quę insignia publicis etiã locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter totiẽs petita fœdera, totiens rupta: tum si qua cõiectura mẽtis diuinæ sit, nulli unq; exercitui fuisse infestiores, quàm qui nefando sacro mista hoĩm pecudũq; cæde respersus, ancipiti deum iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorũ testes deos, hinc iurisiurãdi aduersus fœdera suscepti execratiões horrẽs, inuitus iurauerit, oderit sacramentũ, uno tẽpore deos, ciues, hosteis metuit. Hęc cõperta perfugarũ indicijs cũ apud infensos iã sua spõte milites disseruisset: simul diuinę humanęq; spei pleni clamore cõsentienti pugnã poscunt: pœnitet in posterum diẽ dilatũ certamẽ: morã diei noctisq; oderunt. Tertia uigilia noctis iã relatis literis à collega Papyrius silentio surgit: & pullarium in auspiciũ mittit. Nullũ erat genus hoĩm in castris intactũ cupiditate pugnæ: summi infimiq; æque intenti erãt: dux militum, miles ducis ardorẽ spectabat. Is ardor oĩum etiã ad eos, qui auspicio intererant, peruenit. nam cum pulli nõ pascerenᷓ, pullarius auspiciũ mentiri ausus tripudium sollistimũ C o s. nuntiauit. C o s. lętus, auspiciũ egregiũ esse, & deis autorib⁹ rem gesturos, pronuntiat: signumq; pugnæ proponit. Exeunti iam in aciẽ nuntiat perfuga, uiginti cohortes Sãnitiũ (quadringenariæ fermè erãt) Cominiũ profectas. quod ne ignoraret collega, extẽplo nuntiũ mittit: ipse signa ocyus proferri iubet, subsidiaq; suis quęque locis & præfectos subsidijs attribuerat. Dextro cornu L. Volũnium, sinistro L. Scipionẽ, equitib⁹ legatos alios, C. Ceditium & Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortib⁹ alarib⁹ in tumulum cõspectum propere circumducere iubet, atq; inde inter ipsam dimicationem quanto maximè posset moto puluere ostendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaq; ab equitib⁹ Romanis: qui rem haud spernendã rati, Sp. Papyrio fratris filio cõsulis ambigi de auspicio renũtiauerunt. Iuuenis ante doctrinã deos spernentẽ natus, rem inquisitam nequid incõpertum deferret, ad cõsulem detulit. cui ille. tu quidem macte uirtute diligentiaq; esto: cæterum qui auspicio adest, si quid falsi nuntiat, in semetipsum religionẽ recipit, mihi quidẽ tripudium nuntiatum, populo Romano exercituiq; egregium auspicium est. centurionib⁹ deinde imperauit, ut pullarios inter prima signa cõstituerent. Promouent & Samnites signa, insequitur acies ornata, armataq;: ut hostium quoq; magnificum spectaculum esset. Prius quàm clamor tollereᷓ, cõcurreretūrq;, emisso temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit. quod ubi C o s. nuntiatũ est, dij in prælio sunt, inquit, habet pœnã noxium caput. Ante C o s. hæc dicentẽ coruus uoce clara occinuit. quo lætus augurio consul, affirmans nunq; humanis rebus magis præsentes interfuisse deos, signa canere, & clamorem tolli iussit. Prælium cõmissum atrox, cæterum longè disparibus animis. Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostium sanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere, quàm inferre pugnam cogit. nec sustinuissent primum clamorem atq; impetum Romanorum, per aliquot iam annos uinci assueti: ni potentior alius metus insidens pectoribus à fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & armati sacerdotes, & promiscua hominum pecudumq; strages, & respersæ fando nefandoq; sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen detestandæ familiæ stirpiq; compositum. his uinculis fugæ obstricti stabant, ciuem magis quàm hostem timentes. Instare Romanos à cornu utroq;, à media acie, & cædere deorum hominumq; attonitos metu. repugnatur segniter, ut ab ijs quos timor moraretur à fuga.

Iam

Iam propè ad signa cędes peruenerat:cum ex transuerso puluis,uelut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp.Nautius(Octauiū Metiū quidā eum tradunt)dux alaribus cohortibus erat:puluerē maiorē quàm pro numero excitabāt: insidentes mulis calones frondosos ramos per terrā trahebant:arma signaq; per turbidā lucem in primo apparebāt:post altior densiorq; puluis equitum speciē cogentium agmen dabat.fefellitq; nō Samnites modo,sed etiam Romanos:& cōsul affirmauit errorem:clamitās inter prima signa,ita, ut uox etiā ad hostes acciderent:captum Cominiū,uictorē collegā adesse. anniterentur uincere prius quàm gloria alterius exercitus fieret.Hęc insidens equo.inde tribunis,cēturionibusq; imperat, ut uias equitib9 patefaciāt.ipse Trebonio Cæditioq; prædixerat,ut ubi se cuspidē erectam quatientē uidissent: quanta maxima ui possent cōcitarent equites in hostem. Ad nutū omnia, ut ex antè pręparato,fiunt.pāduntur inter ordines uiæ: prouolat eques atq; infestis cuspidibus in mediū agmen hostium ruit perrūpitq; ordines,quacunq; impetū dedit.instant Volumnius & Scipio,& perculsos sternunt. Tum iā deorum hominūq; uicta ui,funduntur linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratiq; fugiunt,nec quenq; præter hostes metuunt. Peditū agmen,quod superfuit pugnę, in castra ad Aquiloniā cōpulsum est.nobilitas equitesq; Bouianū perfugerunt. equites eques sequit̄,peditē pedes:ac diuersa cornua dextrum ad castra Samnitiū,læuum ad urbē tendit. Prior aliquāto Volumnius castra cepit.ad urbē Scipioni maiore resistitur ui: nō quia plus animi uictis est,sed melius muri,quàm uallū armatos arcent.inde lapidibus propulsant hostem. Scipio,nisi in primo pauore,priusq; colligerentur animi,transacta res esset: lentiorē fore munitæ urbis oppugnationē ratus,interrogat milites:satin'æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse:se uictores pelli à portis urbis? Reclamātibus uniuersis,primus ipse scuto super caput elato pergit ad portā:secuti alij testudine facta in urbē perrumpunt:deturbatisq; Sānitibus,quæ circa portā erant muri occupauēre.penetrare interiora urbis,quia pauci admodum erant,nō audent. Hęc primo ignorare cōsul,& intentus recipiendo exercitui esse.iam enim pręceps in occasum sol erat:& appetēs nox periculosa & suspecta omnia etiā uictoribus faciebat. progressus lōgius ab dextra castra capta uidet:ab lęua clamorē in urbe, mistum pugnantiū ac pauentiū fremitu esse.& tum forte certamē ad portā erat.aduectus deinde equo propius,ut suos in muris uidet:nec iam integri quicq; esse, quoniā temeritate paucorū magnæ rei parta occasio esset:acciri quas receperat copias,signaq; in urbē inferri iussit.ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat,quieuēre.nocte oppidū ab hostib9 desertū est. Cæsa illo die ad Aquiloniā Samnitiū millia triginta trecenti quadraginta:capta tria millia octingenti & septuaginta:signa militaria nonaginta septē. Cæterū illud memoriæ tradit̄: nō fermē alium ducē lætiorē in acie uisum:seu suopte ingenio,seu fidutia bene gerundæ rei. Ab eodem robore animi neq; cōtrouerso auspicio reuocari à prælio potuit:& in ipso discrimine, quo tēpla dijs immortalibus uoueri mos erat,uouerat Ioui Victori:si legiones hostiū fudisset, pocillū mulsi priusq; temetū biberet,sese facturū.id uotū dijs cordi fuit:& auspicia in bonū uerterunt. Eadē fortuna ab altero cōsule ad Cominiū gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copijs admotis,corona cinxit urbē:subsidiaq; firma,nequa eruptio fieret,portis opposuit. Iā signum dantē eum nuntius à collega trepidus de uiginti cohortiū aduētu, & ab impetu moratus est: & partē copiarum reuocare instructā.intentāq; ad oppugnandū,coēgit. D. Brutū Scæuā legatū cum legione prima, & uiginti cohortibus alaribus,equitatuq; ire aduersus subsidiū hostiū iussit:quocūq; in loco fuisset obuius,obsisteret ac moraret̄:manumq;, si forte ita res posceret, conferret: modò ne ad Cominiū eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte urbis iussit, ac testudine ad portas successit.simul & refringebant̄ portæ, & uis undiq; in muros fiebat. Samnites,sicut anteq; in muris uideret armatos,satis animi habuerunt ad prohibēdos urbis aditu hostes:ita,postquā iam non ex interuallo,nec missilibus,sed cominus gerebatur res: & qui ægrè successerant ex plano in muros,loco quē magis timuerant uicto,facilè in hostem imparē ex æquo pugnabāt:relictis turribus murisq;,in forū omnes cōpulsi, paulisper inde tētauerunt extremā pugnæ fortunā.deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominū & quadringenti in fidē consulis uenerunt.cæsa ad quatuor millia ac trecenti octuaginta. Sic ad Cominium, sic ad

ad Aquiloniā gesta res. Inde medio inter duas urbes spatio, ubi tertia expectata erat pugna, hostes nō inuenti. septē millia passuum cū abessent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis fermè tenebris cum in cōspectu iam castra, iam Aquiloniā habuissent: clamor eos utrinq; par accidēs sustinuit, deinde è regiōe castrorū, quæ incensa ab Romanis erāt, flāma latè fusa certioris cladis indicio progredi lōgius prohibuit. Eo ipso loco propè temere sub armis strati passim inquietum omne tēpus noctis, expectando timendoq; lucē, egere. prima luce incerti quā in partē intenderent iter, repente in fugā cōsternant cōspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Sānites persecuti, uiderant multitudinē nō uallo, nō stationib9 firmatā. cōspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiā legionariæ cohortes sequebant: cęterū nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducēti fermè & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duo de uiginti reliquere: alio agmine incolumi, ut ex tāta trepidatiōe, Bouianum peruentū est. Lętitiā utriusq; exercit9 Romani auxit & ab altera parte feliciter gesta res. uterq; ex alterius sentētia cōsul captum oppidū diripiendū militi dedit: exhaustis deinde tectis ignē iniecit: eodēq; die Aquilonia & Cominiū deflagrauêre. & cōsules cum gratulatiōe mutua legionum suaq;, castra cōiunxêre. In cōspectu duorum exercituū & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitq;: & Papyrius, & apud quē multiplex, in acie, circa castra, circa urbē, fuerat certamē, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filiū, & quatuor cēturiones, manipulumq; hastatorū, armillis aureisq; coronis donauit: Nautiū propter expeditionē, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenē Papyrium, propter nauatā cum equitatu & in prælio operā, & nocte, qua fugā infestam Sānitib. ab Aquilonia clàm egressis fecit: cēturiones, militesq;, quia primi portā, murumq; Aquiloniæ ceperāt, equites oēs ob insignē multis locis operā, corniculis, armillisq; argenteis donat. Cōsilium inde habitū, cum iam tēpus esset deducendi ab Sānio exercit9, aut utriusq;, aut certe alterius. optimū uisum, quo magis fractæ res Samnitiū essent, eo pertinacius & infestius agere cętera, & persequi: ut perdomitū Sānium insequentib9 cōsulib. tradi posset. quando iā nullus esset hostium exercit9, qui signis collatis dimicaturus uidereē: unum superesse belli genus, urbium oppugnationes: quarum per excidia militē locupletare præda & hostem pro aris ac focis dimicātem cōficere possent. Itaq; literis missis ad Senatum populumq; Romanum de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinū, Caruilius ad Volanam oppugnandā, legiones ducunt. Literæ consulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publicum gaudium priuatis studijs celebratum est. nec populo Romano magna solum, sed peropportuna etiam ea uictoria fuit: quia per idem forte tempus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animum: quonā modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, siquid in Sānio aduersi uenisset: quæ cōiuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules, omnisq; Romana uis auersa in Samnium esset, occupationē populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum à M. Attilio prætore in Senatum introductæ. querebant uri & uastari agros à finitimis Hetruscis, quod desciscere à populo Romano nollent: obtestabanturq; patres conscriptos, ut se à ui atq; iniuria cōmunium hostium tutarentur. Responsum legatis: curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret: Hetruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium, fore. Segnius tamen, quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset: ni Faliscos quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, ut fœciales mittendos ad res repetendas censerent. quibus non redditis, ex autoritate patrum iussu populi, bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules sortiri uter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies: Palumbinum eodem, quo ad muros accessit. ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti prælio, & cum maiore sua quàm hostium iactura, dimicauit. castris deinde positis, mœnibus hostem inclusit: oppugnatū oppidum, captumq;. In his tribus urbibus capta, aut cæsa, ad decem millia hominum: ita, ut paruo admodum plures caperētur. Sortientibus prouincias consulibus, Hetruria Caruilio euenit secundū uota militum, qui uim

frigoris

frigoris iam in Samnio nõ patiebanť. Papyrio ad Sepinum maior uis hostiũ restitit: sæpe in acie, sępe in agmine, sępe circa ipsam urbẽ aduersus eruptiones hostium pugnatum, neq; obsidio, neq; bellũ ex æquo erat: nõ enim muris magis se Samnites, quàm armis ac uiris mœnia tutabanť. tandem pugnando in obsidionẽ iustã coëgit hostes: obsidendoq;, ui atq; operibꝰ urbem expugnauit. itaq; ab ira plus cædis editum capta urbe: septem millia quadringẽti cæsi: capta minus tria millia hominũ: præda, quæ plurima fuit, cõgestis Sãnitium rebus in urbes paucas, militi cõcessa est. Niues iam omnia oppleuerãt: nec durari extra tecta poterat: itaq; cõsul de Sãnio exercitum deduxit. Venienti Romã triumphus omniũ cõsensu est delatus. triũphauit in magistratu, insigni, ut illorum tẽporum habitus erat, triũpho. pedites equitesq; insignes donis transiẽre ac transuecti: multæ ciuicæ coronæ uallaresq; ac murales cõspectæ. inspectata spolia Sãnitium: & decore ac pulchritudine paternis spolijs, quæ nota frequenti publicorũ ornatu locorũ erant, cõparabanť. nobiles aliquot captiui, clari suis patrũq; factis, ducti. æris grauis trãsuecta uicies centum millia & quingenta triginta tria millia. id æs redactũ ex captiuis dicebať. argenti, quod captũ ex urbibus erat: p. MCCCXXX. omne æs argentumq; in ærariũ cõditum: militibus nihil datũ ex præda est. auctaq; ea inuidia est ad plebẽ, quod tributum etiã in stipendium militum collatũ est: cum, si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærariũ illatę, & militi tum dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Ædem Quirini, quam in ipsa dimicatione uotã apud neminẽ ueterẽ autorem inuenio: (neq; hercule tã exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre uotã filius cõsul dedicauit: exornauitq; hostium spolijs. quorum tãta multitudo fuit, ut nõ templum tantũ forumq; his ornareť, sed socijs etiã colonisq; finitimis ad tẽplorum locorumq; publicorum ornatum diuidereń. A triumpho exercitũ in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hęc Caruilius cõsul in Hetruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos ut abire inde liceret, dimisit: cæterã multitudinẽ, oppidũq; ipsum ui cepit. inde quinq; castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti: minus duo millia capti. & Faliscis pacẽ petentibus annuas inducias dedit: pactus centũ millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphũ decessit, ut minus clarum de Sãnitibus, quàm collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædẽ Fortis fortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atq; equitibus malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est. L. Posthumium legatum eius: qui dicta die à M. Cãcio Tr. pl. fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi iudiciũ: iactariq; magis, quàm peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratũ inierant: ijsq; ipsis, quia uitio creati erãt, quinq; post dies alij suffecti. Lustrum conditũ eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Marcio Rutilio. censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta uiginti duo. Censores uicesimi sexti à primis censoribus: lustrum undeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestã, ludos Romanos spectauerunt: palmæq;, tum primũ translato è Græcia more, uictoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt: damnatis aliquot pecuarijs, uia à Martis silice ad Bouillas perstrata est. Comitia cõsularia L. Papyrius habuit: creauit cõsules, Q. Fabiũ Maximi filium, Gurgitẽ, & D. Iunium Brutũ Scæuã. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus uix ad solatium unius mali, pestilentiæ urentis simul urbem atque agros, suffecit. portentoq; iam similis clades erat. & libri aditi, qui nam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur, inuentum in libris: Æsculapium ab Epidauro Romam accersendum. neque eo anno, quia bello occupati consules erant: quicquam de ea re actum: præter quam quod unum diem Æsculapio supplicatio habita est.

NICOMACHVS DEXTER V C EMENDAVI AD EXEMPLVM
PARENTIS MEI CLEMENTIANI.
VICTORIANVS V C EMENDABAM DOMNIS SYMMACHIS.

TITI LIVII PATA-
VINI DECAS
TERTIA.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIAE LIBRI PRIMI EPITOME.

IN ITALIA belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorũ ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus, à quo Saguntus sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur. & cum satisfacere nollent, bellum ijs indictum est. Annibal superato Pyreneo saltu, per Gallias fusis qui obsistere ei conati erant, ad Alpes uenit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiã, & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo uulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomen accepit, iterumq; exercitu Ro. ad flumen Trebiã fuso, Annibal Apenninum per maximã militum uexationem propter uim tempestatum tansijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prosperè pugnauit, duce hostium Magone capto.

LIBRI II.

ANnibal per continuas uigilias in paludibus oculo amisso, uenit in Hetruriã: per quas paludes quatriduo & tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C. Flaminius Cos. homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant, & ab equo quem cõscenderat, per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circunuentus ad Trasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis uincta sunt. Cum ad nuntium cladis Romæ luctus esset, duæ matres insperato receptis filijs gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex sibyllinis libris uer sacrum uotum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere, ne contra ferocem tot uictorijs hostem territum aduersis prælijs militem pugnæ cõmitteret, & opponẽdo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minucius magister equitũ, ferox & temerarius, criminando dictatorem tanquã timidum & segnem effecit, ut populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuiso q; exercitu cum in iniquo loco cõflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent, superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est. quo beneficio uictus castra cum eo iunxit, & patrem eum salutauit: idemq; milites facere cõmilitonibus iussit. Annibal uastata Campania inter Casilinum oppidum & Calliculã montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis & incensis, præsidium Romanorũ, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum. idemq; Fabij Maximi dictatoris, cum circumposita ureret, agro pepercit, ut illum tanquã proditorem suspectum faceret. Æmylio deinde Paulo & Terẽtio Varrone Coss. & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatũ est: cæsaq; eo prælio Romanorum quadragintaquinq; millia cum Paulo cõsule & senatoribus LXXX. consularibus atq; prætorijs aut ædilicijs triginta. Postq; cladem cum à nobilibus adolescentib. propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur, P. Cornelius Scipio trib. mil. qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberãtium ferro, iurauit se pro hoste habiturum eum qui in uerba sua non iurasset: effecitq; ut omnes minimè relictum iri à se Italiã iureiurando astringerentur. Præterea trepidationẽ urbis & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas cõtinet. Opimia & Floronia uestales uirgines incesti damnatæ sunt. Propter paucitatem uero militum seruorum octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi redempti non sunt. Varroni obuiam itum est, & gratiæ actæ, quod de rep. non desperasset.

LIBRI III.

CAmpani ad Annibalem defecêre. Nuntius cannensis uictoriæ Mago Carthaginem missus annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in uestibulo curiæ fudit, quos excessisse modij mensuram traditur. post quem quidem nuntium Hanno ex Pœnis uir nobilissimus suadebat senatui Carthaginiensiũ, ut pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente barchina factione. Claudius Marcellus Pr. ad Nolam eruptione aduersus An-

ſus Annibalem ex oppido facta proſpere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus eſt, ut corporũ uiribus atq; animorum eneruaret. Caſilinum à Pœnis obſeſſum ita fame uexatũ eſt: ut lora & pelles ſcutis detractas, item mures eſſent, & nucibus per Vulturnum amnẽ à Romanis miſsis uixerint. Senatus ex equeſtri ordine hominibus centum nonaginta ſeptem ſuppletus eſt. L. Poſthumius pr. à Gallis cum exercitu cæſus eſt.

Cn. & P. Scipiones in Hiſpania Aſdrubalem uicerunt, & Hiſpaniã ſuam fecerunt. Reliquiæ cannenſis exercitus in Siciliam relegatæ ſunt, ne recederent inde, niſi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem ſocietas iuncta eſt. Sempronius Gracchus Cos. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduerſus Pœnos Sardosq; res geſtas continet, à quo Aſdrubal dux & Mago & Hanno capti. Claudius Marcellus Pr. Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit & uicit: primusq; omnium tot cladibus feſsis Romanis meliorem ſpem belli dedit.

LIBRI IIII.

HIeronymus Syracuſanorũ rex, cuius auus Hiero amicus populo Romano fuerat, ad Carthaginienſes defecit: & propter crudelitatem ſuperbiamq; à ſuis interfectus eſt. T. Sempronius Gracchus procos. proſpere aduerſus Pœnos & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, ſeruorum maximè opera, quos liberos eſſe iuſsit. Claudius Marcellus Cos. in Sicilia quæ propè tota ad Pœnos defecerat, Syracuſas obſedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum eſt. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppreſſus fugatusq;, in Macedoniam cum propè inermi exercitu profugit. ad id bellũ gerendũ Valerius Pr. miſſus eſt. Res præterea in Hiſpania à P. & Cn. Scipionibus aduerſus Carthaginienſes geſtas cõtinet. Syphax rex Numidarum in amicitiã aſcitus cõtra Maſaniſſam regẽ Maſæſulorum pro Carthaginienſibus pugnans, uictus, in Hiſpaniã ad Scipionẽ cũ maxima manu tranſit cõtra Gades: ubi anguſto freto Africa & Hiſpania dirimuntur. Celtiberi quoq; in amicitiam recepti ſunt, quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana caſtra habuerunt.

LIBRI V.

P. Cornelius Scipio, poſtea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus eſt, Annibal urbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui ſe noctu uenatũ ire ſimulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex marcijs carminibus, quibus cannenſis clades prædicta fuerat, inſtituti ſunt. A. Q. Fuluio & Ap. Claudio Coss. aduerſus Hannonem Pœnorum ducem proſpere pugnatum eſt. T. Sempronius Gracchus procos. ab hoſpite ſuo Lucano in inſidias ductus, à Magone intereptus eſt: Centenius Penula qui centurio militauerat, cum petiſſet à ſenatu, ut ſibi exercitus daretur: pollicitusq; eſſet, ſi hoc impetraſſet, de Annibale uictoriam: octo millibus acceptis militũ dux factus cõflixit acie cũ Annibale, qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius pr. male aduerſus Annibalẽ pugnauit: in quo prælio hominũ ſexdecim millia ceciderunt: ipſe cum equitibus ducentis effugit. Capua obſeſſa eſt à Q. Fuluio & ab Ap. Claudio Coss. Claudius Marcellus Syracuſas expugnauit anno tertio, & ingentem ſe uirum geſsit. in eo tumultu urbis captæ Archimedes intentus formis quas in puluere deſcripſerat interfectus eſt. P. & Cn. Scipiones in Hiſpania tot tantarumq; rerum feliciter geſtarum triſtẽ exitum tulerũt, propè cum totis exercitibus cæſi anno octauo, quàm in Hiſpaniã iuerãt. amiſſaq; eius prouinciæ poſſeſsio foret, niſi L. Marcij equitis Romani uirtute & induſtria contractis exercituum reliquijs, eiuſdẽ hortatu bina caſtra hoſtium expugnata eſſent. ad triginta ſeptem millia cæſa, mille octingenti, & præda ingens capta. dux Martius appellatus eſt.

LIBRI VI.

ANnibal ad tertium ab urbe Roma lapidem ſuper Anienem caſtra poſuit. ipſe uero cum duobus millibus equitum uſq; ad portã Capenam, ut urbis ſitum exploraret, obequitauit. & cum per triduum in aciẽ utrinq; exercitus omnis deſcendiſſet, certamen tempeſtas diremit, nam cum in caſtra rediſſent, ſtatim ſerenitas erat. Capua capta eſt à Q. Fuluio & Ap. Claudio Coss. Principes Campani ueneno ſibi conſciuerunt mortem. Cum ſenatus Campanorum deligatus eſſet ad palos, ut ſecuri feriretur: literas à ſenatu miſſas Q. Fuluius Cos. quibus

quibus iubebatur parcere, antequã legeret, in sinu posuit, & lege agi iussit, & supplicium peregit. Cum in comitijs apud populum quæreret, cui mandaretur Hispaniarũ imperium, nullo id uolente suscipere, P. Scipio P. filius qui in Hispania ceciderat, professus est se iturũ. & suffragio populi consensuq; omniũ missus. Nouam Carthaginem uno die expugnauit, cum ageret uigesimum quartum annum, uidereturq; diuina stirpe creatus: quoniam & ipse posteaquã togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero uisus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumq; gestum aduersum Acarnãnes & Philippum Macedonum regem.

LIBRI VII.

CN. Fuluius Procons. cũ exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello Cos. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est, & subinde cedentẽ pressit, donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit, Marcellus insequenti. Fabius Maximus pater Cos. Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit & uicit. inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad auunculum Masanissam cum donis misit. Claudius Marcellus T. Quintius Crispinus Coss. speculandi causa egressi à castris insidijs ab Annibale circumuenti sunt, Marcellus occisus fuit, Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpicio Pr. aduersus Philippum & Achæos gestas cõtinet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes, ut se Annibali cõiungeret, cum millibus hominum LVI. cæsus est. M. Liuij consulis ductu, non minore opera Claudij Neronis consulis. qui cum Annibali oppositus esset, relictis castris, ita ut inimicũ falleret, electa manu profectus Asdrubalem circumuenit.

LIBRI VIII.

RES in Hispania prosperè gestæ à Syllano Scipionis legato & à L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpicio Procons. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro Aetolis referuntur. Cum M. Liuio & Claudio Neroni Coss. triumphus decretus esset: Liuius qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus est: Nero, qui in collegæ prouinciam, & ut uictoriam eius adiuuaret, uenerat: equo est secutus, & in hoc habitu plus gloriæ reuerentiæq; habuit. nam & plus in bello quàm collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia uirginis quæ non custodierat, extinctus est. uirgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII. anno eius belli, anno quinto posteaquam ierat: exclusisq; in totum possesione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubauit. munus gladiatorium in honorẽ patris, patruiq; Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus, sed ex ijs qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant, in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & cõiuges rogo extructo occiderunt, se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset, seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniæ populos coẽgit in deditionem uenire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum, qui illi quidem auxilium, si in Africam traiecisset, pollicebatur. Cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat, ut in Italiam trajceret. Romã reuersus, consulq; creatus. Africam prouinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq; ut in Africam trajceret, si ex re publica esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula ubi hyemarat, in Italiam traiecit.

LIBRI IX.

EX Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus ingentem prædam reportauit, & mandata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerentis, quod non exercitum in Africam traie-

cisset. Bellum in Hispania finitum, uictore Romano, quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam & Liguriam ierat: ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ quibus auxilia conduceret, præceptumq; ut se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit, & Locros pulso punico præsidio, fugatoq; Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romā à Pesinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris sibyllinis inuento: pelli Italia alienigenā hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrē deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius eius qui in Hispania perierat, uir optimus à senatu iudicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur, ut numen id ab optimo uiro reciperetur consecraretur q;. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Pleminij legati quererentur: quod pecuniā Proserpinæ abstulerat, & liberos eorum & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romā perductus in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione Procons. qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquā luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarēt an ea uera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta filia in matrimonium Asdrubalis Gisgonis, amicitiæ quam cum Scipione ipse iunxerat, renuntiauit. Masanissa rex Masæsulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum uictus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit, & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum uenerant, ab obsidione Vticæ depulsus hyberna communiuit.

Sempronius Cos. in agro crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCXV. millia. Inter censores M. Liuium & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quod à populo Rom. damnatus, actusq; in exilium fuerat: & Liuius Claudio quod falsum in se testimonium dixisset, & quod minimè bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus extra unam, ærarias reliquit, quod & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremq; fecissent.

LIBRI X.

IN Africa Scipio Carthaginienses & eundē Syphacem Numidarum regē, Asdrubalemq; pluribus prælijs uicit, adiuuante Masanissa. binaq; hostium castra expugnauit, in quibus LX. millia hominum ferro igniq; consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam uxorē Syphacis, filiam Asdrubalis captam statim adamauit: & nuptijs factis uxorem habuit: castigatusq; à Scipione uenenum ei transmisit: quo quidem hausto illa decesit. Effectumq; est multis Scipionis uictorijs, ut Carthaginienses in desperationem acti in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. Isq; anno decimo sexto Italia discedens in Africam traiecit, tentauitq; per colloquium pacē cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie uictus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem disuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago bello, quo in agro Insubrium cum Romanis conflixerat: uulneratus dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex uulnere mortuus est. Reuersus in urbem Scipio amplissimum nobilissimumq; egit triumphum, quem T. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certe hic imperator uictæ à se nomine gentis nobilitatus est.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIAE LIBER PRIMVS.

IN PARTE operis mei licet mihi præfari, quod in principio ſummæ totius profeſsi plerique ſunt rerum ſcriptores: bellum maxime memorabile omnium quæ unquam geſta ſint me ſcripturum: quod Annibale duce Carthaginienſes cum populo Romano geſſere. nam neque ualidiores opibus ullæ inter ſe ciuitates gentesꝗ contulerunt arma: neque his ipſis tantum unquam uirium, aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter ſe, ſed expertas primo punico conſerebant b ello. & adeò uaria belli fortuna, ancepsꝗ mars fuit, ut propius periculo fuerint, qui uicêre. odijs etiam propè maioribus certarunt quàm uiribus: Romanis indignantibus quod uictoribus uicti ultrò inferrent arma: Pœnis, quod ſuperbè auareꝗ crederent imperitatum uictis eſſe. Fama etiam eſt, Annibalem annorum fermè nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hiſpaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eò traiecturus ſacrificaret: altaribus admotum, tactis ſacris iureiurando adactum, ſe cum primum poſſet, hoſtem fore populo Romano. Angebant ingentis ſpiritus uirum Sicilia Sardiniaꝗ amiſſæ. nam & Siciliam nimis celeri deſperatione rerum conceſſam, & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, ſtipendio etiam ſuperimpoſito, interceptam. His anxius curis ita ſe Africo bello, quod fuit ſub recentem Romanam pacem, per quinꝗ annos: ita deinde nouem annis in Hiſpania augendo punico imperio geſsit, ut appareret maius eum quàm quod gereret, agitare in animo bellum: & ſi diutius uixiſſet, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuiſſe, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna & pueritia Annibalis, diſtulerunt bellum. Medius Aſdrubal inter patrẽ & filium octo fermè annos imperium obtinuit, flore ætatis (uti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem profectus animi aſcitus: & quia gener erat, factionis barchinæ opibus, quæ apud milites plebemꝗ plus quàm modicæ erant, haud ſanè uoluntate principum in imperio poſitus. Is plura conſilio quàm ui gerens, auſpicijs regulorum magis, conciliandisꝗ per amicitiã principum nouis gentibus, quàm bello aut armis, rem Carthaginienſem auxit. Cæterum nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidã palàm ob iram interfecti ab eo domini obtruncauit. cõprehenſusꝗ à circumſtantibus haud alio quàm ſi euaſiſſet uultu, tormentis quoque cum laceraret̃. eo fuit habitu oris, ut ſuperante lætitia dolores, ridentis etiam ſpeciem præbuerit. Cum hoc Aſdrubale, quia miræ artis in ſollicitandis gẽtibus, imperioꝗ iungendis ſuo fuerat: fœdus renouauerat populus Romanus, ut finis utriuſꝗ imperij eſſet amnis Iberus, Saguntinisꝗ medijs inter imperia duorum populorum libertas ſeruaretur. In Aſdrubalis locũ haud dubia res fuit quin prerogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorꝗ ingenti omnium clamore atque aſſenſu appellatus erat, fauor etiam plebis ſequeretur. Hunc uix dum puberem Aſdrubal literis ad ſe accerſierat: actaꝗ res in ſenatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus ut aſſueſceret militiæ Annibal, atꝗ in paternas ſuccederet opes. Hãno alterius factionis princeps: & æquum poſtulare uidetur, inquit, Aſdrubal, & ego tamen non cenſeo quod petit, tribuendum. Cum admiratione tam ancipitis ſententiæ in ſe omnes conuertiſſet: florem ætatis, inquit, Aſdrubal, quem ipſe patri Annibalis fruendum præbuit, iuſto iure eum à filio repeti cenſet. nos tamen minimè decet iuuentutem noſtram pro militari rudimento aſſuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Amilcaris filius nimis ſero imperia immodica, & regni paterni ſpeciem uideat? & cuius regis genero hæreditarij ſint relicti exercitus noſtri, eius filio parum maturè ſeruiamus? Ego iſtum iuuenem domi tenendum ſub legibus, ſub magiſtratibus docendum uiuere æquo iure cum cæteris cenſeo, ne quãdoꝗ paruus hic ignis incendiũ ingens exſuſcitet. Pauci, ac fermè optimus

quisq; Hannoni assentiebatur: sed (ut plerunq; fit) maior pars meliorem uicit. Missus Annibal in Hispaniam primo statim aduentu omnem exercitum in se conuertit. Amilcarem uiuentem redditum sibi ueteres milites credere, eundem uigorem in uultu, uimq; in oculis, habitum oris lineamentaq; intueri. deinde breui effecit, ut pater in se minimum momentum ad fauorē conciliandum esset. Nunq; ingenium idem ad res diuersissimas parendum atq; imperandum, habilius fuit. itaq; haud facile discerneres, utrum imperatori an exercitui carior esset: neque Asdrubal alium quenq; præficere malle, ubi quid fortiter ac strenue agendum esset: neque milites alio duce plus cōfidere, aut audere. plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus uinci poterat. caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisq; desiderio naturali, non uoluptate modus finitus: uigiliarum somniq; nec die nec nocte discriminata tempora. id quod gerēdis rebus superesset, quieti datum. ea neque molli strato, neq; silentio accersita. multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem inter custodias stationesq; militum conspexerunt. uestitus nihil inter æquales excellens, arma atq; equi cōspiciebantur. equitum peditumq; idem longe primus erat. princeps prælium inibat: ultimus conserto prælio excedebat. Has tantas uiri uirtutes ingentia uitia æquabāt: inhumana crudelitas, perfidia plus quàm punica, nihil ueri, nihil sancti, nullus deûm metus, nullum iusiurādum, nulla religio. Cum hac indole uirtutum ac uitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re quæ agenda audēdaq; magno futuro duci esset, prętermissa. Cęterū ex quo die dux est declaratus, uelut Italia ei prouincia decreta, bellumq; Romanum mādatum esset, nihil prolatādum ratus, ne se quoq;, ut patrem Amilcarē, deinde Asdrubalem, cunctātem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit, quibus oppugnandis haud dubiè Romana arma mouebantur. in Olcadum fines prius (ultra Iberum ea gens in parte magis quàm in ditione Carthaginiensium erat) induxit exercitum, ut non petisse Saguntinos, sed rerum serie, finitimis domitis gentibus, iungendoq; tractus ad id bellum uideri posset. Carteiam urbem opulentam caput gentis eius expugnat diripitque. quo metu perculsæ minores ciuitates, stipendio imposito imperium accepere. uictor exercitus opulentusq; præda Carthaginem Nouam in hyberna est deductus. Ibi large partiendo prædam, stipendia præterita cum fide exoluendo, cunctis ciuium suorum sociorumq; animis in se firmatis, uere primo in Vacceos promotum bellum. Hermādica & Arbacala Carteiorum urbes ui captæ. Arbacala & uirtute & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermandica profugi, exulibus Olcadum, priore æstate domitæ gentis, cum se iunxissent, concitant Carpetanos: adortiq; Annibalem regressum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue præda turbauere. Annibal prælio abstinuit, castrisq; super ripam positis, cum prima quies silentiumq; ab hostibus fuit, agmen uado traiecit: ualloque ita producto, ut locum ad transgrediendum hostes haberent, inuadere eos transeuntes statuit. equitibus præcepit, ut cum ingressos aquam uiderent, adorirentur peditum agmen. in ripa elephantos ante quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appendicibus Olcadum Vaccęorumq; centum millia fuere, inuicta acies, si æquo dimicaretur campo. Itaque & ingenio feroces & multitudine freti, & quod metu cessisse credebant hostem: id morari uictoriam rati, quod interesset amnis: clamore sublato, passim sine ullius imperio quà cuiq; proximum est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ uis ingens equitum in flumen immissa, medioq; alueo haudquaquam pari certamine concursum: quippe ubi pedes instabilis, ac uix uado fidens uel inermi equite equo temere acto peruerti posset: eques corpore armisq; liber, equo uel per medios gurgites stabili, cōminus eminusq; rem gereret. Pars magna flumine absumpta. quidam uorticoso amni delati in hostes, ab elephantis obtriti sunt. postremi, quibus ingressus in suam ripam tutior fuit, ex uaria trepidatione cum in unum colligerentur: prius quàm tanto ex pauore reciperent animos: Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit: uastatisq; agris intra paucos dies Carpetanos quoque in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum præter Saguntinos, Carthaginiensium erant. cum Saguntinis bellum nondum erat. cęterum iam belli causa certamina cum finitimis serebantur, maxime Turdetanis. quos cum adisset idem, qui

qui litis erat sator: nec certamen iuris, sed uim quæri appareret: legati à Saguntinis Romam missi, auxiliũ ad bellum iã haud dubiè imminens orãtes. Cõsules tunc Romę erant, P. Cornelius Scipio & T. Sẽpronius longus. qui cum legatis in senatum introductis de rep. retulissent: placuissetq; mitti legatos in Hispaniã ad res sociorũ inspiciẽdas, quibus si uideretur digna causa, & Annibali denuntiarent, ut ab Saguntinis socijs populi Ro. abstineret, & Carthaginẽ in Africam trajcerent, ac sociorum populi Ro. querimonias deferrẽt: hac legatione decreta, nec dum missa, omniũ spe celerius Saguntũ oppugnari allatũ est. tunc delata ex integro res ad senatum. Alij prouincias cõsulibus Hispaniã atq; Africam decernentes, terra mariq; rem gerẽdam censebãt. alij totum in Hispaniã Annibaleq; intendebãt bellum. erãt qui nõ temere mouendam rem tantã, expectandosq; ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima uidebatur, uicit. legatiq; eo maturius missi P. Valerius Flaccus & Q. Bebius Pamphilus Saguntũ ad Annibalẽ atq; inde Carthaginẽ si nõ absisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti deposcendũ. Dum ea Romani parant consultantq;, iã Saguntum summa ui oppugnabat. Ciuitas ea lõge opulentissima ultra Iberum fuit, sita passus mille fermè à mari, oriundi à Zacyntho insula dicunt: mistiq; etiã ab Ardea Rutulorum quidam generis. cæterum in tantas breui creuerãt opes, seu maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremento, seu sanctitate disciplinæ, qua fidem socialem usq; ad perniciem suam coluerũt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, peruastatis passim agris, urbem tripartito aggredit. Angulus muri erat in planiorẽ patentioremq; quàm cætera circà, uallem uergẽs: aduersus eum uineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoueri posset. Sed ut locus procul muro satis æquus agendis uineis fuit: ita haudquaq; prospere, postq; ad effectum operis uentum est, cœptis succedebat. & turris ingẽs imminebat: & murus, ut in suspecto loco, supra cęteræ modum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta ubi plurimũ periculi ac laboris ostendebat. ibi ui maiore obsistebant. ac primo missilibus summouere hostem: nec quicq; satis tutũ munientibus pati. deinde iam nõ pro mœnibus modo atq; turri tela micare: sed ad erumpendum etiã in stationes operaq; hostium animus erat. quibus tumultuarijs certaminibus haud fermè plures Saguntini cadebãt quàm Pœni. Vt uero Annibal ipse, dum murum incautius subit, aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circà fuga atq; trepidatio fuit, ut non multum abesset, quin opera ac uineæ desererẽtur.. Obsidio deinde per paucos dies magis quàm oppugnatio fuit, dum uulnus ducis curaret. per quod tempus ut quies certaminum erat: ita ab apparatu operum ac munitionum nihil cessatum. itaque acrius de integro obortum est bellum, pluribusq; partibus uix accipientibus quibusdam opera locis, uineæ cœptæ agi, admouerìq; aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus ad centum enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuẽda atq; obeunda multimoda arte distineri cœpti sunt: & non sufficiebant. iam enim feriebantur arietibus muri: quassatæ quoque multæ partes erant. una continentibus ruinis nudauerat urbem. tres deinceps turres, quantumq; inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captumq; oppidum ea ruina crediderant Pœni, qua uelut si pariter utrosque muros texisset, ita utrinque in pugnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat, quales in oppugnationibus urbium per occasionem partis alterius conseri solent: sed iustæ acies, uelut patenti campo, inter ruinas muri tectáque urbis modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos irritat: Pœno cepisse iam se urbem, si paululum adnitatur, credente: Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec ullo pedem referente, ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaq; quo acrius & confertim magis utrinque pugnabatur: eo plures uulnerabantur: nullo inter arma corporaque uano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo & cætera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat. id, sicut in pilo, quadratum stuppa circumligabant, linebantq; pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes: ut cum armis trãsfigere corpus posset. sed id maxime, etiã si hęsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: quod cum medium accensum mitteretur, cõceptumq; ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat: nudumq; militem ad insequentes ictus præbebat,

Cum

Cum ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter spem resisterent, creuissent animi: Pœnus, quia nõ uicisset, pro uicto esset: clamorẽ repentè oppidani tollunt, hostemq́ in ruinas muri expellunt, inde impeditũ trepidantẽq́ exturbant: postremo fusum fugatũq́ in castra redigunt. Interim ab Roma legatos uenisse nuntiatum est. quibus obuiã ad mare missi ab Annibale qui dicerent: nec tuto eos adituros inter tot tam effrenatarũ gentiũ arma: nec Annibali in tãto discrimine rerũ operę esse legatiões audire. Apparebat nõ admissos protinus Carthaginẽ ituros. literas igitur nuntiosq́ ad principes factionis barchinæ præmittit, ut præpararent suorũ animos, nequid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaq́ præterq́ quod admissi auditiq́ non sunt, ea quoq́ uana atq́ irrita legatio fuit. Hanno unus aduerso senatu causam fœderis rupti magno silentio propter autoritatẽ suã cum assensu audientiũ egit. Per deos fœderũ arbitros ac testes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progeniẽ ad exercitũ mitteret. nõ manes, non stirpem eius conquiescere uiri: nec unq̃, donec sanguinis nominisq́ barchini quisq́ supersit, quietura Romana fœdera. Iuuenẽ flagrãtem cupidine regni, uiamq́ unam ad id cernentẽ, si ex bellis bella serendo succinctus armis legionibusq́ uiuat, uelut materiam igni præbẽtes, ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendiũ, quo nunc ardetis. Saguntum uestri circũsedent exercitus, unde arcent̃ fœdere: mox Carthaginẽ circũsedebunt Romanæ legiones ducibus ijsdem dijs, per quos priore bello rupta fœdera sunt ulti. Vtrum hostem, an uos, an fortunã utriusq́ populi ignoratis? Legatos ab socijs, & pro socijs uenientes bonus imperator uester in castra nõ admisit, ius gentium sustulit. hi tamẽ, unde ne hostium quidẽ legati arcent̃, pulsi ad uos ueniunt, res ex fœdere repetunt̃: publica fraus absit: autorẽ culpæ, & reum criminis deposcunt. quò lenius agunt, segnius incipiunt: eo cum ceperint, uereor ne perseuerãtius sęuiant. Ægates insulas Erycemq́ ante oculos proponite: quæ terra mariq́ per quatuor & uiginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amilcar. Mars alter, ut isti uolunt. sed Tarento tum in Italia non abstinueramus ex fœdere: sicut nunc Sagunto nõ abstinemus. uicerunt ergo dij hominesq́, & id de quo uerbis ambigebat̃, uter populus fœdus rupisset: euẽtus belli uelut æquus iudex, unde ius stabat, ei uictoriam dedit. Carthagini nunc Annibal uineas turresq́ admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falsus utinam uates sim) nostris capitibus incident: susceptũq́ cum Saguntinis bellũ, habendũ cum Romanis est.

Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam leuem esse in eo autoritatẽ, propter paternas inimicitias. sed & Amilcarem eo perijsse lætatus sum: quod si ille uiueret, bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tanquam furiam facemq́ huius belli odi ac detestor. nec dedendum solum ad piaculũ rupti fœderis: sed si nemo deposcat, deuehendũ in ultimas maris terrarumq́ oras: ablegãdumq́ eò, unde nec ad nos nomen famaq́ eius accedere, nec solicitare quietę ciuitatis statum possit. Ego autem ita censeo: legatos extemplo Romam mittendos, qui senatui satisfaciant: alios qui Annibali nũtient, ut exercitũ ab Sagunto abducat: ipsumq́ Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationẽ ad res Sagũtinis reddendas decerno. Cum Hanno perorasset, nemini omniũ certare oratione cum eo necesse fuit. adeò propè omnis senatus Annibalis erat, infestiusq́ locutum arguebant Hannonem, quàm Flaccum Valeriũ legatum Romanũ. Responsum inde legatis Romanis est. bellũ ortũ ab Saguntinis, non ab Annibale esse. populũ Ro. iniuste facere, si Saguntinos uetustissimæ Carthaginiensium societati prępona. Dum Romani tempus terunt legationibus mittẽdis: Annibal quia fessum militem pręlijs operibusq́ habebat, paucorum ijs dierum quietem dedit, stationibus ad custodiã uinearum aliorumq́ operum dispositis. interim animos eorum nunc ira in hostes stimulando, nunc spe pręmiorum accendit. ut uero pro concione prædam captæ urbis edixit militum fore, adeò accensi omnes sunt, ut si extemplo signum datum esset, nulla ui resisti uideretur posse: Saguntini ut à prælijs quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies: ita non nocte, non die unquã cessauerant ab opere, ut nouum murum ab ea parte qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quàm antè adorta est: nec qua primum, aut potissimum parte ferrẽt opem, cum omnia uarijs clamoribus streperent, satis scire poterãt. Ipse Annibal, quà turris mobilis omnia munimẽta urbis

urbis superãs altitudine agebatur: hortator aderat. quæ cum admota catapultis balistisq; per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset: tum Annibal occasionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad subruẽdum ab imo murũ mittit. Nec erat difficile opus, quod cęmẽta nõ calce durata erãt, sed interlita luto, structurę antiquę genere. itaq; ante quàm cęderet, ruebat: perq; patentia ruinis agmina armatorum in urbẽ uadebant. locum quoq; editum capiunt: collatisq; eò catapultis balistisq;, ut castellum in ipsa urbe uelut arcẽ imminentẽ haberent, muro circundãt. & Saguntini murum interiorẽ ab nõdum capta urbis parte ducũt. Vtrinq; summa ui & muniunt & pugnãt. sed interiora tuendo, minorem in dies urbẽ Saguntini faciunt, simul crescit inopia omnium longa obsidione, & minuit expectatio externæ opis, cum tã procul Romani, unica spes, circa omnia hostium essent. paulisper tamen affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanosq;. qui duo populi delectus acerbitate cõsternati, retentis conquisitoribus metum defectionis cum præbuissent, oppressi celeritate Annibalis omiserunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio segnior erat, Maharbale Himilconis filio, quẽ præfecerat Annibal, ita impigrè rem agente, ut ducẽ abesse nec ciues nec hostes sentirent. Is & prælia aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquãtum muri discussit: strataq; omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali ostẽdit. itaq; ad ipsam arcem extemplo ductus exercitus, atroxq; prælium cum multorũ utrinq; cæde initum, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alconẽ Saguntinum & Alorcũ Hispanum. Alcon inconscijs Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Annibalẽ noctu transisset, postq; nihil lachrymæ mouebant, conditionesq; tristes, ut ab irato uictore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hostem mansit: moriturum affirmans, qui sub conditionibus his de pace ageret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: traditoq; omni auro atque argento, egressi urbe cum singulis uestimentis ibi habitarent, ubi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus uinci animos ubi alia uincantur affirmans, se pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterum publicè Saguntinis amicus atque hospes. Tradito palàm telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad prætorem Saguntinum (& ipse ita iubebat) est deductus. Quò cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus: summota cætera multitudine, senatus Alorco datus est. cuius talis oratio fuit: Si ciuis uester Alcon, sicuti ad pacẽ petendã ad Annibalem uenit: ita pacis conditiones ab Annibale ad uos retulisset: superuacaneum hoc mihi fuisset iter, quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad uos uenissem. cum uero ille aut uestra, aut sua culpa manserit apud hostem: si metum simulauit, sua: uestra, si periculum est apud uos uera referentibus: ego, ne ignoretis esse aliquas & salutis & pacis uobis conditiones, pro uetusto hospitio, quod mihi uobiscum est, ad uos ueni. Vestra autem causa me, nec ullius alterius loqui, quæ loquor apud uos, uel ea fides sit: quod neque dum uestris uiribus restitistis, neque dum auxilia ab Romanis sperastis pacis unquam apud uos mentionem feci. postquam nec ab Romanis uobis ulla spes est: nec uestra iam aut arma uos, aut mœnia satis defendunt, pacem affero ad uos magis necessariam quàm æquam. cuius ita aliqua spes est: si eam quemadmodum ut uictor fert Annibal, sic uos ut uicti audiatis: si non id quod amittitur, in damno, cum omnia uictoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Vrbem uobis quam ex magna iam parte dirutam, captam ferè totam habet, adimit: agros relinquit, locum assignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentumq; omne, publicum priuatumq; ad se iubet deferri: coniugum uestraq; corpora, ac liberorum uestrorum seruat inuiolata: si inermes cum binis uestimentis uelitis à Sagunto exire. Hæc uictor hostis imperat. hæc quanquam sint grauia atque acerba, fortuna uestra uobis suadet. Equidem haud despero, cum omnium potestas ei à uobis facta sit: aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patienda censeo potius quàm trucidari corpora uestra, rapi trahique ante ora uestra coniuges ac liberos belli iure sinatis. Ad hæc audienda cum circumfusa paulatim multitudine permistum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquam respõsum daretur: argentum aurumque omne ex publico priuatoq; in forum collatum in ignem ad id

Saguntinorum erga Romanos & pensio.

raptim factũ conijcientes. eodem plerịꝗ semetipsos pręcipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam urbem peruasisset. alius insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat:perꝗ ruinã eius cohors Pœnorum impetu facto cum signum imperatori dedisset nudatam stationibus custodijsꝗ solitis hostium esse urbem: non cunctandũ in tali occasione ratus Annibal, totis uiribus aggressus urbem momẽto cepit:signo dato. ut omnes puberes interficerent. quod imperium crudele. cęterũ propè necessariũ cognitũ in ipso euẽtu est. cui enim parci potuit ex ijs qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis domos super seipsos concremauerunt: aut armati nullum ante finem pugnæ quàm morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda. quanꝗ pleraꝗ ab dominis de industria corrupta erãt, & in cædibus uix ullum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerãt:tamen ex pretio rerum uenditarum aliquantum pecuniæ redactum esse cõstat, & multã pretiosam suppellectilẽ uestemꝗ missam Carthaginẽ. Octauo mense quàm cœptum oppugnari, captum Saguntum quidã scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense, quàm à Carthagine profectus sit, in Italiã peruenisse. Quę si ita sunt, fieri nõ potuit, ut P. Cornelius, T. Sempronius C o s s. fuerint: ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad Trebiã pugnauerint. aut omnia breuiora aliquanto fuère: aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius T. Sempronius C o s s. fuerunt: non cœptum oppugnari est, sed captũ. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flaminij non potest. quia Flaminius Arimini consulatum inijt, creatus ab T. Sempronio cõsule: qui post pugnã ad Trebiã ad creandos consules Romã cum uenisset, comitijs perfectis ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem ferè tempus & legati qui redierant à Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse, & Sagunti excidium nuntiatum est: tantusꝗ simul mœror patres misericordiaꝗ sociorum peremptorũ indignè, & pudor nõ lati auxilij, & ira in Carthaginienses, metusꝗ de summa rerum cepit, uelut si iam ad portas hostis esset: ut tot uno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quàm consulerent. Nam neque hostem acriorem bellicosioremꝗ secum congressum: nec rem Romanã tam desidem unquam fuisse atque imbellem. Sardos Corsosꝗ & Histros atque Illyricos lacessisse magis quàm exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quàm belligeratum. Pœnum hostem ueteranum trium & uiginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper uictorem, primum Amilcare deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentẽ ab excidio opulentissimæ urbis Iberum transire: trahere secum tot excitos Hispanorũ populos: conciturum auidas semper armorum Gallicas gentes, cum orbe terrarum bellum gerendũ in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatę iam antea cõsulibus prouincię erant. tum sortiri iussi. Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantum ipsis uideretur, & classis, quanta parari posset. quatuor & uiginti peditum Romanorũ millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorũ x l i i i i. peditum, & i i i i. equitum. naues c c x x. quinqueremes, celoces uiginti deductæ. Latum inde ad populum: uellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellum indici. eiusꝗ belli causa supplicatio per urbem habita: atque adorati dij, ut bene ac feliciter eueniret, quod bellum populus Romanus iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ. Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erant peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti, naues longæ c l x. celoces duodecim. Cum his terrestribus maritimisꝗ copijs T. Sempronius missus in Siciliã, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor & ipse cum haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. Nauium maximè Cornelio numerus diminutus. sexaginta quinqueremes datæ: (neque enim mari uenturum, aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & quatuordecim millibus sociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditum, mille equites socios, sexcentos Romanos, Gallia prouincia eodem anno uersa in punicum bellum habuit.

habuit. His ita comparatis, ut omnia iusta ante bellum fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium, L. Aemylium, C. Licinium, Q. Bebium, in Africam mittunt ad percũctandos Carthaginienses: publico'ne consilio Annibal Saguntum oppugnasset? & si, id quod facturi uidebantur: faterentur ac defenderent publico consilio factum, ut indicerent populo Carthaginiensi bellum. Romani postquã Carthaginem uenerunt: cum senatus datus esset, & Q. Fabius nihil ultra quàm unum, quod mandatum erat, percunctatus esset: tum ex Carthaginiensibus unus princeps. Vana Romani, inquit, & prior legatio fuit: cum Annibalem tanquã suo consilio Saguntum oppugnantẽ deposcebatis. cæterum hæc legatio uerbis adhuc lenior est, re asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur & deposcebatur. nunc à nobis & cõfessio culpæ exprimitur: & ut à confessis res extemplo repetuntur. Ego autem non priuato publico'ne consilio Saguntum oppugnatum sit, quærendũ censeo: sed utrum iure, an iniuria. nostra enim hæc questio atq; animaduersio in ciuem nostrum est: nostro, an suo fecerit arbitrio. uobiscum una disceptatio est: licuerit ne per fœdus fieri. Itaq; quoniam discerni placet: quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis uobiscum fœdus est à Luctatio C o s. ictum: in quo cautum utrorunq; socijs. nihil de Saguntinis (necdum enim erant socij uestri) cautum est. At enim eo fœdere, quod cum Asdrubale ictum est, Saguntini excipiũtur. aduersus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod à uobis didici. uos enim quod C. Luctatius C o s. primo nobiscum fœdus icit: quia neq; autoritate patrum, nec populi iussu ictum erat: negastis uos eo teneri. itaq; aliud deintegro fœdus publico consilio ictum est. si uos non tenent uestra fœdera, nisi ex autoritate aut iussu uestro icta: ne nos quidem Asdrubalis fœdus, quod nobis inscijs icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagunti atq; Iberi mentionem facere: & quod diu parturit animus uester, aliquando pariat. Tum Romanus sinu ex toga facto, hic, inquit, uobis bellum & pacẽ portamus: utrum placet, sumite. Sub hanc uocẽ haud minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. & cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt: & quibus acciperent animis, ijsdem se gesturos. Hæc directa percunctatio ac denuntiatio belli magis ex dignitate P R uisa est, quàm de fœderum iure uerbis disceptare, cum antè, tum maxime Sagunto excisa. nam si uerborum disceptationis res esset: quod fœdus Asdrubalis cum Luctatij priore fœdere commutatum est, comparandum non erat: cum in Luctatij fœdere disertè additum esset: ita id ratum fore, si populus censuisset: in Asdrubalis fœdere, nec exceptum tale quicquam fuerit: & tot annorum silentio ita uiuo eo comprobatum sit fœdus, ut ne mortuo quidem autore quicquam mutaretur. quanquam & si priore fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, socijs utrorunq; exceptis. nam neq; additũ erat ijs, qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerentur. & cum assumere nouos liceret socios: quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi? aut receptos in fidem non defendi? tantum, ne Carthaginiensium socij, aut solicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romæ imperatum erat, in Hispaniam, ut adirent ciuitates, ut in societatem pellicerent, aut auerterent à Pœnis, traiecerunt. Ad Bargusios primum uenerunt. à quibus benignè excepti, quia tædebat imperij Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinẽ nouæ fortunæ erexerunt. Ad Volcianos inde est uentum: quorum celebre per Hispaniam responsum cæteros populos à societate Romana auertit. ita enim maximus natu ex ijs in concilio respondit. Quæ uerecundia est uos Romani postulare, uti uestram Carthaginiensium præponamus amicitiæ? cum qui id fecerunt Saguntini, crudelius, quàm Pœnus hostis perdidit, uos socij prodideritis. ibi quæratis socios cẽseo, ubi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documentũ Sagunti ruinæ erunt: ne quis fidei Romanæ, aut societati confidat. Inde extemplo abire finibus Volcianorum iussi: ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora uerba tulère. itaque nequicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilisq; species uisa est, quod armati (ita mos gentis erat) in cõcilium uenerunt. Cum uerbis extollentes uirtutem gloriamq; P R ac magnitudinem imperij, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti per agros urbesq; suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, ut uix à magistratibus maioribusq;

natu iuuentus sedaretur. adeò stolida impudens'que postulatio uisa est: censere ne in Italiam
transmittant Galli bellum, ipsos id auertere in se, agrosq; suos pro alienis populandos obijce
re. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est: neq; Romanorum in se meritum esse, neq;
Carthaginiensium iniuriam: ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma.
Contra ea audire sese, gentis suæ homines agris finibusq; Italię pelli à P R. stipendiumq; pen
dere, & cætera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Galliæ concilijs dicta auditaq;. nec hospi
tale quicquam, pacatúmue satis prius auditum, quàm Masiliam uenerunt. ibi omnia ab so
cijs inquisita cum cura ac fide, cognita: præoccupatos iam ab Annibale Gallorũ animos esse.
sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore (adeò ferocia atq; indomita ingenia esse) ni sub
inde auro, cuius auidissima gens est, principum animi concilientur. Ita peragratis Hispanię &
Galliæ populis, legati Romam redeunt. haud ita multo post quàm C o s s. in prouincias pro
fecti erant. ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt: satis constante fa
ma, iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto, Carthaginẽ Nouam in hyber
na concesserat. ibiq; auditis, quæ Romæ, quæq; Carthagine acta decretaq; forent, seq; non
ducem solum, sed etiam causam esse belli, partitis diuenditisq; reliquijs prædæ, nihil ultra dif
ferendum ratus, Hispani generis milites conuocat. Credo ego uos, inquit, socij & ipsos cer
nere: pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendam uobis militiam, exercitusq; dimitten
dos esse, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solum, sed eti
am uictoriæ bonis florebunt, si ex alijs gentibus prædam & gloriã quæremus. itaq; cum lon
ginqua ab domo instet militia, incertumq; sit quãdo domos uestras, & quę cuiq; ibi cara sint,
uisuri sitis: si quis uestrum suos inuisere uult, commeatum do. primo uere edico adsitis: ut dijs
bene iuuantibus bellum ingentis gloriæ prædæq; futurũ incipiamus. Omnibus ferè uisen
di domos oblata ultro potestas grata erat, & iam desiderantibus suos, & longius in futurum
prouidentibus desiderium. Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos,
aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patienda. uere pri
mo ad edictum conuenêre. Annibal cum recensuisset omnium auxilia gentium: Gadeis pro
fectus Herculi uota exoluit: nouisq; se obligat uotis, si cætera prospera euenissent. Inde par
tiens curas simul inferendi atque arcendi belli, ne, dum ipse terrestri per Hispaniam Galliasq;
itinere Italiam peteret, nuda aperta'que Romanis Africa ab Sicilia esset, ualido præsidio eam
firmare statuit. pro eo supplementum ipse ex Africa, maximè iaculatorum leuium armis pe
titũ: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus uterq; miles, uelut
mutuis pignoribus obligati stipendia facerẽt. Tredecim millia octingentos quinquaginta pe
dites cetratos misit in Africam, & funditores baleares octingentos septuaginta, equites mistos
ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distri
bui per Africam iubet. simul conquisitoribus in ciuitates missis, quatuor millia cõscripta dele
ctæ iuuentutis, præsidium eosdem & obsides duci Carthaginem iubet. Neq; Hispaniam ne
gligendam ratus, atq; ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam
legatis ad sollicitandos principum animos: Asdrubali fratri uiro impigro eam prouinciam de
stinat: firmatq; eum Africis maximè præsidijs, peditum Afrorũ undecim millibus, octingen
tis quinquaginta Liguribus, trecentis Balearibus. ad hæc peditum auxilia additi equites Liby
phœnices, mistum Punicũ Afris genus, trecenti: & Numidæ Maurique accolæ Oceani ad mille
octingentos, & parua Ilergetum manus ex Hispania ducenti equites: & ne quod terrestris de
esset auxilij genus, elephanti quatuordecim. classis præterea data ad tuendã maritimã oram,
quia qua parte belli uicerãt, ea tum quoq; rem gesturos Romanos credi poterat: quinquagin
ta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinq;: sed aptæ instructæq; remigio triginta &
duæ quinqueremes erant, & triremes quinq;. Ab Gadibus Carthaginem ad hyberna exerci
tus redijt: atq; inde profectus præter Etouissam urbem ad Iberum maritimamq; oram ducit.
Somnium Hannibalis. Ibi fama est in quiete uisum ab eo iuuenem diuina specie: qui se ab Ioue diceret ducem in Ita
liam Annibali missum. proinde sequeretur, neq; usquã à se deflecteret oculos. pauidũ primo
nusquam circunspicientem aut respicientem secutum: deinde cura humani ingenij, cum quid
nam

nam id esset, quod respicere uetitus esset, agitaret animo, temperare oculis nequiuisse. tum uidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac uirgultorum strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli, nimbum. tum quæ moles ea, quidue prodigij esset, quærentem audisse, uastitatē Italiæ esse: pergeret porrò ire, nec ultra inquireret, sineretq; fata in occulto esse. Hoc uisu lætus tripartito Iberum copias traiecit: præmissis, qui Gallorum animos quà traducendus exercitus erat, donis conciliarent: Alpiumque transitus specularentur. nonaginta millia peditū, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde Bargusiosq; & Ausetanos & Aquitaniam, quæ subiecta Pyreneis montibus est, subegit: oræq; huic omni præfecit Hannonem: ut fauces, quæ Hispanias Gallijs iungunt, in potestate essent. Decem millia peditum Hannoni ad præsidium obtinendæ regionis data: & mille equites. Postquam per Pyreneum saltum traduci exercitus cœptus est: rumorq; per barbaros manauit certior de bello Romano: tria millia inde Carpenatorum peditum iter auerterunt. constabat non tam bello motos, quàm longinquitate uiæ, insuperabiliq; Alpiū transitu. Annibal quia reuocare aut ui retinere eos anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur: supra septem millia hominum domos remisit, quos & ipse grauari militia senserat: Carpetanos quoque ab se dimissos simulans. inde ne mora atq; otium animos solicitarent: cum reliquis copijs Pyreneum transgreditur: & ad oppidum Illiberim castra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia ui subactos trans Pyreneum Hispanos fama erat, præsidiaq; ualida imposita, metu seruitutis ad arma consternati, Ruscinonem aliquot populi cōueniunt. quod ubi Annibali nuntiatum est, morā magis quàm bellum metuens, oratores ad regulos eorum misit: colloqui semetipsum uelle cum his: & uel illi propius Illiberim accederent, uel se Ruscinonem processurum, ut ex propinquo congressus facilior esset. nam & accepturum eos in castra sua se lætum, nec cunctanter seipsum ad eos uenturum. hospitem enim se Galliæ, non hostem aduenisse: nec stricturum antè gladium, si per Gallos liceat, quàm in Italiam uenisset. Et per nuntios quidem hæc. Vt uero reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplo motis, haud grauate ad Pœnum uenerunt, capti donis cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscinonem oppidum transmiserunt. In Italiā interim nihil ultra quàm Iberum transisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde, ac si Alpes iam transisset, Boij sollicitatis Insubribus defecerūt: nec tam ob ueteres in P R. iras, quàm quod nuper circa Padum, Placentiam Cremonamq; colonias in agrum Gallicum deductas ægrè patiebantur. Itaq; armis repente arreptis, in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, ut non agrestis modo multitudo, sed ipsi triumuiri Romani, qui ad agrum uenerant assignandum: diffisi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint: C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Luctatij nomen haud dubium est. pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij P. Cornelium Asinam, & C. Papyrium Masonem. Id quoq; dubium est: legati ad Boios ad expostulandum missi, uiolati sint: an in triumuiros agrum metanteis impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad oppugnandarum urbium arteis rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris, simulari cœptum de pace agi. euocatiq; ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modo gentium, sed uiolata etiam, quæ data in id tempus erat, fide. comprehenduntur, negantibus Gallis nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nuntiata essent, & Mutina præsidiumq; in periculo esset: L. Manlius Pr. ira accensus effusum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa uiam erant, plerisq; incultis, ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus, multaq; cum cæde suorum ægrè in apertos campos emersit. ibi castra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quanquam accisas res satis constabat. Iter deinde deintegro cœptum. necdum per patentia loca ducebatur agmē: cum apparuit hostis. ubi rursus syluæ intratæ: tum postremos adorti cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis & Gallis territandi & pauendi Romanis fuit, ut ex saltu inuio atq; impedito euasere. inde apertis locis facilè tutantes agmen Romani Cannetum uicum propinquum Pado conten

dere,ibi se munimento ad tempus,commeatibusq; fluminis,& Brixianorum Gallorum auxilio aduersus crescentem in dies multitudinem hostium tutabantur. Qui tumultus repens postquã est Romam perlatus:& Punicum insuper Gallico bello auctum patres accepe runt: C. Attilium Pr. cum una legione Romana,& quinq; millibus sociorum delectu nouo à Cos. conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent. qui sine ullo certamine (abscesserant enim metu hostes) Cannetum peruenit. Et P. Cornelius in locum eius,quæ missa cum prætore fuerat: transcripta legione noua,profectus ab urbe sexaginta longis nauibus præter oram Hetruriæ Ligurumq;, & inde Salyum, mox peruenit Masiliam: & ad proximum ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit)castra locat:uixdum satis credens Annibalem superasse Pyreneos montes.quem ut de Rhodani quoque transitu agitare animaduertit, incertus quo nam ei loco occurreret,nec dum satis refectis ab iactatione maritima militibus,trecentos interim delectos equites,ducibus Masiliensibus & auxiliaribus Gallis,ad exploranda omnia,uisendosq; ex tuto hostes præmittit. Annibal cæteris metu aut pretio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum,gentis ualidæ.colunt autem circa utranque ripam Rhodani. & diffisi citeriore agro arceri Pœnum posse, ut flumen pro munimento haberent, omnibus fermè suis trans Rhodanum traiectis,ulteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal,& eos ipsos qui ipsas sedes tenuerant:simul perlicit donis ad naues undique contrahendas fabricandasq;: simul & ipsi traijci exercitum, leuariq; quàmprimum regionem suam tanta urgente hominum turba cupiebant.Itaq; ingens coacta uis nauium est, lintriumq; temerè ad uicinalem usum paratarum.nouasq; alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus:deinde & ipsi milites,simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti,alueos informes,nihil,dummodo innare aquæ & capere onera possent, curantes, raptim faciebant:quibus se sua'que transueherent.Iam'q; omnibus satis comparatis ad traijciendũ, terrebant ex aduerso hostes omnem ripam equis uirisq; obtinentes. quos ut auerteret:Hannonem Bomilcaris filium uigilia prima noctis cum parte copiarum, maximè Hispanis, aduerso flumine ire iter unius diei iubet: & ubi primo possit, quàm occultissimè traiecto amni circunducere agmen,ut cum facto opus sit,adoriatur ab tergo hostem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinq; & uiginti fermè supra paruæ insulæ circunfusum amnem,latiorem ubi diuidebatur:eoq; minus alto alueo transitum ostendere. ibi raptim cæsa materia, ratesq; fabricatæ:in quibus equi uiriq;,& alia onera traijcerentur. Hispani sine ulla mole in utres uestimentis coniectis,ipsi cetris superpositis incubantes flumen transnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus,castris prope flumen positis,nocturno itinere atq; operis labore fessus quiete unius diei reficitur:intento duce ad consilium opportunè exequendum. Postero die profecti ex loco,prodito fumo significant se transisse,& haud procul abesse. quod ubi accepit Annibal,ne tempori deesset,dat signum ad traijciendum. Iam paratas aptatasq; habebat pedes lintres.eques ferè propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens,tranquillitatem infrà traijcientibus lintribus præbebat.equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebãtur:præter eos,quos instructos frenatosq;,ut extemplo egresso in ripam equiti usui essent, imposuerunt in naues. Galli occursant in ripam cum uarijs ululatibus,cantu'qua moris sui,quatientes scuta super capita,uibrantesq; dextris tela:quanquam & ex aduerso terrebat tanta uis nauium cum ingenti sono fluminis,& clamore uario nautarum & militum,qui nitebantur perrumpere impetum fluminis:& qui ex altera ripa traijcientes suos hortabantur. Iam satis pauentes aduerso tumultu terribilior ab tergo adortus clamor,castris ab Hannone captis.mox & ipse aderat.ancepsq; terror circunstabat:& è nauibus tanta uis armatorum in terram euadens.& à tergo improuisa premebat acies. Galli postquam uim facere conati, ultro pellebantur,quà patere uisum maximè iter,perrumpunt:trepidi'que in uicos passim suos diffugiunt. Annibal cæteris copijs per otium traiectis spernens iam Gallicos tumultus castra locat. Elephantorum traijciendorum uaria consilia fuisse credo. certe uariata memoria est actæ rei. quidam congregatis ad ripam elephantis tradunt ferocissimum ex ijs iritatum à rectore suo cum refugientem in aquam na-

tantem

tantem sequeretur, traxisse gregem, ut quenque timentem altitudinem destituerat uadum, impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis constat ratibus traiectos. id ut tutius consilium ante rem foret: ita acta re, ad fidem pronius est. Ratem unam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt. quam, ne secunda aqua deferretur, pluribus retinaculis ualidis parte superiore ripæ religatam pontis in modum humo iniecta constrauerunt: ut beluæ audacter uelut per solum ingrederentur. altera ratis æquè lata, longa pedes centum, ad traijciendum flumen apta, huic copulata est: & cum elephanti per stabilem ratem, tanquam uiam, prægredietibus fœminis, acti, in minorem applicatam transgressi sunt: ea extemplo resolutis, quibus leuiter annexa erat uinculis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alterã ripam pertrahitur. ita primis expositis, alij deinde repetiti ac traiecti sunt. nihil sanè trepidabant: donec continenti uelut põte agerentur, primis erat pauor, cum soluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi urgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant, donec quietem ipse timor circunspiciẽtibus aquam fecisset. excidêre etiam sæuientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles, deiectis rectoribus, quærendis pedetentim uadis in terram euasere. Dum elephanti traijciuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum: ubi & quantæ copiæ essent, & quid pararent. huic alæ equitum missi, ut antè dictum est, ab ostio Rhodani trecenti Romanorũ equites occurrunt. prælium atrocius quàm pro numero pugnantiũ editur. nam præter multa uulnera, cædes etiam propè par utrinque fuit. fugaque & pauor Numidarum Romanis iam admodum fessis uictoriam dedit. uictores ad centum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum, uicti amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simul'que omen belli ut summæ rerum prosperum euentum, ita haud sanè incruentam, ancipitisque certaminis uictoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad utrunque ducẽ sui redierunt. Nec Scipionis stare sententia poterat, nisi ut ex consilijs cœptisque hostis & ipse conatus caperet: & Annibalem incertum, utrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo, qui primus se obtulisset Romanus exercitus, manus consereret: auerterat à præsenti certamine Boiorum legatorum, regulique Matali aduentus: qui se duces itinerum, socios periculi fore affirmantes, integro bello, nusquam antè libatis uiribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes, nondum obliterata memoria superioris belli, sed magis iter immensum Alpesque, rem fama utique inexpertis horrendam metuebat. Itaque Annibal, postquàm ipsi sententia stetit pergere ire, atque Italiam petere: aduocata concione, uarie militum uersat animos, castigando adhortandoque. Mirari se quinam pectora semper impauida repens terror inuaserit. per tot annos uincenteis eos stipendia facere: neque antè Hispania excessisse, quàm omnes gentesque & terræ eæ, quas duo diuersa maria amplectantur, Carthaginiensium essent. indignatus deinde, quod quicunque Saguntum obsedissent, uelut ob noxam sibi dedi postularet P R. Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumque orbem terrarum. tum nemini uisum id longum: cum ab occasu solis ad exortus intenderent iter. nunc, postquã multo maiorem partem itineris emensam cernant: Pyreneum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis ui, traiectum: in conspectu Alpes habeant, quarum alterum latus Italia sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere, quid aliud Alpes esse credentes, quàm montium altitudines? fingerent altiores Pyreneis iugis: nullas profectò terras cœlum contingere: nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atque alere animantes. peruias paucis esse? exercitibus inuias? eos ipsos, quos cernant, legatos non pennis sublime elatos Alpes transgressos. nec maiores quidem eorum indigenas, sed aduenas Italiæ cultores, has ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac coniugibus migrantium modo tuto transmisisse. Militi quidem armato, nihil secum præter instrumẽta belli portanti. quid inuiũ aut inexuperabile esse? Saguntum ut caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse? Romam orbis terrarum caput petentibus quicquam adeò asperum atque arduum uideri, quod incœptum moretur? cepisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet? proinde aut cederent

animo atque uirtute genti per eos dies toties ab se uictæ, aut itineris finem sperent campum interiacentem Tyberi ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Alpes uia esset, sed quantum à mari recessisset, minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius quàm in Italiam uentum foret, non erat in animo manus conserere. Quartis castris ad insulam peruenit. ibi Arar Rhodanusq; amnis diuersis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi cõfluunt in unum, medijs campis Insulę nomen inditum. accolunt propè Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum discors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorũ. qui iure minus, ui plus poterat, pellebatur. Huius seditionis peropportuna disceptatio cum ad Annibalem reiecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principumq; sententia futurum: imperium maiori restituit. ob id meritum commeatu copiaq; rerum omnium & uestimentis est adiutus: quæ infames frigoribus Alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam Alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud usquam impedita uia, prius quàm ad Druentiam flumen peruenit. Is & ipse alpinus amnis longè omnium Galliæ fluminum difficillimus transitu est. nam cum aquæ uim uehat ingentem, non tamen nauium patiens est: quia nullis coërcitus ripis, pluribus simul, neq; ijsdem alueis fluens, noua semper uada nouosq; gurgites faciens, (& ob eadem pediti quoq; incerta uia est) ad hæc saxa glareosa uoluens, nihil stabilis, nec tuti ingredienti præbet. & tum forte imbribus auctus ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum super cætera trepidatione ipsi sua, atq; incertis clamoribus turbarẽtur. P. Cornelius Cos. triduo ferè postquam Annibal ab ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra hostium uenerat, nullam dimicandi moram facturus. cæterum ubi deserta munimenta, nec facilè se tantum progressos assecuturum uidet: ad mare ad naues redijt, tutius faciliusq; ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. ne tamẽ nuda auxilijs Romanis Hispania esset: quam prouinciam sortitus erat: Cn. Scipionem fratrẽ cum maxima parte copiarũ aduersus Asdrubalem misit: non ad tutandos tantummodo ueteres socios, cõciliandosq; nouos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodũ exiguis copijs Genuam repetit: eo, qui circa Padum erat, exercitu Italiam defensurus. Annibal ab Druentia campestri maximè itinere cum bona pace ad Alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum quanquã fama prius, qua quidem incerta in maius uero ferri solent, percepta res erat: tamen ex propinquo uisa montium altitudo, niuesq; cœlo propè immistæ, tecta informia imposita rupibus, pecora iumentaq; torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaq; omnia rigentia gelu, cætera uisu quàm dictu fœdiora, terrorẽ renouauère. Erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos insidẽtes montani. qui si ualles occultiores insedissent: coorti in pugnam repente, ingentem fugam stragemq; dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisq; ad uisenda loca præmissis, postquam comperit transitum eà non esse, castra inter confragosa omnia, præruptaq; quàm extentissima potest ualle locat. Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum lingua moribusq; abhorrẽtes cum se immiscuissent colloquijs montanorũ, edoctus interdiu tantum obsideri saltum: nocte in sua quenq; dilabi tecta: luce prima subijt tumulos, ut ex aperto atq; interdiu uiam per angustias facturus. die deinde simulando alíud quàm quod parabatur, consumpto, cum eodem, quo constiterat, loca castra cõmunisset: ubi primum digressos tumulis montanos, laxatasq; sensit custodias, pluribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis, impedimentisq; cum equite relictis. & maxima parte peditum, ipse cum expeditis acerrimo quoq; uiro raptim angustias euadit: ijsq; ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, cõsedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquũ incedere cœpit. Iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitã conueniebant: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminenteis, alios uia transire hostes. utraque simul obiecta res oculis animis immobiles parumper eos defixit. deinde ut trepidationẽ in angustijs, suoq; ipso

ipso tumultu Annibalis misceri agmen uidere, equis maximè cõsternatis: quicquid adiecisset ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxta inuia ac deuia assueti discurrunt. Tum uero simul ab hostib⁹, simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur: plusq; inter ipsos, sibi cuiq; tendenti ut periculo prius euaderet, quàm cum hostibus certaminis erat. equi maximè infestum agmen faciebant. qui & clamorib⁹ dissonis, quos nemora etiam repercussæq; ualles augebant, territi trepidabant: & icti forte aut uulnerati adeò consternati sunt, ut stragem ingentem simul hominum ac sarcinarum omnis generis facerent. multosq; turba, cũ præcipites diruptæq; utrinq; angustiæ essent, in immensum altitudinis deiecit: quosdam & armatos, inde ruinæ maximè modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda uisu erant: stetit parumper tamen Annibal, ac suos continuit, ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde, postquam interrumpi agmẽ uidit, periculumq; esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumẽ traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem, suis tumultum auxit. sed is tumultus momẽto temporis, postquam liberata itinera fuga montanorũ erant, sedatur: nec per otium modò, sed propè silentio mox omnes traducti. castellũ inde, quod caput eius regionis erat, uicosq; circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitũ aluit. & quia nec montanis primo perculsis, nec loco magnopere impediebantur: aliquantum eo triduo uiæ confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium, ut inter montana, populũ: ibi nõ bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidijs est propè circumuentus. Magno natu principes castellorũ oratores ad Pœnum ueniunt: alienis malis, utili exemplo doctos, memorãtes amicitiam malle quàm uim experiri Pœnorum: itaq; obedienter imperata facturos. cõmeatum, itinerisq; duces, & ad fidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aspernando, ne repudiati aperte hostes fierent, benigne cum respondisset: obsidibus, quos dabant acceptis: & commeatu quem in uiam ipsi detulerant, usus: nequaquã, ut inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primũ agmen elephanti & equites erant: ipse post cum robore peditum circumspectans sollicitus omnia, incedebat. ubi in augustiorem uiam ex parte altera subiectam iugo insuper imminenti uentum est, undiq; ex insidijs barbari à fronte & à tergo coorti, cominus eminusq; petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo uis hominum urgebat. in eos uersa peditum acies haud dubium fecit quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoq; ad extremũ periculi, ac propè perniciem uentum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmen: quia non, ut ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilij reliquerat: occursantes per obliqua mõtani erupto medio agmine uiam insedere. noxq; una Annibali sine equitib⁹ ac impedimentis acta est. Postero die iam segnius intercursantibus barbaris iunctæ copię, saltusq; haud sine clade, maiore tamen iumentorũ quàm hominũ pernicie superatus. inde montani pauciores iam, & latrocinij magis quàm belli more concursabant, modo in primũ, modo in nouissimum agmen: ut cuique aut locus opportunitatem daret, aut progressi moratiue aliquam occasionẽ fecissent. Elephanti sicut præcipites per arctas uias magna mora agebantur: ita tutum ab hostibus quacunq; incederent quia insuetis adeundi propius metus erat, agmen prębebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est per inuia pleraq;, & errores: quos aut ducentium fraus, aut, ubi fides ijs nõ esset, temere initæ ualles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis statiua habita: fessisq; labore ac pugnando quies data militibus: iumentaq; aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorum, niuis etiã casus, occidente iam sidere uergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta cum signis prima luce motis segniter agmẽ incederet, pigritiaq; & desperatio in omnium uultu emineret: prægressus signa Annibal in promõtorio quodam unde longè ac latè prospectus erat: consistere iussis militibus Italiam ostentat, subiectosq; Alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaq; eos tum transcendere non Italiæ modo, sed etiam urbis Romæ: cætera plana, procliuia fore: uno, aut ad summum altero pręlio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne ho

stibus quidem, præter parua furta per occasionem, tentantibus. cæterum iter multo, quàm in ascensu fuerat, ut pleraq; Alpiũ ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt: difficilius fuit. omnis enim fermè uia præceps, angusta, lubrica erat: ut neq; sustinere se à lapsu possent: nec, si qui paululũ titubassent, hærere afflicti uestigio suo: alijq; super alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multo angustiorem rupem, atq; ita rectis saxis, ut ægre expeditus miles tentabundus, manibusq; retinens uirgulta ac stirpes circà eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam antè præceps, recenti terræ lapsu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi cum uelut ad finem uiæ equites constitissent: miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nuntiatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locum uisendum. haud dubia res uisa, quin per inuia circa nec trita antea quàm uis longo ambitu circũduceret agmẽ. Ea uero uia insuperabilis fuit. nam cum super ueterem niuem intactam noua modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ niui facile pedes ingredientium insistebant. ut uero tot hominum iumentorumq; incessu dilapsa est: per nudum infra glaciem fluentemq; labem liquescentis niuis ingrediebant. tetra ibi luctatio erat, ut à lubrica glacie nõ recipiente uestigium, & in prono citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuissent, ipsis adminiculis prolapsi si iterũ corruissent, nec stirpes circa radicesúe, ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. itaq; in leui tantum glacie tabidaq; niue uolutabantur iumenta: secabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in cõtinendo ungulis, penitus perfringebant: ut pleraq; uelut pedica capta hærerent indurata & alta concreta glacie. Tandem nequicquã iumentis atq; hominibus fatigatis, castra in iugo posita, egerrime ad idipsum loco purgato. tantum niuis fodiendum atq; egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quã uia una esse poterat, milites ducti, cum cædendum esset saxum: arboribus circa immanibus deiectis detruncatisq;, struem ingentem lignorum faciunt: eamq; cum & uis uenti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaq; saxa infuso aceto putrefaciunt: ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntq; anfractibus modicis cliuos, ut non iumenta solum, sed elephanti etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum. iumenta propè fame absumebant. nuda enim ferè cacumina sunt: & si quid est pabuli obruunt niues. inferiora uallis apricos quosdam colles habent, riuosq; prope syluas. etiã humano cultu digniora loca. ibi iumenta in pabulum missa, & quies muniendo fessis hominibus data triduo. inde ad planum descensum est etiam locis mollioribus, & accolarum ingenijs. Hoc maximè modo peruentum est in Italiam quinto mense à Carthagine noua, (ut quidam autores sunt) quintodecimo die Alpibus superatis. Quantæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter autores constat. qui plurimum, centum millia peditum, uiginti equitum fuisse scribũt. qui minimum, uiginti millia peditum, sex equitum. L. Cincius Alimentius, qui captum se ab Annibale scribit, maximè autor moueret me: nisi confunderet numerum, Gallis Liguribusq; additis. cum his scribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam: (magis affluxisse uerisimile est, & ita quidam autores sunt) ex ipso autem audisse Annibale: postquam Rhodanum transierit: trigintasex millia hominum, ingentemq; numerum equorum, & aliorum iumentorum amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat in Italiam digresso. Id cum inter omnes constet, eo magis miror ambigi, quanam Alpes transierit: & uulgo credere Pennino, atque inde nomen & iugo Alpium inditum, transgressum. Cœlius per Cremonis iugum dicit transisse. qui ambo saltus eum non in Taurinos, sed per saltus montanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec uerisimile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: utique cum quæ ad Penninum ferant obsepta gentibus semigermanis fuissent. neq; hercule montibus his (si quem forte id mouit) ab transitu Pœnorum ullo Veragri incolæ iugi eius norunt nomen inditum: sed ab eo, quem in summo sacratum uertice Penninum montani appellant. Peropportune ad principia rerum Taurinis proximæ genti aduersus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, ut parti alteri auxilio esset in reficiendo maximè sentientem contracta ante mala, non poterat. otium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuuie tabeq;, squalida & propè efferata corpora uariè mouebant.

uebant. Ea P. Cornelio Cos. causa fuit, cum Pisas nauibus uenisset: exercitu à Manlio Attilioq́ accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum festinandi: ut cum hoste nondum refecto manum consereret: sed cum Placētiam Cos. uenit: iam ex statiuis mouerat Annibal: Taurinorumq́ unam urbem caput gentis eius, quia uolens in amicitiam non ueniebat, ui expugnarat: iunxissetq́ sibi non metu solum, sed etiam uoluntate Gallos accolas Padi, ni eos circunspectantes defectionis tempus subito aduentus Cos. oppressisset. Et Annibal mouit ex Taurinis, incertos quæ pars sequenda esset, Gallos præsentem se secuturos ratus. Iam propè in conspectu erant exercitus, conuenerantq́ duces: sicut uterque inter se nondum satis noti, ita iam imbutus uterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibal eo ipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset, præstantem uirum credebat, & auxerant inter se opinionem: Scipio, quod relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam transgresso Annibali: Annibal conatu tam audaci traijciendarum Alpium & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traijcere: & ad Ticinum amnem motis castris, prius quàm educeret in aciem, adhortandorum militum causa talem orationem exorsus est. Si eum exercitum milites educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui: supersedissem loqui apud uos. quid enim adhortari referret: aut eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregiè uicissent: aut eas legiones, cum quibus fugientes hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro uictoria habui. nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scriptus, ibi cū fratre Cn. Scipione meis auspicijs rem gerit, ubi eum gerere senatus populusq́ Romanus uoluit: ego, ut Cos. ducem aduersus Annibalem ac Pœnos haberetis: ipse me huic uoluntario certamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca uerba facienda sunt. Ne genus belli, neūe hostem ignoretis: cum ijs est uobis milites pugnandum, quos terra marìq́ priore bello uicistis: à quibus stipendium per uiginti annos exegistis: à quibus capta belli præmia, Siciliam ac Sardiniā habetis. Erit igitur in hoc certamine is uobis illisq́ animus, qui uictoribus & uictis esse solet. Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt: nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitumq́ in transitu Alpium amissis, qui plures penè perierint quàm supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt, sed uigentes animis corporibusq́: quorum robora ac uires uix sustinere uis ulla possit. Effigies, imò umbræ hominum, fame, frigore, illuuie, squalore enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupesq́: ad hæc, perusti artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quassata fractaq́ arma: claudi ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis. Ac nihil magis uereor, ne antequam uos cum hoste pugnaueritis. Alpes uicisse Annibalem uideantur. Sed ita forsitan decuit: cum fœderum ruptore duce ac populo deos ipsos sine ulla humana ope committere ac profligare bellum: nos autem qui secundum deos uiolati sumus, commissum ac profligatum conficere. Non uereor ne quis me hoc uestri adhortandi causa magnifice loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse. Licuit in Hispaniam prouinciam meam ire, quò iam profectus eram cum exercitu meo, ubi & fratrem consilij participem, ac periculi socium haberem: & Asdrubalem potius quàm Annibalem hostem, & minorem haud dubiè molem belli. tamen cum præterueherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus, præmisso equitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prælio, qua parte copiarum conferendi manum fortuna data est, hostem fudi. peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia assequi terram non poteram, neque regressus ad naues erat: quanta maximè celeritate potui, tanto maris terrarumq́ circuitu, in radicibus Alpium obuius fui. Huic timendo hosti utrum, cum declinarem certamen, improuisus uideor incidisse? an occurrere in uestigijs eius? lacessere ac trahere ad decernēdum? Experiri iuuat, utrum alios certe repente Carthaginienses per uiginti annos terra ediderit: an ijdem sint, qui ad Ægates pugnauere insulas: & quos ab Eryce duodeuicenis denarijs æstimatos emisistis. & utrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, ut ipse fert: an uectigalis stipendiariusq́ & seruus populi

Romani

Romani à patre relictus. quem nisi Saguntinum scelus agitaret, respiceret profecto, si non patriam uictam, domum certe, pacemq; & fœdera Amilcaris scripta manu: qui iussus à Cos. nostro præsidium deduxit ab Eryce, qui graues impositas uictis Carthaginiensibus leges fremens mœrensq; accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est. Itaq; uos ego milites, non eo solum animo, quo aduersus alios hostes soletis, pugnare uelim, sed cum indignatione quadam atq; ira: uelut si seruos uideatis uestros arma repente contra uos ferentes. Licuit, si uoluissemus, ad Erycem clausos ultimo supplicio humanorum, fame interficere. licuit classem uictricem in Africam traijcere, atq; intra paucos dies sine ullo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum uictis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cum Africo bello urgerentur. Pro his impertitis furiosum iuuenem sequentes oppugnatum patriam nostram ueniunt. Atque utinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur: sed pro Italia nobis est pugnandum. nec est alius ab tergo exercitus: qui, nisi nos uincimus, hosti obsistat: nec Alpes aliæ sunt, quas dum superat, comparari noua posiint præsidia. Hic est obstãdum milites: uelut si ante Romana mœnia pugnemus. Vnusquisq; se non corpus suum, sed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet: nec domesticas solum agitet curas: sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatum populumq; Romanum: qualis nostra uis uirtusq; fuerit, talem deinde fortunam illius urbis ac Romani imperij fore. Hęc apud Romanos Cos. Annibal rebus prius quàm uerbis adhortandos milites ratus, circundato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos uinctos in medio constituit: armisq; Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpretẽ iussit: quis, si uinculis leuaretur, armaq; & equum uictor acciperet, decertare ferro uellet? Cum ad unum omnes ferrum pugnamq; poscerẽt: & deiecta esset in id sors: se quisq; eum optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusq; sors exciderat, alacer, inter gratulantes gaudio exultans cum sui moris tripudijs arma raptim capiebat. ubi uero dimicarent: is habitus animorum non inter eiusdem modo conditionis homines erat, sed etiam inter spectantes uulgo: ut non uincentium magis quàm bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset: concione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quem animum in alienæ sortis exemplo pauloantè habuistis: eũdem mox in æstimanda fortuna uestra habueritis: uicimus milites. neq; enim spectaculum modo illud, sed quædam uelut imago uestræ cõditionis erat. ac nescio, an maiora uincula, maioresq; necessitates uobis quàm captiuis uestris fortuna circundederit. dextra læuaq; duo maria claudunt: nullam ne ad effugium quidem nauem habentibus: circà Padus amnis, maior ac uiolentior Rhodano: à tergo Alpes urgent, uix integris uobis, ac uigentibus transitæ. Hic uobis uincendum aut moriendum milites est: ubi primum hosti occurristis. & eadem fortuna quæ necessitatem pugnandi imposuit: prẽmia uobis ea uictoribus proponit: quibus ampliora homines ne à dijs quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas nostra uirtute recuperaturi essemus: satis tamen ampla pretia essent. quicquid Romani tot triumphis partum congestumq; possident: id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. In hanc tam opimam mercedem agite cum dijs bene iuuantibus, arma capite. Satis adhuc in uastis Lusitaniæ Celtiberiæq; montibus pecora cõsectando nullum emolumentum tot laborum periculorumq; uestrorum uidistis. tempus est iam opulenta uos ac ditia stipendia facere, & magna operæ pretia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaq;, & tot armatas gentes emensos. Hic uobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipendijs dabit. Nec quàm magni nominis bellum est, tam difficilem existimaueritis uictoriam fore. Sæpe & cõtemptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regesq; perleui momento uicti sunt. Nam dempto hoc uno fulgore nominis Romani, quid est, quod illi uobis comparandi sint? Vt uiginti annorum militiam uestram cum illa uirtute, cum illa fortuna taceã: ab Herculis columnis, ab Oceano terminisq; ultimis terrarũ, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos uincentes huc peruenistis, pugnabitis cum exercitu

citu tyrone, hac ipsa æstate cæso, uicto, circunsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo ignorantiq; ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris propè natum, certe educatum, domitorem Hispaniæ Galliæq;, uictorem eundem non Alpinarum modo gentium, sed ipsarum, quod multo maius est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui si quis demptis signis Pœnos Romanosq; hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit Cos. Non ego illud parui æstimo milites, quod nemo uestrum est, cuius non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego uirtutis spectator ac testis notata temporib⁹ locisq; referre sua possim decora. tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium uestrum, quàm imperator procedam acie aduersus ignotos inter se, ignorantesq;. Quocunq; circuntuli oculos, plena omnia uideo animorum ac roboris: ueteranum peditē, generosissimarum gētium equites frenatos & infrenatos, uos socios fidelissimos fortissimosq;, uos Carthaginiēses, tum ob patriam tum ob iram iustissimam pugnaturos. Inferimus bellum, infestisq; signis descendimus in Italiam, tanto audacius fortiusq; pugnaturi, quanto maior spes maiorq; animus inferentis est uim quàm arcentis. Accendit præterea animos & stimulat, dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium depoposcere me ducem primū: deinde uos omnes, qui Saguntū oppugnassetis: deditos ultimis cruciatibus affecturi fuère. Crudelissima ac superbissima gens sua omnia suiq; arbitrij facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere æquum censet: circunscribit includitq; nos terminis montium fluminumq;, quos ne excedamus: neq; eos, quos statuit, terminos obseruat. Ne trāsieris Iberum. ne quid rei tibi sit cum Saguntinis. ad Iberum est Saguntum. nusq; te uestigio moueris. Parum est quod ueterrimas prouincias nostras Siciliam ac Sardiniam ademit, nisi adimat etiam Hispaniam. & si inde cessero, in Africam transcendet. Transcendet autem dico? duos Coss. huius anni, unum in Africam, alterum in Hispaniam misère. nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis uindicauerimus. illis timidis & ignauis licet esse, qui receptum habent: quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient. uobis necesse est fortibus uiris esse, & omnibus inter uictoriam mortemúe certa desperatione abruptis, aut uincere, aut si fortuna dubitabit, in prælio potius quàm in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnib⁹, destinatumq; in animo est, iterum dicam, uicistis. nullum incitamentum ad uincendum homini à dijs immortalibus acrius datum est. His adhortationibus cum utrinq; ad certamen accensi militum animi essent, Romani pōte Ticinum iungunt: tutandiq; pontis causa castellum superimponunt. Pœnus opere occupatis hostibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos sociorū P R. agros mittit: Gallis parci quàm maximè iubet, principumq; animos sollicitare ad defectionem. Ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum Insubrium, quinq; millia passuum à uico tumulis consedit. Ibi Annibal castra habebat, reuocatoq; propere Maharbale, atque equitibus, cum instare certamen cerneret: nihil unquam satis dictum præmonitumq; ad cohortandos milites ratus. uocatis ad concionem certa præmia pronuntiat, in quorum spem pugnarent. agrum sese daturum esse in Italia, Africa, Hispania, ubi quisq; uelit, immunem ipsi qui accepisset liberisq;: qui pecuniam quàm agrum maluisset, ei se argento satisfacturum. qui sociorum ciues Carthaginienses fieri uellent, potestatem facturum: qui domos redire mallent, daturum se operam, ne cuius suorum popularium mutatā secum fortunā esse uellent. seruis quoq; dominos prosecutis libertatem proponit, binaq; pro his mancipia dominis se redditurū. Eaq; ut rata scirent, fo te agnum læua manu, dextra silicem retinens, si falleret, Iouem cæterosq; precatus deos, ita se mactarēt, quemadmodum ipse agnum mactasset, secūdum precationem caput pecudis saxo elisit. Tum uero omnes uelut dijs autoribus in spem suam quisq; acceptis, id moræ, quod nōdum pugnarent, ad potienda sperata rati, præliū uno animo & uoce una poscunt. Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigijs. nā & lupus intrauerat castra, laniatisq; obuijs, ipse intactus euaserat: & examen apum in arbore prætorio imminente consederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribusq; expeditis profectus ad castra hostium, ex q; propinquo copias, quantæ & cuius generis

essent

Prodigia.

essent, speculandas, obuius fit Annibali, & ipsi cum equitibus ad exploranda circa loca progresso. Neutri alteros primo cernebant. densior deinde incessu tot hominum equorumque oriens puluis signum propinquantium hostium fuit. Constitit utrunque agmen, & prælio sese expediebant. Scipio iaculatores & Gallos equites in frõte locat: Romanos sociorumque quod roboris fuit, in subsidijs. Annibal frenatos equites in mediũ accipit: cornua Numidis firmat. Vix dum clamore sublato, iaculatores fugere inter subsidia ad secundam aciem. inde equitum certamen erat aliquandiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermisti: multis labentibus ex equis, aut desilientibus, ubi suos premi circunuentos uidissent: iam magna ex parte anceps pugna erat. donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumuecti paululum ab tergo se ostẽdere. Is pauor perculit Romanos: auxitque pauorem C o s. uulnus, periculumque intercursu tum primum pubescentis filij propulsatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiusce belli laus est: Africanus ob egregiam uictoriam de Annibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maximè fuit, quos primos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus C o s. in medium acceptum non armis modò, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepide neque effuse cedendo, reduxit. Seruati C o s. decus Cœlius ad seruum natione Ligurem delegat. Malim equidem de filio uerum esse: quod & plures tradidere autores, seruum fama obtinuit. Hoc primũ cum Annibale prælium fuit. quo facile apparuit, & equitatu meliorẽ Pœnum esse: & ob id campos patẽtes, quales sunt inter Padum Alpesque, bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaque proxima nocte iussis militibus uasa silentio colligere, castra ab Ticino mota: festinatumque ad Padum est, ut ratibus, quibus iunxerat flumẽ, nondum resolutis, sine tumultu atque insectatione hostis, copias traijceret. Prius Placentiam peruenere quàm satis sciret Annibal ab Ticino profectos. tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit. transire non potuit pontẽ, ut extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius autor est: Magonem cum equitatu & Hispanis peditibus flumẽ extemplo transnatasse: ipsum Annibalem per superiora Padi uada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea periti amnis eius uix fecerint. nam neque equites armis equisque saluis tantam uim fluminis superasse, uerisimile est, ut iam Hispanos omneis inflati transuexerint utres: & multorum dierum circuitu Padi uada petenda fuerant: quà exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me autores sunt, qui biduo uix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt: ea cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus traijcit grauius peditum agmen, interim Mago equitesque ab transitu fluminis diei unius itinere Placentiam ad hostes cõtendunt. Annibal paucis pòst diebus sex millia à Placentia castra communiuit, & postero die in cõspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis tumultu tamen quàm re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites uigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalẽ transfugiunt. quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentiũ donorum accensos, in ciuitates quenque suas ad sollicitandos populariũ animos dimisit. Scipio cędẽ eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus, cõtactosque eo scelere uelut iniecta rabie ad arma ituros: quanquam grauis adhuc uulnere erat, tamẽ quarta uigilia noctis in sequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuiũ in loca altiora, collesque impeditiores equiti castra mouet. Minus quàm ad Ticinum fefellit. missisque Annibal primũ Numidis, deinde omni equitatu, turbasset utique nouissimum agmen, ni auiditate prædæ in uacua Romana castra Numidæ diuertissent. Ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum nullo satis digno moræ pretio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesque castra cõspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec uexationem uulneris in uia iactantis ultra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum, qui prope flumen tutissimus statiuis est uisus, delectum cõmuniuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum uictoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam præpa-

Intercursu filij pater a hoste liberatur.

præparatis cõmeatibus maior in dies excipiebat: ad Clastidium uicum, quo magnum frumenti numerum cõgesserant Romani, mittit. ibi cum uim pararent, spes facta proditionis: nec sanè magno pretio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundisino prefecto presidij corrupto, traditur Annibali Clastidium. id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio, ut fama clementiæ in principio rerũ colligeretur, nihil sæuitum est. Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasq; Italiæ imminentes, & à Sempronio consule, & ante aduentũ eius terra mariq; res gestæ. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandã oram Italiæ à Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorũ missæ, qui tum forte Messanæ erat cõsulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messanã in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis, preter uiginti naues, cuius ipsi classis essent: in Italiã missas, quinq; & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos ueteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse, credere eadem tempestate, qua ipsi disiecti forent: eam quoq; classem ad Aegateis insulam deiectã. Hæc sicut audita erant, rex Messanæ Aemylio prætori, cuius Sicilia erat prouincia, perscribit: monetq; Lilybæum firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribuniq;, qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybæũ teneri ad apparatum belli: edicto proposito, ut socij nauales decẽ dierum cocta cibaria ad naues deferrent: ubi signum datum esset, nequid morã conscendendi faceret: perq; omnem oram qui erant, ex speculis cõspicerent aduentantem hostium classem. Simul itaq;, quanquam de industria morati cursum nauium erant Carthaginienses, ut ante lucem accederent Lilybæũ: præsensum tamen est, quia & luna pernox erat: & sublatis armamentis ueniebant: extemplo datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatũ est, & in naues cõscensum. pars militum in muris portarumq; stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, usq; ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamẽtis eo tempore, aptandaq; ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepêre classem in altum, ut spatium pugnæ esset, exitumq; liberum è portu naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine ac uirtute. Vbi in altum euecti sunt, Romanus conserere pugnam, & ex propinquo uires conferre uelle. contrà eludere Pœnus, & arte non ui rem gerere, nauiumq; quàm uirorum aut armorum malle certamen facere. nam ut socijs naualibus affatim instructã classem, ita inopem milite habebat: & sicubi conserta manus esset, haudquaq; par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod ubi animaduersum est, & Romanis multitudo sua auxit animũ, & paucitas illis minuit. Extemplo septẽ naues punicæ circunuentæ, fugam ceteræ ceperunt. Mille & ducenti fuêre in nauibus capti, milites nautæq;, in ijs tres nobiles Carthaginiensiũ. Classis Romana incolumis, una tantum perforata naui, sed ea quoq; ipsa reduce, in portum redijt. Secundum hanc pugnã, nondum gnaris eis qui Messanæ erant: T. Sempronius Cos. Messanam uenit, & fretum intranti rex Hiero classem ornatam obuiam duxit. transgressusq; ex regia in prætoriã nauem, gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq; prosperum ac felicem in Siciliam transitum, statum deinde insulæ & Carthaginiensiũ conata exposuit: pollicitusq; est, quo animo priore bello populum Ro. iuuenis adiuuisset, eo senem adiuturũ: frumenta uestimentaq; se legionibus consulis socijsq; naualibus gratis præbiturũ. grande periculũ Lilybæorum maritimisq; ciuitatibus esse: quibusdam uolentibus nouas res fore. Ob hoc cõsuli nihil cunctandum uisum, quin Lilybæum classe peteret: & rex regiaq; classis unà profecti. nauigantes inde pugnatum ad Lilybæum, fusasq; & captas hostium naues accepêre. A Lilybæo Cos. Hierone cum classe regia dimisso, relictoq; prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Melitam quæ à Carthaginiensibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar Gisgonis filius præfectus præsidij cum paulo minus duobus millibus militũ, oppidumq; cum insula traditur. inde post paucos dies reditum Lilybæum: captiuiq; & à consule & à prætore, præter insignes nobilitate uiros, sub corona uenierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam cense-

bat cōsul, ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ubi punicam classem, traiecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inuentus. iam fortè transmiserant ad uastandam Italiæ oram: depopulatoq́ Vibonensi agro, urbem etiā terrebant. Repetenti Siciliam consuli excursio hostium in agrum Vibonensem facta nuntiatur: literæq́ à senatu de transitu in Italiam Annibalis, & ut primo quoq́ tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis exercitum extemplo in naues impositum Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum uigintiquinq́ longis nauibus Vibonensem agrum maritimamq́ oram Italiæ tuendā attribuit: M. Aemylio P. quinquaginta nauium classem expleuit: ipse cōpositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen collegæ cōiungitur. Iam ambo cōsules, & quicquid Romanarū uirium erat Annibali oppositum, aut illis copijs defendi posse romanum imperium, aut spem nullā aliam esse, satis declarabat. Tamen cōsul alter, equestri prælio uno & uulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoq́ ferocior nullam dilationē patiebatur. Quod inter Trebiam Padumq́ agri est, Galli tum incolebāt, in duorum præpotentium populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubie gratiam uictoris spectantes. Id Romani ne quid modo mouerent, æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat: à Gallis accitum se uenisse ad liberandum eos dictitans. Ob eam iram, simul ut præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas plerosq́, mistos quosdam & Gallos, populari omnē deinceps agrum usque ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos, coacti ab autoribus iniuriæ ad uindices futuros declinant: legatisq́ ad consulem missis, auxilium Romanorū terræ ob nimiā cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa nec tempus agendæ rei placebat: suspectaq́ ei gens erat, tum ob inuida multa facinora: tum ut alia uetustate obsoleuissent, ob recentē Boiorum perfidiam. Sempronius contrà, continendis in fide socijs maximum uinculum esse, primos qui coissent, ope defensos censebat. Tum collega cunctāte equitatum suum, mille peditū iaculatoribus fermè admistis, ad defendendū Gallicum agrū trans Trebiam mittit. Ii sparsos & incompositos oneratosq́ præda plerosq́, cum inopinantes inuasissent: ingentem terrorem cædemq́ ac fugam usq́ ad castra stationesq́ hostium fecēre: unde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum præliū restituere. uaria inde pugna sequentes quanquā ad extremum æquassent certamen, maior tamen hostium Romanis fama uictoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iustiorq́ quàm ipsi cōsuli uideri. gaudio efferri, qua parte copiarum alter consul uictus foret, ea se uicisse. restitutos ac refectos militū animos, nec quenquam esse præter collegam, qui dilatā dimicationem uellet. eum animo magis quàm corpore ægrum, memoria uulneris aciē ac tela horrere. sed non esse cum ægro senescendum. quid enim ultra differri ac teri tempus? quem tertium consulem, quē alium exercitum expectari? castra Carthaginiensium in Italia, ac propè in conspectu urbis esse. non Siciliam ac Sardiniā uictis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraq́ in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti: si uideant nos, progeniē suam, duos consules consularesq́ exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum quod inter Alpes Apenninumq́ agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio propè cōcionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in nouos consules bellum differretur: & occasio in se unum uertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaq́ nequicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamē milites iubet. Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret: uix ullā spem habebat, temere atq́ improuide quicquam cōsules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, deinde re cognitum, percitū ac ferox sciret esse: ferociusq́ factum ex prospero cum prædatoribus suis certamine crederet: adesse gerendæ rei fortunā haud diffidebat. cuius ne quod pretermitteret tempus: sollicitusq́ & intentus erat, dum tyro hostium esset miles: dum meliorē ex ducibus inutilem uulnus faceret. dum Gallorum animi uigerent: quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturā, quanto longius ab domo traherentur. Cum ob hæc, taliaq́ speraret propinquū certamen, & facere si cessaretur, cuperet: speculatoresq́ Galli ad ea exploranda

randa quæ uellet, tutiores, quia in utrisq; castris militabāt: paratos pugnæ esse Romanos retulissent: locum insidijs circumspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus, præaltis utrinq; clausus ripis, & circa obsitus palustribus herbis, & quibus inculta fermè uestiuntur, uirgultis ueprībusq;. quem ubi ad equites quoq; tegendos satis latebrosum locum circumuectus ipse oculis perlustrauit: hic erit locus, Magoni fratri ait, quem teneas. delige centenos uiros ex omni pedite atq; equite: cum quibus ad me uigilia prima uenias. nunc corpora curare tēpus est. Ita præconium missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora uirorū cerno, inquit Annibal, sed ut & numero etiam, nō animis modo ualeatis: singulis uobis nouenos ex turmis manipulisq; uestri similes eligite. Mago locum monstrabit, quem insideatis. hostem cæcum ad has belli artes habebitis. Ita mille equitibus Magoni, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numidas equites transgressos Trebiā flumen obequitare iubet hostiū portis: iaculandoq; in stationes elicere ad pugnam hostem: iniecto deinde certamine, cedendo sensim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. cæteris ducibus peditum equitumq; præceptum, ut prandere omnes iuberent: armatos deinde, instratisq; equis signū expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum, ferox ea parte uirium, deinde sex millia peditum, postremo omnes copias ad destinatū locum iam ante consilio, auidus certaminis eduxit. Erat fortè brumæ tempus, & niualis dies in locis Alpibus Apenninoq; interiectis: propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atque equis, nō capto antè cibo, nō ope ulla ad arcendū frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior uigoris uis. ut uero refugientes Numidas insequentes aquā ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum utique egressis rigere omnibus corpora, ut uix armatorū tenendorum potentia essent: & simul procedente iam die fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleóque per manipulos ut mollirent artus misso, & cibo per otium capto, ubi transgressos flu[redacted]ntiatum est hostes: alacer animis corporibusq; arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturam, octo fermè millia hominum: deinde grauiorē armis peditem, quod uirium, quod roboris erat: in cornibus circunfudit decem millia equitum: & ab cornibus in utranq; partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequenteis equites, cum ab resistentibus subito Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato reuocatos circumdedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorū erant, sociûm nominis Latini x x. auxilia præterea Cenomanorū. ea sola in fide manserat gallica gens. his copijs cōcursum est. Prælium à Balearibus ortum est. quibus cum maiore robore legiones obsisterent, deductæ properè in cornua leues armaturæ sunt. quæ res effecit ut equitatus Romanus extemplo urgeretur. nam cum uix iam per se resisterēt decem millibus equitum quatuor millia, & fessi Romani plerisq; integris Pœnus, obruti sunt, insuper uelut nube iaculorum à Balearibus cōiecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maximè non uisu modo sed odore insolito territis, fugam late faciebant. Pedestris pugna par animis magis quàm uiribus erat, quas recētes Pœnus paulo ante curatis corporibus in præliū attulerat: contrà, ieiunia fessaq; corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatum. sed & Baleares pulso equite iaculabantur in latera, & elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant: & Mago Numidæq;, simul latebras eorū improuida prælata acies est, exorti à tergo ingentem tumultum ac terrorem fecêre. Tamen in tot circumstantibus malis mansit aliquandiu immota acies: maximè præter spem omnium aduersus elephātos. eos pedites ad id ipsum locati ueru tis cōiectis & auertere, & insecuti auersos sub caudis, quàm maximè molli cute uulnera accipiunt, fodiebant. Trepidanteis propeq; iam in suos consternatos media acie in extremam, ad sinistrū cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. extemplo haud dubiam fecêre fugam. additus quoq; nouus terror Romanis, ut fusa auxilia sua uiderunt, itaq; cum iam in orbem utrinq; pugnarent, decē millia fermè hominum cum alia euadere nequiuissent, media Afrorum acie, quæ gallicis auxilijs firmata erat, cum ingenti cæde hostium perrupêre. & cum neq; in castra reditus esset flumine interclusis: neq; præ imbri satis discernere possent, quā

suis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexêre. Plures deinde in omnes parteis eruptiones factæ. & qui flumen petiêre, aut gurgitibus absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant, uestigia cedentis sequentes agminis Placentiam contendêre. alijs timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressiq; in castra peruenêre. Imber niue mistus, & intoleranda uis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos propè omneis consumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu in castra rediêre, ut uix lætitiam uictoriæ sentirent. Itaque nocte insequēti cum præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiā traijcerent: aut nihil sensere Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam moueri præ lassitudine nequibāt ac uulneribus, sentire sese dissimulauerūt: quietisq; Pœnis, tacito agmine ab Scipione Cos. exercitus Placentiam est perductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercituum hybernis una colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est, ut iam ad urbem Romam crederent infestis signis hostem uenturum: nec quicquam spei aut auxilij esse, quo portis mœnibusq; uim arcerent. Vno consule ad Ticinum uicto, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus uictis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerserentur? Ita territis Sempronius Cos. aduenit: ingenti periculo per effusos passim ad prædandum hostium equites, audacia magis quàm consilio aut spe fallendi resistendi ue, si non falleret, trāsgressus. Id quod unum maximè in præsentia desiderabatur: comitijs consularibus habitis, in hyberna redijt. Creati consules Cn. Seruilius & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidem Romanis quieta erant: uagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis Lusitanisq;. Omnes igitur clausi undique commeatus erant, nisi quos Pado naues subueherent. Emporium prope Placentiam fuit, & opere ualido & magno munitum præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in celando incœpto ad effectum spei habuisset, nocte adortus non fefellit uigiles. tantus repente clamor est sublatus, ut Placentiæ quoq; audiretur. Itaque sub lucem cum equitatu consul aderat: iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim cōmissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pauore hostibus iniecto, defensum egregiè præsidium est. Paucorum inde dierum quiete sumpta, & uixdum satis percurato uulnere, ad Vicumuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentauerāt accolæ misti undiq; ex finitimis populis: & tum terror populationum eò plerosq; ex agris cōpulerat. Huius generis multitudo fama impigrè defensi ad Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine quàm acie in uia concurrerunt. & cum ex altera parte nihil, præter incōditam turbam esset: in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinq; millia hominum à paucis fusa. Postero die deditione facta præsidium intra mœnia accepêre: iussiq; arma tradere, cum dicto paruissent, signum repente uictoribus datur, ut tanquam ui captam urbem diriperent. neq; ulla quæ in tali re memorabilis scribentibus uideri solet, prætermissa clades est. adeò omnis libidinis crudelitatisq;, & inhumanæ superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæ fuêre hybernæ expeditiones Annibalis. Haud lōgis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erāt, quies militi data est: & ad prima ac dubia signa ueris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit: eam quoque gentem, sicut Gallos Liguresq;, aut ui aut uoluntate adiuncturus. Transeuntem Apenninū adeò atrox tempestas adorta est, ut Alpium fœditatē propè superauerit. Vento mistus imber cum ferretur in ipsa ora: primum, quia aut arma omittēda erant, aut contrà enitentes uortice intorti affligebantur, constitêre. deinde cum iam spiritum intercluderet, nec reciprocare animam sineret, auersi à uento parumper consedere. Tum uero ingenti sono cœlum strepere, & inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpêre. Tandem effuso imbre, cum eo magis accensa uis uenti esset: ipso illo quo deprehensi erant, loco castra ponere necessarium uisum est. Id uero laboris uelut deintegro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum esset, manebat: omnia perscindente uento, &

rapiente.

rapiente. & mox aqua leuata uento cum super gelida montium cacumina concreta esset, tantum niuosæ grandinis deiecit; ut omnibus omissis procuberent homines, tegminibus suis magis obruti quàm tecti, tantaque uis frigoris insecuta est, ut ex illa miserabili hominum iumentorumque strage cum se quisque attollere ac leuare uellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis uix flectere artus poterant. deinde ut tandem agitando sese mouere ac recepere animos: & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisque inops tendere. Biduum eo loco uelut obsessi mansere. multi homines, multa iumenta, elephanti quoque ex his qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem absumpti. Digressus Apennino retro ad Placentiam castra mouit, & ad decem millia progressus concedit. Postero die duodecim millia peditum, quinque equitum aduersus hostem ducit. Nec Sempronius Cos. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen. atque eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, uario euentu pugnatum est. primo concursu adeò res Romana superior fuit, ut non acie uincerent solum, sed perculsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoque oppugnarent.

Annibal paucis propugnatoribus in uallo portisque positis, cæteros confertos in media castra recepit: intentosque signum ad erumpendum spectare iubet. Iam nona fermè diei hora erat, cum Romanus nequicquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui dedit. Quod ubi Annibal accepit, laxatamque pugnam & recessum à castris uidit, extemplo equitibus dextra læuaque emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna raro ulla magis sæua, & cum utriusque partis pernicie clarior fuisset, si extendi à die in longum spatium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prælium diremit, itaque acrior concursus fuit quàm cædes. & sicut æquata fermè pugna erat, ita clade pari discessum est. ab utraque parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Romanis quàm pro numero iactura fuit, quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis senatorum fermè liberis, quo magis ratam fore cum his pacem societatemque crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus, Pyreneosque montes circumuectus Emporijs appulisset classem: exposito ibi exercitu orsus à Lacetanis usque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama non ad maritimos modo populos, sed in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores iam gentes ualuit: nec pax modò apud eos, sed societas etiam armorum parata est: ualidæque aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conscriptæ sunt. Hanno non inscius erat. eum reliquerat Annibal ad regionis eius præsidium. itaque priusquam alienarentur omnia, obuiam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendum certamen uisum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletque aduersus singulos separatim quàm aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum. nam & castra expugnata sunt: atque ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & Stissum propinquum castris oppidum expugnatur. cæterum præda oppidi parui pretij rerum fuit, supellex barbarica, ac uilium mancipiorum. castra militem ditauêre, non eius modo exercitus qui uictus erat, sed & eius qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus ferè caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent, circa Pyreneum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus Iberum Asdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus, tanquam ad primum aduentum Romanorum occursurus, postquam perditas res, amissaque castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites naualesque socios uagos palanteisque per agros (quod fermè fit, ut secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium agmi-

Exemplum quanti fuerint equester ordo, officia et socij.

ne acto, cum in paucos præfectos paululum animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cũ classe rediit. Vixdũ digresso eo Asdrubal aderat: & Ilergetũ populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionẽ impulso, cum eorum ipsorũ iuuentute agros fideliũ Romanis sociorũ uastat. Excito deinde Scipione hybernis, hostis cis Iberũ Tarraconẽ uersus cedit. Agros Scipio relictos ab autore defectionis, & Ilergetũ gentẽ cum infesto exercitu inuasisset: cõpulsis omnibus, Athanagiã urbem, quæ caput eius populi erat, circumsedit: intraq; dies paucos pluribus quàm antè obsidibus imperatis. Ilergetes pecunia etiam mulctatos in ius ditionemq; recepit. inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorũ, procedit: atq; urbe eorum obsessa, Lacetanos auxiliũ finitimis ferẽtes nocte, haud procul iam urbe, cum intrare uellent, excepit insidiis. Cæsa ad duodecim millia, exuti penè omnes armis, domos passim palantes per agros diffugere. nec obsessos alia ulla res, quàm iniqua oppugnantibus hyems tutabatur. triginta dies obsidio fuit: per quos raro unquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeo que pluteos ac uineas Romanorum operuerat, ut ea sola, ignibus aliquoties coniectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. postremo cum Amusitus princeps eorum ad Asdrubalem profugisset, uiginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum est. Romæ autem & circa urbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire solet, motis semel in religionem animis) multa nuntiata & temere credita sunt. In queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationem sua sponte scandisse: atque inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse: & nauium speciem de cœlo affulsisse: & ædem Spei quæ in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuuii hastam se commouisse, & coruum in ædem Iunonis deuolasse, atque in ipso puluinario consedisse: & in agro amiternino multis locis hominum species procul candida ueste uisas, nec tamen illis congressos: & in Piceno lapidibus pluuisse: & Cære sortes extenuatas, & in Gallia lupum uigili gladium è uagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi. quod autem lapidibus pluuisset in Piceno, nouendiale sacrum edictum: & subinde aliis procurandis propè tota ciuitas operata fuit. Iam primum omnium urbs lustrata est: hostiæq; maiores, quibus edictum est, diis cæsæ: & donum ex auri pondo quadraginta Lanuuium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt: & lectisternium Cære, ubi sortes extenuatæ erant, imperatum: & supplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoque, & lectisternium Iuuentæ, & supplicatio ad ædem Herculis: nominatim deinde uniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ quinque: & C. Attilius Seranus prætor uota suscipere iussus, si in decem annos R P. eodem stetisset statu. Hæc procurata uota que ex libris sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Consulum designatorum alter Flaminius, cui eæ legiones quæ Placentiæ hybernabant, sorte euenerant: edictum & literas ad consulem misit, ut is exercitus idibus martiis Arimini esset in castris. Huic in prouincia consulatum inire consilium erat, memori ueterum certaminum cum patribus: quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob nouam legem, quã inique Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, uno patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, qui'ue senatoris pater fuisset: maritimam nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum esset, haberet. id satis habitum ad fructus ex agris uectandos. quæstus omnis patribus indecorus uisus est. Res per summam contentionem acta inuidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterumq; inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspiciis ementiendis, Latinarumq; feriarum mora, & consularibus aliis impedimentis retenturos se in urbe, simulato itinere priuatus clàm in prouinciam abiit. Ea res ubi palàm facta est, nouam insuper iram infestis iam antè patribus mouit. Non cum senatu modo, sed cum diis immortalibus. C. Flaminium bellum gerere. consulem antè inauspicato factum, reuocantibus ex ipsa acie diis atque hominibus non paruisse: & nunc comitia prætorum & Capitolium & solennem uotorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Iouis opt. max. templum adiret: ne senatum inuisus ipse, & sibi uni inuisum, uideret consuleretq;:

retęꝗ: ne Latinas indiceret, Iouiꝗ Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspicato profectus in Capitolium ad uota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret. lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clàm, furtim, haud aliter, quàm si exilij causa solum uertisset: magis pro maiestate uidelicet imperij Arimini, quàm Romæ magistratum initurum, & in diuersorio hospitali, quàm apud penates suos prætextam sumpturum. Reuocandum uniuersi retrahendumꝗ censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominesꝗ fungi officijs, quàm ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti nihilo magis eum mouere, quàm priori consulatu literæ mouerant à senatu missæ. Paucos post dies magistratum inijt: immolantiꝗ ei uitulus iam ictus è manibus sacrificantium sese cum proripuisset, multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id à plerisque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Apennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS TERTIAE LIBER II.

IAM VER appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam ante conatus transcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu. Galli quos prædæ populationumꝗ conciuerat spes: postquam pro eo, ut ipsi ex alieno agro raperent agerentꝗ, suas terras sedem belli esse, premiꝗ utriusque partis exercituum uiderunt hybernis: uerterunt retrò ad Annibalem ab Romanis odia: petitusꝗ sæpe principum insidijs, ipsorumꝗ inter se fraude, eadem leuitate qua consenserant consensum indicantium, seruatus erat: & mutando nunc uestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab insidijs munierat. cæterum hic quoque ei timor causa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martijs magistratum inijt. Ibi cum de repub. retulisset, redintegrata in C. Flaminium inuidia est. Duos se consules creasse, unum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus: id à domo, publicis priuatisꝗ penatibus, Latinis ferijs actis, sacrificio in monte perfecto, uotis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre. nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspicijs profectum in externo ca solo noua atque integra concipere posse. Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nuntiata: in Sicilia militibus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti uigiliæ sequiti scipionem, quem manu tenuerat, arsisse, & litora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo sanguinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus, & solis orbem minui uisum: & Præneste ardentes lapides cœlo cecidisse: & Arpis palmas in cœlo uisas, pugnantemꝗ cum luna solem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & aquas Cærete sanguine mistas fluxisse, fontemꝗ ipsum Herculis cruentis manasse sparsum maculis: & Antij metentibus cruentas in corbem spicas cecidisse: & Falerijs cœlum findi uisum uelut magno hiatu: quaꝗ patuerit, ingens lumen effulsisse: sortes sua sponte attenuatas, unamꝗ excidisse ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & per idem tempus Romæ signum Martis Appia uia ad simulachra luporum sudasse, & Capuæ speciem cœli ardentis fuisse, lunæꝗ inter imbrem cadentis. Inde minoribus etiam dictu prodigijs fides habita: Capras lanatas quibusdam factas. & gallinã in marem, gallum in fœminam sese uertisse. His sicut erant nuntiata expositis, autoribusꝗ in curiam introductis, consul de religione patres consuluit. Decretum, ut ea prodigia partim maioribus hostijs, partim lactentibus procurarentur: & uti supplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Cætera cum decemuiri libros inspexissent, ut ita fierent, quemadmodum cordi esse diui carminibus præfarentur. id decemuirorum monitu decretum est: Ioui primum donum fulmen aureũ pondo quinquaginta fieret, Iunoni Mineruæꝗ ex argento daretur, & Iunoni reginæ in Auentino, Iunoniꝗ Sospitæ Lanuuij maioribus hostijs sacrificaretur, ma-

tronæq́ pecunia collata, quantum conferre cuiq́ cōmodum esset: donum Iunoni Reginæ in Auentinū ferrent, lectisterniumq́ fieret: quin & libertinæ & ipsæ, unde Feroniæ donum daretur, pecuniā pro facultatibus suis conferrent. Hæc ubi facta, decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostijs sacrificarunt. postremò ex libris decēbri iam mense ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumq́ imperatū: (& eum lectum senatores strauerunt) & cōuiuium publicum, ac per urbem saturnalia die ac nocte clamatum, populusq́ eum diem festum habere, ac seruare in perpetuum iussus. Dum consul placandis Romæ dijs, habendoq́ delectu dat operam, Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminiū cōsulem Arretium peruenisse fama erat: cum aliud longius, cęterum cōmodius ostenderetur iter, propiorē uiam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos & Afros, & omne quod ueterani erat robur exercitus, admistis ipsorum impedimētis, necubi consistere coactis necessaria ad usus deessent, primos ire iussit, sequi Gallos, ut id agminis medium esset, nouissimos ire equites: Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmē: maxime Gallos, si tædio laboris longæq́ uiæ (ut est mollis ad talia gens) dilaberentur aut subsisterēt, cohibentem. Primi, quà modo pręirēt duces, per pręaltas fluuij, ac profundas uoragines hausti pene limo, immergentesq́ se, tamen signa sequebātur. Galli neq́ sustinere se prolapsi, neq́ assurgere ex uoraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ægre trahentes membra: alij ubi semel uictis tædio animis procubuissent, inter iumēta & ipsa iacentia passim morientes. maximeq́ omnium uigiliæ conficiebant, per quatriduum iam, & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aquis, nihil, ubi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset: cumulatis in aquas sarcinis insuper incumbebant. iumentorum itinere toto prostratorum passim acerui, tātum quod extaret aqua quærentibus ad quietem, parui temporis necessarium cubile dabāt. Ipse Annibal æger oculis ex uerna primum intemperie uariante calores frigoraq́, elephanto, qui unus superfuerat, quod altius ex aqua extaret, uectus: uigilijs tamen & nocturno humore, palustriq́ cœlo grauante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisq́ fœde amissis, cum tandem de paludibus emersisset, ubi primum in sicco potuit, castra locat: certumq́ per præmissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretij mœnia esse. consulis deinde consilia atq́ animum, & situm regionum, itineraq́ & copias, atq́ commeatus expediendos, & cætera quæ cognoscenda in re erant: summa omnia cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetrusci campi, qui Fesulas inter Arretiumq́ iacent: frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & non modò legum aut patrum maiestatis, sed ne deorum quidem satis metuens erat. hanc insitam ingenio eius temeritatem fortuna prospero ciuilibus bellicisq́ rebus successu aluerat. itaque satis apparebat: nec deos nec homines consulentem, férociter omnia ac præpropere acturū. quóque pronior esset in uitia sua, agitare eum atque irritare Pœnus parat: & læua relicto hoste, Fesulas petens, Hetruriæ agros prædatum profectus, quantam maximā uastitatem potest, cædibus incendijsq́ consuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat: tum uerò, posteaquam res sociorum ante oculos propè suos ferri agiq́ uidit: suum id dedecus ratus, per mediam iam Italiam uagari Pœnum: atque obsistente nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in concilio salutaria magis quàm speciosa suadentibus: collegam expectandum, ut coniunctis exercitibus communi animo consilioq́ rem gererent: interim equitatu auxilijsq́ leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: iratus se ex concilio proripuit: signumq́ simul itineris pugnæq́ proposuit. Quinimmo Arretij ante mœnia sedeamus, inquit: hic enim patria & penates sunt: Annibal emissus è manibus perpopuletur Italiam, uastandoq́ & urendo omnia, ad Romana mœnia perueniat: nec ante nos hinc mouerimus, quàm sicut olim Camillum ab Veijs, C. Flaminium ab Arretio patres acciuerint. Hæc simul increpans cum ocyus signa conuelli iuberet: & ipse in equum insiluisset, equus repente corruit, consulem'que lapsum super caput effudit. Territis omnibus qui circà erant, uelut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nuntiatur: signum omni ui moliente signifero conuelli

Omen ... consuli ...

conuelli nequire. Cõuersus ad nuntiũ, num literas quoq;, inquit, ab senatu affers: quæ me rem gerere uetent? abi, nuntia, signum effodiant: si ad cõuellendũ manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, superquã quod dissenserant à consilio, territis etiam duplici prodigio: milite in uulgus læto ferocia ducis, cũ spem magis ipsam quàm causam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam urbem Trasymenumq; lacum, omni clade belli peruastat: quo magis iram hosti ad uindicandas sociorũ iniurias acuat. Et iam peruenerãt ad loca insidijs nata, ubi maxime montes cortonenses Trasymenus subit. Via tantũ interest perangusta, uelut ad idipsum de industria relicto spatio: deinde paulo latior patescit cãpus, inde colles assurgunt. Ibi castra in aperto locat: ubi ipse cum Afris modo Hispanisq; consideret. Baleares cæteramq; leuem armaturam post monteis circunducit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegentibus, locat: ut ubi intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacum peruenisset, inexplorato postero die uixdum satis certa luce angustijs superatis, postquam in patentiorẽ campum pandi agmen cœpit: id tantũ hostium, quod ex aduerso erat, aspexit: à tergo ac super caput detectæ insidiæ. Pœnus ubi, id quod petierat, clausum lacu montibusq;, & circũfusum suis copijs habuit hostem, signum omnibus dat inuadendi. Qui ubi quà cuiq; proximum fuit, decurrere: eo magis Romanis subita atq; improuisa res fuit. quod orta ex lacu nebula, campo q̃ montibus densior sederat agminaq; hostium ex pluribus uallibus ipsa inter se satis cõspecta, eoq; magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius undique orto quàm satis cerneret, se circunuentũ esse sensit, & antè in frontem lateraq; pugnari cœptum est, quàm satis instrueretur acies, aut expediri arma stringiq; gladij possent. Consul perculsis omnibus ipse satis ut in trepida re impauidus, turbatos ordines, uertentesq; se quoq; ad dissonos clamores, instruit ut tempus locusq; patitur, & quacũq; potest, adhortatur ac stare & pugnare iubet. Nec enim inde uotis, aut imploratione deũm, sed ui ac uirtute euadendũ esse. per medias acies ferro uiã fieri, & quo timoris minus sit, eo minus fermè periculi esse. Cæterum præ strepitu ac tumultu, nec consilium nec imperium accipi poterat, tantumq; aberat, ut sua signa atq; ordinem & locum nosceret miles: ut uix ad arma capienda aptandaq; pugnæ competeret animus: opprimerenturq; quidem onerati magis his quàm tecti. & erat in tanta caligine maior usus aurium q̃ oculorum. ad gemitus uulnerum ictusq; corporum aut armorum, & mistos strepentium pauentiumq; clamores circũferebant ora, oculosq;. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebant, alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen. deinde ubi in omnis partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo hostium acies claudebat, apparuitq; nullam nisi in dextra, ferroq; salutis spem esse: tum sibi unusquisq; dux adhortatorq; factus ad rem gerendam: & noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes hastatosq; ac triarios: nec ut pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies: nec ut in sua legione miles, aut cohorte aut manipulo esset. sors conglobabat, & animus suus cuiq; ante aut pòst pugnandi ordinẽ dabat. tantusq; fuit ardor animorũ, adeò intentus pugnæ animus, ut eum terræ motũ, qui multarũ urbiũ Italiæ magnas partes prostrauit: auertitq; cursu rapido amneis, mare fluminibus inuexit, mõtes lapsu ingenti proruit: nemo pugnãtium senserit. Tres fermè horas pugnatũ est, & ubiq; atrociter. circa consulem tamen acrior infestiorq; pugna est. eum & robora uirorum sequebant̃: & ipse quacunq; in parte premi ac laborare senserat suos, impigre ferebat opem, insignisq; armis, & hostem summa ui petebat, & tuebatur suos ciues. donec Insuber equũ (Ducario nomẽ erat) faciemq; noscitans, Consul, inquit, hic est, popularibus suis: qui legiones nostras cecidit, agrosq; & urbem est depopulatus. iam ego hãc uictimam manibus peremptorũ fœde ciuium dabo. subditisq; calcaribus equo, per cõfertissimam hostium turbã impetum facit. obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto uenienti obuiam obiecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientem triarij obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus nec montes obstabant pauori: per omnia arcta præruptaq; ueluti cæci euadũt, armaq; & uiri super alium alij præcipitantur, pars magna, ubi locus fugæ deest, per prima uada paludis in aquam progressi, quoad

capit-

capitibus humeris ꝗ extare possunt, sese immergunt. fuere quos incõsultus pauor nando etiã capessere fugam impulerit. quæ ubi immensa ac sine spe erat: aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus, aut ubi nequicquam festinauerant, retrò ægerrime terram repetebant, atꝗ ibi ab ingresis aquam hostium equitibus pasim trucidabãtur. Sex millia fermè primi agminis per aduersos hosteis eruptione impigre facta, ignari omniũ quæ post se agerẽtur, ex saltu euasere. & cum in tumulo quodam cõstitissent, clamorem modo ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnæ esset, neꝗ scire, nec perspicere præ caligine poterant. Inclinata ad iniqua re, cum calescente sole depulsa nebula aperuisset diem: tum liquida iam luce montes campiꝗ perditas res, stratam ꝗ ostendere fœde Romanam aciem. itaꝗ ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis raptim signis, quàm citatissimo poterãt agmine, sese abripuerunt. postero die cum super cętera extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copijs nocte cõsecutus erat: si arma tradidissent, abire cum singulis uestimentis passurum, sese dediderunt. quæ punica religione seruata fides ab Annibale est, atꝗ in uincula omnes coniecti. Hęc est nobilis ad Trasymenum pugna. atꝗ inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorũ in acie cęsa sunt: decem millia sparsa fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romã petiere. Mille & quingẽti hostiũ in acie, multi postea utrinꝗ ex uulneribus periere. Multiplex cędes utrinꝗ facta tradit̃ ab alijs. Ego præterquã quòd nihil haustum ex uano uelim, quò nimis inclinant fermè scribentium animi: Fabium æqualẽ temporibus huiusce belli potisimum auctorẽ habui. Annibal captiuorũ qui latini nominis esẽt, sine pretio dimisis, Romanis in uincula datis, segregata ex hostiũ coaceruatorũ cumulis corpora suorũ cum sepeliri iusisset: Flaminij quoꝗ corpus funeris causa magna cum cura inquisitũ nòn inuenit. Romæ ad primum nuntium cladis eius cum ingẽti terrore ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matronæ uagæ per uias quæ repens clades allata, quæue fortuna exercitus esset, obuios percunctant̃. & cum frequẽtis concionis modo turba in comitium & curiã uersa magistratus uocaret: tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius Pr. pugna, inquit, magna uicti sumus. & quanquã nihil certius ex eo auditum est, tamẽ alius ab alio impleti rumoribus domos referunt: consulem cum magna parte copiarum cæsum: superesse paucos, aut fuga pasim per Hetruriam sparsos, aut captos ab hoste. Quot casus exercitus uicti fuerant, tot in curas dispertiti eorum animi erant, quorũ propinqui sub C. Flaminio Cos. meruerant: ignorantium quæ cuiusꝗ suorum fortuna esset. nec quisꝗ satis certum habet, quid aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus ad portas maior propè mulierum quàm uirorum multitudo stetit, aut suorum aliquem, aut nuntios de his operiẽs: circũfundebãturꝗ obuijs sciscitantes: neꝗ auelli utiꝗ à notis, prius quàm ordine omnia inquisissent, poterant. inde uarios uultus digredientium ab nuntijs cerneres: ut cuiꝗ aut læta, aut tristia nuntiabãtur, gratulantesꝗ aut cõsolantes redeuntibus domos circumfusos. Fœminarũ præcipuè & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repente oblato, in cõspectu eius expirasse ferunt. alteram cui mors filij falsò nuntiata erat: mœstam sedentem domi, ad primum conspectum redeuntis filij gaudio nimio exanimatam. Senatum prætores per dies aliquot ab orto usꝗ ad occidentem solem in curia retinẽt: consultantes quonam duce, aut quibus copijs resisti uictoribus Pœnis posset. Priusquam satis certa consilia essent, repens alia nuntiatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centronio proprætore missa ad collegam à Seruilio Cos. in Vmbria, quò post pugnam ad Trasymenum auditam auerterant iter, ab Annibale circunuenta. Eius rei fama uarie homines affecit. pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex cõparatione priorum ducere recentem equitum iacturam. pars non id quod acciderat, per se æstimare: sed ut in affecto corpore quamuis leuis causa magis quàm ualido grauior sentiretur: ita cum ægræ & affectæ ciuitati quodcunque aduersi inciderit: non rerum magnitudine, sed uiribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret, pati possent, æstimandum esse. Itaque ad remedium iamdiu desideratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum ciuitas cõfugit: & quia & cõsul aberat, à quo uno dici posse uidebatur: nec per occupatam armis punicis Italiam facile erat aut nuntium, aut literas mitti: nec dictatorem

populus

populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minucium Rufum. hisq; negotiũ ab senatu datũ, ut muros turresq; urbis firmarent, & præsidia disponerent quibus locis uideretur, pontesq; rescinderent fluminũ. ac tum pro penatibus, pro urbe dimicandum esse, quando Italiam tueri nequiuissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam usq; ad Spoletum uenit. inde cum perpopulato agro urbem oppugnare adortus esset, cũ magna cæde suorum repulsus, coniectans ex unius coloniæ haud nimis prospere tentatæ uiribus, quanta moles Romanæ urbis esset, in agrum picenum auertit iter, non copia solum omnis generis frugũ abundantẽ, sed refertum præda, quam effuse auidi atq; egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiua habita: refectusq; miles, hybernis itineribus ac palustri uia, prælioq; magis ad euentum secundo quàm leui aut facili, affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quàm otio aut requie gaudentibus: profectus, prætutianum adrianumq; agrum, Marsos inde Marrucinosq; & Pelignos deuastat: circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius C o s. leuibus prælijs cum Gallis actis, & uno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitusq; cæde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad urbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator quo die magistratum inijt, uocato senatu, ab dijs orsus cum edocuisset patres, plus negligentia cerimoniarum auspiciorumq; temeritate q; inscitia peccatum à C. Flaminio C o s. esse: quæq; piacula iræ deûm essent, ipsos deos consulendos esse: peruicit, ut quod non fermè decernitur, nisi cũ tetra prodigia nuntiata sunt: decemuiri libros sibyllinos adire iuberentur. qui inspectis fatalibus libris retulerunt patribus: quod eius belli causa uotum Marti foret: id non rite factum, de integro atque amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti uouendas esse, & supplicationem lectisterniumq; habendum, & uer sacrum uouendũ: si bellatum prospere esset, resq; publica in eodem quo ante bellum fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset, M. Æmylium Pr. ex collegij pontificũ sententia omnia ea ut mature fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus Pont. Max. consulente collegio pontificum, omnium primum populum consulendum de uere sacro censet: iniussu populi uoueri non posse. Rogatus in hæc uerba populus. Velitis iubeatisne hoc sic fieri? si res populi Romani quiritium ad quinquennium proximum, sicut uelim eam, salua seruata erit hisce duellis, datum donũ duit populus Romanus quiritium, quod duellum populo Romano cum Carthaginiensi est: quæq; duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: quod uer attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæq; prophana erunt Ioui fieri, ex qua die senatus populusq; iusserit. qui faciet, quando uolet, quaq; lege uolet facito: quo modo faxit, probe factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit, prophanum esto, neque scelus esto. si quis rumpet occidetue insciens, ne fraus esto. si quis clepset, ne populo scelus esto, néue cui cleptum erit. si atro die faxit insciens, probe factum esto. si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probe factum esto. si ante id ea senatus populusq; iusserit fieri ac faxit, eo populus solutus, liber esto. Eiusdem rei causa ludi magni uoti æris CCCXXXIII millibus, triente, præterea bubus Ioui CCC. multis alijs diuis bubus albis, atq; cæteris hostijs. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumq; ijt cum coniugibus ac liberis non urbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium, & per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in cõspectu fuère: Ioui & Iunoni unum, alterum Neptuno & Mineruæ: tertium Marti ac Veneri, quartum Apollini ac Dianæ: quintum Vulcano ac Vestæ: sextum Mercurio & Cereri. Tum ædes uota Veneri Erycinæ. ædem Q. Fabius M a x. dictator uouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, ut is uoueret, cuius maximum imperium in ciuitate esset. Mẽti ædem Attilius prætor uouit. Ita rebus diuinis peractis, tum de bello reque publica dictator retulit: quibus quótue legionibus uictori hosti obuiam eundum esse, patres censerent. Decretum, ut ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus socijsq; quantum equitum ac peditum uideretur: cætera omnia ageret faceretq;, ut è republica duceret.

duceret. Fabius duas legiones se adiecturũ ad seruilianum exercitum dixit. his per magistrum equitum scriptis, Tybur diem ad cõueniendum edixit. edictoq́; proposito, ut quibus oppida castellaq́; immunita essent, in loca tuta cõmigrarent: ex agris quoq́; uti demigrarent omnes regionis eius, qua iturus Annibal esset: tectis prius incensis ac frugibus corruptis, ne cuius rei copia esset: ipse uia Flaminia profectus obuiam consuli exercituiq́;, cum ad Tyberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemq́; cum equitibus ad se progredientẽ, uiatorem misit, qui consuli nuntiaret, ut sine lictoribus ad dictatorẽ ueniret. Qui cum dicto paruisset, cõgressusq́; eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociosq́;, uetustate iam propè oblitos eius imperij, fecisset, literæ ab urbe allatæ sunt: naues onerarias cõmeatum ab Hostia in Hispaniã ad exercitum portantes à classe punica circa portum Cossanum captas esse. Itaq́; extemplo cõsul Hostiam proficisci iussus: nauibus quæ ad urbem Romanã aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi hostium classem, ac litora Italiæ tutari. Magna uis hominum cõscripta Romæ erat. Libertini etiã quibus liberi essent, & ætas militaris, in uerba iurauerant. Ex hoc urbano exercitu qui minores quinq́; & triginta annis erãt, in naueis impositi: alij ut urbi præsiderent relicti. dictator exercitu consulis accepto à Fuluio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur, quò diem ad cõueniendũ edixerat nouis militibus, uenit: inde Præneste transuersis tramitibus in uiam Latinam est regressus: unde itineribus summa cum cura exploratis ad hostem ducit: nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunæ se cõmissurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamq́; pugnandi faceret. sed ubi quieta omnia apud hostes, nec castra ullo tumultu mota uidet: increpãs quidem uictos tandem martios animos Romanorum debellatumq́;, & cõcessum eis propalàm de uirtute ac gloria esse, in castra redijt. Cæterum tacita cura animum incensus, quod cum duce haudquaquam Flaminio, Sempronioq́; simili futura sibi res esset: ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent, & prudentiam quidem, nõ uim dictatoris extemplo timuit, cõstantiamq́; eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populandoq́; in oculis eius agros sociorum, cepit: & modò citato agmine è conspectu abibat, modò repente in aliquo flexu uiæ, si excipere digressum in æquum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmẽ ducebat, modico ab hoste interuallo, ut neq́; omitteret eum, neq́; cõgrederetur. castris, nisi quantũ usus necessario cogeret, tenebatur miles. pabulũ & ligna nec pauci petebant, nec passim. equitum leuisq́; armaturæ statio cõposita instructaq́; in subitos tumultus & suo militi tuta omnia & infesta effusis hostium populatoribus præbebat. neque uniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum, finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem minus iam tandem aut uirtutis, aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis cõsilijs habebat quàm magistrum equitum, qui nihil aliud quàm quòd non imperabat, moræ ad rempublicam præcipitandam habebat, ferox rapidusq́; in consilijs, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalàm in uulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens uicina uirtutibus uitia, compellabat: premendorumq́; superiorum arte, quæ pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit, beneuentanum depopulatur agrum, Telesiam urbem capit: irritat etiam de industria ducem: si forte accensum tot indignitatibus cladibusq́; sociorum trahere ad æquum certamen posset. Inter multitudinem sociorum Italici generis, qui ad Trasimenum capti ab Annibale, dimissiq́; fuerant: tres campani equites erant, multis iam tum illecti donis promissisq́; Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nuntiantes, si in Campaniam exercitum admouisset, Capuæ potiendæ copiam fore, cum res maior quàm autores esset: dubium Annibalem, alternisq́; fidentem ac diffidentem, tamẽ ut Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos, ut etiam atque etiam promissa rebus confirmarent, iussosq́; cum popularibus & aliquibus principum redire ad se, dimisit. ipse imperat duci, ut se in agrum Casinatem ducat: edoctus à peritis regionum, si eum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendam socijs interclusurum.

clusurum. Sed punicum abhorrens ab latino nomen, Casilinum pro Casino ducem accipere fecit: auersusq; ab itinere, per Alifanum, Calatinumq;, & Calenum agrum in campum Stellatem descendit. ubi cum montibus fluminibusq; clausam regionem circumspexisset, uocatum ducem percunctatur: ubi terrarum esset. cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset: tum demum cognitus est error, & Casinum longe inde alia regione esse, uirgisq; cæso duce, & ad reliquorum terrorem in crucem sublato, castris communitis Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prædatũ dimisit. Vsq; ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentem cladem, fugam tamen, terroremq; latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarent, fide socios dimouit, uidelicet quia iusto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod unum uinculum fidei est, melioribus parere. Vt uero ad Vulturnum flumen castra sunt posita: exurebaturq; amœnissimus Italiæ ager, uillæq; passim incendijs fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente, propè deintegro est orta seditio: ac duces seditionis accensi quidam. fuerat enim silentiũ per paucos dies: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset, festinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant. ut uero in extrema iuga Massici montis uentũ est: hostesq; sub oculis erant, Falerni agri, colonorũmque Sinuessæ tecta urentes: nec ulla erat mentio pugnæ. Spectatum'ne huc, inquit Minutius, ad rem fruendam oculis, sociorum cædes, & incendia uenimus? nec si nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet? quos in Sinuessam colonos patres nostri miserunt: ut ab Samnite hoste tuta hæc ora esset, quam nunc non uicinus Samnis urit: sed Pœnus aduena, ab extremis orbis terrarum terminis nostra cunctatione & secordia iam huc progressus. Tantum (prò dolor) degeneramus à parentibus nostris: ut, præter quam oram illi Punicas uagari classes dedecus esse imperij sui duxerint: eam nos nunc plenam Numidarum hostiũ, ac Maurorum iam factam uideamus? Qui modo Saguntum oppugnari indignando non homines tantum, sed fœdera, & deos ciebamus, tendentem ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem lenti spectamus. Fumus ex incendijs uillarum agrorumq; in oculos atque ora uenit, strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, sæpius nos, quàm deorum inuocantium opem. nos hic pecorum more per æstiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, conditi nubibus, syluisq;. Si hoc modo peragrando cacumina saltusq; Furius recipere à Gallis urbem uoluisset, quo hic nouus Camillus nobis dictator unicus in rebus afflictis quæsitus Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma esset: quam uereor ne sic cunctantibus nobis, Annibali ac Pœnis toties seruauerint maiores nostri. Sed uir, ac uere Romanus quo die dictatorẽ eum ex autoritate patrum iussuq; populi dictum, Veios allatus est nuntius: cum esset satis altum Ianiculum, ubi sedens prospectaret hostem: descendit in æquum: atq; illo ipso die media in urbe, qua nunc busta Gallica sunt, & postero die citra Gabios cæcidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas caudinas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? utrum tandem L. Papyrius Cursor iuga Samnij perlustrando, an Luceriam premendo, obsidendoq;, & lacessendo uictorem hostem, depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo Samniti imposuit. Modo cõsuli Luctatio quæ alia res, quàm celeritas uictoriam dedit? quod postero die, quàm hostem uidit, classem grauem commeatibus, impeditam suo ipsam instrumento atq; apparatu, oppresit. Stultitia est sedendo, aut uotis debellari credere posse. armati copias oportet, deducendas in æquum: ut uir cum uiro congrediaris. Audendo, agendoq; res Romana creuit, non his sensibus, consilijs'ue, quæ timidi cauta uocant. Hæc uelut concionanti Minucio circumfundebatur tribunorum, equitumq; Romanorũ multitudo, & ad aures quoq; militũ dicta ferocia uoluebantur: ac si militaris suffragij res esset, haud dubiè ferebant, Minucium Fabio duci prælaturos. Fabius pariter in suos haud minus quàm in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum pręstans quanquam probè scit, non in castris modò suis, sed iam etiam Romæ suam cunctationem infamem esse, obstinatus tamen eodem cõsiliorum tenore æstatis reliquum extraxit: ut Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis, iam hybernis locum circumspectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ, non perpetuæ, arbusta uineæq;, & cõsita omnia magis amœnis quàm necessarijs fructibus. Hac per exploratores

relata fama Fabio, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intrauerat falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Casilinum occupat modicis præsidijs: quæ urbs Vulturno flumine dirempta, falernum à campano agro diuidit: ipse iugis ijsdem exercitum reducit, misso exploratum cum quadringentis equitibus sociorũ L. Hostilio Mancino: qui ex turba iuuenum audientium sæpe ferociter concionantẽ magistrum equitũ, progressus primo exploratoris modo, ut ex tuto specularetur hostẽ, ubi uagos passim per uicos Numidas uidit, per occasionem etiam paucos occidit, extemplo occupatus certamine est animus, excideruntq; præcepta dictatoris: qui quàm tuto posset progressum prius recipere sese iusserat, quàm in conspectum hostium uenirent. Numidæ alij atq; alij occursantes, refugiẽtesq;, ad castra propè ipsum cum fatigatione equorum, atq; hominum pertraxêre. inde Cartalo, penes quem summa equestris imperij erat, concitatis equis inuectus, cum prius quàm ad coniectum teli ueniret, auertisset hostem: quinq; millia fermè continenti cursu secutus est fugientes. Mancinus postquam nec hostem desistere sequi, nec spem uidit effugiendi esse, cohortatus suos in prælium redijt, omni parte uirium impar. itaque ipse, & delecti equitum circumuenti occiduntur. cęteri effuso rursus cursu Cales primũ, inde propè inuijs callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo forte die Minucius se coniunxerat Fabio, missus ad firmandum præsidio saltum, qui super Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite Pœnus peruenire in agrũ Romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator, ac magister equitum castra in uiam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberant. Postero die Pœni quod uiæ inter bina castra erat, agmine compleuere. Cum Romani sub ipso constitissent uallo, haud dubie æquiore loco, successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atq; ad lacessendum hostẽ raptim & procursando, recipiendoq; sese pugnauêre. Restitit suo loco Romana acies. lenta pugna, & ex dictatoris magis, quàm Annibalis fuit uoluntate. ducenta ab Romanis, DCCC hostium cecidere. Inclusus inde uideri Annibal, & ad Casilinũ obsessus: cum Capua, & Samniũ, & tantum ab tergo diuitũ sociorum Romanis cõmeatus subueheret: Pœnus contrà intra formiana saxa, ac Linterni arenas, stagnaq; perhortida situ hybernaturus esset. Nec Annibalem fefellit suis se artibus peti. itaq; cum per Casilinum euadere non posset, petendiq; montes, & iugum Calliculæ superandũ esset: necubi Romanus inclusum uallibus agmen aggrederetur, ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem cõmentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. Fallacis consilij talis apparatus fuit. Faces undiq; ex agris collectæ, fascesq; uirgarum, atq; arida sarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos, indomitosq; multos inter cæteram agrestem prædam agebat. ad duo millia fermè boum effecta: Asdrubaliq; negotium datum, ut primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad monteis ageret: maximè, si posset, super saltus ab hoste insessos. Primis tenebris silentio mota castra, boues aliquanto ante signa acti. ubi ad radices montium, uiasq; angustas uentum est, signum extemplo datur, ut accensis cornibus armenta in aduersos concitentur monteis. & metus ipse relucentis flammæ ex capite, calorq; iam ad uiuum, ad imaq; cornuum adueniens uelut stimulatos furore agebat boues. quo repente discursu haud secus, quàm syluis montibusq; accensis, omnia circum uirgulta ardere: capitumq; inquietatio excitans flammam, hominum passim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant: ubi in summis montibus, ac super se quosdam ignes conspexerunt, circunuentos se esse rati, præsidio excessere: quà ingens emicabat flamma, uelut tutissimũ iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt: & primo cũ procul cernerent. ueluti flammas spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde ut humana apparuit fraus, tum uero insidias rati esse, cum multo maximoq; strepitu concitant se in fugam, leuiq; armaturæ hostium incurrêre. cæterum nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius, cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno utiq; abhorrẽs certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo interclusam ab suis leuem armaturam facilè (etenim numero ali-

Annibalis Stratagema.

ro aliquantum præstabant) Romani superassent, nisi Hispanorum cohors ad idipsum remissa ab Annibale, peruenisset. ea assuetior montibus, & ad concursandum inter saxa rupesq; aptior ac leuior, cum uelocitate corporum, tum armorum habitu, campestrem hostem, grauem armis statariumq;, pugnæ genere facilè elusit. Ita haudquaquam pari certamine digressi, Hispani ferè omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contenderunt. Fabius quoque mouit castra, transgressusq; saltum super Alifas loco alto ac munito consedit. Tum per Samnium Romã se petere simulans Annibal, usq; in Pelignos populabundus rediit. Fabius medijs inter hostium agmen, urbemq; Romam iugis ducebat, nec absistens, nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retró que Apuliam repetens, Gerionem peruenit, urbem metu, quia collapsa ruinis pars mœnium erat, ab suis desertam. Dictator in larinate agro castra communijt. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio modo, sed consilio etiam, ac prope precibus agens cum magistro equitum: ut plus consilio, quàm fortunæ confidat, & se potius ducem, quàm Sempronium Flaminiumq; imitetur. ne nihil actum censeret extracta prope æstate per ludificationem hostis. medicos quoque plus interdum quiete, quàm mouendo atq; agendo proficere. haud paruam rem esse, ab toties uictore hoste uinci desisse: & ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam præmonito magistro equitum, Romam est profectus. Principio æstatis, qua hæc gerebantur, in Hispania quoq; terra mariq; cœptum bellum est. Asdrubal ad eum nauium numerum, quem à fratre instructum paratúmque acceperat, decem adiecit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit, atq; ita Carthagine profectus nauibus prope terram, exercitum in litore ducebat, paratus confligere quacunq; parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam mouisse ex hybernis hostem audiuit, primo idem consilij fuit: deinde minus terra propter ingentem famam nouorum auxiliorũ concurrere ausus, delecto milite in naues imposito, quinq; & triginta nauium classe ire obuiã hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad statioñe uiginti millia passuũ distantẽ ab ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Masilienſium speculatoriæ præmissæ retulerunt, classem punicam stare in ostio fluminis, castraq; in ripa posita. Itaque ut improuidos, incautosq; uniuerso simul effuso terrore opprimeret, sublatis anchoris ad hostem uadit. Multas, & locis altis positas turreis Hispania habet, quibus & speculis, & propugnaculis aduersus latrones utuntur. Inde primo conspectis hostium nauibus, datum signum Asdrubali est: tumultusq; prius in terra & castris, quàm ad mare & ad naues est ortus, nondum aut pulsu remorum strepituq; alio nautico exaudito, aut aperientibus classem promontorijs: cum repente eques alius super alium ab Asdrubale missus, uagos in litore, quietos que in tentorijs suis, nihil minus quàm hostem aut prælium eo die expectantes, conscendere naues propere, atq; arma capere iubet. classem Romanam iam haud procul à portu esse. Hæc equites dimissi passim imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: uarioq; omnia tumultu strepunt, ruentibus in naues simul remigibus militibusq;, fugientium magis è terra quàm in pugnã euntium modo. Vixdum omnes cõscenderant, cum alij resoluunt oras, aut anchoram uellunt: alij, ne quid teneat, anchoralia incidunt: raptim q; omnia præpropere agendo, militum apparatu nautica ministeria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Et iam Romanus non appropinquabat modo, sed direxerat etiam in pugnam naues. itaq; non ab hoste & prælio magis Pœni, quàm suomet ipsi tumultu turbabantur: & tentata uerius pugna, quàm inita, in fugam auerterunt classem. & cum auersi, ac diuerso late agmine à tam multis simul uenientibus haud sanè impenetrabiles essent, in litus passim naues egerunt: atq; alij uadis, alij sicco litore excepti, partim armati, partim inermes ad instructam per litus aciem suorum perfugêre. Duæ tamen primo concursu captæ erant punicæ naues. quatuor suppressæ. Romani, quanquam terra hostiũ erat, armatamq; aciem toto prætentam in litore cernebant, haud cunctanter tamen insecuti trepidam hostiũ classem, naueis omnes, quę nõ aut perfregerant proras litore illisas, aut carinas fixerant uadis, religatas puppibus in altum extraxêre. ad quinq; & uiginti naues ex triginta cepêre. Neq; id pulcherrimũ eius uictoriæ fuit, sed quod una leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaq; ad ad Honoscã classe prouecti, exscensu è nauibus in terrã

facto, cum urbem ui cepissent, captamque diripuissent, Carthaginem inde petunt: atque omnem agrum circa depopulati, postremo tecta quoque coniuncta muro, portisque incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticã peruenit classis: ubi uis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale. quod satis in usum fuit, sublato, cæterum omne incensum est. Nec continentis modo proiectas oras preteruecta, sed in Ebusum insulam transmissum. ubi urbe, quę caput insulæ est, biduum nequicquam summo labore oppugnata, ubi in spem irritam frustra teri tempus adnimaduersum est, ad populationem agri uersi, direptis aliquot incensisque uicis, maiore quàm ex continenti præda parta, cum in naues sese recepissent, ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem uenerunt. Inde flexa retro classis, reditumque in citeriora prouinciæ: quò omnium populorum, qui Iberum incolunt, multorum & ultimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui uere ditionis imperiique Romani facti sunt, obsidibus datis populi amplius fuerunt centumuiginti. Igitur terrestribus quoque copijs satis fidens Romanus, usque ad saltum castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit. Quietum inde fore uidebatur reliquum æstatis tempus, fuissetque per Pœnum hostem: sed præterquam quod ipsorum Hispanorum inquieta auidáque in nouas res sunt ingenia, Mandonius uir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram, concitis popularibus in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum uenit. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis, leui certamine ut tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis: magnáque parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. Castra punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama repens aliò uertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos, obsidesque dederant Romanis, nuntio misso à Scipione exciti arma capiunt, prouinciámque Carthaginiensium ualido exercitu inuadunt: tria oppida ui expugnant. inde cum ipso Asdrubale duobus prælijs egregiè pugnantes, quindecim millia hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciã uenit, prorogato post consulatum imperio ab senatu missus cum triginta longis nauibus, & octo milibus militum, magnoque cõmeatu adiecto. Ea classis ingens agmine onerariarũ procul uisa cum magna lætitia ciuium sociorumque, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde cõmuni animo, consilioque gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginiensibus celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur: nec ullo uiso hoste Saguntum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id unum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo uinculo Hispaniã uir unus solerti magis quàm fideli cõsilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus antè Pœnis: tum (qualia pleraque sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterum transfugã sine magni rei proditione uenientem ad hostes, nihil aliud quàm unum uile atque infame corpus esse ratus, id agebat, ut quammaximum emolumentum nouis socijs esset, circumspectis igitur omnibus, quæ fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis animum adiecit: eam unam rem maximè ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse: Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra urbem in ipso litore habebat Bostar: ut aditum ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductum uelut ignorantem monet in quo statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos: quia procul Romani abessent: nunc cis Iberum castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumque nouas uolentibus res. itaque quos metus non teneat, beneficio & gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari, percunctantique, quodnam id subitum tantæ rei donum possit esse, obsides, inquit, in ciuitates remitte. id priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis, & publicè populis gratum erit. Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam plerunque obligat fidem. Mi-

nisterium

nisterium restituendorum domos obsidum mihimet deposco ipse, ut opera quoque impensa consilium adiuuem meum, & rei suapte natura gratæ quantam insuper gratiam possim, adijciam. Homini non ad cætera punica ingenia callido ut persuasit, nocte clàm progressus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab ijs ad Scipionem perductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataq́ue, ac loco & tempore constituto ad obsides tradendos, Saguntum redit. diem insequentem absumpsit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis. dimissus cum se nocte iturum, ut custodias hostium falleret, constituisset, ad compositam cum ijs horam excitatis custodibus puerorum profectus, ueluti ignarus in præparatas sua fraude insidias ducit. In castra Romana perducti. cætera omnia de reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta per eundem ordinem, quasi Carthaginiensium nomine sic agerentur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quàm quanta futura Carthaginiensium fuerat. illos enim graues superbosq́ue in rebus secundis expertos fortuna & timor mitigasse uideri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus antè, ab re clementi liberaliq́ue initium fecerat: & Acedux uir prudens haud frustra uidebatur socios mutasse. Itaq́ue ingenti consensu ad defectionem omnes spectare, armaq́ue extemplo mota forent, ni hyems, quæ Romanos quoque, & Carthaginienses concedere in tecta coëgit, interuenisset. Hæc in Hispania quoq́ue secunda æstate Punici belli gesta, cum in Italia paululum interualli cladibus Romanis solers cunctatio Fabij fecisset. quæ ut Annibalem non mediocri sollicitum cura habebat, tandem eum militiæ magistrum delegisse Romanos cernentem, qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat inter ciues armatos pariter togatos'que, utique postquam absente eo, temeritate magistri equitum læto, ut uerius dixerim, quàm prospero euentu pugnatum fuerat. Accesserant duæ res ad augendam inuidiã dictatoris. una fraude ac dolo Annibalis: quod cum à perfugis ei monstratus ager dictatoris esset, omnibus circà solo æquatis, ab uno eo ferrum ignemq́ue & uim omnem hostium abstineri iussit, ut occulti alicuius pacti ea merces uideri posset. altera ipsius facto, primo forsitan dubio, quia non expectata in eo senatus autoritas est: ad extremum haud ambiguè in maximam laudem uerso, in permutandis captiuis: quod sicut primo punico bello factum erat, conuenerat inter duces Romanos, Pœnum'que, ut quæ pars plus reciperet quàm daret, argenti pondo bina & selibras in militem præstaret. CCXLVII cum plures Romanus, quàm Pœnus recepisset, argentumq́ue pro eis debitum, sæpe iactata in senatu re, quoniam non consuluisset patres, tardius rogaretur: inuiolatum ab hoste agrum misso Romam filio uendidit, fidemq́ue publicam impendio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius urbis captæ atq́ue incensæ ab se in usum horreorum pauca reliquerat tecta, statiua habebat. inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipse expedita in statione erat, simul castris præsidio, & circunspectans necunde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro larinati erat. præerat Minucius magister equitum, profecto, sicut antè dictum est, ad urbem dictatore. Cæterum castra, quæ in monte alto, ac tuto loco posita fuerant, iam in planum deferuntur: agitabanturq́ue pro ingenio ducis cõsilia callidiora, ut impetus aut in frumentatores palantes, aut in castra relicta cum leui manu præsidioq́ue fieret. Nec Annibalem fefellit, cum duce mutatam esse belli rationem, & ferocius, quàm consultius rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minimè quis crederet) cum hostis propius esset, tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis. dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo fermè à Gerione millia, in tumulum hosti conspectum: ut intentum sciret esse ad frumentatores, si qua uis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum, si luce palàm iretur, quia haud dubiè hostibus breuiore uia præuentus esset, nocte clàm missi Numidæ ceperunt. quos tenenteis locum contempta paucitate Romani postero die cum eiecissent, ipsi eò transferunt castra. Tum itaq́ue ut exiguum spatij uallum à uallo aberat, & id ipsum totũ propè cõpleuerat Romana acies, simul & per auersa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores latè cædem fugamq́ue hostium palatorum fecit: nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate

Hostis astu

uix castra,si oppugnarentur,tutari poterat.iam q; artibus Fabij pars exercitus aberat, iam ser/me sedendo,& cunctando bellum gerebat,receperatq; suos in priora castra, quæ pro Gerio/nis mœnibus erant. Iusta quoq; acie,& collatis signis dimicatum,quidam autores sunt. primo concursu Pœnum usque ad castra fusum,inde eruptione facta repente uersum terrorem in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. hunc principem genere ac diuitijs non Bouiani modo, unde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo mil/lia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali, spem parti utrique præbuisse noui subsidij: tum q; Fabio ab Roma neniente, Annibalem in/sidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samni/te duo castella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa, quinque admodum Romanorum. tamen in tam pari propè clade famam egregiæ uictoriæ cum uanioribus literis magistri equi/tum Romam perlatam. De his rebus persæpe & in senatu,& in concione actum est. Cum læ/ta ciuitate dictator unus nihil nec famæ, nec literis crederet, ut si uera omnia essent, secunda se magis, quàm aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis id unum enimuero ferendum esse negat, non præsentem solum dictatorem obstitisse rei bene gerendæ, sed ab/sentem etiam gestæ obstare: & in ducendo bello sedulo tempus terere, quo diutius in magi/stratu sit, solusq; & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alterum in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum. duos præ/tores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætore ege/at. M. Minucium magistrum equitum, ne hostem uideret, ne quid rei bellicæ gereret, propè in custodia habitum. Itaque Hercule non Samnium modo, quo iam tanquam trans Ibe/rum agro Pœnis concessum sit, sed Campanum, Calenumq;, & Falernum agrum peruasta/tos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante. exer/citum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos propè intra uallum retentos, tan/quam hostibus captiuis arma adempta, tandem ut abscesserit inde dictator, ut obsidione li/beratos extra uallum egressos fudisse, ac fugasse hosteis. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset, audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc mo/dicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris iure: nec ta/men ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum Q. Fabium, quàm consulem in locum C. Flaminij suffecisset. Dictator concionibus se abstinuit, in actione minimè popularis. ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur, tunc cum hostem uerbis extolleret, bien/nij q; clades per temeritatem atque inscitiam ducum acceptas referret: magistro'que equitum, quod contra edictum suum pugnasset rationem diceret reddendam esse. si penes se summa imperij, consilij'que sit, propediem effecturum, ut sciant homines: bono imperatori haud ma/gni fortunam momenti esse, mentem, rationem'que dominari. se sæuo tempore, & sine igno/minia seruasse exercitum, quàm multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam es/se. Huius generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne præ/sens de iure imperij dimicaret, pridie quàm rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exerci/tum abijt. Luce orta cum plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris, fauorq; ma/gistri equitum animos uersabat, quàm satis audebant homines ad suadendum quod uulgo placebat, prodire: & fauore superante, autoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suasor legis C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis, filio'que hoc ipso in seruili eius artis ministerio usum. Is iuuenis ubi ex eo genere quæstus pecunia à patre reli/cta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, toga'que & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisq; aduersus rem & famam bonorum, primum in notitiam po/puli, deinde ad honorem peruenit. quæstura quoque, & duabus ædilitatibus, plebeia, & cu/ruli, postremo & prætura perfunctus, iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callide auram fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petijt: sicq; plebis unus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quiq; Romæ, quiq; in exercitu erant, æqui, atque iniqui, præter

præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse qua grauitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuientis iniuriam tulit. acceptisq; in ipso itinere literis senatus consulti de æquato imperio, satis fidens haudquaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam, cum'que inuicto à ciuibus, hostibus'que animo ad exercitum redijt. Minucius uero cum iam antè uix tollerabilis fuisset, secundis rebus ac fauore uulgi: tum utique immodice immodeste'que non Annibale magis uicto ab se quàm Fabio gloriari. Illum in rebus asperis unicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem magistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum uirgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti sunt, in tantum suam felicitatem, uirtutémque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominumq; iudicio damnata perstaret. Itaque quo die primum congressus est cum Fabio, statuendum omnium primum ait esse, quemadmodum imperio adæquato utantur. se optimum ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora intetualla placerent, partitis temporibus alternis summum ius imperiumq; esse, ut par hosti non solum consilio, sed uiribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habituram, quæcunque temeritas collegæ habuisset. sibi communicatum cum illo, sed non ademptum imperium esse. itaque se nunquam uolentem parte, qua posset, rerum consilio gerendarum cessurum: nec se tempora, aut dies imperij cum eo, sed exercitus diuisurum: suisq; consilijs, quoniam omnia non liceret, quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit ut legiones, sicut consulibus mos esset, inter se diuiderent. prima & quarta Minucio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociûmq; & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoque separari magister equitum uoluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neq; enim quicquam eorum, quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minucij temeritatem se suo modo captaturum, & solertiæ Fabij dimidium uirium decessisse. Tumultus erat inter castra Minucij, Pœnorumq;. eum qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine uolebat Annibal, quanquam id operæpretium erat, quàm causam certaminis cum Minucio, quem semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia nō modo syluestre quicquam, sed ne uepribus quidem uestitum habebat: re ipsa natus tegendis insidijs, eo magis, quod in nuda ualle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes, ut quædam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quenq; locum apte insidere poterant, quinq; millia conduntur peditum equitumq;. necubi tamen aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in ualle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendum quē antè diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas, ac sibi quisque deposcere pellendos inde hosteis. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosq; ad arma uocat, & uanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem armaturam dimittit, deinde conserto agmine mittit equites: postremò, cum hostibus quoque subsidia mitti uideret, instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis alia atque alia crescente certamine mittens auxilia peditum equitumq;, iam iustam expleuerat aciem, ac totis utrinque uiribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusa'que terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impauida sola erat, uidebaturq;, si iusta, aut si recta pugna esset, haudquaquam impar futura. tantum animorum fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed, exorti repente insidiatores eum tumulum terroremq; in latera utrinque, ab tergoq; incursantes fecerunt, ut neque animus ad pugnam, neq; ad fugam spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primo clamore pauētium audito, dein conspecta procul turbata acie: ita est, inquit, non celerius quàm timui, deprehendit fortuna temeritatē, Fabio æquatus imperio, Annibalem & uirtute & fortuna superiorē uidet. sed aliud

iurgandi succensendiq́ tempus erit:nunc signa extra uallum proferte. uictoriam hosti extorqueamus, confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæsis alijs, alijs circunspectantibus fugam, fabiana se acies repente uelut cœlo demissa ad auxilium ostendit. itaq́ priusquam ad coniectum teli ueniret, aut manum consereret, & suos à fuga effusa, & à feroci pugna hosteis cõtinuit. Qui solutis ordinibus uagi dissipati erant, undiq́ confugerunt ad integram aciem. qui plures simul terga dederant, conuersi in hostem, uoluentesq́ orbem, nunc sensim referre pedem, nunc conglobati restare. ac iam propè una acies facta erat uicti atq́ integri exercitus, inferebãtq́ signa in hostem, cum Pœnus receptui cecinit, palàm ferente Annibale, ab se Minucium, se à Fabio uictum. Ita per uariam fortunam diei maiore parte exacta, cum in castra reditum esset: Minucius conuocatis militibus: Sæpe ego, inquit, audiui milites, eum primum esse uirum, qui ipse consulat quid in rem sit: secundum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenij esse. Nobis quoniam prima animi ingenijq́ negata sors est, secundam ac mediam teneamus: & dum imperare discimus, parere prudenti in animũ inducamus. castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa cum tulerimus: ubi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: uos milites eos, quorum uos modò arma dexteræq́ texerunt, patronos salutabitis: & si nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriam dies hęc dederit. Signo dato, conclamatur inde ut colligantur uasa. profecti agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem & ipsum, & omnes, qui circà erant, cõuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum cum patrem Fabium appellasset, circũfusosq́ militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus inquit, meis dictator, quibus te modo nomine, quo fando possum, æquaui, uitam tantum debeo: tibi cum meam salutem, tum omnium horum. itaq́ plebiscitũ, quo oneratus magis, quàm honoratus sum, primus antiquo, abrogoq́: & quod tibi mihiq́, quod meo exercitui tuoq́, conseruato ac cõseruatori sit felix, sub imperium auspiciumq́ tuum redeo, & signa hæc legionesq́ restituo. tu quęso placatus me magistrũ equitum, hos ordinibus suis quemq́ teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ, milites'q́ concione dimissa à notis ignotisq́ benigne atq́ hospitaliter inuitati, lætusq́ dies ex admodum tristi pauloantè, ac propè execrabili factus. Romæ, ut est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quàm uulgo militum ex utroq́ exercitu affirmata, pro se quisq́ Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem, hosteisq́ Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atq́ in Italia bellum esse: nam biennio ante adeò & duces Romanos, & milites spreuerant, ut uix cum eadem gente bellum esse crederent cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoq́ ex acie redeuntem dixisse ferunt, tandem eam nubem, quæ sederet in iugis montium, sollicitatam procella imbrem dedisse. Dum hęc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circumuectus Sardiniæ & Corsicæ oram, & obsidibus utrinq́ acceptis, in Africam transmisit: & priusquam in cõtinentem descensiones faceret, Meninge insula uastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum ureretur diriperetuŕq ager, decem talentis argenti acceptis, ad litora Africæ accessit, copiasq́ exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, naualesq́ socij iuxta effusi, ac si insulas cultorum egenteis prædarentur. itaq́ in insidias temere illati, cum à frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac fœda fuga retrò ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Blæso quæstore amisso, classis à litoribus hostium plenis trepide soluta in Siciliam cursum tenuit: traditáque Lilybæi tota Attilo prætori, ut ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus freto in Italiam traiecit: literisq́ Fabij accitus & ipse, & collega eius M. Attilius, ut exercitum ab se exacto iam propè semestri imperio acciperent. Omnium propè annales Fabium dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradũt. Cœlius etiam eum primum à populo creatum dictatorẽ scribit. Sed & Cœlium, & cæteros fugit, uni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eò decursum esse, ut à populo

populo crearetur qui pro dictatore esset: res inde gestas, gloriamq; insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, ut dictator pro prodictatore diceretur, facile obtinuisse. Consules M. Attilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus exercitu accepto, hybernaculis mature cōmunitis (tum enim autumni erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis opportune aderant, carpentes agmen, palantesq; excipientes. in casum uniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis, non ueniebant. adeoq; inopia est coactus Annibal, ut nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cum ad Gerionem iam hyeme impendente constitisset bellum: Neapolitani legati Romam uenere. ab ijs quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atq; ita uerba facta: ut dicerent, scire se Romani populi ærarium bello exhauriri: & cum iuxtà pro urbibus agrisq; sociorū, ac pro capite atq; arce Italiæ urbe Romana atq; imperio geratur: æquum censuisse Neapolitanos, quod auri sibi cum ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum. siquam opem in sese crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres Romanos populumq; facturū, si omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosq; iudicauerint, à quibus donum animo ac uoluntate eorum, qui libentes darent, quàm re maius ampliusq; acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia, curaq;. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eosdem dies speculator Carthaginiensis, qui per biennium fefellerat: Romæ deprehensus, præcisisq; manibus dimissus: & serui quinque & uiginti in crucem acti quod in campo martio coniurassent. indici data libertas, & æris grauis uiginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendum Demetrium Pharium, qui bello uictus ad eum fugisset: alij in Ligures, ad expostulandum quod Pœnum opibus auxilijsq; suis iuuissent: simul ad uisendum ex propinquo, quæ in Boijs atq; Insubribus gererentur. Ad Pineum quoq; regem in Illyricos legati missi ad stipendium, cuius dies exierat, poscendū: aut si diem proferre uellet, obsides accipiendos. adeò etsi bellū ingens in ceruicibus erat, nullius usquam terrarū rei cura Romanos, ne lōginqua quidem, effugiebat. In religionem etiam uenit, ædem Cōcordiæ, quam per seditionem militarem biennio antè L. Manlius prætor in Gallia uouisset, locatam ad id tempus non esse. itaq; duumuiri ad eam rem creati ab Æmylio prætore urbis, Cn. Pupius, & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendā locauerunt. Ab eodem prætore ex senatus consulto literæ ad consules missæ: ut si ijs uideretur, alter eorū ad consules creandos Romam ueniret: se in eam diem, qua iussissent, comitia edicturū. Ad hęc à consulibus rescriptum, sine detrimento Reipublicæ abscedi non posse ab hoste. itaque per interregem comitia habenda esse potius: quàm cōsulum alter à bello auocaretur. Patribus rectius uisum est, dictatorem à consule dici comitiorum habendorum causa. Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. His uitio creatis, iussisq; die quartodecimo se magistratu abdicare, ad interregnum res redijt. cōsulibus protogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus Cn. Claudius, Appij filius, Cento, inde P. Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis. C. Terentiū Varronem, sui generis hominem, plebi insectatione principum popularibusq; artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus & dictatorio imperio concussis, aliena inuidia splendentem, uulgus etiam extrahere ad consulatum nitebatur. patres summa ope obstabant, ne se insectando, sibi æquari assuescerent homines. Bebius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Terentij, criminando non senatum modò, sed etiam augures, quo dictatorem prohibuissent comitia perficere, per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam adductum: ab ijsdem, cum debellari possit, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus uniuersis pugnari posse apparuisset, eò quod M. Minucius absente Fabio prospere pugnasset, duas legiones hosti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas, ut pater, patronusq; appellaretur, qui prius uincere prohibuisset Romanos, quàm uinci. Consules deinde fabianis artibus, cum debellari

debellari posset, bellum traxisse. Id foedus inter omnes nobiles ictum: nec finem antè belli habituros, quàm consulem uere plebeium, id est, hominem nouum fecissent. nam plebeios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris, & contemnere plebem, ex quo contemni desierint à patribus, coepisse. Cui non id apparere? id actum & quaesitum esse, ut interregnum iniretur: ut in patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quaesisse. id postea, quia inuitis ijs dictator esset dictus comitiorum causa, expugnatũ esse: ut uitiosus dictator per augures fieret. Abhorrère igitur interregnum eos: consulatum unum certe plebis Romanae esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis uincere quàm diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset, tribus patricijs petentibus P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Æmylio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Ælio Paeto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul unus creatur, ut in manu eius essent comitia rogando collegae. Tum experta nobilitas parum fuisse uirium in competitoribus eius, L. Æmylium Paulum, qui cum M. Laelio consul fuerat, & damnatione collegae, & sua propè ambustus euaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem ad petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certauerant, par᷑ magis in aduersando, quàm collega datur consuli. Inde praetoria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romae iuris dicundi urbana sors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo praetores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum praeter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, praeteritis aliquot fortibus ac strenuis uiris, quia in tali tempore nullus nouis magistratus uidebatur mandandus. Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantae autem peditum equitum᷑ additae sint copiae, adeò & numero, & genere copiarum uariant autores, ut uix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplementum. alij nouas quatuor legiones quin᷑ legionibus additas, ut nouem legionibus rem gererent. numero quo᷑ peditum equitum᷑ legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis: ut quina millia peditum, treceni equites essent: socij duplicem numerum equitum darent, pedites aequarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam autores sunt. Illud haudquaquam discrepat, maiore conatu at᷑ impetu rem actam, quàm prioribus annis, quia spem posse uinci hostem dictator praebuerat. Caeterum prius quàm signa ab urbe nouae legiones mouerent, decemuiri libros adire at᷑ inspicere iussi, propter territos uulgo homines nouis prodigijs. nam & Romae in Auentino, & Ariciae nuntiatum erat sub idem tempus lapidibus pluuisse: & multo cruore, signa in Sabinis caedis, aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quod saepius acciderat, magis terrebat. & in uia Fornicata, quae ad campum erat, aliquot homines de coelo tacti, exanimati᷑ fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt. ijs sicut Neapolitanis, gratiae actae, aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno commeatu accessit. legati in senatum introducti nuntiarunt, caedem C. Flaminij consulis exercitus᷑ allatam adeò aegrè tulisse regem Hieronem, ut nulla sui propria, regni᷑ sui clade moueri magis potuerit. ita᷑, quanquam probe sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem propè aduersis rebus, quàm secundis esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis fidelibus᷑ socijs bella iuuari soleant. quae ne accipere abnuãt, magnopere se P. C. orare. Iam omnium primum ominis causa uictoriam auream pondo CCCXX afferre sese: acciperẽt eam, tenerent᷑, & haberent propriam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modiũm tritici, ducenta hordei, ne cõmeatus deessent. & quantũ praeterea opus esset, quò iussissent, subuecturos. Milite at᷑ equite scire nisi Romano latini᷑ nominis non uti populum Romanum: leuium armatorũ auxilia etiã externa uidisse in castris Romanis. ita᷑ misisse mille sagittariorũ ac funditorũ, aptam manũ aduersus Baleares ac Mauros, pugnaces᷑ alias missili telo gentes.

Ad ea donã cõsiliũ quo᷑ addebãt, ut pretor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam

Alteratio in re [illegible] capienda [illegible]

cam traijceret, ut & hostes in terra sua bellum haberent, minusq; laxamenti daretur ijs ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est. Virum bonum, egregiumq; socium Heronē esse, atq; uno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani uenerit, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore, ac loco munifice adiuuisse: id perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum gratia rei accepta non accepisse populum Romanum: uictoriam, omenq; accipere: sedemq; ei se diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce urbis Romæ sacratam, uolentem propitiamq;, firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittarijq;, & frumentū traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Octacilio proprætore in Sicilia erant, quinque & uiginti additæ, permissumq; est, ut si è repub. censeret esse, in Africam traijceret. Delectu perfecto, consules paucos morati dies, dum socij ab nomine latino uenirent. Milites tunc, quod nunquā antea factum erat iureiurādo à tribunis militum adacti, iussu consulū conuenturos, neq; iniussu abituros. nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & ubi ad decuriatum, aut centuriatum cōuenissent, sua uoluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atq; formidinis ergò non abituros, neq; ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. id ex uoluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quàm urbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuère, denunciantes: bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumq; in uisceribus Reipublicæ si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem uidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli una, pridie quàm ex urbe proficiscerent, concio fuit, uerior, quàm gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modò. Mirari se, quo modo quis dux, prius quàm aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus in urbe sciret, quæ sibi agenda armato forent: & diem quoque prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se quæ consilia magis res dent hominibus, quàm homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, ut quæ caute atq; consulte gesta essent, satis prospere euenirent. temeritatem præterq; quod stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus cōsilijs præpositurum: & quo id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur. Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Æmyli haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia è republica fide uestra faceretis: & mali nec mea uerba auribus uestris, nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem uirum intuenti mihi tecum omnis oratio est: quem uideo nequicquam & uirum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet respublica, malis consilijs idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras enim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio quàm cum Annibale futurū censes. nescio an infestior hic aduersarius, q; ille hostis maneat. & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es. & aduersum Annibalē legionesq; eius tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam tibi causa absit C. Flaminij memoria. tamen ille consul demum, & in prouincia, & ad exercitum cœpit furere: hic prius quàm peteret consulatum, deinde in petendo consulatu: nunc quoq; consul, priusquàm castra uideat aut hostem, insanit. & qui tantas iam nunc procellas, prælia atq; acies iactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem censes facturum? & ubi extemplo uerba res sequitur? Atqui si hic, quod facturum se denuntiat, extemplo pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, hostem hunc ignoro: aut nobilior alius Trasymeno locus nostris cladibus erit. Nec gloriandi tempus aduersus unum est: & ego contemnendo potius quàm appetendo gloriam, modum excesserim. sed ita res habet. una ratio belli gerendi aduersus Annibalem est, qua ego gessi. nec euentus modò hoc docet: stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraq;, donec res eædem manebunt, immutabilis est. In Italia bellum gerimus, in sede, ac solo nostro. omnia circà plena ciuium ac sociorum sunt armis, uiris, equis,

Utile Reg Heronis ...

Aderato ... p... d...

equis,commeatibus iuuant,iuuabuntq́: id iam fidei documẽtum in aduersis rebus nostris dederunt.meliores,prudentiores,constantiores nos tempus diesq́ facit. Annibal contrà,in aliena,in hostili est terra,inter omnia inimica infestaq́,procul à domo,procul à patria.neque illi terra,neq; mari est pax: nullæ eum urbes accipiunt,nulla mœnia:nihil usq́ sui uidet,in diem rapto uiuit.partem uix tertiam exercitus eius habet, quem Iberum amnem traiecit. plures fames,quàm ferrum absumpsit: nec his paucis iam uictum suppeditat. Dubitas ergo quin eum sedendo superaturi simus,qui senescat in dies? non commeatus,non supplementum,non pecuniam habeat? Quàm diu pro Gerionis, castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus pugnatum est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn.Seruilius,atque Atilius proximi consules,uide queãdmodum eum ludificati sint.Hæc una salutis est uia L.Paule:quam difficilem infestamq́ ciues sibi magis, quàm hostes facient.idem enim tui, quod hostium milites,uolent:idem Varro consul Romanus,quod Annibal pœnus imperator,cupiet. duobus ducibus unus resistas oportet. resistes autem, aduersus famam rumoresq́ hominum si satis firmus steteris,si te neq; collegæ uana gloria,neque tua falsa infamia mouerit. A ueritate laborare nimis ius sæpe aiunt, extingui nunquam. Gloriam qui spreuerit, ueram habebit. Sine timidum pro cauto,tardum pro considerato,imbellem pro perito belli uocent. malo te sapiens hostis metuat,quàm stulti ciues laudent.omnia audentem contemnet Annibal: nil temere agentem metuet.Nec ego,ut nihil agatur,sed ut agentem te ratio ducat, nõ fortuna. tuæ potestatis semper,tuaq́ omnia sint.armatus intentusq́ sis,neq; occasioni tuæ desis, neque suã occasionem hosti des.omnia non properanti clara, certaq́ erunt. festinatio improuida est,& cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sanè læta fuit,magis fatentis ea, quæ diceret,uera,q́ facilia factu esse. Dictatori magistrum equitum intolerabilem fuisse, quid consilij aduersus collegam seditiosum ac temerarium uirum, atque autoritatis fore? Se populare incendium priore consulatu semiustum effugisse. optare ut omnia prospere euenirent. at si quid aduersi caderet,hostium se telis potius,quàm suffragijs iratorum ciuium caput obiecturum. Ab hoc sermone profectum Paulum tradunt,prosequentibus primoribus patrum. Plebeium consulem sua plebs prosecuta turba, quàm dignitate conspectior. Vt in castra uenerunt: permisto nouo exercitu ac uetere,castris bifariam factis,ut noua minora essent propius Annibali,in ueteribus maior pars,& omne robur uirium esset: tum anni prioris consulem M. Attilium ætatem excusantem Romam miserunt. Cn.Seruilium in minoribus castris legioni Romanæ,& sociũm peditum equitumq́ duobus millibus præficiunt. Annibal quanquam parte dimidia auctas hostium copias cernebat:tamen aduentu consulum mire gaudere.non solum enim nihil ex raptis in diem commeatibus superabat, sed ne unde raperet quidem, quicquam reliqui erat:omni undiq́ frumento posteaquam ager parum tutus erat, in urbes munitas conuecto: ut uix decem dierum, quod compertum postea est, frumentum superesset, Hispanorumq́ ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporum expectata foret. Cæterum temeritati consulis,ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit:quod in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu magis militum, quàm ex præparato, aut iussu imperatorum orto,haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi:non plus centum Romanorum sociorumq́ occisis. Cæterum uictoribus effuse sequentibus metu insidiarum obstitit Paulus consul:cuius eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat: Varrone indignante ac uociferante, emissum hostem è manibus: debellariq́, ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnum haud ægerrime pati:quin potius credere, uelut inescatam temeritatem ferocioris cõsulis, ac nouorum maxime militum esse. & omnia ei hostium haud secus,quàm sua,nota erant:dissimiles discordesq́ imperitare,duas propè partes tyronum militum in exercitu esse.itaque locum & tempus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferenteis secum milites ducens, castra plena omnis fortunæ publicæ priuatæq́ relinquit,transq́ proximos monteis læua pedites instructos condit, dextra equites, impedimenta per cornua in medium agmen traducit: ut diripiendis uelut desertis fuga dominorum castris occupatum, impeditumq́ hostem opprimeret. Crebri relicti in castris ignes: ut fides

ut fides fieret: dum ipse longius spatium fuga præriperet, falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset: tenere in locis consules uoluisse. Vbi illuxit, subductæ primo stationes, deinde propius adeuntibus insolitum silentium admirationem fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria Coss. nuntiantium fugam hostiũ adeò trepidam, ut tabernaculis stãtibus castra reliquerint: quoq; fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, ut signa proferri iuberent, ducerentq; ad persequendos hosteis, ac protinus castra diripienda. Et Cos. alter uelut unus turbæ militaris erat. Paulus etiam atq; etiam dicere: prouidendum præcauendumq; esse. postremo cum aliter neq; seditionem neq; ducem seditionis sustinere posset: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui ubi adequitauit portis, subsistere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum duobus equitibus uallum intrauit: speculatusq; omnia cum cura, renuntiat: insidias profecto esse: ignes in parte castrorum, quæ uergat in hostem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibusdam locis temere per uias uelut obiectũ ad prædam uidisse. Quæ ad detinendos à cupiditate animos nuntiata erant, ea accenderũt, & clamore sublato à militibus, nisi signum detur, sine ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro signum dedit proficiscendi. Paulus, cum ei sua sponte cunctanti pulli quoq; auspicio non addixissent: obnuntiari iam efferenti porta signa collegæ iussit. quod quanquã Varro ægre est passus: Flaminij tamen recens casus, Claudijq; Cos. primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incussit. Dij propè ipsi eo die magis distulere, quàm prohibuere imminentem pestem Romanis. nam forte ita euenit ut cum referri signa in castra iubenti Cos. milites non parerent, serui duo Formiani unus, alter Sidicini equitis qui Seruilio atq; Attilio Coss. inter pabulatores excepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos, qui deducti ad Coss. denuntiant, omnem exercitum Annibalis trans proximos mõtes sedere in insidijs. Horum opportunus aduentus Coss. imperij potentes fecit, cum ambitio alterius suam primum apud eos praua indulgentia maiestatem soluisset. Annibal postea quam motos magis inconsulte Romanos, quàm ad ultimum temere euectos uidit, nequicquam detecta fraude in castra redijt. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat, nouaq; consilia in dies non apud milites solum mistos ex colluuione omnium gentium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta uociferatio fuisset exposcentium stipendium debitum, querentiumq; annonã primo, postremo famem, & mercenarios milites, maxime Hispani generis, de transitione cepisse consilium fama esset, ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliã dicitur agitasse, ita ut relicto peditatu omni, cum equitatu se proriperet. Cum hæc consilia atq; hic habitus animorum esset in castris, mouere inde statuit in calidiora, atq; eo maturiora messibus Apuliæ loca, simul ut quo lõgius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leuibus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisq; paucis in speciem relictis, ut insidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus ultra castra, trãsq; montes exploratis, cum relatum esset, uisum procul hostiũ agmen, tum die sequenti eius insequendi consilia agitari cœpta. Cum utriusq; Cos. eadem, quæ semper antè, fuisset sententia, cæterum Varroni ferè omnes, Paulo nemo, præter Seruiliũ prioris anni Cos. assentiret, maioris partis sententia ad nobilitandas clade Romana Cannas urgente fato profecti sunt. Prope eum uicum Annibal castra posuerat auersa à Vulturno uẽto, qui campis torridis siccitate nubes pulueris uehit. id cum ipsis castris percommodum fuit, tum salutare præcipue futurum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante uento, in obcæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. Coss. satis exploratis itineribus sequentes Pœnum, ut uentum ad Cãnas est, ubi in conspectu Pœnum habebant, bina castra communiunt eodem fermè interuallo, quo ad Gerionem, sicut antè, copijs diuisis. Aufidus amnis utrisq; castris affluens aditum aquatoribus ex sua cuiusq; opportunitate haud sine certamine dabat, ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant, liberius aquabãtur Romani, quia ripa ulterior nullũ habebat hostium præsidium. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam qua parte ui-

rium inuictus erat: facturus copiam pugnandi cōsulibus, dirigit aciem, lacessitq; Numidarū procursatione hostes. Inde rursus sollicitari seditione militari, ac discordia cōsulum Romana castra: cum Paulus Sempronij & Flaminij temeritatem Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabij obijceret: testareturq; deos & homines hic nullam penes se culpam esse, quod Annibal iam uelut suam cepisset Italiam, se constrictum à collega teneri. ferrum atq; arma iratis, & pugnare cupiētibus adimi militibus: ille, si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atq; improuidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpę exortem, omnis tamē euentus participem fore diceret. uideret, ut quibus lingua prompta ac temeraria esset, æque in pugnam uigerent manus. Dum altercationibus magis quàm cōsilijs tempus teritur: Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam, cum in castra cæteras reciperet copias: Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam cum uix dum in ripam egressi clamore ac tumultu fugassent: in stationem quoq; pro uallo locatam, atq; ipsas prope portas euecti sunt. Id uero indignum uisum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri, ut ea modo una causa, ne extemplo transirent flumen, dirigerētq; aciem, tenuerit Romanos: quod summa imperij eo die penes Paulum fuerit. Itaq; Varro postero die, cui sors eius diei imperij erat, nihil consulto collega signum proposuit: instructisq; copijs flumen transiuit, sequente Paulo, quia magis non probare, quàm non adiuuare consilium poterat. Transgressi flumen eas quoque, quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt, atq; ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerūt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxilijs prima acies facta. Coss. cornua tenent: Terētius læuum, Aemylius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus leuiq; alia armatura præmissa transgressus flumen, ut quosq; traduxerat, ita in acie locabat. Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanū equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita, ut Afrorū utraq; cornua essent, interponerentur his medij Galli atq; Hispani. Afros Romanā magna ex parte crederes aciem, ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterum magna ex parte ad Trasymenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formæ ferè erāt: dispares ac dissimiles gladij. Gallis prælongi, ac sine mucronibus: Hispano punctim magis quàm cęsim assueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucronibus ante cæteros armati (is gentiū harum habitus tū magnitudine corporum, tum specie terribilis erat.) Galli super umbilicū erant nudi. Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant. Numerū omnium qui tum peditum equitumq; in acie stetere: illum ferūt, uidelicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerant. sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal, mediam aciē Annibal ipse cum fratre Magone tenuit. sol, seu de industria ita locatis, seu forte ita stando, peropportune utriq; parti obliquus erat Romanis in meridiem, Pœnis in septentrionem uersis. uentus, quem Vulturnum incolę regionis uocāt, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora uoluendo prospectum ademit. Clamore sublato procursum ab auxilijs, & pugna leuibus primum armis commissa: deinde equitum Gallorū Hispanorumq; læuum cornu cum dextro Romano cōcurrit, minime equestris more pugnæ. frontibus enim aduersis concurrendum erat, quia nullo circà ad euagandū relicto spatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebāt. in directum utrinq; nitentes, stantibus ac confertis, postremo turbatis equis, uir uirum amplexus detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat. acrius tamen quàm diutius pugnatū est, pulsiq; Romani equites terga uertūt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. primo & uiribus & animis pares constabāt ordines Gallis Hispanisq;. tandem Romani diu ac sæpe consilio agitabant, qua fronte acieq; densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoq; parum ualidum, à cætera prominentem acie. impulsis deinde ac trepide referentibus pedē insistere, ac tenore uno per præceps pauore fugientium agmē in mediam primam aciem illati, postremo nullo resistēte ad subsidia

Afrorum peruenerunt:qui utrinq; reductis alis cõstiterãt. medij q; Galli Hispaniq; steterunt,
aliquantum prominente acie.qui cuneus ut pulsus æquauit frõtem primum,deinde nitendo
etiam sinum in medio dedit.Afri circa iam cornua uim fecerant:irruentibusq; incaute in me/
dium Romanis circundedere alas:mox cornua extendendo,clausere &ab tergo hostes.Hinc
Romani defuncti nequicquã prælio uno,omissisGallis Hispanisq;,quorũ terga ceciderãt,eti
am aduersus Afros integrã pugnam ineunt:non tantum eo iniquã,quod inclusi aduersus cir/
cunfusos,sed etiam quod fessi cum recentibus ac uegetis pugnabant. Iam & in sinistro cornu
Romano,ubi sociorũ equites aduersus Numidas steterant, consertũ prælium erat,segne pri/
mo,& à punica cœptum fraude.Quingenti fermè Numidæ præter consueta arma telaq;, gla/
dios occultos sub loricis habẽtes, specie transfugarũ cum ab suis parmas post terga habentes
adequitassent:repente ex equis desiliũt,parmisq; & iaculis ante pedes hostiũ proiectis,in me/
diam aciem accepti, ductiq; ad ultimos considere ab tergo iubentur. ac dum prælium ab o/
mni parte conseritĩ quieti manserũt.postquã omnium animos oculosq; occupaueratcertamẽ:
tum arreptis scutis,quæ passim inter aceruos cæsorũ corporum strata erant,auersam adoriun
tur Romanã aciem:tergaq; ferientes ac poplites cædentes stragem ingentẽ dederunt,ac maio
rem aliquanto pauorem ac tumultũ fecerunt.Cum alibi terror acfuga,alibi pertinax in mala
iam spe præliũ esset:Asdrubal,qui ea parte præerat,subductos ex media acie Numidas, quia
segnis eorũ cum aduersis pugna erat, ad persequendos passim fugientes mittit. Hispanos &
Gallos pedites Afris iam propè fessis cæde magis q; pugna adiungit.Parte altera pugnæPau
lus,quanq; primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat,tamen & occurrit sæpe cum con/
fertis Annibali,&aliquot locis præliũ restituit,protegentibus eum equitibus Romanis.omis/
sis postremo equis,quia C o s. ad regẽdum equũ uires deficiebant:tum denuntianti cuidam,
iussisse C o s.ad pedes descẽdere equites,dixisse Annibalẽ ferunt.quàm mallem uinctos mihi
traderet.Equitum pedestre præliũ,quale iam haud dubia hostiũ uictoria fuit:cum uicti mori
in uestigio mallent q; fugere:uictores morantibus uictoriã irati,trucidarent quos pellere nõ
poterãt.pepulerunt tamen iam paucos superatos,& labore ac uulneribus fessos. inde dissipa
ti omnes sunt:equosq; ad fugã,qui poterant repetebant. Cn.Lentulus Tr.mil.cum præterue
hens equo sedentem in saxo cruore oppletũ C o s. uidisset:L.Æmyli,inquit,quem unũ inson
tem culpæ cladis hodiernæ dij respicere debent:cape hunc equũ,dum &tibi uirium aliquid su
perest,comes ego te tollere possum ac protegere,ne funestã hanc pugnã morte C o s. feceris.
etiam sine hoc lachrymarũ satis luctusq; est. Ad ea C o s. Tu quidem Cn. Corneli macte uir
tute esto.sed caue frustra miserando exiguum tempus è manibus hostium euadẽdi absumas.
Abi,nuntia publice patribus,urbem Romã muniant,ac prius q; hostis uictor adueniat,præ/
sidijs firment,priuatimq; Q.Fabio,L.Æmyliũ præceptorũ eius memorem extitisse &uixisse,
& adhuc mori.& tu me in hac strage militũ meorum patere expirare,ne ut reus interea m:cau
saq; consulatus accusator collegæ existam, ut alieno crimine innocentiam meam protegam.
Hæc exigentem prius turba fugientium ciuium,deinde hostes oppressere C o s. ignorãtes
quis esset,obrueruntq; telis.Lentulum in tumulũ abripuit equus.tum inde effusè fugiũt. Se/
ptẽ millia hominum in minora castra, decem in maiora,duo fermè in uicum ipsum Cannas
perfugerunt:qui extemplo à Cartalone atq; equitibus, nullo munimento tegente uicũ, cir/
cumuenti sunt.C o s.alter,seu forte,seu consilio,nihil fugentiũ infestus agmini, cum quinqua
ginta ferè equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditũ, duo millia septingẽti
equites,& tanta propè ciuiũ sociorumq; pars cæsi dicuntur.in his alter consulum.quæstores,
L. Attilius,& L. Furius Bibaculus, x x i. Tr. mil. consulares quidam prætorijq; & ædilicij,
inter eos Cn.Seruilius,&C.Minucius Numatius,qui magister equitum priore anno aliquot
diebus antè fuerat, L x x x. præterea senatores,aut qui eos magistratus gessissent, unde in se
natum legi deberẽt,cum sua uoluntate milites in legionibus facti essent.Capta eo prælio tria
millia peditum,& equites trecenti dicuntur.Hæc est pugna Cannensi clade nobilitata,par cę
tera Alliensi,utq; hæc illa ijs,quæ post pugnã accidere,leuior,quia ab hoste cessatũ est,sic stra
ge exercitus grauior, fœdiorq; fuit fuga. nãq; ad Alliam fuga sicut urbem prodidit,ita exer

citum seruauit: ad Cannas fugientē Cos. uix quinquaginta secuti sunt: alterius morietis pro pè totus exercitus fugit. Binis in castris cum multitudo semiermis sine ducibus esset, nuntium qui in maioribus erāt, mittunt: dum prælio, deinde ex lætitia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret: ut ad se transirent. uno agmine Cannusium abituros esse. Eam sententiam alij totam aspernari. cur enim illos, qui se accersant, ipsos non uenire, cum æque coniungi possent? quia uidelicet plena hostium omnia in medio essent: & aliorū, quàm sua corpora tanto periculo mallent obijcere. Alijs nō tam sententia displicere, quàm animus deesse. P. Sempronius Tuditanus Tr. mil. Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo & crudelissimo hoste? æstimari cꝙ capita uestra pretio? & exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis sis an Latinus socius? ut ex tua contumelia & miseria alteri honos quæratur, non tibi. Nō uos quidem L. Æmylij, qui se bene mori, quàm turpiter uiuere maluit: & tot fortissimorū uirorū, qui circa eū cumulati iacēt, similes estis. Sed anteꝙ opprimat lux, maioraꝙ hostium agmina obsepiāt, iter per hos qui inordinati atꝙ incompositi obstrepūt portis, erumpamus. Ferro atꝙ audacia iter fit quàm uis per confertos hostes, cuneo quidem hoc laxum atꝙ solutum agmen, ac si nihil obstet, transibimus. itaꝙ ite mecū, qui & uosmetipsos & Remp. saluam uultis. Hæc ubi dicta dedit, stringit gladiū, cuneoꝙ facto per medios uadit hostes. & cum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur: translatis in dexterā partem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserūt: atꝙ inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud stictos magis impetu animorū, quem ingeniū suum cuiꝙ, aut fors dabat, quàm ex consilio ipsorum, aut imperio cuiusquā agebātur. Annibali uictori cum cæteri circumfusi gratularētur suaderentꝙ, ut tanto perfunctus bello, diei quod reliquū esset, noctisꝙ insequentis, quietem & ipse sibi sumeret, & fessis daret militibus. Maharbal præfectus equitū minime cessandū ratus: Imò, ut quid hac pugna sit actū scias, die quinta, inquit, uictor in Capitolio epulaberis. sequere cum equite, ut prius te uenisse, quàm uēturū sciant. Præcedant, Annibal inquit, nuntij, læta res est, sed uia maior, quàm ut eā statim capere animo possim. itaꝙ uoluntatem se laudare Maharbalis. ait, ad consilium prensandum tēpus opus esse. Tum Maharbal. Nō omnia nimirum eidē dij dedere. Vincere scis Annibal, uictoria uti nescis. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse urbi atꝙ imperio. Postero die ubi primū illuxit, ad spolia legenda, fœdamꝙ etiam hostibus spectandā stragē insistunt. Iacebant tot Romanorum millia, pedites passim equitesꝙ, ut quem cuiꝙ fors, aut pugna iunxerat, aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitauerāt uulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacentes uiuos succisis feminibus poplitibusꝙ inuenerunt, nudantes ceruicem iugulumꝙ: & reliquum sanguinē inuitātes haurire. Inuenti sunt quidā mersis in effossam terram capitibus, quos sibi ipsos fecisse foueas obruenteisꝙ ora subiecta super humo iniecta interclusisse spiritū apparebat. Præcipue cōuertit omnes substratus Numida mortuo superincumbenti Romano uiuus, naso auribusꝙ laceratis: cum, manibus ad capiendum telum inutilibus, in rabiem ira uersus, laniādo dentibus hostem expirasset. Spolijs ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda, & omnium primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cæterum ab omnibus, labore, uigilijs uulneribus etiā fessis maturior ipsius spe deditio est facta. pacti ut arma atꝙ equos traderēt: in capita Romana trecentis numis quadrigatis. in socios ducenis, in seruos centenis, & ut eo pretio persoluto, cum singulis abirent uestimentis, in castra hosteis acceperūt, traditiꝙ in custodiā omnes sunt, sed seorsum ciues socijꝙ.

Dum ibi tempus teritur, interea cum ex maioribus castris, quibus satis uirium aut animi fuit, ad quatuor millia hominū, & CC equites, alij agmine, alij palantes passim per agros, quod haud minus tutum erat, Cannusium profugissent, castra ipsa ab saucijs timidisꝙ eadem conditione, qua altera, tradita hosti. Præda ingens parta est, & præter equos uirosꝙ, & siquid argenti, quod plurimū in faleris equorum erat. (nam ad uescendum facto perexiguo utiꝙ militantes utebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causa conferri in unum corpora suorū iussit. Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorū uirorum. Cos. quoꝙ Romanum conquisitum sepultumꝙ, quidā autores sunt. Eos, qui Cannusium perfugerāt, mulier

mulier Paula nomine Busa, genere clara ac diuitijs, mœnibus tantũ tectisq; à Cannusinis acceptos. frumento, ueste, uiatico etiam iuuit. pro qua ei munificentia postea bello profecto ab senatu honores habiti sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, qui proximè ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionem admodum adolescentẽ, & ad Ap. Claudium summa imperij delata est, quibus consultantibus inter paucos de summa rerum nuntiat P. Furius Philus consularis uiri filius: nequicquàm eos consultare, perditam spem fouere, desperatam comploratamq; rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellũ, mare ac naues spectare: ut deserta Italia, ad regum aliquẽ transfugiant.

Quod malum præterquã quod atrox super tot clades, etiã nouum, cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, consilium aduocandum de eo censerent: negat cõsilij rem esse Scipio, iuuenis fatalis dux huiusce belli. audendũ atq; agẽdum, non consultandum ait in tanto malo esse. irent secum extemplo armati, qui remp. saluam uellẽt, nusquam uerius, quàm ubi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire sequentibus paucis in hospitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenũ, de quibus allatum erat, inuenisset: stricto super capita consultãtiũ gladio, ex mei animi sentẽtia, inquit, iuro, ut ego Remp. non deseram, neq; alium ciuem Romanũ deserere patiar. si sciens fallo: tum me Iuppiter OPT. MAX. domum, familiam, remq; meam pessimo leto afficias. In hæc uerba L. Cęcili iures expostulo, cęteriq;, qui adestis, qui non iurauerit, in se hunc gladium strictũ esse sciat. Haud secus pauidi, quàm si uictorem Annibalem cernerent, iurant omnes: custodiendosq; semetipsos contra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tempore, quo hæc Cannusij agebantur: Venusiã ad COS. ad quatuor millia peditum equitumq;, qui sparsi fuga per agros fuerant, peruenere. Eos omnes Venusini per familias benigne accipiendos curandosq; cũ diuisissent: in singulos equites togas & tunicas & quadrigatos numos quinosuicenos, & peditibus denos, & arma quibus deerãt, dederunt. cæteraq; publicè ac priuatim hospitaliter facta: certatumq;, ne à muliere Cannusina populus Venusinus officijs uinceretur. Sed Cãnusij grauius onus Busæ multitudo faciebat, & iam ad decem millia hominum erant, Appiusq; & Scipio postquam incolumem esse alterũ COS. acceperunt, nuntium extemplo mittunt, quantæ secum peditum equitumq; copiæ essent, sciscitatumq; simul, utrum Venusiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannusij. Varro ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua species consularis exercitus erat. mœnibusq; se certe, si non armis ab hoste uidebantur defensuri. Romam ne has quidem reliquias superesse ciuium sociorumq;, sed occidione occisum cum duobus exercitibus COS. deletasq; omnes copias, allatum fuerat. Nunquam salua urbe tantum pauoris tumultusq; intra mœnia Romana fuit. Itaq; succumbã oneri, neq; aggrediar narrare, quę differendo minora uero facio. Consule exercituq; ad Trasymenum priore anno amisso, nõ uulnus super uulnus, sed multiplex clades, cum duobus COSS. cõsulares exercitus amissi annuntiabãtur, nec ulla iam castra Romana, nec ducem, nec militẽ esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam propè totam Italiam factam. Nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad Ægateis insulas Carthaginiensium prælio nauali acceptam: qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc uectigales ac stipendiarios fieri se passi sunt, aut pugnam aduersam in Africam: cui postea hic ipse Annibal succubuit. nulla ex parte cõparandæ sunt: nisi quod minore animo latæ sunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius Prr. senatum in curiam Hostiliam uocauerũt: ut de urbis custodia consulerent. neq; enim dubitabant, deletis exercitibus, hostem ad oppugnandã Romam, quod unum opus belli restaret, uenturum. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis, nec consiliũ quidem satis expedirẽt obstreperetq; clamor lamentantium mulierum, & nondũ palàm facti uiui mortuiq; per omnes penè domos promiscue complorarentur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina uia mittendos: qui obuiam euntes percunctarẽtur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos: fortè referant, quæ fortuna consulum atq; exercituum sit, & si quid dij immortales miseri

imperij reliquũ Romano nomini fecerint: ubi eæ copiæ sint: quo se Annibal post præliũ contulerit, quid paret, quid agat acturus'q; sit. Hæc exploranda noscendaq; per impigros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendũ: quoniam magistratuũ parum sit, ut tumultum ac trepidationem in urbe tollant, matronas publico arceant, contineriq; intra suum quanq; limen cogant: cõploratus familiarum coërceant, silentium per urbem faciant: nuntios rerum omnium ad Prr. deducendos curent, suæ quisq; fortunæ domi autorem expectet: custodes prætérea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi urbem: cogantq; homines nullam, nisi urbe ac mœnibus saluis, salutem sperare. ubi cõticuerit tumultus, recte tum in curiam patres reuocandos, consulendumq; de urbis custodia esse. Cum in hanc sententiam pedibus omnes issent, summotaq; foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedãdos tumultus discessissent: tum demum literę à Terentio Cos. allatæ sunt, L. Æmylium Cos. exercitumq; cęsum, Cannusijq; se esse, reliquias tantæ cladis uelut ex naufragio colligentem ad x millia militum fermè esse incõpositorum inordinatorumq;. sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captiuorum pretijs, prædaq; alia uictoriam nec uictoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoq; per domos, clades uulgatę sunt, adeoq; totam urbem oppleuit luctus, ut sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit, quia nec lugẽtibus id facere est fas, nec ulla in illa tẽpestate matrona expers luctus fuerat. Itaq; ne ob eandẽ causam alia quoq; sacra publica aut priuata desererentur, senatus consulto diebus xxx luctus est finitus. Cæterum cum sedato urbis tumultu reuocati in curiã patres essent, aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab T. Octacilio proprætore, regnũ Hieronis classe Punica uastari. cui cum opem implorãti ferre uellet, nuntiatum sibi esse, aliam classem ad Ægateis insulas stare paratam instructamq;, ut ubi se uersum ad tuendam Syracusanã oram Pœni sensissent, Lilybęum extemplo prouinciamq;, aliam Romanam aggrederentur. itaq; classe opus esse, si regẽ sociumSiciliamq; tueri uellent. Literis Cos. proprætorisq; lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostiam stanti præesset, Cannusium ad exercitum mittendum: scribendumq; consuli, ut cum prætori exercitum tradidisset: primo quoq; tempore, quantum per cõmodum Reip. fieri posset, Romam ueniret. Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigijs, tum quod duæ Vestales eo anno, Opimia atq; Floronia, stupri cõpertæ: & altera sub terram, ut mos est, ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimet ipsa mortem consciuerat: L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, à PONT. MAX. eo usq; uirgis in comitio cæsus erat, ut inter uerbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot, ut fit, clades in prodigium uersum esset: decemuiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum: quib. precibus supplicationibusq; deos possent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra uiui demissi sunt in locum saxo conseptum, ibi antè hostijs humanis minime Romano sacro imbutum. Placatis satis ut rebantur deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romam, ut urbi præsidio essent, mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribunis mil. Theano Sidicino pręmissa, classe tradita P. Furio collegæ: paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex autoritate patrum dictus M. Iunius. & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis XVII & quosdam prætextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. item ad socios Latinumq; nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent. & uetera hostium spolia detrahunt templis porticibusq;. Et aliam formã noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo millia iuuenum ualidorum ex seruitijs, prius sciscitantes singulos uellent'ne militare, empta publicè armauerũt. Hic miles magis placuit, cum pretio minore redimendi captiuos copia fieret. Nanq; Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, uictoris magis quàm bellum gerẽtis intentus curis, cũ captiuis productis segregatisq; socijs, eos, sicut antè ad Trebiã Trasymenumq; lacum, benigne allocutus sine pretio dimisisset: Romanos quoq; uocatos, quod nunquã alias

antea

antea, satis miti sermone alloquitur. Non interneciuum sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate atque imperio certare. & patres uirtuti Romanæ cessisse, & se id adniti, ut suæ inuicem simul felicitati & uirtuti cedatur. itaque redimendi se captiuis copiam facere. pretium fore in capita equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti seruo centum. Quanquã aliquantum adijciebatur equitibus ad id pretium, quod pepigerẽt dedẽtes se: læti tamen quancunque conditionem paciscendi acceperunt. Placuit suffragio eorum decem deligi, qui Romam ad senatum irent. nec pignus aliud fidei, quàm ut iurarent se redituros, acceptũ. Missus cum his Carthalo nobilis Carthaginiensis: qui, si fortè ad pacem inclinarẽt animos, cõditiones ferret. Cum egressi castris essent, unus ex ijs minime Romani ingenij homo, uelut aliquid oblitus, iurisiurandi soluendi causa cum in castra redisset, ante noctem comites assequitur. Vbi eos Romã uenire nuntiatum est, Carthaloni obuiã lictor missus, qui dictatoris uerbis nuntiaret, ut ante noctem excederet finibus Romanis. Legatis captiuorum senatus ab dictatore datus est. Quorum princeps M. Iunius, P C. inquit, nemo uestrum ignorat, nulli unquam ciuitati uiliores fuisse captiuos, quàm nostræ. cæterũ, nisi nobis plus iusto nostra placet causa, non alij unquam minus negligendi uobis, quàm nos, in hostium potestatem uenerũt. non enim in acie per timorem arma tradidimus, sed cum propè ad noctem superstantes cumulis cæsorum corporum prælium extraxissemus, in castra recepimus nos. diei reliquũ, ac noctem insequentem fessi labore ac uulneribus uallum sumus tutati. postero die cum circunsessi ab exercitu uictore aqua arceremur: nec ulla alia iam per confertos hosteis erũpendi spes esset, nec esse nefas duceremus, quinquaginta millibus hominum ex acie nostra trucidatis, aliquẽ ex Cannensi pugna Romanum militem restare: tum demum pacti sumus pretium, quo redẽpti dimitteremur, arma, in quibus nihil iam auxilij erat, hosti tradidimus. Maiores nostros quoque acceperamus se à Gallis auro redemisse: & patres nostros, asperrimos illos ad conditionem pacis, legatos tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum misisse, atqui in Italia cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, utraque non tam clade infamis, quàm pauore & fuga, pugna fuit. Cannenses campos acerui Romanorũ corporum tegunt: nec supersumus pugnæ, nisi in quibus trucidandis & ferrum & uires hostẽ defecerunt. Sunt etiam de nostris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt: sed præsidio castris relicti, cum castra traderẽtur, in potestatem hostium uenerunt. Haud equidem ullius ciuis, aut commilitonis fortunæ aut conditioni inuideo, nec premendo alium me extulisse uelim uideri, ne illi quidem (nisi pernicitatis pedum, & cursus aliquod præmium est) qui plerique inermes ex acie fugientes non prius, quàm Venusiæ, aut Cannusij cõstiterũt, se nobis merito prætulerint: gloriatique sint, in se plus quàm in nobis præsidij Reip. esse. sed illis ut bonis ac fortib. uiris militibusque utemini: & nobis iam prõptioribus pro patria, quod beneficio uestro redempti, atque in patriã restituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruorum audio armari, non minor numerus noster est, nec maiori pretio redimi possumus, quàm hi emuntur: nam si conferam nos cum illis, iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali cõsilio animaduertendum uobis censeam P C. si tam duri oris esse uelitis: quod nullo nostro merito faciatis: cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho uidelicet? qui nos hospitum numero habuit captiuos. an barbaro, ac Pœno? qui utrum auarior, an crudelior sit, uix existimari potest. Si uideatis catenas, squalorem deformitatemque ciuium uestrorum, non minus profecto uos ea species moueat, quàm si ex altera parte cernatis stratas Cãnensibus campis legiones uestras. Intueri potestis solicitudinem & lachrymas in uestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorum, expectantiumque responsum uestrum: cum ij pro nobis, proque ijs qui absunt, ita suspensi ac soliciti sint, quem censetis animum ipsorum esse, quorum in discrimine uita libertasque est? Si medius fidius ipse in nos mitis Annibal cõtra naturã suam esse uelit: nihil tamen nobis uita opus esse censeamus, cum indigni ut à uobis redimeremur, uisi sumus. Rediere Romã quondam remissi à Pyrrho sine pretio capti. sed rediere cũ legatis, primoribus ciuitatis, ad redimẽdos sese missis. Redeam ego in patriã trecentis numis non æstimatus ciuis? Suum quisque habet animum P C. scio in discrimine esse uitã corpusque meum. magis me famæ periculum mouet, ne à uobis

Astutia mali Romani.

damnati ac repulsi habeamur. neq; enim uos pretio pepercisse homines credent. Vbi is finem fecit, extemplo ab ea turba, quę in comitio erat, clamor flebilis est sublatus, manusq; ad curiam tendebant orantes, ut sibi liberos, fratres, cognatos redderēt. Fœminas quoq; metus ac necessitas turbæ huic uirorum in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœptus. Ibi cum sententijs uariaretur, & alij redimendos de publico, alij nullam publicā impensam faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: si quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibusq; ac prædijs cauendum populo, censerent: tum T. Manlius Torquatus priscæ ac nimis duræ, ut plerisq; uidebatur, seueritatis, interrogatus sententiam ita locutus fertur. Si tantummodo postulassent legati pro ijs, qui in hostium potestate sunt, ut redimerentur, sine ullius insectatione eorum breui sententiam peregissem. quid enim aliud quàm admonēdi essetis, ut morē traditum à patribus necessario ad rem militarem exemplo, seruaretis? nunc autē cum propè gloriati sint quod se hostibus dediderint, præferriq; non captis modò in acie ab hostibus, sed etiam ijs, qui Venusiā Cānusiumq; peruenerunt, atq; ipsi C. Terētio Cos. æquū cēsuerint: nihil uos eorum P C quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atq; utinā hæc, quæ apud uos acturus sum: Cānusij apud ipsum exercitum agerem: optimū testem ignauiæ cuiusq; & uirtutis: aut unus hic saltem adesset P. Sēpronius. quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostiū potestate essent: &, cum fessis pugnādo hostibus, tum uictoria lætis, & ipsis plerisq; regressis in castra sua, noctem ad erumpendū liberam habuissent. & septena armatorum hominum millia erūpere etiam inter cōfertos hostes potuissent. neq; enim per se ipsi id facere conati sunt, neq; alium sequi uoluerunt. Nocte propè tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere adhortariq; eos, dum paucitas hostiū circa castra, dum quies ac silentiū esset, dum nox inceptum tegeret, se ducem sequerentur: ante lucē peruenire in tuta loca, in sociorum urbes posse. Sicut auorum memoria P. Decius Tr. mil. in Samnio, sicut nobis adolescentibus priori punico bello Calpurnius Flamma trecentis uoluntarijs, cum ad tumulum eos capiendū, situm inter medios hosteis, duceret: dixit, moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circunuentas legiones: si hoc P. Sēpronius diceret: nec uiros quidē, nec Romanos uos duceret, si nemo tantæ uirtutis existeret comes. Viā non ad gloriā magis quàm ad salutem ferentē demonstrat: ducē se in patriam, ad parentes, ad cōiuges ac liberos facit: ut seruemini, deest uobis animus, quid, si moriendū pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuiū sociorumq; circa uos eo ipso die cæsa iacent: si tot exempla uirtutis non mouent, nihil unquā mouebit: si tāta clades uobis uilē uitam non fecit, nulla faciet. Liberi atq; incolumes desiderate patriā, imò desiderate, dū patria est, dū ciues eius estis. sero nunc desideratis, diminuti capite, abalienati iure ciuiū. serui Carthaginiensiū facti. Pretio redituri estis eò, unde ignauia ac nequitia abistis? P. Semproniū ciuē uestrū non audistis, arma capere, ac se iubentē sequi: Annibalē paulopòst audistis, castra prodi, & arma tradi iubentē. Quàm ego ignauiā istorum accuso? cum scelus possim accusare? non enim modo sequi recusarūt bene monentē, sed obsistere ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs uiri fortissimi inerteis summouissent, prius, inquam, P. Sempronio per ciuiū agmē, quàm per hostiū fuit erumpendū. Hos ciues patria desideret? quorū si cæteri similes fuissent, neminē hodie ex ijs, qui ad Cannas pugnauerūt, ciuem haberet. Ex millibus septem armatorū sexcenti extiterūt, qui erumpere auderent, qui in patriā liberi atq; armati redirent. neq; ijs quadraginta millia hostiū obstitere. quàm tutū iter duarū propè legionū agmini futurū censetis fuisse? haberetis hodie uiginti millia armatorū Cānusij, fortia, fidelia P C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fidelesq; (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuisse: qui erumpentibus quin erumperent, obsistere conati sunt: aut non inuidere eos cum incolumitati, tum gloriæ illorū per uirtutē par partæ: cum sibi timorē ignauiamq; seruitutis ignominiosæ causam esse sciant. Maluerunt in tentorijs latentes simul lucem, atq; hostem expectare: cum silentio noctis erumpendi occasio esset. Atenim ad erumpendum è castris defuit animus, ad tutanda fortiter castra animū habuerunt, dies noctesq; aliquot obsessi, armati se ipsi tutati uallo sunt: tandē ultima ausi passiq;

passiq́;, cũ omnia subsidia uitæ deessent, affectisq́; fame uiribus, arma iã sustinere nequirent: necessitatib. magis humanis q̃ armis uicti sunt. Orto sole hostis ad uallũ accessit, ante secundam horã nullam fortunã certaminis experti tradiderũt arma ac seipsos. Hęc uobis ipsorum per biduũ militia fuit, cũ in acie stare ac pugnare decuerat, tũ in castra refugerunt: cũ pro uallo pugnãdũ erat, castra tradiderunt, neq; in acie, neq; in castris utiles. Vos redimã? cum erũpere castris oportet, cunctamini ac manetis. cũ manere & castra tutari armis necesse est, & castra & arma & uosipsos traditis hosti. Ego non magis istos redimẽdos P C censeo: q̃ illos dedendos Annibali, qui per medios hosteis è castris eruperunt, ac per summã uirtutẽ se patriæ restituerunt. Posteaquã Manlius dixit: quanquã patrum quoq; plerosq́; captiui cognatione attingebant, præter exẽplum ciuitatis minime in captiuos iã inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quoq; summa homines mouit. quia nec ęrariũ exhaurire, magna iã summa erogata in seruos ad militiã emendos armandosq́;, nec Annibalẽ maximè huiusce rei, ut fama erat, egentẽ locupletari uolebãt. Cũ triste respõsum nõ redimi captiuos redditũ esset, nouusq́; super ueterẽ luctus tot iactura ciuiũ adiectus esset, cũ magnis fletibus questibusq́; legatos ad portã prosecuti sunt. Vnus ex ijs domũ abijt, quòd fallaci reditu in castra iureiurando se exoluisset. quod ubi innotuit relatumq́; ad senatũ est: omnes censuerũt comprehendendũ, & custodibus publicè datis, deducendum ad Annibalẽ esse. Est & alia de captiuis fama. x primos uenisse. de eis cum dubitatũ in senatu esset, admitterentur in urbẽ, nec ne: ita admissos esse, ne tamen ijs senatus daretur. morantibus deinde longius omniũ spe, alios tres insuper legatos uenisse, L. Scribonium, & C. Calpurnium, & L. Manlium. tum demum ab cognato Scribonij Tr. pl. de redimendis captiuis relatum esse, nec censuisse redimẽdos senatum. & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse, decem ueteres remansisse: quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regressi religione sese exoluissent. de ijs dedendis magna cõtentione actũ in senatu esse: uictosq́; paucis sentẽtijs, qui dedendos censuerint. cæterum proximis censoribus adeò omnibus notis ignominijsq́; cõfectos esse, ut quidã eorum mortẽ sibijpsi extemplo cõsciuerint: cæteri nõ foro solũ omni, deinde uita, sed propè luce ac publico caruerint. Mirari magis adeò discrepare inter autores, q̃ quid ueri sit, discernere queas. Quanto autem maior hęc clades superioribus cladibus fuerit: uel ea res indicio est, quod qui sociorum ad eam diem firmi steterant, tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re, quàm quod desperate cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, præter Petellinos Brutij omnes, Lucani: præter hos Surrentini, et Græcorum omnis fermè ora, Tarentini, Metapontini, Crotonenses Locriq́;, & Cisalpini omnes Galli. nec tamen hæ clades defectionesq́; sociorum mouerunt, ut pacis unquam mentio apud Romanos fieret, neq; ante C o s. Romani aduentum, nec postquam is redijt renouauitq́; memoriã acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeò magno animo ciuitas fuit, ut consuli ex tanta clade, cuius ipse maxima causa fuisset, redeũti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ, quod de Rep. non desperasset, cui, si Carthaginiensium ductor fuisset, nihil recusandum supplicij foret.

Pœna uiolatæ iurandi.

DECADIS TERTIAE LIBER TERTIVS.

ANNIBAL post Cannensem pugnam, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samniũ mouerat: accitus in Hirpinos à Statio pollicente se Cossam traditurum. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed premebat eum Cossanorum factio familiæ per gratiã Romanorum potentis. post famam Cannensis pugnæ, uulgatumq́; Trebij sermonibus aduentum Annibalis, cum Cossani urbe excessissent: sine certamine tradita urbs Pœno, præsidiumq́; acceptũ est. Ibi præda omni atq; impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius urbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iubet. ipse per agrum Campanum mare inferum petit oppugnaturus Neapolim, ut urbem

bem maritimam haberet: Vbi fines Neapolitanorum intrauit: Numidas partim in insidijs (& pleræque cauæ sunt uiæ, sinusque occulti) quacunque arte poterat, disposuit: alios præ se actã prædã ex agris ostentanteis obequitare portis iussit. in quos, quia nec multi & incõpositi uidebantur: cum turba equitum erupisset, à cedentibus cõsulto tracta in insidias, circumuenta est. nec euasisset quisquam: ni mare propinquum, & haud procul litore naues piscatoriæ pleræque conspectæ peritis nandi dedissent effugiũ, aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt inter quos & Hegeas præfectus equitum intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab urbe oppugnanda Pœnum absterruere conspecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter luxuriantem longa felicitate atque indulgentia fortunæ. maximè tamen inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis. Senatum & sibi & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem ac popularis homo, cęterum malis artibus nactus opes. Is cum eo fortè anno, quo res malè gesta ad Trasymenũ est, in summo magistratu esset: iam diu infestam senatui plebem ratus per occasionem nouãdi res magnum ausuram facinus, ut si in ea loca Annibal cum uictore exercitu uenisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis. improbus homo, sed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi, quàm euersa Repu. dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet, rationem inijt qua & senatum seruaret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, cum sibi defectionis ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset, præfatus esset: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiãque Romam nuptum Liuio dedisset: cęterum maiorem multo rem magisque timendam instare, non enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatũ plebem spectare: sed per cædem senatus uacuã Remp. tradere Annibali ac Pœnis uelle. eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminum in repu. obliti credant, Cum omnes uicti metu permitterent, claudam in curiam uos, inquit, & tanque & ipse cogitati facinoris particeps. approbando consilia, quibus nequicquam aduersarer, uiam saluti uestræ inueniã. in hoc fidem, quam uultis ipsi, accipite. Fide data egressus claudi curiam iubet, præsidiumque in uestibulo reliquit, ne quis adire curiã iniussu suo, ueneinde egredi possit. Tunc uocato ad concionem populo, quod sæpe, inquit, optastis Campani, ut supplicij sumendi uobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas pręsidijs clientiũ seruorumque tuentur, cum summo uestro periculo, sed tutam habetis ac liberam. Clausos omnes in curiã accipite, solos, inermes, nec quicquam raptim, aut fortè temere egeritis, de singulorũ capite uobis ius sententiæ dicendæ faciam, ut quas quisque meritus, est pœnas pendat. Sed ante omnia ita uos iræ indulgere oportet, ut potiorem ira salutem atque utilitatẽ uestram habeatis. Etenim hos (ut opinor) odistis senatores. nam senatum omnino non habere nõ uultis. quippe aut rex, quod abominandum, aut quod unum liberę ciuitatis consilium est, senatus habendus est. Itaque duę res simul agendæ sunt uobis, ut & ueterẽ senatũ tollatis, & nouũ cooptetis. Citari singulos senatores iubebo, de quorũ capite uos cõsulã. quod de quoque censueritis, fiet. sed prius in eius locum uirum fortem ac strenuũ nouũ senatorẽ cooptabitis, quàm de noxio suppliciũ sumatur. Inde cõsedit, & nominibus in urnã coniectis, citari quod primũ sorte nomen excidit, ipsumque è curia produci iussit. Vbi auditũ est nomen, malũ & improbũ pro se quisque clamare, & supplicio dignũ. Tum Pacuuius, uideo quæ sentẽtia de hoc sit data, ejcitur pro malo atque improbo. bonum senatorem & iustũ eligite. Primo silẽtiũ erat inopia potioris subijciundi. deinde cum aliquis omissa uerecundia quempiã nominasset, multo maior extemplo clamor oriebatur, cum alij negarent nosse, alij nunc probra, nunc humilitatẽ sordidamque inopiam, & pudendæ artis aut quæstus genus obijcerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore factũ est, ut ipsius pœnitere homines appareret, quẽ autem in eius substituerent locũ, deesse. quia nec eosdem nominari attinebat, nihil aliud quàm ad audiẽda probra nominatos, & multo humiliores obscurioresque cæteri erant eis, qui primi memoriæ occurrebant. Ita dilabi homines, notissimum quodque malum maximè tolerabile dicentes esse, iubẽtesque senatũ ex custodia dimitti. Hoc modo Pacuuius cum obnoxiũ uitæ beneficio senatũ multo sibi magis quam plebi fecisset, sine armis iam

iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc senatores omissa dignitatis libertatisque memoria plebẽ affari, salutare, benignè inuitare, apparatis accipere epulis, eius causas suscipere, ei semper parati adesse: secundũ eum in lite iudicem dare, qui magis popularis aptiorque in uulgus fauori cõciliando esset. Iam uero nihil in senatu actum aliter, quàm si plebis ibi esset conciliũ. Prona semper ciuitas in luxuriã, non ingeniorum modo uitio, sed affluenti copia uoluptatũ, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestrisque: tũ uero ita obsequio principũ, & licentia plebis lasciuire, ut nec libidini, nec sumptibus modus esset, ad cõtemptum legum, magistratuũ senatusque, accessit tum post Cannensem cladem: ut cuius aliqua erat uerecundia, Romanum quoque imperium spernerent, id modo erat in mora, ne id extemplo efficerent: quod cõnubium uetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat: & quod, cũ militarent aliquot apud Romanos: maximum uinculum erant trecenti equites nobilissimus quisque Campanorum in præsidia Siculas urbium delecti ab Romanis ac missi. Horum parẽtes cognatique ægrè peruicerũt, ut legati ad Cos. Romanum mitterentur. Ii nondum Cannusium profectum, sed Venusiæ cum paucis ac semiermibus Cos. inuenerũt: quàm poterat maxime miserabilem bonis socijs. superbis atque infidelibus, ut erant Campani, spernendum. Et auxit rerum suarum suique cõtemptum Cos. nimis detegendo cladem, nudandoque. nam cum legati ægrè ferre senatum populumque Campanum aduersi quicque euenisse Romanis, nuntiassent, pollicerenturque omnia quæ ad bellum opus essent. Morem, inquit, magis loquendi cum socijs seruastis Campani, iubentes quæ opus essent ad bellũ, imperare, quàm cõuenienter ad præsentem fortunæ nostræ statum locuti estis. quid enim nobis ad Cannas relictũ est: ut quasi aliquid habeamus, id quod deest, expleri ab socijs uelimus? pedites uobis imperemus, tãquam equites habeamus? pecuniã deesse dicamus, tanquam ea tantum desit? Nihil, ne quod suppleremus quidẽ, nobis reliquit fortuna. legiones, equitatus, arma, signa, equi uirique, pecunia, cõmeatus, aut in acie, aut in ruinis postero die amissis castris perierunt. Itaque non iuuetis nos in bello oportet Campani, sed cum Pœnis bellum pro nobis suscipiatis. Veniat in mentẽ, ut trepidos quondã maiores uestros intra mœnia compulsos, nec Samnitem modo hostem, sed etiam Sidicinum pauentes, receptos in fidem apud Satriculã defenderimus, cœptumque propter uos cum Samnitibus bellũ per cẽtum prope annos, uariante fortuna euentũ, tulerimus. Adijcite ad hæc, quod fœdus æquũ dedimus, quod leges nostras, quod ad extremũ, id quod ante Cannensem certè cladem maximũ fuit, ciuitatem nostrã magnæ parti uestrum dedimus cõmunicauimusque uobiscum. Itaque cõmunem uos hanc cladẽ, quæ accepta est, credere Campani oportet, communem patriam tuendã arbitrari esse. Nõ cum Samnite aut Hetrusco res est, ut quod à nobis ablatũ sit, in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hostis, ne Africæ quidem indigena, ab ultimis terrarũ oris, freto Oceani Herculisque columnis, expertẽ omnis iuris & conditionis & linguæ propè humanæ militem trahit. hunc natura & moribus immitem ferumque insuper dux ipse efferauit. pontibus ac molibus ex humanorum corporũ strue faciendis, & (quod proloqui etiam piget) uesci humanis corporibus docendo. hos infandis pastos epulis, quos contingere etiã nefas sit, uidere atque habere dominos, & ex Africa, & à Carthagine iura petere, & Italiã Numidarum ac Maurorum pati prouinciã esse, cui non, genito modò in Italia, detestabile sit? Pulchrum erit Campani, prolapsum clade Romanũ imperiũ uestra fide, uestris uiribus retentũ ac recuperatum esse. Triginta millia peditum, quatuor equitũ arbitror ex Campania uos scripsisse, iam pecuniæ affatim esse frumentique. qui si parẽ fortunæ uestræ fidem habetis, nec Annibal se uicisse sentiet, nec Romani se uictos esse. Hac oratione Cos. dimissis redeuntibusque domũ legatis, unus ex ijs, Subius Virius, tẽpus uenisse, ait, quo Campani nõ agrum solum ab Romanis quondã per iniuriã ademptum recuperare, sed imperio etiã Italiæ potiri possint. fœdus enim cũ Annibale quibus uelint legibus facturos. neque controuersiã fore: quin ipse cõfecto bello Annibal uictor in Africã hinc decedat, exercitumque deportet: Italiæ imperiũ Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti assensi omnes ita renũtiant legationẽ, uti deletum omnibus uideretur nomẽ Romanũ. Extemplo plebes ad defectionẽ, ac pars maxima senatus spectare. extracta tamen autoritatibus seniorũ per paucos dies

est res

est res, postremo uicit sententia plurium, ut ijdem legati, qui ad Cos. Romanum ierãt, ad Annibalem mitterentur. Quò prius quàm iretur, certumque defectionis cõsilium esset: Romã legatos missos à Campanis, in quibusdã annalibus inuenio, postulantes, ut alter Cos. Cãpanus fieret, si rem Romanã adiuuari uellẽt. indignatiõe orta, summoueri à curia iussos esse: missumque lictorem, qui ex urbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos iuberet. Qui animis compar Latinorum quondam postulationi erat: Cœliusque & alij id haud sine causa prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum ueritus. Legati ad Annibalẽ uenerũt, pacemque cũ eo his conditionibus fecerunt. Ne quis imperator magistratusue Pœnorũ ius ullum in ciuẽ Campanum haberet, néue ciuis Campanus inuitus militaret, munusue faceret. ut suæ leges, sui magistratus Campanis essent. ut trecẽtos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cũ quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerẽt, permutatio fieret. Hæc pacta alia insuper, quàm quæ pacta erãt, facinora Campani ediderũt. nam præfectos sociũm, ciuesque Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negotijs implicitos, plebs repẽte omnis cõprehẽsos, uelut custodiæ suæ causa balneis includi iussit: ubi feruore atque æstu anima interclusa, fœdum in modũ expirarent. Ea ne fierent neu legatio mitteretur ad Pœnũ, summa ope Decius Magius, uir, cui ad summã autoritatem nihil præter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. ut uero præsidiũ mitti ab Annibale audiuit: Pyrrhi superbã dominationem miserabilemque Tarentinorũ seruitutẽ exempla referens, primo ne reciperetur præsidiũ, palàm uociferatus est: deinde ut receptum, aut eijceretur: aut, si malum facinus, quod à uetustissimis socijs consanguineisque defecissent, forti ac memorabili facinore purgare uellent, ut interfecto punico præsidio restituerẽt se Romanis. Hæc (neque enim occulte agebantur) cum relata Annibali essent: primo misit qui uocarent Magiũ ad sese in castra: deinde cum is ferociter negasset se iturum: (nec enim Annibali ius esse in ciuem Campanum) concitatus ira Pœnus cõprehendi hominem, uinctumque attrahi ad se iussit. ueritus deinde nequid inter uim tumultus, atque ex concitatione animorum inconsulti certaminis oriretur: ipse præmisso nuntio ad Marium Blosium Pr. Campanum postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum modico præsidio. Marius concione aduocata edicit, ut frequẽtes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab uniuersis id non obedienter modò, sed enixè, fauore etiam uulgi, & studio uisendi tot iam uictorijs clarum imperatorem, factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec quo timorem aliquem ex cõscientia significare posset, priuatim se tenuit. in foro cum filio clientibusque paucis otiose inambulauit: trepidante tota ciuitate ad excipiendum Pœnum uisendumque. Annibal ingressus urbem senatum extemplo postulat. precantibusque inde primoribus Campanorũ, nequid eo die ferè gereret: diemque ut ipse aduentu suo festum lætus ac libens celebraret: quanquã præceps ingenio in iram erat, tamen nequid in principio negaret, uisendo urbem magnã diei partem consumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres, Stenium Pacuuiumque, inclitos nobilitate ac diuitijs. Eò Pacuuius Calauius, de quo antè dictum est, princeps factiõis eius quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium iuuenem adduxit: abstractumque ab se à Decij ait latere, cum quo ferocissime pro Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat: nec eum aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria maiestas sententia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecãdo magis quàm purgando placauit, uictusque patris precibus lachrymisque, etiam ad cœnam cum cum patre uocari iussit: cui conuiuio neminem Campanũ, præter quàm hospites, Iubelliumque Taureã insignem bello uirum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & conuiuium non ex more punico, aut militari disciplina esse: sed ut in ciuitate, atque etiã modo diu ad uarias omnium uoluptatum illecebras instructũ. Vnus nec dominorũ inuitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calauij filius Perolla uinci potuit. ipsique ualetudinem excusans patri, animi quoque eius mirabilem interturbationẽ cum quæreret: ante solis fermè occasum patrẽ Calauiũ ex conuiuio egressum secutus filius. ubi in secretũ (hortus erat posticis ædium partibus) peruenerũt, consilium, inquit, affero pater, quo non ueniam solum peccati, quo deficimus ad Annibalẽ, impetrare ab Romanis, sed in multo maiore dignitate & gratia simus Campani, quàm unquam fuimus

Annibal summ[illegible] ter a populo Campanis recepit[illegible]

fuimus. Cum mirabundus pater quidnam id esset consilij quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctũ gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciã Romanum fœdus. te id prius scire uolui, si forte abesse, dum facinus patratur, malles. Quæ ubi uidit audiuitq; se nex, uelut si iam agendis quæ audiebat, interesset: cum metu, Per ego te, inquit, fili quæcunq; iura liberos iungunt parẽtibus, precor quæsoq;, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda uelis. paucæ horæ sunt, intra quas iurantes per quicquid deorũ est, dextras dextræ iungentes fidem obstrinximus, ut sacratis de mensis essemus. digressi à colloquio extẽplo in eum armamur? surgis ab hospitali mensa, ad quã tertius Campanorũ adhibitus ab Annibale es: eam ipsam mẽsam cruentare uis hospitis sanguine? Annibalem pater filio meo potui placare, filium Annibali nõ possum? Sed si nihil sancti, non fides, nõ religio, non pietas, audeãtur infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorũ seruorumq;? quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescent ne in amentia illa? uultum ipsius Annibalis, quẽ armati exercitus tremunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meũ pectus petendus ille tibi, transfigendusq; est. deterreri hic sine te potius quàm illic uinci, ualeãt preces apud te meæ, sicut pro te hodie ualuerũt. Lachrymantẽ inde iuuenem cernens, medium complectitur, atq; osculo hærens non antè precibus abstitit, quàm peruicit ut gladiũ poneret, fidemq; daret, nihil factu tum tale. Tum iuuenis, Ego quidem, inquit, quàm patriæ debeo pietatem, exoluã patri, tuam doleo uicem, cui ter proditæ patriæ sustinendũ est crimen: semel, cum defectionẽ inisti ab Romanis: iterũ, cum pacis cum Annibale fuisti autor: tertio hodie, cũ restituendæ Romanis Capuæ mora atq; impedimentũ tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere uolebam: hosti minime parcens: quando parens extorquet, recipe. Hæc cum dixisset, gladium in publicũ trans maceriam horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die Senatus frequẽs datur Annibali. ubi prima eius oratio perblãda ac benigna fuit: gratias egit Campanis, quod amicitiam suam Romanæ societati præposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italiæ omnis Capuam fore: iuraq; inde cum cæteris populis Romanũ etiam petiturũ. Vnum esse exortem punicæ amicitiæ fœderisq; secum facti, quẽ neq; esse Campanũ, neq; dici debere, Magium Decium. eum postulare, ut sibi dedatur, ac se præsente de eo referatur, senatusq; consultũ fiat. omnes in eã sententiam ierunt: quanquã magnæ parti, & uir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui uidebatur ius libertatis. Egressus curia in templo magistratus consedit, cõprehendiq; Decium Magium, atq; ante pedes destitutũ causam dicere iussit. Qui cum manente ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ catenæ, duciq; ante lictorẽ in castra est iussus. Quoad capite aperto est ductus, concionabundus incessit, ad circunfusam undiq; multitudinem uociferans. Habetis libertatem Campani, quã petistis. foro medio, luce clara, uidentibus uobis, nulli Campanorũ secundus, uinctus ad mortẽ rapior. quid uiolentius Capua capta fieret? ite obuiã Annibali, exornate urbem, diemq; aduentus eius consecrate, ut hunc triumphũ de ciue uestro spectetis. Hæc eo uociferante cum moueri uulgus uideretur, obuolutum caput est, ocyusq; rapi extra portã iussus. ita in castra perducitur, extemploq; impositus in nauim, et Carthaginem missus: ne motu aliquo Capuæ ex indignitate rei orto, Senatũ quoq; pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendũ eum, ne aut negando rem, quamprimum peterent, offendendi sibi noui socij, aut tribuendo habendus Capuæ esset seditionis ac turbatum autor. Nauem Cyrenas detulit tempestas, quæ tum in ditione regum erant. ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi regis confugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset, contra ius fœderis uinctum se ab Annibale esse, uinculis liberatur: permissumq; ut rediret, seu Romã seu Capuam mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanosq; bellum sit, transfugæ magis quàm hospitis fore domiciliũ. nusquàm malle, quàm in regno eius uiuere, quẽ uindicẽ atq; autorem habeat libertatis. Dum hæc geruntur, Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Ro-

mam redijt,responsumq; ex scripto recitauit.(diui quoq; in eo erāt,quibus quoq; modo sup/
plicaretur.)Tum si ita faxitis Romani,uestræ res meliores facilioresq; erunt:magis ex senten
tia respub.uestra uobis procedet,uictoriaq; duelli populi Romani erit.Pythio Appollini, R P
uestra bene gesta seruataq;,lucris meritis donū mittitote,deq; præda,manubijs, spolijsq; ho/
norem habetote. Hæc ubi ex Græco carmine interpretata recitauit:tum dixit, se oraculo e/
gressum extemplo his omnibus diuis rem diuinam thure ac uino fecisse, iussumq; ab antisti/
te,sicut coronatus laurea corona & oraculum adisset,& rem diuinam fecisset: ita coronatū na
uim ascendere.nec ante deponere eam,quàm Romam peruenisset.se quæcūq; imperata sint,
cum summa religione ac diligentia executum , coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse.

Senatus decreuit,ut eæ res diuinæ,supplicationesq; primo quoq; tempore cū cura fierent.

Dum hæc Romæ atq; in Italia gerūtur , nūtius uictoriæ ad Cannas Carthaginē uenerat, Mago Amilcaris filius,non ex ipsa acie à fratre missus,sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorum,quę deficiebāt.Is cum ei senatus datus esset, res gestas in Italia à fratre exposuit. Cum sex imperatoribus eum,quorum quatuor consules,duo dictator ac magister equitum fuerint:cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse.occidisse supra ducenta millia hostiū:supra L millia cepisse.ex quatuor consulibus duos occidisse.ex duobus saucium alterum.alterū toto exercitu amisso uix cum L. hominibus effugisse.magistrū equitum qui consularis potestatis sit,fusum fugatumq;.dictatorem,quia se in aciem nunquā commiserit:unicū haberi imperatorem.Brutios Apulosq;, partem Samnitum ac Lucanorum defecisse ad Pœnos.Capuam, quod caput non Campaniæ modò,sed post afflictā rem Romanā Cannensi pugna Italiæ sit,Annibali se tradidisse.Pro his tantis totq; uictorijs uerum sacrū dijs immortalibus agi haberiq;.Ad fidem deinde tam lætarum rerum effundi in uestibulo curię iussit annulos aureos . qui tātus aceruus fuit,ut metientibus dimidiū super treis modios explesse, sint quidam autores.Fama tenuit, quæ propior uero est,haud plus fuisse modio.Adiecit deinde uerbis,quo maioris cladis indicium esset,neminem nisi equitem,atq; eorum ipsorum primores id gerere insigne. Summa fuit orationis, quo propius spes belli perficiēdi sit:eo magis omni ope iuuandum Annibalē esse.procul enim ab domo militiam esse,in media hostiū terra, magnam uim frumenti pecuniæq; absumi:& tot acies ut hostiū exercitus delesse , ita uictoris etiam copias parte aliqua minuisse.mittendum igitur supplementū esse,mittendam in stipendium pecuniam,frumētumq; tam benemeritis de nomine punico militibus. Secundū hęc dicta Magonis lætis omnibus , Himilco uir factiōis barchinæ locum Hannonis increpādi esse ratus.Quid est Hanno?inquit,etiam nunc pœnitet belli suscepti aduersus Romanos?iube dedi Annibalem:ueta in tam prosperis rebus gratias dijs immortalibus agi . audiamus Romanum senatorē in Carthaginiensium curia.Tum Hanno, Tacuissem hodie Patres conscripti, ne quid in cōmuni omnium gaudio,minus lætum quod esset uobis,loquerer.nūc interrogāti senatori,pœniteat'ne me adhuc suscepti aduersus Romanos belli, si reticeā : aut superbus aut obnoxius uidear.quorū alterū est hominis alienæ libertatis obliti,alterū suæ.Respondeā inquit,Himilconi,nō desisse pœnitere me belli,neq; desiturū antè inuictum nostrum imperatorem incusare,quàm finitum aliqua tolerabili cōditione bellū uidero. nec mihi pacis antiquæ desiderium ulla alia res, quàm pax noua finiet.Itaq; ista quæ modò Mago iactuit , Himilconi cæterisq; Annibalis satellitibus iam lęta sunt.mihi possunt læta esse,quia res bello bene gestæ,si uolumus fortuna uti,pacem nobis æquiorem dabunt. nam si prętermittimus hoc tempus,quo magis dare quàm accipere possumus uideri pacē : uereor ne hæc quoq; lætitia luxuriet nobis.ac uana euadat.quæ tamen nunc quoq; qualis est?Occidi exercitus hostium.mittite milites mihi.Quid aliud rogares,si esses uictus?Hostium cepi bina castra, prædę uidelicet plena,& cōmeatuum.frumentū,&pecuniā date.Quid aliud, inquam, si spoliatus,si exutus castris esses,peteres?Et ne omnia ipse mirer:(mihi quoq; enim,quoniam respōdi Himilconi,interrogare ius fasq; est) uelim seu Himilco,seu Mago respondeat:cum ad internicionem Romani imperij pugnatū ad Mannas sit,constet'que in defectione totam Italiam esse : primū ecquis latini nominis populus defecerit ad nos ? deinde ecquis homo ex V & XXX tribubus

ad

ad Annibalem transfugerit? Cum utrunque Mago negasset: Hostium quidem ergo, inquit, ad huc multum superest. sed multitudo ea quid animorũ quidue spei habeat, scire uelim. Cum id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit. ecquos legatos ad Annibalem Romani miserunt de pace? ecquam denique mentionẽ pacis Romæ factam esse, allatũ ad uos est? Cum id quoque negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrũ habemus, quàm habuimus qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quàm uaria uictoria priore punico bello fuerit, plerique, qui meminerimus, superſumus. nunquam terra mari que magis prosperę res nostræ uisæ sunt, quàm ante consules C. Luctatium & A. Posthumium fuerunt. Luctatio & Posthumio Coss. deuicti ad Ægateis insulas sumus. Quod si (id quod dij omen auertant) nunc quoque fortuna aliquid uariauerit: tum pacem speratis cum uicimur: quã nunc, cum uicimus, dat nemo? Ego, si quis de pace cõsulet, seu de ferenda hostibus, seu accipienda: habeo quid sententiæ dicam. si de ijs quę Mago postulat, refertis: nec uictoribus mitti attinere puto: & frustrantibus nos falsa atque inani uictoria multo minus censeo mittenda esse. Haud multos mouit Hannonis oratio. nam & simultas cum familia Barchina leuiorem autorem faciebat: & occupati animi præsenti lætitia nihil, quo uanius fieret gaudium suum, auribus admittebãt, debellatum que mox fore, si adniti paululum uoluissent, rebantur. Itaque ingẽti cõsensu fit senatusconsultum, ut Annibali XL Numidarum millia in supplementum mitterentur: & XL elephanti, & argenti multa talenta, Dictatorque cum Magone in Hispaniam præmissus est ad conducenda XX millia peditum, quatuor equitum, quibus exercitus qui in Italia quique in Hispania erant, supplerentur. Cæterum hæc, ut in secundis rebus, segniter ociose que gesta sunt. Romanos præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul ulli rei, quæ per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Iunius rebus diuinis perfectis, lato que, ut solet, ad populum, ut equum ascendere liceret: præter duas urbanas legiones, quæ principio anni à cõsulibus cõscriptæ fuerãt, & seruorum delectum, cohortesque ex agro Piceno & Gallico collectas, ad ultimũ propè desperatæ Reipub. auxilium, cum honesta utilibus cedunt: descendit equo, dixitque: qui capitalem fraudem ausi, quique pecunię iudicati in uinculis essent: qui eorum apud se milites fierent: eos noxa pecuniaque se exolui iussurum, & sex millia hominum gallicis spolijs, quę triumpho C. Flaminij translata erant, armauit. itaque cum XXV. millibus armatorũ ab urbe proficiscitur. Annibal Capua recepta cum iterũ Neapolitanorũ animos partim spe, partim metu nequicquam tentasset, in agrum Nolanum exercitum traducit: & ut non hostiliter statim, quia non desperabat uolũtariam deditionem: ita si morarentur spem, nihil eorum quæ pati aut timere possent, prætermissurus. Senatus ac maxime primores eius in societate Romana cum fide perstare. plebs nouarũ (ut solet) rerum auida, atque Annibalis tota esse: metumque agrorũ populationis, & patienda in obsidione multa grauia indignaque proponere animo. neque autores defectionis deerãt. Itaque ubi senatũ metus cepit, si palàm contrà tenderent, resisti multitudini concitatæ nõ posse, clàm simulando dilationẽ mali inueniũt. placere enim sibi defectionẽ ad Annibalem simulant: quibus autẽ conditionibus in fœdus amicitiamque nouam transeant, ad rum constare. Ita spatio sumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Cannusij cum exercitu erat, mittunt: docentque quanto in discrimine sit Nolana res. agrum Annibalis esse & Pœnorũ: urbem ex templo futuram, ni subueniatur. concedendo plebi senatum, ubi uelint, defecturos se. ne deficere præfestinarent, effecisse. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum aduentum iussit: interim celari quę secum acta essent, spemque omnem auxilij Romani. Ipse à Cannusio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, perque agrum Satriculanũ, Trebianumque super Suessulam per mõtes Nolam peruenit. Sub aduentum prætoris Romani Pœnus agro Nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus marini oppidi potiundi, quò cursus nauibus tutus ex Africa esset. Cæterum posteaque Neapolim à præfecto Romano teneri accepit (M. Iunius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus.) Neapolim quoque sicut Nolã, non admissus, petit Nuceriam. Eam cum aliquãdiu circũsedisset: sæpe ui, sæpe sollicitandis nequicquã nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit: pactus, ut inermes cum singulis

abirent ueſtimētis. deinde ut qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Romanos, uideri uellet: pręmia atq; honores ijs qui remanſiſſent, ac militare uellēt ſecū, propoſuit. nec ea ſpes quenquā tenuit, dilapſi omnes quocūq; hoſpitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ urbes, maxime Nolam Neapolimque. Cum fermè triginta ſenatores, ac forte primus quiſq; Capuā petiſſent: excluſi inde quod portas Annibali clauſiſſent, Cumas ſe cōtulerūt. Nuceriæ præda militi data eſt, urbs direpta atq; incenſa. Nolam Marcellus non ſui magis fiducia præſidij, quàm uoluntate principum habebat, plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem conſenſus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Romano nūc ad proditiōem patriæ, nunc ſi ea die fortuna defuiſſet, ad transfugiendum ſtimulabat. Erat iuuenis acer, et ſociorum ea tempeſtate nobiliſſimus eques. ſeminecem eum ad Cannas in aceruo cęſorum corporum inuentum, curatumq; benigne etiam cum donis Annibal domum remiſerat. ob eius gratiam meriti rem Nolanam in ius ditionemq; dare uoluerat Pœno: anxiumq; eum et ſollicitum cura nouandi res prætor cernebat, cæterum cum aut pœna cohibendus eſſet, aut beneficio conciliandus: ſibi aſſumpſiſſe quàm hoſti ademiſſe fortem ac ſtrenuū maluit ſocium. accitumq; ad ſe benigne appellat. Multos eum inuidos inter populares habere, inde exiſtimatu facile eſſe, quod nemo ciuis Nolanus ſibi indicauerit quàm multa eius egregia facinora militaria eſſent. ſed qui in Romanis militauerit caſtris, non poſſe obſcuram eius uirtutem eſſe. multos ſibi qui cum eo ſtipendia fecerint, referre qui uir eſſet ille: quæq; & quoties pericula pro ſalute ac dignitate populi Romani adiſſet: utiq; Cannenſi pugna non prius prælio abſtiterit, quàm propè exanguis ruina ſuper incidentiū uirorū, equorū armorūq; ſit oppreſſus. Itaq; macte uirtute eſto, inquit: apud me tibi omnis honos atq; omne præmium erit, & quo frequentior mecum fueris, ſenties eam rē tibi dignitati atq; emolumento eſſe. Lætoq; iuueni promiſſis equum eximium dono dat, bigatosq; quingentos quæſtorem numerare iubet, lictoribus imperat, ut eum ſe adire, quoties uelit patiātur. Hac comitate Marcelli ferocis iuuenis animus adeò eſt mollitus, ut nemo inde ſociorum rem Romanā fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas eſſet, (Nolam enim rurſus à Nuceria mouerat caſtra) plebesq; Nolana de integro ad defectionē ſpectaret: Marcellus ſub aduentū hoſtium intra muros ſe recepit, non caſtris metuens, ſed ne prodendæ urbis occaſionē nimis multis in eam imminentibus daret. Inſtrui deinde utrinq; acies cœptæ. Romanorū pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante caſtra ſua. prælia hinc parua inter urbem caſtraq;, & uario euentu fiebāt: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis, nec dare ſignum uniuerſæ pugnæ uolebant, in hac comitiaria iam duorum exercituū ſtatione principes Nolanorū nuntiāt Marcello: nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri, ſtatutumq; eſſe, ut cum Romana acies egreſſa portis iret: impedimēta eorum ac ſarcinas diriperent: clauderentq; deinde portas muros que occuparent, ut potentes rerum ſuarum atq; urbis, Pœnum inde pro Romano acciperēt. Hæc ubi nuntiata ſunt Marcello, collaudatis ſenatorib. Nolanis priuſquā aliquis motus in muris orîretur, fortunā pugnæ experiri ſtatuit. Ad treis portas in hoſtes uerſas tripartito exercitū inſtruxit. impedimēta ſubſequi iuſſit: calones lixasq; & inualidos milites uallum ferre. media porta robora legionū & Romanos equites, duabus circà portis nouos milites, leuémque armaturā ac ſociorū equites ſtatuit. Nolani muros portásque adire ueti: ſubſidiaq; deſtinata impedimētis data, ne occupatis pręlio legionibus in ea impetus fieret. ita inſtructi intra portas ſtabant. Annibali ſub ſignis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multū diei in acie ſtanti primo miraculo eſſe, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quiſquā in muris eſſet. ratus deinde prodita colloquia eſſe, metuq; reſides factos, partē militū in caſtra remittit, iuſſos propere apparatum omnē oppugnandæ urbis in primā aciem afferre: ſatis fidens, ſi cunctantibus inſtaret, tumultum aliquem in urbe plebē moturam. Moxq; dum in ſua quiſq; miniſteria diſcurſu trepidat ad prima ſigna, ſucceditq; ad muros acies: patefacta repēte porta, Marcellus ſigna canere clamoremq; tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo poſſent impetu in hoſtem erumpere iubet. Satis terroris tumultusq; in aciem mediam intulerāt, cum duabus circà portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cornua hoſtium erupêre. Addidêre clamo-

clamorem lixæ calonesq́ꝫ, & alia turba custodiæ impedimentorũ apposita, ut paucitatem maxime spernentibus Pœnis ingẽtis repente exercitus speciem fecerint. Vix equidem ausim affirmare, quod quidam autores sunt, duo millia & CCC hostiũ cæsos: non plus uno Romanos amisisse. Siue tanta, siue minor uictoria fuit, ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. non uinci enim ab Annibale uincentibus difficilius fuit, quàm postea uincere. Annibal spe potiundæ Nolæ adempta cum Acerras recessisset: Marcellus extemplo clausis portis, custodibusq́ꝫ dispositis: ne quis egrederetur, quęstionẽ in foro de ijs qui clàm in colloquijs hostium fuerant, habuit. supra LXX damnatos proditionis securi percussit, bonaq́ꝫ eorũ iussit publica esse. & summa rerũ senatui tradita, cum exercitu omni profectus supra Suessulam castris positis consedit. Pœnus Acerras primum ad uoluntariã deditionẽ conatus perlicere. postea quàm obstinatos uidit: obsidere inde atq́ꝫ oppugnare parat. Cæterũ Acerranis plus animi quàm uirium erat. itaq́ꝫ desperata tutela urbis, ut circũuallari mœnia uiderũt, priusquã continuarentur hostium opera, per intermissa munimẽta, neglectásque custodias silẽtio noctis dilapsi, per uias inuiaq́ue, quà quenq́ꝫ aut consilium, aut terror tulit: in urbes Campaniæ quas satis certũ erat nõ mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atq́ꝫ incensis, cũ à Casilino dictatorẽ Romanũ legionesq́ꝫ nuntij accipi nuntiassent, ne quis tã propinquis hostium castris Capua quoq́ꝫ recurrat, exercitũ ad Casilinum ducit. Casilinũ eo tempore quingenti Prænestini habebant cum paucis Romanis latiniq́ꝫ nominis, quos eodem audita Cannensis Clades cõtulerat. Hi nõ confecto Pręneste ad diem delectu, serius profecti domo cum Casilinũ ante aduersæ pugnæ famã uenissent, & alijs aggregarent sese Romanis socijsq́ꝫ: profecti à Casilino cum satis magno agmine irent: auertit eos retrò Casilinũ nuntius Cannensis pugnæ. ibi cum dies aliquot suspecti Campanis timentesq́ꝫ cauendis ac struendis inuicẽ insidijs traduxissent: iamq́ꝫ de Capuæ defectione agi accipiq́ꝫ Annibalẽ satis pro certo habuẽre: interfectis nocte oppidanis, partem urbis quæ citra Vulturnũ est, (eo enim diuiditur amni) occupauẽre. idq́ꝫ præsidiũ Casilini habebant Romani. Additur & perusina cohors, homines CCCC & LX. eodem nuntio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis fermè armatorum ad tam exigua mœnia, & flumine altera parte cincta, tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiã ut uideretur hominum, efficiebat. Annibal cum iã inde haud procul esset, Getulos cum præfecto nomine Isalca præmittit. ac primo, si fiat colloquij copia, uerbis benignis ad portas aperiendas præsidiũq́ꝫ accipiẽdum perlicere iubet. sin in pertinacia perstent, rem gerere ac tentare si qua parte inuadere urbem possit. Vbi ad mœnia accessẽre, quia silentium erat, solitudo uisa, metuque cõcessum barbarus ratus, moliri portas & seras claustraq́ꝫ effringere parat. cum patefactis repente portis cohortes duę ad idipsum instructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragẽq́ꝫ hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum maiore robore uirorũ missus, nec ipse eruptionẽ cohortiũ sustinuit. Postremò Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruam urbẽ paruumq́ꝫ præsidium summa ui atq́ꝫ omnibus copijs oppugnare parat. ac dum instat lacessitq́ꝫ, corona undiq́ꝫ circundatis mœnibus, aliquot milites & promptissimum quenq́ꝫ è muro turribusq́ꝫ ictos amisit. Semel ultro erumpenteis agmine elephantorũ opposito propè interclusit, trepidosq́ꝫ cõpulit in urbem: satis multis, ut ex tanta paucitate, interfectis. plures cecidisset, ni nox pręlio interuenisset. Postero die omniũ animi ad oppugnandũ accẽduntur: utiq́ꝫ posteaq́ꝫ corona aurea muralis proposita est, atq́ꝫ ipse dux castelli plano loco positi segnẽ oppugnationẽ Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarũ Trasymeniq́ꝫ et Trebię singulos admonẽs, uniuersosq́ꝫ. inde uineæ quoq́ꝫ cœptæ agi cuniculiq́ꝫ: nec ad uarios conatus hostiũ aut uis ulla, aut ars deerat. Socij Romanorũ propugnacula aduersus uineas statuere, transuersis cuniculis hostiũ cuniculos excipere, & palàm & clàm cœptis obuiã ire, donec pudor etiã Annibalẽ ab incœpto auertit. castrisq́ꝫ communitis ac pręsidio modico imposito, ne omissa res uideretur, in hyberna Capuã concessit. ibi partem maiorem hyemis exercitũ in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantẽ bonis inexpertũ atq́ꝫ insuetũ. itaq́ꝫ quos nulla mali uicerat uis, perdidere nimia bona ac uoluptates immodicæ: & eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerserant. somnus enim

Insignis Victo[ria]

& uinum & epulæ, & scorta balneaque, & otium consuetudine in dies blandiens, ita eneruaue
runt corpora animosq;, ut magis deinde præteritæ uictoriæ eos q̃ præsentes tutarētur uires:
maiusq; id peccatū ducis apud peritos artiū militariū haberetur, quàm quod nō ex Cannēsi
acie protinus ad urbem Romā duxisset. illa enim cūctatio distulisse modò uictoriā uideri po
tuit: hic error uires ademisse ad uincendū. Itaq; Hercule, uelut, si cū alio exercitu à Capua exi/
ret: nihil usquā pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt pleriq; scortis impliciti: & ubi pri/
mum sub pellibus haberi cœpti sunt, uiaq; & alius militaris labor excepit, tyronū modo cor/
poribus animisq; deficiebant: & deinde per omne æstiuorū tempus magna pars sine cōmea
tibus ab signis dilabebant: neq; aliæ latebræ, quàm Capua desertoribus erant. Cæterum mi/
tescente iam hyeme ducto ex hybernis milite, Casilinū redit. ubi quanq; ab oppugnatione
cessatū erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumq; ad ultimū inopiæ adduxerat.
Castris Romanis T. Sempronius præerat dictatore auspiciorū repetendorū causa profecto
Romā. Marcellum & ipsum cupientē ferre auxiliū obsessis Vulturnus amnis inflatus aquis,
& preces Nolanorū atq; Acerranorū tenebant, Cāpanos timentiū, si præsidium Romanum
abscessisset. Gracchus assidens tantū Casilino, quia prædictum erat dictatoris, ne quid absen
te eo rei gereret: nihil mouebat, quanq; quæ facile omnē patientiam uincerēt, nuntiabantur à
Casilino. nam & præcipitasse se quosdam non tolerantes famē, constabat: & stare inermes in
muris, nuda corpora ad missiliū telorū ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neq;
pugnā conserere dictatoris iniussu auderet: pugnandum autem esse, si palàm frumentum im/
portare uellet, uideret: neq; clàm importandi spes esset, farre ex agris circà undiq; conuecto cū
complura dolia complesset, nuntium ad magistratū Casilinum misit, ut exciperent dolia, quę
amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen ac spem ab nuntio Romano fa
ctam, dolia medio missa amni defluxerunt. æqualiter inter omnes frumētū diuisum. id poste/
ro quoq; die, ac tertio factum est. nocte & mittebantur & perueniebāt: eo custodias hostium
fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis transuerso uertice dolia impulit ad
ripam quam hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nuntia/
tumq; Annibali est: & deinde intentiore custodia cautū: ne quid falleret Vulturno ad urbem
missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris cum medio amni ad Casilinum defluerent, cra
tibus excipiebantur. Postremo ad id uentū inopiæ est, ut lora detractasq; scutis pelles, ubi fer
uida mollissent aqua, mandere conarētur: nec muribus alioue animali abstinerēt: & omne her
barum radicumq; genus aggeribus infimis muri eruerent. & cum hostes obarassent quicquid
herbidi terreni extra murū erat: raporū semen iniecerūt, ut Annibal, cóne usq; dum ea nascan
tur, ad Casilinū sessurus sum? exclamaret. & qui nullā antea pactionē auribus admiserat, tum
demū agi secū est passus de redemptione liberorū capitū. Septunces auri in singulos pretium
cōuenit. fide accepta, sese tradiderunt. donec omne aurū persolutū est, in uinculis habiti. tum re
missi Cumas cum fide. Id uerius est, q̃ ab equite in abeunteis immisso interfectos. Prænestini
maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta, qui in præsidio fuerūt: minus dimidiū ferrum
famesq; absumpsit, cæteri incolumes Præneste cum prætore suo Manitio (scriba is antea fue/
rat) redierunt. Statua eius indicio fuit Præneste in foro statuta, loricata, amicta toga, uelato ca
pite: & tria signa cum titulo lamine æneæ inscripto: Manitiū pro militibus, qui Casilini in præ
sidio fuerint, uotū uouisse. Idem titulus tribus signis in æde Fortunę positis fuit subiectus. Ca
silinum oppidum redditū Cāpanis est, firmatum septingētorū militū de exercitu Annibalis
præsidio: ne ubi Pœnus inde abscessisset, Romani oppugnarēt. Prænestinis militibus senatus
Romanus duplex stipendiū, & quinquennij militiæ uacationem decreuit. ciuitate cum dona/
rentur ob uirtutē, non mutauerūt. Perusinorū casus obscurior fama est, quia nec ipsorū monu
mento ullo est illustratus, nec decreto Romanorū. eodem tempore Petellinos, qui uni ex Bru
tijs manserant in amicitia Romana: nō Carthaginienses modò, qui regionem obtinebant, sed
Brutij quoq; cæteri ob separata ab se consilia oppugnabāt. cum obsistere malis nequirēt, Pe/
tellini: legatos Romam ad præsidium petēdum miserunt. Quorū preces lachrymæq; (in que/
stus enim flebiles, cum sibimetipsi consulere iussi sunt, sese in uestibulo curiæ profuderunt) in/
gentem

gentem misericordiam patribus ac populo mouerūt. cōsultiq́ iterū à M. Aemylio P. R. patres, circūspectis omnib. imperij uiribus fateri coacti, nihil iam lōginquis socijs in se præsidij esse, redire domum, fideq́ ad ultimū expleta, cōsulere sibimetipsos in præsenti fortuna iusserunt. Hæc posteaquā renuntiata legatio Petellinis est: tantus repente mœror pauorq́ senatum eorum cepit, ut pars profugiendi quà quisq́ posset, ac deserendę urbis autores essent: pars quando deserti à ueteribus socijs essent, adiungendi se cæteris Brutijs, ac per eos dedēdi Annibali. Vicit tamen ea pars quæ nihil raptim, nec temerè agendū consulendumq́ deintegro censuit. Relaxata postero die per minorē trepidationē retinuerunt optimates, ut conuectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent. Per idem ferè tempus literæ ex Sicilia Sardiniaq́ Romā allatæ. priores ex Sicilia Octacilij Propr. in senatu recitatæ sunt. L. Furium Pr. cum classe ex Africa Lilybæum uenisse. ipsum grauiter saucium in discrimine ultimo uitę esse. militi & naualibus socijs neq́ stipendium neq́ frumentum ad diē dari: neq́ unde detur, esse. magnopere suadere ut quamprimū ea mittantur: sibiq́ si ita uideatur, ex nouis prætoribus successorem mittant. Eadem q́ fermè de stipendio frumentoq́ ab A. Cornelio Mammula Propr. ex Sardinia scripta. Respōsum utrisq́ non esse, unde mitteretur. iussiq́ ipsi classibus atq́ exercitibus suis consulerent. Octacilius ad unicum subsidium populi Romani Hieronē legatos cum misisset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argēti triumuiri mensarij rogatione Minucij trib. pleb. facti, L. Æmylius, qui consul censorq́ fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat, & L. Scribonius Libo, qui tum trib. pleb. erat. Et duumuiri creati, M. & C. Attilij, ædem Concordiæ, quàm L. Manlius Pr. uouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locum P. Scantinij demortui, & L. Aemylij Pauli Cos. & Q. Aelij Pæti, qui ceciderāt pugna Cannensi. Cum cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantū cōsilijs humanis assequi poterāt, patres explessent: tandem se quoq́ & solitudinem curiæ, paucitatemq́ conuenientiū ad publicum consilium respexerunt. neq́ enim post L. Aemylium & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersæ pugnæ, ad hoc sui quenque casus per quinquēnium absumpsissent. Cūde ea re M. Aemylius Pr. dictatore post Casilinum amissum profecto iam ad exercitum, exposcentibus cūctis retulisset: tum Sp. Caruilius, cum lōga oratiōe nō solum inopiam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur, cōquestus esset. explendi senatus causa, & iungendi arctius latini nominis, pro magna re se suadere dixit, ut ex singulis populis Latinorū binis senatoribus, si patres Romani cēsuissent, ciuitas daretur: atq́ in demortuorū locū in senatum legerentur. Eam sentētiam haud æquioribus animis, quàm ipsorū quondam postulatum Latinorum, patres audierūt. & cum fremitus indignantiū tota curia esset: & præcipuè Manlius, esse etiā nunc stirpis eius uirum diceret: ex qua quondā in Capitolio cōsul minatus esset, quem Latinū in curia uidisset, eum sua manu se interfecturū: Q. Fabius Maximus nūquàm rei ullius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit: quàm inter tam suspensos sociorū animos, incertāq́ fidem id tactum, quod insuper solicitaret eos. eam unius hominis temerariā uocem silentio omniū extinguendam esse: & si quid unquā arcani sanctiúe ad silendum in curia fuerit, id omniū maxime tegēdum, occulendum, obliuiscēdum, pro nō dicto habēdum esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem qui censor antè fuisset: uetustissimusq́ ex ijs qui uiuerēt, censorijs esset: creari placuit qui senatum legeret: acciriq́ C. Terētium Cos. ad dictatorem dicendum iusserunt. qui cum ex Apulia, relicto ibi præsidio, magnis itinerib. Romā redisset: nocte proxima, ut mos erat, M. Fabium Buteonem ex S C sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. Is, ubi cum lictoribus in rostra ascendit, neque duos dictatores tempore uno, quod nunquam antea factum esset, probare se dixit: neque dictatorem se sine magistro equitum: nec censoriam uim permissam uni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperiū. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint: ijs se modū impositurū. nam neq́ senatu quenquā moturum ex ijs, quos C. Flaminius, L. Aemylius cēsores

in senatum legissent: transcribi tantũ recitariꝗ eos iussurũ, ne penes unum hominẽ iudiciũ arbitriũꝗ de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorũ locũ sublecturum, ut ordo ordini, nõ homo homini prelatus uideretur. Recitato uetere senatu, inde primũ in demortuorum locum legit, qui post L. Æmylium & C. Flaminiũ cẽsores curulem magistratũ cepissent, necdũ in senatum lecti essent: ut quisq; eorũ senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores quæstores'ue fuerant, tum ex ĳs qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberẽt, aut ciuicam coronã accepissent. Ita C L X X V I I cum ingenti approbatiõe omniũ in senatum lectis. extemplo se magistratu abdicauit, priuatusq; de rostris descendit, lictoribus abire iussis, turbæq; se immiscuit priuatas agentiũ res: tempus hoc sedulo terens, ne deducẽdi sui causa populum de foro abduceret. neq; tamen elanguit cura hominũ ea mora, frequentesq; eum domum deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitũ redĳt, non facto certiore senatu, ne comitiorũ causa in urbe retineretur. Postero die consultus à M. Põponio Pr. senatus decreuit dictatori scribendũ: uti si è Repub. censeret esse, ad cõsules subrogandos ueniret cũ magistro equitũ, & prætore M. Marcello, ut ex ĳs presentibus noscere patres possent quo statu Respub. esset, consiliaq; ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes uenerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac modice locutus in magistrũ equitũ. T. Sempronium Gracchũ magnã partem gloriæ uertit: comitiaq; edixit, quibus L. Posthumius III absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eò accurrerat, consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Leuinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad exercitũ redĳt, relicto magistro equitum Romæ: qui cum post paucos dies magistratum initurus esset; de exercitibus scribendis cõparãdisq; in annum, patres consuleret. Cum eæ res maxime agerentur, noua clades nuntiata: alia super alia cumulante in eum annum fortuna: L. Posthumiũ cõsulẽ designatum, in Gallia ipsum atq; exercitũ deletos. Sylua erat uasta, (Litanam Galli uocant) qua exercitũ traducturus erat. eius syluę dextra læuaq; circa uiam Galli arbores ita inciderant, ut immotæ starent: momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociũmq; ab supero mari tantum conscripserat, ut X X V millia armatorũ in agros hostium induxisset. Galli oras extremę syluę cum circũsedissent, ubi intrauit agmẽ saltum: tum extremas arborum succisarũ impellũt. quæ alia in aliam instabilem per se ac male hærentem incidentes, ancipiti strage arma, uiros, equos obruerunt, ut uix decem homines effugerent. nam cum exanimati pleriq; essent arborum truncis fragmentisq; ramorũ: cæterã quoq; multitudinẽ inopinato malo trepidã Galli saltum omnem armati circunsidentes interfecerũt, paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes obsesso antè ab hostibus ponte interclusi sunt. Ibi Posthumius omni ui ne caperetur obnixus, occubuit. spolia corporis caputq; ducis præcisum Boĳ ouãtes tẽplo, quod sanctissimũ est apud eos, intulere. purgato inde capite, ut mos ĳs est: caluã auro cælauere: idq; sacrum uas ĳs erat, quo solẽnibus libarent: poculũq; idem sacerdotis esse, ac tẽpli antistitibus. Præda quoq; haud minor Gallis q̃ uictoria fuit. nam & si magna pars animaliũ strage syluę oppressa erat: tamen cæteræ res, quia nihil dissipatũ fuga est, stratæ per omnem iacentis agminis ordinẽ inuentæ sunt. Hac nuntiata clade cum per dies multos in tãto pauore fuisset ciuitas, ut tabernis clausis, uelut nocturna solitudine per urbẽ acta, senatus ędilibus negotium daret: ut urbem circumirent, apeririq; tabernas, & mœstitiæ publicæ speciẽ urbi demi iuberent: tum T. Sẽpronius senatum habuit: cõsolatusq; patres est & adhortatus, ne qui Cannẽsi ruinæ non succubuissent, ad minores calamitates animos summitterent. quod ad Carthaginienses hostes Annibalẽq; attinet: prospera modo esset, sicut speraret, fortuna: Gallicum bellum & omitti tuto & differri posse: ultionẽq; eam fraudis in deorum ac populi Romani potestate fore. de hoste Pœno exercitibusq;, per quos id bellũ gereretur, consultandũ atq; agitandum. Ipse primum quid peditũ equitumq;, quid ciuium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcellus suarum copiarũ summam exposuit. Quid in Apulia cum C. Terentio consule esset. à peritis quæsitum est. duóne consulares exercitus satis firmati tanto bello

lo sufficerent, inibatur ratio. itaq; Galliam, quãquàm stimulabat iusta ira: omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum esset, placuit. eodem ex dictatoris legionibus reijci militem minimi quenq; roboris, nullo præstituto militiæ tẽpore, nisi quod stipendiorum legitimorum esset. Duæ legiones urbanę alteri cõsuli, qui in locũ L. Posthumij suffectus esset, decretæ sunt: eum q; cum primũ saluis auspicijs posset, creari placuit. legiones præterea duas primo quoq; tempore ex Sicilia acciri: atq; inde consul, cui legiones urbanæ euenissent, militum sumeret quantum opus esset. C. Terentio cos. prorogari in annum imperium: neq; de eo exercitu quem ad præsidiũ Apuliæ haberet, quicquam minui.

Dum hæc in Italia geruntur apparanturq;. nihilo segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum Romanis. P. & Cn. Scipiones inter se partiti copias, ut Cn. terra, P. mari nauibusq; rem gereret. Asdrubal Pœnorũ imperator neutri parti uirium satis fidens, procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat se. cui multum ac diu obtestanti quatuor millia peditũ, & quingenti equites in supplementũ missi ex Africa sunt. tum refecta tandem spe, castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui parariq; iubet, ad insulas maritimamq; oram tutandam. In ipso impetu mouendarũ deintegro rerum perculit eum præfectorum nauium transitio: qui post classem ad Iberum per pauorem desertã grauiter increpiti, nunquam deinde satis fidi aut duci, aut Carthaginiensiũ rebus fuerant. Fecerant ij transfugæ motum in Carpesiorũ gente: desciuerãtq; ijs autoribus urbes aliquot: una etiam ab ipsis ui capta fuerat. In eam gentem uersum ab Romanis bellum est: infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrũ hostium, pro captæ ante dies paucos urbis mœnibus Galbum nobilem Carpesiorum ducẽ cum ualido exercitu castris se detinentem aggredi statuit. præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hosteis ad pugnam: peditum partẽ ad depopulandum per agros passim dimisit, ut palanteis exciperent. simul & ad castra tumultus erat, & per agros fugaq; & cædes. deinde undique diuersis itineribus cum in castra se recepissent: adeò repente decessit animis pauor, ut non ad munimenta modò defendenda satis animorũ esset, sed etiam ad lacessendum hostem prælio. Erumpunt igitur agmine è castris tripudiantes more suo: repentinaq; eorum audacia terrorem hosti paulo antè ultro lacessenti incussit. itaq; & ipse Asdrubal in collem satis arduum tutumq; flumine etiam obiecto tum copias subducit, & præmissam leuem armaturam equitesq; palatos eòdem recepit: nec aut colli aut flumini satis fidens, uallo castra permunijt. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt cõtracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, uelocitate pari, robore animi uiriũq; aliquantũ præstanti. Postea quam neq; elicere Pœnum ad certamen obuersati castris poterant: neq; castrorum oppugnatio facilis erat: urbem Asenam, quò fineis hostium ingrediens Asdrubal frumentũ cõmeatusq; alios conuexerat, ui capiũt, omniq; circà agro potiũtur. nec iã aut in agmine, aut in castris ullo imperio contineri. Quam ubi negligentiam ex re (ut fit) bene gesta oriri senserat Asdrubal: cohortatus milites ut palãtes sine signis hostes aggrederẽtur, digressus colle pergit ire acie instructa ad castra. Quem ut adesse tumultuosi nuntij refugientes ex speculis stationibusq; attulere, ad arma conclamatũ est. Vt quisq; arma ceperat, sine imperio, sine signo, incompositi, inordinati in prælium ruunt. Iam primi conseruerãt manus, cum alij cateruatim currerent, alij nõdum è castris exissent. tum primo ipsa audacia terruere hostem. deinde rari in confertos illati, cum paucitas parum tuta esset, respicere alij alios, & undiq; pulsi coire in orbem. & dum corporibus applicantur, armaq; armis iungunt, in arctum compulsi, cum uix mouendis armis satis spatij esset: corona hostiũ cincti, ad multum diei cęduntur. Exigua pars eruptiõe facta, syluas ac montes petit: pariq; terrore & castra sunt deserta, & uniuersa gens postero die in deditionem uenit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, ut Asdrubal primo quoq; tẽpore in Italiã exercitũ duceret. quæ uulgata res per Hispaniã omniũ fermè animos ad Romanos auertit. Itaq; Asdrubal extemplo literas Carthaginẽ mittit, indicãs, quãto fama profectionis suæ damno fuisset. Si uero inde pergeret, priusquàm Iberũ transiret, Romanorum Hispaniam fore. nam præterquàm quod nec præsidium, nec ducẽ haberet, quem

relinqueret

relinqueret pro se, imperatores esse Romanos, quib. uix æquis uiribus resisti possit. itaque si
ulla Hispaniæ cura esset, successorem sibi cum ualido exercitu mitterēt. cui si omnia prospere
euenirent, non tamen ociosam prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primo admodum mo
uerunt senatum: tamē quia Italiæ cura prior potiorꝗ erat, nihil de Asdrubale, neꝗ de copijs
eius mutatū est. Himilco cum exercitu iusto, & aucta classe ad retinendā terra mariꝗ, ac tuen
dam Hispaniam est missus. qui ut pedestreis naualesꝗ copias traiecit: caſtris cōmunitis, na
uibusꝗ subductis & uallo circundatis, cum equitibus delectis ipse quantum maxime accele
rare poterat, per dubios infestosꝗ populos iuxtà intētus ad Asdrubalem peruenit. Cum de
creta senatus mandataꝗ exposuisset, atque edidicisset ipse inuicem, quemadmodum tractan
dum bellum in Hispania foret, retro in sua castra redijt: nulla re quàm celeritate tutior: quod
undiꝗ abierat, antequā populi consentirēt. Asdrubal priusquàm moueret castra pecunias im
perat populis omnibus suæ ditionis: satis gnarus Annibalem transitus quosdam pretio mer
catum: nec auxilia gallica aliter quàm conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, uix
penetraturum ad Alpeis fuisse. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberum descendit. Decre
ta Carthaginiensiū & Asdrubalis iter ubi ad Romanos sunt perlata, omnibus omissis rebus,
ambo duces iunctis copijs ire obuiam cœptis, atꝗ obsistere parant: rati, si Annibali uix per se
ipsi tolerando Italiæ hosti Asdrubal dux atꝗ Hispaniensis exercitus esset iunctus, illico Ro
mani finem imperij fore. His anxij curis ad Iberum contrahunt copias, & transito amne cum
diu consultassent: utrū castra castris conferrent, an satis haberent, socijs Charthaginiensiū op
pugnandis morari ab itinere proposito hostem urbem à propinquo flumine Iberam appel
latam, opulentissimam ea tempestate regionis eius, oppugnare parāt, quod ubi sensit Asdru
bal, pro ope ferenda socijs pergit ipse ire ad urbem deditam nuper in fidem Romanorum op
pugnandā. Ita iam cœpta obsidio omissa ab Romanis est, & in ipsum Asdrubalē uersum bel
lum. Quinꝗ millium interuallo castra distantia habuēre paucos dies: nec sine leuibus prælijs,
nec ut in aciem exirent, tandem uno eodemꝗ die uelut ex composito utrinꝗ signum pugnæ
propositum est: atꝗ omnibus copijs in campum descēsum est. Triplex stetit Romana acies,
peditum pars ante signa locata, pars post signa accepta, equites cornua cinxere. Asdrubal me
diam aciem Hispanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros: mercenariorumꝗ
auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, cæteros Afros pro cornibus opponit. nec o
mnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus
equos inter acerrimam sæpe pugnam in recētem equum ex fesso armatis transultare mos e
rat. tanta uelocitas ipsis, tamꝗ docile equorū genus est. Cum hoc modo instructi starent,
imperatorū utriusꝗ partis haud fermè dispares spes erant, nam ne multū quidē aut numero,
aut genere militū, hi aut illi præstabāt. militib. longe dispar animus erat. Romanis enim, quā
quàm procul à patria pugnarent, facile persuaserāt duces pro Italia, atꝗ urbe Roma eos pu
gnare. itaꝗ uelut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnæ uerteretur: obstinauerāt ani
mis uincere, aut mori. Minus pertinaces uiros habebat altera acies. nam maxima pars Hispa
ni erāt: qui uinci in Hispania, quàm uictores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concur
su cum uix pila cōiecta essent, retulit pedē media acies, inferentibusꝗ sese magno impetu Ro
manis terga uertit. Nihilo segnius in cornib. prælium fuit, hinc Pœnus hinc Afer urget: et ue
lut in circumuentos prælio ancipiti pugnant. sed cum in medium tota iam coisset Romana
acies, satis uirium ad dimouenda hostium cornua habuit. itaque duo diuersa prælia erant:
utroꝗ Romani ut qui pulsis tandem medijs & numero & robore uirorū præstarēt, haud du
bie superarunt. Magna uis hominū ibi occisa. & nisi Hispani uix dū conserto prælio tam effu
se fugissent: perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla admodūfuit. quia simul
inclinatā mediam aciem Mauri Numidæꝗ uiderunt: extemplo fuga effusa nuda cornua, ele
phātis quoꝗ præ se actis, deseruere. Et Asdrubal usꝗ ad ultimū euētū pugnæ moratus, è me
dia cæde cū paucis effugit. Castra Romani cepere, atꝗ inde diripuere. Ea pugna, si qua dubia
in Hispania erāt, Romanis adiunxit: Asdrubaliꝗ nō modo in Italiā traducendi exercitus, sed
ne manēdi quidē satis tuto in Hispania spem reliquit. Quæ posteaꝗ literis Scipionū Romæ
uulgata

uulgata sunt,non tã uictoria quàm prohibito Asdrubalis in Italiã transitu lætabantur. Dum hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutijs aliquot post mensibus,quàm cœpta oppugnari erat,ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata est. multorumꝗ sanguine ac uulnerib.ea Pœnis uictoria stetit, nec ulla magis uis obsessos,quàm fames expugnauit. absumptis enim frugum alimẽtis, carnisꝗ omnis generis quadrupedum, sutrinæ postremo corijs,herbisꝗ & radicibus,& corticibus teneris,strictisꝗ rubis uixere,nec antequã uires ad standum in muris ferendaꝗ arma deerant,expugnati sunt. Recepta Petellia,Pœnus ad Consentiam copias traducit.quàm minus pertinaciter defensam,intra paucos dies in deditionem accepit. Iisdem ferme diebus & Brutiorũ exercitus Crotonem græcam urbem circunsedit, opulentam quõdam armis uirisꝗ,tum iam adeò multis magnisꝗ cladibus afflictam,ut omnis ætatis minus uiginti millia ciuium superessent.itaꝗ urbe defensoribus uastata,facile potiti sunt hostes,arx tantũ retenta,in quam inter tumultum captæ urbis è media cæde quidam effugere. Et Locrenses desciuere ad Brutios Pœnosꝗ,prodita multitudine à principibus. Rhegyni tãtummodo regionis eius & in fide erga Romanos,& potestatis suæ ad ultimum manserunt. In Siciliã quoque eadem inclinatio animorum peruenit:& ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abstinuit.nanꝗ Gelo maximus stirpis contempta simul senectute patris,simul post Cãnensem cladem Romana societate,ad Pœnos defecit.mouisseꝗ in Sicilia res,nisi mors adeò opportuna,ut patrem quoꝗ suspiciõe aspergeret:armantem eum multitudinẽ, sollicitantemꝗ socios absumpsisset. Hæc eo anno in Italia,in Africa, in Sicilia,in Hispania uario euẽtu acta.

Exitu anni Q.Fabius Maximus à senatu postulauit, ut ædem Veneris Erycinæ,quam dictator uouisset,dedicari liceret. Senatus decreuit,ut T.Sempronius Cos.designatus,cum primum magistratũ inisset,ad populum ferret,ut Fabium duumuirũ esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M.Æmylio Lepido,qui bis cõsul augurꝗ fuerat:filij tres, Lucius,Marcus,Quintus,ludos funebres per triduum,& gladiatorum paria duo & xx per triduum in foro dederunt. Ædiles curules C.Lectorius & T.Sempronius Gracchus Cos.designatus,qui in ædilitate magister equitũ fuerat:ludos Romanos fecerunt,qui per triduum instaurati sunt. Plebeij ludi à M.Aurelio Cotta & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circũacto tertio anno punici belli, T.Sẽpronius Cos. Idibus Martijs magistratũ inijt. Prætoresꝗ Fuluius Flaccus qui antea cõsul censorꝗ fuerat:urbanam, M.Valerius Leuinus peregrinam sortem in iurisdictiõe habuit. Ap.Claudius Pulcher Siciliã, Q.Mutius Scæuola Sardiniã sortiti sunt. M.Marcello Procons.imperiũ esse populus iussit, quod post Cannẽsem cladem unus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset. Senatus quo die primum est in Capitolio cõsultus,decreuit,ut eo anno duplex tributũ imperaretur,simplex confestim exigeretur,ex quo stipẽdium præsens omnibus militibus daretur,præterquã qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitib.ita decretũ est:ut duabus legionibus urbanis T.Sempronius Cos. Cales ad cõueniendum diem ediceret. inde sex legiões in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur.quæ ibi legiones essent:(erant autem Cãnensis maximè exercitus) eas Ap.Claudius Pulcher Pr.in Siciliam traijceret:quæꝗ in Sicilia essent, Romam deportarẽtur. Ad exercitum, cui ad conueniendum Cales edicta dies erat,M.Claudius Marcellus missus,isꝗ iussus in castra Claudiana deducere urbanas legiones ad ueterẽ exercitũ accipiendum deducendumꝗ in Siciliam,T.Metilius Croto legatus ab Ap.Claudio est missus. Taciti primo expectauerãt homines,uti consul comitia collegæ creando haberet. deinde ubi ablegatũ uelut de industria M.Marcellum uiderunt:quem maxime consulem in eum annũ ob egregie in prætura res gestas creari uolebãt,fremitus in curia est ortus. Quod ubi sensit cõsul,utrunꝗ,inquit,è Repub. fuit patres conscripti,& M.Claudium ad permutãdos exercitus in Campaniam proficisci,et comitia non prius edici,quàm is inde cõfecto quod mandatum est,negotio reuertisset:ut uos consulem,quem tempus Reipub.postularet:quemꝗ maxime uultis,haberetis. Ita de comitijs,donec redijt Marcellus,silẽtium fuit. Interea duumuiri creati sunt Q.Fabius Maximus & T.Octacilius Crassus,ædibus dedicãdis. Mẽti Octacilius,Fabius Veneri Erycinæ. Vtraꝗ in Capitolio est,canali uno discretæ. Et de trecẽtis equitibus Cãpanis, qui in Sicilia cũ fide sti-

pendijs

pendijs emeritis Romam uenerant, delatũ ad populum, ut ciues Romani essent. itẽ uti municipes cumani essent, pridie quàm populus Cãpanus à populo Romano defecisset. Maximè ut hoc ferretur, mouerat: quod quorũ hominũ esset, scire se ipsi negabãt, uetere patria relicta, in eam in quam redierant, nondũ adsciti. Posteaquã Marcellus ab exercitu redijt, comitia uni consuli rogando in locum L. Posthumij edicuntur. Creatur ingenti cõsensu Marcellus, qui ex templo magistratũ occiperet. cui ineunti consulatũ cum tonuisset, uocati augures uitio creatũ uideri pronuntiauerũt. uulgoq; patres ita fama ferebant: quod tum primũ duo plebeij consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, ubi is se magistratu abdicauit, suffectus Fabius Maximus tertiũ. Mare arsit eo anno, ad Sinuessam bos equuleũ peperit: signa Lanuuij ad Iunonis Sospitæ cruore manauere: lapidibusq; circa id templũ pluuit. ob quem imbrem nouendiale, ut assolet, sacrum fuit. cæteraq; prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserũt. Fabio exercitus, cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio uolonum quod fuerat, & sociorum x x v. millia. M. Valerio Pr. legiões quæ ex Sicilia redissent, decretæ. M. Claudius Procons. ad eum exercitũ, qui supra Suessulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Cõsules edixerunt, quoties senatum uocassent, uti senatores, quibusq; in senatu dicere sententiã liceret, ad portam Capenam cõuenirent. Prætores quorum iurisdictio erat, tribunalia ad Piscinam publicã posuerunt. eò uadimonia fieri iusserunt. ibiq; eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, unde Mago frater Annibalis XII millia peditũ, & mille quingentos equites, x x elephantos, mille argenti talenta in Italiam transmissurus erat cum præsidio L X nauium longarum: nuntius affertur, in Hispania rem male gestã, omnesq; fermè eius prouinciæ populos ad Romanos defecisse.

Erãt qui Magonem cum classe ea, copijsq; omissa Italia in Hispaniã auerterent, cum Sardiniæ recipiendæ repentina spes affulsit. Paruum ibi exercitũ Romanũ esse, ueterem prætorem inde Cornelium prouinciæ peritum decedere, nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardorum esse diuturnitate imperij: & proximo ijs anno acerbe atq; auare imperatum: graui tributo & collatione iniqua frumẽti oppressos, nihil deesse aliud quàm autorẽ, ad quẽ deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat: maxime eam rem moliente Harsicora, qui tum autoritate atq; opibus longe primus erat. His nuntijs propè uno tempore turbati erectiq;, Magonem cum classe sua copijsq; in Hispaniam mittunt. in Sardiniã Asdrubalem cognomento Caluum deligunt ducem: & tantũ fermè copiarum, quantum Magoni decernunt. Et Romæ consules transactis rebus quæ in urbe agendæ erant, mouebant iam sese ad bellum. T. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conueniendũ edixit. & Q. Fabius consulto prius Senatu, ut frumenta omnes ex agris ante calendas Iulias primas in urbes munitas conueherent. qui non inuexissent, eorum se agrum populaturum: seruos sub hasta uenditurum, uillas incensurum. Ne prętoribus quidem, qui ad ius dicendũ creati erant, uocatio à belli administratione data est. Valerium prætorẽ in Apuliã ire placuit ad exercitũ à Terentio accipiendum. cum ex Sicilia legiones uenissent: ijs potissimum uti ad regionis eius præsidium: terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et x x v naues M. Valerio datæ sunt, quib. oram maritimam inter Brundisium ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluio Pr. urb. decretus ad suburbana litora tutanda. C. Terentio Procons. negotiũ datum, ut in Piceno agro cõquisitionẽ militum haberet, locisq; ijs præsidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquàm ædẽ Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorũ in terris populorum omnes reges gentesq; animos intenderant. inter quos Philippus Macedonũ rex eo magis: quod propior Italiæ ac mari tantum Ionio discretus erat. Is ubi primum fama accepit, Annibalẽ Alpes trãsgressum: ut bello inter Romanos Penumq; orto lætatus erat: ita utrius populi mallet uictoriam esse, incertis adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat. Posteaq; tertia iam pugna, tertia uictoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunã inclinauit, legatosq; ad Annibalẽ misit. qui uitantes portus Brundisinũ Tarentinumq;, quia custodijs nauium Romanarũ tenebantur: ad Laciniæ Iunonis tẽplum in terram egressi sunt. inde per Apuliam petentes Capuã media in præsidia

præsidia Romana illati sunt, deductiq́ ad M. Valerium Leuinum prætorem, circa Nuceriam
castra habentem. Ibi intrepidè Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum Astutia Legati
ait ad amicitiam, societatemq́ iungendam cum populo Romano, mandata habere ad consu/
les, ac senatum populum'que Romanum. Inter defectiones ueterum sociorum Valerius noua
societate tam clari regis lætus admodum hostem pro hospite comiter accepit. dat, qui prose/
quantur, itineraq́ cum cura demonstrent, quæ loca, quosq́ saltus, aut Romani, aut hostes te/
neant. Xenophanes per præsidia Romana in Campaniam, inde quà proximum fuit, in castra
Annibalis peruenit, fœdusq́ cum eo, atq́ amicitiã iungit legibus his: ut Philippus rex quàm/
maximã classe (ducentas autem naues uidebatur effecturus) in Italiã trajceret, & uastaret ma/
ritimam oram, bellum pro parte sua terra mariq́ gereret, ubi debellatum esset: Italia omnis
cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atque Annibalis esset, præda'que omnis Annibali ce
deret. perdomita Italia, nauigarent in Græciam, bellumq́ cum quibus regibus placeret, gere/
rent. quæ ciuitates continentis, quæ insulæ ad Macedoniam uergunt, eæ Philippi regniq́ eius
essent. In has fermæ leges inter Pœnum ducem, legatos'que Macedonũ ictum fœdus. missiq́
cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis
Laciniæ templũ, ubi nauis occulta in statione erat, perueniunt. inde prouecti cum iam altũ te/
nerent, conspecti à classe Romana sunt quæ præsidio erat Calabriæ litoribus, Q. Fuluius Flac
cus Corcyræos ad persequendam, retrahendam'que nauem cum misisset, primo fugere regij
conati: deinde ubi celeritate uicti cesserunt, tradunt se Romanis: & ad præfectum classis addu/
cti, cum quæreret qui, & unde, & quò tenderent cursum: Xenophanes primo satis iam semel
felix mendacium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valeriũ, ad quem unum
iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidijs. dein/
de, ut punicus cultus, habitusq́ suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosq́ sermo pro/
didit, tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoq́ ab Annibale ad Philippum
inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumq́ ducem. Quibus satis cognitis, optimũ
uisum est, captiuos, comitesq́ eorum Romã ad senatum, aut consules, ubicunq́ essent, quàm
primum deportare. ad id celerrimæ quinque naues delectæ, ac L. Valerius Antias, qui præs/
set, missus: eiq́ mandatum, ut in omneis naues legatos separatim custodiendos diuideret, da/
retq́ operam, ne quod ijs colloquium inter se, ne'ue communicatio consilij esset. Per idem tem
pus Romæ, cũ A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retulisset, qui status
rerum in insula esset, ad bellum ac defectionẽ omneis spectare: Q. Mutiũ, qui successisset sibi,
grauitate cœli aquarumq́ aduenientẽ exceptum, nõ tam in periculosum, quàm longum mor/
bum implicitum, diu ad belli uim sustinendam inutilem fore, exercitumq́ ibi ut satis firmum
pacatæ prouinciæ præsidem esse, ita parum bello, quod motum iri uideretur: decreuerunt pa/
tres, ut Q. Fuluius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamq́ le/
gionem primo quoque tempore in Sardiniam trajciendam curaret: mitteretq́ cum imperio
quem ipsi uideretur, qui rem gereret, quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem missus est T.
Manlius Torquatus, qui bis consul, censor'que fuerat, subegeratq́ in consulatu Sardos. Sub
idem ferè tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo co/
gnomen erat, fœda tempestate uexata ad Baleares insulas ejcitur. ibiq́ (adeò non armamen/
ta modò, sed etiam aluei nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquan/
tum temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alterius uiri/
bus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem cumanam
suæ ditionis facere: primo solicitantes ut ab Romanis deficerent. ubi id parũ processit, dolum
ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas. eò sena/
tum campanum uenturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntq́, ut & cumanus eò sena/
tus ueniret ad consultandum communiter, ut eosdem uterque populus socios, hostesq́ habe/
ret. præsidium ibi armatum sese habituros, nequid ab Romanis noui periculi esset. Cumani,
quanquã suspecta fraus erat, nihil abnuêre, ita tegi fallax consilium posse rati. Interim T. Sem
pronius consul Romanus Sinuessæ, quò ad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato,

transgressus Vulturnum flumen, circa Linternum castra posuit. Ibi, quia otiosa statiua erant, crebro decurrere milites cogebat, ut tyrones (ea maxima pars uolonum erat) assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos. inter quæ concordiæ maxima erat cura duci. itaq; legatis, tribunisq; præceperat, ne quam exprobratio cuiquam ueteris fortunæ discordiam inter ordines sereret, uetus miles tyroni, liber uoloni sese exequari fineret. omneis satis honestos, generosos q; ducerent, quibus arma sua, signa q; populus Romanus cõmisisset. quæ fortuna coëgisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præcepta ab ducibus sunt, quam à militibus obseruata. breuiq; tanta concordia coaluerant omnium animi, ut propè in obliuionem uenirent, qua ex conditione quisq; esset miles factus. Hęc agenti Graccho legati cumani nuntiarunt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies uenisset, & quid ijs ipsi respondissent. Triduum post eum diem festum esse: non senatum solum omnêm ibi futurum, sed castra etiam, & exercitum campanum. Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in urbem conuehere & manere intra muros: ipse pridie quàm statutum sacrificiũ Campanis esset, Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Iam Campani eò frequentes ex composito conuenerant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus erat Campanis, cum quatuordecim millibus militũ habebat castra. is sacrificio apparando, & inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior, quàm muniendis castris, aut ulli militari operi fuit. Triduum sacrificatum ad Hamas. nocturnũ erat sacrum, ita, ut ante mediã noctem cõpleretur. Huic Gracchus insidiandum tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enuntiare posset, à sexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, somno q; operam dare, ut primis tenebris conuenire ad signum possent, uigilia fermè prima tolli iussit signa. silentiq; profectus agmine cum ad Hamas media nocte peruenisset, castra campana, ut in peruigilio neglecta, simul omnibus portis inuadit. alios somno stratos, alios perpetrato sacro inermes redeuntes obtruncat. Hominum eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso duce Mario Alfio, capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centum militum iactura castris hostium potitus, Cumas se propere recepit, ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida uiri fefellit opinio: nam simul Capuam ea clades est nuntiata, ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lætum exercitum tyronum magna ex parte seruorum q;, spoliantem uictos prædasq; agentẽ ad Hamas se inuenturum, citatum agmen præter Capuam rapit: obuiosq; ex fuga Campanorum per duo præsidia Capuam ducit, saucios uehiculis tolli portarí que iubet. ipse ad Hamas uacua ab hostibus castra, nec quicquam, præter recentis uestigia cædis, strata que passim corpora sociorum, inuenit. Autores erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret, urbem que oppugnaret. Id quanquam haud modicè Annibal cupiebat, ut quia Neapolim non potuerat, Cumas saltem maritimam urbem haberet: tamen quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorum precibus sequenti die cum omni apparatu oppugnandę urbis Cumas redit: populato q; agro cumano, mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus magis uerecundia in tali necessitate deserendi socios implorante is fidem suam populiq; Romani substitit, quàm satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitum: occupatus primo auspicijs repetendis Romæ: dein prodigijs, quæ alia super alia nuntiabantur, expiantiq; ea haud facilè litari aruspices respondebant. Hę causę cum Fabium tenerent: Sempronius in obsidione erat, & iam operibus oppugnabatur. Aduersus ligneam ingentem turrim admotam urbi, aliam turrim ex ipso muro excitauit consul Romanus aliquanto altiorem: quia muro satis per se alto subiectis ualidis sublicis pro solo usus erat. inde primum saxis, sudibusq;, & cæteris missilibus propugnatores urbem ac mœnia tuebantur: postremo ubi promouendo adiunctã muro uiderunt turrim, facibus ardentibus plurimum simul ignem coniecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta stationes hostium fudit, fugauitq; in castra, ut eo die obsesso, quàm obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille cccc Carthaginiensium cæsi, unde quadraginta uiui capti, qui circa muros.

ros,& in stationibus solutè ac negligenter agentes, cum nihil minus quàm eruptionē timuissent,ex improuiso oppresi sunt. Gracchus priusq̀ se hostes ab repentino pauore colligerent, receptui signū dedit,ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatum secunda re cōsulem iusto prælio ratus certaturum,aciem inter castra atq̀ urbem instruxit.cęterum posteaquā neminem moueri ab solita custodia urbis uidit:nec committi quicquā temerariæ spei,ad Tifata redit infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione,ijsdem diebus & in Lucanis ad Grumentum. T. Sempronius,cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno prosperè pugnat.supra duo millia hominū occidit: & CCLXXX milites amisit. signa militaria ad XLI cepit. Pulsus finibus lucanis Hanno,retrò in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant,ui recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Sicilius,q̀,autores defectionis securi percusi. supra mille captiuorum sub hasta uenierunt. præda alia militi concessa,exercitusq̀ Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis,atq̀ in Hirpinis geruntur,quinq̀ naues,quæ Macedonum,atq̀ Pœnorum captos legatos Romam portabant, à supero mari ad inferum circumuectæ prope omnem Italiæ oram, cum præter Cumas uelis ferrentur,neque hostium an sociorum essent,satis sciretur, Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cum percunctando inuicē cognitum esset,consulem Cumis esse,naues Cumas appulsæ,captiuiq̀ ad consulem deducti,& literæ datæ. Consul literis Phillippi,atque Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodem ferè die literæ legatiq̀ Romam uenissent,& percunctatione facta,dicta cum scriptis congruerent,primo grauis cura patres incesit, cernentes quanta uix tolerantibus punicum bellum Macedonici belli moles instaret. cui tamen adeò non succubuerunt,ut extemplo agitaretur,quemadmodum ultro inferendo bello auerterent ab Italia hostē. Captiuis in uincula conditis,comitibusq̀ eorum sub hasta uenditis,ad naues XXV. quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, uiginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisq̀ & additis quinq̀ nauibus,quæ aduexerant captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentum profectæ:iussusq̀ Q. Fuluius militibus uarronianis,quibus L. Apustius legatus Tarenti præerat,in naues impositis,quinquaginta nauium classe non tueri modò Italiæ orā,sed explorare de macedonico bello.si congruentia literis,legatorumq̀ indicijs Philippi consilia essent,ut M. Valerium prætorem literis certiorem faceret:isq̀ L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentum ad classem profectus,primo quoq̀ tempore in Macedoniā transmitteret:daretq̀ operam,ut Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendā, bellumq̀ macedonicū ei decreta est,quę Ap. Claudio in Siciliā missa erat,ut redderetur Hieroni regi.& hęc per L. Apustium legatum Tarentum est deuecta.simul ab Hierone missa ducenta millia modiûm tritici, & hordei centum. Dum hęc Romani parant,aguntq̀,ad Philippum captiua nauis una ex ijs,quæ Romam missæ erant,ex cursu fugit,inde scitum,legatos cum literis captos. itaq̀ ignarus de ijs,quæ cum Annibale legatis suis conuenissent,quæq̀ legati eius ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalē missi Heraclitus,cui Scotino cognomen erat,& Crito Berreus,& Sositheus Magnes. hi prosperè tulerunt, ac retulerunt mandata.sed prius se æstas circumegit,quàm mouere ac moliri quicquam rex posset.tantum nauis una capta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminentis Romanis belli.

Et circa Capuam,transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandem prodigia,ambo cōsules rem gerebant. Combulteriam,& Trebulam,& Austiculam urbes,quæ ad Pœnum defecerant, Fabius ui cepit. Præsidiaq̀ in ijs Annibalis, Campani permulti capti.& Nolæ,sicut priore anno,senatus Romanorū, plebs Annibalis erat, consiliaq̀ occulta de cæde principum, & proditione urbis inibantur. Quibus ne incœpta procederent,inter Capuam castraq̀ Annibalis,quæ in Tifatis erant,traducto exercitu Fabius super Vesuuium in castris claudianis consedit. inde M. Marcellum proconsulem cum ijs copijs,quas habebat, Nolam in præsidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari cœptæ, quæ omissæ erant, posteaquam Q. Mutius prætor graui morbo est implicitus, Manlius nauibus longis ad Caralis subductis: naualibusq̀ socijs armatis,ut terra rem gereret,& à prætore exercitu accepto, duo

& uiginti millia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumq́ copijs profectus in agrum hostium, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum fortè profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augeret. Filius eius nomine Hiostus castris præerat. Is adolescentia ferox temerè prælio inito fusus, fugatusq́ ad triginta millia Sardorum eo prælio cæsa. mille trecenti fermè uiui capti. Alius exercitus primo per agros, syluasq́ fuga palatus: dein, quò ducem fugisse fama erat, ad urbem nomine Cornum, caput eius regionis, confugit. Debellatumq́ eo prelio in Sardinia esset, ni classis punica cum duce Asdrubale, quę tempestate deiecta ad Baleares erat, in tempore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post famam appulsæ punicæ classis Calareis se recepit, ea occasio Harsicoræ data Pœno se iungendi. Asdrubal copijs in terram expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Harsicora ad sociorum populi Romani agrum populandum profectus, Calareis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa eum populatione cõtinuisset. Primo castra castris modico interuallo sunt obiecta, deinceps procursationes leuiaq́ certamina uario euentu inita: postremo descensum in aciem, signisq́ collatis iusto prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facilè uinci assuetis fecerũt: postremo & ipsi, cum omnia circà strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. cæterum terga dantes circumducto cornu, quo pepulerat Sardos, inclusit Romanus: cædes inde magis, quàm pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum simul Pœnorumq́. fermè tria millia, & DCC capti, & signa militaria septem & uiginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthaginienses: Mago ex gente barchina propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno autor rebellionis Sardis, bellique eius haud dubie concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt. nam & filius Harsicoræ Hiostus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiens, ut super afflictas res necem quoque filij audiuit: nocte, ne cuiusquam interuentus cœptum impediret, mortem sibi consciuit. Cæteris urbs Cornus eadem, quæ antè, fugæ receptaculum fuit. quàm Manlius uictore exercitu aggressus intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque ciuitates, quæ ad Harsicoram Pœnosque defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese. quibus stipendio frumentoq́ imperato pro cuiusque aut uiribus, aut delicto, Calareis exercitum reduxit. ibi nauibus longis deductis, impositoq́ quem secum aduexerat milite, Romam nauigat, Sardiniamq́ perdomitã nuntiat patribus: & stipendium quæstoribus frumentum ædilibus, captiuosq́ Fuluio prætori tradidit. Per idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus, depopulatusq́ agrum Carthaginiensem, cum Sardiniã inde peteret, quò fama erat Asdrubalem à Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit: leuiq́ armatura certamine in alto commisso, septem inde naues cum socijs naualibus cepit. cæteras metus haud secus quàm tempestas passim disiecit. Per eosdem fortè dies & Bomilcar cum militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaq́ elephantis, & commeatu, Locros accessit. quem ut incautum opprimeret Ap. Claudius, per simulationem prouinciæ circumeundæ Messanam raptim exercitu ducto, æstu secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios profectus erat, & Locrenses portas Romanis clauserunt. Appius magno conatu nulla re gesta, Messanam repetit.

Eadem æstate Marcellus ab Nola, quam præsidio obtinebat, crebras excursiones in agrũ hirpinum, & Samnites Caudinos fecit. adeoq́ omnia ferro atq́ igni uastauit, ut antiquarum cladium Samnio memoriam renouaret. itaq́ extemplo legati ad Annibalem missi simul ex utraq́ gente, ita Pœnum allocuti sunt. Hostes populi Romani Annibal fuimus primum per nos ipsi, quoad nostra arma, nostræ uires nos tutari poterant. posteaquam ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus. à quo relicti, pacem necessariam accepimus, fuimusq́ in ea per annos propè quinquaginta ad id tempus, quo in Italiam uenisti. Tua nos nõ magis uirtus fortunaq́, quàm unica comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos captos nobis remisisti, ita conciliauit tibi: ut te saluo atq́ incolumi amico, non modò populum Romanum, sed ne deos quidem iratos (si dici fas est) timeremus. At Hercule non solum incolumi & uictore, sed præsente

præsente te, cum ploratum propè coniugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia tecta posses conspicere: ita sumus aliquoties hac æstate deuastati, ut M. Marcellus non Annibal uicisse ad Cannas uideatur: glorienturque Romani, te ad unum modò ictum uigentem, uelut iaculo emisso torpere. Per centum propè annos cum populo Romano bellum gesimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: nisi quod per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit uires: quàm suis uiribus nos defendit. Nō ego secundis rebus nostris gloriabor: duos consules, ac duos consulares exercitus à nobis sub iugum missos: & si qua alia aut læta, aut gloriosa nobis euenerunt. quæ aspera aduersaque tunc acciderunt, minore indignatione referre possumus, quàm quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus exercitibus ingrediebantur fines nostros. antè explorato, & subsidijs positis, & sub signis ad populandum ducebant. nunc propè unius, & parui ad tuendam Nolam præsidij præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latronum modo percursant totis finibus nostris negligentius, quàm si in Romano uagarentur agro. Causa autem hæc est: quòd neque tu defendis: & nostra iuuentus, quæ si domi esset, tutaretur: omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim: nisi à quo tot Romanas acies fusas, stratasque esse sciam: ei facilè esse ducam opprimere populatores nostros uagos, sine signis, palatos, quo quenque trahit quamuis uana prædæ spes. Numidarum paucorum illi quidem præda erunt, præsidiumque missum nobis erit, & Nolæ ademeris: si modò quos ut socios haberes dignos duxisti, haud indignos iudicas quos in fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: omnia simul facere Hirpinos, Samnitesque: & indicare clades suas: & petere præsidium: & queri indefensos se, neglectosque. Indicandum autem fuisse primū: dein petendum præsidium: postremò ni impetraretur, tum denique querendum frustra opem imploratam. Exercitum se non in agrum Hirpinum, Samnitémue, ne & ipse oneri esset: sed in proxima loca sociorū populi Romani adducturum. ijs populandis & militem suum repleturum se: & metu procul ab ijs summoturum hosteis. Quod ad bellum Romanum attineret: si Trasymeni, quàm Trebiæ, si Cannarum, quàm Trasymeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoque memoriam obscuram maiore & clariore uictoria facturum. Cum hoc responso, muneribusque amplis legatos dimisit. ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brutijs cum supplemento Carthagine aduecto atque elephantis uenit. ibi castris haud procul positis, longè alia omnia inquirenti comperta sunt, quàm quæ à legatis sociorum audierat. nihil enim Marcellus ita gerebat, ut aut fortunæ, aut temerè hosti commissum dici posset. explorato, cum firmisque præsidijs tuto receptu prædatum ierat: omniaque uelut aduersus præsentem Annibalem cauta prouisaque fuerunt. tum ubi sensit hostem aduentare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores Nolanos iussit, & omnia circà explorare: quæ apud hostes fierent. Ex ijs Hanno, cum ad murum successisset: Herennium Bassum, & Herium Petrium ad colloquium euocatos, permissuque Marcelli egressos, per interpretem alloquitur. Annibalis uirtutem, fortunamque extollit: populi Romani obterit senescentem cum uiribus maiestatem, quæ si paria essent, ut quondam fuissent, tamen expertis quàm graue Romanum imperium socijs, quanta indulgentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam Romanæ societatem atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum suis exercitibus ad Nolam essent: tamen nō magis pares Annibali futuros quàm ad Cannas fuissent: nedum prætor unus cum paucis & nouis militibus Nolā tutari posit. Ipsorū magis, quàm Annibalis interesse: capta, an tradita Nola potiretur. potitum enim: ut Capua Nuceriaque potitus esset. sed quid inter Capuæ Nuceriæque fortunam interesset, ipsos propè in medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari quæ captæ urbi cessura forent: sed potius spondere: si Marcellum cum presidio ac Nolam tradidissent: neminem alium, quàm ipsos, legem, qua in societatē amicitiamque Annibalis uenirent, dicturum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos iam inter Romanum Nolanumque populum amicitiam esse: cuius neutros ad eam diem pœniteret: & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare eam. dedituris se Annibali non fuisse accersendum Romanū præsidium.

cum ijs,qui ad se tuendos uenissent, omnia sibi & esse consociata, & ad ultimum fore.Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ. itaque oppidum corona circumdedit,ut simul ab omni parte mœnia aggrederetur.Quem ut successisse muris Marcellus uidit,instructa intra portam acie cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi,cæsiq; sunt.deinde cōcursu ad pugnā facto,æquatisq; uiribus,atrox cœpit esse pugna. memorabilisq; inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes.Eo die commisso modico certamine,atq; iritatis animis,in urbem Romani,Pœni in castra sese receperunt.tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ceciderunt haud plus,quàm triginta:Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam usque ad horam tertiam diei insequentis tenuit.itaq; quanquam utraq; pars auida certaminis erat.eo die tamen tenuerunt sese munimentis.tertio die Annibal partem copiarum prædatum in agrum Nolanum misit. Quod ubi animaduertit Marcellus,extemplo in aciem copias eduxit. neque Annibal detrectauit.Mille ferè passuum inter urbem erant,castráque. eo spatio (& sunt omnia campi circa Nolam)concurrerunt.Clamor ex parte utraq; sublatus proximos ex cohortibus ijs, quæ in agros prædatum exierant,ad prælium iam commissum reuocauit. Et Nolani aciem Romanā auxerunt:quos collaudatos Marcellus in subsidijs stare,& saucios ex acie efferre iussit.pugna abstinerent,nisi ab se signum accepissent.Prælium erat anceps.summa ui & duces adhortabantur,& milites pugnabant. Marcellus uictis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis,pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce,milite alio,instare iubet.Non omnes esse in acie,prædanteis uagari in agro.sed qui pugnent,marcere campana luxuria,uino,scortis, omnibusq; lustris per totam hyemem confectos.abisse illam uim,uigorem'q;, dilapsa esse robora corporū animorum'q;,quibus Pyrenei,Alpiumq; superata sint iuga.reliquias illorum uirorū uix arma,membraq; sustinenteis pugnare.Capuā Annibali Cannas fuisse. ibi uirtutem bellicam,ibi militarem disciplinam,ibi præteriti temporis famam,ibi spem futuri extinctam.Cum hæc exprobrando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret,Annibal multo grauioribus probris increpabat.Arma signaq; eadem se aiebat noscere,quæ ad Trebiam,Trasymenum'q;,postremò ad Cannas uiderit,habueritq;.militem alium profectò se in hyberna Capuam duxisse,alium inde eduxisse.Legatum'ne Romanum, & legionis unius atque alæ magno certamine uix toleratis pugnam,quos binæ acies consulares nunquā sustinuerunt? Marcellus tyrone milite,ac Nolanis subsidijs inultus nos iam iterum lacessit? Vbi ille meus miles est,qui erepto ex equo C.Flaminio consuli caput abstulit?ubi,qui L.Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebet? an dexteræ torpent? an quid prodigij est aliud? qui pauci plures uincere soliti estis, nunc paucis plures uix restatis. Romam uos expugnaturos, si quis duceret,fortes lingua iactabatis.en nunc minor res est.hic experiri uim,uirtutem'que uolo. expugnate Nolam,campestrem urbem,non flumine,non mari septam. hinc uos ex tam opulenta urbe præda spolijs'que onustos uel ducam quò uoletis, uel sequar. Nec bene,nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cum omni parte pellerentur,Romanisq; crescerent animi,non duce solum adhortante,sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ,terga Pœni dederunt,atque in castra compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites Romanos Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis,quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille D C.& signa militaria undeuiginti,& duo elephanti,quatuor in acie occisi.Romanorum minus mille interfecti.Posterum diem inducijs datis sepeliendo utrinq; cæsos in acie, consumpserunt.Spolia hostium Marcellus Vulcano uotum cremauit.Tertio post die(ob iram credo aliquam,aut spem liberalioris militiæ)mille CCLXXII equites, misti Numidæ Hispaniq;, ad Marcellum transfugerunt. eorum forti fideliq; opera in eo bello usi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum uirtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remisso in Brutios Hannone cum quibus uenerat copijs, ipse Apuliæ hyberna petit, circa'que Arpos consedit.Q.Fabius ut profectum in Apuliam Annibalem audiuit,frumento ab Nola Neapoliq; in ea castra conuecto,quæ super Suessulam erant, munimentisq; firmatis,

firmatis, & præsidio quod per hyberna ad tutandum locum satis esset relicto, ipse Capuam propius mouit castra, agrumq́ Campanum ferro igniq́ est depopulatus. donec coacti sunt Campani nihil admodum uiribus suis fidentes egredi portis, & castra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem, equitatu plus poterant. itaque equestribus prælijs lacessebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: ciuis indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeò, ut cum apud Romanos militaret, unus eum Romanus, Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silentio, ubi esset Claudius Asellus quæsiuit. & quoniam uerbis secum de uirtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretq́ opima spolia uictus? aut uictor caperet? Hæc ubi Asello nunciata sunt in castra, id modo moratus, ut cōsulem percunctaretur, liceretne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare? permissu eius arma extemplo cepit: prouectusq́ ante stationes equo, Tauream nomine compellauit, congrediq́ ubi uellet iussit. Iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierant. & Campani non uallum modo castrorum, sed mœnia etiam urbis prospectantes repleuerunt. Cum iam antè ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos. dein libero spatio inter se ludificantes, sine uulnere pugnam extrahebant. Tum campanus Romano, Equorum, inquit, hoc, non equitum erit certamen, nisi è campo in cauam hanc uiam demittimus equos. ibi nullo ad euagandum spatio comminus conserentur manus. Dicto propè citius equum in uiam Claudius egit. Taurea uerbis ferocior quàm re, minime sis, inquit, cāterium in fossa. quæ uox in rusticum inde prouerbium prodita. Claudius cum ex uia longè perequitasset, nullo obuio hoste in campum rursus euectus, increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione uictor in castra redit. Huic pugnæ equestri rem, quam satis certam communis existimatio est, mirabilem certe, adijciunt quidam annales: cum refugientē ad urbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium portæ inuectum, per alteram stupentibus miraculo hostibus intactum euasisse. Quieta inde statiua fuere, ac retro etiam consul mouit castra, ut sementem Campani facerēt: nec antè uiolauit agrum Campanum, quàm iam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Suessulam, ibique hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, ut retento Nolæ necessario ad tuendam urbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romam, ne oneri socijs, & sumptui Reipublicæ essent. Et T. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxisset: M. Valerium inde prætorem Brundisium cum eo, quem Luceriæ habuerat, exercitu misit, tueriq́ oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumq́ Macedonicum attineret, iussit.

Exitu æstatis eius, qua hæc gesta perscripsimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus uenerunt, quantas quamq́ prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, uestimentaq́, & frumentum exercitui, & socijs naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera utiq́ ab Roma mittēda esse: nec aliter aut exercitum, aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & uera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres, naualesq́ tuerentur, quantaq́ noua classis mox parādæ esset, si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam, ac Sardiniā, quæ ante bellum uectigales fuissent, uix præsides prouinciarum exercitus alere. tributo sumptus suppeditari. uerum cum ipsum tributum conferentium numerum tantis exercituum stragibus & ad Trasymenum lacum, & ad Cannas, imminutum: tum qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste. itaque nisi fide staret respublica, opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluio prætori esse, indicandasq́ populo publicas necessitates, exhortādosq́, qui redempturis auxissent patrimonia, ut Reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus commodarent: conducerentq́ ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: ut cum pecunia in ærario esset, ijs primis solueretur. Hæc prætor in concione edixit, qua die uestimenta, frumentum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæque alia opus essent naualibus

socijs esset locaturus. Vbi ea dies uenit, ad conducendum tres societates aderant hominum undeuiginti. quorum duo postulata fuere: unum, ne alij triennio eo publicani essent: alterum, ut quæ in naues imposuissent, ab hostiũ tempestatisq; ui publico periculo essent. Vtroq; impetrato, cõduxerunt, priuataq; pecunia respublica administrata est. Hi mores, eaq; caritas patriæ per omnes ordines, uelut tenore uno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam desideratum, ac si ex opulento ærario, ut quondam, alerentur. Cum hi cõmeatus uenerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale, ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionẽ ad Romanos oppugnabatur. Inter hęc terna castra hostium Scipiones cum in urbem sociorum magno certamine ac strage obsistentiũ peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt. cohortatiq; oppidanos, ut eodẽ animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum uidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaq; eruptione è castris pugnatum est. LX hostiũ millia eo die in pugna fuerunt, sexdecim circiter Romanis. Tamẽ adeò haud dubia uictoria fuit, ut plures numero, quàm ipsi erãt, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulominus mille equorũ, unde sexaginta militaria signa, elephantis V in prælio occisis. ternisq; castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandũ punici exercitus traducti, suppletis copijs ex prouincia, ut quæ maxime omnium belli auida, modo præda, aut merces esset, & tum iuuentute abundante. Iterum signis collatis eadẽ fortuna utriusq; partis pugnatũ. supra XIII millia hostiũ cæsa supraq; tria capta, cũ signis duobus & XL. & nouem elephantis. Tum uero omnes propè Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoq; maiores ea æstate in Hispania, quàm in Italia res gestæ.

DECADIS TERTIAE LIBER IIII.

T EX Campania in Brutios reditum est: Hanno adiutoribus & ducibus Brutijs Græcas urbes tentauit, eo facilius in societate manenteis Romana, quòd Brutios, quos & oderant & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est, diesq; aliquot ibi nequicquã absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaq;, & cætera necessaria usibus ex agris in urbem rapere, etiam nequid relictum prędæ hostibus esset, & in dies maior omnibus portis multitudo effundi. postremo ij modo relicti in urbe erant, qui reficere muros ac portas, telaq; in propugnacula cõgerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumq; multitudinem, & uagantem in agris magna ex parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit. qui uiolare quenq; uetiti, tantũ ut excluderent ab urbe fuga dissipatos, turmas obijcere. Dux ipse loco superiore castra ponit, unde agros, urbemq; possit cõspicere. Brutiorũ cohortẽ adire muros, atq; euocare principes Locrensiũ ab colloquium iussit, & pollicentes amicitiã Annibalis, adhortari ad urbem tradendã. Brutijs in colloquio nulli⁹ rei primo fides est: deinde ut Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliã omnẽ multitudinẽ in potestate hostiũ esse afferebãt, tum metu uicti cõsulturos se populum respõderunt: aduocataq; extemplo cõcione, cum & leuissimus quisq; nouas res, nouãq; societatẽ mallet: & quorum propinqui extra urbẽ interclusi ab hostibus erãt, uelut obsidibus datis, pignoratos haberẽt animos: pauci magis taciti probarẽt constantẽ fidem, quàm probatam tueri auderẽt: haud dubio in speciem cõsensu fit ad Pœnos deditio. L. Attilio præfecto præsidij, quiq; cũ eo milites Romani erant, clàm in portum deductis, atq; impositis in naueis, ut Rhegium deueherentur. Amilcarẽ, Pœnosq; ea cõditione ut fœdus extemplo æquis legibus fieret, in urbẽ acceperũt. Cuius rei propè nõ seruata fides deditis est, cũ Pœnus dolo dimissum Romanũ incusaret: Locrenses profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naues in terram posset. & eos quidẽ, quos sequebantur, nõ sunt adepti. alias à Messana trajcienteis freto Rhegiũ naues cõspexerunt. milites erant Romani à Claudio prætore missi ad

ad obtinendam urbem præsidio. itaq; Rhegio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax: ut liberi suis legibus uiuerent: urbs pariter, & portus in potestate Locrensium esset: societas eo iure staret, ut Pœnus Locrensem, Locrensisq; Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Brutijs, quod Rhegium ac Locros. quas urbes direpturos se destinauerant, intactas reliquissent. Itaq; per se ipsi conscriptis armatisq; iuuentutis suæ XV millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam urbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris portum ac urbẽ mœnibus ualidam tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neq; nõ accersere ad auxilium Pœnos satis audebant, nequid nõ pro socijs egisse uiderentur: & si Pœnus rursus magis arbiter pacis, quàm adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut antè Locronũ, frustra pugnaretur: itaque optimum uisum est, ad Annibalem mitti legatos: caueriq; ab eo, ut receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentium eam cõsultationem esse respondisset, & ad Hannonẽ eos reiecisset, ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi uolebant nobilem atque opulentam urbem: & sperabant, cum Brutius oppugnaret, Pœnos nec probare nec iuuare eam oppugnationem appareret, eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium unum inter populares, nec uoluntas erat. Vnus uelut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates, ut plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionẽ in urbe perfuga nuntiat Brutijs. Aristomachum esse principem plebis, tradendæq; autorem urbis: & in uasta urbe, lateq; omnibus disiectis mœnibus partitas stationes custodiasq; senatorum ac plebis esse. quacunq; custodiant plebis homines, ea patere aditum. Autore ac duce perfuga Brutij corona cinxerunt urbem: acceptiq; à plebe primo impetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebãt, præparato iam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit, tanquam Pœnis, non Brutijs autor urbis tradẽdæ fuisset. Vrbs Croto murum in circuitu patentem XII millia passuum habuit ante Pyrrhi in Italiam aduentum. post uastitatem eo bello factam uix pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat muros, procul ijs qui inhabitabantur. sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniæ Iunonis, sanctum omnibus circà populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus septus, læta in medio pascua habuit, ubi omnis generis sacrũ deæ pascebatur pecus sine ullo pastore: separatimq; egressi cuiusq; generis greges nocte remeabant ad stabula, nunquam insidijs ferarum, nõ fraude uiolati hominũ. magni igitur fructus ex eo pecore capti, columnaq; inde aurea solida facta, & sacrata est: inclytumq; templum diuitijs etiam, non tantum sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunq; tam insignibus locis. Fama est aram esse in uestibulo templi, cuius cinerem nullus unquam moueat uentus. Et arx Crotonis una parte imminet mari, altera uergente in agrum, situ tantum naturali quondam munita, postea & muro cincta, quà per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem satis, ut uidebatur, tutam Crotoniatum optimates tenebant, circunsedente cum Brutijs eos etiam plebe sua. Postremo Brutij, cum suis uiribus inexpugnabilem uiderent arcem, coacti necessitate Hannonis auxilum implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, ut coloniam Brutiorum eò deduci, antiquamq; frequentiam eorum recipere uastam ac desertam bellis urbem paterentur, omnium neminem præter Aristomachum mouit. morituros se affirmabant citius, quàm immisti Brutijs in alienos ritus, mores, legesq;, ac mox linguam etiam uerterentur. Aristomachus unus, quando nec suadendo ad deditionem satis ualebat: nec sicut urbem prodiderat, locum prodendæ arcis inueniebat, transfugit ad Hannonẽ. Locrenses breui post legati cum permissu Hannonis arcem intrassent, persuadent, ut traduci se in Locros paterentur: nec ultima experiri uellent. iam hoc ut sibi liceret, impetrauerãt & ab Annibale, missis ad idipsum tum legatis. Ita Crotone excessum est, deductiq; Crotoniatæ ad mare naues conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quieta inter Romanos, atque Annibalem erat. Luceriæ Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex occasione, aut opportunitate huius, aut

illius

illius partis oriebantur: meliorq; eis Romanus, & in dies cautior, tutiorq; ab insidijs fiebat.

In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumq; ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum, uix dum libertatem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingenium tutores, atq; amici ad præcipitandum in omnia uitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, ultima senecta uoluisse dicitur liberas Syracusas relinquere: ne sub dominatu puerili per ludibrium bonis artibus partum firmatumq; interiret regnum. Huic consilio eius summa ope obstitere filiæ: nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium penes se, uirosq; suos, Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum iam agenti annum, circunsesso dies noctesq; mulieribus blanditijs liberare animum: & conuertere ad publicam priuatam curam. Itaq; tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus est moriens: ut fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se cultam inuiolatam seruarent: iuuenemq; suis potissimum uestigijs insistere uellent: disciplinæq;, in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum expirasset: tutores prodeunt. testamento prolato, puerōq; in concionem producto, (erat autem XV tunc fermè annorum) paucis, qui per concionē ad excitandos clamores dispositi erant: approbantibus testamentum, cæteris uelut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus, funus fit regium magis amore ciuium & caritate, quàm cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus: iuuenem iam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoq; tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat: in se unum omnium uires conuertit. Vix quidem ulli bono, moderatoq; regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succedenti tanta caritate Hieronis. uerum enimuero Hieronymus, uelut suis uitijs desiderabilem efficere uellet auum: primo statim conspectu omnia quàm disparia essent, ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumq; eius Gelonem, nec uestis habitu, nec alio ullo insigni differentes à cæteris ciuibus uidissent: conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisq; etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Hunc tam superbum apparatum, habitumq; conuenientes sequebantur mores: contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta, aditus non alienis modò, sed tutoribus etiam difficilis, libidines nouę, inhumana crudelitas. itaq; tantus omneis terror inuaserat: ut quidam ex tutoribus aut morte uoluntaria, aut fuga præuerterēt metum suppliciorū. Tres ex ijs quibus solis aditus in domum familiarior erat: Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de alijs quidē rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studijs interdum in se conuertebant animum adolescentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index unum ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusq; Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctãter fassus, conscios celabat. postremo cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur: uictum malis se simulans auertit ab conscijs in insontes indicium: Thrasonem esse autorem consilij mentitus. nec nisi tam potenti duce confisos, rem tantā ausuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita uilissima fingenti inter dolores gemitusq; occurrēre. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaq; extemplo traditur ad supplicium. adiectiq; pœnæ cæteri iuxtà insontes. Consciorum nemo, cum diu socius consilij torqueretur, aut latuit, aut fugit. tãtum illis in uirtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumq; ipsi Theodoro uiriū ad arcana occultanda. Itaq;, quod unū uinculū cum Romanis societatis erat: Thrasone sublato è medio, extemplo haud dubiè ad defectionem res spectabat. legatiq; ad Annibalē missi: ac remissi ab eo cū Annibale nobili adulescentulo, Hippocrates, & Epicides nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno genere. per hos iuncta societas Annibali, ac Syracusano tyrãno. nec inuito Annibale apud tyrannum mãserunt. Ap. Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: ubi ea accepit: extēplo legatos ad Hieronymum misit. qui cum sese ad renouandam societatem quæ cum auo fuisset: uenisse dicerent, per

ludibrium

ludibrium auditi, dimissi'que sunt ab quærente per iocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuisset. uix credibilia enim legatos Annibalis narrare. uelle quid ueri sit scire, ut ex eo utram spem sequatur, consilium capiat. Romani, cum serio legationes audire cœpisset, redituros se ad eum dicentes esse, monito magis eo, quàm rogato, ne fidem temere mutaret, proficiscuntur. Hieronymus legatos Carthaginem misit ad fœdus ex societate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit. ut cum Romanos Sicilia expulissent (id autem breui fore, si naues atque exercitum misissent) Himera amnis, qui fermè insulam diuidit, finis regni Syracusani, ac Punici imperij esset. Aliam deinde inflatus assentationibus eorum, qui eum nō Hieronis tantum, sed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminisse, legationē misit: quia æquum censebat, Siciliam sibi omnem cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginiēsi populo: Hanc leuitatem ac iactationē animi neque mirabantur in iuuene furioso, neque arguebant, dummodo auerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam cum præmissis Hippocrate atque Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas urbes, quæ præsidijs tenebantur Romanis, & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad XV millia peditum equitum'que) profectus esset: liberas ædes coniurati (& omnes forte militabant) imminentes uiæ angustæ, qua descendere ad forum rex solebat, sumpserunt. ibi, cum instructi armati'que cæteri transitum expectantes starent, uni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt, ut cum appropinquaret ianuæ rex per causam aliquam in angustijs sustineret ab tergo agmen. Ita, ut conuenerat, factum est: tanquam laxaret elatum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, ut cum in prætereuntem sine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius uulneribus, quàm succurri posset. Clamore & tumultu audito, in Indigeminem iam haud dubiè obstantem tela conijciuntur, per quæ tamen, duobus acceptis uulneribus, euasit. fuga satellitum, ut iacentem uidêre regem, facta est. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori, regiorum'que aliorum consilia. Incerto rerum statu, Ap. Claudius bellum oriēs ex propinquo cum cerneret, senatum literis certiorem fecit, Siciliam Carthaginiensi populo, & Annibali cōciliari. ipse aduersus Syracusana cōsilia prouinciam, regni'que fines, omnia conuertit præsidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex autoritate senatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communijt, præsidium'que imposuit. inde Romam comitiorum causa ueniens, in eum, quem primum diem comitialē habuit, comitia edixit. atque ex itinere præter urbem in campum descendit. Eo die cum sors prærogatiuæ ante iuniorum exisset, ea'que T. Octacilium, & M. Æmylium Regillū Coss. diceret, tū Q. Fabius silentio facto tali oratione est usus. Si aut pacem in Italia, aut bellum cum eo hoste haberemus, in quo negligentiæ, aut errori locus esset: qui uestris studijs, quæ in cāpum ad mandandos quibus uelitis honores affertis, moram ullam offerret, is mihi parum meminisse uideretur uestræ libertatis. sed cum in hoc bello, cum hoc hoste nunquam ab ullo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem uos cura, qua in aciem armati descenditis, inire suffragiū ad creandos Coss. decet, & sibi sic quenque dicere: Annibali imperatori parē consulē nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Campano summo equiti prouocanti summus Romanus eques Asellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantē in ponte Anienis Manlium fidentem & animo & uiribus misêre maiores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negauerim, cur M. Valerio non diffideretur, aduersus similiter prouocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quemadmodū pedites equites'que optamus ut ualidiores, si minus, ut pares hosti habeamus. ita duci hostiū parem imperatorē quæramus. Cum qui est summus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in annū creatus aduersus ueterē ac perpetuū imperatorem cōparabitur, nullis neque temporis neque iuris inclusum angustijs, quominus ita omnia gerat administret'que, ut tempora postulabūt belli. nobis autē in apparatu ipso, ac tantum inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniā quales uiros creare uos consules deceat, satis est dictū: restat ut pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor inclinauit, dicā. M. Æmylius Regillus flamē est Quirinalis, quē neque mittere à sacris, neque retinere

retinere possumus: ut non deûm, aut belli deseramus curam. Octacilius sororis meæ filiam uxorem, atq; ex ea liberos habet. cæterum nõ ea uestra in me, maioresq; meos merita sunt: ut non potiorem priuatis necessitudinibus rempub. habeam. Quilibet nautarum uectorumq; tranquillo mari gubernare potest. ubi sæua orta tempestas est: ac turbato mari rapitur uento nauis: tum uiro, & gubernatore opus est. Non tranquillo nauigamus: sed iam aliquot procellis submersi penè sumus. itaq; quis ad gubernacula sedeat: summa cura prouidendum, ac præcauendum nobis est. In minore re experti T. Octacili operam tuam sumus. haud sanè, cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu præfuisti: trium rerum causa parauimus: ut Africæ oram popularetur: ut tuta nobis Italiæ litora essent: ante omnia, ne supplementum cum stipendio, commeatuq; ab Carthagine Annibali transportaretur. Create consulem T. Octacilium: non dico si omnia hæc, sed si aliquid eorum reipub. præstitit. Sin autem te classem obtinente, etiam uelut pacato mari quælibet Annibali tuta atque integra ab domo uenerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quàm Africæ fuit: quid dicere potes: cur te potissimum ducem Annibali hosti opponãt? Si consul esses: dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses: aliquem in ciuitate Romana meliorem bello haberi quàm te. magis nullius interest quàm tua T. Octacili: non imponi ceruicibus tuis onus, sub quo concidas. Ego magnopere suadeo: eodem animo, quo, si stantibus uobis in aciem armatis repente deligendi duo imperatores essent, quorum ductu atq; auspicio dimicaretis, hodie quoq; consules creetis: quibus sacramenta liberi nostri dicãt: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Trasymenus, & Cannæ, triste ad recordationem exemplar: at ad præcauendum simile, utiles documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum uelle uociferaretur: atq; obstreperet: lictores ad eum accedere consul iussit. & quia in urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus: admonuit, cum securibus sibi fasces præferri. Interim prærogatiua suffragium init: creatiq; in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eosdem consules cæteræ centuriæ sine uariatione ulla dixerunt. & prætor unus refectus, Q. Fuluius Flaccus nonũ. alij creati: T. Octacilius Grassus iterum, Q. Fabius cõsulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitijs prætorum perfectis. S.C. factum est: ut Q. Fuluio extra ordinem urbana prouincia esset: isq; potissimum consulibus ad bellum profectis, urbi præesset. Aquæ magnæ, & niues eo anno fuerunt: Tyberisq; agros inundauit cum magna strage tectorum, pecorumq; & hominum pernicie. Quinto anno secundi punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes plus solito cõuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale consulum par non fuerat. Referebant senes: sic Maximũ Rullum cum P. Decio ad bellum gallicum, sic postea Papyrium & Caruilium aduersus Samnites, Brutiosq; & Lucanum cum Tarentino populum, consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus: cum ad exercitum esset. præsenti Fabio, atque ipso comitia habente, consulatus continuatus. Tempus, ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerum faciebant: ne quis aut in exemplum exquireret: aut suspectum cupiditatis imperij consulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi: quod cum summo imperatore esse opus reipub. sciret: seq; eum haud dubie esse: minoris inuidiam suam, si qua ex re oriretur, quàm utilitatem reipub. fecisset. Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio est habitus: decretumq; omnium primum, ut consules sortirentur, cõpararentue inter se, uter censoribus creandis comitia haberet: priusquam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant: iussiq; in prouincijs manere, T. Gracchus Luceriæ, ubi cum uolonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico. ex prætoribus prioris anni proprætor Q. Mutius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brundisium oræ maritimæ, intentus aduersus omnes motus Philippi Macedonũ regis præesset. P. Cornelio Lẽtulo prætori Sicilia decreta prouincia, T. Octacilio classis eadem, quam aduersus Carhaginiẽses priore anno habuisset. Prodigia eo anno multa nuntiata sunt. quæ quo magis credebãt simplices

ac reli-

ac religiosi homines, eo etiam plura nuntiabantur. Lanuuij in æde intus Sospitæ Iunonis coruos nidum fecisse. In Apulia palmã uiridem arsisse. Mantuæ stagnũ effusum Mintio amni cruentum uisum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluuisse. Et in uico Istrico fontem sub terra tanta ui aquarũ fluxisse, ut serias doliaq́;, quæ in eo loco erant, prouoluta uelut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio, ędem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq́; uiam, murum ac portã Gabijs. Iam alia uulgata miracula erant: hastam Martis Præneste sua sponte promotam, bouem in Sicilia locutum, infantem in utero matris in Marrucinis, Io triumphe, clamasse: ex muliere Spoleti uirum factũ: Hadriæ aram in cœlo, speciesq́; hominum circum eam cum candida ueste uisas esse. Quin Romæ quoq́; in ipsa urbe secundum apum examen in foro uisum. quod mirabile est, quia rarum, affirmantes quidam legiones se armatas in Ianiculo uidere, cõcitauerunt ciuitatem ad arma: qui cum in Ianiculum iuissent, negarunt quenquam ibi, præter assuetos collis eius cultores, apparuisse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata sunt ex aruspicum responso & supplicatio omnibus dijs, quorũ puluinaria Romæ sint, indicta est. Perpetratis, quæ ad pacẽ deûm pertinebant: de Rep. belloq́; gerendo, & quantũ copiarum, & ubi quæq́; essent, Coss. ad senatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas Coss. sibi sumere: binis Galliam Siciliamq́; ac Sardiniam obtineri: duabusq́; Q. Fabium Pr. Apuliæ, duabus Volonum T. Gracchum circa Luceriam præesse: singulas C. Terentio procos. ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundisium, & duas urbi præsidium relinqui. Hic ut numerus legionũ expleretur: sex nouæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoq́; tempore Coss. scribere iussi, & classem parare, ut cum eis nauibus quæ pro Calabriæ litoribus in statione essent: CL. longarum nauiũ classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creãdis habuit. creati M. Attilius Regulus, & P. Furius Philus. Cum increbresceret rumor, bellũ in Sicilia esse: T. Octacilius eò cum classe proficisci iussus est. Cum deessent nautę, Coss. ex S C. edixerũt, ut qui L. Æmylio, C. Flaminio censoribus millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset usq́; ad centum millia: aut cui postea res tanta esset facta: nautam unum cum sex mensium stipendio daret. qui supra centum millia usq́; ad CCC millia: tres nautas cum stipendio annuo. qui supra trecenta millia usque ad decies æris quinque nautas: qui supra decies, septem. senatores octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ armati instructiq́; ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues conscenderunt. Tum primum est factũ, ut classis Romana socijs naualibus priuata impensa paratis compleretur. Hic maior solito apparatus pręcipuè conterruit Campanos, ne ab obsidione Capuę bellum eius anni Romani inciperent. itaq́; legatos ad Annibalem oratũ miserunt, ut Capuã exercitum admoueret. ad eam oppugnandã nouos exercitus scribi Romæ, nec ullius urbis defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia iam trepidi nuntiabãt, maturandum Annibal ratus, ne præuenirẽt Romani: profectus Arpis ad Tifata in ueteribus castris super Capuã consedit. inde Numidis Hispanisq́; ad præsidium simul castrorum simul Capuę relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per speciem sacrificandi, re ipsa, ut tentaret Puteolos, quiq́; ibi præsidio erant, descendit. Maximus, postquã Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniã, allatum est: nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentũ copias admouere, Q. Fabium Pr. (is filius Cos. erat) Luceriã Graccho succedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Prr. profecti, P. Cornelius ad exercitum, Octacilius, qui maritimę orę reiq́; nauali præesset. & cęteri in suas quisq́; prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat, easdem, quas priore anno, regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinq́; nobiles iuuenes ab Tarento uenerunt, partim ad Trasymenũ lacum, partim ad Cannas capti, dimissiq́; domos cum eadem comitate, qua usus aduersus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum eius perpulisse magnam partem se iuuentutis Tarentinæ referunt, ut Annibalis amicitiam ac societatem, quàm P R. mallent, legatosq́; ab suis missos rogare Annibalem, ut exercitum propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra conspecta à Tarento sint, haud

hh ullam

ullam intercessuram moram, quin urbs dedatur. in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos oneratosq; ingentibus promissis domum ad cœpta maturanda redire iubet: se in tempore affuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini. Ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. urbem esse uidebat cum opulentam nobilemq;, tum maritimam, & in Macedoniã opportunè uersam: regemq; Philippum hunc portum, si transiret in Italiã, cum Brundisium Romani haberent, petiturũ. Sacro inde perpetrato ad quod uenerat: & dum ibi moratur, peruastato agro Cumano usque ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen cõuertit ad opprimendũ præsidiũ Romanũ. Sex millia hominum erant: & locus munimento quoq;, non natura modo tutus. Triduũ ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio. deinde, ut nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum magis ira quàm potiundę urbis spe processit. Aduentu eius in propinquũ agrum Nolana mota est plebs, iamdiu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaq; legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso tradendæ urbis uenerunt. Præuenit incœptum eorum Marcellus C o s. à primoribus accitus. die uno Suessulã à Calibus, cum Vulturnus amnis traijcientem moratus esset, contenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesq; ccc, qui præsidio senatui essent, Nolam intromisit. & uti à C o s. omnia impigrè facta sunt, ad præoccupandam Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis iam ante nequicquam tentata re segnior ad credendũ Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius C o s. ad Casilinum tentandum, quod præsidio punico tenebatur, uenit. Et ad Beneuentum uelut ex composito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq; manu, altera T. Gracchus ab Luceria accessit. qui primo oppidum intrauit. deinde, ut Hannonem tria millia fermè ab urbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde agrum populari audiuit: & ipse egressus mœnibus mille fermè passus ab hoste castra locat: ibi que concionem militum habuit. Legiones magna ex parte Volonum habebat: qui iam alterũ annum libertatem tacitè mereri, quàm postulare palàm maluerant. senserat tamen hybernis egrediens murmur in agmine esse querentium, nunquam ne liberi militaturi essent: scripseratq; senatui, non tam quid desiderarent, quàm quid meruissent. bona fortiq; opera eorum se ad eam diem usum: neque ad exemplum iusti militis quicquam eis, præter libertatem, deesse. De eo permissum ipsi erat, faceret quod è Rep. duceret esse. Itaq; prius quàm cum hoste manũ cõsereret, pronuntiat: tempus uenisse eius libertatis quam diu sperassent, potiundæ. postero die signis collatis dimicaturũ puro ac patenti campo, ubi sine ullo insidiarũ metu uera uirtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se extemplo liberum iussurum esse. qui loco cessisset, in eum seruili supplicio animaduersurũ. Suam cuiq; fortunã in manu esse. libertatis autorem eis non se fore solum: sed C o s. M. Marcellum, & uniuersos patres qui consulti ab se de libertate eorum sibi permisissent. Literas inde C o s. ac S C. recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatus. pugnã poscebant, signumq; ut daret extemplo, ferociter instabant. Gracchus prælio in posterum diem pronuntiato, concionem dimisit. Milites læti, præcipuè quibus merces nauatæ in unum diem operæ libertas futura erat, armis expediendis quod reliquum diei fuit, cõsumpserunt. Postero die ubi signa cœperunt canere, primi omnium parati instructiq; ad prætoriũ conueniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani, equites mcc. inter quos pauci admodum Italici, cæteri Numidæ ferè omnes, Mauriq;. Pugnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutrò inclinata est pugna. nec alia magis Romanũ impediebat res, quàm capita hostiũ pretia libertati facta. nam ut quisq; hostem impigrè occiderat, primũ caput ægrè inter turbã tumultumq; abscindendo tempus terebat. deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisque pugnator esse desierat. Quod ubi tribuni mil. Graccho nuntiauerunt, neminẽ stantẽ iam uulnerari hostem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladijs humana capita esse, signum dari propere iussit, proijcerent capita, inuaderentq; hostem. claram satis & insignem uirtutem esse, nec dubiã libertatem futuram strenuis uiris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostem emissus. Quibus cum impigrè Numidæ concurrissent, nec segnior equitum quàm

peditum

peditum pugna esset, iterum in dubium adducta res: cum utrinque duces, Romanos, Brutium Lucanumque toties à maioribus suis uictos subactosque, Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo militem uerbis obtereret. Postremo pronuntiat Gracchus, esse nihil, quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatique hostes essent. Ea demum uox ita animos accendit, atque renouato clamore uelut alij repente facti, tanta ui se in hostẽ intulerunt, ut sustineri ultra non possent. Primo antesignani Pœnorum, deinde signa perturbata, postremo tota impulsa acies: inde haud dubie terga data. ruuntque fugientes in castra adeò pauidi trepidique, ut ne in portis quidem aut uallo quisquam restiterit: ac propè continenti agmine Romani insecuti, nouum de integro prælium inclusi hostium uallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior in angustijs, ita cædes atrocior fuit: & adiuuère captiui, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & à tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitũ cum ipso duce effugerunt. alij omnes cæsi aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex uictoribus duo millia fermè cecidère. præda omnis, præterquàm hominũ captorum militi concessa est. & pecus exceptum est: quod intra dies triginta domini cognouissent. Cum præda onusti in castra redissent, quatuor millia fermè Volonum militum, qui pugnauerant segnius, nec in castra irruperant simul, metu pœnæ collem haud procul castris ceperunt. postero die per Tr. mil. inde deducti, concione militum aduocata à Graccho, superueniunt. Vbi cum proconsul ueteres milites primũ, prout cuiusque uirtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donasset: tunc quod ad Volones attineret, omnes ait malle laudatos à se, dignos indignosque, quàm quenquã eo die castigatum esse. quod bonum faustum felixque Reip. ipsisque esset, omnes eos liberos esse iubere. Ad quam uocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc cõplexi inter se gratulantesque, nunc manus ad cœlum tollentes bona omnia P R. Gracchoque ipsi precarentur: tum Gracchus, prius quàm omnes iure libertatis æquassem, inquit, neminem nota strenui aut ignaui militis notasse uolui, nunc exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne uirtutis ignauiæque pereat: nomina eorum, qui detrectatæ pugnæ memores secessionem pauloantè fecerunt: referri ad me iubebo: citatosque singulos iureiurando adigã, nisi quibus morbus causa erit, non aliter, quàm stantes cibum potumque, quoad stipendia facient, capturos esse. Hanc mulctam ita æquo animo feretis, si reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore uos designari potuisse. Signum deinde colligendi uasa dedit: militesque prædam portantes agentes que per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum rediere, ut ab epulis celebrẽ festumque diem actis, non ex acie reuerti uiderentur. Beneuentani omnes turba effusa cum obuiã ad portas exissent, complecti milites, gratulari, uocare in hospitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea inuitabant, Gracchumque orabant, ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permisit, in publico epularẽtur omnes. Ante suas quibusque fores prolata omnia. pileati, aut lana alba uelatis capitibus Volones epulati sunt, alij accubantes, alij stantes: qui simul ministrabant uescebanturque. Digna res uisa, ut simulachrum celebrati eius diei Gracchus, postquã Romam redijt, pingi iuberet in æde Libertatis, quam pater eius in Auentino ex multaticia pecunia faciendam curauit dedicauitque.

Dum hæc ad Beneuentum geruntur: Annibal depopulatus agrum Neapolitanum ad Nolam castra mouet. Quem ubi aduentare C o s. sensit, Pomponio proprætore cum eo exercitu, qui super Suessulam in castris erat, accito, ire obuiam hosti parat, ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maximè ab hoste portam emittit: circumuectumque occultè subsequi sensim agmen hostium iubet: & cum coortum prælium uideret, ab tergo se obijcere. Id errore uiarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit, incertum est. Absente eo cum prælium commissum esset: superior quidem haud dubie Romanus erat. sed quia equites non affuère in tempore: ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus. uincentibus suis signum receptui dedit: plus tamen duo millia hostium eo die cæsa traduntur: Romanorum minus CCCC. Solis ferè occasu Nero diem noctémque nequicquam fatigatis equis hominibusque, ne uiso quidem hoste rediens adeò grauiter est ab C o s. increpatus: ut per eum stetisse diceret, quò minus accepta ad

Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descendit. Pœnus tacita etiam confessione uictus castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad certiorem spem proditionis proficiscitur. Nec minore animo res Romanæ domi, quàm militiæ gerebantur. Censores uacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij: ad mores hominum regendos animum aduerterunt, castigandaq́ꝫ uitia: quæ, uelut diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt, qui post Cannensem pugnā Remp. deseruisse, Italiaq́ꝫ excessisse uelle dicebantur. princeps eorum L. Cæcilius Metellus, qui quæstor tum forte erat. iusso deinde eo, cæterisq́ꝫ eiusdem noxæ reis causam dicere, cum purgari nequissent, pronuntiarunt: uerba orationemq́ꝫ eos aduersus Remp. habuisse, quo coniuratio deserendæ Italiæ causa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exoluendi iurisiurandi interpretes: qui captiuorum ex itinere regressi clàm in castra Annibalis, solutum quod iurauerant redituros rebantur. His superioribusq́ꝫ illis equi adempti, qui publicum equum habebant. tribu que moti, ærarij omnes facti. Neque senatu modò, aut equestri ordine regendo cura se censorum tenuit. nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt: qui quadriennio non militassent: quibus neq́ꝫ uacatio iusta militiæ, neq́ꝫ morbus causa fuisset. & ea supra duo millia nominum in ærarios relata: tribu que omnes moti. additumq́ꝫ inerti censoriæ notæ triste senatus consultum: ut ij omnes, quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturq́ꝫ in Siciliā ad Cannensis exercitus reliquias. cui militum generi nō prius quàm pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorū tempus erat. Cum censores ob inopiam ærarij se iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarū, curuliumq́ꝫ equorum præbendorum, ac similium his rerum: conuenêre ad eos frequentes, qui hastæ huius generis assueuerant: hortatiq́ꝫ censores, ut omnia perinde agerent locarentq́ꝫ, ac si pecunia in ærario esset. neminem nisi bello cōfecto, pecuniā ab ærario petiturum esse. Conuenêre deinde domini eorū, quos T. Sempronius ad Beneuentū manu emiserat: accersitosq́ꝫ se ab triumuiris mensarijs esse dixerunt, ut pretia seruorum acciperent. cæterum non antequā bello confecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiā ærarij fieret: pecuniæ quoq́ꝫ pupillares primo, deinde uiduarum cœptæ cōferri, nusquā eas tutius sanctiusq́ꝫ deponere credentibus, qui deferebant, quàm in publica fide. inde si quid emptum paratumq́ꝫ pupillis ac uiduis foret, à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex urbe etiam in castra, ut non eques, non centurio stipendiū acciperent: mercenariumq́ꝫ increpātes uocarent, qui accepisset. Q. Fabius Cos. ad Casilinū castra habebat, quod duûm millium Campanorū, & septingentorū militū Annibalis tenebatur præsidio. Præerat Statius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediastuticus erat, seruitiaq́ꝫ & plebem promiscuè armabat, ut castra Romana inuaderet, intento Cos. ad Casilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaq́ꝫ Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur. uel ipse relicto Nolæ præsidio modico ueniret. uel si eum Nola teneret, & necdum securæ res ab Annibale essent, T. Gracchū procos. à Beneuento acciturum. Hoc nuntio Marcellus duobus militū millibus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinum uenit. aduentuq́ꝫ eius Campani iam mouentes sese quieuerunt. ita à duobus Coss. Casilinum oppugnari cœptum. ubi cum multa succedentes temerè mœnibus Romani milites acciperent uulnera, neq́ꝫ satis inceptis succederet, Fabius omittendam rem paruam, ac iuxtà magnis difficilem, abscedendumq́ꝫ inde censebat, cum res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in utranq́ꝫ partē fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ inde, omniaq́ꝫ alia operum machinationumq́ꝫ genera cum admouerentur, Campaniq́ꝫ Fabium orarent, ut abire Capuam tuto liceret, paucis egressis, Marcellus portā, qua egrediebantur, occupauit, cædesq́ꝫ promiscuè omnium circa portā primo, deinde irruptione facta, etiam in urbe fieri cœpta est. Quinquaginta ferè primo egressi Campanorum cum ad Fabium confugissent, præsidio eius Capuā peruenerūt. Casilinum inter colloquia, cunctationemq́ꝫ petentium fidem per occasionem captum est. captiui, quiq́ꝫ Campanorum,

rum quiq; Annibalis militum erant Romam missi,atq; ibi in carcere inclusi sunt. oppidano/
rum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus à Casilino re bene ge/
sta recessum est:eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conscriptas cum præ/
fecto sociorũ in agros hostiũ prædatum misit.eos effuse palatos Hanno adortus, haud mul/
to minorem,quã à Beneuento acceperat,reddidit hosti cladem:atq; in Brutios raptim,ne Grac
chus assequeretur,concessit. Coss.Marcellus retro,unde uenerat,Nolam redit: Fabius in
Samnium ad populandos agros,recipiendasq; armis,quæ defecerant,urbes processit. Caudi
nus Samnis grauius deuastatus: perusti populatiq; late agri, prædæ pecudum hominumq;
actæ.oppida ui capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melæ, Fuisulæ & Orbitanium.ex Lucanis
Blandæ,Apulorum Ancæ oppugnatæ.Millia hostium in his urbibus xxv. capta aut occi/
sa: & recepti perfugæ ccclxx. quos cum Romam misisset Cos. uirgis in comitio cæsi om
nes,ac de saxo deiecti. Hæc à Q.Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis re/
bus ualitudo aduersa Nolæ tenuit.Et à Pr.Q.Fabio,cui circa Luceriam prouincia erat:Accua
oppidum per eos dies ui captum,statiuaq; ad Ardoneas cõmunita. Dum hæc alijs locis ab
Romanis geruntur:iam Tarentum peruenerat Annibal cum maxima omniũ,quacunq; ierat,
clade.in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit.nihil ibi uiolatum,neq; us/
quam uia excessum est.apparebatq; non id modestia militum aut ducis, nisi ad conciliandos
Tarentinorum animos fieri. Cæterum cum propè iam mœnibus accessisset, nullo ad conspe/
ctum primi agminis,ut rebatur, motu facto,castra ab urbe fermè passus mille locat. Taren
tum triduo antequàm Annibal ad mœnia accederet: à M.Valerio propr.qui classi ad Brundi
sium præerat: T. Valerius legatus missus.Is primorũ iuuentute conscripta,dispositisq; ad om/
nes portas,circaq; muros quà res postulabat,stationibus die ac nocte plurimũ intentus, neq;
hostibus,neq; dubijs socijs loci quicquã præbuit ad tentandũ. Sicq; diebus aliquot frustra ibi
absumptis, Annibal,cum eorũ nemo,qui ad lacum Auerni adissent,aut ipsi uenirent,aut nun/
tium literas'ue mitterent: uana promissa se temerè secutum cernens, castra inde mouit. Tum
quoq; intacto agro Tarentino,quanquam simulata lenitas nondum profuerat:tamen spe la/
befactandæ fidei haud absistens, Salapiam tendit: eoq; frumentum ex agris Metapontino
atq; Heracleensi (iam media æstas exacta erat,& hybernis placebat locus) comportat. Præda/
tum inde Numidæ Mauriq; per Salentinum agrum,proximosq; Apuliæ saltus dimissi:unde
cæteræ prædæ haud multum,equorũ greges maximè abacti. è quibus ad quatuor millia do/
manda equitibus diuisa. Romani,cum bellum nequaquã contemnendum in Sicilia orire/
tur:morsq; tyranni duces magis impigros dedisset Syracusanis,quàm causam aut animos mu
tasset:M.Marcello alteri consulum eam prouinciã decernunt. Secundum Hieronymi cædem
primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat,uociferatumq; ferociter:parentandum
regi sanguine coniuratorum esse.deinde libertatis restitutę dulce auditum nomen crebro usur
patum,spes facta ex pecunia regia largitionis militi,atq; fungendi potioribus ducibus:& rela/
ta tyranni fœda scelera,fœdioresq; libidines,adeò mutauêre animos, ut insepultũ iacere cor/
pus pauloantè desiderati regis paterentur. Cum cæteri ex coniuratis ad exercitum obtinendũ
remansissent, Theodorus & Sosis regijs equis quanto maximo cursu poterãt,ut ignaros om/
nium regios opprimerent:Syracusas contendunt.cæterum præuenerat non fama solum, qua
nihil in talibus rebus est celerius,sed nuntius etiam ex regijs seruis. itaq; Andronodorus,& in
sulam & arcẽ,& alia,quæ poterat,quæq; opportuna erant,prę sidijs firmarat. Hexapylo Theo
dorus ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti, cum cruentã regiam uestem, atq;
insigne capitis ostentarent,transuecti per Thicam,simul ad libertatem,simul ad arma uocan/
tes,in Acradinam conuenire iubent. Multitudo pars procurrit in uias, pars in ædium uestibu/
lis stat,pars ex tectis fenestrisq; prospectant,& quid rei sit, rogitant. omnia luminibus collu/
cent,strepituq; uario cõplentur.armati locis patentibus cõgregantur.inermes ex Olympij Io/
uis templo spolia Gallorum Illyriorumq;,dono data Hieroni à P R.fixaq; ab eo,detrahunt,
precantes Iouem,ut uolens propitius præbeat sacra arma pro patria, pro deûm delubris, pro
libertate sese armantibus. Hæc quoq; multitudo stationibus per principes regionũ urbis dis/

positis adiungitur. In insula inter cætera Andronodorus præsidijs firmat, horrea publica. Locus saxo quadrato septus, atque arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute, quæ præsidio eius loci attributa erat, mittuntq; nuntios in Acradinam: horrea frumentumq; in senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus inermisq; in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat: ex principibus unus nomine Polyneus contionem & liberam & moderatã habuit. Seruitudinis indignitatisq; homines expertos aduersus notũ malum iritatos esse. Discordia ciuilis quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusanos, quàm ipsos uidisse. Arma quod impigrè ceperint, laudare. magis laudaturum, si non utantur, nisi ultima necessitate coacti. in præsentia legatos ad Andronodorum mitti placere: qui denuntient, ut in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidium. si tutelam alieni regni suum regnum uelit facere, eundem se censere: multo acrius ab Andronodoro. quàm ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac contione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est. quod sicut regnante Hierone manserat publicũ consilium: ita post mortem eius ante eam diem nulla de re, neq; conuocati, neq; consulti fuerant. Vt uentum ad Andronodorum est: ipsum quidem mouebat & ciuium cõsensus, & cum aliæ occupatæ urbis partes, tum pars insulæ, uelut munissima prodita atq; alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata uxor, filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis ac muliebri spiritu, admonet sæpe usurpatæ Dionysij tyranni uocis: qua pedibus tractum, non insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere: facilè esse momento quo quis uelit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere & parare eam, difficilè atq; arduum esse. paulūlum sumeret spatij ad cõsultandum ab legatis. eo uteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hęc muliebria cõsilia Andronodorus neq; tota aspernatus est, neque extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse uiam, si in pręsentia tempori cessisset. itaque legatos renuntiare iussit: futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forum Acradinę uenit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus contionatus erat, ascendit: orationemq; eam orsus est, qua primum cunctationis suæ ueniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas nõ separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladijs timentẽ. qui finis cędibus esset futurus: utrum, quod satis libertatis foret, contenti nece tyranni essent: an quicunq; aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministerijs regiam contigissent. alienę culpę rei trucidarentur. postq; animaduertit, eos, qui liberassent patriã, seruare etiam liberatã uelle, atq; undiq; cõsuli in medium, non dubitasse, quin & corpus suum, & cętera omnia, quæ suæ fidei tutelęq; essent, quando eum qui mandasset suus furor absumpsisset, patrię restitueret. Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorum ac Sosim, facinus, inquit, memorabile fecistis. sed, mihi credite, inchoata uestra gloria nondum perfecta est, periculumq; ingens manet, nisi communi cõcordiæ consulitis, ne libera efferatur res. Post hanc orationem claues portarum pecuniæq; regię ante pedes eorum posuit. atq; illo quidem die dimissi ex contione lęti circa omnia fana deûm supplicauerunt cum coniugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creandis habita. creatus in primis Andronodorus, cæteri magna ex parte interfectores tyranni, duos etiam absentes, Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs, quę Syracusis acta erant, pecuniam regiam quæ in Leontinis erat, Syracusas deuectam quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt. & ea quę in insula erat, & Acradina, tradita est. muriq; ea pars, quæ ab cętera urbe nimis firmo munimento intersepiebat insulam. consensu omnium deiecta est. secutę & cęterę res hanc inclinationẽ animorum ad libertatẽ. Hippocrates atq; Epicides audita morte tyranni. quam Hippocrates etiã nuntio interfecto celare uoluerat, deserti à militibus, quia id tutissimum ex pręsentibus uidebatur, Syracusas rediére. ubi ne suspecti obseruarentur, tanquam nouandi res aliquam occasionẽ quærẽtes, prętores primum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos prędicãt ad Hieronymum, tanquam amicum ac socium. paruisse imperio eius, cuius imperator suus uoluerit. uelle ad Annibalem redire. cęterum cum iter tutũ nõ sit, uagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis, petere ut præsidij dent aliquid, quo

quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inituros. Facile res impetrata. abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eosdem atq; audaces cupiebant. sed quod uolebant, non quàm maturato opus erat, nauiter expediebant. Interim iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eosipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus socijs Romanorum erat: nunc etiã apud infimæ plebis homines crimina serebant in senatum optimatesq;. moliri clàm eos atq; struere, ut Syracusæ per speciẽ reconciliandæ societatis in ditione Romanorũ sint: dein factio, & pauci autores fœderis renouati dominentur. His audiendis credẽdisq; opportuna multitudo maior in dies Syracusas confluebat: nec Hippocrati & Epicidi solum spẽ nouandarum rerum, sed Andronodoro etiam præbebat. Qui fessus tãdem uxoris uocibus monentis, nunc illud esse tempus occupãdi res: dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent, dum regijs stipendijs pastus obuersaretur miles: dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incepta, cum Themistio, cui Gelonis filia nupta erat, rem consociatã paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana cõmittere assuerat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est. ea deformabat. itaq; fidem potiorem ratus, quam patriæ debebat, indicium ad Prr. defert. Qui ubi rem haud uanã esse certis indicijs compererunt: consultis senioribus, & autoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistium atq; Andronodorum interfecerunt. & cum tumultus ab re in speciem atrociore causam alijs ignorantibus ortus esset: silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui cum ordine omnia edocuisset: & principiũ coniurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filiæ nuptijs, quibus Themistio iuncta esset: Afrorũ Hispanorumq; auxiliares instructos ad cædem prætorum principumq; aliorum: bonaq; eorum prædæ futura interfectoribus pronuntiatum: iam mercenariorum manum assuetã imperijs Andronodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde, quæ, per quosq; agerentur, totamq; uiris armisq; instructam coniurationem ante oculos posuisset: senatui quidem tam iure cæsi, quàm Hieronymus, uidebantur. Ante curiam uariæ atq; incertæ rerũ multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantem in uestibulo curiæ corpora coniuratorum eo metu compresserunt. ut silentes integram plebem in contionẽ sequerentur. Sopatro mandatum ab senatu, & ab collegis, ut uerba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab ante acta uita orsus, quæcunque post Hieronis mortẽ sceleste atq; impie facta essent, Andronodorum ac Themistium arguit fecisse. Quid enim sua sponte fecisse Hieronymum puerum: ac uix dum pubescentẽ facere potuisse? tutores ac magistratus eius sub aliena inuidia regnasse. itaq; aut ante Hieronymum, aut certe cum Hieronymo perire eos debuisse. At illos debitos iam morti destinatosq; alia noua scelera post mortem tyranni molitos. palàm primo, cum clausis Andronodorus insulæ portis hæreditatẽ regni creuerit: quæq; procurator tenuerat, pro domino possederit. proditus deinde ab eis, qui in insula erãt, circũsessus ab uniuersa ciuitate, quæ Acradinam tenuerit: nequicq; palàm atq; aperte petitum regnum, clàm & dolo affectare conatus sit. & ne beneficio quidem atq; honore potuerit uinci: cum inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset Prætor. Sed animos eis regios regias coniuges fecisse: alteri Hieronis, alteri Gelonis, filias nuptas. Sub hanc uocẽ ex omnibus partibus cõtionis clamor oritur: nullã earum uiuere debere, nec quenq; superesse tyrãnorum stirpis. Hæc natura multitudinis est, aut seruit humiliter, aut superbe dominatur. libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt. & non fermè desunt irarum indulgẽtes ministri, qui auidos atq; intemperantes plebeiorum animos ad sanguinẽ & cædes irritent. sicut tum extemplo Prr. rogationẽ promulgarunt. acceptaq; penè prius quàm promulgata est, ut omnis regia stirps interficeretur. missiq; à Prr. Demaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filiam, coniuges Andronodori & Themistij, interfecerunt. Heraclea erat filia Hieronis, uxor Sosippi, qui delegatus ab Hieronymo ad regẽ Ptolemæum missus, uoluntarium cõsciuerat exilium. Ea cum ad se quoq; uenire præscisset, in sacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus uirginibus, resolutis crinibus, miserabiliq; alio habitu, & ad ea addidit preces, nunc per memoriã Hieronis patris, Gelonisq; fratris, ne se innoxiam

inuidia Hieronymi conflagrare sinerent. nihil se ex regno illius, preter exiliū uiri, habere. neq; fortunam suam eandem uiuo Hieronymo fuisse, quam sororis, neq; interfecto eo causam eandem esse. Quid quod, si Andronodoro consilia processissent: illa cum uiro fuerit regnatura: sibi cum cæteris seruiendū? Si quis Sosippo nuntiet, interfectū Hieronymum, ac liberatas Syracusas: cui dubium esse, quin extemplo conscensurus sit nauim, atque in patriam rediturus? Quantum spes hominum fallit. in liberata patria coniugem eius, ac liberos de uita dimicare: quid obstantes libertati, aut legibus? quod ab se cuiquam periculum, à sola, ac propè uidua, & puellis in orbitate degentibus esse? Atenim periculi quidem nihil ab se timeri: inuisam tātum regiam stirpem esse. Ablegarent ergo procul ab Syracusis Siciliaq;. & asportari Alexādriam iuberent ad uirum uxorem, ad patrem filias. Auersis auribus animisq;, casse ne tempus tereretur, (ferrum enim quosdam expedientes cernebat) tum omissis pro se precibus, puellis ut saltem parcerent, orare instititit: à qua ætate etiam hostes irati abstinerēt. ne tyrannos ulciscendo, quæ odissent scelera, ipsi imitarentur. Inter hæc abstractam à penetralibus iugulant. in uirgines deinde respersas matris cruore impetū faciunt. quæ alienata mente simul luctu metuq;, uelut captæ furore occursu se ex sacrario proripuerunt: ut, si effugium patuisset in publicum: impleturæ urbē tumultu fuerint. tum quoq; haud magno ædium spatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaserunt: tenentibusq;, cum tot ac tam ualidæ eluctandæ manus essent, sese eripuerunt. tandem uulneribus confectæ, cum omnia replessent sanguine exanimes corruerūt. cædemq; per se miserabilē, miserabiliorem casus fecit: quod paulo pòst nuntius uenit, mutatis repente ad misericordiam animis, ne interficerētur. Ira deinde ex misericordia orta: quod adeò festinatum ad supplicium, neq; locus pœnitendi, aut regressus ab ira relictus esset. itaque fremere multitudo, & in locum Andronodori ac Themistij (nam ambo Prr. fuerant) comitia poscere: quæ nequaquā ex sententia prætorum futura essent. Statutus est comitijs dies: quo nec opinātibus omnibus, unus ex ultima turba Epicidem nominauit: tum inde alius Hippocratē. crebriores deinde eæ uoces, & cum haud dubio assensu multitudinis esse. Et erat confusa concio, non populari modo, sed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant, permistis. Prætores dissimulare primo: & trahendam rem esse. postremo uicti cōsensu, & seditionem metuentes: pronuntiant eos prætores. Nec illi primo statim creati nudare quid uellent: quanquam ægrè ferebant, & de inducijs dierum decem legatos isse ad Appium Claudium: & impetratis eis alios, qui de fœdere antiquo renouando agerent, missos. Ad Murgantiam tum classem nauium cētum Romanus habebat, quò euaderent motus ex cædibus tyrānorum orti Syracusis, quoùe eos ageret noua atque insolita libertas, opperiens. Per eosdem dies cum ad Marcellum uenientem in Siciliā legati Syracusani missi ab Appio essent, auditis conditionibus pacis Marcellus posse rem conueniri ratus & ipse legatos Syracusas, qui corām cum prætoribus de renouando fœdere agerent, misit. Et iam ibi nequaquam eadem quies & trāquillitas erat. postquam punicam classem accessisse Pachynum allatum est, dempto timore Hippocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas prodi Romanis Syracusas criminabantur. At uero Appius naues ad ostium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet opperiens, in statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus uanis accesserat fides, ac primo etiam tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egrederentur. In hac turbatione rerum in concionem uocari placuit. ubi cum alij aliò tenderent, nec procul à seditione res esset, Apollonides principum unus orationem salutarem, ut in tali tempore, habuit. Nec spem salutis, nec perniciem propiorem unq; ciuitati ulli fuisse. si enim uno animo omnes uel ad Romanos, uel ad Carthaginienses inclinent, nullius ciuitatis statum fortunatiorem, gratioremue fore. si alia aliò trahat res, non inter Pœnos Romanosq; bellū atrocius fore, quàm inter ipsos Syracusanos, cum intra eosdem muros pars una quæq; suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces. itaq; ut idem omnes sentiant, summa ui agendum esse, utra societas sit utilior, longe minoris adeò rem momenti consultatione esse. sed tamen Hieronis potius q; Hieronymi autoritatem sequendam in socijs legendis, uel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiā nunc

nunc incognitæ, quondam infideli præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad cõsilium, quod Carthaginiensibus ita pax negari posit, ut non utiꝗ in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac studij uisa est oratio habere, eo plus autoritatis habuit. Adiectum est prætoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi & duces ordinum præfectiꝗ auxiliorum simul consulere. Cum sæpe acta res esset medijs certaminibus: postremo quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit: mittiꝗ cum eis legatos ad rem cõfirmandam. Dies haud ita multi intercesserant: cum ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes uenerunt. Legatio peropportuna uisa ad multitudinẽ inconditã ac tumultuosam exonerandã, ducesꝗ eius ablegandos. Hippocrates Pr. ducere eò transfugas iussus: secuti multi ex auxilijs mercenarijs quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditiõ fuit. nam & illis, quod iam diu cupiebãt, nouandi res occasio data est: & hi sentinam quandam urbis rati exhaustã, lætabantur. cæterum leuauerunt modo in præsentia uelut corpus ægrum, quo mox in grauiorẽ morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ pri mo furtiuis excursionibus uastare cœpit: deinde cum ad tuendos sociorum agros missum ab Appio præsidium esset. omnibus copijs impetum in oppositã stationem cum cæde multorũ fecit. Quæ cum essent nuntiata Marcello, legatos extemplo Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturã unquam causam, nisi Hippocrates atque Epicides non ab Syracusis modò, sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris præsens esset, aut deesset pro parte sua concitando bello: profectus & ipse in Leontinos, quia satis eos aduersus P R. concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pacem pepigisse cum Romanis: ut quicunꝗ populi sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent. nec iam libertate contentos esse, nisi etiam regnent ac dominentur. Renuntiandum igitur eis esse: Leontinos quoꝗ æquum censere liberos esse: uel quod in solo urbis suæ tyrannus ceciderit: uel quod ibi primum conclamatum ad libertatem, relictisꝗ regijs ducibus Syracusas sit concursum. Itaꝗ ad eximendum id de fœdere esse, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini persuasum. legatisꝗ Syracusanorum & de cæde stationis Romanæ quærentibus, & Hippocratem atꝗ Epicidem abire. seu Locros, seu quò aliò mallent, dum modo Sicilia cederent, iubentibus ferociter responsum est. Neꝗ mandasse sese Syracusanis, ut pacem pro se cum Romanis facerent, neꝗ teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes Leontinos in sua potestate esse. itaque integro secum fœdere bellum Romanos cum ijs gesturos. neꝗ sese defuturos ei bello: ita, ut in potestatem redacti suæ rursus ditionis essent, sicut pax conuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoꝗ accito, ut altera parte aggrederetur: tanto ardore militum est usus ob iram inter conditiones pacis interfectæ stationis, ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates atꝗ Epicides posteaquam capi muros refringiꝗ portas uiderunt, in arcem sese cum paucis recepêre. inde clàm nocte Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo millium armatorum agmine profectis domo ad Mylam flumen nuntius occurrit, captã urbem esse, cętera falsa mista ueris ferens: cædem promiscuã militum atꝗ oppidanorum factã, nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam urbem, bona locupletum donata. Ad nuntium tam atrocem constitit agmen: concitatisꝗ omnibus, duces (erant autem Sosis ac Dinomenes) quid agerent cõsultabant. Erroris speciem haud uanã mendacio præbuerãt uerberati ac securi percussi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorum militumꝗ aliorum nemo post captã urbem uiolatus fuerat: suaꝗ omnia eis, nisi quæ primus tumultus captæ urbis absumpserat, restituebãtur. Nec ut Leontinos irent, proditos ad cædem cõmilitones querentes, perpelli potuere, nec ut eodem loco certiorem nuntium expectarent. Cum ad defectionẽ inclinatos animos cernerent Prr. sed eum motum haud diuturnum fore, si duces amentiæ sublati essent, exercitum ducunt Megarã. ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur, spe territis omnibus per proditionẽ urbis potiundæ. quod ubi frustra eis fuit inceptum, ui agẽdum rati, postero die Megaris castra mouent, ut Herbesum omnibus copijs oppugnarent. Hippo

crates

crates & Epicides non tam tutum prima specie, quàm unum spe undique abscisa consilium esse rati, ut se militibus permitterent, & assuetis magna ex parte sibi, & tum fama cædis commilitonum accensis, obuiã agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium erant, qui apud Hieronymum meruerant sub eis & Annibalis beneficium habebant, capti ad Trasymenum inter Romana auxilia, dimissique. quos ubi ex signis armorum que habitu cognouere Hippocrates atque Epicides, ramos oleæ ac uelamenta alia supplicum porrigentes orare, ut reciperent sese, receptos que tutarentur, neu proderent Syracusanis: à quibus mox ipsi trucidãdi P R. dederentur. Enimuero conclamãt, bonum ut animum haberent, omnem se cum illis fortunam subituros. Inter hoc colloquium signa constiterant, tenebaturque agmen: nec dum quæ moræ causa foret, peruenerat ad duces. Postquam Hippocratem atque Epicidem adesse peruasit rumor, fremitusque toto agmine erat haud dubiè approbãtium aduentum eorum, extemplo Prr. citatis equis ad prima signa perrexerunt. qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, rogitantes, colloquia serendi cum hoste? iniussuque prætorum miscendi eos agmini suo? comprehendi uincirique catenis iusserunt Hippocratem. ad quam uocem tãtus extemplo primum à Cretensibus clamor est ortus: deinde exceptus ab aliis: ut facile, si ultra tenderent, appareret eis timendum esse. Solliciti incertique rerum suarum Megaram, unde profecti erant, referri signa iubent, nuntiosque de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit, inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, uelut interceptas literas, quas ipse cõposuerat, recitat. Prr. Syracusani Marcello suo S.

Secundum salutem, ut assolet, scriptum erat. Recte eum atque ordine fecisse, quod in Leontinis nulli pepercisset. Sed omnium mercenariorum militum eãdem esse causam, nec unquam Syracusas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum aut in urbe aut in exercitu suo esset. itaque daret operam: ut eos, qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorum liberaret tãdem Syracusas. Hæc cum recitata essent, tanto clamore ad arma discursum est, ut prætores inter tumultum pauidi abequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio cõpressa est, impetusque in Syracusanos milites fiebat. nec ab ullo temperatum foret: ni Epicides atque Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: non à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderẽt sibi, & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides: tum cognatos quoque eorũ, atque amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent. expertique quàm uana, aut leui aura mobile uulgus esset, militem nacti ex eo numero, qui in Leontinis circunsessi erant, subornant: ut Syracusas perferret nuntium conuenientem eis, quæ ad Mylam falsò nuntiata erant: autoremque se exhibendo, ac uelut uisa quæ dubia erant narrãdo, concitaret iras hominũ. Huic non apud uulgum modo fides fuit, sed senatum quoque in curiã introductus mouit, ut uani quidẽ homines palàm ferrẽt: perbene detectam in Leontinis esse auaritiã & crudelitatem Romanorum. eadem, si intrassent Syracusas, aut fœdiora etiam, quo maius ibi auaritiæ præmiũ esset, facturos fuisse. Itaque claudendas cuncti portas, & custodiendã urbem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. ad militares penè omnes, partemque magnã plebis inuisum esse nomen Romanum. prætores optimatumque pauci quanque inflati uano nuntio erãt: tamen ad propius præsentiusque malũ cautiores esse. Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicides: ferebanturque colloquia per propinquos popularium, qui in exercitu erant, ut portas aperirent sinerentque cõmunem patriã defendi ab impetu Romanorũ. Iam unis foribus Hexapyli apertis cœpti erant recipi: cum Prr. interuenerunt. & primo imperio minisque, deinde autoritate deterrendo. postremo, ut omnia uana erant: obliti maiestatis precibus agebant, ne proderent patriã tyranni ante satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeò omnium aures cõcitatæ multitudinis erant: quod nõ minore intus ui, quàm foris portæ effringerentur. effractisque omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum est. Prr. in Acradinam cum iuuentute popularium confugiunt. mercenarii milites perfugæque, & quicquid regiorũ militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoque primo impetu capitur, prætoresque, nisi qui inter tumultũ effugerũt, omnes interficiũtur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad pileum

pileum uocati,& carcere uincti emissi. confusaq; omnis multitudo Hippocratem atque Epici
dem creant prætores. Syracusæq;, cum breue tempus libertas affulsisset, in antiquam seruitu/
tem reciderunt. Hæc nuntiata cum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo ca/
stra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi forte in quinqueremi erant. præmissa
quadriremis cum intrasset fauces portus, capitur. legati ægre effugerunt. Et iam non modo pa
cis, sed ne belli quidem iura relicta erant: cũ Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id tem/
plum est) mille & quingentis passibus ab urbe castra posuit. Inde quoq; legatos præmitti pla
cuit. quibus ne intrarent urbem, extra portã Hippocrates atque Epicides obuiã cum suis pro/
cesserunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed opem auxiliumq; afferre ait: & ijs,
qui ex media cæde elapsi perfugerint ad se: & eis, qui metu oppressi fœdiorem non exilio so/
lum, sed etiam morte seruitutem patiantur. Nec cędem nefandam sociorum inultã Romanos
passuros. Itaque si eis, qui ad se perfugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis autores
dedantur: & libertas legesq; Syracusanis restituantur, nihil armis opus esse. si ea nõ fiant: qui/
cunq; in mora sit, bello persecuturos. Ad ea Epicides, siqua ad se mandata haberent, respon/
sum eis, ait, se daturos fuisse. cum in eorum, ad quos uenerint manu res Syracusana esset: tum
reuerterentur. Si bello lacessant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracusas ac Le/
ontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra marique simul cœptæ oppu/
gnari Syracusæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus fluctu alluitur. & quia si
cut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant, uastam disiectamq; spatio
urbem parte aliqua se inuasuros, omnem apparatum oppugnandarum urbium muris admo
uerunt: Et habuisset tanto impetu cœpta res fortunam: nisi unus homo Syracusis ea tempe/ Laus Archime.
state fuisset. Archimedes is erat, unicus spectator cœli syderumq;: mirabilior tamen inuen/
tor ac machinator bellicorum tormentorum operumque: quibus ea quæ hostes ingenti mole
agerent, ipse perleui momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraque
alta & difficilia aditu, summissa quædam, & quæ planis uallibus adiri possent, ut cuiq; aptum
uisum est loco: ita omni genere tormentorum instruxit. Acradinæ murum, qui, ut ante di/
ctum est, mari alluitur: ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cæteris nauibus sagit
tarij funditoresq;, & uelites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis est: uix
quenquam sine uulnere consistere in muro patiebantur. Hi, quia spatio missilibus opus est,
procul muro tenebant naues. iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus re/
mis, ut latus lateri applicaretur: cum exteriore ordine remorum uelut naues agerentur: turres
contabulatas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabãt. Aduersus hunc naualem ap/
paratum Archimedes uariæ magnitudinis tormenta in muris disposuit. in eas quæ procul e/
rant naueis saxa ingenti pondere emittebat. propiores leuioribus, eoq; magis crebris petebat
telis. postremo ut sui uulnere intacti tela in hostem ingererent: murum ab imo ad summum
crebris cubitalibus ferè cauis aperuit. per quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus modicis ex
occulto petebant hostem. Quæ propius quidem subibant naues, quo interiores ictibus tor/
mentorum essent: in eas tollendas desuper murum eminentem ferrea manus firmæ catenæ
illigata, cum iniecta proræ esset, grauiq; libramento plumbi recelleret ad solum: suspensa pro
ra nauim in puppim statuebat. dein remissa subito, uelut ex muro cadentem nauim cum in/
genti trepidatione nautarum ita undę affligebant: ut etiam si recta recideret, aliquantum a/
quæ acciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa. omnisq; uis est auersa, ut totis uiribus terra
aggrederentur. sed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum istructa erat, Hiero/
nis impensis curaq; per multos annos, Archimedis unica arte. natura etiam adiuuabat loci:
quod saxum, cui imposita muri fundamenta sunt: magna ex parte ita procliue est, ut non so/
lum missa tormento, sed etiam quæ pondere suo prouoluta essent, grauiter in hostem incide/
rent. eadem causa ad subeundum arduum aditum instabilemq; ingressum præbebat. Ita con/
silio habito, cum omnis conatus ludibrio esset, absistere oppugnatione, atque obsidendo tan/
tum arcere terra mariq; cõmeatibus hostẽ placuit. Interim Marcellus cum tertia ferè parte
exercitus ad recipiendas urbes profectus: quæ in motu rerũ ad Carthaginiẽses defecerãt. Pelo

rum

rum atque Herbesum dedentibus ipsis recepit. Megaram ui captã diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maximè Syracusanorum terrorẽ. Per idem ferè tẽpus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classem diu tenuerat: ad Heracleam, quam uocant Minoã, quinque & uiginti millia peditum, tria equitum, XII elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis copijs antè tenuerat ad Pachynum classem. sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusæ erant, profectus Carthaginẽ, accitusque ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui uenisse tempus aiebat Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud uanus præsens monitor facile perpulerat, ut quantæ maximæ possent, peditum equitumque copiæ in Siciliam trajcerentur. adueniens Heracleam intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumque ciuitatum quæ partis Carthaginiensium erant, adeò accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos: ut postremo etiam qui obsidebantur Syracusis animos sustulerint. & parte copiarum satis defendi urbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt: ut Epicides præesset custodiæ urbis: Hippocrates Himilconi coniunctus bellum aduersus Cos. Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodijs loca profectus, castra circa Accillas urbem ponebat. Muniẽtibus superuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum frustra eò peruenire hostem festinans tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quàm illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obuiam fore. sed tamen metu Himilconis Pœnorumque, ut quibus nequaquam eis copijs quas habebat par esset, quàm poterat maximè intentus, atque agmine ad omnes casus composito ibat. Fortè ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata: aduersus Siculos usui fuit. Castris ponendis incompositos ac dispersos nactus cos & plerosque inermes, quod peditum fuit circumuenit, eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos: Marcellus Syracusas redijt. & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim, octo fermè inde millia castra posuit. Sub idem fere tempus & naues longæ quinque & quinquaginta Carthaginiensium cum Bomilcare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrẽre: & Romana item classis, XXX quinqueremes legionem primã Panormi exposuere. uersumque ab Italia bellum. adeò uterque populus in Siciliã intentus fuisse uideri poterat. Legionem Romanã, quæ exposita Panormi erat: uenientem Syracusas prædæ haud dubiæ sibi futuram Himilco ratus, uia decipitur. mediterraneo nanque Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum obuiam progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parũ fidens nauibus suis, duplici facile numero classe aduentantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis quàm inopia aggrauari socios, uelis in altum datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua, prius quàm maioribus copijs iungeretur, occasio pugnandi esset: postquam ea nulla cõtigerat tutumque ad Syracusas & munimento, & uiribus hostẽ cernebat: ne frustra asidendo spectandoque obsidionẽ sociorum tempus tereret, castra inde mouit: ut quocunque uocasset defectionis ab Romanis spes, admoueret exercitum: ac præsens suas res fouentibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: ubi frumenti magna uis, cõmeatusque omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionẽ erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Ænna in excelso loco ac prærupto undique sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidiũ in arce ualidũ, præfectumque præsidij haud sanè opportunũ insidiantibus habebat. L. Pinarius erat, uir acer, & qui plus in eo ne posset decipi, quàm in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot auditæ proditiones defectionesque urbiũ, & clades præsidiorũ. itaque nocte dieque iuxtà parata instructaque omnia custodijs ac uigilijs erant: nec ab armis, aut loco suo miles abscedebat. Quod ubi Ænnensiũ principes iam pacti cũ Himilcone de proditione præsidij, animaduerterunt: nulli occasioni fraudis Romanũ patere, aperte ac propalam placuerat agendum. Vrbem arcemque suæ potestatis aiunt debere esse: si liberi in societatem, non serui in custodiã traditi essent Romanis. itaque claues portarum reddi sibi æquum censent. bonis socijs fidem

fidem suam maximū uinculum esse, & ita sibi populu m Romanum senatumq́ gratias habituros: si uolentes, ac non coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus se in præsidio impositum esse dicere, ab imperatore suo: clauesq́ portarum & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec Aennensium arbitrio haberet, sed eius qui cōmisisset præsidio decedere, apud Romanos capitale esse: & nec liberorum etiā suorum causa parentes, sanxisse. consulem Marcellum haud procul esse, ad eū mitterent legatos, cuius iuris atq́ arbitrij esset. Se uero negare illi missuros: testariq́ si uerbis nihil agerent, uindictā aliquā libertatis suæ quæsituros. Tum Pinarius ait illis: si ad consulem grauarentur mittere, sibi saltem darent populi cōcilium: ut sciretur, utrum paucorum ea denuntiata, an uniuersæ ciuitatis essent. Consensu in posterum diem concio edicitur. Postquā ab eo colloquio in arcē sese recepit, conuocatis militibus: Credo ego uos audisse milites, inquit, quemadmodū præsidia Romana ab Siculis circūuenta, & oppressa sint per hos dies. eam uos fraudem deūm primo benignitate, dein uestra ipsi uirtute dies noctesq́ perstando ac peruigilando in armis, uitastis. utinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo, traduci possit. Hæc occulta fraude cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit: apertè ac propalàm claues portarum reposcunt. quas simul tradiderimus, Carthaginiensium extemplo Aenna erit: fœdiusq́ hic trucidabimur, quàm Murgantiæ præsidium interfectum est. Noctem unam ægrè ad cōsultandum sumpsi, qua uos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionē habituri sunt ad criminandum me, cōcitandumq́ in uos populū. itaq́ crastino die aut uestro, aut Aennensium sanguine Aenna inundabitur. nec præoccupati peculij. nec occupantes periculi quicquā habebitis. qui prior strinxerit ferrū, eius uictoria erit. Intenti ergo omnes, armatiq́ signum expectabitis. ego in contione ero: & tempus quoad omnia instructa sint, loquendo altercandoq́ traham. cum toga signum dedero: tum mihi undique clamore sublato turbam inuadite, ac sternite omnia ferro: & cauete ne quisquam ex ijs superstit, à quibus aut uis, aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina precor, cæteri superni inferniq́ dij, qui hanc urbē, hos sacratos lacus lucosq́ colitis, ut ita nobis uolentes propitij adsitis: si uitandæ, nō ferendæ fraudis causa hoc cōsilij capimus. Pluribus uos milites hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad satietatē trucidabitis. Et consulis castra in propinquo sunt, nequid ab Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi corpora curant. Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera, claudendosq́ oppidanis exitus, pars maxima super theatrū circa q́, assueti & ante spectaculis contionum consistunt. Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus. cum consulis eā de re ius ac potestatem esse non suam, & plæraq́ eadem quæ pridie prius dixisset: primo sensim ac plures reddere claues, dein iam una uoce id omnes iuberent: cunctantiq́ ac differenti ferociter minitarentur: nec uiderentur ultra uim ultimā dilaturi: tum præfectus toga signum ut conuenerat, dedit. militesq́ intenti dudum ac parati, alij superne in aduersam cōtionem clamore sublato decurrunt: alij ad exitus theatri conferti obsistunt. Cæduntur Aennenses cauea inclusi: coaceruanturq́ non cæde solum, sed etiam fuga, cum alij super aliorum capita ruerent, atque integri saucijs, uiui mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurritur, & urbis captæ modo fugaq́ & cædes omnia tenet: nihilo remissiore militum ira, quod iure turbam inermem cædebant, quàm si periculum par & ardor certaminis eos irritaret. Ita Aenna aut malo, aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factum improbauit, & prædā Aennensium militibus cōcessit: ratus timore deterritos, temperaturos proditionibus præsidiorum Siculos. Atq́ ea clades, ut urbis in media Sicilia sitæ, claræq́ uel ob insignem munimento naturali locum, uel ob sacrata omnia uestigijs raptæ quondam Proserpinæ, propè uno die omnem Siciliam peruasit. & quia cęde nefanda rebantur non hominum tantum, sed etiam deorum sedem uiolatam esse: tum uero qui etiam antè dubij fuerant. defecēre ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiā, Himilco Agrigentum sese recepit, cum acciti à proditoribus nequicquam ad Aennam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit. frumentoq́ & commeatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas uenit. inde Appio Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum

in eius locum clasi castrisq; præfecit ueteribus. ipse hybernacula quinq; millia passuũ ab Hexapylo (Leontiã uocant locum) cõmunijt ædificauitq;. Hæc in Sicilia usq; ad principiũ hyemis gesta. Eadem æstate & cum Philippo rege quod iam ante suspectũ fuerat, motum bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. uenerunt, præsidentem clasi Brundisio, Calabriæq; circa litoribus, nuntiantes Philippum primum Apolloniam tentasse, leuibus biremibus cxx flumine aduerso subuectum: deinde, ut ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clàm nocte exercitum admouisse: eamq; urbem sitam in plano, neque mœnibus, neq; uiris, neque armis ualidã primo impetu oppressam esse. Hæc nuntiantes orabant, ut opẽ ferret, hostemq; haud dubium Romanis terra, aut maritimis uiribus arceret, qui ob nullam aliam causam, nisi quod imminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum classe instructa parataq;, & quod longæ naues militum capere nõ poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: urbemq; eam leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eò ab Apollonia uenerunt nuntiãtes, in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent, esse: neque sustinere ultra uim Macedonũ posse, nisi præsidium mittatur Romanũ. Facturum se quæ uellent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto sociũm Næuio Crispo, uiro impigro & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibusq; Oricum retro unde uenerat ad cæterã classem remissis, milites procul à flumine per uiã minimè ab regijs obsessam duxit: & nocte, ita ut nemo hostium sentiret, urbẽ est ingressus. Die insequenti quieuêre, dum præfectus iuuentutem Apolloniatum, armaq; & urbis uires inspiceret. ubi ea uisa inspectaq; satis animorum fecere: simulq; ab exploratoribus comperit. quanta secordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab urbe sine ullo tumultu egressus, castra hostium adeò neglecta atq; aperta intrauit, ut satis constaret prius plus mille hominũ uallum intrasse, quàm quisq; sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire ad tabernaculum regiũ potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauorq; omnes occupauit, ut non modò alius quisq; arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, propè seminudus fugiens, militi quoq; nedum regi uix decoro habitu, ad flumen nauesq; perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostium aliquanto captum, quàm cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, balistas tormentaq; alia, quæ oppugnandę urbi comparata erant ad tuenda mœnia, siquando similis fortuna uenisset, Apolloniã deuexêre. cętera omnis præda castrorũ Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nuntiata, M. Valerius classem extemplo ad ostium fluminis duxit, ne nauibus capessere fugam rex posset. Itaq; Philippus neq; terrestri, neq; nauali certamine satis fore parem se fidens, subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniã petijt, magna ex parte inermi exercitu spoliatoq;. Romana classis cum M. Valerio Orici hybernauit. Eodẽ anno in Hispania uariè res gestæ. nam prius quàm Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispanorũ Mago & Asdrubal fuderunt. defecissetq; ab Romanis ulterior Hispania, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum animis in tempore aduenisset. Primo ad castrũ Altum (locus est insignis cęde magni Amilcaris) castra Romani habuêre. Arx erat munita, & conuexerant antè frumentum. tamen quia omnia circà hostium plena erãt: agmenq; Romanum impune incursatum ab equitibus hostium fuerat: & ad duo millia aut moratorũ, aut palantiũ per agros interfecta: cessere inde Romani propius pacata loca, & ad montem Victoriæ castra communiuere. Eò Cn. Scipio cum omnibus copijs, & Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginiensiũ dux cum exercitu iusto aduenit: contraq; castra Romana trans fluuium omnes consedêre. P. Scipio cum expeditis clàm profectus ad loca circà uisenda, haud fefellit hostes: oppresissentq; eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoq; circũsessus aduentu fratris obsidione eximitur. Castulo urbs Hispaniæ ualida ac nobilis, & adeò coniuncta societate Pœnis, ut uxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginienses Illiturgi oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat, uidebanturq; inopia eum locum maximè expugnaturi.

Cn. Scipio

Cn.Scipio ut socijs præsidioq; ferret opem, cum legione expedita profectus inter bina castra cum magna cæde hostium urbem est ingressus. & postero die eruptione æquè felici pugnauit, supra duodecim millia hominũ cæsa duobus prælijs: plus decẽ millia capta, cum sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde urbs (socia & hæc Romanorum erat) à Carthaginiensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionẽ sine certamine adueniens Cn.Scipio soluit. Ad Mundam exinde castra punica mota. Et Romani eò confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor fermè horas egregieq; uincẽtibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn.Scipionis femur tragula cõfixum erat: pauorq; circa eum ceperat milites, ne mortiferũ esset uulnus. Cæterum haud dubium fuit, quin, nisi ea mora interuenisset, castra eo die punica capi potuerint. iam enim nõ milites solum, sed elephanti etiã usq; ad uallum acti erant: superq; ipso nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque prælio ad duodecim millia hominũ dicuntur cæsa: propè tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni recessere: & ut territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus cõflixit. nec dubia uictoria fuit. minus tamen dimidio hostium, quàm antea, quia pauciores superfuerant qui pugnarent, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisq; bellis, Magone ad cõquisitionem militum fratre misso, breui repleuit exercitũ: animosq; ad tentandum deintegro certamen fecit. Alij plerique milites, sicut pro parte toties intra paucos dies uicta, eisdem animis, quibus prius, eodẽq; euentu pugnauère. plus octo millia hominũ cæsa: haud multo minus quàm mille capta: & signa militaria LVIII. & spolia plurima gallica fuère: annuli aurei, torques armillæq; magnus numerus. duo etiam insignes reguli Gallorũ (Mœnicapto & Ciuismaro nomina erãt) eo prælio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi. Cum iam res prosperæ in Hispania essent, uerecundia Romanos tandem cepit: Saguntũ oppidum, quod causa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaq; id oppidum ui pulso præsidio punico receperunt: cultoribusq; antiquis quos uis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos qui cõtraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona uendiderunt, urbemq; eorum deleuère. Hæc in Hispania Q.Fabio, M.Claudio Coss. gesta. Romæ cum tribuni plebis noui magistratũ inissent, extemplo censoribus P.Furio & M.Attilio à L.Metello trib. ple. dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerãt atque ærarium fecerant, propter cõiurationem deserendæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem tribunorum auxilio uetiti causam in magistratu dicere, dimissiq; fuerant. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P.Furij. M.Attilius magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q.Fabio Maximo Cos. creati consules ambo absentes, Q.Fabius Maximus cõsulis filius, & T.Sempronius Gracchus iterũ. Prætores fiunt M.Attilius, & qui tum ædiles curules erant, P.Sempronius Tuditanus & Cn.Fuluius Centimalus, & M.Æmylius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduũ eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Aedilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitijs perfectis ab Q.Fabio Cos. designati consules Romam accersiti magistratum inierunt: senatumq; de bello ac prouincijs suis prætorumq;, & de exercitibus quibus quique præessent, cõsuluerunt. Itaq; prouinciæ atq; exercitus diuisi. Bellum undecunq; cum Annibale consulibus mandatum, & exercitus unus quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius Cos. eæ binæ erãt legiones. M.Aemylius Pr. cuius peregrina sors erat, iurisdictionem Attilio collegæ prętori urbano mandarat, ut Luceriam prouinciam haberet, legionesq; duas, quibus Q.Fabius qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn.Fuluio Suessula, cum binis item legionibus euenerunt: ut Fuluius urbanas legiones duceret: Tuditanus à M.Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæq;, M.Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnũ Hieronis fuisset, Lentulo Propr. prouincia uetus. T.Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M.Valerio Gręcia Macedoniaq;, cũ legione & classe, quam haberet: Q.Mutio cum uetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C.Terentio cum legione una, cui iam diu præerat, Picenũ. Scribi pręterea duę legiones urbanę iussę,

& uiginti millia ſociorum. His ducibus, his copijs aduerſus multa ſimul aut mota, aut ſuſpecta bella munierunt Romanũ imperiũ. Conſules duabus urbanis legionibus ſcriptis, ſupplemento ꝗ in alias lecto, prius quàm ab urbe mouerent prodigia procurarunt, quæ nuntiata erant. Murus ac portæ tactæ. & Ariciæ etiam Iouis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum aurium ꝗ credita pro ueris. nauiũ longarum ſpecies in flumine Tarracinæ, quæ nullę erát uiſæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in coſſano agro eſt, arma concrepuiſſe. & flumen Amiterni cruentum fluxiſſe. His procuratis ex decreto pontificũ, profecti cõſules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Sueſſulam in caſtra uenit. cum obuiã filius progrederetur, lictores ꝗ uerecundia maieſtatis eius taciti anteirent nõ ſummouẽtes patrem, præter undecim faſces equo præuectus ſenex, ut conſul animaduertere proximum lictorẽ iuſſit: & is ut deſcenderet ex equo, inclamauit: tum demum deſiliens experiri, inquit, uolui fili, ſatin ſcires cõſulem te eſſe. In ea caſtra Claſsius Altinius Arpinâs clàm nocte cum tribus ſeruis uenit promittens, ſi ſibi præmio foret, ſe Arpos proditurũ eſſe. Cum eam tunc rem ad conſiliũ retuliſſet Fabius, alijs pro transfuga uerberandus, necandus ꝗ uideri ancipitis animi cõmunis hoſtis: qui poſt Cannenſem cladem, tanquã cum fortuna fidem ſtare oporteret, ad Annibalem diſceſsiſſet, traxiſſet ꝗ ad defectionem Arpos: tum poſteaquã res Romana contra ſpem uota ꝗ eius uelut reſurgeret, turpius uideatur nouam referre proditionem: ut proditio pro ſe ptemurali iudicio eſſet, ſemper ꝗ aliud ſentiret. infidus ſocius, uanus hoſtis, ad Faleriorũ, Pyrrhiúe proditorem, tertium transfugis documentũ eſſet. Contra ea conſulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardore belli, tanꝗ in pace libera de quoꝗ arbitrari & agere, aiebat. cum illud potius agendum atꝗ eis cogitandũ ſit: ſi quo modo fieri poſsit: ne qui ſocij à populo Romano deſciſcant: & non uocitent. documentum autem ducant ſtatui oportere, ſi quis reſipiſcat & antiquam ſocietatem reſpiciat. quod ſi abire ab Romanis liceat. redire ad eos non liceat, cui dubium eſſe, quin breui deſerta ab ſocijs Romana res fœderibus punicis omnia in Italia iuncta uiſura ſit? Se tamen non eum eſſe, qui Altinio fidei quicquam cenſeat habendum, ſed mediam conſecuturum conſilij uiam. neque eum pro hoſte, neque pro ſocio in præſentia habitum, libera cuſtodia haud procul à caſtris placere in aliqua fida ciuitate ſeruari per belli tempus, perpetrato bello, tum conſultandũ, utrum defectio prior plus merita ſit pœnæ, an hic reditus ueniæ. Fabio aſſenſum eſt. catenis ꝗ ligatus traditus & ipſe & comites: & auri ſatis magnũ pondus, quod ſecum tum attulerat, ei ſeruari iuſſum. Calibus eum interdiu ſolutũ cuſtodes ſequebantur, nocte clauſum aſſeruabãt. Arpis domi primum deſiderari quæri ꝗ eſt cœptus: dein fama per totã urbem uulgata tumultum pro principe amiſſo fecit: metu ꝗ rerum nouarum extemplo nuntij ad Annibalẽ miſsi. Quibus nequaꝗ offenſus Pœnus, quia & ipſum ut ambiguæ fidei uirum ſuſpectum iampridem habebat, & cauſam nactus erat tam ditis hominis bona poſsidendi uendendi ꝗ. cæterum ut iræ magis, quàm auaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoꝗ grauitatẽ addidit: coniugem ꝗ eius ac liberos in caſtra accitos, quæſtione prius habita, primum de fuga, deinde quantũ auri argenti ꝗ domi relictum eſſet: ſatis cognitis omnibus, uiuos combuſsit. Fabius ab Sueſſula profectus. Arpos primum inſtitit oppugnare. ubi cum à mille ferè paſsibus caſtra poſuiſſet, contemplatus ex propinquo ſitum urbis mœnia ꝗ, quæ pars tutiſsima mœnibus erat, qua maximè neglectam cuſtodia uidit, ea potiſsimũ aggredi ſtatuit. Comparatis omnibus quæ ad urbes oppugnandas uſui ſunt, centurionũ robora ex toto exercitu delegit, tribunos ꝗ uiros fortes eis præfecit: & milites ſexcentos, quantũ ſatis uiſum eſt, attribuit: eos ꝗ, ubi quartæ uigiliæ ſignum ceciniſſet, ad eum locum ſcalas iuſsit ferre. Porta ibi humilis & anguſta erat, uia in frequenti per deſertã partem urbis. eam portam ſcalis prius transgreſſos, ad murum pergere, & ex interiore parte clauſtra refringere iubet: & tenentes partem urbis cornu ſignum dare, ut cæteræ copiæ admouerentur. parata omnia atꝗ inſtructa ſeſe habiturum. Ea impigrè facta. & quod impedimentum agentibus fore uidebatur, id maximè ad fallendum iuuit. Imber à nocte media coortus cuſtodes, uigiles ꝗ dilapſos è ſtationibus ſuffugere in tecta coëgit: ſonitu ꝗ primo largioris procellæ ſtrepitum demolientium portã, exaudiri prohibuit: lentior deinde æqualior ꝗ accidens auribus,

tibus, magnã partem hominũ sopiuit. Posteaquã portã tenuerunt, cornicines in uia paribus interuallis dispositos canere iubent, ut consulem excirent. Id ubi factum ex cõposito est, signa efferri consul iubet: ac paulo ante lucem per effractã portam urbem ingreditur. Tum demum hostes excitati sunt, iam & imbre cõquiescente & propinqua luce. Præsidium in urbe erat Annibalis quinq; millia fermè armatorũ: & ipsi Arpini tria millia hominũ armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerũt. Pugnatũ primo in tenebris angustisq; uijs est: cum Romani non uias tantum, sed tecta etiam proxima portæ occupassent: ne peti superne ac uulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpiniq; & Romani, atq; inde colloquia cœpta fieri: percunctãtibus Romanis, quid sibi uellent Arpini? quam ob noxã Romanorum, quod ob meritũ Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italici aduersus ueteres socios Romanos bellum gererent? & uectigalem ac stipendiariã Italiam Africæ facerent? Arpinis purgantibus, ignaros omniũ se uenum à principibus datos, penè captos oppressosq; à paucis esse. Initio orto plures cũ pluribus colloqui. postremo prætor Arpinus ab suis ad cõsulem deductus, fideq; data inter signa aciesq;, Arpini repente pro Romanis aduersus Carthaginienses arma uerterunt. Hispani quoq; paulò minus mille homines, nihil præterea cum cõsule pacti, quàm ut sine fraude punicum emitteretur præsidiũ, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portæ patefactæ, emissiq; cum fide incolumes ad Annibalem Salapiam uenerunt. Arpi sine clade ullius, præterq; unius ueteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaq; eorũ forti ac fideli persæpe Respublica usa est. Cum consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites CXII. nobiles Campani per speciem prædandi ex hostium agro permissu magistratuũ ab Capua profecti, ad castra Romana quæ super Suessulam erant uenerunt. stationi militum qui essent dixerunt, colloqui se cum prætore uelle. Cn. Fuluius castris præerat. cui ubi nuntiatũ est, decẽ ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, ubi quæ postularent audiuit: (nihil autem aliud petebãt, quàm ut Capua recepta bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Cliternum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris argentiq; signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit. solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem cum Aequimelio Iugario'que uico, in templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam, latè uagatus ignis sacra profanáque multa absumpsit. Eodẽ anno P. & Cn. Cornelij, cum in Hispania res prosperæ essent, multosq; & ueteres reciperent socios, & nouos adijcerent, in Africam quoq; spem extenderunt.

Syphax erat rex Numidarũ, subito Carthaginiensibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatemq; facerent: & pollicerentur, si perseueraret urgere bello Carthaginienses: gratam eam rem fore senatui populoq; Romano: & adnixuros, ut in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusq; cum legatis de ratione belli gerendi, ut ueterum militum uerba audiuit, quàm multarum rerum ipse ignarus esset, ex cõparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum primum, ut pro bonis ac fidelibus socijs facerent, orauit, ut duo legationem referrent ad imperatores suos: unus apud sese magister rei militaris remaneret, rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantũ habilem. Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos. sed habere hostẽ pedestri fidentem marte, cui se æquari robore uirium uelit, & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare, sed armandi ordinandiq; & instruendi eos, artẽ ignorare, omnis, uelut fortè cõgregata turba sua inscia, ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod uellet, legati responderunt: fide accepta, ut remitteret extemplo eum, si imperatores sui non cõprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numida, legatosq; in Hispaniam misit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis. ijsdem mandauit, ut protinus Numidas, qui intra portas, seu præsidia Carthaginiensiũ auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa inuentute regi pedites cõscripsit: ordinatosq; proximè morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: &

Prudens Pœn[orum] factus.

Fœdum incend[ium]

operi, aliisque institutis militaribus ita assuefecit, ut breui rex nõ equiti magis fideret quàm pediti: collatisque æquo campo signis iusto prælio Carthaginiensem hostẽ superaret. Romanis quoque in Hispania legatorũ regis aduẽtus magno emolumẽto fuit. nanque ad famã eorũ trãsitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cũ Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod ubi Carthaginienses acceperũt, extemplo ad Galã in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens uocatur) regnantẽ legatos mittunt. Filiũ Gala Masanissam habebat, septẽ & decẽ annos natũ, cæterum iuuenẽ ea indole, ut iam tum appareret, eius regnũ opulentius quàm quod accepisset, facturum. Legati quoniã Syphax se Romanis iunxisset, ut potentior societate eorũ aduersus reges populosque Africæ esset, docent: melius fore Galæ quoque Carthaginiẽsibus iungi quam primũ, antequã Syphax in Hispaniã, aut Romani in Africã transeant: opprimi Syphacẽ, nihildum præter nomen ex fœdere Romano habentẽ, posse. Facilè persuasum Galæ, filio deposcente id bellum, ut exercitũ mitteret. Qui Carthaginiensiũ legionibus cõiunctis, magno prælio Syphacem deuicit. triginta millia eo prælio hominũ cæsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi propè Oceanũ aduersus Gadeis colunt) refugit: affluentibusque ad famã eius undique barbaris, ingenteis breui copias armauit. cum quibus antequã in Hispaniam angusto diremptam freto traiiceret: Masanissa cum uictore exercitu aduenit. isque ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine ullis Carthaginiensium opibus gessit bellum.

In Hispania nihil memorabile gestum, præterquàm quod Celtiberũm iuuentutem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginiensibus erat: imperatores Romani ad se perduxerunt: & nobilissimos Hispanos supra CCC inde in Italiam ad sollicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miserũt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriã insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem, antequam tum Celtiberos, Romani habuerunt.

Mercenarius miles quo tempore [illegible] cœperit.

DECADIS TERTIAE LIBER V.

DVM hæc in Africa atque in Hispania geruntur, Annibal in agro Tarentino æstatem consumpsit, spe per proditionem urbis Tarentinorũ potiundæ. ipsorum interim Salentinorum ignobiles urbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Brutiis ex XII populis, qui anno priore ad Pœnos desciuerant: Consentini & Thurini in fidẽ populi Rom. redierunt. & plures redissent, ni L. Pomponius Veientanus præfectus sociũm, prosperis aliquot populationibus in agro Brutio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cum Hannone conflixisset. Magna ibi uis hominum, sed inconditæ turbæ agrestium seruorumque cæsa aut capta est. minimumque iacturæ fuit quod præfectus inter cæteros est captus, & tum temerariæ pugnæ autor & antè publicanus, omnibus malis artibus & Reipub. & societatibus infidus, damnosusque. Sempronius Cos. in Lucanis multa prælia parua, haud ullũ dignũ memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorũ aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellũ, & uariabãt secundæ aduersæque res non fortunã magis quàm animos hominũ: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatem incesit: ut aut homines, aut dii repente alii uiderentur facti. nec iam in secreto modo atque intra parietes ac postes cõtemnebantur Romani ritus: sed in publico etiã ac foro Capitolioque mulierũ turba erat, nec sacrificantiũ nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac uates cœperant hominũ mentes. quorum numerũ auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisque agris egestate & metu in urbem cõpulsa: & quæstus ex alieno errore facilis, quem uelut ex concessæ artis usu exercebant. Primo secretæ bonorũ indignationes exaudiebantur, deinde ad patres etiam, & ad publicã querimoniã excessit res. Incusati grauiter ab senatu ædiles triumuirique capitales, quod non prohiberent, cum emoueri eam multitudinẽ è foro, ac disiicere apparatus sacrorum conati essent, haud procul abfuit quin uiolarentur. Vbi potẽtius iam esse id malum apparuit, quàm ut minores per magistratus sedaretur: M. Æmylio Pr. urbis negotium ab senatu datum est, ut & his religionibus populũ liberaret. Is & in contione senatus consultũ recitauit, & edixit, ut quicunque libros uaticinos precationesue, aut artẽ sacrificandi conscriptã haberet, eos libros

libros omneis literasq́ ad se ante Calen. Apriles deferret: neu quis in publico sacroue loco, nouo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus Pont. Max. & C. Papyrius C. F. Masso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius L. F. Masso decemuir sacrorum. In Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Cepio, pōtifices suffecti sunt. augur creatus L. Quintius Flaminius, decemuir sacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorū cōsulariū iam appetebat tempus, sed quia cōsules à bello intentos auocare nō placebat: T. Sempronius C o s. comitiorū causa dictatorem dixit C. Claudium Centonē. ab eo magister equitū est dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die creauit cōsules Q. Fuluium Flaccū magistrum equitū & Ap. Claudium Pulchrū cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tū prætores creati Cn. Fuluius Flaccus, Claudius Nero, M. Iunius Syllanus, P. Cornelius Sulla. comitijs perfectis, dictator magistratu abijt. Aedilis curulis fuit eo anno cū M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui post Africanus fuit cognomē. Huic petenti ædilitatem cum obsisterent tribuni plebis, negantes rationem eius habendā esse, quod nōdum ad petendū legitima ætas esset: si me, inquit, omnes quirites ædilem facere uolunt, satis annorum habeo. Tāto inde fauore ad suffragium ferendū in tribus discursum est, ut tribuni repente incepto destiterint. Aedilitia largitio hęc fuit. Ludi Romani pro tēporis illius copijs magnifice facti, & diem unum instaurati, & cōgij olei in uicos singulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fūdanius ædiles plebeij aliquot matronas apud populū probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati. & Iouis epulum fuit ludorū causa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatū ineunt. Et prætores prouincias sortiti sunt: P. Cornelius Sulla urbanam & peregrinā, quæ duorum ante sors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, Claudius Nero Suessulam, M. Iunius Syllanus inter cōsules. Consulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio superioris anni cōsule, alter à Fuluio Centimalo acciperet. Prætorum Fuluij Flacci, quæ Lucerię sub Aemylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent. supplementum in eas quisq́ scriberet sibi, M. Iunio inter cōsules legiones urbanæ prioris anni datæ, T. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium prouincięq́ Lucani & Gallia cū suis exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, quà uetus prouincia in Sicilia esset, M. Marcello Syracusæ, & qua Hieronis regnum fuisset, T. Octacilio classis, Gręcia M. Valerio, Sardinia Q. Mutio Scęuolæ, Hispaniæ P. & Cn. Cornelijs. Ad ueteres exercitus duæ urbanę legiones à cōsulibus scriptæ, summaq́ trium & uiginti legionū eo anno effecta est. Delectum cōsulum M. Posthumij Pyrgensis cū magno propè motu rerum factū impedijt. Publicanus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude auaritiaq́ neminem in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanum, quē populantē temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicū periculum erat à ui tempestatis in ijs, quæ portarentur ad exercitus: & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa quæ uera renuntiauerāt, fraude ipsorum facta erant, nō casu: in ueteres quassatasq́ naues paucis, & parui pretij rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebanť. Ea fraus indicata M. Aemylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad senatum delata: nec tamen ullo senatus cōsulto notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant. populus seuerior uindex fraudis erat. excitatiq́ tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilij, cum rem inuisam infamemq́ cernerēt, ducentum millium æris multam M. Posthumio dixerunt. cuius certādæ cum dies aduenisset, cōciliumq́ tam frequens plebis adesset, ut multitudinem area Capitolij uix caperet: perorata causa, spes una uidebatur esse, si C. Seruilius Casca trib. pleb. qui propinquus cognatusq́ Posthumio erat, prius quàm ad suffragium tribus uocarentur, intercesisset. Testulis datis, tribuni populum summouerūt: sitellaq́ allata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragiū ferrent. Interim publicani Cascæ instare, ut concilio diem eximeret. populus reclamare. & forte in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudorq́ animum uersabat. Cum in eo parum pręsidij esset, turbandæ rei causa publicani per uacuum ui summo occupato loco in eos irruperunt, iurgantes simul cum populo

tribunisq́. Nec procul dimicatione res erat, cum Fuluius cōsul tribunis, nonne uidetis, inquit uos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionem spectare? ni properè dimittitis plebis concilium. Plebe dimissa, senatus uocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato ui atque audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina urbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis ciuibus passum esse. Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem uiuerent: multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per uim extorsisse, cōcilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupasse, ut tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium uocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione cōtinuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quod cesserint in præsentia furori atque audaciæ paucorum: uinciq́ se ac populum Romanum passi sint: & comitia quæ reus ui atque armis prohibiturus erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, uoluntate ipsius sustulerint. Hęc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent: uimq́ eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni plebis omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt: ac ni uades daret, prehendi à uiatore, atque in carcerem duci iusserunt. Posthumius uadibus datis, non affuit. Tribuni uocauerunt plebem, quæ ita sciuit. Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusq́ eo die non respondisset, neque excusatus esset, uideri eum in exilio esse: bonaq́ eius uenire, ipsi aqua & igni placere interdici. Singulis deinde eorum qui turbæ ac tumultus concitatores fuerāt, rei capitalis diem dicere, ac uades poscere cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem cōijciebant. cuius rei periculum uitantes pleriq́ in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegēs, exitum habuit. Comitia inde pōtifici maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus Cos. qui & ante bis consul & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consularibus & censura insignis, & Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosq́ iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & uiginti nemo, præter P. Cornelium Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum ægrè delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in utrunq́, ut & nouæ urbanæ legiones, & supplementum ueteribus scriberetur, sufficiebat, senatus absistere eos incepto uetuit: & triumuiros binos creari iussit: alteros qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in plateis forisq́, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere uiderentur: etiamsi nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs uideretur, ad populum ferrent: ut qui minores septē & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & uiginti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatus cōsulto creati triumuiri bini cōquisitionem ingenuorū per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitū centurionumq́ & robora ex legionibus peditū legatos in hyberna ad M. Marcellū miserunt. è quibus unus potestate dicendi facta. Consulem te M. Marcelle in Italiam adissemus, cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatus consultū factum est: nisi hoc sperassemus, in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos simul Pœnosq́ mitti: & sanguine nostro uulneribusq́ magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhū ipsum pugnantes satisfecerūt. quanq́ quod ob meritum nostrū succensuistis patres conscripti nobis, aut succensetis? Ambos mihi consules, & uniuersum senatum intueri uideor, cum te M. Marcelle intueor. quē si ad Cannas consulem habuissemus, melior & reip. & nostra fortuna esset. Sine quæso priusq́ de conditione nostra queror, noxam cuius arguimur, nos purgare. Si nō deûm ira, nec fato, cuius lege immobilis rerū humanarū ordo seritur.

sed

sed culpa perijmus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil unquã dicam de imperatore eo, cui præsertim gratias sciam ab senatu actas, quod nõ desperauerit de republica, cui post fugam actam sit per omneis annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquijs cladis eius, quos tribunos militũ habuimus: honores petere & gerere, & prouincias obtinere audiuimus. An uobis uestrisq; liberis ignoscitis facile patres conscripti? in hæc uilia capita sæuitis? & consuli primoribusq; alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe non fuit? milites utiq; morituros in aciem misistis? Ad Alliam prope omnis exercitus fugit: ad Furcas Caudinas ne expertus quidẽ certamen, arma tradidit hosti (ut alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo, ut ulla ignominia ijs exercitibus inureretur: ut & urbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Veios transfugerat, recuperaretur: & caudinæ legiones, quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissæ in Samnium, eundem illum hostem sub iugum miserint, qui hac sua ignominia lętatus fuerat. Cannensem uero quisquam exercitum fugæ, aut pauoris insimulare potest? ubi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt? unde consul cum equitibus quinquaginta fugit? unde nemo superest, nisi quem hostis cædendo fessus reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur, nos uulgo homines laudabant, quod reipublicæ nos seruassemus: quod ad consulem Venusiam redissemus, & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus, quàm apud patres nostros fuerant captiui. quippe illis arma tantum atq; ordo militandi, locusq; in quo tenderent, in castris est mutatus. quæ tamen semel nauata reipublicæ opera, & uno felici prælio recuperarunt. nemo eorum relegatus in exilium est: nemini spes emerẽdi stipendia adempta. hostis denique est datus, cum quo dimicantes, aut uitam semel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, nisi quod commisimus ut quisquam ex cannensi acie miles Romanus superesset, nihil obijci potest: non solum à patria procul Italiaq;, sed ab hoste etiam relegati sumus: ubi senescamus in exilio, ne qua spes, ne qua occasio abolendæ ignominiæ, ne qua placandæ ciuium iræ, ne qua deniq; bene moriendi sit. Neq; ignominiæ finem, nec uirtutis præmium petimus: modo experiri animum, & uirtutem exercere liceat. laborem & periculum petimus: ut uirorum, ut militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum annũ ingenti dimicatione geritur, urbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat. peditum & equitũ acies concurrunt. ad Syracusas terra mariq; res geritur. clamorem pugnantium, crepitumq; armorum exaudimus resides ipsi ac segnes, tanquam nec manus, nec arma habeamus. Seruorum legionibus T. Sempronius Cos. toties iam cum hoste signis collatis pugnauit. operæpretium habent, libertatem ciuitatemq;. pro seruis saltem ad hoc bellum emptis nobis simul congredi cum hoste liceat, & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, uis terra, uis acie, uis urbibus oppugnandis experiri uirtutem? asperrima quæq; ad laborem periculumq; deposcimus, ut quod ad Cannas faciundum fuit, quàm primum fiat. quoniam quicquid postea uiximus, id omne destinatum ignominiæ est. Sub hęc dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iuris, nec potestatis suæ esse dixit. senatui scripturum se: omniaq; de sententia patrum facturum esse. Hæ literæ ad nouos cõsules allatæ, ac per eos in senatu recitatæ sunt. consultusq; de his literis ita decreuit senatus. Militibus qui ad Cannas cõmilitones suos pugnantes deseruissent, senatui nihil uideri rempublicam committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter uideretur, faceret quod è repub. fideq; sua duceret: dum ne quis eorum munere uacaret: neu dono militari uirtutis ergô donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hostis intra Italiam esset. Comitia deinde à prætore urbano de senatus sententia, plebisq; scito sunt habita, quibus creati sunt quinqueuiri muris turribusq; reficiendis: & triumuiri bini, uni sacris conquirendis, donisq; persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & Matris Matutæ intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant. Tempestates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluuit: tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: uallum in castris multis locis supra Suessulam: & duo uigiles exanimat: murus turresq; quædã Cumis non ictæ modò fulminibus, sed etiã decussæ. Reate saxum ingẽs uisum uolitare: sol rubere solito magis, sanguineoq; similis. Horum Varia Prodigia

prodigiorum

prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit:& per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt:& per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cum Tarentinorũ defectio iam diu & in spe Annibali,& in suspicione Romanis esset: causa forte extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per speciẽ legationis Romę cum esset, uir inquieti animi & minime otium, quo tum diutino senescere uidebatur, patientis, aditũ sibi ad obsides Tarentinos inuenit. Custodiebãtur in atrio Libertatis minore cura: quia nec ipsis, nec ciuitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquijs sollicitatos, corruptis æditiuis duobus, cũ primis tenebris custodia eduxisset: ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima uulgata per urbem fuga est: emissiq; qui sequerentur, à Taracina cõprehensos omnes retraxerunt. deducti in comitio, uirgisq; approbãte populo cęsi, de saxo deijciuntur. Huius atrocitas pœnæ duarum nobilissimarũ in Italia gręcarum ciuitatum animos iritauit, tum publice, tum etiam singulos priuatim, ut quisq; tam fœde interemptos aut propinquitate, aut amicitia cõtingebat. Ex ijs tredecim ferè nobiles Tarentini cõiurauerunt, quorũ principes Nico & Philomenes erant. Hi prius q̃ aliquid mouerent, colloquendũ cum Annibale rati, nocte per speciem uenãdi urbe egressi ad eum proficiscunt. & cum haud procul castris abessent, cæteri sylua prope uiam sese occuluerunt: Nico & Philomenes progressi ad stationes cõprehensiq;, ultro id petentes ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & causas cõsilij sui, & quid pararent, exposuissent: collaudati oneratiq; promissis, iubentur ut fidem popularibus facerent prædandi causa se urbe egressos: pecora Carthaginiensium quæ pastum propulsa essent, ad urbẽ agere. tuto ac sine certamine id facturos, promissum est. Cõspecta ea præda iuuenũ est: minusq; iterum ac sępius id eos audere, miraculo fuit. Congressi cum Annibale rursus fide sanxerunt: liberos Tarentinos leges suaq; omnia habituros, neq; ullum uectigal Pœno pensuros, præsidiumue inuitos recepturos: prodita præsidia Carthaginiensiũ fore. Hęc ubi cõuenerunt, tunc uero Philomenes consuetudinem nocte egrediundi, redeundiq; in urbem frequentiorem facere (& erat uenandi studio insignis) canesq; & alius apparatus sequebatur: captumq; fermè aliquid, aut ab hoste ex præparato ablatũ reportando, donabat aut præfecto, aut custodibus portarum. nocte maxime commeare propter metum hostium credebant. Vbi iam eò consuetudinis adducta res est, ut quocunque noctis tempore sibilo dedisset signum, porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali uisum est. Tridui uia aberat. ubi, quo minus mirum esset uno, eodem'que loco statiua eum tandiu habere, ægrum simulabat. Romanis quoque, qui in præsidio Tarenti erant, suspecta esse iam segnis mora eius desierat. Cæterum posteaquam Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione uelocitate corporum ac leuitate armorum aptissimos esse ratus est: electis, quarta uigilia noctis signa mouit. præmissis'que octuaginta ferè Numidis equitibus, præcepit ut discurrerent circa uias, perlustrarent'que omnia oculis, ne quis agrestium procul spectator agminis falleret, progressos retraherent, obuios occiderent, ut prædonum magis quàm exercitus accolis species esset. ipse raptim agmine facto, quindecim fermè millium spatio castra ab Tarento posuit. & ne ibi quidem nuntiato quò pergerent, tantum conuocatos milites monuit, uia omnes irent, nec diuerti quenquam, aut excedere ordinem agminis paterentur, & in primis intenti ad imperia accipienda essent, neu quid nisi ducum iussu facerent. se in tempore editurum, quæ uellet agi. Eadem fermè hora Tarentum fama peruenerat, Numidas equites paucos populari agros, terrorem'que late agrestibus iniecisse. Ad quem nuntium nihil ultra motus præfectus Romanus, quàm ut partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeò nihil obedienter curatum est, ut contra pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum, Annibalem exercitum'que castris non mouisse. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ uenationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant, expectabant. Conuenerat autem ut Philomenes portula assueta uenationem inferens armatos induceret. parte alia portam Temenitida adiret Annibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat. aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex composito ignis ab Annibale est, refulsitq;. idem redditum

ab Nicone

ab Nicone signū.extinctæ deinde utrinque flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improuiso ad portas sopitos uigiles in cubilibus suis obtruncat, portamque aperit. Annibal cum peditum agmine ingredit, equites subsistere iubet: ut quò res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenes portulę parte alia qua commeare assuerat, appropinquabat. nota uox eius, & familiare iam signum cum excitasset uigilem dicentis, uix sustinere grandis bestiæ onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iuuenes secutus ipse cū expedito uenatore, uigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebāt uersum, uenabulo traijcit. ingressi deinde triginta ferè armati cæteros uigiles obtruncāt, refringūtque portam maximam. & agmen sub signis cōfestim irrupit. inde cum silentio in forum ducti, Annibali sese coniunxerunt. Tum duo millia Gallorum Pœnus in treis diuisa partes per urbem dimittit. Tarentinos & Afros quàm maxime frequentia occupare iubet. tumultu orto, Romanos passim cędi, oppidanis parci. sed ut fieri id posset, pręcipit iuuenibus Tarentinis, ut ubi quē suorum procul uidissent, quiescere & silere, ac bono animo esse iuberēt. Iam tumultus erat clamorque, qualis esse in capta urbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbē credere coortos, Romanis seditio aliqua cum fraude uideri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu in portum effugit. inde acceptus scapha in arcem cōfugit. Terrorē & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, à proditorib. ad hoc ipsum præparata, & inscienter à Gręco inflata, quis aut quibus signum daret, incertū efficiebat. Vbi illuxit, & Romanis punica & gallica arma cognita, tum dubitationem exemerūt: & Gręci Romanos passim cęde stratos cernentes, ab Annibale captam urbem senserunt. Postquā lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confugerāt: conticescebatque paulatim tumultus: tum Annibal Tarētinos sine armis cōuocare iubet. Cōuenere omnes, præterquàm qui cedenteis in arcem Romanos ad omnem adeundā simul fortunā persecuti fuerant. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, testatusque quæ præstitisset ciuibus eorum, quos ad Trasymenū aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbā Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quenque iussit & foribus nomen suum inscribere, se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo extemplo dato, diripi iussurum. si quis in hospitio ciuis Romani (uacuas autem cernebat domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Contione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent: signo dato ad diripienda hospitia Romana passim discursum est. & fuit prędæ aliquantū. Postero die ad oppugnandā arcem ducit. quā cum & mari, quo in peninsulę modū pars maior circūluitur: & pręaltis rupibus, & ab ipsa urbe muro & fossa ingenti septam uideret: eoque nec ui, nec operibus expugnabilem esse, ne aut seipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus rebus moraretur: aut in relictos sine ualido pręsidio Tarentinos impetū ex arce cum uellēt, Romani facerent: uallo urbem ab arce intersepire statuit, nō sine ulla etiā spe, cum prohibentibus opus Romanis manū posse cōseri: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari pręsidij uires, ut facile per se ipsi Tarentini urbem ab ijs tueri possent. Vbi cœptū opus est, patefacta repente porta, in munienteis impetū fecerunt Romani. pellique se statio passa est, quæ pro opere erat, ut successu cresceret audacia: pluresque & longius pulsos persequerētur. Tum signo dato coorti undique Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani. sed ab effusa fuga loci angustiæ eos, impedimētaque alia opere iam cœpto, alia apparatu operis, morabātur. plurimi in fossam præcipitati, occisique sunt plures in fuga quàm in pugna. Inde & opus nullo prohibēte fieri cœptum. fossa ingens ducta, & uallum intra eam erigit: modicoque post interuallo murū etiā eadē regione addere parat: ut uel sine præsidio tueri se aduersus Romanos possent. reliquit tamen modicum pręsidiū, ut simul interfaciendo muro adiuuaret. ipse profectus cum cæteris copijs ad Galesum flumen (quinque millia ab urbe abest) posuit castra. Ex ijs statiuis regressus ad inspiciendū opus, quod aliquantū opinione eius celerius creuerat, spem cepit etiam arcem expugnari posse. Et est non altitudine, ut cætera tuta, sed loco plano posita: & ab urbe muro tantum, ac fossa diuisa. Cum iam machinationū omni genere & operibus oppugnaretur, missum à Metaponto præsidiū Romanis fecit animum, ut nocte ex improuiso opera hostium

ſtium inuaderent.alia diſiecerunt,alia igni corruperunt.isq; finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnãdi. Reliqua erat in obſidione ſpes,nec ea ſatis efficax.quia arcem tenẽtes,quà in peninſula poſita imminet faucibus portus,mare liberum habebant:urbs cõtrà excluſa maritimis commeatibus propiusq; inopiam erant obſidentes,quàm obſeſsi. Annibal conuocatis principibus tarentinis omnes præſentes difficultates expoſuit:neq; arcis tam munitæ expugnandæ uiam cernere:neq; in obſidione quicquã habere ſpei,donec mari potiantur hoſtes. quod ſi naues ſint,quibus commeatus inuehi prohibeant:extemplo aut abſceſſuros,aut dedituros ſe hoſtes. Aſſentiebantur Tarentini.cæterum ei qui conſilium afferret, opem quoq; in eam rem afferendam eſſe cenſebant. punicas enim naues ex Sicilia accitas id poſſe facere: ſuas quæ ſinu exiguo interclusæ eſſent, cum clauſtra portus hoſtis haberet: quemadmodum inde in apertum mare euaſuras? Euadent,inquit Annibal.multa quæ impedita natura ſunt, conſilio expediuntur.urbem enim in campo ſitam habetis:planæ & ſatis latæ uiæ patent in omneis partes. uia quæ in portum per mediã urbem ad mare tranſmiſſa eſt, plauſtris tranſuehã naues haud magna mole.& mare noſtrum erit,quo nunc hoſtes potiuntur:& illinc mari, hinc terra circunſedebimus arcem.imò breui,aut relictam ab hoſtibus,aut cum ipſis hoſtibus capiemus. Hæc oratio non ſpem modo effectus,ſed ingentem etiam ducis admirationem fecit.Contracta extemplo undique plauſtra,iunctaq; inter ſe: & machinæ ad ſubducendas naues admotæ,munitumq; iter:quo faciliora plauſtra minorq; moles in tranſitu eſſet.iumenta inde & homines contracti,& opus impigre cœptum.paucosq; poſt dies claſsis inſtructa ac parata circumuehitur arcem, & ante ipſum portum anchoras iacit. Hunc ſtatum rerum Annibal Tarenti reliquit,regreſſus ipſe in hyberna. Cæterum defectio Tarentinorum utrum priore anno, an hoc facta ſit,in diuerſum autores trahunt.plures propioresq; ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factam. Romæ conſules prætoresq; uſque ante diem quintum Calen. Maias Latinæ tenuerunt.eo die perpetrato ſacro in monte,in ſuas quiſq; prouincias proficiſcuntur. Religio deinde noua obiecta eſt ex carminibus martianis. Vates hic Martius illuſtris fuerat,& cum inquiſitio priore anno ex ſenatuſconſulto talium librorum fieret:in M. Æmylij prætoris urbis, qui eam rem agebat, manus uenerant. is protinus nouo prætori Sullæ tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius poſtea aucta declarata autoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus uenerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannenſis prædicta clades in hæc fermè uerba erat. Amnem troiugena Cannam Romane fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conſerere manus. ſed neque credes tu mihi, donec compleris ſanguine campum: multaq; millia occiſa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra frugifera piſcibus atque auibus feriſq; quæ incolunt terras,ijs fuat eſca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus eſt. Et Diomedis Argiui campos,& Cannam flumen,qui militauerant in ijs locis, iuxtà atque ipſam cladem,agnoſcebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obſcurius, quia incertiora futura præteritis ſunt, ſed perplexius etiam ſcripturæ genere. Hoſtes Romani ſi expellere uultis,uomicãq;, quæ gentium uenit longe, Apollini uouendos cenſeo ludos:qui quotannis comiter Apollini fiant,cum populus dederit ex publico partem:priuati uti conferant pro ſe,ſuiſq;.ijs ludis faciendis præerit prætor is,qui ius populo plebiq; dabit ſummum. decemuiri græco ritu hoſtijs ſacra faciant. hæc ſi rectè faxitis, gaudebitis ſemper,fietq; res ueſtra melior.nam is dius extinguet perduelles ueſtros, qui ueſtros campos paſcit placide. Ad id carmen explanandum diem unum ſumpſerunt. poſtero die ſenatuſconſultum factum eſt,ut decemuiri libros de ludis Apollini, req; diuina facienda inſpicerent. Ea cum inſpecta relataq; ad ſenatum eſſent,cenſuerunt patres, Apollini ludos uouendos faciendosq;:& quando ludi facti eſſent, duodecim millia æris prætori ad rem diuinam, & duas hoſtias maiores dandas. Alterũ ſenatuſconſultũ factum eſt,ut decemuiri ſacra græco ritu facerent, ijsq; hoſtijs, Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis: Latonæ boue fœmina aurata. Ludos prætor in circo maximo cum facturus eſſet,edixit, ut populus per eos ludos ſtipem Apollini,quantã cõmodum eſſet,cõferret. Hæc eſt origo ludorum Apollinariũ uictoriæ non ualetudinis ergo,ut pleriq; rentur,uotorum,factosq; populus coronatus ſpectauit. matronæ ſupplicauère.

supplicauere. uulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq; dies omni ceremoniarum genere fuit. Cum Annibal circa Tarentũ, consules ambo in Samnio essent, sed circum sessuri Capuam uiderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, iam famem Campani sentiebãt: quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaq; legatos ad Annibalem miserunt, orantes, ut prius quàm consules in agros suos educerent legiones: uiæq; omnes hostium præsidijs insiderentur: frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam ut frumenti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu, uitabundus castra hostium, cõsulesq;, qui in Samnio erant, cum Beneuẽto iam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa urbe loco edito castra posuit. inde ex socijs circa populis, quò æstate comportatum erat: deuehi frumentum in castra iussit, præsidijs datis, quæ cõmeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuntium misit, qua die ad accipiendum frumẽtum præsto essent, omni undiq; genere uehiculorum, iumentorumq; ex agris contracto. Id pro cætera secordia negligentiaq; à Cãpanis actũ. paulo plus CCCC uehicula missa, & pauca præterea iumẽta. ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, cum enuntiata Beneuentanis essent, legatos decem extemplo ad consules (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se cõparassent, ut alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat: profectus nocte Beneuentũ, mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit, Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam inermemq; aliam turbam aduenisse: per tumultum ac trepidatiõem omnia agi, castrorumq; formam, & militarem ordinem, immistis agrestibus ijs ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit: signa tantum armaq; in proximam noctem expedirent: castra punica oppugnanda esse. Quarta uigilia profecti, sarcinis omnibus, impedimentisq; Beneuenti relictis, paulo ante lucem cum ad castra peruenissent, tãtum pauoris iniecerunt, ut si in plano castra posita essent, haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & mũnimenta defenderũt: quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima prelium ingens accensum est, nec uallum modo tutantur Pœni: sed, ut quibus locus æquior esset, deturbant nitenteis per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax uirtus: & aliquot simul partib. ad uallum, ac fossas peruentũ est, sed cum multis uulneribus, ac militũ pernicie. Itaq; conuocatis tribunis militum consul absistendum temerario incœpto ait. tutius sibi uideri, reduci eo die exercitum Beneuentum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani, ne ue Hanno regredi posset. id quod facilius obtineatur: collegam quoq;, & exercitum eius se accitu rum: totumq; eò uersuros bellũ. Hęc consilia ducis, cum iam receptui caneret, clamor militum aspernantium tam segne imperium disiecit. Proxima portæ hostium erat cohors peligna: cuius præfectus Vibius ereptum uexillum trans uallum hostium traiecit. execratus inde seq; & cohortem, si eius uexilli hostes potiti essent: princeps ipse per fossam uallumq; in castra irrumpit. Iamq; intra uallum Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignauiam, qui socijs captorum castrorum concederent decus: T. Pedanius princeps primus centurio, cum signifero signũ ademisset: iam hoc signum, & hic centurio, inquit, intra uallum hostium erit: sequantur qui capi signum ab hoste prohibituri sunt. Manipulares sui primum transcendentem fossam, dein legio tota secuta est: Iam & consul ad conspectum transgredientium uallum mutato cõsilio, ab reuocandis ad incitandos hortandosq; uersus milites, ostendere in quanto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorum & ciuium legio esset. Itaq; pro se quisq; omnes per æqua atq; iniqua loca, cum undiq; tela conijcerentur, armaq; & corpora hostes obijcerent, peruadunt, irrumpuntq;. multi uulnerati, etiam quos uires sanguisq; desereret, ut intra uallum hostium caderẽt nitebantur. Capta itaq; momẽto temporis, uelut in plano sita, nec permunita castra. Cædes inde, nõ iam pugna erat, omnibus intra uallũ permistis. supra sex millia hostium cęsa. supra septem millia capiuntur,

tur, cum frumentatoribus campanis, omniq; plaustrorum & iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quàm Hanno, populabundus passim cum isset, ex sociorũ populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hostium castris, Beneuentũ reditum est. prædamq; ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eò post paucos dies uenit) uendiderunt, diuiseruntq;. et donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quò nũtiata castrorũ clades est, cum paucis frumentatoribus, quos forte secum habuerat: fugæ magis, quàm itineris modo in Brutios rediit. Et Campani audita sua pariter, sociorumq; clade, legatos ad Annibalem miserunt, qui nuntiarent, duos consules ad Beneuentum esse, diei iter à Capua: tantum nõ ad portas, & muros bellum esse. ni propere subueniat, celerius Capuam, quàm Arpos, in potestatẽ hostium uenturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere esse, ut Capuam, quam Carthagini æquare sit solitus, desertam, indefensamq; populo Romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidiiq; quod ibi obsideretur, cura esse. C. Seruilius legatus ex autoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumentum coëmendum missus, cum aliquot nauibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias peruenit.

Cuius aduentu, qui antè in exigua spe, uocati sæpe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant, ultro ad transeundum hosteis uocabant, sollicitabantq;. & erat satis ualidum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaq; Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati ad Annibalẽ defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumq;, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatiõe iuncti erãt, quàm ira in Romanos, propter obsides nuper interfectos. Eorum amici, cognatiq; literas ac nuntios ad Hannonem Magonemq;, qui in propinquo in Brutiis erant, miserunt, si exercitum ad mœnia admouissent, se in potestatem eorum urbem tradituros esse. M. Atinius Thurinis cum modico præsidio præerat. quẽ facile elici ad certamen temere ineundũ rebantur posse, non tam militũ, quos per paucos habebat, fidutia, quàm iuuentutis thurinæ. eam ex industria centuriauerat, armaueratq; ad tales casus: Diuisis copiis inter se duces pœni cum agrum thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit. Mago cum equitatu tectus collibus ad tegendas insidias oppositis, subsistit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus: Pedestre prælium fuit persegne, paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis, quàm adiuuantibus euentũ, & Carthaginiensium acies de industria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite suo insessi hostem incautum pertraheret. Quò ubi uentum est, coorti cum clamore equites properè inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo unde pugnabat stantem, extemplo in fugam auerterunt. Romani, quanquam circumuentos hinc pedes, hinc eques urgebat, tamen aliquandiu pugnam traxère. postremò & ipsi terga uertunt, atq; ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: ubi Romanos fusos ad urbem ferri uiderunt, conclamant, instare Pœnum: permistosq; hosteis urbem inuasuros, ni properè portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamẽ cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alii urbem tuendam, inde alii cedendũ fortunæ, & tradendam urbem uictoribus censerent. cęterum, ut plerunq;, fortuna, & consilia mala uicerunt. Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum uolebant, quàm respectu Romanorum, Carthaginienses in urbem accipiunt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda, sed ad Capuam oppugnandam. nobilem se consulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quod urbi tam propinquæ tertiũ annum impunita defectio esset. Cæterum ne Beneuentum sine præsidio esset, & ut ad subita belli-

belli, si Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam socijs Capuam uenisset, equites uim sustinere possent: T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu, ac leui armatura Beneuentum uenire iubent. legionibus statiuisq; ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquàm ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edére iecur, cõspectiq; repentè ex oculis abierunt. id cum aruspicum monitu sacrificiũ instauraretur, atq; intentius exta reserata seruarentur, iterum ac tertium uenisse tradunt, libatoq; iocinore intactos angues abijsse. Cũ aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauendum hominibus, consilijsq;, nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit, caput partis eius Lucanorum, cùm pars ad Annibalem defecisset, quæ cum Romanis stabat, & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prętor. Is mutata repente uoluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neq; transire ipse, neq; trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris, & eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. ad Magonem, qui in Brutijs præerat, clàm in colloquium uenit, fideq; ab eo accepta, si Romanũ is imperatorẽ tradidisset, liberos cum suis legibus uenturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesq; armare, & capere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco satis inspecto, atq; undiq; explorato, dies composita gerendæ rei est. Flauius ad Romanum imperatorem uenit. Rem se ait magnam inchoasse, ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prętoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu descissent, persuasisse, ut redirẽt in amicitiam Romanorũ, quando res quoq; Romana, quæ prope exitium clade Cannensi uenisset, in dies melior atque auctior fieret. Annibalis uis senesceret. ac propè ad nihilum uenisset. ueteri delicto haud implacabile is fore Romanos: nullam unquam gentem magis exorabilem, promptioremq; ueniæ dandæ fuisse. quoties rebellioni etiam maiorum suorum ignotum? Hæc ab se ait dicta. cæterum ab ipso Graccho eadem hæc audire malle eos, præsentisq; contingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consilijs edixisse à conspectu amotũ, haud procul à castris Romanis, ibi paucis uerbis transigi rem posse, ut omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni & rei abesse ratus, ac similitudine ueri captus, cum lictoribus ac turma equitum è castris profectus, duce hospite in insidias præcipitatus. Hostes subito exorti. & ne dubia proditio esset, Flauius his se adiungit. tela undiq; in Gracchum atque equites conijciuntur. Gracchus ex equo desilit, idem cæteros facere iubet: hortaturq;, ut quod unum reliquum fortuna fecerit, id honestent uirtute. reliquum autem quid esse paucis à multitudine in ualle sylua ac montibus septa circumuentis, præter mortem? id referre, utrum præsenti torpore pecorum modo inulti trucidentur: an toto animo à patiendo expectandoq; euentu in impetum atq; iram uersi, agentes audentesq; perfusi hostium cruore inter expirantium inimicorũ cumulata armaq; & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam uictimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregiumq; solatium suę morti inuenturum. Inter hęc dicta paludamento circum læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Maior quàm pro numero hominum editur pugna. iaculis maximè aperta corpora Romanorum, & cũ undique ex altioribus locis in cauam uallem coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum pręsidio uiuum capere Pœni nituntur. cęterum ille conspicatus Lucanum hospitem inter hosteis adeò infestus confertos inuasit, ut parci ei sine multorum pernicie non posset. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem misit, poniq; cũ captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hęc uera fama est. Gracchus in Lucanis ad Campos, qui ueteres uocantur, perijt. Sunt qui in agro Beneuentano propè Calorem fluuium ostendant à castris cum lictoribus, ac tribus seruis lauandi causa progressum, cum fortè inter salicta innata ripis laterent hostes, nudum atq; inermem, saxisq; quę uoluit amnis, propugnantem: interfectum. Sunt qui aruspicũ monitu quingentos passus à castris progressum, uti loco puro ea, quę antè dicta prodigia sunt, procuraret, ab insiden

tibus forte locum duabus turmis Numidarum circumuētum scribant. adeò nec locus, nec ratio mortis in uiro tam claro & insigni cōstat. Funeris quoq; Gracchi uaria fama est: Alij in castris Romanis sepultum ab suis: alij ab Annibale (& ea uulgatior fama est) tradunt in uestibulo punicorum castrorum rogum extructum esse, armatum exercitum decurrisse cum tripudijs Hispanorum, motibusq; armorum & corporum suæ cuiq; genti assuetis, ipso Annibale omni rerum uerborumq; honore exequias celebrante. Hæc tradunt, qui in Lucanis rei gestæ auctores sunt. Si illis, qui ad Calorem fluuium interfectū memorant, credere uelis, capitis tātum Gracchi hostes potiti sunt, eo delato ad Annibalem, missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Corneliū quæstorem deferret. is funus imperatoris in castris, celebrātibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Consules agrum Campanum ingressi cum passim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & uixdum instructa acie fusi supra mille & quingentos milites amiserūt. Inde ingens ferocia superbæ suopte ingenio genti creuit: multisq; prælijs lacessebant Romanos. sed intentiores ad cauendū consules una pugna fecerat, incaute atq; inconsulte inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua una res. sed in bello nihil tam leue est, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio iunctus. creuerat consuetudo, quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter, comiterq; curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, euocari Crispinum iussit. quod ubi est Crispino nuntiatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorū fœderum priuati iuris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum uenere, prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius. cōscendamus equos. summotisq; alijs, uter bello melior sit decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi ait hostes deesse, in quibus uirtutem ostendant. se ab eo, etiam si in acie occurrat, declinaturum, ne hospitali cæde dextram uiolet. conuersusq; abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignauiamq;, & se digna probra in insontem iacere, hospitalem hostem appellans, simulantemq; parcere cui sciat parem se non esse, si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet, Badium Campanum T. Quintio Crispino Romano palàm omnibus, duobus exercitibus audientibus, renuntiare hospitium. nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatū hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos priuatosq; oppugnatum uenisset. si uir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinū perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterent ne sibi extra ordinem in prouocantem hostem pugnare. permissu eorū arma cepit equumq; conscendit, & Badium nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campano facta est, infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit superq; delapsum cum uulnere ex equo desilijt, ut pedes iacentem conficeret. Badius priusquā opprimeretur, parma atq; equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaq; capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentās, cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatusq; ibi magnifice, & donis donatus. Annibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cum mouisset, tertio post die quàm uenit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quod Campanis absente se paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se, suumq; toties uictorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterum posteaquam pugnari cœptum est, equitum maxime incursu cum iaculis obrueretur. laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, ut in hostem admitterent equos. itaq; equestre præliū erat, cum procul uisus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, utriq; parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduentarent, uelut ex compositio utrinq; signum receptui datum: reductiq; in castra propè æquo marte discesserunt. plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderūt. Inde consules ut auerterent Capua Annibalem, nocte quæ secuta est diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abierūt. Postero die cum uacua castra Romanorū, nuntiatū Annibali esset:

esset:& duobus agminibus diuersos abijsse:incertus primo utrum sequeretur, Appium insti/tit sequi. Ille circunducto hoste qua uoluit, alio itinere ad Capuam rediit. Annibali alia in ijs locis bene gerendæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primi pili cēturiones & magnitudine corporis, & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam Prætorem in Senatum introductus petitā patribus: uti sibi quinqꝫ millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæ precium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces, & exercitus capti forent, ijs aduersus inuentorem usurum. Id non promissum magis stolide, quàm stolide creditum: tanquam eædem militares, & imperatoriæ artes essent. Data pro quinque octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij, & ipse aliquantum uoluntariorum itinere in agris conciuit: ac propè duplicato exercitu in Lucanos peruenit, ubi Annibal nequicquàm secutus Claudium substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem, & centurionem, exercitusqꝫ, alterum uincendo ueteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutrapars detrectauit pugnam, extemplo instructę acies. pugnatum tamen ut in nulla pari re duas amplius horas: cōcitata etiam, donec dux stetisset, Romana acie. Posteaquàm is non pro uetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies, sed adeò ne fugæ quidem iter patuit, omnibus uijs ab equite insessis, ut ex tanta multitudine uix mille euaserint. cæteri passim, alij alia peste absumpti sunt. Capua à consulibus interim summa ui obsideri cœpta est: quæqꝫ in eam rem opus erant, comportabantur, parabanturqꝫ. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostium, ubi nunc urbs est, castellum communitum: (antè Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, ut & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat: quodqꝫ Mutius prætor ex Hetruria coëmerat: ab Ostia conuectum est, ut exercitui per hyemem copia esset. Cęterum super eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat, uolonum quoqꝫ exercitus, qui uiuo Graccho summa fide stipendia fecerat: uelut exautoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto discrimine desertos uolebat socios: sed prospero ex temeritate unius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusqꝫ opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli legati nuntiabāt, primo dum urbes quasdam Apulorum: quæ ad Annibalem desciuissent, oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum, & milites præda impletos in tantam licentiam secordiamqꝫ effusos, ut nulla disciplina militię esset. Annibal cum sæpe aliâs, tum paucis diebus antè expertus qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniā Romanæ legiōes, & prætor Fuluius erant. quò ubi allatum est hostes aduentare: propè est factum, ut iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent. nec res ulla magis tenuit, quàm spes haud dubia, suo id arbitrio, ubi uellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & plerosqꝫ ferociter signum ut daret institisse duci ad arma uocanteis, sciret: haud dubius prosperæ pugnę occasionem dari, tria millia expeditorum militum in uillis circa, uepribusqꝫ, & syluis disponit: qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo fermè millia equitum, quà fugam inclinaturā credebat: omnia itinera insidere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias eduxit. Nec Fuluius est cunctatus, non tam sua ulla spe, quàm militum impetu fortuito tractus, itaqꝫ eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militū forte procurrentium, cōsistentiumqꝫ quo loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deserentium locum. prima legio, & sinistra ala primo instructæ, & in longitudinem porrectæ acies: clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac uirium esse, & quacunqꝫ impetum fecissent, hostes perrupturos. nil, quod salutare esset, non modo ad animum, sed ne ad aures quidem admittebant. Et Annibal quidem haudquaquā simili exercitu, neqꝫ ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem atqꝫ impetum primum eorum Romani sustinuere. Dux stultitia, & temeritate Centenio par, animo nequaquam comparandus, ubi rem in

clinatam ac trepidantes suos uidit, equo arrepto cum ducentis fermè equitibus effugit. cætera à fronte pulsa, à tergo atque alis circumuenta acies eo usque est cæsa, ut ex duodeuiginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia Romam cum essent nuntiatæ, ingẽs quidem & luctus, & pauor ciuitatem cepit. sed tamen quia consules, ubi summa rerum esset, ad id locorum prosperè gererent, minus his cladibus commouebantur. Legatos ad cõsules mittunt C. Lectorium, M. Metilium: qui nuntiarent, ut reliquias duorum exercituum cũ cura colligerent, darentque operam, ne per metum ac desperationem hosti se dederent (id quod post Cannensem accidisse cladem) & ut desertores de exercitu uolonum conquirerent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isque per fora conciliabulaque edixit, ut conquisitio uolonum fieret, ijque ad signa reducerentur. Hæc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præposito, qui, ut quæque naues ex Hetruria ac Sardinia accessissent, extemplo in castra mitterent frumentũ, ipse ad Capuam regressus Q. Fuluium collegam inuenit Casilino omnia importantem molientemque ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circumsederunt urbem, & Claudiũ Neronem prætorem ab Suessula ex Claudianis castris exciuerunt. Is quoque modico ibi præsidio ad tenendum locum relicto, cæteris cum omnibus copijs ad Capuam descendit. ita tria pretoria circa Capuam erecta, tres exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa ualloque circundare urbem parant: & castella excitant modicis interuallis: multisque simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant. ut postremo portis muroque se contineret Campanus. Prius tamen, quàm hæc continuarentur opera, legati ad Annibalem missi: qui quererentur, desertam ab eo Capuam, ac propè redditam Romanis: obtestarenturque, ut tunc saltem opem non circumsessis modò, sed etiam circumuallatis ferret. Consulibus literæ à P. Cornelio pretore missæ: ut priusquàm clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent: ut qui eorum uellent, exirent ab Capua, suasque res secum auferrent liberos fore, suáque omnia habituros, qui antè Idus Martias exissent. post eam diem quique exissent, quique ibi mansissent, hostium futuros numero. Ea pronuntiata Campanis, atque ita spreta, ut ultro dicerent contumelias, minarenturque. Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones, spe aut ui, aut dolo arcis Tarentinæ potiundæ. quod ubi parum processit, ad Brundisium flexit iter. prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum uenerunt, querentes simul, orantésque. quibus Annibal magnifice respondit: & antea soluisse obsidionem, & nunc aduentum suum cõsules non laturos. cum hac spe dimissi legati uix regredi Capuam, iam duplici fossa uallóque cinctam, potuerunt. Cum maxime Capua circumuallaretur, Syracusarumquoque oppugnatio ad finem uenit, præterquam ui ac uirtute ducis exercitusque, intestina etiam proditione adiuta. Nanque Marcellus initio ueris incertus utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem uerteret bellum, an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec ui capi uidebat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame, quàm propè liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi uiri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis consilijs abhorrebant, pulsi) colloquijs suæ partis tentare hominum animos iussit: & fidem dare, si traditæ forent Syracusæ, liberos eos ac suis legibus uicturos esse. Non erat colloquij copia: quia multorum animi suspecti omnium curam oculosque conuerterant, ne quid falleret tale admissum. Seruus unus exulum pro transfuga intromissus in urbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piscatoria quidam naui retibus operti, circumuectique ita ad castra Romana, collocutique cum transfugis. & idem sæpius eodem modo alij atque alij. postremo ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato ad Epicidem per Attalum quẽdam indignantem sibi rem creditam nõ esse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia subinde spes, postquam hæc uana euaserat, excepit. Damasippus quidam Lacedemonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis nauibus erat. huius utique redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuit Marcellus

tellus, iam tum Ætolorũ, cuius gentis socij Lacedæmonij erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atq; utrisque opportunus locus ad portum Trogilorum, propter turrim quam uocant Galeagram, est uisus, quò cum sæpius commearent: unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æstimandoq; ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proximè coniectura poterat, permensus: humilioremq; aliquanto pristina opinione sua & cæterorum omnium ratus esse, & uel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem defert. Haud spernenda res uisa. sed cum adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuntians, diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, uino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito uniuersæ plebi, & per tribus à principibus diuiso. Id ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electisq; per eos ad rem tantam agendam audendamq; idoneis centurionibus militibusq;, & scalis in occulto comparatis, cæteris signũ dari iubet, ut mature corpora curarent quietiq; darent. nocte in expeditionem eundum esse. Inde ubi id temporis uisum, quo die epulatis iam, uinoq; satiatis principium somni esset, signi unius milites ferre scalas iussit: & ad mille ferè armati tenui agmine per silentium eò deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in murum, secuti ordine alij, cum priorum audacia dubijs etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem, cum cæteræ admotæ, pluribusque scalis in murum euadebant, signo ab Hexapylo dato: quo per ingentem solitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti uino erant, aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon est portula. ea magna ui refringi cœpta. & è muro ex composito tuba datum signum erat: & iam undique non furtim, sed ui aperte gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem custodijs locum, peruentum erat: terrendiq; magis hostes erant, quàm fallendi: sicut territi sunt. nam simulac tubarum est auditus cantus, clamorq; tenentium muros, partemq; urbis: omnia teneri custodes rati, alij per murum fugere, alij salire de muro, præcipitariq; turba pauentiũ. magna pars tamen ignara tanti mali erat, & grauatis omnibus uino somnoq;, & in uastæ magnitudinis urbe partium sensu non satis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto Marcellus omnibus copijs urbem ingressus excitauit, conuertitq; omnes ad arma capienda, opemq;, si quam possent, iam captæ propè urbi ferendam. Epicides ab insula, quàm ipsi Nasson uocant, citato profectus agmine, haud dubius quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expulsurus foret, occurrẽtibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiliora uero afferre: postquàm cõspexit omnia circa Epipolas armis cõpleta, lacessito tantum hoste paucis missilibus, retro in Acradinam agmen conuertit: non tam uim, multitudinemq; hostium metuens, quàm ne qua intestina fraus per occasionem oriretur, clausasq; inter tumultum Acradinæ atque insulæ inueniret portas. Marcellus ut mœnia ingressus ex superioribus locis urbem, omnium fermè illa tempestate pulcherrimã, subiectam oculis uidit, illachrymasse dicitur: partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim uetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersæ & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cũ Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyranni regesq;: præter cæteros Hiero, cum recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ uirtus ei fortunaq; sua dederat, beneficijs in populum Romanum insignis. ea cum uniuersa occurrerent animo, subiretq; cogitatio, iam illa momento hora arsura omnia, & ad cineres reditura: priusquàm signa Acradinæ admoueret, præmittit Syracusanos, qui inter præsidia Romana, ut ante dictum est, fuerant, ut alloquio leni perlicerent hostes ad dedendam urbem. Tenebant Acradinæ portas, murosq; maximè transfugæ: quibus nulla erat per conditiones ueniæ spes. ij nec adire muros, nec alloqui quẽquam passi. itaq; Marcellus postquam id inceptum irritum fuit, ad Euryalum signa referri iussit. Tumulus est in extrema parte urbis uersus à mari, uiæq; imminẽs ferenti in agros mediterraneaq; insulæ, percommodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus

ab Epicide impositus. ad quē missus à Marcello Sosis, unus ex interfectoribus tyranni, cum lōgo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum sumpsisse. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atq; Himilco admouerent castra legionesq;, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum inclusum muris posse: Marcellus ut Euryalum neq; tradi, neq; capi uidit posse, inter Neapolim, & Thicam (nomina partium urbis, & instar urbium sunt) posuit castra: timens ne, si frequentia intrasset loca, contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eò ab Thica & Neapoli cum infulis & uelamentis uenerunt, precantes ut à cædibus & ab incendijs parceretur. De quorum precibus quàm postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, ne quis liberum corpus uiolaret, cætera prædæ futura. castraq; tectis parietum pro muro septa, portis regione platearum patentibus stationes præsidiaq; disposuit. ne quis in discursu militū impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt. refractisq; foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent, à cædibus tamen temperatū est. rapinis nullus antè modus fuit, quàm omnia diuturna felicitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilij nulla esset, fide accepta ut inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto presidio tradidit tumulum Romanis. Auersis omnibus ad tumultū ex parte captæ urbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter uim tempestatis stare ad anchoram in salo Romana classis nō posset, cum triginta quinq; nauibus ex portu Syracusano profectus, libero mari uela in altum dedit, quinq; & quinquaginta uauibus Epicidæ & Syracusanis relictis. edoctisq; Carthaginiensibus, in quanto res Syracusana discrimine esset, cum c. nauibus post paucos dies redit, multis (ut fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioq; addito, una cura erat liber, nequa ab tergo uis hostium in arcem accepta inclusos impeditosq; mœnibus suos turbaret. Acradinam inde ternis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circumsedit. Cum per aliquot dies quietæ stationes utrinq; fuissent, repente aduentus Hippocratis & Himilconis, ut ultro undiq; oppugnarētur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum portum cōmunitis, signoq; ijs dato qui Acradinam tenebant, castra uetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionē in stationes Marcelli fecit: & classis punica litori, quod inter urbem & castra Romana erat, appulsa est, nequid præsidij Crispino submitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerūt, quàm certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantū à munimentis, sed insecutus etiam est trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in urbem compulit, satisq; iam etiam in posterum uidebatur prouisum, ne quid ab repentinis eorū excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia commune malum, quod facile utrorumq; animos auerteret à belli cōsilijs. nam tempore autumni, & locis natura grauibus, multo tamē magis extra urbem, quàm in urbe, intoleranda uis æstus per utraq; castra omnium fermè corpora mouit. & primo temporis ac loci uitio & ægri erant, & moriebantur. postea curatio ipsa, & contactus ægrorū uulgabat morbos: ut aut neglecti desertiq;, qui incidissent, morerentur: aut assidenteis curanteisq; eadem ui morbi repletos secum traherent: quotidianaq; funera, & mors ob omniū oculos esset, & undiq; dies noctesq; ploratus audirentur. postremo ita assuetudine mali efferauerant animos ut nō modo nō lachrymis, iustoq; comploratu prosequerentur mortuos, sed ne efferrent quidem aut sepelirent: iacerentq; strata exanima corpora in conspectu similem quoq; mortē expectantiū: mortuiq; ægros, ægri ualidos cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent. & ut ferro potius morerentur, quidam inuadebant soli hostium stationes. Multo tamen maior uis pestis Pœnorum castra, quàm Romana, diu circunsedendo Syracusas cœde aquisq; affecerat magis. * Ex hostiū exercitu Siculi ut primū uidēre ex grauitate loci uulgari morbos, in suas quisq; propinquas urbes dilapsi sunt. at Carthaginienses, quibus nusquā receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atque Himilcone ad internicionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta uis ingruebat mali, adduxerat in urbem suos: infirmaq; corpora tecta & umbræ recreauerant. multi tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt.

Pestilentiæ descriptio

Delecto

Deleto terrestri punico exercitu. Siculi, qui Hippocratis milites fuerant. haud in magna oppida, cæterum & situ & munimentis tuta, tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim ab ostio, & commeatus è ciuitatibus suis comportabant, & auxilia accersebant. Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Charthaginem, ita exposita fortuna sociorū, ut spem faceret, non ipsis modò salutarem opem ferri posse, sed Romanos quoq; in capta quodammodo urbe capi, perpulit ut onerarias naues quàm plurimas omni copia rerum onustas secum mitterent, classem q; suam augerent. Igitur centum triginta nauibus lōgis, & septuaginta onerarijs profectus à Charthagine, satis prosperos uentos ad traijciendum in Siciliam habuit. sed ijdē uenti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primo, dein præter spem mora, cum gaudium & metum inuicem Romanis Syracusanisq; præbuisset: Epicides metuens ne, si pergerent ijdem, qui tum tenebant. ab ortu solis flare per dies plures uenti, classis punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat. classem in statione uersa in Africam habentem, atq; timentem nauale prælium, non tam quod impar uiribus, aut numero nauium esset (quippe etiam plures habebat) quàm quod uenti aptiores Romanæ quàm suæ classi flarent: perpulit tandem, ut fortunam naualis certaminis experiri uellet. Et Marcellus cum & siculum exercitum ex tota insula conciri uideret, & cum ingenti commeatu classem punicam aduentare, ne simul terra mariq; inclusus urbe hostium urgeretur, quanquam impar numero nauium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, ubi primum tranquillitas maris in altum euexisset, concursuræ. Itaq; cadēte iam euro, qui per dies aliquot sæuierat, prior Bomilcar mouit: cuius prima classis petere altum uisa est, quo facilius superaret promontorium. cæterum postquàm tēdere ad se Romanas naues uidit, incertum qua subita territus re, Bomilcar uela in altum dedit: missisq; nuntijs Heracleam, qui onerarias naues retrò in Africam repetere iuberent, ipse Siciliam præteruectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ urbis rediret Agrigentū nauigat, expectaturus magis euentum, quàm inde quicquam moturus. Quæ ubi in castra Siculorū sunt nuntiata: Epicidem Syracusis excessisse, à Carthaginiensibus relictam insulam & propè iterum Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ urbis, explorata prius per colloquia uoluntate eorum qui obsidebantur, ad Marcellū mittūt. Cum haud fermè discreparet, quin quę ubiq; regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cætera cum libertate ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium ijs, quibus ab Epicide credita res erat missos se simul ad Marcellum, simul ab eo ad exercitum Siculorū aiunt: ut una omnium, qui obsiderentur, quiq; extra obsidionem essent, fortuna esset: neue alteri propriè sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab ijs ut necessarios hospitesq; alloquerentur, expositis quæ pacta iam cum Marcello haberent, oblata spe salutis perpulere eos ut secum præfectos Epicidis, Polycletum & Philistionem & Epicidem cui Sydon cognomen erat, aggrederētur. interfectis ijs, & multitudine ad contionem conuocata: & inopiam, qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant, conquesti: & quanquam tot mala urgerent, negarunt fortunam accusandam esse, quod in ipsorum esset potestate. quandiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatem Syracusanorum, non odium: nam ut occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint, tum bellum mouisse, & obsidere urbem cœpisse: ut crudeles tyrannos eius, nō ut ipsam urbem expugnarent. Hippocrate uero interempto, Epicide intercluso ab Syracusis: & præfectis eius occisis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ terra mariq; pulsis: quam superesse causam Romanis, cur nō perinde, ac si Hiero ipse uiueret, unicus Romanæ amicitiæ cultor, incolumes Syracusas esse uelint? Ita q; nec urbi, nec hominibus aliud periculi, quàm ab semetipsis esse, si occasionem reconciliandi se Romanis prætermisissent. eam autem, qualis illo momento horæ sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omnium ingenti assensu oratio audita est. prætores tamen prius creari quàm legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde prętorum numero missi oratores ad Marcellum. quorum princeps.

Neq;

Neq; primo, inquit, Syracuſani à uobis defecimus, ſed Hieronymus, nequaquàm tam in uos impius, quàm in nos: nec poſtea pacem tyrãni cæde compoſitam Syracuſanus quiſquàm, ſed ſatellites regij Hippocrates atq; Epicides oppreſſis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerũt. nec quiſquàm dicere poteſt: aliquãdo nobis libertatis tempus fuiſſe: quod pacis uobiſcum nõ fuerit. Nunc certe cæde eorum, qui oppreſſas tenebant Syracuſas: cum primum arbitrij noſtri eſſe cœpimus: extemplo uenimus ad tradẽda arma: dedendos nos, urbem, mœnia: nullam recuſandam fortunã, quæ impoſita à uobis fuerit. Gloriam captæ nobiliſſimæ pulcherrimæq; urbis Græcarum dij tibi dederunt Marcelle. quicquid unquam terra mariq; memorandum geſſimus, id tui triumphi titulo accedit, famæ ne credi malis: quanta urbs à te capta ſit, quàm poſteris quoq; eam ſpectaculo eſſe. quò quiſquis terra quiſquis mari uenerit: nunc noſtra de
* Athenienſibus, Carthaginienſibusq; trophæa, nunc tua de nobis oſtendat. incolumesq; Syracuſas familiæ ueſtræ ſub clientela nominis Marcellorum, tutelaq; habendas tradas. ne plus apud uos Hieronymi, quàm Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo amicus fuit, quàm hic hoſtis: & illius etiam benefacta perſenſiſtis, huius amentia ad perniciem tantum ipſius ualuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos. inter ipſos plus belli ac periculi erat, nanq; transfugæ tradi ſe Romanis rati. mercenariorum quoq; militum auxilia in eundem compulere metum. arreptisq; armis prætores primum obtruncãt, inde ad cædem Syracuſanorum diſcurrunt: quosq; fors obtulit, irati interfecerunt: atq; omnia, quæ in promptu erant, diripuere. tum, ne ſine ducibus eſſent, ſex præfectos creauere, ut terni Acradinæ, ac Naſſo præeſſent. Sedato tandem tumultu exequẽtibus ſciſcitando mercenarijs, quæ acta cum Romanis eſſent: dilucere id quod erat, cœpit: aliam ſuam, ac transfugarum cauſam eſſe. In tempore legati à Marcello redierunt: falſa eos ſuſpicione incitatos memorãtes: nec cauſam expetendæ pœnæ eorũ ullam Romanis eſſe. Erat ex tribus Acradinæ præfectis Hiſpanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorũ de induſtria unus ex Hiſpanorũ auxiliaribus eſt miſſus, qui ſine arbitris Mericum nactus, primũ quo in ſtatu reliquiſſet Hiſpaniã (& nuper inde uenerat) exponit. omnia Romanis ibi obtineri armis. poſſe eum, ſi operæpretium faciat principem popularium eſſe: ſeu militare cum Romanis, ſeu in patriam reuerti libeat, cõtrà, ſi malle obſideri pergat: quàm ſpem eſſe terra mariq; clauſo? Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuiſſet, fratrem inter eos mittit. qui per eundem illum Hiſpanum ſecretus ab alijs ad Marcellum deductus cum fidem accepiſſet: compoſuiſſetq; agendę rei ordinem, Acradinam redit. Tum Mericus, ut ab ſuſpicione proditionis auerteret omnium animos negat ſibi placere legatos commeare ultro citroq;. neq; recipiendum quenq; neq; mittendum. & quo intentius cuſtodiæ ſeruentur: opportuna loca diuidenda præfectis eſſe. ut ſuæ quiſq; partis tutandæ reus ſit. Omnes aſſenſi ſunt partibus diuidendis. ipſi regio euenit ab Arethuſa fonte uſq; ad oſtium magni portus. id ut ſcirent Romani, fecit. Itaq; Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iuſſit: exponitq; milites regione portæ, quæ propè fontem Arethuſam eſt. Hoc cum quarta uigilia factum eſſet: expoſitosq; milites porta, ut conuenerat, recepiſſet Mericus: luce prima Marcellus omnibus copijs mœnia Acradinæ aggreditur: ita ut non eos ſolum, qui Acradinam tenebant, in ſe conuerteret, ſed ab Naſſo etiam agmina armatorum concurrerent, relictis ſtationibus ſuis, ad uim & impetum Romanorũ arcendum. In hoc tumultu actuariæ naues inſtructę iam antè, circunuectæq; ad Naſſum armatos exponunt. qui improuiſo adorti ſemiplenas ſtationes, & adapertas fores portæ, qua paulo antè excurrerant armati: haud magno certamine Naſſum cepere, deſertam trepidatione & fuga cuſtodum. neque ullis minus præſidij, aut pertinaciæ ad manendum, quàm transfugis fuit: quia ne ſuis quidem ſatis credentes ſe, medio certamine effugerunt. Marcellus ut captam eſſe Naſſum didicit: & Acradinæ regionem unam teneri, Mericumq; cum præſidio ſuis adiunctũ, receptui cecinit: ne regiæ opes, quarum fama maior quàm res erat, diriperentur. Suppreſſo impetu militũ, & ijs qui in Acradina erãt trãsfugis ſpatiũ locusq; fugæ datus eſt: & Syracuſani tandẽ liberi metu, portis Acradinę apertis oratores ad Marcellũ mittunt: nihil petentes aliud quàm incolumitatem ſibi, liberisq; ſuis.

Marcellus

Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiam Syracuſanis, qui per ſeditiões pulſi ab domo inter præſidia Romana fuerant, reſpondit: non plura per annos quinquaginta beneficta Hieronis, quàm paucis his annis maleficia eorũ, qui Syracuſas tenuerint, erga populum Romanum eſſe. ſed pleraq; eorum quo debuerint, recidiſſe: fœderumq; ruptorum ipſos ab ſe grauiores multo, quàm populus Romanus uoluerit, pœnas exegiſſe. Se quidem tertium annum circunſedere Syracuſas, non ne populus reſeruatam ciuitatem haberet, ſed ne transfugarum duces captam & oppreſſam tenerẽt. Quid potuerint Syracuſani facere, exemplo uel eos Syracuſanorum eſſe, qui inter præſidia Romana fuerint: uel Hiſpanum ducem Mericum, qui præſidium tradiderit: uel ipſorum Syracuſanorum poſtremò ſerum quidem, ſed forte conſilium. Omnium ſibi laborum periculorumq;, circa mœnia Syracuſana terra mariq; tandiu exhauſtorum nequaquam tantum fructum eſſe, quàm capere Syracuſas potuiſſe. Inde quæſtor cum præſidio ad Naſſum ad accipiendam pecuniam regiam, cuſtodiendamq; miſſus. diripiendaq; urbs militi data eſt, cuſtodibus diuiſis per domos eorũ, qui intra præſidia Romana fuerunt. Cum multa iræ, multa inuidiæ auaritiæq; fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ proditum eſt, in tanto tumultu, quãtum capta urbs in diſcurſu diripientiũ militum ciere poterat, intentum formis, quas in puluere deſcripſerat, ab ignaro milite quis eſſet, interfectum: ægrè id Marcellum tuliſſe, ſepulturęq; curã habitam: & propinquis etiam inquiſitis honori præſidioq; nomen ac memoriam eius fuiſſe. Hoc maximè modo Syracuſæ captæ. in quibus prædæ tantũ fuit, quantũ uix capta Carthagine tum fuiſſet, cũ qua uiribus æquis certabatur. Paucis antè diebus, quàm Syracuſæ caperẽtur, T. Octacilius cũ quinqueremibus octoginta Vticam ab Lilybæo tranſmiſit. & cum ante lucẽ portum intraſſet, onerarias frumento onuſtas cepit: egreſſusq; in terram, depopulatus eſt aliquantũ agri circa Vticam prædamq; omnis generis retro ad naues egit. Lilybæum tertio die, quàm inde profectus erat, cum centũ triginta onerarijs nauibus frumento prædaq; onuſtis rediјt. idq; frumentum extemplo Syracuſas miſit. quod ni tam in tempore ſubueniſſet, uictoribus uictisq; pariter pernicioſa fames inſtabat. Eadem æſtate in Hiſpania, cum biennio fermè nihil admodum memorabile factum eſſet, conſilijsq; magis quàm armis bellũ gereretur. Romani imperatores egreſſi hybernis, copias coniunxerunt, ibi concilium aduocatũ, omniũq; in unum congruerunt ſententiæ: quando ad id locorũ id modo actum eſſet, ut Aſdrubalem tendentẽ in Italiam retinerẽt, tempus eſſe id iam agi, ut bellũ in Hiſpania finiretur. & ſatis ad id uirium credebant acceſſiſſe, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant, Aſdrubal Giſgonis filius, & Mago cõiunctis caſtris quinq; fermè dierũ iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Aſdrubal, uetus in Hiſpania imperator, ad urbẽ nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum uolebant prius opprimi duces Romani, & ſpes erat ſatis ſuperq; ad id uirium eſſe. illa reſtabat cura, ne fuſo eo perculſi, alter Aſdrubal & Mago, in auios ſaltus monteſq; recipientes ſeſe, bellum extraherent. Optimum igitur rati diuiſis bifariam copijs totius ſimul Hiſpaniæ amplecti bellum, ita inter ſe diuiſerunt: ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorũ ſociorumq; aduerſus Magonem duceret atq; Aſdrubalem: Cn. Cornelius cum tertia parte ueteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Aſdrubale Barchino bellum gereret. Vnà profecti ambo duces exercitusq;, Celtiberis prægredientibus, ad urbem Anitorgin in conſpectu hoſtium, dirimente amne, ponunt caſtra. Ibi Cn. Scipio cum quibus antè dictũ eſt copijs ſubſtitit. Et P. Scipio profectus ad deſtinatam belli partem. Aſdrubal poſtquàm animaduertit exiguum Romanum exercitũ in caſtris, & ſpem omnem in Celtiberorum auxilijs eſſe, peritus omnis barbaricæ, & præcipuè omniũ earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ cõmercio, cum utraq; caſtra plena Hiſpanorũ eſſent, per occulta colloquia paciſcitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox uiſum facinus. non enim ut in Romanos uerterent arma agebatur: & merces, quanta uel pro bello ſatis eſſet, dabatur ne bellum gererent: & cum quies ipſa, tum reditus domum fructuſq; uidendi ſuos ſuaq;, grata uulgo erant. itaque non ducibus facilius quàm multitudini perſuaſum eſt: ſimul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, ſe ne

retinerent.

retinerent. Id quidem cauendum semper Romanis ducibus erit, exemplaque hæc uere pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, ut non plus sui roboris, suarumque propriæ uirium in castris habeant. Signis repente sublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus causam, obtestantibusque ut manerent Romanis respondentes, quàm domestico se auocari bello. Scipio postquàm socij nec precibus, nec ui retineri poterant: nec se aut parem sine illis hosti esse, aut fratri rursus coniungi uidit posse: nec ullum aliud salutare consilium in promptu esse: retro quantũ posset, cedere statuit, in id omni cura intentus, necubi hosti æquo se commiteret loco, qui transgressus flumen propè uestigijs abeuntium insistebat. Per eosdem dies P. Scipiõem par terror, periculum maius ab nouo hoste urgebat. Masanissa erat iuuenis, qui eo tempore erat socius Carthaginiensium, quem deinde clarum potentemque Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & aduenienti P. Scipioni occurrit, & deinde assidue dies noctesque infestus aderat: ut non uagos tãtum procul à castris lignatum pabulatumque progressus exciperet, sed ipsis obequitaret castris, inuectusque in medias sæpe stationes omnia ingẽti tumultu turbaret. noctibus quoque sæpe incursu repentino in portis ualloque trepidatum est: nec aut locus, aut tempus ullum uacuũ à metu ac solicitudine erat Romanis. compulsisque intra uallum, adempto rerum omnium usu, cum propè iusta obsidio esset: futuramque arctiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cũ septem millibus & quingentis Suessetanorũ aduentare fama erat, Pœnis coniunxisset: dux cautus & prudens Scipio uictus necessitatibus, temerarium capit consilium, ut nocte Indibili obuiã iret, & quocunque occurrissent loco prælium consereret. Relicto igitur modico præsidio in castris, præpositoque T. Fonteio legato, media nocte profectus cum obuijs hostibus manus conseruit. Agmina magis, quàm acies pugnabant. superior tamẽ, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. cæterum & equites Numidæ repente, quos fefellisse se dux ratus erat, ab lateribus circumfusi magnum terrorem intulere. Cõtracto aduersus Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit hostis. duces pœni assecuti ab tergo iam pugnantes. ancepsque prælium Romanos circunsteterat, incertos in quem potissimum hostem, quam'ue in partem conferri eruptionem facerẽt. Pugnanti, hortantique imperatori, & offerenti se, ubi plurimus labor erat, latus dexterum lancea traijcitur: cuneusque is hostium, qui in confertos circa ducem impetum fecerat, ut exanimem labentemque ex equo Scipionem uidit, alacres gaudio cum clamote per totam aciem nuntiantes discurrũt. imperatorem Romanum cecidisse. Hæc peruagata passim uox, ut et hostes haud dubie pro uictoribus, & Romani pro uictis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce amisso fieri cœpta est. cæterum ut ad erumpendum inter Numidas, aliaque leuiũ armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tantum equitũ, æquantiumque equos uelocitate peditum, uix poterant: cæsique propè plures in fuga, quàm in pugna sunt. nec superfuisset quisquàm, ni præcipiti iam ad uesperum die nox interuenisset. Haud segniter inde duces pœni fortuna usi, confestim è prælio, uix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiũt, non dubia spe, cum copias coniunxissent, debellari posse. Quò ubi est uentum, inter exercitus ducesque uictoria recenti lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & alteram pro haud dubio parem uictoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed tamen mœstum quoddam silentium erat, & tacita diuinatio, qualis iam præsagientibus animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse præterquàm quod ab socijs se desertum, hostium tantum auctas copias sentiebat, coniectura etiam & ratione ad suspicionem acceptæ cladis, quàm ad ullam bonam spem pronior erat. Quonam modo enim Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? quo modo autem non obstitisse? aut ab tergo non secutum fratrem? ut, si prohibere quo minus in unum coirent & duces, & exercitus hostium, non posset, ipse certe cum fratre coniungeret copias: His anxius curis id modo esse salutare in præsens credebat, cedere inde quantũ posset. & inde una nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce ut senserunt profectos hostes, præmissis Numidis, quàm poterant maximè citato agmine sequi cœperunt. ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo,

tergo, nunc in latera concursantes. Consistere cœperunt, ac tutari agmen quantum possent. tamen tuto ut simul pugnarent procederentq;. Scipio hortabatur, priusquã pedestres copiæ assequerentur. cæterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur, & nox iam instaret: reuocat è prælio suos Scipio: & collectos in tumulum quendam, non quidem satis tutum, præsertim agmini perculso, editiorem tamen, quàm cætera circà erant, subducit. Ibi primo impedimentis & equitatu in medium receptis, circundati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderãt, apparebatq; parum armis ad tuendum locum sine munimẽto ualituros esse: circumspectare atq; agitare dux cœpit, si quo modo posset uallum circùm inijcere, sed erat adeò nudus tumulus, & asperi soli, ut nec uirgulta uallo cædendo, nec terra cespiti faciundo, aut ducendæ fossæ, alij'ue ulli operi apta inueniri posset: nec fermè quicquam satis arduum aut abscisum erat, quod hosti aditum ascensum'ue difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa, ut tamen aliquam imaginem ualli obijcerent: clitellas illigatas oneribus uelut struentes ad altitudinem solitam circumdabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, ubi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquã aduenêre, in tumulum quidem perfacile agmen erexêre. munitionis uero facies noua primo eos uelut miraculo quodam tenuit: cum duces undiq; uociferarentur, quid starent? & non ludibriũ illud uix fœminis pueris'ue morandis satis ualidum distraherent diriperentq;? captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant. cæterum neq; transilire, neq; moliri onera obiecta, nec cedere stipatas clitellas, ipsisq; obrutas sarcinis, facilè erat. Tardatis diu cum amoliti obiecta onera armatis dedissent uiam, pluribusq; idem partibus fieret: capta iam undiq; castra erant: pauci ab multis, perculsiq; à uictoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas: in castra P. Scipionis, quibus T. Fonteius legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alij in tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt. alij cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse. hanc igni circumdatam, atq; ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt ui, captam: omnesq; intus cum ipso imperatore occisos. Anno octauo postquam in Hispaniam uenerat Cn. Scipio, undetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romę maior, quàm per totam Hispaniam fuit. quin apud ciues partem doloris & exercitus amissi, & alienata prouincia, & publica trahebat clades. Hispaniæ ipsos lugebant desiderabantq; duces. Cneum tamen magis, quod diutius præfuerat ijs, priorq; & fauorem occupauerat, & specimen iustitiæ temperantiæq; Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amissæq; Hispaniæ uiderentur: uir unus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Martius Septimij filius, eques Romanus, impiger iuuenis, animiq; & ingenij aliquanto quàm pro fortuna, in qua erat natus, maioris. ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omneis militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidijs deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, iunxerat'que cum T. Fonteio P. Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Romanus autoritate inter milites atq; honore, ut castris citra Iberum communitis, cum ducem exercituum comitijs militaribus creari placuisset: subeuntes alij alijs in custodiam ualli stationesq;, donec per omnes suffragium iret, ad L. Martium cuncti summã imperij detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis castris, conuehendis'que commeatibus consumptum: & omnia imperia milites cum impigrè, tum haudquaquam abiecto animo exequebantur. Cæterum postquã Asdrubalem Gisgonis uenientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est: signumq; pugnæ propositum ab nouo duce milites uiderunt: recordati quos paulo antè imperatores habuissent, quibusq; & ducibus & copijs freti prodire ad pugnam soliti essent, flere omnes repente & offensare capita: & alij manus ad cœlũ tendere, deos incusantes: alij strati humi suum quisq; nominatim ducem implorare. neq; sedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares, & ipso minitante & increpante Martio, quod in muliebres & inutiles se proiecissent fletus, potius quàm ad tutandos semetipsos & rempublicã secum acuerent

animos:& ne inultos imperatores suos iacere sinerent: cum subito clamor tubarumq; sonus
(iam enim prope uallum hostes erant)exauditur. inde uerso repente in iram luctu,discurrunt
ad arma ac uelut accensi rabie discurrunt ad portas,& in hostem negligenter atq; incomposi/
te uenientem incurrunt.Extemplo improuisa res pauorem incutit Pœnis.mirabundiq;, unde
tot hostes tam subito exorti propè deleto exercitu forent,unde tanta audacia,tanta fidutia sui
uictis ac fugatis:quis imperator duobus Scipionibus cæsis extitisset:quis castris præesset: quis
signum dedisset pugnæ:ad hæc tot iam nec opinata primo omnium incerti, stupentesq; refe/
runt pedem:dein ualida impresione pulsi terga uertunt.& aut fugientium cædes fœda fuisset,
aut temerarius periculosusq; sequentiũ impetus: ni Martius propere receptui dedisset signũ,
obsistensq; ad prima signa,quosdam & ipse retinens,concitatam repressisset aciem.inde in ca
stra auidos adhuc cædisq; & sanguinis reduxit. Carthaginienses trepidè primo ab hostium
uallo acti,postquam neminem insequi uiderunt,metu substitisse rati,cõtemptim rursus & se/
dato gradu in castra abeunt.Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam & si propinquus
hostis erat:tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorum, succur/
rebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hostes essent: exploratis ijs Martius ad consilium
prima specie temerarium magis quàm audax animum adiecit,ut ultrò castra hostium oppu/
gnaret:simul facilius esse ratus unius Asdrubalis expugnari castra,q;, si se rursus tres exercitus
ac tres duces iunxissent,sua defendi:simul,aut si successisset cœptis,recepturum se afflictas res:
aut si pulsus esset,tamen ultro inferendo arma contemptum sui dempturum. ne tamen subita
res,& nocturnus error etiamnum suæ fortunæ consilium perturbaret:alloquendos adhortan/
dosq; sibi milites ratus,contione aduocata ita disseruit. Vel mea erga imperatores nostros
uiuos mortuosq; pietas,uel præsens omnium nostrum milites fortuna fidem cuiuis facere po
test:mihi hoc imperium, ut amplum iudicio uestro,ita re ipsa graue ac solicitũ esse. quo enim
tempore,nisi metus mœrorem obstupefaceret,uix ita compos mei essem, ut aliqua solatia in/
uenire ægro animo possem:cogor uestram omnium uicem (quod difficillimum in luctu est)
unus consolari. & ne tum quidem,ubi quonam modo has reliquias duorum exercituum pa/
triæ conseruare posim,cogitandum est:auertere animum ab assiduo mœrore libet.præsto est
enim acerba memoria:& Scipiones me ambo dies noctesq; curis insomnijsq; agitant, & ex/
citant sæpe somno:neu se,neu inuictos per octo annos in ijs terris milites suos, commilitones
uestros,neu Remp.patiar inultam:& suam disciplinam suaq; instituta sequi iubent. Et ut im/
perijs uiuorum nemo obedientior me uno fuerit: ita post mortem suam, quod quaq; in re fa/
cturos illos fuisse maximè censeam:id optimum ducere uos quoq; uelim milites: non lamen/
tis lachrymisq; tanquam extinctos prosequi: (uiuunt enim uigentq; fama rerum gestarum)
sed quotiescunque occurret memoria illorum,uelut si adhortanteis signumq; dantes uideatis
eos,ita prælia inire.Nec alia profecto species hesterno die oculis animis'que uestris oblata me
morabile illud edidit prælium:quo documentum dedistis hostibus:non cum Scipionibus ex
tinctum esse nomen Romanum:& cuius populi uis atque uirtus non obruta sit Cannensi cla/
de,ex omni profecto seuitia fortunæ emersuram esse. Nunc, qui tantum ausi estis sponte ue/
stra experiri libet quantum audeatis duce uestro autore. non enim hesterno die cum signum
receptui dedi,sequentibus effuse uobis turbatum hostem,frangere audaciam uestram,sed dif/
ferre in maiorem gloriam atq; opportunitatem uolui:ut postmodum præparati incautos, ar/
mati inermes,atq; etiam sopitos, per occasionem aggredi possetis.Nec huius occasionis spem
milites forte temerè,sed ex re ipsa conceptam habeo. A uobis quoq; profecto si quis quærat,
quonam modo pauci è multis,uicti à uictoribus castra tutati sitis: nihil aliud respondeatis, q;
idipsum: timentes uos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosq; fu/
isse.Et ita se res habet.ad id, quod ne timeatur fortuna facit, minimè tuti sunt homines: quia
quod neglexeris,incautum atq; apertum habeas.Nihil omnium nunc minus metuũt hostes,
quàm ne obsessi modo ipsi atque oppugnati,castra sua ultro oppugnemus. Audeamus quod
credi non potest ausuros nos.eo ipso,quod difficillimum uidetur,facillimum erit. Tertia uigi/
lia noctis silenti agmine ducam uos.exploratum habeo,non uigiliarum ordiné,non stationes
iustas

iustas esse.clamor in portis auditus,& primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos somno,pauenteisq́ ad nec opinatum tumultum,& inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur,à qua uos hesterno die reuocatos ægrè ferebatis. Scio audax uideri consilium.sed in rebus asperis & tenuibus,fortissima quæq́ consilia tutissima sunt. quia si in occasionis momento,cuius præteruolat opportunitas,cunctatus paulum fueris:nequicquam mox omissam quæraris. Vnus exercitus in propinquo est:duo haud procul absunt.nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est:& iam tentastis uestras atq́ illorum uires.si diem proferimus, & hesternæ eruptionis fama contenti desierimus: periculum est ne omnes duces,omnesq́ copiæ conueniant.tres deinde duces,tres exercitus sustinebimus hostium:quos Cn.Scipio incolumi exercitu non sustinuit? Vt diuidendo copias periêre duces nostri: ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes.alia belli gerendi uia nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus.Ita dijs bene iuuantibus corpora curate, ut integri uigentesq́ue eodem animo in castra hostiũ irrumpatis,quo uestra tutati estis. Læti & audiêre ab nouo duce nouum consilium:& quo audacius erat,magis placebat.reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta uigilia mouere. Erant ultra proxima castra sex millium interuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat,condensa arboribus.in huius syluæ medio fermè stadio cohors Romana arte punica abditur,& equites.Ita medio itinere intercepto,cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ.& cum statio nulla pro portis,neque in uallo custodiæ essent,uelut in sua castra,nullo usquã obsistente,penetrauêre.inde signa canunt,& tollitur clamor.pars semisopitos hostes cædunt,pars ignis escas,stramento arido tectis inijciunt. pars portas occupant, ut fugam intercludant.hosteis simul ignis,clamor,cædes,uelut alienatos sensibus,nec audire,nec prouidere quicquam sinunt.incidunt inermes inter cateruas armatorũ. alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super uallum saliunt:& ut quisq́ euaserat, protinus ad castra altera fugiunt. ubi à cohorte & equitibus ex occulto proruentibus circũuenti cæsiq́ ad unũ omnes sunt. quanquam etiam,siquis ex ea cæde effugisset,adeò raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, ut præuenire nuntius cladis non posset. Ibi uero quo longius ab hoste aberant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fuerant,neglecta magis omnia ac soluta inuenêre:arma tantum in stationibus posita, milites inermes,aut humi sedentes accubantesq́,aut obambulantes ante uallũ portasq́. Cum his tam securis solutisq́ Romani calentes adhuc ab recenti pugna,ferocesq́ uictoria prælium ineunt. itaq́ nequaquam resisti in portis potuit.intra portas,concursu ex totis castris ad primum clamorem,& tumultu facto,atrox prælium oritur.diuq́ tenuisset:ni cruenta scuta Romanorum uisa indicium alterius cladis Pœnis,atq́ inde pauorem iniecissent. hic terror in fugam auertit omnes.effusiq́ quà iter est,nisi quos cædes oppresit,exuuntur castris. Ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L.Martij. Ad trigintaseptem millia hostium cæsa, autor est Claudius:qui Annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonẽ uertit:captos ad mille octingentos triginta:prædã ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum pondo centum triginta octo cum imagine Barchini Asdrubalis. Valerius Antias una castra Magonis capta tradit:septem millia cæsa hostium:altero prælio eruptione pugnatũ cum Asdrubale, decem millia occisa:quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinque millia hominum,cum Magocedenteis nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum nomen Martij ducis est.& ueræ gloriæ eius etiam miracula addunt: flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu cum magno pauore circumstantium militum:monumentumq́ uictoriæ eius de Pœnis usq́ ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum, Martium appellatum,cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquãdiu in Hispania res fuêre, utrisq́ post tantas acceptas inuicem,illatasq́ clades cunctantibus periculũ summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis cum cætera in Sicilia tanta fide atq́ integritate composuisset,ut non modò suam gloriam,sed etiam maiestatem P R. augeret:ornamenta urbis,signa tabulasq́,quibus abundabant Syracusæ, Romam deuexit. Hostium qui-

dem illa spolia, & parta belli iure. Cæterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæ'que hinc sacra profanaq; omnia uulgo spoliandi, factum est. quæ postremo in Romanos deos, templum idipsum primum, quod à Marcello eximiè ornatum est, uertit. ui/sebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excel/lentia eius generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium fermè ciuitatum Siciliæ ad eum conueniebant. dispar ut causa earum, ita conditio erat. Qui ante cap/tas Syracusas, aut non desciuerant, aut redierant in amicitiam, ut socij fideles accepti culti'que. quos metus post captas Syracusas dediderat: ut uicti à uictore leges acceperunt. Erant ta/men haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis: Epicides & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum ge/neris Hipponiates, (Mutinem populares uocabāt) uir impiger, & sub Annibale magistro om/neis belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares. cum quibus ita peruagatus est hostium agros: ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumq; in tempore cuique auxilium, adijt: ut breui tempore totam Siciliam impleret nominis sui, nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginiensium esset. Itaq; inclusi ad tempus mœni/bus Agrigenti dux Pœnus Syracusanus'que, non consilio Mutinis quàm fidutia magis ausi egredi extra muros, ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod ubi perlatum ad Marcel/lum est, extemplo copias mouit: & ab hoste quatuor fermè millium interuallo consedit, quid agerent pararentúe expectaturus. Sed nullum neque locum, neq; tempus cunctationi consi/lio'ue dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore ac tu/multu inuectus. Postero die propè iusto prælio compulit hostem intra munimenta. inde re/uocatus seditione Numidarum in castris facta, cum trecenti fermè eorum Heracleam Mino/am concessissent, ad mitigandos reuocandosq; eos profectus magnopere monuisse duces di/citur, ne absente se cum hoste manus consererent. Id ambo ęgrè passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Car/thaginiensi misso ab senatu populoq;. Is perpulit cunctantē Epicidem, ut transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem opperirentur, & secunda pugnæ fortuna euenisset: haud du/bie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, se qui Annibalem subni/xum uictoria Cannensi ab Nola reppulisset: his terra mariq; uictis ab se hostibus cedere, ar/ma propere capere milites, & efferri signa iubet. Ad instruentē exercitum decem effusis equis aduolant ex hostium acie Numidæ, nuntiantes, populares suos primum ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quod præfectum suum ab obtre/ctantibus ducibus gloriæ eius sub ipsam certaminis diem ablegatum uideant, quieturos in pu/gna. Gens fallax promissi fidem præstitit. itaq; & Romanis creuit animus, nuntio celeri per or/dinem misso, destitutum ab equite hostem esse, quem maximè timuerāt: & territi hostes, præ/terquàm quod maxima parte uirium suarum non iuuabantur, timore etiam incusso ne ab suo ipsi equite oppugnarētur. Itaq; haud magna uis certaminis fuit. Primus clamor atq; impetus rem decreuit. Numidæ cum in concursu quieti stetissent in cornibus, ut terga dantes suos uide/runt, fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes uiderunt, ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia ho/minum cæsa captaq;: & octo elephanti. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. uictor in/de Syracusas redijt. Iam fermè in exitu annus erat. itaq; senatus Romæ decreuit, ut P. Cor/nelius Pr. literas Capuam ad Coss. mitteret: dum Annibal procul abesset, nec ulla magni di/scriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, si ita uideretur, ad magistratus subrogandos Romam ueniret. Literis acceptis, inter se Coss. compararunt, ut Claudius comitia perficeret: Fuluius ad Capuam maneret. Coss. Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & P. Sul/picium Seruij filium, Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. Prr. deinde creati L. Cornelius Lentulus, Cornelius Cethegus, C. Sulpicius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio urbana, Sulpicio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

N. FVLVIVS Centimalus, P. Sulpicius Galba Coss. cum Idibus Martijs magistratum inissent: senatu in Capitolium uocato, de Repub. de administratione belli, de prouincijs exercitibusq; patres consuluerunt. Q. Fuluio & Appio Claudio prioris anni Coss. prorogatum imperium est, atque exercitus, quos habebant, decreti. adiectumq;, ne à Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquàm expugnassent. Ea tum cura maximè intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam unquam ciuitatem iustior fuit, quàm quod urbs tam nobilis ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos: ita recepta inclinatura rursus animos uidebatur ad ueteris imperij respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum est imperiũ. Prorogatum & M. Marcello, ut proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu, quẽ haberet. si supplemento opus esset, suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præesset: dum ne quem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpicio, cui Sicilia euenerat, duæ legiones quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementum de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœde cæsus fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. additum etiam utrorunque ignominiæ est, ne in oppidis hybernarent, ne ue hyberna propius ullam urbem decem millibus passuum ędificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset, consules scribere iussi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæque ora cum legionibus classibusq;, quibus præerant, decretæ. Quinquaginta Græci cum legione una, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & uiginti legionibus Romanis eo anno bellum terra mariq; est gestum. Principio eius anni cum de literis L. Martij referretur, res gestæ magnificæ senatui uisæ. titulus honoris, quod imperio non populi iussu, non ex autoritate patrum dato, Proprætor Senatui scripserat, magnã partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse imperatores legi ab exercitibus: & solenne auspicatorum comitiorum in castra & prouincias procul ab legibus magistratibusq; ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendum ad senatum censerent, melius uisum differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento & uestimentis exercitus placuit: utranque rem eam curæ fore senatui. ascribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit: ne idipsum, quod consultationi reliquerant, pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re prius consules retulerunt. omniumq; in unum sententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis esse: primo quoq; tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta promulgataq; est. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius Blæsus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum in contionibus uexabat: multa imperatorem temeritate atque inscitia exercitum in locum præcipitem perduxisse dictitans. Neminem, præter Cn. Fuluium, antè corrupisse omnibus uitijs legiones suas, quàm proderet. itaq; uerè dici posse: prius eos perisse, quàm uiderent hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo uictos esse. Neminem, cum suffragium ineat, satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter T. Sempronium? Cum ei seruorum exercitus datus esset, breui effecisse disciplina atque imperio: ut nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset: præsidio socijs, hostibus terrori essent. Cum ad Beneuentum aliasq; urbes eos uelut è faucibus Annibalis ereptos P R. restituisset: Cn. Fuluium Quiritium Romanorum exercitum, honestè genitos, liberaliter educatos, seruilibus uitijs imbuisse. ergo effecisse, ut feroces & inquieti inter socios, ignaui & imbelles inter hostes essent: nec impetum modò Pœnorum, sed ne clamorem quidem sustinere possent. Nec Hercule mirum esse, milites in acie non stetisse: cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stan-

tes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fuluij fuisse pauoris ac fugæ. C. Flaminium, L. Paulum, L. Posthumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quàm deserere circunuētos hostibus suos exercitus. Cn. Fuluium propè unum nuntium deleti exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse, Cannēsem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quàm hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fuluij legionibus nuper decretum: Cn. Fuluio fugam ex prælio ipsius temeritate commisso impunitam esse: & eum in ganea lustrisq; ubi iuuentam egerit, senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccauerint, quàm quod imperatoris similes fuerint, relegatos propè in exilium ignominiosam pati militiam. adeò imparem libertatem Romæ diti ac pauperi, honorato atq; inhonorato esse. Reus ab se culpam in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poscentes productos in aciem, non eo, quo uoluerint, quia serum diei fuerit: sed postero die & tempore & loco æquo instructos, seu famam, seu uim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent, se quoq; turba ablatum, ut Varronem Cannensi pugna, ut multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse Reip. potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incautè deductum: nō agmine inexplorato euntem insidijs circumuentum. ui aperta, armis, acie uictum, nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse. suum cuique ingenium audaciā aut pauorem facere. Bis est accusatus: pecuniaq; anquisitum. tertio testibus datis, cum præterquam quod omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauorisq; initium à prætore ortum: ab eo desertos milites, cum haud uanum timorem ducis crederent, terga dedisse: tāta ira accensa est, ut capite anquirendum contio succlamaret. De eo quoq; nouum certamen ortum. nam cum tribunus bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret: tribuni pl. appellati. cum collegæ negarent se in mora esse: quo minus, quod ei more maiorū permissum esset, seu legibus, seu moribus mallet, anquireret: quoad uel capitis, uel pecuniæ iudicasset priuato: tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit: diemq; comitijs ab C. Calpurnio prætore urbis petit. Inde alia spes ab reo tentata est: si adesse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens tum & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fuluius, negassentq; patres è Rep. esse abscedi à Capua, priusquam dies comitiorum aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abijt. id ei iustum exilium esse sciuit plebs. Inter hæc uis omnis belli uersa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius, quàm oppugnabatur. nec aut famem tolerare seruitia ac plebs poterāt, aut mittere nuntios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inuentus est tandem quidam Numida, qui acceptis literis euasurum se professus, ut promissum præstaret per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis, dum aliquid uirium superesset, ab omni parte eruptionem tentandi. Cęterum in multis certaminibus equestria prelia fermè prospera faciebāt: pedites superabantur. sed nequaquam tam lętum uincere, quàm triste uinci ulla parte erat ab obsesso & propè expugnato hoste. Inita tandem ratio est, ut quod uiribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt iuuenes maximè uigore ac leuitate corporum ueloces. eis parmæ breuiores, quàm equestres, & septena iacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale hastis uelitaribus inest. eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & uehi post sese, & desilire perniciter: ubi datum signum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis intrepide uisum est fieri: in campum, qui medius inter castra murumq; erat, aduersus instructos Campanorum equites processerunt. & ubi ad cōiectum teli uentum est, signo dato uelites desiliunt. pedestris inde acies ex equitatu repente in hostium equites incurrit: iaculaq; cum impetu alia super alia emittunt. quibus plurimis in equos uirosq; passim coniectis permultos uulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atq; inopinata iniectum est. & in perculsum hostem equites inuecti, fugam stragemq; eorum usq; ad portas fecerunt. Inde equitatu quoq; superior Romana acies fuit. Institutum, ut uelites in legionibus essent. Auctorem peditum equiti immiscendorum centurionem Q. Nauium ferunt: honoriq; id ei apud imperatorem fuisse. Cum in hoc statu ad Capuam res essent, Annibalem in diuersum Ta-

rentinæ

rentinæ arcis potiundæ, Capuæq; retinendæ trahebant curæ. uicit tamen respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hostiumq; conuersos uidebat animos: documento futuræ qualemcunq; euentum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimentorum relicta in Brutijs, & omni grauiore armatura, cum delectis peditum equitumq; quàm poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campaniã cõtendit. secuti tamen tam raptim euntem tres & xxx elephanti. in ualle occulta post Tifata montem imminentem Capuæ consedit. Adueniens cum castellum Galatiam, præsidio inde ui pulso, cepisset: in circunsedenteis Capuam se uertit: præmissis ante nuntijs Capuam, quo tempore castra Romana aggressurus esset, ut eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est: alia Campani omnes pedites equitesq;, & cum ijs punicum præsidium, cui Bostar & Hanno præerant, erupit. Romani ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem aliquid indefensi relinquerent: ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali est oppositus. Claudius Nero proprætor cum equitibus sextæ legionis uia, quæ Suessulam fert: C. Fuluius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Prælium non solito modo clamore ac tumultu est cœptum, sed ad alium uirorum, equorum armorumq; sonum disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte ciere solet, edidit clamorem: ut auerteret etiam pugnantium animos. Campanos facile in uallo Appius arcebat. Maior uis ab altera parte, Fuluium, Annibal & Pœni urgebant. legio ibi sexta loco cessit. qua pulsa, cohors Hispanorum cum tribus elephantis usq; ad uallum peruasit. ruperatq; mediã aciem Romanorum: & in ancipiti spe ac periculo erat: utrũ in castra perrumperet: an intercluderetur à suis. Quem pauorem legionis, periculumq; castrorum Fuluius ubi uidit: Q. Nauium primoresq; alios centurionum hortatur, ut cohortem hostium sub uallo pugnantem inuadant ac trucident. In summo discrimine rem uerti. aut uiam dandam ijs esse, & minore conatu, quàm cõdensam aciem irrupissent, in castra irrupturos: aut conficiendos sub uallo esse. nec magni certaminis rem fore. paucos esse, & ab suis interclusos. & quæ, dum paueat, Romanis interrupta acies uideatur: etiã si se utrinq; in hostem uertat, ancipiti pugna medios circunuenturam. Nauius ubi hęc imperatoris dicta accepit, secundi hastati signum ademptũ signifero in hostes infert, iacturum in medios eos minitans, ni se prope re sequantur milites, & partem capessant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honestabant, & sublatum alte signum conuerterat ad spectaculum ciues hostesq;. cęterum postquam iam ad signa peruenerat Hispanorũ: tum undiq; in eum tragulæ coniectę, & propè tota in unum acies uersa. sed neq; hostium multitudo, neq; telorum uis arcere impetum eius uiri potuerũt. Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem legione signum inferri in cohortẽ Hispanorum coëgit. Et qui castris pręerant: L. Porcius Licinius, & T. Popilius legati pro uallo acriter pugnant: elephantosq; transgredientes in ipso uallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta esset fossa, uelut aggere, aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit: ibi per stragem iacentium elephantorum atrox edita cędes. Altera in parte castrorum iampulsi erant Campani, punicumq; pręsidium: & sub ipsa porta Capuæ, quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neque tam armati irrumpentibus Romanis resistebant: quàm quod porta balistis scorpionibusq; instructa, missilib⁹ procul hostes arcebat. & suppressit impetum Romanorum uulnus imperatoris Appij Claudij: cui suos ante prima signa adhortanti sub lęuo humero summum pectus gæso ictum est. magna tamen uis hostium ante portam est cæsa: cæteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal posteaquam cohortis Hispanorum stragem uidit. summaq; ui castra hostium defendi: omissa oppugnatione recipere signa & conuertere agmen peditum, obiecto à tergo equitatu, ne hostis instaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit. sed Flaccus receptui cani iussit, satis ad utrũq; profectum ratus: ut & Cãpani quàm haud multum in Annibale præsidij esset, & ipse Annibal sentiret. Cæsa eo die, qui huius pugnæ autores sunt: VIII. millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaq; Carthaginiensibus quindecim adempta, duodeuiginti Campanis. Apud alios ne-

quaquam tantam molem pugnæ inuenio.plusq; pauoris,quàm certaminis fuiſſe: cum inopi/
nato in caſtra Romana Numidæ Hiſpaniq; cum elephantis irrupiſſent: elephanti per media
caſtra uadentes ſtragem tabernaculorum ingenti ſonitu ac fuga abrumpentium uincula iu/
Fraus Hannibalis. mentorum facerēt.fraudem quoq; ſuper tumultum adiectam,immiſsis ab Annibale,qui(ha/
buit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent conſulum uerbis, quoniam amiſſa caſtra eſſent,
pro ſe quenq; militum in proximos montes fugere. ſed eam celeriter cognitam fraudem, op/
preſſam q; magna cæde hoſtium.elephantos igni è caſtris exactos. Hoc ultimum,utcunq;
initum finitum q; eſt, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Mediaſtuticus, qui ſummus
magiſtratus apud Campanos eſt:eo anno Seppius Leſius erat,loco obſcuro,tenui q; fortuna
ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare oſtentum, cum reſpon/
diſſet aruſpex:ſummum quod eſſet imperium Capuæ, peruenturũ ad eum puerum : nihil ad/
Ludificatio veri in verum versa. eam ſpem agnoſcentem dixiſſe ferunt.tu perditas res Campanorum narras, ubi ſummus ho/
nos ad filium meum perueniet. Ea ludificatio ueri & ipſa in uerum uertit. nam cum fame fer/
ro q; urgerentur : nec ſpes ulla ſupereſſet : ijs qui nati in ſpem honorum erant, honores detre/
ctantibus, Leſius querendo deſertam ac proditam à primoribus Capuam ſummum magi/
ſtratum ultimus omnium Campanorum cepit. Cæterum Annibal ut nec hoſtes elici am/
plius ad pugnam uidit,nec per caſtra eorum perrumpi ad Capuam poſſe:ne ſuos quoq; com/
meatus intercluderent noui conſules, abſcedere irrito incœpto, & mouere à Capua ſtatuit ca/
ſtra.multa ſecum quò iã inde ire pergeret uoluenti ſubijt animum impetus caput ipſum belli
Romam petendi.cuius rei ſemper cupitæ prętermiſſam occaſionem poſt Cannenſem pugnã,
& alij uulgo fremebant,& ipſe non diſsimulabat: nec opinato pauore ac tumultu non eſſe de/
ſperandum aliquam partem urbis occupari poſſe. Si Roma in diſcrimine eſſet : Capuam ex/
templo omiſſuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterũ ex ijs. qui ſi diuiſiſſent copi/
as,utrunq; infirmiorem factum, aut ſibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturos
eſſe. Vna ea cura angebat:ne ubi abſceſsiſſet, extemplo dederētur Campani. Numidã prom/
ptum ad omnia audenda donis perlicit,ut literis acceptis,ſpecie transfugę caſtra Romana in/
greſſus,altera parte Capuam clàm peruadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. Profe/
ctionem ſuam,quæ ſalutaris illis foret: abſtracturam ad defendendam Romam ab oppugnã/
da Capua duces atq; exercitus Romanos.ne deſponderēt animos. tolerando paucos dies,to/
tam ſoluturos obſidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehenſas duci Caſilinum,
quod iam ante præſidij cauſa fecerat caſtellum, iuſsit, quarum ubi tantam copiam eſſe,ut una
nocte traijci poſſet exercitus,allatum eſt : cibarijs decem dierum præparatis, deductas nocte
ad fluuium legiones ante lucem traiecit. Id priuſquam fieret, ita futurum compertum ex trãſ/
fugis Fuluius Flaccus ſenatui Romam cum ſcripſiſſet,uarie hominum animi pro cuiuſq; inge
nio affecti ſunt. Vt in re tam trepida,ſenatu extemplo uocato, P. Cornelius cui Aſinæ cogno/
men erat:omnes duces exercitus q; ex tota Italia , neq; Capuæ,neq; ullius alterius rei memor
ad urbis præſidiũ reuocabat. Fabius Maximus abſcedi à Capua,terreri q; & circumagi ad nu
tus cõminationesq; Annibalis,flagitioſum ducebat. Qui ad Cannas uictor, ire tamen ad ur/
bem auſus non eſſet,eum à Capua repulſum ſpem potiundę urbis Romæ cepiſſe ? Non ad
Romam obſidendã,ſed ad Capuam liberandam obſidione ire Romam.cum eo exercitu,qui
ad urbem eſſet: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale teſtem, deoſq; alios defenſuros eſſe.

Has diuerſas ſententias media ſententia P. Valerij Flacci uicit.qui utriuſq; rei memor impe
ratoribus qui ad Capuã eſſent,ſcribendum cenſuit: quid ad urbem pręſidij eſſet. quantas aũt
Annibal copias duceret,aut quãto exercitu ad Capuam obſidendã opus eſſet, ipſos ſcire.ſi &
Romam è ducibus alter,& exercitus pars mitti poſſet,ut ab reliquo & duce & exercitu Capua
recte obſideretur:inter ſe cõpararent Claudius Fuluiusq;: utri obſidenda Capua, utri ad pro
hibendam obſidione patriam, Romam ueniendum eſſet. Hoc ſenatuſconſulto Capuam
perlato, Q. Fuluius proconſul,cui collega ex uulnere ægro, eundum Romam erat:è tribus ex/
ercitibus milite electo,ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde
cum Annibalem Latina uia iturum ſatis cõperiſſet:ipſe per Appiæ municipia,quæq; propter
eam

eam uiam sunt, Setiam, Soram, Lauinium præmisit, ut commeatus paratos & in urbibus haberent, & ex agris deuijs in uiam proferrent: præsidiaq; in urbes cõtraherent, ut sua cuiq; respublica in manu esset. Annibal quo die Vulturnum est transgressus, haud procul à flumine castra posuit. postero die præter Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem unum populando moratus, per Suessulam Allifanumq; & Casinatem agrum uia Latina ducit. sub Casinum biduo statiua habita: & passim populationes factæ. Inde præter Interamnã Aquinumq; in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium uentum. ubi intercisum pontem à Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incensis, rates ad traijciendum exercitum in magna inopia materiæ ægrè comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluio expeditum iter, non per urbes modò, sed circa uiam expositis benigne commeatibus, erat. alacresq; milites alius alium, ut adderet gradum memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuntius diem noctemq; itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quàm allatum erat, cursus hominum affingentium uana auditis totam urbem conciuerat. ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur: sed undique matronæ in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras uerrentes. nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac deos tendentes orantesq;, ut urbem Romam è manibus hostium eriperent: matresq; Romanas, & liberos paruos inuiolatos seruarent. Senatus magistratibus in foro præsto est, siquid consulere uelint. alij accipiunt imperia, disceduntq; ad suas quisq; officiorum partes. alij offerũt se: siquo usus operæ sit. presidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiã Albano atq; arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluium procos. profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperiũ, si in urbẽ uenisset, decreuit senatus: ut Q. Fuluio par cum consulibus imperiũ esset. Annibal infestius perpopulato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatem Ferentinatemq; & Anagninum agrum in Labicanum uenit. inde Algido Tusculum petijt: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: pluresq; omnium generum atq; ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media urbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Collinamq; portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum eò comportarunt. Coss. senatusq; in castra uenerunt. ibi de summa Reip. consultatum. Placuit, Coss. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere castra: C. Calpurnium Pr. urbanum Capitolio atq; arci præesse: & senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab urbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portã Collinam usque ad Herculis tẽplum est progressus: atq; unde proximè poterat, mœnia situmq; urbis obequitans cõtemplabatur. Id eum tam licenter atq; otiose facere, Flacco indignum uisum est. itaq; immisit equites, submoueriq;, atq; in castra redigi hostium equitatum iussit. Cum cõmissum prælium esset: Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & cc. erant, media urbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles, tectaq; hortorum & sepulchra & cauas undiq; uias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolioq; cliuo publico in equis decurrentes quidam uidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut nisi castra punica extra urbem fuissent, effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos atq; in tecta refugiebant: uagosq; in uijs suos pro hostibus lapidibus telisq; incessebãt. nec comprimi tumultus, apeririq; error poterat, refertis itineribus agrestium turba pecorumq;, quæ repentinus pauor in urbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summotiq; hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erãt, qui temere oriebantur, placuit: omnes, qui dictatores, Coss. censoresue fuissent, cum imperio esse donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressiq;. Postero die transgressus Anienem

nem Annibal in aciem omnes copias eduxit. nec Flaccus consulesque certamen detrectauere. Instructis utrinque exercitibus in eius pugnæ casum, in qua urbs Roma uictori premium esset. imber ingens grandine mistus ita utranque aciem turbauit, ut uix armis retentis in castra sese receperint, nullius rei minore quàm hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit. ubi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos uersa est: auditaque uox Annibalis fertur, potiundæ sibi urbis Romæ modo mentem non dari modo fortunam. Minuere etiam spem eius & aliæ paruæ magnæque res. magna illa, quod cum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites sub uexillis in supplementū Hispaniæ profectos audiuit. parua autem, quod per eos dies eum forte agrum, in quo ipse castra haberet, uenisse nihil ob id diminuto pretio cognitum ex quodam captiuo est. Id uero adeò superbum atque indignum uisum, eius soli, quod ipse bello captum posideret haberetque, inuentum Romæ emptorem: ut extemplo uocato præcone, tabernas argētarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, iusserit uenire. His motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab urbe. inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capenates aliqui accolæ eius erant. primitias frugum eò, donaque alia pro copia portantes, multo auro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis dum spoliatum templum, æris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerēt: post profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuertisse eò Annibalem tradit: iterque eius ab Reate, Cutilijsque, & ab Amiterno orditur. ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: præterque oppidū Sulmonē in Marrucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc Amiternum, Forulosque uicū uenisse. Neque ibi error est, quod tanti exercitus uestigia intra tam breuis æui memoriam potuerint confundi. isse enim eà constat tātum id interest: uenerit ne eo itinere ad urbem: an ab urbe in Campaniā redierit. Cæterum non quantū pertinaciæ ad premendam obsidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendā Annibali. namque ex Lucanis in Brutium agrum, ad fretum uero ac Rhegium eo cursu contendit, ut propè repentino aduētu incautos oppresserit. Capua & si nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat, tamen aduentū Flacci sensit. & admiratio orta est: nō simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt: relictos se desertosque, & spem Capuæ retinendæ deploratā apud Pœnos esse. Accesit edictum proconsulis ex S C. propositum, uulgatumque apud hostes: ut qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset. nec ulla facta est transitio, metu magis eos, quàm fide cōtinente: quia maiora in defectione deliquerant, quàm quibus ignosci posset. cæterum quemadmodum nemo priuato consilio ad hostem transibat: ita nihil salutare in medium consulebatur. Nobilitas Remp. deseruerat: neque in senatum cogi poterat. in magistratu autem erat, qui non sibi honorem adiecisset, sed indignitate sua uim ac ius magistratui, quem gerebat, dempsisset. iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quisque apparebat. domibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio in dies expectabant. summa curę omnis in Bostarem Hannonemque præfectos præsidij punici uersa erat, suo, non sociorū periculo solicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis non libere modò, sed etiam aspere, quibus non Capuam solum traditā in manum hostibus, sed se quoque & præsidiū in omnes cruciatus proditos incusabant: abijsse eum in Brutios, uelut auertentem sese, ne Capua in oculis eius caperetur. at Hercule Romanos ne oppugnatione quidē urbis Romæ abstrahi à Capua obsidenda potuisse. tanto constantiorem inimicum Romanum, quàm amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eò uertat: & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cū Rheginis, neque Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. ubi Romanæ legiones sint: ibi & Carthaginiensium exercitus debere esse, sic ad Cannas, sic ad Trasymenum rem bene gestam. coëundo, conferendo cum hoste castra, fortunam tentando. In hanc sententiam literæ conscriptæ Numidis, proposita mercede iam professis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra uenissent, ut inde tempore captato abirent: famesque, quæ tam diu Capuæ erat, nulli non probabilem causam transitionis faceret: mulier repente Campana in castra uenit,

scortum

scortum trãsfugarum unius: indicatq́ imperatori Romano, Numidas fraude composita tranfisse, literasq́ ad Annibalem ferre. Id unum ex ijs, qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratã esse. Productus primo satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde conuictus ueris, cum tormenta posci & parari uideret: fassus id ita esse, literæq́ prolatę: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios specie trãsfugarum Numidas uagari in castris Romanis. Hi supra LXX. comprehensi, & cum transfugis nouis mulctati uirgis, manibusq́ pręcisis Capuam rediguntur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Cãpanorum. Concursus ad curiam populi factus coëgit Lesium senatum uocare: & primoribus, qui iam diu publicis consilijs aberant, propalàm minabantur: nisi uenirẽt in senatum, circa domos eorum ituros se, & in publicum omnes ui extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cum cæteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerẽt: Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis autor fuerat, interrogatus sententiam, negat eos, qui de legatis & de pace ac deditione loquantur, meminisse: nec quid facturi fuerint, si Romanos in potestate habuissent: nec quid ipsis patiendum sit. Quid uos, inquit, eam deditionem fore censetis: qua quondam, ut aduersus Samnites auxilium impetraremus, nos nostraq́ omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excesit, quo tempore, & in qua fortuna à P R. defecerimus? iam quemadmodum in defectione præsidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad contumeliam necauerimus? quoties in obsidenteis quàm inimici eruperimus? castra oppugnauerimus? Annibalem uocauerimus ad opprimendos eos? hoc quod recentissimum est, ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Agè contrà, quæ illi infeste in nos fecerint repetite ut ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent: omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos C o s s. & duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. alterum annum circunuallatos inclusosq́ nos fame macerant, & ipsi nobiscum ultima pericula, grauissimos labores perpessi: circa uallum ac fossas sæpe trucidati, & propè ad extremũ castris exuti. Sed omitto hæc. uetus atq́ usitata res est, in oppugnanda hostium urbe labores ac pericula pati. illud iræ atque odij execrabilis indicium est. Annibal ingentibus copijs peditum equitumq́ castra oppugnauit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. profectus trans Vulturnum percussit Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt. ad ipsam urbem Romam infesta signa ferri iussit: eam quoq́ tempestatem imminentem spreuerunt. transgressus Anienem tria millia passuum ab urbe castra posuit: postremo ad mœnia ipsa & ad portas accessit: Romam se adempturum eis, nisi omitterent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem suis ferendã auertas. Romanos Roma circunsessa, coniuges, liberi, quorum ploratus hic quoq́ prope exaudiebantur: aræ, foci: deûm delubra, sepulchra maiorum temerata ac uiolata, à Capua non auerterunt. tãta auiditas supplicij expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis. nec iniuria forsitan. nos quoq́ idem fecissemus, si data fortuna esset. Itaq́ quãdo aliter dijs immortalibus uisum est, cum mortem ne recusare quidem debeam: cruciatus contumeliasq́ quas sperat hostis, dum liber, dum mei potens sum, effugere morte pręterquam honesta, etiam leni possum: non uidebo Ap. Claudium & Q. Fuluium, uictoria insolenti subnixos: neque uinctus per urbem Romam triumphi spectaculum trahar: ut deinde in carcere, aut ad palum deligatus, lacerato uirgis tergo, ceruicem securi Romanæ subijciam: nec dirui incendiq́ patriam uidebo: nec rapi ad stuprum matres Campanas, uirginesq́ & ingenuos pueros. Albam, unde ipsi oriundi erant, à fundamentis proruerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarũ extaret: nedum eos Capuæ parsuros credam, cui infestiores quàm Carthagini sunt. Itaq́ quibus uestrum ante fato cedere, quàm hęc tot & tam acerba uideant, in animo est: ijs apud me hodie epulæ instructæ paratæq́ sunt. satiatis uino ciboq́ poculum idem, quod mihi datum fuerit, circunferetur. ea potio corpus à cruciatu, animum à cõtumelijs, oculos, aures à uidendis audiendisq́ omnibus acerbis indignisq́, quæ manent uictos, uindicabit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo ædiũ accenso corpora exanima inijciant. Hęc una uia & honesta & libera ad mortem.

tem.

tem. & ipsi uirtutem mirabuntur hostes, & Annibal fortes socios sciet ab se desertos ac proditos esse. Hanc orationem Virij plures audierunt cum assensu, quam forti animo id quod probabant exequi potuerunt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani clementiam haud diffidentes sibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt miseruntque. Vibium Virium septem & uiginti fermè senatores domum secuti sunt: epulatique cum eo, & quantum facere potuerant, alienatis mentibus uino ab imminentis sensu mali, uenenum omnes sumpserunt. inde misso conuiuio, dextris inter se datis, ultimoque complexu, collachrymantes suum patriæque casum, alij ut eodem rogo cremarentur, manserunt, alij domos digressi sunt. Impletæ cibis uinoque uenæ minus efficacem in maturanda morte uim ueneni fecerunt. itaque noctem totam plerique eorum, & diei insequentis partem cum animā egissent: omnes tamen prius quàm aperirentur hostibus portæ, expirarunt.

Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra Romana erat, iussu proconsulis aperta est. ea intromissa legio una, & duæ alæ cum C. Fuluio legato. Is cum omnium primum arma telaque, quæ Capuæ erant, ad se conferenda curasset, custodijs ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti posset, præsidiū punicum cōprehendit: senatum Cāpanum ire in castra ad imperatores Romanos iussit. quò cum uenissent, extemplo his omnibus catenæ iniectæ, iussique ad quæstores deferre quod auri argentique haberent. auri pondo LXX. fuit: argenti tria millia pondo & CC senatores quinque & uiginti Cales in custodiam, duodetriginta Theanum missi, quorum de sententia maximè descitum ab Romanis cōstabat. De supplicio Campani senatus haudquaquā inter Fuluium Claudiumque conueniebat. facilis impetrandæ ueniæ Claudius, Fuluij durior sententia erat. Itaque Appius Romam ad senatum arbitrium eius rei totum reijciebat. percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri patribus: num communicassent consilia cum aliquibus sociorum Latini nominis municipiorum? & num ope eorum in bello forent, & municipiorum adiuti? Id uero minimè committendum esse, Fuluius dicere, ut sollicitarentur criminibus dubijs sociorum fideliū animi: & subijcerentur indicibus queis, neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset. itaque se eam questionem oppressurum extincturumque. Ab hoc sermone cum digressi essent: & Appius quamuis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas super tanta re ab Roma expectaturum: Fuluius ne id ipsum impedimentū incœpto foret, dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis sociorum imperauit, uti duobus millibus equitum delectis denuntiarent, ut ad tertiam buccinam præsto essent. Cum hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intrauit, atque in forum perrexit: cōcursuque ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari iussit: imperauitque ut produceret Campanos, quos in custodia haberet. Producti omnes, uirgisque cæsi ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit. ubi cum in tribunali consedisset: productique Campani deligarentur ad palum: eques citus ab Roma uenit. literasque à C. Calpurnio, populoque Romano Fuluio cum tradidisset: murmur à tribunali totam contionem peruasit, deferri rem integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas, neque resolutas cum in gremio reposuisset, præconi imperauit, ut lictorem lege agere iuberet. Ita de ijs quoque, qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum literæ lectæ, senatusque cōsultum, serum ad impediendam rem actam: quæ summa ope approperata erat. ne impediri posset. Cōsurgentem iam Fuluium Taurea Iubellius Campanus per mediam uadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnam sese uellet, residisset Flaccus: me quoque, inquit, iube occidi: ut gloriari possis, multo fortiorem quàm ipse es uirū abs te occisum esse. Cum Flaccus negaret profecto satis cōpotem mentis esse: modo prohiberi etiam se, si id uellet, S C. diceret: tum Iubellius, quādoquidē, inquit, capta patria, propinquis amicisque amissis. cum ipse manu mea cōiugem liberosque interfecerim ne quid indigni paterentur: mihi ne mortis quidem copia eadē est, quæ his ciuibus meis: petatur à uirtute inuisæ huius uitæ uindicta. atque ita gladio, quē ueste texerat, per aduersum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum: & pleraque alia de Flacci unius sententia acta erant: mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ quidam

dam tradunt. hunc quoque ipsum Tauream neque sua sponte uenisse Cales: neque sua manu interfectum: sed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parū inter strepitus exaudiri possent quæ uociferabatur, silentiū fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa quæ antè memorata sunt, dixisse: uirum se fortissimum à nequaquā pari ad uirtutem occidi. sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronuntiasse. Lictor uiro forti adde uirgas, & in eum primum lege age. Lectum quoque senatusconsultum, priusquàm securi feriret, quidam autores sunt. sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit: si ei uideretur, integram rem ad senatum reijceret: interpretatum esse, quid magis è Repub. duceret æstimationem sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est: Atellaque & Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoque in eos qui capita rerum erāt animaduersum, ita ad septuaginta principes senatus interfecti, trecenti fermè nobiles Campani in carcerē conditi. alij per sociorū latini nominis urbes in custodias dati, uarijs casibus interierunt. multitudo alia ciuium Campanorū uenundata. De urbe agroque reliqua cōsultatio fuit: quibusdam delendam censentibus urbem prævalidam, propinquā, inimicam. Cæterum præsens utilitas uicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse: urbs seruata est, ut esset aliqua aratorum sedes. urbi frequentandæ multitudo incolarum libertinorumque & institorū opificumque retenta. ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Cæterum habitari tantum, tanquā urbem, Capuam frequentarique placuit: corpus nullum ciuitatis, nec senatus nec plebis concilium nec magistratus esse. sine consilio publico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore. præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ consilio ab omni parte laudabili. seuerè & celeriter in maxime noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullam spem reditus: non sæuitum incendijs ruinisque in tecta innoxia murosque: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate urbis nobilissimæ opulentissimæque, cuius ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt, populi ingemuissent: confessio expressa hosti quanta uis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs, & quàm nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidem tuendos esset.

Romani proconsules perfuncti quod ad Capuam attinebat cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legionibus, quas ad Capuam habuerāt: sex millia peditum, & trecentos equites quos ipse legisset: & socium latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cum Tarraconem nauibus uenisset, expositisque ibi copijs, & nauibus subductis, socios quoque nauales multitudinis augendæ causa armasset: profectus ad Iberum flumen, exercitū ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad Lapides atros castra habebat in Ausetanis. is locus est inter oppida Illiturgim & Mentissam. huius saltus fauces Nero occupauit. Asdrubal ne in arcto res esset, caduceatorem misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem cum læto animo Romanus accepisset, diem posterum Asdrubal colloquio petiuit: ut Romani leges conscriberent de tradendis arcibus urbium, dieque statuenda, ad quam præsidia deducerentur, suaque omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod ubi impetrauit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte quod grauissimum exercitus erat, Asdrubal quacunque posset, euadere è saltu iussit. data sedulo opera est, ne multi ea nocte exirent, ut ipsa paucitas tum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad euadendum per arctas semitas ac difficiles esset. Ventum insequenti die ad colloquium est. sed loquendo plura scribendoque dedita opera quæ in rem non essent, die consumpto, in posterum dilatum est. addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi: nec postero die res finem inuenit. ita aliquot dies disceptando palàm de legibus, noctesque emittendis clàm è castris Carthaginiensibus absumptæ. & posteaquā maior pars emissa exercitus erat, iam ne ijs quidem quę ultro dicta erant stabatur: minusque ac minus, cum timore simul fide decrescente, conueniebat. Iam fermè pedestres omnes copiæ euaserāt è saltu: cum prima luce densa nebula saltum omnem camposque circa intexuit. quod ubi sensit Asdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem colloquium differret. illum diem religiosum Carthagi-

mm niensibus

nienſibus ad agendum quicquam rei, feriatum eſſe. Ne tum quidem ſuſpecta fraus cum data eſſet uenia eius diei, extemplo Aſdrubal cum equitatu elephantiſque caſtris egreſſus ſine ullo tumultu in tutum euaſit. Hora fermè quarta depulſa ſole nebula aperuit diem, uacuáque hoſtium caſtra conſpexerunt Romani. Tum demum Claudius punicam fraudem agnoſcens, ut ſe dolo captum ſenſit, proficiſcentem inſtitit ſequi, paratus confligere acie. ſed hoſtis detrectabat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum punicum agmen, præcurſoresꝗ Romanorum fiebant. Inter hæc Hiſpaniæ populi, nec qui poſt cladem acceptam defecerāt, redibant ad Romanos, nec ulli noui deficiebant. Et Romæ ſenatui populoꝗ poſt receptam Capuam non Italiæ iam maior, quàm Hiſpaniæ cura erat. & exercitum augeri & imperatorē mitti placebat. nec tamen quem mitterent, ſatis conſtabat: quoniam illuc, ubi duo ſummi imperatores intra dies triginta cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extra ordinaria cura deligēdus eſſet. Cum alij alium nominarent, poſtremum eò decurſum eſt, ut populus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet. diemꝗ comitijs conſules edixerunt. Primo expectauerant, ut qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ ut deſtituta expectatio eſt, redintegratus luctus acceptæ cladis, deſideriumꝗ imperatorum amiſſorum. Mœſta itaꝗ ciuitas propè inops conſilij, comitiorum die tamen in campum deſcendit. atꝗ in magiſtratus uerſi circumſpectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntꝗ: adeò perditas res, deſperatumꝗ de Repub. eſſe, ut nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere. Cum ſubito P. Cornelius, illius qui in Hiſpania ceciderat filius, quatuor & uiginti fermè annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore unde conſpici poſſet loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora conuerſa ſunt, clamore ac fauore ominati extemplo ſunt felix fauſtumꝗ imperium. iuſſi deinde inire ſuffragium, ad unum omnes non centuriæ modo, ſed etiam homines P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpaniam iuſſerunt. Cæterum poſt rem actam, ut iam reſiderat impetus animorum ardorꝗ, ſilentium ſubito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egiſſent noui. quod fauor plus ualuiſſet quàm ratio ætatis, maximè pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant nomenꝗ, ex funeſtis duabus familijs in eas prouincias. ubi inter ſe pulchra patris patruiꝗ res gerendæ eſſent, proficiſcentis. Quam ubi ab re tanto impetu acta ſolicitudinē curamꝗ hominum animaduertit: aduocata contione, ita de ætate ſua imperioque mandato, & bello quod gerendum eſſet, magno elatoꝗ animo diſſeruit: ut ardorem eum qui reſiderat, excitaret rurſus innouaretꝗ: & impleret homines certioris ſpei, quàm quantā fides promiſſi humani, aut ratio ex fiducia rerum ſubijcere ſolet. Fuit enim Scipio non ueris tantum uirtutibus mirabilis, ſed arte quoque quadam ab iuuenta in oſtentationem earum compoſitus: pleraque apud multitudinem aut per nocturnas uiſa ſpecies, aut uelut diuinitus mente monita, agens: ſiue & ipſe capti quadam ſuperſtitione animi: ſiue ut imperia cōſiliaꝗ, uelut ſorte oraculi miſſa ſine cunctatione aſſequeretur. ad hæc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togam uirilem ſumpſit, nullo die prius ullam publicam priuatamꝗ rem egit, quàm in Capitoliū iret, ingreſſusꝗ ædem conſideret: & plerunꝗ tempus ſolus in ſecreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem uitam ſeruabatur, ſeu conſulto ſeu temerè uulgatæ opinioni fidem apud quoſdam fecit: ſtirpis eum diuinæ uirum eſſe. retulitꝗ famam in Alexandro Magno prius uulgatam, & uanitate & fabula parem: anguis immanis cōcubitu conceptum, & in cubiculo matris eius per ſæpe uiſam prodigij eius ſpeciem, interuentuꝗ hominum euolutam repente, atque ex oculis elapſam. His miraculis nunquam ab ipſo eluſa fides eſt: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palàm affirmandi. Multa alia eiuſdem generis, alia uera, alia aſſimulata, admirationis humanæ in eo iuuene exceſſerant modum. quibus freta tunc ciuitas ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantumꝗ imperium permiſit. Ad eas copias, quas ex uetere exercitu Hiſpania habebat: quæꝗ à Puteolis cum Claudio Nerone traiectæ erant, decem millia peditum, & mille equites addūtur. & M. Iunius Syllanus Propr. adiutor ad res gerendas datus eſt. Ita cum x x x nauium claſſe (omnes autem quinqueremes erant) oſtijs tyberinis profectus præter oram tuſci maris, Alpes atque gallicum ſinum, & deinde Pyrenes circumuectus promontorium, Emporijs urbe Græca (oriundi & ipſi à Pho

cæa

P. C. Scipio 24 annos natus eligitur in Imperatorem.

Varus fortunae timor.

cera sunt) copias exposuit. inde sequi nauibus iussis, Tarraconem pedibus profectus conuentum omnium sociorum (etenim legationes ad famã aduentus eius ex omni se prouincia effuderãt) habuit. naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium, quæ officij causa ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legationibus suspensis uarietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti uirtutum suarum fiducia animo, ut nullum ferox uerbum excideret: ingensq; omnibus quæ diceret, cum maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone & ciuitates sociorum & hyberna exercitus adijt: collaudauitq; milites, quod duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerum sentire hosteis passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent, sociosq; cum fide tutati essent. Martium secum habebat cum tanto honore, ut facile appareret, nihil minus eum uereri, quàm nequis obstaret gloriæ suæ. Successit inde Neroni Syllanus, & in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaq; erant, mature aditis peractisq;, Tarraconem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat, quàm apud ciues sociosq;: & diuinatio quædam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat, eo opportune maiorem inferens metum. In hyberna diuersi concesserant: Asdrubal Gisgonis usq; ad Oceanum & Gades: Mago in mediterranea maximè supra castulonensem saltum. Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circà Saguntum hybernauit. Æstatis eius extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniã uenit: punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidij Romani, quod in arce Tarentina erat: clauserat quidem omneis ad arcem à mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem annonam socijs, quàm hosti faciebat. non enim tãtum subuehi oppidanis per pacata litora, apertosq; portus præsidio nauium punicarum poterat: quantũ frumẽti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere hominũ absumebat: ut arcis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato sustentari posset: Tarentinis classiq; ne inuectum quidem sufficeret, tãdem maiore gratia quàm uenerat, classis dimissa est. annona haud multum laxauerat: quia remoto maritimo præsidio, subuehi frumentum non poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cum ad urbem uenisset, à C. Calpurnio Pr. senatus ei ad ædem Bellonæ datus est. ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suã magis quàm militum uicem, quod prouincia confecta exercitum deportare nõ licuisset, postulauit, ut triumphãti urbẽ inire liceret. id nõ impetrauit. Cum multis uerbis actũ esset, utrum minus cõueniret, cuius nomine absentis ob res prosperè ductu eius gestas supplicatio decreta foret, & dijs immortalib9 habitus honos, ei pręsenti negare triumphum: an quẽ tradere exercitum successori iussissent, quod nisi manente in prouincia bello nõ decerneretur. eum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti atq; immeriti triumphi abesset: medium uisum, ut ouans urbem iniret. Tribuni plebis ex autoritate senatus ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ouans iniret, imperium esset. Pridie quàm urbem iniret, in monte Albano triumphauit. inde ouans multam præ se prædam in urbem intulit. Cum simulachro captarum Syracusarum catapultæ balistęq;, & alia omnia instrumenta belli lata, & pacis diuturnæ regiæq; opulentiæ ornamenta, argenti ærisq; fabrefacta uasa: & alia suppellex pretiosaq; uestis: & multa nobilia signa quibus inter primas Gręciæ urbes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicæ quoq; uictoriæ signum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus & Mericus Hispanus. quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat: alter Nassum, quodq; ibi præsidij erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data. & quingena iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius aut hostium populi Romani fuisset: & ædes Syracusis cuius uellet eorum, in quos belli iure animaduersum esset: Merico Hispanisq; qui cum eo transierant, urbs agerq; in Sicilia ex ijs qui à populo Romano defecissent, iussa dari. id M. Cornelio mãdatum, ut ubi ei uideretur, urbem agrumq; eis assignaret. in eodem agro Belligeni: per quem illectus ad transitionẽ Mericus erat, cccc iugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli punica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgentinæ desciuerũt terræ. secutæ defectionẽ earum Hybla & Magella sunt, & ignobiliores quædã aliæ. Et Numidæ

præfecto Mutine uagi per totã Siciliam sociorum populi Romani agros urebant. Super hęc exercitus Romanus iratus partim quod cum imperatore nõ deuectus ex prouincia esset: partim quod in oppidis hybernare uetiti erant, segni fungebantur militia: magisq; eis autor ad seditionem, quàm animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius Pr. & militũ animos nũc consolando, nunc castigando sedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant, in deditionem redegit: atq; ex his Murgantiam Hispanis, quibus urbs agerq; debebatur, ex S C. tribuit. Consules cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minusq; iam terroris à Pœnis & Annibale esset, sortiri iussi Apuliam Macedoniamq; prouincias. Sulpicio Macedonia euenit, isq; Leuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa accersitus cum comitia cõsulibus rogandis haberet: prærogatiua centuria iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum & T. Octacilium. Manlius qui præsens erat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magna circumfusus turba ad tribunal consulis uenit: petitq; ut pauca sua uerba audiret, centuriamq; quæ tulisset suffragium, reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione, quidnã postulaturus esset, oculorum ualetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem & imperatorem esse: qui cum alienis oculis ei omnia agenda sint: postulet sibi aliorum capita, ac fortunas committi, proinde si uideretur, & redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet: & meminisset in cõsulibus creandis belli, quod in Italia sit, temporumq; reipublicæ. uixdum requiescere aureis à strepitu & tumultu hostili, quo paucos ante mẽses assederint prope mœnia Romana. Post hęc cum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemq; consul es dicturos esse: tum Torquatus, Neq; ego uestros, inquit, mores consul ferre potero, neq; uos imperium meum. redite in suffragium, & cogitate bellum punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & autoritate mota uiri, & admirantium circà fremitu, petit à consule, ut centuriam seniorum citaret. uelle sese cum maioribus natu colloqui, & ex autoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse: duobus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello: & si utiq; nouum aliquem aduersus Pœnos consulẽ creari uellent, M. Valerium Leuinum egregie aduersus Philippum regem terra mariq; res gessisse. Ita de tribus cõsultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineunt. M. Claudiũ Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium, absentes consules dixerunt. autoritatẽ prærogatiuæ omnes centuriæ secutę sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. nõ equidẽ si qua sit sapientium ciuitas: quam docti fingunt magis quàm norũt: aut principes grauiores temperatioresq; à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. Centuriam uero iuniorum seniores consulere uoluisse, quibus imperium suffragio mandaret: uix ut uerisimile sit, parentũ quoq; hoc seculo uilis leuisq; apud liberos autoritas fecit. Prætoria inde comitia habita. P. Manlius Volso & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius & L. Cincius Alimentius creati sunt. Forte ita incidit, ut comitijs perfectis nuntiaretur: T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse uidebatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant: & eo anno ut fierent, repente Calpurnio Pr. senatus decreuit, ut in perpetuum uouerentur. Eodem anno prodigia aliquot uisa, nuntiataq; sunt. in æde Concordiæ uictoria quæ in culmine erat, fulmine icta decussaq; ad Victorias quæ in antè fixæ erãt hæsit, neq; inde procidit. Et Anagniæ & Fregellis nuntiatum est murum portasq; de cœlo tactas. & in foro sudertano sanguinis riuos per diem totum fluxisse, & Ereti lapidibus pluuisse. & Reate mulã peperisse. Ea prodigia hostijs maioribus sunt procurata: & obsecratio in unum diem populo indicta, & nouendiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, nouiq; suffecti, in locum M. Æmylij Numidæ decemuiri sacrorum M. Æmylius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruilij Maximi auguris M. Seruilius. T. Octacilius Crassus pontifex quia exacto anno mortuus erat: ideo nominatio in locum eius non est facta. C. Claudius flamen dialis quod exta perperam dederat, Flaminio abijt. Per idem tempus M. Valerius Leuinus, tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indictum

ante

Prodigia.

antè ad idipsum concilium Ætolorum classe expedita uenit. Vbi cum Syracusas Capuáq; captas in fidem, in Italiaq; rerum secundarũ successum ostentasset: adiecissetq;, iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atq; æquum secum ius accepissent, alios in ea fortuna haberent, ut socij esse quàm ciues mallent: Aetolos eo in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarũ in amicitiam primi uenissent. Philippum eis & Macedonas graues accolas esse. quorum se uim ac spiritus etiam fregisse: & eò redactos esse, ut non his modo urbibus quas per uim ademissent Aetolis, excedant: sed ipsam Macedoniam infestam habeant. Et Acarnanas quos ægre ferrent Aetoli à corpore suo diremptos, restituturũ se in antiquam formulam iurisq; ac ditionis eorum. Hæc dicta promissáq; à Romano imperatore Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Aetolorum affirmauerunt autoritate sua, minore cum uerecundia & maiore cum fide uim maiestatemq; populi Romani extollentes. maximè tamen spes potiundæ mouebat Acarnanię. Igitur conscriptę conditiones quibus in amicitiam societatemq; populi Romani uenirent. additũq;, ut si placeret uellentq;, eodem iure amicitiæ Elei Lacedæmonijq;, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent: Asiæ Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum ut extemplo Aetoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus x x quinqueremibus adiuuaret Romanus. Vrbiũ Corcyra tenus ab Aetolia incipienti solum tectaq;, & muri cum agris Aetolorum, alia omnis præda populi Romani esset. Darentq; operam Romani, ut Acarnaniam Aetoli haberent. Si Aetoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adscriberent: ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis socijsq; quiq; eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus fœdere iungeretur regi, ut caueret ne ius ei belli inferendi Aetolis socijsq; eorũ esset. Hæc conuenerunt. conscriptaq; biennio post, Olympiæ ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumẽtis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Aetolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Aetoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum: & Leuinus Zacynthum (parua insula est, propinqua Aetoliæ, urbem unam eodem quo ipsa est nomine habet: eam præter arcem ui cepit) & Oleniada Naxumq; Acarnanum captas Aetolis cõtribuit. Philippum quoq; satis implicatum bello finitimo ratus ne Italiam Pœnosq; & pacta cum Annibale posset respicere. Corcyram ipse se recepit. Philippo Aetolorum defectio Pellæ hybernanti allata est. itaq; quia primo uere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasq; eis urbes alieno metu quietas ut Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atq; Apolloniatum fines fecit: egressosq; Apolloniatas cum magno terrore ac pauore compulit intra muros. uastatis proximis Illyrijs, in Pelagoniam eadem celeritate uertit iter. inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cœpit. His raptim actis, memor Aetolici iunctiq; cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nympheum & Boleam in Thessaliam descendit. ad bellum secum aduersus Aetolos capessendum incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Aetolos, ipse priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atq; inde in Thraciam exercitum ac Męδos eduxit. Incurrere ea gens Macedoniam solita erat, ubi regẽ occupatũ externo bello, ac sine præsidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur uastare agros, & urbem Iampharniam, caput arcẽq; Mædicæ oppugnare cœpit. Scopas ubi profectum in Thraciam regem, occupatum q; ibi bello audiuit, armata omni iuuentute Aetolorũ, bellum inferre Acãnaniæ parat. Aduersus quos Acarnanum gens & uiribus impar, & iam mœnia Oleniados Naxumq; amissa cernens, Romanaq; insuper arma ingeruere, ira magis instruit quàm consilio bellum. coniugibus liberisq; & senioribus] supra L X annos in propinquam Epirum missis, ab x v ad L x annos coniurant, nisi uictores, se non redituros, qui uictus acie excessisset, eum nequis urbe, tecto, mensa, lare reciperet, diram execrationem in populares, obtestationem quàm sanctissimam potuerũt, aduersus hospites, composuerunt. precatiq; simul Epirotas sunt, ut qui suorum in acie cecidissent, eos uno tumulo contegerent adhiberentq; humatis titulum. Hic siti sunt Acarnanes, qui aduersus uim atque iniuriam Aetolorum pro patria pugnantes mortem occubuerũt. Per hæc

incitatis animis, castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt. nuntijs ad Philippum
missis, quanto res in discrimine esset: omittere Philippum id quod in manibus erat, coëgerunt
bellum. Iampharnia per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. Aetolorum im/
petum tardauerat primo coniurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus
regredi etiam in intimos coëgit fines. Nec Philippus, quanquam ne opprimerentur Acarna
nes, itineribus magnis ierat: ultra Clinen est progressus. inde cum audisset reditũ Aetolorum
ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Leuinus ueris principio à Corcyra profectus nauibus,
superato Leucate promontorio, cum uenisset Naupactum: Anticyram inde se petiturum edi
xit, ut præsto ibi Scopas Aetoliq; essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Co/
rinthyacum intrantibus. breue terra iter eò, breuis nauigatio ab Naupactio est. Tertio fermè
post die utrinque oppugnari cœpta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta
machinę que omnis generis in nauibus erant, & Romani inde oppugnabant. itaque intra
paucos dies recepta urbs per deditionem, Aetolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit.

Literæ Leuino redditæ, consulẽ eum absentem declaratum, & successorem uenire P. Sul/
picium, cæterum diuturno ibi morbo implicitus serius spe omnium Romam uenit. M. Mar
cellus cum Idibus Martijs consulatum inisset, senatum eo die moris modo causa habuit: pro/
fessus nihil se absente collega. neque de republica, neque de prouincijs acturum. Scire se fre/
quentes Siculos prope urbem in uillis obtrectatorum suorum esse. quibus tantum abesse, ut
per se non liceat palàm Romę crimina edita, ficta que ab inimicis uulgare: ut ni simularent ali
quem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus sena/
tum fuerit. ubi quidem collega uenisset: non passurum quicquam prius agi, quàm Siculi in se
natum introducantur. delectum propè à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, ut quàm
plurimi questum de se Romam uenirent. eundem literis falsis urbem implesse, bellum in Si/
cilia esse, ut suam laudem minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus consul senatum
dimisit. ac propè iustitium omnium rerum futurum uidebatur, donec alter consul ad urbem
uenisset. Otium ut solet, excitauit plebis rumores. belli diuturnitate & uastatos agros circa ur
bem, quà in festo agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam. & pro republica
Cannis exercitus cæsos querebantur: & consules bellicosos ambos, uiros acres nimis & fero/
ces creatos: qui uel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare ciui/
tatem forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie quinquatrus fuit, pluribus
simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quin
que: & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere. comprehensa postea priuata ædi/
ficia: (neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ latumiæ forumq; piscatorium & atrium
regium. ædes Vestæ uix defensa est, tredecim maximè seruorum opera, qui in publicum re/
dempti, ac manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec ulli dubium erat,
humana id fraude factum esse: quod plurib. simul locis, & ijs diuersis ignes coorti essent. Itaq;
consul ex autoritate senatus pro contione edixit: qui quorum opera id conflatum incen/
dium profiteretur: pręmium fore, libero pecuniã, seruo libertatẽ. Eo premio inductus Cam
panorum Calauiorum seruus (Mannus ei nomen erat) indicauit: dominos, & quinque præ/
terea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fuluio securi percussi erant: id incẽ
dium fecisse: uulgóque facturos alia, ni comprehendãtur. Comprehensi, familię q; eorum. &
primo eleuabitur index indiciumq;. pridie eum uerberibus castigatum ab dominis discesf/
sisse: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum ut coram coargue/
bantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est: fassi omnes atque in
dominos seruósque conscios animaduersum est. indici libertas data, & uiginti millia æris.

Consuli Leuino Capuam prętereunti circumfusa multitudo Campanorũ est, obsecran/
tium cũ lachrymis, ut sibi Romam ad senatum ire liceret oratum: si qua misericordia tandem
flecti possent, ne se ad ultimum perditum irent, nomenq; Campanorum à Q. Flacco deleri
sinerent. Flaccus sibi priuatam simultatem cum Campanis negare ullam esse, publicas ini
micitias & hostileis esse; & futuras, quoad eo animo in populum Romanum esse sciret. nul/
lam

Iam enim in terris gentem esse, nullum infestiorem populum nomini Romano, ideo se mœnibus inclusos tenere eos: quia si qui euasissent aliqua, uelut feras bestias per agros uagari: & laniare & trucidare quodcunque obuium detur. alios ad Annibalem transfugisse, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in semiusto foro consulem uestigia sceleris Campanorum. Vestæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperij Romani. se minime censere tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Leuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die quàm à senatu responsum accepissent, Capuam redituros, sequi se Romam iussit. Hac circumfusus multitudine simul Siculis obuiam egressis potestatem Romam adeundi fecit: clarissimarum urbium excidio celeberrimis uiris uictos bello accusatores in urbem adducens. De republica tamen primum ac de prouincijs ambo consules ad senatum retulere. Ibi Leuinus quo statu Macedonia & Græcia, Aetoli, Acarnanes Locriq́ essent: quasq́ ibi res ipse egisset terra mariq́, exposuit. Philippum inferentem bellum Aetolis in Macedoniam retrò ab se compulsum, ad intima penitus regni abijsse, legiōemq́ inde deduci posse. classem satis esse ad arcendum Italia regem. Hæc de se deq́ prouincia, cui præfuerat. Cōsulum de prouincijs communis relatio fuit. decreuere patres, ut alteri consulum Italia bellumq́ cum Annibale, prouincia esset: alter classem cui T. Octacilius præfuisset: Siciliamq́ prouinciā cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Hetruria Galliaq́ essent, eæ quatuor erant legiones. urbanæ duæ superioris anni in Hetruriam: duæ quibus Sulpicius COS. præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ & legionibus præesset, quem consul, cuius Italia prouincia esset, præfecisset. In Hetruriam C. Calpurnius post præturā, prorogato in annum imperio, missus. & Q. Fuluio Capua prouincia decreta, prorogatumq́ in annum imperium. Exercitus ciuium sociorumq́ minui iussus, ut ex duabus legionibus una legio quinq́ millia peditum, & trecenti equites essent: dimissis qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur: eadem ratione stipendiorum habita in ueteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio COS. superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum, tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpicius collega eius omnem exercitum, præter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præesset: ubi consul in prouinciam uenisset, dimitti iussus. L. Cincio Pr. ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni Pr. decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno præfuerat. Vrbanas legiones ita scribere consules iussi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijq́ fuissent: neue eo anno plures q́ una & XX. Romanæ legiones essent. His senatus cōsultis perfectis, sortiti prouincias cōsules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello aduersus Annibalem Leuino euenit. Quæ sors, uelut iterum captis Syracusis, ita exanimauit Siculos expectatione sortis in consulum conspectu stanteis: ut comploratio eorum flebilesq́ uoces, & extemplo oculos hominum conuerterent, & postmodum sermones præbuerint. Circumibāt enim senatum cum ueste sordida, affirmantes: se non modo suam quisq́ patriam, sed totam Siciliam relicturos: si eò Marcellus iterum cum imperio redisset. nullo suo merito eum ante implacabilem in se fuisse: quid iratum quod Romam de se questum uenisse Siculos sciat, facturum? obrui ab Aetnæ ignibus, aut mergi freto, satius illi insulæ esse, quàm uelut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum querelæ, domos primum nobilium circumlatæ, celebratæq́ sermonibus, quos partim misericordia Siculorū, partim inuidia Marcelli excitabat, in senatum etiam peruenerunt. Postulatum à consulibus est, ut de permutandis prouincijs senatum consulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent: aliam forsitan futurā fuisse sententiam suā, dicere. nūc ne quis timore frenari eos dicere posset: quo minus de eo libere querātur, in cuius potestate mox futuri sint: si collegæ nihil intersit, mutare se prouinciam paratū esse. deprecari senatus præiudiciū. nam cū extra sortem collegæ optionē dare prouinciæ iniquū fuerit, quanto maiorem iniuriā, immo contumeliā esse, sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, cum quid placeret, magis ostendisset quàm decreuisset, dimittitur.

Inter ipsos consules permutatio prouinciarũ, rapiente fato Marcellum ad Annibalem facta est, ut ex quo primus aduersæ pugnæ gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorũ, prosperis tum maximè bellicis rebus, caderet. Permutatis prouincijs, Siculi in senatum introducti multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum uerba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratẽ & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inuisos fuisse sibi. ob eã causam & Hieronymum à principibus iuuentutis propè publico consilio interfectum, & in Epicidis Hippocratisq; cædem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem factam. quos Marcelli mora destitutos. quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admouisset: indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoq; Hippocratis atq; Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquã deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire polliceriq;, se urbem cum uellet, ei tradituros. sed eum primo ui capere maluisse: dein cum id neque terra neq; mari omnia expertus potuisset, autores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quàm principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam ultro offerẽteis, prę optasse, quo scilicet iustiore de causa uetustissimos socios populi Romani trucidaret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & senatus: si portas Marcello Syracusani publice, & nõ oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates et Epicides clausissent: si Carthaginiensium animis bellum cũ populo Romano gessissent: quid ultra quàm quod fecerit, nisi ut deleret Syracusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certe præter mœnia & tecta exhausta urbis, & refracta deûm delubra, dijs ipsis ornamentisq; eorum ablatis, nihil relictũ Syracusis esse. bona quoque multis adempta: ita ut ne nudo quidẽ solo reliquijs direptæ fortunæ, alere sese ac suos possent. Orare se patres conscriptos, ut si nequeant omnia, saltem quæ compareant, cognoscíq; possint, restitui dominis iubeant. Talia conquestos cum excedere templo, ut de postulatis eorum patres consuli posent, Leuinus iussisset: Imò maneant, inquit Marcellus, ut coram his respondeam: quando ea cõditione pro uobis patres conscripti bella gerimus, ut uictos armis accusatores habeamus: duæ captæ hoc anno urbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusę habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul. Non adeò maiestatis, inquit, populi Romani imperijq; huius oblitus sum patres cõscripti, ut si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam, accusantibus Grecis, fuerim. sed non quid ego fecerim, in disquisitionem uenit, quem quicquid in hostibus feci, ius belli defendit, sed quid isti pati debuerint. qui si non fuerunt hostes, nihil interest: nunc, an uiuo Hierone Syracusas uiolauerim. sin autem desciuerunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, urbem ac mœnia clauserunt, exercitúmque Carthaginiensium aduersus nos tutati sunt: quis passos esse hostilia cum fecerint, indignatur? Tradentes urbem principes Syracusanorum auersatus sum: Sosin & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui alijs humilitatem obijciatis: quis est uestrum, qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum promiserit? Odistis, & execramini eos qui fecerunt: & ne hic quidem contumelijs in eos dicendis parcitis. tantum abest, ut & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum patres conscripti, quam isti obijciunt: maximo argumento est, me neminem, qui nauatam operam Reipublicæ nostræ uelit, auersatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas: nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentaui pacem: & postea quam neque legatos uiolandi uerecundia erat: nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur: multis terra mariq; exhaustis laboribus, tandem ui atque armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint apud Annibalem & Carthaginienses, uictosq; iustius quàm apud uictoris populi Romani senatum quererentur. Ego Patres conscripti Syracusas spoliatas si negaturus essem, nunquam spolijs earum urbem Romam exornarem. quę autem singulis uictor aut ademi aut dedi, cum belli iure tum excuiusq; merito satis scio me fecisse. ea uos rata habeatis patres conscripti, necne, magis reipublicę interest, quàm mea. mea

quippe

quippe fides exoluta est: ad rempublicam pertinet, ne acta mea rescindendo, alios in posterũ segniores duces faciatis. Et quoniam coram & Siculorum, & mea uerba audistis patres cõscripti simul templo excedemus, ut me absente liberius cõsuli senatus posit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit. Consul alter de postulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cum diu de sententijs certatum esset: & magna pars senatus, principe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus & Syracusanorum & populi Romani: & urbem recipi, non capi: & receptam legibus antiquis & libertate stabiliri, non fessam miseranda seruitute bello affligi: inter tyrannorum & ducis Romani certamina pręmium uictoris in medio positam urbem pulcherrimam ac nobilissimam perijsse, horreum atq; ærarium quondã populi Romani: cuius munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc deniq; ipso punico bello adiuta ornataq; respublica esset. Si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperij Romani cultor: quo ore aut Syracusas, aut Romam ei ostendi posse? cum ubi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam in uestibulo urbis, propè in porta, spolia patriæ suæ uisurus sit? Hęc taliaq; cum ad inuidiam consulis miserationemq; Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt patres causa Marcelli. Quæ is gerens bellum uictorq; egisset, rata habenda esse. in reliquum curæ senatui fore rem Syracusanam, mandaturosq; consuli Leuino, quoad sine iactura reipub. fieri posset, fortunis eius ciuitatis cõsuleret. Missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis, senatuscõsultum recitatũ est. legatiq; benigne appellati ac dimissi, ad genua se Marcelli Cos. proiecerũt, obsecrantes, ut quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis causa dixissent, ueniã eis daret: & in fidem & clientelam se urbemq; Syracusas acciperet. post hæc consul clementer appellatos eos dimisit. Campanis deinde senatus datus est. quorũ oratio miserabilior, causa durior erat. neq; enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent. sed satis pensum pœnarum, tot ueneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Paucos nobiliũ superstites esse, quos nec sua conscientia, ut quicquam de se grauius consulerent, impulerit: nec uictoris ira capitis damnauerit. eos libertatem sibi suisq; & bonorum aliquam partem orare, ciues Romanos, affinitatibus plerosq; & propinquis iam cognationibus ex cõnubio uetusto iunctos. Summotis deinde è templo paulisper dubitatum, an accersendus à Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captã Claudius Cos. erat) ut coram imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosq; disceptatum fuerat, disceptaretur. dein cum M. Attilium, C. Fuluium fratrẽ Flacci, legatos eius, ac Q. Minutium & L. Veturium Philonem item Claudij legatos, qui omnibus gerendis rebus affuerant, in senatu uiderent: nec Fuluium auocari à Capua, nec differri Campanos uellent: interrogatus sententiam M. Attilius Regulus, cuius ex ijs qui ad Capuam fuerãt, maxima autoritas erat. In cõsilio, inquit, arbitror me fuisse cõsulibus Capua capta. cũ quæreretur: ecquis Campanorum de rep. nostra benemeritus esset, duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Attellanam Capuæ habitantẽ, & Fauculam Cluuiam quæ quondam quæstum corpore fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute & uictoria populi Romani: hanc captiuis egentibus alimẽta clàm suppeditasse: cęterorũ omnuium Campanorũ eundem erga nos animum, quẽ Carthaginiensiũ, fuisse. securiq; percussos à Q. Fuluio fuisse magis, quorũ dignitas inter alios, quàm quorum culpa eminebat. Per senatũ agi de Campanis, qui ciues Romani sunt, iniussu populi nõ uideo posse. idq; & apud maiores nostros in Sutrianis factũ est, cum defecissent: ut M. Antistius trib. pleb. prius rogationem ferret: sciretq; plebs, uti senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Itaq; censeo cum trib. pl. agendum esse, ut eorũ unus pluresue rogationem ferãt ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Attilius tribunus pl. ex autoritate senatus plebem in hęc uerba rogauit. Omnes Campani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemq; populi Romani Fuluio proconsuli, quæq; unà secum dediderunt, agrum urbemq;, diuina humanaq; utensiliaq;, siue quid aliud dediderũt: de ijs rebus quid fieri uelitis, uos rogo quirites. Plebs sic iussit. Quod senatus maxima pars censeat, qui assidens, id uolumus iubemusq;. Ex hoc plebiscito senatus cõsul-

tus

tus Oppiæ Cluuiæq; primum bona, ac libertatem restituit. si qua alia præmia petere à senatu uellent, uenire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæpretium est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda ipsos liberosq; eorum & cõiuges uendendas, extra filias quæ nupsissent, prius quàm in populi Romani potestatem uenirent. alios in uincula cõdendos ac de his posterius consulendum. aliorum Campanorum summam etiã census distinxerunt, publicanda necne bona essent. pecua captiua, præter equos & mancipia, preter puberes uirilis sexus, & omnia quæ solo nõ cõtinerentur, restituenda censuerunt domi nis. Campanos omnes, Attellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quàm qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse iusserunt: ita ut nemo eorum ciuis Romanus, aut latini nominis esset. ne'ue quis eorum qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ essent: in urbe agroúe Campano intra certam diem maneret. locus ubi habitarent: trãs Tyberim, qui non contingeret Tyberim, daretur. qui nec Capuæ nec in urbe Campana, quæ à populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem Romam uersus: qui ad Romanos transissent prius quàm Annibal Capuam ueniret, cis Vulturnũ emouendos censuerunt: ne quis eorum propius mare xv. millibus passuum agrum ædificium'ue haberet. qui eorum trans Tyberim emoti essent: ne ipsi posteri'ue eorum uspiam pararent haberent'ue, nisi in Veiente, aut Sutrino Nepesinóue agro: dum ne cui maior, quàm quinquaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omniũ, quiq; magistratus Capuæ, Attellæ, Calatiæ gessissent, bona uenire Capuæ iusserunt. libera corpora quæ uenũdari placuerat, Romam mitti ac Romę uenire. Signa, statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra ac profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto quàm Romam uenerãt, Campanos dimiserunt. nec iam Q. Fuluij sęuitiã in sese, sed iniquitatem deûm, atq; execrabilem fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis Campanisq;, delectus habitus. scripto deinde exercitu, de remigũ supplemento agi cœptum. in quam rem cum neq; hominũ satis, nec ex qua pararentur stipendiumq; acciperent: pecuniæ quicquã ea tempestate in publico esset: edixerunt cõsules, ut priuati ex censu ordinibusq; sicut antea remiges darent cum stipendio cibarijsq; dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominũ, tanta indignatio fuit, ut magis dux quàm materia seditioni deesset. Secundum Siculos Campanosq; plebem Romanam perdendam, lacerandamq; sibi cõsules sumpsisse. per tot annos tributo exhaustos nil reliqui, præter terrã nudam ac uastam, habere. tecta hosteis incendisse, seruos agri cultores rem publicam abduxisse: nunc ad militiam paruo ære emendo, nunc remiges imperãdo. si quid cui argenti æris'ue fuerit stipendio remigum, & tributis annuis ablatum. se ut dent, quod non habent nulla ui, nullo imperio cogi posse. bona sua uenderent: in corpora quæ reliqua essent, sæuirent. ne unde redimantur quidem, quicquam superesse. Hęc nõ in occulto, sed propalàm in foro atq; oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos sedare consules nunc castigando, nunc cõsolando poterant. Spatium deinde his tribuere se, dareq; ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspiciendam, expediendamq; usi sunt. Senatum postero die habuerunt de remigum supplemento. ubi cum multa disseruissent, cur æqua plebis recusatio esset: uerterunt orationem eò, ut dicerent: priuatis id, seu æquum, seu iniquum onus iniungendum esse. nam unde, cum pecunia in ærario non esset paraturos nauales socios? quomodo autem sine classibus, aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippũ arceri posse? aut tuta Italiæ litora esse? Cum in hac difficultate rerum consilium hæreret, ac propè torpor quidam occupasset hominum mentes, tum Leuinus Cos. Magistratus senatui, & senatus populo sicut honore pręstet: ita ad omnia quæ dura atq; aspera essent, subeunda ducem debere esse. si quid iniungere inferiori uelis, id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris, facilius omneis obedienteis habeas. nec impensa grauis est, cum ex ea plus quàm pro uirili parte sibi quenq; capere principum uidẽt. Itaq; ut classem habeat quam ornare uolumus populus Romanus. priuatos sine recusatione remiges dare nobismetipsis primum imperemus. aurum, argentum, æs signatum omnes senatores crastina die in publicũ cõferamus: ita ut annulos sibi quisq; & cõiugi & liberis & filio bullã: & quibus uxor filiæue sunt, singulas uncias auri, pondo relinquãt. argenti, qui curuli

curuli sella sederunt: equi ornamenta & libras pondo, ut salinum patellamque deorum causa habere possint. cæteri senatores libram argenti tantum, æris signati quina millia in singulos patresfamiliæ relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs signatum, ad triumuiros mensarios extemplo deferamus: nullo ante senatus consulto facto, ut uoluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Reipublicę excitet ad æmulandum animos primum equestris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc unam uiam, multa inter nos collocuti, consules inuenimus. Ingredimini dijs bene iuuantibus. Respublica incolumis & priuatas res facile saluas præstat, publica prodendo, tua nequicquam serues. In hæc tanto animo consensum est, ut gratiæ ultro consulibus agerentur. senatu inde misso, pro se quisque aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, ut prima inter primos nomina sua uellent in publicis tabulis esse: ut nec triumuiri accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent. Hunc consensum senatus eque ster ordo est secutus, sequestris ordinis plebs. ita sine edicto, sine cohortatione magistratus, nec remige in supplementum, nec stipendio Respublica eguit: paratisque omnibus ad bellum, consules in prouincias profecti sunt. Neque aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienses Romanique pariter uarijs casibus immistis magis in ancipiti spe ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hispania aduersæ res, hinc prosperæ in Sicilia luctum & lætitiam miscuerant: & in Italia, cum Tarentum amissum damno & dolori: tum arx cum præsidio retenta præter spem gaudio fuit: & terrorem subitum pauoremque urbis Romæ obsessæ & oppugnatæ, Capua post dies paucos capta in lætitiam uertit. Transmarinæ quoque res quadam uice pensatæ. Philippus hostis tempore haud satis opportuno factus: Ætoli noui adsciti socij, Attalusque Asiæ rex, iam uelut despondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginienses quoque Capuam amissam, & Tarentum captum æquabant: & ut ad mœnia urbis Romæ nullo prohibente se peruenisse in gloria ponebant: ita pigebat irriti incepti, pudebatque adeò se spretos, ut sedentibus ipsis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hispaniam duceretur. Ipse quoque Hispaniæ quo propius spem uenerant, tantis duobus ducibus exercitibusque cæsis, debellatũ ibi, ac pulsos inde Romanos esse, eò plus ab L. Martio tumultuario duce ad uanum & irritum uictoriam redactam esse, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, suspensa omnia utrinque erant, integra spe, integro metu: uelut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quàm defensa ab se, multorum Italiæ populorum animos auerterat: quos neque omnes tenere præsidijs, nisi uellet in multas paruasque partes carpere exercitum. quod minimè tum expediebat, poterat: nec deductis præsidijs spei liberam, uel obnoxiam timori sociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatem animus ad spolianda quæ tueri nequibat, ut uastata hosti relinqueretur, inclinauit. Id fœdum cõsilium cum incepto, tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed cæterorum etiam. quippe ad plures exemplum, quàm calamitas pertinebat. Nec consul Romanus tentandis urbibus, sicunde spes aliqua se ostendisset, deerat. Salapiæ principes erant Dasius & Blactius: Dasius Annibali amicus, Blactius quantũ ex tuto poterat, rem Romanam fouebat: & per occultos nuntios spem proditionis fecerat Marcello, sed sine adiutore Dasio res transigi non poterat. Multum ac diu cunctatus & tum quoque magis inopia consilij potioris, quàm spe effectus, Dasium appellabat. at ille cum ab re auersus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accersito utroque, Annibal cum pro tribunali quędam ageret, mox de Blactio cogniturus, starentque summoto populo accusator & reus: Blactius de proditione Dasium appellabat. Enimuero ille uelut in manifesta re exclamat: sub oculis Annibalis secũ de proditione agi. Annibali atque eis qui aderãt, quo audacior res erat, minus similis ueri uisa est. æmulationem profecto atque odium esse: & id crimen adferri, quod, quia testem habere non potuisset, liberius fingeretur. Ita inde dimissi sunt. nec Blactius ante abstitit tam audaci incepto, quàm idem obtundendo, docendoque quàm ea res ipsis patriæque salutaris esset, peruicit, ut præsidium punicũ, (hi autem Numidæ erant) Salapiaque traderetur Marcello. Nec sine cæde multa tradi potuit. longe fortissimi equitum toto punico exercitu erant. itaque quan-

quam

quam improuiſa res fuit,nec uſus equorum in urbe erat, tamẽ armis inter tumultum captis & eruptionem tentauerunt,& cum euadere nequirent pugnantes ad ultimum occubuerunt.nec plus quinquaginta ex his in poteſtatem hoſtium uiui uenerunt. plusq; aliquanto damni hæc ala equitum amiſſa Annibali,quàm Salapia fuit:nec deinde unquam Pœnus, quo longe plurimum ualuerat,equitatu ſuperior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina uix inopia tolerabilis eſſet,ſpem omnem præſidium quod ibi erat Romanũ præfectusq; præſidij atque arcis M.Liuius in cõmeatibus ab Sicilia miſsis habebant. qui ut tuto preterueherentur oram Italiæ,claſsis uiginti fermè nauium Rhegyi ſtabat. Præerat claſsi cõmeatibusq; D.Quintius obſcuro genere ortus,cæterum multis fortibus factis gloria militari illuſtris.primo quinq; naues,quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: poſtea rem impigre ſæpe gerenti tres additæ quinqueremes: poſtremo ipſe à ſocijs, Rheginisq; & à Velia & Peſto,debitas ex fœdere exigendo,claſſem xx. nauium,ſicut antè dictum eſt,effecit. Huic ab Rhegyo profectæ claſsi Democrates cum pari claſſe nauium Tarentinarum numero,quindecim millia fermè ab urbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum forte improuidus futuri certaminis Romanus ueniebat: ſed circa Crotonem Sibarimq; ſuppleuerat remigio naueis:inſtructamq; & armatam egregie pro magnitudine nauium claſſem habebat. & tum forte ſub idem ferè tempus & uenti uis omnis cecidit, & hoſtes in conſpectu fuere: ut ad componenda armamenta,expediendumq; remigem ac militem ad immin ẽs certamen ſatis temporis eſſet. Raro aliàs tantis animis iuſtę cõcurrerunt claſſes:quippe cum in maioris diſcrimen rei, quàm ipſæ erant,pugnarent. Tarentini,ut recuperata urbe ab Romanis poſt centeſimum propè annum,arcem etiam liberarent:ſpem commeatus quoq; hoſtibus,ſi nauali prelio poſſeſsionem maris ademiſſent,interclu ſuri:Romani ut retenta poſſeſsione arcis oſtenderent, nõ ui aut uirtute,ſed proditione ac furto Tarentum amiſſum. Itaq; ex utraq; parte ſigno dato cum roſtris cõcurriſſent:neq; retro nauem inhiberent, nec dirimi ab ſe hoſtem paterentur, quam quis indeptus nauem erat,ferrea iniecta manu:ita conſerebant ex propinquo pugnam, ut non miſſilibus tantum,ſed gladijs etiam propè collato pede præliarentur. Proræ inter ſe iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto ſtipatæ erant naues, ut uix ullum telum in mari uanum intercideret.frontibus uelut pedeſtris acies urgebãt:peruiæq; naues pugnantibus erant.Inſignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis cõcurrerant inter ſe.in Romana naue ipſe Quintius erat,in Tarentina Nico,cui Perconi fuit cognomen non publico modo,ſed priuato etiam odio inuiſus atq; infeſtus Romanis: quod eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium ſimul pugnantem hortantemq; ſuos,incautum haſta transfigit.ille atque præceps cum armis procidit ante proram,uictor Tarentinus in turbatã duce amiſſo nauem impigre trãſgreſſus cum ſummouiſſet hoſtes: & prora iam Tarentinorum eſſet,puppim male conglobati tuerentur Romani:repente & alia à puppi triremis hoſtium apparuit.ita in medio circumuenta Romana nauis capitur.hinc ceteris terror iniectus,ut pretoriam nauem captam uidere:fugientesq; paſsim,aliæ in alto merſæ,aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontinisq;. ex onerarijs, quæ cum commeatu ſequebantur,perpaucæ in poteſtatem hoſtium uenere: aliæ ad incertos uentos hinc atq; illinc obliqua transferentes uela,in altum euectæ ſunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res geſta.nam ad quatuor millia hominum frumentatum egreſſa cum in agris paſsim uagarentur: Liuius,qui arci præſidioq; Romano præerat, intentus in omnes occaſiones gerendæ rei, C.Perſium impigrum uirum cum duobus millibus armatorũ ex arce emiſit. qui uage effuſos per agros, palatosq; adortus cum diu paſsim cecidiſſet: paucos ex multis trepida fuga incidentes ſemiapertis portarum foribus, in urbem compulit:ne urbs eodem impetu caperetur.Ita æquatæ res ad Tarentũ.Romanis uictoribus terra, Tarentinis mari.frumenti ſpes quæ in oculis fuerat,utroſq; fruſtrata pariter. Per idem tempus Leuinus Cos.iam magna parte anni circumacta, in Siciliam ueteribus nouisq; ſocijs expectatus cum ueniſſet,primum ac potiſsimum omniũ ratus Syracuſanis noua pace incõditas componere res: Agrigentum inde,quod belli reliquum erat,tenebaturq; à Carthaginienſium ualido

lido præsidio, duxit legiones. & affuit fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthaginiensium, sed omnem in Mutine Numidisq́ spem repositam habebat. Per totam Siciliam uagus prędas agebat ex socijs Romanorum: neq́ intercludi ab Agrigento ui aut arte ulla, nec quin erumperet ubi uellet, prohiberi poterat. Hęc eius gloria quia iam imperatoris quoq́ famæ officiebat, postremo in inuidiam uertit: ut ne bene gestæ quidem res iam Hannoni propter autorem satis lętæ essent. propter quæ postremo præfecturā eius filio suo dedit, ratus cum imperio autoritatem quoq́ ei inter Numidas erepturum. quod lōge aliter euenit. nam ueterem fauorem eius sua insuper inuidia auxit. neq́ ille indignitatem iniuriæ tulit: confestimq́ ad Leuinum occultos nuntios misit de tradendo Agrigento. per quos ut est facta fides, compositusq́ rei gerendæ modus: portā ad mare ferentem Numidæ cum occupassent, pulsis inde custodibus, aut cęsis, Romanos ad idipsum missos in urbem acceperunt. & cum agmine iam in media urbis, ac forum magno tumultu iretur: ratus Hanno non aliud, quàm tumultum ac secessionem (id quod & antè acciderat) Numidarum esse, ad cōprimendam seditionem processit. atq́ ille, cum ei multitudo maior, quàm Numidarū procul uisa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidisset: prius quàm ad ictum teli ueniret, capessit fugam. per auersam portam emissus, assumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactiq́ opportune paruum nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africā traiecerunt. alia multitudo Pœnorū Siculorumq́ ne tentato quidem certamine cum cæci in fugam ruerent, clausiq́ exitus essent, circa portas cęsa. Oppido recepto Leuinus, qui capita rerum Agrigenti erant, uirgis cęsos securi percussit: cæteros, prædamq́ uendidit: omnē pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cum peruasisset, omnia repète ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui sunt xx oppida, sex ui capta, uoluntaria deditione in fidem uenerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiusq́ merito consul prēmia pœnasq́ exoluisset: coēgisset q́ Siculos positis tandem armis ad agrum colendum animos conuertere: ut esset non incolarum modo alimentis frugifera insula, sed urbis Romę, atq́ Italiæ (id quod multis sępe tempestatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam transuexit. Quatuor millia hominum erāt, misti ex omni colluuione, exules, obærati, capitalia ausi plerìq́, & cum in ciuitatibus suis, ac sub legibus uixerant, & postquam eos ex uarijs causis fortuna similis conglobauerat, Agatirnæ per latrocinia ac rapinam tolerantes uitam. Hos neq́ relinquere Leuinus in insula, tum primum noua pace coalescente uelut materiam nouandis rebus, satis tutum ratus est: & Rhegynis usui futuri erant ad populandum brutium agrum, assuetam latrocinijs quærentibus manum. Et quod ad Siciliā attinet, eo anno debellatum est. In Hispania principio ueris P. Scipio nauibus deductis, euocatisq́ edicto Tarraconem sociorum auxilijs, classem onerariasq́ ostium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis cōuenire cum iussisset, ipse cum quinq́ millibus sociorū ab Tarracone profectus ad exercitum est. quò cum uenisset, alloquēdos maxime ueteres milites, qui tantis superfuerant cladibus, ratus, contione aduocata ita disseruit. Nemo ante me nouus imperator militibus suis prius quàm opera eorum usus esset, gratias agere iure ac merito potuit. me uobis, priusquam prouinciam, aut castra uiderem, obligauit fortuna: primum, quod ea pietate erga patrem patruumq́ meum, uiuos mortuosq́ fuistis: deinde, quod amissam tanta clade prouinciæ possessionem integram & populo Romano, & successori mihi uirtute uestra obtinuistis. Sed cum iam benignitate deûm id paremus atq́ agamus, non ut ipsi maneamus in Hispania, sed ne Pœni maneant: nec ut pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis, sed ui ultro transeamus, transferamusq́ bellum: uereor ne cui uestrum maius id, audaciusq́ consilium, quàm aut pro memoria cladium nuper acceptarū, aut pro ætate mea uideatur. Aduersæ pugnæ in Hispania nullius in animo, quàm meo minus obliterari possunt, quippe cui pater, & patruus intra triginta dierum spatium, ut aliud super aliud cumularetur familiæ nostræ funus, interfecti sunt. sed ut familiaris penè orbitas ac solitudo frangit animū: ita publica cum fortuna tum uirtus desperare de summa rerū prohibet, eo fato, quo donata nobis sors est, ut magnis omnibus bellis uicti uicerimus. Ve-

Scelerator hominum colluvio

Pub. Scipionis ad milites veteranos contio

„tera omitto, Porſenam, Gallos, Samnites. à punicis bellis incipiam. Quot claſſes, quot duces, „quot exercitus priore bello amiſsi ſunt? iam quid hoc bello memorem? omnibus aut ipſe affui „cladibus, aut quibus abfui, maxime unus omniũ eas ſenſi. Trebia, Traſymenus, Cannæ, quid „aliud ſunt, quàm monumenta occiſorum exercituum, conſulumq́ Romanorum? adde defe„ctionem Italiæ, Siciliæ, maioris partis Sardiniæ: adde ultimum terrorem ac pauorẽ, caſtra pu„nica inter Anienem & mœnia Romana poſita, & uiſum propè in portis uictorem Annibalẽ. „In hac ruina rerum ſtetit una integra atq́ immobilis uirtus populi Romani. Hæc omnia ſtra„ta humi erexit ac ſuſtulit. Vos omnium primi milites poſt Cannenſem cladẽ uadenti Aſdru„bali ad Alpeis, Italiamq́, qui ſi ſe cum fratre coniunxiſſet, nullum iam nomẽ eſſet populi Ro„mani, ductu, auſpicioq́ patris mei obſtitiſtis. & hæ ſecundæ res illas aduerſas ſuſtinuerunt. „Nunc benignitate deũm omnia ſecũda, proſpera, in dies lętiora ac meliora in Italia, Siciliaq́ „geruntur. In Sicilia Syracuſæ, Agrigentum captum, pulſi tota inſula hoſtes, receptaq́ prouin„cia in ditionẽ populi Romani eſt. In Italia Arpi recepti, Capua capta: iter omne ab urbe Ro„ma trepida fuga emenſus Annibal, in extremum angulum agri Brutij compulſus, nihil iam „maius precatur deos, quàm ut incolumi cedere atq́ abire ex hoſtium terra liceat. Quid igitur „minus cõueniat milites, quàm cum aliæ ſuper alias clades cumularentur, ac dij propè ipſi cum „Annibale ſtarẽt, uos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipſi etiam honore nominis) ſu„ſtinuiſſe labantem fortunam populi Romani: nunc eoſdem, quia illic omnia ſecunda, lætaq́ „ſunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt, utinam tam ſine meo luctu, quàm ue„ſtro tranſiſſent. Nunc dij immortales imperij Romani præſides, qui centurijs omnibus, ut „mihi imperium iuberẽt dari, fuere autores, ijdem augurijs auſpicijſq́, & per nocturnos etiam „uiſus omnia læta ac proſpera portendunt, animus quoque meus, maximus mihi ad hoc tem„pus uates, præſagit, noſtram Hiſpaniam eſſe: breui extorre hinc omne punicum nomen ma„ria terraſq́ fœda fuga impleturum. Quod mens ſua ſponte diuinat, idem ſubijcit ratio haud „fallax. Vexati ab ijs ſocij noſtram fidem per legatos implorant. tres duces diſcrepantes, pro„pè ut defecerint alij ab alijs, trifariã exercitum in diuerſiſsimas regiones diſtraxère. Eadem in „illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deſerũtur ab socijs, ut prius ab Celtiberis „nos: & diduxère exercitus, quæ patri, patruoq́ meo cauſa exitij fuit. nec diſcordia inteſtina coi„re eos in unũ ſinet, neq́ ſinguli nobis reſiſtere poterũt. Vos modo milites fauete nomini Sci„pionum, ſoboli imperatorum ueſtrorum, uelut acciſis recreſcenti ſtirpibus. agite milites ueter„res, nouum exercitum, nouumq́ ducem traducite Iberum, traducite in terras cum multis forti„bus factis ſępe à uobis peragratas. Breui faciam, ut quemadmodum nunc noſcitatis in me pa„tris patruiq́ ſimilitudinẽ oris uultusq́, & lineamenta corporis, ita ingenij, fidei, uirtutisq́ ex„emplum, ac effigiem uobis reddam: ut reuixiſſe, aut renatum ſibi quiſq́ Scipionem imperato„rem dicat. Hac oratione accenſis militum animis, relicto ad præſidium regionis eius M. Syllano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant autẽ uigintiquinq́ millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi quibuſdã ſuadentibus, ut, quoniam in treis tam diuerſas regiones diſceſsiſſent punici exercitus proximum aggrederetur: periculum eſſe ratus, ne eo facto in unum omnes cõtraheret: nec par eſſet unus tot exercitibus, Carthaginem Nouam interim oppugnare ſtatuit: urbem cum ipſam opulentam ſuis opibus, tum hoſtium omni bellico apparatu plenam (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hiſpaniæ obſides erant) ſitam præterea cum opportune ad trajciendum in Africã, tum ſuper portum ſatis amplum quantæuis claſsi, & neſcio an unum in Hiſpaniæ ora qua noſtro adiacet mari. Nemo omnium quò iretur ſciebat, præter C. Lælium. Is claſſe circummiſſus ita moderari curſum nauium iuſſus erat, ut eodem tempore Scipio ab terra exercitũ oſtenderet, claſſis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginẽ uentum eſt. ſimul terra mariq́ caſtra ab regione urbis, qua in Septentrionem uerſa eſt, poſita. his ab tergo (nam frons natura tuta erat) uallum obiectum. Etenim ſita Carthago ſic eſt. Sinus eſt maris media ferè Hiſpaniæ ora, maxime Africo uento oppoſitus, & quingentos paſſus introrſus retractus, paululo plus paſſuum in latitudinem patens. huius in oſtio ſinus parua inſula obiecta ab alto, portum ab omnibus

omnibus uentis præterquã Africo, tutum facit. ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse in quo condita urbs est: ab ortu solis & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulum & ad septentrionem fusum, incertæ altitudinis utcunq; exæstuat aut deficit mare. continenti urbem iugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset, non obiecit uallum imperator Romanus: seu fiduciam hosti superbe ostentans, siue ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret. Cætera, quæ munienda erant, cum perfecisset naues etiam in portu, uelut maritimam quoque ostentans obsidionem instruxit. circumuectusq; classem cum monuisset præfectos nauium, ut uigilias nocturnas intenti seruarent (omnia ubiq; primo obsessum hostem conari) regressus in castra, ut consilij sui rationem, quod ab urbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, concione aduocata ita disseruit. Ad urbem unam oppugnandum si quis uos adductos credit, is magis operis uestri, quàm emolumenti rationem exactam milites habet. oppugnabitis enim uere mœnia unius urbis, sed in una urbe uniuersam ceperitis Hispaniã. Hic sunt obsides omnium nobilium regum populorumq; : qui simul in potestate uestra erunt, extemplo omnia quæ nunc sub Carthaginiẽsibus sunt, in ditionem tradent. hic pecunia omnis hostium, sine qua neq; illi gerere bellum possunt, quippe qui mercenarios exercitus alant, & quæ nobis maximo usui ad cõciliandos animos barbarorum erit. hic tormẽta, arma, armamẽta, & omnis apparatus belli est, qui simul & uos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea cũ pulcherrima opulentissimaq; urbe, tum opportunissima portu egregio: unde terra mariq; quæ belli usus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ipsi habebimus, tum dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamentarium, hoc omnium rerũ receptaculum est, huc rectus ex Africa cursus est, hæc una inter Pyreneum & Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Africæ. Sed quoniam uos instructos & ordinatos cognosco, ad Carthaginem nouam oppugnandam totis uiribus, & bono animo transeamus. Cumq; omnes una uoce hoc faciendum succlamarent, eos Carthaginem duxit. tum terra, mariq; eam oppugnari iubet. Contra Mago Pœnorum dux, cum terra mari instrui oppugnationem uideret, & ipse copias ita disponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua castra Romana erant, opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo urbis in orientem uerso imponit: multitudinem aliam quo clamor, quo subita uis aduocasset, resistentẽ ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta, eos, quos in uia ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parumper cessere, ut propiores subsidijs in certamine ipso summittendis essent. Et primo haud impari stetere acie. subsidia deinde identidem summissa, è castris non auerterunt solum in fugam hostes: sed adeò effusis institerunt, ut nisi receptui cecinisset, permisti fugientibus irrupturi fuisse in urbẽ uiderentur. Trepidatio uero non prælio maior, quàm tota urbe fuit. multę stationes pauore atq; loca deserta sunt, relictiq; muri, cum quà cuiq; erat proximũ, desiluissent. Quod ubi uersus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant, aduertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse, omnes è castris excitos ire ad oppugnandum urbem, & ferre scalas iubet. ipse trium præ se iuuenum ualidorum scutis oppositis (ingens enim iam uis omnis generis telorum è muris uolabat) ad urbem succedit. hortatur, imperat quæ in rem sunt: quodq; plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorq; uirtutis atq; ignauiæ cuiusq; adest. Itaq; in uulnera ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab nauibus eodem tempore ea, quæ mari alluitur, pars urbis oppugnari cœpta est. cæterum tumultus inde maior, quàm uis uideri poterat. dum applicant, dum partim exponunt scalas milites q;, dum quà cuiq; proximum est, in terram euadere properant, ipsa festinatione & certamine alij alios impediunt. inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & uis magna, & ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neq; uiri, nec tela, nec quicquã aliud æque quam mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæq; altiores, eo infirmiores erant. itaque cum summus quisque euadere non posset, subirent tamen alij, onere ipso frangebantur. quidam stanti-

Eumdē L. ante oppugna- noua Carthaginem

bus scalis,cum altitudo caliginem oculis offudisset,ad terram delati sunt.Et cum passim homi
nes,scalæꝗ ruerent, & ipso successu audacia atꝗ alacritas hostium cresceret, signum receptui
datum est.quod spem non præsentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obsessis,sed
etiam in posterum dedit,scalis & corona capi urbem non posse: opera & difficilia esse,& tem/
pus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Sci/
pio ab defessis iam uulneratisꝗ recenteis integrosꝗ alios accipere scalas iubet, & ui maiore
aggredi urbem.ipse,ut ei nuntiatum est,æstum decedere:quod per piscatores Tarraconenses,
nunc leuibus cymbis,nunc,ubi eæ sederent,uadis peruagatos per stagnum, compertum habe
bat,facilem pedibus ad murum transitum dari:eò armatos duxit. Medium fermè diei erat: &
ad id quod sua spōte cedente in mare æstu trahebatur aqua,acer etiam Septentrio ortus incli/
natum stagnum eodem quò æstus ferebat: & adeò nudauerat uada, ut alibi umbilico tenus
aqua esset,alibi genua uix superaret. Hoc cura ac ratione cōpertum in prodigium ac deos uer/
tens Scipio:qui ad transitum Romanis mare uerterent, & stagna auferrent, uiasꝗ antè nun/
quam initas humano uestigio aperirent:Neptunū iubebat ducem itineris sequi, ac medio sta
gno euadere ad mœnia.Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mœ/
nium impediebantur:sed quod euntes ad ancipites utrinꝗ ictus subiectos habebant Roma/
nos:ut latera infestiora subeuntibus,quàm aduersa corpora essent. At parte in alia quietus,&
per stagnum facilis transitus,& in murum ascensus inde fuit.nam neque opere emunitus erat,
ut ubi ipsius loci ac stagni præsidio satis creditum foret: nec ulla armatorum statio, aut custo/
dia opposita,intentis omnibus ad opem eò ferendam,unde periculum ostendebatur. Vbi ur/
bem sine certamine intrauere,pergunt inde quanto maximo cursu poterant ad eam portam,
circa quam omne contractum certamen erat.in quod adeò intenti omnium non animi solum
fuerant,sed etiam oculi,auresꝗ pugnantium,spectantiumꝗ & adhortantiū pugnantes: ut ne
mo ante ab tergo senserit captam urbem,quàm tela in auersos inciderunt, & utrinꝗ ancipitē
hostem habebant.tunc turbatis defensoribus metu,& mœnia capta,& porta intus forisꝗ pa/
riter refringi cœpit:& mox cædendo confractis,ne iter impediretur,foribus, armati impetum
fecerunt.Magna multitudo & muros transcendebat, sed hij passim ad cædem oppidanorum
uersi.illa,quæ portam ingressa erat, iusta acies cum ducibus, cum ordinibus media urbe in fo/
rum processit.Inde cum duobus itineribus fugientes uideret hostes: alios ad tumulum in ori/
entem uersum,qui tenebatur quingentorum militum pręsidio:alios in arcem, in quam & ipse
Mago cum omnibus ferè armatis,qui muris pulsi fuerant,refugerat: partem copiarum ad tu/
mulum expugnandū mittit,ipse ad arcem ducit.Et tumulus primo impetu est captus: & Ma/
go arcem conatus defendere.cum omnia hostium plena uideret, neque spem ullam esse,se ar
cemꝗ & præsidium dedidit.Quoad dedita arx est, cædes tota urbe passim factæ: nec ulli pu/
berum,qui obuius fuit, parcebatur. Tum signo dato cædibus finis factus. ad prædam uicto/
res uersi,quæ ingēs omnis generis fuit. Liberorum capitum uirilis sexus ad X millia capta.in/
de qui ciues nouæ Carthaginis erant,dimisit: urbemꝗ,& sua omnia, quæ reliqua eis bellum
fecerat,restituit.Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano
edixit, cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria belli enixe operam nauassent, cæteram
multitudinem incolarum iuuenum, ac ualidorum seruorum in classem ad supplementum re/
migum dedit, & auxerat nauibus octo captiuis classem. Extra hanc multitudinem Hispano/
rum obsides erant.quorum perinde, ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & appa/
ratus ingens belli,catapultæ maximæ formæ centum uiginti,minores CCLXXXI, balistæ ma
iores XXXIII, minores LII, scorpionū maiorum minorumꝗ,& armorum telorumꝗ ingens
numerus,signa militaria LXXIIII. Et auri, argentiꝗ relata ad imperatorē magna uis.pateræ
aureæ fuerunt CCLXXVI. librales fermè omnes pondo:argenti facti,signatiꝗ decem & octo
millia & CCC pondo: uasorum argenteorū magnus numerus. Hęc omnia C.Flaminio quæ/
stori appensa adnumerataꝗ sunt. tritici XL millia modiorum,hordei CCLXX. Naues one/
rariæ LXIII in portu expugnatæ,captæꝗ:quædam cum suis oneribus, frumento armis,ære
præterea,ferroꝗ,& linteis,& sparto, & nauali alia materia ad classem ædificandam: ut mini/
mum

mum omnium inter tantas opes belli captas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum socijs naualibus urbem custodire iusso, ipse in castra legiones reduxit: fessosq; milites omnibus uno die belli operis (quippe qui & acie dimicassent, & capienda urbe tantum laboris periculiq; adissent: & capta, cum ijs qui in arcem confugerant iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militibus, naualibusq; socijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes, gratiasq; egit: qui se non urbis solum opulentissimæ omnium in Hispania uno die compotem fecissent, sed ante eò congessissent omnis penè Africæ atq; Hispaniæ opes: ut neq; hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis omnia superessent. Militum deinde uirtutem collaudauit, quod eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni uada, non castellum in alto tumulo situm, nō munitissima arx deterruisset: quo minus transcenderent omnia perrumperentq;. Itaq; quanquam omnibus omnia deberet: præcipuum tamē muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum ascendisset. profiteretur, qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quàm studia excitauerant uterque sui corporis hominū. socijs C. Lęlius præfectus classis, legionarijs M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea cōtentio cum prope seditionem ueniret, Scipio tres recuperatores cum se daturum pronuntiasset, qui cognita causa, testibusq; auditis iudicarēt, uter prior in oppidum transcendisset: C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis utriusq; P. Corneliū Caudinum de medio adiecit: eosq; tres recuperatores considere, & causam cognoscere iussit. Cum res eo maiore ageretur certamine, quod amoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quàm moderatores studiorum fuerant: C. Lælius relicto cōsilio, ad tribunal ad Scipionē accedit: eumq; docet, rem sine modo ac modestia agi: ac propè esse, ut manus inter se conserant. cæterum etiā si uis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi. quippe ubi fraude ac periurio decus petatur uirtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magis quæ uelint, quàm quæ sciant uera esse, & obstringere periurio non se solum suumq; caput, sed signa militaria & aquilas sacramentiq; religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelij, & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad contionem uocauit, pronuntiauitq;: se satis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: seq; eos ambos uirtutis causa coronis muralibus donare. Tum reliquos, prout cuiusq; meritū uirtusq; erat, donauit. ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis sibimet ipsi æquauit, & corona aurea ac XXX bobus donauit. Tum obsides ciuitatum Hispaniæ uocari iussit. quorum quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe cum alibi CCC fermè, alibi DCCXXV fuisse inueniam. Æque & alia inter autores discrepant. Præsidium punicum alius X, alius VII, alius haud plus, quàm duûm millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi supra V & XX, inuenio. Scorpiones maiores minoresq; ad LX captos scripsetim, si autorem Græcum sequar Silenum. Si Valerium Antiatem, maiorum scorpionum sex millia, minorum XIII. adeo nullus mentiendi modus est. Ne de ducibus quidem conuenit. Pleriq; Lælium præfuisse classi: sunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuisse punico præsidio, deditumq; Romanis, Antias Valerius: Magonem alij scriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri atq; argenti, & redacta pecunia cōuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia ueri sunt. Cæterum Scipio uocatis obsidibus, primum uniuersos bonum animum habere iussit. uenisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quàm metu obligare homines malit: exterasq; gentes fide ac societate iunctas habere, quàm tristi subiectas seruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recensuit captiuos: quot cuiusq; populi essent: & nuntios domum misit, ut ad suos quisque recipiendos ueniret. si quarum forte ciuitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit. cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu, Mandonij uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat: flens ad pedes imperatoris procubuit: obtestarique cœpit, ut curam cultumq; fœminarum impensius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturum diceret: tum rursus mulier, haud

Virtutis [illegible]

magni ista facimus, inquit. quid enim huic fortunæ nō satis est? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa iam extra periculum iniuriȩ muliebris sum. simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæq; nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebāt. Tum Scipio, meæ, populiq; Romani disciplinæ causa facerem, inquit, nequid, quod sanctum usquam esset apud uos, uiolaretur. nunc ut id curem impensius, uestra quoque uirtus dignitasq; facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis est. Spectatæ deinde integritatis uiro tradidit eas: tueriq; haud secus uerecunde ac modeste, quàm hospitum coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militibus adducitur ad eum adulta uirgo, adeò eximia forma, ut quacunq; incedebat, cōuerteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam, parentesq;, inter cætera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus, sponsoq; ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum sponsæ amore: ubi primum uenit, accuratiore eum sermone quàm parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello. quo minus sit inter nos huius sermonis uerecūdia. Ego, cum sponsa tua capta à militibus nostris ad me deducta esset: audiremq; eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore: & non respublica animum nostrum occupasset: ueniam mihi dari sponsam impensius amanti uellem: tuto, cuius possum, amori faueo. Fuit sponsa tua apud me eadem, qua apud soceros tuos, parentesq; suos uerecundia: seruata tibi est, ut inuiolatum, & dignum me teq; dari tibi donum posset. hanc mercedem unam pro eo munere paciscor: amicus populo Romano sis. & si me uirum bonum credis esse: qualeis patrem, patruumq; meum iam ante hȩ gentes norāt: scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse: nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem tuisq; esse uelis, aut amicum malis. Cum adolescens simul pudore, gaudioq; perfusus, dextram Scipionis tenens deos omneis inuocaret ad gratiam illi pro se referendam: quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atque illius erga se merito, esset: parentes inde, cognatiq; uirginis appellati. qui quoniam gratis sibi redderetur uirgo: ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, ut id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam futuram affirmantes, quàm redditæ inuiolatæ foret uirginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: uocatoq; ad se Allucio, super dotem, inquit, quam accepturus à socero es, hȩc tibi à me dotalia dona accedent. aurum'que tollere, ac sibi habere iussit. His lȩtus donis honoribusq; dimissus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse dijs simillimum iuuenem, uincentem omnia cum armis, tum benignitate ac beneficijs. Itaq; delectu clientium habito, cum delectis mille & cccc equitibus intra paucos dies ad Scipionem reuertit. Scipio retentum secum Lȩlium, dum captiuos obsidesq; & prȩdam ex cōsilio eius disponeret: rebus omnibus compositis, data quinquereme, captiuis cum Magone, & quindecim ferè senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in naue impositis, nuntium uictoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat: exercendis naualibus pedestribusq; copijs absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt. secundo die arma curare & tergere ante tentoria iussit. tertio die sudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt: præpilatisq; missilibus iaculati sunt. quarto die quies data. quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris, quietisq;, quoad Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigium classici milites tranquillo in altum euecti agilitatem nauium simulachris naualis pugnæ experiebantur. Hȩc extra urbem terra, mariq; corpora simul, animosq; ad bellum acuebant. urbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium generū in publica officina inclusis. dux cūcta pari cura obibat: nunc in classe ac naualí erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspiciendis tempus dabat, quæq; in officinis quæq; in armamentario ac naualibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisq; quæ quassata erant muri, dispositisq; præsidijs ad custodiam urbis, Tarraconem est profectus, à multis legationibus protinus in uia aditus quas partim dato responso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem: quò omnibus nouis

nouis ueteribusq; socijs edixerat conuentum. Et cuncti ferè, qui cis Iberum incolunt, populi, multiq; etiam ulterioris Hispaniæ conuenerunt. Carthaginiensium duces primo ex industria famam captæ Carthaginis compresserant: deinde ut clarior res erat, quàm ut tegi ac dissimulari posset, eleuabāt uerbis. Nec opinato aduentu, ac propè furto unius diei urbem unam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio speciem magnæ uictoriæ imposuisse. at ubi appropinquare tres duces, tres uictores hostium exercitus audisset, occursuram ei extemplo domesticorum funerum memoriam. Hęc in uulgus iactabant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia uirium Carthagine amissa decessisset.

DECADIS TERTIAE LIBER VII.

Hic status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam, & Meles de Samnitibus ui cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidij causa relicta erant, oppressa. prędæ aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoque CCXL millia modiûm, & CX millia hordei inuenta. Cæterum nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul Herdoneá urbe. Castra ibi Cn. Fuluius procōsul habebat, spe recipiūdæ Herdoneæ: quæ post Cānensem cladē ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec prędidijs firmata. Negligētiam insitā ingenio ducis augebat spes ea: quod labare ijs aduersus Pœnū fidē senserat: postq; Salapia amissa excessisse his locis Annibalē in Brutios auditum est. Ea omnia ab Herdonea per occultos nuntios delata Annibali, simul curā sociæ retinendæ urbis, & spem fecere incautum hostē aggrediendi. Exercitu expedito, ita ut famā propè pręueniret, magnis itinerib⁹ ad Herdoneam cōtendit. & quo plus terroris hosti obijceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, cōsilio, & uiribus impar, copijs raptim eductis cōflixit. quinta legio, & sexta alacriter pugnā inierunt. Cęterū Annibal signo equitibus dato, ut cum pedestres acies occupassent pręsenti certamine oculos animosq;, circūuecti, pars castra hostiū, pars terga pugnātium inuaderēt: ipse Cn. Fuluij similitudinē nominis, quod Cn. Fuluium prætorē biennio ante in ijsdem deuicerat locis: increpās, similē euentū pugnæ fore affirmabat. Neq; ea spes uana fuit. nā cum cōminus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorū, starent tamē ordines signaq;: equestris tumultus à tergo, simul à castris clamor hostilis auditus, sextā ante legionem, quæ in secūda acie posita, prior ab Numidis turbata est: quintā deinde, atq; eos qui ad prima signa erāt, auertit. Pars in fugā effusi, pars in medio cęsi. ubi & ipse Cn. Fuluius cū duodecim tribunis militū cecidit. Romanorū sociorumq; quot cęsa in eo pręlio millia sint, quis pro certo affirmet? cum tredecim millia alibi, alibi haud plusq; septē inueniā? Castris, prędaq; uictor potitur. Herdoneam, quia & defecturā fuisse ad Romanos cōperit: nec māsuram in fide, si inde abscessisset: multitudine omni Metapontū ac Thurios traducta, incendit, occiditq; principes, qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse cōperti sunt. Romani, qui ex tāta clade euaserāt, diuersis itineribus semiermes ad Marcellū cōsulem in Sānium cōfugerunt. Marcellus nihil admodū tanta clade territus, literas Romā ad senatum de duce & exercitu ad Herdoneā amisso scribit. Cęterū eundem se, qui post Cānensem pugnā ferocem uictoria Annibalem cōtudisset, ire aduersus eum, breuem illi lętitiā qua exultet facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex pręterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in cōspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra. addidit & aliā fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, ut signa portis efferri uidit. Ita tamen aciem instruxerunt, ut Pœnus dexterū cornu in collē erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarēt. Ab hora tertia cum ad noctē pugnam extendissent, fessæq; pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites & funditores baleares, elephāti quoq;, commisso iam

certamine, in prælijũ acti. Diu pugna neutrò inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subijt. & apud hostes integri à fessis pugnam accepère. Nouum atque atrox prælium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusq́. sed nox incerta uictoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetère in acie: ubi nemo hostium aduersus prodijt, spolia per otium legère, & congestos in unum locum cremauère suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abijt. Marcellus ubi lux fugam hostium aperuit, saucijs cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoq́ue his L. Furio Purpurione tribuno militum, uestigijs institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procursaretur, mista equitum, peditumq́ tumultuosa magis prælia, quàm magna, & fermè omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorando certamine, cum Annibal nocte signa moueret, locum insidijs quærens: Marcellus, nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum uendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tempus terit, ne deesset materia in Campanos sæuiendi, nouum in occulto gliscẽs per indicium protractum est facinus. milites ædificijs emotos, simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarẽtur: simul metuens, ne suum quoq́ exercitũ, sicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret: in portis murisq́ sibimetipsos tecta militariter coëgerat ædificare. erant autem pleraq́ ex cratibus, aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta: omnibus uelut de industria alimentis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, CLXX Campani, principibus fratribus Blosijs coniurauerant. indicio eius rei ex familia Blosiorum facto, portis repente iussu proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites cõcurrissent, comprehensi omnes qui in noxa erant, & quæstione acriter habita, damnati necatiq́. indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos, & Acerranos querentes ubi habitarent nõ esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romã Fuluius ad senatum misit. Acerranis permissum, ut ædificarent quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiã migrare iussis: traducti. Inter multas magnasq́ res, quæ nunc secundæ, nunc aduersæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in Hetruriã legati ad frumentum coëmendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu Vrbano, par numerus Romanorũ, sociorumq́ eodem in præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas in exitu erat, comitiorumq́ consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli negantis è repub. esse, uestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, certamẽq́ abnuenti grauius ipse instaret: curã iniecerãt, ne aut cõsulem tum maxime res agentem à bello auocarent, aut in annum consules deessent. optimum uisum est, quanquam extra Italiã esset, Valeriũ potius consulẽ ex Sicilia reuocari. Ad eum literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore urbis missæ cum literis consulis M. Marcelli: ut ex ijs nosceret, quæ causa patribus eum potius quàm collegam reuocandi ex prouincia esset. Eo ferè tempore legati ab rege Syphace Romam uenerunt, quæ is prospera prælia rex cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorem ulli populo quàm Carthaginiensi, nec amiciorem quàm Romano affirmabant esse. misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios imperatores Romanos. nunc ab ipso uelut fonte petere Romanã amicitiam uoluisse. Senatus non legatis modò benigne respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regẽ misit, L. Genutiũ, P. Petellium P. Popilium. Dona tulere, togã, & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram ex quinq́ pondo auream factam. Protinus & alios Africæ regulos iussit adire. ijs quoq́ quæ darentur, portatæ togæ prætextæ, & terna pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramq́ reges M. Attilius. & M. Acilius legati ad commemorandam renouandamq́ amicitiam missi dona tulere: Regi togam, & tunicã purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictã cum amiculo purpureo. Multa æstate, qua hæc facta sunt, ex propinquis urbibus agrisq́ nuntiata sunt prodigia. Tusculi agnum cum ubere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum, ac prope omni tecto nudatũ. Iisdem fermè diebus Anagninæ terram ante portam ictam diem ac noctem sine ullo ignis alimento arsisse: & aues ad compitum

Prodigia.

Anagni-

Anagninum in luco Dianę nidos in arboribus reliquiſſe. Tarracinę in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ laſciuientium piſcium more exultaſſe. Tarquinijs porcum cum ore humano genitũ. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IIII ſigna ſanguine multo diem ac noctem ſudaſſe. Hæc prodigia hoſtijs maioribus procurata decreto pontificum: & ſupplicatio diem unum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta. M. Valerius conſul literis excitus, prouincia, exercituq́; mandato Cincio prætori, M. Valerio Meſſala præfecto claſsis cum parte nauium in Africã prędatum ſimul, ſpeculatumq́;, quæ populus Carthaginienſis ageret pararetq́;, miſſo: ipſe X nauibus Romam profectus cum proſperè perueniſſet, ſenatum extemplo habuit. ibi de ſuis rebus geſtis commemorauit. Cum annos propè LX in Sicilia terra mariq́; ſæpe magnis cladibus bellatum eſſet, ſe eam prouinciam confeciſſe. neminem Carthaginienſem in Sicilia eſſe: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non eſſe. omnes in urbes agroſq́; ſuos reductos, arare, ſerere: deſertam recoli tãdem terram, frugiferam ipſis cultoribus, populoq́; Romano pace ac bello fidiſsimum annonæ ſubſidium. Exin Mutine, & ſi quorum aliorum merita erga populum Romanũ erant, in ſenatum introductis, honores omnibus ad exoluendam fidem conſulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex autoritate patrum ad plebem lata. Dum hęc Romæ geruntur, M. Valerius Meſſala L nauibus cum ante lucem ad Africam acceſsiſſet, improuiſo in agro Vticenſi excurſionem fecit: eumq́; late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis pręda captis, ad naues redijt, atq; in Siciliam tranſmiſit: tertiodecimo die, quàm profectus inde erat, Lilybęum reuectus. Ex captiuis, quæſtione habita, hæc comperta: conſuliq́; Leuino omnia ordine perſcripta, ut ſciret in quo ſtatu res Africæ eſſent. Quinq; millia Numidarum cum Maſaniſſa Galæ filio accerrimo iuuene Carthagine eſſe: & alios per totam Africam milites mercede cõduci, qui in Hiſpaniam ad Aſdrubalem traijcerentur, ut is quàmmaximo exercitu primo quoq; tempore in Italiam tranſgreſſus iungeret ſe Annibali. in eo poſitam uictoriam credere Carthaginienſes. claſſem præterea ingentem apparari ad Siciliam re[illegible]endam, eam'que ſe credere breui traiecturam. Hęc recitata à conſule ita mouêre ſenatum, ut non expectanda comitia conſuli cenſeret, ſed dictatore comitiorum habendorum cauſa dicto extemplo in prouinciã redeundum. Illa diſceptatio tenebat, quòd conſul in Sicilia ſe M. Valerium Meſſalam, qui tum claſsi præeſſet, dictatorem dicturum eſſe aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici poſſe. M. Lucretius tribunus plebis cum de ea re conſuleret, ita decreuit ſenatus, ut conſul prius quàm ab urbe diſcederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumq́; quem populus iuſsiſſet, dictatorẽ diceret. ſi conſul noluiſſet, prętor urbanus populum rogaret. ſi ne is quidem uellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum conſul ſe populum rogaturum negaſſet, quod ſuæ poteſtatis eſſet, prętoremq́; uetuiſſet rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesq́; ſciuit, ut Q. Fuluius, qui tum ad Capuã erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis cõcilium futurum erat, conſul clàm nocte in Siciliam abijt. deſtitutiq́; patres literas ad M. Claudium mittendas cenſuerunt, ut deſertæ à collega Reipub. ſubueniret, diceretq́;, quem populus iuſsiſſet, dictatorem. Ita à M. Claudio conſule Q. Fuluius dictator dictus. & ex eodẽ plebiſſcito ab Q. Fuluio dictatore P. Licinius Craſſus pontifex maximus magiſter equitum dictus. Dictator poſteaquam Romam uenit: Cn. Sempronium Bleſum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum miſit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem, ut Capuæ exercituiq́; ſuo pręeſſet, literis exciuit. ipſe comitia in quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq́; iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quæ ſorte prærogatiua erat: Q. Fuluium & Q. Fabium conſules dixerat. eodemq́; iure uocatæ reliquæ inclinaſſent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani ſe interpoſuiſſent: qui neq; magiſtratum continuari ſatis ciuile eſſe aiebant: & multo fœdioris exempli, eum ipſum creari qui comitia haberet. itaq; ſi ſuum nomen dictator acciperet, ſe comitijs interceſſuros. ſi aliorum, præterquam ipſius, ratio haberetur, comitijs ſe moram non facere. Dictator cauſam comitiorũ autoritate Senatus, plebiſſcito, exempliſq́; tutabatur.

Nam

Nam Cn. Seruilio Cos. cum Flaminius alter consul ad Trasymenum cecidisset: ex autoritate patrum ad plebem latum, plebemq́ sciuisse: ut quoad bellum in Italia esset, ex ijs qui consules fuissent, quos & quoties uellet, reficiendi consules populo ius esset. exemplaq́ ea in re se habere, uetus L. Posthumij Megilli: qui interrex ijs comitijs, quæ ipse habuisset, consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: recens Q. Fabij, qui sibi cõtinuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profecto nunquam siuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremò ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, ut eo quod censuisset Senatus, staretur. Patribus id tempus reipub. uisum est, ut per ueteres & expertos, belliq́ peritos imperatores res publica gereretur. itaque moram fieri comitijs non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fuluius Flaccus IIII. Prætores creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æstatis huius classis punica nauium XL cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbiensem primo, dein postquam ibi P. Manlius Volso prætor cum exercitu apparuit: circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum uastauit: & cum præda omnis generis in Africam redijt. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, suffectiq́ C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octacilij Crassi. Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sempronij T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est: & M. Æmylius Pappus maximus curio: neque in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul, nec prætor antè fuerat, quàm censor est factus. ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hij censores neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturij. inde & Licinius censura se abdicauit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem unum instaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius, & L. Portius Licinius ex mul[illegible]titio argento signa ænea ad Cereris dedére: & ludos pro temporis eius copia magnific[illegible]pparatos fecerunt. Exitu anni huius die IIII & XXX, quàm ab Tarracone profectus erat: Lælius Romam uenit, isq́ cum agmine captiuorum ingressus urbem magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captã Carthaginem caput Hispaniæ uno die, receptasq́ aliquot urbes, quæ defecissent: nouasq́ in societatem ascitas, exposuit. Ex captiuis comperta his ferè congruentia: quæ in literis fuerant M. Valerij Messalæ. Maxime mouit patres Asdrubalis transitus in Italiam, uix Annibali atq́ eius armis obsistentem. Productus in contionem Lælius eadem disseruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione gestas supplicationem in unum diem decreuit. C. Lælium primo quoq́ tempore cum quibus uenerat nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli multis autoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile uero uisum est, annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fuluio Flacco IIII consulibus Idibus Martijs, quo die magistratum inierunt: Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamẽ partitum imperium. Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Brutijs rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores sortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus urbanã: L. Veturius Philo peregrinã cum Gallia: T. Quintius Crispinus Capuam: C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Leuinus haberet. Q. Fabio: quibus in Hetruria C. Calpurnius præfuisset, exercitus urbanus ut in Hetruriã succederet: C. Calpurnius eidem præesset prouinciæ, exercituiq́ quẽ Q. Fuluius habuisset. Capuã, exercitũq́ T. Quintius obtineret. C. Hostilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumq́, qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul rem gesserat, legiones decretæ. M. Valerio cũ L. Cincio (his quoq́ enim prorogatũ in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumq́ supplere ex militib. qui ex legionib. Cn. Fuluij superessent, iussi. Cõquisitos eos cõsules in Siciliam miserũt: additaq́ eadẽ militiæ ignominia, sub qua Cannẽses militabãt: quiq́ ex prætoris

Cn. Fuluij

Cn. Fuluij exercitu ob similis iram fugæ missi eò ab senatu fuerant. C. Auruncuieio eædem in Sardinia legiones, quibus P. Mālius Volso eam prouinciam obtinuerat, decretæ. P. Sulpicio eadem legione, eademq́ue classe Macedoniam obtinere iusso prorogatum in annum imperium. xxx quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti iussæ: cætera classe placere prædatum in Africā, aūt ipsum M. Valerium Leuinum traijcere: aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium Messalā uellet. Nec de Hispania quicquā mutatum, nisi quod non in annum Scipioni Syllanoq́ue, sed donec reuocati ab Senatu forent, prorogatum imperium est. ita prouinciæ exercitusq́ue in eum annum partita imperia. Inter maiorum rerum curas comitia maximi curionis, cum in locum M. Æmylij sacerdos crearetur, uetus excitauerunt certamen, patricijs negantibus C. Manilij Attelij, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem esse, quia nemo ante eum, nisi ex patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad Senatum reiecerunt. Senatus populo potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manilius Attelius. Et flaminē dialem inuitū inaugurari coēgit P. Licinius pōtifex maximus C. Valerium Flaccū. decemuir sacris faciundis creatus in locum Q. Mutij Scæuolæ demortui C. Lectorius. Causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bonam uertisset. Ob adolescentiam negligentem, luxuriosamq́ue C. Flaccus flamen captus à P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisq́ue alijs ob eadem uitia inuisus. Is, ut animum eius cura sacrorum & cærimoniarum cœpit: ita repente exuit antiquos mores, ut nemo tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum, suis pariter, alienisq́ue esset. Huius famæ consensu elatus ad iustam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit, ut in Senatū introiret. Ingressum eum curiam cum L. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos plebis appellauit flamen. Vetustum ius sacerdotij repetebat. datum id cum toga prætexta, & sella curuli C. Flaminio esse. Prætor non exoletis uetustate annalium exemplis stare ius, sed recentissimæ cuiusq́ue consuetudinis usu uolebat. nec patrum, nec auorum memoria dialem quenquam id ius usurpasse. Tribuni rem inertia flaminum obliteratā, ipsis, non sacerdotio damno fuisse cum æquū censuissent, ne ipso quidem contra tendente prætore, magno assensu patrum plebisq́ue flaminem in Senatum introduxerunt: omnibus ita existimantibus, magis sanctitate uitæ quàm sacerdotij iure rem eam flaminem obtinuisse. Consules prius quàm in prouincias irent, duas urbanas legiones, in supplementum, quantum opus erat cæteris exercitibus militum, scripserunt. Vrbanum ueterē exercitum Fuluius consul C. Fuluio Flacco legato (frater hic consulis erat) in Hetruriam dedit ducendum: & legiones, quæ in Hetruria erant, Romam deducendas. Et Fabius cōsul reliquias exercitus Fuluiani cōquisitas (fuerūt aūt ad tria millia cccxxxvi) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit: atq́ue ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex insula legiones minuerunt nec uiribus, nec specie eius prouinciæ præsidium. nam cum præter egregiè suppletas duas ueteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumq́ue magnam uim haberet: Siculos quoque qui in exercitu Epicidis, aut Pœno[illegible]um fuerant, belli peritos uiros, milites scripsit. Ea externa auxilia cum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem exercituum seruauit. altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri iussit. altero ipse cæteram insulam tuebatur. diuisam quondam Romani puniciq́ue imperij finibus. Classis quoq́ue nauium lxx parata, ut omni ambitu litorum præsidio oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat, ut uiseret agros, culta q́ue ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, castigaretq́ue. Ita tantum ea cura frumenti prouenit ut & Romam mitteret, & Catanam conueheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiua acturus esset, posset præberi. Cæterum transportati milites in Siciliam (& erat maior pars latini nominis, sociorum'que) propè magni motus causa fuēre. adeò ex paruis sæpè magnarum momenta rerum pendent. fremitus enim inter Latinos, sociosq́ue in concilijs ortus. Decimum annū delectibus, & stipendijs exhaustos esse. quotannis fermè clade magna pugnare. alios in acie occidi, alios morbo absumi. magis perire sibi ciuem, qui ab Romano miles lectus sit, quàm qui à Pœno

Pœno captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiã in exilium uerius, quàm in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum antequàm Italia hostis, quippe nunc cum maxime florens uiribus excedat. si ueteres milites non redeant in patriam, noui legãtur, breui neminem superfuturum. Itaq; quod propediem res ipsa negatura sit, prius quàm ad ultimam solitudinem atq; egestatem perueniant, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios uideant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquam uiuo Annibale sine bello Italiam fore. Hęc acta in consilijs. Triginta tum coloniæ populi Romani erãt, ex ijs duodecim, cum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse, unde milites pecuniamq; darent, Eæ fuêre, Ardea, Nepete, Sutrium, Circeij, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Noua re consules icti cum absterrere eos à tam detestabili consilio uellent, castigando increpandoq; plus quàm leniter agendo profecturos rati, eos ausos esse consulibus dicere, aiebant, quod consules in Senatu ut pronuntiarent, in animũ inducere non possent. nõ enim detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent itaq; propere in colonias, & tanquam integra re locuti magis quàm ausi tantum nefas, cum suis consulerent. admonerent, non Campanos, neq; Tarentinos eos esse, sed Romanos. inde oriundos, inde in colonias atq; in agrum bello captum stirpis augendæ causa missos. quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitassent, ea prodendi imperij Romani, tradendæ Annibali uictoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent, nihil moti legati, neque se quod domum renuntiarent, habere dixerunt, neq; Senatum suum quid noui consuleret: ubi nec miles qui legeretur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos uiderẽt consules, rem ad Senatum detulerunt. ubi tantus pauor animis hominum est iniectus, ut magna pars actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas, idem socios consensisse omnes, ad prodendam Annibali urbem Romam. Consules hortari & consolari Senatum: & dicere, alias colonias in fide atq; officio pristino fore. eas quoq; ipsas quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, uerecundiam imperij habituras esse. Permissum ab Senatu ijs cum esset, agerent, facerentq;, ut è republica ducerent: pertentatis prius aliarum coloniarum animis citauerunt legatos: quæsiueruntq; ab ijs, ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeuiginti colonijs M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites ex formula paratos esse: & si pluribus opus esset, plureis daturos: & quicquid aliud imperaret, uelletq; populus Romanus, enixe facturos. ad id sibi neq; opes deesse. animum etiã superesse. Consules sibi parum uideri prefati pro merito eorum, sua uoce collaudari eos, nisi uniuersi patres in curia gratias egissent, sequi in Senatum iusserunt. Senatus quàm poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, ut ad populũ quoq; eos producerent: & inter multa alia præclara, quæ ipsis maioribusq; suis præstitissent, recens etiam meritum eorum in rempublicam cõmemorarent. Ne nunc quidem post tot secula sileantur, fraudenturue laude sua. Signini fuêre, & Norbani, Satriculaniq;, & Brundisini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pestani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Esernini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit. ijsq; gratiæ & in Senatu, & apud populũ actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, mẽtionem fieri patres uetuerunt: neq; illos dimitti, neq; retineri, neq; appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani uisa est. Cętera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, cõsulibus, aurum uicesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus seruaretur, promi placuit. prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpicio procoss. & L. Veturio prætori, qui Galliam prouinciam sortitus erat. additumq; Fabio Cos. c pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero usi sunt ad uestimenta præsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secun-

secunda sua fama, ducisq́ gerebat. Prodigia quoq́, prius quàm ab urbe Coss. proficiscerẽtur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, signũ Iouis, arborq́ templo propinqua, & Hostiæ lacus, & Capuę murus, Fortunæq́ ædes, & Sinuessæ murus portaq́. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidã autores erant. Et Romæ intra cællam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, uulturemq́ frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter mares ac fœminã sexu infantem: quos androgynos uulgus, ut pleraq́ faciliore ad duplicanda uerba Græco sermone, appellat. & lacte pluisse, & cum elephãti capite puerum natum. Ea prodigia hostijs maioribus procurata, & supplicatio circa omnia puluinaria, obsecratio in unũ diem indicta. & decretum, ut C. Hostilius Pr. ludos Apollinis, sicut his annis uoti factiq́ erãt, uoueret faceretq́. Per eos dies et censoribus creandis Q. Fuluius Cos. comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondum cõsules fuerãt: M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. duo censores ut agrũ Campanum fruendum locarent, ex autoritate patrum latum ad plebem est, plebesq́ sciuit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronij lectio erat. Cęterum Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat, ut qui primus censor ex ijs, qui uiuerent, fuisset, eum principem legerent: is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dij sortem legendi dedissent: ei ius liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum: lecturumq́ Q. Fabium Maximũ, quem tum principem Romanæ ciuitatis esse, uel Annibale iudice uicturus esset. Cum diu certatum esset uerbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus Cos. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat. infamis autor deserendæ Italiæ post Cãnensem cladẽ. In equestribus quoq́ notis eadem seruata causa. sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt. acerbitati etiam tempus, ne præterita stipẽdia procederent ijs qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerũt, qui equo merere deberent: atq́ ex ijs qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant, neq́ militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, VII tabernas, macellum, atrium regium. Trãsactis omnibus quæ Romę agenda erãt, cõsules ad bellum profecti. prior Fuluius prægressus Capuam. post paucos dies cõsecutus Fabius. qui & collegã coràm obtestatus, & per literas Marcellum, ut quàm acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Tarẽtum oppugnaret. ea urbe adempta hosti undiq́ pulso, nec ubi consisteret, nec quid fidum respiceret habenti, ne morandi quidem causam in Italia fore. Rhegyum etiam nuntium mittit ad præfectum præsidij, quod ab Leuino Cos. aduersus Brutios ibi locatum erat, octo millia hominum, pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta: rapto uiuere hominum assuetorum. additi erant Brutiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Brutium primum agrum depopulandũ duci iussit, inde ad Cauloniam urbem oppugnandã. Imperata nõ impigrè solum, sed etiam auide executi, direptis fugatisq́ cultoribus agri, summa ui urbem oppugnabant. Marcellus & consulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali quàm se esse: ubi primum in agris pabuli copia fuit: ex hybernis profectus, ad Cannusium Annibali occurrit. Sollicitabat ad defectiõem Cannusinos Pœnus. cęterũ ut appropinquare Marcellum audiuit, castra inde mouit. Aperta erat regio sine ullis ad insidias latebris: itaq́ in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus uestigijs instabat, castraq́ castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumq́ iaculatores leuia certamina serens, casum uniuersæ pugnæ nõ necessariũ ducebat. tractus est tamen ad id quod uitabat certamen. Nocte prægressum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra inde ponentem, pugnãdo undiq́ in munitores, operibus prohibat. Ita signa collata, pugnatumq́ totis copijs. & cũ iam nox instaret, marte æquo discessum est. castra exiguo distan-

Prodigia.

tia ſpatio raptim ante noctem permunita. Poſtero die luce prima Marcellus in aciem copias
eduxit. Nec Annibal detrectauit certamẽ, multis uerbis adhortatus milites, ut memores Tra
ſymeni Cannarũq́;, contunderent ferociam hoſtis. urgere atq; inſtare eum: non iter quietos
facere, non caſtra ponere pati, non reſpirare aut circumſpicere, quotidie ſimul orientẽ ſolem,
& Romanam aciem in campis uidendam eſſe. ſi uno prælio haud incruentus abeat. quietius
deinde tranquilliusq́; eum bellaturum. His iritati adhortationibus, ſimulq́; tædio ferociæ
hoſtium quotidie inſtantium laceſſentiumq́;, acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius dua
bus horis eſt. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij cepere, quod ubi Marcel
lus uidit, duodeuiceſimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepidè cedunt, alij
ſegniter ſubeunt, turbata tota acies eſt: dein prorſus fuſa, & uincente pudorem metu terga da-
bant. Cecidereq́; in pugna ad duo millia & ſeptingẽti ciuium ſociorumq́;. in his quatuor Ro
mani cẽturiões fuêre: duo tribuni militum, M. Licinius & M. Fuluius. ſigna militaria quatuor
de ala prima, quæ fugit: duo de legione quæ cedentibus ſocijs ſucceſſerat, amiſſa. Marcellus,
poſtquam in caſtra reditum eſt, concionem adeo ſæuam atq; acerbam apud milites habuit,
ut prælio per diem totam infeliciter tolerato triſtior ijs irati ducis oratio eſſet. Dijs immor
talibus ut in tali re laudes grateſq́;, inquit, ago: quod uictor hoſtis cum tanto pauore inciden
tibus uobis in uallum portaſq́;, nõ ipſa caſtra eſt aggreſſus. deſeruiſſetis profecto eodem ter-
rore caſtra, quo omiſiſtis pugnam. Qui pauor hic? qui terror? quę repente, qui, & cum quibus
pugnaretis, obliuio animos cepit? nempe ijdem ſunt ij hoſtes, quos uincẽdo & uictos ſequen-
do priorem æſtatem abſumpſiſtis: quibus dies nocteſq́; fugientibus per hos dies inſtitiſtis:
quos leuibus prælijs fugaſtis, quos heſterno die nec iter facere, nec caſtra ponere paſſi eſtis.
Omitto ea quibus gloriari poteſtis: cuius & ipſius pudere ac pœnitere uos oportet, nempe
ęquis manibus heſterna die diremiſtis pugnam. quid hæc nox, quid hæc dies abſtulit? ueſtrę-
his copiæ imminutæ ſunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui ui-
deor, nec cum Romanis militibus. corpora tantũ atq; arma eadem ſunt. an ſi eoſdem animos
habuiſſetis: terga ueſtra uidiſſet hoſtis? ſigna alicui manipulo, aut cohorti abſtuliſſet? Nõ ad
huc cæſis Romanis legionibus gloriabatur? uos illi hodierno die primum fugati exercitus de
diſtis decus. Clamor inde ortus, ut ueniam eius diei daret, ubi uellet deinde experiretur mi
litum ſuorũ animos. Ego uero experiar, inquit, milites: & uos craſtina die in aciem educã,
ut uictores potius quàm uicti ueniam impetretis, quam petitis. Cohortibus quę ſigna ami
ſerant, hordeum dari iuſſit: centurioneſq́; manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtri-
ctis gladijs diſcinctos deſtituit: & ut poſtero die omnes pedites equiteſq́; armati adeſſent, edi
xit. Ita concio dimiſſa fatentium iure ac merito ſeſe increpitos: neq; illo die uirum quenquam
in acie Romana fuiſſe, præter unum ducem: cui aut morte ſatisfaciendum, aut egregia uicto-
ria eſſet. Poſtero die armati ornatiq́; ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronun-
tiatq́;, à quibus orta pridie fuga eſſet, cohorteſq́; quæ ſigna amiſiſſent, ſe in primam aciem in-
ducturum. edicere iam ſeſe: omnibus pugnandum ac uincendum eſſe: & adnitendum ſingulis
uniuerſiſq́;, ne prius heſternæ fugæ, quàm hodiernæ uictoriæ fama Romam perueniat. Inde
cibo corpora firmare iuſſi, ut ſi longior eſſet pugna, uiribus ſufficerẽt. Vbi omnia dicta fa-
ctaq́; ſunt, quibus excitarentur animi militũ, in aciem procedunt. Quod ubi Annibali nũ
tiatum eſt, cum eo nimirum, inquit, hoſte res eſt: qui nec bonã, nec malam ferre fortunam po-
teſt. ſeu uicit, ferociter inſtat uictis. ſeu uictus eſt, inſtaurat cum uictoribus certamen. Signa in
de canere iuſſit, & copias educit. Pugnatum utrinq; aliquanto quàm pridie acrius eſt. Pœnis
ad obtinendum heſternum decus adnitentibus: Romanis ad demendam ignominiam. Sini
ſtra ala ab Romanis & cohortes, quæ amiſerant ſigna, in prima acie pugnabãt. & legio uiceſi
ma ab dextro cornu inſtructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati cornibus
prçerant: Marcellus mediam aciem hortator, teſtiſq́; pręſens firmabat. Ab Annibale Hi
ſpani primam obtinebant frontem. & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pu
gna eſſet, Annibal elephantos in primã aciem induci iuſſit: ſiquem iniicere ea res tumultum
ac pauorem poſſet. Et primo turbarũt ſigna ordineſq́;, & partim occultatis, partim diſſipatis terrore

terrore qui circà erant, nudauerāt una parte aciem. latiusq; fuga manasset: ni C. Decimius Flauus tribunus militum signo arrepto primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit ubi maxime tumultū conglobatæ belluæ faciebant: pilaq; in eas conijci iussit. Hęsere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. sed ut nō omnes uulnerati sunt: ita in quorum tergis infixa stetere pila, ut est genus anceps, in fugam uersi, etiam integros auertēre. Tum iam non unus manipulus, sed pro se quisq; miles, qui modo assequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conijcere. eo magis ruere in suos bellue: tantoq; maiorem stragem edere, quàm inter hostes ediderant: quanto acrius pauor consternatam agit, quàm insidentis magistri imperio regitur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferūt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos, trepidantesq; auertunt. Tum in fugientes equitatū immittit Marcellus. nec antè finis sequendi est factus, quàm in castra pauentes compulsi sunt, nam super alia, quæ terrorem trepidationemq; facerent, elephanti forte duo in ipsa porta corruerant, coactiq; erāt milites per fossam, uallumq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominū, quinq; elephanti. Nec Romanis incruenta uictoria fuit. mille fermè, & septingenti de duabus legionibus, & sociorū supra M & C C C occisi: uulnerati permulti ciuium, sociorumq;. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi Marcellū prohibuit multitudo sauciorum. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, postero die retulerunt: Brutios Annibalem petere. Iisdem fermè diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidijs Annibalis, quæ in urbibus habebāt, dediderunt sese: clementerq; à consule cum uerborum tantum castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Brutijs similis spes ueniæ facta est, cum ab ijs Vibius & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis eius, eandem, quę data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes uenissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam ui cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta: & cæteræ prędę aliquantum. Inde Tarentum profectus in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Liuius tutandis cōmeatibus habuerat: partim machinationibus onerat, apparatuq; mœnium oppugnandorum: partim tormentis & saxis omniq; missilium telorum genere instruit: onerarias quoq;, nō eas solum quę remis agerentur: ut alij machinas scalasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus uulnerarēt mœnium propugnatores. Eę naues ab aperto mari, ut urbem aggrederentur, instructæ paratæq; sunt. Et erat liberū mare, classe punica, cum Philippus oppugnare Aetolos pararet, Corcyram transmissa. In Brutijs interim Cauloniæ oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum à præsenti impetu tutum, ad cætera inopem, concessere. Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant, eius præsidij pręfectus deperibat amore mulierculæ: cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua cōsuetudine aduenæ locupletis, atq; inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ cum haud uana cogitatio uisa esset, perfuga iussus Tarentum transire, ac per sororem præfecto conciliatus, primo occultè animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blāditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci, cui præpositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clàm ex urbe emissus, ea quæ acta erant, quæq; ut agerentur conuenerant, ad consulem refert. Fabius uigilia prima dato signo ijs qui in arce erant, quiq; custodiam portus habebant, ipse circuito portu ab regiōe urbis in orientem uersa occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulsæ erant: clamorq; undiq; cum ingēti tumultu, unde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui pręfectus antea classis fuerat, forte illi loco præpositus postquàm quieta omnia circa se uidit, alias partes eo tumultu personare, ut captæ urbis interdū excitaretur clamor, ueritus ne inter cunctationem suam consul aliquam uim faceret, ac signa inferret, præsidiū ad arcem, unde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum ex temporis spatio, & ex silētio ipso: quod

ubi paulo antè strepebat excitantes uocantesq; ad arma, inde nulla accidebat uox: deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator nuntiauerat, iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus recipientibusq; Brutijs, & transcensum in urbem est, deinde proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum fermè lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; undiq;, qui ad arcem portumq; pugnabant, in se côuerterunt. Prœlium in aditu fori maiore impetu, quàm perseuerantia cômissum est. non animo, non armis, non arte belli, non uigore aut uiribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius quàm consererent manus, terga dederunt, dilapsiq; per nota urbis itinera in suas amicorumq; domos. Duo ex ducibus, Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenes, qui proditionis ad Annibalem autor fuerat, cum citato equo ex prœlio auectus esset, uacuus paulo post equus erransq; per urbem cognitus, corpus nusquam inuentum est. creditũ uulgo est, in puteũ apertũ ex equo præcipitasse. Carthalonẽ aũt præfectum punici præsidij, cum commemoratione paterni hospitij positis armis uenientem ad côsulem, miles obuius obtruncat. Alij alios passim sine discrimine armatos inermesq; cædunt, Carthaginienses Tarẽtinosq; pariter. Brutij quoq; multi interfecti, seu per errorem, seu uetere in eos insito odio: seu ad proditionis famã, ut ui potius atq; armis captum Tarentũ uideretur, extinguẽdam. Tum à cæde ad diripiendam urbem discursum. Triginta millia seruiliũ capitum dicuntur capta, ingens argenti uis facti signatiq;, auri LXXXIII millia pondo, signa tabulæq;, propè ut Syracusarũ ornamenta æquarent. Sed maiore animo generis eius præda abstinuit Fabius quàm Marcellus: qui interroganti scribæ, quid fieri de signis uellet (ingentis magnitudinis dij sunt, suo quisque habitu in modum pugnantium formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Murus inde, qui urbẽ ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obsidebant in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq; cursim agmine acto cum festinans ad opem ferendam, captam urbem audisset: & Romani, inquit, suum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Ne tamen fugientis modo conuertisse agmen uideretur, quo constiterat loco, quinque millia fermè ab urbe posuit castra. ibi paucos moratus dies Metapontum sese recepit. Inde duos Metapõtinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, impunita priora fore, si Metapontum ei cum præsidio punico prodidissent. Fabius uera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, constituit: literasq; ad principes dedit, quę ad Annibalem delatæ sunt. Enimuero lætus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inuictus esset. haud procul Metaponto insidias ponit: Fabio auspicãti, prius quàm egrederetur ab Tarento, aues semel atque iterum non addixerunt. hostia quoq; cæsa consulenti deos aruspex, cauendum à fraude hostili, & ab insidijs, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non uenerat diem, remissi ut cunctantem hortarentur, repente comprehensi metu grauioris quæstionis detegunt insidias. Aestatis eius principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum captiuorumq; absumpsisset: Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos uenit. Erant coniunx liberiq; eius apud Romanos. sed præter eam causam etiã uelut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem auerterat ad Romanum à punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioq; fuit, haud dubie omnis Hispanię principibus, cum omni popularium manu relicto Asdrubale, secedendi in imminenteis castris eius tumulos: unde per continentia iuga tutus receptus ad Romanos esset. Asdrubal cum hostium res tacitis augescere incrementis cerneret: suas imminui, ac fore, ut nisi audendo aliquid moueret, quà cœpissent ruerent: dimicare quamprimum statuit. Scipio auidior etiam certaminis erat, cum à spe, quam successus rerum augebat: tum quod prius quàm iungerentur hostium exercitus, cũ uno dimicare duce, exercituq;, quàm simul cum uniuersis malebat. Cæterum etiam si cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam cũ uideret nullum esse nauiũ usum, quia uacua

omnis

omnis Hispaniæ ora classibus punicis erat, subductis nauibus Tarracone: nauales socios terrestribus copiis addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ post captam eam fecerat, tanto opificum numero incluso. Cum iis Scipio ueris principio ab Tarracone egressus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo nihil maioris rei motum uolebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cuiusque populi fines transiret, prosequentibus excipientibusque sociis, Indibilis & Mandonius cum suis copiis occurrerunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolide incauteque, sed potius cum uerecunda grauitate: propriorque excusanti transitionem ut necessariam, quàm glorianti ea uelut ad primam occasionem rapta. Scire enim se, transfugæ nomen execrabile ueteribus sociis, nouis suspectum esse. neque eum se reprehendere morem hominum, si tamen anceps odium causa, non nomen faciat. Merita inde sua in duces Carthaginienses commemorauit, auaritiam contra eorum, superbiamque, & omnis generis iniurias in se atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum iam pridem ibi esse, ubi ius ac fas crederet coli. ad deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum uim atque iniurias pati. se id Scipionem orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum nec honori sit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum pretium faciat. Ita prorsus respõdet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, ubi nec diuini quicquam nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum eius coniuges liberique lachrymantibus gaudio redduntur: atque eo die in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissique ad copias adducendas. Iisdẽ deinde in castris tendebant donec ducibus iis ad hostem peruentum est. Proximus Carthaginiensium exercitus Asdrubalis prope urbem Betulam erat. pro castris equitum stationes habebat. In eas uelites, antesignanique, & qui primi agminis erant: aduenientes ex itinere, priusquàm castris locum caperent: adeò contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utrique parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt: signaque Romana portis propè ipsis illata. Atque illo quidem die iritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluuius ab tergo, ante circaque uelut ripa præceps oram eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planicies. eam quoque altera crepido haud facilior in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stãtem pro castris hostium aciem uidit: equites Numidas, leuiumque armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circũuectus ordines signaque, ostendebat hostem, prædamnata spe æquo dimicandi campo, captantem tumulos. loci fiducia, non uirtutis aut armorum stare in conspectu, sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcem, ne mare quidem armis obstitisse suis ad id fore altitudines quas cepissent hostibus, ut per præcipitia & prærupta salientes fugerent. eam quoque se illis fugam clausurũ. Cohortesque duas, alterã tenere fauces uallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram uiam insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad leuem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspreta primum, nihil aliud quàm uia impediti iere. deinde ut sub iactum uenerunt telorum: primo omnis generis uis ingẽs effusa est in eos. ipsi contra saxa quæ locus strata passim omnia fermè missilia præbet, ingerere: non milites solum, sed etiam turba calonũ immista armatis. Cæterum quanquam ascensus difficilis erat, & propè obruebãtur telis saxisque, & assuetudine succendẽdi muros & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atque interuallo tutum, cum procul missilibus pugna eluditur, instabilem eũdem ad comminus conserendas manus, expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impegere. inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem uictoribus cæteras copias cum Lælio diuidit: atque eum parte dextra tumuli circumire, donec molliores ascensus uiam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est, dum ad circumsonãtem undique clamorem flectere cornua

& obuertere ordines uolunt. Hoc tumultu & Lælius subijt. & dum pedem referunt, ne ab tergo uulnerarentur, laxata prima acies, locusq; ad euadendum & medijs datus est: qui per tam iniquum locum stantibus integris ordinibus, elephantisq; ante signa locatis, nunquam euasissent. Cum ab omni parte cædes fierent, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat, maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et iam ne fugæ quidem patebat locus. nam & stationes utrinq; Romanæ, dextra læuaq; insederant uias: & portam castrorum ducis principumq; fuga clauserat, addita trepidatione elephantorum, quos territos æque atq; hostes timebant. Cæsa igitur ad octo millia hominum. Asdrubal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephãtisq; præmissis, quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagũ flumẽ ad Pyrenæum tendit. Scipio castris hostiũ potitus, cum præter libera capita omnem prædam militibus concessisset, in recensendis captiuis decem millia peditum, duo millia equitum inuenit. ex ijs Hispanos sine pretio omnes domum dimisit: Afros uendere quæstorem iussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse, dixit, quo se milites sui appellassent, regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandũ esse. regalem animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacite iudicarent, uocis usurpatione abstinerent. Sensere etiam barbari magnitudinẽ animi, cuius miraculo nominis alij mortales stuperẽt, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusq; Hispanorum diuisa. & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos uellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros uenderet iussu imperatoris quæstor, puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regij generis esse, ad Scipionem misit. Quem cum percunctaretur Scipio, quis, & cuiâs, & cur id ætatis in castris fuisset: Numidam se esse ait. Massiuam populares uocare. orbum à patre relictum, apud maternum auum Galam regem Numidarum educatum, cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus uenisset in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem à Masanissa, nunquam ante prælium inijsse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio auunculo clàm armis equoq; sumpto in aciem exisse. ibi prolapso equo effusum in præceps captũ ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidam iussisset. quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde cum se in prętorium recepisset, uocatũ eum interrogat, uelletne ad Masanissam reuerti: Cum effusis gaudio lachrymis cupere uero diceret, tum puero annulum aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumq; ornatum donat: iussisq; prosequi quoad uellet equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum. & autoribus quibusdam ut confestim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago atq; Asdrubal cum eo iungerent copias, præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquũ æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Betulam diebus, cum Scipio rediens iam Tarraconem saltu Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex ulteriore Hispania ad Asdrubalem uenere, serum post male gestam rem auxilium, consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cuiusq; prouinciæ regione animorum Hispanis esset, unus Asdrubal Gisgonis ultimã Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades uergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoq; Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum: & Magonem cõstabat, beneficijs Scipionis occupatos omnium animos publice priuatimq; esse: nec trãsitionibus finem antè fore, quàm omnes Hispani milites aut in ultima Hispaniæ amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaq; etiam si senatus Carthaginiensium non censuisset, eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiam, ubi belli caput & rerum summa esset, simul ut Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret. exercitum eius cum transitionibus, tum aduerso prælio imminutum Hispanis repleri militibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares traijcere. Asdrubalem Gisgonis cũ exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec cũ Romano manus conserere. Masanissæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: eumq; uagum

Modestia Scipionis in recusando nomine regio. [handwritten marginal note, partly illegible]

Benignitas Scipionis in tractandis captiuis. [handwritten marginal note, partly illegible]

uagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre, hostium oppida atque agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant, duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fabio Tarentum captum astu magis quàm uirtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere fama. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super quàm quod primo male pugnauerat, quia uagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna, quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem, inuisumque plebi Claudium fecerat: & iam de imperio abrogando eius agebat, cum tamen necessarij Claudij obtinuerunt, ut relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam ueniret ad purganda ea, quæ inimici obijcerēt: nec de imperio eius abrogando absente ipso ageretur. Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fuluius cōsul comitiorum causa Romam uenit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est. ingenti concursu plebisque & omnium ordinum. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modò, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum, & cunctatione fieri, ut Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quàm Carthagine uixerit, habere fructum imperij prorogati Marcello populum Romanū. bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obtuit Marcellus cōmemoratione rerum suarum, ut nō rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die cōsulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearēt. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Diues, pont. max. P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar. Q. Claudius Flamen. Comitiorū ipsorum diebus sollicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouinciam proprætor obtinebat. Itaque confestim eò missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna uideretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate, ac legibus suis responsum ab senatu est, ut redirent cum Fabius consul Romam uenisset. Ludi et Romani, & plebeij eo anno singulos dies instaurati. Aediles curules fuēre L. Cornelius Caudinus, & Ser. Sulpicius Galba: plebeij, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus. Seruilium negabāt iure aut tribunū plebis fuisse, aut ædilem esse, quod patrem eius, quem triumuirū agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, uiuere atque in hostium potestate esse satis constabat. Vndecimo anno punici belli cōsulatum inierunt M. Marcellus quintum (ut numeretur consulatus, quem uitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtrique consulū Italia decreta prouincia est, & duo consulū prioris anni exercitus: tertius tū erat Venusiæ cui M. Marcellus præfuerat: ita ut ex tribus eligerēt duos quos uellent, tertius ei traderetur, cui Tarētum & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus: P. Licinio Varo urbana: P. Licinio Crasso pont. max. peregrina, & quò senatus censuisset: Sex. Iulio Cæsari Sicilia: Q. Claudio Flamini Tarentū. Prorogatū imperium in annū est Q. Fuluio Flacco, ut prouinciam Capuam, quæ T. Quintij prætoris fuerat, cum una legione obtineret. Prorogatū & C. Hostilio Tubulo est, ut proprætor in Hetruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatū & L. Veturio Philoni est, ut proprætor Galliam eandē prouinciā cum ijsdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculcio decretū ab senatu, latumque de prorogando imperio ad populū est: qui prætor Sardiniam prouinciā cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præsidiū prouinciæ quinquaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suique exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniā trāsmittere iussus, quia fama erat, magnum naualem apparatum eo anno Carthagine esse: CC nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæque ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius Leuinus (ei quoque enim in annū prorogatū imperium est) classem quæ ad Siciliam erat, nauium LXX obtineret. adderet eò XXX naues,

Opinio … falsa. [handwritten marginal note]

quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum nauium classe, si uideretur ei, prædatum in Africam traijceret. Et P. Sulpicio, ut eadem classe Macedoniam Græciamque prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, ut scriberent, consulibus permissum. Vna & uiginti legionibus eo anno defensum imperiũ Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori urbis negotium datum, ut naues longas XXX ueteres reficeret, quæ Hostiæ erant, & uiginti nouas naues socijs naualibus cõpleret, ut quinquaginta nauium classe oram maris uicinam urbi Romę tueri posset. C. Calpurnius uetitus ab Arretio mouere exercitum, nisi cum successor uenisset. Idem & Tubulo imperatum, ut inde præcipuè caueret, ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat, quod prodigijs aliquot nuntiatis, non facile litabant. Ex Campania nuntiata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs (adeò minimis etiam rebus praua religio inserit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse. Cassini examen apum ingens in foro consedisse. Et Hostiæ murum, portamque de cœlo tactam. Cære uulturium uolasse in ædem Iouis. Vulsinijs sanguine lacum manasse. Horum prodigiorũ causa diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ maiores sine litatione cæsæ, diuque nõ impetrata pax deûm. in capita consulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus uertit. Ludi Appollinares Q. Fuluio, Ap. Claudio Coss. à P. Cornelio Sulla prętore urbis primum facti erãt, inde omnes deinceps prætores urbani fecerant. sed in unum annũ uouebant, dieque incerta faciebãt.

Eo anno pestilentia grauis incidit per urbem, agrosque, quæ tamen magis in longos morbos quàm in perniciales euasit. Eius pestilentię causa, & supplicatum per compita tota urbe est, et P. Licinius Varus prætor urb. legem ferre ad populum iussus, ut hi ludi in perpetuum in statam diem uouerentur. Itaque ipse primus ita uouit, fecitque ad III Nonas Quintiles. is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis, & fama in dies grauior, & cura crescere patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere. cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus. qui ut aduenit, extemplo Hostilius legionẽ unam, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre iussit, præsidiaque locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum senatus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omneis liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire iussit tribunos militum, præfectosque socium & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id segnius, negligentiusque factum. septem principes senatus, prius quàm custodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaque eorum uenierunt. à cęteris senatoribus CXX obsides, liberi ipsorum accepti, traditique C. Terentio Romã deducendi. Is omnia suspectiora, quàm ante fuerant, in senatu fecit. itaque tanquàm imminente Hetrusco tumultu, legionem alterã ex urbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamque habere in præsidio urbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam prouinciam peragrare, & cauere, ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cũ legione uenit, claues portarum cum magistratus poposcisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quàm negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit: cauitque ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret, si nequid mouere possent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio. defendente ipso quos ceperat armis, alijs infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæque. s.c. in sententiam M. Acilij factum est, ut oppidum præsidio custodiretur: Tarentinique omnes intra mœnia continerentur, res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum est, alijs sententijs notantibus præfectum, quod eius secordia Tarentum proditum hosti esset: alijs præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque unius eius opera receptum Tarentum foret, medijs ad censores, non ad senatum notionem de eo pertinere dicentibus. cuius senten-

Prodigia.

sententiæ & Fabius fuit, adiecit tamen, fateri se opera Liuij Tarentum receptum: quod amici eius uulgo in senatu iactassent. neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. Consulum alter T. Quintius Crispinus ad exercitũ, quem Q. Fuluius Flaccus habuerat, cum supplemẽto in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atque aliæ obiectæ animo religiones tenebant. in quibus, quod, cum bello Gallico ad Clastidium ędem Honori & Virtuti uouisset, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quod negabant unam cellam amplius quàm uni deo recte dedicari. quia si de cœlo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod utri deo diuina res fieret, sciri non posset. neque enim duobus, nisi certis deis rite una hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere. neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusię reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, quia magnã famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia accersierat: & naues indidem accitæ erant, quæ uergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam à Venusia exercitum fama erat, cui coniungi uolebat. Itaque in Apuliam ex Brutijs reditũ, & inter Venusiam Bautiamque minus trium millium passuum interuallo cõsules binis castris consederant. In eandem regionem & Annibal redijt, auerso ab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces propè quotidie milites in aciem excire, haud dubia spe, si duobus exercitibus cõsularibus iunctis commisisset sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum Marcello bis priore anno cõgressus uicerat, uictusque erat: ut cum eodem si dimicandum foret, nec spem nec metum ex uano haberet: ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat. Itaque totus in suas artes uersus insidijs locum quærebat. Leuia tamen prælia inter bina castra uario euentu fiebant. quibus cum extrahi æstatem posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati. L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum classe traijceret, scribunt. Et ut ab terra quoque oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus, quæ in præsidio erat, duci eò iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent, mittit ad insidendam ab Tarento uiam. Ibi sub tumulo Petelliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato eũtes Romani cum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa, & mille & CC fermè uiui capti. alij dissipati fuga per agros, saltusque Tarentum rediêre. Tumulus erat syluestris inter punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani qualis pars eius, quę uergeret in hostium castra, esset, ignorabant. Annibal insidijs, quàm castris aptiorem eum crediderat. itaque nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat. quorum interdiu nemo ab statione mouebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant uulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, uelut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea res Marcellum. & collegæ, quin imus, inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum? subiecta res oculis certius dabit consilium. Adsentiente Crispino, cum equitibus ducentis & uiginti, ex quibus XL Fregellani, cæteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum, simul & duo pręfecti sociũm, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die quidã memoriæ prodidêre Cos. Marcellum: & prima hostia cæsa, iecur sine capite inuentũ, in secunda omnia cõparuisse, quę assolent. Auctum etiam uisum in capite: nec id sanè aruspici placuisse, quod secundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent. Cæterũ consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut nunquam satis castra castris collata diceret. Tum quoque uallo egrediens signum dedit, ut ad locum miles esset paratus: si collis, in quem speculatum irent, placuisset, uasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat, inde in collem aperta undique, & conspecta ferebat uia. Numidis speculator nequaquam in spem tantæ rei positus, sed si quos uagos, pabuli aut lignorũ causa longius à castris progressos possent excipere, signum dat, ut pariter ab suis quisque latebris exorirentur. Non antè apparuere, quibus obuijs ab iugo ipso consurgendum erat, quàm circumiêre qui ab tergo intercluderent uiam. Tum undique omnes

Prodigia

omnes exorti,& clamore sublato impetum fecere. Cum in ea ualle consules essent,ut neq; euaderent in iugum occupatū ab hoste:nec receptum ab tergo circumuenti haberent:extrahi tamen diutius certamen potuisset,ni cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pugnā deserti ab Hetruscis Fregellani,donec integri consules hortādo: ipsiq; ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam uulneratos amboconsules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum uidêre,tum & ipsi(perpauci autem supererant)cū Crispino cōsule duobus iaculis icto,& Marcello adolescēte,saucio et ipso, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum:& ex duobus præfectis socium M. Aulius occisus:L. Arennius captus. & lictores consulum quinq; uiui in hostium potestatem uenerunt. cæteri aut interfecti,aut cum consule effugerūt. equites tres & x l aut in prælio, aut in fuga ceciderunt:duodeuiginti uiui capti. Tumultuatum & in castris fuerat, ut consulibus irent subsidio:cum consulem,& filium alterius consulis saucios,exiguasq; infelicis expeditionis reliquias ad castra uenientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit:tum quod nec pro ętate,(maior iam enim l x annis erat)neq; pro ueteris prudentia ducis,tam improuide se collegamq;, & propè totam rempub.in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim:si, quæ de Marcelli morte uariant autores, omnia exequi uelim. Vt omittam alios: C. Lælius triplicem rei gestæ ordinem edit:unam traditam fama:alteram scriptam laudatione filij.qui rei gestæ interfuerit:tertiam,quam ipse pro inquisita, ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama uariat,ut tamen pleriq; loci speculandi causa castris egressum, omnes insidijs circunuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius,uulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset occasioni, castra in tumulum, in quo pugnatum erat,extemplo transfert. ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ,& suo uulnere territus, silentio insequentis noctis profectus: quos proximos nactus est monteis: in ijs loco alto & tuto undiq; castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt,alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus necteretur à pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuntios:occisum collegā esse, annuloq; eius hostem potitū: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo antè hic nuntius consulis Salapiam uenerat,cum literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ:se nocte, quę diem illum secutura esset: Salapiam uenturū. parati milites essent,qui in præsidio erant, siquo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ira non defectionis modò, sed etiam equitum interfectorum rati occasionem supplicij peti, remisso retrò nuntio,(perfuga autem Romanus erat) ut sine arbitro milites quæ uellent agerēt, oppidanos per muros urbisq; opportuna loca in stationibus disponunt:custodias, uigiliásque in eam noctem intentius instruunt. circa portam,qua uenturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal quarta uigilia fermè ad urbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum & arma Romana habebant. ij ubi ad portam est uentum, latinè omnes loquentes excitant uigiles:apeririq; portam iubent. consulem adesse. Vigiles uelut ad uocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri. porta cataracta deiecta clausa erat. eam partim uectibus leuant:partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vixdum satis patebat iter,cum perfugæ certatim ruunt per portam.& cum sexcenti fermè intrassent, remisso fune,quo suspensa erat,cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris,ut inter pacatos, gerentes arma inuadunt:alij è turribus portæ murisq; saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suametipse fraude captus abijt:profectusq; ad Locrorum soluendam obsidionem. quam Cincius summa ui, operibus, tormentorumq; omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud fermè fidenti retenturum defensurumq; se urbem, prima spes morte nuntiata Marcelli affulsit: secutus inde nuntius, Annibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaq; ubi primum Numidas edito speculis signo aduentare sensit,& ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improuiso id fece

id fecerat, quàm quod par uiribus esset, anceps certamē erat. deinde ut superuenêre Numidę, tantus pauor Romanis est iniectus, ut passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus machinisq́; quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorū obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum Annibalem sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellū trib. mil. Venusiam abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuā profectus, uix lecticæ agitationem præ grauitate uulnerū patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoq́; ipse in discrimine esset. Se comitiorū causa non posse Romam uenire: quia nec uiæ laborē passurus uideretur, & de Tarento solicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eò conuerteret agmē. legatos opus esse ad se mitti uiros prudenteis, cum quibus quæ uellet, de Repub. loqueretur. Hæ literæ recitatæ, & luctum magnum morte alterius consulis, & metū de altero fecerunt. Itaq; & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad consulem tres legati missi: Sex. Iulius Cęsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentius, cum paucis antè diebus ex Sicilia redisset. Hi nuntiare consuli iussi, ut si ad comitia ipse Romam uenire non posset, dictatorē in agro Romano diceret comitiorū causa, si consul Tarentū profectus esset: Q. Claudium Pr. placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorū urbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit & ad Clupeam urbem exscensione facta, agrum latè nullo fermè obuio armato uastabat. inde ad naues raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classem punicam aduentare. LXXX erant & tres naues. Cum ijs haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decem & octo nauibus captis, fugatis alijs, cū magna terrestri naualiq́; præda Lilybæū rediјt. Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit. quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorū finitimo bello urebat: & Aetoli nauibus per fretū, quod Naupactum & Patras interfluit: (Rhion incolæ uocant) exercitu traiecto, depopulati erant. Attalum quoq; regem Asiæ, quia Aetoli summum gentis suæ magistratū ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum. Ob hæc Philippo in Gręciam descendenti ad Lamiam urbem Aetoli duce Physia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerūt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille fermè ex Romana classe à P. Sulpitio missos. Aduersus hunc ducem, atq; has copias Philippus bis prospero euentu pugnauit: multos admodum hostium utraque pugna occidit. Inde cum Aetoli metu compulsi Lamiæ urbis mœnibus tenerent sese. Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregiū portum, tutasq́; circa stationes & aliam opportunitatem maritimā, terrestremq́;. Eò legati ab rege Aegypti Ptolemæo Rhodijsq́; & Atheniensibus & Chijs uenerunt, ad dirimendum inter Philippum atq; Aetolos bellū. Adhibitus ab Ætolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanū. Omniū autem non tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus quàm pro ingenijs Græcorum gentis: q; ne Philippus regnumq́; eius graue liberati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consulatio est in concilium Achæorum: conciliò que ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierū induciæ impetratę. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamq́;, Chalcidem Eubœę uenit, ut Attalum, quem classe Eubœam petiturū audierat: portubus & litorū appulsu arceret. Inde præsidio relicto aduersus Attalum, si forte interim traiecisset: profectus ipse cum paucis equitū, leuisq́; armaturæ Argos uenit. Ibi curatione Hereorū Nemeorumq́; suffragijs populi ad eum delata, quia se Macedonū reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictū multo antè sociorum concilium. Ibi de ætolico finiendo bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Gręciam esset. Sed ea omnia uixdum induciarū tempore circumacto, Aetoli turbauêre: postquam & Attalum Aeginam uenisse, et Romanā classem stare ad Naupactū audiuere. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace: primū questi sunt quædam contra fidem conuentionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messenijs Achęi Pyllum redderent: Sationis restitueretur Athamânis, Scerdileto & Pleurato Parthini. id uero indignum ratus Philippus, uictos

ctos uictori sibi ultro cõditiones ferre, ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pe/
pigisse dixit, spem ullam habentem quieturos Aetolos: sed ut omnes socios testes haberet, se
pacis, illos belli causam quęsisse. Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armato
rum relictis ad præsidium Achæorũ, & quinq; longis nauibus acceptis. quas si adiecisset mis/
sæ nuper ad se classi Carthaginiensiũ, & ex Bithynia ab rege Prusia uenientibus nauibus sta/
tuerat nauali prælio lacessere Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris. ipse ab eo cõci
lio Argos regressus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari uolebat præsen
tia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius quàm inter belli tem/
pora remittente animum, P. Sulpicius ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyo/
nem & Corinthum, agrũq; nobilissimæ fertilitatis effuse uastauit. Fama eius rei Philippũ
ab ludis exciuit: raptimq; cũ equitatu profectus, iussis subsequi peditibus, palatos passim per
agros, grauesq; præda, ut qui nihil tale metuerẽt, adortus Romanos cõpulit ad naues. Classis
Romana haudquaquã læta præda, Naupactum redijt. Philippus ludorum quoq; qui reliqui
erant, celebritatem quantæcunq; de Romanis tamẽ uictoriæ partæ fama auxerat, lætitiaq;
ingenti celebrati festi dies: eo magis etiam, quod populariter dempto capitis insigni, purpura
atq; alio regio habitu, æquauerat cæteris se in speciẽ, quo nihil gratius est ciuitatibus liberis.
Præbuissetq; haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine fœda ac
deformia effecisset: uagabatur enim cum uno aut altero comite per maritas domos dies no/
ctesq;: & submittendo se in priuatum fastigium, quo minus conspectus, eo solutior erat: & li/
bertatem cum alijs uanã ostendisset, totam in suam licentiã uerterat. Neq; enim omnia eme/
bat aut eblandiebatur, sed uim etiam flagitijs adhibebat: periculosumq; & uiris & parẽtibus
erat: moram incommoda seueritate libidini regiæ fecisse. uni etiã principi Achæorum Arato
adempta uxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarũ in Macedoniam asportata fue/
rat. Per hæc flagitia solenni Nemeorũ peracto, paucisq; additis diebus, Dymas est profe/
ctus ad præsidium Aetolorum, quod ab Eleis accitum acceptumq; in urbem erat, ejiciendũ.
Cycliadas (penes eum summa imperij erat) Achæiq; ad Dymas regi occurrẽre: & Eleorum
accensi odio, quod à cæteris Achæis dissentirent: & infensi Aetolis, quos Romanum quoq;
aduersus se mouisse bellum credebant. profecti à Dymis coniuncto exercitu transeunt Laris/
sum amnem. qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primũ diem, quo fines hostium ingressi
sunt, populãdo absumpserunt. Postero die acie instructa ad urbẽ accesserunt, præmissis equi
tibus, qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacesserent Aetolorum. Igno
rabant Sulpicium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in
terram quatuor millibus armatorũ silentio noctis, ne conspici agmẽ posset, intrasse Elim. Ita/
que improuisa res ingentem iniecit terrorem: postquã inter Aetolos Eleosq; Romana signa
atq; arma cognouẽre. Et primo recipere suos uoluerat rex: dein contracto iam inter Aeto
los & Tribalos (Illyriorum id est genus) certamine, cum urgeri uideret suos, & ipse rex cum
equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapsum per ca
put regem effudisset, atrox pugna utrinq; accensa est: & ab Romanis impetu in regem facto,
& protegẽtibus regijs. Insignis & ipsius pugna fuit, cum pedes inter equites coactus esset præ/
lium inire. deinde cum iam impar certamen esset, caderentq; circa eum multi, & uulnerarẽtur:
raptus ab suis: atq; alteri equo iniectus fugit. Eo die castra quinq; millia passuũ ab urbe Eleo/
rum posuit. postero die omneis copias ad propinquum Eleorum castellum, (Pyrgum uocãt)
duxit: quò agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsam audie/
rat. eam inconditam inermemq; multitudinẽ primo statim terrore adueniens cepit: compen/
saueratq; ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptũ fuerat. Diuidenti prædam, captiuosq;
(fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumq; omnis generis ad uiginti millia) nũtius
ex Macedonia uenit: Eropum quendam corrupto arcis præsidijq; præfecto, Lychnidum ce/
pisse: tenere & Dassaretiorũ quosdam uicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur achai
co atq; ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorũ,
cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidium sociorũ, profectus ab Dymis per Acha
iam

iam Bœotiamq; & Eubœã, decimis castris Demetriadẽ in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum nuntij occurrunt: Dardanos in macedoniã effusos Orestidem iam tenere, ac descendisse in argestæum campum: famamq; inter barbaros celebrem esse, Philippum occisum. expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnauit: in arborem illatus impetu equi ad eminẽtem ramum cornu alterum galeę perfregit, id inuentum ab Aetolo quodam, perlatumq; in Aetoliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeæ: famam interfecti regis uulgauit. Post profectionẽ ex Achaia Philippi Sulpicius Aeginam classe profectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisq; haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpicius Aeginæ hybernarũt. Exitu huius anni T. Quintius consul, dictatore comitiorum ludorumq; faciendorum causa dicto L. Mãlio Torquato, ex uulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo antè bello acciderat: duo consules sine memorando prælio interfecti uelut orbam rempub. relinquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium (tum ædilis curulis erat) dixit: Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit, quos M. Aemylius prætor urb. C. Flaminio Cn. Seruilio consulibus, fecerat: & in quinquennium uouerat. Tum dictator & ludos fecit: & in sequens lustrum uouit. Cæterum cum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus alijs omissis, una præcipua cura patres populumq; incessit consules primo quoq; tempore creandi: & ut eos potissimum crearent, quorum uirtus satis tuta à fraude punica esset. Cum toto eo bello damnosa, præpropera ac feruida ingenia imperatorum fuisse: tũ eo ipso anno consules nimia cupiditate conserendi cum hoste manum in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales misertos nominis Romani pepercisse innoxijs exercitibus: temeritatem consulum ipsorum capitibus damnasse. Cum circunspicerent patres quosnam consules facerent: longe ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur. & uirum quidem eum egregium ducebant, sed promptiorem acrioremq;: quam tempora belli postularẽt, aut hostis Annibal. temperandum acre eius ingeniũ moderato & prudenti uiro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat multis ante annis ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeò ægre tulerat, ut & rus migrarit: & per multos annos & urbe, & omni cœtu caruerit hominũ. octauo fermè post damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Leuinus consules reduxerant eum in urbem. sed erat ueste obsoleta, capilloq; & barba promissa, præferens in uultu habituq; insignẽ memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores eum tondere, & squalorem deponere, & in senatũ uenire, fungiq; alijs publicis muneribus coëgerunt. sed tum quoq; aut uerbo assentiebatur: aut pedibus in sentẽtiam ibat, donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cum de fama eius ageretur, stantem coëgit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus cõuertit ora hominũ in se, causamq; sermonibus præbuit, indigno iniuriã à populo factã. magnoq; id damno fuisse, quod tam graui bello nec opera nec consilio talis uiri usa resp. esset. C. Neroni neq; Q. Fabiũ, neq; M. Valeriũ Leuinũ dari collegas posse, quia duos patricios creari non liceret. eandem causam in T. Manlio esse, prę terquam quod recusasset delatum consulatum, recusaturusq; esset. egregium par consulum fore, si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionem eius rei ortam à patribus est aspernatus. Vnus eã rem in ciuitate, is, cui deferebatur honos, abnuebat. leuitatẽ ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos candidã togã inuito offerre, eodẽ honores, pœnasq; congeri. si bonũ uirum ducerent, quid ita pro malo, ac noxio damnassent? si innoxium comperissent, quid ita male credito priore consulatu, alterum crederent? Hæc taliaq; arguentem, & querentem castigabant patres, & M. Furium memorantes reuocatũ de exilio patriam pulsam sede sua restituisse, ut parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertiũ eius diei prætorũ comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Manlius, A. & C. Hostilij Catones. Comitijs perfectis, ludisq; factis, dictator & magister equitum magistratu abierũt. C. Terentius Varro in Hetruriã proprætor missus, ut ex ea prouincia C. Hostilius Tarentũ

ad eum exercitum iret, quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret uiseretq́, quæ res ibi gererentur: simul, quod Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: ut si tuto per hostem posset, adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale essent, domos redirent: sciretq́ sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere uidebatur, neq́ consules in republica erant: in consules designatos omnes uersi, quàm primum eos sortiri prouincias, & præsciscere quã quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet, uolebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ autẽ nobiles inter eos erant, & acerbiores eas, indigniores q́ Liuio sua clamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat: itaq́ is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatiõe aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescẽdi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit tamen autoritas senatus: ut positis simultatibus, communi animo cõsilioq́ administrarent rẽpublicam. Prouinciæ ijs non permistæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalem Brutij, Lucani: alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quiq́ in Hetruria essent, addito urbano, eligeret quẽ mallet: qui Galliam esset sortitus. Cui Brutij prouincia euenisset: nouis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Relictum à consule exercitũ Q. Fuluius proconsul acciperet: eiq́ in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentũ mutauerãt prouinciam: pro Tarento Capuam mutauerũt. legio una data, cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura indies crescebat. Massiliensium primũ legati nuntiauerunt, eum in Galliam transgressum: erectosq́ aduentu eius, quia magnũ pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia cõducenda, Gallorum animos. missi deinde cum ijs legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant, misisse se cum Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. pro comperto habere: Asdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo uere Alpeis traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus, inauguratusq́. Et Cn. Cornelius Dolobella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Marcij, qui biennio antè mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: Censa ciuium capita CXXXVII millia C & VIII: minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellũ fuerat. Eo anno primum, ex quo Annibal in Italiam uenisset, comitium tectum esse, memoriæ proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio, & plebeijs ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederunt, & Iouis epulum fuit, ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterũ, qui, quia iam designati prouincias sortiti erant: prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio urbana iurisdictio euenit: addita & peregrina, ut tres in prouincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Mãlio Sicilia, L. Portio Gallia euenit. Summa legionũ triũ & XX ita per prouincias diuisa, binæ consulũ essent, quatuor Hispania haberet, tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria, duas Q. Fuluius, in Brutijs duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos, unam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ urbanæ ut scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in cæteras consules miserunt. Priusquam consules proficiscerẽtur, nouendiale sacrũ fuit: quia Veijs de cœlo lapidauerat. Sub unius prodigij (ut fit) mentionem, alia quoque nuntiata. Minturnis ædem Iouis, & lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cœlo tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adijciebant, sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Capuæ lupus nocte portam ingressus uigilem laniauerat. Hæc procurata hostijs maioribus prodigia, & supplicatio diem unum fuit ex decreto pontificũ. inde iterum nouendiale instauratũ, quod in Armilustro lapidibus uisum pluere. Liberatas religione mentes turbauit rursus nuntiatum: Frusinone

Frusinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quàm quod is, quoq; ut Sinuesse biennio ante, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id uero aruspices ex Hetruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum, uiuum in arcam condidere, prouectumq; in mare proiecerunt. Decreuere item pontifices, ut uirgines ter nouenæ per urbem euntes carmē canerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poëta carmen, tacta de cœlo ædes in Auentino Iunonis Reginæ prodigiumq; id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoq; diuam placandam esse, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, qui bus in urbe Roma, intraq; decimū lapidem ab urbe domicilia essent, ipsæ inter se quinq; & uiginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta, lataq; in Auentinum, pureq; & castè à matronis sacrificatum. Cōfestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. tum septem & uiginti uirgines longam induteuestem carmen in Iunonem reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens & inconditum si referetur. uirginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatiq;. à porta Iugario uico in forum uenere. in foro pompa constitit. & per manus reste data, uirgines sonum uocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde uico Tusco, Velabroq; per Boarium forum in cliuum Publicium, atq; ędem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulachra cupressea in ædem illata. Dijs rite placatis, delectum consules habebant acrius intentiusq;, quàm prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat, unde scriberent milites. itaq; colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam uacationē dicebātur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam: ut quo quisq; iure uacationem haberet ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum uenerunt: Hostiensis, Alsiensis, Antiâs, Anxurâs, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cum uacationes suas quisq; populus recitaret, nullius, cū in Italia hostis esset, pręter Antiatem Hostiensemq;, uacatio obseruata est. & earum coloniarū iuniores iureiurando adacti supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent, primo quoq; tempore consulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali occurrēdum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, néue Hetruriam erectam in spem rerum nouarum solicitaret: & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergeret ex Brutijs, atq; obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fidens suarum prouinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere. intuleratq; mentionem de Volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem consulibus fecit: & supplendi unde uellent: & eligendi de omnibus exercitibus, quos uellent permutandiq;: & ex prouincijs, quos è republica censerēt esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in undeuicesimam, & uicesimam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quoq; à P. Scipione Liuio missa quidam ad id bellum autores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumq;, duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingētos, mistos Numidas Hispanosq;. M. Lucretium has copias nauibus aduexisse, & sagittariorū, funditorumq; ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia missæ ab L. Porcio prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernis, & iam alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataq;, coniuncturaq; se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutū putaret progressurū. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius, quàm constituerant, exire in prouincias coēgerunt: ea mente, ut uterq; hostem in sua prouincia contineret, neq; coniungi, aut conferre in unum uires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod etsi ea æstate transiturū in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani nunc Alpiū, cum homini-

bus locisq; pugnando per quinq; mẽses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturúm/
que transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa fuit. Cæterum Asdrubali &
sua, & aliorum spe omnia celeriora, atq; expeditiora fuere, non enim receperunt modo Aruer
ni eum, deincepsq; aliæ gallicæ atque Alpinæ gentes, sed & iam secutæ sunt ad bellum. & cum
per munita pleraq; transitu fratris, quę antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim an
norum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. inu
sitati nanq; ante alienigenis, nec uidere ipsi aduenam in sua terra assueti, omni generi huma/
no insociabiles erant. & primo ignari quò Pœnus pergeret, suas rupes suaq; castella, & peco/
rum hominumq; prædam peti crediderant. fama deinde punici belli, quo duodecimũ an/
num Italia urebatur, satis edocuerat, uiam tãtum Alpeis esse, duas præualidas urbes, magno
inter se maris terrarumq; spatio discretas, de imperio & opibus certare. Hæ causæ aperuerant
Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam,
dum frustra obsidet magis, quàm oppugnat, corrupit. Crediderat campestris oppidi facilem
expugnationem esse: & nobilitas colonię induxerat eum, magnum se excidio eius urbis terro
rem cęteris iniecturũ. Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt: sed Annibalem post fa/
mam transitus eius tanto spe sua celeriorem, iam mouentem ex hybernis, continuerat. quip/
pe reputantem non solum quàm lenta urbium oppugnatio esset, sed etiam quàm ipse frustra
eandem illam coloniam ab Trebia uictor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus
profecti ab urbe uelut in duo pariter bella distenderant curas hominũ: simul recordantium,
quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cũ illa angeret cura, quos tam
propitios urbi atq; imperio fore deos, ut eodem tempore utrobiq; respublica prospere gere/
retur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Trasyme
num & Cannas pręcipitasset Romana respublica. prospera bella in Hispania prolapsam eam
erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades, duobus egregijs ducibus amissis, du/
os exercitus ex parte delesset, secunda in Italia Siciliaq; gesta quassatam rempublicam exce/
pisse. & ipsum, interuallum loci, quod in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur,
spatium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nomi/
nis duces circunstare urbem Romam, & unum in locum totam periculi molem, omne onus
incubuisse. qui eorum prior uicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terre/
bat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxij curis homines di
gredientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira
in ciues M. Liuiũ ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquàm genus hostium
cognosset, temere manum consereret, respondisse: ubi primum hostium agmen conspexisset,
pugnaturum. cum quęreretur, quę causa festinandi esset: aut ex hoste egregiam gloriam, in/
quit, aut ex ciuibus uictis gaudium meritum certe, etsi non honestum, capiam. Priusquam
Claudius consul in prouinciam perueniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in
Salentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus
incomposito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, no/
uem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per ur
bes agri Salentini castra disposita habebat. Itaq; ne cum duobus exercitibus simul conflige/
ret Annibal, nocte castra ex agro Tarentino mouit, atq; in Brutios concessit, Claudius in Sa
lentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Clau/
dio. Ibi ex utroq; exercitu electa peditũ quadraginta millia, duo millia & quingenti equites,
quibus consul aduersus Annibalẽ rem gereret, reliquas copias, Hostilius Capuam ducere iu/
sus, ut Q. Fuluio proconsuli traderet. Annibal undiq; contracto exercitu, quem in hybernis
aut in præsidijs agri Brutij habuerat, in Lucanos ad Grumentum uenit, spe recipiendi oppi/
da, quæ per metum ad Romanos defecissent. eodem à Venusia consul Romanus exploratis
itineribus contendit, & mille ferè & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœ/
nibus propè iunctum uidebatur Pœnorum uallum. quingenti passus erant inter castra Puni
ca, ac Romana. interiacebat campus: colles imminebãt nudi, sinistro lateri Carthaginiensium,
dextro

dextro Romanorum, neutris suspecti: quod nihil syluæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procursantes certamina haud satis digna dictu serebãt. Id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens totis uiribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiç poterant: quinque cohortes additis quinque manipulis, nocte iugum superare, & in auersis uallibus considere iubet: tempus exurgendi ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum sociũm edocet: quos cum ijs mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum, equitumque in aciem eduxit. Paulopòst & ab Annibale signum pugnæ propositum est: clamorque in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul uidet: tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat: ut equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompositos toto passim campo se fudisse: ut sterni obterique, priusquàm instruantur, possint. Nondum Annibal è castris exierat: cum pugnantium clamorem audiuit. Itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant. incompositi hostes, ut quenque aut pediti, aut equiti casus obtulit: ita conserunt manus. crescit pugna subsidijs. & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantesque (quod nisi in ueteri exercitu, & duce uetere haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal: ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à castris, iniecisset. Inde pauor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus uia nuda ac facili decurrentes. tamẽ supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephanti etiam, quorum nullus usus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat: quatuor occisi: duo capti. Romanorum sociorumque ducenti ceciderunt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijs eductis, posteaquam neminem signa contra efferre uidit: spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora collata in unum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis: ut propè inferre signa uideretur. donec Annibal tertia uigilia crebris ignibus tabernaculisque, quæ pars castrorum ad hostes uergebat: & Numidis paucis, qui in uallo portisque se ostenderent: relictis, profectus Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit uallo Romana acies. & Numidæ ex composito paulisper in portis se ualloque ostentauere: frustratique aliquandiu hostem, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul ubi silentium in castris, & ne paucos quidem qui prima luce obambulauerant, parte ulla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, posteaquam satis tuta omnia esse exploratum est: inferri signa iussit. tantumque ibi moratus dum milites ad prædam discurrunt: receptui deinde cecinit: multoque ante noctẽ copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & uestigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanisque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret: Metapontum petijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum nouum comparandum missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus uenerat itineribus repetit: atque inde Cannusium procedit. Nunquam Nero uestigijs hostis abstiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, accersierat. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placentiæ obsidione abscessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensi essent, dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à uagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus fateri uera coëgit, edocuerunt: literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre.

Cum ijs literis, sicut erant, signatis L. Virginio tribuno militum ducendi ad Claudium consulem traduntur. duæ simul turmæ Samnitum præsidij causa missæ. Qui ubi ad consulem peruenerunt, literæq; lectæ per interpretem sunt, & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse reipublicæ ratus, quo consilijs ordinarijs prouinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret, audendum ac nouandum aliquid improuisum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues, quàm hosteis terrorem faceret, perpetratum in magnam læticiam ex magno metu uerteret, literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse patres cõscriptos quid paret, edocet, ut cum in Vmbria se occursurum Asdrubal fratri scribat, legionem à Capua Romam accersant, delectum Romæ habeant, exercitum urbanũ ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta.

Præmissi item per agrum Larinatem, Marrucinum, Ferentinum, Prætutianum, qua exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusq; commeatus paratos militi ad uescendum in uiam deferrent, equos iumentaq; alia producerent, ut uehiculorũ fessis copia esset. ipse de toto exercitu ciuium sociorumq; quod roboris erat, delegit, sex milia peditũ, mille equites. pronuntiat, occupare se in Lucanis proximam urbem, punicumq; in ea præsidium uelle, ut ad iter parati omnes essent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Tatio legato, qui castris præesset. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quàm fuerat biennio ante, cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus portisq; fuerant. neq; satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent, uituperarent ne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex euentu famam habiturum. Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce cum exercitu, cui detractum foret omne, quod roboris, quod floris fuerit: & cõsulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia re tutiora, quàm errore hostis, qui ducem inde atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid futurum, si id palàm fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu uelit? aut castra inuadere prædæ relicta, sine uiribus, sine, imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse, cum unus imperator, unus exercitus hostium in Italia esset. nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos propè Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem, per tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina uictoria insignem, duobus exercitibus cũ clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania, concitatis ad arma Gallicis gentibus multo magis quàm Annibalem ipsum gloriari posse. quippe in ijs locis hunc coëgisse exercitum, quibus ille maiorẽ partem militum fame, ac frigore, quę miserrima mortis genera sint amisisset. Adijciebant etiam periti rerum Hispaniæ, haud cum ignoto duce C. Nerone congressurum, sed quem in saltu impedito deprehensus forte, haud secus quàm puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset. Omnia maiora etiam uero præsidia hostium, minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquam iam tantum interualli ab hoste fecerat, ut detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat ullius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse, quàm suum. Ad certam eos se uictoriam ducere, quippe ad quod bellum collega nõ antequàm ad satietatem ipsius peditum atq; equitum datæ ab senatu copię fuissent, maiores instructioresq; quàm si aduersus ipsum Annibalem iret, profectus sit: eò ipsos quantumcunq; uirium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. auditum modo in acie (nam ne ante audiatur, daturum operã) alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam uictoriam facturũ. Famam bellum cõficere, & parua momenta in spem metumq; impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gesta partæ fructum prope omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit, id rem totam uideri traxisse. Cernere ipsos, quo concursu, qua admiratione, quo fauore hominũ iter suum celebretur. Et Hercule per instructa omnia ordinibus uirorum mulierumq; undiq; ex agris effusorum, inter uota ac preces & laudes ibant. illos præsidia reipublicę uindices urbis Romæ imperijq;

imperijq́ appellabãt, in illorum armis dextrisq́ suam liberorumq́ suorum salutẽ ac liber/tatem repositam esse. deos omnes deasq́ precabantur, ut illis faustum iter, felixq́ pugna, matura ex hostibus uictoria esset. damnarenturq́ ipsi uotorũ, quæ pro ijs suscepissent: ut quem admodum nunc soliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ouantibus uictoria obuiam irent. Inuitare inde pro se quisque, & offerre, & flagitare precibus, ut quæ ipsis iumentisq́ usui essent, ab se potissimum sumerent. benigne omnia cumulata dare. Modestia certare milites, ne quid ultra usum necessarium sumerent. nihil morari, nec ab signis absistere. cibum capientes diem ac noctem ire, uix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nuntiarent aduentũ, percunctarenturq́ clàm an palàm, interdiu an noctu uenire sese uellet, ijsdẽ an alijs cõsidere castris. Nocte clàm ingredi uisum est. Tessera per castra ab Liuio consule data erat, ut tribunum tribunus, centurio cẽturionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neq́ enim dilatari castra opus esse, ne hostis aduen/tum alterius consulis sentiret: & coartatio plurium in angusto tendentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil fermè præter arma, secum in expeditionẽ tulerat: Cæterum in ipso itinere auctũ uoluntarijs agmẽ erat. offerentibus sese ultro & ueteribus militibus, per functis iam militia: & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburq́ uitiũ aptum militiæ uidebatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius cõsulis erant: & quingentos inde fermè passus Asdrubal aberat. Itaq́ cũ iam appropinquaret, tectus mõtibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisq́ ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiũtur. Postero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta cõsulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitũ, cum modo insideret angu/stos saltus, ut transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmẽ, ludificatus ho/stem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eò inclinabãt sententiæ: ut, dum fessum uia ac uigilijs reficeret militem Nero, simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare institit, ne cõsilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus esset, uelut torpentẽ Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intendisse. antequam se moueat, delere exercitũ Asdrubalis posse, redireq́ in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det, eum & illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, ut per otium, ubi uelit, Asdrubali cõiungatur. Extemplo signum dandum, & exeundum in aciem: abutendumq́ errore hostiũ absentium, præsen/tiumq́: dũ neq́ illi sciant cum paucioribus, nec hi cũ pluribus & ualidioribus rem esse. Con cilio dimisso. signũ pugnæ proponitur, cõfestimq́ in aciem procedũt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnæ attulit, quod Asdrubal prouectus ante signa cũ paucis equitibus scuta uetera hostiũ notauit, quæ ante nõ uiderat, & strigosiores equos. multitudo quoq́ maior solitò uisa est. Suspicatus id quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumẽ, unde aquabantur: ubi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui fortè adustioris coloris, ut ex recenti uia, essent. simul circumuehi procul castra iubet, specularíq́, num auctũ aliqua parte sit uallum: & attendãt, semel, bis ne signũ canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent. ca/stra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante aduentũ consulis alterius fuerãt, una M. Liuij, altera L. Porcij neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud ueterem ducem assuetumq́ Romano hosti mouit, quod semel in prætorijs castris si/gnũ, bis in consularibus referebant cecinisse. duos profectò consules esse: & quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. minime id, quod erat, suspicari poterat, tantæ rei frustratione Annibalẽ elusum: ut ubi dux, ubi exercitus esset, cũ quo castra collata haberet, ig/noraret. profectò haud mediocri clade absterritũ, insequi nõ ausum. magnopere uereri, ne perditis rebus serũ ipse auxiliũ uenisset, Romanisq́ eadem iam fortuna in Italia, quę in Hispania esset, interdũ literas suas ad eũ nõ peruenisse, credere: interceptisq́ ijs, cõsulẽ ad sese opprimendũ accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, uigilia prima dato signo, ut taciti uasa colli

gerent,ſigna ferri iuſſit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parũ intẽtè aſſeruati,alter
in deſtinatis iam inde ante animo latebris ſuccedit,alter per uada nota Metaurũ flumen tra/
nauit. Ita deſertum à ducibus agmen primo per agros palatur:feſſiq́ue aliquot ſomno,ac uigi/
lijs ſternunt corpora paſſim,atq́ue infrequentia relinquunt ſigna. Aſdrubal dum lux uiam oſtẽ
deret ripa fluminis ſigna ferri iubet. & per tortuoſi amnis ſinus flexusq́ue cum errore uoluens
haud multum proceſſiſſet,ubi prima lux tranſitum opportunum oſtẽdiſſet, tranſiturus erat.
ſed cum quantum à mari abſcedebat,tanto altioribus coërcentibus amnem ripis,non inueni
ret uada, diem terendo ſpatium dedit ad inſequendũ ſeſe hoſti. Nero primum cum om
ni equitatu aduenit. Porcius deinde aſſecutus cum leui armatura. Qui cum feſſum agmen car
perent ab omni parte,incurſarentq́ue,& iam omiſſo itinere,quod fugæ ſimile erat,caſtra meta/
ri Pœnus in tumulo ſuper fluminis ripam uellet:aduenit Liuius peditũ omnibus copijs,non
itineri modo, ſed ad conſerendum extemplo prælium inſtructis,armatisq́ue. Sed ubi omnes
copias cõiunxerunt,directaq́ue acies eſt, Claudius dextro in cornu, Liuius ab ſiniſtro pugnam
inſtruit,media acies prætori tuenda datur. Aſdrubal omiſſa munitione caſtrorum,poſtquam
pugnãdum uidit, in prima acie ante ſigna elephantos locat.circa eos læuo in cornu aduerſus
Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens,quantum ab hoſte timeri eos credebat.
ipſe dextrum cornu aduerſus M. Liuium ſibi,atque Hiſpanis (& ibi maximè in uetere milite
ſpem habebat)ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſiti .ſed longior, quàm latior
acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hiſpani tenebant,cum ſiniſtro
Romanorum cornu concurrit.dextra omnis acies extra prælium eminens ceſſabat.collis op/
poſitus arcebat,ne aut à fronte,aut ab latere aggrederentur. Inter Liuium Aſdrubalemq́ue
ingens contractum certamen erat,atroxq́ue cædes utrinque edebatur.ibi duces ambo,ibi pars
maior peditum, equitumq́ue Romanorum,ibi Hiſpani,uetus miles peritusq́ue Romanæ pug/
næ,& Ligures.durum in armis genus,eodem uerſi elephanti, qui primo impetu turbauerant
anteſignanos,& iam ſigna mouerant loco:deinde creſcẽte certamine & clamore,impotentius
iam regi,& inter duas acies uerſari,uelut incerti quorum eſſent,haud diſſimiliter nauibus ſine
gubernaculo uagis. Claudius,quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus? cla/
mitans militibus,cum in aduerſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet, poſtquam ea re
gione penetrari ad hoſtem non uidebat poſſe, cohortes aliquot ſubductas è dextro cornu,
ubi ſtationẽ magis ſegnem, quàm pugnam futuram cernebat, poſt aciem circunducit:& non
hoſtibus modo, ſed etiam ſuis opinantibus, in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit, tantaq́ue ce/
leritas fuit,ut cum oſtendiſſent ſe in latere, mox in terga iam pugnarent. Ita ex omnibus par
tibus,ab fronte,ab latere,ab tergo, trucidantur Hiſpani Liguresq́ue, & ad Gallos iam cædes
peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit.nam & pars magna ab ſignis aberãt, nocte dila/
pſi, ſtratiq́ue ſomno paſſim per agros: & qui aderant, itinere ac uigilijs feſſi,intolerantiſſima
laboris corpora, uix arma humeris gerebant. Et iam diei medium erat, ſitisq́ue & calor hian
teis cædendos, capiendosq́ue affatim præbebat. Elephanti plures ab ipſis rectoribus quàm
ab hoſte interfecti. fabrile ſcalprum cum malleo hebebant. id ubi ſæuire belluæ ac ruere
in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum ipſa in compage, qua iungitur capiti ceruix,
quanto maximo poterat ictu,adigebat. ea celerrima uia mortis intentæ molis bellua inuen/
ta erat,ubi regendi ſpem uiciſſent.primusq́ue id Aſdrubal inſtituerat, dux cum ſæpe aliâs me/
morabilis,tum illa pręcipue pugna. ille pugnantes hortando, pariterq́ue obeundo pericula,
ſuſtinuit: ille feſſos, abnuenteisq́ue tædio & labore, nunc precando,nuc caſtigando accendit:
ille fugientes reuocauit, omiſſamq́ue pugnam aliquot locis reſtituit. poſtremo cum haud du/
bia fortuna hoſtium eſſet,ne ſuperſtes tanto exercitui ſuũ nomen ſecuto eſſet,concitato equo
ſe in cohortem Romanam immiſit. ibi, ut patre Amilcare & Annibale fratre dignum erat,
pugnans cecidit. Nunquam eo bello una acie tantum hoſtium interfectum eſt. redditaq́ue
æqua Cannenſi clades uel ducis uel exercitus interitu uidebatur. Quinquaginta ſex millia ho
ſtium occiſa:capta quinq́ue millia & quadringenti,præda alia magna tum omnis generis,tum
auri etiam,argentiq́ue.ciuium etiam Romanorum,qui capti apud hoſtes erant,ſupra quatuor
millia

Reddita clades Cannensis.

millia capitum recepta. id solatij fuit pro amissis eo prælio militibus. Nam haudquaquam in cruenta uictoria fuit octo fermè millia Romanorum, sociorumq; occisa. Adeoq; etiam uictores sanguinis cædisq; ceperat facietas, ut postero die, cum esset nuntiatum Liuio consuli, Gallos Cisalpinos, Liguresq;, qui aut prælio non affuissent, aut inter cædem effugissent, uno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine ullo aut imperio: posse, si una equitum ala mittatur, omnes deleri: supersint, inquit, aliqui nuntij & hostium cladis, & nostræ uirtutis.

Nero ea nocte, quæ secuta est pugnam, citatiore, quàm inde uenerat, agmine die sexto ad statiua sua, atq; ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore, nemo enim præcesserat nuntius, lætitia uero tanta, uix ut compotes mentium gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici, narrariq; potest: nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerit: nec quo uictoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia, atq; ab magistratibus abscessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obtestationesq; uersæ, per omnia delubra uagæ supplicijs uotisq; fatigauere deos. Tã sollicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primo accidit: duos Narniẽses equites in castra, quæ in faucibus Vmbriæ opposita erant, uenisse ex prælio nuntiantes, cæsos hostes. & primo magis auribus, quàm animis id acceptum erat, ut maius, lætiusq;, quàm quod mente capere, aut satis credere possent. & ipsa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferũtur de Narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ senatũ curia exciuerunt, tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, ut adire nuntius non posset: traheretur'q; à percunctantibus, uociferantibusq; ut in rostris priusquã in senatu literæ recitarentur. tandem cum summoti, & coërciti à magistratibus fuerunt, dispensariq; lætitia inter impotentes eius animos potuit: in senatu primum deinde in contione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusq; ingenio, alijs iam certum gaudium, alijs nulla ante futura fides erat, quàm legatos consulum, uel literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatũ est. Tunc enim uero omnis ætas currere obuiam, primus quisq; oculis auribusq; haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium usq; pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circunfusi omnis generis hominum frequentia in forum peruenerunt. cum alij ipsos, alij comites eorum, que acta sint, percunctarentur, & ut quisq; audierat, exercitũ hostium, imperatoremq; occisum, legiones Romanas incolumes, saluos consules esse, extemplo alijs porrò impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peruenissent, multo ægrius summota turba, ne patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ sunt. inde traducti in contionem legati. L. Veturius literis recitatis ipse planius omnia, quæ acta erant, exposuit, cum ingenti assensu. postremo etiam clamore uniuersæ contionis, cum uix gaudium animis caperent. Discursum inde ab alijs circa templa deûm, ut grates agerẽt: ab alijs domos, ut coniugibus liberisq; tam lætum nuntium impertirẽt. Senatus, quod M. Liuius, & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium legionesq; occidissent, supplicationem in triduũ decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro contione edixit: celebrataq; à uiris, fœminisq;. Omniaq; templa per totum triduum ęqualem turbam habuere, cum matronę amplissima ueste cum liberis, perinde, ac si debellatũ foret omni solutę metu dijs immortalibus grates agerẽt. Statum quoq; ciuitatis ea uictoria mouit, ut iam inde haud secus, quàm in pace, res inter se contrahere, uendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo, auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat, proijci ante hostiũ stationes: captiuosq; Afros uinctos, ut erãt, ostendi: duos etiam ex ijs solutos ire ad Annibalem, & expromere quę acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico familiariq; ictus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse. castrisq; inde motis, ut omnia auxilia, quę diffusa latius tueri non poterat, in extremum Italię angulum, Brutios, cõtraheret: & Metapontinos, ciuitatem uniuersam, excitos sedibus suis & Lucanorum qui suę ditionis erant in Brutium agrum traduxit.

CVM Transitu Asdrubalis quantum in Italiã declinauerat belli, tantum leuatæ Hispaniæ uiderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœniq́. Asdrubal Gisgonis filius ad oceanum penitus, Gadeisq́ concesserat. Nostri maris ora, omnisq́ ferme Hispania, qua in orientem uergit. Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus. Magoniq́ iunctus. cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingẽtis misit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus, (impediebant autem & asperitates uiarum, & angustiæ saltibus crebris, ut pleraq́ Hispaniæ sunt: inclusæ) tamen non solum nuntios, sed etiam famam aduentus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit. Eisdem autoribus compertum est, cum decẽ circiter millia ab hoste abessent, bina castra circa uiam qua irent, esse: læua Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra punica tenere castra. Hæc statiõibus, uigiliis, omni iuxta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaq́ ut barbarorum, & tyronum, & minus timentium: quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Syllanus, signa quammaximè ad læuam iubebat ferri: necunde ab stationibus punicis conspiceretur, ipse pręmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia fermè aberat: cum haud dum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita uirgultis tenebant colles. ibi in caua ualle, atq́ ob id occulta, considere militem, & cibum capere iubet. interim speculatores, transfugarum dicta affirmantes, uenerunt. Tum sarcinis in medium coniectis, arma Romani capiunt: aciéque iusta in pugnam uadunt. Mille passuum aberant: cum ab hoste conspecti sunt. trepidarique repente cœptum. Mago ex castris citato equo ad primum clamorem & tumultum aduehitur. Erant in Celtiberorum exercitu quatuor millia scutata, & CC equites. hanc iustam legionem (& id fermè roboris erat) in prima acie locat: cæteros, leuem armaturam, in subsidiis posuit. Cum ita instructos educeret castris, uixdum in egressos uallo Romani pila coniecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste inde ad emittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani conferti, ut solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus, & gladiis geri res cœpta est. Cæterum asperitas locorum & Celtiberis, quibus in prælio cõcursare mos est, uelocitatem inutilẽ faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnæ assuetis: nisi quod angustiæ, & internata uirgulta ordines dirimebant: & singuli, biniq́ uelut cum paribus conserere pugnam cogebantur. quod ad fugam impedimento hostibus erat: id ad cædem eos, uelut uinctos præbebat. Et iam fermè omnibus scutatis Celtiberorum interfectis, leuis armatura, & Carthaginienses, qui ex alteris castris subsidio uenerant, perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, uix inito pręlio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis, qui postremi iam profligato pręlio aduenerant, uiuus capitur. Magonẽ fugientem equitatus fermè omnis, & quod ueterum peditum erat secuti, decimo die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus miles, in proximas dilapsi syluas inde domos diffugerunt. Peropportuna uictoria nequaquam tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset iis Celtiberorum gente excita, & alios ad arma sollicitare populos, oppresserat. Itaq́ collaudato benigne Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil etiam ipse cunctando moratus esset, nactus ad id quod reliquum belli erat, in ultimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra sua fortè ad sociorum animos in Betica continendos in fide haberet: signis repente sublatis, fugę magis quàm itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit. Cęterum quoad cõtinuisset exercitum, propositũ bello se fore ratus, antequã freto Gades traiiceret: exercitum omnem passim in ciuitates dimisit: ut & muris se ipsi, & armis muros tutarentur. Scipio ubi animaduertit dissipatum passim bellũ: & circunferre ad singulas urbes arma diutini magis quàm magni esse operis: retro uertit iter. ne tamen

ne tamen hostibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in ijs locis urbem, quam Oringin barbari appellabant, mittit. sita in Melessum finibus est, Hispaniæ gentis. ager frugifer, argentum etiam incolæ fodiũt. Ea arx fuit Asdrubalis ad excursiones circà in mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope urbem positis, prius quàm circumuallaret urbem, misit ad portas qui ex propinquo alloquio animos tentarent: suaderentq́ue, ut amicitiam potius quàm uim experirentur Romanorũ. Vbi nihil pacati respondebatur, fossa dupliciq́ue uallo circundata urbe, in treis parteis exercitũ diuidit: ut una semper pars quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sanè & anceps prælium fuit. non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & iam qui erexerant ad murum scalas: alij furcis id ipsum factis detrudebantur: in alios lupi superne ferrei iniecti: ut in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur. Quod ubi animaduertit Scipio: nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse: etiam eo superare hostem, quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, urbem est aggressus: Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando: ut et oppidani mœnia repentina fuga desererent: & punicum præsidium metu ne prodita urbs esset, relictis stationibus in unum locũ se colligeret. Timor inde oppidanos incessit: ne si hostis urbem intrasset: sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obuij passim cæderẽtur. itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese eiecerunt scuta præ se tenentes, ne tela procul conijcerentur, dextras nudas ostẽtantes, ut gladios abiecisse appareret. Id utrum parum ex interuallo sit conspectũ: an dolus aliquis suspectus fuerit: incompertum est. Impetus hostilis in transfugas factus: nec secus, quàm aduersa acies cęsi: eademq́ue porta signa infesta urbi illata. & alijs partibus securibus dolabrisq́ue cædebãtur, & refringebãtur portæ. & ut quisq́ue intrauerat eques: ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) cito equo pergebat. additum erat & triariorum equiti præsidium. legionarij cęteram partem urbis peruadunt direptione, & cæde obuiorũ, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginienses omnes in custodiã dati sunt: oppidanorum quoq́ue CCC fermè: qui clauserant portas, cæteris traditum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in urbis eius oppugnatione hostiũ duo millia fermè, Romanorum haud plus XC. Læta & ipsis qui rem gessere, urbis eius expugnatio fuit, & imperatori cæteroq́ue exercitui speciosum aduentum suum, ingentem turbam captiuorum prę se agentes, fecerunt. Scipio collaudato fratre, cum quanto poterat uerborum honore Carthagini ab se captæ captam ab eo Oringin æquasset, quia & hyems instabat, ut nec tentare Gades, nec disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consectari posset, in citeriorem Hispaniam recipit exercitũ, dimissisq́ue in hyberna legiõibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperatore, cæterisq́ue nobilibus captiuis, ipse Tarraconem concessit. Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Leuino proconsule ex Sicilia in Africã transmissa, in uticensi carthaginiensiq́ue agro late populationes fecit. extremis finibus Carthaginiensium, circa ipsa mœnia Vticæ prædę actæ sunt. Repetentibus Siciliam classis punica (septuaginta erant longæ naues) occurrit. decem & septem naues ex ijs captæ sunt, quatuor in alto mersæ, cætera fusa ac fugata classis. Terra mariq́ue uictor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulsis hostium nauibus, magni commeatus frumenti Romam subuecti. Principio æstatis eius, qua hæc sunt gesta, P. Sulpitius proconsul, & Attalus rex cum Æginæ (sicut antè dictum est) hybernassent, Lemnum inde classe iuncta Romanæ V & XX quinqueremes, regiæ V & XX transmiserunt. Et Philippus, ut seu terra seu mari obuiam eundum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare descendit, Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndiq́ue ab socijs legationes Demetriadem ad famam regis conuẽnerunt. Sustulerant enim animos Ætoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum, finitimosq́ue depopulabantur. nec Acarnanes solum Bœotiq́ue, & qui Eubœam incolũt, in magno metu erant, sed Achæi quoq́ue, quos super Ætolicum bellum Machanidas etiam lacedæmonius tyrannus haud procul Argiuorum fine positis castris terrebat. Hi omnes suis quisq́ue urbibus quæ pericula terra mariq́ue portenderentur,

portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillæ nuntiabantur res. Et Scerdiletum Pleuratumq; motos esse, & Thracum maxime, Mædos, si quod longinquũ bellum regem occupasset, proxima Macedoniæ iucursuros. Bœoti quidem, & interiores Græciæ populi, Thermopylarum saltus, ubi angustæ fauces coarctãt iter: fossa ualloq; intercludi ab Ætolis nuntiarant: ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circunfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, prout tempus ac res sineret: omnibus laturũ auxilium. in præsentia quæ maximè urgebant, res pararent. Tum præsidium urbi mittit unde allatum erat, Attalum ab Lemno classe transmissa omnem circa urbẽ agrum depopulatũ. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti Ænianum: ut omnes insulæ partes tueri possent, ipse Scotusam est profectus, eodemq; ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eò nunciatum est: cõcilium Ætolis Heracleam indictum: regemq; Attalum ad consultandum de summa belli uenturum. Hunc conuentum ut turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso iam uenit: segetibus tamen, quę iam prope maturitatẽ erant, maximè in sinu æniano euastatis, Scotusam copias reducit, ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadẽ sese recipit. Inde ut ad omnes hostiũ motus posset occurrere: etiam in Phocidem, atq; Eubœam, & Peparethum mittit: qui loca alta eligerent: unde editi ignes apparerent. ipse in Cisseo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculã posuit: ut ignibus procul sublatis signum, ubi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerũt. inde classem in Eubœam ad urbem Oreum transmittũt, quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripũ petenti ad læuam prima urbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum, ac Sulpicium cõuenit: ut Romani à mari, regij à terra oppugnarent. Quatriduo postquam appulsa classis est: urbem aggressi sunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpositus ubi erat, colloquijs absumptum est. Duas arces urbs habet, unam imminentem mari, altera urbis medio est, cuniculo inde uia ad mare ducit, quã à mari turris quinq; tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa. omni genere telorum, & tormentis, machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cũ omnium animos, oculosq; id certamen auertisset, porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erãt, qui fores portæ obijcerent. ita inexclusi in medio cæduntur, capiunturq;. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga effuse petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator uenia à Sulpitio impetrata in naues impositos ad Demetrium Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recipit. Sulpitius tam facili ad Oreũ successu elatus, Chalcidem inde protinus uictrici classe petit. ubi haudquaquam ad spem euentus respõdit. Ex patenti utrinq; coactum in angustias mare, ut speciem intuenti primo gemini portus in ora duo uersi præbuerit. sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & uenti ab utriusq; terræ præaltis montibus subiti ac procellosi dejciunt, & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat: sed temere in modum uenti nunc huc nunc illuc uerso mari, uelut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte, nec die quies nauibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit, tum & oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregie munitum, præsidioq; ualido firmatum, & præcipue fide præfectorũ principumq;, quæ fluxa & uana apud Oreũ fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere suscepta re, Romanus fecit, quod circunspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incepto, classemq; inde Cynum Locridis (emporiũ id est Opuntiorum urbis mille passuum à mari sitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi mouerant, sed serius Platoris fraude è specula elati, & impari maritimis uiribus haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationum omissa. Ad Chalcidis auxilium, ubi signum accepit, impigre est motus. nam & ipsa Chalcis quaquam eiusdem insulę urbs est, tamen adeo

arcto interscinditur freto, ut ponte continenti iungatur, terra aditum faciliorē quàm mari habeat. igitur Philippus deiecto præsidio, fusis Ætolis, qui saltum Thermopylarum insidebāt cum ab Demetriade Scotusam, inde tertia uigilia profectus trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse uno die Phocidis Elatiam millia amplius L X cōtendit. Eodem fermè die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur. concesserat eam prædam regi Sulpicius. quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regijs, direptū fuerat. Romana classis Oreū sese receperat, & Attalus ignarus aduentus Philippi, pecunijs à principibus exigendis terebat tempus. adeoq; improuisa res fuit: ut, nisi Cretensium quidam fortè pabulatū ab urbe longius progressi agmen hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atq; incompositus, cursu effuso mare ac naues petit. & molientibus ab terra naues Philippus aduenit, metumq; etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem redijt, deos hominesq; accusans, quod tantæ rei fortunam ex oculis propè raptam amisisset. Opuntij quoq; ab eadē ira increpiti, quod cum trahere obsidionem in aduentum suum potuissent, uiso statim hoste propè in uoluntariam deditionem cōcesissent. Compositis circa Opūtem rebus, Toronen est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. inde cum fama accidisset, Prusiam Bithyniæ regem in fines regni sui trāsgressum, omissis Romanis rebus, atq; ætolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpicius Æginā classem recipit, unde initio ueris profectus erat. Haud maiore certamine, quàm Opuntē Attalus ceperat, Philippus Toronen cepit. Incolebant urbem eam profugi ab Thebis Phthiotici. urbe sua capta à Philippo. cum in fidem Ætolorum perfugissent, sedem eis Ætoli eam dederant, urbis uastæ ac desertæ priore quidē Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulò ante dictū est, recepta profectus, Tritonon, & Drymas, Doridis paruа atq; ignobilia oppida cepit. inde Elatiam, iussis ibi se operiri Ptolemęi Rhodiorumq; legatis, uenit. ubi cum de finiendo ætolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Aetolorumq;) nuntius affertur, Machanidam Olympiorum solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi statuisse. Præuertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis. se neq; causam eius belli fuisse: nec moram, si modo æqua & honesta conditione liceat, paci facturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiam Megaram, atq; inde Corinthum descendit. unde cōmeatibus sumptis, Phliunta Pheneumq; petit, & iam cum Eream uenisset, audito Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonem, Aegium se ad concilium Achæorum recepit: simul classem punicam, ut mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis ante diebus in Phoceas traiecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum Attalum Romanosq; audissent, ueriti, ne in se iretur, & intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthij sinus) opprimeretur. Philippus mœrebat quidem & angebatur, cum ad omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse, & rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam. In concilio tamē dissimulans ægritudinē, elato animo disseruit: testatus deos hominesq;, se nulli loco nec tempori defuisse, quin ubi hostium arma concrepuissent, eò quanta maxima posset celeritate tenderet. sed uix rationem inire posse, utrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum. sic ab Opunte Attalum, sic Sulpicium Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicē esse fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo, si modo congressus cum hoste sis, uiceris. quod primum esset, cōfessionem se hostium habere, nequaquam pares esse eos. breui & uictoriam haud dubiam habiturum: nec meliore euentu eos secum, quàm spe pugnaturos. Læti regem socij audierunt. Reddidit inde Achæis Eream, & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod suorū fuisse finium satis probabant, restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyram traiecit. inde quinqueremibus septem, & lembis uiginti amplius, quos, ut adiungeret Carthaginiensium classi, miserat in Corinthiū sinum. profectus ad Erythras Aetolorum, quæ propè Eupaliū sunt. exscensionem fecit. Haud fefellit Aetolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ ac Apolloniæ fuit, in syluas mōtesq; refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequiuerant, sunt direpta, & in naues cōpulsa.

qq Cum

Cum his, cæteraq; præda Nicia prætore Achæorum Ægium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse à Cenchreis præter Atticen super Sunium nauigans inter medias propè hostium classes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide ac uirtute, quod neq; timor neq; spes flexissent eorum animos, hortatusq; in posterum, ut eadem constantia permanerent in societate, si suam quàm Oreanorum atq; Opuntiorum fortunam mallent. ab Chalcide Oreum nauigat. principumq; ijs, qui fugere capta urbe quàm se Romanis tradere maluerant, summa rerum & custodia urbis permissa, ipse Demetriadem ab Eubœa, unde prima ad opem ferendam socijs profectus erat, traiecit. Casandreæ deinde centum nauium lõgarum carinis positis, contractaq; ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, ut Dardanis bellum inferret. Extremo æstatis eius, qua hæc in Græcia sunt gesta, cum Q. Fabius, Maximus prætor legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum missus nuntiasset, cõsulem satis præsidij Galliæ prouinciæ credere L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse: patres non M. Liuium tantum redire ad urbem, sed collegam quoque eius C. Claudium iusserũt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in prouincia iusserũt. Inter consules ita per literas conuenit, ut quemadmodum uno animo rempublicam gessissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus couenirent, uno tempore ad urbem accederent. Præneste qui prior uenisset, collegam ibi opperiri iussus. Fortè ita euenit, ut eodem die ambo Præneste uenirent. inde præmisso edicto, ut triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obuiam effusa ad urbem accessere. Non salutabant modo uniuersi, sed contingere pro se quisque uictrices dextras consulum cupientes, alij gratulabantur, alij gratias agebant, quod eorũ opera incolumis respublica esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis postulassent, ut pro republica fortiter fideliterq; administrata, & dijs immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret: se uero ea, quæ postularent, decernere patres merito deorum primum, dein secundum deos consulum, responderunt, et supplicatione amborum nomine, & triumpho utriq; decreto. Inter ipsos, ne, cum bellum cõmuni animo gessissent, triumphum separarent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset, & eo die, quo pugnatum foret, eius fortè auspicium fuisset: exercitus Liuianus deductus Romam uenisset, Neronis de prouincia deduci non potuisset: ut M. Liuiũ quadrigis urbem ineuntem milites sequerentur. C. Claudius equo sine militibus inueheretur. Ita consociatus triumphus, cum utriq;, tum magis ei, qui quantum merito anteibat, tãtum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. Illum equitem aiebant sex dierum spatio transcurrisse lõgitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita unum consulem pro utraq; parte Italiæ aduersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem uero qua alia re, quàm aduentu eius obrutum, atq; extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis, si uellet, equis, uno equo per urbem uerum triumphum uehi: Neronemq; etiam si pedes incedat, uel parta eo bello, uel spreta eo triumpho gloria, memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti sunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt sestertiũm tricies octoginta millia æris. militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit. tantundẽ C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitum redisset. Notatum, eo die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quàm in consulem suum iactata, equites L. Veturium, & Q. Cæciliũ legatos magnis tulisse laudibus: hortatosq; esse plebem, ut eos consules in proximum annum crearent. adiecisse equitum prærogatiuę auctoritatem consules, postero die in concione, quàm forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera usi essent, commemorantes. Cum commitiorum tempus appeteret, & per dictatorẽ comitia habere placuisset, C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius

Q. Cæcilium

Q.Cæcilium magiſtrum equitum. A M.Liuio dictatore creati conſules L. Veturius,Q.Cæcilius,is ipſe,qui tum erat magiſter equitum.Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius,M.Cęcilius Metellus,T.Claudius Aſellus,Q.ManliusThurinus,qui tum ædilis plebis erat.Comitijs perfectis,dictator magiſtratu abdicato,dimiſſoq́ꝫ exercitu, in Hetruriam prouinciam ex s c eſt profectus ad quæſtiones habendas,qui Hetruſcorum Vmbrorum'ue populi defectionis ab Romanis ad Aſdrubalem ſub aduentũ eius conſilia agitaſſent,quiq́ꝫ eum auxilijs,aut commeatu, aut ope aliqua iuuiſsent.Hæc eo anno domi, militięq́ꝫ geſta. Ludi Romani ter toti inſtaurati ab ædilibus curulibus Cn.Seruilio Cepione,Ser.Cornelio Lentulo. Item ludi plebeij ſemel toti inſtaurati ab ædilibus plebis M.Põponio Mathone, & Q.Manlio Thurino. Tertiodecimo anno Punici belli, L.Veturio Philone,& Q.Cęcilio Metello conſulibus,Brutij ambobus,ut cum Annibale bellũ gererent,prouincia decreta. Prętores exinde ſortiti ſunt,M.Cæcilius Metellus urbanam,Q.Manlius peregrinam,C.Seruilius Siciliam,T.Claudius Sardiniam.Exercitus ita diuiſi:cõſulum alteri,quem C.Claudius prioris anni conſul,alteri,quem Q.Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuiſſet exercitum. In Hetruria duas uolonum legiones à C. Terentio procõſule M.Liuius proconſul,cui prorogatum in annum imperium erat,acciperet.Et Q.Manlio,ut collegæ iuriſdictione tradita, Galliam cum exercitu,cui L.Porcius proprætor præfuerat,obtineret,decretum eſt:iuſſusq́ꝫ populari agros Gallorũ,qui ad Pœnos ſub aduentũ Aſdrubalis defeciſſent. C. Seruilio cum Cannenſibus duabus legionibus,ſicut P Manlius tenuerat,Sicilia tuẽda data.Ex Sardinia uetus exercitus,cui A.Hoſtilius præfuerat,deportatus,nouam legionem,quam T. Claudius traijceret ſecum,conſules conſcripſerunt. Q.Claudio,ut Tarentum,C.Hoſtilio Tubulo,ut Capuam prouinciam haberet,prorogatum in annum imperium eſt.M. Valerius proconſul,qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, x x x nauibus C.Seruilio traditis,cum cætera omni claſſe redire ad urbem iuſſus. In ciuitate tanto diſcrimine belli ſolicita,cum omnium ſecundorum aduerſorumq́ꝫ cauſas in deos uerterent,multa prodigia nuntiabantur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipſis duo prolapſi angues. Ab Antio nuntiatum eſt cruentas ſpicas metentibus uiſas eſſe. Cære porcus biceps,& agnus mas idemq́ꝫ fœmina natus erat. Et Albæ duos ſoles uiſos referebant,& nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo ſudore manaſſe in circo Flaminio dicebatur,& ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactæ. Prodigia cõſules hoſtijs maioribus procurare iuſſi,& ſupplicationem unum diem habere. Ea ex ſenatusconſulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis peregre, aut uiſis domi prodigijs,terruit animos hominum ignis in æde Veſtæ extinctus. ob quam cauſam cæſa flagro eſt Veſtalis,cuius cuſtodia noctis eius fuerat,iuſſu P.Licinij pontificis. Id quanquam nihil portendentibus deis, cæterum negligentia humana acciderat, tamen & hoſtijs maioribus procurari,& ſupplicationem ad Veſtæ haberi placuit. Priuſquam proficiſcerẽtur conſules ad bellum, admoniti ab ſenatu ſunt, ut in agros reducendæ plebis curam haberent.deûm benignitate ſummotum bellum ab urbe Roma,& Latio eſſe.& poſſe ſine metu in agris habitari.minime conuenire,Siciliæ,quàm Italiæ,colendæ maiorem curam eſſe. Sed res haudquaquam erat populo facilis,& liberis cultoribus bello abſumptis,& inopia ſeruitiorũ, & pecore direpto, uilliſq́ꝫ dirutis aut incenſis: magna tamen pars autoritate conſulum compulſa in agros remigrauit. Mouerant autem huiuſce rei mentionem Placentinorũ & Cremonenſium legati,quærentes,agrum ſuum ab accolis Gallis incurſari ac uaſtari:magnamq́ꝫ partem colonorũ ſuorum delapſam eſſe. & infrequentes ſe urbes,agrum uaſtum ac deſertum habere. Manlio prætori mandatum,ut colonias ab hoſte tueretur, Conſules ex s c edixerunt, ut qui ciues Cremonenſes atq́ꝫ Placentini eſſent,ante certam diem in colonias reuerterentur. Principio deinde ueris & ipſi ad bellum profecti ſunt. Q.Cęcilius conſul exercitum ab C.Nerone,L.Veturius ab Q.Claudio proprætore accepit,nouiſq́ꝫ militibus, quos ipſe conſcripſerat ſuppleuit. In Conſentinũ agrum conſules exercitum duxerunt,paſſim q́ꝫ depopulati,cum agmen iã graue pręda eſſet,in ſaltu anguſto à Brutijs,iaculatoribusq́ꝫ Numidis turbati ſunt,

Varia Prodig

ita ut non præda tantum, sed armati quoque in periculo fuerint. maior tamen tumultus, quàm pugna fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca culta euasere. inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit. Cum Annibale nihil eo anno rei gestum est. nam neque ipse se obtulit in tam recenti uulnere publico priuatoque, neque lacessierũt quietum Romani. tantam inesse uim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit aduersis, quàm secundis rebus. quippe qui, cum & in hostiũ terra per annos tredecim, tam procul ab domo, uaria fortuna bellum gereret exercitu non suo ciuili, sed misto ex colluuione omniũ gentiũ, quibus non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia uestis, alia arma, alij ritus, alia sacra, alij propè dij essent. ita quodam uno uinculo copulauerit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec aduersus ducem seditio extiterit, cum & pecunia sæpe in stipendiũ, & commeatus in hostium agro deessent: quorum inopia priore punico bello multa infanda inter duces, militesque commissa fuerãt. Post Asdrubalis uero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita uictoriæ fuerat, deletũ, cedendoque in angulum brutium cætera Italia cõcessum, cui non uideatur mirabile, nullum motum in castris factum? nam ad cætera id quoque accesserat, ut ne alendi quidẽ exercitus, nisi ex brutio agro spes esset. qui ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorũ bellum occupauerat, & mos uitio etiam insitus genti inter latrocinia militiam exercẽdi, nec ab domo quicquam mittebatur, de Hispania retinenda sollicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe disparem habebant. eandem, quod prælio uicti Carthaginienses duce amisso in ultimam Hispaniæ oram usque ad Oceanum compulsi erant. disparem autem, quod Hispania non quàm Italia modo, sed quàm ulla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum hominumque ingenijs. Itaque ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum ætate ductu, auspicioque Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimusque eo bello secundũ Barchinos dux regressus ab Gadibus, rebellandi spẽ adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hispaniã habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armauit. De equestribus copijs fermè interautores conuenit. peditum LXX millia quidam adducta ad Silpiam urbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces pœni ea mente, ne detrectarent certamen, consederunt. Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neque Romanis legionibus tantæ se parem multitudini ratus, ut non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia: neque in ijs tamen tantum uirium ponendum, ut mutando fidem, quę cladis causa fuisset patri patruoque, magnum momentum facerent: præmisso Syllano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, ut equites peditesque ab eo, quos se per hyemem conscripturũ pollicitus erat, acciperet: ipse à Tarracone profectus, protinus ab socijs, qui accolunt uiam, modica cõtrahendo auxilia, Castulonem peruenit. Eò adducta ab Syllano auxilia, tria millia peditum, & quingenti equites. Inde ad Betulam urbem processum cum omni exercitu ciuium, sociorum, peditum equitumque V & XL millibus. Castra ponenteis eos Mago & Masanissa cum omni equitatu aggressi sunt. turbassentque munientes, ni abditi post tumulum, opportune ad id positi ab Scipione equites improuiso in effusos incurrissent. Hi promptissimum quenque, & proxime uallum, atque in ipsos munitores primum inuectum uixdum prælio inito fuderũt, cum cæteris, qui sub signis atque ordine agminis incesserant, longior & diu ambigua pugna fuit. sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere iussi plures & usque integri fessis subirent, magnumque iam agmen armatorum à castris in prælium rueret. terga haud dubie uertunt Pœni Numidæque. Et primo turmatim abibant, nihil propter pauorem, festinationem ue confusis ordinibus: dein postquam acrius ultimis incidebat Romanus, neque sustinere impetus poterat, nihil iam ordinum memores, passim quà cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. Ea quanquam eo prælio aliquãtum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant: tamen nunquam per aliquot insequẽtes dies

dies ab excursionibus equitum leuisq́ armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatę per hæc leuiā certamina uires sunt, prior Asdrubal, in aciē copias eduxit, deinde & Romani processere. sed utraq́ acies pro uallo stetit instructa. & cum ab neutris pugna cœpta esset. iam die ad occasum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factū. prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui dabat. ab neutra parte procursum, telum'ue missum, aut uox ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienses misti Afris: cornua socij tenebant. erant autem utrinq́ Hispani pro cornibus. ante Punicam aciem elephanti castellorum procul speciēm prębebāt. Iam hoc in utrisq́ castris sermonis erat, ita ut instructi stetissent, pugnaturos. medias acies, Romanum Pœnumq́, quos inter belli causa esset, pari robore animorum armorumq́ concursuras. Scipio ubi hæc obstinate credita animaduertit, omnia de industria in eū diem, quo pugnaturus erat, mutauit. Tesseram uesperi per castra dedit, ut ante lucem uiri equiq́ pransi essent, armatus eques frenatos stratosq́ teneret equos. Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in stationes punicas immisit. inde confestim ipse cum graui agmine legionum procedit, præter opinionem destinatam suorum hostiūq́, Romano milite cornibus firmatis, socijs in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumq́ ante uallum, & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgētia, plenosq́ hostium campos uidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit. ipse cum peditum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam acie instruenda mutat. Equitum iamdiu anceps pugna erat: nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod propè inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. sed ubi iam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato Scipio, patefactisq́ ordinibus, equitatum omnem leuemq́ armaturam in medium acceptam, diuisamq́ in partes duas in subsidijs post cornua locat. inde ubi incipiendæ iam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanq́ præerat) nuntium ad Syllanum & Martium mittit, ut cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem à dextra uidissent, & cum expeditis peditum equitumq́ prius pugnam consererent cum hoste, quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisq́ equitum turmis, ad hoc uelitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum alijs. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa incedebant. & iā conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hostium erat, Pœni ueterani, Afriq́ nondum ad teli cōiectum uenissent, neq́ in cornua ut adiuuarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediā aciem uenienti ex aduerso hosti. Cornua ancipiti prælio urgebantur. eques, leuisq́ armatura, & uelites circunductis alis in latera incurrebant, cohortes à fronte urgebant ut abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba Balearium, tyronumq́ Hispanorum Romano Latinoq́ militi obiecta erat procedente iam die uires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos matutino tumultu, coactosq́ priusquàm cibo corpora firmarent raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, ut sera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquāto serius peruenit pugna, ita ut prius ęstus à meridiano sole, laborq́ standi sub armis, & simul fames sitisq́ corpora afficerent, quàm manus cum hoste consererent, itaq́ steterunt scutis innixi. nam super cætera elephanti etiā, tumultuoso genere pugnæ equitum uelitumq́ & leuis armaturæ consternati, è cornibus in mediam aciem sese intulerāt. Fessi igitur corporibus animisq́ retulere pedem, ordines tamē seruantes haud secus, quàm si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, ubi inclinatam sensere, uictores se undique inueherent, nec facile impetus sustineri posset: quanquàm retinebat obsistebatq́ cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colleis tutumq́ receptum, si modice se reciperent clamitans: tamē uincente uerecundiam metu, cum proximus quisque hostem cæderet. terga extemplo data, atq́ in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo consistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem cœperant, cūctantibus in ad

uersum collem erigere aciem Romanis.deinde ut inferri impigre signa uiderunt,integrata fu
ga.in castra pauidi compelluntur. Nec procul uallo Romanus aberat.cepissetque tanto impetu
castra,nisi ex uehementi sole,qualis inter graues imbre nubes effulget,tanta uis aquæ deiecta
esset,ut uix in castra sua reciperent se uictores. quosdam etiam religio ceperat, ulterius quic/
quam eo die conandi. Carthaginienses,quanquam fessos labore ac uulneribus, nox imberque
ad necessariam quietem uocabat:tamen quia metus & periculum cessandi non dabat tempus,
prima luce oppugnaturis hostibus castra,saxis undique circà ex propinquis uallibus congestis
augent uallum,munimento sese,quando in armis parum præsidij foret,defensuri. Sed trã/
sitio sociorum,fuga ut tutior mora uideretur, fecit.principium defectionis ab Attane regulo
Turdetanorum factum est.is cum magna popularium manu transfugit.inde duo munita op
pida cum præsidijs tradita à præfectis Romano.Et ne latius,inclinatis semel ad defectionem
animis serperet res,silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet.Scipio,ut prima luce qui
in stationibus erant retulerunt,profectos hostes, præmisso equitatu signa ferri iubet.adeoque
citato agmine ducti sunt, ut si uia recta uestigia sequentes issent, haud dubie assecuturi fue/
rint.ducibus est creditum, breuius aliud esse iter ad Betim fluuium, ut transeuntes aggrederẽ
tur,Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanũ flectit. & iam inde fugientium modo effu/
si abibant,idque aliquantum ab legionibus Romanis interualli fecit. eques,leuisque armatura
nunc ab tergo,nunc ab lateribus occurrendo,fatigabat morabaturque. sed cum ad crebros tu/
multus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum uelitibus auxilijsque peditum prælia
consererent,superuenerunt legiones.Inde non iam pugna,sed trucidatio uelut pecorum fieri,
donec ipse dux fugæ autor in proximos colles cum septem millibus fermè semiermiũ euasit.
cæteri cæsi captique.castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt:atque
inde,cum hostes nequicquam subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter sese tutati
sunt.sed obsidio in loco nudo atque inopi uix in paucos dies tolerabilis erat.itaque transitio/
nes ad hostem fiebant,postremo ipse dux nauibus acceptis(nec procul inde aberat mare)no/
cte relicto exercitu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditũ,
mille equites relinquit Syllano ad castrorum obsidionem ipse cum cæteris copijs,septuagesi
mis castris, protinus causis regulorum ciuitatumque cognoscendis,ut præmia ad ueram meri/
torum æstimatióem tribui possent, Tarraconem redijt. Post profectionem eius Masanis/
sa cum Syllano clàm congressus,ut ad noua consilia gentem quoque suam obedientem habe/
ret,cum paucis popularibus in Africam traiecit,non tam euidenti eo tempore subitæ mutati
ónis causa,quàm documento post id tempus constantissimæ ad ultimam senectam fidei, ne
tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus,
Gades petit.Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ci/
uitates sunt, nulla manus numero aut uiribus insignis. Hoc maximè modo ductu atque
auspicio P.Scipionis pulsi Hispania Carthaginienses sunt,quartodecimo anno post bellum
initum,quinto postquam P.Scipio prouinciam, & exercitum accepit.Haud multo pòst Syl/
lanus debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem redijt. L. Scipio cum multis nobi/
libus captiuis nuntius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri lætitia gloriá/
que ingenti eam rem uulgo ferrent,unus qui gesserat,inexplebilis uirtutis ueræque laudis,par
uum instar eorum,quæ spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hispanias ducebat,
iam Africam magnamque Carthaginem, & in suum decus nomenque uelut consumatam eius
belli gloriam spectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandosque regum gen/
tiumque animos, Syphacem primum regem statuit tentare. Masæsulorum is rex erat. Masæ/
suli gens affinis Mauris, regionẽ Hispaniæ, maximè quà sita Noua Carthago est,spectant.
Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginiensibus erat. quod haud grauius ei sanctiusque,
quàm uulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Læ/
lium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus,& quia res tum prosperę ubique Romanis, Pœ
nis in Italia aduersæ,in Hispania nullæ iam erãt,amicitiam se Romanorum accipere annuit.
firmandæ eius fidem nec dare,nec accipere,nisi cũ ipso coràm duce Romano. Ita Lælius in id
modo

modo fide ab rege accepta, tutum aduentũ fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africę erat, opulentissimus eius terræ rex, bello iam expertus ipsos Carthaginienses, finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur, positis. Dignam itaq; rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter posset, magno periculo peteretur: L. Marcio Tarracone, M. Syllano Carthagine Noua, quò pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præsidium Hispaniæ relictis, ipse cum C. Lęlio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni iuuante uento in Africam traiecit. Forte ita incidit, ut eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus anchoris positis terræ applicaret naues: cum conspectæ duæ quinqueremes haud cuiquam dubio, quin hostium essent, opprimiq; à pluribus priusquàm portum intrarent, possent, nihil aliud quàm tumultum ac trepidatiõem simul militum ac nautarum, nequicquam armaq; & naues expedientium, fecerunt. percussa enim ex alto uela paulo acriori uento prius in portum intulerũt quinqueremes, quàm Pœni anchoras molirentur. nec ultra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi ad regem pergunt. Magnificumq; id Syphaci (nec erat aliter) uisum, duorum opulẽtissimorum ea tempestate duces populorum uno die suam pacem amicitiamq; petenteis uenisse. Vtrumq; in hospicium inuitat. & quoniam fors eos sub uno tecto esse, atq; ad eosdem penates uoluisset contrahere in colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente, aut priuatim sibi ullum cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret: aut de republica se quicquam cum hoste agere iniussu senatus posse. Illud magnopere contendente rege, ne alter hospitum exclusus mensa uideretur, ut in animum induceret ad easdem uenire epulas, haud abnuit. cœnatumq; simul apud regem est. eodem etiam lecto Scipio atq; Asdrubal, quia ita cordi erat regi, accubuerũt. Tanta autem inerat cõmitas Scipioni, atq; ad omnia naturalis ingenij dexteritas, ut non Syphacem modo barbarum, insuetumq; moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum facunde alloquendo sibi conciliarit. mirabilioremq; sibi eum cõgressu coram uisum præ se ferebat, quàm bello rebus gestis. nec dubitare, quin Syphax, regnumq; eius in Romanorum esset potestate. eam artem illi uiro ad conciliandos animos esse. Itaque non quo modo Hispania amissa sit, quærendum magis Carthaginiensibus esse quàm quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundũ, neq; circa amœnas oras uagantem tantum ducem Romanum, relicta prouincia nouæ ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse, & commisisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam, sed potiundæ Africæ spem affectantem. hoc eum iampridem uolutare in animo, hoc palàm fremere, quod non quemadmodum Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellũ gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubijsq; & plerumq; sæuis in alto iactatus uentis, die quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello Punico quietæ erant ita quasdam ciuitates propter conscientiam culpæ metu magis quàm fide quietas esse apparebat: quarum maxime insignes & magnitudine & noxa, Illiturgi, & Castulo erant. Castulonenses cum prosperis rebus socij fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiões defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisq; scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubiæ Hispaniæ essent, merito magis quàm utiliter sæuitum foret. tunc iam trãquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ uidebatur uenisse, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit: ipse cum cætero exercitu quintis fermè ad Illiturgim castris peruenit. Clausæ erant portæ, omniáque instructa, & parata ad oppugnationem arcendam. adeò conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc & hortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendo portas indicasse Hispanos, quid ut timerent meriti essent. itaq; multo infestioribus animis cũ eis, quàm cũ Charthaginiensibus bellum gerendum esse. quippe cum illis propè sine ira de imperio & gloria certari: ab ijs perfidiæ & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. uenisse tempus, quo & nefandam commilitonum

necem, & in semetipsos, si eodem fuga delati forent, instructam fraudem ulciscerentur: & in omne tempus graui documento sancirent, ne quis unquam Romanum ciuem, militémue in ulla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos uiris diuidunt. partito exercitu, ita ut parti alteri Lælius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigrè urbem hortatur. & meminerant, & admonebant alios supplicium ex se, non uictoriam peti: ubi quisque mortem oppeteret, id referre: utrum in pugna & in acie, ubi mars communis & uictum sæpe erigeret & affligeret uictorem: an postmodum cremata & diruta urbe ante ora captarum coniugum liberorumque inter uerbera & uincula, omnia fœda atque indigna passi expirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut uiri tantum, sed fœminæ quoque puerique supra animi corporisque uires adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt. non libertas solum agebatur, quæ uirorum fortium tantum pectora acuit: sed ultima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat, accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atque ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initū est, ut domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab unius oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris haud satis decoro prælio trepidarit. Id ubi uidit Scipio: ueritus ne uanis tot conatibus suorū hostibus cresceret animus, & segnior miles fieret: sibimet conandum ac partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignauia militum, ferri scalas iubet: seipsum si cæteri cunctentur ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo mœnia, cum clamor undique ab solicitis uicem imperatoris militibus sublatus: scalæque multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius institit. Tum uicta oppidanorum uis, deiectisque propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte, quæ inexpugnabilis uidebatur, inter tumultū capta est. Trāsfugæ Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuēda, unde periculum uidebatur uersis, & Romanis subeuntibus quà adire poterant: conspexerunt editissimam urbis partem, quia rupe præalta tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defensoribus uacuam. leuium corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clauos secum ferreos portantes, quà per inæqualiter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum, & leue saxum occurrebat: clauos per modica interualla figentes, cum uelut gradus fecissent: primi insequentes extrahentes manu, postremi subleuantes eos, qui præ se irent: in summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem iam captam ab Romanis. Tum uero apparuit ab ira, & ab odio urbem oppugnatam esse. nemo capiendi uiuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor est. trucidant inermes iuxtà atque armatos, fœminas pariter ac uiros: usque ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt, ac diruunt quæ incendio absumi nequeunt. adeò uestigia quoque urbis extinguere, ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit. quam urbem non Hispani modò conuenæ, sed punici etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur. sed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorū, terrorque inde ac desperatio inuaserat & in diuersis causis cum sibi quisque consultum sine alterius respectu uellet, primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propalàm deditionis autor, Himilco punicis auxiliaribus præerat: quos urbemque, clàm fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea uictoria fuit. nec tantundem noxæ admissum erat, & aliquantum iræ lenierat uoluntaria deditio. Martius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant, sub ius, ditionemque redigēdos missus. Scipio Carthaginem ad uota soluenda diis, munusque gladiatorium, quod mortis causa patris patruique parauerat, edendum rediit. Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo lanistis comparare mos est, seruorum delectu ac libertorum, qui uenalem sanguinem habent, uoluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. nam alii missi ab regulis sunt ad specimē insitæ genti uirtutis ostendendum, alii ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis. alios æmulatio & certamen, ut prouocarent prouocatique haud abnuerent, traxit, quidam quas disceptādo controuersias

controuersias finire nequiuerant.aut noluerant,pacto inter se,ut uictorem res sequeretur,ferro decreuerunt.Neqꝫ obscuri generis homines,sed clari illustresqꝫ. Corbis, & Orsua, patrueles fratres,de principatu ciuitatis,quam Ibem uocabant,ambigentes,ferro se certaturos professi sunt.Corbis maior erat ætate.Orsuę pater princeps proxime fuerat.à fratre maiore post mortem eius principatu accepto.Cum uerbis disceptare Scipio uellet,ac sedare iras,negatum id ambo dicere communibus cognatis:nec alium deorũ hominúmue,quàm Martem se iudicem habituros esse. Robore maior,minor flore ætatis ferox,mortem in certamine,quàm ut alter alterius imperio subijceretur,præoptantes,quod ab tanta rabie dirimi nequirent,insigne spectaculum exercitui præbuere documentumqꝫ,quantum cupiditas imperij malum inter mortales esset.Maior usu armorum & astu facile stolidas uires minoris superauit.Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & prouinciali, & castrensi apparatu. Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Martius superato Bæte amni, quem incolæ Cirtium appellant,duas opulentas ciuitates sine certamine in deditionem accipit.Astapa urbs erat, Carthaginiensium semper partis:necqꝫ id tam dignũ ira erat,quàm quod extra necessitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium.nec urbem aut situ,aut munimẽto tutam habebant,quæ ferociores ijs animos faceret sed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent,impulerant,& uagos milites Romanos,lixasqꝫ aut mercatores exciperent.magnum etiam comitatum,quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines positis insidijs circumuentum iniquo loco interfecerant.Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus esset,oppidani conscientia scelerum,quia nec deditio tuta ad tam infestos uidebatur.nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum consciscunt.Locum in foro destinant,quò pretiosissima rerum suarum congererent. super eum cumulum coniuges ac liberos considere cũ iussissent:ligna circa extruunt, fascesqꝫ uirgultorum coniciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt,ut donec incertus euentus pugnæ esset:præsidium eo loco fortunarum suarum,corporumqꝫ, quæ cariora fortunis essent,seruarent, si rem inclinatam uiderent, atque in eo iam esse ut urbs caperetur:scirent, omnes,quos euntes in prælium cernerẽt, mortem in ipsa pugna obituros.illos se per deos superos inferosqꝫ orare,ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta,aut seruitute infami finienda esset,nihil relinquerent in quod sæuire iratus hostis posset.ferrum ignem qꝫ in manibus esse.amicæ, ac fideles potius ea, quæ peritura forent,absumerent manus,quàm insultarẽt superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta,si quẽ à proposito spes mollitiáue animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt.Neqꝫ erat ulla satis firma statio opposita,quia nihil minus,quàm ut egredi mœnibus auderent, timeri poterat.perpaucæ equitum turmæ,leuisqꝫ armatura repente è castris ad idipsum emissa occurrit. Acrior impetu atqꝫ animis,quàm compositior ordine ullo pugna fuit.Itaqꝫ pulsus eques,qui primum hosti se obtulerat,terrorem intulit leui armaturæ,pugnatumqꝫ sub ipso uallo foret, ni robur legionum,perexiguo ad instruendum dato tempore,aciem direxisset.Ibi quoqꝫ trepidatum parumper circa signa est, cum cæci furore in uulnera ac ferrum uecordi audacia ruerent.dein uetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequẽtes suppressit.conatus paulo pòst ultro inferre pedem, ut neminem cedere,atqꝫ obstinatos mori in uestigio quẽque suo uidit:patefacta acie,quod ut facere posset,multitudo armatorum facile suppeditabat cornua hostium amplexus in orbem pugnantes ad unum omnes occidit. Atque hæc tamen hostium iratorum,ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnantesqꝫ edebantur.fœdior alia in urbe trucidatio erat: cum turbam fœminarum puerorumqꝫ imbellem, inermem ciues sui cæderent,& in succensum rogum semianima pleraque inijcerent corpora, riuiqꝫ sanguinis flammam orientem restinguerent:postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati cum armis medio incendio se iniecerunt.Iam cædi perpetratæ uictores Romani superuenerunt.ac primo conspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. dein cum aurum argentumqꝫ cumulo rerum aliarum interfulgẽs auiditate ingenij humani rapere ex igne

uellent,

Cupiditas imp[illegible]

Astapa facinus foedum ferum.

uellent, correpti alij flamma ſunt, alij ambuſti afflatu uaporis: cum receptus primis urgente
ab tergo ingenti turba non eſſet. Ita Aſtapa ſine præda militũ ferro igniq; abſumpta eſt. Mar
tius cæteris eius regionis metu in deditionem acceptis, uictorem exercitum Carthaginem ad
Scipionem reduxit. Per eos ipſos dies perfugæ à Gadibus uenerunt, pollicẽtes: urbem, Pu
nicumq; præſidium, quod in ea eſſet, & imperatorem præſidij cum claſſe prodituros eſſe.
Mago ibi ex fuga ſubſtiterat, nauibusq; in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trãs
fretum ex Africa ora, & ex proximis Hiſpaniæ locis per Hannonem præfectum coẽgerat.
Fide accepta, dataq; perfugis, & Martius eò cum expeditis cohortibus, & Lælius cum ſeptem
triremibus, quinqueremi una eſt miſſus, ut terra mariq; communi conſilio rem gererent. Sci/
pio ipſe graui morbo implicitus, grauiore tamen fama, cum ad id quiſq; quod audierat, in/
ſita hominibus libidine alẽdi de induſtria rumores, adijceret aliquid: prouinciam omnem ac
maxime longinqua eius turbauit: apparuitq; quantam excitatura molem uera fuiſſet clades,
cum uanus rumor tantas procellas exciuiſſet. non ſocij in fide, non exercitus in officio manſit.
Mandonius & Indibilis, quibus quia regnum ſibi Hiſpaniæ pulſis inde Carthaginienſibus
deſtinarant animis, nihil pro ſpe contigerat: concitatis popularibus. (Lacetani autem erant)
& iuuentute Celtiberorum excitata, agrum Sueſſitanum Sedetanumq; ſociorum populi Ro
mani hoſtiliter depopulati ſunt. Ciuilis alius furor in caſtris ad Sucronem ortus. Octo ibi
millia militum erant, præſidium gentibus quæ cis Iberum incolunt impoſitum. Motę autem
eorum mentes ſunt, non tum, cum primum de uita imperatoris dubij rumores allati ſunt: ſed
iam ante, licentia ex diutino, ut fit, otio collecta: & non nihil, quod in hoſtico laxius rapto ſue
tis uiuere arctiores in pace res erant. Ac primo ſermones tantum occulti ferebantur, ſi bellum
in prouincia eſſet, quid ſeſe inter pacatos facere? ſi debellatũ iam & confecta prouincia eſſet,
cur in Italiam non reuehi? Flagitatum quoque ſtipendium procacius, quàm ex more & mo/
deſtia militari erat, & à cuſtodibus probra in circumeuntes uigilias tribunos iacta: & noctu
quidam prædatum in agrum circà pacatum ierant: poſtremo interdiu, ac propalam ſine com
meatu ab ſignis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil inſtituto, ac diſciplina mili/
tiæ aut imperio eorum qui præerant, gerebatur, forma tamen Romanorum caſtrorum con/
ſtabat una ea ſpe, quod tribunos ex cõtagione furoris haud expertes ſeditionis defectionisq;
rati fore, & iura reddere in principijs ſinebant, & ſignum ab eis petebant, & in ſtationes ac ui/
gilias ordine ibant: & ut uim imperij abſtulerant, ita ſpeciem dicto parentium ultro ipſi im/
perantes ſeruabant. Erupit deinde ſeditio. poſtquam reprehendere, atq; improbare tribunos
ea, quæ fierent, & conari obuiam ire, & propalàm abnuere furoris eorum ſe futuros ſocios, ſen
ſerunt. Fugatis itaq; ex principijs, ac paulo pòſt è caſtris tribunis, ad principes ſeditionis gre/
garios milites, C. Albium Calenum, & C. Atrium Vmbrum, delatum omnium conſenſu im
perium eſt. qui nequaquam tribunitijs contenti ornamentis, inſignia etiam ſummi imperij,
faſces ſecuresq; attrectare auſi. neq; ijs uenit in mentem, ſuis tergis, ſuis ceruicibus uirgas illas
ſecuresq; imminere, quas ad metum aliorum pręferrent. Mors Scipionis falſo credita occæ/
cabat animos: ſub cuius uulgatam iam famam non dubitabant totam Hiſpaniã arſuram bel
lo. in eo tumultu & ſocijs pecunias imperari, & diripi propinquas urbes poſſe, & turbatis re/
bus, cum omnia omnes auderent, minus inſignia fore quæ ipſi feciſſent. Cum alios ſubinde
recentes nuntios non mortis modo, ſed etiam funeris expectarent, neq; ſuperueniret quiſquã
euaneſceretq; temere ortus rumor: tum primi autores requiri cœpti. & ſubiraſcentes quoq;, ut
crediđiſſe potius temere, quàm finxiſſe rem talem uideri poſſent: deſtituti duces iam ſua ipſi
inſignia, & pro uana imagine imperij quod gererent, ueram iuſtamq; mox in ſe uerſuram
poteſtatem exhorrebant. Stupenti ita ſeditioni cum uiuere primo, mox etiam ualere Scipio/
nem, certi autores afferrent: tribuni militum ſeptem, ab ipſo Scipione miſſi, ſuperuenerunt.
Ad quorum primum aduentum exaſperati animi: mox ipſis placido ſermone permulcenti/
bus notos, cum quibus congreſſi erant, leniti ſunt. circumeuntes enim tentoria primo, dein/
de in principijs prætorioq;, ubi ſermones inter ſe ſerentiũ circulos uidiſſent, alloquebãtur per
cunctantes magis, quæ cauſa iræ conſternationisq; ſubitæ foret, q; factũ accuſantes. Vulgo
ſtipendium

stipendium nõ datum ad diem iactabatur: & cum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum duorumq́ exercituũ stragem sua uirtute defensum nomen Romanum, ac retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam noxę meritam habere, suis recte factis gratiam qui exoluat non esse. Talia querentes æqua orare, seq́ ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari, quod nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem deûm benignitate, & rempublicam esse gratiæ referendæ. Scipiõem bellis assuetum, ad seditionũ procellas rudem, sollicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, ut cœpisset, leniter agi placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum conuenirent Carthaginẽ, seu carptim partes, seu uniuersi mallent.

Tranquillam seditionem iam per se languescentẽ repentina quies rebellantium Hispanorum fecit; redierant enim in fines omisso incœpto Mandonius & Indibilis, postquàm uiuere Scipionem allatum est. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cũ quo furorem suum consociarẽt. omnia circunspectantes consilia nihil reliqui habebant, præter unum tutissimum à malis cõsilijs receptum, ut imperatoris uel iustæ iræ, uel non desperandæ clementiæ sese cõmitterent. etiam hostibus eum ignouisse, cum quibus ferro dimicasset. suam seditionem sine uulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci pœna dignam. ut ingenia humana sunt ad suam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæ ne cohortes, an uniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit eò sententia, quod tutius cẽsebant, uniuersos ire. Per eosdem dies, quibus hæc illi consultabãt, consilium de ijs Carthagine erat: certabaturq́ sententijs, utrum in autores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plus quàm quinq; & triginta) animaduerteretur, an plurium supplicio uindicanda tam fœdi exempli defectio magis quàm seditio esset. Vicit sententia lenior, ut unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret. ad multitudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, ut id actum uideretur, expeditio aduersus Mandonium Indibilemq́ edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierũ aliquot parare iubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obuiam exercitui missis quina nomina principum seditionis edita sunt, ut eos per idoneos homines benigno uultu ac sermone in hospitium inuitatos, sopitosq́ uino, uincirent. Haud procul iam Carthagine aberant, cum ex obuijs auditum, postero die omnem exercitum cum M. Syllano in Lacetanos proficisci, nõ metu modo omni, qui tacitus insidebat animis, liberauit eos, sed lætitiam ingentem fecit: quod magis habituri solum imperatorem, quàm ipsi futuri in potestate eius essent. Sub occasum solis urbem ingressi sunt, exercitumq́ alterum parantem omnia ad iter uiderunt. Excepti sermonibus de industria compositis, lætum opportunumq́ aduentum eorum imperatori esse, quod sub ipsam profectionem alterius exercitus uenissent: corpora curant. à tribunis sine ullo tumultu autores seditionis per idoneos homines inducti in hospitia, comprehensi ac uincti sunt. Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui simulabatur iter, proficisci cœpere. sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen: custodesq́ circa omnes portas missi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad contionem qui pridie uenerant. ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri succlamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal conscendit, & reducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circunfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (ut postea fatebantur) nihil æque eos terruit, quàm præter spem robur & color imperatoris, quẽ affectum uisuros crediderant, uultusq́ qualem ne in acie quidem aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper, donec nuntiatum est, deductos in forum autores seditionis, & parata iam omnia esse.

Tum silentio per præconem facto, ita cœpit. Nunquam mihi defuturam orationem qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo uerba unquam potius quàm res exercuerim, sed quia propè à pueritia in castris habitus assueueram militaribus ingenijs. apud uos quemadmodum loquar, nec cõsilium, nec oratio suppeditat, quos nec quo nomine quidem appellare debeam, scio. ciues? qui à patria uestra desciuistis. an milites? qui imperiũ auspiciumq́ abnuistis, sacramenti religionem rupistis. hostes? corpora, ora, uestitum, habitum ciuium agnosco:

Oratio Scipionis ad m[illegible] in seditione [illegible]

facta,

facta, dicta, conſilia, animos hoſtium uideo. Quid enim uos, niſi quod Illergetes & Lacetani, aut optaſtis aliud, aut ſperaſtis? & illi tamen Mandonium, atque Indibilem, regiæ nobilitatis uiros, duces furoris ſecuti ſunt: uos auſpicium & imperium ad Vmbrum Atrium, & Calenũ Albium detuliſtis. Negate uos id omnes feciſſe, aut factum uoluiſſe milites. paucorum eum furorem, atq; amẽtiam eſſe, libenter credam negantibus. nec enim ea ſunt commiſſa, quę uulgata in omnem exercitum ſine piaculis ingentibus expiari poſſint, inuitus ea, tãquam uulnera attingo: ſed niſi tacta, tractataq; ſanari non poſſunt. Equidẽ pulſis Hiſpania Carthaginiẽſibus, nullum locum tota prouincia. nullos homines credebam eſſe. ubi uita inuiſa eſſet mea. ſic me non ſolum aduerſus ſocios geſſeram, ſed etiam aduerſus hoſtes. In caſtris meis (en quãtum me opinio fefellit) fama mortis meæ non accepta ſolum, ſed etiã expectata eſt. non quod ego uulgari facinus per omnes uelim (equidem ſi totum exercitũ meum mortem mihi optaſſe crederem, hic ſtatim ante oculos ueſtros morerer: nec me uita iuuaret inuiſa ciuibus, & militibus meis (ſed multitudo omnis, ſicut natura maris, per ſe immobilis eſt: ut uenti, & auræ cient: ita aut tranquillum, aut procellę in uobis ſunt: & cauſa, atq; origo omnis furoris penes autores eſt, uos contagione inſaniſtis. Quin mihi ne hodie quidem ſcire uidemini, quò amentiæ progreſſi ſitis: quid facinoris in me, quid in patriam, parentesq; ac liberos ueſtros, quid in deos ſacramenti teſtes, quid aduerſus auſpicia, ſub quibus militaſtis, quid aduerſus morem militiæ diſciplinamq; maiorum, quid aduerſus ſummi imperij maieſtatem auſi ſitis. De meipſo taceo. temere potius, quàm auide credideritis: is deniq; ego ſim, cuius imperij tædere exercitum, minime mirandum ſit: patria quid de uobis meruerat? quam cum Mandonio, & Indibili conſociando cõſilia prodebatis? quid populus Romanus? cum imperium ablatum ab tribunis ſuffragio populi creatis ad homines priuatos detuliſtis? cum, eo ipſo nõ contenti, ſi pro tribunis illos haberetis: faſces imperatoris ueſtri ad eos, quibus ſeruus cui imperarent nunq; fuerat, Romanus exercitus detuliſtis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius. claſſicũ apud eos cecinit: ſignum ab ijs petitum eſt: ſederunt in tribunali proconſulis Scipionis: lictor apparuit: ſubmouente eo inceſſerunt: faſces & ſecures prælatæ ſunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de cœlo, & inſuetos fœtus animalia edere, uos portenta eſſe putatis? hoc eſt portentum, quod nullis hoſtijs, nullis ſupplicationibus ſine ſanguine eorum, qui tãtum facinus auſi ſunt, expiari poſſit. Atq; ego, quanquã nullum ſcelus rationem habet: tamen ut in re nefaria, quæ mẽs, quod conſilium ueſtrum fuerit, ſcire uelim. Rhegyum quondam in præſidium miſſa legio, interfectis per ſcelus principibus ciuitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ ſecuri percuſſi ſunt. Sed illi primum non atrium Vmbrum ſemilixam, nominis etiam abominandi ducem, ſed Decium Iubellium tribunũ militũ ſecuti ſunt: nec cum Pyrrho, nec Samnitibus aut Lucanis, hoſtibus populi Romani ſe coniunxerant. uos cum Mandonio & Indibili conſilia communicaſtis, & arma conſociaturi fuiſtis. Illi, ſicut Campani Capuam Tuſcis ueteribus ademptam, Mamertini in Sicilia Meſſanam, ſic Rhegyum habituri perpetuam ſedem erant: nec populum Romanum nec ſocios populi Ro. ultrò laceſſituri bello. Sucronémne uos domicilium habituri eratis? ubi ſi uos decedens confecta prouincia imperator relinquerem, deûm hominumq; fidem implorare debebatis, quod nõ rediretis ad coniuges liberosq; ueſtros. ſed horum quoq; memoriam, ſicut patriæ meiq;, eieceratis ex animis ueſtris. Viam conſilij ſcelerati, ſed non ad ultimũ dementis exequi uolo. Méne uiuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die una Carthaginem cepi, cumquo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiẽſium fudi, fugaui, Hiſpania expuli, uos octo millia hominum: minoris certe omnes pretij, quàm Albius & Atrius ſunt, quibus uos ſubieciſtis, Hiſpaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum, nihil ultra facile creditam mortem meam à uobis uiolatus ſim. quid? ſi ego morerer, mecum expiratura reſp. mecum caſurum imperiũ populi Ro. erat? ne iſtuc Iuppiter Opt. Max. ſierit, urbem auſpicato dijs autoribus in æternum cõditam fragili huic & mortali corpori æqualem eſſe. Flaminio, Paulo, Graccho, Poſthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Criſpino, Cn. Fuluio, Scipionibus meis, tot tã claris imperatoribus

uno bello

uno bello absumptis superstes est Po.Ro.eritque mille alijs nunc ferro nunc morbo morientibus,meo unius funere elata populi Romani esset respublica? Vos ipsi hic in Hispania patre, & patruo meo,duobus imperatoribus interfectis,Septimium Martium ducem uobis aduersus exultanteis recenti uictoria Pœnos delegistis. & sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerint. M.Syllanus eodem iure,eodem imperio mecum in prouinciam missus, L.Scipio frater meus,&C.Lælius legati,uindices maiestatis imperij deessent? utrum exercitus exercitui,an ducesducibus,an dignitas,an causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis.arma contra patriam,contra ciues uestros ferretis? Africam Italiæ,Carthaginem urbi Romæ imperare uelletis? quamob noxam patriæ? Coriolanum quondamdamnatio iniusta, miserum & indignum exilium,ut iret ad oppugnandam patriam,impulit,reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas.uos qui dolor,quæ ira incitauit? stipendium ne diebus paucis imperatore ægro serius numeratum satis digna causa fuit,cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes desciscceretis à po.Ro.cur nihil diuinarum, humanarúmue rerum inuiolatũ uobis esset? insanistis profecto milites:nec maior in corpus meũ uis morbi,quàm in uestras mentes inuasit. Horret animus referre,quid crediderint homines,quid sperauerint, quid optauerint.auferat omnia irrita obliuio,si potest.si non,utcunque silentium tegat. Non negauerim,tristem atrocemque uobis uisam orationem. quanto creditis facta uestra atrociora esse,quàm dicta mea? & me ea quæ fecistis,pati æquum censetis:uos ne dici quidem omnia æquoanimo feretis? sed ne ea quidẽ ipsa ultra exprobrabũtur. utinam tam facile uos obliuiscamini eorum, quàm ego obliuiscar. Itaque quod ad uos uniuersos attinet,si erroris pœnitet,satis superque pœnarum habeo. Albius Calenus,& Atrius Vmber,& cæteri nafariæ seditionis autores sanguine luent quod admiserunt. uobis supplicij eorum spectaculum non modo non acerbum,sed lætum etiam, si sana mens redijt,debet esse.de nullis enim,quàm de uobis infestius,aut inimicius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat,cum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est offusus. Exercitus,qui corona contionem circundederat,gladijs ad scuta concrepuit.præconis audita uox citãtis nomina damnatorum in concilio.nudi in medium protrahebantur,& simul omnis apparatus supplicij expromebatur.deligati ad palũ,uirgisque cæsi,& securi percussi,adeò torpentibus metu qui aderant, ut non modo ferocior uox aduersus atrocitatem pœnæ,sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgato que loco,citati milites nominatim apud tribunos militum in uerba P. Scipiõis iurarũt,stipendiumque ad nomen singulis persolutum. Hunc finem exitumque seditio militũ cœpta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætim fluuium Hanno præfectus à Magone missus à Gadibus cum parua manu Afrorum,mercede Hispanos sollicitãdo,ad IIII millia iuuenum armauit.castris deinde exutus ab L.Martio,maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum,quibusdam etiam in fuga amissis,palatos persequente equite,cum paucis ipse effugit. Dum hæc ad Bætim fluuium geruntur,Lælius interim freto in Oceanum euectus ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est,ubi primum è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine certamine proditione recipiendi,ultro qui eam rem pollicerẽtur,in castra Romana uenientibus,spes,sicut antè dictum est,fuerat.sed patefacta immatura proditio est,comprehensosque omnes Mago Adherbali prætori Carthaginem deuehendos tradit. Adherbal cõiuratis in quinqueremem impositis,præmissaque ea, quia tardior quàm triremis erat,ipse cum octo triremibus modico interuallo sequitur. Iam fretũ intrabat quinqueremis,cum Lælius & ipse in quinqueremi è portu Carteiæ sequẽtibus septem triremibus euectus,in Adherbalem ac triremes inuehitur, quinqueremem satis credens deprehensam rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidauit,utrum quinqueremem sequeretur,an in hosteis rostra conuerteret.ipsa cunctatio facultatem detractandæ pugnæ ademit.iam enim sub ictu teli erant,& undique instabant hostes.æstus quoque arbitrium moderandi naues ademerat.neque erãt nauali pugna similis:quippe ubi nihil uoluntarium,nihil artis aut consilij esset.una natura freti,æstusque totius certaminis potens suis alienis nauibus nequicquam remigio in contrariũ tendentes inuehebat:ut fu

gientem uideres retro uertice intortam uictricibus illatam:& sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum transuersa obijceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur. quinqueremis Romana, seu pondere tenacior. seu pluribus remorũ ordinibus scindentibus uertices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, unius prælata impetu lateris alterius remos detersit, cęterasq;, quas indepta esset, mulctasset, ni cum reliquis v. nauibus Adherbal uelis in Africam transmisisset. Lælius uictor Carteiam reuectus, auditis, quę acta Gadibus erant, patefactam proditionem, coniuratosq; missos Carthaginem: spe in irritum redacta. qua uenissent: nuntijs ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gadeis uellent, redeundũ ad imperatorẽ esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorũ discessum non respirauit modo Mago, cũ terra mariq; ancipiti metu urgeretur: sed etiam audita rebellione Illergetũ spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuntios Carthaginem mittit ad senatũ: qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis, simul defectionem sociorũ in maius uerbis extollentes, hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in fines regressi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuiũ errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoq; ignosci posse. postquam uulgata est atrocitas supplicij. suam quoq; noxam pari pœna æstimatam rati, uocatis rursus ad arma popularibus, contractisq; quæ ante habuerant auxilijs, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis statiua habuerant, cum xx. millibus peditũ, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum fide soluendi pariter omnibus noxijs innoxijsq; stipẽdij, tum uultu ac sermõe in omneis placato facile reconciliatis militũ animis, priusquam castra à Carthagine moueret, contione aduocata, multis uerbis in perfidiam rebellantium regulorũ inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus est ad uindicandum id scelus, quo ciuilem errorẽ nuper sanauerit. Tum se haud secus, quàm uiscera secantem sua, cũ gemitu & lachrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam, seu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neq; natos in eadem terra, nec ulla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem, atq; amicitiam ipsos per scelus rupisse. in exercitu suo se, præterquam quod omnes ciues, aut socios, latiniq; nominis uideat, etiam eo moueri: quod nemo ferè sit miles, qui non aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam uenerit. aut à patre cõsule aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auspicijsq; omneis assuetos: quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere uelit. quos consulatum petenti, uelut si omnium cõmunis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expeditionem eam attineat, quę instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis Hercule sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cũ paucis perfugerit nauibus, maiorem curã esse, quàm Illergetũ. quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcunq; punicum præsidium esse. hic latrones, latronumq; duces. quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaq; urenda, & rapienda pecora aliqua uis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. magis uelocitate ad fugam, quàm armis fretos, pugnaturos esse. Itaq; non quod ullum inde periculum, aut semen maioris belli uideat, ideo se priusquã prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxisse: sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in prouincia simul uirtute tanta & felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis bene iuuantibus sequerentur non tam ad bellum gerendum (neq; enim cum pari hoste certamen esse) quàm ad expetendas ab hominibus scelestis pœnas. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diẽ posterum iubet. profectusq; decimis castris peruenit ad Iberum flumẽ. inde superato amni die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circunseptus erat. in eam uallem Scipio cum pecora, rapta pleraq; ex ipsorum hostium agris, propelli ad irritandam feritatẽ barbarorũ iussisset, uelites subsidio misit. à quibus ubi per procursationem commissa

commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mōs opportu ne prominens equitū insidias texit. Nec ulla mora pugnæ facta est. Hispani in cōspecta pro/ cul pecora, uelites in Hispanos præda occupatos incurrêre. primo missilibus territauere. dein/ de emissis leuibus telis, quæ iritare magis quàm decernere pugnam poterāt, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est: ancepsq́ pedestre certamen erat, ni equites superuenissent. neq; ex aduerso tantum illati obuios obtriuere, sed circunuecti etiā quidam per infima cliui ab tergo, se, ut plerosq; intercluderēt, obiecere. maiorq́ cædes fuit, quàm quātam edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quàm imminuti animi. itaq; ne perculsi uiderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, uallis, duæ fermè peditū partes, & omnis equita/ tus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constiterunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna romano aptiorq́ hispano militi futura uide batur: & quod in eum locum detracta hostiū acies esset, qui non omnem multitudinem eorū caperet, nouo etiam consilio adiecit animū. equitem nec se posse circūdare cornibus in tam an gusto spatio: & hosti, quem cum pedite deduxisset, inutilem fore. itaque imperat Lælio, ut per colles q́ occultissimo itinere circunducat equites: segregetq́ quantum possit, equestrem à pe/ destri pugna. ipse omnia signa peditū in hostes uertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat. moram pugnandi nullā fecit, ut ipso certamine auerteret & à conspectu transeuntium per colles equitū. nec antè circūductos sensere, q́ tumultum eque/ stris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo diuersa prçlia erāt. duæ peditū acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia misceri ex genere utroq; præliū angustiæ non patiebantur) pugna bant. Hispanorū, cum neq; pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset: pedes fiducia equitis te mere cōmissus cāpo cæderetur: eques circunuentus nec peditē à fronte, (iam enim stratæ pede/ stres copię erāt) nec ab tergo equitē sustineret: & ipsi cū diu in orbē sese stantibus equis defen/ dissent, ad unū omnes cæsi sunt: nec quisquam peditū equitúmue superfuit, qui in ualle pugna uerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis tutū q́ ad partē pugnæ capessendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusq́ to/ ta circūueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorū prçter cæterā prę dam cū tribus fermè millib. hominū capiuntur. Romani socijq́ ad mille c c eo prælio cecide runt, uulnerata amplius tria millia hominū. minus cruenta uictoria fuisset, si patentiore cam/ po, & ad fugam capessendam facili, foret pugnatū. Indibilis abiectis belli consilijs, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus. Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui aduolutus genibus fatalem rabiem temporis eius accusat, cum uelut cōtagione quadam pestifera non Illergetes modo & Lacetani, sed castra quoq; romana insanierint. suam quidē & fratris, & reliquorū populariū eam conditionem esse: ut aut, si ita uideatur, reddant spiritū P. Scipiōi, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis uni debitam uitam pro eo in perpetuū de/ uoueant. antea in causa sua fidutiam sibi fuisse, nondū experta clementia eius: nu nc cōtra, nul lam in causa, omnē in misericordia uictoris spem repositam habere. Mos uetustus erat Ro/ manis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungerentur amicitia, non prius imperio in eū tanquàm pacatum uti, quàm omnia diuina humanaq́ dedisset: obsides accepti, arma adem/ pta, præsidia urbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in præsentē Mandoniū ab/ sentemq́ Indibilem uerbis, illos quidem merito perijsse ipsorū maleficio, ait: uicturos suo at/ que populi Romani beneficio. cæterum se neq; arma ijs ademptur ū (qui ppe ea pignora timē tium rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosq́ metu animos) neq; se in obsides in/ noxios, sed in ipsos si defecerint, sęuiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expeti turum, utranque fortunam expertis permittere sese, utrum propitios, an iratos habere Roma nos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantūmodo imperata, ex qua stipendium militi prçstari posset. Ipse Martio in ulteriorem Hispaniam præmisso, Syllano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatā pecuniā Illergetes pernumerarent, cū expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam antè de Masanissa

Clementia Scip[...] in defectores

aliis atque aliis de causis dilata erat, quod Numida cum ipso utique congredi Scipione uolebat, atque eius dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi, ac tam deuii causa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset, certior aduentare eum à Martio factus, causando corrumpi equos inclusos in insula, penuriamque omnium rerum & facere cæteris & ipsos sentire, adhoc equitē marcescere desidia: Magonem perpulit, ut se traiicere in continentem ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus treis principes Numidarū præmittit ad tempus locumque colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione iubet. remisso tertio, qui quò iussus erat, adduceret Masanissam. cum paucis in colloquium uenerunt. Ceperat iam ante Numidā ex fama rerum gestarū admiratio uiri: substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificā. cæterum maior præsentis ueneratio cepit. & prēterquàm quod suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque corporis non cultus munditiis, sed uirilis uere ac militaris: & ætas erat in medio uiriū robore, quod plenius nitidiusque ex morbo uelut renouatus flos iuuentæ faciebat. Propè attonitus ipso cōgressu Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quàm tandem oblatam deûm immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi, populoque Romano operā nauare: ita, ut nemo unus externus magis enixe adiuuerit rem Romanam. id se, etiam si iampridem uellet, minus præstare in Hispania terra aliena atque ignota potuisse, in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni esset, facile præstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittāt Romani, satis sperare perbreuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio uidit audiuitque, cum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimen animi prē se ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecisse in cōtinentem uideretur: populatus proximos agros, Gades rediit. Magoni, desperatis in Hispania rebus: in quarum spem seditio primū militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerāt, paranti traiicere in Africam nuntiatum ab Carthagine est: iubere senatum, ut classem quam Gadibus haberet, in Italiam traiiceret: conductaque ibi Gallorū ac Ligurum quanta maxima posset iuuentute, coniungeret se Annibali: neu senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna cœptum fineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni aduecta est: & ipse quātam potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modò eorum, sed etiam templis spoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Cum præterueheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine noua expositis in terrā militibus proximos depopulatus agros, inde ad urbem classem appulit. ibi cū interdiu milites in nauibus tenuisset: nocte in litus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit: nec præsidio satis ualido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem nouādi res aliquid moturos. Cæterum nuntii ex agris trepidi simul populationem agrestiumque fugam & hostium aduentū attulerant: & uisa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante urbem stationem apparebat, itaque instructi armatique intra portam ad stagnum ac mare uersam continebant. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore quàm ui subierunt: patefacta repente porta Romani cum clamore erumpunt: turbatosque hostes, & ad primum incursum coniectumque telorum auersos usque ad litus cummulta cæde persequuntur. nec nisi naues litori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnē quisquā. In ipsis quoque trepidatum nauibus est, dum ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas orasque & anchoras, ne in moliendo mora esset, præcidunt. multique adnātes nauibus, incerto præ tenebris quid aut peterēt aut uitarent, fœde interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, unde uenerat, fugisset: ad octingentos homines cæsi inter murum litusque, & ad duo millia armorū inuēta. Mago cum Gadeis repetisset, exclusus inde ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoque quod portæ sibi socio atque amico clausæ forent: purgantibus multitudinis cōcursu factum, infestæ ob direpta quēdam ab conscendentibus naues militibus, ad colloquiū Suffetes eorum. qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicuit: laceratosque uerberibus cruci affigi iussit. inde nauib. ad Pi-

ad Pityusam insulam centũ millia fermè à continenti(Pœni tum eam incolebant)traiecit. itaque classis bona cum pace accepta est, nec cõmeatus modo benigne prębiti, sed in supplementum classis iuuentus armaq́ data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas(quinquaginta inde millia absunt)transmisit. Duæ sunt Baleares. maior altera atq; opulentior armis uirisq́ & portum habet, ubi commode hybernaturum se(& iam extremum autumni erat) censebat. cæterũ haud secus quàm si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est. Fũdis ut nunc plurimum, ita tunc solo eo telo utebantur. nec quisquàm alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta uis lapidum creberrimæ grãdinis modo in propinquantem iam terræ classem effusa est, ut intrare portum nõ ausi auerterent in altum naues. In minorem inde Baleariuminsulam traiecerũt, fertilem agro, uiris armis haud æque ualidam. itaq; egressi nauibus supra portũ loco munito castra locãt: ac sine certamine urbe agroq́ potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisq́ Carthaginem ad hybernandum, naues subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioq́ gesta. Ipse L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam redijt, & senatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus ui cepisset, quas gentes in ditionem populi romani redegisset aduersus quatuor se imperatores, quatuor uictores exercitus in Hispaniam iuisse, neminem Carthaginiensem in ijs terris reliquisse. Ob has res gestas magis: tentata est triumphi spes, quàm petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, urbem est ingressus, argentiq́ præ se in ærarium tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII, & signati argenti magnũ numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo: centurięq́ omnes ingenti fauore P. Scipionẽ cõsulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comitia maiore quàm ulla per id bellum celebrata frequentia proditum memoriæ est. conuenerãt undiq; non suffragandi modo, sed etiam spectandi causa P. Scipionis: concurrebantq́ & domum frequentes, & in capitolium ad immolantem eum, cum cẽtum bobus uotis in Hispania Ioui sacrificaret: despondebãtq́ animis, sicut C. Luctatius superius bellum punicum finisset, ita id quod instaret P. Cornelium finiturum: atq; ut Hispania omni Pœnos expulisset, sic Italia pulsurum esse, Africamq́ ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam destinabãt. Pretoria inde comitia habita. creati duo, qui tum ędiles plebis erãt, Sp. Lucretius & Cn. Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cepio & L. Æmylius Pappus. Quartodecimo anno punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus consulatum inierunt, nominatæ consulibus prouinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia cura sacrorum pontificem maximum in Italia retinebat, Brutij Crasso. Tum prætorię prouinciæ in sortem cõiectę. urbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum(ita Galliam appellabãt)Sp. Lucretio, Sicilia L. Aemylio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus in capitolio habitus. ibi referẽte P. Scipione, senatusconsultum factum est, ut quos ludos inter seditionem militarem in Hispania uouisset, ex ea pecunia quam ipse in ærarium detulisset, faceret. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit, ex eis maximus natu. Etsi nihil ultra malorum est P C quàm quod passi sumus, ut ad ultimum fidem uobis præstaremus: tamen ea uestra merita, imperatorumq́ uestrorum erga nos fuerũt, ut nos cladium nostrarum nõ pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptũ, quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis, ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi ueneritis. & populum Carthaginiensem adduxeritis. Cum in Italia tã atrox bellum & Annibalem hostem haberetis, consules cum exercitu in Hispaniam. uelut ad colligendas reliquias naufragij nostri misitis. P. & Cn. Cornelij ex quo in prouinciã uenerunt. nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæq́ aduersa hostibus nostris essent, facere. iam omnium primum oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam ciues nostros uenũdatos, dimissis qui conquirerent, ex seruitute in libertatem restituerunt. cum iam prope esset, ut optabilem ex miserrima fortunã haberemus: P. & Cn. Cornelij imperatores uestri luctuosius nobis propè quàm

Legati Saguntini Oratio ad Senatum Romanum

uobis perierūt. tum uero ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem antiquam uidebamur, ut iterum periremus, & alterum excidium patriæ uideremus: nec ad perniciem nostram Carthaginiensi utiq; aut duce aut exercitu opus esse, ab Turdetanis ueterrimis hostibus, qui prioris quoq; excidij causa nobis fuerant, extingui posse: cum ex insperato repente misistis nobis hunc P. Scipionem. quem fortunatissimi omnium Saguntinorum uidemur, quia cōsulem declaratum uidimus, ac uidisse nos, ciuibus nostris renuntiaturi sumus: spem, opem, salutem nostram. qui cum plurimas hostium uestrorum cepisset in Hispania urbes, ubiq; ex captorum numero excerptos Saguntinos in patriam remisit. postremo Turdetaniam adeò infestā nobis, ut illa gente incolumi, stare Saguntum non posset, ita bello afflixit, ut non modò nobis, (absit uerbo inuidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. uectigal ex agro eorum capimus. quod nobis non fructu iucundius est quàm ultione. Ob hæc quibus maiora neq; sperare, neque optare ab dijs immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos saguntinus senatus populusq; ad uos misit: simul gratulatum, quod ita res per hos annos in Hispania atq; Italia gessistis, ut Hispaniam non Ibero amne tenus, sed quà terrarum ultimus finis Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus uallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno, Ioui Opt. Max. præsidi capitolinæ arcis non grates tantum ob hæc agere iussi sumus: sed donum hoc etiā, si uos permitteretis, coronam auream in Capitolium uictoriæ ergô ferre. Id uti permittatis, quæsumus: utiq; si uobis ita uidetur, quæ nobis imperatores uestri commoda tribuerunt, ea rata atq; perpetua autoritate uestra faciatis, Senatus legatis saguntinis respondit: & dirutum & restitutum Saguntum fidei socialis utrinq; seruatę documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores recte & ordine & ex uolūtate senatus fecisse, quod Saguntum restituerint, ciuesq; saguntinos seruitio exemerint. quęq; alia eis benigne fecerint, ea senatum ita uoluisse fieri, donum permittere ut in capitolio ponerent. Locus inde lautiaq; legatis præberi iussa, & muneris ergô in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ auditæq;. Et petentibus Sagūtinis, ut quatenus tutò possent, Italiam spectatum irent: duces dati, literæq; per oppida missæ, ut Hispanos comiter acciperent. Tum de repub. de exercitibus scribēdis. de prouincijs relatum. Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrēt: & ipse nulla iam modica gloria contentus nō ad gerendū modò bellum, sed ad finiendum diceret se consulem declaratū esse: neq; aliter finiri id posse, q̄ si ipse in Africam exercitū transportasset: & acturum se id per populum apertè ferret, si senatus aduersaretur: idq; cōsilium haudquaquā primoribus patrum placeret: cæteriq; per metum aut ambitionem mussarent: Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio inquit, multis uestrum uideri patres conscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturū orationem, qui tanquam de integra re, de Africa prouincia sententiā dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodū iam certa prouincia Africa consulis uiri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse, nec populus iussit. deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet, non senatorem: qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. Atq; ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam trajciēdi, duarum rerum subeundam opinationem esse. unius, insitæ ingenio meo cunctationis. quā metum pigritiamq; homines adolescentes sanè appellent, dum me nō pœniteat: adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper uisa, mea usu meliora. alterius, obtrectationis atq; inuidię aduersus crescentē in dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione si me neq; uita acta & mores mei, neq; dictatura cum quinq; consulatibus, tātum q̄; gloriæ belli domiq; partæ uindicat, ut propius fastidium eius sim, quàm desideriū: ætas saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cū eo esse potest, qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem, cum uigerem adhuc uiribus, & in cursu maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad populum audiuit. quo minus insectanti me magistro equitum, quod fando nunquā ante auditum erat, imperiū mecum æquaretur. rebus quàm uerbis assequi malui, ut qui aliorum iudicio mihi comparatus erat.

Q. Fabij Max. in l'orat. in senato habita accio Scipione Africano rogg. in Italia [illegible] sit tenuto.

erat, sua mox confessione me sibi præferret. nedum ego perfunctus honorib. certamina mihi, atque emulationes, cum adolescēte florentissimo proponam: uidelicet ut mihi iam uiuendo, nō solum rebus gerendis fesso, si huic negata fuerit, Africa prouincia decernatur. cū ea gloria quæ, parta est uiuendum atque moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalē, ut à uobis, quorum uigēt nūc uires, etiam uinci posset. Illud te mihi ignoscere P. Corneli æquum erit, si cum in me ipso nūquā pluris famam hominū quàm rempub. fecerim: ne tuam quidem gloriā bono publico præponam. quanquam si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset, ex quo uicto nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia retineret, & si id bono publico faceret, simul cū bello materiā gloriæ tuæ ire ereptū uideri posset. cum uero Annibal hostis incolumi exercitu quartumdecimū annum Italiam obsideat, pœnitebit te P. Corneli gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis causa fuit, tu consul Italia expuleris? & sicut penes C. Luctatium prioris punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellū huic, aut uictoria illa maior clariorque, quàm hæc (modò cōtingat ut te cōsule uincamus) futura est. Ab Drepano atque Eryce detraxisse Amilcarem, quàm Italia expulisse Pœnos atque Annibalem malis? Ne tu quidem, & si magis partā quàm speratam gloriam amplecteris: Hispania potius quàm Italia bello liberata gloriatus fueris. Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse uideatur quàm cōtempsisse, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos circuitus, ut cum in Africam traieceris secuturum te illuc Annibalem speres, potius quàm recto hinc itinere, ubi Annibal est, eò bellum intendis? Egregiam istam palmam belli punici patrati petis? hoc & natura prius est, tua cum defenderis, aliena ire oppugnatum. pax antè in Italia quàm bellum in Africa sit, & nobis prius decedat timor quàm ultro alijs inferatur. si utrunque tuo ductu auspicioque fieri potest: Annibale hic uicto, illic Carthaginem expugna. si alterutra uictoria nouis consulibus relinquenda est: prior cum maior clariorque, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem præterquàm quod & in Italia & in Africa duos diuersos exercitus alere ærarium non potest, præterquàm quod unde classes tueamur, unde commeatibus præbendis sufficiamus, nihil reliqui est, periculi tandem, quātum adeatur, quē fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid? si (quod omnes dij omen auertant, & dicere etiam reformidat animus, sed quæ acciderunt, accidere possunt) uictor Annibal ire ad urbem pergat: tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium à Capua, accersemus? Quid? quod in Africa quoque Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater patruusque intra triginta dies cum exercitibus cæsi documento sint, ubi per aliquot annos maximis rebus terra marique gerendis amplissimum nomen apud exteras gentes populi Romani uestræque familiæ fecerant. Dies me deficiat, si reges imperatoresque temere in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercituumque suorum enumerare uelim. Athenięses, prudentissima ciuitas, bello domi relicto, autore æque impigro ac nobili iuuene magna classe in Siciliam transmissa, una pugna nauali florentem rempublicam suam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem ista, & M. Attilius, insigne utriusque fortunæ exemplum, nobis documento sint. Næ tibi P. Corneli, cum ex alto Africam cōspexeris, ludus & iocus fuisse Hispaniæ tuę uidebuntur. quid enim simile? Pacato mari præter oram Italiæ, Galliæque uectus Emporias in urbem sociorum classem appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad socios & amicos, populi Romani, Tarraconē duxisti: ab Tarracone deinde iter per pręsidia Romana: circa Iberum exercitus patris patruique tui, post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: et dux tumultuarius quidem ille L. Martius, & militari suffragio ad tempus electus, cæterum si nobilitas ac iusti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per summum otium Carthago, nullo trium punicorum exercituum socios defendente. Cętera, neque ea eleuo, nullo tamen modo africo bello comparanda, ubi nō portus ullus classi nostræ apertus, non ager pacatus, non ciuitas socia, non rex amicus, non consistendi usquàm locus, non procedendi. quacunque circūspexeris, hostilia omnia atque infesta. An Syphaci Numidisque credis? satis sit semel creditū. non semper temeritas est felix: & fraus fidem in paruis sibi

præstruit, ut cum operæpretiũ sit, cum mercede magna fallat. Non hostes patrem patruumq; tuum armis prius, quàm Celtiberi socij fraude, circũuenerũt, nec tibi ipsi à Magone & Asdrubale hostium ducibus quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Masanissa se q; Carthaginienses, malunt potẽtissimos in Africa esse, Carthaginiẽses, quàm quenquã alium. nunc illos æmulatio inter sese, & omnes causæ certaminũ acuunt, quia procul externus metus est. ostende Romana arma. & exercitũ alienigenam: iam uelut ad cõmune restinguendũ incẽdium concurrent. Aliter ijdem illi Carthaginienses Hispaniam defenderunt: aliter mœnia patriæ, templa deũm, aras & focos defendent: cum euntes in prælia pauida prosequetur cõiunx, & parui liberi occursabunt. Quid porrò si satis cõfisi Carthaginienses cõsensu Africæ, fide sociorum regum, mœnibus suis, cum tuo exercitusq; tui præsidio nudatam Italiam uiderint. ipsi ultro nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint? aut Magonem, quem à Balearibus classe transmissa iam præter oram Ligurum alpinorũ uectari constat, Annibali se coniungere iusserint? nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fuimus, cum Asdrubal in Italiã trãscẽdit. quem tu, qui nõ solũ Carthaginem, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus, è manibus tuis in Italiam emisisti. Victũ à te dices. eo quidem minus uellem, & id tua nõ reipub. solum causa, iter datum uicto in Italiã esse. Patere nos omnia quæ prospera tibi ac reipub. in imperio euenere, tuo cõsilio assignare: aduersa casibus incertis belli & fortunæ legare. quo melior fortiorq; es, eo magis talem præsidẽ sibi patria atq; uniuersa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimulare, ubi Annibal sit, ibi caput atq; arcẽ huius belli esse. quippe qui præte feras, eam tibi causam trajciendi in Africam esse, ut Annibalem eò trahas. Siue igitur hic, siue illic, cum Annibale est tibi futura res. utrũ ergo tandem firmior eris in Africa solus, an hic tuo collegæq; exercitu coniuncto? ne Claudius quidem & Liuius Coss. tam recenti exemplo, quantũ id intersit, documento sunt? Quid Annibalem utrum tandem extremus angulus agri Brutij frustra iamdiu poscẽtem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa potentiorem armis uirisq; faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle decernere, ubi tuæ dimidio minores copiæ sint, hostiũ multo maiores: quàm ubi duobus exercitibus aduersus unum tot prælijs & tam diuturna & graui militia fessum, pugnandum sit? Quàm cõpar consilium tuum parentis tui consilio sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, ut Annibali ab Alpibus descendenti occurreret, in Italiam exprouincia redijt. tu, cum Annibal in Italia sit, relinquere Italiam paras: non quia reipublicæ id utile, sed quia tibi amplũ & gloriosum censes esse. sicut cum prouincia & exercitu relicto sine lege, sine senatusconsulto duabus nauibus populi Romani imperator fortunam publicam & maiestatẽ imperij, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commisisti. Ego P. Cornelium P C reipublicæ nobisq;, non sibijpsi priuatim creatum cõsulem existimo: exercitusq; ad custodiam urbis atq; Italiæ scriptos esse, non quos regio more per superbiam cõsules quò terrarum uelint, trajciant.. Cum oratione ad tẽpus parata Fabius, tum autoritate & inueterata prudentiæ fama magnam partem senatus & seniores maximè mouisset: pluresq; consilium senis quàm animum adolescentia ferocẽ laudarent: Scipio ita locutus fertur. Et ipse Q. Fabius principio orationis P C commemorauit, in sententia sua posse obtrectationem suspectam esse. cuius ego rei non tam ipse ausim tantum uirum insimulare, q; ea suspicio, uitio orationis an rei, haud sanè purgata est. sic enim honores suos & famam rerum gestarũ extulit uerbis ad extinguendum inuidiæ crimen, tanquã mihi ab infimo quoq; periculum sit, ne mecũ æmuletur: & non ab eo qui quia super cæteros excellat, quò me quoq; niti nõ dissimulo, me sibi æquari nolit. sic senem se perfunctum, & me infra ætatẽ filij sui posuit, tanquam non longius quàm quantum uitę humanæ spatium est, cupiditas gloriæ extendatur. maximaq; pars eius in memoriam ac posteritatẽ promineat. Maximo cuiq; id accidere animo certũ habeo, ut se non cum præsentibus modò, sed cum omnis æui claris uiris cõparet. Equidem haud dissimulo, me tuas Q. Fabi laudes non assequi solum uelle, sed (bona uenia tua dixerim) si possim etiam exuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi sit, ut nolimus quenquam nostri similem euadere ciuem. id enim non eorum modò, quibus

quibus inuiderimus,sed reipublicę,& penè omnis generis humani detrimentum sit. Commemorauit quantum essem periculi aditurus, si in Africam traijcerem: ut meam quoq;,non solum reipublicæ & exercitus uicem uideretur solicitus. Vnde hæc repente de me cura exorta? cum pater patruusq; meus interfecti,cum duo exercitus eorum propè occidione occisi essent: cum amissæ Hispaniæ,cũ quatuor exercitus Pœnorũ, quatuorq; duces omnia metu armisq; tenerent:cum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet,præter me, nemo profiteri nomẽ ausus esset:cum mihi quatuor & uiginti annos nato detulisset imperium populus Romanus:quid ita tum nemo ætatem meam,uim hostium,difficultatem belli,patris patruiq; recentem cladem commemorabat? utrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quàm tunc in Hispania erat?an maiores nũc sunt exercitus in Africa,duces plures melioresq; quàm tunc in Hispania fuerunt?an ætas mea tunc maturior bello gerẽdo fuit,quàm nunc est? an cũ Carthaginiensi hoste in Hispania quàm in Africa bellum geri aptius est?Facile est post, fusos fugatosq; quatuor exercitus punicos, post tot urbes ui captas,aut metu subactas in ditionem,post perdomita omnia usque ad Oceanum, tot regulos,tot sæuas gentes, post receptam totam Hispaniam,ita ut uestigium nullum belli reliquum sit, eleuare meas res gestas: tam Hercule quàm si uictor ex Africa redierim,ea ipsa eleuare,quæ nunc retinendi mei causa, ut terribilia eadem uideantur,uerbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam, negat ullos patere portus: M. Attilium captum in Africa commemorat,tanquàm M. Attilius primo accessu ad Africam offenderit:neque recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africæ,& res egregias primo anno gessisse,& quantum ad Carthaginienses duces attinet,inuictum ad ultimum permansisse. Nihil igitur me isto exemplo terrueris: si hoc bello, non priore,si nuper,non annis ante quadraginta ista clades accepta foret: qui ego minus in Africã Regulo capto,quàm Scipionibus occisis in Hispaniam,traijcerem. nec felicius Xanthippum Lacedæmonium Carthagini,quàm me patrię meæ sinerem natum esse:cresceretq; mihi ex eo ipso fiducia, quod possit in hominis unius uirtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt,temere in Siciliam omisso domi bello transgressi. Cur ergo,quoniam græcas fabulas narrare uacat:nõ Agathoclem potius Syracusanum regem,cum diu Sicilia punico bello ureretur:trãsgressum in hanc eandẽ Africã,auertisse cò bellũ,unde uenerat, refers?Sed quid ultro metum inferre hosti,& ab se remoto periculo alium in discrimen adducere,quale sit, ueteribus externisq; exemplis admonere opus est? maius præsentiusue ullum exemplum esse quàm Annibal potest?Multum interest, alienos populere fines, an tuos uri, excindiq; uideas. plus animi est inferenti periculum quàm propulsanti. ad hoc maior ignotarum rerum est terror,bona malaq; hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non sperauerat Annibal fore,ut tot in Italia populi ad se deficerent,quot defecerunt post cannensem cladem. quanto minus quicquàm in Africa Carthaginiensibus firmum ac stabile est, infidis socijs,grauibus ac superbis dominis?Ad hęc,nos etiam deserti ab socijs uiribus nostris,milite Romano stetimus. Carthagine nihil ciuilis roboris est,mercede paratos milites habet. Afros Numidasq; leuissima fidei mutãdæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit,unà & traiecisse me audietis,& ardere bello Africam,& molientem hinc Annibalem,& obsideri Carthaginẽ. lætiores & frequentiores ex Africa expectate nuntios, quàm ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subijcit fortuna populi Romani,dij fœderis ab hoste uiolati testes: Syphax & Masanissa reges:quorum ego fidei ita innitar,ut bene tutus à perfidia sim. multa quæ nũc ex interuallo non apparent,bellum aperiet. & id est uiri & ducis,non deesse fortunæ præbenti se,& oblata casu flectere ad consilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem, sed illum potius ego traham,quàm ille me retineat. in sua terra cogã pugnare eum,& Carthago potius pręmium uictoriæ erit,quàm semiruta Brutiorum castella. Nequid interim dum traijcio,dum expono exercitum in Africam, dum castra ad Carthaginem promoueo: respublica hic detrimenti capiat,quod tu Q. Fabi,cum uictor tota Italia uolitaret Annibal,potuisti præstare:hoc uide ne contumeliosum sit concusso iam,& penè fracto Annibale negare posse P. Licinium consulem, uirum fortissimũ præstare. qui ne à sacris absit pontifex maximus,ideo in sortem tam longin-

quæ

, quæ prouinciæ non uenit. Si Hercule nihilo maturius hoc, quo ego cẽseo, modo perficeretur
, bellum: tamen ad dignitatem populi Ro. famamq́; apud reges gentesq́; externas pertinebat,
, non ad defendendam modò Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, uideri nobis ani-
, mum esse: nec hoc credi uulgariq́;, quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum au-
, dere & priore punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris exercitibus
, & classibus oppugnatã: nunc cum de Italia certatur, Africam pacatã esse. Requiescat aliquan-
, do diu uexata Italia, uratur populetur q́; inuicem Africa. castra Romana potius Carthaginis
, portis immineant, quàm nos iterum uallum hostium ex mœnibus nostris uideamus. Africa
, sit reliqui belli sedes: illuc terror fugaq́;, populatio agrorum, defectio sociorũ, cæteræ belli cla-
, des, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, uertantur. Quæ ad rempublicam perti-
, nent, & bellum quod instat, & prouincias de quibus agitur, dixisse satis est. Illa longa oratio
, nec ad uos pertinens sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit,
, sic & ego contra gloriam eius eludere, & meam uerbis extollere uelim. neutrum faciam P C
, & si nulla alia re, modestia certe & temperamento linguæ adolescens senem uicero, ita & ui-
, xi, & res gessi, ut tacitus ea opinione, quam uestra sponte conceptam animis haberetis, facile
, contentus essem. Minus æquis animis auditus est Scipio, quia uulgatum erat, si apud sena-
tum nõ obtinuisset ut prouincia Africa sibi decerneretur, ad populum extẽplo laturum. Ita-
que Q. Fuluius. qui consul quater & censor fuerat, postulauit à consule, ut palàm in senatu di-
ceret, permitteret ne patribus, ut de prouincijs decernerent: staturusq́; eo esset quod censuis-
sent, an ad populum laturus. Cum Scipio respondisset, se quod è republica esset, facturũ: tum
Fuluius, non ego ignarus quid responsurus facturusúe esses, quęsiui: quippe cum præ te feras
tentare magis quàm cõsulere senatum: & ni prouinciam tibi quàm uolueris, extemplo decer-
namus, paratam rogationem habeas. Itaq; à uobis tribuni plebis postulo, inquit, ut senten-
tiam mihi ideo non dicenti, quod si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus
consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, cum consul negaret æquũ esse tribunos intercedere,
quo minus suo quisq; loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt. Si
consul senatui de prouincijs permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet: nec de ea re ferri
ad populum patiemur. si non permittit: qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio eri-
mus. Cõsul diem ad colloquendum cum collega petijt. Postero die permissum senatui est.
Prouinciæ ita decretæ. Alteri cõsuli Sicilia. & triginta rostratæ naues, quas C. Seruilius supe-
riore anno habuisset: permissumq́; ut in Africam, si id è republica esse censeret, trajceret. Al-
teri Brutij, & bellum cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius & Q. Cæcilius sor-
tirentur inter se compararentúe, uter in Brutijs duabus legionibus, quas consul reliquisset,
rem gereret: imperiumq́; in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris
prætoribus consulibusq́;, qui exercitibus prouincijsq́; præfuturi erant, prorogata imperia.
Q. Cæcilio sorte euenit, ut cum consule in Brutijs aduersus Annibalem bellum gereret. Lu-
di deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantium celebrati. Legati Delphos ad
donum ex præda Asdrubalis portandum missi M. Pomponius Matho & Q. Catulus, tule-
runt coronam auream c c pondo, & simulachra spoliorum, ex M. pondo argenti facta.

Scipio cum ut delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, ut uo-
luntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipublicæ futurã clas-
sem, ut quæ à socijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. Hetrurię primum po-
puli pro suis quisq; facultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumentum socijs na-
ualibus, cõmeatumq́; omnis generis, Populonienses ferrũ, Tarquinienses lintea in uela, Vo-
laterrani armamenta nauiũ & frumentum: Aretini x x x millia scutorum, galeas totidem,
pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusq; generis numero exple-
turos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantũ in x l. lõgas naues opus esset: tritici centũ
& x x. millia modiũm, & in uiaticũ decurionib. remigibusq́; collaturos: Perusini, Clusini, Ru-
sellani, abietẽ in fabricãdas naues, & frumẽti magnũ numerũ: abiete ex publicis syluis est usus.
Vmbriæ populi, Nursiniq́; & Reatani & Amiternini, Sabinusq́; oĩs ager, milites polliciti.
Marsi.

Marsi, Peligni Marrucini[que] multi uolũtarij nomina in classem dederunt. Camertes cũ æquo fœdere cum Romanis essent. cohortem armatam sexcentorũ hominum miserunt. xxx. nauium carinæ, xx quinqueremes, x. quadriremes cum essent positæ, ipse ita institit operi, ut die quadragesimoquinto, quàm ex syluis detracta materia erat naues instructæ armatæ[que] in aquam deductæ sint. Profectus in Siciliam est xxx. nauibus longis, uoluntariorum septem fermè millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares uenit, ex eis eum sibi sumpsit, quem L. Veturius Cos. habuerat. Metello, ut quibus præfuisset legionibus, ijs præesset, facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri campani regiõem à fossa græca ad mare uersam uendere quæstores iussi. indicio quo[que] permisso, qui ager ciuis campani fuisset, ut is publicus populi Ro. esset: indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio Pr. urb. negotium datum: ut campani ciues ubi cui[que] ex s c liceret habitarent: animaduerteret[que] in eos, qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium insula, ubi hybernarat, iuuẽtute lecta in classem imposita, in Italiam xxx. fermè rostratis nauibus & multis onerarijs xii. millia peditum, duo fermè equitum traiecit: Genuam[que] nullis præsidijs maritimam oram tutantibus, repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligurũ alpinorum, si quos ibi motus facere posset classem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanterijs montanis. Igitur pœnus Sauone oppido alpino præda deposita, & decem longis nauibus in statione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat, Scipionem traiecturum esse: ipse societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, cõposita, montanos instituit oppugnare. Et crescebat exercitus in dies, ad famã nominis eius Gallis undi[que] confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent læti, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentẽ accenderũt patribus. Ita[que] & M. Liuium Procos. ex Hetruria uolonum exercitum admouere Ariminum iusserunt. & Cn. Seruilio prætori negotium datum: ut si è repub. cẽseret esse, duas urbanas legiones, cui imperio uideretur dato, ex urbe duci iubẽret. M. Valerius Leuinus Aretium eas legiones duxit. Eisdẽ diebus naues onerariæ Pœnorum ad lxxx. circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat, captæ. Eas Cælius frumento misso ad Annibalem, commeatu[que] onustas: Valerius prædam Hetruscam Ligurum[que] montanorum captiuos Carthaginem portantes. captas tradit. In Brutijs nihil fermè anno eo memorabile gestũ est. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnos[que], nisi quod punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibi[que] aram condidit, dedicauit[que] cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, punicis græcis[que] literis insculpto.

DECADIS TERTIAE LIBER IX.

SCIPIO posteaquam in Siciliam uenit, uoluntarios milites ordinauit, centuriauitque. ex ijs trecentos iuuenes florentes ætate & uirium robore insignes circa se habebat, ignorantes, quem ad usum neque centuriati, neque armati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites. qui secum in Africam traijcerent, legit: diem[que] ijs qua equis armisque instructi atque ornati adessent edixit. Grauis ea militia procul domo terra marique multos labores, magna pericula allatura uidebatur: neque ipsos modò, sed parentes cognatos[que] eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ edicta erat, aduenit, arma equos[que] ostenderunt, tum Scipio renuntiari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. si qui ita animati essent: malle eos sibi iam tunc fateri, quàm postmodum querentes, segnes atque inutiles milites reipublicæ esse. expromerent quid sentirent. cum bona uenia se auditurum. Vbi ex his unus ausus est dicere: se prorsus, si sibi utrum uellet liberum esset, nolle militare: tum Scipio ei. Quãdo

igitur

igitur adolescens quid sentires non dissimulasti, uicarium tibi expediam, cui tu arma equumq; & cętera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures, equo tradito armisq;. Læto conditionem accipienti unum ex ccc. quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exautoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri uiderũt: se quisq; excusare & uicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica impensa: docendorum atq; exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictũ imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum euasisse ferunt, multisq; prælijs rempub. adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret, plurimorũ stipendiorum ex ijs milites delegit, maximè qui sub duce Marcello militauerant. quos cum optima disciplina institutos credebat. tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium oppugnandarum. nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ciuitatibus imperat. ex Italia aduecto parcit, ueteres naues reficit, & cum ijs C. Lælium in Africam prædatum mittit, nouas Panormi subducit, quia ex uiridi materia raptim factæ erãt, ut in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus satis trãquillas uenit. Græci res à quibusdam Italici generis eadem ui, qua per bellum ceperant, retinẽtibus concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit, eoq; enixius bellum adiuuerunt. Eadem æstate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Illergete Indibili nulla alia de causa, quàm per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. Eum superesse unũ ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis rebantur. eo nec in Hispaniam cæsis Scipionibus alium, quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius bellum urgeret, aduersus Annibalem eum accersitum, præterquam quod nomina tantũ ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoq; inde ueterem deductum, trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquam talem occasionẽ liberandæ Hispaniæ fore. seruitum ad eam diem aut Carthaginiẽsibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, sed interdũ utrisq; simul. pulsos ab Romanis Carthaginienses: ab Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse: ut ab omni externo imperio soluta in perpetuũ Hispania in patrios rediret mores ritusq;. Hæc taliaq; dicendo non populares modò, sed Ausetanos quoq; uicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atq; illis populos. itaq; intra paucos dies xxx. millia peditum, quatuor fermè equitũ in Sedetanũ agrum, quò edictum erat, conuenerunt. Romani quoq; imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne glisceret prima negligẽdo bellum: iunctis & ipsi exercitibus per agrum ausetanum hostico, tanquam pacato clementer ductis militibus, ad sedem hostium peruenere. trium milliũ spatio procul à castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequicquam est tentatum, ut discederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repẽte ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana equitatu, prælium equestre fuit, haud sanè memorãdo in partem ullam euentũ. Sole oriente postero die armati instructiq; omnes mille fermè passus procul à castris Romanis aciem ostendêre: Medij Ausetani erant. cornua dextrum Illergetes, læuum ignobiles tenebant Hispani populi. inter cornua & mediam aciem interualla patentia satis late fecerunt: quà equitatum, ubi tempus esset, emitterẽt. Et Romani more suo exercitum cum instruxissent, id modo hostiũ imitati sunt, ut inter legiões & ipsi patentes equiti relinquerent uias. Cæterum Lentulus ei parti usum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem interuallis hostiũ aciẽ equites emisisset: Ser. Cornelio tribuno militum imperat: equites per patentes in hostium acie uias permitttere equos iubeat. ipse cœpta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduersus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidijs in primam aciem firmamentum ducit. posteaquam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus respostulabat locis inducentẽ, uenit. indicat tuta ab læuo cornu esse: iã missum ab se Ser. Corneliũ

procella

procella equestri hosteis circumfusurum. Vix hęc dicta dederat, cum Romani equites in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorum uiã immittendi equos clauserunt. itaq; omissa pugna equestri ad pedestrem Hispani descenderunt. Romani imperatores ut turbatos hostium ordines, & trepidationem pauoremq;, & fluctuantia uiderunt signa, hortantur, orãt milites, ut perculsos inuadãt, neu restitui aciem patiantur. Nõ sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis cũ equitibus ad pedes digressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ij, qui circa regem seminecem restantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum fuga passim cœpta, plures cæsi, quia equos cõscendendi equitibus spatium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani. nec ante abscessum est, quàm castris quoq; exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die, DCCC fermè capti. Romanorum sociorumq; paulo amplius CC, maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant, sparsi primo per urbes, deinde in suas quisque ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in cõcilium, conquestiq; ibi clades suas increpitis autoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemq; faciendam censuerunt. Quibus culpam in autores belli Indibilem, cæterosq; principes, quorum pleriq; in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusq; arma & dedentibus sese responsum est: In deditionẽ ita accipi eos, si Mandonium cæterosq; belli concitores tradidissent uiuos. sin minus, exercitus se in agrum Illergetum Ausetanorumq; & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renuntiataq; in concilium. Ibi Mandonius, cæteriq; principes comprehensi, traditi ad suppliciũ. Hispanis populis reddita pax: stipendium eius anni duplex, & frumentum sex mensium imperatũ, sagaq; & togæ exercitui: & obsides ab triginta fermè populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror uersus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites, sociosq; nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata: nuntijq; trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuêre, classem Romanam Scipionemq; imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec quot naues uidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebãt. itaq; primo terror pauorq;, deinde mœstitia animos incessit: tantum fortunã mutasse, ut qui modo ipsi exercitũ ante mœnia Romana habuissent uictores, stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut ui, aut uoluntate in deditionem accepissent. ij uerso marte Africæ populationes, & obsidionem Carthaginis uisuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuissent. Illis Romanã plebem, illis Latium iuuentutẽ præbuisse, maiorem semper frequentioremq; pro tot cæsis exercitibus sobolescentem: cæterum suã plebem imbellem in urbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili atq; infida. iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masanissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil usquã spei, nihil auxilij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam: nec coniungere se Annibali: & Annibalem ipsum iam & fama senescere, & uiribus. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nuntio animos rursus terror instãs reuocauit ad cõsultandum, quonam modo obuiam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agrisq; haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbẽ, frumentum conuehere, tela, arma parare, instruere naues, ac mittere ad Hipponem aduersus Romanã classem. Iam hęc agentibus nuntius tandem uenit, Lęlium, non Scipionem, copiasq;, quãtæ ad incursiones agrorum satis sint, transuectas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittiq; ad Syphacem legationes, aliosq; regulos firmandæ societatis causa cœptæ. Ad Philippum quoq; missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam, aut Italiam traijceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent. ad Magonem nõ legati modo, sed XXV naues longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius urbẽ Romam exercitum admoueret,

SS coniungeretq;

coniungeretq́; se Annibali. Hæc Carthagine parabant agitabantq́;, cum ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præsidijs agentem, Masanissa fama Romanæ classis excitus cum equitibus paucis uenit. Is segniter rem agi à Scipione questus, quod non iam exercitum in Africam traiecisset, perculsis Carthaginiensibus, Syphace impedito finitimis bellis, quę certum haberet, si spatium ad sua ut uelit componenda detur, nihil syncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur, ac stimularet Scipionē ne cessaret. se, quanquā regno pulsus esset, cum haud contemnendis copijs affuturum peditum equitumq́;. nec ipsi Lælio morandum in Africa esse. classem credere profectā à Carthagine, cum qua absente Scipione non satis tutum esset contrahi certamen. Ab hoc sermone dimisso Masanissa, Lælius postero die naues præda onustas ab Hippone soluit: reuectusq́; in Siciliā mandata Masanissæ Scipioni exposuit. Eisdem fermè diebus naues, quæ ab Carthagine ad Magonem missæ erant, inter Albingaunos Ligures Genuamq́; accesserunt. In ijs locis tum forte Mago tenebat classem. qui legatorū auditis uerbis, iubentium exercitus quammaximos cōparare, extemplo Gallorum & Ligurum (nanq; utriusq; gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. & missum se ad eos uindicandos in libertatē ait: &, ut ipsi cernant, mitti sibi ab domo pręsidia. sed quātis uiribus, quanto exercitu id bellum gereretur, in eorum potestate esse. duos exercitus Romanos, unum in Gallia, alterum in Hetruria esse. satis scire, Sp. Lucretium se cum M. Liuio iuncturum. multa millia ipsis etiam armanda esse, ut duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis resistatur. Galli summam ad id suam uoluntatem esse dicere. sed cum una castra Romana intra fines, altera in finitima terra Hetruria propè in conspectu habeant, si palàm fiat auxilijs adiutum ab sese Pœnum, extemplo infestos utrinq; exercitus in agrum suum incursuros. ea ab Gallis desideraret, quibus occulte adiuuari posset. Liguribus, quod procul agro, urbibusq́; eorum castra Romana sint, libera cōsilia esse. illos armare iuuentutē, & capessere pro parte bellum, æquum esse. Ligures haud abnuere. tempus modò duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clàm per agros eorum mercede conducere. cōmeatus quoq; omnis generis occultè ad eum à gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum uolonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctusq́; Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moueat, obuiam ire parat: si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem statione circa Ariminū Italiæ pręsidio futurus. Post reditū ex Africa C. Lęlij, & Scipione stimulato Masanissæ adhortationibus, & militibus pręda ex hostium terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad traijciendum quàmprimum, interuenit maiori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ sub defectionem Italiæ desciuerat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ eius rei ex minima re affulsit: quod latrocinijs magis quàm iusto bello in Brutijs gerebantur res. principio ab Numidis facto, & Brutijs non societate magis punica, quàm suopte ingenio promptis in eum morem, postremo Romani quoq; milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab ijs egressi quidam urbe Locrenses circumuenti, Rhegyumq́; abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, assueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ij cogniti ab Locrensium principibus, qui exulabant Rhegyi pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat. Cū cætera percunctantibus (ut mos est ijs qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent: spem fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcē se ijs tradituros. ibi se habitare fidemq́; sibi rerū omniū inter Carthaginienses esse. Itaque ut qui simul desiderio patriæ agerentur, simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent, redemptis extemplo ijs remissisq́;, cum ordinem agendæ rei composuissent, signaq́; quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promissa captiuorum cum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni militum cum ijs M. Sergius & P. Matienus missi: iussiq́; ab Rhegyo tria millia militum Locros ducere. & Q. Pleminio propretori scriptum, ut rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegyo scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media fermè nocte ex eo loco, unde conuenerat, signum dedēre proditoribus arcis. qui parati intētiq́;, & ipsi scalas ad idipsum factas
cum

cum demisissent, pluribusq́ simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in uigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorũ gemitus primo mo/rientium exauditus: deinde subita cõsternatio ex somno, & tumultus. cum causa ignoraretur, postremo certior res alijs excitãtibus alios, iamq́ ad arma pro se quisq́ uocabat. hostes in ar/ce esse: & cędi uigiles, oppresiq́ forent Romani, nequaquam numero pares: ni clamor ab ijs qui extra arcem erant sublatus, incertũ unde accidisset, omnia uana augente nocturno tumul/tu, fecisset. Itaq́ uelut plena iam hostium arce territi Pœni, omisso certamine in alteram arcẽ (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant, uictorib9 premium in medio positã. Ex arcibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Plemi/nius Romano, Amilcar punico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremo ueniebat Annibal. nec sustinuissent Romani: nisi Locrẽsiũ multitudo exacerbata superbia atq́ auaritia Pœnorum ad Romanos inclinasset. Scipioni ut nuntiatũ est, in maiore discrimine Locris rem uerti, ipsumq́ Annibalem aduentare: ne præ/sidium etiã periclitaretur haud facili inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præ/sidio ibi relicto, cum primum æstu fretum inclinatum est, naues mari secundo misit. Et Anni/bal à Buthroto amni (haud procul is ab urbe Locris abest) nuntio præmisso, ut sui luce prima summa ui prælium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo urbem incautam aggrederetur: ubi luce cœptam inuenit pugnã, ipse nec in arcem se includere, turba locum arctum impediturus, uoluit: neq́ scalas, quibus scande/rent muros, attulerant. sarcinis in aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorem ho/stium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem. dum scalæ, quæq́ alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad uisendum qua maxime parte aggrederetur, progressus ad murum, scorpione ictus, qui proximus eum forte steterat. territus inde tam pe/riculoso casu receptui canere cum iussisset, castra procul ab ictu teli cõmunijt. Classis Roma/na à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus: & ante occasum solis urbem ingresi sunt. Postero die cœpta ex arce à pœnis pugna. & Annibal iam scalis, alijsq́ omnibus ad oppugnationem paratis, subibat muros, cum repente in eum nihil minus quàm tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani, ad CC improuidos cum inuasissent, occidunt. cæteros Annibal, ut cõsulem adesse sensit, in castra recipit: nuntioq́ mis/so ad eos, qui in arce erant, ut sibimetipsis consulerent, nocte motis castris abijt. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis quæ tenebant, ut is tumultus hostem moraretur, agmẽ suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt. Scipio ut & arcem relictam ab hostibus, & uacua uidit castra, uocatos ad contionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: de autoribus sup/plicium sumpsit, bonaq́ eorum alterius factionis principibus ob egregiã fidem aduersus Ro/manos concesit. publice nec dare, neq́ eripere se quicquam Locrensibus dixit. Romam mitte/rent legatos. quam senatus æquum censuisset, eam fortunã habituros. illud satis scire, & si ma/le de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quàm sub a/micis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, pręsidioq́ quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus uenerat copijs, Messanã traiecit. Ita superbe crudeliterq́ habiti Locrenses à Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, ut modicas in iurias non æquo modo animo pati, sed propè libenti uideri possent. uerumenimuero tantum Pleminius Amilcarem præsidij præfectum, tantũ præsidiarij milites Romani Pœnos scelere atq́ auaritia superauerunt, ut non armis, sed uitijs uideretur certari, nihil omnium, quæ inopi inuisas opes potẽtioris faciunt, prętermissum in oppidanos est ab duce, aut à militibus. in cor/pora ipsorum, in liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. nam auaritia ne sacrorũ qui/dem spoliatione abstinuit: nec alia modo templa uiolata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquã quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias re/tulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram inte/gri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportauerant, extulerunt: tum quoq́ alio genere cla/dis eadem illa pecunia omnibus contactis ea uiolatione templi furorem obiecit: atq́ inter se

ducem in ducem, militem in militẽ rabie hostili uertit. Summæ rei Pleminius præerat: militũ
pars sub eo, quam ipse ab Rhegyo adduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo
ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius forte Sergio
& Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorũ ademptum poculum esset, iurgium
inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminij milites, tribunorumq;, ut suis quisq; op/
portunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminij milites cũ ad Ple
minium cruorem & uulnera ostentantes nõ sine uociferatione atq; indignatione cõcurrissent,
probra in eum ipsum iactata in iurgijs referentes, accensus ira domo sese proripuit: uocatosq;
tribunos nudari, ac uirgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabãt enim, militumq; fi/
dem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti uictoria ex omni
bus locis, uelut aduersus hostes ad arma conclamatũ esset, cõcurrerunt. & cum uiolata iam uir
gis corpora tribunorũ uidissent, tum uero in multo impotentiorẽ subito rabiem accẽsi, sine re
spectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatũ impetum, lictoribus prius indi
gnum in modũ mulctatis, faciũt. tum ipsum ab suis interceptũ & seclusum hostiliter lacerãt. &
propè exanguem, naso auribusq; mutilatis, relinquunt. His Messanam nuntiatis, Scipio post
paucos dies Locros hexeri aduectus, cũ causam Pleminij & tribunorũ audisset, Pleminio no/
xa liberato, relictoq; in eiusdem loci præsidio, tribunis sontibus iudicatis, & in uincula conie/
ctis, ut Romam ad senatum mitterent, Messanam atq; inde Syracusas redit. Pleminius impo
tens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quenq; æsti/
mare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatẽ eius patiendo sensisset: tribunos attrahi ad se
iussit: laceratosq; omnibus, quæ pati corpus ullũ potest, supplicijs interfecit: nec satiatus uiuo/
rum pœna insepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est usus, quos ad
cõquerendas iniurias ad Scipionẽ profectos audiuit. & quæ antea per libidinem atq; auaritiã
fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atq; inuidiæ non sibi
modo, sed etiã imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tẽpus: cum à P. Licinio literæ Ro/
mam allatæ sunt: se, exercitumq; suũ graui morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadẽ uis
mali, aut grauior etiam, in hostes ingruisset. itaq; quoniam ipse uenire ad comitia nõ posset, si
ita patribus uideretur, se Q. Cæciliũ Metellum dictatorẽ comitiorũ causa dicturum, exercitũ
Q. Cæcilij dimitti, è republica esse. nam neq; usum eius ullum in præsentia esse, cũ Annibal iã
in hyberna suos receperit: & tantam incessisse in ea castra uim morbi, ut nisi mature dimittan/
tur, nemo omnium superfuturus uideatᷓ. Ea consuli à patribus facienda, ut è republica fideq;
sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore repẽs religio inuaserat, inuento carmine in li/
bris sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatũ inspectis. Quandocunq; hostis alie
nigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia, uinciq; posse, si mater Idæa Pesinunte
Romam aduecta esset. Id carmẽ ab decemuiris inuentũ eo magis patres mouit, quod & lega/
ti, qui donũ Delphos portauerant, referebant: & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia
læta exta fuisse: & responsum oraculo editum, maiorẽ multo uictoriam, quàm cuius ex spolijs
dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis
uelut præsagientem animum de fine belli, quod depoposcisset prouinciam Africam. Itaq; quo
maturius fatis omnibus oraculisq; portendentis sese uictoriæ compotes fierent, id cogitare,
quæ ratio transportandæ Romam deæ esset. Nullas tum in Asia ciuitates socias habebat po/
pulus Romanus. tamen memores. Æsculapium quoq; ex Græcia quondam hauddum ullo
fœdere sociata ualetudinis populi causa accersitum: & iam cum Attalo rege propter cõmune
aduersus Philippum bellum cœptam amicitiã esse, facturum eum quæ posit, populi Roma/
ni causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Leuinum, qui bis cõsul fuerat, ac res in Græ/
cia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Sulpicium Galbam ædilitium, duos quæsto/
rios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconem. His quinq; naues quinqueremes, ut
ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Roma/
no esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos cum exscendissent, oraculũ adie
runt, consulentes, ad quod negotiũ domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem, popu/
loq;

Virgis cedi quam infame apud milites Romanos fuerit.

Quam infame sit mortuos non sepeliri.

loc℥ Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore, quod peterent. cum Romam deam deuexissent, tum curarent, ut eam qui uir optimus Romæ esset, hospitio acciperet. Pergamum ad regem uenerunt. Is legatos comiter acceptos Pesinuntem in Phrygiam deduxit: sacrum℥ ijs lapidem, quem matrem deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falco nuntiauit deam apportari, quærendũ uirum optimũ in ciuitate esse, qui eam rite hospitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab cõsule in Brutijs comitiorum causa dictus, exercitus℥ eius dimissus, magister equitũ L. Veturius Philo. Comitia per dictatorẽ habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitijs perfectis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat. absens creatus, absens eum honorẽ gessit. T. Claudius Asellus, & M. Iunius Pœnus plebeij ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo consulatu uota in Gallia ad Clastidiũ fuerat. Et flamẽ martialis eo anno est mortuus M. Æmylius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Ætolos desertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus uoluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni ui perficere maturasset, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius proconsul, successor imperij missus Sulpitio cum decẽ millibus peditum, & mille equitibus, trigintaquinc℥ rostratis nauibus, haud paruum momẽtum ad opem ferendam socijs, oppressisset. Vixdum pace facta nũtius regi uenit, Romanos Dyrrhachium uenisse: Parthinos℥, & propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res: Dimallum℥ oppugnari. eò se auerterant Romani ab Ætolorum, quò missi erãt, auxilio: irati, quod sine autoritate sua aduersus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populis℥ oriretur. magnis itineribus Apolloniam contendit: quò Sempronius se receperat, misso Lectorio legato cum parte copiarũ, & XV nauibus in Ætoliam ad uisendas res, pacem℥, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatum uastauit, & ad urbem admotis copijs, potestatẽ pugnæ Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri uidit: nec satis fidens uiribus ut urbẽ oppugnaret, & cum Romanis quoc℥, sicut cum Ætolis, cupiens pacem, si posset, sin minus, inducias facere, nihil ultra iritatis nouo certamine odijs, in regnũ se recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum uoluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis confidere conuenturam eam affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano uenisset. Facile impetratum (nec℥ enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum transiret. Phœnice urbs est Epiri. ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanum rex, & magistratus alij Epirotarum, & Acarnanũ. Primus Philippus prætor uerba fecit, & petijt simul ab rege, & ab imperatore Romano, ut finẽ belli facerent, darent℥ eam Epirotis ueniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium, Romanorum essent. Atintanas, missis Romam legatis ab senatu impetrasse, ut Macedoni accederẽt. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab rege fœderi ascripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorũ tyrãnus, Elei, Messenij, Athenienses. Hęc cõscripta cõsignata℥ sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem iuberet. Iusserunt℥ omnes tribus, quia uerso in Africam bello, omnibus alijs in pręsentia leuari bellis uolebãt. P. Sempronius pace facta ad cõsulatum Romã decessit. M. Cornelio P. Sempronio cõsulibus (quintusdecimus is annus punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Hetruria cũ uetere exercitu, Sempronio Brutij ut nouas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia,

T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumq; ea classe, quam habebat, prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, ut Brutios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in prouincia cū imperio morari cōsuli è republica uisum esset. Et M. Liuio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus aduersus Magonē Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, ut cum Sardiniam, legionemq; T. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis XL maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia cannēsis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum uetere uterq; præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam prouinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinū proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Cōsules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutios legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum. Quanquā nondum apertè Africa prouincia decreta erat, occultantibus id, credo, patribus, ne præsciscerent Carthaginienses: tamē in eam spē erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatū iri, finemq; bello punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: proniq; & ad nuntianda, & ad credenda prodigia erant. ea plura uulgabantur: duos soles uisos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi uisam. Tarracinæ portam Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. in æde Iunonis Sospitæ Lanuuij cum horrendo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum causa diem unum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cœlo lapidatum esset, factū. Eò accessit consultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquàm quod M. Valerius unus ex legatis regressus, actutum in Italia fore nuntiauerat, recens nuntius aderat, Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudicium senatum tenebat, qui uir optimus in ciuitate esset. ueram certe uictoriam eius rei sibi quisque mallet, quàm ulla imperia, honoresue suffragio seu patrum, seu plebis delatos. P. Scipionē, Cn. filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, iudicauerunt in tota ciuitate uirum optimum esse. Id quibus uirtutibus inducti ita iudicauerint, sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim: ita meas opiniones cōiectando rem uetustate obrutam, nō interponā. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam obuiā ire deæ iussus: isq; eam de naue acciperet, & in terrā elatam traderet ferendam matronis. Postq; nauis ad ostium amnis tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus ab sacerdotibus deam accepit, extulitq; in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas unius Claudiæ Quintiæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (ut traditur) ante fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus succedētes deinceps aliæ alijs, omni effusa ciuitate obuiam, thuribulis ante ianuas positis, quà præferebatur, atq; accenso thure, precantibus ut uolēs propitiaq; urbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere deam pridie idus Aprilis, isq; dies festus fuit. populus frequens dona deæ in palatiū tulit, lectisterniumq;, & ludi fuere, Megalesia appellata. Cum de supplemēto legionum, quæ in prouincijs erāt, ageretur, tempus esse, à quibusdam senatoribus subiectum est, quæ dubijs in rebus utcunque tolerata essent, ea dempto iam tandem deūm benignitate metu, non ultra pati. Erectis expectatione patribus, subiecerunt: colonias latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fuluio consulibus abnuissent milites dare, eas annum iam fermè sextum uacationem militiæ, quasi honoris & beneficij causa habere: cum interim boni, obedientesq; socij pro fide atq; obsequio imperij Romani continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub hanc uocem non memoria magis patribus renouata rei propè iam obliteratæ, quàm ira iritata est. Itaque nihil prius referre consules passi, decreuerunt, ut consules magistratus, denosq; principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna, (eæ namque coloniæ in ea causa erant) Romam excirent: ijs imperarent, quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summæ numerū peditum daret, & equites centenos uicenos. si qua eum

numerum

numerum equitum explere non posset, pro equite uno treis pedites liceret dare. pedites, equi/
tesq́; quàm locupletissimi legerentur, mitterenturq́;, ubicunque extra Italiam supplemento
opus esset. si qui ex ijs recusarent, retineri eius coloniæ magistratus, legatosq́; placere: neque
si postularent, senatum dari, priusquam imperata fecissent. stipendium præterea ijs colonijs
tria millia æris, asses singulos imperari, exigiq́; quotannis: censumq́; in ijs colonijs agi ex for/
mula ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: de/
ferriq́; Romam ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent. Ex hoc se
natusconsulto accitis Romam magistratibus, primoribusq́; earum coloniarum, consules cum
milites stipendiumq́; imperassent, alij alijs magis recusare ac reclamare. negare tantum mili/
tum effici posse: uix, si simplum ex formula imperetur, enixuros. orare, atque obsecrare, ut sibi
senatum adire ac deprecari liceret. nihil se, quare perire merito deberent, admisisse. sed si per/
eundum etiam foret, neq; suum delictum, neq; iram populi Romani, ut plus militum darēt,
quàm haberent, posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romę iubent, magistratus
ire domos ad delectus habendos. nisi summa militum, quæ imperata esset, Romam adducta,
neminem ijs senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi, deprecandiq́; delectus
in ijs duodecim colonijs, per longam uacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter
est perfectus. Altera itidem res, propè æque longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Le/
uino est: qui priuatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consule, reddi tandem æquum esse
dixit. nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide suam pręcipuam curam esse. nam
pręterquam quod aliquid proprie ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent, perti/
neret, etiam se autorem ita conferendi fuisse inopi ærario, nec plebe ad tributum sufficiente.
Grata ea patribus admonitio fuit. iussisq́; referre consulibus, decreuerunt: ut tribus pensioni/
bus ea pecunia solueretur: primam pręsentem ij, qui tum essent, duas tertij, & quinti consules
numerarent. Omnes deinde alias curas una occupauit, postquàm Locrensium clades,
quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorum aduentu uulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminij sce/
lus, quàm Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominum iritauit. Decē legati Lo/
crensium obsiti squalore & sordibus, in comitio sedentibus cōsulibus, uelamenta supplicum,
ramos oleæ (ut Gręcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili uociferatione humi
procubuerunt. Quęrentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio
legato, Romanisq́; militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem uelit populus Romanus.
orare, uti sibi patres adeundi, deplorandiq́; ęrumnas suas potestatem facerent. Senatu dato,
maximus natu ex ijs. Scio, inquit, quanti æstimentur nostrę apud uos querelæ patres con/ , Legati Locror[um] querela ob oppress[ionem] a Pleminio ma[...]
scripti, plurimum in eo momēti esse, si probe sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint, ,
& quo modo pulso Annibalis pręsidio, restituti in ditionem uestram. quippe si & culpa de/ ,
fectionis procul à publico consilio absit, & reditum in uestram ditionem appareat, non uolū/ ,
tate solum, sed ope etiam ac uirtute nostra, magis indignemini bonis ac fidelibus socijs tam ,
atroces atque indignas iniurias ab legato uestro, militibusq́; fieri. Sed ego causam utriusque ,
defectionis nostræ in aliud tempus differendam arbitror esse, duarum rerum gratia: unius, ut ,
coram P. Scipione, qui Locros recepit, quiq́; omnium nobis recte perperamq́; factorum est ,
testis, agatur: alterius, quod qualescunque sumus, tamen hęc, quæ passi sumus, pati non de/ ,
buimus. Non possumus dissimulare P C. nos, cum pręsidium punicum in arce nostra haberē ,
mus, multa fœda, indigna & à pręfecto præsidij Amilcare. & ab Numidis Afrisq́; passos esse. ,
sed quid illa sunt, collata cum ijs, quæ hodie patimur? Cum bona uenia quæso audiatis P C. ,
id, quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanū omne genus, utrum uos, an Cartha/ ,
ginienses principes orbis terrarum uideat. sed si ex ijs, quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, ,
aut à uestro præsidio nunc cum maxime patimur, æstimandum Romanum ac punicum im/ ,
perium sit. nemo non illos sibi quàm uos dominos præoptet. Et tamen uidete quemadmo/ ,
dum Locrenses in uos animati sint. cum à Carthaginiensibus iniurias multo minores accipe/ ,
remus, ad uestrum imperatorem confugimus: cum à uestro præsidio plusquam hostilia patia ,
mur: nusquam alio, quàm ad uos querelas detulimus. Aut uos respicietis perditas res nostras ,

P C, aut ne ab dijs quidem immortalibus quod precemur, quicquam superest. Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recuperandos à Carthaginiensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio. in hoc legato uestro (dant enim animum ad loquendum liberè ultimę miseriæ) nec hominis quicquam est P C. præter figuram & speciem, neque Romani ciuis, præter habitum, & sonum latinæ linguæ. pestis, ac belua immanis, qualem fretum quondam quo ab Sicilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circunsedisse fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinem, & auaritiam solus ipse exercere in socios uestros satis haberet, unam profundam quidem uoraginem tamē patientia nostra expleremus. nunc omnes centuriones militesque uestros (adeò in promiscuo licentiam atque improbitatem esse uoluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, uerberant, uulnerant, occidunt, constuprant matronas, uirgines, ingenuos, raptos ex complexu parentum. quotidie capitur urbs nostra, quotidie diripitur, dies noctesque omnia passim mulierum, puerorumque qui rapiuntur atque asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui sciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos, qui faciunt, nōdum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neque ego exequi possum, nec uobis operæ est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum ullam Locris, nego quendam hominem expertem iniuriæ esse: nego ullum genus, sceleris, libidinis, auaritiæ superesse, quod in ullo, qui pati potuerit, prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, uter casus ciuitatis sit detestabilior: cum hostes bello urbem capere, an cū exitiabilis tyrannus ui atque armis oppressit. omnia, quæ captæ urbes patiuntur, passi sumus, & nunc cum maxime patimur P C. omnia quę crudelissimi atque importunissimi tyrāni scelera in oppressos ciues edūt, Pleminius in nos, liberosque nostros, & coniuges edidit. Vnum est, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat: & uos audire, & exoluere remp. uestram religione, si ita uobis uidebitur, uelimus P C. uidimus enim cum quanta cerimonia nō uestros solum colatis deos, sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo aliquā famam ad uos peruenisse Pyrrhi bello. qui cum ex Sicilia rediens Locros classe præterueheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga uos in ciuitatem nostrā facinora edidit, thesauros quoque Proserpinę intactos ad eam diem spoliauit: atque ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit P C. classis postero die fœdissima tempestate lacerata: omnesque naues, quæ sacram pecuniam habebant, in litora nostra eiectæ sunt. qua tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. nec tamen illi unquam postea prospere quicquā euenit: pulsusque Italia, ignobili atque inhonesta morte temere nocte ingressus Argos occubuit. Hæc cum audisset legatus uester, tribunique militum: & mille alia, quæ non augendæ religionis causa, sed præsentis deæ numine sæpe comperta nobis maioribusque nostris, referebātur: ausi sunt nihilo minus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris: & nefanda præda seipsos, ac domos contaminare suas, & milites uestros. quibus per uos fidemque uestram P C. priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquā rei gesseritis: ne quod piaculi cōmiserunt, nō suo solū sanguine, sed etiā publica clade luant. quanque ne nunc quidem P C. aut in ducibus, aut in militibus uestris cessat ira deæ. aliquoties iam inter se signis collatis cōcurrerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erāt. nō acrius cū Carthaginiensibus, quam ipsi inter se ferro dimicauerunt. prębuissentque occasionē furore suo Locros recipiendi Annibali: ni accitus à nobis Scipio interuenisset. At Hercule milites cōtactos sacrilegio furor agitat, in ducibus ipsis puniendis nullū deæ numē apparuit. imò ibi pręsens maxime fuit. uirgis cęsi tribuni ab legato sunt. legatus deinde insidijs tribunorum interceptus, præterquam quod toto corpore laceratus, naso quoque auribusque decisis exanguis est relictus. recreatus deinde legatus ex uulneribus tribunos militū in uincula cōiectos, dein uerberatos, seruilibusque omnibus supplicijs cruciando occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas à tēpli sui spoliatoribus habet: nec antè desinet omnibus eos agitare furijs, quàm reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri graui Crotoniensium bello, quia extra urbē templum est, transferre in urbem eam pecuniam uoluerunt. nocte audita ex delubro uox est, abstinerēt manus,

manus, deam sua templa defensuram. quia mouendi inde thesauros incussa erat religio, muro circundare templum uoluerunt. ad aliquantum iam altitudinis excitata erant mœnia, cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & sæpe aliâs dea suam sedem, suumque templum aut tuta est, aut à uiolatoribus grauia piacula exegit. nostras iniurias nec potest, nec possit alius ulcisci, quàm uos P C. ad uos, uestramque fidem supplices confugimus. nihil nostra interest, utrum sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse sinatis, an irato Annibali & Pœnis ad supplicium dedatis. Nõ postulamus ut extemplo nobis, ut de absente, ut indicta causa credatis. ueniat, coràm ipse audiat, ipse diluat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest, in nos prætermisit, non recusamus quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni diuino humanoque liberetur scelere. Hæc cum ab legatis dicta essent, quæsissetque ab ijs Q. Fabius, detulissent ne eas querelas ad P. Scipioné, responderunt: missos legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut iam traiecisse, aut intra paucos dies traiecturum. & legati gratia quanta esset apud imperatorem, expertos esse: cũ inter eum & tribunos cognita causa, tribunos in uincula coniecerit: legatum æque sontem, aut magis etiam, in ea potestate reliquerit. Iussis excedere è templo legatis, non Pleminius modo, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius natum ad corrumpendam disciplinã militarem arguere. sic & in Hispania plus propè per seditioné militum, quàm bello amissum. externo & regio more & indulgere licentiæ militum, & sæuire in eos. Sententiam deinde trucem orationi adiecit. Pleminium legatum uinctum Romam deportari placere, & ex uinculis causam dicere: ac si uera forent, quæ Locrenses quererentur, in carcere necari, bonaque eius publicari. P. Scipionem, quod de prouincia decesserit iniussu senatus, reuocari: agique cũ tribunis plebis, ut de imperio eius abrogãdo ferrẽt ad populũ. Locrensibus corãm senatũ respondere: quas iniurias sibi factas quererentur, neque senatũ neque populũ Romanum factas uelle. uiros bonos, sociosque & amicos eos appellari. liberos, cõiuges, quæque alia erepta essent, restitui. pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, cõquiri: duplamque pecuniam in thesauris reponi: & sacrum piaculare fieri: ita ut prius ad collegium põtificum referretur: quod sacri thesauri moti, aperti, uiolatique essent, quæ piacula quibus dijs, quibus hostijs fieri placeret. milites qui Locris essent, omnes in Siciliam trãsportari: quatuor cohortes sociorum latini nominis in præsidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ accẽsis studijs pro Scipione, & aduersus Scipionem, nõ potuere. Præter Pleminij facinus, Locrẽsiumque cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modo, sed ne militaris quidẽ cultus iactabatur. cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio, libellis etiam palæstræque operam dare. æque segniter molliterque cohortem totã Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem, atque Annibalẽ excidisse de memoria: exercitum omnẽ licentia corruptum, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, socijs magis quàm hosti metuendus. Hęc quanquam partim uera, partim mista, eoque similia ueris iactabantur, uicit tamẽ Q. Metelli sententia: qui de cęteris Maximo assensus, de Scipionis causa dissensit. Qui enim conuenire, quẽ modo ciuitas iuuenem admodum unum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducẽ, quẽ recepta ab hostibus Hispania ad imponendum punico bello finem creauerit consulẽ, spe destinauerit, Annibalẽ ex Italia retracturum, Africam subacturum: eũ repente, tanque Q. Pleminium, indicta causa propè dãnatum ex prouincia reuocari? cũ ea, quæ in se nefarie facta Locrenses quererentur, ne præsente quidem Scipione facta dicerẽt, neque aliud, quàm patiẽtia, aut pudor, quod legato pepercisset, insimulari posset? Sibi placere, M. Pomponium prætorem, cui Sicilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci: consules decem legatos. quos ijs uideretur, ex senatu legere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebis, atque ædilem. cum eo consilio prætoré cognoscere, si ea, quæ Locrenses facta quererentur, iussu aut uoluntate P. Scipionis facta essent, ut eum de prouincia decedere iuberent: si P. Scipio iam in Africam traiecisset, tribuni plebis, atque ædilis cũ duobus legatis. quos maxime prętor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni atque ædilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præessent, donec nouus imperator ad eum exercitum uenisset. sin M. Pomponius, & decem legati comperissent, neque iussu neque uoluntate

uoluntate P. Scipionis ea facta esse, ut in exercitu Scipio maneret, bellumque ut proposuisset, gereret. Hoc facto S C. cum tribunis plebis actum est aut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, uiolata, elataque inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentius, ijsque ædilis plebis datus est: quem, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens nõ esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, cõprehendere tribuni iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire, quàm Messanam consilium erat. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. alij, auditis quæ Romæ acta essent, in exilium Neapolim euntem forte in Q. Metellũ unum ex legatis incidisse. & ab eo Rhegyum ui retractum. alij, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes cõijcerent. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu tum prętoris iussu traditi in custodiam Rhegynis sunt. Prætor legatique Locros profecti primam, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, cõquisitam cum ea, quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerũt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum uocatos in contionem milites prętor signa extra urbem efferre iubet: castraque in campo locat, cum graui edicto, si quis miles aut in urbe restitisset, aut secũ extulisset quod suũ non esset. Locrensibus se permittere, ut quod suũ quisque cognosceret, prehenderet: si quid non cõpareret, repeteret. ante omnia libera corpora placere sine mora Locrensibus restitui: nõ leui defuncturum pœna, qui nõ restituisset. Locrensium deinde contionem habuit, atque ijs libertatem, legesque suas populum Romanum senatumque restituere dixit. si qui Pleminium, aliumue quem accusare uellet, Rhegyum sequeretur. si de P. Scipione publice queri uellent, ea, quæ Locris nefarie in deos hominesque facta essent, iussu aut uoluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam. ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisque, & senatui ac populo Romano gratias egere. se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit, eum esse uirum, quem amicum sibi quàm inimicum malint esse. pro certo se habere, neque iussu neque uoluntate P. Scipionis tot tam nefanda cõmissa: sed aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum. natura insitum quibusdã esse, ut magis peccari nolint, quàm satis animi ad uindicanda peccata habeant. Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminiũ, & ad duos & triginta homines cum eo dãnauerunt, atque in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoque, quæ uulgata sermonibus erãt de cultu ac desidia imperatoris, solutaque militiæ disciplina, cõperta oculis perferrẽt Romam. Venientibus ijs Syracusas, Scipio res nõ uerba ad purgandum se parauit. exercitum omnem eò conuenire, classem expediri iussit, tanquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginiensibus esset. Quo die uenerunt, hospitio comiter accepti. postero die terrestrem naualemque exercitus non instructos modo, sed hos decurrenteis, classem in portu simulachrum & ipsam edentem naualis pugnæ ostendit: tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatum uisendum prætor legatique ducti. tantaque admiratio singularum uniuersarumque rerũ incussa, ut satis crederent, aut illo duce atque exercitu uinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse: iuberentque, quod dij bene uerterent, traijceret, & spei conceptæ quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primo quoque tempore cõpotem populum Romanum faceret. adeoque lætis inde animis profecti sunt, tanquam uictoriam, non belli magnificum apparatum nuntiaturi Romam essent.

Pleminius, quique in eadem causa erant, postquam Romam est uentum, extemplo in carcerem conditi. ac primo producti ad populum ab tribunis apud prœoccupatos Locrensiũ clade animos nullum misericordiæ locum habuerunt. postea cum sæpius producerentur, iam senescente inuidia molliebatur ira: & ipsa deformitas Pleminij, memoriaque absentis Scipiõis fauorem ad uulgum conciliabat. mortuus tamen prius in uinculis est quàm iudicium de eo perficeretur. Hũc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerũ Romanarũ refert ludis uotiuis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdã, quos pretio corruperat, aliquot

aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendiq́ haberet occasionem: patefacto dein scelere, delegatum in Tullianũ ex S C. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum. ubi omnes legatiq́ & tribuni classem, exercitum, ducemq́ uerbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret primo quoque tempore in Africam traijciendum: Scipioniq́ permitteretur, ut ex ijs exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse eligeret, quos in Africam secum traijceret, quos prouinciæ relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoq́ cum speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesq́ ad singulos nuntios solicitam hyemem egissent, haud paruum & ipsi tuendæ Africæ momentum adiecerunt societatem Syphacis regis, cuius maxime fiducia traiecturum in Africã Romanum crediderũt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atq́ Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoque inchoatæ affinitatis, ut rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempusq́ nuptijs statuendum (iam enim nubilis erat uirgo) profectus Asdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt ante omnes barbaros Numidæ effusi in uenerem) sensit, uirginem ab Carthagine accersit, maturatq́ nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoq́ fœdus priuato adijceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemq́, data ultro citroq́ fide eosdem amicos inimicosq́ habituros, iureiurãdo affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cum Scipione initę regi societatis, & quàm uana & mutabilia barbarorum ingenia essent: ueritus ne, si traijceret in Africam Scipio, paruum uinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditijs quoq́ puellę adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam traijciat. se & nuptijs ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis, quem uiderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum. hortari primum, ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaq́ aut hæc, aut illa abnuentem alteram societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ, proq́ parente, ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum conuenerunt. Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaq́ spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res uulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem. quibus etiam atq́ etiam monet eum, ne iura hospitij secũ, neu cum populo Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dexteras, deos testes atq́ arbitros conuentorum fallat. Cæterum quando neq́ celari aduentus Numidarum poterat (uagati enim in urbe, obuersatiq́ prætorio erant) &, si sileretur quid petentes uenissent, periculum erat, ne uera eo ipso, quod cęlarentur, sua spõte magis emanarent: timorq́ in exercitum incideret, ne simul cum rege, & Carthaginiensibus foret bellandum: auertit à uero falsis præoccupando mentes hominum. Et uocatis ad contionem militibus, non ultra esse cunctandum ait. instare ut in Africam quamprimum traijciat, socios reges. Masanissam prius ipsum ad Lęlium uenisse, querentem, quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantẽ quæ tam diuturnæ moræ sit causa: postulantemq́, ut aut traijciatur tandem in Africam exercitus: aut, si mutata cõsilia sint, certior fiat: ut & ipse sibi, ac regno possit consulere. Itaq́ iã satis omnibus instructis apparatisq́, & re iam non ultra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eodemq́ omnibus peditum equitumq́ copijs cõtractis, quæ prima dies cursum nauibus daret, deis bene iuuãtibus in Africam traijcere. Literas ad M. Pomponium mittit, ut si ei uideretur, Lilybęum ueniret: ut cõmuniter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in Africam traijceret. item circum oram omnem maritimam misit, ut naues onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiumq́ in Sicilia erat: cum Lilybæũ cõuenissent, & nec urbs multitudinẽ hominum, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam traijciendi, ut nõ ad bellum duci uiderentur, sed ad certa uictoriæ præmia. præcipue qui superabant ex cannensi exercitu milites, illo non alio duce

credebant

Matrimonia ... possunt ad ... fœdera

Prudens Scipionis ...

credebant nauata reipub. opera finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime id genus militum aspernabatur, ut qui neq; ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam sciret, neq; ullos æque ueteres milites in exercitu Romano esse, expertosq; nõ uarijs prælijs modo, sed urbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta cannenses erant legiones. eas se traiecturum in Africam cum dixisset, singulos milites inspexit: relictisq; quos non idoneos credebat, in locum eorum subiecit quos secũ ex Italia adduxerat: suppleuitq; ita eas legiones, ut singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites. sociorum item Latini nominis pedites equitesq; de exercitu cannensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit: non paruo numero inter autores discrepat. alibi decẽ millia peditum, duo millia & ducentos equites: alibi XV millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctã V & XXX millia peditum equitumq; in naues imposita inuenio. quidam nõ adiecere numerum, inter quos me ipse in re dubia poni malim. Cœlius ut abstinet numero, ita ad immensum multitudinis speciem auget. uolucres ad terram delapsas clamore militum ait: tantamq; multitudinem conscendisse naues, ut nemo mortalium aut in Italia, aut in Sicilia relinqui uideretur. Milites ut in naues ordine ac sine tumultu conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit, nauticos C. Lęlius, qui classis præfectus erat, nauibus ante cõscendere coactos continuit. commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. V & XL dierum cibaria, è quibus XV dierum cocta, imposita. ut omnes iam in nauibus erant: scaphas circummisit, ut ex omnibus nauibus gubernatoresq; & magistri nauium, & bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conuenerunt, primum ab ijs quæsiuit: si aquam hominibus, iumentisq; in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. ubi responsum est, aquam dierum V & XL in nauibus esse: tum edixit militibus, ut silẽtium quieti nautis sine certamine ad ministeria exequẽda bene obedientes pręstarent. cum XX rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu: ab læuo totidem rostratis C. Lælium præfectum classis cum M. Porcio Catone (quæstor tum is erat) onerarijs futurum præsidio. lumina in nauibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent: in pętoria naue insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager eoq; abundãs omnium copia rerum est regio, & imbelles (quod plerũq; in ubere agro euenit) barbari sunt: priusq;, quàm à Carthagine subueniretur, opprimi uidebantur posse. Iis editis imperijs, redire ad naues iussi: & postero die dijs bene iuuantibus signo dato soluere naues. Multæ classes Romanæ è Sicilia, atque ipso illo portu profectæ erant. cæterum non eo bello solum, nec id mirum, prædatum enim tantum modo pleræq; classes ierant) sed ne priore quidem ulla profectio tanti spectaculi fuit. quanq; si magnitudine classes æstimares: & bini consules cum binis exercitibus ante traiecerãt: & propè totidem rostratæ in illis classibus fuerant, quot onerarijs Scipio tum trajciebat. nam præter XL longas naues, quadringentis fermè onerarijs exercitum transuexit. sed & bellum bello, secũdum priore ut atrocius Romanis uideretur, cum quod in Italia bellabatur, tum ingentes strages tôt exercituum simul cęsis ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa glorię celebratus conuerterat animos: simul & mens ipsa trajciendi, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendumq; & finiendum in Africa bellum, se transire uulgauerat. Cõcurrerat ad spectaculum in portum omnis turba non habitantiũ modo Lilybęi, sed legationum omnium ex Sicilia: quæ & ad prosequendum Scipionem officij causa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponium secutæ fuerant. ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebant, ad prosequendos cõmilitones processerant. nec classis modo prospectantibus è terra, sed terra etiam omnis circa referta turba spectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit: Scipio è pętoria naue, silentio per præconem facto. Dij deæq;, inquit, qui maria terrasq; colitis, uos precor, quæsoq;, quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, postq; gerentur: ea mihi, populo plebiq; Romanæ, socijs nominiq; latino, qui populi Romani, quiq; meam sectam, imperium auspiciumq; terra, mari, amnibusq; sequuntur, bene uertant: eaq; uos omnia bene iuuetis: bonis auctibus auxitis: saluos incolumesq; uictis perduellibus uictores spolijs decoratos, præda onustos,

stos, triumphantesq; mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumq; ulciscendorum copiam faxitis:quæq; populus Carthaginiensis in ciuitatem nostram facere molitus est, ea ut mihi populoq; Ro.in ciuitatem Carthaginiensium exempla edendi facultatẽ detis. Secundum eas preces cruda exta cæsa uictima (uti mos) in mare proiecit, tubaq; signum dedit proficiscendi. Vento secundo uehementi satis profecti, celeriter cõspectu terræ ablati sunt.& à meridie nebula occepit, ita ut uix concursus nauium inter se uitarent.lenior uentus in alto factus. noctem insequentem eadem caligo obtinuit.sole orto est discussa,& addita uis uento. Iam terram cernebant, haud ita multo post gubernator Scipioni ait:non plus quinq; millia passuum Africã abesse, Mercurij promontorium se cernere. si iubeat eò dirigi, iam in portu fore omnẽ classem. Scipio ut in conspectu terra fuit, precatus deos, uti bono reipub. suoq; Africam uiderit, dare uela,& alium infrà nauibus accessum petere iubet. uento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem fermè tempus, quo pridie, exorta conspectũ terræ ademit,& uentus prementem nebula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaq; anchoras, ne aut inter se cõcurrerent naues, aut terræ infertentur, iecere. ubi illuxit, uentus idem coortus, nebula disiecta aperuit omnia Africæ litora. Scipio quod esset proximũ promontoriũ percũctatus, cũ pulchri promõtoriũ id uocari audisset: placet omẽ, inquit, huc dirigite naues. eò clasis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis grecis latinisq; autoribus credidi. Cœlius unus præter quàm quod non mersas fluctibus naues, cæteros omnes cœlestes maritimosq; terrores, postremo abreptã tempestate ab Africa classem ad insulam Ægimurum, inde ægrè correctum cursum exponit: & propè obrutis nauibus iniussu imperatoris scaphis haud secus quàm naufragos milites sine armis cum ingẽti tumultu in terrã euasisse. Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modo agros cõspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terrã pauor terrorq; peruenerat, sed in ipsas urbes. neq; enim hominum modo turba mulierũ puerorumq; agminibus immista omnes passim compleuerat uias, sed pecora quoq; præ se agrestes agebant, ut relinqui subito Africam diceres. urbibus uero ipsis maiorem quàm quem secum attulerat, terrorem inferebant. Præcipue Carthagini propè ut captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulum & L. Manlium Coss. annis propè quinquaginta nullum Romanum exercitum uiderant, preter predatorias classes, quibus exscensiones in agros maritimos factæ erant: raptisq; quæ obuia fors fecerat, prius recursum semper ad naues quàm clamor agrestes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorq; in urbe fuit. Et Hercule neq; exercitus domi ualidus, neq; dux quẽ opponerent, erat. Asdrubal Gisgonis filius, genere, fama, diuitijs, regia tum etiam affinitate longe primus ciuitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipione aliquot prelijs fusum, pulsumq; in Hispania meminerant: nec magis ducem duci parem, quàm tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. itaq; uelut si urbẽ extemplo aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæq; raptim clausæ,& armati in muris, uigiliæq; & stationes dispositæ, ac nocte insequenti uigilatum est. Postero die quingenti equites speculatum ad mare turbãdosq; egrediẽtes ex nauibus missi, in stationes Romanorũ inciderũt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ita multum progressus à mari tumulos proximos ceperat,& equites in stationibus locis idoneis posuerat,& per agros miserat predatũ. Ii cum Carthaginiensi equitatu prelium cum commisissent, paucos in ipso certamine, plerosq; fugientes persecuti in quibus prefectũ quoq; Hannonẽ nobilẽ iuuenẽ, occiderunt. Scipio nõ agros modò circà uastauit, sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. ubi præter cætera quæ extemplo in naues onerarias imposita, missaq; in Siciliam erant: octo millia liberorum capitũ seruorumq; sunt capta. Letissimus tamẽ Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Masanissæ fuit. quem quidam cum CC. haud amplius equitibus, plerique cum duûm millium equitatu tradunt uenisse. Ceterũ cum longe maximus omnium ætatis suæ regum hic fuerit, plurimumq; rem Romanam iuuerit: operæpretium uidetur excedere paululum ad enarrandum quàm uaria fortuna usus sit in amittendo recuperãdoq; paterno regno. Militante eo pro Carthaginiensibus in Hispania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat) re-

Omen Scipionis

gnum ad fratrē regis Desalcem pergrandem natu (mos ita apud Numidas est) peruenit. haud multo post Desalce quoque mortuo, maior ex duobus filijs eius Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. cęterum cum magis iure gentis quàm autoritate inter suos, uiribus obtineret regnum: extitit quidam Mezetullus nomine, non alienus sanguine regibus, familiæ semper inimicæ, ac de imperio uaria fortuna cum ijs qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regum magnæ autoritatis erat, castris palàm positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coēgit. in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit, gens Masęsulorum omnis in ditionem imperiumque Mezetulli concessit. regio tamen nomine abstinuit: contentusque nomine modico tutoris, puerū Lacumacen, qui stirpis regiæ supererat, regem appellat. Carthaginiensem nobilem fœminam, sororis filiam Annibalis, quæ proximè Desalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi iungit, spe Carthaginiensiū societatis: & cum Syphace hospitium uetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præparās aduersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) traijcit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum ijs, præmisso nuntio ad paternos suosque amicos, cū ad fines regni peruenisset, quingenti fermè Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut cōuenerat, retrò ad regem remissis, quanquam aliquāto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet, cōueniret: ratus agendo ac moliendo uires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit. trepidum agmen cum in urbem refugisset, & urbē Masanissa primo impetu capit, & ex regijs alios tradentes se recepit, alios uim parantes occidit. pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quò primum intenderāt iter, peruenerunt. Fama huius modicæ rei in principio rerum prosperè actæ conuertit ad Masanissam Numidas. affluebantque undique ex agris uicisque ueteres milites Galæ, & incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetullus superabat. nam & ipse eum exercitum quo Capusam uicerat, & ex receptis post cædem regis aliquot habebat, & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetullo decem millia equitum erant. Quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum equitumue habens acie conflixit. uicit tamen & ueterum militum uirtus, & prudentia inter Romana & punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæsulorum manu in Carthaginiensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa, quia sibi cum Syphace haud paulo maiorem restare dimicationem cernebat, optimum ratus cum fratre patruele gratiā reconciliare, missis qui & puero spem facerent: si in fidem Masanissæ sese permisisset, futurum in eodem honore quo apud Galam Desalces quondam fuisset: & qui Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui spondèrent: ambos præoptanteis exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus, ad sese perduxit. Asdrubal tum forte cum hęc gerebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sanè multum ad se pertinere credenti, utrum penes Lacumacen, an Masanissam regnum Masæsulorum esset, falli eum magnopere ait: si Masanissam eisdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum eius Desalcem, credat. multo maiorem indolem in eo animi ingenijque esse, quàm in ullo gentis eius unquam fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines uirtutis specimen dedisse socijs pariter hostibusque. & Syphacem & Carthaginienses, nisi orientem illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre possent arsuros. adhuc teneras & fragiles eius uires esse: uixdum coalescere fouenti regnum. Instando stimulandoque peruicit, ut exercitum ad fines Masęsulorum admoueat: atque in agro de quo sępe cum Gala nō uerbis modò disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubie iuris sui castra locet: si quis arceat, quod maximè opus sit, acie dimicaturum. sin per metum agro cedatur, in medium regni eundum. aut sine certamine concessuros in ditionem eius Masęsulos, aut nequaque pares futuros armis. His uocibus incitatus Syphax Masanissæ bellū infert: & primo certamine Masæsulos fundit fugatque. Masanissa

sanissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ uocant) perfugit. familia aliquot cum mapalibus pecoribusq; suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem. cætera Masæsulorum multitudo in ditionem Syphacis concessit. Quem ceperant exules montem, herbidus aquosusq; est: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoq; carne ac lacte uescentium abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse: maxime uri Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ q; inter Numidas & latrocinium tutius erat. iam q; adeò licenter eludebāt, ut ad mare deuectam prędam uenderent mercatoribus, appellantibus naues ad id ipsum. pluresq; quàm iusto sæpe in bello Carthaginiensium cæderentur caperenturq;. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumq; & ipsum ad reliquias belli persequendas instigabant. sed uix regium uidebatur, latronem uagum in montibus cōsectari. Bocchar ex pręfectis regijs, uir acer & impiger ad id delectus. ei data quatuor millia peditum, duo equitum: pręmiorumq; ingentium spe oneratus, si caput Masanissæ retulisset, aut uiuum (id uero inęstimabile gaudium fore) cepisset. Palatos incuriloseq; agentes improuiso adortus, pecorum hominumq; ingenti multitudine à pręsidio armatorū exclusa, Masanissam ipsum cum paucis in uerticem montis compellit. inde propè ut iam debellato, nec præda modo pecorum hominumq; captorū missa ad regem, sed copijs etiā ut aliquanto maioribus, quàm pro reliquijs belli remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisq; equitibus degressum iugis Masanissam persecutus in ualle arcta, faucibus utrinq; obsessis, inclusit. ibi ingens cędes Masęsulorum facta. Masanissa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequentibus se eripuit. Tenuit tamen uestigia Bocchar: adeptusq; eum patentibus prope Clupeam urbem campis ita circumdedit, ut pręter quatuor equites, omnes ad unum interfecerit. cum ijs ipsum quoque Masanissam saucium propè è manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientis alæ equitum dispersę lato campo, quibusdam ut occurrerent per obliqua tēdentibus, quacunq; hostis flectebat. amnis ingens fugientes accepit, (neq; enim cunctanter, ut quos maior metus urgeret, immiserant equos) raptiq; gurgite, & in obliquum relati. duobus in conspectu hostium in præruptum gurgitem haustis, ipse perijsse creditus. duo reliqui equites cum co uirgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen auso, nec habere credenti se iam quem sequeretur. inde uanus autor absumpti Masanissæ ad regem redit: missiq; qui Carthaginem gaudium ingens nuntiarent: totaq; Africa fama mortis Masanissæ repleta uariè animos affecit. Masanissa in spelūca occulta cum herbis curaret uulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot uixit. ubi primum ducta cicatrix, patiq; posse uisus est iactationē, audacia ingēti pergit ire ad regnū repetēdum. atq; in ipso itinere haud plus XL equitibus collectis, cum in Masęsulos palàm iam quis esset ferens uenisset. tātum motum cum fauore pristino, tum gaudio insperato, quod quem perijsse crediderāt, incolumem cernebant, fecit: ut intra paucos dies VI millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum conuenirent: atq; non in possessione modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginiēsium populos, Masæsulorūq; fines (id Syphacis regnum erat) uastaret. iritato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hipponemq; in iugis opportunorum ad omnia montium consedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ratus, q; ut per præfectos ageret, cum filio iuuene (nomen Verminæ erat) parte exercitus missa, illum circumducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat. Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui signis collatis acie dimicaturus esset, mouit castra. Vbi tempus uisum est, quo peruenisse iam circummissi uideri poterant: & ipse leni cliuo ferente ad hostem cum multitudine fretus, tum præparatis à tergo insidijs, per aduersum montem erectam aciem ducit. Masanissa fidutia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse dirigit suos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco & uirtute militum Masanissam, multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diuisa, cum pars à fronte urgeret, pars ab tergo se circūfudisset, uictoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc à tergo inclusis. itaq; cęteri pedites equitesq; cęsi. Ducentos fermè

tt 2 equites

equites Masanissa circa se conglobatos, diuisosq́ turmatim in treis partes erumpere iubet, loco prædicto in quem ex dissipata conuenirent fuga. ipse quà intenderat, inter media tela hostium euasit. duæ turmæ hæsere. altera metu dedita hosti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam propè uestigijs instantem in alia atq; alia flectendo itinera eludens, tædio & desperatione tandem fessum absistere sequendo coëgit. ipse cum LXX. equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conscientia egregiè sæpe repetiti regni paterni inter punica emporia, gentemq́ Garamantum omne tẽpus usq; ad C. Lælij, classisq́ Romanæ aduentum in Africã consumpsit. Hęc animum inclinant, ut cum modico potius, quàm cum magno præsidio equitum ad Scipionẽ quoq; postea uenisse Masanissam credã. quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conueniens est. Carthaginienses ala equitũ cum pręfecto amissa, alioq́ equitatu per nouũ delectum cõparato, Hannonẽ Amilcaris filium pręficiunt. Asdrubalem subinde ac Syphacem per literas nuntiosq́, postremo etiã per legatos accersunt. Asdrubalem opem ferre propè circũsessæ patriæ iubent: Syphacẽ orãt, ut Carthagini & uniuersæ Africæ subueniat. Ad Vticam tum castra Scipio, fermè mille passus ab urbe habebat, translata à mari, ubi paucos dies statiua cõiuncta classi fuerant. Hanno nequaq; satis ualido non modo ad lacessendum hostẽ, sed ne ad tuendos quidem à populationibus agros equitatu accepto, id omniũ primum egit, ut per conquisitionẽ numerũ equitum augeret. nec aliarum gentium aspernatus, maximè tamẽ Numidas (id longe primũ equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitum habebat, cum Salerã nomine urbem occupauit, XV fermè millia ab Romanis castris. Quod ubi Scipioni relatũ est, æstiua sub tectis agere equitatus: sint, inquit, uel plures, dum talem ducem habeant. eoq́ minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam cum equitatu pręmissum portis obequitare, atq; hostem ad pugnã elicere iubet. ubi omnis multitudo se effudisset, grauiorq́ iam in certamine esset, q̃ ut facile sustineri posset, cedere paulatim, se in tempore pugnę uenturum. Tãtum moratus quantum satis temporis pręgresso uisum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa uiæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timoris simulati specie audaciam hosti faceret, ad insequendum temere eliciebat. Nõdum omnes egressi erãt, uarieq́ dux fatigabatur: alios uino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: alijs, ne sparsi & incõditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primo incaute se inuehẽtes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis equitatus prælio cum adesset, sustineri ultra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat. donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris uiribus, & recentibus equis Hannoni Afrisq́ pugnando ac sequendo fessis se circunfudere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam redijt. Mille fermè qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atq; interfecti sunt. cęteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per triginta millia passuum uictores secuti, ad duo pręterea millia equitum aut cepenũt, aut occiderunt. inter eos satis constabat non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem forte quo hęc gesta sunt die naues quæ prędam in Siciliam uexerãt, cum commeatu rediere, uelut ominatæ ad prædam alteram repetendam sese uenisse.

Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes autores sunt: ueriti, credo, ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesq́, prout cuiusq́ opera fuerat, & ante omneis Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modò quacunq; incedebat populatis, sed urbibus etiam quibusdam uicisq́ expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quàm profectus erat, magnam uim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens, in castra redit: grauesq́ iterum hostium spolijs naues dimittit. inde omisis expeditionibus paruis populationibusq́ ad oppu/

ad oppugnandam Vticam omnes belli uires conuertit: eam deinde si cepisset, sedem ad cæte ra exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte urbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente propè ipsis mœnibus tumulo est admotus. tormenta ma chinasq́ꝫ & aduexerat secum, & ex Sicilia cum cõmeatu missæ erant: & nouæ in armamẽtario multis talium operũ artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tãta undiq́ꝫ mole circunsessis in Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita si is mouisset Sy/ phacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentiũ auxilij tardius cuncta mouebantur. Asdru/ bal intentissima cõquisitione cum ad xxx millia peditum, tria equitum effecisset: non tamẽ ante aduẽtum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquagin/ ta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimq́ꝫ motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibusq́ꝫ Romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fe/ cit, ut Scipio, cum quadraginta fermè dies nequicquam omnia experiens obsedisset Vticam: absce deret inde irrito incœpto. iam enim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo cõtinenti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur, cõmunit: uno uallo & naualia castra amplectitur. iugo medio legionum castris impositis, litus ad septẽtrio/ nem uersum subductæ naues naualesq́ꝫ socij tenebant. meridianam uallem ad alterum litus deuexam equitatus. Hæc in Africa usq́ꝫ ad extremum autumni gesta. Præter cõuectum un diq́ꝫ ex populatis circà agris frumentũ, cõmeatusq́ꝫ ex Sicilia atq́ꝫ Italia aduectos, Cn. Octa/ uius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentẽ uim frumẽti adue/ xit: horreaq́ꝫ nõ solũ ea quæ iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio ut cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari, ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spatio, duodecim millia tunicarum missa. Æstate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius Cos. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis quàm acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu uerius quàm pugna ad mille & cc de exercitu consulis interfectis, in castra trepide rediere. neque oppugna/ re tamen ea hostes ausi. Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuntio ad P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo du ces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicãdi facta est, cum consuli duplica/ tæ uires: Pœno recens uictoria animos faceret. In primã aciem suas legiones Sempronius in/ duxit: in subsidijs locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primi/ geniæ uouit, si eo die hostes fudisset: composq́ꝫ eius uoti fuit. fusi ac fugati Pœni supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti uiui capti: equi quadraginta, & undecim milita/ ria signa. Perculsus aduerso prȩlio Annibal Crotonem exercitum adduxit. Eodem tempo/ re M. Cornelius Cos. altera parte Italiæ non tam armis, quàm iudiciorum terrore Hetruri/ am continuit totam fermè ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res uersam. Eas quæ/ stiones ex senatusconsulto minime ambitiose habuit. multiq́ꝫ nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ie/ rant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primo erant præsentes condemnati: postea conscientia sibimet ipsi exilium consciscentes, cum absentes damnati es/ sent, corporibus subtractis, bona tantum quæ publicari poterant, pigneranda pœnæ præbe/ bant.

Dum hȩc consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romȩ M. Liuius & C. Claudius senatum recitarunt. princeps iterũ lectus Q. Fabius Maximus. notati septẽ, ne/ mo tamen qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter, & cum summa fide exegerunt. uiam è fo/ to Boario ad Veneris. & circa foros publicos, & ædem Matris magnæ in palatio faciendam locauerunt. uectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat Romæ pretio eodem, pluris in foris & cõciliabulis, & alio alibi pretio præ/ bendum locauerunt. Id uectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quod iniquo iudicio quondam damnatus esset. & in pretio salis maximè oneratas tri/ bus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Lu/ strum conditum serius, quia per prouincias dimiserunt censores, ut ciuiũ romanorum in exer/

citibus, quantus ubiq; esset, referretur numerus. Censa cum ijs CCXV millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nunq; antea factũ erat, deferentibus censoribus, censum receperunt: ut quãtum numero militum, quãtum pecunia ualerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi cœptus est. & ambo forte censores equum publicum habebãt. cum ad tribum Polliam uentum est, in qua M. Liuij nomen erat: & pręco cunctaretur citare ipsum censorem: cita, inquit Nero, M. Liuium, & siue ex residua & uetere simultate, siue intempestiua iactatiõe seueritatis inflatus, M. Liuium, quia populi iudicio esset condemnatus, equum uendere iussit. Item M. Liuius cum ad tribum Narniensem & nomẽ collegæ uẽtum est, uendere equum C. Claudium iussit, duarum rerum causa: unius, quod falsum aduersus se testimonium dixisset: alterius, quod nõ syncera fide secũ in gratiam redisset. Itaq; ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum suæ famæ damno factum est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius, & in ærarium ascendisset, inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium uenit, & pręter Metiam tribum, quæ se nec cõdemnasset, neque cõdemnatum consulem aut cẽsorem fecisset: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se cõdemnassent, & cõdemnatum cõsulem & censorem fecissent: neq; infitiari possent, aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Prauum certamen notarum inter censores, castigatio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censores cum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius tribunus plebis, diem ad populum utrique dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem æstate in Brutijs iam Petilia à consule ui capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates uoluntate in deditionem uenerunt. Et cũ comitiorum iam appeteret tempus Cornelium potius ex Hetruria, ubi nihil belli erat, Romã acciri placuit. Is consules Cn. Seruilium Cepionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis essent, prętores creati sunt. Cõsul comitijs perfectis ad exercitum in Hetruriã redijt. Sacerdotes eo anno mortui, atq; in locum eorũ suffecti, T. Veturius Philo flamẽ Martialis in locũ M. Æmylij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusq;. & in M. Pomponij Mathonis auguris, & decemuiri locũ creati, decemuir M. Aurelius Cotta, augur Tib. Sempronius Gracchus, admodũ adolescẽs, quod tunc perrarũ in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi romani biduum instaurati. item per biduum plebeij ab ædilibus P. Ælio, P. Villio. & Iouis epulum fuit ludorum causa.

DECADIS TERTIAE LIBER X.

CN. SERVILIVS Cepio & Cn. Seruilius Geminus Coss. (sextusdecimus is annus belli punici erat) cum de republica belloque & prouincijs ad senatum retulissent, censuerunt patres, ut consules inter se compararent sortirenturue: uter Brutios aduersus Annibalem, uter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet. cui Brutij euenissent, exercitum à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet, is Romam reuerteretur. Bello quoque bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunaq; bonis, nobilis idem ac diues erat, forma uiribusq; corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus. super hęc bellicæ quoque laudis consulatus cõpotem fecerat. Quod in Brutijs prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum.

tum.M.Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus: ipse prorogato imperio Galliã prouinciã obtineret cum legionibus ijs, quas prætor L.Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cepioni Brutij, Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem urbanã. P.Ælius, Sardiniam P.Lẽtulus, Siciliam P.Villius, Ariminũ cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatũ imperium, ut Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exędificaret, P.Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est. decretumq; ut supplicatio fieret, quod is in Africã prouinciam traiecisset, ut ea res salutaris populo Ro. ipsiq; duci atq; exercitui esset. In Sicilia tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africã transuectũ fuerat, ne qua classis ex Africa traijceret, XL. nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam orã. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliã duxit: cæteræ in Sicilia ueteres refectę. Huic classi M.Pomponius prioris anni pretor prorogato imperio prępositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauiũ numerũ Cn.Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendam Sardiniæ oram patres decreuerunt. Lentulus Pr. duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quò missuri classem Carthaginienses forent: uidebantur autem quicquid nudatum pręsidijs esset petituri: M.Marcio Pr. prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est: tria millia militum in eam classem ex decreto patrum cõsules scripserunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioq; ueteribus imperatoribusq;, L.Lentulo & L.Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX. nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum, ut priusq; ab urbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T.Manlius Torquatus dictator in quintum annum uouisset, si eodem statu respublica staret. Et nouas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nuntiata. Aurum in Capitolio corui non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antij coronã auream arroserunt. Circa Capuã omnem agrum locustarum uis ingẽs, ita ut unde aduenissent parum constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinq; pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus: circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra cãpestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostijs procurata. editi à collegio põtificum dij quibus sacrificaretur. Iis transactis, consules prætoresq; in prouincias profecti. omnibus tamen, uelut eam sortitis, Africæ cura erat, seu quia ibi summam rerum belliq; uerti cernebãt: seu ut Scipioni gratificarentur, in quẽ tum omnis uersa ciuitas erat. itaq; nõ ex Sardinia tantum, (sicut antè dictum) sed ex Sicilia quoq; & Hispania uestimenta frumentũq;, & arma etiã ex Sicilia & omne genus cõmeatus eò portabantur. Nec Scipio ullo tempore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul undiq; eum circũstabant. Vticã obsidebat, castra in cõspectu Asdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naues, classem paratã instructamq; ad cõmeatus intercipiendos habebant. inter hęc ne Syphacis quidem recõciliandi curam ex animo dimiserat: si forte iam satias amoris in uxore ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cũ Carthaginiensibus cõditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederẽt, q; si bellaretur, spes ulla desciturum afferebat. Hęc per nuntios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior autores sunt) quàm ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquiũ uenisse. Primo eas cõditiones imperator Romanus uix auribus admisit. postea ut causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere: ac spem facere, sepius ultro citroq; agitantibus rem conuenturam. Hybernacula Carthaginiensiũ, cõgesta temere ex agris materia exędificata, lignea fermè tota erant. Numidæ præcipue arundine textis storiaq; pars maxima tectis passim nullo ordine quidã ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiã uallumq; habitabant. Hęc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonũ loco primos ordinis

Varia Prodigia

dinis ſpectatæ uirtutis atq; prudentiæ ſeruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati eſſent, uagi per caſtra alius alia, aditus exitusq; omnes, ſitum formamq; & uniuerſorum caſtrorum & partium, qua Pœni, qua Numidę haberent, quantum interualli inter Aſdrubalis ac regia caſtra eſſet, ſpecularentur: moremq; ſimul noſcerent ſtationum uigiliarumq;: nocte, an interdiu opportuniores inſidiantibus eſſent. & inter crebra colloquia alij atq; alij de induſtria, quo pluribus omnia nota eſſent, mittebātur. Cum ſępius agitata res certiorem ſpem pacis in dies & Syphaci & Carthaginienſibus per eum faceret legati Romani uetitos ſe reuerti ab imperatore aiunt, niſi certum reſponſum detur. proinde ſeu ipſi ſtaret iam ſententia, ſeu conſulendus Aſdrubal & Carthaginienſes eſſent, conſuleret. tempus eſſe, aut pacem componi, aut bellum nauiter geri. Dum cōſulitur Aſdrubal ab Syphace, ab Aſdrubale Carthaginienſes, & ſpeculatores omnia uiſendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentione ac ſpe pacis negligentia, ut fit, apud Pœnos Numidasq; orta cauendi, ne quid hoſtile interim paterentur. Tādem relatum reſponſum, quibuſdā, quia nimis cupere Romanus pacem uidebatur, iniquis per occaſionem adiectis: quæ peropportune cupienti tollere inducias Scipioni cauſam præbuere. ac nuntio regis, cum relaturum ſe ad conſilium dixiſſet: poſtero die reſpondit, ſe uno fruſtra tendente nulli alij pacem placuiſſe. renuntiaret igitur, nullā aliam ſpem pacis, quàm relictis Carthaginienſibus, Syphaci cum Romanis eſſe. Ita tollit inducias, ut libera fide incepta exequeretur. deductisq; nauibus (& iam ueris principium erat) machinas tormentaq;, uelut à mari aggreſſurus Vticam, imponit. duo millia militū ad capiendum quem antea tenuerat, tumulum ſuper Vticam mittit: ſimul ut ab eo quod parabat, in alterius rei curam conuerteret hoſtium animos, ſimul ne qua, cum ipſe ad Syphacem Aſdrubalemq; profectus eſſet, eruptio ex urbe & impetus in caſtra ſua relicta cum leui præſidio fieret. His pręparatis, aduocatoq; conſilio, & dicere exploratoribus iuſsis quæ comperta afferrent, Maſaniſſaq;, cui omnia hoſtium nota erant: poſtremo quid ipſe pararet in proximā noctem proponit. tribunis edicit, ut ubi pretorio dimiſſo ſigna concinuiſſent, extemplo educerent è caſtris legiones. Ita, ut imperauerat, ſigna ſub occaſum ſolis efferri ſunt cœpta. ad primam fermè uigiliam agmen explicauerunt, media nocte (ſeptem enim millia itineris erant) modico gradu ad caſtra hoſtium peruentum. Ibi Scipio partē copiarum Lælio Maſaniſſamq; ac Numidas attribuit: & caſtra Syphacis inuadere, ignesq; conijcere iubet. ſingulos deinde ſeparatim, Lælium ac Maſaniſſam ſeductos obteſtatur, ut quantum nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant curaq;. ſe Aſdrubalem punicaq; caſtra aggreſſurum. cæterum nō antè cœpturum, q̄ ignē in regijs caſtris conſpexiſſet. Neq; ea res morata diu eſt. nam ut proximis caſtris iniectus ignis hæſit. extemplo proxima quæq;, & deinceps cōtinua amplexus totis ſe paſsim diſsipauit caſtris. & trepidatio quidem, quanta neceſſe erat in nocturno effuſo tam late incendio, orta eſt. cęterum fortuitū, non hoſtilem ac bellicū ignem rati eſſe, ſine armis ad reſtinguendum incendium effuſi in armatos inciderunt hoſtes, maximè Numidas ab Maſaniſſa notitia regiorum caſtrorū ad exitus itinerum idoneis locis diſpoſitos. Multos in ipſis cubilibus ſemiſomnes hauſit flamma: multi in præcipiti fuga ruentes ſuper alios alij in anguſtijs portarum obtriti ſunt. Relucētem flammam primo uigiles Carthaginienſiū,, deinde excitati alij nocturno tumultu cum conſpexiſſent, ab eodem errore credere & ipſi ſua ſponte incendium ortum. & clamor inter cędem & uulnera ſublatus, an ex trepidatione nocturna eſſet confuſus, ſenſum ueri adimebat. Igitur pro ſe quiſq; inermes, ut quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet, omnibus portis quà cuiq; proximū erat, ea modo quæ reſtinguendo igni forent portantes, in agmē Romanum ruebant. Quibus cęſis omnibus, præterquam hoſtili odio, etiam nequis nuntius effugeret: extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas inuadit. ignibusq; in proxima tecta coniectis, effuſa flamma primo ueluti ſparſa pluribus locis reluxit: dein per cōtinua ſerpēs uno repente omnia incendio hauſit. Ambuſti homines iumentaq; fœda primū fuga, dein ſtrage obruerant itinera portarū. quos non oppreſſerat ignis, ferro abſumpti. binaq; caſtra clade unà deleta. duces tamē ambo, & ex tot millibus armatorum MM peditum, & quingenti equites ſemiermes, magna pars ſaucij, afflatiq; incendio effugerūt. Cæſa, aut hauſta flāmis ad XL

millia

millia hominum sunt: capti supra VI millia: multi Carthaginiensium nobiles, XI senatores, signa militaria CLXXVIII: equi numidici supra II millia DCC, elephanti sex capti: octo flāma ferroq́ absumpti, magnaq́ uis armorū capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat: eoq́ omnes qui supererāt, uestigia ducis sequentes se contulerant. metu deinde ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti, nec quicquam hostile, quia uoluntate concesserant in deditionem, factum. duæ subinde urbes captæ direptæq́. ea prēda & quæ castris incensis ex igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium fermè inde spatio loco munito consedit. Asdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. quò tantus primo terror est allatus, ut omissa Vtica Carthaginem crederent extemplo Scipionem oppressurum. Senatum itaque Suffetes, quod uelut consulare imperium apud eos erat, uocauerunt. ibi tribus dictis sentētijs, una de pace legatos ad Scipionē decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriā reuocabat: tertia Romanæ in aduersis rebus constantiæ exemplo reparādum exercitum, Syphacemq́ orandum, ne bello absisteret, censebat. Hęc sententia, quia Asdrubal præsens, barchinæq́ omnes factionis bellum malebant, uicit. Inde delectus in urbe agrisq́ haberi cœptus: & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: cum uxor iam non ut antè blanditijs satis potentibus ad animum amātis, sed precibus & misericordia ualuisset, plena lachrymarum obtestans: ne patrem suum patriamq́ proderet: ijsdemq́ flammis Carthaginem, quibus castra cōflagrassent, absumi sineret. Spem quoq́ opportunè oblatam afferebāt legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Olbam ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregię iuuentutis sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Is non benignè modo legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem Numidarum agrestium, quibus per eosdem dies arma equosq́ dedisset, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno. scire incendio, non prælio cladem acceptam. cum bello inferiorem esse, qui armis uincatur. Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Asdrubal & Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit XXX. fermè millium armatorum. Scipionem uelut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginiensesq́ attineret: Vticæ oppugnandæ intentum, iamq́ machinas admouentem muris auertit fama redintegrati belli. modicisq́ presidijs ad speciem modo obsidionis terra mariq́ relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo quatuor fermè millia distante ab castris regis consedit. postero die cum equitatu in Magnos (ita uocant) campos subiectos ei tumulo degressus, succedendo ad stationem hostium, lacessendoq́ leuibus prælijs diem absumpsit. & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus inuicem nihil dictu satis dignum fecerunt. quarto die utrinq́ in aciem descensum est. Romanus post principes, hastatorum prima signa, in subsidijs triarios constituit: equitatū Italicum ab dextro cornu, ab lęuo Numidas, Masanissamq́ opposuit. Syphax Asdrubalq́ Numidis aduersus Italicū equitatū, Carthaginiensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduersa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul utraq́ cornua & Numidæ & Carthaginienses pulsi. nā neq́ Numidæ, maxima pars agrestis, Romanum equitatū: neq́ Carthaginienses, & ipse nouus miles, Masanissam recēti supra cętera uictoria terribilē sustinuère. Nudata utrinq́ cornibus Celtiberorū acies stabat: quod nec in fuga salus ulla ostendebatur. locis ignotis: neque spes ueniæ ab Scipione erat, quē benemeritū de se & gente sua mercenarijs armis in Africam oppugnatum uenissent. Igitur circūfusis undiq́ hostibus, alij super alios cadētes obstinati moriebant: omnibusq́ in eos uersis, aliquantū ad fugā temporis Syphax & Asdrubal præceperunt. fatigatos cęde diutius, quàm pugnā uictores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium Masanissamq́ cū omni Romano & numidico equitatu, expeditissimisq́ militū ad persequendos Syphacem atq́ Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus urbes circa omnes quæ Carthaginiensium ditionis erant: partim ui, partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror, & circūferentem arma Scipionem omnibus finitimis raptim perdomitis,

ipsam

ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant. itaque & muri reficiebantur, propugnaculisque armabantur: & pro se quisque quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris conuehebat. Rara mentio est pacis, frequẽtior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorum. pars maxima classem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute agentem: forsitan etiam naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros. In hoc consilium maximè inclinant. legatos tamen ad Annibalem mittendos censent. quippe classe ut felicissime geratur res, parte aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueantur, neque imperatorem alium quàm Annibalem, neque exercitum alium quàm Annibalis superesse. Deductæ ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti. raptimque omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iã spolijs multarum urbium exercitum trahens, captiuis aliaque prẹda in uetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta (abest ab Carthagine XII millia fermè passuum) locum cum operibus, tum suapte natura tutum, & qui ab Carthagine cõspici, & præbere ipse prospectum cum ad urbem, tum ad circumfusum mare urbi posset. Inde cum maximè uallum Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igitur omisso opere, pronuntiatum iter, signaque raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem uersæ, ac minimè nauali prẹlio aptæ opprimerentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi, naues tormenta machinasque portantes? & aut in onerariarum usum uersæ? aut ita appulsæ muris, ut pro aggere ac pontibus præbere ascensum possent? Itaque Scipio, postquam eò uentum est contra quàm in nauali certamine solet, rostratis quæ præsidio alijs esse poterant, in postremam aciem receptis prope terrã: onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easque ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antemnisque de naue in nauem traiectis, ac ualidis funibus uelut uno inter se uinculo illigatis comprehendit: tabulasque superstrauit, ut peruius in totum nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, quà procurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille fermè delecti propugnatores onerarijs imponuntur: telorum maximè missilium, ut quàm uis longo certamine sufficerent, uis ingens congeritur. ita parati atque intenti hostium aduentum opperiebantur. Carthaginienses, qui, si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu deprehendissent: perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem ubi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri uocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto naues uelut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contrà Romanis. Cum diu stetissent, postquàm nihil moueri ab hostibus uiderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minimè certamini nauali similis, proximè speciem muro, oppugnantium nauium. altitudine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni uana pleraque, utpote supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso libratior superne ex onerarijs ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebant: primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent. postremò asseres ferreo unco præfixi (harpagones uocãt milites) ex punicis nauibus inijci in Romanas cœpti. quos cum neque ipsos neque catenas quibus suspensi inijciebatur, incidere possent: ut quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem unco traheret, scindi uideres uincula, quibus alijs innexa erat: seriemque aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maximè modo lacerati quidem omnes pontes, & uix transiliendi in secũdum ordinem nauium spatiũ propugnatoribus datum est. Sex fermè onerariæ puppibus abstractæ Carthaginẽ sunt. maior quàm pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac lachrymas unum quantũcunque ex insperato gaudiũ affulserat cum eo, ut appareret haud procul exitio fuisse Romanã classem, ni cessatũ à prẹfectis suarum nauium foret,

foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdē forte dies cum Lælius & Masanissa quintodecimo fermè die in Numidiam peruenissent, Masęsuli regnum paternum Masanissæ læti, ut ad regem diu desideratum, concessere. Syphax, pulsis inde præfectis præsidijsq; suis, uetere se cōtinebat regno, neutiq; quieturus. stimulabant ægrum amore uxor socerq;: & ita uiris equisq; abundabat, ut subiectæ oculis regni per multos florentis annos uires etiā minus barbaro atq; impotēti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus qui bello apti erāt, in unum coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondā ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore quàm quē prius habuerat, cęterū omni propè nouo atq; incondito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primò pauci equites ex tuto speculātes ab stationibus progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursiones inuicē fieri, & cū pulsos indignatio accenderet, plures subire: quod iritamentū certaminum equestrium est, cum aut uincentibus spes, aut pulsis ira aggregat suos. Ita tum à paucis prælio accenso, omnes utrinque postremo equitum certaminis studium effudit. ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæsulorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri uix poterat. deinde ut pedes Romanus repentino per turmas suas uiā danteis intercursu stabilem aciem fecit, absterruitq; effuse inuehentem sese hostem: primo barbari segnius permittere equos, dein stare ac propè turbari nouo genere pugnæ: postremo non peditis solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere peditis pręsidio audentem. Iam signa quoq; legionum appropinquabant. tum uero Masęsuli nō modo primum impetum, sed ne conspectum quidem signorum atq; armorum tulerunt. tantum seu memoria priorum cladium, seu præsens terror ualuit. Ibi Syphax, dum obequitat hostiū turmis: si pudore, si periculo suo fugam sistere posset: equo grauiter icto effusus opprimitur capiturq;: & uiuus, lætū ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum, ad Lęlium attrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoq; se ingens uis hominum ex fuga cōtulerat. Cædes in eo prælio minor quàm uictoria fuit. quia equestri tantum modo prælio certatum fuerat. non plus quinq; millia occisa, minus dimidium eius hominum captū est: impetu in castra facto, quò perculsa rege amisso multitudo se cōtulerat. Masanissa Lælio dicere, sibi quidē nihil esse in præsentia pulchrius, quàm uictorem recuperatū tanto post interuallo inuisere receptum patrium regnum. sed tam secundis, q; aduersis rebus non dari spatium ad cessandū. si se Lælius cum equitatu uictoq; Syphace Cirtham præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum, Lælium cum peditibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiente Lælio prægressus Cirtham, euocari ad colloquium principes Cirthensiū iubet. sed apud ignaros regis casus, neq; quæ acta essent promendo, nec minis nec suadendo ante ualuit, quàm rex uinctus in cōspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim pauore mœnia sunt deserta, partim repentino cōsensu gratiam apud uictorem quærentium patefactæ portæ. Et Masanissa præsidio circa portas opportunaq; mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupādam citato uadit equo. Intranti uestibulū in ipso limine Sophonisba uxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni occurrit: & cum in medio agmine armatorū Masanissam insignem cum armis, tum cætero habitu conspexisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius. Omnia quidem, inquit, ut posses in nos, dij tibi dederunt, uirtusq; & felicitas tua. sed si captiuæ apud dominū uitæ necisq; suæ uocem supplicem mittere licet: si genua, si uictricem attingere dextram, precor quæsoq; per maiestatem regiam, in qua paulo antè nos quoq; fuimus: perq; gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiusce regiæ deos, qui te melioribus ominibus accipiāt, quàm Syphacem hinc miserunt: hanc ueniā supplici des, ut ipse quodcunque feret animus, de captiua statuas: neq; in cuiusq; Romani superbum ac crudele arbitrium uenire sinas. si nihil aliud quàm Syphacis uxor fuissem, tamen Numidæ atq; in eadem mecū Africa geniti, q; alienigenæ & externi fidē experiri mallem. quid Carthaginiēsi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis timendū sit, uides. si nulla alia re potes, morte me uindices ab Romanorum arbitrio, oro obtestorq;. Forma erat insignis & florentissima ætas. itaque cum modo dextrā amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret: propiusq; iam blanditias

oratio

oratio esset quàm preces: nõ in misericordiam modò prolapsus est animus uictoris, sed (ut est genus Numidarũ in uenerem prçceps) amore captiuæ uictor captus, data dextera in id quod petebatur obligandæ fidei, in regiã concedit. Instituit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. quod cum expedire non posset, ab amore temerarium atq; impudens mutuatur cõsilium. nuptias in eum ipsum diem repente parari iubet, ne quid relinqueret integri aut Lçlio, aut ipsi Scipioni cõsulendi uelut in captiuam, quæ Masanissæ iam nupta foret. Factis nuptijs superuenit Lçlius: & adeò non dissimulauit improbare factum, ut primo etiam cum Syphace & cçteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. uictus deinde precibus Masanissæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem reijceret: misso Syphace & cçteris captiuis, cæteras urbes Numidiæ quæ præsidijs regijs tenebantur, adiuuante Masanissa recipit. Syphacem in castra adduci cum esset nuntiatum, omnis uelut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Prçcedebat ipse uinctus, sequebatur grex nobilium Numidarũ. tum quantũ quisq; plurimum posset magnitudini Syphacis famæq; gentis, uictoriam suam augendo, addebat.

Illum esse regem cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, romanus Carthaginiensisq;, ut Scipio imperator suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouincia Hispania exercituq;, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorũ imperator non ipse modò ad eum in regnum uenerit, sed etiã filiam ei nuptum dederit. habuisse eum tẽpore uno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumq;. sicut ab dijs immortalibus pars utraq; hostijs mactandis pacẽ petisset, ita ab eo utrinq; pariter amicitiã petitã. iam tantas habuisse opes, ut Masanissam regno pulsum eò redegerit: ut uita eius fama mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto uiuentis tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex in prætorium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipionem cum fortuna pristina uiri præsenti fortunæ collata: tum recordatio hospitij dextræq; datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadem hçc & Syphaci animum dederunt in alloquendo uictore. nã cum Scipio quid sibi uoluisset quæreret, qui non societatem solum abnuisset Romanã, sed ultro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem sese, atq; insanisse fatebatur. sed tum demũ, cum arma aduersus populum Ro. cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse, cum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cum Carthaginiẽsem matronam domum acceperit. illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemq; omnibus delinimentis animum suum auertisse atq; alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atq; amicum induerit. perdito tamen atq; afflicto sibi hoc in miserijs solatij esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse uideat. neq; prudentiorem, neq; cõstantiorem Masanissam quàm Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certe stultius illum atq; intẽperantius eam, quàm se duxisse. Hçc non hostili modo odio, sed à nouis etiã stimulis amatam apud æmulum cernens cum dixisset: non mediocri cura Scipionis animum pepulit. & fidem criminibus factæ propè inter arma nuptiæ, neq; consulto neq; expectato Lçlio, faciebant: tamq; præceps festinatio, ut quo die captam reginam uidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet: & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Et eo fœdiora hæc uidebãtur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuenẽ nullius forma pepulerat captiuæ. Hçc secum uolutanti Lçlius ac Masanissa superuenerunt, quos cum pariter ambos & benigno uultu excepisset, & egregijs laudibus frequenti prçtorio celebrasset, abductũ in secretum Masanissam sic alloquitur. Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, & principio in Hispaniam ad iungendam mecum amicitiã uenisse, & postea in Africa teipsum, spesq; omneis tuas in fidem meam commisisse. atqui nulla earum uirtus est, propter quas appetendus tibi uisus sim, qua ego æque atq; temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias uirtutes Masanissa adiecisse uelim. nam non est (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculi, quantum ab circumfusis undiq; uoluptatibus. qui eas sua temperantia frenauit ac domuit, multo maius decus maioremq; uictoriam sibi peperit.

perit, quàm nos Syphace uicto habemus. Quæ me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter & commemoraui, & memini, cætera te ipsum reputare tecum, quàm me dicente erubescere malo. Syphax populi Romani auspicijs uictus captusq́ʒ est. itaqʒ ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui in colunt, quicquid deniqʒ Syphacis fuit, præda populi Romani est: & regem coniugemq́ʒ eius, etiam si non ciuis Carthaginiensis esset, etiamsi non patrem eius imperatorem hostiũ uideremus, Romam opporteret mitti: ac senatus populiq́ʒ Romani de ea iudicium atqʒ arbitrium esse, quæ regem nobis socium alienasse, atqʒ in arma coëgisse præcipitem dicatur. Vince animum, caue deformes multa bona uno uitio, & tot meritorũ gratiam maiore culpa, quàm causa culpæ est, corrũpas. Masanissæ hæc audienti non rubor solum suffusus, sed lachrymæ etiam obortæ. & cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset, orassetq́ʒ eum, ut quantum res sineret, fidei suæ temere obstrictæ consuleret (promisisse enim sese in nullius potestatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris remotis cũ crebro suspirio, & gemitu quod facile à circunstantibus tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset, ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis uno accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ uenenũ erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet ac simul nuntiare: Masanissã libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam uir uxori debuerit. quoniam arbitrium eius, qui possint, adimant: secundam fidem præstare, ne uiua in potestatem Romanorum ueniat. memor patris imperatoris, patriæq́ʒ, & duorũ regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret. Hunc nuntium, ac simul uenenum ferens minister cum ad Sophonisbam uenisset: accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum: si nihil maius uir uxori præstare potuit. hoc tamen nuntia: melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quàm acceptum poculum nullo trepidationis signo dato impauide hausit. Quod ubi nuntiatum est Scipioni: ne quid æger animo ferox iuuenis grauius consuleret: accitũ eum extemplo nunc solatur: nunc quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremq́ʒ rem quàm necesse fuit fecerit, leniter castigat. Postero die ut à præsenti motu auerteret animũ eius in tribunal ascendit: & contionem aduocari iussit. ibi Masanissam primum regem appellatum, eximijsq́ʒ ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat: addit uerbis honorem, neqʒ magnificẽtius quicquam triumpho apud Romanos, neqʒ triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo unum omnium externorum dignum Masanissam populus Ro. ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij militares uiri, prout à quoqʒ nauata opera erat, donati. Iis honorib. mollitus regis animus erectusq́ʒ in spem propinquam sublato Syphace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace alijsq́ʒ captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permunijt. Carthaginienses non breui solum, sed propè uano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus propè, quam in Asdrubale atqʒ exercitu suo spei reposuerant: perculsi, iam nullo autore belli ultro audito, oratores ad pacem petendam mittunt x x x seniorum principes. id erat sanctius apud illos consilium, maximaq́ʒ ad ipsum senatum regendum uis. Qui ubi in castra Romana & prætorium peruenerunt, more adorantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæq́ʒ eius fautores ueniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam ante euersæ, incolumi futuræ, iterum hostium beneficio. imperiũ ex uictis hostibus populum Romanum, non perniciem petere paratis obedienter seruire, quæ uellet imperaret. Scipio & uenisse ea spe in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, uictoriam se non pacem domum reportaturum esse. tamen cum uictoriam propè in manibus habeat, pacem non abnuere: ut omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere iuste bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam sunt,

decedant. naues longas, præter uiginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei CCC millia modiûm. Pecuniæ summã quantam imperauerit, parũ conuenit. alibi quinq; millia talentûm, alibi quinq; millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatũ inuenio. His conditionibus, inquit, placeátne pax, triduum ad consultandum dabitur. si placuerit, mecum inducias facite, Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginienses nullas recusandas conditiones pacis cũ censuissent, quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam traijceret: legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerẽt: alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos, perfugasq; & fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. Multis antè diebus Lęlius cum Syphace primoribusq; Numidarum captiuis Romam uenit. quæq; in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde patres regem in custodiam Albam mittendum censuerunt, Lælium retinendũ, donec legati Carthaginienses uenirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Aelius prætor senatu misso, & contione inde aduocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi uero audientes fusos Carthaginiensium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis regem. Numidiam omnem egregia uictoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusq; alijs multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaq; prætor extemplo edixit, uti æditui ædes sacras omnes tota urbe aperirent, circumeundi, salutandiq; deos, agendiq; gratias per totum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt, quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerũt, quod Masanissam non appellasset modo regem, sed fecisset, restituendo in paternum regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus uisum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde quod collaudatum pro contione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operam Masanissam, & porrò daturũ esse. petere, ut regium nomen, cæteraq; Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: & nisi molestum esset, illud quoq; petere Masanissam, ut Numidas captiuos, qui Romæ in custodia essent, remitterent. id sibi amplũ apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis. Rerum gestarum in Africa prospere cõmunem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionẽ recte atq; ordine uideri fecisse, quod eum regem appellasset: & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Masanissæ, ea patres comprobare atq; laudare. Munera, quæ legati ferrent regi, decreuerũt, sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis, equos duos phaleratos, bina equestria arma cũ loricis: & tabernacula, militaremq; suppellectilem, qualem præberi consuli mos est. Hæc regi prætor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum millibus æris, & uestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisq;, qui ex custodia missi redderentur regi. ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta. Eadem æstate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius procos. in agro Insubrium Gallorum cum Magone Pœno signis collatis pugnauerũt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidijs tenuit, ipse ad prima signa equo aduectus. proq; duobus cornibus prætor ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa ui hortabantur. posteaquàm nihil commouebant, tũ Cornelio Quintilius: lentior, ut uides, fit pugna, inquit: & induratus præter spem resistendo hostium timor: ac ne uertat in audaciam, periculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mouere uolumus. itaq; uel tu ad prima signa pręliũ sustine, ego inducam in pugnam equites: uel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionũ equites in hostem emittito. Vtram uellet prætor muneris partem proconsule accipiente, Quintilius prætor cũ filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuuene, ad equites pergit, iussosq; ascendere in equos, repente in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus nec: stetisset hostium acies, ni Mago ad primũ equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxisset. ad quorum stridorem odoremq; & aspectum territi equi uanum equestre prælium fecerunt, & ut permixtus, ubi cuspide uti & cõminus gladio posset, roboris maioris Romanus eques erat: ita in ablatum pauentibus

tibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur, simul & peditum legio duodecima magna ex parte cæsa pudore magis quàm uiribus tenebat locum: nec diutius tenuisset, ni ex subsidijs tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium dubium excepisset, Magoq́ ex subsidijs Gallos integrę legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis undecimæ conglobant sese, atq́ elephantos iam etiam peditum aciem turbãtes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent: nullo ferme frustra emisso, omnes retrò in aciem suorum auerterunt. quatuor grauati uulneribus corruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, ut auersos uidére elephantos, ad augendũ pauorem ac tumultũ effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem pugnæ seruabant, posteaquam fœmine transfixo cadentem, auferriq́ ex prælio propè exanguem uidere: extemplo in fugam omnes conuersi. Ad v millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruẽta uictoria fuit. II millia & CCC de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XII amissa. inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Męnius: tertiæ decimæ quoq́ legionis, quæ postremo prælio affuerat, Cn. Heluius tribunus militũ in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti fermè equites illustres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuisset, ni uulnere ducis cõcessa uictoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati uiæ per uulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit, ibi cũ legati ab Carthagine paucis antè diebus in sinũ Gallicũ appulsis nauibus adierunt: iubẽtes primo quoq́ tempore in Africam traijcere. idem & fratrem eius Annibalé (nam ad eum quoq́ isse legatos eadem iubentes) facturum. nõ in eo esse Carthaginiensium res, ut Galliam atq́ Italiam armis obtineant. Mago non imperio modò senatus periculoq́ patriæ motus, sed metuens etiam, ne uictor hostis moranti instaret: Liguresq́ ipsi relinqui Italiã à Pœnis cernentes, ad eos, quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: simul sperans leuiorem in nauigatione quàm in uia iactationẽ uulneris fore, & curationi omnia cõmodiora: impositis copijs in naues profectus, uixdum superata Sardinia ex uulnere moritur, naues quoq́ aliquot Pœnorum disiectæ in alto à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq́ in parte Italiæ, quæ iacet, ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eò quoq́ processerat) gesta, patre Cn. Seruilio. & C. Luctatio patruo ex seruitute post decimumsextum annum receptis, qui ad uicum Tanetum à Boijs capti fuerant hinc patre, hinc patruo latera circũdantibus. priuato, magis, quàm publico decore insignis Romam redijt. Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset: uiuo, cum id ignoraret, tribunus pl. atq́ ædilis pl. fuisset: contra quàm sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Brutijs erat, Cõsentia Vffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Syphcum, Argentanum, Dampetia, multiq́ alij ignobiles populi senescere punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro crotonensi acie cõflixit. Obscura eius pugnæ fama est. Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait. quæ tanta res est, ut aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. Nihil certe ultra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoq́ legati ab Carthagine uocantes in Africam ijs forte diebus, quibus ad Magonem uenerunt. Frendens gemensq́ ac uix lachrymis temperans dicitur legatorũ uerba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: iã non perplexè, inquit, sed palàm reuocant, qui uetando supplementum & pecuniam mitti, iampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem nõ populus Romanus toties cæsus fugatusq́, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione, atq́ inuidia. neq́ hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exultabit, atq́ efferet sese, q̃ Hanno qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Iam hoc ipsum præsagiens animo præparauerat antè naues. itaq́ inutili militum turba præsidij specie in oppida brutij agri, quę pauca magis metu, q̃ fide cõtinebantur, dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africã trãsuexit: multis italici generis, quia in Africã secuturos abnuẽtes concesserant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipso fœde interfectis. Raro quenquam alium

patriam exilij causa relinquentem magis mœstum abisse ferunt, quàm Annibalem hostium terra excedentem. respexisse sæpe Italiæ litora, & deos hominesq; accusantē, se quoq; ac suū ipsius caput execratum, quod non cruentum ab cannensi uictoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem in Italia Pœnū non uidisset: se centum millibus armatorum ad Trasymenū & Cannas cæsis. circa Casilinū, Cumas, Nolamq; consenuisse. Hæc accusans, querensq; ex diutina possessione Italiæ est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatum est. cuius duplicis gratulationis minuit læticiam, & quod parum duces in retinendis ijs, cum id mandatū ab senatu esset, aut animi, aut uirium habuisse uidebantur: et quod soliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumq; inclinata, quò euasura esset res. Per eosdem dies legati saguntini uenerunt, comprehensos cū pecunia adducentes Carthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. ducenta & quinquaginta auri, octingēta pondo argenti in uestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoq; reddito, gratiæ legatis actæ: atq; insuper munera data, ac naues, quibus in Hispaniam reuerterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, segnius homines bona quàm mala sentire. transitus Annibalis in Italiam quantum terroris pauorisq; iniecisset, sese meminisse. quas deinde clades, quos luctus incidisse? uisa castra hostium è muris urbis: quæ uota singulorum, uniuersorumq; fuisse? quoties in concilijs uoces manus ad cœlum porrigentium auditas? en unquam ille dies futurus esset, quo uacuam hostibus Italiam bona pace florentem uisuri essent? dedisse tandem id deos sextodecimo demum pòst anno: nec esse qui dijs gratias agendas censeat, adeò ne aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere, nedum ut præteritæ satis memores sint.

Conclamatū deinde ex omni parte curiæ est, uti referret P. Aelius prætor. decretumq;, ut v. dies circa omnia puluinaria supplicaretur, uictimæq; maiores immolarentur C X X. Iam dimisso Lælio, legatisq; Masanissæ, cum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum uenientes Puteolis uisos, inde terra uenturos allatum esset: reuocari C. Læliū placuit, ut coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit: quibus uetitis ingredi urbem, hospitium in uilla publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eandem fermè, quam apud Scipionem habuerunt, culpam omnem belli à publico consilio in Annibalem uertentes. Eum iniussu senatus nō Alpes modò, sed Iberū quoq; transgressum: nec Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis priuato consilio bellum intulisse. senatui ac populo Carthaginiensi, si quis uera æstimet, fœdus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis. itaq; nihil aliud sibi mādatū esse uti peterent, quàm ut in ea pace, quæ postremo cum consule Luctatio facta esset, manere liceret. Cum more tradito à patribus potestatem interrogandi, si quis quid uellet, legatos, prætor fecisset: senioresq; qui fœderibus interfuerant, alia alij interrogarent: nec meminisse se per ætatem (etenim omnes fermè iuuenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ est, punica fraude electos, qui ueterē pacem repeterent, cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Liuius Cn. Seruilium C o s. qui propior esset, accersendū, ut corā eo de pace ageretur, censebat. cum de re maiore, quàm quanta esset, consultatio incidere nō posset: non uideri sibi absente consulū altero ambobus ue eam rem agi satis ex dignitate populi Ro. esse. Q. Metellus, qui triennio antè consul, dictatorq; fuerat cum P. Scipio cædēdo exercitus, agros populando in eam necessitatem compulisset hostes, ut supplices pacem peterent: & nemo omnium uerius existimare posset, qua mente ea pax peteretur, quàm is, qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius consilio, quàm Scipionis accipiendam, abnuendamq; pacem esse. M. Valerius Leuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, non legatos uenisse arguebat: iubendosq; eos Italia excedere, & custodes cū ijs usq; ad naues mittendos, Scipioniq; scribendum, ne bellū remitteret. Lælius Fuluiusq; adiecerūt, & Scipionem in eo positam habuisse spē pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur, cæterū omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusq; expectantes: deinde quàm uis recentium fœderū, & deorum omnium oblitos, bellum gesturos. Eo magis in Leuini sententiam discessum. Legati pace infecta.

fecta ac propè sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, uelut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, traiecit. quod ubi Romæ uulgatum est, primo censuerunt patres, ut prætor scriberet consuli, senatum æquum censere in Italiam reuerti eum: deinde, cum prętor spreturũ eum literas suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius pro iure maioris imperij consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio Magistro equitũ circumeũdis in Italia urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisq; singularũ causis consumpsit.

Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cũ commeatu & uiginti rostratarum præsidio, & ab hoste, & ab tempestatibus mari tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octauio CC onerarijs, XXX longis nauibus ex Sicilia traijcienti non eadem fortuna fuit. In conspectũ fermè Africæ prospero cursu uectum primo destituit uentus, dein uersus in Africum turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus Apollinis promõtorium tenuit, onerariæ pars maxima ad Aegimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) XXX fermè millia ab urbe. alia aduersos urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaq; ex tota urbe in forum concursum est. magistratus senatũ uocare, populus in curiæ uestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusq; amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alij induciarum (necdũ enim dies exierat) fidem opponerent, postremo permisto pene senatus populiq; consilio, cõsensum est, ut classe quinquaginta nauium Asdrubal Aegimurum traijceret, inde per litora portusq; dispersas Romanas naues colligeret. Desertę fuga nautarũ primũ ab Aegimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondũ reuerterant ab Roma legati, neq; sciebatur quæ senatus Romani de bello, aut pace sententia esset, necdum induciarum dies exierat, eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab ijs qui petissent pacem & inducias, spem pacis & fidem induciarum uiolatam esse, legatos Carthaginem L. Bebium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu propè uiolati essent, nec reditum tutiorem futurũ cernerent: petierunt à magistratibus, quorum auxilio uis prohibita erat, ut naues mitterent, quæ se prosequerẽtur. Datæ triremes duæ cum ad Bagradam flumen peruenissent, unde castra Romana conspiciebãtur, Carthaginem rediere. Classis punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clàm misso à Carthagine nuntio, uti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanã superantẽ promontoriũ ex alto repente aggressæ sunt. sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neq; transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem & defendebatur egregie, quoad tela suppeditarũt. quibus deficiẽtibus, cum iam nulla alia res eã, quàm propinquitas terræ, multitudoq; à castris in litus effusa tueri potuisset, concitatam remis quanto maximo impetu poterant, in terram cũ immisissent, nauis tantum iactura facta, incolumes ipsi euaserũt. Ita alio super aliud scelere cum haud dubiæ induciæ ruptæ essent, Lælius Fuluiusq; ab Roma cũ legatis Carthaginiensibus superuenerunt quibus Scipio, etsi nõ induciarũ modo fides à Carthaginiensibus, sed etiam ius gentium in legatis suis uiolatum esset, tamen se nihil nec institutis populi Romani, nec suis moribus indignum in ijs factururũ esse cum dixisset, legatis dimissis, bellum parabat. Annibale iam terræ appropinquante iussus è nautis unus ascendere in malũ, ut specularetur quam tenerent regionem, cum dixisset sepulchrũ dirutum proram spectare, abominatus, prętereuehi iusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atq; ibi copias exposuit. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentia excedunt in eum annum, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister equitum erat, & T. Claudius Nero consules facti sunt. Cæterum exitu superioris anni cum legati sociarum urbium ex Græcia questi essent, uastatos agros ab regijs præsidijs, missosq; in Macedoniam legatos ad res repetendas, nõ admissos ad Philippum regem: simul nũtiassent, quatuor millia militum cum Sopatro duce traiecta in Africam duci, ut essent Carthaginiensibus præsidio, & pecuniæ aliquantum unà missum: legatos ad regem, qui hæc aduersus fœdus facta uideri patribus nuntiarẽt, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius, Varro, Cn. Manlius,

lius, M. Aurelius. ijs tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo cliuus publicus ad solū exustus est, & aquarū magnitudine, & annonæ uilitate fuit, præterquam quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnā uim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris uicatim populo descripserunt.

Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, si quidē uerū est, augurem duos & quadraginta annos fuisse, quod quidam autores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, uel si nouum ab eo inciperet. superauit paternos honores, auitos æquauit. pluribus uictorijs, & maioribus prælijs auus insignis Rullus, sed omnia æquare unus hostis Annibal potest. cautior tamē, quàm promptior hic habitus fuit. & sicut dubites, utrū ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat: sic nihil certius est, quàm unū hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius. in eiusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Seruius Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebeij ter toti instaurati ab ædilibus M. Sestio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo prætores facti, & cū ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta Comitia eius anni utrum Cn. Seruilius cōsul habuerit, an quia eū res in Hetruria tenuerint, quæstiones ex socijs de coniurationibus principū habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertū diuersi autores faciunt. Principio insequentis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in capitolium uocato de prouincijs retulerunt. Italiam, atq; Africā in sortem conijci, Africam ambo cupientes, uolebant. cæterum Q. Metello maxime annitente, neq; data, neq; negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere: ut si ijs uideretur, populum rogarent, quem uellet in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit, ut quinquaginta nauium classem, omnes quinqueremes, in Africā trajceret, pariq; imperio cū Scipione imperator esset. M. Seruilius Hetruriam sortitus. In eadem prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperium, si consulem remorari ad urbem senatui placuisset: Prætores, M. Sestius Galliam est sortitus, ut duas legiones, prouinciamq; traderet ei P. Quintilius Varus: C. Liuius Brutios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni prouinciam: & duas legiones acciperet. Villius proprętor cū x x nauibus lōgis, militibus mille oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius uiginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana euenit. cæteris ita, ut quisque obtinebant prouincias, exercitusq;, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et ut placatis dijs omnia inciperēt, agerentq;, quos ludos M. Claudio Marcello T. Quintio cōsulibus T. Manlius dictator, quasq; hostias maiores uouerat si per quinquenniū illud respublica eodem statu fuisset: ut eos consules, prius quàm ad bellū proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduū facti: hostiæq; quibus uotæ erant dijs, cæsæ. Inter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat: nec satis certū constare apud animos poterat: utrum gaudio dignius esset, Annibalem post sextum decimum annum ex Italia decedentem uacuam possessionem eius reliquisse populo Romano: an magis metuendum quod incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum. cuius tantæ dimicationis uatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitū, grauiorem in sua terra futurum hostem Annibalem, quàm in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditę barbariæ rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit, aut cum socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futuram, aut tumultuarijs exercitibus, ex agrestium semiermi turba subito collectis: sed cū Annibale propè nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito atq; educto inter arma, puero quōdam milite, uixdum iuuene imperatore: qui senex uincēdo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum complesset. ducere exercitum æqualem stipēdijs suis, duratum omnium rerum patientia, quas uix fides fiat homines passos, perfusum millies cruore Romano, exuuias non militum modò, sed etiam imperatorum portantem, multos occursuros Scipioni in acie,

qui

qui prætores, qui consules Romanos sua manu occidissent, muralibus uallaribusq; insignes coronis, peruagatos capta castra, captas urbes Romanas. nõ esse hodie tot fasces magistratibus populi Romani, quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. His formidines agitãdo animis, ipsi curas & metus augebant, & iam quod, cum assuessent per aliquot annos bellum ante oculos alijs atq; alijs in Italiæ partibus lenta spe in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Annibal, uelut ad supremum certamen comparati duces. ij quoq;, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & uictoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curæ in tentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginiensibus erat: quos modo petisse pacem, intuẽtes Annibalem ac rerum gestarum eius magnitudinem, pœnitebat: modo, cum respicerent, bis sese acie uictos, Syphacẽ captũ, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atq; ea omnia unius uirtute & consilio Scipionis facta, uelut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebãt. Iam Adrumetum peruenerat Annibal. unde ad reficiendum ex iactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pauidis nuntijs omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentiũ, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinq; dierum iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores cum excepti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent: traditos eos tribunis militum iussosq; omisso metu uisere omnia, per castra, quà uellẽt circunduci iussit: percunctatusq;, satin' percommodè omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum, quę nuntiabantur (nam & Masanissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum uenisse eo ipso forte die afferebant) læto animo audiuit, maximè hostis fiducia, quæ nõ de nihilo profecto concepta est, perculsus. itaq; quanquam & ipse causa belli eius erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spem fœderum: tamẽ, si integer, quàm si uictus peteret pacem, æquiorem impetrari posse ratus, nuntium ad Scipionem misit, ut colloquendi secũ potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur affirmem, habeo. Valerius Antias primo prælio uictum cum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingẽti capti, legatum cum alijs decem legatis tradit in castra ad Scipionem uenisse. Cæterum Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara urbe, tum ad cætera loco opportuno, tũ quod aquatio intra teli coniectum erat, cõsedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumq; alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus undiq;, ne quid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spatio armatis cũ singulis interpretibus congressi sunt, nõ suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum imperatorumúe pares. Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutua propè attoniti cõticuere. Tum Annibal prior. Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quiq; toties propè in manibus uictoriam habui, is ultro ad pacem petẽdam uenirem, lætor te mihi potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoq; inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalẽ, cui de tot Romanis ducibus uictoriam dij dedissent, tibi cessisse: teq; huic bello uestris prius quàm nostris cladibus insigni finem imposuisse. hoc quoq; ludibrium fortunæ casus ediderit, ut cũ patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa cõtulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendam ueniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datã ab dijs esse, ut & uos Italiæ, & nos Africæ imperio cõtenti essemus. neq; enim ne uobis quidem Sicilia atq; Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tamq; egregijs amissis ducibus. Sed preterita magis reprehẽdi possunt, quàm corrigi. Ita aliena appetiuimus, ut de nostris dimicaremus. nec in Italia solũ uobis bellum, nobis in Africa est: sed & uos in portis uestris propè, ac mœnibus signa armaq; hostium uidistis: & nos ab Carthagine fremitum castrorũ Romanorũ exaudiuimus. Quod igitur nos maximè abominaremur, uos ante omnia optaretis, in meliore uestra fortuna de pace agit: agimusq; ij, quorum & maximè interest pacem esse, & qui quodcunq; egerimus, ratum ciuitates nostrę

Scipioni [illegible]

habituræ sint. animo tantum nobis opus est non abhorrente à quietis consilijs. Quod ad me attinet, iam ætas senem in patriam reuertentem, unde puer profectus sum, iam secundæ, iam aduersæ res ita erudierunt, ut rationem sequi, quàm fortunam malim. tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quàm quietis opus est consilijs, metuo. Non temere incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Trasymenum, ad Cannas, id tu hodie es. uixdum militari ætate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam fefellit fortuna. patris & patrui persecutus mortem, ex calamitate uestræ domus decus insigne uirtutis pietatisque eximiæ cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde punicis exercitibus pulsis consul creatus, cum cæteris adtutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensisque castris Syphace potentissimo rege capto, tot urbibus regni eius, tot nostri imperij ereptis, me sextumdecimum iam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest uictoriam malle, quàm pacem animus. Noui uobis spiritus magnos magis quàm utiles. & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoque mentem darent dij, non ea solum, quæ euenissent, sed etiam ea, quæ euenire possent, reputaremus. Vt omniũ obliuiscaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum. quem modò castris inter Aniené atque urbem uestram positis, ac iam propè scandenté mœnia Romana uideras, hic cernis duobus fortissimis uiris fratribus, clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia propè obsessæ patriæ, quibus terrui uestram urbem ea pro mea deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minime credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubijs, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis petentibus magis necessaria, quàm honesta. Melior tutiorque est certa pax, quàm sperata uictoria. hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorũ felicitatem in unius horæ dederis discrimen. cum tuas uires, tum uim fortunæ, martemque belli cõmunem propone animo. utrinque ferrum, corpora humana erũt. nusquam minus, quàm in bello euentus respondét. Non tantum ad id, quod data pace iam habere potes, si prælio uincas, gloriæ adieceris: quantum ademeris, si quid aduersi eueniat. simul parta ac sperata decora unius horæ fortuna euertere potest. omnia in pace iungenda tuæ potestatis sunt P. Corneli. tunc ea habenda fortuna erit, quàm dij dederint. Inter pauca felicitatis uirtutisque exempla M. Attilius quondam in hac eadem terra fuisset, si uictor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferétem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo fœdius corruit. Est quidé eius, qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis. sed forsitan non indigni simus, qui nobismetipsis mulctã irrogemus. nõ recusamus quin omnia, propter quæ bellum initum est uestra sint, Sicilia, Sardina, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamque continetur mari: Carthaginienses inclusi Africæ litoribus, uos, quando ita dijs placuit, externa etiam terra marique uideamus regentes imperia. Haud negauerim, propter nõ nimis syncere petitam aut expectatam nuper pacem, suspectam esse uobis punicã fidem multum, per quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet Scipio. uestri quoque (ut audio) patres non nihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negauerũt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem, nisi utilem crederem: & propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam petij. & quemadmodũ, quia à me bellum cœptum est, ne quem eius pœniteret, quoad ipsi inuidére dei, præstiti: ita annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat.

Aduersus hæc imperator Romanus in hanc ferè sententiã respondit. Non me fallebat Annibal aduentus tui spe Carthaginienses & præsentem induciarum fidem, & spem pacis turbasse neque tu id sanè dissimulas, qui de cõditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea, quæ iampridem in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi curæ est, sentire ciues tuos quando per te onere leuentur: sic mihi laborandum est, ne quæ tunc pepigerunt, hodie subtracta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeant. indigni, quibus eadem pateat conditio, ut etiam prosit uobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de Sicillia, neque nos de Hispania fecimus bellum. & tunc Mamertinorũ sociorum periculum, & nunc Saguntí excidiũ nobis pia ac iusta induerũt arma. uos lacessisse, & tu ipse fateris, & dij testes sunt: qui & illius belli exitum

legatis qualis ei deesset.

exitum secundum ius fasq; dederunt,& huius dant & dabunt. Quod ad me attinet,& humanæ infirmitatis memini,& uim fortunæ reputo & omnia quæcunq; agimus,subiecta esse mille casibus scio,cæterum quemadmodum superbè,& uiolenter me faterer facere: si priusquàm in Africam traiecissem,te tua uoluntate cedentem Italia,& imposito in naues exercitu ipsum uenientem ad pacem petendam aspernarer:sic nunc, cum propè manu conserta restitantem ac tergiuersantē in Africā traduxerim,nulla sum tibi uerecundia obstrictus. proinde si quid ad ea,in quæ tum pax cōuentura uidebatur (quæ sunt, nosti) mulctæ nauium cū commeatu per inducias expugnatarū,legatorumq; uiolatorum,adijcitur,est quod referam ad consilium. sin illa quoq; grauia uidentur,bellum parate,quoniam pacem pati non potuistis. Ita infecta pace ex colloquio ad suos cum se recepissent,frustra uerba pacata renuntiant:armis decernendum esse,habendamq; eam fortunam,quā dij dedissent. In castra ut est uentum,pronuntiant ambo,arma expedirent milites animosq; ad supremum certamen,non in unum diem, sed in perpetuum,si felicitas adesset,uictores. Roma an Carthago iura gentibus daret,ante crastinam noctem sciturus. neq; enim Africam,aut Italiam,sed orbem terrarū uictoriæ præmium fore, par periculum præmio,quibus aduersæ pugnæ fortuna fuisset. Nam neq; Romanis effugiū ullum patebat in aliena ignotaq; terra: & Carthagini supremo auxilio effuso adesse uidebatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorū opulentissimorum populorum duo longè clarissimi duces,duo fortissimi exercitus,multa antè parta decora aut cumulaturi eo die,aut euersuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos:contemplātibusq; modò suam,modò hostium aciem,cum oculis magis,quàm ratione pensarēt uires,simul læta, simul tristia obuersabantur, quæ ipsis sua sponte non succurrebāt,ea duces admonendo atq; hortando subijciunt. Pœnus XVI. annorum in terra Italia res gestas,tot duces Romanos,tot exercitus occidione occisos,& sua cuiq; decora,ubi ad insignē alicuius pugnæ memoria militem uenerat,referebat. Scipio Hispanias,& recentia in Africa prælia,& confessionem hostium,quod neq; non petere pacem propter metum,neq; manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc,colloquium Annibalis in secreto habitū,ac liberum fingenti,quà uelit flecti. ominatur,quibus quondam auspicijs patres eorum pugnauerint,ad Aegateis insulas,ea illis exeuntibus in aciem portendisse deos. adesse finē belli,ac laboris:in manibus esse prædam Carthaginis,reditum domum in patriam ad parentes,liberos,coniuges,penatesq; deos. Adeò celsus hæc corpore,uultuq; ita læto,ut uicisse iam crederes,dicebat. Instruit deinde primos hastatos. post eos principes,triarijs postremam aciem clausit,non confertas autē cohortes ante sua quenq; signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes ut esset spatium, quo elephanti hostiū accepti nihil ordines turbarent. Lælium cuius antè legati,eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto opera utebatur,cū Italico equitatu ab sinistro cornu,Masanissam Numidasq; ab dextro opposuit. uias patentes inter manipulos antesignanorum uelitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præcepto,ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines,aut in dextram læuamq; discursu applicantes se antesignanis,uiam,qua irruerēt in ancipitia tela,beluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX. autem erant, quot nulla unquam in acie antè habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumq;, Balearibus Maurisq; admistis: in secūda acie Carthaginienses Afrosq; & Macedonū legionē: modico deinde interuallo relicto subsidiariam aciem Italicorum militum (Brutij plerīq; erant,ui ac necessitate plures quàm sua uoluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit. equitatum etiam ipsum circūdedit cornibus. dextrum Carthaginienses,sinistrum Numidæ tenuerūt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines,quibus non lingua,non mores,non lex,non arma,non uestitus habitusq;, non causa militandi eadem esset. auxiliaribus & præsens,& multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atq; insito in Romanos odio accēduntur. Liguribus campi uberes Italiæ deductis ex asperrimis montibus in spem uictoriæ ostentātur. Mauros Numidasq; impotenti Masanisse futuro dominatu terret. alijs aliæ spes ac metus iactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ,dij penates, sepulchra maiorum, liberi cum parentibus,coniugesq; pauidæ

aut excidium seruitiumq́, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spem medium ostentatur. Cum maximè hęc imperator apud Carthaginienses duces suarũ gentiũ inter populares pleraq́ per interpretes intermistos alienigenis ageret, tubę cornuaq́ ab Romanis cecinerũt: tantusq́ clamor ortus, ut elephanti in suos, sinistro maximè cornu, uerteret, Mauros ac Numidas. addidit facile Masanissa perculsis terrorẽ: nudauitq́ ab ea parte aciem equestri auxilio. paucæ tamẽ bestiarum intrepidæ in hostem actæ inter uelitum ordines cum multis suis uulneribus ingentem stragem edebãt, resilientes enim ad manipulos uelites, cum uiam elephantis ne obtererentur fecissent in ancipites ad ictum utrinq́ conijciebant hastas: nec pila ab antesignanis cessabant, donec undiq́ incidentibus telis exacti ex Romana acie hi quoq́ in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam uerterunt. Lælius ut turbatos uidit hostes, addit perculsis terrorẽ. Vtrinq́ equite nudata erat punica acies, cum pedes concurrit, nec spe, nec uiribus iam par, ad hoc dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor à Romanis, eoq́ maior & terribilior: dissonæ illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, uoces. pugna Romana stabilis & suo & armorum pondere incumbentium in hostem: concursatio & uelocitas illinc maior, quàm uis. Igitur primo impetu extemplo mouere loco hostiũ aciem Romani: ala deinde, & umbonibus pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantum spatij, uelut nullo resistente, incessere: urgẽtibus & nouissimis primos, ut semel motam aciem sensere, quod ipsum uim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hosteis auxiliares cedenteis secunda acies Afri & Carthaginienses adeò nõ sustinebant, ut contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perueniret hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos uersi, partim refugere in secundam aciem: partim non recipientes cædere, uti paulo ante non adiuti, & tunc exclusi. & propè duo iam permista prælia erãt: cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur conserere manus. non tamen ita perculsos, iratosq́ in aciem accepere, sed densatis ordinibus, in cornua, uacuumq́ circa campum extra prælium eiecere: ne pauidos fuga uulneribusq́ milites in certam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strages hominum armorumq́ locum in quo steterant paulo antè auxiliares compleuerat: ut propè difficilior transitus esset, quàm per confertos hostes fuerat: itaq́ qui primi erant hastati, per cumulos corporum armorumq́, & labem sanguinis, quà quisq́ poterat, sequentes hostem & signa & ordines confuderunt. principum quoq́ signa fluctuare cœperant, uagam ante se cernentes aciem. Quod Scipio ubi uidit, receptui propere canere hastatis iussit: & saucijs in postremam aciem subductis, principes triariosq́ in cornua inducit, quo tutior firmiorq́ media hastatorum acies esset. Ita nouum deintegro prælium ortum est: quippe ad ueros hostes peruentum erat, & armorum genere, & usu militiæ & fama rerum gestarum, & magnitudine uel spei uel periculi pares, sed numero Romanus superior erat, & animo: quod iam equites, iam elephantos fuderat: iam prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lælius ac Masanissa pulsos per aliquantum spatij secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem incurrère. Is demum impetus perculit hostem. multi circumuenti in acie cæsi, multi per patentem circà campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensium sociorumq́ cæsa eo die supra millia uiginti. par fermè numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad decem millia cecidere. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus Adrumetum perfugit, omnia & in prælio, & ante aciem, priusquã excederet pugna expertus: & cõfessione etiam Scipionis, omnium peritorum militiæ illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse. elephantos in prima fronte: quorũ fortuitus impetus, atq́ intolerabilis uis signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginiensium aciem, ne homines misti colluuione omnium gentium, quos non fides teneret, sed metus liberum receptum fugę haberent: simul primum ardorem hostium excipientes fatigarent: ac si nihil aliud, uulneribus suis ferrum hostile hebetarent. tum, ubi omnis spes esset milites Carthaginienses Afrosq́, ut omnibus rebus alijs pares, eo quod integri cum fessis ac saucijs pugnarent,

pugnarent, superiores essent. Italicos interuallo quoque diremptos, incertos socij an hostes essent, in postremam aciem summotos. Hoc edito uelut ultimo uirtutis opere Annibal cum Adrumetũ refugisset, accitúsque inde Carthaginem sexto ac trigesimo pòst anno, quàm puer inde profectus erat, redisset: fassus in curia est, non prælio modò se, sed bello uictũ: nec spem salutis alibi, quàm in pace impetrata esse. Scipio confestim à prælio expugnatis hostium castris direptisque, cum ingenti præda ad mare ac naues redijt, nuntio allato: P. Lentulum cum L. rostratis, C. onerarijs omni genere commeatus, ad Vticam accessisse. Admouendũ igitur undique terrorem perculsæ Carthagini ratus, misso Lælio Romam cum uictoriæ nuntio, Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet. ipse ad suam ueterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Vtica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum uelata infulis ramisque oleæ Carthaginiensium occurrit nauis. decẽ legati erant principes ciuitatis autore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent uelamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesque fidem & misericordiam Scipionis, nullum ijs aliud responsum datum, quàm ut Tunetem uenirẽt. eò se moturum castra. ipse ab contemplato situ Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quàm terrendi hostis causa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, redijt. Inde procedentibus ad Tunetem nuntius allatus: Verminam Syphacis filiũ cum equitibus pluribus, quàm peditibus uenire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa, turmalibus primis in agmine, aggressa Numidas leui certamine fudit, exitu quoque fugæ intercluso, à parte omni circundatis equitibus. XV. millia hominum cæsa, mille & CC. uiui capti sunt, & equi numidici mille & D. signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultũ cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita. legatique XXX. Carthagine ad Scipionem uenerunt & illi quidem multo miserabilius quàm antè, quo magis cogebat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In consilio quanquam iusta ira omneis ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res esset, & quàm longi temporis obsidio tam munitæ & ualidæ urbis, reputarent: & ipsum Scipionem expectatio successoris, uenturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam sollicitaret, ad pacem omnium animi uersi sunt. Postero die reuocatis legatis, & cũ multa castigatione perfidiæ monitis, ut tot cladibus edocti tãdem deos & iusiurandum esse crederẽt, conditiones pacis dictæ. Vt liberi legibus suis uiuerent. quas urbes, quosque agros, quibusque finibus antè bellum tenuissent, tenerẽt, populandique finem eo die Romanus faceret. perfugas, fugitiuosque, & captiuos omneis, & naues rostratas, præter decem triremes, traderent, elephantosque, quos haberent domitos, neque domarent alios bellum neue in Africa, neue extra Africam iniussu populi Romani gererent. Masanissæ res redderent, fœdusque cum eo facerent. frumentum, stipendiúmque auxilijs, donec ab Roma legati redissent, præstarent. decem millia talentũm argẽti descripta pensionibus æquis in annos quinquaginta soluerẽt. obsides centũ arbitratu Scipionis darẽt: ne minores XIIII. annis: neu XXX. maiores. inducias ita se daturũ, si per priores inducias naues onerariæ captæ, quæque fuissent in nauibus, restituerentur. aliter nec inducias, nec spem pacis ullam esse. Has conditiones legati cũ domũ ferre iussi in contione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacẽ processisset, audireturque à multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal dici ea in tali tempore, audirique, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. quæ insueta liberæ ciuitati species cum fremitũ populi mouisset, perturbatus militaris uir urbana libertate: nouem, inquit, annorum à uobis profectus post sextum & tricesimum annum redij. militares artes, quas me à puero fortuna nunc priuata nunc publica docuit, probe uideor scire: urbis ac fori iura, leges, mores uos me oportet doceatis. Excusata imprudentia, de pace multis uerbis disseruit, quàm nec iniqua, & necessaria esset. Id omniũ maximè difficile erat, quod ex nauibus per inducias captis nihil, præter ipsas comparebat naues: nec inquisitio erat facilis. Cum aduersantes paci arguerentur, placuit naues reddi, & homines utique inquiri: cætera, quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare peruenisse, inde

præparata

præparata naue ad regem Antiochum extemplo profectum tradant: postulantiq; ante omnia Scipioni, ut Annibal sibi traderetur, responsum esse, Annibalem in Africa non esse.

Posteaquam redierunt ad Scipionem legati: quæ publica in nauibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores: quæ priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniæ xxv. millia pondo argenti præsentia exacta. induciæq; Carthaginiensibus datę in tres menses. additum: ne per induciarum tempus aliò usquam, quàm Romam mitterent legatos: & quicunq; legati Carthaginem uenissent, ne antè dimitterent eos, quàm Romanũ imperatorem qui, & quæ petentes uenissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi L. Veturius Philo, & M. Marcius Ralla & L. Scipio imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaq; tantam uilitatem annonæ effecerunt, ut pro uectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuntium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat: iussusq; erat T. Claudius maturè in Siciliam classem ducere, atque inde in Africam traijcere: & alter consul M. Seruilius ad urbem morari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducẽdaq; classe ab T. Claudio consule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quàm consulis censuerant. Prodigia quoq; nuntiata sub ipsam famã rebellionis terrorem attulerãt. Cumis solis orbis minui uisus, & pluuit lapideo imbri. & in ueliterno agro terra ingentibus cauernis consedit, arboresq; in profundum haustæ. Aritiæ forum, & circa tabernę, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta: & in palatio lapidib. pluuit. Id prodigiũ more patrio nouendiali sacro, cætera hostijs maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem uersa. nam ita abũdauit Tyberis: ut ludi appollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint, cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata, deductaq; in circum est, cum decessisse inde aquam nuntiatum esset: læticiamq; populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium cos. profectũ tandem ab urbe inter portus cossanum laurẽtinumq; atrox uis tempestatis adorta in metũ ingẽtem adduxit. Populonios inde cum peruenisset, stetissetq; ibi dum reliquum tempestatis exsæuiret: Iluam insulam, & ab Ilua Corsicam, à Corsica in Sardiniam traiecit. ibi superantem Insanos montes multo & sæuior & infestioribus locis tẽpestas adorta disiecit classem. multæ quassatæ armamentisq; spoliatæ naues: quædam fractæ. ita uexata ac lacerata classis Carales tenuit. ubi dum subductæ reficiuntur naues, hyems oppressit: circũactumq; anni tempus, & nullo prorogante imperium, priuatus T. Claudius classem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorum causa ad urbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Gemino, in prouinciam est profectus. Dictator magistrũ equitum P. Aelium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta per dici tempestates prohibuerunt. itaq; cum præter idus martias ueteres magistratus abissent, noui suffecti non essent, resp. sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. in locum eius suffectus C. Sulpicius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio ædil. curul. ludi Romani tertiò instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ, uiatoresq; ædilitij clàm egessisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Aelius Tubero, & L. Lectorius ędiles plebis uitio creati magistratu se abdicarunt, cum ludos, ludorumq; causa epulum Ioui fecissent, & signa tria ex mulctatitio argẽto facta in Capitolio posuissent. Cerealia ludos dictator, & magister equitum ex senatus consulto fecerunt.

Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesq; cum uenissent Romã senatus ad ędem Bellonę habitus est, ubi cum L. Veturius Philo pugnatum cum Annibale esse supremã Carthaginiensibus pugna, finemq; tandem lugubri bello impositũ, ingenti lętitia patrum exposuisset, adiecit: Verminam etiam Syphacis filium, quæ parua bene gestæ rei accessio erat, deuictũ. in contionẽ inde prodire iussus, gaudiumq; id populo impertire. Tum patefacta gratulatione omnia in urbe tẽpla, supplicationesq; in triduũ decretę. Legatis Carthaginiensiũ & Philippi regis (nam ij quoq; uenerãt) petentibus ut senatus sibi daretur, responsum iussu patrũ à dictatore est, cõsules nouos eis senatũ daturos esse. Comitia inde habita: creati cõsules Cn. Corne-

Cn.CorneliusLentulus, P.Aelius Pætus. prætores M. IuniusPœnus,cui fors urbana euenit M.ValeriusFalcoBrutios, M.Fabius Buteo Sardiniam,P.Aelius Tubero Siciliam est sortitus.De prouincijs cõsulum nihil antè placebat agi,quàm legati Philippi regis,&Carthaginiensium auditi essent,belli finem alterius,principium alterius prospiciebãt animis.Cn.Lentulus consul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ:seu bellum foret,facilem uictoriam:seu iam finiretur,finiti tanti belli se cõsule gloriam petens,negare itaq; prius quicquam agi passurum quàm sibi Africa decreta esset:concẽdente collega,moderato uiro &prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione præterquam quod iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q.Minucius Thermus & M.Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquã tentatam ab T.Claudio consule Cn. Cornelium tentare aiebant.ex autoritate patrum latum ad populum esse,cuius uellent imperium in Africa esse.omnes v.& xxx.tribus P.Scipioni id imperium decreuisse.Multis contentionibus & in senatu,& ad populũ acta res,postremo cò deducta est,ut senatui permitterent.Patres igitur iurati(ita conuenerat)censuerũt uti consules prouincias inter se compararent,sortirẽturue,uter Italiam,uter classem nauium l.haberet.cui classis obuenisset, in Siciliam nauigaret.si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset,in Africam traijceret:cõsul mari,Scipio eodem,quo adhuc,iure imperij terra rem gereret.si conditiones conuenirent pacis,tribuni pl.populum rogarent,utrum consulem,an P.Scipionẽ iuberent pacem dare:& quẽ,si deportandus exercitus uictor ex Africa esset,deportare.si pacem per P.Scipionẽ dari, atq; ab eodem exercitũ deportari iussissent, ne consul ex Sicilia in Africam traijceret.alter consul,cui Italia euenisset,duas legiones à Sestio prætore acciperet.P.Scipioni cũ exercitibus,quos haberet,in prouincia Africa prorogatũ imperiũ. Prætori M.Valerio Falconi duæ legiones in Brutijs,quibus C.Liuius priore anno præfuerat:decretę.P.Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn.Tremellio acciperet.Legio una M.Fabio in Sardiniã, quam P.Lentulus proprætor habuisset,decernitur.M.Seruilio prioris anni cõsuli cũ suis duabus item legionibus in Hetruria prorogatum imperium est.Quod ad Hispanias attineret,aliquot iã annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L.Manlium Acidinum esse.ut ij consules cũ tribunis agerent,si eis uideretur,ut plebem rogarent,cui iuberẽt in Hispania imperium esse.is ex duobus exercitibus in unam legionem cõscriberet Romanos milites,& in xv.cohortes socios Latini nominis,quibus prouinciã obtineret.ueteres milites L.Cornelius,&L. Manlius in Italiam deportarẽt.Cornelio cõsuli L. nauium classis ex duabus classibus,Cn.Octauij,quę in Africa esset, P.Villij,quæ Siciliæ orã tuebatur,decreta:ut quas naues uellet,deligeret.P.Scipio L. longas naues haberet,quas habuisset,quibus si Cn.Octauium,sicut præfuisset,præesse uellet, Octauio proprætori in eum annum imperiũ esset:si Lælium præficeret,Octauius Romam decederet:reduceretq; naues,quibus proconsuli usus non esset.Et M.Fabio in Sardiniam decem longæ naues decretæ.Et consules duas legiones urbanas scribere iussi,ut quatuordecim legionibus eo anno,centum nauibus longis respublica administraretur. Tum de legatis Philippi, & Carthaginiensium actum priores Macedonas introduci placuit.quorũ uaria oratio fuit:partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum: partim ultro accusantium quidem & socios populi Romani,sed multo infestius M. Aurelium:quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substitisse,&se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis collatis pugnasse:partim postulantium,ut Macedones, duxq; eorum Sopater:qui apud Annibalem mercede militassent.captiq; in uinculis essent, sibi restituerentur. Aduersus ea M.Furius, missus ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia,disseruit. Aurelium relictum,ne socij populi Romani fessi populationibus,atq; iniuria ad regem deficerent, finibus sociorum non excessisse. dedisse operam,ne impune in agros eorum transcenderent populatores. Sopatrũ ex purpuratis,& propinquis regis esse,cum cũ quatuor millibus Macedonum &pecunia missum nuper in Africam esse, Annibali Carthaginiensibusq; auxilio.De his rebus interrogati. Macedones cum perplexè responderẽt,ipsi ante responsum tulerunt.Bellum quærere regem,&si pergat,propediem inuenturum.dupliciter ab eo fœdus uiolatum:& quod socijs populi Ro.iniurias fecerit, bello armisq; lacessiuerit:

& quod hostes auxilijs & pecunia iuuerit. & P. Scipionem recte, atq; ordine uideri fecisse, & facere, quod eos, qui arma contra populum Rom. ferentes capti sunt, hostium numero in uinculis habeat. & M. Aurelium è republica facere, gratumq; id senatui esse, quod socios populi Romani, quando iure fœderis non posset, armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginienses uocati. quorũ ætatibus dignitatibusq; conspectis (nam longe primi ciuitatis erant) tum pro se quisq; dicere, uere de pace agi. Insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat (Hædũ populares cognomine appellabant) pacis semper autor, aduersusq; factioni Barchinæ eo tum plus illi autoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à republica transferenti. Qui cum uaria oratione usus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo. ne impudenter certa negantibus difficilior uenia esset: nunc monendo etiam patres conscriptos, ut rebus secundis modeste ac moderate uterentur: Si se atq; Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore uti uoluissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam, bonamq; mentem dari. populum Rom. eo inuictum esse, quod in secundis rebus sapere, & cõsulere meminerit. & Hercule mirandum fuisse si aliter facerent. ex insolentia quibus noua bona fortuna sit, impotẽtes lætitiæ insanire: populo Rom. usitata, ac propè iam obsoleta ex uictoria gaudia esse, ac plus penè parcendo uictis, quàm uincendo imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, ex quantis opibus quò recidissent Carthaginiensium res. nihil eis, qui modò orbẽ propè terrarum obtinuissent armis, superasse, præter Carthaginis mœnia. ijs inclusos nõ terra, nõ mari quicquam sui iuris cernere. urbem quoq; ipsam, ac penates ita habituros, si nõ in ea quoque, quo nihil ulterius sit, sæuire populus Rom. uelit. Cum flecti misericordia patres appareret, senatorum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt: per quos deos fœdus icturi essent, cum eos, per quos antè ictum esset, fefellissent? Per eosdem, inquit Asdrubal, qui tam infesti sunt fœdera uiolantibus. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat, s c intercessit. Tum M. Attilius & Q. Minutius tribuni pl. ad populum tulerũt: uellent, iuberent ne senatũ decernere, ut cum Carthaginiensibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemq; ex Africa exercitus deportare iuberent? De pace uti rogate omnes tribus erant, iusserunt pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decreuit, ut P. Scipio ex x. legatorum sententia pacẽ cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei uideretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienses: petieruntq;: ut sibi in urbem introire, & colloqui cũ ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia essẽt. esse in ijs partim propinquos, amicosq;, suos nobiles homines, partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus conuentis cum rursus peterent, ut sibi quos uellent ex ijs redimendi potestas fieret, iussi nomina edere. & cum c c. fermè ederent, senatusconsultũ factum est, ut legati Romani ducentos ex captiuis, quos Carthaginienses uellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nuntiarentq; ei, ut si pax conuenisset, sine pretio eos Carthaginiensibus redderet. Fœciales cum in Africã ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatusconsultum in hæc uerba factum est. Vt priuos lapides silices, priuasq; uerbenas secum ferrent: uti prætor Romanus his imperaret ut fœdus ferirent, illi prætorem sagmina poscerent. Herbæ id genus ex arce sumptũ dari fœcialibus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginienses cum in Africam uenissent ad Scipionem, quibus antè dictum est legibus pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorũ quatuor millia tradiderunt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues prouectas in altum incendi iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt, quarũ conspectũ repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quàm si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis consultum, nominis latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati. Annis autẽ x l. pax cum Carthaginiensibus postremo facta erat. Q. Luctatio A. Manlio consulibus, bellum initum annis pòst tribus & x x. P. Cornelio T. Sempronio consulibus, finitum est septimodecimo anno Cn. Cornelio P. Aelio Peto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse: T. Claudij primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelij fuisse

in mora,

in mora, quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carhaginiensibus cum prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis uideretur, mœstitiaq; & fletus in curia esset, ridentem Annibalem ferunt conspectum. cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu cum ipse lachrymarum causa esset: Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile uobis appareret, non læti, sed propè amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamē nequaquam adeò est intempestiuus, quàm uæstræ istæ absurdæ atq; abhorrentes lachrymæ sunt. tunc flesse decuit, cum adempta nobis arma, incensæ naues interdictū externis bellis. illo enim uulnere concidimus. Nec esse in uos odio uestro cōsultum ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest. si foris hostem non habet, domi inuenit: ut præualida corpora ab externis causis tuta uidētur, sed suis ipsa uiribus onerantur. Tantum nimirū ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quàm pecuniæ damnum stimulat. Itaq; cum spolia uictæ Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. nunc quia tributum ex priuato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis. quàm uereor, ne propediem sentiatis leuissimo in malo uos hodie lachrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginienses. Scipio contione aduocata Masanissam ad regnum paternū Cirtha oppido, & cæteris urbibus agrisq;, que ex regno Syphacis in populi Romani potestatem uenissent, adiectis donauit. Cn. Octauium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos Carthaginiensium Romam profici sci, ut quæ ab se ex decem legatorum sententia acta essent, ea patrum autoritate, populiq; iussu confirmarentur. Pace terra mariq; parta, exercitu in naues imposito, in Siciliam Lilybeū traiecit. inde magna parte militum in nauibus missa, ipse per lætam pace non minus, quàm uictoria Italiam, effusis nō urbibus modò ad habendos honores, sed agrestiū etiam turba obsidente uias. Romam peruenit. triumphoq; omniū clarissimo urbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centū millia XXIII. militibus ex præda quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominū. quàm triūphantis gloriæ Syphax est, Tybure haud ita multo ante mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen eius fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius haud quaquam spernendus autor tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito Q. Terentius Culleo, omniq; deinde uita, ut dignum erat, libertatis autorem coluit. Africanū cognomen, militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit, an sicuti Felicis Syllæ, Magniq; Pōpeij patrū memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertum babeo. Primus certe hic imperator nomine uictæ ab se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius nequaquam uictoria pares, insignes imaginum titulos, claraq; cognomina familiæ facere.

FINIS.

TITI LIVII PATA-
VINI DECAS
QVARTA.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM
AB VRBE CONDITA DECADIS QVARTAE
Libri primi Epitome.

BELLI ADVERSVS Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti causæ feruntur hæ. Tempore initiorum duo iuuenes Acarnânes, qui non initiati erant, Athenas uenerunt, & in sacrarium Cereris cum aliis pluribus suis intrauerunt: ob hoc, tanquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnânes mortibus suorum commoti ad uindicādum illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, quingentesimo quadragesimo anno ab urbe cōdita, cum Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium à senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum cōtinuus labor grauis erat dissentiente, tenuit autoritas patrum, ut sociæ ciuitati ferri opem populus quoq; iuberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est, qui exercitu in Macedoniam ducto, equestribus prælijs cum Philippo prosperè pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorū, suos seq; occiderunt. L. Furius prętor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem acie uicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicij consulis, expugnationesq; urbium ab utroque factas continet. Sulpicius Cos. adiuuantibus rege Attalo, & Rhodijs bellum gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius prætor.

LIBRI II

COmplura prodigia ex diuersis regionibus nuntiata referuntur, inter quę, in Macedonia in puppi longæ nauis lauream esse natam. T. Quintius Flamininus Cos. aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri, fugatumq; coëgit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quæ est uicina Macedoniæ, socijs Ætolis & Athamanibus, uexauit. L. Quintius Flamininus cōsulis frater nauali prælio, Attalo rege, & Rhodijs adiuuantibus, Eubœam & maritimā oram cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginiensibus obsidibus oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur. Cornelius Cos. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmonijs & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

LIBRI III

TItus Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie uicto debellauit. L. Quintius Flamininus frater proconsulis, Acarnânes, Leucade urbe quæ caput est Acarnâniæ, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob subitam ualitudinem translatus decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L. Furius, & Claudius Marcellus cōsules Boios, & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant: profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

LIBRI IIII

LEx Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello punico de stringēdis cultibus matronarum tulerat, cum maxima cōtentione abrogata est: cum Porcius Cato autor fuisset, ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello quod Emporijs orsus est, citeriorē Hispaniam pacauit. T. Quintius Flamininus bellum aduersus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem prosperè gestum, data ijs pace, qualem ipse uoluit: liberatisq; Argis, qui sub ditione tyranni erant, finiuit. Senatus tunc primum secretus à populo ludos spectauit. ut id fieret, Sex. Aelius Pętus, & L. Cornelius Cethegus censores interuenerūt cum indignatione ple-

bis. Coloniæ pleræq; deductæ sunt. M. Portius Cato de Hispania triumphauit. Res preterea aduersus Boios & Insubres Gallos feliciter gestæ referuntur. T. Quintius Flaminius qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrãnum uicerat, Græciamq; omnem liberauerat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginiensium nuntiauerunt: Annibalem qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. tentauerat autem per Aristonem Tyrium sine literis Carthaginem missum ad rebellandum Pœnos concitare.

LIBRI V

P. Scipio Africanus legatus missus ad Antiochũ, Ephesi cum Annibale, qui se Antiocho iunxerat, collocutus est: ut, si fieri posset, metũ uitæ, quẽ ex populo Romano cõceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quẽ fuisse maximum imperatorem Annibal crederet: respondit, Alexandrum Macedonum regẽ, quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset, quodq; ultimas oras, quas uisere supra fidem humanã esset, peragrasset. quærenti deinde quem secundum poneret, inquit, Pyrrhum, eo quod castra metari docuisset: ad hęc neminem elegantius loca cepisse, pręsidia disposuisse. exequenti quẽ tertium diceret: semet dixit. ridens Scipio, quidnam tu diceres: si me, inquit, uicisses? tunc uero, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhũ, & ante alios posuissem. Inter ea prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bouem, Cn. Domitio consule, locutum: Roma caue tibi, refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorũ tyrannus incitatus ab Ætolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferẽdum bellũ populo Romano solicitabãt, à populo Romano desciuit, & bello aduersus Philopœmenem Achæorũ prętorem gesto, ab Ætolis interfectus est.

Ætoli quoq; ab amicitia populi Rom. defecerunt. cum quibus societate iuncta Antiochus Syriæ rex cum bellũ Gręciæ intulisset, cõplures urbes occupauit, inter quas Chalcidem & totam Eubœam. Res pręterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho cõtinet.

LIBRI VI

Marcus Acilius Glabrio Cos. Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuuante, uictum Græcia expulit, idemq; Ætolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica Cos. ædem matris deûm, quam ipse in Palatium intulerat, uir optimus à senatu iudicatus, dedicauit. idemq; Boios Gallos uictos in deditionem accepit, & de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

LIBRI VII

L. Cornelius Scipio Cos. legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatum futurũ dixerat: si ei Græcia, & Asia prouincia decerneretur, cum C. Lęlio, qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari uideretur, profectus ad bellum aduersus Antiochum gerendũ, in Asiã primus omnium Romanorum ducum traiecit. Æmylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonnesum, Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de Ætolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea conditione, ut omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus uictus erat, regnum ampliatum. Rhodijs quoque, qui & ipsi iuuerant, quædam ciuitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Æmylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine uicerat: naualem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho bellauerat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

LIBRI VIII

Marcus Fuluius Cos. in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Ætolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius Cos. collega eius Gallogręcos Tolistobogios Tectosagos, & Trocmos, qui Brenno duce in Asiam trãsierant, cum soli citra Taurum mõtem minime parerent. uicit. Eorum origo, & cum eo loca, quæ tenent, occupauerantq;, referuntur. Exemplum quoq; uirtutis, & pudicitiæ in fœmina traditur. Quæ

cum

cũ regis Gallogrecorum uxor fuerit, capta centurionẽ qui ei uim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLVIII millia, & CCCXVIII. Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. C. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis, acta per se causa in senatu triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, à Petilio Acteo trib. plebis, ut quidã à Næuio, quod præda cum Antiocho capta ærarium fraudasset: posteaquam is dies uenit: euocatus in rostra, hac die, inquit, Quirites Carthaginẽ uici: & prosequente populo, Capitolium ascendit: inde, ne amplius tribunicijs iniurijs uexaretũ, in uoluntariũ exilium Literinum cõcessit, incertum ibi an Romæ defunctus. nã eius monimentum utrobiq; fuit. L. Scipio Asiaticus frater Africani, eodẽ peculatus crimine accusatus dãnatusq;, cum in uincula & carcerem duceretur: Tib. Sempronius Gracchus trib. pleb. qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiã duxit. Cum populus quæstores in bona eius publice possidẽda misisset: nõ modò in ijs nullum uestigiũ pecuniæ regiæ apparuit, sed nequaquam tantum in ærarium redactum, quantæ summæ erat damnatus. collatam à cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit. quæ necessitati ei erat ad cultum, retenta.

LIBRI IX

AEmylius Cos. Liguribus subactis, uiã à Placentia usq; Ariminum perductã Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures quicunq; citra Appenninũ erãt, subacti sunt. Bacchanalia sacrum Græcũ, & quidẽ nocturnum, scelerũ omniũ maximum seminarium, cũ ad ingentis turbæ coniurationẽ peruenisset: à cõsule inuestigatum: & multorũ pœna sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone uir & belli & pacis artibus maximus motus est senatu L. Quintius Flamininus T. Quintij frater, eo quòd cum Galliã prouinciã Cos. obtinuerat, rogatus à Philippo Pœno, quẽ amabat, scorto nobili, Gallum quendã sua manu occiderat, siue ut quidã tradiderunt, unum damnatorum securi percusserat, rogatus à meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et, tanq; iungente fortuna circa id tempus duo funera maximorum uirorũ Annibal à Prusia Bithyniæ rege, ad quẽ uicto Antiocho cõfugerat, cũ dederetur Romanis, qui ad exposcendũ illum T. Quintium Flamininum miserãt, ueneno sibi mortem consciuit. Philopœmen quoq;, dux Achæorum uir maximus est à Messenijs interemptus ueneno, cum ab ijs bello captus esset. Coloniæ Pollentia, & Pisaurũ, & Mutina, & Parma deductæ sunt. Præterea res aduersum Celtiberos prosperè gestas, & initia causasque belli Macedonici continet. cuius origo inde uenit, quòd Philippus ægre ferebat regnum suũ minui à Romanis, eo quòd cogeretur à Thracibus, alijsq; locis præsidia deducere.

LIBRI X

CVm Philippus liberos eorũ, quos in uinculis nobilissimorũ quidem hominũ habebat, conquiri ad mortẽ iussisset, Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris uerita regis libidinẽ, prolatis in medium gladijs, & poculo, in quo erat uenenum, suasit ijs, ut imminens ludibrium morte effugerent, & cum persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referuntur, & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidij, & affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, ueneno necatus est, regnumq; Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania cõtra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilij in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri in arca lapidea clausi & Græci & Latini inuenti sunt. in quibus plura, quæ dissoluendarum religionum erant, prætor ad quem delati erant, cũ legisset iurauit senatui contra rempub. esse, ut legerentur, seruarenturq;, & ex S C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium falsis alterius filij in eundem delationibus impulsus ueneno sustulisset, & de pœna Persei cogitauit, uoluitq; Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. sed in hac cogitatione morte raptus est. regnum Perseus accepit.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVARTAE LIBER PRIMVS.

E QVOQVE iuuat,uelut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli punici peruenisse. nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omneis Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minime conuenit: tamen cum in mentem uenit,tres & LX annos (tot enim sunt à primo punico ad secundum bellum finitum) æquæ multa uolumina occupasse mihi, quàm occuparint quadringenti LXXVIII anni à condita urbe ad Appium Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginiensibus intulit, iam prouideo animo,uelut qui proximis litori uadis inducti mare pedibus ingrediuntur: quicquid progredior, in uastiorem me altitudinem, ac uelut profundũ inuehi, & crescere penè opus,quod prima quæq; perficiendo minui uidebatur.Pacem punicam bellum Macedonicum excepit,periculo haudquaquam comparandum aut uirtute ducis,aut militum robore:claritate regum antiquorum,uetustæq; fama gentis,& magnitudine imperij,quo multa quondam Europæ,maiorem partem Asiæ obtinuerant armis,propè nobilius. Cæterum cœptum bellum aduersus Philippum decem fermè antè annis,triẽnio prius depositum erat: cum Ætoli & belli,& pacis fuissent causæ.uacuos deinde pace punica iam Romanos, & infensos Philippo, cum ob infidam aduersus Aetolos, aliosq; regionis eiusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali, Pœnisq;, preces Atheniensium, quos agro peruastato in urbem compulerat:excitauerunt ad renouandum bellum. Sub idem ferè tempus & ab Attalo rege,& Rhodijs legati uenerunt,nuntiantes:Asiæ quoq; ciuitates solicitari. His legationibus respõsum est,curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad Cos.qui tunc in prælio cum Boijs erant,reiecta est. Interim ad Ptolemæum Aegipti regem legati tres missi, C.Claudius Nero,M.Aemylius Lepidus,P.Sempronius Tuditanus:ut & annuntiarent uictum Annibalem, Pœnosq;: & gratias agerent regi,quod in rebus dubijs,cum finitimi etiam socij Romanos desererent, in fide mansisset,& peterent, ut si coacti iniurijs bellum aduersus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum cõseruaret. Eodem ferè tempore P.Aelius Cos.in Gallia cum audisset à Boijs ante suum aduentũ incursiones in agros sociorũ factas,duabus legionibus subitarijs tumultus eius causa scriptis,additisq; ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C.Appium præfectum sociũm hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniã uocãt,agrum Boiorum inuadere iussit.ipse eodem aperto itinere per mõtes duxit. Appius ingressus hostiũ fines primo populationes satis prosperè, ac tutò fecit. delecto deinde ad castrũ Mutilum satis idoneo loco ad demetenda frumenta (iam enim maturæ erant segetes) profectus neq; explorato circà,nec stationibus satis firmis,quæ armatæ inermes,atq; operi intentos tutarentur,positis,improuiso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumuentus.inde pauor fugaq; etiã armatos cepit.ad septẽ millia hominum palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C.Appius præfectus.cæteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte,relicta magna parte rerum suarum,ad consulem per saltus propè inuios peruenêre.qui,nisi quod populatus est Boiorum fines:& cum Ingaunis Liguribus fœdus icit. nihil, quod esset memorabile,aliud in prouincia cum gessisset,Romam redijt.Cum primum senatum habuit, uniuersis postulãtibus,ne quam prius rem,quàm de Philippo,sociorumq; querelis ageret,relatum extemplo est,decreuitq; frequens senatus,ut P.Aelius Cos.quem uideretur ei,cum imperio mitteret,qui classe accepta,quam ex Sicilia Cn.Octauius reduceret,in Macedoniã traijceret.M.Valerius Leuinus proprętor missus,circa Vibonem duodequadraginta nauibus ab Cn.Octauio acceptis in Macedoniam transmisit.ad quem cum M.Aurelius legatus uenisset,

edocuiſſetꝗ eum quantos exercitus, quantum nauium numerum comparaſſet rex: & quemadmodum circa omnes non continentis modo urbes, ſed etiam inſulas, partim ipſe adeundo, partim per legatos conciret homines ad arma: maiore conatu Romanis id capeſſendum bellum eſſe, ne cunctantibus ijs auderet Philippus, quod Pyrrhus prius auſus ex aliquãto minore regno eſſet: hęc eadem ſcribere Aurelium conſulibus, & ſenatui placuit. Exitu huius anni cum de agris ueterum militũ relatum eſſet: qui ductu atꝗ auſpicio proconſulis Scipionis in Africa bellum perfeciſſent: decreuerunt patres, ut M. Iunius prætor urb. ſi ei uideretur, decẽuiros agro ſamniti apuloꝗ, quod eius publicũ populi Ro. eſſet: metiendo diuidendoꝗ crearet. Creati P. Seruilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Seruilij (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hoſtilij Catones, P. Villius Tappulus, M. Fuluius Flaccus, P. Ælius Pętus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Ælio cõſulum comitia habẽte, creati Coss. P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prętores exinde facti Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpurio, Q. Fuluius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani ſcenici eo anno magnifice, apparateꝗ facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminino, biduum inſtaurati ſunt. frumẽtiꝗ uim ingentem, quod ex Africa proconſul Scipio miſerat: quaternis æris populo cum ſumma fide & gratia diuiſerunt. Et plebeij ludi ter toti inſtaurati ab ædilibus plebis L. Apuſtio Fullone, & Q. Minucio Rufo: qui ex ædilitate prętor creatus erat. & Iouis epulum fuit ludorum cauſa.

Anno qningẽteſimo quadrageſimo ab urbe cõdita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio Coss. bellum cum rege Philippo initum eſt, paucis menſibus poſt pacem Carthaginiẽſibus datam. Omniũ primum eam rem idibus Martijs. quo die tum cõſulatus inibatur: P. Sulpicius Cos. retulit, ſenatusꝗ decreuit: uti Coss. maioribus hoſtijs rem diuinam facerent quibus dijs ipſis uideretur, cum precatione ea, quam rem ſenatus populusꝗ Romanus de republica, deꝗ ineundo nouo bello in animo haberet: ea res uti populo Romano ſocijsꝗ, ac nomini latino bene, ac feliciter eueniret. ſecundum rem diuinam, precationemꝗ, ut de republica, deꝗ prouincijs ſenatum conſulerent. Per eos dies opportunè iritandis ad bellum animis & literæ à M. Aurelio legato, & M. Valerio Leuino proprætore allatæ: & Athenienſium noua legatio uenit, quæ regem appropinquare finibus ſuis nuntiaret: breuiꝗ non agros modò, ſed urbem etiam in ditione eius futuram, niſi quid in Romanis auxilij foret. Cum pronuntiaſſent Coss. rem diuinam rite perfectam eſſe, & precationi annuiſſe deos, aruſpices reſpondere: lætaꝗ exta fuiſſe: & prolationem finium, uictoriamꝗ, & triumphum portendi: tum literæ Valerij, Aurelijꝗ lectæ, & legati Athenienſium auditi. Senatus inde cõſultum factum eſt: ut ſocijs gratiæ agerentur, quod diu ſolicitati ne obſidionis quidem metu fide deceſsiſſent, de auxilio mittendo tum reſpondere placere: cum conſules prouincias ſortiti eſſent: atque is Cos. cui Macedonia prouincia eueniſſet, ad populum tuliſſet, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. P. Sulpicio prouincia Macedonia ſorte euenit, isꝗ rogationem promulgauit: uellent, iuberent Philippo regi Macedonibusꝗ, qui ſub regno eius eſſent: ob iniurias, armaꝗ illata ſocijs populi Romani bellum indici? Alteri conſuli Aurelio Italia prouincia obtigit. Prætores exinde ſortiti ſunt: Cn. Sergius Plancus urbanam: Q. Fuluius Gillo Siciliam: Q. Minucius Rufus Brutios, L. Furius Purpurio Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitijs ab omnibus fermè centurijs antiquata eſt. id cum feſsi diuturnitate & grauitate belli ſua ſponte homines tædio laborum, periculorumꝗ fecerant, tum Q. Bebius tribunus plebis uiam antiquam criminãdi patres ingreſſus incuſauerat bella ex bellis ſeri, ne pace unquã frui plebs poſſet. Ægrè eam rem paſsi patres, laceratusꝗ probris in ſenatu tribunus plebis, & conſulem pro ſe quiſque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, caſtigaretꝗ ſegnitiem populi, atque doceret quanto damno, dedecoriꝗ dilatio ea belli futura eſſet. Conſul in campo Martio comitijs habitis, priuſquam centurias in ſuffragium mitteret contione aduocata, Ignorare, inquit, uidemini mihi Quirites, non utrum bellum, an pacem habeatis, uos conſuli: (neꝗ enim liberum id uobis permittet Philippus, qui terra mariꝗ ingens bellum molitur) ſed utrum in Macedoniam legiones tranſportetis, an hoſtem in Italiã accipiatis. hoc quantũ interſit, ſi unꝗ ante aliâs, punico certe proximo bello experti eſtis.

Quis

Quis enim dubitat: quin, si Saguntinis obsessis fidemq; nostram implorantibus impigrè tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant: totum in Hispaniam auersuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiã accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum pactum iam per legatos, literasq; cum Annibale in Italiam traijcere, misso cum classe Leuino, qui ultro ei bellum inferret: in Macedonia continuerimus. & quod tunc fecimus, cum hostem Annibalem in Italia haberemus: id nunc pulso Italia Annibale, deuictis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus, segnitiem nostrã experiri regẽ. nõ quinto inde mense, queadmodum ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die, quàm ab Corintho soluerit naues, in Italiam perueniet. Ne æquaueritis Annibali Philippum: ne Carthaginiensib⁹ Macedonas: Pyrrho certe æquabitis: dico quantum uel uir uiro, uel gens genti pręstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedonię fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet. Argosq; ipsos, non uetere fama magis, quàm morte Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara. quãto magis florentem Italiã, quãto magis integras res, saluis ducibus, saluis tot exercitibus, quos punicũ postea bellum absumpsit: aggressus Pyrrhus tamen concussit, & uictor propè ad ipsam urbem Romam uenit. nec Tarentini modò, oraq; illa Italiæ, quàm maiorem Gręciã uocant: ut linguã, ut nomen secutos crederes: sed Lucanus, & Brutius, & Sãnis à nobis defecerunt. hęc uos, si Philippus in Italiã transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? mãserunt enim punico postea bello. nunquam isti populi, nisi cum deerit ad quem desciscãt, à nobis non deficient. Si piguisset uos in Africam traijcere, hodie in Italia Annibalẽ & Carthaginienses hostes haberetis. Macedonia potius, quàm Italia bellũ habeat: hostium urbes agriq; ferro atq; igni uastentur. experti iam sumus foris nobis, quàm domi feliciora, potentioraq; arma esse. Ite in suffragiũ bene iuuantibus dijs: & quæ patres censuerunt, uos iubete. Huius uobis sententiæ non consul modo autor est, sed etiam dij immortales, qui mihi sacrificanti precantiq;, ut hoc bellũ mihi, senatui, uobisq;, & socijs ac nomini latino, classibus exercitibusq; nostris bene ac feliciter eueniret: læta omnia, prosperaq; portendère. Ab hac oratione in suffragium missi, uti rogarat bellum iusserunt. Supplicatio inde à C o s s. in triduum ex SC. indicta est, obsecratioq; circa omnia puluinaria dij, quod bellũ cum Philippo populus iussisset, id bene ac feliciter eueniret. consultiq; fœciales ab C o s. Sulpicio, bellũ quod indiceretur regi Philippo, utrum ipsi utiq; nuntiari iuberent: an satis esset, in finibus regni quod proximum præsidium esset, eò nuntiari. fœciales decreuerunt, utrum eorum fecisset, recte facturum. Consuli à patribus permissum, ut quem uideretur ex ijs, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendũ. Tum de exercitibus consulum, prętorumq; actum. consules binas legiones scribere iussi: ueteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui nouum, ac magni nominis bellum decretum erat, permissum: ut de exercitu, quem proconsul Scipio ex Africa deportasset: uoluntarios quos posset, duceret: inuitum ne quem militem ueterem ducendi ius esset. Prętoribus L. Furio Purpurioni, & Q. Minucio Rufo quina millia sociũm latini nominis consul daret: quibus præsidijs alter Galliam, alter Brutios prouinciam obtineret. Q. Fuluius Gillo & ipse iussus ex eo exercitu, quem P. Ælius C o s. habuisset: ut quisque minime multa stipendia haberet, legere donec & ipse quinq; millia sociũm ac nominis latini effecisset: id præsidio Siciliæ prouinciæ esset. M. Valerio Falconi qui prætor priore anno Campaniam prouinciam habuerat: prorogatum in annum imperium est: uti proprætor in Sardiniam traijceret: quoque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia sociũm nominis latini, qui eorum minime multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas urbanas legiones scribere iussi: quæ si quò res posceret, multis in Italia contactis gentibus punici belli societate ira que inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno usura respublica erat. In ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemæo uenerunt, qui nuntiarunt, Athenienses aduersus Philippum petisse ab rege auxilium. cæterum etsi communes socij sint: tamen nisi ex autoritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendendi, aut oppugnandi cuiusquam causa regem in Græciã missurum esse, uel quieturum eum in regno, si populo Romano

socios

socios defendere liceat: uel Romanos quiescere, si malint, passurum: atq; ipsum auxilia, quae facile aduersus Philippum tueri Athenas possent, missurum. Gratię regi ab senatu actae, responsum q;: tutari socios populo Romano in animo esse, si qua re ad id bellum opus sit: indicaturos regi. regniq; eius opes scire subsidia firma ac fidelia suae reipub. esse. Munera deinde legatis in singulos quinûm millium aeris ex S C. missa. Cum delectum consules haberent: parent q; quae ad bellum opus essent: ciuitas religiosa, in principijs maxime nouorum bellorum, supplicationibus habitis iam, & obsecratione circa omnia puluinaria facta, ne quid pretermitteretur, quod aliquando factum esset: ludos Ioui, donumq; uouere consulem, cui prouincia Macedonia euenisset, iusit. Moram uoto publico Licinius pontifex maximus attulit: qui negauit ex incerta pecunia uouere debere. si ea pecunia non posset in bellum usui esse: reponi statim debere: nec cum alia pecunia misceri. quod nisi factum esset: uotum rite solui non posse. Quanquam & res, & autor mouebat: tamen ad collegium pontificum referre consul iussus: si posset recte uotum incertae pecuniae suscipi. posse, rectiusq; etiam esse, pontifices decreuerunt. Vouit in eadem uerba C o s. praeeunte maximo pontifice: quibus antea quinquennalia uota suscipi solita erant: preterquam quod tanta pecunia, quantam tum, cum solueretur, senatus censuisset: ludos donaq; facturũ uouit. toties ante ludi magni de certa pecunia uoti erant: ij primi de incerta. Omnium animis in bellum Macedonicum uersis, repente nihil minus eo tempore timentibus gallici tumultus fama exorta est. Insubres, Cenomaniq;, & Boij, excitis Sallyis, Iluatibusq;, & caeteris Ligusticis populis, Amilcare Poeno duce, qui in ijs locis de Asdrubalis exercitu substiterat: Placentiam inuaserant, & direpta urbe, ac per iram magna ex parte incensa, uix duobus millibus hominum inter incendia ruinasq; relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinę urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, praesidiaq; per muros disponenda: ut obsiderentur tamen prius quàm expugnarentur, nuntiosq; mitterent ad populum Romanum. L. Furius Purpurio, tum prouinciae praeerat, caetero ex S C. exercitu dimisso, praeter quinque millia sociûm ac latini nominis, cum ijs copijs in proxima regione prouinciae circa Ariminum substiterat. is tum senatui scripsit, quo in tumultu prouincia esset. duarum coloniarum, quae ingentem illam tempestatem punici belli subterfugissent, alteram captam, ac direptam ab hostibus, alteram oppugnari. nec in exercitu suo satis praesidij colonis laborantibus fore, nisi quinq; millia sociûm XL millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda obijcere uelit, & tanta sua clade iam inflatos excidio coloniae Romanae augeri hostium animos. His literis recitatis decreuerunt, ut C. Aurelius C o s. exercitum cui in Hetruriam ad conueniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse iuberet, & aut ipse, si per commodum reipublicae posset, ad opprimẽdum gallicum tumultum proficisceretur, aut L. Furio praetori scriberet, ut cum ad eum legiones ex Hetruria uenissent, missis in uicem earum quinq; millibus sociorum, qui interim Hetruriae praesidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masanissam. Carthaginem, ut nuntiaret ciuem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdrubalis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra foedus facere. exercitus Gallorum, Ligurumq; exciuisse ad arma contra populum Romanum. eum si pax placeret, reuocandum illis, & dedendũ populo Romano esse. simul nuntiare iussi, perfugas sibi non omnes redditos esse, magnam partem eorum palàm Carthagini obuersari dici, quos comprehendi conquirique debere. ut sibi ex foedere restituantur. Haec ad Carthaginienses mandata. Masanissae gratulari iussi, quod non patrium modo recuperasset regnum, sed parte florentissima Syphacis finium adiecta etiam auxisset. Nuntiare praeterea iussi, bellum cum rege Philippo susceptum, quod Carthaginienses auxilijs iuuisset, iniuriasq; inferendo socijs populi Romani, flagrante bello Italia coëgisset classes exercitusque in Graeciam mitti, & distinendo copias causa inprimis fuisset serius in Africam trajciendi. peterent, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quae ferrent regi, uasa aurea argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica cum eburneo Scipione, & toga praetexta cum curuli sella. iussiq; polliceri:

Dona missa Masanissae?

ceri: si quid ei ad firmãdum augendumq; regnum opus esse iudicasset, enixè id populum Romanum merito eius præstaturum. Verminæ quoq; Syphacis filij legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamq;, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium auertentes. Et Masanissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoq; annixurum: ne officijs in populum Romanum aut à Masanissa, aut ab ullo alio uincatur. petere ut rex, sociusq;, & amicus ab senatu appellaretur. Responsum legatis est: & patrem eius Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repente populi Ro. factum: & eum ipsum rudimentũ adolescentiæ bello lacessentem Romanos posuisse. itaq; pacem illi prius petendam à populo Romano esse, quàm ut rex, sociusq; & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuesse. legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum: ut Verminæ pacis dent leges: liberũ arbitrium eis populo Romano permittente. si quid ad eas addi, demi, mutariue uellet: rursus ab senatu ei postulandum fore. Legati cum ijs mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octauius, quinqueremes singulis datæ. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minucij prætoris: cui Brutij prouincia erat: pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clàm sublatam: nec ad quos pertineat facinus, uestigia ulla extare. Indigne passus senatus non cessari ab sacrilegijs: & ne Pleminium quidem, tam clarum recensq; noxæ simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio cõsuli negotium datum, ut ad prętorem in Brutios scriberet: senatui placere quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi: quo M. Pomponius prætor triennio antè habuisset. quæ inuenta pecunia esset, reponi. si quo minus inuentum foret, expleri: ac piacularia, si uideretur, sicut antè pontifices censuissent, fieri, causa expiandæ uiolationis eius templi. Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse afferebant. Priuerni sereno per diem totum rubrum solem fuisse: Lanuuij templo Sospitę Iunonis nocte strepitum ingentem exortum. iam animalium obscœni fœtus pluribus locis nuntiabantur. in Sabinis incertus infans natus, masculus an fœmina esset. alter sexdecim iam annorum item ambiguo sexu inuentus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisq; in alienos fœtus naturæ uisa. ante omnia abominati semimares: iussiq; in mare extemplo deportari: sicut proximè C. Claudio, M. Liuio Coss. deportatus similis prodigij fœtus erat. nihilominus decemuiros adire libros de portento eo iusserunt, decemuiri ex libris res diuinas easdem, quæ proxime secũdum id prodigiũ factę essent, imperarunt. carmen prętere ab ter nouenis uirginibus cani per urbem iusserunt: donumq; Iunoni reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius Cos. ex decẽuirorum responso curauit. carmẽ sicut patrum memoria Liuius, ita tum cõdidit P. Licinius Tegula. Expiatis omnib9 religionibus (nam etiã Locris sacrilegium peruestigatũ à Q. Minucio erat, pecuniaq; ex bonis noxiorum in thesauris reposita) cum consules in prouincias proficisci uellent: priuati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio & M. Claudio Coss. mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, cum ad nouum bellum, quod magna classe magnisq; exercitibus gerendum esset, uix ærarium sufficeret: negauerãt esse, unde ijs in præsentia solueretur. Senatus querentes eos non sustinuit: si in punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoq; bellum uti respublica uellet: alijs ex alijs orientibus bellis, quid aliud quàm publicã pro beneficio tanquã ob noxã suam pecuniam fore? Cum & priuati æquum postularent: nec tamen soluendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum, & utile erat, decreuerunt. ut, quoniam magna pars eorum agros uulgo uenales esse diceret, & sibimet emptis opus esse, agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia ijs fieret. consules agrum æstimaturos, & in iugera asses uectigales, testandi causa publicum agrum esse imposituros, ut si quis, cum soluere posset populus, pecuniam habere quàm agrum mallet, restitueret agrum populo. Lęti eam cõditionem priuati accepere. Trientius, Tabuliusq; is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus. Tum P. Sulpicius secundũ uota in Capitolio nuncupata paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundisium uenit, &

ueteribus

ueteribus militibus uolũtarijs ex Africano exercitu in legiones descriptis, nauibusq́ ex classe
consulis Cornelij lectis: altera die, quàm à Brundisio soluit, in Macedoniam traiecit. ibi ei prę
sto fuere Atheniensiũ legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est
C. Claudius Cento cum xx longis nauibus, & militum copijs. neq; enim ipse rex Athenas
obsidebat. eo maxime tẽpore Abydum oppugnabat, iam cum Rhodijs, & Attalo naualibus
certaminibus, neutro feliciter prælio uires expertus. sed animos ei faciebat pręter ferociam in/
sitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege: diuisæq́ iam cum eo Ægypti opes: cui morte
audita Ptolemæi regis ambo imminebant. Cõtraxerant autem cum Philippo bellũ Athe
nienses haudquaq; digna causa: dum ex uetere fortuna nihil præter animos seruant. Acar/
nãnes duo iuuenes per initiorum dies nõ initiati templum Cereris imprudentes religionis cũ
cætera turba ingressi sunt. facile eos sermo prodidit absurde quædã percunctantes. deductiq́
ad antistites templi, cum palàm esset per errorem ingressos, tanq; ob infandum scelus interfe/
cti sunt. Id tam fœde atq; hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: impetra/
uitq́ ab eo, ut datis Macedonum auxilijs, bellum se inferre Atheniensibus pateret. Hic exer/
citus primo terram Atticam ferro igniq́ depopulatus, cum omnis generis præda in Acarna/
niam redijt. & iritatio animorũ ea prima fuit. postea iustum bellum decretis ciuitatis ultro in/
dicendo factum. Attalus enim rex Rhodijq́ secuti cedentem in Macedoniã Philippum, cum
Æginam uenissent: rex Piræeum renouandæ firmandæq́ cum Atheniensibus societatis cau/
sa traiecit. Ciuitas omnis obuiam effusa cum coniugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus
suis intrantem urbem, ac dij propè ipsi exciti sedibus suis exceperunt. In contionem extemplo
populus uocatus: ut rex quæ uellet, coràm ageret. deinde ex dignitate magis uisum, scribere
eum, de quibus uideretur: quàm pręsentem aut referendis suis in ciuitatem beneficijs erubesce/
re, aut significationibus acclamationibusq́ multitudinis, assentatione immodica pudorẽ one/
rantis. In literis autẽ, quæ missæ in cõtionem, recitatæq́ sunt: cõmemoratio erat beneficiorum
primum in ciuitatem suam: deinde rerum, quas aduersus Philippum gessisset: ad postremum
adhortatio. capessendum bellum dum se, dum Rhodios, tum quidem dum etiam Romanos
haberent. nequicquã postea, si tum cessâssent, prætermissam occasionem quæsituros. Rhodij
deinde legati auditi sunt, quorum recens erat beneficiũ, quod naues lõgas quatuor Athenien/
sium captas nuper à Macedonibus, recuperatasq́ remiserãt. Itaq; ingenti cõsensu bellum ad/
uersus Philippum decretũ. Honores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodijs habi/
ti, tum primum mentio illata de tribu, quam Attalida appellarẽt, ad decem ueteres tribus ad/
denda. & Rhodiorum populus corona aurea uirtutis ergô donatus, ciuitasq́ Rhodijs data:
quemadmodum Rhodij prius Atheniensibus dederant. Secundum hęc rex Attalus Æginã
ad classem se recepit. Rhodij Ceam ab Ægina, inde per insulas Rhodum nauigarunt, omni/
bus, pręter Andrum, Parumq́, & Cythnum, quæ præsidijs Macedonum tenebãtur: in socie/
tatem acceptis. Attalum Æginæ missi in Ætoliam nuntij, expectatiq́ inde legati aliquandiu
nihil agentem tenuere, & neq; illos excire ad arma potuit, gaudentes utcunq; composita cum
Philippo pace: & ipse, Rhodijq́, cum, si institissent Philippo: egregium liberatæ per se Gręciæ
titulum habere potuissent: patiendo rursus, eum in Hellespontũ traijcere, occupantemq́ Græ
ciæ opportuna loca uires colligere, bellum alere: gloriamq́ eius gesti, perfectiq́ Romanis cõ
cesserunt. Philippus magis regio animo est usus: qui cum Attalum Rhodiosq́ hostes non
sustinuisset: ne Romano quidem quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfe
ctis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populãdos Atheniensiũ agros
misso, classe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret: ipse terra eodem cum expeditis duobus
millibus peditum, equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugna/
uit. Ænum inde cum magno labore, postremo per proditionem Ganymedis præfecti Ptole/
mæi cepit. deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrheum occupat. inde progressus
ad Chersonesum, Eleũnta, & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recipit. Callipolis quoque &
Madytos dedita, & castella quædã ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi por/
tas clauserunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit. eripiq́ ex obsidione, ni cessatum ab At/
talo,

talo, & Rhodijs foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præsidium, Rhodij quadriremem unam ex classe, cum ad Tenedum staret, miserunt. eodem postea cum iam uix sustinerent obsidionē, & ipse Attalus cum traiecisset: spem tantum auxilij ex propinquo ostendit, neq; terra, neq; mari adiutis socijs. Abydeni primo tormentis per muros dispositis, non terra modò adeunteis aditu arcebant: sed nauium quoq; stationem infestam hosti faciebant. postea cum & muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis iam peruentum esset: legatos ad regem de cōditionibus tradendæ urbis miserunt. Paciscebantur autem: ut Rhodiam quadriremem cum socijs naualibus, Attaliq; pręsidium emitti liceret: atq; ipsis urbe excedere cum singulis uestimentis. quibus cum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus respondisset: adeò renuntiata hęc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit: ut ad Saguntinam rabiem uersi matronas omnes in tēplo Dianæ, pueros ingenuos uirginesq;, infantes etiam cum suis nutricibus in gymnasium includi iuberent: aurum & argentum in forum deferri, uestem pretiosam in naues, rhodiam cyzicenamq;, quæ in portu erant, conijci: sacerdotes uictimasq; adduci: & altaria in medio poni. ibi delecti primum: qui ubi cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnantem uidissent: extemplo coniuges liberosq; interficerent: aurum, argentum, uestem q; quæ in nauibus esset: in mare deijcerent: tectis publicis priuatisq; quàm plurimis locis possent, ignes subijcerēt: & se facinus perpetraturos, pręeuntibus execrabile carmen sacerdotibus, iureiurando adacti: tum militaris ætas iurare, neminem uiuum, nisi uictoriam, acie excessurum. Hi memores deorum adeò pertinaciter pugnauerunt: ut cum nox prelium diremptura esset: rex prior territus rabie eorum, pugna abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat: cum paucos, & cōfectos uulneribus ac lassitudine superesse prælio cernerent: luce prima sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt. Ante deditionem ex ijs legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant: M. Æmylius duorum consensu, minimus natu, audita obsidione Abydenorum ad Philippum uenit. qui questus Attalo, Rhodijsq; arma illata, & quod tum maximè Abydum oppugnaret: cum rex ab Attalo, & Rhodijs ultro se bello lacessitū diceret: num Abydeni quoq;, inquit, ultro tibi intulerunt arma? Insueto uera audire ferocior oratio uisa est, quàm quæ habenda apud regē esset. Ætas, inquit, & forma, & super omnia Romanum nomen te se rociorē facit. ego autem primum uelim uos fœderum memores seruare mecum pacē. si bello lacessitis, mihi quoq; in animo est facere, ut regnum Macedonū nomenq;, haud minus quàm Romanum, nobile bello sentiatis. Ita dimisso legato Philippus auro argentoq;, quæ coaceruata erant, accepto, hominum prædam omnem amisit. tanta enim rabies multitudinem inuasit, ut repente proditos rati, qui pugnantes mortē occubuissent: periuriumq; alijs alij exprobrantes, & sacerdotibus maximè, qui quos ad mortem deuouissent, eorum deditionē uiuorum hosti fecissent: repente omnes ad cędem coniugum liberorumq; discurrerēt: seq; ipsi per omnes uias lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex suppresit impetum militum: & triduum se ad moriendum Abydenis dare dixit: quo spatio plura facinora in se uicti ediderunt, quàm infesti edidissent uictores. nec nisi quem uincula, aut alia necessitas mori prohibuit: quisquam uiuus in potestatem uenit. Philippus imposito Abydi pręsidio, in regnum redijt. Cum uelut Sagunti excidium Annibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanū bellum animos fecisset, nuntij occurrerunt, cōsulem iam in Epiro esse, & Apolloniam terrestres copias, nauaIes Corcyram in hyberna deduxisse. Inter hęc legatis, qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, respōsum à Carthaginiēsibus est: nihil ultra se facere posse: quàm ut exilio eum mulctarent: bonaq; eius publicarent, perfugas & fugitiuos, quos inquirendo uestigare potuerint, reddidisse. & de ea re missuros legatos Romā, qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modiūm tritici Romam, ducēta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. dona data Masanissę: mandataq; edita. Equites M Numidæ, cum MM daret, accepti. ipse in naues imponendos curauit: & cum ducētis millibus modiūm tritici, ducētis hordei in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obuiam progressus, ut scriberent ipsi quas uellent pacis cōditiones

bbb permisit.

Abydenorum r.

Amoris, Veneratiois et Fei

permisit.omnem pacem bonã iustam[que] fore sibi cum populo Romano. datæ leges pacis,ius/
sus[que] ad eam cõfirmandam mittere legatos Romam. Per idem tempus L.Cornelius Len/
tulus proconsul ex Hispania rediit, qui cum in senatu res ab se per multos annos fortiter feli/
citer[que] gestas exposuisset,postulasset[que] ut triumphanti sibi inuehi liceret in urbem:res trium/
pho dignas esse censebat senatus:sed exemplum à maioribus non accepisse:ut qui neq[ue] dicta/
tor,neq[ue] consul,neq[ue] prętor res gesisset:triumpharet.proconsulem illum Hispaniam prouin
ciam,non consulem,aut prętorem obtinuisse.decurrebatur tamen eò, ut ouans urbem iniret:
intercedente T.Sempronio Longo tribuno pl.qui nihilo magis id more maiorũ, aut ullo ex
emplo futurum diceret.postremo uictus consensu patrum tribunus cessit: & ex S C.L.Lentu
lus ouans urbem est ingressus.Argenti tulit ex prędа quadragintaquatuor millia pondo: au/
ri duo millia quadringenta L. militibus ex præda centum XX asses diuisit. Iam exerci/
tus cõsularis ab Arretio Ariminum traductus erat,& quinq[ue] millia sociûm Latini nominis ex
Gallia in Hetruriam transierant.ita[que] L.Furius magnis itineribus ab Arimino aduersus Gal/
los Cremonam tum obsidentes profectus,castra mille quingentorum passuum interuallo ab
hoste posuit.Occasio egregiè rei gerendæ fuit, si protinus de uia ad castra oppugnanda du/
xisset.palati passim uagabantur per agros,nullo satis firmo relicto pręsidio. lassitudini mili/
tum timuit,quod raptim ductum agmen erat.Galli clamore suorum ex agris reuocati,omissa
pręda,quæ in nauibus erat,castra repetiuere.& postero die in aciem progressi. nec Romanus
moram pugnandi fecit.sed uix spatium instruendi fuit, eo cursu hostes in prælium uenerunt.
Dextera ala(in alas diuisum socialem exercitum habebat)in prima acie locata est, in subsidiis
duæ Romanæ legiones,M.Furius dextræ alæ,legionibus M.Cęcilius, equitibus L. Valerius
Flaccus(legati omnes erant)præpositi.Prætor secum duos legatos,Cn. Lectorium, & P.Titi/
nium habebat,cum quibus circunspicere,& obire ad omneis hostium subitos conatus posset.
Primo Galli omni multitudine in unum locum connixi, obruere, atq[ue] obterere sese dextram
alam,quæ prima erat,sperarunt posse. ubi id parum procedebat, circumuenire à cornibus &
amplecti hostium aciem, quod multitudini aduersus paucos facile uidebatur, conati sunt.Id
ubi uidit prætor, ut & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis dextra læua[que] alæ quæ
in prima acie pugnabat,circundat,ædem[que] deo Ioui uouit,si eo die hostes fudisset.L. Valerio
imperat,ut altera parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua ho/
stium emittat,nec circumuenire eos aciem patiatur.simul & ipse,ut extenuatam mediam didu
ctis cornibus aciem Gallorum uidit,signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines iu
bet.& cornua ab equitibus, & medii à pedite pulsi, ac repente, cum omni parte cæde ingenti
sternerent:Galli terga uertunt,fuga[que] effusa repetunt castra. fugientes persecutus eques, mox
& legiones insecutæ in castra impetum fecerunt.Minus sex millia hominum inde effugerunt.
cæsa & capta supra quinq[ue] & XXX millia cum signis militaribus LXX, carpentis Gallicis
multa pręda oneratis plus ducẽtis.Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit, & tres imperatores
nobiles Gallorũ.Placentini captiui ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.Magna
uictoria,læta[que] Romæ fuit literis allatis,supplicatio in triduũ decreta est.Romanorum,socio/
rum[que] ad duo millia eo prælio ceciderunt,plurimi dexteræ alæ,in quam primo impetu uis in
gens hostium illata est.Quanq[uam] à prætore propè debellatũ erat,consul quoq[ue] C.Aurelius per/
fectis quæ Romæ agenda fuerant,profectus in Galliã uictorem exercitum à prætore accepit.
Consul alter,cum autumno fermè exacto in prouinciam uenisset,circa Apolloniam hyberna
bat.ab classe,quæ Corcyræ subducta erat,C.Claudius, triremesq[ue] Romanæ (sicut antè dictũ
est)Athenas missæ cum Pyręeum peruenissent. despondentibus iam animos sociis spem in/
gentem attulerant.nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megarã incursiones in agros fieri
solitæ erant,non fiebant,& prædonũ à Chalcide naues, quæ non mare solum infestũ. sed etiã
omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modo Sunium superare,sed nec ex/
tra fretum Euripi committere aperto mari se audebant.Superuenerunt his tres Rhodiæ qua/
driremes,& erant Atticæ tres apertæ naues ad tuendos maritimos agros cõparatæ.Hac classe
si urbs agri[que] Atheniensium defenderent,satis in præsentia existimanti Claudio esse, maioris
etiam

Mos Romanorum
Dum fuerint fe
Ciuiles bella

etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regiorum iniurijs pulsi attulerunt: occupari Chalcidem sine certamine ullo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, uagari passim: & oppidanos præsidio Macedonum fretos custodiam urbis negligere. His autoribus profectus, quanquam Sunium ita mature peruenerat: ut inde prouehi ad primas angustias Eubœæ posset: ne superato promontorio conspiceretur: classem in statione usque ad noctem tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo profectus Chalcidem paulo ante lucem, quà infrequentissima urbis sunt: paucis militibus turrim proximam, murumque circà scalis cepit: alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificijs loca, custodibus interfectis, refractaque porta, cęteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam urbem discursum est: aucto etiam tumultu: quod circa forum ignis tectis iniectus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum, tormentorumque. cędes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec ullo iam, qui militaris ætatis esset: non aut cęso, aut fugato: Sopatro etiam Acarnane præfecto pręsidij interfecto: pręda omnis primo in forum collata: deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rhodijs refractus: emissique captiui: quos Philippus tanquã in tutissimam custodiam condiderat. statuis inde regis deiectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naues: & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militum Romanorũ fuisset: ut & Chalcis teneri, & non deseri pręsidium Athenarum potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent. nam ut terra Termopylarum angustiæ Gręciam, ita mari fretũ Euripi claudit. Demetriade tum Philippus erat. quo cum esset nunciata clades socię urbis: quanquam serum auxilium perditis erat: tamen quæ proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & ccc equitibus extemplo profectus, cursu propè Chalcidem contendit, haudquaquam dubius opprimi Romanos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quàm ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis socię urbis cum uenisset: paucis uix qui sepelirent bello absumptos, relictis, æque raptim ac uenerat, transgressus ponte Euripum per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud dispar em euentum ratus responsurum. & respondisset: ni speculator (hemerodromos uocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen è specula quadam, pręgressus nocte media Athenas peruenisset. idem ibi somnus, eademque negligẽtia erat: quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido & pretor Atheniensium, & Dioxippus pręfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, conuocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari iubent: ut hostes adesse omnes scirent. ita undique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem appropinquãs urbi, cõspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & considere, ac cõquiescere agmen iussit, ui aperta propalàm usurus: quando parum dolus profuerat, ad Dipylon accessit. Porta ea, uelut in ore urbis posita, maior aliquanto patentiorque, quàm cęteræ, est: & intra eam extraque latæ sunt uiæ: ut & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extra limes mille fermè passus in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberũ spatium pręberet. Eo limite Athenienses cum Attali pręsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portã instructa, signa extulerunt. Quod ubi Philippus uidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cęde (neque enim ulli Græcarum ciuitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, ut se intuentes pugnarent, scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset, concitat in hostes equum, non ira tantum sed etiam gloria elatus, quod ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis euectus in medios hostes, ingentem cum suis ardorem tum pauorem hostibus iniecit. plurimos manu sua comminus eminusque uulneratos, compulsosque in portam consecutus & ipse, cum maiorem in angustijs trepidantium edidisset cędem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit, quià qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permistos hostibus suos conijcerent. intrà muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus signo receptui dato, castra

ad Cynosarges(templũ Herculis,gymnasiumq; & lucus erat circuniectus)posuit.sed & Cynosarges,& Lyceum,& quicquid sancti amœni'ue circa urbem erat, incensum est: dirutaq; non tecta solum,sed etiam sepulchra: nec diuini humani'ue iuris quicquam præ impotenti ira est seruatum. Postero die cum primo clausæ fuissent portæ:deinde subito apertæ:quia præsidium Attali ab Ægina,Romaniq; ab Piræeo intrauerant urbem: castra ab urbe retulit rex tria fermè millia passuum.inde Eleusinem profectus,spe improuiso templi castelliq;,quod & imminet & circundatum est templo,capiendi, cum haudquaquam neglectas custodias animaduertisset:& classem à Piræeo subsidio uenire: omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit.& cum Argis Achæorum concilium esse audisset: inopinantibus Achæis contioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum. qui translato imperio à Philopœmene ad Cycliaden nequaquam parem illi ducem dilapsa cernens Achæorum auxilia,redintegrauerat bellum,agrosq; finitimorum uastabat,& iam urbibus quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem cum quantum ex quaq; ciuitatum militũ conscriberetur consultarent, Philippus dempturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret,pollicitus.nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturũ,sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam,ducto eò extemplo exercitu,translaturum. hæc oratio cum ingenti hominum assensu acciperetur:ita tamen æquum est,inquit, me uestra meis armis tutari,ne mea interim nudentur præsidijs.itaq;, si uobis uidetur, tantum parate militum, quantum ad Oreum,& Chalcidem,& Corinthum tuenda satis sint, ut meis ab tergo tutis,securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmonijs.Non fefellit Achæos,quò spectasset tam benigna pollicitatio,auxiliumq; oblatum aduersus Lacedæmonios,id quæri,ut obsidem Acheorum iuuentutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem.& id quidem coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus,id modo cum dixisset, non licere legibus Achæorum de alijs rebus referre, quàm propter quas conuocati essent, decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto,concilium fortiter ac libere habitum dimisit,inter assentatores regios ante eam diem habitus. Philippus magna spe depulsus, uolũtarijs paucis militibus conscriptis, Corinthum,atq; in Atticam terram redijt. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit,Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumq; ad depopulandos Atheniensium fines,è regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit.inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa,cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit, ut si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improuiso adoriretur. Non fefellere insidiæ.itaq; reuocatis,qui discurrerant ad prædandum, militibus,instructisq;, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus,cum multis inde uulneribus recessit, Philippoq; se uenienti ex Achaia coniunxit.Tẽtata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est. sed naues Romanæ à Piræeo uenientes,intromissumq; præsidium absistere incepto coëgerunt. Diuiso deinde exercitu rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit,ut dum Philocles subeundo muros, & comminanda oppugnatione contineret urbe Athenienses:ipsi Piræeum leui cum pręsidio relictum expugnandi facultas esset.Cæterum nihilo ei Piræei, quàm Eleusinis facilior,ijsdem ferè defendentibus,oppugnatio fuit.A' Piræeo Athenas repente duxit.inde eruptione subita peditũ equitumq; inter angustias semiruti muri,qui brachijs duobus Piræeum Athenis iungit:repulsus,omissa oppugnatione urbis,diuiso cum Philocle rursus exercitu,ad uastandos agros profectus, cum priorem populationẽ sepulchris circa urbem diruendis exercuisset,nequid inuiolatum relinqueret,templa deûm,quæ pagatim sacrata habebant,dirui atq; incendi iussit. Exornata eo genere operum eximiè terra Attica, & copia domestici marmoris,& ingenijs artificum præbuit huic furori materiam. neq; enim diruere modò ipsa templa,ac simulacra euertere satis habuit,sed lapides quoq; ne integri cumularent ruinas,frangi iussit.& posteaquã non tam ira satiata,quàm iræ exercendæ materia hęc deerat,agro hostium in Bœotiam excessit, nec aliud quicquam dignum memoria in Græcia egit. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumen

habebat castra: quò accersitum T. Apustium legatum cum parte copiarum ad depopulãdos hostium fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ populatus, Corrhago, & Gerrhunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus angustis sitam urbem, uenit. ac primo euocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde ubi magnitudine ac mœnibus, situq; urbis freti dicta aspernabantur: ui atq; armis adortus expugnauit: puberibusq; interfectis, præda omni militibus concessa, diruit muros, atq; urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis ualidum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quàm oppidum, notius) ui capitur. Reuertentem legatum ad Cos. cum satis magna præda Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus postremos turbauit. ad quorum clamorem, & trepidationem cum reuectus equo propere legatus signa conuertisset: coniectisq; in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regij. multi ex ijs occisi: plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad Cos. remittitur inde extemplo ad classem. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana ueniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit Cos. Dardanorum & Pleurati opera, cum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Aminandro Ætolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ij quoq; per id tempus uenerant) mandat: ut Æginæ rex, ubi hybernabat: classem Romanam operiretur. qua adiuncta, bello maritimo, sicut antè, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoque missi legati: ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (iam enim in Macedoniam peruenerat) apparabat bellum. filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem eius regerent: cum parte copiarum ad obsidẽdas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum, & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos: ne gens inquieta aduentu Romanorum fidem mutaret. Conciliũ Ætolorum statuta die, quod Panætolium uocant, futurum erat. huic ut occurrerent: & legati regis iter accelerarunt: & ab Cos. missus L. Furius Purpurio legatus uenit. Atheniensium quoq; legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat: auditi sunt. qui nulla noua re nihil se noui habere, quod afferrent, dixerunt. quibus enim de causis, experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent: compositam semel seruare eos debere. An imitari, inquit unus ex legatis, Romanorum, licentiam an leuitatem dicam, mauultis? qui cum legatis uestris Romæ respõderi ita iussissent: quid ad nos uenitis Aetoli, sine quorum autoritate pacem cum Philippo fecistis? ijdem nunc, ut bellum secum aduersus Philippum geratis, postulant: & antea propter uos, & pro uobis arma sumpta aduersus eum simulabant: nunc uos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ ut auxilio essent, primo in Siciliam conscenderunt: iterum, ut Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi habent: uectigalemq; prouinciam securibus & fascibus subiecerunt. Scilicet sicut uos Naupacti legibus uestris per magistratus à uobis creatos concilium habetis, socium hostemq; libere, quem uelitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri uestro: sic Siculorum ciuitatibus Syracusas, aut Messanam aut Lilybæum indicitur concilium. prætor Romanus conuentus agit: eo imperio euocati conueniunt: excelso in suggestu superba iura reddentem, stipatum lictoribus uident: uirgæ tergo, secures ceruicibus imminent: & quotannis alium atq; alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt: cum Italiæ urbes, Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominẽ, quarum ruinis creuit urbs Roma: eiusdem subiectas uideant imperio. Capua quidem sepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri eiecto ipso populo superest urbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium, relicta crudelius habitanda quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quàm maris terrarumq; spatio discreti, hæc tenuerint: spe-

rare quicquam eodem ſtatu manſurum. Philippi regnum officere aliquid uidetur libertati ueſtræ: qui cum merito ueſtro uobis infeſtus eſſet: & nihil à uobis ultra quàm pacem petijt, fidem ꝗ; hodie pacis pactæ deſiderat. Aſſueſacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: ſero ac nequicquam, cum dominum Romanum habebitis, ſocium Philippum quæretis. Ætolos, Acarnânas, Macedonas eiuſdem linguæ homines, leues ad tempus ortæ cauſæ diſiungũt coniunguntꝗ;: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum eſt, eritꝗ;. natura enim, quæ perpetua eſt, non mutabilibus in diem cauſis hoſtes ſunt. ſed unde cepit oratio mea, ibi deſinet. Hoc eodem loco ijdem homines de eiuſdem Philippi pace triennio ante decreuiſtis, ijſdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & cõpoſitam turbare uolunt. in qua conſultatione nihil fortuna mutauit, cur uos mutetis non uideo. Secundum Macedonas, ipſis Romanis ita cõcedentibus iubentibusꝗ;, Athenienſes, qui fœda paſsi iuſtius in crudelitatẽ ſæuitiamꝗ; regis inuehi poterant, introducti ſunt. Deplorauerunt uaſtationem populationemꝗ; miſerabilẽ agrorũ. Neꝗ; id ſe queri, quod hoſtilia ab hoſte paſsi forent. eſſe enim quædam belli iura: quæ ut facere, ita pati ſit fas. ſata exuri, dirui tecta, prædas hominũ pecorumꝗ; agi, miſera magis, quàm indigna patienti eſſe. uerũ enimuero id ſe queri: quod is qui Romanos alienigenas, & barbaros uocet: adeò omnia ſimul diuina humanaꝗ; iura polluerit: ut priore populatione cum infernis dijs, ſecũda cum ſuperis bellum nefariũ geſſerit. omnia ſepulchra monumentaꝗ; diruta eſſe in finibus ſuis, omniũ nudatos manes, nullius oſſa terra tegi. delubra ſibi fuiſſe, quæ quõdam pagatim habitantes in paruis illis caſtellis uiciſꝗ; conſecrata, ne in unam urbem quidem contributi maiores ſui deſerta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infeſtos circuntuliſſe ignes: ſemuſta & truncata ſimulacra deûm inter proſtratos iacere poſtes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatã quõdam, opulentamꝗ;, talem eum, ſi liceat, Ætoliam, Græciamꝗ; omnem facturũ. Vrbis quoꝗ; ſuæ ſimilem deformitatem futuram fuiſſe, niſi Romani ſubueniſſent. eodem enim ſcelere urbem colentem hos deos, præſidemꝗ; arcis Mineruam petitam, eodem Eleuſinæ Cereris templũ, eodem Piræei Iouem Mineruamꝗ;. ſed ab eorum non templis modò, ſed etiã mœnibus ui atꝗ; armis repulſum, in ea delubra, quæ ſola religione tuta fuerint, ſæuiſſe. Itaꝗ; ſe orare atꝗ; obſecrare Ætolos, ut miſerti Athenienſiũ, ducibus dijs immortalibus, deinde Romanis, qui ſecundum deos plurimum poſsint, bellum ſuſciperent. Tum Romanus legatus. Totam orationis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienſes mutarunt. nam & Macedones, cũ ad conquerendas Philippi iniurias in tot ſocias nobis urbes ueniſſem: ultro accuſando Romanos, defenſionem ut accuſatione potiorem haberem, effecerunt. & Athenienſes in deos ſuperos inferosꝗ; nefanda atꝗ; inhumana ſcelera eius referendo, quid mihi aut cuiquã reliquerunt, quod obijcere ultra poſsim? Eadem Chios, Abydenos, Æneos, Maronitas, Thaſios Parios, Samios, Lariſſenſes, Meſſenios, hinc ex Achaia exiſtimate queri grauiora etiam acerbioraꝗ; eos, quibus nocendi maiorem facultatẽ habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit: niſi gloria digna ſunt, fateor ea defendi non poſſe. Rhegium, & Capuam, & Syracuſas nobis obiecit. Rhegiũ Pyrrhi bello legio à nobis, Rheginis ipſis ut mitteremus orantibus, in præſidium miſſa, urbem ad quam defendendam miſſa erat, per ſcelus poſſedit. comprobauimus ergo id facinus? an bello perſecuti ſceleratam legionem in poteſtatẽ noſtram redactam tergo & ceruicibus pœnas ſocijs pendere cum coëgiſſemus, urbem, agros, ſuaꝗ; omnia cum libertate, legibusꝗ; Rheginis reddidimus? Syracuſanis oppreſsis ab externis tyrannis, quo indignius eſſet, cum tuliſſemus opem, & fatigati propè per triennium terra mariꝗ; urbe munitiſsima oppugnanda eſſemus: cum iam ipſi Syracuſani ſeruire tyrannis, quàm capi à nobis mallent: captam ijſdem armis, & liberatam urbem reddidimus. neꝗ; inficias imus: Siciliam prouinciã noſtram eſſe: & ciuitates quæ in parte Carthagînienſium fuerunt: & uno animo cum illis aduerſus nos bellũ geſſerunt, ſtipendiarias nobis, ac uectigales eſſe. quin cõtrà, hoc & uos, & omnes gentes ſcire uolumus: pro merito cuiꝗ; erga nos fortunã eſſe. An Campanorũ pœnæ, de qua neꝗ; ipſi quidem queri poſſunt: nos pœniteat? Hi homines, cum pro ijs bellum aduerſus Samnites per annos propè ſeptuaginta cũ magnis noſtris cladibus geſsiſſemus: ipſos fœdere

primum,

primum, deinde connubio, atq; inde cognationibus, postremo ciuitate nobis cõiunxissemus: tempore nostro aduerso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœdè interfecto, ad Annibalem defecerunt, deinde indignati se obsideri à nobis, Annibalẽ ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neq; urbs ipsa, neq; homo quisq; superesset, quis durius quàm pro merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi cõscientia scelerum mortẽ consciuerunt: quàm à nobis supplicio affecti sint. cæteris ita oppidum, ita agros ademimus: ut agrum locumq; ad habitandum daremus: urbem innoxiam stare incolumem pateremur, ut qui hodie uideat eam, nullum oppugnatæ captæue ibi uestigium inueniat. Sed quid ego Capuam dico? cum Carthagini uictæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum: ne nimis facile uictis ignoscendo, plures ob idipsum ad experiendam aduersus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc aduersus Philippum: cuius domestica parricidia, & cognatorum amicorumq; cędes, & libidinem inhumaniorem propè quàm crudelitatem, uos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad uos attinet Ætoli, nos pro uobis bellum suscepimus aduersus Philippum: uos sine nobis cum eo pacem fecistis. & forsitan dicatis: bello punico occupatis nobis, coactos metu uos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat accepisse. & nos cum alia maiora urgerent, depositum à uobis bellum & ipsi omisimus. Nunc & nos deûm benignitate punico perfecto bello, totis uiribus nostris in Macedoniam incubuimus: & uobis restituendi uos in amicitiam societatemq; nostrã fortuna oblata est: nisi perire cum Philippo, quàm uincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano cum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prętor Ætolorum, pecunia, ut fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti assensus, rem magni discriminis cõsilijs nullam esse tam inimicam, quàm celeritatem, dixit. celerem enim pœnitentiam, sed eandem seram atq; inutilem sequi: cum præcipitata raptim consilia neq; reuocari, neq; in integrũ restitui possint. deliberationis autem eius, cuius ipse maturitatem expectandam putaret, tempus ita iam nunc statui posse. cum legibus cautum esset, ne de pace belloue, nisi in panætolico, & pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo, ut prætor sine fraude, cum de bello, aut de pace agere uelit, aduocet concilium, & quod tum referatur decernaturq;, ut perinde ius ratũq; sit, ac si in panætolico, aut pylaico concilio actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis egregiè consultum genti aiebat. nam utrius partis melior fortuna belli esset, ad eius societatem inclinaturos. Hæc in concilio Ætolorum acta. Philippus impigrè terra mariq; parabat bellum. nauales copias Demetriadem in Thessalia contrahebat. Attalum, Romanamq; classem principio ueris ab Ægina ratus moturos. nauibus maritimæq; oræ prefecit Heraclidam, quem & antè præfecerat. ipse terrestreis copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam à filio Perseo interclusis. Ab C o s. non parabatur, sed gerebatur iam bellum. per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum quod ex hybernis extulerat, integrum uehens, quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. oppida uiciq; partim uoluntate, partim metu se tradebant. quædam ui expugnata. quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inueniebantur. Ad Lingum statiua posuit prope flumen Beuum, inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circà, pauoremq; ingentem hominum cernebat, sed parum gnarus quam partẽ petisset C o s. alam equitum ad explorandum, quonã hostes iter intendissent, misit. Idem error apud C o s. erat. mouisse ex hybernis regem sciebat, quã regionem petisset ignorans. is quoq; speculatũ miserat equites. Hæ duæ alæ ex diuerso, cum diu incertis itineribus uagatæ per Dassaretios essent, tandem in unum iter conuenerunt. neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumq; exauditus est, hostes appropinquare. itaq; prius quàm in cõspectum uenirent, equos armaq; expedierant. nec mora, ubi primum hostem uidere, concurrendi facta est. Forte & numero, & uirtute, utpote lecti utrinq;, haud impares, æquis uiribus per aliquot horas pugnarunt, fatigatio ipsorum equorumq; incerta uictoria diremit prælium. Macedonum x l equites, Romanorum quinq; & x x x ceciderunt. Neq; eo magis explorati quicquam, in qua regione ca-

ſtra hoſtium eſſent, aut illi ad regem, aut hi ad Cos. retulerunt. per transfugas cognitum eſt: quos leuitas ingeniorum ad cognoſcendas hoſtium res in omnibus bellis præbet. Philippus aliquid & ad caritatem ſuorum, & ut promptius pro eo periculum adirēt, ratus profecturum ſe, ſi equitum, qui ceciderant in expeditione, ſepeliendorum curam habuiſſet: afferri eos in caſtra iuſsit: ut conſpiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum, nec tam inæſtimabile eſt, quàm animi multitudinis. quod promptiores ad ſubeundam omnem dimicationem uidebatur facturū, id metum pigritiamq; incuſsit. nam qui haſtis ſagittiſq;, & rara lanceis uulnera facta uidiſſent, cum Græcis Illyrijſq; pugnare aſſueti: poſteaq; gladio Hiſpanienſi detruncata corpora brachijs abſciſis, aut tota ceruice deſecta, diuiſa à corpore capita, patentiaq; uiſcera, & fœditatem aliam uulnerum uiderunt: aduerſus quæ tela, quosq; uiros pugnandum eſſet, pauidi uulgo cernebant. ipſum quoq; regem terror cepit: nondum iuſto prælio cum Romanis congreſſum. itaq; reuocato filio præſidioq; quod in Pelagoniæ faucibus erat: ut ijs copijs ſuas augeret: Pleurato Dardaniſq; iter in Macedoniam patefecit. Ipſe cum XX millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus transfugis ad hoſtem profectus, paulo plus ducentis paſsibus à caſtris Romanis tumulum propinquum Athaco foſſa ac uallo communiuit ac ſubiecta cernēs Romana caſtra, admiratus eſſe dicitur, & uniuerſam ſpeciem caſtrorum, & deſcripta ſuis quæq; partibus, tum tendentium ordine, tum itinerū interuallis: & negaſſe barbarorum ea caſtra ulli uideri poſſe. Biduum Cos. & rex, alter alterius conatus expectantes, cōtinuere ſuos intra uallum. tertio die Romanus omneis copias in aciē eduxit. Rex uero tam celerem aleam uniuerſi certaminis timens: quadringentos Tribalos (Illyriorum id, ſicut alio diximus loco, eſt genus) & Cretenſes CCC, addito ijs peditibus pari numero equitum cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad laceſſendos hoſtiū equites miſit. Ab Romanis cum aberat acies eorum paulo plus quingentos paſſus, uelites & equitum duæ fermè alæ emiſſæ: ut numero quoq; eques pedesq; hoſtem æquarent. Credidere regij genus pugnæ, cui aſſueuerant: fore, ut equites inuicem inſequentes refugientesq;, nunc telis uterentur, nunc terga darent: Illyriorum uelocitas ad excurſiones, & impetus ſubitos uſui eſſet: Cretenſes in inuehentem ſe effuſe hoſtem ſagittas conijcerent. Turbauit hunc ordinem pugnandi nō acrior, quàm pertinacior impetus Romanorum. nam haud ſecus, quàm ſi tota acie dimicarent: & uelites emiſsis haſtis comminus gladijs rem gerebant: & equites ut ſemel in hoſtem euecti ſunt: ſtantibus equis partim ex ipſis equis, partim deſilientes immiſcentesq; ſe peditibus pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, inſuetus ad ſtabilem pugnam: nec pedes concurſator, & uagus, & propè ſeminudus genere armorum ueliti Romano parmam gladiumq; habenti, pariterq; & ad ſe tuendum, & ad hoſtem petendum armato. non tulere itaq; dimicationem: nec alia re quàm uelocitate tutantes ſe, in caſtra refugerunt. Vno deinde intermiſſo die, cum omnibus copijs equitum leuiſq; armaturæ pugnaturus rex eſſet: nocte cetratos, quos peltaſtas uocant, loco opportuno inter bina caſtra in inſidijs abdiderat. præceperatq; Athenagoræ & equitibus ut ſi aperto prælio procederet res, uterentur fortuna: ſi minus, cedendo ſenſim ad inſidiarum locum hoſtem pertraherent. & equitatus quidem ceſsit. duces cetratæ cohortis, non ſatis expectato ſigno ante tempus excitatis ſuis, occaſionem bene gerendæ rei amiſere. Romanus & aperto prælio uictor, & tutus à fraude inſidiarum in caſtra ſeſe recepit. Poſtero die omnibus copijs Cos. in aciem deſcendit, ante prima ſigna locatis elephantis. quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, uſi ſunt. ubi latentē intra uallū ſenſit, exprobrans metum ſucceſsit. Poſteaquam ne tum quidem poteſtas pugnandi dabatur: quia ex tam propinquis ſtatiuis parum tuta frumētatio erat, diſperſos milites per agros equitibus extemplo inuaſuris: octo fermè inde millia interuallo tutiorem frumētationem habiturus, caſtra ad Octolophum (id eſt loco nomen) mouit. Cum in propinquo agro frumentarentur Romani: primo rex intra uallum ſuos tenuit, ut creſceret ſimul & negligentia cum audacia hoſti. ubi effuſos uidit, cum omni equitatu, & Cretenſium auxiliaribus, quantum equitem uelociſsimi pedites curſu æquare poterant, citato profectus agmine, intra caſtra Romana & frumentatores cōſtituit ſigna. inde copijs diuiſis, partem ad conſectandos uagos frumentatores emiſit,

emisit, dato signo nequem uiuum relinquerẽt: cum parte ipse substitit, itineraq; quibus ad castra recursuri uidebantur hostes, obsedit. Iam passim cædes ac fuga erat: nec dum quisquam in castra Romana nuntius cladis peruenerat, quia refugientes in regiam stationẽ incidebant: & plures ab obsidentibus uias, quàm ab emissis ad cędem interficiebantur. tandem inter medias hostium stationes elapsi quidã trepidi tumultum magis, quàm certum nuntium intulerunt castris. Consul equitibus iussis quà quisq; posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones è castris educit: & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidã aberrarunt, decepti clamoribus alijs ex alio existentibus loco: pars obuios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum pręlium edebat. nam & ipsa multitudine equitum peditumq; propè iusta acies erat: & Romanorum, quia mediũ obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoq; superiores Macedones erant, quod & rex ipse hortator aderat, & Cretensium auxiliares multos ex improuiso uulnerabant, conferti præparatiq; in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in summam etiã belli profectum foret. nunc auiditate cædis intẽperantius insecuti, in pregressas cum tribunis militũ cohortes Romanas incidere. & fugiẽs eques ut primò signa suorum uidit, cõuertit in effusum hostem equos, uersaq; momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus qui modo secuti erant. multi cõminus congressi, multi fugientes interfecti, nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam cõiecti profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoq; in periculo fuit. nã ruente saucio equo præceps ad terram datus haud multum abfuit quin iacẽs opprimeretur. saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pauidumq; regem in equum subiecit. ipse cum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis cõfossus perijt. Rex circũuectus paludes peruias inuiasq; trepida fuga, in castra tandẽ, iam desperantibus plerisq; incolumem euasurũ, peruenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio periere, centum fermè capti, LXXX admodũ ornati equi, spolijs simul armorũ relatis, abducti. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, cum paucis diebus hostes exhausto circà omni agro ad ultimũ inopiæ uenturos sciret, & cõsulem cum equitatum hostium leuemq; armaturã fudisset, ac propè regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellariq; momento temporis potuisse. Id dictu, quàm re, ut pleraq; facilius. nam si omnibus peditũ quoq; copijs rex congressus fuisset, forsitan inter tumultũ, cum omnes uicti metuq; perculsi ex prælio intra uallum, protinus inde superuadentem munimenta uictorẽ hostem fugerent, exui castris potuerit rex. cum uero integræ copiæ peditũ in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaq; disposita essent, quid, nisi ut temeritatẽ regis effuse pauloantè secuti perculsos equites imitaretur, profecisset? necq; enim ne regis quidẽ primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendũ foret, si modũ prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoq; minus est mirum, tentasse eum fortunã, quod fama erat, Pleuratũ, Dardanosq; ingentibus copijs profectos domo iam in Macedoniã transcendisse, quibus si undiq; circũuentus copijs foret, sedentem Romanum debellaturũ credi poterat. Itaq; secundum duas aduersas equestreis pugnas multo minus tutã moram in ijsdem statiuis fore Philippus ratus, cum abire inde, & fallere abiens hostem uellet, caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem secunda uigilia, multis ign.bus per tota castra relictis, silenti agmine abijt. Corpus iam curabat Cos. cũ uenisse caduceatorẽ, & quid uenisset, nuntiatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conueniendi, id quod quæsitum erat, nox, dieiq; insequentis pars ad præcipiendũ iter Philippo data est. montes, quam uiam non ingressurum graui agmine Romanum sciebat, petit. Cos. prima luce caduceatore datis inducijs dimisso, haud ita multo post abisse hostem cum sensisset, ignarus quà sequeretur, ijsdem statiuis frumentando dies aliquot consumpsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, conuexit. inde ad Pluuinam est progressus nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus cum primo ad Bruannam sta

tiua

tiua habuisset, profectus inde transuersis limitibus terrorem præbuit subitum hosti. mouere itaque ex Pluuina Romani: & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse uallo super ripam amnis ducto (Erigonum incolæ uocant) consedit. inde satis comperto Erduæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. ibi alia uallo, alia fossa, alia lapidum congerie, ut pro muro essent: alia arboribus obiectis, ita ut locus postulabat, aut materia suppeditabat, opere permuniit, atque (ut ipse rebatur) uiam suapte natura difficilē, obiectis per omnes transitus operibus inexpugnabilem fecit. Erāt pleraque syluestria circà, incōmoda phalangi maximè Macedonum: quæ, nisi ubi prælongis hastis uelut uallum ante clypeos obiecit: (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodū usus est. Thracas quoque romphææ, ingentis & ipsæ longitudinis, inter obiectos undique ramos impediebāt. Cretensium una cohors non inutilis erat. sed ea quoque ipsa, ut si quis impetum faceret: in patentē uulneri equum, equitemque sagittas cōiicere poterat: ita aduersus scuta Romana nec ad traiiciendum satis magnā uim habebat: nec aperti quicque erat quod peteret. Itaque id ut uanum teli genus senserunt esse: saxis passim tota ualle iacentibus incessebāt hostē. ea maiore cū sonitu, quàm uulnere ullo, pulsatio scutorum parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde iis quoque spretis, partim testudine facta per aduersos uadunt hostes: partim breui circuitu cum in iugum collis euasissent: trepidos ex præsidiis stationibusque Macedonas deturbant: &, ut in locis impeditis difficili fuga, plerosque etiam obtruncant. ita angustiæ minore certamine, quàm quod animis proposuerant, superatæ: & in Erduæam peruentum: ubi peruastatis passim agris, in Elimeam se recepit, inde impetum in Orestidem fecit: & oppidum Celetrum est aggressus, in peninsula situm. lacus mœnia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis imperium abnuere: deinde postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium uiderunt: priusquam experirentur certamē: metu in deditionem uenerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit: urbemque Pelium ui cepit. seruitia inde cum cætera præda abduxit: & libera capita sine pretio dimisit: oppidumque iis reddidit, præsidio ualido imposito: nam & sita opportune urbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris consul in loca pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum auerterant Ætoli, & Athamānes, & Dardani, & tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Aduersus Dardanos iam recipientes ex Macedonia sese Athenagoram cum expeditis peditibus, ac maiore parte equitatus misit, iussum instare ab tergo abeuntibus, & carpendo postremum agmen segniores eos ad mouendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum autor fuerat: idem proximo concilio ad arma conciuerat, post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumque, & Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad hæc classis Romanæ aduentum in Oreum, & super circunfusas tot Macedoniæ gentes maritimam quoque instantem obsidionem. Hæ causæ Damocritum Ætolosque restituerant Romanis: & Aminandro rege Athamanum adiuncto profecti Cercinium obsedēre. Clauserant portas: incertum ui, an uoluntate, quia regium habebant præsidium. cæterum intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum. qui superfuerant è magna clade, liberi seruique inter cæteram prædam abducti. Is timor omneis, qui circūcolunt Bœben paludem: relictis urbibus montes coēgit petere. Ætoli inopia prædæ inde auersi in Perræbiam ire pergunt. Cyretias ibi ui capiunt, fœdeque diripiunt, qui Mallœam incolunt, uoluntate in deditionē societatemque accepti. Ex Perræbia Gomphos petendi Aminander autor erat, (& imminet Athamania huic urbi, uidebaturque expugnari sine magno certamine posse.) Aetoli campos Thessaliæ opimos ad prædā petiere, sequente, quanquam nō probante Aminandro nec effusas populationes Aetolorum, nec castra quo fors tulisset loco, sine ullo discrimine ac cura muniendi posita. itaque ne temeritas eorum, negligētiaque sibi ac suis etiam cladis alicuius causa esset, cum campestribus locis subiicientes eos castra Phecado urbi uideret, ipse paulo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamuis leui munimento tutum, cepit. Cum Aetoli, nisi quod populabant, uix meminisse uiderentur se in hostium

hostiũ agro esse: alij palati semiermes uagarentur: alij in castris sine stationibus per somnum uinumq́ dies noctibus æquarent: Philippus inopinantibus aduenit. quem cum adesse refugientes ex agris quidam pauidi nuntiassent: trepidare Damocritus, cęteriq́ duces. & erat fortè meridianum tempus: quo pleriq́ graues cibo sopiti iacebant. excitare igitur alij alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos qui palati per agros prędabantur. tantaq́ trepidatio fuit: ut sine gladijs quidam equitum exirent, loricas pleriq́ nõ induerent. ita raptim educti, cum uniuersi sexcentorum ægre simul equites peditesq́ numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, armis animisq́ pręstantem itaq́ primo impetu fusi, uix tentato certamine turpi fuga repetunt castra. cęsi, captiq́ quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere. Philippus suis iam uallo appropinquantibus receptui cani iussit. fatigatos enim equos, uirosq́ non tam prælio, quàm itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. itaq́ turmatim equites, inuicem q́ manipulos leuis armaturæ aquatũ ire, & prandere iubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter grauitatem armorum. quod ubi aduenit, & ipsis imperatum, ut statutis signis, armisq́ ante se positis, raptim cibum caperent, binis, ternisue summum ex manipulis aquandi causa missis, interim eques cum leui armatura paratus, instructusq́ stetit, siquid hostis moueret. Ætoli (iam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas, uallumq́ armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. posteaquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad uallũ parati atq́ instructi cœpere, omnes repente relictis stationibus per auersam partẽ castrorum ad tumulum, ad castra Athamânum perfugiunt. multi in hac quoq́ tam trepida fuga capti, cæsiq́ sunt Ætolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius quin Athamânes quoq́ exui castris potuissent, die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Ætoli eodem pauore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugierunt. Maximè usui fuit Aminander, quo duce Athamânes itinerũ periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Ætoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertũ tumulum uidit, ad carpendum hostium agmen misit. Per eos dies & Athenagoras regius prçfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbauit. dein posteaquam Dardani conuersis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prælio erat, ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & leui armatura regij nullum talis auxilij genus habẽtes Dardanos, oneratos immobilibus armis uexabant. & loca ipsa adiuuabant. Occisi perpauci sunt, plures uulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepto bello, duabus per opportunas expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Philippus incepto forti, non prospero solum euentu. Minuit deinde ei fortè oblata res hostiũ Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus sex millia peditum, & equites mercede conductos Ægyptum auexit. nec ex iuuentute Ætolorum quenquam reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum cura gentis, an ut aduersaretur Scopæ, parum donis cultus) partem iuniorum castigando domi continuisset. Hęc ea æstate ab Romanis, Philippoq́ gesta erant. Classis à Corcyra eiusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllęũ agri Hermionici Attalo regi cõiuncta est. Tum uero Atheniensium ciuitas cui odio in Philippum per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij præsentis spem effundit. Nec unquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam. quod genus cum in omnibus liberis ciuitatibus, tum præcipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, fauore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebesq́ sciuit: ut Philippi statuæ, imagines omnes, nominaq́ earum, item maiorum eius uirilis, ac muliebris sexus omnium tollerentur delerẽturq́, dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius maiorumue eius honoris causa instituti essent, omnia profanarentur. loca quoq́, in quibus positũ aliquid inscriptumue

honoris

honoris eius causa fuisset, detestabilia esse, neq; in ijs quicquam postea poni dedicariq; place
re, eorum quæ in loco puro poni dedicariq; fas esset, sacerdotes publicos, quotiescunq; pro po
pulo Atheniensi, socijsq;, & exercitibus, & clasibus eorum precarentur, toties detestari, atque
execrari Philippum, liberos eius, regnumq;, terrestres naualesq; copias, Macedonum genus
omne, nomenq; additum decreto: si quis quid postea, quod ad notam ignominiamq; Philip/
pi pertineret, ferret, id omne populum Atheniensem iussurum. si quis cõtra ignominiã, proue
honore eius dixisset fecisset'ue: qui occidisset eum, iure cæsurum. postremo inclusum: ut omnia
quæ aduersus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo seruarentur. Athe/
nienses quidem literis, uerbisq;, quibus solis ualent: bellum aduersus Philippum gerebãt. At/
talus, Romaniq; cum Pyræum primo ab Hermione petissent: paucos ibi morati dies, onera/
tiq; æque immodicis ad honores sociorum, ac quæ in iram aduersus hostem fuerant, Atheni/
ensium decretis, nauigant à Pyræeo Andrum. & cum in portu, quẽ Gaureleon uocant, con/
stitissent, misis, qui tentarent oppidanorum animos, si uoluntate tradere urbem, quam uim
experiri mallent, postquam præsidio regio arcem teneri, nec se potestatis suæ esse responde/
bant, expositis copijs, omniq; apparatu urbium expugnandarum, diuersis partibus rex, & le/
gatus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana signa, armaq; non antè
uisa, animiq; militum tam promptè succedentium muro terruere. itaq; fuga extemplo in arcẽ
facta est, urbe hostes potiti. & in arce cum biduum loci se magis, quàm armorum fiducia tenu
issent: tertio die pacti ipsi præsidiumq;, ut cum singulis uestimentis Delium Bœotiæ transue/
herentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa, prædam ornamentaq; urbis ipsi auexerunt.
Attalus ne desertam haberet insulam, & Macedonum ferè omnibus, & quibusdam Andrio/
rum ut manerent, persuasit. postea & ab Delio, qui ex pacti transuecti eò fuerant, promisis
regis cum desiderium quoq; patriæ facilius ad credendũ inclinaret animos, reuocati. Ab An/
dro Cythnum traiecerunt. ibi dies aliquot oppugnanda urbe nequicquam absumpti, & quia
uix operæpretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum xx
lembi clasi Romanorum adiuncti sunt. ij misi ad populandos Carystiorum agros. cætera
clasis Geræstum nobilẽ Eubœæ portum, dum à Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes
uelis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum peruenere. ibi paucos dies sæ/
uiente borea retenti, ubi prima tranquillitas data est, Sciathum traiecere, uastatã urbem, dire/
ptamq; nuper à Philippo. Per agros palati milites frumẽtum, & siqua alia usui esse ad uescen/
dum poterant, ad naues retulere. prædæ nec erant quicquam, nec meruerant Græci, cur diripe/
rentur. Inde Casandream petentes primo ad Mendin, maritimum ciuitatis eius uicum, tenue
re. inde cum superato promontorio ad ipsa mœnia urbis circumagere classem uellent, sæua co
orta tempestate propè obruti fluctibus, dispersi magna ex parte amisis armamẽtis in terram
effugerunt. Omen quoq; ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis
in unum nauibus, expositisq; copijs aggresi urbẽ, cum multis uulneribus repulsi, (& erat ua/
lidum ibi regium præsidium) irrito incepto regresi Canastrum Pallenes traiecêre. inde supe/
rato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petière. ibi primo ager uastatus: deinde
ipsa urbs ui capta, ac direpta. nec ultra progresi, (iam enim & graues præda naues habebant)
retro, unde uenerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repetunt. Ibi relicta classe, decem na/
uibus expeditis sinum maliacum intrauere ad colloquendum cum Ætolis de ratione gerendi
belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis eius fuit: qui ad communicanda consilia Hera/
cleam cum rege, & cum Romano legato uenit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille mili
tes præstaret. tantum enim numerum bellum gerentibus aduersus Philippum debebat. Id ne
gatum Ætolis, quod illi quoq; grauati prius essent ad populandam Macedoniam exire, quo
tempore Philippo circa Pergamum urente sacra profanaq;, abstrahere eum inde respectu re/
rum suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quàm cum
auxilio dimisi. Apustius cum Attalo ad classem redijt. inde consultari de Oreo oppugnãdo
cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus, &, quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Con/
iunxerant se ijs post expugnationẽ Andri cum præfecto Agesimbroto xx Rhodiæ naues,
tectæ

tectæ omnes. eam classem in stationem ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetriadem promontoriũ est peropportunè obiectum) ut si quid inde mouerent Macedonũ naues, in præsidio essent, Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat: magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset: quàm aperta ui quicquã ausurus. Oreum diuersi Romani, & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce, regij aduersus uallem inter duas iacentem arces, quà et muro intersepta urbs est. & ut loca diuersa, sic dispari modo etiam oppugnabant: Romani testudinibus, & uineis, & ariete admouẽdo muris: regij balistis catapultisq; & alio omni genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti saxa iaciebãt: & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cæterum non plures tantũ Macedones, quàm ante tuebãtur urbem, sed etiam præsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores: ita ut patum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis quod satis uidebatur ad opera perficiẽda, traijcit in proxima cõtinentis: Larissamq;, nõ illã in Thessalia nobilem urbem, sed alteram, quam Cremasten uocant, subito aduentu, præter arcem, cepit. Attalus quoq; Aegeleon, nihil minus, quàm tale quicquam in alterius oppugnatione urbis timentibus: oppressit. Et iam cum opera in effectu erant circa Oreum: tum præsidiũ, quod intus erat, labore assiduo, uigilijs diurnis pariter nocturnisq;, & uulneribus confectum. muri quoq; pars ariete incusso subruta multis iam locis prociderat. perq; apertum ruina iter nocte Romani, quod q; super portum est, in arcem perruperũt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem inuasit, stratis magna ex parte muris: præsidium, oppidaniq; in alteram arcem perfugère: unde biduo pòst deditio facta, urbs regi, captiua corpora Romanis cessere. Iam atumnale æquinoctiũ instabat: & est sinus Euboicus, quem Cœla uocant, suspectus nautis. itaq; ante hyemales motus euadere cupiẽtes, Piræeũ, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius triginta nauibus ibi relictis, super Maleam nauigat Corcyrã: regẽ spatium initiorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit. secũdum initia & ipse in Asiã se recepit, Agesimbroto & Rhodijs domũ remissis. Hæc ea æstate terra mariq; aduersus Philippũ, sociosq; eius à consule & legato Romanis, adiuuãtibus rege Attalo, & Rhodijs gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum tum in prouinciã uenisset: haud clàm tulit irã aduersus prætorem, quod absente se rem gesisset, misso igitur eo in Hetruriam, ipse in agrũ hostium legiones induxit: populandoq; cum præda maiore, quàm gloria bellum gessit. L. Furius, simul quod in Hetruria nihil erat rei, quod gereret: simul gallico triumpho imminens, quem absente consule irato atq; inuidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato cum uenisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisq; rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem inuehi liceret, petit. Apud magnam partem senatus, & magnitudine rerum gestarum ualebat, & gratia. maiores natu negabant triumphũ: & quod alieno exercitu rem gesisset, & quod prouinciam reliquisset auiditate rapiendi per occasionem triumphi: id uero cum nullo exemplo fecisse. cõsulares præcipue expectandum fuisse consulem dicebant. potuisse enim castris prope urbem positis, tutanda colonia, ita ut acie non decerneret: in aduentum eius rem extrahere. & quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. consulem expectarent. ubi coràm disceptantes consulem & prætorem audissent, uerius de causa existimaturos esse. Magna pars senatus nihil, præter res gestas. & an in magistratu suisq; auspicijs gesisset, censebãt spectare senatũ debere. Ex duabus colonijs, quæ uelut claustra ad cohibendos gallicos tumultus oppositæ fuissent, cum una direpta & incensa esset: traiecturumq; id incendium uelut ex continentibus tectis in alteram tam propinquàm coloniam esset: quid tandem prætori faciẽdum fuisse? nam si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitum prætori dederit: (potuisse enim, si non cum prætoris, sed consulis exercitu rem geri uoluerit: ita finire s c ne per prætorem, sed per consulem gereretur:) aut consulem, qui non cum exercitum ex Hetruria transire in Galliam iussisset: ipse Arimini occurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non esset. Non expectare belli tempora moras, & dilationes imperatorum. & pugnandum esse interdum: non quia uelis, sed quia hostis cogat. pugnam ipsam, euentumq; pu

gnæ spectari oportere. fusos cæsosq; hosteis: castra capta ac direpta: coloniam liberatam ob/
sidione: alterius coloniæ captiuos recuperatos, restitutosq; suis: debellatum uno prælio esse.
non homines tantum ea uictoria lætatos, sed dijs quoq; immortalibus per triduum supplica
tiones habitas: quod bene ac feliciter, non quod male ac temere respublica à L. Furio prętore
gesta esset. data fato etiam quodam Furiæ genti gallica bella. Huius generis orationibus
ipsius amicorūq; uicta est præsentis gratia prætoris, absentis consulis maiestas, triumphumq;
frequētes L. Furio decreuerūt. Triumphauit de Gallis in magistratu L. Furius prętor. In æra/
rium tulit trecenta uiginti millia æris, argenti C L X X millia pondo. neq; captiui ulli ante cur
rum ducti: neq; spolia prælata, neq; milites secuti. omnia, præter uictoriam, penes consulem
esse apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa uouerat, magno
apparatu facti. Et de agris militum eius decretum, ut quot quisq; eorum annos in Hispania,
aut in Africa militasset: in singulos annos bina iugera acciperet. eum agrum decēuiri assigna
rent. Triumuiri inde creati ad supplendum Venusinis colonorū numerum, quod bello Anni
balis attenuatæ uires eius coloniæ erāt: C. Terentius Varro, T. Quintius Flamininus, P. Cor
nelius Cn. F. Scipio. ij colonos Venusiam ascripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethe
gus, qui proconsul Hispaniam obtinebat: magnum hostium exercitum in agro Sedetano fu
dit. quindecim millia Hispanorū eo pręlio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & L X X.
C. Aurelius C o s. cum ex prouincia Romam comitiorum causa uenisset, nō id, quod animis
præceperat: questus est non expectatum se ab senatu: neq; disceptandi cum prætore consuli
potestatem factam: sed ita triumphum decreuisse senatum, ut nullius, nisi eius, qui triumpha/
turus esset: haud eorum, qui bello interfuissent, uerba audiret. maiores ideo instituisse ut lega/
ti, Tr. mil. centuriones, milites deniq; triumpho adessent, ut uirtutes rerum gestarum eius, cui
tantus honos haberetur, publicè uiderentur. ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaue/
rit, si non militē, lixam saltem fuisse, quem percunctari posset senatus quid ueri prætor uaniue
referret? Comitijs deinde diē indixit. quibus creati sunt cōsules L. Cornelius Lentulus, P. Vil
lius Tappulus. prætores inde facti L. Quintius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius
Tappulus, C. Bebius Pāphilus. Annona quoq; eo anno peruilis fuit. frumēti uim magnā ex
Africa aduectā ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Aelius Pætus binis æris in mo
dios populo diuiserunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum instaura/
runt: signa ænea quinque ex multatitio argento in ærario posuerunt. Plebeij ludi ab ædilibus
L. Terentio Massaliota, & C. Bebio Pamphilo, quem prætorē designauerant, ter toti instau/
rati. Et ludi funebres eo anno per quadriduum in foro mortis M. Valerij Leuini causa à P. &
M. filijs eius facti: & munus gladiatoriū datū ab ijs. paria quinq; & uiginti pugnarūt. M. Au/
relius Cotta decemuir sacrorum mortuus: in eius locum M. Acilius Glabrio suffectus. Comi
tijs ædiles curules creati sunt forte ambo, qui statim accipere magistratum non possent. nam
C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, cum Hispaniam obtineret prouinciam: C. Vale/
rius Flaccus, quem præsentem creauerant: quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat:
magistratum autem plus quinq; dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flac
co, ut legibus solueretur, senatus decreuit, ut si ædilis qui pro se iuraret, arbitratu consulū da/
ret, consules, si eis uideretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui iura
ret pro fratre: L. Valerius Flaccus prætor desigatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesq; sci/
uit ut perinde esset, ac si ipse ædilis iurasset. Et de altero ædile plebiscitum est factum, rogan/
tibus tribunis, quos duos in Hispaniā cum imperio ad exercitus ire iuberent, ut C. Cornelius
ædilis curulis ad magistratū gerendum ueniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouin/
cia multos post annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconsulibus imperi/
um esse in Hispania iussit.

ONSVLES, prætoresq; cum Idibus Martijs magistratum inissent, prouincias sortiti sunt. L. Lentulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quintio urbana, C. Bebio Ariminũ, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lentulus Cos. nouas legiones scribere iussus: Villius à P. Sulpicio exercitum accipere. in supplementum eius quantum militum uideretur ut scriberet, ipsi permissum. Prætori Bebio legiones, quas C. Aurelius Cos. habuisset: ita decretę, ut retineret eas, donec consul nouo cum exercitu succederet in Galliã. ubi is uenisset, omnes milites exautorati domum dimitterentur, præter quinq; millia sociũm. his obtineri circa Ariminum prouinciam satis esse, prorogato imperio prætoribus prioris anni: Cn. Sergio, ut militibus qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret: Q. Minucio, ut in Brutijs idem de coniurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaq; exercuisset, perficeret: & eos, quos sacrilegij compertos in uinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium: quæq; sublata ex delubro Proserpinę essent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinę pontificũ decreto instauratæ sunt: quod legati ab Ardea questi in senatu erãt, sibi in monte Albano Latinis carnem, ut assolet, datã non esse. Ab Suessa nuntiatũ est, duas portas, quodq; inter eas muri erat, de cœlo tactum. & Formiani legati, ædem Iouis: Item Ostiẽses, ædem Iouis: & Veliterni, Apollinis & Sangi ædes: et in Herculis æde capillum enatum, & ex Brutijs ab Q. Minucio proprætore scriptum, equuleum cum quinq; pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. inde à P. Sulpicio proconsule ex Macedonia literæ allatę, in quibus inter cætera scriptum erat, lauream in puppi nauis longæ enatam. Priorum prodigiorum causa senatus censuerat, ut consul maioribus hostijs quibus dijs uideretur, sacrificaret. ob hoc unum prodigium aruspices in senatũ uocati, atq; ex responso eorum supplicatio populo in diem unum edicta, & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ. Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositũ primũ Romam aduexerunt. id quia probum non esse quæstores renuntiauerant, experientibusq; pars quarta decocta erat, pecunia Romę mutua sumpta intertrimentũ argenti suppleuerunt. Petẽtibus deinde, ut si iam uideretur senatui: obsides sibi redderẽtur, centum redditi obsides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus ijsdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commode essent: aliò traducerentur, cõcessum ut Signiam & Ferentinum trãsirent. Gaditanis item petẽtibus remissum, ne prefectus Gadeis mitteretur, aduersus quod ijs in fidem populi Romani uenientibus cũ L. Martio Septimio conuenisset. Et Narniensiũ legatis querentibus ad numerũ sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earũ rerum causa triumuiros creare L. Cornelius Cos. iussus. creati P. & Sex. Aelij (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. Quod. Narniensibus datum erat, ut colonorum numerus augeretur, id Cossani petentes non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, cõsules in prouincias profecti. P. Villium, in Macedoniam cum uenisset, atrox seditio militum iam ante iritata, nec satis in principio compressa, excepit. MM ea militum fuere, quæ ex Africa post deuictum Annibalem in Siciliam, inde anno ferè post in Macedoniam pro uoluntarijs transportata erant. id uolũtate factum negabãt, ab tribunis recusantes in naues impositos. sed utcunq; seu inuita, seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem aliquem militandi fieri æquum esse. multis annis sese Italiam non uidisse, cõsenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam se labore & ope te, exangues tot acceptis uulneribus esse. Consul causam postulandæ missionis probabilem, si modestè peteretur, uideri dixit: seditionis neceam, nec ullam aliam satis iustam causam esse. itaq; si manere ad signa, & dicto parere uelint, se de missione eorum ad senatũ scripturum. modestia facilius quàm pertinacia quod uelint impetraturos. Thaumacos eo tempore Philippus summa ui oppugnabat aggeribus, uineisq;: & iam arietem muris admoturus erat. cęterum incepto absistere eum coëgit subitus Ætolorũ aduentus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec die nec nocte finem ullum erumpendi nunc in statio-

Varii prodigii

nes,nūc in opera Macedonum faciebant.& adiuuabat eos natura ipsa loci. nanꝙ Thaumaci
à Pylis,sinuꝙ Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt,ipsis faucibus imminētes, quam
Cœlen uocant: Thessaliæꝙ trāseunti confragosa loca,implicatasꝙ flexibus uallium uias,ubi
uentum ad hanc urbem est: repente uelut maris uasti,sic immensa panditur planities,ut subie
ctos campos terminare oculis haud facile queas.ab eo miraculo Thaumaci appellati.nec alti
tudine solum tuta urbs,sed quod saxo undiꝙ abscisso rupibus imposita est.Hæ difficultates,
& quod haud satis dignum tanti laboris periculiꝙ pretium erat, ut absisteret incepto Philip/
pus,effecerunt.hyems quoꝙ iam instabat,cum inde abscessit,& in Macedoniam in hyberna
copias reduxit. Ibi cæteri quidem data quantacunꝙ quiete tēporis,simul animos, corporaꝙ
remiserant: Philippum, quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumꝙ laxauerat ani
mum,tanto magis intentum in uniuersum euentū belli curę angunt: non hostes modò timen
tem,qui terra mariꝙ urgebant,sed nunc sociorum,nunc etiam popularium animos: ne & illi
ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido nouandi res caperet.
itaꝙ & in Achaiam legatos misit,simul qui iusiurandū (ita enim pepigerant quotannis iuratu
ros in uerba Philippi) exigerent: simul qui redderent Achæis Orchomenon. & Hereā, & Tri/
phyliam: Eleis Alipheram contendentibus,nūquam eam urbem fuisse ex Triphylia,sed sibi
debere restitui: quia una esset ex ijs,quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum
contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatē firmabat. Macedonum animos
sibi conciliauit cum Heraclide.nam cum eum maximæ inuidiæ sibi esse cerneret,multis crimi
nibus oneratum in uincula cōiecit ingenti populariū gaudio. Bellum,siquando unquam antè
aliàs,cū magna cura apparauit,exercuitꝙ in armis & Macedonas & mercenarios milites: prin
cipioꝙ ueris cum Athenagora omnia externa auxilia,quodꝙ leuis armaturæ erat, in Chao/
niam per Epirū ad occupādas,quæ ad Antigoniā fauces sunt (Stena uocant Græci) misit. ipse
pòst paucis diebus grauiore secutus agmine,cum situm omnem regionis aspexisset: maxime
idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum. Is inter montes, quorū
alterum Æropum,alterū Asnaum incolæ uocāt,angusta ualle fluit,iter exiguum super ripam
præbēs. Asnaum Athenagoram cum leui armatura tenere ac cōmunire iubet: ipse in Æropo
posuit castra. quà abscissæ rupes erant,statio paucorum armatorum tenebat. quæ minus tuta
erant,alia fossis,alia uallis,alia turribus muniebat. magna tormentorū etiam uis,ut missilibus
procul arcerent hostem,idoneis locis disposita est. tabernaculū regium pro uallo in conspecto
maxime tumulo,ut terrorem hostibus,suisꝙ spem ex fidutia faceret,positum. Consul per
Charopum Epirotē certior factus,quos saltus cum exercitu insedisset rex: & ipse cum Corcy/
ræ hybernasset: uere primo in continentē trabeatus ad hostem ducere pergit. quinque millia
fermè ab regijs castris cum abesset,loco munito relictis legionibus. ipse cū expeditis progres/
sus ad speculanda loca,postero die consilium habuit,utrum per insessum ab hoste saltū,quan
quam labor ingens periculumꝙ proponeretur,transitū tentaret,an eodem itinere, quo prio
re anno Sulpicius Macedoniam intrauerat,circūduceret copias. Hoc consiliū per multos dies
agitanti nuntius uenit: T. Quintium cōsulem factum, sortitumꝙ prouinciam Macedoniam,
maturato itinere iam Corcyrā traiecisse. Valerius Antiâs intrasse saltum Villiū tradit, quia
recto itinere nequierit,omnibus à rege insessis,secutū uallem,per quam mediam fertur Aous
amnis: ponte raptim facto in ripam,in qua erant castra regia,transgressum acie conflixisse: fu
sum,fugatumꝙ regem,castris exutum. XII. millia hostium eo prælio cæsa, capta duo millia,
& ducentos: & signa militaria centum XXXII, equos CCXXX. ædem etiam Ioui in eo
prælio uotam, si res prosperè gesta esset. Cæteri Græci Latiniꝙ autores, quorum quidē ego
legi annales,nihil memorabile à Villio actum,integrūꝙ bellum insequentē consulē. T. Quin
tium accepisse tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus,qui Ro/
mæ substiterat,comitia censoribus creandis habuit. multis claris petentibus uiris,creati cēso/
res. P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Ælius Pętus. Hi magna inter se cōcordia, & senatum
sine ullius nota legebant: & portoria uenalicium Capuæ, Puteolisꝙ item castrorū portoriū,
quo in loco nunc oppidū est,fruendum locarunt: colonosꝙ eò trecentos (is enim numerus fi/
nitus

nitus ab senatu erat) adscripserunt, & sub Tifatis Capuæ agrum uendiderunt. Sub idē tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedēs, prohibitus à M. Porcio Lecca tribuno plebis ne ouans rediret, cum ab senatu impetrasset, priuatus urbem ingrediens MCC pondo argenti, XXX pondo fermè auri in ærarium tulit. Eodem anno C. Bebius Pamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris prouinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorū Insubrium fines propè cum toto exercitu est circumuentus. supra sex millia, & sexcentos milites amisit. tanta ex eo bello, quod iam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab urbe exciuit. qui ut in prouinciam uenit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum prouincia decedere, atq; abire Romam iussit, neq; ipse consul memorabile quicquam gessit, comitiorū causa Romā reuocatus, quæ ipsa per M. Fuluium, & M. Curium tribunos plebis impediebantur: quod T. Quintium Flamininum consulatum ex quæstura petere non patiebantur. Iam ædilitatem, præturamq; fastidiri: nec per honorum gradus documentum sui dantes nobiles homines tendere ad consulatum, sed trāscendendo media, summa imis cōtinuare. Res ex campestri certamine in senatum uenit, patres cēsuerunt, qui honorem, quem sibi capere per leges liceret, peteret: in eo populo creandi quem uelit, potestatem fieri æquum esse. in autoritate patrum fuere tribuni. creati COSS. Sex. Aelius Pætus, & T. Quintius Flamininus. Inde prætorū comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Heluius, qui ædiles plebis fuerant. ab ijs ludi plebeij instaurati. & epulū Iouis fuit ludorum causa. Et ab ędilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. Sulpicius, & L. Galba pōtifices eo anno mortui sunt. in eorum locum M. Aemylius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pōtifices suffecti sunt. Sex. Aelius Pætus, T. Quintius Flamininus cōsules magistratu inito senatū in Capitolio cū habuissent, decreuerunt patres, ut prouincias Macedoniam atq; Italiam consules compararent inter se, sortirenturue. utri eorum Macedonia euenisset, in supplemētum legionum tria millia militum Romanorum scriberet, & CCC equites: item sociorum latini nominis quinq; millia peditum, quingentos equites. alteri consuli nouus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est: uetitusq; aut ipse prouincia decedere prius, aut ueterē exercitum deducere, quàm cum legionibus nouis cōsul uenisset. Sortiti cōsules prouincias. Aelio Italia, Quintio Macedonia euenit. Prętores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam. C. Heluius Galliā est sortitus. Delectus inde haberi est cœptus. nam præter cōsu lares exercitus prætores quoq; iussi scribere milites erant. Marcello in Sicilia mihi quatuor millia peditum sociūm latini nominis, & CCC equites: Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, CC equites: ita ut hi prætores ambo cum in prouincias uenissent, ueteres dimitterent pedites, equitesq;. Attali deinde regis legatos in senatū consules introduxerunt. Hi regem classe sua, copijsq; omnibus terra mariq; Romanam rem iuuare, quæq; imperarent Romani consules, impigreatq; obedienter ad eam diem fecisse cum exposuissent, uereri dixerunt, ne id præstare ei per Antiochum regem ultra non liceret. uacuum namq; præsidijs naualibus, terrestribusq; regnum Attali Antiochū inuasisse, itaq; Attalum orare PC si sua classe, suaq; opera uti ad Macedonicū bellum uellent: mitterent ipsi præsidium ad regnum eius tutandum: si id nollent, ipsum ad sua defendenda cum classe, ac reliquis copijs redire paterētur. Senatus legatis ita responderi iussit, quod rex Attalus classe, copijsq; alijs duces Romanos iuuisset, id gratum senatui esse. auxilia nec ipsos missuros Attalo aduersus Antiochum, socium & amicum populi Romani: nec Attali auxilia retenturos ultra, quàm regi commodum esset. Semper populum Romanum alienis rebus arbitrio alieno usum. & principium, & finē in potestate ipsorum, qui ope sua uelint adiutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuntient, Attali, nauiumq; eius, & militum opera aduersus Philippum communem hostem uti populum Romanum, gratum eum facturum senatui, si regno Attali abstineat, belloq; absistat. æquum esse, socios, & amicos populi Romani, reges inter se quoque ipsos pacem seruare. Consulem T. Quintium, ita habito delectu, ut eos ferè legeret, qui in Hispania, aut Afri

ea meruiſſent ſpectatæ uirtutis milites, properantem in prouinciam prodigia nuntiata, atq; eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erant, uia publica Veijs, forum & ędes Iouis Lanuuij: Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus, & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœlum ardere uiſum erat Arretij. terra Velitris trium iugerum ſpatio cauerna ingenti deſederat. Sueſſæ Auruncæ nuntiabāt agnum cum duobus capitibus natum: & Sinueſſæ porcum humano capite. Eorū prodigiorum cauſa ſupplicatio unū diem habita, & conſules rebus diuinis operam dederunt: placatiſq; dijs profecti in prouincias ſunt. Aelius cum C. Heluio prætore in Galliam: exercitumq; ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipſe nouis legionibus, quas ſecum adduxerat, bellum geſturus: neque memorabilis rei quicquam geſsit. Et T. Quintius alter Cos. maturius, quàm priores ſoliti erant Coss. à Brundiſio cum tranſmiſiſſet, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus quingentis. à Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit: & in caſtra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimiſſo paucos moratus dies, dum ſe copiæ à Corcyra aſſequerentur, conſilium habuit: utrum recto itinere per caſtra hoſtium uiam facere conaretur: an ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Daſſaretios potius, Lingumq; tuto circuitu Macedoniā intraret. uiciſſetq; ea ſententia, ni timuiſſet, ne, cum à mari longius receſsiſſet, miſſo è manibus hoſte, ſi (quod antea fecerat) ſolitudinibus ſyluiſq; ſe tutari rex uoluiſſet: ſine ullo effectu æſtas extraheretur. utcunque eſſet igitur, illo ipſo tam iniquo loco aggredi hoſtem placuit. ſed magis fieri id placebat, quàm quo modo id fieret, ſatis expediebant: dieſq; XL. ſine ullo conatu ſedentes in conſpectu hoſtium abſumpſerant. inde ſpes data Philippo eſt per Epirotarum gentem tentandæ pacis, habitoq; concilio delecti ad eam rem agendam, Pauſanias prætor & Alexander magiſter equitum, conſulem & regem, ubi in arctiſsimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa poſtulatorum conſulis erat, præſidia ex ciuitatibus rex deduceret: ijs, quorum agros, urbeſq; populatus eſſet, redderet res, quæ comparerent: ceterorum ęquo arbitrio æſtimatio fieret. Philippus aliam aliarum ciuitatum conditionem eſſe reſpondit. quas ipſe cepiſſet, eas liberaturum, quę ſibi traditę à maioribus eſſent, earum hæreditaria ac iuſta poſſeſsione non exceſſurum. ſi quas quererentur belli clades eæ ciuitates, cum quibus bellatum foret: arbitrio quo uellent, populorum, cum quibus pax utriſque fuiſſet, ſe uſurum. Conſul nihil ad id quidem arbitro aut iudice opus eſſe dicere. cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intuliſset, iniuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello laceſſitum, priorem uim omnibus feciſſe. Inde cum ageretur, quę ciuitates liberandę eſſent, Theſſalos primos omnium nominauit conſul. ad id uero adeò accenſus indignatione eſt rex, ut exclamaret. quid uicto grauius imperares T. Quinti? atque ita ſe ex colloquio proripuit. & temperatum ęgrè eſt, quin miſsilibus, quia dirempti medio amne fuerant, pugnam inter ſe conſererent. Poſtero die per excurſiones ab ſtationibus primo in planitie ſatis ad id patenti multa leuia commiſſa prętia ſunt: deinde recipientibus ſe regijs in arcta & confragoſa loca, auiditate acceſi certaminis eò quoque Romani penetrauêre. pro his ordo, & militaris diſciplina, et genus armorum erat, aptum urgendis regijs: pro hoſte loca, & catapultę baliſtæq; in omnibus propè rupibus, quaſi in muris diſpoſitę. multis hinc atque illinc uulneribus acceptis, cum etiam, ut in prælio iuſto, aliquot cecidiſſent: nox pugnæ finem fecit. Cum in hoc ſtatu res eſſet, paſtor quidam à Charopo principe Epirotarum miſsus deducitur ad conſulem. is ſe in eo ſaltu, qui regijs tunc oneratus caſtris erat, armentum paſcere ait: omnes montium eorum anfractus calleſq; noſſe. ſi ſecum aliquot mittere uelit, non iniquo, nec perdifficili aditu ſupra caput hoſtium deducturum. hæc, Charopus renuntiari iubet, ita crederet, ut ſuæ potius omnia, quàm illius poteſtatis eſſent. Cum magis uellet credere quàm auderet conſul, miſtumq; gaudio ac metu animum gereret, autoritate motus Charopi, experiri ſpem oblatam ſtatuit. & ut auerteret rem à ſuſpicione, biduo inſequenti laceſſere hoſtem, diſpoſitis ab omni parte copijs, ſuccedentibuſq; integris in locum defeſſorum, nō deſtitit. quatuor millia inde lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca patiantur, ducere iubet: ubi ad inuia equiti uentum ſit, in planicie aliqua locari equitatum. pedites quà dux monſtraret uiam ire:

Varia Prodigia.

ire:ubi,ut polliceatur,super caput hostium peruentum sit,fumo dare signum: nec antè clamo rem tollere, quàm ab se signo accepto pugnam cœptam arbitrari posset. nocte itinera fieri iubet:(& pernox forte luna erat)interdiu cibi,quietisq́ sumeret tempus.ducem promissis ingentibus oneratum.si fides extet, uinctum tamen tribuno tradit.His copijs ita dimissis,eo intentius Romanas undiq́ instat capere statiões. Interim die tertio cum uerticem,quem petierât, Romani cepisse,ac tenere se fumo significarent:tum uero trifariam diuisis copijs, consul ualle media cum militû robore succedit: cornua dextra læuaq́ admouet castris. nec segnius hostes obuiam eunt.& dum auiditate certaminis prouecti extra munitiones pugnât,haud paulo superior est Romanus miles & uirtute & scientia & armorum genere. Posteaquâ multis uulneratis interfectisq́ recepere se regij in loca aut munimento aut natura tuta,uerterat periculum in Romanos,temere in loca iniqua,nec faciles ad receptû angustias progressos.neq́ impunita temeritate inde recepissent sese,ni clamor primû à tergo auditus, dein pugna etiam cœpta amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt,pars quia magis locus fugæ deerat,quàm quod animi satis esset ad pugnam,cum substitissent: ab hoste & à frôte & à tergo urgente circumuenti sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugiêtes persecuti uictores essent:sed equitem angustiæ locorûq́ asperitas,peditem armorum grauitas impedijt. Rex primo effuse ac sine respectu fugit:dein quinq́ millium spatium progressus,cum ex iniquitate locorum,id quod erat,suspicatus esset sequi nô posse hostem,substitit in tumulo quodam,dimisitq́ suos per omnia iuga uallesq́,qui palatos in unum colligerêt. Non plus duobus millibus hominû amissis,cætera omnis multitudo, uelut signum aliquod secuta,in unum cum conuenisset,frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit insecuti,cædêtes,spoliantesq́ cæsos,castra regia,etiam sine defensoribus difficili aditu,diripiunt: atq́ ea nocte in suis castris manserunt. Postero die consul per ipsas angustias,quà se inter ualles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrrhi peruenit. locus quem ita uocant,est in Triphylia terræ Melotidis. inde postero die ingêti itinere agminis(& metus urgebat)in montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt,interiecti Macedoniæ,Thessaliæq́: latus quod uergit in Thessaliam,oriens spectat:septentrio à Macedonia obijcitur. uestiti frequêtibus syluis sunt,iuga summa campos patentes.aquasq́ perennes habent. Ibi statiuis rex per aliquot dies habitis,fluctuatus animo est, utrum protinus in regnû se reciperet,an reuerti in Thessaliam posset. inclinauit sententia,suum in Thessaliam agmen dimitteret: Triccamq́ proximis limitibus petit:inde obuias urbes raptim peragrauit,homines qui sequi possent,sedibus exci bat:oppida incendebat:rerum suarum,quas possent,ferendarû secû dominis ius fiebat:cętera militis prędą erat. nec quod ab hoste crudelius pati possent,reliqui quicquam fuit:quàm quę ab socijs patiebantur. Hęc etiâ facienti Philippo acerba erât,sed è terra mox futura hostiû corpora saltem eripere sociorû uolebat. ita euastata sunt oppida, Phacium, Iresiæ, Euhydriû, Eretria, Palæpharus. Pheras cum peteret,exclusus:quia res egebat mora,si expugnare uellet,nec tempus erât:omisso incepto,in Macedoniâ transcêdit. nâ etiâ Aetolos appropinquare fama erat. qui audito prælio,quod circa amnem Aoum factum erat,proximis prius euastatis circa Sperchias & Macran(quam uocant) comen transgressi inde in Thessaliam Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt. à Metropoli dum uastant agros. concursu oppidanorû ad tuenda mœnia facto,repulsi sunt. Callithera inde aggressi similem impetum oppidanorû pertinacius sustinuerût:compulsisq́ intra mœnia qui eruperant, côtenti ea uictoria,quia spes nulla admodû expugnandi erat,abscesserunt. Theuma inde,& Calathana uicos expugnant,diripiuntq́. Acharras per deditionem receperunt, Xyniæ simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidiû incidit,quod Athamânum, quo tutior frumentatio esset,ducebatur. incondita inermisq́ multitudo, mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertę diripiuntur. Cyphara inde Aetoli capiunt,opportunè Dolopiæ imminês castellû. Hęc raptim intra paucos dies ab Aetolis gesta. Nec Aminâder atq́ Athamânes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieuerunt. Cæterum Aminâder quia suo militi parum fidebat,petito ab côsule modico præsidio,cû Gomphos peteret: oppidû protinus nomi

ne Phecam, situm inter Gomphos, faucesꝗ angustas, quæ ab Athamania Thessaliam diri/
munt, ui cepit. inde Gomphos adortus: & per aliquot dies summa ui urbem tuentes, cum sca/
las ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditionem. Hęc deditio Gomphorũ ingen
tem terrorem Thessalis intulit. dedidêre deinceps sese, qui Argenta, quiꝗ Pherinum, & Thi/
marum, & Lisinas, & Stimonem, & Lampsum habẽt, aliaꝗ castella iuxtà ignobilia. Dum A/
thamânes, Aetoliꝗ summoto Macedonũ metu, in aliena uictoria suam prædã faciunt: Thes/
saliaꝗ à tribus simul exercitibus, incerta quem hostẽ, quemúe sociũ crederet, uastatur: consul
faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, & si probe scit cui par/
ti, Charopo principe excepto, Epirotæ fauissent: tamen quia ab satisfaciendi quoque cura im
perata enixè facere uidet: ex præsenti eos potius, quàm ex præterito æstimat habitu, & ipsa fa
cilitate ueniæ animos eorum in posterũ cõciliat. Missis deinde nũtijs Corcyram, ut onerariæ
naues in sinum uenirent Ambracium: ipse progressus modicis itineribus quarto die in mõte
Cercetio posuit castra, eodem Aminandro cum suis auxilijs accito, nõ tam uirium eius egẽs,
quàm ut duces in Thessaliam haberet. ab eodem cõsilio & pleriꝗ Epirotarum uoluntarij in/
ter auxilia accepti. Primam urbiũ Thessaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Macedonũ
in præsidio habebat. qui primo summa ui restiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri
poterant. sed oppugnatio continua nõ die, non nocte remissa, cum consul in eo uerti crederet
cæterorum Thessalorũ animos, si primi uim Romanã non sustinuissent, uicit pertinaciã Ma
cedonum. Capta Phaleria. legati à Metropoli & à Piera dedentes urbes uenerunt. uenia eis/
dem petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Aeginium petit. quem locum cũ
uel modico præsidio tutum, ac propè inexpugnabilem uidisset, paucis in stationẽ proximam
telis coniectis, ad Gomphorũ regionem agmen uertit. digressusꝗ in campos Thessaliæ, cum
iam omnia exercitui deessent: quia Epirotarum pepercerat agris: explorato antè, utrum Leu/
cadem, an sinum Ambracium onerarię tenuissent, frumentatum Ambraciam inuicem cohor
tes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbreui. in
tra paucos itaꝗ dies, transuectis à mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra.
Inde ad Rhagẽ est prouectus. Decem fermè millia à Larissa abest, ex Perræbia oriundi sunt:
sita est urbs super Peneum amnem. Nihil trepidauere Thessali ad primum aduentũ Roma/
norum. Et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe stati
uis positis, ut quisque locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones summittebat. Sub
idem ferè tempus, quo consul aduersus Philippum primum in Epiri faucibus castra posuit: &
L. Quintius frater consulis, cui classis cura, maritimæꝗ oræ imperium mandatum ab senatu
erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transuectus, postquã profectam inde classem
audiuit, nihil morandũ ratus, cum ad Zammam insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio,
cui successerat: tardè inde ad Maleã trahendis plerunꝗ remulco nauibus, quę cum commea/
tu sequebantur, peruenit. A Malea, iussis cæteris quantũ maxime possent maturate sequi, ipse
tribus quinqueremibus expeditis Piræeum præcepit, accepitꝗ naues ibi relictas ab L. Apu/
stio legato ad præsidiũ Athenarũ. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, una cum
Attalo rege: (eæ quatuor & uiginti quinqueremes erant) Rhodia altera x x nauium tecta/
rum. Agesimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ, Eubœam inde exi
guo distãtem freto traiecerunt. Carystiorũ primum agros uastarũt: deinde ubi Carystus præ
sidio à Chalcide raptim misso, firma uisa est: ad Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius
cũm ijs nauibus quæ Piræei fuerant, Attali regis aduentu audito uenit, iussitꝗ, ut quæ ex sua
classe uenissent naues, Eubœam peterẽt. Eretria summa ui oppugnabatur: nã & trium iuncta
rũm classium naues omnis generis tormẽta, machinasꝗ ad urbium excidia secum portabãt:
& agri affatim materiæ præbebant ad noua moliẽda opera. Oppidani primo haud impigrè
tuebantur mœnia: deinde fessi uulneratiꝗ aliquot, cum & muri partem euersam operibus ho
stium cernerent, ad deditionem inclinarunt. sed præsidiũ erat Macedonum, quos non minus,
quàm Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuntios mittebat: se
in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mista metu spes ultra quàm uellent,

aut quàm possent, trahere eos tempus cogebat. deinde posteaquam Philoclem repulsum, trepidantemq́ue refugisse Chalcidem acceperũt: oratores extemplo ad Attalum ueniam, fidemq́ue eius petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt: & ea modo parte, qua murus dirutus erat, cæteris neglectis, stationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte, quæ minime suspecta erat, impetu facto, scalis urbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem uenit. pecuniæ, auriq́ue & argenti haud sanè multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentaq́ue eius generis plura, quàm pro urbis magnitudine, aut opibus cæteris inuenta. Carystus inde repetita. unde, priusquàm è nauibus copię exponerentur, omnis multitudo urbe deserta in arcem confugit. inde ad finem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo uita ac libertas concessa est: Macedonibus treceni nummi in capita statutum est pretium: & ut armis traditis abirent. hac summa redempti in Bœotiam inermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circũuectæ Suniũ Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe longiorem atrocioremq́ue oppugnationem habuit: & ea, qua minimum credidisset, resistebant hostes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore. si aditum armatis in urbem patefecisset: fugam inde, cædemq́ue hostium fore: qualis captis urbibus fieri solet. cæterũ posteaquam parte muri arietibus decussa per ipsas ruinas transcenderunt in urbẽ armati: illud principium uelut noui atq́ue integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præsidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potius & uirtute, quàm mœnibus urbem tuerẽtur: conferti pluribus introrsus ordinibus acie firmata, cum transcendere ruinas sensissent Romanos: per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id cõsul ægre passus, nec eam ignominiam ad unius modò expugnandę moram urbis, sed ad summam uniuersi belli pertinere ratus, quod ex momentis paruarum plerunq́ue rerum penderet: purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat: turrim ingentis altitudinis, magnam uim armatorũ multiplici tabulato portantem, promouit: & cohortes inuicem sub signis, quę cuneum Macedonum (phalangẽ ipsi uocant) si possent, ui perrumperent, emittebat. Sed ad loca angusta, haud late patẽte interuallo diruti muri, genus armorum pugnęq́ue hosti aptius erat. ubi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones obiecissent, uelut in constructam densitate clypeorum testudinem Romani pilis nequicquam emisis cum strinxisent gladios: neque congredi propius, neque pręcidere hastas poterant: & si quam incidissent aut pręfregisent, hastile fragmẽto ipso acuto inter spicula integrarum hastarum uelut uallũ explebat. ad hoc & muri pars adhuc integra utraq́ue tuta pręstabat latera: nec ex longo spatio aut cedendum, aut impetus faciendus erat: quę res turbare ordines solet. accesit etiam fortuita res ad animos corũ firmandos. nam cum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota una in altiorem orbitam depresa ita turrim inclinauit, ut speciem ruẽtis hostibus, trepidationemq́ue insanam superstantibus armatis prębuerit. Cum parum quicquam succederet: consul minime ęquo animo comparationem militum generis armorumq́ue fieri patiebatur: simul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul à mari, & in euastatis belli cladibus locis hybernandi ullã cernebat. itaq́ue relicta obsidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atq́ue Ætolię ora portus erat, qui simul & omneis onerarias, quę cõmeatum exercitui portabant, caperet: & tecta ad hybernandum legionibus pręberet: Anticyra in Phocide in Corinthiũ uersa sinum ad id opportunissime sita uisa: quia nec procul Thessalia, hostiumq́ue locis abibãt. & ex aduerso Peloponnesum exiguo maris spatio diuisam, ab tergo Ætoliã Acarnaniamq́ue, ab lateribus Locridẽ ac Bœotiã habebant. Phocidis primo impetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multũ in oppugnãdo prębuit morę. Ambrysus inde, Hyampolisq́ue receptę. Daulis, quia in tumulo excelso sita est: nec scalis, nec operibus capi poterat. lacessendo missilibus eos, qui in pręsidio erant, cum ad excursiones elicuissent: refugiendo inuicẽ, insequendoq́ue, & leuibus sine effectu certaminibus, eò negligẽtię & contẽptus adduxerunt, ut cũ refugiẽtibus in portã permisti impetũ Romani facerẽt. & alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, q̃ armis in potestatem

testatem uenerunt. Elatia clausit portas: nec, nisi ui cogerentur, recepturi mœnibus uidebátur aut ducem, aut exercitũ Romanũ. Elatiam obsidenti consuli rei maioris spes affulsit, Achæorum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam auertendi. Cycliadam principem factionis ad Philippum trahentiũ res, expulerant. Aristhenus, qui Romanis gẽtem iungi uolebat. prætor erat, Classis Romana cum Attalo & Rhodijs Cenchreis stabat, parabantq́ communi omnes consilio Corinthũ oppugnare. Optimum igitur ratus est, priusquã eam rem aggrederẽtur, legatos ad gentem Achęorũ mitti, pollicentes: si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthũ ijs contributuros in antiquum gentis concilium. Autore consule legati à fratre eius L. Quintio, & Attalo, & Rhodijs, & Atheniensibus ad Achæos missi. Sicyone datum ijs est conciliũ. Erat autem non admodum simplex habitus animorũ inter Achæos. terrebat eos Lacedęmonius, grauis & assiduus hostis, horrebant Romana arma: Macedonum beneficijs & ueteribus & recẽtibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant: pro eius crudelitate perfidiaq́ ex ijs, quæ tum ad tempus faceret: æstimantes, grauiorem post bellum dominum futurum cernebant: neq́ solum quid in senatu quisq́ ciuitatis suæ, aut in communibus concilijs gentis pro sententia dicerent, ignorabát: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid uellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primũ legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodij disseruerũt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est. postremi Athenienses, ut refellerent Macedonum dicta, audıti sunt. ij ferè atrocissime in regem quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, inuecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorũ perpetuis orationibus die absumpto, dimissa est. Postero die aduocatur cõcilium. ubi cum per præconem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis uellet, potestas à magistratibus facta esset: nec quisquam prodiret: diu silentium aliorum alios intuẽtium fuit. neq́ mirum, si, quibus sua sponte uolutantibus res inter se pugnantes obtorpuerant quodãmodo animi: eos orationes quoq́ insuper turbauerant, utrinq́ quæ difficilia essent, promendo, admonendoq́ per totũ diem habitæ. Tandem Aristhenus prętor Achęorum, ne tacitum cõcilium dimitteret. Vbi, inquit, illa certamina animorum Achæi sunt, quibus in conuiuijs, & circulis, cum de Philippo, & Romanis mentio incidit: uix manibus temperatis? nunc in concilio ad eam rem unam indicto, cum legatorũ utrinque uerba audieritis, cum referant magistratus, cum præco ad suadendum uocet, obmutuistis. si non cura communis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos uestros inclinarunt, uocem cuiquam possunt exprimere? cum præsertim nemo tam hebes sit, qui ignorare posit, dicendi ac suadendi quod quisque aut uelit, aut optimum putet, nũc occasionem esse, priusquam quicquàm decernamus: ubi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit, pro bono atq́ utili fœdere defendendum. Hæc adhortatio prætoris non modò quenquam unum elicuit ad suadendum: sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantæ, ex tot populis cõgregatę, mouit. Tum Aristhenus prętor rursus. Non magis consilium uobis principes Achæorum deest, quàm lingua. sed suo quisque periculo in commune consultum non uult. forsitan ego quoq́ tacerem, si priuatus essem. nunc prætor uideo aut non dandum concilium legatis fuisse: aut inde sine responso eos dimittendos non esse. respondere autẽ nisi ex uestro decreto qui possum? & quãdo nemo uestrum, qui in hoc concilium aduocati estis: pro sentẽtia quicquam dicere uult, aut audet: orationes legatorum hesterno die dictas pro sententijs percenseamus: perinde ac non postulauerint quę è re sua essent: sed suaserint quæ nobis cẽserent utilia esse. Romani Rhodijq́, & Attalus societatem amicitiamq́ nostrã petunt: & in bello quod aduersus Philippum gerũt, se à nobis adiuuari æquum censent. Philippus societatis secum admonet. & iurisiurandi: & modo postulat ut secum stemus: modo ne intersimus armis, contentum ait se esse. Nulli ne uenit in mentem: cur qui nondum socij sunt, plus petunt, quàm socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, neq́ impudentia Romanorũ. Achæi portus & dant fidutiam postulantibus, & demunt. Philippi præter legatum uidemus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, urbium Eubœæ spolia præ se ferens: consulem, legionesq́ eius exiguo maris spatio disiunctas Phocidem ac Locridem

eridem peruagantes uidemus. Miramini cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus aduersus Romanos, modo egerit. qui si ex eodem fœdere ac iureiurando, cuius nobis religionem iniiciebat: rogemus eum, ut nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmonijs, & ab Romanis defendat: non modò præsidium, quo nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inuenturus: non Hercle magis, quàm ipse Philippus priore anno: qui pollicendo se aduersus Nabidem bellum gesturum, cum tentasset nostram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere, posteaquam nos neque decernere id sibi præsidium, neque uelle illigari Romano bello uidit, oblitus societatis eius quam nunc iactat, uastandos depopulandosq; Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi quidem minime conueniens inter se oratio Cleomedontis uisa est. Eleuabat Romanum bellum, euentumq; eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quàm præsens nos ueteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita passus est Eretriam, Carystumq; capi? quid ita tot Thessaliæ urbes? quid ita Locridem, Phocidemq;? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisq; illis inexpugnabilibus super Aoum amnem aut ui, aut metu, aut uoluntate? relictoq;, quem insidebat, saltu, penitus in regnum abijt? si sua uoluntate tot socios reliquit hosti bus diripiendos: quid recusare potest quin & socij sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus. si uictus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus Cleomedon: quæ uos Macedones non sustinuistis? An tibi potius credamus: Romanos non maioribus copijs, nec uiribus nũc bellum gerere, quàm antea gesserint: potius quàm res ipsas intueamur? Aetolos tum classe adiuuerunt, nec duce consulari, nec exercitu bellum gesserunt. sociorũ Philippi maritimę urbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeò tuta ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Aetolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopularet. nunc autem defuncti bello punico Romani, quod per sexdecim annos uelut intra uiscera Italiæ tolerauerunt: non præsidium Aetolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terra mariq; simul Macedoniæ intulerunt. tertius iam consul summa ui gerit bellum. Sulpicius in ipsa Macedonia congressus fudit fugauitq; regem, partem opulentissimam regni eius depopulatus. nunc Quintius tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exercituq; fretum castris exuit: fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia, sociasq; eius urbes propè in conspectu regis ipsius expugnauit. Ne sint uera quæ Athenienses modò legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant quæ in terra Attica scelera in superos inferosq; deos sint admissa: multo minus, quàm quæ Elæuntij, Abydeniq;, qui procul à nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi uulnerum, si uultis, obliuiscamur: cędes, direptiones bonorum Messenæ in media Peloponneso factas, & hospitem Cyparissię Garitenem contra ius omne ac fas inter epulas propè ipsas occisum, & Aratum patrem filiumque Sicyonios, cum senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos: filij etiam uxorem libidinis causa in Macedoniam asportatam: cætera stupra uirginum, matronarũq; obliuioni dentur, ne sint cum Philippo res, cuius crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quę alia tacendi aduocatis in concilium causa est?) cum Antigono mitissimo, ac iustissimo rege, & de nobis omnibus optime merito existimemus disceptationem esse: num id postularet facere nos, quod tũ fieri nõ posset? Peninsula est Peloponnesus angustis Isthmi faucibus cõtinẽti adhærens, nulli apertior atq; opportunior quàm nauali bello. si centũ tectę naues, & quinquaginta leuiores apertæ, & triginta Issaici lembi maritimã orã uastare, & expositas propè in ipsis litoribus urbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipiemus? tãquã nõ intestino, & hærente in ipsis uisceribus uramur bello? cum terra Nabis, & Lacedæmonij, mari Romana classis urgebunt: unde regiam societatẽ, & pręsidia Macedonũ implorẽ? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur urbes, quę oppugnabũtur? egregie enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorũ nobis alienæ clades præbent, ne quæramus quemadmodũ cæteris exẽplo simus. nolite, quia ultro Romani petũt amicitiã, id quod optãdum uobis ac summa ope petendũ erat, fastidire. metu enim uidelicet cõpulsi in aliena terra,
quia

quia ſub umbra auxilij ueſtri latere uolunt,in ſocietatem ueſtram confugiunt,ut portubus ueſtris recipiantur, ut cõmeatibus utantur.Mare in poteſtate habent :terras quaſcunq; adeunt, exemplo ditionis ſuæ faciunt.quod rogant,cogere poſſunt.quia pepercisſe uolunt,cõmittere uos cur pereatis,non patiuntur.Nam quod Cleomedon modo tanquam mediam,& tutiſsimam uobis uiam conſilij,ut quieſceretis,abſtineretisq; armis,oſtendebat,ea non media, ſed nulla uia eſt.etenim præterquàm quod aut accipienda,aut aſpernanda uobis Romana ſocietas eſt:quid aliud quàm nuſquam gratia ſtabili,uelut qui euentum expectauerimus,ut fortunæ applicaremus noſtra conſilia:præda uictoris erimus? Nolite,ſi quod omnibus uotis petedum erat,ultro offertur,faſtidire.non quemadmodum hodie utrũq; uobis licet,ſic ſemper liciturum eſt,nec ſæpe,nec diu eadẽ occaſio erit. Liberare uos à Philippo iamdiu magis uotis, quàm armis audetis. ſine ueſtro labore & periculo qui uos in libertatem uindicarẽt,cum magnis claſsibus exercitibusq; mare traiecerunt,hos ſi ſocios aſpernamini,uix ſanæ mentis eſtis, ſed aut ſocios, aut hoſtes habeatis oportet. *Secundũ* orationem prætoris murmur ortum aliorum cum aſſenſu,aliorum inclementer aſſentientes increpantiũ: & iam nõ ſinguli tãtum, ſed populi uniuerſi inter ſe altercabantur:tum inter magiſtratus gentis (Damiurgos uocant: decem numero creantur)certamen nihilo ſegnius,quàm inter multitudinem eſſe.quinq; relaturos ſe de ſocietate Romana aiebant: ſuffragiũq; daturos. quinq; lege cautum teſtabantur: nequid,quod aduerſus Philippi ſocietatem eſſet,aut referre magiſtratibus,aut decernere concilio ius eſſet.Hic quoq; dies iurgijs eſt conſumptus.Supererat unus iuſti concilij dies:(tertio enim lex iubebat decretũ fieri)in quẽ adeò exarſere ſtudia, ut uix parẽtes à liberis temperauerint.Rhiſiaſus Pellenenſis erat,filiũ Damiurgum,nomine Memnonem habebat,partis eius, quæ decretum recitari,perrogariq; ſententias prohibebat.is diu obteſtatus filium,ut conſulere Achæos cõmuni ſaluti pateretur:neu pertinacia ſua gentem uniuerſam perditũ iret:poſtea quàm parum proficiebãt preces:iuratus ſe eum ſua manu interempturũ:nec pro filio,ſed pro hoſte habiturum,minis peruicit,ut poſtero die coniungeret ijs ſe,qui referebant.qui cum plures facti referrent:omnibus ferè populis haud dubiè approbantibus relationem,ac præ ſe ferentibus quid decreturi eſſent:Dymæi,ac Megalopolitani,& quidam Argiuorũ,prius quàm decretum fieret,conſurrexerunt,ac reliquerunt conciliũ:neq; mirante ullo,neq; improbante. nam Megalopolitanos auorum memoria pulſos ab Lacedæmonijs reſtituerat in patriã Antigonus.& Dymæis captis nuper,direptisq; ab exercitu Romano, cum redimi eos,ubicunq; ſeruirent,Philippus iuſsiſſet: nõ libertatem modò,ſed etiam patriam reddiderat.iam Argiui præterquã quod Macedonum reges ab ſe oriundos credunt,priuatis etiam hoſpitijs,familiariq; amicitia pleriq; illigati Philippo erant.ob hęc concilio,quod inclinauerat ad Romanam ſocietatem ineundã,exceſſerunt,ueniaq; ijs huius ſeceſsionis fuit,& magnis & recentibus obligatis beneficijs.Cæteri populi Achæorũ,cum ſententiæ perrogarentur:ſocietatem cum Attalo ac Rhodijs præſenti decreto confirmarunt.cum Romanis,quia iniuſſu populi non poterat rata eſſe:in id tempus,quo Romam mitti legati poſſent, dilata eſt. in præſentia tres legatos ad L.Quintium mitti placuit, & exercitũ omnem Achæorum ad Corinthum admoueri, captis Cenchreis,iam urbem ipſam Quintio oppugnante.Et ij quidem è regione portę,quæ fert Sicyonem,poſuerunt caſtra. Romani ad Cenchreas uerſam partem urbis,Attalus traducto per Iſthmum exercitu,ab Lechæo alterius maris portu,oppugnabant primo ſegnius, ſperantes ſeditionem intus fore inter oppidanos,ac regium pręſidium.poſteaquã uno animo omnes,& Macedones tanquam cõmunem patriã tuebãtur:& Corinthij ducem præſidij Androſthenem haud ſecus, quàm ciuem , & ſuffragio creatum ſuo , imperio iuſto patiebantur: omnis inde ſpes pugnãtibus in ui,& armis,& operibus erat:undiq; aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur. Aries ex ea parte,quàm Romani oppugnabant: aliquantũ muri diruerat.in quem locum,quia nudatus munimẽto erat,protegẽdum armis cum Macedones concurriſſent:atrox pręlium inter eos ac Romanos ortum eſt.ac primo multitudine facile expellebantur Romani,aſſumptis deinde Achæorum, Attaliq; auxilijs,æquabãt certamẽ: nec dubium erat,quin Macedonas Græcosq; facile loco pulſuri fuerint. Transfugarũ Italicorum

magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum secu-ti: pars nauales socij relictis nuper classibus ad spem honoratioris militiæ transgressi. hos de-sperata salus, si Romani uicissent, ad rabiem magis, quàm audaciam accendebat. Promōtori-um est aduersus Sicyonem Iunonis, quàm uocant Acræam, in altum excurrens: traiectus in-de Corinthum, septem millia fermè passuum. eò Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit. præsto fuere à Corintho lembi. qui præsidium id ac-ceptum Lechæum trajcerent. Autor erat Attalus incensis operibus omittendæ extemplo op-pugnationis. pertinacius Quintius in incepto perstabat. is quoque, ut pro omnibus portis di-sposita uidit præsidia regia: nec facile erumpentiū impetus sustineri posse, in Attali sententiā concessit. ita irrito incepto, dimissis Achæis, reditum ad naues est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt. Dum hæc à nauali exercitu geruntur, Cos. in Phocide ad Elatiam ca-stris positis, primo colloquijs rem per principes Elatiensium tentauit. posteaquàm nihil esse in manu sua, & plures ualidioresque esse regios, quàm oppidanos respondebatur, tū simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admoto quantum inter turres mu-ri erat prorutum cum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbē: simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter inuasit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationi bus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri superuadebant: & scalas ad stantia mœnia inferebant. & dum in unam partem oculos animosque hostium certamen auerterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transcéderunt. quo tumultu audito territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, lo-co, in arcem omnes metu, inermi quoque sequente turba, cōfugerūt. ita urbe potitur Cos. qua direpta, missis in arcem, qui uitam regijs, si abire uellent inermes, libertatem Elatiensibus pol licerentur, fideque in hæc data, post paucos dies arcem recipit. Cæterum aduentu in Achaiam Philoclis regij præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argiuorum quoque ci-uitas per quosdam principes Philocli prodita est, tētatis prius animis plebis. Mos erat, comi-tiorum die primo uelut ominis causa prætores pronuntiare Iouem Apollinemque & Hercu-lem. additum legi erat, ut ijs Philippus rex adijceretur. cuius nomen post pactam cum Roma nis societatē quia præco nō adiecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde clamor subijci entiū Philippi nomen, iubentiumque legitimum honorē usurpare, donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia fauoris Philocles accersitus nocte occupat collem im-minentem urbi, (Larissam eam arcem uocant) positoque ibi præsidio, cum lucis principio si-gnis infestis ad subiectum arci forum uaderet, instructa acies ex aduerso occurrit. præsidium erat Achæorum nuper impositum, quingēti ferè iuuenes delecti omnium ciuitatum. Ænesi-demus Dymæus præerat. Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere urbe iuberet, (neque enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adiūctis Macedonibus esse, quos ne Romani quidē ad Corinthum sustinuissent) primo nihil nec du-cem, nec ipsos mouit, post paulo ut Argiuos quoque armatos ex parte altera uenientes magno agmine uiderunt, certam perniciem cernientes, omnē tamen casum, si pertinacior dux fuisset, uidebantur subituri. Ænesidemus, ne flos Achæorum iuuentutis simul cū urbe amitteretur, pactus cum Philocle ut abire illis liceret, ipse quo loco steterat, armatus cum paucis clientibus non excessit. missus à Philocle qui quæreret, quid sibi uellet: nihil fatus, tantummodo cū pro-iecto præ se clypeo staret, in præsidio creditæ urbis moriturū se armatum respōdit. tum iussu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos & Ro manos societatem duæ nobilissimæ ciuitates, Argi & Corinthus, in potestate regis erant.

Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. In Gallia nihil sanè memora bile ab Sex. Ælio Cos. gestum cum duos exercitus in prouincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius procos. præfuerat (ipse ei C. Ælium prætorem præ fecit) alterum, quem in prouinciam adduxit, totum propè annum Cremonensibus Placenti-nisque cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumpsit. Quemad-modum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem seruilis propè tumultus exci

ddd tatus est.

tatus est. Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur: cum ijs, ut principum liberis, magna uis seruorum erat, augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda empta mancipia. Cum coniurationē fecissent: missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam, & Circeios seruitia solicitarēt: satis iam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentū populum aggredi statuerant: Setia per cædem & repentinum tumultum capta, Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Corneliū Lentulū prætorem urb. delatum est. Serui duo ante lucem ad eum uenerunt, atq; ordine omnia, quæ acta, futuraq; erant, exposuerunt. quibus domi custodiri iussis, prætor senatu uocato, edoctoq; quę indices afferrent, proficisci ad eam coniurationem quærendam atq; opprimendam iussus. cum quinq; legatis profectus, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, & sequi cogebat. hoc tumultuario delectu duobus millibus fermè hominum armatis, Setiam, omnibus quò pergeret ignaris, uenit. ibi raptim principibus coniurationis comprehensis, fuga seruorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui uestigarent. Egregia duorum opera seruorum indicum & unius liberi fuit. ei centū millia grauis æris dari patres iusserunt: seruis uicena quina millia æris, & libertatem. pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multo post ex eiusdē coniurationis reliquijs nuntiatū est seruitia Præneste occupatura. Eò L. Cornelius prætor profectus de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erāt, supplicium sumpsit. In timore ciuitas fuit, obsides captiuosq; Pœnorū ea moliri, itaq; & Romæ uigiliæ per uicos seruatæ: iussiq; circumire eas minores magistratus, & triumuiri carceris latomiarum intentiorem custodiam habere iussi, & circa nomē Latinum à prætore literæ missæ: ut & obsides in priuato seruarentur, neq; in publicum prodeundi facultas daretur, & captiui ne minus decem pondo compedibus uincti in nulla alia, quàm in carceris publici custodia essent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronā auream CCXLVI pondo in Capitolio posuerunt: gratiasq; senatui egerūt, quod Antiochus legatorum Romanorum autoritate motus finibus Attali exercitum deduxisset. Eadem æstate equites ducēti, & elephanti decem, & tritici modium CC millia ab rege Masanissa ad exercitum, qui in Græcia erat, peruenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaq; magni commeatus, & uestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus. Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, sanctus & innocens, asperior tamen in fœnore coercendo habitus. fugatiq; ex insula fœneratores, & sumptus, quos in cultum prætorum socij facere soliti erant, circumcisi, aut sublati. Sex. Aelius Cos. ex Gallia comitiorum causa Romam cum redisset, creauit Coss. Cn. Corneliū Cethegum, & Q. Minucium Rufum. Biduo post prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primū creati: crescentibus iam prouincijs, & latius patescente imperio. creati autē hi: L. Manlius Volso, Cn. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Heluius, M. Minucius Rufus, L. Acilius. Sempronius, & Heluius ex ijs ædiles plebis erant. ædiles curules Q. Minucius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati. Cn. Cornelio, & Q. Minucio Coss. omniū primum de prouincijs consulū prætorumq; actū, prius de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat. urbana Sergio, peregrina iurisdictio Minucio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Heluius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamq; sortiri parantibus L. Oppius, & Q. Fuluius Tr. pl. impedimento erant, quod loginqua prouincia Macedonia esset: neq; ulla alia res maius bello impedimentum ad eā diem fuisset, quàm quod uixdū inchoatis rebus in ipso conatu gerendi belli prior Cos. reuocaretur. Quartum iam annum esse ab decreto Macedonico bello. quærendo regem, & exercitum eius, Sulpicium maiorem partem anni absumpsisse. Villium congredientem cum hoste re infecta reuocatum. Quintium rebus diuinis Romæ maiorem partem anni retentū, ita gessisse tamen res: ut si aut maturius in prouinciam uenisset, aut hyems magis sera fuisset, potuerit debellare. nunc propè in hyberna profectum ita comparare dici bellum, ut nisi successor impediat, perfecturus æstate proxima uideatur. His orationibus peruicerunt, ut cōsules in senatus autoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerēt. Permittentibus utrisq; liberam

Fœneratores ex mandato Marci Porcij Catonis pulsi ex Sardinia.

liberam consultationē, patres consulibus ambobus Italiam prouinciam decreuerūt: T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei uenisset. Consulibus binæ legiones decretæ: & ut bellum cum Gallis cisalpinis, qui defecissent à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinq; millia, & CCC equites, & sociorum naualium tria millia. Præesse idem qui præerat, classi L. Quintius Flamininus iussus. Prætorib. in Hispanias octona millia peditū sociūm ac Latini nominis data: & quadringeni equites, ut dimitterent ueterem ex Hispanijs militem. & terminari iussi: quà ulterior citeriorue prouincia seruaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpicium, & P. Villium, qui Coss. in ea prouincia fuerāt, adiecerunt. Prius quàm Coss. prætoresq; in prouincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quod ædes Vulcani Summaniq; Romæ, quod & Fregellis murus, & porta de cœlo tacta erāt: & Frusinone inter noctē lux orta: & Asculo agnus biceps cum quinq; pedibus natus: & Formijs duo lupi oppidum ingressi obuios aliquot laniauerant: Romæ nō in urbē solum, sed in Capitoliū penetrauerat lupus. C. Acilius Tr. pl. tulit, ut quinq; coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternią;, una Puteolos, una ad castrum Salerni. his Buxentū adiectum. tricenæ familiæ in singulas colonias iubebantur mitti. triumuiri deducendis ijs, qui per triennium magistratum haberent, creati: M. Seruilius Geminus, Q. Minucius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebusq; alijs diuinis humanisq;, quæ per ipsos agendæ erant, perfectis, Coss. ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Insubres uia, qui tum in armis erāt, Cenomanis assumptis: Q. Minucius in læua Italiæ ad inferum mare flexit iter: Genuamq; exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, utraq; Ligurum. & duæ gētis eiusdem ciuitates, Celelates, Cerdiciatesq; sese dediderunt. Et iam omnia cis Padum, præter Gallorū Boios, Iluates Ligurum, sub ditione erant. quindecim oppida, hominum uiginti millia esse dicebantur, quę se dediderant. inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud ita multo antè traiecerat Padū, iunxeratq; se Insubribus & Cenomanis: quod ita acceperant, coniunctis legionibus Coss. rem gesturos, ut & ipsi collatas in unum uires firmarent. posteaquam fama accidit: alterum Cos. Boiorum urere agros: seditio extemplo orta est. postulare Boij, ut laborantibus opem uniuersi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. ita diuisæ copiæ, Boijsq; in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnis Mincij ripas consederunt. Infra eum locum quinq; millia passuum & Cos. Cornelius eidem flumini castra applicuit. inde mittendo in uicos Cenomanorum Brixiamq;, quæ caput gentis erat, ut satis comperit, nō ex autoritate seniorum iuuentutem in armis esse: nec publico consilio Insubrium defectioni Cenomanos se adiunxisse: excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit, ut descicerēt ab Insubribus Cenomani, & signis sublatis aut domos redirent, aut ad Romanos trāsirent. & id quidem impetrari nequijt. in id data fides Cos. est, ut in acie aut quiescerent, aut si qua etiam occasio fuisset, adiuuarent Romanos. Hæc ita conuenisse Insubres ignorabant, suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. itaq; cum in aciem eduxissent, neutrum ijs cornu committere ausi, ne si dolo cessissent, rem totā inclinarent: post signa in subsidijs eos locauerunt. Cos. principio pugnæ uouit ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fusi fugatiq; essent, à militibus clamor sublatus, compotem uoti Cos. se facturos, & impetus in hostes est factus. non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam & à Cenomanis terga repente in ipso certamine aggressis tumultum ancipitem iniectum autores sunt: cæsaq; in medio V & XXX millia hostium, quinq; millia & DCC uiuos captos, in ijs Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset, signa militaria CXXX: & carpenta supra CC. Oppida, quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis. Minucius Cos. primo effusis populationibus peragrauerat fines Boiorum, deinde ut relictis Insubribus ab sua tuenda receperant sese, castris se tenuit. acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boij detrectassent pugnam, ni fama uictos Insubres allata animos fregisset. itaq; relicto duce castrisq;, dissipati per uicos, sua ut quisque defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per unam dimicationem rei decernendę, rursus populari agros, & urere tecta, uicosq;

Varia Prodigia

expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum, inde in Ligustinos Iluates, qui soli non parebât: legiones ductæ. Ea quoq; gẽs ut Insubres acie uictos, Boios, ita ut tentare spem certaminis non auderent, territos audiuit; in deditionem uenit. Literæ consulum à Gallia de gestis prosperè sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius Pr. urb. in senatu eas, deinde ex autoritate patrum ad populum recitauit. supplicatio in quatriduum decreta. Hyems iam eo tempore erat. Cum T. Quintius capta Elatia, in Phocide ac Locride hyberna disposita haberet: Opunte seditio orta est. Factio una Aetolos, qui propiores erant: altera Romanos accersebat. Aetoli priores uenerunt. sed opulentior factio exclusis Ætolis, missoq; ad imperatorem Romanum nuntio, usq; ad aduentum eius tenuit urbem. arcem regium tenebat præsidium: neq; ut discederent inde, aut Opuntiorũ minis, aut autoritate imperantis Cos. Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit: quod caduceator ab rege uenerat, locum ac tempus petens colloquio. id grauatè concessum regi est. non quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectum uideri bellum. necdum enim sciebat, utrum successor sibi alter ex nouis cõsulibus mitteretur: an, quod summa ui ut tenderent, amicis & propinquis mandauerat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, ut sibi liberum esset, uel ad bellum manenti, uel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Niceam littus elegere. eò rex ab Demetriade cum quinq; lembis, & una naue rostrata uenit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul uir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Aminander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ clafsis, & Phaneas princeps Aetolorum, & Achæi duo Aristhenus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum littus progressus, cum rex in proram nauis in anchoris stãtis procefsisset: commodius, inquit, si in terram egrediaris, ex propinquo dicamus inuicem, audiamusq;. Cum rex facturum se id negaret: quem tandem, inquit Quintius, times? Ad hoc ille superbo & regio animo, Neminem equidem timeo, præter deos immortales, non omnium autem credo fidei, quos circa te uideo, atque omnium minime Aetolis. Istud quidẽ, ait Romanus, par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur: ut nulla fides sit. Non tamen, inquit, rex, T. Quinti par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phaneas. neq; enim æquè difficulter Ætoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant. Secundum hæc silentium fuit. Cum Romanus eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium: rex, eius esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Romanus. simplicem suam orationem esse. ea enim se dicturũ, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præsidia esse, captiuos & transfugas socijs populi Romani reddendos, restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factã occupasset, Ptolemæo regi Aegypti reddendas urbes, quas post Philopatoris Ptolemęi mortem occupasset. Suas populiq; Romani conditiones has esse: cæterum & sociorum audiri postulata uerum esse. Attali regis legatus naues captiuosq;, quæ ad Chium nauali prælio capta essent, & Nicephorium, Venerisq; templum, quæ spoliasset euastassetq;, pro incorruptis restitui: Rhodij Peræam (regio est continentis aduersus insulam, uetustæ eorum ditionis) repetebant, postulabantq; præsidia deduci ab Iasso, & Bargyllis, & Euromensium urbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo, & Panopolin Byzantijs in antiqui formulam iuris restitui, & liberari omnia Asiæ emporia portusq;. Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Aetolorum Phaneas cum eadem ferè quæ Romani, ut Græcia decederetur, postulasset, redderenturq; Ætolis urbes, quæ quondã iuris aut ditionis eorũ fuissent, excepit orationẽ eius princeps Aetolorum Alexander, uir (ut inter Aetolos) facundus. Iamdudum se reticere, ait, non quo quicquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neq; de pace cum fide Philippum agere, neq; bella uera uirtute unquam gefsisse. in colloquijs insidiari & captare, in bello non congredi æquo campo, neq; collatis signis dimicare, sed refugiẽtem incendere ac diripere urbes, & uincẽtium pręmia uictum corrumpere. At non antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, urbibus parcere quantum possent quo opulentius imperium

Gratus Romanorum animus in Deos ob res prospere gestas.

Colloquium T. Quintii cum Philippo Rege.

imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentem, nihil sibi præter bellum relinquere, quod cõsilium esse? Plures priore anno sociorum urbes in Thessalia euastasse Philippum: quàm omnes qui unquam hostes Thessaliæ fuerint. ipsis quoq; Aetolis eum plura sociũ, quàm hostem ademisse. Lysimachiam pulso prætore & præsidio Aetolorũ occupasse eum. Chium item suæ ditionis urbem funditus euertisse ac delesse. eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinũ, Larissam & Pharsalum: Motus oratione Alexandri Philippus nauem, ut exaudiretur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere in Aetolos maxime uiolenter, Phaneas interfatus, non in uerbis rem uerti, ait. aut bello uincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem, inquit Philippus, etiam cæco: iocatus in ualitudinem oculorum Phaneæ. & erat dicacior natura, quàm regem decet: & ne inter seria quidem risu satis temperãs. Indignari inde cœpit: Aetolos, tãquam Romanos decedi Græcia iubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non posśint. ipsius enim Aetoliæ Agræos Apodeotasq; & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An quod à socijs eorum non abstinuerim, iustam quærelam habent? cum ipsi pro lege hunc morẽ antiquitus seruent: ut aduersus socios ipsi suos publica tantum autoritate dempta iuuentutem suam militare sinant: & contrariæ persæpe acies in utraq; parte ætolica auxilia habeãt? Neq; ego Chium expugnaui: sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adiuui: & Lysimachiam ab Thracibus uindicaui. sed quia me necessitas ad hoc bellum à custodia eius auertit, Thraces habent. Et Aetolis hæc. Attalo autem Rhodijsq; nihil iure debeo. non enim à me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causa Peræam Rhodijs, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, restituam. nam quod ad Nicephorium Venerisq; templi restitutionem attinet: quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi quo uno modo luci syluæq; cæsæ restitui possunt, curam impensamq; sationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema eius oratio aduersus Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primum, suis deinde erga eam gentẽ meritis, recitari decreta eorum iusśit, omnes diuinos humanosq; honores complexa. atque ad ea adiecit recens de exercitu, quòd ab se desciuisset. inuectusq; grauiter in perfidiam eorum, Argos tamen se redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse, quæsiturumq; simul ab eo, utrum, ijs ne urbibus decedere se æquum censeat, quas à seipso captas iure belli habeat? an ijs etiam, quas à maioribus suis accepisset? Parantibus Achæis Aetolisq; ad ea respondere, cum prope occasum sol esset: dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat: Romani socijq; in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus uenit. Philippi nullus usquam nec nuntius ab eo per aliquot horas ueniebat: & iam desperantibus uenturum repente apparuerunt naues. atq; ipse quidem, cum tam grauia & indigna imperarentur, inopem consilij diem se consumpsisse deliberando aiebat. Vulgo credebatur de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Aetolisq; ad respondendum. & eam opinionem ipse affirmauit, petendo, ut summotis alijs, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset: cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primò non acceptum, ne excludi colloquio uiderentur socij. deinde cum haud absisteret petere, ex omnium cõsilio Romanus imperator cum Ap. Claudio Tr. mil. cæteris summotis, ad extremum littus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi cum aliquandiu secreto locuti essent: quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios. Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captiui. Attalo naues, & cum ijs captos nauales socios: Rhodijs regionem, quam Peream uocat, reddere: Iasso & Bargyllis non cessurum. Aetolis Pharsalum Larissamq; reddere, Thebas nõ reddere. Achæis non Argis modò, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omniũ placere partium, quibus cessurus, aut nõ cessurus esset, destinatio. plus enim amitti in ijs, quàm acquiri, nec unquã, nisi tota deduxisset Græcia præsidia, causas certaminum deponere. Cũ hæc toto ex concilio certatim omnes uociferarentur, ad Philippum quoq; procul stantem uox est perlata. itaq; à Quintio petit, ut rẽ totam

in posterum diem differret. profectò aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Littus
ad Thronium colloquio destinatur. eò maturè conuentum est. Ibi Philippus primò & Quin
tium, & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare uellent, postremo petere tempus:
quo legatos Romam ad senatū mittere posset. aut his conditionibus se pacem impetraturum,
aut quascunque senatus dedisset, leges pacis accepturū. Id cæteris haudquaquam placebat. nec
enim aliud, quàm moram & dilationem ad colligendas uires quæri. Quintius uerum id futu
rum fuisse, dicere: si æstas, & tempus rerū gerendarum esset. nunc hyeme instante nihil amitti
dato spatio ad legatos mittendos. nam neque sine autoritate senatus quicquam eorum ratum
fore, quę cum rege ipsi pepigissent: & explorari, dum bello necessariam quietem ipsa hyems
daret, senatus autoritatem posse. In hanc sentētiam & cæteri sociorum principes cōcesserunt:
inducijsque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne
fraude regis caperetur, placuit. additum induciarum pacto, ut regia præsidia Phocide ac Lo/
cride extemplo deducerētur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Aminandrum Athama
num regem, utque speciem legationis adijceret, Q. Fabium (uxoris Quintij sororis filius erat)
& Q. Fuluium, & P. Claudium misit. Vt uentum Romā est, prius sociorū legati, quàm regis
auditi sunt. cætera eorum oratio cōuicijs regis cōsumpta est. mouerunt eo maximè senatum,
demonstrādo maris terrarumque regionis eius situm, ut omnibus appareret: si Demetriadem
in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthū in Achaia rex teneret: non posse liberam Grę
ciam esse: & ipsum Philippum nō contumeliosius, quàm uerius cōpedes eas Græciæ appella/
re. Legati deinde regis intromissi, quibus longiorem exorsis orationē breuis interrogatio, ces
surus ne ijs tribus urbibus esset, sermonem incidit: cū mandatū sibi de his nominatim negarēt
quicquam. Sic infecta pace regij dimissi. Quintio liberum arbitriū pacis ac belli permissum,

Quod ut satis apparuit, nō tædere belli senatum: & ipse uictoriæ quàm pacis auidior, neque
colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quàm quæ omni Gręcia decedi
nuntiaret, admissurum dixit. Philippus cum acie decernendum uideret, & undique ad se cōtra
hendas uires, maximè de Achaiæ urbibus, regionis ab se diuersæ, & magis tamen de Argis,
quàm de Corintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno uelut
fiduciariam dare, ut uictori sibi restitueret, si quid aduersi accidisset, ipse haberet: Philocli, qui
Corintho Argisque præerat, scribit, ut tyrannū ipse conueniret. Philocles præterquàm quod
iam ueniebat cum munere: adijcit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiæ: filias suas re/
gem Nabidis filijs matrimonio cōiungere uelle. Tyrannus primò negare aliter urbem eamse
accepturum, nisi Argiuorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium urbis esset. deinde, ut fre
quenti contione nō aspernatos modò, sed abominatos etiam nomē tyranni audiuit, causam
se spoliādi eos nactum ratus, tradere ubi uellet, urbem, Philoclem iussit. Nocte ignaris omni
bus acceptus in urbem est tyrannus. prima luce occupat superiora omnia loca, portæque clau/
sæ, paucis principū tumultum inter primum elapsis. eorum absentium direptæ fortunæ, præ/
sentibus aurum atque argentum ablatum: pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cūctanter con/
tulere, sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi. quos occulere aut retrahere ali/
quid suspicio fuit: in seruilem modum lacerati atque extorti. Contione inde aduocata, rogatio
nem promulgauit. unam de tabulis nouis, alteram de agro uiritim diuidendo, duas faces no/
uantibus res ad plebem in optimates accendendam. Posteaquàm in potestate Argiuorum ci
uitas erat, nihil eius memor tyrannus, à quo eam ciuitatem, & quam in conditionē accepisset,
legatos Elatiam ad Quintium & Attalum Æginæ hybernantem mittit, qui nuntiarent, Ar/
gos in potestate sua esse, eò si ueniret Quintius ad colloquium, non diffidere sibi omnia cum
eo cōuentura. Quintius, ut eo quoque præsidio Philippum nudaret, cum annuisset se uentu
rum. mittit ad Attalum, ut ab Ægina Sicyonem sibi occurreret. ipse ab Anticyra decem quin
queremibus, quas ijs fortè ipsis diebus L. Quintius frater eius adduxerat ex hybernis Corcy
ræ, Sicyonem trāsmisit. Iam ibi Attalus erat. qui cum tyranno ad Romanum imperatorem,
non Romano ad tyrannū eundū diceret, in sententiam suam Quintium traduxit, ne in urbē
ipsam Argos iret. Haud procul urbe Mycenica uocatur. in eo loco ut cōgrederētur, cōuenit.

Quintius

Quintius cum fratre & Tr. mil. paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum Pr. cum auxiliaribus paucis uenit. tyrannũ ibi cum omnibus copijs opperientem inuenerũt. progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium ferè interiacentis campi: inermis Quintius cum fratre & duobus Tr. militũ, inermes item regi Pr. Achęorũ, & unus ex pupurađtis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum: quod armatus ipse armatisq; septus, cum inermes Romanũ imperatorem regemq; cerneret: in colloquiũ uenisset. neq; enim se illos timere dixit: sed exules Argiuorum. Inde ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est: Romanus duas postulare res: unam, ut bellũ cum Achæis finiret: alteram, ut aduersus Philippum mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro pace cum Achæis induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoq; disceptatio ab Attalo rege est nata: cum fraude Philoclis proditam urbem ui ab eo teneri argueret: ille, ab ipsis Argiuis, ut se defenderet, accitum. Contionem Argiuorum rex postulabat: ut id sciri posset. nec tyrannus abnuere: sed deductis ex urbe præsidijs liberam contionem, non immistis Lacedęmonijs declaraturam quid Argiui uellent, præberi debere dicebat rex. tyrãnus negauit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. de colloquio discessum: sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano: inducijsq; inter Nicostratum Pr. Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quintius Corinthum est profectus: & ad portã cum Cretensium cohorte accessit: ut Philocli præfecto urbis appareret tyrãnum à Philippo descisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium uenit: hortantiq; ut extemplo transiret urbemq; traderet, ita respondit: ut distulisse rem magis, quàm negasse uideretur. A Corintho Quintius Anticyram traiecit: inde fratrem ad tentandam Acarnânum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonẽ est profectus. Ibi & ciuitas nouis honoribus ueteres regis honores auxit: & rex ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondã pecunia redemerat eis, tum quoq; ne sine aliqua munificentia præteriret ciuitatem sociam atq; amicam: decem talenta argenti dono dedit: & decem millia medimnûm frumenti. atq; ita Cenchreas ad naues redijt. Et Nabis firmato presidio Argis Lacedæmonem regressus, cum ipse uiros spoliasset: ad fœminas spoliandas uxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nũc simul plures genere inter se iunctas domum accersendo blandiendoq; ac minando, non aurum modò ijs sed postremo uestem quoq; mundumq; omnem muliebrem ademit.

Auaritia Regis Philippi.

DECADIS QVARTAE LIBER TERTIVS ACEPHALVS.

* *

ijs partibus cohærens Acarnaniæ. quingentos fermè passus longæ fauces erant: latę haud am plius centum & uiginti. in his angustijs Leucas posita est, colli applicata uerso in orientem, & Acarnaniam. ima urbis plana sunt, iacentia ad mare: quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra mariq; expugnabilis est. nam & uada sunt stagno similiora, quàm mari: & campus terrenus omnis operiq; facilis. itaque multis simul locis aut subruti aut ariete decussi ruebant muri. Sed quàm urbs ipsa opportuna oppugnantibus erat: tam inexpugnabiles hostium animi. die ac nocte intenti reficere quassata muri: obstruereq; quæ patefacta ruinis erant, pręlia impigrè inire, & armis magis muros, quàm seipsos mœnibus tutari. diutiusq; spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exules quidam Italici generis Leucade habitãtes ab arce milites accepissent. eos tamẽ ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructa iusto prælio aliquandiu Leucadij sustinuerunt. interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem lapidum ac ruinas transcensum in urbem. iamq; ipse legatus magno agmine circumuenerat pugnantes. pars in medio cæsi, pars armis abiectis dediderunt sese uictori. Et post dies paucos audito prælio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnanię in deditionẽ legati uenerunt. Iisdem diebus, omnia simul inclinãte fortuna, Rhodij quoq; ad uindicandam à Philippo continentem regionem (Perçam uocant) possessam à maioribus suis. Pausistratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille & noningentis ferè armatis ex uario genere auxiliorum collectis, miserũt. Galli, & Nisuetæ, & Pisuetę,

 & Tamiani,

& Tamiani,& Arei ex Africa,& Laodiceni ex Aſia erant, cum his copijs Pauſiſtratus tende/
bat in Stratonicenſi agro.locum peropportunum,ignaris regijs qui tenuerant,occupauit. In
tempore & ad idipſum excitum auxiliũ mille Achæi pedites cum centum equitibus ſuperue/
nerunt.Theoxenus ijs præerat. Dinocrates regius præfectus recuperandi caſtelli cauſa pri
mo caſtra ad ipſa tendebat.mouit inde ad alterum caſtellum,item Stratonicenſis agri. Aſtra
gon uocant.omnibusqꝫ ex præſidijs,quæ multifariã diſiecta erant.deuocatis,& ab ipſa Stra
tonicea Theſſalorum auxiliaribus, Alabanda,ubi hoſtes erãt,ducere pergit.Nec Rhodij pu
gnam detrectauerunt, atqꝫ caſtris in propinquũ collatis,extemplo in aciem deſcenſum eſt.
Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu,læuo Agrianos locat:in mediũ accipit cõ/
tractos ex caſtellorum (Cares maxime erant) præſidijs,equites cornibus circundat. Cretenſi/
um auxiliares Thracumqꝫ Rhodia cohors dextro cornu,ſiniſtro mercenarios milites,lectam
peditum manum habuere:medios miſta ex pluribus gentibus auxilia, equites leuiſqꝫ arma/
turæ quod erat,cornibus circuniectum.Eo die ſteterunt tantum acies utræqꝫ ſuper ripam,qui
tenui aqua interfluebat torrentis:paucisqꝫ telis emiſsis, in caſtra receperunt ſeſe. Poſtero die
eodem ordine inſtructi maius aliquanto prælium quàm pro numero edidere pugnantium.
nec enim plus terna millia peditum fuere:& centeni fermè equites.cæterum non numero tan
tum,nec armorum genere,ſed animis quoqꝫ paribus, & æqua ſpe pugnarunt. Achæi primi
torrẽte ſuperato in Agrianos impetũ fecere.deinde tota propè curſu tranſgreſſa amnem acies
eſt.diu anceps pugna ſtetit.numero Achæi mille & ipſi quadringentos loco expulere.inclinat
dein dextrum omne cornu.Macedones,uſque dum ordine & uelut ſtipata phalanx conſiſte/
bat,moueri nequiuerunt. poſtquàm læuo latere nudato circuniacere haſtas in uenientem ex
tranſuerſo hoſtem conati ſunt:turbati extemplo tumultũ primò inter ſe fecerũt: terga deinde
uertunt:poſtremo abiectis armis,in præcipitẽ fugam effuſi,Bargyllas petentes fugerunt. Eo/
dem & Dinocrates perfugit. Rhodij quantum diei ſuperfuit ſecuti,receperunt ſeſe ad caſtra.
Satis conſtat,ſi confeſtim uictores Stratoniceam petiſsent,recipi eam urbem ſine certamine
potuiſſe. Prętermiſſa eius rei occaſio eſt: dum in caſtellis uicisqꝫ Peræę recipiendis tempus te/
ritur.interim animi eorum,qui Stratoniceam præſidio obtinebant,cõfirmati ſunt.mox & Di
nocrates cum ijs,quę prælio ſupererant copijs, intrauit muros. nequicquam inde obſeſſa op/
pugnataqꝫ urbs eſt.recipi niſi aliquanto pòſt per Antiochum non potuit. Hæc in Theſſa
lia,hæc in Achaia,hæc in Aſia per eoſdem dies fermè geſta. Philippus cum audiſſet Dar/
danos tranſgreſſos fines regni,ſuperiora Macedoniæ euaſtare:quãuis toto propè orbe terra/
rum undiqꝫ ſe ſuoſqꝫ profligante fortuna urgebatur:tamen morte triſtius ratus Macedoniæ
etiã poſſeſsione pelli,delectu raptim per urbes Macedonũ habito,cum ſex millibus peditum
& quingẽtis equitibus circa Stobos Pœonię improuiſo hoſteis oppreſsit.Magna multitudo
hominũ in prælio,maior prędandi cupidine palata per agros cęſa eſt,quibus fuga expeditior
fuit,ne tentato quidem caſu pugnæ,in fines ſuos redierunt. Ea una expeditione non pro reli/
quo ſtatu fortunæ facta,refectis ſuorũ animis, Theſſalonicam ſeſe recepit. Non tam in tẽ/
pore punicũ bellum terminatũ erat:ne ſimul & cum Philippo foret bellandũ:quàm opportu
ne iam Antiocho in Syria moliente bellũ,Philippus eſt ſuperatus.nam prętérquã quod faci
lius cum ſingulis quàm ſi in unũ ambo ſimul cõtuliſſent uires,bellatũ eſt:Hiſpania quoqꝫ ſub
idẽ tempus magno tumultu ad bellũ cõſurrexit. Antiochus cũ priore æſtate omnibus,quę
in Cœle Syria ſunt,ciuitatibus Ptolemæi in ſuã poteſtatẽ redactis,in hyberna Antiochiã cõ
ceſsiſſet:nihilo quietiores poſtea res habuit.omnibus enim regni uiribus cõnixus cum ingen
tes copias terreſtres maritimaſqꝫ cõparaſſet:principio ueris pręmiſſis terra cum exercitu filijs
duobus,Ardue ac Mithridate,iuſsiſqꝫ Sardibus ſe opperiri,ipſe cum claſſe centũ tectarũ na/
uium,ad hoc leuioribus nauigijs cercuriſqꝫ ac lembis ducentis proficiſcitur:ſimul per omnem
oram Ciliciæqꝫ & Cariæ tentaturus urbes,quæ in ditione Ptolemęi eſſent:ſimul Philippum
(necdum enim debellatũ erat) exercitu nauibuſqꝫ adiuturus. Multa egregia Rhodij profi/
de erga P R proqꝫ uniuerſo nomine Græcorum terra mariqꝫ auſi ſunt: nihil magnificentius
quàm quod ea tempeſtate nõ territi tanta mole imminentis belli legatos ad regẽ miſerũt: ne

Helicinas

Helicinas(promontorium Ciliciæ est, inclytum fœdere antiquo Atheniensium)superaret.si eo non contineret copias suas,se obuiã ituros:non ab odio ullo, sed ne cõiungi cumPhilippo paterentur,& impedimento esse Romanis liberãtibus Græciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat:Zephyrio,& Solis,& Aphrodisiade,&Coryco,& superato Anemurio(promontoriũ id quoq; Ciliciæ est)Selinunte recepto.omnibus his alijsq; eius oræ castellis aut metu, aut uoluntate sine certamine in deditionẽ acceptis, Coracesium prǽter spem clausis portis tenebat cum. ibi legati Rhodiorum auditi. & quanquam ea legatio erat: quæ accendere regium animum posset,temperauit iræ: & legatos se Rhodũ missurum respõditq; mandaturum,ut renouarent uetusta iura cum ea ciuitate, sua maiorum q; suorum:& uetarent eos aduentum pertimescere regis,nihil his aut socijs eorum noxǽ futurum fraudiue. nam Romanorum amicitiam se non uiolaturum,argumento & suam recentem ad eos legationem esse,& senatus honorifica in se decreta responsaq;. tum forte legati redierãt ab Roma, comiter auditi dimissiq;:ut tẽpus postulabat,incerto adhuc aduersus Philippum euentu belli. Cum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent:nũtius uenit,debellatum ad Cynoscephalas esse.Hoc nuntio accepto Rhodijs,dempto metu à Philippo omni,erat cõsilium obuiam eundi classe Antiocho.illam alteram curam non omiserunt tuendæ libertatis ciuitatum sociarum Ptolemǽi:quibus bellum ab Antiocho imminebat.nam alias auxilijs iuuerũt: alias prouidendo ac præmonendo conatus hostis:causaq; libertatis fuerunt Caunijs, Myndijs,Halicarnassensibus, Samijsq;. Non operæ est persequi ut quæq; acta in his locis sint, cum ad ea,quæ propriè Romani belli sunt,uix sufficiam. Eodẽ tẽpore & Attalus rex æger Thebis Pergamum aduectus moritur,altero & septuagesimo anno:cum quatuor & quadraginta annos regnasset. Huic uiro præter diuitias nihil ad spem regni fortuna dederat.his simul prudenter,simul magnificè utendo effecit: primum ut sibi, deinde ut alijs non indignus uideretur regno. uictis deinde prælio uno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu terribilior Asiæ erat,regium asciuit nomen:cuius magnitudini semper animum æquauit.summa iustitia suos rexit:unicam fidem socijs præstitit. uxorem,ac liberos duos superstites habuit. mitis ac munificus amicus fuit.regnum adeò stabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam stirpem possessio eius descenderit. Cum is status rerũ in Asia Græciaq; & Macedonia esset, uixdum terminato cum Philippo bello,pace certè nondum perpetrata,ingens in Hispania ulteriore coortum est bellum.M.Heluius eam prouinciam obtinebat.is literis senatũ certiorem fecit: Culcam & Luscinum regulos in armis esse:cum Culca decem & septem oppida, cum Luscino ualidas urbes, Cardonem & Bardonem: & maritimã oram omnem,quǽ nondũ animos nudauerat,ad finitimorũ motus consurrecturam. His literis à M.Sergio Pr. cuius iurisdictio inter ciues & peregrinos erat,recitatis,decreuerunt patres:ut comitijs prætorũ perfectis, cui prætori prouincia Hispania obuenisset,is primo quoq; tempore de bello Hispaniæ ad senatũ referret. Sub idem tempus Coss.Romã uenerunt.quibus in æde Bellonæ senatum habentibus postulantibusq; triumphum ob res prosperè bello gestas, C.Atinius Labeo,& C. Vrsanius Tr.pl.ut separatim de triumpho agerent Coss.postularunt.communem se relatiõem de ea re fieri non passuros:ne par honos in dispari merito esset. Cum q; Minucius utriq; prouinciam Italiam obtigisse diceret,communi animo consilioq; se &collegam res gessisse, Cornelius adijceret: Boios aduersus se transgredientes Padum, ut Insubribus Cenomanis auxilio essent,depopulante uicos eorum atq; agros collega,ad sua tuenda auersos esse:tribuni res tantas bello gessisse Cornelium fateri, ut non magis de triumpho eius, quàm de honore dijs immortalibus habendo dubitari posset.nõ tamen nec illum,nec quenquam alium ciuem,tãtum gratia atq; opibus ualuisse,ut cum sibimet triumphum impetrasset, collegæ eundem honorem impudenter petenti daret.Q.Minucium in Liguribus leuia prælia,uix digna dictu fecisse,in Gallia magnum numerum militum amisisse. nominabant etiam tribunos militũ T. Iuuentium,& Cneum Labeonis fratrẽ,qui aduersa pugna cum multis alijs uiris fortibus,ciuibus ac socijs cecidissent.oppidorum paucorum ac uicorum falsas, & in tempus simulatas,sine ullo pignore deditiones factas esse. Hæc inter consules tribunosq; altercationes biduum tenuerunt,

nuerunt, uictiq; perseuerantia tribunorum consules separatim retulerunt. Cn. Cornelio omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensesq; addiderunt fauorem cõsuli, gratias agentes commemorantesq;, obsidione se esse ab eo liberatos, plerosq; etiam, cum apud hostes essent, seruitute exceptos. Q. Minucius tentata tantũ relatione, cum aduersum omnem senatum uideret: in monte Albano se triumphaturum & iure imperij consularis, & multorum clarorum uirorum exemplo dixit. Cn. Cornelius de Insubribus Cenomanisq; in magistratu triumphauit. multa signa militaria tulit: multa Gallica spolia captiuis carpẽtis transuexit. multi nobiles Galli ante currũ traducti, inter quos quidã Amilcarem ducẽ Pœnorum fuisse autores sunt. cæterũ magis in se conuertit oculos Cremonensium Placentinorũq; colonorum turba pileatorum currum sequentium. Tulit in triumpho ducenta triginta septẽ millia quingentos. argenti bigati septuaginta nouem millia. septuagenos æris militibus diuisit: duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius Cos. de Liguribus Boijsq; Gallis in mõte Albano triumphauit. is triumphus ut loco & fama rerum gestarum, & quod sumptũ non erogatum ex ærario omnes sciebãt, inhonoratior fuit: ita signis carpentisq;, & spolijs fermè æquabat. pecuniæ etiã propè par summa fuit. æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, argẽti bigati quinquaginta tria millia, & ducenti. militib. centurionibusq; & equitibus itẽ in singulos datum, quod dederat collega. Secundum triumphũ consularia comitia habita. creati Coss. L. Furius Purpurio, & M. Claudius Marcellus. Prr. postero die facti Q. Fabius Buteo, T. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu eius anni literæ à T. Quintio uenerunt: se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasset hostium exercitum fusum fugatumq;. Hæ literæ prius in senatu à Sergio Pr. deinde ex autoritate patrum in contione sunt recitatæ. Ob res prosperè gestas in dies quinq; supplicationes decretæ. Breui pòst legati & à T. Quintio & ab rege uenerunt. Macedones deducti extra urbem in uillam publicam: ibiq; ijs locus, & lautia præbita: & ad ædem Bellonę senatus est habitus. haud multa uerba facta: cum Macedones quæcunq; senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent. Decem legati more maiorum, quorum ex consilio T. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adiectumq;, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius, & P. Villius essent: qui Coss. prouinciam Macedoniam obtinuissent. Cosanis eo die postulantibus ut sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi: dum ne quis in eorum numero esset. qui post L. Cornelium & T. Sempronium Coss. hostis fuisset. Ludi Romani eo anno in circo scenaq; ab ædilibus curulibus Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Volsone & magnificentius quàm aliàs facti, & lætius propter res bello benè gestas spectati, totiq; ter instaurati. Plebeij septies instaurati, Acilius Glabrio, C. Lælius cos ludos fecerũt. ex argento mulctatitio tria signa ænea, Cereri Liberoq; & Liberæ posuerunt.

L. Furius, & M. Claudius Marcellus consultatu inito, cum de prouincijs ageretur: & Italiã utriq; prouinciam senatus decerneret: ut Macedoniam cum Italia sortirentur, petebant. Marcellus prouinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententia patres fecerat. & forsitã obtinuissent Coss. ni Q. Marcius Rex, & C. Atinius Labeo Tr. pl. se intercessuros dixissent: ni prius ipsi ad plebẽ tulissent, uellet, iuberéntne cum rege Philippo pacem esse? Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est, omnes quinq; & triginta tribus uti rogatæ iusserunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia uulgo lætarentur, tristis ex Hispania nuntius allatus effecit, uulgatæq; literæ: C. Sempronium Tuditanum procos. in citeriore Hispania prælio uictum, exercitum eius fusum fugatumq;: & illustres uiros in acie cecidisse. Tuditanum cum graui uulnere latum ex prælio haud ita multo pòst expirasse. Coss. ambobus Italia prouincia cum his legionibus, quas superiores Coss. habuissent, decreta, & ut quatuor legiones nouas scriberent: duas quæ quò senatus censuisset, mitterentur. & T. Quintius Flamininus cum duabus legionibus prouinciã eodem exercitu obtinere iussus, imperium ei prorogatum. Prr. deinde prouincias sortiti: L. Apustius Fullo urbanã iurisdictionem, M. Acilius Glabrio inter ciues & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam ulteriorẽ, Q. Minucius Thermus citeriorẽ, C. Lælius Siciliam,

T. Sempro-

T. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni, & Q. Minucio, quibus Hispaniæ pro
uinciæ euenerant: Cos. legiones singulas ex quatuor ab se scriptis quas uiderentur uti darent,
decretũ est: sociũm ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites. hiqꝫ primo
quoqꝫ tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est,
quàm simul cum punico bello fuerat finitum. Priusquàm hi prætores ad bellum propè no
uum, quia tum primum suo nomine, nullo punico exercitu aut duce ad arma ierant, proficisce
rentur: aut ipsi Coss. ab urbe mouerēt: procurare, ut assolet, prodigia, quę nuntiabātur, iussi.
L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens fulmine ipse equusqꝫ exanimati fuerant. ædes
Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat. ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant. lu/
pus Esquilina porta ingressus frequentissima parte urbis cum in forum decurrisset, Tusco ui/
co atqꝫ inde Melio per portam Capenam propè intactus euaserat. Hæc prodigia maioribus
hostijs sunt procurata. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tudi/
tanum citeriorem Hispaniā obtinuerat. cum ex s c urbem esset ingressus, tulit præ se auri mil
le & quingenta pondo quindecim, argenti uiginti millia, signati denarios trigintaquatuor mil
lia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex ulteriore Hispania, ne tentata quidem trium
phi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit: & de manubijs duos fornices in
foro Boario ante Fortunæ ædem, & matris Matutæ, unum in maximo circo fecit: & his forni/
cibus signa aurata imposuit. Hæc per hyemē fermè acta. Hybernabat eo tempore Athe/
nis Quintius. à quo cum multa socij peterent, Bœoti petierūt impetraueruntqꝫ: ut hi, qui suæ
gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur. id à Quintio facile impetratum: non
quia satis dignos eos credebat: sed quia Antiocho rege iam suspecto fauor conciliandus nō/
mini Romano apud ciuitates erat. Restitutis, confestim apparuit: quàm nulla inita apud Bœ
otos gratia esset. nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atqꝫ
id ipsi à Quintio & Romanis datum esset, miserūt: & comitijs proximis Bœotarchen nullam
aliam ob causam Barcillam quendam, quàm quod præfectus Bœotorum apud regem mili/
tantium fuisset, fecerunt, præteritis Zeusippo & Pisistrato, alijsqꝫ qui Romanæ societatis au/
tores fuerunt. Id ægre & in præsentia hi passi, & in futurū etiam metum ceperunt: cum ad por
tas propè sedente exercitu Romano ea fierent: quidnam se futurum esset profectis in Italiam
Romanis, Philippo ex propinquo socios adiuuāte, & infesto his, qui partis aduersę fuissent.
Dum Romana arma propinqua habebant: tollere Barcillam principem fautorum regis sta/
tuerunt. & tempore ad eam rem capto, cum in publico epulatus reuerteretur domum temu/
lentus, prosequentibus mollibus uiris, qui ioci causa cōuiuio celebri interfuerant: ab sex arma
tis, quorum tres Italici, tres Aetoli erant: circumuentus occiditur. Fuga comitū, & quiritatio fa
cta: & tumultus tota urbe discurrētium cum luminibus. percussores proxima porta euaserūt.
Luce prima concio frequens, uelut extante indicio, ad uocem præconis conuocata in theatro
erat. palàm ab suo comitatu, & obscœnis illis uiris fremebāt interfectum: animis autem Zeu
sippum autorem destinabant cædis. in præsentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent,
quæstionemqꝫ ex his haberi. Qui dum quæruntur, Zeusippus consimili animo auertendi ab
se criminis causa in contionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem perti/
nere ad illos semiuiros crederent. multaqꝫ in eam partem probabiliter argumentatus, quibus
fidem apud quosdam fecit, nunquàm si conscius esset, oblaturū se multitudini, mentionémue
cędis nullo lacessente facturum fuisse. alij non dubitare, obuiam eundo impudenter criminis
suspicionem auerti. Torti post paulo insontes, cum scirent ipsi opinionem omnium, ea pro in
dicio usi Zeusippum & Pisistratum nominauerūt, nullo adiecto, cur scire quicquam uideren
tur, argumēto. Zeusippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam
magis conscientiam, quàm indicium hominum nullius rei consciorū metuēs. Pisistratus spre
tis indicibus Thebis mansit. Seruus erat Zeusippo, totius internuntius & minister rei. quem
indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. literas ad Zeusippum mit/
tit, seruum cōscium tolleret. non tam idoneum ad celandā rem eum uideri sibi, quàm ad agen
dam fuerit. Has qui tulit literas, iussit Zeusippo dare quàmprimum. is, quia nō sibi conueni/

endi

endi eius copia fuit: ipsi illi seruo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit: e adiecit, à Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeusippum esse. Conscientia ictus, cum extemplo traditurum eas affirmasset, aperit. perlectis literis pauidus Thebas refugit. Et Zeusippus quidem fuga serui motus Athenas, tutiorem exilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormẽtis habitæ: & sumptum supplicium est. Efferauit ea cædes Thebanos Bœotosq́ omnes ad execrabile odium Romanorum: Zeusippum principem gentis id facinus conscisse. ad rebellandum neq; uires, neq; ducem habebãt. proximum bello quod erat: in latrocinium uersi, alios hospites, alios uagos per hyberna milites ad uarios commeantes usus excipiebãt. quidam in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem diuersoria deuecti deductiq; opprimebantur. postremo non tantum odio, sed etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi fermè causa argentum in zonis habentes in commeatibus erant. Cum primo pauci, deinde in dies plures desiderarentur: infamis esse Bœotia omnis cœpit: & timidius quàm in hostico egredi castris miles. tum Quintius legatos ad querendum de latrocinijs per ciuitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inuenti, ibi ex limo eruta, extractaq; ex stagno cadauera, saxis aut amphoris, ut ponderetraherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acręphiæ, & Coroneæ facta inueniebantur. Quintius primo noxios tradi sibi iussit: & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre. quorum neutrum cum fieret, uerbis tantum ciuitates excusarent: nihil publico consilio factum esse: missis Athenas, & in Achaiam legatis, qui testarentur socijs: iusto pioq; bello se persecuturum Bœotos: & cum parte copiarũ P. Claudio Acræphiam ire iusso, cum parte Coroneam circumsedit: euastatis prius agris, quà ab Elatia duo diuersa agmina iêre. Hac perculsi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga cõplessent legatos mittunt. qui cum in castra non admitterentur: Achæi Athenienses q; superuenerunt. Plus autoritatis Achæi habuerunt deprecantes. ac ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreuerũt. Per Achæos & Bœotis copia adeundi alloquendiq; Romanum facta est. iussisq; tradere noxios, & mulctæ nomine triginta talenta conferre, pax data: & ab oppugnatione recessum. Post paucos dies decem legati ab Roma uenerunt, quorum ex cõsilio pax data Philippo in has leges est. Omnes Græcorũ ciuitates, quę in Europa, quæq; in Asia essent, libertatem, ac suas leges haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent: præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent: Euromo Pedasisq; & Bargyllis, & Iasso, & Myrina, & Abydo, & Thaso, & Perintho. eas quoq; enim placere liberas esse Decianorum libertate. Quintius Prusiæ Bithyniorum regi scriberet: quid senatui & decem legatis placuisset. captiuos, transfugasq; reddere Philippum Romanis: & naues omnes tectas tradere: quin & regiam unam inhabilis propè magnitudinis, quam sexdecim uersus remorũ agebant. ne plus quingentis armatorum haberet: neue elephantum ullum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniussu senatus gereret. mille talentûm daret populo Romano: dimidium præsens: dimidium pensionibus decem annorum. Valerius Antiâs quaternûm millium pondo argẽti uectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens uiginti millia põdo. idem nominatim adiectum scribit, ne cum Eumene Attali filio (nouus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adijcit Valerius Antiâs Attalo absenti Æginam insulam elephãtosq; dono datos, & Rhodijs Stratoniceam Cariæ, atq; alias urbes, quas Philippus tenuisset, Atheniensibus insulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum. Omnibus Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, soli Aetoli id decretum decem legatorum clàm mussantes carpebant. literas inanes uana specie libertatis adumbratas esse. cur enim alias Romanis tradi urbes. nec nominari eas: alias nominari, & sine traditione iubere liberas esse? nisi ut quæ in Asia sint, liberentur longinquitate ipsa tutiores, quæ in Græcia sint, ne nominatæ intercipiãtur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade. Nec tota ex uano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in s c quo missi decem legati ab urbe erant, cæteræ Græciæ, atq; Asiæ haud dubie liberabantur, de his tribus urbibus legati, quod tempora Reip. postulassent,

lassent,id è repub.fideq́ sua facere statuere iussi erant. Antiochus rex erat:quẽ transgressurum in Europam,cum primum ei res suæ placuissent:non dubitabant.ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum traiecit.ibi consilia decem legatorum tractabantur.Identidem Quintius:liberandam omnem Græciam,si Aetolorum linguas retundere:si ueram caritatẽ,maiestatem apud omnes nominis Romani uellent esse, si fidem facere,,ad liberandam Græciã,non ad transferendũ à Philippo ad se imperium se mare traiecisse. Nihil contra ea de libertate urbium alij dicebãt. cæterum ipsis tutius esse,manere paulisper sub tutela præsidij Romani,quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi.Postremo ita decretum est:Corinthus redderetur Achęis,ut in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset. Isthmiorum statum ludicrũ aderat,semper quidem & aliàs frequens, cum propter spectaculi studium insitũ genti, quo certamina omnis generis artium uiriumq́ ac pernicitatis uisuntur:tũ quia propter opportunitatẽ loci per duo diuersa maria omnium græcorũ undiq́ cõuentus erat.Sed expectatione erecti qui deinde status futurus Græcię,quę sua fortuna esset:alij non taciti solum opinabãtur,sed sermonibus etiam serebãt.Romani ad spectaculum consederunt.& præco cum tubicinæ,ut mos est,in mediam arenam,unde solenni carmine ludicrum indici solet,processit:& tuba silentio facto ita pronuntiat. Senatus Romanus,&T.Quintius imperator, Philippo rege, Macedonibusq́ deuictis, liberos,immunes suis legibus esse iubet Corinthios, Phocenses Locrensesq́ omnes, & insulã Eubœam & Magnetas, Thessalos, Perræbios, Achæos Phthiotas.Percensuerat omnes gentes,quæ sub ditione Philippi regis fuerant.Audita uoce præconis,maius gaudium fuit,quàm quod uniuersum homines caperent.uix satis credere se quisq́ audisse:alij alios intueri mirabundi,uelut somnij uanam speciem:quod ad quenq́ pertineret,suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant.Reuocatus præco.cum unusquisq́ non audire,sed uidere libertatis suæ nuntium aueret:iterum pronuntiaret eadem.tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus, totiesq́ repetitus,ut facile appareret,nihil omniũ bonorum multitudini gratius,quàm libertatem esse.Ludicrum deinde ita raptim peractum est:ut nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent.adeò unum gaudium præoccupauerat omnium aliarũ sensum uoluptatũ. Ludis uero dimissis, cursu propè omnes tẽdere ad imperatorem Romanum: ut ruente turba in unũ,adire,cõtingere dextram cupientiũ,coronas lemniscosq́ iacientium, haud procul periculo fuerit. sed erat trium fermè & triginta annorum:& cum robur iuuentæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu uires suppeditabãt.nec præsens omniũ modo effusa lætitia est,sed per multos dies gratis & cogitationibus & sermonibus reuocata. Esse aliquã in terris gentẽ,quę sua impẽsa,suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorũ.nec hoc finitimis, aut propinquæ uicinitatis hominibus, aut terris cõtinenti iũctis pręstet.maria traijciat:ne quod toto orbe terrarũ iniustum imperiũ sit & ubiq́ ius,fas, lex potẽtissima sint. una uoce præconis liberatas omnes Græciæ atq́ Asiæ urbes.hoc spe concipi audacis animi fuisse ad effectum adducere uirtutis & fortunæ gentis. Secundum ista iam Quintius,& decem legati legationes regũ,gentium ciuitatumq́ audiuere.Primi omnium regis Antiochi uocati legati sunt.his eadem quæ ferè Romę erant uerba sine fide rerum iactantibus,nihil iam perplexe,ut antè,cum dubiæ res incolumi Philippo erant:sed apertè pronũtiatũ, ut excederet Asiæ urbibus:quæ aut Philippi,aut Ptolemæi regum fuissent,abstineret,liberas, omnesq́ Græcas.ante omnia denuntiatum:ne in Europam aut ipse transiret,aut copias traijceret. Dimissis regis legatis,conuentus gentium ciuitatumq́ est haberi cœptus,eoq́ maturius peragebatur,quod decreta decem legatorum ciuitates nominatim pronuntiabant. Orestis,(Macedonum ea gens est)quod primi ab rege defecissent: suæ leges redditæ.Magnetes,& Perræbi,& Dolopes liberi quoq́ pronuntiati.Thessalorum genti præter libertatem concessam Achæi Phthiotæ dati,Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Aetolos de Pharsalo & Leucade postulantes,ut ex fœdere sibi restituerentur,ad senatũ reiecerũt.Phocenses,Locrenses,& quæ sicut ante fuerant adiecta decreti autoritate his contribuerunt. Corinthus & Triphylia & He

rea (Peloponnesi & ipsa urbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni
regi Attali filio dabãt: dissentiente Quintio, uenit res in arbitrium senatus. senatus libertatem
his ciuitatibus dedit, Caristo adiecto. Pleurato Lingus & Partheni dati, Illyriorum utraque
gens sub ditione Philippi fuerat. Aminandrũ tenere iusserunt castella, quæ per belli tempus
Philippo capta ademisset. Dimisso cõuentu decem legati partiti munia inter se, ad liberan/
das suæ quisq; regionis ciuitates discesserũt: P. Lentulus Bargyllas: L. Stertinius Hephestiam
& Thasum & Thraciæ urbes: P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum: Cn. Cornelius
ad Philippum. Cui de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus si consiliũ non utile so/
lum, sed etiam salutare admittere auribus posset: cum rex gratias quoq; se acturum diceret, si
quid quod in rem suam esset, expromeret: magnopere ei suasit, quoniam pacem impetrasset,
ad societatem amicitiamq; petendam mitteret Romam legatos: ne siquid Antiochus moue/
ret, expectasse & temporum opportunitates captasse ad bellandũ uideri posset. Ad Tempe
Thessalica Philippus est cõuentus. qui cum se missurum extemplo legatos respondisset: Cor/
nelius Thermopylas, ubi frequens Græciæ statis diebus esse solet conuentus: (Pylaicum ap/
pellant) uenit. Ætolos præcipue monuit: ut constanter & fideliter in amicitia populi Romani
permanerent. Ætolorum principes alij interquesti sunt, quod non idem erga suã gentẽ Ro/
manorum animus esset post uictoriam, qui in bello fuisset: alij ferocius incusarunt, exprobra/
runtq;: nõ modò uinci sine Ætolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos
potuisse. Aduersus ea respõdere, ne altercationem excederet res, cum supersedisset Romanus:
omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit. itaq; ex autoritate eius decreti legati
sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. Cum hæc in Græcia Macedoniaq;, &
Asia gererentur: Hetruriam infestã propè coniuratio seruorum fecit. Ad quærendam oppri/
mendamq; eam M. Acilius prætor: cui inter ciues peregrinosq; iurisdictio obtigerat: cum una
ex duabus legione urbana missus, alios iam cõgregatos pugnãdo uicit. ex his multi occisi, mul/
ti capti. alios uerberatos crucibus affixit, qui principes cõiurationis fuerãt. alios dominis resti/
tuit. Consules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatiga/
to per diem totum milite uia facienda, castra in tumulo quodam ponentem Corolamus regu/
lus Boiorum cum magna manu adortus, ad tria millia hominũ occidit. & illustres uiri aliquot
in illo tumultuario prælio ceciderunt. inter quos præfecti sociũm T. Sempronius Gracchus,
M. Iunius Syllanus, & tribuni militum de legione secunda A. Ogulnius & P. Claudius. ca/
stra tamen ab Romanis impigrè permunita retentaq;, cum hostes à prospera pugna nequic/
quam oppugnassent. Statiuis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios cura/
ret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boij, ut est gens minime ad moræ tædiũ pa/
tiens, in castella sua uicosq; dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto in agrum Co/
mensem, ubi Insubres Comensibus ad arma excitis castra habebant, ducit. legiones in ipso iti/
nere præliũ cõmittunt. & primo adeò acriter inuaserunt, ut antesignanos impulerint. quod
ubi animaduertit: ueritus ne moti semel pellerentur, cohortẽ Marsorum opposuit: & equitum
latinorum omnes turmas in hostem emisit. quorum cum primus secundusq; impetus retudis/
set inferentẽ se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primo, deinde si/
gna acriter intulit. nec ultra sustinuerunt certamen Galli, quin terga uerterent, atq; effuse fuge/
rent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa Valerius Antiâs scribit: & quin/
genta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos Torques
multos. ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donũ in æde positum
scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaq;. & Comum oppidum intra dies pau/
cos captum. castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoq; inter scriptores
ambigitur, utrum in Boios prius, an Insubres consul exercitum induxerit, aduersamq; prospe/
ra pugna obliterauerit, an uictoria ad Comum parata deformata clade in Boijs accepta sit.

Sub hæc tam uaria fortuna gesta, L. Furius Purpurio alter consul per tribum Sappiniam
in Boios uenit. Iam castro Mutilo appropinquabat, cũ ueritus ne intercluderetur simul à Boijs
Liguribusq;, eadem uia qua adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta, eaq; tuta loca

ad col/

ad collegam peruenit. Dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum usq; ad Felsinā oppidum populantes peragrauerunt. Ea urbs cæteraq; castella, & Boij ferè omnes, præter iuuentutem, quæ prædandi causa in armis erat (tunc in deuias syluas recesserat) in deditionem uenerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boij negligētius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse uiderētur, improuiso aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos non adepti Pado repente nauibus traiecto Leuos Libuosq; cum peruastassent: redeuntes inde Ligurum extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusq; commissum: quàm si tēpore locoq; ad certamen destinatis, preparatis animis concurrissent. Ibi quantam uim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quàm uictoriæ auidi pugnarunt Romani: ut uix nuntium cladis hosti relinquerēt.

Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduū decreta est. Breui pòst Marcellus Romam uenit, triumphusq; ei magno consensu patrum est decretus.

Triumphauit in magistratu de Insubribus Comensibusq;. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit: quia ipsi proprie aduersa pugna in ea gente euenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captiuis carpentis traducta: multa militaria signa lata: æris trecenta uiginti millia: argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites singulos dati octingēti æris: triplex equiti centurioniq;. Eodem anno Antiochus rex cum hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquam imperij formulā redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant: aut quia parum mœnibus armisq; ac iuuentuti fidebant, haud difficulter iugum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatē usurpabāt. periculumq; erat, ne si cōcessum his foret quos metuebat, Smyrnam in Aeolide Ioniaq;, Lampsacum in Hellesponto, aliæ urbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ Abydi copiæ erant, præsidio tantū modico relicto, duci ad Lampsacū oppugnandum iussit. nec ui tantū terrebat: sed per legatos leniter alloquendo, castigandoq; temeritatē & pertinaciam, spem conabatur facere: breui quæ peterent habituros. & tum satis & ipsis, & omnibus alijs apparere: ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Aduersus quę respondebant, nihil neq; mirari, neq; succensere Antiochū debere si spem libertatis differri nō satis æquo animo paterentur. Ipse initio ueris nauibus ab Epheso profectus Hellespontū petit. terrestreis copias ab Abydo traijcit Chersonesi urbem. terrestri naualem exercitū iunxit. & quia clauserant portas, circundedit mœnia armatis: & iam opera admouenti deditio est facta. Idem metus tum incolentes alias Chersonesi urbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul naualibus terrestribusq; copijs uenit. quam cum desertam ac stratam propè ruinis inuenisset: (ceperant autem, direptamq; incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituēdi nobilem urbem, & loco sitam opportuno, cepit. itaq; omni cura simul est aggressus & tecta murosq; restituere: & partim redimere seruienteis Lysimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumq; conquirere contrahereq;: partim nouos colonos, spe commodorum proposita, ascribere: & omni modo frequentare. simul ut Thracum summoueretur metus: ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus: partem naualesq; socios omnes reliquit in operibus reficiendæ urbis.

Sub hoc tempus & L. Cornelius, missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumq; reges certamina, Selymbriæ substitit, & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terētius à Thasso Lysimachiā petierunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit. ut de mandatis statuq; præsenti Asiæ agi cœptum est: animi exasperati sunt. Romani omnia acta eius, ex quo tempore è Syria classe soluisset, displicere senatui non dissimulabant, restituiq; Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuissent, æquum censebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo possessas Antiochus per occasionem, auerso Philippo in Romanum bellum intercepisset, id uero ferēdum nō esse, Romanos per tot annos terra mariq; tāta pericula ac labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed ut in Asiam aduentus eius dissimulari ab Romanis, tanquam nihil

ad eos pertinens, potuerit: quod iam etiam in Europam omnibus naualibus terrestribusq́; copijs trāsierit, quantum à bello aperto Romanis abesse? illum quidem etiam si in Italiam traijciat negaturū. Ad ea rex. Satis iam antè uidere se, Romanos inquirere quid regi Antiocho faciendum, at quousq; terra mariq́; progrediendum fuerit ipsis, nō cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quàm Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat: cui ademptas ciuitates querantur: sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse: & id agere se, ut breui etiam affinitas iungatur. Nec ex Philippi quidem aduersa fortuna spolia ulla se petisse: aut aduersus
* Romanos in Europam traiecisse. fuerit, quo uicto omnia, quæ illius fuissent, iure belli Seleuci facta sint existimare suæ ditionis esse. occupatis maioribus suis rerum aliarū alia cura, primo quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippū usurpando aliena possedisse: sicut quædam ex proxima Thracia, quę indubitatè Lysimachi fuerint. ad ea faciēda in antiquū uenisse: & Lysimachiam deletam Thracum impetu deintegro condere: ut Seleucus filius eam sedem regni habeat. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine ullo satis certo autore allatus de morte Ptolemæi regis: ut nullus exitus imponeretur sermonibus. nam dissimulabat pars utraque se audisse, & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemæumq́; mandata erat: spatiū modici temporis ad cōueniendum Ptolemæum petebat: ut priusquàm moueretur aliquid in noua possessiōe regni, perueniret in Ægyptum. & Antiochus suam fore Aegyptum, si tum occasio esset, cēsebat. itaq; dimissis Romanis, relictoq́; Seleuco filio cum terrestribus copijs ad restituendā, ut instituerat, Lysimachiam: ipse omni classe nauigās Ephesum, legatis ad Quintium missis, qui ad fidem de societate agerent: oram Asiæ legens peruenit in Lyciam. Patarisq; cognito uiuere Ptolemæū, nauigandi quidem in Ægyptum omissum cōsilium est. Cyprum nihilominus tendens cum Chelidonium promontoriū superasset, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphilia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ uocant) Sari fluminis fœda tempestas oborta propè cum omni classe demersit. multæ naues eiectæ: multæ ita haustæ mari, ut nemo in terrā enauerit. magna uis hominum ibi interijt, non remigum tantum, militumq́; ignotorum, sed etiam insignium amicorū. Collectis reliquijs naufragij, cum res nō in eo esset ut Cyprum tentaret, minus opulento agmine quàm profectus erat, Seleuciā redit. ibi subduci nauibus iussis (iā enim hyems instabat) ipse in hyberna Antiochiam processit. In hoc statu regum erant res. Romæ eo primū anno triūuiri epulones facti, C. Licinius Lucullus, T. Romuleius qui legē de ercādis his tulerat: & P. Porcius Lecca. His triumuiris item ut pontifici lege datum togæ prætextæ habendæ ius. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus urbanis, Q. Fabio Labeoni & L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod ultimam pensionē pecuniæ in bellum collatæ persoluere placuerat priuatis. quæstores ab auguribus, pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequicquā appellati, omniumq́; annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, nouiq; in eorum locum suffecti. M. Marcellus cōsul in locum T. Sempronij Tuditani, qui pretor in Hispania decesserat, & L. Valerius. in locū M. Cornelij Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est, admodum adolescens, priusquàm ullum magistratum caperet, nec eo anno augur in eius locū est suffectus. Comitia inde cōsularia habita à M. Marcello consule. creati Coss. L. Valerius Flaccus. M. Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, C. Manlius Volso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Lecca. Ædiles curules, M. Fuluius Nobilior & C. Flaminius, tritici decies centum millia binis ęris populo diuiserunt. id C. Flaminij honoris causa, ipsius patrisq́;, aduexerant Siculi Romam. Flaminius gratiam eius communicauerat cū collega. Ludi Romani & apparati magnificè sunt & ter toti instaurati. Aediles pl. Cn. Domitius Aenobarbus, & C. Scribonius curio maximus multos pecuarios ad populi iudicium adduxerunt, tres ex his condemnati sunt. ex eorum mulctatitia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati: & epulum fuit ludorū causa. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius quo die magistratū inierunt

rũt, de prouincijs cum ad senatum retulissent, patres censuerunt cum in Hispania tantum glisceret bellum, ut iam consulari & duce & exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem & Italiam prouincias aut comparare inter se, aut sortiri, utri Hispania prouincia euenisset, eum duas legiones & quinq; millia sociûm latini nominis, & quingentos equites secũ portare, & naues longas uiginti ducere. alter Cos. duas legiones scriberet. his Galliam prouinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium & Boiorum animis. Cato Hispaniã, Valerius Italiam est sortitus. Prætores deinde prouincias sortiti, C. Fabricius Luscinus urbanam: C. Attinius Labeo peregrinã: C. Manlius Volso Siciliã: Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem, P. Porcius Lecca Pisas, ut ab tergo Liguribus esset, P. Manlius in Hispaniam citeriorem adiutor consuli datur. T. Quintio, suspectis non solum Antiocho & Ætolis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones ut haberet. in eas si quid supplementi opus esset, consules scribere, & mittere in Macedoniam iussi. Ap. Claudio præter legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia peditum & ducentos equites nouos conscribere permissum. Par numerus peditum equitumq; nouorũ P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus: & legio eadem, quæ fuerat sub Minucio prætore, data. Et P. Porcio Leccæ ad Hetruriam circa Pisas ducenti peditum, & quingenti equites ex gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo. Prouincijs ita distributis, consules priusquàm ab urbe proficiscerētur: uer sacrum ex pontificum iussu fecere: quod C. Cornelius Mammula prætor uouerat de senatus sententia, populiq; iussu Cn. Seruilio, C. Flaminio Coss. annis post uno & uiginti factum est, quàm uotum. Per eosdem dies C. Claudius, Appij filius Pulcher augur in Q. Fabij Maximi locũ, qui priore anno mortuus erat: lectus, inauguratusq; est. Mirantibus iam uulgo hominibus quod Hispania mouisset bellum negligi: literæ à Q. Minucio allatæ sunt, se ad Turbam oppidum cum Budare & Besaside imperatoribus Hispanis signis collatis prospere pugnasse: duodecim millia hostiũ cæsa: Budarem imperatorem captum: cæteros fusos fugatosq;. His literis lectis minus terroris ab Hispanis erat: unde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes icuræ post aduentum utiq; decem legatorum in Antiochum in regem conuersæ. Hi expositis prius quæ cum Philippo acta essent, & quibus legibus data pax: non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europam eum traiecisse. nisi auertisset uana spes ex uaniore rumore orta Ægypti inuadēdę. mox bello Græciam arsuram fuisse. neque enim ne Ætolos quidem quieturos, cum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. hærere & aliud in uisceribus Græciæ ingens malum, Nabin nũc Lacedæmoniorum, mox si liceat, uniuersæ Græciæ futurum tyrannum, auaritia & credulitate omneis fama celebratos tyrannos æquantē. cui si Argos uelut arcem Peloponneso impositam tenere liceat: deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequicquam liberatam à Philippo Græciam fore: pro rege, si nihil aliud, longinquo uicinum tyrannum dominum habituram. Hæc cum iam ab grauibus autoribus, tum qui omnia per se ipsos explorata referrent, audirent maiores, quod ad Antiochum attineret: maturãda his, cum rex quacunq; de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio uisa est. Cum diu disceptatum esset, utrum iam causæ satis uideretur, cur decerneretur: an permitterent T. Quintio, quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret quæ è repub. censeret esse, permiserũt: eam rem esse, rati, quæ maturata dilatáue non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset: magis id animaduertendum esse, quid Annibal & Carthaginiēses, si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Aduersæ Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebãt: nuntios literasq; ab Annibale ad Antiochum missas, et ab rege ad eum clàm legatos uenisse. ut feras quasdam nunquam mitescere: sic immitem, implacabilem eius uiri animum esse. marcescere otio situq; ciuitatē, queri eum, & inertia operis, nec sine armorũ sonitu excitari posse. Hæc probabilia memoria prioris belli per unum illum non magis gesti quàm moti faciebat. Iritauerat etiam recenti facto multorum potentium animos. Iudicũ ordo Carthagine ea tempestate dominabatur eo maxime, quod ijdem perpetui iudices

erant.res,fama, uitaq; omnium in illorum potestate erat.qui unum eius ordinis& omneis aduersos habebat.nec accusator apud iudices infensos deerat. Horum in tam impotenti regno (neq; enim ciuiliter nimijs opibus utebātur)prætor factus Annibal uocare ad se quæstorem. Idem pro nihilo habuit,nam & aduersæ factionis erat:& quia ex quæstura in iudices, potentissimum ordinem referebantur:iā pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimuero indignū id ratus Annibal uiatotem ad prehendendū quęstorem misit: subductumq; in contionē non ipsum magis quàm ordinē iudicū, præ quorū superbia atq; opibus nec leges quicquam essent,nec magistratus,accusauit.&ut secundis auribus accipi orationem animaduertit:& infimorum quoq; libertati grauem esse superbiam eorum: legem extemplo promulgauit pertulitq;:ut in singulos annos iudices legerentur, ne quis bienniū continuum iudex esset. Cæterum quantam eo facto ad plebem inierat gratiam:tantū magnæ partis principum offendebat animos. Adiecit aliud, quòd bono publico sibi proprias simultates iritauit. Vectigalia publica partim negligentia dilabebanť: partim prędæ ac diuisui principum quibusdā & magistratibus erant.quin & pecunia, quæ in stipendium Romanis suo quoq; anno penderetur, deerat,tributumq; graue priuatis imminere uidebatur. Annibal postquā uectigalia quanta terrestria maritimaq; essent, & in quas res erogarentur,animaduertit: & quid eorum ordinarij reip.usus consumerent, quantum peculatus auerteret: omnibus residuis pecunijs exactis tributo priuatis remisso,satis locupletem rempub.fore ad uectigal præstandū Romanis,pronuntiauit in contione,&pręstitit promissum. Tum uero isti,quos pauerat per aliquot annos publicus peculatus,uelut bonis ereptis,non furto eorum manibus exorto,infensi & irati Romanos in Annibalem,& ipsos causam odij quærentes,instigabant. Itaq; diu repugnante Scipione Africano,quia parum ex dignitate sua ducebat subscribere odijs accusationibusq; Annibalis,& factionibus Carthaginiēsium inserere publicam autoritatem:nec satis habere bello uicisse Annibalem, nisi uelut accusatores calumniam in eum iurarent,ac nomen deferrent: tandem peruicerunt,ut legati Carthaginem mitterentut:qui apud senatum eorum arguerent Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Seruilius, M. Claudius Marcellus. Q. Terentius Culleo.qui cum uenissent,ex consilio inimicorum Annibalis,quærentibus causam aduentus dici iusserunt:uenisse ad controuersias,quæ cum Masanissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent,dirimendas id creditum uulgo. Annibalem unum se peti ab Romanis nō fallebat:& ita pacem Carthaginiensibus datam esse,ut inexpiabile bellum aduersus se unum maneret.itaq; cedere tempori & fortunæ statuit.& præparatis iam omnibus antè ad fugam,obuersatus eo die in foro auertendæ suspicionis causa,primis tenebris uestitu forensi ad portā cum duobus comitibus ignaris consilij est egressus. Cum equi quo in loco fuerant pręsto fuissent, nocte uia cita regionē quandam agri Vocani transgressus,postero die mane inter Adrumetum & Tapsum ad suam turrim peruenit.ibi eum parata, instructaq; remigio excepit nauis.ita Africa Annibal excessit,sæpius patrię quàm suorū euentus miseratus. Eo die in Cercinam insulam traiecit.ubi cum in portu naues aliquot Pœni onerarias cum mercibus inuenissent: & ad egressum eū è naue cōcursus salutantium esset factus: percontantibus legatum se Tyrum dici iussit.ueritus tamen ne qua earum nauis nocte profecta Tapsum aut Adrumetum nuntiaret,se Cercinę uisum:sacrificio apparari iusso,magistros nauiū mercatoresq; inuitari iussit:& uela cum antennis ex nauibus corrogari,ut umbra(etenim media æstas forte erat)cœnantibus in littore fieret.quantum res &tempus patiebatur,apparatæ celabratæq; eius diei epulæ sunt: multoq; uino in serum noctis conuiuiū productū. Annibal quàmprimū fallēdi eos qui in portu erant,tempus habuit:nauem soluit,cæteri sopiti cum postero die tandē ex somno pleni crapulæ surrexissent,id quod serum erat,aliquot horas remis in naues collocandis & aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine & multitudinis assuetæ domum Annibalis frequentare concursus ad uestibulum ædium est factus: &ut non comparere eum uulgatum est,in forum turba conuenit,principem ciuitatis quærentium. & alij fugam conscisse:(id quod erat)alij fraude Romanorum interfectum,idq; magis ferebant: uariosq; uultus cerneres,ut in ciuitate aliorū alias partes fouentium factionibus.ui

sum

sum deinde Cercinæ eum tandem allatum est. Romani legati cum in senatu exposuissent, compertũ patribus Romanis esse, & Philippum regem antè ab Annibale maximè accensum, bellũ populo Romano fecisse, & nunc literas nuntiosq; ab eo ad Antiochũ regem profectos, haud quieturũ ante quàm bellũ toto orbe terrarũ cõcisset: ne his debere impunè esse si satisfacere Carthaginienses populo Romano uellent: nihil eorum sua uoluntate, nec publico consilio factum esse, Carthaginienses responderunt. quicquid æquũ censuissent Romani, facturos esse. Annibal prospero cursu Tyrũ peruenit: exceptusq; à conditoribus Carthaginis, ut alia patria uir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam nauigat. ibi profectum iam regem cum audisset: filium eius solenne ludorum ad Daphnen celebrãtem conuenisset: comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigãdi fecit. Ephesi regem est cõsecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumq; de Romano bello. sed haud paruum momentum animo eius ad moliendum aduentus Annibalis fecit. Ætolorũ quoq; eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt: quorum legatos Pharsalum & Leucadem, & quasdam alias ciuitates ex primo fœdere petentes, senatus ad Quintium reiecit.

DECADIS QVARTAE LIBER QVARTVS.

INTER bellorũ magnorum, aut uix dum finitorum, aut imminentium curas intercessit res parua dictu: sed quæ studijs in magnum certamen excesserit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni pleb. ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eã C. Oppius trib. plebis, Q. Fabio, T. Sempronio Coss. in medio ardore punici belli: ne qua mulier plus semuncia auri haberet: neu uestimento uersicolori uteretur: neu iuncto uehiculo in urbe oppidóue, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa ueheretur. M. & P. Iunij Bruti tribuni pleb. legem Oppiam tuebantur: nec eam se abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumq; multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentiũ aduersantiumq; legi complebatur. matronæ nulla nec autoritate, nec uerecundia, nec imperio uirorum contineri limine poterant: omnes uias urbis aditusq; in forum obsidebant, uiros descendentes ad forum orantes: ut florente republica, crescente in dies priuata omniũ fortuna, matronis quoq; pristinum ornatum reddi paterẽtur. augebatur hæc frequentia mulierum in dies, nam etiam ex oppidis conciliabulisq; cõueniebant. iam & consules prætoresq;, & alios magistratus adire & rogare audebãt. cæterũ minimè exorabilem alterum utiq; consulem M. Porciũ Catonem habebant. qui pro lege quæ abrogabatur, ita disseruit. Si in sua, quisq; nostrum matre familiãs Quirites ius & maiestatem uiri retinere instituisset, minus cũ uniuersis fœminis negotij haberemus. nunc domi uicta libertas nostra impotentia muliebri, hic quoq; in foro obteritur & calcatur: & quia singulas sustinere nõ potuimus, uniuersas horremus. Equidem fabulã & fictam rem ducebã esse, uirorũ omne genus in aliqua insula coniuratione muliebri à stirpe sublatũ esse. Ab nullo genere nõ summũ periculũ est, si cœtus & concilia, & secretas cõsultationes esse sinas. Atq; ego uix statuere apud animũ meũ possum, utrũ peior ipsa res, an peiore exemplo agatur. quorũ alterũ ad nos Coss. reliquosq; magistratus, alterũ ad uos Quirites magis pertinet. nã utrum è repub. sit, nec ne, id quod ad uos fertur, uestra existimatio est, qui in suffragiũ ituri estis. Hæc cõsternatio muliebris, siue suasponte, siue autoribus uobis, M. Fundani & L. Valeri facta est, haud dubiè ad culpã magistratuũ pertinens, nescio uobis tribuni, an Coss. magis sit deformis. uobis si fœminas ad cõcitãdas tribunicias seditiones iam adduxistis, nobis si ut plebis quondã, sic nunc mulierũ secessione leges accipiẽdæ sunt. Equidem non sine rubore quodam paulo antè per mediũ agmen mulierum in forũ perueni. quod nisi me uerecũdia singularũ magis maiestatis & pudoris, quàm uniuersarũ tenuisset, ne compellatæ à cõsule uiderentur, dixissem. qui hic mos est in publicũ procurrendi & obsidẽdi uias & uiros alienos appellandi? istud ipsum suos quęq; domi rogare non

potuistis? an blandiores in publico quàm in priuato, & alienis quàm uestris estis? quanquam ne
domi quidem uos, si sui iuris finibus matronas cõtineret pudor, quæ leges hic rogarentur ab/
rogarẽturue, curare decuit. Maiores nostri nullam ne priuatã quidẽ rem agere fœminas sine
autore uoluerunt, in manu esse parentũ, fratrum, uirorum. nos (si dijs placet) iam etiam remp.
capessere eas patimur, & foro propè, & cõtionibus & comitijs immisceri. quid enim nũc aliud
per uias & cõpita faciunt, quàm quod aliæ rogitationes tribunorũ plebis suadent, aliæ legem
abrogandã censent? Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali, & sperate ipsas mo
dum licentiæ facturas, nisi uos faciatis. Minimũ hoc eorum est, quæ iniquo animo fœminæ si
bi aut maioribus, aut legibus iniunctum patiuntur, omnium rerum libertatẽ, imò licentiã, si
uera dicere uolumus, desiderant. quid enim si hoc expugnauerint, non tentabunt? Recensete
omnia muliebria iura, quibus licentiã earũ alligauerint maiores nostri: per quæque subiecerint
uiris: quibus omnibus cõstrictas uix tamen continere potestis. quid si capere singula & extor
quere, & exæquari ad extremum uiris patiemini, tolerabiles uobis eas fore creditis? extemplo
simul pares esse cœperint, superiores erũt. At Hercule nequid nouũ in eas rogetur recusant,
non ius, sed iniuriã deprecantur. imò ut quã accepistis, iussistis suffragijs uestris legẽ, quã usu
tot annorum & experiendo comprobastis, hanc ut abrogetis: id est, ut unam tollendo legem
cæteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est. id modo quæritur: si maiori parti, &
in summam prodest. si quod cuiquam priuatim officiet ius, id destruet ac demolietur: quid at
tinebit uniuersos rogare, leges quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamẽ au
dire quid sit, propter quod matronæ consternatæ procurrant in publicum: ac uix foro se & cõ
tione abstineant. ut captiui ab Annibale redimantur, parentes, uiri, liberi, fratres earũ? procul
abest, absitque semper talis fortuna reipu. sed tamen cũ fuit, negastis hoc pijs precibus earum.
At non pietas, nec sollicitudo pro suis, sed religio congregauit eas. matrem Idæam Pesinunte
ex Phrygia uenientẽ accepturæ sunt. Quid honestũ dictu saltem seditioni prætenditur mulie
bri? ut auro & purpura fulgeamus, inquiunt, ut carpentis profestis quoque diebus, uelut trium
phantes de lege uicta & abrogata, & captis & ereptis suffragijs uestris per urbẽ uectemur: ne
ullus modus sumptibus, nec luxuriæ sit. Sæpe me querentem de fœminarũ, sæpe de uirorum,
nec de priuatorum modò, sed etiam magistratuum sumptibus audistis: diuersisque duobus ui
tijs, auaritia & luxuria ciuitatem laborare, quæ pestes omnia magna imperia euerterũt. Hæc
ego quo melior lætiorque in dies fortuna reipub. est, quo magis imperium crescit: & iam in Græ
ciam Asiamque transcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrecta
musgazas: eo plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quàm nos illas. Infesta, mihi credite
signa ab Syracusis illata sunt huic urbi, iam nimis multos audio Corinthi & Athenarũ orna
menta laudanteis mirantesque, & ante fixa fictilia deorũ Romanorum ridenteis. ego hos ma
lo propitios deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrũ nostrorum
memoria per legatũ Cyneam Pyrrhus nõ uirorum modò, sed etiã mulierũ animos donis ten
tauit, nondũ lex Oppia ad coërcẽdã luxuriam muliebrẽ lata erat: tamen nulla accepit. quam
causam fuisse censetis? eadem fuit, quæ maioribus nostris nihil de hac re lege sanciendi. nulla
erat luxuria quæ coërceretur. Sicut antè morbos necesse est cognitos esse, quàm remedia eo
rum: sic cupiditates prius natæ sunt quàm leges, quæ ijs modũ facerent. Quid legẽ Liciniam
excitauit de quingentis iugeribus, nisi ingẽs cupido agros cõtinuandi? quid legẽ Cinciam de
donis & muneribus, nisi quia uectigalis iam & stipendiaria plebs esse senatui cœperat? Itaque
minimè mirũ est, nec Oppiam nec aliam ullam tum legẽ desideratam esse, quæ modũ sumpti
bus mulierũ faceret, cũ aurum & purpuram data & oblata ultro nõ accipiebant. Si nũc cum il
lis donis Cyneas urbẽ circumiret, stantes in publico inuenisset quæ acciperent. Atque ego non
nullarũ cupiditatũ ne causam quidẽ aut rationẽ inire possum. nam ut quod alij liceat, tibi non
licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris, aut indignatiõis habeat, sic æquato omniũ cultu
quid unaquæque uestrũ ueretur, ne in se conspiciatur? Pessimus quidem pudor est uel parsimo
niæ uel paupertatis, sed utrumque lex uobis demit: cum id quod habere non licet, non habetis.
Hanc inquit ipsam exæquationem non fero, illa locuples, cur non insignis auro & purpura
conspicior?

conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet? ut quod habere nō possunt: habituræ si liceret, fuisse uideantur. Vultis hoc certamen uxoribus uestris iniicere Quirites, ut diuites id habere uelint, quod nulla alia possit? pauperes, ne ob hoc ipsum cōtemnantur: supra uires se extēdāt? Næ simul pudere, quod non oportet, cœperit: quod oportet, nō pudebit, quæ de suo poterit, parabit: quæ nō poterit uirū rogabit. Miserum illum uirum, & qui exoratus, & qui non exoratus erit, cum quod ipse non dederit, datum ab alio uidebit. Nunc uulgo alienos uiros rogant, & quod maius est, legem & suffragia rogant: & à quibusdam impetrant aduersus te & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles. simul lex modū sumptibus uxoris tuæ facere desierit: tu nunquam facies. Nolite eodem loco existimare Quirites futuram rem, quo fuit, antequàm lex de hoc ferretur. & hominē improbū nō accusari tutius est quàm absolui, & luxuria nō mota tolerabilior esset, quàm erit nūc ipsis uinculis, sicut fera bestia, iritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandam legē Oppiā censeo. uos quod faxitis, deos omnes fortunare uelim. Post hæc tribuni quoque plebis, qui se intercessuros professi erant, cum pauca in candem sententiam adiecissent: tūL. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit. Si priuati tantummodo ad suadendum dissuadendumque id, quod à nobis rogatur, processissent, ego quoque cum satis dictum pro utraque parte existimarem: tacitus suffragia uestra expectassem. nunc cum uir grauissimus Cos. M. Porcius nō autoritate solum, quæ tacita satis momenti habuisset: sed, oratione etiam longa, & accurata insectatus sit rogationem nostram, necesse est paucis respondere. qui tamen plura uerba in castigādis matronis, quàm in rogitatione nostra dissuadenda consumpsit. & quidē ut in dubio poneret: utrum id quod reprehenderet, matronæ sua sponte, an nobis autoribus fecissent. Rem defendam, non nos: in quos iecit magis hoc Cos. uerbotenus, quàm ut re insimularet. Cœtum & seditiones, & interdū secessionē muliebrem appellauit, quod matronæ in publico uos rogassent, ut legem in se latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beata repub. abrogaretis. Verba magna. quæ rei augendæ causa cōquirātur, & hæc & alia esse scio: & M. Catonē oratorē nō solum grauē, sed interdum etiā trucem esse scimus omnes, cum ingenio sit mitis. Nā quid tandē noui matronæ fecerunt, quod frequentes in causa ad se pertinēte in publicū processerunt? nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? tuas aduersus te Origines reuoluam. accipe quoties id fecerint, & quidē semper bono publico. Iam à principio, regnante Romulo, cum Capitolio ab Sabinis capto medio in foro signis collatis dimicaretur, nonne intercursu matronarū inter acies duas prælium sedatum est? Quid regibus exactis. cū Coriolano Martio duce legiones Volscorum castra ad quintum lapidē posuissent? nonne id agmen, quo obruta hęc urbs esset, matronæ auerterunt? Iam urbe capta à Gallis aurum, quo urbs redempta est, nempe matronæ consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & cum pecunia opus fuit, uiduarum pecuniæ adiuuerunt ærariū? & cum dij quoque noui ad opē ferendā dubijs rebus accerserentur, matronæ uniuersæ ad mare profectæ sunt ad matrē Idæā accipiendam. Dissimiles, inquit, causæ sunt. nec mihi causas æquare propositū est. nihil noui factum purgare satis est. Cæterum quod in rebus ad omnes pariter uiros fœminasque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa propriè ad ipsas pertinente miramur fecisse? quid autem fecerunt? superbas mediusfidius aures habemus, si cum domini seruorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis fœminis indignamur. Venio nūc ad id de quo agitur, in quo duplex consulis oratio fuit. nā & legem ullam omnino abrogari est indignatus, & eam præcipuè legem, quæ luxuriæ muliebris coërcēdæ causa lata esset. & illa cōmunis pro legibus uisa cōsularis oratio est, et hęc aduersus luxuriam seuerissimis moribus cōueniebat. Itaque periculum est, nisi quid in utraque uani sit, docuerimus, ne quis error uobis offundatur. Ego enim quemadmodū ex his legibus, quę nō in tempus aliquod, sed perpetuæ utilitatis causa in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis reipub. inutilē fecit, sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (ut ita dicā) & temporibus ipsis mutabiles esse uideo. quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat. quæ in bello pax, ut in nauis administratione alia in secunda, alia in aduersa tēpestate usui sunt. Hæc cū ita

natura

natura distincta sint: ex utro tandē genere ea lex esse uidetur: quam abrogamus? quid, uetus regia lex, simul cum ipsa urbe nata? aut (quod secundū est) à decemuiris ad cōdenda iura creatis in XII tabulis scripta? sine qua cum maiores nostri non existimarint matronale decus seruari posse: nobis quoq; uerendum sit: ne cum ea pudorem sanctitatemq; fœminarū abrogemus? Quis igitur nescit nouam istam legem esse, Q. Fabio, T. Sempronio cōsulibus XX annis antè latam? sine qua cum per tot annos matronę optimis moribus uixerint, quod tandem ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum est? nā si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidinem muliebrem, uerendum foret, ne abrogata incitaret. cur sit autem lata, ipsum indicauit tempus. Annibal in Italia erat uictor ad Cannas: iā Tarentum, iam Arpos, iam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum uidebatur: defecerant socij: non milites in supplementum, nō socios nauales ad classem tuendam, non pecuniā in ærario habebamus: serui, quibus arma darētur, ita ut prætium pro ijs bello perfecto dominis solueretur, emebantur: in eandem diem frumentum & cætera quæ belli usus postulabant, præbenda publicani se conducturos professi erant, seruos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus, aurum & argentum omne, à senatoribus eius rei initio orto, in publicum conferebamus: uiduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant: cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coërcendā lex Oppia desiderata sit: cum, quia Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, senatus finiri luctū triginta diebus iussit. Cui non apparet, inopiam & miseriam ciuitatis, quia omniū priuatorum pecuniæ in usum publicū uertendæ erant: istam legem scripsisse, tandiu mansuram, quandiu causa scribendæ legis mansisset? nam si quæ tunc temporis causa aut decreuit senatus, aut populus iussit, in perpetuū seruari oportet, cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præsenti pecunia locamus? cur serui, qui militent non emuntur? cur priuati non damus remiges: sicut tunc dedimus? Omnes alij ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ sentient: ad cōiuges tantū nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perueniet? Purpura uiri utemur, prętextati in magistratibus, in sacerdotijs: liberi nostri prętextis purpura togis utentur, magistratibus in colonijs municipijsq;, hic Romę infimo genere magistris uicorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus, nec id ut uiui solū habeant tantū insigne, sed etiam ut cū eo crementur mortui: fœminis duntaxat purpuræ usu interdicemus? & cum tibi uiro liceat purpura in ueste stragula uti: matrē familiâs tuā purpureum amiculū habere non sines? & equus tuus speciosius instratus erit, quàm uxor uestita? Sed in purpura quæ teritur absumitur, iniustā quidē, sed aliquā tamen causam tenacitatis uideo, in auro uero, in quo præter manus pretiū nihil intertrimenti fit, quæ malignitas est? præsidiū potius in eo est & ad publicos, & ad priuatos usus, sicuti experti estis. Nullam æmulationē inter se singularū, quādo nulla haberet: esse aiebāt. At Hercule uniuersis dolor & indignatio est, cū sociorū Latini nominis uxoribus uident ea cōcessa ornamenta, quæ sibi adempta sint: cū insignes eas esse auro & purpura, cum illas uehi per urbem, se pedibus sequi. tanq̃ in illarum ciuitatibus, non in sua imperium sit. Virorū hoc animos uulnerare posset, quid mulierculatū censetis, quas etiā parua mouent? Non magistratus nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica his contingere possunt: mūditiæ & ornatus, & cultus, hæc fœminarū insignia sunt, his gaudēt & gloriātur, hūc mūdū muliebrē appellarūt maiores nostri. Quid aliud in luctu, quàm purpuram atq; aurum deponūt, quid cum eluxerūt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusq;, nisi excellētiorē ornatū adijciūt? Scilicet si legē Oppiam abrogaueritis, nō uestri arbitrij erit, si quid eius uetare uolueritis, quod nūc lex uetat. minus filiæ, uxores, sorores etiam quibusdā in manu erunt. Nunq̃ saluis suis exuitur seruitus muliebris. & ipsæ libertatē quam uiduitas & orbitas facit, detestantur. In uestro arbitrio suum ornatum, quàm in legis malunt esse. & uos in manu & tutela, non in seruitio debetis habere eas, & malle patres uos aut uiros, quàm dominos dici. Inuidiosis nominibus utebatur modò C o s. seditionē muliebrem & secessionem appellando. id enim periculū est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut

aut Auentinũ capiát. Patiendum huic infirmitati est quodcunq; uos censueritis. quo plus po testis, eo moderatius imperio uti debetis. Hæc cum contra legẽ, proq; lege dicta essent: aliquanto maior frequentia mulierum postero die sese in publicũ effudit: unoq; agmine omnes Brutorum ianuas obsederunt, qui collegarum rogitationi intercedebant: nec antè abstiterũt, quàm remissa intercessio à tribunis est. nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent, annis XX pòst abrogata est quàm lata. M. Porcius cos. posteaquam abrogata est Oppia lex: extemplo XXV nauibus longis, quarum quinq; sociorũ erant, ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu cõuenire iusso, & edicto per oram maritimã misso nauibus omnis generis contractis, à Luna proficiscens edixit, ut ad portum Pyrenei sequerentur, inde se frequenti classe ad hostes iturum. Prǽteruecti Ligustinos mõtes sinumq; gallicum, ad diem quam edixerat, conuenerunt. inde Rhodam uentum, & præsidium Hispanorũ, quod in castello erat, ui deiectum. ab Rhoda secundo uento Emporias peruentum. ibi copiæ omnes, præter socios nauales, in terram expositæ. Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diuisa. unum Grǽci habebant à Phocǽa, unde & Massilienses oriundi, alterum Hispani. sed Grǽcum oppidum in mare expositum totum orbem muri minus quadringẽtos passus patẽtem habebat: Hispanis retractior à mari trium millium passuũ in circuitu murus erat. Tertiũ genus Romani coloni ab diuo Cæsare post deuictos Pompeij liberos adiecti. nunc in corpus unum cõfusi omnes. Hispanis prius, postremo & Græcis in ciuitatem Romanam ascitis. Miraretur quis, cum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tã feræ & bellicosǽ genti obiectos, quæ res eos tutaretur. disciplina erat custos infirmitatis, quam inter ualidiores optime timor continet. Partem muri uersam in agros egregie munitam habebãt, una tantum in eam regionem porta imposita: cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat, nocte pars tertia ciuium in muris excubabat, neque moris tantum aut legis causa, sed quanta si hostis ad portas esset, obseruabant uigilias & circumibant cura. Hispanum neminem in urbem recipiebant, ne ipsi quidem temere urbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus, porta ad Hispanorum oppidum uersa nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cuius proxima nocte uigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. causa exeundi hæc erat. commercio eorum Hispani imprudentes maris gaudebant: mercariq; & ipsi ea, quæ externa nauibus inueherentur: & agrorum exhibere fructus uolebant. huius mutui usus desiderium ut Hispana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiã eo tutiores: quod sub umbra Romanæ amicitiæ latebãt, quam sicut minoribus uiribus, quàm Massilienses, ita pari colebant fide. tunc quoque consulem exercitumq; comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, ubi & quantæ hostium copiæ essent, ut ne mora quidem segnis esset: omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat fortè tempus anni, ut frumentum in areis Hispani haberent. itaq; redemptoribus uetitis frumentũ parare, ac Romam dimissis, bellũ, inquit, seipsum alet. profectus ab Emporijs agros hostium urit, uastatq;: omnia fuga & terrore cõplet. Eodem tempore M. Heluio decedenti ex ulteriore Hispania cum præsidio sex millium dato ab Ap. Claudio prætore Celtiberi agmine ingenti ad oppidũ Iliturgi occurrerũt. Viginti millia armatorum fuisse Valerius scribit, duodecim millia ex ijs cæsa, oppidum Iliturgi receptum, & puberes omneis interfectos. Inde ad castra Catonis Heluius peruenit. & quia tuta iam ab hostibus regio erat, prǽsidio in ulteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus, & ob rem feliciter gestam ouans urbem est ingressus. Argẽti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo: & signati bigatorum XVII millia XXII, & oscensis argenti CCXX millia CCCCXXXVIII. Causa triumphi negandi senatui fuit, quod alieno auspicio, & in aliena prouincia pugnasset. Cæterum biennio pòst redierat, cum prouincia successori Q. Minucio tradita, annum insequentem retentus ibi longo & graui morbo fuisset. itaque duobus modo mensibus ante Heluius ouãs urbẽ est ingressus, quàm successor eius Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo triginta quatuor millia octingenta: bigatorum LXXVIII millia, & oscensis argenti CCLXXVIII. millia. In Hispania interim consul haud procul Emporijs castra habebat. eò legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in

quibus

quibus unus filius erat:uenerunt,querentes caſtella ſua oppugnari:nec ſpem ullá eſſe reſiſten
di, niſi præſidio Romanus miles eſſet,v millia militum ſatis eſſe: nec hoſtes,ſi tanta manus
ueniſſet,manſuros.Ad ea conſul,moueri quidem ſe uel periculo eorum,uel metu dicere:ſed ſi
bi nequaquã tantum copiarũ eſſe,ut cum magna uis hoſtiũ haud procul abſit:cumqua mox
ſignis collatis dimicandũ ſibi in dies expectet,diuidendo exercitũ,minuere tuto uires poſſet.
Legati ubi hæc audiuerunt,flentes ad genua conſulis prouoluuntur. Orant, ne ſe in rebus
tam trepidis deſerat.quò enim ſe repulſos ab Romanis ituros? nullos ſe ſocios,nihil uſquam
in terris aliud ſpei habere. potuiſſe ſe extra id periculũ eſſe: ſi decedere fide, ſi coniurare cum
cæteris uoluiſſent.nullis minis,nullis terriculis ſe motos,ſperãtes ſatis opis & auxilij ſibi in Ro
manis eſſe. id ſi nullum ſit,ſi ſibi à conſule negetur,deos homineſꝙ ſe teſtes facere.inuitos &
coactos ſe, ne eadem quæ Saguntini paſſi ſunt patiantur:defecturos,& cũ cæteris potius Hi/
ſpanis,quàm ſolos perituros eſſe. Et illo quidem die ſic ſine reſponſo dimiſſi. Cõſulem no/
cte quæ inſecuta eſt,anceps cura agitare.nolle deſerere ſocios,nolle minuere exercitum,quod
aut morã ſibi ad dimicandũ, aut in dimicando periculum afferre poſſet. ſtat ſentẽtia non mi
nuere copias, ne quid interim hoſtes inferant ignominiæ, ſocijs ſpem pro re oſtendendam
cẽſet. Sæpe uana pro ueris,maxime in bello ualuiſſe:& credentẽ ſe aliquid auxilij habere,per
inde atꝙ haberet, ipſa fiducia & ſperãdo atꝙ audendo ſeruatũ. Poſtero die legatis reſpõdit:
quanquã uereatur ne ſuas uires,alijs eas cõmodando minuat,tamen illorũ ſe temporis ac pe/
riculi magis quàm ſui rationem habere.denuntiari militum parti tertiæ ex omnibus cohorti/
bus iubet:ut cibum quem in naues imponant, maturè coquant:naueſꝙ in diẽ tertium expe
diri iuſſit.duos ex legatis Biliſtagi, atꝙ Ilergetibus nuntiare ea iubet:filium reguli comiter ha
bendo,& muneribus apud ſe retinet.Legati non antè profecti,quàm impoſitos in naues mili
tes uiderunt:id pro haud dubio iam nuntiantes,nõ ſuos modò,ſed etiam hoſtes fama Roma
ni auxilij aduentantis impleuerunt.Conſul ubi ſatis quod in ſpeciem fuit,oſtentatũ eſt,reuo
cari ex nauibus milites iubet.ipſe cum iam id tempus anni appeteret,quo geri res poſſent:ca
ſtra hyberna mille paſſuum ab Emporijs poſuit.inde per occaſiones nunc hac parte,nunc il/
la,modico præſidio caſtris relicto,prædatũ milites in hoſtium agros educebat. Nocte fermè
proficiſcebãtur,ut & quã lõgiſſimè à caſtris procederent,& inopinantes opprimerent.& exer/
cebat ea res nouos milites,& hoſtiũ magna uis excipiebatur:nec iam egredi extra munimen/
ta caſtellorum audebãt. Vbi ſatis admodum & ſuorum & hoſtiũ animos eſt expertus: con/
uocari tribunos præfectoſꝙ & equites omnes, & centuriones iuſſit. Tempus,inquit,quod
ſæpe optaſtis, uenit:quo uobis poteſtas fieret uirtutẽ ueſtram oſtendendi.adhuc prædonum
magis quàm bellantium militaſtis more.nunc iuſta pugna hoſtes cum hoſtibus cõferetis ma
nus.non agros inde populari, ſed urbiũ opes haurire licebit.Patres noſtri cum Hiſpania Car
thaginienſiũ & imperatores ibi & exercitus eſſent:ipſi nullum imperatorem,nullos in ea mili/
tes haberent:tamen addere hoc in fœdere uoluerunt, ut imperij ſui Iberus fluuius eſſet finis.
nunc cum duo prætores,cum Cos.cum tres exercitus Romani Hiſpaniam obtineant: Car/
thaginienſium iam propè x annis nemo in his prouincijs ſit,imperium nobis citra Iberum a
miſſum eſt.hoc armis & uirtute recuperetis oportet:& nationem rebellantem magis temere,
quàm conſtanter bellantem, iugum quo ſe exuit accipere rurſus cogatis.In hũc modum ma
ximè adhortatus pronuntiat,ſe nocte ad caſtra hoſtiũ ducturum,ita ad corpora curanda di/
miſſi. nocte Media cum auſpicio operã dediſſet,profectus,ut locum quem uellet,priuſquam
hoſtes ſentirent,caperet,præter caſtra hoſtiũ circũducit,& prima luce acie inſtructa ſub ipſum
uallum tres cohortes mittit.Mirantes barbari à tergo apparuiſſe Romanũ,diſcurrere ipſi ad
arma.interim conſul apud ſuos,Nuſquam,niſi in uirtute ſpes eſt milites,inquit,& ego ſedulo,
ne eſſet,feci.inter caſtra noſtra & nos,medij hoſtes, ab tergo hoſtium ager eſt.quod pulcher/
rimum idem tutiſſimũ eſt,in uirtute ſpem poſitam habere.Sub hæc cohortes recipi iubet,ut
barbaros ſimulatione fugæ eliceret.Id quod crediderat, euenit.pertimuiſſe & cedere rati Ro/
manos, porta erumpũt,& quantum inter caſtra ſua & hoſtium aciẽ relictum erat loci, arma
tis complent.Dum trepidãt acie inſtruenda,conſul iam paratis ordinatiſꝙ omnibus,incom
poſitos

positos aggreditur. equites primos ab utroque cornu in pugnam induxit. sed in dextro extemplo pulsi, cedentesque trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi uidit Cos. duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet: & ab tergo se ostendere: prius quàm concurrerent peditum acies. Is terror obiectus hosti rem metu Romanorum equitum inclinatam æquauit. tamen adeò turbati erant dexteræ alæ equites peditesque, ut quosdam Cos. manu ipse reprehenderit, & aduersos in hostem uerterit. ita & quandiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat: & iam ab dextera parte, unde terror & fuga cœperat, ægrè Romanus resistebat à sinistro cornu, & ab fronte urgebantur barbari: & cohortes ab tergo instantes pauidi respiciebant. Vt emissis soliferreis falaricisque gladios strinxerunt, tum uelut redintegrata est pugna. non cæcis ictibus procul ex improuiso uulnerabantur: sed pede collato, tota in uirtute ac uiribus spes erat. Fessos iam suos Cos. ex secunda acie subsidiarijs cohortibus in pugnam inductis, accendit: noua acies facta, integri recentibus tel:s fatigatos adorti hostes primū acri impetu uelut cuneo perculerūt: deinde dissipatos in fugam auerterunt: effusoque per agros cursu castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa uidit Cato: ipse ad secundam legionē, quæ in subsidio posita erat, equo reuehitur: & signa præ se ferri, plenoque gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet. siquis extra ordinem auidius procurrit, & ipse interequitās sparo percutit, & tribunos centurionesque castigare iubet. Iam castra hostium oppugnabantur: saxisque & fudibus & omni genere telorum summouebantur à uallo Romani. ubi recens admota legio est, tū & oppugnantibus animus creuit, & infensius hostes pro uallo pugnabāt. Cos. omnia oculis perlustrat: ut qua minima ui resistatur, ea parte irrumpat. ad sinistram portam infrequentes uidet: eò secundæ legionis principes hastatosque inducit. Non sustinuit impetum eorum statio quæ portæ apposita erat. & cæteri posteaquàm intra uallum hostes uident, ipsis castris exuti signa armaque abijciunt. cæduntur in portis suomet ipsi agmine in arcto hærentes. secundani terga hostium cædunt, cæteri castra diripiunt. Valerius Antiâs supra XL millia hostium cæsa eo die scribit. Cato ipse haud sanè detrectator laudum suarū multos cæsos ait, numerum non scribit. Tria eo die laudabilia fecisse putatur. unum, quod circumducto exercitu, procul nauibus suis castrisque, ubi spem nisi in uirtute haberēt, inter medios hosteis prælium cōmisit. alterum, quod cohortes ab tergo hostibus obiecit. tertium, quod secūdam legionem, cæteris omnibus effusis ad sequendos hosteis, pleno gradu sub signis compositam instructamque subire ad portam castrorum iussit. Nihil deinde à uictoria cessatum: cum receptui signo dato suos spolijs onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis ad prædandum in agros duxit. effusius, ut sparsis hostibus fuga, prædati sunt. quæ res nō minus, quàm pugna pridie aduersa Emporitanos, Hispanos accolasque eorum in deditionem cōpulit. multi & aliarum ciuitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt se. quos omneis appellatos benignè, uinoque & cibo curatos, domos dimisit. Confestim inde castra mouit. & quacunque incedebat agmen, legati dedentium ciuitates suas occurrebant. & cum Tarraconem uenit, iam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captiuique & Romani & sociūm ac Latini nominis uarijs casibus in Hispania oppresi, donum Cos. à barbaris reducebant. Fama deinde uulgatur, Cos. in Turdetaniam exercitum ducturum. & ad deuios montanos profecturū etiam falso perlatum est. Ad hunc uanum, & sine autore ullo rumorem Bergistanorum ciuitatis septem castella defecerunt. eos deducto exercitu Cos. sine memorando prælio in potestatem redegit. Haud ita multo pôst ijdem, regresso Tarraconem Cos. priusquā inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti. sed non eadem uenia uictis fuit. sub corona ueniere omnes, ne sæpius pacē solicitarent. Interim P. Manlius Pr. exercitu uetere à Q. Minucio, cui successerat, accepto. adiuncto & Ap. Claudij Neronis ex ulteriore Hispania uetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maxime imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine sua obuiā ierunt agmini Romano. Eques immissus turbauit extemplo aciem eorum. pedestre prelium nullius fermè certaminis fuit. milites ueteres periti hostium bellique haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est. X millia Celtiberum mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum. Cos. interim

fff rebellione

Tria laudab[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

rebellione Bergistanorum ictus, cæteras quoq; ciuitates ratus per occasionem idem facturas,
arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quã rem adeò ægre passi, ut multi mortem sibi-
metipsi consciscerent: ferox gens nullam uitã rati sine armis esse. Quod ubi Cos. renuntiatum
est, senatores omnium ciuitatum ad se uocari iussit. atq; ijs, Non nostra, inquit, magis, quàm
uestra refert uos nõ rebellare. siquidem id maiore Hispanorum malo, quàm exercitus Roma-
ni labore semper adhuc factum est. id ut ne fiat, uno modo arbitror caueri posse, si effectum
erit ne possitis rebellare. uolo id quàm mollissima uia consequi. uos quoq; in ea re consilio me
adiuuate. nullum libentius sequar, quàm quod uosmetipsi attuleritis. Tacentibus spatium se
ad deliberãdum dierum paucorum dare dixit. cum reuocati secundo quoq; cõcilio tacuissent:
uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamq; regio-
nem uenerat, omnes, qui circà incolebant, populos in deditionem accepit, Segesticam tãtum
grauem atq; opulentam ciuitatem uineis & pluteis cepit. Eo maiorem habebat difficultatem
in subigendis hostibus, quàm qui primi uenerant in Hispaniam: quod ad illos tædio imperij
Carthaginiensium Hispani deficiebant: huic ex usurpata libertate in seruitutem uelut asseren-
di erant. & ita mota omnia accepit, ut alij in armis essent, alij obsidione ad defectionem coge-
rentur: nec, nisi in tempore subuentum foret, ultra sustentaturi fuerint. Sed in Cos. ea uis ani-
mi atq; ingenij fuit, ut omnia maxima minimaq; per se adiret atq; ageret: nec cogitaret mo-
dò imperaretq;, quæ in rem essent, sed pleraq; ipse per se transigeret: nec in quenquam omni-
um grauius seueriusq;, quàm in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & uigilijs & la-
bore cum ultimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorẽ atq;
imperium haberet. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi mercede
exciti ab hostibus, sicut antè dictũ est, faciebant. itaq; eò Cos. accersitus literis prætoris legio-
nes duxit. Vbi eò uenit, (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis
extemplo leuia prælia incursantes in stationes eorum, Romani facere: semperq; uictores ex
quàmuis temere cepto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire
Cos. atq; ijs trium cõditionum electionẽ ferre iubet. primam, si transire ad Romanos uelint,
& duplex stipendium accipere, quàm quantum à Turdetanis pepigissent. alteram, si domos
abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quod hostibus se Romanorum iun-
xissent. tertiam, si utiq; bellum placeat, diem locumq; cõstituant, ubi secum armis decernant.
A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium immistis Turdetanis habitum magno
cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Cum incertum bellum an pax cum Celtibe-
ris esset, cõmeatus tamen haud secus quàm in pace, ex agris castellisq; hostium Romani por-
tabant: dein sæpe munimenta eorum, uelut communi pacto cõmercio priuatis inducijs ingre-
dientes. Cos. ubi hostes ad pugnam elicere nequit, primum prædatum sub signis aliquot ex-
peditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Seguntiæ Celtiberũm om-
neis sarcinas impedimentaq; relicta, eò pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquam nulla
mouentur re, persoluto stipendio non suis modò, sed etiam prætoris militibus, relictoq; om-
ni exercitu in castris pretorianis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus. Ea tam
exigua manu oppida aliquot cepit. defecêre ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Laceta-
nos, deuiam & syluestrem gentem, cum insita feritas continebat in armis: tum cõscientia, dum
Cos. exercitusq; Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorũ.
Igitur ad oppidum eorum oppugnandum Cos. ducit non Romanas modo cohortes, sed iu-
uentutem etiam merito infensorum ijs sociorum. Oppidum longum in latitudinẽ haudqua-
quam tantundem patens habebãt. quadringentos inde fermè passus constituit signa. ibi dele-
ctarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne se ex eo loco antè mouerent, quàm
ipse ad eos uenisset. cæteras copias ad ulteriorem partem urbis circunducit. maximum ex om-
nibus auxilijs numerum Suessetanæ iuuentutis habebat. eos ad murum oppugnandũ subire
iubet. Quorum ubi arma signaq; Lacetani cognouere: memores, quàm sæpe in agro eorum
impune persultassent: quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentq;: patefacta repẽte por-
ta uniuersi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Suessetani tulere. quod

posteaquam

posteaquam sicut futurum ratus erat, Cos. fieri etiam uidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes aduehitur. atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, quà silentium ac solitudo erat, in urbem inducit: priusque omnia cepit, quàm se reciperent Lacetani. mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem accepit. Confestim inde uictor ad Vergium castrũ ducit. Receptaculum id maxime prædonũ erat: & inde incursiones in agros pacatos prouinciæ eius fiebãt. Transfugit inde ad Cos. princeps Vergestanus: & purgare se ac populares cœpit. non esse in manu ipsis Remp. prędones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse. Cos. eum domum redire, conficta aliqua probabili cur affuisset causa iussit. cum se muros subisse cerneret, intentosque prædones ad tuenda mœnia esse: tum uti cum suæ factionis hominibus meminisset arcem occupare. Id uti præceperat, factum. repente anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumuasit. Huius potitus loci Cos. eos, qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaque habere iussit: Vergestanos cæteros quæstori ut uenderet imperauit: de prædonibus supplicium sumpsit. Pacata prouincia, uectigalia magna instituit ex ferrarijs argentarijsque, quibus tum institutis locupletior in dies prouincia fuit. Ob has res gestas in Hispania supplicationẽ in triduum patres decreuerunt. Eadem æstate alter Cos. L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorũ exercitu propter Litanam syluam signis collatis secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorum cęsa traduntur. cęteri omisso bello in uicos suos atque agros dilapsi. Cos. reliquum æstatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitque quæ in ijs oppidis bello diruta fuerant. Cum hic status rerum in Italia Hispaniaque esset, T. Quintio, in Græcia ita hybernis actis, ut exceptis Ætolis, quibus nec pro spe uictoriæ pręmia contigerant, nec diu quies placere poterat, uniuersa Græcia simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregie statu suo gauderet: nec magis in bellum uirtutẽ Romani ducis, quàm in uictoria temperãtiam iustitiamque & moderationem miraretur: senatusconsultum, quo bello aduersus Nabin Lacedęmonium decretum erat, affertur. Quo lecto Quintius, cõuentu Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes conuenerunt, ità ut ne Ætoli quidem abessent, tali oratione est usus. Bellũ aduersus Philippum nõ magis cõmuni animo consilioque Romani & Græci gesserunt, quàm utrique suas causas belli habuerunt. nã & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes eorum iuuando, nunc hic socijs nostris oppugnandis uiolauerat: & in uos talis fuit, ut nobis, etiam si nostrarum obliuisceremur iniuriarum, uestræ iniuriæ satis digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex uobis pẽdet. refero enim ad uos, utrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pati uelitis sub ditione eius esse: an æquum censeatis nobilissimam uetustissimamque ciuitatẽ in media Gręcia sitam repeti in libertatẽ: & eodem statu, quo cæteras urbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc consultatio, ut uidetis, tota de re pertinente ad uos est: Romanos nihil cõtingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ unius ciuitatis seruitus non plenã nec integram gloriam esse sinit. Cæterum si uos nec cura eius ciuitatis, nec exemplũ, nec periculum mouet, ne serpat latius contagio eius mali: nos æqui bonique facimus. de hac re uos consulo, staturus eo, quod plures censueritis.

Post orationem Romani imperatoris percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Cum legatus Atheniensium quantum poterat gratijs agendis Romanorum in Græciam merita extulisset, imploratos auxilium aduersus Philippum tulisse opem: non rogatos ultro aduersus tyrannum Nabin offerre auxilium: indignatusque esset hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi futura calumniantium, cum fateri potius præteritorum gratiam deberẽt, apparebat incessi Ætolos. Igitur Alexander princeps gentis inuectus primum in Athenienses, qui libertatis quondam duces & autores, assentationis propriæ gratia cõmunem causam proderent: questus deinde Achæos Philippi quondam milites, postremum ab inclinata eius fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere, ut Argos habeant: Ætolos primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas urbes agrosque fore deuicto Philippo, fraudari Echino & Pharsalo: insimulauit fraudis Romanos, quod uano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidijs tenerent: qui Philippo cũctanti dedu-

cere inde præsidia obijcere semper soliti sunt: nunquã, donec Demetrias Chalcisq́ & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: postremo, manendi in Græcia, retinendiq́ exercitus Argos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam: Ætolos polliceri, aut conditionibus & uolũtate sua Nabin præsidium Argis deducturum: aut ui atq; armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. Hac uaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitauit. Ne istuc, inquit, Iupiter Opt. Max. siuerit Iunoq́ regina: cuius in tutela Argi sunt, ut illa ciuitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Ætolos præmium sit posita in eo discrimine, ut miserius à nobis recipiatur, quàm ab illo capta est. Mare interiectũ ab istis prædonibus non tuetur nos T. Quinti. quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habent, sicut speciem hominũ, moribus ritibusq́ efferatioribus quàm ulli barbari, imò q; rapacifs. beluæ utuntur. Itaq; uos rogamus Romani, ut & ab Nabide Argos recuperetis: & ita res Græciæ cõstituatis, ut à latrocinio quoque Ætolorum satis pacata hæc relinquatis. Romanus cunctis undiq; increpantibus Ætolos, responsurum se fuisse ijs dixit, nisi ita infensos omneis in eos uideret, ut sedandi potius, q; iritandi essent. contentum itaq; opinione ea, quæ de Romanis Ætolisq́ esset, referre se dixit: quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos. Cum omnes bellũ decressent, auxilia ut pro uiribus suis quæq; ciuitates mitterent, est hortatus. Ad Aetolos legatum etiam misit, magis ut nudaret animos, id quod euenit, quàm spe impetrari posse. Tribunis militum ut exercitũ ab Elatia accerserent, imperauit. Per eosdem dies & Antiochi legatis de societate agentibus respõdit, nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere, Romã eundum ad senatum ijs esse. Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atque ei circa Cleonas Aristænus Pr. cum x millibus Achæorum, equitibus mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argiuorum descenderunt: & quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & uxoris eius frater: qui sub aduẽtum Romanorum, & utrasq; arces, (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna, aut suspecta erant: ualidis præsidijs firmauit. sed inter agenda hæc pauorem iniectum aduentu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus, adolescens maioris animi, quàm consilij: qui primo, iureiurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum uires adijcere cõiurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cum suis satelles à præfecto missus cum accerseret, sensit proditum consilium esse: hortatusq́ coniuratos qui aderant, ut potius quàm extorti morerentur, arma secum caperent: atq; ita cum paucis in forum ire pergit clamitans, ut qui saluam Remp. uellent, autorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè mouit quenquam, quia nihil usquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidij cernebant. Hæc uociferantem cum Lacedæmonij circumuentum cum suis interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alij: ex ijs occisi plures, pauci in custodiam coniecti. multi proxima nocte funibus per murum demissi ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus ijs, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse: & si propius castra admouerentur, non quieturos Argiuos: misit expeditos pedites equitesq́, qui circa Cylarabin (gymnasium id est minus trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmonijs prælium commiserunt, atq; eos haud magno certamine cõpulerunt in urbem. & castra eo ipso loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum in speculis fuit, siquid noui motus oriretur. posteaquam oppressam metu ciuitatem uidit. aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat, cum causa belli non alia esset, inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat, sed Aristænum contra omnium consensum disserentem cum haud dubia approbatione audiuit. & ipse adiecit. cum pro Argiuis aduersus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conueniens esse, quàm omisso hoste Argos oppugnari? se uero caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum. Et dimisso cõcilio, frumentatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circa.

circa, demessum & cõuectum est. uiride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. castra deinde mouit, & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra. ibi, priusq; hostium intraret agrum, sociorũ auxilia expectauit. Venerunt Macedones à Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti. nec iam auxilia, quorum affatim erat, sed cõmeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Nauales quoque magnæ copiæ conueniebant. iam ab Leucade L. Quintius cum XL nauibus uenerat: iam Rhodiæ X & octo tectæ naues: iam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cum X tectis nauibus, triginta lembis mistisq; alijs minoris formæ nauigijs. ipsorum quoq; Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum iniuria pulsi, spe recuperandæ patriæ in castra Romana conuenerant. Multi autem erant iam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alij ab alijs pulsi. princeps erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit. Cum terra mariq; tantum belli circumstaret tyrannum, & propè nulla spes esset uires suas hostiumq; æstimanti, non tamen omisit bellum. sed & à Creta mille delectos iuuentutis eorum exciuit, cum mille iam haberet: & tria millia mercenariorum militum, X millia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit: & fossa ualloq; urbem communiuit. & nequid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarũ tenebat animos. Quoniam ut saluum uellent tyrannum, sperare nõ poterat, cum suspectos quosdam ciuium haberet: eductis in campum omnibus copijs, (Dromon ipsi uocant) positis armis ad cõtionem uocari iussit Lacedæmonios, atq; eorum contioni satellites armatos circumdedit. & pauca præfatus cur sibi omnia timenti cauentiq; ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius nequid moliri possint, quàm puniri molientes. itaq; quosdã se in custodia habiturum, donec ea quæ instet tempestas prætereat. hostibus repulsis, à quibus, si modo proditio intestina satis caueatur, minus periculi esse, extemplo eos emissurũ. Sub hæc citari nomina octoginta fermè principum iuuentutis iussit, atq; eos, ut quisq; ad nomen responderat, in custodiam tradidit: & nocte insequẽti omnes interfecit. Ilotarum deinde quidã (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere uoluisse insimulati, per omnes uicos sub uerberibus acti necantur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu nouorum consiliorũ. Intra munitiones copias cõtinebat, nec parem se ratus, si dimicare acie uellet: & urbem relinquere tam suspensis & incertis omnium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profectus ab statiuis, die altero ad Sellasiã super Oenũta fluuium peruenit: quo in loco Antigonus Macedonum rex cum Cleomene Lacedæmoniorum tyranno signis collatis dimicasse dicebatur. inde, cum audisset ascensum difficilis & arctæ uiæ esse, breui per monteis circuitu præmissis, qui munirent uiam: lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem sub ipsis propè fluentem mœnibus peruenit. ubi castra metantes Romanos, Quintiumq; ipsum cum equitibus atque expeditis prægressum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum cõiecerunt nihil tale expectãtes: quia nemo his obuius toto itinere fuerat, ac ueluti pacato agro transierant. Aliquandiu, peditibus equites, equitibus pedites uocãtibus, cum in se cuiq; minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum superuenerunt: & cum primi agminis cohortes inductæ in prælium essent, qui modò terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi sunt. Romani cum tantum à muro recessissent, ut extra ictum teli essent, acie directa paulisper steterunt. Posteaquã nemo hostium contrà exibat, redierunt in castra. Postero die Quintius prope flumen præter urbem sub ipsas Mænali montis radices ducere copias instructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant: leuis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosq; sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, ut ab tergo hostem aggrederetur. posteaquam extremum agmen præterijt, tum ab oppido eodem, quo pridie eruperant, tumultu pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo conuertit, totumq; in hostem agmen circumegit. itaq; uelut rectæ acies concurrissent, iustum

Crudelitas tyranni.

aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ minus infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent. hi & cædem ingentem ediderunt, & dispersos passim fuga plerosque armis exuerunt. Quintius prope Amyclas posuit castra. inde cum perpopulatus omnia circumiecta urbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo iam hostium porta excedente, mouit castra ad flumen Eurotam. inde uallem Taygeto subiectam, agrosq; ad mare pertinentes euastat. Eodem ferè tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida partim uolũtate, partim metu aut ui recepit. certior deinde factus, Gyttheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmonijs receptaculum esse: nec procul à mari castra Romana abesse, omnibus id copijs aggredi constituit. Erat eo tempore ualida urbs & multitudine ciuium incolarũq;, & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes & classis Rhodiorum superuenerunt. ingens multitudo naualium sociorum è tribus contracta classibus intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem urbis terra mariq; munitæ facienda opera erãt, effecit. Iam testudinibus admotis murus subruebatur: iam arietibus quatiebat. itaq; una crebris ictibus euersa est turris: quodq; circa muri erat, casu eius prostratum. & Romani simul à portu, unde aditus planior erat, ut distenderent ab apertiore loco hostes: simul per patefactum ruina iter irrumpere conabãtur. nec multum abfuit, quin quà intenderant, penetrarent. sed tardauit impetum eorum spes obiectæ dedendæ urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miserat nuntium ad legatum Romanum, traditurum se urbem. & cũ ad eam rem tempus & ratio conuenisset: à Gorgopa proditor interficitur. intentiusq; ab uno urbs defendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum superuenisset. Is cum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset: & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terra mariq; instaret: tum uera desperatio Gorgopam quoq; coëgit id consilij, quod in altero morte uindicauerat, capere. & pactus ut abducere inde milites, quos præsidij causa habebat, liceret, tradidit Quintio urbem. Priusquam Gyttheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita custodia urbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenarijs militibus, & duobus millibus Argiuorũ Lacedæmonem ad Nabin uenit. Nabis sicut primo aduentu Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: sic parua spe cum acquieuisset, Gyttheo ab suis retento: posteaquam id quoq; traditum Romanis audiuit esse: cum ab terra omnibus circà hostibus, nihil spei esset: à mari quoq; toto se interclusum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in castra misit ad explorandum: si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem uenit nullis cum alijs mandatis, quàm ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Concilio aduocato, cum omnes dandum colloquium censuissent: dies locusq; constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copijs sequentibus cum uenissent: relictis ibi in statione conspecta utrinq; cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore tribunisq; militum paucis descendit. Ibi permisso ut seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. Si ipse per me T. Quinti uosq; qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem: tacitus euentũ fortunæ meæ expectassem: nunc imperare animo nequiui, quin priusquam perirem, cur periturus essem scirem. & Hercule si tales essetis, quales esse Carthaginienses fama est: apud quos nihil societatis fides sancti haberet: in me quoq; uobis quid faceretis minus pensi esse, non mirarer. nunc cum uos intueor, Romanos esse uideo, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis: cum me ipse respexi, eum esse spero: cui & publicè, sicut cæteris Lacedæmonijs, uobiscũ uetustissimum fœdus sit: & meo nomine priuatim amicitia ac societas nuper Philippi bello renouata. At enim ego eam uiolaui & euerti, quod Argiuorum ciuitatẽ teneo. Quo modo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis uocantibus ac tradentibus urbem eam accepi, non occupaui: & accepi, cum Philippi partium, non in uestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod cum iam Argos haberem, societas

societas mihi uobiscum conuênit:& ut uobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis præsidium deducerem, pepigistis. At Hercle in ea cõtrouersia, quæ de Argis est, superior sum, & æquitate rei: quod non uestram urbem, sed hostium, quod uolentem, non ui coactam accepi: & uestra confessione, quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cęterum nomen tyrãni, & facta me premunt, quod seruos ad libertatem uoco, quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum: me, qualiscunque sum, eundem esse, qui fui cum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti. tum me regem appellari à uobis memini: nunc tyrannum uocari uideo. itaq; si ego nomen imperij mutassem, mihi meæ inconstantiæ, cum uos mutetis, uobis uestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem seruis liberatis auctam, & egentibus diuisum agrum attinet: possum quidem & in hoc me iure temporis tutari. iam feceram hęc, qualiacunque sunt, cum societatem mecum pepigistis & auxilia in bello aduersum Philippum accepistis. sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo uos læsissem, aut uestrã amicitiã uiolassem: sed illud, me more atq; instituto maiorũ fecisse. Nolite ad uestras leges atq; instituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. nihil cõparare singula necesse est. uos à censu equitem, à censu peditem legitis: & paucos excellere opibus, plebem subiectam esse illis uultis. noster legum lator nõ in paucorum manu Remp. esse uoluit: quem uos senatum appellatis: nec excellere unum aut alterum ordinem in ciuitate: sed per æquationẽ fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi essent, qui arma pro patria ferrẽt. Pluribus me ipse egisse, quàm pro patrię sermone breuitatis, fateor. & breuiter peroratum esse potuit: nihil me, postea quam uobiscum amicitiam institui: cur eius uos pœniteret, commisisse. Ad hęc imperator Romanus, Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum iusto ac legitimo facta est. cuius ius tyranni quoq;, qui postea per uim tenuerunt Lacedæmone imperium: quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex alijs occupauerant, usurparũt, sicut tu quoq; hoc Macedonico bello fecisti. nam quid minus conueniret, quàm nos qui pro libertate Gręciæ aduersus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? & eo tyranno, quàm qui unquam fuit, sæuissimo & uiolentissimo in suos? Nobis uero, etiam si Argos ne cepisses per fraudẽ, nec teneres, liberantibus omnẽ Gręciam Lacedęmon quoque uindicanda in antiquam libertatem erat, atq; in leges suas: quarum modo, tanquam æmulus Lycurgi mẽtionem fecisti. An ut ab Iasso & Bargyllis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos & Lacedæmonem, duas clarissimas urbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus: quæ titulum nobis liberatæ Gręcię seruientes deforment? At enim cum Philippo Argiui senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram uicem irascaris. satis compertum habemus, duorum, aut summum trium in ea re nõ ciuitatis culpam esse: tam Hercle, quàm in te tuoq; pręsidio accersendo accipiendoq; in arcem, nihil sit publico consilio actum. Thessalos & Phocenses & Locrenses consensu omnium scimus partium Philippi fuisse. tamen cum cæteram liberauerimus Græciam: quid tandẽ censes in Argiuis, qui insontes publici consilij sint, facturos? Seruorum ad libertatem uocatorum, & egentibus hominibus agri diuisi crimina tibi obijci dicebas: non quidem nec ipsa mediocria. sed quid ista sunt prę ijs, quæ à te, tuisq; quotidie alia super alia facinora eduntur? exhibe liberam cõtionem uel Argis, uel Lacedæmone: si audire iuuat uera dominationis impotẽtissimæ crimina. Vt omnia alia uetustiora omittam: quam cędem Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit: quam tu ipse, cum iam propè in finibus Lacedęmoniorum essem? Agẽdum, quos in contione comprehensos, omnibus audientibus ciuibus tuis, in custodia te habiturũ esse pronuntiasti: iube uinctos produci, ut miseri parentes, quos falsò lugẽt, uiuere sciant. At enim ut iam ita sint hæc, quid ad uos Romani? hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc ijs, qui ut liberare possent, mare traiecerunt, terra mariq; gesserunt bellum? Vos tamen, inquis, uestramq; amicitiã ac societatem proprie nõ uiolaui. Quoties uis te id arguam fecisse? sed nolo pluribus: summam rem cõplectar. Quibus igitur rebus amicitia uiolatur? nempe his maxime duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si cum hostibus te cõiungas. Vtrunq; à te factum est. nam & Messenen uno atq; eodem iure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiã nostram acceptam socius ipse sociam

nobis urbē ui atq; armis cepisti:& cum Philippo hoste nostro non societatē solum, sed,si dijs
placet,affinitatem etiam per Philoclem præfectum eius pepigisti:& bellum aduersum nos ge
rens mare circa Maleā infestū nauibus piraticis fecisti:& plures propè ciues Romanos,quàm
Philippus,cepisti atq; occidisti:tutiorq; Macedoniæ ora,quàm promontorium Maleæ com/
meatus ad exercitus nostros portantibus nauibus fuit.Proinde parce sic fidem ac iura societa/
tis iactare:& omissa populari oratione, tanquam tyrannus & hostis loquere. Sub hęc Ari/
stænus nunc monere Nabin,nunc etiam orare: ut dum liceret,dum occasio esset, sibi,ac fortu/
nis suis consuleret.referre deinde nominatim tyrannos ciuitatum finitimarū cœpit,qui depo/
sito imperio,restitutaq; libertate suis,non tutam modò,sed etiam honoratam inter ciues sene
ctutem egissent. His dictis inuicem,auditisq;, nox propè diremit colloquium. postero die
Nabis Argis se cedere ac deducere pręsidiū,quando ita Romanis placeret: & captiuos & per/
fugas redditurum dixit.aliud si quid postularent,scriptum ut ederent petijt:ut deliberare cum
amicis posset.Ita & tyranno ad cōsultandum tempus datum est: & Quintius sociorum etiam
principibus adhibitis,habuit cōsilium.Maximæ partis sententia erat, perseuerādum in bello
esse,& tollendum tyrānum:nunquam aliter tutam libertatem Gręciæ fore.satius multo fuisse
non moueri bellū aduersus eū,quàm omitti motū.& ipsum uelut cōprobata dominatione fir/
miorem futurum,autore iniusti imperij assumpto P R: & exemplo multos in alijs ciuitatibus
ad insidiandum libertati ciuium suorum incitaturum.Ipsius imperatoris animus ad pacē incli
natior erat.uidebat enim,cōpulso intra mœnia hoste,nihil pręter obsidionem restare:eam au
tem fore diuturnā.non enim Gytheum,quod ipsum tamen traditū, nō expugnatum esset:sed
Lacedęmonem ualidissimā urbem uiris armisq; oppugnaturos.unā spem fuisse,si qua admo/
uētibus exercitum dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset:cum signa portis propè inferri
cernerent,neminem se mouisse. Adijciebat & cum Antiocho infidam pacem, Villium lega/
tum inde redeuntem nuntiare. multo maioribus, quàm ante, terrestribus naualibusq; copijs
in Europam eum transisse. si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus alijs copijs
aduersus regem tam ualidum ac potentem bellum gesturos? Hęc propalàm dicebat.illa taci/
ta suberat cura,ne nouus C o s. Gręciam prouinciā sortiretur. & inchoati belli uictoria succes/
sori tradenda esset.Cum aduersus tendendo nihil moueret socios: simulando se transire in eo
rum sententiā,omnes in assensum cōsilij sui traduxit.Bene uertat,inquit,obsideamus Lacedæ
monem,quando ita placet. cæterum cum res tam lenta, quàm ipsi scitis, oppugnatio urbium
sit:& obsidentibus prius sępe,quàm obsessis tędium afferat: iam nunc hoc ita proponere uos
animis oportet:hybernandum circa Lacedęmonis mœnia esse.quæ mora si laborem tantum,
ac periculum haberet,ut & animis & corporibus ad sustinenda ea parati essetis, hortarer uos.
nunc impensa quoq; magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quibus tanta urbs
oppugnanda est:in commeatus uobis nobisq; in hyemem expediendos.Itaque ne aut repen/
te trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribēdum ante uestris ciuitatibus cēseo,
explorandumq;:quid quæque animi, quid uirium habeat. Auxiliorum satis superq; habeo.
sed quo plures sumus,pluribus rebus egebimus.nihil iam pręter nudum solum ager hostium
habet:ad hoc hyems accedit,ad cōportandum ex longinquo difficilis. Hęc oratio primum
animos omnium ad respicienda cuique domestica mala conuertit:segnitiam, inuidiam & ob/
trectationem domi manentium aduersus militantes: libertatem difficilem ad consensum,ino
piam publicam, malignitatem conferendi ex priuato. uersis itaq; subito uoluntatibus, facere
quod è Rep.populi Romani, sociorumq; esse crederet, imperatori permiserunt. Inde Quin/
tius adhibitis legatis tantum, tribunisq; militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fie/
ret,has conscripsit. Sex mensium induciæ ut essent Nabidi, Romanisq;, & Eumeni regi,&
Rhodijs.Legatos extēplo mitterēt Romam T.Quintius, & Nabis, ut pax ex autoritate sena/
tus cōfirmaretur.Ex qua die scriptæ cōditiones pacis editæ Nabidi forent : ea dies ut inducia/
rum principiū esset : & ut ex ea die intra decimū diem ab Argis cæterisq; oppidis, quæ in Ar/
giuorū agris essent,præsidia omnia deducerētur:uacuaq; & libera traderētur Romanis: & ne
quod inde mancipiū regium publicumue aut priuatū educeretur: & siqua ante educta forent,
dominis

dominis recte restituerentur. Naues, quas ciuitatibus maritimis ademisset, redderet: ne'ue ipse nauem ullam, prçter duos lembos, qui non plus quàm sexdecim remis agerent, haberet. Perfugas & captiuos omnibus socijs populi Romani ciuitatibus redderet. & Messenijs omnia, quæ comparerent, quęque domini cognoscerent. Exulibus quoque Lacedęmonijs liberos, & coniuges restitueret: quæ earum uiros sequi uoluissent. inuita ne qua exulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in ciuitates suas, aut ad Romanos transissent, ijs res suæ omnes recte redderentur. In Creta insula ne quam urbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis. ne quam societatem cum ullo Cretensium, aut quoquam alio institueret, neu bellũ gereret. Ciuitatibus omnibus, quas ipse restituisset: quæque se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia pręsidia deduceret: seque ipse suosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienoúe agro conderet. Obsides ea ita futura, daret quinque: quos imperatori Romano placuisset: filium in his suum: & talenta centum argenti in pręsenti, & quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo. Hęc cõscripta castris propius urbem motis Lacedæmonem mittuntur. nec sanè quicquam eorum satis placebat tyranno: nisi quod præter spem reducendorum exulum mentio nulla facta erat. maxime autem omnium ea res offendebat: quod & naues & maritimæ ciuitates ademptæ erãt. fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram à Malea prædatorijs nauibus infestam habenti, iuuentutem pręterea ciuitatum earum ad supplemẽtum longe optimi generis militum habebat. Has cõditiones, quanquam ipse in secreto uolutauerat cum amicis: uulgo tamen omnes fama ferebant: uanis, ut ad cęteram fidem, sic ad secreta tegenda satellitum regiorum ingenijs. Nõ tam omnia uniuersi, quàm ea, quæ ad quenque pertinerent, singuli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, nõ redditurì, indignabantur. seruis libertatis à tyranno nõ irrita modò futura libertas, sed multo fœdior quàm fuisset antè, seruitus, redeũtibus in iratorum dominorum potestatem, ante oculos obuersabatur. mercenarij milites & pretia militiæ casura in pace ægrè ferebant, & reditum sibi nullum esse in ciuitates uidebant, infensas non tyrannis magis, quàm satellitibus eorum. Hęc inter se primo in circulis serentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt, quo tumultu cum per se satis iritatam multitudinem cerneret tyrannus, contionem aduocari iussit. ibi cum ea, quæ imperarentur à Romanis, exposuisset: & grauiora atque indigniora quędam falso affinxisset: & ad singula nunc ab uniuersis, nũc à partibus cõtionis acclamaretur, interrogauit: quid se respondere ad ea, aut quid facere uellent? propè una uoce omnes nihil respondere, bellum geri iusserunt: & pro se quisque, qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare iubentes, fortes fortunam adiuuare aiebant. His uocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Aetolosque adiuturos pronuntiat: & sibi ad obsidionem sustinendam copiarum affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, & in stationes non ultra quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio, & emissa iacula extemplo Romanis dubitationẽ, quin bellandum esset, exemerunt. leuia inde pręlia per quatriduũ primum sine ullo satis certo euentu commissa. quinto die propè iusta pugna adeò pauentes in oppidum Lacedæmonij compulsi sunt, ut quidam milites Romani terga fugientium cædentes per intermissa, ut tunc erant, mœnia urbem intrarint. Et tunc quidem Quintius satis eo terrore coërcitis excursionibus hostium, nihil pręter ipsius oppugnationem urbis superesse ratus: missis qui omnes nauales socios à Gytheo accerserent, ipse interim cum tribunis militum ad uisendum urbis situm mœnia circumuehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisque obiecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu stationibus armatorum pro munimento obiectis tutabantur. Vbi satis omnia inspexit, corona oppugnandum ratus, omnibus copijs (erant autem Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul terrestriumque ac naualium copiarum ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alij scalas, alij ignem, alij alia quibus non oppugnarent modò, sed etiam terrerent, portabant. iussi clamore sublato subire undique omnes, ut quà primum occurrerent, quáue opem ferrent, ad omnia simul pauẽtes Lacedęmonij ignorarẽt. Quod roboris in exercitu erat, trifariã diuisum, parte una à Phœbeo,

beo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco, quem Heptagonias appellant: (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Cum tantus undique terror urbem circunuasisset: primo tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuntios trepidos motus, ut quisque maxime laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circunfuso undique pauore ita obtorpuit, ut nec dicere quod in rem esset, nec audire posset: nec inops modo consilij, sed uix mentis compos esset. Romanos primo sustinebant in angustijs Lacedæmonij, ternæque acies tempore uno locis diuersis pugnabant. deinde crescente certamine nequaquam erat prælium par. missilibus enim Lacedæmonij pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quod alij uani, alij leues admodum ictus erant. nam propter angustias loci, confertamque turbam non modo ad emittenda cum procursu, quo plurimum concitantur tela, spatium habebant: sed ne ut de gradu quidem libero ac stabili conarentur. itaque ex aduerso missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circumstantibus ex superioribus locis quidam uulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modo, sed tegulæ quoque inopinantes perculerunt. sublatis deinde supra capita scutis, continuatisque ita inter se: ut non modò ad cæcos ictus, sed ne ad inserendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset: testudine facta subibant. & primo angustiæ paulisper sua hostiumque refertæ turba tenuerunt. posteaquam in patentiorem uiam urbis paulatim urgentes hostem processere: non ultra uis eorum atque impetus sustineri poterant. Cum terga uertissent Lacedęmonij, & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidem, ut capta urbe trepidans, qua nam ipse euaderet, circumspectabat. Pythagoras cum ad cætera animo officioque ducis fungebatur: tum uerò unus ne caperetur urbs, causa fuit. succēdi enim ædificia proxima muro iussit. quæ cum momento temporis arsissent, ut adiuuantibus ignem, qui aliàs ad extinguendum opem ferre solent: ruere in Romanos tecta: nec tegularum modò fragmenta, sed etiam ambusta tigna ad armatos peruenire, & flamma late fundi, fumus terrorem etiam maiorem quàm periculum facere. Itaque & qui extra urbem erant Romanorũ, tum maxime impetus facientes recessere à muro: & qui iam intrauerāt, ne incendio à tergo oriente intercluderentur à suis, receperunt sese. & Quintius posteaquam quid rei esset, uidit: receptui canere iussit. ita iam à capta propè urbe reuocati redierunt in castra. Quintius plus ex timore hostium quàm ex re ipsa spei nactus, per triduum insequēs territauit eos, nunc prælijs lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædā, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus Pythagoram rursus oratorem misit. quem Quintius primo aspernatus excedere castris iussit: deinde suppliciter orantem, aduolutumque genibus tandē audiuit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum. dein cum ea uelut uana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, ut his conditionibus, quæ ex scripto paucis ante diebus editæ erant, induciæ fierent, pecuniaque & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argiui nuntijs alijs propè super alios afferentibus, tantumnon iam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eo quod Pythagoras cum parte ualidissima præsidij excesserat, contempta paucitate eorum, qui in arce erant duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat: uiuum fide data emiserunt. Huic lętitia Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissisque ab Lacedęmone Eumene & Rhodijs, & L. Quintio fratre ad classem. Lęta ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala prętermissum, in aduentum Romani exercitus ducisque indixerunt: præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erāt, quæ gaudiũ cumularent. reducti ciues ab Lacedæmone erāt: quos nuper Pythagoras, quosque ante Nabis abduxerant. redierant, qui post cōpertam à Pythagora coniurationem, & cæde iam cœpta effugerant. libertatem ex longo interuallo, libertatisque auctores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebāt. testata quoque ipso Nemeorũ die uoce præconis libertas est Argiuorũ. Achæis quantũ restituti Argi in cōmune Achaiæ cōcilium lętitiæ afferebant: tantũ serua Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannus, non syncerũ gaudiũ præbebāt. Ætoli uero eam rem omnibus cōcilijs lacerare. Cum Philippo non ante desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. tyranno relictam

Lacedæ-

Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris, cæterosq́ue nobilissi mos ciues in exilio uicturos. Nabidis dominantis satellitem factum populum Ro. Quintius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui nõ ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant: sed castris aduersus Romana ca stra positis: diuq́ue cunctatum, cum Ætolorum auxilia expectasset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto. eo prælio uictum castrisq́ue exutum pacem petisse, cum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent. Eodem ferè tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmonẽ gestis, & ab M. Porcio Cos. ex Hispania literæ allatæ. utriusq́ue nomine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius Cos. cum post fusos circa Litanam syluam Boios quietam prouinciam habuisset, comitiorum causa Romam rediit: & creauit Coss. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium Lõgum. Horum patres primo anno secundi punici belli Coss. fuerãt. Prætoria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelij, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Ænobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuuẽtius Talua. Comitijs perfectis Cos. in prouinciam rediit. Nouum ius eo anno à Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos Salernumq́ue & Buxentum ascripti coloni qui nomina dederant, cum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit non esse eos ciues Romanos. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterũ, & T. Sẽpronius Longus Coss. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romã uenerunt. his extra urbem in æde Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quintio conuenisset, ut rata esset, petierunt impetraueruntq́ue. De prouincijs cum relatum esset, senatus frequens in eam sententiã ibat: ut, quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia prouincia esset. Scipio satis esse Italiæ unum cõsulem censebat: alteri decernendã Macedoniam esse. Bellum graue ab Antiocho imminere. iam ipsum sua sponte in Europam transgressum, quid deinde facturum cẽserent? cum hinc Ætoli haud dubiè hostes uocarent ad bellum, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimularet? Dum de prouincijs consulum disceptatur, prætores sortiti sunt, Cn. Domitio urbana iurisdictio, T. Iuuentio peregrina euenit: P. Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Cornelijs, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam nouum exercitum trãsportari nõ placuit: eum, qui esset ibi, reduci in Italiã à Quintio, ac dimitti. item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. consulibus ambobus Italiam prouinciam esse, & duas urbanas eò legiones scribere: ut dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, VIII omnino Romanæ legiones essent. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio Coss. id cum P. Licinius pontifex non esse recte factum collegio primum, deinde ex autoritate collegij patribus renũtiasset: deintegro faciendum arbitratu pontificum censuerunt: ludosq́ue magnos, qui unà uoti essent: tanta pecunia, quanta assoleret, faciendos. Ver sacrum uideri pecus, quod natum esset inter Cal. Martias, & pridie Cal. Maias, P. Cornelio Scipione, & T. Sẽpronio Lõgo Coss. Censorũ inde comitia habita sunt. creati censores Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem senatus P. Scipionem Cos. quem & priores censores legerãt, legerunt, treis omnino senatores, neminem curuli honore usum, prætererũt. gratiã quoq́ue ingentẽ apud eum ordinem pepererunt: quòd ludis Romanis ędilibus curulibus imperarũt, ut loca senatoria secernerent à populo. nam antea in promiscuo spectabãt. equitibus quoq́ue per paucis adempti equi, nec in ullum ordinem sæuitum, atrium Libertatis, & uilla publica ab eisdem refecta, amplificataq́ue. Ver sacrum, ludiq́ue uotiui, quos uouerat Ser. Sulpicius Galba Cos. facti. Cum spectaculo eorum occupati animi omnium essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesq́ue scelera Locris admissa in carcerem coniectus fuerat, comparauerat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer posset. ea res indicio consciorum palàm facta delataq́ue ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est necatusq́ue. Coloniæ ciuium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in singulas. Item Salernũ, Buxentumq́ue

tumque coloniæ ciuiũ Ro. deductæ sunt. deduxere triumuiri, T. Sempronius Longus, qui tum C o s. erat: M. Seruilius, Q. Minucius Thermus. Ager diuisus est, qui Campanorũ fuerat. Sipotum item, in agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam ciuium Romanorum alij triumuiri, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Pamphilus, M. Heluius deduxerunt. Tempsam item, & Crotonem ciuium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Brutijs captus erat. Brutij Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumuiri, Cn. Octauius, L. Æmylius Paulus, C. Pletorius Crotonem: Tempsam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerũt. Prodigia quoque alia uisa eo anno Romæ sunt, alia nuntiata. in foro & comitio & Capitolio sanguinis guttæ uisæ sunt. & terra aliquoties pluuit. & caput Vulcani arsit. nũtiatum est Interamnæ lac fluxisse, pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso, & in Piceno agro non manus, nõ pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium nouendiale factum, quod Adriani nuntiauerant, in agro suo lapidibus pluuisse. In Gallia L. Valerius Flaccus procos. circa Mediolanum cum Gallis, Insubribus & Boijs, qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgresi erant, signis collatis depugnauit. x millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato ex Hispania triumphauit. tulit in eo triumpho argenti infecti x x v millia pondo, bigati centum uiginti tria millia, oscensis quingenta quadraginta: auri pondo mille quadringẽta. militibus ex præda diuisit, in singulos ducenos septuagenos æris, triplex equiti. T. Sempronius C o s. in prouinciam profectus, in Boiorum primum agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra locis idoneis posuit: ut appareret dimicaturos, si hostis fines intrasset. C o s. ubi quãtæ copiæ, quanta fidutia esset hosti, sensit: nuntium ad collegam mittit, ut si uideretur ei, maturaret uenire: se tergiuersando in aduentum eius rem extracturum. Quæ causa C o s. cunctandi, eadem Gallis, præterquam quod cunctatio hostium animos faciebat, rei maturandæ erat, ut priusquam coniungerentur consulum copiæ, rem transigerent. per biduum tamen nihil aliud, quàm steterunt parati ad pugnam, siquis contrà egrederetur. tertio subiere ad uallũ, castraque ab omni simul parte aggresi sunt. C o s. extemplo arma capere milites iussit. armatos inde paulisper continuit, ut & stolidam fidutiam hosti augeret: & disponeret copias, quibus quæque portis erumperẽt. duæ legiones duabus principalibus portis signa efferre iussæ. sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, ut clauderent uiam. Diu in angustijs pugnatũ est: nec dextris magis gladijsque gerebatur res, quàm scutis corporibusque ipsis obnixi urgebant: Romani, ut signa foras efferrent: Galli, ut aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec ante in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quàm Q. Victorius primi pili centurio, & C. Atinius Tr. mil. quartæ hic, ille secundæ legionis (rem in asperis prælijs sępe tentatam) signa adempta signiferis in hostes iniecerunt. dum repetunt enixe signum, priores secundani se porta eiecere. Iam hi extra uallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, cum alius tumultus ab auersa parte castrorum est exortus. in portã quæstoriam irruperunt Galli: resistentesque pertinacius occiderant L. Posthumium quæstorẽ, cui Tympano fuit cognomen: & M. Atinium, & P. Sempronium præfectos sociũm, & ducentos fermè milites. Capta ab ea parte castra erãt, donec cohors extraordinaria missa à C o s. ad tuendam quæstoriam portam, & eos, qui intra uallum erant, partim occidit, partim expulit castris, & irrumpentibus obstitit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinarijs cohortibus porta erupit. ita simul tria pręlia circa castra locis distantibus erãt: clamoresque dissoni ad incertos suorum euentus à præsenti certamine animos pugnantiũ auertebant. Vsque ad meridiem æquis uiribus, ac propè pari spe pugnatũ est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minime patientia sitis, cum decedere pugna coëgisset: in paucos restantes impetum Romani fecerũt, fusosque cõpulerunt in castra. Signum inde receptui à C o s. datum est. ad quod pars maior receperunt sese, pars certaminis studio, & spe potiũdi castris hostium perstitit ad uallum. eorum paucitate contempta Galli uniuersi ex castris erumpunt. fusi inde Romani, quæ imperio C o s. noluerãt, suo pauore ac terrore castra repetũt. ita uaria hinc atque illinc nunc uictoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad xi millia, Romanorum v millia sunt

sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alij cōiuncto exercitu cum collega, Boiorū Ligurūq; agros populatū isse, quoad progredi syluæ paludesq; passæ sint, scribunt: alij nulla memorabili re gesta comitiorū causa rediisse Romam. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiæ, quò in hyberna reduxerat copias: totum hyemis tempus iure dicundo cōsumpsit: mutandisq; ijs quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant, cum suæ factionis hominum uires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conuentu edicto, uenit. ibi omniū ciuitatum legationes in contionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorū qui ante se in Macedonia fuissent, suisq; rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita, prȩterquam cum ad mentionem Nabidis uentum esset. id minime conueniens liberanti Grȩciam uidebatur, tyrannū reliquisse, non suæ solum patriȩ grauem, sed omnibus circa ciuitatibus metuendū, hȩrētem uisceribus nobiliss. ciuitatis. Nec ignarus huius habitus animorū Quintius, si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset, fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus nō fuisse: nunc cum aliter quàm ruina grauissima ciuitatis opprimi non posset, satius uisum esse, tyrannū debilitatum, ac totis propè uiribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui: quàm intermori uehementioribus, quàm quæ pati posset, remedijs ciuitatem sinere, in ipsa uindicta libertatis perituram. Præteritorum cōmemorationi subiecit: proficisci sibi in Italiam atq; omnem exercitum deportare in animo esse. Demetriadis Chalcidisq; præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo uidentibus uacuam Achæis traditurum: ut omnes scirent, utrum Romanis an Ætolis mentiri mos esset: qui male cōmissam libertatem populo Ro. sermonibus distulerint: & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam unquam pensi fuisse. Reliquas ciuitates monere: ut ex factis non ex dictis amicos pensent: intelligantq; quibus credendū, & à quibus cauendum sit. libertate modicè utantur. temperatam eam salubrem & singulis ciuitatibus esse: nimiam & alijs grauem, & ipsis qui habeant effrenatam & præcipitem esse. concordiæ in ciuitatibus principes, & ordines inter se, & in commune omnes ciuitates consulerent. aduersus cōsentientes nec regem quenquam satis ualidum, nec tyrānum fore. discordiam & seditionē omnia opportuna insidiātibus facere: cum pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quàm ciui cedat. alienis armis partam, externa fide redditam libertatem, sua cura custodirent seruarētq;: ut populus Romanus dignis datam libertatē, ac munus suum bene positum sciret. Has uelut parentis uoces cum audirent, manare omnibus gaudio lachrymæ: adeò ut ipsum quoq; cōfunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit: monentiumq; aliorum alios, ut eas uoces uelut oraculo missas in pectora animosq; demitterent. silentio deinde facto petijt ab ijs, ut ciues Romanos, siqui apud eos in seruitute essent: cōquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. ne ipsis quidem honestū esse: in liberata terra liberatores eius seruire. Omnes acclamarunt: gratias se inter cætera etiam ob hoc agere, quod admoniti essent, ut tam pio ac necessario officio fungerentur. Ingens numerus erat bello punico captorum: quos Annibal, cum à suis nō redimerentur, uenundederat. Multitudinis eorum argumentum est, quod Polybius scribit centum talentis eam rem Achæis stetisse: cum quingenos denarios pretiū in capita, quod redderetur dominis, statuissent. mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. adijce nunc pro portione quot uerisimile sit totam Grȩciam habuisse. Nondum conuentus dimissus erat, cum respiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens protinus ad portam duci atq; abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, seruatorem liberatoremq; acclamantibus, salutatis dimissisq; eis, eadem qua uenerat uia Elatiam redijt. inde cum omnibus copijs Ap. Claudium legatum dimittit. per Thessaliam atq; Epirum ducere Oricum iubet: atq; ibi se opperiri. inde nāq; in animo esse exercitū in Italiam trajcere. & L. Quintio fratri legato & prȩfecto classis scribit: ut onerarias ex omni Græciæ ora eodem contraheret. Ipse Chalcidem profectus deductis non à Chalcide solum, sed etiam ab Oreo atq; Eretria prȩsidijs, conuentum ibi Euboicarum ciuitatum habuit: cōmoni-

tosq́ in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deducto q́ præsidio, prosequentibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam: ubi non liberandæ modo ciuitates erãt: sed ex omni colluuione & cõfusione in aliquam tolerabilẽ formam redigendæ. Nec enim temporũ modò uitijs, ac uiolentia, & licentia regia turbati erant: sed inquieto etiam ingenio gentis: nec comitia, nec cõuentum, nec concilium ullum. nõ per seditionem ac tumultum, iam inde à principio ad nostram usq́ ætatem tra ducentes. A censu maximè & senatum & iudices legit: potentioremq́ eam partem ciuitatum fecit: cui salua trãquillaq́ omnia magis esse expediebat. Ita cum percensuisset Thessaliam, per Epirum in Oricum, unde erat traiecturus, uenit. Ab Orico copiæ omnes Brundisium transportatæ, inde per totam Italiam ad urbem propè triumphantes nõ minore agmine rerum captarum, quàm suo præ se acto uenerunt. Posteaquam Romam uentum est, senatus extra urbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est: triumphusq́ meritus ab lubentibus decretus. Triduũ triumphauit. die primo arma, tela, signaq́ ærea & marmorea transtulit: plura Philippo adempta quàm quæ ex ciuitatibus ceperat. secundo die aurum argentumq́, factum infectumq́ & signatum. infecti argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta LXX. facti: uasa multa omnis generis, cælata pleraq́, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabre facta: ad hoc clypea argentea X. signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetra drachmam uocant. trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum: & Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti XIIII. tertio die coronæ aureæ. dona ciuitatum, translatæ CXIIII, & hostiæ ductæ, & ante currum multi nobiles captiui obsidesq́, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit: & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedęmonius. ipse deinde Quintius in urbẽ est inuectus. milites secuti currum frequentes, ut omni ex prouincia exercitu deportato. his duceni quinquageni æris in pedites diuisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciẽ triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. Ælius Tubero trib. pleb. ex SC. tulit ad plebem, plebesq́ sciuit: ut latinæ duæ coloniæ una in Brutios, altera in Thurinum agrum deduceretur. his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperium esset: in Brutios Q. Næuius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrũ A. Manlius, P. Ælius, L. Apustius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt. una Iunonis Matutæ in foro olitorio, uota locataq́ quadriennio antè à C. Cornelio consule gallico bello. censor idem dedicauit. altera Fauni. ædiles eam biennio antè ex mulctatitio argento faciendã locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius: qui prætor urbanus eam dedicauit, & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, duumuir ad idipsum creatus. uouerat eam decem annis antè punico bello P. Sempronius Sophus: locauerat idem censor. & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. uota erat sex annis antè gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore: ab eodem postea consule locata. Hęc eo anno acta.

P. Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos redijt. Comitia cõsulum fuere. qui bus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Seranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus à populo secretus spectauit: præbuitq́ sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs tandem quod multo antè debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini: alijs demptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrũ adiectum esset interpretantibus: & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æque minuendæ esse. Ad quingentesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factum: cur immisceri sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem consessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius antè gentis senatu neq́ desideratã neq́ institutam. Postremo ipsum quoque Africanum, quod cõsul autor eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeò nihil motum ex antiquo

Capita rasa [illegible] exempti [illegible]

tiquo probabile est.ueteribus,nisi quæ usus euidenter arguit,stari malunt. Principio anni, quo L.Cornelius,Q.Minucius C o s s.fuerunt:terræ motus ita crebri nuntiabantur: ut nõ rei tantum ipsius,sed feriarum quoq; ob id indictarum homines tæderet. nam neq; senatus haberi,neq; respublica administrari poterat,sacrificando expiando'q; occupatis consulibus.postremo decemuiris adire libros iussis,ex responso eorum supplicatio per triduum fuit.coronati ad omnia puluinaria supplicauerunt.edictum'q; est,ut omnes qui ex una familia essent,pariter supplicarent.item ex autoritate senatus cõsules edixerunt:ne quis, quo die terræ motu nũtiato feriæ indictæ essent,eo die alium terræ motũ nuntiaret. Prouincias deinde cõsules prius tum prætores sortiti.Cornelius Galliã,Minucius Ligures sortiti sunt. C.Scribonius urbanã, M.Valerius peregrinam.L.Cornelius Siciliam,L.Porcius Sardiniã,C.Flaminius Hispaniã citeriorem,M.Fuluius Hispaniam ulteriorem.Nihil belli eo anno expectantibus cõsulib' literæ M.Cincij(prefectus is Pisis erat)allatę:Ligurum x x millia armatorum,cõiuratione per omnia cõciliabula uniuersæ gentis facta,lunensem primum agrum depopulatos,Pisanũ dein de finem transgressos,omnem oram maris peragrasse. Itaq; Minucius C o s.cui Ligures prouincia euenerat,ex autoritate patrũ in rostra ascendit: & edixit, ut legiones duæ urbanæ,quæ superiore anno cõscriptæ essent,post diem decimum Arretij adessent.in earum locum se duas legiões urbanas scripturũ.item socijs & latini nominis magistratibus,legatis'q; eorum qui milites dare debebant,edixit:ut in Capitolio se adirent.ex ijs x v millia peditum,& quingentos equites pro numero cuiusq; iuniorum descripsit: & inde è Capitolio protinus ire ad portam, & ut maturaretur res,proficisci ad delectũ iussit.Fuluio Flaminio'q; terna millia Romanorum peditum,& centeni equites in supplemẽtum, & quina millia sociûm latini nominis, & duceni equites decreti:mãdatum'q; prętoribus,ut ueteres dimitterent milites, cum in prouinciam uenissent.Cum milites qui in legionibus urbanis erant:frequẽtes tribunos plebeios adissent:uti causas cognoscerẽt eorum,quibus aut emerita stipendia,aut morbus causæ essent, quo minus militarẽt:eam rem literæ T.Sempronij discusserunt. in quibus scriptum erat:Ligurum x millia in agrum Placentinum uenisse:& eum usq; ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cędibus & incendijs perpopulatos esse.Boiorũ quoq; gentem ad rebellionem spectare:ob eas res tumultum esse. Decreuit senatus,tribunos plebeij nõ placere causas militares cognoscere,quo minus ad edictum conuenirẽt,adiecerunt etiam:ut socij nominis latini, qui in exercitu P.Cornelij,T.Sempronij fuissent:& dimissi ab ijs cõsulibus essent, ad quã diem L.Cornelius C o s. edixisset:& in quem locum edixisset Hetruriæ,conuenirent:& ut L.Cornelius C o s.in prouinciam proficiscẽs in oppidis agris'q;,quà iturus esset: si quos ei uideretur, milites scriberet armaret'q;,& duceret secum:dimittendi'q; ei,quos eorum,quãdo'q; uellet, ius esset. Posteaquam cõsules delectu habito profecti sunt in prouincias:tum T.Quintius postulauit: ut de his quæ cum decem legatis ipse statuisset:senatus audiret:ea'q;,si uideretur,autoritate sua cõfirmaret.id eos facilius facturos,si legatorum uerba qui ex uniuersa Græcia & magna parte Asiæ, qui'q; ab regibus uenissent,audissent.Hæ legationes à C.Scribonio Pr.urbano in senatum introductæ sunt:benigne'q; omnibus responsum.cum Antiocho quia longior disceptatio erat:decem legatis, quorum pars in Asia, aut Lysimachiæ apud regem fuerant, delegata est. Quintio mandatum,ut adhibitis ijs legatorum regis uerba audiret:responderet'q; ijs, quæ ex dignitate atq; utilitate populi Romani responderi possent. Menippus & Hegesianax principes regiæ legationis erãt.ex ijs Menippus ignorare se dixit: quidnam perplexi sua legatio haberet: cum simpliciter ad amicitiam petendam,iungendam'q; societatem uenissent.esse autem tria genera fœderum,quibus integre pacisceretur amicitias ciuitates reges'q;. unum:cum bello uictis dicerentur leges.ubi enim omnia ei,qui armis plus posset,dedita essent: quæ ex ijs habere uictos,quibus mulctari eos uelit,ipsius ius atq; arbitrium esse.alterũ,cum pares bello æquo fœdere in pacem atq; amicitiam uenirẽt.tunc enim repeti reddi'q; per cõuentionem res: & si qua rum turbata bello possessio sit.eas aut ex formula iuris antiqui,aut ex partis utriusq; commodo componi.tertium esse genus,cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam coëant,eos neq; dicere,neq; accipere leges.id enim uictoris & uicti esse.

ex eo genere cum Antiochus esset: mirari se, quod Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiæ urbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse uelint: quas intrare præsidia regia regemq; uetent. cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse. Ad ea Quintius. Quoniam uobis distincte agere libet, & genera iungendarũ amicitiarum enumerare: ego quoq; duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuntietis amicitiæ cum populo Romano iungendæ. unam, si nos nihil, quod ad urbes Asiæ attinet, curare uelit, & ut ipse omni Europa abstineat. alterã, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europam transcendat: ut & Romanis ius sit Asiæ ciuitatũ amicitias & tueri quas habeant, & nouas complecti. Enimuero id auditu etiã dicere indignum esse Hegesianax, Thraciæ & Chersonesi urbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus proauus eius, Lysimacho rege bello uicto & in acie cæso, per summum decus parta liquerit: pari cum laude eadẽ ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus: partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, & reuocatis cultoribus frequentauerit: & quæ strata ruinis atq; incendijs erant, ingentibus impensis ædificauerit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quæ nunquã eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad hæc Quintius. Quandoquidem, inquit, honesta pensamus: sic, ut aut sola, aut prima certe pensari decet principi orbis terrarum populo & tãto regi: utrum tãdem uidetur honestius, liberas uelle omneis, quæ ubique sunt Græciæ urbes: an seruas & uectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes proauus belli iure habuerit, auus paterq; nunquam usurpauerint, pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptũ patrocinium libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæq; suæ ducit esse. sicut à Philippo Græciam liberauit: ita ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graij nominis sint, liberare in animo habet. neq; enim in Æolidem Ioniamq; coloniæ in seruitutẽ regiam missæ sunt: sed stirpis augendæ causa, gentisq; uetustissimæ per orbẽ terrarum propagandæ. Cum hęsitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis quàm seruitutis prætexi titulo: quin mittimus ambages, inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat. alteram ex duabus conditionibus quæ modo diserte à Quintio datæ sunt, legite: aut supersedete de amicitia agere. Nos uero, inquit Menippus, nec uolumus, nec possumus pacisci quicquã, quo regnum Antiochi minuatur. Postero die Quintius legationes uniuersas Græciæ Asiæq; cum in senatum introduxisset, ut scirent quali animo populus Romanus, qualiq; Antiochus erga ciuitates Gręciæ essent: postulata & sua & regis exposuit. Renuntiarẽt ciuitatibus suis, populum Romanum qua uirtute quaq; fide libertatem eorum à Philippo uindicauerit: eadẽ ab Antiocho, nisi decedat Europa, uindicaturũ. Tum Menippus deprecari & Quintiũ & patres institit, ne festinarent decernere: quo decreto turbaturi orbem terrarum essent, tempus & sibi sumerẽt, & regi ad cogitandum darent. cogitaturũ cum renuntiatę conditiones essent, & impetraturum aliquid: aut pacis causa consensurum. Ita integra dilata res est. legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit: P. Sulpicium, P. Villium, P. Ælium. Vix dum ij profecti erant, cum à Carthagine legati bellum haud dubie parare Antiochum Annibale ministro attulerunt: inieceruntq; curam, ne simul & punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut antè dictum est: & erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quod uolutanti diu cõsilia de Romano bello nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia eius una atq; eadem semper erat, ut in Italia bellum gereretur. Italiam & commeatus & militem præbituram externo hosti. si nihil ibi moueatur: licere atq; populo Romano uiribus & copijs Italiæ extra Italiam bellum gerere: neq; regem neque gentem ullam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naues, XVI millia peditum, mille equites deposcebat. ea se classe primum Africam petiturum. magnopere cõfidere, & Carthaginienses ad rebellandum ab se cõpelli posse. si illi cũctentur, se aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum cęteris omnibus transire in Europã debere, & in aliqua parte Grecię copias continere: neq; traijcientem, & quod in speciem famamq; belli satis sit, paratum

rum traijcere. In hanc sententiā cum adduxisset regem, præparandos sibi ad id populariū animos ratus, literas, ne quo casu interceptæ palàm facerent conata, scribere nō est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertusq; solertiam leuioribus ministerijs, partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat: Carthaginem cum mādatis mittit. edit nomina eorum, quibus conuentis opus esset. instruit etiam secretis notis: per quas haud dubie agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obuersantem nō prius amici quàm inimici Annibalis, qua de causa uenisset, cognouerunt. & primo in circulis conuiuijsq; celebrata sermonibus res est. deinde in senatu quidam nihil actum esse dicere exilio Annibalis: si absens quoq; nouas moliri res, solicitandoq; animos hominum turbare statum ciuitatis posset. Aristonem quendam Tyrium aduenam, instructum mādatis ab Annibale & ab Antiocho rege, uenisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere & in occulto colloqui: quod mox in omnium perniciem erupturum esset. Cōclamauere omnes, uocari Aristonem debere, & quæri quid uenisset: & nisi expromeret, cum legatis Romam mitti. satis pro temeritate unius hominis suppliciorum pensum esse. priuatos suo periculo peccaturos. rempublicam non extra noxam modò, sed etiā extra famam noxæ conseruandam esse. Vocatus Ariston purgare sese, & firmissimo propugnaculo uti: quod nihil literarū ad quenquam attulisset. cęterum nec causam aduentus satis expediebat, & in eo maximè hæsitabat: quod cum barchinę solum factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, alijs pro speculatore comprehendi iam & custodiri iubentibus: alijs negantibus tumultuandi causam esse. mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. idem Carthaginiensibus & Tyri, & in alijs emporijs in quæ frequenter cōmeent, euenturum. Dilata eo die res est. Ariston punico ingenio inter Pœnos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratus prima uespera suspendit. ipse de tertia uigilia nauem cōscendit & profugit. postero die cum suffetes ad ius dicendum consedissent: conspectæ tabellę, demptæq; & lectæ. scriptum erat: Aristonem priuatim ad neminem, publice ad seniores (ita senatum uocabant) mandata habuisse. Publicato crimine minus intenta de paucis quæstio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad Coss. & senatum deferrent, placuit: simul qui de iniurijs Masanissæ quererentur. Masanissa posteaquam & infames Carthaginienses, & inter seipsos discordes sensit, principibus propter colloquia Aristonis senatui, senatu propter indicium eiusdē Aristonis populo suspecto, locū iniuriæ esse ratus, agrū maritimum eorū & depopulatus est, & quasdam urbes uectigales Carthaginiensium sibi coēgit stipendium pendere. Emporia uocant eam regionem. ora est minoris syrtis & agri uberis. una ciuitas eius Leptis: ea singula in dies talenta uectigal Carthaginiensibus dedit. Hāc tum regionem & totam infestam Masanissa, & ex quadam parte dubiæ possessionis, sui regni an Carthaginiensium esset, effecerat. & quia simul ad purganda crimina. & questum de se Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent suspicionibus, & de iure uectigalium disceptarēt, legatos & ipse Romam misit. Auditi de Tyrio aduena primum Carthaginienses curam iniecere patribus, ne cum Antiocho simul & Pœnis bellandum esset. maximè ea suspicio crimē urgebat: quod quē comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum nec nauem eius custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari cœptum. Carthaginiēses iure finium causam tutabant̄, quod intra eos terminos esset, quibus P. Scipio uictor agrum, qui iuris esset Carthaginiēsium finisset: & confessione regis, qui cum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarū uagantem circa Cyrenas persequeretur: precario ab se iter per eum ipsum agrum, tāquam haud dubie Carthaginiensium iuris, petisset. Numidæ & de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant: & si quis ueram originem iuris exigere uellet, quem proprium agrum Carthaginiensium in Africa esse: aduenis, quantum secto bouis tergo amplecti loci potuerint: tantum ad urbem communiendam precario datum. quicquid Byrsam sedem suam excesserint, ui atq; iniuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos posse: non modò semper, ex quo cœperint, sed ne diu quidem eos possedisse. per opportunitates nunc illos nunc reges Numidarum usurpasse ius: semperq; penes eum possessionē fuisse, qui plus armis potuisset. Cu-

ius conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses, socius atque amicus rex Numidarum esset: eius sinerent esse: nec se interponerent, quo minus qui possent, tenerent.

Responderi legatis utriusque partis placuit: missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginiensem, & regem in re presenti disceptarent. Missi P. Scipio Africanus & C. Cornelius Cethegus & M. Minucius Rufus, audita inspectaque re suspensa omnia, neutrò inclinatis sententijs, reliquere. Id utrum sua sponte fecerint, an quia mãdatum ita fuerit, nõ tam certum est, quàm uidetur tempori aptum fuisse: integro certamine eos relinqui. nam ni ita esset, unus Scipio uel notitia rei, uel autoritate ita de utrisque meritus, finire nutu disceptationem potuisset.

DECADIS QVARTAE LIBER V.

RINCIPIO anni, quo hæc gesta sunt: Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum ciuitatibus ijs, quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellauerant: crebra magis quàm digna dictu prælia fecit: & adeò pleraque aduersa: ut uix dimidium militum quàm quod acceperat, successori tradiderit. nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit: ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio, trans Iberum multa secunda prælia fecisset: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hęc gesserat Scipio. Idem proprętor Lusitanos peruastata ulteriori prouincia cum ingenti præda domum redeuntes in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, superior alijs. nam & acie frequenti armatis aduersus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. tertia nanque uigilia exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnę horæ accesserant: nec ulla quiete data, laborem uiæ prælium exceperat. itaque principio pugnæ uigoris aliquid in corporibus animisque fuit. & turbauerant primo Romanos. deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Ioui, si ui fudisset cecidissetque hostes, proprætor uouit. tandem gradum acrius intulere Romani, cessitque Lusitanus: deinde prorsus terga dedit. & cum institissent fugientibus uictores, ad XII millia hostium sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes fermè equites, & signa militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano septuaginta & tres amissi. Pugnatum inde haud procul Ilipa urbe est. eò uictorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante urbem exposita est: potestasque dominis suas res cognoscendi facta. cætera uendenda quæstori data, quod inde effectum est, militi diuisum. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor: cum hæc in Hispania gerebantur. itaque tam aduersæ quàm secundæ res per ipsum amicosque eius magnis sermonibus celebrabantur. & tentauerat: quoniã bellum ingẽs in prouincia exarsisset: & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pauoris ac fugæ accepturus esset, ut unam sibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam cum militem ab se ipso scriptum ex senatus consulto adiecisset: eligeret ex omni numero sex millia & quingentos pedites, & equites trecentos. ea se legione (nam in Sex. Digitij exercitu haud multum spei esse) rem gesturum. Seniores negare: ad rumores à priuatis temere in gratiam magistratuum confictos senatusconsulta facienda esse. nisi quod aut prætores ex prouincijs scriberent, aut legati renuntiarent: nihil ratum haberi debere. si tumultus in Hispania esset, placere: tumultuarios milites extra Italiam scribi à prætore. Mens ea senatus fuit, ut in Hispania tumultuarij milites legerẽtur. Valerius Antiás & in Siciliam nauigasse delectus causa C. Flaminium scribit: & ex Sicilia Hispaniã petentem tempestate in Africã delatum, uagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum prouinciarũ delectibus tertium in Hispania adiecisse. Nec in Italia segnius Ligurum bellũ crescebat. Pisas iam quadraginta millibus hominũ, affluente quotidie multitudine ad famam belli spemque prędę, circumsedebant. Minucius Cos. Arretium die, quem edixerat ad conueniendum militibus, uenit. inde quadrato

drato agmine ad Pisas duxit.& cũ hostes mille passuum ab oppido trans fluuium mouissent castra, consul urbem haud dubiè seruatam aduentu suo est ingressus. Postero die & ipse trans fluuium quingentos ferè passus ab hoste posuit castra. inde leuibus prælijs à populationibus agrum sociorum tutabat.in aciem exire non audebat, nouo milite & ex multis generibus hominũ collecto, necdum noto satis inter se, ut fidere alij alijs possent. Ligures multitudine freti & in aciẽ exibant, parati de summa rerũ decernere: & abundantes militũ numero passim multas manus per extrema finium ad prædandũ emittebant: & cum coacta uis magna pecorum prędæq; esset, paratũ erat præsidium per quod in castella eorum uicosq; ageret. Cum bellum Ligustinum ad Pisas cõstitisset, cõsul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitũ in agrum Boiorum induxit. ubi lõgè alia belli ratio quàm cum Liguribus erat. consul in aciem exibat: hostes pugnam detrectabant: prædatum q; ubi nemo obuiam exiret, discurrebant Romani: Boij diripi sua impune quàm tuendo ea conserere certamen malebãt. posteaquam omnia ferro igni q; satis euastata erant, consul agro hostium excessit, & ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos ducebat. Boij ubi egressum è finibus suis hostem sensere: sequebantur silenti agmine, locum insidijs quærentes. nocte prætergressi castra Romana saltum, quà transeundum erat Romanis, insederunt. Id cum parum occulte fecissent, consul qui multa nocte solitus erat mouere castra, ne nox terrorem in tumultuario prelio augeret, lucem expectauit. & cum luce moueret, tamẽ, turmam equitum exploratũ misit. Postea q; relatũ est, quantæ copiæ & in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium conijci iussit: & triarios uallum circũijcere: cætero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem & Galli fecerũt, posteaquã apertas esse insidias, & recto ac iusto prælio, ubi uera uirtus uinceret, dimicandum uiderunt. Hora secunda fermè concursum est sinistra sociorũ equitũ ala, & extraordinarij prima in acie pugnabant. prerant duo cõsulares legati, M. Marcellus & T. Sempronius prioris anni consul. Nouus Cos. nunc ad prima signa erat: nunc legiones cõtinebat in subsidijs ne certaminis studio prius procurrerent: quàm datũ signum esset. equites earũ extra aciem in locũ patentem Q. & P. Minucios tribunos militũ educere iussit: inde cũ signum dedisset, impetum ex aperto facerent. Hęc agenti nuntius uenit à T. Sempronio Longo, nõ sustinere extraordinarios impetum Gallorũ: & cęsos permultos esse: & qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorem pugnæ. legionem alteram ex duabus, si uideretur, summitteret, priusq; ignominia acciperetur. Secunda legio missa est, & extraordinarij recepti. tum redintegrata est pugna: cum & recens miles & frequens ordinibus legio successisset: & sinistra ala ex prelio subducta est, dextera in primam aciẽ subijt. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æstus corpora Gallorũ: densis tamẽ ordinibus nũc alij in alios, nũc in scuta incũbentes sustinebãt impetus Romanorum. Quod ubi animaduertit Cos. ad perturbandos ordines eorũ C. Liuiũ Salinatorẽ qui prerat alarijs equitib⁹: quàm cõcitatissimos equos immittere iubet: & legionarios equites in subsidijs esse. Hęc procella equestris primo confudit & turbauit, deinde dissipauit aciem Gallorũ, non tamẽ ut terga darent. obstabãt duces, hastilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarij nõ patiebant. Consul obtestabat milites, ut paululum adniterentur. uictoriam in manibus esse. dum perturbatos & trepidantes uiderent, instarent. si restitui ordines siuissent, integro rursus eos prælio & dubio dimicaturos. Inferre uexillarios iussit signa. omnes connixi tandem auerterunt hostem. postq; terga dabãt & in fugam passim effundebant: tum ad persequẽdos eos legionarij equites immissi. Quatuordecim millia Boiorũ eo die cęsa sunt: uiui capti mille nonaginta duo: equites ducẽti uiginti unus: tres duces eorum, signa militaria ducenta XII. carpenta LXIII. Nec Romanis incruenta uictoria fuit. supra quinq; millia militũ ipsorũ, aut sociorũ sunt amissa: cẽturiões tres & XX. præfecti sociũm quatuor, & M. Genucius & M. Marcius trib. militũ secũdæ legiõis. Eodẽ ferè tẽpore duorũ cõsulum literæ allatæ sunt: L. Cornelij de prælio ad Mutinã cum Boijs facto & Q. Minucij à Pisis. Comitia suæ sortis esse. cęterũ adeò suspensa omnia in Liguribus se habere, ut abscedi inde sine pernicie sociorũ & dãno reip. nõ possit. si ita uideretur patribus, mitterent ad collegã: ut is qui profligatũ bellum haberet, ad comitia Romam rediret. si id facere

 grauaretur,

grauaretur, quod non suæ sortis id negotium esset: se quidem facturũ, quodcunq; senatus censuisset. sed etiã atq; etiã uiderent: si magis è repub. esset interregnum iniri, q̃ ab se in eo statu relinqui prouinciam. Senatus C. Scribonio negotiũ dedit, ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulẽ, qui literas collegæ ad senatum missas deferrẽt ad eum: & nuntiarent, senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romã ueniret, potius quàm Q. Minucius à bello integro auocaret, interregnũ iniri passurũ. Missi legati renuntiarunt, L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romã uenturum. De literis L. Cornelij, quas scripserat secundũ prælium cum Boijs factũ: disceptatio in senatu fuit, quia priuatim plerisq; senatoribus legatus M. Claudius scripserat: fortunæ populi Ro. & militum uirtuti gratiã habẽdam: quod res bene gesta esset. cõsulis opera & militũ aliquantũ amissum: & hostium exercitum, cuius delendi oblata fortuna fuerat, nõ deletum. milites eo plures perisse, quod tardius ex subsidijs qui laborãtibus opem ferrẽt, successissent. hostes è manibus emissos, quod equitib⁹ legionarijs & tardius datum signum esset, & persequi fugientes nõ licuisset. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores consultatio delata est. instabat enim cura alia, quod ciuitas fœnore laborabat: & cum multis fœnebribus legibus constricta auaritia esset, uia fraudis inita erat, ut in socios qui non tenerentur ijs legibus, nomina transcriberent. ita libero fœnore obruebant debitores. cuius coërcendi cum ratio quæreret, diem finiri placuit, Feralia quæ proxime fuissent: ut qui post eam diẽ socij ciuibus Romanis credidissent pecunias, profiterent: & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor uellet legibus, ius creditori diceret. Deinde postea q̃ professionibus detecta est magnitudo æris alieni per hanc fraudem cõtracti: M. Sempronius tribunus ple. ex autoritate patrum plebẽ rogauit: plebesq; sciuit, ut cum socijs ac nomine latino pecuniæ creditæ ius idem, quod cũ ciuibus Romanis, esset. Hæc in Italia domi militiæq; acta. In Hispania nequaq; tãtum belli fuit, quãtum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hyberna milites deduxit, & per hyemem prælia aliquot nulla memoria digna aduersus latronũ magis q̃ hostium excursiones, uario tamen euentu, nec sine militũ iactura sunt facta. Maiores res gestæ à M. Fuluio. Is apud Toletũ oppidum cũ Vacceis Vectonibusq; & Celtiberis signis collatis dimicauit: exercitũ earum gentiũ fudit fugauitq;: regẽ Hilermum uiuũ cepit. Dum hæc in Hispania gerebant, comitiorũ iam appetebat dies. itaq; L. Cornelius Cos. relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam uenit. Is in senatu cum de rebus à se gestis disseruisset: quo q̃ in statu prouincia esset: questus est cũ patribus cõscriptis, quod tanto bello una secunda pugna tam feliciter perfecto, nõ esset habitus dijs immortalibus honos. postulauit deinde, ut supplicationem simul triumphumq; decernerẽt. Prius tamen q̃ relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorq; fuerat, literas eodẽ tempore dixit & consulis L. Cornelij ad senatũ, & M. Marcelli ad magnam partẽ senatorum allatas esse inter se pugnantes: eoq; dilatam esse consultationem, ut præsentibus autoribus earum literarum disceptaretur. itaq; expectasse sese, ut consul qui sciret ab legato suo aduersus se scriptum aliquid, cum ipsi ueniendum esset, duceret eum secum Romam: cum etiam uerius esset, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quàm legato. nunc uideri esse amotum de industria, ne ea quæ scripsisset, præsens diceret, aut argueret coràm: & si quid uani afferret, argui posset, donec ad liquidum ueritas explorata esset. itaque nihil eorum quæ postularet Cos. decernendum in præsentia censere. Cum pergeret nihilo segnius referre, ut supplicatio decerneretur: triumphantiq; sibi in urbem inuehi liceret: M. & C. Titinij tribuni plebis se intercessuros, si de ea re fieret senatus consultum, dixerunt. Censores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus: Cornelius lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CXLIII. millia septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tyberis loca plana urbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapsa quædam ruinis sunt. & porta Cœlimontana fulmine icta est, murusq; circà multis locis de cœlo tactus. & Aritiæ & Lanuuij & in Auentino lapidibus pluuit. & à Capua nuntiatum est, examen uesparum ingens in forum aduolasse, & in Martis æde consedisse. eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemuiri libros adire iussi, & nouendiale

Vani Boji

diale sacrũ factũ, & supplicatio indicta est atq; urbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ uirginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicauit, biennio postq; uouit. Eodem anno coloniam latinam in castrum ferentinum triumuiri deduxerunt, A. Manlius Volso, L. Apustius Fullo, P. Aelius Tubero, cuius lege deducebantur tria millia peditum ferè, ccc equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere quadragena iugera in pedites, sexagena in equites. Apustio autore tertia pars agri dempta est: quò postea si uellent, nouos colonos ascribere possent. uicena iugera pedites, quadragena equites acceperũt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis quàm unquam aliâs exarserat cõsularibus comitijs. multi & potentes petebãt patricij plebeijq;: P. Cornelius Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper decesserat magnis rebus gestis: & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Volso: hi patricij. plebeij autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Liuius Salinator, M. Acilius. sed omnium oculi in Quintium Corneliumq; cõiecti. nam & in unum locum petebant ambo patricij, & rei militaris gloria recens utrunq; commendabat. Cæterum ante omnia certamẽ accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. maior gloria Scipionis, & quo maior, eo propior inuidię: Quintij recentior, ut qui eo anno triumphasset. Accedebat quod alter decimum iam propè annum assiduus in oculis hominũ fuerat, quæ res minus uerendos magnos homines ipsa satietate facit: cõsul iterum post deuictum Annibalem censorq; fuerat. in Quintio noua & recentia omnia ad gratiã erant. nihil nec petierat à populo post triumphum, nec adeptus erat. Pro fratre germano non patruele se petere aiebat: pro legato & participe administrandi belli. se terra, fratrem mari rem gessisse. Is obtinuit, ut preferretur candidato, quem Africanus frater ducebat: quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habẽte: quem tãtum præiudicium senatus uirum è ciuitate optimum iudicatum, qui matrẽ Idæam Pessinunte uenientem in urbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Ænobarbus Coss. facti. adeò ne in plebeio quidẽ consule, cũ pro C. Lælio niteretur, Africanus ualuit. Postero die pretores creati L. Scribonius Libo, M. Fuluius Cẽtimalus, A. Attilius Serranus, M. Bebius Pãphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmylij Lepidi & L. Aemylij Pauli. Multos pecuarios dãnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. porticũ unam extra portã Trigeminam, emporio ad Tyberim adiecto: alterã à porta Fontinali ad Martis aram, quà in campũ iter esset, perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignũ memoria gestũ erat. extremo eius anni bis in magnum periculũ res adducta est. nam & castra consulis oppugnata ægrè sunt defensa: & nõ ita multo pòst per saltũ angustum cũ duceretur agmen Romanũ: ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. quà cum exitus non pateret, cõuerso agmine redire instituit consul. & à tergo fauces saltus occupatæ à parte hostiũ erant: caudinæq; cladis memoria non animis modò, sed propè oculis obuersabatur. Numidas octingentos fermè equites inter auxilia habebat. Eorũ præfectus consuli pollicet̃: se parte utra uellet cũ suis erupturum. tantum uti diceret: utra pars frequentior uicis esset. in eos se impetum facturum: & nihil prius quàm flammam tectis iniecturum, ut is pauor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent: & discurrere ad opem ferẽdam suis. Collaudatum eum cõsul spe præmiorũ onerat. Numidæ equos cõscendunt, & obequitare statiõibus hostiũ neminẽ lacessentes cœperunt. Nihil primo aspectu cõtemptius, equi hominesq; paululi & graciles: discinctus & inermis eques, præterquã quod iacula secum portãt: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigida ceruice & extento capite currentium. Hunc contẽptum de industria augẽtes labi ex equis, & per ludibriũ spectaculo esse. Itaq; qui primo intenti paratiq;, si lacesserent, in stationibus fuerant: iam inermes, sedentesq; pars maxima spectabant. Numidæ adequitare, dein refugere: sed propius saltum paulatim euehi: uelut quos impotentes regendi equi inuitos efferrent. postremo subditis calcaribus per medias stationes hostium erupere, & in agrum latiorem euecti omnia propinqua uiæ tecta incendunt: proximo deinde uico inferunt ignem: ferro flammaq; omnia peruastant. Fumus primo cõspectus, deinde clamor trepidãtium in uicis auditus. postremo seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt. itaq; sine cõsilio, sine imperio pro se quisq; currere ad sua tutanda: momento

toꝙ temporis castra relicta erant, & obsidione liberatus C o s. quò intenderat, peruenit.

Sed neꝙ Boij, neꝙ Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat. tam inimici infestiꝙ erãt Romanis, quàm Ætolorum gens. Ii post deportatos ex Grȩcia exercitus primo in spe fuerãt, & Antiochum in uacuam Europæ possessionẽ uenturum: nec Philippum aut Nabin quieturos. ubi nihil usquã moueri uiderunt: agitandum aliquid miscendumꝙ rati, ne cunctando sese nescerent consilia: cõcilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias Romanorũ statumꝙ Ætoliæ, quod omnium Grȩciæ gentium ciuitatumꝙ inhonoratissimi post eam uictoriã essent, cuius causa ipsi fuissent: legatos censuit circa reges mittendos: qui non solum tentarent animos eorum, sed suis quenꝙ stimulis mouerent ad Romanũ bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedȩmonio Damocritus ademptis maritimis ciuitatibus eneruatam tyrannidem dicere: inde militem, inde naues, naualesꝙ socios habuisse: inclusum suis propè muris Achȩos uidere dominantes in Peloponneso, nunꝙ̃ habiturum recuperandi sua occasionem: si eam quæ tum esset, prȩtermisisset. nullũ exercitum Romanũ in Grȩcia esse: nec propter Gytheũ, aut maritimos alios Laconas dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Grȩciam rursum transmittant. Hȩc ad incitandum animum tyrãni dicebantur: ut cum in Grȩciam Antiochus traiecisset, conscientia uiolatæ per sociorum iniurias Romanæ amicitiæ cõiungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicãder haud dissimili oratione incitabat. erat etiam maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quàm tyrannus detractus erat: quoꝙ plures ademptæ res. ad hoc uetusta regum Macedoniæ fama, peragratusꝙ orbis terrarum uictorijs eius gentis referebat. Et tutum uel incœpto, uel euentu se consiliũ afferre. nã neꝙ ut antè se moueat Philippus, quàm Antiochus cum exercitu transierit in Grȩciã, suadere: & qui sine Antiocho aduersus Romanos Ætolosꝙ tandiu sustinuerit bellum, ei adiuncto Antiocho, socijs Ætolis, qui tum grauiores hostes quàm Romani fuerint, quibus tandem uiribus resistere Romanos posse? Adijciebat de duce Annibale, nato aduersus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorũ occidisset, quàm quot superessent. Hȩc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho, & omnium primum prȩdam de Philippo Romanorum esse dicere, uictoriam Ætolorũ. & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm Ætolos dedisse: & ad uincendum uires eosdem prȩbuisse. deinde quantas peditũ equitumꝙ copias prȩbituri Antiocho ad bellũ essent: quæ loca terrestribus copijs, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum utrũꝙ ad rebellandum esse: & primam quãꝙ occasionem recuperandi ea quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt. Nabis extemplo circa omneis uicos maritimos dimisit ad seditiones in ijs miscendas: & alios principũ donis ad suam causam perduxit: alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achȩis omnium maritimorum Laconum tuendorum ab T. Quintio cura mandata erat. itaꝙ extemplo & ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denuntiarentꝙ ne pacem, quã tantopere petisset, turbaret: & auxilia ad Gytheũ, quod iam oppugnabatur à tyrãno: & Romam qui ea nuntiarent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hyeme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Ægypti filia in matrimonium data, cum Antiochiã se recepisset: per Ciliciam Tauro monte superato, extremo iam hyemis Ephesum peruenit. inde principio ueris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiã ultimarum partium regni, ne quid absente se à tergo moueretur: ipse cũ omnibus terrestribus copijs ad Pisidas, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos est profectus. Eo tẽpore legati Romani P. Sulpici9, & P. Villius, qui ad Antiochum (sicut antè dictũ est) missi erãt, iussi prius Eumenẽ adire, Elȩã uenere: inde Pergamũ (ibi regia Eumenis fuit) ascẽderunt. Cupidus belli aduersus Antiochũ Eumenes erat: grauem si pax esset, accolam tanto potentiorẽ regem credens: eundẽ si motum bellũ esset, non magis parem Romanis fore ꝙ̃ Philippus fuisset: & aut funditus sublatũ iri: aut si pax uicto daretur, multa illi detracta sibi accessura: ut facile deinde se ab eo sine ullo Romano auxilio tueri posset. etiã si quid aduersi casurũ foret: satius esse Romanis

manis socijs quamcūq; fortunam subire:quàm solum aut imperiū pati Antiochi : aut abnuen/
tem ui atq; armis cogi. Ob hęc quantum autoritate,quantum consilio ualebat, incitabat Ro/
manos ad bellum. Sulpicius æger Pergami substitit. Villius cum Pisidiæ bello occupatum
esse regem audisset:Ephesum profectus,dum paucos ibi moratur dies, dedit operam , ut cum
Annibale,qui tum ibi forte erat,sępe congrederetur:ut animum eius & tentaret, si qua posset,
& metum demeret periculi ei quicquā ab Romanis esse . His colloquijs aliud quidem actum
nihil est:secutū tamen sua sponte est,uelut cōsilio petitū esset:ut uilior ob ea regi Annibal & su
spectior ad omnia fieret. Claudius secutus Gręcos Acilianos libros, P. Africanū in ea fuis/
se legatione tradit:eumq; Ephesi collocutum cum Annibale.& sermonem etiam unum refert:
quo quærenti Africano quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondisset
Alexandrum Macedonum regē:quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quodq;
ultimas oras,quas uisere supra spem humanam esset,peragrasset.quærenti deinde quē secun/
dum poneret,Pyrrhum dixisse.castra metari primum docuisse:ad hoc neminem elegantius lo
ca cepisse,præsidia disposuisse:artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicæ
gentes regis externi,quàm populi Romani tandiu principis in ea terra imperiū esse mallent.
exequenti quē tertium duceret,haud dubie semetipsum dixisse.tum risum obortum Scipioni,
& subiecisse,quidnam tu diceres,si me uicisses?tum me uero,inquit,& ante Alexādrum, & an/
te Pyrrhum,& ante omnes alios imperatores esse. & perplexum punico astu responsum & as/
sentationis genus Scipionem mouisse:quod è grege se imperatorū uelut inæstimabilem secre
uisset. Villius ab Epheso Apameam processit.eò & Antiochus audito Romanorum lega/
torum aduentu occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem fermè fuit : quæ Romæ inter
Quintium & legatos regis fuerat.mors nuntiata Antiochi filij regis quem missum paulo antè
dixeram in Syriam,diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit,magnūq; eius iuuenis de/
siderium.id enim iam specimen sui dederat,ut si uita longior contigisset,magni iustiq; regis in
eo indolē fuisse appareret. Quo carior acceptiorq; omnibus erat, eo mors eius suspectior fuit.
grauem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam,ta/
lium ministerijs facinorum acceptos regibus,ueneno sustulisse. Eam quoq; causam clandesti/
no facinori adijciebant,quod cum Seleuco filio Lysimachiam dedisset:Antiocho quam simi/
lem daret sedem,ut procul ab se per honorē eum quoq; ablegaret, non habuisset . Magni ta/
men luctus species per aliquot dies regiam tenuit:legatusq; Romanus,ne alieno tempore in/
commodus obuersaretur, Pergamum cōcessit.rex Ephesum omisso quod inchoauerat bello,
redijt.ibi per luctum regia clausa cum Minione quodam qui princeps amicorum eius erat:se/
creta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum,uiresq; æstimās regis ex rebus in
Syria aut Asia gestis,non causa modo superiorem esse Antiochum,quod nihil æqui postula/
rent Romani,sed bello quoq; superaturum credebat. Fugienti regi disceptationē cum legatis,
seu iam experto eam minus prosperam,seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ
pro causa essēt dicturum,persuasit:ut à Pergamo accerserentur legati. Iam conualuerat Sulpi
cius.itaq; ambo Ephesum uenerunt.rex à Minione excusatus : & absente eo res agi cœpta est.
Ibi preparata oratione Minio. Specioso titulo,inquit, uti uos Romani græcarum ciuitatū
liberandarum uideo.sed facta uestra orationi non conueniunt:& aliud Antiocho iuris statui/
stis,alio ipsi utimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampsaceniq; Gręci sunt,quàm Neopolita/
ni & Rhegini & Tarētini,à quibus stipendium,à quibus naues ex fœdere exigitis? Cur Syra/
cusas atq; in alias Siciliæ gręcas urbes prætorē quotannis cum imperio & uirgis & securibus
mittitis? nihil aliud profecto dicatis,quàm armis superatis uos ijs has leges imposuisse. Ean/
dem de Smyrna & Lampsaco, ciuitatibusq; quæ Ioniæ aut Æolidis sunt, causam ab Antio/
cho accipite.bello superatas à maioribus, & stipendiarias ac uectigales factas, in antiquū ius
repetit.itaq; ad hęc ei responderi uelim,si ex æquo disceptatur,& non belli causa quæritur.
Ad ea Sulpicius. Fecit uerecundè,inquit, Antiochus, qui si alia pro causa eius non erant
quæ dicerentur,quemlibet ista quàm se dicere maluit. Quid enim simile habet ciuitatum earū
quas comparasti causa? Ab Rheginis & Neapolitanis & Tarentinis, ex quo in nostram uene

runt

runt potestatem: uno & perpetuo tenore iuris semper usurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potes'ne tandem dicere, ut ij populi non per se, non per alium quem quam fœdus mutauerint: sic Asiæ ciuitates, ut semel uenerunt in maiorum Antiochi potestatem: in perpetua possessione regni uestri permansisse? & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate? alias per multos annos nullo ambigente libertatē usurpasse? Nam si, quod aliquando seruierunt temporum iniquitate presi: ius post tot secula asserendi eos in seruitutē faciet: quid abest quin actū nobis nihil sit, quod à Philippo liberauimus Græciam? & repetant posteri eius Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Thessalorum totam gentem? Sed quid ego causam ciuitatum ago: quam ipsis agentibus & nos, & regem ipsum cognoscere æquius est? Vocari deinde ciuitatum legationes iussit, præparatas iam antè & instructas ab Eumene: qui quantumcūque uirium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas, nunc postulationes inserit, æqua iniquis miscentes, è disceptatione altercationem fecerunt. itaque neque remissa ulla re, neque impetrata, æque ac uenerāt, omnium incerti legati Romam redierunt. Rex dimissis ijs cōsilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius: quia quo quisque asperius aduersus Romanos locutus esset, eo spes gratiæ maior erat. alius superbiam postulatorum increpare, tanquam Nabidi uicto, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges. quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, & patriam Lacedæmonem remissam: Antiocho si Smyrna & Lampsacus imperata faciant, indignum uideri. alij paruas, & uix dictu dignas belli causas tanto regi eas ciuitates esse. sed initium semper per ius iniusta imperandi fieri. nisi crederent: Persas cum aquam terramque ab Lacedęmonijs petierunt, gleba terræ & haustu aquæ eguisse. per similem tentationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, simul duas iugum exuisse uidissent, ad liberatorem populum defecturas. si nō libertas seruitute potior sit: tamen omni præsenti statu spem cuique nouandi res suas blandiorem esse. Alexander Acarnān in concilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorē regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, ut consilijs quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is tanquam nō utrum bellandum esset, necne, consuleretur: sed ubi, & qua ratiōne bellum gereretur, uictoriam se haud dubiam proponere animo affirmabat: si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Iam primum Ætolos, qui umbilicum Gręciæ incolerent in armis eum inuenturum, antesignanos, ad asperrima quęque belli paratos. in duobus uelut cornibus Gręciæ, Nabin à Peloponneso concitaturū omnia, repetentē Argiuorum urbē, repetentē maritimas ciuitates: quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent: à Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audisset, arma capturum. nosse se spiritus eius, nosse animum: scire ferarum modo, quæ claustris aut uinculis teneantur, ingenteis iamdiu iras eum in pectore uoluere. meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adiutorem. cuius uoti si compos nunc fiat: nullam moram rebellandi facturum. tantum non cunctandum neque cessandum esse. in eo enim uictoriam uerti: si & loca opportuna, & socij præoccuparentur. Annibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos. Annibal non adhibitus est in consilium, propter colloquia cū Villio suspectus regi, & in nullo postea honore habitus. Primo eam cōtumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus, & percunctari causam repentinæ alienationis, & purgare se tempore apto, quæsita simpliciter iracundiæ causa, auditaque. Pater Amilcar, inquit, Antioche paruum admodum me, cum sacrificaret, altaribus admotum iureiurando adegit: nunquam amicum fore populi Romani. sub hoc sacramēto sex & XXX. annos militaui: hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicunque uires, ubi arma esse sciam, inueniam toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes. itaque si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. odi odioque sum Romanis: id me uerum dicere pater Amilcar, & dij testes sunt. proinde cum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto. si qua res te ad pacem

cem compellet, in id consilium alium cum quo deliberes quærito. Non mouit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliauit Annibali. Ex consilio ita disscessum est, ut bellum gereretur. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est: ita ut inter se compararent, sortirenturue, uter comitijs eius anni præesset: ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quò eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic cōsuli permissum, ut duas legiones scriberet nouas, & sociûm ac Latini nominis XX millia, equites DCCC. Alteri Cos. duæ legiōes decretę, quas L. Cornelius Cos. superioris anni habuisset: & sociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites XV millia, & equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat: prorogatum imperiū. additum, in supplementum ut IIII millia peditum Romanorum scriberentur, & CL equites: & socijs eodem V millia peditum imperarentur, CCL equites. Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, prouincia euēnit, L. Quintio Gallia & comitia habenda. Prętores deinde prouincias sortiti: M. Fuluius Centimalus urbanam: L. Scribonius Libo peregrinam: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniā: M. Bebius Pamphilus Hispaniam citeriorem, A. Attilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum S C, deinde plebis etiam scito permutatæ prouincię sunt. Attilio classis & Macedonia: Bebio Brutij decreti. Flaminio Fuluio q; in Hispanijs prorogatum imperium. Bebio Pamphilo in Brutios duę legiones decretę: quæ priore anno urbanæ fuissent: ut & socijs eodem millia peditum XV imperarentur, & quingenti equites. A. Attilius triginta naues quinqueremes facere iussus: & ex naualibus ueteres deducere: si quę utiles essent, & scribere nauales socios. Et consulibus imperatum: ut ei duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo Prr. & duo exercitus, terrestris naualisq;, aduersus Nabin apertè iam oppugnantem socios P R dicebantur parari. cæterum legati ad Antiochum missi expectabātur: & priusquam ij redissent, uetuerat Cn. Domitium Cos. senatus ab urbe discedere. Prr. Fuluio & Scribonio, quibus ut ius dicerent Romæ prouincia erat: negotium datum: ut præter eam classem, cui Attilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam Cos. prętoresq; in prouincias proficiscerentur: supplicatio fuit prodigiorum causa. Capram sex hœdos uno fœtu edidisse, ex Piceno nuntiatum est: & Arretij puerū natum unimanum: Amiterni terra pluuisse: Formijs portam murumq; de cœlo tacta: & (quod maximè terrebat Cos. Cn. Domitium) bouem locutum: Roma caue tibi. Cęterorum prodigiorum causa supplicatum est: bouem cum cura seruari aliq; aruspices iusserunt. Tyberis infestiore, quàm priore impetu illatus urbi duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam euertit. saxum ingens, siue imbribus, siue motu terræ leniore quàm ut alioqui sentiretur, labefactatum, in uicum Iugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ablata: uillarum strages facta est. Priusquā L. Quintius Cos. in prouinciam perueniret, Q. Minucius in agro Pisano cū Liguribus signis collatis pugnauit: nouem millia hostium occidit: cęteros fusos fugatosq; in castra compulit. ea usq; in noctem magno certamine oppugnata defensaq; sunt. nocte clàm profecti Ligures: prima luce Romanus uacua castra inuasit. prædæ minus inuentum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella uicosq; eorum igni ferroq; peruastauit. ibi præda Hetrusca, quæ missa à populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reuerterunt. qui cum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi aduersus Lacedæmonium tyrannū attulissent: quem & Achæi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Attilius Pr. cum classe missus est in Gręciam ad socios tuendos. Coss. quando nihil ab Antiocho instaret: proficisci ambo in prouincias placuit. Domitius ab Arimino, quà proximum fuit: Quintius per Ligures in Boios uenit. Duo cōsulum agmina diuersa late agrū hostiū peruastarūt. Primo equites eorū pauci cum prefectis, deinde uniuersus senatus, postremo, in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat: ad mille quingenti ad Coss. transfugerunt. Et in utraq; Hispania eo anno res prospere gestę. nā

Varia prodigia

& C. Flaminius oppidum Litabrum munitum opulentumq; uineis expugnauit, & nobilem
regulum Corribilonem uiuum cepit, & M. Fuluius procos. cum duobus exercitibus hostium
duo secunda prælia fecit: oppida duo Hispanorum, Vesceliam Holonemq; & castella multa
expugnauit. alia uoluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, & ibi duobus po-
titus oppidis, Noliba & Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletũ ibi parua urbs erat: sed
loco munita. eam cum oppugnaret: Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio uenit.
cum his signis collatis prosperè pugnauit: & fusis Vectonibus, operibus Toletum cepit. Cę-
terum eo tempore minus ea bella quæ gerebãtur, curæ patribus erant, quàm expectatio non-
dum cœpti cum Antiocho belli. nam & si per legatos identidem omnia explorabantur: tamẽ
rumores temere sine ullis autoribus orti multa falsa ueris miscebant. inter quæ allatum erat:
cum in Ætoliam uenisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaq; sena-
tus & si Pr. Attilium cum classe miserat in Græciam: tamen quia non copijs modò sed etiã au-
toritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quintium & Cn. Octauium & Cn. Ser-
uilium & P. Villium legatos in Græciam misit. & ut M. Bebius ex Brutijs ad Tarentum &
Brundisium promoueret legiones, decreuit: ut inde, si res posceret, in Macedoniam traijceret:
& ut M. Fuluius Pr. classem nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram: & ut cum im-
perio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ędilis plebis
fuerat) & ut idem Pr. L. Valerio collegæ scriberet, periculum esse ne classis regis Antiochi ex
Aetolia in Siciliam traijceret. itaq; placere senatui, ad eum exercitum quẽ haberet, tumultua-
riorum militum ad XII millia pedites, & quadringentos equites scribere eum: quibus oram
maritimam prouinciæ, quà uergeret in Græciam, tueri posset. Eum delectum Pr. non ex Si-
cilia ipsa tantum, sed etiam ex circuniacẽtibus insulis habuit: oppidaq; omnia maritima, quę
in Græciam uersa erant, præsidijs firmauit. Addidit alimenta rumoribus aduentus Attali
Eumenis fratris, qui nuntiauit: Antiochum regem Hellespontum cum exercitu trãsisse: Aeto-
los ita se parare, ut sub aduentum eius in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo
gratiæ actæ: & ædes liberæ Attalo ac lautia decreta, & munera data. equi duo, bina equestria
arma, & uasa argentea centũ pondo, & aurea uiginti pondo. Cum alij atq; alij nuntij bel-
lum instare afferrẽt, ad rem pertinere uisum est, Coss. primo quoq; tẽpore creari. itaq; s c fa-
ctum est, ut M. Fuluius Pr. literas extemplo ad Cos. mitteret, quibus certior fieret senatui pla-
cere: prouincia exercituq; tradito legatis, Romã reuerti eum: & ex itinere pręmittere edictum,
quo comitia Coss. creandis ediceret. Paruit his literis Cos. & præmisso edicto, Romã ue-
nit. Eo quoq; anno magna ambitio fuit: quod patritij tres in unum locum petierũt: P. Corne-
lius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat: & L. Cornelius Scipio: & Cn. Manlius
Volso. P. Scipioni, ut dilatũ uiro tali, nõ negatum honorem appareret, cõsulatus datus est. ad-
ditus ei de plebe collega, M. Acilius Glabrio. Postero die Prr. creati L. Aemylius Paulus, M.
Aemylius Lepidus. M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mãmula, C. Liuius, & L. Oppius. utriq;
eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta nauium in Siciliam du-
xerat. Interim dum noui magistratus sortirentur prouincias, M. Bebius à Brundisio cum o-
mnibus copijs transire in Epirũ est iussus, & circa Appolloniam copias continere: & M. Fuluio
prætori urbano negotium datũ est, ut quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et popu-
lus quidẽ Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis iam non dif-
ferebat bellum. sed summa ui Gyttheum oppugnabat: & infestus Achæis, quod miserant ob-
sessis præsidium, agros eorum uastabat. Achæi non antea ausi capessere bellum, quàm ab Ro-
ma reuertissent legati: ut quid senatui placeret, scirent: post reditum legatorum, & Sicyonem
concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consiliũ ab eo peterent. In con-
cilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatę sententiæ erant: literæ T. Quintij
cunctationem iniecerunt: quibus autor erat prætorem classemq; Romanam expectãdi. Cum
principum alij in sententia permanerent: alij utendũ eius, quem ipsi cõsuluissent, consilio cẽse-
rent: multitudo Philopœmenis sententiam expectabat. Pr. is tum erat, & omnes eo tempore
& prudentia & autoritate anteibat. Is præfatus, bene comparatum apud Aetolos esse, ne Pr.

cum de

cum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret: statuere quamprimum ipsos quid uellent,
iussit. prætorem decreta eorum cum fide & cura executurum: annixurumq́;, ut quantũ in con/
silio humano positũ esset: nec pacis eos pœniteret, nec belli. Plus ea oratio momẽti ad incitan
dos ad bellum habuit: q́; si apertè suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. itaq; ingẽti
consensu bellum decretũ est: tempus & ratio administrandi eius libera prętori permissa sunt.
Philopœmẽ præterq́; quod ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanam ex/
pectandam, quæ à mari Gyttheum tueri posset. sed metuens, ne dilationem res nõ pateretur,
& non Gyttheum solum, sed præsidiũ quoq; missum ad tuendam urbem amitteretur: naues
Achæorum deduxit. Comparauerat & tyrannus modicam classem ad prohibenda, si qua
obsessis mari summitterentur, præsidia, tres tectas naues, & lembos pristeisq́;, tradita uetere
classe ex fœdere Romanis. harum nouarũ nauium agilitatem ut experiretur: simul ut omnia
satis apta ad certamen essent, profectos in altũ quotidie remigem militemq́; simulachris na/
ualis pugnæ exercebat: in eo ratus uerti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset.
Prętor Achæorum sicut terrestrium certaminũ arte quemuis clarorum imperatorũ uel usu
uel ingenio æquabat: ita rudis in re nauali erat: Arcas, mediterraneus homo, externorũ etiam
omnium, nisi quod in Creta prępfectus auxiliorum militauerat: ignarus. Nauis erat quadrire
mis uetus, capta annis octoginta antè: cum Crateri uxorẽ Nicæam à Naupacto Corinthum
ueheret. huius fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam nauigium) deduci ab
Aegio putrem eam admodum, & uetustate dilabentem iussit. Hac tum prætoria naue pręce/
dente classem, cum in ea Patrensis Tiso præfectus classis ueheretur, occurrerũt à Gyttheo La
conum naues: & primo statim incursu ad nouam & firmam nauem uetus, quæ per se ipsa o/
mnibus cõpagibus aquam acciperet, diuulsa est: captiq́; omnes, qui in nauierant. cętera classis
prætoria naue amissa, quantum quæq; remis ualuit, fugerunt. ipse Philopœmen in leui specu
latoria naue fuit: nec antè fugæ finem, quàm Patras uentum sit, fecit. Nihil ea res animum mi
litaris uiri, & multos experti casus imminuit: quin cõtra, si in re nauali, cuius esset ignarus, offen
disset: eo plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breue id tyrãno gaudium se effecturum
affirmabat. Nabis cum prospera elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil iam
à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportunè positis præsidijs uoluit. tertia par/
te copiarum ab obsidione Gytthei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leu/
cis & Acris: quà uidebantur hostes exercitum admoturi. Cum ibi statiua essent: & pauci taber
nacula haberent: multitudo alia casas ex arundinibus textas fronde, quę umbrã modo præ/
beret, texissent: priusquam in conspectum hostium ueniret Philopœmen, nec opinantem eũ
improuiso genere belli aggredi statuit. Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui cõ
traxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosq; cum fundis & iaculis & alio leui genere arma/
turæ imposuit. inde littora legens cum ad propinquum castris hostium promontorium ue/
nisset: egressus callibus notis nocte Pleias peruenit: & sopitis uigilibus, ut in nullo propinquo
metu, ignem casis ab omni parte castrorum iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, q́; ho
stium aduentum sentirent: & qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaq́; o/
mnia absumpta. perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gyttheum in maiora castra pefuge
rũt. Ita perculsis hostibus Philopœmen protinus ad depopulandã Tripolim Laconici agri,
qui proximus finem Megalopolitarũ est, duxit: & magna ui pecorum hominumq́; inde abre
pta, priusquã à Gyttheo tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Idem Tegeam exercitũ
cõtracto concilioq; eodem & Achęis & socijs indicto, in quo & Epirotarũ & Acarnânum fu/
ere principes: statuit, quoniam satis & suorum à pudore maritimæ ignominiæ restituti animi,
& hostium cõterriti essent, ad Lacedæmonem ducere: eo modo uno ratus ab obsidione Gyt/
thei hostem abduci posse. Ad Carias primum in hostiũ terra posuit castra. Eo ipso die Gyt/
theum expugnatum est cuius rei ignarus Philopœmẽ castra ad Barbosthenem (mons est de
cem millia passuũ ab Lacedæmone) promouit. Et Nabis recepto Gyttheo, cum expedito
exercitu inde profectus, cum præter Lacedæmonem raptim duxisset: Pyrrhi (quæ uocant) ca/
stra occupauit: quę peti locum ab Achæis non dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtinebat

autem longo agmine propter angustias uiæ propè quinq; millia passuum : cogebatur agmē
ab equitibus,& maximè à parte auxiliorum:quod existimabat Philopœmē:tyrannum mer/
cenarijs militibus,quibus plurimum fideret,à tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopi/
natæ perculerunt eum:una,præoccupatus quem petebat locus:altera,quòd primo agmini oc
currisse hostem cernebat:ubi cum per loca confragosa iter esset, sine leuis armaturæ præsidio
signa ferri non uidebat posse. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine lo/
cisq; capiendis solertiæ atq; usus: nec belli tantum temporibus,sed etiam in pace ad id maxi/
mè animum exercuerat. Vbi iter quopiam faceret,& ad difficilem transitu saltũ uenisset,con/
templatus ab omni parte loci naturam , cum solus iret , secũ ipse agitabat animo:cum comi/
tes haberet,ab ijs quærebat:si hostis eo loco apparuisset:quid,si à fronte,quid,si ab latere hoc,
aut illo , quid si à tergo adoriretur, capiendum consilij foret:posse instructos recta acie,posse
inconditum agmen,& tantummodo aptum uiæ,occurrere . quem locũ ipse capturus esset,co/
gitando aut quærendo exequebatur:aut quot armatis,aut quot genere armorum(plurimum
enim interesse)usurus:quò impedimenta:quò sarcinas,quò turbam inermem reijceret,quan/
to ea, aut quali præsidio custodiret:& utrum pergere quà cœpisset ire, uia , an eam qua uenis/
set,repetere melius esset:castris quoq; quem locum caperet, quantum munimento amplecte/
retur loci,quà opportuna aquatio , quà pabuli lignorumq; copia esset:quà postero die castra
mouenti tutum maximè iter, quæ forma agminis foret.His curis cogitationibusq; ita ab ine/
unte ætate animũ agitauerat:ut nulla ei noua in tali re cogitatio esset.Et tum omniũ primum
agmen cõstituit:dein Cretenses auxiliares,& quos Tarentinos uocabant, equites binos secũ
trahentes equos ad prima signa misit:&iussis equitibus sub sequi,super torrẽtem,unde aqua/
ri possent,rupem occupauit:eò impedimenta omnia, & calonum turbam collectam armatis
circumdedit:& pro natura loci castra communiuit.tabernacula statuere in aspretis, & inæqua
bili solo difficile erat.Hostes quingentos passus aberant.ex eodem riuo utrinq; cum præsidio
leuis armaturæ aquati sunt:& priusquã,qualia in propinquis castris solent,contraheretur cer
tamen:nox interuenit.postero die apparebat pugnandũ pro aquatoribus circa riuum esse.no
cte in ualle à conspectu hostium auersa,quantam multitudinem locus occulere poterat, con/
didit cetratorũ. Luce orta Cretensium leuis armatura &Tarentini equites super torrẽtem præ
lium commiserunt.Letemnastus Cretensis popularibus suis,equitibus Lycortas Megalopo
litanus præerat.Cretenses & hostium auxiliares , equitumq; idem genus Tarentini præsidio
aquatoribus erant.aliquandiu dubium præliũ fuit:ut eodem ex parte utraq; hominũ genere,
& armis paribus.procedente certamine,&numero uicêre tyranni auxiliares: & quia ita præce/
ptum à Philopœmene præfectis erat: ut modico edito prælio in fugam inclinarent,hostemq;
ad insidiarum locum pertraherent.effuse secuti fugientes per conuallem pleriq; & uulnerati,
& interfecti sunt,priusquã occultum hostem uiderent. Cetrati ita,quantũ latitudo uallis patie
batur,instructi sederãt:ut facile per interualla ordinũ fugientes suos acciperent.cõsurgunt de/
inde ipsi integri,recentes,instructi:& in hostes inordinatos,effusos , labore etiã & uulneribus
fessos impetũ faciũt.nec dubia uictoria fuit:extemplo terga dedit tyrãni miles:& haud paulo
concitatiore cursu,quàm secutus erat, fugiens in castra est compulsus . multi cæsi captiq; in ea
fuga sunt.&in castris quoq; foret trepidatũ:ni Philopœmen receptui cani iussisset:loca magis
confragosa,& quacunq; temere processisset,iniqua, quàm hostem metuens. Inde & ex fortu/
na pugnæ & ex ingenio ducis coniectans,in quo tum is pauore esset,unũ de auxiliaribus spe/
cie transfugæ mittit ad eum: qui pro cõperto afferret : Achæos statuisse postero die ad Euro/
tam amnem,qui propè ipsis affluit mœnibus,progredi:ut intercluderent iter:ne aut tyrannus
cum uellet,receptũ ad urbem haberet:aut cõmeatus ab urbe in castra portarẽtur:simul etiam
tentaturos,si quorũ animi solicitari ad defectionem à tyranno possent. Non tam fidem dictis
perfuga fecit,quàm perculso metu relinquendi castra causam probabilẽ præbuit. Postero die
Pythagoram cum auxiliaribus & equitatu stationẽ agere pro uallo iussit.ipse tãquam in aci/
em cum robore exercitus egressus,signa ocyus ferri ad urbẽ iussit . Philopœmẽ posteaquam
citatum agmen per angustam & procliuem uiam duci raptim uidit: equitatũ omnem & Cre/
tensium

tensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi ubi hostes adesse, et à suis se desertos uiderunt, primo in castra recipere se conati sunt: deinde posteaquam instructa acies tota Achæorum admouebatur: metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplo cetrati Achæorum in castra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod uix tranquillum ab hostili metu agmē expediri posset. Vt uero ad postremos prælium ortum est, clamorq; terribilis à tergo pauētium ad prima signa est perlatus: pro se quisq; armis abiectis in circumiectas itineri syluas diffugiūt: momentoq; temporis strage armorum septa uia est: maxime hastis: quæ pleræq; aduersę cadentes, uelut uallo obiecto iter impediebant. Philopœmen utcūq; possent, instare & persequi auxiliaribus iussis (utiq; enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse grauius agmen uia patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi castris sub occasum solis positis, leuem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur. qui ubi prima uigilia uenerunt, nuntiantes: tyrannum cum paucis ad urbem pene trasse, cæteram multitudinem inermem toto sparsam uagari saltu: corpora curare eos iubet. ipse ex cætera copia militum, qui, quia priores in castra uenerant, refecti & cibo sumpto & modica quiete erant: delectos, nihil præter gladios secum ferentes extemplo educit: & duarū portarum itineribus, quæ Pheras, quæq; Barbosthenem ferunt, eos instruxit: quà ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonij quoad lucis superfuit quicquam, deuijs callibus medio saltu se recipiebant. primo uespere ut lumina in castris hostium conspexere: è regione eorum occultis semitis se tenuerunt. ubi prætergressi ea sunt: iam tutum rati, in patenteis uias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cęsi captiq; sunt: ut uix quarta pars de toto exercitu euaserit. Philopœmen incluso tyranno in urbem insequentes dies propè triginta uastandis agris Laconū absumpsit: debilitatisq; ac propè fractis tyranni uiribus, domum redijt: æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano, & quod ad Laconicum bellum attineret, pręferentibus etiam. Dum inter Achęos & tyrannum bellum erat: legati Romanorum circumire sociorum urbes soliciti, ne Aetoli partis alicuius animos ad Antiochum auertissent. minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt: quos, quia Nabidi infesti erant: ad cætera quoq; satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iêre: allocutiq; concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere. eò Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda oratio fuit: quòd pars principum alienati à Romanis, totiq; Antiochi & Aetolorum erāt: quia cum reddi filium obsidem Philippo allatum esset: stipendiumq; impositum remitti: inter cætera uana allatum erat: Demetriadem quoq; ei reddituros Romanos esse. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisq; eius quidam omnia nouari Aetolorum Antiochiq; aduentu malebāt. Aduersus eos ita disserendū erat: ne timorem uanū ijs demendo spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momēti, quàm in Magnetibus esset. Illa tantum commemorata: cum totam Gręciam beneficio libertatis obnoxiā Romanis esse: tum eam ciuitatem præcipue. ibi enim non præsidium modo Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam: ut præsens semper in oculis habendus esset dominus. cæterum nequicquā ea facta, si Aetoli Antiochum in Philippi regiam adducerent: & nouus & incognitus pro uetere & experto habendus rex esset. Magnetarchen summum magistratum uocant. is tum Eurylochus erat: ac potestate ea fretus negauit dissimulandum sibi & Magnetibus esse, quæ fama uulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus esse. & inter dicendi contentionem inconsultius euectus proiecit: tum quoq; specie liberam Demetriadem esse: re uera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sub hanc uocem fremitus uariantis multitudinis fuit. partim assentientium, partim indignantiū dicere id ausum eum. Quintius quidem adeò exarsit ira, ut manus ad cœlū tendens deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum inuocaret. Hac uoce perterritis omnibus, Zeno ex principibus unus, magnæ cum ob eleganter actam uitam autoritatis, tum quod semper Romanorum haud dubiè partis fuerat: ab Quintio legatisq; alijs flens petijt, ne unius amentiam ciuitati assignarēt.

suo quenque periculo furere. Magnetas non libertatem modò, sed omnia quæ hominibus sancta caraque sint, T. Quintio & populo Romano debere, nihil quenquam à dijs immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent: & in corpora sua citius per furorem sæuituros, quàm ut Romanam amicitiam uiolarent. Huius orationē subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Aetoliam profugit. Iam enim, & id măgis in dies, Ætoli defectionem nudabant: eoque ipso forte tempore Thoas princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat: indeque Menippum secum adduxerat, regis legatum. qui, priusquam concilium ijs daretur: impleuerant omnium aures, terrestres naualesque copias commemorando: ingentem uim peditum equitumque uenire: ex India elephantos accitos: ante omnia, quo maximè moueri credebant multitudinis animos: tantum aduehi auri, ut ipsos emere Romanos posśit. Apparebat, quid ea oratio in cōcilio motura esset: nam & uenisse eos, & quæ ageret, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam propè abscisa res erat, tamen non ab re esse Quintio uisum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Aetolos, qui uocem liberam mittere aduersus regis legatū auderet. Athenienses maximè in eam rem idonei uisi sunt, propter & ciuitatis dignitatem, & uetustam societatem cum Aetolis. ab ijs Quintius perijt, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiauit legationem. Menippus post eum intromissus. Optimū fuisse omnibus qui Greciam Asiamque incoleret, ait, integris rebus Philippi potuisse interuenire Antiochum. sua quęque habiturum fuisse: neque omnia sub nutum ditionemque Romanam peruentura: nūc quoque, inquit, si modò uos quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum: poterit dijs iuuantibus, & Aetolis socijs, Antiochus quamuis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. ea autem in libertate posita est: quę suis stat uiribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienses quibus primis post regiam legationem dicendi quæ uellent potestas facta est: mentione omni regis prętermissa, Romanæ societatis Aetolos, meritorumque in uniuersam Gręciā T. Quintij admonuerunt: ne temere eam celeritate nimia consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia prima specie lęta, tractatu dura, euentu tristia esse, legatos Romanos, & in ijs T. Quintium haud procul inde abesse. dum integra omnia essent, uerbis potius de ijs quæ ambigerentur disceptarent, quàm Asiam Europamque ad funestum armarent bellum. Multitudo auida nouandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maximè seniores autoritate obtinuere, ut daretur ijs concilium. Hoc decretum Athenienses cum retulissent, eundum in Aetoliā Quintio uisum est. aut enim moturum aliquid, aut omneis homines testes fore: penes Aetolos belli culpam esse: Romanos iusta ac propè necessaria sumpturos arma. Posteaquam uentum est eò: Quintius in concilio orsus à principio societatis Aetolorum cum Romanis, & quoties ab ijs fides mota fœderis esset, pauca de iure ciuitatū, de quibus ambigeretur, disseruit. Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur quanto esse satius, Romā mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallet: quàm populum Romanum cum Antiocho lanistis Aetolis, nō sine motu magno generis humani et pernicie Græciæ, dimicare? nec ullos prius cladem eius belli sensuros, quàm qui mouissent. Hæc nequicquam uelut uaticinatus Romanus. Thoas deinde cæterique factionis eiusdem cum assensu omniū auditi peruicerunt: ut ne dilato quidē concilio, & absentibus Romanis decretum fieret: quo accerseretur Antiochus ad liberandā Græciam, disceptandumque inter Aetolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriā cōtumeliam Damocritus Pr. eorum. nam cum idipsum decretum posceret eum Quintius: non ueritus maiestatem uiri, aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse dixit: decretum responsumque breui in Italia, castris super ripam Tyberis positis, daturum. tantus furor illo tempore gentem Aetolorum, tantusque magistratus eorū cepit. Quintius legatique Corinthum redierunt. Inde, ut quæque de Antiocho nihil per se ipsi moti, & sedentes expectare aduentū uiderentur regis: conciliū quidem uniuersę gentis post dimissos Romanos nō habuerunt: per apocletos autem (ita uocant sanctius concilium: ex delectis constat uiris) id agitabant, quonam modo res in Græcia nouarentur.

uarentur. Inter omneis constabat, in ciuitatibus principes, & optimum quenq; Romanę societatis esse, & præsenti statu gaudere: multitudinem, & quorum res non ex sententia ipsorum essent omnia nouare uelle. Ætoli consilium uno die spei quoq; nõ audacis modò sed etiam impudentis ceperũt: Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedęmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cuius fuga causaq; fugæ antè dictum est: quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adiuuit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amiciq;, & qui eiusdem factionis erant, liberos & coniugem eius cum sordida ueste tenentes uelamenta supplicum contionem frequentem adire iubent, singulos uniuersosq; obtestantes: ne insontem, indemnatum consenescere in exilio sinerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososq; immiscendi res tumultu Ætolico spes mouit. pro se quisq; reuocare iubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cum millia sex ab urbe abesset: luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subsequi iussa, præcessit. posteaq; portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis iussit, & loris ducere equos, itineris maximè modo solutis ordinibus: ut comitatus magis præfecti uideretur, quàm præsidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset: media urbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusq;, domum deduxit, mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes aduersæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorũ facta est. Lacedæmone non urbi uis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiã rei apud Lacedęmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt: quod fatigabat precibus: ut auxilia sibi, cum illis autoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt: & triginta delecti ex iuuentute equites. Iis à Pr. Damocrito in consilio arcano gentis de quo antè dictum est, denuntiatũ: ne se ad bellum Achaicũ, aut rem ullam, quam sua quisq; opinione præcipere posset: crederent missos esse. quicquid Alexamenũ res mouisset subiti consilij capere: ad id quàm uis inopinatũ, temerariũ, audax, obedienter exequẽdum parati essent: ac pro eo acciperent, tanq; ad id unum agendum missos à domo se scirent. Cum his ita pręparatis Alexamenus ad tyrannum uenit, quem adueniens extemplo spei impleuit. Antiochum iam in Europam transisse: mox in Græcia fore, terras, maria armis uiris cõpleturum. nõ cum Philippo rem esse credituros Romanos. numerum iniri peditum equitumq;, ac nauium non posse: elephantorũ aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto suo exercitu paratos esse uenire Lacedęmonem, cum res poscat: sed frequentes armatos ostendere aduenienti regi uoluisse. Nabidi quoq; & ipsi faciendũ esse: ut quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere ocio. sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, et corpora exerceret. consuetudine leuiorẽ laborem fore, & comitate ac benignitate ducis etiam non iniucundũ fieri posse. Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie consistebant. tyrannus cum tribus summũ equitibus, inter quos plerunq; Alexamenus erat, ante signa uectabatur cornua extrema inuisens. in dextro cornu Ætoli erant: & qui ante auxiliares tyranni fuerant: & qui uenerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendiq; eumquæ in rem esse uidebantur: nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi: mox inde, uelut imperato quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori statuerat: eo paulisper cum tyranno uectatus, cum ad suos concessisset: tum equitibus à domo secũ missis. Agenda, inquit, res est iuuenes, audendaq;, quam me duce impigrè exequi iussi estis. parate animos dextrasq;: nequis in eo, quod me uiderit facientem, cesset. qui cunctatus fuerit, & suum cõsilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse. Horror cunctos cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab læuo cornu ueniebat. Ponere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri. colligit et

ipse animum confusum tantæ cogitatione rei,posteaquam appropinquabat, impetum facit: & transfixo equo tyrannum deturbat.iacentem equites confodiunt:multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus uulnera peruenerunt:& priusquam à media acie succurreretur,expirauit. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupādam pergit. Corporis custodes, cum res in oculis gereretur, pauor primo cepit:deinde posteaquā abire Ætolorum agmen uidere, concurrunt ad relictum tyranni corpus:spectatorum turba ex custodibus uitæ mortisq; ultoribus est facta. nec mouisset se quisquam si extemplo positis armis uocata in contionem multitudo fuisset,& oratio habita tempori conueniens. Frequentes inde retenti in armis Ætoli,sine iniuria cuiusquam.sed, ut oportuit in consilio fraude cœpto,omnia in maturandam perniciem eorum,qui fecerant,sunt acta. Dux regia inclusus diē ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit:Ætoli uelut captaurbe,quam liberasse uideri uolebant,in prędam uersi. Simul indignitas rei,simul contem ptus,animos Lacedęmonijs ad coeundum fecit.alij dicere:exturbandos Aetolos,& libertatem,cum restitui uideretur, interceptam repetendam.alij:ut caput agendæ rei esset, regij generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus eius stirpis erat puer admodum,educatus cū liberis tyrāni. eum in equū imponunt,&armis arreptis Aetolos uagos per urbem cædunt:tum regiam inuadunt:ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Aetoli circa Chalciœcon (Mineruæ est templum æreum)cōgregati cæduntur.pauci armis abiectis,pars Tegeam,pars Megalopolin perfugiunt.ibi comprehensi à magistratibus sub corona uenierunt. Philopœmen audita cæde tyranni profectus Lacedęmonem,cum omnia turbata metu inuenisset:euocatis principibus, & oratione habita,qualis habenda ab Alexameno fuerat: societati Achæorū Lacedæmonios adiunxit:eo etiam facilius,quod ad idem forte tempus A. Attilius cum quatuor & uiginti quinqueremibus ad Gyttheum accesit. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem pulsum opibus eorum,qui Romanæ societatis erant,post T. Quintij legatorumq; aduentū, & Herodorū Cianum mercatorē, sed potentē Chalcide propter diuitias, præparatis ad proditionē ijs,qui Euthymidæ factionis erant: nequaq; eandem fortunā,qua Demetrias per Eurylochū occupata erat,habuit. Euthymidas ab Athenis(eum domicilio delegerat locum)Thebas primū,hinc Salganea processit. Herodorus ad Thronium inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditū,& Thoas ducētos equites,onerarias leues ad triginta habebat,eas cum sexcentis peditibus Herodorus traijcere in insulam Atalantā iussus:ut inde,cum pedestres copias appropinquare iam Aulidi atq; Euripo sensisset:Chalcidem traijceret.ipsi cæteras copias nocturnis maximè itineribus quanta poterant celeritate,Chalcidē ducebant. Mictio & Xenoclides,penes quos tum summa rerum pulso Euthymida, Chalcide erat:seu ipsi per se suspicati,seu indicata re, primo pauidi nihil usquam spei,nisi in fuga ponebant,deinde posteaq; resedit terror, & prodi & deseri non patriā modò,sed etiam Romanorum societatē cernebant,consilio tali animū adiecerunt. Sacrum anniuersariū eo forte tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat:quod non populariū modò,sed Carystiorū etiam cœtu celebratur. Eò miserunt qui orarent Eretrienses Carystiosq;: ut & suarum fortunarū in eadem insula geniti misererētur:& Romanam societatē respicerent:ne sinerent Aetolorū Chalcidem fieri. Eubœā habituros,si Chalcidem habuissent. graues fuisse Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futuros Aetolos. Romanorū maxime respectus ciuitates mouit,& uirtutē nuper in bello,& in uictoria iustitiā benignitatemq; expertas.itaq; quod roboris in iuuentute erat,utraq; ciuitas armauit,misitq;. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidissent:ipsi omnibus copijs trāsgressi Euripū ad Salganea posuerūt castra.inde caduceator primū,deinde legati ad Aetolos missi percunctatū:quo suo dicto factóue,socij atq; amici ad se oppugnandos uenirēt. Respondit Thoas dux Aetolorū:nō ad oppugnandos,sed ad liberandos ab Romanis uenire se.splendidiore nūc eos catena, sed multo grauiore uinctos esse: q; cum præsidium Macedonū in arce habuissent. Se uero negare Chalcidēses aut seruire ulli, aut pręsidio cuiusquam egere. Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Aetoli,ut qui spem omnē in eo,ut improuiso opprimerent,habuissent:ad iustū bellum oppugnationemq; urbis

urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas posteaquam castra popularium ad Salganea esse, profectosq; Aetolos audiuit: & ipse à Thebis Athenas rediit. Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicq; expectasset: missa speculatoria naue, ut quid moræ esset, sciret: posteaquam rem omissam à socijs uidit: Thronium, unde uenerat, repetit. Quintius quoq; his auditis à Corintho ueniēs nauibus, in Chalcidis euripo Eumeni regi occurrit. placuit, quingentos milites præsidij causa relinqui Chalcide ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quintius quò profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. & ut præsidij aliquid esset suæ partis hominibus: Eunomo Pr. Thessalorum scripsit, ut armaret iuuentutem. & Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos, non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis: rem aggressurus. Villius quinqueremi naue ostium portus est inuectus. Eò multitudo Magnetū omnis cum se effudisset: quæsiuit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes sese uenisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus: ad amicos uenisse eum. sed abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse: nec per colloquij speciem multitudinē solicitaret. Altercatio inde, non sermo fuit: cum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminentesq; prædiceret clades: multitudo obstreperet, nūc senatum, nunc Quintium accusando. Ita irrito incepto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius nuntio ad Pr. misso, ut reduceret domum copias: ipse nauibus Corinthum redijt. Abstulerunt me uelut de spatio, Græciæ res immistæ Romanis, non quia ipsas operæpretiū esset perscribere: sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli. Coss. designatis (inde nāq; diuerterā) L. Quintius, & Cn. Domitius Coss. in prouincias profecti sunt: Quintius in Ligures, Domitius aduersus Boios. Boij quieuerūt: atq; etiam senatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (summa omniū mille & quingenti) Cos. dediderūt sese. Ab altero Cos. ager Ligurum latè est uastatus, castellaq; aliquot capta: unde non præda modo omnis generis cum captiuis parta: sed recepti quoq; aliquot ciues socijq;, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex s c plebisq; scito. tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumuiri deduxerunt eos, Q. Næuius, M. Minucius, M. Furius Crassipes. quinadena iugera agri data in singulos pedites sunt: duplex equitibus. Brutiorum proximè fuerat ager: Brutij ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutinus alter, sed segnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriæ in solicitudine ac metu fuere. in triduum eius rei causa supplicatio habita est. alter non pauor uanus, sed uera multorum clades fuit. incendio à foro Boario orto diem noctemq; ædificia in Tyberim uersa arsere: tabernæq; omnes cum magni pretij mercibus conflagrauerunt. Iam ferè in exitu annus erat: & in dies magis fama de Antiochi bello, & cura patribus crescebat. itaq; de prouincijs magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes: agitari cœptum est. Decreuere, ut Coss. Italia, & quò senatus censuisset, (iam esse bellum aduersus Antiochū regem omnes sciebant) prouinciæ essent. cuius ea sors esset, quatuor millia peditum ciuium Romanorum & trecenti equites, sex millia sociûm Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. eorum delectum habere L. Quintius Cos. iussus: ne quid moraretur, quo minus Cos. nouus quò senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de prouincijs prætorum decretum est: prima ut sors duæ, urbanaq; & inter ciues ac peregrinos iurisdictio esset, secunda Brutij: tertia classis, ut nauigaret, quò senatus censuisset: quarta Sicilia: quinta Sardinia, sexta Hispania ulterior. Imperatum præterea L. Quintio Cos. est, ut duas legiones ciuium Romanorum nouas conscriberet: & sociûm ac Latini nominis uiginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Brutij prouincia euenisset, decreuerunt. Aedes duæ Ioui eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Vouerat L. Furius Purpurio prætor Gallico bello unam, alteram Cos. Dedicauit Q. Marcius Ralla duumuir. Iudicia in fœneratores eo anno multa seuerè sunt facta, accusantibus priuatos ædilib. curulib. M. Tuccio, & P. Iunio Bruto. de mulcta dānatorū quadrigæ inauratę in Capitolio positæ in cella Iouis supra fastigium ædiculę, & XII

clypea

clypea inaurata. & ijdem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerũt. Intentis in apparatum noui belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum ciuitates tenebãt, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus: quas neq; ui expugnare ad eam diem poterat: neq; cõditionibus in amicitiam perlicere: neq; à tergo relinquere traijciens ipse in Europam uolebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primo naues apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde an omnino mittendus esset, consultatio mota est: maximè à Thoante Aetolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendacijs de rege, multiplicando uerbis copias eius, erexerat multorum in Græcia animos: ijsdem & regis spem inflabat, omnium uotis eum accersiri. concursum ad litora futurum, unde classem regiam prospexissent. Hic idem ausus de Annibale est mouere sententiam propè iam certam regis. nam neq; dimittendam partem nauium à classe regia censebat: neque si mittendæ naues forent, minus quempiam ei classi, quàm Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœnum esse: cui mille in dies noua consilia uel fortuna sua, uel ingenium posit facere. & ipsam eam gloriam belli qua uelut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. regem conspici, regem unum ducem, unum imperatorem uideri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal: idem damni fore ac si per alium ducem amittantur. si quid prospere eueniat: Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si uero uniuerso bello uincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege uicturum Annibalem uni subiectum, qui patriam propè non tulerit? non ita se à iuuenta eum gessisse, spe animoq; complexum orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus uideatur. Nihil opus esse regi Annibale duce, comite & consiliario eodem ad bellum uti posse. modicum fructum ex ingenio tali neq; grauem neq; inutilem fore. si summa petantur, & dantem & accipientem prægrauatura. Nulla ingenia tam prona ad inuidiam sunt, quàm eorum qui genus ac fortunam suam animis non æquant: quia uirtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Annibalis, quod unũ in principio belli utiliter cogitatum erat, abiectum est. Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Aetolos elatus non ultrà differre profectionem in Græciã constituit. Priusquam solueret naues, Ilium à mari ascendit, ut Mineruæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur XL. tectis nauibus, apertis LX. & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoq; alio apparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit: inde Scyathum traiecit. ubi collectis in alto quæ dissipatæ erant nauibus, ad Pteleum primum continentis uenit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principesq; Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentia lætus die postero in urbis portum nauibus est inuectus. Copias haud procul inde exposuit. X. millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti: uix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum. ne dum ad sustinendum Romanum bellum. Aetoli posteaquam Demetriadem uenisse Antiochum allatum est, concilio indicto decretum, quo accerserent eum, fecerunt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat: Phalaram in sinum Maliacum processerat. inde decreto accepto Lamiam uenit, exceptus ingenti fauore multitudinis cũ plausibus clamoribusq;, & quibus alijs lætitia effusa uulgi significatur. In conciliũ ut uentum est: à Phanea prætore principibusq; alijs introductus, facto silentio rex dicere orsus. Prima eius oratio fuit excusantis, quod tanto minoribus spe atq; opinione omnium copijs uenisset. Id suæ impensæ erga eos uoluntatis maximum debere indicium esse quod nec paratus satis ulla re, & tempore ad nauigandum immaturo, uocantibus legatis eorum haud grauate obsecutus esset: credidissetq;, cum se uidissent Aetoli, omnia uel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Cæterum eorum quoq; se, quorum expectatio destituta in præsentia uideatur, spem abunde expleturum. nam simul primũ anni tempus nauigabile præbuisset mare: omnẽ se Græciã armis, uiris, equis, omnẽ oram maritimã classibus cõpleturum, nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum: donec depulso ceruicibus eorum imperio Romano, liberam uerè Græciam, atq; in ea principes Aetolos fecisset. cum exercitibus cõmeatus quoq; omnis generis ex Asia uenturos. in præsentia curæ esse Aetolis debere, ut copia frumenti satis & annona

& annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur. In hanc sententiam rex cum magno omniũ assensu locutus discessit. Post discessum regis inter duos principes Aetolorũ, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Phaneas reconciliatore pacis, & disceptatore de ijs, quæ in controuersia cum populo Romano essent: utendum potius Antiocho censebat, quàm duce belli. Aduentum eius & maiestatem ad uerecundiam faciendam Romanis uim maiorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, uolũtate remittere: quæ bello & armis cogi non possint. Thoas negare, paci studere Phaneam: sed discutere apparatum belli uelle: ut tædio & impetus relanguescat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romã, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse. nec nisi abscisa omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum: sed orandum potius regem: ut quoniam, quod maximum fuerit, ipse uindex Græciæ uenerit: copias quoque terrestres naualesque accersat. armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Ætolis modò, sed ne pro sequidem ipso momenti ullius futurum apud Romanos. Hæc uicit sententia: imperatoremque regem appellandum censuerunt: & XXX. principes, cum quibus, si qua uellet, cõsultaret, delegerunt. Ita dimisso concilio, multitudo omnis in suas ciuitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorũ unde bellum ordiretur, consultabat. optimum uisum est, Chalcidem frustrà nuper ab Ætolis tentatam primũ aggredi: & celeritate in eam rem magis, quàm magno conatu & apparatu opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est. & alio itinere principes Ætoli, iuniorũ paucis euocatis, ad Chæroniam occurrerunt: & X. constratis nauibus secuti sunt. Rex ad Salganea castris positis, nauibus ipse cum principibus Aetolorum Euripũ traiecit. & cum haud procul portu egressus esset: magistratus quoque Chalcidensium, & principes ante portam processerũt. pauci utrinque ad colloquium congressi sunt. Aetoli magnopere suadere, ut salua Romanorum amicitia regem quoque assumerent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi bella, sed liberandæ Grǽciæ causa in Europam traiecisse, & re liberandǽ, non uerbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem utilius Græciæ ciuitatib. esse, quàm utranque complecti amicitiam. ita enim ab utriusque iniuria tutam alterius semper præsidio & fiducia fore. nam si non recepissent regem, uiderent quid patiendum ijs extemplo foret: cum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere uiribus suis non possent, ante portas esset. Ad hæc Mictio unus ex principibus, mirari se dixit, ad quos liberandos Antiochus relicto regno suo in Europam traiecisset. nullam enim ciuitatem se in Græcia nosse: quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat: aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. itaque Chalcidenses neque uindice libertatis ullo indigere, cum liberi sint: neque præsidio, cum pacem eiusdem P R beneficio & libertatem habeãt. Amicitiã regis non aspernari, neque ipsorum Aetolorum. id primum eos pro amicis facturos: si insula excedant, atque abeant. nam ipsis certum esse: non modò nõ recipere mœnibus. sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex autoritate Romanorum. Hæc renuntiata regi ad naues, ubi restiterat, cum essent: in præsentia (neque enim ijs uenerat copijs, ut ui agere quicquam posset) reuerti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum inane incœptum euasisset, consultare cum Aetolis rex quid deinde fieret. Placuit, Achęos & Aminandrum regem Athamanum tentare. Bœotiorum gentem auersam ab Romanis iam inde à Barcyllæ morte, & quæ secutæ eam fuerant, censebant. Achæorũ Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconũ, infestum inuisumque esse Quintio credebant. Aminander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cuiusdam Megalopolitani, habebat: qui se oriundum à Magno Alexandro ferens, filijs duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina imposuerat: quam regijs inclytam nuptijs maior ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat: Hunc forte ingenio uanum Aetoli & Antiochus impulerant in spem, quod is uere regũ stirpis esset, regni Macedoniæ: si Aminandrum Athamanesque Antiocho coniunxisset. & ea uanitas promissorum non apud Philippum modò, sed etiam apud Aminandrum ualuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumque coram

T. Quintio

T. Quintio Ægi datum est concilium. Antiochi legatus prior, quàm Aetoli est auditus. Is,
ut pleriq; quos opes regiæ alunt, uaniloquus maria terras inani sonitu uerborum compleuit.
Equitum innumerabilem uim traijci Hellesponto in Europam: partim loricatos, quos cata/
phractos uocant: partim sagittis ex equo utentes, & à quo nihil satis tecti sit, auersos refugien
te equo certius figentes. His equestribus copijs quanq; uel totius Europæ exercitus in unum
coacti obrui possent, adijciebat multiplices copias peditum: & nominibus quoq; gẽtium uix
fando auditis terrebat: Dahas, Medos, Elimęosq; & Cadusios appellans. Naualiũ uero co/
piarum, quas nulli portus capere in Græcia possent: dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sini
strum Aradios & ex Pamphylia Sidetas tenere: quas gentes nullę unquam nec arte, nec uir/
tute nauali æquassent. Iam pecuniam, iam alios belli apparatus referre superuacaneum esse.
scire ipsos, abundasse semper auro regna Asiæ, Itaq; non cum Philippo, nec Annibale rem fu
turam Romanis principe altero ciuitatis: altero Macedonię tantum regni finibus incluso: sed
cum magno Asiæ totius, partisq; Europæ rege. Eum tamen, quanquã ab ultimis orientis ter/
minis ad liberandam Græciam ueniat: nihil postulare ab Achæis: in quo fides eorum aduer/
sus Romanos, priores socios atq; amicos lædatur. non enim ut secum aduersus eos arma capi
ant: sed ut neutri parti sese cõiungant, petere pacem utriq; parti, quod medios deceat amicos,
optent: bello se non interponant. Idem fermè & Aetolorum legatus Archidamus petijt: ut
quæ facillima & tutissima esset, quietem præstarẽt: spectatoresq; belli fortunarum alienarum
euẽtum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Prouectus deinde est intemperãtia
linguę in maledicta, nunc communiter Romanorũ, nunc propriè ipsius Quintij: ingratos ap
pellans, & exprobrans non uictoriam modo de Philippo uirtute Aetolorum partam, sed eti
am salutẽ: ipsumq;, & exercitum sua opera seruatos. Quo enim illum unquã imperatoris fun/
ctum officio esse? auspicantem immolantemq;, & uota nuncupãtem sacrificuli uatis modo in
acie uidisse, cum ipse corpus suum pro eo telis hostium obijceret. Ad ea Quintius. Coràm
quibus magis, quàm apud quos uerba faceret, dicere Archidamum rationem habuisse. Achę
os enim probe scire: Aetolorũ omnem ferociam in uerbis, non in factis esse: & in concilijs ma
gis contionibusq;, quàm in acie apparere. itaq; parui Achæorum existimationem. quibus no
tos esse se scirent, fecisse: legatis regis, & per eos absenti regi eum se iactasse. Quod si quis an/
tea ignorasset: quæ res Antiochum & Aetolos coniunxisset: ex legatorum sermone potuisset
apparere. mentiendo inuicem, iactandoq; uires, quas non haberent, inflasse una spe, atq;
inflatos esse: dum ij ab se Philippum uictum, sua uirtute protectos Romanos, & quæ mo/
dò audiebatis, narrant: uos, cæterasq; ciuitates & gentes, suam sectam esse secuturos: rex con/
tra peditum equitumq; nubes iactat, & consternit maria suis classibus. Est autem res simil/
lima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni & sciti cõuiuatoris. apud quem solsti/
tiali tempore comiter accepti cum miraremur, unde illi eo tẽpore anni tam multa & uaria ue
natio: homo non quàm isti sunt gloriosus, renidens condimentis ait uarietatem illam, & speci
em ferinę carnis ex mansueto sue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ paulo antè iacta/
tæ sint: posse. uaria enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, et
Medos, & Cadusios, & Elimæos. Syros omnes esse. haud paulo mancipiorum melius, prop
ter seruilia ingenia, quàm militum genus. Et utinam subijcere oculis uestris Achęi possem cõ
cursationem regis magni ab Demetriade nunc Lamiam in cõcilium Aetolorum, nunc Chal
cidem uideretis uix duarum male plenarum legiuncularum instar in castris regis uideretis re
gem nunc mendicantem propè frumentum ab Aetolis, quod militi admetiatur: nũc mutuas
pecunias fœnore in stipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde
exclusum, nihil aliud quàm Aulide atq; Euripo spectatis, in Aetoliam redeuntem. Male cre
diderunt & Antiochus Aetolis, & Aetoli regię uanitati. quo minus uos decipi debetis, sed ex
pertæ potius spectatæq; Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicant: non
interponi uos bello: nihil imò tam alienum rebus uestris est. quippe sine gratia, sine dignitate
præmium uictoris eritis. Nec absurde aduersus utrosq; respondisse uisus est: & facile erat
orationem apud fauentes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit:
quin

quin omnes eosdē genti Achæorū hosteis & amicos, quos populus Romanus cēsuisset, iudicarent: bellumque & Antiocho & Aetolis nuntiari iuberent. Auxilia etiā quò censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum uenalem pretio multitudinem, donec ab ijs qui Romanæ partis erant, Quintius est accitus, & accusante Leonte quodam Apollodorus autor defectionis damnatus, atque in exiliū est eiectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem redijt. Bœoti nihil certi responderūt. Cum Antiochus in Bœotiam uenisset. tum quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse. Antiochus cum ad Chalcidis præsidiū & Achæos & Eumenem regem misisse audisset: maturandū ratus, ut & præuenirent sui: & uenientes si possent, exciperent: Menippum cum tribus fermè millibus militū, & cum omni classe Polyxenidam mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia quæ Lamiæ repente colligi potuit, nō ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi nōdum obsessis itineribus tuto transgressi Euripum, Chalcidē peruenerunt. Romani milites quingenti fermè & ipsi, cum iam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum, quà transitus ex Bœotia in Eubœā insulam est, haberet: uenerunt. Mictio erat cum ijs legatus à Chalcide ad Quintium ad id ipsum præsidium petendū missus. qui posteaquam obsessas ab hostibus fauces uidit: omisso ad Aulidem itinere, Delium conuertit, ut inde in Eubœam transmissurus. Templum est Apollinis Delium imminens mari: quinque millia passuū à Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Vbi & in fano lucoque, ea religione & eo iure sancto quo sunt tēpla quæ asyla Græci appellant: & nondum aut indicto bello, aut ita commisso, ut strictos gladios, aut sanguinē usquam factum audissent: cum per magnum otium milites, alij ad spectaculū templi lucique uersi, alij in litore inermes uagarētur: magna pars per agros lignatū pabulatumque dilapsa esset: repente Menippus palatos passim aggressus eos cecidit, ad quinquaginta uiuos cepit. perpauci effugerunt, in quibus Mictio parua oneraria naue exceptus: Ea res Quintio Romanisque sicut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquātum uidebatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, cum rursus oratores partim ex suis, partim Aetolos Chalcidē misisset: qui eadem illa quæ nuper cum minis grauioribus agerent: nequicquam contra Mictione & Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ sibi aperirentur. Qui romanæ partis erāt, sub aduētum regis urbe excesserunt. Achæorū & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa loci communiebāt. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achęi & Eumenis milites pacti ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserūt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen cū terra marique obsiderentur, & iam machinas tormentaque comportari uiderent, non tulere obsidionem. Cum id quod caput erat Eubœę, teneret rex, ne cæteræ quidem eius insulæ urbes imperium abnuerunt, magnoque principio sibi orsus bellum uidebatur: quod tanta insula & tot opportunæ urbes in suam ditionem uenissent.

DECADIS QVARTAE LIBER SEXTVS.

PVBLIVM Cornelium Cn. F. Scipionem & M. Acilium Glabrionem consules inito magistratu, patres priusquam de prouincijs agerent, res diuinas facere maioribus hostijs iusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium maiore parte anni fieri solet: precarique, quod senatus de nouo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoque Romano bene atque feliciter eueniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt: primisque hostijs perlitatum est: & ita aruspices responderunt: eo bello terminos populi Romani propagari, uictoriam ac triumphum ostendi. Hæc cum renuntiata essent, solutis religione animis, patres rogationem ad populum ferri iusserunt: uellent iuberent ne cum Antiocho rege, quique sectam eius secuti essent, bellum iniri: si ea rogatio perlata esset: tum, si ita uideretur consulibus, rem integram ad sena-

tum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. tum senatus decreuit, ut consules Ita/
liam & Græciam prouincias sortirentur: cui Græcia euenisset, ut præter eum numerum mili/
tum, quem L. Quintius in eam prouinciam ex autoritate senatus scripsisset imperasset ue,
eum exercitum acciperet, quem M. Bebius pretor anno priore ex s c in Macedoniam traie/
cisset. & extra Italiā permissum, ut si res postulasset, auxilia ab socijs ne supra quinqꝫ millium
numerum acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter
C o s. cui Italia prouincia euenisset, cū Boijs iussus bellum gerere utro exercitu mallet ex duo
bus, quos superiores C o s s. habuissent: alterum ut mitteret Romam: eęqꝫ urbanę legiones
essent paratę, quò senatus censuisset. His ita in senatu ad id, quę cuius prouincia foret, decretis
tum demum sortiri consules placuit. Acilio Grecia, Cornelio Italia euenit. Certa deinde sorte
senatusconsultū factum est: quod populus Romanus eo tempore duellum iussisset cum rege
Antiocho esse. quiqꝫ sub imperio eius essent, ut eius rei causa supplicationem imperarent con
sules: utiqꝫ M. Acilius C o s. ludos magnos Ioui uoueret, & dona ad omnia puluinaria. Id uo
tum in hęc uerba pręeunte P. Licinio pontifice maximo cōsul nuncupauit. Si duellū, quod
cum Antiocho rege sumi populus iussit: id ex sententia senatus populiqꝫ Romani confectū
erit: tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies x continuos faciet: donaqꝫ ad o/
mnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreuerit. quisquis magistratus eos
ludos quando ubiqꝫ faxit, hi ludi recte facti, donaqꝫ data recte sunto. Supplicatio inde ab
duobus C o s. edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis prouincias, extemplo & pręto/
res sortiti sunt. M. Iunio Bruto iurisdictio utraqꝫ euēnit: A. Cornelio Mammulę Brutij, M.
Æmylio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Liuio Salinatori clasſis, L. Aemy
lio Paulo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio noui milites, cōscripti prio/
re anno ex s c à L. Quintio cōsule dati sunt: iussusqꝫ tueri omnem oram circa Tarentū Brun
disiumqꝫ. L. Aemylio Paulo in ulteriorem Hispaniam pręter eum exercitum, quem à M. Ful/
uio propretore accepturus esset: decretum, ut nouorum militum tria millia duceret, & trecētos
equites: ita ut in ijs duę partes sociūm latini nominis, tertia ciuium Romanorū esset. Idem sup
plemēti ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum.
M. Æmylius Lepidus à L. Valerio, cui successurus esset, simul prouinciam exercitumqꝫ accipe
re iussus: L. Valerium, si ita uideretur, propretorem in prouincia retinere: & prouinciam ita di
uidere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset: altera à Pachyno Tyndarium. eam mariti/
mam oram L. Valerius x x nauibus longis custodiret. Eidem pretori mandatū, ut duas deci
mas frumenti exigeret: id ad mare comportandū deuehendumqꝫ in Gręciam curaret. Idem
L. Oppio de alteris decimis exigendis in Sardinia imperatum. cæterum non in Græciam, sed
Romam id frumētum portari placere. C. Liuius prætor, cui clasſis euenerat, cum x x x naui
bus paratis traijcere in Græciam primo quoque tempore iussus, & ab Attilio naues accipere.
ueteres naues quæ in naualibus erant, ut reficeret & armaret. M. Iunio prætori negotium da/
tum est, & in eam classem socios nauales libertinos legeret. Legati terni in Africam, ad Cartha
ginienses & in Numidiam, ad frumentum rogādum, quod in Græciam portaretur, misſi: pro
quo pretium solueret populus Romanus. Adeoqꝫ in apparatum curāqꝫ eius belli ciuitas intē
ta fuit, ut P. Cornelius C o s. ediceret, qui senatores essent, quibusqꝫ in senatu sententiam dice/
re liceret: quiqꝫ minores magistratus essent: ne quis eorū longius ab urbe Roma abiret, quàm
unde eo die redire posset: neue uno tēpore quinqꝫ senatores ab urbe Roma abessent. In com
paranda impigrè classe C. Liuium pretorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper
tenuit. nam cum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt. ab ijs ad senatum reiecti
sunt. senatus ita, ut ad unum omnes consentirent, decreuit: uacationem rei naualis his colonis
non esse. Hostia, & Fregena, & Castrum nouum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Mintur
næ, & Sinuessa fuerunt, quæ cum pretore de uacatione certauerunt. consul deinde M. Acilius
ex s c ad collegium fœcialium retulit: ipsi ne utiqꝫ regi Antiocho indiceretur bellum? an sa/
tis esset ad præsidium aliquod eius nuntiare? & num Ætolis quoqꝫ separatim indici iuberent
bellum? & num prius societas eis & amicitia renuntianda esset quàm bellum indicēdum? Fœ
ciales

Prudens consilium ne [illegible] absentes [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!

ciales responderunt: iam ante sese, cum de Philippo cõsulerentur, decreuisse: nihil referre, ipsi coram, an ad presidiũ nuntiaretur. amicitiam renuntiatam uideri, cum legatis toties repetenti bus res nec reddi nec satisfieri ęquum censuissent. Aetolos ultro sibi bellum indixisse, cum Demetriadem sociorum urbem per uim occupassent: Chalcidẽ terra mariq; oppugnatũ issent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferẽdum traduxissent. Omni bus iam satis comparatis, M. Acilius Cos. edixit: ut quos L. Quintius milites conscripsisset, et quos socijs nominiq; latino imperasset, quos secũ in prouinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, uti omnes Brundisium idibus Maijs conuenirent, ipse ad quintum nonas maias paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in prouincias profecti sunt. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Ægypti rege, Romam uenerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniã & frumentũ. ab Ptolemæo etiam mille pondo auri, xx millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum uterq; se cum omnibus copijs in Aetoliam uẽturum belloq; interfuturũ polliceretur: Ptolemæo id remissum. Philippi legatis respõsum: gratum eum senatui populoq; Romano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus & Masanissa rege legati uenerunt. Carthaginienses tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitũ, dimidium eius Romam apportaturos polliciti sũt: id ut ab se munus Romani acciperent, petere se, & classem suorum suo sumptu comparaturos: & stipendium quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Masanissæ legati quingẽta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam: Romam trecenta millia modiûm tritici, ccquinquaginta hordei: equites quingentos, elephantos xx regem ad M. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum: ita usurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum: præterquã si quid nauium ex fœdere deberent. de pecunia ita responsum: nullam ante diem accepturos. Cum hæc Romæ agebantur: Chalcide Antiochus ne cessaret per hybernorũ tempus: partim ipse solicitabat ciuitatum animos mittendis legatis: partim ultrò ad eum ueniebant: sicut Epirotæ cõmunigentis consensu, & Elei è Peloponneso uenerunt. Elei auxilium aduersus Achæos petebant, quos post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum ciuitati suę arma illaturos credebant. Mille ijs pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarũ legatio erat minime in partem ullam liberi aut simplicis animi. apud regem gratiam initam uolebant, cum eo ut cauerent ne quid offenderent Romanos. petebant enim ne se temere in causam deduceret, expositos aduersus Italiam pro omni Græcia: & primos impetus Romanorũ excepturos. sed si ipse posset terrestribus naualibusq; copijs præsidere Epiro: cupide eum omnes Epirotas & urbibus & portubus suis accepturos, si id nõ posset, deprecari: ne se nudos atq; inermes Romano bello obijceret. Hac legatione id agi apparebat, ut siue (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent uenientẽ: siue uenisset, sic quoq; spes ueniæ ab Romanis foret, quod non expectato longinquo auxilio ab se, præsentis uiribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi quia non satis in promptu erat quid responderet: legatos se missurum ad eos dixit, qui de ijs quæ ad illos seq; cõmuniter pertinerent, loquerentur. In Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ aduersus Romanos eas, quas antè dixi, habentem, Barcillæ necem & bellum à Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes illatum: re uera per multa iam secula publicè priuatimq; labente egregia quondam disciplina gentis, & multorũ eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obuiam effusis undiq; Bœotiæ principibus, Thebas uenit. Ibi in concilio gentis, quanquã & ad Delium impetu in prẽsidium Romanum facto, & ad Chalcidem cõmiserat nec à paruis nec dubijs principijs bellum: tamẽ eandem orationem exorsus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaq; per legatos in concilio Achæorum usus erat, ut amicitiam secum institui, non bellũ indici Romanis postularet, neminem quid ageretur, fallebat. decretum tamen sub leui uerborũ prætextu pro rege aduersus Romanos factum est. Hac quoq; gente adiuncta Chalcidem regressus, præmissis inde li

teris,ut Demetriadem couenirent principes Aetolorum,cum quibus de summa rerum delibe
raret:nauibus eò ad diem indictam concilio uenit: Et Aminander accitus ad consultandū ex
Athamania, & Annibal Pœnus iamdiu non adhibitus,interfuit ei consilio. Consultatum de
Thessalorum gente est,quorum omnibus qui aderant,uoluntas tentādaui debatur.in eo mo/
dò diuersæ sententię erant: quod alij extemplo agendum, alij ex hyeme,quæ tunc fermè me/
dia erat,differendum in ueris principiū: & alij legatos tantummodo mittendos,alij cū omni
bus copijs eundum censebant:terrendosq́ metu,si cunctarentur. Cum circa hanc ferè consul/
tatiōem disceptatio omnis uerteretur: Annibal nominatim interrogatus sententiā,in uniuersi
belli cogitationem regem,atq́ eos qui aderant,tali oratione auertit. Si ex quo traiecimus
in Græciam,adhibitus essem in consilium: cum de Eubœa,de Achæis, de Bœotia agebatur,
eandem sententiam dixissem,quam hodie cum de Thessalis agitur,dicam. Ante omnia Phi/
lippum & Macedonas in societatē belli quacunq́ ratione censeo deducendos esse. nā quod
ad Eubœam Bœotosq́ & Thessalos attinet,cui dubium est: quin ut quibus nullæ suæ uires
sint,præsentibus adulando semper quem metū in consilio habeant, eodem ad impetrandam
ueniam utantur: simul ac Romanū exercitum in Græcia uiderint,ad consuetum imperium se
auertant: nec ijs noxæ futurum sit: quod cum Romani procul abessent,uim tuam præsentis,
exercitusq́ tui experiri noluerint? Quāto igitur prius potiusq́ est Philippum nobis coniun/
gere quàm hos:cui si semel in causam descenderit, nihil integri futurū sit: quiq́ eas uires affe/
rat,quæ non accessio tantum ad Romanū esse bellum: sed per se ipsæ nuper sustinere potue/
rint Romanos. Hoc ego adiuncto(absit uerbo inuidia) qui dubitare de euentu possim? cum
quibus aduersus Philippum ualuerint Romani,ijs nunc fore uideam ut ipsi oppugnētur. Ae
toli qui Philippum(quod inter omnes constat) uicerunt:cum Philippo aduersus Ro. pugna/
bunt. Aminander atq́ Athamânum gens,quorum secundum Aetolos plurima fuit opera in
eo bello,nobiscum stabunt. Philippus tum te quieto totam molem sustinebat belli:nūc duo
maximi reges, Asię Europæq́ uiribus aduersus unum populum, ut meam utranq́ fortunam
taceam,patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem,quicquid tandem erit uo/
biscum comparatus:geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciā præbet coniungi nobis Phi/
lippum posse? una cōmunis utilitas,quę societatis maximum uinculum est:altera autores uos
Aetoli. uester enim legatus hic Thoas inter cætera,quæ ad exciendū in Gręciam Antiochum
dicere est solitus:ante omnia hoc semper affirmauit:fremere Philippum, & ægre pati sub spe
cie pacis leges seruitutis sibi impositas. ille quidem feræ bestiæ uinctæ aut clausæ,& refringe/
re claustra cupienti,regis iram uerbis æquabat. cuius si talis animus est,soluamus nos eius uin
cula & claustra refringamus:ut erumpere diu coërcita ira in hostes communes possit. Quod si
nihil eum legatio nostra mouerit:at nos,quoniā nobis eum adiungere non possumus:ne ho/
stibus nostris ille adiungi possit,caueamus. Seleucus filius tuus Lysimachiæ est:qui si eo exer
citu quem secum habet,per Thraciam proxima Macedonię cœperit depopulari:facile ab au
xilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimū tuenda auertet. De Philippo meam sen
tentiam habes. De ratione uniuersi belli quid sentirē,iam ab initio non ignorasti. quòd si tū
auditus forem: nō in Eubœa Chalcidem captam & castellum Euripi expugnatum Romani,
sed Hetruriam Ligurumq́ & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere, & qui maximus ijs terror
est: Annibalem in Italia esse audirent. Nunc quoq́ accersas cēseo omneis nauales terrestresq́
copias:sequantur classem onerariæ cum commeatibus. nam hic sicut ad belli munera pauci su
mus:sic nimis multi pro inopia cōmeatuum. Cum omneis tuas contraxeris uires:diuisa classe
partem Corcyræ in statione habebis,ne trāsitus Romanis liber ac tutus pateat:partem ad lit
tus Italiæ,quod Sardiniam Africamq́ spectat,traijcies:ipse cum omnibus terrestribus copijs
in Byllinum agrum procedes:inde Græciæ præsidebis,& speciem Romanis traiecturū te prę
bens,& si res poposcerit,traiecturus. Hæc suadeo,qui ut non omnis peritissimus sim belli: cū
Romanis certe bellare bonis malisq́ meis didici. In quæ consiliū dedi: in eadem nec infidelē,
nec segnem operā polliceor. Dij approbent eam sententiā,quæ tibi optima uisa fuerit. Hęc
fermè Annibalis oratio fuit,quam laudarūt magis in præsentia,qui aderāt, quàm rebus ipsis
executi

executi sunt. nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasq; accersendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad conciliū Thessalorum sunt missi. & Ætolis Aminandroq; dies ad conueniendum exercitui Pheras est indictus: eodem & rex cum suis copijs confestim uenit. Ibi dum opperiretur Aminādrum atq; Ætolos: Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonū circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit: siue ab ipso quærēte sibi commendationem ad Macedonum gentem & inuidiam regi, quòd insepultos milites reliquisset, monitus: siue ab insita regibus uanitate, ad consilium specie amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus est in unum ossib. quæ passim strata erāt, coaceruatis factus: qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum mouit. Itaq; qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extēplo ad M. Bebium proprætorem misit: Antiochū in Thessaliam impetum fecisse. si uideretur ei, moueret ex hybernis. se obuiam processurum, ut quid agendum esset, consultarent. Antiocho ad Pheras iam castra habenti, ubi coniunxerant ei se Ætoli & Aminander: legati ab Larissa uenerunt, querentes: quod ob factum dictumue Thessalorum bello lacesserent eos: simul orātes, ut remoto exercitu per legatos, si quid ei uideretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in prędidium miserunt. hi exclusi aditu, iam omnia itinera obsidentibus regijs, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorū rex clementer respondit: non belli faciendi, sed tuendæ & stabiliendæ libertatis Thessalorū causa se Thessaliam intrasse. Similia his qui cum Pherçis ageret, missus. cui nullo dato respōso, Pheræi ipsi suum legatū ad regem, principem ciuitatis Pausaniam miserūt. Qui cum haud dissimilia his, ut in causa pari, quæ pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant: quædam etiam ferocius egisset: rex etiam atq; etiam deliberare eos iussos, ne id consilij caperent: cuius dum in futurū nimis cauti & prouidi essent, extēplo pœniteret: dimisit. Hęc renūtiata Pheras legatio cū esset, ne paulū quidē dubitarunt, quin prouide erga Romanos quicquid sors belli tulisset, paterētur. Itaq; & hi summa ope parabant se ad urbem defendendam: & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus: & ut qui satis intelligeret, (neq; enim dubiū erat) in euentu eius urbis positum esse, quam primam aggressus esset: aut sperni deinde ab uniuersa gente Thessalorum, aut timeri se: omnem undiq; terrorem obsessis iniecit. Primum impetū oppugnationis satis constanter sustinuerunt: deinde cum multi propugnantes caderent aut uulnerarētur, labare animi cœpere. reuocati deinde castigationibus principum ad perseuerādum in proposito, relicto exteriore circulo muri deficiētibus iam copijs, in interiorem partē urbis concesserunt: cui breuior orbis munitionis circumiectus erat. postremò uicti malis cum timerēt, ne ui captis nulla apud uictorem uenia esset, dediderūt sese. Nihil inde moratus rex, IIII millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum: qui quod pertinaciter primò abnuerant, malo domiti tandem fecissent. cum ipsa urbe Hippolochus Larissæorumq; deditum est præsidium. Dimissi ab rege inuiolati omnes, quod eam rem magni momenti futuram rex ad cōciliandos Larissæorū animos credebat. Intra decimum diem quàm Pheras uenerat, his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu primo aduētu cepit. inde Cyerum & Metropolin, & ijs circumiecta castella recepit. omniaq; iam regionis eius, præter Atracē & Gyrtonē, in potestate erant. Tum aggredi Larissam cōstituit: ratus uel terrore cæterarū expugnatarū, uel beneficio præsidij dimissi, uel exemplo tot ciuitatū dedentiū sese, nō ultra in pertinacia mansuros. Elephātis agi ante signa terroris causa iussis, quadrato agmine ad urbem incessit: ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissæorū inter metū præsentē hostiū, & uerecundiam absentiū sociorū. Per eosdem dies Aminander cum Athamānū iuuētute occupat Pelinneū: & Menippus cū tribus millibus peditū Aetolorū, & ducentis equitibus in Perræbiā profectus, Mallœam & Cyretias ui cepit: depopulatusq; est agrū Tripolitanū. His raptim peractis Larissam ad regē redeunt. cōsultanti quidnā agendū esset de Larissa, superuenerunt. Ibi in diuersum sententiæ tendebāt: alijs uim adhibendā & non differendū censentibus, quin operibus ac machinis simul undiq; mœnia aggrederentur urbis, sitæ in plano, à parte cāpestri undiq; faci

lis aditu: alijs nūc uires urbis nequaquam Pheris cōferendæ memorantibus: nūc hyemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minime obsidioni atque oppugnationi urbiū aptū. Incerto regi inter spem metumque legati à Pharsalo, qui ad dedendā urbem suā forte uenerant: animos auxerūt. M. Bebius interim cum Philippo in Dassaretijs cōgressus Ap. Claudiū ex cōmuni cōsilio ad præsidiū Larissę misit. qui per Macedoniā magnis itineribus in iugum montium, quod super Gonnos est, peruenit. Oppidū Gonni x x millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus, quę Tempe appellātur, sitū. Ibi castra metatus latius quàm pro copijs, & plureis quàm quod satis in usum erant, ignes cū accendisset: speciē quā quæsierat, hosti fecit: omnē ibi Ro. exercitū cū rege Philippo esse. Itaque hyemē instare apud suos causatus rex, unū tantū moratus diē ab Larissa recessit, & Demetriadē redijt. Aetolique & Athamânes in suos receperunt se fines. Appius & si, cuius rei causa missus erat, solutā cernebat obsidionē: tamen Larissam ad cōfirmandos in reliquum sociorū animos descendit: duplexque lętitia erat, quod & hostes excesserāt finibus, & intra mœnia præsidiū Ro. cernebāt. Rex Chalcidē à Demetriade profectus, amore captus uirginis Chalcidensis Cleoptolemi filię: cum patrē, primò adlegando, deinde corā ipse rogādo fatigasset, inuitū se grauioris fortunæ cōditioni illigantē: tādem impetrata re, tanquā in media pace nuptias celebrat: & reliquū hyemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellū Ro. & Græciā liberandā, omissa omniū rerum cura, in cōuiuijs & uinū sequentibus uoluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis quàm satietate earū in somno traduxit. Eadē omnes præfectos regios, qui ubique ad Bœotiā maxime præpositi hybernis erāt, cepit luxuria. in eandem & milites effusi sunt: nec quisquā eorum aut arma induit, aut stationē, aut uigilias seruauit: aut quicquā quod militaris operis aut muneris esset, fecit. Itaque principio ueris cum per Phocidē Cheroneā, quò cōuenire omnem undique exercitū iusserat, uenisset: facilè animaduertit nihilo seueriore disciplina milites quàm ducē hybernasse. Alexandrū inde Acarnânē & Menippum Macedonē Stratum Aetolię copias ducere iussit. ipse Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactū processit. cōcilio principū Aetoliæ habito, uia quæ pręter Calidonē & Lysimachiā fert ad Stratum, suis qui per Maliacū sinū ueniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnânum multis emptus donis, nō ipse solum gentē regi conciliabat, sed Clytum etiā prætorē, penes quē tum summa potestas erat, in suam sententiā adduxerat. Is cum Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, nō facile ad defectionē posse cerneret impelli propter metū Romanę classis, quæ cum Attalo, quæúe circa Cephaleniā erat, arte eos est aggressus. nam cum in concilio dixisset: tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, & omnibus qui arma ferrēt, exeundū ad Medeonem & Tyrrheum, ne ab Antiocho aut Aetolis occuparētur: fuēre qui dicerent: nihil attinere omneis tumultuose concitari: satis esse quingentorū hominū præsidiū. eam iuuentutem nactus, trecentis Medeone, ducentis Tyrrhei in præsidio positis, id agebat, ut pro obsidibus futuri uenirent in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medeonem uenerunt. quibus auditis, cum in contione quidnam respondendū regi esset, cōsultaretur: & alij manendū in Romana societate, alij non aspernandā amicitiam regis censerent: media uisa est Clyti sententia, eoque accepta est: ut ad regem mitterēt legatos, peterentque ab eo, ut Medeonios super tanta re consultare in concilio Acarnânū pateretur. In eam legationem Mnesilochus, & qui eius factionis erant, de industria collecti, clàm missis qui regem admouere copias iuberent, ipsi terebant tēpus. itaque uixdū ijs egressis legatis, Antiochus in finibus, & mox ad portas erat, & trepidantibus qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseque iuuentutē ad arma uocantibus, ab Clyto & Mnesilocho in urbem est inductus. & alijs sua uoluntate affluentibus, metu coacti etiam qui dissentiebant, ad regem conuenerunt. quos placida oratione territos cum permulsisset, ad spem uulgatæ clementię aliquot populi Acarnanię defecerunt. Tyrrheum à Medeone profectus est: Mnesilocho eodem & legatis præmissis. Cæterū detecta Medeone fraus cautiores, nō timidiores Tyrrhenses fecit: dato ei haud perplexo responso: nullā se nouam societatē, nisi ex autoritate Romanorū imperatorū accepturos: portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportunè ad confirmandos Acarnânū animos Cn. Octauius missus à Quintio, cum præsidiū & paucas naues ab A. Posthumio, qui ab Attilio legato Cephalenię prępo-

ctus fuerat, accepisset: Leucadem uenit, impleuitque spei socios: M. Aciliũ Cos. iam cum legionibus mare traiecisse, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorẽ quia similem ueri tẽpus anni maturũ iam ad nauigandũ faciebat: rex præsidio Medeone imposito, & in quibusdam alijs Acarnaniæ oppidis, Tyrrheo abscessit: & per Aetoliæ ac Phocidis urbes Chalcidẽ redijt. Sub idem tempus M. Bebius & Philippus rex iam antè per hyemem in Dassaretis congressi, cum Ap. Claudiũ, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent: quia id tẽpus rebus gerendis immaturum erat, in hyberna regressi, principio ueris cõiunctis copijs in Thessaliã descenderunt. in Acarnania tum Antiochus erat. aduenientes, Philippus Mallœam Perrhæbiæ, Bebius Phacium est aggressus. quo primo propè impetu capto, Phestum eadẽ celeritate capit. inde Atracem cum se recepisset, Cyretias hinc & Eritiũ occupat: præsidijsque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se cõiungit. Sub aduentũ Romani exercitus seu ad metũ uirium, seu ad spem ueniæ cum dedissent sese, ad ea recipienda oppida, quæ Athamânes occupauerant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc: Æginiũ, Ericinium, Gõphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pelinnæũ, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus XL in præsidio erat, & circunsidunt: & priusque oppugnarent, mittũt ad Philippum qui moneret: ne uim ultimam experiri uellet. Quibus ille satis ferociter respõdit, uel Romanis uel Thessalis se crediturũ fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Posteaquã apparuit ui agendũ, quia uidebatur & Limnæam eodem tempore oppugnari posse: regem ad Limnæam ire placuit: Bebius restitit ad Pelinnæũ oppugnandũ. Per eos forte dies M. Acilius Cos. cum X millibus peditũ, duobus millibus equitum, XV elephantis mari traiecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militũ tribunos iussit: ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum uenit. Aduentu cõsulis deditio sine cunctatione est facta: traditumque præsidiũ regium & cum ijs Athamânes. Ab Limnæa Pelinnæum consul proficiscitur: Ibi primi Athamânes tradiderunt sese: deinde & Philippus Megalopolitanus. cui decedenti de præsidio cũ obuius forte fuisset Philippus rex: ad ludibriũ regẽ eum cõsalutari iussit: ipse cõgressus fratrẽ haud sanè decoro maiestati suæ ioco appellauit. deductus inde ad Cos. custodiri iussus: & haud ita multo pòst in uinculis Romam missus. cætera multitudo Athamanũ aut militum Antiochi regis, quæ in præsidijs deditorũ per eos dies oppidorũ fuerat: Philippo tradita regi est. fuere autẽ ad tria millia hominũ. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli cõsultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradẽtes urbes suas occurrerũt. Philippus Athamanũ præcipue captiuis indulgẽter habitis, ut per eos cõciliaret gẽtem: nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitũ eò duxit, præmissis in ciuitates captiuis. Et illi magnam autoritatẽ apud populares habuerũt. clementiã erga se regis munificentiamque cõmemorantes: & Aminander cuius præsentis maiestas aliquos in fide cõtinuisset: ueritus ne traderetur Philippo iampridẽ hosti, & Romanis meritò tũ propter defectionẽ infensis, cum coniuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. ita Athamania omnis in ius ditionemque Philippi cõcessit. Consul ad reficienda maximè iumenta, quæ et nauigatione & postea itineribus fatigata erãt: paucos Larissæ moratus dies. uelut reparato modica quiete exercitu, Cranonẽ est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa & Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, dedũtur. ex ijs interrogatis qui manere secum uellent, mille uolentes Philippo tradit: cæteros inermes Demetriadẽ remittit. Proernam inde recepit: & quæ circa eã castella erant. Ducere tum porro in sinũ Maliacũ cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe iuuentus omnis armata syluas & itinera insedit: & in agmen Romanũ ex superioribus locis incursauit. Cõsul primo mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore. posteaquã perseuerare in incepto uidit: tribuno cũ duorum signorum militibus circũmisso, interclusit ad urbem iter armatis, uacuamque eam cepit. tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientiũ undique ex syluis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die cõsul ad Sperchiũ amnẽ peruenit: inde Hypatæorũ agros uastauit.

Cũ hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus. qui iam tum cernens, nihil se ex Græcia præter amœna Chalcide hyberna & infames nuptias petisse, Ætolorũ uana promissa incusare et

Thoantem: Annibalem uero nō ut prudentem tantū uirum, sed propè uatem omnium quæ tum euenirent, admirari. ne tamen temere cœpta segnitia insuper euerteret, nuntios in Aetoliam mittit, ut omni contracta iuuentute cōuenirent. Iam & ipse eò decem millia ferè peditū ex ijs qui postea uenerant ex Asia expleta, & equites quingentos duxit. Quò cū aliquāto pauciores quàm unquam antea cōuenissent: & principes tantūmodo cum paucis cliētibus essent, atq; ij dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quàmplurimos ex ciuitatibus suis euocarent: nec autoritate, nec gratia, nec imperio aduersus detrectātes militiam ualuisse: destitutus undiq; et ab suis qui morabantur in Asia: & ab socijs qui ea in quorum spem uocauerant, non præstabant: intra saltum Thermopylarū sese recepit. Id iugum, sicut Apennini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarū septentrionem uersus Epirus. & Perræbia & Magnesia & Thessalia est, & Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus. intra fauces ad meridiem uergūt Ætoliæ pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adiunctaq; insula Eubœa, & excurrēte in altum uelut promontorio Attica terra sita ab tergo & Peloponnesus. Hoc iugum ab Leucade & mari ad occidentē uerso per Aetoliam ad alterum mare orienti obiectum tendens, ea aspreta rupesq; interiectas habet: ut non modò exercitus, sed ne expediti quidem facile ullos ad transitū calles inueniant. extremos ad orientem montes Oetam uocāt, quorū quod altissimum est, Callidromon appellatur: in cuius ualle ad Maliacum sinum uergente iter est nō latius quàm sexaginta passus. hæc una militaris uia est, quà traduci exercitus, si non prohibeantur, possunt. ideo Pylæ, & ab alijs, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur: nobilis Lacedæmoniorū aduersus Persas morte magis memorabili quàm pugna. Haudquaquā pari tum animo Antiochus intra portas loci eius castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat. & cum duplici uallo fossaq;, et muro etiam quà res postulabat, ex multa copia passim iacentium lapidū permunisset omnia: satis fidens nunquam eà uim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex IIII millibus (tot enim conuenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius consulem oppugnaturū, & iam multis nuntiantibus circa Hypatam omnia euastari. Consul depopulatus Hypatēsem primò, deinde Heracleensem agrū, inutili utrobiq; auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus propè fontes calidarum aquarum aduersus regem castra posuit, Aetolorū utreq; manus Heracleam sese incluserunt. Antiochū, cui priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita & præsidijs obsepta uidebantur: timor deinde incessit, ne quos per imminentia iuga calles inueniret ad transitum Romanus: nam & Lacedæmonios quondam ita à Persis circumitos fama erat: & nuper Philippū ab ijsdem Romanis. itaq; nuntiū Heracleam ad Aetolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent: ut uertices circà montium occuparent obsiderentq;: ne quà transire Romanus posset. Hoc nuntio audito dissensio inter Aetolos orta est. pars imperio parendum regis, atq; eundum censebant: pars subsistendū Heracleæ ad utranq; fortunā: ut siue uictus à consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam ciuitatibus suis: siue uinceret, ut dissipatos in fugā Romanos persequerentur. Vtraq; pars nō mansit modò in sententia sua, sed etiam executa est consiliū: duo millia Heracleæ substiterūt: duo trifariā diuisa, Callidromū & Rhoduntiā, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupauere. Consul posteaquā insessa superiora loca ab Aetolis uidit: M. Porcium Catonē & L. Valeriū Flaccum consulares legatos cum binis millibus delectorū peditū ad castella Aetolorum, Flaccū in Rhoduntiā & Tichiunta, Catonem in Callidromū mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoueret, uocatos in contionē milites paucis est allocutus. Plerosq; omnium ordinū milites inter uos esse uideo, qui in hac eadē prouincia T. Quintij ductu auspicioq; militaueritis. Macedonico bello inexuperabilis magis saltus ad amnē Aoū fuit, quàm hic. quippe portæ sunt hæ: & unus inter duo maria clausis omnibus, uelut naturalis trāsitus est. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & ualidiores impositæ. exercitus hostiū ille & numero maior, & militū genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thracesq; & Illyrij erant. ferocissimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Græci sunt, leuissima genera hominum

num & seruituti nata: rex ille bellicosissimus, exercitatus iam inde ab iuuēta finitimis Thracū atq; Illyriorū, & circa omnium accolarū bellis: hic ut aliam omnē uitam omittā, is est, qui cū ad inferendū populo Ro. bellum ex Asia in Europam transisset: nihil memorabilius toto tempore hybernorū gesserit: q; quod amoris causa ex domo priuata & obscuri etiam inter populares generis uxorē duxit: & nouus maritus uelut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnā processit. Summa uiriū speiq; eius in Ætolis fuit, gente uanissima & ingratissima, ut uos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. nā nec cōuenerunt frequentes, nec cōtineri in castris potuerunt, & in seditione ipsi inter se sunt: & cū Hypatam tuendā Heracleamq; depoposcissent, neutram tutati pars refugerunt in iuga montium: pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse cōfessus nusquam æquo campo nō modò cōgredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidē in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea quā se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidē saltus, ut quondā Lacedæmonios fama est: sed intrà penitus retractis castris. quod quantū interest ad timorem ostendendū: an muris alicuius urbis obsidendum sese incluserit? Sed neq; Antiochum tuebuntur angustiæ: nec Aetolos uertices illi, quos ceperūt. satis undiq; prouisum atq; præcautum est, ne quid aduersus uos in pugna præter hosteis esset. Illud proponere animo uestro debetis: non uos pro Grçciæ libertate tantum dimicare, (quanquā is quoq; egregius titulus esset, liberatam à Philippo antè, nunc ab Aetolis & ab Antiocho liberare) neq; ea tantum in præmium uestrum cessura, quæ nunc in regijs castris sunt: sed illum quoq; omnem apparatū, qui in dies ab Epheso expectatur, prædæ futurū: Asiā deinde Syriamq; & omnia usq; ad ortus solis ditissima regna imperio Ro. aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare rubrū oceano fineis terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit? & omne humanum genus secundū deos nomen Romanū ueneretur? In hæc tanta prçmia dignos parate animos, ut crastino die bene iuuantibus dijs acie decernamus. Ab hac contione dimissi milites, priusquā corpora curarēt, arma telaq; parant. Luce prima signo pugnæ proposito, instruit aciem cōsul arcta fronte, ad naturam & angustias loci. Rex posteaquam signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Leuis armaturæ partem ante uallū in primo locauit: tum Macedonū robur, quos sarisophoros appellabant, uelut firmamentū circa ipsas munitiones cōstituit. his ab sinistro cornu iaculatorū sagittariorumq; & funditorū manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent. ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorū finem quà loca usq; ad mare inuia palustri limo & uoraginibus claudunt. elephantos cū assueto præsidio posuit: post eos equites: tum modico interuallo relicto, cæteras copias in secūda acie. Macedones pro uallo locati primo facile sustinebant Romanos tentantes ab omni parte aditus: multum adiuuantibus qui ex loco superiore fundis, uelut nimbum, glandes, & sagittas simul ac iacula ingerebant. deinde, ut maior nec iam toleranda uis hostium inferebat se, pulsi loco intra munimenta subductis ordinibus concesserunt. inde ex uallo propè alterum uallū hastis præ se obiectis fecerunt. & ita modica altitudo ualli erat, ut & locū superiorem ad pugnandū suis prçberet: & propter longitudinem hastarū subiectum haberet hostē. Multi temere subeuntes uallum trāsfixi sunt: & aut incœpto irrito recessissent, aut plures cecidissent: ni M. Porcius ab iugo Callidromi, deiectis inde Ætolis, & magna ex parte cæsis, (incautos enim & plerosq; sopitos oppresserat) super imminentē castris collem apparuisset. Flacco nō eadem fortuna ad Tichiunta & Rhodontiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quiq; alij in castris regijs erant, primo, dum procul nihil aliud quàm turba & agmen apparebat: Ætolos credere uisa procul pugna subsidio uenire. cæterum ut primum signaq; & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pauor omneis cepit, ut abiectis armis fugerent. Et munimenta sequentes impedierunt, & angustiæ uallis, per quam sequendi erant: & maxime omnium quod elephanti nouissimi agminis erant quos pedes çgrè præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumq; inter se maiorem quàm in prælio edentibus. aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisq;, non equis uirisq; tantum, sed

ſed etiam elephantis, quos capere non potuerãt, interfectis, in caſtra reuerterunt: quæ tentata eo die inter ipſum pugnæ tempus ab Ætolis Heracleam obtinẽtibus præſidio ſine ullo haud parum audacis incœpti effectu fuerant. Conſul noctis inſequẽtis tertia uigilia præmiſſo equitatu ad perſequendũ hoſtem, ſigna legionum prima luce mouit. Aliquantum uiæ pręceperat rex, ut qui nõ antè quàm Elatiæ ab effuſo conſtiterit curſu. ubi primum reliquijs pugnæq́ & fugæ collectis, cum perexigua manu ſemermiũ militum Chalcidem ſe recepit. Romanus equitatus ipſum quidem regem Elatiæ aſſecutus non eſt, ſed magnã partem agminis aut laſsitudine ſubſiſtentis, aut errore, ut qui ſine ducibus per ignota itinera fugerẽt, diſsipatos oppreſſerunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quiſquã effugit: etiam ex x millibus militum, quos Polybio autore traieciſſe ſecum regem in Græciam ſcripſimus, exiguus numerus. Quid ſi Antiati Valerio credamus, L X. millia militum fuiſſe in regio exercitu ſcribenti? X L inde millia cecidiſſe: ſupra V millia capta cũ ſignis militaribus C C X X X: Romanorũ C L interfecti ſunt. Conſule per Phocidem & Bœotiam exercitũ ducente, conſciæ defectionis ciuitates cum uelamentis ante portas ſtabant, metu ne hoſtiliter diriperentur: cæterũ per omnes dies haud ſecus quàm in pacato agro ſine uiolatione ullius rei agmen proceſſit: donec in agrum Coronenſem uentũ eſt. ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Mineruæ Itonææ iram accendit: permiſſumq́ militi eſt ut circũiectum templo agrum popularetur, deinde cogitatio animũ ſubijt: cum cõmuni decreto Bœotiorum poſita eſſet ſtatua, indignũ eſſe in unũ Coronenſem agrũ ſæuire. reuocato extemplo milite finis populandi factus: caſtigati tantum uerbis Bœoti ob ingratũ in tantis tamq́ recẽtibus beneficijs animũ erga Romanos. Inter ipſum pugnæ tempus X naues regiæ cum præfecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant. eò grauis uulneribus Alexander Acarnân nuntius aduerſæ pugnæ cum perfugiſſet, trepidæ inde recenti terrore naues Ceneum Eubœæ petierunt. ibi mortuus ſepultusq́ Alexander. Tres, quæ ex Aſia profectæ eundem portum tenuerant naues: audita exercitus clade, Epheſum redierunt. Iſidorus ab Ceneo Demetriadẽ, ſi fortè eò deferret fuga regẽ traiecit. Per eoſdem dies A. Attilius præfectus Romanæ claſsis magnos regios cõmeatus iam fretũ, quod ad Andrum inſulam eſt, prætervectos excepit. alias merſit, alias cepit naues: quæ nouiſsimæ agminis erant, curſum in Aſiam uerterunt. Attilius Piręeum, unde profectus erat, cum agmine captiuarũ nauium reuectus, magnam uim frumẽti & Athenienſibus & alijs eiuſdem regionis ſocijs diuiſit. Antiochus ſub aduentũ conſulis à Chalcide profectus, Tenum primo tenuit, inde Epheſum tranſmiſit. Conſuli Chalcidem ueniẽti portæ patuerũt, cum appropinquante eo Ariſtoteles præfectus regis urbe exceſsiſſet. & cæteræ urbes in Eubœa ſine certamine traditæ. paucosq́ per dies omnibus perpacatis, ſine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modeſtia poſt uictoriã, quàm ipſa uictoria laudabilior.

Modestia exercitus Romani.

Inde cõſul M. Catonem per quẽ quæ geſta eſſent, ſenatus populusq́ Romanus haud dubio autore ſciret: Romam miſit. Is à Creuſa (Theſpienſiũ emporium eſt, in intimo ſinu corinthiaco retractũ) Patras Achaię petit: à Patris Corcyrã uſq́ Aetoliæ atq́ Acarnanię litora legit: atq́ ita ad Hydruntũ Italiæ traiecit: quinto die inde pedeſtri itinere Romam ingenti curſu peruẽnit, ante lucem ingreſſus urbem. à porta ad prætorẽ M. Iunium iter intendit. Is prima luce ſenatum uocauit, quò L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante à cõſule dimiſſus cum adueniens audiſſet prægreſſum Catonẽ in ſenatu eſſe, ſuperuenit exponenti, quæ geſta eſſent. Duo inde legati iuſſu ſenatus in contionem ſunt producti: atq́ ibi eadem, quæ in ſenatu de rebus in Ætolia geſtis expoſuerunt. Supplicatio in triduũ decreta eſt: & ut X L hoſtijs maioribus prætor, quibus dijs ei uideretur, ſacrificaret. Per eoſdẽ dies & M. Fuluius Nobilior, qui biennio antè prætor in ulteriorẽ Hiſpaniam erat profectus, ouans urbem eſt ingreſſus: Argẽti bigati præ ſe tulit C X X X millia: & extra numeratũ X I I millia pondo argenti: auri pondo C X X V I I. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleã ad Aetolos præmiſit: ut tũc ſaltẽ experti regiam uanitatẽ reſipiſcerent: traditaq́ Heraclea, cogitarent de petenda ab ſenatu ſeu furoris ſui, ſeu erroris uenia. Et cæteras Græciæ ciuitates defeciſſe eo bello ab optime de ſe meritis Romanis: ſed quia poſt fugã regis cuius fiducia ab officio deceſsiſſent: nõ addidiſſent pertinaciam

Gratus Romanorum in Deos animus ob res feliciter gestas.

etiam culpæ, in fidem receptas esse, Aetolos quoque, quanquam non secuti sint regem, sed accerserint, & duces belli non socij fuerint: si pœnitere possint, posse & incolumes esse. Ad ea cum pacati nihil respõderetur, appareretque armis rem gerendam: & rege superato bellum Aetolicum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleã mouit, eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circũuectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipsa in campo, arcem imminentem loco alto, & undique præcipiti habet. Contemplatus omnia quæ noscenda erant, quatuor simul locis aggredi urbem constituit. à flumine Asoro, quà & gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi præposuit. arcem extra muros, quæ frequentius propè quàm urbs habitabatur, T. Sempronio Longo oppugnandam dedit. à sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bebium: ab altero amniculo, quem Melana uocant, aduersus Dianæ templum Ap. Claudium opposuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesque, & alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur. & cum ager Heracliensis paluster omnis, frequénsque proceris arboribus benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat: tum quia refugerant intra mœnia Aetoli, desertaque in uestibulo urbis erant tecta, in uarios usus nõ tigna modò & tabulas, sed laterem quoque & cæmenta & saxa uariæ magnitudinis præbebant. Et Romani quidem operibus magis quàm armis urbem oppugnabant: Aetoli contrà armis se tuebãtur. nam cum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut solet, exceptos declinabant ictus: sed armati frequentes quidã ignes etiam, quos aggeribus inijcerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: & ipsi cũ pro dirutis reficerent muros: crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ uires erant, & frequentes & impigrè fecerunt: in dies deinde pauciores & segnius. etenim cum multis urgerentur rebus, nulla eos res æque ac uigiliæ conficiebant: Romanis in magna copia militum succedentibus alijs in stationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore urente. per IIII & XX dies, ita ut nullum tempus uacuum dimicatione esset, aduersus quatuor è partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Cum fatigatos iam Aetolos sciret cos. & ex ratione temporis, & quod ita trasnfugæ affirmabant, tale consilium inijt. media nocte receptui signum dedit, & ab oppugnatiõe simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit: inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctem perducta est, intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam esse Aetoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipsos affecerat: ubi Romanis datum receptui signũ esset, uelut ipsi quoque hoc reuocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Consul cum nocte media intermisisset oppugnationem, quarta uigilia rursus ab tribus partibus summa ui aggressurus, ab una T. Sempronium tenere intentos milites signumque expectare iussit: ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros, Aetoli pars sopiti affecta labore ac uigilijs corpora ex somno moliebãtur: pars uigilãtes adhuc ad strepitum pugnãtium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas iacentis muri trãscendere conantur: partim scalis ascensus tentant. aduersus quos undique ad opẽ ferendam concurrũt Aetoli. Pars una in qua ædificia extra urbem erãt, neque defenditur neque oppugnatur: sed qui oppugnarẽt intenti signũ expectabant, defensor nemo aderat. Iam dilucescebat, cum signum consul dedit: & sine ullo certamine partim per semiruta, partim scalis integros muros trascendêre. Simul clamor index capti oppidi est exauditus, undique Aetoli desertis stationibus in arcem fugiunt. Oppidum uictores permissu consulis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quàm ut miles coërcitus in tot receptis ex potestatẽ hostium urbibus aliquo tandem loco fructum uictoriæ sentiret. Reuocatos inde à medio fermè die milites cũ in duas diuisisset partes: unã radicibus montium circũduci ad rupem iussit: quę fastigio altitudinis par, media ualle uelut abrupta ab arce erat: sed adeò propè geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex uertice altero conijci tela in arcem possent, cum dimidia militum parte cõsul ab urbe ascensurus in arcem, signum ab ijs, qui ab tergo in rupem euasuri erant, expectabat. Nõ tulere qui in arce

in arce erant Ætoli primum eorum qui rupem ceperant clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum: & fractis iam animis, & nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam: utpote congregatis fœminis pueris&#ETH;, & imbelli alia turba in arcem, quæ uix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset. itaq; ad primum impetum abiectis armis dediderūt sese. Traditus inter cæteros principes Aetolorum & Damocritus est: qui principio belli decretum Aetolorum, quo accersendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti responderat: in Italia daturū, cum castra ibi Aetoli posuissent. ob eam ferociam maius uictoribus gaudiū traditus fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam, Philippus Lamiā ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, ut uictoriam ipsi populoq; Romano gratularetur, excusaretq; quod morbo impeditus bello non interfuisset, cōgressus. inde diuersi ad duas simul oppugnandas urbes profecti, intersunt septem millia ferme passuum. & quia Lamia cum posita est in tumulo, tum regionem eà maxime despectat oppidum quà breue interuallum uidetur, & omnia in conspectu sunt: cum enixè uelut proposito certamine Romani Macedonesq; diem ac noctem aut in operibus aut in prælijs essent: hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & uineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. & cum parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederēt: haud dubius, quin si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quàm sibi dedituri essent: suamq; gratiā consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum oppinio est frustrata: cōfestim enim ab Heraclea capta nuntius uenit, ut oppugnatione abstineret. Æquius esse, Romanos milites qui acie dimicassent cum Aetolis, præmia uictoriæ habere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt. Paucis priusquā Heraclea caperetur diebus Aetoli concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochū miserūt: inter quos & Thoas idem qui & antea, missus est. mandata erant, ut ab rege peterent primum: ut ipse coactis rursus terrestribus naualibusq; copijs, in Græciam trajceret: deinde si qua ipsum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id cum ad dignitatem eius fidemq; pertinere, nō prodi socios: tum etiam ad incolumitatē regni, non sinere Romanos omni cura uacuos, cum Aetolorum gētem sustulissent, omnibus copijs in Asiam trajcere. Vera erant quæ dicebantur: eo magis regem mouerunt. itaq; in præsentia pecuniam quę ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria naualiaq; affirmauit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, & ipsum haud inuitum moratē: ut exactor præsens promissorum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tandem animos Aetolorum: & post paucos dies quàm ad bellum renouandum, acciendumq; regem in Asiam miserant legatos: abiectis belli consilijs, pacis petendę oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos cōsul interfatus, cum alia sibi præuertenda esse dixisset: redire Hypatam eos datis dierum x inducijs. & L. Valerio Flacco cum ijs misso, iussit: ei, quæ secum acturi fuissent, exponere: & si qua uellent alia. Hypatam ut est uentum, principes Aetolorū apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. Parantibus ijs antiqua iura fœderum ordiri, meritaq; in populum Romanū, absistere ijs Flaccus iussit, quę ipsi uiolassent: confessionem ijs culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem uersam. nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clemētia spem salutis positam esse. & se suppliciter agentibus ijs adfuturum & apud consulem & Romę in senatu, eò quoq; enim mittendos fore legatos. Hæc una uia omnibus ad salutem uisa est, ut in fidem se permitterent Romanorum. ita enim & illis uiolādi supplices uerecundiā se imposituros: & ipsos nihilo minus suę potestatis fore, si quid melius fortuna ostēdisset. Posteaquā ad consulem uentū est. Phaneas legationis princeps longam orationem, & uariè ad mitigandam iram uictoris composita ita ad extremum finiuit: ut diceret, Aetolos se suaq; omnia fidei populi Romani permittere. Id consul ubi audiuit: etiam atq; etiam uidete, inquit, Aetoli, ut ita permittatis. Tum decretū Phaneas, in quo id diserte scriptum erat, ostendit. Quando ergo, inquit, ita permittitis: postulo ut mihi Dicæarchum ciuem uestrum, & Menetam Epirotam, (Naupactum is cum præsidio ingressus

ingressus ad defectionem compulerat)& Aminandrum cum principibus Athamanum,quorum consilio ab nobis defecistis,sine mora dedatis. Propè dicētem interfatus Romanum, non in seruitutem,inquit,sed in fidem tuam nos tradimus:& certum habeo te imprudentia labi: qui nobis imperes,quæ moris Græcorum non sint. Ad hæc C o s. nec Hercule,inquit,magnopere nunc curo,quid Aetoli satis ex more Græcorum factum esse censeant:dum ego more Romano imperiū id habeam in deditos modo decreto suo,antè armis uictos.itaq; ni propere fit quod impero, uinciri uos iam iubeo. afferriq; catenas,& circumsistere lictores iussit. Tum fracta Phaneæ ferocia,Ætolisq; alijs est:& tandem cuius conditionis essent,sensere. & se quidem Phaneas,& qui adsint Aetolorū,scire facienda esse quæ imperentur.dixit:sed ad decernenda ea concilio Aetolorū opus esse:ad id petere ut x.dierum inducias daret. Petente Flacco pro Aetolis,induciæ datę:& Hypatam reditum est. Vbi cū in concilio delectorum, quos apocletos uocant: Phaneas & quæ imperarentur.& quæ ipsis propè accidissent,exposuisset:ingemuerunt quidem principes conditioni suæ,parendum tamē uictori censebant:& ex omnibus oppidis conuocandos Aetolos ad concilium. Posteaquam uero omnis coacta multitudo eadem illa audiuit,adeò sæuitia imperij atq; indignitate exasperati animi sunt:ut si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur:quonam modo enim utiq; regem Aminandrum se tradere posse? & spes forte oblata:quod Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho ueniens impleuit expectatione uana multitudinem:terra mariq; ingens parari bellum. Is duodecimo die quàm conscenderat nauem,in Aetoliam perfecta legatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit.inde Lamiam pecuniam cum deuexisset,ipse cum expeditis uespera prima inter Macedonum Romanaq; castra medio agro dum Hypatam notis callibus petit,in stationem incidit Macedonum:deductusq; ad regem est,nondum conuiuio dimisso. Quod ubi nuntiatum est, uelut hospitis non hostis aduentu motus Philippus,accumbere eum epulariq; iussit:atq; inde dimissis alijs solum retentum,ipsum quidem de se timere quicquam uetuit. Aetolorum praua consilia,atq; in ipsorum caput semper recidentia accusauit:qui primum Romanos,deinde Antiochum in Græciam adduxissent. sed præteritorum,quæ magis reprehendi quàm corrigi possint, oblitum se non facturum ut insultet aduersis rebus eorum. Aetolos quoq; finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrum priuatim eius diei,quo seruatus à se foret,meminisse. Ita datis qui in tutum eum prosequerētur,Hypatam Nicander consulantibus de pace Romana superuenit. M. Acilius uendita aut concessa militi circa Heracleam præda, posteaquam nec Hypatæ pacata esse consilia, & Naupactū concurrisse Aetolos,ut inde totum impetum belli sustinerent, audiuit præmisso Ap. Claudio cum IIII. millibus militum ad occupanda iuga quà difficiles transitus montium erant:ipse Oetam ascendit:Herculiq; sacrificium fecit in eo loco,quem Pyram,quod ibi mortale corpus eius dei sit crematum,appellant.inde toto exercitu profectus reliquū iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est uentum:(mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum)ibi & iumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt,& homines uexati.& facile apparebat,quàm cum inerti hoste res esset,qui tam impeditum saltum nullo præsidio,ut clauderet transitum, insedisset. Tum quoq; uexato exercitu ad Naupactum descendit:& uno castello aduersus arcem posito,cæteras partes urbis,diuisis copijs pro situ mœnium,circumsedit.nec minus operis laborisq; ea oppugnatio,quàm Heracleæ habuit. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis,quod concilij eorum recusaret esse oppugnari cœpta est. Etenim duæ ciuitates Messene & Elis,extra concilium Achaicum erant,cum Aetolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Græcia Antiochum legatis Achęorum lenius responderāt: dimisso præsidio regio cogitaturos se quid sibi faciendum esset,Messenij sine responso dimissis legatis mouerant bellum:trepidiq; rerum suarum, cum iam ager effuso exercitu passim ureretur:castraq; prope urbem poni uiderēt:legatos Chalcidem ad T. Quintium autorem libertatis miserūt, qui nuntiarent:Messenios Romanis, non Achæis,& aperire portas & dedere urbem paratos esse. Auditis legatis extēplo profectus Quintius, à Megalopoli ad Diaphanē Pr. Achæorum

misit:qui extemplo reducere eum à Messene exercitum,& uenire ad se iuberet. Dicto paruit Diaphanes:& soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, paruum oppidum inter Megalopolin Messenenq; positum, Quintio occurrit.&cum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quòd tantam rem sine autoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit: nec pacem omniũ bono partam turbare. Messenijs imperauit, ut exules reducerent,& Achæorum concilij essent. si qua haberent, de quibus aut recusare, aut imposterum cauere sibi uellent: Corinthum ad se uenirent. Diaphanem concilium Achęorum extemplo sibi præbere iussit. Ibi de Zacyntho intercepta per fraudẽ insula quæstus postulauit ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat: ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorẽ partẽ Aetoliæ liceret: qua expeditione fractis animis Aetolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulę præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho aduersus Romanos coniunxit: Philippo ad munia belli reuocato, Hieroclem Agrigentinum successorẽ misit. Is post fugã ab Thermopylis Antiochi Aminandrumq; à Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diaphanem Pr. Achæorum nuntijs, pecunia pactus insulam Achęis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquũ censebant Romani. non enim M. Acilium Cos. legionesq; Romanas Diaphani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diaphanes aduersus hæc purgare interdum sese gentemq;: interdum de iure facti disserere. Quidam Achæorũ & initio eam se rem aspernatos testabantur,& tunc pertinaciam increpitabant prætoris: autoribusq; ijs decretum est: ut T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut aduersantibus asper: ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur cõtentione uocis uultusq;. Si utilem, inquit, possessionem eius insulæ censerem Achæis esse, autor essem senatui populoq; Romano: ut eam uos habere sinerent. cæterum sicut testudinem, ubi collecta in suum tegimen est, tutam ad omneis ictus uideo esse, ubi exerit partes aliquas, quodcunq; nudauit, obnoxium atq; infirmum habere: haud dissimiliter uos Achæi clausos undiq; mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos ea & iungere uobis, & iuncta tueri facile: simul auiditate plura amplectendi hinc excedatis: nuda uobis omnia, quæ extra sint & exposita ad omneis ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diaphane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiscentem Cos. ad Naupactum percunctatus, si se interim quę defecissent ab societate Romana urbes recipere uellet: permittẽte eo ad Demetriadẽ copias admouit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe: cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Aetolis esse cernerẽt: dies noctesq; aut Philippi hostis aduentum, aut infestiorem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi inconditaregiorum: qui primo pauci in præsidio relicti, postea plures, pleriq; inermes ex prælio aduerso fuga delati, nec uirium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaq; præmissis à Philippo, qui spem impetrabilis ueniæ ostendebant: responderũt patere portas regi. Ad primum eius ingressum principum quidam urbe excesserunt: Eurylochus mortẽ sibi consciuit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamq;, prosequentibus Macedonibus ne quis eos uiolaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naues Demetriade: quibus præerat Isidorus. eæ quoq; cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam & Aperantiã & Perræbiæ quasdam ciuitates recepit. Dum hæc à Philippo gerũtur, T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum traiecit: quæ iam per duos menses (sed propè excidium erat) oppugnabatur:& si capta ui foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internicionem uidebatur uenturum. Cæterum quanquã merito iratus erat Aetolis, quod solos obtrectasse gloriæ suę, cum liberaret Græciam, meminerat:& nihil autoritate sua motos esse, cum quæ tum maximè acciderant, casura præmonens, à furioso incepto eos deterreret: tamen sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ à se Græciæ funditus euerti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Aetolis, cœpit. Confestim à primis stationibus cognitus est, uulgatumq; per omnes ordines, Quintiũ esse. itaq; concursu facto undiq; in muros, manus pro se quisq; tendentes consonante clamore nominatim Quintium orare, ut opem ferret

ferret ac seruaret. Et tum quidem, quanquã moueretur his uocibus: manu tamẽ annuit: quid nam opis in se esset? Cæterum posteaquã ad C o s. uenit: Vtrum fallit, inquit, te M. Acili, quid agatur? an cum satis prouideas nihil id magnopere ad summam Reip. pertinere censes? Erexerat expectatione C o s. & quin expromis, inquit, quid rei sit? Tum Quintius. Ecquid uides te deuicto Antiocho in duabus urbibus opppugnandis tempus terere: cum iam propè annus circumactus sit imperij tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium uidit: non solum urbes, sed tot iam gentes, Athamaniam, Perrębiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adiunxisse? atqui non tantum interest nostra, Aetolorum opes ac uires minui, quantum non supra modum Philippum crescere, & uictorię tuę pręmium te milites que tuos nondum duas urbes, Philippum tot gentes Græciæ habere. Assentiebatur his C o s. sed pudor, si irrito incepto abscederet obsidione, occurrebat: tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua pauloante uociferati Aetoli fuerãt, redijt: ibi cum impensius orarent, ut misereretur gentis Aetolorũ: exire aliquos ad se iussit. Phaneas ipse principes que alij extemplo egressi sunt. quibus prouolutis ad pedes, Fortuna, inquit, uestra facit, ut & irę meę & orationi temperem. euenerunt quę prędixi euentura, & ne hoc quidem reliqui uobis est, ut indignis accidisse ea uideãtur: ego tamen sorte quadam nutriendę Gręcię datus, ne ingratis quidem benefacere absistam, mittite oratores ad C o s. qui inducias tantũ temporis petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de uobis permittatis. ego apud C o s. deprecator defensor que uobis adero. Ita ut censuerat Quintius fecerũt: nec aspernatus est legationem C o s. induci jsque in diem certam datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset: soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. C o s. cum T. Quintio ad Achaicum concilium Aegium traiecit, ibi de Eleis & exulibus Lacedæmoniorum restituendis actum: & neutra perfecta res: quia suæ gratiæ reseruari eam Achæi, Elei per se ipsi, quàm per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad C o s. uenerũt quos non syncera fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant, pecunia iuuisse cum insimulabantur, legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit C o s. se utrum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire: senatũ eius rei iudicem fore, integram se causam eorum Romam rejcere: inducias ad id dierum x c. dare. Epirotæ Romam missi senatum adierunt. ijs magis quæ non fecissent hostilia referentibus, quàm purgantibus ea, de quibus arguebãtur, responsum datũ est, quo ueniã impetrasse, nõ causam probasse uideri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatũ introducti gratulantes de uictoria. ijs petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donum que ex auro liceret ponere in æde Iouis o p t. m a x. permissum ab senatu. c. pondo coronam aureã posuerunt. Nõ responsum solum benigne legatis est: sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est à M. Acilio C o s. hunc finem habuit. Alter C o s. P. Cornelius Scipio Galliam prouinciam sortitus, priusquã ad bellum, quod cum Boijs gerẽdũ erat, proficisceretur: postulauit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos Pr. in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ uouisset. Nouum atque iniquum postulare est uisus. censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia uouisset, eos uel de manubijs, si quam pecuniam ad id reseruasset, uel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies x. P. Cornelius fecit. Per idem ferè tempus ædes matris magnæ Idææ dedicata est: quam deam is P. Cornelius aduectã ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen: P. Licinio C o s. in palatiũ à mari detulerat. Locauerãt ædem faciendam ex s c. M. Liuius. C. Claudius cẽsores, M. Cornelio, T. Sempronio C o s s. tredecim annis postquam locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus: ludi que ob dedicationẽ eius facti: quos primos scenicos fuisse Valerius Antiâs est autor, Megalesia appellatos. Item Iuuentutis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duũuir dedicauit. uouerat eam sexdecim annis antè M. Liuius C o s. quo die Asdrubalem exercitum que eius cecidit. idem censor eam faciendã locauit, M. Cornelio, T. Sempronio C o s s. Huius quoque dedicãdæ causa ludi facti: & eo omnia cũ maiore religione

Varii prodigia.

facta, quod nouũ cum Antiocho instabat bellum. Principio eius anni, quo hæc iam profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio Cos. agebantur: boues duos domitos in Carinis per scalas peruenisse in tegulas ædificij proditum memoriæ est. eos uiuos comburi, cineremq́ eorum deijci in Tyberim aruspices iusserunt. Tarracinæ & Amiterni nuntiatum est aliquoties lapidibus pluuisse: Minturnis ædem Iouis, & tabernas circa forum de cœlo tactas esse: Vulturni in ostio fluminis duas naues fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex s c decemuiri cum adissent, renuntiarũt, ieiunium instituendum Cereri esse: & id quinto quoq; anno seruandũ: & ut nouendiale sacrũ fieret, & unum diem supplicatio esset: coronati supplicarẽt: & Cos. P. Cornelius quibus dijs quibusq; hostijs edidissent decemuiri, sacrificaret. Placatis dijs nunc uotis rite soluendis, nunc prodigijs expiandis in prouinciam proficiscitur Cos. atq; inde Cn. Domitium procos. dimisso exercitu Romam decedere iussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit. Sub idem ferè tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu, nocte improuise castra Q. Minucij procos. aggressi sunt. Minucius usq; ad lucem intra uallum militem instructum tenuit, intentus ne qua transcenderet hostis munimẽta: prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. nec primo impetu, quod sperauerat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubiũ certamen sustinuere. postremò cum alia atq; alia agmina erumperẽt, & integri fessis succederent ad pugnam: tandem Ligures inter cætera etiam uigilijs confecti, terga dederunt. cæsa supra quatuor millia hostiũ: ex Romanis socijsq; minus ccc perierunt. Duobus ferè post mensibus, P. Cornelius Cos. cum Boiorũ exercitu signis collatis egregie pugnauit. Duodetriginta millia hostiũ cæsa Antias Valerius scribit: capta tria millia & quadringentos: signa militaria cxxiiii. equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadraginta septẽ: ex uictoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Vbi ut in numero scriptori parũ fidei sit: quia in augendo eo non alius intemperantior est, magnam tamen uictoriã fuisse apparet, quod & castra capta sunt: & Boij post eam pugnam extemplo dediderunt sese. & quod supplicatio eius uictoriæ causa decreta ab senatu, uictimæq; maiores cæsæ. P. Cornelius Cos. primo obsidibus à Boiorum gente acceptis, agri parte ferè dimidia eos mulctauit: quò si uellet, p r colonias mittere posset. inde Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens exercitum dimisit: & adesse Romæ ad diem triumphi iussit. ipse postero die quàm uenit, senatu in ædem Bellonæ uocato, cũ de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit, ut sibi triumphanti liceret in urbem inuehi. P. Sempronius Blæsus Tr. pl. non negandum Scipioni, sed differendum honorẽ triumphi censebat. Bella Ligurũ Gallicis semper iuncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio deuictis acie Boijs, aut ipse cum uictore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partẽ copiarum Q. Minucio misisset: qui iam tertium ibi annũ dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam nauare operam Reip. potuissent. possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset: id restituere differendo triumpho uellet. Iuberent Cos. cum legionibus redire in prouinciã: dare operam ut Ligures subigantur. nisi illi cogãtur in ius ditionemq; p r. ne Boios quidem quieturos. aut pacem, aut bellũ utrobiq; habenda. deuictis Liguribus paucos post menses procos. P. Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non triumphauerunt, triumphaturum esse. Ad ea Cos. neq; se Ligures prouinciam sortitum esse, ait, neq; cum Liguribus bellum gessisse, neq; triumphum de ijs postulare Q. Minucium confidere breui subactis ijs meritum triumphum postulaturum atq; impetraturum esse. se de Gallis Boijs postulare triumphum, quos acie uicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionẽ, à quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimuero illud multo maius esse, quod tantum numerum Gallorum ceciderit in acie, quod cum tot millibus certe Boiorum nemo ante se imperator pugnauerit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta, senes puerosq; Boijs superesse. Itaq; id quenquam mirari posse, cur uictor exercitus, cum hostem in prouincia neminem reliquisset, Romam uenerit ad celebrandum Cos. triumphum? Quorum militum si & in alia prouincia

prouincia opera uti senatus uelit: utro tandem modo promptiores ad aliud periculum, nouumq; laborem ituros credat? si persoluta ijs sine detrectatione prioris periculi laborisq; merces sit? an si spem pro re ferentes dimittant, iam semel in prima spe deceptos? Nã quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem uitam illo die satis quæsitum esse: quo se uirum optimum iudicatum ad accipiendam matrem Idæam misisset senatus. hoc titulo, & si nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honestatam honoramq; P. Scipionis Nasicæ imaginem fore. Vniuersus senatus non ipse modò ad decernendum triumphum consensit, sed etiam Tr. pl. autoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius Cos. triumphauit de Boijs. in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaq; & spolia omnis generis transuexit, & uasa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoq; captorum gregem traduxit: aureos torques transtulit MCCCCLXX. ad hæc auri pondo CCXLV. argenti infecti factiq; in Gallicis uasis nõ infabre suo more factis, duo millia CCCXI. pondo: bigatorum nummorum CCXXXIIII. militibus, qui currum secuti sunt, trecenos uicenos quinos asses diuisit duplex centurioni, triplex equiti. Postero die contione aduocata de rebus ab se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigantis, ut suæ uictoriæ fructu se defraudaret, cum disseruisset: milites exautoratos dimisit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanq; nõ transituris in Asiam Romanis. quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Annibal unus, cuius eo tempore maxima apud regem autoritas erat magis mirari se aiebat, quod non iam in Asia essent Romani, quàm uenturos dubitare. Propius esse in Asiam ex Græcia, quàm ex Italia in Græciam traijcere: & multo maiorem causam Antiochum, quàm Ætolos esse. neq; enim mari minus, q; terra pollere Romana arma. iampridem classem circa Maleã esse. audire sese nuper nouas naues, nouumq; imperatorem rei gerendæ causa ex Italia uenisse. itaq; desineret Antiochus pacem sibi ipse spe uana facere: in Asia, & de ipsa Asia breui terra mariq; dimicandum ei cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem terrarũ affectantibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus uera & prouidere & fideliter prædicere uisus. itaq; ipse rex nauibus, quæ paratæ instructæq; erant, Chersonesum petit, ut ea loca, si fortè terra uenirent Romani, præsidijs firmaret. cæteram classem Polyxenidam parare & deducere iussit: speculatorias naues ad omnia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quò ab socijs eius oræ con uenire iusserat apertas naues, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoq; Messanam prætereuectus, cum sex punicas naues ad auxiliũ missas accepisset: ab Rheginis Locrisq;, & eiusdem iuris socijs debitas exegisset naues: lustrata classe ad Lacinium altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ ciuitatem adijt, cum uenisset, percunctatus de statu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & ubi classis Romana esset, posteaquam audiuit circa Thermopylarum saltum in statione Cos. ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omniũ rerum causa, pergit protinus nauigare Pelopõnesum: Samum Zacynthumq;, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit, & prospera nauigatione usus, paucis diebus Piræeum ad ueterẽ classem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauibus occurrit, cum Æginæ diu incertus consilij fuisset, utrũ ad tuendum rediret regnum: (audiebat enim Antiochum Ephesi nauales terrestresq; parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis. ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Attilius tra ditis successori quinq; & XX. nauibus tectis Romam est profectus Liuius una & LXXX. rostratis nauibus, multis prætera minoribus, quæ aut apertæ rostratæ. aut sine rostris speculatoriæ erãt, Delũ traiecit. Eo ferè tempore Cos. Acilius Naupactũ oppugnabat. Liuiũ Deli per aliquot dies (& est uentosissima regio inter Cycladas, fretis alias maioribus, alias minoribus diuisas) aduersi uenti tenuerũt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naues factus Deli stare Romanã classem, nuntios ad regẽ misit. qui omissis, quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis nauibus quantum accelerare potuit, Ephesum redijt: & cõsilium extemplo habuit, faciendũm ne periculum naualis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandũ: &

uticꝫ prius confligendum, quàm classis Eumenis, & Rhodię naues coniungerentur Romanis. ita numero non fermè impares futuros se, cæteris omnibus superiores, et celeritate nauium, & uarietate auxiliorum. nam Romanas naues, cum ipsas inscitè factas immobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram hostium ueniant, oneratas commeatu uenire. suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atcꝫ arma habituras. multum etiam adiuturā notitiam maris terrarum cꝫ & uentorum, quæ omnia ignaros turbatura hostes essent. Mouit omnes autor consilij, qui & re consilium executurus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die C nauibus, quarum LXX tectæ, cæteræ apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phocæam petierunt. inde cum audisset appropinquare iam Romanam classem rex, quia non interfuturus nauali certamini erat: Magnesiam, quę ad Sipylum est, cōcessit ad terrestres copias comparandas. classis ad Cissuntem portum Erythræorum, tanquam ibi aptius expectatura hostem, contendit. Romani ubi primum aquilones (ij namcꝫ per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægeum mare uersum, petunt: inde ad urbem circumegere naues: commeatucꝫ sumpto Phocæam traijciunt. Eumenes Elæam ad suam classem profectus: paucis pòst inde diebus cum quatuor & XX nauibus tectis, apertis pluribus paulò, à Phocæa ad Romanos parantes instruentescꝫ se ad nauale certamen redijt. inde C quinquaginta tectis nauibus, apertis fermè L profecti, primo aquilonibus transuersis cum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine propè in ordinem singulæ naues ire: deinde ut lenita paulum uis uenti est, ad Corycum portum, qui super Cissuntem est, conati sunt traijcere. Polyxenidas, ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit: dextrum cornu præfectos nauium ad terram explicare iubet, & æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi uidit Romanus, uela contrahit maloscꝫ inclinat, & simul armamenta componens operitur insequentes naues. Iam fermè XXX in fronte erant: quibus ut æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequebantur, aduersus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat: cæterum ut demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, & ipse quanta maxima celeritate potest, concitat naues. Iam omnibus in conspectu erant: duæ punicæ naues antecedebant Romanam classem. quibus obuiæ tres fuerunt regiæ naues: & ut in numero impari, duæ regiæ unam circumsistunt. & primum ab utrocꝫ latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, & deiectis cæsiscꝫ propugnatoribus, nauem capiunt. Vna, quę compari marte concurrerat, postquam captam alteram nauem uidit, priusquam à tribus simul circumueniretur, retro ad classem refugit. Liuius indignatione accensus pretoria naue in hostes tendit. aduersus quem eadem spe duæ quæ punicam unam nauem circumuenerant, cum inferrentur, demittere in aquam remos ab utrocꝫ latere remiges stabiliendæ nauis causa iussit & in aduenientes hostium naues ferreas manus inijcere: & ubi pugnā pedestri similem fecisset, meminisse Romanæ uirtutis, nec pro uiris ducere regia mācipia. Haud paulo facilius, quàm ante duæ unam, tunc una duas naues expugnauit cepitcꝫ. Et iam classes quocꝫ undicꝫ concurrerant, & passim permistis nauibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine aduenerat, ut animaduertit læuum cornu hostium ab Liuio turbatum: dextrum ipse, ubi æqua pugna erat, inuadit. Nec ita multo post, primum ab læuo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim ut uirtute militum haud dubiè superari se uidit: sublatis dolonibus effuse fugere intendit. mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerūt. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, & in spe erant extremi agminis uexandi, satis pertinaciter secuti sunt. posteaquam celeritate nauium, ut pote leuiū, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes uiderunt, tandem substiterunt: XIII captis nauibus cum milite ac remige, X demersis. Romanæ classis una punica nauis in primo certamine ab duabus circumuenta perijt. Polyxenidas non priusquam in portu Ephesi fugæ finem fecit. Romani eo die unde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderūt. Medio ferè in cursu obuiæ fuere ijs V & XX tectæ Rhodiæ naues cum Pausistrato præfecto classis. Is adiunctis Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt.

Posteaquam

Posteaquam confessionem uictis satis expressetunt, Rhodij & Eumenes domos dimissi: Romani Chium petentes, Phoenicuntem primum portum Erythrææ terræ præteruecti, nocte anchoris iactis, postero die in insulã ad ipsam urbem traiecerunt. ubi paucos dies remige maximè reficiendo morati, Phocæam transmittunt. ibi relictis ad præsidium urbis IIII. quinqꝫremibus, ad Canas classis uenit: & cum iam hyems appeteret, fossa uallo circundatis naues subductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt C o s s. L. Cornelius Scipio & C. Lælius: intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die Prr. creati M. Tuccius, L. Auruncuieius, Cn. Fuluius, L. Æmylius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

DECADIS QVARTAE LIBER SEPTIMVS.

Lvcio Cornelio Scipione, & C. Lælio C o s s. nulla prius secundum religiones acta in senatu res est quàm de Ætolis, & legati eorum institére: quia breuem induciarum diem habebant: & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat adiuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quàm in causa spei esset, suppliciter egerunt, ueteribus benefactis noua pensantes maleficia. cæterum & præsentes interrogationibus undiqꝫ senatorũ confessionem magis noxæ, quàm responsa exprimentium fatigati sunt, & excedere curia iussi magnum certamen præbuere. Plus ira, quàm misericordia in causa eorum ualebat: quia non ut hostibus modò, sed tanquam indomitæ & insociabili genti succensebant. Per aliquot dies cum certatũ esset, postremo neqꝫ dari, neqꝫ negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt: uel senatui liberum arbitrium de se permitterent: uel mille talentûm darent, eosdemqꝫ amicos atqꝫ inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. ita infecta pace dimissi, urbe eodem die, Italia intra X V. dies excedere iussi. Tum de consulum prouincijs cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant: multum Lælius in senatu poterat. Is, cum senatus aut sortiri aut comparare inter se prouincias cõsules iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum quàm si sorti eam rem permisissent. Scipio responso ad hoc dato, cogitaturũ quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus iussusqꝫ ab eo permittere audacter senatui, renuntiat collegæ, facturum se, quod is censeret. Cum res aut noua, aut uetustate exẽplorum memoriæ iam exoletæ, relata expectatione certaminis senatum erexisset: P. Scipio Africanus dixit: si L. Scipioni fratri suo prouinciã Græciam decreuissent, se legatũ iturũ. Hæc uox magno assensu audita, sustulit certamẽ. Experiri libebat, utrũ plus regi Antiocho in Annibale uicto, an in uicto re Africano C o s. legionibusqꝫ Romanis auxilij foret: ac propè omnes Scipioni Græciã, Lælio Italiam decreuerũt. Prr. inde prouincias sortiti: L. Aurunculeius urbanã, Cn. Fuluius peregrinam: L. Aemylius Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliã & Brutios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Grǽcia prouincia decreta erat: ad eum exercitum quem à M. Acilio (duæ autẽ legiones erant) accepturus esset: in supplementũ addita peditum ciuium Romanorũ tria millia, equites centũ, & sociûm Latini nominis quinqꝫ millia, equites C C. & adiectum, ut cum in prouinciam uenisset: si è Rep. uideretur esse exercitũ in Asiam traijceret. Alteri C o s. totus nouus exercitus decretus: duæ legiones Romanæ: & sociûm Latini nominis X V. millia peditum, equites sexcenti. Exercitũ ex Liguribus Q. Minucius (iam enim confectam prouinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionẽ uenisse) traducere in Boios & P. Cornelio procos. tradere iussus. Ex agro, quo uictos bello mulctauerat Boios, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio Pr. datæ, & sociûm Latini nominis peditum X V. millia, equites sexcenti ad Apuliam Brutiosqꝫ obtinendos. A. Cornelio superioris anni Pr. qui Brutios cum exercitu obtinuerat, imperatum: si ita consuli uideretur, ut legiones in Aetoliã traiectas M. Acilio traderet: si is manere ibi uellet. si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem prouinciam Siciliam exercitumqꝫ à M. Aemylio accipere placuit, & in supplementum scribere ex ipsa prouincia, si uellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Iunius

nius Brutus in Tuscos exercitum nouum, legionem unam Romanã,&decem millia sociũm Latini nominis scribere,& quadringẽtos equites: L. Aemylius, cui prouincia maritima erat, uiginti naues longas,& socios nauales à M. Iunio Pr. superioris anni accipere iussus, & scribere ipse mille nauales socios, duo millia peditum: cum ijs nauibus militibusq́ in Asiam proficisci, & classem à C. Liuio accipere. Duas Hispanias Sardiniamq́ obtinentibus prorogatum in annum imperium est:& ijdem exercitus decreti: Siciliæ Sardiniæq́ binæ eo anno decimæ frumenti imperatæ: siculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari iussum: ex Sardinia pars Romã, pars in Aetoliam, eodem quò Siculum. Priusquã C o s s. in prouincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita, ut fastigium ualuæq́ deformarentur, Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta,&duo homines exanimati. Nursiæ sereno satis cõstabat nimbum ortum, ibi quoq́ duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluuisse Tusculani nuntiabant: & Reatini mulã in agro suo peperisse. Ea procurata: Latinæq́ instauratæ, quod Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoq́ earum religionum causa fuit, quibus dijs decemuiri ex libris ut fieret, ediderunt. decem ingenui, decẽ uirgines, patrimi omnes matrimiq́ ad id sacrificium adhibiti: & decemuiri nocte lactentibus rem diuinam fecerunt.

P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio aduersus uiam, qua in Capitolium ascenditur, cum signis septem auratis, duobus equis,& marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Aetolorũ tres & x I, inter quos Damocritus & frater eius erant, ab duabus cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti,& in Latomias coniecti sunt. cohortes inde ad exercitũ redire L. Cornelius C o s. iussit. Legati ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus Aegypti, gratulantes, quod M. Acilius C os. Antiochum regem Græcia expulisset, uenerunt: adhortantesq́, ut in Asiam exercitum traijcerent. omnia perculsa metu non in Asia modò, sed etiam in Syria esse. reges Aegypti ad ea, quæ censuisset senatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ, legatis munera dari iussa, in singulos quaternũm millium æris. L. Cornelius C o s. peractis, quæ Romæ agenda erant, pro contione edixit, ut milites, quos ipse in supplementũ scripsisset, quiq́ in Brutijs cum A. Cornelio proprætore essent: ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundisium conuenirent. item treis legatos nominauit: Sex. Digitiũ, L. Apustium, C. Fabricũ Luscinũ, qui ex ora maritima undiq́ naues Brundisium contraherent,& omnibus iam paratis, paludatus ab urbe est profectus. Ad v. millia uoluntariorum ex Romanis socijsq́, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exeunti C o s.& nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum C o s. ludis Apollinaribus, ad Quintiũ Idus Quintiles cœlo sereno interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset. Et L. Aemylius Regillus, cui naualis prouincia euenerat: eodem tempore profectus est. L. Aurũculeio negotiũ ab senatu datum est: ut x x x. quinqueremes, uiginti triremes faceret: quia fama erat, Antiochum post prœliũ nauale maiorem classem aliquãto reparare. Aetoli posteaq́ legati ab Roma retulerũt, nullã spem pacis esse: quanq́ omnis ora maritima eorũ, quæ in Pelopõnesum uersa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis, q̃ damni memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupauerunt. neq́ enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio ueris redituros esse. Acilio, qui id expectari sciebat, satius uisum est inopinatã aggredi rem,& Lamiam oppugnare. nam & à Philippo propè ad excidium adductos esse, & tunc eo ipso, quod nihil tale timerẽt, opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primũ in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona mœnia est aggressus. Magnus pauor ac tumultus, ut in re improuisa, fuit. constantius tamen, quàm quis facturos crederet in tam subito periculo, cum uiri propugnarent, fœminæ tela omnis generis saxaq́ in muros gererent, multifariam scalis appositis, urbem eo die defenderunt. Acilius signo receptui dato, suos in castra medio fermè diei reduxit:& tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusquam pretorium dimitteret, denuntiauit, ut ante lucem armati paratiq́ essent: nisi expugnata urbe se eos in castra nõ reductururũ. Eodem tempore quo pridie pluribus locis aggressus,

aggressus, cum oppidanos iam uires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi partim diuendita, partim diuisa præda, cõsilium habitũ, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. ne tamen segnia æstiua essent, & Aetoli non impetratã pacem ab senatu nihilominus per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Oetam exercitus cõductus. Cum ad mœnia castra posuisset, nõ corona, sicut Lamiam sed operibus opugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admouebatur, & cum quaterentur muri, nihil aduersus tale machinationis genus parare aut cõminisci oppidani conabãtur: omnis spes in armis & audacia erat. eruptionibus crebris & stationes hostiũ, & eos ipsos, qui circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decussus erat, cum allatum est, successorem Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam uenire. Cum tribus millibus peditum, & quingẽtis equitibus C o s. ueniebat. Iam in sinum Maliacũ uenerat, & præmissis Hypatam, qui tradere urbem iuberent, posteaquam responsum est: nihil, nisi ex communi Ætolorum decreto facturos: ne teneret se oppugnatio Hypatæ nondum Amphissa recepta: præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub aduentum eorum oppidani relicta urbe (iam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent: omnes armati atq; inermes concessere. C o s. sex millia fermè passuũ inde posuit castra. eò legati Athenienses primum ad P. Scipionem, prægressum agmen (sicut antè dictum est) deinde ad C o s. uenerunt, deprecantes pro Ætolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honeste Ætolici belli quærens, Asiam & regem Antiochum spectabat: iusseratq; Athenienses non Romanis solum, ut pacem bello præferrent, sed etiam Aetolis persuadere. Celeriter autoribus Atheniensibus freques ab Hypata legatio Aetolorum uenit. & spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis: multas gentes populosq; in Hispania prius deinde in Africa in fidem suam uenisse: in omnibus se maiora clementiæ benignitatisq;, quàm uirtutis bellicæ monimenta reliquisse. Perfecta uidebatur res, cum aditus C o s. idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eò tanq; nouo cum icti Aetoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum uidebant) referre ad suos dixerunt uelle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur. nam neq; unde mille talentûm daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæuiretur, metuebãt. redire itaq; eosdem legatos ad C o s. & Africanum iusserunt, & petere: ut si dare uere pacem, non tantum ostendere, frustrãtes spem miserorum, uellent: aut ex summa pecuniæ demerent, aut permissionem extra ciuium corpora fieri iuberent nihil impetratũ, ut mutaret C os. & ea quoq; irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt. & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Ætolos & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem reuocauit autor inducias sex mensium petendi: ut legatos Romam mittere possent. dilationem nihil ad præsentia mala, quæ ultima essent, adiecturam. leuari per multos casus tempore interposito præsentes clades posse. Autore Echedemo ĳdem missi, prius P. Scipione cõuento, per eum inducias temporis eius, quod petebãt à C o s. impetrauerũt. & soluta obsidione Amphissę, M. Acilius tradito cõsuli exercitu prouincia decessit & C o s. ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniã Thraciamq; duceret in Asiam. Tum Africanus fratri. Iter, quod insistis L. Scipio, ego quoq; approbo: sed totum id uertitur in uoluntate Philippi. qui si imperio nostro fidus est: & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt iuuantq;, nobis suppeditabit. si is destitu at, nihil per Thraciam satis tutũ habebis. itaq; prius regis animum explorari placet: optime explorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur. T. Sempronius Gracchus longe tum acerrimus iuuenũ ad id delectus, per dispositos equos propè in credibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum uini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit nouare eum quicquam uelle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, uias, ubi transitus difficiles erãt, munitas uidit. Hęc

referens

referens eadem, quia ierat, celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & maiore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam peruenit. Venientes regio apparatu accepit, & prosecutus est rex. Multa in eo et dexteritas & humanitas uisa, quæ commendabilia apud Africanum erant, uirum sicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ sine luxuria esset, non auersum. Inde non per Macedoniam modò, sed etiam Thraciam prosequente & præparante omnia Philippo, ad Hellespontum peruentum est. Antiochus post naualem ad Corycum pugnam, cum totam hyemem, liberam in apparatus terrestres maritimosq; habuisset: classi maximè reparandę, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, superatam se cum classis abfuisset Rhodiorũ: quod si ea quoq; (nec commissuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset: magno sibi nauiũ numero opus fore, ut uiribus & magnitudine classem hostium æquaret. Itaq; & Annibalem in Syriam miserat ad Phœnicum accersendas naues, & Polyxenidam. quo minus prospere gesta res erat, eo enixius & eas, quæ erant, reficere, & alias parare naues iussit. Ipse in Phrygia hybernauit. Vndique auxilia accersens, etiam in Gallogręciã miserat. Bellicosiores ea tempestate erãt. Gallicos adhuc, nondum exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Filium Seleucũ in Æolide reliquerat cũ exercitu ad maritimas cõtinendas urbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erytrisq; Romani sollicitabant. Classis Romana, sicut antè dictum est, ad Canas hybernabat. eò media fermè hyeme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centũ uenit. Is cum magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira esset, hortando perpulit Liuium. ut quinq; millia militum secum mitteret. missi ingentẽ prædam intra paucos dies auerterunt. Inter hęc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos auocantibus. Grauia hyberna nauium erant, graue tributũ, quod togæ quingentæ imperatę erant cum quingentis tunicis: grauis etiam inopia frumenti: propter quã naues quoq;, & præsidium Romanum excessit. tum uero liberata metu factio erat quę plebẽ in contionibus ad Antiochum trahebat. senatus & optimates in Romana societate perstandũ censebãt: defectionis autores plus apud multitudinẽ ualuerunt. Rhodij, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinoctio uerno eundẽ Pausistratum classis præfectum cum sex & triginta nauibus miserunt. Iam Liuius à Canis cum XXX. nauibus, & VII. quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontũ petebat, ut ad transitũ exercitus, quẽ terra uenturum opinabatur, præpararet quę opus essent. In portũ, quem uocant Achæorũ, classem primum aduertit: inde Ilium ascendit, sacrificioq; Mineruæ facto, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem ciuitates suas benigne audiuit. inde ad Hellesponti fauces nauigat: & decem nauibus in statione contra Abydum relictis, cætera classe in Europã ad Seston oppugnandã traiecit. Iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primum cum solenni habitu ante portam occurrũt. iussu se matris deũm famulos deæ uenire memorant ad præcandum Romanũ ut parceret mœnibus urbiq;. Nemo eorũ uiolatus est. mox uniuersus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum traiecta classis. ubi cũ tentatis per colloquia animis nihil pacati responderetur, ad oppugnationẽ sese expediebant. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cum audisset, profectã ab domo popularium suorum classem, et Pausistratum præfectũ superbè quædam & cõtemptim in se contionantẽ dixisse, præcipuo certamine animi aduersus eum sumpto, nihil aliud dies noctesq; agitabat animo, q̃ ut uerba magnifica eius rebus cõfutaret. Mittit ad eum hominẽ & illi notũ, qui diceret: & se Pausistrato patriæq; suæ magno usui, si liceat, fore, & à Pausistrato se restitui in patriam posse. Cum quonã modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendę cõmuniter rei, aut silẽtio tegendæ. Tum internuntius aperit, regiã classem aut totam aut maiorem eius partem Polyxenidam traditurũ ei. pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, q̃ reditũ in patriam. Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut aspernaretur dicta effecit. Panormum Samiæ terrę petit, ibiq; ad explorandam rem, quæ oblata erat, substitit. Vltro citroq; nũtij cursare, nec fides antè Pausistrato facta est, q̃ coràm nuntio eius Polyxenidas sua manu scripsit, se ea quæ

quæ pollicitus esset, facturum: signoq́ suo impressas tabellas misit. eo uero pignore uelut auctoratum sibi proditorem ratus est. neq; enim eum, qui sub rege uiueret, commissurum fuisse ut aduersus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ proditionis composita. Omnium se rerum apparatum omissurum. Polyxenidas dicere non remigem, non socios nauales ad classem frequentes habiturum: subducturum per simulationem reficiēdi quasdam naues, alias in propinquos portus dimissurum: paucas ante portum Ephesi in salo habiturum: quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audiuit, eam ipse extemplo habuit: partem nauium ad commeatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit, ut paratus esset, cum signū aggrediendi à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem. subducit quasdā naues, alias uelut subducturus esset, naualia reficit, remiges ex hybernis non Ephesum accersit, sed Magnesiam occultè cogit. Forte quidam Antiochi miles, cum Samū rei priuatę causa uenisset, pro speculatore comprehensus deducitur Panormū ad præfectum. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud syncera fide, omnia aperit: classem instructam paratamq́ in portu stare: remigiū omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naues subductas esse, & naualia tegi: nunquam intentius rem naualem administratam esse. Hæc ne pro ueris audirentur, animus errore & spe uana præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige à Magnesia accersito, deductisq́ raptim quæ subductæ erant nauibus, cum diem non tam in apparatu absumpsisset, quàm quod conspici proficiscentem classem nolebat: post solis occasum profectus LXX. nauibus tectis, uento aduerso ante lucem Pygela portum tenuit. ubi cum interdiu ob eandem causam quieuisset nocte in proxima Samiæ terræ traiecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque nauibus tectis Palinurum iusso petere, atq; inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe diuisa, ut ex utraq; parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re nec opinata, turbatus parumper, deinde uetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri, quàm mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quę cornibus obiectis ab alto portū faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. id inceptum eius Nicander à terra uisus cum turbasset, repente mutato consilio naues cōscendere omnes iubet: Tum uero ingens pariter militum nautarumq́ trepidatio orta, & ueluti fuga in naues fieri, cum se mari terraq; simul cernerēt circumuentos. Pausistratus unam uiam salutis esse ratus, si uim facere per fauces portus, atq; erumpere in mare apertum posset: posteaquam conscendisse suos uidit, sequi cæteris iussis, ipse princeps cōcitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces nauem eius Polyxenidas tribus quinqueremibus circumsistit. Nauis rostris icta supprimitur: telis obruūtur propugnatores: inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ: quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captæ. Quinq; tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt: terrore flammæ micantis uia sibi inter confertas naues facta, contis enim binis à prora prominentibus trullis ferreis multum cōceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, cū haud porcul à Samo Rhodijs nauibus, quibus ut essent præsidio ueniebant, obuiæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum auerterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta una per custodes aperta, recepit: & Cymæ aliæq́ eiusdem oræ urbes ad eum metu defecerunt. Dum hæc in Aeolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, iam omnibus fessis, Philota quoq; præfecto præsidij permittente, magistratus eorū cum Liuio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem distinebat, quod utrum armati, an inermes emitterentur regij parum conueniebat. hæc agentibus cum interuenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est, metuens enim Liuius, ne successu tantę rei elatus Polyxenidas classem, quæ ad Canas erat, opprimeret: Abydi obsidione custodiaq́ Hellesponti extemplo relicta, naues, quę subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam uenit. Liuius omni classe, cui adiunxerat triremes

duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam cum teneri ualido regio præsidio audisset: nec procul Seleuci castra esse: depopulatus maritimam oram, & prǽda maximè hominum raptim in naues imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur: Samũ petere intendit. Rhodijs primo audita clades simul pauorem, simul luctum ingentem fecit. nam præter nauium militumq́ iacturam, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat amiserant: multis nobilibus secutis inter cætera autoritatem Pausistrati: quę inter suos merito maxima erat. deinde quod fraude capti, quod à ciue potissimum suo forent: in iram luctus uertit. Decem extemplo naues, & diebus post paucis decem alias pręfecto omnium Eudamo miserunt: quem alijs uirtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erythræam primum classem applicuerunt: ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerũt. inde cum in proxima Samiæ uellent traijcere: nõ expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatẽ miserunt. medio in cursu aquilone in septentrionem uerso exasperato fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi coniungerent: ab Epheso profectus primo ad Myonesum stetit: inde ad Macrin (quam uocant) insulam traiecit: ut præteruehentis classis, si quas ab errantes examgine naues posset, aut postremum agmen opportunè adoriretur. Postea quam sparsam tempestate classem uidit, occasionem primò aggrediendi ratus, paulopòst increbrescente uento, & maiores iam uoluente fluctus, quia peruenire se ad eos uidebat non posse: ad Aethaliam insulam traiecit: ut inde postero die Samum ex alto petentes naues aggrederetur.

Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerũt: classis cætera noctem totam in alto iactata in eundem portũ decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naues ad Aethaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, unde uenerant, traiecerunt. Polyxenidas quoq; cum frustra stetisset, Ephesum redijt. Tum Romanæ naues uacuo ab hostibus mari Samum traiecerũt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos uenit. Quam ut expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum: ut aut decernerẽt nauali certamine: aut si detrectaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos ciuitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem nauium acie stetere. postea quã nemo aduersus ibat. classe diuisa, pars in salo ad ostiũ portus in anchoris stetit: pars in terram milites exposuit. In eos iam ingentẽ prædam latè depopulato agro agentes Andronicus Macedo qui in præsidio Ephesi erat: iam mœnibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosq́ magna parte prædæ ad mare ac naues redegit. Postero die insidijs medio fermè uiæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem Romani ad urbem agmine iere. inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret deterruisset, redierũt ad naues: & terra mariq́ fugientibus certamen hostibus, Samum, unde uenerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephalenię tuendum Pr. misit. infestum id latrocinio Lacedęmonius Hybristas cum iuuentute Cephalenum faciebat: clausumq́ iam mare commeatibus Italicis erat. Piræei L. Aemylio Regillo succedenti ad nauale imperium Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet: Epicratem cum quatuor nauibus in Asiam secum reduxit. prosecutæ etiam apertæ Atheniensium naues sunt. Aegio mari traiecit. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intẽpestiua uenit: deductusq́ ad Aemyliũ, pręsidij causa se missum ait: quod eam oram maris infestam onerarijs regię naues excursionibus crebris ab Hellesponto atq; Abydo facerẽt. Traijcienti Aemylio à Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obuiam à Liuio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum postea q; uẽtum est accepta à Liuio classe, & sacrificio, ut assolet, ritè facto, Aemylius consilium aduocauit. Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) neminẽ fidelius dare posse consilium dixit, quàm eum, qui id alteri suaderet quod ipse si in eodẽ loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauatas, atq; eas

atq; eas in faucibus portus supprimere.& eo minoris moliměti ea claustra esse:quod in flumi nis modum,longũ & angustũ & uadosum ostiũ portus sit. ita adépturum se maris usum hosti bus fuisse,inutileq; classem facturũ. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quęsiuit:quid tandẽ ubi demersis nauibus frenassent claustra maris: utrũ libera sua classe abscessuri inde fo rent ad opẽ ferendã socijs,terrorẽq; hostibus præbendũ? an nihilo minus tota classe portum obsessuri?siue enim abscedant,cui dubium esse quin hostes extracturi demersas moles sint?& minore molimẽto aperturi portum quàm obstruatur?sin autem manendum ibi nihilominus sit,quid attinere claudi portum?Quin contrà,illos tutissimo portu, opulentissima urbe fruen tes,omnia Asia præbente,quieta æstiua acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempe statibusq; obiectos,omnium inopes in assidua statione futuros: ipsos magis alligatos impe ditosq;,ne quid eorum quæ agenda sint,possint agere:quàm ut hostes clausos habeant. Eu damus pręfectus Rhodiæ classis magis eam sibi displicere sententiã ostendit,quàm ipse quid censeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omissa in præsentia Epheso mittendam na uium partem in Lyciam censuit:& Patara caput gentis, in societatẽ adiungendam.in duas res magnas id usui fore:& Rhodios pacatis cõtra insulam suam terris, totis uiribus incumbere in unius belli,quod aduersus Antiochum sit,curam posse:& eam classem quæ in Lycia compara retur,intercludi ne Polyxenidæ coniungatur. Hęc maxime mouit sententia. placuit tamen Regillum tota classe euehi ad portum Ephesi,ad inferendum hostibus terrorẽ.C.Liuius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodijs, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus, Rhodum prius iussus adire, & omnia cum ijs communicare consilia.Ciuitates quas prætereuectus est,Miletus,Myndus,Halicarnassus,Cnidus,Cous,im perata enixe fecerunt.Rhodum ut est uentum:simul & ad quam rem missus esset, ijs exposuit, & consuluit eos.Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus nauigat Patara. Primo secundus uentus ad ipsam urbem ferebat eos: spera bantq; subito terrore aliquid moturos.posteaquàm circũagente se uento fluctibus dubijs uol ui cœptum est mare:peruicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neq; circa urbem tuta statio erat:nec ante hostium portus in salo stare poterant,aspero mari & nocte imminẽte.pręteruecti mœnia portum Phœnicunta minus duũm millium spatio inde distantem petière,na uibus à maritima ui tutum.sed altę rupes insuper imminebant.quas celeriter oppidani assum ptis regijs militibus quos in pręsidio habebant,ceperunt.aduersus quos Liuius,quanq; erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos iuuenes misit. Ii,dum missilibus primo,& aduersus paucos leuibus excursionibus lacessebatur magis quàm conserebatur pugna:sustinuerunt certamen.posteaquàm plures ab urbe affluebant,& iam o mnis multitudo effundebatur,timor incessit Liuium,ne & auxiliares circũuenirentur:& naui bus etiam ab terra periculum esset.ita non milites solum,sed etiã nauales socios, remigum tur bam,quibus quisq; poterat telis, armatos in prælium eduxit.Tum quoq; anceps pugna fuit: neq; milites solum aliquot,sed L.Apustius tumultuario prælio cecidit.postremo tamẽ fusi fu gatiq; sunt Lycij,atq; in urbem cõpulsi.& Romani cum haud incruenta uictoria ad naues re dierunt.inde in Telmessicum profecti sinum,qui latere uno Cariam,altero Lyciam contingit: omissa Patara amplius tẽtandi spe Rhodij domum dimissi sunt: Liuius prætereuectus Asiam in Grępciam transmisit,ut cõuentis Scipionibus,qui tum circa Thessaliam erãt,in Italiam traij ceret. Æmylius posteaquam omissas in Lycia res, & Liuium profectum in Italiam cogno uit,cum ipse ab Epheso repulsus tempestate irrito incepto Samum reuertisset,turpe ratus,ten tata frustra Patara esse,proficisci eò tota classe,& summa ui aggredi urbem statuit.Miletum & cæteram oram sociorum prætereuecti, in Bargylletico sinu exscensionem ad Iassum fecerunt. Vrbem regium tenebat præsidium: agrum circà Romani hostiliter depopulati sunt.Missis deinde qui per colloquia principum & magistratuum tentarent animos, posteaq; nihil in po testate sua responderunt esse,ad urbem oppugnandã ducit. Erant Iassensium exules cum Ro manis,ij frequentes Rhodios orare instituerunt, ne urbem & uicinam sibi & cognatam inno xiam perire sinerent.sibi exilij nullam aliam causam esse, quàm fidem erga Romanos.eadem

ui regiorum,qua ipsi pulsi sint,teneri eos qui in urbe maneant. omnium Iassensium unam mẽtem esse,ut seruitutem regiam effugere uellent. Rhodij moti precibus, Eumene etiam rege assumpto,simul suas necessitudines cõmemorãdo, simul obsessæ regio pręsidio urbis casum miserando peruicerunt,ut oppugnatione abstineretur. Profecti inde pacatis cæteris, cum oram Asiæ legerent, Loryma (portus aduersus Rhodũ est) peruenerunt. Ibi in principijs sermo primo inter tribunos militum secretus oritur: deinde ad aures ipsius Æmylij peruenit: abduci classem ab Epheso,ab suo bello:ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorũ urbes omnia impune conari posset. Mouere ea Æmylium: uocatosq́ Rhodios cum percunctatus esset:possetne Pataris uniuersa classis in portu stare? cum respondissent nõ posse:causam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naues. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, cum per omne hybernorum tempus exercitum in Æolide continuisset:partim socijs ferendo opem:partim quos in societatem pellicere nõ poterat,depopulandis:trãsire in fines regni Eumenis,dum is procul à domo cum Romanis & Rhodijs Lycię maritima oppugnaret,statuit. Ad Elæã primo infestis signis accessit:deinde omissa oppugnatione urbis agros hostiliter depopulatus,ad caput arcemq́ regni Pergamũ ducit oppugnãdum. Attalus primo stationibus ante urbem positis:& excursionibus equitum leuisq́ armaturæ magis lacessebat quàm sustinebat hostem:postremo cum per leuia certamina expertus nulla parte uirium se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsideri urbs cœpta est. Eodem fermè tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis statiua habuit,cum magno exercitu misto uarijs ex gentibus. plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos,paucis admistis,ad peruastandũ passim Pergamenum agrum misit. Quæ posteaq́ Samum sunt nuntiata, primo Eumenes auocatus domestico bello cum classe Elæam petit:inde cum præsto fuissent equites peditumq́ expediti:præsidio eorum tutus priusquàm hostes sentirent,aut mouerentur, Pergamum contendit. ibi rursus leuia per excursiones prælia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaq́ classis,ut regi opem ferrent, Elæam ab Samo uenerunt. Quos ubi exposuisse copias Eleæ,& tot classes in unum conuenisse portum Antiocho allatum est:& sub idem tempus audiuit consulem cum exercitu iam in Macedonia esse:parariq́ quæ ad transitum Hellesponti opus essent:tempus uenisse ratus, prius quàm terra mariq́ simul urgeretur,agendi de pace, tumulum quendam aduersus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus copijs relictis,cum equitatu (erant autẽ sex millia equitum) in campos sub ipsa Eleæ mœnia descendit:misso caduceatore ad Æmylium,uelle de se pace agere. Æmylius Eumene à Pergamo accito, adhibitis & Rhodijs, consiliũ habuit. Rhodij haud aspernari pacem. Eumenes nec honestum esse dicere, eo tẽpore de pace agi: nec exitum rei imponi posse. Qui enim, inquit, aut honestè inclusi mœnibus,& obsessi uelut leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit:quam sine cõsule,nõ ex autoritate senatus,nõ iussu populi Romani peregimus? Quæro enim,pace per te facta, rediturusne extemplo in Italiam sis? classem exercitumq́ deducturus? an expectaturus, quid de ea re consuli placeat? quid senatus censeat? aut populus iubeat? Restat ergo ut maneas in Asia: & rursus in hyberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant cõmeatibus præbendis socios, deinde si ita uisum sit ijs penes quos potestas fuerit, instauremus nouum deintegro bellum, quod possumus si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hyemem dijs uolentibus perfecisse. Hęc sententia uicit, responsumq́ Antiocho est.ante consulis aduentum de pace agi nõ posse. Antiochus pace nequicquam tentata, uastatis Elæensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto petit: agrum opulentum, quem uocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neq́ alio ullo loco Asiæ maior regijs militibus parta est præda. Eodem Adramytteum, ut urbi præsidio essent, nauibus circunuecti Æmylius & Eumenes uenerunt. Per eosdẽ fortè dies Elæam ex Achaia mille pedites cũ centum equitibus, Diaphane omnibus his copijs præposito, accesserunt. quos egressos nauibus obuiam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. ueterani omnes & periti belli erãt, & ipse dux

Philopœ-

Philopœmenis,summi tum omnium Græcorũ imperatoris discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorumq́;,& ad uisendas hostium stationes,quibus locis temporibusq́; accederent reciperentq́; sese,sumpserunt. Ad radices ferè collis,in quo posita est urbs,regij succedebant:ita libera ab tergo populatio erat,nullo ab urbe, ne in stationes quidẽ qui procul iacularetur,excurrente.postquã semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum,& inde negligentia apud regios oritur:nõ stratos,non infrenatos magna pars habebant equos:paucis ad arma & ordines relictis,dilapsi cæteri sparserant se toto passim campo: pars in iuueniles lusus lasciuiam q́; uersi,pars uescẽtes sub umbra, quidam somno etiam strati. Hęc Diaphanes ex alta urbe Pergamo contemplatus,arma suos capere, & ad portam præsto esse iubet:ipse Attalum adijt,& in animo sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Ægre id permittente Attalo,quippe qui centũ equitibus aduersus trecentos,mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret:porta egressus,haud procul statione hostium occasionẽ opperiens considit. Et qui Pergami erant, amentiam magis quàm audaciam credere esse: & hostes paulisper in eos uersi,ut nihil moueri uiderunt:nec ipsi quicquam ex solita negligẽtia, insuper etiam eludentes paucitatem,mutarunt. Diaphanes quietos aliquãdiu suos, uelut ad spectaculum modo eductos, continuit: posteaquam dilapsos ab ordinibus hostes uidit, peditibus quantum accelerare possent,sequi iussis,ipse princeps inter equites cum turma sua quantũ potuit effusissimis habenis,clamore ab omni simul pedite atq; equite sublato, stationẽ hostium improuiso inuadit. Non homines solum,sed equi etiam territi, cum uincula abrupissent:trepidationem & tumultum inter suos fecerunt.pauci stabant impauidi equi:eos ipsos non sternere,non infrenare aut ascendere facile poterant:multo maiorem quàm pro numero equitũ terrorem Achęis inferentibus.pedites uero ordinati & præparati sparsos per negligentiam, & semisomnes propè adorti sunt:cædes passim fugaq́; per campos facta est: Diaphanes secutus effusos quoad tutum fuit,magno Achęorum genti decore parto (spectauerant enim è mœnibus Pergami non uiri modò sed fœminæ etiam) in præsidium urbis redijt. Postero die regiæ magis compositæ & ordinatæ stationes quingẽtis passibus longius ab urbe posuerunt castra: & Achęi eodem fermè tempore atq; in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti utrinq; uelut iam futurum impetum expectauere: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regij signis collatis abire agmine ad iter magis quàm ad pugnã composito cœpere. Quieuit Diaphanes,dum in conspectu erant:dein eodem, quo pridie,impetu in postremum agmen incurrit:tantum q́; rursus pauoris ac tumultus incussit: ut cum terga cęderentur,nemo pugnandi causa restiterit:trepidantesq́;,& uix ordinem agminis seruantes in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere castra coëgit. Antiochus posteaquam Romanos & Eumenẽ ad tuendum Adramytteum uenisse audiuit,ea quidem urbe abstinuit:depopulatus agros, Peræam inde coloniam Mitylenæorum expugnauit. Cotton & Corylenus & Aphrodisias,Crene,primo impetu captæ sunt. inde per Thyatira Sardeis redijt. Seleucus in maritima ora permanens alijs terrori,alijs præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodijsq́; Mitylenen primo,inde retro,unde profecta erat,Elæam redijt. Inde Phocæam petentes, ad insulam quam Bacchium uocant: (imminet urbi Phoceensium)appulerunt:& quibus ante abstinuerant templis,signisq́; (egregiè autem exornata insula erat)cum hostiliter diripuissent,ad ipsam urbem trãsmiserunt.eam diuisis inter se partibus cum oppugnarent:& uiderent sine operibus, armis, scalisq́; capi non posse: missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum cum intrasset urbem: extemplo oppugnatione omissa,classis ad insulam se recepit: nihil aliud quàm depopulato circa urbem hostium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti,& prępatare cõsuli atq; exercitui,quæ ad transitũ Hellesponti opus essent: Romanã Rhodiamq́; classem redire Samum, atq; ibi in statione esse,ne Polyxenidas ab Epheso moueret. Rex Elęam,Romani & Rhodij Samũ redierunt. Ibi M. Æmylius frater prętoris decessit. Rhodij celebratis exequijs aduersus classem quam fama erat ex Syria uenire, XIII suis nauibus, & una Coa quinqueremi, altera Gnidia,Rhodum ut ibi in statione essent,profecti sunt. Biduo ante quàm Eudamus

cum classe à Samo ueniret, XIII à Rhodo naues cum Pamphilida præfecto aduersus eandem syriacam classem missæ, assumptis nauibus quatuor quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regijs Dædala,& quędam alia parua castella obsidione exemerunt. Eudamum cõfestim exire placuit. additæ huic quoq; sunt ad eam classem quam habebat, sex apertæ naues. Profectus cum quantum accelerare poterat, maturasset: ad portum quẽ Megisten uocãt, prægressos cõsequitur. inde uno agmine Phaselidem cum uenissent, optimum uisum est ibi hostẽ opperiri. In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturq; prima terrarũ Rhodum à Cilicia petentibus,& procul nauiũ prębet prospectũ. eo maxime ut in obuio classi hostium essent, electus locus est. Cęterum quod nõ prouiderunt, & loco graui & tempore anni (mediũ enim æstatis erat) adhoc insolito odore ingruere morbi uulgo, maxime in remiges cœperunt. cuius pestilentiæ metu profecti cum præteruehe rẽtur Pamphylium sinum, ad Eurymedontẽ amnem appulsa classe, audiunt ab Aspẽdijs ad Sidam iam hostes esse. Tardius nauigauerãt regij aduerso tẽpore etesiarum, quod uelut statũ fauonijs uentis esset. Rhodiorũ duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis VII & XXX maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat, præter has decem triremes erant. & ij adesse hostes ex specula quadam cognouere.

Vtraq; classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, è portu mouit: & posteaquam superauere Rhodij promontoriũ, quod ab Sida prominet in altum, extẽplo & conspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos uiderunt. Ab regio sinistro cornu, quod ab alto obiectũ erat, Annibal: dextro Apollonius purpuratorũ unus præerat. & iam in frontẽ directas habebant naues. Rhodij longo agmine ueniebant. prima prætoria nauis Eudami erat: cogebat agmen Chariclitus: Pamphilidas mediæ classi pręerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam & paratã ad cõcurrendum uidit, & ipse in altum euehitur: & deinceps quæ sequebantur, seruantes ordinem in frontẽ dirigere iubet. Ea res primo tumultum prębuit. nam nec sic in altum euectus erat, ut ordo omnium nauium ad terrã explicari posset: & festinans ipse præpropere cum quinq; solis nauibus Annibali occurrit: cęteri quia in frontẽ dirigere iussi erant, non sequebantur: extremo agmine loci nihil ad terrã relicti erat: trepidantibusq; ijs inter se, iam in dextro cornu aduersus Annibalem pugnabatur. Sed momẽto temporis & nauium uirtus & usus rei maritimæ terrorẽ omnem Rhodijs dempsit. nã & in altum celeriter euectæ naues locum post se quęq; uenienti ad terrã dedere: & siqua concurrerat rostro cum hostium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu pręteruecta in puppim impetũ dabat. Maxime exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia naue uno ictu demersa. itaque iam haud dubiè dexterum cornu hostiũ in fugã inclinabat. Eudamum in alto multitudine nauium maxime Annibal, cęteris omnibus longè pręstantẽ, urgebat: & circumuenisset, ni signo sublato ex prætoria naue, quo dispersam classem in unum colligi mos erat, omnes quæ in dextero cornu uicerant naues, ad opem ferendã suis concurrissent. tum & Annibal quæq; circa eum erant naues, capessunt fugam: nec insequi Rhodij ex magna parte ægris & ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Cum in alto ubi substiterãt, cibo reficerent uires, cõtemplatus Eudamus hostes claudas mutilatasq; naues apertis nauibus remulco trahentes, XX paulo amplius integras abscedẽtes, è turri pretoriæ nauis silentio facto, exurgite, inquit, & egregiũ spectaculũ capessite oculis. Cõsurrexere omnes, cõtemplatiq; trepidationẽ fugamq; hostiũ, propè una uoce exclamauere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictib9 uulnerata nauis erat, Pamphilidã & Chariclitum insequi, quoad putarent tutũ, iussit. Aliquãdiu secuti sunt: posteaq; terræ appropinquabat Annibal, ueriti ne includerẽtur uento in hostium ora, ad Eudamum reuecti hepterem captã, quæ primo cõcursu icta erat, ægrè Phaselidẽ pertraxerunt. inde Rhodum non tam uictoria læti quàm alius alium accusantes, quod cum potuisset, nõ omnis summersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Annibal ictus uno prælio aduerso ne tum quidẽ præteruehi Lyciam audebat, cum coniungi ueteri regiæ classi quamprimum cuperet. Et id ne ei facere liberũ esset, Rhodij Chariclitũ cum XX nauibus rostratis ad Pataram & Megisten portũ miserunt. Eudamum cum VII nauibus maximis ex ea classe cum

cui pręfuerat, Samum redire ad Romanos iusserunt: ut quantũ consilio, quantũ autoritate ualeret, cõpelleret Romanos ad Patara oppugnandã. Magnã lętitiã Romanis iam prius nuntius uictoriæ, deinde aduentus attulit Rhodiorũ. & apparebat, si ea cura Rhodijs dempta esset, uacuos eos tuta eius regionis maria præstaturos. sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerẽtur urbes maritimæ, abscedere custodia Ioniæ, atq; Æolidis prohibuerunt. Pãphilidam cum quatuor nauibus tectis ad eam classem quæ circa Patara erat, miserunt. Antiochus non ciuitatũ modò quæ circa se erant, cõtrahebat, pręsidia, sed ad Prusiam Bithyniæ regem miserat legatos literasq;, quibus transitum in Asiam Romanorũ increpabat. Venire eos ad omnia regna tollẽda, ut nullum usq; orbis terrarũ, nisi Romanũ imperium esset. Philippũ & Nabin expugnatos, se tertiũ peti. ut quisq; proximus ab oppresso sit, per omneis uelut continens incendium peruasurum. ab se gradum in Bithyniã fore, quãdo Eumenes in uoluntariã seruitutem cõcessisset. His motum Prusiam literæ Scipionis consulis, sed magis eius fratris Africani, à suspicione tali auerterunt. qui præter cõsuetudinẽ perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum maiestatẽ, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam cõpulit. Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse: Masanissam nõ in patrio modò locasse regno, sed in Syphacis à quo antè expulsus fuisset, regnum imposuisse: & esse eum non Africæ modò regum longe opulentissimum: sed toto in orbe terrarũ cuiuis regum uel maiestate uel uiribus parẽ. Philippum & Nabin hostes & bello superatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos: Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum & filium obsidẽ redditum: & quasdã ciuitates extra Macedoniam, patiẽtibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primo furor, deinde fraus Ætolorũ absumpsisset. Maxime cõfirmatus est animus regis, posteaquã ad eum C. Liuius, qui prætor antè classi præfuerat, legatus ab Roma uenit: & edocuit, quanto & spes uictoriæ certior Romanis quàm Antiocho, & amicitia sanctior firmiorq; apud Romanos futura esset. Antiochus posteaq; à spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot mẽses instructa ac parata fuerat, uisendam: magis quia terrestribus copijs exercitum Romanũ & duos Scipiones imperatores uidebat sustineri non posse: quàm quòd res naualis ipsa per se aut tentata sibi unquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fidutiæ esset. erat tamen momentum in præsentia spei: quod & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus nauibus suis cõsuli obuiam in Hellespontum profectum audierat. aliquid etiã inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionẽ fraude præparata absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandã omni modo certaminis fortunã misso, ipse copias ad Notium ducit: (id oppidum colophoniũ mari imminẽs abest à uetere Colophone duo fermè millia passuum) & ipsam urbem suæ esse potestatis uolebat, adeò propinquã Epheso, ut nihil terra mari'ue ageret: quod nõ subiectum oculis Colophoniorũ ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos audita obsidione non dubitabat ad opem ferendã sociæ urbi classem à Samo moturos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendã fore. Igitur operibus oppugnare urbẽ aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrinq; uineas & aggerem muro iniunxit, & testudinibus arietes admouit. Quibus territi malis Colophonij oratores Samum ad L. Æmylium, fidem prætoris populiq; Romani implorantes miserunt. Æmylium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinantem quàm Polyxenidam bis nequicq; ab se prouocatum potestatem pugnæ facturum esse: & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulem ad traijciendas in Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertã finem habituro alligari. Eudamus Rhodius qui & tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellespõtum, cunctiq; instare & dicere: quanto satius esse uel socios obsidione eximere, uel uictam iam semel classem uincere iterum, totamq; maris possessionem hosti eripere, quàm desertis socijs, tradita Antiocho Asia terra mariq; in Hellespontũ, ubi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli discedere. Profecti à Samo ad petendos cõmeatus, cõsumptis iam omnibus, Chium parabant traijcere. Id erat horreum Romanis: eo q; omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebãt

 cursum.

cursum. Circumuecti ab urbe ad auersa insulæ, obiecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt. Cum pararent traijcere, literis certior fit prætor, frumenti uim magnam Chium ex Italia uenisse: uinum portantes naues tēpestatibus retētas esse. simul allatum est: Teios regiæ classi benigne cōmeatus præbuisse: quinque millia uasorū uini esse pollicitos. Teiū ex medio cursu classem repente auertit: aut uolētibus ijs usurus cōmeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cum direxissent ad terrā proras, quindecim fermè eis naues circa Myonesum apparuerunt. quas primo ex classe regia prætor esse ratus, institit sequi: apparuit inde piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis prēda reuertentes posteaque uidere ex alto classem, in fugam uerterunt. & celeritate superabant leuioribus & ad id fabrefactis nauigijs, & propiores terræ erant. itaque priusquam appropinquaret classis Myonesum perfugerūt. unde se à portu ratus abstracturū naues ignarus loci sequebatur prætor. Myonesus promontoriū inter Teium Samumque est: ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus: à cōtinenti arctæ semitæ aditum habet: à mari exesæ fluctibus rupes claudunt: ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quàm quæ in statione sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu superstantiū in rupibus piratarū essent, diem triuere. tandem sub noctem uano incepto cū abstitissent, Teium postero die accessere: & in portu qui à tergo urbis est (Geræsticum ipsi appellant) nauibus constitutis, prętor ad depopulandū circa urbem agrū milites emisit. Teij cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & uelamentis ad Romanū miserunt. Quibus purgātibus ciuitatem omnis facti dictique hostilis aduersus Romanos, & iuuisse eos cōmeatu classem hostiū arguit, & quantū uini Polyxenidæ promisissent. quæ si eadem classi Romanæ darent, reuocaturum se à populatione militē: si minus, pro hostibus eos habiturū. Hoc tam triste responsum cum retulissent legati: uocatur in cōtionem à magistratibus populus, ut quid agerent, consultarent. Eò forte Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus, posteaquā mouisse à Samo Romanos audiuit, & ad Myonesum piratas persecutos Teiorum agrū depopulari, naues in Geræstico portu stare: ipse aduersus Myonesum in insula (Macrin nautici uocant) anchoras portu occulto iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quēadmodum Rhodiam classem ad Samum circunsessis ad exitū faucibus portus expugnasset, sic & Romanā expugnaturū. nec est dissimilis natura loci: promontorijs coëuntibus inter se ita clauditur portus, ut uix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, & denis nauibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntiū nauium pugnarēt: ex cętera classe, sicut ad Panormum fecerat: armatis in litora expositis, terra marique simul hostes opprimere. quod non uanum ei cōsilium fuisset, ni cum Teij facturos se imperata promisissent, ad accipiendos cōmeatus aptius uisum esset Romanis in eum portum qui ante urbem est, classem trāsire. Dicitur & Eudamus Rhodius uitium alterius portus ostendisse, cum forte duæ naues in arcto ostio implicitos remos fregissent. & inter alia id quoque mouit praetorē ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho statiua habente. Traducta classe ad urbem, ignaris omnibus egressi milites nautæque sunt, ad cōmeatus & uinum maxime diuidendum in naues, cum medio forte diei agrestis quidā ad prętorem adductus nuntiat: alterum iam diem classem stare ad insulam Macrin: & paulo antè uisas quasdā moueri tanquam ad profectionem naues. Re subita perculsus prætor tubicines canere iubet, ut si qui per agros palati essent, redirent. tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naues. Haud secus quàm in repentino incendio aut capta urbe trepidatur: alijs in urbem currentibus ad suos reuocandos: alijs ex urbe naues cursu repetentibus: incertisque clamoribus quibus ipsis tubæ obstreperent, turbatis imperijs, tandem cōcursum ad naues est. Vix suā quisque noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari & in terra foret, ni partibus diuisis Æmylius cum prætoria naue primus è portu in altum euectus, excipiens insequenteis suo quanque ordine in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut & sine trepidatione conscenderent: & ut quæque parata esset, exiret nauis. ita & explicuere ordinem primæ

in conspectu

in conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodijs est: instructaq́ue acies uelut cerneret regios, in altum processit. inter Myonesum & Corycum promontoriū erant, cum hostē conspexere. Et regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine ueniens, & ipsa aciem aduersam explicuit, tantum læuo euecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus qui cogebat agmen uidit: non posse æquare ordinem Romanos, & tantū non iam circumiri à dextero cornu: cōcitat naues, (& erant Rhodiæ naues longè omnium celerrimæ tota classe) æquato q́ue cornu, prætoriæ naui in qua Polyxenidas erat, suam obiecit. Iam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis LXXX naues pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ & XX erant. Hostium classis undenonaginta nauium fuit, & maximæ formæ naues, tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore nauiū & uirtute militum Romani longè Rhodios præstabant: Rhodiæ naues agilitate & arte gubernatorum & scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: & quod unum ijs ad Panormum circumuentis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad uictoriam fuit. nam metu ignis aduersi regiæ naues, ne prora cōcurrerent cum declinassent, neque ipsæ ferire rostro hostem poterant, & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni, magisq́ue ad incendium quàm ad prælium trepidabant. Plurimum tamen quæ solet, militum uirtus in bello ualuit. mediam nanq́ue aciem hostium Romani cum rupissent, circumuecti ab tergo pugnātibus aduersus Rhodios regijs sese obijcere: momentoq́ue temporis & media acies Antiochi, & læuo in cornu circūuentæ naues mergebantur. Dextera pars integra sociorum magis clade quàm suo periculo terrebatur. cæterum posteaquam alias circumuentas, prætoriam nauem Polyxenidæ relictis socijs uela dantem uidere: sublatis raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum uentus) capessunt fugam: quadraginta duabus nauibus in ea pugna amissis: quarum tredecim captæ in potestatem hostium uenerunt: cęteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naues fractæ sunt, uulneratæ aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam nauem anchora ictu ipso excussa è naue sua, unco dente uelut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram: inde tumultu iniecto cum diuellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodij, tractum anchorale & implicitum remis latus alterum detersit: debilitatam ea ipsa quæ icta cohæserat, nauim cepit. Hoc maximè modo ad Myonesum nauali prælio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus longinqua tueri diffidebat se posse: præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis: deduci prauo, ut res ipsa postea docuit, consilio iussit. non enim tueri solum Lysimachiam à primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hyemem tolerare, & obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post aduersam naualem pugnam: sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardeis recepit se. atq́ue inde in Cappadociam ad Ariaraten, qui auxilia accerserent, & quocunque aliò poterat ad copias contrahendas, in unum iam consilium, ut acie dimicaret, intentus misit. Regillus Æmylius post uictoriam naualem profectus Ephesum, direptis ante portum nauibus cum cōfessionem concessi maris ultimam hosti expressisset, Chium, quo ante nauale prælium cursum à Samo intenderat, nauigat. ibi naues in pręlio quassatas cum refecisset, L. Æmylium Scaurum cum XXX nauibus Hellespontū ad exercitum traijciendum misit. Rhodias parte prædæ & spolijs naualibus decoratas domum redire iubet. Rhodij impigrè præuertēre, ad traijciendas q́ue copias consulis iēre, atq́ue eo quoq́ue functi officio tum demum Rhodū rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam traiecit. In sinu maris intimo posita hęc urbs est, oblonga forma, duūm millium & quingentorū passuum spatiū murus amplectitur, coit deinde ex utraq́ue parte in arctiorē uelut cuneū, Lamptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet, inde in altum lingua mille passuum excurrens medium ferè sinum uelut nota distinguit, ubi cohæret faucibus angustis, duos in utranque regionem uersus portus tutissimos habet. qui in meridiem uergit, Naustathmos ab re appellatur, quia ingentem uim nauium capit, alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissi-

mos cum occupasset Romana classis: priusquam aut scalis aut operibus mœnia aggrederetur,
mittendos censuit pretor qui principum magistratuumꝙ animos tentarent. posteaquam ob/
stinatos uidit: duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequēs ædificijs erat:
templa deûm aliquantum tenebant loci. eà prius ariete admoto, quatere muros turresꝙ cœ/
pit. deinde cum eò multitudo occurreret ad defendendum: altera quoꝙ parte admotus aries:
& iam utrinꝙ sternebātur muri. ad quorum casum cum impetum Romani milites per ipsam
stragem ruinarum facerent, alij scalis etiam ascensum in muros tentarent, adeò obstinatè resti
terunt oppidani: ut facile appareret plus in armis & uirtute, quàm in mœnibus auxilij esse. co/
actus ergo periculo militū pretor receptui cani iussit, ne obijceret incautos furētibus despera/
tione ac rabie. Dirempto prælio, ne tum quidem ad quietem uersi, sed undiꝙ omnes ad mu/
nienda & obmolienda quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis superuenit
Q. Antonius à pretore missus: qui castigata pertinacia eorum, maiorem curā Romanis quàm
illis ostenderet esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. si absistere furore uellent, potestatem ijs
dare eadem conditione qua prius C. Liuij in fidem uenissent, se tradendi. Hęc cum audissent,
quinꝙ dierum spatio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilij ab Antiocho, po/
steaquam legati missi ad regem nihil in eo esse presidij retulerant: tum portas aperuerunt, pa/
cti ne quid hostile paterent. Cum signa in urbem inferrentur & pronuntiasset pretor: parci se
deditis uelle, clamor undiꝙ est sublatus, indignum facinus esse Phoceēses nunꝙ fidos socios,
semper infestos hostes impunè eludere. ab hac uoce, uelut signo à prætore dato, ad diripien/
dam urbem passim discurrerunt. Æmylius primo resistere & reuocare, dicendo captas, nō de/
ditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris non militum. posteaquam ira &
auaritia imperio potentiora erant: præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad
se cōuenire iubet, ne uiolarentur: & in omnibus quæ ipsius potestatis fuerunt, fides cōstitit præ
toris. urbem agrosꝙ & suas leges ijs restituit: & quia iam hyems appetebat, Phocææ portus
ad hybernandum classi delegit. Per idem ferè tempus cōsuli transgresso Æniorum Maro/
nitarumꝙ fines nuntiatur: uictam regiam classem ad Myonesum, relictamꝙ à præsidio Lysi/
machiam esse. Id multo quàm de nauali uictoria letius fuit, utiꝙ posteaquam eò uenerunt, re
fertaꝙ urbs omnium rerum commeatibus, uelut in aduentum exercitus præparatis, eos exce/
pit, ubi inopiam ultimam laboremꝙ in obsidenda urbe sibi proposuerāt. Ibi paucos dies sta/
tiua habuere, ut impedimenta ægriꝙ consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella
fessi morbis ac lōgitudine uiæ relicti erāt. Receptis omnibus ingressi rursus iter per Cherson/
nesum Hellespontū peruenerūt. ubi omnibus cura regis Eumenis ad traijciendū preparatis, ue/
lut in pacata litora nullo prohibente, alijs aliò delatis nauibus, sine tumultu traiecere. Ea uero
res Romanis auxit animos, cōcessum sibi transitum cernentibus in Asiam, quam rem magni
certaminis futurā crediderant. Statiua deinde ad Hellespontum aliquandiu habuerunt, quia
dies forte quibus ancylia mouent, religiosi ad iter inciderant. ijdem dies P. Scipionem propio
re etiam religione, quia salius erat, disiunxerant ab exercitu, causaꝙ & is ipse moræ erat, dum
consequeretur. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra uenerat, Byzantius Hera/
clides de pace afferens mandata, quam impetrabilē fore magnam ei spem attulit mora & cun/
ctatio Romanorū, quos simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros credide/
rat. Statuit tamen nō prius adire consulē quàm P. Scipionē, & ita mandatū ab rege erat. in eo
maximam spem habebat, preterquam quòd & magnitudo animi & satietas gloriæ placabilē
eum maximè faciebat, notumꝙ erat gētibus. qui uictor ille in Hispania, qui deinde in Africa
fuisset: etiam quod filius eius captus in potestate regis erat. Is ubi & quando, & quo casu
captus sit, sicut pleraꝙ alia parum inter autores cōstat. alij principio belli à Chalcide Oreum
petentem circumuentum ab regijs nauibus tradunt. alij, posteaquam transitum in Asiam est
cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obuiam equitatu cum reci/
peret sese, in eo tumultu delapso equo cum duobus equitibus oppressum. ita ad regem dedu/
ctum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumꝙ priuatim re/
gi cum Scipionibus esset, neꝙ liberalius neꝙ benignius haberi, coliꝙ adolescentē quàm cul/
tus

tus esse potuisse. Ob hęc cũ aduentum P. Scipionis legatus expectasset, ubi is uenit, consulem adit, petitq; ut mãdata audiret. Aduocato frequenti cõcilio legati uerba sunt audita. Is multis ante legationibus nequicq; ultrò citroq; de pace missis, eam ipsam fidutiam impetrandi sibi esse dixit, quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnã enim & Lampsacũ & Alexandriam Troadem & Lysimachiam in Europa, iactatas in illis disceptatiõibus esse: quarum Lysimachia iam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quæ in Asia sint ciuitates tradere paratum esse: & si quas alias Romani quod suarum partium fuerint, uindicare ab imperio regio uelint. impensæ quoq; in bellum factæ partem dimidiam regem præstaturum populo Romano. Hę conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, ut memores rerum humanarum & suæ fortunæ moderarentur, & alienã ne urgerent. finirent Europa imperium, id quoq; immensum esse: & parari singula acquirendo facilius potuisse quàm uniuersa teneri posse. Quod si Asiæ quoq; partem aliquam abstrahere uelint, dummodo non dubijs regionibus finiant: uinci suam temperantiam Romana cupiditate pacis & concordiæ causa regem passurum. Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam uidebantur, parua Romanis uisa. nam & impensam quæ in bellum facta esset, omnem pręstare regem æquum censebant: cuius culpa bellum excitatum esset. & non Ionia modò atque Æolide deduci debere præsidia regia: sed sicut Gręcia omnis liberata esset, ita quæ in Asia sint, omnes liberari urbes. id aliter fieri nõ posse, quàm ut cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat. Legatus postea quam nihil æqui in concilio impetrare se censebat: priuatim (sic enim imperatũ erat) P. Scipionis tẽtare animũ est conatus. Omniũ primum filiũ ei sine pretio redditurũ regẽ dixit: deinde ignarus & animi Scipionis & moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatẽ omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio. Quod Romanos omneis, quod me ad quem missus es, ignoras, minus miror: cum te fortunam eius à quo uenis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonnesum intraremus: aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam trajceremus: si pacẽ tanq; à solicitis de belli euentu petituri eratis. cõcesso uero in Asiam transitu, & non solum frenis, sed etiam iugo accepto, quæ disceptatio ex æquo, cũ imperium patiendum sit, relicta est (Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebo: alijs deos precor ne unq; fortuna egeat mea, animus certè non egebit. pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet: si priuatã gratiã pro priuato beneficio desiderabit. publicè nec habebo quicq; ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele cõsilium est. abi, nuntia meis uerbis, bello absistat, pacis cõditionem nullam recuset. Nihil ea mouerunt regẽ, tutã fore belli aleam ratum, quando perinde ac uicto iam sibi leges dicerent. omissa igitur in pręsentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit. Consul omnibus præparatis ad proposita exequenda, cum ex statiuis mouisset: Dardanum primum, deinde Rhœteum, utraq; ciuitate obuiam effusa, uenit. inde Ilium processit: castrisq; in campo qui est subiectus mœnibus positis, in urbem arcemq; cum ascendisset, sacrificauit Mineruæ præsidi arcis: & Iliensibus in omni rerum uerborumq; honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis peruenerunt. Eò & Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hyberna Elæã, aduersis deinde uentis cum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principijs rerum, quà proximum fuit, in castra Romana cum parua manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad cõmeatus expediendos, tradito frumento quibus iusserat C o s. in eadẽ statiua redijt. inde plurium dierum præparatis cibarijs, consilium erat ire ad hostem priusquam hyems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. ibi cum audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elęam delatum, legatos qui filium ad eum reducerẽt, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoq; salubre gaudium fuit. satiatusq; tandem complexu filij, Renuntiate, inquit, gratias regi me agere: referre gratiã aliam nunc non posse, quàm ut suadeam, ne antè in aciem descendat, quàm ut in castra me redisse audierit. Quanquam L X millia peditum, plus X I I millia equitũ animos interdum ad spem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti

autoritate

Ingens Scipionis animus, et publica animo [?]

Munificentia [...] erga Scipionem [...]

autoritate uiri,in quo ad incertos belli euētus omnis fortunæ posuerat subsidia,recepit se trās/
gressus Phrygium amnem: circaq́ꝫ Magnesiam quæ ad Sipylum est posuit castra. & ne si ex/
trahere tempus uellet,munimenta Romani tentarent.fossam sex cubitis altam, XII latā cum
duxisset,extra duplex uallum fossæ circundedit: interiore labro murum cum turribus crebris
obiecit:unde facile arceri transitu fossæ hostis posset. Consul circa Thyatiram regem esse
ratus,cōtinuis itineribus quinto die ad Hircanū campum descendit.inde cū profectum audis/
set,secutus uestigia citra Phrygiū amnē quatuor millia ab hoste posuit castra. Eò mille fermè
equites(maxima pars Gallogręci erāt, & Dahæ quidā aliarum q́ꝫ gentiū sagittarij equites in/
termisti)tumultuose amne traiecto, in stationes impetum fecerunt. Primo turbauerunt incō/
positos.deinde cū longius certamē fieret: Romanorū ex propinquis castris facili subsidio,cre/
sceret numerus:regij fessi iā & plures nō sustinentes recipere se conati,circa ripā amnis priusq́ꝫ
flumen ingrederent̃,ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentiū fuit.
neutris trāsgredientibus amnem.tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt:& duo
millia fermè & quingentos passus ab hoste posuerunt castra.Metātibus & muniendo occupa
tis tria millia delecta equitū peditum q́ꝫ regiorū magno terrore ac tumultu aduenere. aliquan
to pauciores in statione erāt:& tamen per se nullo à munimento castrorum milite auocato,&
primo æquum pręliū sustinuere,& crescente certamine pepulerunt hostes,centum ex his occi/
sis,centū fermè captis. Per quatriduū insequens instructæ utrinq́ꝫ acies pro uallo stetere.quin/
to die Romani processere in medium cāpi.Antiochus nihil promouit signa,ita ut extremi mi
nus mille pedes à uallo abessent.Cōsul posteaq́ꝫ detrectari certamen uidit,postero die in con
silium aduocauit,quid sibi faciendū esset,si Antiochus pugnandi copiā nō faceret,instare hye/
mem:aut sub pellibus habendos milites fore:aut si cōcedere in hyberna uellēt,differendū esse
in æstatem bellum. Nullum unq́ꝫ hostem Romani æquè cōtempserunt. conclamatū undiq́ꝫ
est,duceret extemplo & uteretur ardore militum, qui tanq́ꝫ nō pugnandum cum tot millibus
hostium,sed par numerus pecorum trucidandus esset:per fossas, per uallū castra inuadere pa/
rati erant,si in pręlium hostis nō exiret. Cn.Domitius ad explorandū iter, & qua parte adi
ri uallum hostium posset,missus posteaq́ꝫ omnia certa retulit, postero die propius castra ad/
moueri placuit:tertio signa in medium campi prolata,& instrui acies cœpta est. Nec Antio
chus ultra tergiuersandū ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certamen, & ho/
stium spem augeret,& ipse copias eduxit,tantum progressus à castris ut dimicaturum appare/
ret.Romana acies unius propè formę fuit & hominum & armorum genere,duę legiones Ro
manę,duę sociūm ac Latini nominis erāt:quina millia & quadringenos singulę habebāt.Ro
mani mediam aciē,cornua Latini tenuerunt:hastatorū prima signa, deinde principū erāt,tria
rij postremos claudebant. Extra hanc ueluti iustam aciem à parte dextera consul Achæorum
cetratis immistos auxiliares Eumenis tria millia fermè peditum æquata fronte instruxit,ultra
eos equitū minus tria millia opposuit,ex quibus Eumenis octingenti,reliquus omnis equita/
tus Romanus erat,extremos Tralleis & Cretenses (quingentorū utriq́ꝫ numerum explebant)
statuit.læuum cornu non uidebatur egere talibus auxilijs, quia flumen ab ea parte ripæq́ꝫ di/
ruptæ claudebant,quatuor tamen inde turmæ equitum oppositæ.Hęc summa copiarum erat
Romanis,& duo millia mistorum Macedonum Thracūq́ꝫ,qui uoluntate secutæ erāt. hi pręsi
dio relicti sunt castris.sexdecim elephantos post triarios in subsidio locauerunt. nam præter/
quam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & L) sustinere
non uidebantur posse,ne pari quidem numero indicis Africi resistunt, siue quia magnitudine
(longè enim illi præstant) sine robore animorum uincuntur. Regia acies uaria magis mul/
tis gentibus,dissimilitudine armorum auxiliorum q́ꝫ erat. X & sex millia peditum more Ma
cedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in fronte in de/
cem partes diuisa.partes eas interpositis binis elephantis distinguebat.à frōte introrsus in du/
os & XXX ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regijs copijs erat,& perinde
cum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præ/
bebat.Ingentes ipsi erant, addebant speciem frontalia & cristæ & tergo impositæ turres, tur/
ribusq́ꝫ

ribusq́ superstantes præter rectorē quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarū mille & quingentos pedites Gallogræcorū opposuit. his tria millia peditum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiunxit. addita his ala mille fermè equitum. agema eam uocabant. Medi erant lecti uiri, & eiusdem regionis misti multarum gentium equites. continens his grex XVI elephantorum est oppositus in subsidijs. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat: Argyraspides à genere armorum appellabantur. Dahæ deinde equites sagittarij mille & ducenti. tum leuis armaturæ trium millium, pari fermè numero pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingenti Mysi, sagittarijs adiuncti erant. Extremum cornu claudebāt quatuor millia misti Cyrtæi funditores, & Elymæi sagittarij. Ab læuo cornu phalangitis adiuncti erant Gallogræci pedites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarate missi rege. inde auxiliares misti omnium generum duo millia & septingēti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alij equites, regia ala leuioribus tegumentis suis equorumq́, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immisti, ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ & cameli, quos appellant dromadas. his insidebant Arabes sagittarij gladios habentes tenues, longos quaterna cubita: ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat: primi Tarentini, deinde Gallogręcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant & Pamphylij & Lycij, tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextero cornu locatis auxilia, & XVI. elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat, Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in læuo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni & Zeusidi & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die leuata in nubes caliginem dedit, humor inde ab austro uelut perfudit omnia. quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regijs erāt. nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omneis parteis conspectum: & humor toto ferè graui armatu nihil gladios aut pila hebetabat. regij tam lata acie ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur, & humor arcus fundasq́, & iaculorum amenta emollierat. falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem uerterunt. Armatæ autem in hunc maxime modum erant. cuspides circa temonem ab iugo decem cubita extantes uelut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerent, & in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa, ut quicquid ab latere obijceretur, abscinderet, hæc, ut prolapsos subeuntesq́ contingeret. item ab axibus rotarum utrinque binæ eodem modo diuersæ deligabātur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant, in prima acie, ut antè dictū est, locauerat rex. Quod ubi Eumenes uidit, haud ignarus pugnæ, & quam anceps esset auxilij genus, si quis pauorem magis equis inijceret quàm iusta adoriretur pugna, Cretenses sagittarios funditoresq́ & iaculatores equitū non cōfertos, sed quàmmaxime possent dispersos excurrere iubet, simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc uelut procella partim uulneribus missilium undiq́ coniectorum, partim clamoribus dissonis ita consternauit equos, ut repēte uelut effrenati passim incerto cursu ferrentur, quorum impetus & leuis armatura, & expediti funditores, & uelox Cretensis momento declinabāt, & eques insequendo, tumultum ac pauorem equis camelisq́ & ipsis simul consternatis agebat, clamore & ab alia circumstantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ, amotoq́ inani ludibrio, tum demum ad iustum prælium, signo utrinque dato, concursum est. Cæterum uana illa res ueræ mox cladis causa fuit. auxilia enim subsidiaria quæ proxima locata erant, pauore & consternatione quadrigarum territa, & ipsa in fugā uersa nudarunt omnia usq́ ad cataphractos equites. ad quos cum dissipatis subsidijs peruenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt, alij fusi sunt, alij propter grauitatē tegumentorum armorumq́ oppressi sunt. totum deinde læuum cornu inclinauit, & turbatis auxiliaribus qui inter equitem & quos

appellant

appellant phalangitas erant, usq; ad mediam aciem terror peruenit. Ibi simul perturbati ordines, & impeditus intercursu suorum usus prelongarum hastarũ: (sarissas Macedones uocant) intulere signa Romanæ legiones, & pila inter turbatos coniecere. ne interpositi quidẽ elephãti militem Romanum deterrebãt, assuetum iam ab Africis bellis & uitare impetum belluæ, & ex trãsuerso aut pilis incessere, aut si propius subire posset, gladio neruos incidere. Iam media acies ferè omnis à fronte prostrata erat: & subsidia circumita à tergo cedebantur: cum in parte alia fugam suorum, & propè iam ad ipsa castra clamorem pauentium accepere. nanq; Antiochus à dextro cornu, cum ibi fidutia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum: & eas dum applicant se suis, ripam nudantes: impetum in eam partem cum auxilijs & cataphracto equitatu fecit: nec à fronte tantum instabat, sed circumito à flumine cornu, iam ab latere urgebat, donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Preerat castris M. Æmylius tribunus militũ, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pontifex maximus factus est. is qua fugã cernebat suorum, cum presidio omni occurrit: & stare primo, deinde redire in pugnam iubebat, pauorẽ & turpem fugã increpans. minæ exinde erant: in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerẽt. postremo dat signũ suis, & primos fugientium cædant: turbã insequentium ferro & uulneribus in hostes redigant. Hic maior timor minorem uicit. ancipiti coacti metu primo cõstiterunt, deinde & ipsi redierunt in pugnam, & Æmylius cum suo præsidio (erant autem duo millia uirorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo leuum hostium primo impetu fugatum fuerat: ut ab sinistro fugã suorum & tumultum circa castra uidit: in tempore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus posteaq; & eos quorum terga modò uiderat, repetentes pugnam: & aliam & à castris & ex acie affluentem turbam conspexit: in fugam uertit equum. ita utroq; cornu uictores Romani per aceruos corporum, quos in media maximè acie cumulauerant: ubi & robur fortissimorum uirorum, & arma grauitate fugã impediebant: pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem: & postremos ut quosq; adepti sunt, cædunt. cæterũ fugientibus maior pestis intermistis quadrigis elephantisq; & camelis erat sua ipsorum turba: cum solutis ordinibus uelut cæci super alios alij ruerent, & incursu beluarum obtererent. In castris quoq; ingẽs & maior propè quàm in acie cedes est edita. nã & primorum fuga in castra maximè inclinauit: & huius fidutia multitudinis, qui in presidio erãt pertinacius pro uallo pugnarunt. retenti in portis ualloq;, quæ se impetu ipso capturos crediderant Romani, posteaq; tandem perruperunt, ab ira grauiorẽ ediderunt cædem. Ad quinquaginta millia peditum cesa eo die dicuntur: equitum quatuor millia, mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorũ aliquot uulnerati sunt: ceciderunt non plus CCC pedites, quatuor & uiginti equites, & de Eumenis exercitu quinq; & uiginti. Et illo quidem die uictores direptis hostium castris cum magna preda in sua reuerterunt. postero die spoliabãt cæsorum corpora, & captiuos contrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Sipylum ad dedendas urbes uenerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus cõgregantibus se, modica manu armatorum media fermè nocte Sardæis concessit. inde cum audisset Seleucum filium & quosdã amicorum Apameam prægressos, & ipse quarta uigilia cum coniuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydiæ præposito. quibus spretis cõsensu oppidanorũ & militũ qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt. Sub idem ferè tempus & ab Trallibus & à Magnesia quæ super Mæandrum est, & ab Epheso legati ad dedendas urbes uenerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna, & classe usq; ad Patara Lyciæ peruectus, metu stationis Rhodiarum nauium quæ ad Megistẽ erat, in terram egressus cum paucis itinere pedestri Syriam petijt. Asiæ ciuitates in fidem cõsulis ditionemq; populi Romani sese tradebãt. Sardibus iam cõsul erat, eò & P. Scipio ab Elæa, cum primum pati laborem uiæ potuit, uenit. Sub idem ferè tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem à cõsule petijt impetrauitq;, ut oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeusis, qui præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius, uenerũt. hi prius Eumene cõuento, quẽ propter

pter uetera certamina auersum maxime à pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis spe inuento, tum P. Scipionem & per eum C o s. adierunt: præbitoq; ijs petentibus frequenti consilio ad mandata edenda. Non tam quid ipsi dicamus, habemus, inquit, Zeusis: quàm ut à uobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem ueniamq; impetrare à uictoribus possimus. Maximo semper animo uictis regibus populisq; ignouistis. quanto id maiore & placatiore animo decet uos facere in hac uictoria, quæ uos dominos orbis terrarum fecit? positis iam aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus quàm deos consulere & parcere uos generi humano oportet. Iam antequam legati uenirent, decretum erat, quid responderet. respōdere Africanum placuit. is in hunc modum locutus fertur. Romani ex ijs, quæ in deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quæ dij dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimusq;: neq; eos secundæ res extulerunt, nec aduersæ minuerunt. eius rei, ut alios omittam: Annibalem uestrum uobis darem testem, nisi uos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum traiecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem uideremus, cum communis mars, & incertus belli euentus esset, de pace uobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc uictores uictis ferimus. Europa abstinete: Asiaq; omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. pro impensis deinde in bellum factis XV millia talentûm Euboicorum dabitis. quingenta præsentia, duo millia & quingenta, cum S P. Q R. pacem cōprobauerint, mille deinde talentûm per XII annos. Eumeni quoq; reddi CCCC talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hęc cum pepigerimus, facturos uos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides uiginti nostro arbitratu dabitis. Sed nūquam satis liquebit nobis, ibi pacem esse P R. ubi Annibal erit. eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoq; Aetolum, concitatorem Aetolici belli, qui & illorū fidutia uos, & uestra illos in nos armauit dedetis, & cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriora sua fortuna pacem faciet rex. quia serius facit, quàm facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat, regum maiestatē difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quàm à medijs ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaq; Romam mitti legatos placuit. C o s. in hyberna exercitum Magnesiam ad Mæandrum & Tralleis Ephesumq; diuisit. Ephesum ad C o s. paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, uenerunt. Eumenes quoq; eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum. Dum hęc in Asia geruntur, duo ferè sub idem tempus cum triumphi spe procoss. de prouincijs Romam redierunt: Q. Minucius ex Liguribus, M. Acilius ex Ætolia. Auditis utriusq; rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isq; triumphans de rege Antiocho & Aetolis urbem est inuectus. Prælata sunt in eo triumpho signa militaria CCXXX, & argenti infecti tria millia pondo: signati tetradrachmûm Atticûm CXIII millia: cistophori CCXLVIII. uasa argentea cælata multa, magniq; ponderis: tulit & suppellectilem regiam argēteam ac uestē magnificam: coronas aureas, dona sociarum ciuitatum, XLV. spolia omnis generis: captiuos nobiles, Ætolos, & regios duces sex & triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies cum è carcere nocte effugisset, in ripa Tyberis consecutis custodibus: priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo, & fama rerū triumphus fuit. Huius triumphi minuit lętitiam nuntius ex Hispania tristis: aduersa pugna in Vascetanis ductu L. Æmylij proprætoris apud oppidum Lyconē cum Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse: cæteros pauentes intra uallum compulsos ægrè castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hęc ex Hispania nuntiata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurunculeius Pr. in senatū introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, alijs belli casibus, alijs morbo absumptis, quosdā tædio accolarum Gallorū reliquisse colonias, decreuit senatus, uti C. Lælius C o s. si ei uideretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias diuiderentur: & ut L. Aurunculeius Pr. tri-

umuiros, crearet ad eos colonos deducendos. Creati M. Attilius Serranus, L. Valerius P.F. Flaccus, L. Valerius C F. Tappo. Haud ita multo post cũ iam cõsulariũ comitiorũ appeteret tempus: C. Lælius Cos. ex Gallia Romã redijt. is nõ solum ex facto absente se SC. in supplemẽtum Cremonæ & Placentiæ colonos scripsit, sed ut nouæ coloniæ duæ in agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur & retulit, & autore eo patres cẽsuerunt. Eodẽ tempore L. Aemylij Pr. literæ allatæ de nauali pugna ad Myonesum facta, & L. Scipionẽ Cos. exercitũ in Asiam traiecisse. Victoriæ naualis ergò in unũ diem supplicatio decreta est: in alterũ diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera & læta eueniret: uicenis maioribus hostijs in singulas supplicationes sacrificare Cos. est iussus. Inde cõsularia comitia magna cõtentione habita. M. Aemylius Lepidus petebat, aduersa fama hominũ: quod prouinciam Siciliam petendi causa, non consulto senatu ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cũ eo M. Fuluius Nobilior, Cn. Manlius Volso, M. Valerius Messala, Fuluius Cos. unus creatur, cum cæteri centurias nõ explessent. isq; postero die Cn. Manlium, Lepido deiecto (nam Messala tacuit) collegam dixit. Prr. exinde facti, duo Q. Fabij, Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Posthumius Albinus, L. Plautius Hypseus, L. Bebius diues. M. Fuluio Nobiliore, & Cn. Manlio Volsone Coss. Valerius Antiàs autor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & penè pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa Cos. L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquium euocatos regis, & ipsos cõprehensos esse, & ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaq; expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse: ob hæc Aetolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesq; eorum in Macedoniã & in Dardanos & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nuntiarent Romam A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Aetolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Aetolos in senatu inter cætera hoc quoq; interrogatos esse: unde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitũ deletum esse? Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum Cos. fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium autorem habeo, neq; affirmata res mea opinione sit, nec pro uana pretermissa. Aetoli legati in senatum introducti, cum & causa eos sua & fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ, seu errori ueniam peterent supplices: orsi à beneficijs in populum Romanum, & propè exprobrantes uirtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentia sermonis, & eò, uetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulo plurium maleficiorum gentis, quàm beneficiorum memoria subiret animos patrum, & quibus misericordia opus erat, iram & odium iritarent. Interrogati ab uno senatore, permitterent'ne arbitrium de se populo Romano? deinde ab altero, habituri'ne eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes essent? nihil ad ea respõdentes, egredi templo iussi sunt. Conclamatum deinde propè ab uniuerso senatu est, totos adhuc Antiochi Aetolos esse, & ex unica ea spe pendere animos eorum. itaq; bellum cum haud dubijs hostibus gerendum, perdomandosq; feroces animos esse. Etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atq; Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in M. Acilij sententiam, qui Antiochum Aetolosq; deuicerat, factum est, ut Aetoli eo die iuberentur proficisci ab urbe, & intra quintumdecimum diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus: denuntiatumq;, si qua deinde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperatoris, qui eam prouinciam obtineret, & cum legato Romano uenisset Romam, pro hostibus omnes futuros. Ita dimissi Aetoli. De prouincijs deinde Coss. retulerunt. sortiri eos Aetoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei, quẽ L. Scipio haberet, est decretus, & in eum supplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copijs ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri Cos. exercitus, qui erat in Aetolia est decretus: & ut supplementum scriberet permissum, ciuium sociorumq; eundem numerum quem collega. naues quoq; idem Cos. quæ priore anno paratæ erant, ornare iussus, ac ducere secum.

Mos Romanorum in bellis incipiendis et feliciter finitis

secum, nec cum Ætolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephaleniã insulam traijcere. Mandatum eidem, si per commodum reip. facere posset, ut ad comitia Romam rediret. nam præterquam quod magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari. si qua res eum teneret, senatum certiorem faceret: se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Ætolia M. Fuluio, Asia Cn. Manlio sorte euenit, Prr. deinde sortiti sunt, Sp. Posthumius Albinus urbanam, & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypseus Hispaniam citeriorem, L. Bebius Diues Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una, & clasis, quæ in ea prouincia erat, decreta. & ut duas decimas frumenti nouus Pr. imperaret Siculis. earum alteram in Asiam, alteram in Aetoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumẽtum, ad quos Siculum, deportari iussum. L. Bebio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & CC equites. Plautio Hypseo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociûm Latini nominis, & ducenti equites. cum his supplementis ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatum & P. Iunio proprætori in Hetruria cum eo exercitu, qui in prouincia esset: & M. Tuccio propretori in Brutijs & Appulia. Priusque in prouincias Prr. irent, certamen inter P. Liciniũ pontificẽ maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem flaminem quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellũ, & Posthumium Albinũ fuerat. Cos. illum cum C. Lactatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem ad sacra retinuerat Metellus Pont. Max. prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur. P. Licinius tenuit. & in senatu, & ad populũ magnis cõtentionibus certatum est: & imperia inhibita ultro citroque, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. religio ad postremum uicit, & dicto audiens esse flamen pontifici iussus. & mulctæ ex iussu populi remissæ. ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem patres autoritate sua deterruerunt: & ut ius inter peregrinos diceret, decreuerũt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, Coss. prætoresque in prouincias proficiscunt. Fama deinde de rebus in Asia gestis temerè uulgata sine autore: & post dies paucos nuntij certi, literæque imperatoris Romam allatæ. quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant: (desierant enim uictam Aetoliam metuere) quàm auerterunt famam: quod ineuntibus id bellum grauis hostis & suis uiribus. & quod Annibalem rectorem militiæ haberet, uisus fuerat. nihil tamen aut de Cos. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eius copias censuerunt: metu, ne cum Gallis foret bellandum. Haud multo pòst M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cũ Antiochi regis legatis. & Eumenes rex Rhodijque Romã uenerunt. Cotta in senatu primum, deinde in cõtione iussu patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est: & XL maiores hostiæ immolari iussæ. Tum omnium primũ Eumeni senatus datus est. Is cum breuiter & egisset gratias patribus, quod obsidione se ac fratrem exemissent, regnumque ab iniurijs Antiochi uindicassent: & gratulatus esset, quod mari terraque prospere res gesissent: quodque regem Antiochum fusum fugatumque & exutum castris, prius Europa, pòst & Asia, quæ cis Taurũ montem est, expulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisque, quàm se commemorante, cognoscere, dixit. Hęc approbãtibus cunctis iubentibusque dicere ipsum omissa in id uerecundia, quid sibi ab SPQR. tribui æquum censeret: propensius cumulatiusque, si quo posit, prout eius merita sint, senatũ facturum: ad ea rex. Si ab alijs sibi pręmiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, cõsilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immoderatè cupisse, aut petisse parum modeste uideri posset. uerũ enimuero cum ipsi daturi sint, multo magis munificẽtiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrij debere esse. Nihil hac oratione eius P C deterriti sunt quo minus dicere ipsum iuberẽt. & cum aliquandiu, hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittẽtes inuicẽ, nõ magis mutua quàm inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadẽ perstare sententia, ut absurdum esse diceret, ignorare regem

quid ſperans aut petens uenerit. quæ commoda regno ſuo ſint, ipſum optime ſcire: Aſiam lon
gè melius, quàm ſenatum noſſe. reuocandum igitur & cogendum quæ uellet, quæq; ſentiret,
expromere. Reductus à prætore in templum rex, & dicere iuſſus: Perſeueraſſem, inquit, ta/
cere P C. niſi Rhodiorum legationem mox uocaturos uos ſcirem: & illis auditis, mihi neceſſita
tem fore dicendi. quæ quidem eo difficilior oratio erit, quod ea poſtulata eorum futura ſunt,
ut non ſolum nihil, quod contra me ſit, ſed ne quod ad ipſos quidem proprie pertineat, petere
uideantur. agent enim cauſam ciuitatum Græcarum, & liberari eas dicēt debere. quo impetra/
to, cui dubium eſt, quin & à nobis auerſuri ſint non eas modò ciuitates quæ liberabuntur, ſed
etiam ueteres ſtipendiarias noſtras? ipſi autē tanto obligatos beneficio, uerbo ſocios, re uera
ſubiectos imperio & obnoxios habituri ſint? & (ſi dijs placet) cum has tantas opes affecta/
bunt diſſimulabunt ulla parte id ad ſe pertinere: uos modò id decere, & conueniens eſſe ante/
factis, dicent. Hęc uos ne decipiat oratio prouidendum uobis erit: ne'ue non ſolum inæquali/
ter alios nimium deprimatis ex ſocijs ueſtris, alios præter modum extollatis: ſed etiam ne qui
aduerſus uos arma tulerint, in meliore ſtatu ſint, quàm ſocij & amici ueſtri. Quod ad me atti/
net, in alijs rebus ceſſiſſe intra finē iuris mei cuilibet uideri malim, quàm nimis pertinaciter in
obtinendo eo tetendiſſe. in certamine autem amicitiæ ueſtræ, beneuolentiæ erga uos, honoris
qui à uobis habebitur, minime æquo animo uinci poſſum. Hanc ego maximam hęreditatem
à patre accepi. qui primus omnium Aſiam Græciamq; incolentium in amicitiam ueſtram ue
nit, eamq; perpetua & conſtanti fide ad extremum finem uitæ perduxit: nec animum dunta/
xat uobis bonum ac fidelem præſtitit, ſed omnibus interfuit bellis, quæ in Gręcia geſſiſtis, ter/
reſtribus naualibuſq;: omni genere cōmeatuum ita, ut nemo ſociorum ueſtrorum æquari ulla
parte poſſet, uos adiuuit. poſtremo cum Bœotos ad ſocietatē ueſtram hortaretur, in ipſa con/
tione intermortuus haud multo pòſt expirauit. Huius ego ueſtigia ingreſſus uoluntati qui/
dem & ſtudio in colendis uobis adijcere (etenim inexuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus
ipſis meritiſq; & impenſis officiorum ut ſuperare poſſem, fortuna, tēpora, Antiochus, & bel/
lum in Aſia geſtum prębuerunt materiam. Rex Aſiæ, & partis Europæ Antiochus filiam ſuā
in matrimonium mihi dabat, reſtituebat extemplo ciuitates, quæ defecerāt à nobis, ſpem ma/
gnam in poſterū amplificandi regni faciebat, ſi ſecum aduerſus uos bellū geſſiſſem. Non glo/
riabor eo, quod nihil in uos deliquerim. illa potius, quæ uetuſtiſſima domus noſtræ uobiſcū
amicitia digna ſunt, referam. terreſtribus naualibuſq; copijs, ut nemo ueſtrorū ſociorum me
æquiparare poſſet, imperatores ueſtros adiuui, cōmeatus terra mariq; ſuppeditaui: naualibus
pręlijs, quæ multis locis facta ſunt, omnibus affui: nec labori meo, nec periculo uſquā peperci,
quod miſerrimum eſt in bello, obſidiōem paſſus ſum, Pergami incluſus cū diſcrimine ultimo
ſimul uitæ regniq;. liberatus deinde obſidione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa
arcē regni mei caſtra haberēt, relictis rebus meis tota claſſe ad Helleſpontū L. Scipioni C o s.
ueſtro occurri, ut eum in traijciendo exercitu adiuuarem. Poſtq; in Aſiam exercitus ueſter eſt
tranſgreſſus, nunquā à C o s. abſceſſi: nemo miles Romanus magis aſſiduus in caſtris ueſtris
fuit, quàm ego, fratreſq; mei. nulla expeditio, nullum equeſtre prælium ſine me factum eſt. in
acie ibi ſteti, eam partē ſum tutatus, in qua me C o s. eſſe uoluit. Nō ſum hoc dicturus P C. quis
hoc bello meritis erga uos mecum cōparari poteſt? ego nulli omnium neq; populorum, neq;
regum, quos in magno honore habetis, non auſim me comparare. Maſaniſſa hoſtis uobis
antequā ſocius fuit: nec incolumi regno cum auxilijs ſuis, ſed extorris, expulſus, amiſſis omni/
bus copijs, cum turma equitum in caſtra confugit ueſtra. tamen eum, quia in Africa aduerſus
Syphacem & Carthaginienſes fideliter atque impigrè uobiſcum ſtetit, non in patrium ſolum
regnum reſtituiſtis, ſed adiecta opulentiſſima parte Syphacis regni, prępotētem inter Africæ
reges feciſtis. Quo tandē igitur nos prælio atq; honore digni apud uos ſumus, qui nunquam
hoſtes, ſemper ſocij fuimus? pater, ego, fratreſq; mei non in Aſia tantum, ſed etiam procul ab
domo in Peloponneſo, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terra mariq;
pro uobis arma tulimus. Quid ergo poſtulas? dicat aliquis. Ego P C. quoniam dicere utiq; uo
lentibus uobis parendū eſt, ſi uos ea mente ultra Tauri iuga Antiochū emouiſtis, ut ipſi tene/
retis

retis eas terras, nullas accolas, nec finitimos habere, quàm uos malo: nec ulla alia re tutius stabiliusq; regnum meum futurũ spero. sed si uobis decedere inde, atq; exercitus deducere in animo est: neminẽ digniorem esse ex socijs uestris, qui bello à uobis parta possideat, quàm me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare ciuitates seruas. ita opinor, si nihil hostile aduersus uos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerunt: quanto est uestra prudentia & æquitate dignius, socijs benemeritis, quàm hostibus uos consulere? Grata oratio regis patribus fuit, & facilè apparebat munificè omnia & propenso animo facturos. Interposita Smyrnæorum breuis legatio est, quia nõ aderant quidã Rhodiorum. Collaudatis egregiè Smyrnæis, quod omnia ultima pati quàm se regi tradere maluissẽt: introducti Rhodij sunt. quorum princeps legationis, expositis initijs amicitię cum P. R. meritisq; Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: Nihil, inquit, nobis tota nostra actione P. C. neq; difficilius, neq; molestius est, quàm quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum & priuatũ singulis, & quod magis nos mouet, publicum ciuitati nostræ hospitium est. cæterum non animi nostri P. C. nos, sed rerum natura, quæ potẽtissima est, disiungit: ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus: reges serua omnia, & subiecta imperio suo esse uelint. Vtcunq; tamẽ res se habet: magis uerecundia nostra aduersus regem nobis obstat, quàm ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut uobis perplexam deliberationẽ præbitura uidetur. nam si aliter socio atq; amico regi, & benemerito hoc ipso in bello, de cuius pręmijs agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas ciuitates ei in seruitutem traderetis, esset deliberatio anceps: ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto uestro, & gloriam Philippi bello partam nunc seruitute tot ciuitatum deformaretis. sed ab hac necessitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ uestræ, egregiè uos fortuna uindicat. est enim deûm benignitate non gloriosa magis, quàm diues uictoria uestra: quæ uos facile isto uelut ære alieno exoluat. nam & Lycaonia & Phrygia utraq;, & Pisidia omnis, & Chersonesus, quæq; circumiacẽt Europæ, in uestra sunt potestate: quarum una quælibet regi adiecta multiplicare regnum Eumenis potest: omnes uero datæ maximis eum regibus æquare. licet ergo uobis & præmijs belli ditare socios, & non decedere instituto uestro: & meminisse, quem titulum pretenderitis prius aduersus Philippum, nunc aduersus Antiochum belli: quid feceritis Philippo uicto, quid nũc à uobis, non magis quia fecistis, quàm quia id uos facere decet, desideretur atque expectetur. alia enim alijs & honesta & probabilis est causa armorum. illi agrum, hi uicos, hi oppida, hi portus oramq; aliquam maris ut possideant. uos nec cupistis hæc, antequam haberetis, nec nunc, cũ orbis terrarũ in ditione uestra sit, cupere potestis. pro dignitate & gloria apud omne genus humanum, quod uestrum nomen imperiumq; iuxtà ac deos immortales iampridẽ intuetur, pugnastis. quæ parare & quærere arduum fuit: nescio an tueri difficilius sit. gentis uetustissimæ nobilissimæq; uel fama rerum gestarum, uel omni commendatione humanitatis doctrinarumq;, tuendam ab seruitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam uestram uniuersæ gentis pepetuum uos præstare decet. Non quæ in solo modo antiquo sunt, Gręcæ magis urbes sunt, quàm coloniæ earum, illinc quõdam profectæ in Asiã, nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine cuiuslibet bonæ artis ac uirtutis ausi sumus cum parentibus quæq; ciuitas, & conditoribus suis. Adistis Gręciæ, adistis Asiæ urbes pleriq;. nisi quod longius à uobis absumus, nulla uincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita uelut ingenio terræ uinci posset, iampridẽ efferassent tot indomitæ circunfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud uos esse, ac si medium umbilicum Gręciæ incolerent. non enim sonum modo linguæ, uestitumq; & habitum, sed ante omnia mores & leges & ingenium syncerum integrumq; à cõtagione accolarum seruarunt. Terminus est nunc imperij uestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum uobis uideri debet. quò arma uestra peruenerunt, eodem ius hinc profectum perueniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt. quo gaudent, reges habeant: Gręci suam fortunam, uestros animos gerunt. domesticis quondam uiribus etiam imperium amplectebãtur. nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum, optant, libertatem ue-

stris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho senserunt. & aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini. ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. huic uestro exemplo quantum debeatis, uidete P. C. inducetis in animũ negare Eumenis cupiditati, quod iustissimæ iræ uestræ negastis. Rhodij & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quàm forti fideliq́; opera uos adiuuerimus, uestro iudicio relinquimus. nunc in pace id consilium afferimus: quod si comprobaueritis, magnificentius uos uictoria usos esse, quàm uicisse, omnes existimaturi sint. Apta magnitudini Romanę oratio uisa est. Post Rhodios Antiochi legati cõuocati sunt. Ii uulgato petentium ueniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt P. C. ut suæ potius clementiæ, quàm regis culpæ, qui satis superq́; pœnarum dedisset, memores consulerent: postremo pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, cõfirmarent autoritate sua. Et senatus eam pacem seruandã censuit: & paucos post dies populus iussit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodẽ fratris filio regis Antiochi est ictũ. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Asia sunt. quibus omnibus datum est responsum, decem legatos more maiorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas componendasq́;: summam tamen hanc fore, ut cis Taurum montem quæ intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerent, præter Lyciam Cariamq́;, usq; ad Mæandrum amnem. ea ciuitatis Rhodiorum essent. cęteræ ciuitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni uectigal penderent: quæ uectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ atq; immunes essent. Decẽ legatos hos decreuerunt: Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpurionẽ, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronẽ, Cn. Cornelium Merulã, M. Iunium Brutum, L. Auruncuieium, L. Æmylium Paulũ, P. Cornelium Lentulũ, P. Ælium Tuberonem. His quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata. De summa rerum senatus constituit. Lycaoniam omnem, & Phrygiam utranq;, & Mysiam, regias syluas, & Lydiæ Ioniæq́;, extra ea oppida, quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumq́; Hydreletanum ad Phrygiam uergentem & castella uicosq́; ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quę libera ante bellum fuissent: Telmessum item nominatim, & castra Telmessium, præter agrum qui Ptolemæi Telmessij fuisset: hęc omnia, quæ suprà scripta sunt, regi Eumeni iussa dari. Rhodijs Lycia data, extra eundem Telmessum, & agrum qui Ptolemæi Telmessij fuisset: hęc & ab Eumene & ab Rhodijs excepta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnem est: oppida, uici, castella, agri, qui ad Pisidiam uergunt: nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quàm cum Antiocho rege in Asia pugnatum est. Pro his cum gratias egissent Rhodij: de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt. Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum ijs caritatem esse. petere hoc extraordinarium munus, ut eam ciuitatem ex seruitute regia eximerent. Vocati sunt regis Antiochi legati, actumq́; cum ijs est: nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro: aduersus quæ ab Rhodijs non Solos, sed Ciliciam peti, & iuga Tauri transcendi. Reuocatis in senatum Rhodijs, cum quantopere tenderet legatus regius, exposuissent patres, adiecerunt: si utiq; eam rem ad ciuitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodij, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. Tum uero impensius, quàm antè Rhodij gratias egerunt: cessurosq́; se potius arrogantiæ Antipatri, quàm causam turbandæ pacis prębituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est. Per eos dies, quibus hęc gesta sunt: legati Massiliensium nuntiauerunt, L. Bebium Pr. in prouinciam Hispaniam proficiscentem ab Liguribus circumuentum, magna parte comitum cæsa, uulneratum ipsum cum paucis sine Lictoribus Massiliam perfugisse, & intra triduum expirasse. Senatus ea re audita decreuit, uti P. Iunius Brutus, qui proprętor in Hetruria esset, prouincia exercituq́; traditis uni cui uideretur ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur, eaq́; ei prouincia esset. Hoc SC. literæq́; à Sp. Posthumio Pr. in Hetruriã missæ sunt. profectusq́; in Hispaniam est P. Iunius proprætor. in qua prouincia prius aliquanto, quàm successor ueniret, L. Æmylius Paulus, qui postea regem Persea magna gloria uicit, cum priore anno haud prosperè

prosperè rem gesisset: tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnauit. fusi fugatiq; sunt hostes. cæsa decem & octo millia armatorum, tria millia CCC capti, & castra expugnata. Huius uictoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodem anno ante diem tertium calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex SC. L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappo triumuiri deduxerūt. tria millia hominum sunt deducta. equitibus septuagena iugera, cæteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gallis Boijs fuerat. Galli Tuscos expulerāt. Eodem anno censuram multi & clari uiri petierunt, quæ res tanq; in se parum magni certaminis causam haberet: aliam cōtentionem multo maiorem excitauit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus. M. Acilius Glabrio: qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosq; deuicerat. in hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnā partem hominū obligarat: fauor populi se inclinabat. Id cum ægrè paterētur tot nobiles, nouum sibi hominē tantum præferri: P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilius Tr. pl. ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ prędæq; aliquantū captæ in Antiochi castris, neq; in triumpho tulisset, neq; in ærariū detulisset. Varia testimonia legatorū tribunorumq; militum erant. M. Cato ante alios testes cōspiciebatur. cuius autoritatē perpetuo tenore uitæ partam toga candida eleuabat. is testis, quæ uasa aurea atq; argentea captis castris inter aliam prædam regiam uidisset: ea se in triumpho negabat uidisse. postremo in huius maxime inuidiam desistere se petitione Glabrio dixit: quādo quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque nouus cōpetitor inæstimabili periurio incesseret. centum milliū mulcta irrogata erat. bis de ea re certatum est. tertio, cum de petitione destitisset reus: nec populus de mulcta suffragiū ferre uoluit: & tribuni eo negotio destiterunt. Cēsores, T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdē dies L. Æmylio Regillo, qui classe prefectum Antiochi regis deuicerat: extra urbem in æde Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantis cum classibus hostiū dimicasset, quot inde naues demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus naualis est decretus. Triumphauit Cal. Februarijs. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia nequaquā tanta pro specie regij triumphi: tetradrachma Attica XXXIIII millia DCC. cistophori CXXXII millia CCC. Supplicationes deinde fuerunt ex SC. quod L. Æmylius in Hispania prosperè Remp. gessisset. Haud ita multo pòst L. Scipio ad urbem uenit. qui, ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari uoluit. & in senatu, & in contione de rebus ab se gestis disseruit. Erāt qui fama id maius bellū, quàm difficultate rei fuisse interpretarētur. uno memorabili prelio debellatum, gloriamq; eius uictoriæ defloratā ad Thermopylas esse. Cęterū uere æstimāti Ætolicū magis ad Thermopylas bellū, quàm regiū fuit. quota enim parte uiriū suarum ibi dimicauit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt uires, ab ultimis orientis omnium gentiū contractis auxilijs. Merito ergo & dijs immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos: quod ingentē uictoriam facilē etiā fecissent: & imperatori triumphus est decretus. Triumphauit mēse intercalario pridie Cal. Martias. qui triumphus spectaculo oculorū maior, q; Africani fratris eius fuit: recordatione rerū, & æstimatione periculi certaminisq; non magis cōparandus, quàm si imperatorem imperatori, aut Antiochū ducem Annibali cōferres. Tulit in triumpho signa militaria CCXXXIIII. oppidorum simulachra CXXXIIII. eburneos dentes mille CCXXXI. aureas coronas CCXXXIIII. argenti pondo CXLVII millia, & CCCCXX. tetradrachmûm Atticorum CCXXIIII millia: cistophori CCCXXXI millia, & LXX. nummos aureos Philippeos CXL millia: uasorum argēteorum (omnia cęlata erant) mille pondo, & CCCCXXIIII. aureorum mille pondo XXIIII. & duces regij præfecti, & purpurati duo & XXX ante currum ducti. Militibus quiniuiceni denarij dati: duplex cēturioni: triplex equiti. & stipendium militare, & frumentū duplex post triumphum datū. prælio in Asia facto duplex dederat. Triumphauit anno fere, posteaq; cōsulatu abijt. Eodem ferè tempore & Cn. Mālius Cos. in Asiam, & Q. Fabius Labeo Pr. ad classem uenit. cęterū Cos. nō deerat cum Gallis belli materia. mare pacatū erat, deuicto Antiocho. cogitātiq; Fabio, cui rei

potiſsimum inſiſteret, ne otioſam prouinciam habuiſſe uideri poſſet: optimũ uiſum eſt in Cretam inſulam traijcere. Cydoniatæ bellum aduerſus Gortynios Gnoſiosq; gerebant, & captiuorum Romanorum, atq; Italici generis magnus numerus in ſeruitute eſſe per totã inſulã dicebãt. Claſſe ab Epheſo profectus, cum primum Cretæ littus attigit, nuntios circa ciuitates miſit, ut armis abſiſterent, captiuosq; in ſuis quæq; urbibus agrisq; conquiſitos reducerent, & legatos mitterẽt ad ſe, cum quibus de rebus ad Cretenſes pariter Romanosq; pertinẽtibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenſes mouerunt. captiuos, pręter Gortynios, nulli reddiderunt.

Valerius Antiâs ad quatuor millia captiuorũ, quia belli minas timuerũt: ex tota inſula reddita ſcripſit: eamq; cauſam Fabio, cum rem nullam aliam geſsiſſet, naualis triumphi impetrãdi ab ſenatu fuiſſe. A' Creta Epheſum Fabius redijt: inde tribus nauibus in Thraciæ oram miſsis, ab Aeno & Maronia præſidia Antiochi deduci iuſsit, ut in libertate eæ ciuitates eſſent.

DECADIS QVARTAE LIBER VIII.

DVM IN Aſia bellum geritur, ne in Aetolia quidem quietæ res fuerant, principio à gente Athamânum orto. Athamania ea tempeſtate, pulſo Aminãdro, ſub pręfectis Philippi regio tenebatur pręſidio: qui ſuperbo atq; immodico imperio deſiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Aetolia literis ſuorum, indicantium ſtatum Athamaniæ, ſpes recuperandi regni facta eſt. remiſsiq; nuntij ab eo ad principes Argitheam: (id enim caput Athamaniæ erat) ſi popularium animos ſatis perſpectos haberet, impetrato ab Aetolis auxilio, in Athamaniam ſe uenturum cum delectis Aetolorum, quod cõſilium eſſet gentis, & Nicandro Pr. Quos ubi ad omnia paratos eſſe uidit, certiores ſubinde facit: quo die cũ exercitu Athamaniam ingreſſurus eſſet. Quatuor primo fuere cõiurati aduerſus Macedonũ pręſidium. hi ſenos ſibi adiutores ad rem gerendã aſſumpſerunt. deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quàm agendæ aptior erat: parẽ priori numerum adiecerunt. ita duo & L facti quadrifariam ſe diuiſerunt. pars una Heracleã, altera Tetraphyliã petit, ubi cuſtodia regiæ pecuniæ eſſe ſolita erat: tertia Theudoriã, quarta Argitheam. Ita inter omnes cõuẽnit: ut primo quieti, uelut ad priuatã rem agendam ueniſſent, in foro obuerſarentur: die certa multitudinẽ omnẽ cõuocarent ad pręſidia Macedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies aduẽnit, & Aminãder cum mille Aetolis in finibus erat: ex cõpoſito quatuor ſimul locis pręſidia Macedonum expulſa, literæq; in alias urbes paſſim dimiſſæ, ut uindicarent ſeſe ab impotenti dominatione Philippi, & reſtituerẽt in patrium ac legitimum regnũ. Vndiq; Macedones expellunt. Theium oppidum, literis à Zenone præfecto pręſidij interceptis, & arce ab regijs occupata, paucos dies obſidẽtibus reſtitit: deinde id quoq; traditum Aminandro eſt, & omnis Athamania in poteſtate erat, pręter Athenęum caſtellum, finibus Macedoniæ ſubiectum. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum ſex millibus armatorum profectus ingenti celeritate Gomphos peruẽnit. ibi relicta maiore parte exercitus (neq; enim ad tanta itinera ſuffeciſſent) cum duobus millibus Athenæum, quod unũ à præſidio ſuo retentum fuerat, peruẽnit. inde proximis tentatis, cum facile animaduertiſſet cætera hoſtilia eſſe, Gomphos regreſſus, omnibus copijs ſimul in Athamaniam redijt. Zenonem inde cum mille peditibus præmiſſum Ethopiam occupare iubet, opportune Argitheæ imminentem. quem ubi teneri à ſuis locum uidit, ipſe circa templum Ioui ſacrum poſuit caſtra. ibi unum diem fœda tempeſtate retentus, poſtero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminẽteis uiæ diſcurrentes. ad quorum conſpectum cõſtitere prima ſigna, totoq; agmine pauor & trepidatio erat: & pro ſe quiſque, quidnam futurum eſſet, cogitare, ſi in ualles ſubiectas rupibus agmen foret demiſſum. Hęc tumultuatio regẽ cupientẽ, ſi ſe ſequerentur, raptim euadere anguſtias, reuocare primos, & eadem, qua uenerat, uia referre coẽgit ſigna. Athamanes primo ex interuallo quieti ſequebantur. poſteaq; Aetoli ſe cõiunxerunt: hos, ut ab tergo agmini inſtarent, reliquerunt. ipſi à lateribus ſe circunfuderunt. quidam per notos calles breuiore uia prægreſsi tranſitus inſederẽ:

tantumq;

tantumq́ tumultus Macedonibus est iniectum, ut fugæ magis effusæ, quàm itineris ordinati modo, multis armis uirisq́ relictis, flumen traiecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos, & à Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamânes Ætoliq́ Ethopiā ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos undiq́ concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem diruptioremq́ undiq́ tumulum concessere. quo pluribus locis aditu inuēto expulere eos Athamânes: dispersosq́ & per inuias atq́ ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem euaserunt. postera die per inducias sepeliēdi cæsos potestas facta est. Aminâder recuperato regno legatos & Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prœlium morantes, misit. Pacem petebat excusabatq́ sese, quod per Ætolos recuperasset paternū regnum. Philippū incusabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & maioris partis uoluntate in ius ditionemq́ totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Ætolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoq́ magna ex parte sine certamine in deditionem uenit. Dolopes nunquam Ætolorum fuerant: Philippi erant. hi primum ad arma cōcurrerunt: ceterum posteaquā Amphilochos cum Ætolis esse, fugamq́ ex Athamania Philippi, & cædem præsidij eius accepere, & ipsi à Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumiectis gentibus, iam undiq́ se à Macedonibus tutos credentibus esse Ætolis, fama affertur, Antiochum in Asia uictum ab Romanis. nec ita multo pòst legati ab Roma rediere sine spe pacis: Fuluiumq́ Cos. nuntiantes iam cum exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per autoritatem ciuitatum earum suæ preces nuper repudiatæ faciliorē aditum ad senatum haberent: principes gentis ad tentandum ultimam spem Romam misere, nihil ne bellum haberent, priusquam penè in conspectu hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniam exercitu traiecto, cum Epirotarum principibus cōsultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi: quæ tum cōtribuerat se Ætolis. siue ad tuendam eam uenirent Ætoli, apertos circà campos ad dimicandum esse: siue detrectarēt certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam & copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos, & cętera opera esse: & Arethontē nauigabilem amnem opportunum ad comportanda, quæ usui sint, præter ipsa mœnia fluere: & æstatem aptam rei gerendæ adesse. His persuaserunt, ut per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciam aduenienti magni operis oppugnatio uisa est. Ambracia tumulo aspero subiecta est. Perranthem incolæ uocant, urbs, quā murus uergit in campos & flumen, occidentem: arx, quæ posita in tumulo est, orientem spectat. amnis Arethon ex Acarnania fluens cadit in sinum maris, ab nomine propinquæ urbis Ambracium appellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia passuum. Fuluius bina à campo castra modico inter se distantia interuallo, unum castellum loco edito cōtra arcē obiecit. ea omnia uallo ac fossa ita iungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, ne ue aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum iam edicto Nicandri Pr. conuenerant Aetoli. inde primo copijs omnibus ad prohibendam obsidionem uenire in animo fuerat. deinde posteaquam urbem iam magna ex parte operibus septam uiderunt: Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse: diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimēta urbem intrauit. Nicandro cum cætera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat: haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde periculosum inceptum ratus, ne qua sentirēt Romani: & regressus inde in tutum non esset: deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. Cos. iam munimētis, quibus sepienda urbs erat, iam operibus, quæ admouere muris parabat, perfectis, quinq́ simul locis mœnia est aggressus: tria paribus interuallis faciliore aditu à cāpo, aduersus Pyrrheum quod uocant, admouit: unum è regione Aesculapij: unum aduersus arcē. arietibus muros quatiebat: asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad speciem, & ad ictus mœnium cū terribili sonitu

editos

editos pauor ac trepidatio cepit.deinde ut præter spem stare muros uiderunt: collectis rursus animis,in arietes tollenonibus libramēta plumbi aut saxorū,stipitesue robustos incutiebant, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes asserem præfringebant:ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum,& diurnis in stationes ultro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam cum essent, iam Aetoli à populatione Acarnaniæ Stratum redierant.inde Nicander Pr.spem nactus soluēdæ incepto forti obsidionis,Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam tempusq; etiam noctis constituit,quo & illi ab urbe opera hostium, quæ aduersus Pyrrheum erant,aggrederentur,& ipse ad castra Romana terrorem faceret:posse ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pauorem,memorabilem rem geri.Et Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset,per alias impetu constanti erupisset superato brachio in urbē penetrat,animiq; aliquantum ad omnia audenda,& spei obsessis adiecit: & simul constituta nox uenit, ex composito repente opera est aggressus.Id inceptum conatu, quàm effectu grauius fuit, quia nulla ab exteriore parte uis admota est:seu metu deterrito prætore Aetolorum, seu quia potius uisum est Amphilochis opem ferre nuper receptis: quos Perseus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilochosq; recipiēdos,summa ui oppugnabat.Tribus locis,sicut antè dictū est, ad Pyrrheū opera Romana erant.quæ omnia simul,sed nec apparatu,nec ui simili Aetoli aggressi sunt.alij cum ardētibus facibus,alij stuppā picemq; & malleolos ferentes, tota collucente flammis acie,aduenere:multos primo impetu custodes oppresserunt. deinde posteaq; clamor tumultusq; in castra est perlatus,datumq; à Cos.signū,arma capiunt,& omnibus portis ad opem ferendam effunduntur.uno in loco ferro igniq; gesta res est.à duobus irrito incepto, cū tentassent magis quàm inissent certamē,Aetoli abscesserunt.atrox pugna in unū inclinauerat locū.ibi diuersis partibus duo duces, Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabātur,& propè certa fouebāt spe:iam Nicandrum ex cōposito affore, & terga hostiū inuasurū. Hęc res aliquandiu animos pugnantium sustinuit. cæterum posteaq; nullum ex cōposito signū à suis accipiebāt,& crescere numerū hostium cernebāt,destituti segnius instare:postremo re omissa, iam uix tuto receptu,fugientes in urbem compelluntur,parte operum incensa,& pluribus aliquanto,q; ipsi ceciderant,interfectis.quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari una utiq; parte opera cū magna cęde hostium potuisse.Ambracienses,quiq; intus erant Aetoli,non ab eius solum noctis incepto recessere,sed in reliquū quoq; tēpus,uelut proditi à suis,segniores ad pericula erant.iam nemo eruptionibus,ut ante,in stationes hostiū,sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabāt. Perseus ubi adesse Aetolos audiuit, omissa obsidione urbis,quam oppugnabat,depopulatus tantum agros, Amphilochia excessit, atq; in Macedoniam redijt. Et Aetolos inde auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum LX lembis Corinthiū sinum inuectus,adiunctis Achęorū,quæ Patris erant, nauibus maritima Aetoliæ uastabat.aduersus quos mille Aetoli missi,quacunq; se classis circumegerat, per littorum anfractus breuioribus semitis occurrebāt. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros aliquantum urbis nudauerant:nec tamē penetrare in urbem poterant.nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obijciebatur, & armati ruinis superstantes instar munimēti erant.Itaq; cum aperta ui parum procederet, Cos.res, cuniculum occultum,uineis ante cōtecto loco,agere instituit.& aliquandiu,cum dies noctesq; in opere essent,nō solum sub terra fodientes, sed egerentes etiā humum,fefellere hostē.cumulus repente terræ eminens index operis oppidanis fuit. pauidiq; ne iam subrutis muris facta in urbē uia esset,fossam intra murū è regione eius operis,quod uineis contectū erat, ducere instituunt.cuius ubi ad tantā altitudinē, quātæ esse solū infimum cuniculi poterat, peruenerunt: silentio facto pluribus locis aure admota sonitū fodientiū captabant,quē ubi acceperunt,aperiunt rectā in cuniculum uiam.nec fuit magni operis.momento enim ad inane, suspenso fulturis ab hostibus muro,peruenerunt.ibi cōmissis operibus,cū è fossa in cuniculū pateret iter,primo ipsis ferramētis,quibus in opere usi erant: dein celeriter armati etiā subeuntes occultā sub terram ediderunt pugnam.segnior deinde ea facta est,intersepientibus cuniculum,ubi uellēt, nunc

nunc cilicijs prætentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni operis aduersus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res est. doliũ à fundo pertusum, quà fistula modica inseri posset, & fistulã ferream, operculumq́ dolij ferreum, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum uerso posuerunt. per operculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas uocant, ad summouendos hostes eminebant, scintillam leuem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ imposito, flando accenderunt. inde non solum magna uis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma cum totum cuniculum complesset, uix durare quisquam intus poterat. Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset: legati ab Aetolis Phaneas & Damoteles cum liberis mandatis decreto gentis ad C o s. uenerunt. nam Pr. eorum cum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret: alia infestã oram nauibus hostiũ esse, alia Amphilochos Dolopiamq́ à Macedonibus uastari: nec Ætolos simul ad tria diuersa bella occursantes sufficere: conuocato concilio Ætolos principes quid agendum esset, consuluit. Omnium eò sententiæ decurrerunt, ut pax, si posset, æquis, si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra mariq́ superato, & propè extra orbem terræ ultra iuga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phaneas & Damoteles quod è re Ætolorum, ut in tali casu fideq́ sua esse censerent, agerent. quod enim sibi consilium, aut cuius rei electionem à fortuna relictam? Cum his mãdatis legati missi orare C o s. ut parceret urbi, misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere iniurijs, miserijs certe coactæ insanire. non plus mali meritos Ætolos Antiochi bello, q́ boni antè, cum aduersus Philippum bellatum sit, fecisse. nec tum largè gratiam relatã sibi, nec nunc immodice pœnam iniungi debere. Ad ea C o s. respondit. Magis sępe, quàm uere unquam Ætolos pacem petere. imitarẽtur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. nõ paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum mõtem, opimo regno excessisse. Aetolos, nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. arma illis prius, equosq́ omnes tradendos esse, deinde mille talentum argẽti P R. dandum, cuius summæ dimidium prẹsens numeretur, si pacem habere uellent. ad ea adiecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem, quos P R. amicos atq́ hostes habeant. Aduersus quæ legati, & quia grauia erant, & quia suorum animos indomitos ac immutabiles nouerant: nullo reddito respõso, domum regressi sunt: ut etiam atq́ etiam, quid agendum esset, re integra prętorem & principes consulerent. Clamore & iurgio excepti, quàm diu rem traherent: qualemcunq́ pacem referre iussi cum redirent Ambraciam, Acarnanum insidijs prope uiam positis, quibuscum bellum erat, circumuenti, Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hęc mora iniecta est paci. Cum iam Atheniensium Rhodiorumq́ legati, qui ad deprecãdum pro his uenerant, apud C o s. essent: Aminander quoq́ Athamanum rex fide accepta uenerat in castra Romana, magis pro Ambracia, ubi maiorem partem temporis exulauerat, quàm pro Aetolis sollicitus. per hos certior factus C o s. de casu legatorum, adduci eos à Tyrrheo iussit. quorum post aduentum agi cœptum est de pace. Aminander, quod sui maxime operis erat, impigrè agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. id cum per colloquia principum succedens murum parum proficeret: postremo C o s. permissu ingressus urbem, partim cõsilio, partim precibus euicit, ut permitterent se Romanis. Et Aetolos C. Valerius Leuini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadẽ, egregiè adiuuit. Ambracienses prius pacti, ut Aetolorum auxiliares sine fraude emitterent: aperuerunt portas. dein ut quingenta Euboica darent talenta, ex quibus C C præsentia, C C C per annos sex pensionibus æquis: captiuos perfugasq́ redderent Romanis. urbem ne quam formulæ sui iuris facerent, quæ post id tempus, quo T. Quintius traiecisset in Gręciam, aut ui capta ab Romanis esset, aut uoluntate in amicitiam uenisset. Cephalenia insula ut extra ius fœderis esset. Hęc quanquam spe ipsorum aliquanto leuiora erant: petentibus Aetolis, ut ad cõcilium referrent, permissum est. Parua disceptatio de urbibus tenuit. quæ cum sui iuris aliquando fuissent, auelli uelut à corpore suo ægrè patiebantur. ad unum tamen omnes accipi pacem iusserunt. Ambracienses coronam auream C o s. centum & quinquaginta pondo dederunt. signa ænea marmoreaq́ & tabulæ

Inuentio ad pellendos hostes ex cuniculo

tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quàm cæteræ regionis eius urbes erant, sublata omnia auectaq́. nihil præter ea tactum, uiolatum'ue. Profectus ab Ambracia C o s. in mediterranea Ætoliæ, ad Argos Amphilochium (xxii millia ab Ambracia abest) castra posuit. eò tandem legati Ætoli mirante C o s. quod morarentur uenerunt. Inde posteaquàm approbasse pacem concilium Ætolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senatum, permissoq́, ut & Athenienses & Rhodij deprecatores irent, dato qui simul cum ijs proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephaleniam traiecit. Præoccupatas aures animosq́ principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt. qui per legatos, per literas, Dolopas, Amphilochosq́ & Athamaniā ereptas sibi querens, præsidiaq́ sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, auerterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodij tamē & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiæ filius, eloquentia etiam dicitur mouisse. qui uulgata similitudine, mari tranquillo, quod uentis concitaretur, æquiparando multitudinē Ætolorum, usus, cum in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos aiebat. posteaquàm flare ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatem coortam, quæ ad Antiochum eos, sicuti in scopulum, intulisset. Diu iactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis conuenirent, effecerunt, fuerunt autem hæ. Imperium maiestatemq́ p r. gens Ætolorum cōseruato sine dolo malo. ne quē exercitum, qui aduersus socios amicosq́ eorum ducetur, per fines suos transire sinito: ne'ue ulla ope iuuato. hostes eosdē habeto, quos p r. armaq́ in eos ferto, bellumq́ pariter gerito. perfugas, fugitiuos captiuosq́ reddito Romanis socijsq́: præterquàm si qui capti, cum domos redissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex ijs capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum inter præsidia Romana Ætoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quisq́ eorum primum inuentus fuerit, reddatur. obsides x l arbitratu C o s. Ro. dato: ne minores x i i annorum: neu maiores x l. obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus: neu quis, qui ante obses fuerit apud Ro. Cephalenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa, quā penderent, pensionibusq́ eius nihil ex eo, quod cum C o s. conuenerat, mutatum. pro argento si aurum dare mallent, darent cōuenit: dum pro argenteis decem aureus unus ualeret. Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorū iuris aliquando fuerunt: qui eorum T. Quintio, Cn. Domitio C o s s. pòstue eos C o s s. aut armis subacti, aut uolūtate in ditionem p r. uenerunt, ne quem eorum Ætoli recepisse uelint. Æniadæ cum urbe agrisq́ Acarnanum sunto. His legibus fœdus ictum cum Ætolis est. Eadem non æstate solum, sed etiam ijsdem propè dieb᷒, quibus hęc à M. Fuluio C o s. in Aetolia gesta sunt: C o s. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellū gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum C o s. uenit. acceptisq́ copijs à L. Scipione, & exercitu lustrato, contionem apud milites habuit. qua collaudata uirtute eorum, quod cū Antiocho uno prælio debellassent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxilijs Antiochum iuuissent: & adeò indomita haberēt ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoq́ pauca, nec falsa, nec immodica adiecit. Læti milites cum frequenti assensu C o s. audiuerunt, partem uirium Antiochi fuisse Gallos credentes: rege superato nullum momentum in solis per se Gallorum copijs fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere C o s. gnarum locorum hominumq́, & cuius interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem eius accersit à Pergamo. hortatusq́ ad capessendum secū bellū, pollicentē suam suorumq́ operam, domum ad comparādum copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso C o s. ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus c c. Atheneo fratre iusso cum cęteris copijs subsequi: cōmendata ijs custodia Pergami, quos fratri regnoq́ fidos credebat. C o s. collaudato iuuene, cum omnibus copijs ad Mæandrum progressus castra posuit: quia uado superari amnis non poterat: & contrahendæ naues erant ad exercitum traijciēdum. Transgressi Mæandrum ad Hieran comen peruenerunt. fanum ibi augustum Apollinis, & oraculū: sortes uersibus haud inconditis dare uates dicunt.

hinc alteris castris ad Harpasum flumen uentum est. quò legati ab Alabandis uenerunt, ut castellum quod ab ipsis nuper descisset, aut autoritate, aut armis cogeret iura antiqua pati. Eodē & Athenęus Eumenis & Attali frater cum Cretensi Leuso, & Corrago Macedone uenit. mille pedites mistarum gentium, & trecentos equites secum adduxerunt. Consul tribuno militū misso cum modica manu castellū ui receptum Alabandensibus reddit. ipse nihil uia digressus ad Antiochiā super Mæandrum amnem posuit castra. Huius amnis fontes Celenis oriuntur. Celenæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul ueteribus Celenis: nouæq; urbi Apameæ nomē inditū ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul à Mǫandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. famaq; ita tenet: Celenis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mǫander ex arce summa Celenarum ortus, media urbe decurrens per Caras primum, deinde Ionas in sinum maris editur, qui inter Prienen & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cum Scipione ad frumentū exercitui dandū uenit. parua disceptatio de Attali auxiliaribus orta est: quod Romano tantum militi pactum Antiochum ut daretur frumentum Seleucus dicebat. discussa ea quoq; est cōstantia consulis. qui misso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent priusq; Attali auxilia accepissent. Inde ad Gordiutichos (quod uocāt) processum est. ex eo loco ad Tabas tertijs castris peruētum. In finibus Pisidarum posita est urbs, in ea parte quæ uergit ad Pamphylium mare. integris uiribus regionis eius, feroces ad bellandum habebat uiros. Tum quoq; equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modicè primo impetu turbauere. deinde ut apparuit, nec numero se nec uirtute pares esse, in urbem cōpulsi ueniam erroris petebāt, dedere urbem parati. v & xx talenta argenti, & x millia medimnûm tritici imperata, ita in deditionem accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem peruētum, inde profecti Erizam urbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo uentum est, cui fecerat nomen Indus ab elephanto deiectus. Haud procul à Cibyra aberant: nec legatio ulla à Moagete tyranno ciuitatis eius, homine ad omnia infido atq; importuno, ueniebat. ad tētandum eius animum C. Heluium cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus cōsul præmittit. Huic agmini iam fineis ingredienti legati occurrerunt, nuntiantes: paratū esse tyrannum imperata facere. orabāt, ut pacatus fines iniret, cohiberetq; à populatione agri militem. & in coronam auream xv talenta afferebant. Heluius integros à populatione agros seruaturum pollicitus, ire ad consulē legatos iussit. quibus eadem referētibus cōsul neq; Romani, inquit, bonæ uoluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus, & ipsum talem esse inter omnes constat, ut de pœna eius magis quàm de amicitia nobis cogitandum sit. Perturbati hac uoce legati nihil aliud petere quàm ut coronam acciperet: ueniendiq; ad eum potestatem tyranno & copiam loquendi ac purgandi se faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus uenit, uestitus comitatusq; uix ad priuati modice locupletis habitum. & oratio fuit summissa & infracta, extenuantis opes suas, urbiumq; suæ ditionis egestatem querētis. Erant autem sub eo, pręter Cibyram, Syleum & quæ Alimne appellatur. ex his, ut se suosq; spoliaret v & xx talenta se cōfecturum, propè ut diffidens pollicebatur. Enimuero, inquit consul, ferri iam ludificatio ista non potest. parum est nō erubuisse absentem cum per legatos frustrareris nos, nisi præsens quoq; in eadem impudētia persistas? v & xx talenta tyrannidem tuam exhaurient? quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in urbe expecta. Hac denuntiatione conterritus: perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ: & paulatim illiberali adiectione, nunc per cauillationē, nūc precibus & simulatis lachrymis, ad centum talenta est perductus. adiecta x millia medimnûm frumenti. Hęc omnia intra sex dies exacta. A' Cibyra per agros Sidensium exercitus ductus transgressusq; Caularem amnem, posuit castra. postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum. ad Mandrupyum manserunt. inde progredientibus ad Lagon proximam urbem, metu incolæ fugerunt. uacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidū diripuerunt. inde ad Lysis fluminis fontem, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Isiondæ arcem urbe capta oppugnabant, inclusi cum alia spes auxilij

nnn nulla

nulla esset: legatos ad consulem orantes opem miserunt. cum coniugibus ac liberis in arce in-clusos se mortem indies aut ferro aut fame patiendā expectare. Volenti consuli causa in Pamphyliam diuertendi oblata est. adueniens obsidione Isiondenses exemit. Termesso pacem dedit: quinquaginta talentis argenti acceptis: item Aspendijs cæterisq́ Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, postero ad Xylinen (quam uocant) comē posuit castra. profectus inde continentibus itineribus ad Cormasam urbem peruenit. Darsa proxima urbs erat. eam metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia inuenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinoē dedentes ciuitatem uenerunt. Inde in agrum Sagalassenum, uberem fertilemq́ omni genere frugum, uētum est. Colunt Pisidæ, lōge optimi bello regionis eius. cum eas res animos facit: tum agri fœcūditas & multitudo hominū, & situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio ad fines præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, ut ferri agiq́ res suas uiderunt. legatis missis pacti quinquaginta talentis, & xx millibus medimnûm tritici, & xx hordei, pacem impetrauerunt. Progressus inde ad Rhotrinos fontes, ad uicum quem Aporidos comē uocant, posuit castra. Eò Seleucus ab Apamea postero die uenit. Ægros inde & inutilia impedimenta cum Apameam dimisisset, ducibus itinerū à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum cāpum, postero die Dinias Phrygiæ processit. inde Sinnada uenit: metu omnibus circà oppidis desertis. quorum iam prȩda graue agmen trahens, uix quinq́ millium die toto itinere perfecto, ad Beundos, quod uetus appellant, peruenit. ad Anabura inde, & altero die ad Alexādri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. ibi plures dies statiua habuit: quia peruentum erat ad Tolistobogiorū fines. Galli, magna hominum uis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem per quas ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos peruenerunt. ibi seditio orta, & ad xx millia hominū cum Lomnorio ac Lutario regulis, secessione facta à Brenno, in Thraciam iter auerterunt, ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium cum peruenissent, aliquandiu oram Propontidis uectigalem habendo, regionis eius urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiā transeundi, audientes ex propinquo quanta ubertas terræ eius esset, cepit. & Lysimachia fraude capta Chersonesoq́ omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. ibi uero exiguo diuisis freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi, nuntiosq́ ad Antipatrū præfectum eius oræ de trāsitu mittebant. quæ res cum lentius spe, ipsorum traheretur: alia rursus noua inter regulos orta seditio est, Lomnorius retrò, unde uenerat, cū maiore parte hominū repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis duas tectas naues, & tres lembos adimit. his alios atq́ alios dies noctesq́ transuehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multo pòst Lomnorius, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio trāsmisit. coëunt deinde in unum rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant, aduersus Zybœam partem tenentem Bithyniæ gerenti bellum. atque eorum maxime opera deuictus Zybœa est: Bithyniaq́ omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex xx millibus hominum quàm decē armata erāt. tamē tantū terroris omnibus quæ cis Taurum incolunt, gētibus iniecerunt: ut quas adissent quasq́ non adissent, pariter ultimæ propinquis imperio parerent. Postremò cū tres essent gentes, Tolistobogi, Trocmi, Tectosagi: in tres partes, qua cuiq́ populorū suorum uectigalis Asia esset diuiserunt. Trocmis Hellesponti ora data: Tolistobogij Æolida atque Ioniā, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt. & stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt. tātusq́ terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta: ut Syriæ quoq́ ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiā incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis. audaciq́ incepto præter omnium opinionem affuit fortuna: & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eisdem opes usq́ ad bellum Antiochi cum Romanis māserunt. tum quoq́ pulso Antiocho, magnam spem habuerunt: quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non peruenturum. Cum hoc hoste tam terribili omnibus

mnibus regionis eius quia bellum gerendum erat: pro contione milites maximè in hunc modum allocutus est cõsul. Nõ me prӕterit milites, omnium quæ Asiam colunt, gentium Gallos fama belli præstare, inter mitissimũ genus hominum ferox natio peruagata bello propè orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ, uasta scuta, prӕlongi gladij: ad hoc cantus ineuntium prӕlium, & ululatus & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hӕc, quibus insolita atq; insueta sunt, Græci & Phryges & Cares timeant: Romanis gallici tumultus assuetis etiam uanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam eos olim fuderunt: maiores nostri ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum cõsternatos cædunt fugantq; : & plures propè de Gallis triumphi quàm de toto orbe terrarum acti sunt. Iam usu hoc cognitum est: si primum impetum, quem feruido ingenio, & cæca ira effundunt, sustinueris: fluunt sudore & lassitudine mẽbra: labant arma: mollia corpora, molles ubi ira consedit, animos sol, puluis, sitis, ut ferrum nõ admoueas, prosternunt. Nõ legionibus legiones eorum solum experti sumus: sed uir unus cum uiro cõgrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantam gallicam rabiem uinceret Romana uirtus, docuerunt. iam M. Manlius unus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. & illis maioribus nostris cum haud dubijs Gallis in terra sua genitis res erat. hi iam degeneres sunt, misti, & Gallogræci uere, quod appellantur. sicut in frugibus pecudibusq;, non tantum semina ad seruandam indolem ualent: quantum terræ proprietas cœliq;, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriã in Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quiq; alias sparsas per orbẽ terrarum colonias habent in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantũ ab accolis animorum: Tarentinis quid ex spartana dura illa & horrida disciplina mansit? Generosius in sua quicquid sede gignitur: insitum alienæ terræ in id quo alitur, natura uertente se degenerat. Phrygas igitur gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cæcidistis, uictos uictores cӕdetis. Magis uereor, ne parum inde gloriæ quàm ne nimium belli sit. Attalus eos rex sæpe fudit fugauitq;. Nolite existimare, belluas tantum recens captas feritatem illam syluestrem primo seruare: deinde cum diu manibus humanis alantur, mitescere: in hominũ feritate mulcendã nõ eandem naturam esse. Eosdem'ne hos creditis esse, qui patres eorum auiq; fuerunt? extorres inopia agrorum profecti domo per asperrimã Illyrici oram, Pæoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus emensi, has terras ceperunt. duratos eos tot malis exasperatosq; accepit terra, quæ copia rerũ omnium saginaret. uberrimo agro, mitissimo cœlo, clementibus accolarum ingenijs omnis illa, cum qua uenerant, mansuefacta est feritas. Vobis mehercule Martis uiris cauenda ac fugienda quàmprimum amœnitas est Asiæ. tantũ hæ peregrinæ uoluptates ad extinguendum uigorẽ animorum possunt, tantum contagio disciplinæ morisq; accolarum ualet. Hoc tamen feliciter euenit: quod sicut uim aduersus uos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cũ qua uenerunt: bellíq; gloriam uictores eandem inter socios habebitis, quam si seruantes antiquum specimen animorũ Gallos uicissetis. Contione dimissa, missisq; ad Eposognatum legatis, qui unus ex regulis & in Eumenis amicitia mãserat, & negauerat Antiocho aduersus Romanos auxilia, castra mouit. primo die ad Alandrum flumen, postero ad uicum quem uocant Tyscon, uentum. Eò legati Oroandensium cum uenissent amicitiam petentes, CC talenta ijs sunt imperata: precãtibusq; ut domum renuntiarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum. deinde ad Alyattos castra posita. Eò missi ad Eposognatũ redierunt, & legati Cõpulsi reguli, orantes ne Tectosagis bellum inferrent. & ipsum in eam gentẽ iturum & Eposognatum, persuasurumq; ut imperata faciant. Data uenia regulo. duci inde exercitus per Axylon (quam uocãt) terram, cœptus. Ab re nomen habet, non ligni modo quicq;, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis: fimo bubulo pro lignis utunt. Ad Cuballum Gallogræciæ castellum castra habentibus Romanis apparuẽre cum magno tumultu hostium equites. nec turbarunt tãtum stationes Romanas repente inuecti: sed quosdam etiam occiderunt. qui tumultus cum in castra perlatus esset, effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit, fuga-

uitq́ Gallos,& aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui iam ad hostes peruentum cerneret: explorato deinde, & cum cura coacto agmine procedebat, & cõtinentibus itineribus cum ad Sangarium flumen peruenisset, pontem quia uado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius ex adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluuio: inde maior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in Propontidem sese effundit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quàm quod piscium accolis ingentẽ uim præbet. Transgressus ponte perfecto flumen, pręter ripam euntibus Galli matris magnæ à Pesinunte occurrère cum insignibus suis, uaticinãtes fanatico carmine: deam Romanis uiam belli & uictoriam dare, imperiumq́ eius regionis. Accipere se omẽ cum dixisset consul: castra eo ipso loco posuit. postero die ad Gordium peruenit. Id haud magnum quidẽ oppidum est, sed plusquàm mediterraneum celebre & frequens emporium. tria maria pari fermè distantia interuallo habet: Hellespontum, ad Sinopen, & alterius oræ litora, quà Cilices maritimi colunt. multarum magnarumq́ præterea gentium fines cõtingit, quarum commercium in eum maximè locum mutui usus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium inuenerunt. Ibi statiua habentibus legati ab Epossognato uenerunt, nuntiantes profectum eum ad regulos Gallorum nihil æqui impetrasse. ex campestribus uicis agrisq́ frequẽtes demigrare, & cum cõiugibus ac liberis quæ ferre atq́ agere possent, præ se agentes portantesq́, Olympum montem petere, ut inde armis locorumq́ situ sese tueantur. Certiora postea Oroandensium legati attulerunt. Tolistobogiorum ciuitatem Olympum montem cepisse. diuersos Tectosagos alium montem qui Magaua dicatur, petisse. Trocmos, coniugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorũ agmine Tolistobogijs statuisse auxilium ferre. Erant autem tunc trium populorum reguli Orgiago & Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maximè belli ratio sumendi fuerat, quod cum montes editissimos eius regionis tenerent: conuectis omnibus, quæ ad usum quamuis longi temporis sufficerent: tædio se fatigaturos hostes censebant. nam neq́ ausuros per tam ardua atq́ iniqua loca subire eos, & si conarẽtur, uel parua manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radicibus gelidorum mõtium sedentes frigus, aut inopiam laturos. Et cũ ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoq́ & alia munimẽta uerticibus ijs quos insederãt, circumiecere. minima apparatus missilium telorum cura fuit: quod saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant. Consul, quia non comminus pugnam, sed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo: ingentem uim pilorum, uelitarium hastarum, sagittarum, glandisq́ & modicorum qui funda mitti possent lapidum parauerat. instructusq́ missilium apparatu ad Olympum montẽ ducit: & à quinq́ fermè millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus, & Attalo progressum eum ad naturam mõtis, situmq́ gallicorum castrorũ uisendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris in fugam auerterunt. occisi quoque pauci fugientium, uulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit: tuto circunuectus montem, animaduertit meridiana regione terrenos, & placidè accliuos ad quendam finem colles esse: ad septentrionẽ arduas & rectas propè rupes. atq́ omnibus fermè alijs inuijs, itinera tria esse: unum medio monte, quà terrena erant: duo difficilia ab hyberno solis ortu, & ab æstiuo occasu. Hæc contemplatus eo die sub ipsis radicibus posuit castra. postero die sacrificio facto, cum primis hostijs litasset: trifariam exercitum diuisum ducere ad hostem pergit. ipse cum maxima parte copiarum, quà æquissimum aditum prębebat mons, ascendit. L. Manlium fratrẽ ab hyberno ortu, quoad loca patiantur, & tuto possit, subire iubet. si qua periculosa & prærupta occurrant: non pugnare cũ iniquitate locorum, neq́ inexuperabilibus uim afferre, sed obliquo monte ad se declinare, & suo agmini coniungi. C. Heluium cum tertia parte circumire sensim per infima montis, deinde ab æstiuo occasu erigere agmẽ. & Attali auxilia trifariam æquo numero diuisit. secum esse ipsum iuuenẽ iussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis ut intenti quid ubiq́ geratur, animaduertant: opemq́ ferre, quò postulent res, properent. Galli duobus lateribus satis fidentes inuia esse, ab ea parte, quæ in meridiẽ uergeret,

uergeret, ut armis clauderent uiam: quatuor fermè millia armatorum ad tumulum imminentem uiæ minus mille passuum à castris occupandum mittunt: eo se rati uelut castello iter impedituros. Quod ubi Romani uiderunt: expediunt sese ad pugnam. ante signa modico interuallo uelites eunt, & ab Attalo Cretenses sagittarij, & funditores, & Tralleis Thraces, signa peditum ut per arduum leni gradu ducunt, ita præ se habentiũ scuta, ut missilia tãtum uitarẽt: pede collato nõ uiderentur pugnaturi. Missilibus ex interuallo loci prælium commissum est, primo par, Gallos loco adiuuante: Romanos uarietate, & copia telorum. procedente certamine nihil iam æqui erat. scuta longa, cæterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana malè tegebant Gallos. nec iam tela alia habebant, præter gladios: quorum, cum manum hostis non consereret: nullus usus erat. saxis, nec modicis, ut quæ non præparassent: sed quod cuique temere trepidanti ad manum uenisset: ut insueti, nec arte, nec uiribus adiuuantes ictum, utebantur. sagittis, glande, iaculis incauti, ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira & pauore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnæ: in quod minime apti sunt. nam quemadmodum comminus, ubi inuicem pati, & inferre uulnera licet: accẽdit ira animos eorũ: ita ubi ex occulto, & procul leuibus telis uulnerantur: nec quò ruant cæco impetu, habent: uelut feræ trãsfixæ in suos temere incurrunt. Detegebat uulnera eorum & quod nudi pugnãt: & sunt fusa & candida corpora: ut quæ nunquam, nisi in pugna nudentur. ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur: & fœdiores patebant plagæ: & candor corporum magis sanguine atro maculabatur. sed nõ tam patentibus plagis mouentur, interdum insecta cute: ubi latior, quàm altior plaga est: etiam gloriosius se pugnare putant. ijdem, cum aculeus sagittæ, aut glandis abditæ introrsus tenui uulnere in speciem urit: & scrutanteis quæ uellant, telum nõ sequitur: tum in rabiem & pudorem tam paruæ perimentis pestis uersi prosternunt corpora humi: sic ut passim procũberent. alij ruentes in hostẽ undique configebantur: & cum comminus uenerant: gladijs à uelitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet: & in dextera hastas, quibus eminus utitur. gladio hispaniensi est cinctus. quod si pede collato pugnandum est: translatis in læuam hastis, stringit gladium. Pauci supererant iam Gallorum. qui posteaquàm ab leui armatura superatos se uiderunt: & instare legionũ signa: effusa fuga castra repetunt, pauoris, & tumultus iam plena: ut ubi fœminæ, puerique, & alia imbellis turba permista esset. Romanos uictores deserti fuga hostium acceperunt tumuli. Sub idem tẽpus L. Manlius, & C. Heluius, cum quoad uiam colles obliqui dederunt, ascendissent: posteaquàm ad inuia uentum est: flexère iter in partem montis, quæ una habebat iter: & sequi consulis agmen modico uterque interuallo, uelut ex composito, cœperunt: quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpe usui fuerunt: ut primis forte deturbatis, secundi & tegant pulsos: & integri pugnam excipiant. Consul, posteaquàm ad tumulos ab leui armatura captos prima signa legionum peruenerunt, respirare, & conquiescere paulisper militem iubet. simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat. & cum leuis armatura tale præmium ediderit: quid ab legiõibus? quid ab iustis armis? quid ab animis fortissimorum militum expectari? castra illis capienda esse: in quæ compulsus ab leui armatura hostis trepidet. præcedere tamen iubet leuem armaturam: quæ, cum staret agmen: colligendis per tumulos telis, ut missilia sufficerent, haud segne idipsum tempus cõsumpserat. Iam castris appropinquabant, & Galli, ne parum se munimenta sua tegerent: armati pro uallo cõstiterant. obruti deinde omni genere telorum, cum quo plures ac densiores erant, eò minus uani quicquam intercideret teli: intra uallũ momento temporis cõpelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam in castra uis ingens missilium telorum conijciebatur. & uulnerari multos, clamor permistus mulierum atque puerorũ ploratibus significabat. In eos, qui portas stationibus suis clauserant: legionũ antesignani pila cõiecerunt. hi uero nõ uulnerabãtur: sed trãsuerberatis scutis plerique inter se cõserti hærebãt. nec diutius impetũ Romanorũ sustinuerunt. Patentibus iam portis, priusquam irrumperent uictores: fuga è castris Gallorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per uias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant: nihil præ-

ter hostem metuunt. itaq; pleriq; pręcipites per uastam altitudinē prolapsi aut debilitati exanimantur. Consul castris captis, direptione prędaq; abstinet. militem sequi pro se quenq; & instare, & perculsis pauorem addere iubet. Superuenit & alterū cum L. Manlio agmen. nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulo pòst, tradita captiuorum custodia tribunis militum sequitur, debellatū ratus: si in illo pauore quàmplurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Heluius cum tertio agmine aduenit. nec cōtinere suos à direptione castrorum ualuit. prędaq; eorum iniquissima sorte, qui pugnæ nō interfuerāt, facta est. Equites diu ignari & pugnæ, & uictoriæ suorum steterunt. deinde & ipsi, quantū equi in colles subire poterant, sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati cæcidere aut cepere. Numerus interfectorum haud facilè iniri potuit, quia latè inter omnes anfractus montium fugaq; & cędes fuit: & magna pars rupibus inuijs in profundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis uepribusq; occisa. Claudius qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad XL millia hominum cęsa autor est. Valerius Antiàs qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captiuorū, haud dubiè millia XL expleuit: quia omnis generis ætatisq; turbam secum traxerāt, demigrantium magis quàm in bellū euntium modo. Consul armis hostium in uno concrematis cumulo, cęteram prædam conferre omnes iussit: & aut uendidit quod eius in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quàm æquissima esset, per milites diuisit. Laudati quoq; pro cōtione omnes sunt, donatiq; pro merito quisq;: ante omnes Attalus summo cęterorū assensu: nam singularis eius iuuenis cum uirtus & industria in omnibus laboribus periculisq;, tum modestia etiā fuerat. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus Cos. tertijs castris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, peruenit: unde hostes paulo plus X millia aberant. ubi cum statiua essent, facinus memorabile à captiua factum est. Orgiagontis reguli uxor forma eximia custodiebatur inter plures captiuos. cui custodiæ cēturio pręerat, & libidinis & auaritiæ militaris. is primo eius animum tentauit. quē cum abhorrentē à uoluntario uideret stupro, corpori quod seruum fortuna erat, uim fecit. deinde ad leniendā indignitatē iniuriæ, spem reditus ad suos mulieri facit: & ne eam quidem ut amans gratuitā. certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, ut quem uellet, unum ex captiuis nuntium ad suos mitteret. locum prope flumen cōstituit: quò duo, ne plus, necessarij captiuæ cum auro uenirent nocte insequenti ad eam accipiendā. Forte ipsius mulieris seruus inter captiuos eiusdem custodię erat. hunc nuntiū primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarij mulieris ad constitutum locum, & centurio cū captiua uenit. ubi cum aurum ostenderet, quod summam talenti attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua stringerent ferrum, & centurionem pensantem aurum occiderent, imperauit. Iugulati pręcisum caput ipsa inuolutum ueste ferens ad uirum Orgiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, peruenit, quem priusquam cōplecteretur, caput cēturionis ante pedes eius abiecit. mirantiq; cuiusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquā muliebre esset, & iniuriam corporis & ultionem uiolatæ per uim pudicitiæ confessa uiro est. aliaq; (ut traditur) sanctitate & grauitate uitæ huius matronalis facinoris decus ad ultimum cōseruauit. Ad Ancyram in statiua Tectosagum oratores ad cōsulem uenerunt petentes, ne ante ab Ancyra castra moueret, quàm collocutus cum suis regibus esset. nullas cōditiones pacis ijs non bello fore potiores. Tempus in posterum diem cōstituitur: locusq; qui maximè medius inter castra Gallorum & Ancyram est uisus. Quò cum cōsul ad tempus cum pręsidio quingentorū equitum uenisset: nec ullo gallorum ibi uiso, regressus in castra esset: oratores ijdem redeunt, excusantes, religione obiecta uenire reges non posse. principes gentis, per quos æque res transigi posset, uenturos. Consul, se quoq; Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium utrinq; uentum est. trecentos equites Attalus præsidij causa cum adduxisset, actæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus imponi non poterat: conuenit uti consul regesq; eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorū eò spectabat: primum ut tererent tempus, donec res suas cū quibus periclitari nolebant, cum cōiugibus ac liberis trans Halyn flumen traijcerent: deinde quod ipsi consuli

suli parum cauto aduersus colloquij fraudem insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. & successisset fraus, ni pro iure gentium, cuius uiolandi cõsilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresq; Romani in eam partem, in qua colloquiũ futurum erat, ducti sunt: tutius id futurũ tribunis ratis, quia consulis præsidium & ipsum pro statione habituri erant, hosti oppositũ. suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorũ equitum posuerunt. Cõsul affirmante Attalo uenturos reges & transigi rem posse, profectus è castris cum eodem quo antea præsidio equitum quinq; millia ferè processisset, nec multum à constituto loco abesset: repente concitatis equis cum impetu hostili uidet Gallos uenientes. constituit agmen, & expedire tela animosq; equitibus iussis, primo constanter initium pugnæ accepit, nec cessit. dein cum p ręgrauaret multitudo, cedere sensim, nihil cõfusis turmarum ordinibus, cepit. postremo cum iam plus in mora periculi quàm in ordinibus cõseruandis præsidij esset, omnes passim in fugam effusi sunt. tum uero instare dissipatis Galli & cædere. magnaq; pars oppressa foret, ni statio pabulatorũ sexcenti equites occurrissent. ij procul clamore pauido suorum exaudito, cum tela equosq; expedissent: integri profligatũ pugnam acceperunt. itaq; uersa extemplo fortuna est, uersus in uictores à uictis terror. & primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores & undiq; obuius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt. captus est nemo. maior multo pars per fidem uiolati colloquij pœnas morte luerunt. Romani ardentibus ira animis postero die omnibus copijs ad hostem perueniunt. biduum natura montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit consul. tertio die cum auspicio operam dedisset, deinde immolasset: in quatuor partes diuisas copias educit: duas ut medio monte duceret: duas ab lateribus ut aduersus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominũ quinquaginta. equitatum, quia equorũ nullus inter inæquales rupes usus erat: ad pedes deductum x millia hominum, ab dextro locauerunt cornu. Ariaratis Cappadoces & Morzi auxiliares in lęuo quatuor fermè millium numerum explebant. Cõsul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata leui armatura, telorũ omnis generis ut æque magna uis ad manum esset, curauit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem utrinq; quæ fuerant in priore pręlio, erant: pręter animos & uictoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos. quia etsi non ipsi uicti erant, suæ gentis hominũ cladem pro sua ducebant. itaq; à paribus initijs cœpta res eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorũ coniecta obruit aciem Gallorum. nec aut procurrere quisquã ab ordinibus suis, ne nudaret undiq; corpus ad ictus, audebat: & stantes quo densiores erãt, hoc plura uelut destinatum petentibus, uulnera accipiebant. Consul iam per se turbatis, si legionum signa ostendisset, uersuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines uelitibus, & alia turba auxiliorũ, aciem promouit. Galli & memoria Tolistobogiorum cladis territi, & inhęrentia corporibus gerentes tela, fessiq; & stando & uulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorũ tulerunt. Fuga ad castra inclinauit. sed pauci intra munimẽta se recepere. pars maior dextra lęuaq; prælati, quà quenq; impetus tulit, fugerunt. uictores usq; ad castra secuti ceciderunt terga. deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquã. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos peruentum est. cęterũ ne primum quidem cõiectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat: eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt. reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorũ magna pars ea nocte in hostiũ castris mansit. cęteros in sua castra consul reduxit. postero die captiuos prædãq; recensuit. quæ tanta fuit, quantã auidissima rapiendi gens, cum cis montem Taurũ omnia armis per multos tenuisset annos, coaceruare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in unũ locũ congregati, magna pars saucij aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulẽ miserunt. Eos Mãlius Ephesum uenire iussit, ipse (iam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, uictorem exercitum in hyberna ma-

tiitimæ oræ reduxit. Dum hęc in Asia geruntur: in cęteris prouincijs tranquillæ res fuerunt. Cẽsores Romæ T. Quintius Flamininus, & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli pręteriti sunt, nemo curuli usus honore. & in equitatu recensendo mitis admodũ censura fuit. substructionẽ super Æquimelium in Capitolio, & uiam silice sternendam à porta Capena ad Martis locauerunt. Campani, ubi censerentur, senatum consuluerunt. decretum: uti Romæ censerentur. Aquæ ingẽtes eo anno fuerunt. Tyberis duodecies cãpum Martium, planaq́ urbis inundauit. Ab Cn. Manlio cõsule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter C os. M. Fuluius perdomitis Ætolis, cum traiecisset in Cephaleniam: circa ciuitates insulæ misit percunctatum: utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallẽt? metus ad omnes ualuit: ne deditionẽ recusarẽt. obsides inde imperatos pro uiribus inopis populi, uicenos Nesiotæ Cranonij, Palenses, & Samęi dederunt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat. cũ repente una ciuitas, incertum quam ob causam Samęi desciuerunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterum ipsi ne sibi eum finxerint metum, & timore uano quietem exuerint: an iactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis iam obsidibus, repente portas clauserunt: & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumq́) desistere ab incepto uoluerunt. Oppugnari deinde, posteaquam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. apparatum omnem tormentorum machinarumq́ transuectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigrè milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquã, quo aut opera aut hostis arceri posset, prætermissum est. duabus tamen maxime resistebant rebus, una interiorem semper iuxta ualidum pro diruto nouum obstruentes murum: altera eruptionibus subitis nunc in opera hostium, nunc in stationes. & plerunq́ ijs prælijs superiores erant. Vna ad coërcendos inuenta haud magna memoratu res est. centum funditores ab Ægio & Patris & Dymis acciti. A' pueris ij more quodã gentis, saxis globosis, quibus fermè arenæ immistis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. itaq́ longius certiusq́ & ualidiore ictu quàm Balearis funditor, eo telo usi sunt. & est non simplicis habenæ, ut balearica aliarumq́ gentium funda: sed triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxa habena uolutetur in iactu glans, sed librata cum sederit, uelut neruo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traijcere, non capita solum hostium uulnerabant: sed quem locum destinassent. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, ne'ue tam audacter erumperent: adeò ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abscederent: & se cum Romanis stationibus pugnantes quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt. cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent aut uulnerarentur: & qui supererant, fessi & corporibus & animis essent: Romani nocte per arcem quam Cyatidem uocant: (nam urbs in mare deuexa in occidentẽ uergit) muro superato in forum peruenerunt. Samæi posteaquam captam urbis partem ab hostibus senserunt: cum cõiugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem. inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes uenierunt. Consul compositis rebus Cephaleniæ, pręsidio Samæ imposito, in Peloponnesum, iam diu accersentibus Ægiensibus maxime ac Lacedæmonijs traiecit. Ægium à principio Achaici concilij semper conuentus gentis indicti sunt, seu dignitati urbis id, seu loci opportunitati datum est. hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus ciuitatibus quæ Achaici concilij essent, inuicem cõuentus agerentur. & sub aduentum cõsulis Damiurgis ciuitatum, qui summus est magistratus, Ægium euocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos cõuentum edixit. quò cum appareret omnes ferè conuenturos: consul quoq́ quanq́ Ægiensium fauebat causæ: Argos uenit. ubi cum disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedęmonij deinde eum in sua certamina auerterunt. Solicitam eam ciuitatẽ exules maxime habebant. quorum magna pars in maritimis laconicæ oræ castellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id ægrè patientes Lacedęmonij, ut aliquem liberum ad mare

ad mare haberent aditum:siquãdo Romam, alióue quo mitterent legatos:simulq́; ut emporium & receptaculũ peregrinis mercibus ad necessarios usus esset:nocte adorti uicum maritimum,nomine Lan,improuiso occupauêre. Vicani,quiq́; ibi exules habitabant, primo inopinata re territi sunt:deinde sub lucem cõgregati leui certamine expulerunt Lacedæmonios.terror tamen omnem maritimam oram peruasit:legatosq́; cõmuniter & castella omnia uiciq́;,& exules quibus ibi domicilia erant,ad Achæos miserunt. Philopœmen prætor,iam inde ab initio exulum causæ amicus,& autor semper Achæis minuendi opes & autoritatem Lacedęmoniorum,cõcilium quęrentibus dedit.decretumq́; eo referente factum est:cum in fidem Achęorum tutelamq́; T.Quintius & Romani Laconicæ oræ castella & uicos tradidissent,& cum abstinere his ex fœdere Lacedęmonij deberent, Las uicus oppugnatus esset, cædesq́; ibi facta: qui eius rei autores affinesq́; essent,nisi dederentur Achæis,uiolatum uideri fœdus. Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedęmonem missi sunt. Id imperium adeò superbum & indignum Lacedęmonijs uisum est, ut si antiqua ciuitatis fortuna esset, haud dubiè arma extemplo capturi fuerint. maxime autem cõsternauit eos metus: si semel primis imperijs obediendo iugum accepissent,ne id quod iamdiu moliret, Philopœmen exulibus Lacedęmonẽ traderet. Furentes igitur ira triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atq; exulibus erat,interfectis,decreuerunt renuntiandam societatem Achęis:legatosq́; extemplo Cephaleniam mittendos,qui consuli M.Fuluio, quiq́; Romanis Lacedęmonem dederent:orarentq́; eum ut ueniret in Peloponnesum ad urbem Lacedęmonẽ in fidem, ditionemq́; populi Romani accipiendam. Id ubi legati ad Achęos retulerunt, omnium ciuitatum quæ eius concilij erant,consensu bellum Lacedęmonijs indictum est.ne extemplo gereretur,hyems impedijt.incursionibus tamen paruis,latrocinij magis quàm belli modo, nõ terra tantum,sed etiam nauibus à mari fines eorum uastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit:iussuq́; eius Elin cõcilio indicto, Lacedęmonij ad disceptãdum acciti. Magna ibi non disceptatio modò,sed etiam altercatio fuit.cui consul cum alia satis ambitiose, partem utranq; fouendo incerta respondisset:una denuntiatione,ut bello abstineret, donec Romam legatos ad senatũ misissent,finem imposuit. Vtrinq; legatio missa Romam est. exules quoq; Lacedęmoniorũ suã causam legationemq́; Achęis iniunxerunt. Diaphanes & Lycortas, Megalopolitani ambo,principes legationis Achęorum fuerunt.qui dissidẽtes in rep. tum quoq; minime inter se cõuenientes orationes habuerunt. Diaphanes senatui disceptationẽ omnium rerum permittebat. eos optime controuersias inter Achęos ac Lacedęmonios finituros esse. Lycortas ex pręceptis Philopœmenis postulabat,ut Achęis ex fœdere ac legibus suis quæ decressent,agere liceret:libertatemq́; sibi illibatam,cuius ipsi autores essent,præstarent. Magnæ autoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat. nouari tamen nihil de Lacedæmonijs placebat.cæterum respõsum ita perplexum fuit, ut & Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent:& Lacedęmonij non omnia cõcessa ijs interpretarentur. Hac potestate immodicè Achęi ac superbè usi sunt. Philopœmeni cõtinuatur magistratus.qui ueris initio exercitu indicto,castra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcendos autores defectionis:& ciuitatem in pace futurã,si id fecissent,pollicens:& illos nihil indicta causa passuros. Silentium præ metu cęterorum fuit.quos nominatim depoposcerat,ipsi se ituros professi sunt:fide accepta ab legatis,uim abfuturam donec causam dixissent. Ierunt alij etiam illustres uiri, & aduocati priuatis: & quia pertinere causam eorum ad rempublicam censebant. Nunquam aliâs exules Lacedęmoniorum Achęi secum adduxerant in fines: quia nihil æque alienaturum animos ciuitatis uidebatur.tunc exercitus totius propè antesignani exules erãt. Ii uenientibus Lacedæmonijs ad portam castrorum agmine facto occurrerunt. & primo lacessere iurgijs:deinde altercatione orta cum accenderentur iræ, ferocissimi exulum impetum in Lacedęmonios fecerunt. Cum illi deos & fidem legatorum testarentur: & legati & prætor summouerет turbas,& protegeret Lacedęmonios:uinculaq́; iam quosdam injcientes arceret: crescebat tumultus concitata turba. Et Achęi ad spectaculum primo cõcurrerunt. deinde uociferantibus exulibus quæ passi forent,& orantibus opem,affirmãtibusq́; simul nunquam talem occasionem

casionem habituros,si eam prætermisissent:fœdus,quod in Capitolio,quod Olympiæ,quod in arce Athenis sacratum fuisset:irritum per illos esse: priusquàm alio deintegro fœdere obligarentur,noxios puniendos esse:accensa his uocibus multitudo ad uocē unius, qui ut ferirēt, inclamauit:saxa coniecit:atq; ita XVII, quibus uincula per tumultum iniecta erant: interfecti sunt. LXIII postero die comprehensi, à quibus prætor uim arcuerat,non quia saluos uellet:sed quia perire causa indicta nolebat:obiecti multitudini iratæ,cum auersis auribus pauca locuti essent:damnati omnes,& traditi sunt ad supplicium. Hoc metu iniecto Lacedæmonijs, imperatū primum:ut muros diruerent:deinde ut omnes externi auxiliares,qui mercede apud tyrannos militassent:terra Laconica excederent. tum uti quæ seruitia tyranni liberassent: (ea magna multitudo erat)ante diem certam abirent.qui ibi māsissent:eos prehendendi, uendendi,abducendi Achæis ius esset.Lycurgi leges,moresq; abrogarent:Achæorum assuescerent legibus,institutisq;.ita unius eos corporis fore:& de omnibus rebus facilius consensuros.Nihil obedientius fecerunt:quàm ut muros diruerēt:nec ægrius passi sunt:quàm exules reduci.Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis ijs factum est. & mentione illata,externos auxiliares dimissos,& Lacedæmonijs ascriptos(ita enim uocabant,qui à tyrannis liberati erant)urbe excessisse,in agros dilapsos, priusquàm dimitteretur exercitus:ire prætorem cum expeditis,& comprehendere id genus hominum, & uendere iure prædæ placuit. multi cōprehensi uenierunt.porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est:quam Lacedæmonij diruerant.Et ager Belbinatis,quē iniuria tyranni Lacedæmoniorum possederant:restitutus eidem ciuitati ex decreto uetere Achæorum: quod factum erat Philippo Amytæ filio regnante. Per hæc uelut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit.nulla tamen res tanto erat damno: quàm disciplina Lycurgi,cui per octingentos annos assueuerant: sublata. A concilio,ubi apud consulem inter Achæos,Lacedæmoniosq; disceptatum est:M.Fuluius,quia iam in exitu annus erat: comitiorum causa profectus Romam,creauit cōsules M.Valerium Messalā,&C.Liuium Salinatorē:cū M.Æmylium Lepidum inimicum eo quoque anno petentem deiecisset. Prætores inde creati Q.Martius Philippus,M.Claudius Marcellus,C.Stertinius,C.Catinius,P.Claudius Pulcher, L.Manlius Acidinus.Comitijs perfectis, consulem M.Fuluium in prouinciam ad exercitum redire placuit.eiq;,& collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius ex decemuirorum responso, & seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi.consulem dedisse inscriptum est.& XII clypea ærata ab ædilibus curulibus P.Claudio, & Ser.Sulpitio Galba sunt posita ex pecunia:qua frumentarios ob annonam cōpressam damnarunt. & ædilis plebis Q.Fuluius Flaccus duo signa aurata, uno reo damnato (nam separatim accusauerant) posuit. collega eius A.Cæcilius neminem condemnauit.Ludi romani ter,plebeij quinquies toti instaurati. M.Valerius Messala inde, & C.Liuius Salinator consulatum idibus martijs cum inissent:de republica, deq; prouincijs, & exercitibus senatum consuluerunt.De Ætolia,& Asia nihil mutatum est.Consulibus,alteri Pisæ cum Liguribus,alteri Gallia prouincia decreta est.comparare inter se,aut sortiri iussi: & nouos exercitus, binas legiones scribere: & ut socijs latini nominis quinadena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites.Messalæ Ligures,Salinatori obtigit Gallia.Prętores inde sortiti sunt. M.Claudio urbana,P.Claudio peregrina iurisdictio euenit. Q.Martius Siciliam, C.Stertinius Sardiniam,L.Manlius Hispaniam citeriorem,C.Catinius ulteriorem est sortitus. De exercitibus ita placuit.è Gallia legiones,quæ sub C.Lęlio fuerant: ad M.Tuccium proprætorem in Brutios traduci.& qui in Sicilia esset,dimitti exercitū.& classem,quæ ibi esset:Romam reducere M.Sēpronium proprętorē.Hispanijs legiones singulæ,quæ tū in ijs prouincijs erāt: decretæ:& ut terna millia peditū, ducenos equites ambo prætores in supplemētum socijs imperarent:secum transportarent. Priusquàm in prouincias noui magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemuirorum imperata fuit in omnibus compitis:quod luce inter horam tertiam fermè & quartam tenebræ obortæ fuerant.& nouendiale sacrificium indictum est:quod in Auentino lapidibus pluisset. Campani, cum eos ex senatusconsulto quod

Prodigia

quod priore anno factum erat, cẽsores Romæ censeri coëgissent: (nam antea incertum fuerat, ubi cẽserentur) petierunt, ut sibi ciues Romanas ducere uxores liceret: & si qui prius duxissent, ut habere eas. & ante eam diem nati uti iusti sibi liberi hæredesq́ essent, utraq́ res impetrata. De Formianis Fundanisq́ municipibus, & Arpinatibus C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgauit: uti ijs suffragij latio (nam antè sine suffragio habuerãt ciuitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia nõ ex autoritate senatus ferretur, cum intercederẽt: edocti populi esse, nõ senatus ius, suffragium quibus uelit impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Æmylia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrẽt. atq́ in his tribubus tum primũ ex Valerij plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit. censa ciuium capita CCLVIII millia, CCCVIII. Lustro perfecto consules in prouincias profecti sunt. Hyeme ea qua hęc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primum, deinde proconsulem hybernantem in Asia legationes undiq́ ex omnibus ciuitatibus gentibusq́, quæ cis Taurum montem incolunt conueniebant, & ut clarior nobiliorq́ uictoria Romanis de rege Antiocho fuit quàm de Gallis: ita lętior socijs erat de Gallis quàm de Antiocho. Tolerabilior regia seruitus fuerat, quàm feritas immanium barbarorum, incertusq́ indies terror, quò uelut tempestas eos populantes inferret. itaq́ ut quibus libertas Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset: nõ gratulatum modò uenerant, sed coronas etiam aureas pro suis quęq́ facultatibus, attulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur: & ab Ariarate rege Cappadocum uenerunt ad ueniam petendam, luendamq́ pecunia noxam, quod auxilijs Antiochum iuuisset. Ei CC talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex uenisset, tum daturum ijs leges. ciuitatum legationes cum benignis responsis lętiores etiam quàm uenerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumq́ ex pacto cum L. Scipione fœdere iussi aduehere. eò se cum exercitu uéturum. Principio deinde ueris lustrato exercitu profectus, die octauo Apameã uenit. ibi triduũ statiuis habitis, tertijs rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quò pecuniam frumentumq́ regios conuehere iusserat, peruenit. M & D talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui diuiditur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in ijs locis regio tenebatur præsidio. appropinquanti præfectus præsidij obuius fuit, XXX dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est, à Perga L. Manlio fratre cum IIII millibus militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo quod pepigerant exigendũ misso, ipse quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Ephesum uenisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameã exercitum reduxit. Ibi ex X legatorum sententia fœdus in hęc uerba fere cum Antiocho cõscriptum est. Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & cõditionibus esto. Ne quẽ exercitum qui cũ populo Romano, socijs'ue bellum gesturus erit: rex per fines regni sui, eorum'ue qui sub ditione eius erunt, transire sinito. neu commeatu, neu qua alia ope iuuato. idem Romani socijq́ Antiocho, & ijs qui sub imperio eius erunt, pręstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto cum ijs qui insulas colunt, ne'ue in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, uicis, castellis cis Taurum montem usque ad Tanaim amnem, & à ualle Tauri usque ad iuga quà in Lycaoniam uergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis, agris castellisq́ quibus excedat. si qua extulit, quæ quoq́ oportebit, recte restituito. Ne militem neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium ciues quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho, intraq́ fines eius regni sunt: Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosq́ sunt, ijs ius abeundi manendiq́ esto. Seruos, seu fugitiuos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis socijsq́. Elephantos tradito omnes, neq́ alios parato. Tradito & naues longas armamentaq́ earum: ne'ue plures quàm decem naues actuarias, nulla quarum plus quàm XXX remis agatur, habeto: ne'ue monerem ex belli causa, quod ipse illaturus erit. ne'ue nauigato citra Calycandrum, ne'ue Sarpedonium, promontoria: extra quam si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex ijs gentibus quæ sub

ſub ditione populi Romani ſunt, Antiocho regi ius ne eſto: ne uoluntarios quidem recipiendi Rhodiorum ſociorum'ue quæ ædes ædificiaq́ intra fines regni Antiochi ſunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum ſociorum'ue ſunto. Si quæ pecuniæ debētur, earum exactio eſto. Si quid ablatum eſt, id conquirendi, cognoſcendi repetendiq́ ius item eſto. Si quas urbes quas tradi oportet, ij tenent quibus Antiochus dedit, ex ijs præſidia deducito: utiq́ recte tradantur, curato. Argenti probi XII millia attica talenta dato intra duodecim annos penſionibus æquis. talentum ne minus pondo LXXX Romanis ponderibus pendat. & tritici DXL millia modiûm. Eumeni regi talenta CCCL intra quinquennium dato: & pro frumento quod æſtimatione fiat, talēta CXXVII. Obſides Romanis XX dato, & triennio mutato, ne minores octonumdenûm annorū, neu maiores quinumquadragenûm. Si qui ſociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, uim ui arcendi ius eſto: dum ne quam urbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat. cōtrouerſias inter ſe iure ac iudicio diſceptēt: aut ſi utriſq́ placebit, bello. De Annibale Pœno & Ætolo Thoante, & Mnaſimacho Acarnâne, & Chalcidenſibus, Eubulida & Philone dedendis, in hoc quoq́ fœdere aſcriptum eſt: & ſi quid poſtea addi mutariúe placuiſſet, ut id ſaluo fœdere fieret. Cōſul iurauit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent iuſiurandum, profecti Q. Minucius Thermus & L. Manlius: qui tum forte ab Oroandis redijt. & Q. Fabio Labeoni, qui claſsi præerat, ſcripſit: ut Patara extemplo proficiſceretur: quæq́ ibi naues regiæ eſſent, conciderent cremaretq́. Profectus ab Epheſo quinquaginta tectas naues aut concidit aut incendit. Telmeſſum eadem expeditione, territis ſubito aduentu claſsis oppidanis recepit. Ex Lycia protinus, iuſsis ab Epheſo ſequi qui ibi relicti erant, per inſulas in Græciā traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Pyræeum ab Epheſo naues uenirent, totam inde claſſem in Italiam reduxit. Cn. Mālius, cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoq́ accepiſſet, donoq́ Eumeni omnes dediſſet: deinde cauſas ciuitatum, multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarates rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ Eumenis beneficio, cui deſponderat per eos dies filiā, remiſſa in amicitiam eſt acceptus. Ciuitatum autem cognitis cauſis decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ ſtipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano ſenſerant, ijs immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut ſtipēdiariæ Attali regis, eas omneis uectigal pendere Eumeni iuſſerunt. nominatim præterea Colophonijs qui in Notio habitāt, & Cymæis & Mileſijs immunitatē conceſſerunt. Clazomenijs ſuper immunitatem & Drymuſam inſulam dono dederunt. & Mileſijs quem ſacrum appellant, agrum reſtituerunt. & Ilienſibus Rhœteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quàm originum memoria. eadem & Dardanum liberandi cauſa fuit. Chios quoq́ & Smyrnæos & Erythræos pro ſingulari fide quam eo bello præſtiterunt, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phoceenſibus & ager quem ante bellum habuerāt, redditus: & ut legibus antiquis uterentur, permiſſum, Rhodijs affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria datæ uſq́ ad Mæandrum amnē, præter Telmeſſum. Regi Eumeni Cherſonneſum in Europa, & Lyſimachiā, caſtella, uicos, agros eius, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in Aſia Phrygiam utrāq́: alterā ad Helleſpontum, maiorē alteram uocant: & Myſiam quam Pruſias rex ademerat ei, reſtituerunt: & Lycaoniam, & Milyada, & Lydiam, & nominatim urbes Tralleis, atq́ Epheſum & Termeſſum. De Pamphylia diſceptatum inter Eumenē & Antiochi legatos cum eſſet, quia pars eius citra, pars ultra Taurum eſt: integra res ad ſenatum reijcitur. His fœderibus decretisq́ datis, Manlius cum decem legatis, omniq́ exercitu ad Helleſpontum profectus, euocatis eò regulis Gallorum, leges quibus pacē cum Eumene ſeruarent, dixit: denuntiauitq́, ut morē uagandi cum armis finirent, agrorumq́ ſuorum terminis ſe cōtinerent. Contractis deinde ex omni ora nauibus, & Eumenis etiam claſſe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omneis in Europā traiecit. inde per Cherſonneſum modicis itineribus graue præda omnis generis agmē trahens, Lyſimachiæ ſtatiua habuit: ut quàm maxime recentibus & integris iumentis Thraciam, per quam iter uulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus eſt ab Lyſimachia die ad amnem Melana, quem uocant: inde poſtero die

Cypſela

Cypsela peruenit. à Cypselis uia decem millium ferè syluestris, angusta, cõfragosa excipiebat. propter cuius difficultatem itineris in duas partes diuisus exercitus. & præcedere una iussa, altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaq; alia prẹda. Itaq; cum per saltum iret, Thracum decẽ haud amplius millia ex quatuor populis, Astij & Cæni & Maduateni & Coreli ad ipsas angustias uiam circunsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. eum scisse, non aliâ, quàm per Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se mouerunt, donec armati transirent. posteaquam primos superasse angustias uiderunt, postremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas inuadunt. cæsisq; custodibus, partim ea, quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus iumẽta abstrahere. Vnde posteaquam clamor primum ad eos, qui iam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrinq; in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prẹlium cõseritur. Thracas præda ipsa impeditos oneribus, & plerosq;, ut ad rapiendum manus uacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notos occursantibus, & latentibus interdum per cauas ualles, prodebat. ipsa etiam onera plaustraq;, ut fors tulit, his aut illis incommode obiecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prẹdo, alibi prẹdẹ uindex cadit. prout locus iniquus æquusúe his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alij enim pluribus quàm ipsi erant, alij paucioribus occurrerant) uaria pugnæ fortuna est: multi utrinq; cadunt. Iam nox appetebat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga uulnerum, aut mortis: sed quia satis prædæ habebant. Romanorum primum agmen extra saltum circa templum Bendidium castra loco aperto posuit. pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu duplici circundata uallo mansit. postero die prius explorato saltu, quàm mouerent, primis se coniungunt. In eo prælio, cum & impedimentorum pars & calonum, & milites aliquot, cum passim toto propè saltu pugnaretur, cecidissent: plurimum Q. Minucij Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui uiri. Eo die ad Hebrum flumen peruentum est. inde Æniorum fines præter Apollinis, Zerynthium quem uocant incolæ, templum superãt. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosæ, quàm priores. sed quia nihil syluestre circa est: ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem spem prædæ Thrausi, gens & ipsa Thracum, conuenere. sed quia nudæ ualles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebãt. minus terroris tumultusq; fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, prẹlio tamen iusto, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. conferti subeuntes cum clamore impetu facto primum expulere loco hostes, deinde auertẽre. fuga inde cædesq; suis ipsos impedientibus angustijs fieri cœpta est. Romani uictores ad uicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra. postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumq; ibi frumentum accipientes manserunt, partim ex agris Maronitarum, cõferentibus ipsis, partim ex nauibus suis, quẹ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab statiuis diei uia Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum Neapolim peruentum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctesq;, etsi non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniã peruenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, cum à Scipione eadem uia duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quàm quod prẹdæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoq; Claudius autor est ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurrisse. quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hosteis cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eundem mox cum iam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste cõseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atque inde turbatos equestri uelut procella hosteis ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitũ traduxit. inde per Epirum Apolloniã cum peruenisset, nondum adeò hyberno cõtempto mari ut traijcere auderet, Apolloniæ hybernauit.

Exitu propè anni M. Valerius C o s. ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romā uenit, nulla memorabili in prouincia re gesta, ut ea probabilis moræ causa esset, quod solito serius ad comitia uenisset. Comitia C o s s. rogādis fuerunt ad XII Cal. Martias. creati M. Æmylius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Prr. facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terētius Culleo, L. Terētius Massaliota, Q. Fuluius Flaccus, M. Furius Crassipes, Comitijs perfectis, quas prouincias prętoribus esse placeret, retulit ad senatum C o s. decreuerunt duas Romæ iuris dicundi causa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terētius Siciliam, Q. Fuluius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliā. Eo anno L. Minucius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur: iussu M. Claudij Pr. urb. per fœciales traditi sunt legatis, & Carthaginē auecti. In Liguribus magni belli, & gliscētis in dies magis fama erat. itaq; C o s s. nouis, quo die de prouincijs & de Rep. retulerunt, senatus utriq; Ligures prouinciam decreuit. Huic SC. Lepidus C o s. intercedebat, indignū esse prædicās C o s s. ambos in ualles Ligurum includi. M. Fuluium & Cn. Mālium biennium iam, alterum in Europa, alterū in Asia, uelut pro Philippo atq; Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, C o s s. ijs potius quàm priuatos prœesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio uenditantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset: sicut M. Acilio, L. Scipio C o s. L. Scipioni, M. Fuluius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fuluio Manlioq; C. Liuium & M. Valeriū C o s s. debuisse succedere. nūc certe perfecto Ætolico bello, recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis, aut C o s s. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddiq; tandem Reip. debere. Senatus his auditis in sentētia perseuerauit, ut C o s s. ambobus Ligures prouincia esset: Manliū Fuluiumq; decedere de prouincijs, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit. Inimicitiæ inter M. Fuluium & M. Æmylium C o s. erant, & supra cętera Æmylius serius biennio se C o s. factum M. Fuluij opera aiebat. itaq; ad inuidiā ei faciendā legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. Qui sibi, cum in pace essent, imperataq; à prioribus C o s s. fecissent, & eadem prœstare obediēter M. Fuluio parati essent, bellum illatum questi. agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cędis urbi iniectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde, & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cędibus, incendijs, ruinis, direptione urbis. cōiuges, liberos in seruitium abstractos: bona adempta: &, quod se ante omnia moueat, templa tota urbe spoliata ornamentis. simulachra deūm, deos imò ipsos cōuulsos ex sedibus suis ablatos esse. parietes postesq; nudatos, quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambraciensibus superesse. Hęc querentes interrogando criminose ex composito C o s. ad plura, uelut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis patribus, alter C o s. C. Flaminius M. Fuluij causam excepit. qui ueterem & obsoletam uiam ingressos Ambracienses dixit. Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fuluiū à Capanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Acilium, & L. Scipionē ab Antiocho, Cn. Manlium à Gallis, ipsum Fuluium ab Ætolis & Cephaleniæ populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamētaq; ablata, & cætera facta, quæ captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fuluio, aut ipsum M. Fuluium censetis PC? qui ob has res gestas triumphum à uobis postulaturus sit? Ambraciam captam, signaq;, quæ ablata criminantur, & cętera spolia eius urbis ante currum laturus? & fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab Ætolis separent. eadem Ambraciensium & Ætolorum causa est. Itaque collega meus uel in alia causa inimicitias exerceat, uel si in hac utique mauult, retineat Ambracienses suos in aduentum M. Fuluij. ego nec de Ambraciensibus, nec de Ætolis decerni quicquam absente M. Fuluio patiar. Cum Æmylius callidam malitiam inimici, uelut omnibus notam, insimularet, & tempus eum morando extracturū diceret, ne consule inimico Romam ueniret, certamine consulum biduum absumptum est. nec prœsente Flaminio decerni quicq; uidebatur posse. captata occasio est, cum æger forte Flaminius abesset.

& referente

Jus Legatorum mini[?] habebat prima dum in [?] peccatur.

& referente Aemylio, S C factū est, ut Ambraciensibus omnes suę res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur. portoria, quæ uellent, terra mariq; caperent, dum eorum immunes Romani ac socij Latini nominis essent, signa aliaq; ornamenta, quę quererentur ex ædibus sacris sublata esse: de ijs, cum M. Fuluius Romam reuertisset, placere ad collegium pōtificum referri, & quod ij censuissent, fieri. Neque his contentus C o s. fuit, sed postea per infrequentiam adiecit S C. Ambraciam non uideri ui captam esse. Supplicatio inde ex decemuirorum decreto pro ualetudine populi fuit per triduū: quia grauis pestilētia urbem atq; agros uastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati C o s s. & delectu perfecto (nouis enim uterq; maluit uti militibus) in prouinciam profecti sunt: ueteresq; omnes dimiserunt.

Post cōsulum profectionem Cn. Manlius procos. Romam uenit. cui cum ab Ser. Sulpicio Pr. senatus ad ædem Bellonæ datus esset: & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset: ut ob eas dijs immortalibus honos haberetur: sibiq; triumphanti urbem inuehi liceret: contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpurio, & L. Æmylius Paulus. Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciēdæ causa, fœderisq; & legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum, Cn. Manlium summa ope tetendisse, ut eam pacem turbaret, & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidijs exciperet. sed illum cognita fraude C o s. cum sępe colloquijs petitis captatus esset, non congressum modò, sed conspectum etiam eius uitasse. cupientem transire Taurum, ægrè omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fataleis cladem experiri uellet, retentum. admouisse tamen exercitum, & propè ipsis iugis ad diuortia aquarum castra posuisse. cum nullam ibi causam belli inueniret. quiescentibus regijs, circumegisse exercitum ad Gallogræcos cui nationi non ex senatus autoritate, non populi iussu bellum illatum. quod quem unquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his cōsultum senatū populumq; iussisse. sępe legatos ante missos, res repetitas: postremo qui bellum indicerent, missos. Quid eorum Cn. Manli factum est, ut istud publicum P R. bellum, & non tuum priuatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti, recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumpseras. an per omneis anfractus uiarum, cum ad biuia consisteres, ut quò flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eò C o s. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ Lycaoniæq; & Phrygiæ recessus omnes atq; angulos peragrasti, stipem à tyrānis castellanisq; deuijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æque innoxijs populis? Bellum autem ipsum, cuius nomine triumphum petis, quo modo gessisti? loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu uero recte, ut dijs immortalibus honos habeatur, postulas: primum, quod pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod belluas, nō hostes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum existimare mistum esse Gallogræcorum: multo ante & corpora & animi misti ac uitiati sunt. an si illi Galli essent, cum quibus millies uario euentu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuntius illinc redisset? bis cum ijs pugnatum est, bis loco iniquo subijt, in ualle inferiore pedibus penè hostium aciem subiecit, ut si non tela ex superiore loco mitterent: sed corpora sua nuda inijcerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P R. est, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi propè attonitæ erant tantæ corporum moles. fundis sagittisq; in fugam consternatæ sunt. gladius in acie cruentatus non est Gallico bello. uelut auium examina ad crepitū primum missilium auolauere. At Hercule nos ijdem: admonente fortuna, quid si hostem habuissemus, casurum fuisset: cum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus: cæsi, fugati, exuti impedimentis sumus: Q. Minucius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum est, quàm si Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades inciderat, perisset: cum multis uiris fortibus cecidit. exercitus spolia regis Antiochi referēs trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter uepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæq; foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de ijs, ut opinor,

quos tibi hostes senatus, aut P R. dedisset. sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic paulo antè T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœnis & Syphace triumphus datus. & minime illa, cum iam senatus cēsuisset bellum, quæsita tamen sunt: quibus nuntiandum esset? ipsis utiq; regibus nuntiaretur? an satis esset ad præsidium aliquot nuntiari? Vultis ergo hæc omnia pollui & confundi? tolli fœcialia iura? nullos esse fœciales? fiat (pace deûm dixerim) iactura religionis: obliuio deorum capiat pectora uestra. num senatum quoq; de bello consuli non placet? non ad populū ferri, uelint, iubeant'ne cum Gallis bellum geri? Modo certe C o s s. Græciam atq; Asiam uolebāt. tamen perseuerantibus uobis Ligures prouinciam decernere, dicto audientes fuerunt. merito ergo à uobis prospere bello gesto triumphū petent, quibus autoribus gesserunt. Talis oratio Furij & Æmylij fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. Tr. pl. antea solebant triumphum postulantibus aduersari P C. quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt, ut non solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, uiderentur parati esse. ex decem legatis, si dijs placet, quod consilium dispensandæ cohonestandæq; uictoriæ imperatoribus maiores dederunt nostri: aduersarios habeo. L. Furius, L. Æmylius currum triumphalem me conscendere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt. quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum à me gestarum. Nullius equidem inuideo honori P C. uos tribunos plebeij nuper, uiros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabij Labeonis triumphum autoritate uestra deterruistis. triumphauit, quem non bellum iniustum gessisse, sed hostem omnino nō uidisse, inimici iactabant. ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnaui: qui plus XL millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnaui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quàm terra Italia est, reliqui: nō triumpho modò fraudor, sed causam apud uos P C. accusantibus meis ipse legatis dico. Duplex eorum, ut animaduertistis P C. accusatio fuit. nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atque imprudenter, dixerunt. non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes uiolasti. Non sum postulaturus à uobis P C. ut quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis: ea de illis quoque, qui Asiam incolunt, existimetis Gallis. remota uniuersæ gentis infamia atque inuidia, per se ipsos æstimate. Vtinam rex Eumenes, utinam Asiæ ciuitates omnes adessent, & illos potius querentes, quàm me accusantem audiretis. mittite agedum legatos circa omnes Asiæ urbes, & quærite, utra grauiori seruitute, Antiocho ultra Tauri iuga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum uastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: cum uix redimendi captiuos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatosq; liberos suos audirent. Stipēdium scitote pependisse socios uestros Gallis: & nunc liberatos per uos regio imperio, fuisse pensuros: si à me foret cessatum. quo longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non uestro adiecissetis. At enim sunt quidem ista uera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideo P R. his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in iure ac ditione uestra Græcia atq; Asia erat, ad curandum animaduertēdumq; quid in his terris fieret: & hoc, quo finem imperij Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem immunitatem'ue ciuitatibus datis, quo alijs fines adijcitis, alias agro mulctatis, alijs uectigal imponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ uestræ censetis esse, ut pacem terra mariq; habeant. An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi uagarentur: rata dona uestra, quæ dedistis regi Eumeni: rata libertas ciuitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor? tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos. Te L. Scipio appello, cuius ego mihi, succedens in uicem imperij tui, uirtutem felicitatemq; pariter non frustra ab dijs immortalibus precatus sum: te P. Scipio, qui legati ius, collegæ maiestatem, & apud fratrem C o s. & apud exercitum habuisti: sciatis'ne in exercitu Antiochi Gallorum

lorum legiones fuisse? uideritis in acie eos, in cornu utroq;(id enim roboris esse uidebatur) lo/catos? pugnaueritis ut cum hostibus iustis? cæcideretis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his senatus decreuerat, & populus iusserat. Sed simul, ut opinor, cum his decreuerant iusserantq;, qui inter eius præsidia fuissent. ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio: & cum quo nominatim fœdus ut fieret, manda/ueratis: omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduersus nos tulerunt. in qua causa cum Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni: ego tamen & cum alijs pro dignitate imperij uestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari à feritate insita, tentaui: & posteaquam indomitos atq; implacabiles cernebam, tum demum ui atq; armis coërcendos ratus sum. Nunc quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo confiderem equidem causæ meæ, etiam si nō apud Romanum, sed apud Carthaginiensem senatum agerem: ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospe/ro euentu, prauo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus inci/piendis gerendisq; deos adhibet, quia nullius calumniæ subijcit ea quæ dij comprobauerunt: & in solennibus uerbis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, quod bene ac fe/liciter Remp. administrarit: si nollem, si graue ac superbum existimarem uirtute gloriari: pro felicitate mea exercitusq; mei, quod tātam nationem sine ulla militum iactura deuicimus, po/stularem ut dijs immortalibus honos haberetur, & ipse triumphans in Capitolium ascende/rem, unde uotis ritè nuncupatis profectus sum: negaretis hoc mihi cū dijs immortalibus? Ini/quo enim loco dimicaui. Dic igitur quo æquiore potuerim dimicare? cum montem hostes ce/pissent? loco munito se tenerent? nempe eundum ad hostes erat, si uincere uellem. Quid? si ur/bem eo loco haberēt? & mœnibus se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermo/pylas æquo'ne loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnauit? quid? Philippum non eodem modo super Aoum amnem iuga tenentē montium T. Quintius deiecit? Equidem adhuc qua/lem aut sibi fingant, aut uobis uideri uelint hostem fuisse, non inuenio. si degenerem & emol/litum amœnitate Asiæ, quid periculi uel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum & feritate animorum & robore corporum: huic ne tantæ uictoriæ triumphum negatis? Ceca inuidia est P.C. nec quicquā aliud scit, quàm detrectare uirtutes, corrumpere honores ac premia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis P.C. si longiorem orationē non cupiditas gloriandi de me, sed ne/cessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex syluestribus facere potui? & præstare, necubi notis sibi latebris de/litescerent latrones Thraces? ne quid sarcinarū raperetur? ne quod iumētum ex tanto agmine abstraheretur? ne quis uulneraretur? ne ex uulnere uir fortis ac strenuus Q. Minucius morere/tur? In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem ciuem amitteremus, hęrent. quod, saltu iniquo, loco alieno cum adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi & nouissimi agminis hæren/tem ad impedimenta nostra exercitū barbarorum circūuenerunt: quod multa millia ipso die, plura multo post dies paucos cęciderunt & ceperunt: hoc si ipsi tacuerint, uos scituros, cum te/stis orationis meæ totus exercitus sit, nō credunt. Si gladium in Asia nō strinxissem, si hostem nō uidissem: tamen procos. triumphū in Thracia duobus prælijs merueram. Sed iam dictum satis est, quin pro eo, quod pluribus uerbis uos, quàm uolui, fatigaui: ueniam à uobis petitā impe/tratamq; uelim P.C. Plus crimina eo die, quàm defensio ualuissent: ni altercationē in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuisse uidereт. Poste/ro die & cognati amiciq; Cn. Manlij summis opibus annixi sunt, & autoritas seniorum ualuit, negantium exemplum proditum memoriæ esse: ut imperator, qui perduellibus deuictis, cōfe/cta prouincia, exercitū reportasset: sine curru & laurea priuatus, inhonoratusq; urbem iniret. hic pudor malignitatē uicit, triumphumq; frequentes decreuerunt. Oppressit deinde mentio/nem memoriamq; omnem cōtentionis huius maius & cum maiore & clariore uiro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antiàs autor est) duo Q. Petilij diem dixerunt. id prout cuiusq; ingenium erat, interpretabant. Alij non tribunos pl. sed uniuersam ciuitatē, quæ id pati posset, incusabant. duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno propè tēpore in

principes inuentas, Romam ingratiorem, siquidē uicta Carthago uictum Annibalem in exilium expulisset: Roma uictrix uictorem Africanum expellat. Alij, neminem unum ciuem tantum eminere debere, ut legibus interrogari nō posit. nihil tam æquandæ libertatis esse, quàm potētissimum quenq; posse dicere causam. quid autem tutò cuiquam, nedum summam Reip. permitti, si ratio non sit reddenda? qui ius æquum pati non posit, in eum uim haud iniustam esse. Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ uenit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio Cos. censor'ue maiore omnis generis hominum frequētia, quàm reus illo die in forum est deductus. Iussus dicere causam, sine ulla criminum mētione orationem adeò magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret: neminem unquam neque melius, neq; uerius laudatum esse. dicebantur enim ab eodem animo ingenioq;, à quo gesta erant. & aurium fastidium aberat: quia pro periculo, nō in gloriam referebantur. Tr. pl. uetera luxuriæ crimina Syracusanorum hybernorum, & Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem præsentium criminum retulissent: suspicionibus magis, quàm argumētis pecuniæ captæ reum accusarunt. Filium captum sine pretio redditum. omnibusq; alijs rebus Scipionem, tanquam in eius unius manu pax Romana bellumq; esset, ab Antiocho cultum. dictatorem eum consuli, non legatum in prouincia fuisse. nec ad aliam rem eò profectum, quàm ut id, quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ iampridem persuasum esset: hoc Greciæ Asiæq; & omnibus ad orientem uersis regibus gentibusq; appareret: unum hominem caput columenq; imperij Romani esse: sub umbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarū latere: nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. Infamia intactū, inuidia qua possunt urgēt. Orationibus in noctem perductis, producta dies est. ubi ea uenit, tribuni in rostris prima luce consederunt. citatus reus magno agmine amicorum clientiumq; per mediam cōtionem ad rostra subijt. silentioq; facto. Hoc inquit, die tribuni pl. uosq; Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnaui. itaq; cum hodie litibus & iurgijs supersederi æquū sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Ioué Opt. Max. Iunonemq; & Mineruam, ceterosq; deos, qui Capitolio atq; arci præsidēt, salutādos ibo: hisq; gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpe aliâs egregiè Reip. gerendæ mentē facultatemq; dederunt. uestrum quoq; quibus cōmodum est, ite mecum Quirites: & orate deos, ut mei similes principes habeatis: ita si ab annis septemdecim ad senectutē semper uos ætatem meam honoribus uestris anteistis, ego uestros honores rebus gerendis precessi. Ab rostris in Capitoliū ascendit. simul se uniuersa contio auertit, & secuta Scipionem est: adeò, ut postremo scribæ uiatoresq; tribunos relinquerent: nec cum ijs præter seruilē comitatum, & præconem, qui reum ex rostris citabat, quisquam esset. Scipio nō in Capitolio modò, sed per totam urbem omnia templa deûm cum P. R. circumijt. Celebratior is propè dies fauore hominum, & æstimatione ueræ magnitudinis eius fuit: quàm quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus urbem est inuectus. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. post quē, cum inuidiam & certamina cum tribunis prospiceret: die longiore producta in Literninum cōcessit, certo cōsilio ne ad causam dicendam adesset. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ assuetus, quàm ut reus esse sciret, & summittere se in humilitatem causam dicentium. Vbi dies uenit, citariq; absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse cur abesset, excusabat. quam excusationem cum tribuni qui diem dixerant, non acciperent: & ab eadem superbia non uenire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium. & tribunos pl. & contionem reliquisset: & quibus ius de se dicendæ sententiæ & libertatem ademisset, his comitatus, uelut captos trahens, triumphum de P. R. egisset: secessionemq; eo die in Capitolium à Tr. pl. fecisset. Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & autore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. & tantum animorum in dies nobis decrescit: ut ad quem ante annis XVII exercitum & classem habentem tribunos plebis ædilemq; in Siciliam mittere ausi sumus, qui prehenderent eum & Romam reducerent: ad eum priuatum ex uilla sua extrahendum ad causam dicendam mittere non audeamus? Tribuni pl. appellati ab L. Scipione ita decreuerunt: si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam, diemq; à collegis produci. Tribunus pl. eo tempore Tib. Sempronius Grac-

chus

chus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is, cum uetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi, tristioremq́ omnes sententiam expectarent, ita decreuit. Cum L. Scipio excuset morbum esse causæ fratri: satis id sibi uideri. se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari non passurũ. tum quoq́, si se appellet, auxilio ei futurum ne causam dicat ad id fastigium rebus gestis, honoribus PR. P. Scipionem deorum hominumq́ consensu peruenisse, ut sub rostris reum stare & præbere aures adolescẽtium conuitijs, populo Romano magis deforme, quàm ipsi sit. Adiecit decreto indignationem. Sub pedibus uestris stabit tribuni domitor ille Africæ Scipio? ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugauitq́: ideo Syphacem cepit, Annibalem deuicit, Carthaginem uectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem huius gloriæ L. Scipio) ultra Tauri iuga emouit, ut duobus Petilijs succumberet? uos de P. Africano palmã peteretis? nullis ne meritis suis, nullis uestris honoribus unquam in arcem tutam, & uelut sanctam clari uiri peruenient: ubi si non uenerabilis, inuiolata saltem senectus eorum considat. Mouit & decretum, & adiecta oratio non cæteros modò, sed ipsos etiam accusatores: & deliberaturos se quid sui iuris & officij esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis demisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab uniuerso ordine, præcipuè à consularibus senioribusq́ Tib. Graccho actæ sunt, quod Remp. priuatis simultatibus potiorem habuisset. & Petilij uexati sunt probris, quod splendere aliena inuidia uoluissent, & spolia ex Africani triumpho peterent.

Silentium deinde de Africano fuit. uitam Literni egit sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt, monumentumq́ ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen quàm pacis artibus memorabilior prima pars uitæ, quàm postrema fuit: quia in iuuenta bella assiduè gesta, cum senecta res quoq́ defloruere, nec præbita est materia ingenio. quid ad primum consulatum secundus, etiam si censuram adijcias? quid Asiatica legatio & ualetudine aduersa inutilis, & filij casu deformata, & post reditum necessitate aut subeundi iudicij, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neq́ maius neq́ periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit. Morte Africani creuere inimicorum animi. quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui uiuo quoq́ eo allatrare eius magnitudinem solitus erat. hoc autore existimantur Petilij & uiuo Africano rẽ ingressi, & mortuo rogationẽ promulgasse. Fuit autem rogatio talis. Velitis, iubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quiq́ sub eius imperio fuerunt: quod eius in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius Pr. urbanus ad senatum referat? quem eam rem uelit senatus quærere de ijs, qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primo Q. & L. Nummij intercedebant. senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. Petilij nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpurio cõsularis, qui in decem legatis in Asia fuerat: latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modò pecuniæ captæ forent, sed quæ ab alijs regibus gẽtibusq́: Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quàm aduersus legem dicturum apparebat, dissuasor processit, is post mortem P. Africani fratris, uiri omnium fortissimi clarissimi'que eam exortam rogationem est conquestus. parum enim fuisse, non laudari pro rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. & Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exatiari: nisi & ipsius fama sepulti laceretur, & frater insuper accessio inuidiæ mactetur. M. Cato suasit rogationem: extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Nummios tribunos autoritate deterruit, ne aduersarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus uti rogasset, iusserunt. Ser. Sulpicio deinde referẽte, quem rogatione Petilia quærere uellent, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc prætorem adeò amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mortuum elatumq́ P. Scipionem (est enim ea quoq́ fama) tradunt, pileatum sicut in triumpho ierat. in funere quoque ante lectum isse memoriæ prodiderint: & ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset, aut adeò inimicum eundem, ut

Monumentum Scipionis Af

propter insignem simultatem ab ea factione quæ aduersa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam: cæterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio: simul & delata & recepta nomina legatorũ eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furij Aculeonis quæstoris: & ut omnia cõtacta societate peculatus uiderentur, scribæ quoq; duo & accensus. L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus: & C. Furius damnati: quo cõmodior pax Antiocho daretur, Scipionem VI millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quàm in ærarium retulerit: A. Hostilium LXXX pondo auri, argenti CCCCIII. Furium quæstorem auri centum XXX. argenti CC pondo. Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inueni. In L. Scipione malim equidem librarij mendum, quàm mendacium scriptoris esse in summa auri atq; argenti. similius enim ueri est, argenti quàm auri maius pondus fuisse: & potius quadragies, quàm ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis, quod tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librum q; rationis eius cum Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse, indignantem quòd cum bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fidutia animi, cum quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent: poposcisse claues, & se aperturum ærarium dixisse, qui ut clauderetur effecisset. Multa alia in Scipionis exitu maximè uitæ, dieq; dicta, morte, funere, sepulchro in diuersum trahunt: ut cui famæ, quibus scriptis assentiar, nõ habeam. non de accusatore conuenit. alij M. Næuium, alij Petilios diem dixisse scribunt. non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno: quo mortuus sit: non ubi mortuus aut elatus sit. alij Romæ, alij Literni & mortuum & sepultum. utrobiq; monumẽta ostendunt, & statuæ. nam & Literni monumentum monumentoq; statua superimposita fuit: quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi. & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionũ dicuntur esse: tertia poëtæ Q. Ennij. Nec inter Scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque (si modo ipsorum sunt, quæ feruntur P. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Næuij Tr. pl. habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris: nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accusatorũ Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conueniens: & illi autores sequendi sunt: qui, cum L. Scipio & accusatus & damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Hetruria fuisse Africanum tradũt. quò post famam de fratris casu allatam, relicta legatione cucurrisse eum Romam: & cum à porta recta ad forum se contulisset: quod in uincula duci fratrem dictum erat, repulisse à corpore eius uiatorem, & tribunis retinentibus magis piè quàm ciuiliter uim fecisse. hęc enim ipsa Gracchus queritur, dissolutam esse à priuato tribunitiam potestatem. & ad postremum cum auxilium L. Scipioni polliceretur, adijcit, tolerabilioris exempli esse à Tr. pl. potius, quàm à priuato uictam uideri & tribunitiam potestatem & Remp. esse. sed ita hanc unam impotentẽ eius iniuriam inuidia onerat, ut increpando quod degenerauit tantum à se ipse, cumulatas ei ueteres laudes moderationis & tẽperantiæ pro reprehensione præsenti reddat. castigatum enim quondam ab eo populum ait, quod eum perpetuum consulem & dictatorem uellet facere, prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuisse ne decerneretur: ut imago sua triumphali ornatu è templo Iouis Opt. Max. exiret. Hęc uel in laudatione posita ingentem magnitudinem animi moderandis ad ciuilem habitum honoribus significarent: quę exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorẽ ex duabus filijs (nam maior P. Cornelio Nasicæ haud dubiè à patre collocata erat) nuptam fuisse conuenit. illud parum constat, utrũ post mortẽ patris & desponsa sit, & nupserit: an ueræ illæ opiniones sint: Gracchũ, cum L. Scipio in uincula duceretur, ne quisq; collegarum auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipiõibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causa quicquã facere, sed in quem carcerem reges & imperatores hostium ducentem uidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius duci, nõ passurum.

senatum.

Inimicitia dim[?] gentas.

Senatum eo die forte cœnantem in Capitolio cõsurrexisse & petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet. quibus ita inter publicum solenne sponsalibus rite factis cum se domum recepisset, Scipionem Æmyliæ uxori dixisse: filiam se minorem despondisse. cum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum, adiecisset: non si Tib. Graccho daret, expertem consilij debuisse matrẽ esse: lætum Scipionem tam concordi iudicio, ipsi desponsam respondisse. Hęc de tanto uiro, quanquam & opinionibus & monumẽtis literarum uariarent, proponenda erant. Iudicijs à Q. Terentio Pr. perfectis, Hostilius & Furius damnati prædes eodem die quæstoribus urbanis dederunt. Scipio cum contenderet, omnem quam accepisset pecuniam, in ærario esse, nec se quicquam publici habere, in uincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellauit: orationemq́ue habuit plenã ueris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, sed propriè familiæ suæ. Parentes suos & P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos uiros eos, cum per aliquot annos in terra Hispania aduersus multos Pœnorum Hispanorumq́ue & duces & exercitus nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideiq́ue specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambos pro P. R. morte occubuisse. cum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superauisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe diuina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur: ut quæ in Hispania, quæ in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur: consulem & ab senatu dignum uisum, cui extra sortem Asia prouincia, & bellum cũ Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui post duos consulatus censuramq́ue & triumphum legatus in Asiam iret. ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus Cos. officeret: forte ita incidisse, ut quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum deuicisset, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot uia abesset. non fuisse minorem eum exercitum, quàm Annibalis, cum quo in Africa esset pugnatũ. Annibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse. ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen queri: eam dici uenisse. hic X legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quin extitisse ex X legatis, qui Cn. Manlium accusarent. tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem ualuisse. At Hercule in Scipione ipsas leges pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere eum uictum, quæ ante bellum eius fuerint. auri & argẽti cum uim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in priuatum uersum. An non præter omnium oculos tantũ auri argentiq́ue in triumpho L. Scipionis, quantum non decem alijs triumphis, si omne in unum cõferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum: ea quanta regio orbis terrarum sit à Tauro monte in Ægeum usq́ue prominẽs mare: quot nõ urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, usq́ue ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo uicto Macedoniam, Nabidi Lacedæmonẽ relictam: nec Quintio crimen quæsitum. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cuius cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, inuidiam nocuisse. tantum auri argentiq́ue iudicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum uenditis omnibus bonis redigi nõ posset. ubi ergo esse regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? in domo, quam sumptus nõ exhauserint, extare debuisse nouæ fortunæ cumulum. At enim quod ex bonis redigi nõ possit, ex corpore & tergo per uexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcere inter fures nocturnos & latrones uir clarissimus includatur, & in robore & tenebris expiret: deinde nudus ante carcerem projiciatur. nõ id Corneliæ magis familiæ, quàm urbi Romanæ fore erubescendum. Aduersus ea Terentius Pr. rogationem petiliam, & senatusconsultum, & iudiciũ de L. Scipione factum recitauit. se, ni referatur pecunia in publicum, quæ iudicata sit: nihil habere quod faciat, nisi ut reprehendi damnatũ, & in uincula duci iubeat. Tribuni cum in cõsilium secessissent, paulo

post

post C. Fannius ex sua collegarumq; aliorum, prçter Gracchum, sententia pronuntiauit, prætori nõ intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur. Tib. Gracchus ita decreuit. Quo minus ex bonis L. Scipionis quod iudicatũ sit, redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum deuicerit, imperium P R. propagauerit in ultimos terrarum fines: regem Eumenẽ, Rhodios, alias tot urbes Asiæ deuinxerit P R beneficijs: plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, nõ passurum inter hostes P R. L. Scipionem in carcere & in uinculis esse, mittiq; eum se iubere. Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem lçti homines uiderunt, ut uix in eadem ciuitate uideretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis possessum publicè quæstores prætor misit. neq; in ijs non modo uestigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, sed nec tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amicisq; & clientibus est L. Scipioni, ut si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quàm ante calamitatem fuerat. nihil accepit. quæ necessaria ad cultum erant, redempta ei à proximis cognatis sunt. uerteratq; Scipionum inuidia in prætorem, & consilium eius, & accusatores.

DECADIS QVARTAE LIBER IX.

DVM hęc (si modo hoc anno acta sunt) Romæ aguntur: Cos. ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis uelut natus ad continendam inter magnorum interualla bellorum Romanis militarem disciplinã erat: nec alia prouincia militem magis ad uirtutẽ acuebat. nam Asia & amœnitate urbium, & copia terrestrium maritimarũq; rerum, & mollitia hostiũ, regijsq; opibus ditiores, quàm fortiores exercitus faciebat. præcipuè sub imperio Cn. Manlij solutè ac neglegẽter habiti sunt. itaq; asperius paulò iter in Thracia, & exercitatior hostis magna clade eos castigauit. in Liguribus omnia erãt, quæ militẽ excitarent: loca mõtana & aspera, quæ & ipsis capere labor erat, & ex prçoccupatis deijcere hostẽ: itinera ardua, angusta, infesta insidijs: hostis leuis & uelox & repentinus, qui nullum usquam tẽpus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorũ. laboriosa simul periculosaq;: inops regio, quæ parsimonia astringeret milites, prędæ haud multum prçberet. itaq; nõ lixa sequebatur, nõ iumentorum longus ordo agmen extendebat. nihil, præter arma & uiros omnem spem in armis habentes, erat. nec deerat unq; cum ijs uel materia belli, uel causa: quia propter domesticã inopiã uicinos agros incursabant: nec tamẽ in discrimen summæ rerũ pugnabãt. C. Flaminius Cos. cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prælijs secundis factis, in deditionẽ gentem accepit, & arma ademit: & quia non syncera fide tradebant, cum castigarentur, relictis uicis in montem Auginũ confugerunt. cõfestim secutus est Cos. cęterũ effusi rursus, & pars maxima inermes per inuia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt, quà sequi hostis nõ posset. ita trans Apenninũ abierunt. qui castris se tenuerãt, circũsessi & expugnati sunt. Inde trans Apenninũ ductæ legiones. ibi montis, quẽ ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionẽ cõcesserunt. tum cõquisita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellũ, qui in agrum Pisanũ Bononiensemq; ita incursauerant, ut coli nõ possent. his quoq; perdomitis Cos. pacẽ dedit finitimis. & quia à bello quieta ut esset prouincia, effecerat: ne in otio militẽ haberet, uiam à Bononia perduxit Arretiũ. M. Æmylius alter Cos. agros Ligurũ uicosq;. qui in campis aut uallibus erant: ipsis montes duos Ballistam Suismontiumq; tenentibus, deusit depopulatusq; est. deinde eos qui in mõtibus erant adortus, primo leuibus prælijs fatigauit: postremo coactos in aciem descendere iusto prælio deuicit, in quo & ædem Dianæ uouit. Subactis cis Apenninũ omnibus, tum transmontanos adortus: in his & Frisinates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius. omnes Æmylius subegit, armaq; ademit, & de mõtibus in campos multitudinẽ deduxit. Pacatis Liguribus in agrum Gallicũ exercitum duxit. uiamq; ab Placentia, ut Flaminiæ cõmitteret, Ariminum perduxit. prælio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit: ædem Iunoni reginæ uouit.

Hęc in Liguribus eo anno gesta. In Gallia M. Furius Pr. insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quęrens, ademerat arma. id Cenomani conquesti Romæ apud senatũ, reiectiq; ad Cos. Æmylium, cui ut cognosceret statueretq; senatus permiserat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt causam. arma reddita Cenomanis, decedere è prouincia Pr. iussus.

Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undiq; ex Latio frequentes cõuenerant senatus datus est. his querentibus magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni Pr. negotium datum est, ut eos conquireret, & quem C. Claudio M. Liuio censoribus, post ue eos censores, ipsum parentem ue eius apud se censum esse probassent socij, ut redire eò cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione XII millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

Priusq; Coss. redirent Romam, M. Fuluius procos. ex Ætolia redijt. isq; ad ædem Apollinis in senatu cũ de rebus in Ætolia Cephaleniaq; ab se gestis disseruisset, petijt à patribus, ut æquum censerent ob Remp. bene ac feliciter gestam, & dijs immortalibus honorem haberi iubere, & sibi triumphum decernere. M. Aburius Tr. pl. si quid de ea re ante M. Æmylij Cos. aduentum decerneret, intercessurum se ostendit. eum cõtradicere uelle, proficiscentemq; in prouinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in aduentum suum seruaretur. Fuluium temporis iacturã facere. senatum etiã præsente Cos. quod uellet, decreturum. M. Fuluius: Si aut simultas M. Aemylij secũ ignota hominibus esset, aut quàm is eas inimicitias impotenti ac propè regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absentem Cos. & deorũ immortalium honori obstare, & meritum debitumq; triumphum morari: imperatorem rebus egregiè gestis, uictoremq; exercitum cum præda ac captiuis ante portas stare, donec Cos. ob hoc ipsum moranti redire Romam libitum esset. Verum enimuero cũ sint notissimę sibi cum Cos. inimicitiæ, quid ab eo quenquam posse æqui expectare? qui per infrequentiam furtim SC. factum ad ærarium detulerit: Ambraciam non uideri ui captam, quæ aggere ac uineis oppugnata sit, ubi incensis operibus alia deintegro facta sint, ubi circa muros supra subterq; terram per dies quindecim pugnatũ: ubi à prima luce, cum iam transcendisset muros miles, usq; ad noctem diu anceps pręlium tenuerit: ubi plus tria millia hostium sint cęsa. Iam de deorum immortalium templis spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices attulerit? nisi Syracusarum cæterarumq; captarum ciuitatũ ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam nõ ualuerit belli ius. se & PC. orare, & à tribunis petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. Vndiq; omnes alij deprecari tribunũ, alij castigare. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio mouit. Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse. alienarum uero simultatum Tr. pl. cognitorem fieri, turpe & indignum collegij eius potestate & sacratis legibus esse. suo quenq; iudicio & homines odisse aut diligere, & res probare aut improbare debere, non pendere ex alterius uultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, astipularique irato consuli tribunum pl. & quid priuatim M. Æmylius mandauerit, meminisse, tribunatum sibi à PR. mandatum obliuisci, & mandatum pro auxilio ac libertate priuatorum, non pro consulari regno. ne hoc quidẽ cernere eum, fore ut memoriæ ac posteritati mandetur, eiusdem collegij alterum è duobus Tr. pl. suas inimicitias remisisse Reip. alterum alienas & mandatas exercuisse. His uictus castigationibus tribunus cum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio Pr. triumphus M. Fuluio est decretus. Is cum gratias PC. egisset, adiecit, ludos magnos se Ioui Opt. Max. eo die, quo Ambraciam cepisset, uouisse. in eam rem sibi centum pondo auri à ciuitatibus collatum. petere ut ex ea pecunia quam in triumpho latam in ærario positurus esset: id aurum secerni iuberent. Senatus pontificum collegium cõsuli iussit, num omne id aurum in ludos cõsumi necessum esset? cum pontifices negassent ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret: senatus Fuluio, quantum uellet impenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Ianuario statuerat. sed cũ audisset Cos. Aemylium literis Aburij Tr. pl. acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam uenientem ęgrum in uia substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quàm in bello haberet, prætulit triumphi diem.

Trium-

Triumphauit ad x Cal. Ianuarias de Ætolis,& de Cephalenia. Aureæ coronæ centum XII pondo ante currum latæ sunt: argenti pondo millia LXXXIII. auri pondo CCXLIII. tetradrachma Attica CXVIII millia: Philippei nummi XII millia CCCCXXII. signa ænea CCLXXXV. signa marmorea CCXXX. arma, tela, cętera spolia hostium magnus numerus. ad hęc catapultæ, balistæ, tormenta omnis generis: duces aut Ætoli & Cephalenes,aut regij ab Antiocho ibi relicti ad septem & xx. Multos eo die,priusquam in urbem inueheretur,in circo Flaminio tribunos,præfectos,equites,centuriones, Romanos sociosq́; donis militaribus donauit:militibus ex præda uicenos quinos denarios diuisit: duplex centurioni: triplex equiti. Iam cõsularium comitiorum appetebat tempus, quibus quia M. Æmylius,cuius sortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam uenit ab eo creati Coss. SP. Posthũius Albinus, Q. Marcius Philippus. Prr. inde facti T. Męnius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus.

Extremo anni magistratibus iam creatis, ad tertiũ nonas Martias Cn. Manlius Volso de Gallis,qui Asiam incolunt,triumphauit. serius ei triumphandi causa fuit,ne Q. Terentio Culleone Pr. causam lege petilia diceret, & incendio alieni iudicij, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret:eo infensioribus in se,quàm in illum iudicibus,quod disciplinam militarem seuere ab eo cõseruatã successor ipse omni genere licentiæ corruperat. neq; ea sola infamiæ erant, quæ in prouincia procul ab oculis facta narrabantur: sed etiam magis, quæ in militibus eius quotidie cõspiciebant. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in urbem est. ij primum lectos æratos,uestem stragulam pretiosam,plagulas,& alia textilia,&, quę tum magnificæ suppellectilis habebantur,monopodia, & abacos Romam aduexerunt. tunc psaltriæ sambucistriæq́; & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipsæ & cura,& sumptu maiore apparari cœptæ. tum coquus, uilissimum antiquis mancipiũ & æstimatione & usu,in pretio esse,& quod ministeriũ fuerat,ars haberi cœpta. uix tamen illa, quæ tum conspiciebantur,semina erant futuræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Mãlius coronas aureas CC duodecim pondo argenti: pondo, CCXX millia: auri pondo MMCIII. tetradrachmũm Atticũm CXXVII millia, cistophori CCL. Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia CCCXX. & arma spoliaq́; multa Gallica carpentis transuecta. duces hostiũ duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios diuisit,duplex cẽturioni. & stipendium duplex in pedites dedit,triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus donis currum secuti sunt. carminaq́; à militibus ea in imperatorem dicta,ut facilè appareret,in ducem indulgentem ambitiosumq́; ea dici: triumphum esse militari magis fauore,quàm populari celebrem. Sed ad populi quoq; gratiã conciliandã amici Manlij ualuerunt. quibus annitentibus SC. factum est,ut ex pecunia, quæ in triumpho trãslata esset:stipendium collatum à populo in publicum,quod eis solutum antea non esset, solueretur. uicenosquinos & semisses in millia æris quęstores urbani cum fide & cura soluerunt. Per idẽ tempus Tr. mil. duo ex duabus Hispanijs cum literis C. Catinij & L. Manlij, qui eas prouincias obtinebant,uenerunt. ex ijs literis cognitum est: Celtiberos Lusitanosq́; in armis esse, & sociorum agros populari. de ea re consultationem integram senatus ad nouos magistratus reiecit. Ludis Romanis eo anno,quos P. Cornelius Cethegus, A. Posthumius Albinus faciebant,malus in circo instabilis in signũ Pollentiæ procidit,atq; id deiecit. ea religione moti patres,& diem unum adijciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro uno reponenda,& nouũ auratum faciendũ. Et plebeij ludi ab ædilibus C. Sẽpronio Blæso, & M. Furio Lusco diem unum instaurati sunt. Insequens annus Sp. Posthumiũ Albinum, & Q. Marcium Philippum Coss. ab exercitu bellorumq́; & prouinciarum cura ad intestinæ cõiurationis uindictam auertit. Prr. prouincias sortiti sunt. T. Męnius urbanam: M. Licinius Lucullus inter ciues & peregrinos: C. Aurelius Scaurus Sardiniã: P. Cornelius Sulla Siciliã: L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem: C. Calpurnius Piso Hispaniã ulteriorẽ. Coss. ambobus quęstio de clandestinis coniurationibus decreta est. Grecus ignobilis in Hetruriam primum uenit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumq́; cultum nobis

eruditissima

eruditissima omnium gens inuexit, sed sacrificulus & uates: nec is qui aperta religione propalam & quęstum & disciplinam profitẽdo animos errore imbueret, sed occultorum antistes sacrorum. Initia erãt, quæ primo paucis tradita sunt: deinde uulgari cœpta per uiros mulieresq;. additæ uoluptates religioni uini & epularũ, quo plurium animi illicerentur. cũ uinum animos & nox, & misti fœminis mares, ætatis teneræ maioribus, discrimẽ omne pudoris extinxissent: corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ: cum ad id quisq;, quo natura pronioris libidinis esset, paratam uoluptatem haberet. nec unum genus noxę stupra promiscua ingenuorum fœminarumq; erant. sed falsi testes, falsa signa testimoniaq; & iudicia ex eadem officina exibant. uenena indidem intestinæq; cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam extarent. multa dolo, pleraq; per uim audebantur. occulebat uim quod præ ululatibus tympanorumq; & cymbalorum strepitu nulla uox quiritãtium inter stupra & cædes exaudiri poterat. Huius mali labes ex Hetruria Romã uelut contagione morbi penetrauit. primo urbis magnitudo capacior patentiorq; talium malorum ea celauit. tandem indicium hoc maxime modo ad Posthumium consulem peruenit. P. Ebutius, cuius pater publico equo stipendia fecerat pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus sub tutela Duroniæ matris & uitrici T. Sempronij Rutili educatus fuerat. & mater dedita uiro erat: & uitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset: aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi uinculo aliquo fieri cupiebat. uia una corruptelæ Bacchanaliũ erant. mater adolescentulum appellat, se pro ægroto uouisse, ubi primum cõualuisset, Bacchis eum se initiaturam. damnatam uoti deûm benignitate exoluere id uelle. x dierum castimonia opus esse. decimo die cœnatum, deindę purè lautum in sacrarium deducturam. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia nõ digna quæstu, cui ancillula assueuerat: etiam postquã manumissa erat, eodem se genere tuebatur. huic consuetudo iuxta uicinitatem cum Ebutio fuit, minime adolescẽtis aut rei aut famæ damnosa. ultro enim amatus appetitusq; erat: & maligne omnia prębentibus suis, meretriculę munificentia sustinebatur. quin eò processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat: tutore à tribunis & prætore petito, cum testamentum faceret, unum Ebutium institueret hęredem. Hęc amoris pignora cum essent, nec quicquã secretum alter ab altero haberent, per iocum adolescens uetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. religionis se causa, ut uoto pro ualetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari uelle. Id ubi mulier audiuit, perturbata, dij meliora, inquit. mori & sibi & illi satius esse, quàm id faceret. & in caput eorũ detestari minas periculaq;, qui id suasissent. Admiratus cum uerba, tum perturbationẽ tantam adolescens parcere execratiõibus iubet, matrem id sibi assentiẽte uitrico imperasse. Vitricus ergo, inquit, tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, uitamq; tuam perditũ ire hoc facto properat? Eo magis mirabundo, quęrẽtiq; quid rei esset, pacẽ ueniamq; precata deorum dearumq;, si coacta caritate eius silenda enuntiasset: ancillam se ait dominæ comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eò accessisse. scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse: & iam biennio constare neminem initiatum ibi maiorem annis xx. ut quisq; introductus sit, uelut uictimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum, qui circunsonet ululatibus cantuq; symphoniæ, & cymbalorum & tympanorũ pulsu, ne uox quiritantis cum per uim stuprum inferatur, exaudiri posit. Orare deinde atq; obsecrare, ut eam rem quocunq; discuteret modo: nec se eò pręcipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. neq; antè dimisit eum quàm fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum. Posteaquã domum uenit & mater mentionem intulit: quid eo die, quid deinceps cæteris quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset: negat eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. aderat sermoni uitricus, confestim mulier exclamat: Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse. illius excetræ delinimentis, & uenenis imbutũ, nec parentis, nec uitrici, nec deorum uerecundiam habere: iurgãtes hinc mater, hinc uitricus cum quatuor eum seruis domo exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiam se amitam contulit, causamq; ei cur esset à matre eiectus, narrauit. deinde ex autoritate eius postero die ad Cos. Posthumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum redire dimisit. ipse Sulpiciam gra

Res horrenda atq; immanis

uem fœminam,socrum suam percunctatus est: ecquam anum Ebutiam ex Auentino nosset?
cum ea nosse probam,& antiqui moris fœminam respondisset,opus esse sibi ea cõuenta dixit.
mitteret nuntium ad eam,ut ueniret.Ebutia accita ad Sulpiciam uenit.& cõsul paulo pòst,ue/
lut forte interuenisset, sermonẽ de Ebutio fratris eius filio infert. Lachrymæ mulieri obortæ,
& miserari casum adolescentis cœpit:qui spoliatus fortunis à quibus minime oporteret, apud
se tunc esset, eiectus à matre: quod probus adolescens (dij propitij essent) obscœnis, ut fama
esset,sacris initiari nollet.Satis de Ebutio exploratũ ratus consul, non uanum autorem esse:di
missa Ebutia,socrum rogat ut Hispalam indidem ex Auentino libertinam non ignotam uici/
niæ accerseret ad sese.eam quoq; esse quæ percunctari uellet. Ad cuius nuntiũ perturbata Hi/
spala,quod ad tam nobilem & grauem fœminam ignara causæ accerseretur: posteaquã licto/
res in uestibulo turbam q; consularem & consulem ipsum conspexit, propè exanimata est. In
interiorem partem ædium abductam socru adhibita cõsul, si uera dicere inducere in animum
posset,negat perturbari debere.fidẽ uel ab Sulpicia tali fœmina, uel ab se acciperet.exprome/
ret sibi quæ in luco Similę Bacchanalibus in sacro nocturno solerẽt fieri.Hoc ubi audiuit,tan
tus pauor tremorq; omnium membrorum mulierẽ cepit,ut diu hiscere nõ posset.tandem con
firmata,puellam admodum se ancillam initiatam cum domina ait. aliquot annis,ex quo ma/
numissa sit,nihil quid ibi fiat,scire.Iam idipsum consul laudare,quod initiatam se non inficia/
retur.sed & cætera eadem fide expromeret. neganti ultra quicquam scire, non eandem,dice/
re si coarguatur ab alio, ac per se fatenti ueniam aut gratiam fore. eum sibi omnia exposuisse
qui ab illa audisset.Mulier haud dubiè,id quod erat,Ebutium indicem arcani rata esse, ad pe/
des Sulpiciæ procidit:& eam primo orare cœpit,ne mulieris libertinæ cum amatore sermonẽ
in rem non seriam modo,sed capitalem etiam uerti uellet.se terrendi eius causa.non quod sci/
ret quicquam,ea locatam esse.Hic Posthumius accensus ira,tum quoq; ait eam cum Ebutio se
amatore cauillari credere,non in domo grauissimæ fœminæ & cum consule loqui.& Sulpicia
attollere pauentem,simul illam adhortari,simul iram generi lenire.Tandem confirmata,mul
tum incusata perfidia Ebutij,qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset:magnum si
bi metum deorum quorum occulta enuntiaret:maiorem multo dixit hominum esse,qui se in/
dicem manibus suis discerpturi essent.itaq; hoc se Sulpiciam, hoc consulem orare, ut se extra
Italiam aliquò amandarent,ubi reliquũ uitæ degere tuto posset. Bono animo esse iubere eam
consul,& sibi curæ fore dicere,ut Romæ tuto habitaret.Tum Hispala originem sacrorum ex/
promit. Primo sacrarium id fœminarum fuisse, nec quenq; uirum eò admitti solitum. tres
in anno statos dies habuisse,quibus interdiu Bacchis initiarent. sacerdotes inuicem matronas
creari solitas.Pacullam Miniam Campanam sacerdotem omnia tanq; deûm monitu immu/
tasse.nam & uiros eam primam suos filios initiasse, Minium & Herennium Cerrinios, & no/
cturnum sacrum ex diurno,& pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initio
rum fecisse.ex quo in promiscuo sacra sint:& permisti uiri fœminis & noctis licentia accesserit:
nihil ibi facinoris,nihil flagitij pretermissum.plura uirorum inter sese,quàm fœminarum esse
stupra.si qui minus patientes dedecoris sint,& pigriores ad facinus pro uictimis immolari ni/
hil nefas ducere.hanc summã inter eos religionem esse. uiros uelut mente capta cum iactatio/
ne fanatica corporis uaticinari.matronas baccharũ habitu crinibus pafsis cum ardentibus fa/
cibus decurrere ad Tyberim:demissasq; in aquam faces, quia uiuum sulphur cum calce insit,
integra flãma efferre.Raptos à dijs homines,dici, quos machinæ illigatos ex conspectu in ab
ditos specus abripiant.eos esse,qui aut coniurare aut sociari facinoribus, aut stuprum pati no/
luerint.Multitudinẽ ingentẽ,alterum iam propè populum esse:in his nobiles quosdam uiros
fœminasq;.biennio proximo institutum esse,ne quis maior xx annis,initiaretur.captari æta
tes & erroris & stupri patientes.Peracto indicio aduoluta rursus genibus preces easdem, ut se
ablegaret,repetiuit.Cõsul rogat socrum,aut aliquam partem ædium uacuam faceret,quò Hi/
spala immigraret.cœnaculũ super ædes datum est,scalis ferentibus in publicum obseratis,adi
tu in ædes uerso.res omnes Feceniæ extemplo trãslatę,& familia accersita.& Ebutius migrare
ad consulis clientem iussus.Ita cum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Posthu
mius

nius defert. Omnibus ordine expositis, quæ delata primo, quæ deinde ab se inquisita forent, patres pauor ingens cepit: cum publico nomine, ne quid eæ coniurationes cœtusq; nocturni fraudis occultæ, aut periculi importarēt: tum priuatim suorum quisq; uicē, ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus gratias consuli agendas, quod eam rem & cum singulari cura & sine ullo tumultu inuestigasset. quęstionem deinde de Bacchanalibus sacrisq; nocturnis extra ordinem cōsulibus mandat. indicibus Ebutio ac Feceniæ ne fraudi ea res sit, curare, & alios indices præmijs inuitare iubet. sacerdotes eorum sacrorū, seu uiri seu fœminæ essent, non Romæ modò, sed per omnia fora & cōciliabula conquiri, ut in consulū potestate essent. edici præterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut conuenisse causa sacrorum uelit: neu quid talis rei diuinæ fecisse. ante omnia ut quæstio de his habeatur, qui coierint coniurauerint'ue, quo stuprum flagitium'ue inferretur. Hęc senatus decreuit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes eius sacri omnes cōquirerent, comprehensosq; libero conclaui ad quæstionem seruarent. ædiles plebis uidere, ne qua sacra in operto fierent. triumuiris capitalibus mandatum est, ut uigilias disponerent per urbē, seruarentq; ne qui nocturni cœtus fierent: utq; ab incēdijs caueret, adiutores triumuiris quinque uiri uti cis Tyberim suæ quisq; regionis ædificijs præessent. Ad hęc officia dimissis magistratibus consules in rostra ascenderunt. & contione aduocata cum solenne carmen precationis, quod præfari priusquā populum alloquantur, magistratus solent: peregisset consul, ita cœpit. Nulli unquam contioni Quirites tam nō solum apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum comprecatio fuit, quæ uos admoneret: hos esse deos, quos colere, uenerari, precariq; maiores uestri instituissent: non illos qui prauis & externis religionibus captas mentes uelut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerēt. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, inuenio. si aliquid ignorabitis, ne locum negligētiæ dem: si omnia nudauero, ne nimium terroris offundam uobis, uereor. quicquid dixero, minus quàm pro atroci tate & magnitudine rei dictum scitote esse. ut ad cauendū satis sit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota iampridem Italia, & nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modò accepisse uos, sed crepitibus etiam ululatibusq; nocturnis, qui personant tota urbe certū habeo: cæterum quæ ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse credere: & qualecunq; sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero multa millia hominum esse, illico necesse est exterreamini, nisi adiūxero, qui qualesq; sint. Primum igitur mulierum magna pars est, & is fons mali huiusce fuit. deinde simillimi fœminis mares stuprati & constupratores, fanatici uigiles, uino, strepitibus, clamoribusq; nocturnis attoniti. Nullas adhuc uires cōiuratio, cęterum incrementum ingens uirium habet, quod indies plures fiunt. Maiores uestri ne uos quidem, nisi cum aut uexillo in arce posito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi cōcilium tribuni edixissent: aut aliquis ex magistratibus ad contionem uocasset, forte temere coire uoluerunt: & ubicunq; multitudo esset, ibi & legitimum rectorē multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac uirorum esse creditis? si quibus ætatibus initientur mares sciatis: non misereat uos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramēto initiatos iuuenes milites faciendos censetis Quirites? ijs ex obscœno sacrario eductis arma cōmittenda? hi cooperti stupris suis alienisq; pro pudicitia coniugum ac liberorū uestrorum ferro decernent? Minus tamen esset, si flagitijs tantum effœminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in repub. fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinēs. quicquid ijs annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est: ex illo uno sacrario scitote ortum esse. nec dum omnia in quæ coniurauerunt, edita facinora habent. adhuc priuatis noxijs, quia nondū ad rempub. opprimendam satis uirium est, cōiuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie malum: iam maius est, quàm ut capere id priuata fortuna posit: ad summam reipub. spectat. nisi præcauetis Quirites, iam huic diurnæ legitime ab consule uocatæ par nocturna contio esse poterit. nunc illi uos singuli uniuersos contionantes timent. iam ubi uos dilapsi domos & in rura uestra eritis, illi coierint

consultabunt de sua salute simul ac uestra pernicie. tum singulis uobis uniuersi timendi erunt. Optare igitur unusquisq; uestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum cum quibus in omne flagitium & facinus cōiurauit, non suum iudicet. Ne quis etiam errore labatur uestrũ quoq; nō sum securus. nihil enim in speciem fallacius est quàm praua religio. ubi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis uindicandis diuini iuris aliquid immistum uiolemus. Hac uos religione innumerabilia decreta pōtificum, senatuscōsulta, aruspicum deniq; responsa liberant. Quoties hoc patrum auorumq; ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri uetarent? sacrificulos uatesq; foro, circo, urbe prohiberent? uaticinios libros conquirerent comburerentq;? omnem disciplinam sacrificandi, preterquam more Romano abolerent? Iudicabant enim prudentissimi uiri omnis diuini humaniq; iuris, nihil æque dissoluendæ religionis esse, quàm ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hęc uobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos uestros, cum demoliētes nos Bacchanalia, discutientes nefarios cœtus cerneretis. omnia dijs propitijs, uolentibusq; ea faciemus. qui quia suum numen sceleribus libidinibusq; contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri ut impunita essent, sed ut uindicarentur & opprimerentur, uoluerunt. Senatus quęstionem extra ordinem de ea re mihi collegæq; meo mandauit: nos quæ ipsis nobis agenda sunt, impigrè exequemur: uigiliarũ nocturnarum curā per urbem minoribus magistratibus mandauimus. uos quoq; æquum est quæ uestra munia sunt, quo quisq; loco positus erit, quod imperabitur impigrè præstare, & dare operā, ne quid fraudē noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde senatusconsulta iusserunt, indiciq; præmium proposuerunt: si quis quem ad se deduxisset, nomenue absentis detulisset. qui nominatus profugisset, diem certam se finituros, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si uenire ad causam dicendam uellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugæ causa uendidisse, neue emisse uellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla iuuaret fugientes. Contione dimissa terror magnus urbe tota fuit: nec mœnibus se tantũ urbis, aut finibus Romanis cōtinuit: sed passim per totam Italiam literis hospitum de senatusconsulto & cōtione & edicto consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi ea nocte quæ diem insecuta est, quo in contione res palàm facta est, custodijs circa portas positis, fugientes à triumuiris cōprehensi & reducti sunt: multorum nomina delata. quidam ex ijs uiri fœminæq; mortem sibi cōsciuerunt. Coniurasse supra VII millia uirorum ac mulierum dicebantur: capita autē coniurationis constabat esse, M. & L. Catinios de plebe Romana, & Faliscum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagitia orta, eos maximos sacerdotes conditoresq; eius sacri esse. data opera est, ut primo quoq; tempore comprehenderentur. Adducti ad Cos. fassiq; de se nullam moram iudicio fecerunt. Cæterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut quia multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius per senatum res in diem tricesimum differre, donec quæstiones à Coss. perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant nec inueniebantur, quorum nomina delata erant, coēgit consules circa fora proficisci, ibiq; quærere & iudicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine sacro, præeunte uerba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in omne facinus ac libidinem continebatur: nec earũ rerum ullā rem, in quas iureiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in uinculis relinquebāt. qui stupris aut cędibus uiolati erant, qui falsis testimonijs, signis adulterinis, subiectione testamentorũ, fraudibus alijs contaminati, eos capitali pœna afficiebant. plures necati quàm in uincula coniecti sunt. magna uis in utraq; causa uirorum mulierumq; fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant: ut ipsi in priuato animaduerterent in eas. si nemo erat idoneus supplicij exactor, in publico animaduertebatur. datum deinde cōsulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiam diruerent: extraquam si qua ibi uetusta ara, aut signum consecratum esset: in reliquum deinde S C. cautum est, ne qua Bacchanalia Romæ, ne ue in Italia essent. si quis

si quis tale sacrũ solenne & necessariũ duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse apud prętorem urbanum profiteretur: prætor senatum consuleret. si ei permissum esset, cum in senatu centum nõ minus essent, ita id sacrũ faceret, dum ne plus quinq; sacrificio interessent: neu qua pecunia cõmunis, neu quis magister sacrorũ, aut sacerdos esset. Aliud deinde huic cõiunctum, referente Q. Martio Cos. S C. factum est, ut de ijs quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, cum Sp. Posthumius quæstionibus perfectis Romam redisset: Minium Cerrinium Campanũ Ardeam in uincula mittendum censuerunt, magistratibusq; Ardeatium prędicendũ, ut in intentiore eum custodia asseruarent, non solum ne effugeret, sed ne mortis cõsciscendæ locum haberet, Sp. Posthumius aliquanto post Romam uenit. eo referente de P. Ebutij & Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, S C. factum est, ut singulis his centena millia æris quęstores urbani ex ærario darent: utiq; Cos. cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoq; tempore ferrent, ut P. Ebutio emerita stipendia essent, ne inuitus militaret, ne'ue censor ei equum publicum assignaret: utiq; Feceniæ Hispalæ datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei uir testamento dedisset: utiq; ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominię'ue esset: utiq; consules prętoresq; qui nunc essent, qui'ue postea futuri essent, curarent ne quid ei mulieri iniuriæ fieret, utiq; tuto esset. id senatũ uelle & æquum cẽsere, ut ita fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaq; sunt ex S C. & de cæterorũ indicum impunitate præmijsq; consulib. permissum est. Etiam Q. Martius quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures prouinciã proficisci parabat, tribus millibus peditũ Romanorũ, CL equitibus, & quinque millibus latini nominis peditũ, ducẽtis equitibus in supplementũ acceptis. Eadem prouincia, idem numerus peditũ equitumq; & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Æmylius Coss. habuerunt. duas præterea legiones nouas ex SC. scribere iussi sunt. & XX millia peditũ socijs & nomini latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Romanorũ, CC equites. totum hunc exercitũ, præter legiones in supplementũ Hispaniensis exercitus duci placebat. itaq; consules dum ipsi quęstionib. impediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quęstionibus prior Q. Martius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quæ latebræ receptaculaq; semper illis fuerãt, persequitur: in pręoccupatis angustijs loco iniquo est circumuentus. quatuor millia militum amissa, & legionis secundæ signa tria, undecim uexilla sociũm ac latini nominis in potestatem hostium uenerunt: & arma multa, quæ quia impedimento fugientibus per syluestres semitas erant, passim iactabant. nec prius sequendi Ligures finem q̃ fugæ Romani fecerunt. Consul ubi primum ex hostium agro euasit, ne quantũ diminutæ copiæ forent appareret, in locis pacatis exercitum dimisit. nõ tamen obliterare famã rei male gestæ potuit. nã saltus, unde eum Ligures fugauerant, Martius est appellatus. Sub hunc nuntium ex Ligustinis uulgatũ literæ ex Hispania mistã gaudio tristitiã afferentes recitatæ sunt. C. Catinius, qui biennio antè prætor in eam prouinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astẽsi signis collatis pugnauit. ad sex millia hostium sunt cęsa: cęteri fusi fugati, castrisq; exuti. ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. id quoq; haud multo maiore certamine cepit quàm castra. sed dum incautius subit muros, ictus ex uulnere post dies paucos morit. Literis de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem consequeret, nuntiaretq; senatum æquum censere, ne sine imperio prouincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunã uenit. paucis antè diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore quo C. Catinius in prouinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. incerta uictoria discessum est. nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima mouerunt: Romanis & suos sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies coacto maiore exercitu Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacessiuerunt prælio Romanos. Nihil traditur, quæ causa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati prælio sunt. ad XII millia hominum cęsa, plus duo capta, & castris Romanus potitus. & nisi successor aduẽtu suo inhibuisset

 set

ſet impetum uictoris, ſubacti Celtiberi forent. Noui prætores ambo exercitus in hyberna deduxerunt. Per eos dies, quibus hęc ex Hiſpania nuntiata ſunt, ludi Taurilia per biduũ facti religionis cauſa. apparatos deinde Ludos M. Fuluius, quos uouerat Ætolico bello, fecit. Multi artifices ex Gręcia uenerãt honoris eius cauſa. athletarum quoq; certamen tum primo Romanis ſpectaculo fuit, & uenatio data leonum & pantherarum: & propè huius ſeculi copia ac uarietate ludicrum celebratum eſt. Nouendiale deinde ſacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesq; cœleſtes multifariam orti aduſsiſſe cõplurium leui afflatu ueſtiméta maxime dicebantur. Addita & unum diẽ ſupplicatio eſt ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. hoſtijs maioribus conſules procurarunt, urbemq; luſtrauerunt. Sub idem tẽpus & ex Vmbria nuntiatum eſt, ſemimarẽ duodecim fermè annos natum inuentum. id prodigium abominãtes arceri Romano agro, necariq; quàmprimũ iuſſerunt. Eodem anno Galli tranſalpini tranſgreſsi in Venetiam ſine populatione, aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia eſt, locum oppido cõdendo ceperunt. Legatis Romanis de ea re trans Alpes miſsis reſponſum eſt, neq; profectos ex autoritate gẽtis eos, nec quid in Italia facerẽt, ſe ſcire. L. Scipio Ludos eo tempore, quos bello Antiochi uouiſſe ſeſe dicebat: ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitatibusq; per dies decem fecit. Legatum eum poſt damnationem & bona uendita miſſum in Aſiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antiâs eſt autor. tum collatas ei pecunias, congregatosq; per Aſiam artifices, & quorum ludorum poſt bellum, in quo uotos diceret, mentionem nõ feciſſet, de ijs poſt legationẽ demum in ſenatu actum. Cum iam in exitu annus eſſet, Q. Martius abſens magiſtratu abiturus erat. Sp. Poſthumius quæſtionibus cum ſumma fide curaq; perfectis, comitia habuit. creati ſunt conſules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Poſtero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Poſthumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Poſthumius Tempſanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Poſthumius Cos. renuntiauerat, peragrantem ſe propter quæſtiones utrunq; littus Italiæ, deſertas colonias Sipontum ſupero, Buxẽtum infero mari inueniſſe, triumuiri ad colonos eò ſcribendos ex S C. ab T. Mænio prætore urbano creati ſunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bebius Pamphilus. Cum Perſeo rege & Macedonibus bellũ quod imminebat, nõ unde plerią; opinãtur, nec ab ipſo Perſeo cauſas cepit. inchoata initia à Philippo ſunt. & is ipſe, ſi diutius uixiſſet, id bellũ geſsiſſet. Vna ea res cum uicto leges imponerentur, maxime angebat: quod qui Macedonum ab ſe defecerant in bello, in eo ius ſæuiendi ademptum ei ab ſenatu erat: cum quia rem integrã Quintius in cõditionibus pacis diſtulerat, nõ deſperaſſet impetrari poſſe. Antiocho rege deinde bello ſuperato ad Thermopylas, diuiſis partibus, cum per eoſdẽ dies conſul Acilius Heracleã, Philippus Lamiam oppugnaſſet: capta Heraclea quia iuſſus abſcedere à mœnibus Lamiæ erat, Romanisq; oppidum deditum eſt: ægrè eam rem tulerat. permulſit iram eius conſul, quod ad Naupactum ipſe feſtinans, quò ſe ex fuga Ætoli contulerant: Philippo permiſit ut Athamaniæ & Aminandro bellum inferret: & urbes quas Theſſalis Ætoli ademerant, regno adijceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat, & urbes aliquot ceperat. Demetriadem quoq; urbem ualidam, & ad omnia opportunam, & Magnetum gentem ſuæ ditionis fecit. inde & in Thracia quaſdã urbes nouæ atq; inſuetæ libertatis uitio, ſeditiõibus principum turbatas, partibus quæ domeſtico certamine uincerẽtur, adiungendo ſe, cepit. His ſedata in pręſentia regis ira in Romanos eſt. nunquam tamen remiſit animum à colligendis in pace uiribus, quibus quãdocunq; data fortuna eſſet, ad bellum uteretur. Vectigalia regni nõ fructibus tantum agrorum, portorijsq; maritimis auxit: ſed metalla etiã & uetera intermiſſa recoluit, & noua multis locis inſtituit, ut uero antiquam multitudinẽ hominum, quę belli cladibus amiſſa erat, reſtitueret: nõ ſobolem tantum ſtirpis parabat, cogendis omnibus procreare atq; educare liberos: ſed Thracum etiã magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusq; aliquãdiu à bellis omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde cauſæ, quæ de integro iram mouerent in Romanos. Theſſalorum & Perręborum querelæ de urbibus ſuis ab eo poſſeſsis, & legatorum

Varia Prodigia.

torum Eumenis regis de Thraciis oppidis per uim occupatis, traductaq́ in Macedoniã multitudine, ita auditæ erant, ut eas non negligi satis appareret. Maximè mouerat senatum, quod iam Æni & Maroneæ affectari possessionẽ audierant. minus Thessalos curabant. Athamanes quoq; legati uenerunt, non partis amissæ, nõ finium iacturam querentes, sed totam Athamaniam sub ius iudiciumq́ regis uenisse. Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio prçsidio. ij non Maroneam modò, sed etiam Ænum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant & à Philippo legati ad purganda ea. qui nihil nisi permissu Romanorũ imperatorum factum affirmabãt. Ciuitates Thessalorum & Perræborum & Magnetum, & cum Aminandro Athamanum gentem in eadem causa, qua Ætolos fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis ætolicis urbibus cõsulem ad recipiendas eas ciuitates Philippum misisse. armis subactos parere. Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas cõtrouersias disceptandas misit, Q. Cçcilium Metellum, M. Bebium Pamphilum, T. Sempronium. Quorum sub aduentũ, ad Thessalica Tempe omnibus ijs ciuitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, cõcilium indictum est. Ibi cum Romani legati disceptatorũ loco, Thessali Perræbiq́ & Athamanes haud dubij accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissent: pro ingenio quisq; eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusúe egerunt. In cõtrouersiam autem ueniebãt, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenç, & cætera circa eas oppida: utrum Thessalorum iuris, cum ui ademptæ possessæq́; ab Ætolis forent: (nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat) an ætolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Acilium regi cõcessisse, si Ætolorum fuissent: & si uoluntate, nõ ui atq; armis coacti, cum Ætolis essent. Eiusdem formulæ disceptatio de Perræborum Magnetumq́ oppidis fuit. omnium enim iura possidẽdo per occasiones Ætoli miscuerant. Ad hçc quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adiectæ, quod ea oppida, si iam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quingentos principes iuuentutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in seruilibus abuti ministerijs: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. Thebas Phthias unũ maritimum emporium fuisse quõdam Thessalis qçstuosum & frugiferum. ibi nauibus onerarijs comparatis regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent: negotiationẽ maritimam omnem eò auertisse. Iam ne à legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, uiolandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quintium. itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos, ut non in ciuitatibus suis, nõ in communibus gentis concilijs quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis autores Romanos: lateri adhærere grauem dominum, prohibentem uti beneficijs populi Romani. quid autem si uox libera non sit, liberum esse? nunc se fidutia & præsidio legatorum ingemiscere magis quàm loqui. nisi prouideat aliquid Romani, quo & Grçcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi minuatur: nequicquam & illum uictum, & se liberatos esse. ut equum tenacẽ non parentem, frenis asperioribus castigandum esse. Hçc acerbè postremi: cum priores leniter permulsissent iram eius, petentes, ut ignosceret pro libertate loquentibus: & ut deposita domini acerbitate assuesceret socium atq; amicum sese præstare: & imitaretur populum Romanũ, qui caritate quàm metu adiungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perræbi Connocondylum, quod Philippus Olympiadem appellauerat, Perræbiæ fuisse, & ut sibi restitueretur, agebant. & de Mallœa & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, & castella Athençum & Pœtneum. Philippus, ut accusatoris potius quàm rei speciem haberet, & ipse à querelis orsus, Menelaidẽ in Dolopia quæ regni sui fuisset, Thessalos ui atq; armis expugnasse questus est. item Petram in Pieria ab ijsdem Thessalis Perræbisq́ captam. Xynias quidem haud dubiè ætolicum oppidum sibi eos contribuisse: & Paracheloida, quæ sub Athamania esset, nullo iure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina obijciantur de insidijs legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis: alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores, aut nautici petant: alterum mores suos respuere. tot annos esse, per quos nunquam cessauerint legati nunc ad imperato-

res Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre, quę unquam uerbo uiolatū esse? semel ad Quintium euntibus insidias dici factas, sed quid ijs acciderit non adijci. quærentium quid falso obijciant, cum ueri nihil habeant, ea crimina esse. insolēter & immodicè abuti Thessalos indulgentia populi Romani, uelut ex diutina siti nimis auidè meram haurientes libertatem. ita, seruorū modo præter spem repente manumissorum, licentiam uocis & linguæ experiri, & iactare sese insectatione & cōuitijs dominorum. Elatus deinde ira adiecit, nondum omnium dierum solem occidisse. Id minaciter dictum non Thessali modò in sese, sed etiam Romani acceperunt. & cum fremitus post eam uocem ortus, & tādem sedatus esset: Perræborum inde Athamanumque legatis respondit: eandē de quibus illi agant, ciuitatum causam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, cum hostium essent. si suum munus qui dedissent, adimere uelint, scire se cedendum esse. sed meliori ac fideliori amico in gratiam leuium & inutilium sociorum iniuriam eos esse facturos. nec enim ullius rei minus diuturnā esse gratiā quàm libertatis, pręsertim apud eos, qui malè utendo eam corrupturi sint. Causa cognita pronūtiauerunt legati, placere deduci prǽsidia Macedonū ex ijs urbibus, & antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. de iniurijs quas ultrò citroque illatas querātur, quo modo inter eas gentes & Macedonas disceptetꝛ, formulam iuris exequendi constituendam esse. Inde grauiter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis. Si liberas esse Ænum & Maroneam uelint Romani, nihil sui pudoris esse ultrà dicere, quàm ut admoneant: re, non uerbo eos liberos relinquant: nec suum munus intercipi ab alio patiantur. sin autem minor cura sit ciuitatum in Thracia positarum, multo uerius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quàm Philippum habere: uel pro patris Attali meritis bello, quod aduersus Philippū ipsum gesserit popul⁹ Romanus: uel suis quod Antiochi bello terra marique laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præiudicium. qui cum Chersonnesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis uelut appēdices maioris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut iure imperij, cum tam procul à finibus Macedoniæ absint, ciuitatibus his præsidia imposuisse? uocari Maronitas iuberent. ab ijs certiora omnia de statu ciuitatum earum scituros. Legati Maronitarum uocati, non uno loco tantum urbis præsidium regium esse, sicut in alijs ciuitatibus, dixerūt: sed pluribus simul, & plenam Macedonum Maroneam esse. itaque dominari assentatores regios: his solis loqui & in senatu & in contionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, & dare alijs. optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit: aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere. De iure etiam finium pauca adiecerunt. Q. Fabium Labeonem, cum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo ueterem uiam regiam, quæ ad Thraciæ paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippū nouā postea deflexisse uiam, qua Maronitarū urbes agrosque amplectatur.

Ad ea Philippus longè aliā, quàm aduersus Thessalos Perræbosque nuper, ingressus disserendi uiam, Non cum Maronitis, inquit, mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed iam uobiscum Romani, à quibus nihil æqui me impetrare iamdiu animaduerto. Ciuitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant, reddi mihi æquū censebam: nō quia magna accessio ea regni futura esset: (sunt enim & parua oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multū ad reliquos Macedonas cōtinendos exemplum pertinebat, negatū est mihi. Bello ætolico Lamiam oppugnare iussus à consule M. Acilio, cum diu fatigatus ibi prælijs operibusque essem: transcendentem me iam muros à capta propè urbe reuocauit consul, & abducere copias inde coēgit. ad huius solatium iniuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perræbiæque & Athamanū reciperem quædā castella magis quàm urbes. ea quoque ipsa uos mihi Q. Cæcili paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paulo antè, si dijs placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt. Eumenē æquius esse quàm me habere. Id ego aliter lōge iudico esse. Eumenes enim, non nisi uicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. itaque ille uestrum meritum habet, non uos illius. mei autem regni tantum aberat ut ulla pars in discrimine

mine fuerit:ut tria millia talentûm, & quinquaginta tectas naues, & omnes Greciæ ciuitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultrò Antiochum in mercedē societatis sim aspernatus. hostemq; ei me esse prius etiā quàm M. Acilius exercitū in Greciā traijceret, præ me tuli: & cum eo consule belli partē quancunq; mihi delegauit, gesi. & insequenti cōsuli L. Scipioni, cum terra statuisset ducere exercitū ad Hellespontum, nō iter tantū per regnū nostrum dedi, sed uias etiam muniui, pontes feci, cōmeatus præbui: nec per Macedoniā tantum, sed per Thraciā, ubi etiam inter cetera pax quoq; præstanda à Barbaris erat. Pro hoc studio meo erga uos, ne dicam merito, utrum adijcere uos Romani aliquid, & amplificare & augere regnū meum munificentia uestra oportebat? an quæ haberē aut meo iure, aut beneficio uestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum ciuitates, quas regni mei fuisse fatemini, nō restituunt. Eumenes tanquā ad Antiochum spoliandū me uenit: & si dijs placet decē legatorum decretum calumniæ impudentissimæ pretendit, quo maximè & refelli & coargui potest. disertissimè enim planissimeq; in eo scriptum est: Chersonesum & Lysimachiā Eumeni dari. ubi tandem Ænus & Maronea & Thraciæ ciuitates ascriptæ sunt? quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud uos tanquā ab illis impetrauerit, obtinebit? Quo in numero me apud uos esse uelitis, refert. si tanq; inimicum & hostē insectari propositum est: pergite ut cœpistis, facere. sin aliquis respectus est mei, ut socij atq; amici regis: deprecor, ne me tanta iniuria dignum iudicetis. Mouit aliquantū oratio regis legatos. itaq; medio respōso rem suspenderunt. si decem legatorū decreto Eumeni datæ ciuitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cepisset, eas premiū uictoriæ iure belli habiturū. si neutrū eorum foret, placere cognitionē senatui reseruari: & ut omnia in integro manerent, presidia quæ in ijs urbibus sint, deduci. He causæ maximè animū Philippi alienauerunt ab Romanis, ut nō à Perseo filio eius nouis causis motum, sed ob has à patre bellum relictum filio uideri posit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum, rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat. quod ita cōparatum more maiorum erat, ne quis qui exercitum nō deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamq; prouinciam tradidisset successori. medius tamen honos Manlio habitus, ut ouans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: auri præterea pondo CXXXII, argenti XVI millia, CCC, & pronuntiauit in senatu: decem millia pondo argenti, & LXXX auri Q. Fabium questorem aduehere. id quoq; se in ærarium inlaturū. Magnus motus seruilis eo anno in Apulia fuit. Tarentū prouinciā L. Posthumius pretor habebat. is de pastorum coniuratione, qui uias latrocinijs pascuaq; publica infesta habuerāt, quæstionem seuerè exercuit. ad septem millia hominum cōdemnauit. multi inde fugerunt. de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in prouincias profecti sunt.

Eodem anno in Hispania pretores C. Calpurnius & L. Quintius, cum primo uere ex hybernis copias eductas in Beturia iunxissent: in Carpetaniā ubi hostiū castra erant, progressi sunt, communi animo consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta est. quibus dum utrinque subuenitur à castris, paulatim omnes copiæ in aciē eductæ sunt. in eo tumultuario certamine & loca sua, & genus pugnæ pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi, atq; in castra compulsi sunt. nō institere perculsis hostes. Pretores Romani, ne postero die castra oppugnarētur: silentio proximæ noctis tacito signo exercitū abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad uallū accesserūt: uacuaq; præter spē castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnā trepidationē erant, diripuerunt: regressiq; in sua castra paucos dies quietis statiuis māserunt. Romanorum sociorumq; in prælio fuga q; ad quinq; millia occisa: quorum se spolijs hostes armarunt. inde ad Tagum flumen profecti sunt. Pretores interim Romani omne id tēpus cōtrahendis ex ciuitatibus socijs Hispanorū auxilijs, reficiendisq; ab terrore aduersæ pugnæ militū animis consumpserunt. ubi satis placuère uires, & iam miles quoq; ad delendā priorē ignominiā hostē poscebat: XII millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia uigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerūt. Trans fluuiū in colle hostium castra erāt. extemplo quà

duobus

duobus locis uada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læua Quintius exercitus tradu-
xerunt: quieto hoste, dum miratur subitum aduentum, cōsultatq; qui tumultum iniicere trepi-
dantibus in ipso transitu amnis potuisset. interim Romani impedimentis quoq; omnibus tra-
ductis contractisq; in unum locum, quia iam moueri uidebant hostem, nec spatium erat ca-
stra cōmuniendi, aciem instruxerunt. in medio locatæ, quinta Calpurnij legio, & octaua Quin-
tij. id robur totius exercitus erat. campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberū
à metu insidiarum. Hispani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspe-
xerunt, ut priusquam se iungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi
cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hispanis recenti uictoria infla-
tis, & insueta ignominia milite Romano accenso. acerrimè media acies, duæ fortissimæ legio-
nes dimicabant. quas cum aliter moueri loco nō posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare:
& usq; plures confertioresq;, medios urgebant. Ibi posteaq; laborare aciem Calpurnius præ-
tor uidit, T. Quintilium Varum & L. Iuuentium Taluam legatos ad singulas legiones adhor-
tandas propere mittit. docere & monere iubet: in illis spem omnem uincendi & retinendæ Hi-
spaniæ esse. si illi loco cedant, neminem eius exercitus non modò Italiam, sed ne Tagi quidem
ulteriorem ripā unquam uisurum. ipse cum equitibus duarum legionum paululum circumue-
ctus, in cuneum hostium, qui mediā urgebat aciem, ab latere incurrit: Quintius cum suis equi-
tibus alterum hostium latus inuadit. sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, & præ-
tor ipse ante alios. nam & primus hostem percussit, & ita se immiscuit medijs, ut uix utrius par-
tis esset, nosci posset. & equites prætoris eximia uirtute & equitum pedites accensi sunt. pudor
mouit primos centuriones, qui inter tela hostium prętorem conspexerunt. itaq; urgere signife-
ros pro se quisq;, iubere inferre signa. & confestim militem sequi. renouatur ab omnibus cla-
mor impetus fit uelut ex superiore loco. haud secus ergo quàm torrentis modo fundunt, ster-
nuntq; perculsos: nec sustinere alij super alios inferentes sese possunt. fugientes in castra equi-
tes persecuti sunt, & permisti turbæ hostium intra uallū penetrauerunt. ubi ab relictis in præ-
sidio castrorū prælium instauratū: coactiq; sunt Romani equites descendere ex equis. dimican-
tibus ijs legio quinta superuēnit: deinde, ut quæq; potuerāt, copiæ affluebāt. Cęduntur passim
Hispani per tota castra. nec plus quàm quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia
ferè qui arma retinuerāt, montē propinquum ceperūt. mille, semiermes maxime per agros pa-
lati sunt. supra XXXV millia hostiū fuerant, ex quibus tā exigua pars pugnæ superfuit. signa
capta CXXXIII. Romani socijq; paulo plus sexcenti, & prouincialium auxiliorū CL ferme ce-
ciderunt. tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani, cruentæ maxime uictoriæ
speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manse-
runt. Pro contione postero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites phaleris. pronuntia-
uitq;, eorū maxime opera hostes fusos, castra capta & expugnata esse. Quintius alter prætor
suos equites catellis ac fibulis donauit. donati & centuriones ex utriusq; exercitu permulti, ma-
xime qui mediam aciem tenuerunt. Consules delectibus alijsq; quæ Romæ agendæ erant,
peractis rebus, in Ligures prouinciam exercitum duxerunt. Sempronius à Pisis profectus in
Apuanos Ligures, uastando agros urendoq; uicos & castella eorum, aperuit saltum usq; ad
fluuium Macram & Lunæ portum. Hostes mōtem antiquā sedem maiorum suorū, ceperunt.
& inde, superata locorū iniquitate, prælio deiecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatē uirtutemq;
collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit secundis aliquot prælijs: sex præterea oppida eorum
expugnauit. multa millia hominū in ijs cepit. belli autores III & XL securi percussit. Iam
comitiorū appetebat tempus. prior tamen Claudius quàm Sempronius, cui sors comitia ha-
bendi obtigerat, Romā uenit: quia P. Claudius frater eius cōsulatum petebat. Competitores
habebat patricios, L. Æmyliū, Q. Fabiū Labeonē, Ser. Sulpicium Galbā, ueteres candidatos,
& ab repulsis eo magis debitum quia primo negatus erat, honorem repetentes. etiam quia
plus quàm unum ex patricijs creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Ple-
beij quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bebius Pam-
philus, & ij repulsi in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex

omnibus nouus candidatus erat. Opinione hominum haud dubiè destinabantur Q. Fabius Labeo & L. Porcius Licinius. sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro uolitando: clamitantibus aduersarijs, & maiore parte senatus, meminisse eum debere prius se consulẽ populi Romani quàm fratrem P. Claudij esse: quin ille sedẽs pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorum tacitum spectatorẽ se præberet? coërceri tamen ab effuso studio nequijt. Magnis contentionibus tribunorum quoq; plebis, qui aut cõtra consulem, aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec peruicit Appius, ut deiecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, prꝫter spem suam & cæterorum: locum suum tenuit L. Porcius Licinius, quia moderatis studijs, non ui claudiana, inter plebeios certatum est. Prętorum inde Comitia sunt habita. C. Decimius Flauus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Næuius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hęc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militięq; gesta. Principio insequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius consules erant: cum Q. Cæcilius, M. Bebius & T. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Thessalorumq; ciuitates missi erant, legationem renuntiassent: regum quoque eorum ciuitatumq; legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrinque iterata, quæ dicta apud legatos in Grecia erant. Aliam deinde legationẽ nouam patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreuerunt ad uisendum, redditæ'ne ciuitates Rhodijs & Thessalis & Perræbis essent. Iisdem mandatum, ut ab Æno & Maronea præsidia deducerentur, maritimaq; omnis Thraciæ ora à Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire iussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quàm si non uenissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. de qua re querente grauiter Q. Cæcilio, simul Lacedæmonijs deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & uenundatam, ademptas quibus ad eam diem ciuitas stetisset, Lycurgi leges. Achæi maximè concilij negati crimen excusabant, recitando legem: quæ nisi belli pacis'ue causa, & cum legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis uenirent, uetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus curæ ijs esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret: quemadmodum & illis, quoties uellent, senatus daretur. Dimissis ijs legationibus, Philippus à suis certior factus, cedendum ciuitatibus deducendaq; præsidia esse, infensus omnibus in Maronitas iram effundit. Onomasto qui præerat maritimæ oræ mandat, ut partis aduersæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam unum ex regijs iamdiu habitantẽ Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, uelut in bello capta urbe, cędẽ fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter aduersus innoxios Maronitas, tam superbe aduersus populũ Ro. factum, ut quibus libertatem restituendã senatus censuisset, ij pro hostibus trucidarentur: abnuebat quicq; eorum ad se, aut quenquam suorum pertinere. seditione inter ipsos dimicatũ, cum alij ad se, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facile scituros esse, si percunctarentur ipsos Maronitas: haud dubius, perculsis omnibus terrore tã recentis cędis, neminẽ hiscere aduersus se ausurũ. Negare Appius, rem euidentem pro dubia quærendã: si ab se culpam remouere uellet, Onomastum & Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romã, ut eos senatus percunctari posset. Primo adeò perturbauit ea uox regem, ut nõ color, nõ uultus ei cõstaret. deinde collecto tandem animo, Casandrum qui Maroneæ fuisset, si utiq; uellẽt, se missurum dixit. ad Onomastum quidẽ quid eam rem pertinere? qui non modò Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset. Et parcebat magis Onomasto honoratiori amico, & eundẽ indicem haud paulo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo cõtulerat, & multorum talium ministrum & conscium habebat. Casander quoq;, missis qui per Epirũ ad mare prosequerentur eum, ne qua indiciũ emanaret, ueneno traditur sublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrẽt nihil eorum sibi placere: & Philippus minimè quin rebellandum esset dubius, quia tamẽ immaturæ ad id uires erant: ad moram interponendã Demetrium minorem filium mittere Romam simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus statuit: satis credens ipsum etiam

etiam iuuenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momēti facturū. Interim per speciem auxilij Byzantijs ferēdi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum inijciendū profectus, perculsis ijs uno prælio, & Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit: missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent sollicitādos. Et in Peloponneso aduentus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erāt, expectabāt. aduersus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmonijs actum. Ex hostibus eos accusatores factos. & periculum esse, ne uicti magis timendi forent quàm bellantes fuissent. quippe in bello socijs Romanis Achęos usos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmonijs quàm Achæis esse: ubi Areus etiā & Alchibiades, ambo exules suo beneficio restituti, legationem Romam aduersus gentem Achæorum ita de ipsis meritā suscepissent: adeo ꝗ infesta oratione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in eam uiderentur. Clamor undiq; ortus, referret nominatim de ijs. & cum omnia ira, non consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati uenerunt. his Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquam agerent quicq;, terror Achæis iniectus erat & cogitatio, quàm non ex æquo disceptatio futura esset: quod Areum & Alcibiadē, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis uidebant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea quæ apud senatum questi erant Lacedæmonij, displicere senatui ostendit: cædem primum ad conflictum factam eorum, qui à Philopœmene ad causam dicendam euocati uenissent: deinde cum in homines ita sæuitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret: muros dirutos urbis nobilissimæ esse, leges uetustissimas abrogatas, inclytamq; per gentes Lycurgi disciplinam sublatam. Hęc cum Appius dixisset, Lycortas & quia prætor & quia Philopœmenis autoris omnium quæ Lacedęmone acta fuerant, factionis erat, ita respōdit: Difficilior nobis Ap. Claudi apud uos oratio est, quàm Romæ nuper apud senatū fuit. tunc enim Lacedæmonijs accusantibus respondendū erat: nunc à uobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quam iniquitatē conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurū esse posita contentione qua paulo antè egisti. Ego certè cum ea, quæ & hic antea apud Q. Cæcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonij, à te paulo antè relata sint, non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem obijcitis eorum, qui à Philopœmene prætore euocati ad causam dicendā interfecti sunt. hoc ego crimen non modò non à uobis Romani, sed ne apud uos quidē nobis obijciendum fuisse arbitror. quid ita? quia in uestro fœdere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedęmonij. Quo tempore armis captis urbes, à quibus abstinere iussi erant, nocturno impetu occupauerunt, si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea in Peloponneso fuisset, eò nimirum capti & oppressi cōfugissent. cum uos procul essetis, quò aliò, nisi ad nos socios uestros, quos antea Gyttheo opem ferenteis, quos Lacedęmonē uobiscum simili de causa oppugnanteis uiderant, confugerent? Pro uobis igitur iustum piumq; bellum suscepimus. quod cum alij laudent, reprehendere ne Lacedęmonij quidem possint, & dij quoq; ipsi comprobauerint, qui nobis uictoriam dederunt: quonā modo ea quæ belli iure acta sunt, in disceptationem ueniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quod euocauimus eos ad causam dicendam qui ad arma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant maritima oppida, qui diripuerant, qui cędem principum fecerant. quod uero illi uenientes in castra interfecti sunt: uestrum est Areu & Alcibiade, qui nūc nos, si dijs placet, accusatis, nō nostrum. exules Lacedęmoniorū, quo in numero ij quoq; duo fuerunt, & tunc nobiscum erant, quod domicilio sibi delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exilio posse consenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonij igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec iure, an iniuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certe uestra sunt Achæi, quod leges disciplināq; uetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. quæ utraq; ab ijsdem obijci qui possunt. cum muri Lacedæmonijs non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissoluendam Lycurgi disciplinam exstructi sint? tyranni enim nuper eos arcē & munimentum sibi, non ciuitati parauerunt. & si existat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, & nunc se patriam

& Spartam

& Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmena expectare, nec Achæos, sed uos ipsi Lacedęmonij uestris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis uestigia debuistis. uestræ enim illæ deformes ueluti cicatrices seruitutis erāt. & cum sine muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis: muris uelut compedibus circundatis uincti per centum annos seruistis. Quod ad leges ademptas attinet: ego antiquas Lacedæmonijs leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse: nec malè consuluisse ciuitati, cum concilij nostri eam fecerimus, & nobis miscuerimus: ut corpus unum, & concilium totius Peloponnesi esset. tunc opinor, si alijs ipsi legibus uiueremus, alias istis iniunxissemus, queri se iniquo iure esse, & indignari possent. Scio ego Appi Claudi hanc orationem, qua sum adhuc usus, neq; sociorū apud socios, neq; liberæ gentis esse: sed seruorum uerius disceptantiū apud dominos. nam si nō uana illa uox præconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achæos iussistis: si fœdus ratum est, si societas & amicitia ex æquo obseruatur: cur ego quid Capua capta feceritis Romani, non quæro? uos rationem reposcitis, quid Achęi Lacedęmonijs bello uictis fecerimus? Interfecti aliqui sunt, finge, à nobis, quid? uos senatores Campanos securi non percussistis? muros diruimus. uos non muros tantum, sed urbem & agros ademistis. Specie, inquis, æquū est fœdus apud Achęos, re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium est. Sentio Appi: & si non oportet, non indignor. sed oro uos, quantumlibet intersit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hostes uestri nostriq; apud uos sint, ac nos socij: imò ne meliore iure sint: nam ut in æquo essent, nos fecimus: cum leges ijs nostras dedimus: cum ut Achæi concilij essent, effecimus: parum est uictis. quod uictoribus satis est, plus postulant hostes, quàm socij habent. quæ iureiurando, quę monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriā sancta atq; sacrata sunt, ea cum periurio nostro tollere parant. Veremur quidem uos Romani, & si ita uultis, etiam timemus, sed plus & ueremur & timemus deos immortales. Cum assensu maximæ partis est auditus & locutum omnes pro maiestate magistratus censebant, ut facile appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius suadere se magnopere Achæis dixit, ut dum liceret uoluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coacti facerent. Hæc uox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metū iniecit imperata recusandi. id modo petierunt, ut Romani, quæ uiderentur, de Lacedæmonijs mutarent, nec Achæos religione obstringerent, irrita ea, quæ iureiurando sanxissent, faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est. Romæ principio eius anni cum de prouincijs consulum & prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prr. C. Decimius Flauus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos sortiti sunt. C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Næuius Matho Sardiniam, & ut idem de ueneficijs quæreret. A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Lōgus Hispaniam ulteriorē. De ijs duabus prouincijs legati per id ferè tempus L. Iuuentius Talua, & T. Quintilius Varus uenerunt. qui quantum bellum iam profligatū in Hispania esset, senatu edocto, postularūt simul, ut pro rebus tam prosperè gestis dijs immortalibus haberetur honos, & ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. de legionibus deportandis, cū de consulum prætorumq; exercitibus ageretur, rem integram referri iusserunt. Paucos post dies C o s s. in Ligures binæ legiones, quas Appius Claudius & M. Sempronius habuerant, decretę sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna cōtentio fuit inter nouos Prr. & amicos absentium, Calpurnij Quintijq;. utraq; causa tribunum pl. utraq; C o s. habebat. ij se intercessuros s c si deportandos censerent exercitus, denuntiabant. illi si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentiū gratia est, & s c factum, ut Prr. quatuor millia peditum Romanorū scriberent, quadringētos equites & quinq; millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarēt. cum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus quàm quina millia peditum, treceni equites in singulis legionibus esset, dimitterent, eos primum, qui emerita stipendia haberent, deinde ut cuiusq; fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio usi essent. Hac sedata conten

tione, alia subinde C. Decimij Pr. morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui ædiles proximo anno fuerant: & C. Valerius flamen Dialis, & Q. Fuluius Flaccus: is quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione petebat: certamenq; ei cum flamine erat. & posteaquam primo æquare, mox superare etiam est uisus: pars tribunorum plebis negare rationem eius habendam esse, quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neq; capere posset nec gerere: pars legibus eum solui æquum censere, ut quem uellet Pr. creandi populo potestas fieret. L. Porcius Cos. primo in ea sentētia esse, ne nomē eius acciperet. deinde ut ex autoritate senatus idem faceret: cōuocatis patribus referre se ad eos dixit: quod nec iure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati ædilis curulis designatus præturā peteret: sibi, nisi quid aliud ijs uideretur, in animo esse è lege comitia habere. Patres censuerūt, uti L. Porcius Cos. cum Q. Fuluio ageret, ne impedimento esset quo minus comitia Pr. in locum C. Decimij subrogandi è lege haberentur. Agenti Cos. ex SC respondit Flaccus: nihil, quod se indignum esset, facturum. Medio responso spem ad uoluntatem interpretantibus fecerat: cessurum patrum autoritati esse comitijs acrius etiam quàm antè petebat, criminando extorqueri sibi à Cos. & senatu PR beneficium: & inuidiam geminati honoris fieri, tanquam non appareret, ubi designatus Pr. esset, extemplo ædilitate se abdicaturū. Cos. cum & pertinaciam petentis crescere, & fauorem populi magis magisq; in eum inclinari cerneret, dimissis comitijs senatum uocauit. censuerunt frequentes, quoniā Flaccum autoritas patrum nihil mouisset, ad populū cum Flacco agendum. Contione aduocata cum egisset Cos. ne tum quidem de sententia motus, gratias PR egit, quod tanto studio, quotiescunq; declarandæ uoluntatis potestas facta esset. Pr. se uoluisset facere. ea sibi studia ciuium suorum destituere non in animo esse. Hæc uero tam obstinata uox tantū ei fauorē accendit, ut haud dubius Pr. esset, si Cos. accipere nomen uellet, ingēs certamen tribunis & inter se ipsos, & cū Cos. fuit: donec senatus à Cos. est habitus, decretumq;: quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & praua studia hominum impedirent, senatum censere satis prætorum esse. P. Cornelius utranq; in urbe iurisdictionē haberet: Appollinicq; ludos faceret. His comitijs prudentia & uirtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo & maiore de re, & inter plures potentioresq; uiros sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Volso, L. Furius Purpurio, patricij: plebeij autem, M. Porcius Cato, M. Fuluius Nobilior, T. & M. Sempronij, Longus & Tuditanus. sed omneis patricios plebeiosq; nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc uiro tanta uis animi ingenijq; fuit, ut quocunq; loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse uideretur. nulla ars neq; priuatæ, neq; publicæ rei gerendæ ei defuit. urbanas rusticasq; res pariter callebat. ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquētia, alios gloria militaris prouexit. huic uersatile ingeniū sic pariter ad omnia fuit: ut natum ad id unum diceres, quod cunq; ageret. in bello manu fortissimus, multisq; insignibus clarus pugnis: idem posteaquam ad magnos honores peruenit, summus imperator, idem in pace si ius cōsuleres, peritissimus: si causa oranda esset, eloquentissimus. nec is tantum, cuius lingua uiuo eo uiguerit, monumentum eloquentiæ nullum extet. uiuit imò uigetq; eloquentia eius, sacrata scriptis omnis generis. orationes & pro se multæ: & pro alijs, & in alios. nam non solum accusando, sed etiam causam dicendo fatigauit inimicos. simultates nimio plures & exercuerunt eū, & ipse exercuit eas. nec facile dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatē. Asperi procul dubio animi & linguæ acerbæ, & immodicè liberæ fuit, sed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemptor gratiæ, diuitiarū, in parsimonia, in patientia laboris periculiq; ferrei propè corporis animiq;, quem ne senectus quidem, quæ soluit omnia, fregerit, qui sextum & octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se orauerit, scripseritq;, nonagesimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit iudiciū. Hunc, sicut omni uita, ita tum petentem premebat nobilitas, consenserantq; præter L. Flaccum, qui collega in cōsulatu fuerat, candidati omnes ad deijciendum honore nō solum ut ipsi potius adipiscerētur, nec quia indignabantur nouum hominem censorem uidere, sed etiam quod tristem censuram, periculosamq;

Marci Porcij Catonis insignis laus.

famq; multorū famæ & ab læso à plerisq; & lædendi cupido expectabant. etenim tum quoq; minitabundus petebat, refragari sibi qui liberam & fortem censurā timerent, criminando, & simul L. Valerio suffragabatur: illo uno collega castigare se noua flagitia, & priscos mores reuocare posse. His accensi homines, aduersa nobilitate non M. Porcium modò censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundum comitia censorum Coss. prætoresq; in prouincias profecti sunt: præter Q. Næuium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones ueneficij, quarum magnā partem extra urbem per municipia conciliabulaq; habuit, quia ita aptius uisum erat, tenuerūt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnauit. Et L. Posthumius Pr. cui Tarentū prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes uindicauit, & reliquias bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. multos, qui aut citati non affuerat, aut uades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios iudicauit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio coniecti sunt. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidū Corbionem uineis & operibus expugnauit, captiuos uendidit. quieta deinde hyberna & citerior prouincia habuit. Veteres Prr. C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Romam redierunt: utriq; magno patrum consensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphauit. coronas aureas tulit LXXXIII: & duodecim M pondo argenti. paucos post dies L. Quintius Crispinus ex ijsdē Lusitanis Celtiberisq; triumphauit. tantundem auri atq; argenti in eo triumpho translatum. Censores M. Porcius & L. Valerius metu mista expectatione senatum legerunt. septem mouerunt senatu: ex quibus unū insignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum consularē. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis è senatu asscriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco mouit, aut quibus equos ademit. longe grauissima in L. Quintium oratio est. qua si accusator ante notā, non censor post notā usus esset, retinere Quintium in senatu frater quidē T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cætera obiecit ei Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum ab Roma in Galliam prouinciam spe ingentium donorum perductum. eum puerum, per lasciuiam cum cauillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorum abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori iactaret. fortè epulantibus ijs, cum iam uino incaluissent, nuntiatū in conuiuio esse nobilem Boium cum liberis transfugam uenisse. conuenire Cos. uelle, ut ab eo fidem præsens acciperet. introductum in tabernaculum per interpretem alloqui Cos. cœpisse. inter cuius sermonem Quintus scorto, uis tu, inquit, quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, iam hunc Gallum morientem aspicere? & cum is uixdum serio annuisset, ad nutum scorti Cos. stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, dein de fugienti, fidemq; P R atq; eorum qui aderant imploranti, latus transfodisse. Valerius Antiās, ut qui nec Catonis orationem legisset, & fabulæ tantum sine autore editæ credidisset: aliud argumentum, simile tamen & libidine & crudelitate peragit. Placentiæ famosam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accersitam scribit. ibi iactantem sese scorto inter cætera retulisse, quàm acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis damnatos in uinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum accubantem negasse unquam uidisse quenquam securi ferientem, & peruelle id uidere. hic indulgentem amatorem unum ex illis miseris attrahi iussum securi percussisse. Facinus siue eo modo, quo censor obiecit, siue ut Valerius tradit commissum est, sæuum atq; atrox, inter pocula atq; epulas, ubi libare dijs dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu Cos. recubantis, mactatam humanam uictimā esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, ut si id factum negaret, cæteraq; quæ obiecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiáne sua quenquam doliturum censeret, cum ipse uino & uenere amens, sanguine hominis in cōuiuio lusisset? In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiatico ademptus equus. in censibus quoq; accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. orna-

menta & uestem muliebrem & uehicula, quæ pluris quàm quindecim millium æris essent, in censum referre uiatores iussi. item mancipia minora annis xx, quæ post proximũ lustrum x millibus æris aut eo pluris uenijssent, uti ea quoq; decem, tanto pluris quàm quanti essent, æstimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. aquam publicam omnem in priuatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica, inædificata, immolitáue priuati habebant, intra dies xxx demoliti sunt. operą deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, lacus sternendos lapide, detergendasq; quà opus esset cloacas, in Auentino & in alijs partibus, quà nondum erant, faciendas locauerunt. & separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, & uiam per Formianum montẽ. Cato atria duo, Mænium & Titium in Latomijs, & quatuor tabernas in publicũ emit: basilicamq; ibi fecit, quæ Porcia appellata est. & uectigalia summis pretijs, ultrò tributa infimis locauerunt. Quas locationes cum senatus precibus & lachrymis publicanorum uictus induci, & de integro locari iussisset: censores edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erãt: omnia eadem paulum imminutis pretijs locauerunt. Nobilis censura fuit, simultatumq; plena: quæ M. Porcium, cui acerbitas ea assignabatur, per omnem uitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Pollentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt. sena iugera in singulos data. diuiserunt agrum coloniasq; deduxerunt ijdem triumuiri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluij, Flaccus & Nobilior. Coss. eius anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt. insequentem annum crearunt Coss. M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martijs, quo die consulatũ inierũt: de prouincijs suis prætorumq; retulerũt. Prr. creati erãt, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp. Posthumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum ijsdẽ exercitibus, quos P. Claudius, & M. Porcius habuerant, prouincia decreta est. Hispaniæ extra sortẽ prioris anni prætoribus cum suis exercitibus seruatæ. Prr. ita sortiri iussi: uti flamini Diali utiq; altera iuris dicendi Romæ prouincia esset. peregrinam est sortitus, Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Posthumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius proficisci maturè est iussus. Galli transalpini per saltus ignotæ antea uiæ (ut antè dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquileiensis est, ædificabant. id eos ut prohiberet, quoad eius sine bello posset, prætori mandatum est. si armis prohibendi essent, Coss. certiores faceret. ex his placere alterum aduersus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creãdi habita erant. in demortui Cn. Cornelij Lentuli locum creatus erat Sp. Posthumius Albinus.

Huius principio anni P. Licinius Crassus PONT. MAX. mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. PONT. MAX. est creatus C. Seruilius Geminus. P. Licinij funeris causa uisceratio data, & gladiatores CXX pugnauerunt. & ludi funebres per triduum facti: post ludos epulum. in quo, cum toto foro strata triclinia essent: tempestas cum magnis procellis coorta coëgit plerosque tabernacula statuere in foro. eadem paulo pòst, cum undique conserenasset, sublata. defunctosq; uulgo ferebant, quod inter fatalia uates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione leuatis altera iniecta, quod sanguine per biduũ pluuisset in area Vulcani: & per decemuiros supplicatio indicta erat eius prodigij expiandi causa. Priusquam Coss. in prouincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec unquam antè tantum regionis eius hominum Romę fuerat. nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniã accolunt, uulgata est, crimina querimoniasq; de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operępretium fuisse queri, pro se quæq; ciuitates gentesq;, singuli etiã priuatim (grauis enim accola omnibus erat) Romam aut ad spem leuandę iniurię, aut ad deflendę solatiũ uenerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenæo uenit ad querendũ, simul quod nõ deducerentur ex Thracia præsidia: simul quod in Bithyniam Prusiæ bellũ aduersus Eumenem gerenti auxilia missa forent. Respondendum ad omnia iuueni tum admodum Demetrio erat: cũ haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa solum,

Prodigium

solum, sed etiam pleraque oppido quàm parua erãt:de controuersia finium,de hominibus raptis, pecoribusque abactis, de iure aut dicto per libidinẽ, aut non dicto,de rebus per uim aut per gratiam iudicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucidè,nec se satis liquidò discere ab eo senatus cum cerneret posse: simul & tyrocinio & perturbatione iuuenis moueretur, quæri iussit ab eo:ecquem de his rebus commentarium à patre accepisset: cum respondisset, accepisse se, nihil prius nec potius uisum est, quàm regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplo poposcerunt:deinde ut ipse recitaret,permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breue coactę causæ:ut alia, fecisse se secundũ decreta legatorum doceret:alia non per se stetisse quo minus faceret, sed per eos ipsos,qui accusarent. interposuerat & querelas de iniquitate decretorũ, & quàm nõ ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret:indigneque sibi,nec ullo suo merito insultatum ab omnibus esset. Has notas iritati eius animi collegit senatus. cæterum alia excusanti iuueni,alia recipienti futura ita,ut maximè uellet senatus. responderi placuit: Nihil patrem eius neque rectius,nec magis quod ex uoluntate senatus esset, fecisse,quàm quod,utcunque ea gesta essent,per Demetrium filiũ satis fieri uoluisset Romanis. multa & dissimulare & obliuisci & pati præterita senatum posse, & credere etiam Demetrio credendũ esse, obsidem enim se animum eius habere: & si patri corpus reddiderit. & scire,quantũ salua in patrem pietate possit amicum eum P R esse. honorisque eius causa missuros in Macedoniam legatos:ut si quid minus factum sit quàm debuerit,tum quoque sine piaculo rerũ prætermissarum fiat. uelle etiam sentire Philippum,integra omnia sibi cum P R Demetrij filij beneficio esse.

Hæc quæ augendę amplitudinis eius causa facta erant,extemplo in inuidiam, mox etiam in perniciem adolescenti uerterunt. Lacedęmonij deinde introducti sunt. Multæ & paruæ disceptationes iactabantur. sed quæ maximè rem continerent,erant: utrum restituerentur, quos Achæi damnauerant, nec ne:inique,an iure occidissent, quos occiderant. uertebatur & utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonij, an ut antè fuerat, secretum eius unius in Peloponneso ciuitatis ius esset. Restitui,iudiciaque facta tolli placuit, Lacedęmonem manere in Achaico concilio. scribique id decretũ,& consignari à Lacedęmonijs & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus,iussus idem in Peloponneso sociorũ res aspicere. nam ibi quoque & ex ueteribus discordijs residui motus erant,& Messenij desciuerant à concilio Achaico. cuius belli & causas ordinem si expromere uelim, immemor sim propositi, quo statui non ultrà attingere externa, nisi quà Romanis cohærerent rebus. Euentus memorabilis est,quod cum bello superiores essent Achęi, Philopœmen Pr. eorum capitur ad præoccupandam Coronen, quam hostes petebãt,in ualle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt. sed pudor relinquendi equites nobilissimos gentis,ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad euadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium prolapso equo & suo ipse casu,& onere equi super eum ruẽtis haud multum abfuit quin exanimaretur,septuaginta annos iam natus, & diutino morbo,ex quo tum primum reficiebatur,uiribus admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppresserũt. cognitumque primum à uerecundia memoriaque meritorum haud secus quàm ducem suũ attollunt reficiuntque & ex ualle deuia in uiam portãt,uix sibimet ipsi præ nec opinato gaudio credẽtes. pars nuntios Messenen præmittunt, debellatũ esse, Philopœmenem captum adduci. Primũ adeò incredibilis uisa res,ut nõ pro uano modò,sed uix pro sano nuntius audiretur. deinde ut super aliũ alius idem omnes affirmantes ueniebant,tandem facta fides. & priusquam appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculũ omnes simul liberi ac serui, pueri quoque cũ fœminis effundũtur. itaque clauserat portã turba,dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset,uix pro cõperto tantã rem habiturus uideretur. Aegrè summo uentes obuios intrare portam,qui adducebant Philopœmenem, potuerũt,atque turba cõferta iter reliquũ clauserat. & cum pars maxima exclusa à spectaculo esset,theatrum repente,quod uiæ propinquum erat,cõpleuerunt, & ut eò in conspectum populi adduceretur, una uoce omnes exposcebant. Magistratus & principes ueriti ne quẽ motũ misericordia præsentis tanti uiri faceret, cum alios uerecũdia pristinæ maiestatis collata præsenti fortunæ,alios recordatio

ingentium meritorũ motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex ocu
lis hominum abstraxerunt: Pr. Dinocrate dicente, esse quę pertinencia ad summam belli per
cunctari eum magistratus uellent. inde adducto eo in curiam, & senatu uocato consultari cœ
ptum. Iam inuesperascebat, & nõ modò cætera, sed ne in proximam quidem noctem ubi sa/
tis tuto custodiretur, expediebant. obstupuerant ad magnitudinem pristinæ eius fortunę uir
tutisq́: & neq; ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiã eius
satis credebãt. admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato
septum. eò uinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, machina super impositum est.
ita loco potius quàm homini cuiquam credendam custodiam rati, lucem insequentem expe
ctauerũt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum eius in ciuitatẽ merito
rum, parcendum, ac per eum remedia quęrenda esse præsentium malorum, censebant: defecti
onis autores, quorum in manu Resp. erat, in secreto cõsultantes omnes ad necem eius consen/
tiebant: sed utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. uicit pars auidior pœnæ: missusq́
qui uenenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locutũ ferunt, quàm quæsisse, si incolumis Ly/
cortas (is alter imperator Achæorũ erat) equitesq́ euasissent. posteaq; dictum est incolumes
esse: bene habet, inquit, & poculo impauidè exhausto, haud ita multo pòst expirauit. Nec diu
turnum mortis eius gaudium autoribus crudelitatis fuit. uicta namq; Messene bello exposcen
tibus Achæis noxios dedit, ossaq́ reddita Philopœmenis sunt: & sepultus ab uniuerso Acha
ico est concilio. adeò omnibus humanis congestis honoribus, ut ne diuinis quidem abstinere
tur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisq́ tantum huic uiro tribuitur, ut à quibusdã eorum
uelut ad insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit: tres claros imperatores eo an/
no decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem. adeò in æquo eum duarum poten
tissimarum gentium summis imperatoribus posuerũt. Ad Prusiam regẽ legatus T. Quintius
Flamininus uenit, quem suspectum Romanis & receptus post fugã Antiochi Annibal, & bel/
lum aduersus Eumenem motum faciebat. ibi seu quia à Flaminino inter cætera obiectũ Pru/
siæ erat, hominẽ omnium qui uiuerent infestissimum P R apud eum esse: qui patriæ suæ pri/
mum, deinde fractis eius opibus Antiocho regi autor belli aduersus P R fuisset: seu quia ipse
Prusias, ut gratificaretur præsenti Flaminino Romanisq́, per se necandi aut tradendi eius in
potestatem consiliũ cepit: à primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Anni/
balis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum uitæ suæ Annibal prospexerat animo,
& Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sanè confisus. Prusię ue
ro leuitatem etiam expertus erat. Flaminini quoq; aduentum uelut fatalem sibi horruerat. ad
omnia undique infesta ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus è do/
mo fecerat: & ex ijs quosdam occultos, ne custodia sepirentur. sed graue imperium regum ni/
hil inexploratum, quod uestigari uolunt, efficit. totius circuitum domus ita custodijs comple/
xi sunt: ut nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nuntiatum milites regios in ue/
stibulo esse: postico, quod deuium maximè atq; occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id
quoque occursu militum obseptum sensit, & omnia circà clausa custodijs dispositis esse, uene/
num, quod multo antè præparatum ad tales habebat casus, poposcit. Liberemus, inquit, diu
turna cura P R quando mortem senis expectare longum censent. nec magnam, nec memora
bilem ex inermi proditoq́ Flamininus uictoriam feret. mores quidem P R quantum muta
uerit, uel hic dies argumento erit. horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia
habenti, ut à ueneno caueret, prædixerunt. hi legatum consularem, qui autor esset Prusiæ per
scelus occidendi hospitis, miserunt. Execratus deinde in caput regnumq́ Prusiæ, & hospitales
deos uiolatæ ab eo fidei testes inuocans, poculum exhausit. Hic uitæ exitus fuit Annibalis.
Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neq; his, neq; Valerio
assentior, his, quod censoribus M. Porcio, L. Valerio principẽ senatus ipsum L. Valerium cen
sorem lectum inuenio, cum superioribus duobus lustris Africanus fuisset, quo uiuo nisi ut ille
senatu moueretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum eius lectus
non esset. Antiatem autorem refellit tribunus plebis M. Næuius, aduersus quem oratio inscri
pta P. Africani

pta P. Africani est. Hic Næuius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio, L. Porcio Coss. sed iniit tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio Coss. ad quartum idus Decembres. inde tres menses ad idus Martias sunt: quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. ita & uixisse in tribunatu Næuij uidetur: diesq; ei dici ab eo potuisse: decessisse autem ante L. Valerij & M. Porcij censuram. Trium clarissimorum suæ cuiusq; gentis uirorum non magis tempore congruente comparabilis mors uidetur esse, quàm quod nemo eorum satis dignum splendore uitæ exitum habuit. iam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. ueneno absumpti Annibal & Philopœmen: exul Annibal proditus ab hospite: captus, Philopœmen in carcere & in uinculis expirauit. Scipio, & si non exul, neq; damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat, reus absens citatus uoluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo exilium indixit. Dum ea in Peloponneso, à quibus diuertit oratio, geruntur: reditus in Macedoniam Demetrij legatorumq; aliter aliorum affecerat animos. uulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium ut pacis autorem cum ingenti fauore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. nam & si minor ætate, quàm Perseus esset: hunc tamẽ iusta matrefamiliâs, illum pellice ortum esse. illum, ut ex uulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere: hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre. ad hoc Romanos Demetrium in paterno solio locaturos: Persei nullam apud eos gratiam esse. Hæc uulgo loquebantur. itaq; & Persea cura angebat, ne parum pro se una ætas ualeret, cum omnibus alijs rebus frater superior esset: & Philippus ipse, uix sui arbitrij fore quem hæredem regni relinqueret credens, sibi quoq; grauiorem esse quàm uellet, minorem filium censebat. offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum: & alterã iam se uiuo regiam esse indignabatur. Et ipse iuuenis haud dubiè inflatior redierat, subnixus erga se iudicijs senatus, concessisq; sibi quæ patri negata essent & omnis mentio Romanorum quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam inuidiam non apud fratrem modò, sed etiam apud patrem cõciliabat: utiq; posteaquam alij legati Romani uenerunt, & cogebatur decedere Thracia, præsidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex noua constitutione senatus facere. sed omnia mœrens quidem & gemens, eo magis, quod filium frequentiorem propè cum illis, quàm secum cernebat: obedienter tamen aduersus Romanos faciebat, ne quam mouendi extemplo belli causam præberet, auertendos etiam animos à suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odrysas & Dentheletas & Bessos duxit. Philippopolin urbem fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum familijs receperant sese, cepit: campestresq; barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Derriopo condere instituit. Pæoniæ ea regio est prope Erigonum fluuium, qui ex Illyrico per Pæoniam fluens in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, uetere urbe, nouam urbem Perseida, ut is filio maiori haberetur honos, appellari iussit. Dum hęc in Macedonia gerũtur, Coss. in prouincias profecti. Marcellus nuntiũ præmisit ad L. Portium proconsulem, ut ad nouum Gallorum oppidum legiones admoueret. aduenienti cõsuli Galli sese dediderunt. duodecim millia armatorum erant. pleriq; arma ex agris rapta habebãt. ea ægrè patientibus ijs adempta, quæq; alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum à C. Valerio Pr. exposuerunt: se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri & egestate, ad quærendam sedem Alpes transgressos: quæ inculta per solitudines uiderent, ibi sine ullius iniuria consedisse. oppidum quoq; ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro nec urbi ulli uim allaturos uenisse. nuper M. Claudium ad se nuntium misisse: bellum se cum ijs, ni dederẽtur, gesturum. se certam, & si non speciosam pacem, quàm incerta belli præoptantes, dedisse se prius in fidem, quàm in potestatem populi Romani. post paucos dies iussos & agro & urbe decedere. sese tacitos abire quò terrarum possent in animo habuisse. arma deinde sibi, & postremo omnia alia quæ ferrent agerẽtur, adempta, orare se S P Q R ne in se innoxios deditos acerbius quàm inho-

stes sæuirent. Huic orationi senatus ita responderi iussit. Neq; illos recte fecisse, cum in Italiam uenerint, oppidumq; in alieno agro nullius Romani magistratus, qui ei prouinciæ præesset, permissu ædificare conati sint: neq; senatui placere deditos spoliari. itaq; se cum ijs legatos ad Cos. missuros: qui, si redeant, unde uenerint, omnia ijs sua reddi iubeant: quiq; protinus eant trans Alpes, & denuntient Gallicis populis: multitudinem suam domi contineant. Alpes propè inexuperabilem finem in medio esse. non utiq; ijs melius fore, qui eas primi peruias fecissent. Legati missi L. Furius Purpurio, Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus, quę sine cuiusquā iniuria habebant, Italia excesserunt. Legatis Romanis transalpini populi benigne responderunt. seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt: quod eos homines, qui gentis iniussu profecti occupare agrum imperij Romani & in alieno solo ædificare oppidum conati sunt, impunitos dimiserint. debuisse grauem temeritatis mercedem statui. quod uero etiam sua reddiderint: uereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur. Et exceperunt & prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius Cos. Gallis ex prouincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit: literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur. nec satis constabat, utrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt. triumuiri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorū ciuium sunt deductæ, bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum, antè Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumuiri M. Æmylius Lepidus, T. Ebutius Carus, L. Quintius Crispinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumuiri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. iugera in singulos data decem. Eodem anno A. Terentius propr. haud procul flumine Ibero in agro Ausetano, & pręlia secūda cum Celtiberis fecit: & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnauit. Citerior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius propr. diutino morbo est implicitus, & nullo lacessente, peropportune quieuerūt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquā à Q. Fabio Cos. gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum causa redijt. creauit Coss. Cn. Bebium Pamphilum, & L. Æmylium Paulum. Cum M. Æmylio Lepido hic ædilis curulis fuerat. à quo consule quintus annus erat: cum is ipse Lepidus post duas repulsas Cos. factus esset. Prr. inde facti Q. Fuluius Flaccus, M. Valerius Leuinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Dentrix, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa: quod sanguinem per biduum pluuisse in area Concordiæ satis credebant: nuntiatumq; erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat nouam editam è mari esse. Annibalem hoc anno Antiās Valerius decessisse autor est: legatis ad eam rē ad Prusiam missis præter T. Quintium Flaimininum, cuius in ea re celebre est nomen: L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

DECADIS QVARTAE LIBER DECIMVS.

RINCIPIO insequentis anni Coss. prætoresq; sortiti prouincias sunt. consulibus nulla præter Ligures, quæ decerneretur erat. Iurisdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euenit. Hispaniarum Q. Fuluio Falcco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentrici Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Coss. delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat: Apuanos ad rebellionem spectare, periculúmque esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispanijs citeriorem in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebant: in ulteriore, quia diu æger Pr. esset, luxuria & otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea nouos exercitus conscribi placuit. quatuor legiones in Ligures: uti singulæ quina millia, & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorū ijsdem Latini nominis XV millia peditum addita, & octingenti equites. hi duo consulares exercitus essent.

scribere præterea iussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, & quadringentos equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex consulatu prorogatum imperium erat. in Hispaniam etiam utranque quæ ducerentur, quatuor millia peditum ciuium Romanorũ, & ccc equites, & sociorum septem millia peditum cum ccc equitibus scribi iussa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatũ in annum imperium est. Ver procellosum eo anno fuit. pridie parilia medio fermè die atrox cum uento tempestas coorta, multis sacris profanisque locis stragem fecit. signa ænea in Capitolio deiecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit, & in posticis partibus Cereris templi affixit: signa alia in Circo maximo cum columnis, quibus superstabant, euertit: fastigia aliquot templorum à culminibus abrupta fœde dissipauit. itaque in prodigium uersa ea tempestas, procurarique aruspices iusserunt. simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat: & à Formijs ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam. ob ea prodigia xx hostijs maioribus sacrificatum est, & diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentij proprætoris cognitum: P. Sempronium in ulteriore prouincia, cum plus annum æger fuisset mortuum esse. eo maturius in Hispaniam Prr. iussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatum introductæ sunt. prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorum querentium de Sinopensium clade Philippi quoque legati & Achæorum & Lacedæmoniorum sub idem tempus uenerunt. ijs prius Martio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque uisendas missus erat: responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodijs responsum est: legatos ad eas res uisendas missurum senatum. De Philippo auxerat curam Martius. nam ita fecisse eum quæ senatui placuissent, fatebatur, ut facile appareret, nõ diutius quàm necesse esset, facturũ: neque obscurum erat rebellaturum, omniaque, quę tũc ageret diceretque, eò spectare. Iam primũ omnẽ ferè multitudinem ciuiũ ex maritimis ciuitatibus cum familijs suis in Emathiam, quę nunc dicitur, quondam appellata Pœonia est, traduxit: Thracibusque & alijs barbaris urbes tradidit habitandas. fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia fecit. relinquentesque penates suos cum coniugibus ac liberis pauci tacitũ dolorem continebant: execrationesque in agminibus proficiscentium in regem, uincente odio metum, exaudiebãtur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. postremo negare propalàm cœpit, satis tutum sibi quicquam esse: nisi liberos eorum quos interfecisset, cõprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem fœdam per se, fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum principem Thessalorũ multis antè annis occiderat. generos quoque eius postea interfecit. in uiduitate relictæ filiæ, singulos filios paruos habẽtes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam longe principi gentis Ænianũ nupsit, & apud eum plures enixa partus, paruis admodũ relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: & tanquã omneis ipsa enixa foret, suũ sororisque filios in eadem habebat cura. posteaque regis edictũ de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit: ludibrio futuros non regis modò, sed custodũ etiam libidinis rata, ad rem atrocem animũ adiecit. ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quàm in potestatẽ Philippi uenirent. Poris abominatus mentionẽ tam fœdi facinoris, Athenas deportaturũ eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugæ futurũ esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Æniam ad statum sacrificiũ: quod conditori Ænæ cum magna cærimonia quotannis faciunt, ibi die per solennes epulas cõsumpto, nauem præparatam à Poride sopitis omnibus de tertia uigilia conscendunt, tanquã redituri in Thessalonicã. sed traijcere in Eubœam erat propositum. cæterum in aduersum uentum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit. & regij, qui præerant custodiæ portus: lembum armatum ad pertrahendam eam nauim miserũt, cum graui edicto, ne reuerterentur sine ea. Cum iam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intẽtus erat: interdum manus ad cœlum tendens, opem ut dij ferrent, orabat. ferox interim fœmina ad multo antè præcogitatum reuoluta facinus, uenenũ diluit, ferrumque promit. & posito in conspectu poculo, strictisque

Prodigium

gladijs, mors, inquit, una uindicta est, uiæ ad mortem hæ sunt. qua quenꝗ animus fert, effugite superbiam regiam. agite iuuenes mei primum qui maiores estis, capite ferrum: aut haurite poculum, si segnior mors iuuat. Et hostes aderant & autor mortis instabat. alij alio leto absumpti semianimes è naue præcipitantur. ipsa deinde uirũ comitem mortis cõplexa in mare sese deiecit. naue uacua dominis, regij potiti sunt. Huius atrocitas facinoris nouã uelut flammã regis inuidiæ adiecit, ut uulgo ipsum liberosꝗ eius execrarentur. quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, ut sæuiret ipse in suum sanguinem effecerunt. Perseus enim, cum indies magis cerneret fauorem dignitatemꝗ Demetrij fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse nisi in scelere ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. cæterum cum se ne ad id quidem quod muliebri cogitabat animo, satis per se ualidum crederet: singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. & primo quidam ex his, aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde crescente indies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope aduersaretur: prospicientes animo exitum incauti à fraude fraterna iuuenis, adiuuandum quod futurum erat rati, fouendamꝗ spem potentioris, Perseo se adiungunt. cætera in suum quæꝗ tempus agenda differunt. in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impelliꝗ ad consilia belli, ad quæ iam sua sponte animum inclinasset. simul ut Demetrius indies suspectior esset, ex composito sermones ad spem Romanorum trahebant. ibi cum alij mores & instituta eorũ, alij res gestas, alij speciem ipsius urbis nondum exornatę neꝗ publicis, neꝗ priuatis locis alij singulos principum eluderent, iuuenis incautus & amore nominis Romani, & certamine aduersus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri, & opportunum criminibus faciebat. itaꝗ expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. totus in Persea uersus, cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad accersenda auxilia: adduxerantꝗ inde nobiles iuuenes, & regij quosdam generis. quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratꝗ consociato gentis eius animum regis. Tum Perseus, quid ista prosunt? inquit, nequaquam tantum in externis auxilijs est præsidij, quantum periculi fraude domestica. proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu: cuius ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. omnium penè Macedonum in eum ora conuersa sunt, nec regem se alium habituros aiunt, quàm quem Romani dedissent. His per se ægra mens senis stimulabatur, & animo magis quàm uultu ea crimina accipiebat. Forte lustrandi exercitus uenit tempus, cuius solenne est tale. Caput mediæ canis præcisæ, & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad læuam uiæ ponitur. inter hanc diuisam hostiam copiæ armatæ traducuntur, præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum, deinde rex ipse cum liberis sequitur. proxima est regia cohors, custodesꝗ corporis: postremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filij iuuenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor, medio iuuentæ robore ille, hic flore: fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat lustrationis, sacro peracto exercitum decurrere, & diuisas bifariam duas acies cõcurrere ad simlachrum pugnæ. regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati. cæterum non imago fuit pugnæ, sed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerũt: multaꝗ uulnera sudibus facta: nec præter ferrum quicquã defuit ad iustã belli speciem. Pars ea quæ sub Demetrio erat longe superior fuit. id ægrè patiente Perseo, lætari prudentes amici eius, eamꝗ rem ipsam dicere præbiturã causam criminandi iuuenis. Conuiuiũ eo die sodalium, qui simul decurrerãt, uterꝗ habuit: cum uocatus ad cœnã ab Demetrio Perseus negasset, festo die inuitatio benigna & hilaritas iuuenilis utrosꝗ in uinũ traxit. cõmemoratio ibi certaminis ludicri, & iocosa dicta in aduersarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, iactabantur, ad has excipiendas uoces speculator ex cõuiuis Persei missus cum incautior obseruaretur exceptus à iuuenibus forte triclinio egressis male mulctatur. Huius rei ignarus Demetrius, quin commessatũ, inquit, ad fratrem imus? & iram eius, si qua ex certamine residet, simplicitate & hilaritate

Pœna peccati.

&hilaritate nostra lenimus? omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. cum eos quoque Demetrius traheret: ferrum ueste abdiderunt, quo se tutari, si qua uis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. utraque domus speculatorum & proditorũ plena erat. præcucurrit index ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes uenire. & si causa apparebat: (nam ab ijs pulsatum conuiuam suum audierat) tamen infamandæ rei causa ianuam obserari iubet: & ex parte superiore ædium, uersisque in uiam fenestris, comessatores tanquam ad cædem suam uenientes aditu ianuæ arcet. Demetrius per uinum quod excluderetur paulisper uociferatus, in conuiuium redit, totius rei ignarus. Postero die Perseus quàmprimum cõueniendi potestas patris fuit, regiam ingressus perturbato uultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui cum pater, satin' saluæ? & quænam ea mœstitia esset? interrogaret eum: de ludicro tibi, inquit, uiuere me scio. iam non occultis à fratre petimur insidijs. nocte cum armatis domum ad interficiendum me uenit: clausisque foribus, parietum præsidio me à furore eius sum tutatus. Cum pauorẽ mistum admiratione patri iniecisset: atqui si aures præbere potes, inquit, manifestam rem teneas, faciam. Enimuero se Philippus dicere auditurum, uocarique extemplo Demetrium iussit: & seniores duos amicos, expertos inter fratres certaminũ, infrequentes iam in regia, Lysimachum & Onomastum accersit, quos in consilio haberet. Dum ueniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo uolutans inambulauit. posteaquam uenisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis. filijs ut ternos inermes secum introduceret, permisit. Ibi cum consedisset: Sedeo, inquit, miserrimus pater iudex inter duos filios, accusatorem parricidij, & reum, aut conficti aut admissi criminis labem apud meos inuenturus. Iampridem quidem hanc procellam imminentẽ timebam, cum uultus inter uos minime fraternos cernerem, cum uoces quasdam exaudirem. sed interdũ spes animum subibat, deflagrare iras uestras, purgari suspiciones posse, etiam hostes armis positis fœdus icisse, & priuatas multorum simultates finitas. subituram uobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter uos, meorũ denique præceptorum: quæ uereor ne uana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus uobis detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos euentus eorum retuli? quibus se stirpemque suam, domos, regna funditus euertissent? meliora quoque exempla parte altera posui, sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorũ reges, salutarem per multa secula ipsis patriæque. eandem ciuitatem, posteaquã mos sibi cuique rapiendi tyrannidem, exortus sit, euersam. iam hos Eumenem Attalumque fratres à quàm exiguis rebus, propè ut puderet regij nominis: mihi, Antiocho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis quàm fraterna unanimitate regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut uisa, ut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Scipionum qui Antiochum deuicerunt: patris patruique eorum, quorum perpetuam uitæ concordiam mors quoque miscuit. neque uos illorũ scelus similisque sceleri euentus deterrere à uecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo & spirante me hæreditatẽ meam ambo & spe & cupiditate improba creuistis. eousque me uiuere uultis, donec alterius uestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti est: in omniũ uicẽ regni unius insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palàm, quicquid aut ueri potestis, aut comminisci libet. reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixisset, lachrymæ omnibus obortæ, & diu mœstum silentium tenuit. Tum Perseus. Aperienda nimirum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumque ferro iugulum: quando nõ creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petitus insidijs audio, quæ latro atque insidiator. non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere, me subditum & pellice genitum appellant. nam si gradum, si caritatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, sęuires: nec adeò tibi uilis uita esset nostra, ut nec præterito periculo meo moustreris, neque

futuro

futuro, si insidiantibus sit impune. itaque si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, ut à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod circunuentis in solitudine natura ipsa subijcit, ut hominum, quos nunquam uiderint, fidem tamen implorent: mihi quoque ferrum in me strictum cernenti uocem mittere liceat: per te, patriumque nomen, quod utri nostrum sanctius sit, iampridē sentis, ita me audias præcor: tanquam si uoce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetrium cum armatis nocte intēpesta in uestibulo meo deprehendisses. quod tum uociferarer in re præsenti pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, nō comessantium in uicem iam diu uiuimus inter nos regnare utique uis. huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat uetustus Macedonię mos, obstat uero etiam patris iudicium. hunc transcendere nisi per meum sanguinem nō potes. omnia moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione & decursu & simulachro ludicro pugnæ funestū propè prelium fecisti. nec me aliud à morte uindicauit, quàm quòd me ac meos uinci passus sum. ab hostili prelio tanquam fraterno lusu pertrahere me ad cœnam uoluisti. Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem armati comessatum uenerunt? credis nihil à gladijs nocte periculum fuisse, quem sudibus te inspectante propè occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cū ferro succinctis iuuenibus uenis? conuiuam me tibi committere ausus non sum, comessatorem te cum armatis uenientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querētem audis. Nihil ego tanquam accusator criminose, nec dubia argumētis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine uenisse ad ianuā meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accerse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt negare. si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatē regni, & furias fraternas concita. sed ne sint cæcæ pater execrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem & petitum insidijs: noxium huic esse caput. qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat. quò enim aliò cōfugiam? cui non solenne lustrale exercitus tui. non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? si iero ad fratrem inuitatus, moriendum est. si recepero intra ianuam comessatum fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias euito. quò me conferam? nihil præter deos pater, & te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt, quia tuis iniurijs doleo, quia tibi ademptas tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ maritimam oram indignor. nec me, nec te incolumi Macedoniam suam futurā sperant. si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnumque Macedonię sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniā tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidij est. Vidisti hesterno die impetum in me militum. quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiuæ fratris noctu assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis & fortunæ posuerūt, & in eo qui omnia apud Romanos potest. neque Hercule istum mihi tantum fratri maiori, sed propè est ut tibi quoque ipsi regi & parti præferant. iste enim est cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te pater, quid usquam aut spei aut præsidij est? Quò spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintij credis? quibus & bene te cōsuluisse rebus tuis ait, quod Demetrium Romā miseris, & hortatur, ut iterū & cum pluribus legatis, & primoribus quoque Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est autor omnium rerum isti & magister. eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic ante omnia clandestina concocta sunt cōsilia. quæruntur adiutores consilijs, cum te plures, & principes Macedonum cum isto mittere iubet. qui hinc integri & synceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc

illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius ijs unus omnia est, eum iam regem uiuo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim nō ab alijs solum, sed etiam à te pater cupiditatis regni crimen. ego uero, si in medio ponitur, nō agnosco. quē enim suo loco moueo, ut ipse in eius locum succedā? unus ante me pater est, et ut diu sit, deos rogo. superstes ei ita sim, si merebor ut ipse me esse uelit. hæreditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, iuris gentiū. Obstat frater maior, ad quem iure, uoluntate etiam patris regnum pertinet. tollatur. non primus regnum fraterna cæde petiero, pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quàm ut filij necem ulciscatur. Romani lętabuntur, probabunt, defendēt factum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum uitæ propellere à me potes, puniendo eos qui ad me interficiendum ferrū sumpserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris. Posteaquā dicendi finem Perseus fecit, coniecti eorum qui aderant oculi in Demetrium sunt, uelut confestim respōsurus esset. deinde diu silentium fuit. Cum perfusum fletu appareret omnibus loqui nō posse, tandem uicit dolorem ipsa necessitas, cum dicere iuberent. atq; ita orsus est. Omnia quæ eorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupauit accusator: Simulatis lachrymis in alterius perniciē, ueras meas lachrymas suspectas tibi fecit. cum ipse ex quo ab Roma redij, per occulta cum suis colloquia dies noctesq; insidietur, ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris speciē induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. circunuentum, solum, inopem, inuidia gratiæ externæ, quę obest potiusquàm prodest, onerat. Iam illud quàm accusatorie? quod noctis huius crimen miscuit cum cętera insectatione uitæ meæ? ut & hoc, quod iam quale sit scies, suspectum alio uitæ nostræ tenore faceret, & illam uanam criminationem spei, uoluntatis, consiliorū meorum, nocturno hoc ficto & composito argumēto fulciret. simul & illud quæsiuit, ut repentina & minimè præparata accusatio uideretur: quippe ex noctis huius metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem Perseū, si proditor ego patris regniq; eram: si cū Romanis, si cum alijs inimicis patris inieram consilia, non expectatam fabulam noctis huius esse, sed proditionis meæ ante me accusatum: si illa separata ab hac uana accusatio erat, inuidiamq; tuam aduersus me magis quàm crimen meum indicatura, hodie quoq; eam aut prętermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, utrū ego tibi an tu mihi, nouo quidem & singulari genere odij, insidias fecisses. Ego tamē quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea quæ tu confudisti: & noctis huius insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium me iniisse uideri uult: ut scilicet maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, iudicio regnū est futurum: ego minor in eius quem occidissem, succederem locū. quid ergo illa sibi uult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait? atq; eorum fidutia in spem regni me uenisse? nam si & in Romanis tantum momenti esse credebam, ut quem uellent, imponerent Macedoniæ regem: & meæ tantum apud eos gratiæ cōfidebam, quid opus parricidio fuit? an ut cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut uera, aut certe simulata probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, execrabilis & inuisus essem? nisi T. Quintium credis, cuius uirtute & consilijs me nunc arguis regi, cum & ipse tali pietate uiuat cum fratre, mihi fraternę cædis fuisse autorem. Idem nō Romanorū solum gratiam, sed Macedonum iudicia, ac penè omnium deorum hominumq; consensum collegit, per quę omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit: idem tanquā in alijs omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insimulat. Vis hanc formulam cognitionis esse? ut uter timuerit ne alter dignior uideretur regno, is consiliū opprimendi fratris cepisse iudicetur? Exequamur tamen quocunq; modo cōficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est: & omneis insidiarum uias in unum diem contulit. uolui interdiu eum post lustrationem cum concurrimus: & quidem, si dijs placet, lustrationū die occidere. uolui cum ad cœnam inuitaui, ueneno scilicet tollere. uolui cum comessatū gladijs accincti me secuti sunt, ferro

interficere: tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, uides: lusus, cōuiuij, comessationis: quid dies, qualis, quo lustratus exercitus, quo inter diuisam uictimā prælatis omnium qui unquam fuere Macedoniæ regum armis regijs, duo soli tua tegentes latera pater præuecti sumus, & secutum est Macedonū agmē. hoc ego etiam si quid ante admisissem piaculo dignū, lustratus & expiatus sacro, tum cum maximè in hostiam itineri nostro circundatam intuens, parricidium, uenena, gladios in comessationē præparatos uolutabā in animo, ut quibus alijs deinde sacris contaminatam omni scelere gentem expiarem? sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere uult, aliud alio confundit. nam si ueneno te inter cœnā tollere uolui, quid minus aptum fuit, quàm pertinaci certamine & concursu iratum te efficere? ut merito, sicut fecisti, inuitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negasses, utrum ut placarem te danda opera fuit, ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel uenenum parueram: an ab illo cōsilio uelut transiliendū ad aliud fuit, ut ferro te, & quidem eo die per speciem comessationis occiderē? quo deinde modo, si te metu mortis credebā cœnam euitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoq; euitaturum existimabam? Non est res qua erubescam pater, si die festo inter æquales largiore uino sum usus: tu quoq; uelim inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuium sit, illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente, quod in iuuenili armorum certamine pars nostra nō inferior fuerat, miseria hæc & metus crapulam facile excusserunt: quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfecturus eram, non temperassem uino in unum diem? non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoq; minimè malus ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quod cū ferro comessatū uenerunt. si quæram unde id ipsum sciens, necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorū plenam domum fuisse meam, aut illos ita apertè sumpsisse ferrum, ut omnes uiderent. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumētari uideretur, te quærere ex ijs quos nominasset, iubebat: an ferrū habuissent? ut tanquam in re dubia cum id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro conuictis haberētur. Quin tu illud quæri iubes? num tui occidendi causa ferrum sumpserint? num me autore & sciente? hoc enim uideri uis, non illud quod fatentur. & palàm est, & sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. recte an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. meā causam quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris. aut explica, utrum apertè an clàm te aggressuri fuerimus? si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? si clàm, quis ordo consilij fuit? conuiuio soluto cum comessator ego discessissem, quatuor substitissent, ut sopitū te aggrederentur? quomodo fefellissent, & alieni, & mei, & maximè suspecti, quia paulo antè in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladijs domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod inuidiā urit, reuerteris? cur usquam regni tui mentio fit Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam uideris quàm ego? cur spem meam, quæ si tu non esses certa erat, dubiam & solicitam facis? Hæc sentit Perseus, & si non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciūt: hæc domum, hæc regnum tuum, criminibus & suspicionibus replent. Ego autē pater, queādmodum nec nūc sperare regnum, nec ambigere unquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere uis: sic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus te patre, indignus omnibus uidear. id enim uitijs meis, non cedendo cui ius fasq; est, non modestia consequar. Romanos obijcis mihi: & ea quæ gloriæ esse debent, in crimē uertis. ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petij: à te missus ire non recusaui, utroq; tēpore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonū essem. itaq; mihi cum Romanis amicitiæ causa tu fuisti pater. quoad tecum illis pax manebit, mecum quoq; gratia erit. si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie ut prosit mihi gratia Romanorū postulo, ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reseruatur. pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impiè in te pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam

iam deprecor pœnam. si innocens sum, ne inuidia conflagrem, cum crimine nō possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum apertè, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori ueniam impetrare. in eo ubi pręsidium esse oportebat, ibi exitium est. E conuiuio & comessationibus propè semisomnus raptus sum ad causam parricidij dicendam. sine aduocatis, sine patronis ipse pro me dicere cogor. si pro alio dicendum esset, tēpus ad meditandum & cōponendam orationem sumpsissem. cum quid aliud quàm ingenij fama periclitarer? ignarus quid accersitus essem, te iratum & iubentem dicere causam, fratrem accusantem audiui. ille diu antè præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum quid ageretur habui. utrū momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? attonitus repentino atq; inopinato malo uix quid obijceretur intelligere potui: nedum satis sciam quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? apud quem etiā si caritate à fratre maiore uincor, misericordia certè reus uinci non debeo. ego enim ut me mihi tibiq; serues, precor: ille ut me in securitatē suam occidas, postulat. quid eum cum regnum ei tradideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet? Dicenti hæc lachrymæ simul spiritum & uocem intercluserunt. Philippus summotis ijs paulisper collocutus cum amicis, pronūtiauit: nō uerbis se nec unius horæ disceptatione causam eorum dijudicaturū, sed inquirendo in utriusq; uitā, mores & dicta factaq; in magnis paruisq; rebus obseruādo: ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile reuictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrij gratiam esse. Hæc uiuo Philippo uelut semina iacta sunt Macedonici belli, quod maximè cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis prouincia erat, proficiscuntur. & quia prosperè ibi res gesserūt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem prouinciæ Galliæ, ubi castra Marcellus habebat, uenerunt uti reciperentur orantes. Marcellus opperiri eodem loco Liguribus iussis, senatū per literas consuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello iussit: uerius fuisse cōsules, quorum prouincia esset, quàm se, quid è republica esset decernere. tum quoq; non placere sibi, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi: atq; eos ad consulem mitti senatum æquum censere. Prætores eodem tempore, P. Mālius in ulteriorem Hispaniam, quàm & priore pretura prouinciam obtinuerat: Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruēnit, exercitumq; à Terentio accepit. nam ulterior morte P. Sempronij propretoris sine imperio fuerat. Fuluium Flaccum oppidum Hispanum Vrbicuam nomine oppugnantem Celtiberi adorti sunt. dura ibi pręlia aliquot facta. multi Romani milites & uulnerati et interfecti sunt. uicti perseuerātia Fuluij, quod nulla ui abstrahi ab obsidione potuit Celtiberi fessi prælijs uarijs abscesserūt. urbs amoto auxilio eorum intra paucos dies capta & direpta est. prædā militibus prætor concessit. Fuluius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tātum in unum coacto, qui dissipatus fuerat: nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea prouincia decesserat, ouans urbem inijt. trāslatum, argenti pondo IX. millia CCCXX, auri LXXX. pondo: & duæ coronæ aureæ pondo LXVII. Eodē anno inter populum Carthaginiensem & regem Masanissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Masanissę Gala. Galam Syphax inde expulerat: postea in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certamine animorū, quàm cū ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginiēses, quod primo maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace ad se peruenisset, repetebāt. Masanissa paterni regni agrum se & recepisse, & habere iure gentium aiebat. & causa & possessiōe superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quàm ne pudor Romanorum, dum uereantur ne quid socio atq; amico regi aduersus communes suos atq; illius hostes indulsisse uideantur, damno sit. Legati possessionis ius non mutarunt. causam integram Romam ad senatum reiecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. recesserāt primum in deuios saltus, deinde dimisso exercitu, passim in uicos castellaq;

stellaq́ sua dilapsi sunt. Consules quoq́ dimittere exercitum uoluerunt, ac de ea re patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratus in annum creandos uenire Romá iusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos transalpinos iuuentutem armare: nec in quam regióem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. ita inter se consules compararunt, ut Cn. Bebius ad comitia iret, quia M. Bebius frater eius consulatū petebat. Comitia cōsulibus rogandis fuere. creati P. Cornelius Lentulus, M. Bebius Pamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fabij, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. his inito magistratu prouinciæ ita sorte euenerūt. Ligures cōsulibus: prætoribus, Q. Petilio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Appulia & Istri adiecti, quod Tarentini Brundisiniq́ nuntiabant: maritimos agros infestos transmarinarū nauiū latrocinijs esse. eadem Massilienses de Ligurū nauibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones consulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberētequites, & quindecim millia sociûm ac latini nōminis, octingentos equites. In Hispanijs prorogatum ueteribus prætoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent: & in supplementū decreta tria millia ciuium Romanorum ducēti equites, & sociûm latini nominis sex millia peditū, trecenti equites. Nec rei naualis cura omissa. duumuiros in eam rem cōsules creare iussi, per quos naues uiginti deductæ naualibus socijs ciuibus Romanis qui seruitutem seruissent, complerentur: ingenui tantum in ijs præessent. Inter duumuiros ita diuisa tuenda denis nauibus maritima ora, ut promontoriū ijs Mineruæ uelut cardo in medio esset: alter in dexteram partem usq́ ad Massiliam, leuam alter usq́ ad Barium tueretur. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno uisa, & nuntiata peregre. In Area Vulcani & Concordiæ sanguinem pluit, et pontifices hastas motas nuntiauere: & Lanuuij simulachrum Iunonis Sospitæ lachrymasse. & pestilentia in agris forisq́ & conciliabulis, & in urbe tanta erat, ut libitina tunc uix sufficeret. His prodigijs cladibusq́ anxij patres decreuerunt: ut & consules quibus dijs uideretur, hostijs maioribus sacrificarēt, & decēuiri libros adirent. eorū decreto supplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem unum indicta est. ijsdem autoribus & senatus censuit, & consules edixerunt: ut per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent. Pestilentiæ tanta uis erat, ut cum propter defectionem Corsorum, bellumq́ ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex socijs latini nominis scribi placuisset, & ccc equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam traijceret: tantum hominum demortuum esse, tantum ubiq́ ægrorum consules renuntiauerint, ut is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, sumere à Cn. Bebio proconsule, qui Pisis hybernabat, iussus prætor, atque inde in Sardiniam traijcere. L. Duronio prætori, cui prouincia Appulia euenerat, adiecta de Bacchanalibus quæstio est: cuius residua quædam uelut semina ex prioribus malis iam priore anno apparuerant. sed magis inchoatæ apud L. Puppium prætorē quæstiones erant, quàm ad exitum ullum perductæ. id persecare nouum prætorem, ne serperet iterum latius, patres iusserunt. Et leges de ambitu consules ex autoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas, Eumenis & Ariaratis Cappadocis & Pharnacis Pontici. nec ultra quicquam ijs respōsum est, quàm missuros qui de controuersijs eorum cognoscerent statuerentq́. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt. & spes data exulibus est: scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. Achæi de Messene recepta, compositisq́ ibi rebus cum assensu patrum exposuerunt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati uenerunt, Philocles & Apelles, nulla super re quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumq́ missi de ijs, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis, maximè cum T. Quintio aduersus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius fauorem inclinatos miserat rex: erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium præterquam fraterni sceleris quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam neq́ nullam spem habebat, patrem sibi placari posse, minus deinde indies patris animo fidebat, cum ob-

sideri

sideri aures à fratre cerneret. itaque circunspiciens dicta factaque sua, ne cuius suspiciones augeret, maximè ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat, ut neque scribi sibi uellet: quia hoc præcipuè criminum genere exasperari animum sentiebat. Philippus simul ne otio miles deterior fieret, simul auertendæ suspicionis causa quicquam à se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in uerticem Aemi montis ascendendi, quia uulgatæ opinioni crediderat: Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpeis conspici posse. subiecta oculis ea haud parui sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Aemi, cum satis inter omnes constaret, uiam exercitui nullam esse, paucis & expeditis perdifficilimum aditum: ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum: primum quærit ab eo, cum tanta difficultas itineris proponatur: utrum perseuerandum sit in incepto? an abstinendum? si pergat tamen ire, non posse obliuisci se in talibus rebus Antigoni: qui sæua tempestate iactatus, cum in eadem naue secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur: ut & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubijs periclitari auderet. memorem ergo se præcepti eius, duos simul filios non commissurum in aleam eius, qui proponeretur casus. et quoniam maiorem filium secum duceret: minorem ad subsidia spei & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio: cum in conspectu locorum consultaret: quà proxime itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent: quæque belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne inuitum parêre suspicionem faceret. Vt tamen iter ei tutum in Macedoniam esset: Didas ex prætoribus regijs unus, qui Pæoniæ præerat, iussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maximè familiarem usum: ut elicere omnia arcana, speculari que abditos eius sensus posset. ita digreditur Demetrius cum infectioribus, quàm si solus iret. præsidijs. Philippus Mædicam primum, deinde solitudines interiacentes Mædicæ atque Æmo transgressus septimis demum castris ad radices montis peruênit. ibi unum moratus diem ad deligêdos quos duceret secum, tertio die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque syluestria & pleraque inuia loca excipiebant. peruenere deinde in tam opacum iter, ut præ densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum perspici cœlum uix posset. ut uero iugis appropinquabant, quod rarum in alijs locis esset: adeò omnia contecta nebula, ut haud secus quàm nocturno itinere impedirentur. tertio demum die ad uerticem peruêtum. nihil uulgatæ opinioni digressi inde detraxerunt: magis credo ne uanitas itineris ludibrio esset, quàm quod diuersa inter se maria montesque & amnes ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quo grauior ætate erat, difficultate uiæ est. duabus aris ibi, Ioui & Soli, sacratis cum immolasset: (quatriduo ascenderat) biduo est digressus, frigora nocturna maximè metuens, quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris inuenit: ubi summa penuria erat, ut in regione quam ab omni parte solitudines clauderent. itaque unum tantum moratus diem quietis eorum causa, quos habuerat secû, itinere inde simili fugæ in Dentheletas transcurrit. Socij erât: sed propter inopiam haud secus quàm hostium fines Macedones populati sunt. rapiendo enim passim uillas primum, dein quosdam uicos etiam euastarunt, non sine magno pudore regis: cum sociorum uoces nequicquam deos sociales nomenque suum implorantes audiret. Frumêto inde sublato in Mędicam regressus, urbem quàm Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse à campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circûmisit, ut à superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, cum terror undique instaret: obsidibus datis in præsentia dediderunt sese. ijdem, posteaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe in loca munita & montes

 refugerunt.

refugerunt. Philippus omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus,& fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit. Missus hic comes(ut antedictum est)cum simplicitatem iuuenis incauti,&suis haud immerito succensentis, assentando indignandoq; & ipse uicem eius, captaret: in omnia ultro suam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adiutor deûm beneficio oblatus uidebatur Pæoniæ prætor: per cuius prouinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo & fratri proditur,&autore eo indicatur patri. Literæ primum ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus(princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est coniectus:& Demetrius dissimulanter asseruari iussus. Hæc super cætera tristem aduentum in Macedoniam regi fecerunt. mouebant eum & præsentia crimina, expectandos tamen quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset: tandem legati, iam ante præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma renunciarent, uenerunt. qui super cętera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintii signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis: si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset, nihil eum aduersus suorum quenquam facturum: neque eum sese esse, qui ullius impii consilii autor futurus uideri possit. Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. itaq; Herodorus extemplo diu excruciatus sine indicio rei ullius in tormentis moritur. Demetriũ iterum ad patrem accusauit Perseus. fuga per Pæoniam præparata arguebatur,& corrupti quidam, ut comites itineris essent. maximè falsæ literæ T. Quintii urgebant. nihil tamen palàm grauius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne pœna eius consilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi cum iter esset, ad Astreum Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida: Perseum ad Philippopolin ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ. mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum seu simulatum est: ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Astreo Heracleam uenit. in ea cœna dicitur uenenum datum. poculo epoto extemplo sensit,& mox coortis doloribus, relicto conuiuio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didę scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stubaræus,& Berreus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesq; spiritum intercluserunt. ita innoxius adolescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur. Dum hæc in Macedonia gerũtur, L. Aemylius Paulus prorogato ex consulatu imperio, principio ueris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primum in hostiũ finibus castra posuit: legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum uenerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem: nõ tam id recusabant quàm tempore opus esse aiebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ cum darentur: petierunt deinde, ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumq; milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id ubi impetrauere: post eos ipsos montes unde auerterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. summa ui totum unum diem oppugnarunt: ita, ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis quàm pugnando castra tutabantur. sub occasum solis cum recessissent hostes, duos equites ad M. Bebium cõsulem cum literis Pisas mittit: ut obsesso sibi per inducias quamprimum subsidio ueniret. Bebius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat. cæterum & senatum literis certiorẽ fecit obsideri à Liguribus L. Aemylium:&M. Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat, scripsit: ut si uideretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures,&L. Aemylium liberaret obsidione. Hęc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Aemylius cum & uenturos scisset,&educere in aciem copias potuisset, intra uallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bebius cum exercitu uenire à Pisis posset. Romæ magnam trepidationem literæ Bebii fecerunt: eo maiorem, quod paucos post dies Marcellus tradito exercitu Fabio Romam cum uenisset, spem ademit, eum qui in Gallia esset exercitum in Ligures

Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci. eò profectũ Fabium, neq; inde regredi bello inchoato posse. Vna & ea ipsa tardior quàm tempus postulabat, subsidij spes erat, si cõsules maturassent in prouinciã ire. id ut facerẽt, pro se quisq; patrũ uociferari. Consules nisi confecto delectu negare se ituros, nec suam segnitiam sed uim morbi in causa esse, quo serius perficeretur, nõ tamẽ potuerũt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, & militibus quos conscriptos haberent, diem edicerẽt, quo Pisas conuenirent. permissum ut quà irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentq; secũ. Et prætoribus Q. Petilio & Q. Fabio imperatũ est, ut Petilius duas legiones ciuium Romanorum tumaltuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio ut socijs latini nominis XV. millia peditum, octingẽtos equites imperaret. Duumuiri nauales creati C. Matienus & C. Lucretius, nauesq; ijs ornatæ sunt: Matieno q;, cuius ad gallicũ sinum prouincia erat, imperatum, ut classem primo quoq; tempore duceret in Ligurũ oram, si quo usui esse L. Aemylio atq; eius exercitui posset. Aemylius, posteaquã nihil nusquã auxilij ostendebatur, interceptos credens equites, non ultrà differendũ ratus quin per se fortunã tentaret, priusquàm hostes uenirent, qui iam segnius secordiusq; oppugnabant: ad quatuor portas exercitũ instruxit, ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. quatuor extra ordinarijs, cohortibus duos adiũxit, præposito M. Valerio legato: erumpere extra ordinaria porta iussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legione in subsidijs posuit. M. Seruilius & L. Sulpicius trib. mil. his præpositi, tertia legio aduersus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum: principes primi, & hastati in subsidijs locati: Sex. Iulius Cæsar & L. Aurelius Cotta trib. mil. huic legioni præpositi sunt. Q. Fuluius Flaccus legatus cum dextera ala ad quæstoriã portam positus. duæ cohortes & triarij duarum legionum in præsidio castrorum manere iussi. Omnes portas contionabundus ipse imperator circumijt: & quibuscunq; iritamentis poterat, iras militum acuebat: nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum induciarũ tempus contra ius gentium ad castra oppugnanda uenissent: nunc quantus pudor esset edocẽs. ab Liguribus latronibus uerius quàm hostibus iustis Romanum exercitum obsideri. Quo ore quisquam uestrum, si hinc alieno præsidio, non uestra uirtute euaseritis, occurret, non dico eis militibus, qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostræ ætatis reges duces q; uicerunt: sed ijs qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per saltus inuios cõsectati ciderunt? quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pæniue nõ audeant: Ligustinus hostis uallum Romanum subit: obsidet ultro & oppugnat: quem scrutantes antea deuios saltus, abditum & latentem uix inueniebamus? Ad hæc consentiens reddebatur militum clamor, nullam militum culpam esse: quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. daret signum: intellecturum eosdem qui antea fuerint, & Romanos & Ligures esse. Bina cis montes castra Ligurum erant. ex ijs primis diebus sole orto pariter omnes compositi & instructi procedebant: tum nisi exsatiati cibo uinoq; arma nõ capiebãt. dispersi, inordinati exibant: ut quibus pro spe certum esset, hostes extra uallum signa non elaturos. Aduersus ita incompositos eos uenientes clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoq; et lixarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeò improuisa res fuit, ut perinde ac si insidijs circunuenti forent, trepidarẽt. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effusa & fugientium passim cædes erat. equitibus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quenquam sinerent: in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra XV. millia Ligurum eo die occisa: capta duo millia & quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in deditionem uenit. gubernatores nautæq; conquisiti, qui prædatores fuissent nauibus: atque omnes in custodiam conijecti. Et à Matieno duumuiro naues eius generis in Ligustina ora XXXII. captæ sunt. Hæc qui nuntiarent literasq; ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam missi: simulq; peterent, ut L. Aemylio confecta prouincia decedere, & deducere secum milites liceret, atq; dimittere. Vtrumq; permissum ab senatu. & supplicatio ad omnia

pulainaria

puluinaria per triduum decreta.iussiq; prætores, Petilius urbanus dimittere legiones: Fabius socijs atq; nomini latino remittere delectum & uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites tumultus causa cõscriptos primo quoq; tẽpore dimitti. Colonia Grauiscę eo anno deducta est in agrum hetruscum de Tarquiniensibus quondam captum. quina iugera agri data. triumuiri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. sex menses nunquam pluuisse memoriæ proditum est. Eodem anno in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur terrã: duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longę, quaternos latæ inuentæ sunt, operculis plumbo deuinctis literis Latinis Græcisq; utraq; arca inscripta erat. in altera Numã Pompilium, Pomponis filium regem Romanorũ sepultum esse: in altera, libros Numæ Pompilij inesse. Eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quę titulum sepulti regis habuerat: inanis inuenta sine ullo uestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorũ omnibus absumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros. non integros modo, sed recentissima specie. septem Latini de iure pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adijcit Antiâs Valerius Pythagoricos fuisse, uulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cum uulgarentur: Q. Petilius prætor urbanus studiosus legendi eos libros à L. Petilio sumpsit. & erat familiaris usus, quod scribam eum quæstor Q. Petilius in decuriam legerat. Lectis rerum summis cum animaduertisset pleraq; dissoluẽdarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem coniecturũ esse. prius quàm id faceret, se ei permittere uti si quod seu ius, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur. id integra sua gratia eum facturũ. Scriba tribunos pleb. adit. ab tribunis ad senatum res est reiecta. prætor se iusiurandũ dare paratum esse aiebat, libros eos legi seruariq; nõ oportere, Senatus censuit satis habendũ, quod prætor iusiurãdum polliceretur. libros primo quoq; tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris quantũ Q. Petilio prætori maioriq; parti tribunorũ plebis uideretur, domino esse soluendum. id scriba nõ accepit. libri in comitio igne à uictimarijs facto in conspectu populi cremati sunt. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. Ad V & XXX millia hominum, quantũ nunquam fermè antea, Celtiberi comparauerant. Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouinciam. is quia armare iuuentutem Celtiberos audierat, & ipse quanta poterat à socijs auxilia cõtraxerat. sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio ueris exercitum in Carpetaniã duxit, & castra locauit ad oppidum Eburam, modico pręsidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi millia duo fermè inde sub colle posuerunt castra. quos ubi adesse prætor Romanus sensit: M. Fuluium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quàm proximè succedere ad uallum iussum, ut uiseret quanta essent. pugna abstineret, reciperetq; sese, si hostium equitatum exeuntem uidisset. Ita ut præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil ultra motũ, quàm ut hæ duæ turmæ ostenderẽtur, dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procurrisset. Postremo & Celtiberi omnibus simul peditum equitumq; copijs castris egressi, acie directa medio fermè spatio inter bina castra cõstiterũt. Campus erat planus omnis & aptus pugnæ. ibi stetere Hispani hostem expectantes. Romanus intra uallum suos continuit per quatriduum continuũ, & illi eodem loco aciem instructã tenuerunt. ab Romanis nihil motum. inde quieuere in castis Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat. equites tantum in stationẽ egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moueretur. pone castra utriq; pabulatum & lignatũ ibant, neutri alteros impediẽtes. Prætor Romanus ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum: L. Acilium cũ ala sinistra, & sex millibus prouincialium auxiliorũ circumire montem iubet. qui ab tergo hostibus erat: inde ubi clamorẽ audisset, decurrere ad castra eorum. nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum sociũm ad uallum hostium cum equitibus extraordinarijs sinistræ alæ mittit. quos ubi & propius accedere, & plures quàm soliti

liti erant, Celtiberi conspexerũt: omnis equitatus effunditur castris, simul & peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fremitum equestrium audiuit, auertit equos, & castra repetit. eo effusius sequi hostes. primo equites, mox & peditũ acies aderat: haud dubia spe castra eo die se oppugnaturos. quingentos passus nõ plus à uallo aberant. Itaque ubi Flaccus satis abstractos eos à præsidio castrorum suorũ ratus est: intra uallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit: clamore non tantũ ad ardorem pugnæ excitandum sublato: sed etiam ut qui in montibus erant, exaudirent. nec morati sunt quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: ubi quinque millium armatorum, non amplius, relictũ erat præsidium. quos cum & paucitas sua & multitudo hostiũ, & improuisa res terruisset, propè sine certamine capiuntur castra. castris, quæ pars maximè à pugnantibus conspici poterat, iniecit Acilius ignem. postremi Celtiberorum qui in acie erant: primi flammam conspexêre. deinde per totam aciem uulgatum est, castra amissa esse, & tum cum maximè ardere. unde illis terror, inde Romanis animus creuit. iam clamor suorum uincentium accidebat, iam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. cæterũ posteaquam receptus pulsis nullus erat: nec usquam, nisi in certamine spes: pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urgebantur acriter à quinta legione. aduersus læuum cornu, in quo sui generis prouincialia auxilia instruxisse Romanos cernebãt, cum maiore fidutia intulerunt signa. Iam propè erat ut sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset: simul ab oppido Ebura, qui in præsidio relicti erant, in medio ardore pugnæ aduenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. qui supererãt, in omnes passim partes capessunt fugam. equites bipartito in eos emissi, magnã cædem edidere. ad uiginti tria millia hostium eo die cæsa: capta quatuor millia, & DCCC, cum equis plus quingentis: & signa militaria LXXXVIII. Magna uictoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus CC, sociûm Latini nominis DCCC triginta, externorum auxiliarium duo millia fermè & quadringenti ceciderũt. Pr. in castra uictorem exercitum reduxit: Acilius manere in castris ab se captis iussus. postero die spolia de hostibus lecta, & pro contione donati, quorum uirtus insignis fuerat. Saucijs deinde in oppidum Eburam deuectis, per Carpetaniã ad Contrebiam ductæ legiones. ea urbs circumsessa cum à Celtiberis auxilia accersisset: morantibus ijs, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus uiæ, & inflati amnes tenebant: desperato auxilio suorum in deditionẽ uenit. Flaccus quoque tempestatibus fœdis coactus exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari cum tandem superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus Contrebiam uenissent: posteaquã castra nulla extra mœnia uiderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fuderunt. quæ res ad resistendum eos, & ad capessendam pugnam impedijt, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes ueniebãt, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumuenit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa, capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti. signa militaria LXII. qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum uenientium, deditionem Contrebiæ & suam cladem narrãdo, auerterunt. extemplo in uicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus per Celtiberiam populabũdus ducit legiones: multa castella oppugnauit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem uenit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore Manlius Pr. secũda aliquot prælia cũ Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum, quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. triumuiri deduxerũt. P. Cornelius Scipio Nasica. C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt. una Veneris Erycinæ ad portam Collinam. dedicauit L. Porcius L. F. Licinius duũuir. uota erat ab Cos. L. Porcio Ligustino bello. altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M. Acilius Glabrio duumuir statuamque auratam, quæ prima o-

mniũ in Italia statua aurata est: patris Glabrionis posuit. Is erat, qui ipse eã ędem uouerat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset. locaueratq; idem ex s c. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt: L. Æmylius Paulus procos. ex Liguribus Ingaunis triumphauit. Transtulit coronas aureas quinq; & uiginti. nec præterea quicquam auri argentiq; in eo triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus diuisit. Auxerunt eius triumphi famam legati Ligurum pacem perpetuã orantes. ita in animum induxisse Ligurum gentem: nulla unquam arma, nisi imperata à p r sumere. Respõsum à Q. Fabio Pr. est Liguribus iussu senatus: orationem eam non nouam Liguribus esse. mẽs uero ut noua & orationi cõueniens esset, ipsorum id plurimũ referre. ad Coss. irent, & quęab ijs imperata essent, facerent. nulli alij quàm consulibus senatum crediturũ esse: syncera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pinarius Pr. in acie occidit. qua clade compulsi obsides dederunt, & ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus: & cum Iliensibus, gẽte ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prælia facta. Carthaginiensibus eodem anno c obsides redditi. pacemq; cum ijs p r non ab se tantum, sed ab rege etiam Masanissa præstitit: qui tum præsidio armato agrum, qui in cõtrouersia erat, obtinebat. Otiosam prouinciam Coss. habuerũt. M. Bebius comitiorum causa Romam reuocatus, Coss. creauit: A. Posthumium Albinum Luscum, & C. Calpurnium Pisonem. Prr. exinde facti Tib. Sempronius Gracchus, L. Posthumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minucius Melliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. ij omnes magistratum Idibus Martijs inierunt. Principio eius anni, quo A. Posthumius Albinus, & C. Calpurnius Piso Coss. fuerunt: ab A. Posthumio Cos. in senatũ introducti, qui ex Hispania citeriore uenerãt à Q. Fuluio Flacco: L. Minucius legatus, & duo Tr. mil. T. Mænius, & L. Terentius Massaliota. hi cum duo secunda prælia, deditionem Celtiberię, confectam prouinciã nuntiassent: nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse: petierunt ab senatu primum, ut ob res prosperè gestas dijs immortalibus honos haberetur: deinde, ut Q. Fuluio decedẽti de prouincia deportare inde exercitum, cuius forti opera & ipse, & multi ante eum Prr. usi essent, liceret. quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam propè necessarium esset. ita enim obstinatos esse milites, ut nõ ultrà retineri posse in prouincia uiderẽtur, iniussuq; abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis impensè retineret, seditiõem exarsuri. Coss. ambob. prouinciã Ligures esse senatus iussit. Prr. inde sortiti sunt: A. Hostilio urbana, T. Minucio peregrina obuẽnit: P. Cornelio Sicilia, C. Męnio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Posthumius ulteriorẽ, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fuluio erat: ne uetere exercitu prouincia spoliaretur: quæro, inquit, de te L. Minuci, cum confectam prouinciam nũties, existimes ne Celtiberos perpetuò in fide mãsuros? ita ut sine exercitu ea prouincia obtineri possit? si neq; de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes: & habendum illic utiq; exercitum censes: utrum tandem autor senatui sis supplemẽtum in Hispaniam mittendi? ut ij modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur: ueteribus militib. tyrones immisceantur? an deductis de prouincia ueteribus legionibus nouas cõscribendi & mittendi? cum contemptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandũ possit: dictu, quàm re facilius sit prouinciam ingenio ferocem rebellatricem confecisse. Paucæ ciuitates, ut quidem ego audio, quas uicina maximè hyberna premebant, in ius ditionemq; uenerunt: ulteriores in armis sunt. quæ cum ita sint, ego iam hinc prædico p c me exercitu eo qui nunc est, Remp. administraturũ: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hybernacula electurum. neq; nouum militem ferocissimo hosti obiecturum. Legatus ad ea, quæ interrogatus erat, respondit: neq; se, neq; quenquã alium diuinare posse, quid in animo Celtiberi haberẽt, aut porrò habituri essent. itaq; negare non posse, quin rectius sit etiam ad pacatos barbaros nondum satis assuetos imperio exercitum mitti. nouo autem, an uetere exercitu opus sit, eius esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint: simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites si diutius in prouincia retineãtur. si ex eo, quod aut

inter

inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant coniectandum sit, palàm uociferatos esse, aut imperatorem in prouincia retenturos, aut cum eo in Italiam uenturos esse. Disceptationem inter prætorem legatumcꝫ, consulũ relatio interrupit: qui suas ornari prouincias priusquã de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Nouus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanę cum suo equitatu, & sociûm Latini nominis, quantus semper numerus, XV millia peditum, & DCCC equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrẽt, mandatum est. P. Cornelio & M. Bebio prorogatũ imperium: iussicꝫ prouincias obtinere, donec Coss. uenissent, tũ imperatum, ut dimisso quem haberent exercitu, reuerterentur Romam. de Tib. Sempronij deinde exercitu actum est. nouam legionem ei quincꝫ millium & ducentorũ peditum cum equitibus quadringentis consules scribere iussit: & mille præterea peditum Romanorũ, quinquaginta equites, & socijs è nomine Latino imperare septem millia peditum, CCC equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q. Fuluio permissum, ut qui milites ante Sp. Posthumium & Q. Marcium Coss. ciues Romani socijúe in Hispaniam transportati essent: & præterea supplemento adducto quod amplius duabus legionibus, quàm X millia, & CCCC pedites, sexcenti equites essent, & sociûm Latini nominis XII millia, DC equites: quorũ forti opera duobus aduersus Celtiberos prælijs usus Q. Fuluius esset: eos, si uideretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ. quod is prosperè Remp. gessisset. & cæteri Prr. in prouincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones præter exercitum ueterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. & is ipse exercitus ægrè explebatur propter pestilentiam, quæ iam tertium annum urbem Romanam atcꝫ Italiam uastabat. Pr. T. Minucius, & haud ita multo pòst Cos. C. Calpurnius moritur. multicꝫ alij omnium ordinũ illustres uiri. postremo prodigij loco ea clades haberi cœpta est. C. Seruilius PONT. MAX. piacula irę deûm conquirere iussus, decemuiri libros inspicere: consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona uouere, & dare signa inaurata, quæ uouit, deditcꝫ. Decemuiri supplicationem in biduum ualitudinis causa in urbe, & per omnia fora conciliabulacꝫ edixerunt. maiores duodecim annis omnes coronati. & lauream in manu tenentes supplicauerũt. Fraudis quocꝫ humanæ insinuauerat suspicio animis. & ueneficij quæstio ex S C quod in urbe propiusue urbem decem millibus passuũ esset commissum, C. Claudio Pr. qui in locum T. Minucij erat suffectus: ultra decimũ lapidem per fora conciliabulacꝫ C. Mænio, priusquã in Sardiniam prouinciam trajceret, decreta. Suspecta Cos. erat mors maximè. necatus à Quarta Hostilia uxore dicebatur. ut quidem filius eius Q. Fuluius Flaccus in locum uictrici Cos. est declaratus: aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse. & testes existebant: qui post declaratos Coss. Albinum & Pisonem, quibus comitijs Flaccus tulerat repulsam, & exprobratum ei à matre dicerent, quod iam, ei tertiũ negatus cõsulatus petenti esset, & adiecisse, pararet se ad petendum. intra duos menses effecturam ut Cos. fieret. Inter multa alia testimonia ad causam pertinentia hæc quocꝫ uox nimis uero euentu comprobata ualuit cur Hostilia damnaretur. Veris principio huius dum Coss. nouos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum eius, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius, & M. Bebius. qui in cõsulatu nihil memorabile gesserant: in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum in prouinciam consulum non expectassent bellum, improuiso oppresi, ad duodecim millia hominum dediderũt se. Eos, cõsulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestreis procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius & Bebius statuerunt, nullũ alium ante finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus P R erat in Samnitibus, qui Taurasinorũ fuerat. cum traducere Ligures Apuanos uellent, edixerunt: Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis coniugibuscꝫ: sua omnia secum portarent. Ligures sępe per legatos deprecati ne penates, sedem in qua geniti essent, sepulchra maiorum cogerentur relinquere arma, obsides pollicebantur. posteaquam nihil impetrabant, necꝫ uires ad rebellandum erant, edicto paruerũt. Traducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia liberorũ capitũ cum fœminis pueriscꝫ.

argenti data centum & quinquaginta millia, unde in nouas ædes cõpararent quę opus essent. agro diuidendo dandoq; ijdem qui traduxerant, Cornelius & Bebius præpositi. postulantibus tamen ipsis quinq; uiri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re cum ueterem exercitum Romam deduxissent: triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantum hostes ducti ante currũ: quia nec quid ferretur, neq; quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

Eodem anno in Hispania Fuluius Flaccus propr. quia successor in prouinciam tardius ueniebat, educto exercitu ex hybernis, ulteriorem Celtiberiæ agrũ, unde ad deditionem non uenerãt, instititu astare, qua re irritauit magis quàm conterruit animos barbarorũ: & clàm comparatis copijs saltum Manlianum, per quem transiturũ exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Posthumio Albino collegæ Gracchus mandauerat, ut Q. Fuluium certiorem faceret. Tarraconem exercitum adduceret. ibi dimitti ueteranos, supplementumq; distribuere, & ordinare omnem exercitum sese uelle. dies quoq;, & ea propinqua edita Flacco est, qua successor esset uenturus. Hæc noua allata res, omissis quæ agere instituerat. Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum coëgisset: barbari causę ignari suam defectionem, & clàm comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Vbi cum saltum prima luce agmen Romanum intrauit, repẽte ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos inuaserũt. quod ubi uidit Flaccus, primos tumultus in agmine per centuriones stare omneis suo quenq; loco, & arma expedire iubendo, sedauit: & sarcinis iumentisq; in unum locum coactis, copias omneis partim ipse, partim per legatos tribunosq; militum, ut tempus, ut locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit: cum bis deditis rem esse admonens, scelus & perfidiam illis, non uirtutem nec animum accessisse. reditum ignobilem in patriã, clarũ ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad triumphũ delaturos. Plura dici tempus nõ patiebatur. inuehebãt se hostes, & in partibus extremis iam pugnabatur. deinde acies concurrerunt. atrox ubiq; præliũ, sed uaria fortuna erat. egregiè legiones, nec segnius duæ alę pugnabant: externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere urgebãtur, nec locum tueri poterant. Celtiberi ubi ordinata acie, & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt: cuneo impressionem fecerunt. quo tantum ualent genere pugnæ, ut quãcunq; parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. tũc quoq; turbatæ legiones sunt, propè interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo aduehitur ad legionarios equites: & ecquid auxilij in uobis est? actũ iam de hoc exercitu erit? cum undiq; acclamassent, quin ederet quid fieri uelit. non segniter imperium executuros: duplicate turmas, inquit, duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hostiũ, quo nostros urgent. id cum maiore ui equorũ facietis, si effrenatos in eos equos immittitis: quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua memoriæ proditũ est. Dicto paruerunt. detractisq; frenis bis ultro citroq; cum magna strage hostium infractis omnibus hastis transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & propè omissa pugna locum fugæ circumspicere. Et alarij equites, postquàm Romanorum equitum tam memorabile facinus uidere: et ipsi uirtute eorũ accensi, sine ullius imperio, in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tũc uero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, & imperator Romanus auersos hosteis contẽplatus, ædem Fortunæ equestri, Iouiq; OPT. MAX. ludos uouit. cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur: uiui capti plus tria millia, ducẽtis septuaginta septem cum signis militaribus: equis propè mille centum. nullis castris eo die uictor exercitus mansit. uictoria non sine iactura militũ fuit. quadringenti LXXIII milites Romani, sociũm ac Latini nominis mille decem & nouem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita uictor exercitus renouata priore gloria Tarraconem est perductus. Venienti Fuluio Tib. Sempronius Pr. qui biduo antè uenerat, obuiam processit: gratulatusq; est, quod Remp. egregiè gessisset. cum summa concordia quos dimitterent, quosq; retinerẽt milites, cõposuerũt. Inde Fuluius exauthoratis militibus in naues impositis,

Romam

Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. Coss. ambo in Ligures exercitus induxerũt diuersis partibus. Posthumius prima & tertia legione Balistam Suismontiumq́ monteis obsedit: & premendo præsidijs angustos saltus eorum cõmeatus interclusit, inopiaq́ omniũ rerũ eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione adortus à Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant in deditionem acceptos, ad septẽ millia hominum in naueis impositos præter oram Hetrusci maris Neapolim transmisit, inde in Samnium traducti, agerq́ his inter populares datus est. Montanorũ Ligurum ab A. Posthumio uineę cæsæ, frumentaq́ deusta. donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem uenerunt, armaq́ tradiderunt. Nauibus inde Posthumius ad uisendam oram Ingaunorum Intemeliorumq́ Ligurum processit. Priusquam hi Coss. uenirent ad exercitum qui Pisas inductus erat, præerant A. Posthumius, & frater Q. Fuluij M. Fuluius Nobilior. secundæ legionis Fuluius Tr. mil. erat. is mẽsibus suis dimisit legionem, iureiurando adactis centurionibus, æs in ærariũ ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eò fortè erat profectus) Fuluio nuntiatum est: cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit castigatos Pisas. de cæteris Cos. certiorem fecit. eo referente s c factum est: ut M. Fuluius in Hispaniam relegaretur ultra nouam Carthaginem. Literæq́ ei datæ sunt à Cos. ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorẽ deferendæ. milites iussi ad signa redire. causa ignominiæ uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaq́ eius uendere Cos. iussus. Eodem anno L. Duronius, qui prętor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundisium redierat: inde in portu relictis nauibus cum uenisset Romam. inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubiè in regem Illyriorum Gẽtium latrocinij omnis maritimi causam auertit. ex regno eius omnes naues esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conueniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati à Gentio: qui quo tempore Romani conueniendi regis causa uenissent: ægrũ forte eum in ultimis partibus fuisse regni dicerent. petere Gentiũ ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. ad ea Duronius adiecit, multis ciuibus Romanis & socijs Latini nominis iniurias factas in regno eius, & ciues Romanos dici Corcyrę retineri. eos omneis Romam adduci placuit. C. Claudium Pr. cognoscere: necq́ antè Gentio regi legatis'ue eius responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilẽtia eius anni absumpsit: sacerdotes quoq́ aliquot mortui sunt, L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat: triumuir epulo, Q. Fuluius, M. F. in locũ eius triumuir cooptatus. tum prætextatus erat. de rege sacrifico sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellę cõtentio inter C. Seruilium PONT. MAX. fuit: & L. Corneliũ Dolabellam duumuirum naualem, quem ut inauguraret pontifex magistratu sese abdicare iubebat. recusantiq́ id facere, ob eam rem mulcta duumuiro dicta à pontifice. deq́ ea cum prouocasset, certatum ad populum, cum plures iam tribus intrò uocatę dicto esse audientem pontifici duumuirũ iuberent, mulctamq́ remitti si magistratu se abdicasset: ultimũ de cœlo quod comitia turbaret interuẽnit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt: qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus PONT. MAX. decessit. idem decemuir sacrorum fuit. pontifex in locũ eius à collegio cooptatus est Q. Fuluius Flaccus: in pontificem maximũ Æmylius Lepidus, cũ multi clari uiri petissent. & decemuir sacrorũ Q. Marcius Philippus in eiusdem locum est cooptatus. & augur Sp. Posthumius Albinus decessit. in locum eius P. Scipionẽ filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum ut publicè Latinè loquerentur: & præconibus Latine uendendi ius esset. Bisanis agrũ pollicentibus, quò Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ, triumuiri creati ad eam rẽ Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilij Lænates. A C. Mænio Pr. cui prouincia Sardinia cum euenisset, additũ erat, ut quęreret de ueneficijs longius ab urbe decem millibus passuũ: literæ allatæ: se iam tria millia hominũ damnasse, & crescere sibi quæstionẽ indicijs. aut eam sibi esse defendendam, aut prouinciam dimittendam. Q. Fuluius Flaccus ex Hispania redijt Romam

cum magna fama gestarum rerum. qui cum extra urbem triumphi causa esset, Cos. est creatus cum L. Manlio Acidino. & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum uiginti quatuor: praeterea auri pondo triginta unum, & signati oscensis nummûm centũ septuaginta tria M. ducentos. militibus de praeda quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti: tantundem socijs Latini nominis: & stipendiũ omnibus duplex. Eo anno rogatio primum lata est ab L. Iulio Tr. pl. quot annos nati quenq; magistratum peterent caperentq;. inde cognomen familiae inditum: ut Annales appellarētur. Prr. quatuor post multos annos lege Bebia creati, qui alternis quaternos iubebat creari. Hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Leuinus. Q. & M. Mutij Sceuolae. Q. Fuluio, & L. Manlio Coss. eadem prouincia, quae superioribus. pari numero copiae peditum, equitum, ciuium, sociorum decretae. In Hispanijs duabus Tib. Sempronio & L. Posthumio cum ijsdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium est. & in supplemētum Coss. scribere iussi ad tria millia peditum Romanorũ, ccc equites: quinq; millia sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scaeuola urbanam sortitus prouinciam est: & ut idem quaereret de ueneficijs in urbe, & propius urbem decem millia passuum. C. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mutius Scaeuola Siciliam, L. Valerius Leuinus Sardiniam. Q. Fuluius Cos. priusquã ullam rem publicã ageret, liberare & se, & Remp. religione uotis soluendis dixit uelle. uouisse se quo die postremũ cum Celtiberis pugnasset, ludos Ioui OPT. MAX. & aedem equestri Fortunae sese facturum: in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. Ludi decreti: & ut duumuiri ad aedem locandam crearentur. de pecunia finitur, ne maior causa ludorum consumeretur: quàm quanta Fuluio Nobiliori post Ætolicum bellum ludos facienti decreta esset: néue quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret aduersus id S C quod L. Æmylio C. Bebio Coss. de ludis factum esset. Decreuerat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronij aedilis, qui graues non modò Italiae ac socijs Latini nominis, sed etiam prouincijs externis fuerant. Hyems eo anno niue sęua & omni tempestatum genere fuit, arbores, quę obnoxię frigoribus sunt, deussit cũctas: & ea tum aliquãto quàm aliás longior fuit. itaq; Latinas mox subito coorta & intolerabilis tempestas in monte turbauit: instauratęq; sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Capitolio aliquot signa cõstrauit, fulminibusq; complura loca deformauit. ędem Iouis Tarracinę, ędem albam Capuę, portamq; Romanam: muri pinnas aliquot locis decussit. Haec inter prodigia nuntiatũ & ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemuiri iussi adire libros edidere quibus dijs, & quot hostijs sacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata ad aedem Iouis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde uotiui Q. Fuluij Cos. per dies decem magno apparatu facti. Censorum inde comitia habita. creati M. Aemylius Lepidus PONT. MAX. & M. Fuluius Nobilior: qui ex Aetolis triumphauerat. Inter hos uiros nobiles inimicitiae erant, sępe multis & in senatu, & ad populum atrocibus celebratae certaminibus. comitijs confectis ut traditũ antiquitus est: censores in campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt. quò repente principes senatorum cum agmine uenerunt ciuitatis, inter quos Q. Caecilius Metellus uerba fecit. Non obliti sumus censores, uos paulo antè ab uniuerso P R moribus nostris praepositos esse: & nos à uobis & admoneri & regi, non uos à nobis debere. indicandum tamen est quid omneis bonos in uobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Singulos cum intuemur M. Aemyli, M. Fului: neminem hodie in ciuitate habemus, quem, si reuocem ut in suffragium, uelimus uobis praelatum esse. ambo cum simul aspicimus, non possumus nõ uereri ne male cõparati sitis: nec tantum Reip. prosit, quod omnibus nobis egregiè placetis: quàm quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos uobisipsis graues & atroces geritis: quae periculum est ne ex hac die nobis & Reip. quàm uobis grauiores fiant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrũt quae dicerentur: nisi forte implacabiles fueritis, implicauerint animos uestros. Has ut hodie, ut in isto templo finiatis simultates, quaesumus uos uniuersi, & quos coniunxit suffragijs suis P R, hac etiam reconciliatione gratiae coniungi à nobis sinatis. uno animo, uno consilio legatis senatum,

senatum, equites recenseatis: agatis censum, lustrum condatis. quod omnibus ferè precationibus nuncupabitis uerbis, ut ea res mihi collegæque meo bene & fœliciter eueniat: ita, ut uerè, ut ex animo uelitis euenire: efficiatisque, ut quod deos precati eritis, id uos uelle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus in cuius urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modò simultates, sed bella quoque finiuntur. ex infestis hostibus plerunque socij fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Romam traducti sunt: Latini, Sabini in ciuitatem accepti. Vulgatum illud quia uerum erat, in prouerbium uenit: Amicitias immortaleis, inimicitias mortaleis debere esse. Fremitus ortus cum assensu, deinde uniuersorum uoces idem petentium confusæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmylius questus cum alia, tum bis à M. Fuluio se certo consulatu deiectum. Fuluius contrà queri, se ab eo semper lacessitum, & in probrum suum sponsionem factam. tamen ambo significare, si alter uellet, se in potestate tot principum ciuitatis futuros. Omnibus instātibus qui aderant: dexteras fidemque dedere, mittere uere ac finire odium. deinde collaudantibus cunctis deducti sunt in Capitolium. & cura super tali re principum, & facilitas censorum egregiè comprobata ab senatu, & laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniæ summa sibi, qua in opera publica uterentur, attribueretur: uectigal annuum decretum est. Eodem anno in Hispania L. Posthumius & Tib. Sempronius proprr. comparauerunt ita inter se, ut in Vacceos per Lusitaniā iret Albinus, inde in Celtiberiā reuerteretur. Gracchus quod maius ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetrauit. Mundam urbem primum ui cepit: nocte ex improuiso aggressus, acceptis deinde obsidibus, præsidioque imposito, castella oppugnare, agros urere, donec ad præualidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit. ubi cum iam opera admoueret: ueniunt legati ex oppido. quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si uires essent. petierunt enim ut sibi in castra Celtiberorū ire liceret ad auxilia accipienda. si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho ierunt. & pòst paucis diebus alios decem legatos secum adduxerūt. Meridianū tempus erat. nihil prius petierunt à Pr. quàm ut bibere sibi iuberet dari. epotis primis poculis iterum poposcerūt, magno risu circunstantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingenijs. tum maximus natu ex ijs, Missi sumus, inquit, à gente nostra qui sciscitaremur: qua tādem re fretus arma nobis inferres? Ad hanc percūctationem Gracchus, exercitu se egregio fidentem uenisse respondit. quem si ipsi uisere uelint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse. tribunisque mil. imperat, ut ornari omneis copias peditum equitumque, & decurrere iubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerūt suos ab auxilio circunsessę urbi ferendo. Oppidani cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum conuenerat) sustulissent: destituti ab unica spe auxilij in deditionem uenerunt. sestertiū nummûm quater & uicies ab ijs est exactum, quadraginta nobilissimi equites: nec obsidū nomine (nam militare iussi sunt) & tamen re ipsa ut pignus fidei essent. Inde iam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, à quibus uenerant nuper legati. eos cum per aliquot dies armaturam leuem immittendo in stationes lacessisset paruis prælijs, indies maiora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Vbi quod petebatur sensit effectū: auxiliorū præfectis imperat, ut contracto certamine, tanquā multitudine superarētur, repente tergis datis ad castra effuse fugerent. ipse intra uallū ad omneis portas instruxit copias. Haud multū temporis intercessit cum ex cōposito refugientium suorum agmen, pòst effuse sequentes barbaros cōspexit. instructam ad hoc ipsum intra uallū habebat aciem. itaque tantū moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret: clamore sublato simul omnibus portis erupit. Nō sustinuere impetum necopinatum hostes. qui ad castra oppugnanda uenerant, ne sua quidem tueri potuerunt. nam extemplo fusi, fugati mox intra uallum pauentes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die nouem millia hostium cæsa: capti uiui trecenti uiginti, equi centum duodecim: signa militaria triginta septem. de exercitu Romano centum nouem ceciderunt. Ab hoc pręlio Gracchus duxit ad depopulandum Celtiberiā legiones. & cū ferret passim cuncta atque ageret: populique alij uoluntate, alij metu iugum acciperent: CIII oppida intra paucos dies in dedi-

Rud[..] [..] [..]
legato.

tionem accepit.præda potitus ingenti est. Conuertit inde agmen retrò, unde uenerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare instititit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt: deinde cum iam non armis modò, sed etiam operibus oppugnarentur: diffisi præsidio urbis in arcem uniuersi concesserunt. postremo & inde præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi captiui nobiles in potestatem uenerũt. inter quos & Thurri filij duo, & filia. Regulus hic earum gentiũ erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade missis, qui fidem uenienti in castra ad Gracchum peterent: uenit. & primum quæsiuit ab eo ne sibi liceret, ac suis uiuere? cum prætor uicturum respondisset: quæsiuit iterum, si cum Romanis militare liceret? id quoque Graccho permittente, sequar, inquit, uos aduersus ueteres socios meos, quoniam illos ad me propi
* unt suspicere. Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuuit. Ergauia inde nobilis & potens ciuitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam quidam autores sunt. è qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum. magnoque eum postea prælio ad montem Chaunum cum Celtiberis à prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse: multos utrinque cecidisse. nec aliud magnopere uictores fuisse Romanos nisi quod postero die manentes intra uallum prælio lacessierint: spolia per totum diem legisse. tertio die prælio maiore iterum pugnatum: & tum demũ haud dubiè uictos Celtiberos: castraque eorum capta & direpta esse. uigintiduo millia hostium eo die est cæsa: plus trecentos captos: parem ferè equorum numerum: & signa militaria septuaginta duo: inde debellatũ, ueramque pacem non fluxa ut antè fide Celtiberos fuisse. Eadem æstate & L. Posthumium in Hispania ulteriore bis cum Vacceis egregie pugnasse scribunt. ad triginta & quinque millia hostium occidisse & castra oppugnasse. Propius uero est, serius in prouinciã peruenisse, quàm ut ea æstate potuerit res gerere. Censores fideli concordia senatũ legerunt. princeps electus est ipse censor M. Æmylius Lepidus PONT. MAX. tres eiecti de senatu. retinuit quosdam Lepidus à collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diuisaque inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod prædia habebat ibi, priuatamque publicæ rei impensam insuerat. Theatrũ & proscenium ab Apollinis. ædem Iouis in Capitolio, columnasque circa poliedas albo locauit &. ab his columnis, quę incõmode opposita uidebãtur, signa amouit: clypeaque de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fuluius plura, & maioris locauit usus. portum, & pilas pontis in Tyberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt imponendos: basilicam post argentarias nouas, & forum piscatoriũ circundatis tabernis, quas uendidit in priuatum: & forum & porticum extra portam Trigeminam. & aliam post naualia, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tyberim ædem Apollinis Medici. habuere & in promiscuo prætores pecuniã: ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesque faciendos. impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suũ duci nõ est passus. Portoria quoque, & uectigalia ijdem multa instituerũt. cõplura sacella publicaque occupata à priuatis, publicaque sacra ut paterent. essent'que populo curarũt. mutarũt suffragia: regionatimque generibus hominũ, causisque & quæstibus tribus descripserunt. Et alter ex censoribus M. Æmylius petijt ab senatu, ut sibi dedicatiõis templorũ Reginę Iunonis & Dianæ, quæ bello Ligustino antè annis octo uouisset: pecunia ad ludos decerneretur. uiginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas ædes utranque in circo Flaminio. ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium permarinũm in campo uouerat eam annis quadraginta ante L. Æmylius Regillus, nauali prælio aduersus præfectos
* regis Antiochi. supra ualuas templi tabula cum titulo hoc fixa est. Duello magno regibus dirimendo caput subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmylio M. Æmylij filio, auspicio, imperio, felicitate ductuque eius inter Ephesum Camuchumque inspectante Cos. ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisque classis regis Antiochi antea sic uicta, fusa, contusa fugataque est. ibique eo die naues longæ cum omnibus socijs captæ sexaginta duæ. ea pu

ea pugna pugnata rex Antiochus, regnumq́. eius rei ergô ædem Laribus permarinis uouit. Eodem exemplo tabula in æde Iouis in Capitolio supra ualuas fixa est. Biduo quo senatum legerunt censores: Q. Fuluius Cos. profectus in Ligures, per inuios montes uallesq́ saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnauit. neq; tantum acie uicit, sed castra quoq; eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisq́ ea regio Ligurũ in deditionem uenit. Cos. deditos in campestreis agros deduxit, præsidiaq́ montibus imposuit. Celeriter & ex prouincia literæ Romam uenerunt. supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prr. quadraginta hostijs maioribus per supplicationes rem diuinam fecerunt. Ab altero Cos. L. Manlio nihil memoria dignũ in Liguribus est gestum. Galli transalpini tria millia hominum in Italiam transgresi, neminem bello lacessentes, agrum à Cos. & senatu petebant: ut pacati sub imperio P. R. essent. Eos senatus excedere Italia iussit: & Cos. Q. Fuluium quærere & animaduertere in eos, qui principes & autores transcendendi Alpes fuissent. Eodem anno Philippus rex Macedonum senio & mœrore consumptus post mortem filij decessit. Demetriade hybernabat, cum desiderio anxius filij, tum pœnitentia crudelitatis suæ, quæ stimulabat animum: & alter filius haud dubiè & sua & aliorum opinione rex, conuersiq́ in eum omnium oculi, & destituta senectus: alijs expectantibus suam mortem: alijs ne expectantibus quidem, quo magis angebatur: & cũ eo Antigonus Echecratis filius nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ uir maiestatis, nobili etiam pugna aduersus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine à cæteris regibus distinguerent, appellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat: eiq́ ea fides nequaquam amicum Persea inimicissimum fecerat. is prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni uentura esset ad Persea, ut primum labore animum regis, & ingemiscere interdum filij desiderio sensit: nunc præbendo aureis, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens & ipse aderat: & cum multa adsoleat ueritas prebere uestigia sui, omni ope adiuuabat, quo maturius omnia emanarent. Suspecti & ministri facinoris Apelles maximè & Philocles erant, qui Romam legati fuerãt, literasq́ exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerãt. falsas esse, & à scriba uitiatas, signumq́ adulterinum, uulgo in regia fremebant. Cæterũ cum suspecta magis, quàm manifesta esset res: forte Xychus obuius fit Antigono, comprehensusq́ ab eo in regiam est perductus. relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit, Multis, inquit, sermonibus intellexisse uideor, magno te æstimaturum, si scire uera omnia possis de filijs tuis, uter ab utro petitus fraude & insidijs esset, homo unus omnium, qui nodum huius erroris exoluere possit, in potestate tua est Xychus. forte uocatum perductumq́ in regiam, uocari iuberet.

Adductus primo ita negare inconstanter, ut paruo metu admoto paratum indicem esse appareret. conspectum tortoris uerberumq́ non sustinuit: ordinemq́ omnem facinoris legatorum ministerijq́ sui exposuit. Extemplo missi qui legatos comprehenderẽt: Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt. Apelles missus ad Chæream quendam persequendum, indicio Xychi audito in Italiam traiecit. De Philocle nihil certi uulgatum est. alij primo audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse: alij tormenta etiam infitiãtem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus, geminatusq́. et infelicitatẽ suam in liberis grauiorẽ quod alter perisset, cẽsebat. Perseus certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, q̃ ut fugã necessariã duceret: tantum ut procul abesset, curabat, interim uelut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus uiueret, se defensurus. qui spe potiundi ad pœnã corporis eius amissa, quod reliquum erat, id studere: ne super impunitatẽ etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat: cui & palàm facti parricidij gratia obnoxius erat, neq; pudendum aut pœnitendum eum regẽ Macedonibus propter recentẽ patrui Antigoni gloriã fore censebat. Quandoin eam fortunã ueni, inquit, Antigone, ut orbitas mihi, quã alij detestantur parẽtes, optabilis esse debeat: regnũ, quod à patruo tuo forti nõ solum fideli tutela eius custoditũ & auctum etiã accepi: id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno iudicem. si neminem haberẽ, perire & extingui id mallem, quàm

Perseo

Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumque credam mihi: si te, qui morti innocentis, qui meo infœlici errori unus inlachrymasti, in locū eius substitutum relinquam. Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. cum in Thracia Perseus abesset: circumire Macedoniæ urbes, principibusque Antigonum commē dare. & si uita longior suppetisset, haud dubium fuit quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus. Thessalonicæ plurimū temporis moratus fuerat. inde cum Amphipolin uenisset, graui morbo est implicitus. Sed animo tamē ægrū magis fuisse, quàm corpore constat: curisque & uigilijs, cum identidem species & umbræ insontis interempti filij eum diris agitarent. extinctū esse cum execrationibus alterius. admoneri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palàm facta esset mors regis, Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectata morte regis, à primis desperationis notis nuntios prædispositos, ita ut conuenerat, misit ad Perseum: & mortem regis in aduentū eius omnes: qui extra regiam erant, celauit. Oppressit igitur nec opinanteis ignarosque omnes Perseus, & regnū scelere partum inuasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad uires bello cōtrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum diu sollicitata ab suis sedibus magna peditū equitumque manu Istrum traiecit. inde prægressi qui nuntiarēt regi, Antigonus & Cotto: nobilis erat Bastarna. de ea re Antigonus sepæ inuitus cum ipso Cottone legatus ad cōcitandos Bastarnas missus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuntij occurrerunt, mortuum esse regem. quæ res omnem ordinem consilij turbauit. Compositum autem sic fuerat. transitum per Thraciam tutum & cōmeatus Bastarnis ut Philippus præstaret. id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata: pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorū gentem delere propositum erat, inque eorum agro sedes dare Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum: si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens tolleretur: & Bastarnæ relictis in Dardania coniugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticū Italiamque. alia uia traduci exercitum nō posse. facile Bastarnis Scordiscos iter daturos. nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere. & ipsos adiuncturos se, cum ad prædam opulentissimæ gentis ire uidissent. Inde in omnem euentum consilia commodabantur. siue cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquijs Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore. siue prospere gesissent: Romanis auersis in Bastarnarū bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni: sed haud multo post famam mortis Philippi, neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnæ empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent uia. Inde iniuriæ ultro citroque fieri: quarum indies incremento bellū exarsit. Postremo Thraces, cum uim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus uicis in montem ingentis altitudinis (Donucam uocant) concesserunt. Quò ubi ire Bastarnæ uellent: quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse: talis tum Bastarnas nequicquam ad iuga montium appropinquantes oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentibus aciem oculorū: sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti uiderentur corpora: nec solum milites, sed etiam principes icti caderent. itaque cum præcipiti fuga per rupes præaltas improuidi sternerentur rueréntque. instabant quidem perculsis Thraces. sed ipsi deos autores fugæ esse, cœlumque in se ruere aiebant. Dissipati procella cum tanquā ex naufragio plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent: cōsultari quid agerent cœptū. inde orta dissensio: alijs redeundum, alijs penetrandum in Dardaniā censentibus. Triginta fermè millia hominum (Clondico duce profecti erant) peruenerunt. cætera multitudo retro quā uenerat, transdanubianam regionem repetijt. Perseus potitus regno interfici Antigonū iussit. & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiā paternam renouandam petendumque ut rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.

Alter consulum, Q. Fuluius ex Liguribus triumphauit. quē triumphū magis gratiæ quàm

rerum

rerum gestarum magnitudini datum constabat. Armorum hostilium magnam uim transtulit. nullam pecuniam admodum. diuisit tamen in singulos milites tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triũpho magis insigne fuit, quàm quod forte euênit ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphauerat. Secundum triũphum comitia edixit. quibus creati Coss. sunt. M. Iunius Brutus, A. Manlius Volso. Prætorũ inde tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartũ Idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Seruilio Cepione, Ap. Claudio Centone, propter prodigia quæ euenerant. Terra mouit. in foris publicis, ubi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt se: lanaq; cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit. de mensa oleas quoq; prægustasse mures, in prodigium uersum est. Ad ea expianda nihil ultra, quàm ut ludi instaurarentur, actum est.

Varii Prodigii.

FINIS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVINTAE LIBRI QVINQVE.

BASILEAE PER IOAN. HERVAGIVM
ANNO M. D. XLIII.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBRI QVADRAGESIMIPRIMI Epitome.

GNIS in æde Vestæ extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos uictos in deditionem accepit: monimentum'que operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit. A Posthumio Albino proconsule Vaccei, ac Lusitani subacti sunt. de utrisque triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab urbe dimissus. Lustrum à censoribus conditum est, Censa sunt ciuium capita CCLXIII. millia, CCXLIIII. Q. Volumnius Saxa tribunus plebis legem tulit: nequis hæredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus gestas continet. & initia belli Macedonici, quod Perseus Philippi filius moliebatur. miserat enim ad Carthaginienses legationem, & ab ijs nocte audita erat. sed & alias Græciæ ciuitates sollicitabat. qui præter religionem, quod quàm multa templa magnifica multis locis erexit: Athenis Iouis Olympij, & Antiochiæ, uilissimum regem egit.

LIBRI XLII

FVluius Flaccus censor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliauit, ut ædem quam dedicauerat, tegeret. tegulæ ex S C. reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est. cuius iniuriæ in populum Romanum referuntur, ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus Cos. cui Macedonia decreta erat: in Macedoniam transijt, leuibusque expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo felici euentu pugnauit. Inter Masanissam, & Carthaginienses de agro fuit dies ad disceptandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos: ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCLVII. millia, CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos, & Ligures prosperè gestas continet.

LIBRI XLIII

PRetores nonnulli, eo quod auare & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia urbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo uenierant, ex SC. postea restituti sunt. A præfectis classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prospere gestas continet: uictis Dardanis, & Illyrico: cuius rex erat Gentius. Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso interempto consedit. M. Aemylius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

LIBRI XLIIII

QVintus Marcius Philippus per saltus penetrauit in Macedoniam: compluresque urbes occupauit. Rhodij misere legatos Romam, minantes: ut Perseo essent auxilio: nisi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam coniungeret. indigne id latum. Cum id bellum L. Aemylio Paulo sequentis anni consuli iterum, mandatum esset: Paulus in contione precatus est, ut quicquid diri populo Romano immineret, supra domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum uicit, uniuersamque Macedoniam in potestatem redegit. antequam confligeret, dixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoque rex Illyriorum, cum rebellasset: ab Anicio prætore uictus uenit in deditionem, & cum uxore & liberis & propinquis Romam missus. Ab Alexandria legati à Cleopatra, & Ptolemæo regibus uenerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod is bellum inferret. Perseus sollicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia ijs pecuniam, quam promiserat, minimè dabat, ab eis relictus est.

Perseus ab Æmylio Paulo in Samothracia captus est. Cum Antiochus Syriæ rex Ptolemæum & Cleopatram, Ægypti reges obsideret: & missis ad eum à senatu legatis, qui iuberent: ab obsidione socij regis absisteret: editisq; mandatis consideraturum se ille, quid faciundum esset, respondisset: unus legatorum Popilius uirga regem circunscripsit: iussitq; antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit, ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum, ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum fuerant, exclusa. postero die cum de eo quæreretur: ut ijs bellum indiceretur: causam in senatu patriæ suæ legati egerunt: nec tanquam hostes, nec tanq; socij dimissi. Macedonia in prouinciæ formam redacta est. Æmylius Paulus repugnantibus militibus eius propter minorem prædam, & contradicente Seruio Sulpitio Galba triumphauit: & Perseum cum tribus filijs ante currum duxit. cuius triumphi lætitia, ne solida ei contingeret duorum filiorum funeribus insignata est. quorum alterius mors patris triumphum præcessit: alterius secuta est. Lustrum conditum est à cēsoribus. Censa sunt ciuium capita CCCXII. millia, DCCCV. Prusias Bithyniæ rex Romam, ut senatui gratias ageret ob uictoriam ex Macedonia partam, uenit: & Nicomedem filium suum senatui commendauit. rex plenus adulationis libertum se populi Romani esse dicebat.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVINTAE LIBER PRIMVS.

ACEPHALVS.

*　　　　*

à patre in pace habitam armasse, eoq; iuuentuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur. Consilium de Histrico bello cum haberet consul, alij gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent: alij consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul castra ad lacum Timaui posuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis uenit. Aduersus Illyriorum classem creati duumuiri nauales erant, qui tuendam uiginti nauibus mari superiore Anconā uelut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora usq; ad Tarentum, C. Furius læua usq; ad Aquileiam tueretur. Eæ naues ad proximum portum in Histriæ fines cum onerarijs & magno commeatu missæ: secutusq; cum legionibus consul quinq; fermè millia à mari posuit castra. In portu emporium breui perfrequens factum, omniaq; hinc in castra supportabantur: & quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatæ sunt: in Histriamq; suum præsidium statiuum, repentina cohors placentina opposita inter mare & castra, & ut idem aquatoribus ad fluuium esset præsidium, M. Ebutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adijcere iussus est. T. & C. Ælij tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, uia quæ Aquileiam fert duxerant. Ab eadem regione mille fermè passuum castra erāt Gallorum: Catmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum. Histri ut primum ad lacum Timaui castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur in omnem occasionem intenti: nec quicquam eos quæ terra mariq; agerentur fallebat. postquā stationes inualidas esse pro castris, eorum turba inermis frequens inter castra & mare mercantium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento uiderunt: duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum teporem solis: perlucens iam aliquid, incerta tamen ut solet lux speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoq; frustrata Romanos, multo maiorem ijs quàm erat hostium aciem ostendit: qua territi utriusq; stationis milites ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quàm quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam neq; dicere quid fugissent, nec percontantibus reddere responsum poterant: & clamor in portis, ut ubi nulla esset statio, quæ sustineret impetum audiebatur: & concursatio in obscuro incidētium aliorum in alios, incertum fecerat, an hostis intra uallum esset. Vna uox audiebatur, ad mare uocantium. Id forte temere ab uno exclamatum, totis passim personabat castris. Itaq; primo uelut iussi id facere, pauci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, postremo propè omnes, & ipse consul cum frustra reuocare fugienteis conatus, nec imperio, nec autoritate, nec precibus ad extremum ualuisset. Vnus remansit M. Licinius Strabo tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus signis ab legiōe sua relictus. Hunc in uacua castra impetu facto Histri cum alius armatus ijs nemo obuiam isset, in prætorio instruentem atq; adhortantem suos oppresserunt. Prælium atrocius quàm pro paucitate resistentium fuit: nec antè finitum est, quàm tribunus militum quiq; circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio deiecto, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæstoriū, forum, quintanamq; hostes peruenerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositamq; copiam, & stratos lectos in quæstorio inuenissent, regulus accubans epulari cœpit: mox idem cæteri omnes armorum hostiumq; obliti faciunt: &, ut quibus insuetus liberalior uictus esset, auidius uino ciboq; corpora onerant. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra mariq; trepidat, nautici tabernacula detendunt, commeatumq; in littore expositum in naues rapiunt: milites in scaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne compleantur nauigia, alij turbæ obsistunt, alij

ab littore naues in altum expellunt: inde certamen, mox etiam pugna cum uulneribus & cæ/
de inuicem militum nautarumq; oritur, donec iussu cōsulis procul à terra classis submota est.
Secernere inde inermes ab armatis cœpit: uix MCC ex tanta multitudine, qui arma habe/
rent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inuenti sunt: cætera deformis turba, uelut
lixarum calonumq;, prȩda uere futura si belli hostes meminissent. Tunc demum nuntius ad
tertiam legionem reuocandam & Gallorum præsidium: & simul ex omnibus locis ad castra
recipienda, demendamq; ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ legionis pa
bulum lignaq; proijcere iubent: centurionibus imperant, ut grauiores ætatæ milites binos in
ea iumenta, ex quibus onera deiecta erant, imponant: equites ut singulos è iuuenibus pedites
secum in equos tollant. egregiam gloriam legionis fore, si castra metu secundanorum amissa.
sua uirtute recipiant, & recipi facile esse, si in præda occupati barbari subito opprimantur: sicut
ceperint, posse capi. Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec
signiferos armati morantur: priores tamen consul copiæq;, quæ à mari reducebantur ad ual/
lum accesserunt. L. Atius tribunus primus secundæ legionis non hortabatur modò milites,
sed docebat etiam: si uictores Histri quibus armis cepissent castra, ijsdem capta retinere in ani/
mo haberent, primum exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse, deinde stationes
certe pro uallo habituros: uino somnoq; uerisimile esse mersos iacere. Sub hęc A. Bæculonium
signiferum suum, notæ fortitudinis uirum, inferre signum iussit. Ille si unum se sequerentur
quo celerius fieret facturum dixit: connixusq; cum trans uallum signum traiecisset, primus o/
mnium portam intrauit. Et parte alia T. & C. Ælij Tr. mil. tertiæ legionis cum equitatu adue/
niunt: confestim & quos binos oneraria in iumenta imposuerāt secuti: & cōsul cum toto agmi/
ne. At Histrorum pauci, qui modicè uinosi erant, memores fuerāt fugæ, alijs somno mors con/
tinuata est: integraq; sua omnia Romani, præterquam quod uini cibiq; absumptum erat, re/
ceperunt. Ægri quoq; milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra uallum suos sense/
runt, armis arreptis cædem ingentem fecerūt. Ante omneis insignis opera fuit C. Popilij equi/
tis: Sabello cognomen erat. is pede saucio relictus, longe plurimos hostium occidit. Ad octo
millia Histrorum sunt cęsa, captus nemo: quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex
tamen Histrorum temulentus ex conuiuio raptim à suis in equum impositus fugit. Ex uicto/
ribus CCXXXVII milites perierunt, plures in matutina fuga quàm in recipiēdis castris. For/
te ita euenit, ut Cn. & L. Gauillij, nouelli Aquileienses, cum commeatu uenientes, ignari pro/
pè in capta castra ab Histris inciderent. Ii cum Aquileiam relictis impedimentis refugissent,
omnia terrore ac tumultu non Aquileiæ modò, sed Romæ quoq; post paucos dies impleue/
runt: quò non capta tantum castra ab hostibus, nec fuga quæ uera erat, sed perditas res dele/
tumq; exercitum omnem adlatum est. Itaq;, quod in tumultu fieri solet: delectus extra ordi/
nem non in urbe tantum, sed tota Italia indicti. Duæ legiones ciuium Romanorum conscri/
ptæ, & X millia peditum cum equitibus D socijs nominis Latini imperata. M. Iunius consul
transire in Galliam, & ab ciuitatibus prouinciæ eius quantum quæq; posset militum exigere
iussus. Simul decretum, ut T. Claudius Pr. militibus legionis quartæ, & sociûm Latini nomi/
nis V millibus: equitum CCL Pisas ut conuenirent ediceret, eamq; prouinciam dum consul
inde abesset tutaretur. M. Titinius Pr. legionem primam, parem numerum sociorum pedi/
tum equitumq; Ariminum conuenire iuberet. Nero paludatus Pisas in prouinciam est profe
ctus. Titinius C. Cassio Tr. mil. Ariminum qui præesset legioni misso, delectum Romæ ha/
buit. M. Iunius COS. ex Liguribus in prouinciam Galliam transgressus, auxilijs protinus per
ciuitates Galliæ, militibusq; colonis imperatis Aquileiam peruenit. Ibi certior factus exerci/
tum incolumem esse, scriptis literis Romam ne tumultuarētur, ipse remissis auxilijs quæ Gal/
lis imperauerat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex nec opinato lętitia fuit: delectus
omissus est, exauctorati qui sacramēto dixerant: & exercitus qui Arimini pestilentia affectus
erat, domum dimissus. Histri magnis copijs cum castra haud procul consulis castris haberent,
postquam alterum consulem cum exercitu nouo aduenisse audierunt, passim in ciuitates dila/
psi sunt: cōsules Aquileiam in hyberna legiones reduxerunt. Sedato tādem Histrico tumultu

SC factum est, ut consules inter se cōpararent uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Cum absentē Manlium Tr.pl. Licinius Nerua, & C. Papirius Turdus in contionibus lacerarent, rogationem'q; promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ nanq; consulibus iam in annum prouinciæ erant) imperium retineret: uti causam extemplo dicere, cum abisset magistratu, posset: huic rogationi Q. Ælius collega intercesit, magnis'q; contentionibus obtinuit ne perferretur. Per eos dies Tib. Sempronius Gracchus, & L. Posthumius Albinus ex Hispania Romam cum reuertissent senatus ijs à M. Titinio Pr. datus in æde Bellonæ, ad disserendas res quas gesissent, postulandos'q; honores meritos, ut dijs immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse literis T. Ebutij Pr. cognitum est, quas filius eius ad senatum attulerat. Ilienses adiunctis Balarorum auxilijs pacatam prouinciam inuaserant: nec eis inualido exercitu, & magna parte pestilentia absumpto resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nuntiabant, orantes ut urbibus saltem: iam enim agros deploratos esse, opem senatus ferret. Hęc legatio totum'q; quod ad Sardiniam pertinebat, ad nouos magistratus reiectum est. Æquè miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatē Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur. fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam seruitutem collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem uisam. non publico tantum se premi imperio, sed singulos iustum pati seruitium: iustos coniuges liberos'q; uexari: in corpus, in tergum sęuiri: famam, quod indignū sit, maculari dehonestari'q;: & palàm res odiosas fieri, iuris etiam usurpandi causa: ne pro dubio habeant, nihil inter se & argento parata mancipia interesse. Motus his senatus, literas Lycijs ad Rhodios dedit: nec Lycios Rhodijs, nec ullos alicui quàm qui nati liberi sint, in seruitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio & tutela esse, ut in ditione P R. ciuitates socię sint. Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis socijs'q; eorum: postero die L. Posthumius de Lusitanis, alijs'q; eiusdem regionis Hispanis triumphauit. XL millia pondo argenti Tib. Gracchus transtulit. XX millia Albinus. Militibus denarios quinos uicenos, duplex centurioni, triplex equiti, ambo diuiserunt, socijs tantūdem quantum Romanis. Per eosdem forte dies M. Iunius Cos. ex Histria comitiorum causa Romā uenit. Eum cum in senatu fatigassent interrogationibus Tr.pl. Papirius & Licinius, de his quæ in Histria essent acta, in contionem quoq; produxerunt. Ad quæ cum consul, se dies nō plus XI. in ea prouincia fuisse, responderet: quæ se absente acta essent, se quoq;, ut illos, fama comperta habere: exequebantur deinde, quærentes, quid ita non potius A. Manlius Romam uenisset, ut rationē redderet P R. cur ex Gallia prouincia quam sortitus esset, in Histriā transisset: quando id bellum senatus decreuisset, quando id bellum P R. iussisset. At Hercule priuato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiter'q;. Immo utrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum dici non posse. Stationes duas nec opinantes ab Histris oppressas, castra Romana capta: quod peditum, quod equitum in castris fuerit. cæteros inermeis fusos'q;, ante omneis consulem ipsum ad mare ac naueis fugisse. priuatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniā consul noluisset. Comitia deinde habita: cōsules creati C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. & postero die pretores facti: P. Ælius Tubero iterū, C. Quintius Flaminius, C. Numisius, C. Mūmius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Læuinus. Tuberoni urbana iurisdictio, Quintio peregrina euenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea propter belli magnitudinem prouincia consularis facta Gracchus eam sortitur, Histriam Claudius, Scipio & Lęuinus Galliā in duas diuisam prouincias sortiti sunt. Idibus Martijs, quo die Sempronius Claudius'q; consulatum inierunt, mentio tantum de prouincijs Sardinia Histria'q; & utriusq; hostibus fuit, qui in his prouincijs bellum conciuissent. Postero die legati Sardorū qui ad nouos magistratus dilati erant: L. Minutius Thermus; qui legatus Manlij consulis in Histria fuerat, in senatum uenit. Ab his edoctus est senatus quantum belli eæ prouinciæ haberent. Mouerunt senatum & legationes sociūm nominis Latini, quæ & censores, & priores cōsules fatigauerunt, tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat ciues suos Romæ censos plerosq; Romam cōmigrasse. Quod si permit-

tatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Fregellas quoque millia IIII familiarum transisse ab se Samnites Pelignique querebantur: neque eo minus aut hos, aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ uiritim ciuitatis inducta erant. Lex socijs ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat. ut ciues Romani fierent. Ea lege male utendo, alij socijs, alij populo Romano iniuriam faciebant. Nam &, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem ut manumitterentur mancipio dabant, libertinique ciues essent: & quibus stirpes deesset quam relinquerent, ut ciues Romani fiebant. Postea his quoque imaginibus iuris spretis, promiscuè sine lege, sine stirpe, in ciuitatem Romanam per migrationem & censum transiebant. Hęc ne postea fierent, petebant legati, & ut redire in ciuitates iuberent socios. deinde ut lege cauerent, ne quis quem ciuitatis mutandæ causa suum faceret, ne'ue alienaret, & si quis ita ciuis Romanus factus esset. Hęc impetrata ab senatu. Prouinciæ deinde quæ in bello erãt, Sardinia atque Histria decretæ. In Sardiniam duæ legiones scribi iussæ, quina millia in singulas & duceni pedites, treceni equites: & duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, & DC. equites, & X. quinqueremes naues, si deducere ex naualibus uellet. Tantundem peditum equitumque in Histriam, quantum in Sardiniam decretum. Et legionem unam cum equitibus CCC. & V millia peditum sociorum, & CCL mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. Priusquam consules prouincias sortirentur, prodigia nuntiata sunt: lapidem in agro Crustumino in lacum Martis de cœlo cecidisse. Puerum trunci corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem uisum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta, & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc quæ nuntiabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, cum Collina porta intrasset, per Æsquilinam magno cõsectantium tumultu euasit. Eorum prodigiorum causa cõsules maiores hostias immolarunt, & diem unum circa omnia puluinaria supplicatio fuit. Sacrificijs ritè perfectis, prouincias sortiti sunt. Claudio Histria, Sẽpronio Sardinia obuenit. Legẽ dein de socijs C. Claudius tulit SC. & edixit: qui socij ac nominis Latini ipsi maioresue eorũ, M. Claudio T. Quintio censoribus postque ea apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque ciuitatem ante Cal. Nouembris redirent. Quæstio, qui ita non redissent, L. Mummio Pr. decreta est. Ad legem & edictum Cos. SC. adiectũ est: ut dictator, Cos. interrex, censor, Pr. qui nunc esset apud forum, quem manumitteretur, in libertatẽ uindicaretur, ut iusiurandum daret: qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ causa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manumittendum nõ censuerunt. Hęc in posterum causa iurisque dictio C. Claudio Cos. decreta est.

Dum hęc Romæ geruntur, M. Iunius, & A. Manlius, qui priore anno cõsules fuerant, cum Aquileiæ hybernassent, principio ueris in fineis Histrorum exercitum introduxerunt. ubi cũ effuse popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernenteis Histros, quàm certa spes satis sibi uirium aduersus duos exercitus, exciuit. cõcursu ex omnibus populis iuuentutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quàm perseuerantius pugnauit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, cæteri omisso bello in ciuitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam, in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hęc cum Romæ cognita literis proconsulum essent, C. Claudius consul ueritus, ne forte ea res prouinciam exercitumque sibi adimeret, non uotis nuncupatis, non paludatis lictoribus, uno omnium certiore facto collega, nocte profectus pręceps in prouinciã abijt: ubi inconsultius quàm uenerat se gessit. Nam cum contione aduocata fugam è castris A. Manlij aduersis auribus militum, quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset, ingessisset probra M. Iunio, quod se dedecoris sociũ collegæ fecisset: ad extremũ utrunque decedere prouincia iussit. Quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, cum is more maiorum secundum uota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab urbe esset: furens ira uocatum qui pro quæstore Manlij erat: catenas popofcit, uinctos se Iunium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est: & circumfusus exercitus fauens imperatorum causæ, & consuli infestus, animos ad nõ parendum addebat. Postremo fati-

Varia Prodigia.

mo fatigatus consul & contumeliis singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibriis, naue eadem qua uenerat Aquileiam rediit. Inde collegæ scripsit, ut militum nouorum ei parti, quæ scripta in Histriam prouinciam esset, ediceret, Aquileiam ut conueniret: ne quid se Romæ teneret, quo minus uotis nuncupatis paludatus ab urbe exiret. Hęc collegæ obsequenter facta, breuisque dies ad conueniendum edicta est. Claudius propè consecutus est literas suas. Contione aduenieus de Manlio & Iunio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatis lictoribus uotisque in Capitolio nuncupatis, in prouinciam æque amplius præcipiti celeritate abit. Paucis antè diebus Iunius Māliusque oppidum Nesattium, quò se principes Histrorum & regulus ipse Æpulo receperat, summa ui oppugnant. Eò Claudius duabus legionibus nouis adductis, uetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, & uineis oppugnare intendit: amnemque prętersluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Histris prębebat, multorum dierum opere exceptum nouo alueo auertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscisæ aquæ: & ne tum quidem memores pacis, in cædem coniugum ac liberorum uersi, etiam ut spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palàm in muris trucidatos pręcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorumque, simul nefandam cędem, milites transgresi murum, oppidum intrarunt. Cuius capti tumultum ut ex pauido clamore fugientium accepit rex, traiecit ferro pectus, ne uiuus caperetur: cæteri capti aut occisi. Duo deinde oppida Mutila & Faueria ui capta & deleta. Præda, ut in gente inopi, spe maior fuit, & omnis militibus concessa est. V millia capitum DCXXXII sub corona uenierunt. Autores belli uirgis cæsi, & securi percussi. Histria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata est: omnesque undique populi obsidibus datis in ditionem uenerunt. Sub Histrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. T. Claudius procōsul, qui Pr. priore anno fuerat, cum prędidio legionis unius Pisis præerat. Cuius literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul iam in Sardiniam traiecerat) deferendas censet. & adiicit decretum. quoniam Histria prouincia cōfecta esset, si ei uideretur exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis consulis quas de rebus in Histria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Tib. Sempronio in Sardinia prosperè res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus uenerant. Cum utraque gente signis collatis conflixit: Fusi fugatique hostes. castrisque exuti. duodecim millia armatorum cęsa. Postero die arma lecta cōiici in aceruum iussit cōsul, sacrumque id Vulcano cremauit. Victorē exercitum in hyberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudii & SC. accepto, ex Histria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. XV M cæsa, plus DCC aut in prælio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti. & signa militaria unum & L capta. Ligures reliquiæ cædis in montes refugerunt passim, populantique campestreis agros consuli nulla usquam apparuerunt arma. Claudius duarum gentium uno anno uictor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis prouinciis, Romam reuertit. Prodigia eo anno nuntiata: in Crustumino auem sangualem (quam uocant) sacrum lapidem rostro cecidisse. Bouem in Campania locutum. Vaccam æneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initā, ac semine aspersam. In Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit. & in Campania bos alenda publice data: Syracusanumque prodigium expiatum, editis ab aruspicibus diis, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat. In eius locum suffectus est pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem anno MM ciuium Romanorum sunt deducta. Triumuiri deduxerunt P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula iugera & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat, Hetruscorum antequam Ligurum fuerat. C. Claudius COS. ad urbem uenit: cui, cum in senatu de rebus in Histria Liguribusque prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. triumphauit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denariūm CCCVII millia, & uictoriatum LXXXV. millia DCCII. militibus in singulos quinideni denarii dati. du-

plex

Varia Prodigia

plex centurioni, triplex equiti: socijs dimidio minus, quàm ciuibus datum. Itaq; taciti, ut iratos esse sentires, secuti sunt currum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures postquã senserunt, non consularem tantum exercitum Romã adductum, sed legionem ab T. Claudio Pisis dimissam: soluti metu clàm exercitu indicto, per transuersos limites superatis montibus in campos digresi, agrum Mutinensem populati, repentino impetu coloniã ipsam ceperunt. Id ubi Romam allatum est, senatus C. Claudium consulẽ comitia primo quoq; tempore habere iussit, creatisq; in annum magistratibus in prouinciam redire, & coloniam ex hostibus eripere. Ita uti cẽsuit senatus, comitia habita. Coss. creati Cn. Cornelius Scipio Hispalus, Q. Petilius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popilius Lænâs, P. Licinius Crassus. M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudio Cos. prorogatũ in annum imperium & Gallia prouincia. Et ne Histri quoq; idem quod & Ligures facerent, socios nominis Latini in Histriã mitteret, quos triumphi causa de prouincia deduxisset. Cn. Cornelio, & Q. Petilio Coss. quo die magistratũ inierunt, immolantibus Ioui singulis bubus, uti solet: in ea hostia, qua Q. Petilius sacrificauit, in iecinore caput non inuentum. Id cum ad senatũ retulisset, boue perlitare iussus. De prouincijs deinde cõsultus senatus Pisas & Ligures prouincias consulibus decreuit. Cui Pisæ prouincia obuenisset, cum magistratuum creandorum tempus esset, ad comitia reuerti iussit. Additũ decreto, ut binas legiones nouas scriberent, & CCC equites: & dena millia peditũ socijs nominiq; Latino, & DC imperarent equites. T. Claudio prorogatũ est imperium in id tempus, quo in prouinciam Cos. uenisset. Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius euocatus à uiatore cum templo egressus esset, paulo pòst rediit confuso uultu: & exposuit patribus conscriptis: bouis sescenaris, quem immolauisset, iecur defluxisse: id se uictimario nuntianti parum credentẽ, ipsum aquam effundi ex olla ubi exta coquerẽtur, iussisse, & uidisse cęteram integram partem extorum, iecur omne inenarrabiliter absumptum. Territis eo prodigio patribus & alter Cos. curam adiecit: qui se, quod caput iocinori defuisset, tribus bubus perlitasse negauit. Senatus maioribus hostijs usq; ad litationẽ sacrificari iussit. Cęteris dijs perlitatum ferunt, Saluti Petilium perlitasse negant. Inde consules prætoresq; prouincias sortiti. Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petilio obuenerunt. Pretores L. Papirius Maso urbanã, M. Aburius inter peregrinos sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam ulteriorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in prouincias irent: M. Popilius in Sardiniã. Gracchum eam prouinciam pacare, & T. Ebutium Pr. adiutorẽ ab senatu datum esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minime conuenire. Inter traditionem imperij, nouitatemq; successoris, quæ noscendis prius q̃ agendis rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere. Probata Popilij excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificijs se impediri solẽnibus excusabat, ne in prouinciam iret. Citerior Hispania obuenerat. Cęterum aut ire iussus, aut iurare pro cõtione solenni sacrificio se prohiberi. Id ubi in P. Licinio ita statutum est, & ab se uti iusiurandum acciperẽt, M. Cornelius postulauit, ne in Hispaniam ulteriorẽ iret. Pretores ambo in eadem uerba iureiurarunt. M. Titinius & T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperij iure in Hispania iussi: & ut in supplemẽtum his tria millia ciuium Romanorum cum equitib9 CC. V millia sociũm Latini nominis & CCC equites mitterentur. Latinæ feriæ fuere ad diem III Non. Maij, in quibus quia in una hostia magistratus Lanuuinus precatus non erat, PR. Quiritium, religioni fuit. Id cum ad senatum relatum esset, senatusq; ad pontificum collegium reiecisset: pontificibus quia non recte factæ Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuuinos quorũ opera instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionẽ quod Cn. Cornelius Cos. ex monte Albano rediens concidit: & parte mẽbrorum captus, ad aquas Cumanas profectus ingrauescente morbo Cumis decessit: sed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus sepultusq; est. Pontifex idem fuerat. Cos. Q. Petilius, cũ primum per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere iussus, & Latinas edicere: comitia in diem III nonas Sextiles, Latinas ad diẽ III Idus Sextiles, edixit. Plenis religionũ animis prodigia insuper nũtiata: Tusculi facẽ in cœlo uisam: Gabijs ædem Apollinis & priuata ædificia cõplura

Grauiscis,

Grauiscis murum portāq; de cœlo tacta. Ea patres procurari, uti pontifices censuissent, iusserunt. Dum Coss. primum religiones, deinde alterum alterius mors & comitia, & Latinarum instaurationes impediunt: interim C. Claudius exercitum ad Mutinā, quam Ligures priore anno ceperant, admouit. Ante triduum quàm oppugnare cœperat, receptā ex hostibus, colonis restituit. VIII millia ibi Ligurum intra muros cęsa: literæq; Romam extemplo scriptæ, qui bus nō modò rem exponeret, sed etiam gloriaretur: sua uirtute ac felicitate neminē iam cis Alpeis hostem P R. agriq; aliquātum captum, qui multis millibus hominum diuidi uiritim posset. Et Tib. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis secundis prælijs Sardos perdomuit. XV millia hostium sunt cęsa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. stipendiarijs ueteribus duplex uectigal imperatum exactumq;, cęteri frumentum contulerunt. Pacata prouincia, obsidibusq; ex tota insula CCXXX acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent, missi: quiq; ab senatu peterent, ut ob eas res ductu auspicioq; Tib. Sempronij prosperè gestas, dijs immortalibus honos haberetur, ipsiq; decedenti de prouincia exercitum secum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorum uerbis auditis, supplicationem in biduum decreuit, & XL maioribus hostijs consules sacrificare iussit: Tib. Sempronium proconsulem exercitumq; eo anno in prouincia manere. Comitia deinde consulis unius subrogandi, quæ ad diem III. Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petilius Cos. collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creauit M. Valerium Læuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ, cum opportunæ cupiditati eius literæ allatæ essent, Ligures rebellasse: nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus eius causa legionē tertiam ad C. Claudiū proconsulem in Galliam proficisci iussit: & duumuiros nauales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoq; terrorem admouentes, circumuectarent. Eodem & Q. Petilius Cos. ad conueniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul audita rebellione Ligurum, pręter eas copias, quas secum Parmæ habebat, subitarijs collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admouit. Hostes sub aduentum C. Claudij, à quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen uictos fugatosq;, locorum magis præsidio aduersus infeliciter expertam uim, quàm armis se defensuri, duos montes Letum & Balistam ceperunt: muroq; insuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppressi ad M&D perierunt. Cæteri montibus se tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sæuiunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant uerius passim quàm ritè sacrificāt. Satiati cęde animantium, quæ in anima erant parietibus affigunt, uasa omnis generis usui magis quàm ornamento in speciem facta. Q. Petilius Cos. ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut cum exercitu ad se in Galliam ueniret: campis Macris se eum expectaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus castra mouit, exercitumq; ad campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis pòst diebus C. Valerius consul alter uenit. Ibi diuisis copijs, priusquam digrederentur, communiter ambo exercitus lustrauerunt. tum sortiti, quia non ab eadem utrunque parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicato sortitum constabat, quod in templo fuisset, in Petilio id uitio factum, postea augures respōderunt, quod extra templum sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diuersas regiones: Petilius aduersus Balistæ & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro contione milites, immemorē ambiguitatis uerbi ominatum ferunt: se eo die Letum captu rum esse. Duabus simul partibus subire in aduersos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impigrè succedebat. Alteram hostes cum propulissent, ut restitueret rem inclinatam, consul equo aduectus, suos quidē à fuga reuocauit: ipse dum incautius ante signa obuersatur, missili traiectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt: & suorum pauci, qui uiderant, haud negligenter, ut qui in eo uictoriam uerti scirent, corpus occultauēre. Alia multitudo peditum equitūq;, deturbatis hostibus mōteis sine duce cepere. Ad quinq; millia Ligurū occisa: ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam euidētem tristis ominis euentum etiā ex pullario auditū est uitiū in auspicio fuisse, nec id consulē ignorasse. C. Valerius audita

deduxit. Cis Apenninũ Garuli & Lapicini, & Hercates, trãs Apenninũ Briniates fuerant. Inter Audenã amnẽ Q. Mucius cũ ijs qui Lunã Pisasq; depopulati erãt, bellũ gessit, omnibusq; in ditionẽ redactis arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribusq; gestas duorũ cõsulum ductu auspicioq;, senatus in triduũ supplicationes decreuit, & XL hostijs sacrificari iussit. Et tumultus quidẽ Gallicus & Ligustinus, qui principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppressus erat, belli Macedonici subibat iam cura, miscẽte Perseo inter Dardanos Bastarnasq; certamina. & legati, qui missi ad res uisendas in Macedoniã erant, iam reuerterãt Romã, renuntiauerãtq;, bellum in Dardania esse. Simul uenerãt & ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec autore eo quicq; facere. Senatus nec liberauit eius culpæ regẽ neq; arguit: moneri eum tantummodo iussit, ut etiã atq; etiam curaret, ut sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse uideri posset. Dardani cum Bastarnas non modò non excedere finibus suis, quod sperauerant, sed grauiores fieri indies cernerent, subnixos Thracum accolarum & Scordiscorum auxilijs: audendum aliquid uel temere rati, omnes undiq; armati ad oppidũ quod proximum castris Bastarnarũ erat conueniunt. Hyems erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiscíq; in fines suos abirẽt. Quod ubi ita factum & solos iam esse Bastarnas audierunt, bifariam diuidunt copias: pars, ut recto itinere ad lacessendum ex aperto iret: pars deuio saltu circumducta, ab tergo aggrederẽt. Cæterum priusq; circumire castra hostiũ possent, pugnatũ est: uictiq; Dardani cõpelluntur in urbẽm, quæ ferè XII millia ab castris Bastarnarũ aberat. Victores cõfestim circumsidunt urbem, haud dubiè postero die aut metu dedituris se hostibus, aut ui expugnaturi. Interim Dardanorũ altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta

* *

more sella eburnea posita ius dicebat, disceptabatq; cõtrouersias minimarum rerum: adeoq; nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera uitæ errans, uti nec sibi nec alijs, qui nam homo esset satis cõstaret. Non alloqui amicos, uix notis familiariter arridere. munificentia inæquali sese aliosq; ludificari: quibusdam honoratis magnoq; æstimãtibus se, puerilia ut escæ aut lusus, munera dare, alios nihil expectantes ditare. Itaq; nescire quid sibi uellet quibusdam uideri, quidam ludere eum simpliciter, quidam haud dubiè insanire aiebant. In duabus tamẽ magnis honestisq; rebus uere regius erat animus, in urbium donis & deorũ cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circũdaturum urbi est pollicitus, maioremq; partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificũ è marmore facere instituit. Cyzici in prytaneum: id est penetrale urbis, ubi publicè quibus is honos datus est uescuntur: uasa aurea mensæ unius posuit. Rhodijs nihil unũ insigne, ita omnis generis, ut quæq; usus eorũ postulauerunt, dona dedit. Magnificentiæ uero in deos uel Iouis Olympij templũ Athenis, unum in terris inchoatũ pro magnitudine dei, potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus, statuarumq; copia exornauit. & Antiochiæ Iouis Capitolini magnificũ templum non laqueatũ auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in alijs locis pollicitus, quia perbreue tẽpus regni eius fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges uicit. reliquorum sui moris & copia Græcorum artificum: gladiatorum munus Romanæ consuetudinis: primo maiore cũ terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, q; uoluptate dedit, deinde sæpius dãdo, & modo uulneribus tenus, modo sine missione etiam, & familiare oculis gratumq; id spectaculum fecit, & armorum studium plerisq; iuuenum accendit. Itaq; qui primo ab Roma magnis præmijs paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo

* *

pio inter peregrinos. M. Attilio Pr. prouincia Sardinia obuenerat: sed cũ legione noua, quam consules conscripserant, V millibus peditum, CCC equitibus in Corsicam iussus est transire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, uti obtineret Sardiniã. Cn. Seruilio Cepioni in Hispaniam ulteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditũ Romanorum, equites CL. & sociũm Latini nominis V millia peditum, CCC equites: Sicilia L. Claudio sine supplemẽto decreta. Duas præterea legiones Coss. scribere iussi cum iusto numero

numero peditum equitumq;, & x millia peditum socijs imperare & D C equites. Delectus
consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia quæ priore anno in boues ingruerat, eo uerte/
ret in hominum morbos qui inciderant, haud facile septimũ diem superabant: qui superaue/
rant, lõginquo, maximè quartanæ, implicabantur morbo. Seruitia maxime moriebãtur: eo
rum strages per omneis uias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus libitina suf
ficiebat. Cadauera intacta à canibus ac uulturibus tabes absumebat: satisq; constabat nec il/
lo nec priore anno in tanta strage boum hominumq; uulturium usquam uisum. Sacerdotes
publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Seruilius Cepio pontifex pater prætoris, & Tib. Sem/
pronius, T.F. Longus Xuir sacrorũ, & P. Ælius Pætus augur, & Tib. Sempronius Gracchus,
& C. Attelius Æmilius curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus põtifex. Põtifices suffe
cti sunt, C. Sulpitius Galba in locum Tuditani. Augures suffecti sunt: in Gracchi locũ T. Ve
turius Gracchus Sempronianus: in P. Ælij, Q. Ælius Pætus. Xuir sacrorum C. Sempronius
Longus: curio maximus C. Scribonius curio sufficitur. Cum pestilentiæ finis non fieret, sena
tus decreuit, uti Xuiri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fu
it: & Q. Marcio Philippo uerba præeunte, populus in foro uotum concepit: si morbus pesti/
lentiaq; ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum. In Ve
ienti agro biceps natus puer, & Sinuessæ unimanus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus
interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles efful/
serunt: & faces eadem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuuino. Cæritesq; anguem in
oppido suo iubatũ aureis maculis sparsum apparuisse affirmabant: & in agro Campano bo
uem locutum esse satis constabat. Legati non. Iul. ex Africa redierunt, qui cõuento prius Ma
sanissa rege Carthaginem ierant: cæterum certius aliquanto quæ Carthagine acta essent ab
rege rescierant, quàm ab ipsis Carthaginiensibus. compertum tamen affirmauerunt legatos
ab rege Perseo uenisse, ijsq; noctu senatum in æde Æsculapij datum esse. ab Carthagine le/
gatos in Macedoniam missos & rex affirmauerat, & ipsi parũ constanter negauerant. In Ma/
cedoniam quoq; mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius
Messala, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, & de
quibus ambigebatur rebus disceptationem ab rege ad Romanos reuocabant: cum exercitu
profectus, sub ius iudiciumq; suum totam coëgit gentẽ. Inde per Oetæos montes transgres/
sus, religionibus quibusdam animo obiectis, oraculum aditurus Delphos ascendit. Cum in
media repente Græcia apparuisset, magnum non finitimis modò urbibus terrorem præbuit,
sed in Asiam quoq; ad regem Eumenem nuntius tumultus eius uenit. Triduũ non plus Del/
phis moratus per Phthiotidem Achaiam, Thessaliam q; sine damno iniuriaq; agrorum, per
quos iter fecit, in regnum redijt. Nec earum tantum ciuitatum, per quas iturus erat satis ha/
buit animos sibi conciliare: aut legatos, aut literas dimisit, petens ne diutius simultatum, quæ
cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potue/
rint ac debuerint finiri: secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter ami/
citiam. Cum Achæorum maxime gente reconciliandę gratiæ uiam quærebat. Hæc una ex o/
mni Græcia gens, & Atheniensium ciuitas, eò processerat iratum, ut finibus interdiceret Mace
donibus. Itaq; seruitijs ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat, quia cum fini/
bus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant: Id cum Perseus animaduer/
tisset, comprensis omnibus literas. Cæterum ne similis fuga seruorum postea fieret, cogitan
dum & illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui priuatæ gratiæ aditum
apud regem quærebat, & plerisq; moderatè & benignè scriptas esse censentibus literas atque
his maxime, qui prȩter spem recepturi essent amissa mãcipia: Callicrates ex ijs, qui in eo uer
ti salutem gentis crederent, si cum Romanis inuiolatum fœdus seruaretur. Parua, inquit, aut
mediocris res Achæi quibusdam uidetur agi: ego maxime grauissimam omnium, non agiq;
tantum arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum Macedoni
busq; ipsis, finibus interdixissemus, manereq; id decretum, scilicet ne legatos, ne nuntios ad/
mitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi sollicitarentur: ij concionantem quo/

dammodo absentem audimus regem,&,si dijs placet,orationem eius probamus:&cum feræ bestiæ cibum ad fraudem suam positũ plerunq; aspernentur & refugiant:nos cæci specie parui beneficij inescamur:& seruulorum minimi prætij recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subrui & tentari patimur. Quis enim non uidet,uiam regiæ societatis quæri qua Romanum fœdus,quo nostra omnia continentur,uioletur? Nisi hoc dubium alicui est,bellandum Romanis cum Perseo esse: & quod uiuo Philippo expectatum,morte eius interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos,ut scitis,habuit filios Philippus, Demetrium & Persea. Genere materno,uirtute,ingenio, fauore Macedonum,longe præstitit Demetrius. Sed,quia in Romanos odij regnum posuerat pręmium,Demetrium nullo alio crimine, quàm Romanæ amicitiæ initæ, occidit: Persea,quem P R prius pœnæ quàm regni hæredem futurum sciebat,regem fecit, Itaq; quid hic post mortem patris egit aliud,quàm bellum parauit? Bastarnas primum ad terrorem omnium Dardaniam immisit:qui si sedem eam tenuissent, grauiores eos accolas Græcia habuisset,quàm Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus,non tamen belli consilia omisit: imò si uera uolumus dicere, iam inchoauit bellũ. Dolopiam armis subegit, nec prouincijs de controuersis ad disceptationem P R adiuit. inde transgressus Oetam, ut repente in medio umbilico Græciæ conspiceretur, Delphos ascendit. Hæc usurpatio itineris insoliti quo uobis spectare uidetur? Thessaliam deinde peragrauit. quod sine ullius eorum quos oderat noxia, hoc magis tentationem metuo: Inde literas ad nos cum muneris specie misit:& cogitare iubet quomodo in reliquum hoc munere non egeamus, hoc est, ut decretum, quo arcentur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos regios,& hospitia cum principibus,& mox Macedonum exercitus, ipsum quoq; à Delphis (quantum enim interluit fretum?) trajicientem in Peloponnesum uideamus. Immiscemur Macedonibus armantibus se aduersus Romanos. Ego nihil noui censeo decernẽdum, seruandaq; omnia integra, donec ad certum dirigantur: uanúsne hic timor noster, an uerus fuerit. Si pax inuiolata inter Macedonas Romanosq; manebit, nobis quoq; amicitia & commercium sit, nunc de eo cogitare periculosum & immaturum uidetur. Post hunc Arco frater Xenarchi prætoris ita disseruit. Difficilem orationem Callicrates & mihi,& omnibus qui ab eo dissentimus fecit. agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentariq; & oppugnari dicendo, quam nemo neq; tentat neq; oppugnat: effecit ut qui ab se dissentiret, aduersus Romanos dicere uideretur. Ac primum omnium tanquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia P R ueniret, aut regum arcanis interesset: omnia scit & nuntiat quæ occulte facta sunt: diuinat etiam quę futura fuerant, si Philippus uixisset. Quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius scimus, nec quid Philippus si uixisset facturus fuerat: ad hæc quæ palàm geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus Persea regno accepto ad legatos Romanos uenisse, ac regem Persea à P R appellatum: audimus, legatos Romanos uenisse ad regem, & eos benigne exceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse iudico non belli: nec Romanos offendi posse, si ut bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoq; pacis autores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum aduersus regnum Macedonum geramus, nõ uideo. Opportuni propinquitate ipsa Macedoniæ sumus: an infirmissimi omnium. tanquam quos nuper subiecit Dolopes? Imò contra ea uel uiribus nostris, deûm benignitate, uel regionis interuallo tuti. Sed sumus ęque subiecti ac Thessali Ætoliq;: nihilo plus fidei autoritatisq; habemus aduersus Romanos qui semper socij atq; amici fuimus, quàm Ætoli, qui paulo antè hostes fuerunt. Quod Ætolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni deniq; Gręciæ, cum Macedonibus iuris est, idem & nobis sit. cur execrabilis ista nobis solis uelut desertio iuris humani est? Fecerit aliquid Philippus. cur aduersus eum armatũ & bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perseus nouus rex, omnis iniuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterans meruit? Cur soli omnium hostes ei sumus? Quanquam & illud dicere poteram: tanta priorũ Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius iniurias, si quæ forte fuerunt, utique post mortem. cum classis Romana Cenchris staret, C o s. cum exercitu Velatiæ esset, triduũ in concilio

in concilio fuimus consultantes utrum Romanos an Philippum sequeremur. nonnihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe tamen aliquid, quod tam longam deliberationem fecerat, id quod erat uetusta coniunctio cum Macedonibus, uetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non ut præcipuè amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id quod non agitur Callicrates simulauerimus: nemo nouæ societatis aut noui fœderis, quo nos temere illigemus conscribendi est autor: sed commercium tantũ iuris præbendi repetendiq́ue sit, ne interdictione finium nostrorum & nos quoque regno arceamus, ne seruis nostris aliquò fugere liceat. Quid hoc aduersus Romana fœdera est? Quid rem paruam & apertam, magnam & suspectam facimus? Quid uanos tumultus ciemus? Quid ut ipsi locum assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac inuisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat quin Romanos secuturi simus: in pace etiam si non odia finiuntur, intermittantur. Cum ijdem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsentirentur: indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dignam iudicasset Perseus, literis paucorum uersuum imperaret, decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege, cum Megalopoli concilium esset, dataq́ue opera est ab ijs, qui offensionem apud Romanos timebant, ne admitterentur. Per hæc tempora Aetolorũ in semetipsos uersus furor, mutuis cædibus ad internecionem adducturus uidebatur gentem. Fessi deinde & Romam utraq́ue pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ nouo facinore discussa res, ueteres etiam iras excitauit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant, cum reditus in patriam promissus esset, fidesq́ue data per principẽ ciuitatis Eupolemum: LXXX illustres homines, quibus redeuntibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obuius exierat, cum salutatione benigne accepti essent, dextræq́ue datæ: ingredientes portam, fidem datam deosq́ue testeis nequicquam inuocantes interfecti sunt. Inde grauius de integro bellum exarsit. C. Valerius Læuinus, & Ap. Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popilius, & L. Canuleius missi ab senatu uenerant. Apud eos cum Delphis utriusq́ue partis legati magno certamine egerint, Proxenus maxime cum causa tum eloquentia præstare uisus est: qui paucos post dies ab Orthobula uxore ueneno est sublatus, damnataq́ue eo crimine in exilium abijt. Idem furor & Cretenses lacerabat. aduentu deinde Q. Minucij legati, qui cum X nauibus missus ad sedanda eorum certamina erat in spem pacis uenerant: cæterum induciæ & anteà sex mensium fuerunt: inde multo grauius bellum exarsit. Lycij quoq́ue per idem tempus ab Rhodijs bello uexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæq́ue modo gesta sunt, persequi non operæ est, satis superq́ue oneris sustinenti res à populo Romano gestas scribere. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserãt M. Titinio Pr. obtinente prouinciam, rebellarunt sub aduentũ Ap. Claudij: orsiq́ue bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux fermè erat, cum uigiles in uallo, quiq́ue in portarum stationibus erant, cum uidissent procul uenientem hostem ad arma conclamauerunt. Ap. Claudius signo proposito pugnæ ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par utrinq́ue prælium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: urgentes deinde alij alios secuti euaserunt extra uallum, ut pandere aciem & exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent: ita repente eruperunt, ut sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam pulsi sunt, ad XV millia cæsa aut capta: signa adempta duo & XXX. castra etiam eo die expugnata, debellatumq́ue: nam qui superfuère prælio in oppida sua dilapsi sunt, quieti deinde paruerũt imperio. Censores eo anno creati Q. Fuluius Flaccus, & A. Posthumius Albinus legerunt senatum: princeps lectus M. Aemilius Lepidus pont. max. De senatu nouem eiecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelij Maluginensis, qui biennio ante Pr. in Hispania fuerat: & L. Cornelij Scipionis Pr. cuius tum inter ciueis & peregrinos iurisdictio erat, & L. Fuluij, qui frater germanus, & ut Valerius Antiâs tradit, consors etiam censoris erat. COSS. uotis etiam in Capitolio nuncupatis in prouincias profecti sunt. Ex ijs M. Aemylio senatus negotium dedit, ut Patauinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionum

ad intestinum bellum exarsisse & ipsorum legati attulerant. Legati qui in Aetoliam ad simileis motus comprimendos ierant, renuntiarūt coërceri rabiem gentis non posse. Patauinis saluti fuit aduentus consulis, necꝗ aliud quod ageret in prouincia cum habuisset, Romā redijt. Censores uias sternēdas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas marginandasꝗ primi omniū locauerunt, pontesꝗ multis locis faciendos: & scænam ædilibus prætoribusꝗ præbendam: & carceres in circo & oua ad notas curriculis numerandas, & dam, & metas trans & caueas ferreas pe intromitterentur ferreis in monte Albano consulibus. & cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum, ac super id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide strauerunt, stipitibusꝗ sepserunt, & porticum Æmiliam reficiendam curarunt: gradibusꝗ ascensum ab Tyberi in emporium fecerunt. & extra eandem portam in Auentinum porticum silice strauerunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locauerunt: uenditisꝗ ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis utriꝗ foro circumdandis consumpserunt. & alter ex ijs Fuluius Flaccus (nam Posthumius nihil nisi senatus Romani populiue iussu se locaturum ipsorum pecunia) Iouis ædem Pisauri & Fundis, & Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri uiam silice sternendā, & Sinuessam à ga auiariæ. In his & clo um circumducend & forum porticibus tabernisꝗ claudendum, & ianos tris faciendos. Hæc ab uno censore opera locata cum magna gratia colonorum. Moribus quoꝗ regendis diligens & seuera censura fuit: multis equi adempti. Exitu propè anni diem unum supplicatio fuit, ob res prosperè gestas in Hispania ductu auspicioꝗ Ap. Claudij proconsulis, & maioribus hostijs XX sacrificatum, & alterum diem supplicatio ad Cereris Liberi Liberæꝗ fuit, quod ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorū ruinis nuntiatus erat. Cum Ap. Claudius ex Hispania Romam redisset, decreuit senatus, ut ouans urbem iniret. Iam consularia comitia appetebant, quibus magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Posthumius Albinus, & M. Popilius Lænates. Prætores inde facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Attilius Serranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitijs perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ouans cum in urbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque mil auri in ærarium tulit. Flamen dialis inauguratus est. Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem Matris Matutæ cū indice hoc posita est: Tib. Sempronij Gracchi consulis imperio auspicioꝗ legio exercitusꝗ P R Sardiniam subegit. In ea prouincia hostiū cæsa aut capta supra LXXX millia. Rep. felicissime gesta atque liberatis uectigalibus restitutis exercitum saluum atque incolumen plenissimum præda domum reportauit: iterum triumphans in urbem Romam redijt: cuius rei ergô hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardiniæ insulæ forma erat, atque in ea simulachra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data: unū ante cætera insigne fuit T. Flaminij, quod mortis causa patris sui cum uisceratione epuloꝗ & ludis scænicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea summa fuit, ut per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

DECADIS QVINTAE LIBER SECVNDVS.

LVCIVS Posthumius Albinus, M. Popilius Lænâs, cū omniū primum de prouincijs exercitibusꝗ ad senatum retulissent, Ligures utrique decreti sunt: ut nouas ambo quibus eam prouinciam obtinerent legiones (binæ singulis decretæ) & sociūm Latini nominis dena millia peditum, & DC equites, & supplementum Hispaniæ III millia peditum Romanorum scriberent, & CC equites. Ad hoc mille & D pedites Romani cum centum equitibus scribi iussi, cum quibus Pr. cui Sardinia obtigisset, in Corsicam transgressus bellum gereret: interim M. Attilius uetus prætor prouinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde prouincias sortiti sunt: A. Attilius Serranus urbanā, C. Cluuius Saxula inter ciues & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hispaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorē, M. Furius Crassipes

ſipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priuſquam magiſtratus proficiſcerentur, ſenatui placuit, L. Poſthumium C o s. ad agrum publicum à priuato terminandũ, in Campaniam ire: cuius ingentem modũ poſſidere priuatos, paulatim proferendo fines, conſtabat. Hic iratus Prænestinis, quod cum eò priuatus, ſacrificij in templo Fortunæ faciundi cauſa profectus eſſet, nihil in ſe honorificè neq; publicè, neq; priuatim factum à Prænestinis eſſet: priuſquam ab Roma proficiſceretur, literas Præneſte, miſit ut ſibi magiſtratus obuiam exiret, locum publicè pararet ubi diuerteretur, iumentaq; cum exiret inde præſto eſſent. Ante hunc C o s. nemo unquam ſocijs in ulla re oneri aut ſumptui fuit: ideo magiſtratus mulis tabernaculisq;, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſocijs: priuata hoſpitia habebant, ea benigne comiterq; colebant: domusq; eorũ Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet. Legati qui repente aliquò mitterentur, ſingula iumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperabant: aliam impenſam ſocij in magiſtratus Romanos non faciebant. Iniuria C o s. etiam ſi iuſta, non tamen in magiſtratu exercẽda, & ſilentium nimis aut modeſtum, aut timidum Præneſtinorũ, ius, uelut probato exemplo, magiſtratibus fecit grauiorum indies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Ætoliam & Macedoniam miſſi erant, renuntiarunt, ſibi conueniendi regis Perſei, cum alij abeſſe eum, alij ægrum eſſe, falſò utrunq; fingerent, poteſtatem non factam. Facile tamen apparuiſſe ſibi, bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia ſeditionem gliſcere in dies, neque diſcordiarum principes autoritate ſua coërceri potuiſſe. Cum bellum Macedonicum in expectatione eſſet, priuſquam id ſuſciperetur, prodigia expiari, pacemq; deûm peti precationibus quæ æditæ ex fatalibus libris eſſent, placuit. Lanuuij claſſis magnæ ſpecies in cœlo uiſæ dicebantur: & Priuerni lana pulla terra enata: & in Veienti apud Rementem lapidatum: Pomptinum omne uelut nubibus locuſtarum coopertum eſſe: In Gallico agro, quà induceretur aratrum, ſub exiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales inſpecti editumq; ab decemuiris eſt, & quibus dijs, quibusq; hoſtijs ſacrificaretur, & ut ſupplicatio prodigijs expiandis fieret altera quæ priore anno ualetudinis populi cauſa uota eſſet, ea uti feriæq; eſſent. Itaq; ſacrificatum eſt, ut decemuiri ſcriptum ediderunt. Eodem anno ædis Iunonis Laciniæ detecta. Q. Fuluius Flaccus cenſor ædem Fortunæ equeſtris, quam in Hiſpania Pr. bello Celtiberico uouerat, faciebat enixo ſtudio ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentum ſe templo ratus adiecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent: profectus in Brutios ædem Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naues paratæ fuerunt, quæ tollerent atque aſportarent, autoritate cenſoria ſocijs deterritis id ſacrilegiũ prohibere. Poſtquam cenſor redijt, tegulæ expoſitæ de nauibus ad templum portabantur. quanquam unde eſſent ſilebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt: ex omnibus partibus poſtulabatur ut conſules eam rem ad ſenatum referrent. Vt uero accerſitus in curiam cenſor uenit, multo infeſtius ſinguli uniuerſiq; præſentem lacerare: templum auguſtiſſimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal uiolaſſent, uiolare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœdè, ac propè diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. cenſorem moribus regendis creatum, cui ſarta tecta exigere ſacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum eſſet: eum per ſociorum urbes diruentem templa, nudantemq; tecta ædium ſacrarum uagari: & quod ſi in priuatis ſociorum ædificijs faceret, indignum uideri poſſet, id deûm immortalium demolientem facere, & obſtringere religione P R ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non ijdem ubiq; dij immortales ſint, ſed ſpolijs aliorum alij colendi exornandiq;. Cum priuſquam referretur appareret quid ſentirent patres relatione facta in unam omnes ſententiam ierunt: ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaq; Iunoni fierent. Quæ ad religionem pertinẽt, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redẽptores nuntiarunt. Ex prætoribus qui in prouincias ierant, Cn. Fabius Maſſiliæ moritur, cum in citeriorem Hiſpaniam iret. Itaq; cum id nuntiatum à Maſſilienſibus legatis eſſet, ſenatus decreuit: ut P. Fu-

rius & Cn. Seruilius, quibus succedebatur, inter se sortirentur, uter citeriorem Hispaniam pro rogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit, P. Furius idem, cuius ea prouincia fuerat, remaneret. Eodem anno cum agri Ligustini & Gallici quod bello captum erat, aliquantū uacaret, s c factū, ut is ager uiritim diuideretur. Decemuiros in eam rē ex s c creauit A. Attilius Pr. urbanus, M. Aemylium Lepidum, C. Cassium, T. Ebutium Parrum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diuiserunt dena iugera in singulos, socijs nominis Latini terna. Per idem tempus quo hæc agebantur, legati ex Ætolia Romam uenerunt, de discordijs seditionibusq; suis: & Thessali legati, nuntiantes quæ in Macedonia gererentur. Perseus iam bellum uiuo patre cogitatum in animo uoluens, omneis non genteis modò Græciæ, sed ciuitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quàm præstando, sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad fauorem eius inclinati animi & aliquanto quàm in Eumenem propensiores: cum Eumenis beneficijs muneribusq; omnes Græciæ ciuitates & pleriq; principum obligati essent: & ita se in regno suo gereret, ut quæ sub ditione eius urbes, nullius liberę ciuitatis fortunam secum mutatam uellent. Contra Persea fama erat post patris mortem uxorem manu sua occidisse. Apellem ministrum quondam fraudis in fratre tollendo, atq; ob id requisitum à Philippo ad supplicium, exulantem, accersitum post patris mortē ingentibus promissis ad præmia tantę perpetratę rei, clàm interfecisse. Intestinis externisq; præterea multis cędibus infamem, nec ullo commendabilem merito, præferebant uulgo ciuitates, tam pio erga propinquos, tam iusto in ciueis, tam munifico erga omneis homines regi: seu fama & maiestate Macedonum regum præoccupati ad spernendum originem noui regni, seu mutationis rerum cupidi, seu quia eum obiectum esse Romanis uolebant. Erant autem non Ætoli modò in seditionibus propter ingentem uim æris alieni, sed Thessali etiam: ea contagione uelut tabes in Perræbiam quoq; id peruaserat malum. Cum Thessalos in armis esse nuntiatū est, Ap. Claudium legatum ad eas res aspiciendas comparandasq; senatus misit. Qui utriusq; partis principibus castigatis, cum iniusto fœnore grauatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus qui onerarant, leuasset, iusti crediti solutionem in annorum pensiones distribuit. Per eundem Appium eodemq; modo compositæ in Perræbia res. Ætolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis, quas intestino gesserant bello cognouit. Cum certatum utrinq; temeritate atq; audacia cerneret, decreto quidem suo neutram partē aut leuare, aut onerare uoluit: communiter ab utrisq; petijt, abstinerent bello, & obliuione præteritorum, discordias finirent. Huius reconciliationis inter ipsos fides obsidibus ultro citroq; datis firmata est. Corinthum, ut ibi deponerentur obsides, conuenitur. A Delphis & Ætolico concilio Marcellus in Peloponnesum traiecit, quò Achæis edixerat conuentum. Vbi collaudata gente, quod constanter uetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, insigne aduersus Persea odium Romanorum fecit: quod ut maturius erumperet, Eumenes rex, commentariū ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam uenit. Per idem tempus quinq; legati ad regem missi, qui res in Macedonia aspicerent. Alexandriam ijdem ad Ptolemæum renouandæ amicitiæ causa proficisci iussi. Legati erāt hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bebius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati uenerūt: quorum princeps Apollonius in senatum introductus, multis iustisq; causis regem excusauit, quod stipendium serius quo ad diem præstaret, id se omne aduexisse, ne cuius nisi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre, uasa aurea quingentûm pondo, petere regem, ut quæ cum patre suo societas atq; amicitia fuisset, ea secum renouaretur: imperaretq; sibi P R quę bono fidelīq; socio regi essent imperanda, se nullo usquā cessaturū officio. Ea merita in se senatus fuisse, cum Romæ esset, eam comitatem iuuentutis, ut pro rege non pro obside omnibus ordinibus fuerit. Legatis benigne responsum, & societatem renouare cum Antiocho quæ cum patre eius fuerat, A. Attilius Pr. urb. iussus. Quæstores urbani stipendium, uasa aurea censores acceperūt: eisq; negotiū datum est, ut ponerent ea in quibus templis uideretur: legatoq; centum millium æris

æris munus missum & ædes liberæ hospitio datæ, sumptusq; decretus, donec in Italia esset. Legati qui in Syria fuerant, renuntiauerunt, in maximo eum honore apud regem esse, amicissimumq; P R. In prouincijs eo anno hæc. C. Cicereius Pr. in Corsica signis collatis pugnauit, septem millia Corsorum cæsa: capti amplius M & D C C. Vouerat in ea pugna prætor ædem Iunonis Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, & exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniā transmisit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatum ad oppidum Carystum. Eò se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo sub aduentum M. Popilij consulis mœnibus sese continebant: deinde postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebāt, progressi ante portas aciem struxerunt: nec consul, ut qui id ipsum oppugnatione comminanda quæsisset, moram certamini fecit. Pugnatum est amplus treis horas, ita ut neutrò inclinaret spes. Quod ubi consul uidit, nulla parte moueri Ligurum signa, imperat equitibus ut equos cōscendant, ac tribus simul partibus in hosteis quanto maximo possent tumultu incurrant. pars magna equitum, mediam traiecit aciem, & ad terga pugnātium peruasit. Inde terror iniectus Liguribus: diuersi in omnes partes fugerunt, perpauci retro in oppidum, quia inde se maximè obiecerat eques. & pugna tam peruicax multos absumpserat Ligurum & in fuga passim cæsi sunt. decem millia hominū cæsa traduntur, amplius D C C passim capti. Signa militaria relata L X X X I I. nec incruenta uictoria fuit, amplius tria millia militum amissa, cū cedētibus neutris ex parte utraq; primores caderent. Post hanc pugnam ex diuersa fuga in unum collecti Ligures, cum maiorem multo partem ciuium amissam quàm superesse cernerent (nec enim plus decem millia hominum erant) dediderūt sese, nihil quidem illi pacti: superauerant tamen non atrocius quàm superiores imperatores C os. in se sæuiturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaq; eorum uendidit: literasq; senatui de rebus ab se gestis misit. Quas cum A. Attilius Pr. in curia recitasset (nam C os. alter Posthumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox res uisa senatui, Statellates qui uni ex Ligurum gente non tulissent arma aduersus Romanos, tum quoq; oppugnatos, non ultrò inferenteis bellū deditos in fidem populi Romani, omni ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum fidem implorantia populi Romani, ne quis unquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo uenisse: & distractos passim, iustis quondam hostibus P R pacatis seruire. Quas ob res placere senatui, M. Popiliū C os. Ligures pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem: bonaq; ut ijs, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare: arma quoq; tempore fieri in ea gente: consulem de prouincia decedere, cum deditos in sedem suam Ligures restituisset: claram uictoriam uincedo oppugnanteis non sæuiendo in afflictos fieri. C os. qua ferocia animi usus erat in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit: legionibus extemplo Pisas in hybernacula missis, iratus patribus, infestus prætoribus Romam redijt: senatuq; extemplo ad ædem Bellonæ uocato, multis uerbis inuectus est in prætorem: qui cum ob rem bello bene gestam, uti dijs immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, aduersus se pro hostibus S C fecisset, quo uictoriam suam ad Ligures trānsferret, dedicq; ijs propè cōsulem prætor iuberet. Itaq; mulctam ei se dicere: à patribus postulare, ut S C in se factū tolli iuberent: supplicationemq;, quam absentes ex literis de bene gesta Rep. missis decernere debuerint, præsentes honoris deorum primum causa, deinde & sui aliquo tandem respectu decernerent. Nihilò lenioribus quàm absens senatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re in prouinciam redit. Alter C os. Posthumius cōsumpta æstate in recognoscendis agris, ne uisa quidem prouincia sua: comitiorum causa Romam redijt. C oss. C. Popilium Lenatem, P. Ælium Ligurem creauit. Prætores exinde facti. C. Licinius Crassus, M. Iunius Pœnus, Sp. Lucretius, Sp. Cluuius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum. Eo anno Lustrum conditum est. Censores erāt Q. Fuluius Flaccus, L. Posthumius Albinus: Posthumius condidit. Censa sunt ciuium Romanorum capita C C L X I X millia, & X V. Minor aliquanto numerus, quia L. Posthumius C os. pro contione edixerat: qui sociūm Latini nominis ex edicto C. Claudij C os. redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ & omnes

in suis ciuitatibus censerentur. Concors & è Rep. censura fuit: omneis quos senatu mouerunt, quibusque equos ademerunt, ærarios fecerunt & tribu mouerunt: neque ab altero notatum alter probauit. Fuluius ædem Fortunæ equestris, quam proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorum legionibus uouerat, annos sex postquam uouerat dedicauit: & scænicos ludos per quadriduum, unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus Xuir sacrorum eo anno mortuus est: in locum eius suffectus A. Posthumius Albinus. Locustarum tantæ nubes à mari uento repente in Apuliam illatæ sunt, ut examinibus suis agros latè operirent. Ad quã pestem frugum tollendam Cn. Sicinius Pr. designatus cum imperio in Apuliam missus ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumpsit. Principium insequentis anni, quo C. Popilius & P. Aelius fuerunt Coss. residuas cõtentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus renouarique s c uolebãt, & Cos. Aelius referebat. Popilius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur: & præ se ferens si quid decernerent intercessurum, collegam deterruit: patres eo magis utrique pariter Coss. infensi in cœpto perstabant. Itaque cum de prouincijs ageretur, & Macedonia, iam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur: Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popilio referretur. Postulantibus deinde ut nouos exercitus scribere, aut supplementum ueteribus liceret, utrunque negatum est. Prætoribus quoque in Hispaniam supplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Crassus urbanam iurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus: C. Memmius Siciliã, Sp. Cluuius Sardiniam. Coss. ob ea irati senatui, Latinis ferijs in primam quamque diem indictis, in prouinciam abituros se denuntiarunt, nec quicquam reipublicæ acturos, præterquàm quod ad prouinciarũ administrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum uenisse Romam Valerius Antiâs his Coss. scribit ad deferenda de Perseo crimina, indicandosque apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem uenisse tradunt. Eumenes igitur ut Romam uenit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficijs etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi P R, in senatum est introductus. Causam ueniendi sibi Romam fuisse dixit, præter cupiditatem uisendi deos, hominesque, quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderet: etiam ut coràm moneret senatum, ut Persei conatis obuiam iret. Orsus inde à Philippi consilijs, necem Demetrij filij retulit, aduersantis Romano bello. Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxilijs fretus in Italiam transiret. Hæc eum uolutantem in animo oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. Itaque Persea hæreditarium à patre relictum bellum, & simul cum imperio traditum, iamiam primũ alere ac fouere omnibus consilijs. Florere præterea iuuentute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac uiribus uigeat, animum esse inueteratum diutina arte atque usu belli. Iam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantum assuetum: missum à patre in expeditiones multas uariasque. Iam ex quo ipse accepisset regnum, multa quæ non ui, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad uires eam, quæ longo tempore, multis magnisque meritis pareretur, autoritatem. Nam apud Græciæ atque Asiæ ciuitates, uereri maiestatem eius omnes. Nec pro quibus meritis, pro qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrum felicitate id quadam eius accidat: an, quod ipse uereatur dicere, inuidia aduersus Romanos fauorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem autoritate, Seleuci filiam duxisse eum non petentem, sed petitum ultrò: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisque innumerabilium legationum, & uelut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Boëtorum gentem captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: uno Thebis, altero ad Sidenum augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. in Achaico concilio uero nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentanteis esset,

eò rem propè adductam, ut aditus in Achaiam daretur. At Hercule suos honores, cuius merita in eam gentem priuatim an publicè sint maiora, uix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam Ætolos quem ignorare in se ditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo præsidium petijsse. His eum fultum societatibus atque amicitijs, eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat: x x x millia peditum, v millia equitum: in decem annos frumentum præparare, ut abstinere & suo & hostium agro frumentandi causa possit. Iam pecuniam tantam habere, ut decem millia mercenariorum militum præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat: præter annum, quod ex metallis regijs capiat uectigal. Arma uel tribus tantum exercitibus in armamētaria congessisse. Iuuentutem, ut iam Macedonia deficiat, uelut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhortatio fuit. Non ego hæc, inquit, incertis iactata rumoribus, & cupidius credita, quia uera esse de inimico crimina uolebam, adfero ad uos P C. sed comperta & explorata: haud secus quàm si speculator missus à uobis subiecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egregium uos fecistis, mare tantum traiecissem, ut uana ad uos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ ciuitates indies magis denudanteis iudicia sua, mox si permitteretur, eò processuras unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem: alia, quæ ui subigi non possunt, fauore ac beneuolentia complectentem. Videbam quàm impar esset sors, cum ille uobis, bellum, uos ei securam pacem præstaretis. Quanquam mihi quidem non parare, sed gerere penè bellum uidebatur. Abrupolim socium atque amicum uestrum regno expulit. Artetarum Illyrium, quia scripta ab eo quædam uobis comperit, socium item atque amicum uestrum interfecit. Euersam & Callicritū Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduersus eum in concilio Bœtorum locuti fuerant, delaturosque ad uos quæ agerentur professi erant, tollendos curauit. Auxilium Byzantijs aduersus fœdus tulit. Dolopiæ bella intulit, Thessaliam & Doridem cum exercitu peruasit, ut in bello intestino deterioris partis auxilio meliorē affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perræbiaque spe nouarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia sibi optimateis opprimeret. Hæc cum uobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græciam esse à uobis uideat: pro certo habet, neminem sibi antequam in Italiam traiecerit, armatum occursurum. Hoc quàm uobis tutum aut honestum sit, uos uideritis: ego certe mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferēdum, quàm me socium ad prædicendum ut caueretis, uenire in Italiam. Functus necessario mihi officio, & quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere possum, quàm uti deos deasque precer, ut uos & uestræ reipublicæ, & nobis socijs atque amicis, qui ex uobis pendemus: cōsulatis. Hæc oratio mouit patres cōscriptos: cæterū in præsentia nihil, præterquàm fuisse in curia regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat. Bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque responsa essent, emanauere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Cæterum præoccupatis non auribus magis quàm animis ab Eumene rege, omnis & defensio & deprecatio legatorum respuebatur: & exasperauit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. Is uelle quidem & laborare dixit regem, ut purganti se nihil hostile dixisse aut fecisse fides habeatur: cæterum si peruicacius causam belli quæri uideat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, & euentum incertum belli. Omnibus ciuitatibus Græciæ atque Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter aduentum eius, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræque ciuitates alia in speciem preferenteis legatos: et legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes ciuitatem quoque suam Persei criminibus iunxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesque disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod cum contigisset, libertate intemperantius inuectus in regem, quod Lyciorum gentem aduersus Rhodios concitasset, grauiorque Asiæ esset quàm Antiochus fuisset: popularem quidem ac gratam populis Asiæ (nam eò quoque iam fauor Persei uenerat) orationem habuit: cæterum

inuisam

Oratio plena f[illegible] animi.

inuisam senatui inutilemq; sibi & ciuitati suæ. Eumeni uero conspiratio aduersus eum, fauorem apud Romanos fecit: ita omnes ei honores habiti, donaq; quàm amplissima data, cum sella curuli atq; eburneo scipione. Legationibus dimissis, cum Harpalus, quanta eximia celeritate poterat, regressus in Macedoniam, nuntiasset regi: nondum quidem paranteis bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, ut facile appareret non dilaturos: & ipse, præterquam quod & ita credebat futurum, iam etiam uolebat, in flore uirium se credens esse. Eumeni ante omneis infestus erat: à cuius sanguine ordiens bellum. Euandrum Cretensem ducem auxiliorum, & Macedonas tres assuetos ministerijs talium facinorum, ad cædem regis subornat: literasq; eis dat ad Praxò hospitam, principem autoritate & opibus Delphorum. Satis constabat, Eumenem ut sacrificaret Appollini Delphos ascensurum. Progressi cum Euandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptũ, quàm loci opportunitatem omnia circumeuntes quærebant. Ascendentibus ad templum à Cirra, priusquam perueniretur ad frequentia ædificijs loca, maceria erat ab læua semitæ paulum extans à fundamento. quà singuli transirent: dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. post maceriam se abdiderunt, gradibus astructis, ut ex ea uelut è muro tela in prætereuntem conijcerent. Primo à mari circumfusa turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim angustiæ agmen. Vbi ad eum locum uentum est, quà singulis eundum erat, primus semitam ingressus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo institutus regis sermo erat. Tum insidiatores exorti saxa duo ingentia deuoluunt: quorum altero caput ictum est regi, altero humerus sopitus: ex semita procliui in decliue multis super prolapsum iam saxis congestis. & cæteri quidem etiam amicorum & satellitum postquam cadentẽ uidere diffugiunt: Pantaleon constanter impauidus mansit ad protegendum regem. Latrones cum breui circumitu maceriæ decurrere ad conficiendum saucium possent, uelut perfecta re in iugum Parnasi refugerunt eo cursu: ut cum unus, non facile sequendo per inuia atq; ardua, moraretur fugam eorum: ne comprenso indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde satellites ac serui concurrerunt: tollentes sopitum uulnere ac nihil sentientem, uiuere tamen ex calore & spiritu remanente in præcordijs senserunt: uicturũ exigua ac propè nulla spes erat. Quidam ex satellitibus secuti latronum uestigia, cum usq; ad iugum Parnasi nequicquam fatigati peruenissent, re infecta redierunt. Aggressi facinus Macedones ut inconsultè ita audacter cœptum, nec consulte timidè reliquerunt. Compotem iam sui regem amici postero die deferunt ad nauem: inde Corinthum, à Corintho per isthmi iugũ nauibus traductis, Aeginam traijciunt. Ibi adeò secreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoq; celerius quàm dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam et cum uxore fratris, & præfecto arci, tanquam iam haud dubius regni hæres est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem: & quanquam dissimulare & tacite habere id patiq; statuerat, tamen in primo congressu non temperauit quin uxoris petendæ præmaturam festinationem fratri obijceret. Romam quoq; fama de morte Eumenis perlata est. Sub idẽ tẽpus C. Valerius ex Græcia qui legatus ad uisendum statum regionis eius, speculandaq; consilia Persei regis missus erat, redijt: cõgruentiaq; omnia criminibus ab Eumene allatis referebat: simul & adduxerat secum Praxò à Delphis, cuius domus receptaculum latronum fuerat: & L. Rammium Brundisinum, qui talis indicij delator erat. Princeps Brundisij Rammius fuit: hospitio quoq; & duces Romanos omnes, & legatos exterarum quoq; gentium insignes, pręcipuè regios accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisq; spem amicitiæ interioris, magnæq; inde fortunæ facientibus ad regem profectus: breui perfamiliaris haberi, trahiq; magis quàm uellet in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus pręmijs petere instititab eo rex, quoniã duces omnes legatiq; Romani hospitio eius uti assuessent, quibus eorum ipse scripsisset, ut uenenum dandũ curaret. Cuius scire se cõparationem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus conscijs cõparari: euentu pręterea incerto esse, ut aut satis efficatia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur. se daturum quod nec in dando, nec datũ, ullo signo deprendi posset. Rammius ueritus ne si abnuisset, primus ipse ueneni

experimentum

experimentum esset: facturum pollicitus proficiscitur. nec Brundisium antè redire, quàm conuento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur uoluit. Ad eum primum indicio delato iussu eius Romam simul uenit. introductus in curiam, quæ acta erant exposuit. Hæc ad ea quæ ab Eumene delata erant accessere, quo maturius hostis Perseus iudicaretur: quippe quem non iustum modò apparere bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac ueneficiorum cernebant. Belli administratio ad nouos Coss. reiecta est: in præsentia tamen Cn. Sicinium Pr. cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, scribere milites placuit, qui Brundisium ducti primo quoque tempore Appolloniam in Epirum traijcerētur, ad occupandas maritimas urbes, ubi Cos. cui prouincia Macedonia obuenisset, classem appellere tuto & copias percommodum exponere posset. Eumenes aliquandiu Æginę retentus periculosa & difficili curatione, cum primum tuto potuit, profectus Pergamum, præter pristinum odium recenti etiam scelere Persei stimulante summa ui parabat bellum. Legati eò ab Roma, gratulantes quod è tanto periculo euasisset, uenerunt. Cum Macedonicū bellum in annum dilatum esset, cæteris Pr. iam in prouincias profectis, M. Iunius & Sp. Lucretius quibus Hispaniæ prouinciæ obuenerant, fatigato sæpe idem petendo senatu tandem peruicerunt, ut supplementum sibi ad exercitum daretur tria millia peditum, c & quinquaginta equites in Romanas legiones: in socialem exercitum v millia peditum, & ccc equites imperare socijs iussi. Hoc copiarum in Hispanias cum Pr. nouis portatum est. Eodem anno quia per recognitionem Posthumij Cos. magna pars agri Campani, quem priuati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat: M. Lucretius Tr. pl. promulgauit, ut agrum Campanum censores fruendum locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, ut in uacuo uagaretur cupiditas priuatorum. Cum in expectatione senatus esset, bello etsi nō indicto, tamen iam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent: legati Ariaratis, puerum filium regis secum adducentes Romam uenerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum filium Romam misisse: ut iam inde à puero assuesceret moribus Romanis hominibusque. Petere, ut eum non sub hospitum modo priuatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac uelut tutelæ uellent esse. Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreuerunt ut Cn. Sicinius prætor ædeis instructas locaret, ubi filius regis comitesque eius habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, & societatem amicitiamque petentibus, & quod petebāt datum est, & munera binûm millium æris summę in singulos missa. Hos utique populos quod ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed ut in Asia quoque & insulis explorata omnia essent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. Adire eos Cretam & Rhodum iusserunt, simul renouare amicitiam, simul speculari, num solicitati animi sociorum ab rege Perseo essent. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tēpestate columna rostrata in Capitolio, bello punico Cos. cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res prodigij loco habita, ad senatum relata, est. Patres ad aruspices referre, & decemuiros adire libros iusserunt. Decemuiri lustrandum oppidum, supplicationem obsecrationemque habendam, uictimis maioribus sacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Mineruæ promontorium renuntiarūt. Ludos per x dies I O M primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruspices in bonum uersurum id prodigium, prolationemque finium & interitum perduellium portendi responderunt: quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disiecisset. Accesserunt quę cumularēt religiones animis. Saturniæ nuntiatum erat sanguine per triduum in oppido pluuisse: Calateiæ asinum tripedem natum, & taurum cum quinque uaccis uno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluuisse. Horum quoque prodigiorum causa res diuinæ factæ & supplicatio unum diem feriæque habitæ. Consules ad id tempus in prouincias non exierant: quia neque, uti de M. Popilio referrent, senatui obsequebantur, & nihil aliud decernere prius, statutum patribus erat. Aucta etiam inuidia est Popilij, literis eius, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se decem millia eorum occidisse: propter cuius iniuriam belli, cæteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum uero non absens

Romani [illegible] Regem educ[illegible] ut [illegible] [illegible]

Varia Prodigia.

absens modo Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellium incitasset: sed Coss. quod non exirent in prouinciam, in senatu increpiti. Hoc cōsensu patrum accēsi M. Marcius Sermo, & Q. Marcius Scylla tribuni plebis & Coss. mulctam se dicturos nisi in prouinciam exirent, denuntiarunt: & rogationem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur, ut qui ex Statellis deditis in libertatem restitutus ante Calendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutem uenisset, ut iuratus senatus decerneret, qui eam rem quęreret animaduerteretq;. Ex autoritate deinde senatus eam rogationem promulgarūt. Priusquam proficiscerentur Coss. C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonę senatus datus est. Is expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoq; frustra triumpho: im monte Albano, quod iam in morem uenerat, ut sine publica autoritate fieret triumphauit. Rogationem Marciam de Liguribus magno consensu plebes sciuit iussitq;. ex eo plebiscito C. Licinius Pr. consuluit senatum, quem quærere ex rogatione uellet. Patres ipsum eum quęrere iusserūt. Tum demum Coss. in prouinciam profecti sunt, exercitumq; à M. Popilio ceperunt. Neq; tamen M. Popilius reuerti Romam audebat, ne causam diceret aduerso senatu, infestiore populo, apud Pr. qui de quęstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi eius Tr. pl. alterius rogationis denuntiatione occurrerunt: ut si non ante Idus Nouembres in urbem Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac iudicaret. Hoc tractus uinculo cum redisset ingenti cum inuidia in senatum uenit. Ibi cum laceratus iurgijs multorum esset, S C factum est. ut qui Ligurum post Q. Fuluium L. Manlium Coss. hostes non fuissent, ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius Prr. in libertatem restituendos curarent, agrumq; ijs trans Padum Cos. C. Popilius daret. Multa millia hominum hoc S C restituta in libertatem, transductisq; Padum ager est assignatus. M. Popilius rogatione Marcia bis apud C. Licinium causam dixit: tertio Pr. gratia Cos. absentis & Popilię familiæ precibus uictus Idibus Martijs adesse reum iussit, quo die noui magistratus inituri erant honorem: ne diceret ius, qui priuatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est. Legati Carthaginienses eo tempore Romæ erant, & Gulussa filius Masanissæ: inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginienses querebantur: præter agrū, de quo antè legati à Roma qui re præsenti cognoscerent, missi essent: amplius LXX oppida castellaq; agri Carthaginiensis biennio proximo Masanissam ui atque armis possedisse. Id illi, cui nihil pensi sit, facile esse: Carthaginiēses fœdere illigato s silere. Prohiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diserte uetentur cum socijs P R bellum gerere. Sed iam ultra superbiam crudelitatemq; & auaritiam eius nō pati posse Carthaginienses: missos esse qui orarent senatum, ut trium harum rerum unam ab se impetrari sinerent: ut uel ex æquo apud socium populum quid cuiusq; esset, disceptarent: uel permitterent Carthaginiensibus, ut aduersus iniusta arma pio iustoq; se tutarentur bello: uel ad extremum, si gratia plus quàm ueritas apud eos ualeret, semel statuerēt, quid donatum ex alieno Masanissæ uellent. Modestius certe daturos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum prærterquam suæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam à P. Scipione pacem delictum esset: ipsi potius animaduerterent in se. Tutam seruitutem se sub dominis Romanis, quàm libertatem expositam ad iniurias Masanissæ malle. Perire nanque semel ipsis satius esse, quàm sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc * dicta lachrymantes procubuerūt, stratiq; humi non sibi magis misericordiam quàm regi. Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet: aut si prius mallet, expromeret super qua re Romam uenisset. Gulussa neq; sibi facile esse dixit de ijs rebus agere, de quibus nihil mandatià patre haberet: neq; patri facilè fuisse mādare, cum Carthaginienses nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicauerint. In æde Æsculapij clandestinum eos per aliquot noctes consilium principum habuisse, unde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romā, qui deprecaretur senatū, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederēt, quem ob nullam aliam causam nisi propter constantem

constantem fidē erga P R odissent. His utrinque auditis, senatus de postulatis Carthaginiensium consultus respondere ita iussit: Gulussam placere extemplo in Numidiā proficisci, & nunciare patri, ut de ijs, de quibus Carthaginiēses querantur, legatos quàmprimum ad senatum mittat, denuntietque Carthaginiensibus ut ad disceptandum ueniant. Si aliquid possent Masanissæ honoris causa & fecisse & facturos esse: ius gratiæ non dare: agrum quā cuiusque sit possideri uelle: nec nouos statuere fines, sed ueteres obseruari in animo habere. Carthaginiensibus uictis se & urbes & agros concesisse, non ut in pace eriperent per iniuriam, quę iure belli nō ademissent. Ita regulus Carthaginiensesque dimisi. Munera ex instituto data utrisque, aliaque hospitalia comiter conseruata. Sub idem tēpus Cn. Seruilius Cepio, Ap. Claudius Cento, T. Annius Luscus, legati ad res repetendas in Macedoniam renuntiandamque amicitiam regis missi, redierunt: qui iam sua sponte infestū Persi senatum insuper accenderunt, relatis ordine quæ uidissent quæque audissent. Vidisse se per omnes urbes Macedonum summa ui parari bellum. Cum ad regem peruenissent, per multos dies cōueniendi eius potestatem non factam. Postremò cum desperato iam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere reuocatos & ad eum introductos esse. Suę orationis summam fuisset, fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renouatum: in quo diserte prohiberi cum extra fines arma efferre, prohiberi socios P R lacessere bello. Exposita deinde ab se ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenen uera omnia & comperta referentem audissent, Samothracæ praeterea per multos dies occultum consilium cū legationibus ciuitatum Asiæ regem habuisse. Pro his iniurijs satisfieri senatum æquum censere, reddique sibi res socijsque suis, quas cōtra ius fœderis habeat. Regem ad ea primo accensum ira inclemēter locutum, auaritiam superbiamque Romanis obijcientem frequenter: quod alij super alios legati uenirent, speculari dicta factaque sua. quod se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere æquum censerent: postremò multum ac diu uociferatum reuerti postero die iussisse, scriptum se responsum dare uelle: tum ita sibi scriptum traditum esse. Fœdus cū patre ictum ad se nihil pertinere: Id se renouari, non quia probaret, sed quia in noua possessione regni patienda omnia essent, passum. Si nouum fœdus secum facere uellent, cōuenire prius de conditionibus debere: & si in animum inducerent ut ex æquo fœdus fieret, & se uisurum quid sibi faciundum esset, & illos credere reipub. cōsulturos. Atque ita se proripuisse, & summoueri è regia omneis cœptos: tum se amicitiam & societatem renuntiasse. Qua uoce eū accensum restitisse, atque uoce clara denuntiasse sibi, ut triduò regni sui decederent finibus. Ita se profectos, nec sibi aut uenientibus, aut manentibus quicquā hospitaliter aut benignè factū. Thessali deinde Aetolique legati auditi. Senatui, ut scirent quāprimum quibus ducibus usura respub. esset, literas mitti consulibus placuit: ut uter eorum esset, Romam ad magistratus creādos ueniret. Nihil magnopere quod memorari attineat reipub. eo anno consules gesserant, magis è repub. uisum erat comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Cum Macedonicum bellum expectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi fines suos secundo populatum: simul nuntiantes uno animo uiuere Macedonum atque Illyriorum regem, cōmuni consilio parare Romanis bellum: et specie legatorū Illyrios speculatores Romæ esse, Perse autore missos ut quid ageretur scirent. Illyrij uocati in senatum: qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent: quæsitum & quid ita non adissent magistratū, ut ex instituto loca lautia acciperent: sciretur denique uenisse eos & super qua re uenissent. Hæsitantibus in responso, ut curia excederent dictum: responsum tanquā legatis, ut qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosque ad regē legatos censuerunt, qui nuntiarent, qui socij quererentur apud senatum exustum à rege agrum. non ęquum eum facere, qui ab socijs suis non abstineret iniuriam. In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Pletorius, C. Cicereius. Ex Asia qui circa socios reges missi erant legati redierunt, qui renuntiarunt Eumenen in ea, Antiochum in Syria, Ptolemęum in Alexandria sese conuenisse. Omnes solicitatos legationibus Persei, sed egregiè in fide permanere, pollicitosque omnia quæ P R imperasset præstaturos, & ciuitates socias adisse: cæteras satis fidas, solos Rhodios fluctuanteis & imbutos

C butos

butos Persei consilijs inuenisse. Venerant Rhodij legati ad purganda ea quæ uulgo iactari de
ciuitate sciebant: cæterum senatum ijs dari cum noui consules magistratũ inissent placuit. Bel
li apparatũ non differendum censuerunt. C. Licinio Pr. negotium datur, ut ex ueteribus quin
queremibus in naualibus Romæ subductis, quæ possent usui esse reficeret, pararetq́ naues
quinquaginta. Si quid ad eum numerũ explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam
scriberet, ut eas quæ in Sicilia naues essent, reficeret atq; expediret, ut Brũdisium primo quo
que tempore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in uiginti & quinque naues ex ci/
uibus Romanis C. Licinius Pr. scribere iussus, in quinq; & uiginti parem numerum Cn. Sici
nius socijs imperaret: idem Pr. peditum VIII millia, CCCC equites à socijs Latini nominis
exigeret. Hunc militem qui Brundisij acciperet atq; in Macedoniã mitteret, A. Attilius Serra
nus, qui priore anno Pr. fuerat deligitur, C. Sicinius Pr. qui exercitum paratum ad traijciendũ
haberet. C. Popilio Cos. ex autoritate senatus C. Licinius Pr. scribit, ut & legionẽ secundam,
quæ maximè ueterana in Liguribus erat: & socios Latini nominis IIII millia peditum, CC
equites Idib. Feb. Brundisij adesse iuberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius prouinciã
Macedoniã obtinere donec successor ueniret iussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia
quæ senatus censuit impigrè facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex naualibus de/
ductæ: qui deduceret eas Brundisiũ, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia mis/
sæ. Ad frumentũ classi exercituiq; coëmendũ in Apuliam Calabriamq; tres legati missi, Sex.
Digitius, T. Iuuẽtius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius Pr. paludatus ex urbe
profectus Brundisium uenit. Exitu propè anni C. Popilius Cos. Romam redijt, aliquanto
serius quàm senatus censuerat: cui primo quoq; tempore magistratus creari, cum tantum bel/
lum immineret, iussum erat. Itaq; nõ secundis auribus patrum auditus est Cos. cum in æde
Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret. Succlamationes frequentes erant interroga/
tionesq́, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset. Comitia consula/
ria in quam edicta erant diem ad XII Cal. Mart. sunt habita. Creati Coss. P. Licinius Cras/
sus. C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. furius Philus, L.
Canuleius Diues, C. Lucretius gallus, C. Caninius Rebilus, L. Iunius Annalis. His prętori
bus prouinciæ decretę, duę iure Romę dicẽdo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia, ut uni sors inte
gra esset quò senatus censuisset. Cõsulibus designatis imperauit senatus, ut qua die magistra/
tum inissent, hostijs maioribus ritè mactatis precarentur, ut quod bellum P R in animo ha/
beret gerere, ut id prosperum eueniret. Eodem die decreuit senatus, C. Popilius Cos. ludos
per dies X Ioui Opt. Max. uoueret, donaq; circa omnia puluinaria dari, si R P X annos in eo
dem statu fuisset. Ita ut censuerant in Capitolio uouit Cos. ludos fieri donariaq; dari, quan/
ta ex pecunia decresset senatus: cum centum & quinquaginta non minus adessent, præeunte
uerba Lepido põtifice maximo id uotum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui
L. Æmilius Pappus Xuir sacrorũ, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat cen/
sor. Hic fœda morte perijt. Ex duobus filijs eius, qui tum in Illyrico militabant, nuntiatum al/
terum decessisse, alterum graui & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animũ simul luctus
metusq́: mane ingressi cubiculũ serui laqueo dependentem inuenere. Erat opinio, post censu
ram minus compotem fuisse sui: uulgo Iunonis Lacinię iram ob spoliatũ templum alienasse
mentem ferebant: Suffectus in Aemilij locũ Xuir M. Valerius Messala, in Fuluij pontifex
Cn. Domitius Aenobarbus, oppido adolescẽs sacerdos lectus. P. Licinio, C. Cassio Coss. nõ
urbs tantũ Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatesq; quæ in Europa quæq; in Asia
erant, conuerterant animos in curã Macedonici ac Romani belli. Eumenen cum uetus odiũ
stimulabat, tum recẽs ira, quod scelere eius propè ut uictima mactatus Delphis esset. Prusias
Bithyniæ rex statuerat abstinere armis, euentumq; expectare. Nam neque pro Romanis se
æquum censere aduersus fratrem uxoris arma ferre: & apud Persea uictorem ueniam per so/
rorem impetrabilem fore. Ariarates Cappadocum rex præterquàm quod Romanis suo no/
mine auxilia pollicitus erat: ex quo est iunctus Eumeni affinitate, in omnia belli pacisq; se cõ
sociauerat consilia. Antiochus imminebat quidem Aegypti regno & pueritiam regis, & inerti/

tiam

tiam tutorum spernens, & ambigendo de Cœlesyria causam belli se habiturum existimabat: gesturumq; sine ullo impedimento occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum, tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximie pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrij erat: tutores & bellum aduersus Antiochum parabant, quo uindicarent Cœlemsyriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masanissa & frumento iuuabat Romanos, & auxilia cum elephantis Misagenenq; filium mittere ad bellum parabat. Consilia autem in omnemfortunam ita disposita habebat. Si penes Romanos uictoria esset, suas quoq; in eodem statu mansuras res, neq; ultra quidq; mouendũ: non enim passuros Romanos uim Carthaginiẽsibus afferri. Si fractæ essent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienses, suam omnem Africam fore. Gentius rex Illyriorum fecerat potius cur suspectus esset Romanis, quàm satis statuerat utram foueret partem: impetuq; magis quàm cõsilio ijs aut illis se adiuncturus uidebatur. Cotys Thrax Odrysarum rex euidenter Macedonum partis erat. Hęc sententia regibus cum esset de bello, in liberis gentibus populisq;, plebs ubique omnis fermè, ut solet, deterioribus erat, ob regem Macedonasq; inclinata: principum diuersa cernentes studia. Pars ita in Romanos effusi erãt, ut autoritatem immodico fauore corrumperẽt: pauci ex ijs iustitia imperij Romani capti: plures ita, si præcipuam operam nauassent, potentes sese in ciuitatibus suis futuros rati. Pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alienum & desperatio rerum suarum eodem manente statu, præcipites ad nouanda omnia agebat: quosdam uentosum ingenium, quia Perseus magis auræ popularis erat. Tertia pars optima eadem & prudentissima, si utiq; optio dominipotioris daretur, sub Romanis quàm sub rege malebat esse: si liberum inde arbitriũ fortunæ esset, neutram partem uolebant potentiorem altera oppressa fieri: sed illibatis potius uiribus utriusque partis pacem ex eo manere, ita inter utrosq; optimam conditionem ciuitatium fore, protegẽte altero semper inopem ab alterius iniuria. Hæc sentientes certamina fautorum utriusq; partis taciti ex tuto spectabant. Coss. quo die magistratũ inierunt ex s c cum circa omnia fana in quibus lectisterniũ maiorem partẽ anni esse solet, maioribus hostijs immolassent, inde preces suas acceptas ab dijs immortalibus ominati, senatui rite sacrificatũ precationemq; de bello factam renuntiarunt. Aruspices ita responderunt, si quid rei nouæ inciperetur id maturandum esse. uictoriam, triumphum, prorogationẽ imperij portẽdi. Patres quod faustum felixq; P R esset, centuriatis comitijs primo quoq; die ferre ad populum Coss. iusserunt: ut quod Perseus Philippi filius Macedonũ rex aduersus fœdus cum patre Philippo ictum, & secum post mortem eius renouatum, socijs P R arma intulisset, agros uastasset, urbesq; occupasset: quodq; belli parandi aduersus P R consilia inisset, arma, milites, classem eius rei causa comparasset, ut, nisi de ijs rebus satisfecisset, bellum cũ eo iniretur. Hæc rogatio ad populum lata est. s c inde factum est, ut consules inter se prouincias Italiam & Macedoniam compararent sortirenturue. Cui Macedonia obuenisset, ut is regem Persea, quiq; eius sectam secuti essent, nisi P R satisfecissent, bello persequeretur. Legiones quatuor nouas scribi placuit, binas singulis Coss. Id præcipuè prouinciæ Macedoniæ datum, quod cum alterius Cos. legionibus quina millia & duceni equites ex uetere instituto darentur in singulas legiones: in Macedoniã sena millia peditũ scribi iussa, equites treceni æqualiter in singulas legiones. & in socia li exercitu cõsuli alteri auctus numerus: XVI millia peditũ, DCCC equites, præter eos quos Cn. Sicinius duxisset DC equites, in Macedoniã traijceret. Italiæ satis uisa XII millia sociorum peditũ, DC equites. Illud quoq; præcipuũ datum sorti Macedoniæ, ut centuriones militesq; ueteres scriberet quos uellet Cos. usq; ad quinquaginta annos. In tribunis militum nouatum eo anno propter Macedonicũ bellũ, quod Coss. ex s c ad populũ tulerunt, ne tribuni mil. eo anno suffragijs crearentur, sed Cos. prætorumq; in ijs faciendis iudiciũ arbitriumq; esset. inter prætores ita partita imperia. Prætorem cuius sors fuisset ut iret quò senatus censuisset, Brundisiũ ad classem ire placuit: utq; ibi recognosceret socios nauales, dimissisq; si qui parum idonei essent, supplementũ legeret ex libertinis, & daret operam, ut duę partes ciuiũ Romanorum, tertia sociorũ esset. Commeatus classi legionibusq; ut ex Sicilia Sardiniaq; subue

C 2 herentur,

herentur, prætoribus qui eas prouincias sortiti essent mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardisq; imperarent, utq; id frumentū ad exercitū in Macedoniā portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniā, L. Canuleius Hispaniā, C. Sulpicius Galba urbanā iuris dictionē, L. Iunius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio gallo, quò senatus censuisset sors euenit. Inter Coss. magis cauillatio quàm magna cōtētio de prouincia fuit. Cassius sine sorte se Macedoniā oppugnaturum dicebat, nec posse collegam saluo iureiurando secū sortiri. Prætorem eum, ne in prouinciā iret, in contione iurasse, se stato loco statisq; diebus sacrificia habere, quæ absente se recte fieri non possent: quæ non magis Cos. quàm prætore absente recte fieri possent. Si senatus non quid uellet in cōsulatu potius, quàm quid in prætura iurauerit P. Licinius, animaduertendū esse censeat: se tamen futurū in senatus potestate. Cōsulti patres, cui consulatū P R non negasset, ab se prouinciā negari superbū rati, sortiri consules iusserunt, P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obuenit. Legiōes inde sortiti sunt: prima & tertia in Macedoniā traijcerentur, secunda & quarta ut in Italia remanerent. Delectus coss. multo intentiorē quàm aliàs curam habebant. Licinius ueteres quoq; scribebat milites centurionesq;: & multi uoluntate nomina dabant, quia locupletes uidebant qui priore Macedonico bello, aut aduersus Antiochū in Asia stipendia fecerant. Cum tribuni militum centuriones sed primū quenq; citarent, tres & xx centuriones qui primos pilos duxerant, citati Tr. pl. appellarunt. Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Marcellus ad Coss. reijciebant. Eorū cognitionem esse debere, quibus delectus quibusq; bellū mādatum esset. Cæteri cogniturós se de quo appellati essent aiebant, & si iniuria fieret auxilium ciuibus laturos. Ad subsellia Tr. res agebatur. Eò M. Popilius consularis aduocatus, centuriones, & consul uenerunt. Cos. inde postulanti ut in contione ea res ageretur, populus in contionē aduocatus. Pro centurionibus M. Popilius, qui beiennio antè consul fuerat, ita uerba fecit. Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis laboribus confecta habere: nihil recusare tamen quo minus operam R P dent, id tantū deprecari, ne inferiores ijs ordines quàm quos cum militassent habuissent attribuerentur. P. Licinius Cos. S C recitari iussit. Primum, quod bellum senatus Perseo iussisset: deinde quod ueteres centuriones quàm plurimum ad id bellum scribi censuisset: nec ulli, qui nō maior annis quinquaginta esset, uacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, ne nouo bello, tā propinquo Italiæ, aduersus regem potentissimū, aut tribunos militū delectū habenteis impedirent: aut prohiberent Cos. quē cuiq; ordinem assignari è rep. esset, eum assignare. Si quid in ea re dubiū esset, ad senatū reijcerent. Postquā Cos. quę uouerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero qui Tr. pl. appellauerant, à Cos. & ab tribunis petijt, ut sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur. Sp. Ligustinus tribus Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus Quirites. Pater mihi iugerum agri reliquit, & paruū tugurium, in quo natus educatusq; sum, hodieq; ibi habito. Cū primum in ætatem ueni, pater mihi uxorem, fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatē pudicitiamq;, & cum his fœcunditatem quanta uel in diti domo satis esset. Sex filij nobis, duę filiæ sunt, utręq; iam nuptæ: Filij IIII togas uirileis habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus P. Sulpicio, C. Aurelio Coss. In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, bienniū miles gregarius fui aduersus Philippū regem: tertio anno uirtutis causa mihi T. Quintius Flamininus decumū ordinem hastatum assignauit. Deuicto Philippo Macedonibusq;, cum in Italiam portati ac dimissi essemus, continuo miles uoluntarius cum M. Porcio Cos. in Hispaniā sum profectus. Neminem omnium imperatorum qui uiuant acriorem uirtutis spectatorem ac iudicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum iudicauit, cui primū hastatum prioris centurię assignaret. Tertio iterum uoluntarius miles factus sum in eum exercitū, qui aduersus Ætolos & Antiochum regē est missus: à M. Pælio mihi primus princeps prioris cēturiæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Ætolis reportati sumus in Italiam, & deinceps bis quę annua merebāt legiones stipendia feci. Bis deinde in Hispania militaui, semel Q. Fuluio Flacco, iterū Tib. Sempronio Graccho Pr. à Flacco inrer cęteros, quos uirtutis causa secū ex prouincia

uincia ad triumphũ deducebat,deductus sum:à Tib. Graccho rogatus in prouinciã ij. Quater intra paucos annos primum pilũ duxi. quater & tricies uirtutis causa donatus ab imperatoribus sum.sex ciuicas coronas accepi. XXII stipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, nec dum ætas uacationē daret,tamen cum quatuor milites pro me uno uobis dare P. Licini possem,æquum erat me dimitti. Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis uelim:ipse me, quo ad quisq; qui exercitus scribit idoneum militem iudicabit,nunq;sum excusaturus. Ordinem quo me dignũ iudicent Tr.militum ipsorũ est potestatis: ne quis me uirtute in exercitu præstet dabo operã,ut semper ita fecisse me & impetatores mei,& qui unà stipendia fecerũt testes sunt. Vos quoq; æquum est cõmilitones,& si appellationis uobis usurpatis ius, cum adulescentes nihil aduersus magistratuũ senatusq; autoritatem usquam feceritis,nunc quoq; in potestate senatus ac consulũ esse,& omnia honesta loca ducere,quibus remp.defensuri sitis. Hæc ubi dixit, collaudatũ multis uerbis consul ex contione in senatũduxit. Ibi quoq; ei ex autoritate senatus gratiæ actæ,tribuniq; militares in legione primaprimũ pilum uirtutis causa ei assignarũt. Cęteri centuriones omissa appellatione,ad delectum obedienter responderũt. Quo maturius in prouincias magistratus proficiscerētur, Latinę Calend. Iun. fuere:eo q; solēni perfecto C. Lucretius Pr. omnibus quæ ad classem opus erant præmissis, Brũdisiũ est profectus. Pręter eos exercitus quos Coss. comparabant, C. Sulpicio Galbæ Pr. negotium datum,ut quatuor legiones scriberet urbanas,iusto numero peditum equitum q;:iisq; IIII Tr.mil.ex senatu legeret qui præessent. Sociis Latini nominis imperaret XV millia peditum, M & CC equites. Is exercitus uti paratus esset quò senatus censuisset. P. Licinio Cos. ad exercitum ciuilem socialem q; petenti addita auxilia, Ligurum MM, Cretenses sagittarij incertus numerus,quantũ rogati auxilia Cretenses misissent. Numidæ item equites elephantiq;. In eam rem legati ad Masanissam Carthaginiensesq; missi, L. Posthumius Albinus, Q. Terētius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Posthumiũ Albinũ, C. Deciũ, A. Licinium Neruam. Per idem tempus legati ab rege Perseo uenerunt. Eos in oppidũ intromitti non placuit cum iam bellum regi eorũ & Macedonibus,& senatus decresset: & populus iussisset. in ædem Bellonæ in senatum introducti ita uerba fecerũt. Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari à senatu posset,ut ij reuocētur, regem de iniuriis, si quas sociis factas quererentur,arbitratu senatus satisfacturũ esse. Sp. Caruilius, ad eã ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. Is Perræbiã expugnatã armis, Thessaliæ aliquot urbes captas,cætera quæ aut ageret,aut pararet rex, cum argueret: respondere ad ea legati iussi postquã hæsitabant,negantes sibi ultra quidquam mandatũ esse:iussi renuntiare regi: Cos. P. Licinium breui cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum si satisfacere in animo esset, mitteret legatos: Romam quod præterea mitteret non esse, neminem eorum per Italiam ire liciturũ. Ita dimisis, P. Licinio Cos. mandatum, intra XI diem iuberet eos Italia excedere:& Sp. Caruiliũ mitteret,qui donec nauem conscendissent,custodiret. Hæc Romæ acta nondũ profectis in prouinciã Coss. Iam Cn. Sicinius, qui priusquã magistratu abiret, Brundisium ad classem & ad exercitum præmissus erat,traiectis in Epirum VM peditum, CCC equitibus,ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militũ,ad occupanda Dassaretiorũ & Illyriorum castella,ipsis accersentibus præsidia, ut tutiores à finitimorũ impetu Macedonum essent,misit. Paucis pòst diebus Q. Marcius, A. Attilius, & P. & Ser. Cornelij Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum aduexerunt:ibi inter se & regiones quas obirent & milites diuiserũt. Decimius missus est ad Gentiũ regem Illyriorum: quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare:aut etiam ad belli societatem pellicere, iussus. Lentuli in Cephaleniam missi, ut in Peloponnesum traiicerent, oramq; maris in occidentem uersi ante hyemē circumirent. Marcio & Attilio, Epirus Ætolia & Thessalia circumeundę assignãtur. Inde Boëtiam atq; Eubœam aspicere iussi,tum in Peloponnesum traiicere:ibi congressũros se cum Lentulis cõstituunt. Priusquã digrederentur à Corcyra, literæ à Perseo allatę sunt:

quibus quærebat, quæ causa Romanis aut in Græciam traijciendi copias, aut urbes occupandi esset. Cui rescribi nihil placuit: nuntio ipsius qui literas attulerat dici præsidij causa ipsarum urbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida; cum sine discrimine omnes ciuitates adhortarētur: ut quo animo, qua fide adiuuassent Romanos Philippi primum deinde Antiochi bello, eodem aduersus Persea iuuarent: fremitum in contionibus audiebant, Acheis indignantibus eodem se loco esse, qui omnia à principijs Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent: quo Messenij atque Elij qui pro Antiocho hoste arma aduersus P R tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, uelut præmium belli se uictoribus Acheis tradi quererētur. Marcius & Attilius ad Gitanas Epiri oppidum X millia ab mari cum ascenderent, concilio Epirotarum habito cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos iuuentutis eorum in Orestas, ut præsidio essent liberatis ab se Macedonibus, miserūt. Inde in Aetoliam progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Lycisco Pr. facto, quem Romanorum fauere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eò legati Acarnanum, & Boëtorum exules uenerunt. Acarnanes nuntiare iussi, quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regis aduersus P R commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si malè meriti clementiam P R experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur. Boëtis exprobratum, societatem eos cum Perseo iunxisse. ijs cum culpam in Ismeniā principem alterius partis conferrent, & quasdā ciuitates dissentienteis in causam deductas: apparituru m id esse Marcius respondit. Singulis enim ciuitatibus de ipsis consulendi potestatem facturos. Thessalorum Larissæ fuit concilium. Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quod & Philippi prius & pòst Antiochi bello enixe adiuti à gente Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorum accensi animi multitudinis ad omnia decernenda quæ Romani uellent. Secundum hoc concilium legati à Perseo rege uenerunt, priuati maximè hospitij fiducia. quod ei paternum cum Marcio erat. Ab huius necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in colloquiū ueniendi rei potestatem faceret. Marcius & se ita à patre suo accepisse dixit, amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse: minime immemorem necessitudinis eius legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commodè ualeret, non fuisse dilaturum. nunc, ubi primum posset, ad Peneum flumen, quà transitus ab Omolio Dium esset, præmissis qui nuntiarent regi, uenturos. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recipit se, leui aura spei obiecta, quod Marcius ipsius causa suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum uenerunt. Magnus comitatus fuit regius, cum amicorum, tum satellitū turba stipante: nō minore agmine legati uenerunt, & ab Larissa multis prosequentibus, & legationibus ciuitatum: quæ conuenerant Larissam, & renuntiare domum certa quæ audissent uolebant. Inerat cura insita mortalibus uidendi congredienteis nobilem regem, & populi principis terrarū omniū legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internuntiando cunctatio fuit, utri transgrederentur: aliquid illi regiæ maiestati, aliquid hi P R nomini, cum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi, ioco etiam Marcius cūctanteis mouit. Minor, inquit, ad maiorem, & (quod Philippo ipsi cognomen erat) filius ad patrem transeat. Facile persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quàm multis transiret. Rex cum omni comitatu transire æquum cēsebat: legati uel cum tribus uenire iubebant, uel si tantum agmen traduceret, obsides daret, nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pantaucum, quos & legatos miserat, principes amicorum obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quàm ut appareret socijs, nequaquam ex dignitate pari cōgredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisque sedibus consederunt. Cum paulisper silentium fuisset: Expectari nos, inquit Marcius, arbitror, ut respondeamus literis tuis quas Corcyram misisti: in quibus quæris, quid ita legati cum militibus uenerimus, & præsidia in singulas urbes dimittamus. Ad hanc interrogationem tuam, et non respondere uereor, ne superbum sit: & uera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi uideatur.

uideatur. Sed cum aut uerbis castigandus aut armis sit, qui fœdus rumpit: sicut bellum aduersus te alij quàm mihi mandatum malim: ita orationis acerbitatem aduersus hospitem, utcunque est, subibo: sicut medici, cum salutis causa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te quæ facienda fuerit senatus fecisse censet, quod legatos Romam ad renouandum iudicat potius quàm cum renouatum esset uiolandum. Abrypolim socium atque amicum populi Romani regno expulisti. Artetari interfectores, ut cæde (ne quid ultra dicam) lætatum appareret, recepisti: qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliam & Maliensem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos isti. Byzantijs item contra fœdus misisti auxilia. Cum Boëtijs socijs nostris secretam tibi ipsi societatem, quam non licebat, iureiurando pepigisti. Thebanos legatos Euersam & Callicritum uenienteis à nobis, quærere malo quis interfecerit, quàm arguere. In Aetolia bellum intestinum & cædes principum, per quos nisi per tuos factæ uideri possunt? Dolopes à te ipso euastati sunt. Eumenes rex ab Roma cum in regnum rediret, prope ut uictima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quem in simulet piget referre: quæ hospes Brundisinus occulta facinora indicet, certum habeo & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos renuntiasse. Hæc ne dicerentur à me, uno modo uitare potuisti, non quærendo quam ob causam exercitus in Macedoniam traijcerentur, aut præsidia in sociorum urbes mitteremus. Quærenti tibi superbius tacuissemus, quàm uera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faueo orationi tuæ, & opto ut aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ. Ad ea rex: Bonam causam, si apud iudices æquos ageretur, apud eosdem & accusatores & iudices agam. Eorum autem quæ obiecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubescam, partim quæ uerbo obiecta, uerbo negare sit. Quid enim, si legibus uestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi obijciat, ut accusare potius uere, quàm conuiciari uideantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis grauis publice ac priuatim sit, alium quàm me inimicum habuit: neque ego potiorem quenquam ad ministeria facinorum, quàm Rammium, quem neque unquam antè uideram, nec eram postea uisurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est: in qua tamen nihil ultra obijcitur, quàm interfectores eius in regno exulasse meo. Cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si uos quoque accipitis, ut quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt autores uos fuisse fateamini. Si hoc & uos recusabitis & omnes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et Hercule quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à uobis comperi, requisitos abire ex regno iussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tanquam causam dicenti reo obiecta sunt: illa tanquam regi, & quæ de fœdere quod mihi est uobiscum disceptationem habeant: Nam si est in fœdere ita scriptum, ut ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnúmque meum liceat: mihi fatendum est, quod me armis aduersus Abrypolim socium populi Romani defenderim, fœdus uiolatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur: quid tandem me facere decuit, cum Abrypolis fineis mei regni usque ad Amphipolim peruastasset, multa libera capita, magnam uim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus peruenisset? At enim bello quidem iusto sum persecutus: sed uinci non oportuit eum neque ea quæ uictis accidunt pati: quorum casum cum ego subierim, qui sum armis lacessitus, quid potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus Romani, quod Dolopas armis coërcuerim: quia & si non merito eorum, iure feci meo: cum mei regni, meæ ditionis essent, uestro decreto patri attributi meo. Nec si causa reddenda sit, non uobis, nec fœderatis, sed ijs qui ne in seruos quidem sæua atque iniusta imperia probant, plus æquo & bono sæuisse in eos uideri possum: quippe Euphranorem præfectū à me impositum ita occiderunt, ut mors pœnarum

eius leuissima fuerit. Ac cum processissem inde ad uisendas Larissam & Antrona & Pylleon, quo in propinquo multò antè debita uota persoluerem, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic criminis augendi causa cum exercitu me fuisse adijcitur: scilicet, ut quod nunc uos facere queror, urbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. uocate in concilium Grecię ciuitates per quas iter feci, queratur unusquilibet militis mei iniuriam, non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse uidear: Aetolis & Byzātijs pręsidia misimus, & cum Boëtis amicitiam fecimus. Hæc qualiacunq; sunt, per legatos meos nō solum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu uestro: ubi aliquos ego disceptatores, nō tam æquos quàm te Q. Marci paternū amicū & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes uenerat, qui calumniando omnia detorquendoq; suspecta & inuisa efficeret: & persuadere uobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse & uestro munere frui, quoad regnum Macedonię incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequic quam Antiochū ultra iuga Tauri remotum: grauiorem multo Asiæ, quàm Antiochus fuerit Eumenen esse. nec conquiescere socios uestros posse, quoad regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarum ciuitatium impositam. Ego hæc Q. Marci & A. Attili, quæ aut à uobis obiecta, aut purgata à me sunt, talia esse scio, ut aures, ut animi audientium sint. nec tam referre, quid ego aut qua mente fecerim, quàm quomodo id uos factum accipiatis. Cōscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse. & si quid fecerim imprudentia lapsus, corrigi me & emendari castigatione hac posse. Nihil certe insanabile, nec quod bello & armis persequendum esse cēseatis, commisi. Aut frustra clementiæ grauitatisq; uestræ fama uulgata per gentes est, si talibus de causis, quę uix querela & expostulatione dignæ sunt, arma capitis & regibus socijs bella infertis. Hęc dicenti tum assensus Marcius, autor fuit mittendi Romam legati, cum experiēda omnia ad ultimū, nec prętermittendum spem ullam censuisset. reliqua cōsultatio erat, quo nam modo tutum iter legatis esset. ad id cum necessaria petitio induciarum uideretur, cuperetq; Marcius, neq; aliud colloquio petisset, grauatè & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratū ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: cum Perseus, ni spes uana pacis occæcasset consilia, omnia præparata atque instructa haberet, & suo maxime tempore atque alieno hostibus incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interposita: legati Romani in Boëtiam comparati sunt. Ibi iam motus cœperat esse, discedentibus à societate communis consilij Boëtorum quibusdam populis: ex quo renuntiatum erat respōdisse legatos, appariturum quibus populis propriè societatem cum rege iungi displicuisset. Primi à Cheronia legati, deinde à Thebis in ipso itinere occurrerunt, affirmātes non interfuisse se quo societas ea decreta esset concilio: queis legati nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi iusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitijs prætorijs Boëtorum uicta pars iniuriam persequens coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Boëtarchæ urbibus reciperentur. Exules Thespias uniuersi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas iam mutatis animis reuocati decretum faciunt, ut XII qui priuati cœtum & concilium habuissent, exilio multarentur. Nouus deinde prætor, Ismenias is erat uir nobilis ac potens: capitalis pœnæ absenteis eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen: utriusque tamen partis legati ad Romanos uenerunt. & exules accusatorésque Ismeniæ & Ismenias ipse. Chalcidem ut uentum est, aliarum ciuitatium principes, id quod maxime gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatem aspernati, Romanis se adiungebant: Ismenias gentem Boëtorū in fidem Romanorum permitti æquum cēsebat. Inde certamine orto, nisi in tribunal legatorū perfugisset, haud multum abfuit quin ab exulibus fautoribusq; eorum interficeretur. Thebę quoque ipsæ, quod Boëtiæ caput est, in magno tumultu erant, alijs ad regem trahentibus ciuitatem, alijs ad Romanos: & turba Coronæorum Aliartiorumq; conuenerat ad defendendum decretum regiæ societatis. Sed constātia principum, docentiū cladibus Philippi Antiochiq; quanta esset uis & fortuna imperij Romani, uicta eadem multitudo & ut tolleretur regia

gia societates decreuit,& eos,qui autores paciscendæ amicitiæ fuerant,ad satisfaciendum legatis Chalcidem misit,fideiq; legatorum cōmendari ciuitatem iussit.Thebanos Marcius& Attilius læti audierunt,autoresq; &his separatim singulis fuerunt ad renouandam amicitiam mittendi Romam legatos.Ante omnia exules restitui iusserunt,& autores regiæ societatis decreto suo damnarunt.Ita,quod maxime uolebant,discusso Boëtico consilio Peloponnesum proficiscuntur.Ser.Cornelio Chalcidem accersito.Argis præbitū est ijs concilium:ubi nihil aliud à gente Acheorū petierunt,quàm ut mille milites darent.Id præsidium ad Chalcidē tuendā, dum Romanus exercitus in Græciā traijceretur,missum est.Marcius & Attilius,peractis quę agenda in Græcia erant,principio hyemis Romam redierunt.Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa.Tres erant legati,T.Claudius,P.Posthumius,M.Iunius.ij circumeuntes,hortabantur socios ad suscipiendū aduersus Persea pro Romanis bellum:& quo quæq; opulentior ciuitas erat,eo accuratius agebant: quia minores secuturæ maiorum autoritatem erant.Rhodij maximi ad omnia momēti habebantur:quia non fauere tantum,sed adiuuare etiam uiribus suis bellum poterant XL nauibus autore Hegesilo comparatis.Qui cum in summo magistratu esset (prytanin ipsi uocant) multis rationibus peruicerat Rhodios: ut omissa,quam sępe uanam experti essent,regum fouendorū spe,Romanam societatem,unam tum in terris uel uiribus,uel fide stabilem,retinerent.Bellum imminere cum Perseo:desideraturos Romanos eundem naualem apparatū,quem nuper Antiochi,quem Philippi ante bello uidissent:trepidaturos tum repente paranda classe cum mittēda esset,nisi reficere naues, nisi instruere naualibus socijs cœpissent.Id eo magis enixè faciundum esse,ut crimina delata ab Eumene,fide rerum refellerent.His incitati XL nauium classem instructam,ornatamq; legatis Romanis aduenientibus,ut non expectatam adhortationē esse appareret, ostenderūt. Et hęc legatio magnum ad conciliandos animos ciuitatum Asię momentū fuit.Decimius unus sine ullo effectu,captarū etiam pecuniarum ab regibus Illyriorū suspicione infamis,Romam rediit. Perseus cum à colloquio Romanorū in Macedoniam recepisset sese, legatos Romā de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis misit: & Byzantium & Rhodū literas legatis ferendas dedit.In literis eadem sententia ad omneis erat:collocutum se cum Romanorū legatis:quæ audisset quæq; dixisset ita disposita,ut superior fuisse in disceptatione uideri posset. Apud Rhodios legati addiderunt,confidere pacem futuram.Autoribus enim Marcio atque Attilio,missos Romam legatos.Si pergerent Romani contra fœdus mouere bellum,tum omni gratia,omni ope enitēdum fore Rhodijs,ut reconcilient pacem.Si nihil deprecando proficiant,id agendum ne omnium rerum ius ac potestas ad unum populum perueniat.Cum cæterorum id interesse tum præcipue Rhodiorū,qui plus inter alias ciuitates dignitate atq; opibus excellant:quæ serua atque obnoxia fore, si nullus aliò sit quàm ad Romanos respectus. Magis & literæ & uerba legatorum benigne sunt audita, quàm momentū ad mutandos animos habuerunt:potentior esse partis melioris autoritas cœperat. Responsum ex decreto est, optare pacem Rhodios:si bellum esset,ne quid ab Rhodijs speraret aut peteret rex,quod ueterem amicitiam,multis magnisq; meritis pace belloq; partam, dijungeret sibi ab Romanis. Ab Rhodo redeuntes,Boëtiæ quoq; ciuitates & Thebas,& Coroneā,& Aliartum audierūt, quibus expressum inuitis existimabatur, ut relicta regia societate Romanis adiungerentur. Thebani nihil moti sunt,quanquam nonnihil & damnatis principibus & restitutis exulibus succensebāt Romanis.Coronæi& Aliartij fauore quodā insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt præsidiū petentes,quo se aduersus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint.Cui legationi responsum ab rege est:præsidium se propter inducias cum Romanis factas mittere non posse:tamen suadere ita à Thebanorum iniurijs quà possent ut se uindicarent,ne Romanis præberent causam in se sæuiendi. Marcius & Attilius Romam cum uenissent,legationem in Capitolio ita renuntiarunt,ut nulla re magis gloriarentur,quàm decepto per inducias & spem pacis rege. Adeò enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, ut omnia opportuna loca præoccupari ante ab eo potuerint, quàm exercitus in Græciam traijceretur.Spatio autem induciarum sumpto uenturum illum nihilo paratiorem,

Romanos

Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum. Boëtorum quoq; se concilium arte
distraxisse, ne coniungi amplius ullo consensu Macedonibus possent. Hęc, ut summa ratione
acta, magna pars senatus approbabat: ueteres & moris antiqui memores, negabant se in ea
legatione Romanos agnoscere artes. Non per insidias & nocturna prælia, nec simulatam fu/
gam improuisosq; ad incautum hostem reditus, nec ut astu magis quàm uera uirtute gloria/
rentur, bella maiores gessisse. indicere prius quàm gerere solitos bella, denuntiare etiã, inter/
dum locum finire in quo dimicaturi essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum, uitę
eius insidiantem: eadem Faliscis uinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Roma
na esse, non uersutiarũ Punicarum. neq; calliditatis Græcæ, apud quos fallere hostem quàm
ui superare gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo quàm uirtute: sed
eius demum animum in perpetuũ uinci, cui cõfessio expressa sit, se neq; arte, neq; casu, sed col
latis cõminus uiribus iusto ac pio bello esse superatum. Hęc seniores, quibus noua hęc minus
placebat sapiẽtia: uicit tamẽ ea pars senatus, cui potior utilis quàm honesti cura erat, ut cõpro
baretur prior legatio Marcij: & eodem rursus in Græciã cum quinqueremibus remitteretur,
iuberetur q; cætera, uti è rep. maxime uisum esset, agere. A. quoque Attilium miserunt ad occu
pandam Larissam in Thessalia, timentes ne si induciarũ dies exisset, Perseus præsidio eò mis/
so, caput Thessalię in potestate haberet. duo millia peditũ Attilius ab Cn. Sicinio accipere ad
eam rem agendam iussus. & P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, CCC milites Italici generis da
ti, ut Thebis daret operam, ut in potestate Boëtia esset. His pręparatis, quanquam ad bellum
consilia erant destinata, senatum tamen pręberi legatis placuit. Eadem ferè quæ in colloquio
ab rege dicta erant, relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimẽ, & maxima cura, &
minime tamẽ probabiliter: manifesta enim res erat, defensum. Cętera deprecatio erat: sed nõ
eis animis audiebantur, qui aut doceri, aut flecti possent. Denuntiatũ, exemplo mœnibus ur
bis Romæ, Italia intra XXX diem excederent. P. Licinio deinde Cos. cui Macedonia pro/
uincia obuenerat, denuntiatum, ut exercitui diem primam quanq; diceret ad conueniendum.
C. Lucretius Pr. cui classis prouincia erat, cũ XL quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex
refectis nauibus alias in aliũ usum retineri ad urbem placuit. Præmissus à Pr. est frater Lucre/
tius cum quinquereme una: iussusq; ab socijs ex fœdere acceptis nauib. ad Cephaleniã classi
occurrere, ab Rheginis triremi una, ab Locris duabus, ab Vritibus quatuor, præter oram Ita/
liæ superuectus Calabriæ extremũ promontoriũ in Ionio mari, Dyrracium traijcit. Ibi decẽ
ipsorum Dyrracinorum, XII Issæorum LIIII Gentij regis lembos nactus, simulans se cre/
dere eos in usum Romanorũ comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde
protinus in Cephaleniam traijcit. C. Lucretius Pr. ab Neapoli profectus, superato freto, die
quinto in Cephaleniã trãsmisit. Ibi stetit classis, simul operiẽs ut terrestres copiæ traijcerẽtur,
simul ut onerariæ ex agmine suo per altum dissipatæ consequerẽtur. Per hos forte dies P. Li
cinius Cos. uotis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus est. Sẽper quidẽ ea
res cum magna dignitate ac maiestate geritur: præcipue cõuertit oculos animosq;, cum ad ma
gnum nobilemq; aut uirtute, aut fortuna hostẽ, euntem Cos. prosequuntur. Cõtrahit enim
non officij modo cura, sed etiam studiũ spectaculi, ut uideant ducem suum, cuius imperio con
silioq; summam PR tuendam permiserunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli casus,
quàm incertus fortunæ euentus, communisq; Mars belli sit: aduersa secunda, quæq; inscitia
& temeritate ducum clades sæpe acciderint: quę contra bona prudentia & uirtus attulerit.
Quem scire mortaliũ, utrius mentis, utrius fortunæ Cos. ad bellum mittant triumphantem
ne mox cum exercitu uictore scandentem Capitolium, ad eosdem deos à quibus proficisca/
tur: uisuri: an hostibus eam præbituri letitiã sint. Persi autem regi, aduersus quem ibatur,
famam & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa prospera gesta Ro/
mano etiam nobilitatus bello, præbebat. tum ipsius Persei nunquam, ex quo regnum acce/
pisset, desitum belli expectatione celebrari nomen. cum his cogitationibus omniũ ordinum
homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo consulares tribuni militũ cum eo mis/
si, C. Claudius, Q. Mucius:: & tres illustres iuuenes, P. Lentulus & duo Manlij Acidini: alter

M.Manlius

M.Manlij,alter L.Manlij filius erat. Cum ijs Cos. Brundisium ad exercitum,atque inde cum omnibus copijs transuectus ad Nympheū in Apolloniati agro posuit castra. Paucos ante dies Perseus,postquā legati ab Roma regressi præciderant spem pacis,consilium habuit. Ibi aliquàm diuersis sententijs certatū est. Erant,quibus uel stipendium pendendum,si iniungeretur,uel agri parte cedendū si mulctaret, quidquid denique aliud pacis causa patiendū esset, non recusandum uideretur:nec committendum ut in aleam tanti casus se regnumque daret. Si possessio haud ambigua regni maneret,multa diem tempusque afferre posse,quibus non amissa modò recuperare,sed timendus ultro ijs esse quos nunc timeret posset. Ceterū multo maior pars ferocioris sententiæ erat. Quidquid cessisset,cum eo simul regno protinus cedendum esse affirmabant. Neque enim Romanos pecunia aut agro egere:sed hoc scire, cum omnia humana, tum maxima quæque & regna & imperia sub casibus multis esse. Carthaginiensium opes fregisse sese,& ceruicibus eorum prępotentem finitimum regem imposuisse: Antiochum progeniemque eius ultra iuga Tauri remotum. Vnum esse Macedoniæ regnum & religione propinquum, & quod sicubi P R sua fortuna labet,antiquos animos regibus suis uideatur posse facere. Dum integræ res,apud animum suum Persea debere:utrum singula concedendo nudatus ad extremum opibus extorrisque regno, Samothraciam aliámue quam insulam petere ab Romanis,ubi priuatus superstes regno suo in contemptu atque inopia cōsenescat,malit:an armatus uindex fortunæ dignitatisque suæ, ita ut uiro forti dignum sit, patiatur quodcunque casus belli tulerit:aut uictor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non esse admirabilius Romanos Gręcia pelli,quàm Annibalem Italia pulsum esse. Neque hercule uidere,qui cōueniat fratri affectanti per iniuriam regnum summa ui restitisse,alienigenis bene parto eo cedere. Postremo ita bello & pace quæri,ut inter omnes conueniat,nec turpius quicquam esse quàm sine certamine cessisse regno:nec præclarius quicquam, quàm pro dignitate ac maiestate omnem fortunā expertum esse. Pellæ in uetere regia Macedonum hoc consilium erat. Geramus ergo,inquit,dijs bene iuuantibus,quando ita uidetur,bellum:literisque circa præfectos dimissis Citium (Macedoniæ oppidū est) copias omneis contrahit. Ipse centum hostijs sacrificio regaliter Mineruæ quam uocant Alcidam confecto,cum purpuratorū & satellitum manu profectus Citium est. Eò iam omnes Macedonū externorumque auxiliorū cōuenerant copiæ. Castra ante urbē ponit.omneisque armatos in campo struxit. Summa omnium XL millia armata fuere:quorum pars fermè dimidia phalangitæ erant: Hippias Bereus præerat. Delecta deinde & uiribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata,hāc ipsi legionem uocabant:præfectos habebant Leonatum & Thrasippum Eulyestas. Cæterorum cetratorum trium fermè millium hominū dux erat Antiphilus Edessæus, Pæones, & ex Paroria & Parstrymonia (sunt autem ea loca subiecta Thraciæ) & Agrianes admixtis etiam Thracibus incolis trium millium fermè & ipsi expleuerunt numerū. Armauerat cōtraxeratque eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetriū occiderat. Et armatorum duo millia Gallorū erant,præfecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintijs tria millia Thracum liberorū suum ducem habebant. Cretensiū par penè numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum et Syllum Gnosiū. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Gręcia,misto generi hominum, præerat. Regij is generis ferebatur,exul damnatus frequenti concilio Achæorū,literis ad Persea deprensis. Ætolorū & Boëtorum,qui nō explebāt plus quàm quingentorū omnes numerum, Lyco Acheus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorū,tot gentiū,auxilijs XII millia armatorū fermè efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia cōtraxerat III millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius rex gentis Odrysarū cum mille delectis equitibus,pari fermè peditum numero. Summa totius exercitus XXXIX millia peditū erant, IIII equitum. Satis constabat secundū eum exercitū,quem magnus Alexander in Asiam traiecit,nunquā ullius Macedonum regis copias tantas fuisse. Sextus & uicesimus annus agebatur,ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia,& progeniē ediderat,cuius magna pars matura militiæ esse , & leuibus bellis Thracum accolarum quæ exercerent magis quàm fatigarent,sub assidua tamen militia fuerat:& diu meditatū Philippo primo,deinde et

Persi

Persi Romanum bellum omnia ut instructa parataq; essent effecerat. Mota parum per acies non iusto decursu tamen, ne stetisse tantũ in armis uiderentur: armatosq; sicut erant, ad contionem uocauit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum maior Philippus natura frater adoptione filius: minor quem Alexandrũ uocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: iniuriam P R in patrem seq; commemorauit. Illum omnibus indignitatibus compulsum ad rebellandum, inter apparatũ belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ urbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciẽ reconciliandæ pacis extractam hyemem, ut tempus ad comparandũ haberent. Consulem nũc uenire cum duabus legionibus Romanis, quę tricenos equites habeant, & pari fermè numero sociorum peditum equitumq;. Eò ut accedant regẽm auxilia Eumenis & Masanissæ, non plus VII millia peditum II equitum futura. Auditis hostium copiis, respicerent suum ipsi exercitum: quantum numero, quantum genere militum præstarent, tironibus raptim ad id bellum cõscriptis, ipsi à pueris eruditi artibus militię, tot subacti atq; durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas Gallosq;, ferocissimas gentiũ. Arma illos habere ea, quæ sibi quisq; parauerit, pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa facta. Commeatũ illis, cum procul, tum omnibus subcasibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentũ præter reditus metallorum, in decem annos seposuisse. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataq; habere Macedonas: animum habendũ esse, quem habuerint maiores eorũ: qui Europa omni domita transgressi in Asiam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec antè uincere desierint, quàm rubro mari inclusis quod uincerẽt defuerit. At Hercule nunc non de ultimis Indicæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunã indixisse. Cũm patre suo gerenteis bellum Romanos, speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulũ: nunc propalàm Macedoniã in seruitutem petere: ne rex uicinus imperio sit Romano, ne gẽs bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradẽda superbis dominis esse cum rege regnoq;, si absistere bello & facere imperata uelint. Cum per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset: tum uero ea uociferatio simul indignantiũ minitantiumq;, partim iubentium bonum animũ habere regem, exorta est, ut finem dicendi faceret, tantum iussis ad iter parẽre: iam enim dici, mouere castra ab Nympheo Romanos. Contione dimissa ad audiendas legationes ciuitatium Macedonię se cõtulit. Venerant autem ad pecunias, pro facultatibus, quęq; suis, & frumentũ pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remissum omnibus, satis regios apparatus ad ea dictum sufficere: uehicula tantum imperata, ut tormenta, telorũq; missilium ingentem uim præparatam, bellicumq; aliud instrumentũ ueherent. Profectus inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begorritem quem uocant lacum positis castris, postero die in Elimeã ad Haliacmona fluuiũ processit. Deinde saltu angusto superatis mõtibus, quos Cambunios uocant descendit ad (Tripolim uocant) Azorum, Pythoum, & Dolichen incolenteis. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larisseis dederãt: uicta tamen præsenti metu in deditionem concesserunt. Benignè his appellatis, haud dubius Perræbos quoq; idem facturos, urbem nihil cunctatis qui incolebãt, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare coactus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorũ est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum, ita munitum, ut inexuperabilis munimenti spes incolas ferocioreis faceret: non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris quoq; in ipsum Macedonasq; procacibus iaculati sunt. Quę res cum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset: ipsos desperatione ueniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus utrinq; animis & oppugnatæ sunt & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum inuicem prælium haud difficulter succedebat: oppidanos diem noctem eosdem tuenteis mœnia, non uulnera modò, sed etiam uigiliæ continens labor conficiebat. Quarto die cum & scalæ undiq; ad muros erigerentur, & porta ui maiore oppugnaretur: oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemq; repentinam in hostes faciunt. Quæ cum iræ magis inconsultæ, quàm ueræ fiduciæ uiriũ esset: pauci

pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesq; per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta est: libera quoq; corpora, quæ cædibus superfuerunt, uenundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalannam castra mouit: inde postero die Gyrtonem peruenit. Quò cum T. Minucium Rufum & Hippiam Thessalorum Pr. cum præsidio intrasse accepisset: ne tentata quidem oppugnatione prætergressus, Velatias & Connum, perculsis inopinato aduentu oppidanis recepit. Vtraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt, magis Connus: itaq; & firmiore id præsidio tutum equitum peditumq;, ad hoc fossa triplici ac uallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, operiri ibi hostium aduentum statuit: simul & frumentari passim exercitum iubet in subiecto hostium agro. Nanq; Sycurium est sub radicibus Ossę montis, quà in meridiem uergit: subiectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atq; Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia pluribus circumiectis fontibus perennium aquarum. COS. Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit: deinde postquā in Athamaniam est transgressus, asperi ac propè inuij soli, cum ingenti difficultate paruis itineribus ægrè Gomphos peruenit. cui si uexatis hominibus equisq; tironem exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine uentum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemptus quoq; hostium adeò ignorantiū opportunitates suas accessit. Sacrificio rite perfecto COS. & frumento dato militibus, paucos ad requiem iumentorum hominumq; moratus dies: cum audiret uagari Macedonas effusos per Thessaliam, uastariq; sociorum agros. satis iam refectum militem ad Larissam ducit. Inde cum III millia fermè abesset à Tripoli (Sceam uocant) super Peneum amnem posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus accessit cum Attalo atq; Athenæo fratribus, Philetero fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitū ad COS. uenit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis conuenerunt, quorū pleraq; (adeò parua erant) in obliuionē adducta. Apolloniatæ CCC equites, centum pedites miserunt. Ætolorum alæ unius instar, quantum in tota gente equitum erat, uenerant. & Thessalorū omnis equitatus separatus erat, non plus quàm CCC erant equites in castris Romanis. Achęi iuuentutis suæ, Cretico maximè armatu. ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius Pr. qui nauibus præerat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidem iusso petere, ipse triremem conscendit sinum Corinthium petens ad præoccupandas in Boëtia res. tardior ei nauigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adueniens, cum à P. Lentulo Aliartum oppugnari audisset, nuntiū Pr. uerbis, qui abscedere eum inde iuberet, misit. Boëtorum iuuentute, quæ pars cū Romanis stabat, eam rem aggressus legatus à mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri nouæ obsidioni dedit. Nanq; extemplo M. Lucretius cum exercitu nauali X millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum qui sub Athenæo erant, Aliartum circumsedit: parantibusq; iam oppugnare superuenit à Creusa Pr. Ad idem ferè tempus & ab socijs naues Chalcidem conuenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinq; Rhodiæ quadriremes. Pr. quia nusquam erat maritimum bellum, remisit socijs, & Q. Marcius Chalcidem nauibus uenit. Halope capta, Larissa quæ Cremaste dicitur, oppugnata. Cum hic status in Boëtia esset, Perseus cum ad Sycurium (sicut antè dictum est) statiua haberet, frumento undique circà ex agris conuecto, ad uastandum Pheræorum misit. ratus ad iuuandas sociorum urbes longius ab castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos cum eo tumultu nihil motos animaduertisset, prædam quidem præterquam hominum, pecora autem maximè omnis generis fuere, diuisit ad epulandum militibus. Sub idem deindetempus cōsilium & consul & rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis creuerunt animi uastatione concessa sibi ab hoste Pheræi agri. Itaq; eundum inde ad castra, nec dandū ultra spatium cunctandi censebat.

& Romani censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indigne ferenteis non latam Pheræis opem. consultantibus quid agerent: aderant autem Eumenes & Attalus in consilio: trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Consilio dimisso, signum extemplo datur ut arma capiant. Interim placet ex regijs auxilijs centū equites & parem numerum iaculatorum peditum exire, Perseus fermè diei quarta cum paulò plus mille passus abesset à castris Romanis, consistere signa peditum iussit: prægressus ipse cum equitibus ac leui armatura, & Cotys cum eo ducesq; aliorum auxiliorum præcesserūt. Minus quingentos passus ab castris aberant, cum in conspectu fuere hostium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, Cassignatus præerat: & leuis armaturæ centum ferè & quinquaginta Mysi aut Cretenses. Constitit rex incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum. cum binis Cretensium cohortibus & Thracum misit. Prælium, cum pares numero essent, neq; ab hac aut illa parte noua auxilia subuenirent, incerta uictoria finitum est. Eumenis fermè x x x interfecti: inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit: postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit, plaustris cum aqua sequentibus: nam duodecim millium passuum uia omnis sine aqua & plurimi pulueris erat: affectosq; siti, si primo in cōspectū dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Cum Romani quiessent, stationibus etiam intra uallum reductis, regij quoq; in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore ut Romani equites abeuntium nouissimum agmen aggrederētur: inde certamine orto, cum longius à castris eos elicuissent, facile ubiubi essent se, qui equitatu & leui armatura plus possent, conuersuros aciem. Postquam inceptum non succedebat, castra propius hostem mouit rex, & à quinq; millibus passuum communijt. Inde luce prima in eodem quo solebat loco peditum acie instructa, equitatum omnem leuemq; armaturam ad castra hostium ducit. Visus & plurium & propior solito puluis trepidationem in castris Romanis fecit: & primo uix creditum nuntianti est: quia prioribus continuis diebus nunquā ante horam quartam hostis apparuerat, tum solis ortus erat. Deinde ut plurium clamore & cursu à portis dubitatio exempta est, tumultus ingens oboritur: tribuni præfectiq; & centuriones in prætorium, miles ad sua quisq; tentoria discurrit. Minus quingentos passus à uallo instruxerat Perseus suos, circa tumulum quem Callicinum uocant. Læuo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitum ordines leuis armatura interposita distinguebat: In dextro cornu Macedones erant equites, intermixti turmis eorum Cretenses. Huic armaturę Midon Bereus equitibus et summæ partis eius Meno Antigonensis præerat. Proximi cornibus constiterant regij equites, & mixtum genus delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonensis hic & Pæonię præfectus Didas, erant præpositi. Medius omnium rex erat: circa eum agema quod uocant, equitumq; sacræ alæ. ante se statuit funditores iaculatoresq;: quadringentorum manus utraq; numerum expleuerat. Ionem Thessalonicensem & Timanora Dolopem ijs præfecit. Sic regij constiterant. Consul intra uallum peditum acie instructa, & ipse equitatum omnem cum leui armatura misit: pro uallo instructi sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico equitatu, uelitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Læuinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, eiusdem gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinarijs tenebat Q. Mucius c c equites Galli ante signa horum instructi, & de auxilijs Eumenis Cyrtiorum gentis c c c. Thessali c c c c. equites paruo interuallo super lęuum cornu locati. Eumenes rex Attalusq; cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac uallum steterunt. In hunc modum maximè instructæ acies, par fermè utrinq; numerus equitum ac leuis armaturæ concurrunt, à funditoribus iaculatoribusq; qui præcesserunt prælio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quàm diu claustris retentę ferę, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerūt, ut usu belli & ingenio impauida gens turbaretur. gladijs hastas petere pedites, nunc succidere crura equis, nunc ilia suffodere. Perseus in mediam inuectus aciem, Græcos primo impetu auertit, quibus cum grauis ab tergo instaret hostis, Thessalorum equitatus, qui à lęuo

corn

cornu breui spatio diunctus in subsidijs fuerat, extra concursum primo spectator certaminis, deinde inclinata re maximo usui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxilijs adiunxerunt, & cum eo tutum inter ordines suos receptum socijs fuga dissipatis dabant: & cum minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi multos fugientium obuios exceperunt. Nec regij sparsi iam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conserere audebant: cum uictor equestri prælio rex paruo momēto si adiuuisset, debellatum esset. opportunè adhortanti superuenit phalanx, quam sua sponte ne audaci cœpto deesset Hippias & Leonatus raptim adduxerant, postquam prosperè pugnasse equitem acceperūt. Fluctuante rege inter spem metumq; tantæ rei conandæ, Cretensis Euander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis usus erat, postquam agmen impeditum uenientium sub signis uidit, ad regem accurrit, & monere instituit: ne elatus felicitate summam rerum temere in non necessariā aleam daret. Si contentus bene re gesta quiesset eo die, uel pacis honestę conditionem habiturum, uel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet. In hoc cōsiliū pronior erat animus regis. Itaque collaudato Euandro, signa referri, peditumq; agmen redire in castra iubet, equitibus receptui canere. cecidere eo die ab Romanis CC equites, duo millia haud minus peditum: capti fermè CC equites. ex regijs autem XX equites, XL pedites interfecti. Postquam rediere in castra uictores, omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lętitia eminebat: cum cantu enim superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tantum ex male gesta re, sed pauor etiam erat, ne extemplo castra hostis aggrederetur. Eumenes suadere, ut trans Peneum transferret castra: ut pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites animos colligerent. C o s. moueri flagitio timoris fatendi: uictus tamē ratione, silentio noctis transductis copijs, castra in ulteriore ripa cōmunit. Rex postero die ad lacessendos prælio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animaduertit, fatebatur quidem peccatum, quod pridie non institisset uictis: sed aliquanto maiorem culpam esse, quod nocte foret cessatum. Nam ut neminem alium suorum moueret, leui armatura immissa, trepidantium in trāsitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens pauor demptus erat, in tuto castra habentibus, damnum inter cætera præcipuè famæ mouebat. & in consilio apud C o s. pro se quisque in Ætolos conferebant causam: ab ijs fugæ terrorisq; principium ortum, secutos pauorem Ætolorum & cæteros socios Græcorum populorum. Quinq; principes Ætolorum primi terga uertentes cōnspecti dicebantur. Thessali pro contione laudati, ducésque eorum etiam uirtutis causa donati. Ad regem spolia cæsorum hostium referebantur: dona ex his alijs arma insignia, alijs equos, quibusdam captiuos dono dabat. Scuta erant supra MD: loricæ thoracesq; M amplius summam explebant: galearum gladiorumq; & missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per se ampla, pleraq; multiplicata uerbis regis, quæ ad contionem uocato exercitu habuit. Præiudicatum euētum belli habetis: meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo inuictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes iuuentutis, equites seminarium senatus inde lectos in patrum numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulò antè diuisimus inter uos. Nec minorem de legionibus peditum uictoriam habetis, quæ nocturna fuga uobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleuerūt. Sed facilius nobis sequentibus uictos Peneum superare erit. quàm illis trepidantibus fuit: transgressiq; extemplo castra oppugnabimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut si acie decernere uolent, eundem pugnæ pedestris euentum expectate, qui equitum in certamine fuerit. Et qui uicerant alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes ante ora sua, audiuere, ex eo quod acciderat spem futuri præcipientes: & pedites aliena gloria accensi, præcipuè qui Macedonum phalangis erant, sibi quoq; & nauandæ regi operæ, & similem gloriam ex hoste pariendi occasionem optabant. contione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum posuit castra: tumulus hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non abscedentes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eo Misagenes Numida uenit cum

mille equitibus,pari peditum numero,ad hoc elephantis duobus & xx. Per eos dies conſi/
lium habenti regi de ſumma, cum iam conſediſſet ferocia ab re bene geſta:auſi ſunt quidam
amicorum conſilium dare, ut ſecunda fortuna in conditione honeſtæ pacis uteretur, potius
quàm ſpe uana euectus in caſum irreuocabilem ſe daret. Modum imponere ſecundis rebus,
nec nimis credere ſerenitati præſentis fortunæ,prudentis hominis &merito felicis eſſe.Mitte
ret ad C o s.qui fœdus in eaſdem leges renouarent, quibus Philippus pater eius pacem à T.
Quintio uictore accepiſſet:neqꝫ finiri bellũ magnificentius, quàm à tam memorabili pugna:
neque ſpem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculſos aduerſo prælio Romanos
molliores factura ſit ad paciſcendum. Quod ſi Romani tum quoqꝫ inſita pertinacia æqua
aſpernarentur:deos homineſqꝫ,& moderationis Perſei,& illorum peruicacis ſuperbiæ, futu/
ros teſtes.Nunquam ab talibus conſilijs abhorrebat regis animus:itaqꝫ plurium aſſenſu com
probata eſt ſententia.Legati ad C o s.miſsi,adhibito frequenti conſilio auditi ſunt.Pacem pe
tere,uectigal,quantum Philippus pactus eſſet,daturum Perſea Romanis pollicentes:urbib.
agris locisqꝫ,quibus Philippus ceſsiſſet,ceſſurũ primum.Hæc legati.Summotis his,cum con
ſultarent,Romana conſtantia uicit in conſilio.Ita tum mos erat,in aduerſis uultum ſecundæ
fortunæ gerere,moderari animos in ſecundis.Reſpõderi placuit:ita pacem dari, ſi de ſumma
rerum liberum ſenatui permittat rex de ſe deqꝫ uniuerſa Macedonia ſtatuendi ius. Hæc cum
renuntiaſſent legati,miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum eſſe:& pleriqꝫ uetare am
plius mentionem pacis facere:ultro mox quæſituros quod oblatum faſtidiant. Perſeus hanc
ipſam ſuperbiam,quippè ex fidutia uirium eſſe,timere:& ſummam pecuniæ augens, ſi pretio
pacem emere poſſet,non deſtitit animum C o s.tentare.Poſtquam nihil ex eo, quòd primo
reſpõderat,mutabat:deſperata pace ad Sycurium, unde profectus erat, redijt belli caſum de
integro tentaturus.Fama equeſtris pugnæ uulgata per Græciam, nudauit uoluntates homi/
num:non enim ſolum qui partis Macedonum erant,ſed pleriqꝫ ingentibus Romanorum ob
ligati beneficijs,quidam uim ſuperbiamqꝫ experti, læti eam famam accepere: non ob aliam
cauſam quàm prauo ſtudio,quo etiam in certaminibus ludicris uulgus utitur,deteriori atque
infirmiori fauẽdo. Eodem tempore in Boëtia ſumma ui Aliartum Lucretius Pr.oppugna
rat:& quanquam nec habebant externa auxilia obſeſsi,præter Coronæorũ iuniores,qui pri/
ma obſidione mœnia intrauerant,neqꝫ ſperabant:tamen ipſi animis magis quàm uiribus re/
ſiſtebant.Nam & eruptiones in opera crebro faciebant:&arietem admotũ, libramento plum
bi grauatum ad terram urgebant:& ſi quà declinarent qui agebant ictum, pro diruto muro
nouum tumultuario opere,raptim ex ipſa ruinæ ſtrage congeſtis ſaxis,extruebant. Cum ope
ribus oppugnatio lẽtior eſſet,ſcalas per manipulos diuidi Pr.iuſsit,ut corona undiqꝫ mœnia
aggreſſurus: eo magis ſuffecturam ad id multitudinem ratus, quòd qua parte palus urbem
cingit,nec attinebat oppugnari,nec poterat.Ipſe ab ea parte,qua duæ turres quodqꝫ inter eas
muri prorutum fuerat,duo millia militum delectorum admouit:ut eodem tempore quo ipſe
tranſcendere ruinas conaretur,concurſu aduerſus ſe oppidanorum facto,ſcalis uacua defenſo
ribus mœnia capi parte aliqua poſſent.Haud ſegniter oppidani uim eius arcere parant.Nam
ſuper ſtratum ruinis locum faſcibus aridis ſarmentorum iniectis, ſtantes cum ardentibus fa/
cibus accenſuros ea ſe ſæpe minabantur,ut incendio interſepti ab hoſte ſpatium ad obijcien/
dum interiorem murum haberent:quod inceptum eorum fors impedijt.Nam tantus repen/
tè effuſus eſt imber,ut nec accendi facilè pateretur, & extingueret accenſa. Itaque & tranſitus
per diſtracta fumantia uirgulta patuit:& in unius loci præſidium omnibus uerſis,mœnia quo
que pluribus ſimul partibus ſcalis capiuntur. In primo tumultu captę urbis ſeniores impu/
beſqꝫ,quos caſus obuios obtulit,paſsim cæſi:armati in arcem confugerũt,& poſtero die,cum
ſpei nihil ſupereſſet, deditione facta ſub corona uenierunt. fuerunt autem MM fermè & D.
ornamenta urbis ſtatuæ & tabulæ pictę,& quicquid pretioſæ prædæ fuit, ad naues delatum:
urbs diruta à fundamentis.inde Thebas ductus exercitus:quibus ſine certamine receptis,ur/
bem tradidit exulibus & qui Romanorum partis erant:aduerſæ factionis hominum, fauto/
rumqꝫ regis ac Macedonum, familias ſub corona uendidit. His geſtis in Boëtia, ad mare ac

naues

naues rediꝫt. Cum hæc in Boëtia gererentur, Perseus ad Sycurium statiua dierum aliquot habuit. Vbi cum audisset, raptim Romanos circà ex agris demessum frumentum conuehere, deinde ante sua quenqꝫ tentoria spicas fascibus desecantem, quo purius frumentum tereret, ingenteis aceruos per tota castra stramentorum fecisse: ratus incendio opportuna esse, faces tædamqꝫ & malleolos stuppæ illitos pice parari iubet: atqꝫ ita media nocte profectus, ut prima luce aggressus falleret. nequicquam primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo cæteros exciuerunt: signumqꝫ datum est arma extemplo capiendi: simulqꝫ in uallo, ad portas, miles instructus erat & intentus propugnationi castrorũ. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri iussit. Ipse cum equitatu & leui armatura substitit ad agmen cogendum, ratus id quod accidit insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hosteis. Breue certamen leuis armaturæ maxime cum procursatoribus fuit, equites peditesqꝫ sine tumultu in castra redierunt. Demessis circà segetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum castra mouent. Ibi cum securi, & propter castrorum longinquitatem, & uiæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium, & Crannona est, statiua haberẽt: repente prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum leui armatura uisus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerãt in proxima planicie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil mouebãt, equitem mittit qui pedites referre ad Sycurium signa iuberet, ipse mox insecutus. Romani equites modico interuallo sequẽtes, sicubi sparsos ac dissipatos inuadere possent: postquam confertos abire signa atqꝫ ordines seruantes uiderunt, & ipsi in castra redeunt. Inde offensus longinquitate itineris rex ad Mopselum castra mouit. & Romani demessis Crannonis segetibus in Phalanneum agrum transeũt. Ibi cum ex transfuga cognosset rex, sine ullo armato præsidio passim uaganteis per agros Romanos metere: cum M equitibus, duobus millibus Thracum & Cretensium profectus, cum quantum accelerare poterat effuso agmine issent, improuiso aggressus est Romanos. Iuncta uehicula, pleraqꝫ onusta, mille admodum capiuntur, D C fermè homines. Prædam custodiendam ducendamqꝫ in castra CCC Cretensium dedit: Ipse reuocato ab effusa cæde equite & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius Tr. militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium aduentu in propinquum tumulum recepit, loci se prẽsidio, quia numero & uiribus impar erat, defensurus. Ibi cum in orbem milites coëgisset, ut densatis scutis ab iactu sagittarum & iaculorum sese tuerentur: Perseus circundato armatis tumulo, alios ascensum undiqꝫ tentare iubet, & cõminus prẽlium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circunstabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui ascendere in tumulum conabantur, poterant: & ubi ordines procursando soluissent, patebãt iaculis sagittisque. Maxime cestrosphendonis uulnerabãtur: hoc illo bello nouum genus teli inuentum est. Bipalme spiculum hastali semicubitali infixũ erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, uelut sagittis solent, circundabantur: funda media, duo funalia imparia habebat: cum maiori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum uelut glans emicabat. Cum & hoc & alio omni genere telorum, pars uulnerata militum esset, nec facile iam arma fessi sustinerent: instare rex ut dederent se, fidem dare, prẽmia interdum polliceri: nec cuiusquã ad deditiouem flectebatur animus: cum ex insperato iam obstinatis mori spes affulsit. Nam cum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra, nuntiassent Cos. circumsideri præsidium: motus periculo tot ciuium (nam DCCC fermè & omnes Romani erant) cum equitatu ac leui armatura (accesserãt noua auxilia Numidæ pedites equitesqꝫ & elephanti) castris egreditur: & tribunis militũ imperat, ut legionum signa sequantur. Ipse uelitibus ad firmanda leuium armorum auxilia adiectis, ad tumulum præcedit. Consulis latera tegunt, Eumenes, Attalus, & Misagenes regulus Numidarũ. Cum in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab ultima desperatiõe recreatus est animus. Perseus: cui primum omnium fuerat, ut contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisqꝫ, non tereret tempus in obsidione præsidiꝫ: secundum, ea quoqꝫ ten

tata utcunque, cum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire: & ipse hostium aduentum elatus successu mansit, & qui phalangem accerseret propere misit: qua & serius quam res postulabat, & raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & præparatos erant aduenturi. Cos. antè ueniens, extemplo prælium conseruit. Primo resistere Macedones, deinde ut nulla re pares erant, amissis CCC peditibus, XXIIII primoribus equitum ex ala quam Sacram uocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Cæterũ iter propè ipso prælio tumultuosius fuit. Phalanx abs trepido nuntio accita cũ raptim duceretur, primo in angustijs captiuorum agmini oblata uehiculisque frumento onustis: ijs cæsis ingens ibi uexatio partis utriusque fuit, nullo expectante utcunque explicaretur agmen: sed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neque enim aliter uia aperiri poterat) iumẽtis cum stimularentur in turba sæuientibus. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierãt sese, cum regio agmini perculsisque equitibus occurrunt. Ibi uero clamor iubentium referre signa, ruinæ quoque propè similem trepidationem fecit: ut si hostes introire angustias ausi longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit. Cos. recepto ex tumulo præsidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt qui eo die magno prælio pugnatum autores sunt, VIII millia hostium cæsa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: uiuos captos circiter MMDCCC. Signa militaria capta XXVII. Nec incruentam uictoriam fuisse: supra IIIIM & CCC de exercitu consulis cecidisse: signa sinistræ alæ quinque amissa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit, ut dies paucos ad Mopselum moratus, sepulturæ maxime militum amissorum cura: præsidio satis ualido ad Connum relicto in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quendam ex regijs præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussum Magnetas & propinquos tẽtare. Cum Pellam uenisset, exercitu in hyberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eò fama affertur, Atlesbim regulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impetũ fecisse: & regionẽ Marenen (quam uocant) cepisse. Itaque dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium equitatui numerat: cum primo annuum dare constituisset. Cos. postquam profectum Persea audiuit, ad Connũ castra mouet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ claustra tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Cum & loco & præsidio ualido inexpugnabilis res esset, abstitit incepto. In Perræbiam flexis itineribus, Mallœa primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliaque Perræbia recepta, Larissam redijt: inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hyberna in proximis Thessalis urbibus distribuit, & partem exercitus ita per totam Thessaliam diuisit, ut & hyberna commoda omnes haberẽt, & præsidio urbibus essent. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum ciuitatium socios omnes præter Achæos dimisit. cum exercitus parte profectus in Achaiam Phthiotim, Pteleum desertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis, Antrona uoluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admouit: urbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excesserant, à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo ueniunt. Dubitari inde, utrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Boëtia aspiciendæ res. Thebani uexantibus eos Coronæis in Boëtiam accersebant: ad horum preces. quia hybernis aptior regio quàm Magnesia erat, in Boëtiam duxit.

DECADIS QVINTAE LIBER TERTIVS.

EADEM æstate, qua in Thessalia equestri pugna uicere Romani, legatus in Illyricum à Cos. missus opulenta duo oppida ui atque armis coëgit in deditionem, omniaque ijs sua concessit, ut opinione clementiæ eos qui Carnuntem munitam urbem incolebant alliceret. Postquàm nec ut dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat, ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quam prius intactam urbem reliquerat, diripuit.

ripuit. Alter Cos. C. Casſius nec in Gallia, quam ſortitus erat, memorabile quicquã geſsit: et per Illyricum ducere legiones in Macedoniã uano incepto eſt conatus. Ingreſſum hoc iter cõſulem, ſenatus ex Aquileienſium legatis cognouit: qui querẽtes coloniam ſuam nouã & infirmam, nec dum ſatis munitam inter infeſtas nationes Hiſtrorũ & Illyriorum eſſe, cũ peterent ut ſenatus curæ haberet quomodo ea colonia muniretur, interrogati uellent ne eam rem C. Caſsio Cos mandari, reſponderunt. Caſsium Aquileiam indicto exercitu, profectũ per Illyricũ in Macedoniam eſſe. Ea res primo incredibilis uiſa, & pro ſe quiſq; credere, Carnis forſitan aut Hiſtris bellum illatũ. Tum Aquileiẽſes, nihil ſe ultra ſcire, nec audere affirmare, quàm xxx dierũ frumentum militi datum, & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam noſſent, conquiſitos abductosq;. Enimuero ſenatus indignari, tantũ conſulem auſum, ut ſuam prouinciam relinqueret, in alienã tranſiret, exercitum nouo periculoſo itinere inter exteras gẽtes ducere, uiam tot nationibus in Italiã aperiret. Decernunt frequẽtes ut C. Sulpicius Pr. treis ex ſenatu nominet legatos, qui eo die proficiſcãtur ex urbe, & quantũ accelerare poſſent, Caſsium Cos. ubicunq; ſit perſequantur, nuntient ne bellum cũ ulla gente moueat, niſi cum qua ſenatus gerendum cenſuerat. Legati ij profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fuluius, P. Marcius Rex. Metus de conſule atq; exercitu diſtulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curã. Hiſpaniæ deinde utriuſq; legati aliquot populorũ in ſenatu introducti. Ii de magiſtratuũ Romanorũ auaritia ſuperbiaq; conqueſti, nixi genibus ab ſenatu petierũt, ne ſe ſocios fœdius ſpoliari uexariq; quàm hoſteis patiatur. Cũ & alia indigna quererentur, manifeſtum aũt eſſet pecunias captas, L. Canuleio Pr. qui Hiſpaniam ſortitus erat, negotiũ datũ eſt, ut in ſingulos à quibus Hiſpani pecunias peterent: quinos recuperatores ex ordine ſenatorio daret, patronosq; quos uellent ſumendi poteſtatẽ faceret. Vocatis in curiam legatis, recitatũ eſt s. c. iuſſiq; nominare patronos, quatuor nominauerunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Æmylium M. F. Paulum, C. Sulpiciũ Gallum. Cum M. Titinio primũ, qui Pr. A. Manlio M. Iunio Coss. in citeriore Hiſpania fuerat, recuperatores ſumpſerũt. Bis ampliatus, tertio abſolutus eſt reus. Diſſenſio inter duarum prouinciarum legatos eſt orta: citerioris Hiſpaniæ populi M. Catonem & Scipionẽ, ulterioris L. Paulũ & Gallum Sulpiciũ patronos ſumpſerũt. Ad recuperatores adducti, à citerioribus populis. P. Furius Philus, ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Poſthumio, Q. Mucio Coss. triennio antè, hic biennio prius L. Poſthumio, M. Popilio Coss. Pr. fuerat. Grauiſsimis criminibus accuſati ambo ampliatiq;, cũ dicẽda de integro cauſa eſſet, excuſati exilij cauſa ſolũ uertiſſe, Furius Præneſte, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, prohiberi à patronis nobileis ac potẽtes cõpellare: auxitq; eam ſuſpicionem Canuleius Pr. quod omiſſa ea re delectum habere inſtituit: dein repente in prouinciam abijt, ne plures ab Hiſpanis uexarentur. Ita præteritis ſilẽtio obliteratis, in futurũ conſultum ab ſenatu Hiſpanis, quod impetrarunt ne frumenti æſtimationẽ magiſtratus Romanus haberet, neue cogeret uiceſimas uendere Hiſpanos quanti ipſe uellet, & ne præfecti in oppida ſua ad pecunias cogendas imponerẽtur. Et alia noui generis hominũ ex Hiſpania legatio uenit. Ex militibus Romanis, & ex Hiſpanis mulieribus, cũ quibus connubiũ non eſſet, natos ſe memorantes, ſupra quatuor millia hominum, orabant, ut ſibi oppidũ in quo habitarẽt daretur. ſenatus decreuit, uti nomina ſua apud L. Canuleium profiterẽtur: eorumq; ſi quos manumiſiſſet, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Carteienſium domi manere uellẽt, poteſtatem fore, uti numero colonorum eſſent, agro aſsignato. Latinam eam coloniam fuiſſe, libertinorumq; appellari. Eodem tẽpore ex Africa & Guluſſa Maſaniſſæ regiſq; filius legatus patris, & Carthaginienſes uenerunt. Guluſſa prior in ſenatũ introductus, & quæ miſſa erant ad bellũ Macedonicũ à patre ſuo expoſuit, & ſi qua præterea uellent imperare, præſtaturum merito P R eſt pollicitus: & monuit patres cõſcriptos ut à fraude Carthaginiẽſium cauerent. Claſsis eos magnæ parandæ conſilium cepiſſe, ſpecie pro Romanis & aduerſus Macedonas: ubi ea parata inſtructaq; eſſet, ipſorum fore poteſtatis quem hoſtem aut ſocium habeant.

tantum * pauorem ingreſsi caſtra oſtentantes capita fecerunt, ut ſi * admotus extemplo exercitus fo

tus foret, capi castra potuerint. Tum quoq; fuga ingens facta est: & erant qui legatos mittendos, ad pacem precibus petendã, censerent: ciuitatesq; cõplures eo nuntio audito in deditionem uenerunt. quibus purgantibus sese, culpamq; in duorum amentiã conferentibus, qui se ultrò ad pœnã ipsi obtulissent, cum ueniã dedisset prætor: profectus extemplo ad alias ciuitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatũ agrum, qui paulò antè ingenti tumultu arserat, peragrauit. Hæc lenitas prætoris, qua sine sanguine ferocissimã gentẽ domuerat, eo gratior plebi patribusq; fuit, quo crudelius auariusq; in Græcia bellatum & ab cõsule Licinio & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem contionibus assiduis lacerabant, cum reipublicæ causa abesse excusaretur: sed tum adeò uicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamq; ex manubijs Antium ex flumine Loracinę duceret. Id opus cẽtum triginta millibus ęris locasse dicitur: tabulis quoq; pictis ex præda fanum Æsculapij exornauit. Inuidiam infamiamq; ab Lucretio auerterunt in Hortẽsium successorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentesq; oppidum suum ab Hortensio expugnatũ ac direptum esse. Causam excidij fuisse urbi, quod cum centum millia denariũm, & tritici L millia modiũm imperaret, spatium petierunt: quo de ea re & ad Hostilium consulem, & Romam mitterent legatos. uix dum ad consulem se peruenisse, & audisse oppidũ expugnatum, principes securi percussos, sub corona cæteros uenisse. Indigna senatui uisa: decreueruntq; eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreuerant priore anno: eademq; pro contione edicere Q. Mænium prætorem iusserunt. Et legati duo C. Sempronius Blęsus, Sex. Iulius Cæsar ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem mandatum, ut & Hostilio consuli & Hortensio prætori nuntiarent: senatum Abderitis iniustum bellum illatum, conquiriq; omnes qui in seruitute sint, & restitui in libertatem æquum censere. Eodem tempore de C. Cassio, qui Cos. priore anno fuerat, tum Tr. militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: & legati regis Gallorum Cincibili uenerunt. Frater eius uerba in senatu fecit, questus Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse: & inde multa millia hominum in seruitutem abripuisse. Sub id tẽpus Carnorum Histrorumq; & Iapidum legati uenerunt: Duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se tanquã ad aliud bellum gerendum abisse: inde ex medio regressum itinere hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasq; & incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint. Et regulo Gallorum absenti, & his populis responsum est, senatũ ea quæ facta querantur, neq; scisse futura, neq; si sint facta probare. Sed indicta causa damnari absentem consularem uirum iniurium esse: cum is reipublicæ causa absit. Vbi ex Macedonia redisset C. Cassius, tum si coràm eum arguere uellent, cognita re senatum daturum operam, uti satis fiat. Nec responderi tantum ijs gentibus, sed legatos mitti, duos ad regulũ trans alpeis, tres circa eos populos placuit: qui indicarent quę patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex binis millibus æris censuerũt: duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinq; pondo auri facti, & uasa argentea quinq; ex uiginti pondo, & duo equi phalerati cum agasonibus, & equestria arma ac sagula: & comitibus eorum uestimenta liberis seruisq;. Hæc missa, illa petentibus data, ut denorum equorum ijs commercium esset, educendiq; ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi trans Alpeis, C. Lælius, M. Æmylius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, Cornelius Blasio, T. Memmius. Multarum simul Græciæ Asiæq; ciuitatum legati Romam conuenerunt. Primi Athenienses introducti: ij se quod nauium habuerint militumq; P. Licinio consuli & C. Lucretio prætori misisse exposuerunt, quibus eos non usos, frumẽti sibi centum millia imperasse: quod quãquam sterilem terram arent, ipsosq; etiã agresteis peregrino frumento alerent, tamen ne deessent officio confecisse: & alia quæ imperarentur præstare paratos esse. Milesij nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus uellet, præstare se paratos esse polliciti sunt. Alabandenses templum urbis Romæ se fecisse commemorauerunt, ludosq; anniuersarios ei diuæ instituisse: & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerẽt, donum Ioui opt. max. attulisse:

attulisse:& scuta equestria ccc. ea cui iussissent tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & sacrificare liceret petebant. Hoc Lampsaceni LXXX. pondo coronam afferentes petebant commemorantes discessisse se à Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniã uenisset, cum sub ditione Persei & antè Philippi fuissent. Pro eo, & quod imperatoribus Romanis omnia præstitissent, id se tantum orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur, & si pax cum Perseo fieret, exciperentur ne in regiam potestatem reciperentur. cæteris legatis comiter responsum. Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Mænius Pr. iussus mune ra omnibus in singulos binûm millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam iussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium tritici decies centum millia & hordei quinquaginta indicantes se ad mare deuecta habere, ut quò senatus censuisset deportarent. Id munus officium'q; suum scire minus esse quàm pro meritis populi Romani & uoluntate sua: sed sæpe aliàs bonis in rebus utriusq; populi se gratorum fideliumq; sociûm muneribus functos esse. Item Masanissæ legati tritici eandem summam pollicitì, & mille & cc. equites, XII. elephantos, & si quid aliud opus esset, uti imperaret senatus æque propenso animo, ac quæ ipse ultro pollicitus sit, præstaturũ esse. Gratiæ & Carthaginiensibus & regi actæ, rogatiq; ut ea quę pollicerentur ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binûm millium ęris munera missa. Cretensium legatis commemorantibus se quantum sibi imperatum à P. Licinio Cos. esset sagittariorum in Macedoniam misisse: cum interrogati non inficiarẽtur apud Persea maiorem numerum sagittariorum quàm apud Romanos militare, responsum est: si Cretenses bene ac gnauiter destinarent potiorem populi Romani quàm regis Persei amicitiam habere, senatum quoq; Romanum ijs tanquã certis socijs responsum daturum esse. Interea nuntiarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, ut quos milites intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum reuocarent. Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses uocati: quorum legatio ipso introitu, ob id quod Miccion princeps eorũ pedibus captus lectica est introlatus: ultimæ necessitatis extemplo uisa res: in qua ita affecto excusatio ualetudinis, aut ne ipsi quidem petenda uisa foret, aut data petenti non esset. Cum sibi nihil uiui reliquum præterquam linguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates præfatus esset, exposuit ciuitatis primum suæ benefacta, & uetera, & ea quę Persei bello præstitissent ducibus exercitibusq; Romanis: tum quæ primo C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbe, auare, crudeliter fecisset: deinde quæ tum cum maximè L. Hortensius faceret. Quemadmodum omnia sibi, etiã ijs quæ patiantur tristiora, patienda esse ducant, potius quàm se dedant Persi. quod ad Lucretiũ Hortensiumq; attineret: scire, tutius fuisse claudere portas, quàm in urbem eos accipere. Qui exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Aenum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata spoliataq; sacrilegijs C. Lucretium nauibus Antium deuexisse: libera corpora in seruitutem abrepta, fortunas sociorum PR direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretij, Hortensiũ quoq; in tectis hyeme pariter atq; æstate naualeis socios habere, & domos suas plenas turba nautica esse: uersari inter se cõiuges liberosq; suos, quibus nihil neq; dicere pensi, neq; facere. Accersere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret coràm purgaretq; sese. Cæterũ multo plura præsens audiuit, quàm in absentem iacta erant: & grauiores potentioresq; accessere accusatores duo Tr. pl. M. Iuuẽtius Talua, & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo eum lacerarunt, sed in contionẽ etiam pertracto multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iussu Chalcidensibus Q. Mænius Pr. respondit: quæ bene meritos sese, & antè, & in eo bello quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire uera eos referre senatũ, & perinde ac debeãt grata esse. Quæ facta à C. Lucretio fieriq; ab L. Hortensio Prr. Romanis querantur, ea neq; facta, neq; fieri uoluntate senatus, quem nõ posse existimare, qui sciat bellum Persei & antè Philippo patri eius intulisse PR pro libertate Græciæ non ut ea à magistratibus socijs atque amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium Pr. daturos esse, quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si qui in seruitutem liberi uenissent ut eos conquirendos primo quoq; tempore restituendosq; in liber

in libertatem curaret. Sociorum naualium neminem præter magistros in hospitia deduci æquum censere. Hæc Hortensio iussu senatus scripta. Munera binum millium æris legatis missa, & uehicula Miccioni publicè locata, quæ eum Brundisium cōmode peruehérent. C. Lucretiũ, ubi dies quæ dicta erat uenit, tribuni ad populum accusarunt, mulctamq́ decies centum millium æris dixerunt. Comitijs habitis omnes quinq́ & xxx. tribus eum condemnarũt.

In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes mouerunt arma, neq́ consul in agrum eorum legiones induxit: & satis explorata pace eius anni, milites duarum legionum Romanarum, intra dies LX. quàm in prouinciam uenit, dimisit: sociorum nominis Latini exercitu mature in hyberna Lucam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraq́ oppida adijt. Nusquam alibi quàm in Macedonia bellum erat, suspectũ tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaq́ & octo naueis ornatas à Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium nauium insulæ pręrat. duo millia militum in eas naues sunt imposita, quæ Q. Mænius Pr. ex S C in ea parte Italiæ, quę obiecta Illyrico est conscripsit. & Cos. Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, ut accolas illyrici tutarentur. Qui non contentus ijs, quas adduxerat copijs, auxilia ab socijs corrogando ad VIII. millia hominum uario genere armauit: peragrataq́ omni ea regione ad Lycnidum Dassaretiorum consedit. Haud procul inde Vscana oppidum finium plerunq́ Persei erat. x millia ciuium habebat, & modicum custodię causa Cretensium pręsidium. Inde nuntij ad Claudiũ occulti ueniebant, si propius copias admouisset, paratos fore qui proderent urbem, & operępretium esse, non se amicosq́ tantum, sed etiam milites pręda expleturum. Spes cupiditati admota ita occęcauit animum, ut nec ex ijs qui uenerunt quenquam retineret, nec obsides pignus futuros furto & fraude agendę rei posceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet: die tantum statuta profectus à Lycnido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat: posuit castra. Quarta inde uigilia signa mouit, mille fermè ad pręsidiũ castrorum relictis: incōpositi longo agmine effusi, infrequentes, cum nocturnus error dissiparet, ad urbem peruenerũt. Creuit negligentia postquam neminem armatum in muris uiderunt. Cæterum ubi primum sub iactu teli fuerũt, duabus simul portis erumpitur: & ad clamorem erumpentium ingens strepitus è muris ortus ululantium mulierum cum crepitu undiq́ æris: & incondita multitudo turba immixta seruilibus uocibus personabat. Hic tam multiplex undique obiectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. Itaq́ fugientes plures quàm pugnãtes interempti sunt: uix duo millia hominũ cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plureis fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidē in castris Appius, ut suos dissipatos fuga colligeret: quæ res palatis per agros saluti fuisset: ad Lycnidum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & alia haud prosperè in Macedonia gesta ex Sexto Digitio Tr. militum, qui sacrificij causa Romam uenerat, sunt audita. Propter quæ ueriti patres ne quæ maior ignominia acciperetur, legatos in Macedoniã M. Fuluium Flaccum & M. Caninium Rebilum miserunt, qui comperta quæ agerētur referrent: & ut A. Hostilius Cos. comitia cōsulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Ianuario comitia haberi possent, & ut primo quoq́ tempore in urbem rediret. Interim M. Recio Pr. mandatũ, ut edicto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui reipublicæ causa abessent, Romam reuocaret: qui Romę essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset. Ea uti senatus censuit sunt facta. Comitia consularia ad V. Calend. Septemb. fuere. Creati Coss. sunt Q. Marcius Philippus iterum, & Q. Seruilius Cepio. Post diem tertium Pr. sunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus, M. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis P. prę ter duas urbanas quatuor prouinciæ sunt decretæ, Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedonia exacto admodum mense Februario redierunt. Hi quas res ea æstate prosperè gessisset rex Perseus, referebant: quantusq́ timor socios populi Romani cepisset tot urbibus in potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequentem commeatibus uulgo datis per ambitionem esse: culpam eius rei consulem in tribunos militum, contra illos

illos in consulem conferre. Ignominiam Claudij temeritate acceptam eleuare eos patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant. Consules designati ubi primũ magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum iussi: destinatæq; prouinciæ ijs sunt Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum est: tertio die post Terminalia Calendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui L. Flaminius. pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus, & C. Liuius Salinator. In locum Furi T. Manlium Torquatum, in Liuij M. Seruilium pontifices legerũt. Principio insequentis anni cum Coss. noui Q. Marcius, & Q. Seruilius de prouincijs retulissent, primo quoq; tempore aut cõparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit. Priusquam id sors cerneret in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utranq; prouinciam quod res desideraret supplementi decerni. In Macedoniam peditũ Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini VI. millia: equites Romanos CCL. socios CCC. Veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones ne plus sena millia peditum, CCC equites essent. Alteri Cos. nullus certus finitus numerus ciuium Romanorum quem in supplementũ legeret: id modo finitum, ut duas legiones scriberet, quæ quina millia peditum, & ducentenos haberẽt, equites trecenos. Peditum Latinorum maior quàm collegæ decretus numerus. peditum X. millia & DC equites. quatuor præterea legiones scribi iussæ, quæ si quo opus esset educerentur. Tribunos ijs non permissum ut consules facerent, populus creauit. Socijs nominis Latini XVI. millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, ut exiret si quò res posceret. Macedonia maximè curam præbebat: in classem mille socij nauales ciues Romani, libertini ordinis ex Italia scribi iussi: totidem ut ex Sicilia scriberentur, & cui ea prouincia euenisset mandatum, ut eos in Macedoniam ubicunq; classis esset deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplemẽtum, CCC. equites decreti. Finitus ibi quoq; in legiones militũ numerus, peditũ quina millia, treceni & XXX. equites. Et socijs imperare prætor, cui Hispania obuenisset, iussus III. millia peditum, & CCC. equites. Non sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil deos portendere uulgo nũc credant, neq; nuntiari admodum nulla prodigia in publicum, neq; in annales referri. cæterũ & mihi uetustas res scribenti nescio quo pacto antiquus fit animus: & quædã religio tenet, quæ illi prudentissimi uiri publicè suscipienda censuerint, ea pro dignis habere, quę in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nuntiata: facem in cœlo conspectam, & bouem fœminam locutam publicè ali. Minturnis quoq; per eos dies cœli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidauit. Cumis in arce Apollo triduũ ac treis noctes lachrymauit. in urbe Romana duo æditui nũtiarunt: alter in æde Fortunę anguem iubatũ à compluribus uisum esse: alter in æde Primigenæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diuersa prodigia: palmam in area enatam, & sanguine interdiu pluuisse. Duo nõ suscepta prodigia sunt, alterum quod in priuato loco factum esset: palmam enatam impluuio suo T. Marcius Figulus nuntiabat. alterum quod in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei hasta quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita ut nihil eius ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri à decemuiris aditi, XL. maioribus hostijs quibus dijs consules sacrificarent. & adiderunt uti supplicatio fieret, cunctiq; magistratus circa omnia puluinaria uictimis maioribus sacrificarent, populusq; coronatus esset. Omnia uti Xuiri præierunt facta. Censoribus deinde creãdis comitia edicta sunt. Petierũt censurã principes ciuitatis C. Valerius Læuinus, L. Posthumius Albinus, P. Mucius Scæuola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Cum delectus habẽdi maior quàm aliâs propter Macedonicum bellum cura esset, Coss. plebem apud senatum accusabant, quod & iuniores non responderent. Aduersus quos C. Sulpicius & M. Claudius tribuni, plebis causam egerunt. Non consulibus, sed ambitiosis consulibus delectũ difficilem esse neminem inuitum militem ab ijs fieri. Id ita ut esse scirent & Patres conscripti: prætores, quibus & uis imperij minor & autoritas esset, delectum, si ita senatui uideretur, perfecturos esse. Id prætoribus magna patrum non sine suggillatione consulum mandatum est. Censores

ut eam

Varia Prodig[ia]

ut eam rem adiuuarent, ita in contione edixerunt:legem cenſui cenſendo dicturos eſſe,ut prę ter commune omnium ciuium iuſiurandum hęc adiurarent:tu minor annis ſex & quadraginta es,tuꝙ ex edicto C.Claudij, Tib. Sempronij cenſorum ad delectum prodito, & quotieſcunqꝫ delectus erit,quem hic cenſores magiſtratum habebunt, ſi miles factus non eris in delectu prodibis.Item quia fama erat,multos ex Macedonicis legionibus,incertis commeatib. per ambitionem imperatorum ab exercitu abeſſe:edixerunt de militibus P.Ælio,C.Popilio Coss.poſtue eos Coss.in Macedoniã ſcriptis:ut qui eorũ in Italia eſſent,intra dies xxx. cenſi prius apud ſeſe in prouinciam redirent. qui in patris aut aui poteſtate eſſent,eorum nomina ad ſe ederentur.Miſſorum quoꝙ cauſas ſeſe cognituros eſſe & quorum ante emerita ſtipendia gratioſa miſſio ſibi uiſa eſset,eos milites fieri iuſſuros. Hoc edicto literiſꝙ cenſorum per fora & conciliabula dimiſsis tanta multitudo iuniorum Romam conuenit,ut grauis urbi turba inſolita eſſet.Pręter delectum eorum,quos in ſupplementum mitti oportebat,quatuor à C.Sulpicio Pr.ſcriptæ legiones ſunt,intraꝙ undecim dies delectus eſt perfectus. Conſules deinde ſortiti prouincias ſunt:nam Prr.propter iuriſdictiõem maturius ſortiti erant.Vrbana C.Sulpicio, peregrina C.Decimio obtigerat. Hiſpaniam M. Claudius Marcellus,Siciliam Ser. Cornelius Lentulus,Sardiniam P. Fonteius Capito, claſſem C. Marcius Figulus erat ſortitus.conſulũ Q. Seruilio Italia, Q.Marcio Macedonia obuenit:Latiniſꝙ actis Marcius extemplo eſt profectus. Cepione deinde referente ad ſenatum,quas ex nouis legionibus duas legiones ſecum in Galliã duceret,decreuêre patres ut C.Sulpicius,M.Claudius Pr. ex his quas ſcripſiſſent legionibus quas uideretur conſuli darent. Indignè patiente prætorum arbitrio conſulem ſubiectum,dimiſſo ſenatu ad tribunal prætorum ſtans poſtulauit, ex s c deſtinarent ſibi duas legiones:prætores conſuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde cenſores legerũt:M. Æmilius Lepidus princeps ab tertijs iam cenſoribus lectus.Septem è ſenatu eiecti ſunt.In cenſu accipiendo populi,milites exMacedonico exercitu,qui quàm multi abeſſent ab ſignis cenſus docuit,in prouinciam cogebant:cauſas ſtipendijs miſſorum cognoſcebant,& cuius nondum iuſta miſſio uiſa eſſet,ita iuſiurandum adigebant.Ex tui animi ſententia tu ex edicto C.Claudij,Tib.Sempronij cenſorum in prouinciam Macedoniam redibis,quod ſine dolo malo facere poteris. In equitibus recenſendis triſtis admodum eorũ atꝙ aſpera cenſura fuit: multis equos ademerunt: in ea re cum equeſtrem ordinem offendiſſent, flammam inuidiæ adiecere,edicto quo edixerũt,ne quis eorum qui Q.Fuluio, A.Poſthumio cenſoribus publica uectigalia aut ultro tributa conduxiſſent,ad haſtam ſuam accederet, ſociuſue aut affinis eius conductionis eſſet. Sæpe id querendo ueteres publicani cum impetrare nequiſſent ab ſenatu,ut modum poteſtati cenſoriæ imponerent, tandem Tr.pl.Rutilium,ex rei priuatæ contentione iratum cenſoribus,patronum cauſæ nacti ſunt. Clientem libertinum parietem in Sacra uia aduerſus ædes publicas demoliri iuſſerant, quod publico inædificatus eſſet appellati à priuato tribuni.cum præter Rutilium nemo intercederet,cenſores ad pignora capienda miſerũt, mulctamꝙ pro contione priuato dixerunt.Hinc contentione orta,cum ueteres publicani ſe ad tribunum contuliſſent,rogatio repente ſub unius tribuni nomine promulgatur.Quæ publica uectigalia,ultro tributa,C.Claudius & Tib.Sempronius locaſſent, ea rata locatio ne eſſet:de integro locarẽtur,&ut omnibus redimendi & cõducendi promiſcuè ius eſſet. Diem ad eius rogationem concilio Tr.pl.dixit. Qui poſtquam uenit, ut cenſores ad diſſuadendum proceſſerunt, Graccho dicente ſilentium fuit:cum Claudio obſtreperetur,audientiam facere præconem iuſsit. Eo facto auocatam à ſe contionem tribunus queſtus, & in ordinem ſe coactum,ex Capitolio ubi erat cõcilium abijt.Poſtero die ingenteis tumultus ciere.Tib.Gracchi primum bona conſecrauit,quod in mulcta pignoribuſꝙ eius qui tribunum appellaſſet,interceſsioni non parendo ſe in ordinẽ coëgiſſet.C.Claudio diem dixit quod contionem ab ſe auocaſſet:& utriꝙ cenſori perduellionem ſe iudicare pronuntiauit, diemꝙ comitijs à C.Sulpicio Pr.urbano petijt. Non recuſantibus cenſoribus qui minus primo quoꝙ tempore iudicium de ſe populus faceret in ante dies VIII. & VII. Calend. Octob.comitijs perduellionis dicta dies.Cenſores extemplo in atrium Libertatis aſcenderunt, & ibi ſignatis

tabellis

tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis seruis publicis, negarũt se prius quicquam publici negotij gesturos, quàm iudiciũ populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit: & cum ex XII centurijs equitum VIII censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis: extemplo principes ciuitatis in conspectu populi annulis aureis positis uestem mutarunt, ut supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam uertisse dicitur Tib. Gracchus, quòd cum clamor undique plebis esset, periculum Gracchο nõ esse, conceptis uerbis iurauit, si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio comitem exilij eius futurum. Adeò tamen ad extremum spei uenit reus, ut octo cẽturiæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio Tr. pl. negauit se Gracchum morari. Eo anno postulantibus Aquileiensium legatis ut numerum colonorum augeret, M & D familiæ ex SC scriptæ: triumuirique qui eas deducerent missi sunt T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius & Cn. Octauius legati, qui in Græciam missi erant, SC Thebis primum recitatũ per omnes Peloponnesi urbes circumtulerunt, ne quis ullã rem in bellum magistratibus Romanis conferret, prẹter quàm quod senatus censuisset. Hoc fidutiam in posterum quoque præbuerat, leuatos se oneribus impensisque, quibus alia alijs imperantibus exhauriebantur. Achaico concilio Argis agitato benignè locuti auditique, egregia spe futuri status fidissima gente relicta in Ætoliam traiecerunt. Ibi nõdum quidem seditio erat, sed omnia suspecta criminumque inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen: quidam principum postulare, ut præsidia in urbes suas inducerentur, aduersus amentiam eorum, qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ ciuitates ignominiæ acciperẽt. Iusta deprecatio hęc uisa. Larissam ad Hostilium proconsulem, ab eo enim missi erant, legati redierunt. Octauium retinuit secum, Popilium cum mille fermè militibus in hyberna Ambraciam misit. Perseus principio hyemis egredi Macedoniæ finibus nõ ausus, ne qua in regnum uacuum irrumperent Romani, sub tempus brumæ, cum inexuperabileis ab Thessalia montes niuis altitudo facit, occasionẽ esse ratus frangendi finitimorum spes animosque, ne quid auerso se in Romanum bellum periculi subesset: cum à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à Romanis præstarent, Dardanos recens domuisset bello, solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Illyrijs, & aditũ præbentibus Romanis: si domuisset proximos Illyriorũ, Gentium quoque regem iam diu dubium in societatem perlici posse: cum X millibus peditum quorum pars phalangitæ erant, & duobus millibus leuium armatorum, & quingentis equitibus profectus Stuberam uenit. Inde frumento complurium dierum sumpto, iussoque apparatu oppugnandarum urbium sequi, tertio die ad Vscana (Penestianæ terræ ea maxime urbs est) posuit castra: prius tamen quàm uim admoueret, missis qui tentarent nunc præfectorum præsidij, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum iuuentute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebãt oppugnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Cum sine intermissiõe interdiu noctuque alij alijs succedentes, pars scalas muris ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores urbis: quia spes erat neque hyemis uim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset morari. Cęterum postquam uineas agi turresque excitari uiderunt, uicta pertinacia est. Nam præter quàm quod aduersus uim pares non erant, ne frumenti quidẽ aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in nec opinata obsidione. Itaque cũ spei nihil ad resistendũ esset, C. Carusilius Spoletinus, & C. Afranius à pręsidio Romano missi, qui à Perseo peterent: primo ut armatos suaque secum ferenteis abire fineret: dein, si id minus impetrarent, uitæ tantum libertatisque fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege quàm pręstitum. Exire enim sua secum efferentibus iussis, primum arma ademit. His urbe egressis, & Illyriorum cohors (quingenti erant) & Vscanienses se urbemque dediderunt. Perseus præsidio Vscanæ imposito, multitudinẽ omnem deditorum, quæ propè numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, quatuor millia aũt

hominum erant, præter principes in custodiam ciuitatum diuisis, Vscanensibus Illyrijsq; uenditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redigendum, & alioqui opportunè situm, & trāsitus eâ est in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prætereunti frequens castellum Draudacum nomine peritorum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus esse ait, nisi in potestate & Draudacum sit: opportunius etiam ad omnia positum esse. Admoto exercitu omnes extemplo dediderūt sese. Qua spe celeriore deditione erectus, postquam animaduertit quantus agminis sui terror esset, undecim alia castella eodem metu in potestatem redigit. Ad perpauca ui opus fuit, cætera uoluntate dedita, & in his recepti M & D dispositi per præsidia milites Romani. Magno usui Caruilius Spoletinus erat in colloquijs, dicendo nihil in ipsos sæuitum. ad Oæneum peruentum est, quod sine iusta oppugnatione capi nō poterat: & maiore aliquanto quàm cætera iuuentute & ualidum oppidum mœnibus erat, & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons prææaltus & aditu difficilis cingebat. Hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus circumuallato oppido, aggerem à parte superiore ducere instituit, cuius altitudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim prælijs, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium impediebant, magna eorum multitudo uarijs casibus absumpta est: & qui supererant, labore diurno nocturnoq;, & uulneribus inutiles erant. Vbi primum agger iniunctus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras appellant, trāscendit, & scalis multis simul partibus impetus in urbem est factus. Puberes omnes interfecti sunt, coniuges liberosq; eorum in custodiam dedit: præda alia militum cessere. Stuberam inde uictor reuertēs ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium exulantem apud se, & Aputeum Macedonem à Berœa, mittit. Iis mandat, ut exponerēt æstatis eius hyemisq; acta sua aduersus Romanos Dardanosq;: adijceret recētia in Illyrico hybernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus iungendam. Hi transgressi iugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricū aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem peruenerunt. Lissi rex Gentius erat. eò acciti legati mādata exponentes benignè auditi sunt. Qui respōsum sine effectu tulerunt: uoluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: cæterum ad conandum id quod uelit, pecuniā maximè deesse. Hęc Stuberam retulere regi, tum maximè captiuos ex Illyrico uēdenti. Extemplo ijdem legati addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur, sine mentione pecuniæ, qua una barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus in Penestas rursum exercitum reducit: firmatisq; Vscanæ, & circa eam per omnia castella quæ receperat, præsidijs in Macedoniam sese recipit. L. Cœlius legatus Romanus præerat Illyrico: qui moueri non ausus cum in ijs locis rex esset, post profectionem demum eius conatus in Penestis Vscanam recipere, à præsidio quod ibi Macedonum erat, cum multis uulneribus repulsus Lycnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cū satis ualida manu in Penestas misit, ad obsides ab his urbibus quæ in amicitia cum fide permanserant accipiendos. Procedere etiā in Partinos (ij quoq; obsides dare pepigerant) iussit: ab utraque gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Partinorū Dyrracium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri castellū adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Thesprotorumq; præter Romanum exercitum ad sex M hominum secum adduxit: neq; operæpretium fecit, Cleua qui relictus à Perseo erat cum ualido præsidio defendente. Et Perseus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu lustrato, ad Stratum uocātibus Epirotis ducit. Stratus ualidissima tum urbs Ætoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum, prope amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eò profectus est, & equitibus trecentis, quos pauciores propter angustias uiarum & asperitatem duxit. Tertio die cum peruenisset ad Citium montem, uix transgressis propter altitudinem niuis, locum quoq; castris ægrè inuenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quàm quod tolerabilis aut uia, aut tempestas esset, cum ingenti uexatione præcipue iumentorum altero die ad templum Iouis, quem

Niceum

Niceum uocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis mansit. Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copijs diei progressus iter, obuium Archidamum principē Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Ætoli castra posita. Inde altero die ad Stratum peruentum: ubi prope Acheloum amnem castris positis, cum expectaret effusos omnibus portis Ætolos in fidem suam uenturos, clausas portas, atq; ipsa ea nocte qua uenerat receptum Romanum præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui pręsentis Archidami autoritate compulsi regem accersierant, obuiam egresso Archidamo segniores facti locum aduersæ factioni dederant ad Popilium cum mille peditibus ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfec. equitum gentis Ætolorum cum DC peditibus & equitibus C uenit. Satis constabat, eum tanquam ad Persea tendentem Stratum uenisse: mutato deinde cum fortuna animo Romanis se aduersus quos uenerat iunxisse. Nec Popilius securior quàm debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat: claues portarum custodiamq; murorum suæ extemplo potestatis fecit: Dinarchum Ætolosq; cum iuuentute Stratiorum in arcem per præsidij speciem amouit. Perseus ab imminētibus superiori parti urbis tumulis tentatis colloquijs, cū obstinatos atq; etiā telis procul arcenteis uideret, quinq; millia passuum ab urbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi consilio aduocato, cum Archidamus Epirotarumq; transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis commeatibus: cum inopiam prius obsidentes quàm obsesi sensuri essent, maxime quod hostium haud procul inde hyberna erāt, territus in Aperantiam castra mouit. Aperantij eum propter Archidami magnam in ea gente gratiam autoritatemq; cōsensu omnium acceperunt: is ipse cum octingentorum militum pręsidio his est præpositus. Rex cum minore uexatione iumentorum hominumq; quàm uenerat in Macedoniā redijt. Appium tamen ab obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cleuas cum pręsidio impigrorum iuuenū insecutus, sub radicibus propè inuijs montium ad mille hominū ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustijs in campo quē Eleona uocant, statiua dierū paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcēdit. Macedones ad depopulationem profecti, Philostratus cum cohorte sua in insidijs loco obscuro consedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusius in uallem insessam ab hostibus præcipitāt. Ibi ad M occisis, centum fermè captis, ubiq; prosperè gesta re, prope statiua Appij castra mouent, ne qua uis socijs suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequicq; in his locis terens tempus, dimissis Chaonumq; & si qui alij Epirotæ erant præsidijs, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Partinorū socias urbes in hyberna militibꝰ dimissis, ipse Romam sacrificij causa redijt. Perseus ex Penestarum gente M pedites CC equites reuocatos Cassandriam pręsidio ut essent misit. Ab Gētio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios atq; alios mittendo tentare eum destitit, cum appareret quantum in eo præsidij esset: nec tamen impetrare ab animo posset, ut impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

DECADIS QVINTAE LIBER QVARTVS

RINCIPIO ueris quod hyemem eam qua hęc gesta sunt insecutum est, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus Cos. cum quinq; millibus, quod in supplementum legionum secum traiecturus erat, Brundisium peruenit. M. Popilius cōsularis & alij pari nobilitate adulescentes Tr. mil. in Macedonicas legiones consulē secuti sunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus Pr. cui classis prouincia euenerat, Brūdisiū uenit: & simul ex Italia profecti, Corcyrā altero die, tertio Actiū Acarnaniæ portū tenuerūt. Inde cōsul ad Ambraciā egressus, itinere terrestri petit Thessaliā. Pr. superato Leucata Corinthū sinū inuectus, & Creusæ relictis nauibus, terra & ipse per mediā Boetiā diei unius expedito itinere Chalcidē ad classem cōtendit. Castra eo tēpore A. Hostilius in Thessalia circa Palæphar

salũ habebat, sicut nulla re bellica memorabili gesta, ita ad cunctã militarẽ disciplinã ab effusa licentia formato milite, & socijs cũ fide cultis, & ab omni genere iniuriæ defensis. Audito successoris aduentu, cũ arma, uiros, equos cũ cura inexisset, ornato exercitu obuiã uenienti cõsuli processit. Et primus eorũ cõgressus ex dignitate ipsorũ ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis. Proconsf. enim ad exercitũ paucis pôst diebus cõsul contionẽ apud milites habuit, orsus à parricidio Persei perpetrato in fratrem, cogitato in parẽtem, adiecit pôst scelere partum regnum, ueneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenen, iniurias in P R. direptiones sociarum urbium contra fœdus: ea omnia quàm dijs quoque inuisa essent, sensurũ in exitu rerum suarum. Fauere enim pietati fideiq; deos, per quæ P R ad tantum fastigij uenerit. Vires deinde P R iam terrarum orbem complectentis cum uiribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparauit. Quanto maiores Philippi Antiochiq; opes nõ maioribus copijs fractas esse. Huius generis adhortatione accensis militum animis, consultare de summa gerendi belli cœpit. Eò & C. Marcius Pr. à Chalcide classe accepta uenit. Placuit non ultrà morando in Thessalia tempus terere, sed mouere extemplo castra atq; pergere inde in Macedoniam: & prætorem dare operam ut eodem tempore classis quoq; inuehatur hostium litoribus. Prætore dimisso consul menstruum iusso milite secum ferre, profectus decimo post die quàm exercitum acceperat, castra mouit: & unius diei progressus iter, cõuocatis itinerũ ducibus cũ exponerent in concilio iussisset quà quisq; ducturus esset, summotis ijs, quam potissimum peteret retulit ad consilium. Alijs per Pythoum placebat uia: alijs per Cambunios mõtes, quà priore anno duxerat Hostilius C o s: alijs præter Ascuridem paludem. Restabat aliquãtum uiæ communis: itaq; in id tempus, quo prope diuortium itinerum castra posituri erant, deliberatio eius rei differtur. In Perrhæbiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichen statiua habuit, ad consulendum rursus, quam potissimum capesseret uiam. Per eosdem dies Perseus, cũ appropinquare hostem sciret, quod iter petiturus esset ignarus, omneis saltus insidere præsidijs statuit. In iugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi uocant) x millia leuis armaturæ iuuenum cum duce Asclepiodoto mittit: ad castellũ quod super Ascuridem paludem erat (Lapathus uocatur locus) Hippias tenere saltum cum XII millium Macedonũ præsidio iussus. Ipse cum reliquis copijs primo circa Dium statiua habuit: deinde, adeò ut obtorpuisse inops consilij uideretur, cum equitibus expeditis litore nunc Heracleam, nunc Philam percurrebat, eodem inde cursu Dium repetens. Interim consuli sententia stetit eo saltu ducere, ubi propter Octolopum diximus regis castra. Præmitti tamen IIII M armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit, queis præpositi sunt M. Claudius & Q. Marcius cõsulis filius: confestim & uniuersæ copiæ sequebantur. Cæterum adeò ardua & aspera & confragosa uia fuit, ut præmissi expediti biduo quindecim millium passuum ægre itinere cõfecto castra posuerint: turrim Eudieru quem cepere locũ appellant. Inde postero die VII M progressi, tumulo haud procul hostium castris capto, nuntium ad consulem remittunt: peruentum ad hostem esse. loco se tuto, & ad omnia opportuno consedisse: ut quantum extendere iter posset, consequeretur. Sollicito consuli & propter itineris difficultatem quod ingressus erat, & eorũ uicem quos paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuntius ad Ascuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipsi fidutia est, coniunctisq; copijs castra tumulo qui tenebatur, quà aptissimum ad loci naturam erat, sunt acclinata. Non hostiũ modò castra, quæ paulo plus mille passuum aberant, sed omnis regio ad Dium & Philam, oraq; maris, latè patente ex tam alto iugo prospectu, oculis subijcitur. Quæ res accendit militi animos, postquam summam belli, ac regias omneis copias, terramq; hostilem tam è propinquo conspexerunt. Itaq; cũ alacres, protinus duceret ad castra hostium, consulem hortarẽtur, dies unus fessis labore uiæ ad quietem datus est. Tertio die parte copiarum ad præsidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit. Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat: qui ex quo castra Romana in tumulo conspexit, præparatis ad certamen animis suorum, uenieẽti agmini C o s. obuius fuit. & Romani expediti ad pugnam exierant, & hostes leuis armatura erat, promptissimũ genus ad lacessendum certamẽ. Congressi igitur extemplo tela coniecerunt: multa utrinq; uulnera

temerario

temerario incursu & accepta & illata, pauci utriusq; partis ceciderunt. Irritatis in posterum diē animis, maioribus copijs atq; infestius concursum ab illis, si loci satis ad explicandam aciem fuisset: iugum montis in angustum dorsum cuneatum, uix ternis ordinibus armatorū in fronte patuit. Itaq; paucis pugnantibus: cætera multitudo præcipuè qui grauium armorum erāt, spectatores pugnæ stabāt: leuis armatura etiam per anfractus iugi procurrere, & ab laterib. cum leui armatura, cōserere, per iniqua atq; æqua loca pugnam petere: ac pluribus ea die uulneratis quàm interfectis prælium nocte diremptum est. Tertio die egere consilio Romanus imperator: nam neq; manere in iugo inopi, neq; regredi sine flagitio atq; etiam periculo, sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quàm audacter cōmissum pertinaci audacia, quę prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eò, ut si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed cum ad Dium per litora cum equitibus uagaretur rex, & ab XIIM propè clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo, neq; ipse, quod plurimum intererat, certamini affuit, cum Romanus imperator maior LX annis & prægrauis corpore, omnia militaria munera ipse impigrè obiret, egregiè ad ultimum inaudacter commisso perseuerauit, & Popilio relicto in custodia iugi, per inuia transgressus, præmissis qui repurgarent iter, Attalum & Misaginem, cum suæ gentis utrunq; auxiliaribus, præsidio esse saltum aperientibus iubet. Ipse equites impedimentaq; præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina iumentorum sarcinorumq;: progressis uix dum IIII millia passuum nihil optabilius esse quàm redire quà uenerāt, si possent. Hostilem propè tumultum agmini elephanti præbebant, qui ubi ad inuia uenerant, deiectis rectoribus cum horrendo stridore pauorem ingentem equis maxime incutiebant. donec traducendi eos ratio inita est. Per procliue sumpto fastigio, longi duo ualidi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes inter se paulo plus quàm quanta beluæ latitudo est: in eos transuersi incumbentes tigni ad tricenos longi pedes, ut pons esset, iniungebantur: humusq; insuper inijciebatur. modico deinde infrà interuallo, similis alter pons: deinde tertius, & plures ex ordine, quà rupes abscisæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas in pontem: cuius priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons usq; alterius initiū pontis prolabi eum leniter cogebat: alij elephanti pedibus insistētes, alij clunibus subsidentes prolabebantur: ubi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem uallem peruentum est. Paulo plus VIIM die Romani processerunt: minimum pedibus itineris confectum: plerunq; prouoluētes se simul cum armis alijsq; oneribus, cum omni genere uexationis processerunt: adeò ut ne dux quidem & autor itineris inficiaretur, parua manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicā planiciem peruenerunt: neq; an infestus is locus esset, septus undiq;, circumspiciendi spatium fuit. uix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum, postero quoq; die in tā caua ualle opperiri Popilium ac relictas cū eo copias necesse fuit: quos & ipsos cum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter uexauit. Tertio die coniunctis copijs eunt per saltum, quem incolæ Callipeucen appellāt. tertio inde die per æque inuia, sed assuetudine peritius & meliore cum spe, quod nec hostis unquā apparebat, & mari appropinquabāt: digressi in campos, inter Haracetum & Libethrum posuerunt castra peditum, quorum pars maior tumulos tenebat: ij uallem, campi quoq; partem ubi eques tenderet, amplectabantur. Lauanti regi dicitur nuntiatum, hostes adesse: quo nuntio cum pauidus exiluisset è solio, uictum se sine prælio clamitans proripuit. & subinde per alia atq; alia pauida consilia & impetia trepidās, duobus ex amicis Pellam alterum Asclepiodotum, ubi pecunia deposita erat ex præsidijs reuocat: omneisq; aditus aderit bello. Ipse ab Dio auratis statuis omnibus raptim, ne præda hosti essent, in classem congestis, ocius demigrare Pydnam cogit. & quæ temeritas consulis uideri potuisset: quod eò processisset, unde inuito hoste regredi nequiret: eam nō cōsultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde euadere possent, habebāt, Romani: unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium, quæ utraq; regijs

tenebantur præſidijs. Itaq; ſi dux intrepidus x dies primam ſpeciem appropinquantis ter/
roris ſuſtinuiſſet,neq; receptus Romanis per Tempe in Theſſaliam,neq; commeatibus per/
uehendis eò patuiſſet iter. Sunt enim Tempe,ſaltus.etiamſi nõ bello fiat,infeſtus,tranſitu di/
ficilis.nam præter anguſtias per quinq; millia,quà exiguũ iumẽto onuſto iter eſt:rupesutrin/
que ita abſciſæ ſunt,ut deſpici uix ſine uertigine quadam ſimul oculorum animiq; poſsit. ter/
ret & ſonitus & altitudo per mediam uallem fluentis Penei amnis.Hic locus tam ſuapte natu
ra infeſtus,per quatuor diſtantia loca prȩſidijs regis fuit inſeſſus. Vnum in primo aditu ad
Connum erat,alterum Cõdylon caſtello inexpugnabili:tertium circa Lapathunta:quẽ Cha
raca appellant,quartum,uiæ ipſi,quà & media & anguſtiſsima uallis eſt,impoſitũ: quàm uel
decem armatis tueri facile eſt. Interciuſo per Tempe ſimul aditu commeatibus ſimul reditu,
ipſi montes per quos deſcenderant repetendi erant.quod ut furto feſellerant, ita propalàm,
tenentibus ſuperiora cacumina hoſtibus,nõ poterant:& experta difficultas ſpem omnem in/
cidiſſet.Supererat nihil aliud in temere commiſſo,quàm in Macedoniam ad Dium per medi
os euadere hoſteis: quod, niſi dij mentem regi ademiſſent, ipſum ingentis difficultatis erat.
Nam cum Olympi radices montis paulo plus quàm mille paſſuum ad mare relinquant ſpa/
tium,cuius dimidium loci occupat oſtium late reſtagnãs Baphyri amnis:partem planitie aut
Iouis templum aut oppidum tenet: reliquum perexiguum foſſa modica ualloq; claudi po/
terat. & ſaxorum ad manum ſylueſtriſq; materiæ tantum erat, ut uel murus obijci turresq;
excitari potuerint.Quorum nihil cum diſpexiſſet cæcata mens ſubito terrore, nudatis omni/
bus præſidijs,patefactiſq; bello,ad Pydnam refugit. Cos. plurimum & præſidij & ſpei cer/
nens in ſtultitia & ſegnitiæ hoſtis,remiſſo nuntio ad Sp. Lucretiũ Lariſſam,ut caſtella relicta
ab hoſte circa Tempe occuparet:præmiſſo Popilio ad explorãdos tranſitus circa Dium:poſt
quàm patere omnia in omnes partes animaduertit,ſecundis caſtris peruenit ad Dium: meta
riq; ſub ipſo templo, ne quid ſacro in loco uiolaretur,iuſsit. Ipſe urbem ingreſſus ſicut nõ ma
gnam,ita exornatam publicis locis & multitudine ſtatuarum,munitamq; egregiè,uix ſatiscre
dere in tantis rebus ſine cauſa relictis non aliquem ſubeſſe dolum.unum diem ad explorãda
circa omnia moratus,caſtra mouet: ſatiſq; credens paratam frumenti copiam fore, eo die ad
amnem nomine Mityn proceſſit. Poſtero die progreſſus, Agaſſam urbem tradentibus ſeſe
ipſis recepit:& ut reliquorum Macedonum animos ſibi conciliaret,obſidibus contentus ſine
præſidio relinquere ſe eis urbem, immuneſq; ac ſuis legibus uicturos eſt pollicitus. Progreſ/
ſus inde diei iter,ad Aſcordum flumen poſuit caſtra:& quantum procederet longius à Theſſa
lia,eo maiorem rerum omnium inopiam ſentiens,regreſſus ad Dium eſt:dubitatione omni/
bus exempta,quid interclusſo ab Theſſalia patiendum fuiſſet, cui procul inde abſcedere tutũ
non eſſet. Perſeus contractis in unum omnibus copijs ducibuſq;, increpare præfectos præſi/
diorum,ante omnes Aſcepiodotum atq; Hippiam:ab his dicere clauſtra Macedoniæ tradi/
ta Romanis eſſe:cuius culpæ reus nemo iuſtius quàm ipſe fuiſſet. Cõſuli poſtquam ex alto
conſpecta claſsis ſpem fecit cum commeatu naues uenire(ingens enim caritas annonæ,ac pro
pè inopia erat)ab inuectis iam portum audit,onerarias naues Magnẽſiȩ relictas eſſe.Incerto
inde quid nam agendũ foret(adeò ſine ulla ope hoſtis quæ aggrauaret, cum ipſa difficultate
rerum pugnandum erat)peropportunè literæ à Sp. Lucretio allatæ ſunt:caſtella ſe quȩ ſuper
Tempe eſſent & circa Philan tenere omnia,frumentiq; in ijs & aliarũ in uſum rerum copiã in/
ueniſſȩ.His magnopere lætus Cos.ab Dio ad Philan ducit:ſimul ut præſidiũ eius firmaret,ſi
mul ut militi frumentũ,cuius tarda ſubuectio erat,diuideret.Ea profectio famã haud quaquã
ſecundã habuit:nam alij metu receſsiſſe eum ab hoſte ferebant,quia manenti imperatori prȩ
lio dimicandũ foret:alij ignarum belli quæ indies fortuna nouaret: ut qui offerentibus ſeſe re
bus omiſiſſet è manibus ea quȩ mox repeti non poſſent. Simul enim ceſsit poſſeſsione Dij,
excitauit hoſtem, ut tũc tandem ſentiret recuperanda eſſe,quæ prius culpa amiſſa forent. Au/
dita enim profectione cõſulis,regreſſus Dium quæ diſiecta ac uaſtata ab Romanis erant reſi
cit,pinnas mœniũ decuſſas reponit,ab omni parte muros firmat: deinde quinq; millia paſſu
um ab urbe citra ripam Enipei amnis caſtra ponit,amnẽ ipſum tranſitu pedifficilem pro mu
nimento

nimẽto habiturus. Fluit ex ualle Olympi montis, æstate exiguus, hybernis idem incitatus plu-uijs & supra rupes ingenteis gurgitibus facit: & intra prorupta in mare euoluendo terram prę altas uoragines, cauato ꝗ medio alueo ripas utrinqꝫ præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostis credens, extrahere reliquũ tempus eius æstatis in animo habebat. Inter hæc Cos. à Phila Popilium cũ duobus millibus armatorum Heracleam mittit. Abest à Phila v M fermè passuũ, media regione inter Dium Tempeqꝫ, in rupe amni imminente positũ. Popilius prius-quam armatos muris admoueret, misit qui magistratibus principibusqꝫ suaderent, fidem cle-mentiamqꝫ Romanorũ ꝗ uim experiri mallent. Nihil ea consilia mouerũt, quia ignes ad Eni-peum ex regis castris apparebant. Tum terra mariqꝫ (& classis appulsa ab litore stabat) simul armis simul operibus machinisqꝫ oppugnari cœpti. Iuuenes etiam quidã Romani, ludicro cir-censi ad usum belli uerso, partẽ humillimã muri ceperũt. Mos erat tum, nondũ hac effusione inducta bestijs omniũgentiũ circum cõplendi, uaria spectaculorũ cõquirere genera: nec semel quadrigis, semel desultore misso, uix unius horæ tempus utrunqꝫ curriculũ cõplebat. Inter cę-tera sexageni fermè iuuenes, interdũ plures, apparitoribus ludi armati inducebantur. Horũ inductio in parte simulachrũ decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitij ꝗ mili-taris artis, propiorqꝫ gladiatoriũ armorũ usum. Cũ alios decursus edidissent motus: quadra-to agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secũdis summissioribus, tertijs magis & quartis, postremis etiãgenu nixis fastigiatã, sicut tecta ædificiorũ sunt, testudinẽ facie-bant. Hinc L fermè pedũ spatio distantes duo armati procurrebãt, cõminatiqꝫ inter se, ab ima in summã testudinẽ per densata scuta cum euasissent: nunc uelut propugnantes per oras ex-tremæ testudinis, nũc in media inter se cõcurrentes, haud secus quàm stabili solo persultabãt. Huic testudini simillima parti muri admota, cũ armati superstantes subissent, propugnatori-bus muri fastigio altitudinis æquabãtur: depulsisqꝫ ijs, in urbẽ duorũ signorum milites trans-cẽderũt. Id tãtũ dissimile fuit quod & in frõte extrema, & ex lateribus, soli nõ habebãt superca-pita elata scuta: ne nudarent corpora: sed prætecta pugnantiũ more. ita necipsos tela ex muro missa subeunteis lęserũt, & testudini iniecta imbris in modũ lubrico fastigio innoxia ad imum labebãtur. Et Cos. capta iã Heraclea castra eò promouit, tanꝗ Dium, atqꝫ inde summoto re-ge in Pieriam etiã progressurus. Sed hyberna iam præparans, uias cõmeatibus subuehendis ex Thessalia muniri iubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaqꝫ ædificari ubi diuersari por-tantes cõmeatus possent. Perseus tandẽ pauore eo quo attonitus fuerat recepto animo, mal-let imperijs suis nõ obtemperatũ esse, cũ trepidans gazam in mare deijci Pellæ, Thessalonicæ naualia iusserat incendi. Andronicus Thessalonicã missus traxerat tempus, id ipsum quod ac-cidit, pœnitentiæ relinquens locũ. incautior Nicias Pellæ projciendo pecuniæ partẽ, quod fue-rat nactus: sed in rem emendabilẽ uisus lapsus esse. quod per urinatores omne fermè extractũ est. tantusqꝫ pudor regi pauoris eius fuit, ut urinatores clàm interfici iusserit: deinde Androni-cũ quoqꝫ & Nician, ne quis tam dementis imperij conscius existeret. Inter hæc C. Marcius cũ classe ab Heraclea Thessalonicã profectus, & agrũ pluribus locis expositis per litora ar-matis latè uastauit: & procurrentes ab urbe secundis aliquot prelijs trepidos intra mœnia cõ-pulit. iamqꝫ ipsi urbi terribilis erat, cũ dispositis omnis generis tormẽtis non uagi modo circa muros temere appropinquantes, sed etiã qui in nauibus erant saxis tormento emicãtibus per-cutiebantur. Reuocatis igitur in naues militibus, omissaqꝫ Thessalonicę oppugnatione, Æniã inde petũt. x v millia passuũ ea urbs abest, aduersus Pydnam posita, fertili agro. Peruastatis finibus eius legentes oram Antigoneã perueniũt: ibi egressi in terrã primo & uastarunt agros passim, & aliquantũ prædæ contulerunt ad naues. dein palatos eos adorti Macedones mixti pedites equitesqꝫ, fugientes effuse ad mare persecuti D fermè occiderunt, & non minus cepe-runt. nec aliud ꝗ ultima necessitas, cum recipere se tuto ad naues prohiberentur, animos mili-tũ Romanorum simul desperatione alia salutis. simul indignitate iritauit. redintegrata in lito-re pugna est: adiuuere & qui in nauibus erãt. Ibi Macedonũ ducenti fermè cæsi: par numerus captus: Ab Antigonea classis profecta ad agrũ Pallenensem extensionẽ ad populandũ fecit. Finium is ager Cassandrensium erat, longè fertilissimus omnis oræ quã præteruecti fuerant.

Ibi Eumenes rex xx tectis nauibus ab Elea profectus obuius fuit,& quinque missæ à Prusia rege tectæ naues.Hac uirium accessione animus creuit prętori ut Cassandream oppugnaret. Condita est à Cassandro rege in ipsis faucibus quæ Pallenensem agrum cæteræ Macedoniæ iungunt,hinc Toronaico,hinc Macedonico septa mari.Eminet nanq; in altum lingua in qua sita est:nec minus quàm in altũ magnitudine Atho mõs excurrit, obuersa in regionẽ magnesiæ duobus imparibus promontorijs: quorum maiori Posideum est nomen, minori Canastreum.Diuisis partibus oppugnare adorti.Romanus ad Clitas quas uocant, munimenta ceruis etiã obiectis ut uiam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit. ab altera parte Eurippus est:inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossa cõplenda,quam nuper obiecerat Perseus,plurimum erat laboris.Ibi quærenti Pr. quia nusquam cumuli apparebant:quò regesta è fossa terra foret:monstrati sunt fornices, non ad eandem crassitudinẽ qua ueterẽ murum,sed simplici laterum ordine structos esse.Cõsilium igitur cepit, trãsfosso pariete iter in urbem patefacere. Fallere aũt ita se posse, si muros à parte alia scalis adortus,tumultu iniecto in custodiã eius loci propugnatores urbis auertisset. Erant in præsidio Cassandreæ prẹter nõ contemnendã iuuentutem oppidanorum DCCC Agrianes,& MM Penestarum Illyriorum à Pleurato inde missi,bellicosum utrunq; genus. His tuẽtibus muros cum subire Romani summa ui niterentur,momento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefecerunt.quod si qui irrupere armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc ubi perfectum esse opus militibus nuntiatum est,clamorẽ alacres gaudio repente tollunt,alijs parte alia in urbem irrupturis.Hosteis primum admiratio cepit,quid nam sibi repentinus clamor uellet. Postq; patere urbẽ accepere prẹfecti præsidij Pytho & Philippus Proco, qui occupasset aggredi opus factum esse rati,cum ualida manu Agrianũ Illyriorumq; erumpunt:Romanosq;,qui alij aliunde coibant,conuocabanturq; ut signa in urbẽ inferrent, incõpositos atq; inordinatos fugant persequunturq; ad fossam:in qua cõpulsos ruina cumulãt. DC fermè ibi interfecti,omnesq; propè qui inter murum fossamq; deprensi erant,uulnerantĩ.Ita suo ipse conatu perculsus prætor,segnior ad alia factus consilia erat:& ne Eumeni quidem simul à mari simul à terra aggredienti quidquã satis procedebat. Placuit igitur utriq;, custodijs firmatis ne quod præsidiũ ex Macedonia intromitti posset,quoniã uis aperta non processisset, operibus mœnia oppugnare.Hęc parantibus his x regij lembi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi,cũ in salo stantes hostium naues conspexissent, ipsi obscura nocte simplici ordine q; poterant proximè littus tenentes intrarunt urbẽ. Huius noui præsidij fama absistere oppugnatione simul Romanos regemq; coẽgit: circumuecti promontorium ad Toronem classem appulerunt.Eam quoq; oppugnare adorti,ubi ualida defendi manu animaduerterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantes repleta mœnia armatis uidissent,præteruecti ad Iolcon classem appulerunt, inde agro uastato Demetriadẽ quoq; aggressuri. Inter hęc & Cos.ne segnis sederet tantũ in agro hostico,M.Popiliũ cũ v millib' militũ ad Melibœam urbem oppugnandã mittit.Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in Thessaliam uergit,opportunè imminens super Demetriadem. Primus aduentus hostium perculit incolas loci:collectis deinde nec opinato pauore animis, discurrunt armati ad portas ac mœnia quà suspecti aditus erant,spemq; extemplo inciderunt capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur,& opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus cum audisset simul Melibœam à consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, ut inde Demetriadem aggrederetur: Euphranorem quẽdam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatũ,ut si à Melibœa submouisset Romanos Demetriadem prius occulto itinere intraret,quàm ab Iolco ad urbem castra mouerent Romani. & ab oppugnatoribus Melibœæ cũ in superioribus locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisq; iniectus: ita à Melibœa abscessum est.Euphranor soluta unius urbis obsidione, Demetriadẽ extemplo ducit.Nec tum mœnia modo,sed agros etiam confiderunt se à populationibus tueri posse:& eruptiones in uagos populatores nõ sine uulneribus hostium factæ sunt. Circumuecti tamen mœnia sunt Pr.& rex,sitũ urbis cõtemplantes, si qua parte tentare aut opere,aut ui possent.

ui possent. fama fuit, per Cydantem Cretensem & Antimachum qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenen & Persea conditiones amicitię: ab Demetriade certe abscessum est. Eumenes ad consulem nauigat: gratulatus quod prosperè Macedoniam intrasset, Pergamũ in regnum abit. Marcius Figulus prætor parte classis in hyberna Sciathum missa, cũ reliquis nauibus Oreum Boëtiæ petit: eam urbẽ aptissimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedonia quiq; in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longè diuersa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adiutum ab eo prætorem esse, cum sępe eum literis accersisset, tradit: nec cum gratia ab consule profectum in Asiam. indignatum quod ut ijsdem castris tenderet permissum non fuerit: ne ut equites quidem Gallos quos se cum adduxerat relinqueret impetrari ab eo potuisse, Attalũ fratrem eius: & remãsisse apud consulem: & synceram eius fidem æquali tenore. egregiamq; operam in eo bello fuisse: Dũ bellũ in Macedonia geritur, legati transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen, gentis ex qua fuerit non traditur) Romam uenerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab Senatu actæ, muneraq; missa, torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus armaq; equestria. Secũdum Gallos Pamphyli legati, coronam aureã ex XX millibus Philippiorum factam in curiam intulerunt: petentibusq; ijs ut id donum in cella IOM ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permissum: benigneq; amicitiam renouare uolentibus legatis responsum, & binûm millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia & paulopòst ab Rhodijs, de eadem re longè aliter disserẽtes legati auditi sunt: utraq; legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis q̃ postulatio fuere, profitentis & ad id tempus se cũ Romanis stetisse, & quo ad bellum foret staturum. Cæterum cum ad se à Perseo legati uenissent de finiendo cum Romanis bello, & ijs pollicitum deprecatorem apud senatum futurum, petere, si possent inducere in animum ut finiant irã: se quoq; in gratia reconciliatæ pacis posse uti. Hæc regij legati. Rhodij superbè commemoratis erga PR beneficijs, & penè uictoriæ utiq; de Antiocho rege maiore parte à se uindicata, adiecerunt: cum pax inter Macedonas Romanosq; esset, sibi amicitiã cum rege Perseo cœptam, eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniã ita Romanis uisum sit in societatem se belli trahere, interrupisse. Tertium se annũ multa eius incõmoda belli sentire, mari intercluso inopia insulam premi, amissis maritimis uectigalibus atq; cõmeatibus. Cũ id ultra pati nõ possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denuntiarent, Rhodijs placere pacem eum componere cum Romanis: se Romam eadem nuntiatum missos: per quos stetisset quo minus belli finis fieret. aduersus eos quid sibi faciundũ esset Rhodios consideraturos esse. Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audiriue posse certum habeo, inde existimari potest qui habitus animorũ audientib. ea patribus fuerit. Claudius nihil responsum autor est: tantum SC recitatum, quo Caras & Lycios liberos esse iuberet PR: literasq; extemplo ad utranq; gentem scirent indicatum mitti. Qua audita re, principem legationis, cuius magniloquẽtiam uix curia paulòante ceperat, corruisse. Alij responsum esse tradunt: PR & principio eius belli, haud uanis autoribus compertum habuisse, Rhodios cum perseo rege aduersus Remp. suã occulta consilia iniisse: & si id ante dubium fuisset, legatorum pauloantè uerba ad certum redegisset: et plerunq; ipsam se fraudem, etiam si initio cautior fuerit, detegere. Rhodios nuntio in orbe terrarũ arbitria belli pacisq; agere: deorum nutu arma sumpturos posituros q; Romanos esse. Iam non deos fœderum testeis, sed Rhodios habituros. Ita ne tandem ijs pareatur, exercitusq; de Macedonia deportentur? Visuros esse quid sibi faciundum sit. quid Rhodij uisuri sint, ipsos scire: populum certe Romanum deuicto Perseo, quod propediem sperent fore, uisurum ut pro meritis cuiusq; in eo bello ciuitatis gratiam dignam referat. Munus tamen legatis in singulos binûm millium æris missum est, quod ij non acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Marcij consulis sunt, quemadmodum saltu superato in Macedoniam transisset. Ibi & ex alijs locis commeatus rempublicam prospectos in hyemem habere. & ab Epirotis XX millia modium tritici, X hordei sumpsisse. ut pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittenda esse: equis CC fermè opus esse ma-

xime

xime Numidis, nec sibi in his locis ullam copiam esse. S C ut ea omnia ex literis consulis fierent, factum est. C. Sulpicius Pr. VIM togarum, XXX tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam præbendaq; arbitratu consulis locauit: & legatis Epirotarum pecuniã pro frumento soluit. Et Onesimum Pythonis filium nobilem Macedonem in senatum introduxit. Is pacis semper autor regi fuerat, monueratq;, sicut pater eius Philippus institutum usque ad ultimum uitæ diem seruabat quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi, ut eum morem si nõ semper crebro tamen usurparet. Postquam deterrere eum à bello nequijt, primo subtrahere sese per alias atq; alias causas, ne interesset ijs quæ non probabat, cœpit: postremo cum suspectum se esse cerneret, & proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit: magnoq; usui consuli fuit. Ea introductus in curiam cũ memorasset, senatus in formulam sociorum eum referri iussit: locum lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani esset ducenta iugera dari, & ædes Tarenti emi: uti ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Censores censum Idibus Decembribus seuerius quàm ante habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio qui tribunus pl. eos uiolenter accusarat: tribu quoq; is motus, & operarius factus ad opera publica facienda. Cum eis dimidium ex uectigalibus eius anni attributum ex SC à quæstoribus esset: Tib. Sempronius ex ea pecunia quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani pone Veteres ad Vortumni signum, laneasq; & tabernas coniunctas in publicum emit, basilicamq; faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est. Iam in exitu annus erat, & propter Macedonici maxime belli curam in sermonibus homines habebant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearẽt. Itaq; SC factum est, ut Cn. Seruilius primo quoq; tempore ad comitia habenda ueniret. S C Sulpi- * cius Pr. ad consulem post paucos dies recitauit, quibus ante diem in urbẽ uenturum. & Cos. maturauit: & comitia eo die qui dictus erat, sunt perfecta. Consules creati L. Æmilius Paulus iterum, septimodecimo anno postquam primo Cos. fuerat, & C. Licinius Crassus. Prætores postero die facti, Cn. Bæbius Pamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octauius, P. Fõteius Balbus, M. Ebutius Helua, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturius agerentur belli Macedonici stimulabat cura. Itaq; designatos extemplo sortiri placuit prouincias, ut utri Macedonia consuli, cuique prætori classis uenisset sciretur: ut iam inde cogitarent pararentq; quæ bello usui forent, senatumq; consulerent, si qua re cõsulto opus esset. Latinas ubi magistratum inissent, quod per religiones possent, primo quoque tempore fieri placere, neque consulem cui eundum in Macedoniam esset teneri. His decretis, consulibus Italia & Macedonia, prætoribus præter duas iurisdictiones in urbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia prouinciæ nominatæ sunt. Consulum Æmilio Macedonia, Licinio Italia euenit. Prætores Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, & si quò senatus censuisset, Cn. Octauius classem, P. Fonteius Hispaniam, M. Ebutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam est sortitus. Extemplo apparuit omnibus nõ segniter id bellum L. Æmilium gesturum, præterquam quod alius uir erat, etiam quod dies noctesq; intentus ea sola quæ ad id bellum pertinerent animo agitabat. Iam omnium primum à senatu petit, ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus uisendos classemq;, & cõperta referenda quid aut terrestribus, aut naualibus copijs opus esset. Præterea ut explorarent copias regias quantum possent, quaque prouincia nostra quà hostium foret: utrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustiæ exuperatæ & in æqua loca peruenissent: qui fideles nobis socij, qui dubij suspensæq; ex fortuna fidei, qui certi hostes uiderentur: quanti preparati commeatus, & unde terrestri itinere, unde nauibus supportarentur: quid ea æstate terra mariq; rerum gestarum esset: ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Seruilio Cos. negotium dedit, ut is in Macedoniam quos L. Æmilio uideretur legaret. Legati biduo post profecti, Cn. Domicius Ænobarbus, A. Licinius Nerua, L. Bæbius. Bis in exitu anni eius lapidatum esse nuntiatum est, in Romano agro simul in Veientibus: nouendiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quintilius Varus flamen Martialis, & M. Claudius Marcellus Xuir, in cuius locum Cn. Octauius suffectus. Et iam magnificentia crescente notatum est, ludis Circensibus

P. Cornelij

P.Cornelij Scipionis Nasicæ, & P.Lentuli ædiliū curulium LXIII africanas, & XL ursos &
elephātos lusisse. L.Æmilio Paulo, C.Licinio Coss. Idib. Martijs principio insequētis an
ni cū in expectatione patres fuissent, maximè quid nam cōsul de Macedonia cuius ea prouin-
cia esset referret, nihil se habere Paulus quod referret, cum nondum legati redissent, dixit. Cæ
terum Brundisij legatos iam esse, bis ex cursu Dyrracium eiectos. Cognitis mox, quæ nosci
prius in rem esset, relaturum : id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectionem suam te-
neret, pridie Id. April. Latinis esse constitutam diem. Sacrificio ritè perfecto, se & Cn. Octaui
um simul senatus censuisset exituros esse: C.Licinio collegæ suo fore curæ se absente, ut si qua
parari mittiue ad id bellum opus sit parentur mittanturq;. Interea legatiōes exterarum natio-
num audiri posse. Sacrificio ritè perfecto, primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleo-
patra regibus uocati sunt. Sordidati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curi-
am procubuerunt: & oratio quàm habitus fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obses
Romæ fuerat: per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cū mi-
nore fratre eius, qui tum Alexandriā tenebat, gerens: & ad Pelusium nauali prælio uictor fue-
rat, & tumultuario opere ponte per Nilum facto transgressus cum exercitu obsidione ipsam
Alexandriam tenebat: nec procul abesse quin potiretur regno opulentissimo uidebatur. Ea le
gati querentes orabant senatum, ut opem regno regibusq; amicis imperio ferrent. Ea merita
PR. in Antiochum, eam apud omnes reges gentesq; autoritatem esse. ut si legatos misissent,
qui denuntiarent non placere senatui socijs regibus bellum fieri, extemplo abscessurus à mœ-
nibus Alexandriæ abducturusq; exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, bre-
ui extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam uenturos cum pudore quodam PR.
quod nullam opem in ultimo discrimine fortunarum tulissent. Moti patres precibus Alexan
drinorum, extemplo C.Popilium Lenatem, & C. Decimium, & C.Hostilium, legatos ad fi-
niendum inter reges bellum miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemęum adire iussi, & nun
tiare, ni absistatur bello, per utrum stetisset, eum non pro amico nec pro socio habituros esse.
His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia quinqua-
tribus ultimis adeò expectati uenerunt, uti nisi uesper esset extemplo senatum uocaturi consu
les fuerint. Postero die senatus fuit, legatiq; auditi sunt. Ii nūtiant, maiore periculo quàm emo
lumento exercitum per inuios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam, quò processisset, re
gem tenere: castra castris propè ita collata esse, ut flumine Enipeo interiecto arceantur: neque
regem pugnandi potestatem facere, nec nostris uim ad cogendum esse: hyemem etiam aspe-
ram rebus gerendis interuenisse, in otio militem ali, nec plus quàm VI frumentum habere.
Macedonum dici XXX millia armatorū esse. Si Ap. Claudio circa Lycnidum satis ualidus
exercitus foret, potuisse ancipiti bello distinere regem: nunc & Appium, & quod cum eo præ-
sidij sit, in summo periculo esse: nisi properè aut iustus exercitus eò mittatur, aut illi inde dedu
cantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naualium partem morbo audisse absum-
ptam, partem, maxime qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, & homines nauibus deesse:
qui sint, neq; stipendium accepisse, neq; uestimenta habere. Eumenen classemq; eius, tanquā
uento allatas naues, sine causa & uenisse, & abisse: nec animum eius regis constare satis uisum.
Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregiè constantem fidem nuntiabant. Legatis auditis
tunc de bello referre sese L.Æmilius dixit. Senatus decreuit ut in octo legiones parē numerū
tribunorum cōsules & populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, nisi qui ho-
norem gessisset. Tum ex omnibus Tr. mil. uti L.Æmilius in duas legiones in Macedoniam
quos eorum uelit eligat, & ut solēni Latinarum perfecto, L.Æmilius Cos. Cn. Octauius Pr.
cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur. Additus est his tertius L.Anicius Pr. cuius
inter peregrinos iurisdictio erat. Eum in prouinciam Illyricum circa Lycnidum Ap.Claudio
succedere placuit. Delectus cura C.Licinio consuli imposita: is VII millia ciuium Romanorū
& equites CC scribere iussus: & socijs nominis Latini septē millia peditum imperare, CCCC
equites: & Cn. Seruilio Galliam obtinenti prouinciam literas mittere, ut DC equites conscri-
beret. Hūc exercitum ad collegam primo quoq; tempore mittere in Macedoniam iussus, ne-
que

que in ea prouincia plus quàm duas legiones esse. eas repleri, ut sena millia peditum, trecenos haberent equites, cæteros equites peditesq́ in præsidijs disponi. Qui eorum idonei ad militādum non essent, dimitti. decem præterea millia peditum imperata socijs, & DCCC equites. Id præsidij additum Anicio præter duas legiones, quas portare in Macedoniam est iussus, quina millia peditum & ducenos habentes, trecenos equites. & in classem quinq; millia naualiū sociūm sunt scripta. Licinius cōsul duabus legionibus obtinere prouinciā iussus: eò addere sociorum decē millia peditum, & DC equites. SC perfectis L. Æmilius Cos. è curia in cōtionem processit orationemq́ talem habuit. Animaduertisse uideor Quirites, maiorem mihi sortito Macedoniam prouinciam gratulationem factam, quàm cum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum inissem: neq; id ob aliam causam, quàm quia bello in Macedonia, quod diu trahitur, existimastis dignum maiestate P. R. exitum per me imponi posse. deos quoque huic fauisse sorti spero, eosdemq́ in rebus gerendis affuturos esse. Hęc partim opinari, partim sperare possum. Illud affirmare pro certo habeo audeoq́, me omni ope adnisurum esse, ne frustra uos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, & senatus decreuit, & (quoniam extemplo proficisci placet neq; ego in mora sum) C. Licinius collega, uir egregius, æque enixè parabit ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos quæ scripsero senatui aut uobis, credite, rumores credulitate uestra ne alatis, quorum autor nemo extabit. Nam nunc quidem quod uulgo fieri hoc præcipuè bello animaduerti, nemo tam famæ contemptor est, cuius non debilitari animus posśit. In omnibus circulis, atq; etiam (si dijs placet) in cōuiuijs sunt qui exercitum in Macedoniam ducant: ubi castra locanda sint sciant, quæ loca præsidijs occupanda, quādo aut quo saltu intranda Macedonia: ubi horrea ponenda, quà terra mari subuehantur cōmeatus: quando cum hoste manus conserendæ, quando quiescendum sit. Nec quid melius faciendum sit modo statuunt, sed quidquid aliter quàm ipsi censuere factum est, consulem ueluti dicta die accusant. Hęc magna impedimēta res gerentibus sunt. Neque enim omnes tam firmi & constantis animi contra aduersum rumorē esse possent, quàm Fabius fuit: qui suum imperium minui per uanitatem populi maluit, quàm secunda fama malè rem gerere. Non sum is qui non existimem admonendos duces esse: imò eum, qui de sua unius sententia omnia gerat, superbum iudico magis quàm sapientem. Quid ergo est? Primum à prudentibus, & propriè rei militaris peritis, & usu doctis monendi imperatores sunt: deinde ab his qui intersunt gerendis loco, qui hostem, qui temporum opportunitatem uidēt, qui in eodem uelut nauigio participes sunt periculi. Itaq; si quis est qui quod è Rep. sit suadere se mihi in eo bello quod gesturus sum confidat, ne deneget operam Reip. & in Macedoniam mecum ueniat: naue, equo, tabernaculo, uiatico etiam à me iuuabitur. Si quem id facere piget, ocium urbanum militiæ laboribus præoptat, è terra ne gubernauerit. Sermonū satis ipsa præbet urbs: loquacitatem suam contineat: nos castrensibus consilijs contentos futuros esse sciat. Ab hac contione, Latinis quæ pridie Calend. April. fuerunt, in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde & Cos. & Pr. Cn. Octauius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, maiore quàm solita frequentia prosequentium consulem celebratum: ac propè certa spe ominatos esse homines, finem esse Macedonico bello, maturumq́ reditum cum egregio triumpho consulis fore. Dum hęc in Italia geruntur, Perseus quod iam inchoatum perficere, quia impensa pecunia facienda erat: non inducebat in animum, ut Gentium Illyriorum regē sibi adiungeret: hoc postquam intrasse saltum Romanos, & adesse discrimē ultimum belli animaduertit, non ultra differendum ratus: cum per Hippiam legatum CCC argenti talenta pactus esset, ita ut obsides ultro citroq́ darentur, Pantaucum misit ex fidisśimis amicis ad ea perficienda. Medeone Labeatidis terræ Pantaucus regi Illyrio occurrit: ibi & iusiurandum ab rege, & obsides accepit. Missus & à Gentio est legatus nomine Olympio, qui iusiurandū à Perseo obsidesq́ exigeret. Cum eodem ad pecuniam accipiendā missi sunt: & autore Pantauco, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent Parmenio & Morcus destinatur. Quibus ita mandatum, uti iureiurando obsidibusq́ & pecunia accepta, tum demum Rhodū proficiscerentur. Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse. Adiunctam

ciuitatem penes quam unam tum rei naualis gloria esset, nec terra, nec mari spem relicturam Romanis. Venientibus Illyrijs, Perseus ab Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea quę cōuenerunt circumfuso agmine equitum facta, quos adesse fœderi sancitæ cum Gentio societatis uolebat rex, aliquantū eam rem ratus animorum ijs adiecturam. & obsides in conspectu omnium dati acceptiq;: & Pellam ad thesauros regios missis qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum Illyrijs legatis Thessalonicæ cōscendere iussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo uenerat: autoribusq; Dione & Polyarato principibus ciuitatis eius, affirmabat Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps iunctæ cum Illyrijs legationis datus est. Eodem tempore ad Eumenen, & ad Antiochum cōmunia mandata, quæ subijcere cōditio rerum poterat. Natura inimica inter se esse liberam ciuitatem & regem. Singulos PR. aggredi, & quod indignius sit, regum uiribus reges oppugnare. Attalo adiutore patrē suum oppressum: Eumene adiuuante, & quadam ex parte etiam Philippo patre suo, Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenen & Prusiam armatos esse. Si Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse: quam iam ex parte sub specie liberandarū ciuitatum suam fecerint: deinde Syriā. Iam Prusiam Eumeni honore præferri, iam Antiochum uictorem præmio belli ab Ægypto arceri. Hęc cogitantē prouidere iubebat, ut aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseuerantes in bello iniusto cōmunes duceret omnium regum hostes. Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenen per speciē captiuorum redimendorum missus legatus erat: uerum occultiora quædam agebant, quæ in præsentia inuisum quidem & suspectum Romanis Eumenē falsis grauioribus. Proditor enim ac * propè hostis habitus, dum inter se duo reges captantes fraude & auaritia certant. Cydas erat Cretensis ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodā populari suo militante apud Persea, inde postea ad Demetriadem semel cum Menecrate quodam, iterum cum Antiocho regijs ducibus sub ipsis mœnibus urbis collocutus fuerat. Eropon quoq;, qui tum missus est, duabus ad eundem Eumenen iam ante legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta & legationes infames quidem erant, sed quid actum esset, quidúe inter reges conuenisset, ignorabatur. Res autem ita se habuit. Eumenes neq; fauit uictoriæ Persei, neq; bello eum inuadere animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quàm ipsorum odijs inter se accensæ. Non ea regum æmulatio, ut æquo animo, Persea tātas adipisci opes tantamq; gloriā quanta Romanis uictis eum manebat, Eumenes uisurus fuerit. Cernebat & Persea iam inde ab initio belli omni modo spem pacis tentasse, & indies magis quo propior admoueretur terror nihil neq; agere aliud neq; cogitare. Romanos quoq; quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, & ipsos duces & senatum non abhorrere à finiendo tam incōmodo ac difficili bello. Hac utriusq; partis uoluntate explorata, quod fieri etiam sua sponte tędio ualidioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam uenditare concilianda gratia magis cupijt. Nam modo ne iuuaret bello Romanos terra mariq;, modo pacis patrādæ cum Romanis paciscebatur mercedem: ne bello interesset M & D. in utroq; non fidem modo se, sed obsides quoq; dare paratū esse ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat cogente metu, & de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat, cōueneratq; ut accepti Cretā mitterent. ubi ad pecuniæ mentionem uentum erat, ibi hæsitabat: & utiq; alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidā, & danti & magis accipiēti mercedem esse. Malebat in spem Romanæ pacis non recusare impensam: sed eam pecuniā perfecta re daturum, interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula cū ipsius ditionis esset, uidere Eumenes nihil interesse an Pellæ pecunia esset: id agere ut partem aliquam pręsentem ferret. Ita nequicq; inter se captati nihil præter infamiam mouere. Nec hęc tantum Perseo per auaritiā est dimissa res, cum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenen, quæ uel parte regni redimenda esset: ac receptus protrahere inimicum mercede onustum, & hostes merito ei Romanos posset facere. Sed etiam Gentij regis parata societas, & tum Gallorum effusorum per Illyricum ingens oblatum auaritia dimissum est. Veniebant X. millia equitū par numerus peditum, & ipsorum iungentium cursum equis, & in uicem prolapsorum equitum uacuos capientium ad pugnā equos. Hi

pacti erant, eques denos presentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obuiam cum dimidia copiarum parte, denuntiare per uicos urbesq́ quæ uiæ propinquæ sunt cœpit, ut commeatus expedirent, frumenti, uini, pecorum ut copia esset. Ipse equos phalerasq́ & sagula donum principibus ferre, & parum auri quod inter paucos diuideret, multitudinẽ credens trahi spe posse. Ad Almanam urbem peruenit, & in ripa fluminis Axij posuit castra: circa Desudabam in medica exercitus Gallorum cõsederat mercedem pactam operiẽs. Eò mittit Antigonũ ex purpuratis unum, qui iuberet multitudinem Gallorũ ad Bylazora (Peoniæ is locus est) castra mouere, principes ad se uenire frequentes. LXXV millia ab Axio flumine & castris regis aberant. Hęc mandata ad eos cum pertulisset Antigonus, adiecissetq́ per uiam quanta omnium preparata cura regis copia multitudini foret, quibusq́ muneribus principes aduenientes uestis argenti equorumq́ excepturus rex esset: de his quidem se coràm cognituros respondent. Illud quod presens pepigissent interrogant, ecquid aurũ, quod in singulos pedites equitesq́ diuidendũ esset, secum adduxisset. Cum ad id nihil responderet, Clondicus regulus eorum, Abi renũtia ergo, inquit, regi: nisi aurum obsidesq́ accepissent, nusquam inde Gallos lõgius uestigium moturos. Hęc relata regi cum essent aduocato consilio, cum quid omnes suasuri essent appareret: ipse, pecuniæ quàm regni melior custos, institit de perfidia & feritate Gallorũ disserere. Multorum iam antè cladibus expertũ, periculosum esse tãtam multitudinẽ in Macedoniam accipere, ne grauiores eos socios habeant quàm hostes Romanos. Quinq́ millia equitũ sat esse, quibus & uti ad bellum possent, & quorum multitudinem ipsi non timeant. Apparebat in omnibus mercedẽ multitudinis timere, nec quicquam aliud: sed cum suadere cõsulenti nemo auderet, remittitur Antigonus qui nuntiaret, quinq́ millium equitũ opera tantum uti regem, cõtemnere multitudinem aliam. Quod ubi audiuere barbari, cęterorũ quidem fremitus fuit indignantium se frustra excitos sedibus suis. Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinq́ millibus quod conuenisset numeraret. Cum aduersus id quoq́ misceri ambages cerneret, inuiolato fallaci nũtio (quod uix sperauerat ipse posse contingere) retro ad Histrum perpopulati Thraciam quà uicina erat uiæ redierunt. Quæ manus quieto sedente rege ad Enipeum, aduersus Romanos Perrębiæ saltum in Thessaliã traducta, non agros tantũ nudare populando potuit, ne quos inde Romani cõmeatus expectarẽt, sed ipsas exscindere urbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne urbibus socijs opitulari possent. Ipsis quoq́ Romanis de se cogitandũ fuisset: quando neq́ manere amissa Thessalia unde exercitus alebatur potuissent, neq́ progredi, cum ex aduerso castra Macedonum, qui ea pependerant spe, haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia Gentium regẽ sibi alienauit. Nam cũ CCC talenta Pellæ missis à Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus est. Inde X talenta ad Pantaucũ missa, eaq́ presentia dari regi iussit: reliquam pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis pręcipit paruis itineribus ueherent: dein cum ad finem Macedoniæ uentum esset, subsisterẽt ibi ac nuntios ab se opperirent. Gẽtius exigua parte pecuniæ accepta, cum assiduè, Pantauco ad lacessendos hostili facto, Romanos stimularetur, M. Perpennã & L. Petilium legatos, qui tum forte ad eum uenerãt, in custodiam coniecit. Hoc audito Perseus, contraxisse eum necessitates ratus ad bellum utiq́ cum Romanis, ad reuocandũ qui pecuniam portabat misit: uelut nihil aliud agens, quàm ut quanta maxima posset pręda ex uicto Romanis reseruaretur. Et ab Eumene Eropon ignotis quæ occulte acta erant, redit. De captiuis actum esse & ipsi euulgauerant, & Eumenes consulem uitandæ suspicionis causa certiorem fecit. Perseus post reditum ab Eumene Eropontis spe deiectus. Antenorẽ & Callippum pręfectos classis cum XL lembis (adiectæ ad hunc numerum quinq́ pristes erant) Tenedum mittit, ut inde sparsæ per Cycladas insulas naues, Macedoniã cum frumẽto petentes, tutarẽtur. Cassandreæ deductæ naues, in portus primũ qui sub Atho monte sunt, inde Tenedũ placido mari cum traiecissent: stantes in portu Rhodias apertas naues Eudamumq́ pręfectum earum, inuiolatas atq́ etiam benigne appellatos dimiserunt. Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias suarum. stantibus in ostio portus Eumenis rostratis quibus Damius pręerat, inclusas esse: circumuectus properè ac summotis terrore hostium

hostium nauibus, onerarias datis qui prosequerentur x lembis in Macedoniam mittit: ita ut in totum prosecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem iam ad Sigium stantem redierunt. Inde Subota (insula est interiecta Eleæ & Atho) traijciunt. Forte postero die quàm Subota classis tenuit, quinque & xxx naues quas hippagogus uocant, ab Elea profectæ cũ equitibus Gallis equisque, Phanas promontorium Chiorũ petebant, unde transmittere in Macedoniam possent: Attalo ab Eumene mittebantur. Has naues per altum ferri cum ex specula signum datum Antenori esset, profectus à Subotis, inter Erythrarũ promontoriũ Chiumque quà arctissimum fretũ est, ijs occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quàm Macedonum classem in illo uagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalum aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis pergamum petere. Sed cum iam appropinquantium forma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum directæque in se proræ, hosteis appropinquare apparuisset: tunc iniecta trepidatio est, cum resistendi spes nulla esset, inhabilique nauium genere, & Gallis uix quietẽ ferentibus in mari. Pars eorum qui propiores continenti littori erãt in Erythream enarunt: pars uelis datis ad Chium naues eiecere, relictisque equis effusa fuga urbem petebant. Sed propius urbem lembi accessuque commodiore cum exposuissent armatos, partim in uia fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt: partim ante portam exclusos: clauserant enim Chij portam, ignari qui fugerent aut sequerentur. DCCC fermè Gallorũ occisi, CC uiui capti: equi pars in mari fractis nauibus absumpti, partim neruos succiderũt in littore Macedones. XX eximiæ equos formæ cum captiuis, eosdem x lembos, quos ante miserat, Antenor deuehere Thessalonicam iussit, & primo quoque tempore ad classem reuerti: Phanis se eos expectaturum. Triduum fermè classis ad urbem stetit. Phanas inde progressi sunt, & spe celerius reuersis x lembis euecti Ægeo mari Delum traiecerunt. Dum hęc geruntur, legati Romani C. Popilius C. Decimius, & C. Hostilius à Chalcide profecti tribus quinqueremibus Delum cum uenissent, lembos ibi Macedonum XL. & V regis Eumenis quinqueremeis inuenerunt. Sanctitas templi, insulæque inuiolatos pręstabat omnes. Itaque permixti Romanis & Macedones, & Eumenis nauales socij, in templo: inducias religione loci præbente, uersabantur. Antenor Persei pręfectus, cum aliquas alto pręferri onerarias naues ex speculis significatũ foret: parte lemborũ ipse insequens, parte per Cyclades disposita, pręter quàm si quæ Macedoniã peterent, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naues: quibus poterat Popilius aut Eumenis naues, succurrebat: sed uecti nocte binis aut ternis plerunque lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus legati Macedones Illyrijque simul Rhodum uenerunt: quibus autoritatem addidit, non lemborum modò aduentus passim per Cycladas atque Ægeum uagantium mare, sed etiam coniunctio ipsa regum Persei Gentijque, & fama cum magno numero peditum equitumque uenientium Gallorum. Et iam cum accessissent animi Dioni ac Polyarato qui Persei partium erant, non benignè modo responsum regibus est, sed palàm pronuntiatum bello finẽ se autoritate sua impositurOS esse: itaque ipsi quoque reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam. Iam ueris principiũ erat, nouique duces in prouinciã uenerant: Cos. Æmilius in Macedoniam, Octauius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandũ aduersus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem utroque parente Carauantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatẽ paternam minus suspecto, Platorem occidit: & duos amicos eius, Ettritũ & Epicadum, impigros uiros: quò tutius regnaret. Fama fuit Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum inuidisse, tanquã his nuptijs adiungenti sibi Dardanorum gentẽ: & similius id uero fecit ducta ea uirgo. Platore interfecto grauis deinde dempto fratris metu popularibus esse cœpit: & uiolentiam insitam ingenio intemperantia uini accendebat. Cæterum, sicut antè dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omneis copias cõtraxit, XV M armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gentem ui aut terrore subigendam cum mille peditibus & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam urbem quinque millia ab Lisso ducit. Socij erant Romanorum: itaque per missos nuntios prius tentati, obsidionem pati quàm dedere sese maluerunt. Carauantium in Cauijs Durnium oppidum aduenientem benignè

nignè accepit: Carauantis altera urbs exclusit: & cum agros eorum effuse uastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Iam & Ap. Claudius, adsumptis ad eum exercitum quem habebat Bullianorum & Apolloniatium & Dyrracinorum auxilijs, profectus ex hybernis circa Genusuum amnem castra habebat: audito fœdere inter Persea & Gentium, & legatorum uiolatorum iniuria accensus, bellum haud dubiè aduersus eum gesturus. Anicius Pr. eo tempore Apollonię auditis quæ in Illyrico gererentur, pręmissisq; ad Appium literis, ut se ad Genusuum opperiretur, triduo & ipse in castra uenit: & ad ea quæ habebat auxilia, Partinorum iuuentutis duobus millibus peditum & equitibus CC. peditibus Epicadus, equitibus Agalsus pręerat. Parabat ducere in Illyricũ, maximè ut Bassanitas solueret obsidione: tenuit impetũ eius fama lemborũ uastantiũ maritimã orã. LXXX erãt lembi, autore Pantauco missi à Gentio ad Dyrracinorum & Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad

* *

to eo tradiderunt se: deinceps ad urbes regionis eius idem faciebant, adiuuante inclinationem animorum clementia in omneis & iustitia prętoris Romani. Ad Scodram inde uẽtum est, id quod belli caput fuerat: nõ eo solum quod Gentius eam sibi ceperat uelut regni totius arcem, sed etiã quod Labeatium gentis munitissima lõgè est & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere urbis quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione occidentis ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes cõfluentes incidunt Oriundi flumini, quod ortum ex mõte Scodro, multis & alijs auctum aquis mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus longè altissimus regionis eius, ab oriente Dardaniam subiectã habet, à meridie Macedoniã, ab occasu Illyricum. Quanquam munitum situ naturali oppidum erat, gensq; id tota Illyriorum & rex ipse tuebatur: tamen prætor Romanus quia prima successerãt prosperè, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, & repentinum ualiturum terrorẽ, instructo exercitu ad mœnia succedit. Quod si clausis portis muros portarumq; turreis dispositis armatis defendissent, uano cum incepto mœnibus pepulissent Romanos. Nunc porta egressi pręlium loco æquo maiore animo commiserunt quàm sustinuerunt. Pulsi enim & fuga cõglobati, cum CC amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tãtum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato cum castra Romana quingentos fermè passus ab urbe abessent, nauem cõscendit & flumine Barbano nauigat in lacum Labeatum, uelut secretum locum petens ad consultandum: sed, ut apparuit, falsa spe excitus, Carauãtium fratrem multis millibus armatorum actis ex ea regione in quam missus erat aduentare. qui postquàm euanuit rumor, tertio post die nauem eadem secundo amni Scodram demisit: pręmissisq; nuntijs ut sibi appellandi prætoris potestas fieret, copia facta in castra uenit. Et principiũ orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremo ad preces lachrymasq; effusus, genibus prætoris accidens in potestatem sese dedit. Primo bonum animum habere iussus, ad cœnam etiam inuitatus, in urbem ad suos redijt, & cum prætore eo die honorifice est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio Tr. militum traditus, uix gladiatorio accepto X talentis ab rege rex ut in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta nihil prius quàm requisitos Petilium Perpennamq; legatos ad se duci iussit: quibus splendore suo restituto, Perpennam extemplo mittit ad cõprehendendos amicos cognatosq; regis. qui Medeonem Labeatium gentis urbem profectus Etleuam uxorem cum filijs duobus Scerdilio Pleuratoq; & Carauantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra XXX dies perfecto, nuntium uictoriæ Perpennã Romam misit: & post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente coniuge ac liberis ac fratre alijsq; principibus Illyriorũ. Hoc unum bellum prius perpetratũ quàm cœptum Romæ auditum est. Quibus diebus hęc agebant, Perseus quoque in magno terrore erat, propter aduentum simul Æmilij noui consulis, quẽ cum ingentibus minis aduentare audiebat, simul Octauij Pr. Nec minus terroris à classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Thessalonicæ Eumenes & Athenagoras pręerant cũ paruo præsidio MM cetratorum. Eò & Androclen præfectum mittit, iussum sub ipsis naualibus castra habere.

habere. Æniam M equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram, ut quocunque litore applicuisse naues hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem. VM Macedonum missa ad præsidium Pythoi & Petræ, quibus præpositi erant Histiæus & Theogenes & Midon. His profectis ripā munire Enipei fluminis aggressus est, quia sicco alueo transiri poterat. Huic ut omnis multitudo uacaret, fœminæ ex propinquis urbibus coactæ cibaria in castra afferebant: miles iussus ex propinquis sylvis

* *

postremo sequi se utrarios ad mare, quod minus CCC passus aberat, iussit, & in littore alios alibi modicis interuallis fodere. montes ingētis altitudinis spem faciebant, eo magis quia nullos apertos euergerent riuos, occultos cōtinere latices, quorum uenæ in mare permanantes undæ miscerētur. Vix deducta summa harena erat, cum scaturigines turbidæ primo & tenues emicare, dein liquidam multam q̄ fundere aquā uelut deūm dono cœperunt. Aliquantum ea quoque res duci famæ & autoritatis apud milites adijcit. Iussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisq̄ ordinibus uadit ad contemplandos transitus, quà descensus facilis armatis, quà in ulteriorem ripam minimè iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoque primum ac ordine ut sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumq̄ ducis fierent prouidit. Vbi omnibus simul pronuntiaretur quod fieret, neq̄ omnes exaudirent, incerto imperio accepto, alios ab se adijcientes, plus eo quod imperatum sit, alios minus facere: clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, & prius hostes quàm ipsos quid paretur scire. Placere igitur, Tr. militum primo pilo legionis secretum edere imperium: illū & dein singulos proximo cuiq̄ in ordine centurioni dicere quid opus facto sit: siue à primis signis ad nouissimū agmē, siue ab extremis ad primos perferēdum imperium sit. Vigiles etiam nouo more scutum in uigiliam ferre uetuit: nō enim in pugnam uigilem ire ut armis utatur, sed ad uigilandum: ut cum senserit hostium aduentum, recipiat se excitetq̄ ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos: deinde ubi fessi sint innixos pilo, capite super marginem scuti posito sopitos stare: ut fulgentibus armis procul conspici ab hoste posit, ipse nihil prouideat. Stationum quoque morem mutauit. armati omnes, & frenatis equis equites, diem totū perstabant. id cum æstiuis diebus urente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equosq̄ fessos, integri sæpe adorti hostes uel pauci plures uexabant. Itaq̄ ex matutina statione ad meridiem decedi, & in postmeridianam succedere alios iussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat. Hęc cum ita fieri placere contione aduocata pronuntiasset, adiecit urbanæ cōtioni conuenientem orationem. Vnum imperatorē in exercitu prouidere & consulere quid agendum sit debere, nunc per se, nunc cum ijs quos aduocauerit in consilium: qui non sint aduocati eos nec palàm nec secreto iactare consilia sua. Militem hęc tria curare debere: corpus ut quàm ualidissimum & pernicissimum habeat, arma apta, cibum paratum ad subita imperia: cætera scire de se dijs immortalibus & imperatori suo curæ esse. In quo exercitu milites cōsul & imperator rumoribus uulgi circumagatur, ibi nihil salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris prouisurum, ut bene gerendæ rei occasionem eis præbeat: illos nihil quod futurum sit quęrere, ubi datum signum sit, tum militarem operam nauare. Ab his præceptis contionem dimisit, uulgo etiā ueteranis fatentibus, se illo primum die tanquam tirones quid agēdum esset in re militari didicisse. Non sermonibus tantum his, cum quanto assensu audissent uerba consulis, ostenderunt: sed rerum præsens effectus erat. Neminem totis mox castris quietum uideres. acuere alij gladios: alij galeas bucculasq̄, scuta alij loricasq̄ tergere: alij aptare corpori arma, expeririq̄ sub his membrorum agilitatē: quatere alij pila, alij micare gladijs, mucronemq̄ intueri: ut facile quis cerneret, ubi primum conserendi manum cum hoste data occasio esset, aut uictoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum. Perseus quoq̄, cum aduentu consulis simul & ueris principio strepere omnia moueriq̄ apud hostes uelut nouo bello cerneret: mota à Phila castra in aduersa ripa posita: nunc ad contemplanda opera sua circumire ducē, haud dubiè transitus speculantem:

* *

norum esse. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regiq; eorum haud mediocrem attulit terrorẽ. Et primo supprimere in occulto famam eius rei est conatus, missis qui Pantaucum inde uenientem appropinquare castris uetarent: sed iam & pueri quidã uisi ab suis erant inter obsides Illyrios ducti, & quo quæq; accuratius curantur, eo facilius loquacitate regiorũ ministrorum emanant. Sub idem tempus Rhodij legati in castra uenerunt, cum ijsdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentẽ iram patrũ excitauere. Multo iniquioribus animis à castrensi cõsilio auditi sunt. Itaq; cum alij præcipites sine responso agendos castris, pronuntiauit post diem quintumdecimum se responsum daturum. Interim, ut appareret quantum pacificantiũ Rhodiorum autoritas ualuisset, consultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibusdã & maximè maioribus natu, per Enipei ripam munitionesq; uim facere: cõfertis & uim facientibus resistere Macedonas nõ posse, ex tot castellis aliquanto altioribus ac munitioribus, quæ ualidis præsidijs insedissent, priore anno deiectos. alijs placebat Octauium cũ classe Thessalonicã petere, & populatione maritimæ oræ distringere copias regias: ut altero ab tergo se ostendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam, nudare aliqua parte trãsitus Enipei cogeretur. Ipsi natura & operibus inexuperabilis ripa uidebatur: & præterquàm quòd tormenta ubique disposita essent, missilibus etiam melius & certiore ictu hosteis uti audierat. Aliò spectabat mens tota ducis: dimissoq; consilio Perræbos mercatores Schœnũ & Menophilum, notæ & fidei iam sibi & prudentiæ homines, accersitos secreto percunctatur, quales ad Perræbiam transitus sint. Cum loca non iniqua esse dicerent, præsidijs autem regis obsideri: spem cepit, si nocte improuiso ualida manu aggressus nec opinãteis esset, deijci præsidia posse. Iacula enim & sagittas & cætera missilia in tenebris, ubi quid petatur procul prouideri nequeat, inutilia esse: gladio comminus geri rem in permixta turba, quo miles Romanus uincat. His ducibus usurus, prætorem Octauium accersitum, exposito quid pararet, Heracleam cum classe petere iubet, & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionẽ Nasicam, Q. Fabium Maximum filium suum cum quinq; delectis millibus Heracleam mittit, uelut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in consilio agitatum erat, uastandam. Secreto indicatum cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde iussi duces itineris ita diuidere uiam, ut quarta uigilia tertio die Pythoum adoriri possent. Ipse postero die, ut distineret regem ab circunspectu rerum aliarũ, prima luce medio in alueo cum stationibus hostium prælium commisit: pugnatumq; utrinq; est leui armatura, nec grauioribus armis in tam inæquali alueo pugnari poterat. Descensus ripæ utriusq; in alueum trecentorum fermè passuum erat: medium spatium torrẽtis alibi aliter cauati paulo plus quàm mille passus patebat. Ibi in medio, spectantibus utrinque ex uallo castrorum hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia melius pugnabant, comminus stabilior & tutior aut parma, aut scuto Ligustino Romanus erat. Meridie ferè receptui cani suis consul iussit: ita eo die diremptum prælium est, haud paucis utrinq; interfectis. Sole orto postero die, irritatis certamine animis etiam acrius concursum est: sed Romani, non ab his tantum cum quibus contractum certamen erat, sed multo magis ab ea multitudine, quæ disposita in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maximè uulnerabantur. Vbi propius ripam hostium subissent, tormẽtis missa etiam ad ultimos perueniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paulo serius recepit suos. Tertio die prælio abstinuit, digressus ad imam partem castrorum, ueluti per deuexum in mare brachium transitum tentaturus. Perseus quod in oculis erat

* *

anni post circumactum solstitium erat, hora diei iam ad meridiem uergebat, iter multo puluere & incalescente sole factum erat. lassitudo & sitis iam sentiebatur, & meridie instante magis accessurum utrunq; apparebat. Statuit sic affectos recenti atque integro hosti non obijcere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum utrinque erat, ut consuli non minore arte ad suos eludendos quàm ad hosteis opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis militum ut maturarent instruere, circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam

gnam accendebat. Ibi primo alacres signum poscebant: deinde quantum incresceret æstus, & uultus minus uigentes & uoces segniores erant, & quidam incumbentes scutis nixiq; pilis stabant. Tum iam apertè primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, & impedimenta constituerent. Quod ubi fieri milites sensere, alij gaudere palàm quod fessos uiæ labore flagrantissimo æstu non coëgisset pugnare: legati circa imperatorem ducesq; externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes, cum pugnaturum consulem credebant. Neque enim ne his cunctationem aperuerat suam. Tunc mutatione consilij subita cum alij silerent, Nasica unus ex omnibus ausus est monere consulem, ne hostem quidem ludificatos priores imperatores, fugiendo certamen manibus emittere. uereri ne nocte abeat sequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ: exercitusq;, sicut prioribus ducibus, per calles saltusq; Macedonicorum montium uagando circumagatur. Se magnopere suadere: dum in campo patenti hostem habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem uincendi amittat. Consul nihil offensus libera admonitione tam clari adulescentis: & ego, inquit, animum istum habui Nasica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli casibus didici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna sit. Non operæ sit stanti nunc in acie docere, quibus de causis hodie quiesse melius sit: rationes aliâs reposcito, nunc autoritate ueteris imperatoris contentus eris. Conticuit adulescens: haud dubiè uidere aliqua impedimenta pugnę consulem, quæ sibi non apparerent. Paulus postquàm metata castra impedimentaq; collocata animaduertit, ex postrema acie triarios primos subducit, deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moueret: postremò hastatos, ab dextro primum cornu singulorum paulatim signorum milites subtrahens. Ita pedites equitibus cum leui armatura ante aciem hosti oppositis, sine tumultu abducti: nec ante quàm prima frons ualli ac fossa perducta est, ex statione equites reuocati sunt. Rex quoque, cum sine detrectatione paratus pugnare eo die fuisset, contentus quod per hostem moram fuisse pugnæ scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis C. Sulpicius Gallus tribunus militum secundæ legionis qui prætor superiore anno fuerat, consulis permissu ad contionem militibus uocatis pronuntiauit: nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda usque ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. Id quia naturali ordine statis temporibus fiat, & sciri antè & prædici posse. Itaque quemadmodum, quia certi solis lunæq; & ortus & occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur: ita ne obscurari quidem, cum condatur umbra terræ, trahere in prodigium debere. Nocte, quam pridie Nonas Septembris insecuta est dies, edita hora luna cum defecisset, Romanis militibus Galli sapientia propè diuina uideri: Macedonas ut triste prodigium occasum regni perniciemq; gentis portendens mouit: nec aliter uates clamor ululatusq; in castris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emersit. Postero die tantus utrique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & regem & consulem suorum quidam quod sine prælio discessum esset accusarent. Regi prompta defensio erat, non eo solum quod hostis prior apertè pugnam detrectans in castra copias reduxisset: sed etiam quod eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem uel mediocris iniquitas loci efficeret, promoueri nõ posset. Consul ad id quod pridie prætermisisse pugnandi occasionem uidebatur, & locum dedisse hosti si nocte abire uellet, tunc quoque per speciem immolandi terere uidebatur tempus, cum luce prima signum propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset. Tertia demum hora, sacrificio rite perpetrato, ad consilium uocauit: atq; ibi quod rei gerendæ tempus esset, loquendo & intempestiue consultando uidebatur quibusdam extrahere: post sermones tamen consul orationẽ habuit. P. Nasica egregius adulescens omnibus ex unus quibus hesterna die pugnari placuit, denudauit mihi suum consilium: idem postea, ita ut transisse in sententiam meam uideri posset, tacuit. Quibusdam alijs absentem carpere imperatorem quàm præsentem monere melius uisum est. & tibi P. Nasica & quicunq; idem quod tu occultius senserunt, non grauabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantũ abest ut me hesternæ quietis pœniteat, ut seruatum à me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse ne quis

F 4 sine

ſine cauſa ueſtrũ credat, recognoſcat agedum mecum, ſi uidetur, quàm multa pro hoſte & aduerſus nos fuerint. Iam omniũ primum quãtum numero nos præſtent, neminẽ ueſtrũ nec antè ignoraſſe, & heſterno die implicatam intuenteis aciem animaduertiſſe certũ habeo. Ex hac noſtra paucitate quarta pars militum præſidio impedimentis relicta erat, nec ignauiſsimum quẽq; relinqui ad cuſtodiam ſarcinarum ſcitis. Sed fuerimus omnes: paruum hoc tandẽ eſſe credimus, quod ex his caſtris in quibus hac nocte manſimus, exituri in aciem hodierno aut ſummum craſtino die, ſi ita uidebitur, dijs bene iuuãtibus ſumus? Nihil ne intereſt, utrum militem, quem neq; uiæ labor hodie neq; operis fatigauerit, requietum, integrum in tentorio ſuo arma capere iubeas, atq; in acie plenum uirium uigentẽ & corpore & animo educas: an longo itinere fatigatum, & onere feſſum, madentẽ ſudore, ardentibus ſiti faucibus, ore atq; oculis repletis puluere, torrentẽ meridiano ſole, hoſti obijcias recenti, quieto, qui nulla re ante conſumptas uires ad prelium adferat? Quis, prò deûm fidem, ita comparatus uel iners atq; imbellis fortiſsimum uirum non uicerit? Quid quod hoſtes per ſummum otium inſtruxerãt aciem, reparauerant animos, ſtabant cõpoſiti ſuis quiſq; ordinibus: nobis tunc repente trepidandum in acie inſtruenda erat, & incompoſitis concurrendum? At Hercule aciem quidẽ inconditam inordinatãq; habuiſſemus: caſtra munita, prouiſam aquationẽ, tutum ad eam iter, præſidijs impoſitis, explorata circà omnia: an nihil noſtri habentes preter nudum campum in quo pugnaremus? Maiores ueſtri caſtra munita, portum ad omneis caſus exercitus ducebant eſſe: unde ad pugnam exirent, quò iactati tempeſtate pugnæ receptũ haberent. Ideo cum munimentis ea ſepiſſent, preſidio quoq; ualido firmabãt: quod qui caſtris exutus erat, etiam ſi pugnando acie uiciſſet pro uicto haberet. Caſtra ſunt uictori receptaculum, uicto perfugium. Quàm multi exercitus, quibus minus proſpera pugnæ fortuna fuit, intra uallum compulſi, tempore ſuo, interdum momento pòſt eruptione facta uictorem hoſtem pepulerunt? Patria altera eſt militaris hec ſedes, uallumq; pro mœnibus, & tentorium ſuum cuiq; militi domus ac penates ſunt. Sine ulla ſede uagi dimicaſſemus, ut quò uictores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimẽtis pugne illud opponitur: Quid ſi hoſtis hac interpoſita nocte abiſſet, quantum rurſus ſequendo eo penitus in ultimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autẽ neq; manſurum eum, neq; in aciem copias eductur ũ fuiſſe certum habeo, ſi cedere hinc ſtatuiſſet. Quanto enim facilius abire fuit cum procul abeſſemus, quàm nunc cũ in ceruicibus ſumus? Nec falleret nos, nec interdiu, nec nocte abeundo. Quid aũt eſt nobis optatius, quàm ut quorum caſtra præalta fluminis ripa tuta, uallo inſuper ſepta ac crebris turribus oppugnare adorti ſumus, eos relictis munimentis agmine effuſo abeunteis in patẽtibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex heſterno die in hodiernum cauſæ fuerunt. Pugnare enim & ipſi mihi placet: & ideò quia per Enipeum amnem ſepta ad hoſtem uia erat, alio ſaltu deiectis hoſtium præſidijs nouum iter aperui: neq; priuſquàm debellauero abſiſtam. Poſt hanc orationem ſilentium fuit, partim traductis in ſentẽtiam eius, partim uerentibus nequicquam offendere in eo quod utcunq; prætermiſſum reuocari non poſſet. Ac ne illo ipſo quidem die aut conſule, aut rege, quod nec feſſos ut pridie ex uia, neq; trepidanteis in acie inſtruẽda & uix dum compoſitos aggreſſurus erat: conſule, quod in nouis caſtris non ligna, non pabulum cõuectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è caſtris exierat: neutro imperatorum uolente, fortuna quæ plus conſilijs humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hoſtium caſtris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, preſidijs ex utraq; ripa poſitis, ut id facere tutò poſſent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant Marrucina & Peligna, duæ turmæ Samnitium equitum, quibus preerat M. Sergius Sylus legatus: & aliud pro caſtris ſtatiuum erat præſidium ſub C. Cluuio legato tres cohortes Firmana Veſtina Cremonenſis, duæ turmæ equitum Placentina & Eſſernina. Cum otium ad flumen eſſet neutris laceſſentibus, hora circiter quarta iumentum è manibus curantium elapſum, in ulteriorem ripam effugit. Quod cum per aquam fermè genuſtenus altam tres milites ſequerentur, Thraces duo id iumentum ex medio alueo in ſuam ripam trahentes: altero in eorum occiſo, receptoq; eo iumento ad ſtationem ſuorum ſe recipiebant. Octingentorum

gentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat: ex his pauci primo, ægrè passi popularem in suo conspectu cæsum ad persequendos interfectores fluuium transgressi sunt: dein plures, postremo omnes, & cum præsidio *

* *

prælium ducit. Mouebat imperij maiestas, gloria uiri, ante omnia ætas, quod maior LX annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq; capessebat. Interuallum, quod inter cetratos & phalanges erat, impleuit legio atq; aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem aduersus clypeatos habebat: aglaspides appellabant. Secundam legionem L. Albinus consularis ducere aduersus leucaspidem phalangem iussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, unde circa fluuium cõmissum prelium erat, elephantes inducti & ala sociorum: & hinc primum fuga Macedonũ est orta. Nam sicut pleraq; noua cõmenta mortalium in uerbis uim habent explendo, cum agi non queadmodum agatur edisseri oportet sine ullo effectu euanescunt: ita tum elephanti in acie nomen tantũ sine usu fuerant. Elephantorũ impetum subsecuti sunt socij nominis Latini, pepuleruntq; leuũ cornu. In medio secunda legio immissa dissipauit phalangẽ: neq; ulla euidentior causa uictoriæ fuit, quàm quod multa passim prelia erant, quæ fluctuantẽ turbarunt primo. deinde disiecerunt phalangẽ: cuius confertæ & intentis horrentis hastis intollerabiles uires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate hastam cogas, confusa strue implicantur: si uero aut ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbãtur: sicut tum aduersus cateruatim incurrẽtes Romanos, & interrupta multifariã acie obuiam ire cogebantur: & Romani quacũque data interualla essent, insinuabant ordines suos. Qui si uniuersa acie in frontem aduersus instructam phalangẽ concurrissent, quod Pelignis principio pugnæ incautè congressis aduersus cetratos euenit, induissent se hastis, nec confertã aciem sustinuissent. Ceterum sicut peditũ passim cedes fiebãt, nisi qui abiectis armis fugerunt: sic equitatus propè integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat: iam à Pydna cum sacris alis equitum Pellam petebat. cõfestim Costocus sequebat̃, Odrysarumq; equitatus. ceteræ quoq; Macedonum alæ integris abibant ordinibus: quia interiecta peditum acies, cuius cedes uictores tenebant, immemores fecerat sequendi equites. Diu phalanx à fronte à lateribus ab tergo cesa est: postremo qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad mare fugiẽtes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos qui in classe erant tendentes, suppliciter uitã orabant. & cum scaphas cõcurrere undiq; ab nauibus cernerent, ad excipiendos sese uenire rati, ut caperent potius quàm occiderent: longius in aquam quidam etiam natantes progressi sunt. Sed cum hostiliter è scaphis cederentur, retro qui poterant nando repetentes terram in aliam fœdiorem pestem incidebant: Elephanti enim ab rectoribus ad littus acti exuenteis obterebant elidebantq;. Facile cõueniebat Romanis nunquam una acie tãtum Macedonum interfectum. Cesa enim ad XX millia hominum sunt: ad sex M qui Pydnam ex acie perfugerant, uiui in potestatem peruenerunt: & uagi è fuga VM hominum capta. Ex uictoribus ceciderunt non plus centum, & eorum multo maior pars Peligni: uulnerati aliquãto plures sunt. Quod si maturius pugnari cœptum esset, ut satis diei uictoribus ad persequendũ superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminẽs nox & fugientes texit, & Romanis pigritiem ad sequẽdum locis ignotis fecit. Perseus ad Pieriam syluam uia militari frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in syluam uẽtum est, ubi plures diuersæ semitæ erãt, & nox appropinquabat, cum perpaucis maximè fidis uia diuertit. Equites sine duce relicti alij aliã in ciuitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius quàm ipse Perseus, quia recta expedita uia ierant, peruenerunt. Rex ad mediam fermè noctem terrore & uarijs difficultatibus uiæ uexatus est. In regia Perseo qui Pellæ preerat Euctus regijq; pueri presto erant: contra ea amicorũ qui alij alio casu seruati ex prelio Pellam uenerant, cum sepe accersiti essent, nemo ad eum uenit. Tres erant tantum cum eo fuge comites, Euãder Cretensis, Neon Boëtius, & Archidamus Ætolus. Cum ijs iã metuens, ne qui uenire ad se abnuerent, maius aliquid mox auderent, quarta uigilia profugit. Secuti eum sunt admodum D Cretẽses: petebat Amphipolim. sed nocte à Pella exierat, properãs ante lucẽ Axium

amnem

amnem traijcere, eum finem sequendi propter difficultatē transitus fore ratus Romanis. Consulem cum se in castra uictor recepisset, ne syncero gaudio frueretur cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse postea deleta Carthagine appellatus, naturalis consulis Pauli, adoptione Africani nepos. Is septimumdecimum tunc annum agēs, quod ipsum curam augebat, dum effuse sequitur hostes in partem aliam turba ablatus erat: & serius cum redisset, tunc demum recepto sospite filio uictoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim cum iam fama pugnæ peruenisset, concursusq́ matronarum in templum Dianæ quam Tauropolon uocant ad opem exposcendam fieret, Diodorus qui præerat urbi metuens ne Thraces quorum duo millia in pręsidio erant urbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarij speciē, literas in foro medio accepit. Scriptum in ijs erat, ad Emathiam classem Romanā appulsam esse, agrosq́ circà uexari: orare præfectos Emathiæ ut præsidium aduersus populatores mittat. His lectis hortatur Thracas, ut ad tuendā Emathiæ oram proficiscantur: magnam eos cædem prædamq́ palatis passim per agros Romanis facturos: simul eleuat famam aduersæ pugnæ: quæ si uera foret, alium super alium recentes ex fuga uenturos fuisse. Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul trāsgressos eos Strymonem uidit, portas clausit. Tertio die Perseus quàm pugnatū erat Amphipolim uenit: inde oratores cū caduceo ad Paulum misit. Interim Hippias & Midon & Pantaucus principes amicorū regis Berœam quò ex acie cōfugerant, ipsi ad cōsulem profecti Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculsæ parabant facere. Cos. nuntijs uictoriæ Q. Fabio filio & L. Lentulo, & Q. Metello cum literis Romam missis, spolia iacentis hostium exercitus peditibus concessit: equitibus prędam circūiecti agri, dum ne amplius duabus noctibus à castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnam castra mouit. Berœa primum, deinde Thessalonica & Pella, & deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi qui proximi erant nondum miserāt legatos: multitudo incondita plurium simul gentiū, turbaq́ quæ ex acie fuga in unum compulsa erat, consilium & consensum ciuitatis impediebat: nec clausæ modò portæ, sed etiam inædificatæ erant. Missi Midon & Pantaucus sub muros ad colloquium Solonis qui pręsidio erat: per eum emittitur militaris turba, oppidum deditum militibus datur diripiendū. Perseus una tantum spe Bisaltarum auxilij tentati, ad quos nequicquam miserat legatos, in contionē processit Philippum secū filium habens, ut & ipsos Amphipolitanos, & equitum peditumq́, qui aut semper secuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquoties dicere incipientē cum lachrymæ præpedissent, quia ipse dicere nequijt, Euandro Cretensi editis quæ agi cum multitudine uellet, de templo descendit. Multitudo sicut ad cōspectum regis fletumq́ tam miserabilē & ipsa ingemuerat lachrymaueratq́, ita Euandri orationē aspernabatur: & quidam ausi sunt media ex contione succlamare, Abite hinc, ne qui pauci supersumus propter uos pereamus. Horū ferocia uocem Euandri clausit. Rex in domū se recepit, pecuniaq́ & auro argentoq́ in lembos qui in Strymone stabāt delatis, & ipse ad flumē descendit. Thraces nauibus se cōmittere non ausi domos dilapsi, & aliæ militaris generis turbæ: Cretenses spem pecuniæ secuti. & quoniā in diuidendo plus offensionum quàm gratiæ erat, L talenta ijs posita sunt in ripa diripienda. Ab hac direptione cum per tumultū naues conscenderent, lembū unum in ostio amnis multitudine grauatum merserūt. Galipsum eo die, postero Samothracā quam petebāt perueniunt: ad duo millia talētum peruecta eò dicuntur. Paulus per omnes deditas ciuitates dimissis qui pręessent, ne qua iniuria in noua pace uictis fieret: retentisq́ apud se caduceatoribus regis, P. Nasicam ignarus fugę regis Amphipolim misit cum modica peditum equitumq́ manu, simul ut Sinticen euastaret, & ad omnes conatus regis impedimento esset. Inter hęc Meliboea à Cn. Octauio capitur diripiturq́: ad Æginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, CC eruptione ex oppido facta amissi sunt, ignaris Æginiensibus debellatū esse. Cos. à Pydna profectus cum toto exercitu die altero Pellam peruenit: & cum castra M passus inde posuisset, per aliquot dies ibi statiua habuit, situm urbis undiq́ aspiciens, quam non sine causa delectam esse regiam aduertit. Sita est in tumulo uergente in occidētem hybernum: cingunt paludes inexuperabilis altitudinis æstate & hyeme,

Rex Bisaltarum responsum.

& hyeme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude quà proxima urbi est, uelut insula eminet aggeri operis ingentis imposita: qui & murum sustineat, & humore circumfusæ paludis nihil lędatur. Muro urbis coniuncta procul uidetur: diuisa est intermurali amni, & eadem ponte iuncta: ut nec oppugnante externo aditum ab ulla parte habeat, nec si quem ibi rex includat, ullum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil prȩter CCC talenta, quæ missa Gentio regi deinde retenta fuerant, inuentum est. Per quos dies ad Pellam statiua fuerunt, legationes frequentes quæ ad gratulandum conuenerant, maximè ex Thessalia, auditæ sunt. Nuntio deinde accepto Persea Samothracam traiecisse, profectus à Pella consul quartis castris Amphipolim peruenit. Effusa omnis obuiam turba cuiuis indicio erat nō bono ac iusto rege ob ra- * *

DECADIS QVINTAE LIBER V.

VICTORIAE nuntij Quintus Fabius & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus quanta potuit adhiberi festinatio celeriter Romā cum uenissent, prȩceptam tamē eius rei lȩtitiā inuenerunt. Quarto pòst die quàm cum rege est pugnatum, cū in circo ludi fierēt, murmur repente populi tota spectacula peruasit, pugnatum in Macedonia & deuictū regem esse: dein fremitus increbuit, postremò clamor plaususq́; uelut certo nuntio uictoriȩ allato est exortus. Mirari magistratus, & quȩrere autorē repentinæ lȩtitiæ: qui postq́; nullus erat, euanuit quidē tanq́; certæ rei gaudiū, omen tamē lȩtum insidebat animis. Quod postq́; ueris nuntijs Fabij Lentuliq́; & Metelli aduentu firmatū est, cū uictoria ipsa tum augurio animorū suorum lȩtabant. Et aliter traditur circensis turbæ nō minus similis ueri lȩtitia. ad X Calend. Octob. ludorum Romanorū secūdo die, C. Licinio cōsuli ad quadrigas mittendas exscendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia uenire diceret laureatas literas dicit. quadrigis misis cōsul currum conscendit: & cum per circum reueheretur ad foros publicos laureatas tabellas populo ostendit. Quibus cōspectis repente immemor spectaculi populus in medium decurrit: eò senatum cōsul uocauit, recitatisq́; tabellis, ex autoritate patrum pro foris publicis denuntiauit populo: L. Æmilium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse: Macedonum exercitum cȩsum fusumq́;, regem cum paucis fugisse: ciuitates omnes Macedoniæ in ditionem PR. uenisse. His auditis clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis domus magna pars hominum ad coniuges liberosq́; lætum nuntium portabant. Tertiusdecimus dies erat ab eo quo in Macedonia pugnatum est. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesq́; decretæ: & S C. factum est, ut consul quos præter milites sociosq́; nauales coniuratos haberet, dimitteret: de militibus socijsq́; naualibus dimittendis referretur, cum legati ab L. Æmilio consule, à quibus præmissus tabellarius esset. Ad VI. Calend. Octob. hora ferè secunda legati urbē ingresi sunt: ingentem secum occurrentium quacunq́; ibant prosequentiumq́; trahentes turbam in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus fortè in curia erat: eò legatos Cos. introduxit. Ibi tantum temporis retenti dum exponerent, quantæ regiæ copiæ peditum equitumq́; fuissent, quod millia ex his cæsa, quot capta forent, quàm paucorum militum iactura tanta hostium strages facta, quam cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum, paratam classem ad persequendum esse, neque terra neque mari elabi posse: eadem hęc paulo pòst in contionem traducti exposuerunt: renouataq́; lȩtitia, cum Cos. edixisset, ut omnes ædes sacræ aperirentur, pro se quisq́; ex contione ad gratias agendas ire dijs: ingentiq́; turba nō uirorum modò sed etiam fœminarum cōferta tota urbe deūm immortalium templa. Senatus reuocatus in curiā supplicatiōes ob rem egregiè gestam ab L. Æmilio Cos. in quinq́; dies circa omnia puluinaria decreuit, hostijsq́; maioribus sacrificari iusit. Naues quæ in Tiberi paratæ instructæq́; stabant, ut si rex posset resistere in Macedoniam mitterentur, subduci & in naualibus collocari: socios naualeis dato annuo stipendio dimitti, & cum his omnes qui in consulis uerba iurauerant: & quod militum Corcyræ, Brundisij, ad mare Superū, aut in agro Larinati esset (omnibus his locis dispositus

exercitus

Lætum omen.

exercitus fuerat, cum quo si res posceret C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro contione populi indicta est ex ante ad V. Idus Octob. cum eo die in quinqꝫ dies. Ex Illyrico duo legati C. Licinius Nerua & P. Decius nuntiarunt, exercitum Illyriorum cęsum, Gētium regem captum in ditione PR. & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicioqꝫ L. Anicij Pr. senatus in triduum supplicationes decreuit, ut Latinæ edictæ à consule sunt in ante IIII. & III. & prid. Id. Nouemb. Tradidere quidam legatos Rhodios nondum missos, post uictoriam nuntiatam, uelut ad ludibrium stolidæ superbię, in senatũ uocatos esse. Ibi Agepolim principẽ eorum ita locutum: missos esse legatos ab Rhodijs ad pacem inter Romanos & Persea faciendam, quod id bellum graue atqꝫ incõmodum Græciæ omni, sumptuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando finito aliter bello, gratulandi sibi de uictoria egregia Romanis opportunitatem dedisset. Hęc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse, Rhodios nec utilitatium Gręciæ, neqꝫ cura impensarum PR. sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea fuisset cura quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, cum Perseus in Thessaliã exercitu inducto per biennium Gręcas urbes, alias obsideret, alias denuntiatione armorum terreret. Tum nullã pacis ab Rhodijs mentionem factam: postqꝫ superatos saltus transgressosqꝫ in Macedoniam Romanos audirent, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationẽ misisse, non ad ullam aliam rem, quàm ad Persea ex imminenti periculo eripiendũ. Cum hoc responso legatos dimissos. Per eosdẽ dies & M. Marcellus ex prouincia Hispania decedens Marcolica nobili urbe capta X. pondo auri, & argenti ad summã sestertium decies in ærarium retulit. Paulus Æmylius Cos. cum castra, ut suprà dictũ est, ad Siras terræ Odomantidicæ haberet, cum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illachrymasse dicitur sortis humanę: quod qui paulo ante non cõtentus regno Macedoniæ Dardanos Illyriosqꝫ oppugnasset, Bastarnarũ ciuisset auxilia: is tum amisso exercitu, extorris regno, in paruam insulã cõpulsus, supplex, fani religione non uiribus suis tutus esset. Sed postquã regem Persea cõsuli Paulo S. legit, miserationem omnem stultitia ignorantis fortunã suam exemit. Itaqꝫ quanqꝫ in reliqua parte literarum minimè regiæ preces erant, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus cuius nominis obliuiscendũ uicto esset: itaqꝫ alteræ literæ cum priuati nominis titulo missæ & petiere & impetrauere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lẽtulus, A. Posthumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectum est, Perseo regium nomen omni ui amplectente. Paulo, ut se suaqꝫ omnia in fidem & clementiam PR. permitteret, contendente. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octauij Samothracã est appulsa. Is quoqꝫ præsenti admoto terrore, modo minis modo spe perlicere ut se traderet cum conaretur, adiuuit in hoc eum res seu casu contracta, seu consilio. L. Attilius illustris adulescẽs cum in contione esse populum Samothracũ animũ aduertisset, à magistratibus petijt, ut sibi paucis alloquendi populi potestatẽ facerent. Permisso, utrũ nos, hospites Samothraces, uere accepimus, an falso sacram hanc insulam & augusti totam atqꝫ inuiolati soli esse? Cum creditæ sanctitati assentirentur omnes, cur igitur, inquit, pollutam homicida sanguine regis Eumenis uiolauit? & cum omnis pręfatio sacrorũ eos quibus non sint puræ manus sacris arceat, uos penetralia uestra cõtaminari cruento latronis corpore sinetis? Nobilis fama erat apud omnes Gręciæ ciuitates, Eumenis regis per Euandrum Delphis propè perpetrata cædes. Itaqꝫ præterqꝫ quod in potestate Romanorum sese insulamqꝫ totã & templum cernebant esse, ne immerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondan qui summus magistratus apud eos erat (regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nuntiaret argui cædis Euandrum Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maiorum comparata, de ijs qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi dicantur. Si confideret Euãder innoxium se rei capitalis argui, ueniret ad causam dicendam: si cõmittere se iudicio non auderet, liberaret religione tẽplum ac sibimet ipse consuleret. Perseus euocato Euãdro, iudicium subeundi nullo pacto autor esse: nec causa nec gratia parem fore. Suberat & ille metus, ne damnatus autorem se nefandi facinoris protraheret. Reliqui quid esset, nisi ut fortiter moriatur. Nihil palàm

abnuere

abnuere Euander. Sed cum ueneno se malle mori quàm ferro dixisset, occultè fugā parabat. Quod cum renuntiatum regi esset, metuens ne, tanq; à se subtracto pœnæ reo, iram Samothracum in se conuerteret, interfici Euandrū iussit. Qua perpetrata temere cæde, subijt extemplo animū, in se nimirum receptam labem quæ Euandri fuisset: ab illo Delphis uulneratū Eumenē, ab se Samothracæ Euandrū occisum: ita duo sanctissima in terris templa, se uno autore sanguine humano uiolata: Huius rei crimen corrupto pecunia Theonda auertitur, ut renuntiaret populo Euandrū sibi ipsum mortē conscisse. Cæterum tanto facinore in unicū relictum amicum, ab ipso per tot casus expertū, proditumq; quia nō prodiderat, omniū ab se abalienauit animos. pro se quisq; transire ad Romanos fugæq; consiliū capere solum propè relictum coēgerunt: Oroandemq; Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in eà regione fecerat: appellat, ut se sublatū in lembum ad Cotym deueheret. Demetrium est portus in promontorio quondā Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub occasum solis deferuntur quæ ad usum necessaria erant, defertur & pecunia quanta clàm deferri poterat. Rex ipse nocte media cum tribus conscijs fugæ per posticum ædium in propinquū cubiculo hortū, atq; inde maceriam ægrè transgressus ad mare peruenit. Oroandes iam tum dum pecunia deferretur primis tenebris soluerat nauem, ac per altum Cretam petebat. Postq; in portu nauis nō inuenta est, uagatus Perseus aliquandiu in litore postremo timens lucem iam appropinquantē, in hospitium redire non ausus, in latere templi prope angulum obscurū delituit. Pueri regij apud Macedonas uocabantur principū liberi ad ministerium electi regis: ea cohors persecuta regem fugientem ne tum quidem abscedebat, donec iussu C. Octauij pronuntiatum est per præconem: regios pueros Macedonasq; alios qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos incolumitatem libertatemq; & sua omnia seruaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent. Ad hanc uocem transitio omnium facta est, nominaq; dabant ad C. Posthumium tribunum militum. Liberos quoq; paruos regios Ion Thessalonicensis Octauio tradidit: nec quisquā præter Philippū maximum natu è filijs cum rege relictus. Tum sese filiumq; Octauio tradidit fortunam deosq; quorum templo erant, nulla ope supplicem iuuanteis accusans. In prætoriam nauem imponi iussus, eodem & pecunia quæ superfuit delata est, extemploq; classis Amphipolim repetit. Inde Octauius regem in castra ad Cos. misit, præmissis literis ut in potestate eum esse & adduci sciret. Secundam eam Paulus sicut erat uictoriam ratus, uictimas cecidit eo nuntio: & consilio aduocato literas Pr. cum recitasset, Q. Ælium Tuberonem obuiam regi misit, cæteros manere in prætorio frequenteis iussit. Non aliâs ad ullum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrū ætate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat: præter quàm quod nec sua nec gentis fama cōparandus, tunc quoq; accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius tantum, patris auiq; quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum eum efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarū Macedonum fecerant. Pullo amictus illo Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculum non poterat donec Cos. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium facerent: Consurrexit Cos. & iussis sedere alijs, progressusq; paulū introeunti regi dextram porrexit summittentemq; se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductū in tabernaculum aduersus aduocatos in consilium considere iussit. Prima percontatio fuit, qua subactus iniuria contra P R bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumq; suum ad ultimum discrimen adduceret. Cum responsum expectantibus cunctis, terrā intuens diu tacitus fleret, rursum Cos. Si iuuenis regnum accepisses, minus equidem mirarer ignorasse te quàm grauis aut amicus, aut inimicus esset P R: nunc uero cum & bello patris tui quod nobiscum gessit interfuisses, & pacis posteaquam cum summa fide aduersus eum coluimus meminisses, quod cōsilium quorum & uim bello & fidem in pace expertus esses, cum ijs tibi bellum esse quàm pacem malle? Nec interrogatus, nec accusatus cum responderet: Vtcunq; tamen hæc siue errore humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habe: multorum regum populorum, casi

bus cognita P R clementia non modò spem tibi, sed propè certam fiduciam salutis præbet. Hæc Græco sermone Perseo, Latinè deinde suis. Exemplum insigne cernitis, inquit, mutationis rerum humanarum: uobis hoc pręcipuè dico iuuenes: ideo in secundis rebus nihil in quenquam superbè ac uiolenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ, cum quid uesper ferat incertum sit. Is demũ uir erit, cuius animũ nec prospera flatu suo efferet, nec aduersa infringet. Consilio dimisso tuendi cura regis Q. Aelio mandatur. Eo die & inuitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hyberna dimissus est: maximam partẽ copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ urbes acceperũt. Hic finis belli, cum quadriennium continuũ bellatũ esset inter Romanos ac Persea fuit: idemq; finis inclyti per Europę plerunq; atq; Asiam omnem regni. Vicesimũ ab Carano qui primus regnauit Persea numerabãt. Perseus Q. Fuluio, L. Manlio Coss. regnũ accepit: à senatu rex est appellatus M. Iunio, A. Manlio Coss. regnauit XI annos. Macedonum obscura admodum fama usq; ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cum cœpisset, Europę se tamen finibus continuit, Græciam omnem & partem Thraciæ atq; Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & XIII annis quibus Alexãder regnauit, primum omnia, quà Persarum propè immenso spatio imperium fuerat, suę ditionis fecit. Arabas hinc Indiamq;, quà terrarum ultimus finis Rubrum mare amplectitur, peragrauit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenq;, inde morte Alexandri distractum in multa regna: dum ad se quisq; opes rapiunt, lacerantes uiribus, à summo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama cum peruasisset in Asiam, Antenor qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. C. Popilius qui ad Delum præsidio nauibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia & statione summotos hostium lembos audiuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem peragendam nauigare Ægyptũ pergit: ut prius occurrere Antiocho posset, quàm ad Alexandreæ mœnia accederet. Cum præterueherentur Asiam legati & Loryma uenissent, qui portus XX paulo amplius millia ab Rhodo abest ex aduerso urbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eo quoq; uictoriæ fama perlata erat) orantes ut Rhodum deueherentur. pertinere id ad famam salutemq; ciuitatis: noscere ipsos omnia quæ acta essent agerenturq; Rhodi, & comperta per se non uulgata fama Romam referre. Diu negantes perpulerunt, ut moram nauigationis breuem pro salute socię urbis paterentur. Postquam Rhodum uentum est, in contionem quoque eos ijdem precibus pertraxerunt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati quàm minuit: omnia enim Popilius, quæ singuli uniuersiq; eo bello hostiliter dixerant fecerantq;, retulit: & uir asper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, uultu truci & accusatoria uoce, ut cum propriæ simultatis nulla causa cum ciuitate esset, ex unius senatoris Romani acerbitate, qualis in se uniuersi senatus animus esset, cõiectarent. C. Decimij moderatior oratio fuit, qui in plerisq; eorum quæ cõmemorata à Popilio essent, culpã non penes populũ, sed penes paucos concitores uulgi esse dixit, eos uenalẽ linguã habenteis decreta plena regiæ assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet quàm pœniteret, quæ omnia, si tamen populo foret, in capita noxiorum uersura. Cũ magno assensu auditus est, non magis eo quod multitudinis noxam eleuabat, quàm quod culpam in autores uerterat. Itaq; cum principes eorum Romanis respõderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorũ fuit, qui quę Popilius obiecerat diluere utcunq; conati sunt, quàm eorũ qui Decimio in autoribus ad piaculum noxæ obijciendis assensi sunt. Decretũ igitur extemplo, ut qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse, quid aut fecisse conuincerentur capitis condemnarentur. Excesserunt urbe sub aduentũ Romanorum quidam, alij mortem sibi consciuerunt. Legati non ultrà quàm quinq; dies Rhodi morati, Alexandriã proficiscuntur. Nec eo segnius iudicia ex decreto eorum his facto Rhodi exercebantur, quàm perseuerantiam in exequenda re Decimij lenitas. Cum hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat: cęteraq; Ægypto potitus, relicto Memphi maiore Ptolemæo, cui regnũ quæri suis uiribus simulabat, ut uicto

ut uictorem mox aggrederet, in Syriam exercitum abduxit. Nec huius uoluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ & sorore adiuuante & non repugnantibus fratris amicis ratus: primum ad sororem, deinde ad fratrē amicosq́ eius non prius destitit mittere quàm pacem cum ijs confirmaret. Suspectum Antiochum effecerat, quod cætera Ægypto sibi tradita Pelusij ualidum relictum erat præsidium: apparebat claustra Ægypti teneri, ut cum uelit rursus exercitū induceret. Bello intestino cum fratre eum exitum fore, ut uictor fessus certamine nequaq́ par Antiocho futurus esset. Hęc prudenter animaduersa à maiore, cum assensu minor frater quiq́ cum eo erant acceperunt, soror plurimum adiuuit, nō consilio modò, sed etiā precibus. Itaq́ cōsentientibus cunctis pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem aduersante: quæ in bello non per obsidionem modò, sed etiam postq́ à mœnibus abscessum est, quia nihil ex Ægypto subuehebatur, omnium rerum attenuata inopia erat. His cum lętari Antiochum cōueniens esset, si reducendi eius causa exercitum Ægyptum induxisset, quo specioso titulo ad omneis Asiæ & Gręciæ ciuitates legationibus recipiendis literisq́ dimittendis usus erat: adeo est offensus, ut multo acrius infestiusq́ aduersus duos, quàm antè aduersus unū pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse primo uere cum exercitu Ægyptum petēs in Cœlen Syriā processit. Circa Rhinocolura Ptolemęi legatis agentibus gratias quod per eum regnum patrium recepisset, petentibusq́ ut suum munus tuerēt, & diceret potius quid fieri uellet, quàm hostis ex socio factus ui atq́ armis ageret, respondit: non aliter neq́ classem reuocaturum, neq́ exercitum reducturum, nisi sibi & tota Cypro & Pelusio agroq́ qui circa Pelusiacū ostium Nili esset cederet: diemq́ pręstituit, intra quam de conditionibus peractis responsum acciperet. Postquam dies data induciis præteriit, nauigantibus hostio Nili ad Pelusium per deserta Arabiæ ad Memphim incolebant, & ab cæteris Ægyptijs partim uoluntate, partim metu, ad Alexandriā modicis itineribus descendit. Ad Leusinem transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani occurrerunt. Quos cum aduenienteis salutasset, dextramq́ Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptū habēteis tradit, atq́ omnium primum id legere iubet. Quibus perlectis, cum se consideraturum adhibitis amicis quid faciendum sibi esset dixisset: Popilius pro cætera asperitate animi uirga quā in manu gerebat circūscripsit regem, ac prius quàm hoc circulo excedas, inquit, redde responsum senatui quod referam. Obstupefactus tam uiolento imperio parumper cū hæsitasset: Faciam, inquit, quod censet senatus. Tum demum Popilius dextrā regi tanquam socio atq́ amico porrexit. Die deinde finita cum excessisset Ægypto Antiochus, legati cōcordia etiam autoritate sua inter fratres firmata, inter quos uix dum cōuenerat, pars Cyprum nauigant: & inde quæ iam uicerat prælio Ægyptias naues classem Antiochi dimittunt. Clara ea per genteis legatio fuit, quod haud dubiè adempta Antiocho Ægyptus habenti iam, redditumq́ patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. Coss. eius anni sicut alterius clarus consulatus insigni uictoria, ita alterius obscura fama, quia materiā res gerendi non habuit. Iam primum cū legionibus ad conueniendum diem dixit, nō auspicato templum intrauit: uitio diem dictam esse augures, cū ad eos relatum est, decreuerunt. Profectus in Galliam circa Macros cāpos ad monteis Siciminā & Papinū statiua habuit: deinde circa eadem loca cum socijs nominis Latini hybernabat. Legiones Romanæ, quod uitio dies exercitui ad cōueniendum dicta erat, Romæ manserant. Et prętores, pręter C. Papyrium Carbonē cui Sardinia euenerat, in prouincias iēre: eum ius dicere Romæ (nam eam quoq́ sortem habebat) inter ciues & peregrinos patres cēsuerant. Et Popilius & ea legatio quæ missa ad Antiochum erat Romam rediit: retulit cōtrouersias inter reges sublatas esse, exercitumq́ ex Ægypto in Syriam reductum. Post ipsorū regum legati uenerunt: Antiochi legati referentes omni uictoria potiorem pacem regi quæ senatui placuisset uisam, eumq́ haud secus quàm deorū imperio legatorū Romanorū iussis paruisse. gratulati deinde uictoriam sunt, ad quam ope si quid imperatum foret adfuturum regem fuisse. Ptolemæi legati cōmuni nomine regis & Cleopatrę gratias egerunt. plus eos S P Q R. quàm parentibus suis, plus quàm dijs immortalibus debere: per quos obsidione miserrima liberati essent,

regnum patrium propè amiſſum recepiſſent. Reſpõſum ab ſenatu eſt, Antiochum rectè atq; ordinè feciſſe quòd legatis paruiſſet, gratumq; id eſſe S P Q R. Regibus Ægypti Ptolemæo Cleopatræq; ſi quid per ſe boni commodiq; eueniſſet, id magnopere ſenatum lætari, daturumq; operã ut regni ſui maximum ſemper præſidium poſitum eſſe in fide populi Romani ducant. Munera legatis ut ex inſtituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatum. Literæ deinde Macedonia allatæ, quæ uictoriæ lętitiam geminarent: Perſea regem in poteſtatem C o s. ueniſſe. Dimiſsis legatis, diſceptatũ inter Piſanos Lucenſesq; legatos: Piſanis querentibus agro ſe à colonis Romanis pelli, Lucenſibus affirmantibus eum de quo agatur à triumuiris agrum ſibi aſsignatum eſſe. Senatus qui de finibus cognoſcerent ſtatuerentq; quinqueuiros miſit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blaſionẽ, T. Sempronium Muſcam, L. Næuium Balbum, C. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene & ab Attalo, & ab Athenæo fratribus cõmunis legatio de uictoria gratulatum uenit. Et Maſgabæ regis Maſaniſſæ filio Puteolis nauem egreſſo præſto fuit obuiam miſſus cum pecunia L. Manlius quæſtor, qui Romam eum publico ſumptu perduceret. Aduenienti extemplo ſenatus datus eſt. Is adoleſcens ita locutus eſt, ut quę rebus grata erant, gratiora uerbis faceret. Commemorauit quot pedites equitesq;, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater ſuus in Macedoniam miſit. Sed duas res ei rubori fuiſſe, unam quod rogaſſet eum per legatos ſenatus quæ ad bellũ opus eſſet, & non imperaſſet, alteram quòd pecuniam ei pro frumento miſiſſet. Maſaniſſam meminiſſe regnum populo Romano partum auctumq; & multiplicatum habere: uſu regni contentum, ſcire dominium & ius eorum qui dederint eſſe. Sumere itaque eoſdem non ſe rogare æquum eſſe, neque emere ea ex fructibus agri ab ſe dati quæ ibi proueniant. Id Maſaniſſæ ſatis eſſe & fore, quod populo Romano ſupereſſet. Cum ijs mandatis à patre profectum, poſtea conſecutos equites, qui deuictam Macedoniam nuntiarent: gratulatumq; ſenatui iuberent indicare, tantæ eam rem lętitiæ patri ſuo eſſe, ut Romam uenire uelit Iouiq; Opt. Max. in Capitolio ſacrificare & grates agere: id, niſi moleſtum ſit, ut ei permittatur ab ſenatu petere. Reſponſum regulo eſt: Facere patrem eius Maſaniſſam quod uirum gratum bonumq; facere deceat, ut pretium honoremq; debito beneficio addat. Et populũ Romanũ ab eo bello punico forti fideliq; opera adiutum, & illum fauẽte regnum populo Romano adeptum: æquitate ſua poſtea trium regum bellis deinceps, omnibus functum officijs. Victoria uero populi Romani lętari eum regem mirum non eſſe, qui ſortem omnem fortunæ regniq; ſui cum rebus Romanis immiſcuiſſet. Grates dijs pro populi Romani uictoria apud ſuos penates ageret, Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoq; ſatis ſuo ac patris nomine eſſe. Ipſum relinquere regnum & Africa excedere, præterquam quod illi inutile eſſet, non eſſe è Rep. P R. ſenatum cenſere. petenti Maſgabæ ut Hanno Hamilcaris filius hoſpes in locum exigeret. Munera ex ſenatus conſulto emere regulo quæſtor iuſſus ex C pondo argenti, & proſequi eum Puteolos, omnemq; ſumptum quoad in Italia eſſet prębere, & duas naues conducere quibus ipſe comitesq; regis in Africã deueherentur: & comitibus omnibus liberis ſeruiſq; ueſtimenta data. Haud ita multò pòſt de altero Maſaniſſæ filio Miſagene literæ allatæ ſunt, miſſum eum ab L. Paulo poſt deuictũ Perſea in Africã cũ equitib9 ſuis, nauigantẽ diſperſa claſſe in Hadriatico mari Brundiſiũ tribus nauibus ægrũ delatũ. Ad eum cum ijſdẽ muneribus, quæ data Romæ fratri eius erant, L. Stertinius quæſtor Brundiſium miſſus: iuſſusq; curare ut ædes hoſpi-

* *

In quatuor urbanas tribus deſcripti erãt libertini, pręter eos quibus filius quinquenni maior ex SC eſſet. Eos ubi proximo luſtro cenſi eſſent cenſeri iuſſerunt: & eos qui prædiũ prædia' ue ruſtica pluris ſeſtertium X X X millium haberent, cenſendi ius factum eſt. Hoc cum ita ſeruatum eſſet, negabat Claudius ſuffragij lationem iniuſſu populi cenſorem cuiquam homini, nedum ordini uniuerſo adimere poſſe. Neque enim ſi tribu mouere poſſet, quod ſit nihil aliud quàm mutare iubere tribum, ideo omnibus V & X X X tribubus emouere poſſe: id eſt ciuitatem libertatemq; eripere, non ubi cenſeatur finire, ſed cenſu excludere. Hęc inter ipſos diſceptata: poſtremo eò deſcenſum eſt, ut ex IIII urbanis tribubus unã palàm in atrio Libertatis ſortiren-

sortirentur, in quam omnes qui seruitutẽ seruissent cõijcerent. Exquilinæ sors exijt: in ea Tib. Gracchus pronuntiauit libertinos omneis censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatũ fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cœpto perseuerasset: & Claudio qui non impedisset. Plures quàm à superioribus, & senatu emoti sunt: & equos uendere iussi: omnes ijdem ab utroque & tribu remoti, & ærarij facti: neque ullius quem alter notaret, ab altero leuata ignominia. Petentibus ut ex instituto ad sartatecta exigenda, & ad opera quæ locassent probanda, anni & bimensis tempus prorogaretur: Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodem anno C. Cicereius ædem in monte Albano dedicauit, quinquennio postque uouit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Posthumius Albinus. Q. Ælio, M. Iunio Coss. de prouincijs referẽtib. censuere patres duas prouincias Hispaniam rursus fieri, quæ una per bellũ Macedonicum fuerat: & Macedoniã Illyricumque eosdem L. Paulum, & L. Aniciũ obtinere, donec de sententia legatorũ & res bello turbatas, & statum alium eius regni formando cõposuissent. Coss. Pisæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditũ, & equitum quadringentis. Prætorũ sortes fuere, Q. Cassij urbana, M. Iuuentij Taluæ inter peregrinos, Tib. Claudij Neronis Sicilia, Cn. Fuluij Hispania citerior, C. Licinij Neruæ ulterior, A. Manlio Torquato Sardinia obuenerat: nequijt ire in prouinciam, ad res capitaleis quærendas ex SC retentus. De prodigijs deinde nuntiatis senatus est cõsultus. Ædes deorũ penatiũ in Velia de cœlo tacta erat, & in oppido Mineruio duæ portæ & muri aliquantũ. Anagniæ terra pluerat, & Lanuuij fax in cœlo uisa erat. Et Calatiæ in publico agro M. Valerius ciuis Romanus nuntiabat è foco suo sanguine per triduum & duas noctes manasse. Ob id maxime Xuiri libros adire iussi, supplicationẽ in diem unum populo edixerũt, & L capris in foro sacrificauerũt: & aliorũ prodigiorũ causa diem alterũ supplicatio circa omnia puluinaria fuit, & hostijs maioribus sacrificatũ est, & urbs lustrata. Inde quod ad honorẽ deûm immortalium pertineret, decreuit senatus, ut quoniã perduelles superati Perseus & Gentius reges cum Macedonia atque Illyrico in potestate PR. essent: ut quanta dona Ap. Claudio, M. Sẽpronio Coss. ob deuictũ Antiochum regẽ data ad omnia puluinaria essent, tãta Q. Cassius & M. Iuuentius Prr. curarent danda. Legatos deinde, quorũ de sententia impp. L. Paulus, L. Anicius, cõponerent res, decreuerunt: decẽ in Macedoniam, quinque in Illyricũ. In Macedoniam sunt hi nominati. A. Posthumius Luscus, C. Claudius, ambo censorij: C. Licinius Crassus collega in consulatu Pauli, tum prorogato imperio prouinciã Galliã habebat. His cõsularibus addidere Cn. Domitium Ænobarbũ, Ser. Cornelium Syllã, L. Iuniũ, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentiũ Varronẽ. In Illyricum autẽ hi nominati, P. Ælius Ligus cõsularis. C. Cicereius, & Cn. Bæbius Pamphilus (hic priore anno, Cicereius multis antè annis Pr. fuerat) P. Terẽtius Tusciueicanus, P. Manilius. Moniti deinde Coss. à patrib9, ut quoniam alterũ ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliã oporteret: primo quoque tempore prouincias aut cõpararent inter se, aut sortirentur. sortiti sunt. M. Iunio Pisæ obuenerunt (quẽ prius quàm in prouinciã iret, legationes quæ undique Romam gratulatũ cõuenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Ælio Gallia. Cæterum quanque tales uiri mitterẽtur, quorũ de consilio sperari posset impp. nihil indignum nec clementia, nec grauitate PR. decreturos esse: tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent. Omniũ primũ liberos esse placebat Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma PR. non liberis seruitutẽ. sed contrà seruientibus libertatẽ afferre: ut & in libertate gentes quæ essent, tutam eam sibi perpetuamque sub tutela esse: & quæ sub regibus uiuerent, & in præsens tempus mitiores eos iustioresque respectu populi Romani habere se: & si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum eius uictoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoque Macedonici, quod ingens uectigal erat, locationesque prædiorum rusticorũ tolli placebat. Nam neque sine publicano exercere posse: & ubi publicanus est, ibi aut ius publicũ uanum, aut libertatẽ socijs nullã esse. Ne ipsos quidẽ Macedonas idem exercere posse: ubi in medio præda administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum & certaminis defore. Commune consilium gentis

Prudens Roma[norum] consilium in componenda seditione Macedonum.

esset, ne improbum uulgus à senatu aliquando libertatē salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam, ut suum quæq; consilium haberet, placuit: & dimidium tributi quàm quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere. Similia his & in Illyricum mandata: cætera ipsis imperatoribus legatisq; relicta, in quibus præsens tractatio rerum certiora subiectura erat cōsilia. Inter multas regum gentiumq; & populorum legationes Attalus frater regis Eumenis maxime conuertit in se omnium oculos animosq;. exceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerūt, haud paulo benignius quàm si ipse rex Eumenes uenisset. Adduxerāt eum duæ in speciem honestæ res, una gratulatio conueniens in ea uictoria quam ipse adiuuisset: altera querimonia Gallici tumultus, Aduertæq; gladijs regnum in dubium adductum esse. Suberat & secreta spes honorum præmiorumq; ab senatu, quæ uix salua pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoq; nō boni autores, qui spe cupiditatem eius elicerent: eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ esse, tāquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Persi fido socio. Itaque uix statui posse, utrum quæ pro se, an quæ contra fratrem petiturus esset, ab senatu magis impetrabilia forent: adeò uniuersos omnia & huic tribuere, & illi uero negare. Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui quantum spes spopondisset cuperent, ni unius amici prudens monitio uelut frenos animo eius gestienti secundis rebus imposuisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad id ipsum à nō securo Eumene Romam missus speculator rerum quæ à fratre agerentur, monitorq; fidus si decedi fide uidisset. Is ad occupatas iam aures sollicitatumq; iam animum cum uenisset, aggressus tempestiuis temporibus rem propē prolapsam restituit: alijs alia regna creuisse rebus dicendo, regnum eorum nouum, nullis uetustis fundatum opibus fraterna stare concordia: quod unus nomen regium & præcipuum capitis insigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum uero, quia ætate proximus, quis nō pro rege habeat: neq; eo solum quia tantas præsentes eius opes cernat, sed quod haud ambiguum propè diem regnaturum eum infirmitate ætateq; Eumenis esset nullam stirpem liberūm habentis. (nec dum enim agnouerat eum qui postea regnauit.) Quid attineret uim afferre rei sua sponte mox ad eum aduenturæ? Accessisse etiam nouam tempestatē regno tumultus Gallici, cui uix consensu & concordia regum resisti queat. Si uero ad externum bellum domestica seditio adjiciatur, sisti non posse: nec aliud eum quàm ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum. Si utraq; gloriosa res esset, & seruasse fratri regnū & eripuisse, seruati tamen regni quæ iuncta pietati sit potiorem laudem fuisse. Sed enimuero cū detestabilis altera res & proxima parricidio sit, quid ad deliberationē dubij superesse? Vtrum enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? si partem: ambo infirmos distractis uiribus, & omnibus iniurijs obnoxios fore. Si totum, priuatum'ne ergo maiorem fratrem, an exulem illa ætate, illa corporis infirmitate, an ultimum mori iussurum? Egregium enim ut fabulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur, Persei exitum uideri: qui ex fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, uelut præsentibus dijs exigentibus pœnas, ad pedes uictoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamq; laudaturos, si fidem ad ultimum fratri præstitisset. Hæc plus ualuere in Attali animo. Itaq; introductus in senatum, gratulatus uictoriam, & sua merita eo bello, fratrisq; (si qua erant) & Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petijt ut legatos mitteret ad eos, quorum autoritate ab armis auocarentur. His pro regni utilitate editis mandatis, Ænum sibi & Maroneam petijt. Ita destituta eorum spe, qui fratre accusato partitionem regni petiturum crediderant, curiam excessit. Vt raro aliàs quisquam rex aut priuatus, tanto fauore tantoq; omnium assensu est auditus: omnibus honoribus muneribusq; & præsens est cultus, & proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæq; legationes, Rhodiorum maxime legati ciuitatem conuerterunt. Nam cum primo in ueste candida uisi essent, quod & gratulanteis decebat, &, si sordidam uestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant: postquam consulti ab Marco Iunio consule patres, stantibus in comitio legatis, an locum lautia senatumq; darent, nullum

hospitale

hospitale ius in ijs seruandum censuerunt: egressus è curia consul, cum Rhodij gratulatū se de uictoria purgatumq; ciuitatis crimina dicentes uenisse, petissent ut senatus sibi daretur, pronuntiat: socijs & amicis, & alia comiter atq; hospitaliter præstare Romanos & senatum dare consuesse: Rhodios non ita meritos eo bello, ut amicorū sociorum numero habendi sint. His auditis prostrauerunt se omnes humi, consulemq; & cunctos qui aderant orantes, ne noua falsaq; crimina plus obesse Rhodijs æquum censerent, quàm antiqua merita quorum ipsi testes essent. Extemplo ueste sordida sumpta domos principum cum precibus ac lachrymis circumibant orantes ut prius cognoscerent causam quàm condemnarentur. Marcus Iuuentius Talua prætor cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, populū aduersus Rhodios incitabat: rogationemq; promulgauerat, ut Rhodijs bellum indiceretur, & ex magistratibus eius anni deligerent qui ad id bellum cum classe mitteretur, se eum sperans futurū esse. Huic actioni Marcus Antonius & Marcus Pomponius tribuni plebis aduersabantur. Sed & prętor nouo maloq; exemplo rem ingressus erat, quod ante non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua unius sententia rogationem ferret: uellent iuberent ne Rhodijs bellum indici: cum antea semper prius senatus de bello consultus esset, deinde ad populum latum. & tribuni plebis: cum ita traditum esset ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis suadendi dissuadendiq; legem potestas facta esset: eo q; persæpe euenisset, ut qui non professi essent se intercessuros, animaduersis uitijs legis ex ratione dissuadentium, intercederent: & qui ad intercedendum uenissent, desisterent uicti autoritatibus suadentium legem. Tum inter prętorem tribunosq; omnia intempestiue agendi certamen erat. Tribuni festinationem prætoris ante tempus intercedendo in aduentum im- * *

* *

peccauerimus ne adhuc dubium est, pœnas ignominias omnes iam patimur. Antea Carthaginiensibus uictis, Philippo Antiocho superatis, cum Romam uenissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum uobis Patres conscripti, ex curia in Capitolium ad deos uestros dona ferentes: nunc ex sordido diuersorio uix mercede recepti, ac propè hostium more extra urbem manere iussi, in hoc squalore uenimus in curiam Romanam Rhodij, quos prouincijs nuper Lycia atq; Caria, quos præmijs atq; honoribus amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosq; liberos esse, ut audimus iubetis, cum seruierint antequàm uobiscum bellarent (nec cuiusquam fortunæ inuidemus, imò agnoscimus clementiam populi Romani) Rhodios qui nihil aliud quàm quieuerunt hoc bello hostes ex socijs facturi estis? Certe quidem uos estis Romani, qui ideo felicia bella uestra esse, quia iusta sint prę uobis fertis: nec tam exitu eorū quod uindicatis, quàm principijs, quod nō sine causa suscipiatis, gloriamini. Messana in Sicilia oppugnata, Carthaginienses, Athenæ oppugnatæ, & Græcia in seruitutē petita, & adiutus Annibal pecunia auxilijs Philippum hostē fecerunt. Antiochus ipse ultro, ab Ætolis hostibus uestris accersitus, ex Asia classe in Græciam traiecit: Demetriade & Chalcide & saltu Thermopylarum occupato, de possessione imperij uos deijcere conatus. Cum Perseo, socij uestri oppugnati, alij interfecti reguli principesq; gentiū aut populorū, causa belli uobis fuere. Quem tandem titulum nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrego ciuitatis causam à Polyarato & Dione ciuibus nostris, & ijs quos ut traderemus uobis adduximus. Si omnes Rhodij æque noxij essemus, quod nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus fauimus, & quēadmodum Antiochi Philippiq; bello, pro uobis aduersus reges, sic nunc pro rege aduersus uos stetimus. Quemadmodum soleamus socios iuuare, & quàm impigrè capessere bella, C. Liuium, L. Æmilium Regillum interrogate, qui classibus uestris in Asia præfuerunt. Nunquam uestræ naues pugnauere sine nobis: nostra classe pugnauimus semel ad Samum, iterum in Pamphylia aduersus Annibalem imperatorē: quæ uictoria nobis eo gloriosior est, quod cum ad Samum magnam partē nauium aduersa pugna & egregiam iuuentutem amisissemus, ne tanta quidem clade territi, iterum ausi sumus regię classi ex Syria uenienti obuiam ire. Hęc non gloriandi causa retuli, neq; enim ea nunc nostra est fortuna: sed ut admonerem quēadmodum adiuuare socios solerent Rhodij. Pręmia Philippo & Antiocho deuictis

deuictis amplissima accepimus à uobis. Si quæ uestra nunc est fortuna deûm benignitate & uirtute uestra, ea Persei fuisset, & præmia petitum ad uictorem regem uenissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecunia ne à nobis adiutum, an frumento? auxilijs terrestribus an naualibus? Quod præsidiũ tenuisse nos? Vbi pugnasse, aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si quæreret, ubi miles noster, ubi nauis intra præsidia sua fuisset, quid responderemus? Causam fortasse diceremus apud uictorem, quemadmodum apud uos dicimus. Hoc enim legatos utroque de pace mittendo consecuti sumus, ut ne ab utraque parte gratiã iniremus, ab altera etiam crimen & periculum esset. Quanquã Perseus uere obijceret, id quod uos non potestis Patres conscripti: nos principio belli misisse ad uos legatos, qui pollicerentur uobis quæ ad bellum opus essent: naualibus armis, iuuentute nostra, sicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore. ne præstaremus per uos stetit, qui de quacunque causa tum aspernati nostra auxilia estis. Neque fecimus igitur quicquam tanquam hostes, neque bonorum sociorum defuimus officio, sed à uobis prohibiti præstare fuimus. Quid igitur? nihil ne factum neque dictum est in ciuitate uestra Rhodij quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus? Hinc iam non quod factum est defensurus sum: non adeò insanio, sed publicam causam à priuatorum culpa segregaturus. Nulla enim est ciuitas quæ non & improbos ciues aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud uos fuisse audiui, qui assentando multitudini grassarentur: & secessisse aliquando à uobis plebem, nec in potestate uestra Remp. fuisse. Si hoc in hac tam bene morata ciuitate accidere potuit, mirari quisquam potest aliquos fuisse apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem nostram consilijs deprauarent? qui tamen nihil ultra ualuerunt, quàm ut in officio cessaremus. Non præteribo id, quod grauissimum est in hoc bello crimen ciuitatis nostræ. Legatos eodem tempore & ad uos & ad Persea de pace misimus, quod infelix consilium furiosus (ut postea audiuimus) orator stultissimum fecit: quem sic locutum constat, tanquam C. Popilius legatus Romanus, quem ad summouendos à bello Antiochum & Ptolemæum reges misistis, loqueretur. Sed tamen ea siue superbia siue stultitia appellanda est, eadem quæ apud uos & apud Persea fuit. Tam ciuitatum quàm singulorum hominum mores sunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces quædam timidæ, in uinum, in uenerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum fama est celerem & supra uires audacem esse ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem & uix in ea quibus fidit ingredientem. Non negauerim & totam Asiæ regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonẽ esse, quod excellere inter finitimas ciuitates uideamur: & id ipsum non tam uiribus nostris, quàm uestris honoribus ac iudicijs. Satis quidem & tunc in præsentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso uestro dimissa. si tum parum ignominiæ pensum est, hæc certe tam miserabilis ac supplex legatio, etiã insolentioris quàm illa fuit, legationis satis magnum piaculum esset. Superbiam uerborum præsertim iracundi oderunt, prudentes irrideret, utique si inferioris aduersus superiorem est: capitali pœna nemo unquam dignam iudicauit. Id enim uero periculum erat ne Romanos Rhodij contemnerent: etiam deos aliqui uerbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictum audimus. Quid igitur superat quod purgamus, si nec actum hostile ullum nostrum est, & uerba tumidiora legati offensionem aurium non perniciem ciuitatis meruerunt? Voluntatis nostræ tacitæ uelut litem æstimari uestris inter uos sermonibus audio P. C: fauisse nos regi & illum uincere maluisse: ideo bello persequendos esse credunt. Alij uestrum, uoluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neque moribus, neque legibus ullius ciuitatis ita comparatũ esse, ut si qui uellet inimicum perire, ut si nihil fecerit quod id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna non crimine liberant, gratiã quidem habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem si omnes uolumus quod arguimur, non distinguimus uoluntatem à facto, omnes plectamur. Si alij principum nostrorum uobis, alij regi fauerunt: non postulo ut propter nos, qui partium uestrarum fuimus, regis fautores salui sint. illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis uos illis infestiores, quàm ciuitas ipsa: & hoc qui sciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi cõsciuerũt: alij damnati à nobis in potestate uestra erunt patres cõscripti. Cæteri Rhodij, sicut

sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorũ benefactorum cumulus, hoc quod nunc cessatũ in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos: ne plus obsit nobis quod uno bello cessauimus, quàm quod duobus bellis pro uobis pugnauimus. Philippũ, Antiochum, Persea tanquã treis sententias ponite. duæ nos absoluunt: una dubia est, ut grauior sit. Illi de nobis si iudicarent, damnati essemus. uos iudicate Patres conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis Patres conscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis, cum nemo Rhodiorũ arma aduersus uos laturus sit. Si perseuerabitis in ira, tempus à uobis petemus, quo hanc funestã legationem domum referamus: omnia libera capita, quicquid Rhodiorum uirorum fœminarum est, cum omni pecunia nostra naues conscendemus: ac relictis penatibus publicis priuatisq́, Romã ueniemus: & omni auro & argẽto, quicquid publici, quicquid priuati est, in comitio in uestibulo curiæ uestræ cumulato, corpora nostra coniugumq́ ac liberorũ uestræ potestati permittemus, hic passuri quodcũq; patiendum erit: procul ab oculis nostris urbs nostra diripiatur, incendatur. Hosteis Rhodios esse Romani iudicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis iudicium, quod nunquam iudicauimus nos uestros hosteis, nec quicquã hostile, etiamsi omnia patiemur, faciemus. Secundũ talem orationẽ uniuersi rursus prociderunt, ramosq́ oleæ supplices iactantes tandem excitati curia excesserunt. Tunc sentẽtiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodijs erant, qui consules prætorésue aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimũ causam eorum adiuuit M. Portius Cato, qui asper ingenio, tum lenẽ mitem'q; senatorem egit. Non inseram simulachrũ uiri copiosi quæ dixerit referendo: ipsius oratio scripta extat, Originum quinto libro inclusa. Rhodijs responsum ita redditũ est, ut nec hostes fierent, nec socij permanerẽt. Philocrates & Astymedes principes legationis erãt. partem cum Philocrate renuntiare Rhodum legationem placuit, partem cum Astymede Romę subsistere, quæ agerẽtur sciret, certioresq́; suos faceret. In præsentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaq́ iusserunt præfectos. Hæc Rhodũ nuntiata, quæ per se tristia fuissent: quia maioris mali leuatus erat timor, cum bellum timuissent, in gaudium renuntiata uerterunt. Itaq; extemplo coronam xx milibus aureorum decreuerunt: Theodotum præfectum classis in eam legationem miserũt. Societatem ab Romanis ita uolebant peti, ut nullum de ea re scitũ populi fieret aut literis mandaretur, quod nisi impetrarẽt, maior repulsis ignominia esset. Pręfecti classis id unius erat ius, ut agere de ea re sine rogatione ulla perlata posset. Nam ita per tot annos in amicitia fuerãt, ut sociali fœdere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliã causam, quàm ne spem regibus absciderent auxilij sui, si cui opus esset, neu sibi ipsis fructus ex benignitate & fortuna eorũ percipiendi. Tunc utiq; petenda societas uidebatur, nõ quę tutiores eos ab alijs faceret: nec enim timebant quenquam præter Romanos, sed quæ ipsis Romanis minus suspectos. Sub idem ferè tempus & Caunij desciuere ab his, & Mylassenses Euromensium oppida occuparunt. Non ita fracti animi ciuitatis erant, ut non sentirent, si Lycia et Caria ademptæ ab Romanis forent, cætera aut seipsa per defectionem liberarent, aut à finitimis occuparentur: includi se insulæ paruæ & sterilis agri litoribus, quæ nequaquã alere tantæ urbis populum posset. Missa igitur iuuentute properę & Caunios, quanquam Cybiratarum asciuerant auxilia, coëgerunt imperio parere: & Mylassenses Alabandenosq́, qui Euromensium prouincia adempta, ad ipsos cõiuncto exercitu uenerunt, circa Orthosiam acie uicerunt. Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romę geruntur, interim in Illyrico L. Anicius rege Gẽtio, sicut antè dictum est, in potestatem redacto, Scodræ quæ regia fuerat præsidio imposito Gabinium præfecit: Rhizoni & Olcinio urbibus opportunis C. Licinium. Prępositis his Illyrico cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obuiam effusa. Hic præsidio imposito, in Molossidem transgressus: cuius oppidis præter Passaronem & Tegmonem, & Phylacen, & Horreum receptis, primũ ad Passaronẽ ducit. Antinous & Theodotus principes eius ciuitatis erant, insignes & fauore Persei & odio aduersus Romanos, ijdem uniuersæ genti autores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia priuatæ noxæ, quia ipsis nulla spes uenię erat, ut cõmuni ruina patrię opprimerentur clau-

ferunt portas, multitudinem ut mortē seruituti præponerent hortantes. Nemo aduersus præpotenteis uiros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipse adulescens, cum maior à Romanis metus timorē à principibus suis uicisset: quæ uos rabies, inquit, agitat, qui duorū hominum noxæ ciuitatis accesſionē facitis? Equidem pro patria qui letum oppetissent sæpe fando audiui, qui patriam pro se perire æquū censerent, hi primi inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus quod orbis terrarū accepit? Hęc dicentem cum multitudo sequeretur, Antinous & Theodotus in primam stationem hostium irruperunt, atq; ibi offerentes se ipsi uulneribus interfecti: urbs dedita est Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto per deditionem recepit. Nec Phylace nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro diuisisq; in hyberna copijs per opportunas urbes, regressus ipse in Illyricum. Scodræ, quò quinq; legati ab Roma uenerant, euocatis ex tota prouincia principibus cōuentum habuit. Ibi pro tribunali pronuntiauit de sententia consilij, S P Q R Illyrios esse liberos iubere, præsidia ex omnibus oppidis, arcibus & castellis sese deducturum: non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses & Taulantios, Dassaretiorū Tirustas Rizonitas Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorseis quoque immunitatē dare, quod relicto Carauantio cum armis ad Romanos trāsissent. Scodrensibus & Dassarensibus & Selepitanis cæterisq; Illyrijs uectigal dimidium eius quod regi pendissent. Inde in tres partes Illyricum diuisit. unam eam fecit, quæ supradicta est, alterā Labeatas omneis, tertiam Agrauonitas, & Rizonitas, & Olciniatas accolasq; eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronē in hyberna redijt. Dum hęc in Illyrico geruntur, Paulus ante aduentum decem legatorum Q. Maximum filium iam ab Roma regressum ad Æginium & Agassas diripiendas mittit: Agassas quod cum Martio C o s. tradidissent urbem, petita ultro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Æginiensium nouum crimen erat. Famæ de uictoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum urbem ingressos hostiliter sęuierāt. Ad Æniorum quoq; hostiliter urbem diripiendam L. Posthumium misit, quod pertinacius quàm finitimæ ciuitates in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat, cuius temporis initio circumeundam Græciam, uisendaq; quæ nobilitata fama magis auribus accepta sunt quàm oculis noscuntur, ut statuit: pręposito castris C. Sulpitio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenęo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit inclytū oraculū. Vbi sacrificio Apollini facto, inchoatas in uestibulo columnas, quibus impositurí statuas regis Persei fuerant, suis statuis uictor destinauit. Lebadiæ quoq; templum Iouis Trophonis adijt: ibi cum uidisset os specus, per quod oraculo utētes sciscitatū deos descendunt, sacrificio Ioui Hercynnæq; facto, quorum ibi templum est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, æuoq; ante insulæ ponte continenti iunctæ descendit. A Chalcide Aulidem traijcit trium millium spatio distantem, portū inclytū statione quondam mille nauium Agamemnonię classis. Dianæq; templum, ubi nauibus cursum ad Troiā, filia uictima aris admota rex ille regum petijt. Inde Oropum Atticæ uentum est, ubi pro deo uates Amphilochus colitur, templumq; uetustum est fontibus riuisq; circà amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas uetustate famæ, multa tamen uisenda habenteis: arcem, portus, muros Pireum urbi iungēteis, naualia magnorū imperatorū, simulachra deorū hominumq; omni genere & materiæ & artiū insignia. Sacrificio Mineruæ præsidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die peruenit. Vrbs erat tunc præclara ante excidium, arx quoq; & isthmus præbuere spectaculū: arx inter omnia in immanem altitudinem edita, scatens fontibus: isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima artis faucibus dirimēs. Sicyonem inde & Argos nobiles urbes adit: inde haud parem opibus Epidaurū, sed inclytam Aesculapij nobili templo: quod v millibus passuum ab urbe distās, nūc uestigijs reuulsorū donorum, tum donis diues erat, quæ remediorū salutarium ægri mercedem sacrauerāt deo. Inde Lacedæmonem adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisq; memorabilem: unde per Megalopolin Olympiā ascendit. Vbi & alia quidem spectanda uisa, & Iouem uelut præsentem intuēs motus animo ēst. Itaq; haud secus quàm si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius

Vers antiquus fanu[m] ... donis et remediis salutaribus [illegible]

amplius solito apparari iusfit. Ita peragrata Gręcia, ut nihil eorum, quæ quisque Persei bello priuatim ac publice sensisset, inquireret, ne cuius metu sollicitaret animos sociorum: Demetriadem cum reuertit, in itinere sordidata turba Aetolorū occurrit. miranti&que; & percunctāti quid esset, defertur D L principes ab Lycisco & Tisippo circunsesso senatu per milites Romanos missos à Bebio præside interfectos: alios in exilium actos esse: bonaq́ eorum qui interfecti essent & exulum possidere qui arguebant. Iussis Amphipolim adesse, ipse cōuento Cn. Octauio Demetriade, postquàm fama accidit traiecisse iam mare x legatos, omnibus alijs omissis Apolloniam ad eos pergit. Quò cum Perseus obuiam Amphipoli nimis soluta custodia processisset (id diei iter est) ipsum quidem benignè allocutus est: cæterum postquam in castra ad Amphipolim uenit, grauiter increpuisse traditur C. Sulpicium: primū quod Persea tam procul à se uagari per prouinciam passus est: deinde quod adeò indulsisset militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hybernacula sua pateretur: referriq́ tegulas & resarciri tecta sicut fuerāt iussit. Et Persea quidem cum maiore filio Philippo traditos A. Posthumio in custodiam misit: filiam cum minore filio à Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipse ubi dies uenit, quo adesse Amphipoli denos principes ciuitatū iusserat, literasq́ omneis quæ ubiq́ depositæ essent & pecuniam regiam conferri, cum x legatis circumfusa omni multitudine Macedonum in tribunali consedit. Assuetis regio imperio tamen nouū formam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus, pręco, accensus, insueta omnia oculis auribusq́, quæ uel socios nedum hosteis uictos terrere possent. Silētio per præconē facto, Paulus Latinè quæ senatui, quæ sibi ex consilij sententia uisa essent pronuntiauit: ea Cn. Octauius Pr. (nam & ipse aderat) interpretata sermone Gręco referebat. Omnium primum liberos esse iubere Macedonas, habentes urbes easdem agrosq́, utētes legibus suis, annuos creanteis magistratus: tributum dimidium eius quod pependissent regibus pendere P. R. Deinde in IIII regiones diuidi Macedoniam. unam fore & primam partem, quod agri inter Strymonem et Nessum amnem sit: accessurum huic parti trans Nessum ad orientem uersum, quà Perseus tenuisset uicos, castella, oppida, præter Aenum & Maroneam & Abdera: trans Strymonē autem uergētia ad occasum Bisalticam omnem cum Heraclea quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen Heracleā & Bisaltas: ab occasu quà Axius terminaret fluuius, additis Pęonis qui prope Axium flumē ad regionem orientis coleret. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt: ad septentriōem Bora mons obijcitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quà ab occasu præter Axium amnem porrigitur: Edessa quoq́ & Berœa eodem concesserunt. IIII regio trans Boram montem, una parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionū ubi cōcilia fierēt, primæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eò concilia suæ cuiusq́ regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari iussit. Pronuntiauit deinde, neq́ connubium, neq́ cōmercium agrorum ædificiorumq́ inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Metalla quoq́ auri atq́ argenti non exerceri: ferri & æris permitti: uectigal exercētibus dimidium eius impositum, quod pependissent regi. Et sale inuecto uti uetuit. Dardanis repetentibus Pęoniam, quod & sua fuisset, & continēs esset finibus suis, omnibus dare libertatē pronuntiauit, qui sub regno Persei fuissent. Post nō impetratam Pæoniam, salis cōmerciū dedit: tertiæ regioni imperauit ut Stobos Pæoniæ deueherent, pretiumq́ statuit. Naualem materiam & ipsos cædere, & alios pati uetuit. Regionibus, quæ affines barbaris essent: excepta autem tertia omnes erant: permisit ut præsidia armata in finibus extremis haberent. Hæc pronuntiata primo die conuentus, uariè affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatum annuum uectigal: regionatim cōmercijs interruptis ita uideri lacerata tanquā animalia in artus alterū alterius indigenteis distracta: adeò quanta Macedonia esset, quàm diuisui facilis & à seipsa quæq́ cōtempta pars esset, Macedones quoq́ ignorabāt. Pars prima Bisaltas habet fortissimos uiros (trās Nessum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniā aditus. Secunda pars

celeberrimas urbes Thessalonicen & Cassandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoq; opportunitates ei præbent portus ad Toronen ac montem Athò (Aeneæ uocant hunc) alij ad insulam Eubœam, alij ad Hellespontum opportunè uersi. Tertia regio nobileis urbes Edessam & Berœam, & Pellam habet, & Vettiorũ bellicosam gentem, incolas quoque permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Eordei & Lincestę, & Pelagones incolũt: iũcta his Atintania, & Stymphalis, & Elimiotis. Frigida hæc omnis duraq; cultu & aspera plaga est: cultorum quoq; ingenia terræ similia habet: ferociores eos et accolæ barbari faciũt, nunc bello exercentes, nũc in pace miscentes ritus suos. Diuisæ itaq; Macedoniæ partium usibus separatis, quanta uniuersos teneat Macedonas formula dicta, cum leges quoq; se daturũ ostendisset. Aetoli deinde citati, in qua cognitione magis utra pars Romanis, utra regi fauisset quæsitum est, quàm utri fecissent iniuriam aut accepissent. Noxa liberati interfectores, exilium pulsis æquè ratum fuit ac mors interfectis. A. Bæbius unus est damnatus, quod milites Romanos prębuisset ad ministerium cædis. Hic euetus Aetolorum causæ, in omnibus Græciæ gentibus populisq; eorum qui partis Romanorũ fuerant, inflauit ad intolerabilem superbiam animos: & obnoxios pedibus eorum subiecit, quos aliqua parte suspicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principum in ciuitatibus erãt: duo quæ adulando aut Romanorum imperium aut amicitiã regum sibi priuatim opes oppressis faciebant ciuitatibus: medium unum utriq; generi aduersum libertatem & leges tuebatur. His ut maior apud suos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis eius fautores. soli tum in magistratibus, soli in legationibus erãt. Hi cum frequentes & ex Peloponneso & ex Boëtia, & ex alijs Græcię concilijs adessent, impleuere aures decem legatorum: nõ eos tantum, qui se propalàm per uanitatem iactassent tanquam hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto fauisse: reliquos per speciem tuendæ libertatis in cõcilijs aduersus Romanos omnia instruxisse: nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi fractis animis partium, aleretur confirmareturq; autoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum expectarent. Ab his editis nominibus, euocatis literis imperatoris ex Ætolia Acarnaniaq; & Epiro & Boëtia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, ut ipsi edicto euocarent. Id duabus de causis factum: una quod fidutiæ plus animorumq; esse Achæis ad nõ parendũ credebant, & forsitan etiam in periculo fore Callicratem & cæteros criminum autores delatoresq;. altera cur præsentes euocarẽt causa erat: quod ex alijs gentibus principũ literas deprensas in cõmentarijs regijs habebant: in Achæis cęcum erat crimen, nullis eorum literis inuentis. Aetolis dimissis, acarnanum citata gens: in his nihil nouatum, nisi quod Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publicè aut priuatim partium regis fuissent, in Asiam quoq; cognitionem extendêre: & ad Antissan in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt: quod Antenorem regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum est uagatus, portu receptum cõmeatibus iuuissent. Duo securi percussi uiri insignes: Andronicus Andronici filius Aetolus, quod patrem secutus arma contra populum Romanum tulisset: & Neo Thebanus, quo autore societatem cum Perseo iunxerant. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus aduocatum concilium: pronuntiatũ quod ad statum Macedoniæ pertinebat, senatores quos Synedros uocant legendos esse, quorũ consilio respublica administraretur. Nomina deinde sunt recitata principum Macedonũ, quos cum liberis maioribus quàm x v annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima specie sęuũ, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factũ. Nominati sunt enim regis amici purpuratiq; duces exercituum, præfecti nauium aut pręsidiorũ, seruire regi humiliter, alijs superbe imperare assueti, prædiuites alij, alij quos fortuna non æquarent his sumptibus pares, regius omnibus uictus uestitusq;, nulli ciuilis animus neq; legum neq; libertatis æquę patiens. Omnes igitur qui in aliquibus ministerijs regijs etiã qui in minimis legationibus fuerant, iussi Macedonia excedere, atq; in Italiã ire, qui non paruisset imperio, mors denuntiata. Leges Macedonię dedit cum

tanta

tanta cura, ut nõ hostibus uictis, sed socijs bene meritis dare uideretur: & quas ne usus quidẽ longo tempore, qui unus est legum corrector, experiendo argueret. Ab serijs rebus, ludicrum, quod ex multo antè præparato, & in Asiæ ciuitates & ad reges missis qui denuntiarent, & cum circumiret ipse Græciæ ciuitates indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & artificum omnis generis qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo & athletarum & nobilium equorum conuenit. & legationes cum uictimis, & quidquid aliud deorum hominumq́ causa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, ut non magnificẽtiam tantum, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoq́ legationibus paratæ & opulentia & cura eadem. Vulgo dictum ipsius ferebant, & conuiuium instruere, & ludos parare, eiusdem esse qui uincere bello sciret. Edito ludicro omnis generis, clypeisq́ ęreis in naues impositis, cætera omnis generis arma cumulata in ingentem aceruũ, precatus Martem, Mineruam Luamq́ matrem & cęteros deos quibus spolia hostium dicare ius fasq́ est, ipse imp. face subdita succendit: deinde circumstantes tribuni militum pro se quisque ignes coniecerunt. Notata est in illo conuentu Europę Asiæq́ undique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis naualibus terrestribusq́ exercitibus, ea copia rerum, ea uilitas annonę, ut & priuatis, & ciuitatibus, & gentibus dona data pleraque eius generis sint ab imperatore, non in usum modò præsentem, sed etiam quod domos auceherent. Spectaculo fuit ei quæ uenerat turbæ, non scænicum magis ludicrum, non certamina hominum aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis ut uiseretur exposita, statuarum tabularumq́, textilium, & uasorum ex auro & argento, ære, & ebore factorum ingenti cura in ea regia: ut non in præsentẽ modò speciem, qualibus referta regia Alexandriæ erat, sed in perpetuum usum fierent. Hæc in classem imposita deuehenda Romam Cn. Octauio data. Paulus benignè legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergressus urbem, ad Spelæum (quod uocant) biduum moratus, P. Nasicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios qui Persea iuuerãt bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurrere: ipse Epirum petens quintisdecimis castris Passaronem peruenit. Haud procul inde Anicij castra aberant. ad quem literis missis, ne quid ad ea quæ fierent moueretur: senatum prædam Epiri ciuitatium, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse: summissis centurionibus in singulas urbes, qui se dicerẽt ad præsidia deducẽda uenisse. ut liberi Epirotæ sicut Macedones essent: denos principes ex singulis euocauit ciuitatibus. Quibus cum denuntiasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes ciuitates cohortes dimisit. ante in ulteriores quàm in propiores profecti, ut uno die in omnes perueniretur. Edita tribunis centurionibusq́ erant quæ agerentur: mane omne aurum argentumq́ collatum: hora quarta signum ad diripiendas urbes datum est militibus: tantaq́ præda fuit, ut in equitem CCCC denarij, peditibus duceni diuiderentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerẽtur. Muri deinde direptarum urbiũ diruti sunt: ea fuere oppida circa LXX. uẽdita præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paulus ad mare Oricum descendit, nequaquam ut ratus erat expletis militum animis: qui tanquam nullum in Macedonia gessissent bellum, experteis regiæ prædæ esse indignabantur. Orici cum missas cum Scipione Nasica Maximoq́ filio copias inuenisset, exercitu in naues imposito in Italiam traiecit. Et post paucos dies Anicius conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanumq́ acto, iussisq́ in Italiam sequi principibus, quorum cognitiõem causæ reseruarat: & ipse nauibus expectatis, quibus usus Macedonicus exercitus erat, in Italiam traiecit. Cum hæc in Macedonia Epiroq́ gesta sunt, legatiq́, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenem missi erant, in Asiam peruenerunt. Inducijs per hyemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hyberna concesserat Pergamum, grauiq́ morbo æger fuerat. Ver primum ex domo exciuit: iamq́ Synnada peruenerant, cum Eumenes ad Sardeis undique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solouettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra Gallorum intrare eum non

placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitque ferociorem eum deprecando factum: ut mirum uideri posset, inter opulentos reges Antiochum Ptolemæumque tantum legatorum Romanorum uerba ualuisse, ut extemplo pacem facerent: apud Gallos nullius momenti fuisse. Romam primũ reges captiui Perseus & Gentius in custodiam cum liberis abducti, dein turba alia captiuorum: tum quibus Macedonum denuntiatum erat, ut Romam uenirent, principumque Græciæ. nam hi quoque non solum præsentes exciti erant: sed etiam si quid apud reges esse dicebãtur, literis accersiti sunt. Paulus ipse post dies paucos regia naue ingentis magnitudinis, quam XVI uersus remorum agebant, ornata Macedonicis spolijs, nõ insignium tantum armorum, sed etiam regiorum textilium, aduerso Tiberi ad urbem est subuectus, completis ripis obuiam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius & Octauius classe sua aduecti. Tribus ijs omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumque Q. Casio prætori cum tribunis plebis ex autoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut ijs quo die urbem triumphantes inueherentur imperium esset. Intacta inuidia media sunt, ad summa ferme tendit. Nec de Anicij, nec de Octauij triumpho dubitatum est: Paulum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat: de præda parcius quàm sperauerant ex tantis regijs opibus dederat, nihil relicturus, si auiditati indulgeretur, quod in ærarium deferret: totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitijs ferendæ legis. Sed eos Seruius Sulpitius Galba, qui tribunus militum secundæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus prensando ipse, & per suæ legionis milites sollicitando, stimulauerat ut frequentes ad suffragium adessent: imperiosum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho eius ferretur, ulciscerentur: plebem urbanam secuturam esse militum iudicia: pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare posse: ne speraret ibi fructum gratiæ ubi non meruisset. His incitatis, cum in Capitolio rogationem eam T. Sempronius tribunus plebis ferret, & priuatis lege dicendi locus esset ad suadendum, ut in re minime dubia, si quisquam procederet, Seruius Galba repente processit: & à Tr. postulauit, ut quoniam hora iam octaua diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Aemilium non iuberent triumphare: in posterum diem differrent, & mane eam rem agerent. Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse. Cum tribunus dicere eo die si quid uellet iuberet: in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoque exacta acerbe munia militiæ, plus laboris, plus periculi quàm desiderasset res iniunctum: contrà in præmijs, in honoribus, omnia arctata, militiamque, si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioremque bellantibus, eandem uictoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliori fortuna, quàm milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potenteis uiros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu esse. His uocibus incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, ut aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intrò uocatæ primæ tribus cum antiquarent, concursus in Capitolium principum ciuitatis factus est, indignum facinus esse clamitantium, L. Paulum tanti belli uictorem dispoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licentiæ atque auaritiæ militari: in uno nimis se per ambitionẽ peccare. Quid si domini milites imperatoribus imponantur? In Galbam pro se quisque probra ingerere. Tandem hoc tumultu sedato, M. Seruilius qui Cos. & magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent ab tribunis petere, dicendique sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni cum ad deliberandum secessissent, uicti autoritatibus principum, de integro agere cœperunt, reuocaturosque se easdem tribus renuntiarunt, si M. Seruilius alijque priuati qui dicere uellent dixissent. Tum Seruilius. Quantus imp. L. Aemilius fuerit Quirites, si ex alia re nulla æstimari posit, uel hoc satis erat, quod cũ tam seditiosos & leues milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandã multitudinem inimicũ in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem seueritas imperij quam nunc oderũt, tunc eos continuit. Itaque antiqua disciplina habiti neque fecerunt. Seruius quidem Galba, si in L. Pau-

in L. Paulo accusando tirocinium ponere & documentum eloquētiæ dare uoluit, non triumphum impedire debuit: quem, si nihil aliud, senatus iustum esse iudicauerat: sed postero die quàm triumphatum est priuatum eum uisurus esset, nomen deferret, & legibus interrogaret, aut serius paulò, cum primum magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita & pretium rectè facti triumphum haberet L. Paulus pro egregiè bello gesto: & pœnam, si quid & uetere gloria sua & noua indignum fecisset. Sed uidelicet cui crimen nullū probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes uoluit. Diem integrum hesterno die accusandum L. Paulum petijt: quatuor horas quantum supererat diei, dicendo absumpsit. Quis unquam tam nocens reus fuit, cuius uitia uitæ tot horis expromi non possent? Quid interim obiecit quod L. Paulus, si causam dicat, negatum uelit? Duas mihi aliquis contiones parumper faciat: unam militum Macedonicorum, puram alteram integrioris iudicij & à fauore & odio uniuerso iudicante P R apud contionem togatam & urbanam prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos Serui Galba diceres? Illa enim tibi tota abscisa oratio esset: in statione seuerius & intentius institisti: uigiliæ acerbius & diligentius circumitæ sunt, operis plus quàm antea fecisti, cum ipse imperator & exactor circumires. Eodem die & iter fecisti, & in aciem ex itinere duxisti. Ne uictorem quidem te adquiescere passus est, statim ad persequēdos hostes duxit. Cum te præda partienda locupletem facere posset, pecuniam regiam translaturus in triumpho est, & in ærarium laturus. Hæc sicut ad militum animos stimulādos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum auariciæ suæ inseruitum censent: ita apud P R nihil ualuissent, qui ut uetera atq; audita à parentibus suis nō repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ seueritate imperij uictoriæ partæ, proximo certè Punico bello, quid inter M. Minuciū magistrum equitū, & Q. Fabium Maximum dictatorē interfuerit, meminit. Itaq; accusatorē id scire potuisse, & superuacaneā defensionem Pauli fuisse. Trāseatur ad alterā contionem, nec Quirites uos, sed milites uideor appellaturus, si nomen hoc saltē ruborem incutere, & uerecundiā aliquam imperatoris uiolandi afferre posit. Equidē ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitū mihi loqui uidear, quàm paulò antè eram, cum ad plebem urbanā spectabat oratio. Quid etiā dicitis milites? Aliquis est Romæ, preter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit, & eū non ijsdē manibus discerpitis, quibus Macedonas uicistis? Vincere uos prohibuisset, si potuisset, qui triumphanteis urbem inire prohibet. Erratis milites, si triumphū imperatoris tantum, & non militum quoq;, & uniuersi P R esse decus censetis. Non unius hoc Pauli. Multi etiā qui ab senatu non impetrarunt triumphū, in mōte Albano triumpharūt. Nemo L. Paulo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quàm C. Lutatio primi Punici belli, quàm P. Cornelio secundi, quàm illis qui triūphauerūt. * Nec L. Paulum minorem aut maiorē imperatorem triumphus faciet, militū magis in hoc uniuersiq; populi Romani fama agitur, primū ne inuidiæ & ingrati animi aduersus clarissimum quemq; ciuem opinionem habeat, & imitari in hoc populū Atheniensem lacerantē inuidia principes suos uideatur. Satis peccatū in Camillo à maioribus uestris est, quē tamen ante receptam per eum à Gallis urbē uiolarūt, satis insuper uobis in P. Africano, Literni domiciliū & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrum ostendi. Erubescamus, gloria si par illis uiris L. Paulus, iniuria uestra exæquetur. Hęc igitur primū infamia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Pauli similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate uelit? Si infamia nulla esset, & de gloria tantū ageretur, qui tandem triumphus non cōmunem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorū tantum imperatorū, an populi Romani dicuntur? Quemadmodum nō de Pyrrho modò, nec de Annibale, sed de Epirotis Carthaginiēsibusq; triumphi acti sunt, sic nō M. Curius tantum nec P. Cornelius, sed Romani triumpharūt. Militum quidem propria est causa, qui & ipsi laureati, & quisq; donis quibus donati sunt insignes, triumphum nominent, suasq; & imp. laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex prouincia milites ad triumphū sint, fremunt, & tamen suum quoq; se absenteis, quod suis manibus parta uictoria sit, triumphare credunt. Si quis uos interroget milites, ad quā rem in Ita

liam deportati & non statim confecta prouincia dimissi sitis: quid Romam frequentes sub signis ueneritis: quid moremini hic, & non diuersi domos quisque abeatis uestras: quid aliud respondeatis, quàm uos triumphanteis uideri uelle? Vos certè uictores conspici uelle debebatis. Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho est: ambo regnabant cum de his triumphatum est. De Perseo capto in urbem cum liberis abducto non triumphabitur? Quod si in curru scandenteis Capitolium auratos purpuratosque, ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togatorum unus priuatus interroget: Luci Anici, Cn. Octaui, utrum uos digniores triumpho esse, an me censetis? currum ei cessuri, & præ pudore uidentur insignia ipsi sua tradituri: & uos Gentium quàm Persea duci in triumphum mauultis Quirites, & de accessione potius belli quàm de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ urbem inibunt, & nauales socij? Macedonicæ legiones suo abrogato triumphos alienos spectabunt? Quid deinde tam opimæ prędæ, tam opulentæ uictoriæ spolijs fiet? Quo nam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hostium? an in Macedoniã remittentur? Quo signa aurea, marmorea, eburnea: tabulæ pictæ, textilia tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia? An noctu tanquam furtiua in ærarium deportabuntur? Quid illud spectaculum maximum? nobilissimus opulentissimusque rex captus ubi uictori populo ostenditur? Quos Syphax rex captus, accessio Punici belli, concursus fecerit, plerique meminimus. Perseus rex captus, Philippus & Alexander filij regis, tanta nomina subtrahentur ciuitatis oculis? Ipsum L. Paulũ bis Cos. domitorem Gręcię, omnium oculi conspicere urbẽ curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus consulem, ut bellum per quadriennium ingẽti etiam pudore nostro tractum perficeret: cui sortito prouinciam, cui proficiscenti præsagientibus animis uictoriam triumphumque destinauimus, ei uictori triumphum negaturi? & quidem non homines tantum, sed deos etiam suo honore fraudaturi: dijs quoque enim non solum hominibus debetur. Vtrum maiores uestri omnium magnarum rerum & principia exorsi ab dijs sunt, & finem eum statuerunt? Consul proficiscens prætorue paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum, uota in Capitolio nuncupat: uictor perpetrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eosdem deos quibus uota nuncupauit, merita dona populi Romani traducit: Pars non minima triumphi est, uictimę præcedentes: ut appareat dijs grates agentem imperatorem ob rem publicam bene gestam redire. Omneis illas uictimas quas traducendas in triumpho uindicauit, alias alio cædente mactate. illas quidem epulas senatus, quę nec priuato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur: utrum hominum uoluptatis causa, an deorũ hominumque, autore Seruio Galba turbaturi estis? L. Pauli triumpho portæ claudentur? rex Macedonum Perseus cum liberis & turba alia captiuorum, spolia Macedonum, circa flumẽ relinquentur? L. Paulus priuatus tanquam rure rediens à porta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imp. Paulo senatus decreuit potius, quàm quid Seruius Galba fabuletur audi: & hoc dicere me potius quàm illum audi. Ille nihil præterquam loqui, & ipsud maledice ac maligne didicit: ego ter & uicies cum hoste per prouocationem pugnaui: ex omnibus cum quibus manum conserui spolia retuli: insigne corpus honestis cicatricibus omnibus aduerso corpore exceptis habeo. Nudasse deinde se dicitur, & quo quæque bello uulnera accepta essent retulisse. Quæ dum ostentat, adapertis forte quæ uelanda erant, tumor inguinum proximis risum mouit. tum, hoc quoque quod ridetis, inquit, in equo dies noctesque persedẽdo habeo: nec magis me eius quàm cicatricum harum pudet pœnitetque quãdo nunquam mihi impedimento ad rem publicam bene gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc ferro sæpe uexatum corpus uetus miles adulescentibus militibus ostendi. Galba nitens & integrum denudet. Reuocate, si uidetur, tribuni ad suffragium tribus: ego ad uos milites

* *

summã omnis captiui auri argentique translati HS millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: quæ haud dubiè maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusque auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum absumptum, aut in fuga cum Samothracem peteret dissipatum, tradunt: eoque id mirabilius erat,

erat, quod tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex uectigalibus alijs coaceruatū fuerat. Itaq; admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus cōtrà prædiues. bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremò, Paulus in curru magnam cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem præ se ferens. post currū inter alios illustres uiros filij duo, Maximus & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quęq; ordinibus. Pediti in singulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturū fuisse credunt, & pro rata alijs, si aut non refragati honori eius fuissent, aut benignè hac ipsa summa nuntiata acclamassent. Sed non Perseus tantum per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum uictoris ducis per urbem hostium ductus, sed etiam uictor Paulus auro purpuraq; fulgens. Nam duobus è filijs, quos duobus datis in adoptionem, solos nominis, sacrorum familiæq; hæredes retinuerat domi, minor fermè XII annos natus. quinque diebus ante triumphum, maior XIIII annorum triduo post triumphum decesit: quos prætextatos curru uehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinanteis triumphos oportuerat. Paucis pòst diebus data à M. Antonio tribuno plebis contione, cum de suis rebus gestis more cæterorum imperatorum disseruisset, memorabilis eius oratio & digna Romano principe fuit. Quanquam & quàm feliciter rempublicam administrauerim, & quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare uos Quirites arbitror, cum spectaculo uobis nunc triumphus meus. nūc funera liberorum meorum fuerint: tamen paucis quæso sinatis me cum publica felicitate comparare eo quo debeo animo priuatam meam fortunam. Profectus ex Italia classem à Brundisio sole orto solui, nona diei hora cum omnibus meis nauibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibusq; & classibus lustra sacrificaui. A Delphis quinto die in castra perueni: ubi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magna impedimenta uictorię erant, progressus quia inexpugnabilia castra hostium erant, neque cogi pugnare poterat rex, inter pręsidia eius saltum ad Petram euasi: & ad pugnam rege coacto acie uici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi. & quod bellum per quadriennium quatuor ante me cōsules ita gesserunt, ut semper successori traderēt grauius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarū rerum uelut prouentus secutus: ciuitates omnes Macedoniæ se dediderunt: gaza regia in potestatem uenit: rex ipse, tradentibus propè ipsis dijs, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia iam fortuna mea uideri, eoq; suspecta esse. Maris pericula timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiam traijcienda & uictore exercitu transportando, Postquam omnia secundo nauium cursu in Italiam peruenerunt, neq; erat quod ultrà precarer, illud optaui, ut cum ex summo retro uolui fortuna consuesset, mutationem eius domus mea potius, quàm respublica sentiret. Itaque defunctam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero, quod triumphus meus, uelut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et cum ego & Perseus nunc nobilia maximè sortis mortalium, exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse duci liberos uidit, incolumes tamen eos habet: ego qui de illo triumphaui, ab alterius funere filij currum ex Capitolio propè iam expirantem ueni: neque ex tanta stirpe liberûm superest qui Lucij Aemilij Pauli nomen ferat. Duos enim tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos Cornelia & Fabia gens habet. Pauli in domo præter se nemo superest. Sed hanc cladem domus meæ, uestra felicitas & secunda fortuna publica cōsolatur. Hæc tanto dicta animo magis confudère audientium animos, quàm si miserabiliter orbitatem suam deflendo locutus esset. Cn. Octauius Calend. Decembribus de rege Perseo naualem triumphum egit. Is triumphus sine captiuis fuit, sine spolijs. Dedit socijs naualibus in singulos denarios septuagenos quinq;, gubernatoribus qui in nauibus fuerāt duplex, magistris nauium quadruplex. Senatus deinde habitus est: patres censuerūt ut Quintus Cassius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret, comites, pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis regis Thracum filius cū obsidibus in custodiam Carseolis est missus. Cæteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit.

cuit. Paucos post dies quàm hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum uenerunt, pecuniã ad
redimendum filium aliosꝗ obsides adportantes. Eis in senatum introductis, & id ipsum ar/
gumenti prætendentibus orationis, non sua uoluntate Cotyn bello iuuisse Persea, quod obsi
des dare coactus esset: orantibusꝗ ut eos pretio quantum ipsi statuissent patres redimi pate/
rentur: responsum ex autoritate senatus est: populum Romanum meminisse amicitiæ quæ
cum Cotye maioribusꝗ eius & gẽte Thracum fuisset. obsides datos crimen nõ criminis de/
fensionem esse, cum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occu
patus, timendus fuerit. Cæterũ etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ populi Roma/
ni: magis quid se dignum esset, quàm quid merito eius fieri posset, æstimaturum: filium atque
obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani: pretium eorum malle relinque
re in accipientium animis, quàm præsens exigere. Legati nominati, T. Quintius Flamininus,
C. Licinius Nerua, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent: & Thracibus
munera data in singulos binûm millium æris. Bitis cum cæteris obsidibus à Carseolis accersi
tus, ad patrem cum legatis missus. Naues regiæ captæ de Macedonibus inusitatæ antè ma
gnitudinis, in campo Marcio subductæ sunt. Hærente adhuc nõ in animis modò, sed penè
in oculis memoria Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalibus triumphauit de rege Gen
tio Illyrijsꝗ. Similia omnia magis uisa hominibus quàm paria: minor ipse imp. & nobilitate
Anicius cum Aemilio, & iure imperij Pr. cum Cos. collatus: non Gentius Perseo, nõ Illyrij
Macedonibus, non spolia spolijs, non pecunia Macedonicæ, non dona donis comparari po
terant. Itaque sicut præfulgebat huic triumphus recens: ita apparebat ipsum per se intuenti/
bus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terra mariꝗ ferocem
locisꝗ munitis fretam gentem Illyriorum: regem regiæꝗ omneis stirpis ceperat: transtulit in
triumphum multa militaria signa spoliaꝗ alia & supellectilem regiã: auri pondo XX & VII,
argenti X & IX pondo: denariûm tria millia: & CXX millia Illyrici argenti. Ante currum
ducti Gentius rex cum coniuge & liberis, & Carauantius frater regis & aliquot nobiles Illy/
rij. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex
equiti, socijs nominis Latini quantum ciuibus, & socijs naualibus dedit quantum militibus.
Lætior hũc triumphum est secutus miles, multisꝗ dux ipse carminibus celebratus, H—S du/
centies ex ea præda redactum esse, autor est Antiâs, præter aurum argentumꝗ quod in æra/
rium sit latum: quod quia unde redigi potuerit non apparebat, autorem pro re posui. Rex
Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in custodiam ex senatus cõsulto ductus.
cęteri captiui Romæ in carcerem coniecti: recusantibusꝗ custodiam Spoletinis, Igituruium
reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ CCXX lembi erant: de Gentio rege captos eos
Corcyreis & Apolloniatibus & Dyrracinis Q. Cassius ex senatus cõsulto tribuit. Consules
eo anno agro tantum Ligurum populato, cum hostes exercitus nũquam eduxissent, nulla re
memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos redierunt: & primo comitiali die cõ
sules crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum. Deinde prætores postero
die, L. Iulium, L. Apuleium Saturninum, A. Licinium Neruã, P. Rutilium Caluum, P. Quin
tilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanę prouincię sunt decretę, duę Hi/
spanię, Sicilia ac Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia intercalares fuerunt.
Augur eo anno mortuus est C. Claudius: in eius locum augures legerunt T. Quintium Fla/
mininum: & flamen Quirinalis mortuus M. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusia uenit Ro
mam cum filio Nicomede. Is magno comitatu urbem ingressus, ad forũ à porta tribunalꝗ
Q. Cassij prætoris perrexit: concursuꝗ undique facto, deos qui urbem Romam incolerent,
senatumꝗ & populum Romanum salutatum se dixit uenisse: & gratulatum quod Persea
Gentiumꝗ reges uicissent, Macedonibusꝗ & Illyrijs in ditionem redactis auxissent imperi/
um. Cum prętor senatum ei, si uelit, eo die daturũ dixisset, biduum petijt, quo templa deûm
urbemꝗ & hospites amicosꝗ uiseret. Datus qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio
quęstor, qui & Capuam ei obuiam missus fuerat: & ędes, quæ ipsum comitesꝗ eius benignè
reciperent, conductę. Tertio pòst die senatum adit, gratulatus uictoriam est: merita sua in eo
bello

bello commemorauit: petijt, ut uotum sibi soluere, Romæ in Capitolio x maiores hostias, et Præneste unum fortunæ liceret: ea uota pro uictoria populi Romani esse. Et ut societas secū renouaretur: agerq́ sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli possiderent, daretur. Filium postremo Nicomedem senatui commēdauit. Omnium qui in Macedonia imperatores fuerāt, fauore est adiutus. Itaq; cætera quæ petebat cōcessa: de agro responsum est, legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager P R fuisset, nec cuiquam datus esset, dignissimū eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quidquam ei datum uellet P R. Ne quod detur quidem gratum esse donū posse, quod eum qui det ubi uellet ablaturū esse sciat. Facile Nicomedis commendationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur P R documento Ptolemæum Ægypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex sestertijs iussa dari, & uasorum argenteorum pondo L. & filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari cēsuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Masanissæ data essent: & ut uictimæ aliaq́; quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romę, seu Pręneste immolare uellet, regi ex publico sicut magistratibus Romanis præberentur: & ut ex classe quæ Brundisij esset naues longæ uiginti assignarentur quibus uteretur: donec ad classem dono datam ei rex peruenisset, L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumq́; ipsi & comitibus præberet donec nauem cōscendisset. Mirè lætum & ea benignitate in se populi Romani regem fuisse, ferunt: munera sibi ipsum emisse: filium iussisse donum P R accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius eum regem indignum maiestate nominis tanti tradit: pileatum capite raso obuiam ire legatis solitum libertumq́; se P R ferre, & ideo insignia ordinis eius gerere. Romæ quoq; cum ueniret in curiam summisisse se, & osculo limen curiæ contigisse: & deos seruatores suos senatum appellasse: aliamq́; orationem non tam honorificam audientibus, quàm sibi deformem habuisse. Moratus circa urbem XXX haud amplius dies, in regnum est profectus.

FINIS.

BASILEAE, PER IOANNEM HERuagium M. D. XLIII.

TITI LIVII PATAVINI DECADVM XIIII EPITOME

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBRI PRIMI EPITOME.

DVENTVS Æneæ in Italiam,& res ab eo gestæ. Ascanij regnum Albæ,& Syluij Æneę, ac deinceps Syluiorũ regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa. nati Romulus, & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo codita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates,& Veientes uicti. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit: Ianotemplum constituit, eiusq́ portã, pacatis omnibus circà populis, primus clausit: cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos adreligionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Post hæc trigeminorũ pugna. Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremũ fulmine absumptus est. Ancus Marcius cerimonias à Numa institutas renouauit. Latinis uictis,& ad ciuitatem ascitis montem Auentinũ assignauit. Politorium urbẽ Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupauerãt, diruit: pontem Sublicium in Tyberim fecit: Ianiculum collem urbi addidit: fines imperij protulit: Ostiam condidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitiam receptus. Centũ additis patrum numerum auxit: Latinos subegit: circum designauit: ludos edidit: Sabinorum bello potitus, equitum centurias ampliauit. Tentãdæ scientiæ causa Accij Nauij auguris, consuluisse fertur: an id, de quo cogitaret, effici posset: quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere: idq́ protinus factum. Sabinos præterea acie uicit: urbẽ muro circundedit: cloacas fecit. Seruius Tullius natus ex captiua corniculana, cui puero in cunis posito caput arsisse traditum est: Veientes atq́ Hetruscos prælio fudit: censum primus omnium egit: lustrum condidit: classes, centuriasq́ descripsit. Pomœrium protulit: colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq́ adiecit: templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit.

Lucius Tarquinius Superbus, occiso Seruio eius socero, inuasit regnum. quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit: Turnum Herdonium fraude interemit: bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus,& Iuuentas non addixere: quorum aræ mo ueri non potuerunt. Filius Sextus Tarquinius dolo Gabios in potestatem suam redegit.

Huius filijs Delphos profectis,& consulentibus, quis eorũ regnaturus esset Romæ: dictũ est, eum regnaturum: qui primus matrem osculatus esset. quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit: & terram osculatus est. idq́ factum eius euentus rei comprobauit. nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium suum adduxisset: ad ultimum propter expugnatam nocturna ui à Sex. filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ uocato patre ad se Tricipitino, & uiro Collatino obtestata ne inulta mors eius esset: cultro se interemit. Bruti opera maxime expulsus est: cum regnasset annos uiginti quinq́. Tunc consules primum creati sunt L. Iunius Brutus,& L. Tarquinius Collatinus.

LIBRI II

Brutus iureiurando populum astrinxit: neminem regnare Romæ passurum: Tarquiniũ Collatinum collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coëgit cõsulatu se abdicare,& ciuitate cedere, bona regum diripi iussit: agrũ Marti consecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoq́,& fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit: seruo indici, cui Vindicius nomẽ fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine uindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis Veientium,& Tarquiniorum copijs bellum intulerãt, exercitum duxisset: in acie cum Arũte

filio Superbi commortuus est: eumq; matronæ annum luxerunt. L. Valerius consul legē de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorū, bello pro Tarquinijs suscepto, cum ad Ianiculum uenisset: ne Tyberim transiret: uirtute Coclitis Horatij prohibitus est. qui, dum alij pontem Sublicium rescindunt, solus Hetruscos sustinuit: & ponte rupto armatus se in flumen misit: & ad suos tranauit. Alterum accessit uirtutis exemplum à Mutio. qui, cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset: occiso scriba, quem regem esse putabat: comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat: exuri passus est: dixitq;: tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis. quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus uirgo una Clœlia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset: à Porsena honorifice remissa, equestriq; statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam trāsfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, ut essent triginta una. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem A. Posthumius dictator prosperè pugnauit apud lacum Regillum. Plebs cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset: consilio Menenij Agrippę à seditione reuocata est. Idem Agrippa cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus. Tribuni plebis quinq; creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est uirtute & opera Cn. Martij, qui ob hoc Coriolanus uocatus est. T. Latinus uir de plebe, cum in uisu admonitus esset: ut de quibusdam religionibus ad senatū perferret: & neglexisset: amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad senatū lectica eadem illa indicauerat, usu pedum recepto, domum reuersus est. Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exiliū pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi primo admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patrię inferret: Veturia mater, & Volumnia uxor impetrauerunt ab eo, ut recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius cōsularis regni crimine damnatus est, necatusq;. Oppia uirgo uestalis ob incestū uiua defossa est.

Cum uicini hostes Veientes incommodi magis, quàm graues essent: familia Fabiorum id bellum gerendū depoposcit: misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremeram ad unum ab hostibus cæsi sunt, uno impubere domi relicto. Res preterea aduersum Volscos, & Æquos & Veientes, & seditiones inter patres, plebemq; continet. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus male pugnatum esset: decimum quenque militum fuste percussit.

LIBRI III

SEditiones de agrarijs legibus factę. Capitolium ab exulibus, & seruis occupatum, cæsis ijs receptum est. Census bis actus est, priore lustro censa sunt ciuium capita centū, quatuor & uiginti millia, CCXIIII, præter orbos, orbasq;, sequenti, CXXXII millia, CCCCXIX. Cum aduersus Æquos res male gesta esset: L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset: ad bellum gerendum accersitus est. Is uictos hostes sub iugum misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est: ut essent decem: XXXVI anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis atticis legibus, ad constituendas eas, proponendasq; decemuiri pro consulibus sine ullis alijs magistratibus creati, altero & trecentesimo anno, quàm Roma cōdita erat: & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. Ii decem tabulis legum positis, cum modeste se in honore gessissent: & ob id in alterum quoq; annum eundem esse magistratum placuisset, cum complura impotenter fecissent: magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum detinuerunt: donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudij. qui cum in amorem uirginis incidisset: summisso, qui eam in seruitutem peteret: necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro: ut filiam interimeret: cum aliter eam tueri nō posset: ne in potestatē stuprum illaturi ueniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata montē Auentinum occupauit: coēgitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem cōiecti: cæteri in exiliū acti. Res præterea contra Sabinos,

Sabinos,& Volscos, & Æquos prosperè gestas continet:& parum honestum populi Romani iudicium:qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur sibi adiudicauit.

LIBRI IIII

LEx de connubio Patrum & plebis cōtentione magna,patribus repugnātibus,perlata est à trib.pl. Aliquot annis res populi Ro.domi militiæq; per hoc genus magistratus administratę sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus,missis in eum colonis,restitutus est. Cū fame populus Ro.laboraret:Sp.Melius eques Romanus frumentū populo sua impensa largitus est:& ob id factum conciliata sibi plebe,regnum affectans à C.Seruilio Hala magistro equitū iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L.Minutius index boue aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis,quoniam ob remp.occubuerant:statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum,occiso Tolumnio rege Veiētium,opima spolia secunda retulit. Mamercus Aemylius dictator censuræ honore,qui antea per quinquennium gerebatur:anni & sex mēsium spatio finito,ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatē redactæ:eoq; coloni missi sunt.quibus occisis Fidenates cum defecissent à populo Ro.à Mamerco Aemylio dictatore uicti sunt:& Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est:Posthumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes continet.

LIBRI V

IN obsidione Veiorum hybernacula militibus facta sunt.ea res cum esset noua:indignationem tribunorum plebis mouit,querentium non dari plebi nec per hyemem militię requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperūt. Cum inundatio in lacu Albano facta esset.uates,qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit:simulachrum Romam trāstulit:decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum,cum Faliscos obsideret:proditos hostium filios parentibus remisit:statimq; deditione facta, Faliscorum uictoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus,Iulius decessisset:in locum eius M.Cornelius suffectus est.nec id postea factum est:quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus,cum ei dies à L.Apuleio trib.pl.dicta esset,in exilium abijt. Cum Senones Galli Clusium obsiderent & legati à senatu missi ad componendum inter eos,& Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent: hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt:fusisq; ad Alliam flumen Romanis,cepere urbem,præter Capitolium:in quod se iuuenes contulerant.maiores natu cum insignibus honorum,quos quisq; gesserat:in uestibulis ædium sedentes occiderūt.& cum per auersam partem Capitolij iam in summum euasissent:proditi clangore anserum,M.Manlij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter famem Romanis despondere,ut mille pondo auri darent: & hoc pretio finem obsidionis emerent:Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu uenit:& Gallos post sextum mensem urbe expulit:ceciditq;. Aedes Loquutio facta:quo loco ante urbem captam uox audita erat,aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse,propter incensam,& dirutam urbem,quod cōsilium Camillo autore discussum est. Mouit populum uocis quoq; omen ex centurione auditæ.qui,cum in forū uenisset, manipularijs suis dixerat:sta miles:hic optime manebimus.

LIBRI VI

REs aduersus Æquos,& Volscos,& Hetruscos prosperè gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt:Stellatina,Sabbatina,Promentina,Arniensis.M.Manlius,qui Capitoliū à Gallis defenderat:cū obstrictos ęre alieno liberaret,nexos exolueret,crimine affectati regni damnatus,de saxo Tarpeio deiectus est.in cuius notam S C. factum: ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C.Licinius,& L.Sestius trib.pl.legem promulgarunt:ut cōsules etiam ex plebe fierent:qui ex patribus creabantur.eam legem cum magna contentione repu

gnantibus patribus, cum ĳdem tribuni plebis per quinquenniũ soli magistratus fuissent: per tulerunt. & primus omniũ ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex: ne cui quam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

LIBRI VII

DVo noui magistratus adiecti sunt: prætura, & ædilitas curulis. Pestilẽtia ciuitas laborauit: eamq; insignem fecit mors Furĳ Camilli. cuius remedium, & finis cum per nouas religiones quæreretur: ludi scenici tunc primũ facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pompeio trib. pl. propter delectum acerbè factum, & ob T. Manlium filium relegatũ sine ullo crimine: adolescẽs ipse, cuius relegatio patri obĳciebatur: uenit in cubiculum tribuni: stri ctoq; gladio coẽgit eum in uerba sua iurare: non perseueraturũ se in accusatione, tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patentem uoraginẽ urbis Romæ Curtius armatus equo se præ cipitauit: eaq; expleta est. Manlius adolescens qui patrem à tribunitia uexatione liberaue rat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen de scendit: eiq; occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duç tribus additæ: Pontina, & Publica. Licinius Stolo lege ab ipso lata damna tus est: quod plus quingentorum iugerum agri possideret. M. Valerius trib. militũ Gallum, à quo prouocatus erat: insidente galea coruo, & unguibus rostroq; infestante hostem, intere mit: & ex eo Coruini nomen accepit: consulq; proximo anno creatus est ob uirtutem: cum XXIII ageret annum. Amicitia cum Carthaginiensibus iuncta. Campani, cum urgeren tur à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent: urbem atq; agros populo Romano dediderunt. ob quam causã m ea, quæ populi Romani facta es sent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in ini quum locũ deductus in magno discrimine esset: P. Decĳ tribuni militum opera seruatus est. qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites sederant: occasionem consuli in æquio rem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circũsessus erupit. Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupanda urbe cõspirassent: & detecto consilio, metu sup plicĳ à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui cõsilio suo eos à furore reuocauerat: patriæ restituti sunt.

LIBRI VIII

LAtini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: ut, si pacem habere uellent: alterum ex Latinis consulem facerẽt. Qua legatione perlata, prę tor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est: ut exanimaretur. T. Manlius cõsul filiũ suum, quod cõtra edictum pugnauerat aduersum Latinos: quãuis prospere pugnasset: securi percussit. Laborãtibus Romanis, P. Decius tunc cum Manlio deuouit se pro exercitu: & cõ citato equo cum in medios hostes se intulisset: interfectus morte sua Romanis uictoriam resti tuit. Latini in deditionẽ uenerunt. T. Manlio in urbem reuerso nemo ex iuuentute obuiam processit. Minutia uirgo Vestalis incesti damnata est. Ausonibus uictis, in oppidum Cales colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Veneficium cõplurium matrona rum deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de ue neficio tunc primũ constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, uictis ciuitas data est. Pa læpolitani uicti bello: & obsidione in deditionem uenerũt: Q. Publilio, qui eos obsederat: pri mum imperiũ prolatum: & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est pro pter Lucĳ Papyrĳ creditoris libidinem: qui C. Publilio debitori suo stuprũ inferre uoluerat.

Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendæ inuitatus, contra edictũ eius prælia tus est: qui prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus uideretur: Fabius Romam profugit: & cum causa parum pro ficeret: populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.

LIBRI IX

TItus Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locum iniquum ex

ercitu

ercitū cum nulla spes euadendi esset: foedere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt: ut omnes sub iugum mitterentur. ijdemq́ autore Sp. Posthumio Cos. qui in senatu suaserat: ut eorum deditione, quorū culpa tam deforme foedus ictum erat: publica fides liberaretur: cum duobus trib. plebis, & omnibus, qui per foedus spoponderant: dediti Samnitibus non sunt recepti. nec ita multo post fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq́ sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt: Vfentina, & Falerina. Suessa, & Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiā perduxit: uiam strauit, quæ Appia uocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoq́, quoniam is ordo uidebatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt: quemadmodum antè per proximos censores obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos. Pelignos, Æquos, & Samnites, quibus foedus erat restitutum: prosperè gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus, quæ, cum comitia & campum turbaret: & in ijs propter nimias uires dominaretur: à Q. Fabio cēsore in quatuor tribus redacta est, eaq́ res Fabio Maximo nomen dedit.

LIBRI X

Coloniæ deductę sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditionē accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est, ut essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populū à Valerio consule tunc primū lata est. Duæ tribus adiectæ sunt: Aniensis & Terentiana. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prosperè pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos P. Decio, & Q. Fabio ducibus pugnaretur: Romanusq́ exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu: & morte sua uictoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus suo, quo maiore constantia uirtutis in aciem descenderet, fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexagintaduo millia, & trecenta uigintiduo.

LIBRI XI

CVM Fabius Gurges cōsul malè aduersum Samnites pugnasset: & senatus de remouendo eo ab exercitu ageret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime senatum mouit: quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq́ præstitit, atq́ eius cōsilijs, & opera filius cōsul adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorē Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret: missis legatis, ut Aesculapij signum Romam ab Epidauro transferrēt: anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat: deportauere, eoq́ in insulam Tyberis egresso. eodem loco sedes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quoniam, cū exercitui præesset, opera militum in agro suo usus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus foedus quarto renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellauerant, uictis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum, censa sunt ciuium capita CCLXXIII millia. Plebs propter æs alienum, & graues, & longas seditiones, ad ultimum secessit in Ianiculū, unde à Q. Hortensio dictatore deducta est, isq́ in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas cōtinet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIBRI XII

CVm legati Romanorū à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab ijs cæsus est. Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset: duce, qui præerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, ut de ijs iniurijs quererētur, missi, pulsati sunt. ob id bellum ijs indictum est. Samnites defecerunt. Aduersus eos & Lu-

 canos,

canos, & Brutios, & Hetruscos aliquot prælijs à compluribus ducibus bene pugnatum est.
Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium ferret Tarentinis, in Italiam uenit. Cum in præsidium Rheginorum legio campana cum præfecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIBRI XIII.

VAlerius Leuinus consul parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit. elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret: omnia uersa in hostem inuenit: populabũdusq́ ad urbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, ut de redimendis captiuis ageret: frustra ut patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatum missus petijt: ut componendæ pacis causa rex in urbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset: Ap. Claudius, qui propter inualitudinem oculorum iamdiu à consilijs publicis abstinuerat, uenit in curiam, & sententia sua tenuit, ut id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum dubio euentu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quarto fœdus renouatum est. Cũ C. Fabricio consuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat: polliceretur se regi uenenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos, & Brutios, & Samnites prospere gestas continet.

LIBRI XIIII.

PYrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum: caput eius per aruspices inuentũ est. Curius Dentatus, cum delectum haberet: eius qui citatus non responderat, bona uendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reuersum uicit, & Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit: quod decem argenti pondo facti haberet. Lustro à censoribus cõdito, censa sunt capita ciuium CCLXXI millia, CCXXIIII. Cum Ptolemæo Ægypti rege societas iuncta est.
Sextilia uirgo Vestalis damnata incesti uiua defossa est. Coloniæ deductæ sunt Posidonia, & Consa. Carthaginiensium classis auxilio Mamertinis uenit. quo facto ab ijs fœdus uiolatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas & Pyrrhi mortem continet.

LIBRI XV.

VIctis Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, quæ Rhegium occupauerat: obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Appolloniatium ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent: dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus uictis pax data.
Coloniæ deductæ: Ariminum in Piceno: Beneuentum in Samnio. Tunc primũ populus Romanus argento uti cœpit. Vmbri, & Salentini uicti in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est.

LIBRI XVI.

ORigo Carthaginiensium, & primordia urbis referũtur: cõtra quos, & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, ut id fieret: dissuadentesq́ contentio fuisset: transgresis tum primum mare equitibus Romanis aduersus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrũ à cẽsoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCCLXXII millia. CCXXIIII, D. Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est.
Res præterea contra Pœnos, & Volscos prospere gestas continet.

LIBRI XVII.

CN. Cornelius Cos. à classe punica circunuentus, & per fraudem ueluti in colloquiũ euocatus captus est. Cn. Duilius Cos. aduersus classem Pœnorũ prospere pugnauit, primusq́ omniũ Romanorum ducum naualis uictoriæ: duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est: ut reuertenti à cœna tibicines canerent: & funale præferretur.

L. Cor-

L. Cornelius Cos. in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducẽ feliciter pugnauit. Attilius Calatinus Cos. cum in locum iniquum à Pœnis circumsessum temere duxisset exercitum, M. Calpurnij tribuni militum uirtute, & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum uicta classe, cui præfuerat: à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus Cos. uictis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIBRI XVIII.

Attilius Regulus in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot prælijs aduersum Carthaginienses pugnasset: successorque à senatu prospere bellum gerenti nõ mitteretur: idipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas petendi successoris erat, quod agellus eius à mercenarijs deuastaretur. Quærente deinde fortuna ut magnum utriusque casus exemplum in Regulo proderetur: accersito à Carthaginiensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, uictus in prælio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra marique prospere gestas deformauere naufragia classium. T. Coruncanus primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legeret: XIII senatu mouerunt. lustrum condiderunt: quo censa sunt ciuium capita CCCXVII millia CCXVII. Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace, & si eam minime impetraret, de captiuis commutandis ageret: iureiurando astrictus est rediturum se Carthaginem: si commutari captiuos nõ placuisset. utrunque negandi autor senatui fuit: & cum fide custodita reuersus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, perijt.

LIBRI XIX.

Cæcilius Metellus, rebus aduersus Pœnos prospere gestis, speciosissimũ egit triumphũ: XIII ducibus hostium, & centum uiginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher Cos. qui cõtra auspicia profectus iussit immergi pullos: qui cibari nolebant: infeliciter aduersus Carthaginienses classe pugnauit, & reuocatus à senatu, iussusque dictatorẽ dicere, C. Glauciam dixit, sortis ultimæ hominẽ: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Fregellæ, in agro Salẽtino Brundisium. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLI millia CCXXII. Claudia soror P. Claudij, qui contemptis auspicijs male pugnauerat: à ludis diuertẽs, cum turba premeretur: dixit. utinam frater meus uiueret, iterumque classem duceret. ob eam causam mulctata est. Duo prætores tum primũ creati sunt. Cæcilius Metellus põtifex maximus. A. Posthumium cõsulem, quoniam idem & flamẽ Martialis erat: cum ille ad bellum gerendum proficisci uellet, in urbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam uictoriæ C. Luctatius consul uicta ad Ægates insulas classe Pœnorũ. finem bello imposuit. Petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus pontifex maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt: Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent: sexto die domiti in deditionem uenerunt.

LIBRI XX.

Spoletium colonia deducta est. Aduersus Ligures tunc primum exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cũ rebellassent, subacti sunt. Tutia uirgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyrijs propter unum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum, indictũ est: subactique in deditionem uenerunt. Prætorum numerus ampliatus est: ut essent quatuor. Galli trãsalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum, Latinique nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primum trãs Padum ductis, Galli Insubres aliquot prælijs in deditionem uenerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij, cum rebellassent, domiti in deditionem uenerunt. Lustrum à censoribus

tribus conditum est. ex quo censa sunt ciuium capita C C L X X milia. Libertini in quatuor tribus redacti sunt. cum antea dispersi fuissent. Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam * ... muniuit: & circum flaminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

LIBRI XXI.

IN Italia belli punici secundi acta narrãtur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Sagũtus sociorum populi Romani ciuitas octauo mẽse capta est. de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur. & cũ satisfacere nollent, bellũ ijs indictũ est. Annibal superato Pyreneo saltu, per Gallias fusis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes uenit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoqꝫ Gallos obuios aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiã: et ad Ticinum amnẽ Romanos equestri prælio fudit: in quo uulneratum P. Corneliũ Scipionem protexit filius: qui Africani postea nomẽ accepit. iterumqꝫ exercitu Romano ad flumẽ Trebiam fuso, Annibal Apẽninum per maximam militum uexationem propter uim tempestatum transiit. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

LIBRI XXII

ANnibal per continuas uigilias in paludibus oculo amisso, uenit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo, & tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C. Flaminius consul homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant: & ab equo, quem conscenderat: per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circumuentus ad Thrasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant: fide: ab Maharbale data, perfidia Annibalis uincta sunt. Cũ ad nũtiumcladis Romæ luctos esset: duæ matres insperato, receptis filijs, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex sibyllinis libris uer sacrum uotum. Dum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere: ne contra ferocem tot uictorijs hostem territum aduersis prælijs militem pugnę cõmitteret: & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minucius magister equitum. ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem effecit: ut populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuisoqꝫ exercitu, cũ iniquum locũ conflixisset: & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est. quo beneficio uictus castra cum eo iunxit: & patrem eũ salutauit: idemqꝫ milites facere cõmilitonibus iussit. Annibal uastata Cãpania inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis, & incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum. idemqꝫ Fabij Maximi dictatoris, cũ circumposita ureret, agro pepercit: ut illum tanquã proditorẽ suspectum faceret. Æmylio deinde Paulo, & Terentio Varrone consulibus, & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, cæsaqꝫ eo prælio Romanorum quadragintaquinqꝫ millia cum Paulo consule, & senatoribus L X X X. consularibus atqꝫ prætorijs aut ædilicijs triginta. Post quam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consiliũ de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militũ, qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habiturũ eum, qui in uerba sua non iurasset, effecitqꝫ, ut omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerẽtur. Præterea trepidationẽ urbis, & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas cõtinet. Opimia, & Floronia Vestales uirgines incesti damnatæ sunt. Propter paucitatem uerò militum, seruorum octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi: redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: & gratiæ actæ: quod de republica non desperasset.

LIBRI XXIII.

CAmpani ad Annibalem defecere. Nuntius Cannensis uictoriæ Mago Carthaginem missus annulos aureos à digitis occisorum Romanorũ detractos in uestibulo curiæ fudit: quos

dit:quos excessisse modij mensuram traditur. post quem quidem nuntium Hanno ex Pœnis uir nobilissimus suadebat senatui Carthaginiensium:ut pacem à populo Romano peterent: nec tenuit,obstrepente barchina factione. Cl.Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit: Exercitus Annibalis per hyberna Capuę ita luxuriatus est:ut corporum uiribus,atq; animorum eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame uexatum est:ut lora,& pelles scutis detractas,item mures essent:& nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis uixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L.Posthumius prætor à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn.& P.Scipiones in Hispania Asdrubalem uicerunt:& Hispaniã suam fecerunt. Reliquiæ cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt:ne recederent inde,nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem,& Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus Cos.Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T.Manlio prætore aduersus Pœnos,Sardosq; res gestas continet:à quo Asdrubal dux,& Mago,& Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit:& uicit:primusq; omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

LIBRI XXIIII.

HIeronymus Syracusanorum rex,cuius auus Hiero amicus populo Ro. fuerat: ad Carthaginienses defecit:& propter crudelitatẽ superbiamq; à suis interfectus est. T.Sempronius proconsul prospere aduersus Pœnos, & Hannonẽ ducem ad Beneuentũ pugnauit, seruorum maxime opera:quos liberos esse iussit. Cl.Marcellus Cos.in Sicilia,quæ prope tota ad Pœnos defecerat:Syracusas obsedit. Philippo Macedonũ regi bellum indictum est. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusq;,in Macedoniam cum prope inermi exercitu profugit:ad id bellum gerendũ Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania à P.& Cn.Scipionibus aduersus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masanissam regem Masæsulorum pro Carthaginiensibus pugnans,uictus,in Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transijt contra Gades: ubi angusto freto Africa,& Hispania dirimuntur. Celtiberi quoq; in amicitiã recepti sunt: quorum auxilijs accitis,tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

LIBRI XXV.

P.Cornelius Scipio,postea Africanus,ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal urbem Tarentum præter arcẽ per Tarentinos iuuenes,qui se noctu uenatũ ire simulauerant,cepit. Ludi Apollinares ex Marcij carminibus,quibus cannensis clades prædicta fuerat,instituti sunt, à Q.Fuluio,& Ap. Claudio Coss.aduersus Hannonem Pœnorum ducẽ prospere pugnatũ est. T.Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano in insidias ductus à Magone interemptus est. Centenius Penula,qui centurio militauerat:cum petisset à senatu:ut sibi exercitus daretur:pollicitusq; esset,si hoc impetrasset,de Annibale uictoriam:octo millibus acceptis militum dux factus cõflixit acie cum Annibale:qui cum exercitu cum cecidit. Cn.Fuluius prætor male aduersus Annibalẽ pugnauit:in quo prælio hominum sexdecim millia ciciderunt.ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q.Fuluio,& ab Ap.Claudio Coss.Cl.Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio:& ingentem se uirũ gessit.in eo tumultu urbis captę Archimedes intẽtus formis,quas in puluere discripserat,interfectus est. P.& Cn.Scipiones in Hispania tot tantarumq; rerũ feliciter gestarũ tristem exitũ tulerunt,prope cum totis exercitibus cæsi anno octauo,quàm in Hispaniã ìuerãt. amissaq; eius prouinciæ possessio foret:nisi L.Martij equitis Romani uirtute & industria cõtractis exercituum reliquijs,eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent.ad triginta septem millia cæsa:ex mille octingentis:præda ingens capta.dux Martius appellatus est.

LIBRI XXVI

ANnibal ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse uero cũ duobus millibus equitum usq; ad portam Capenam,ut urbis situm exploraret,obequitauit.& cum per triduum in aciem utrinq; exercitus omnis descendisset: certamen tempestas diremit:

diremit. nam cum in castra rediissent: statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio, et Ap. Caudio Coss. Principes Campani ueneno sibi consciuerunt mortem. Cũ senatus Campanorũ deligatus esset ad palos: ut securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius Cos. quibus iubebatur parcere: antequam legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & suppliciũ peregit. Cum in comitijs apud populum quæreretur: cui mandaretur Hispaniarũ imperium: nullo id uolente suscipere, P. Scipio P. filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. & suffragio populi, consensuq; omniũ missus, nouam Carthaginem uno die expugnauit: cum ageret uigesimum quartum annum: uidereturq; diuina stirpe creatus: quoniã & ipse postea quam togam acceperat, quotidie in capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sępenumero uisus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Ætolis iunctam, bellumq; gestum aduersus Acarnãnas, & Philippum Macedonum regem.

LIBRI XXVII.

CN. Fuluius prætor cum exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello Cos. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est: & subinde cedentem pressit: donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit: Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater consulis Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit. & uicit. inter alia captum puerum regalem eximię formæ ad auunculum Masanissam cum donis misit. Cl. Marcellus, T. Quintius Crispinus Coss. speculandi causa egressi è castris insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res pręterea à P. Sulpicio prætore aduersus Philippum, & Achæos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum, & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes: ut se Annibali coniungeret: cum millibus hominum LVI cæsus est M. Liuij consulis ductu, non minore opera Claudij Neronis consulis. qui cum Annibali oppositus esset: relictis castris, ita ut inimicũ falleret: electa manu profectus Asdrubalem circumuenit.

LIBRI XXVIII.

RES in Hispania prospere gestę à Syllano Scipionis legato, & L. Scipiõe fratre aduersus Pœnos, à Sulpicio procos. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro Ætolis referuntur. Cum M. Liuio, & Claudio Neroni Coss. triumphus decretus esset: Liuius, qui in prouincia sua rẽ gesserat: quadrigis inuectus est: Nero, qui in collegę prouinciam, ut uictoriam eius adiuuaret, uenerat: equo est secutus: & in hoc habitu plus glorię, reuerentiæq; habuit. nam & plus in bello, quàm collega fecerat. Ignis in æde Vestę negligentia uirginis, quæ non custodierat, extinctus est. uirgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII anno eius belli, anno quinto, posteaquã ierat: exclusisq; in totũ possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regẽ Numidarum duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. munus gladiatorium in honorem patris, patruiq; Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus: sed ex ijs, qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant, in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extructo occiderũt: se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset: seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniæ populos coëgit in deditionem uenire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium, si in Africam traiecisset, pollicebatur. cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat, ut in Italiam trajceret, Romam reuersus, consulq; creatus. Africã prouinciam petenti, cõtradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq;, ut in Africam trajceret, si ex republica esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, ubi hyemarat, in Italiam traiecit.

Libri

LIBRI XXIX

Ex Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus ingentē prędam reportauit: & mādata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerentis quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellū in Hispania finitū, uictore Romano: quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus: Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est: Magoni, qui in Galliam, & Liguriā ierat: ex Africa & militum ampla manus missa: & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumq́, ut se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit: & Locros: pulso punico præsidio, fugatoq́ Annibale recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romā à Pesinunte oppido Phrygię, carmine in libris sibyllinis inuēto: pelli Italia alienigenam hostem posse: si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autē est Romanis per Attalum regem Asiæ. lapis erat, quem matrem deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius, qui in Hispania perierat: uir optimus à senatu iudicatus, adolescens nondū quæstorius: quoniā ita responsum habebatur: ut numē id ab optimo uiro reciperetur, cōsecraretur q́. Locrēses legatos Romā miserunt: qui de impotētia Q. Pleminij legati quererētur: quod pecuniā Proserpinæ abstulerat: & liberos eorū & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romā perductus in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione procōsule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquā luxuriaretur. missis ob hoc legatis à senatu: qui explorarent, an ea uera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta in matrimoniū Asdrubalis Gisgonis filia, amicitiæ, quā cum Scipione ipse iunxerat, renuntiauit. Masanissa rex Masæsulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum uictus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hānonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum uenerāt: ab obsidiōe Vticæ depulsus hyberna cōmuniuit. Sempronius Cos. in agro crotoniensi prosperè aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuiū capita CCXV millia: Inter censores M. Liuium, & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quod à populo Romano damnatus, actusq́ in exilium fuerat: & Liuius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset: & quod minimè bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra unā, ętarias reliquit: quod & innocentē se damnassent. & postea consulē censoremq́ fecissent.

LIBRI XXX.

In Africa Scipio Carthaginiēses, & eundem Syphacem Numidarū regem, Asdrubalemq́ pluribus prælijs uicit, adiuuante Masanissa: binaq́ hostium castra expugnauit: in quibus XL millia hominū ferro igniq́ consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam uxorē Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptijs factis uxorem habuit: castigatusq́ à Scipione uenenū ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumq́ est multis Scipionis uictorijs: ut Carthaginiēses in desperationē acti in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarēt. isq́ anno decimosexto Italia discedens in Africam traiecit: tentauitq́ per colloquiū pacem cum Scipione cōponere: & cum de cōditionibus pacis non conuenissent, acie uictus est. Pax Carthaginiensibus data est petētibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago bello, quo in agro Insubrium cum Romanis cōflixerat: uulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex uulnere mortuus est. Reuersus in urbem Scipio amplissimū nobilissimumq́ egit triumphū: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certe hic imperator uictæ à se nomine gentis nobilitatus est.

LIBRI XXXI.

Belli aduersus Philippū Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti causæ feruntur hæ. Tempore initiorū duo iuuenes Acarnanes, qui nō initiati erāt,

Athenas uenerunt:& in sacrariũ Cereris cum alijs pluribus suis intrauerunt.ob hoc, tãquam nefas summum cõmisissent:ab Atheniẽsibus cæsi sunt. Acarnânes mortibus suorum commoti ad uindicandũ illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, quingentesimo quadragesimo anno ab urbe condita, cum Atheniensiũ, qui obsidebantur à Philippo: legati auxilium à senatu petissent: & senatus id censuisset ferendũ, plebe, quod tot bellorũ continuus labor grauis erat, dissentiente: tenuit autoritas patrũ, ut sociæ ciuitati ferri opem populus quoq; iuberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatũ est: qui exercitu in Macedoniã ducto, equestribus prælijs cum Philippo prosperè pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorum suos seq; occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellãtes, & Amilcarem Penum bellũ in ea parte molientem acie uicit.

Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicij consulis, expugnationesq; urbiũ ab utroq; factas cõtinet: Sulpicius Cos. adiuuãtibus rege Attalo, & Rhodijs bellũ gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius prætor.

LIBRI XXXII

COmplura prodigia ex diuersis regionibus nuntiata referuntur: inter quę in Macedonia in puppi lõgæ nauis lauream esse natam. T. Quintius Flamininus Cos. aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri: fugatũq; coëgit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quę est uicina Macedonię: socijs Aetolis, & Athamanibus, uexauit. L. Quintius Flamininus cõsulis frater nauali prælio, Attalo rege, & Rhodijs adiuuantibus, Eubœam, & maritimam oram cepit. Achęi in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginiensibus obsidibus oppressa est. Prætorũ numerus ampliatus est: ut seni crearentur. Cornelius Cos. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmonijs, & tyranno eorũ Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes urbiũ in Macedonia referuntur.

LIBRI XXXIII

TItus Quintius Flamininus procõsul cũ Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie uicto debellauit. L. Quintius Flamininus frater procõsulis, Acarnânes, Leucade urbe, quæ caput est Acarnaniæ, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cũ exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob subitam ualitudinẽ translatus decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L. Furius. & Claudius Marcellus cõsules Boios, & Insubres Gallos subegerunt, Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant: profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

LIBRI XXXIIII

LEx Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello punico de stringẽdis cultibus matronarũ tulerat, cum maxima contentione abrogata est: cum Porcius Cato autor fuisset, ne ea lex aboleretur, Is in Hispaniam profectus bello quod Emporijs orsus est: citeriorẽ Hispaniam pacauit. T. Quintius Flamininus bellũ aduersus Lacedæmonios, & tyrannũ eorũ Nabidem prosperè gestum data ijs pace, qualem ipse uoluit: liberatisq; Argis: qui sub ditione tyranni erant: finiuit. Senatus tunc primum secretus à populo ludos spectauit. ut id fieret, Sex. Ælius Pętus, & L. Cornelius Cethegus cẽsores interuenerunt cum indignatione plebis.

Coloniæ pleræq; deductæ sunt M. Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios & Insubres Gallos feliciter gestæ referũtur. T. Quintius Flamininus, qui Philippũ Macedonũ regem, & Nabidem Lacedæmoniorũ tyrannũ uicerat: Græciãq; omnem liberauerat: ob hanc rerũ gestarũ multitudinẽ tridno triumphauit. Legati Carthaginiensium nuntiauerunt: Annibalẽ, qui ad Antiochũ cõfugerat bellũ cum eo moliri. tẽtauerat autem per Aristonẽ Tyriũ sine literis Carthaginẽ missum ad rebellãdum Pœnos concitare.

LIBRI XXXV

P. Scipio Africanus legatus missus ad Antiochum, Ephesi cum Annibale, qui se Antiocho iunxerat: collocutus est: ut, si fieri posset, metum uitæ, quem ex populo Romano conceperat,

ceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondit: Alexandrum Macedonũ regem, quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quodq; ultimas oras, quas uisere supra fidem humanã esset, peragrasset. quærẽti deinde quem secundum poneret, inquit, Pyrrhũ: eo quòd castra metari docuisset: ad hæc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. exequẽti quem tertium diceret: semet dixit. ridens Scipio, quidnam tu diceres, si me, inquit, uicisses? tunc uero, inquit, me etiam te Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. Inter ea prodigia, quæ plurima fuisse traduntur: bouem, Cn. Domitio consule, locutum: Roma caue tibi, refertur. Apparat in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorũ tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferẽdum bellum populo Romano solicitabant, à populo Romano desciuit, & bello aduersus Philopœmenem Achæorum prætorem gesto, ab Aetolis interfectus est. Aetoli quoq; ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus societate iuncta Antiochus Syriæ rex cum bellum Græciæ intulisset, complures urbes occupauit: inter quas Chalcidem, & totam Eubœam Res præterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho continet.

LIBRI XXXVI

MArcus Acilius Glabrio Cos. Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuuãte, uictum Græcia expulit: idemq; Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica Cos. ædem matris deûm, quam ipse in Palatiũ intulerat, uir optimus à senatu iudicatus, dedicauit: idemq; Boios, & Gallos uictos in deditionem accepit, & de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

LIBRI XXXVII

COrnelius Scipio Cos. legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatũ futurum dixerat: si ei Græcia, & Asia prouincia decerneretur, cum C. Lælio qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari uideretur: profectus ad bellum aduersus Antiochum gerendum in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonesum, Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quẽ Græcia expulerat, de Aetolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea cõditione, ut omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus uictus erat, regnum ampliatum: Rhodijs quoq; qui & ipsi iuuerant, quædam ciuitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Aemylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine uicerat: naualem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho bellauerat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

LIBRI XXXVIII

MArcus Fuluius Cos. in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius Cos. collega eius Gallogræcos, Tolistobogios, Tectosagos, & Trocmos, qui Brẽno duce in Asiam trãsierant: cum soli citra Taurum montem minimè parerent, uicit. Eorum origo, & cum eo loca, quæ tenent, occupauerantq;, referuntur. Exemplum quoq; uirtutis, & pudicitiæ in fœmina traditur. Quæ cum regis Gallogræcorũ uxor fuisset: capta centurionẽ, qui ei uim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus cõditum est. cẽsa sunt ciuium capita CCLVIII. millia, & CCCXXVIII. Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn. Manlius, cõtradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis, acta per se causa in senatu: triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, à Petilio Acteo tribuno plebis, ut quidam, à Næuio, quòd præda cum Antiocho capta ærarium fraudasset: posteaquam is dies uenit, euocatus in rostra, hac die, inquit, Quirites Carthaginẽ uici, & prosequente populo, Capitoliũ ascendit: inde, ne amplius tribunitijs iniurijs uexaretur: in uoluntariũ exilium Liternũ concesit, incertũ ibi, an Romæ defunctus. nam eius monimẽtum

utrobiq; fuit. L.Scipio Asiaticus, frater Africani, eodē peculatus crimine accusatus, damnatusq;, cum in uincula, & carcerē duceretur, Tib.Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum populus quęstores in bona eius publicè possidenda misisset: non modò in ijs nullum uestigium pecuniæ regiæ apparuit: sed nequaquam tantum in ærarium redactum, quantę summæ erat damnatus. collatā à cognatis, & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quę necessitati ei erat ad cultum, retenta.

LIBRI XXXIX

AEmylius Cos. Liguribus subactis, uiam à Placentia usq; Ariminum perductam Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures, quicūq; circa Apenninū erant, subacti sunt. Bacchanalia sacrum Gręcū, & quidem nocturnum scelerum omnium maximum seminarium, cum ad ingentis turbæ cōiurationem peruenisset: à consule inuestigatū, & multorum pœna sublatū est. A censoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, uir & belli & pacis artibus maximus motus est senatu L. Quintius Flamininus T. Quintij frater, eo quod cum Galliam prouinciam Cos. obtinuerat: rogatus à Philippo Pœno, quem amabat: scorto nobili, Gallum quendam sua manu occiderat: siue, ut quidam tradiderūt, unum damnatorū securi percusserat, rogatus à meretrice Placētina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et tanquā iungente fortuna circa id tempus duo funera maximorum uirorum, Annibal à Prusia Bithynię rege ad quem uicto Antiocho confugerat, cum dederetur Romanis: qui ad exposcendum illum T. Quintium Flamininum miserant: ueneno sibi mortem cōsciuit. Philopœmen quoq; dux Achęorum, uir maximus est à Messenijs interemptus ueneno, cum ab ijs bello captus esset. Coloniæ Pollētia, & Pisaurum, & Mutina, & Parma, deductæ sunt. Pręterea res aduersum Celtiberos prosperè gestas, & initia, causasq; belli Macedonici cōtinet. cuius origo inde uenit, quod Philippus ægrè ferebat regnum suum minui à Romanis, eo quòd cogeretur à Thracibus, alijsq; locis præsidia deducere.

LIBRI XL

CVm Philippus liberos eorum, quos in uinculis nobilissimorum quidem hominū habebat, conquiri ad mortem iussisset: Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris regis uerita libidinem, prolatis in medium gladijs, & poculo, in quo erat uenenum, suasit ijs, ut imminens ludibrium morte effugerent: & cum persuasisset, ipsa etiā se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referūtur: & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidij, & affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, ueneno necatus est: regnumq; Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilij in agro L. Petilij scribę sub Ianiculo à cultoribus agri, in arca lapidea clausi & gręci & latini, inuenti sunt. in quibus plura quæ dissoluendarū religionum erant: prætor ad quem delati erāt, cum legisset: iurauit senatui cōtra rempub. esse, ut legerentur. seruarenturq;: & ex S.C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium falsis alterius filij in eūdem delationibus impulsus ueneno sustulisset: & de pœna Persei cogitauit: uoluitq; Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. sed in hac cogitatione morte raptus est. regnum Perseus accepit.

LIBRI XLI

IGNIS in æde Vestę extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos uictos in deditionem accepit: monimētumq; operū suorum, Gracchuritim, oppidū in Hispania cōstituit. A Posthumio Albino procōsule Vaccei, ac Lusitani subacti sunt. de utrisq; triūphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnū Syrię ab urbe dimissus. Lustrū à cēsoribus cōditū est. Cēsa sunt ciuiū capita CCLXXIII. millia, CCXLIIII.

Q. Volu

Q. Volumnius Saxa trib.ple.legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. extat oratio eius. Preterea res cõtra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus gestas cõtinet. & initia belli Macedonici, quod Perseus Philippi filius moliebatur. miserat enim ad Carthaginienses legationẽ, & ab ijs nocte audita erat. sed & alias Græciæ ciuitates solicitabat. qui preter religionem, quod quãmulta templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iouis Olympij, & antiochiæ, uilissimum regem egit.

LIBRI XLII

FVluius Flaccus censor templũ Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliauit: ut ædem, quam dedicauerat, tegeret. tegulæ ex S. C. reportatę. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est. cuius iniurię in populum Romanum referũtur. ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus Cos. cui Macedonia decreta erat. in Macedoniã transijt: leuibusq; expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo felici euẽtu pugnauit. Inter Manissam, & Carthaginiẽses de agro fuit dies ad disceptandũ à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos, ut in fide permanerent: dubitãtibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCLVII millia CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos et Ligures prospere gestas continet.

LIBRI XLIII

PRætores nõnulli, eo quod auarè et crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus procõsul cõplures in Grçcia urbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo uenierãt, ex S. C. postea restituti sunt. A prefectis classiũ Romanarũ multa inpotẽter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prosperè gestas cõtinet: & uictis Dardanis, & Illyrico, cuius rex erat Gentius: motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat: ipso interẽpto cõsedit. M. Aemylius Lepidus à cẽsorib. princeps in senatu lectus.

LIBRI XLIIII

Q Marcius Philippus per saltus penetrauit in Macedoniã: compluresq; urbes occupauit. Rhodij misere legatos Romam, minantes, ut Perseo essent auxilio: nisi populus Romanus cum eo pacem atq; amicitiã coniungeret. indigne id latum. Cum id bellũ L. Aemylio Paulo sequentis anni consuli iterum mandatum esset. Paulus in contione precatus est, ut quidquid diri populo Ro. immineret, supra domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum uicit: uniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. antequam confligeret, dixit exercitui, ne miraretur quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoque rex Illyricorum, cum rebellasset: ab Anicio prętore uictus uenit in deditionẽ: & cum uxore, & liberis, & propinquis Romã missus. Ab Alexandria legati à Cleopatra, & Ptolemęo regibus uenerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod is bellum inferret. Perseus solicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia is pecuniam, quã promiserat minimè dabat: ab eis relictus est.

LIBRI XLV

PErseus ab Aemylio Paulo in Samothracia captus est. Cum Antiochus Syrię rex Ptolemæum & Cleopatrã, Aegypti reges obsideret: & missis ad eum à senatu legatis, qui iuberent, ab obsidione socij regis absisteret: editisq; mandatis consideraturũ se ille, quid faciundum esset, respondisset: unus legatorũ Popilius uirga regem circũscripsit: iussitq; antequam circulo excederet, respõsum daret. qua asperitate effecit ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantiũ populorũ, ac regum in senatũ admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populũ Romanũ fuerant, exclusa, postero die cum de eo quereretur, ut ijs bellũ indiceretur causam in senatu patriæ suę legati egerunt: nec tanquã hostes, nec tanquã socij dimissi. Macedonia in prouinciæ formam redacta est. Aemylius Paulus repugnantibus militibus eius propter minorẽ prædam, & contradicente Seruio Sulpicio Galba triumphauit: & Perseũ cũ tribus filijs ante currũ duxit. cuius triumphi lætitia, ne solida ei cõtingeret: duorum filiorũ funeribus insignita est. quorum alterius mors patris triumphũ præcessit: alterius secuta est. Lustrum conditum est à censoribus. Censa sunt ciuium capita CCCXII millia, DCCCV. Prusias

Bithyniæ rex Romã,ut senatui gratularetur ob uictoriã ex Macedonia partã,uenit,& Nicomedẽ filiũ suũ senatui cõmendauit.rex plenus adulatiõis libertũ se populi Romani esse dicebat.

LIBRI XLVI

Evmenes rex Romam uenit. qui, quia Macedonico bello se mediũ egerat:ne aut inimicus iudicatus uideretur,si exclusus esset:aut liberatus crimine,si admitteretur: in comitio lex lata est,ne cuiquam regi Romã uenire liceret. Claudius Marcellus Cos. alpinos Gallos, C. Sulpicius Gallus Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene:quod fines suos depopularetur:dixeruntq́,eum conspirasse cum Antiocho cõtra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta est. Lustrũ à censoribus cõditum est. Cẽsa eo sunt ciuiũ capita CCCXXVII millia,XXII. Princeps senatus lectus M. Aemylius Lepidus. Ptolemæus Aegyptiorũ rex à minore fratre è regno pulsus,missis ad eum legatis,in regnũ restitutus est. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo,filius eius Ariarathes accepit regnũ:& amicitiam per legatos cum populo Ro. renouauit. Res præterea aduersus Ligures, Corsos,& Lusitanos uario euentu gestas,& motus Syriæ mortuo Antiocho,qui filiũ Antiochum puerum admodum reliquerat,cõtinet. Hunc Antiochum puerũ cum Lysia tutore Demetrius, Seleuci filius,qui Romam obses missus fuerat:clàm,quia minime dimittebatur à Romanis,interemit:& ipse in regnũ receptus. L. Aemylius Paulus,qui Perseũ uicerat : mortuus: cuius tanta abstinẽtia fuit:ut cum ex Hispania,& Macedonia maximas opes retulisset:uix ex auctione bonorum eius redactum sit,unde dos uxori eius redderetur. Pomptinæ paludes à Cornelio Cethego consule cui ea prouincia euenerat,siccatæ:agerq́ ex ijs factus.

LIBRI XLVII

Cn. Tremellio trib. pleb. mulcta dicta est:quod cũ M. Aemylio Lepido põtifice maximo iniuriose contenderat.sacrorum quoq́ magistratuũ ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCCXXVIII millia, CCCXIIII. Et princeps senatus lectus Aemylius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui dissidebant,fœdus ictum:ut alter in Aegypto,alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex cõsilio Demetrij regis Syriæ,& uiribus pulsus regno à senatu restitutus est. Missi à senatu legati,qui inter Masanissam,& Carthaginienses de agro iudicarent. C. Marcius Cos. aduersum Dalmatas parum prospere primũ,postea feliciter pugnauit.cum quibus bello confligendi causa fuit:quod Illyricos populi Romani socios uastauerant.eandemq́ gentem Cornelius Nasica Cos. domuit. Q. Opimius Cos. transalpinos Ligures,qui Massiliensium oppida Antipolim & Nicæam uastabant,subegit. Præterea in Hispania à compluribus parum prospere res gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octauo ab urbe condita magistratũ,peractis comitijs,insequentisq́ anni consulibus creatis,inire cœperũt. Mutandi comitia causa fuit,quod Hispani rebellabãt. Legati ad disceptandũ inter Masanissam, & Carthaginienses missi nuntiauerũt: uim naualis materiæ se Carthagine deprehẽdisse. Quidam prætores à prouincijs auaritiæ nomine accusati,& damnati sunt.

LIBRI XLVIII

Lvstrum à censoribus cõditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXIIII millia. Semina tertij belli punici referuntur. Cum in finibus Carthaginiensium maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce Syphacis nepote,diceretur esse: M. Porcius Cato suasit,ut Carthaginiensibus,qui exercitũ specie contra Masanissam regẽ, sed re uera cõtra Romanos accitum in finibus haberẽt:bellum indiceretur.contradicente P. Cornelio Nasica,placuit legatos mitti Carthaginẽ,qui specularentur,quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensiũ,quod contra fœdus exercitũ & nauales materias haberẽt:pacem inter Masanissam,& eos facere uoluerunt: Masanissa agro,de quo lis erat,cedente.sed Gisgo, Amilcaris filius,homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat:cum senatus paritурũ se iudicio legatorũ dixisset,ita bellum aduersus Romanos suadendo cõcitauit:ut legatis,quo minus uiolarentur,fugam explicuerit. Id nuntiantes infestũ iam senatũ Carthaginiensibus infestiorẽ fecerũt. M. Porcius Cato funus mortui filij in prætura tenuissimo,ut ualuit:(nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus,qui

se Persei

se Persei filium, regis quõdam Macedoniæ, ingenti asseueratione mentiretur: Romã missus. M. Aemylius Lepidus, qui princeps senatus sextis iam censoribus erat lectus, antequã expiraret: præcepit filijs, lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrẽt: in reliquũ funus ne plus quàm æris denos cõsumerent. imaginũ specie, non sumptibus nobilitari maximorũ uirorum funera solere. De ueneficijs quæsitũ. Publilia, & Licinia nobiles fœminæ, quę uiros suos necasse insimulabãtur: cognita causa, cum prætori prædes, uadesq́ dedissent, cognatorũ decreto necatæ sunt. Gulussa Masanissæ filius denuntiauit Carthagine delectus agi, classem comparari: & haud dubiũ bellũ strui. Cum Cato suaderet, ut ijs bellũ indiceretur: P. Cornelio Nasica dicẽte nihil temere faciundum, placuit, decẽ mitti legatos exploratũ. L. Licinius Lucullus, A. Posthumius Albinus Coss. cum delectũ seuere agerent, nec quenquã gratia dimitterent: à tribunis plebis, qui pro amicis suis uacationẽ impetrare nõ potuerũt, in carcerẽ cõiecti sunt. Hispaniense bellũ cum parũ prosperè aliquoties gestũ ita confudisset ciuitatẽ Romanam: ut ne ij quidẽ inuenirẽtur, qui aut tribunatũ exciperẽt, aut legati ire uellẽt, P. Cornelius Aemylianus processit: & excepturum militiæ genus, quodcunq́ imperatũ esset, professus est. quo exemplo ad militandi studiũ omnes incitauit. L. Lucullus Cos. cui Claudius Marcellus successerat, pacasse omnes Celtiberiæ populos cũ uideretur: Vacceos, Cantabros, & alias regiões, & iterũ alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Aemylianus, L. Pauli filius, Africani nepos sed adoptiuus prouocatorẽ barbarũ tribunus militũ occidit: & in expugnatione captæ urbis maius multo etiã periculũ adijt, nam murũ primus omniũ transcendit. Seruius Sulpicius Galba prætor male aduersus Lusitanos pugnauit. Cum legati ex Africa cum Carthaginiensium oratoribus, & Gulussa Masanissę filio redijssent, dicerentq́, & exercitũ & classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententiã placuit, Catone, & alijs principibus senatus suadẽtibus: ut in Africã cõfestim trãsportaretur exercitus. quia uero Cornelius Nasica dicebat: nondũ sibi iustã causam belli uideri: placuit, ut bello desisteretur: si Carthaginiẽses classem exussissent, & exercitũ dimisissent: si minus, proximi cõsules de bello punico referrent. Cum locatũ à censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica autore, tanquã inutile, & nociturum publicis moribus, ex S. C. destructũ est: populusq́ aliquandiu stans ludos spectauit. Carthaginienses tum aduersum fœdus bellum Masanissę intulerunt. Victi ab eo nonagesimũ secundum annum habente, & sine pulpamine mandere, & gustare cibum tantummodo solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX

Tertij punici belli initium altero & sexcentesimo anno ab urbe condita. intra quintũ annum quàm erat cœptũ, consummatũ omnino est. Inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Nasicã, quorum alterum sapientissimũ uirum in ciuitate habebant: alter uir optimus à senatu iudicatus erat, diuersis certatũ est sententijs, Catone suadente bellũ & ut omnino deleretur Carthago, Nasica dissuadente: placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naues haberent: & extra fines exercitũ duxissent: quodq́ socio populi Ro. & amico Masanissæ arma intulissent: & quod filiũ eius Gulussam, qui cũ legatis Romanis erat, in oppidũ minimè recepissent, bellũ ijs indici. Prius quàm ullę copiæ in naues imponerẽtur. Vticẽses legati Romã uenerunt, se, suaq́ omnia dedentes. Ea legatio, ueluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginiensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentũ ex præcepto librorũ Sibyllinorũ facti: qui anno primo primi punici belli quingentesimo & altero anno ab urbe condita facti erãt. Legati triginta Romã uenerunt, per quos Carthaginienses se dedebant. Catonis sentẽtia peruicit, ut decreto perstaretur: & ut cõsules quam primũ proficiscerentur ad bellũ. Qui ubi in Africã transierũt, acceptis, quos imperauerãt, trecentis obsidibus, & armis, omnibusq́ instrumentis belli, si qua Carthagine erãt: tunc cum ex autoritate patrum iuberent, ut in alio loco procul à mari decem millia passuum, nec minus, remoto oppidum facerent: indignitate rei ad bellandum Carthaginienses compulerunt. Obsideri, oppugnariq́ cœpta est Carthago à L. Marcio, M. Manlio consulibus. In qua oppugnatione, cum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupissent: & ab oppidanis grauiter cæderẽur: à Scipio-

ne Africano expliciti sunt, per quem & castellum Romanorũ, quod nocte oppugnabant, paucis equitibus iuuantibus liberatum est: castrisq́, quę Carthaginienses omnibus copijs pariter ab urbe egresi oppugnabant, liberatis, is pręcipuam gloriam tulit. Pręterea cum ab irrita oppugnatione Carthaginis C o s. (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum ducere aduersus Asdrubalem uellet: qui cum altera manu iniquum saltum insederat: suasit primo cõsuli, ne tam iniquo loco confligeret. uictus deinde complurium, qui & prudentiæ eius, & uirtuti inuidebant, sentẽtijs, & ipse saltum ingressus est. cumq́, sicut prædixerat, fusus fugatusq́ esset Romanus exercitus: & duę cohortes ab hoste obsiderentur: cum exiguis equitũ turmis in saltum reuersus liberauit eas, & incolumes reduxit. Quam uirtutẽ eius & Cato uir promptioris multo ad uituperandum linguæ, in senatu sic prosecutus est, ut diceret: reliquos, qui in Africa militarent, umbris militare: Scipionẽ uigore, & populus Romanus eo fauore illum cõplexus est: ut comitijs complurimæ eum tribus cõsulem scriberent: cum hoc per ætatem minime liceret. Cum L. Scribonius tribunus pl. rogationem promulgasset, ut Lusitani, qui ex fœdere populo Ro. dediti à Sergio Galba in Galliam uenissent, in libertatẽ restituerentur: M. Cato acerrime suasit: extat oratio in annalibus eius inclusa. Q. Fuluius Nobilior etiam ab eo in senatu laceratus respondit pro Galba. ipse quoq́ Galba cum se damnari uideret: complexus duos filios prætextatos, & filium Caij Sulpicij, cuius tutor erat: ita miserabiliter pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur. extant tres orationes eius: duę aduersum Libonem tribunũ plebis, rogationesq́ eius habitas de Lusitanis, una cõtra L. Corneliũ Cethegũ, in qua Lusitanos propter sese castra habentes cæsos fatetur: quod compertum habuerit, equo atq́ homine suo immolatis per speciẽ pacis adoriri exercitũ suum in animo habuisse. Andriscus quidam ultimæ sortis homo. Persei regis se filium ferens & mutato nomine Philippus uocatus, cũ ab urbe Roma quò illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mendaciũ miserat, clàm profugisset: multis ad falsam eius famam uelut ad uerã euntibus, contracto exercitu, totam Macedoniã aut uoluntate incolentiũ, aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxerat. Ex pellice se Perseo regę ortum, traditũ educandum Cyrthesę cuidam esse ut in belli casus, quod ille cum Romanis ageret, aliquod uelut semen stirpis regiæ extaret. Perseo demortuo, Adramiti se educatũ usq́ ad duodecimũ annum ætatis. patrem esse credentem, à quo educaretur: ignarum generis fuisse sui. affecto deinde eo, cum prope uitæ finem ultimum esset, detectam tandem originem suam: falsęq́ matri libellum datum signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, cum ad puberem ætatem uenisset: obtestationesq́ ultimas adiectas, ut res in occulto ad id tempus seruaretur. pubescenti libellum tradidit: in quo relicti sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum sciẽtem mulierem subdititiũ se esse, uerã stirpem ignorãti edidisse genus: atq́ obtestatã, ut prius quàm ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excederet ijs locis, ne interficeretur. eo se exterritum, simul sperantem aliquod exilium à Demetrio, in Syriam se contulisse: atq́ ibi primum quis ipse omnino esset, palàm expromere ausum.

LIBRI L

Thessalia, cum & illam inuadere armis, atq́ occupare Pseudophilippus uellet: per Romanorum legatos auxilijs Achæorum defensa est. Prusias rex Bithyniæ omnium humillimorum fautor, atq́ uitiorum, à Nicomede filio, adiuuante Attalo rege Pergami occisus est. Habebat aliũ filium, qui pro superiore ordine dentiũ enatũ habuisse unũ os continẽs dicitur. Cum legatos ad pacẽ inter Nicomedẽ & Prusiã faciendã Romani misissent: & unus ex ijs caput multis cicatricibus sparsum haberet: alter pedibus æger esset: tertius ingenio socors haberetur: dixit Cato, eam legationẽ nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quę eo tẽpore ex stirpe generis Persei regis Macedonũ inertia secordiaq́ similem Prusię regẽ habebat: iacente eo in ganeo & lustris, Ammonius regnabat, per quẽ & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus Demetrij filius, occisi. Masanissa Numidiæ rex maior nonaginta annis uir insignis decessit. Inter cętera opera iuuenilia, quæ ad ultimũ edidit: adeò etiam uersus in se nectam uiguit: ut post sextũ & octogesimũ annum genuerit unum filiũ. Inter tres liberos, maximum natu Mycipsam, Gulussam, & Manastabalem, qui etiam græcis literis erat eruditus:

P. Scipio

P.Scipio Æmylianus,cum cõmune eis pater regnum reliquisset,& diuidere eos arbitrio Scipionis iussisset,administrationem regni diuisit. Item Phaniæ Himilconis pręfecto equitum Carthaginiensium,uiro forti,& cuius opera præcipua Pœni utebâtur,suasit,cum equitatu suo ad Romanos transire. Trium legatorum,qui ad Masanissam missi fuerant: Claudius Marcellus coorta tempestate fluctibus obrutus est. Carthaginienses Asdrubalem Masanissęnepotem,quem prætorem habebant,proditionis suspectum,in curia interemerunt.quæ suspicio inde emanauit,quod propinquus esset Gulussæ,auxilia Romanorũ iuuantis. P.Scipio Æmylianus cum ædilitatem peteret, consul à populo dictus, quoniam per x. annos consulem fieri minimè licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeijs, & repugnantibus aliquantum patribus,legibus solutus,&C o s.creatus est. M.Æmylius nonnullas urbes circumpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu M.Iuuentio prætore,à Q.Cæcilio uictus,captusq́;,relicta Macedonia.

LIBRI LI

CARTHAGO uiginti tria millia quidem passuum in circuitu labore maximo obsessa.& per partes capta est,primũ à Mancino legato,deinde à Scipione cõsule cui extra sortẽ prouincia Africa data est. Carthaginienses portu nouo,quia uetus à Scipione erat obstructus,facto,& contracta exiguo tempore ampla classe, nauali prælio infeliciter pugnauerunt. Asdrubalis quoq; eorum ducis castra ad Nesentem oppidum loco difficillimo sita cum exercitu deleta sunt à Scipione. qui tandem urbem expugnauit septingentesimo anno,quàm erat condita.spoliorum maior pars siculis, quibus ablata erant,reddita. Vltimo urbis excidio cũ se Asdrubal Scipioni dedidisset: uxor eius,quæ paucis antè diebus de marito minimè impetrare potuerat ut ad uictorem transfugeret,se flagrantis in medium urbis incendium duobus cum liberis ex arce præcipitauit. Scipio exemplo patris eius Æmylij Pauli qui Macedoniam uicerat,ludos fecit,transfugas,atq; fugitiuos bestijs obiecit. Belli Achaici semina referuntur hæc,qui legati populi Romani ab Achaicis pulsati sunt.Corinthum missi erant ut eas ciuitates,quæ sub ditione Philippi fuerant,ab Achaico concilio secernerent.

LIBRI LII

CVm Achæis,qui in auxilium Bœotios,& Chalcidenses habebãt:Q.Cęcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit.quibus uictis,dux eorum Critolaus ueneno sibi mortem consciuit.in cuius locum Dracus Achaici motus primus autor ab Achęis dux creatus,ad Isthmon à L.Mumio consule uictus est.qui,omni Achaia in deditionẽ accepta,Corinthum ex s c. diruit,quia ibi legati Romanorum uiolati erant. Thebæ quoq;,et Chalcis,quæ auxilio fuerant,dirutæ.Ipse L.Mumius se abstinentissimum uirum egit.nec quicquam ex ijs opibus ornamentisq́; quæ prædiues Corinthus habuit in domum eius peruenit. Q.Cæcilius Metellus de Andrisco triumphauit:P.Cornelius Africanus Scipio Æmylianus de Carthagine & Asdrubale. Viriatus primum in Hispania ex pastore uenator,& ex uenatore latro, mox iusti quoq; exercitus dux factus,uniuersam Lusitaniam occupauit,M.Vetilium prætorem fuso eius exercitu,cepit.post quẽ C. Plautius prætor nihilo felicius rem gessit, tantumq́; terrorem is hostis intulit,ut aduersus eum consulari opus esset & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ,& bella inter reges gesta referuntur. Alexander homo ignotus, & incertæ stirpis occiso(sicut ante dictum est)Demetrio rege,in Syria regnabat.hunc Demetrius, Demetrij filius,qui à patre quondam ob incertos belli casus ablegatus in Gnidon fuerat,contempta secordia inertiaq́; eius,adiuuante Ptolemæo Ægypti rege,cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimoniũ bello interemit.Ptolemæus in caput grauiter uulneratus,inter curationẽ, dum ossa medici terebrare contendunt,expirauit,atq; in locum eius frater minor Ptolemæus,qui Cyrenis regnabat,successit. Demetrius ob crudelitatem,quam per tormenta in suos exercebat:à Diodoro quodam uno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum asserebat,bello superatus,Seleuciam fugit. L. Mumius de Achæis triumphauit.signa ærea,marmoreaq́;,& tabulas pictas in triumpho tulit.

Libri

LIBRI LIII

A P. Claudius Cos. Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia à L. Tremellio quæstore cum exercitu cæsus est. Q. Cęcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. à Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitaniæ, expugnatis multis urbibus, recepta est. C. Iulius senator græcè res Romanas scripsit.

LIBRI LIIII

Q Pompeius Cos. in Hispania Termestinos subegit. cum eisdem quidem, & Numantinis pacem ob infirmitatem fecit. Lustrum à censoribus conditũ est. Censa sunt ciuium capita CCCCXXVIII. millia, CCCXLII. Cum Macedonum legati conquestum uenissent de Iunio Syllano prætore: quod acceptis pecunĳs prouinciã spoliasset: & senatus de querelis eorũ uellet cognoscere: T. Manlius Torquatus, Syllani pater, petĳt, impetrauitq́, ut sibi huiusmodi cognitio mandaretur. & domi causa cognita, filiũ cõdemnauit, abdicauitq́, ac ne funeri quidem eius, cũ suspendio uitã finisset, interfuit: sedensq́ domi potestatẽ consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul, rebus, in Hispania prosperè gestis, labem imposuit, pace cum Viriato æquis cõditiõibus facta. Viriatus à proditoribus cõsilio Seruilĳ Cepionis interemptus est: & ab exercitu eius multũ imploratus, ac nobilissimè tumulatus, uir duxq́ maximus, per quatuordecim annos quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

LIBRI LV

P Cornelio Nasica, cui cognomen Serapion fuit, ab irridente Curiatio tribuno ple. impositum: & D. Iunio Bruto Coss. delectum habẽtibus in conspectu tyronum res saluberrimi exempli facta est. nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis: quod exercitum in Hispania deseruisset: damnatusq́ sub furca diu uirgis cæsus est: & sestertio nummo uenĳt. Tribuni pl. quia non impetrarunt ut sibi denos, quos uellent, milites eximere liceret: consules in carcerem mitti iusserunt. Iunius Brutus Cos. in Hispania ĳs, qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumq́ dedit, quod Valentia uocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam censuerat: cum exercitu fusus fugatusq́. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cauea euolauerunt. conscendenti deinde in nauim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit audiri: mane mane Mancine. Mancino auspitia tristia fuisse probatum est. uictus enim à Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla seruandi exercitus esset: pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus uetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorũ millibus quatuor uicta erant: D. Iunius Lusitaniam urbium expugnationibus usq́ ad oceanum perdomuit: & cum fluuium Obliuionem transire nollet, raptum signifero signum ipse transtulit: & sic ut transgrederetur persuasit. Alex. filius rex Syriæ, decem annos admodum habens, à Diodoro, qui Triphon cognominabatur, tutore suo per fraudem occisus est: corruptis quidem medicis, qui eum calculi dolore consumi ad populum mentiti dum secant illum, occiderunt.

LIBRI LVI

D Iunius Brutus in ulteriore Hispania feliciter aduersus Gallecios pugnauit: dissimili euẽtu M. Aemylius Lepidus procõsul aduersus Vacceos rem gessit: cladẽmq́ similem Numantinæ passus est. Ad exoluendum Numantini fœderis religione populum Mancinus, cũ huius rei autor fuisset: deditus Numantinis minimè est receptus. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXIII. millia Fuluius Flaccus Cos. Vardeos in Illyrico subegit. M. Cæsonius prætor in Thracia cum Scordiscis prosperè pugnauit. Cum uitio ducũ bellum numantinum non sine publico pudore duraret: delatus est ultro Scipioni Africano à senatu, populoq́ Romano cõsulatus. quem cum ille capere ob legem, quæ uetabat, quenquam intra decem annos iterum consulem fieri licere, minimè uellet: sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, cum opprimi à prætoribus minimè ualuisset: C. Fuluio consuli mandatum est, cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui cõtracta agrestium seruorum manu, & solutis ergastulis, iusti exercitus numerum impleuit. Cleon quoq́ alter seruus ad LXX. millia seruorum contraxit. & copĳs iun-

ctis

ctis contra populum Romanum, exercitumq́ eius bellum sæpenumero gesserunt.

LIBRI LVII

SCipio Africanus Numantiam obsedit: & corruptum licentia, luxuriaq́ exercitum, ad generosissimam militiæ disciplinam reuocauit. omnia enim deliciarũ instrumẽta recidit: duo millia scortorũ à castris reiecit, militẽ omni die in opere habuit: & triginta dierum frumẽtũ, ad septenos uallos ferre cogebat. ægrè propter onus incedenti dicebat: cũ gladio recte uallare scieris, uallum ferre desinito. Alij nimirũ parum habiliter scutũ ferenti eum scutum ampli us iusto ferre iussit. neq; id se reprehendere: quoniã melius scuto, quàm gladio uteretur. Quẽ militem extra ordinem deprehendit: si Romanus esset, uitibus: si extraneus, uirgis cecidit. Iumenta quidem omnia, ne exoneraret milites, uendidit. multoties contra hostium eruptiones feliciter pugnauit. Vaccei obsessi, liberis & cõiugibus trucidatis, ipsi se interemerũt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho rege Syriæ missa: cũ celare alijs imperatoribus regum munera mos esset: pro tribunali accepturũ se esse dixit. eaq́ omnia referre quæstorẽ in publicas tabulas iussit. ex ijs uiris fortibus munera se daturũ. Cum undiq; Numantiam obsidione clausisset: & oppressos fame uideret urgeri: hostes qui pabulatũ exierãt, uetuit interimi: quòd diceret, uelocius eos absumpturos frumentum, quod haberent, si plures quidem fuissent.

LIBRI LVIII

TIb. Sempronius Gracchus tribunus plebis cum agrariam legem ferret aduersus uoluntatem senatus, & equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus quàm decem iugera possideret, in eum furorem exarsit: ut M. Octauio collegę causam diuersæ partis defendenti potestatem lege lata obrogaret: seq́, & fratrem Gracchum, & Ap. Claudium socerum triumuiros ad diuidundum agrum crearet. Promulgauit & aliam legẽ agrariam. qua si quis latius agrũ patefaceret: ut ijdem omnino triumuiri iudicarent quà publicus ager, quà priuatus esset. deinde cum minus agri esset, quàm quod diuidi posset: sine offensa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem amplam modo sperãdi incitauerat: legem se promulgaturum ostendit ob id: ut ijs: qui Sempronia lege agrum accipere deberẽt: pecunia, quę regis Attali fuisset, diuideretur. Heredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus grauiter senatus: ante omnes C. Antonius Cos. qui cum in senatu in Gracchũ perorasset: raptus ab eo ad populum, delatusq́ plebi, rursus in eum pro rostris contionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari uellet Gracchus, autore P. Cornelio Nasica in Capitolio à primatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum: & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus est in flumen proiectus. Res præterea in Sicilia uario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIBRI LIX.

NVmantini fame maximè coacti, ipsi se per uices trucidauerunt. Captam urbem Scipio Africanus deleuit, & de ea triumphauit: quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Attilius Cos. in Sicilia cũ fugitiuis debellauit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupauit: cũ testamẽto Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. Aduersus eum P. Licinius Crassus Cos. cum idem pontifex maximus esset: quod nunquã antea factũ erat: extra Italiam profectus, prælio uictus, & interemptus est. M. Perpenna Cos. uictum Aristonicũ in deditionẽ accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus tunc primum uterq; ex plebe censores facti. Lustrum à censoribus est conditũ. Censa sunt capita CCCXIII. millia DCCCXXIII. præter pupillos & uiduas. Q. Metellus censor censuit, ut ducere uxores omnes omnino cogerentur liberorũ creandorũ causa. extat oratio eius, quã Augustus Cæsar, cum de maritandis ordinibus ageret: uelut eo tempore scriptam in senatu recitauit C. Atinius Labeo tribunus pl. Q. Metellũ censorẽ, à quo in senatu legendo præteritus erat: de saxo deijci iussit. quod ne fieret, cæteri tribuni pl. auxilio quam maximè fuerunt. Cum Carbo tribunus pl. rogationem tulisset, ut eundem tribunũ pl. quoties quidẽ uellet, creari liceret: rogationem eius P. Africanus grauissima oratione dissuasit. in qua dixit: T. Gracchũ iure cæsum uideri. Gracchus contrà suasit rogationem: sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum regem Syriæ, &

Phraatem

Phraatem Parthorũ regem gesta, nec magis quietæ res Aegypti referuntur. Ptolemæus Euergetes cognominatus, ob nimiam eius crudelitatem suis inuisus, incẽsa à populo regia clàm in Cyprum profugit. & cum sorori eius Cleopatrę, quam eius uirgine filia per uim compressa, & in matrimoniũ ducta, repudiauerat: regnum à populo datũ esset, infensus filium, quem ex illa habebat, in Cypro occidit, caputq; eius, & manus, & pedes matri misit. Seditiones à triumuiris Fuluio Flacco, C. Graccho, & C. Carbone de agro diuidundo creatis excitatæ. quibus cum P. Scipio Africanus aduersaretur: fortisq; ac ualidus pridie domum se recepisset: mortuus in cubiculo inuẽtus est. Suspecta fuit, tanquã uenenum ei dedisset Sempronia uxor: hinc maximè, quod soror esset Gracchorũ: cum quibus simultas Africano fuerat, de morte tamen eius nulla quæstio acta. quo defuncto, seditiones triumuirales acrius exarserunt. C. Sempronius Cos. contra Iapidas primo rem male gessit: mox uictoria cladem acceptam emẽdauit, uirtute D. Iunij Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat.

LIBRI LX

AVRELIVS Cos. Sardos subegit. Fuluius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit, missus in auxilium Massiliensibus aduersus Falanios Gallos: qui populabantur fines Massiliensiũ. L. Opimius prætor Fregellanos. qui defecerãt, in deditionem accepit: Fregellas diruit. Pestilentia in Africa à maxima multitudine locustarum, et deinde necatarum strage fuisse traditur. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXC. millia, DCCXXXVI. C. Gracchus, Tyberij frater, tribũusplebis eloquentior quàm frater, perniciosas aliquas leges tulit: inter quas frumentariã, ut semisse & triente frumentũ plebi daretur: alteram legem agrariam, quam frater eius tulerat: tertiam qua equestrem ordinẽ cum senatu consentientẽ corruperat: (trecenti senatores erant, sexcenti equites) ut trecẽtis senatoribus admiscerẽtur: id est: ut equester ordo bis tantũ uirium in senatu haberet. & continuato in alterũ annum tribunatu, legibus agrarijs latis effecit: ut cõplures coloniæ in Italia deducerẽtur: & una in solo dirutæ Carthaginis. quo ipse triumuir creatus coloniã deduxit. Præterea res à Q. Metello consule aduersus Baleares gestas cõtinet: quas Græci Gymnesias appellant: quia æstatem nudi exigant. Baleares à teli missu appellati: uel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonen nauigaret. Motus quoq; Syriæ referũtur. in quibus Cleopatra Demetriũ uirum suum, & Seleucum filium, multum indignata, quòd occiso patre eius à se, iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.

LIBRI LXI

C. SEXTIVS procõsul uicta Saluiorũ gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus, atq; à nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad oppidũ Vindaliũ multũ feliciter pugnauit. Quibus bellũ inferẽdi causa fuit: quod Teutomaliũ Saluiorũ regẽ fugientẽ recepissent, & omni ope iuuissent: quodq; Heduorũ agros, sociorum populi Romani uastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu acto, cum Auentinum armata quoq; multitudine occupauisset: à L. Opimio cõsule, ex S. C. uocato ad arma populo, pulsus, interẽptus est: & cum eo Fuluius Flaccus socius eiusdem. Q. Fabius Maximus Cos. Pauli nepos, aduersus Allobroges, & Bituitũ Aruernorum regem feliciter pugnauit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum uiginti. & cum ipse ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset: Albæ custodiendus datus est: quia contra pacem uidebatur, ut in Galliam remitteretur. decretum quoq; est: ut Congentiatus, filius eius, comprensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionẽ accepti. L. Opimius accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatus ciues in carcerem coniecisset, liberatus est.

LIBRI LXII

CN. Marcius Cos. Sarnios gentem alpinam expugnauit. Micipsa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filijs reliquit, Adherbali, Hyempsali, & Iugurthæ fratris filio quem in filium adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit. Iugurtha Hyempsalem fratrem bello petijt: quem uictum interemit: Adherbalem regno expulit: qui à senatu restitutus

restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Ænobarbus cēsores, duos & triginta senatu amouerunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXIII

Cato Porcius Cos. in Thracia male aduersus Scordiscos pugnauit. Lustrum à censoribus conditū est. Censa sunt ciuium capita CCCXCIIII millia, CCCXXXVI. Æmylia, Licinia, & Marcia uirgines Vestales incesti damnatę sunt. idq́ incestum quemadmodum commissum, deprehensum, & iudicatum sit, refertur. Cimbri gens uaga populabundi in Illyricum uenerunt. ab ijs Papyrius Carbo Cos. cum exercitu fusus est. Liuius Drusus Cos. aduersus Scordiscos gentem à Gallis oriundam in Thracia feliciter pugnauit, magnumq́ honorem tulit.

LIBRI LXIIII

Adherbal bello petitus, à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denuntiationē senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthæ bellum indictum, idq́ etiam Calpurnius Bestia Cos. gerere iussus pacem cum Iugurtha iniussu populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandum cōsiliorum autores, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam uenit. & propter cædem admissam in regulum quendam nomine Massiuam, qui regnū eius populo Romano inuisi appetebat, interfectum, Romæ cum periclitaretur, causam capitis dicere iussus clàm profugit, & discedens urbe fertur dixisse: O urbem uenalem, & cito perituram, si emptorem inuenerit. A. Posthumius legatus infeliciter prælio aduersus Iugurtham gesto confixit: pacemq́ etiam multum ignominiosam adiecit, quam quidem minimè esse seruandam senatus censuit.

LIBRI LXV

Q. Cęcilius Metellus Cos. duobus prælijs Iugurthā fudit, & uniuersam Numidiam uastauit. M. Iunius Syllanus Cos. aduersum Cimbros infeliciter pugnauit. legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus considerent, postulantibus senatus negauit. M. Minucius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnauit. L. Cassius Cos. à Tigurinis Gallis pago Heluetiorum, qui à ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est. milites qui ex ea clade superauerant, obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

LIBRI LXVI

Iugurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi Maurorū regis adiutus est. et cæsis prælio Bocchi quoq́ copijs, nolēte Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere uinctus ab eo, & traditus Mario est. in qua re præcipua opera L. Cornelij Syllæ, quæstoris Marij fuit.

LIBRI LXVII

Aurelius Scaurus legatus consulis à Cimbris fuso exercitu, captus est. & cum in consiliū ab ijs euocatus deterreret eos, ne alpes transirent Italiam petituri, eo quod diceret Romanos uinci minimè posse: à Bolo rege feroce iuuene occisus est. Ab ijsdē hostibus C. Manlius, & Q. Seruilius Cepio proconsules uicti prælio, castrisq́ binis exuti sunt. octogintamillia militum occcisa: calonum ac lixarū quadraginta millia. Secundum populi Romani iussionē Cepionis, cuius temeritate clades accepta erat: damnati bona publicata sunt. primoq́ post regem Tarquinium imperium ei abrogatū. In triumpho C. Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filijs, & in carcere necatus. Marius triumphali ueste in senatum uenit, quod nemo ante eum fecerat: eiq́ propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est. consulatu secundo & tertio absens Cos. creatus, quartum cōsulatum dissimulāter captans consecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, uastatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyreneum sunt, per saltum in Hispaniā transgresi. ibiq́ multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt, reuersiq́ in Galliam bellicosis quidem se Theutonis coniunxerunt.

LIBRI LXVII

Antonius prætor in Sicilia maritimos prædones persecutus est. C. Marius Cos. summa

ui oppugnata à Teuthonis & Ambronibus castra defendit. duobus deinde prælijs circa Aquas Sestias eos hostes deleuit. in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum Cos. creatus est. triumphum ablatum, donec Cimbros uinceret, distulit. Cimbri repulso ab alpibus fugatoq; Q. Catulo proconsule, qui fauces alpium obsederat, & ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratq;, ubi uirtute sua explicata fugientem proconsulem, exercitumq; prosecuti in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli, & C. Marij exercitibus, prælio uicti sunt ab eis, in quo cæsa traduntur hominum centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis cōsensu receptus pro duobus triumphis qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquātulum, ut nouo homini ad tantos honores euecto, inuiderāt, conseruatā ab eo Remp. fatebantur. P. Malleolus, matre interempta, primus omnium insutus culleo in mare præcipitatus est. Ancylia cum strepitu mota esse, antequam Cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges continet.

LIBRI LXIX

CN. Apuleius Saturninus adiuuāte C. Mario, & per milites occiso A. Numio competitore, tribunus plebis per uim creatus nō minus uiolenter tribunatū, quàm petierat, gessit, & cum legem Agrariam per uim tulisset, Metello Numidico, eo quod in eam minimè iurasset, diem dixit. qui cum à bonis ciuibus defenderetur, ne causa malorum certaminum esse, in uoluntarium exilium Rhodum profectus est. ibiq; legendo, & audiendis magnis uiris uacabat. Profecto C. Marius seditionis autor, qui sextum quidem consulatum per tribus sparsa pecunia emerat: aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus tribunus pl. C. Memmium candidatum consulatus petitorem, quem maximè aduersarium actionibus suis timebat, interemit. quibus rebus concitato quamplurimum senatu in eius causam, & C. Marius homo mutabilis & uarij consilij ingenijq; qui semper secundam fortunam transierat, cum eum tueri minimè posset, oppressus armis cū Glaucia prætore, & alijs eiusdem furoris socijs bello quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exilio ingenti totius fauore ciuitatis reductus est. M. Aquilius Cos. in Sicilia bellum seruile concitatum confecit.

LIBRI LXX

CVum M. Aquilius de pecunijs repetūdis causam diceret. ipse rogare iudices noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat: tunicā à pectore eius discidit, ut honestas cicatrices ostēderet, quibus cōspectis, indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus autor. Didius proconsul aduersum Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolemęus Cyrenarum rex, cui cognomentum Apionis fuit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit. & eius regni ciuitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati à rege Arsace missi ad Syllam uenerunt, ut amicitiam à populo Romano peterent. P. Rutilius uir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marij proconsulis à publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant: repetundarum damnatus in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnauit. Senatus cum impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni ui niti cœpit, ut ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Liuio Druso tribuno plebis, qui, ut uires sibi acquireret, perniciosa spe largitionis plebē concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI

M. LIVIVS Drusus tribunus pl. ut maioribus uiribus senatus causam susceptam tueretur: socios & Italicos populos, spe ciuitatis Romanæ solicitauit. ijsq; adiuuātib. per uim legibus agrarijs frumentarijsq; latis legē quoq; iudicialem tulit, ut æqua parte iudicia penes senatum, & equestrem ordinem essent. Cū deinde promissa socijs ciuitas prestari nō posset: irati Italici defectionem cœperunt agitare eorū coitus, cōiurationes orationesq; in concilijs principum referuntur. propter quę Liuius Drusus etiam senatui inuisus factus, uelut socialis belli autor, incertum à quo, domi occisus est.

LIBRI LXXII

ITalici populi defecerũt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moto. Q. Seruilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. saga populus sumpsit. Seruius Galba à Lucanis comprehensus, unius fœminæ opera, ad quam diuertebatur, captiuitate exemptus est. Esernia, & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt: Auxilia demum Latini nominis, externarumq; gentium missa populo Romano, & expeditiones inuicem, urbiumq; expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII

L. Cæsar C o s. male aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prętore uenit: qui interemptus est. Cõplures populi ad hostes defecerunt. Cũ P. Rutilius C o s. parũ prosperè contra Marsos pugnasset: & in prælio cecidisset: C. Marius legatus eius meliore quidem euentu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos fudit. Q. Cepio legatus Rutilij cũ obsessus prosperè in hostes erupisset: et ob eũ successum æquatum ei cum C. Mario esset imperiũ, temerarius factus, & circũuentus insidijs, fuso exercitu, cecidit. L. Cæsar C o s. feliciter contra Samnites pugnauit. ob eã uictoriã Romæ saga posita sunt. & ut uaria belli fortuna esset: Esernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium uenit. Sed & C. Marius prælio Marsos fudit: Hirnio Asinio prætore Marrucinorum occiso. C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluios rebellantes uicit.

LIBRI LXXIIII

CN. Pompeius Picentes prælio fudit, & obsedit. propter quam uictoriam Romæ prætextæ, aliaq; magistratuũ ornamenta insignia sumpta sunt. C. Marius cũ Marsis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primũ militare cœperũt. Aurelius Plotius legatus Vmbros, L. Porcius prætor Marsos, cum uterq; populus defecisset, prælio uicerũt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti sunt. Cn. Pompeius Cos. Marsos acie uicit. Cum ære alieno oppressa esset ciuitas, A. Sempronius Asellus prętor, quoniã secundum debitores ius dicebat, ab ijs, qui fœnerabantur, in foro occisus est. Pæterea incursiones Thracum in Macedoniam, populationesq; continet.

LIBRI LXXV

A. Posthumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus, cum classi præesset, infamis crimine proditionis ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prelio uicit, & bina castra eorũ expugnauit. Cn. Põpeius Vestinos in deditionẽ accepit. L. Porcius C o s. reb. prosperè gestis, fusisq; aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. Ea res hostibus uictoriam eius pręlij dedit. Cosconius, & Luceius Samnites acie uicerunt, Marium Egnatium, nobilissimũ hostium ducem occiderunt, compluraq; eorum oppida in deditionẽ acceperũt. L. Sylla Hirpinos domuit, Samnites multis prælijs fudit, aliquot populos recepit, quantisq; raro quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LIBRI LXXVI

A. Gabinius legatus, rebus aduersum Lucanos prosperè gestis, multis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit, uniuersamq; eam regionẽ recepit. Cn. Pompeius procõsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prælijs fracti pacem petierũt. Asculum à Cn. Pompeio captum est, cæsis à Mamerco Æmylio legatis Italicis. Silo Popedius, dux Marsorum, autor huius rei in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadocię, Nicomedes Bithynię regno à Mithridate Põti rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam continet.

LIBRI LXXVII

CVm P. Sulpicius tribunus pl. autore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, ut exules reuocarẽtur, & noui ciues, libertiniq; distribuerẽtur in tribus, & ut Marius aduersus

Mithridatem Ponti regem dux crearetur:& aduersantibus Coss. Q. Pompeio,& L.Syllæ uim intulisset:occisoq; Pompeij consulis filio,genero Syllæ:L.Sylla Cos.cum exercitu in urbem uenit, & aduersus factionem Sulpicij,& Marij in ipsa urbe pugnauit:eamq; expulit.ex quo duodecim à senatu hostes,inter quos C.Marius pater,& filius iudicati sunt. P.Sulpicius cum in quadam uilla lateret:indicio serui sui retractus & occisus est,seruus, ut præmiũ promissi indicij haberet,manumissus est:& ob scelus domini proditi de saxo deiectus est.C.Marius filius in Africam traiecit.C.Marius pater,cum in paludibus Minturnensiũ lateret,extractus est ab oppidanis.& cum ad occidendũ eum missus seruus natione Gallus maiestate tanti uiri perterritus recessisset:impositus publicè in nauim delatus est in Africam. L.Sylla ciuitatis statum ordinauit:exinde colonias deduxit.Q.Pompeius Cos.ad capiendum à Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus,consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis,& pulso Aquilio legato,Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit,

LIBRI LXXVIII

MIthridates Asiam occupauit:Q.Oppium proconsulem,item Aquilium legatum in uincula coniecit:iussuq; eius quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit,uno die trucidatũ est.urbem Rhodum,quæ sola in fide permanserat,oppugnauit:& aliquot prælijs naualibus uictus recessit. Archelaus præfectus regis in Græciam cum exercitu uenit,Athenas occupauit. Præterea trepidationem urbium,insularumq;,alijs ad Mithridatem,alijs ad populum Romanum ciuitates suas trahentibus,continet.

LIBRI LXXIX

COrnelius Cinna cum perniciosas leges per uim ferret:pulsus urbe à Cn.Octauio collega cum Sextio tribuno plebis:imperioq; ei abrogato,corruptum Ap. Claudij exercitũ in potestatem suam redegit,& bellum urbi intulit, accersito C. Mario cum alijs exulibus ex Africa.in quo bello duo fratres,alter ex Pompeij exercitu,alter ex Cinnę,ignorantes concurrerunt.& cum uictor mortuum spoliaret,agnito fratre ingenti lamentatione edita,rogo ei extructo ipse supra rogum se trãsfodit,&eodem igni consumptus est.Et cum opprimi inter initia potuisset,Cn.Pompeij fraude,qui utranq; partẽ fouendo,uires Cinnæ dedit,nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, & consulis segnitie, confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus,quorum duo Q.Sertorio, & Carboni dati sunt,urbem circunsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnauit,& crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX

ITalicis populis à senatu ciuitas data est.Samnites,qui soli arma recipiebãt: Cinnæ,et Mario se coniunxerunt.ab ijs Plancius cum exercitu cęsus est.Cinna & Marius cum Carbone &Sertorio Ianiculum occupauerunt,&fugati ab Octauio consule recesserunt.Marius Antiũ quidem,& Ariciam,&Lauinium colonias deuastauit. Cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi propter segnitiem & perfidiam & ducum, &militum,qui corrupti aut pugnare nolebant,aut ad diuersas partes transibant: Cinna & Marius in urbem recepti sunt.qui uelut captam eam cædibus & rapinis uastarunt, Cn.Octauio consule occiso,& omnibus aduersæ partis nobilibus trucidatis,inter quos M.Antonio eloquentissimo uiro,&C.Cæsare,quorum capita in rostris posita.Crassus filius ab equitibus Fimbriæ interemptus.pater Crassus, ne quid indignum uirtute sua pateretur,gladio se transfixit.Et citra ulla comitia consules in sequentem annum seipsos renuntiauerunt.eodem die,quo magistratum inierant:Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deijci iussit, editisq; multis sceleribus Idibus Ianuarijs decessit, uir,cuius,si examinẽtur cum uirtutibus uitia,haud facile sit dictu,utrum bello melior,an pace perniciosior fuerit.adeò quam rempublicam armatus seruauit,eam primo togatus omni genere fraudis,postremo armis euertit.

LIBRI LXXXI

SYLLA Athenas,quas Archelaus præfectus Mithridatis occuparat,circunsedit, & cum maximo labore expugnauit,urbi libertatem,& ciuibus quę habuerãt,red

didit

didit. Magnesia, quæ sola in Asia ciuitas in fide manserat, summa uirtute aduersus Mithridatem defensa est. Præterea à Thracibus in Macedonia gesta continet.

LIBRI LXXXII

SYlla copias regis, quæ Macedonia occupata in Thessaliã uenerant, prælio uicit, cæsis hostium cẽtum millibus, castris quoque expugnatis. renouato deinde bello, iterum exercitum eius fudit ac deleuit. Archelaus cum classe regia Syllę se tradidit. L. Valerius Flaccus Cos. collega Cinnæ missus, ut Syllæ succederet, propter auaritiam inuisus, exercitui suo à C. Fimbria legato ipsius, ultimæ audaciæ homine occisus est: & imperium ad Fimbriam trãslatum. Præterea expugnatę in Asia urbes à Mithridate, & crudeliter direpta prouincia: incursionesque Thracum in Macedoniam referuntur.

LIBRI LXXIII

C. Fimbria in Asia fusis aliquot copijs Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obsessumque regem non abfuit multũ quin caperet, urbem Ilion, quæ se potestati Syllæ reseruabat, expugnauit ac deleuit, & magnam partem Asiæ recepit. Sylla multis prælijs Thracas cecidit. Cum L. Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Syllam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit: & per eos, qui concordiæ studebant: ut legati ad Syllã de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuitum cogebat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci, interemptus est, consulatum Carbo solus gessit. Sylla cum in Asiam traiecisset, pacẽ cum Mithridate fecit: ita, ut his cederet prouincijs: Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria desertus ab exercitu, qui ad Syllam transierat. ipse se percussit, impetrauitque à seruo præbens ceruicem, ut eum omnino interficeret.

LIBRI LXXXIIII

SYlla legatis, qui à senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respõdit, si ciues qui à Cinna pulsi ad se confugerant, restituerentur. quæ conditio cum iusta senatui uideretur, per Carbonem factionemque eius, cui bellum uidebatur utilius, ne cõueniret, effectũ est. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italię obsides exigere uellet, ut fidem illorum cõtra Syllam, obligaret, consensu senatus prohibitus. Nouis ciuibus s c. suffragium datum est. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium sequutus erat, cũ in Africa bellũ moliretur, à C. Fabio prętore pulsus est, senatusque consultum per factionem Carbonis, & marianarum partiũ factũ est, ut omnes ubique exercitus dimitterẽtur. Libertini in quinque & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatum contra Syllam, quod plurimum excitabatur, continet.

LIBRI LXXXV

SYlla in Italiam cum exercitu traiecit: missisque legatis, qui de pace agerent, & à consule Cn. Carbone, & C. Norbano uiolatis, eundem Norbano prælio uicit. Et cum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem iungeret, nec potuerat: castra oppugnaturus esset, uniuersus exercitus cõsulis solicitatus per emissos à Sylla milites signa ad Syllam trãstulit: Scipio, cum interemi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius, qui Asculum ceperat, conscripto quidem uoluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam uenerat. ad quem se nobilitas omnis cõferebat, ita ut deserta urbe ad castra ueniretur. Prętereà expeditiones per uniuersam Italiam utriusque partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI

CVm C. Marius, C. Marij filius Cos. ante annos uiginti per uim creatus esset, C. Fabius in Africa propter crudelitatem & auaritiam in prętorio suo uiuus exustus est. L. Philippus legatus Syllæ Sardiniam, Q. Antonio prætore pulso & occiso occupauit. Sylla cum Italicis populis, ne timeretur ab ijs uelut erepturus ciuitatem, & suffragij ius nuper datum, foedus percussit. itemque ex fiducia iam certę uictoriæ litigatores, à quibus adhibebantur uadimonia, Romã deferre iussit. Cum à parte diuersa urbs adhuc teneretur: L. Damasipus prætor ex uoluntate C. Marij consulis, cum senatum contraxisset, omnem, quę in urbe erat, nobilitatem trucidauit. ex cuius quidem numero Q. Mutius Scæuola ponti fex maximus fugiens

in uestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L.Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet.

LIBRI LXXXVII

SYlla C.Marium, exercitu eius fuso deletoq; ad Sacriportū, in oppido Præneste obsedit. urbem Romam ex inimicorum manibus recepit, Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res à legatis eius eadem ubiq; fortuna partium gestas continet.

LIBRI LXXXVIII

SYlla Carbonē, exercitu eius ad Clusiū, ad Fauentiā, Fidentiamq; cęso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorū populorū nondū arma deposuerāt, iuxta urbē Romā ante portā Collinā debellauit: recuperataq; rep. pulcherrimā uictoriā crudelitate, quanta in nullo homine unq; fuit, inquinauit. Octo millia deditorū in uia publica trucidauit: tabulā proscriptionis posuit: urbē & uniuersam Italiā cędibus repleuit. inter quos omnes Prænestinos inermes interemi iussit. Martiū senatorij ordinis uirum cruribus brachijsq; fractis, auribus præsectis, & effossis oculis necauit. C.Marius Pręneste obsessus à Lucretio Asella, Syllanarū partium uiro, cum per cuniculū captaret euadere, septus ab exercitu mortem sibi consciuit in ipso cuniculo, cū sentiret se euadere minimè posse: cū Pontio Telesino fugæ comite stricto utrinq; gladio concurrit. quem cum occidisset, saucius à seruo impetrauit, ut se occideret.

LIBRI LXXXIX

L.Brutus à Cn.Papyrio Carbone, qui Corcyram appulerat, missus naue piscatoria Lilybæum, ut exploraret, an ibi Pōpeius esset, & circunuentus à nauibus, quas Pōpeius miserat, in se mucrone uerso ad transtrum nauis obnixus corporis pondere occubuit. Cn.Pompeius in Siciliam cū imperio à senatu missus Cn Carbonem, qui flens muliebriter mortē tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidem unquam fecerat, cum fascibus uiginti quatuor processit, rebusq; nouis Reip. statum cōfirmauit. tribunorum plebis potestatem minuit: & omne ius legū ferendarum ademit: pontificum, augurumq; collegium ampliauit, ut essent quindecim: senatum ex equestri ordine suppleuit: proscriptorum liberis ius petēdorum honorum eripuit, & bona eorū uendidit. ex quibus primo multa rapuit, redactū est sestertiūm ter millies quingentiesq;. Lucretium Asellam consulatū contra uoluntatē suam petere ausum iussit interemi in foro: & cū indignè ferret populus Romanus, contione uocata se iussisse dixit. Cn.Pompeius in Africa Cn.Domitiū proscriptum, & Hieram regem Numidarum bellum molientes, uictos interemit: & IIII & XX annos natus adhuc eques Romanus, quod quidē nemini contigerat, ex Africa triumphauit. Cn.Norbanus consularis proscriptus in urbe Rhodo, cum cōprehenderetur, se ipse interemit. Metellus ex proscriptis unus clàm capite adoperto ad posticum ædis Bastiæ uxoris cum accessisset, admissus minimè est, quia illum proscriptū diceret. itaq; se transfodit, & sanguine suo fores respersit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII. legiones in agros captos deduxit, & eos ijs diuisit. Volaterras, quod oppidū adhuc in armis erat, obsessum in deditionē accepit. Mitylenæ quoq; in Asia quæ sola urbs post uictum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ dirutæq; sunt.

LIBRI XC

SYlla decessit, honosq; ei à senatu habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. M.Lepidus, cum acta Syllę tentaret rescindere, bellum excitauit. & à Q.Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia frustra bellum molitus perijt. M.Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat, à Cn.Pompeio occisus est. Q.Sertorius proscriptus in ulteriore Hispania ingēs bellum excitauit. L.Mālius procōsul, & M. Antonius legatus ab Hirtuleio quęstore prælio uicti sunt. Præterea à P.Seruilio proconsule aduersus Cilicas res gestas continet.

LIBRI XCI

CN.Pompeius, cum adhuc quęstor esset: cū imperio cōsulari aduersus Sertoriū missus est. Sertorius aliquot urbes expugnauit, plurimasq; ciuitates in potestatē suam redegit. Ap.Claudius proconsul Thracas pluribus prælijs uicit. Q.Metellus proconsul L.Hirtuleium quæstorem Sertorij omni cum exercitu cecidit.

Libri

LIBRI XCII

CN. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita, ut singula ex utraq; parte cornua uicerint. Q. Sertorius Metellum & Perpennam cũ duobus exercitibus prælio fudit. cuius uictoriæ partem cupiens auferre Pompeius parũ prospere pugnauit. obsessus deinde Calagurrÿ Sertorius assiduis eruptionibus nõ leuiora damna obsidentibus tulit. Præterea à Curione proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Q. Sertorÿ multa crudelia in suos facta continet. qui plurimos amicorum, & secum proscriptorum crimine proditionis insimulatos interemit.

LIBRI XCIII

P. Seruilius procõsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot urbes piratarũ expugnauit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanũ fecit hæredem, regnũq; eius in prouinciæ formam redactũ est. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellũ populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium naualium q;, & occupata Bithynia. M. Aurelius Cotta Cos. ad Chalcedonem prælio à rege uictus est, rexq; à Pompeio & Metello uictus. & ut contra Sertoriũ egerunt, qui omnibus belli militiæq; artibus par fuit, quos etiam ab obsidione Calagurrÿ oppidi depulsos coëgit diuersas regiones petere, Metellum ulteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIIII

L. Lucullus Cos. aduersus Mithridatẽ equestribus prælÿs feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesq; pugnã milites à seditione inhibuit. Deiotarus Gallogræciæ tetrarches præfectos Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cecidit. Præterea res à Pompeio in Hispania contra Sertorium prosperè gestas continet.

LIBRI XCV

C. Curio procõsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt, & congregata seruorum & ergastulorũ multitudine, Chryso, & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium pulchrum legatum, & P. Vorenũ prætorem prælio uicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroq; deleuit, pulsumq; à Bithynia regem uarÿs belli ac naufragiorũ casibus fractum coëgit in Pontum profugere.

LIBRI XCVI

Q. Arius prætor Chrysum, fugitiuorum ducem, cum uiginti millibus hominum cecidit. C. Lentulus Cos. malè aduersus Spartacum pugnauit. Ab eodem L. Gellius, & Q. Arius prætor acie uicti sunt. Sertorius à M. Antonio, & M. Perpenna, & alÿs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno, magnus dux, & aduersus duos imperatores, Pompeium & Metellum sæpe par, ut frequentius uictor, ad ultimũ desertus & proditus.

Imperium partiũ ad Marium trãslatum est. quem Cn. Pompeius uictum captumq; interemit, ac recepit Hispanias decimo ferè anno, quàm cœptum erat bellum. C. Cassius proconsul, Cn. Manlius prætor malè aduersus Spartacum pugnauerũt, idq; bellum M. Crasso prætori mandatum est.

LIBRI XCVII

M. Crassus prætor primum cum parte fugitiuorũ, quæ ex Gallis Germanisq; constabat, feliciter pugnauit. cæsis inimicorum XXXV millibus, & duce eorũ Granico. Cum Spartaco dein debellauit, cæsis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius prætor bellum aduersus Cretenses parum prosperè gestum morte sua finiuit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnauit, cæsis hostium amplius quàm sexaginta millibus. M. Crassus, & Cn. Pompeius Coss. facti sunt.

* sicut Pompeius, antequam quæsturã gereret, ex equite Romano. tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quoque per M. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus ad Tigranem Armeniæ regem confugit.

LIBRI XCVIII

LAchares filius Mithridatis, Bospori rex, à L.Lucullo in amicitiam receptus est. C.Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt: quatuor & sexaginta senatu motis. à quibus lustrum conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCCL millia. L.Metellus prætor in Cicilia aduersum piratas prosperè rē gessit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio cōsumptū erat, refectū à Q.Catulo dedicatū est. L.Lucullus in Armenia Mithridatem & Tigranem, & immensas utriusq; regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersum Cretenses mandato, Cydoniam urbem obsedit. C.Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parū prosperè pugnauit. Lucullū, ne persequeretur Mithridatē ac Tigranem, summāq; uictoriæ imponeret, seditio militū, tenuit, qui sequi nolebant: quia legiones Valerianæ, impleta à se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

LIBRI XCIX

Q.Metellus proconsul Gnoson, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L.Roscius tribunus plebis legē tulit, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. Cn.Pōpeius lege ad populum lata persequi piratas iussus, qui commercium annonæ intercluserant: intra quadragesimū diem toto mari eos expulit, belloq; cum ijs in Cilicia confecto, acceptis in deditionē piratis, agros & urbes dedit.
Præterea res à Q.Metello aduersus Cretēses cōtinet: & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas. queritur Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatam præteri ri, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas urbium deditiones. Pompeius Romæ rationem reddit, hoc se facere debuisse.

LIBRI C

C.Manlius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, ut Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q.Metellus domitis Cretensibus, liberæ in id tempus insulæ leges tulit. Cn.Pompeius ad gerendum bellū aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem uicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorū, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium Tigranem, patremq; gestum continet.

LIBRI CI

CN. Pompeius Mithridatem nocturno prælio uictū coēgit Bosporon profugere: Tigranem in deditionē accepit, eiq; adēptis Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnum Armeniæ restituit. Coniuratio eorū, qui in petitione cōsulatus ambitus damnati erant: facta de interficiendis Coss. oppressa est. Cn.Pompeius cum Mithridatem persequeretur, in ultimas ignotasq; gentes penetrauit: Iberos, Albanos, qui transitum minime dabant, prælio uicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochosq;, & res ab eo in Bosporo gestas continet.

LIBRI CII

CN.Pompeius in prouinciæ formam Pontū redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit. ab eo Mithridates obsessus in regia, cum ueneno sumpto parum profecisset ad mortem: à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo ut iuuaretur petierat, interfectus est.
Cn.Pompeius Iudæos subegit. fanum eorum Hierosolyma inuiolatum ante id tempus cepit. L.Catilina bis repulsam in petitione cōsulatus passus, cum Lentulo prætore & Cethego & pluribus coniurauit, de cæde consulum & senatus, incendijs urbis, opprimenda republica: exercitu quoq; in Hetruria comparato. Ea coniuratio industria M.Tulij Ciceronis eruta est. Catilina urbe pulso: de reliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIBRI CIII

CAtilina à C.Antonio proconsule cū exercitu cæsus. P.Clodius accusatus, quod in mulieris habitu sacrariū, in quod uirum intrare nefas est, intrasset: cumq; uxorem Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus. Cn.Potitius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P.Clodius ad plebem transijt. C.Cæsar Lusitanos subegit. eoq; consulatus

ſulatus candidato,& captante rempublicam inuadere,conſpiratio inter tres principes ciuita‑tis facta eſt, Cn. Pompeium, M. Craſſum, & C. Cæſarem. Leges agrariæ à Cæſare conſule cū maxima contentione, inuito ſenatu & altero conſule M. Bibulo, latę ſunt. C. Antonius proconſul in Thracia parum proſpere rem geſsit. M. Cicero lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quia indemnatos ciues necauiſſet, in exiliū miſſus eſt. Cæſar in prouinciā Galliā profectus Heluetios, gentem uagam, domuit, quæ ſedem quærens per prouinciam Cæſaris Narbonem iter facere uolebat. Præterea ſitum Galliarū continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane & Tigranis filio triumphauit: Magnusq; à tota concione conſalutatus eſt.

LIBRI CIIII

PRima pars libri ſitum Germaniæ, moresq; continet. C. Cæſar contra Germanos, qui Arioiſto duce in Galliam deſcenderant: cum exercitum duceret, rogatus ab Heduis, & Sequanis, quorum ager poſſidebatur: trepidationē militum propter metum nouorum hoſtium ortam allocutione exercitus inhibuit, & uictos prælio Germanos Gallia omni expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno pl. ingēti gaudio ſenatus, ac uniuerſæ Italiæ ab exilio reductus eſt. Cn. Pompeio per quinquennium annonę cura mandata eſt. Cæſar Ambianos, Sueſſiones, Viromanduos, Atrebates, Belgarū populos, quorum quidem maxima multitudo erat, prælio uictos in deditionem accepit: ac deinde contra Neruios unam harum ciuitatum cum maximo diſcrimine pugnauit, eamq; gentem deleuit, quæ bellum geſſit, donec ex ſexaginta millibus armatorum trecenti ſupereſſent: ex nonaginta quinq; ſenatoribus tres tantūmodo euaderent. Lege lata de redigenda in prouinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, M. Catoni adminiſtratio eiuſdem rei mandata eſt. Ptolemæus Aegypti rex ob iniurias, quas patiebātur, à ſuis regno pulſus Romā uenit. C. Cæſar gentem oceano iunctam, Venetos, nauali prælio uicit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res geſtas continet.

LIBRI CV

CVm M. Catonis tribuni plebis interceſſionibus comitia tollerentur: ſenatus ueſtem mutauit. M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio repulſam tulit. idem cum legem impediret: qua prouinciæ conſulares in quinquennium, Pompeio Hiſpaniæ, Craſſo Syria et Parthicum bellum, Cęſari Gallia & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno plebis legis autore in uincula ductus eſt. A. Gabinius proconſul Ptolemęum in regnum reduxit Aegypti, reiecto Archelao, quem ſibi regem aſciuerant. Cæſar, uictis Germanis, & in Gallia cęſis, Rhenum tranſcendit, proximam partem Germanię domuit, ac deinde oceano in Britanniā parum proſperè tempeſtatibus aduerſis traiecit: iterumq; parū felicius, maximaq; hominum multitudine cæſa, reliquam partem inſulæ in poteſtatem redegit.

LIBRI CVI

IVlia Cæſaris filia, Pompeij uxor, deceſſit, honosq; maximus ei à populo habitus eſt, ut in campo Martio ſepeliretur. Gallorum multi populi. Ambiorige duce Eburonum defecerunt. à quibus Cotta, & T. Aurunculeius legati Cæſaris inſidijs circunuenti, cum exercitu, cui præerant, cæſi ſunt. & cum aliarum quoq; legionum caſtra oppugnata maximo labore defenſa eſſent: interq; eos, qui in Treuiris præerat, Q. Cicero, ab ipſo Cęſare hoſtes pręlio fuſi ſunt. M. Craſſus bellum Parthis illaturus Euphratem fluuium tranſiuit. uictusq; prælio, in quo & filius eius cecidit, cum reliquias exercitus in collem recepiſſet, euocatus in colloquium ab hoſtibus, ut de pace acturus, quorum dux erat Surenas, comprehenſus, & nequid uiuus pateretur repugnans interemptus eſt, & ita perijt.

LIBRI CVII

C. Cæſar Treuiris in Gallia uictis, iterum in Germaniā tranſit, nulloq; ibi inuēto hoſte, reuerſus in Galliam Eburones, & alias ciuitates, quæ cōſpirauerant uicit, & regem Ambiorigem in fuga perſecutus. P. Clodij à T. Annio Milone, cādidato coſulatus, Appia uia ad Bouillas occiſi corpus plebs in curia cremauit. Cum ſeditiones inter candidatos conſulatus, Hypſeum, Scipionem, & Milonem eſſent, qui armis, ac ui contendebant: ad comprimen‑

das eas Cn. Pompeius legatus à senatu consul tertium factus est absens, & solus, quod nemini unquam contigit. Quęstione decreta de morte P. Clodij, Milo iudicio damnatus in exilium actus est. Lex dicta est, ut ratio absentis Cæsaris in petitione cõsulatus haberetur, inuito & contradicente M. Catone. Præterea res gestas à C. Cæsare aduersum Gallos, qui propè uniuersi Vercingentorige Aruerno duce, defecerunt, & laboriosas obsidiones urbium continet: inter quas Auarici Biturigum, Gergouiæ Aruernorum.

LIBRI CVIII

CAius Cæsar Gallos ad Alexiam uicit, omnesq; Galliæ ciuitates, quę in armis fuerant, in deditionẽ accepit. C. Cassius quæstor M. Crassi Parthos, qui in Syriam transcenderât, cecidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit: creatis Coss. Ser Sulpicio, & M. Marcello. C. Cæsar Bellouacos cum alijs Gallorum populis domuit. Pręterea contẽtiones inter Coss. de successore C. Cæsari mittẽdo, agẽte in senatu M. Marcello consule, ut Cæsar ad petitionẽ consulatus ueniret, cum is, lege lata in id tempus consulatus, prouincias obtinere deberet: resq; à M. Bibulo gestas in Syria continet.

LIBRI CIX

CAusæ ciuilium armorum, & initia referuntur, cõtentionesq; de successore C. Cæsari mittendo, cum se dimissurum exercitum negaret, nisi à Pompeio dimitteretur. & C. Curionis tribuni plebis primum aduersus Cæsarem actiones continet. Cum s. c. factum esset, ut successor Cæsari omnino mitteretur: M. Antonio, & Q. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id s. c. impediebant, urbe pulsis, mandatũ à senatu cõsulibus, & Cn. Pompeio, ut uiderent nequid Resp. detrimenti caperet. C. Cæsar bello inimicos persecutus cũ exercitu in Italiam uenit: Corfinium cum L. Domitio, & L. Lentulo cepit, eosq; dimisit: Cn. Pompeium, uniuersosq; eius partium Italia omnino expulit.

LIBRI CX

CAius Cæsar Massiliam, quæ portas ipsi clauserat, obsedit, & relictis in obsidione C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hispaniã L. Afraniũ, & C. Petreium legatos Cn. Pompeij cũ septẽ legionibus ad Ilerdã in deditionẽ accepit, omnesq; incolumes dimisit: Varrone quoq; legato Pompeij cũ exercitu in potestatẽ suam redacto. Gaditanis ciuitatẽ dedit. Massilienses duobus nauabilus prælijs uicti, post longã obsidionẽ in potestatẽ Cæsaris se permiserunt. C. Antonius legatus Cęsaris male contra Pompeianos pugnauit, & in Illyrico captus est. in quo bello: Opitergini trãspadani Cęsaris auxiliares rate sua ab hostilibus nauibus clausa, potius q̃ in potestatẽ inimicorũ uenirent, inter se concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus Cæsaris in Africa, cum aduersus Pompeianarum partium ducem Varronem pugnasset: à Iuba rege Mauritaniæ cum exercitu cæsus est. C. Cæsar in Græciam traiecit.

LIBRI CXI

C. CAECILIVS Rufus prætor cum seditiones in urbe quàm maxime concitaret, nouarum tabularum spe plebe solicitata, abrogato magistratu, pulsus urbe Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum contraxerat, se cõiunxit, uterq; cum bellum moliretur, interempti sunt. Cleopatra Ægypti regina à Ptolemęo fratre regno pulsa est. Propter Q. Catuli prætoris auaritiã crudelitatẽq; Cordubenses in Hispania cũ duabus Varianis legionibus à partibus Cæsaris desciuerunt, Cn. Pompeius ad Brundisiũ obsessus à Cæsare, & præsidijs eius cum magna clade diuersæ partis expugnatis, obsidione liberatus translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie uictus est. Cicero in castris remansit, uir nihil minus, quàm ad bella natus. omnibusq; aduersarum partium, qui se potestati uictoris permiserunt, Cæsar ignouit.

LIBRI CXII

TRepidatio uictarum partium per diuersas orbis terrarum partes, & fuga referuntur. Cn. Pompeius, cum Ægyptum petisset, iussu Ptolemæi regis pupilli, autore Theodoro pręceptore: cuius apud regẽ maxima erat autoritas: & Photino occisus est ab Achilla, cui delegatum id facinus erat, in nauicula, antequàm in terrã exiret. Cornelia uxor, & Sex. Pompeius

filius

filius in Cyprum refugerũt. Cæsar post tertium diem insecutus, cum ei Theodorus caput Pompeij,& annulum obtulisset, infensus est,& illachrymauit, sine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit. Cæsar dictator creatus Cleopatram in regnum Ægypti reduxit, & inferentem bellum ijsdem autoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo suo discrimine uicit. Ptolemæus, dum fugit, in Nilo nauicula subsedit. Præterea laboriosum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, & bellum à Cn. Domitio contra Phraatem Parthum prospere gestum continet.

LIBRI CXIII

CONfirmatis in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatũ est, Catone cui ex æquo deferebatur imperium, cedente. Et cum de diruenda urbe Vtica propter fauorẽ ciuitatis eius in Cæsarem deliberaretur. idq; ne fieret, M. Cato tenuisset: Iuba suadente, ut dirueretur, tutela eius, & custodia mãdata est Catoni. Põpeij Magni filius in Hispania cõtractis uiribus quarũ ducatũ nec Afranius, nec Petreius excipere uolebãt, bellũ aduersus Cæsarem renouauit. Pharnaces Mithridatis filius, rex Ponti sine ulla belli mora uictus est. Cum seditiones Romæ à P. Dolobella tribuno pl. legẽ ferẽte de nouis tabulis excitatę essent, & ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magistro equitũ in urbem militibus octingenti è plebi cæsi sunt. Cęsar ueteranis cum seditione missionẽ postulantibus dedit, & cũ in Africã traiecisset, contra copias Iubæ regis cum discrimine maximo pugnauit.

LIBRI CXIIII

BEllum in Syria Cęcilius Bassus eques Romanus Pompeianarũ partium excitauit, & relicto à legione Sexto Cæsare, quæ ad Bassum transierat: occisoq; eo, Cæsar Scipionem prætorem, Afranium, Iubamq; uicit ad Tapsum, castris eorũ expugnatis. Cato audita re cum se percussisset Vticæ. & interueniente filio curaretur, inter ipsam curationem rescisso uulnere expirauit, anno ætatis quadragesimonono. Petreius Iubã, seq; interemit. P. Scipio in naue circũuentus honestæ morti uocem quoq; adiecit. quęrentibus enim hostibus imperatorem, dixit. imperator bene se habet. Faustus & Afranius occisi: Catonis filio uenia data. Brutus legatus Cæsaris in Gallia Bellouacos rebellantes uicit.

LIBRI CXV

CÆsar quatuor triumphos duxit: ex Gallia, ex Ægypto, ex Ponto, & Africa, epulum, & omnis generis spectacula edidit. M. Marcello cõsulari, senatu rogante, concessit reditum. qui Marcellus beneficio eius frui minime potuit, à P. Magio Chilone cliẽte suo Athenis occisus. Et censum egit, quo censa sunt ciuium capita cẽtum quinquaginta millia. Profectus in Hispania contra Sex. Pompeium, utrinq; multis expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis, summam uictoriam cum maximo discrimine ad Mũdam urbem cõsecutus est. Pompeius Sex. effugit.

LIBRI CXVI

CAius Cæsar ex Hispania quintum triumphũ egit. & cum multi, quam maximiq; honores ei à senatu decreti essent, inter quos, ut pater patriæ appellarẽ, & sacrosanctus, ac dictator in perpetuum esset, inuidiæ causam aduersus eum præstitere, quod senatui deferenti hos honores, cum ante ædem Veneris genitricis sederet, minime assurrexit, & quod M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente Diadema capiti suo impositum in sella reposuit: & quod Epidio Marullo, & Cæsetio Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus potestas abrogata est. Ex ijs causis conspiratione in eum facta, cuius capita fuerunt, M. Brutus, & C. Trebonius, & C. Cassius, & ex Cęsaris partibus D. Brutus, in curia Pompeij occisus est uiginti tribus uulneribus, occupatumq; ab interfectoribus eius Capitolium. Obliuione deinde cædis eius à senatu decreta, obsidibus Antonij. & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderunt. Testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus C. Octauius ex sorore nepos, & in nomen adoptatus est. Cæsaris corpus cum in campũ Martium ferretur, à plebe ante rostra crematũ est. Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est. Chamaces humillimæ sortis homo, qui se C. Marij filium ferebat:

ferebat: cum apud credulam plebem seditiones moueret, interfectus est.

LIBRI CXVII

C. Octauius Romam ex Epiro uenit. eò enim illum Cęsar præmiserat, bellũ in Macedonia gesturus, ominibusq; prosperis exceptus, etiã nomen Cęsaris sumpsit, in cõfusione rerum, ac tumultu Lepidum pontificem maximum interemit. Sed M. Antonius Cos. cũ impotenter dominaretur, legemq; de prouinciarum permutatione tulisset per uim, & Cæsarem quoq; petentẽ, ut sibi aduersum auunculi percussores adesset, magnis iniurijs affecit. Cæsar, ut sibi & reipublicæ uires cõtra eum paraturus, deductos in colonias ueteranos excitauit. Legiones quoque quarta & Martia signa ab Antonio ad Cæsarem tulerunt. deinde plures sęuitia M. Antonij pasim in castris suis trucidati, quia & suspecti erant, & ad Cæsarem desciuerunt. D. Brutus, ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Præterea discursus utriusq; partis uirorum ad accipiendas prouincias, apparatusq; belli continet.

LIBRI CXVIII

M. Brutus in Græcia sub prętextu reipublicæ, & suscepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinius præerat, cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Cęsari, qui primus reipub. arma sumpserat pro populo Romano: imperium à senatu datum est cum cõsularibus ornamentis, adiectumq;, ut senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinę obsedit: misiq; ad eum legati à senatu de pace parum ad eam componendam ualuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

LIBRI CXIX

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolobellæ occisus est. ob id facinus Dolobella à senatu hostis iudicatus est. Cum Pansa Cos. male aduersus Antonium pugnasset: A. Hircius Cos. cum exercitu superneniens, fusis M. Antonij copijs, fortunam utriusq; partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Cæsare Antonius in Galliam confugit, & M. Lepidũ cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi iunxit, hostisq; à senatu cum omnibus, qui intra præsidia eius erant, iudicatus est. A. Hircius, qui post uictoriam ipsius in inimicorum castris ceciderat, & L. Pansa è uulnere, quod in aduerso prælio exceperat, defunctus, in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C. Cæsarem, qui solus è tribus ducibus supererat, parum gratus senatus fuit, qui D. Bruto obsidione mutinensi à Cęsare liberato, honore triumphi decreto, Cæsaris, militumq; eius mentionem non satis gratam habuit. ob quæ C. Cęsar recõciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu uenit, & perculsis aduentu eius ijs, qui in eum iniqui erant, cum annos XVIII haberet, Cos. creatus est.

LIBRI CXX

C. Cæsar Cos. legem tulit de quæstione habenda in eos, quorũ opera pater occisus esset. postulatiq; ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus absentes damnati sunt. Cum M. Antonio uires Asinius quoq; Pollio, & Munacius Plancus cum exercitibus suis adiuncti ampliassent, & D. Brutus, cui senatus ut persequeretur Antoniũ, mandauit, relictus à legionibus suis profugisset, iussu Antonij, in cuius potestatem uenerat, à Capeno Sequano interemptus est. C. Cæsar pacem cum Antonio & Lepido fecit, ita, ut tres uiri Reip. constituendæ quidem per quinquenium præessent. ipse Lepidus, & Antonius statuerunt, ut suos quisq; inimicos proscriberent, in qua proscriptione plurimi equites, CXXX senatorum nomina fuerant, & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Cęsaris Antonij auũculi, M. Ciceronis, cuius occisi à Popilio legionario milite, cum haberet annos LXIII, caput quoque cum manu dextra in rostris positum est. Præterea res à M. Bruto in Græcia gestas continet.

LIBRI CXXI

CASSIUS cui mandatum à senatu erat, ut Dolobellam inimicum iudicatum bello persequeretur: autoritate Reip. adiutus Syriam cũ tribus exercitibus, qui in eadem prouincia erant, in potestatem suam redegit: Dolobellam in urbe Laodicea obsessam

obsessum mori coëgit, M. quoque Bruti iussu C. Antonius captus occisus est.

LIBRI CXXII

MArcus Brutus aduersus Thracas parum prospere rem gessit, omnibusque transmarinis prouincijs, exercitibusque in potestatem eius, & C. Cassij redactis, coierunt Smyrnæ uterque ad ordinanda futuri belli consilia. M. Messalæ Publicolam fratrem iunctum communi consilio condemnauerunt.

LIBRI CXXIII

SEx. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cũ exercitu diu sine ulla loci cuiusquam possessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum; deinde totam prouinciã occupauit: occisoque à Pompeio A Bithynico prætore, Saluidienum legatum Cęsaris nauali prælio uicit. Cæsar & Antonius cum exercitibus in Græciam traiecerunt; bellum contra Brutũ, & Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa T. Sestium Cassianarum partium ducem prælio uicit.

LIBRI CXXIIII I

CAius Cæsar, & Antonius apud Philippos uario euẽtu contra Brutũ, & Cassium pugnauerunt: ita, ut utriusque dextera cornua uicerint, & castra quoque utrinque ab ijs, qui uicerãt, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors quidem Cassij fecit. qui cum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat: totum exercitum fusum ratus, mortem sibi consciuit. Altero deinde pręlio uictus M. Brutus & ipse uitã finiuit, exorato Stratone fugæ comite, ut sibi gladium adijceret. annorum erat circiter ætatis XL. Inter quos Q. Hortensibus occisus est.

LIBRI CXXV

CAius Cæsar, relicto Antonio (transmarinæ prouinciæ ex parte imperium ei cessit) reuersus in Italiam ueteranis agros diuisit. seditiones exercitus sui, quas corrupti à Fuluia M. Antonij uxore milites contra imperatorem suum cõcitauerãt, cum grandi periculo inhibuit. L. Antonius Cos. M. Antonij frater, eadem Fuluia cõsulente, bellum Cęsari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri ueteranis assignati erãt: & M. Lepido, qui custodiæ urbis cum exercitu præerat: sciso, hostiliter in urbem irrupit.

LIBRI CXXVI

CAius Cæsar, cum esset annorum XXIII. obsessum in oppido Perusia L. Antoniũ, conatum que aliquoties erumpere, & repulsum fame coëgit in deditione uenire, ipsique, & omnibus quidem militibus eius ignouit: Perusiam diruit: redactis in potestatem suam omnibus diuersæ partis exercitibus, bellum citra ullum sanguinem confecit.

LIBRI CXXVII

PArthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt: uictoque Didio Saxa M. Antonij legato, uniuersam eam prouinciã occupauerunt. M. Antonius cum ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, uxore Fuluia dimissa, ne concordiæ ducum obstaret: pace facta cum Cęsare, sororẽ eius Octauiam in matrimoniũ duxit. Q. Saluidienum consilia nefaria contra Cæsarem molitum indicio suo detexit: isque damnatus mortem sibi consciuit. P. Ventidius Antonij legatus Parthos prælio uictos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cum uicinus Italiæ hostis Sex. Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commeatum impediret: cum eo postulatam pacem Cæsar, & Antonius quidem fecerunt: ita ut Sitiliam prouinciam haberet. Præterea motus Africæ, & bella gesta continet.

LIBRI CXXVIII

CVum Sex. Pompeius rursum latrocinijs mare infestum redderet: nec pacem, quam acceperat, pręstaret: Cæsar necessario bello contra eum suscepto, duobus naualibus prælijs dubio euentu pugnauit. L. Ventidius Legatus M. Antonij Parthos in Syria uicit, Regemque eorum interemit. Iudæorũ quoque legati ab Antonio interempti sunt. Præterea belli Siculi apparatum continet.

LIBRI CXXIX

ADuersus Sex. Pompeium uario euentu naualibus certaminibus pugnatum est: ita, ut

duarum.

duarum classium, Cæsaris altera, cui Agrippa præerat, uinceret: altera, quam Cæsar duxerat, deleta, expositi in terram, in quàmmaximo periculo essent. uictus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, ex Africa uelut ad societatem belli contra Sex. Pompeium à Cęsare gerendi traiecerat: ei bellũ cum Cæsar quoq; inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore, uitam impetrauit. M. Agrippa nauali corona à Cęsare donatus est, qui honos nemini ante eum habitus est.

LIBRI CXXX

MArcus Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur: Mediam prouinciã ingressus bellum cum legionibus XVIII. & XVI millibus equitum Parthis intulit. & cum duabus legionibus amissis, nulla re prosperè cedente retro rediret: insecutis subinde Parthis, & ingenti trepidatione, & magno totius exercitus periculo, in Armeniam reuersus est, XXI die trecenta millia fuga emensus. circa octo millia hominum tepestatibus amisit. tempestates quoq; infestas super infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est: quia hyemare in Armenia nolebat: dum ad Cleopatram festinat.

LIBRI CXXXI

SEx. Pompeius, cũ in fidem M. Antonij ueniret, bellũ aduersus eum in Asia moliens à legatis eius oppressus est. Cęsar seditionẽ ueteranorũ cũ magna pernicie motã inhibuit: Iapidas, Dalmatas, & Pannonios subegit. Antonius Artauasdẽ Armeniæ regẽ fide data perductũ in uincula cõijci iussit, regnũq; Armeniæ filio suo ex Cleopatra nato dedit: quã uxoris loco iam pridẽ captus amore eius habere cœperat.

LIBRI CXXXII

C. Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum M. Antonius ob amorẽ Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum, & Alexandrũ, neq; in urbẽ uenire uellet, neq; finito eius tempore triumuiratus imperiũ deponere, bellumq; moliretur, quod urbi Italięq; inferret, ingentibus tam naualibus, q̃ terrestribus copijs ob hoc contractis, remissoq; Octauiæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnę deinde nauales & prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIBRI CXXXIII

M. Antonius ad Actium classe uictus Alexandriam profugit, obsessusq; à Cęsare in ultima rerum desperatione, præcipuè occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus seipse interemit. Cæsaris Alexãdria in potestatem redacta. Cleopatra ne in arbitrium uictoris ueniret, uoluntaria morte occubuit. In urbem reuersus tres triumphos egit. unum ex Illyrico, alterum ex Actiaca uictoria, tertium ex Cleopatra: imposito fine ciuilibus bellis altero & trigesimo anno. M. Lepidus, qui Lepidi triumuiri fuerat filius: coniuratione contra Cęsarẽ facta, bellum moliens oppressus, & occisus est.

LIBRI CXXXIIII

C. Cæsar rebus compositis, & omnibus prouincijs in certam formam redactis, Augustus quoq; cognominatus est: & mẽsis Sextilis in honorẽ eius appellatus est. Cum ille conuentum Narbonæ egit, census à tribus Gallijs, quas Cæsar pater uicerat, actus. Bellum contra Bastarnas, & Mœsos, & alias gentes à M. Crasso refertur.

LIBRI CXXXV

BEllum à M. Crasso aduersus Thracas, & à Cæsare aduersus Hispanos gestum refertur, & Salassi, gentes alpinæ, perdomiti.

LIBRI CXXXVI

RHetia à Tyberio Nerone, & Druso Cæsaris priuigno domita, Agrippa Cæsaris gener mortuus, & à Druso census actus est.

LIBRI CXXXVII

CIuitates Germaniæ cis Rhenum, & trans Rhenum positæ oppugnantur à Druso, & tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus. Ara Cæsari ad confluentem Araris & Rhodani dedicata, sacerdoteq; creato C. Iulio Verçondari dubio Heduo.

Libri

LIBRI CXXXVIII

THraces domiti à Scipione: item Cherusci, Tenchateri, Cauci, aliiq́ꝫ Germanorum trans Rhenum gentes subactæ à Druso referuntur. Octauia soror Augusti defuncta, ante amisso filio Marcello. cuius monimenta sunt theatrum, & porticus, eius nomini dicata.

LIBRI CXXXIX

BEllum contra transrhenanas gentes à Druso gestum refertur. in quo inter primores pugnauerunt, Senectius & Anectius, tribuni ciuitatis Neruiorũ. Dalmatas & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est: signis à rege eorũ, quæ sub Crasso et postea sub Antonio capta erant redditis.

LIBRI CXL

BEllum aduersus Germanorum trãs Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur. ipse ex fractura equo super crus eius collapso, xxx die quàm id acciderat, mortuus est. corpus à Nerone fratre, qui nuntio ualetudinis euocatus raptim occurrerat, Romam reuectum, & in C. Iulij tumulo conditum. Laudatus à Cæsare Augusto uictrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

FINIS.

CHRONOLOGIA SIVE TEMPORVM SVPPVTATIO IN OMNEM ROMANAM HISTORIAM AB TROIA CAPTA AD MILLEsimum ducentesimum octogesimum tertium ab Vrbe condita annum. qua multi luculenti è mendosis autorum codicibus sublati sunt errores: & autor ipse Liuius, simulq; Romana historia multũ accepit lucis, per ~~HENRICVM GLAREANVM PL.~~ in inclyta Friburgensium Academia publicum professorem.

BASILEAE ANNO M. D. XLIII.

Ex indulgentia permittit. Fr Hier. Ings. Jis.

CLEMENTISSIMO CAESARI FERDINANDO BOEMIAE HVNGARIAEQVE REGI &c. HENRICVS GLAREANVS S. D. P.

NNI aliquot elapsi sunt, Inuictissime Rex, quum in Frobeniana officina T. Liuij Decades, cum aliquot libris recens inuentis excuderentur. Quapropter ut tam eminenti autori, præter aliorum doctorum uirorum multã ac egregiè nauatam industriam, à nobis etiam aliquid lucis accederet, Chronologiam ab Vrbe condita, ad finem usq; Romanæ historiæ, quatenus comprehendit Liuius, adijci curauimus. In ea autem, ut absque errore atque mendis, quantum fieri posset, ad exemplar nostra manu descriptum excuderetur, quum uidissem summam adhibuisse curam Nicolaum Episcopium, Hieronymi Frobenij uelut alterum Theseum, illectus sum ut longius dilatarẽ eam et à principio & à fine. Itaq; exorsus à Troia capta, altius repetitis annis propter eximij uiri Dionysij Halicarnassei præclarissimam historiam, adieci post Liuij tempora singulis cum Consulibus annos ad Iustinianum usq; Cęsarem. Id quod Cassiodorus quoque fecit. quãquam codex eius mirè corruptus hodie habetur, quem tamen Gregorius Holoander, uir magna, meo iudicio, industria multis in locis emendauit. Idem ego in prioribus annis annisus, qui Liuiana continentur historia, nec cum hoc nec cum illo ubique cõsentiens, quemadmodum nec inter ipsos ubiq; conuenit. Porrò quot locis dissentiam, & quibus autoribus fultus, lector eruditus legendo facile uidebit. Spero autem fore, ut optimus quisq; cõfessurus sit, me nec temere, nec sine fructu lectorũ hanc post illos suscepisse prouinciam. Simpliciter autem autorum loca ostendo lectori, relinquens illum suo iudicio, nec omnia, quæ poteram odiose inculcans, nec ubiq; illic tædium euitans, hic ostẽtationem. Sed hæc obiter de causa quæ nos ad hoc negotium scribendum compulerit, dicimus. Nã de utilitate huius, hoc unum admonuero, Neutiquam negligendum ut temporis ratio in historia constet. Si enim historia testis est temporum, ut uerè dixit Cicero, quid absurdius fieri potest, quàm ita narrare historiam, ut quid prius quid posterius gestum sit ignores: perinde atq; uulgus narret fabulas. In hac igitur Chronologia initium à capta Troia sumptum est, quod Romani à Troianis oriũdi credantur, per Aeneam, Ascanium, ac deinde Reges Albanos usq; ad Romulum, qui Vrbis fuit conditor. Fuere autem ab Troia capta ad Vrbem conditam anni quadringenti triginta duo. Qui numerus ter à Dionysio proditus, corruptè legebatur in uulgatis codicibus. Nos autem collatis ex Chronicis Eusebij annis, ac uarijs comparatis locis, regum Albanorum seriem maximè uerisimilem ac summè congruentem, diligenti adhibita ratione deduximus. Et ne nudæ essent semipaginæ, ex sacra historia, Iudæorum Reges, qui in hæc inciderunt tempora, adiunximus. Deinde etiam Medorum, Macedonum ac Persarum: ut multis daremus ansam diligentius inspiciendi Eusebij Chronica. Quòd si quem ea offendent, ac minimè obtundi his lectorem oportuisse clamet, is sciat eo consilio à nobis instituta esse, ut Albanorum Romanorumq; regum series ab initio lectorem ducat: alia autem ita adpicta, ut omitti facilè queant. Quare Lector ea ita existimet, perinde atq; uacua margine non adsint. Cuius rei euidens signum est, quod Eusebij supputationem in regibus Romanis, ubi maioris in hoc negotio autoritatis uiri Liuius atq; Dionysius urgebant, omiserimus. Quod autem Hebræorũ reges maluerimus quàm uel Aegyptiorum uel Lydorũ uel Atheniensium, hæc nostra tẽpora in causa fuerunt, quibus multi Iudæorũ historiã legunt absq; omni iudicio. Sed breuiter omnia eò direximus, ut Lectoris utilitas spectetur. Accipe igitur & hos labores nostros Clementissime Cæsar animi grati erga liberalitatem tuam specimen. Maiora & me debere, & maiestatem tuam decere, certo scio: sed in eo fastigio Deus Opt. Max. te collocauit, ut animum beneuolum ac gratum non minus uelis quàm relatam gratiam. Idem Deus Opt. Max. tuis pijs conatibus, felicissime Rex, det gratiam in publicum Christiani orbis commodum. Friburgi Brisgoiæ, anno à Christo nato M. D. XXXIIII Idibus Octobribus.

CHRONOLOGIA, siue temporũ supputatio in omnem Rom. historiã, præsertim Dionysij Halicarnassei & T. Liuij, à Troia capta usq; ad Iustinianum Cęsarem: continens primum XV Reges Latinorum, post Aneę in Italiam aduentũ, septemq; Romanorũ: Deinde COSS. Decemuiros, ac Tribunos militum Cons. potestate. Deniq; Cęsares, adiectis Regibus Hebræorum, Iudæ ac Israël: item Medorum, Persarum ac Macedonum, qui in hæc tempora inciderũt, per HENRICVM Glareanum in inclyta Friburgensium Academia publicum professorem.

Anni à Troia capta	
	TROIA CAPTA. Troia capta est decem & septem dies ante solstitium.
1	*PRIMVS hic post captam Troiam annus incipit uiginti dies post solstitium, quod octauo Calendas Quintileis siue Iulias est, autore Plinio lib. 18. cap. 28. Dionysius ait octauo desinentis mensis Iunij, quod idem est, ut puto. Circiter autem æquinoctium autumnale per Hellespontum in Thraciam profecti Troiani duce Aenea atq; ibidem eam commorati hyemem, ut susciperent ex fuga reliquos, ac appararent ad nauigationem necessaria. Quod ubi factum est, ueris principio in Siciliam usque nauigarunt, finitusq; est primus annus.*
2	*SECVNDO anno in Sicilia per hyemem manserunt, condentes urbeis Elymis. Deinde nauigabili facto mari ex Sicilia soluentes, Tyrrhenum transmittunt mare, in Laurentem profecti agrum. Ibi icto cum rege Latino fœdere, ac accepta agri quadam portione Lauinium condere cœperunt.*
3	*TERTIO hoc anno ab exitu à Troia, Aeneas solis Troianis imperat, ducta in matrimonium Lauinia Latini Regis filia, unde & Lauinium nomen habet.*
4	*QVARTO hoc anno Latinus Rex pugna, qua aduersus Rutulos ac eorum ducem Turnum, ipse cum suis, ac genero Aenea, Troianisq; stetit, occiditur, & regnum iure belli affinitatisq; ad Aeneam uenit, qui & suis, & Latinis imperauit annis tribus.*

REGNVM

Latinorum

AENEAS primus Latinorum

5	1	Rex post Latini soceri mortem regna-	
6	2	uit annis tribus	
7	3	*Septimo hoc anno (qui quartus erat post Latini obitum) regni Aeneæ, ipse in pugna ad Numicum amnem, qua aduersus Hetruscos, ac Mezentium eorum regem stetit, ultimum uisus est: & sub finem septimi anni, eius filius Ascanius imperare cœpit, qui fuit Aeneæ ex Creusa filius, Lauiniæ priuignus.*	Iudices Hebræorum
8	1	Ascanius secundus Latinorum	Sanson omnium for-
9	2	Rex annis 38.	tissimus
10	3		
11	4		
12	5		
13	6		
14	7		
15	8		
16	9		
17	10		
18	11		
19	12		
20	13		
21	14		
22	15		
23	16		
24	17		
25	18		
26	19		
27	20		
28	21		Heli sacerdos
29	22		*In libris Reg. hic 40. annis*
30	23		*iudicasse Israël dicitur, in*
31	24		*LXX autem interpretatione 20. ut scribit Eusebius: Ideoq; nos numeros omisimus.*

Anni à Tro. ca.	An. Re. Latin.	LATINORVM REGNVM	IVDIC. HEBR.
32	25	Hoc anno, qui est tricesimus à Lauinio condito, sed tricesimus secundus à	
33	26	Troia capta, Ascanius nouam cœpit condere urbem, Longam Albam, re-	
34	27	linquens nouercæ Lauinium.	
35	28		
36	29		
37	30		
38	31		
39	32		
40	33		
41	34		
42	35		
43	36	Amazones Ephesi templum succenderunt.	
44	37		
45	38		
46	1	Syluius tertius Latinorum Rex annis .9.	In Chronicis Eusebij hoc lo
47	2		co superest annus in Regi-
48	3	Hic Aeneæ ex Lauinia posthumus fuit filius, Ascanij frater. Quod aũt in syl-	bus Latinorum.
49	4	ua æducatus erat, Syluius dictus est, ac deinceps omnes reges Albani Syluij.	
50	5		
51	6		
52	7		
53	8		
54	9		
55	10		
56	11		
57	12		
58	13		
59	14		
60	15		
61	16		
62	17		
63	18		
64	19		
65	20		
66	21		
67	22		1 Saul Hebræorum
68	23		2 primus Rex ex
69	24		3 tribu Beniamin
70	25		4 annis 40
71	26		5
72	27		6
73	28		7
74	29		8
75	1	Aeneas Syluius IIII Latinorum Rex annis 31	9
76	2	Eusebius ait reperisse se in quibusdam historijs Latinũ Syluium quarto post	10
77	3	Aeneam loco regnasse, Lauiniæ ac Melampodis filiũ, uterinũ fratrẽ Posthu-	11
78	4	mi Syluij: quinto uero loco, qui hic quarto ponitur, Aeneã Syluium Posthu	12
79	5	mi filium. Sed neminem hoc secutum uideo, quapropter hic omittitur.	13
80	6		14
81	7		15
82	8	Eurysthenes Aristodemi filius Proclus frater, apud Lacedæmonios regna-	16
83	9	uit: à quo altera regia familia, de qua Cleomenes, item Leonidas, qui apud	17
84	10	Thermopylas Xerxis exercitum inuasit.	18
85	11		19
86	12		20

Anni à Tro.ca.	An.Re. Latin.	LATINORVM	HEBRAEORVM	
87	13		21	
88	14		22	
89	15		23	
90	16		24	
91	17		25	
92	18		26	
93	19	*Codrus Melanthi filius*	27	
94	20		28	
95	21		29	
96	22		30	
97	23		31	
98	24		32	
99	25		33	
100	26		34	
101	27		35	
102	28		36	
103	29	*Amazonum ac Cimmeriorum incursus in Asiam*	37	
104	30		38	
105	31		39	
106	1	Latinus Syluius V Latinorum rex ann. 50.	40	
107	2	*Dionysius huic dat annos 51. sed errore, ut opinor, libra-*	1	DAVID primus Hebræ-
108	3	*riorum. Ego propter summam omniũ regum Albanorum*	2	orum rex ex tribu Iuda
109	4	*ter à Dionysio positam, 50 posui, ut etiam Eusebius.*	3	annis 40
110	5		4	
111	6		5	*Hebræorum pontifex Abiathar*
112	7		6	*clarus habetur*
113	8		7	
114	9		8	
115	10		9	
116	11		10	*Prophetabant Gad, Nathan,*
117	12		11	*& Asaph*
118	13		12	
119	14		13	
120	15		14	
121	16		15	
122	17		16	
123	18		17	
124	19		18	
125	20		19	
126	21		20	
127	22	*Magnesia in Asia condita*	21	
128	23		22	
129	24		23	
130	25		24	
131	26	*Cumæ in Italia conditæ*	25	
132	27		26	
133	28		27	
134	29	*Ephesus condita*	28	
135	30		29	
136	31		30	
137	32	*Carthago condita secundum quosdam*	31	
138	33		32	
139	34		33	
140	35		34	
141	36		35	

Anni à Tro ca.	An. Re. Latin.	LATINORVM	HEBRAEORVM	
142	37		36	
143	38		37	
144	39		38	
145	40		39	
146	41		40	
147	42		1 SOLOMON II Hebræo-	
148	43		2 rum rex de tribu Iuda an-	
149	44		3 nis 40	
150	45		4 *Hic Dauidis fuit filius ex ea quæ fuit*	
151	46		5 *Vriæ*	
152	47		6	
153	48		7	
154	49		8	
155	50		9	
156	1	Alba Syluius VI Latinorum rex ann. 39	10	
157	2	*Eusebius ait, hunc Aeneæ Syluij fuisse filium*	11 *Sadoch Hebræorum sacerdos*	
158	3		12	
159	4		13	
160	5		14	
161	6		15	
162	7		16	
163	8		17	
164	9		18	
165	10		19	
166	11		20	
167	12		21	
168	13		22	
169	14		23	
170	15		24	
171	16		25	
172	17		26	
173	18		27	
174	19		28	
175	20		29	
176	21		30	
177	22		31	
178	23		32	
179	24		33	
180	25		34	
181	26		35	
182	27		36	
183	28		37	
184	29		38	
185	30		39	
186	31		40	
Post mortẽ Solo. seditione orta in gente Iuda, ac regno bifariã diuiso, in Samaria X tribub. Præfuit Hieroboam: in Hierusalẽ II, Roboam				
187	32		1 Roboam He-	1 Hieroboam
188	33		2 bræorũ Iudæ	2 Hebræorum
189	34		3 rex III an. 17	3 Israël rex
190	35		4 *Hic Solomonis*	4 I ann. 22
191	36		5 *fuit filius.*	5
192	37		6	6
193	38		7	7
194	39		8	8
195	1	Capetus Syluius Latinorum rex VII an. 26.	9	9

Anni à Tro.ca.	An.Re. Latin.	LATINORVM	HEBRAEORVM IVDAE	HEBR. ISRAEL
196	2	Hunc Eusebius Atyn uocat,	10	10
197	3	ut Liuius: Ouidius, Epitum.	11	11
198	4	Addit Eusebius & Aegyptũ	12	12
199	5	dictum, ac regnasse ann.24.	13	13
200	6	sed nos hoc loco Dionysium	14	14
201	7	sequi maluimus.	15	15
202	8	Thraces Bithyniam occupant	15	16
203	9		17	17
204	10		1 Abia III rex Iudæ ann.3.	18
205	11		2	19 Hebræorum Pont. Max.
206	12		3	20 Abimelech clarus habetur
207	13		1 Asa V rex Iudæ ann.41.	21
208	14		2	22
209	15		3	1 Nadab II rex Israël
210	16		4	2 annis 2.
211	17		5	1 Baasa III rex Israël
212	18		6	2 annis 24.
213	19		7	3
214	20		8	4
215	21		9	5
216	22		10	6
217	23		11	7
218	24		12	8
219	25	In Eusebij Chronicis duo desunt anni ab Dionysij supputatione quam hic sequimur		
220	26			
221	1	Capys Syluius VIII	13	9
222	2	Latinorum rex ann.28.	14	10
223	3	Hic superioris regis filius, au-	15	11
224	4	tore Eusebio.	16	12
225	5		17	13
226	6		18	14
227	7		19	15
228	8		20	16
229	9		21	17
230	10		22	18
231	11		23	19
232	12		24	20
233	13		25	21
234	14		26	22
235	15		27	23
236	16		28	24
237	17		29	1 Hela III rex Israël
238	18		30	2 annis 2
239	19		31	1 Amri V rex Israël
240	20		32	2 annis 12
241	21		33	3
242	22		34	4
243	23		35	5
244	24		36	6
245	25		37	7
246	26		38	8
247	27		39	9
248	28	Calpetus Syluius IX	40	10
249	1	Lat.rex an.13. Et hic supe-	41	11
250	2	rioris regis filius, eodem autore	1 Iosaphat VI rex Iudæ an.25	12

Anni à Tro.ca.	An.Re. Latin.	LATINORVM	HEBRAEORVM IVDAE	HEBR. ISRAEL
251	3		2	1 Achab rex Israël
252	4		3	2 VI.ann.22
253	5		4	3
254	6		5 Apud Hebræos prophetabant,	4
255	7		6 Abdias, Iehu, Ozias, Micheas	5
256	8		7 Helias	6
257	9		8	7
258	10		9	8
259	11		10 Falsi prophetæ erant Sedechi-	9
260	12		11 as, Eliazer.	10
261	13		12	11
262	1	Tyberinus Syluius La-	13	12
263	2	tinorum X. ann.8.	14	13
264	3	Hic est, à quo Albula cœpit	15	14
265	4	deinde nomen Tyberis, supe-	16	15
266	5	rioris regis filius.	17	16
267	6		18	17
268	7		19	18
269	8		20	19
270	1	Agrippa Syluius Lati-	21	20
271	2	norum XI. ann.40.	22	21
272	3	Et hic superioris regis filius.	23	22
273	4	In annis autem sequuti sumus	24	1 Ochosias VII rex
274	5	Eusebium potius quàm Dio-	25	2 Israël annis 2.
275	6	nysium. ob regum Albanorum	1 Ioram VII rex Iudæ an.8.	1 Ioram VIII rex
276	7	summam, de qua paulò antè	2	2 Israël an.12.
277	8	diximus.	3	3
278	9		4	4
279	10		5	5
280	11		6	6
281	12		7	7
282	13		8	8
283	14		1 Ochozias VIII rex Iudæ an.1	9
284	15		1 Athalia, Iudæ regnum IX	10
285	16		2 habuit an.7. Ionadab filius	11
286	17		3 Rechab clarus habetur	12
287	18		4 Ioiade pontifex apud Hebræos cla-	1 Iehu IX rex Israël
288	19		5 rißimus	2 ann.28
289	20		6	3
290	21		7	4
291	22		1 Ioas X rex Iudæ ann.40.	5
292	23		2	6
293	24		3	7
294	25		4	8
295	26		5	9
296	27		6	10
297	28		7	11
298	29	Lycurgus Lacedæmoniorum	8	12
299	30	legislator insignis habetur.	9 Zacharias Hebræorum propheta	13
300	31		10 occiditur	14
301	32		11	15
302	33		12	16
303	34		13	17
304	35		14	18
305	36		15	19

Anni à Tro. ca.	An. re. Latin.	LATINORVM	HEB. IVDAE.	HEB. ISRAEL
306	37		16	20
307	38		17	21
308	39		18	22
309	40		19	23
310	1	Alladius Syluius Latinorum duo-	20	24
311	2	decimus Rex annis 19.	21	25
312	3	*Hic superioris filius, uaria habet apud scri-*	22	26
313	4	*ptores nomina ut in Annotationibus nostris*	23	27
314	5	*diximus.*	24	28
315	6		25 *Heliseus prophe-*	1 Ioacham decimus
316	7		26 *ta moritur.*	2 Rex Israël an. 17
317	8		27	3
318	9		28	4
319	10		29	5
320	11		30	6
321	12		31	7
322	13		32	8
323	14		33	9
324	15		34	10
325	16		35	11
326	17		36	12
327	18		37	13
328	19		38	14
329	1	Auentinus Syluius XIII Latinorũ	39	15
330	2	Rex annis 37.	40	16
331	3	*Superioris regis et hic fuit filius, in Auentino*	1 Amasias undeci	17
332	4	*monte sepultus, unde & mons nomen habet.*	2 mus Rex Iudæ	1 Ioas undecimus
333	5		3 Annis 29.	2 Rex Israël an. 16.
334	6		4	3
335	7		5	4
336	8		6	5
337	9		7	6
338	10		8	7
339	11		9	8
340	12		10	9
341	13		11	10
342	14		12	11
343	15		13	12
344	16		14	13
345	17		15	14
346	18	*Sardanapalus ultimus Assyriorum Rex hic*	16	15
347	19	*regnare cœpit.*	17	16
348	20		18	1 Hieroboam duo-
349	21		19	2 decimus Rex Isra
350	22		20	3 ël annis 41.
351	23		21	4
352	24		22	5
353	25		23	6
354	26		24	7
355	27		25	8
356	28		26	9
357	29		27	10
358	30		28	11
359	31		29	12
360	32		1 Ozias XII	13

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	LATINORVM			IVDAE.	ISRAEL
361	33				2 Rex Iud.	14
362	34				3 annis 52.	15
363	35				4	16
264	36				5	17
365	37	*Hoc anno destructum est Assyriorum imperium, ac in Medos translatum per Arsacem: fuere tamen absq; tyrannide Medi usq; ad Deiocem uerum Regem.*			6	18
366	1	Procas Syluius XIIII	1 Arsaces liberis præfuit		7	19
367	2	Latinorum annis 23.	2 Primum Medis an.28.		8	20
368	3		3		9	21
369	4		4		10	22
370	5		5		11	23
371	6		6		12	24
Eusebius hoc loco Macedonum orditur regnum, Cæterum Regum hæc nomina usq; ad Perdicam, qui hic quartum obtinet locum, nescio quàm uera habeantur.				Macedon.		
372	7		7	1. Prim. Rex	13	25
373	8		8	2 Cranaus	14	26
374	9		9	3 an.28.	15	27
375	10		10	4	16	28
				Prophetabant apud Hebræos, Osee, Amos, Esaias & Ionas.		
376	11		11	5	17	29
377	12		12	6	18	30
378	13		13	7	19	31
379	14		14	8	20	32
380	15		15	9	21	33
381	16		16	10	22	34
382	17		17	11	23	35
383	18		18	12	24	36
384	19		19	13	25	37
385	20		20	14	26	38
386	21		21	15	27	39
387	22		22	16	28	40
388	23		23	17	29	41
389	1	Amulius Syluius XV.	24	18	30	1 Zacharias
		Latinorum Rex annis 44.				XIII. Rex
		NVMITOR *Procæ superioris Regis filius maior, à fratre Amulio regno pulsus in agro suo uixit, Filia eius adimendæ spei partus gratia, uirgo Vestalis lecta, quæ cum uigesimo septimo patrui suo anno geminos edidisset infantes, iuxta legem, in terram uiua defossa est. Verum paruulos prope ripam Tyberis expositos, Faustulus regij pastor armenti ad Acciam Laurentiam uxorem suam detulit: quæ propter pulchritudinem & rapacitatem corporis quæstuosi lupa à uicinis appellabatur. Vnde ad nostram usque memoriam meretricum cellulæ, lupanaria dicuntur. Pueri uero cum adoleuissent, collecta pastorum & latronum manu, interfectoq; apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum restituunt. Hæc Eusebius in Chronicis. Legendum autem uicesimo septimo patrui suo anno: quæ uerba in omnibus, quæ nos uidimus, exemplaribus corrupta erant, sed ex Dionysio restituimus.*				Israël mensib. 6. Sellum XIIII. Rex Israël diebus 28. *Pro his septem mensibus Eusebius supputat annum, quod hac de causa annotare placuit, ne nimis aliquando anxij simus, cum uideamus magnos uiros non perpetuo ad amußim hæc obseruasse.*
390	2		25	19	31	1 Manahem
391	3		26	20	32	2 XV. Rex
392	4		27	21	33	3 Israël An.10.
393	5		28	22	34	4
394	6		1 Medorum	23	35	5
395	7		2 secundus	24	36	6
396	8		3 Sosaramus	25	37	7
397	9		4 An. 30	26	38	8
398	10		5	27	39	9
399	11		6	28	40	10

	Anni à Tro.ca.	Anni re. Latinorũ	LATINORVM	MEDORVM	MACEDONVM	IVDAE	ISRAEL
	400	12		7	1 Macedonũ II	41	1 Phaceia
	401	13		8	2 Cœnus an. 12	42	2 XVI rex
	402	14		9	3	43	3 Iſraël an
	403	15		10	4	44	4 nis 10
	404	16		11	5	45	5 li. 4. Reg.
	405	17		12	6	46	6 c. 15 biẽnio
	406	18		13	7	47	7 legitur, ſed
	407	19		14	8	48	8 nũeri ſimili
	408	20		15	9	49	9 tudo ſefellit.

OLYMPIAS PRIMA.

OLYMPIAS *ſpatium eſt quatuor annorum, quod puto apud Romanos uocari luſtrum, ut apud Horatiũ libro quarto Carminum: Fortuna luſtro proſpera tertio, Belli ſecundos reddidit exitus. Ab initio enim eius belli, quo primum Auguſtus cum Q. Pedio* C O S. *fuit. ad finem bellorum ciuilium fuerunt 12 anni, atque ita etiam exponit Acron. Non ſum tamen neſcius Porphyrionem exponere 15 annos. Et illud eiuſdem poëtæ: Cuius octauum trepidauit ætas claudere luſtrum. pro quadraginta annis omnes exponere commentatores. Sed alius erit de his diſſerendi locus. Feſellit autem quoſdam hic loquendi modus apud Latinos. Quinto quoque anno agon gymnicus totius Græciæ celebrabatur. Item quinto quoq; anno luſtrum Romæ condebatur, ut olympiada ſpatium quinque annorum crediderint, atq; adeò etiam ſcriptis prodiderint, non intelligentes, annum quo ſequens olympias incipit, quintum dici annum, qui tamen eſt primus ſequentis olympiados. Quatuor itaq; anni interiacent, exceptis his quibus luditur menſibus.*

Olympiades		Anni à Tro.ca.	An. Reg. Latinorũ	LATINORVM	MEDORVM	MACEDONVM	IVDAE	ISRAEL
1	1	409	21		16	10	50	10
	2	410	22		17	11	51	1 Phacee
	3	411	23		18	12	52	2 XVII
	4	412	23		19	1 Macedonũ III	1 Ioathan	3 rex Iſra
2	1	413	25		20	2 rex Tyrimas	2 XIII	4 ël ann. 20
	2	414	26		21	3 annis 38	3 rex Iu-	5
	3	415	27		22	4	4 dæ an-	6
	4	416	28		23	5	5 nis 16	7
3	1	417	29		24	6	6	8
	2	418	30		25	7	7	9
	3	419	31		26	8	8	10
	4	420	32		27	9	9	11
4	1	421	33		28	10	10	12
	2	422	34		29	11	11	13
	3	423	35		30	12	12	14
	4	424	36		1 Medorũ III	13	13	15
5	1	425	37		2 rex Medi-	14	14	16
	2	426	38		3 dus ann. 40	15	15	17
	3	427	39		4	16	16	18
	4	428	40		5	17	1 Achaz	19
6	1	429	41		6	18	2 XIIII	20
	2	430	42		7	19	3 rex Iu-	1 Oſee Iſr.
	3	431	43		8	20	4 dæ an-	2 r. XVIII
	4	432	44		9	21	5 nis 16	3 annis 9

VRBS CONDITA.

A TROIA capta ad Vrbem conditam anni ſunt 432. ut ter Dionyſius admonet, ſed ab Alba condita anni 400. Romulus ac Remus fratres nouam condentes Vrbem Romam ſeptima Olympiade, Numitori auo Albam reliquerunt. Cæterum orta ſeditione, in qua Remus cecidit, Romulo ſoli imperium relictum eſt. Scio eſſe qui ſexta Olympiade Romam conditam dicant, ſed nos hic Dionyſium ſequendum putamus.

	Olympiadum anni	Anni ab Vrbe cōdita	Anni Regū Roman.	ROMANORVM	MEDORVM	MACEDONVM	IVDAE	ISRAEL
7	1	1	1	RomulusI. Roma	10	22	6	4
	2	2	2	norum rex ann. 37	11	23	7	5
	3	3	3	Conſualibus ludis Sabi-	12	24	8	6
	4	4	4	næ captæ anno ab Vrbe	13	25	9	7
8	1	5	5	condita tertio, ut ait Eu-	14	26	10	8
	2	6	6	ſebius: at Gellius apud	15	27	11	9
	3	7	7	Dionyſium anno quar-	16	28	12	CAPTI-
	4	8	8	to ſcripſit. Bellum inde	17	29	13	uitas Iſraël
9	1	9	9	cum Antennatibus, Ce-	18	30	14	hoc eſt X tri
	2	10	10	ninenſibus, ac Cruſtu-	19	31	15	buum à Sen-
	3	11	11	mijs ortum, quibus ui-	20	32	16	nacherib re-
	4	12	12	ctis, cum Sabinis atro-	21	33	1 Ezec.	ge Chaldæo
10	1	13	13	cius natum, quo Tatius	22	34	2 XV rex	rum, uel Sal-
	2	14	14	Sabinorum rex Vrbem,	23	35	3 Iu. ā. 29	manaſar re-
	3	15	15	capta primo per prodi-	24	36	4 Apud	ge Aſſyrio-
	4	16	16	tionē arce, inuaſit. Tri-	25	37	5 Hebræos	rum, ut legi-
11	1	17	17	bus autem annis bello	26	38	6 prophe	tur 4 Reg.
	2	18	18	cum Romanis geſto, tan	27	1 Macedonū IIII	7 tabant	17. Regnatū
	3	19	19	demq; pace facta, per	28	2 Perdicca an. 51	8 Eſaias	itaq; in Iſra-
	4	20	20	quinque poſtea annos	29	3	9 & Oſee	el annis 250
12	1	21	21	cum Romulo imperium	30	4	10	
	2	22	22	Romæ tenuit.	31	5	11	
	3	23	23		32	6	12	
	4	24	24		33	7	13	
13	1	25	25		34	8	14	
	2	26	26		35	9	15	
	3	27	27		36	10	16	
	4	28	28		37	11	17	
14	1	29	29		38	12	18	
	2	30	30		39	13	19	
	3	31	31		40	14	20	
	4	32	32		1 Medorū IIII	15	21	
15	1	33	33		2 rex Cardice	16	22	
	2	34	34		3 as ann. 13.	17	23	
	3	35	35		4	18	24	
	4	36	36		5	19	25	
16	1	37	37		6	20	26	

Romulus ad Capreæ paludem nuſquam comparuit, & perſuadente Iulio Proculo Quirini nomine apud ſuos conſecratus eſt. Euſebius.

	2	38	38	Interregnum	7	21	27

Mortuo Romulo quinos dies ſenatores rempublicam rexerunt, atq; ita unus annus expletus, quod tempus Interregnum appellatum eſt. Hæc Euſebius, apud quem in pleriſq; codicibus hic annus adiectus eſt Romuli annis, quaſi 38 Romulus regnaſſet annos.

	3	39	1	Numa Pompilius II	8	22	28
	4	40	2	Romanorū rex an. 43	9	23	29

Numa Pompilius duos menſeis anno addidit, Ianuarium Februariumq;, quum ante hunc decem tantum menſes apud Romanos fuiſſent. Hic quoque rex nullum geſsit bellum.

17	1	41	3	Nicomedia condita, quæ	10	24	1 Manaſſes XVI rex
	2	42	4	prius Aſtacos, ait Euſebius	11	25	2 Iudæ an. 55 Manaſſes
	3	43	5		12	26	3 impius Eſaiam interfe-
	4	44	4		1[illegible]	27	4 cit, multáque alia mala
18	1	45	7		1 Medorū V	28	5 fecit.

Olympiades		Anni ab urbe cõ.	Anni regũ Ro.	ROMANORVM	MEDORVM	MACEDONVM	HEBRAE. IVDAE.
	2	46	8		2 rex Deioces	29	6
	3	47	9	Tarentũ conditũ à Par-	3 annis 54	30	7
	4	48	10	thenijs duce Phalanto.	4	31	8
19	1	49	11	Corinthij Corcyram	5	32	9
	2	50	12	coloniam deduxere	6	33	10
	3	51	13		7	34	11
	4	52	14		8	35	12
20	1	53	15		9	36	13
	2	54	16		10	37	14
	3	55	17		11	38	15
	4	56	18		12	39	16
21	1	57	19		13	40	17
	2	58	20		14	41	18
	3	59	21		15	42	19
	4	60	22		16	43	20
22	1	61	23	In Sicilia Gela, in Pam-	17	44	21
	2	62	24	phylia Phaselus cõditur	18	45	22
	3	63	25		19	46	23
	4	64	26		20	47	24
23	1	65	27		21	48	25
	2	66	28		22	49	26
	3	67	29		23	50	27
	4	68	30	Chalcedon condita	24	51	28
24	1	69	31		25	1 Macedonum V	29
	2	70	32	Cyzicus condita	26	2 Argeus ann. 38.	30
	3	71	33		27	3 Herodotus libro 8.	31
	4	72	34		28	4 ad finem, ἀρχαῖον	32
25	1	73	35		29	5 uocant.	33
	2	74	36		30	6	34
	3	75	37		31	7	35
	4	76	38		32	8	36
26	1	77	39		33	9	37
	2	78	40		34	10	38
	3	79	41		35	11	39
	4	80	42	Hic in Eusebij supputatione desunt duo anni à Romana historia. Nos uero Liuium ac Dionysium			
27	1	81	43	hic potius sequuti sumus autores, tanquam ex proposito Romanam scribentes historiam.			
	2	82	1	Tullus Hostilius	36	12	40
	3	83	2	III Romanorum	37	13	41
	4	84	3	rex annis 32.	38	14	42
28	1	85	4		39	15	43
	2	86	5		40	16	44
	3	87	6	Alba longa diruta	41	17	45
	4	88	7		42	18	46
29	1	89	8		43	19	47
	2	90	9		44	20	48
	3	91	10		45	21	49
	4	92	11		46	22	50
30	1	93	12		47	23	51
	2	94	13		48	24	52
	3	95	14		49	25	53
	4	96	15	Cypselus Corinthiorum	50	26	54
31	1	97	16	tyrãnus Byzantiũ cõd.	51	27	55
	2	98	17	Alcmæon clarus habetur	52	28	1 Amon XVII rex
	3	99	18		53	29	2 Iudæ annis 12
	4	100	19		4	30	3 4. Reg. 21. & 2. Para

Olympiades	Anni ab urbe cō.	Anni regū Ro.	ROMANORVM	MEDORVM	MACEDONVM	HEBRAE. IVDAE.
32	1	101	20		1 Medorū VI	31	4 lip.33.dicitur regnaſ-
	2	102	21	Phalaris tyrannus.	2 rex Phraor	32	5 ſe annis duobus, ſed fa-
	3	103	22	Lampſacus condita &	3 tes ann.24	33	6 cilis eſt lapſus innume
	4	104	23	Abdera.	4 Herodotus ait.	34	7 ris. nos ſequuti ſumus
33	1	105	24		5 annis 22.	35	8 hic Euſebium, ut in ple
	2	106	25		6	36	9 riſq; alijs.
	3	107	26	Selinus cōdita in Sicilia	7	37	10
	4	108	27		8	38	11
34	1	109	28		9	1 Macedonū VI	12
	2	110	29		10	2 Philippus an.38.	1 Ioſias XVIII rex
	3	111	30	In Ponto Boryſthenes	11	3	2 Iudæ annis 32.
	4	112	31	condita	12	4	3 4.Reg.22.& 2.Paral.
35	1	113	32	Terpander muſicus,	13	5	4 34.annis 31. dicitur re
	2	114	1	Ancus Martius IIII	14	6	5 gnaſſe.
	3	115	2	Ro.rex annis 34.	15	7	6
	4	116	3	Thales Mileſius his tem	16	8	7
36	1	116	4	poribus uixiſſe creditur	17	9	8 Helchias Hebræorum
	2	118	5		18	10	9 Pont. Max.
	3	119	6		19	11	10 Hieremias prophetare
	4	120	7		20	12	11 orſus.
37	1	121	8		21	13	12 Olda mulier propheta
	2	122	9		22	14	13 bat apud Hebræos.
	3	123	10		23	15	14
	4	124	11		24	16	15
38	1	125	12	Battus cōdidit Cyrenē.	1 Cyaxares VII	17	16
	2	126	13	Synope cōdita in Ponto.	2 Medorum	18	17 Prophetabant Hiere-
	3	127	14	Periander Corinthi ty-	3 rex ann.32.	19	18 mias & Sophonias.
	4	128	15	rannus	4	20	19
39	1	129	16		5	21	20
	2	130	17	Epidamus condita, quæ	6	22	21
	3	131	18	poſtea Dyrrhachium.	7	23	22
	4	132	19		8	24	23
40	1	133	20	Ancus Martius Hoſtiam	9	25	24
	2	134	21	urbem condidit.	10	26	25
	3	135	22		11	27	26
	4	136	23		12	28	27
41	1	137	24	Rurſus hic in Euſebij ſupputatione deeſt annus à Romanæ hiſtoriæ annis.			
	2	138	1	L. Tarquinius Pri	13	29	28
	3	139	2	ſcus V Romanorū	14	30	29
	4	140	3	rex annis 38.	15	31	30
42	1	141	4		16	32	31
	2	142	5		17	33	32
	3	143	6		18	34	1 Ioachaz XIX Iu-
In ſerie regum Iudæ Euſebius hoc loco tres menſes pro anno ſupputat, quanquam tertio hinc rege tres rurſus menſes huc accedunt. Id etiam ſupperius fecit in tertiodecimo ac decimoquarto regibus Iſrael.						dę mēſibus tribus.
	4	144	7	Steſichorus Poëta	19	35	1 Eliacim qui et Ioa
43	1	145	8		20	36	2 chim XX rex an.11
	2	146	9		21	37	3
	3	147	10		22	38	4
	4	148	11	Pythacus Mitylenaeus	23	1 Macedonū VII	5
44	1	149	12	ſeptem ſapientum unus	24	2 Europs ann.26.	6 Anno 3 Nabuchodon.
	2	150	13		25	3	7 Iudæam cepit.
	3	151	14		26	4	8 In Babylone Daniel,
	4	152	15		27	5	9 Ananias, Azarias &
45	1	153	16		28	6	10 Miſaël clari habētur.

Olympiades	Anni ab urbe cõ.	Anni regũ Ro.	ROMANORVM	MEDORVM	MACEDONVM	HEBRAE. IVDAE.
	2	154	17	Perinthus condita.	29	7	11
Iechoniæ tres menses ueniunt in eos qui decimonono regi Iudæ cesserunt, uidelicet sex menses pro anno, quod bis antea admonuimus.						Ioachim, qui & Iechonias, XXI rex Iudæ, mẽsibus tribus
	3	155	18	Camerina urbs condita	30	8	1 Sedechias XXII
	4	156	19	Sappho & Alcæus poë-	31	9	2 rex Iudę annis 11
46	1	157	20	tæ clari habentur.	32	10	3
	2	158	21		1 Medorũ rex	11	4
	3	159	22		2 VIII Astya-	12	5
	4	160	23		3 ges annis 38	13	6
47	1	161	24	Solon Atheniensis.	4 Herodotus ait	14	7
	2	162	25		5 annis 35	15	8
	3	163	26		6	16	9
	4	164	27		7	17	10
48	1	165	28		8	18	11
	2	166	29	Thales Milesius.	9	19	1 Captiuitas Hebrę
	3	167	30		10	20	2 orũ Iudæ sub Na
	4	168	31		11	21	3 buchodo. Chaldę
49	1	169	32		12	22	4 orum rege.
	2	170	33		13	23	5
	3	171	34		14	24	6
	4	172	35		15	25	7 In Babylone propheta
50	1	173	36		16	26	8 bãt Daniel et Ezechiel
	2	174	37		17		9
	3	175	38		Hic in Eusebio rur-	1 Macedonũ VIII	
	4	176	1	Seruius Tullus VI	18 sus deest annus	2 rex Alcetas an-	10
51	1	177	2	Rom. rex ann. 44	19	3 nis 29	11
	2	178	3	Eusebius dat huic annos	20	4	12
	3	179	4	34. Tarquinio autem Su	21	5	13
	4	180	5	perbio, 35. Quos igitur	22	6	14
52	1	181	6	decem annos huic detra	23	7	15
	2	182	7	xit, Superbo adiecit, ni-	24	8	16
	3	183	8	hil officiens summæ no-	25	9	17
	4	184	9	stræ: nos Liuium ac Dio-	26	10	18
53	1	185	10	nysium sequuti sumus	27	11	19
	2	186	11		28	12	20
	3	187	12		29	13	21
	4	188	13		30	14	22
54	1	189	14		31	15	23
	2	190	15		32	16	24
	3	191	16		33	17	25
	4	192	17	Aesopus interimitur.	34	18	26
55	1	193	18	Pisistratus tyrannus,	35	19	27
	2	194	19	Crœsus Lydorum rex.	36	20	28
	3	195	20		37	21	29
	4	196	21		38	22	30
Cyrus Hebræorum captiuitate laxata, 50 fermè hominum millia regredi fecit in Iudæam, qui constructo altari, templi fundamenta iecerunt. Sed quum à uicinis gentibus fabricatio impediretur, imperfectum opus usq; ad Dareium permansit, solo altari consistente. Euseb.						
56	1	197	22		1 Cyrus I rex	23	31
	2	198	23		2 Persarũ an	24	32
	3	199	24		3 nis 30. Hic Cy	25	33
	4	200	25		4 rus Medorum	26	34
57	1	201	26		5 destruxit impe-	27	35
	2	202	27		6 rium.	28	36
	3	203	28		7	29	37 Prophetabant Aggæus
	4	204	29		8	1 Macedonũ IX	38 & Zacharias.

Olympiades		Anni ab urbe cō.	Anni regū Ro.	ROMANORVM	PERSARVM	MACEDONVM	HEBR. CAPTIVI.
58	1	205	30		9	2 Amyntas an	39
	2	206	31		10	3 nis 50.	40
	3	207	32		11	4	41
	4	208	33		12	5	42
59	1	209	34	Crœsus à Cyro captus	13	6	43
	2	210	35	est, & Lydorū regnum	14	7	44
	3	211	36	destructum.	15	8	45
	4	212	37		16	9	46
60	1	213	38	Theognis poëta agno-	17	10	47
	2	214	39	scitur.	18	11	48
	3	215	40		19	12	49
	4	216	41		20	13	50
61	1	217	42		21	14	51
	2	218	43		22	15	52
	3	219	44		23	16	53
	4	220	1	L. Tarquinius Su	24	17	54
62	1	221	2	perbus VII ac ulti	25	18	55
	2	222	3	mus Roman. rex.	26	19	56
	3	223	4	annis 25.	27	20	57
	4	224	5		28	21	58
63	1	225	6	Tomyris Massageta-	29	22	59
	2	226	7	rum regina Cyrum in-	30	23	60
	3	227	8	terficit.	1 Cambyses II	24	61
	4	228	9		2 Persarū rex	25	62
64	1	229	10		3 annis 8	26	63
	2	230	11		4	27	64
	3	231	12		5	28	65
	4	232	13		6	29	66
65	1	233	14		7	30	67
	2	234	15		8	31	68

Tertio apud Persas regnarunt per septem menses duo fratres Magi, pro quibus mensibus Herodotus supputat annum. Herodotus autem ad impletionem octaui anni, Cambysæ ait hos septem fuisse menses.

	3	235	16		1 Magi.	32	69
	4	236	17		1 Dareius an	33	70
66	1	237	18		2 nis 36.	34	71

Secundo anno Dareij regis templum in Hierosolymis extruitur ab Zorobabel, consummaturq; opus anno quadragesimo. Remißio quidem captiuitatis Iudæorum, & ueniæ templi ædificandi sub Cyro exordium habuit. Consummatur uero templum sub Dareio, quia uicinæ gentes aßiduis incursibus ædificationem impediebant.

	2	238	19		3	35	
	3	239	20		4	36	
	4	240	21		5	37	
67	1	241	22		6	38	
	2	242	23		7	39	
	3	243	24		8	40	
	4	244	25		9	41	

REGNATVM Romæ est sub regibus annis 244. autoribus Liuio atq; Dionysio. In Eusebij uero supputationib. desunt anni quatuor: quanquam ipse fatetur tribus uariatum annis apud autores. At nos maluimus hos sequi, ut ex proposito Romanam scribenteis historiam, quemadmodum ante quoque aliquoties testati sumus. Cæterum quum sequentia spatia uix pro Consulum nominibus, ac leuibus aliquot annotatiunculis sufficiant, omnia reliqua seposuimus: Et Iudæorum captiuitas iam laxata finitaq; erat. Defecerant etiā Lydorum Aegyptiorumq; regna, hoc sub Cambyse, illud sub Cyro, omnia iam obtinentibus Persis, Quapropter non magnopere ad Romanam historiam illustrandam pertinere uisum est latius ea persequi. Qui autem omnino ea habere uelit, apud Eusebium requirat, licebit. Nos nunc ad Consules & olympiadum annorumq; ab Vrbe condita numeros descendamus.

Olympiades		Anni ab urbe cō.	CONSVLES	
68	1	245	L.Iunius Brutus coss. L.Tarquinius Collatinus	*Huic suffectus Sp. Lucretius Tricipitinus.* *Rursus huic suffectus, M. Horatius Puluillus.* *Huic suffectus, P. Valerius Publicola.*
	2	246	P.Valerius Publicola II coss. T.Lucretius Tricipitinus	
	3	247	P.Valerius Publicola III coss. M.Horatius Puluillus II	*Ita Dionysius. In omnibus Liuij codicibus P.Lucretius habetur, nomen mihi suspectum.*
	4	248	Sp.Largius Rufus coss. T.Herminius Aquilinus	*Horum Coss. nomina apud Liuium omissa, iniuria, ut puto, temporum, ex Dionysio apposuimus*
69	1	249	M.Valerius Volesus coss. P.Posthumius Tubertus	*Hunc Publicolæ fratrem scribit Dionysius libro quinto*
	2	250	P.Valerius Publicola IIII coss. T.Lucretius Tricipitinus II	
	3	251	P.Posthumius Tubertus II coss. Agrippa Menenius Lanatus	
	4	252	Sp.Cassius Vicelinus coss. Opiter Verginius Tricostus	*Dionysius Viscellinum uocat, si codex non fallit.* *Cicero autem in Lælio, Becillinum.*
70	1	253	Posthumius Cominius Aurunus coss. T.Largius Flauius	*Posthumius hic, ac iterum postea, prænomen est, quum aliàs nomen esse soleat. Quidam codices habebant. C. Posthumius, quod placet.*
	2	254	Ser.Sulpicius Camerinus coss. M.Manlius Tullus Longus	*Seruius prænomen est: Seruilius aūt ac Sergius nomina, quod ob codicum errorem admonemus, ne quis temerè hallucinetur.* *Mira uariatio in his nominibus, Manlius. Manilius. ac Mamilius, ut in Tullius ac Tullus, item in Rutilus ac Rutilius.* *Cicero De claris oratoribus, manifeste uocat hunc, Tullium.*
	3	255	P.Veturius Geminius coss. T.Ebutius Helua	*Liuius, Cn. Vetusium uocat. Dionysius P. Veturium Geminium alij, Cicurinum. Cassiodorus etiam, L. non P.* *Liuij codices, T. Ebutium uocant, & rectè. Dionysius, P. Sed codex eius errat.*
	4	256	T.Largius Flauius II coss. Q.Clœlius Siculus	*In Liuij codicibus non rectè T. Lartius legitur.* *Quidam etiam Voculam cognominant*
71	1	257	A.Sempronius Atratinus coss. M.Minutius Augurinus	
	2	258	A.Posthumius Regillensis coss. T.Virginius Tricostus	*In Cassiodori codice, C. prænomen est*
	3	259	Ap.Claudius Sabinus coss. P.Seruilius Priscus	*Horum Coss. meminit Plinius libro 35. capite 3 ab initio. conuenit autem etiam in annis.* *Quidam Structum quoq; cognominant*
	4	260	A. Virginius Cœlimontanus coss. T.Ventusius Geminius	*Hunc annum ab Vrbe condita esse 266 Dionysius perhibet, qui Virginium, Montanum cognominat. Liuius, ut solet frequentius, cognomen omittit.* *SECESSIO plebis in Sacrum montem*
72	1	261	Sp.Cassius Vicelinus II coss. Posthumius Cominius Aurunus II	*Primi Tribuni plebis, autore Dionysio*
	2	262	T.Geganius Macerinus coss. P.Minutius Augurinus	
	3	263	A.Sempronius Atratinus II coss. M.Minutius Augurinus II	
	4	264	Q.Sulpicius Camerinus coss. Sp.Largius Flauius II	*Horum atq; sequentis anni Coss. nomina omittit Liuij codex: ex Dionysio apposuimus.* *Dionysij codex habet Flauius, quum potius Rufus sit legēdum*
73	1	256	C.Iulius Tullus coss. P.Pinarius Rufus	*Toties Iunium pro Iulio, & Tullium pro Tullo reperias, ut uix scias quid sequaris, nec in Coss. solum, sed in duobus etiā Rom. regibus. Quidam Tullius nomen putant, Tullus cognomen, sed & prænomen in tertio Rom. rege*
	2	266	Sp.Nautius Rutilius coss. Sex.Furius Philus	*Cn. Martij Coriolani mors*

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	Annotationes
	3	267	coss.	C. Aquilius T. Sicinius	Horum Coss. cognomina nusquam inuenio
	4	268	coss.	Sp. Cassius Vicelinus III Proculus Virginius Rutilus	
74	1	269	coss.	Q. Fabius Vibulanus Ser. Cornelius Maluginensis	
	2	270	coss.	L. Aemylius Mamercus Cæso Fabius Vibulanus	Et hunc annum 270 ab Vrbe condita fatetur Dionysius Hic Cæso Fabius Q. ac M. Fabiorum frater fuit. Porrò parens horum Cæso quoq; dicebatur
	3	271	coss.	M. Fabius Vibulanus L. Valerius Potitus	Dionysius li. 8. ait hunc Publicolæ eius qui eiecit reges fratrē fuisse. Quapropter à quibusdam etiam Publicola cognominatur. Sed suspicor eo in loco errare Dionysij codicem
	4	272	coss.	Q. Fabius Vibulanus II C. Iulius Tullus	Vide num idem sit qui anno 265 fuit, & Tullus non Tullius cognominandus, & qui postea factus Decemuir
75	1	273	coss.	Cæso Fabius Vibulanus II Sp. Furius Medullinus	Hoc anno Xerxem in Græciam duxisse exercitum. Autor est Dionysius libro 9 ab initio
	2	274	coss.	M. Fabius Vibulanus II Cn. Manilius Cincinnatus	Quidam Mamilius, quidam Mallius legunt, sed non placet
	3	275	coss.	Cæso Fabius Vibulanus III T. Virginius Rutilus	
	4	276	coss.	L. Aemylius Mamercus II C. Seruilius Priscus	Et huic Structus alterum adijciunt cognomen
76	1	277	coss.	C. Horatius Puluillus T. Menenius Lanatus	A. Gellius li. 17. ca. ult. M. Horatiū uocat, si codices non falluntCCCVI. FABII CAESI Hic Agrippæ Menenij filius fuit. Et Gellius, Meneniū Agrippā uocat
	2	278	coss.	Sp. Seruilius Priscus A. Virginius Rutilus	Structus rursus alibi adiectum. Dionysius etiam Seruium Seruilium uocat, sed errore, ut puto, codicum
	3	279	coss.	P. Valerius Publicola C. Nautius Rutilius	Hic Publicolæ filius fuit, eius qui eiecit Reges.
	4	280	coss.	L. Furius Medullinus C. Manlius Volso	In Dionysij codice est A. Manlius
77	1	281	coss.	L. Aemylius Mamercus III Opiter Virginius aliâs Vopiscus Iulius Tullus	Annotauit hoc etiam Liuius
	2	282	coss.	P. Furius Medullinus L. Pinarius Rufus	
	3	283	coss.	T. Quintius Capitolinus Barbatus Ap. Claudius Sabinus	Hic primi Appij filius fuit
	4	284	coss.	L. Valerius Potitus II T. Aemylius Mamercus	Dionysius hunc Tyberium uocat, sed errorem puto codicum
78	1	285	coss.	A. Virginius Cœlimontanus T. Numicius Priscus	Dionysius hunc Nomentanum, sed anno 260. Montanum alium Virginium uocat, ut putem errorem esse codicum
	2	286	coss.	T. Quintius Capitolinus Barbatus II Q. Seruilius Priscus	
	3	287	coss.	T. Aemylius Mamercus II Q. Fabius Vibulanus	
	4	288	coss.	Q. Seruilius Priscus II Sp. Posthumius Albus Regillensis	
79	1	289	coss.	T. Quintius Capitolinus Barbatus III Q. Fabius Vibulanus II	
	2	290	coss.	A. Posthumius Albus Regillensis Sp. Furius Medullinus Fuscus	
	3	291	coss.	P. Seruilius Priscus L. Ebutius Helua	
	4	292	coss.	L. Lucretius Tricipitinus T. Veturius Geminius	Quidam Vetusium, quidam Geminum uocant.
80	1	293	coss.	P. Volumnius Auentinus Ser. Sulpicius Camerinus	
	2	294	coss.	P. Valerius Publicola II C. Claudius Sabinus	L. Quintius Cincinnatus hic Publicolæ suffectus Herdonius Capitolium occupat

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	3	295	coss.	Q. Fabius Vibulanus III L. Cornelius Maluginensis	
	4	296	coss.	L. Minutius Carbetus C. Nautius Rutilius II	Dionys. C. uocat, at Liuius ac Caßiod. L. Nautium, si codices nō fallunt.
81	1	297	coss.	Q. Minutius Augurinus C. Horatius Puluillus II	Caßiodorus atq; Liuius M. uocant. Dionys. C.
	2	298	coss.	M. Valerius Maximus Sp. Virginius Cœlimontanus	
	3	299	coss.	T. Romulius Vaticanus C. Veturius Cicurinus	
	4	300	coss.	Sp. Tarpeius Capitolinus A. Aternius Fontinalis	In Pli. lib. 7. ca. 28. Thermus legitur pro Aternius, sed corrupte
82	1	301	coss.	P. Horatius Trigeminus Sex. Quintilius Varus	Liuius pro Horatio Curiatiū habet, sicut Decemuirū ultimū primi ordinis nominat. alij hoc in loco Trigeminū cognominãt, cū Decemuirū Puluillum Dionysius ait, huic Quintilio peste mortuo suffectum Sp. Furium
	2	302	coss.	L. Menenius Lanatus P. Sestius Vaticanus	Horū Coss. nomina in plerisq; Liuij codicib. omissa erant, quidam codices etiã P. pro L. habebãt: ac pro P. Sestio, P. Sextiliū Capitolinū, sed ex Dionys. P. Sestius legendū cōprobatur, tãetsi etiã ipsius codex una parte fallit.
	3	303	Decemuiri	Ap. Claudius Sabinus Regillensis — A. Manlius T. Genutius — T. Romulius Vaticanus P. Sestius Vaticanus — C. Iulius Tullus Sp. Posthumius Albus — T. Veturius Geminius P. Sulpicius Camerinus — P. Horatius Trigeminus	Alij Manilium legunt Treis hos postremos consulares fuisse ait Dionys. Liuius Curiatiū habet
	4	304	Decemuiri	Ap. Claudius Sabinus Regillensis II — M. Sergius Q. Fabius Vibulanus — M. Robulcius M. Cornelius Maluginensis — Q. Petilius L. Minutius Augurinus — Cæso Duillius T. Antonius Merenda — Sp. Oppius Cornicen	Seruilium habet Dionysius Tres plebei
83	1	305		Hoc anno regnarunt per tyrannidē proximi Decemuiri. Quod ipse indicat Liuius in Valerij Horatijq; responsione, qua negabãt se aliter ituros, quàm si Decēuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Ostēditur etiam ex Dionysij supputatiōe, qui lib. 11 ait, primos cōsulari potestate tribunos mil. creatos tertio octogesimæ quartæ olympiadis anno, qui fit ab Vrbe cōdita trecentesimus undecimus. Apud Liuium uero ita trecentesimus decimus, ut Decemuirorum trecentesimus alter.	
	2	306	coss.	L. Valerius Potitus M. Horatius Barbatus	Hic Valerius eius filius fuit qui aduersus Herdoniū pugnãs in Capitolio occisus est, anno ab urbe cond. 294. Pronepos hic fuit eius Horatij, qui cū Valerio Publicola Cos. fuit anno ab Vrbe condita 247
	3	307	coss.	Sp. Herminius Continisanus T. Virginius Cœlimontanus Tricostus	
	4	308	coss.	M. Geganius Macerinus C. Iulius Tullus	Quidam hunc Geganiū Macrinū cognominãt. At Iuliū Caßiodorus Claudium pro Caio uocat. Atqui haud scio, an usquã inuenias apud uetustißimos Claudium prænomen: certe post Augustum factū primū uidetur, quū prius nomen esset
84	1	309	coss.	T. Quintius Capitolinus Barbatus IIII Agrippa Furius Medullinus	
	2	310	coss.	M. Genutius Augurinus P. Curiatius Philo	Hoc anno Thurij Herodotū suã scripsisse historiã, ait Pli. li. 12. ca. 4. In Dionysij codice est C. Quintius
	3	311	TRIB. MIL.	A. Sempronius Atratinus L. Attilius Longus T. Clœlius Siculus coss. L. Papyrius Mugilanus L. Sempronius Atratinus	Hic L. Sempronius Auli frater fuit, ait Dionysius
	4	312	coss.	M. Geganius Macerinus II T. Quintius Capitolinus Barbatus V	
85	1	313	coss.	M. Fabius Vibulanus Posthumius Ebutius Helua Cornicen	Rursus Posthumius hic prænomen est, sed ob tot cognomina omissum uideri potest prænomen.
	2	314	coss.	C. Furius Pacilus M. Papyrius Crassus	
	3	315	coss.	Proculus Geganius Macerinus L. Menenius Lanatus	Vide num sit qui anno 302 Consul fuit, ut addendum II
	4	316	coss.	T. Quintius Capitolinus Barbatus VI Agrippa Menenius Lanatus	

O'ympiades		Anni ab urbecō.		
86	1	317	M. Aemylius TRIB. L. Quintius Cincinnatus. MIL. L. Iulius Tullus	*Quidam in Liuio Mamercus addidere, alij Fidenas. Liuius hunc Cincinnati filium ait. Alij Caium Iulium uocant.*
	2	318	M. Geganius Macerinus III COSS. L. Sergius Fidenâs	*De A. Cornelio Cosso etiam ipse Liuius dubitat hoc in loco consúlne huius anni, an Tribunus mil. fuerit*
	3	319	COSS. M. Cornelius Maluginensis L. Papyrius Crassus	
	4	320	COSS. C. Iulius Tullus II L. Virginius Tricostus	*Hic primum fit Cos. anno 308. Ac alius ab L. Iulio qui Tribunus mil. anno 317*
87	1	321	M. Manlius Capitolinus COSS. Q. Sulpicius Cossus	*Macer Licinius, ut autor est Liuius, prioris anni Coss. refectos scribit, ut Iulius III, Virginius II. Macrum sequutus est Caßiodorus.*
	2	322	M. Fabius Vibulanus TRIB. M. Folius Flaccinator MIL. L. Sergius Fidenâs	
	3	323	L. Pinarius Mamercus TRIB. Sex. Furius Medullinus MIL. Sp. Posthumius Albus	*Quidam, L. legunt: sed ego Sextum legendum puto, qui fit Tribunus, mil. II anno 335.*
	4	324	COSS. L. Quintius Pœnus Cincinnatus Cn. Iulius Mento	*Hic Cincinnati filius dicitur à Liuio*
88	1	325	COSS. L. Papyrius Crassus II L. Iulius Tullus	
	2	326	COSS. L. Sergius Fidenâs II Hostius Lucretius Tricipitinus	
	3	327	COSS. T. Quintius Pœnus Cincinnatus II A. Cornelius Cossus	
	4	328	C. Seruilius Hala COSS. L. Papyrius Mugillanus II	*Anno 311 fuit hic Cos. quanquam Liuius fatetur eius anni Coss. nomina in priscis annalibus non esse*
89	1	329	T. Quintius Pœnus Cincinnatus TRIB. C. Furius MIL. M. Posthumius A. Cornelius Cossus	*Pro hoc Furio, quidam habent L. Calphurnium Pisonem*
	2	330	A. Sempronius Atratinus II TRIB. L. Furius Medullinus MIL. L. Quintius Cincinnatus II L. Horatius Barbatus	*Quidā in Liuio, adiecerūt, L. Furium Medullinū: at in ueteribus libris, hi tres duntaxat reperiuntur: sub quibus Veientibus in 20. annos datæ sunt induciæ, quarū tēpus exisse ait Liuius, sub tribunis qui fuere anno 348. Quæ ratio, ut minimū, anno deficit uno.*
	3	331	Ap. Claudius Crassus TRIB. Sp. Nautius Rutilius MIL. T. Sergius Fidenâs	*Quidam posuerunt huc, C. Papyrium Crassum: sed ex Liuio satis patet Ap. Claudium legendum*
	4	332	Sex. Iulius Tullus COSS. Sempronius Atratinus Q. Fabius Vibulanus	*In Valerij codice lib. 3. ca. 2. Q. Catulus legitur pro Q. Fabio*
90	1	333	L. Manlius Capitolinus TRIB. Q. Antonius Merenda MIL. L. Papyrius Mugillanus	
	2	334	Cn. Fabius Vibulanus COSS. T. Quintius Capitolinus *Hic Capitolini fuit filius.*	*Post hos Coss. si quis Liuij uerba diligenter inspiciat, inueniet annum omissum: quem tamen ponere ausi non sumus, propter Camilli supputationem lib. 5 Liuij ad finem. Ad idem confirmandum accedit, quod de inducijs Veientibus datis, ac deinde finitis, paulò superius diximus.*
	3	335	L. Quintius Cincinnatus III TRIB. Sex. Furius Medullinus II MIL. M. Manlius Capitolinus L. Sempronius Atratinus	*Hoc in Sempronio uidetur memoria lapsus Liuius. Vide apud eum lib. 4*
	4	336	Agrippa Menenius Lanatus TRIB. P. Lucretius Tricipitinus MIL. Sp. Nautius Rutilius II	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
91				L. Sergius Fidenâs II	
	1	337	TRIB.	M. Papyrius Mugillanus	
			MIL.	C. Seruilius Structus	
				Agrippa Menenius Lanatus II	
	2	338	TRIB.	C. Seruilius Structus II	Cur Seruilio continuatus honos, ratio non redditur à Liuio, quum id aliquando faciat in alijs, ut anno 348. de C. Seruilio Hala
			MIL.	P. Lucretius Tricipitinus II	
				Sp. Rutilius Crassus	
				A. Sempronius Atratinus III	
	3	339	TRIB.	M. Papyrius Mugillanus II	
			MIL.	Sp. Nautius Rutilius III	Rutilius hic cognomen est, quod praecedente anno erat nomen.
				P. Cornelius Cossus	
				C. Valerius Potitus	
	4	340	TRIB.	T. Quintus Cincinnatus	
			MIL.	C. Martius Rutilius	Hunc Martium quidam codices non habent.
				M. Fabius Vibulanus II	
92				Cn. Cornelius Cossus	
	1	341	TRIB.	L. Valerius Potitus	
			MIL.	Q. Fabius Vibulanus	Fabio apud Liuium adiectū est II, quum nusquā antea inter Trib. mil. reperiatur. Cos. quidē fuit annis 332. si fortasse inde error.
				M. Posthumius Regillensis	
				A. Cornelius Cossus	Hic, nisi sit alius, etiam anno 327. Cos. fuit. At quia Liuius dubitat, num anno Vrbis 318. etiam Cos fuerit, ideo numerum quoq; omisisse uidetur. Caßiodorus M. Corn. uocat.
	2	342	COSS.		
				L. Furius Medullinus	
	3	343	COSS.	Q. Fabius Vibulanus Ambustus	
				C. Furius Pacilus	
	4	344	COSS.	M. Papyrius Mugillanus	Atratinus, quidam habebant libri, sed non recte, ut puto.
				C. Nautius Rutilius	
93	1	345	COSS.	M. Aemylius Mamercus	
				C. Valerius Potitus	Veteres pleriq; codices, P. Valerium habent.
	2	346	COSS.	Cn. Cornelius Cossus	
				L. Furius Medullinus II	
				C. Iulius Tullus	
	3	347	TRIB.	Cn. Cornelius Cossus II	Cur huic cōtinuatus honos, non reddidit causam Liuius, quū tamen id in Seruilio anno sequēte nō neglexerit. Multi tamē C. Corneliū uocāt hūc Coßū
			MIL.	C. Seruilius Hala	
				L. Furius Medullinus II	Liuius omnes hos eo honore functos ait, ergo & L. Furio adijciendum
	4	348	TRIB.	C. Valerius Potitus II	
			MIL.	Q. Fabius Vibulanus II	
				C. Seruilius Hala II	
94				P. Cornelius Cossus II	
	1	349	TRIB.	Cn. Cornelius Cossus III	Hoc primum tempore stipendium datum ex publico
			MIL.	C. Fabius Ambustus	
				L. Valerius Potitus II	
				T. Quintius Capitolinus	
				Q. Quintius Cincinnatus	Veij circumseßi
	2	350	TRIB.	C. Iulius Tullus II	
			MIL.	A. Manlius	Quidam Manilium legunt
				Sex. Furius Medullinus III	
				M. Aemylius Mamercus	
				C. Valerius Potitus III	His quidam addunt M. Veturium Cicurinum, ut sint septem, sed in plerisq; libris non habetur.
				M. Sergius Fidenâs	
	3	351	TRIB.	P. Cornelius Maluginensis	
			MIL.	C. Cornelius Cossus IIII	In praenominibus huius Coßi atq; etiam Ambusti & in prioribus & sequentibus magna uariatio.
				C. Fabius Ambustus II	
				Sp. Nautius Rutilius	Hunc Nautium alium puto ab eo qui fuit an. 339. alioqui adijciendum IIII, Liuius addit II

Olympiades		Anni ab urbe cõ.			
				M. Aemylius Mamercus II	Alij hunc Mamertinum uocant, haud scio quare.
				L. Valerius Potitus III	
				Ap. Claudius Crassus II	
	4	352	TRIB.	M. Quintilius Varus	
			MIL.	M. Iulius Tullus	
				M. Posthumius Regillensis	
				M. Furius Camillus	
				M. Posthumius Albinus	
95				C. Seruilius Hala III	
				Q. Seruilius Fidenâs	
	1	353	TRIB.	P. Virginius	
			MIL.	Q. Sulpicius Camerinus	Alij C. Sulpicium Cornutum uocant.
				A. Manlius II	Et hunc Manlium, Manilium.
				M. Sergius Fidenâs II	
				L. Valerius Potitus IIII	
				M. Furius Camillus II	
	2	354	TRIB.	M. Aemylius Mamercus III	
			MIL.	C. Cornelius Cossus	Et horum duorum, Coßi ac Ambusti,
				C. Fabius Ambustus III	magna in prænominibus uarietas.
				L. Iulius Tullus	
				P. Manlius Capitolinus	Manilium quidam habent.
				P. Titinius	
	3	355	TRIB.	P. Melius	
			MIL.	Sex. Furius Medullinus IIII	
				L. Popilius Volscus	
				P. Licinius Caluus	Primus ex plebe Trib. mil. consulari potestate.
				M. Veturius Cicurinus	Primus Trib. ex patritijs, alij omnes ex plebe.
				L. Titinius Longus	
	4	356	TRIB.	P. Menenius	Menenium hunc quidam Racilium cognominant.
			MIL.	Cn. Genutius Pansa	
				L. Racilius Volso	In alijs, Attilius legitur pro Racilio.
96				L. Valerius Potitus V	
				M. Valerius Maximus	Q. habebãt quidã codices: sed anno 360. M. legitur.
	1	357	TRIB.	M. Furius Camillus III	
			MIL.	L. Furius Medullinus III	Vix alius in toto hoc Catalogo plus facesit
				Q. Seruilius Fidenâs II	negotij quàm hic L. Furius.
				Q. Sulpicius Camerinus II	
				L. Iulius Tullus II	
				L. Furius Medullinus IIII	
	2	358	TRIB.	L. Sergius Fidenâs	Hic Sergius eius proles uidetur qui anno 337 iterum
			MIL.	A. Posthumius Regillensis	tribunus mil. fuerat, & bis Cos. anno 326.
				P. Cornelius Maluginensis	
				A. Manlius III	
				P. Licinius Calui filius	Cum hoc Licinio V patritij eius anni quo pater fuerat Trib.
				L. Titinius Longus II	mil. uidelicet 355. hic fieri debebant. At Liuius quatuor ple-
	3	359	TRIB.	P. Menenius II	beios qui cum Veturio fuerat annos 356. nobis exhibet, cosq;
			MIL.	Cn. Genutius Pansa II	in sequentibus eiusdem anni gestis repetit.
				L. Racilius Volso II	Veij capti.
				P. Cornelius Cossus III	
				P. Cornelius Scipio	
	4	360	TRIB.	M. Valerius Maximus II	
			MIL.	Cæso Fabius Ambustus	
				L. Furius Medullinus V	
				Q. Seruilius Fidenâs III	

Olympiades		Anni ab urb. cō.			
97	1	361		M. Furius Camillus IIII	
				L. Furius Medullinus VI	
		362	TRIB.	C. Aemylius Mamercus	
			MIL.	L. Valerius Publicola	
				Sp. Posthumius Albinus	
				P. Cornelius II	De cognomine huius Cornelij dubium.
	2		COSS.	L. Lucretius Flauius	
				Ser. Sulpicius Camerinus	
	3	363	COSS.	L. Valerius Potitus	Dionysius libro primo, sub his Coss. ait lustrum conditum, & esse à primis Coss. annum hunc 119. Locus tamen in Dionysio ferè de prauate legitur, quare cum iudicio inspiciendus.
				M. Manlius	
	4	364		L. Lucretius Tricipitinus	Plinius libro 33 capite primo, si numerus non fallit. hoc anno ait captam Romam, Plutarchus in Camillo anno 360. ut senes apud Liuium libro 5. quum iuniores in Capitolium conscenderent. At Camillus in oratione postea habita ne Veios migrarent, diligentius numerauit, ut & Dionysius, quos hic sequimur autores.
				Ser. Sulpicius Rufus	
			TRIB.	M. Aemylius Mamertinus	
			MIL.	L. Furius Medullinus VII	
				Agrippa Furius Philo	
				C. Aemylius Mamercus II	
98	1	365		Q. Fabius Ambustus	ROMA capta à Gallis, autore Dionysio libro primo.
			TRIB.	Duo alteri Fabij	Hic alij annum inserunt sub dictatore Camillo, quod Liuius dicat Romanos nō passos cum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto quod tamen ego de hoc anno, quo urbs capta est, intelligendum puto.
			MIL.	P. Sulpicius Longus	
				Q. Seruilius Fidenâs IIII	
				P. Seruilius Maluginensis	
	2	366		L. Valerius Publicola II	
				L. Virginius Tricostus	
			TRIB.	P. Cornelius	Hic Cornelius nullum habet cognomen in Liuij codicibus.
			MIL.	A. Manlius Capitolinus	A. Manlius legendum, non Manilius. ut errant quidam codices quod planum est ex anno 372.
				L. Aemylius Mamertinus	
				L. Posthumius Albinus	
	3	367		T. Quintius Cincinnatus	
				Q. Seruilius Fidenâs V	
			TRIB.	Q. Iulius Tullus	
			MIL.	L. Aquilius Coruus	
				L. Lucretius Tricipitinus II	
				Ser. Sulpicius Rufus II	
	4	368		L. Papyrius Cursor	
			TRIB.	Cn. Sergius Fidenâs	
			MIL.	L. Aemylius Mamertinus II	
				Licinius Menenius Lanatus	Ex nomine hic prænomen factum.
				L. Veturius Publicola III	
99	1	369		M. Furius Camillus V	
				Ser. Cornelius Maluginensis	
			TRIB.	Q. Seruilius Fidenâs VI	
			MIL.	L. Quintius Cincinnatus	
				L. Horatius Puluillus	
				P. Valerius Potitus	
	2	370		A. Manlius Capitolinus II	
			TRIB.	P. Cornelius	Huius Cornelij cognomen bis antea omissum annis 361. & 366.
			MIL.	T. Quintius Capitolinus	
				L. Quintius Capitolinus	Videtur autem hoc anno omissum nomen Cn. Sergij Fidenatis, qui anno 375 fit tertium tribunus mil. sed primum anno 368.
				L. Papyrius Cursor II	
	3	371		Ser. Cornelius Maluginensis II	M. Manlius de saxo Tarpeio deiectus.
				P. Valerius Potitus II	
			TRIB.	M. Furius Camillus VI	
			MIL.	Ser. Sulpicius Rufus III	Gellius libro 17. capite 12 ait, hoc anno natum Aristotelem.
				C. Papyrius Crassus	
				T. Quintius Cincinnatus II	

Olympiades		Anni urbis			
				L. Valerius Publicola IIII	
				A. Manlius Capitolinus III	
	4	372	TRIB.	Ser. Sulpicius Rufus IIII	
			MIL.	L. Lucretius Tricipitinus III	
				L. Aemylius Mamertinus III	
				M. Trebonius Flauus	
100				Sp. Papyrius	*Hos duos Papyrios Liuius ait nouos Trib. mil.*
				L. Papyrius	*quare nos nullum adposuimus numerum.*
	1	373	TRIB.	Ser. Cornelius Maluginensis III	
			MIL.	Q. Seruilius Fidenâs	
				C. Sulpicius Peticus	
				L. Aemylius Mamertinus IIII	
				M. Furius Camillus VII	
				A. Posthumius Regillensis	
	2	374	TRIB.	L. Posthumius Regillensis	
			MIL.	L. Furius Medullinus	*Hic Furius iuuenis cum Camillo certamen suscepit.*
				L. Lucretius Tricipitinus IIII	*His septimum Trib. quidam adijciunt L. Valerium*
				M. Fabius Ambustus	*Potitum IIII. at Liuius non habet.*
				L. Valerius Publicola V	
				P. Valerius Potitus III	
	3	375	TRIB.	Cn. Sergius Fidenâs III	*Hic primum fit tribunus mil. anno 368. iterum anno 370.*
			MIL.	Licinius Menenius Lanatus II	*hoc autem loco III. atq; ita omnes habent Liuij codices.*
				P. Papyrius	*Alter est ex ijs qui anno 373. quanquam prænomen uariat.*
				Ser. Cornelius Maluginensis IIII	
				P. Manlius Capitolinus	
				C. Manlius Capitolinus	
	4	376	TRIB.	L. Iulius Tullus	
			MIL.	C. Sextilius	
				M. Albinus	*Plebei hi tres.*
				L. Antistius	
101				Sp. Furius Medullinus	
				Q. Seruilius Fidenâs II	
	1	377	TRIB.	Licinius Menenius Lanatus III	
			MIL.	P. Clœlius Crassus	
				M. Horatius Puluillus	*Quidam C. pro M. habent.*
				L. Geganius Macerinus	
				L. Aemylius Mamertinus V	
				P. Valerius Potitus IIII	
	2	378	TRIB.	C. Veturius	
			MIL.	Ser. Sulpicius Rufus V	
				L. Quintius Cincinnatus II	
				C. Quintius Cincinnatus	
	3	379		QVINQVENNIO MAGISTRATVVM SOLITVDO	*Huius anni meminit*
				VRBEM TENVIT, INQVIT LIVIVS, ET PLEBE	*Plinius lib. 16. Cap.*
				REFICIENTE DVOS TRIB. LICINIVM STOLO	*ultimo ubi numerus*
	4	380		NEM LVCIVMQVE SEXTIVM LATERANVM, ET	*decennario exorbitat*
				HIS COMITIA TRIBVNORVM MILITVM PER-	*in plerisque exem-*
102	1	381		PETVA INTERCESSIONE TOLLENTIBVS. NEC	*plaribus.*
				SEGNIVS RESISTENTIBVS PATRIBVS OB TREIS QVAS IL-	
	2	382		LI PROMVLGAVERVNT, LEGES. QVARVM PRIMA FVIT. DE	
				AERE ALIENO MINVENDO: ALTERA, DE MODO AGRORVM	
	3	383		FINIENDO: POSTREMA, DE COMMVNICANDO CVM PLEBE	
				CONSVLATV. ET CAETERA.	
				L. Furius Medullinus II	
				A. Manlius Capitolinus	*Si is est qui anno 372 erit IIII.*
	4	384	TRIB.	Ser. Sulpicius Rufus VI	
			MIL.	Ser. Cornelius Maluginensis V	
				A. Valerius	*His Valerijs nihil adijcit Liuius cognominis.*
				C. Valerius	

Olympiades		Anni ab urbe con.			
103	1	385	TRIB. MIL.	Q. Seruilius Fidenas III C. Veturius II A. Cornelius Cossus M. Cornelius Maluginensis Q. Quintius Capitolinus M. Fabius Ambustus II	
	2	386	TRIB. MIL.	T. Quintus Capitolinus II Ser. Cornelius Maluginensis VI Ser. Sulpicius Sp. Seruilius Structus L. Papyrius Crassus L. Veturius Crassus Cicurinus	Quidā Liuij codices habebāt, L. Quintius, tum uero & cognomen & numerus in dubio, ut etiā Liuius reliquit. Quidam Prætextatum hunc Sulpicium uocāt, ac IIII adiungunt, quū in prioribus nulla Prætextati mentio. Neq; uero suffectio, opinor, hic locum habuit in tanta turba
	3	387	TRIB. MIL.	P. Valerius Potitus V C. Licinius Stolo	Reliquorum nomina non inuenio: ac ne horum quidem suo in loco. Potitus sanè VI. etiam à Liuio dicitur sequenti anno, quū nusquam V. dicatur, & C. Licinius Stolo, qui à P. Manlio Dictatore Magister equitum dictus est, dicitur antea fuisse Tribunus militum consulari potestate, quum nusquam eius sit nomen toto hac Catalogo. Adiuuat hanc opinionē nonus ille annus quo Tribuni L. Sextius ac Stolo se iam in aciem aduersus optimates maximo priuato periculo, nullo publico emolumento stare conquerebantur.
	4	388	TRIB. MIL.	A. Cornelius Cossus II M. Cornelius Maluginensis II M. Geganius Macerinus P. Manlius Capitolinus II L. Veturius Crassus Cicurinus II P. Valerius Potitus VI	
104	1	389	COSS.	L. Aemylius Mamercus L. Sextius Lateranus	Primus ex plebe Cos.
	2	390	COSS.	Q. Seruilius Hala L. Genutius Auentinensis	Camilli mors
	3	391	COSS.	C. Sulpicius Peticus C. Licinius Stolo Caluus	
	4	392	COSS.	C. Genutius Auentinensis L. Aemylius Mamercus II	Vide Diodorum Siculum in Philippo ex quo collationē olympiadū huc posuimus. Sed ille more Græco secundum olympiadas numerat Coss. nos contrà, secundum Coss. olympiadas
105	1	393	COSS.	Q. Seruilius Hala II L. Genutius Auentinensis II	Diodorus hunc Genutium, Q. uocat, sicut præcedentis anni Cn. pro C. uerum Græci in prænominibus non admodum diligentes, ut uidere est apud illos
	2	394	COSS.	C. Sulpitius Peticus II C. Licinius Stolo Caluus II	T. Manlij singulare cum Gallo certamen
	3	395	COSS.	M. Fabius Ambustus C. Petilius Balbus	Libo Visolus, duo hæc cognomina alij adijciunt
	4	396	COSS.	M. Popilius Lenas Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus	Diodorus, C. uocat. Quòd si is est Torquati pater, non C. sed L. esset, ut Liuius eum, Valerius ac Cicero lib. 3. Officiorum uocant
106	1	397	COSS.	Cn. Fabius Ambustus C. Plautius Proculus	Quidam codices, Cn. habent. Diodorus M. sed Liuius addidisset II. Plotius dicitur apud Diodorū cognatione-o & au. Et Proculus hic cognomen, quod alibi prænomen
	2	398	COSS.	C. Martius Rutilius Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus II	Vide huius olympiadis annum hunc apud Plinium lib. 36. cap. 6. sed errore haud dubiè codicum. Quidam & hic & in sequentibus, Rutilum uocant hunc Martium. Quidam hoc anno T. Manlium legūt, quod anno 402 & 406. T. Manlius dictator factus sit, quod uerisimile nō uidetur de eo qui nunquā Cos. antea, & hunc II. Cos. faciunt anno 408.

Olympiades		Anni ab urbe cō.		
	3	399	COSS. M. Fabius Ambustus II M. Popilius Lenâs II	
	4	400	COSS. C. Sulpicius Peticus III M. Valerius Publicola	Vide hos annos apud Liuiũ libro 7. Vnus enim numerus illic claudicat, quum ait, Ablato post nonũ annũ à plebe consulatu, post undecimum legendum. Qui error facile incidit alternatione numerorum XI ac IX
107	1	401	COSS. M. Fabius Ambustus III T. Quintius Capitolinus	De hoc Quintio dubitatum in quibusdam annalibus inuenio ac pro eo M. Popilium inquit Liuius
	2	402	COSS. C. Sulpicius Peticus IIII M. Valerius Publicola II	
	3	403	COSS. L. Valerius Publicola C. Martius Rutilius II	Hoc anno Græciam uexatam à Philippo Alexandri Magni parente, scribit Plinius lib. 2. cap. 27. In Diodoro est, M. Fabius, errore fortaßis codicum
	4	404	COSS. C. Sulpicius Peticus V T. Quintius Pœnus	Cæsonem etiam cognominatum à quibusdã ait Liuius hunc Quintiũ
108	1	405	COSS. M. Popilius Lenâs III L. Cornelius Scipio Aruina	Plinus libro 2 ca. 25. olympiada centesimam octauam comparat ad annos 398. sed eo in loco puto legendum, centesima sexta anno secundo
	2	406	COSS. L. Furius Camillus Ap. Claudius Crassus	In Diodoro hic Coss. nomina inuersa reperiuntur, nunc anticipantia nostrũ ordinem, nunc sequentia. Quod admonendum duximus, ne ea res lectorem moraretur, turbaretue. Meminit autem horum Cos. Gellius lib. 9. ca. 11 M. Valerij cum Gallo pugna.
	3	407	COSS. M. Valerius Publicola Coruinus M. Popilius Lenâs IIII	
	4	408	COSS. T. Manlius Torquatus C. Plautius Venox	Qui anno 398. T. Manlium legũt hoc loco Cn. Manlium II legunt, sanè apud Liuiũ T. Manlius hic II Cos. dicitur, qui antea nusquam positus ab eo, si codices nõ fallũt
109	1	409	COSS. C. Valerius Coruinus II C. Petilius Balbus II	Libo Visolus adijcitur alibi, ut antea anno Vrbis 395
	2	410	COSS. M. Fabius Dorsuo Ser. Sulpicius Camerimus	
	3	411	COSS. C. Martius Rutilius III T. Manlius Torquatus II	In Liuij codicibus adiectum erat II. quum tamen eundẽ anno 408. Liuius etiã II. Cos. exhibeat, sed codices errãt.
	4	412	COSS. M. Valerius Coruinus III A. Cornelius Cossus	Bellum Samniticum
110	1	413	COSS. Q. Seruilius Hala III C. Martius Rutilius IIII	
	2	414	COSS. L. Aemylius Mamercus C. Plautius Venox II	Nouus hic est Aemylius, quanquam alij hũc Mamercũ, illum autem anno 389 Mamertinum uocant
	3	415	COSS. T. Manlius Torquatus III P. Decius Mus	Meminit Cicero lib. 3. Officiorum horum Coss. Decij patris deuotio
	4	416	COSS. T. Aemylius Mamercus Q. Publilius Philo	Diodorus, Tyberium uocat, alij non Mamercum, sed Mamertinum cognominant
111	1	417	COSS. L. Furius Camillus II C. Menius Nepos	Huius Cos. Menij meminit Plinius lib. 34. cap. 5. sed uno anno noster numerus anticipat. Quidam hunc Manlium, alij Menenium uocant, sed haud scio quàm bene.
	2	418	COSS. C. Sulpicius Longus P. Aelius Pætus	
	3	419	COSS. L. Papyrius Crassus Cæso Duillius Helua	
	4	420	COSS. M. Valerius Coruinus IIII M. Attilius Regulus Calenus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.		
112	1	421	T. Veturius Caluinus COSS. Sp. Posthumius Albinus	Hic post Caudinam pacem anno 433 factam etiam Caudinus dictus est, non magna ipsius laude
	2	422	L. Cornelius Scipio Aruina II COSS. Cn. Domitius Caluinus	Diodorus Caßiodorusq́;, A. Cornelium habent. Tu uide utrũ fuisse putes, qui anno 405 an qui anno 412. Cæterũ alij hic annũ sine Cos. inserũt, cuius Liuius ne uerbo quidem meminit, & Diodori ordo non admittit. C. Domitius habent quidam codices, ac etiam Diodorus.
	3	423	T. Valerius COSS. M. Claudius Marcellus	De cognomine huius Valerij etiã Liuius uariatũ in annalibus fatetur, Potitus'ne an Flaccus uocetur. Orosius sanè lib. 3. cap. tertio, Flaccus habet. Porrò Diodorus Caßiodorusq́; prænomen habent C. non T.
	4	424	COSS. L. Papyrius Crassus II L. Plautius Venox	Caßiodorus, C. habet pro L.
113	1	425	COSS. L. Aemylius Mamercus Priuernas C. Plautius Brutius Decianus	Alij Cn. uocant
	2	426	COSS. P. Cornelius Scapula P. Plautius Proculus	Barbatum aliud cognomen addunt alij. C. habet Caßiodorus
	3	427	L. Cornelius Lentulus COSS. Q. Publilius Philo II	In Diodoro erat Popilius, sed errore codicum, ut Publius maiore errore, quippe quod prænomen est
	4	428	COSS. L. Papyrius Mugillanus uel Cursor C. Pætilius Balbus III	Ita Liuius. Et hic Libo Visolus cognominatus
114	1	429	COSS. L. Furius Camillus III D. Iunius Brutus Scæua	
	2	430	L. Papyrius Cursor Dictator sine Coss.	Alios sequuti hos posuimus, quum tamen Liuius ne uerbo quidem meminerit eius anni, sed præcedente anno, eorum facit mentionem
	3	431	C. Sulpicius Longus II COSS. Q. Aulius Cæritanus	Mire in Liuij codicibus hoc nomen uariatum, quidã Aemylium, quidam Aulium appellatum contendunt.
	4	432	Q. Fabius Rutilianus COSS. L. Fuluius Curuus	Plinius, Liuius, atq; Valerius hunc Rutilianum uocant, Plutarchus in Pompeio Rullum, quidã Rullianum. Hic Maximi nomen adeptus anno ab Vrbe condita 450. ut lib. 9 ad finem narrat Liuius. Papyrij Dictatoris Magister equitum, ambusti filius, Q. Gurgitis pater. Vide num Plinins de hoc, libro 7 cap. 43 loquatur
115	1	433	T. Veturius Caluinus II COSS. Sp. Posthumius Albinus II	Caudina pax. Meminit Cicero libro 3 Officiorum, & in Catone. Quod ideo admonendum duximus, quod in Officijs, numeri additi reperiantur, in Catone uero omißi
	2	434	COSS. L. Papyrius Cursor II Q. Publilius Philo III	
	3	435	COSS. L. Papyrius Cursor III Q. Aelius Cæritanus II	Quidam annales habent Mugillanus
	4	436	COSS. M. Follius Flaccinator L. Plautius Venox II	Plinius libro 13 capite 3 de Plautio bis Cos.
116	1	437	COSS. Q. Aemylius Barbula C. Iunius Brutus Bubulcus	
	2	438	COSS. Sp. Nautius Rutilus M. Popilius Lenâs	
	3	439	Q. Fabius dictator sine Coss.	Liuius duorum Dictatorũ hoc anno meminit: sed locus corruptus est, ut diligenter legenti satis luculenter apparet. Alij septimo pôst anno Dictatorẽ cum magistro equitum fuisse sine Coss ponũt, quum Liuius Fabio cõtinuatum honorẽ manifeste fateatur.
	4	440	COSS. L. Papyrius Cursor IIII Q. Publilius Philo IIII	Liuius huius anni Coss. nomina omisit, nos ex Caßiodoro apposuimus

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
117	1	441	COSS.	C. Sulpicius Longus M. Pætilius Libo	Si non est alius ab eo qui anno 431. adijciendum III
	2	442	COSS.	L. Papyrius Cursor V C. Iunius Brutus Bubulcus II	Appij Censura, qui postea Cæcus
	3	443	COSS.	M. Valerius Maximus P. Decius Mus	
	4	444	COSS.	Q. Aemylius Barbula II C. Iunius Brutus Bubulcus III	
118	1	445	COSS.	Q. Fabius Rutilianus II C. Martius Rutilius	Censorinus etiam alio cognomine ab alijs dicitur
	2	446	COSS.	Q. Fabius Rutilianus III P. Decius Mus II	Fabio continuatū consulatū ob egregiè domitam Hetruriam Liuius fatetur, ergo non recte hic annum inseruere alij Dictatoris absq; Coss. quod paulò antè etiam admonuimus.
	3	447	COSS.	Ap. Claudius Crassus L. Volumnius Flamma	Huius sequentisq; anni Coss. omissos ait Liuius à Pisone. At Cicero in Catone non omisit. Sunt etiam apud Caßiodorum. Hic. Censor ille est, postea Cæcus: eius filius fit Cos, anno 485. At qui est anno 504. nepos eius est, autore Plinio lib. 15. cap. 1. Violensis etiam hic Volumnius à quibusdam nominatur.
	4	448	COSS.	P. Cornelius Aruina Q. Martius Tremulus	
119	1	449	COSS.	L. Posthumius Megellus T. Minutius Augurinus	Liuius ait in huius Cos. Minutij occisi locum secundum quosdam autores subrogatum M. Fuluium
	2	450	COSS.	P. Sulpicius Auerrio P. Sempronius Sophus Longus	Plinius libro 33 capite 1. si numerus bene habet, de his Coss. duobus annis distat ab hac supputatione, sed uidetur Dionysij rationem hic sequutus
	3	451	COSS.	Ser. Cornelius Rufus L. Genutius Auentinensis	
	4	452	COSS.	C. Aemylius Paulus M. Liuius Denter	Quidam libri Q. Aemylium habent. Caßiodorus, L.
120	1	453	COSS.	M. Valerius Coruinus V Q. Apuleius Pansa	
	2	454	COSS.	T. Manlius Torquatus M. Fuluius Pætus	M. Valerius Coruinus VI. Plinius lib. 7. cap 48 ait inter primū sextumq; Coruini consulatum intercesßisse annos 46. Idē Cicero in Catone. Plutarchus in Mario 45. si codex non fallit. Nostra supputatio cum Plinio ac Cicerone conuenit
	3	455	COSS.	L. Cornelius Scipio Cn. Fuluius Centimalus	
	4	456	COSS.	Q. Fabius Maximus Rutilianus IIII P. Decius Mus III	Hic Maximi nomen adijcitur, quippe quod anno 450 meruit
121	1	457	COSS.	Ap. Claudius Crassus II L. Volumnius Flamma II	
	2	458	COSS.	Q. Fabius Maximus Rutilianus V P. Decius Mus IIII	Decij filij deuotio
	3	459	COSS.	L. Posthumius Megellus II M. Attilius Regulus	Caßiodorus, L. prænomē habet, ut sit, qui anno 449. Plures etiam hos Megillos non Megellos uocatos contendunt.
	4	460	COSS.	L. Pepyrius Cursor Sp. Caruilius Maximus	Hic superioris Cursoris filius fuit, ut patet ex Plinio lib. 7. cap. ultimo
122	1	461	COSS.	Q. Fabius Max. F. Gurges D. Iunius Brutus Scæua	Hic Fabius Rutiliani filius fuit, Ambusti nepos, ut Plinius testatur lib. 7. cap. 41.
	2	462	COSS.	L. Posthumius Megellus III C. Iunius Brutus	SECVNDA DECAS Meminit horum Liuius libro 7 de secundo bello Punico, paulò ante creationem magistratus anni eius belli decimi
	3	463	COSS.	P. Cornelius Rufinus M. Curius Dentatus	Ex huius familia L. Sylla fuit. Huius Curtij consulatum Cicero in Catone, ait quinquennio fuisse post filij Decij deuotionem.

Olympiades		Anni ab urbe cõ.		
	4	464	COSS. M.Valerius Coruinus Q.Cæditius noctua	Hic Valerius illius Coruini progenies uidetur. Nam quod alij VI addiderunt, non probatur. Quippe Coruinus VI fit Consul anno 454 Torquato subrogatus. hic ergo VII fieret Cos. Atqui C. Marius primus fuit Romæ septies Cos. ut autor est Plutarchus. Præterea numerus annorum à primo Coruini consulatu ad sextum, non patitur ut hic ponamus VI.
123	1	465	COSS. Q.Martius Tremulus II P.Cornelius Aruina II	
	2	466	COSS. M.Claudius Marcellus C.Nautius Rutilius	
	3	467	COSS. M.Valerius Maximus C.Aelius Pætus	Haud scio, illéne sit qui anno 443. an alius
	4	468	COSS. P.Claudius Caninius M.Aemylius Lepidus	
124	1	469	COSS. C.Seruilius Tucca L.Cæcilius Metellus	Caßiodorus habet Cælius pro Cæcilius, sed errore codicum
	2	470	COSS. P.Cornelius Dolabella Maximus C.Domitius Caluus	Meminit huius anni Plinius libro 16 cap. 10
	3	471	COSS. C.Fabritius Luscinus Q.Aemylius Papus	Bellum cum rege Pyrrho Vide Plinium libro septimo capite ultimo. de hoc anno & libro 16 capite 2
	4	472	COSS. L.Aemylius Barbula Q.Martius Philippus	Hoc anno primum elephantos uidit Italia, inquit Plinius libro octauo capite sexto
125	1	473	COSS. P.Valerius Leuinus T.Coruncanus	Huius Coruncani multa mentio apud Ciceronem. Quidam non Titum sed Tyberium uocatum putant. Error ex litera T. oriri facile potuit.
	2	474	COSS. P.Sulpicius Auerrio P.Decius Pyrrhicus	Idem nomen est anno 450. Hoc anno Ap. Claudius Cæcus orationem habuit, ne cum rege Pyrrho pax fieret, autore Cicerone in Catone.
	3	475	COSS. C.Fabritius Luscinus II Q.Aemylius Papus II	
	4	476	COSS. P.Cornelius Rufinus II C.Iunius Brutus II	Gellius huius Rufini meminit libro 4 capite 8. & libro 17 capite 21
126	1	477	COSS. Q.Fabius Gurges II C.Genutius Clepsina II	
	2	478	COSS. M.Curius Dentatus II L.Cornelius Lentulus	Pleriq; libri ueteres Manium Curium, pro M. hunc uocãt: neq; certum est, errorêne id fiat, an Manium pro Marcum dixerint uetustiores, ut Vetusium pro Veturium.
	3	479	COSS. Ser.Cornelius Merenda M.Curius Dentatus III	Hoc anno in triumpho M.Curij, ut puto, elephantes Roma primum uidit, ait Plinius lib. 8. cap. 6.
	4	480	COSS. C.Fabritius Luscinus III C.Claudius Cinna	
127	1	481	COSS. L.Papyrius Cursor II Sp.Caruilius Maximus II	Caruilium Carbiliumq; uariè scriptum reperias, propter cognationem b ac u consonantium
	2	482	COSS. C.Quintius Claudus L.Genutius Clepsina	
	3	483	COSS. C.Genutius Clepsina Cn.Cornelius Asina	
	4	484	COSS. Q.Fabius Maximus Pictor L.Quintius Gulo	Huius meminit Plinius. lib. 33. cap. 3. ubi impudens mendum in omnibus, quotquot nos uidimus exemplaribus. Argentum, inquit, signatum est anno Vrbis D.LXXXV. quum legendum sit, CCCCLXXXIIII. Quòd si Fabius Verrucosus quartus fuit nomine Maximi à Rutiliano, qui primus id nominis in ea habuit familia, puto hunc esse ex eorum numero.
128	1	485	COSS. P.Sempronius Sophus Ap.Claudius Rufus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	2	486	coss.	M. Attilius Regulus Seranus L. Iulius Libo	
	3	487	coss.	M. Fabius Pictor Decius Iunius Pera	
	4	488	coss.	M. Valerius Maximus Q. Mamilius Vitulus	
129	1	489	coss.	Ap. Claudius Pulcher Caudex Q. Fuluius Flaccus	*Initium primi belli Punici* *Polybius libro primo ait Romanos primum mare ingressos olympiade centesima uigesima nona. Dionysius autem anno tertio centesimæ uigesimæ octauæ olympiados*
	2	490	coss.	M. Valerius Maximus II M. Octacilius Crassus Messala	*Vide Plinium lib. 35. cap. 4. & lib. 7. cap. ulimo tum compara locos, uter ex altero emendandus*
	3	491	coss.	L. Posthumius Megellus Q. Manilius Vitulus II	
	4	492	coss.	L. Valerius Flaccus L. Octacilius Crassus	*T. Octacilium uocat Polybius libro primo, sed in prænominibus ipsius codex sæpe errat*
130	1	493	coss.	Cn. Cornelius Scipio Asina C. Duillius	*Vnus, quod sciam, Florus hunc Cn. uocat: omnes alij, C.*
	2	494	coss.	C. Aquilius Florus L. Cornelius Scipio	
	3	495	coss.	C. Sulpicius Paterculus A. Attilius Calatinus	*Polybij codex habet Rutilium, sed non placet*
	4	496	coss.	Cn. Cornelius Blæsus M. Attilius Regulus Seranus II	*Polybius hoc anno captū ait Regulū, qui fuit bis Cos. autoribus Plinio ac Cicerone, antea anno Vrbis 486. & hoc anno, quare alius est C. Attilius Regulus anno Vrbis 503.*
131	1	497	coss.	Q. Cæditius Longus L. Manlius Regulus	
	2	498	coss.	M. Aemylius Paulus Ser. Fuluius Nobilior	
	3	499	coss.	C. Cornelius Scipio A. Attilius Calatinus II	*Hic Scipio alius uidetur ab eo, qui captus turpiter à Pœnis anno Vrbis 493. Cicero Attilij huius meminit, ut puto, in Catone post Valerium Coruinum*
	4	500	coss.	Cn. Seruilius Cæpio C. Sempronius Blæsus	
132	1	501	coss.	C. Aurelius Cotta P. Seruilius Geminus	
	2	502	coss.	L. Cæcilius Metellus C. Furius Pacilus	*Meminit huius anni Plinius libro 8. cap. 6. Polybius ait hūc decimumquartum huius belli annum.*
	3	503	coss.	C. Attilius Regulus Seranus L. Manlius Volso	*Hic nō est ille regulus qui ad suppliciū est profectus, ut fidē hosti datā conseruaret. Quippe sex ante annos captus erat, si Polybio credimus, & à Carthaginensibus miserè occisus.*
	4	504	coss.	Ap. Claudius Pulcher Cęci Nepos L. Iunius Pullus	*Plinius libro 15 capite 1. horum meminit. Cæterum eo in loco legendū quingentesimo quarto, non quinto. Gellius autem libro 10 cap. 6. huius sororem Cæcisliam uocat, haud scio quàm bene. Hic enim male aduersus Pœnos pugnauit, non Ap. Claudius Caudex, ut ex Floro ac Polybio planè intelligitur.*
133	1	505	coss.	P. Seruilius Geminus II C. Aurelius Cotta II	
	2	506	coss.	L. Cæcilius Metellus II M. Fabius Buteo	*Huius Metelli meminit bis Cicero in Catone, eū Cato puer uidisse se ait. Quod fieri facile potuit, quum hic diu postea uixerit, ut eodem loco ait Cato.*
	3	507	coss.	M. Fabius Licinius M Octacilius Crassus Messala II	
	4	508	coss.	M. Fabius Buteo II C. Attilius Balbus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	
134	1	509	coss.	A. Manlius Atticus C. Sempronius Blæsus II	
	2	510	coss.	C. Fundanius Fundulus C. Sulpicius Gallus	
	3	511	coss.	C. Luctatius Catulus Cæreonius A. Posthumius Albinus	Horũ Coss. meminit Hanno apud Liuium lib. 3. secũdi belli Punici. Vidẽtur enim Carthaginenses à C. uicti, pacem uero sequente anno firmatam habuisse.
	4	512	coss.	Q. Luctatius Catulus Cercus A. Manlius Atticus II	Et hos quidẽ Liuius libro ultimo secundi belli Punici, nõ ita lõge à fine memorat. At in prænominibus horũ duorũ Luctatiorum ingens error est in omnibus propemodum codicibus.
135	1	513	coss.	C. Claudius Cento M. Sempronius Tuditanus	Cicero in Catone, ubi de Liuio Andronico, nõ ubi de Maximo, horũ Coss. meminit. At omnia exemplaria pro Centone habent Cethego decepti Coss. de Maximo. Theodorus Gaza quũ hæc uerteret, ac temporũ rationẽ dissidere uideret, Coss. nomina omisit. Meminit & in Bruto Cicero, ubi de Liuio Andronico. ubi perperam quadringentesimo pro quingentesimo legitur. Meminit & Gellius lib. 17. cap. 21.
	2	514	coss.	C. Manlius Lucrinus Q. Valerius Flaccus	Manilium uocãt alij, ut Gellius qui eo anno natum ait Ennium ex M. Varrone
	3	515	coss.	T. Sempronius Gracchus P. Cornelius Falco	
	4	516	coss.	L. Cornelius Lentulus Caudinus Q. Fuluius Flaccus	Meminit huius anni Plinius lib. 18 cap. 29. Nam Floralia in eo instituta esse ex libris Sibyllinis scribit.
136	1	517	coss.	C. Licinius Varus P. Cornelius Lentulus Caudinus	
	2	518	coss.	T. Manlius Torquatus C. Attilius Balbus II	Vide nũ hi sint Coss. quibus Iani templũ secũdo clausum, quorum Plutarchus in uita Numæ Pompilij meminit, & Manlij item Liuius in eodem Numa. In Plutarchi item codice est, M. Attilius, pro C. altero hic Cos.
	3	519	coss.	L. Posthumius Albinus Sp. Caruilius Maximus	
	4	520	coss.	Q. Fabius Maximus Verrucosus M. Pomponius Matho	Cognomen Maximi à Rutiliano habet, quare nequaquam omittendũ. Verrucosum autẽ appellat tum Plutarchus tum Plinius libro 34 capite 7
137	1	521	coss.	M. Aemylius Lepidus M. Oblitius Malleolus	Hoc anno natus Cato Censorinus
	2	522		Hic desunt nobis huius anni Coss. Quod unde conijcimus, longũ esset enumerare: autoribus tamen certis, Dionysio, Cicerone ac Plinio moti, hunc sequuti sumus ordinem, omittentes Coss. quos alij tertio anni secundi belli Punici, post Flamminiũ ac Seruilium posuere, uidelicet M. Attilium Fabianũ ac Cn. Seruilium Musitanum, atq; id etiam autoribus Polybio, Plinio ac Liuio fecimus.	
	3	523	coss.	M. Pomponius Matho II C. Papyrius Masso	Hoc primum anno Romæ diuortium fuisse testatur Donysius libro 2 in Romulo. Cõueniunt autem anni nobiscum in nostra ratione, duorum anticipatione annorum.
	4	524	coss.	M. Aemylius Barbula M. Iunius Pera	
138	1	525	coss.	L. Posthumius Albinus II Cn. Fuluius Centumalus	In Polybio utriusq; Cos. prænomen uariatum est.
	2	526	coss.	Q. Fabius Maximus Verrucosus II Sp. Caruilius Maximus	Horũ Coss. meminit Cicero in Catone, ubi de laudibus Q. Fabij Max.
	3	527	coss.	P. Valerius Flaccus M. Attilius Regulus	Bellum Gallicum. Horum Coss. meminit Gellius iam dicto loco.
	4	528	coss.	L. Apustius M. Valerius Leuinus	
139	1	529	coss.	C. Attilius Regulus L. Aemylius Paulus	Meminit horum Plinius libro 3 capite 20. quanquam codices quidam eo in loco mirè errant. Hic Aemylius. siue Paulus, ut Plinius uocat, siue Papus, ut alij, cognominãdus, certe hoc bello Gallico perijt, ut autor est Polybius libro secundo.

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	Annotationes
	2	530	COSS.	T. Manlius Torquatus II Q. Fabius Flaccus II	
	3	531	COSS.	C. Quintius Flamminius P. Furius Philo	*Philus pro Philo legendum puto: Nam apud Liuium lib. 2. de secundo bello Punico, P. Furij Phili, uiri consularis filij, mentio est. Et apud Ciceronem Phili cum Paulis, Catonibus, Scipionibus, ac cæteris magnis nominantur in Lælio.*
	4	532	COSS.	M. Claudius Marcellus Cn. Cornelius Scipio Caluus	*C. est prænomen in Polybio*
140	1	533	COSS.	P. Cornelius Asina M. Minutius Rufus	
	2	534	COSS.	L. Veturius Leuina C. Luctatius Scæuola	
	3	535	COSS.	M. Liuius L. Aemylius Paulus	*Horum meminit Plinius lib. 29. cap. 1. quum numero etiam huius anni Vnde clare patet, Plinium hunc nostrũ habuisse ordinem. Cæterũ hic M. Liuius postea Salinator dictus est.* DECAS TERTIA
	4	536	COSS.	P. Cornelius Scipio T. Sempronius Longus	*Initium secundi belli Punici.* *Polybius lib. 3 ait, anno primæ centesimæ quadragesimæ olympiados Saguntum expugnatum, ac deinde postero anno Hannibalem in Italiam uenisse. Sequutus uidetur Dionysij supputationem, quæ hanc Liuij duobus præuenit annis*
141	1	537	COSS.	Cn. Seruilius Geminus C. Quintius Flamminius II	*Tertio anno olympiados centesimæ quadragesimæ in Tuscia cum Pœnis conflictum, ait Polybius lib. 5. ubi rursus duobus anticipat annis. Porrò idem cum Liuio fatetur M. Attilium Regulũ subrogatum Famminio, ac anno sequenti Procoss. res gessisse, quare nullus hic inserendus propter eos annos.* *M. Attilius Regulus II suffectus*
	2	538	COSS.	L. Aemylius Paulus II C. Terentius Varro	*Hic Scipionis Aemyliani auus fuit, cuius identidẽ meminit Cicero, & quarto antè anno Cos. cum M. Liuio, non C. Lælio, ut deprauatè legitur in T. Liuio, perijt autem apud Cannas.* *Cannensis pugna.*
	3	539	COSS.	L. Posthumius Albinus III T. Sempronius Gracchus	*M. Claudius Marcellus II* *Q. Fabius Max. Verrucosus III* *Posthumio suffecti*
	4	540	COSS.	Q. Fabius Maximus Verrucosus IIII M. Claudius Marcellus III	*Cassiodorus habet II. sed non numerat consulatum, quem uitio creatus non gessit.*
142	1	541	COSS.	Q. Fabius Maximus Verrucosi filius T. Sempronius Gracchus II	*Cato apud Ciceronem de senectute, Maximi filium Marcum nominat, sed errore ut suspicor, codicum, nam & Liuius & Gellius Q. uocant.*
	2	542	COSS.	Ap. Claudius Pulcher Q. Fuluius Flaccus III	
	3	543	COSS.	P. Sulpicius Galba Cn. Fuluius Centimalus	*Quidam etiam hunc Sulpicium, Maximum cognominant Liuius eum nullum antea Curulem Magistratum gessisse fatetur.* *In omnibus Liuij codicibus numerus omissus est, ut sit alius ab eo qui Cos. fuit anno Vrbis 525. Alij autem ponũt numerum II.*
	4	544	COSS.	M. Valerius Leuinus II M. Claudius Marcellus IIII	*Et huius Leuini numerus omissus est in Liuij codice, at ipse Liuius lib. 9 huius belli ait, hunc bis Cos. fuisse, quare non est omittendus*
143	1	545	COSS.	Q. Fabius Maximus Verrucosus V Q. Fuluius Flaccus IIII	*Tarentum receptum*
	2	546	COSS.	T. Quintius Crispinus M. Claudius Marcellus V	*Liuius obiter hic causam reddit, cur Marcellus V Cos. dicatur.*
	3	547	COSS.	C. Claudius Nero M. Liuius Salinator II	*Liuius hoc anno olympiæ ludicrũ fuisse testatur in horũ Coss. creatione, atq; ad id missum L. Manliũ. Per quod ostenditur Dionysij supputationem ueriorem illa, quam sequutus est Liuius.*
	4	548	COSS.	L. Veturius Philo Q. Cæcilius Metellus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
144	1	549	COSS.	P. Cornelius Scipio P. Licinius Crassus	Quidam etiam alterum cognomen adiecere, Diues.
	2	550	COSS.	M. Cornelius Cethegus P. Sempronius Tuditanus	Meminit horum Cicero, ubi de laudibus Q. Fabij Maximi in Catone. Cæterum de Liuio Andronico ijdem in omnibus uulgatis exemplaribus per errorem, quum ij sint qui anno 513, quod etiam antea admonuimus. Catonis Censorij quæstura, autore Liuio
	3	551	COSS.	Cn. Seruilius Cœpio Cn. Seruilius Geminus	Cn. Seruilius Geminus, qui Cos fuit anno Vrbis 537 occisus dicitur apud Cannas, quapropter nō est opus hic C. pro Cn. legere
	4	552	COSS.	T. Claudius Nero M. Seruilius Geminus	
145	1	553	COSS.	Cn. Cornelius Lentulus P. Aelius Pætus	Meminit horū Plinius lib. 18. cap. 18. ubi cum Liuio eadem inuenies prænomina, etiamsi in Caßiodoro alia ponātur. Et hoc anno idem Plinius fatetur Hannibalem uictum, quum superiore scribat Liuius uictum
	2	554	COSS.	Ser. Sulpicius Galba C. Aurelius Cotta	Bellum Macedonicum cum Philippo. DECAS QVARTA
	3	555	COSS.	L. Cornelius Lentulus P. Iulius Appulus	Hoc nomen ferè deprauatum erat in codicibus, hic ad finem noni huius belli libri fit Prætor. At alij, P. Villium Tappulum uocant.
	4	556	COSS.	T. Quintius Flamminius Sex. Aelius Pætus	Hic Flamminius eius filius fuit, qui apud Trasimenum perijt ut autor est Plutarchus in Hannibale. Catonis Censorij Prætura. Quidam addunt Catus alterū cognomen ex Plinio lib. 33. cap. 11. at ego puto eum loqui de eo qui Cos. anno Vrbis 587. propter uerba quæ statim de Perseo sequuntur.
146	1	557	COSS.	Cn. Cornelius Cethegus Q. Minutius Rufus	
	2	558	COSS.	L. Furius Purpureo M. Claudius Marcellus	
	3	559	COSS.	L. Valerius Flaccus M. Portius Cato	
	4	560	COSS.	P. Cornelius Scipio Africanus II T. Sempronius Longus	Horum parentes, inquit Liuius, initio secundi belli punici, unà fuere Coss.
147	1	561	COSS.	L. Cornelius Merula Q. Mutius Thermus	
	2	562	COSS.	L. Quintius Flamminius Cn. Domitius Aenobarbus	Hic T. Flamminij frater fuit, à Catone Censore Senatu motus, ut de senectute ipse memorat apud Ciceronem
	3	563	COSS.	P. Cornelius Scipio Nasica M. Attilius Glabrio	Caßiodorus habet M. Pro P. sed contrariū est in Liuio, & apud alios. Hic uir optimus iudicatus à senatu Romano, Cn. Scipionis proles fuit, eius qui cum P. fratre in Hispanijs perijt.
	4	564	COSS.	L. Cornelius Scipio Asiaticus C. Lælius Africanus	Cognomē Lælij Africanus erat in plerisq; Liuij codicibus lib. 6. huius belli: at quidā deleuere. Nō est autem hic Lælius qui apud Ciceronē, sed apud Liuium libris aliquot de secundo bello Punico. Meminit & Gellius horum libro 16. cap. 4.
148	1	565	COSS.	M. Fuluius Nobilior Cn. Manlius Volso	Huius anni meminit Plinius lib. 33. cap. 3. absq; Coss.
	2	566	COSS.	M. Valerius Messala C. Liuius Salinator	Meminit huius Cato apud Ciceronē non ita longe ab initio De senectute
	3	567	COSS.	M. Aemylius Lepidus C. Quintius Flamminius	Hic Flamminius uiam à Bononia perduxit Aretium
	4	568	COSS.	Sp. Posthumius Albinus Q. Martius Philippus	Plinius libro 33 capite 10. hos memorat Coss.

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	
149	1	569	COSS.	Ap. Claudius Pulcher M. Sēpronius Tuditanus	Hoc anno P. Scipionem superiorem mortuum, ait Cato apud Ciceronem De senectute: Anno ante me, inquiens, Censorem, mortuus est, nouem annis post meum consulatum, quum Coss. iterum, me Cos. creatus esset. Quo in loco paulò ante legendum, quintus & trigesimus, non tertius, quod obiter notandum duximus
	2	570	COSS.	P. Claudius Pulcher L. Portius Licinius	Nobilis Catonis censura
	3	571	COSS.	M. Claudius Marcellus Q. Fabius Labeo	Hic Marcellus alius est ab eo qui fuit Cos. anno 558. Hannibalis mors, autore Liuio
	4	572	COSS.	Cn. Bœbius Pamphilus L. Aemylius Paulus	Caßiodorus ac uetusti pleriq; codices, Tamphilus habent. Alij putāt hoc tempore Romanos non pauca à Græcis sumpsisse, fortaßis & quædam affectasse nomina peregrina, ut sunt homines nouarum rerum cupidi. Hic Paulus eius progenies uidetur, qui apud Cannas perijt.
150	1	573	COSS.	P. Cornelius Lentulus Cethegus M. Bœbius Pamphilus	Meminit horū Plin. lib. 13. cap. 13. cū annorū numero huic nostro cōgruenti, si à primo Numæ anno supputabis
	2	574	COSS.	A. Posthumius Albinus C. Calphurnius Piso	
	3	575	COSS.	L. Manlius Accidinus Q. Fuluius Flaccus	Horū Coss. meminit Plin. lib. 35. cap. 3. cum numero etiā anno.
	4	576	COSS.	M. Manlius Volso M. Iunius Brutus	Cn. Manlium habet Caßiodorus. Quidam autem Liuiani codices, A. Manlium habent, pro Cn.
151	1	577	COSS.	C. Claudius Pulcher T. Sem pronius Gracchus	QVINTA DECAS Cicero libro secundo Officiorum, Plutarchus item, hunc, Tiberium nō Titū uocāt, error ex T. sola litera: fuit autem hic T. et C. Gracchorum pater
	2	578	COSS.	Cn. Cornelius Scipio Hispalus Q. Pætilius Spalo	Huic mortuo subrogatus est. M. Valerius Leuinus Spurinus est in recens inuentis Liuianis codicibus
	3	579	COSS.	Q. Mutius Scæuola M. Aemylius Lepidus	
	4	580	COSS.	Sp. Posthumius Paulus P. Mutius Scæuola	Plinium libro secundo capite 31 de his loqui puto: quanquā Q. Minutio apud eum, pro P. Mutio legitur. Et ita in Liuij fragmentis, Quintij mentio est
152	1	581	COSS.	L. Posthumius Albinus M. Popilius Lenâs	
	2	582	COSS	C. Popilius Lenâs P. Aelius Ligus	Vide Ciceronem libro primo Officiorum, ubi de Catonis filio militante. de uiro loquatur Popilio: nisi quis apud Ciceronem pro Popilio legendum putet, Paulum Aemylium, ut planè suspicor. Certe de Cos. huius temporis loquitur. Bellum cum Perseo
	3	583	COSS.	P. Licinius Crassus C. Caßius Longinus	Plinius lib. 7. cap. 4 horum meminit. In Gellio lib. 9. capite 4. corruptè legitur Q. Licinius. Huius Craßi Cato apud Ciceronem semel atq; iterum meminit, opinor
	4	584	COSS.	C. Hostilius Mancinus C. Attilius Seranus	
153	1	585	COSS.	Q. Martius Philippus II Q. Seruilius Cæpio	Meminit horum Cicero De senectute, ubi de Ennij ætate, ubi plerīq; codices habent Scipione pro Cæpione
	2	586	COSS.	L. Aemylius Paulus II C. Licinius Crassus	Horū mentionē facit Cicero in Lælio, ubi tamē nō rectè Luscinio pro Licinio. Cæterum locus ibidem corruptißimus. Si quis tēpora & uiros conferat, & quæ præcedunt uerba perpendat
	3	587	COSS.	Q. Aelius Pætus Catus M. Iunius Pœnus	De hoc Plinius uidetur loqui lib. 33. cap. 11.
	4	588	COSS.	C. Sulpicius Gallus M. Claudius Marcellus	Huius Sulpicij multi meminere scriptores, Plinius lib. 2. ca. 12. & Quintilianus lib. 1. & alij. His Coss. ædita est Terentij Andria
154	1	589	COSS.	T. Manlius Torquatus Cn. Octauius	Terentij Hecyrā his Coss secundo datam scribunt, sed nō placuisse Videtur Cicero de hoc loqui lib. 1. Officiorū. ubi de Honorati hominis domo
	2	590	COSS.	A. Manlius Torquatus Q. Caßius Longinus	

Olympiades		Anni ab urbe cõ.		
	3	591	T.Sempronius Gracchus II COSS. M.Iuuentius Helua	His Coss.acta Terentij ἑαυτὸν τιμωρούμενος. Nõ est omittendus hic numerus, si Plutarcho credimus in uita Gracchorum, qui eum bis Cos.fuisse testatur. In Plinij li. 7 cap. 53 quidã Talpa, quidã Talua scribũt
	4	592	P.Scipio Nasica COSS. C.Martius Figulus	Hunc Nasicã Cicero in Bruto uocat Corculũ: &, nisi locus corruptus est, Nasicæ filiũ, eius qui Idææ matris sacra susceperat, consulq́; fuit anno 563. Hunc aũt Corculum dictum, Cicero bis Cos. fuisse, duobus perhibet locis
155	1	593	M.Valerius Messala COSS. C.Fannius Strabo	Terentij Eunuchus ac Phormio actæ. Meminit horum Gellius lib.2.cap.24.& lib.15.cap.21. De hoc Fannio loqui uidetur Plinius libro 10.cap.50. Atq; eo in loco XI legendum, non XL.ut quidam libri errant
	2	594	COSS. L.Anitius Gallus M.Cornelius Cethegus	Terentij Adelphi acta his Coss.
	3	595	COSS. Cn.Cornelius Dolabella M.Fuluius Nobilior	Huius numeri annorum Vrbis meminit Plin.lib.7.cap. ultimo
	4	596	COSS. M.Aemylius Lepidus C.Popilius Lenas II	
156	1	597	COSS. Sex.Iulius Cæsar L.Aurelius Orestes	Hos Coss. septem annis ante Punicum tertium bellum memorat Plinius lib.33.cap.3.
	2	598	COSS. L.Cornelius Lentulus C.Martius Figulus II	
	3	599	COSS. P.Cornelius Scipio Nasica II M.Claudius Marcellus II	Hic numerus non est omittendus. Est enim idem qui fuit Cos. anno 592 ut ex Ciceronis Bruto intelligitur
	4	600	COSS. Q.Opimius L.Posthumius Albinus	
157	1	601	COSS. Q.Fuluius Nobilior T.Annius Fusius	Vide quid sibi uelit hoc loco Caßiodori synchronismus, & quæ Florus libro 47 de ineundis magistratibus habet
	2	602	COSS. M.Claudius Marcellus III M.Valerius Flaccus	
	3	603	COSS. L.Licinius Lucullus A.Posthumius Albinus	Meminit horum Gellius lib. 11.cap.8.& Cicero de Claris Ora. Hic Albinus Romanã historiã Græcè scripsit, ijsdẽ autoribus
	4	604	L.Quintius Flaminius COSS. M.Acilius Balbus	Tertium bellum Punicum. Cato apud Ciceronẽ fingitur his Coss.loquutus cũ Scipione ac Lælio. Meminit horum Plinius lib.7.cap.36. quod ideo admonemus, quod & apud hunc & apud Ciceronem nomina corrupta sunt
158	1	605	L.Martius Censorinus COSS. M.Manlius	Cicero De somnio Scipionis statim ab initio horum meminit, omnibus propemodum quæ nos uidimus exemplaribus corruptis. Meminit huius anni Plinius lib.29.cap.1. Plinius lib.22.cap.6.& Florus lib.49. Caßiodorus item, hunc Manlium uocant.
	2	606	COSS. Sp.Posthumius Magnus L.Piso Cæsonianus	
	3	607	COSS. P.Scipio Africanus Aemilianus C.Liuius Drusus	
	4	608	COSS. L.Cornelius Lentulus L.Mummius Achaicus	Caßiodorus habet Cn. Cornelium
159	1	609	COSS. Q.Fabius Maximus Aemylianus L.Hostilius Mancinus	De his Coss.Cicero in Læli. Meminit huius Mancini Plinius lib.36.cap.4
	2	610	COSS. Ser.Sulpicius Galba L.Aurelius Cotta	Suetonius in Galba huius meminit, ut puto, Sulpicij
	3	611	COSS. Ap.Claudius Pulcher Q.Cæcilius Metellus Macedonicus	
	4	612	COSS. L.Metellus Caluus Q.Fabius Maximus Seruilianus	
160	1	613	COSS. Cn.Seruilius Cæpio Q.Pompeius Nepos	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	2	614	COSS.	C. Lælius Q. Seruilius Cæpio	*Hunc Lælium sapientem usurpatum ait Cicero libro secundo Officiorum, & de Amicitia dialogus ab eo habet nomen. Socer fuit Q. Mutij Scæuolæ Auguris, ac C. Fannij*
	3	615	COSS.	Cn. Calphurnius Piso M. Popilius Lenâs	
	4	616	COSS.	P. Scipio Nasica Serapion D. Iunius Brutus	*Hoc Scipione autore Tib. Gracchus in Capitolio à primatibus cæsus est: ait Florus libro 58. Est autem eius filius qui Cos. fuit annis 592 & 599. ut ex Cicerone demonstratur*
161	1	617	COSS.	M. Aemilius Lepidus Porcina C. Hostilius Mancinus	
	2	618	COSS.	P. Furius Philo Sex. Atilius Seranus	
	3	619	COSS.	Ser. Fuluius Flaccus Q. Calphurnius Piso	
	4	620	COSS.	P. Scipio Africanus Aemilianus II C. Fuluius Flaccus	*Quum hic sit annus 14 à priore consulatu Scipionis, miror quid sibi Florus lib. 56 uelit, quum lege quæ nullos eosdem intra 10 annos Coss. creari permittit.* *Cæterum & Cn. Fuluius est in Floro, non C.*
162	1	621	COSS.	C. Mutius Scæuola L. Calphurnius Piso	*Mutium Cos. etiã Plutarchus ponit, quando Cæsus est Tib. Gracchus. Hoc ideo admonemus, quod in Floro perperam C. Antonius legitur, libro 58.* *Tib. Sempronij Gracchi interitus*
	2	622	COSS.	P. Popilius Lenâs Q. Sulpicius Galba	*Apud Florũ libro 59. P. Attilius legitur, si codex non fallit. Cicero in Lælio, ubi de C. Blosio, pro Sulpicio habet Rutiliũ*
	3	623	COSS.	P. Licinius Crassus L. Valerius Flaccus	*Quidam hunc Licinium etiã Mutianum cognominant. Vide de eo Valerium libro 3 cap. 2. & Gellium lib. 1. cap. 13.*
	4	624	COSS.	Ap. Claudius Lentulus M. Perpenna Nepos	*De hoc Perpenna Valerius lib. 3. cap. 4.*
163	1	625	COSS.	C. Sempronius Tuditanus M. Aquilius	
	2	626	COSS.	Cn. Octauius T. Annius Rufus	
	3	627	COSS.	L. Cassius Longinus Rauilla L. Cornelius Cinna	
	4	628	COSS.	M. Aemilius Lepidus L. Aurelius Orestes	
164	1	629	COSS.	M. Plautius Hipsæus M. Fuluius Flaccus	
	2	630	COSS.	C. Cassius Longinus Sex. Domitius Caluinus	*Dionysius libro 2 non ita longe à principio, anno 630 primum bella ciuilia cœpisse ait, sed ego errorem decem annorum puto, legendumq; anno urbis 620.* *Florus lib. 62. & Caßiodorus hunc C. Sextium uocant*
	3	631	COSS.	Q. Cæcilius Metellus T. Quintius Flaminius Apellâs	
	4	632	COSS.	Cn. Domitius Aenobarbus C. Fannius	*Meminit horum Coss. Plinius libro 2 capite 32 quanquam ferè libri eo in loco corrupti*
165	1	633	COSS.	L. Opimius Q. Fabius Maximus	*C. Gracchi interitus.* *Et huius consulatus meminit Plinius libro 2 capite 29 ubi numeri frustra additi in plerisque codicibus. Opimij etiam mentio apud eundem lib. 14. cap. 4. cum nũmero annorum urbis 634 quum tamen cap. 14. eiusdem libri, ac de eodem Opimio, sint anni 633. ut hic noster numerus.* *Cæterum & hunc Maximum Florus libro sexagesimoprimo, Pauli nepotem uocat*
	2	634	COSS.	P. Manilius C. Papyrius Balbus	*Manlius, Caßiodorus*
	3	635	COSS.	L. Cæcilius Metellus L. Aurelius Cotta	

Olympiades		Anni ab urbe cō.	Consules	
	4	636	M. Portius Cato Nepos coss. Q. Martius Rex	Micipsæ mors. Plinius lib. 2. cap. 31. horũ meminit, & Gellius lib. 13. ca. 18. In Floro, Cn. corruptè legitur pro Q.
166	1	637	L. Cæcilius Metellus Diadema coss. Q. Mutius Scæuola	
	2	638	C. Licinius Geta coss. Q. Maximus Eburnus	
	3	639	M. Aemylius Scaurus coss. M. Cæcilius Metellus	De hoc Scauro in Iugurthino bello.
	4	640	M. Acilius Balbus coss. C. Portius Cato	Attilius legitur apud Plinium libro 2. capite 29. & libro eodem capite 56. aut, ut alij. 58.
167	1	641	C. Cæcilius Metellus Caprarius coss. C. Papyrius Carbo	Cn. est in Plinio libro 2. capite 33.
	2	642	M. Liuius Drusus coss. L. Piso Cæsonianus	
	3	643	P. Scipio Nasica coss. L. Calphurnius Bestia	Videtur hic Serapionis filius, de quibus Cicero lib. 1. Offici orum, ubi de animorum uarietate. Iugurthinum bellum.
	4	644	M. Minutius Rufus coss. Sp. Posthumius Albinus	Q. pro M. legitur in Sallustij codicibus de bello Iugurthino.
168	1	645	Q. Cæcilius Metellus Numidicus coss. M. Iunius Syllanus	De hoc Metello Florus libro 65. quanquam cognomen eo in loco omissum, uicit enim Numidiam. Hic L. Luculli auunculus fuit, ait Plutarchus in Lucullo
	2	646	Ser. Sulpitius Galba coss. M. Aemylius Scaurus Hortensius	
	3	647	L. Cassius Longinus coss. C. Marius Nepos	Plinius libro 10 capite 13 habet L. Crassum: sed errore, ut puto, codicum. Hic à Tigurinis Heluetijs occisus est, ait Cæsar libro primo de bello Gallico, & Florus libro 65. C. Marium. Nepotem quidam uocant: quum Plutarchus in eius uita, tertium se nomen nescire fateatur
	4	648	C. Attilius Seranus coss. Q. Seruilius Cæpio	Meminit horum Gellius libro 15. capite 28
169	1	649	P. Rutilius Rufus coss. C. Manlius Maximus	
	2	650	C. Marius Nepos II coss. C. Flauius Fimbria	
	3	651	C. Marius Nepos III coss. L. Aurelius Orestes	
	4	652	C. Marius Nepos IIII coss. Q. Luctatius Catulus	Plutarchus in Mario ait, quartum Consulatum Mariũ gessisse cum Q. Catulo, ita Florus, ita Caßiodorus, ita Plinius lib. 17. cap. 1. In quibusdam libris inuersi erant Coss. huius atq; sequentis anni altera ex parte
170	1	653	C. Marius Nepos V coss. M. Aquilius	
	2	654	C. Marius Nepos VI coss. L. Valerius Flaccus	Meminit huius consulatus Plinius libro 2 capite 34 quanquã Cn. ibi pro C. præterea numerus omissus
	3	655	M. Antonius coss. A. Posthumius Albinus	Meminit horum Plinius lib. 8. ca. 7. etiam cũ annis ab Vrbe condita. Gellius item meminit libro 4 capite 6
	4	656	Q. Cæcilius Metellus coss. T. Didius Viuius	
171	1	657	Cn. Cornelius Lentulus Clodianus coss. P. Licinius Crassus	Plinius bis eorum meminit libro 30 capite 1. iterum libro 10. capite 2. quanquam hoc in loco M. non Cn. Cornelius dicitur.
	2	658	Cn. Domitius Aenobarbus coss. C. Cassius Longinus	
	3	659	L. Licinius Crassus coss Q. Mutius Scæuola	P. est in Caßiodoro

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	4	660	coss.	C. Cælius Caldus L. Domitius Aenobarbus	
172	1	661	coss.	C. Valerius Flaccus M. Herennius	Plinius hos nominat libro 19. capite 3
	2	662	coss.	P. Claudius Pulcher M. Pulcher Perpenna	C. Claudius in Caßiodoro
	3	663	coss.	L. Martius Philippus Sex. Iulius Cæsar	Mentio est horum apud Plinium libro 33 capite 3. & lib. 2. capite 85, aut, ut alij enumerant 83. Bellum Sociale
	4	664	coss.	L. Iulius Cæsar P. Rutilius Lupus	
173	1	665	coss.	Cn. Pompeius Strabo L. Portius Cato	Plinius lib 3. cap. 5. ubi de oppido Stabijs in Cāpano agro, de his loqui mihi uidetur, quanquā nomina ferè ibidē corrupta in omnibus, quotquot nos uidimus, exēplaribus. Hic aūt Pōpeius Magni Pōpeij pater fuit, autorib. Plutarcho ac Floro.
	2	666	coss.	L. Cornelius Sylla Q. Pompeius Rufus	
	3	667	coss.	Cn. Octauius L. Cornelius Cinna	Hic Octauius quod Cinnæ obstitisset, ab eo ac C. Mario occisus est, cum eo etiam M. Antonius uir eloquentißimus ac C. Cæsar.
	4	668	coss.	C. Marius Nepos VII L. Cornelius Cinna II	
174	1	669	coss.	Cn. Papyrus Carbo L. Cornelius Cinna III	
	2	670	coss.	L. Cornelius Cinua IIII Cn. Papyrius Carbo II	
	3	671	coss.	L. Scipio Asiaticus C. Norbanus Bulbus	
	4	672	coss.	Cn. Papyrius Carbo III C. Marius Gratidianus alias Marij filius	Meminit horum Plinius lib. 7. cap. 48. & 49. ubi in priore capite numerus III omissus est, in sequente non item. Et de hoc Plinius lib. 34. cap. 6.
175	1	673	coss.	M. Tullius Decola Cn. Cornelius Dolabella	Meminit horū Gellius lib. 15. cap. 28. sicut & sequentis anni
	2	674	coss.	L. Cornelius Sylla II Q. Metellus Pius	
	3	675	coss.	P. Seruilius Vatia Isauricus Ap. Claudius Pulcher	
	4	676	coss.	M. Aemylius Lepidus Q. Luctatius Catulus	Horum meminit Plinius sæpe, ut li. 10 capite 21 & libro 36 cap. 6 ubi in numero annorū erratū est decem annis. item libro eodem cap. 15. & lib. 35. cap. 3. & Florus li. 90. Cicero libro 1 Officiorū, de decoro, patrem ac filiū Catulos ponit, quare hic uidetur filius eius qui fuit Cos. anno Vrbis 652.
176	1	677	coss.	M. Aemylius Mamercus D. Brutus Iulianus	
	2	678	coss.	Cn. Octauius C. Scribonius Curio	Plinius libro 2 capite 35 horum mentionem facit
	3	679	coss.	L. Aurelius Cotta L. Octauius alias L. Manlius Torquatus	C. Aurelius est in Caßiodoro. Placet autem ut sint Coss. qui iterum decennio pòst.
	4	680	coss.	L. Licinius Lucullus M. Aurelius Cotta	Et huius Luculli meminit Plinius lib. 36 capite 6. & Florus lib. 94 & 95. Plutarchus etiam in Lucullo ait Coss. hos factos circa 177 olympiada
177	1	681	coss.	C. Cassius Varus M. Licinius Lucullus	
	2	682	coss.	L. Gellius Publicola Cn. Cornelius Lentulus	
	3	683	coss.	P. Cornelius Lentulus Cn. Aufidius Orestes	
	4	684	coss.	Cn. Pompeius Magnus M Licinius Crassus	His Coss. natum aiunt Virgilium

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
178	1	685	coss.	Q. Hortensius Nepos Q. Cæcilius Metellus	
	2	686	coss.	L. Cæcilius Metellus Creticus Q. Martius Vatia	Sallustius in Catilina uidetur hunc Q. uocare, nō L. ubi Roma parat arma. & Florus item libro 99.
	3	687	coss.	C. Calphurnius Piso M. Acilius Glabrio	
	4	688	coss.	M. Aemylius Lepidus L. Iunius Tullus	Sallustius in Catilina hos Coss. ponit, sub quibus designati sequentis anni Coss. P. Cornelius Sylla, & P. Antronius Pætus legibus ambitus interrogati pœnas dederunt
179	1	689	coss.	L. Aurelius Cotta II L. Manlius Torquatus II	Hoc anno natus est Horatius
	2	690	coss.	L. Iulius Cæsar Q. Martius Thermus	Sallustius in Catilina cum L. Cæsare nominat C. Figulum
	3	691	coss.	M. Tullius Cicero C. Antonius	Sallustius in Catilina, & Plin. li. 8. cap. 53. Cæterum idem Plin. Cicerone consule numerat annum Vrbis 700. errore haud dubiè, lib. 9. cap. 39. Catilinæ coniuratio
	4	692	coss.	D. Iunius Syllanus L. Murena	
180	1	693	coss.	M. Pupius Piso Calphurnianus M. Valerius Messala	Meminit horum Plin. lib. 7. cap. 26. & lib. 8. cap. 36. & lib. 37. cap. 2. ab initio. & Cæsar lib. 1. de bello Gallico
	2	694	coss.	L. Afranius Q. Cæcilius Metellus Celer	Plin. hunc C. Afranium uocat lib. 2. cap. 69. & hūc Metellū Celerem, & Sallustius in Catilina
	3	695	coss.	C. Iulius Cæsar M. Calphurnius Bibulus	
	4	696	coss.	L. Piso Cæsonianus A. Gabinius	Hic Piso, Cæsaris socer fuit, cuius filia Calphurnia Cæsari nupta, Plutarchus autor Bellum Gallicum quod C. Cæsar gessit
181	1	697	coss.	P. Cornelius Lentulus Q. Metellus Nepos	De horum collegio Plinius libro 7 capite 12
	2	698	coss.	Cn. Lentulus Marcellinus L. Martius Philippus	Hunc puto Augusti uitricum fuisse.
	3	699	coss.	Cn. Pompeius Magnus II M. Licinius Crassus II	
	4	700	coss.	L. Domitius Aenobarbus Ap. Claudius Pulcher	Suetonius de hoc initio Neronis, antea autē admonuimus, Plin. li. 9. ca. 39. hunc annorū numerū ab Vrbe cōd. tribuisse Ciceroni Cos. sed haud dubio codicū errore plus X annis.
182	1	701	coss.	Cn. Domitius Caluinus M. Valerius Messala	P. Clodius à Milone cæsus
	2	702	coss.	Cn. Pompeius Magnus III solus Q. Metellus Scipio	Plin. lib. 15. cap. 1. Pompeij IIII consulatum numerat, sed codices, ut puto, errant. Et quamuis Pompeius solus Cos. creatus esset, tamen socerum Metellum Scipionem in collegam ad V menseis delegit, ait Plutarchus in Pompeio
	3	703	coss.	Ser. Sulpicius Rufus M. Claudius Marcellus	Meminit huius Suetonius in Cæsare
	4	704	coss.	L. Aemylius Paulus C. Claudius Marcellus	Plinius horum mentionem facit libro 2 capite 58. Suetonius in Cæsare ait hunc Caium Marci Marcelli patruelem fuisse fratrem. c 65.
183	1	705	coss.	C. Claudius Marcellus II C. Lentulus Cruscellus	
	2	706	coss.	C. Iulius Cæsar II P. Seruilius Isauricus	C. Iulius Cæsar oppressa Repub. primus singulare imperium obtinuit.
	3	707	coss.	Q. Fusius Galenus P. Vaticanus	Meminit Plinius libro 8 capite 7.
	4	708	coss.	C. Iulius Cæsar III M. Aemylius Lepidus	
184	1	709	coss.	C. Iulius Cæsar IIII solus Fabius Maximus	Cassiodorus hunc apponit

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	2	710	coss.	C. Iulius Cæsar V M. Antonius	P. Cornelius Dolabella Cæsari suffectus
	3	711	coss.	A. Hirtius C. Cæsar Octauianus C. Vibius Pansa Q. Pedius	Ab hoc anno quidā Augusti ordiuntur imperiu Huius Pedij meminit Plin. lib. 35. cap. 4. & eius nepotis
	4	712	coss.	M. Aemylius Lepidus II L. Munatius Plancus	Suetonius in Augusto: C. Cæsar Octauianus primum cum M. Antonio, M.q; Lepido: deinde tantū cum Antonio per XII ferè annos, nouißimè per IIII & XL solus Rempub. tenuit. Horum Coss. meminit Plin. lib. 2. cap. 31. & Suetonius in Tiberio
185	1	713	coss.	P. Seruilius Isauricus II L. Antonius Pætâs	Hoc loco hic Seruilius Cos. II dicitur, quum apud Eusebium in Chronicis, si codices nō fallunt sub mortem Iulij Cæsaris publico funere elatus dicatur. Hic L. Antonius M. Antonij Triumuiri frater fuit, ait Florus libro 125
	2	714	coss.	Cn. Domitius Caluinus C. Asinius Pollio	
	3	715	coss.	L. Portius Censorinus C. Caluisius Sabinus	
	4	716	coss.	Ap. Claudius Pulcher C. Norbanus Flaccus	
186	1	717	coss.	M. Vipsanius Agrippa L. Caninius Gallus	
	2	718	coss.	L. Gellius Publicola M. Cocceius Nerua	Meminit huius Satyra quinta Horatius
	3	719	coss.	L. Cornificius Sex. Pompeius	
	4	720	coss.	L. Scribonius Libo L. Atratinus	
187	1	721	coss.	C. Cæsar Octauianus II M. Tullius Cicero	Quidam pro Cicerone, M. Lælium Volcatium Tullum posuerant. Caßiodorus, L. Volcatium: at ex Plutarcho atq; etiam ex Plinio libro 22 capite 6 satis liquet M. Tullij Ciceronis fuisse filium.
	2	722	coss.	Cn. Domitius Aenobarbus C. Sossius	
	3	723	coss.	C. Cæsar Octauianus III M. Valerius Messala	C. Cæsar Octauianus solus Augusti uerum imperium, autore Suetonio, & ciuili bello finis impositus, Dionysius libro primo
	4	724	coss.	C. Cæsar Octauianus IIII M. Licinius Crassus	
188	1	725	coss.	C. Cæsar Octauianus V Sex. Apuleius	
	2	726	coss.	C. Cæsar Octauianus VI M. Vipsanius Agrippa II	
	3	727	coss.	C. Cæsar Octauianus VII M. Vipsanius Agrippa III	
	4	728	coss.	C. Cæsar Octauianus Augustus VIII T. Statilius Taurus	
189	1	729	coss.	C. Cæsar Octauianus Augustus IX M. Iunius Syllanus	
	2	730	coss.	C. Cæsar Octauianus Augustus X C. Norbanus Flaccus	Nomen hoc etiam anno 716
	3	731	coss.	C. Cæsar Octauianus Augustus XI Cn. Calphurnius Piso	
	4	732	coss.	M. Claudius Marcellus. L. Arruntius	
190	1	733	coss.	M. Lollius Q. Lepidus	Meminit Horatius horum Coss. libro 1. Epistolarum uersu ultimo.
	2	734	coss.	M. Apuleius P. Sillius Nerua	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			Anni à nat. Chr.
	3	735	coss. C. Sentius Saturninus Sp. Lucretius Cinna	Eusebius in Chronicis his Coss. ait mortuum Virgilium. Q. pro Sp. est in Cassiodoro, & in uita Virgilij	
	4	736	coss. Cn. Cornelius Lentulus P. Cornelius Lentulus		
191	1	737	coss. T. Furnius C. Iunius Syllanus		
	2	738	coss. L. Domitius Aenobarbus P. Scipio		
	3	739	coss. M. Drusus Liuius L. Calphurnius Piso		
	4	740	coss. M. Licinius Crassus Cn. Lentulus Augur		
192	1	741	coss. Cl. Tiberius Nero Q. Quintilius Varus	P. pro Q. habet Caßiodorus	
	2	742	coss. M. Valerius Messala II P. Sulpicius Quirinius	Huius, ut multi putant, mentio est apud euangelistam Lucam cap. 3.	
	3	743	coss. Q. Aelius Tubero Paulus Fabius Maximus	Plinius libro 8. capite 17.	
	4	744	coss. Iulius Antonius Fabius Africanus	Suetonius in Claudio	
193	1	745	coss. Drusus Nero L. Quintius Crispinus		
	2	746	coss. C. Martius Censorinus C. Asinius Gallus		
	3	747	coss. Cl. Tiberius Nero II Cn. Calphurnius Piso	Hos Coss. Dionysius lib. 1. ait fuisse olympiade 193. annum aūt ab Vrbe cond. 745. numerat, rotundo prorsus numero, duos tamē annos à nostra supputatione differens, ut alibi diximus	
	4	748	coss. D. Lælius Belbus C. Antistius Vetus		
194	1	749	coss. C. Cæsar Octauianus Augustus XII L. Sylla		
	2	750	coss. C. Caluisius Sabinus II L. Passienus Rufus		
	3	751	coss. C. Lentulus Getulicus M. Messalinus	IESV CHRISTI natalis.	1
	4	752	coss. C. Cæsar Octauianus Augustus XIII M. Plautius Syluanus		2
195	1	753	coss. Cossus Cornelius Lentulus L. Carphurnius Piso	Id nominis est etiam anno 739.	3
	2	754	coss. P. Vinitius P. Alfenus Varus	Inter hos atq; prioris anni Coss. in Caßiodoro erant Coss. C. Cæsar Octauianus Augustus XIII. & L. Paulus, sed Suetonij supputationes hunc annum non admittunt.	4
	3	755	coss. L. Aelius Lamia M. Seruilius		5
	4	756	coss. Sex. Aelius Catulus C. Sentius Saturninus		6
196	1	757	coss. Cn. Cinna Magnus L. Valerius Messala		7
	2	758	coss. M. Aemylius Lepidus L. Arruntius	Id nominis antea etiam fuit anno Vrbis 732.	8
	3	759	coss. Q. Cæcilius Creticus A. Licinius Nerua		9
	4	760	coss. M. Furius Camillus Sex. Nonius Quintilianus		10
197	1	761	coss. Q. Sulpicius Camerinus C. Poppæus Sabinus	Meminit horum Suetonius in Vespasiano, & Plin. li. 7. cap. 48. quod ideo admonemus, ut mendum in eo loco tollatur.	11

Olympiades		Anni ab urbe cõ.			Anni Christi
	2	762	coss. P. Cornelius Dolabella C. Iunius Syllanus		12
	3	763	coss. M. Aemylius Lepidus T. Statilius Taurus II		13
	4	764	coss. Germanicus Cæsar C. Fonteius Capito	Meminit Suetonius in Caligula	14
198	1	765	coss. L. Munatius Plancus II C. Silius		15
	2	766	coss. Sex. Pompeius Sex. Apuleius	Suetonius in Augusto	16
	3	767	coss. Drusus Cæsar C. Norbanus Flaccus	Claudius Tiberius Cæsar Horum Coss. meminit Suetonius in Vitellio	17
	4	768	coss. Sisenna Statilius Taurus L. Scribonius Libo		18
199	1	769	coss. L. Pomponius Flaccus C. Cælius Rufus		19
	2	770	coss. Cl. Tiberius Nero Cæsar III Germanicus Cæsar II		20
	3	771	coss. M. Iunius Syllanus L. Norbanus Balbus	Mentio est horum Coss. apud Plin. lib. 2. cap. 87. aut, ut alij. 89. T. Liuij historiographi mors, autore Eusebio.	21
	4	772	coss. M. Valerius Messala M. Aurelius Cotta		22

FINIS.

HACTENVS præter unũ aut alterum annum, Liuiana est historia, cui nos potissimum hanc parauimus Chronologiam: quod reliquũ Consulum est, à Gregorio Haloandro diligenter collectum, subiungere placuit, ipsius ordine ac uerbis, ne in alieno opere ingeniosi uideremur: nisi quod annos ab eiectis regibus omisimus: qui facile ex anno, qui primos præcedit Coss. sciri potest. Sunt igitur nunc in sequentibus Coss. unius anni per unum uersum, non duos descripti, ut illum in toto opere suo obseruasse uidimus. Quapropter si quid in his erratum est, quod equidem nescio, fidem meam hac confessione apud Lectores purgatam uolo.

GREGORIVS HALOANDER.

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
200	773	Claud. Tiberius Nero Cæsar IIII	Drusus Cæsar II	23
	774	D. Haterius Agrippa	C. Sulpicius Galba	24
	775	C. Asinius Pollio	C. Antistius Vetus	25
	776	Sex Cornelius Cethegus	L. Visellius Varro	26
201	777	M. Asinius Agrippa	Cossus Cornelius Lentulus	27
	778	Cn. Lentulus Getulicus	C. Caluisius Sabinus	28
	779	M. Licinius Crassus	L. Calphurnius Piso	29
	780	App. Iunius Syllanus	P. Silius Nerua	30
202	781	C. Rubellius Geminus	C. Fusius Geminus	31
		His Coss. ad VIII Calend. April. Dei filius IESVS CHRISTVS Dominus Deus & saluator noster ac redemptor cruci affigitur, si quid Tertulliano credimus: nam alij secus opinantur.		
	782	M. Vinitius Quartinus	C. Cassius Longinus Iurisconsul.	32
	783	Cl. Tiberius Cæsar V solus, licet postmodũ collegã assumpserit Aeliũ Seianũ.		33
	784	Fur. Camillus Arrũtius Scribonia.	Cn. Domitius Aenobarbus	34
203	785	Ser. Sulpicius Galba	L. Cornelius Sylla	35
	786	L. Vitellius	Paulus Fabius Priscus	36
	787	P. Gallus Camerinus	Q. Nonianus	37
	788	Sex. Papinius Gallienus	Quintius Plautianus	38
204	789	C. Acerronius Proculus	C. Pontius Nigrinus	39
		C. Cæsar Caligula		
	790	C. Cæsar Caligula II	L. Cæsianus	40
	791	M. Aquilius Iulianus	L. Nonius Asprenâs	41
	792	C. Cæsar Caligula III & solus		42
205	793	C. Cæsar Caligula IIII	L. Volusius Saturninus	43
		Tib. Claudius Cæsar		
	794	Tiberius Claudius Cæsar II	Longus	44
	795	Tib. Claudius Cæsar III	L. Vitellius II	45
	796	L. Quintius Crispinus II	M. Statilius Taurus	46
206	797	M. Vinitius Quartinus II	A. Cornelius Coruinus	47
	798	P. Valerius Asiaticus II	L. Cornelius Syllanus	48
	799	Tib. Claudius Cæsar IIII	L. Vitellius III	49
	800	A. Vitellius	L. Vipsanius Publicola	50
207	801	Q. Verannius	C. Pompeius Gallus	51
	802	C. Antistius Vetus	M. Suillius Seruilianus	52
	803	Tib. Claudius Cæsar V	Ser. Cornelius Orphitus	53
	804	Faustus Sylla	Syluius Otho	54
208	805	D. Iunius Syllanus	Q. Haterius Antoninus	55
	806	M. Asinius Marcellinus	M. Acilius Auiola	56
		Cl. Domitius Nero Cæsar		
	807	Claudius Nero Cæsar	L. Antistius Vetus	57
	808	Q. Volusius Saturninus	P. Cæpio	58
209	809	Claud. Nero Cæsar II	L. Calphurnius Piso	59
	810	Claud. Nero Cæsar III	M. Valerius Messala	60

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
	811	C. Vipsanius Apronianus	L. Fonteius Capito	61
	812	Claud. Nero Cæsar IIII	Cossus Cornelius Lentulus	62
210	813	Cæsonius Pætus	Petronius Turpilianus	63
	814	P. Marius	L. Asinius Gallus	64
	815	L. Memmius Regulus	Virginius Rufus	65
	816	Q. Lecanius Bassus	M. Licinius Crassus Frugi	66
211	817	Silius Nerua	Atticus Vestinus	67
	818	C. Suetonius Paulinus	L. Telesinus	68
	819	Fonteius Capito	Iulius Rufus	69
	820	Valerius Turpilianus Trachala	Silius Italicus poëta	70
		Ser. Sulpicius Galba Cæs.		
212	821	Ser. Galba A. II	T. Iunius	71
		Trucidato Galba nouæ tẽpestates & cædes in Rep. extiterũt, donec rerum potiretur Fl. Vespasianus pater, qui Reip. statum pristinum & orbi pacem restituit. Nam neq; M. Syluius Otho ultra menses III dies V. neq; A. Vitellius ultra menses VIII dies X imperauit.		
		Flauius Vespasianus pater		
	822	Fl. Vespasianus A. II	T. Vespasianus Cæsar	72
	823	Fl. Vespasianus A. III	Cocceius Nerua	73
	824	Fl. Vespasianus A. IIII	T. Vespasianus filius Cæsar II	74
213	825	Fl. Domitianus II	Valerius Messalinus	75
	826	Fl. Vespasianus A. V	Tit. Vespasianus Cæsar III	76
	827	Fl. Vespasianus A. VI	Tit. Vespasianus Cæsar IIII	77
	828	Fl. Vespasianus A. VII	Tit. Vespasianus Cæsar V	78
214	829	Fl. Vespasianus A. VIII	Fl. Domitianus VI	79
	830	Commodus	Priscus	80
	831	Fl. Vespasianus A. IX	Tit. Vespasianus Cæs. VI	81
		T. Vespasianus filius		
	832	T. Vespasianus A. VII	Fl. Domitianus VII	82
215	833	Syluanus	Verus Pollio	83
		Fl. Domitianus		
	834	Fl. Domitianus A. VIII	Valerius Messalinus II	84
	835	Fl. Domitianus A. IX	Virginius Rufus II	85
	836	Fl. Domitianus A. X	Sabinus	86
216	837	Fl. Domitianus A. XI	Furuus	87
	838	Fl. Domitianus A. XII	Ser. Cornelius Dolabella	88
	839	Fl. Domitianus A. XIII	A. Volusius Saturninus	89
	840	Fl. Domitianus A. XIIII	L. Minutius Rufus	90
217	841	Fuluius	Atratinus	91
	842	Fl. Domitianus A. XV	Cocceius Nerua II	92
	843	Glabrio	Vlp. Traianus Crinitus	93
	844	Fl. Domitianus A. XVI	Volusius Saturninus II	94
218	845	Collega	Priscinus	95
	846	Nonius Asprenâs	Lateranus	96
	847	Fl. Domitianus A. XVI	Flauius Clemens	97
	848	Antistius Vetus	L. Valerianus. aliâs Valens in Eutro.	98
		Cocceius Nerua		
219	849	Cocceius Nerua A. III	Virginius Rufus	99
	850	Cocceius Nerua A. IIII	Vlp. Traianus Crinitus II	100
		Vlp. Traianus		
	851	Palma	Sossius Senecio II	101
	852	Vlp. Traianus A. III	M. Fronto	102
220	853	Vlp. Traianus A. IIII	Articuleius Pætus	103
	854	Sossius Senecio III	Licinius Sura II	104
	855	Vlp. Traianus A. V	Q. Maximus II	105
	856	Suranus II	Seruianus Marcellus II	106
221	857	Candidus	Vuidius Quadratus II	107
	858	Commodus	Cerealis	108

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
	859	Cossius Senecio IIII	Licinius Sura III	109
	860	App. Ann. Trebonius Gallus	Metilius Bradua	110
222	861	Palma II	Caluisius Tullus	111
	862	Priscinus II	Solenus Orphitus	112
	863	Calphurnius Piso	Rusticus Bolanus	113
	864	Vlp. Traianus A. VI	Iul. Africanus	114
223	865	Iuuentius Celsus Fil. iurisconsultus	Crispinus	115
	866	C. Piso Vopiscus	Seruilius Hasta	116
	867	Valerius Messala	Q. Pedo	117
	868	Aemylius Aelianus	L. Vetus	118
224	869	Quintius Niger	T. Apronianus	119
		Aelius Hadrianus		
	870	Aelius Hadrianus A. II	Salinator	120
	871	Aelius Hadrianus A. III	Rusticus	121
	872	Catilius Seuerus II	T. Aurel. Fuluius Antoninus	122
225	873	Annius Verus	Augur	123
	874	Acilius Auiola	Corellius Pansa	124
	875	Pætinus	Cassius Apronianus	125
	876	M. Acilius Glabrio	C. Bellicius Torquatus	126
226	877	Asiaticus II	Q. Aquilinus	127
	878	Aelius Verus III	Ambiguus Bibulus	128
	879	Attilianus Titianus	Gallicanus	129
	880	Torquatus Asprenâs	Annius Libo	130
227	881	Iuuentius Celsus II	Neratius Marcellus	131
	882	Catullinus	Aper	132
	883	Lenâs Pontianus	Antonius Rufinus	133
	884	Augurinus	Sergianus	134
228	885	Tiberius	Sisenna	135
	886	Sergius Seruianus	Verus	136
	887	Pompeianus Lupercus	Atticus Attilianus	137
	888	L. Ceionius Commodus	Ciuica Pompeianus II	138
229	889	L. Aelius Cæsar II	Balbinus	139
	890	Niger	Camerinus	140
		T. Aurel. Fuluius Antoninus Pius		
	891	T. Antoninus Pius A. II	Brutius Præsens	141
	892	T. Antoninus Pius A. III	Aelius Aurelius Cæsar	142
230	893	Plautius Syluanus	Iul. Seuerus	143
	894	Rufinus	Quadratus	144
	895	Torquatus II	Herodes Atticus	145
	896	Lollianus Auitus	Gauius Maximus	146
231	897	T. Antoninus Pius A. IIII	Aelius Aurelius Cæsar II	147
	898	Clarus II	Seuerus	148
	899	Largus	Messalinus	149
	900	Torquatus III	Iulianus	150
232	901	Orphitus	Priscus	151
	902	Gallicanus	Venustus	152
	903	Maximus	Gordianus	153
	904	Glabrio	Homullus	154
233	905	Præsens	Rufinus	155
	906	Aelius Commodus	Sextilius Lateranus	156
	907	Sabinus II	Seuerus	157
	908	Syluanus	M. Vibullius Augurinus	158
234	909	Barbatus	Regulus	159
	910	Tertullus	Sacerdos	160
	911	Quintillus	Priscus	161

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
	912	Verus II *Eusebius addit adhuc annũ Ant. Pio*	Metilius Bradua	162
M. Aelius Antoninus philosophus & L. Aelius Cõmodus Verus Diui fratres duo AA. simul				
235	913	M. Antonius philosophus A	L. Aelius Verus A	163
	914	Iun. Rusticus	Aquilinus	164
	915	L. Aelianus	Pastor	165
	916	Macrinus	Aelius Celsus	166
236	917	Pudens	Orphitus	167
	918	Pudens II	Pollio	168
	919	Verus III	Quadratus	169
	920	Apronianus	Paulus	170
237	921	Priscus	Apollinaris	171
	922	Erutius Clarus II	Cethegus aliàs Seuerus	172
M. Aelius Antoninus philosophus solus				
	923	Seuerus	Herennianus	173
	924	Maximus	Orphitus	174
238	925	Seuerus II	Claud. Pompeianus	175
	926	Gallus	Flaccus	176
	927	Piso	Iulianus	177
	928	Pollio II	Aper	178
M. Aelius pater & Commodus filius Antonini AA				
239	929	Antonius Commodus A	Quintillus	179
	930	Orphitus	Rufus	180
	931	Antoninus Commodus A. II	Verus	181
Antoninus Commodus solus				
	932	Arrius Præsens	Gordianus	182
240	933	Antoninus Commodus A. III	Byrrhus	183
	934	Petronius Mamertinus	Rufus	184
	935	Antoninus Commodus A. IIII	Victorinus	185
	936	M. Marullus	Aelianus	186
241	937	Maternus	Bradua	187
	938	Antoninus Commodus A. V	Glabrio	188
	939	Crispinus	Aelianus	189
	940	Fuscianus	Silanus	190
242	941	Duo Silani		191
	942	Antoninus Commodus A. VI	Petronius Septimianus	192
	943	Apronianus	Bradua	193
	944	Antoninus Commodus A. VII	P. Aelius Pertinax	194
P. Aelius pertinax				
243	945	Falco	Clarus *Non est apud Eusebium hic annus totus*	195
		Pertinace post alterum mensem, & dies XXV quàm Imperator factus erat, V. Cal. April. occiso, Didius Iulianus cædis autor, per menses II & V dies tantummodo imperium tenuit. Hunc deinde sequutus est L. Septimius Seuerus cum M. Baßiano Antonino Caracalla filio.		
	946	Septimius Seuerus A. II	Albinus	196
	947	Tertullus	Clemens	197
	948	L. Turpilius Dexter	Priscus	198
244	949	Lateranus	Rufinus	199
	950	Ti. Saturninus	C. Gallus	200
	951	P. Cornelius Anulinus	M. Aufidius Fronto	201
	952	L. Septimius Seuerus A. III	C. Aufidius Victorinus	202
245	953	L. Annius Fabianus	M. Nonius Mutianus	203
	954	L. Septimius Seuerus A. IIII	Baßianus Antoninus A	204
	955	Geta Cæsar	Plautianus	205
	956	Fabius Chilo	Libo	206
246	957	Caßianus Antoninus A. II	Geta Cæsar II	207
	958	Clodius Albinus	Aemylianus	208

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
	959	Aper	Maximus	209
	960	Bassianus Antoninus A. III	Geta Cæsar III	210
247	961	Pompeianus	Lollianus Auitus	211
	962	Faustinus	Rufinus	212
	963	Gentianus	Bassus	213
		M. Antoninus Caracalla solus		
	964	Duo Aspri		214
248	965	Antoninus A. IIII	Balbinus	215
	966	Messala	Sabinus	216
	967	Lætus II	Cerealis	217
	968	Sabinus II aliâs Aquilinus	Anulinus	218
249	969	Præsens	Extricatus	219
		Opilius Macrinus		
	970	Antoninus Heliogabalus	Aduentus	220
		M. Antoninus Heliogabalus		
	971	Antoninus A. II	Sacerdos	221
	972	Antoninus A. III	Comazon	222
250	973	Gratus	Seleucus	223
	974	Antoninus A. IIII	Aurel. Alexander Seuerus	224
		Aurelius Alexander Seuerus		
	975	Maximus II	Aelianus	225
	976	Iulianus II	Crispinus	226
251	977	Fuscus	Dexter	227
	978	Alexander A. II	Quintil. C. Marcellus	228
	979	Albinus	Maximus aliâs Aemylianus	229
	980	Modestus	Probus	230
252	981	Alexander A. III	Dion aliâs Dionysius	231
	982	Agricola	Clementinus aliâs Clemens	232
	983	Pompeianus	Pelignianus aliâs Pelignus	233
	984	Lupus	Maximus	234
253	985	Maximus II	Paternus	235
	986	Maximus III	Vrbanus	236
	987	Seuerus	L. Ragonius Vrinatius Largus Quintia.	237
		Iul. Maximinus cum filio		
	988	Maximinus A	Iul. Africanus	238
254	989	Valentinianus Perpetuus	Cornelianus	239
	990	Pius	Pontianus	240
		Gordianus Iunior		
	991	Gordianus A.	Auiola	241
	992	Sabinus II	Venustus	242
255	993	Gordianus A. II	Pompeianus	243
	994	Atticus	Prætextatus	244
	995	Arrianus	Papus	254
	996	Peregrinus	Aemylianus	246
		M. Iul. Philippus		
256	997	Philippus A	Didianus	247
	998	Præsens	Albinus	248
	999	Philippus A. II	Philippus Cæsar	249
	1000	Philippus A. III	Philippus Cæsar II	250
257	1001	Aemylianus	Aquilinus	251
		Decius cum filio Cæsare		
	1002	Decius A. II	Gratus	252
	1003	Decius A. III	D. Cæsar	253
		Gallus Hostilianus & Volusianus fil.		
	1004	Virius Gallus A. II	Volusianus A.	254

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
258	1005	Volusianus A.II	Valer. Maximus	255
		Licinius Valerianus & Galienus		
	1006	Valerianus A.II	Gallienus A	256
	1007	Valerianus A.III	Gallienus A.II	257
	1008	Valer. Maximus II	Glabrio	258
259	1009	Valerianus A.IIII	Gallienus A.III	259
	1010	Aurel. Tuscus aliâs Fuscus	Pomponius Bassus	260
	1011	Aemylianus	Bassus	261
	1012	Corn. Secularis II	Iun. Donatus	262
		Gallienus & Valerianus iunior		
260	1013	Gallienus A.IIII	Patronus Volusiannus	263
	1014	Gallienus A.V	Faustinus	264
	1015	Numius Albinus	Max. Dexter.	265
	1016	Gallienus A.VI	Saturninus	266
261	1017	Valerianus A.II	Lucillus	267
		Gallienus solus		
	1018	Gallienus A.VII	Sabinillus	268
	1019	Paternus	Arcesilaus	269
	1020	Paternus II	Marinianus	270
		Fl. Claudius		
262	1021	Claudius A	Ouinius Paternus	271
	1022	Fl. Antiochainus	Lurius Orphitus	272
		Valer. Aurelianus		
	1023	Valer. Aurelianus A.II	Ceionius Bassus	273
	1024	Quietus	Voldumianus	274
263	1025	Ann. Tacitus	Placidianus	275
	1026	Aurelianus A.III	Capitolinus	276
	1027	Aurelianus A.IIII	Marcellinus	277
	1028	Ann. Tacitus II	Aemylianus	278
		Occiso per serui sui fraudem Aureliano A. per sex menses Imperator ex Cos. factus Ann. Tacitus & ipse perit. Quod idem & Floriano Taciti fratri, per menses duos diesq; uiginti, arrepto Imperio contigit. Post hos Imperium adeptus est		
		Aurelius Probus		
264	1029	Aurel. Probus A.	Paulinus	279
	1030	Aurel. Probus A.II	Lurius Lupus	280
	1031	Aurel. Probus A.III	Ouinius Paternus II	281
	1032	Iun. Messala	Gratus	282
265	1033	Aurel. Probus A.IIII	Iun. Tyberianus	283
	1034	Aurel. Probus A.V	Pompon. Victorinus	284
		Carus, Carinus & Numerianus		
	1035	Carus A	Carinus A	285
		Carinus & Numerianus		
	1036	Carinus A.II	Numerianus A	286
		Diocletianus Iouius		
266	1037	Diocletianus A.II	Aristobulus	287
		Diocletianus Iouius & Maximianus Herculius		
	1038	Iun. Maximus II	Aquilinus	288
	1039	Diocletianus A.III	Maximianus A	289
	1040	Maximianus A.II	Pomponius Ianuarius	290
267	1041	Bassus II	Quintianus	291
	1042	Diocletianus A.IIII	Maximianus A.III	292
	1043	Iun. Tiberianus II	Cassius Dion	293
	1044	Afranius Hannibalianus	Asclepiodotus	294
268	1045	Diocletianus A.V	Maximianus A.IIII	295
	1946	Constantius Cæsar	Maximianus Cæsar	295

Olympiades	Anni ab urbe cō.			Anni Christi
	1047	Numidius Tuſcus	Anulinus	297
	1048	Diocletianus A.VI	Conſtantius Cæſ.II	298
269	1049	Maximianus A.V	Maximianus Cæſ.II	299
	1050	Anicius Fauſtus II	Gallus	300
	1051	Diocletianus A.VII	Maximianus A.VI	301
	1052	Conſtantius Cæſ.III	Maximianus Cæſ.III	302
270	1053	Poſthumius Titianus II	Nepotianus	303
	1054	Conſtantius Cæſ.IIII	Maximianus Cæſ.IIII	304
	1055	Diocletianus A.VIII	Maximianus A.VII	305
	1056	Diocletianus A.IX	Maximianus A.VIII	305
271	1057	Conſtantius Cæſ.V	Maximianus Cæſ.V	307
	1058	Conſtantius Cæſ.VI	Maximianus Cæſ.VI	308

Hoc anno Diocletianus & Maximianus Herculius ob ætatis defectum uno die purpura depoſita, ætate iunioribus, nempe Cæſaribus adminiſtratione reipublicæ, & imperio ultrò ceſſerunt. Poſtea ſeniores AA. dicti, quemadmodum ueteres inſcriptiones teſtantur. Ergo in eorum locum facti ſunt Impp. AA. Conſtantius Chlorus, & Maximianus Galerius

	1059	Maximianus Herculius IX	M. Fl. Conſtantinus	309
	1060	Diocletianus X	Maximianus A.VII	310

Hoc anno Eboraci in Britannia demortuo Conſtantio, eius filius Conſtantinus ex Helena fauore militum & Croco Alemanorū rege illic auxilium ferente, imperium arripuit: quum poſtea in Italia ad imperij faſtigium à Galerio A ſubueheretur Licinius, eoq; paulopòſt mortuo alterum par Auguſtorum, nempe Maxentius Auguſti filius, & Maximinus accederet. Qui paulatim gliſcente odio, mutuis bellis confecti, conciderunt. Longiſſima tamen concordia inter Conſtantinum & Licinium fuit.

Maximianus Galerius & Conſtantinus

272	1061	Poſt conſulatum Diocletiani X & Maximiani A. Septimum		311
	1062	Item poſt conſulatū Diocletiani X & Maximiani A. Septimū, anno ſecūdo		312
	1063	Maximian. Galer. A.VIII. & ſolus: poſtea tamē Licinium collegā adſumpſit, quem Auguſtum creauerat.		313

Conſtantinus, Maxentius, Licinius & Maximinus.

	1064	Conſtantinus A.II	Licinius A.II	314
273	1065	Conſtantinus A.III	Licinius A.III	315

Conſtantinus, Licinius & Maximinus

	1066	Rufius Voſuſianus	Annianus	316
	1067	Conſtantinus A.IIII	Licinius A.IIII	317
	1068	Sabinus	Arcadius Rufinus	318
274	1069	Ouinius Gallicanus	Septimius Baſſus	319

Conſtantinus & Licinius

	1070	Licinius A.V	Criſpus Cæſar	320
	1071	Conſtantinus A.V	Licinius Cæſar	321
	1072	Conſtantinus A.VI	Conſtantinus Cæſar	322
275	1073	Criſpus Cæſar II	Conſtantinus Cæſar II	323
	1074	Panonus Probianus	Anicius Iulianus	324
	1075	Acilius Seuerus	Anicius Rufinus	325
	1076	Criſpus Cæſar III	Conſtantinus Cæſar III	326
276	1077	Anicius Paulinus	Ceionius Iulianus Camœnius	327

Conſtantinus ſolus

	1078	Conſtantinus A.VII	Conſtantinus Cæſar IIII	328
	1079	Conſtantinus Cæſar V	Valer. Max. Baſilius	329
	1080	Ianuarius	Iuſtus	330
277	1081	Conſtantinus A.VIII	Conſtantinus Cæſar VI	331
	1082	Gallicanus	Symmachus	332
	1083	Baſſus	Ablabius	333
	1084	Pacatianus	Mecilius Hilarianus	334

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
278	1085	Dalmatius Cæsar	Xenophilus	335
	1086	Publilius Optatus	Anicius Paulinus Iunior	336
	1087	Constantius Cæsar	Rufius Albinus	337
	1088	Nepotianus	Facundus	338
279	1089	Felicianus	Titianus	339
	1090	Vrsus	Polemius	340
		His Coss. Constantinus cognomento Magnus in fata concessit, prius in filios fratrisq; filium Dalmatium concordiæ conseruandæ causa diuiso imperio, quod pleno ad ipsos iure pertinebat, & postea quoq; peruenit. Sed Dalmatio protinus à Constantini A. morte à militibus in Thracia trucidato, simul regnant.		
		Constantinus, Constantius, & Constans		
	1091	Constantius A. II	Constans A.	341
	1092	Sept. Acindinus	Valer. Proculus	342
280	1093	Marcellinus	Cœlius Probinus	343
		Constantius & Constans		
	1094	Constantius A. III	Constans A. II	344
	1095	Placidus	Romulus	345
	1096	Leontius	Sallustius	346
281	1097	Constantius A. IIII	Constans A. III	347
	1098	Amantius	Albinus	348
	1099	Post consulatū Amantij & Albini		349
	1100	Rufinus	Eusebius	350
282	1101	Philippus	Salia	351
	1102	Limenius	Aco Catulinus Philonianus	352
	1103	Sergius	Nigrinianus	353
		Constantius solus		
	1104	Post consulatum Sergij & Nigriniani		354
283	1105	Constantius A. V	Constantius Gallus Cæs.	355
	1106	Constantius A. VI	Constantius Gallus Cæs. II	356
	1107	Constantius A. VII	Constantius Gallus Cæs. III	357
	1108	Arbitio	Lollianus	358
284	1109	Constantius A. VIII	Cl. Iulianus Cæsar	359
	1110	Constantius A. IX	Cl. Iulianus Cæsar II	360
	1111	Fab. Titianus	Neratius Cerealis	361
	1112	Eusebius	Hypatius	362
285	1113	Constantius A. X	Cl. Iulianus Cæs. III	363
	1114	Taurus	Florentius	364
		Claudius Iulianus		
	1115	Mamertinus	Neuita	365
	1116	Iulianus A. IIII	Sallustius	366
		Iouinianus		
286	1117	Iouinianus A.	Varronianus	367
		Fl. Valentinianus & Fl. Valens		
	1118	Valentinianus A	Valens A.	368
	1119	Gratianus N.P.	Dagalaiphus	369
	1120	Lupicinus	Iouinus	370
		Fl. Valen. Fl. Valens & Gratianus		
287	1121	Valentinianus A. II	Valens A. II	371
	1122	Valentinianus N.P.	Sex. Aurel. Victor	372
	1123	Valentinianus A. III	Valens A. III	373
	1124	Gratianus A. II	Probus	374
288	1125	Modestus	Arintheus	375
	1126	Valentinianus A. IIII	Valens A. IIII	376
	1127	Gratianus A. III	Equitius	377
	1128	Post consulatum Gratiani A. III. & Equitij V.C.		378

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
		Fl. Valens, Fl. Gratianus & Fl. Valentinianus II		
289	1129	Valens A. V	Valentinianus A. II	379
	1130	Gratianus A. IIII	Merobaudes	380
	1131	Valens A. VI	Valentinianus A. III	381
		Gratianus & Valentinianus II		
	1132	Decius Ausonius Gallus	Olybrius	382
		Gratian. Valent. II. & Theodosius		
290	1133	Gratianus A. V	Theodosius A	383
	1134	Syagrius	Eucherius	384
	1135	Antonius	Euagrius	385
	1136	Merobaudes II	Saturninus	386
291	1137	Richomer aliâs Nicomedes	Clearchus	387
		Hoc anno apud Lugdunum capto & occiso Gratiano, item Valentiniano in triennium per fœderis simulationē à Maximo tyranno ditione Italiæ cæterisq; prouincijs eiecto Theodosius solus regnat.		
	1138	Arcadius	Bauto	388
		Theodosius & Arcadius		
	1139	Honorius nob. P.	Euodius	389
		Valentin. II. Theodos. & Arcadius		
	1140	Fl. Valentinianus A. IIII	Eutropius	390
292	1141	Theodosius A. II	Cynegius	391
	1142	Fl. Timasius	Fl. Promotus	392
	1143	Fl. Valentinianus A. V	Neoterius	393
	1144	Tatianus	Symmachus	394
293	1145	Arcadius A. II	Rufinus	395
		Theodosius, Arcadius & Honorius		
	1146	Theodosius A. III	Abundantius	396
	1147	Arcadius A. III	Honorius A. II	397
	1148	Olybrius	Probinus	398
		Arcadius & Honorius		
294	1149	Arcadius A. IIII	Honorius A. III	399
	1150	Cæsarius	Atticus	400
	1151	Honorius A. IIII	Eutichianus	401
	1152	Eutropius	Theodorus	402
295	1153	Fl. Stillico	Aurelianus	403
	1154	Vincentius	Frauita aliâs Fabritius	404
	1155	Arcadius A. V	Honorius A. V	405
		Arcadius, Honorius, & Theodosius iunior		
	1156	Theodosius A	Rumoridius	406
296	1157	Honorius A. VI	Aristænetus	407
	1158	Fl. Stillico II	Anthemius	408
	1159	Arcadius A. VI	Probus	409
	1160	Honorius A. VII	Theodosius A. II	410
297	1161	Bassus	Philippus	411
		Honorius & Theodosius iunior		
	1162	Honorius A. VIII	Theodosius A. III	412
	1163	Fl. Varro	Tertullus	413
		Hoc anno prima Romæ direptio facta à Gotthis, duce Alaricho, qui tamen præda contentus, uictoria nimis insolenter usus non est.		
298	1164	Thedosius A. IIII. solus		414
	1165	Honorius A. IX	Theodosius A. V	415
	1166	Lucius V.C.	Herodian9 *Sed huius deinde memoria ob crimen perduellionis damnata fuit.*	416
	1167	Constans	Constantius	417
	1168	Honorius A. X	Theodosius A. VI	418
299	1169	Theodosius A. VII	Palladius	419

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
	1170	Honorius A.XI	Constantius II	420
	1171	Honorius.A.XII	Theodosius A.VIII	421
	1172	Maximus	Plinta	422
300	1173	Theodosius A.IX	Constantius III	423
	1174	Eustachius	Agricola	424
	1175	Honorius A.XIII	Theodosius A.X	425
	1176	Asclepiodotus	Marinianus	426
		Theodosius iunior solus		
301	1177	Castinus	Victor	427
	1178	Theodosius A.XI	Valentinianus Cæsar	428
		Theodosius iunior & Valentinianus III		
	1179	Theodosius A.XII	Valentinianus A.II	429
	1180	Hierius	Ardaburius	430
302	1181	Felix	Taurus	431
	1182	Florentius	Dionysius	432
	1183	Theodosius A.XIII	Valentinianus A.III	433
	1184	Bassus	Antiochus	435
303	1185	Aëtius	Valerius	435
	1186	Theodosius A.XIIII	Maximus	436
	1187	Ariouindus	Asper	437
	1188	Theodosius A.XV	Valentinianus A.IIII	438
304	1189	Isidorus	Senator	439
	1190	Aëtius II	Sigisuultus	440
	1191	Theodosius A.XVI	Faustus	441
	1192	Theodosius A.XVII	Festus	442
		Hoc anno Carthago à Vandalis duce Genserícho capta, quum iam per annos 585 in ditione Romani imperij fuisset. Cuius mentio in C. de Offi. præf. præt. Africæ l. 1. in principio.		
305	1193	Valentinianus A.V	Anatolius	443
	1194	Cyrus V.C. & solus		444
	1195	Eudoxius	Dioscorus	445
	1196	Maximus II	Paterius	446
306	1197	Theodosius A.XVIII	Albinus	447
	1198	Valentinianus A.VI	Nonius	448
	1199	Aëtius III	Q. Aurel. Symmachus	449
	1200	Callippius	Ardaburius	450
307	1201	Rufius Posthumianus	Zeno	451
	1202	Protogenes	Asterius	452
	1203	Valentinianus A.VII	Auienus	453
		Valentin. III. & Martianus		
	1204	Martianus A.	Adelphius	454
308	1205	Herculanus	Asporatius	455
	1206	Opilio	Vincomalus	456
	1207	Aëtius	Studius alâs Asterius	457
	1208	Valentinianus A.VIII	Anthemius	457
		Iterum hoc anno caput Imperij & gentium domina, Roma, in prædam & direptionē fuit exposita: sed Vandalis, qui præter id quod Vrbem post homines natos potentißimam omnibus opibus spoliarunt, Imperalia etiam ornamenta & insignia, duce Genserícho secum in Africam transtulerunt: scribente id Iustiniano. C. de offi. præf. præ. Africæ. Vt uerum tādem sit, quod M. Varro libro 18 Antiquitatum, apud Censorinum scriptum reliquit: Vectium se Romæ in augurio non ignobilem, & ingenio cuiuis doctori in disceptando parem, audiuisse dicentem, Quoniam C XX annos incolumis præterijsset populus Romanus, ad M. & CC. peruenturum. Quid enim ab eo tempore Vrbs Roma uel Imperij uel maiestatis habuit, quæ si uetera memoria repetimus, improbißimo cuiq; maximè semper patuit, tot incursiones barbararum gentium, tot opprešsiones tyrannorum, tot calamitates perpessa, donec ad extremum misera in summis malis consenuit?		
		Martianus solus		
309	1209	Ioannes	Varari	459

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
	1210	Constantinus	Rufus	460
		Leo & Maiorianus		
	1211	Leo A	Maiorianus A	461
	1212	Patritius	Richomer	462
310	1213	Magnus	Apollonius	463
	1214	Seuerinus	Dagalaiphus	464
		Leo & Seuerus		
	1215	Leo A.II	Seuerus A	465
	1216	Basilius	Viuianus	466
311	1217	Rusticius	Olybrius	467
	1218	Fl. Basilicus	Herminerichus	468
		Leo & Anthemius		
	1219	Leo A.III. & solus		469
	1220	Buseus	Ioannes	470
312	1221	Anthemius A.II. & solus		471
	1222	Martianus	Zeno Isauricus	472
		Leo solus		
	1223	Iordanes	Seuerus	473
	1224	Leo A.IIII	Probianus	474
313	1225	Festus	Martianus	475
	1226	Leo A.V. & solus		476
		Leo iunior & Zeno Isauricus		
	1227	Leo iunior A. & solus		477
		Zeno Isauricus solus		
	1228	Post cõsulatum Leonis iunioris A		478
314	1229	Fl. Basilius II	Armatius	479
	1230	Post consulatum Basilij II. & Armatij		480
	1231	Ellus V.C. & solus		481
	1232	Zeno A.II. & solus		482
315	1233	Basilius iunior V.C. & solus		483
	1234	Placidus V.C. & solus		484
	1235	Seuerinus V.C. & solus		485
	1236	Faustus V.C. & solus		486
316	1237	Theodericus rex	Venantius	487
	1238	Symmachus V.C. & solus		488
	1239	Decius	Longinus	489
	1240	Fl. Boëtius V.C. & solus		490
317	1241	Dynamius	Sifidius	491
	1242	Probinus	Eusebius Cronio	492
	1243	Faustus iunior V.C. & solus		493
	1244	Olybrius iunior V.C. & solus		494
		Anastasius		
318	1245	Anastasius A	Rufinus	495
	1246	Albinus V.C. & solus		496
	1247	Asterius	Præsidius	497
	1248	Viator	Aemylius	498
319	1249	Paulus V.C. & solus		499
	1250	Anastasius A.II. & solus		500
	1251	Ioannes	Paulinus	501
	1152	Post consulatum Ioannis & Paulini		502
320	1253	Ioannes	Asclepion	503
	1254	Patritius	Hypatius	504
	1255	Fl. Auienus	Pompeius	505
	1256	Auienus iunior	Probus	506

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
321	1257	Cætheus V.C.& solus		507
	1258	Sabinianus	Manlius Theodorus	508
	1259	Ariouinius	Messala	509
	1260	Anastasius A.III	Venantius	510
322	1261	Anatolius	Agapitus	511
	1262	Venantius iunior	Celer	512
	1263	Importunus V.C.& solus		513
	1264	Boëtius	Euthericus	514
323	1265	Felix	Secundinus	515
	1266	Paulus	Muschianus	516
	1267	Clementinus	Probus	517
	1268	Senator V.C.& solus		518
324	1269	Aurelius Cassiodorus V.C.et solus		519
	1270	Florentinus	Anthemius	520
	1271	Petrus V.C.& solus		521
		Iustinus		
	1272	Iustinus A	Euthericus Cillica	522
325	1273	Rusticus	Vitalis	523
	1274	Iustinianus	Valerius	524
	1275	Symmachus	Seuerinus Boëtius	525
	1276	Maximus V.C.& solus		526
326	1277	Iustinus A.II	Opilio	527
	1278	Probus	Philoxenus	528
	1279	Olybrius V.C.& solus		529
		Iustinianus		
	1280	Mauortius V.C.& solus		530
327	1281	Iustinianus A.II.& solus		531
	1282	Decius V.C.& solus		532
		Hoc primum anno D. Iustinianus A. ex tribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano & Theodosiano, reiectis inde inutilibus, & superadditis necessarijs, sacrarum constitutionum codicem compositum, & suo nomine præfulgentem ædidit.		
	1283	Lampadius	Orestes	533
	1284	Post consulatum Lampadij & Orestis VV.CC.		534
328	1285	Item post consulatum Lampadij & Orestis VV.CC. anno secundo		535
	1286	Iustinianus A.III.& solus		536
		Hoc anno quinquaginta libri Digestorum seu Pandectarum, in quibus tota Iuris ciuilis ex uetere iure enucleati, & in compendium ac nouum ordinem redacti ratio continetur, à Triboniano excellentis ingenij & doctrinæ uiro, mandato D. Iustiniani A. primum absoluti sunt & æditi. His accesserunt quatuor Institutionum libri, qui fores quodammodo aperiunt ad penetralia Iuris ingredi uolentibus.		
	1287	Iustinianus A.IIII	Theodorus Paulinus	537
		Hoc deinde anno repetitam codicis prælectionem D. Iustinianus A. instituit & absoluit.		

HACTENVS HALOANDER.

AVTORES QVIBVS IN HAC TEMPORVM SVPPVTATIONE VSI SVMVS.

GRAECI

Plutarchus
Polybius
Dionysius Halicarnasseus
Diodorus Siculus
Eusebius
Strabo

LATINI

T. Liuius
M. Tullius Cicero
Sallustius
Plinius
Suetonius Tranquillus
Valerius Maximus
A. Gellius
C. Iulius Cæsar
Quintilianus
Aurelius Cassiodorus
Orosius
L. Florus
Gregorius Haloander.

BASILEAE PER IOAN. HERVAGIVM
Anno M. D. XLIII.

RERVM ET VOCVM APVD T. LIVIVM IN

signiorum index, ubi prior numerus Decadem, posterior paginam notat: quem qui sibi usui uolet esse, imprimis prænominũ proprio rum curam habeat. Per Nicolaum Episcopium congestus. Accessit huic editioni alius Index qui est Orationum huius autoris.

A Ambracia

An. impla-

Apuani ligures 4.16[illegible] 178.203.205

Aurun-

Callicratis

Cœliũ

Dodonæus

Horatius

Lentulus j. 209

Legio quot milites continet 1.151. 1.168.

L. Papy-

M. Au-

Pome-

P. Cor.

P.Sext.

Samnites

Sixtus cal. erat prim anni 572 ...
Sentinas ager 5.233
Saticon opp. 3.203.
Scutati milites 4.181.

T

FINIS.

ELENCHVS REGVM DICTATORVM, COSS. TRIBVN. MILITVM QVI

consulari fuerint potestate, prætorum, censorum, & pontificum Max. qui Prima Decade continentur.

L. Papy-

L.Papyrius Craſſ.iterum
L. Plautius Venox 187
L. Aemylius Mamercus
Cn.Plautius 187
P.Plautius Proculus
P. Cornelius Scapula 188
L. Cornelius Lentulus
Qu.Publius Philo iterum 188
C.Petilius
L.Papyrius Mugillanus uel Curſor 189
L. Furius Camillus iterum
Iunius Brutus Scæua 191
C.Sulpicius
Qu. Aemylius, uel A. Aemylius
Qu.Fabius (195
L.Fuluius 196
T. Veturius Caluin.
Sp.Poſthumius 197
Qu.Publius Philo
L. Papyrius Curſor 201
L. Papyrius Curſor III, aut Mugillanus
Qu. Aulius Cæretanus 205
M.Follius Flaccina, uel L. Flac.
L. Plautius Venox 207
C.Iunius Bubulc.
Qu. Aemyli. Barbula 208
Sp.Nautius
M.Popilius 208
M.Petilius
C.Sulpicius 209
L.Papyrius Curſor V
C.Iunius Bubulcus iterum 211
M. Valerius
P.Decius 212
C.Iunius Bubul.iterum
Qu.Aemylius Barbula iterũ 212
Qu.Fabius iterum
C.Marti. Rutilla.iterum 214
Qu.Fabius III
P.Decius 218
Ap.Claudius
L.Volumnius 219
P.Cornelius Aruina
Qu Martius Tremul 219
L.Poſthumius
T.Minutius 220
P.Sulpicius
P.Sempronius 221
L. Genutius
Ser.Cornelius 222
M.Liuius Denter
C.Aemylius 222
M.Valer.Max.
Qu.Apuleius Panſa 224
L.Fuluius Pætus
T. Manlius Torquatus ſuffectus M.Valer. 226
L.Cornelius Scipio
Cn.Fuluius 226
Qu.Fabius Max.IIII
P.Decius Mus 227
L.Volumnius

Ap.Claudius 228
Qu.Fabius Max.V
P.Decius Mus 232
L.Poſthumius Megel.
M.Attilius Regulus 237
L.Papyrius Curſor
Sp.Caruilius 240
Qu. Fabius Gurges Maxi filius
Iunius Brutus Scæua 244

TRIBVNI MIlitum conſulari poteſtate.

A.Sempronius Atratin.
L. Attilius
T.Cæcilius 89
L.Quintius Cincinnati filius
Mamercus Aemyl.
L.Iulius 95
M.Fabius Vibulanus
M.Folius
L.Sergius Fidenâs 96
L.Pinarius Mamercus
L.Furius Medullinus
Sp.Poſthum.Albus 96
T.Quintius Pœnus ex cõſulatu
C.Furius
M.Poſthumius
A.Cornelius Coſſus 99
A.Sempronius Atratinus
L. Quintius Cincinnatus
L.Furius Medullinus
L Horatius Barbatus 100
Cl. Craſſus
Sp.Nautius Rutilius
T.Sergius Fidenâs
Sex.Iulius Tullus 100
L Manlius Capitolinus
Qu.Antonius Merenda
L.Papyrius Mugilla. 103
L.Quintius Cincinnatus III
Sex.Furius Medullinus iterum
M Manlius
A.Sempronius, Atratinus 104
Agrippa Menenius Lanatus
P.Lucretius Tricipitinus
Sp.Nautius 104
L.Sergius Fidenâs
M.Papyrius Mugillanus
C.Seruilius Priſci filius 105
Agrippa Menenius Lanatus
L.Seruilius Structus
P.Lucretius Tricipitanus 105
Sp.Rutilius Craſſus
A.Sempronius Atratinus III
M.Papyrius Mugillanus iterum
Spurius Nautius Rutil.iterũ 105
P.Cornelius Coſſus
C.Valerius Potitus
Quintius Cincinnatus
M Fabius Vibulanus 106
Cn.Cornelius Coſſus
L.Valer.Potitus
Qu Fabius Vibulan.iterum
M.Poſthumius Regillenſis 106

C.Iulius Tullus
Cn.Cornelius Coſſus
C.Seruilius Hala 109
L Furius Medullinus
C.Valer.Potitus
Cn.Fabius Vibulan.
C.Seruilius Hala 110
P.Cornelius Coſſus
Cn.Cornelius Coſſus
C.Fabius Ambuſt.
L.Valerius Potitus 110
T.Quintius Capitolinus
Qu.Quintius Cincinnat.
C.Iulius Tullius iterum
A.Manilius
L.Furius Medullinus III
M.Aemylius Mamer. 111
C.Valer.Potitus III
M.Sergius Fidenâs
P.Cornelius Maluginenſis
Cn.Cornelius Coſſus
C.Fabius Ambuſt.
Sp.Nautius iterum 111
M.Aemylius Mamercus iterum
L.Valer.Potitus III
Ap.Claudius Craſſus
M.Quintilius Varus
M.Iulius Tullus
M.Poſthumius
M Furius Camillus
M. Poſthumius Albinus iterum omnes 112
C.Seruilius Hala III
Qu.Seruilius
P.Virginius
Qu.Sulpicius
A.Manilius iterum
M.Sergius iterum 115
L.Valer.Potitus IIII
M.Furius Camil.iterum
M.Aemylius Mamercus III
C.Cornelius Coſſ.iterum
C.Fabius Ambuſtus
L.Iulius Tullus 116
P.Licini.Caluus ex plebe
P.Manlius
P.Titinius
L.Furius Medullinus
P.Melius
L.Popilius Volſco 118
M.Veturius Patricius

V PLEBEI

L.Titinius
P.Menenius
Racilius
Cn.Genutius
L.Attilius 118

PATRICII omnes

L.Valer.Potitus
M.Valer.Max.
M.Furius Camillus III
L.Furius Medullinus III
Q.Seruilius Fidenâs iterum
Q.Sulp.Camerinus iterum 118

PATRICII

L.Iulius Tullus
P.Furius Medullinus IIII
L.Sergius Fidenâs
A.Poſthumius Regillenſis
P.Cornelius Maluginenſis
A.Manilius 119

PLEBEI

P.Licinius iterum
L.Titinius
P.Menenius
Cn.Genutius
L.Attilius (tre 120
P.Licinius filius Licinij pro pa-

PATRICII

P.Cornelius Coſſus
P.Cornelius Scipio
M.Valerius Maximus iterum
C.Fabius Ambuſtus iterum
L Furius Medullinus V
Qu.Seruilius III 122

PATRICII

M.Furius Camillus III
L.Furius Medullin.VI
C.Aemylius
L.Valer.Publicola
Sp.Poſthumius
P.Cornelius iterum 123

PATRICII

L.Lucretius Flauus
Ser.Sulpicius
M.Aemylius
L.Furius Medullin.VII
Agrippa Furius
C.Aemyli.iterum 126

PATRICII

Fabij tres
P.Sulpicius Longus
Qu.Seruilius IIII
P.Seruilius Maluginenſis 128

PATRICII

A.Valerius Publicola iterum
L.Virginius
P.Cornelius
A.Manilius
L.Poſthumius 137

PATRICII

T.Quintius Cincinnatus
Qu.Seruilius Fidenâs V
Iulius Tullus
L.Aquilius Coruus
L.Lucretius Tricipitin.
Ser.Sulpicius Ruffus 138

PATRICII

L.Papyrius
Cn.Sergius
L.Aemylius iterum
L.Licinius
M.Menenius
L.Valerius Publicola III 139

PATRICII

M.Furius Camillus IIII
Sergius Cornelius Maluginenſis
Qu.Seruilius Fidenâs VI

SYLLABVS DICTATORVM, CONSVLVM,

PRÆTORVM, CENSORVM ET PONTIFICVM

Maximorum qui Tertia continentur Decade.

Cn. Ful-

Cn. Fuluius Flaccus
Cl. Nero
M. Iunius Syllanus
P. Cornelius Sulla 103
L. Cornelius Lentulus
Cornelius Cethegus
C. Sulpicius
C. Calphurnius Piso 124
P. Manlius Volso
L. Manlius Acidinus
C. Lectorius
L. Cintius Alimentius 136
L. Veturius Philo
T. Quintius Crispinus
C. Hostilius Tubulus
C. Aurunculeius 154
P. Licinius Crassus Diues
P. Licinius Varus
Sex. Iulius Cæsar
Q. Claudius Flaminius 163
L. Portius Licinius
C. Manlius
A. Hostilius Cato
C. Hostilius Cato 170
C. Seruilius
M. Cæcilius
T. Claudius Asellus
Q. Manlius Thurinus 183
SP. Lucretius
Cn. Octauius
Cn. Seruilius Cæpio
L. Aemylius Pappus 197
T. Claudius Nero
M. Martius Ralla
L. Scribonius Libo
M. Pomponius Matho 209
P. Cornelius Lentulus
P. Quintius Varus
P. Aelius Pætus
P. Villius Tappulus 222
M. Sextius Sabinus
Cn. Tremellius Flaccus
C. Liuius Salinator
C. Aurelius Cotta 234
M. Iunius Pœnus
M. Valerius Falco
M. Fabius Buteo
P. Aelius Tubero 241

CENSORES

L. Aemylius
C. Flaminius 67
P. Furius Philus
M. Attilius 99
L. Veturius Philo
P. Licinius Crassus 154
M. Cornelius Cethegus
P. Sempronius Tuditan. 157
L. Veturius
P. Licinius 169
M. Liuius
C. Claudius Nero 222

PONTIFICES MAXIMI.

L. Cornelius Lentulus 35
M. Cornelius Cethegus 103
P. Licinius Crassus 104

FINIS.

SYLLABVS PRAETORVM, CONSVLVM, CENSORVM, PONTIFICVMQVE MAX.

qui Quarta continentur Decade.

PRAETORES

Q. Minutius Ruffus
L. Furius Purpurio
Q. Fuluius Gillo
Cn. Sergius Plancus 8
L. Quintius Flamininus
L. Valerius Flaccus
L. Villius Tappulus
C. Bebius Pamphilus 26
L. Cornelius Merula
M. Claudius Marcellus
M. Portius Cato
C. Heluius 29

VI primum creati

L. Manlius Volso
Cn. Sempronius Tuditanus
M. Sergius Sillus
M. Heluius
M. Minutius Ruffus
L. Acilius 38
Q. Fabius Buteo
T. Sempronius Longus
Q. Minutius Thermus
M. Acilius Glabrio
L. Apustius Fullo
C. Lælius 46
C. Fabritius Luscinus
C. Atinius Labeo
C. Manlius Volso
Ap. Claudius Nero
P. Manlius Nobilior (ca 52
C. Flaminius, uel P. Portius Lec-
P. Cornelius Scipio
C. Cornelius Merenda
Cn. Cornelius Blasius
Cn. Domitius Aenobarbus
Sex. Digitius
T. Iuuentius Talua
L. Cornelius Scipio 71
M. Fuluius Nobilior
C. Scribonius
M. Valerius Messala
L. Portius Licinius
C. Flaminius 74
L. Scribonius Libo
M. Fuluius Centimalus
A. Attilius Seranus
M. Bebius Pamphilus
L. Valerius Tappus
Qu. Salonius Sarra 81
L. Aemylius Paulus
M. Aemylius Lepidus
M. Iunius Brutus
A. Cornelius Mamula
C. Liuius
L. Oppius 86
M. Tuccius
L. Aurunculeius
C. Fuluius
L. Aemylius
P. Iunius
C. Attinius Labeo 115
Q. Fabius Labeo
Q. Fabius Pictor
M. Sempronius Tuditanus
Sp. Posthumius Albinus
L. Plautius Hypsæus
L. Bebius Diues 134
Q. Martius Philippus
M. Claudius Marcellus
C. Stertinius
C. Catinius
P. Claudius Pulcher
L. Manlius Acidinus 154
Ap. Claudius Pulcher
Ser. Sulpicius Galba
Q. Terentius Culeo
L. Terentius Massaliota
Q. Fuluius Flaccus
M. Furius Craßipes 158
T. Mænius
P. Cornelius Sulla
C. Calpurnius Piso
M. Licinius Lucullus
C. Aurelius Scaurus
L. Quintius Crispinus 168
P. Cornelius Cethegus
A. Posthumius Albinus
C. Afranius Stellio
C. Attilius Seranus
L. Posthumius Tempsanus
M. Claudius Marcellus 174
C. Decimius Flauus
P. Sempronius Longus
P. Cornelius Cethegus
Q. Næuius Matho
C. Sempronius Blesus
C. Terentius Varro 179
C. Valerius flamen dialis
Sp. Posthumius Albinus
P. Cornelius Sisenna
L. Puppius
L. Iulius
Cn. Sicinius 189
Q. Fuluius Flaccus
M. Valerius Leuinus
P. Manlius iterum
M. Ogulnius Gallus
L. Cæcilius Dentrix
C. Terentius Istra 194
Q. Fabius Maximus
Q. Fabius Buteo
T. Claudius Nero
Q. Petilius Spurinus
M. Pinarius Posca
L. Duronius 196
T. Sempronius Gracchus
L. Posthumius Albinus
P. Cornelius Mamercus
T. Minutius Melliculus
C. Claudius suffectus
A. Hostilius Mancinus
C. Mænius 202
C. Cornelius Scipio
L. Valerius Leuinus
Q. Mutius Scæuola
P. Mutius. Scæuola 206
M. Titinius
T. Claudius Nero
T. Fonteius Capito 218

CONSVLES

P. Sulpicius Galba
C. Aurelius Cotta 8
L. Cornelius Lentulus
P. Villius Tappulus 26
Sex. Aelius Pætus
T. Quintius Flaminius 29
Cn. Cornelius Cethegus
Q. Minutius Ruffus 38
L. Furius Purpurio
M. Claudius Marcellus 46
L. Valerius Flaccus
M. Portius Cato 52
P. Cornel. Scipio Africanus iterũ
T. Sempronius Longus 71
L. Cornelius Merula
Q. Minutius Thermus 74
L. Quintius
Cn. Domitius Aenobarbus 81
P. Cornelius Scipio Nasica
M. Acilius Glabrio 86
L. Cornelius Scipio
C. Lælius 115
M. Fuluius Nobilior
Cn. Manlius 134
M. Valerius Messala

FINIS.

SYLLABVS CONSVLVM PRAETORVMQVE QVI QVINTAE DEcadis quinque libris continentur.

FINIS.

CONCIONUM HUIUS OPERIS ATQUE ORATIONUM CERTIS

personis attributarum Index: in quo à serie autoris non *disceditur, neq; posteriora prioribus, decades decadibus, aut libri libris commiscentur*

Prior numerus paginam, posterior uersum indicat.

EX I AB URBE CONDITA.

Responsio

F I N I S.

Adi 8 di novembre 10 persi colzari £ 2
persi col giova. £ 8
Adi 15 persi colzari £ 8

